

THESE (en cotutelle) / Université de Rennes 2 (Université d'Aberystwyth)
sous le sceau de l'Université européenne de Bretagne
pour obtenir le titre de **DOCTEUR DE l'Université de Rennes 2** **Ecole doctorale SHS**

présentée par
Yvon Le Rol
Préparée à EA CRBC n°4451
Université de Rennes 2
CRBC Rennes

La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869)

Thèse soutenue le 5 juillet 2013
devant le jury composé de :

Gwendal Denis
Professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2 / *président*

Xarles Videgain
Professeur d'études basques, Université de Pau et pays d'Adour / *rapporteur*

Pierre-Yves Lambert
Professeur d'études celtiques, directeur de recherche, CNRS / *rapporteur*

Rhisiart Hincks
Professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles) / Co directeur de thèse

Hervé Le Bihan
Professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2 / Directeur de thèse

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Université Européenne de Bretagne

Université Rennes 2, Centre de Recherche Bretonne et Celtique, EA 4451, F-35000 Rennes, France

Doctorat en breton et celtique

Yvon Le Rol

LA LANGUE DES « GWERZIOU » À TRAVERS L'ÉTUDE DES MANUSCRITS INÉDITS DE Mme DE SAINT-PRIX (1789-1869)

Volume 1

Thèse dirigée par Hervé Le Bihan,
professeur de breton et celtique à l'Université de Rennes 2

Soutenue le 5 juillet 2013

Membres du jury

Gwendal Denis, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2*
Xarles Videgain, *professeur d'études basques, Université de Pau et pays de l'Adour*
Rhisiart Hincks, *professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles)*
Hervé Le Bihan, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2.*
Pierre-Yves Lambert, *professeur d'études celtiques, directeur d'études, CNRS*

TRUGAREKAAT

Trugarekaat a ran a-greiz kalon an holl reoù on bet sikouret gante a-hed ar bloavezhioù diwezhañ-mañ :

Herve Bihan, rener ma studiadennoù abaoe ar vestroniezh, e penn-kentañ ar bloavezhioù 2000, ha Gwendal Denez, rener kevrenn ar brezhoneg er bloavezhioù-se. Hepte ha hep o skoazell ne vije ket bet marteze eus al labour-mañ hiviz. Trugarekaat a ran ivez Rhisiart Hincks evit e degemer hag e skoazell e Aberystwyth.

An Tad Mark Simon hag Isabelle Berthou Bray, eus levraoueg abati Landevenneg, evit o degemer bewezh ken plijus hag evit o fiziañs evit ma bezañ diskouezet ha fiziet kement oberenn pe diell deuet ken diaes da c'hallout o studiañ el lodenn vrasañ eus al levraouegoù hiziv an deiz pa vezont deuet ral ha fall o stad.

Tud kevrenn brezhoneg skol-veur Roazhon 2 evit o harp e-pad an tri bloavezh tremenet er CIES. Trugarez vras da Annie Mordelet ha da Alan Botrel 'ta, ha kemend-all da b/Patrice Marquand evit e skoazell.

Marie-Rose Prigent, Fañch Postic hag an holl dud eus ar CRBC, kement hag an holl dud on bet degemeret gante el levraouegoù : levraoueg Rennes Métropole, levraoueg Montroulez,…

Kevredigezh Dastum, ha dreist-holl Gwenn Drapier ha Caroline Le Marquer, evit o skoazell. Trugarez vras ivez da b/Patrick Malrieu.

Trugarez vras da Jil Pennglaou eus *Kaier ar Poher*, ha da Vincent Prudor evit e ditouroù hag evit bezañ roet din frouezh e furcherezh.

Trugarekaat a ran ivez Kuzul Rannvro Breizh evit o skoazell arc'hant (Kontrad Ared) evit kas a-benn ar furcherezh-mañ.

Trugarez vras ivez da Louis Liberge ha da Gilbert Geoffroy evit o alioù.

Hag eveljust trugarez vras da g/Kristin evit he fasianted a-hed ar bloavezhioù-mañ.

Diverrañ

Ul lodenn eus al lennegezh dre gomz (kanaouennoù, kontadennoù, lavarennoù,…) brezhonek a zo ar gwerzioù anezhi : da lâret eo kanaouennoù hengounel savet alies a-walc'h diwar fedoù istorel ha burzhudus, ha legadet a-c'henoù a-rummad da rummad.

Studiañ ar yezh a gaver implijet er gwerzioù-se a laka war-wel liveoù yezh disheñvel : ma kaver roud eus brezhoneg rannyezhel ar ganerien warni, e weler splann ivez an implij a vez graet gante eus ur yezh all, tostoc'h ouzh ur « standard lennegel ».

Ken abred ha deroù an XIXvet kantved, diwar skouer ar broioù europat all, e kroge un nebeut tud e Breizh, o tont peurliesañ eus an noblañs vihan diwar ar maez, da zastum ar pezh a oa da vezañ anvet « lennegezh dre gomz » pelloc'h. En o zouesk e kaver ur plac'h, an Itron de Saint-Prix (1789-1869), a orin eus Kallag, e Kerne-Uhel. An daou dornskrid a ra ar lodenn vrasañ eus he dastumadenn (Ds. 1 : 97 f° ; Ds. 2 : 45 f°) a zo miret e levraoueg abati Landevenneg hiziv an deiz.

Résumé

L'une des composantes de la littérature orale (chants, contes, proverbes,…) de langue bretonne est la *gwerz*, chanson traditionnelle à caractère souvent historique et fantastique, se transmettant principalement oralement d'une génération à l'autre.

L'étude de la langue utilisée dans ces chants permet de mettre en évidence des niveaux de langues différents : si la marque dialectale du chanteur est généralement bien présente, celle de l'utilisation d'un breton standard, se rapprochant du breton littéraire par ses caractéristiques, l'est tout autant.

Quelques personnes en Bretagne, principalement issues de la petite noblesse rurale, se sont adonnées au collectage de sa littérature orale (de langue bretonne), à l'instar des autres pays européens, et ceci dès le début du XIXe siècle. Mme de Saint-Prix (1789 -1869) figure parmi ces précurseurs. Les deux manuscrits inédits qui constituent l'essentiel de sa collection (Manuscrit 1 : 97 folios ; Manuscrit 2 : 45 folios), sont actuellement conservés à la bibliothèque de Landévennec.

Abstract

One of the major forms of oral literature in the Breton language – which includes songs, tales, proverbs and sayings- is the *gwerz.* This form of traditional song, passing on from one generation to another, most often evidences a historical as well as a fantastic character.

Studying the language used in these songs helps highlight the existence of several standards or levels of language; indeed, while the dialectal mark of the interpreter generally makes no doubt, the presence of a form of standard Breton can also be noticed.

In the early XIXth century, people in Brittany - similarly to what was taking place throughout Europe - started collecting oral literature in the Breton language. Most of the time they came from the lower rural aristocracy. Mme de Saint-Prix (1789-1869) was among these precursors. The two unpublished manuscripts which make the most part of her collection (MS 1 : 97 folios ; MS 2 : 45 folios) are currently kept in the Landevennec library.

TAOLENN-VERR

LEVRENN I

Deroù

I - Digoradur ha metodologiezh

Rann gentañ : lennegezh dre gomz ha gwerzioù

I- Termeniñ

II- Gwerzioù

III- Yezh ar gwerzioù

Eil rann : an dastumerien hag an Itron de Saint-Prix

I- Dastumerien al lennegezh pobl

II- An Itron de Saint-Prix (1789, Kallag – 1869, Montroulez) & he dastumadenn

III - Klozadur

LEVRENN II

DORNSKRIDOU AN ITRON DE SAINT-PRIX

I- Dornskrid kentañ levraoueg abati Landevenneg (Ds. 1)

II- Eil dornskrid levraoueg abati Landevenneg (Ds. 2)

III- Kanaouennoù all (diwar Ds. 92 Penguern & Ds. 987 Joseph Ollivier)

CD : PDF Ds. 1 & Ds. 2 dastumadenn an Itron de Saint-Prix

LEVRENN III

Stagadenn 1

I - Esope

II – Roll anvioù sent

III – Kontadenn Koathaleg Kervinou

LEVRENN IV

Stagadenn 2

I – Studi ar skouerioù

II - Meneger

III – Fedoù pennañ buhez an Itron de Saint-Prix

IV - Levrlennadurezh

V - Indeks

VI - Taolenn

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

I – Digoradur & metodologiezh

1 – Digoradur

E penn kentañ an XIX^{vet} kantved e krogas hiniennoù e Breizh-Izel, d'en em lakaat da zastum ar pezh a oa da vezañ anvet « lennegezh dre gomz » pelloc'h, tro hanterenn gentañ an XIX^{vet} kantved, ha da gentañ penn da blediñ gant al lodenn a gaver ar c'hanaouennoù hengounel brezhonek enni. Ar rummad eus ar c'hanaouennoù hengounel-se e vezent dedennet gantañ dreist-holl a oa hini ar gwerzioù, pa veze savet ar re-se diwar fedoù istorel c'hoarvezet e Breizh abaoe kantvedoù evit pezhioù 'zo a-wezhioù.

Ar c'hiz-se ne oa ket bet un nemedenn c'hoarvezet e Breizh-Izel, rak en Europa a-bezh e oa bet tud evit klask teskata an danvez-se a oa deuet da vezañ merzet evel ur skeudenn eus ene ar pobloù. Un emdroadur eus ar speredoù a oa gant al lusk nevez-se 'ta, rak betek henn ne veze douget nemet dispriz d'al lennegezhioù pobl ha pri ha meuleudi d'al lennegezhioù latin ha gresian.

E Breizh e voe tra un niver bihan a dud o tont eus an noblañs vihan o vevañ war ar maez dreist-holl, ha ral ar plac'hed a gaved en o-zouesk d'ar mare-se pa veze renet ar gevredigezh gant ar baotred hepken, pe dost. Koulskoude, en o-zouesk e verzer ur plac'h, an Itron de Saint-Prix, anavezet dre he foltred, ha dre hec'h anv dreist-holl, pa vezont kavet meneget a-wezhioù e studiadennoù savet diwar-benn dastumerien all, brudetoc'h : tud evel Kervarker pe François-Marie Luzel, da skouer.

Gouvezout a reas reiñ an dorn ha sikour dastumerien en o furcherezh, da skouer Jean-Marie de Penguern, tro ar bloavezhioù 1850, pe ar paotr yaouank ma oa Kervarker tro 1836 pa veze o klask danvez a-benn sevel kentañ embannadur ar *Barzaz-Breiz*, an oberenn a oa da vezañ un tarzh evit al lennegezh brezhonek. Pa studier a dost he buhez e weler un dastumerez a voe e-touesk an diaraogerien e Breizh hag a gendalc'has betek fin he buhez da vezañ dedennet gant al lennegezh dre gomz ha da blediñ ganti, a c'haller soñjal.

2 – Metodologiezh

2.1 Gwerzioù

Lies danvez en em c'houllo ar studiadenn-mañ bezañ, ha dre ret e rankimp mont war dachennoù ken disheñvel ha re an istor hag ar sokiologiezh kement ha pleustriñ war dachenn ar yezh hag ar rannyezhoù evel war hini al lennegezh vrezhonek ha keltiek. Harpet e vo al labour-mañ war hini arbennigourien 'zo war an danvezioù-se eveljust : klaskerien evel Michel Nassiet pe Eva Guillorel war an istor ; Ronan Koadig ha Pierre Bourdieu war ar sokiologiezh ; Lukian Kergoat war ar yezh, ha war labour ha studiadennoù etnologourien a-vremañ kement ha war reoù dastumerien eus an XIX^{vet} hag eus deroù an XX^{vet} kantved. A-ratozh kaer eo bet dilezet tachenn studi ar sonerezh pa n'eo ket sujed an dezenn-mañ.

Goude bezañ klasket bevenniñ an dachenn-studi kement ha termeniñ un nebeud geriennoù (lennegezh pobl, lennegezh dre gomz, kanaouennoù hengounel, …) e vo pledet gant ur rummad resissoc'h eus al lennegezh dre gomz, an hini a reer « gwerzioù » anezhañ.

Diazazet e vo al lodenn « termeniñ » war studiadennoù ha savboentoù tud evel Patrick Malrieu en devoa klasket reiñ un termenadur resis d'ar geriennoù-se en e dezenn, ha war labourioù all evel studiadennoù Fañch Postic[1]. Dalc'het e vo kont ivez, daoust dezhe bezañ un tamm bihan diamzeret bremañ, eus pennadoù-skrid ha menoioù tud evel, da skouer, Paul Sébillot hag Arnold Van Gennep.

Dibab studiañ ar gwerzioù a zo bet graet en abeg ma voe an hini ar muiañ prizet gant an dastumerien gentañ, an Itron de Saint-Prix en o zouesk. Un abeg all a zo d'hon dibab : tachenn ar gwerzioù a hañval dimp bezañ gwelloc'h bevennet ha termenet eget ma n'eo bet hini ar sonioù (pa vez kavet dindan an anv-se a « sonioù » an holl ganaouennoù estreget ar « gwerzioù » hag ar « c'hantikoù »).

Klasket e vo respont d'ur goulenn : daoust ha gallout a reer komz eus ur « **yezh ar gwerzioù** », ha lakaat war-wel he ferzhioù. Ha daoust hag-eñ e tiskouezfe ar « yezh-se » perzhioù unvaniñ (evel ar perzhioù unvaniñ a ziskoueze bezañ er yezh skrivet da vare ar c'hrennvrezhoneg) pe, er c'hontrol, perzhioù dizunvaniñ, evel ma vez techet da ziskouez ar rannyezh-mañ rannyezh pe luc'hajoù kevredigezhel evel ar tunodo (komzet gwezhall e Ker ar Roc'h gant an doerien) , pe al langaj chon (komzet gwezhall e Bro-Vigoudenn, ha dreist-holl e Pont-'n-Abad, gant ar vroderien) da skouer ? Daoust hag-eñ e vefemp kentoc'h gant ur yezh tostoc'h ouzh ur standard lennegel pe, er c'hontrol, tostoc'h ouzh ar yezh komzet pemdeziek ?

Daoust hag-eñ e c'hallfemp lakaat anat eo ar yezh-se diazezet war reolennoù strizh evel an implij eus ur geriaoueg resis, eus amzerioù resis, eus ur frazennadur dezhi hec'h-unan ?

Al lodenn vrasañ eus an oberennoù eus mare ar c'hrennvrezhoneg deuet betek ennomp a oa bet savet e gwerzennoù, o tiskouez ur ouiziegezh vras eus an doare kozh da werzaouiñ (implij an enklotennoù o vezañ arouezus en oberennoù-se). Daoust hag-eñ e verzer aspadennoù eus an doare kozh-se da werzaouiñ er gwerzioù c'hoazh, pe, er c'hontrol, daoust ha dilezel e oa bet a-grenn adalek mare ar brezhoneg rakvodern, ha dreist-holl adalek deroù an XIX^{vet} kantved ?

Kefridi ar varzhed kozh (barzhed a-vicher hag a live uhel ma oant) a oa meuliñ ar roue (pe ar roueed, dre ma c'hallent tremen eus an eil d'egile pa varve unan anezhe) e oant gopret gantañ, ha meuliñ e lignez hag ober ma vefe dalc'het koun eus e daolioù kaer, hag eus an emgannoù, er bobl. Daoust hag-eñ, goude bezañ bet kantvedoù ha kantvedoù o vont e-biou abaoe an amzer-se, e c'hellfed merzout c'hoazh liammoù er gwerzioù deuet betek ennomp ?

[1] Dalc'het e vo kont ivez eus ar c'hentelioù roet war ar lennegezh vrezhonek gant Gwenael an Dug ha Yann-Ber Piriou e Skol-Veur Roazhon 2 er bloavezhioù 1990.

Petore liammoù a c'hallfe bezañ etre ar gwerzioù hag an danvezioù all a ra al lennegezh pobl (da lâret eo ar c'hontadennoù hag ar pezhioù-c'hoari pobl hengounel) ? Sed aze ur goulenn a hañval dimp bezañ a-bouez ivez hag a vo klasket e studiañ.

Dre ma vo studiet ar gwerzioù diwar skeul an amzer, diwar an diakroniezh, e vo klasket studiañ emdroadur ar yezh, hag hini ar plas hag an dalvoudegezh roet d'ar c'hanaouennoù hengounel-se er gevredigezh a-vremañ ivez.

2.2 An Itron de Saint-Prix & he dornskridoù

Diazezet eo an dezenn-mañ war labour dastum an Itron de Saint-Prix dreist-holl ha da gentañ penn, dastumadenn deuet betek ennomp dindan furm dornskridoù bizskrivet evit al lodenn vrasañ anezhi, da « *gorpus* » an dezenn-mañ. Pal ar studiadenn-mañ a vefe ivez, en tu all d'an hini a zo da ginnig dizoloeiñ hec'h oberenn diembann, lakaat war-raok an dudi hag an interest a c'hallfe an nen kavout evit he dastumadenn hiziv an deiz c'hoazh. Meur a abeg a welomp :

- Unan eus ar re gentañ eus an dastumadennoù graet e Breizh eus kanaouennoù hengounel brezhonek eo bet hini an Itron de Saint-Prix : koshoc'h eget ar *Barzaz-Breiz* eo ul lodenn eus ar pezhioù a gaver enni da vihanañ atav.
- Manet eo diembann he dastumadenn, ar pezh a ra diouti un dachenn fraost a-walc'h a c'hallfed keñveriañ anezhi evit an abeg-se gant hini Penguern. Goulakaat a reomp e tiskrive an Itron de Saint-Prix pozioù he c'hanerien tamm pe damm evel ma tistagent (heuilhañ a rae o zistagadur 'ta), hag aesoc'h e vez studiañ ar yezh implijet er gwerzioù, kement hag ar fedoù rannyezhel a gaver enne pa vezont diskrivet e-giz-se (ar pezh a zeu da vezañ diaesoc'h pa studier dastumadennoù all bet embannet, evel hini Fañch an Uhel, da skouer).
- Gwerzioù a oa bet dastumet ganti dreist-holl : 35 pezh eus an daou zornskrid a ra al lodenn vrasañ eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix, an hini a zo e levraoueg abati Landevenneg, a zo kanaouennoù brezhonek. 31 pezh war ar 35 kanaouenn-se a zo gwerzioù (15/17 e Ds. 1 ha 16/18 e Ds. 2) : ar pezh a ro ouzhpenn 88,5 % en holl. E-touesk an holl werzioù-se e verzer ivez ul lodenn bet studiet evit o ferzhioù istorel : diwar an daolenn roet gant Michel Nassiet da stagadenn d'e studiadenn « *La littérature orale bretonne et l'histoire*[2] » e weler 15 gwerz war ar 35 a zo meneget evit bezañ bet studiet evit o ferzhioù istorel o vezañ bet dastumet gant an Itron de Saint-Prix.
- Evel an holl zastumadennoù a ganaouennoù hag a gontadennoù e kaver er pezhioù dastumet gant an Itron de Saint-Prix, krennlavarioù ha troioù-lavar digustum er brezhoneg komzet pemdeziek.
- Un dalvoudegezh all a c'haller kavout c'hoazh e labour-dastum an Itron de Saint-Prix : daoust d'he dastumadenn bezañ kalz bihanoc'h eget dastumadennoù all evel

[2] Michel NASSIET, « La littérature orale bretonne et l'histoire », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 201-227.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

hini Penguern, da skouer, e tiskouez bezañ klok evit ar pezh a sell ouzh an danvezioù disheñvel a gaver enni :

- Gwerzioù : pa seller a-dost ouzh ar gwerzioù-se e c'haller ober un disparti etre rummadoù disheñvel : dispartiañ gwerzioù mil vrudet, evel « *Cloarec Lambaul* », « *Ar sorcères* », « *Feunteunella* », … diouzh gwerzioù all, war o zremenvan pa oant bet dastumet gant an Itron de Saint-Prix, hag aet e puñs an avel abaoe pell bremañ (« *Bruillac* », « *Coat ar Fao* », « *Giletta ar Bouder* », …). Da lâret eo e c'haller studiañ stad emdroadur gwerzioù 'zo dre he dastumadenn, ha dreist-holl dre ma oa manet he labour diembann (dre ma ne oa ket bet kemmet na kempennet e-sell bezañ embannet).
- Sonioù
- Ur gontadenn (*Kontadenn Koathaleg Kervinou*)
- Ur pezh-c'hoari pobl (*Esope*)
- Troioù-lavar (Ds. 2, f° 25 r)

Goude bezañ roet ur sell war ar pezh a zo bet dastumet e Breizh (dastumet e brezhoneg dreist-holl), ha war an dud a zo bet o kas al labour-mañ da benn e klaskimp lec'hiañ labour an Itron de Saint-Prix ha resisaat an darempredoù hag al liammoù skoulmet gant an dastumerien all, lod anezhe deuet da vezañ treuzkaserien d'o zro, dre an embannadurioù eus o labour.

En ur ouzhpennañ an eilskridoù graet eus he c'haieroù gant Penguern (Ds. 92 dastumadenn Penguern) ha gant Joseph Ollivier (Ds. 987 Levraoueg Rennes Métropole) ouzh ar c'haieroù all, miret e levraoueg Abati Landevenneg, ha dre studiañ an taolennoù roet en eilskridoù-se ha gant tud evel Per Batani pe Francis Gourvil e klaskimp mentañ labour an Itron de Saint-Prix.

An droidigezh kinniget ganimp eus he dastumadenn na vo ket un droidigezh lennegel. Klask a rimp, er c'hontrol, heuilhañ ger ha ger, gwellikañ ma c'hallimp an destenn vrezhonek.

Al lennadurezh eo bet graet an dibab diwar he fenn da lakaat roll an oberennoù o deus servijet dimp en ur ober an disparti etreze gant un nebeud rummadoù disheñvel nemetken a-benn aesaat furcherezh al lennerien, kuit dezhe d'en em goll e rummadoù hag e is-rummadoù re niverus. Un abeg all a zo d'an dibab-mañ ivez : oberennoù lies danvez a zo diaes da renkañ en ur rummad resis pa c'hallont tennañ eus istor kement hag eus sevenadur, da skouer. Oberennoù all, evel reoù Jul Gros, a c'hall kemer talvoudegezh un dastumadenn kement hag hini un oberenn yezhoniel :

- **Dastumadennoù bizskrivet** (eilskridoù eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix, dastumadennoù all)
- **Dastumadennoù embannet**
- **Oberennoù embannet** :
    - Strollet e vo an oberennoù a denn o danvez eus **lennegezh dre gomz**, **istor**, **sevenadur**
    - Oberennoù a zo ar **yezh** o sujed

- **Enrolladurioù** (eus kanerien evel Louise Ebrel, ar vreudeur Morvan, … hag eus enrolladurioù all o tont eus dastumadennoù graet gant tud eus Dastum)
- **Abadennoù skingomz** (enrolladurioù eus tud evel Yann-Fañch Kemener, Marsel Gwilhouz, …).

Ar meneger, roet da stagadenn, en em c'houllfe bezañ ur benveg, gant ar pal dezhañ da aesaat studiañ yezh dastumadenn an Itron de Saint-Prix, en ur lakaat fedoù war-wel (anadennoù o tiskouez un emdroadur eus ar yezh, pe er c'hontrol, furmoù kozh miret mat). Chomet eo diechu en abeg d'an niver re vras a eurvezhioù labour a c'houllfe c'hoazh a-raok bezañ klokaet ha peurachuet.

RANN GENTAN

LENNEGEZH DRE GOMZ HA GWERZIOU

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

I - Termeniñ

A-raok pep tra e vo klasket reiñ un termenadur d'un nebeud geriennoù liammet strizh etreze ha gant ar pezh a vez graet « lennegezh pobl brezhonek » anezhañ abaoe an XIX^{vet} kantved : geriennoù evel « pobl », « hengounel », « folklore », « lennegezh dre gomz », « glad dre gomz »… bet diaes hag ur gudenn o zermeniñ a-viskoazh pa c'hall o ster kemm eus ur vro d'eben, eus ur sevenadur d'eben, hag emdreiñ a-gevret gant an amzer hag ar speredennoù.

Teoriennoù disheñvel a zo bet a-hed ar c'hantvedoù (hag a vo c'hoazh hep douetañs ebet) diwar-benn ar ster a vez da reiñ d'un toullad geriennoù kizidik o zermeniñ dre ma vezont sujedoù meur a dabut, ha dre ma vezont liammet gant menoioù politikel liesseurt.

1 - Pobl (poblel, poblek…)

Talvoudegezh un anv-kadarn pe hini ur ger-doareañ (anv-gwan) a c'hall kemer ar ger « pobl » en brezhoneg pa c'haller ober gant ar gerioù « *peuple* » ha « *populaire* » en galleg. Gallout a reer ober implij eus an anvioù-gwan « poblek », « poblel » ha « poblus » (evel da skouer an titl roet gant Juluan Godest d'e *Dastumadenn Gwerziou Poblus*) evit eztaoler ar ger « *populaire* » en brezhoneg ivez.

Meur a zoare a zo da gompren ar ger « *populaire* » pa gomzer eus kanaouennoù. Roet en deus Patrick Malrieu un displegadur eus ar ger-mañ en ur bouezañ war an diaezamant a vez da dermeniñ ur ger eus ar sort pa vez bewezh un dra a c'hall terriñ an termenadur[3] :

- Kanaouennoù a blij d'un niver bras a dud
- Kanaouennoù kanet gant ar bobl
- Miret er bobl
- Savet gant ar bobl
- Degemeret gant ar bobl

Diaes eo da spisaat ster ar ger « pobl » (lakaet da doareañ ar ger « kanaouenn »), da c'houzout peseurt ster resis reiñ dezhañ. Hañvaliñ a ra bezañ anat da reiñ d'ar ger « pobl » (d'ar bobl a veve e Breizh a-raok an eil brezel bed[4]) ar ster a « *masse populaire* », en ur c'houlakaat enni an holl rummadoù nemet hini an noblañs hag hini an dud a Iliz (ar pezh a rae an « *Tiers Etat* » anezhañ a-raok an Dispac'h Bras), ha d'ober un disparti etre an dud o vevañ war ar maez hag an dud o vevañ e kêrioù bras Breizh :

> *En disant « le peuple », il serait donc indistinctement fait référence aux artisans, aux ouvriers, aux paysans. Toutefois, de manière implicite ou non, c'est la société rurale qui est sous-entendue derrière*

[3] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 29-36.

[4] Sylvette DENÈFLE, « Du folklore à l'ethnologie en Bretagne », in *1er colloque d'ethnologie bretonne*, 1989, p. 97 : « Les années de guerre amenèrent des bouleversements dans la mentalité collective en Bretagne comme dans l'ensemble de la France. Ce changement social profond (économique, politique, idéologique…) introduisit la nette prise de conscience d'une coupure sociale radicale avec les systèmes de valeurs des générations précédentes ».

ce terme quand on parle de chanson traditionnelle. Cette attribution au monde paysan est globalement juste car c'est effectivement dans ce milieu qu'on a pu au siècle dernier, et qu'on peut encore aujourd'hui, recueillir les chants traditionnels et ce, dans un contexte naturel d''utilisation[5].

Daoust d'ur rummad eus kevredigezh Breizh (hini an noblañs, heuilhet gant hini ar vourc'hizien pelloc'h) bezañ dilezet ar brezhoneg abred a-walc'h evit ar galleg, eo anat e ranke ar rummadoù-se kaout darempredoù gant ar peurrest eus ar gevredigezh :

La pénétration de l'administration royale à l'intérieur de la province de Bretagne et le développement des charges royales vont gagner au français la grande noblesse et la bourgeoisie. […] Mais pour autant, cette francisation n'implique pas systématiquement une débretonnisation. En effet, pour certains nobles ruraux, le breton est une nécessité pour au moins deux raisons : d'une part, c'est la langue parlée par les paysans qui travaillent leurs terres et le breton est nécessaire à l'intercompréhension ; d'autre part, maîtriser le breton, c'est s'assurer d'un pouvoir symbolique, et par là économique, sur ces mêmes paysans[6].

Ha diaes eo da ober eus al lennegezh dre gomz, ha dreist-holl eus ar gwerzioù, tra ur rummad a dud er gevredigezh nemetken (daoust dezhe da vezañ ar re niverusañ er gevredigezh) : al lodenn vrasañ eus an dastumerien e Breizh a oa o tont eus an noblañs pe eus rummad ar re binvidikañ, ha skouerioù e-leizh a zo eus gizioù boutin rannet etre ar rummadoù disheñvel : techet e vezer da ledanaat ar ster a vez roet d'ar ger « pobl » d'ur rummad all eus ar gevredigezh.

Ha petore talvoudegezh reiñ d'ar ger « pobl » ha da « kanaouennoù pobl » hiziv an deiz pa emdro ha chañch ar gevredigezh kement hag ar gizioù e Breizh, evel e kement bro all a vev gant an teknologiezh hag er bed a-vremañ ?

2 - Hengounel (« *traditionnel* »)

Eus al latin « *tradere* », da lâret eo « *acte de transmettre* », e teu ar ger « *tradition* ».

D'ar ger « hengoun » e ro ar *Geriadur Brezhoneg* an termenadur a « Hollad ar c'helennadurezhioù a vez treuzkaset gant ur bobl, gant ur rummad tud, a rumm da rumm – dre gomz dreist-holl – dezho doare ar mojennoù alies hag a denn da relijion, da istor ar bobl-se[7] ».

Liammet strizh eo an hengoun gant ar gevredigezh a dreuzkas anezhi : ma c'houlakaer un herezh sevenadurel kozh ha treuzkaset a-rumm da rumm eo ret resisaat e kendalc'h ur sevenadur hengounel da emdreiñ gant an amzer :

[5] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue, p. 30.*

[6] Ronan CALVEZ, « Du breton mondain », *ABPO*, t. 115, niv. 3, 2008, p. 136-137.

[7] *Geriadur Brezhoneg*, p. 528.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Mais si tout le monde est à peu près d'accord sur les notions que peut recouvrir le terme de « tradition », l'accord est loin d'être aussi général sur la vision du phénomène de processus traditionnel lui-même. On retrouve sans arrêt l'opposition entre une conception figée et passéiste qui décrète que le processus n'existe plus sous prétexte que la société rurale du XIXe siècle est morte et une conception dynamique de la tradition qui considère que, accompagnant le changement de société, le processus peut se poursuivre dans un autre contexte[8].

Kanaouennoù 'zo a ziskouez bezañ bet legadet a-rumm da rumm abaoe kantvedoù ha kantvedoù, ha notenniñ a rae Michel Nassiet e oa bet ar fed-se stank a-walc'h e Breizh-Izel, abaoe dibenn ar XVI^vet^ kantved[9]. Paouzet vez d'an treuzkas pa c'hoarvez un enkadenn er gevredigezh, ha goulakaat a ra Michel Nassiet e tle bezañ c'hoarvezet kement-mañ div wezh e Breizh dreist-holl : da vare aloubadegoù ar Vikinged er IX^vet^ kantved evit ar wezh kentañ hag unan all er XIV^vet^ kantved, pa oa bet drastet ar vro gant ar vosenn, da vare Brezel diabarzh ar Susesion, pa oa bet un digresk bras eus ar boblad :

Il est remarquable que la très grande majorité des chants bretons jalonnent le temps de façon presque continue depuis le lendemain de la crise la plus récente, et que les quelques chants qui font exception puissent remonter au lendemain de la plus ancienne[10].

2.1 « Hengoun dre gomz » hag « hengoun dre skriv »

Merkañ a ra Francis Favereau[11] un diforc'h etre « *ar gomz* » hag « *ar c'homz* », hag un diforc'h all etre « *skrid* » ha « *skriv* » : « *An holl a oar eo ar gomz ar c'hentañ tra – pe c'hoazh ar c'homz = « orality », peogwir e sinifiv « ar gomz » kement ha « la parole » en galleg* ». Ha talvoudegezh « *literacy* » a ro d'ar ger « *skriv* », kement ha ober un disparti diouzh ar ger « *skrid* » (o tont eus al latin scriptum).

Harpet en devoa Louis-Jean Calvet[12] ul lodenn eus e labour war studiañ an hengoun dre gomz e kevredigezhioù Bro Mali, hag war skouer an implij a rae ar « griot » anezhañ. Lakaat a ra ivez war-wel e vez an hengoun dre gomz ar mod ar muiañ implijet er bed hiziv an deiz c'hoazh, hag an dispriz a vez d'e heul alies : liammet e vez an aliesañ ar gerioù « skriv » ha « gouiziegezh » :

[8] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue, p. 38.*

[9] Michel NASSIET, « La littérature orale et l'histoire », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 212.

[10] *Ibid*., p. 213.

[11] Francis FAVEREAU, « Dafar e-skeud kentelioù F. Favereau (orality / literacy, oral tradition, secondary orality & reoralization / (Re)Oralisierung – ScriptOralia etc.) », war http://komskriv.monsite.wanadoo.fr,

[12] Louis-Jean CALVET, *La tradition orale*, PUF, 1984, 128 p.

Les notions d'analphabète ou d'illettré (pour les dictionnaires : « Celui qui ne sait ni lire ni écrire ») sont, dans nos sociétés, des notions négatives, privatives, elles posent d'un côté l'existence d'un savoir (le maniement de l'écriture et de la lecture) et de l'autre celle de personnes qui ne possèdent pas ce savoir (les analphabètes, ou les illettrés) »[13].

3 - « Folklore » & etnologiezh

Degemeret e vo ganimp an diforc'h a rae Sylvette Denèfle etre an termenadurioù a « folklore », « etnografiezh » hag « etnologiezh » :

Pour tenter une première clarification terminologique, je proposerai de donner […] aux mots « travaux folkloriques » le sens de « exposés non nécessairement systématiques de faits de la société traditionnelle » alors que je considérerai l'ethnographie comme la description méthodique des faits culturels et l'ethnologie comme leur interprétation[14].

3.1 « Folklore »

Krouet e voe ar ger-se e 1846 gant ar skrivagner saoz W.-J. Thoms (1803-1885) diwar ar gerioù « *folk* » (pobl) ha « *lore* » (skiant/gouiziegezh). Implijet e voe e-lec'h an termen a « *Popular Antiquities* » a veze graet gantañ betek-hen :

Le mot folklore a été emprunté à l'anglais […] pour remplacer une autre expression, trop incommode, celle de Popular antiquities, titre d'un livre célèbre de Brandi où étaient décrites les croyances et les coutumes des populations rurales anglaises. On ne pouvait avec cette expression malencontreuse ni délimiter le domaine même de la science qu'elle désignait, ni former un adjectif commode[15].

An enklaskoù kentañ, kaset a-benn e Breizh-Veur, da vare Dispac'h an Industri, a voe o fal saveteiñ ur sevenadur pobl, hini ur gevredigezh o vevañ war ar maez (hini ar beizanted 'ta), a soñje d'ar « folkloristed » e oa o vont da get ha da vervel a-benn nebeut :

[Les folkloristes] sont aussi héritiers des savants du début du XIXe siècle en ce qu'ils désignent comme étant « populaire » uniquement ce qui appartient au monde rural et paysan […] En Grande-Bretagne, où ont lieu les premières grandes enquêtes folkloriques, l'industrialisation et l'urbanisation qui l'accompagnent sont très importantes, et effraient les savants. Les érudits se tournent vers un milieu

[13] *Ibid*., p. 4.

[14] Sylvette DENÈFLE, « Du folklore à l'ethnologie de la Bretagne », *Du folklore à l'ethnologie en Bretagne. 1er colloque d'ethnologie bretonne*, p. 95.

[15] Arnold VAN GENNEP, *Le folklore*, p. 9.

rural que l'on sent en danger, et qui a aussi valeur de refuge, de conservatoire de l'identité britannique[16].

Tamallet e voe d'ar « *folfklore* » da vezañ bet ur skiant e servij ideologiezh gouarnamant Vichy tro mare ar brezel bed : e 1937, da skouer, e voe krouet e Pariz mirdi an ATP (*Arts et Traditions Populaires*), ha buan a-walc'h e servijas hemañ da c'houarnamant Vichy evit skignañ e venoioù gouennelour, ha skouer ar beizanted da bimpatrom :

[Le gouvernement de Vichy] exalte le retour à la terre face à la société industrielle qui corrompt l'homme. « La terre ne ment pas » déclare le Maréchal Pétain. La campagne devient le refuge des « vraies valeurs ». Le Régime de Vichy fait l'apologie du monde paysan, du travail des champs […] il incarne la « vraie race française ». Le musée des ATP sera utilisé pour la propagande[17].

Dismegañsus eo deut da vezañ ar ster a vez roet d'ar ger « *folklore* » en galleg (kenkoulz hag ar ger « *folkloraj* » en brezhoneg), ha pell emaer hiziv an deiz diouzh e ster orin (ha diouzh ar ster a vez kendalc'het da reiñ dezhañ er broioù saoznek, gant ar gerioù deveret dioutañ « *folk-tale* », « *folk-song* », « *folk-singer* », « *folk-dance* »…). Daoust d'ar ger-se bezañ bet degemeret en e ster orin en XIX^{vet} kantved (da vare Luzel, e klote ul lodenn eus ar « *folklore* » gant un doare skiantel da welet ha da studiañ al lennegezh pobl dre gomz) e vez implijet e Breizh (ar pezh 'zo gwir evit bremañ c'hoazh) evit renkañ ha deskrivañ un doare « sevenadur » graet evit bezañ gwerzhet d'an douristed, ur sevenadur diamzeret, blaz al loued gantañ peurliesañ. Hep kontañ ar ger « *folklo* », gant ar ster « *Folklorique, qui ne peut être pris au sérieux. Des idées folklo* » roet dezhañ el Larousse hiziv an deiz (nevez a-walc'h eo ar ster dismegansus a vez roet d'ar ger « folklore » en galleg hag en brezhoneg : el *Larousse universel*, e 1948, ne veze kavet ar ger-mañ displeget nemet dindan e ster skiantel[18]) :

Il faut dire que le terme « folklore » s'est en France rapidement dévalorisé par suitre du manque de considération séculaire pour une culture populaire à laquelle on allait jusqu'à refuser de reconnaître la qualité de « culture ». « Folklore » et « folklorique » en sont ainsi venus à signifier activité ou attitude peu sérieuse, voire ridicule…[19]

Merzout a reer e kendalc'h an dud a vicher, tudoniourien ha gouizieien all, da ober implij eus ar gerioù « *folkloriser* » ha « *folklorisation* » en o ster rik ha skiantel.

[16] Annaïg BORNE, *Collecter et publier des chansons populaires en Savoie (1864-1939),* p. 18.

[17] « Le folklorisme. Arnold Van Gennep (1943) », *Extrait du Manuel du folklore français contemporain*, Editions A. et J. Picard, war http://socio.univ-lyon2.fr,/IMG/pdf/ gwelet d'an 20 a viz C'hwevrer 2013.

[18] *Larousse universel*, 1948, t. 1, p. 751-752.

[19] Donatien LAURENT, « Discours inaugural du premier congrès d'ethnologie bretonne », *Du folklore à l'ethnologie en Bretagne*, 1989, p. 12.

3.2 Etnologiezh

An diforc'h a veze graet etre « *folklore* » hag « *etnologiezh* » a oa liammet gant ar c'hevredigezhioù studiet gant ar skiantoù-se :

> *On a – peut-être faudrait-il le dire au passé – coutume de dire que le folklore en tant que science se différencie de l'ethnologie par le type de société qu'il étudie davantage que par ses méthodes : au folklore les sociétés paysannes de culture traditionnelles des pays civilisés, à l'ethnologie les sociétés dites « primitives »*[20].

Chañchamantoù bras a voe en etnologiezh e Bro-C'hall en XX^vet kantved, e-kerzh ar bloavezhioù 30-40 : troet war studiadennoù kevredigezhioù ar pobloù a-vaez-bro betek henn e teuas kevredigezh ar beizanted (« *société paysanne traditionnelle* ») da vezañ he zachenn studi ivez[21].
Gant ar bloavezhioù 70 e kendalc'ho tachenn an etnologiezh da vont war greskiñ e Breizh : krouet e voe ar CRBC (e 1969) ha kentelioù war an etnologiezh a voe kroget gante en UBO adalek 1971[22].

4 - Lennegezh pobl : dre skrid ha dre gomz

Pa vez graet meneg eus lennegezh pobl brezhonek, e soñj an den diouzhtu en ul lennegezh legadet dre gomz, hag a-rumm da rumm abaoe kantvedoù evit lod :

> *Pendant des siècles, la vie culturelle en milieu populaire bas-breton s'est nourrie d'une littérature presque exclusivement orale. Délaissée par les élites, la langue bretonne s'est avant tout manifestée parmi le peuple dans le domaine de l'oralité*[23].

Ha koulskoude, abaoe kantvedoù ez eus bet div lennegezh pobl e Breizh :

- **Ul lennegezh pobl dre skrid**
- **Ul lennegezh pobl dre gomz**

Daoust d'an disparti-mañ etre ul lennegezh dre gomz hag ul lennegezh dre skrid oc'h hañvaliñ bezañ anat eo ret resisaat e oa liammet start an danvezioù etreze a-bell 'zo ha ken empret e c'hallent bezañ an eil e-barzh egile ma vez diaes bevenniñ anezhe gwezhioù 'zo :

> *Le passage constant de l'écrit à l'oral et de l'oral à l'écrit est fréquent en Bretagne, comme il l'était en Ecosse, ainsi que le souligne J. Macinnes dans « The oral tradition in scottish gaelic poetry », Scotish Studies, t. 12, 1968, p. 29-43*[24].

[20] *Ibid*., p. 11.
[21] Sylvette DENÈFLE, « Du folklore à l'ethnologie en Bretagne », in *1er colloque d'ethnologie bretonne*, 1989, p. 97.
[22] *Ibid*., p. 99.
[23] Daniel GIRAUDON, *Le trésor du breton rimé. Mimologismes d'oiseaux. Al loened o komz*, p. 9.

Tostoc'h diouzhimp e c'haller menegiñ skouerioù e-touesk ar c'hanaouennoù war follennoù-nij a vo kavet un nebeud anezhe a zeuas da vezañ ken brudet hag anavezet ma voe ankounac'haet oc'h orin hag e voe sellet oute gant an dud evel ma vefent kanaouennoù hengounel (*Gwerz ar roué Gralon ha Kear Is* gant Olier Souetre, *Kloarek koat ar Rannou, son Metig*, brudetoc'h bremañ dindan an titl a *v/Metig* gant Yann-Vari ar Skourr…).

Pezhioù-c'hoari 'zo a gaver anezhe danavellet dindan stumm ur ganaouenn (da skouer *Buhez ar pevar mab Emon*, *Robart an diaoul*, pe c'hoazh *Jenovefa a Vrabant*). Tem *Jenovefa a Vrabant* a zo skouerius hag a diskouez mat penaos e c'hall un tem bezañ amprestet evit bezañ adframmet ha skignet d'e dro evit dont da vezañ ken priziet all : plijout a rae tem *Jenovefa a Vrabant* hag e veze skignet er vro dindan stumm ur pezh-c'hoari. Savet e oa bet ur werz diwar ar pezh-c'hoari-se ivez (ur ganaouenn war follennoù-nij a oa anezhi) ha pa oa bet kollet dornskrid ar pezh-c'hoari e oa bet adskrivet anezhañ diwar ar ganaouenn.

Kavout a reer kanaouennoù dezrevellet dindan stumm ur gontadenn ivez : *Kontadenn Koathaleg Kervinou*[25] (dastumet gant an Itron de Saint-Prix er Chapel-Nevez), da skouer, a vije bet anavezet dindan stumm ur werz ivez, hervez doare (bet e kerz Jean-Marie de Penguern e-pad ur mare, hervez testeni Charles a g/Keranflec'h).

4.1 Dre skrid

Ul lodenn eus al lennegezh pobl a zo deuet betek ennomp dindan stumm oberennoù skrivet, (lod anezhe moulet ha lod all dornskrivet) : levrioù merser (*littérature de colportage*), kanaouennoù war follennoù-nij ha pezhioù-c'hoari moulet pe dornskrivet.

Ul lodenn all eus al levrioù skrivet en brezhoneg a veze skrivet gant tud a Iliz. Skrivet ha moulet e veze al levrioù hag al levrigoù-se a-benn bezañ gwerzhet d'ar bobl (lakaet ar pal dezhe he c'henteliañ) : levrioù relijius ha kentelius, kantikoù, buhezioù sent, … Bras a-walc'h eo bet levezon al lennegezh-relijius-se pa servije da bimbatrom d'ar saverien kanaouennoù war follennoù distag en XIX^{vet} kantved.

E Bro-C'hall e oa aet niver ar voulerien war greskiñ e-pad ar XVI^{vet} kantved, hag e kendalc'has d'hen ober er c'hantvedoù kentañ c'hoazh. Tud pinvidik, eus renk ar re uhelañ e oa al lennerien gentañ, met gant an amzer, e voe krouet oberennoù evit ar beizanted, skignet dreist-holl gant ar varc'hadourien-red, ar pezh a vez graet « Bibliothèque bleue ». An oberennoù kentañ a voe moulet gant al levrier Jean Oudot, e penn kentañ ar XVII^{vet} kantved, e Troyes. Oberennoù a bep seurt a rae al lennegezh pobl-se : almanakoù, alioù a bep seurt, romantoù marc'hegiezh… « *Jamais elle ne renferme aucune impureté ni rien de contraire*

[24] Léon FLEURIOT, « Brittonica et Gallica. Tradition orale et textes brittoniques du Haut Moyen-Age », *Etudes* Celtiques, t. 22, 1985, p. 226 (ad. gant Gwennole ar Menn, *Notes lexicographiques et philologiques*, Skol, 1997, p. 168).

[25] Kontadenn studiet ganimp ha bet danvez ur c'hounskrid mestroniezh e 2003. Embannet e oa bet hol labour e *Hor Yezh*, niv. 236, Kerzu 2003, p. 5-56. « Kontadenn Koathaleg Kervinon » a oa titl ar gontadenn-se. Dre gejañ gant tud eus korn-bro Plougoñveur hag ar Chapel-Nevez e oa deuet splann dimp e vez distaget an anv-lec'h-mañ « Kervinou » ha n'eo ket « Kervinon » (gw. notenn lenn f° 45v Ds. 2, p.).

aux lois sacrées de la morale et de la religion : toujours le crime est puni, la vertu récompensée[26] ».

E kreiz ar XVII^vet kantved e tilezas ar pennoù bras ar brezhoneg evit ober gant ar galleg e Breizh. War ar memes tro e voe dilezet reolennoù strizh ar werzaouriezh brezhonek hag an doare-skrivañ etimologel a veze implijet betek henn er skridoù (dibenn ar c'hrennvrezhoneg o vezañ merket gant embannadur oberenn an Tad Juluan Maner, *Le sacré collège de Jésus* e 1659).

> *La francisation, commencée depuis longtemps au détriment du latin, avait surtout atteint les classes dirigeantes. Celles-ci, suivies des classes moyennes, vont se tourner vers le français, qui était la seule langue « officielle », et grâce à laquelle elles avaient accès aux postes administratifs. […] La fin du moyen-breton correspond à la mort d'une littérature bretonne savante et à l'adoption par les classes dirigeantes d'une culture étrangère, celle de Paris. Le breton ne sera plus imprimé, en pratique, que pour aider le clergé dans son apostolat*[27].

Daoust d'ar chañchamantoù bras-se hag en abeg dezhe e voe krouet ul lennegezh pobl skrivet en brezhoneg. Ma veze barrek an dud e Breizh-Uhel da lenn an oberennoù skrivet en galleg a veze skignet gant ar varc'hadourien-red, ne veze ket gwir e Breizh-Izel ken ha ret e oa bet treiñ an oberennoù-se a-raok o gwerzhañ. Ma klot donedigezh ar c'hanaouennoù war follennoù-nij hag ul lennegezh pobl skrivet gant hini ar voulerezh e Breizh, e klot ivez gant ur mare ma weler niver an dud o c'houvezout lenn ha skrivañ o kenderc'hel da greskiñ. Ret eo resisaat ne ouie an dud a-wezhioù nemet lenn, ha lenn nemetken. Trawalc'h e veze d'un tiegezh kaout unan ennañ gouest da lenn d'an holl, a vouezh uhel, d'an noz goude an devezh-labour, buhez sant an deiz, pe ur pennadig bennak all o tont eus un oberenn relijius all (ha kentelius alies a-walc'h).

> *L'éducation religieuse, par le catéchisme et l'assistance aux offices, la lecture des « vies » des saints et autres ouvrages de dévotion, permettaient à une partie de la population d'être apte à lire le breton, quoique cette langue était bannie des écoles*[28].

Ma reas berzh kement an oberennoù moulet-se e Breizh e oa ivez en abeg d'ar skeudennoù a gaved enne (Ha gant harp taolennoù an hini eo e rae ar visionerien o labour e-pad kantvedoù e Breizh, abaoe Mikael an Nobletz hag an Tad Juluan Maner[29]).

E-touesk ar voulerien niverus a-walc'h e Breizh e deroù an XIX^vet kantved e voe unan dreist-holl evit labourat evit ar bobl, hag Alexandre Ledan a voe an den-se. Etre 1805 ha 1855

---

[26] LaRevuedeParis(http://books.google.fr/books?id=nXUPAAAAQAAJ&pg=PA31&dq=bibliothèque+bleue&cd=9#v=onepage&q=bibliothèque%20bleue&f=false)

[27] Gwennole LE MENN, *Histoire du théâtre populaire breton. XVe-XIXe*, p. 41.

[28] Gwennole LE MENN, « Une "Bibliothèque bleue" en langue bretonne », *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest,* t. 92, niv. 3, p. 230.

[29] Gw. Fañch ROUDAUT, Alain CROIX, Fañch BROUDIC, *Les chemins du paradis / Taolennoù ar baradoz*, Le Chasse-Marée/Éditions de l'Estran, 1988.

e teuas er-maes diouzh e stal, e Montroulez, un niver bras a ganaouennoù war follennoù-distag hag a levrioù bihan savet evit bezañ gwerzhet d'ar bobl.

> *Il [Alexandre Ledan] va imprimer pendant une cinquantaine d'années un nombre important de feuilles volantes, et de petits livres qui permettent de dire qu'il y a eu dans la région de Morlaix une véritable "Bibliothèque bleue"*[30].

Ret eo resisaat statud ispisial an « dornskrid » pa en em gav etre ar « skrid » hag ar « gomz », dre ma chom diechu a-raok ar moulañ ha dre ma n'eus ket daou skouer heñvel-mik. Ret eo islinennañ ne servije ul lodenn eus an dornskridoù-se (evel da skouer ar pezhioù-c'hoari pobl a veze dornskrivet gwezhall-gozh e Breizh-Izel) nemet evit bezañ lennet a-vouezh uhel, da skor d'ar gomz eta :

> *Padal eo padus ar skriv hag ispisïal ar moulañ, ma seblant da lod bout peurbadus ha digemm a-grenn, kontrol-kaer d'an dornskrid – pe dornskriv (manuscript writing) a vez tostoc'h d'ar c'homz en ur mod. Da zigentañ, en amzerioù koshañ (en Henamzer) e veze lennet a vouezh uhel kement seurt skrid-dorn : ne oa ar skriv (skriv-dorn) nemet danvez da zisplikañ « son ». An eil poent eo hemañ : n'eus ket a zaou zornskrid hag a ve heñvel-rik […] Un dra all : diechu e chom an dornskrid, ken a vez moulet diantao. Setu deut war-wel ar pezh na oa ket dre gomz : klokted ul levr (completeness)*[31].

Klotañ a ra danvez dornskridoù an Itron de Saint-Prix hag he doare da ober gant ar pezh a lavar dimp Francis Favereau : daoust d'he daou dornskrid pennañ (Ds 1 & Ds. 2 levraoueg abati Landevenneg) o hañvaliñ bezañ eilskridoù eus kanaouennoù dastumet ganti (ha n'eo ket karnedoù a ziskrive ar pezhioù a veze kanet dezhi gant ar ganerien war an tomm), e kendalc'he an Itron de Saint-Prix da ouzhpennañ pozioù nevez dezhe (pozioù klevet gant kanerien all marteze a c'haller goulakaat), pe da « zifaziañ » geriennoù, pe werzennoù 'zo.

4.1.1 Kanaouennoù war follennoù-distag

Diwar al lusk roet gant ar Jezuisted er XVII^{vet} kantved, en ur lakaat tonioù hengounel d'o c'hantikoù (kantikoù moulet a ouient gwerzhañ d'an dud e-pad o misionoù hag ar pardonioù) e oa bet roet lañs d'ar c'hanaouennoù war follennoù distag e Breizh, a lâr dimp Daniel Giraudon[32].

Maread ar c'hanaouennoù war follennoù-distag a voe e vrud en e barr etre 1820 ha 1920. Gant niver an tiez-moulerezh o vont war greskiñ muioc'h-mui e Breizh a-bezh en em

[30] Gwennole LE MENN, *ibid*, p. 230.

[31] Francis Favereau, « Dafar e-skeud kentelioù F. Favereau (orality / literacy, oral tradition, secondary orality & reoralization / (Re)Oralisierung – ScriptOralia etc.) », war http://komskriv.monsite.wanadoo.fr, gwelet d'an 31/12/2004.

[32] Daniel GIRAUDON, « Prologoù ar c'hoariva ha kanaouennoù war follennoù distag e Breizh-Izel en 19^{vet} kantved », *Klask*, niv. 8, p. 33.

lakaas darn (tud evel Yann ar Gwenn pe Yann ar Minous da skouer) da glask bevañ diwar gwerzh o follennoù hag o c'hrouidigezhioù pe, evit lod all, evel Prosper Proux hag Olier Souestr, klask sachañ un tamm brud war o anvioù dre ar vro.

Ken brudet e oa deuet ar c'hanaouennoù war follennoù-distag da vezañ e-touez ar bobl (gant ar c'hiz o vont en-dro) ma teuas ar gwerzioù hengounel da vezañ dilezet mui pe vui : sed aze da vihanañ ar pezh a ziskouez testeni dastumerien evel Anatol ar Braz, ha Jul Gros. Un troc'h a oa bet, hervez doare, o kregiñ tro 1800 ha 1820 hag a gendalc'has da vezañ betek penn-kentañ an XX^{vet} kantved.

Kavout a rae ar saverien o awen e kazetennoù 'zo o tezrevelliñ torfedoù pe zarvoudoù arruet er vro (diwar se e choment tost a-walc'h ouzh ar c'hanaouennoù hengounel, pa oa ar re-se doareoù "kazetennoù" o skignañ keleier dre ar vro ivez) :

> *A une époque où la presse écrite est très peu répandue dans les campagnes, la feuille volante tient lieu de gazette populaire : elle diffuse l'information et, surtout, elle la commente. Le compositeur populaire s'attache particulièrement aux faits divers : tout comme le peuple lui-même, il est avide de sensationnel. […] les chants les plus anciens de la tradition orale sont déjà remplis d'épisodes sanglants, dont le peuple raffole »*[33].

Diforc'hioù a-fet stil hag a-fet stumm a oa koulskoude etre ar c'hanaouennoù hengounel legadet dre gomz hag ar c'hanaouennoù war follennoù distag :

> *A-fed stil hag a-fed stumm e oant disheñvel-tre deus ar reoù all, savet « hep liv, na pluñv na paper ». Levezonet-bras 'oa bet saverien chansonioù a sort-se gant pezh 'veze moulet d'ar c'houlz-se, da lâret eo, gant levrioù a zevosion, blaz yezh ar gador-sarmon gante. Levezonet-bras 'oant bet war ar memes tro gant ar c'hoariva, gant ar misterioù kozh, an trajediennoù, bet e-pad pell amzer plijadur vras ar bobl*[34].

4.1.2 Pezhioù-c'hoari

Al lodenn vrasañ eus an oberennoù bet savet e brezhoneg betek dibenn mare ar c'hrennvrezhoneg, a oa oberennoù relijiel (barzhonegoù relijius ha kentelius peurliesañ) evel *Buhez Mab Den*, … ha pezhioù-c'hoari (*Buhez santez Nonn*, *Ar Basion*, *Ar varn divesan*, *Buhez Genovefa a Vrabant*, …) : ar pezh a rae Gwennole ar Menn « *Le théâtre savant du XVe – XVIIe siècle* » anezhi[35].

[33] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne*, p. 74.
[34] Daniel GIRAUDON, « Prologoù ar c'hoariva ha kanaouennoù war follennoù distag e Breizh-Izel en 19^{vet} kantved », *Klask*, niv. 8, p. 33.
[35] Gwennole LE MENN, *Histoire du théâtre populaire breton. XVe-XIXe*, p. 25.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

War-lerc'h ar XVII^{vet} kantved (pa ne c'haller ket testeniekaat hag-eñ e oa gwir ar fed-se a-raok ar XVII^{vet} kantved) e oa bet savet ha c'hoariet pezhioù-c'hoari pobl gant strolladoù aktourien o tont eus ar bobl. Kreñv e oa bet an hengoun-se en Bro-Dreger ha derc'hel a reas betek dibenn an XX^{vet} kantved. Titouret e vezomp diwar-benn an teatr pobl-se dre an testenioù roet dimp gant tud evel ar Marc'heg Christophe de Fréminville, pe c'hoazh dre an testenioù graet gant beajourien evel Adolphus Trollope. Daoust da dezenn Anatol ar Braz bezañ nac'het dibarded ar pezhioù-c'hoari pobl brezhonek e chom talvoudus e labour dre ma oa bet test Anatol ar Braz e-unan eus c'hoari an aktourien en Treger, pa oa yaouank.

250 dornskrid savetaet ha deuet betek ennomp a zo bet renablet gant Gwennole ar Menn dre o sujedoù[36] :

- Heuliad an Testamant Kozh
- Heuliad an Testamant Nevez
- Heuliad ar sent, …
- Heuliad « an danvezioù romant »
- Ar pezhioù-c'hoari farsus
- Dornskridoù Job Coat ha re August ar C'horr

Ma oa bet savet ul lodenn eus ar pezhioù-c'hoari war-lerc'h 1650, e ranker resisaat e oa ul lodenn vat eus ar pezhioù-c'hoari a veze c'hoariet d'ar mare-se, betek deroù an XX^{vet} kantved, o tont eus dornskridoù savet da vare ar c'hrennvrezhoneg, a-raok 1650 'ta, o tiskouez a-wezhioù roudoù eus klotennoù diabarzh c'hoazh, manet amañ hag ahont er gwerzennoù.

Un doare da astenn kelennadurezh an Iliz hag ar feiz gatolik e-touesk ar bobl en diavaez diouzh mogeriad an iliz e oa bet ar pezhioù-c'hoari pobl en amzerioù kent dre o sujedoù kentelius. Gant an amzer e oa deuet ar pezhioù-c'hoari pobl-se da vezañ kaoz eus kudennoù ha dizurzhoù er gevredigezh pa veze savet abadennoù a c'halle padout meur a devezh a-wezhioù, ken ma oa bet difennet da c'hoari anezhe.

Hervez Daniel Giraudon e c'hallje bezañ ar c'hanaouennoù war follennoù distag bezañ kemeret a-wezhioù plas ar pezhioù-c'hoari :

> *Daoust hag eñ neuze, ne vije ket bet ramplaset komediancherien ar c'hoariva gant kanerien a-vicher war ar plasennoù, boutet (ha boostet) justamant gant ar pennoù bras : e servij an urzh hag an dud e karg e oant gant o chansonioù kentelius, hag a roe un heklev eus komzoù ar gador-sarmon*[37].

4.2 Lennegezh pobl dre gomz

[36] *Ibid*., p. 49-52.

[37] Daniel GIRAUDON, « Prologoù ar c'hoariva ha kanaouennoù war follennoù distag e Breizh-Izel en 19^{vet} kantved », *Klask*, niv. 8, p. 41.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Le véritable titre littéraire de la Bretagne, c'est sa merveilleuse collection, de jour en jour plus considérable, de légendes et de chants populaires » a skrive Joseph Loth en e oberenn « Chrestomathie bretonne »[38].

Reiñ an anv a lennegezh d'un dra skignet ha legadet dre gomz a zo bet kizidik ha burutellet a-hed an amzer. Marcel Mauss a soñje dezhañ hag a lavare diwar-benn al lennegezh dre gomz :

Dès qu'il y a effort pour bien dire, et pas seulement pour dire, il y a effort littéraire[39].

Klasket e oa bet krouiñ ha kinnig termenoù all evel ar ger « *oralité littéraire* » gant Per Jakez Helias :

C'est par une naïve prétention de lettré que l'on a pu parler de « littérature orale ». L'expression précise bien que l'adjectif est au service du nom, lequel importe au premier chef. Il eut été plus juste de renverser les termes et, du même coup, les valeurs respectives : oralité littéraire[40].

Claude Hagège, diouzh e du, a ginnig d'ober gant ar ger « orature », ur ger a vefe par da hini a « lennegezh » evit ar pezh a sell ouzh ar skrid[41]:

La notion de style oral est à distinguer de celle de style parlé, cette dernière désignant l'usage ordinaire, plus ou moins éloigné de la langue écrite, qui est fait de la parole en situation d'interlocution. Le style oral est un véritable genre littéraire. Il s'agit d'une tradition culturelle qui paraît apporter une justification à la création d'un terme, orature, lequel deviendrait symétrique de celui d'écriture, entendue comme littérature[42].

Tostoc'h diouzhimp, er boavezhioù 90, e oa bet krouet termenoù nevez evel « *glad dre gomz* » (pe « *patrimoine oral* » liammet gant ar pezh a vez anvet « *patrimoine immatériel* » en galleg hiziv an deiz), termen implijet gant kevredigezhioù evel da skouer hini Dastum.

Gant George Sand[43], hervez doare, e vije bet krouet an termen-se a « lennegezh dre gomz », goude embannadur kentañ ar *Barzaz-Breiz* e 1839, ha berzh an oberenn-se e saloñsoù

[38] Joseph LOTH, *Chrestomathie bretonne*, p. 360.

[39] Marcel MAUSS, *Manuel d'ethnographie*, Paris, 1947, p. 97.

[40] Per Jakez HÉLIAS, *Le quêteur de mémoire*, p. 216-217.

[41] Fañch POSTIC, « Histoire de la collecte et constitution de la littérature orale… », p. 47 : « Des chercheurs, africanistes notamment, vont plus loin en proposant, comme le linguiste Claude Hagège, d'utiliser un terme spécifique, « orature », qui serait l'équivalent pour l'oral de « littérature » pour l'écrit ».

[42] Claude HAGÈGE, *L'homme de paroles*, p. 110.

[43] Meneget gant Fañch Postic, e « Le rôle d'Émile Souvestre dans le développement du mouvement d'intérêt pour les traditions orales au XIXe siècle », p. 136 : « En définitive, ce n'est donc pas le moindre des mérites d'Émile Souvestre que d'avoir contribué à attirer l'attention des lettrés sur l'intérêt de ce que, en 1858, quatre ans après la mort de l'écrivain morlaisien, George Sand appellera la « littérature orale », expression qui témoigne

ar Barizianed lennek (dre an troidigezhioù roet eus ar c'hanaouennoù an hini eo e voe priziet oberenn Kervarker dreist-holl gant an dud-se ha n'eo ket dre o stumm orin, anat eo). Implijet gant George Sand e 1858 e rakskrid *Légendes rustiques*[44] e oa bet amprestet an termen gant Fañch an Uhel[45] ha gant Paul Sébillot[46] pelloc'h, ha, tostoc'h diouzhimp, e kendalc'ho gouizieien evel Donatien Laurent, Per Denez, Fañch Postic, Gwenael an Dug, Yann-Ber Piriou d'ober gant an termen-se c'hoazh…

Meur a danvez a ra al lennegezh dre gomz. En o zouesk e ranker ober un disaparti etre ar « *genre majeur* » ha « *genre mineur* » :

- « *Genre mineur* » al lennegezh dre gomz (ar pezh a rae Arnold Van Gennep[47] al « *littérature populaire fixée* » dioutañ) a zo graet eus « formulennoù », « pedennoù », « lavarennoù », « troioù-lavar », … :

> *Le premier groupe […] correspond en fait […] à ce que la terminologie française réunit parfois sous l'expression de « genres mineurs » de la littérature orale. […] Van Genepp écrit : « Le principe est, dans tous les cas, que la formume (prière, incantation, comptine, dicton, proverbe, adage, etc.) se caractérise par la résistance aux modifications et même n'a de valeur magique, psychologique ou éthique qu'à la condition de se trasnmettre telle quelle, sans intervention déformante des récitants. »*[48].

- « *Genre majeur* » : Marie-Louise Tenèze a rae « *genre majeur* » eus al lennegezh dre gomz ar c'hontadennoù hag ar mojennoù (ar pezh a rae Van Gennep « *littérature populaire mouvante* » anezhañ). Ouzhpennañ a raimp ar c'hanaouennoù hengounel ennañ ivez.

---

bien du fait que la culture populaire orale n'est alors acceptée par le public lettré que dans la mesure où elle fait l'objet d'un important travail d'écriture ou de réécriture ».

[44] George SAND, Rakskrid *Légendes rustiques*, p. 10 : « D'ailleurs, on ne saurait trop avertir les faiseurs de recherches, que les versions d'une même légende sont innombrables, et que chaque clocher, chaque famille, chaque chaumière a la sienne. C'est le propre de la **littérature orale** que cette diversité ».

[45] « Contes et Récits populaires des Bretons Armoricains », *Revue de Bretagne et de Vendée*, t. 25, 1869, p. 103-108. (Meneget gant Fañch Postic, « Le rôle d'Emile Souvestre dans le développement du mouvement d'intérêt pour les traditions orales au XIXe siècle », p. 127.

[46] Paul SÉBILLOT, « Programme & but de la Société des Traditions Populaires », *Revue des Traditions Populaires*, 1re année n° 1, 25 janvier 1886, p. II : « Sous le nom de *Littérature orale*, on comprend ce qui pour le peuple qui ne lit pas, remplace les productions littéraires des civilisés. Cette littérature a précédé la littérature écrite, et on la retrouve partout, plus ou moins vivante, suivant le degré d'évolution des peuples ».

[47] Arnold VAN GENNEP, *Manuel de folklore français cotemporain*, t. IV, Bibliographie méthodique, p. 645 & p. 716. (meneget gant Marie-Louise Tenèze, in « Introduction à l'étude de la littérature orale », *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*, 24e année, no 5, 1969, p. 1105).

[48] Marie-Louise TENÈZE, « Introduction à l'étude de la littérature orale », *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*, 24e année, n° 5, 1969, p. 1105.

II - Gwerzioù

1 - Termeniñ

An termen « **gwerz** » (gant e liester « **gwerzioù** ») o tont eus ar ger latin « **versus** » a vez implijet evit deskrivañ un « *doare barzhoneg pobl, savet da vezañ kanet peurliesañ, a dalvez da zanevellañ darvoudoù* » hervez an termenadur roet gant ar *Geriadur Brezhoneg*[49].

Ar *C'hatholicon*, kentañ geriadur brezhoneg eus dibenn ar XV^vet^ kantved, a ro, diouzh e du, d'ar ger « **guers** », an droidigezh a « *vers* », « *petit vers* », « *chanczon* », « *faire chanczon* », « *chanczon quon chante aux enfans pour leur faire dormir ou cest chanczon faicte sur le mort* », « *chanczon vilaine* ».

Pa studier kartenn 306 an *ALBB*[50], e teu war-wel splann a-walc'h e oa bet respontet da Ber ar Rouz e veze troet ar ger « *chanson* » gant ar ger « *gwerz* » el lodenn vrasañ eus ar brezhonegva, ha gant ar gerioù « *kanaouenn* » (un takad ledan a-walc'h a verzer e Kernev-Uhel hag ul linenn o vont eus Sant-Fiakr da g/Kraon, e Kernev-Izel) ha « *kanenn* » en un takad all, hini ar gevred (ar ger « *sonenn* » a gaver a-blasoù ivez, en arvor ar Morbihan).

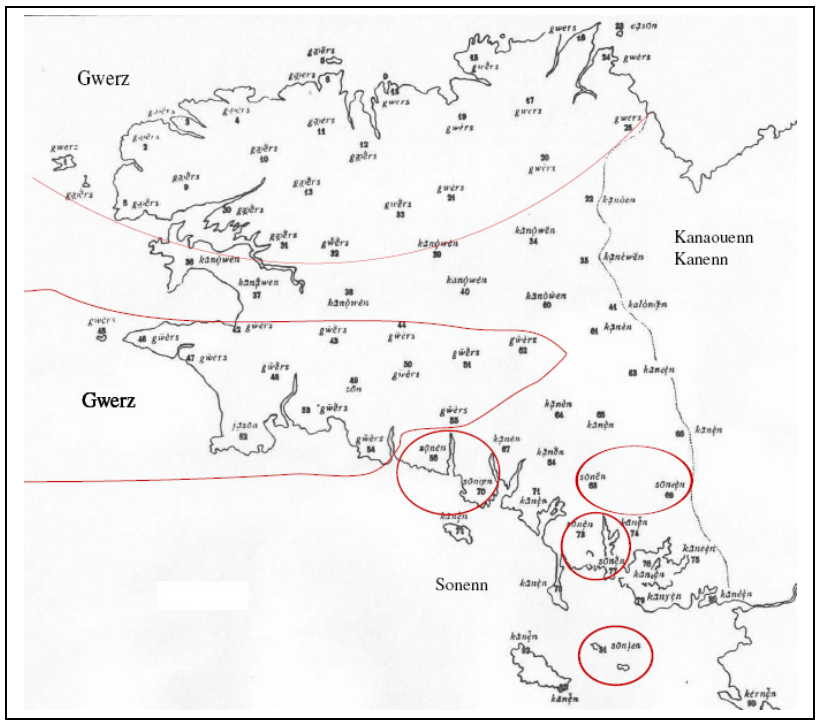

Kartenn 306 ALBB Per ar Rouz (Chanson).

Jul Gros, diouzh e du, en e enklaskoù graet gantañ adalek deroù an XX^vet^ kantved en Bro-Dreger, a ro d'ar ger « **gwerz** » ar ster a « *complainte* », ha « *chanson* » d'ar ger « **son** » : « Me a zo kollet ma **zoniou** ha ma **gwerziou** ganin, *j'ai oublié mes **chansons** et mes **complaintes***[51] ». Reiñ a rae un adstumm d'ar ger « **son** », hini a « **awidellou** », anavezet

[49] *Geriadur Brezhoneg*, Embannadur an Here, p. 502.
[50] Pierre LE ROUX, *Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne* (*ALBB*), kartenn niv. 306.
[51] Jul GROS, *Dictionnaire français-breton des expressions figurées*, t.1, p. 252.

nebeutoc'h : « Gwechall e veze kanet **awidellou** evel-se, *autrefois on chantait des chansons comme cela* (**awidellou** *était à peu près synonyme de* **soniou**)[52] ». Implijet eo bet an termen-se gant ar familh Konan ivez, evit anvañ pezhioù berr a veze kontet. Troet eo bet gante gant ar ger « *anecdotes* »[53].

Gallout a reer notenniñ ivez e kemer ar ger *gwerz* ar ster a « ganaouenn » en brezhoneg 'ta, tra ma vez roet d'ar ger *gwers* an hini a « gentel » e kembraeg. Diskouez a ra kement-se eo liammet strizh an daou c'her « kentel » ha « gwerz » en daou du a Vor Breizh, ha liammet a-bell 'zo pa gaver doareoù gwerzaouiñ heñvel (tost e oa doare gwerzaouiñ ar c'hrennvrezhoneg ouzh an hini a reer « *Cynghanedd Lusg* » anezhañ e Kembre) betek mare ar c'hrennvrezhoneg.

Reiñ a ra Francis Favereau ar resisadennoù-mañ diwar-benn ar gerioù « gwerz » ha « kentel » :

> *Gwerz (chant dramatique et édifiant donc, mais aussi période , laps de temps, comme en vannetais gwerz sou / guersou) est le même terme que le gallois gwers (=lesson, prayer, verse… & turn, while…), ce qui n'est aps sans suggérer des usages mnémotechniques antiques, qu'on suppose avoir été ceux d'un apprentissage druidique, notamment la mémorisation de « leçons » (cf. gwers, et l'étymologie du mot kentel, leçon en breton et tirade…, apparenté à kan : chant)*[54].

Ar ger « *kentel* » a ro da grediñ 'ta e vije bet skolioù e Breizh d'ur mare evit deskiñ an doare hengounel da werzaouiñ ha da sevel barzhonegoù. Sed aze ar pezh a oa meno Gwenael an Dug : soñjal a rae dezhañ e c'hallje bezañ bet ul liamm etre ar skolioù-se hag an anvioù-lec'h « Kerambars », « Kerbars », « Lec'hambars » a gaver e Breizh[55].

Ret eo notenniñ ivez e ra kanerien 'zo (evel ar vreudeur Morvan) an diforc'h etre *gwerzioù* (kanaouennoù da selaou) ha *kanaouennoù* da zañsal : da lâret ez eo eo liammet start an termenoù-se gant an tonioù implijet evit ar ganaouenn-mañ kanaouenn hag ar pal a vez roet dezhi. Kanaouennoù e-leizh a zo evel, da skouer, an hini brudet, *Plac'h he daou bried* a c'hall bezañ klevet bezañ kanet :

- Evel ur werz gant ar c'hoarezed Goadeg ha gant Louise Ebrel.
- War un ton da zañsal gant Manu Kerjean, ha gant ar vreudeur Morvan.

Embannet eo bet nevez 'zo, e 2012, kanaouennoù (ul lodenn anezhe chomet diembann betek henn) kanet gant ar c'hoarezed Goadeg diwar aked kevredigezh Dastum. E-touesk ar c'hannaouennoù-se e kinnig Dastum unan eus ar c'hanaouennoù-se, « *Deuet ganin-me plac'h* yaouank » war donioù disheñvel :

---

[52] *Ibid*. p. 205.

[53] Familh KONAN, *Tro ma c'hanton*, p. 153-167.

[54] Francis FAVEREAU, *Bretagne contemporaine. Langue, culture, identité*, p. 121.

[55] Skrivañ a rae Francis Gourvil kement-mañ a-zivout an anv-lec'h *Kerbarh* : « **Kerbarh**. Vannes, 1955. Topon. en Malguénac, en Neuillac, Plumelin (Morb.), auxquels il faut rattacher des *Kerbarch*, en Croix-Hanvec et Ploemel, id. *Barh* est ici la f. vannetaise du nom *Le Bars*, *Le Barz*, ancien n. de profession : « chanteur ambulant, ménétrier », identique au gall. *bardd*, « barde, poète », et qui se retrouve dans 6 *Kerambars*, et dans 4 *Kerbars* du Fin. Et des C.-N. », Francis GOURVIL, *Noms de famille d'origine toponymique*, p. 104.

[…] Nous avons choisi d'en donner trois versions différentes pour montrer leur grande liberté d'interprétation : une première version où deux des sœurs, Maryvonne et Anastasie, dialoguent sur deux lignes mélodiques cousines, une deuxième interprétation où les trois sœurs chantent à l'unisson sur l'air qu'elles qualifiaient « d'air du dimanche » et qu'elles utilisaient en concert ou, comme ici, pour un enregistrement sur disque, et enfin, une troisième interprétation où Anastasie livre un air complètement différent des deux enregistrements précédents »[56].

Evel ma ouvez ar ganerien ober un diforc'h etre gwerzioù ha kanaouennoù da zañsal, e verkont an diforc'hioù a zo etre kanaouennoù all, diforc'hioù diazezet war an implij a vez graet eus ar c'hanaouennoù-se, ar pezh a ra Patrick Malrieu « *Chants fonctionnels et d'accompagnement* [57]» anezhe :

- *Chants à danser*
- *Chants de marche*
- *Chants d'enfants, comptines*
- *Berceuses*
- *Chants de travail*
- *Les chants de marins*

Pa vez amprestet pozioù ur werz (pe reoù ur son) evit bezañ kanet war un ton all, ha dreist-holl war un ton da zañsal, ne vez ket taolet pled kement-se ken da ster ar ganaouenn.

Miret ha roet e oa bet an anv-se a *werz* da ditl da ganaouennoù war follennoù-distag 'zo evit o dispartiañ diouzh rummadoù kanaouennoù all anvet *son, chanson, kanaouen, kentel, exempl, recit, disput, buez, kimiad, cantic*[58]… Resisaat a ra Daniel Giraudon, diwar-benn an diforc'h merket etre ar rummadoù disheñvel-se :

Il y a incontestablement flottement. À dire vrai, seuls certains termes correspondent à une définition précise. D'autres, il faut bien le reconnaître, sont plus ou moins interchangeables. […] La gwerz tient une place particulière dans le répertoire populaire parce qu'elle est censée relater une histoire vraie. Le terme gwerz est encore bien connu en milieu populaire, peut-être grâce aux titres des feuilles volantes. Le mot récit est aussi employé dans ce sens par Iann ar Gwenn et d'autres[59].

An hini kentañ oc'h ober implij eus an termen a *werz* en un oberenn skiantel a voe, hervez doare, Emil Souvestr, e 1834, er *Revue des Deux Mondes*, en e bennad-skrid « Poésies

[56] Grands interprètes de Bretagne 5, *Les sœurs Goadeg. Chanteuses du Centre-Bretagne*, Dastum, 2012, p. 114.
[57] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 135-140.
[58] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p. 62.
[59] *Ibid*. p. 64.

populaires de la Basse-Bretagne »[60]. Merkañ a rae an diforc'h etre ar c'hantikoù, ar gwerzioù, ar chansonioù, ar sonioù hag ar barzhonegoù pa veze graet e Bro-C'hall gant ar ger « *romance* », hag hini a « *ballade* » en Europa evit termeniñ ar c'hanaouennoù savet war fedoù istorel[61].

Displegañ a rae Kervarker, en embannadur kentañ ar *Barzas-Breiz*, e 1839 eta, an doare ma oa bet graet an disparti etre ar c'hanaouennoù disheñvel embannet gantañ en e oberenn :

> *[…] la manière dont j'ai classé les chants de ce recueil m'a toujours été indiquée par eux [ar ganerien]. Comme eux je les ai divisés en trois catégories principales, à savoir : 1° en chants historiques (Gwerzéennou) ; 2° en chants d'amour (Sounennou) ; 3° en chants religieux (Kanaouennou)[62].*

Kenderc'hel a reas Kervarker d'ober gant an tri rummad-se en embannadurioù da heul, en ur glask o resisaat. En embannadur 1867 ar *Barzaz-Breiz* e rae an disparti etre « Chants mythologiques, héroïques, historiques et ballades » ha « Chants de fêtes et chants d'amour » diouzh un tu, hag un all diouzh « Légendes et chants religieux » :

> *Le classement que j'ai adopté pour les textes n'est autre que celui des chanteurs eux-mêmes : ils ne connaissent plus guère que trois espèces de cantilènes : des chants mythologiques, héroïques, historiques, et des ballades, qu'ils appellent généralement du nom de gwers, et dont ils qualifiaient autrefois quelques-uns de lais ; des chants de fête et d'amour qu'ils nomment quelques fois kentel et le plus souvent sôn ou zôn ; enfin des légendes et des chants religieux.[63]*

E rakskrid levrenn gentañ *Gwerzioù Breiz-Izel* (*GBI.1*), e tisplege Fañch an Uhel an doare digemeret gantañ evit an embann (e rummad ar sonioù e oa bet lakaet hini ar c'hanaouennoù relijiel) :

> *J'ai divisé ma publication en deux parties, les Gwerziou et les Soniou. Cette division était naturellement indiquée ; elle renferme, à l'exception des cantiques, tout ce qui se chante en breton dans nos campagnes armoricaines. Les Gwerziou comprennent les chansons épiques, qui peuvent se subdiviser en : chansons historiques, chansons légendaires, chansons merveilleuses ou fantastiques, et chansons anecdotiques. – Les Soniou, c'est la poésie lyrique. On comprend sous cette dénomination : les chansons de Kloers ou clercs, qui tiennent une si large place dans la poésie*

[60] Adembannet e voe ar pennad-skrid-mañ en e oberenn *Les Derniers Bretons*, e 1835.

[61] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 66 : « Le substantif en vogue dans les milieux lettrés européens du XVIIIe siècle et du début du XIXe siècle pour qualifier la oésie chantée à caractère historique est celui de « ballade », tandis qu'on parle plus volontiers de « romance » en France ».

[62] *Barzas-Breiz*, embannadur 1839, t. 1, p. III.

[63] *Barzaz-Breiz*, embannadur 1867, p. VI.

bretonne, - les chansons satiriques et comiques, les chansons de noces et de coutumes, etc. – Il faut y ajouter les chansons d'enfants, les chansons de danses[64]*, rondes, jabadao, passe-pieds, etc…*[65]

Degemeret e voe ar renkadur-se gant an dastumerien en XX^vet^ kanved, da lâret eo e kendalc'hont da zispartiañ rummad ar gwerzioù diouzh hini ar sonioù, en ur glask resisaat ho renkadur hag ober gant is-rummadoù a-wezhioù :

- **Ifig Troadeg**[66] a ra an diforc'h etre :
    - Gwerzioù ha kanaouennoù relijiel
    - Kanaouennoù trist an daou gantved
    - Sonioù evit ar vugale, rimadelloù a bep seurt
    - Sonioù a garantez, sonioù kloareg, sonioù fentus
    - Sonioù a garantez ha soniou fentus an daou gantved diwezhañ
    - Kanaouennoù dañsoù Treger (*La présence des danses dans le Trégor à travers les collectes*)

- **Yann-Fañch Kemener**[67], diouzh e du, a ra an diforc'h etre :
    - Gwerzioù relijiel pe war darvoudoù dreist-ordinal
    - Kanaouennoù a garantez / Kanaouennoù dimeziñ / Kanaouennoù a gañvoù
    - Sonioù kloer
    - Ar micherioù
    - Kanaouennoù koñskried, soudarded ha brezel
    - Tud lêret pe lazhet
    - A bep seurt

- Savet en devoa **Patrick Malrieu** e gatalog[68] diwar an temoù disheñvel a gaver er c'hanaouennoù pobl brezhonek hag e oa bet ret dezhañ mont pelloc'h eget ober gant ur renkadur diazezet war ar gwerzioù, ar sonioù, hag ar c'hantikoù nemetken hag ober implij eus rummadoù (hag eus isrummadoù) evit disheñveliñ ar c'hanaouennoù etreze dre o zemoù :

[64] Gwerzioù 'zo a vez kanet war un ton da zañsal ivez gant kanerien 'zo, evel ar werz *Frañseza*, da skouer, kanet gant Manu Kerjean, pe c'hoazh gant ar vreudeur Morvan.

[65] *GBI. 1*, p. V.

[66] Ifig TROADEG, *Carnets de route. Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, Dastum, 2005.

[67] Yann-Fañch KEMENER, *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener. Kanaouennoù Kalon Vreizh*, Skol-Vreizh, 1996.

[68] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, tezenn diembann e Kevrenn ar brezhoneg hag ar c'heltieg, Roazhon 2, 1998 (skridoù Dastum).

- Darvoudoù istorel, mojennel, buhezioù (*Evénements historiques, légendaires, vies, …)*
- Kanaouennoù karantez (*Chansons relatives à l'amour, aux sentiments*)
- Kanaouennoù (*Chansons saisonnières ou à caractère local*)
- Buhez pemdeziek, statud sokial (*Vie quotidienne, état civil, conditions sociales*)
- Kanaouennoù fentus (*Chansons comiques, satiriques, drolatiques*)
- Kanaouennoù niveriñ (*Chansons énumératives*)
- A bep seurt (*Divers*)
- Kanaouennoù lennegel (*Chansons littéraires*)
- Kanaouennoù relijius (*Chansons religieuses*)

Diskouez a rae Fañch an Uhel chom etre daou a-wezhioù, hag evit un nebeud gwerzioù e vo kavet un adstumm er Sonioù (da skouer *Cloarec Riwal,* SBI. 1, p. 302-306 a zo un adstumm d'ar werz *Ar c'hloareg lazhet war al leur nevez*, Malrieu niv. 0045).

Ur ganaouenn evel hini *Youenn Gamus* a oa bet renket evel ur son gant Fañch an Uhel, tra ma vo kavet renket e rummad ar gwerzioù e dastumadenn Yann-Fañch Kemener.

Margodig La Boissier a oa bet renket e rummad ar sonioù gant Fañch an Uhel ivez, tra ma roe Alexandre Ledan an anv a « *Gwerz Margodig La Boissier* » d'ar ganaouenn-mañ.

Dav eo menegiñ eo bet amprestet ha roet an anv a « **werz** » d'ul lodenn eus o c'hrouidigezhioù gant saverien kanaouennoù eus hon amzer ivez : tud evel Denez Prigent ha Bernez Tangi. Deuet eo Denez Prigent da vezañ brudet dre ar c'hanaouennoù hengounel da gentañ. E 1987 e veze roet ar priz kentañ dezhañ, evit ar c'han ha diskan, e kenstrivadeg *Kan ar Bobl* hag enrolladennoù eus gwerzioù pobl hengounel evel hini *Iwan Gamus* pe hini *Ar bugel koar* a gaver war e bladennoù. Roet en deus da ganaouennoù savet gantañ diwar sujedoù a-vremañ, blaz ha stil ar gwerzioù hengounel (rummadiñ a ra anezhe evel gwerzioù ivez) : *An droug-red* ; *Copsa Mica* ; *Ur fulenn aour* ; *An iliz ruz…*

2 - Orin ar gwerzioù

Eus orin ar gwerzioù e chomomp dianav a-walc'h diwar he fenn pa ne van kazi roud ebet diouti a-raok an dastumadennoù kentañ kaset a-benn e deroù an XIX^{vet} kantved (ar fedoù istorel danevellet e gwerzioù 'zo a ro da grediñ e tlee ar re-seoù bezañ bet savet meur a gantved a-raok bezañ bet dastumet).

Testeni kentañ o treiñ ar ger *chanson* gant ar ger *gwerz* en brezhoneg a zo er *C'hatolicon*, hag eus ar XV^{vet} kantved. Goulakaat a reer e tlee ar ger-se bezañ koshoc'h c'hoazh.

Ul liamm e oa bet Mor Breizh etre ar vroioù a oa o tont da vezañ Breizh-Vihan ha Breizh-Veur pelloc'h e-pad kantvedoù ha kantvedoù. Gant o sevenadur e oa deuet an

divroerien gentañ e-pad kantvedoù adalek fin ar IV^vet kantved. Levezonioù a zo manet (hag a van hiziv an deiz c'hoazh a-dra sur) a-fet sevenadur, relijion, kredennoù…

Hendad gwerzioù Breizh a vezer boaz da lakaat al laeoù da vezañ anezhañ dre ma kaver perzhioù boutin etre an temoù hag an tudennoù a c'haller kavout danevellet o istor er pezhioù-se (noblañsoù, boudiged,…) :

> *Que les lais tirent leur origine de la Bretagne armoricaine, découle aussi de l'introduction de personnages historiques liés à cette région […] Il est intéressant de relever que la matière des lais ainsi définis correspond exactement à celle des sonioù et gwerzioù du XIXe siècle […] Les lais et romans bretons appartenaient à un genre aristocratique et mondain. Leur musique et leur versification élaborées et savantes étaient l'œuvre de poètes et de poétesses de métier, et souvent de talent […] Si cette forme savante a été progressivement perdue, le fond et les thèmes ont été mieux gardés à travers les âges.* ***Certaines pièces du recueil Penguern, et d'autres, gardent un reflet des anciennes compositions qui enchantèrent l'Europe durant plusieurs siècles***[69].

E-touesk ar gwerzioù deuet betek ennomp ez eus div dreist-holl a zo brudet evit bezañ kozh-kozh o orin :

- *Yannig Skolan* a zo liammet hec'h orin gant maread al lennegezh kozk predenek.
- *An aotroù Kont hag ar gornandonez* a zo ken kozh hec'h orin ha maread laeoù ar Grennamzer.

3 - Ar saverien

> *Dans les sociétés celtiques, jusqu'à la fin du Moyen-Age au moins dans certains pays brittoniques, jusqu'au XVIIIe siècle, plus tard encore parfois, en Irlande et en Ecosse, il existait dans la société des catégories de lettrés, qui, sous des noms divers et dans des mesures inégales, contribuaient à garder un souvenir précis des généalogies des chefs ou des grands événements qui avaient atteint la communauté*[70].

Tud a-vicher dindan gourc'hemenn ur roue e oa ar varzhed gwezhall-gozh, er gevredigezh predenat. Meuliñ ar roue hag e lignez, kement hag o c'halon en emgannioù e oa karg ar varzhed.

Gant an amzer e oa deuet ar ger « barzh » da vezañ disprizet, ha kollet e ster kent, evel ma tiskouez ar C'hatholicon, a dro ar ger-mañ gant « *menestrier* » ha « *mime* » en galleg[71].

Daoust hag-eñ ne oa ket bet chomet aspadennoù eus spered ar varzhed-kozh-se en doare da sevel gwerzioù ? Hervez Michel Nassiet e c'hallje bezañ bet savet ar werz *Penanger*

[69] Léon FLEURIOT, « Les lais bretons », *Histoire littéraire et culturelle de la Bretagne*, t. 1, p. 134-135.
[70] Léon FLEURIOT, « Brittonica et Gallica. Tradition orale et textes brittoniques du Haut Moyen-Age », *Études Celtiques*, t. 22, 1985, p. 226 (ad. gant Gwennole ar Menn, Skol, *Notes lexicographiques et philologiques*, 1997, p. 168).
[71] *Le Catholicon armoricain*, p. 18.

diwar c'houlenn familh ar paotr yaouannk lazhet a-benn dismegañsiñ ha skignañ ar vrud fall war e lazher er c'horn-bro :

> *La gwerz prend donc parti pour la victime ; ce faisant, elle prend et transmet une forte charge affective. On peut même se demander si sa composition n'a pas été suscitée par la famille du défunt, pour clamer la honte du criminel*[72].

Ha kement-all a c'hallfemp soñjal diwar-benn gwerzioù all savet diwar fedoù istorel a-raok an Dispac'h Bras : gwerzioù evel *Baron Nevet hag ar Guimadeuc*, *Kerveguen hag ann Tourellou*, …

3.1 Saverien disanv & meur a stumm d'un hevelep kanaouenn

Al lodenn vrasañ eus ar c'hanaouennoù pobl hengounel a zo deuet da vezañ disanv gant an amzer, ha lakaet eo bet kement-mañ dezhe evel unan eus o ferzhioù pennañ evel an niver a stummoù disheñvel eus ur memes pezh. Diwar se e c'haller merzhout ar ganerien evel « adsaverien » ivez.

Menoioù disheñvel a-zivout orin saverien ar c'hanaouennoù pobl hengounel a voe a-hed an XIX^{vet} kantved : eus ar c'hrouidigezh a-stroll d'an aoteur lennek ha gouiziek. Displeget spis e oa bet kement-mañ gant Jean-Michel Guilcher[73] (ha ken spis all gant Patrick Malrieu[74]).

3.2 Ar grouidigezh a-stroll (« *l'auteur collectif* »)

Krediñ a rae d'ar romantelourien e oa ar c'hanaouennoù pobl hengounel oberennoù deuet diwar ul labour a-stroll. Ul levezon he dije bet ar gredenn-se war al lusk nevez ganet e bed ar romantelourien en Europa, e deroù an XIX^{vet} kantved, hag evit broudañ an dastumerien gentañ a oa en o zouesk da deskata ar pezh a oa skeud feal spered ar bobl :

> *En dépit de son obscurité, cette thèse du génie du peuple, qui conférait du prix à la poésie populaire, a contribué dans la première partie du XIXe siècle au développement des recherches des collectes*[75].

Kadarnaat a ra testenioù 'zo evel hini Kervarker, skrivet gantañ e pennad-digoriñ ar *Barzaz-Breiz* e oa bet krouidigezhioù eus ar sort :

> *Quelqu'un arrive à la veillée et raconte un fait qui vient de se passer : on en cause ; un second visiteur se présente avec de nouveaux détails, les esprits s'échauffent ; survient un troisième qui porte l'émotion à son comble, et tout le monde de s'écrier : « Faisons une chanson ! ». Le poëte en renom est naturellement engagé à donner le ton et à commencer […] il entonne : tous répètent après lui la strophe improvisée ; son voisin continue la chanson : on répète encore : un troisième poursuit, avec*

[72] Michel NASSIET, « La littérature orale bretonne et l'histoire », *ABPO*, t. 106, niv. 3, 1999, p. 46.
[73] Jean-Michel GUILCHER, *La chanson folklorique de langue française*, p. 71-83.
[74] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue,* p. 69-83.
[75] Jean-Michel GUILCHER, *La chanson folklorique de langue française*, p. 72.

répètition nouvelle de la part des auditeurs […] chacun des veilleurs, à tour de rôle, fait sa strophe ; et la pièce, œuvre de tous, répétée par tous, et aussitôt retenue que composée, vole, dès le lendemain, de paroisse en paroisse[76].

Gant gwir abeg, a gav dimp, e skriv Patrick Malrieu[77] e tlee an doare-se da sevel kanaouennoù bezañ ral, ha diaes eo da grediñ Kervarker (ha daoust dezhañ bezañ bet test meur a wezh eus kanaouennoù ganet e-giz-se) pa skriv « *La plupart des ballades se composent ainsi en collaboration* »[78].

3.3. Ar saverien a orin eus ar bobl (« *l'auteur populaire* »)

Adalek kreiz an XIX^{vet} kantved e voe dilezet (adwelet da vihanañ atav) an teori-se ha savet unan all : hini un aozer dic'houiziek, a orin eus ar bobl :

Face à la difficulté à rendre crédible la théorie de la foule créatrice, est apparue la notion d'auteur populaire, avec toutes les nuances imaginables soulignées par J.M. Guilcher. Depuis les « poètes sans le savoir », ou « sans aucun savoir-faire spécialisé », en passant par le « vrai poète populaire » mais qui « ne chante et ne dit que ce qui plaît à la foule »…[79]

3.4. An aozer gouiziek (« *l'auteur lettré* »)

Ur vartezeadenn all a oa bet diouti tro dibenn an XIX^{vet} kantved ha deroù an XX^{vet} kantved ivez : hini ar bobl dizesk a c'houlakae e oa bet pep tra savet gant tud lennek :

Les chansons populaires sont donc, dans cette conception, d'abord des œuvres lettrées que le peuple a fait siennes. Le nom de l'auteur s'est perdu mais la chanson est restée[80].

4 - Ar ganerien

Piv a oa ar ganerien ha petra oa ar plas roet d'al lennegezh dre gomz er gevredigezh, burutellet ha disprizet hiziv an deiz gant darn c'hoazh ?

Car ces chanteurs et poètes aux mains rugueuses et aux vêtements rapiécés créaient la beauté dont toute société a besoin et nourrissaient une vie culturelle intense dans ces régions […]. La production populaire joignait à une haute qualité technique l'adéquation au milieu et au public. […] Et cette

[76] *Barzaz-Breiz*, p. XXXVII.

[77] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue,* p. 70 : « Toutefois, dans la production totale, ce type de composition reste sans doute largement minoritaire et vraisemblablement lié à des situations ponctuelles ».

[78] *Barzaz-Breiz,* p. XXXVII.

[79] *Ibid*., p. 71.

[80] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue,* p. 71.

littérature, car c'est bien de cela qu'il s'agit, était là toujours présente, dans le coin du champ, sur la place du marché ou au soir, dans la salle de ferme[81].

Diaes eo da geñveriañ doare-bevañ ar bobl a oa o chom e Breizh en XIX^vet^ kantved gant hini an dud a oa bet o vevañ er vro en XX^vet^ kantved, ha diaesoc'h e vefe c'hoazh d'hen ober gant an dud a vez o vevañ e Breizh an deiz a hiziv.

Alies gwezh e vez lakaet an XIX^vet^ kantved, e Breizh da achuiñ gant ar brezel 14. E Breizh en em gavemp betek ar mare-se gant tud o vevañ war ar maez eus labour an douar, gant ar brezhoneg da yezh vamm. Tud o toujañ ouzh reolennoù an Iliz e oant ivez (pe a ranke doujañ ouzh he reolennoù da vihanañ).

War-lerc'h ar brezel bras (hag ar c'holl ma oa bet evit Breizh gant tro 120 000 a dud lazhet) e oa deut ar gevredigezh da chañch.

Kenderc'hel a ray an dud da divroañ ivez evit mont da c'hounit o boued da Bariz evit ul lodenn vat ha da c'herioù bras all evel an Havr-Nevez, da skouer, evit lod all.

Diaes eo kompren hirie an deiz pegen pouezus eo bet ar rimoù evit hon zud-kozh. Komz a ran deoc'h deus un amzer tost a-walc'h deus hon hini koulskoude. Bevet 'm eus en amzer-se, [er bloavezhioù 50], e-barzh un amzer, lec'h n'o doa ket ar mediaoù kement a bouez war an dud[82].

Je suis né à la ferme de Resgoaler en Spézet le 9 août 1955 […] La ferme abritait toute la maisonnée, les grands-parents vivaient avec nous ainsi que des commis, des journaliers et journalières, une lavandière. L'électricité venait juste d'arriver. Tout le monde parlait breton. On prenait les repas tous ensemble à la grande table, ça parlait et ça riait, pas besoin de radio. De temps en temps, un mendiant se présentait sur le seuil de la porte. Venu de loin en chantant, il nous donnait les nouvelles du pays[83].

Testeni Yann-Fañch Kemener, kadarnaet gant hini Jean-Claude Talec, a ro da c'hoût ha da grediñ e oa chomet bev c'hoazh un hengoun dre gomz, betek ar bloavezhioù 1960, daoust d'ar chañchamantoù bras c'hoarvezet er bloavezhioù kent. Soñjal a ra dimp e oa bet gwiroc'h an dra-se war ar maez eveljust, met dreist-holl gwiroc'h er C'hreiz-Breizh eget e-lec'h all (ha dreist-holl gwiroc'h eget en Arvor ar vro, e-lec'h ma oa deut ar chañchamantoù-se da vezañ kalz brasoc'h).

Resisaat a ra Yann-Fañch Kemener : « *Gallout a ran anzav ervat eo bet ur gwall chañs evidon da vout bet desavet e-touesk tud ha ne oant nemet brezhonegerien* ».
Krediñ a ra dimp e klotfe kalz muioc'h testeni Ifig Troadeg, savet er memes bloavezhioù met en Bro-Dreger, gant ar wirionez :

[81] Per DENEZ, Rakskrid *Marc'harit Fulup. Contes et legendes du Trégor*, Guy Castel, p. 8.

[82] Yann-Fañch KEMENER, « Da bep hini e damm lodenn : tammoù rimoù, kontadennoù, fablennoù ha rimadelloù a bep seurt », *Hor Yezh*, niv. 270, Mezheven 2012, p. 5.

[83] Jean-Claude TALEC, « Une petite flamme qui ne s'éteint pas », *Musique Bretonne*, niv. 228, miz Gwengolo-Here 2011, p. 28.

Je suis de la génération orpheline, c'est paradoxal et très vrai chez beaucoup de gens de ma génération, celle du baby boom d'après guerre. On a un très fort attachement à la langue et à la culture et en même temps une grande frustration que tout cela se soit arrêté à un moment donné. Les familles ont fait le choix d'arrêter de transmettre le bâton et ça a été le cas chez moi[84] *».*

Raloc'h e vez al lec'hioù ma vez klevet kanañ gwerzioù hiziv an deiz (ar festoù-noz o vezañ graet evit an dañsoù) ha bihanoc'h eo niver ar ganerien ivez a-dra-sur. Konkour « Kan ar bobl », graet bep bloaz abaoe 1973, a zo ul lec'h ma c'hall ar ganerien eskemm kement ha konkouriñ, ha kalz a ganerien a-vicher a zo tremenet dre ar c'honkour-se a-raok dont da vezañ brudet war-lerc'h (Yann-Fañch Kemener, Annie Ebrel, Denez Prigent, Serj Moëlo,…). Ma n'eo ket ken ar c'hanaouennoù hengounel un dra voutin ha naturel e buhez pemdeziek al lodenn vrasañ eus ar Vretoned, n'eo ket ken dister-se niver ar ganerien yaouank a glask bezañ stummet war ar « vicher » dre an stajoù a c'haller ober ingal e-kichen tud a volontez vat evel Marsel Gwilhouz, Erik Marchand,… ha derc'hel 'ra an hengoun da vevañ ha da vezañ treuzkaset c'hoazh.

5 - Lec'hioù ma veze kanet (pelec'h ha pegoulz)

5.1 Buhez pemdeziek

Testenioù e-leizh a zo evit reiñ da c'hoût e oa kanañ tra pep hini er vuhez pemdeziek : testenioù evel hini Jul Gros, da skouer, a gonte kement-mañ diwar-benn e vamm-gozh, Michela an Alan (1833-1921), a oa o vevañ e Tredrez, en Bro-Dreger :

Pa vese o nezañ, e kane, en-pad an amzer, 'pad an amzer 'vese o kanañ beb sort, mesk-ha-mesk, gwech e kane ur son, seder, gae, ha goude e kane ur werz, unan hir ha padus[85]*.*

Un testeni all eus perzh Jean-Michel Guilcher, diwar-benn ar c'han ha diskan a ziskouez e oa ar c'han e kreizig-kreiz buhez pemdez an dud o vevañ war ar maez e Kerne-Uhel :

*Le kan ha diskan est aujourd'hui encore l'accompagnement typique de la danse dans tout le domaine cornouaillais de la gavotte en ronde. Dans les années qui ont suivi la première guerre mondiale, à plus forte raison avant 1914, le chant gardait en ces régions une vie vraiment extraordinaire, plus intense semble-t-il qu'en la plupart des pays de France lors des grandes collectes folkloriques de la fin du XIX*e *siècle. Dès l'aube les dialogues chantés s'engageaient, parfois à des kilomètres de distance, entre les paysans qui, chacun dans son pré, fauchaient le fourrage du bétail.* ***Au long du jour tout travail et tout loisir qui permettaient le chant lui faisaient place****. Ainsi jusqu'au soir, où les ménagères, sans quitter l'âtre, savaient quel attelage rentrait du dehors à la chanson des conducteurs. «* ***En ce temps-***

[84] Ifig TROADEG, *Carnets de route*, p. 11.
[85] Daniel GIRAUDON, « Michela an Alan (1833-1921), mamm-gozh Jul Gros », *Planedenn*, niv. 15, nevez-amzer 1983, p. 3.

là, disait l'un de nos informateurs, dès qu'on se trouvait deux sur la route, on se mettait à chanter »[86].

5.2 Festoù / Pardonioù / ...

Dre an testenioù deut betek ennomp, evel hini ar vreudeur Morvan, pa gomzont eus o yaouankiz, e ouier e veze kanet marteze muioc'h da vare ar festoù a veze graet pa achue ul labour bras a-stroll evel an eost pe an tennañ patatez : *« Ar muiañ a veze graet 'oa gant ar patatez. Neuze e veze kanet ha dañset d'an noz*[87] *».*

Ar pardonioù a hañval bezañ ul lec'h ken pouezus all ma veze klevet kanaouennoù hengounel enne (kantikoù kenkoulz ha kanaouennoù hengounel all, hag ul lec'h pouezus e oa hini ar pardonioù evit ar werzherien kanaouennoù war follennoù distag ivez).

> *« Le pardon, haut lieu de rassemblement du Breton chrétien du XIXe siècle, constitue un terrain de prédilection pour les « chasseurs » que sont les premiers collecteurs »*[88].

Met kanet ha kontet e veze graet n'eus forzh pegoulz ivez, er beilhadegoù pe er filajoù :

> *Les fileries, ou veillées au coin du feu, sont également un endroit propice, plus particulièrement pour les contes et les légendes souvent racontées par l'aïeul à des enfants qui n'en perdront pas un mot*[89].

Testenioù oc'h ober meneg eus kanerien ha konterien klaskerien-bara o foetañ bro hag o klask gounit un aluzon bennak dre o c'hanaouennoù hag o c'hontadennoù a vez roet da lenn en oberennoù 'zo ivez (*Ma C'horn-Bro* gant Luzel ; *Pipi gonto* gant Erwan ar Moal…) , ha da grediñ 'zo ez eo bet kanañ ha kontañ un doare, d'ur mare, da c'hounit o boued evit ar re baourañ hag ar re nammet kement hag un doare da gemer o flas ha da vezañ doujet er gevredigezh. Unan eus barzhoneg savet gant Fañch an Uhel en e levr *Ma C'horn-Bro*, « *Keranborn* [90]» e ditl, a ro da grediñ ne veze ket un dra ral klevout kanerien eus ar sort o tremen dre ar vro.

Testenioù all, tostoc'h diouzhimp, evel an hini roet gant Yves Le Berre, diwar-benn fedoù gwelet gantañ da vare e vugaleaj, a ziskouez an dalvoudegezh a zouge an dud d'ar c'hanaouennoù pobl ha d'ar gwerzioù :

> *J'avais dans mon jeune temps une tante originaire de Poullan […] Elle avait la réputation d'être une très bonne chanteuse de gwerziou ou complaintes en breton, qu'elle tenait de sa mère et de sa grand-*

[86] Jean-Michel GUILCHER, *La tradition populaire de danse en Basse-Bretagne*, p. 240.
[87] « Pennad-kaoz gant ar vreudeur Morvan », *Evid ar brezhoneg*, niv. 94, miz Du 1977, p. 18.
[88] Donatien LAURENT, Fañch POSTIC, Pierre PRAT, *Les passeurs de mémoire*, Association du Manoir de Kernault, 1996.
[89] *Les passeurs de mémoire*, p. 18.
[90] François-Marie LUZEL, *Ma C'horn-Bro*, p. 137-142.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

mère. Aussi était-elle parfois invitée, à la belle saison, à passer la soirée dans les maisons du quartier ; elle « payait » son vin chaud en interprétant une de ses gwerz[91].

6 - Temoù ha sujedoù

Danevelliñ fedoù mantrus, euzhus, o tont eus darvoudoù c'hoarvezet gant darn en o buhez (fedoù a c'hallfe c'hoarvezout gant pep hini) a oa unan eus perzhioù pennañ ar gwerzioù.

Infanticides, murder, kidnapping, rape, debauched clerics, promisuous girls, corrupt noblemen, poverty, betrayals, incest. Such is the stuff of which the gwerzioù are made. […] Representing a major genre of Breton oral traditions, the gwerzioù may be distinguished from other subgenres of Breton oral poetic traditions by their focus on narrating events concerning the darker side of life, accounts which both singers and audience alike hold to be "true" »[92].

Studiet pizh eo bet an temoù disheñvel gant Patrick Malrieu a-benn sevel e gatalog[93] : Graet eo bet an dibab ganimp da zisplegañ muioc'h ar rummadoù a glot gant an temoù a adkaver er gwerzioù eget ar rummadoù da heul a glot kentoc'h gant an temoù a vez kavet er sonioù (e lizherennoù stouet).

- **Evénements historiques, légendaires, vies…**
    - Batailles
        - Combats, batailles, bagarres collectives
        - Combats de chouans, la Chouannerie
        - Duels
        - Batailles navales
    - Retour du guerrier (à caractère ancien)
    - Révoltes, contestations, chansons politiques
        - Contestations armées, révoltes
        - Contestations politiques
        - Satires sociales, critiques des lois
        - Problèmes religieux pendant la Révolution
    - Catastrophes
        - Epidémies
        - Naufrages, drames de la mer
        - Accidents, drames

[91] Yves LE BERRE, « Rhétorique des gwerzioù », *La Bretagne linguistiqiue*, niv. 17, p. 141-142.
[92] Natalie Anne FRANZ, *Breton song traditions and the case of the gwerzioù : women's voices, women's lives*, p. 7, 11.
[93] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 168-172.

- Vies et destinées profanes
    - Résumés de vie, destinées
    - Vies déréglées, sorcellerie, bandits, bons à rien
    - Episodes
- Assassinats, crimes, viols
    - Filles assassinées
    - Assassinées par jalousie ou vengeance
    - Infanticides
    - Autres crimes
- Enlèvements ou achats de fille
    - Enlèvements
    - Enlèvements par marins
- Surnaturel, merveilleux, fantastique
    - Fantastique
    - Conversation avec la mort, visite chez les morts
    - Aventure avec le diable
- Vies de saints, cantilènes religieuses
    - Vies de saints
    - Miracles
    - Punitions exemplaires

- *Chansons relatives à l'amour, aux sentiments*[94]
- *Vie quotidienne, état civil, conditions sociales*
- *Chansons comiques, satiriques, drolatiques*
- *Chansons énumératives*
- *Divers*
- *Chansons religieuses*

7 - Orin an temoù

Sujedoù disheñvel a gavomp er gwerzioù, eta, ha disheñvel e c'hall bezañ oc'h orin ivez :

7.1 Etrevroadel

Temoù 'zo a vez adkavet e kanaouennoù hengounel ar broioù all eus Europa pe eus broioù ar Stadoù Unanet pe eus ar C'hanada. Temoù a vez amprestet, evel hini « kimiad ar soudard deiz e eured » pe « plac'h he daou bried », ha temoù all a oa bet amprestet digant ar Vretoned, temoù evel hini « ar c'hont yaouank hag ar gorriganez » da skouer (an

[94] Kavout a ra dimp e klot an temoù skrivet e lizherennoù stouet kentoc'h gant an temoù adkavet e rummad ar sonioù.

amprestadennoù graet eus an « danvez Breizh », da vare ar Grennamzer hag hini al laeoù a oa bet bras, o tiskouez e dalvoudegezh. Testeniekaet e vez an amprestadennoù-se gant testenioù evel hini Marie de France[95] e korf laeoù evel hini Guigemar, Equitan, Eliduc :

> *Mut un testé noble barun / Cil de Bretaigne, li Bretun ! / Jadis suleient par pruësce / Par curteisie e par noblesce / Des aventures qu'il oeient / Ki a plusur gent aveneient / Fere les lais pur remembrance / Qu'um nes meïst en ubliance »[96].*

7.2 Keltiek

Temoù boutin eus an daou du a Vor Breizh a vez dioute ivez. Unan eus brudetañ gwerz dastumet e Breizh a gaver roud eus hec'h orin tramor a zo an hini renket gant Patrick Malrieu dindan an « niv. 0258 Yannig Skolan ». Kadarnaet eo bet al liamm a gaver etre ar werz-mañ hag un destenn eus an XII^{vet} kantved, a zo e *Levr Du Caerfyrddin*, e Kembre. Studiet pizh e oa bet gant Donatien Laurent, e 1971, e *Ethnologie Française*. Lakaat a ra war-wel al liamm a zo etre an den gouez a vez anvet Lailoken, Myrddin, Suibhne, Marzhin, Merlin (hervez ar broioù) hag an hini a zo Skolvan e anv er werz, e Breizh.

7.3 Brezhonek (diwar fedoù istorel c'hoarvezet er vro ha skignet dre gomz)

Ul lodenn vras eus ar gwerzioù a veze savet diwar fedoù istorel c'hoarvezet er vro, pa veze karg ar gwerzioù bezañ hini ur « gazetenn » ivez d'ur mare. Da skouer, diwar ar 35 kanaouenn a vez kavet en daou zornskrid a ra dastumadenn an Itron de Saint-Prix miret el levraoueg abati Landevenneg, tro da 25 dioute a zo o sujedoù o tont eus aferioù c'hoarvezet e Breizh-Izel, hag ar pep brasañ anezhe diwar fedoù istorel testeniekaet (*Penanger*, *Kerveguen hag ann Tourellou*, *Ar Guimadec ha Baron nevet*,…) pa blije da Yann Vreizhad kanaouennoù savet diwar sujedoù resis hag o lakaat war al leurenn tudennoù ken resis all.

7.4 Dre hanterouriezh ur skrid

Sujedoù deuet dre hanterouriezh ur skrid (levezon ul lennegezh skrivet 'ta, evel hini oberenn *La légende dorée*, da skouer, studiet gant Gaël Milin[97]). Sujedoù all, o tont eus pezhioù-c'hoari, goude bezañ bet brudet ha skignet dre ar vro, a oa bet lakaet dre gan ivez : pezhioù-c'hoari evel *Buhez Santez Jenovefa a Vrabant*, *Ar pevar mab Emon*, *Robart an diaoul*… Ken gwir all eo bet ar c'hontrol ivez ha pezhioù-c'hoari 'zo a oa bet savet diwar ur werz : en XX^{vet} kantved eo gant tud lennek alies e oa bet graet al labour-se, tud evel Tangi Malmanche (*Marvailh an ene naonek* liammet gant gwerz *Skolan*) pe c'hoazh gant Fañch Elies (*An Aotroù Nann hag ar gorriganez*)[98].

---

[95] Gwelet Charles FOULON, « Marie de France et la Bretagne », *AB*, t. 60, 1953, p.

[96] MARIE DE FRANCE, « Equitan », *Lais de Marie de France*, (troet gant Alexandre Micha), Flammarion, 1994 ; p. 80.

[97] Gaël MILIN, « De Saint-Jacques-de-Compostelle à Notre-Dame-du-Folgoët : les voies de l'acculturation », *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, t. 101, niv. 3, 1994, p. 7-47.

[98] Gwenal DENEZ, « Ar gwerzioù melezour ar bobl », *Klask*, niv. 8, p. 85-93.

8 - Ar gwerzioù hag an istorourien

Dilezet e oa bet ar gwerzioù gant an istorourien buan a-walc'h war-lerc'h tabut ar *Barzaz-Breiz*, e 1867, hag an diskred deuet d'e heul war ar fiziañs a c'halled reiñ d'ar fedoù danevellet er c'hanaouennoù pobl hengounel.

> *Alors que dès 1859-1860 l'historien La Borderie avait considéré plusieurs chants bretons comme des sources, bientôt et pour un siècle le travail historique sur la littérature orale bretonne fut exclu par la contestation de l'authenticité tant du Barzaz-Breiz, qui effectivement n'est pas une source, que de plusieurs pièces importantes de la collection Penguern.*[99]

Gallout a reer menegiñ o devoa kendalc'het tud evel Louis Le Guennec da studiañ ha da furchal er vammenn a oa al lennegezh dre gomz anezhi, e deroù an XX^vet^ kantved, ha meur a bennad-skrid a oa deuet diwar e bluenn, savet gantañ diwar ganaouennoù evel *Margodig*, *Kervegan hag an Tourelloù*, … Pledet ganti en devoa Per ar Rouz, kelenner e skol-veur Roazhon ivez, ha gallet en devoa lakaat war-wel ar fedoù istorel ma oa diazezet gwerz *Ar menec'h ruz* warne.

Ret e voe gortoz ar bloavezhioù 1960-1970 ha disoc'h labour Donatien Laurent war karnedoù Kervarker kement hag emdroadur ar speredoù a-raok gwelet istorourien 'zo kemer harp en o studiadennoù war fedoù istorel treuzkaset dre hanterouriezh al lennegezh dre gomz.

> *Très peu de temps après, des historiens, Roger Dupuy et Alain Croix, écrivirent que l'historien peut et doit utiliser la littérature orale comme source. En l'occurrence, la communication inter-disciplinaire a donc été rapide et efficiente.*[100]

Graet en devoa Michel Nassiet[101] ur renabl eus gwerzioù (34 pezh & 14 o tont eus dastumadenn Cadic) o tiskouez bezañ bet savet diwar fedoù istorel hag a c'haller lakaat ur bloaziad dezhe hep douetañs ebet : an hini goshañ, *Merlin-barzh*, a zo eus ar Grennamzer, ha *Skolan*, eus an XII^vet^ kantved[102].

Meur a werz a zo bet studiet he orin kement hag he fedoù istorel abaoe ar bloavezhioù 1970, dreist-holl gant Donatien Laurent (*Ar falc'hon*, *Skolan*, *Pennherez Keroulas*, *Loeiz ar Ravalleg*, …), ha gant Daniel Giraudon (*Gwerz an Aotroù Kergwezeg*, *An Itron a Gerizel*, *Penanger*, …). Tostoc'h diouzhimp eo gant Eva Guillorel eo bet lakaet war-wel talvoudegezh ar gwerzioù savet diwar fedoù istorel[103]. Lakaet he deus war-wel talvoudegezh ar gwerzioù pa

---

[99] Michel NASSIET, « La littérature orale et l'histoire », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 201.
[100] *Ibid*., p. 201.
[101] *Ibid*., p. 218.
[102] LAURENT, Donatien, « La gwerz de Skolan et la légende de Merlin », *Ethnologie française*, 1971, p. 19-54.
[103] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte. Chansons de tradition orale et archives criminelles : deux regards croisés sur la Bretagne d'Ancien Régime (16e-18e siècles)*, tezenn doktorelezh, Kevrenn an Istor, Skol-Veur Roazhon 2, 2008, 4 t., 993 p. & he embannadur *La complainte et la plainte – Chanson, justice, culture en Bretagne (XVIe-XVIIIe siècles),* PUR, Dastum, CRBC, 2010, 589 p.

c'hallent dezrevell fedoù istorel na vezent ket barnet dirak ul lez-varn, hag e kave gwelloc'h d'an dud ha d'ar famihoù tevel war fedoù 'zo a c'halle bezañ mezhus pe sachañ an dizenor warne d'ar mare-se (emlazhoù, forzhidigezhioù, lazh-krouadur) :

> *En ce qui concerne les suicides – terme peu utilisé avant la fin du XVIIe siècle -, il faut préciser tout d'abord que ce phénomène de violence est assimilé à un « meurtre de soi-même » dans la société d'Ancien Régime, poursuivi comme tel en justice. La rareté des procès s'explique en partie par la dissimulation de tyelles morts, qui peuvent être maquillées en accidents pour éviter le refus d'un enterrement en terre consacrée et le déshonneur qui rejaillit sur l'ensemble de la lignée*[104].

Skrivet en devoa Léon Fleuriot e veno diwar-benn ar fiziañs a c'haller da reiñ d'ar c'hanaouennoù legadet dre gomz a-rumm da rumm :

> *Les spécialistes du folklore breton notamment D. Laurent peuvent encore citer nombre de chansons se référant à des événements des XVIIIe XVIIe, parfois du XVIe siècle. Non seulement, la trame des événements est contée avec une précision extraordinaire, mais les noms des personnages sont conservés avec fidélité*[105].

Ret eo teurel evezh koulskoude war ar fed ma plije d'ar ganerien amprestañ kanaouennoù pobl hengounel 'zo ha lakaat anezhe da glotañ gant lec'hioù ha tudennoù o c'horn-bro.

9 - Perzhioù ar gwerzioù

- Gant gwir abeg, a gav dimp, e laka Patrick Malrieu, e penn-kentañ ar rannbennad « *Caractéristiques générales [de la chanson populaire de tradition orale]* » da arouez kentañ ar c'hanaouennoù pobl hengounel, an hini a « *globalité de la perception* »

> *Comment accepter, intellectuellement, cette caractéristique qui donne une réponse avant même d'avoir posé la question ? Et pourtant, c'est bien ainsi que fonctionne la chanson populaire de tradition orale… Dès l'écoute des premiers couplets, avant même de savoir de quoi parle la chanson, on « sait » être en présence d'un chanteur traditionnel et, le plus souvent, sa chanson a de fortes chances d'être populaire, au minimum, ou traditionnelle. […] dès le départ, une perception s'impose à celui qui est imprégné d'une tradition*[106].

- Degemeret e vez ar gwerzioù evit bezañ al lodenn goshañ eus ar c'hanaouennoù pobl hengounel, hag evit bezañ savet war fedoù istorel peurliesañ. Unan eus perzhioù pennañ ar

[104] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 204-205.
[105] Léon FLEURIOT, « Brittonica et Gallica. Tradition orale et textes brittoniques du haut-moyen-âge », *Etudes* Celtiques, t. 22, 1985, p. 226 (ad. gant Gwennole ar Menn, *Notes lexicographiques et philologiques*, Skol, 1997, p. 168).
[106] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 103

gwerzioù a zo ar santimant a wirionez o tont diouzh an istor a vez kontet enne[107]. Alies a-walc'h, evel ma tispleg Daniel Giraudon[108], e lavare ar c'haner ouzhpenn ar werz, un displegadenn diwar ar fedoù istorel a gaved enni. Da goll eo aet an doare-se da ober hiziv an deiz :

> *De plus, comme l'avait déjà remarqué Anatole Le Braz[109], cette forme de récit chanté qu'était la gwerz était souvent doublée d'un récit conté, des commentaires verbaux qui précisaient ou développaient des aspects de l'événement retracé avec des détails parfois ignorés par la gwerz elle-même. Cette tradition parallèle a elle aussi progressivement disparu et c'est ce qui aujourd'hui nous fait cruellement défaut d'autant que les collecteurs n'ont pour ainsi dire pas cherché à recueillir ce type de récit, se contentant le plus souvent de la version chantée.*

- Legadet dre gan, n'eus ket daou stumm heñvel-mik, daoust dezhe bezañ bet savet diwar ar memes tem : dre ret ez eus un emdroadur (« *folklorisation* ») eus ar stumm orin, hag e ranko stumm orin ar ganaouenn plegañ d'ar reolennoù.
- Bezañ dizanv a zo ur perzh all eus ar c'hanaouennoù pobl hengounel, liammet strizh gant ar poent kentañ. Disoñjet e vez buan-tre anv an hini a oa bet savet ar ganaouenn-mañ kanaouenn gantañ ha dont a ra da vezañ a-stroll a-benn ar fin. « *C'est la chanson à tout le monde* » a c'haller klevout lâret diwar-benn kanaouennoù pobl 'zo e Breizh-Uhel hiziv an deiz c'hoazh.

> *De bonne heure, « l'anonymat » entendu comme l'absence d'auteur connu, a été tenu par les folkloristes pour l'un des caractères fondamentaux de la véritable chanson populaire traditionnelle. Il est exact que, dans l'état final où ils l'ont recueillie, elle ne saurait être attribuée à aucun auteur particulier : son élaboration poursuivie sur des durées considérables est redevable à trop de transmetteurs-remanieurs et de réfecteurs. L'œuvre est véritablement devenue collective[110].*

Daoust d'ar fed-se bezañ gwir evit ul lodenn vat eus ar gwerzioù deuet betegennomp, e ranker resisaat n'haller ket ober ur reolenn eus an anadenn-mañ : bezañ 'zo gwerzioù a anavezer e saver, ha n'eus dioute nemet ur stumm ivez : gwerzioù bet savet nevez 'zo evel reoù Denez Prigent, da skouer.

- Savet diwar fedoù skrijus ha resis an aliesañ.
- Savet diouzhtu war-lerc'h an darvoudoù pa danevellont ur fed istorel.
- Fedoù istorel anat enne (*Baron Nevet*, *Pennanguer*, *Pennherez Keroulas*, *Stank Bizien*, …).

[107] *Ibid*., p. 130 : « Et s'il fallait trouver un dénominateur commun aux différentes formes de *gwerzioù* (de *ballade* ou de *complainte*), le caractère dominant serait sans doute celui du sentiment de vérité ».
[108] Daniel GIRAUDON, *Gwerz ar c'homt a Goat-Louri hag an otro Porz-Lann*, diembann, p. 5.
[109] Displegadenn roet gant Anatol ar Braz e *La légende de la mort chez les Bretons armoricains*, p. 251, Paris 1912.
[110] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p. 39.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

La vraisemblance du récit pour le chanteur et l'auditoire est une caractéristique qui entre dans la définition de la gwerz. La complainte remplit un rôle d'information sur les faits divers locaux : toute sa crédibilité repose donc sur la conviction que l'histoire racontée est vraie[111].

Gwerzioù all 'vat a vo diaesoc'h da lâret hep douetañs diwar petore fedoù istorel e oant bet savet.

- Alies a-walc'h ne vo ket dezrevellet nemet munudoù, ul lodenn eus an istor (gwerz *Feuntenella*, da skouer, na ro ket da anavezout nemet istor Marie Le Chevoir, ha netra ken, daoust ma veze anavezet ha gwall vrudet penn-den ar werz dre ar vro evit e dorfedoù).

-Tudennoù istorel (*Baron Nevet*, *Markiz Gwerrand*, *Markiz Tredrez*, *Feuntenella*, …) brudet er vro, hag o tont peurliesañ eus an noblañs.

- Bras eo ar plas a vez roet enne d'ar faltazi, d'ar burzhudoù : sinoù (*intersignes*) dreist ordinal (pe fedoù dreist ordinal ha burzhudus) a verzer en un niver bras a-walc'h a werzioù ivez :

- E *Ervoan Camus* e krogo fri ar paotr da wadañ, kemenn marv e vestrez
- Dorn Doue (ha dreist-holl hini ar Werc'hez Vari) a verzer ivez e gwerzioù evel hini *Seziz Gwengamp*, da skouer. Ar c'hleier oc'h en em lakaat da vralañ o-unan a vo adkavet e meur a werz ivez.
- E gwerzioù all ne c'hallo ket ar bourev dont a-benn eus an hini a zo bet barnet d'ar marv.

- Hirder ar gwerzioù (hiroc'h c'hoazh e vo ar c'hanaouennoù war follennoù-distag)

- N'eus ket a ziskan (*refrain*) er gwerzioù, nemet er sonioù

- An implij eus « troiennoù » (ar pezh a vez graet « *clichés* » anezhe en galleg)

- Gallout a reer keñveriañ ar gwerzioù gant trajediennoù berr :

- Evel ma c'hoarvez er pezhioù-c'hoari pobl ma vez roet da c'houvezout ar fedoù diouzhtu, er prologoù, e vez dizoloet an darvoud e gwerzennoù kentañ ar gwerzioù ivez.
- Livet e vez an istor dre un heuliad a senennoù (disheñvel e vo amañ c'hoazh diouzh ar c'hanaouennoù war follennoù-distag a c'haller keñveriañ anezhe ouzh kontadennoù p avez kontet an istor).

- Kentelius e c'halle bezañ ar c'haner pe ar ganerez ivez : - rebechet e vez da dudennoù 'zo er c'hanaouennoù da garout re ar gwin hag ar merc'hed da skouer (Dilésel ar merchet ac ar gwin / Peurvian, he tennainc d'ha goal fin (*Markiz Tredre* / gw. 161) ; - Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo / A zo a bell zo mignonnet / Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het (*Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 4)

- Ar werzaouriezh (gw. rannbennad war ar werzaouriezh) :

- Ar gwerzioù koshañ gant gwerzennoù 8 silabenn

[111] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 109.

- Ar gwerzennoù 13 silabenn a deuas da vezañ eus ar c'hiz en XIX^{vet} kantved

10 - Tudennoù ar gwerzioù

Pal ar rannbennad-mañ a vefe reiñ un alberz eus an tudennoù a vez kejet gante an aliesañ er gwerzioù. Tudennoù a orin eus renkadoù sokial disheñvel a gejer gante er gwerzioù koshañ alies a-walc'h (noblañsoù, tud a Iliz, kloer, …). Pa na ro ket ar gwerzioù nemet un damsell eus buhez ar re-seoù (ha ne vez danevellet peurliesañ nemet an darvoudoù ar re bouezusañ eus o buhez), n'haller ket hollgeriañ nag ober eus ar c'hanaouennoù hengounel un daolenn feal eus kevredigezh Breizh. Danevellet e vez kentoc'h an darvoudoù digustum er gwerzioù. Diwar-benn natur an taolennadur a gaver diwar-benn an dud a Iliz er gwerzioù e ra Rhisiard Hincks an evezhiadenn-mañ dimp :

> *Nemet un damsell war an dud a iliz hag ar relijiuzed ne gaver er gwerzioù hag ar sonioù, e gwirionez, hag ur poltred untuek a-walc'h anezho e c'hallfe bezañ, pa'z eo bet livet gant tud hag a oa diduellañ o fennañ pal, re ha n'o doa ket gouestlet o buhez da servijout Doue ha na oa ket kennebeut enebourien touet d'an Iliz*[112].

An evezhiadenn-mañ a c'haller he lakaat da glotañ gant rummadoù all eus kevredigezh Breizh ivez, ha dreist-holl gant hini an noblañs :

> *En définitive, on doit surtout retenir la multiplicité des situations mises en chansons, qui exclut toute analyse globalisante sur la représentation de la noblesse dans les gwerzioù. Cette diversité se comprend d'ailleurs aisément si l'on cosidère, comme l'a déjà remarqué Michel Nassiet, que les gwerzioù ne condamnent pas la noblesse dans son ensemble, mais seulement des a bus individuels ; de même, elles peuvent faire l'éloge de certains gentilshommes méritants*[113].

Ha koulskoude e c'haller merzout, dre an damsell-se kavet er gwerzioù, un alberz eus an darempredoù a veze etre ar rummadoù disheñvel er gevredigezh. Ha ma oa bet savet ul lodenn eus ar gwerzioù diwar fedoù istorel brudet hag anat (brezelioù, emgannoù, …) e kaver ul lodenn all savet diwar fedoù o tont eus ar vuhez pemdez e kevredigezh Breizh-Izel.

> *Mothers, daughters, sisters, wives, spinners, domestic servants, beggar women, agricultural workers, the singers of the gwerzioù tell for the most part not of war or glory, but of intimate life : the family, the home, the village community, and the threats and tensions inherent therein. Jealous lovers, incestuous*

[112] Rhisiard HINCKS, *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz*, p. 12-13.
[113] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 306-307.

fathers, vengeful brothers, adulterous husbands, deceitful in-laws, treacherous stepmothers, impious priests : all appear, all are paintes[114].

10.1 Tud eus an noblañs

Diwar-benn noblañsoù Breizh-Izel a gaver meneget er gwerzioù hag er sonioù e skrive Louis Le Guennec kement-mañ :

Les chants populaires de Basse-Bretagne ne sont guère favorables aux nobles d'autrefois. Des soixante-dix-neuf gentilhommes mis en scène dans le recueil des Gwerziou et des Soniou Breiz-Izel, quarante-cinq au moins, soit près des deux tiers, y paraissent en posture désavantageuse ou ridicule. Quand ce ne sont point des meurtriers, des suborneurs, des spadassins, ce sont des larrons ou des dupes[115].

Arouez ar galloud e oa bet an noblañs e Breizh a-raok an Dispac'h Bras hag en ul lodenn vat eus ar gwerzioù bet savet a-raok an XIX^{vet} kantved ec'h adkaver fedoù eus o buhez danevellet enne (e 48,6% eus ar gwerzioù bet dastumet gant Luzel, hag e 9,3% eus e sonioù[116]), daoust d'o niver da vezañ izel pa vez keñveriet gant hini ar peurrest eus ar gevredigezh :

Avec 26,9% des protagonistes mis en scène dans les gwerzioù, la noblesse est très largement surreprésentée par rapport à ses véritables effectifs, qui avoisinent 2% de la population bretonne après la grande réformation louis-quatorzième[117].

Testenioù 'zo a rofe da grediñ e tleent bezañ tost a-walc'h ouzh ar bobl hag he sevenadur. (a-wezhioù anvet dre o gwir anvioù : *Baron Nevet*, … A-wezhioù all, gant an amzer ha pa vo kavet ar werz-mañ-gwerz pell a-walc'h diouzh e lec'h orin, e c'hallo en em gavout cheñchet an anvioù (da skouer *Baron Nevet hag ar Guimadeuc* a zeuas da vezañ *Ar Rosmadek ha Baron Huet* en Treger). Evel al lodenn vrasañ eus an tudennoù a vez kejet gante a-hed ar c'hanaouennoù e vez roet da anavezout o fersonelezh, o ferzhioù mat pe fall : meulet e vez noblañsoù 'zo, ar pezh a ziskouez e veze doujet darn anezhe gant ar bobl (*Baron Nevet*, *Penanger*, *Kloareg Kericuff*…). Er c'hontrol, ul lodenn all a vez dismeganset pe zroukprezeg diwar o fenn, evel ma vefe un dasson eus trouz kurunoù pell an Dispac'h Bras o tont (*Markiz Tredre*, *Markiz Gwerrand*, *Markiz ar C'hleuzioù*…). O sioù fall a vo skignet dre ar c'hanaouennoù er vro a-wezhioù ivez :

[114] Natalie Anne FRANZ, *Breton song traditions and the case of the gwerzioù : women's voices, women's lives*, p. 7.
[115] Louis LE GUENNEC, « La légende du marquis de Guerrand et la famille du Parc de Locmaria », *En Breiz-Izel autrefois*, p. 169.
[116] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 304.
[117] *Ibid*., p. 303.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- M'he meus alliès dac'hu laret / Dilésel ar guin ac ar merchet (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 160)
- Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo […] / Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 4).

Hiziv an deiz e c'haller klevout c'hoazh, lavarioù savet diwar-goust an noblañs, evel da skouer, an hini savet diwar noblañs Plouha : « *Noblañs Plouha. Noblañs netra* »[118].

E-pad pell eo chomet galloudus rummad an noblañs e parrouzioù Breizh-Izel pa oant chomet perc'henn war un niver bras a zouaroù hag a gêrioù :

> *E Sant-Ivi, noblañsoù estren diouzh ar barrez o deus perc'henned kêrioù betek 1970. […] Lod eus an noblañsoù n'o deus morse gwelet o douaroù, evel ar re d'Arenberg de Schwarzenberg, ur familh aostrian kozh eus an noblañs europat uhelañ. […] Ar familh de Legge a orin eus Bro-Saoz a zo chomet perc'henn war 15 kêr e Sant-Ivi betek 1960*[119].

Diwar an testenioù hon eus bet tro da glevet en Bro-Dreger er bloavezhioù 1970 e chome an noblañsoù tudennoù doujet d'ar mare-se c'hoazh abalamour d'o finvidigezh ha d'ar galloud a virent war peizanted 'zo (doujet gant ul lodenn eus an dud da vihanañ atav), daoust dezhe da vevañ pell diouzh ar vro peurliesañ.

10.2 Tud a Iliz (beleien, menec'h, lean(ez)ed)

Ur rummad all eus an dud a c'halloud e kevredigezh Breizh, gant hini an noblañs, a oa hini ar veleien hag an dud a Iliz. A orin e oant eus rummadoù ar re binvidikañ er gevredigezh (bugale kouerien binvidik pe eus an noblañs vihan). Rannvroioù brudet a zo e Breizh evit bezañ bet douar ar veleien, hag evit bezañ roet muioc'h a veleien da Vreizh eget ar rannvroioù all : Bro-Leon ha Bro-Gwened a zo an div rannvro-se a c'haller notenniñ diwarne e vez roet dezhe ar perzh da vezañ « rannvroioù mirour » a-fet ar yezh ivez (da vezañ techet da virout furmoù kozh 'zo muioc'h ha gwelloc'h eget rannvroioù all eus ar brezhonegva, troet war an nevezenti).

Diaes eo da genveriañ karg ar beleg en ur barrouz a Vreizh-Izel gwezhall-gozh gant ar garg a zo e hini hiziv an deiz : tud devot e oa ar vretoned ha heuilhañ a raent lezenn an Iliz, kement ha doujañ ouzh komzoù o beleg :

> *Er gwerzioù brezhonek, da gentañ-holl e vamer ouzh ar veleien evel tud fur, pileroù ar gevredigezh, ha mevelien zevot ; kontañ a c'haller warno, ha bezañ heñchet ganto, e-kreiz reuz ar vuhez, ha memes dirak gourdrouz ar marv. Madelezhus int, hag evel ur maen-bolz e talc'hont pep tra er gevredigezh en e blas*[120].

[118] Daniel GIRAUDON, *Querelles de clochers*, p. 146.
[119] Aline GLEONEG, *Heol an ed-du*, p. 78.
[120] Rhisiart HINCKS, *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz*, p. 28.

N'eo ket bet espernet an eskibien er gwerzioù (nag e kontadennoù 'zo) kennebeut : ar werz *Eskob Penarstang* (Malrieu niv. 1730), da skouer, a laka war al leurenn un eskob, François de La Tour, a orin eus maner Penn ar Stank, e parrouz Plougonven. Eskob Kemper e oa bet hemañ etre 1574 ha 1583, a-raok dont da vezañ eskob Landreger betek 1587, met brudet e oa dre ar gwerzioù savet diwarnañ evit e vuhez diroll ivez. Adkavet e vez e *Kontadenn Koathaleg Kervinou* (kontadenn-skouer niv. 325).

Disoc'h meur a werz hag a son a wel penntudenn an istor o vont da ermit (evel meur a sant a Vreizh) pe da lean(ez) (*Margodig*, …). Mont da lean (pe da leanez) pe vezañ rediet da vont d'ar gouent a zo bet gwir evit meur a den yaouank hag o lod (dre gaer pe dre heg) pa ranke familhoù 'zo tevel war fedoù « mezhus » c'hoarvezet gant o bugale (*Margodig Laboissier*, diazezet war fedoù istorel, a zo ur skouer eus kement-mañ).

Tudennoù all a gaver gwerzioù ha troioù-lavar savet diwar o fenn a zo ar venec'h.

Lavarioù savet diwar-benn menec'h abati Boporzh Keriti (staget ouzh Pempoull eo Keriti bremañ) a c'haller klevout anezhe hiziv an deiz c'hoazh[121] :

- *Ne oa manac'h en abati / Kement 'n'a gwreg en Keriti*
- *An hini zo manac'h en abati / 'N eus ur wreg en Keriti*

Pe c'hoazh an hini savet diwar-benn menec'h an Enez C'hlas (tost ouzh Enez Vriad)[122] :

- *Manac'h ruz an Enez C'hlas / 'H a da logodenn ha da razh*

Dastumet e oa bet gant Sauvé[123], en XIX^vet^ kantved, un toullad lavarioù savet diwar goust ar venec'h ivez pe tud a Iliz all :

- *Reizen manac'h a zo tenna / Digant ann holl heb rei netra*
- *Aotrou Personn, mar grit ho kest / C'houi a raio ivez ar fest*
- *Ar veleienn ne garont ket / Beza distroet euz ho fred*

Cheñchamantoù bras a voe er gevredigezh e Breizh da heul Reform an Iliz, ha dreist-holl adalek deroù ar XVIII^vet^ kantved (cheñchamantoù o tont da heul misionoù Mikael an Nobletz ha reoù an Tad Maner er c'hantved kent) :

> *Quant aux fidèles, ils ne se résignent que lentement à l'abandon des éléments profanes et superstitieux qui agrémentaient leur piété. Culpabilisés, ils perdent peu à peu le contact avec leurs prêtres, qui deviennent des êtres à part, isolés par leur culture, leur presbytère et leur soutane. D'ami, le prêtre devient censeur, pourchassant les danses, la musique, les jeux de boules et de cartes. Autrefois, on l'aimait bien ; désormais on le respecte et on le craint[124].*

E-pad pell e oa bet brudet ar veleien e Breizh evit bezañ mezverien, debocherien ha tud troet war ar riboderezh :

[121] Daniel GIRAUDON, *Querelles de clochers*, p. 117.
[122] *Ibid*., p. 117.
[123] L.-F. SAUVÉ, *Lavarou koz a Vreiz-Izel* (ad. Slatkine Reprints, 1986), p. 130.
[124] Georges MINOIS, *Histoire religieuse de la Bretagne*, p. 69.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

De ce grand effort de rechristianisation, qui culmine dans les années 1700-1730, l'église bretonne ressort avec un clergé transformé dans sa partie supérieure, et des fidèles solidement encadrés. […] mais il reste beaucoup à faire pour extirper l'ivrognerie, la brutalité et le concubinage, comm en témoigne la situation du clergé trégorrois vers 1700[125].

Ar c'houentoù hag al leandioù a gaver anezhe meneget e meur a werz. Hañval a reont bezañ evit ar familhoù un disoc'h hag un diskoulm evit meur a gudenn, hag un doare da lakaat hiniennoù da devel ha da guzhat aferioù o dije gallet dont da vezañ mezhus er c'horn-bro evit brud an anv : Margodig Laboissier, da skouer, a vo kaset dre ret da gouent Gwengamp betek fin he buhez gant he zud (*Casset he heo margoddic, d'har chouent, ha guisquet hen* gris (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodic* / gw. 95). Er werz *ar menec'h ru* (Ds. 2 Saint-Prix) e teuio ar gouent da vezañ un toull-bac'h evit ar plac'h yaouank skrapet. E gwerzioù all e vo merzet ar leandi pe ar gouent evel ul lec'h ma c'hallo kavet repu ha peoc'h ar plac'h yaouank pe ar paotr yaouank rannet e galon gant un istor a garantez : kloareged nevez beleget a welo o mestrez mont war an hent-se : Marc'harid Keramoal da skouer he teuas dezi ur inspiration : *D'ha vond d'ar c'houent d'ha Lannuon / Monnet d'ar chouent, ha dilésel ar bed / Ha goude bezan Leannèset* (Ds. 2 Saint-Prix / gw. 47-50)[126].

10.3 Kloer

Unan eus an tudennoù all a zo e-touesk ar re bouezusañ eo hini ar « c'hloer » e bed ar c'hanaouennoù pobl hengounel. Tudenn bennañ ul lodenn vras a sonioù eo deuet da vezañ ar c'hloareg, betek reiñ an anv a « *chansons de clercs* » d'ur rummad eus ar sonioù-se (gw. renkadur Luzel, Yann-Fañch Kemener, Ifig Troadeg). A-dra sur e oa bet savet ar pep brasañ eus ar sonioù-se gant kloer o-unan, dre ma oant bet desket war an doare da sevel gwerzennoù er c'hloerdi.

Peurliesañ e oa ar **c'hloer** mibien kouerien binvidik a Vreizh-Izel (hiniennoù, pa ziskouezent ur varregezh, evel da skouer Joseph Loth ha Narcisse Quellien, o tont eus rummad ar re baourañ, a veze paeet o studioù dezhe gant an Iliz pe gant person ar barrouz e oant a orin), lakaet war ar studi a-benn dont da vezañ beleien : ar pezh a oa un doare da greskiñ er gevredigezh ha da vezañ doujet. Dibab bezañ urzhiet ha mont da veleg a oa bet ur gudenn (deuet da vezañ sujed meur a son war ar memes tro) evit kalz a baotred yaouank a gavo gwelloc'h dezhe nac'h ar velegiezh ha retorn d'al labour-douar.

Un arvez all roet da bersonelezh ar c'hloer a vo merzhet e gwerzioù all alies a-walc'h ivez : an hini a « debocher a blac'hed yaouank ». E meur a werz, evel hini *Ar sorserez* (Malrieu niv. 0160 Janedig ar sorserez) ec'h adkavimp ar baotred yaouank-se, livet o foltred evel hini tud tostoc'h ouzh an diaoul hag an droukspered eget ouzh hini tud o soñjal mont da veleien ha gouestlañ peurrest o vuhez da Doue. E gwerzioù all e vo rediet ur plac'h yaouank da lazhañ he c'hrouadur nevez ganet (frouezh ur garantez direizh ha difennet) gant ur c'hloareg a-benn kuzhat an torfed (*Grec'h Prison Guenet*, Malrieu niv. 1448 Plac'h prizon Gwened).

[125] *Ibid*., p. 68.
[126] Gw. Rhisiart HINCKS, *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz*, p. 107-115.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ret eo resisaat e c'hall ar ger « *kloareg* » talvout kement ha « komis un noter »[127] ivez :

> *Peurliesañ e vez implijet ar ger « kloareg » evit ur paotr yaouank war ar studi beleg, met ur ger amsteriek eo. A-wechoù e talvez kement ha « den a lliz », pe neuze, resis-tre, un den implijet da sevel skridoù un noter. Hañvalout a ra bezañ implijet alies er gwerzioù hag er sonioù gant un dalvoudegezh ledan-tre, evit n'eus forzh pe baotr yaouank war ar studi, pe zoken evit unan bet war ar studi ha gantañ pennañ perzhioù ar c'hloareg, da lavaret eo ar yaouankiz hag un tamm deskadurezh […] ne dalveze ket, diouzh ret, mont da veleg*[128].

Reiñ a ra ar *GBI*[129] d'ar ger « kloareg » ar ster a « *clerc* », diwar al latin « *clericus* » diouzh un tu, hag hini a « *clerc, commis* » o tont diwar ar galleg, diouzh un tu all.

Bezañ skoliataet e-pad un toullad bloavezhioù 'zo a sinifie tapout un anaouedegezh eus ar galleg hag eus ar skriv ivez. Ober a rae Pierre Bourdieu meneg eus galloud skolajoù ar jezuisted e Bro-C'hall, hag eus o levezon war ar renkadoù sokial uhel (e Breizh, e-pad pell amzer, eo bet gwir kement-mañ ivez, nemet d'ar renkadoù ar re uhelañ e rañker ouzhpennañ hini bugale ar gouerien binvidik) :

> *Tandis que les membres des classes populaires, et particulièrement les paysans, sont réduits au parler local, les membres de l'aristocratie, de la bourgeoisie du commerce et des affaires et surtout de la petite bourgeoisie lettrée (ceux-là mêmes qui répondront à l'enquête de l'abbé Grégoire et qui ont, à des degrés divers, fréquenté ces institutions d'unification linguistique que sont les collèges jésuites) ont beaucoup plus souvent accès à l'usage de la langue oficielle, écrite et parlée, tout en possédant le dialecte […] ce qui les désigne pour remplir une fonction d'intermédiaires*[130].

10.4 **Plac'hed** (mammoù, merc'hed yaouank, magerezed, maeronezed,…)

Ar plac'hed er c'hanaouennoù pobl hengounel e Breizh, ha dreist-holl ar plas dalc'het gante er gwerzioù a zo bet sujed un dezenn (studiadenn skol-veuriek embannet e 2011) savet gant Natalie Anne Franz e Roazhon 2[131].

> *The gwerzioù embody an oral tradition of song practice which is associated primarily with women. […] When I indicated my interest in examining the role of women in the gwerz tradition, Dr. Laurent paused for a moment and then said, « Women's role in the gwerz tradition ? But women* ***are*** *the tradition »*[132].

[127] *Geriadur Brezhoneg*, an Here, p. 652 : « Den implijet da sevel skridoù un noter ».
[128] Rhisiart HINCKS, *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz*, p. 33.
[129] *GBI*, p. 1539.
[130] Pierre BOURDIEU, *Ce que parler veut dire*, p. 30.
[131] Natalie Anne FRANZ, *Breton song traditions and the case of the gwerzioù : women voices, women's lives*, Tir, 2011, 268 p.
[132] *Ibid*., p. 7.

10.5 Mammoù

« Beli ar vamm » (ar *« matriarcat »*) war peurrest ar familh a zo anavezet ha brudet evit bezañ un tres eus personelezh ar Vretoned a-viskoazh, hag e pep parrouz a Vreizh, e tle pep hini anavezout mammoù ‘zo hag a rene buhez o bugale, betek nac’h dezhe an aotre da zimeziñ pe da guitaat an tiegezh, pe da bleustriñ ar vicher-mañ micher

> *Lorsque j’étais enfant, mon grand-père appelait souvent sa femme « la patronne » et j’ai toujours entendu – dans ma famille paimpolaise – des histoires de maîtresses-femmes* […] *Dans certaines régions de Bretagne, on nomme toujours (en breton) le fiancé « le serviteur » et la fiancée « la maîtresse*[133].

Krediñ a-walc’h a rafe Ronan Koadig (diwar e enklaskoù) e vefe liammet ar « *matriarcat*-se » gant ar yezh.

> *[…] les personnes qui disent parler breton affirment que chez elles, ce serait la femme qui « commande ». De même, celles qui déclarent parler « un peu » breton sont nombreuses à présenter la femme comme l’égale de l’homme. […] L’image de la femme égale de l’homme voire dépositaire de l’autorité dans le foyer est, en effet, surtout associée à la culture basse-bretonne*[134].

Er gwerzioù ivez e hañval dimp bezañ bet bras ar plas roet d’ar mammoù er gwerzioù (brasoc’h eget an hini a veze roet d’an tadoù), en ur lakaat o beli war ar vugale war-wel alies a-walc’h :

> E gwerz *Jeannette Riou*, da skouer, eo mamm an aotroù ar c’h/Kleuan a vo kiriek da varv Janed Riou « *Deud aman, m’ha mam, houi zo quiriec / m’ar neus jeannette riou, n’om beuzet* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou*, gw. 81-82).
> Gwerz *Yvonna Yudec* a laka war al leur mamm Fulup an Olier, ar c’hloareg. Merzout a reer e oa meno ar vamm kentoc’h eget hini ar mab da welet hemañ mont da veleg : « *Yvonnaïc ar yudec houi ha cleo / Melen evelt an aour he hei ho bleo / Mez ha p'ha véainc melennoch un anter / N'ho pezo quet, m'ha map phulup ollier / Kar m'ha map ènan a zo hen armo / Ha m'ha map phulup belec he vo* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 9-14).
> **M'ar vigé beo, nep em ganas** / Evelt m'ha eo beo, nep em magas / M'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 25-27).

Ma hañvale ar vaouez bezañ mestrez en he ziegezh e Breizh alies a-walc’h, ne oa ket gwir ken en diavaez eus he zi ha gant ar baotred an hini eo e veze renet ar gevredigezh : *« […] il y a hoérarchisation des tâches et des rôles définissant le statut. Les hommes tiennent le formel et le public […] les femmes tiennent l’informel et le privé*[135] *».*

[133] Ronan LE COADIC, *L’identité bretonne*, p. 89.
[134] *Ibid*. p. 96.
[135] Agnès AUDIBERT, *La femme en Bretagne*, p. 96.

10.6 Lezvammoù

Boutin eo tudenn al « lezvamm » e bed ar gwerzioù, ha ken boutin all e hini ar c'hontadennoù. Kriz e-keñver bugale an tadoù en em ziskouez bezañ al lezmammoù er gwerzioù (ha ken kriz all er c'hontadennoù) pa en em ziskouez an tadoù, er c'hontrol, bezañ dinerzh a-walc'h :

> « ***P'ha vey goall les mammou / Malheur d'ar minoréset /*** *Teir heur aroc an deiz / M'he vey gant m'ha ini savet* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 1-4).
> Er werz *Alliedic ar Mad* e ranko ar plac'h yaouank mont da vaner ar Stank evit ur bloavezh hag e vo rediet gant he lezvamm : « *M'ar vigé beo, nep em ganas* ***/ Evelt m'ha eo beo, nep em magas /*** *M'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 25-27).
> Er *Menec'h ru*, e oa bet tamallet ha toullbac'het al lezvamm pa oa dianket Frañseza : « *Ar les vam deus ar minorézic / Ha woua bed ivé dastumet / Ebars ur prison tenvoal / P'he woa Francésa dianquet* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 225-228).

10.7 Merc'hed yaouank

Ma vez kejet gant merc'hed yaouank skrapet gant paotred eus an noblañs, plac'hed yaouank a gavo gwelloc'h dezhe en em zistrujañ kentoc'h eget bezañ saotret (*Rozmelson*, *Markiz Tredre*…), e gwerz *Alliedic ar Mad*, er c'hontrol, e weler Aliedig o tont divlam eus an afer, ha : « *Sevel he pen, ho merch allo / Dre he parous, ep cavout d'ha ruyo* » (*Alliedic ar Mad* / gw. 135-136).

Plac'hed all a weler anezhe war ar chafod, barnet da vezañ krouget, devet ha da vezañ gant an avel gwentet pelloc'h (evel ma veze al lezenn e Breizh d'ur mare) evit bezañ lazhet o c'hrouadur (frouezh ur c'hloareg pe ur mesaer deñved alies gwezh) pe tamallet dezhe bezañ graet un taol sorserezh.

Ral a wezh e veze graet meneg en dielloù eus tud oc'h en em zistrujañ, o lazhañ o c'hrouadur pe eus forzhidigezh. Dont a raent, er c'hontrol, alies a-walc'h da vezañ sujed ar gwerzioù :

> *Les suicides, les viols et les infanticides ne sont ainsi que faiblement représentés dans les archives criminelles. Par contre, on les retrouve de façon nettement plus affirmée dans les gwerzioù*[136].

Heñvelaet ouzh un torfed, ouzh ur muntr e oa an emlazh gant an Iliz a-raok an Dispac'h Bras.

10.8 Minorezed

Amsklaer a-walc'h e c'hall bezañ ar ster a vez roet d'ar ger « *minorez* » er gwerzioù hag er sonioù brezhonek :

Kemer a ra ar ster boutin a vez roet d'ar ger « *mineure* » en galleg, da lâret eo e vez implijet ar ger-se evit anvañ ur bugel, pe ur plac'h yaouank a-raok he oad-gour.

[136] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 204.

Gallout a ra talvezout kement ha « *emzivadez* » ivez, gant ar ster a « *pupille* ». Er werz *Maner Tremenec* (Ds. 2 Saint-Prix) e ra ar c'haner gant ar ger « *minorez* » nemetken : « *Minoress woa abeurs tad / Ha d'eus ha beurs he mam ivé* » (gw. 42-43).

Roet e vez dezhañ talvoudegezh ar ger « *pennherez* » e lec'hioù 'zo e kreiz Breizh :

> *Dans la Bretagne centrale, l'uzement [sic] de Rohan présentait un mode de succession original : il était construit à partir du plus jeune des garçons, appelé le juveigneur. Celui-ci était l'héritier de premier rang. […] De cette coutume de la juveigneurie, une trace a subsisté dan le langage en breton régional, héritier ne se dit pas pennher, comme dans le reste de la Bretagne ; mais minor, où est reconnaissable le mot « mineur » ; dans le sens de cadet, de dernier-né. Quant aux chansons populaires, elles font la fête aux heureux garçons qui ont trouvé le meilleur parti possible pour se marier : en épousant eur vinorez, une « juveigneure », c'est un héritage complet qu'ils trouvent dans la corbeille de mariage !*[137]

10.9 Pennherezed

Unan eus an tudennoù eus ar re voutinañ er gwerzioù eo hini ar « bennherez », dre ma lakae war al leurenn plac'hed yaouank pinvidik ha brudet er vro. Meur a werz savet diwar tem ur benneherez droukc'hoantaet evit he leve a zo bet savet ha deuet betek ennomp : kentañ gwerz savet diwar fedoù istorel ha bet dastumet e Breizh (*Pennherez Keroulas*) a oa ur bennherez tudenn pennañ hec'h istor, ha meur a skouer eus gwerzioù all savet diwar un tem damheñvel, ha ken brudet all, a c'hallfemp ober meneg anezhe amañ : gwerzioù evel « *Renea ar Glas* », « *Kerveguen hag ann Tourellou* », …

10.10 Magerezed, maeronezed, tadoù-paeron,…

Ur rummad all a blac'hed, hini ar magerezed, a gaver meneget er gwerzioù ivez. E *Jeannette Riou* da skouer : - *Ha houi, ervez ar liou deus ho dillad Houi peuz maguet, un den c'hentil benac / An autrou cleuan, emeus maguet / Ha m'he ha chargé ervad, n'em bijé quet* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 15-18).

E gwerzioù all eo al liammoù dalc'het etre bugale bet maget war ar memes bronn met o tont eus rummadoù sokial disheñvel a vez merzet. Er werz « *Marquis Tredre* » e teu an aotroù Kerninon da zieubiñ he c'hoar-vager eus ti ar markiz Tredrez, ha da lazhañ hemañ a-benn ar fin :

- *Ma c'hoar maguer din m'he, te rento / P'he ébars en beo, p'he hen maro* (Ds. 2 Saint-Prix / *Markiz Tredre* / gw. 218-19).

Pa n'eo ket gant he breur-mager e vez dieubet ar plac'h yaouank skrapet gant un noblañs bennak eo gant he zad-paeron an hini eo. Ken pouezus all e hañval bezañ hemañ er gwerzioù, o tiskouez al liammoù-se a c'hall bezañ etre kouerien ha noblañsoù :

[137] Jean LE TALLEC, *La vie paysanne en Bretagne Centrale sous l'Ancien Régime*, p. 25-26 (islinennet ganimp).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *M'ha fillorès, t'he ha rento / Ebars, en beo, p'he en maro* (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 113-114).

Ma vez meulet perzhioù ha personelezh an tadoù-paeron er gwerzioù, n'haller ket lâret kement-tra diwar-benn ar maeronezed a vez livet o foltred evel hini flatrerezed kentoc'h. Er werz « *Alliedic ar Mad* » eo diwar ali maeronez an aotroù Penarstang e vo rediet ar plac'h yaouank, Alliedic, da vont ur bloavezh e servij an aotroù :

- *Autrou pen ar Stanc a zo bed ed / D'ha Compto he clem d'he moèrebed / Unan a ney woa he maeronnèz / Digant hi he c'houlas ur vatèz* (*Alliedic ar Mad* / Ds. 2 Saint-Prix / gw. 9-12).

10.11 Jolierezed

Ne vo kejet er gwerzioù nemet gant jolierezed ha biken gant joliered (ar skouer nemeti kavet ganimp eus ur « jolier » a zo fazius hep douetañs ebet pa oa bet eilskrivet gant Penguern diwar ur stumm o tont eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix : er werz *Bodeillo*, e Ds. 92 Penguern, f° 9 verso, emañ ar skouer-se : « *ar solliour a neus laret* » pa oa « ar Sollieres a neuz laret » er skrid orin). E kanaouennoù en galleg, o tont eus Breizh-Uhel, evel *Les prisons de Nantes* da skouer e vez kejet gant « merc'h ar jolier »). Peurliesañ, e c'houl ar prizioniad, ur mesajer digant e jolierez evit kas ul lizher dezhañ :

Ar Sollieres a neuz laret / Messager a voalch a vo cavet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 7-8)

Ar jeolieres a lavaras / D'ann archer bihan, vel m'hen klewas (*Annaïg Lukas* / *GBI.2*, p. 4442)

Ar jeolieres a lâre / En ti 'r Iakob koz, p'arrue (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

10.12 Mesajerien

Liammet e veze alies tudenn ar mesajer gant hini ar jolierez, dezhi da gavout unan a yafe buan da gemenn keloù ar prizoniad.

E kanaouennoù all, n'eo ket un den a vo ar mesajer (an hini a roio da c'houût), met un evn (« *l'oiseau-messager* »). E pezhioù all (evel *Teir noz so* / Ds. 2 Saint-Prix), ha *Janet ar Wern* (*GBI.1*, p. 26, da skouer) e vo un naer, dre he c'hwiban, a vo ar mesajer.

10.13 Soudarded

Merzet e vez tudenn ar soudard e gwerzioù savet a-raok an Dispac'h Bras : da skouer, tem etrevroadel an ozac'h nevez dimezet a rank partiañ d'an arme a zo brudet-brudet e Breizh ivez (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* & *An den arme*). Ar werz *Silvestrig* (*An distro euz a Vro-Zaoz* er *Barzaz-Breiz*) a laka war al leurenn ur paotr yaouank, da vare Louis XV, o tistreiñ eus an arme davet e dad, glac'haret bras pa grede e oa marvet e vab.

Dont a reas ar soudard da vezañ penntudenn meur a ganaouenn, kement ha ken bihan ma oa deuet da vezañ sujed boutin ur rummad a ganaouennoù : Yann-Fañch Kemener a ginnig en e levr *Carnets de Route* ur rummad a 23 c'hanaouenn anvet *Kanaouennoù koñskried,*

soudarded ha brezel. Da vare donedigezh ha brud ar c'hanaouennoù war follennoù-nij e c'hoarvezas kement-mañ dreist-holl, pa glot deroù ar mare-se gant maread brezelioù Napoleon ha maread an tenn. Krouet e oa bet ar servij-soudard e 1690 gant Louvois, met adalek 1798, ul lezenn nevez a voe a redie an dud yaouank da ober o c'hoñje e-pad 5 bloavezh (7 bloavezh war-lerc'h lezenn Gouvion-Saint-Cyr e 1818). Ret e oa dezhe « tennañ ar bilhed » :

> *Etablie en 1798, la Conscription fut tempérée par l'institution du tirage au sort (loi du 29 décembre 1840). N'effectuaient leur service militaire que 30 à 35 % des conscrits célibataires ou veufs sans enfants, chaque canton ne devant fournir qu"un certain quota d'hommes*[138].

Un ehan a voe, da vare an Adsavidigezh ha Louis XVIII, e-pad tri bloavezh. Graet e vez meneg eus ar mare-se er son *Laouer Guernac'hane* (Ds. 2 Saint-Prix) :

- Entrézoc'h goasset yauanc, houi ha vo tourmanted / P'ha vo aru, ar maré d'ha chassa ar billet / Mez breman goasset yauanc, n'he vo quet chasset quin (*Laouer Guernac'hane* / gw. 7-9).

Liammet start eo ar rummad a ganaouennoù-se gant kimiad ar vreizhiz yaouank diouzh o zud hag o bro evit an arme hag ur vro estren evite ma ne gomprenent ket kalz he yezh.

10.14 Palafrignerien, paotred ar marchosioù

- Rosmelson ha lavaré / **d'he palafrannier** d'ha choulou deiz (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 22).
- **Ur pod marchaussi** d'ho cass peb lech (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 59)

Ar palafrigner a zo ar paotr a vez kavet o heuliañ an aotroù a vez danevellet e dorfedoù er gwerzioù an aliesañ (hañvaliñ a ra dimp e c'haller kenveriañ tudenn ar « palafrigner » gant hini ar « paj », pe hini ar « floc'h » a oa o servij e vestr er C'hrennamzer (e gwerzioù 'zo evel hini « *Ar Voas Allec* » (Ds. 2 Saint-Prix / gw. 121-122) da skouer e vez graet meneg eus anv ar « paj » ha n'eo ket eus hini ar « palafrigner » : « Ha m'ha **pagic bihan** / Hen hent a zo bed marved ».

Arouez pinvidigezh ur menaj e oa ar marchosi hag ar c'hezeg gwezhall. Chomet eo bet gwir kement-mañ betek donedigezh an traktourien e bed al labour-douar.

10.15 Kouerien, martoloded,…

Daoust d'ar gouerien (ha d'an dud a veve diwar al labour-douar) da vezañ bet brasañ rummad kevredigezh Breizh e-pad kantvedoù ha kantvedoù, na vez ket merzet kement-se tudenn ar c'houer er gwerzioù nag e krennlavarioù a veze savet diwar goust rummadoù sokial 'zo dreist-holl : rummadoù evel hini ar gemenerien pe hini ar vilinerien[139].

[138] http://wikipedia.org/wiki/Service_militaire_en_france

[139] Lukian KERGOAT, « Skeudenn empradur ar gevredigezh er grennlavariaoueg vrezhonek », *Bretagne et pays celtiques. Langues, histoire, civilisation. Mélanges offerts à la mémoire de Léon Fleuriot*, p. 445-457.

Ar vartoloded na vezont ket an tudennoù a gaver ar muiañ en istorioù danevellet er gwerzioù, kennebeut. O rummad a ganaouennoù dezhe o-unan o devoa ivez : kanaouennoù martoloded (« *chants de marins* »).

10.16 Ar Werc'hez Vari, an diaoul, ar boudoù dreist-natur,…

Meur a werz a ra meneg eus boudoù dreist-natur, evel an hini vrudet *An aotroù Nann hag ar gorriganez*, koun hag aspadenn eus an doueoù eus ar relijion rakkeltiek. E gwerzioù all eo dre hanterouriezh ar Werc'hez Vari e vez graet mirakloù ha saveteet hiniennoù eus ar groug pe kerioù 'zo eus an distruj (evel hini Gwengamp er werz *Seziz Gwengamp*). Gwerzioù all a laka an diaoul war al leur ivez (tudenn a gaver meneget stank er c'hontadennoù pobl betek dont da vezañ ur rumm dioute).

11 - Al lec'hioù

Evel ma vez kejet, e bed ar gwerzioù, gant tudennoù 'zo aliesoc'h eget ma na vez graet gant tudennoù all, e vez merzet lec'hiennoù (liammet strizh gant tudennoù an istor danevellet alies gwezh) o vezañ leurenn ar fedoù danevellet aliesoc'h eget lec'hiennoù all ivez. Liammoù 'zo etre lec'hiennoù dre ma c'hallont bezañ leurenn ur fest bennak (pardonioù, leurioù-nevez, marradegoù, ostalerioù) :

11.1 Ar manerioù

Arouez an noblañs ha galloud ar re-se war ar bobl a c'halle bezañ al lec'hioù-se er gwerzioù. A-wezhioù ne vo ket meneget anv ar maner end-eeun met e vo roet da c'houvezout dre bezañs ur « viñs » pe ur « jardin » nemetken (« ub. a ziskennas d'an traoñ gant ar viñs » ; « emañ ub. er jardin, o kontañ e doare / o pourmeniñ »). E brezhonneg ne vez ket merket bewezh an diforc'h etre « kastell » ha « maner », hag eo gant an hini a « maner » e vez graet peurliesañ : « maner Tredrez », « maner an Dour », « maner Tremenec », « maner K/roue », « maner K/gwelezec »,…

11.2 An ilizoù

Pouezus e tiskoueze bezañ an iliz e buhez an dud a Vreizh-Izel gwezhall-gozh (kalz pouezusoc'h eget ma tiskouez bezañ hiziv an deiz evit al lodenn vrasañ eus ar Vretoned). Ken pouezus all e hañval bezañ er gwerzioù, skeudenn eus ar vuhez gevredigezhel). War ar 35 kanaouenn a gont Ds. 1 ha Ds. 2 dastumadenn an Itron de Saint-Prix, 15 a zo an iliz leurenn ar fedoù (*Menec'h ru* ; *Yvonna Iudik* ; *Marc'harid Keramoal*) pe vo meneget e-kerzh dezrevell an istor (*Margodic* ; *Ar comte yauanc*,…).

11.3 Ar gouentoù, al leandioù

Lec'hioù ma veze kaset paotred ha plac'hed yaouank 'zo da dremen ar peurrest eus o buhez goude bezañ pec'hed, pe evit o c'has diwar hent ar re all (ur repu pe un doare toull-bac'h e c'halle bezañ al lec'hioù-se 'ta)[140] :

- A « c'hrad vat », evel da skouer, er werz *Grec'h prison Guenet* goude bezañ lazhet e vugale : « *M'he a yello breman d'ar couant / Gant glac'har, ha gant nec'hamant* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 95-96). Marc'harid Keramoal a gavas gwelloc'h dezhi mont d'ar gouvent da Lannuon ivez dre ma oa bet beleget he « dous kloareg » : « *E teuas dezi ur inspiration / D'ha vond d'ar c'hovent d'ha Lannuon / Monnet d'ar chovent, ha dilésel ar bed / Ha goude bezan Leannèset* » (Ds. 2 Saint-Prix / *Marc'harid K/amoal* / gw. 47-50)
- Dre heg, evel er werz *Margodic*, pa oa bet rediet gant he zud : « *Casset he heo margoddic, d'har chouent, ha guisquet hent gris* » (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodic* / gw. 95)

11.4 Ar pardonioù

Savet diwar un anv a orin romanek, eo bet amprestet gant ar Vretoned, betek reiñ dezhañ ar ster a « *fête religieuse bretonne* » er Robert : « Le mot, d'origine romane et même romaine (ou religieuse : par & don…), possède ainsi une acception bretonne, celle de fête religieuse bretonne » (selon le Robert, référence de 1868 […] d'un usage essentiellement, mais non exclusivement bas-breton ».

Aozet gant an Iliz, e veze ar pardonioù, ha daoust dezhe da vezañ lec'hioù a zevosion, e vezent lec'hioù a emgannoù ivez. Pardonioù brudet evit bezañ leurenn emgannoù a zo bet e Breizh, hag hini Sant-Servez marteze muioc'h eget darn all c'hoazh, pa oa bet betek bezañ difennet d'ober ar pardon-se goude ma oa bet lazhet un den.

> *En Bretagne, il n'est pas de pardon sans buvette et c'est en effet autour des estaminets que les têtes s'échauffent, le ton monte et des assaux verbaux on passe rapidement aux coups*[141].

Ken brudet e oa deuet ar pardonioù da vezañ e Breizh-Izel hervez doare ma oa deuet geriennoù da vezañ krouet diwar e anv en brezhoneg : an anv-kadarn « pardoner » hag ar verboù « pardonañ » ha « pardoniñ », da skouer. Menegiñ a ra Gregoire Rostren an droienn « mont da bardonañ » gant ar ster « *courir les pardons pour se divertir* ». Ha merkañ a rae ivez an diforc'h a rae an dud etre « pardoun (-you) : *assemblée d'une église où il y a indulgence* » ha « fest(-ou) : *s'il y a danse* » (ad. *Dictionnaire François-Celtique*, 1834, p. 206)

11.5 Al leurioù-nevez

Sed amañ lec'hioù all c'hoazh a oa bet leurenn festoù ivez, ha int brudet evit bezañ bet meur a emgann hag a chikan enni. *Ar c'hloareg lazhet war al leur nevez* (Malrieu niv. 0045)

[140] Rhisiart HINCKS, *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz*, p. 107.

[141] Daniel GIRAUDON, *Gwerz ar c'homt a Goat-Louri hag an otro Porz-Lann*, diembann, p. 10, war http://danielgiraudon.weebly.com, gwelet d'an 20 a viz Kerzu 2012.

unan eus brudetañ gwerz savet ha roet da glevout e Breizh a oa ul leur-nevez leurenn an darvoudoù c'hoarvezet enni.

11.6 Ar feunteunioù

Lec'hioù a veze darempredet dre ret bemdez Doue e oa ar feunteunioù gwezhall (ha gwir eo bet an dra-se betek ar bloavezhioù 1960, hervez ar parrouzioù, pa veze ret d'an dud mont d'ar feunteun da gerc'hat o dour ma na veze ket ur puñs er gêr). Lec'hioù e oant ma c'halle an dud en em zaremprediñ hag eskemm (evel ma oa ar poulloù-kannañ lec'hioù ken talvoudus all ma c'halle en em welet ar maouezed).

Liammet stard e oa un niver bras eus ar feunteunioù e Breizh gant kredennoù pobl a-gozh a roe dezhe ar galloud da soagnal kleñvedoù 'zo :

> *La quasi-totalité des fontaines et sources miraculeuses est rattachée au culte des saints guérisseurs. Cette thérapeutique est avec la médecine par les plantes celle dont la littérature en langue bretonne parle le plus longuement*[142].

12 - Ar gwerzaouerezh

Ganedigezh ar brezhoneg rakmodern a zo bet lakaet da glotañ gant embannadur *Le Sacré Collège de Jesus* e 1659 (ur c'hatekiz e brezhoneg gant ur yezhadur brezhonek skrivet e galleg hag ur geriadur brezhoneg-galleg), gant an Tad Juluan Maner (1606-1683). Dindan lusk ar misioner-mañ, ganet e Bro-Roazhon, ha nevezbrezhoneger e voe dilezet tamm ha tamm reolennoù strizh gwerzaouiñ ar c'hrennvrezhoneg hag en em lakaas ar skrivagnerien da verkañ ar c'hemmadurioù deroù-ger : ar pezh a rae an diaester da lenn ha da skrivañ. Lakaat a reas an Tad Maner da dostaat ar yezh skrivet ouzh ar yezh komzet 'ta.

Unan eus ar skridoù diwezhañ bet skrivet en ur heuilhañ reolennoù ar c'hrennvrezhoneg a voe *Tragedien Sacr* Jan Cadec[143] e 1651.

> *Ce texte présente l'intérêt d'être l'un des derniers témoins de la versification savante du moyen-breton attestée depuis 1350 environ jusqu'au milieu du XVII*[e] *s[ième]*[144].

12.1 Ar reolennoù

Perzhioù boutin a oa etre an doare kozh da sevel gwerzennoù e Breizh betek mare dibenn ar c'hrennvrezhoneg gant an doare da werzaouiñ a reer *Cynghanedd Lusg* anezhañ e Kembre. E Breizh evel e Kembre ne veze ket savet ar gwerzennoù-se evit bezañ lennet met evit bezañ selaouet :

---

[142] Goulc'han KERVELLA, *Médecine et littérature en langue bretonne aux XIX*[e] *et XX*[e] *siècles*, p. 73.

[143] Adembannet ha notennet eo bet an oberenn-mañ gant Gwennole ar Menn : *Tragedien Sacr* par Jan Cadec, Skol, 1998, 239 p.

[144] *Ibid*., p. 7.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

The classical Welsh metres of the late Middle Ages are syllabic, i.e. metre is determined by the number of syllales within the line […] syllabic metres in English generate a prosody more interesting to the eye than to the ear. In Welsh, however, poetry in the syllabic metres was specifically aimed atp leasing the ear[145].

Ouzhpenn un enklotenn dibenn e ranke silabenn diwezhañ an hanterwerzenn gentañ klotañ gant silabenn eil diwezhañ ar werzenn :

Goude da st**AT** ha pomp**AD**ou / Guysca**MANT** ha para**MANT**ou (Buhez Mab Den)

Pa vez hir ur werzenn e vez ur glotenn diabarzh evit pep a hanterwerzenn :

Myr**et** na son**et** gu**YC** un guer**YC** byzv**YQU**en (Jérusalem)[146]

Reolennoù all a c'halle bezañ ivez : klotenn dibenn ur werzenn a c'hall dont da vezañ enklotenn ar werzenn da heul, …

Diwar-benn an doare kozh-se da werzaouiñ, a c'houlakae un deskadurezh uhel e skrive Gwennole ar Menn :

Ce système est attesté de 1350 à 1650 environ, soit pendant trois siècles. Mais il est probablement bien plus ancien. On ne le retrouve qu'au Pays de Galles, et il est permis de penser qu'il était commun aux Bretons et aux Gallois avant leur séparation, c'est-à-dire avant le VIe siècle. Dans ce cas, ce n'est pas pendant trois siècles, mais pendant plus de 1000 ans que cette tradition poétique s'est maintenue. De toute façon l'existence d'un système aussi compliqué réclamait des écoles de poésie au sujet desquelles nous n'avons malheureusement pas de renseignements[147].

Aspadennoù eus an doare kozh da werzaouiñ a verzer amañ hag ahont e gwerzioù 'zo ivez (ha ken gwir all e c'hall bezañ evit ar pezh a sell ouzh pezhioù-c'hoari pobl evel *Jenovefa a Vrabant* da skouer) : ar pezh a ziskouez hended ar pezhioù.

Skouerioù eus enklotennoù e Ds. an Itron de Saint-Prix :

Quenta m'ha his d'ha bro **GALL** / d'ha disqui ar **GAL**lec (Ds. 1 / *Ar sorcères*, gw. 1-2)

M'he meus énan teir er vip**ER** / ha chorri ur S**ER**pant (Ds. 1 / *Ar sorcères*, gw. 28-29)

Gant an amzer o tremen hag emdroadur ur c'han (gerioù nevez o tont er yezh pemdez pe o tont da vezañ eus ar c'hiz) e veze kollet an enklotennoù. Ober implij eus ur furm rannyezhel (**lac'het** e-plas **lazhet**, da skouer) pe eus ur ger o tont eus ar galleg (**peizant** e-lec'h **kouer**) a c'halle lakaat an enklotenn da vont diwar glev diouzhtu. Lakaet eo bet ar fed-mañ war-wel gant Yann-Ber Piriou en e studi eus ar werz *Seziz Gwengamp*[148] :

---

[145] Eurys ROWLANDS, « Cynghanedd, metre, prosody », *A guide to welsh literature,* 1979 (ad. 1984), t. 2, p. 202.

[146] Skouer roet gant Gwennole ar MENN, *Histoire du théâtre populaire breton du XVe-XIXe*, p. 31.

[147] Gwennole ar MENN, *Histoire du théâtre populaire breton XVe-XIXe*, p. 31.

[148] Yann-Ber PIRIOU, « La gwerz du "Siège de Guingamp" et la duchesse Anne dans la tradition orale », *1491, la Bretagne, terre d'Europe*, p. 495.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

L'étude comparative des sept textes de notre gwerz nous permet aussi de faire quelques remarques sur la versification […] L'examen de la version Penguern nous révèle, en outre, de quelle façon certains de ces vers ont pu s'altérer au cours de la transmission orale :

- Euz da gostE Zo eur c'hlEZe / A ton côté est une épée

y est devenu

- Deux ta daou koste vo sabrenno / A tes deux côtés il y aura des sabres

Le mot sabre (sabrenn) banalisé à partir des guerres de la Révolution et de l'Empire, a supplanté le mot épée (kleze) contribuant ainsi à effacer la rime interne.[…] Même sans tenir compte des cas où des traces de versification classique sont encore discernables, on relève au moins huit vers à rimes internes qui sont demeurés conformes aux règles anciennes.

Evel ar sistem gwerzaouiñ da vare ar c'hrennvrezhoneg e vez savet gwerzennoù ar gwerzioù evit ar skouarn ha n'eo ket evit bezañ lennet. Diazezet eo an doare da werzaouiñ war an niver a silabennoù a gaver er werzenn, war ar c'hlotennoù dibenn ha kenglot ar sonioù er gwerzennoù (klotennoù vogalenn ha klotennoù kenson) ha war ar pouezmouezhiañ a ro lusk.

12.2 Niver ar silabennoù

Gwerzennoù berr (betek 7 silabenn), gwerzennoù etre (eus 8 da 11 silabenn) ha gwerzennoù hir (12 silabenn hag ouzhpenn) a vez kavet er gwerzioù. Eus ar re-seoù eo ar gwerzennoù gant 8 silabenn enne ar muiañ implijet er gwerzioù (*GBI. 1 / Ann aotro ar c'hont* ; *Janet ar Wern* ; *Rozmelchon*…). Ar gwerzennoù gant 12 silabenn enne a gloto gant an doare ma oa en Bro-C'hall en XIX^{vet} kantved dreist-holl. Gwerzennoù hir a glot mat a-walc'h gant an tonioù da zañsal evel ar gavotenn, an dañs fisel, an dañs plinn.

12.3 Kenglot ar sonioù

Ar **c'hlotennoù dibenn**, er gwerzioù, na vezont ket ar re bouezusañ. Alies gwezh e vez lakaet da glotañ asambles daou anv-verb gant ar memes dibenn dezhe, daou anv-gwan-verb pe daou anv-kadarn el liester :

Il faut bien convenir toutefois qu'en poésie bretonne traditionnelle, la rime est passablement secondaire, et même accessoire, en comparaison de l'accent par exemple, et que la « rime riche » (ex. milgodenn / jilgodenn…) demeure l'exception. […] La rime est souvent même à tel point secondaire qu'elle est réduite, sciemment, à une simple assonance : yaouank & kamb(r), kontant & koant. […] De même, riment de façon discutable (rimes normandes) galleg & avokaded, (a-)raok & prop, etap & koad, voire même kristenien & avel ![149]

[149] Francis FAVEREAU, « Phonologie des rimes et des vers dans la poésie chantée à Poullaouen », *Klask*, niv. 3, p. 36.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Kalz pouezusoc'h eget ar c'hlotennoù diavaez eo ar **c'hlotennoù vogalenn** hag ar **c'hlotennoù kenson** a gaver er gwerzennoù :

> *[…] la poésie récente comme la versification bretonne traditionnelle aiment l'assonance, et même parfois l'allitération. Ceci est d'ailleurs conforme au génie propre de la langue, et nous renvoie sans doute à une tradition ancienne […] :*
>
> *Klevet un tieg hag ur merdead o-daou o tisput en kadañs*
>
> *Ma 'maout noz-de é labourat, dindan da dreid e vez kalet*
>
> *Daoust 've din pe kig keveleg pe kig klujiri pe kig yer*
>
> *(Disput etre un tieg hag ur merdead)*[150]

Skouerioù tennet diouzh dastumadennan Itron de Saint-Prix :

N'ha neo que**t** gan**t** Kic Cabon / quen neubeu**t** gan**t** Kic Ka**d** (*Ar sorcères*, gw. 36-37)

*D*ig**aç** an hean, creiz ur pl**aç** / Laka*t* tân en *d*ro *d*ézan (*Ar sorcères*, gw. 60-61)

III - Yezh ar gwerzioù

1 – Digoradur

A-raok plediñ ganti e ranker teurel ur sell war fedoù 'zo, ha dreist-holl war an diaesterioù hag ar c'hudennoù a gaver diouzhtu, pa glasker studiañ yezh pe lec'hiañ rannyezh testennoù diskrivet diwar muzelloù ur vrezhoneger bennak. Ha gwashoc'h c'hoazh e c'hall bezañ kement-mañ pa na vez ket stabil-stabil reizhskrivadur an dastumerien (daoust d'an dra-se gallout bezañ ur skoazell dre ma tiskrive ul lodenn eus an dastumerien-se ar pezh a glevent tamm pe damm en ur heuliañ distagadur ar ganerien, ha dre se en ur verkañ a-wezhioù ar perzhioù rannyezhel en em sile amañ hag ahont er c'hanaouennoù).

E rakskrid *Faltazi an amzerioù kent*, levr kontadennoù savet gant Marsel Klerg diwar ar c'hontadennoù serret gantañ en Bro-Dreger, e verke Per Denez an evezhiadennoù pouezus-mañ diwar-benn diskrivadur dastumerien ar c'hontadennoù :

> *Betek peseurt poent eo heñvel, pe disheñvel, ar gontadenn kinniget deomp war baper-moul gant an dastumer, ouzh, pe diouzh, ar gontadenn bet klevet gantañ. Ha petra, goude-holl, a c'hortozer digant an dastumer ? N'hell ket bezañ un diskrivadur fonetikel-rik... Pezh a c'hortozer eo un destenn lennadus, o reiñ deomp displeg feal an istor hag o toujañ, kement ha ma c'heller a-dreuz ar skritur, ouzh prezeg ar c'honter.*

Ha Per Denez da genderc'hel, a-zivout dastumadenn kontadennoù Fañch an Uhel :

> *N'heller ket lavarout ez eo skrivet e gontadennoù e "tregerieg", hag-int, a-bell al lodenn vrasañ anezho, bet dastumet e Treger. Da skouer morse ne gaver enno roud eus displegadur tregeriek ar verb "kaout"...*

[150] *Ibid*., p. 39.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Neuze e ranker en em c'houlenn : pe e oa gant ar gonterien ur yezh lennek disheñvel diouzh ar prezeg pemdeziek, pe en deus Fañch an Uhel addispleget ar c'hontadennoù er yezh unvan lennek. Troet on bet da zegemer ar goulakadur kentañ. Met n'ouzon ket hag-eñ e vo biskoazh kavet ur respont diarvar d'ar goulenn[151].

Hag un tamm bihan pelloc'h, e tisplege Per Denez dimp an doare m'en devoa dastumet Kenneth Jackson kontadennoù en iwerzhoneg en enezenn Blasked Veur. Pa ne ouie ket an iwerzhoneg e notenne ar pezh a gleve, kontet dezhañ gant Peig Sayers, en Doare-Skrivañ Etrevroadel. An hini nemetañ e oa bet Kenneth Jackson, gouez da b/Per Denez, o vezañ bet o tastum kontadennoù e-giz-se.[152]

Soñjal ha goulakaat a reer e c'hallfe an evezhiadennoù-mañ bezañ ken gwir all ha talvout kement gant ar pezh a sell ouzh diskrivadur ar c'hanaouennoù hengounel.

Ar pezh a deu an aliesañ, ar c'hentañ er spered, pa geñverier gwerzioù etreze (ha dreist-holl gwerzioù savet a-raok an Dispac'h Bras) eo ur santimant a unvezh o tont war-c'horre, ur santimant a genempradur, ha da vezañ dirak « un dra » frammet ha stummet en ur memes moul.

Paourantez ar yezh a zo bet lakaet war-raok evel unan eus « perzhioù » ar c'hanaouennoù pobl hengounel alies a-walc'h, ur « perzh » a adkaver meneget gant « perzhioù » all evel implij ar c'hlichedoù hag hini un doare gwerzaouiñ simpl.

Daoust ha diboell ha diskiant e vefe koulskoude, daoust d'ar burutelladennoù-se, da ijinañ e c'hallfe bezañ eus ur « **yezh ar gwerzioù** » ?

Ur yezh a c'hallfemp he dishañvaliñ diouzh ar brezhoneg pemdeziek dre o diforc'hioù a **c'heriadurezh**, a **vorfologiezh**, a **zistagadur** hag hec'h **ereadurezh** ?[153]

2 - Diforc'hioù a c'heriadurezh

2.1 Gerioù boutin gant ar brezhoneg komzet pemdeziek

Al lodenn vrasañ eus ar gerioù implijet er c'hanaouennoù a adkaver anezhe er yezh pemdeziek ivez eveljust. Ret eo koulskoude teurel evezh war ar fed e kaver implijet ul lodenn eus ar gerioù-se liammet etreze er c'hlichedoù. Gerioù all na vint ket kavet o-unan met koublet gant gerioù-doareañ (« an denjentil » a vo an hini « bravañ er vro » da skouer ; ur plac'h yaouank a vo kaer « evel an heol », « evel ar stered », …). Fedoù a oa bet notet gant Patrice Coirault ha Jean-Michel Guilcher diwar-benn arouezennoù ar c'hanaouennoù pobl gallek :

[151] Islinennet ganimp.

[152] Per DENEZ, Rakskrid oberenn Marsel KLERG, *Faltazi an amzerioù kent*, p. 11.

[153] En em harpañ a ray al lodenn-mañ eus al labour-studi-mañ war studiadenn Lukian Kergoat (kinniget gantañ e « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », niv. 3 *Klask*, p. 43-55) ha war e gentelioù yezh ha rannyezhouriezh roet gantañ e Skol-veur Roazhon 2.

Le langage quotidien emploie des termes dépouillés comme « fontaine », « main », « mer » etc. La chanson, elle, emploie le plus souvent ces mêmes termes accompagnés d'un adjectif qui leur ajoute une parure, sanctionnée par la tradition. La fontaine y devient « la claire fontaine » […] La main le plus souvent « la blanche main ». De la même façon, la mer est la « mer jolie », le galant est le « beau galant », l'amant le cher amant », le mari le « bel ami », le cheval le « cheval gris » ou le « cheval grison ». La belle est « blanche comme la neige » ou « jolie comme le jour », et ainsi de suite.[154]

2.2 Gerioù eus ar c'hiz

D'ar mare ma vezent implijet : o livañ ur bed estren d'ar ganerien, da lâret eo hini an noblañs, o tilezel muioc'h-mui ar brezhoneg evit ar galleg pa oant krog da gemer skouer war noblañs Bro-C'hall. Ur werz evel hini *Cloarec Lambaul*, e Ds. 1 an Itron de Saint-Prix, da skouer, a zo enni ouzhpenn 30 werzenn savet diwar-benn gwiskamantoù an tudennoù (ar c'hloarec yaouank, Fiakra Kalvez hag ar markiz a Werrand) gant implij geriennoù estren da Yann Vreizhad en e vuhez pemdez (ur poultrier arc'hant, ur pommell aour, ur c'hoef lien Kambrai, ur chapeled grouan goularz, …).

2.3 Gerioù teknikel

Dre ma veze danevellet fedoù resis liammet gant tem ar justis alies a-walc'h e kaver er gwerzioù hengounel ur c'heriaoueg teknikel (setañs, barner, jeolierez, …). Gizioù kollet pe aet da get gant an amzer a verzer alies a-dreñv an darvoud danevellet e gwerzioù 'zo : gouelioù (leurioù-nevez, marradegoù, pardonioù, …).

2.4 Gerioù teknikel an Iliz

Plas an Iliz a oa bras e buhez an dud e Breizh gwezhall-gozh hag a oa bras he flas er gwerzioù (evel ar plas a veze roet d'ar c'hloer), hag amañ hag ahont, evel da skouer, er werz *Yvonna ar Yudec* (Ds. 2 an Itron de Saint-Prix) e verzer implij ur c'heriaoueg teknikel e gwerzennoù 'zo (implij geriennoù evel *kalir*, *sourpilis*, *eurioù*, *urzhoù*, *boned karre*, …).

2.5 Gerioù evit livañ gizioù sevenadurel

Skouerioù a gaver e pezhioù o tanevell un darvoud c'hoarvezet e-pad un abadenn en ul leur nevez da skouer, pe c'hoazh e-pad ur varradeg (*Rosmelson*). Roudoù eus ar gizioù-se, aet da get hiziv an deiz, a gaver amañ hag ahont, e gwerzioù 'zo, evel da skouer, hini Rozmelson, oc'h ober dave eus al labour a-stroll ma oa ar varradeg gwezhall-gozh hag eus ar c'hiz staget outi.

[154] Jean-Michel GUILCHER, *La chanson folklorique française*, p. 111-112.

2.6 Gerioù amprestet digant yezhoù all

Evel pep yezh vev en devoa gouvezet ar brezhoneg amprestañ geriennoù digant yezhoù all, ha **dreist-holl digant ar galleg** peogwir e oa deuet hemañ da vezañ yezh ar galloud hag ar melestradur e Breizh. Ul lodenn eus ar geriennoù-se a chomo er yezh pemdez : brezhonekaet e vo al lodenn-se gant an amzer (taol-mouezh, liester, ha reolennoù yezhadurel all ar brezhoneg). An amprestadennoù-se a gemero ur ster disheñvel eus hini ar galleg (disheñvel e vo an emdroadur, evel ma vez merzet ar fed-se, ha muioc'h c'hoazh emichañs, e broioù gallek, evel ar C'hebek, da skouer).

2.7 Gerioù amprestet a-benn sevel gwerzennoù

Gerioù o tont eus mare ar c'hrennvrezhoneg a responte d'un ezhomm a c'herioù nevez evit pinvidikaat ar rimoù.

Dre implij ar c'hlichedoù e kendalc'ho geriennoù all da vezañ implijet er yezh pemdez (implij geriennoù evel ar re savet gant ar rakger « peur » da skouer ; gerioù implijet gant rummad brezhonegerien ar re goshañ, ha dilezet gant hini an nevez vrezhonegerien hiziv an deiz).

3 - Geriaoueg

A

abalamour : Me a garje na vije ket / **Abalamour** d'ar Rechoed / **Balamour** da botred ar Recho / Gwasa tud-jentil 'zo er vro (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124)

a-berzh : Ommam a zo d'hin calonnad / Couls **a beurs** mam, ac **abeur**s tad (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 39-40)

abid : M'hi gwel o vont traon gant ar ru / Gant-hi **un abit satinn du** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Abenn un eisdévez, hac aboué / Ho veler giletta ho bale / Tro ar procession ar verret / Ha gant hi **ur habit violet** (*Giletta ar Bouder* / gw. 77-80) ; Roet ho d'hei, **pep ha habit du** / Evit douguen ar caon deus an daou du (*Renea ar Glas* / gw. 170-171)

achuiñ : Eomp brema d'hon gwele da gousket / Pa eo ar gombat **achuet** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 314)

adarre : M'he he diguasso d'ar guer **adarre** / Petramant he c'hollin m'ha buez (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 13-14

adieu : **Adieu**, m'ha mam, **adieu**, m'ha tad / Biquen n'ho quel m'ha daoulagat (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 17-18) ; **Adieu**, Keroulaz / Birwikenn en-out na ran paz (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134)

akuilhetenn : [M'he … ha wouyé] / entré daou zen ho eureugi / **Scloum an aquillaten** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorceres* / gw. 12-13) ; baron an nevet ha Lavare / d'ar gui madec ur deiz ha woués / demni hon daou, d'an offeren / aroc **scoulm an aquillaten** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 5-8)

alaouret : **Alaouret** kernio he daou lez / 'Zo mad d'ho tougenn, penheres (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 130) ; **Ur c'haronz alaouret** 'lâran / Peder rod arc'hant warnehan (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 130) ; En Kerthomas a zo ur sal / **Alaouret beteg ann douar** (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 132) ; Dallet plac'hic yauanc / Ur goalen ac ur sayen / Miret hey em mémor / **Allaoured eo hen daou pen** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 41-44)

alc'hwez : Annaïg Iakob a Loguivi / **Alc'houes ma c'halon** 'zo gant-hi (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296)

ale(z) : **En alle glass** eo arretet / Evit gortos an Tourellou (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 54-55) ; Me 'wel duhont Traonlavane / En he sav **en penn he ale** (*Markis Traonlavane* / *GBI.*2, p. 94)

allas : Ar minoress **allass** / Hen ur guémer eil pried (Ds. 2 Saint-Prix / *Maner tremenec* / gw. 64-65) ; ***Allas allas allas allas /*** **Allas** astut me eu yuzas (*An Passion* / gw. 1771-1772)

aluzen / aluzon : Deut da Gastelgall d'am gwelet / Me 'roio **'nn aluzenn** bemde (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134)

amañ : Aotrou marquis ho saludi e ran / Pelzo bras n'he woan bed **aman** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 17-18) ; M'he guel aru, ar sénéchal **aman** / Ur vried paperou gantan (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 11-12)

amezeg : Ro d'in-me merc'h da **amezek** / Me 'leusko ganid da bried (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114)

ankane : Woar **he hancane** he pignet / D'ha maner an dour ingn'ham rentet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 11-12) ; Dibret d'in-me **ma inkane** / Ma 'z inn da ober ur bale (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Me am eùs **un inkane gwenn** / Gant ur brid arc'hant en he benn (*Penheres Keroulas* / *GBI.2*, p. 130)

anken : Ar yauanqua deus an archerrien / A zo ed betec **ty an anquen** (Ds. 2 Saint-Prix / *Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet /* gw. 26)

antreal : P'ha **antreïs** ebars an ty (*An traonvillin* / gw. 21) ; N'oa ket he c'hir peurlavaret / Ur c'habitenn 'zo **antreet** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

anv : Ac **he ano doue** m'ha douc cloarec / Finissomp ar pez zo commancet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 19-20)

aotroù : An **autrou** ar Comt, ac he pried / A zo yauanquic mad deméset (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 1-2) ; **Aotrou marquis** ho saludi e ran / Pelzo bras n'he woan bed aman (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 17-18) ; **Autrou ar marquis** hon iscuset / Petoré cloarec he choulennet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 27-28) ; **Autrou** ho merc'h margoddic ha fell d'hin d'ha gaouet (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 12)

appartenance (DEBm.) : Clasquet he woa margoddic, partout dre an noblantz / N'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha nep **appartananç** (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 23-24)

archer : **Tric'houec'h archer** a oamp kaset / D' vont da gomer mibienn Euret (Ds. 1 Saint-Prix / *Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312)

arc'hant : Houarnet-han gant leton-gwenn / Laket brid **arc'hant** en he benn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Me am eùs un inkane gwenn / Gant **ur brid arc'hant** en he benn (*Penheres Keroulas* / *GBI.2*, p. 130)

arm : Gwillaouig Kalvez, d'in lâret / Gant **pez armo** e c'hoariet ? (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

arruout : Fanch ar C'halvez 'zo **erreet** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; Annaïg Iakob a lâre / Er gêr a Roazon **p'arrue** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Annaïg Iakob a lâre / **Ebars ar gêr** pa arrue (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; P'ha n **arruis** er feunten / Ar feunten, he woa troublet (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 13-14) ; K/simon **un deiz zo arruet** (*Penherez Keranglas* / gw. 20)

arsa : **Arça**, va c'hendervi, en em rentit, m'ho ped (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 302)

avi : Bravan map dengentil he caffet / **Gant anvi ountan** eo bet lazet (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 3-4)

a-walc'h : **Kezek a-walc'h** 'zo 'n ti ho tad / 'Wit ho tougenn da Geroulad (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 130) ; Ar Sollieres a neuz laret / **Messager a voalch** a vo cavet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 7-8)

azezañ : Roët d'hin **scabell d'ha azéa** (*Renea ar Glas* / gw. 145) ; Roët d'in **skabel d'azeza** / Mar ben-me mab-kaër en ti-ma (Ds. 2 Saint-Prix / *Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 28)

B

badeziant : Me 'm eûs 'dann-han tri inosant / **Hep ole hep badeziant** (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

badeziñ : m’he woar miret ur buguel / **N’ha vezo quet badeset** / Ac eon, aru er porchet / Ac ar belec guisquet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 16-19)

bale : Dibret d’in-me ma inkane / Ma ‘z inn da ober **ur bale** (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Me ‘skrivo did war baper ru / **Bale hardis** bars en peb-tu (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122) ; Me ‘skrivo did war baper glaz / **Bale hardis** bars en peb-plaz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122) ; Abenn un eisdévez, hac aboué / Ho veler **giletta ho bale** / Tro ar procession ar verret / Ha gant hi ur habit violet (*Giletta ar Bouder* / gw. 77-80)

bannac’h : Tam n’ha débran **bannac’h n’ha évan** / Prest eo m’ha c’halon, d’ha fatiguan (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 15-16)

barn : p'ha hen mirit, hi vo **barned** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 17) ; **Da bout barnet** ha liuret crenn / Da meruell en croucprenn en noaz (*An Passion* / gw. 1674-1675)

barner : Autrou barner, scabel quemeret / M'ha setanç dim he, he lenfet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec’h prison guened* / gw. 19-20)

baron / baronez : **Baron** nevet a zo lazet / Gant an traitour ar gui madec (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 3-4) ; **Ar baron yauanc** p’ha er clevas / He treit er pavé, he scoas (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 147-148) ; **Ar baronnez** p’he deus clevet / Woar an douar, he heo semplet (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / 100)

bazh : Gwillaouig Kalvez, **potr ar vâz** / ‘Wit daou na tri n’ ra ket a gaz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114) ; Tapet-krog en bask ma chupenn / M’ c’hoariinn gant **ma baz daou-benn** (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)

beleg : M’ha diou scouarn, ha cleo, **beleyen ho canna** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 69) ; Kar m'ha map ènan a zo hen armo / Ha **m'ha map** phulup **belec he vo** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Iudic* / gw. 13-14) ; **Bézan bellec, m’ha mam, a zo chargus** / Guell eo bezan religius (Ds. 1 Saint-Prix / *An Traonvillin* / gw. 81-82)

bemdez : Deut da Gastelgall d’am gwelet / Me ‘roio ‘nn aluzenn **bemde** (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134)

ber : Quen m'ha teuffemp d'ho crèdi, cloarennic ar gaouiat / He canfé ur cabon rosted, **ous ar ber**, p'he woar ar plat (Ds. 1 Saint-Prix / *Marc’harid Lorantz* / gw. 15-16) ; **Laka ar ber a uz an tan** / Me vel va breur erru d’he goan (*Autro an Tourello* / G. Lejean, *Enklask Fortoul*, p. 755) ; **Lequet dustu ar ber ous an tan** / D’ha prépari d’ar plac’h, ha d’hin ar c’hoan (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 89)

bered : Abenn un eisdévez, hac aboué / Ho veler giletta ho bale / Tro ar **procession ar verret** / Ha gant hi ur habit violet (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 77-80)

betek : Ho guellet an Autrou an Tourellou / Ho combattit **betec ar maro** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 83-84) ; Deus gan hi, d'han illis d'an interramant / **Betec an douar**, m'he he heuillo présant (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 31-32)

bez : M'he ha sant ar maro ho tonnet / He hin, **er meumes bez,** gant m'ha priet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 105-106)

biken : Adieu, m'ha mam, adieu, m'ha tad / **Biquen** n'ho quel m'ha daoulagat (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 17-18)

biñs : Ar merc'h ênan pa neuz clevet / **Gand ar vinçs** dan traou eo disquenet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 25-26) ; Kabitenn Rozanfaou, p'hen eùs klewet / **Gant ar vinz** euz krec'h zo pignet (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 338)

birviken : Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz / Ha diverred yè m'ha buez / **Birviquen** deus m'ha guelé, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, d'ha liana (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 151-154)

biskoazh : **Biskoas** ma far n'am eùs kavet / **Biskoas** gant mamm n'eo bet ganet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312)

bloaz : Némeit **eiz bloaz**, m'he n'ha dougan (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 19) ; **Ann archer seitek vloaz** 'lâre / Da Robart Euret, en de-se (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312) ; Er **bloas**, mil choec'h cant pevarzec / Evit ar Stadou tremenet (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 1-2)

bourev : **Ar boure criz** ha choulenne / Digant ar barner bras, an deiz se (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 59-60)

bout : Omman vo d'hin sètanc calet / D'ha bezan barned d'ha **voud** crouguet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 13-14)

brallañ : Komans **ar c'hleier da vralla** / Tan ha kurun ann horrupla (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308)

brav : An Autrou Pennangêr a Plouillau / Eo **bravan**, **map digentil** zo er bro (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 1-2) ; Mari Derrienig, a veg al lann / **Braoa merc'h** 'zo ganet gant mamm (*Mari Derrinig* / *GBI.2*, p. 158)

bremañ : Eomp **brema** d'hon gwele da gousket / Pa eo ar gombat achuet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 314)

brid : Houarnet-han gant leton-gwenn / Laket **brid** arc'hant en he benn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Me am eùs un inkane gwenn / **Gant ur brid arc'hant** en he benn (*Penheres Keroulas* / *GBI.2*, p. 130)

bro : Ha houi a peuz clevet **tud ar bro** / A woa poltronet an Tourellou (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 67-68) ; Fanch ar C'halvez, a Bont-Meno / Braoa den-jentil 'zo **er vro** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; N'oa ket ar c'hôg kanet d'ann de / 'Oa **arru er vro** kezlo newe (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 320)

bugaleaj : En tré K/veguen a me, zo mignonagc'h / A boue ma woamp e **bugaleac'h** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 49-50)

bugel : **Ur buguel** quer caer evelt ar bleun per (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 5)

buhez : M'he he diguasso d'ar guer adarre / **Petramant he c'hollin m'ha buez** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 13-14) ; Gwell' 've ganen **koll ma buhe** / Ewit roï d'id ma c'harante (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; Enau he laras din / **Compto dezan m'ha buez** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 31-32) ; Me ho suppli kompagnunez / Da glevet kanañ **ur vuhez** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108) ; Ha **marz heuz ennout tam buez** / Gra eur zeblant benac dime (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 91-92)

butun : Froder ar **butun** hag ar gwinn / A denn peurvuia da wall-finn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

CH

chafod : Ha Fanch ar C'halvez a lâre / **War ar chafot** na pa bigne (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

chapel : Deus **ar chapel**, p'ha neo sortiet / Gant yvon ar bihan, eo bed douarret / Gant un toll penn bas, eo discarret / Ha daouliou treit, eo bed Lazet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / gw. 25-28)

chapeled : Deus ar noz a deus ar mitin / Ha woar an deiz alliez / **He Lavare he chapelet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 13-15) ; Sonj er maleuriou 't'euz gret d'in / Laeret ar c'houriz en Gwengamp / **Ar chapelet**, ar groaz arc'hant (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 152)

chas : phulup olier ed hen ho tro / p'he **m'ha chaç**, woar ho lerc'h m'he ha losKo (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna ar Yudec* / gw. 23-24)

chaseal : M'he ha ya ractal, hen trésec ar choat / Evit **chasséal**, connif ha c'had (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 17-18) ; Woa Locgrenan e bars ar vezec / **O chasseal ar kefeleguec'h** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 87-88)

C'H

c'hoantaat : Houi zo choulet, ac ha yello / Bed **choanted** gant ha nep ha garo (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 10) ; Eureujomp ar quentan ha vo c'halled / Gant Lomaria **hon c'hoanteet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 21-22)

c'hoar : N'ha vi bet hen Lesormel da guentan / Evit gouelet **ma c'hoar ênan** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 63-64)
c'hoari : Ter heur hag hanter hec'h int bet / '**C'hoari** ar c'hleve, ar fleuret (*Mibien Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Gwillaouig Kalvez d'in lâret / Gant pez armo e **c'hoariet** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116) ; Quenta tol cleigen ho deuz **c'hoariet** / En e coste deou, eo bed tapet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 77-78)

c'hoarvezout : Pera ébars an ty zo **choarveset** / M'ha clevan he gwouèla ar merKet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 53-54)

c'hwitell : An autrou Coat ar Fao ha neus croguet / En ur **c'huitel archant**, eneus choèzet (Ds. 1 Saint-Prix / *Coat ar Fao* / gw. 21-22) ; Ar marchadour bihan, ha woa joaus ha c'halon / Gant ur **c'huitel arc'hant** hen fin an deiz ho son (Ds. 1 Saint-Prix / *Marc'hadour Karaez* / gw. 5-6)

c'hwitelladenn : **Ter c'huitelladenn a leuskas** / Tric'houec'h den-jentil em gavas […] / D' lemel digant-han he verc'hed (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

D

dañjer : Houi a vezo en risque ac **en danger** / Ho vont gant K/veguen d'ar guier (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 45-46)

daoniñ : Penamet **daoni ma ine** / N'oas ket êt gwerc'hes dirag Doue (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

daoulagad : N'oa ket 'l lizer digoret mad / **Ma oa ann dour 'n hi daoulagad** (*Renea ar Glaz* / *GBI.* 1, p. 396)

daoust : **Daust** d'ac'hu mervel aben tri deiz / P'he chom seiz bloas, woar ho quélé (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 33-34)

davit : Ho mont ur deiz **d'ha vid dour** / D'ha feunteun ar woaz allec (*Ar voas allec* / gw. 9-10)

debriñ : **Tam n'ha débran** bannac'h n'ha évan / Prest eo m'ha c'halon, d'ha fatiguan (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 15-16) ; **N'he n'hon evit dibri tam**, lest he m'heus m'ha dijuni (Ds. 1 Saint-Prix / *Marcharid Lorantz* / gw. 21-22)

+**degenañ** : Fété cleze n'ha **dégainan** / Na divoar ma marc'h na disquenan (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 61-62)

deiz : Fanch ar C'halvez a lavare / Euz prenestr he brizon, **un dez** 'oe (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; An aotrou Kerveguen a lare / Dann Tourellou **eun deïz a wouëz** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / gw. 6) ; N'oa ket ar c'hôg **kanet d'ann de** / 'Oa arru er vro kezlo newe (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 320) ; Ar baronnes, ha choulenné / digant genoveffa, **an deiz se** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 58)

demat : **Demad** ha joa holl er gêr-ma (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Na **demad** 'lâran d'id, merser (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 318) ; ***Dez mat*** en houz ty ancien *(An Passion* / gw. 100)

den : Ha m'he rancontr' **un den** / Guisquet hen ru he scarlec (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 11-12) ; Pelec'h e medy ho merc'h ênan / M'he zo deud d'he c'houlen **d'han den man** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 19-20)

denjentil : Fanch ar C'halvez, a Bont-Meno / Braoa **den-jentil** 'zo er vro (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2,* p. 296) ; An Autrou Pennangêr a Plouillau / Eo bravan, **map digentil** zo er bro (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 1-2)

diamant : Pelec'h èman m'ha goal arc'hant ha **m'ha diamancho** / He moammé roet dezi breman zo seiz bloas so (Ds. 2 Saint-Prix / *An den arme* / gw. 37-38) ; M'he meus **woar he bis un diamant** / Ha couste pemp scoet ac anter cant / Roet he moa han dey evit goarant (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 76-78)

diboñjour : **Di bonjour a joa** e bars enn ty man / Marquis an Dour pellac'h eman (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 13-14) ; **Dibonjour a joa** er maner man (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 11)

dibrañ : **Dibret** d'in-me ma inkane / Ma 'z inn da ober **ur bale** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

dic'houinañ : Kriz 'vije 'r galon na oelje / 'Welet hanter-kant kleve noaz / **Dic'houinet** eneb ur penn-bâz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 120)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

digoriñ : N'oa ket al lizer **digorret** mad / 'Oa ann dour war he daoulagad (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Ma c'homper, **digorret-c'hui d'in** / Ewit am bô tan da fumi (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; **Digorret** ho tor, Matilina (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 338)

dijuni : N'he n'hon evit dibri tam, lest he m'heus **m'ha dijuni** (Ds. 1 Saint-Prix / *Marcharid Lorantz* / gw. 21-22) ; P'ha arruas youen ar Camus hen ty / He mestr' hen chalvas, **d'ha dijuni** (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 13-14)

dilhad : Fiacra, guisquet prest **ho dillad** / Bed émeus congé digant ho tad (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 17-18)

dimeus : Gant-han tric'houec'h marc'h sammet finn / **Dimeuz** a vutun hag a winn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2,* p. 296)

dimeziñ : an autrou ar Comt, ac he pried / a zo yauanquic mad **deméset** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 1-2) ; Aotro 'r Recho, ma iskuzet / Rag **ar plac'h-man a zo dimêt** (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124) ; Fiacret Calvez zo **déméset** / Mes evit eureugi, n'ha rayo quet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 1-2)

diskar : N'ha voa quet har guer peur Laret / Ar Permorquet zo **discarret** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 75-76) ; N'he woa quet ar guier peur Laret / **Ar rosmelson zo discarret** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 121-122)

diskuilh / diskuliañ : Me 'iel' bet' ar roue, mar be rèd / Da **diskuill'** ann otro Doujet (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

distreiñ : Pa **distro** 'r c'habitenn en-dro / Oa ar plac'hig war he geno (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; **Distreoët** aman ho gwelfet / Me gret eo out-hê e komzet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310)

distrujañ : Mar karienn n'am boa hi disoblijet / Na vijenn ket bet **distrujet** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

diwall : **Diwoalet** ma tad petra o p'he gred / Evit K/veguen n'he mom m'he quet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 27-28)

diwar : Fété cleze n'ha dégainan / **Na divoar ma marc'h** na disquenan (*Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 61-62)

diwiskañ : Ma viges franc, aman woar hon tro / E moamp **divisquet** hon clevyou (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 57-58)

dizoblijañ : Mar karienn n'am boa hi **disoblijet** / Na vijenn ket bet distrujet (*Fanch ar C'halvez / GBI.2*, p. 300) ; Fanch ar C'halvez 'zo em dapet / Dre m'hen eùs ma **disoblijet** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

dor : Annaïg Iakob, ma iskuzet / **E-toull ann nor** e c'houlennet (Fanch ar C'halvez / GBI.2, p. 300) ; Petra 'zo d'ar c'houlz-ma ann noz / **E-toul ma dor** oc'h ober trouz ? (*Dom Iann Derrien* / *GBI.1*, p. 120)

douar : M'he n'ha garrin hini evelti / **Betec an douar**, m'he he heuillo present (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 29-32) ; Ervoan Camus, na pa glewas / **Ter guech d'an douar a goueas** (*Ervoan Camus* / *SBI.*1, p. 216)

douarañ : Gant Fanchig Morvan / Kerkent eno hen **douaras** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

Doue : Aotrou K/vegan m'har ho lazan / **Pardon digant Doue** he c'houlen an (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 71-72) ; Aotrou Tourellou m'ar hoc'h lazet / Entré **Doue** ac ho ine, bezet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 73-74) ; Penamet daoni ma ine / N'oas ket êt gwerc'hes **dirag Doue** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Jenovefa a Vrabant 'oa ginidik / 'Lignez nobl ha pinvidik / Kristenez vat e oa ivez / **Gwir servijerez da Zoue** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

dour : N'oa ket al lizer digorret mad / 'Oa **ann dour** war he daoulagad (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; N'oa ket 'l lizer digoret mad / **Oa ann dour war he zaoulagad** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56) ; Demp n'hin d'ha **maner an Dour** breman / Evit gwèlet ar merc'h hênan (*Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 7-8)

dous : Guant karante a cals a joa / Ho saludan, **m'ha douç anna** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 51-52) ; Demad ha joa holl en ti-ma / Medi **ma doussik**

Renea ? (*Renea ar Glaz* / *GBI. 1*, p. 396) ; Ac he ano doue **m'ha douc cloarec** / Finissomp ar pez zo commancet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 19-20)

droug : bed **drouc**, gant ha nep ha garo (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 25) ; **Drouk** ha mad gant nep a garo / D'al leur-newe me a ielo (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2,* p. 342) ; Lezet y d'ha zond Erwoan Calvez / Rac fenos **drouc** enau n'he deve (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 11-12)

du : M'hi gwel o vont traon gant ar ru / Gant-hi **un abit satinn du** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

E

eishtevezh : **Abenn un eisdévez**, hac aboué / Ho veler giletta ho bale / Tro ar procession ar verret / Ha gant hi ur habit violet (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 77-80)

e-leal : **Leall**, Margodig, n'hon eûs ket / Klewet lâret 'vijeac'h krouget (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256) ; Ho **en Léall,** sûr plackic / Re bell he oc'h chommet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 64-65) ; **Eleal**, va Fajic, me anzav sur hep fot / E selaou ac'hanout on charmet a Renod (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 226)

ene : Aotrou Tourellou m'ar hoc'h lazet / Entré Doue ac **ho ine**, bezet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 73-74)

eno : Otro ann Doujet a lâre / Da Willaou Kalvez, **eno** neuze (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114) ; **Enau** he laras din / Compto dezan m'ha buez (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 31-32) . Lezet y d'ha zond Erwoan Calvez / Rac fenos drouc **enau** n'he deve (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 11-12)

etrezek / entrezek : M'he ha ya ractal, **hen trésec** ar choat / Evit chasséal, connif ha c'had (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 17-18)

eur : d'ober har lez d'ho merch ennan / **disqui he euriou**, d'an hini yaouanquan (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna ar Yudec* / gw. 19-20) ; archant awoualch a zo em goudellou / **evit disqui d'am merchet ho euriou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna ar Yudec* / gw. 21-22)

eureudiñ : Daoust dac'hu, m'ha **eureugi** breman / P'he chom seiz bloas, woar ho guélé clân (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 27-28) ; Fiacret Calvez zo déméset / Mes evit **eureugi**, n'ha rayo quet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 1-2)

evañ : Tam n'ha débran **bannac'h n'ha évan** / Prest eo m'ha c'halon, d'ha fatiguan (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 15-16)

ezhomm : N'he meus quet **ézom** ha mirer / N'ha quen neubeut ha servicher (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 24-25)

F

fantasi : biscoas n'he moa laKet **fantasi** (Ds. 1 Saint-Prix / *An Traonvillin* / gw. 7) ; pligeout he ra d'am **fantasi** / monnet he ray ho Buguel gan hin (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 41) ; **Kement blijaz d'he fantazi** / M'hi c'honduaz beteg hi zi (*Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 36)

fatikañ : Tam n'ha débran bannac'h n'ha évan / Prest eo m'ha c'halon, d'ha **fatiguan** (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 15-16)

femelenn : Salud dac'h **feumeulen yauanc** / Chetu ho pried aru aman (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 52)

fenoz : Ed eo d'ar chass d'ha bro tréguer / N'arruo quet **fenos** er guier (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 79-80) ; Lezet y d'ha zond Erwoan Calvez / Rac **fenos** drouc enau n'he deve (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 11-12)

fete(iz) : **Fété** cleze n'ha dégainan / Na divoar ma marc'h na disquenan (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 61-62) ; A-benn ma vezo noz **fete** / A vô he benn war ar pave (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2,* p. 302) ; M'ha mam, n'ha roet dim conge / D'ha vont d'ha Plouillau **feté** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 7-8)

feunteun : Ho mont ur deiz d'ha vid dour / D'ha **feunteun ar woaz allec** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 9-10)

fidelamant :

finisañ : Ac he ano doue m'ha douc cloarec / **Finissomp** ar pez zo commancet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 19-20)

fleur : bezañ eo **fleur** ar beleyen (Ds. 1 Saint-Prix / *An Traonvillin* / gw. 3)

fleuret : Ter heur hag hanter hec'h int bet / '**C'hoari** ar c'hleve, **ar fleuret** (*Mibien Euret* / GBI.2, p. 310)

flourdiliz : **Kaeroc'h eget flourdilizenn** / E oa ar plac'h-mañ, a dra serten (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108) ; **Kaeroc'h eget flourdilizenn** / E oa ar plac'h-mañ, a dra serten (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma*

c'hanton (Familh Konan), p. 108) ; Dre ma tostaë d'ann iliz / **Hi oa ken kaër ha fourdeliz** (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 28)

foet : **Un toll fouet** d'ar chézec zo roet / Hen portz castel guerrant, ing arruet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 55-56)

forzh : Quenta a clevas **ar fors ac ar cri** / Voa Locgrenan ha tud he ty (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 85-86)

frank : Ma viges **franc**, aman woar hon tro / E moamp divisquet hon clevyou (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 57-58) ; Gant-han tric'houec'h marc'h sammet **frank** / Euz a winn hag a winardant (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296)

G

gae : Youen ar Camus, **ha c'hanné ye** / Ho cass he guézec, ur sull ar beurré (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 1-2) ; Ô marchadour yauanc, **houi zo gay ha c'halon** / Abenn an anter noz, houi pezo changet ha son (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / gw. 9-10)

gallout : Eureujomp **ar quentan ha vo c'halled** / Gant Lomaria hon c'hoanteet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 21-22)

gaou : **Gaou a lâres** en kreis da fas / Te n'out ket deut dre Gerthomas (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 132)

genel : Mari Derrienig, a veg al lann / **Brao merc'h 'zo ganet gant mamm** (*Mari Derrinig* / *GBI.2*, p. 158) ; petra m'ha pried he caffac'h mad / N'ha **p'ha peus ganned ur map** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 11-12)

genoù : Pa distro 'r c'habitenn en-dro / Oa ar plac'hig **war he geno** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; 'Kreiz an tan-flamm er purgatoer / Emaint eno **war o genoù** / 'Krial forh d'ho pedennoù (*Gwerz an ineañ / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 132) ; P'ha distro, an autrou woar an dro / he woa margarid, **woar he chinou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 90)

ger / gir : N'oa ket **he c'hir** peurlavaret / Ur c'habitenn 'zo antreet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; N'ha voa quet **har guer peur Laret** / Ar Permorquet zo discarret (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 75-76) ; N'he woa quet **ar guier peur Laret** / Ar rosmelson zo discarret (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 121-122)

gervel : P'ha arruas youen ar Camus hen ty / He mestr' **hen chalvas,** d'ha dijuni (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 13-14)

glac'hariñ : An néveyti ha m'heus he clevet / Youen **hen ho crayo glacharet** (*Youen Camus* / gw. 7-8)

gonit / gounit : Ervoan Willou **'n eùs goneet /** En Prad-Melar o vea bet (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)

gouelañ : Hennes 'lâre d'ezhi bepred / Tawet, plac'hig, **na oelet ket** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Tawet, merc'hed **na oelet ket /** Me 'iel' bet' ar roue, mar be rèd (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

goul : **Houi zo choulet**, ac ha yello / Bed choanted gant ha nep ha garo (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 10)

goulenn : En hostaleri int diskennet / **Goulenn** da loja ho d-eùs grêt (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; An itroun yauanc **ha choulenne /** Digant he mam gaer, deus he guele (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 51-52) ; Pelec'h e medy ho merc'h ênan / M'he zo deud **d'he c'houlen** d'han den man (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 19-20)

gouloù-deiz : Rosmelson ha lavaré / d'he palafrannier **d'ha choulou deiz** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 22) ; P'ha canné mestr per, **d'ha choulou deiz /** he crenné ar percher enné (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 101-102)

gouzout / goût : Me hec'h a ma hunan iwe / **Da c'hoûd** ha me ho aerefe (*Mibienn Euret* / GBI.2, p. 312)

gras : Ennobstant, m'ar clean d'ac'h Sentan / **Eur graç** digannac'h he choulennan (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennaguer* / gw. 17-18)

gwad : Oa ar plac'hig war he geno / **Ar gwad** 'dann-hi a boullado (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; O welet ar ieot o ruzia / Gant **gwad** 'nn dut-jentil o skuilla (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)

gwalc'h : Hen toul prison guenet hon bed / **Goualc'h m'ha calon** emeus gouelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 1-2)

gwalenn : Ar cavalier neus laqued / En em bis, **ar goelen promesse** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 39-40)

gwall : Dindan ar Koat, peo aruet / **Ur goal rencontr**, ha neveus bed graet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 21-22) ; P'ha vey **goall les mammou /** Malheur d'ar minoréset (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 1-2) ; peo arruet, he woa **en goall sonjou** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 56)

gwele : Hostizes, d'in-me lavaret / Ha daou **wele** d'imp a rofet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; **Eomp** brema **d'hon gwele da gousket** / Pa eo ar gombat achuet (*Mibienn Euret* / *GBI.2,* p. 314) ; Daoust dac'hu, m'ha eureugi breman / P'he chom seiz bloas, **woar ho guélé clân** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 27-28) ; Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz / Ha diverred yè m'ha buez / Birviquen deus **m'ha guelé**, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, d'ha liana (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 151-154) ; N'hiet qued d'ha Plouillau feté / Rac ho tad zo **clan**, **woar he gwelé** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 11-12)

gwelout : Deut da Gastelgall **d'am gwelet** / Me 'roio 'nn aluzenn bemde (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134)

gwell : **Guel eo gann hin** kic kefelec / Pénévait ho poan, m'ha pried (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 15-16) ; **Guell eo gan hime** an Tourellou / Evit K/veguen gant he vadau (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 29-30)

gwenn : Me am eùs **un inkane gwenn** / Gant ur brid arc'hant en he benn (*Penheres Keroulas* / *GBI.2,* p. 130)

gwerz : Mar plij ganec'h a selaoufet / **Ur werz** a-newez gomposet (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124) ; Chilaouet oll ô m'he ho ped / **Ur guerz** zo neve compozet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis ha Guerrant* / gw. 1-2)

gwezh : Ervoan Camus, na pa glewas / **Ter guech d'an douar a goueas** (*Ervoan Camus* / *SBI.*1, p. 216)

gwilioudiñ : M'ha pried, a zo douç, ha coant meurbed / Aboué tri deiz, **he heo guilliouded** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 31-32)

gwin : Froder ar butun hag **ar gwinn** / A denn peurvuia da wall-finn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

gwir : N'ha pa golzer **ar guir a teïr commanant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 25-28)

gwiskamant : Monnet he ran emaès deus ho ty / Ha **teir guiscamant** ha hia gan hin (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 97-98)

gwiskañ : Ur gornandonnes **guisquet hen guen** / Ha comzas ouz ar Cont evelhen (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 23-24) ; Ha m'he rancontr' un den / **Guisquet** hen ru he scarlec (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 11-12) ; Fiacra, **guisquet** prest ho dillad / Bed émeus congé digant ho tad (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 17-18)

gwreg : Merchet ha **groaguez** m'he ho ped / D'ha monnet d'ar prison d'he guelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 7-8)

H

hardizh : Me ‘skrivo did war baper ru / **Bale hardis** bars en peb-tu (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122) ; Me ‘skrivo did war baper glaz / **Bale hardis** bars en peb-plaz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122)

henañ : Pelec’h e medy **ho merc’h ênan** / M’he zo deud d’he c’houlen d’han den man (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 19-20) ; N’ha vi bet hen Lesormel da guentan / Evit gouelet ma **c’hoar ênan** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 63-64) ; Pelec’h e medy **ho merc’h ênan** / M’he zo deud d’he c’houlen d’han den man (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 19-20)

holl : Me garie **m’holl vado** kollet / Ha d‘ Gerthomas bea dimêt (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 132) ; **Chilaouet oll** ô m’he ho ped / Ur guerz zo neve compozet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis ha Guerrant* / gw. 1-2)

horrupl : Komans ar c’hleier da vralla / Tan ha kurun **ann horrupla** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308)

houarnañ : **Houarnet-han** gant leton-gwenn / Laket brid **arc’hant** en he benn (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 298)

I

-ig : m’ha **buguellic** dim he leret ; Demad ha joa holl en ti-ma / Medi **ma doussik Renea ?** (*Renea ar Glaz* / *GBI. 1*, p. 396) ; **Ur mabic bihan** ho deveus bed (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 4) ; **M’ha mammic quez** oh! M’he ho ped (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 45) ; an autrou ar Comt, ac he pried / a zo **yauanquic** mad deméset (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 1-2) ; Pa distro ‘r c’habitenn en-dro / Oa **ar plac’hig war he geno** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

iliz : Deus gan hi, **d'han illis** d'an interramant / Betec an douar, m'he he heuillo présant (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 31-32) ; He Lavare he chapelet / **Hen illis ha Sant Frances** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec’h ru* /gw. 15-16)

inosant : Me ‘m eûs ‘dann-han **tri inosant** / Hep ole hep badeziant (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

interamant : **Deus gan hi**, d'han illis **d'an interramant** / Betec an douar, m'he he heuillo présant (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 31-32)

iskuziñ : Annaïg Iakob, **ma iskuzet** / E-toull ann nor e c’houlennet (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Aotro ‘r Recho, **ma iskuzet** / Rag ar plac’h-man a zo dimêt (*Ervoan Gwillou*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l’étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

/ *GBI.2*, p. 124) ; Autrou ar marquis **hon iscuset /** Petoré cloarec he choulennet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Anbout* / gw. 27-28)

itron : **an itroun** he woa presant, ha laras promptamant / n'ha gredfen quet he heffé, gant map ur paysant (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 13-14) ; Guillou fogeard à zo bed aru / **D'ober d'an itron ar cundu** (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 59-60) ; **Itron Varia a Greis-Kêr /** Na gavfenn ket ur mesajer (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296)

J

jardin : He medy er **jardin** ho pourmeni / Aotronez ed d'hen saludi (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 15-16) ; P' oa ann ter Vari o wriet / **En jardin-vraz** ar Pradennec (*Ann ter Vari* / *GBI.1*, p. 154)

joa : Di bonjour a **joa** e bars enn ty man / Marquis an Dour pellac'h eman (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 13-14) ; An Tourellou a respontas / D'an Dimesel gant **eur joa bras** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 33-34) ; Guant karante a **cals a joa /** ho saludan, m'ha douç anna (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 51-52)

jolierez : **Ar Sollieres** a neuz laret / Messager a voalch a vo cavet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 7-8) ; **Ar jeolieres** a lâre / En ti 'r Iakob koz, p'arrue (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296)

K

kabiten : N'oa ket he c'hir peurlavaret / **Ur c'habitenn** 'zo antreet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

kador : Komerret **kador** hag azeet / Setu ul lizer, hen lennet (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

kaer : **Quer caer èvelt ar loar / an eaul, ac ar steret /** he woa corf an den yauanc (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 128-130) ; **Kaeroc'h eget flourdilizenn /** E oa ar plac'h-mañ, a dra serten (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

kaezh : M'ha **plac'hic quez**, pellèet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 18)

kalite : **Den he woa ha qualité /** Carguet deuss ha vertus (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 148-149)

kalon : houi zo **gay ha c'halon** (*Marc'hadour K/ahès* / gw. 9) ; Ho comzou a neuz m'ha souézet / Laquet eurus **ma c'halon** a ma speret (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 37-38) ; M'ha mam, **m'ha chalon zo diez** / LaKeet gant ar gornandonnèz (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 43-44) ; Annaïg Iakob a Loguivi / **Alc'houes ma c'halon** 'zo gant-hi (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; **En he c'halon** d-eùs hi plantet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; **Cri e vige ar galon na gouelge** / Woar ar Leo trez nep a vige (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 81-82)

kalonad : Ommam a zo d'hin **calonnad** / Couls a beurs mam, ac abeurs tad (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp* bloas / gw. 39-40) ; M'ha tad, n'heus m'ha disculliet / **Bed hon d'hen calonnad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 20-21) ; M'he meuz ur couffic bahut / Ebars en ty m'ha tad / An ini en digorro / Ha nevo **calonnad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 24-27)

kambr : Cloaréguic an Ambout ha lavaré / **Hen cambr' he mestress** p'ha arué (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 15-16)

kanañ : M'ha diou scouarn, ha cleo, **beleyen ho canna** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 69) ; Me ho suppli kompagnunez / Da glevet **kanañ ur vuhez** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108) ; Quen m'ha teuffemp d'ho crèdi, cloarennic ar gaouiat / **He canfé ur cabon rosted**, ous ar ber, p'he woar ar plat (Ds. 1 Saint-Prix / *Marc'harid Lorantz* / gw. 15-16)

karantez : Me c'houl digannac'h gant **karante** / Da chomp pepret enn speret se (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 35-36) ; Guant **karante** a cals a joa / ho saludan, m'ha douç anna (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 51-52) ; Gwell' 've ganen koll ma buhe / Ewit roï d'id **ma c'harante** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; Pa varw ann eil 'wir egile / Na ve ket finn **d'ar garante** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Lazet eo m'ha fried, **m'ha carantéz** / Ha diverred yè m'ha buez / Birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, d'ha liana (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 151-154)

kargañ : Gwel he pligé d'hin, evit demesellet / **Carguet he woa, ha vertuz, ha guénet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 83-84)

karout : Ar gêr a Bont-Meno zo d'in / **Me garrie** 'n tan euz hi dewi (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; Aotro kabitenn, **m'am c'haret** / Ho kontell d'in-me a brestfet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Ma merc'h Matilina, **mar am c'haret** / D'al leur-newe na efet ket (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p.340) ; Drouk ha mad **gant nep a garo** / D'al leur-newe me a ielo (*Kabitenn Rozanfaou / GBI.2,* p. 342)

karroñs : **Ur c'haronz alaouret** 'lâran / Peder rod arc'hant warnehan (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 130) ; M'ar guellet, **poursuet ho caross** / N'he ra, ar marquis, nemeit ho chortos (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 53-54)

kas : Skrivet ho lizer pa garfet / Mesajer d'hen **kas** na vanko ket (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

kastell : Un toll fouet d'ar chézec zo roet / **Hen portz castel guerrant**, ing arruet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 55-56)

kavalier : **Ar cavalier** ha woa / Ho tonnet deus an naonnet (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / 21-22) ; **Ar cavalier** neus laqued / En em bis, ar goelen promesse (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 39-40)

kavout : Hennes a renkan **da gavet** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Ar Sollieres a neuz laret / Messager a voalch a vo **cavet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 7-8)

kaz : Gwillaouig Kalvez, potr ar vâz / 'Wit daou na tri **n' ra ket a gaz** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114)

kefeleg : Woa Locgrenan e bars ar vezec / **O chasseal ar kefeleguec'h** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 87-88)

kehel : N'oa ket ar c'hôg kanet d'ann de / 'Oa arru er vro **kezlo newe** (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 320) ; Te yell d'ar guier m'he n'ha nin quet / **Pebes quèlo** evit m'ha pried / Nac'h ountin queit ha m'ha halli / Re ha glac'har he vo en ty (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 41-44)

kelenn : Alies 'm boa ho **kelennet** / Lêzel ar frod, na rajac'h ket (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

kemer : **Komerret** kador hag azeet / Setu ul lizer, hen lennet (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

kened : Marcharid georges **plac'h ha guennet** / Plac'h ha mirit ha Léaldet (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 1-2) ; Gwel he pligé d'hin, evit demesellet / Carguet he woa, ha vertuz, **ha guénet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 83-84)

kentañ : Eureujomp ar quentan ha vo c'halled / Gant Lomaria hon c'hoanteet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 21-22) ; N'ha vi bet hen Lesormel **da guentan** / Evit gouelet ma c'hoar ênan (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 63-64) ; **Quenta a clevas** ar fors ac ar cri / Voa Locgrenan ha tud he ty (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 85-86)

kentr : 'Nn aotro Prinsaüs, p'hen eùs klewet / **Tol-kentr** d'he varc'h hen eùs roët (*Ar Prinsaüs / GBI.2*, p. 318)

kêr : Na gavfenn ket ur mesajer / A gasfe ‘wit-hon ul lizer / D’Annaïg Iakob da dont **en kêr** (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Annaïg Iakob a lâre / **Er gêr a Roazon** p’arrue (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Kriz ‘vije ‘r galon na oelje / **En kêr Roazon** nep a vije (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 118)

kerkent : Gant Fanchig Morvan / **Kerkent** eno hen douaras (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

kezeg : **Kezek a-walc’h** ‘zo ’n ti ho tad / ‘Wit ho tougenn da Geroulad (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 130)

kig : **Ur tam Kic clujar**, p’he **Kic Kad** / An traou zo tout he cavan mad (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 13-14) ; Guel eo gann hin **kic kefelec** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 15)

kimiadiñ : An autrou K/veguen a neushi clevet / Deus an tourellou **he neus quimiadet** (*Kerveguen hag an n Tourellou* / gw. 31-32)

klañv : N'hiet qued d'ha Plouillau feté / Rac ho tad zo **clan**, woar he gwelé (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 11-12)

klask : Salud, dac’hu autrou ar Comt / M’he ha woa pelzo, **clasq ho rancontr** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 25-26) ; Mar eo mibienn Euret ‘**glasket** / Distroët aman, ho gwelfet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312) ; Mar eo ar marquises **he clesquet** / Credet eo outi he parlantet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 15-16)

klevout : Me ho suppli kompagnunez / Da glevet **kanañ ur vuhez** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c’hanton* (Familh Konan), p. 108) ; Ar jeolieres a lâras / Da Fanch ar C’halvez, p’hen **klewas** (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Ar c’habitenn, **‘vel ma klewas** / Gant Fanchig Morvan a lampas (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; Ann nor d’ac’h na digorrin ket / **Klewet am eùs** hoc’h gwall-baotred (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; Kabitenn Rozanfaou, **p’hen eùs klewet** / Gant ar vinz euz krec’h ‘zo pignet (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 338) ; Ar baron yauanc **p’ha er clevas** / He treit er pavé, he scoas (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 147-148) ; Ervoan Camus, na **pa glewas** / Ter guech d’an douar a goueas (*Ervoan Camus* / *SBI.*1, p. 216)

kleze : Ma viges franc, aman woar hon tro / E moamp **divisquet hon clevyou** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 57-58) ; Fété **cleze n’ha dégainan** / Na divoar ma marc’h na disquenan (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 61-62) ; **Quenta tol cleigen** ho deuz c’hoariet / En e coste deou, eo bed tapet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 77-78) ; Ter heur hag hanter hec’h int bet / **‘C’hoari ar c’hleve**, ar fleuret (*Mibien Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; O welet **naontek kleve noaz** / Dic’houinet eneb ur penn-bâz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

kloareg : Quen m'ha teuffemp d'ho crèdi, **cloarennic ar gaouiat** / He canfé ur cabon rosted, ous ar ber, p'he woar ar plat (Ds. 1 Saint-Prix / *Marc'harid Lorantz* / gw. 15-16) ; M'he a belzo à zo **cloareguec** / Ho poursu, m'ha studi d'ha vout beleg (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 75-76) ; Ac he ano doue **m'ha douc cloarec** / Finissomp ar pez zo commancet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 19-20)

kloc'h : Komans **ar c'hleier** da vralla / Tan ha kurun ann horrupla (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308)

koad : **Dindan ar Koat**, peo aruet / Ur goal rencontr, ha neveus bed graet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 21-22)

kog : N'oa ket **ar c'hôg** kanet d'ann de / 'Oa arru er vro kezlo newe (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 320)

koll : Gwell' 've ganen **koll ma buhe** / Ewit roï d'id ma c'harante (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; Rag c'hui n'ho pô hini an-hê / Pe '**kollinn** aman ma buhe (*Gwilaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114) ; Ho songeal em mam baour / Hemoa quer yauanc **colled** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / 19-20) ; N'ha **pa golzer ar guir a teïr commanant** (*Alliedic ar mad* / gw. 25-28)

komanant : N'ha pa golzer **ar guir a teïr commanant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 25-28)

komañs : **Komans** ar c'hleier da vralla / Tan ha kurun ann horrupla (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; Ac he ano doue m'ha douc cloarec / Finissomp **ar pez zo commancet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 19-20)

kombat : He nom préparamp **d'ar combat** / D'ha disquin dèzan he hon pod mad (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 119-120) ; Eomp brema d'hon gwele da gousket / Pa eo **ar gombat** achuet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 314)

kombatiñ : Ho guellet an Autrou an Tourellou / **Ho combattit** betec ar maro (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 83-84)

kompagnunezh : **Me ho suppli kompagnunez** / Da glevet kanañ ur vuhez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

komper : **Ma c'homper**, digorret-c'hui d'in / Ewit am bô tan da fumi (*Mibienn Euret* / *GBI.2,* p. 308) ; **M'ha comper** digor an nor d'hin / Er maës n'ha padfe quet ur c'hi (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / gw. 19-20)

kompoziñ : Mar plij ganec'h a selaoufet / Ur werz **a-newez gomposet** (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124) ; Chilaouet oll ô m'he ho ped / Ur guerz zo **neve compozet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Testamant marquis ha guerrant* / gw. 1-2)

komz : Ho **comzou** a neuz m'ha souézet / Laquet eurus ma c'halon a ma speret (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 37-38) ; Distroët aman ho gwelfet / Me gret eo out-hê **e komzet** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310)

koñje : D'ar pardon da Vulat hec'h an / **Konje, ma zad**, a c'houlennan (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; Fiacra, guisquet prest ho dillad / Bed émeus **congé digant ho tad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 17-18) ; **M'ha mam**, n'ha roet dim **conge** / D'ha vont d'ha Plouillau feté (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 7-8)

koñsoliñ : Ar plac'hig iaouank a oele / Na gave den hi **c'honsolje** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Merc'hed Gwillaouig a oele / Na gavent den ho **c'honsolje** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

kont : **Conte ar Chapelle** ha lavare / Ebars en prison paris en deiz a wouie (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 1-2)

kontell : Aotro kabitenn, m'am c'haret / **Ho kontell** d'in-me a brestfet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; N'oa ket he c'hir peurlavaret / **Seis tol-kontel** d'ehan 'n eùs roët (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 318)

kostez : Gwillaou Kalvez 'c'hoari out-hè / Gant he verc'hed **eùz he goste** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 120)

kouer : Iannik Kokard a Blouilliau / **Braoa mab kouer** 'zo er vro (*Iannik Kokard* / *GBI. 1*, p. 252)

koulz : Ommam a zo d'hin calonnad / **Couls** a beurs mam, ac abeurs tad (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 39-40)

kousket : Eomp brema d'hon gwele **da gousket** / Pa eo ar gombat achuet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 314)

kouvent / kouent : **En ur chouent**, m'he he laquo / P'ha vo hen oad, m'he he eureugo (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 43-44) ; Woar an hent d'ha vont d'ha rom / Zo savet **ur c'houant nevez** / A zo menec'h ru, ho chom (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 2-4) ; Zo savet **ur c'houant nevez** / Zo enan menec'h yauanc (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 5-6)

krediñ : Distroët aman ho gwelfet / **Me gret** eo out-hê e komzet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Mar eo ar marquises he clesquet / **Credet** eo outi he parlantet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 15-16)

krenañ : P'ha canné mestr per, d'ha choulou deiz **/ he crenné ar percher** enné (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 101-102)

kri : Quenta a clevas **ar fors ac ar cri** / Voa Locgrenan ha tud he ty (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 85-86)

kristen / kristenez : Jenovefa a Vrabant 'oa ginidik / 'Lignez nobl ha pinvidik / **Kristenez vat e oa ivez /** Gwir servijerez da Zoue (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 108)

kriz : Kriz 'vije 'r galon na oelje / 'N plenenn 'r Folgoat nep a vije (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116) ; **Cri e vige ar galon na gouelge /** Woar ar Leo trez nep a vige (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 81-82) ; **Ar boure criz** ha choulenne / Digant ar barner bras, an deiz se (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 59-60)

krougañ : Ha pa goustfe d'in pemp mill skoed / Me 'lakaï **krouga** Robart Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Omman vo d'hin sètanc calet / D'ha bezan barned **d'ha voud crouguet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 13-14)

kundu : Guillou fogeard à zo bed aru / D'ober d'an itron **ar cundu** (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis* Guerrand / gw. 59-60)

kurun : Komans ar c'hleier da vralla **/ Tan ha kurun** ann horrupla (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308)

L

lampat / lammat : Ar c'habitenn, 'vel ma klewas / Gant Fanchig Morvan **a lampas** (*Fanchig Morvan* / GBI.2, p. 304) ; Tric'houec'h troatad a uc'helder / **A lamp** Markig Euret en êr (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312)

laton : Houarnet-han gant **leton-gwenn /** Laket brid arc'hant en he benn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

lavarout / lârout : An Autrou Pennanguer **ha Lavaré /** En noblanz K/anvern an deiz a wouez (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 5-6) ; Fanch ar C'halvez **a lavare** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; Annaïg Iakob a **lâre** / D'he faotr marchosi en de-se (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

lazhañ : Aotrou K/vegan m'har **ho lazan /** Pardon digant Doue he c'houlen an (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 71-72) ; Gwillaou Kalvez **euz ho lac'ha** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 120) ; Hag adarre hen douarjont / Ha kerkent eno **hen lac'hjont** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

lealded : Marcharid georges plac'h ha guennet / Plac'h ha mirit ha **Léaldet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 1-2)

lenn : Komerret kador hag azeet / Setu ul lizer, **hen lennet** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; N'oa ket al lizer **hanter-lennet** / M'oa 'tre he zaoudorn distrempet (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

leur-nevez : Dibonjour dac'hu, Erwoan Calvez / Ac hen zo ed, ho tud **d'har leur nevez** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 7-8) ; Ma merc'h Matilina, mar am c'haret / **D'al leur-newe** na efet ket (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 340) ; Drouk ha mad gant nep a garo / **D'al leur-newe me a ielo** (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 342)

lev : Et eo da diski ar gallek / **Ter lew** 'n tu-all da Sant-Briek (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 338) ; K/veguen a neuz lavaret / Pa woaing **er leo trez** arruet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 65-66) ; Cri e vige ar galon na gouelge / **Woar ar Leo trez** nep a vige (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 81-82)

leve : Ur plac'h a bemp mil skoed **leve** (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126) ; M'he moa **ur leve bras** / Deus peurs m'ha mam, ha m'ha tad (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 33-34) ; Bed ho peus ur prinç **ha cals ha leve** / Ral quement all, ha neffé (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 61-62)

lezel : **Lezet** y d'ha zond Erwoan Calvez / Rac fenos drouc enau n'he deve (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 11-12)

lezvamm : P'ha vey goall **les mammou** / Malheur d'ar minoréset (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 1-2)

lienañ : Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz / Ha diverred yè m'ha buez / Birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, **d'ha liana** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 151-154)

lignez : Jenovefa a Vrabant 'oa ginidik / '**Lignez nobl ha pinvidik** / Kristenez vat e oa ivez / Gwir servijerez da Zoue (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108) ; *Peuch en ty man glan byanaf / Ha **dann holl lignez** anezaf (An Passion / gw. 103-104)*

lizher : Na gavfen ket ur mesajer / A gasfe 'wit-on **ul lizer** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2,* p. 298) ; N'oa ket **al lizer** digorret mad / 'Oa ann dour war he daoulagad (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; N'oa ket **al lizer** hanter-lennet / M'oa 'tre he zaoudorn distrempet (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298)

lojañ : En hostaleri int diskennet / Goulenn da **loja** ho d-eùs grêt (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

loskañ / leskiñ : Ha goude, woar ar rod torred / A goudé, **gant an tân losquet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 15-16)

M

mab : An Autrou Pennangêr a Plouillau / Eo bravan, **map digentil** zo er bro (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 1-2)

mad : Drouk ha **mad** gant nep a garo / D'al leur-newe me a ielo (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 342) ; Ur marchosi 'zo 'n ti ma zad / Aotro ar Ronz, **dalv ho holl vad** (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134) ; Me garie **m'holl vado** kollet / Ha d' Gerthomas bea dimêt (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 132) ; Guell eo gan hime an Tourellou / Evit K/veguen **gant he vadau** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* /gw. 29-30)

maeronez : Ar minores ha choulenné / **D'he maïronnes**, hac ha tritté (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / fw. 30-31)

maleur : P'ha vey goall les mammou / **Malheur** d'ar minoréset (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 1-2) ; Sonj er **maleuriou** t'euz gret d'in (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 150)

malis : Concevet a zo enhou **maliç** / Pa hoc'h manquet d'hin a zervic'h (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 75-76)

mamm : **M'ha mam**, **n'ha roet dim conge** / D'ha vont d'ha Plouillau feté (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 7-8) ; Ho songeal **em mam baour** / Hemoa quer yauanc colled (Ds. 2 Saint-Prix /*Ar voas allec* / 19-20) ; M'he moa ur leve bras / Deus peurs **m'ha mam**, ha m'ha tad (Ds. 2 Saint-Prix /*Ar voas allec* / gw. 33-34) ; **M'ha mam baéron**, d'hin m'he leret / Petoré torfet he deus hi graèt (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 43-44)

manac'h : Woar an hent d'ha vont d'ha rom / Zo savet ur c'houant nevez / A zo **menec'h ru**, ho chom (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 2-4) ; Zo savet ur c'houant nevez / Zo enan **menec'h yauanc** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 5-6)

maner : Demp n'hin d'ha **maner an Dour** breman / Evit gwèlet ar merc'h hênan (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 7-8) ; Woar he hancane he pignet / D'ha **maner an dour** ingn'ham rentet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 11-12) ; Dibonjour a joa **er maner man** / Ar marquises pelac'h a man (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 11-12)

mankout : Skrivet ho lizer pa garfet / Mesajer d'hen kas **na vanko ket** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; Bars ma oa peder heur sonet / He halan d'ann archer 'zo **manket** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 314)

marchosi : Caéra march he woar **er marchaussi /** Zo debret er noz man, gant bleizi (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Ar Comte yauanc* **/** gw. 63-64) ; Annaïg Iakob a lâre **/** D'he faotr **marchosi** en dese (*Fanch ar C'halvez* **/** *GBI.2*, p. 298) ; **Ur marchosi** 'zo 'n ti ma zad **/** Aotro ar Ronz, dalv ho holl vad (*Penheres Keroulaz* **/** *GBI.2*, p. 134) ; M'he ho ped autrou deuet en ty **/ Lequet ho march er marchaussi** (Ds. 2 Saint-Prix **/** *Feuntenella* **/** gw. 33-34) ; Disquennet den a armé, disquennet deud hen ty **/** Ha **lequeet ho ronced, ébars er marchossi** (Ds. 2 Saint-Prix **/** *An den arme* **/** gw. 19-20)

markiz : **Aotrou marquis** ho saludi e ran **/** Pelzo bras n'he woan bed aman (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Kerveguen hag ann Tourellou* **/** gw. 17-18) ; **Autrou ar marquis** hon iscuset **/ Petoré cloarec** he choulennet (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Cloarec an Ambout* **/** gw. 27-28) ; M'ar guellet, poursuet ho caross **/** N'he ra, **ar marquis**, nemeit ho chortos (Ds. 2 Saint-Prix **/** *Testament marquis Guerrand* **/** gw. 53-54)

markizez : D'ha gass evidon eur Liser **/ D'har marquises** d'ha zont er guer (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Bodeillo* **/** gw. 5-6) ; Dibonjour a joa er maner man **/ ar marquises** pelac'h a man (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Bodeillo* **/** gw. 12)

marv : Ho guellet an Autrou an Tourellou **/** Ho combattit **betec ar maro** (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Kerveguen hag ann Tourellou* **/**gw. 83-84)

mat : N'oa ket 'l lizer **digoret mad /** Ma oa ann dour 'n hi daoulagad (*Renea ar Glaz* **/** *GBI.* 1, p. 396)

merc'h : Pelec'h e medy **ho merc'h ênan** (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Kerveguen hag an Tourellou* **/** gw. 81-19) ; **Merchet** ha groaguez m'he ho ped **/** D'ha monnet d'ar prison d'he guelet (Ds. 2 Saint-Prix **/** *Grec'h prison Guenet /* gw. 7-8) ; Zo enan menec'h yauanc **/** Ha n'ha cessaing n'ha noz n'ha deiz **/ D'ha clasq débauc'h merc'het coant** (Ds. 2 Saint-Prix **/** *Ar menec'h ru* **/** gw. 6-8)

merit : Marcharid georges plac'h ha guennet **/ Plac'h ha mirit** ha Léaldet (Ds. 2 Saint-Prix **/** *Rosmelson* **/** gw. 1-2)

meritañ : **p'ha hen mirit**, hi vo barned (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Ar minores pemp bloas* **/** gw. 17)

mervel : Daust d'ac'hu **mervel** aben tri deiz **/** P'he chom seiz bloas, woar ho quélé (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Ar Comte yauanc* **/** gw. 33-34)

mesajer : Itron Varia a Greis-Kêr **/** Na gavfenn ket **ur mesajer** (*Fanch ar C'halvez* **/** *GBI.2*, p. 296) ; Ar Sollieres a neuz laret **/ Messager** a voalch a vo cavet (Ds. 1 Saint-Prix **/** *Bodeillo* **/** gw. 7-8)

mestr : P'ha canné **mestr per**, d'ha choulou deiz / he crenné ar percher enné (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 101-102)

mevel : Autrou pen ar Stanq, ac **he méveillen** / Aboue n'ha aing quin d'ha pourmen (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 101-102)

mignoniaj : En tré K/veguen a me, zo **mignonagc'h** / A boue ma woamp e bugaleac'h (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 49-50)

minorez : ar **minoress** allass / hen ur guémer eil pried (Ds. 2 Saint-Prix / *Maner tremenec* / gw. 64-65) ; Monnet he ra, **ar minores** / Un devez aroc an noz (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 17-18)

mintin : Deus ar noz a **deus ar mitin** / Ha woar an deiz alliez / He Lavare he chapelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 13-15)

mirour : N'he meus quet ézom ha **mirer** / N'ha quen neubeut ha servicher (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 24-25)

monet : Disul éc'h hiet m'ar bei Savet / R'he yauanc oc'h, ho tri, **d'ha monet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 15-16)

mousked : Bars **ar mousket** pa eo kroget / 'N kreis he galon 'd-eùs-han diskarget (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2,* p. 340)

N

neb : Drouk ha mad **gant nep a garo** / D'al leur-newe me a ielo (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 342) ; Cri e vige ar galon na gouelge / Woar ar Leo trez **nep a vige** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 81-82)

neuze : Otro ann Doujet 'c'houlenne / Euz Gwillaouig Kalvez **neuze** (*Gwiliaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

nevezenti : Berc'het houi zo bed, hen offeren beurre / Bezan he heus **néventi** ha neve (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 5-6) ; **An néveyti** ha m'heus he clevet / Youen hen ho crayo glacharet (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 7-8)

noblañs : clasquet he woa margoddic, partout dre an **noblantz** / n'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha nep appartananç (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 23-24) ; An Autrou Pennanguer ha Lavaré / **En noblanz K/anvern** an deiz a wouez (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 5-6) ; **Kaera noblanz a zo er vro** (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 106)

nonestant : **Ennobstant**, m'ar clean d'ac'h Sentan / Eur graç digannac'h he choulennan (/ *Pennanguer* / gw. 17-18)

noz : A-benn ma vezo **noz** fete / A vô he benn war ar pave (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 302) ; 'Nn aotro Pontplancoat 'lavare / D'he baj-bian, **un noz a oe** (*Pontplancoat* / *GBI. 1, p*. 382) ; **Deus ar noz** a deus ar mitin / Ha woar an deiz alliez / He Lavare he chapelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 13-15)

O

oferenn : Ed d'han **offeren** p'ha guerfet / Kar evit hon m'he, n'ha n'hin quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 9-10) ; Ed hu dha Plourec'h d'ha **offern bred** / Pe d'ha **offern beure** d'ha Yaudet (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 13-14)

ostaleri : **En hostaleri** int diskennet / Goulenn da loja ho d-eùs grêt (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

ostiz : **Hostizes**, d'in-me lavarety / Ha daou wele d'imp a rofet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

P

padout : M'ha comper digor an nor d'hin / Er maës **n'ha padfe quet ur c'hi** (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / gw. 19-20)

paj : Ha **m'ha pagic bihan** / Hen hent a zo bed marved (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 121-122)

palafrigner : 'Nn otro ann Doujet a lâre / **D'he balfriniern** en de-se (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114)

palez : Gwillaouig Kalvez a lâre / **En pales ar roue** p'arrue (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 118)

panevet : Me 'm eùs em armel tric'houec'h mil skoed / **Penamet ar frod** n'am bije ket (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; **Penamet daoni ma ine** / N'oas ket êt gwerc'hes dirag Doue (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Aze, ma breur, e oas tiet / **Penamet 'r paotr-mad**

Markig Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312) ; Setu aze ho merc'h Jannet / **Penamet on-me** na oa ket (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126) ; Guel eo gann hin kic kefelec / **Pénévait ho poan**, m'ha pried (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 15-16)

paotr : Ann nor d'ac'h na digorrin ket / Klewet am eùs hoc'h **gwall-baotred** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; **Paotred iaouank**, d'imp-ni lâret / C'hui 'c'h eùs gwelet mibienn Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2,* p. 310) ; Aze, ma breur, e oas tiet / Penamet **'r paotr-mad** Markig Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312) ; Annaïg Iakob a lâre / D'he **faotr marchosi** en de-se (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; […] d'am **faotr ar gambr** (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 340)

paour : Ho songeal **em mam baour** / Hemoa quer yauanc colled (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / 19-20) ; Ma mamm, ma zad, ar partaj ti pa lakafet / Graet anezhañ ingalañ ma c'hellfet / Roet ma lod **da beorien ma bro** / Evit m'o devo soñj ac'hanon (*Ar C'habeusin* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 106)

paper : Me 'skrivo did **war baper ru** / Bale hardis bars en peb-tu (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122) ; Me 'skrivo did **war baper glaz** / Bale hardis bars en peb-plaz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2,* p. 122) ; M'he guel aru, ar sénéchal aman / **Ur vried paperou** gantan (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 11-12)

pardon : Aotrou K/vegan m'har ho lazan / **Pardon** digant Doue he c'houlen an (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 71-72) ; **D'ar pardon da Vulat** hec'h an / Konje, ma zad, a c'houlennan (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

pardonañ : Gwillaouig Kalvez 'n eùs lâret / **Mont da bardona** gant merc'hed (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 114) ; Penaos, ma mab, da **bardoni** ? (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 150) ; Pa on **pardonet gant Doue** / Ma mamm, **ma fardonet** iwe (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 150)

parlant : Mar eo ar marquises he clesquet / Credet eo outi **he parlantet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 15-16)

parrez / parrouz : **Paourienn ma faroz**, n' oelet ket (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134)

partout : clasquet he woa margoddic, **partout** dre an noblantz / n'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha nep appartananç (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 23-24)

pavez : A-benn ma vezo noz fete / A vô he benn **war ar pave** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 302) ; Ann tric'houec'h archer 'c'houlenne / Er gêr vihan, **war ar pave** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Ar baron yauanc p'ha er clevas / He treit **er pavé**, he scoas (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 147-148)

pediñ : Aotrou ann Tourellou **ho pidi he ran** / N'ha d'laléet quet d'ha zont aman (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 41-42) ; Chilaouet oll **ô m'he ho ped** / Ur guerz zo neve compozet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis ha guerrant* / gw. 1-2) ; Merchet ha groaguez **m'he ho ped** / D'ha monnet d'ar prison d'he guelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 7-8) ; Hac escuset **me oz pet** cre / Vn nebeut ma fragilité (*An Passion* / gw. 802-803)

pelec'h : Bonjour ha joa bars ann ti-man / Jannet Derrien **pelec'h eman** ? (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124) ; **Pelec'h** e medy ho merc'h ênan (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag an Tourellou* / gw. 81-19) ; **Pelec'h** e medy ho merc'h ênan / M'he zo deud d'he c'houlen d'han den man (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 19-20)

pell : Aotrou marquis ho saludi e ran / **Pelzo bras** n'he woan bed aman (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann* Tourellou / gw. 17-18) ; Sell p'ha tremeno marcharid George / M'he zo **pelzo** ous he [gg] chortos (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 29-30) ; Salud, dac'hu autrou ar c'hont / M'he ha woa **pelzo** clasq ho rancontr (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar comte yauanc* / gw. 25-26)

penn : Houarnet-han gant leton-gwenn / Laket brid arc'hant **en he benn** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2,* p. 298)

penn-bazh : Deus ar chapel, p'ha neo sortiet / Gant yvon ar bihan, eo bed douarret / Gant **un toll penn bas,** eo discarret / Ha daouliou treit, eo bed Lazet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / gw. 25-28)

pennherez : Demad d'ac'h, **ma dous penheres** (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 130)

peotramant : M'he he diguasso d'ar guer adarre / **Petramant** he c'hollin m'ha buez (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 13-14)

perc'henn : Perag 'komzont ac'hanon-me / **Perc'henn pemp mil skoed a leve** ? (*Penheres Keroulas* / *GBI.2*, p. 130)

perzh : M'he moa ur leve bras / **Deus peurs** m'ha mam, ha m'ha tad (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 33-34)

petore : M'ha mam baéron, d'hin m'he leret / **Petoré torfet** he deus hi graèt (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 43-44) ; Autrou ar marquis hon iscuset / **Petoré cloarec** he choulennet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 27-28)

peurachuet : Na oa ket **hé guer peur achuet** / Ar canonier kos a so lazet (*Sezic Guingamp* / gw. 45-46) ; Ne oa ket **ho guer peur achuet** / Ar vogeriou a so bet freuzet (*Sezic Guingamp* / gw. 57-58) ; N'a oa ket **he guer peur achuet** / Ann tan d'ar canoun he deus laquët (*Sezic Guingamp* / gw. 77-78)

peurlavaret : N'oa ket he c'hir **peurlavaret** / Ur c'habitenn 'zo antreet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; N'oa ket he c'hir **peurlavaret** / Ann nor en ti ho d-eùs tolet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; N'oa ket he c'hir **peurlavaret** / Seis tol-kontel d'ehan 'n eùs roët (*Ar Prinsaüs* / *GBI.2*, p. 318)

peurvuiañ : Froder ar butun hag ar gwinn / A denn **peurvuia** da wall-finn (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2,* p. 300)

pignat : Ha Fanch ar C'halvez a lâre / War ar chafot **na pa bigne** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

pinvidik : Jenovefa a Vrabant 'oa ginidik / '**Lignez nobl ha pinvidik** / Kristenez vat e oa ivez / Gwir servijerez da Zoue (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

plac'h / plac'hig : Hennes 'lâre d'ezhi bepred / Tawet, **plac'hig**, na oelet ket (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; Pa distro 'r c'habitenn en-dro / Oa **ar plac'hig** war he geno (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

plas : Me 'skrivo did war baper glaz / Bale hardis **bars en peb-plaz** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122)

pognard : Ho kontell d'in-me a brestfed / Ho kontell d'in, pe **ho pognard** / Da droc'ha ma las, 'zo re-stard (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

poltron : ha houi a peuz clevet tud ar bro / A woa **poltronet** an Tourellou (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 67-68)

porzh : Kriz 'vije 'r galon na oelje / **En pors ar roue**, en de-se / 'Welet hanter-kant kleve noaz / Dic'houinet eneb ur penn-bâz (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 120) ; Un toll fouet d'ar chézec zo roet / **Hen portz castel guerrant**, ing arruet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 55-56)

porzhier : P'ha canné mestr per, d'ha choulou deiz / he crenné **ar percher** enné (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 101-102)

poullad : Oa ar plac'hig war he geno / Ar gwad 'dann-hi **a boullado** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

pourmen : He medy er jardin **ho pourmeni** / Aotronez ed d'hen saludi (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 15-16) ; Autrou pen ar Stanq, ac he méveillen / Aboue n'ha aing quin d'ha **pourmen** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 101-102)

poursuiñ : M'ar guellet, **poursuet ho caross** / N'he ra, ar marquis, nemeit ho chortos (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 53-54)

prepariñ : O m'ha breur caër **nompt preparet** / Gann'him d'ha Bodeillo he teuffet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 83-84)

prest : Fiacra, **guisquet prest ho dillad** / Bed émeus congé digant ho tad (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 17-18)

prezant : N'allan quet livra ma merc'h ênan / Pa n'a medy **presant** aman (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 21-22) ; an itroun he woa **presant**, ha laras promptamant / n'ha gredfen quet he heffé, gant map ur paysant (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 13-14) ; Deus gan hi, d'han illis d'an interramant / Betec an douar, **m'he he heuillo présant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 31-32) ; Breman, p'ha oc'h **aman presant** / Ober m'ha testamant he meus choant (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament Marquis Guerrand* / gw. 79-80)

prezantañ : Raktal ‘vel ma oa erruet / En ti he zad eo ’n em rentet / **En em brezantas er palez** / Saludiñ ar priñs ha’r briñsez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c’hanton* (Familh Konan), p. 108)

pried : an autrou ar Comt, ac he **pried** / a zo yauanquic mad deméset (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 1-2) ; Guel eo gann hin kic kefelec / Pénévait ho poan, **m’ha pried** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 15-16) ; Dindan m’ha scabel, he vo entered / ha m’ha chargé he woa **m’ha pried** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 79)

priñs : Raktal ‘vel ma oa erruet / En ti he zad eo ’n em rentet / En em brezantas er palez / **Saludiñ ar priñs ha’r briñsez** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c’hanton* (Familh Konan), p. 108) ; Bed ho peus **ur prinç** ha cals ha leve / Ral quement all, ha neffé (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 61-62)

prizon : Fanch ar C’halvez a lavare / Euz prennestr **he brizon**, un dez ‘oe (*Fanch ar C’halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; Merchet ha groaguez m'he ho ped / D'ha monnet **d'ar prison** d'he guelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec’h prison Guenet* / gw. 7-8) ; Conte ar Chapelle ha lavare / **Ebars en prison paris** en deiz a wouie (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 1-2)

promesa : Ar cavalier neus laqued / En em bis, **ar goelen promesse** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 39-40)

prontamant : an itroun he woa presant, ha laras **promptamant** / n'ha gredfen quet he heffé, gant map ur paysant (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodig* / gw. 13-14)

prozesion : Abenn un eisdévez, hac aboué / Ho veler giletta ho bale / **Tro ar procession** ar verret / Ha gant hi ur habit violet (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 77-80)

R

rak : N'hiet qued d'ha Plouillau feté / **Rac** ho tad zo clan, woar he gwelé (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 11-12)

raktal : M’he ha ya **ractal**, hen trésec ar choat / Evit chasseal, connif ha c’had (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 17-18) ; Gwillaouig, leusket-int brema / Me hec’h a **raktal** da skriva (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122) ; **Raktal** ‘vel ma oa erruet / En ti he zad eo ’n em rentet / En em brezantas er palez / Saludiñ ar priñs ha’r briñsez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c’hanton* (Familh Konan), p. 108)

ral : Bed ho peus ur prinç ha cals ha leve / **Ral** quement all, ha neffé (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 61-62)

rankontr : Dindan ar Koat, peo aruet / **Ur goal rencontr**, ha neveus bed graet (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 21-22)

rankontriñ : Salud, dac'hu autrou ar Comt / M'he ha woa pelzo, **clasq ho rancontr** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 25-26) ; Ha m'he **rancontr'** un den / Guisquet hen ru he scarlec (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 11-12)

rankout : Hennes **a renkan** da gavet (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310)

raveñch : Deud oud d'ha c'houlen **revanch d'ha tad** / Re yauanc he hout hoas, baron m'ha map (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 145-146) ; Kabitenn Rozanfaou, me 'wie mad / Am bije **revanch buhe ma zad** (*Kabitenn Rozanfaou* / *GBI.2*, p. 340)

reiñ : **Ro d'in-me** merc'h da amezek / Me 'leusko ganid da amezek (*Gwillaouig Kalvez* / GBI.2, p. 114)

relijius : Bézan bellec, m'ha mam, a zo chargus / Guell eo **bezan religius** (Ds. 1 Saint-Prix / *An Traonvillin* / gw. 81-82) ; Beza belek a zo kargus / Kouls 'vel **beza religius** (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI. 1*, p. 438)

rentañ : Raktal 'vel ma oa erruet / **En ti he zad eo 'n em rentet** / En em brezantas er palez / Saludiñ ar priñs ha'r briñsez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

respont : An Tourellou **a respontas** / D'an Dimesel gant eur joa bras (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 33-34)

risk(l) : Houi a vezo **en risque** ac en danger / Ho vont gant K/veguen d'ar guier (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 45-46)

rod : Ha goude, **woar ar rod** torred / A goudé, gant an tân losquet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 15-16)

rouanez : Demad **roue ha rouanes** / Me 'zo deut iaouank d'ho pales (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 118)

roue : Demad **roue ha rouanes** / Me 'zo deut iaouank d'ho pales (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 118) ; **Ar roue Louis** a lâre / Da Willaouig Kalvez, neuze (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 122) ; Ar Roue ha lavare / Dar marquises ac he salude (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 77-78)

ru : M'hi gwel o vont traon **gant ar ru** / Gant-hi un abit satinn du (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

ruz : Ha m'he rancontr' un den / Guisquet **hen ru he scarlec** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 11-12)

S

salokras : **Ho salocroas** n'he vied quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guened* / gw. 85) ; **Salocroas** autrou, n'ho pezo quet (*Feuntenella* / gw. 37) ; **Salocroas** plac'hic n'iet quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 27)

salud : **Salud a joa** ebars an ty man (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 31)

saludiñ : He medy er jardin ho pourmeni / Aotronez ed d'hen **saludi** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 15-16) ; Guant karante a cals a joa / ho **saludan**, m'ha douç anna (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 51-52)

sarmon : 'Bars ar **sarmon** ni a zo bet (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256)

satin : M'hi gwel o vont traon gant ar ru / Gant-hi un abit **satinn du** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

seblant : Ha marz heuz ennout tam buez / Gra **eur zeblant** benac dime (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 91-92)

seiz : Dallet plac'hic yauanc / Ur goalen ac **ur sayen** / Miret hey em mémor / Allaoured eo hen daou pen (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 41-44)

selaou : Mar plij ganec'h **a selaoufet** / Ur werz a-newez gomposet (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124) ; **Chilaouet** oll ô m'he ho ped / Ur guerz zo neve compozet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrant* / gw. 1-2)

semplañ : Ar baronnez p'he deus clevet / **Woar an douar, he heo semplet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / 100)

senechal : M'he guel aru, **ar sénéchal** aman / Ur vried paperou gantan (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 11-12)

servij : Concevet a zo enhou maliç / Pa hoc'h manquet d'hin a **zervic'h** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 75-76)

servijer / servijerez : N'he meus quet ézom ha mirer / N'ha quen neubeut ha **servicher** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 24-25) ; Jenovefa a Vrabant 'oa ginidik / 'Lignez nobl ha pinvidik / Kristenez vat e oa ivez / **Gwir servijerez da Zoue** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

setañs : Omman vo d'hin **sètanc calet /** D'ha bezan barned d'ha voud crouguet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 13-14) ; Autrou barner, scabel quemeret / **M'ha setanç dim he, he lenfet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 19-20) ; **Dallet ho setanç ha lennet hi /** Neus plac'h er guer man, quer desquet ha houi (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 23-24)

sevel : Disul éc'h hiet **m'ar bei Savet /** R'he yauanc oc'h, ho tri, d'ha monet (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 15-16)

skabell : **Dindan m'ha scabel**, he vo entered / ha m'ha chargé he woa m'ha pried (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 79) ; Pa 'z oc'h deut, deut-mad ra veet / **Komerret skabell** hag azeet / **Komerret skabel** hag azeet / Dalet ho setans ha lennet (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56) ; Autrou barner, **scabel quemeret /** M'ha setanç dim he, he lenfet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 19-20)

skeiñ : Ar baron yauanc p'ha er clevas / He treit er pavé, **he scoas** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 147-148)

skoed : Me 'm eùs em armel **tric'houec'h mil skoed /** Penamet ar frod n'am bije ket (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Ha pa goustfe d'in **pemp mill skoed /** Me 'lakaï krouga Robart Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Perag 'komzont ac'hanon-me / Perc'henn **pemp mil skoed a leve** ? (*Penheres Keroulas* / *GBI.2*, p. 130)

skrivañ : Setu ul lizer, hen lennet / Fanch ar C'halvez 'n eùs han **skrivet** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 298) ; **N'hallan skrivo na lenn /** Na derc'hel mat d'am fluenn / Gant an dour o redek / War ar paper a skriven (Ds. 2 Saint-Prix / *Maner Tremenec* / gw. 76-79)

skuilhañ : Kriz 'vije 'r galon na oelje / […] / 'Welet **gwad 'nn** archerienn **o skuilla** (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 118)

soniñ / seniñ : 'Benn ma oa peder heur **sonet /** Seitek an-hê a oa lac'het (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310)

soñj : peo arruet, he woa **en goall sonjou** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 56)

soudard : **Ar soudardet** pa hen gweljont / Gant Fanchig Morvan a lampjont (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304) ; C'hui a deui' ganen war ar pave / **Ma soudarded** a deui' gôude (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

spered : Me c'houl digannac'h gant karante / Da chomp pepret **enn speret se** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 35-36) ; Ho comzou a neuz m'ha souézet / Laquet eurus ma c'halon a **ma speret** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 37-38)

Stadoù : er bloas, mil choec'h cant pevarzec / evit ar **Stadou** tremenet (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 1-2)

supliañ : **Me ho suppli** kompagnunez / Da glevet kanañ ur vuhez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)

T

tad : M'he moa ur leve bras / Deus peurs m'ha mam, ha **m'ha tad** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 33-34) ; Diwoalet **ma tad** petra o p'he gred / Evit K/veguen n'he mom m'he quet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 27-28)

talvezout / talvout : Ur marchosi 'zo 'n ti ma zad / Aotro ar Ronz, **dalv ho holl vad** (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134)

tamm : **Tam n'ha débran** bannac'h n'ha évan / Prest eo m'ha c'halon, d'ha fatiguan (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 15-16) ; Ar Sénéchal ha lare d'he pod er marchossi / **N'he n'hon evit dibri tam**, lest he m'heus m'ha dijuni (*Marcharid Lorantz* / gw. 21-22)

tan : Ar gêr a Bont-Meno zo d'in / Me garrie **'n tan** euz hi dewi (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; Komans ar c'hleier da vralla / **Tan ha kurun** ann horrupla (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; Ma c'homper, digorret-c'hui d'in / Ewit am bô **tan da fumi** (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 308) ; Holl tud ann ti ho d-eùs lac'het / **Ann tan** war-n-hê ho d-eùs laket (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Ha goude, woar ar rod torred / A goudé, **gant an tân losquet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 15-16)

taol : Deus ar chapel, p'ha neo sortiet / Gant yvon ar bihan, eo bed douarret / Gant **un toll penn bas,** eo discarret / Ha daouliou treit, eo bed Lazet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / gw. 25-28) ; **Un toll fouet** d'ar chézec zo roet / Hen portz castel guerrant, ing arruet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 55-56)

taoler / teuler / teurel : N'oa ket he c'hir peurlavaret / Ann nor en ti **ho d-eùs tolet** (*Mibienn Euret* / *GBI.2,* p. 308)

tapout : Fanch ar C'halvez 'zo **em dapet** / Dre m'hen eùs ma disoblijet (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Gwillaou Kalvez 'c'hoari out-hè / Gant he verc'hed eùz he goste […] / Hag **ho zapoud 'lec'h ma kare** (*Gwillaouig kalvez* / *GBI.2*, p. 120)

teir : **Ter heur hag hanter** hec'h int bet / 'C'hoari ar c'hleve, ar fleuret (*Mibien Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; ***Teyr guez*** *cref em diansauy / Ha calet ha yach em nachy (An Passion / gw. 1282-1283)*

tennañ : Froder ar butun hag ar gwinn / **A denn peurvuia da wall-finn** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

terriñ : Ha goude, **woar ar rod torred** / A goudé, gant an tân losquet (*Grec'h prison Guenet* / gw. 15-16)

testamant : M'ha pried paour, m'ar oc'h contant / M'he ha ya **d'ober m'ha testamant** (*Renea ar Glas* / gw. 164-165) ; Breman, p'ha oc'h aman presant / **Ober m'ha testamant** he meus choant (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament Marquis Guerrand* / gw. 79-80)

teurvezañ : **C'houi euteur**, Olier, arauc ma vo teval / Dont hed un heur ganén er c'hoad da chasseal (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 258)

tevel : Hennes 'lâre d'ezhi bepred / **Tawet**, plac'hig, na oelet ket (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; **Tawet**, merc'hed na oelet ket / Me 'iel' bet' ar roue, mar be rèd (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 116)

ti : Cloarec an Ambout ha salude / **En ty he mestress**, p'ha narrue (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an ambout* / gw. 5-6) ; Ur marchosi 'zo 'n **ti ma zad** / Aotro ar Ronz, dalv ho holl vad (*Penheres Keroulaz* / *GBI.2*, p. 134) ; Quenta a clevas ar fors ac ar cri / Voa Locgrenan ha **tud he ty** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 85-86) ; P'ha arruas youen ar Camus **hen ty** / He mestr' hen chalvas**,** d'ha dijuni (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 13-14)

tizout : Losquel eure levrenni ha chass red / Evit **tiout** ar Kéfélégec (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 19-20) ; Aze, ma breur, **e oas tiet** / Penamet 'r paotr-mad Markig Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312)

torfed : **Torfed a-walc'h** am eùs-me grêt / Ann aotro 'nn Doujet 'm eùs lac'het (*Gwillaouig Kalvez* / *GBI.2*, p. 120) ; M'ha mam baéron, d'hin m'he leret / Petoré **torfet** he deus hi graèt (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 43-44)

toull : Annaïg Iakob, ma iskuzet / **E-toull ann nor** e c'houlennet (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300) ; Markig Euret a lavare / **En toull ann nor**, hag en noz-se (*Mibienn Euret* / *GBI.2* ; p. 308) ; Petra 'zo d'ar c'houlz-ma ann noz / **E-toul ma dor** oc'h ober trouz ? (*Dom Iann Derrien* / *GBI.1*, p. 120)

traoñ / traou : M'hi gwel o vont **traon** gant ar ru / Gant-hi un abit satinn du (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 300)

tremen : N'ho heuss hu quet guelet, an deiz man / Ur cloarec yauanc **ho tremen aman** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 25-26) ; Sell **p'ha tremeno** marcharid George / M'he zo pelzo ous he [gg] chortos (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 29-30)

treuzoù : P'ha n'hey phulup ollier d'an eurzou / Ec'h hay yvonna ar yudec **woar an treuzou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 25-26) ; P'ha woa ar cler ho tonnet deus an eurzou / He woa yvonna **woar an treuzou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 39-40)

triwec'h : Fanch ar C'halvez a zo tapet / Ha gant-han **tric'houec'h marc'h sammet** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296) ; **Tric'houec'h troatad a uc'helder** / A lamp Markig Euret en êr (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 312)

tro : Ma viges franc, aman woar hon tro / E moamp **divisquet** hon clevyou (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 57-58)

troc'hañ : Ho kontell d'in-me a brestfed / Ho kontell d'in, pe ho pognard / **Da droc'ha ma las**, 'zo re-stard (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)

trugarekaat : He han étresséc m'ha ménat / Autrou ha **ho trugarécat** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 43-44) ; **Ho trugarécat** he ran autrou / N'ha zouguan quet ha charlantézou (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 49-50)

trugarez : Trugaréz autrou, ha **trugaréz** / Ma dorn d'ha scudell ha servich dim hé (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 13-14

tud : **Holl tud ann ti** ho d-eùs lac'het / Ann tan war-n-hê ho d-eùs laket (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310) ; Quenta a clevas ar fors ac ar cri / Voa Locgrenan ha **tud he ty** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 85-86) ; Dibonjour dac'hu, Erwoan Calvez / Ac hen zo ed, **ho tud** d'har leur nevez (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec an Ambout* / gw. 7-8)

tudchentil : Balamour da botred ar Recho / **Gwasa tud-jentil 'zo er vro** (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124)

U

urzh : P'ha n'hey phulup ollier **d'an eurzou** / Ec'h hay yvonna ar yudec woar an treuzou (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 25-26) ; p'ha woa ar cler **ho tonnet deus an eurzou** / he woa yvonna woar an treuzou (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna ar Yudec* / gw. 39-40)

V

vertuz : Gwel he pligé d'hin, evit demesellet / **Carguet he woa, ha vertuz**, ha guénet (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 83-84) ; Den he woa ha qualité / **Carguet deuss ha vertus** (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 148-149)

violet : Abenn un eisdévez, hac aboué / Ho veler giletta ho bale / Tro ar procession ar verret / Ha gant hi **ur habit violet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 77-80)

Y

yaouank : **An itroun yauanc** ha choulenne (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 51) ; **Ar plac'hig iaouank** a oele / Na gave den hi c'honsolje (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306) ; **Paotred iaouank**, d'imp-ni lâret / C'hui 'c'h eùs gwelet mibienn Euret (*Mibienn Euret* / *GBI.2*, p. 310)

4 - Gerioù ral ha troiennoù digustum (en dastumadenn an Itron de Saint-Prix)

Ur perzh all a roer da dalvoudegezh geriadurezh ar c'hanaouennoù hengounel, estreget an implij stank a « glichedoù », eo an hini a vez graet eus gerioù ral hag a droiennoù-lavar divoaz e-keñver ar brezhoneg pemdeziek.

Boulc'het e oa bet gant Paskal Tabuteau[155] d'ober ur renabl eus ar sort e pezhioù-c'hoari pobl (graet e furcherezh e-barzh tri fezh-c'hoari : *Buhez ar pevar mab Hemon* ; *Buhez Louis Eunius* ; *Trajedi ar Mabig Gwilharm*). D'ar goulenn « perak labourat gant an destennoù-se » e responte Paskal Tabuteau kement-mañ :

> *Meur a abeg a zo, d'am soñj. Da gentañ e ranker anzav eo pinvidik-mor yezh ar skridoù kozh-se […] Ur brezhonnek lennek a gaver enne, ur brezhoneg eta hag e c'hallefe marse bout kemeret skouer warnezhañ evit adsevel ul live yezh hag a zo aet da get er gevredigezh : hini ur « fin langage Breton » na pa ve ken.*[156]

Ar pezh a lâre Paskal Tabuteau amañ a derefe kement, d'hon meno, ouzh ar peurrest eus an danvezioù a ra al lennegezh pobl brezhonek (da lâret eo ar c'hontadennoù, ar c'hanaouennoù).

Amañ da heul e vo kinniget un tañva eus an troiennoù divoaz-se a gaver e dastumadenn an Itron de Saint-Prix (er c'hanaouennoù hag er gontadenn) :

Ds. 1

Ar minores pemp bloas :

- Nep ha neus choant da **gwouéla truez** (gw. 1)
- **Omman a zo d'hin calonnad /** Couls a beurs mam, ac abeurs tad (gw. 39-40)
- Bed he doa **re fors calonnad /** Ar buguel quèz evit he oad (gw. 75-76)

Kerveguen hag ann Tourellou :

- N'allan quet **livra ma merc'h ênan /** Pa n'a medy presant aman (gw. 21-22)
- M'he ha ya d'he c'haervel d'an ty / Evit m'an **clefet ho quièvardi** (gw. 23-24)
- Me c'houl digannac'h gant karante **/ Da chomp pepret enn speret se** (gw. 35-36)

[155] Paskal TABUTEAU, « An dastum troioù-lavar e-barzh pezhioù-c'hoari treger ha goueloù en 18vet hag en 19vet », *Klask*, niv. 8, 2003, p. 43-49.
[156] *Ibid*., p. 43-44.

- Ho comzou a neuz m'ha souézet **/ Laquet eurus ma c'halon a ma speret** (gw. 37-38)
- En tré K/veguen a me, **zo mignonagc'h /** A boue **ma woamp e bugaleac'h** (gw. 49-50)
- Peo arruet, he woa **en goall sonjou** (gw. 56)
- **Ma viges franc**, **aman woar hon tro /** E moamp divisquet hon cleyou (gw. 57-58)
- **Concevet a zo enhou maliç /** Pa hoc'h manquet d'hin a zervic'h (gw. 75-76)
- **Gra eur zeblant** benac dime (gw. 92)
- **Lequet couvert**, me ho ped (gw. 103)

Pennanguer :

- **Gant anvi ountan** eo bet lazet (gw. 4)
- **Ennobstant**, **m'ar clean d'ac'h Sentan /** Eur graç digannac'h he choulennan (gw. 17-18)
- Pa heuz tollet eur bleunen, en avel **/** Eo bed **conduet gant an drouc el** (gw. 21-22)
- Eman zo **testeni trist da bro /** Ha **laKa ma c'halon en canviou** (gw. 79-80)
- M'he a ya breman d'ha Rosambo **/ D'ha commeret aze an avizou** (gw. 85-86)

Bodeillo :

- Ar Marquises he vel m'ha clevas **/ D'a toul an nor ha tigargas** (gw. 13-14)
- Dre m'ha avanç gant ar liser **/ Poursué** he palaffrenier (gw. 33-34)
- **Bremahic Souden** m'he yello émais (gw. 46)
- Lequet ma quesez er marchaussi **/ Goloed he gant tapissiri** (gw. 51-52)

Stanq bizien :

- M'he ho ped Sperèt Santel **/ Em daoulin, plézisset** (gw. 1-2)

Cloarec Lambaul :

- **Hen peur andret**, deus an tachen man **/** Heman cloarec an Ambout ho ebattan (gw. 67-68)
- M'ha divisqump hon daou, hon pourpanchou **/ Evit gorre, woar ar mannégou** (gw. 101-102)
- Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz **/ Ha diverred yè m'ha buez** (gw. 151-152)
- Birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan **/** Némeit ur vec'h all, **d'ha lianna** (gw. 153-154)

Marchadour K/ahès :

- Plac'Kic matès bihan, **recouri d'hin m'ha buez** (gw. 19)
- O marc'hadour yauanc, **quémer prompt pantouflou** (gw. 31)

Ar martolod ac ar labourer :

- M'he zo bemdez er parcK, ho chouézi **/ D'ha gounid did**, dre m'ha hon zod (gw. 19-20)
- **Coll he renquan gannid** martollod **/** Car mad he cavan d'ha reson (gw. 33-34)

Coat ar fao :

- M'ar mije **un tam accoutamant** (gw. 1)
- The ha ya d'ha quitaad ar choad man **/** P'he m'he **laquaï d'ha gwoad d'ha yena** (gw. 13-14)
- **Evelt oc'het he scuil hon gwoad /** Sicour, itronn maria ha bulat (gw. 32)

Ar sorcères :

- M'ha tad, n'heus m'ha disculliet **/ Bed hon d'hen calonnad** (gw. 20-21)
- M'he meus **ur couffic bahut /** Ebars en ty m'ha tad (gw. 24-25)
- Gant goad **bugale munud** (gw. 38)
- **Ebars er wrachal queuneud /** Er gyer hen pen m'ha ty (gw. 44-45)
- M'he moa laket breiz isel **/ D'ha draye woar he c'hinou** (gw. 50-51)
- Enes em chasse bemdez **/ D'ha clevet ar sabat** (gw. 74-75)
- **Abenn he woa adornet, guentet /** N'he woa quet teir scudellad (gw. 104-105)

Ar Comte yauanc :

- D'he mam gues **he neveus discuillet /** Ar goall rencontr, ha nevoa bed graet (gw. 41-42)
- M'ha mammic quez oh ! m'he ho ped **/ D'am nac'h, hen quenver m'ha pried** (gw. 45-46)
- Leret d'ar merchet, n'he gwoueloing quet **/ M'he tenno accord, gant** m'ha priet (gw. 59-60)

Rogard, ha marcic Euret :

- Ar mestr' bras neus roet congé **/ Red ho dimp ébattel** fet deiz (gw. 7-8)
- Quers d'ha **clasq souten** adarre (gw. 46)
- Rogard euret **zo diblanted /** Gant an archez yauanc, **eo garotted** (gw. 67-68)
- Marcic euret he woa an ty **/** Ha **diredas evelt ur c'hi** (gw. 75-76)

Marcharid Lorantz :

- Te à m'he, neus graët hon daou, **lies meur ha tro danç** (gw. 8)
- **Squeur eo d'ha gaout fianç**, hen bolonté doué (gw. 54)

Giletta :

- M'ha tud a zo **goarant d'am cundu** (gw. 35)
- P'ha v'hin maro, he pedan justiç doue **/** D'an discléria d'ha tonquédis ar guirionné **/ Ar cannel, he neus hi bed savet** (gw. 53-55)
- **He moëz, n'hen he creïz à zo taved** (gw. 56)
- **Dezi hou daou, he woaïnc quiriec / Gant ar guériou fauz,** laret d'he pried (gw. 59-60)
- Gwelet he woa, **seiz procession /** En tall ar potanç, **en om respont** (gw. 61-62)

An Traonvillin :

- Béjan eo **fleur ar beleyen /** Ha tud chentil ha bourchisien (gw. 3-4)
- M'he a zo ur cloarec yauanc **/ A zo m'ha ty** quichen ar Stanc (gw. 5-6)

- Biscoas n'he moa **laKet fantasi /** D'ha glasq merKet d'ha plijeout d'hin (gw. 7-8)
- Tostéet d'am guélé aman **/ Ur menat digannac'h he c'houlennan** (gw. 33-34)
- N'he neus plac'h yauanc, er chanton **/ N'ha sco, o, ar glaz en ho c'halon /** P'ha clevoing ar cleyer hou Sonnet (gw. 53-55)
- Guisquet gantan, ur saë gris **/ Ac ous he erren ur chouris** (gw. 63-64)

Margodic :

- Han autrou ha ya d'ar guier, **p'ha n'ha intend netra** (gw. 65)
- Hac he lavaran did, hé, emeus **intented d'ha tro** (gw. 71)
- Mez couscoudé m'ha pod què̀s, eo **ur affer divalo** (gw. 72)
- **Tied he vo ar goas** d'he dro, tappet vo ar pichon (gw. 80)
- Lezet woa an den yauanc d'ha songeal, **d'he attrap** (gw. 90)
- Ar goaz ha chommas neuzé ur pennad er porchet **/ D'ha hirvoud**, ha d'ha songeal **gant ur galon mantred** (gw. 91-92)

Bruillac, K/oue :

- He muntrer, poursuet he vijé **/** Kar **bézan he nevoa tamal deus he vuez** (gw. 35-36)

Ds. 2

Rosmelson :

- **P'ha distro**, an autrou **woar an dro /** He woa margarid, **woar he chinou** (gw. 89-90)
- Har contell woa en he costéz déou **/ Ac he rey, fors huanadou** (gw. 91-92)

Jeannette Riou :

- An autrou cleuan, ho peus **rebuffet** (gw. 44)

Youen Camus :

- Ar paour quez youen Camus ha gwoule **/** Ur mignon he noa, **hen préségué** (gw. 21-22)
- **N'ha p'ha vei quer liez ha plac'h er bro / Evelt ha sabrennou er mor so** (gw. 27-28)

Yvonna Iudic :

- Phulup olier **ed hen ho tro /** P'he m'ha chaç, woar ho lerc'h m'he ha loslo (gw. 23-24)
- P'ha n'hey phulup ollier d'na eurzou **/ Ec'h hay** yvonna ar yudec **woar an treuzou** (gw. 25-26)
- Lesset thé m'ha map d'ha offerni **/** Ha **me rayo did ar choas ha tri** (gw. 65-66)

Testamant marquis ha guerrant :

- P'ha arruas ar liser gant hi **/** He woa hen ur cambr' **ho ébatti** (gw. 11-12)
- **Gant nombr' bras** ha tud chentil yauanc (gw. 14)
- Ar liser p'ha hen digorras **/ Scabell d'azéan, he quéméras** (gw. 15-16)
- M'he c'houllo ive **ur jubilé /** Ha pado teir sizun, p'he pemzec deiz (gw. 123-124)

Baron nevet, ar gui madec :

- Demni hon daou, d'an offeren **/ Aroc scoulm an aquillaten** (gw. 7-8)
- Baron nevet m'har he cavan **/ He lemmi he buez digant han** (gw. 15-16)
- Ar baronnes, **hen cuz, ha lare** (gw. 17)
- Choari ar clevé m'he renquo / P'ha **heus manquet d'hin**, hen meur a dra / P'ha zo **manquet d'hin hen pep foesson** (gw. 28 & 30-31)
- M'he prèno did **ur habit nevez / A dere dioutzit**, poud den vaillant (gw. 90 & 92)
- Ur mabic mad, ho peu savet / Ac ho savo, p'ha viet couézet **/ Couls hen clevet, ac he yéc'het** (gw. 126-128)
- **Gortos n'he vez aru trégont bloas /** D'ha ober ouz hin, ur combat (gw. 141-142)
- Ar baron yauanc p'ha er clevas **/ He treit er pavé, he scoas** (gw. 147-148)
- **Poez ha zo em dorn**, d'ha nom difen (gw. 151-152)
- Aru eo **d'ha goall planeten** (gw. 152)

Feuntenella :

- M'ha buguellic dim he leret **/ ha be sort lignèz oc'h u savet** (gw. 14)
- M'ha buguellic dim he leret **/ péguement ha blavezou he douguet /** Némeit **eiz bloaz, m'he n'ha dougan** (gw. 19-20)
- **Pligeout he ra d'am fantasi /** Monnet he ray ho Buguel gan hin (gw. 41)
- M'he rayo dac'h eiz cant Scoet leve **/ Evit mézur ho bugalé** (gw. 46)

Marquis Tredéz :

- Tolli aman **woar lost m'ha march** (gw. 41-42)
- He laquéas **woar tailler ar march** (gw. 51)
- **P'he neveït iffamma m'ha clevé /** He disqunfen dit comz évelsé (gw. 49-50)
- P'ha eo bed, **ar coan, pourvéet /** Ar plac'h yauanc, n'ha zébré tam abed (gw. 91-92)
- Ar plachic yauanc he woa **sempl bras** (gw. 116)
- K/ninon ha **laquai ho goad quer yen / P'he evelt an ouarn, p'he ar meing** (gw. 163-164)
- M'ar n'ha leress quet pelec'h eman **/ M'he foueltro d'ha chalon** d'ha guentan (gw. 203-204)
- Autrou **n'ha néo quet ur doare d'hin /** Discuill a nep ha ro bara d'hin (gw. 205-206)
- Autrou K/ninon, m'ha escuset **/ Petoré ménat he c'houlennet** (gw. 211-212)
- Hen maner trédréz, a woa glac'har **/ Ha spont eusus** m'ar eus woar an douar (gw. 241-242)

Cloarec Crec'h Menez zo bet crouget :

- Pera servic'h dezan bezan brao / P'ha n'ha neo **red dezan souffr' ar maro** (gw. 3-4)
- Honnés ha lavaré d'hin ervad **/ Ar bourréo ha uzo d'ha dillad** (gw. 15-16)
- Unan a ney a zo m'ha choar jeanned **/ A zo gaoudisseres d'ar potred** (gw. 21-22)
- **P'ha velfet anesy oc'h gaudissa /** Reprochet dezi he breur éna (gw. 23-24)

- Ar yauanqua deus an archerrien / A zo ed betec **ty an anquen** (gw. 25-26)
- Graèt o peus dèzan meur ha torfet / **Ho disanavo evit pepret** (gw. 39-40)

Grec'h Prison Guenet :

- **Goualc'h m'ha calon emeus gouelet** (gw. 2)
- **M'he wo squer d'ha** groaguez d'ha merchet (gw. 54)
- Evo he cambr' **ho divisa** / Gant merchet c'hoant ha zo énan (gw. 79-80)
- Ho salocroas n'he vied quet / M'he a vo m'ha unan, **hen ho requet** (gw. 85-86)
- N'hon quet **ur grec'h quer diremet** / He laqufen crougua m'ha pried (gw. 87-88)
- M'ha tennet ho deus, deus ar prison / Ha **rentet confort ebars m'ha c'halon** (gw. 102)

Louarn Guernachane :

- Enau a zo pevarzec cant, ac un neubeut ouspen / Ha **nom gavo sicour mad**, evit he nom Souten (gw. 29-30)

Alliedic ar mad :

- Autrou pen ar Satnq, ac he méveillou / A zo bemdez **woar ar croaz enchou** (gw. 1-2)
- Meur ha bloa zo, n'he gavainc mui / **Un ty disputtet**, gant peb ini (gw. 7-8)
- Autrou pen ar Stanc a zo bed ed / **D'ha compto he clem** d'he moérebed (gw. 9-10)
- Alliedic ar mad a zo ur feumeulen / A zo pelzo **hen creiz m'ha c'hourchemen** (gw/ 19-20)
- Red ha vo monnet ur bloa d'ar Stanq / P'he **he chollimp ar guir** hon commanant (gw. 22-23)
- **Ar cantouler a zo pured,** evelt aour melen (gw. 72)

Ar menec'h ru :

- Per ollier eo ha zougué / **A zougue ar chontellou** (gw. 209-210)
- Ar les vam deus ar minorézic / Ha woua bed ivé dastumet / Ebars hen ur prison tenvoal / P'he woa Francésa **dianquet** (gw. 225-228)

Maner Tremenec :

- Houi he woa **quer caër liouet** (gw. 8)
- Den chentil an autrou / Ha nevoa d'hin prometted / Em eureuffé assur / M'he guel, **he hon gaudisset** (gw. 24-27)
- Ac he lavar henné / D'han den chentil, ha d'he pried / **Retorn incontinant** / Evit ober an euret (gw. 36-39)
- D'he demesel yauanc / Hi he woa **tener meurbed** (gw. 41-42)
- Calon an den chentil / Evit ar veac'h quenta / **Zo nom gavet contristet** / P'eo red dezan partian (gw. 48-51)
- Allas, ho clasq songeal / **Ober fin d'he hirvoudou** (gw. 74-75)
- Ar goad demeus m'ha diou vran / A red evelt ur voas / **Quen n'ha diplaç m'ha c'halon** (gw. 81-83)

- Ar c'henta deus he pried / Hen doa ar quèlou clevet / **Ac ha touché he march** / Ho songeal bezan abred (gw. 84-87)

Ar voas allec :

- Aben m'ha moa **tappet quer** / He woa ed an dud d'ha cousquet (gw. 123-124)

An den arme :

- Ho salocroas den arme, **ouzoc'h n'apparchant quet** (gw. 32)

Teir noz so :

- Teir noz so, nemeus **cousquet bannac'h** (gw. 1)
- An hini a **choas, gant penned mad** / Ac ha **divrez gant goal pennad** (gw. 11-12)
- N'he allan mui ho daranpred / **Gant ar goall deod, ouz m'ha miret** (gw. 15-16)

5 - Klichedoù / Troiennoù

Liammet strizh gant ar c'heriaoueg e kaver er gwerzioù ur perzh eus ar re bouezusañ a zo an implij stank a rae o saverien eus ar « c'hlichedoù » (ar pezh a zo bet merzet evel un diouer a ijin eus o ferzh). E galleg e vez roet d'ar ger « *cliché* » ar ster, dismegañsus a-walc'h, a « *lieu commun, banalité qu'on redit souvent*[157] ». Kavout a ra dimp bezañ dereatoc'h d'ober gant ar ger « *troiennoù* » en brezhoneg a-benn deskrivañ ar pozioù-se a deue ingal er gwerzioù.

Abegoù disheñvel, a gav dimp, a veze d'an implij a droiennoù ken stank ha niverus er gwerzioù :

- Legadet a-rumm da rumm e veze desket ar pezhioù-se dre forzh selaou anezhe (skouerioù 'zo eus kanerien, ha konterien, a veze gouest da zeskiñ ur ganaouenn pe ur gontadenn e kerzh ur wezh nemetken, ha skouerioù all eus tud gouest da adkanañ ur ganaouenn desket e-pad o yaouankiz, ha manet e-pad bloavezhioù ha bloavezhioù en ur c'horn eus o memor). Ezhomm a veze eus teknikoù a-benn derc'hel soñj eus pezhioù hir (gwerzioù ouzhpenn 100 gwerzenn dezhe na vez ket ral), hag an troiennoù-se a c'halle ar c'haner en em harpañ warne a framme ar werz. Testenioù 'zo evel hini Jean-Louis Rolland[158], da skouer, a ziskouez e ouie ar ganerien hag ar gonterien ober implij eus teknikoù a-benn derc'hel koun eus o c'hanaouennoù pe eus o c'hontadennoù.

- Un doare da frammañ o dezrevell a weler ivez en implij hag e bezañs troiennoù 'zo er c'hanaouennoù hengounel : « ub. a lavare » a zo un doare da verkañ digoradur ur senenn all en istor dezrevellet gant ar ganer.

[157] *Larousse Universel*, p. 384.
[158] Donatien LAURENT & Michel TREGUER, *La nuit celtique*, p. 68.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

5.1 An digoradur

Evel ma vez kavet ur formulenn e penn kentañ ar c'hontadennoù, ha prologoù e deroù ar pezhioù-c'hoari, e c'haller kavout a-wezhioù un nebeud gwerzennoù e penn kentañ ar c'hanaouennoù evit **pediñ an dud da selaou** a-raok kregiñ ganti da vat (a-wezhioù all e vo pedet ar Spered Santel, an neñv hag ar Werc'hez Vari, pe c'hoazh ar gompagnunezh e kanaouennoù all). Notenniñ a reer e c'hall bezañ roet da c'hoût diouzhtu d'ar selaouerien, gant ar gwerzennoù kentañ-se, ar fedoù a vez diazezet ar werz warne :

- Chilaouet oll ô m'he ho ped / Ur guerz zo neve compozet (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrant* / gw. 1-2) ; Chilaouet ac he cleffet ac ho cleffet canna / ur zon a zo composet d'ha nom divertissan (Ds. 2 Saint-Prix / *An den arme* / gw. 1) ; Mar plij ganac'h a selaoufet / Ur werz a zo 'newez savet / D'ar gêr a Wengamp ez eo grêt / 'Zo gant Denombra komerret (*Seziz Gwengamp* / *GBI.2*, p. 40) ; Mar plij ganac'h a selaoufet / Ur werz a zo newez savet / D'un intanvez iaouank eo gret / A zo 'newez marw hi friet (*Ann intanvez paour* / *GBI.1*, p. 80) ; Selaouet holl hag a klewfet / Ur werz 'zo a-newez savet / Ur werz 'zo a-newez savet / Da Vari Gelenn ez e gret (*Mari Kelenn* / *GBI.1*, p. 88) ; Mar plij ganec'h a selaoufet / Ur werz a zo newez-zavet / Ur werz a zo newez-zavet / Da C'haran ar Briz ez eo gret (*Garan ar Briz* / *GBI.1*, p. 96) ; Selaouet hag e klewfet, hag a klewfet kana / Ur son a zo bet savet a-newez wit ar bloa / Gret da ur vates vihan a oa o serviji / 'N un noblanz gant un aotro, m'ho ped da ententi (*Ar vates vihan* / *GBI.1*, p. 116) ; Selaouit holl ha klevihet / Kano ar Basion venniget (*Ar Basion Vihan / CR Yann-Fañch Kemener,* p. 129)
- **M'he ho ped Sperèt Santel** / Em daoulin plèzisset / Roet d'hin, hoc'h assistanc / Sclèrigen d'am speret / Evit gallout lavaret / Ar cruel accident / Aruet gant ur famill / Abars ar bloavez present (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 1-8) ; **Speret santel**, speret lijer / Roët d'in gallout, ha sklezder / Ewit sevel ur werz newez / Ur werz war sujet ar gernez ! (*Ar gernez* / *GBI.1*, p. 76) ; **Speret-Santel, roït ar c'hraz d'in** / Ha c'hui iwe, Gwerc'hes Vari / Da disklezri ur waleur arruet / Horror am eûs ous hen lâret (*Morisetta Tefetaou* / *GBI. 2*, p. 288)
- **Drinded Santel me ho ped / Da rein din al lumier / Hag ar c'hras da gompoziñ** / Ur werz sprituel (*Ar plac'h libertin* / *Ar vreudeur Morvan* / *Teñzor ar Botkol*, p. 78-81)
- **Sklezrijenn euz ann ef** breman a c'houlennan / **Euz ar Werc'hez-Vari**, wit gallout esplikan / Un exempl pitoïabl e-touez ann dut iaouank (*Ann hini oa et da welet he vestrez d'ann ifern* / *GBI.1*, p. 44)
- **Crouer d'an env ha d'an douar / D'an heol, d'ar stered ha d'ar loar / Reit d'in ar c'hras, me ho suppli / Hac ar galloud da gomposi** / C'hoant am euz ve ho polonte / Da gomposi eur werz neve / Hag a vezo spirituel / En melodi da Sant Dogmel (*Cantic Spirituel Oar Bue Ha Miraklo St Dogmael* / *hor Yezh*, niv. 251, p. 24)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- **Me ho suppli kompagnunez /** Da glevet kanañ ur vuhez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108) ; Achu eo m'ha / c'hontaden, ha m'ar he peus baraillet, **m'ha iscuset / Compagnonnèz** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 514-516).
- Evel ma krogfe ur gontadenn e krog ar son *Ar c'hog iaouanc hac ar bolez* (*SBI.1*, p. 60) : « **Eur wez a oa** eur C'hog iauanc hac eur Bolès, hac a oa fichet coant, da vont eun devès ».

Ret eo resisaat e kaver an doare-se da ober kalz aliesoc'h er c'hanaouennoù war follennoù-distag, dre ma o deveze ezhomm ar ganerien da sachañ evezh an dud warne evit gwerzhañ o follennoù :

> *La feuille volante est une chanson de plein vent : on la trouve là où il se fait un grand concours de peuple, aux foires, aux marches et pardons. C'est ce public que le chanteur veut attire, accrocher et retenir. Il commence sa chanson par une invitation.*[159]

Unan eus perzhioù ar c'hanaouennoù pobl gallek e oa ivez an doare-se da lakaat da gregiñ ar c'hanaouennoù gant ur formulenn :

> *Assez souvent l'action ne démarre qu'après un ou plusieurs vers de preparation : certaines formules font appel à l'attention de l'auditoire, suivant un procédé tout à fait semblable à celui des anciens chanteurs des rues et des foires : « Qui veut entendre une chanson / Chansonnette jolie ? » ; « Venez en assurance / Ecoutez un moment / Approchez pour entendre / Un fait très surprenant ».*[160]

Aspediñ / supliañ Guynglaff en anv Doue a ra Arzur meur a wezh en *Dialog Etre Arzur Roe d'an Bretounet Ha Guynglaff* :

- Lavar diff Guinglaff, **me az-pet / En hanu Doe so Roe da-n Beth** (gw. 63-64)
- Lavar Guinglaff, **me az pet / En hanu Doe so Roe da-n Beth** (gw. 133-134)

5.2. Troiennoù / gwerzennoù heñvel, pe damheñvel[161]

Troiennoù disheñvel o doare a zo e pep gwerz pe dost, darn anezhe frammet gant un aridennad a droiennoù :

- Troiennoù 'zo a vez implijet kalz stankoc'h eget darn all, ha dre o implij e vez roet da c'houvezout dre dindan.

[159] Daniel GIRAUDON, *La chanson populaire de Basse-Bretagne sur feuille volante*, p. 109.

[160] Jean-Michel GUILCHER, *La chanson folklorique française*, p. 115.

[161] Al lodenn vrasañ eus ar skouerioù a zo o tont eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix hag eus oberennoù Fañch an Uhel (*GBI.1 & GBI.2*). Skouerioù eus klichedoù implijet e gwerzioù savet gant Denez Prigent a zo bet ouzhpennet ivez. Ul lodenn all eus ar skouerioù a zo tennet eus kontadennoù (dreist-holl eus *Kontadenn Koathaleg Kervinou*, o tont eus Ds. 2 an Itron de Saint-Prix), hag un nebeud all eus pezhioù-c'hoari (*La Passion et la Resurrection bretonnes de 1530, suivies de trois poèmes,* kinniget ha troet gant Yves Le Berre e 2011 ; *Buez ar pevar mab Emon*, embannet gant Camille Le Mercier d'Erm e 1928).

- Ur rummad eus ar troiennoù-mañ na bouez ket war dibun an istor war-eeun, met a ro liv da bersonelezh an tudennoù, en ur grouiñ un aergelc'h mantrus en istor.

- Ur rummad all a droiennoù, a gas, er c'hontrol, an istor war-raok.

Ub. o lavarout / o c'houlenn ar pezh a laka da soñjal en « *didascalies* » ar pezhioù-c'hoari. Ret eo notenniñ ivez implij an amzer-dremenet amstrizh e-lec'h ma vefe graet gant an amzer dremenet strizh (*passé simple)* pe gant an amzer-vremañ kevrennek (*passé-composé*) en galleg. Merzout a reer ivez an implij eus ar stummoù hir (lavarout ; goulenn) pa na veze (ha na vez) graet implij nemet eus ar stummoù krennet er yezh komzet en takadoù-se eus ar brezhonegva (lârout ; goul) :

- **Conte ar Chapelle ha lavare** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 1) ; **Margarid georges ha lavaré** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 15) ; **rosmelson ha lavaré** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 21) ; **Baron an nevet ha lavare** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 5) ; **Feuntenella ha lavaré** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 49) ; Ar paj bihan **a lavare /** En Coatlezan **pa arrue** (*Fontenella / GBI.2*, p. 58) ; **Mari Tili a lavare /** Barss en Plouvorn **pa arrue** (*Iannik Kokard / GBI.1*, p. 260) ; **Traonlavane a lavare /** El leur-newe **pa arrue** (*Markis Traonlavane* / GBI. 2, p. 94) ; **Alliet 'r Rolland a lâre /** War ar potans **pa arrue** (*Alliet ar Rolland / GBI.2*, p. 276)
- Feuntenella **ha choulenné /** Hen ty han tad **p'ha n arrue** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 29-30) ; Han autrou cleuan, **ha choulenné** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 5) ; Ar baronnes, **ha choulenné /** digant genoveffa, **an deiz se** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 57)
- An autrou cleuan **ha neus goulet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 21)
- M'ha buguellic **dim he leret** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 7 / 13 / 21)
- Ma mam paeron **din leveret /** Petare torfet en deus gret (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 288)
- Ma bugel paour **din leveret /** Ho mam pelec'h eo chomet ? (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 289)
- Youen ar Camus, **ha c'hanné ye /** Ho cass he guézec, ur sull ar beurré (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 1-2)

Lavarout / goulenn un deiz (un noz) a voe

- An aotrou Kerveguen a lare / Dann Tourellou **eun deïz a wouëz** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / gw. 5-6)
- Cont ar Chapelle ha lavare / Ebars en prison paris **en deiz a wouie** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 2)
- Mam phulup ollier ha Lare / d'ha yvonna ar yudec **un deiz ha wouéz** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 8)

- Baron an nevet ha lavare / d'ar gui madec **ur deiz ha woués** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 6)
- Marc'harid Charlès a lâre / D'Ervoanig Ranno, **un dez 'oe** (*Ar Rannoed* / *GBI.* 2, p. 88)
- Matelina Troadek 'lare / D'hi zad, d'hi mamm, **un dez a oe** (*Matelina Troadek* / *GBI.1*, p. 130)
- K/simon **un deiz zo arruet** (*Penherez Keranglas* / gw. 20)
- 'Nn aotro Pontplancoat 'lavare / D'he baj-bian, **un noz a oe** (*Pontplancoat* / *GBI. 1, p*. 382)
- Ar baronnes, ha choulenné / digant genoveffa, **an deiz se** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 58)

Hañvaliñ a ra ar pozioù-mañ, « **un deiz a voe** », bezañ kevatal ouzh ar reoù a vez implijet er c'hontadennoù : « **ur wezh e oa** ». Ar skouer diwezhañ, « **an deiz se** », en em c'houllje bezañ resisoc'h eget ar skouerioù all war an deiziad, ha rak-se gwiriekoc'h c'hoazh eget ar skouerioù diagent (e gwirionez, eo boutin al lajad-se eus ar werz gant lajadoù eus gwerzioù all evel da skouer hini *Bodeillo*, ha ne zle ket bezañ bet diazezet war ur fed istorel).

Da c'houloù deiz

- Rosmelson ha lavaré / d'he palafrannier **d'ha choulou deiz** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 22)
- P'ha canné mestr per, **d'ha choulou deiz** / he crenné ar percher enné (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 101-102)

Demata, boñjouriñ pe saludiñ an dud

- **Salud dac'h**, feumeulen yauanc (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 51)
- **Salud a joa** ebars an ty man (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 31)
- Raktal 'vel ma oa erruet / En ti he zad eo 'n em rentet / En em brezantas er palez / **Saludiñ ar priñs ha'r briñsez** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108)
- ❖ an doctor ha saillas / emaès, ac ha iéas **d'ha saludi ar roué, ac ar rouanès / ac ar princes bettrex** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 161-163)
- Ar penneres a neus **saluded** (*Penherez Keranglas* / gw. 21)
- **Boñjour ha joa** 'barzh er gêr-mañ / Kouant ar Gabeusined pelec'h emañ ? (*Ar C'habeusin* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 106)
- '**Bonjour deoc'h** a lavaran / Gwrac'hig em zi pa ho kavan (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
- Ar C'hloaregik **a vonjoure** / En Coatanhai **pa 'z arrue** (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI.* 1, p. 436)

- ‘N aotro Penkrean **‘vonjoure /** Ebars ann ti **pa arrue / Bonjour ha joa holl en ti-ma** (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 276)
- **Débonjour ha joa**, ebars an ty man / ur tiégués caër a zo ennan (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 7 / gw. 25)
- **Dibonjour a joa** er maner man (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 11)
- **Demad ha joa holl** en ti-ma / Petra newentis ‘zo ama ? (*Pontplancoat / GBI. 1*, p. 384)
- **Demad ha joa holl** el leur-ma / Jannet ‘r Bihan, pa n’hi gwelan ? (*Markis Traonlavane /* GBI. 2, p. 94)

Goulenn war-lerc’h unan bennak, goude bezañ boñjouret tud an ti

- Dibonjour a joa er maner man / **ar marquises pelac’h a man** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 12)
- Dibonjour a joa e bars ann ty man / **Marquis an Dour pellac’h eman** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / 13-14)
- Demad ha joa holl en ti-man / **Medi ‘r Markiz**, pa n’hen gwelan ? (*Penheres Crec’hgoure*, *GBI.* 1, p. 436)
- Demad ha joa holl en ti-ma / **Medi ma doussik Renea ?** (*Renea ar Glaz* / *GBI. 1*, p. 396)

Goulenn e vennad goude bezañ saludet

- Goude o bezañ saludet / **He mennad n’eus goulennet** (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 151)

Goulenn digant ub. pelec’h ez a pe pelec’h eo bet

- Plac’hik iaouank, d’in-me laret / **Pelec’h ez et pe ez oc’h bet** ? (*Markiz Trede* / *GBI.1*, p. 336)
- Ag hi / d’ha velet ho tonnet un autrou woar ur marc’h, ac eon, guisquet, hen / ru poac’h, ru scarlac poac’h, **pelec’h ed hu pautred ?, emesan** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou /* L. 39-40)

Goulenn keloù / nevezenti digant ub.

- Merc’hedigo, d’in lavaret / **Petra a-newez ‘c’h eûs klewet** ? (*Margodig Gillard* / GBI.2, p. 256)
- **Petra nevez zo a Paris en deiz man /** P'ha grên ma c'ham dindanon ar guis man (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 41-42)
- Gwerz Ker-Is Petra ‘zo nevez e Ker-Is
- **Petra nevez so an illis man /** Pa e guisquet an dud ar guis man ? (*Channoen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 180)

- Berc'het houi zo bed, hen offeren beurre / **Bezan he heus néventi ha neve** (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 5-6)
- Messaer denvet, di~~me~~ leveret / **Ha c'hwi ~~a~~ war neventis e bet** ? (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 148)
- Clévit, va Faj bian, pa omp amàn hon daou / E meus dezir da c'hout diganêc'h eur c'helaou / **Hac eun dra a nêve var sujet ar brezel** (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 226)
- Leveret d'hin n'hi, bénac'his / **Houi peus clevet quellou ar marquis** (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 39-40)
- Leveret d'hin n'hi, bénac'his / **Houi peus clevet quellou ar marquis** (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 43-44)

Ar c'hwiban

- Ho chilauet **an er viber / Ho chuibanni woar ar rivier /** Ac he lare **dre he huiban /** Ne neus dimésy nemeit unan (Ds. 2 Saint-Prix / *Teir noz so* / gw. 8-10)
- Nag o klewet **ann aer-wiber / 'C'huibanad war vordik ar ster /** Ha ma lare **dre hi c'huiban /** Na euz dimi nemet unan (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 26)
- Pa hès marie rené en douar / **Eur goulmic guen** voar lost ar har / **At dré e houibant et deus laret** (*Goers marie renée* / *Ds. 91 Penguern*, f° 62 r-v)

Depechiñ / goulennata e (he) baj(ig)

- **Ar marquisès ha dépessé / He pagiç bihan**, an deiz se / Querz buhan, lavar d'ar cocher / Peneus, he meus an ên affer (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 25-28)
- **Clévit, va Faj bian,** pa omp amàn hon daou **/ E meus dezir da c'hout diganêc'h eur c'helaou /** Hac eun dra a nêve var sujet ar brezel (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 226)

E toull an nor

- Petra 'zo d'ar c'houlz-ma ann noz / **E-toul ma dor** oc'h ober trouz ? (*Dom Iann Derrien* / *GBI.1*, p. 120)
- Setu gad ann Ankou int eet / Gad ann Ankou **e toull ma dour /** Den da hul d'in eul lommik dour (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 54)
- Tudigoù paour, n'oc'h ket souehet / '**Barh toull ho tor 'h on erruet /** Jezuz en 'eus ma digaset / D'ho tihuniñ mag oc'h kousket (*Gwerz an ineañ / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 132)
- 'Ma 'n avel diwar ar mor / N'e' ket brao bout '**barzh toull ho tor /** 'Ma an avel da du Zint-Trifin / **E toull ho dor** 'bada ket din (*Igenane* / *CR Yann-Fañch Kemener*, p. 118)

- ‘N otro Kerninon a lâre / **‘N toull dor Ervoan Ranno** p’arrue : / “Ervoan, digor d’in-me da zor / N’as bô na mez na disenor” (*Ar Rannoed* / *GBI. 2*, p. 90)
- Ed he woa an oll dud d'ha cousquet / **D'ha toul dor an tetic, ing bed ed** (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / gw. 17-18)
- Me ‘m euz un evnik bihan du-man, **en toul ma dor** / Bars-e-kreiz tre daou vean, en un toul ar vogor (*Silvestrik* / *GBI. 1*, p. 360)

War an treuzoù

- P'ha n'hey phulup ollier d'an eurzou / Ec'h hay yvonna ar yudec **woar an treuzou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 25-26)
- P'ha woa ar cler ho tonnet deus an eurzou / He woa yvonna **woar an treuzou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 39-40)
- Hag ar vrek iaouank a levere / **War he zreuzo warben dride** (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 148)
- Leun e’r vered rez ar c’hleuniou / Leun ann iliz **rez ann treuzou** (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 54)
- Tewet ‘ta, tad dezolet, ha seset ho kañvo / Emañ ho mab Silvestrig **‘n e sav war an treujo** (*Silvestrig* / *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd’hui*, p. 33)
- Pa guz ann heol, pa goenv arm or / **Me oar kana war dreuz ma dor** (Diougan Gwenc’hlan / Barzaz-Breiz, p. 19)

Goulenn ma vefe digoret an dor

- Ma zadig paour **diorit ho tor** / **Ho bugelik zo ‘houl dior** ! (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 289)
- Woar an nor deus ar maner, ur tol a zo bed scoet / **Digorret emey ur wouez** / Gant ar vrec’h anavèsét (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar woas allec* / gw. 73-75)
- M'ha comper **digor an nor d'hin** / Er maës n'ha padfe quet ur c'hi (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / gw. 19-20)

Salokras (ger heuilhet gant ul lavarenn nac’h)

- **Salocroas** autrou, n’ho pezo quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 37)
- **Salocroas** plac’hic n’iet quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 27)
- **Salocroas** autrou, m’he n’ha n’hin quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis trédré* / gw. 35)
- **Salocroas**, grec’h yauanc n’he rin quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec’h prison Guened* / gw. 21)
- **Ho salocroas** n’he vied quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec’h prison Guened* / gw. 85)
- **Salv-ho-kraz**, servijer, wit-ze na refet ket / Rag gant tan ann ifern c’hui a ve sur dewet (*Ann hini oa et da welet he vestrez d’ann ifern* / *GBI.1*, p. 46)

Pa guzh an heol

- **P'ha hey an eaul d'ha guz**, he choulenn / Pelec'h he pried, he woa chomme (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 75-76)
- **Pa guz an heol,** pa goenv ar mor / Me oar kana war dreuz ma dor (*Diougan Gwenc'hlan* / *Barzaz-Breiz*, p. 19)

Bezañ yaouankik mat

- An autrou ar Comt, ac he pried / **A zo yauanquic mad** deméset (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 1-2)
- **Me oa iaouankik, wit a oad /** Pa varwas ma mamm ha ma zad (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 110)

Bezañ bravañ mab denjeñtil (kouer / noblañs / den yaouank…) a zo er vro

- An Autrou Pennangêr a Plouillau / Eo **bravan, map digentil zo er bro / Bravan map dengentil he caffet /** Gant anvi ountan eo bet lazet (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 1-4)
- Iannik Kokard a Blouilliau / **Braoa mab kouer 'zo er vro** (*Iannik Kokard* / *GBI. 1*, p. 252)
- Fanch ar C'halvez, a Bont-Meno / **Braoa den-jentil 'zo er vro** (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296)
- **Kaera noblanz a zo er vro** (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 106)
- Fontanellan, a barrez Prad / **Bravan map a wiskas dillad** (*Fontanella* / *Barzaz-Breiz*, p. 288)
- Fontenella a barouz Prat / **Braoa den-jentil 'wisk dillad** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 54)
- Iannig 'R Gall, a Verlevenez / **Braoa den iaouank a vale** (*Iannig ar Gall* / *GBI.2*, p. 498)

Bezañ bravañ merc'h / gwreg…

- Mari Derrienig, a veg al lann / **Braoa merc'h 'zo ganet gant mamm** (*Mari Derrinig* / *GBI.2*, p. 158)
- Me eo pennerez Pen-al-lan / **Brawan merc'h a wa er vro man** (*Ar Vreg Laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 144)
- Ha gwelo krouga ha devi / **Brawa greg ozac'h zo hen ni** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 286)
- Jannetdic ar Roux eus a pares paul / **A caëran plac'h yaouinc a so en tro an eol** (*Channoen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 178)
- Me well **ar vraoa feumeulenn** *(bis)* / **A dougas biskoas koef lienn** (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 318)

Bezañ kaerañ marc'h…

- Cetu aze Boyard, **caera marc'h zo er bed /** Nac a vo birviqen var an douar güelet (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 98)

Bezañ fleurenn ar merc'hed / pabor ar baotred / fleur ar veleien…

- Iannik Kokard a Blouilliau / […] **/ Ar pabor euz ann holl baotred /** Kalonik ann demezelled (*Iannik Kokard* / *GBI.* 1, p. 252)
- Emedi gan hi **fleuren ar merchet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 87)
- Iannig 'R Gall, a Verlevenez / Braoa den iaouank a vale **/ Bea ê fleur ar vêleienn / Ann noblanz hag ar vourc'hisienn** (*Iannig ar Gall* / *GBI.2*, p. 498)
- **Bea ê fleur ar vêleienn / Ann noblanz hag ar vourc'hisienn / Labourienn, artisaned /** Abars finn ar werz a welfet (*Iannig ar Gall* / *GBI.2*, p. 498)

Bezañ gwashañ tudchentil a zo er vro

- Balamour da botred ar Recho **/ Gwasa tud-jentil** 'zo er vro (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124)

Gwelloc'h vije bet dezhañ/dezhi hep hen bezañ, pa eo… / Ha c'hoazh e vije bet un hanter panevet…

- Mari Derrienig, a veg al lann / Braoa merc'h 'zo ganet gant mamm **/ Gwell' a vije d'êhi na vije /** P'eo klanv gant ar c'hlenved newe (*Mari Derrienig* / *GBI.2*, p. 158)
- Cloarec chrec'h menez ha pont menou / A zo **ur den vaillant deus ar bro / Pera servic'h dezan bezan brao /** P'ha n'ha neo red dezan souffr' ar maro (Ds. 2 Saint-Prix / *Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet /* gw. 1-4)
- Fanch ar C'halvez, a Bont-Menou **/ Braoa den-jentil 'zo er vro / C'hoaz 'vije braoc'h un hanter /** Penamet ma 'z eo ur froder (*Fanch ar C'halvez* / *GBI.2*, p. 296)

Ar veuleudi / Bezañ karget a vertuz, a gened / Meuliñ al lignez

- Marcharid georges **plac'h ha guennet / Plac'h ha mirit ha Léaldet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 1-2)
- Gwel he pligé d'hin, evit demesellet **/ Carguet he woa, ha vertuz, ha guénet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 83-84)
- **Den he woa ha qualité / Carguet deuss ha vertus** (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 148-149)

- Jenovefa a Vrabant ‘oa ginidik / ‘**Lignez nobl ha pinvidik / Kristenez vat e oa ivez** / Gwir servijerez da Zoue (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c’hanton* (Familh Konan), p. 108)
- Erru ‘zo ur Priñs d’ho kwelet / **Ur palatin a wad uhel** / Kenderv kompez d’an Impaler (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 151)

❖ m’ar oc’h **ha voad huel**, m’he zo ivé, n’allé quet laret dezi m’ar oc’h princes (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / gw. 250)

Saludiñ ar roue hag ar rouanez / Mont da Bariz evit saludiñ (bizitiñ) ar roue Louis

- Leret herit hin ed d’ha paris / **d’ha saludi, ar roué Louis** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 46)
- M’ha mestr’ a zo ed d’ha paris / **d’ha saludi ar roué Louis** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 86)
- **Demad, roue ha rouanez** / Deut onn d’ho kaout enn ho palez (*Barzaz-Breiz* / *Fontanella*, p. 290)
- **Demad, roue ha rouanes / M’ho salut ho taou asambles** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

Trugarekaat an aotroù

- He han étresséc m’ha ménat / **Autrou** ha **ho trugarécat** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 43-44)
- **Ho trugarécat** he ran **autrou** / N’ha zouguan quet ha charlantézou (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 49-50)
- **Trugaréz autrou**, **ha trugaréz** / Ma dorn d’ha scudell ha servich dim hé (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 13-14)
- Lezaz he flaio er chapel / **Da drugeracat Sant Dogmel** (*Cantic Spirituel Oar Bue Ha Miraklo St Dogmael* / *hor Yezh*, niv. 251, p. 26)

Hervez ar pezh am eus bet tro da glevout digant ar re gozh e korn-bro Landreger ha Planiel, en Treger-Uhel ‘ta, ma ne vez ket lâret « **trugarez** » d’ub. ken met « **mersi** » eo abalamour ma veze ret d’ar beizanted mont da baeañ aotroù o c’horn-bro (ha a oa perc’henn an douar) bep bloaz gwezhall-gozh ha da drugarekaat anezhañ ouzhpenn se.

Setu … arru (donedigezh)

- Salud dac’h feumeulen yauanc / **Chetu ho pried aru aman** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 52)
- **Chetu m’he aru, émésan** (*Kontadenn Koathaleg Kervinou* / Linenn 65)

Goulenn e c’hoant digant ub.

- An autrou ar Comt, ha choulenné / Deus he pried quès, hen he guele / Breman p'ha och guiliouded / **Pera d'ha dibri he choanteed** / Petra m'ha pried he caffac'h mad / N'ha p'ha peus ganned ur map (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 7-12)
- Leret hu d'hin hirio / **Pera eo he coantéed** / **M'he n'ha coentéan man** / Digannac'hu m'ha pried / Nemeit ur guéguel coat Can / Ac ur sayen sulaoret (Ds. 2 Saint-Prix / *Maner Tremenec* / gw. 54-59)

Al lizheroù

- **Lizeriou am euz** digant ar roue / Na ewit da laza, Lezobre / **Mar 'c'h euz lizeriou** digant ar roue / Roït d'inn, ma lenninn an nez-he (*Lezobre* / *GBI.1*, p. 288)
- **P'ha arruas ar liser gant hi** / […] He woa ho dansal ébars ur chambr' (Ds. 2 Saint-Prix / *Testamant Marquis Guerrand* / gw. 13)

Skrivañ ul lizher ha kavout (kas) (ur) mesajer

- Itron maria ha creiz quer / **N'ha gaffen quet ur messager** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 4)
- Itron Varia euz a Greis-Kêr / **Ha na gavfenn ket ur mesajer** (*Annaïg Lukas* / *GBI.2*, p. 442)
- **Daoust ha me gafe messager** / Ya evidon da Lezormel (*Autro an Tourello* / G. Lejean, *Enklask Fortoul*, p. 755)
- Ar sollieres a neuz laret / **Messager a voalch a vo cavet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 8)
- **P'ha arru ar messager en Bodeillo** / He woa an danc d'ha vont en dro (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 10)
- Ma friedig, mar am c'haret / **Mesajer 'wit-hoc'h a gasfet** / **Mesajerrienn 'walc'h 'm eûz kaset** / Hini 'nn ez-he n' zo distroët (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

An daeloù o redek war ar paper

- N'hallan skrivo na lenn / Na derc'hel mat d'am fluenn / **Gant an dour o redek** / **War ar paper a skriven** (Ds. 2 Saint-Prix / *Maner tremenec* / gw. 76-79)
- Dré m'ha lenné ar map ênan ar liser / **He couézé an daélou, woar ar paper** (*Renée Le Glas* / gw. 61-62)
- N'oa ket 'l lizer digoret mad / **Oa ann dour war he zaoulagad** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)
- N'oa ket 'l lizer digoret mad / **Ma oa ann dour 'n hi daoulagad** (*Renea ar Glaz* / *GBI.* 1, p. 396)
- N'oa ket he setans digorret-mad / **Ma kouee 'nn dour he daoulagad** (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

Lenn e / he setañs

- Autrou barner, scabel quemeret / **M'ha setanç dim he, he lenfet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 19-20)
- **Dallet ho setanç ha lennet hi /** Neus plac'h er guer man, quer desquet ha houi (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 23-24)
- Komerret skabell hag azeet / Komerret skabell hag azeet / **Dalet ho setans ha lennet** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

Ma ouvezfe komz an dra-mañ tra

- Ur menig rouz 'zo 'n prad ma zad / **Mar gwife komz, hen goar er-fad** (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

Bezañ rediet d'ober udb gant ub (a-enep d'e / he c'hoant)

- **Houi zo choulet, ac ha yello /** bed choanted gant ha nep ha garo (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 10)
- Bed drouc, gant ha nep ha garo / **gant feuntenella, houi ha zayo** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 25)
- Bezet drouk gant nep a garo / **Da bardon sant Iann c'hui 'ielo** (*Matelina Troadek* / *GBI.1*, p. 130)

Diskouez e / he youl daous da bep tra

- **Drouc p'he mad, gant ha nep ha comzo /** d'an offeren quenta m'he a yello (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 53)
- **An drouc préseg, ar pez ha caro /** d'hoch offeren quenta, m'he a yello (Ds. 2 Saint-Prix / *Macharid K/amoal* / gw. 25)
- **Drouk ha mad gant neb a garo /** Mab-kaër en ti-ma me vezo (*Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 28)
- **Ed d'an offeren bred nep ha charo /** choari ar clevé m'he renquo (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 27)

Bezañ interet en iliz e plas an aotroù

- **Em plaç en illis, he vo interred /** couls ha p'he vigé d'hin m'he pried (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 99)
- **Dindan m'ha scabel, he vo entered /** ha m'ha chargé he woa m'ha pried (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 79)

Interret e veze an dud (ha ne oa ket an dud a Iliz hag an noblañs nemetken) e-barzh an ilizoù e-pad pell, ha muioc'h c'hoazh e Breizh-Izel eget e-lec'h all e Bro-Frañs (ha dreist-holl e Bro-Dreger) dre ma ne gouste ket gwall ger ar bezioù-se d'ar familhoù, hag evit bezañ tostoc'h

ouzh Doue hag e sent. Adalek an XVIII[vet] kantved dreist-holl e voe difennet ar pratikoù eus ar sort en ilizoù, ar pezh a zegasas bec'h ha tabutoù :

> *Des conflits concernant le lieu d'enterrement sont notés en Bretagne dès le 17e isècle suite aux interdictions ecclésiastiques condamnant l'inhumation massive à l'église, mais c'est lorsque le Parlement se charge de cette question que commence un réel mouvement de répression qui aboutit à la disparition de cette pratique*[162].

Heuilhañ ub betek an douar / mervel war e lerc'h / mont er memes bez

- M'he n'ha garrin hini evelti / **Betec an douar, m'he he heuillo present** (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 29-32)
- Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz / Ha diverred yè m'ha buez / **Birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, d'ha liana** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 151-154)
- M'he ha sant ar maro ho tonnet / **He hin, er meumes bez, gant m'ha priet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 105-106)
- 'Ma ho c'horfo war ar varwskaon / Doue d'bardono ann anaon / **Et int ho daou er memeuz be** / Pa n'int bet er memeuz gwele ! (*Janet ar Iudek* / *GBI.1*, p. 411)

N'eo ket brudet Yann Vreizhad evit bezañ brokus da ziskouez ha da zispakañ a-ziavaez e santimantoù. Met brudet eo evit bezañ feal, ar pezh a vez diskouezet er gwerzennoù-mañ.

Kuzhat e varv d'e bried / d'e gerent

- M'ha mammic quez oh! m'he ho ped / **D'am nac'h, hen quenver m'ha pried** / P'ha vo ur deiz, ac ur bloaz trémenet / Anzawet ounti, pera zo arruet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 45-48)
- Te yell d'ar guier m'he n'ha nin quet / Pebes quèlo evit m'ha pried / **Nac'h ountin queit ha m'ha halli** / Re ha glac'har he vo en ty (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 41-44)

Ar ger (pe udb. all) peurlâret / peurachuet…

- **N'he woa quet ar guier peur laret** / ar rosmelson zo discarret (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 122)
- **N'oa ket hi gir peurlavaret** / En aod sant Iann a oa rentet (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 128)
- **N'oa ket he c'hir peurlavaret** / Ur c'habitenn 'zo antreet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

[162] Eva GUILLOREL, « L'enterrement de Marie René », *Jean-Marie de Penguern. Collecteur et collectionneur breton,* p. 175-176.

- **N'ha woa quet ar guier peur achuet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 77)
- **N'he woa quet he guer, peur achuet /** ar gui madec zo arruet (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 33)
- **N'he woa quet he guier peur achuet /** Hen dour bord ar Stanq eo n'hom tollet (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 67-68)
- **Oe ket ar ger peurachu c'hoazh /** E dad-paeron a rankontras (*Skolvan* / Kanet gant an Itron Bertrand / *Kaier Dastum niv. 5*, p. 41)
  - **N'oa ket e c'her peurachuet /** 'N he c'horzailhenn 'n torch 'deus foultret (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
- A pa oa **e vadou peurfouetet** (*Gwers* / Ds. 93 Penguern / *Gwerin niv. 9*, p. 56)
  - **'Oa ket an tan peursioulaet /** Un avel vras he deus c'hwezhet (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
- **N'he woa quet achu ar guier**, ar cabon ha canné / He canné ur cabon rosted, ous ar ber, woar ar plat (Ds. 1 Saint-Prix / *Marc'harid Lorantz* / gw. 18-19)
- **N'he woa achu mad he guier** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / gw. 148)
- **N'he woa quet he maro achuet /** N'ha woa dall ar rudon ac he grec'h (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 57-58)
- **N'he n'hoa quet ar coq goulou deiz cannet /** He voa percher maner trédrez torret (Ds. 2 Saint-Prix / *Markiz Trédré* / gw. 183)
- **N'oa ket êt mad war an treuzo /** Plantjont en-han ho c'hleveïo (*Ann aotro Penangêr*, *GBI. 2*, p. 214)
- **Na voa ked eed mad e zaou droad d'eus an ti /** Ma komansont oll da kana pouill dezi (*Itron ar Faouet* / Ds. 90 Penguern, p. 46)
- **N'oa ket 'l lizer digoret mad /** Ma oa ann dour 'n hi daoulagad (*Renea ar Glaz* / *GBI.* 1, p. 396)
- **N'oa ket 'l lizer digoret mad /** Oa ann dour war he zaoulagad (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

Ar setañs digoret mat

- **N'oa ket he setans digorret-mad /** Ma kouee 'nn dour he daoulagad (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

Bezañ joaus ha gae (a galon / ha galant)

- **M'ha c'halon** autrou Sénéchal, **a zo joaus ha gai /** dre gratz ha Santes anna, ac ar VerKes ié (Ds. 1 Saint-Prix / *Marc'harid Lorantz* / gw. 27-28)
- **Ar marchadour bihan, ha woa joaus ha c'halon /** Gant ur c'huitel arc'hant hen fin an deiz ho son (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / gw. 5-6)

- Ô marchadour yauanc, **houi zo gay ha c'halon /** Abenn an anter noz, houi pezo changet ha son (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / gw. 9-10)
- Mes m'he meus **tri breur**, en servich ar roue / **Ha zo gai, ha galant**, dispos quer couls ha m'he (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / gw. 27-28)
- Leret hen v'hin ed d'ha paris / d'ha saludi, ar rouè Louis / choaset gan hin **ur anquanne /** m'ha ini, **woa he c'halon, re gai** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 42-45)
- Et e war gein he c'hankane / **Eun ancane gen, a kalon gé** (*Prinç Roumani neus eureujet* / Ds. 93 Penguern / *Gwerin niv. 9*, p. 42)

Bezañ gant an hent o vonet / mont en hent

- **P'he woa gant an hent, ho monnet /** He c'hoar berc'het he neus bed cavet (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 3)
- **P'he woa gant an hent, ho monnet /** Archet he mestress, he neus cavet (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 19)
- **P'ha woa gant an hent bras ho monnet /** Er plac'h, he croguas ar sec'het (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 5)
- **Pa oan 'vont gant an hent / O! gant an hent o vonet** (Louise Ebrel, pladenn *Ma zad ma mamm* / *Plac'h an daou bried*)
- **Pa oann o vont gant ann hent-braz /** Daou den iaouank a rankontraz (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 110)
- **Pa oa gant an hent o vonet /** Mari Tili 'n euz rankontret (*Iannik Kokard* / *GBI.1*, p. 260)
- **Pa oa gant ann hent o vonet /** 'N aotro Penkrean 'n eùs kavet (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 274)
- **P'oe 'n teir Vari 'hont gant an hent /** Tri mab yaouank a rañkontraint (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 122)
- ❖ **Me aya gant ma hent** doz rentaf / Dan princet hep quet arretaf (*An Passion* / gw. 1747-1748)
- ❖ **Mont a ra en hent**, gant e varc'h hag e gi (*Daou vab ar pesketaer* / Luzel / *Kontadennoù ar bobl*, niv. 4, p. 48)
- ❖ Lez ahanon / eta **d'ha mont hen hent**, car hent bras emeus d'ober (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / gw. 209)

Mont gant an hent penn da benn

- Monnet he ress an den yauanc, gant an hent pen dar pen (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodic* / gw. 81)
- Quemer he ra an hent / Mond gantan pen d'ar pen (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 24-25)

Ober ar pezh na rafe den ebet

- An autrou cleuan **ha neveus graët / Ar pez n'ha reffé, den all abed /** LaKet habit ur paour d'ha glasq he boed (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 1-3)
- Alliet ‘r Rolland **e d-eùs grêt / Ar pez na raje den a-bed /** E d-eùs lac’het he mab hena (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 272)

Pediñ ub. (gwelet ivez implij ar pozioù-mañ e gwerzennoù kentañ kanaouennoù ‘zo « o pediñ an dud da selaou ur wers (son) nevez savet »)

- M’ha mestr’ ar baron, **m’he ho ped** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 25)
- Ervoan bellec, **ô m’he ho ped** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 39)
- ❖ Lavarit din, **m’ho ped**, Autrou ar prinç Roland / Ne ve qet re hardi qüttât hon rejimant (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 258)

Bezañ skoazellet / sikouret (en aner) / a-raok mervel gant ub.

- Ur vroegig paour ‘oa o toned / Da Blouillo, d’ann offern-bred / Dolas he mantel d’hen golo **/ Hen asistas bet’ ar maro** (*Ann aotro Penangêr* / *GBI.* 2, p. 214)
- **Pa harruas guant an Tourellou / he briate eun corf maro /** hac he ghoualhe gant e daèllou / bravant den gentil a voa bet e bro (Ds. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / gw. 113-116)
- An dimesel ar Woasguen pa neuz clevet / Er verret querquen eo diredet / Woar ar plaç eo bet Siouas Simplet / **Rey Sicour d'he breur n'he alle quet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 69-72)

Ober e dalaroù

- Eur mouchouer woar e coste **/ Prest d’ha achui he buez /** E tigoras e daou lagat / hac helosquat eun huanad (Ds. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / gw. 93-96)
- Cri a vige ar c'halon n'ha gwouilgé / hEn verret Plouillau nep a vige / Ho vellet ar dimesel Woasguen / **Ho c'houlen d'he breur on absolven** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 73-76)

Bezañ ur femelenn e-kreiz gourc’hemenn an aotroù

- Marcharid, houi zo **ur feumeulen /** a zo **hen creiz m’ha chourchémen** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / 60)
- Alliedic ar mad a zo **ur feumeulen /** a zo **pelzo hen creiz m’ha c’hourchemen** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 20)

Santout al leur o krenañ dindan e dreid

- Petra zo nevez hen ty man / **he crênn m'ha chambr dindan ho m'he** er guis man (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 60)
- Petra nevez zo a Paris en deiz man / **p'ha grên ma c'ham dindanon** ar guis man (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 42)
- Hag hen mont buhan war he zro / **Ken grene 'nn douar dindan ho** (*Aotrou Nann hag ar gorrigan* / *Barzaz-Breiz*, p. 26)

Kaout ar choaz pe e lod eus ar merc'hed / ar wazed

- Mes m'he a meus tri breur, en servich ar roué […] / margoddic matèzic, **houi p'ho ar choas ha n'hé** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / gw. 27)
- Lesest thé m'ha map d'ha offerni / **ha me rayo did ar choas ha tri** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 66)
- Evit oc'h eureugi, n'he allan quet / **Bed he meus m'ha lod, deus ar merked** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 29-30)
- LaKet oc'h eus, **m'ha lod, deus ar goasset** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 136)

An abidoù

- Giletta ar boder ha neveus bed / **Un habit nevez say violet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 2)
- M'he prèno did **ur habit nevez** / a vo galoncet en arc'hant (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 90)
- Laret-c'hui d'in ar wirionez / **Me breno d'ac'h 'n habit-newez** / '**N habit-newez gant passamant** / A vo brao da un den iaouank (*Ar Rosmadek ha baron Huet* / *GBI. 1*, p. 376)
- **Peb ha habit**, d'ha bep ini / **peb habit du**, deus ar ru bras (Ds. 2 Saint-Prix / *Testamant Marquis Guerrand* / gw. 130)
- Ganti a zo **ur habit satin gwen** (*Cloarec Lambaul* / gw. 33) ; Gantan a zo **un habit satin gris (**Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 51)
- Me 'wel duhont Traonlavane / En he sav en penn he ale [2 wezh] / Indann-han **un abid newe** (*Markiz Traonlavane* / *GBI.2*, p. 94)

Reiñ un abid du

- Pemzec serviger zo en ty / peb ha habit, d'ha bep ini / **peb habit du**, deus ar ru bras / elec'h m'ar cavainc ar guel choas (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament Marquis Guerrand* / gw. 129-132)
- Roet ho d'hei, **pep ha habit du** / evit douguen ar caon deus an daou du (*Renea ar Glas* / gw. 170-171)

Al leve / diskouez e binvidigezh / komz eus he leve

- M'he rayo dac'h **eiz cant scoet leve /** Evit mézur ho bugalé (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 45-46)
- Bed ho peus ur prinç, **ha cals ha leve /** Ral quement all, ha nefé (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 62)
- **Perc'hen uguent mil scoet a leve /** Rar ar pennères er bro man, n euss è (*Penherez Keranglas* / gw. 11)
- **M'he moa ur leve bras /** Deus peurs m'ha mam, ha m'ha tad (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar was allec* / gw. 33-34)
- Ur plac'h **a bemp mil skoed leve /** Ha te na t'eûs gwennek anhè (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)

Kemer / Goull skabell da azezañ

- **Roët d'hin scabell d'ha azéa** (*Renea ar Glas* / gw. 145)
- **Roet scabel d'an dud d'azéa /** Goasset ha merKet d'ho servigea (*Renea ar Glas* / gw. 150)
- **Roët d'in skabel d'azeza /** Mar ben-me mab-kaër en ti-ma (Ds. 2 Saint-Prix / *Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 28)
- **Roït d'in skabel d'azeza /** Mar ben-me merc'h-kaer en ti-ma (*Iannik Kokard* / *GBI.1*, p. 260)
- **Autrou barner, scabel quemeret /** M'ha setanç dim he, he lenfet (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 19-20)
- Pa 'z oc'h deut, deut-mad ra veet / **Komerret skabell hag azeet / Komerret skabel hag azeet /** Dalet ho setans ha lennet (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

Donet a-enep d'he c'hoant (d'he c'hrad vat)

- Chetu aman ar feumeulen / he woach pelzo ous he choulen / **neKet deued d'ho ty gant he grad mad /** eman an dour hen he daoulagat (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 41-44)
- Guel, he vijé d'hin, dont woar m'ha daou troad / **m'ar vijen deuet, gant m'ha graç mad** (*Renea ar Glas* / gw. 149)

Ne soñjal nemet er vad

- Pa is d'ar stank gant ma dillad / **Me na sonjenn nemet en mad** (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256)

Chom hep debriñ tamm nag evañ bannac'h

- **Tam n'ha débran bannac'h n'ha évan /** Prest eo m'ha c'halon, d'ha fatiguan (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 15-16)
- Ar Sénéchal ha lare d'he pod er marchossi / **N'he n'hon evit dibri tam**, lest he m'heus m'ha dijuni (Ds. 1 Saint-Prix / *Marcharid Lorantz* / gw. 21-22)
- **N'ha feté tam n'ha débran, n'ha bannec'h, n'ha évan /** Quen n'ha vin bed er foll coat, ac he Santes anna (Ds. 1 Saint-Prix / *Marcharid Lorantz* / gw. 34-35)

Allas / Koll ar goanag

- Consumet e oe an holl acto / **Allas** ! hag an holl relego (*Cantic Siprituel Oar Bue Ha Miraklo St Dogmael* / *hor Yezh* niv. 251, p. 25)
- Hen nac'h ouzoc'h, n'allan muy quet / Ho pried allas zo decedent (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 99-100)
- Mez **allas** ar minores quez / He neuz colled he buez (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 231-240)
- **Allas** ! sec'het ar rozen na chom nemit an drez ([*va planeden zo kalet*] / Ds. 92 Penguern, f° 97 v / *Gwerin niv. 8*, p. 123)
- On enor pa ve kollet **allas** ! vez diveza / Da zarro dor ar gaouet en ester e dappa ([*va planeden zo kalet*] / Ds. 92 Penguern, f° 97 v / *Gwerin niv. 8*, p. 123)

❖ **Allas** squis he woa gantan (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 21) (10 skouer eus implij ar ger « **allas** » a zo e *Kontadenn Koathaleg Kervinou*).

Klemm diwar-benn tra pe dra

- **Neket evit cass, d'an dour ar chass /** He om m'he deuet d'ha K/anglas (*Penherez Keranglas* / gw. 27)
- D'ar maner houi **n'och quet diguasset evit cousquet gan hin en ur cabinet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / 105)
- Autrou **n'ha non quet, deuet d'ho ty / Evit azéa ha commandi** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / 51)
- **Neket évit eureugi, ar map ênnan / He cozé hen, gant ar yauanquan** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marc'harid Keramoal* / gw. 19)
- **N'eo ket evit kavout annui /** He c'houlennan da zont d'am zi (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 109)

Plijout d'e fantazi

- **Pligeout he ra d'am fantasi /** monnet he ray ho Buguel gan hin (Ds. 2 Saint-Prix / *Feunteunella* / gw. 41-42)

- **Kement blijaz d'he fantazi** / M'hi c'honduaz beteg hi zi (*Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 36)

Ar fantazi

- Gant enor ha perseverañs / E reas dezhañ ar reverañs / He furnez hag he modesti / Abaoe meurbet **d'he fantazi** (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 151)

An niverennoù

Merzout a reer e veze graet implij aliesoc'h eus niverennoù 'zo eget ma ne veze graet eus niverennoù all er c'hanaouennoù pobl hengounel. Talvoudegezh an niverennoù a oa kalz brasoc'h gwezhall-gozh eget ma ne vez graet hiziv an deiz eveljust : liammet e veze a-wezhioù gant kredennoù, medisinerezh dre strobinell, sorserezh,…[163]

Studiet eo bet an dalvoudegezh-se gant Jean-Jacques Boidron a-zivout ar ganaouenn « Ar rannoù » ivez[164].

Implij an niverenn tri

- **Teir heur aroc an deiz** / M'he vey gant m'ha ini savet (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 2-3)
- Bed hon **teir guec'h** woar he diou scoa / Nemeit choarzin ouzin n'he ra / Prest he hon d'ha vond ar pedervet / Nemeit choazin n'he ra pepret (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / gw. 63-66)
- **Teir guec'h all**, emeus han aquited / Ac omman éc'h eo, ar pidervet (Ds. 2 Saint-Prix / *Cloarec crec'h menez zo bet crouget* / gw. 29-30)
- Lâret ho Añjeluz betek **teir gwech bemde'** / Da noz ha da vintin ha d'an eur a greiste' (*An Añjeluz / CR Yann-Fañch Kemener*)
- Minorezic ed ha lesse / Ho mam ha yello **abenn tri dez** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 28)
- **An tri devez** a achue / Ar minores ha choulenné (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 29)
- Daoust d'ac'h pe **verwell 'dann tri de** / Pe chomm seiz bloas war ho kwele (*Ann aotro ar c'hont* / *GBI.1*, p. 4)
- Ar Werc'hez Vari pe glevas / **Teir gwech** d'an douar e kouezhas / **Teir gwech** d'an douar, teir d'ar mene' / An **tri mab yaouank** he save (*Ar Basion Vras* / *CR Yann-Fañch Kemener*, p. 123)

[163] Goulc'han KERVELLA, *Medisinerez ha lennegezh vrezoneg en XIX^ved hag en XX^ved kanved*, p. 42-93.

[164] Jean-Jacques BOIDRON, « Arouezelezh an niveroù », *Gousperoù ar Raned ha gourspered ar Rannoù*, Skridoù Dastum, p. 350-373.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Ar sorserez ac'h alumas / […] / **Ha ra dezhañ teir gwech gwelet** / Ar c'heginer hag e bried (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 156-157)
- Me a reï d'ac'h ur c'houriz-koar / Hag a reï **ter zro** d'ho touar / **Ter** d'ho pered ha **ter** d'ho ti / Ha **ter** d'a c'har ar grusifi / Ha **ter** d'a c'har ar grusifi […] En Montcontour p'eo arruet / **Ter dro d'ann iliz** a deuz gret / **Ter** dro d'ann iliz a deuz gret / Hag euz ar goad 'vije c'heuillet (*Sant Matelinn Montcontour / GBI.1*, p. 126-130)
- C'hoaz a roïnn dac'h ur c'houriz koar / Hag a raïo **ter zro d'ho mogoar** / A raïo **ter zro en dro d'ho ti** / Ha dont da skoulmo d'ar marchepi (*Lezobre* / *GBI.1*, p. 288)
- Ha me roi d'hoc'h eur gouriz koar / A rei **teir zro endro d'ho ti** / Ha **teir endro d'ho minic'hi** (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 53)
- M'ar vigé beo, nep em ganas / Evelt m'ha eo beo, nep em magas / M'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq / N'ha pa golzer **ar guir a teïr commanant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 25-28)
- Monnet he ran emaès deus ho ty / Ha **teir guiscamant** ha hia gan hin (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 97-98)
- Laket **tri frennestr** 'n tu 'r c'hreis-de / M' welinn ti 'r Werc'hes a-c'hane (*Mari Derrienig / GBI.2*, p. 160)
- **Ter fagodenn keuneud** 'm eùs dewet (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 274)
- Woar ur parcKed gwinis / He woa aded d'am tad / Ha woa laquet d'en ada / Triwouach poézelet mad / Abenn he woa adornet, guented / **N'he woa quet teir scudellad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 100-105)
- Breman 'on kaoz da **varo tri** (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 276)
- **Me 'm eûs 'dann-han tri inosant** / Hep ole hag hep badeziant (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)
- P'oe 'n **teir Vari** 'hont gant an hent / **Tri mab yaouank** a rañkontraint / **Tri mab yaouank**, din 'larihet / 'Menn eh oc'h bet, da venn eh it ? (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 122)
- Troit diwarnomp **an teir gwalenn** / Brezel, kernez ha gar vosenn (*Buhez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 112)
- **Kaera tri zenzaour** 'zo er bed / A zo ho zri en Plouaret (*Kroaz aour Plouaret* / *GBI.1*, p. 446)
- Sonj er maleuriou t'euz gret d'in / […] / Gwalla **ter euz da c'hoarezed** (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 150)
- '**Lazho teir dimeus e c'hoerezed** / Ha laret 'oant inosanted (*Skolvan* / Kanet gant an Itron Bertrand / *Kaier Dastum niv. 5*, p. 42)
- It d'ho armel hag hen gwelfet / **Ter feillen** en-han efaset (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 152)
- P' oa **ann ter Vari o wriet** / En jardin-vraz ar Pradennec (*Ann ter Vari* / *GBI.1*, p. 154)

- ‘Pad **tri devezh ha teir nozvezh /** War bez e dud ‘ouelas truez (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me ‘zalc’h ennon ur fulenn aour*)
- Ganet ho peus **tri mab** n’eo ket ? / […] / **Tri mab hollgaer** ya ‘m eus ganet / ’N uzin ‘deus din holl laeret (*Copsa Mica* / Denez Prigent, *Me ‘zalc’h ennon ur fulenn aour*)
- **Tri deiz teir noz** ‘zo tremenet / Ha n’on ket c‘hoazh evit kousket (*Brall ar rodoù* / Denez Prigent, *Me ‘zalc’h ennon ur fulenn aour*)

Kouezhañ teir gwezh war an douar / Kouezhañ d’an douar yen / Semplañ war an douar (war ar plas) / En em stouiñ (deurel) ouzh an douar

- Ar Werc’hez Vari pa glevas / **Teir gwech d’an douar e kouezhas / Teir gwech d’an douar**, teir d’ar mene’ / An tri mab yaouank he save (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 125)
- Ar golo pa deuz enaouet / **Ter-gwes d’ann douar eo koezet** (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 150)
- An oac’h euret pan eus klevet / **Ter gwech d’an douar ~~a~~ zo koët /** Gant ar messaer a c’h savet (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 150)
- Ervoan Camus, na pa glewas / **Ter guech d’an douar a goueas** (*Ervoan Camus* / *SBI.*1, p. 216)
- **Ter guech d’an douar eo coueet /** He c’hoar paour, n-eus-han goureet (*Ervoan Camus* / *SBI.*1, p. 216)
- **Teir guec’h d’an douar, eo couézet /** He map penner neuss hi gouret (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 101)
- An dimesel pe neuz clevet / **D’an doar guine e eo couezet /** Locqrenan en euz hi savet (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 110-111)
- Ar baronnez p’he deus clevet / **Woar an douar, he heo semplet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / 100)
- Er verret querquen eo diredet / **Woar ar plaç eo bet Siouas Simplet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 71)
- Bep guier ountañ he Lavare / **Och an douar hen m’hom Stoué** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 8)
- Ar minoras ha **n’om dollas / Woar an douar** ac ha crias (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 37-38)
- Ma mestrik mad, p’hen euz klewet / **Ter-gwes d’ann douar ‘zo koezet / Ter-gwes d’ann douar eo koezet /** Hag am euz-han bep-gwes savet (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 108)
- Itron ar c’hont pa deuz klewet / **Raktal d’ann douar ‘zo zemplet** […] / Ha war al lec’h ez e marwet (*Ann aotro ar c’hont* / *GBI.1*, p. 10)
- Ar Werc’hez Vari pa glevas / **Raktal d’an douar e kouezas** (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 120)

- An dukes anna velt ma glevas / **Voar e zaoulin noas n'em strinkas** (*Sezis Guengamp* / *Karned 1 Kervarker*, gw. 69-70, p. 109 / *ASBB*, p. 106)

An niverenn seizh

- Daoust d'ac'h pe verwell 'dann tri de / Pe chomm **seiz bloas war ho kwele** (*Ann aotro ar c'hont* / *GBI.1*, p. 4)
- Rag ma fried a zo iaouank / Da chomm **seiz vloas en nec'hamant** (*Ann aotro ar c'hont* / *GBI.1*, p. 18)
- **Seiz vloaz** oa pa hi c'hasas di / **Seiz vloaz** eo bet el leandi (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)
- Ar vrek ~~iaouank~~ paour a levere / **D'er messaer ~~denvet~~ seiz vla goude** / Biou d'he frenest pa dremene (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 148)
- Ya, **seizh vloaz 'zo, 'c'h on war 'n henchoù** / E treso ma gwall basajoù (*Skolvan* / Kanet gant an Itron Bertrand / *Kaier Dastum niv. 5*, p. 42)
- Ma meronez digassit din eur rochet / Da kass d'am zad zo e gwineve / **Seïz mis zo** ne deus ket chenchet (*Ar plac'hik pemp bloas* / Ds. 90 / *Dastumad Penwern*, p. 108)
- Me eureujfe Mari Tili […] / Reï 'reur d'ez-hi **seiz komanant** (*Iannik Kokard* / *GBI.1*, p. 252)
- Ma mestrez vad am euz lazet / **Seiz taol-kontel** d'ei 'm euz roët (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 108)
- **Seiz taol-pal**, hep-c'houitan, hen euz d'ez-hi roët (*An daou vanac'h ha gar plac'hik iaouank* / *GBI.1*, p. 280)
- 'C'h antrenn ar c'horf maro en ti / Ha **seiz sierj koar** dira-z-hi / **Seiz sierj allum** dira-z-hi / Unan a oa war bep-gouli (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 110)
- Me a reï d'ac'h ur bannier-gwenn / Gant **seiz kloc'h-arc'hant ouz pep-penn** (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- C'hoaz a roïnn dac'h ur baniel-gwenn / A vo **seiz kloc'h** arc'hant ouz he benn (*Lezobre* / *GBI.1*, p. 288)
- Ur vagad tud a zo beuzet […] / A oa en-hi **ur seiz ha kant** (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- Ma mamm chomet intañvez / **Gant he seizh krouadur** (*Ar mab Minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 86)
- **Seizh minor** 'chomas ganti (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol,* p. 86)

❖ Hag eñ o vont da gaout e verer hag o lâret dezhañ penaos […] e roje dezhañ kuitañs eus **ar seizh bloavezh** a dlee dezhañ (*Linsel ar re varv* / Luzel / *Kontadennoù ar bobl*, L. 4, p. 73)

An niverenn triwec'h

- Leret hu din hi, plackic / Plackic ha **triouach bloas** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 69)
- Hen toul prison guenet hon bed / Goualc'h m'ha calon emeus gouelet / Hen ur clevet **ur plachic trivouac'h bloas** / Hen prison guenet ho canna (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 1-4)
- ❖ **Triwouac'h bloas** a neuz ar vrec, **triwouac'h bloas** a neus ar plac'h (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / Linenn 510)
- **Triwouac'h bloaz** eo ho goall buez padded / Gant alliédic ar mad, ing gounéet (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / gw. 103-104)
- **Triwouach archers**, a zo arruet / Evit quemer pautret Euret (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha marcic Euret* / gw. 33)
- M'he a gavo plaç d'ha loga an hey / […] / Ac elec'h caout, ur crouadur / **E mey triwouac'h all, evit ho mésur** (*Pen-herez Keranglaz* / Itron de Saint-Prix / *Ds. 987 J. Ollivier*, p. 226)
- Wit pa hen defe **tric'houec'h grad** / Ann dra-ze n' ve ket deread (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI.* 1, p. 440)
- **Tric'houec'h kemener** 'zo em zi / Oc'h ober dillad newez d'in (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI. 1*, p. 434)
- **Tric'houec'h kemener** 'zo em zi / Oc'h ober dillad newez d'in (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 26)
- **Da dric'houec'h** am euz prometet / Med euz hini n'am euz dalc'het (*Janet ar wern* / *GBI.1*, p. 27)
- Pa oann bet **tric'houec'h miz** 'n ho zi / Oa gret un habit newez d'in (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 106)
- P'oann bet **tric'houec'h vloaz** en ho zi / Tri bloaz war-n-uguent 'm boa neuze (*Ar vinorezik / GBI.1*, p. 106)
- **Tric'houec'h mil soudard**, tud vaillant / Da lakâd ar seziz war Wengamp (*Seziz Gwengamp* / *GBI.2*, p. 40)
- Woar ur parcKed gwinis / He woa aded d'am tad / **Ha woa laquet d'en ada** / **Triwouach poézelet mad** / Abenn he woa adornet, guented / N'he woa quet teir scudellad (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 100-105)
- Ann aotro Lezobre a lavare / En Zantes-Anna pa arrue / Bars en tric'hoAnn aotro Lezobre a lavare / En Zantes-Anna pa arrue / Bars en **tric'houec'h stournad** ez on bet / Hag **ho zric'houec'h** am euz gonezet (*Lezobre ha maurian ar roue* / *GBI.1*, p. 296)
- Laket ann tan bars an ti-forn / **Dewet tric'houec'h a loened-korn** (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 152)
- **An triwac'h mab** vel mo deus clevet / War gein ho ronset so pignet (*Prinç Roumani neus eureujet* / Ds. 93 Penguern / *Gwerin niv. 9*, p. 46)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Gwell't **triouec'h c'harr** tal ar vered / Ha **triouec'h all** eno tonet (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 53)

Tregont gourhed / bouled

- Ne voa quet é guir perachuet / **Evoa hi en fonç ar mor trégont gouret** (*Chanson composet da Cathérine an Troadec a Yvias* / Aristide Marre, *L'Enquête Fortoul*, t. 2, p. 1007)
- Ar Scornen, dindannan, Siouas a zo torret / **Ed eo d'ha gwoelet an dour, n'ac ur trégont couret** (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 85)
- Ar canonier koz a respontaz / D'ar Dukes Anna, pa lavaraz / Brema e teuann d'har karga / **Tregont boulet** rolet so ama (*Sezic Guingamp* / *Antiquités des Côtes-du-Nord*, gw. 37-40, p. 378)
- Ho lever bihan n'eo ket kollet / 'mañ **er mor don tregont gourhed** / 'mañ **er mor don tregont gourhed** / En beg ur pesk vihan o viret (*Gwerz Skolan* / *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui*, p. 23)

Bezañ war e gantved

- M'ê Markis Mezl **war e gantved** / 'Zo deut, penheres, d'ho kwelet / **Ha pa vefe war e vilvet** / Me n'am eûs outan joa abet (*Penheres Keroulas* / *GBI.2*, p. 138)
- - Na markiz Meal **war e gantved** / 'zo erru, penherez, d'ho kwelet / - Ha pa ve erru **war e zaou-hantved** / 'vit Markiz Meal n'am bezo ket ! (Penherez Keroulz / Gwerin 1, Dastumadenn Gab Milin, p. 72)
- Marquis Mey **voar e navet** / penneres ari do goelet / - Ac a vige **voar e zecvet** / goel e vige dean ne deuge quet ! (Ds. 1024 Levraoueg Rennes Métropole, dastumadenn Luzel / *Penneres Kengoulas*)

Roet en devoa Léon Fleuriot displegadenn an dro-lavar-mañ da Donatien Laurent, un dro-lavar treuzkomprenet gant an holl reoù o devoa-int klasket treiñ anezhi diwar stummoù dastumet eus ar werz *Pennherez Keroulas* : troet e oa bet gante evel « *sur son centième* », « *sur son neuvième* »,… :

War e gantved, war e naoved (litt. « *sur son centième* », « *sur son neuvième* ») :

> *On pourrait hésiter sur le sens de cette expression et y voir tout aussi bien, avec Luzel et Abeozen, une allusion à la qualité de la tenue du marquis q'au nombre de visites qu'il aurait faites à l'héritièrer, comme le comprend Lamer […].*[165]

E gwirionez eo liammet an dro-lavar-mañ gant unan a vez adkavet el lennegezh kembraek eus ar Grennamzer :

[165] Donatien LAURENT, « Aymar I de Blois (1760-1852) et "L'heritière de Keroulas" », *Mélanges offerts à Léon Fleuriot,* p. 442-443.

On trouve en effet dans de nombreux textes moyen-gallois [evel da skouer er Mabinogion], tant poétiques qu'en prose, la même expression dans un contexte identique et l'interprétation, cette fois, est claire : elle désigne le total de cavaliers en incluant celui dont on parle[166].

Ma na vez ket kavet an dro-lavar-mañ er stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix ec'h adkaver koulskoude ar pezh a c'houlakaer bezañ un emdroadur anezhi :

- Ha p'ha aruffé azé **ur roué /** He n'ef hé **pemp cant den a arme** (*Penherez Keranglaz* / gw. 82-83)

Ar gouriz koar

- **Me a reï d'ac'h ur c'houriz-koar /** Hag a reï ter zro d'ho touar / Ter d'ho pered ha ter d'ho ti / Ha ter d'a c'har ar grusifi (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 128)
- **C'hoaz a roïnn dac'h ur c'houriz koar /** Hag a raïo ter zro d'ho mogoar / A raïo ter zro en dro d'ho ti / Ha dont da skoulmo d'ar marchepi (*Lezobre* / *GBI.1*, p. 288)
- **Ha me roi d'hoc'h eur gouriz koar /** A rei teir zro endro d'ho ti / Ha teir endro d'ho minic'hi (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 53)

Kaout gwelloc'h mervel eget bezañ saotret (dizenoret)

- Woar ar pont allé, p'ha pigné / Heus he c'halon, hi ha choullé / **P'he m'he nom laz, p'he m'he n'he ran / Hirio, eo m'ha deiz divésan** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 85-88)
- M'ar gan d'ar guier, he vin pillet / Ha m'ar gan, er Stanq, he vin beuzet / N'he woa quet he guier peur achuet / **Hen dour bord ar Stanq eo n'hom tollet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 65-68)

Bezañ war e / he c'henoù

- P'ha distro, an autrou woar an dro / **he woa** margarid, **woar he chinou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 90)
- 'Kreiz an tan-flamm er purgatoer / **Emaint eno war o genoù /** 'Krial forh d'ho pedennoù (*Gwerz an ineañ / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 132)
- Kar m'ar vigen bed bevet / c'hoas ur blavez p'he daou / M'he moa **laket breiz isel / d'ha draye woar he c'hinou** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 48-51)
- ❖ Un laerz a savo a Goelou / **Hac a taulo Breiz oar he guenou** (*An Dialog Etre Arzur Roe d'an Bretounet Ha Guynglaff* / gw. 108-109)

Ober e (he) destamant / Reiñ e lod

- Breman, p'ha oc'h aman presant / **Ober m'ha testamant he meus choant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament Marquis Guerrand* / gw. 79-80)

[166] *Ibid*, p. 443.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- M’ha pried paour, m’ar oc’h contant / **M’he ha ya d’ober m’ha testamant** (*Renea ar Glas* / gw. 164-165)
- Ma mamm, ma zad, **ar partaj ti pa lakafet / Graet anezhañ ingalañ ma c’hellfet / Roet ma lod da beorien ma bro /** Evit m’o devo soñj ac’hanon (*Ar C’habeusin / Tro ma c’hanton* (Familh Konan), p. 106)

Bezañ didrabas keit ha ma vo… / daoust da…

- **Keit m’vo beo markiz Coatanhai /** Birwikenn nep drouk n’as po te (*Penheres Crec’hgoure / GBI. 1*, p. 436)
- **Queit ha m'ha vo guener er bed /** N'ha vo quet, quemeret potred eured (Ds. 1 Saint-Prix / Rogard ha Marcic Euret / gw. 105-106)
- Marquis ha Bruillac, evelt m'ar clevas / Hen he sao plomp, heo ha savas / **M'ha guir deus ha bruillac ha vey collet /** Ha nep n'heus Lazet, n'ha nevo drouc abed (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac K/eroue* / gw. 37-40)

Lakaat ar ber ouzh an tan

- **Laka ar ber a uz an tan /** Me vel va breur erru d’he goan (*Autro an Tourello* / G. Lejean, *Enklask Fortoul*, p. 755)
- **Lequet dustu ar ber ous an tan /** D’ha prépari d’ar plac’h, ha d’hin ar c’hoan (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 89)
- Petra zo, ha névé, en ty man / **P’ha leque léKer ar berriou, ous an tân** (*Renée Le Glas* / gw. 23-24)
- Bêlek ar Maugwenn a lâre / D’ann hostizez koant, en noz-se : / - « **Lakaït ar ber oc’h ann tan /** D’ar merc’hed koant ha me d’hor c’hoan (*Bêlek Maugwenn* / Ds. 3342 BnF / Dastumadenn Luzel)

Ar c’hleier o soniñ o-unan

- N’a oa ket hé féden peur achuet / **Ar kléier da zonna so commancet / Eo commancet ar kléier da zoun /** Hag ar spouranné enn oll c’haloun (*Sezic Guingamp / Antiquités des Côtes-du-Nord*, gw. 101-105, p. 383)
- An norrejou ha digorre hep den, n'ac allchouéiou / **Ac ar cleyer ha branle, n'he woa christen woar dro** (Ds. 1 Saint-Prix / *Macharid Lorantz* / gw. 43-44)
- Pe oent guellan rah é koéniein / **Komanset er hlehiér de sonnein** (*Gwerz baron Fetinel a Goèd-Sar / Récits & contes populaires de Bretagne*, p. 143)
- Pa oann ‘tigori ‘nn or genta / **‘Komansas ‘r c’hleïer da vralla** (*Kroaz aour Plouaret / GBI.1*, p. 446)
- P'ha woainc he hont d'ha partian / **Commanç ar cleyer d'ha bralan** (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / gw. 11-12)

En div skouer gentañ e son ar c’hleier oc’h-unan a-benn spontañ an arsailherien, c’hoant gante d’ober eus an iliz ur marchosi, eus ar sakristi ur c’hav a win, hag eus an aoter bras un daol

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l’étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

gegin : « Ha c'houi ve countant Guerc'hes Marie / Da lakaat hô ti da varchossi / Hô sicristi da c'hav ar guin / Hag hoc'h auter bras d'ann daol guégin ? » (*Sezic Guingamp / Antiquités des Côtes-du-Nord*, gw. 97-100, p. 383).

Er gwerz *Kroaz aour Plouaret* eo evit difenn an iliz diouzh ul laer en em lakao ar c'hleier da soniñ oc'h-unan.

E gwerz *Rogard ha Marcic Euret* en em laka ar c'hleier da soniñ (oc'h-unan a c'houlakaer) a-gevret gant « an tân hag ar c'hurun an horruplañ» : reiñ a ra ar fedoù-se un aergelc'h ankenius d'ar werz. Kemenn donedigezh ar vreudeur Eured e kêr gant brall ar c'hleier a zo da vezañ keñveriet gant ar pezh a vez kontet diwar-benn tud eus an noblañs evel, da skouer, ar markiz Gwerrand, pe tud all evel daouzek mab un Itron a Vodeillo, e Bulad[167] : lakaat a rae e vamm kloc'h ar maner da vrallañ pa en em lakae e vab en hent a-benn kemenn ar plac'hed yaouank er c'horn-bro da ziwall.

Ur c'had (penn gwenn) o vont gant an hent

- M'ha mestr, m'ha mestr savet ho pen / **M'he guel aru, ur cad pen guen** / Ha poded lez woar he pen / Zo hec'h ano marchariden (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 31-34)
- Marc'harid Charlès a lâre / D'Ervoanig Ranno, un dez 'oe / : - **Ur c'had 'zo 'vont gant ann hent meur** / A dalv ar boan monet d'he c'heul (*Ar Rannoed / GBI.* 2, p. 88)

Embannet e oa bet ur gontadenn gant François Cadic, e *La Paroisse Bretonne*, e niverenn Mezheven-Gouere 1928. Ar gontadenn-se, kontet gant François Tallec, eus Theix a oa hini anvet *Le château du lièvre blanc* (n'eus ket a gontadenn-skouer d'ar gontadenn-se). Lakaat a ra war al leurenn tudenn ur plac'h yaouank treuzfurmet gant an diaoul (ar ramz Diaoul bras) dindan furm ur c'had wenn hag e vo tennet dindan gazel-ye gant harp korriganed[168].

Diskenn gant ar viñs d'an traoñ / Pignat gant ar viñs d'an nec'h

- Ar merc'h ênan pa neuz clevet / **Gant ar vinçs dan traou eo disquennet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 26)
- Ar guin madec p'ha neuss clevet / **Gant ar vinchs d'an traon eo disquennet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / gw. 154)
- Ar benheres, pa deuz klewet / **Traon gant ar vinz 'zo diskennet** (*Penheres Crec'hgoure / GBI. 1*, p. 440)
- Glaoudina Kabon a lâre / **Gant ar vinz d'ann nec'h pa bigne** (*Glaoudina Kabon ha cadet Lezveur / GBI. 2*, p. 224)

[167] Alain LE NEDELEC, Vie de château, p. 308 : « […] légendes et traditions ont ponctué les ans, l'épisode le plus renommé ayant trait à la veuve châtelaine et ses douze fils ! Sans foi ni lois, ces derniers semèrent la terreur dans la région. La pauvre mère, impuissante, quand ses garnements s'apprêtaient à sortir, faisaient sonner la cloche du manoir en guise d'alarme ».

[168] François CADIC, *Contes et légendes de Bretagne*, kinniget gant Fañch Postic, t. 2, p. 317-322.

- Ar vates vihan pa glewas / **D'ann nec'h gant ar vinz a bignas / D'ann nec'h gant ar vinz eo pignet** (*Ann aotro Rosmadek* / *GBI. 1*, p. 368)
- Ar paj-bihan, pa 'n euz klewet / **Crec'h gant ar vinz a zo pignet** (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI. 1*, p. 440)

Arouezioù a gaver er c'hanaouennoù hengounel, ha dreist-holl er gwerzioù (pa gaver peurliesañ tudennoù o tont eus an noblañs e-kreiz an istor danevellet), evit reiñ da c'houvezout emaer en ur maner, en un tiegezh pinvidik (pe da vihanañ un tiegezh gant madoù) : « ar viñs » a zo unan dioute, hag « ar marchosi » unan all. « An ale(z) » a zo un arouez all c'hoazh (notenniñ a reer eo boutin a-walc'h an anv-lec'h « Penn an alez » e Breizh, hiziv an deiz c'hoazh).

Bezañ e penn an alez

- Autrou rosmelson ha lavaras / hen he sao, **hen pen an allé** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 27)
- Kenta den a deuz rankontret / […] / E Rozmelchon, **'n penn he ale** / Savet abred euz ar beure (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 308)
- Ma mestr, savet euz ho kwele (bis) / Me well ur plac'h **'n penn ann ale** (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 318)
- Ar yudec coz ha choulenné / digant phulup ollier **penn he alle** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 16)
- Me 'wel duhont Traonlavane / **En he sav en penn he ale** (*Markis Traonlavane* / *GBI.*2, p. 94)

Lakaat e roñsed er marchosi

- Diskennet, Markiz, deut en ti / **Ma 'z aï ho ronsed d'ar marchosi** / Laket war-n-he tapissiri / Ma 'z aimp hon daou da bourmeni (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI.* 1, p. 438)
- Disquennet den a armé, disquennet deud hen ty / **Ha lequeet ho ronced, ébars er marchossi** (Ds. 2 Saint-Prix / *An den arme* / gw. 19-20)
- M'he ho ped autrou deuet en ty / **Lequet ho march er marchaussi** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 33-34)
- **Laket ma ronset 'r merchossi** / Rei kerc'h a foën d'he da debri (*Laourez gwen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 216)

Akipañ e roñsed / e garoñs

- **Laquet ountan [ar c'haroñs], pevar march guen / Pep ha brid archen**, **ous ho pen** / Gant alleton guen ouarnet / **Equipet evelt m'hey dleet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 55-58)

- Ordern a ra da vevelion / Mont d'ar gêr davit abijoù / **Hag ur c'haroñs ekipet mat** / Evit donet prest d'o c'herc'hat (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 112)
- Ann aotro Lezobre a lavare / D'he bajik-bihan, un dez a oe / **Dibr d'in-me prim ma inkane-gwenn / Laka he vrid arc'hant en he benn** (*Lezobre ha maurian ar roue* / GBI.1, p. 296)
- Dre m'ha avanç gant ar liser / Poursué he palaffrenier / **Lequet ar quesec dindan ar c'hoche** / Vit m'ar affomp d'ha Baris en Post (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 33-36)
- Ar marquisès ha dépessé / He pagiç bihan, an deiz se / Querz buhan, lavar d'ar cocher / Peneus, he meus an ên affer / **Lavar Laquat dec marc'h ous ar coch** / M'ar yamp hen trézec guerrant fenos (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / gw. 25-30)

Lammat war gein e varc'h / o roñsed

- An triwac'h mab vel mo deus clevet / **War gein ho ronset so pignet** (*Prinç Roumani neus eureujet* / Ds. 93 Penguern / *Gwerin niv. 9*, p. 46)

Bezañ skrapet ha taolet war lost / tailher / keiñ ur marc'h

- **Tolli aman woar lost, m'ha march** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 41)
- Ebars er plac'hic yauanc, he croguas / **He laquéas, woar tailler ar march** (*Marquis Trédré* / gw. 53)

Kriz / kreñv ar galon na ouelje / … neb a vije

- Allas ! **Cri ve merbet / A calon na ouillezé** (*Christmas hyms in the dialect of Breton*, eus ar XVII[vet] kantved, 27/528-524, troet « Alas, be would be very cruel / Who would not weep from his heart » ; *hor Yezh,* niv. 245, p. 47)
- **Criz vise ar galon na deuzje ga gouela** (*Cantiq ouar buhez santez eoded*, skrid eus c. 1700, *hor Yezh* niv. 211, 1997, p. 39, 10a)[169]
- **Crihue oai à galon ne ouilesé** / I cleuet enn' adieu e ré (*Cannenne spirituel ar buhé sant Bihui* / Ds. ar familh Henaou / *hor Yezh*, niv. 245, p. 33-50)[170]
- **Cre e vige ar galon na gouelge** / Woar ar leo trez nep a vige (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 81-82)

[169] An teir skouer gentañ a zo o tont eus ur stagadenn (p. 47-50) eus ur pennad-skrid savet gant Goual BELZ & Herve BIHAN, « Cannenne spirituel ar buhé sant Bihui », *hor Yezh*, niv. 245, Meurzh 2006, p. 33-50. Ouzhpenn 40 skouer a ginnig Herve Bihan dimp er stagadenn-mañ, skouerioù o tont eus oberennoù evel ar *Barzaz-Breiz*, *Teñzor ar Botkol*, … ha dreist-holl eus *Gwerziou Breiz-Izel* Luzel.

[170] *Hor Yezh*, niv. 245, p. 43 & notenn, p. 46 : « **crihue oai à galon ne ouilesé** = amañ hon eus un droienn anavezet mat en holl werzioù, hag en holl rannyezhioù ; notennet e vo amañ ar c'hemmesk etre **kriz** (ar ger a gaver ordinal en droienn-se) ha **kreñv** (ar ger implijet amañ ; ar c'hemmesk a deu, moarvat, diwar un implij dre gomz (douetus a-walc'h e vije tremenet dre skrid) ».

- **Cri a vige ar c'halon n'ha gwouilgé /** Hen verret Plouillau **nep a vige** (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 73-74)
- **Kriz 'vije 'r galon na oelje /** 'N ti ar Wern koz **neb a vije** (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 28)
- **Kriz a galon nep na oelje /** El leur-newe **nep a vije** (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)
- **Kriz vije 'r galon na welje /** E bro Elliant, **neb a vije** (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 53)
  - **Kriz neb 'vije ket fromet /** E-kreiz ar c'hoad **ma vije bet** (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
  - **Kriz neb 'dije ket bet joa /** 'Klevet ar c'hoad holl o kanañ (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
  - **Kriz neb n'en dije ket gouelet /** 'Nyanrubuyé **ma vije bet** (*An iliz ruz* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)

Tevel / Paouez da ouelañ (gant ar werzenn da heul o klask frealzañ)

- **Tawet, ma mamm, na oelet ket /** Ho levr-bihan n'e ket kollet (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 152)
- **Tawet, tawet**, eme-z-han, **tad a volontez-vad / Na skuillet ken a zaelou**, setu aman ho mab (*Silvestrik* / *GBI. 1*, p. 362)
- **Tevet, ma mamm, na ouelet ket /** Ho mab Skolvan 'zo deut d'ho kwelet (*Skolvan* / Kanet gant an Itron Bertrand / *Kaier Dastum niv. 5*, p. 41)
- **Tevet youen, n'ha gwoelet quet /** Kar merchedou awoualch zo er bed (Ds. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / gw. 23-24)
- **Teved, teved m'ha pried, tevet n'ha vouelet quet /** Abenn ur seiz sun aman, m'he a vo returned (Ds. 2 Saint-Prix / *An den arme* / gw. 11-12)
- **Tevet fiacra n'ha gwouelet quet /** Ganni m'he d'ha guerrant he teuffet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 133-134)
- **Plachic yauanc n'ha gouelet quet /** Gannac'hu, n'aruo drouc abed (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 79-80)

Kanañ litanioù ar Werc'hez Vari

- Goualc'h m'ha calon emeus gouelet / Hen ur clevet ur plachic trivouac'h bloas / Hen prison guenet **ho canna / Litaniou ar verches maria / Ha re he mam Santes anna** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 2-6)

Kimiadiñ diouzh e dud (e vestrez…), biken…

- **Adieu, m'ha mam**, **adieu, m'ha tad / Biquen** n'ho quel m'ha daoulagat (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 17)

- **Adieu éta m'ha choar anna / Adieu ivé m'ha choar francésa** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 19)
- **Adieu ma mamm, adieu ma zad / Birviken** n'ho kwelo ma daoulagad / Adieu kerent ha mignoned / **Birviken** n'ho kwelin war ar bed (*Ar C'habeusin* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 106)
- **Adieu ma friet, holl dut ma zi / Rag birwiquen** n'ho diwiskann ken ! (*Matelina Troadek / GBI.1*, p. 130)
- **Adieu ta, ma mestrez**, pa eo red partia / Me 'reï h' gourc'hemenou d'ho c'hoarik bihanna (*Ann hini oa et da welet he vestrez d'ann ifern* / *GBI.1*, p. 46)
- **A Dieu pobl enorabl adieu oll otronné / A Dieu compagnones adieu dach ol groagué / A Dieu merhet joan adieu dach alarant / A Dieu ol assembles** quen ar goellet quentan (Poz ur ganaouenn eus an XVIII[vet] kantved / dornskrid 12 Dastumadenn Roparz Hemon / Llyfrgell Genedlaethol Cymru)[171]
- **Adieu did, ma gwele,** 'larann / Bikenn, en-out ken na gouskann ! (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 314)[172]
- **Adieu did, ma frez paour,** 'larann / **Ha d'am dillad-kaer** 'zo en-han (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 314)
- **Adieu, ma mamm baour ha ma zad / Adieu breudeur ha c'hoerezad** ! (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 314)
- **Adieu did, ma marc'h paour,** 'larann / **Biken** warnout ken na bignann ! (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 314)

Koñsoliñ an tad, ar vamm…

- O doué, **consolet m'ha mam, m'ha tad / Birviquen n'ho guel m'ha daoulagat** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 84)
- **Biquen** en ty m'ha tad, n'ha arruan / **N'ha biquen**, m'ha mam, my n'ha pocan / O doué, **consolet m'ha mam, m'ha tad / Birviquen n'ho guel m'ha daoulagat** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 81-84)

Aspediñ e dud / he zud

- **M'ha tad, m'ha mam**, **m'ar em c'héret** / D'ar marradec, **n'am guesset quet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 5)
- **Ma sad** émei **mar am héret** / Da homonna **nam hessèt quet** (*Chanson composet da Cathérine an Troadec a Yvias* / Aristide Marre, *L'Enquête Fortoul*, t. 2, p. 1007)

[171] Herve BIHAN, « Notennoù diwar-benn un nebeud kanaouennoù kozh », *Hor Yezh*, niv. 261, Meurzh 2010, p. 9.

[172] Ar skouer-mañ hag ar reoù da heul a zo tennet diouzh ur stumm eus *Rozmelchon*, dastumet gant Luzel, e parrouz Duaod. Er werz-se, n'eo ket kimiadiñ diouzh he zud e ra ar plac'h yaouank nemetken, met ivez diouzh he gwele, diouzh he fres ha diouzh he marc'h e ra en ouzhpenn 30 gwerzenn. Merzout a reer implij ar ger *paour* en 30 gwerzenn-mañ o tont ingal a-benn reiñ un aergelc'h glac'harus d'ar senenn.

- **Ma mamik paour mar em c'heret /** En bord al lan dime vo savet (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 146)
- **Ma mamik paour mar em c'heret /** C'hant c'hann diriou ganen chomfet (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 146)
- **Mari Ar Moal, ma ram c'hredet /** D'am offern genta n' deufet ket (*Mari ar Moal* / *GBI. 2*, p. 392)

Goul koñje digant e dad, e vamm, e vestr… / da vont d'ar pardon / d'an oferenn / d'al leur nevez

- **Ho konje, ma mamm ha ma zad / Da vont d'ar** pardon d'ar Folgoat (*Iannik Kokard* / *GBI.1*, p. 260)
- **M'ha mam**, n'ha **roet dim conge / D'ha vont d'ha** Plouillau feté (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 6-7)
- **Konje, tad ha mamm c'houlennan / Ewit monet da** bardonan / D'ar pardon braz da Landreger (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- Fiacra, guisquet prest ho dillad **/ Bed émeus congé digant ho tad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 17-18)
- M'ha breur rogard demni hon daou / D'har nosvez bras, d'ha Coat ar jaou **/ p'ha meup congé**, mont he réomp **/ Ar mestr' bras neus roet congé /** Red ho dimp ébattel fet deiz (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / gw. 1-2, 6-8)
- D'ar pardon da Vulat hec'h an **/ Konje, ma zad, a c'houlennan** (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)
- **Me a renkan da c'houlen / Koñje ma mamm ha ma zad / Ha hini ma breur henañ /** Ken 'vit ober marc'had (*Katell Floc'h* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 61)

Goulenn lojeiz hag aluzon

- **En anv Doue, ma loñjet 'n ho kraou /** Gant ar c'hezeg pe gant ar saout / En kraou ar saout pe ar c'hezeg / Pe c'hoazh war gornig hoc'h oaled (*Mari ar Mason* / *Brezhoneg Goueloù*, p. 122)
- Daoust ha m'he m'ho tam bouet aman **/ P'he m'he vo loget d'ha bihannan /** Er craou bihan gant an denvet / P'he er marchossi gant ar hézec / P'he martésé woar an noalet / P'ha [gant] ar verc'h janette, m'ar cheret (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 27-32)
- E ti 'n ostiz p'int arriet **/ Goulenn da lojañ o deus graet** […] / Lak anezhi er marchosi / Un dornadig foenn dindani (*Gwerz kozh Santez Berted* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 107)

Goulenn gant ub. pelec'h ez a

- Pajig, pajig, d'in-me lâret / **Pelec'h ma 'c'h et, pe ez hoc'h bet ?** (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 274)

❖ ag hi d'ha velet ho tonnet un autrou woar ur marc'h, ac eon, guisquet, hen / ru poac'h, ru scarlac poac'h, **pelec'h ed hu pautred ?, emesan** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 39-40)

Goulenn gant ub. petra emañ o klask

- Pera he clasques en dro d'am ty / m'he n'ha glasquan man en dro d'hoch ini (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 17-18)
- Petra 'glaskes war-dro ma zi ? / Me na ian morse d'as hini (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 38)

Ar gourdrouz

- Kerzh alese diwar dro ma zi / **Pe me a distago ma c'hi** (*Mari ar Mason* / *Brezhoneg Goueloù* / p. 122)
- Phulup olier ed hen ho tro / **P'he m'ha chaç, woar ho lerc'h m'he ha losko** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Iudic* / gw. 23-24)

Bezañ abaoe pell 'zo o klask rankontr ub. / o c'hortoz ub. (gwelet ivez ar gwall rankontr pelloc'h) **:**

- Salud, dac'hu autrou ar c'hont / **M'he ha woa pelzo clasq ho rancontr** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar comte yauanc* / gw. 25-26)
- Sell p'ha tremeno marcharid George / **M'he zo pelzo ous he** [gg] **chortos** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 29-30)

Ar rankontr

- Ho mont ur deiz d'ha vid dour / d'ha feunteun ar woaz allec / **Ha m'he rancontr' un den** / guisquet hen ru he scarlec (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 9-12)
- Pa oann diskennet en hent doon / **Me o rankontr tud a-feson / O rankontr aotro hag itron** / Pa oann diskennet hent doon (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 106)
- Me a ieaz neuze d'ar pardon […] / **Me o rankontr ma mestrik mad** / O kana hag o c'huibanad (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 108)
- Pa oann antreet er vered / **Ha me 'rankontr ur c'hi-barbet** (*Kroaz aour Plouaret* / *GBI.1*, p. 446)
- Oe ket ar ger peurachu c'hoazh / **E dad-paeron a rankontras** (*Skolvan* / Kanet gant an Itron Bertrand / *Kaier Dastum niv. 5*, p. 41)
- Pa oe Sulian e chaseal / **Ar c'hadig rous a rañkontras** (*Sant Sulian I* / *CR. YFK*, p. 100)

- E bord ar c'hoad 'n un erruet / **Ur c'hadig rous 'n'eus rañkontret** [div wezh] (*Sant Sulian II* / *CR. YFK*, p. 101)

Ar gwall rankontr

- Dindan ar koat, peo aruet / **Ur goal rancontr, ha neveus bed graet** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 23).
- **Goall rencontr' ho peus graet** (*Marquis Trédré* / gw. 62).
- Met **aoun am eûz**, ken a grenan / **Na rankontrfenn Fontenella** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 54)

Ar bugel o vervel hep badeziant

- Ur bugel bihan n'deus ganet / **Eb badayant n'eus-han lazet** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin 10*, p. 288)
- M'he woar **miret ur buguel / n'ha vezo quet badeset** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 16-17)

Karout (kavout gwelloc'h) gwelout an tan o leskiñ udb.

- Ar marquis guerrand ha lavare / Ar quenta guec'h, deus he vuez / **M'he a garge an tân ebars en guérant** / Ac he vuez gant an den yauanc (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 141-144)
- Me well 'c'hann noblanz Lezhildri / **Me garrie 'nn tân euz hen dewi** (*Fantik Pikart* / *GBI.1*, p. 240)

Bezañ war vazh uhelañ ar skeul

- Giletta ar bouder ha lare / **Woar an huellan squeul, p'ha pigne** / M'he gwell ur véach c'hoas, an ty m'hon gannet / Ac hini hervé geldon m'ha pried (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 49-52)
- Fantik ar Pikart a lare / '**R vaz huella 'r skeul** pa bigne (*Fantik Pikart* / *GBI.1*, p. 240)

Koll ar gwir eus udb.

- An autrou K/oue a Laré / **Hac he c'holjé he guir deus a K/oue** / He muntrer, poursuet he vijé (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / gw. 33-35)
- **M'ha guir deus ha bruilac ha vey collet** / Ha nep n'heus Lazet, n'ha nevo drouc abed (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / gw. 39-40)
- Alliedic ar mad, m'ha merc'hic coant / Red ha vo monnet ur bloa d'ar Stanq / **P'he he chollimp ar guir hon commandant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 21-23)

- M'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq / **N'ha pa golzer ar guir a teïr commanant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 28-29)
-

An avel

- D'ar pardon-braz na iefet ket / **Rag 'ma an awell di-war 'r Ieodet** (*Sant Matelin Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- Aotro sant Matelinn Montcontour / 'Zo **mestr ann awell** hag ann dour (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- Mar be **ann awel a-rok d'hê** / Me 'vô laket a-dreg gant-hê / Mar be **ann awel a-dreg d'hê** / Me 'vô laket a-rok gant-hê (*Mari Derrienig* / *GBI.2*, p. 160)
- He deus c'hwezhet **an avel foll** / Mouget an tangwall en un taol (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
- **Ur gwall avel** he deus c'hwezet / Hag e anal holl 'deus mouget (*Brall ar rodoù* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
- Bountet int gant **un avel houarn** / Gwad 'deus dija war o daouarn (*An iliz ruz* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
- Pa c'hwezh '**n avel diouzh ar reter** / He bleunioù ruz 'fulenn er gêr (*Ar wezenn-dar* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)

Bezañ barnet da vout krouget, war ar rod torret, devet ha gant an avel gwentet[173]

- Omman vo d'hin sètanc calet / D'ha bezan **barnet d'ha voud crouguet** / Ha goude, **woar ar rod torred / A goudé, gant an tân losquet / Ha goude, gant avel guented** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec 'h prison Guennet* / gw. 13-17)
- Ma mamm 'zo **krouget ha dewet / Gant 'nn awell hi ludu gwentet** (*Mari ar C'habitenn* / *GBI.1*, p. 252)
- Birviken ho mam na welfet / **Bed-he a krouget a losqet / He ludu gant n'avel gwentet** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 286)

Ar bluenn taolet en avel

- Eur graç digannac'h he choulennan / **M'ar vo tolled eur bleunen, en avel** / Ac er leac'h m'ha gello, m'he ha yell / Pa heuz tollet eur bleunen, en avel / Eo bed conduet gant an drouc el (Ds. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / gw. 18-22)
- Ma mamm **losquet pluenn gant an awell** / Hen tu ma iello mé a iell / Pluenn gant an awell so gwenntet (*An aotro Pen-an-Guèr ac an aotro Délandé*)[174]

---

[173] Gw. Christiane PLESSIX-BUISSET, *Le criminel devant ses juges en Bretagne aux 16e et 17e siècles*, p. 145 : « 17 avril 1603. Les juges de Guingamp le condamne à être « *pendu et étranglé à une potence élevée à la porte de Rennes à l'entrée de Guingamp…, son corps mort à estre bruslé et exposé au vent* ».

[174] Gwerz tennet diouzh Ds. 4553 Luzel, miret e Levraoueg Kêr Kemper, p. 53-55.

Un notenn ouzhpennet gant Daniel Giraudon[175]en e studiadenn savet gantañ diwar-benn ar werz *Penanger ha de La Lande*, a zispleg ster an dro-lavar-mañ a vez kavet e geriadurioù gallek evel hini Furetière (« On dit quand on est incertain de ce qu'on doit faire, qu'il faut jetter la plume au vent »), pe hini Edmont Huguet, Dictionnaire de la langue française du XVIe siècle (« Jeter, aller à l'aventure, s'abandonner au hasard »). Skrivañ a ra Marie-Louise von Franz e *L'interprétation des contes de fées*[176] :

> *Aller où le vent me porte. Se diriger au gré du hasard et des opportunités que ce soit pour sa vie ou pour le choix d'une balade. Cette expression est née d'une habitude qui tenait d'une croyance, au Moyen-Age. À cette époque, ceux qui étaient perdus sur leur chemin, sans projets ou qui ne savaient quelle direction prendre à un carrefour avaient pour usage de tirer un oracle simple pour se décider. Il s'agissait tout simplement de prendre une plume, de souffler dessus et de laisser le sort choisir et d'aller dans le sens indiqué par le vent […].*

Kontet e oa bet da Daniel Giraudon, gant Yvonne Peru, eus Lannuon, e 1979, istor ur c'hlasker-bara, a Blouvilio. Kustum e veze hemañ da chom da gousket er fozioù war vord ar c'hleuzioù, ha pa zihune, da deurel ur yeotenn en avel a-benn gouvezout war pe du mont gant e hent.

Ar jardin

- **En ur c'horn a jardin he zad /** Nemet eno n'em gav ervat (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 150)
- **Va mamm e kornig ho jardin /** Me am eus ur boked divin (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 150)
- Ya m'ar vijeac'h contant pennérés / Leret ho santimant d'hin, aman / Entrèomp hon daou, **er jardin man** (*Pen-herez Keranglas* / Itron de Saint-Prix / *Ds. 987 J. Ollivier*, p. 223, gw. 31-33)
- M'he a chargé bezan coulmic gwen / En K/anglas en beg ar woen / Ho welet m'ha douciq penneres / **Gant an dud chentil, ebars er jardin**, **oc'h ober Lez** (*Pen-herez Keranglas* / Itron de Saint-Prix / *Ds. 987 J. Ollivier*, p. 223, gw. 38-41)

Mont d'ar jardin[177]

- **Deut gan hin, plac'h yauanc, d'ar jardin /** D'ha cutuil ur boquet romarin / Cutuil ur boquet ha tri sort plant / Piller avren, rosen, ha lavand (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 93-96)

[175] Daniel GIRAUDON, « Penanguer et de La Lande. Gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor », *ABPO*, t. 112, niv. 4, p. 10.

[176] Marie-Louise VON FRANZ, *L'interprétation des contes de fées*, Editions Jacqueline Renard, Collection « La fontaine de pierre », 1970.

[177] Ar c'hliche-mañ a vez adkavet e pezhioù-c'hoari 'zo ivez : e « Jenovefa a Vrabant » da skouer. An tri c'hliche da heul a zo liammet start : arouez an Eden a verzer amañ : splann e vez en daou skouer kentañ. En trede skouer, vat e vez merzet ken splann all mennad ar baotred (kas ar plac'h yaouank d'o c'hambr). Er skouer-mañ e vez graet meneg eus an taolennoù, ken brudet e Breizh goude misionoù Mikael an Noblet hag an Tad Maner

- Deud ganem-he va zad da kornik ho jardrin / Hag enon sur me konto deoc'h darn demeus va chagrin (*Ar plac'hik pemp bloas* / Ds. 90, *Dastumad Penwern*, p. 108)
- Salver ar bed nag he zougas [e groez] / War e daoulin **d'ar Jardin Vras / Er Jardin Vras** pen arruas / Enañ pemp kentel a lennas (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 122)
- Seitek soudard ha pe'r ugent / **Zo êt d'ar Jardin Olived** / Zo êt d'ar Jardin Olived / Evit treiso Salver ar bed (*Ar Basion Vihan / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 127)

❖ An deiz woar lerc'h, he héjoinc / hou daou, d'ha pourmen, **d'ha choas bouquidi d'ar / jardin**, ha d'ha conta ho doaré, enau he choulennas (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 216-218)

❖ An daou bried yaouank a veve evurus, **o vale bemdez dre ar jardinoù** hag ar c'hoadoù, en-dro d'ar c'hastell (*Daou vab ar pesketaer* / Luzel / *Kontadennoù ar bobl*, L. 4, p. 49)

Mont da choaz an avaloù

- Margaridic deud d'ar campsou / **D'ha choas ho lod, an avalou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 75-76)

Mont d'ar c'hambroù

- **Margaridic deud d'ar campsou** / D'ha choas ho lod, an avalou (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 75-76)
- Ha goude m'ha ho momp predret / **N'hi a yello d'ar gampso** / N'hin a disquenno dac'h tollinguet / Hag ha bep sort timago (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / gw. 37-40)

Mont d'ar gouent

- **M'he a yello breman d'ar couant** / Gant glachar, ha gant nec'hamant / D'ha pidi doue deiz ha noz / M'ar effomp hon daou d'ar barados (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guenet* / gw. 95-98)
- He teuas dezi **ur inspiration / D'ha vond d'ar c'houent** d'ha Lannuon / Mont d'ar chouent, ha dilésel ar bed / Ha goude bezan Leannèset (Ds. 2 Saint-Prix / *Marc'harid K/amoal* / gw. 47-50)
- M'ha mestress evelt ur Santes a zo maro / **M'he a ya d'ar chouant**, d'ha bell bro (Ds. 1 Saint-Prix / *An traonvillin* / gw. 45-46)

Flourdiliz ar galon

- Houi eo **fourdrelis m'ha c'halon** (Ds. 2 Saint-Prix / *Teir noz so* / gw. 18)
- Merc'hedigo iaouank, m'ho ped / Da vont d'ar prison d'hi gwelet / **Fourdelizenn ann holl verc'hed** / Melezour ann itronezed (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256)

- Kerzh d'ho kwele, **libienn**[178], o! kerzhet d'ho kwele (*Buhez sant Alexi / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 106)

Bezañ kaer evel flourdiliz / bleuñv per…

- Dre ma tostaë d'ann iliz / **Hi oa ken kaër ha fourdeliz** (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 28)
- **Kaeroc'h eget flourdilizenn** / E oa ar plac'h-mañ, a dra serten (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 108)
- Pa dro hi bizaj d'ann aoter / **Hi 'zo ken kaër hag ar bleun per** (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 28)
- ❖ **Coant oc'h evelt ar bleun per**, houi gavo pried p'ha guerfed (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 179)
- **Quer caer èvelt ar loar / an eaul, ac ar steret** / he woa corf an den yauanc (Ds. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / gw. 128-130)
- **Evel an heol pe ar c'hristal** / Ec'h antreas e-barzh ar sal (*Buhez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 108)
- **Na deus na fourdilizen na rozen diouanet** / a raparfo e enor dar plac'h en de falet ([*va planedenn zo kalet*] / Ds. 92 Penguern, f° 97 v / *Gwerin niv. 8*, p. 123)

Ar skouer diwezhañ, o tont eus ur werzenn eus ur son eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix, anavezet dre hanterouriezh eilskrid Penguern, a ziskouez bezañ kollet tamm pe damm he ster orin. Ar ger « **flourdiliz** » a gaver anezhañ implijet dreist-holl er gwerzioù bet savet a-raok an Dispac'h Bras, hag evit livañ kened ar plac'h a vez danevellet he istor da gentañ-penn.

N'eus liamm ebet etre ar flourdiliz-mañ hag an hini a zo arouez rouantelezh Bro-C'hall[179].

Ar walenn bromesa (un diamant)

- Ar cavalier neus laqued / En em bis, **ar goelen promesse** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar woaz allec* / gw .39-40)
- ha n'he peus quet ha song / deus feunteun ar voas allec / he moa laquet woar ho pis / **ho quenta goallen eured** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar woaz allec* / gw. 129-132)
- pelech eméan, eman m'ah diamant, ac **ar goelen archant** / He moamme roet dezi ou stol ar Sacramant (Ds. 2 Saint-Prix / *An den arme* / gw. 35-36)
- pelec'h èman **m'ha goal arc'hant** ha **m'ha diamancho** / He moammé roet dezi breman zo seiz bloas so (Ds. 2 Saint-Prix / *An den arme* / gw. 37-38)
- M'he meus **woar he bis un diamant** / Ha couste pemp scoet ac anter cant / Roet he moa han dey evit goarant (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 76-78)

Anavezet ha brudet e veze ar walenn bromesa e Breizh gwezhall-gozh, dindan an anv a *walenn eured*, pe c'hoazh dindan an hini a *walenn arc'hant*, hag en Iwerzhon dindan an hini

[178] Notenn ouzhpennet gant Yann-Fañch Kemener : libienn = lilienn (*un lys*), *CR*, p. 108.
[179] Divi KERVELLA, *Emblèmes & symboles des Bretons et des Celtes*, p. 101.

a *walenn Claddagh*. Hiziv an deiz ma eo bet dilezet ar c'hiz-se e Breizh a oa da brofañ ur walenn promesa eo chomet bev en Iwerzhon c'hoazh ha prizet ar bravig-mañ.

> *C'est un bijou en forme de cœur, porté par deux mains, parfois surmontée d'une couronne (de sept sphères en Bretagne) […] De nos jours, elle n'est plus guère connue qu'en Irlande, sous le nom de « anneau de Claddagh », où elle est devenue le symbole de l'amour et de l'amitié, et l'objet d'une vaste industrie.*[180]

Ar profoù

- Me reï d'ac'h, o Gwerc'hes, ma mamm ger **/ Seiz gwiskad ewit ho seiz aoter** (*Lezobre ha maurian ar roue* / *GBI.1*, p. 292)
- Me a breno d'ac'h **ur baniel ru** / Hag a vo **alaouret en daou-du** (*Lezobre ha maurian ar roue* / *GBI.1*, p. 296)
- **Hac hi he brodo, ur mouchouer /** Ha v'ho mad, d'ha holo ur caler **/ Hen brodo he ray gant neud archant / D'ha colo ur caler he vo coant /** LaKat he rey ive, d**'er brodo say du / D'ha holo ur caler he daou tu** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 29-34)
- Drouc p'he mad, gant ha nep ha comzo / D'an offeren quenta m'he a yello **/ M'he a rayo evit prof ur scoet a cant / Ur caler aour, ur groaz archant** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 53-56)
- D'hoc'h offern genta me 'ielo **/ Ha bars ar plad me a brofo** (*Mari ar Moal* / *GBI. 2*, p. 392)

Ar garlantez

- A panevert ~~a~~ ~~e~~'hoc'h klanvoures **/ Me moa gret dec'h ur c'harlantes / Groet ho c'harlantes pa gerfet /** Gant joa vras a vo kemeret (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 148)
- Marchariddic deud d'ar jardin / D'ha c'hoas ur boquet Louzou fin **/ Evit ober ur charlantéz /** D'ha LaKat woar, ho poded lez / Ho trugarécat he ran autrou **/ N'ha zouguan quet ha charlantézou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson*, gw. 45-50)

Ar skudell arc'hant

- Bars en Gwerrand, dindan ar zâl / A zo eur feunteun dour clouar **/ Zo out-hi eur scudel arc'hant /** Ewit debauch ar merc'hed coant (*Fantic Bourdel* / *SBI. 1*, p. 176)
- Gortoét, gortoet, plachic yauanc **/ N'ha effac'h, gant ur scudellic archant /** Trugaréz autrou, ha trugaréz / Ma dorn d'ha scudell ha servich dim hé (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Tredre*, gw. 11-14)

[180] Divi KERVELLA, *Emblèmes & symboles des Bretons & des Celtes*, p. 25-26.

An dañs(où) hag an ebat(où) / Ar c'hoarzh hag an ebatoù

- **Neuzen me zañse ebate /** A gemere plijadur (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 87)
- P'ha arruas ar liser gant hi **/ He woa** hen ur cambr' **ho ébatti / He woa ho dansal** ébars ur chambr' / Gant nombr' bras ha tud chentil yauanc (Ds. 2 Saint-Prix / *Testamant marquis a guerrant* / gw 11-14)
- P'ha arru ar messager eur Bodeillo **/ He woa an danc ho vont en dro** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 9-10)
- Bemdez em c'hassé ar cloarec **/ D'ar bal d'an danç** d'an drouc speret (Ds. 1 Saint-Prix / *Grec'h prison guenet* / gw. 33-34)

❖ **Ar choars, an ébad** ha commenças énan (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / gw. 208)

Bezañ dindan levezon ur c'hloareg / ur mesaer deñved

- **n'ha ur messer denvet /** ha woa en ty m'ha tad / énes em chasse bemdez / d'ha clevet ar sabat (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 72-75)
- **Bemdez em c'hassé ar cloarec /** D'ar bal d'an danç d'an drouc speret (Ds. 1 Saint-Prix / *Grec'h prison guenet* / gw. 33-34)

Goulenn ma vefe digoret an nor pe ar perzhier (heuliet gant ar refuz a-wezhioù)

- M'ha comper **digor an nor d'hin / M'ha dor, dac'h, n'he digorrin quet /** M'ar n'he digorras n'hi torro / An dor en ty ho deus tollet (Ds. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Eured* / gw. 19-21 & 25-27)
- Woar an nor deus ar maner, ur tol a zo bed scoet. **Digoret emey ur wouez / M'he n'ha digorrin an nor /** N'ha dac'h, n'ha d'ha zen abed (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 73-74 & 76-77)
- 'N otro Kerninon, pa glewas **/ Ann nor dirazhan a dorras** (*Ar Rannoed* / *GBI. 2*, p. 90)
- **Dorioù an iliz 'deus torret /** N'eo ket diaes 'vit soudarded (*An iliz ruz* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)

Ar perzhier o krenañ / Ar c'hog o kanañ da c'houloù deiz

- **N'he n'hoa quet ar coq goulou deiz cannet / He voa percher maner trédrez torret** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 183)
- **P'ha canné mestr per, d'ha choulou deiz / He crenné ar percher enné** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 101-102)
- **Ha pa gane ar c'hog, ar c'hog da c'houlou-se /** Na doa ann hostizes a repoz 'n hi gwele (*Iannik ar Bon-Garçon* / *GBI. 1*, p. 356)

Skoulmañ / troc'hañ an akuilhetenn

- Entré daou zen ho eureugi / **Scloum an aquillaten** / Ha miret ous peb hini / Pes ha troé em pen (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 12-14)
- Demni hon daou, d'an offeren / **Aroc scoulm an aquillaten** (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron nevet, ar gui madec* / gw. 7-8)

Mesket eo bet an troiennoù-lavar amañ, a gav dimp : « skoulmañ an akuilhetenn » (« *rendre impuissan*t ») ha « troc'hañ an akuilhetenn » (« *se battre en duel* ») (gw. an notennoù ouzhpennet a-zivout an troiennoù-mañ er gwerzioù *Ar sorcères* & *Baron Nevet, ar gui madec*).

Un doare all, boutinoc'h er gwerzioù, a c'hallfe bezañ troet gant « *se battre en duel* » en brezhoneg (ouzhpenn ar ster « *jouer de l'épée* ») a vefe « c'hoari un taol kleze » (gw. an disklêriadurioù ouzhpennet d'ar werz « *Bodeillo* »). Er werz *Cloarec Lambaul*, e verzer un doare-lavar digustum a zo « gorre, woar ar mannégou ».

C'hoari un taol kleze

- Ed d'an offeren bred nep ha charo / **Choari ar clevé** m'he renquo (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron nevet, ar gui madec* / gw. 27-28)
- **Choari ar cleve**, ha goat scuilla / P'ha heus manquet d'hin, hen meur a dra (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron nevet, ar gui madec* / gw. 29-30)
- **M'he zo bed ho choari ar clevé** / Hen meur ha plaç dirac ar roue (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 97-98)
- **M'he a meus choariet ar cleze** / Léac'h n'ha neus bed den c'hoas deus ho ligné (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 99-100)
- **Hoariamp un toll fleuret m'ar keret** / Kar m'ha état woar ze, émeus disquet (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 115-116)
- M'ha divisquomp hon daou, hon pourpanchou / **Evit gorre, woar ar mannégou** (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 101-102)

Bezañ diskaret / lazhet

- N'ha voa quet har guer peur Laret / **Ar Permorquet zo discarret** (Ds. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / gw. 75-76)
- N'he woa quet ar guier peur Laret / **Ar rosmelson zo discarret** (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 121-122)
- Deus ar chapel, p'ha neo sortiet / Gant yvon ar bihan, eo bed douarret / **Gant un toll penn bas, eo discarret** / Ha daouliou treit, eo bed Lazet (Ds. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / gw. 25-28)
- Na oa ket hé guer peur achuet / **Ar canonier kos a so lazet** (*Sezic Guingamp* / *Antiquités des Côtes-du-Nord*, gw. 45-46, p. 379)
- ❖ **Pan vezo Guengamp disquaret** / Ez forzhor groaguez ha merchet (*An Dialog Etre Arzur Roe d'an Bretounet Ha Guynglaff* / gw. 239-240)

Kaout keuz / kaout gwelloc'h bezañ chomet hep ober udb.

- Ar marquis guerrand ha lavare / Ar quenta guec'h, deus he vuez / **M'he a garge an tân ebars en guérant** / Ac he vuez gant an den yauanc (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / gw. 141-144)
- Ur marc'hadour am eus lac'het / **Ha me garje n'am bije ket** (*Ar Rannoed* / *GBI.2*, p. 90)
- Et eo Jannet d'al leur-newe / **Me a garje mad na vije / Me a garje na vije ket** / Abalamour d''ar Rechoed (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124)
- Mari Derrienig, a veg al lann / Braoa merc'h 'zo ganet gant mamm / **Gwell' a vije d'êhi na vije** / P'eo klanv gant ar c'hlenved newe (*Mari Derrienig* / *GBI.2*, p. 158)
- **Gwelloc'h 'vije din 'pije lâret** / Ne deujec'h birviken d'am gwelet (*Ar C'habeusin* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 106)
- Cloarec chrec'h menez ha pont menou / A zo ur den vaillant deus ar bro / **Pera servic'h dezan bezan brao** / P'ha n'ha neo red dezan souffr' ar maro (Ds. 2 Saint-Prix / *Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet* / gw. 1-4)

Bezañ kerent / bezañ bugale eus div c'hoar (eus ur breur hag ur c'hoar)

- **Bugale he homp d'ar choaréset** / Yauanquic he woamp hon daou Savet (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 39)
- En hon bugaléac'h omp bed maguet / **Bugalé he woamp d'ar choarèset** (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 71-72)
- **Bugale an diou c'hoar omp ganet** (*Alietta ar Brouder* / Anatol ar Braz, *Revue Celtique)*
- **Bugale ar breur, ac ar choar** / Songet autrou, pebes nez car (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 55)

Bezañ c'hoar vager (breur mager) d'ub.

- **m'ha c'hoar maguer** anvet Suzannan (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 200)
- **choar maguer** eo d'an autrou K/ninon (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 45)

Er gwerzioù, ne oa ket un dra ral tamm ebet gwelet un aotroù bezañ breur-mager merc'h ur c'houer pa oant bet maget o daou diwar laezh mamm honnezh. Ha ne oa ket ral kennebeut da welet aotroù ar c'hontre bezañ lakaet da dad-paeron merc'h unan eus e beizanted.

Bezañ tad-paeron (mamm baeron) pe filhor (filhorez) d'ub.

- M'ar houiffé K/lean **m'ha tad paèron** / He ven arrêtet gant rosmelson (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 69-70)

- K/lèan ha neveus comzet / **He fillorès he neus goullennet** / Autrou K/lèan, m'ha iscuzet / **Ho fillores** nèmeus quet guelet (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 109-112)

Bezañ beleg a zo kargus[181]

- **Bézan bellec, m'ha mam, a zo chargus** / Guell eo bezan religius (Ds. 1 Saint-Prix / *An traonvillin* / gw. 81-82)
- **Bezañ beleg a zo kargus** / En-tu-hont bezañ dañjurus (*Ar C'habeusin* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 106)
- **Beza belek a zo kargus** / Kouls 'vel beza religius (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI. 1*, p. 438)

Bezañ o c'hoari an diñs hag ar c'hartou, gant bugale an aotroù(nez)

- Ar pennerez a Keroullas / He devoa un attendu braz / **Ho c'hoari an diz woar an tables / Gant bugaled an autronez** (*Ar pennerez a Keroullas* / *Antiquités de la Bretagne. Côtes-du-Nord*, p. 387)
- Me a vije en Lezhildri / Ebars ar c'hambrjou, pe en ti / **O c'hoari 'nn dinz hag ar c'hartou / 'Sambles gant bugale 'nn aotrou** (*Fantik Pikart* / *GBI.1*, p. 240)

N'ay ket ar plac'h yaouank d'an oferenn war he zreid (met e-barzh ur c'haroñs)

- **N'he yet quin d'an offeren / Qu'en hayo, ur caross d'ho douguen** (Ds. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / gw. 53-54)
- **M'he a meus un anquanné gwen / Evit ho cass d'an offeren** / N'he quet, gant un anquanné gwen / **He vean m'he casset d'an offeren / M'es gant ur caross aquiped mad** / Pevar marc'h Lard ous hen roullad / Alleouret eo a bep costé / Evit diguemer ar roué (*Pen-herez Keranglas* / Itron de Saint-Prix / *Ds. 987 J. Ollivier*, p. 226)
- ❖ Hi tud eürus, plougonver n'he woa quet pell, d'ha monnet / **d'an ofiç an itron yauanc n'he vije quet lezet d'ha / c'herzet, hen caross ha hiè pepret** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / Linennoù 323-325)

Gouelañ gwalc'h e galon

- Hen toul prison guenet hon bed / **Goualc'h m'ha calon emeus gouelet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / gw. 1-2)
- En prizon 'n Naonet me 'zô bet / **Gwalc'h ma c'halon am eûs goelet** (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256)

[181] Titl roet gant Rhisiart Hincks d'e oberenn *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz. Ur sell ouzh an taolennadur eus an Iliz, ar gloer, ar veleien hag ar relijiuzed er gwerzioù hag er sonioù brezhonek ganr evezhiadennoù war un nebeud liammoù etre an taolennadur-se hag an hengoun kembreat,* Hor Yezh, 2007, 173 p.

Ar galon karget a c'hlac'har

- Mes he groet hu din gant greun koular / **Karget e ma c'halon a glac'har** (*Ar vreg laour* / Ds. 94 : *Gwerin niv. 10*, p. 148)

Ar galonad

- **Bed he doa re fors kalonad** / Ar bugel kez evit he oad (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 290)
- M'ha tad, n'heus m'ha disculliet / **Bed hon d'hen calonnad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 20-21)
- M'he meuz ur couffic bahut / ébars en ty m'ha tad / An ini en digorro / **ha nevo calonnad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 24-27)
- Ma mamm chomet intañvez / **He devoa kalonad** (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 86)
- Deus ar beure pas aven / **Me mije kalonad** (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 86)

Ar galon (ar c'halonoù) o rannañ / o strakal

- Ar stracou pere ho peus clevet / **Calon yvonna ar yudec zo rannet** / Adalec an auter betec an dor dall / Ha cléver **he c'halon ho Straqual** (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 73-76)
- **Ho c'halonnou** ho daou / Woar ar plaç **a zo rannet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / gw. 147-148)
- **Ranna 'ra ma c'halon gant glac'har** (*Mari Derrienig* / *GBI.2*, p. 158)
- 'R bugel pemp bloaz, pa 'n euz klewet / He benn er prennestr 'n euz boutet [div wezh] / **Ho c'halon ho daou 'zo rannet** (*Bugel al laourek* / *GBI.1*, p. 246)
- Me ~~a~~ wel arri kroas ha bannier / Arri ~~int~~ da gass hanon der ger / Da gass hanon d'em c'her divean / **Me ~~a~~ sant ma c'halon a rannan** (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 148)
- **Tost eo d'e galon rannañ** / Pa lennas an tamm paper-mañ (*Buhez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 112)
- Mar deufac'h d'am offern genta / '**Lakafac'h m' c'halon da ranna** (*Mari ar Moal* / *GBI. 2*, p. 392)
- D' boket d'ann arched 'eo lampet / **Hag he galon a zo rannet** (*Mari ar Moal* / *GBI. 2*, p. 392)
  - Hag e sonont hag e troont / Me 'zo **rannet korf ha kalon** / **Korf ha kalon me 'zo rannet** / 'Vit o herzel eo re ziwe't (*Brall ar rodoù* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)
  - ❖ **Cals a calon mam a vezo rannet** / Hac […] yvez lazet (*An Dialog Etre Arzur Roe d'an Bretounet Ha Guynglaff* / gw. 104-105)

Ne badfe ket ar galon

- Ma mamm na digemenfet ket / Rag **he c'halon na badfe ket /** Penoz **he c'halon n' badfe ket** ? / Ar galon d'hen lac'ha, 'd-eùs bet ! (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 276)

Ar gontel

- aroc monnet gannac'h d'ar cambsou / **Prestet d'hin m'he ur chontellou /** Evit peillad an avalou / Emeus èzom ho contell, autrou / p'ha distro, an autrou woar an dro / He woa margarid, woar he chinou / Har contell woa en he costéz déou (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 77-80 & 89-91)
- Aotro kabitenn, m'am c'haret / **Ho kontell d'in-me a brestfet / Ho kontell d'in, pe ho pognard /** Da droc'ha ma las, 'zo re-stard / N'eo ket he las a d-eùs troc'het / En he c'halon d-eùs hi plantet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)
- Aotro Tremblai, ma ram c'haret / **Ur gontel d'in-me a rofet / Ur gontel d'in-me a rofet /** 'Wit troc'ha zeïenn ma eured (*Janedik ar Rouz* / *GBI. 1*, p. 326)

Bezañ kiriek da varv ub.

- Deud aman, m'ha mam, **houi zo quiriec /** M'ar neus Jeannette riou, n'om beuzet (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 81-82)
- M'ha c'halon a zo glacharet / **Kar deus he** [gg] **maro he hon quèriec** (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 85-86)
- **M'ar wouiffen he ven m'he quiriec** (deus maro yvonna ar yudec) / M'ha offern he mey poan ho laret (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Iudic* / gw. 79-80)
- Dezi, **hou daou, he woaïnc quiriec /** Gant ar guériou fauz, laret d'he pried (Ds. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / gw. 59-60)

Tremen ar rest eus e vuhez

- Er chouant he chommo, ho map fidel / **D'ha tremen he vuez ac'han mervel** (Ds. 1 Saint-Prix / *An Traonvillin* / gw. 95-96)
- Retorn he r'hin d'am broïs, p'ha vo graët m'ha béas / Entré chapel ar Foll Coat, ha chapel ha truez / **He achu macharid Lorantz ar rest deus he buez** (Ds. 1 Saint-Prix / *Macharid Lorantz* / gw. 49-51)
- Abenn m'ha he woa fin d'an office / Macharid ha voa graët he sacrifice / **Quimiada he ress énau, deus he tud quer / Hent Lannuon, querquent he quemer** (Ds. 1 Saint-Prix / *Macharid Keramoal* / gw. 55-58)
- Ar priñs hag e vab a chomas / Ma ejont o-daou asambles / **Da dremen ar rest 'o buhez /** D'ar plas ma oa Jenovefa / D'ober pinijenn ar vrasañ (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Familh Konan, p. 112)

Goulenn petore torfed ‘zo bet graet

- Ma mam paeron din leveret / **Petare torfet en deus gret** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 288)
- Ma bugel paour din leveret / **Petare torfet en deus gret ?** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 289)
- **Petra ann torfet hen euz gret** / M’eo komt ar Chapel prisoniet ? (*Komt ar Chapel* / *GBI.1*, p. 456)
- M'ha mam baéron, d'hin m'he leret / **Petoré torfet he deus hi graèt** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 43-44)

Hag ar respont d’ar goulenn-mañ o tont diouzhtu war-lerc’h peurliesañ

- **Torfet a-walc’h hen euz gret** / Paj ar roue gant-han lazet (*Komt ar Chapel* / *GBI.1*, p. 456)
- **Torfet awoualch he deveus graet** / Ur merc'h bihan he deus gannet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 45-46)

Meritañ e varn / he barn

- Breman, **m’he a vo déved / Hac, en mirit erfad** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / gw. 22-23)
- **Pa en mirit, hi vo barned** / C’hwi va plac’hik kez pelleet (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 286)

Bezañ bet e-pad ur bloavezh e ti ub.

- Pa oann bet **ur bloaz en ti ma zad** / Me na ioullenn pelloc’h labourad (*Olier Hamon* / *GBI.2*, p. 292)
- Alliedic ar mad, m'ha merc'hic coant / Red ha vo **monnet ur bloa d'ar Stanq** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 21-22)
- M'ar vigé beo, nep em ganas / Evelt m'ha eo beo, nep em magas / **M'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq** (Ds. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / gw. 25-27)
- ❖ P’ha nevoa tremenet **ur bloaz énau** (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 32)

An alc’hwez

- **Dalet**, Jannedig, **ann alc’houez** / Roït d’ehan gwerz un tok-newez (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)
- **Daâlet**, ma mâtez, **ma alc’hoës** / Ac éet-c’hui da guerc’hat lincellio (*Bèlek Mauguen*n / Ds. 45 Levraoueg Kemper / Dastumadenn Luzel)

- **Chete me mam hou alhéieu /** Groeig el ma karéet get hou treu (*En Owtrou Kont* / Iwan an Diberder / *Chansons traditionnelles du pays vannetais*, t.2, p. 656)
- Penamet honnont, groeg ‘nn Dantec / **‘Deuz ann alc’houeou d’in roët / ‘Deuz roët d’in ann alc’houeou** (*Kroaz aour Plouaret* / *GBI.1*, p. 446)
- **An norrejou ha digorre hep den, n'ac allchouéiou /** Ac ar cleyer ha branle, n'he woa christen woar dro (Ds. 1 Saint-Prix / *Macharid Lorantz* / gw. 43-44)

❖ Hag eñ o welet neuze unan ha na anaveze ket o tont eus ar sakristiri, hag **un alc’hwez gantañ en e zorn** (*Linsel ar re varv* / *Kontadennoù ar bobl*, t. 4, p. 73)

Kannañ (cheñch) al liñselioù / ar roched

- Ha merc'h hon tad a zo lornet / D'hen guelet he renquan monnet / **Evit chanç dezan ur rochet /** Meur ha miz so, neo quet chanchet (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 51-54)
- M'he chommo aman d'ha mervel / Hen ho quichen m'ha taddic quez / P'ha p'ho ézom, houi em galvo / **Ac ho rochet m'he he canno** (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / gw. 71-74)
- Piou ‘**ganno m’linsellio** d’in-me (*Mari Derrienig* / *GBI.2*, p. 158)
- Pera ébars an ty zo choarveset / M’ha clevan he gwouèla ar merket / **Caeran nissel moan, ha woa er coué /** A zo ed gant an dour diouté (Ds. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / gw. 53-56)

Merkañ un orin sokial disheñvel

- An itroun he woa present, ha laras promptamant / N’ha gredfen quet he heffé, gant mab ur paysant / He tad a zo den chentil, ha m’he zo itron / **M’ha merch a zo demesel ha condition** (Ds. 1 Saint-Prix / *Margodic* / gw. 13-16)
- Pennerezic gloriussoc’h / Comz a rayo an dud a han’oc’h / **Rèus ar map a Luzuron / Ac eon den gentil ha baron** (*Pen-herez Keranglaz* / Itron de Saint-Prix / *Ds. 987 J. Ollivier*, p. 225)
- Ha p’ha vey den gentil ha baron / **M’he zo pennèrès, ha merch itroun** (*Pen-herez Keranglaz* / Itron de Saint-Prix / *Ds. 987 J. Ollivier*, p. 225)
- Ann dra-ze na ve ket gret mad / Perc’henn pemp mill skoed a leve / Mab ur païsant a defe (*Penheres Crec’hgoure* / *GBI. 1*, p. 438)

Ar gwin hag ar merc’hed

- **Carout he ra, ar gwuin, ac ar merchet /** Mui, d’ha pep den honest, n’eo dléet (Ds. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / gw. 19-20)
- **Karout ‘ra ‘r merc’hed hag ar gwinn /** A den, peurvuia, da wall-finn (*Markis ar C’hleand* / *GBI.2*, p. 236)

- M’he meus alliès dac’hu laret / **Dilésel ar guin ac ar merchet** (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 159-160)
- **Délésel ar merchet ac ar gwin /** Peurvian, he tennainc d’ha goall fin (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 161-162)
- Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo […] / **Nemeït diwoar gwin hag ar merc’het** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 1-4)
- Bed hing pell ho daou mignonet / **Nemet diwoar ar gwin ac ar merc’het** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 119-120)
- M’ha pried p’ha velas quementzé / Ha commenças ivé chanç ha buez / Ha **nom roas d’evo bannac’hou** / Ha **d’ha heuil ive ar merchéjou** (Ds. 2 Saint-Prix / *Grec’h Prison Guenet* / gw. 45-48)

An teir gwalenn : brezel, kernez ha bosenn

- Troit diwarnomp **an teir walenn / Brezel, kernez hag ar vosenn** (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 161)
- **Hag er gernes, gwen vel an erc’h /** War geïn eun eïes deu warlerc’h / **Er brezel gwal, er brezel ter /** A deu warlec’h gant an erer / Gant er bleïdi gant er brini / Zo klask kat kig tud da dibri / **Ar vossen zu, ar vossen wen /** A deu warlec’h en eur c’har prenn (*Groac’h Aës* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 158)

Skrivañ a rae Jul Gros kement-mañ diwar-benn ar ger « bosenn » : *An teir gwalenn a gastiz : ar brezel, ar gernez hag ar vosenn / Les trois fléaux de punition : la guerre, la famine et la peste*[182].

5.3 Gerioù o tont meur a wezh

Adieu

- **Adieu**, m'ha mam, **adieu**, m'ha tad (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 17)
- **Adieu** éta m'ha choar anna / **Adieu** ivé m'ha choar francèsa (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 19-20)

Mallozh

- **Mallos** d’an de, mallos d’an nos / D’an douar a d’an ~~oabl~~ eñ **mallos /** A dreist oll **mallos** d’ar môr (*An den koz dall* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 208)

[182] Jul GROS, *Le trésor du breton parlé. Dictionnaire breton-français des expressions figurées*, p. 55.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l’étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

5.4 Klichedoù / pozioù o tont meur a wezh er memes gwerz

N'eo ket ral an doare-se da ober er gwerzioù pobl hengounel. Kemmoù bihan a verzer etre ar gwerzennoù-se an aliesañ.

- Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo […] / **Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het** & Bed hing pell ho daou mignonet / **Nemet diwoar ar gwin ac ar merc'het** (Ds. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / gw. 1-4 & 119-120)
- **Ma** maeronez **din leveret** & **Ma** mam paeron **din leveret** & **Ma** bugel paour **din leveret** (div wezh) (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 286-291)
- Bep gir outan he levere / **Oc'h an douar en em stoue** & Ar minorez vel ma klevas / **Var an douar e nem dollas** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 286)
- **Ouman zo dime kalonad** / Kouls a beurs mam ag a beurs tad & **Ouman a zo din kalonad** / Krouget ma mam lorned ma zad (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 288)
- Ma mamm chomet intañvez / **He devoa kalonad** & Deus ar beure pas aven / **Me mije kalonad** (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 86)
- **Evit kass dezan ur rochet / Seiz mis zo neo-ket chenchet** & [Ho bugelik] **Zo deud da digass dac'h r' rochet / Seiz mis zo hini n'ho heus chenchet** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 288-289)
- **Lest da zonet d'ar ger ma mam** / Evit-hi me ha iell en tân & Ne meus ket ezom a mirer / […] / **Nemet ma mam da zont d'ar ger** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 286-287)
- Ma mam paeron **din leveret / Petare torfet en deus gret** & Ma bugel paour **din leveret / Petare torfet en deus gret ?** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 94*, p. 289)
- **Ma mamik paour mar em c'heret** / En bord al lan dime vo savet & **Ma mamik paour mar em c'heret** / C'hant c'hann diriou ganen chomfet (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin niv. 10*, p. 146)

5.5 Gerioù koublet / *« Locutions binaires »*

E-touesk ar perzhioù a gaver er gwerzioù (kement hag er c'hanaouennoù hengounel hag ar c'hanaouennoù war follennoù-distag a c'haller resisaat) ez eus unan all o tont eus ar brezhoneg komzet : an troiennoù o tiskouez geriennoù koublet (*locutions binaires*). Menegiñ a ra Daniel Giraudon ar fed-mañ :

> *La composition traditionnelle est le réceptacle des stéréotypes divers et des formules passe-partout. Le cliché peut être limité à un mot, à une expression, comme il peut tout aussi bien remplir un vers*

entier. On le retrouve quelquefois dans la feuille volante. Parmi des exemples nombreux, citons : des locutions binaires du type : noz ha deiz (nuit et jour), bian ha bras (petits et grands), pinvik ha paour (riches et pauvres), ganet ha maget (né et élevé), dimezet hag eureujet (fiancé et marié)[183].

Adkavet e vez ar fed-mañ er pezhioù-c'hoari hengounel ivez hag ul lodenn anezhe, alies kenañ, e penn-kentañ ar c'hanaouennoù hengounel, pa vez pedet an dud – « **kozh ha yaouank** » pe « **bihan ha bras** » - gant ar c'haner da selaou e ganaouenn, ha da dedostaat.

Dimezet hag eureujet

- Pa oant **dimet hag eureujet /** Hi poent da vonet da gousket (*Ar vinorezik* / *GBI. 1*, p. 110)

❖ Kement a reas o plijout dezhi, **ma voent dimezet ha euredet** a-benn ur bloaz (*Daou vab ar pesketaer* / Luzel / *Kontadennoù ar bobl*, t. 4, p. 49)[184]

An dañs(où) hag an ebat(où) / Ar c'hoarzh hag an ebatoù

- **Neuzen me zañse ebate /** A gemere plijadur (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 87)
- P'ha arruas ar liser gant hi **/ He woa** hen ur cambr' **ho ébatti / He woa ho dansal** ébars ur chambr' / Gant nombr' bras ha tud chentil yauanc (Ds. 2 Saint-Prix / *Testamant marquis a guerrant* / gw 11-14)

❖ **Ar choars, an ébad** ha commenças énan (Ds. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 208).

Ma zad ma mamm

- **M'ha tad, m'ha mam**, m'ar em c'héret / D'ar marradec, n'am guesset quet (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 5-6)
- Adieu**, m'ha mam**, adieu**, m'ha tad /** Biquen n'ho quel m'ha daoulagat (Ds. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 17)
- O doué, consolet **m'ha mam, m'ha tad /** Birviquen n'ho guel m'ha daoulagat (Ds. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / gw. 84)
- **M'ha tad, ha m'ha man** dim he leret / Péra eo an drous emeus clevet (Ds. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / gw. 71-72)

Studiet eo bet ar poent-se gant Nelly Blanchard, ha diwar ar 350 pajenn a gont testenn Herve Burel[185] he deus gallet kavet tro da 200 skouer a c'herioù koublet (« *doublets synonymiques* ») savet evel-se : « *[…] 200 expressions extraites du texte, des doublets*

[183] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p. 104.

[184] Embannadur Al Liamm.

[185] Herve BUREL, *Histor eur famill eus Breïs-Izel (Troet ha kinniget gant Nelly Blanchard),* CRBC-Skol Vreizh, 2011, 615 p.

synonymiques ou expressions apparentées mettant en pendant deux éléments rapprochés par l'auteur, deux éléments comme posés en regard sur les plateaux d'une balance »[186].

6 - Distagadur & morfologiezh

Reolennoù distagadur a zo e brezhoneg komzet e-keñver ar pouez-mouezh kement ha hirder ha berrder silabennoù 'zo pa en em gavont dindan an taol-mouezh : el lodenn vrasañ eus ar brezhonegva (ar pezh a reer KLT anezhi alies) en em gav an taol-mouezh war eil silabenn diwezhañ ar gerioù liessilabennek al liesañ, hag e vez distaget berr ar vogalennoù pa en em gavont dirak ur gensonenn divouezh, pe ur strollad kensonennoù[187].

Na vez ket doujet d'ar reolennoù-se ken pa vezer o kanañ, ha plegañ da don ar ganaouenn a ranko an distagadur ober. Lakaet e oa bet ar fed-se war-wel gant Lukian Kergoat, studiet pizh gantañ kanaouennoù dastumet gant Lanig an Noac'h e korn-bro ar Porzhe, e Kernev-Izel[188]. Dilec'hiañ a ra an taol-mouezh e gerioù 'zo :

> *War an eizh pouez-mouezh a zo er stumm komzet, pemp a zo bet cheñchet plas dezho er stumm kanet hag ur pouez-mouezh etre-daou ouzhpenn a zo deuet.*

Studiet gant Lukian Kergoat c'hoazh, hirder ha berrder ar vogalennoù hag ar c'hensonennoù pa en em gavent dindan an taol-mouezh hag ar pezh e teu splann war-wel en e studiadenn e vez torret al lezenn aze ivez :

> *E vefe hir ar vogalenn en eil silabenn melen [meˈlːɛn] pe mintin [minˈtiːn] n'eo ket un dra souezhus holl peogwir eo bet diblaset ar pouez-mouez […]. Souezhusoc'h avat hag enep a-grenn da reolenn distagadur ar yezh plaen eo gwelet un a hir dirak p e stumm distaget [ˈlaːpusiɟ] er ger labousig (gant ur p er ganaouenn evel e meur a lec'h a Gerne). Ur gensonenn hir eo p ; ret e vije bet kaout ur vogalenn verr dirazi dindan ar pouez-mouezh*[189].

Lakaat an taol-mouezh da zilerc'hiañ er gerioù kement hag hirder ar silabennoù da vezañ disheñvel diouzh ar brezhoneg komzet a c'hall lakaat pozioù ar c'hanaouennoù da vezañ ken diaes da gompren evit ar selaouerien ha brezhoneg komzet ur gwenead evit ur paotr a Vro-Dreger, da skouer.

Daoust d'ar fedoù studiet gant Lukian Kergoat bezañ gwir, eveljust, e soñj dimp e vez disheñvel ar fedoù-mañ a laka an distagadur da gemm eus ur c'haner d'egile, hag eus ur ganaouenn d'eben (diouzh an tonioù a vez implijet), ha dreist-holl er gwerzioù a vez kanet evit reiñ da intent da gentañ penn. Ur ganerez evel an Itron Bertrand, da skouer, a chom tost mat ouzh reolennoù ar brezhoneg komzet pa gan he gwerzioù :

---

[186] Nelly BLANCHARD, « Les doublets synonymiques chez Hervé Burel (1905) ou comment casser l'entre-soi », *La Bretagne linguistique*, niv. 17, p. 162.

[187] Jean-Claude LE RUYET, *Kelenn ar brezhoneg. Komz, liamm ha norm*, Tezenn doktorelezh, Kevrenn ar brezhoneg hag ar c'heltieg, Skol-Veur Roazhon 2, 2009, p. 113-217.

[188] Lukian KERGOAT, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, niv. 3, p. 44.

[189] *Ibid*.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[…] Mme Bertrand dit les textes : la diction est extrêmement claire, les phonèmes sont ceux de la langue parlée (sans déformation due au chant), les accents toniques rythment les phrases avec le plus grand naturel […] le débit est le plus souvent assez proche de celui de la parole. Le chant est véritablement narratif[190].

Gwelet eo bet eo kalz brasoc'h an dalvoudegezh a vez roet d'ar pozioù er gwerzioù. Meur a wezh (abadennoù skingomz, pennadoù-skrid,…) en deus graet Yann-Fañch Kemener meneg eus an avizoù a veze roet dezhañ gant ar re gozh pa veze o kregiñ gant ar c'han, ha dreist-holl eus an hini a alie anezhañ da bouezañ war an distagadur :

Ar ganerien gozh o deus bet desket ma c'hanaouennoù din a lâre dalc'hmat « Distaget mat ho pôjoù ». En gwirionez, ur ganaouenn zo graet evit bout komprenet. Setu perak eo talvoudus distagañ pep ger, pep silabenn[191].

7 - Rannyezhoù ha standard lennegel

Merzout a reer rannvroioù disheñvel er brezhonegva. Pa vez studiet pishoc'h ha taolet muioc'h a evezh war fedoù 'zo e teu diaesoc'h da vevenniñ tachennadoù rannyezhel ar brezhonegva en un doare resis :

[…] les variantes locales de la langue d'oïl jusqu'au XVIIIe siècle, et jusqu'à ce jour les dialectes régionaux, diffèrent de paroisse à paroisse et, comme le montrent les cartes des dialectologues, les traits phonologiques, morphologiques et lexicologiques se distribuent selon des aires qui ne sont jamais parfaitement superposables et qui ne s'ajustent que très accidentellement aux limites des circonscriptions administratives ou religieuses[192].

7.1. Rannvroioù mirour ha standard lennegel

Ar rannvroioù-se a zo ar gwalarn hag ar gevred eus ar brezhonegva, da lâret eo e klotont tamm pe damm gant ar pezh a vez graet Bro-Leon anezhañ eus un tu ha Bro-Gwened eus un t**u** all. Rannvroioù mirour a vez anezhe dre ma vezont techet da virout stummoù kozh muioc'h ha gwelloc'h eget er rannvroioù all. Ha n'eo ket dre zegouezh e oa bet lakaet al leoneg hag ar gwenedeg pelloc'h da « standard lennegel » ar brezhoneg. Levezon al leoneg war ar vrezhonegerien a zo manet kreñv evel ma tiskouez ar c'hemmesk a vez graet gante eus al leoneg hag eus brezhoneg al Leoniz, hag lakaet e vez alies « *brezhoneg ar Finistère* » (da

[190] Marthe VASSALO, « Madame Bertrand : la maîtrise et la liberté », levrig pladenn *Grands interprètes de Bretagne. Marie-Josèphe Bertrand*, niv. 4, p. 36.
[191] Yann-Fañch KEMENER, « Tammoù rimoù, kontadennoù, fablennoù ha rimadelloù », *Hor Yezh*, niv. 270, Mezheven 2012, p. 6.
[192] Pierre BOURDIEU, *Ce que parler veut dire*, p. 28.

gompren « *brezhoneg Leon* ») da vezañ ar « *brezhoneg mat* », hag ar referañs, gant ul lodenn vras eus ar vrezhonegerien a-vihanik hiziv an deiz c'hoazh.

Deuet e oa al leoneg, o klotañ tamm pe damm gant harzoù ha rannyezh Bro-Leon (evit fedoù yezhoniel 'zo da vihanañ atav), da dalvezout da referañs lennegel er c'hantvedoù tremenet 'ta (al lodenn vrasañ eus an oberennoù relijiel skrivet en XVIII^{vet} hag en XIX^{vet} kantved, a c'haller lenn enne, war ar bajenn a ginnige an oberennoù-mañ, e oant bet « *laqueat e brezounec Leoun* »).

7.1.2. « Z leonek »

E-touesk perzhioù arouezusañ al leoneg e verzher unan a zo brudetoc'h eget ar reoù-all marteze a zo ar pezh a vez graet **« z blot »** anezhañ ivez. Roudoù 'zo eus ar « z leonek », pe « z blot-se », o tont eus emdroadur an dh [ð] henvrezhonek, e geriennoù 'zo er gwerzioù (derc'hel e vez ar « z blot-se » da vezañ implijet er yezh komzet pemdeziek en diavaez eus ar gwalarn a-wezhioù ivez : e troioù evel displegadur ar verb « gouzout », da skouer (« ouzon », « ouzout », « n'ouzon ket »,…)[193], pe er ger-choukañ « 'vel ouzout »[194]a zo evel « fosilizet ». Skouerioù niverus a zo en diskrivadurioù an Itron de Saint-Prix eus bezañs ar « z blot » : ar verb <be**z**añ> ; an anv-gwan verb <beu**z**et> ; furmoù eus ar verb « gouzout » displeget, skouerioù eus displegadur an arogenn « da » : <de**z**i>, <de**z**an>, <de**z**e> ; ar gerioù <bemde**z**>, <dei**z**>, <carante**z**>, <gou**s**oug>, <bloa**z**>,…. Ha ken niverus all e vez a rskouerioù a gaver eus ar fed-mañ e kanaouennoù kanerien a-ziavaez a Vro-Leon : kanerien evel ar vreudeur Morvan, da skouer.

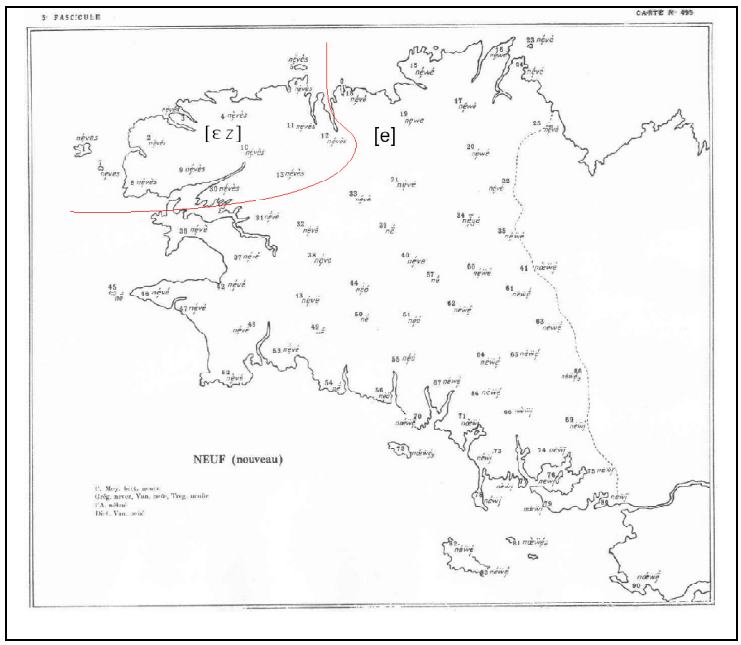

Kartenn niv. 495 an ALBB (nevez / *neuf*)

[193] Implij graet evit reiñ blaz d'o brezhoneg gant ar reoù (hag int brezhonegerien a-vihanik na oant ket troet tamm ebet war lenn ar brezhoneg) hon eus bet tro da glevout ober implij eus kement-se a gredfemp a-walc'h.
[194] Gw. Jul GROS, *Le trésor du breton parlé. Le style populaire. 3e partie*, p. 99.

7.1.3. Henstummoù

Geriennoù all er c'hanaouennoù hengounel a ziskouez bezañ henstummoù, da lâret eo stummoù kozh emdroet er yezh komzet pemdeziek a gaver roud anezhe er c'hanaouennoù hengounel c'hoazh : stummoù ar verboù « dont » ha « mont » a vez kavet er gwerzioù dindan o stummoù hir « donet » ha « monet ». Miret eo bet ar stummoù kozh-mañ er brezhoneg komzet pemdez er gevred eus ar brezhonegva hepken.

Implij eus henstummoù all a zo bet merzet gant Lukian Kergoat en e studiadenn : hini furmoù kozh an araogennoù « eus », « diouzh », « ouzh » emdroet er yezh komzet en ul lodenn brasoc'h-brasañ eus ar brezhonegva, evit reiñ an araogenn « deus » nemetken. E dornskrid an Itron de Saint-Prix, hag int test eus ur gevredigezh a oa ar brezhoneg he yezh pemdeziek, e kaver meur a skouer eus implij an araogenn « dimeus », hag eus an diforc'h a rae ar c'haner etre ar furmoù « ouzh », « eus », ha « diouzh ».

Displegadur ar verb direizh « kaout », daoust dezhañ bezañ nevez a-walc'h er yezh, a vez techet da emdreiñ er yezh komzet pemdeziek ivez, evel da skouer, displegadur an trede gour unan (U3) hag hini an trede gour lies (L3) a vo lakaet da blegañ en ur ober gant un displegadenn nemetken : « neus » a vo klevet an aliesañ. Er gwerzioù 'vat eo manet bev mat implij furmoù kozh ar verb-se : dastumadenn an Itron de Saint-Prix a ziskouez un implij stank a-walc'h eus furmoù hir : « emeus », « ha neveus », « ho peus », « ho deveus », « ha nevoa », « ho devoa »,… Merzout a reer e pezhioù dastumet ganti furmoù emdroet, eeunaet 'ta kement ha furmoù all, tostoc'h d'ur yezh lennegel c'hoazh.

7.1.4. Friadur merket

Emdroadurioù a zo bet er brezhoneg a-hed ar c'hantvedoù, evel dilezel an doare ma veze da friañ dibennoù 'zo (anvioù-verb, derez uhelañ an anvioù-gwan, merk trede gour unan displegadur an araogennoù). Ar pezh a veze arouezet da vare ar c'hrennvrezhoneg gant ar skrivadoù <-aff> ha <-iff>. Dilezet eo bet ar friadur el lodenn vrasañ eus ar brezhoneva, nemet er biz (Treger), daoust d'ar rann-vro-mañ bezañ troet kentoc'h war an neventi. Pa studier dastumadenn an Itron de Saint-Prix e teu war-wel e veze techet ar ganerien da verkañ ar friadur.

Ar ger « itron » a gaver anezhañ skrivet meur a wezh e skridoù an Itron de Saint-Prix dindan he stumm <itroun> : ur stumm a glot gant al leoneg c'hoazh, hag gant an doare ma vez da lakaat ar son « o » da vezañ distaget « ou » er gwalarn dirak « n », « gn » pe « m » pa ne vez ket al Leoniz gwall douget d'ar friadur (o klotañ gant « brezhouneg Bro-Leoun » 'ta).

7.1.5. C'hwezhadur an [s] deroù-ger

Un emdroadur eus an [s] deroù-ger o vont da [h] a oa bet dioutañ er yezhoù predenek abaoe ar VI^{vet} kantved (haleg, holen, hun,…). E geriennoù 'zo eo manet an [s] orin (seizh, sunañ,…) hag ar ger diskouezañ « se » a vez kavet anezhañ dindan daou stumm hervez al lec'hioù : distaget [se] ha (pe) [he]. Lakaet en deus Lukian Kergoat war-wel ne oa ket bet

graet implij eus ar furmoù emdroet « ahe », « neuhe » nag eus an hini « martehe » biskoazh er c'hanaouennoù o devoa talvet dezhañ da zanvez studi. An tri ger-mañ a vez kavet meneget meur a wezh e dastumadenn an Itron de Saint-Prix ivez, ha n'eus skouer ebet enni kennebeut eus roud eus an emdroadur rannyezhel-se a oa dioutañ en XIX^{vet} kantved e Kerne-Uhel hag e Treger : <aze>, <neuzé>, <neuse>, <matésé>, <martrésé> ha <martrezé> (gant ar gensonenn epentetek « r ») a gaver diskrivet gant an Itron de Saint-Prix nemetken :

> *Aet eo ar rannig diskouezañ –se da –he e rannyezh ar vro [rannvro ar Porzhe] goude tra (an dra-he) ha re (ar re-he) hag e kenaozadur un nebeut gerioù : martrehe (evit marteze), neuhe (evit neuze), ahe (evit aze). Morse avat ne vez klevet an distagadur rannyezhel-mañ war muzelloù ar ganerien. Ar stumm bet degemeret evel lennegel, evitañ da vezañ ouzhpenn leonek, an hini a drec'h bep taol ha n'eo ket hini ar rannvro, hag eñ ken kozh all marteze*[195].

7.1.6. « Ez eus »

Ur stumm all a glot mat a-walc'h gant ar standard lennegel a zo al leoneg anezhañ eo displegadur ar verb *bezañ* evit an trede gour unan en amzer a-vremañ (klotañ ra ar furm-se gant un takad eus gwalarn ar vro nemetken ha gant un takad bihan all eus ar gevred a gaver ar furm « ec'h eus » ennañ). E dastumadenn an Itron de Saint-Prix e verzer skouerioù eus ar furm-se meur a wezh : e 5 kanaouenn hag er gontadenn :
Dre en hi, **a heus** ur sayen (**Cloarec Lambaul /** gw. 49) ; **bezan he heus** (**Youen Camus /** gw. 6) ; hen hon gampr' **he heus** goulou (**Ar menec'h ru /** gw. 30) ; **bezan eus** ur cleve noaz dindan pen ho [L3] quele (**Ar marc'hadour yauanc /** gw. 15) ; **ha heus** caoniou (**Rosmelson /** gw. 51).

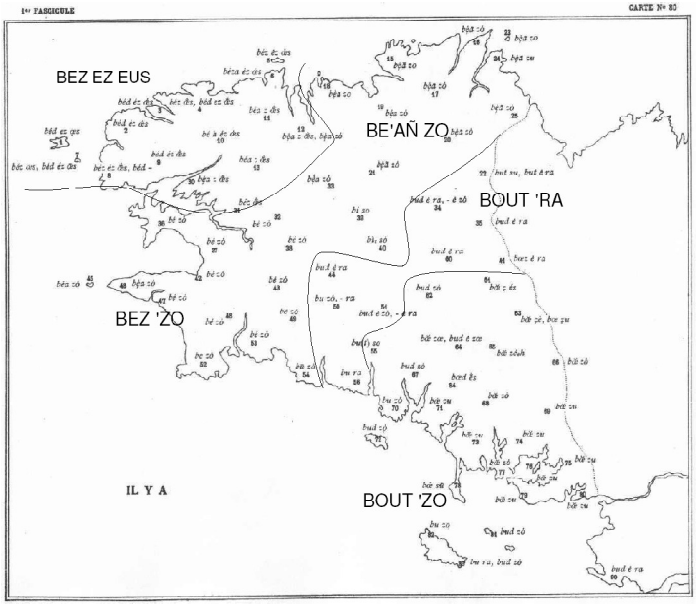

Kartenn niv. 80 an ALBB

(bez ez eus / *il y a*)

[195] Lukian KERGOAT, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, niv. 3, p. 47.

Dastumet he devoa an Itron de Saint-Prix danvez he dastumadenn etre korn-bro Kallag ha Sant-Servez diouzh un tu hag hini Plouyann ha Montroulez diouzh un tu all. Daoust ma vez merzet un emdroadur eus ar furm « ez eus » en he c'hanaouennoù d'ar mare-se c'hoazh e weler levezon ar brezhoneg lennegel war pozioù he c'hanerien evelkent. Derc'hel ray emdroadur « ez eus » da c'honit tachenn en XX^{vet} kantved, kement ha ken bihan ma eo deuet da c'henel ur furm nevez er stumm-nac'h : « zo ket » (hep ma vefe an dra-se ur reolenn a c'haller notenniñ) er biz, en un takad bihan eus ar brezhonegva, tro-dro da Lezardrev ha da b/Planiel[196].

7.1.7. Ar verb kozh « eme »

Displegadur ar verb kozh-mañ (displeget evel un araogenn) a laka war-wel levezon ar brezhoneg lennegel war hini ar saverien gwerzioù ha war hini ar ganerien a-c'houde : stummoù 'zo e dastumadenn an Itron de Saint-Prix o tiskouez kement-mañ. Hag ur wezh all c'hoazh e kavimp furmoù kozh gant furmoù emdroet asambles : <emey> gant <emesy> ; <emean> gant <emesan> hag <emedy>, …

7.1.8. Krennañ

Unan eus perzhioù pennañ « rannyezh ar c'hreiz », hini an takad troet war an neventi 'ta a zo krennañ ar gerioù ha lakaat morfemoù 'zo da vont diwar glev : ar rannigoù-verb hag ar rannigoù-nac'h na vezont ket klevet peurliesañ er yezh komzet ken. Geriennoù all, evel an araogennoù da skouer, a vez techet da vezañ krennet ivez er yezh pemdeziek : « e-lec'h » o vont da « 'lec'h », « e-barzh » da « 'barzh » pe da « 'ba' » muioc'h-mui,…). Hep kontañ ar fed nevez a-walc'h a zo dioutañ e Kernev-Izel dreist-holl a zo da lakaat anvioù kadarn hag anvioù gwan 'zo o achuiñ gant al lizherennoù « a » pe « e » da steuziañ e dibenn geriennoù 'zo : « nevez » o vont da « ne' », « bara » da « bar' », « mare » da « mar' ».
Er c'hanaouennoù hengounel e verzer e vez techet ar ganerien, er c'hontrol, da distagañ alies a-walc'h ar gerioù war o hed, ha da ober gant ar rannigoù-verb ivez : dastumadenn an Itron de Saint-Prix a laka war-wel an implij eus ar rannigoù-verb hag eus an enebadur a veze graet etre ar rannigoù « a », « e » ha « o » (daoust dezhe bezañ kemmesket war a hañval), hag eus ar rannig-nac'h. Notenniñ a reomp ivez implij furmoù hir ar verb kaout (« emeus », « ho devoa », « ha nevoa », « ho dévoaing »,…) alies gwezh e-kichen furmoù all o tiskouez un emdroadur bennak (« p'ha moamp », « meump »,…). Merzout a reer ivez furmoù all a vesk « furmoù lennegel » ha « furmoù rannyezhel » (« hor meump », « ho dévoaing »,…).

Lakaet en devoa Lukian Kergoat war-wel an implij eus ar rannigoù-verb gant ar ganerien en e studiadenn. Ar verb « bezañ » avat, a oa disheñvel, ha peurliesañ ne veze ket graet implij eus ur rannig-verb evit ar stumm « zo » :

[196] *GBV*, p. 227.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Evit ar verb «bezañ avat eo ar c'hontrol : peurvuiañ ne vez ket klevet ken an disterañ rannig dirak e stummoù displeget ; ar stumm zo (n'eus rannig ebet dirazañ ez-etimologel) eo rouesoc'h c'hoazh kavout ur rannig dirazañ[197].

Studiet eo bet an anadenn-mañ er skridoù krennvrezhonek gant Paul Widmer hag e verzer ar furm « a so » oc'h en em ledañ ha bezañ implijet muioc'h-mui gant an amzer[198].

An Itron de Saint-Prix, en he diskrivadenn, a verke un implij stank a-walc'h eus ar rannigoù-verb-mañ evit furmoù ar verb bezañ. Talvezout a ra ar pezh a glote gant ar verb *kaout* evit ar verb *bezañ* ivez : furmoù rannyezhel a gaver e-kichen furmoù lennegel (« n'he vied quet » / « he veffet » ; « a vezo » / « vo »).

7.2. Rannvroioù an nevezenti

Rannvroioù ar c'hreiz, a zo troet muioc'h war an neventi, hag eno an hini eo e weler ar yezh oc'h emdreiñ ar muiañ abaoe kantvedoù. Klotont a ra an dachenn-se eus ar brezhonegva gant ar biz hag ar mervent : da lâret eo tamm pe damm gant ar takadoù a vez graet Bro-Dreger ha Bro-Gernev anezhe.

Merkoù rannyezhel rannvro orin ar ganerien a adkaver war brezhoneg ar c'hanaouennoù alies ivez : e dastumadenn an Itron de Saint-Prix e c'haller dispartiañ pezhioù 'zo eus peurrest he dastumadenn dre poentoù rannyezhel resis pa verzer splann merkoù rannyezhel ar ganerien dindan he fluenn ivez. Ha pa selaouer ar vreudeur Morvan pe ar c'hoarezed Goadeg (ha ken gwir all e vefe gant n'eus forzh petore kaner hag eñ brezhoneger o tont eus Breizh-Izel) e verzer splann liv brezhoneg o c'horn-bro dre an distagadur, daoust da furmoù lennegel 'zo bezañ chomet.

Displegadur ar verb « kaout » en eil gour unan (U2), da skouer, a zo arouezus eus un dachenn resis a-walc'h a g/Kerne-Uhel, pa vez distaget « feus ». Ar merk rannyezhel-se a vez adkavet e meur a werz eus an dastumadenn an Itron de Saint-Prix.

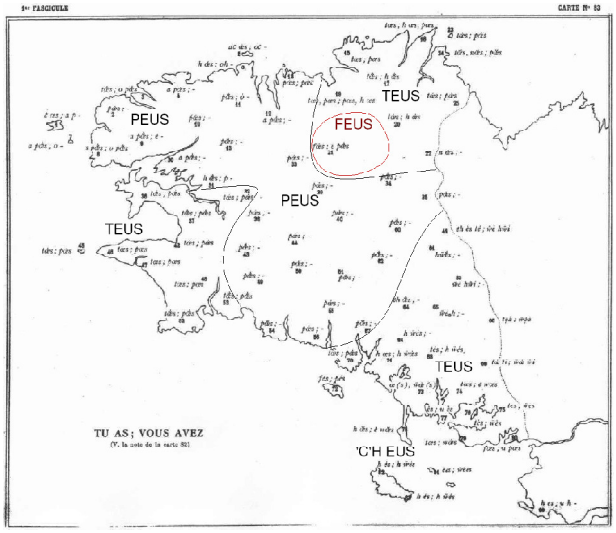

Kartenn niv. 83 an ALBB
(Tu as ; vous avez)

[197] Lukian KERGOAT, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, niv. 3, p. 53.

[198] Paul WIDMER, « A so and so in middle and early modern breton : a quantitative approach », *Hor Yezh*, niv. 270, Mezheven 2012, p. 31-39.

Perzhioù rannyezhel all a gaver merket e skridoù an Itron de Saint-Prix, o tont eus pozioù he c'hanerien :

- perzhioù o tennañ d'ar c'heriadurezh, evel implij geriennoù evel « parrouz », « beure », « pegoulz » a-orin eus Treger. Ar furm « evelt » roet d'an araogenn-mañ a vez testeniekaet e Kerne-Uhel (e kanaouennoù ar c'hoarezed Goadeg, da skouer).
- Perzhioù all o tiskouez un emdroadur, evel, da skouer, kemmesk verboù 'zo : implij pennrann « ra » evit ar verboù « reiñ » hag « ober » ; kemmesk ar verboù « deskiñ » ha « diskouez ».
- Kontammadur diabarzh vogalennoù 'zo (dindan levezon ar vogalenn [i]) evel hini ar verb « deskiñ » o vont da « diskiñ » ; « debriñ » da « dibriñ ».

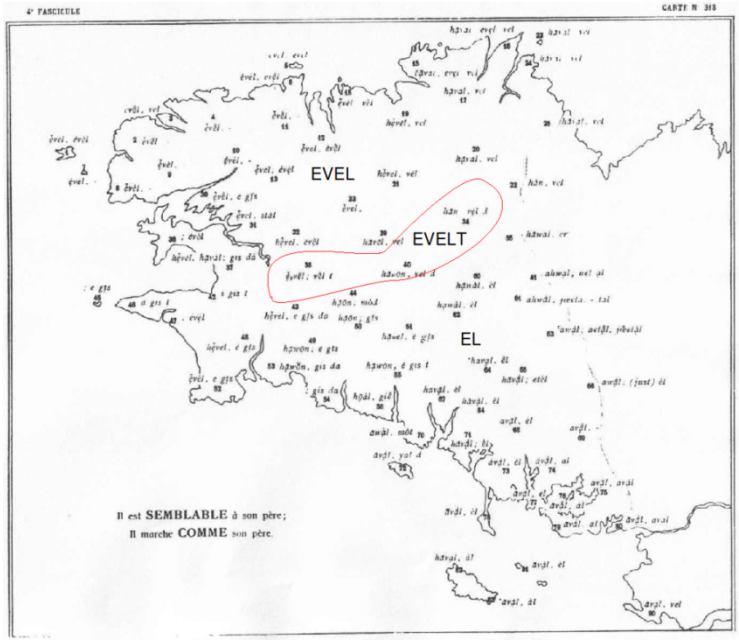

Kartenn niv. 318 an ALBB

(evel / *comme*)

7.2.1. Dibenn anv-verb en « o »

Meur a dibenn anv-verb en « o » a zo en dastumadenn an Itron de Saint-Prix (15 skouer e *Kontadenn Koathaleg Kervinou*, hep kontañ ar skouerioù a gaver e 12 kanaouenn etre an daou dornskrid pennañ : « evo », « scrivo », « diwisquo »,…), da lâret eo, e klot an dibenn-se gant un takad eus ar brezhonegva nemetken (deuet eo an dibenn *-o*-mañ eus emdroadur an henvrezhoneg *-om*, goude bezañ tremenet dre *-off* e krennvrezhoneg ha bezañ bet kollet er brezhoneg modern).

7.2.2. « Kemmadur M / H »

O klotañ gant doare-ober ar Poc'her (gw. rannbennad 4.4. diwar-benn « ar c'hemmadurioù », p. 245).

7.2.3. Staonekadur

Merk ar staonekadur a gaver war dibenn displegadur anvioù-verb meur a wezh e dornskridoù an Itron de Saint-Prix. Digustum eo an doare-se da ober, ar pezh a rofe a-walc'h da grediñ e klaske lakaat he diskrivadur da chom tost ouzh distagadur he c'hanerien. War displegadur an trede gour lies e vez kavet : <woainc>, <ing>, <cléojainc>, <laraincq>,…

Ar pezh a zo arouezus eus yezh ar gwerzioù eo gwelet en ur memes pezh an daou stumm o « vevañ » asambles : ar stumm lennegel e-kichen an hini rannyezhel. Skouerioù e-leizh a zo, hag hini an implij eus ar « z blot » a zo c'hoazh splann hag arouezus eus ar fed-mañ kement hag hini stummoù hir geriennoù all e-kichen o furmoù krennet : pa selaouer ar vreudeur Morvan o kanañ (kemeret e vo skouer ar vreudeur Morvan pa ouvezer, hep douetañs ebet, e oa bet legadet an holl ganaouennoù a ganont a rumm da rumm hag a-c'henoù), e verzher e vez distaget meur a c'her en o stumm hir gante, gerioù na glotont ket tamm ebet ken gant an doare a glevfed anezhe distaget er yezh komzet pemdeziek : displegadur ar verb kozh « eme » evit an trede gour unan, « emezi », distaget [eˈmeːzi] ha n'eo ket [ˈmɛj] ; displegadur an araogenn « da » evit an trede gour unan (U3gg), « dezhi », distaget [ˈdeːzi] e-lec'h [ˈdɛj] ; ar verb « lavarout » distaget en e blaen, ha n'eo ket en e stumm krennet [ˈlaːrət],…

Pa studier ar c'hanaouennoù dastumet gant an Itron de Saint-Prix e verzer splann merkoù rannyezhel ar ganerien dindan he fluenn ivez pa c'haller dispartiañ ar pezhioù dastumet ganti e Treger diouzh ar re dastumet e Kernev-Uhel alies a-walc'h.

Pa studier katekizoù brezhonek e verzher ar memes fed : geriennoù skrivet en o stumm lennegel ha gerienoù all en o stumm emdroet (bezañs ha diouer eus ar « z blot », geriennoù all skrivet en o stumm hir ha berr : « lavaret » ha « laret »,…). Ma vez graet implij eus furmoù rannyezhel (liester en « o ») e verzer ivez furmoù all a glot kentoc'h gant al leoneg, gant ur « standard lennegel » eta : emdroadur ar « w deroù-ger » e « v » (« varlerc'h »).

8 - Kevreadur / Frazennadur

Poentoù 'zo er gwerzioù a ziskouez ur frazennadur disheñvel mat diouzh hini ar brezhoneg pemdeziek.

8.1. Implij an amzer-dremenet strizh

Dilezet a-grenn eo bet er yezh komzet pemdeziek hag e vez graet gant an amzer-dremenet kevrennek en e blas. Er c'hontadennoù hag er c'hanaouennoù hengounel, er c'hontrol, e talc'h an dud d'ober gant an amzer-se a-wezhioù, implijet a-gevret gant an amzer-dremenet amstrizh. Skouerioù e-leizh a zo er gwerzioù, dreist-holl skouerioù eus displegadur an trede gour unan (U3), ha nebeutoc'h eus ar c'hentañ (U1) gour unan hag eus an trede gour lies (L3).

8.2. Pouezañ war ar gour

Pouezañ war ar gour goude ar raganvioù araogennet pe goude displegadur ar verb : an niver a skouerioù a hañval bezañ kalz brasoc'h eget an implij a reer eus an doare-se da ober er vuhez pemdeziek (ha dreist-holl an deiz a hiziv, pa seblant dimp bezañ kollet pe dilezet, da vihanañ atav, an doare-se da bouezañ gant an nevez vrezhonegerien hag an « *terminal speakers* »). Er werz Ar sorcères (Ds. 1 Saint-Prix) e konter 13 skouer eus kement-mañ : din-me ; dimp-ni ; leret-hu ; ho poa-hu. Diwar-benn ar raganv-gour *hu*, e implij hag e emdroadur, e verk Lukian Kergoat kement-mañ : *« Stumm « hu » ar raganv-gour eil gour lies a c'heller lakaat da bouezañ war ar gour goude displegadur ar verb a vez kavet ingal er c'hanaouennoù pa eo ar stumm boutin « c'hwi » a implijer bremañ er yezh pemdeziek*[199] *».*

8.3. Merkañ ar renadenn-dra gant ar raganv-gour

Merkañ ar renadenn-dra gant ar raganv-gour en ur lakaat hemañ a-raok ar verb a oa an doare kozh hengounel da ober. Dilezet eo bet er yezh komzet pemdeziek (nemet e lavarennoù evel « Ho karout a ran », …), ha graet e vez bremañ en ur ober implij eus displegadur an araogenn « a » (ac'hanon, ac'hanout, …). Er c'hanaouennoù hengounel 'vat e verzer splann e vez dalc'het kalz muioc'h gant an doare kozh : e dastumadenn an Itron de Saint-Prix n'eus skouer ebet eus an doare nevez-se er c'hanaouennoù (an niver bihan-bihan a skouerioù eus an implij-se eus ar raganvioù araogennet a zo er gontadenn nemetken) :

> *Rouez eo ar gwechoù ma vez kavet roud eus an doare nevez a zo bremañ er yezh komzet da sevel ur renadenn o verkañ ar gour gant stummoù displeget an araogenn a, ar re-mañ merket un dalvoudegezh dezho eta : « Gwelet a reomp anezhi e-barzh pep asamble » (Mari ar plac'h friant).*[200]

Goulakaat a reer e teufe gant an amzer an emdroadur-mañ eus ar yezh d'ober e blas muioc'h-mui er c'hanaouennoù hengounel.

8.4. Urzh ar mentadoù er gwerzennoù

Ar binvidigezh hag al lies m'eo kevreadur ar frazennoù brezhonek a zo bet lakaet da berzh kentañ ar yezh : « *[…] c'est la syntaxe de la phrase qui permet de mieux définir le génie propre du breton* »[201]. Urzh ar mentadoù a gaver an aliesañ er frazennoù gallek a zo **Sujed + Verb + Renadenn dra** (ar pezh a vez graet **SVO** en galleg 'ta). En brezhoneg eo an urzh **A + e + V (S + O)**[202] a vez implijet an aliesañ (**A** o c'hallout bezañ anv-gwan-verb, adverb, renadenn dra,…), ar pezh a ra Francis Favereau « *structure majoritaire* » anezhañ, pa vez kavet e tro da 55% eus ar frazennoù. Er gwerzioù avat e vez merzet un implij kalz brasoc'h eus ar framm **S + V + O**. Er werz *Ar sorcères* (Ds. 1 Saint-Prix), da skouer, ez eus 24 frazennoù savet diwar an urzh-se war ar 56 gwerzenn a gont ar pezh-se (10 anezhe o kregiñ gant ar raganv-gour « me ») ; *Penanguer* (Ds. 1 Saint-Prix) a gont 21 skouer eus

[199] Lukian KERGOAT, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, niv. 3, p. 47.
[200] *Ibid*., p. 49.
[201] Francis FAVEREAU, *Yezhadur ar brezhoneg a-vremañ*, p. 288.
[202] *Ibid*., p. 290.

frazennoù savet diwar ar framm **SVO** war ar 100 gwerzenn a zo en holl er werz. Merzout a reer, er skouerioù-se, frazennoù zo evel « fosilizet » : « ub. a lavare », « ub. a c'houlenne », ha. a vo savet kazi bewezh diwar ar framm-se. Studiet eo bet ar poent-se gant Yves Le Berre : « *La phrase – ou la proposition principale de la phrase – à sujet initial représente près de 20% du total des accidents recensés*[203] ».

9 - Stil ar gwerzioù[204]

Diskouezhet eo bet eo digustum yezh ar gwerzioù diouzh ar brezhoneg pemdez dre he distagadur, he frazennadur. Ur stil oa roet d'ar c'hanaouennoù gant ar saverien, gant ar varzhed 'ta, a-benn kendrec'hiñ o selaouerien : evit dont a-benn e raent implij eus gerioù digustum, disheñvel eus ar brezhoneg pemdez kement hag eus troiennoù ha teknikoù all a ra ar retorik :

> *La rhétorique serait donc l'ensemble des procédés conscients, sélectionnés dans un code socialement partagé, par lesquels l'auteur gère sa communication et sa relation avec le récepteur*[205].

9.1. Implij stummoù digustum

Ober implij eus stummoù digustum eus ar brezhoneg pemdeziek a oa ur « reolenn » hag un doare d'en em disheñveliñ diouzh homañ a-dra sur : - Kaeroc'h eget flourdilizenn / E oa ar plac'h-mañ, **a dra serten** (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108). Merzet e veze yezh an Iliz evel ar yezh uhel an « *idiome H* ») gant ar bobl, hag ur vammenn a c'herioù nevez ha digustum eo bet geriaoueg an Iliz evit ar saverien gwerzioù ivez, hag int (pa oant bet kloareged) o vezañ bet alies war an hent a gase d'ar velegiezh :

> *Il [ar c'hloareg] avait quelque chose de distingué dans la mine, et parlait une langue savante, émaillée de termes incompris du peuple. Il enchâssait dans ses discours des noms mythologiques, dont les illettrés s'ébahissaient. Il apparaissait à son entourage comme un être prestigieux*[206].

Ur fed all, digustum, lakaet war-wel gant Lukian Kergoat, a denn d'ar yezh lennegel : implij ar stagelloù relativel « pehini » ha « penaos » an hini eo, o tont diwar skouer al latin pe ar galleg. Stank e oa bet implij an doare-se da ober d'ur mare pa vez arouezus eus ar pezh a reer « brezhoneg kador » pa veze referañs lennegel ur mare anezhañ, hini an XVIIIvet kantved, a gaved ennañ ar pezh a vez graet « brezhoneg beleg » anezhañ hag ar « brezhoneg republikan ».

---

[203] Yves LE BERRE, « Rhétorique des gwerziou », *La Bretagne linguistique*, niv. 17, p. 144.
[204] Ne vo ket klasket amañ nemet menegiñ un nebeut fedoù hepken, ha n'eo ket bezañ klok.
[205] *Ibid*., p. 142.
[206] Anatol ar Braz, rakskrid *SBI. 1*, p. XXX.

9.2. Implij ar rannig bihanaat « ig »

Un dra all a blije d'ar saverien kanaouennoù brezhonek ober a oa stagañ al lost-ger bihanaat « -ig » ouzh gerioù 'zo pe ouzh anvioù-bihan (Margodig, Marc'haridig, Janedig,…) : bihan, yaouank, kozh, plac'h merc'h paotr, den, … Pal implij ar morfem-se a oa lakaat ar selaouerien da vezañ techet da gaout santimantoù ha truez evit tudennoù 'zo (plac'hed alies kenañ) a veze danevellet o buhez er gwerzioù : o gwalleurioù kement ha o zorfedoù hervez ar pezhioù.

9.3. Etre « danevell » ha « diviz »

Ur c'hempouez a verker alies a-walc'h er gwerzioù etre ar stil « danevellet » hag an « divizoù », ha niverus ar skouerioù o tiskouez div werzenn danevellet heuliet gant div all savet diwar stumm un diviz (da skouer, 48 gwerzenn war ar 100 a zo er werz *Penanguer* (Ds. 1 Saint-Prix) a zo savet war stil an danevell). An doare-se da ober n'eo ket ur reolenn 'vat : e pezhioù zo, evel an hini *Stanq Bizien* (Ds. 1 Saint-Prix), da skouer, e vez danevellet istor ar penntudenn hogos penn da benn en trede gour unan. Er c'hontrol, ur werz evel hini *Ar sorcères* (Ds. 1 Saint-Prix) a zo un diviz etre ar plac'h yaouank tamallet o respont d'he barner (sañset, rak e gwirionez e hañval ar pezh-mañ bezañ kentoc'h un danevell hir kontet er c'hentañ gour unan).

10. Yezh ar gwerzioù : klozadur

Ober a ra Lukian Kergoat ha Yann-fañch Kemener (dre o zestenioù bevet gante en o bugaleaj er bloavezhioù 50 ha 60)[207] meneg eus talvoudegezh al lennegezh dre gomz dre he implij e kelennadurezh ha deskadurezh ar vugale e Breizh.

Meneget en devoa graet Louis-Jean Calvet fedoù hañval e Broioù Afrika, kevredigezhioù o vevañ hep ar skriv hag o kelenn dre ar c'homz a-viskoazh :

> *Les virelangues (j'utilise ici un néologisme, virelangue (exercices labiaux), pour désigner ce qu'on appelle en anglais tongue-twister, en allemand zugenbrecher, en espagnol trabalengua, etc., et que curieusement la langue française ne nomme pas) sont, avec d'autres exercices oraux, au centre de l'enseignement de la langue dans les sociétés de tradition orale*[208].

Yezh ar gwerzioù a ziskouez bezañ ur « c'hemmesk » eus stummoù lennegel hag eus stummoù all, rannyezhel (ur yezh a ra Lukian Kergoat yezh « *hybride* » anezhi). Tostoc'h e vezer ouzh yezh ar sarmonioù marteze e meur a geñver : dilezel a rae an aotroù person e vrezhoneg pemdeziek evit ur brezhoneg all, tonius, pa bigne en e gador sarmon (ar pezh a

[207] Lukian KERGOAT, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, niv. 3, p. 54-55 & Yann-Fañch KEMENER, « Da bep hini e damm lodenn : tammoù rimoù, kontadennoù, fablennoù ha rimadelloù a bep seurt », *Hor Yezh*, niv. 270, 2012, p. 5-11.

[208] Louis-Jean CALVET, La tradition orale, PUR, p. 10.

c'haller gwelet gant an niver bihan a veleien barrek da brezeg ha da lavarout an oferenn en brezhoneg hiziv an deiz c'hoazh).

« **N'eo ket yezh ar pemdez eo a gaver er sonioù hag er gwerzioù, yezh ar sul ne lavaran ket** »[209].

[209] Lukian KERGOAT, Klask, niv. 3, p. 54.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

EIL RANN

AN DASTUMERIEN HAG AN ITRON DE SAINT-PRIX

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

I - Dastumerien al lennegezh pobl

1 - En Europa

Adalek tro eil hanterenn an XVIII[vet] kantved, an hini eo, e voe roet lañs d'ar c'hiz da zastum ar c'hanaouennoù pobl hengounel, ar c'hontadennoù hag ar mojennoù e-touez ar pobloù en Europa a-bezh, un danvez a zeuas da vezañ anvet « lennegezh dre gomz » gant George Sand un tamm pelloc'h, e *Légendes rustiques*[210] e 1858. Embannadur « Barzhonegoù Ossian », gant James Macpherson[211](1736-1796), e Breizh-Veur, e 1765 a oa e-kreiz al lusk nevez-se, kaset war-raok, dreist-holl, gant ar romantelerien, o tilezel al lennegezh latin ha gresianek, ul lennegezh staget ouzh ar c'hantved kent, a veze graet « *le siècle des Lumières* » anezhañ en galleg.

> *Le romantisme a bouleversé l'Europe. Les lettrés vont se détourner des Grecs et des Latins ainsi que des auteurs classiques. Ils découvrent l'existence de littératures populaires, où mûs par le goût de ce qu'ils appellent alors les « antiquités celtiques », ils vont rechercher des traces des civilisations anciennes. Et de fouiller dans l'espoir de mettre à jour des pierres qui, débarassées de leur gangue de terre impure, brilleront d'un éclat pur et sans pareil*[212].

Broudet gant ar gouarnamantoù lies gwezh, e oa diwar abegoù politikel e klaskent lakaat war-wel ul lennegezh vroadel a vije bet ur skeudenn feal eus doareoù soñjal ha menoioù ar pobloù hag an hendadoù :

> *Le XIXe siècle est dans toute l'Europe, le temps des nationalités. Ce mouvement prend appui sur l'existence en Europe de groupements linguistiques, ethniques, historiques, de nature et d'origine dissemblables qui se conçoivent comme des nations et de l'éveil du sentiment d'appartenance à ces nationalités*[213].

Dispac'h Bras Bro-C'hall a voe bras e levezon war al lusk nevez-se ivez :

> *La Révolution française fut une des sources du mouvement [des nationalités] par l'influence de ses idées tel le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, prolongement de la liberté individuelle et de la souveraineté nationale, mais aussi négation de la légitimité. Dans l'Europe de l'Ancien Régime, les*

---

[210] Rakskrid *Légendes rustiques*, p. 10. : « Le paysan est donc, si l'on peut ainsi dire, le seul historien qui nous reste des temps anté-historiques […] Honneur et profit intellectuel à qui se consacrerait à la recherche de ces traditions merveilleuses […] qui jetteraient peut-être de grandes lueurs sur la nuit profonde des âges primitifs […] on ne saurait trop avertir le faiseur de recherches, que les versions d'une même légende sont innombrables, et que chaque clocher, chaque famille, chaque chaumière a la sienne. C'est le propre de la littérature orale que cette diversité ».

[211] Goude bezañ embannet e 1760, *Fragments of Ancient Poetry Collected in the Highlands of Scotland and Translated from the Gaelic of Erse Language*, e embannas James Macpherson al lodenn gentañ eus barzhonegoù Ossian e miz Kerzu 1761, dindan an titl a *Fingal : An Ancient Epic Poem in Six Books ; Together with Several other Poems by Ossian, son of Fingal*, hag an eil lodenn e miz Meurzh 1763 : *Temora : An Ancient Epic Poem in Eight Books ; Together with Several other Poems by Ossian, son of Finga*l.

[212] Gwennole LE MENN, *Histoire du théatre populaire breton* XVe-XIXe, p. 7.

[213] Didier BÉCAM & Laurence BERTHOU-BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, p. 15.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

ambitions des souverains étaient au point de départ des conflits. L'exemple de la nation française tenant tête à l'Europe, témoigne que des peuples amenés à vivre ensemble par la volonté de tel ou tel souverain peuvent ne pas rester indéfiniment associés[214].

E-touez ar re vrudetañ eus an diaraogerien e c'haller menegiñ :

- **Johann Gottfried von Herder** (1744-1803) :

  Embann a reas Herder al levrenn gentañ eus e *Volkslieder* e 1778, hag an eil e 1779. Pal Herder, gant an oberenn-se, a oa lakaat war-wel skouerioù eus spered broadel pobloù Europa dre o c'hanaouennoù. Dre se e kinnigas, en tu all d'an 40 a ganaouenn o tont eus Bro-Alamagn, kanaouennoù all, troet gantañ e-unan, diwar ouzhpenn dek yezh : kanaouennoù eus Bro-Saoz ha Bro-Skos ; kanaouennoù all troet diwar ar galleg, an italianeg pe an espagnoleg ; pe c'hoazh, pezhioù o tont eus ar Skandinavi…

  Dès 1767, le philosophe Herder conscient du nouvel enjeu culturel, proclamait dans les Fragments sur la littérature allemande, que la poésie vraie est celle qui puise dans le fonds populaire et national, que les chants populaires sont "les archives des peuples"[215].

- **Ar vreudeur Grimm** e Bro Alamagn

  Brudet e voe Jakob Grimm (1785-1863) hag e vreur Wilhelm (1786-1859) evit an oberenn *Kinder-und Hausmärchen*, troet e ouzhpenn kant yezh. Daoust d'ar c'hontadennoù-se bezañ bet kempennet evit an embann gante, e chom talvoudus bras labour an daou vreur, hag anat eo al levezon o devoa-int gallet bezañ war tud evel Kervarker pe Luzel, e Breizh, da skouer (Al lizhiri eskemmet gant Jakob Grimm ha Kervarker a ziskouez e oant chomet en darempred e-pad o buhez. Hag unan eus al lizhiri-se, adkavet e maner Keransquer gant Donatien Laurent[216], a ro da c'hoût e rae Kervarker « *Mon cher et illustre maître* » eus Jakob Grimm).

  *Même s'ils font référence à des conteurs comme Dorothéa Viehmann, une paysanne d'un petit village des environs de Cassel [*e-lec'h ma oant bet o vevañ e-pad bloavezhioù*], les frères Grimm n'ont pas entrepris de véritable enquête de terrain et les contes publiés témoignent d'un énorme travail de remise en forme stylistique. Leur grand mérite est d'avoir eu conscience de l'organisation narrative des contes et de les avoir élevés au rang d'objets légitimes d'études scientifiques*[217].

  Graet o devoa an daou vreur Grimm un dastumadenn a ganaouennoù hengounel etre 1812 ha 1815. An dastumadenn-se avat, na vo ket embannet nemet e 1985 hag e 1986, evit lidañ deiz ha bloaz o ganedigezh[218].

[214] Didier BÉCAM & Laurence BERTHOU-BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, L. 1, p. 15.
[215] Joseph RIO, « Quand vint le temps du chant populaire… et poétique ! », *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener*, p. 23.
[216] Donatien LAURENT, *ASBB*, p. 323.
[217] Donatien LAURENT, Fañch POSTIC, Pierre PRAT, *Les passeurs de mémoire*, p. 6.
[218] Waltraud LINDER-BEROUD, « Le début des collectes en Allemagne », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 63.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Kemer perzh o devoa graet en dastumadenn vras a oa bet kaset war-raok gant Achim von Arnim ha Clemens Bretano (ouzhpenn 5000 kanaouenn dastumet) pa oa an daou den-mañ o klask sevel oc'h oberenn an *Wunderhorn*[219].

- **Walter Scott** (1771-1832) e Breizh-Veur : barzh ha skrivagner e oa bet Walter Scott. Daoust dezhañ bezañ genidik a Vro-Skos, eus Edimbourg, en devoa skrivet e holl oberennoù e saozneg nemetken. Brudet eo dreist-holl evit e romantoù istorel (*Ivanhoé*, *Kenilworth*…). Koulskoude eo dre ul labour dastum e oa deut da vezañ anavezet, e 1802, pa oa bet embannet *The Minstrelsy oft he Scottish Border*, kanaouennoù hengounel kanet e kreisteiz Bro-Skos.
- **Elias Lönnrot** (1802-1884) e Bro Finland : e 1835, un nebeud bloavezhioù a-raok ar *Barzaz-Breiz* 'ta, e voe embannet ar *c'h/Kadevala* gant ar medisin yaouank ma oa Elias Lönnrot d'ar mare-se, goude bezañ bet o klask danvez ec'h oberenn dre ar vro a-bezh abaoe 1828. Abaoe 1809, ne oa ket ar Finland e Bro Sued ken, met staget ouzh Bro Rusia, ha stad ar yezh, ar finneg, a c'halled e genveriañ gant hini ar brezhoneg[220], da lâret eo ne oa ket ar finneg yezh ofisiel ar Finland, evel ne oa ket ar brezhoneg yezh ofisiel Breizh kennebeut. Er bloavezhioù 1870 e savas un tabut diwar gwiriegezh danvez ar *c'h/Kadevala* ivez, evel ma c'hoarvezas evit ar *Barzaz-Breiz*.

2 - E Breizh

Brasoc'h-brasañ e oa deuet da vezañ niver an dastumerien a-hed an amzer e Breizh. Ne vo roet amañ nemet un taol-sell war ar re vrudetañ anezhe, ha war darn all, bet o plediñ ganti dre o studiadennoù, hiniennoù o vezañ bet en darempred gant an Itron de Saint-Prix.

E Breizh e voe Jacques Cambry (1749-1807) an hini kentañ (pe unan eus ar re gentañ, da vihanañ[221]) o vezañ bet dedennet gant gizioù ar bobl hag o vezañ bet o verzout o zalvoudegezh, hervez doare. Daoust dezhañ da vezañ bet hep kompren ar brezhoneg, en devoa klasket kregiñ gant ul labour dastum, gant harp troerien, pa oa bet karget gant ar gouarnamant d'ober un enklask e departamant Penn ar Bed, e 1794. Embannet e voe en e levr *Voyage dans le Finistère* un nebeud kanaouennoù troet en galleg diwar ar brezhoneg.

> *L'impact du Voyage dans le Finistère, publié en 1799, fut considérable dans les milieux bretons de Paris sous l'Empire et la Restauration. Livre guide, livre de référence, il nourrit les réflexions des*

[219] *Ibid.*
[220] *Les passeurs de mémoire*, p. 7 : « A la même époque, la Finlande, province de Suède qui vient, en 1809, d'être rattachée à la Russie et ou la situation de la langue finnoise est assez comparable à celle de la langue bretonne, connaît une expérience très proche du cas breton ».
[221] Ober 'ra Jorj Belz meneg eus anv Cillart de Kerampoul (1686-1749) en e bennad-skrid « Les moissonneurs de la tradition orale dans le Vannetais », *Musique Bretonne*, niv. 132, Novembre-Décembre 1994, p. 3-8 : « Originaire de Sarzeau, l'abbé [Cillart de Kerampoul] est l'auteur d'un dictionnaire en français-breton, connu sous le nom de dictionnaire de l'Armerye (1744). Cet ouvrage est illustré de proverbes et dictons vannetais et de quelques formules médicales ».

milieux lettrés bretons, et ouvrit la voie à La Villemarqué, Brizeux et bien d'autres encore qui, dans les années 1830-1840 vinrent enquêter sur le terrain en Bretagne[222].

2.1 An Akademiezh keltiek

Abadenn gentañ an Akademiezh keltiek a voe d'an « 9 germinal de l'an XIII » (d'an 30 a viz Meurzh 1805) e Pariz. Krouet e oa bet e 1804 gant Eloi Johanneau, Jacques Cambry ha Michel-Ange-Bernard Mangourit, parizianed gouiziek anezhe. Da lâras izili an Akademiezh e vije keltiek ha galianek Bro-C'hall a orin, ha dilezet ar gwriziennoù-se abalamour d'ar sevenadurioù gresian ha latin[223].

Ainsi notre but doit être, 1°. de retrouver la langue celtique dans les auteurs et les monuments anciens, dans les dialectes de cette langue qui existent encore, le breton et le gallois, et même dans tous les dialectes populaires, les patois et jargons de l'Empire français, ainsi que les origines des langues et des noms de lieux, de monumens et d'usages qui en dérivent, de donner des dictionnaires et des grammaires de tous ces dialectes, qu'il faut se hâter d'inventorier avnt leur destruction totale ; 2°. de recueillir, d'écrire, comparer et expliquer toutes les antiquités, tous les monumens, tous les usages, toutes les traditions[224].

2.2 An dastumerien gentañ e Breizh

Peurliesañ, e Breizh, e oa an dastumerien gentañ o tont eus an noblañs vihan o vevañ war ar maez. Hendraourien e oant, dreist-holl, ha, daoust ma c'hallent bezañ broudet gant abegoù disheñvel, teskata ar c'hanaouennoù pobl a oa deuet un doare « giz » evit ul lodenn anezhe a ouie eskemm o eostad etreze (un doare da diduiñ o amzer e oa kement-se evite, hag int tud pinvidik a-walc'h evit kaout diduamantoù d'ar mare-se ivez, a c'haller notenniñ) :

Mais ces précurseurs (Aymar de Blois de La Calande, Madame de Saint-Prix, Ursule Feydeau de Vaugien [mamm Kervarker], Jean-Marie de Penguern) se comportent surtout en collectionneurs, se contentant d'échanger entre eux leurs meilleures trouvailles[225].

Hervez Jorj Belz e oa disheñvel mat abegoù da zastum :

Leurs raisons de "collecter" sont aussi diverses que les sujets qui les passionnent. Lexicographes, érudits curieux de culture populaire, prêtres soucieux de ne pas avoir affaire à des ouailles complètement déracinées, défenseurs de la langue bretonne et de la culture qu'elle véhicule, écrivains en quête de traditions populaires à insérer dans leurs ouvrages, intellectuels en vue voulant témoigner

[222] Joseph RIO, « Quand vint le temps du chant populaire… et poétique ! », *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener*, p. 26.
[223] Annaïg BORNE, *Collecter et publier des chansons populaires en Savoie (1864-1939),* kounskrid Master, Skol Veur Lyon 2, Kevrenn an Istor, 2011, p. 9.
[224] Eloi JOHANNEAU, « Discours d'ouverture sur l'établissement de l'Académie Celtique, les objets de ses recherches et le plan de ses travaux », *Mémoires de l'Académie celtique*, 1807, t. 1, p. 63-64.
[225] Fañch POSTIC, « Le rôle d'Emile Souvestre dans le développement du mouvement d'intérêt pour les traditions orales au XIXe siècle », p. 118.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

d'une enfance bretonne traditionnelle, journalistes, chercheurs payés pour enquêter sur une civilisation en voie de disparition, musiciens par plaisirs ou par métier, danseurs… enfin Bretons tout simplement, plus ou moins conscients qu'avec leurs grands-parents, leurs parents, s'efface une manière d'appréhender le monde qu'ils voudraient transmettre aux générations futures[226]*…*

2.2.1 Aleksandr Ledan (1777, Montroulez – 1855, Montroulez)

Brudet eo bet Aleksandr Ledan evit e labour mouler e Montroulez dreist-holl, hag evit al levrioù hag ar c'hananouennoù war follennoù-distag a werzhe en e stal. Dre e hanterouriezh e voe moulet oberennoù 'zo evel *Buez ar pevar Mab Emon*, ar pezh-c'hoari brudet-brudet e Bro-Dreger. Etre 1818 ha 1850 e werzhas Aleksandr Ledan 10 000 skouerenn eus an oberenn-mañ[227]. Gouvezout a ouie labourat evit an dud a Iliz, ha kantikoù ha katekizoù a veze moulet hag a deue ingal er-maez diouzh e stal ivez.

Ma eo brudet anv Aleksandr Ledan evit e labour war ar c'hanaouennoù war follennoù-distag, n'eo ket anavezet na brudet e labour dastum kement-se 'vat, ha koulskoude e oa bet unan eus ar re gentañ o klask dastum ar gwerzioù hag ar sonioù a veze klevet dre ar vro. Ha boulc'het e oa bet al labour-mañ gantañ ken abred ha 1815 'vat, da lâret eo kalz abretoc'h evit ar peurrest eus an dastumerien[228]. Skrivet gant Aleksandr Ledan, e tiskouez an notenn da heul, embannet e *Mignon al labourer – l'Ami du cultivateur, Bulletin de la Société d'Emulation de Quimper* e miz Gouere 1834, e klaske hemañ dastum kement tra a c'halled da gavout e-touesk ar bobl :

Pedi a ran nep piou benac en devez Guerziou, Rimou, Chansoniou, pe labouriou all, en brezonec, pe imprimet, pe e scritur-dorn, da gaout ar vadelez d'o fresta din, pe da ober un echanch demeus ar re a bossedàn va unan. Beza e zeus meur a hini hac a voar calz a draou dre vemor : o fedi a ran d'o recita din, evit ma scrifin anezo. Anfin, an oll Vretoned a dle ober o fossubl evit tachout da ellout conservi al labouriou scrifet var sujet hor mam-brô, ha n'en deo nemet en eur denna copiou outo, arauc o imprima, ec'h eller dont abenn eus a se[229]*.*

Adskrivet en devoa kanaouennoù (ar pezh a c'houlakaer bezañ danvez e dastumaden) war 8 levrenn, tost da 500 pajenn gant pep hini : 381 kanaouenn ha 3 fezh-c'hoari. Miret int e levraoueg kêr Montroulez hiziv an deiz

[226] Jorj BELZ, « Les moissonneurs de la tradition orale dans le Vannetais », *MB*, niv. 132, 1994, p. 3.
[227] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p.22.
[228] Herve PEAUDECERF, Rakskrid *Trajedienn Gabriela Verji*, p. 5 : « Alexandre Ledan a oe unan euz ar re genta o staga da zastum ar gwerziou, ar zoniou ha kement a veze kanet pe diskleriet gant tud ar bobl. Ken abred ha 1815, -ar bloavez-se a zo skrivet war bajenn genta an dornskrid kenta-, ha, marteze eun tammig abretoh zoken, e krogas da vale bro evid ober kement-se. Al labour-ze a blije-kenañ dezañ, pa helle disternia diouz e vicher a vouller evid eur pennadig amzer. Sed aze, ar pez a gontas e vab, e-barz notennou skrivet gantañ diwar-benn e dad [Les vicissitudes d'un imprimeur breton (Notes sur A. L. M. Ledan), imprimeur à Morlaix (par son fils). *Le Réveil Breton*, niv. 11, Ebrel-Mae-Even 1923, p. 110-111]».
[229] Yves LE BERRE, *La littérature de langue bretonne*, t. 2, p. 403.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Disprizet e oa bet labour Aleksandr Ledan gant darn evel Kervarker : barzh[230] e oa ivez ha marteze e oa re dost e doare da ober ouzh hini ar saverien kanaouennoù war follennoù distag evit plijout d'an dud-se. Er *Revue de l'Armorique* (15 a viz Eost 1843) e » skrive Kervarker kement-mañ diwar-benn unan eus moulerien Breizh. Ma ne oa ket bet meneget anv Ledan, e hañval bezañ anat e oa diwar e benn e oa bet skrivet ar pozioù-mañ koulskoude : *« Un de ces imprimeurs métis, de ces harpies qui se font un plaisir de souiller notre chaste langue[231] ».*

Stummoù boutin dastumadenn Ledan gant reoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix[232]

Stumm an Itron de Saint-Prix	**Stumm Ledan**	**Ds.**	**pajenn**
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Cloarec al Laoudour	t. 2	496-503
Ar martolod ac ar labourer (Ds. 1)	Disput etre ur martolod hag ul labourer	t.1	246-249
Margodic (Ds. 1)	Gwerz Margodic La Boissier	t.4	269-275
Feuntenella (Ds. 2)	Guërz ar Baron Fontenelle	t.8	301-307
Alliedic ar Mad (Ds. 2)	Gwerz Eliedic	t.4	216-222
[Va flanedenn so kalet]	Va flanedenn zo called ha va chans dinatur	t.1	353-356
Cupidon	Cupidon	t.1	397-403
Renean ar glas	Gwerz Renaic ar Glaz	t.4	256-266
Pennherez Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Pennerez Keroulas	t.4	30-37
Sezic Gwengamp (*Antiquités des Côtes-du-Nord)*	Sezic Guëngamp dre ar vicomp a Rohan er bloa 1500	t.8	294-300

2.2.2 Aymar de Blois (1760, Plouyann – 1852, Plouyann)

Ganet e 1760, e varvas e-lec'h ma oa bet ganet, e maner e familh, maner al Launay, e Plouyann d'ar 7 a viz Gwenngolo 1852. Ofisour a vor war vord listri ar Roue e voe darbet dezhañ koll e vuhez meur a wezh e-pad brezel a zieubidigezh an Amerikaned a-enep ar

[230] Yves LE BERRE, *Ibid*., p. 403 : « Lédan lui-même fut un auteur très productif en langue bretonne. J. Ollivier lui attribue dans son catalogue bibliographique de la chanson populaire bretonne une soixantaine de chansons ou gwerzes pieuses, qu'il faisait vendre par des colporteurs ».
[231] Yves LE BERRE, *Ibid*., p. 404.

[232] War an tu kleiz, er bann kentañ, e vo kavet notennet titloù ar c'hanaouennoù a zo o tont eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix. Ar bannoù all, en tu dehoù, a gavimp enne titloù roet gant an dastumer a reer dave anezhañ hag ar resisadurioù diwar-benn ar pajenniñ ha titl an oberenn emaint o tont (dalvezout a raio an notenn-mañ evit kement taolenn a vo da heul er studiadenn-mañ savet diwar-benn an dastumerien ha ne vo ket adveneget).

Saozon. Deuet mare an Dispac'h Bras e voe ret dezhañ ha d'e familh tec'hel ha chom kuzhet e-pad seizh vloavezh en Anjou[233].

Distroet da Vreizh, da vaner al Launay, e 1799, en em roas d'ar politikerezh hag e voe anvet da eil maer e Plouyann ur bloaz war-lerc'h, ha da guzulier meur an departamant e 1806. Goude bezañ bet c'hoazh er morlu da vare Louis XVIII hag an Adsavidigezh ez eas war e leve e 1817[234].

Ezel e voe eus an *Akademiezh keltiek* adalek he c'hrouidigezh e 1805 (Cambry o vezañ he frezidant), ha pa voe divodet homañ e 1812, e kendalc'has daou vloavezh goude en ur gemer perzh er *Société des Antiquaires de France*.

Evel dastumer eo brudet Aymar de Blois hiziv an deiz, dreist-holl evit bezañ dastumet troet ha studiet ar werz istorel *Pennherez Keroulaz*, hag evit bezañ bet an hini kentañ e Breizh o kas a-benn ul labour eus ar seurt (roet en devoa ton ar werz ivez). Dastumet e voe ar werz-se gantañ e Trodousten, ur gêriadenn e-kichen e vaner a Launay e Plouyann, goude bezañ klevet anezhi kanet gant kannerezed o plediñ gant o labour en ur poull-kannañ e 1823[235]. Embannet e voe e labour gantañ e 1828 evit bezañ kinniget ha profet d'un nebeud mignoned nemetken. Amprestañ e labour graet war ar werz-se a ouio ober tud 'zo hep menegiñ e anv 'vat (tud evel Souvestre, ar Gonideg …). An hini nemetañ oc'h ober meneg eus anv Aymar de Blois o vezañ bet Fréminville en e levr *Antiquités du Finistère* e 1835.

Kement tra a oa bet serret gantañ er bloavezhioù 1820 e korn-bro Plouyann, a zo miret er familh hiziv an deiz. Daou gaier a ra an dastumadenn-se[236] :

- Ar c'haier kentañ, skrivet gant Aymar de Blois, a gaver ennañ ar werz *L'héritière de Keroulas* hag he notennoù, ha 4 fajennad diwar-benn ar werz *Le siège de Guingamp*, dastumet gant an Itron de Saint-Prix.
- Ar c'haier all a zo ennañ troidigezhioù en galleg eus kanaouennoù bet dastumet gant Aymar de Blois, met n'eo ket diouzh e zorn. Kavout a reer ennañ :

- L'héritière de Keroulas
- Le Siège de Guingamp
- La peste d'Elliant (recueilli par la Villemarqué)
- La Marquise du Faouët
- Chanson de la Soupe au Lait (portée aux jeunes mariés)
- Complainte sur la mort du Marquis d'Ivel
- Complainte que chantent les jeunes mariés à leur repas de noce
- Un conte, « l'histoire merveilleuse du chien noir »

[233] Alain TANGUY, « Aymar de Blois (1760-1852). Le discret précurseur des études bretonnes », *ArMen*, niv. 138, Genver-C'hwevrer 2004, p. 13.

[234] Donatien LAURENT, « Aymar de Blois (1760-1852) et les premières collectes de chants populaires bretons », *Les Cahiers de l'Iroise*, 24e année, Brest, janvier-mars 1977, p. 1-8 (ad. e *Donatien Laurent. Parcours d'un ethnologue en Bretagne*, Emgleo Breiz, Brest, 2012, p. 13-21).

[235] Donatien LAURENT, « Aymar I de Blois (1760-1852) et "l'héritière de Keroulas" », *Bretagne et pays celtiques. Langues, histoire, civilisation. Mélanges offerts à la mémoire de Léon Fleuriot* p. 415-443.

[236] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire bretonne*, p. 38.

Ul lizher dizoloet e paperoù prevez Per Batani, e levraoueg abati Landevenneg, o respont d'ur goulenn graet gantañ da Louis de Blois, unan eus gourvibion Aymar de Blois, Kuzulier an Departamant, o chom e Lanniliz, e 1937, a laka war-wel e oa chomet ar familh tost ouzh labour-dastum an tad-kuñv : « *[…] Je serais d'autant plus heureux de vous voir que j'ai entrepris, il y a deux ans, un petit travail sur le Barzaz-Breiz. Je vous le montrerai très volontiers, ainsi que quelques vieilles chansons bretonnes que j'ai retrouvées dans les papiers de mon arrière-grand-père* ».

2.2.3 Joseph-François de Kergariou (1779, Lannuon – 1849, Grandville)

Ganet e Lannuon d'ar 25 a viz C'hwevrer 1779, ha goude bezañ bet kannad ha chambarlank Napoleon, e teuio da vevañ e kastell Granville e Bringolo, e-kichen Gwengamp.

Brudet e vo evit bezañ dastumet un toullad mat a werzioù. Eus ar re-se 'vat ne chomo ket nemet unan, hini *Complainte de Fontenelle* he zitl (dastumet tro Lannuon), hag un adstumm (dastumet e Tremel). Deut int betegennomp dre hanterouriezh Freminville hag e levr *Antiquités des Côtes du Nord*.

2.2.4 Émile Souvestre (1806, Montroulez – 1854, Montmorency)

Ne oa ket bet un dastumer anezhañ, met dre e bennadoù-skrid hag e studiadennoù war al lennegezh pobl embannet e 1833 er *Journal du Finistère* hag e 1834-35 e *La revue des Deux Mondes*, (pennadoù-skrid adembannet ha strobet diwezhatoc'h en e levr *Les derniers Bretons*, embannet evit ar wezh kentañ e 1836), e oa bet bras a-walc'h e levezon war dastumerien evel Kervarker, Fañch an Uhel, da skouer, pe c'hoazh war Jean-Marie de Penguern, mignon dezhañ abaoe e vugaleaj.

War hemañ diwezhañ e voe kreñvoc'h c'hoazh levezon Souvestr peogwir, pa oa bet fiziet ennañ gant Salvandy, Ministr an Deskadurezh Publik, tro 1846, ober un dastumad war ar c'hanaouennoù pobl hengounel e Bro-C'hall, e c'houlennas Souvestr digant Penguern, ober an enklask-se e Breizh-Izel. Gant ar chañchamantoù politikel a c'hoarvezas e Bro-C'hall e 1848 hag e 1851, n'eas ket ar raktres-se betek penn, ha ne gemeras ket perzh ar sokialour ma oa Souvestr er raktresoù da zont.

Tost da 30 kanaouenn (troidigezhioù en galleg nemetken) a oa bet embannet e *Les derniers Bretons*, oberenn pennañ Souvestr. En o zouesk e kaver pezhioù brudet evel *Les deux frères*, *L'héritière de Kéroulas*, *Mariannic*, *Le kloärek de Lâoudour*.

Embannet e oa bet gant Emil Souvestr *Le Foyer Breton*, e 1844, ar pezh en dije goullet gwelet bezañ evit ar c'hontadennoù hag ar mojennoù, un oberenn par ouzh ar *Barzaz-Breiz* (evit pezh a oa bet oberenn Kervarker evit ar c'hanaouennoù hengounel e Breizh).

2.2.5 Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815, Kemperle – 1895, Kemperle)

Gant Fañch an Uhel e oa bet Kervarker an hini brudetañ e-touesk an dastumerien e Breizh en 19vet kantved. Daoust dezhañ bezañ skrivet meur a oberenn e-pad e vuhez eo diwar ar *Barzaz-Breiz* an hini eo, e oa deut ar vrud-se dezhañ.

Ganet e Kemperle d'ar 7 a viz Gouhere 1815, e tremeno e yaouankiz e maner Plessix-Nizon. Goude bezañ graet e studioù kentañ e Keranna hag e kloerdi bihan Gwenrann, ez eas Kervarker da Bariz, da skol an dielloù. Eno an hini eo, en em dommo ouzh sevenadur Breizh, en ur darempredin tud evel ar vreudeur de Courcy, Brizeug, Emil Souvestr, pe c'hoazh Jean-François ar Gonideg hag a oa bet bras e levezon war ar paotr yaouank ma oa Kervarker d'ar mare-se (a-hed an amzer e tiskouezo alies ar Vretoned divroet pell diouzh o bro ar c'hoant d'en em vodañ evit chom stag kenetreze ha derc'hel soñj eus o sevenadur, ha gwiriekoc'h e vo an dra-se e kêrioù bras evel Pariz, pe an Havr Nevez… pe c'hoazh e New-York pe e Kebec, da lâret eo e kêrioù bras ma oa bet bras niver ar Vretoned divroet o tont da vevañ enne).

Bras e oa bet ivez levezon oberenn an abad Gervais de la Rue, embannet e 1815, *Recherches sur les ouvrages des Bardes de la Bretagne armoricaine* war g/Kervarker[237].

E 1838 e voe karget, gant Ministr an Deskadurezh Bro-C'hall, da vont da Vro-Gembre e-pad un toullad mizvezhioù. Tro en devo da vont da Eisteddfod Abergavenny, ha da gejañ gant ur bern tud e droiad. Hep douetañs e oa bet bras levezon ar veaj-se war oberenn ha buhez Kervarker. Komprenet mat e oa bet gant Kervarker ment etrevroadel al labour boulc'het gant an dastumerien en Europa abaoe penn-kentañ ar c'hantved, hag e chomas e darempred gant tud evel Jakob Grimm e-pad meur a vloavezh.

E 1839, ha ne oa Kervarker nemet 24 bloaz, e voe embannet ar *Barzaz-Breiz* evit ar wezh kentañ :

- 31 gwerz (kanaouennoù istorel)
- 17 son
- 5 kanaouenn relijiel

Hervez Kervarker e vije bet dastumet kanaouennoù ar *Barzaz-Breiz* war ar maez : da gentañ gant e vamm, Marie-Ursule Feydeau de Vaugien, lesanvet an Itron de Plessix-Nizon. Ha gantañ e-unan pelloc'h, diwar muzelloù klaskerien-vara pe labourerien-douar, pa deue e vakañsoù er vro. Bras e oa bet levezon e vamm warnañ

Kerkent e teuas an oberenn hag e saver da vezañ brudet : e Pariz da gentañ, d'ur mare ma veze sorc'henn darn diskouez d'ar broioù all en Europa e oa eus ul lennegezh vroadel e Bro-C'hall ivez. Hag en Europa un tamm bihan pelloc'h, dre an troidigezhioù graet e yezhoù 'zo. (Ha ma oa bet broudet Fañch an Uhel da dastum hol lennegezh dre gomz un tamm bihan pelloc'h e oa, a-dra sur, en abeg d'ar *Barzaz-Breiz*).

[237] Donatien LAURENT, « La Villemarqué et les premières collectes en Bretagne », p. 155 : « Dans cet ouvrage, qui eut un grand succès dans les salons bretons, il soulignait le rôle, considérable selon lui, des Bretons dans l'élaboration de la poésie médiévale française. […] Il concluait en lançant un vibrant appel aux « *littérateurs bretons » pour qu'ils « [multiplient] par de nouvelles recherches [« les titres littéraires de la Bretagne »] et « les [fassent] valoir pour l'honneur de leur pays*. » (La Rue, 1817, p. 74).

Met daoust hag-eñ ne oa ket bet oberenn Kervarker un taol arsav evit tud eus e vare, evel da skouer, an Itron de Saint-Prix ? Ken kaer e oa ar gwerzioù dastumet hag embannet gantañ ma soñjent marteze ne dalveze ket ar boan dastum (pe glask embann) gwerzioù all ken ? Sed amañ ar pezh a skrive Penguern da g/Kervarker diwar-benn ar c'hanaouennoù dastumet gantañ ha gant Kerambrun : « *Ils sont bien moins intéressants que les vôtres surtout sous le rapport littéraire* », hag en ul lizher all : « *Quelle grâce mes pauvres paysannes déguenillées pouvaient-elles avoir près de vos belles dames en manteau de pourpre et d'hermine ?* ». Hag en ul lizher all c'hoazh (« Taole, 13 a viz Ebrel 1855 »), e skrive Penguern kement-mañ da g/Kervarker a-zivout « *An enklask Fortoul* »

> *Mettant tout amour propre de côté, je réunirai mes plus beaux morceaux dans tous les dialectes, une vingtaine et peut-être plus j'y joindrai des notes historiques et j'adresserai au ministre [Fortoul] ce recueil bien pâle à côté du vôtre, mais que voulez-vous ? La Bretagne n'avait qu'un certain nombre de chefs-d'œuvre, et vous vous en êtes emparé*[238].

Div wezh e oa bet kresket ar *Barzaz-Breiz* gant Kervarker :

E 1845 : - 65 gwerz – 16 son – 7 kanaouenn mojennel ha relijiel

E 1867 : - 65 gwerz – 18 son – 7 kanouenn mojennel ha relijiel

Stummoù boutin dastumadenn Kervarker gant reoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stummoù an Itron de Saint-Prix	**Stummoù Kervarker**	**Karned pe oberenn** [239]	**pajenn**
Bodeillo (Ds. 1)	ar pagik bodinio & adstumm	K.1	34-36, 121
		ASBB	67-68
	Bodelio	K.2	196-199
	[Pagik Bodinio zo mac'het]	K.2	200-217
	Ar c'hontez Bodelio	K.2	216-217
	Floc'h Loeiz Trizek [Yezh Kerne]	BB	301-309
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	[Markis Coarant]	K.1	45-46
		ASBB	72
	[Cloarec an Amour]	K.1	95-96
		ASBB	101
	Guillou Kalve	K.1	191.1
		ASBB	152
	[Markiz Gwerand] (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Leon)	BB	310
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Gwaz aotrou Gwesklen (Emb. kentañ : 1845 - Yezh Treger)	BB	221

[238] Pierre DE LA VILLEMARQUÉ, *La Villemarqué. Sa vie, son œuvre*, p. 199-200.

[239] BB : *Barzaz-Breiz* ; K.1 : karned kentañ ; ASBB : *Aux sources du Barzaz-Breiz*.

Ar sorcères (Ds. 1)	Abelard	K.1	307
		ASBB	244
	Héloise (adstumm)	K.1	222
	Loiza hag Abalard (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Kerne)	B.B	135-140
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Ar courricanes	K.1	24-26
		ASBB	61-62
	[autrou ar comt]	K.1	130-131
		ASBB	115
	An otro nan	K.2	136 bis
	Aotrou Nann hag ar gorrigan (Emb. Kentañ : 1839 – Yezh Leon])	BB	25-30
Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard (Ds. 1)	potret ann euret	K.1	307-308, 179
		ASBB	245-246
Margodic (Ds.1)	[Margodik]	K.1	213-214
		ASBB	
	Margodik de La Boissiere	K.2	132-136 bis
Rosmelson (Ds. 2)	Rosmelchen Glouisargant	K.2	47-48
	[Rosmelchon]	K.2	49-52
	Rosmelchen (adstummoù)	K.2	101
	Rosmelchen	K.2	143-146
	Fillorez ann aotrou Gwesklen (Emb. kentañ : 1845 – Yezh Treger)	BB	212-220
Jeannette Riou (Ds. 2)	Marquis ar Cleudon & adstumm	K.1	165-168
		ASBB	134-135
Yvonna Yudec (Ds. 2)	[Filipp Ollier]	K.1	137-139
		ASBB	119-120
	Filip Olier	K.1	159-160
		ASBB	130-131
	Jenovefa Rustefan (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Treger)	B.B	266-271
Feuntenella (Ds. 2)	Fontanella	K.1	203-208
		ASBB	165-167
	Fontanella (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Treger)	BB	287-292
Marquis Trédré (Ds. 2)	Iaodet	K.1	89-94
		ASBB	97-100
	[Vont dan pardon dan guer Iadet…]	K.1	97-98
		ASBB	102
	Markiz an tridé	K.2	136bis- 137bis
Alliedic ar Mad		K.1	37-38

(Ds. 2)	Du Stang	ASBB	69-70
Ar menec'h ru (Ds. 2)	Ar manar ru	K.1	178-299
		ASBB	141
	Ann tri manac'h ruz (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Kerne)	BB	184-189
Ar voas Allec (Ds. 2)	Ar breur mager (Emb. Kentañ : 1839 – Yezh Treger)	BB	163-172
Teir noz so (Ds. 2)	Zon aer wiber	K.1	195.1, 195.2, 196.1, 211
		ASBB	155-157
Renean ar glas	Rennig an Glas	K.1	74A, 74B, 83A, 85B
		ASBB	89-91
	Azenorik-C'hlaz (Emb. Kentañ : 1839 - Yezh Kerne)	BB	242-249
Sezic Guengamp (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Sezis Guengamp	K.1 ASBB	106-112 106-107
	Seziz Gwengamp (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Treger)	BB	257-261
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Keroulas	K.1	66
		ASBB	84
	[Penherez Keroulas]	K.1	265
		ASBB	207
	Penn-herez Keroulas (Emb. kentañ : 1839 – Yezh Leon)	BB	293-300
Iannic Scolant	Iannik Skolan	K.1	170-174
		ASBB	136-138
	Skolan	K.2	117-119
	Iannik Skolan (Emb. Kentañ : 1839 – Yezh Gwened Izel & Yezh Treger)	BB	340-349
Merlin	Merlin (Emb. Kentañ : 1845 – Yezh Kerne)	K.1	303, 302, 304, 305, 295, 296
		ASBB	238-244
	Merlin (Emb. kentañ : 1845 - Yezh Kerne)	BB	56-78
Pontplancoat	Pontplencoat	K.1	99-102
		ASBB	103
	Pont-Plenkot	K.1	235, 236, 242
		ASBB	191

2.2.5.1 An tabut tro-dro d'ar Barzaz-Breiz

Adalek 1867 e savas un tabut (un tabut hir ha diechu c'hoazh hiziv an deiz) diwarbenn orin ha gwiriegezh kanaouennoù ar *Barzaz-Breiz*. Hervez Per Batani e tlee orin an tabut-se bezañ koshoc'h c'hoazh, pa oa Fañch an Uhel o klask embann ar mister *Santez Tryphina hag ar roue Arzur* :

> *C'est probablement à l'occasion d'un de ces mystères que se déclencha l'animosité entre Luzel et La Villemarqué : épisode biographique capital, point de départ d'une phase aiguë de la querelle du Barzaz-Breiz, et qui met aux prises trois des protagonistes de l'affaire : Luzel, l'abbé Henry et La Villemarqué. Luzel, comme il le raconte à Renan, dût menacer La Villemarqué de l'huissier pour récupérer son manuscrit. Il pourra le publier avant Le Grand Mystère de Jésus*[240].

Tamm ha tamm e oa bet sachet ar vrud fall war oberenn Kervarker hag e penn orin an tabut-se e kavomp Fañch an Uhel hag e vignoned : en o zouesk Ernest Renan, René-François Le Men (diellour Penn-ar-Bed), ha d'Arbois de Jubainville (rener ar *Revue Celtique*). Rebechet e voe da g/Kervarker bezañ ijinet ul lodenn eus kanaouennoù ar *Barzaz-Breiz*, ha da vezañ kempennet hag adstummet ar pep brasañ eus e bezhioù.

Taer e oa bet barn R-F Le Men, e 1867, e digoradur an embannadur graet gantañ eus *ar C'hatolicon* :

> *Il est des limites que l'imagination ne doit pas franchir. Jouez au barde, à l'archibarde, ou même au Druide, si cela vous amuse, mais n'essayez pas de fausser l'Histoire par vos inventions. La vérité se fera tôt ou tard, et de vos tentatives malhonnêtes, il ne vous restera que le mépris* [241].

E 1868, e rakskrid *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne* e skrivo Fañch an Uhel kement-mañ :

> *A ceux qui me reprocheraient d'avoir donné des pièces incomplètes, irrégulières, ayant toutes sortes d'imperfections, je ne pourrais que répondre : j'ai donné ce que j'ai trouvé, ce qui existe réellement dans le peuple, de la véritable poésie populaire enfin. […] Quant à ceux qui voudraient faire œuvre de littérature et s'exercer à composer des ballades régulières et d'un goût épuré à l'aide de ces thèmes primitifs, libre à eux ; la poétique du genre est suffisamment connue aujourd'hui. Macpherson, Walter Scott, l'auteur de la Guzla, d'autres encore, ont prouvé qu'on peut parfaitement réussir dans ce genre de pastiche*[242].

E miz Gouere 1872, da geñver « Kendalc'h Breuriez Breiz », e Sant-Brieg, e voe diemglev ha « torret groñs al liammoù etre Kervarker hag an Uhel[243] » pa lennas hemañ e destenn, *De l'authenticité du Barzaz-Breiz* he zitl. Ar gwerzioù dastumet gant Luzel an hini eo, a dalvezas da brouiñ, dreist-holl, e oa bet kanaouennoù ar *Barzaz-Breiz* ijinet gant Kervarker. War an tu-se ec'h a tezenn Francis Gourvil, embannet e 1960.

---

[240] Pierre BATANI, *Luzel. Poète et folkloriste breton. 1821-1895*, 1941, p. 115.
[241] R.-F. LE MEN, *Le Catholicon de Jehan Lagadeuc. Dictionnaire breton, français et latin* (…), Lorient, Corfmat, 1867.
[242] *GBB. I*, p. IV.
[243] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 289.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Goude bezañ dizoloet karnedoù enklask Kervarker, e 1964, e maner Keransquer, ha bezañ bet an aotre digant familh Kervarker da studiañ anezhe, e teuas a-benn Donatien Laurent da diskrivañ ar c'harned kentañ, ha da lakaat war-wel e oa orin ar *Barzaz-Breiz* o tont eus ur gwir labour dastum, pa oa chomet Kervarker hep klask e brouiñ e-pad e vuhez

> *Le but de cet ouvrage n'est pas d'élucider le problème controversé de la composition du Barzaz-Breiz, mais de rendre enfin son étude et sa solution possibles en faisant connaître les matériaux qui lui ont servi de base*[244].

Ul labour skiantel e oa deut an dastum da vezañ gant an amzer, hag ul labour disheñvel diouzh ar pezh a oa bet doare-ober Kervarker, ha tud e vare (gw. doare-ober an Itron de Saint-Prix, da skouer, p. ---). Klask adkrouiñ « stumm orin » ar pezhioù, en ur adaozañ ar stummoù disheñvel, a oa bet o fal, alies. Sed amañ ar pezh a skrive Penguern da g/Kervarker d'an 13 a viz Ebrel 1855 diwar-benn ar ganaouennoù endevoa roet da Souvestr

> *Voulant lui donner un avant goût de ce que le lui destinais, je lui ai transmis des fragments que j'ai complété depuis, et souvent dans mon enthousiasme, la première version d'un chant que je venais de recueillir. Vous savez combien ces premières versions sont défectueuses, et avec quelle patience il en faut en chercher d'autres, pour les corriger*[245].

Ne veze ket meneget anv ar c'haner (pe ar c'honter), nag a lec'h, nag an deiziad ma veze dastumet ar ganaouenn-mañ kanaouenn pe ar gontadenn-mañ kontadenn. Hervez Fañch Postic :

> *Si la collecte fait aujourd'hui partie de notre univers quotidien, il faut bien garder à l'esprit que c'est une notion récente. Jusqu'au XVIIIe siècle, l'idée d'interroger les mémoires populaires pour noter contes ou chants n'a pas de sens. Et, pendant une bonne partie du XIXe siècle encore, ceux ou celles qui chantent ou qui content, ne retiennent guère l'attention. Ils sont considérés, tout au plus, comme de simples dépositaires temporaires – et involontaires – d'un bien dont ils ne mesurent pas – ils n'en sont pas capables – l'éventuel intérêt*[246].

2.2.6 Jean-Marie de Penguern (1807, Pariz – 1856, Taole)

Gant gwir abeg e lavar Lukian Raoul dimp en e c'heriadur e oa Penguern unan eus hor brudetañ dastumerien skridoù kozh. Ganet e oa bet e Pariz d'ar 24 a viz Mezheven 1807. Mab e oa da Bêr Mari Gabriel Penguern ha da Vari Petronilha Kersulgen. E dad, goude bezañ studiet ar Reizh e Pariz, a voe anvet da varner e lez-varn Montroulez e 1810. Goude bezañ bet prezidant lez-varn Kastellin e-pad ur prantad ez eas da Lannuon e1818. Prezidant al lez-varn e vo eno betek fin e vicher e 1839. Mervel a reas d'an 8 a viz Genver 1843.

Evel e dad e vo Jean-Marie de Penguern un den a lezenn. Goude bezañ graet e studioù war ar Reizh e Pariz da gentañ, ha bezañ deut d'achuiñ anezhe e Roazhon, e reas e le-alvokad

[244] Donatien LAURENT, Rakskrid ASBB.

[245] Pierre de LA VILLEMARQUÉ, *La Villemarqué, sa vie et ses œuvres*, p. 199-201.

[246] Fañch POSTIC, Histoire de la collecte et constitution de la littérature orale, *Mémoire, oralité, culture dans les pays celtiques*. Aktoù "Université européenne d'été 2002", p. 49.

e Roazhon e 1832. Breutaer e Lannuon da gentañ e timezas gant Jozefina Kerlean, eus Taole, e 1838. E 1839, e voe anvet da varner-a-beoch e Perroz betek 1843.

Etre 1843 ha 1851, e oa bet pellaet tamm pe damm diouzh e vicher (adkemeret en devoa e garg a alvokad e Lannuon), hag en em roas da zastum traoù kozh muioc'h c'hoazh (medalennoù, pezhioù moneiz, pezhioù arrebeuri …) ha dreist-holl da zastum kanaouennoù ha pezhioù-c'hoari : -590 kanaouenn daspunet e 9 dornskrid.

Ul lodenn eus ar c'hanaouennoù-se a oa bet dastumet gantañ, ul lodenn all roet dezhañ gant tud all, ha dreist-holl gant Kerambrun hag an Itron de Saint-Prix.

Meno Penguern a oa embann e labour, ha ma vije chomet bev en dije klasket hen ober a-dra-sur, evel ma tiskouez ar pezh a skrive da g/Kervarker e 1848 :

> *Nous allions nous aussi nous faire imprimer […] Nous donnerons cependant nos chants avec ou sans le travail de Souvestre. Nous ferons probablement la folie de les éditer à nos dépens. Ils sont bien moins intéressants que les vôtres surtout sous le rapport littéraire*[247].

Goude bezañ bet dastumadenn Penguern etre daouarn un toullad mat a dud disheñvel war-lerc'h e varv e oa bet roet homañ d'ar BnF a-benn ar fin e 1878 (pe 1877 ?)[248].

Ar 14 dornskrid a ra e dastumadenn hiziv an deiz

Ds. 89	Chants populaires de Léon
Ds. 90	Chants populaires de Léon
Ds. 91	Chants populaires bretons du Trécorrois, du Goello et de la Cornouaille
Ds. 92	Chants populaires bretons, recueillis par Mme de Saint-Prix, de Morlaix, partie dans les les Côtes-du-Nord, à Callac et aux environs, partie à Morlaix
Ds. 93	Chansons bretonnes, fragments divers, papiers et notes de M.M de Penguern et Kerambrun
Ds. 94	Chansons bretonnes recueillies par M.M de Penguern et Kerambrun
Ds. 95	Chansons et dictons bretons, par M.M de Penguern et Kerambrun
Ds. 96	Mystère de sainte Geneviève de Brabant
Ds. 97	Mystère de Saint Guenolé Folio 81 – Fragment du Mystère de saint Symphorien
Ds. 98	Mystère de Charlemagne et des douze pairs
Ds. 99	« Allonzor ha Telmogina » comédie en 1 acte

[247] Pierre de LA VILLEMARQUÉ, *La Villemarqué, sa vie et ses œuvres*, p. 197.
[248] Fañch POSTIC, « L'affaire des manuscrits à la mort de J-M. de Penguern », p. 87-104.

	Folio 21 – « An Inconstanç doubl – Comedy en un Act (Arlequin et Flavia)
Ds. 100	Mystère de saint Garand, saint Denis et saint Clément
Ds. 111	Recueil de chansons, gwerz, noëls et autres poésies bretonnes, formé de 1837 par M. de Penguern
Ds. 112	Recueil de chansons, gwerz, noëls et autres poésies bretonnes, formé de 1837 à 1857 par M. de Penguern

Taolenn savet diwar labour Laurence Berthou-Bécam[249]

Ds. niv.	Niver a ganaouennoù	Niver a dammoù	Niver a grennlavarioù	Niver a droidigezhioù	Niver a follennoù
89	88	0	0	1	261
90	109	0	0	0	292
91	78	4	0	8	211
92	33	0	0	2	122
93	59	15	4	2	119
94	52	2	0	44	245
95	64	2	28	20	426
111	57	6	2	14	289
112	86	8	0	4	169
En holl	590	36	34	95	2134

Darn eus dornskridoù Penguern a zo bet embannet en 20^{vet} kantved[250] :

- Ds. 89 : embannet e Gwerin niv. 4, e 1963 (f. 1-123), hag e Gwerin niv. 5 (f. 124-261), e 1963 c'hoazh, eilskrivet gant Fañch Elies-Abeozen diwar ar mikrofilm.
- Ds. 90 ha Ds. 91: embannet e Gwerin niv. 6, e 1965 (f. 1-115), hag e Dastumad Penwern, Chants populaires de la collection de Penguern (dibenn an Ds. 90 ha Ds. 91) gant Dastum e 1983 (diwar eilskrivadur Joseph Ollivier).

[249] Laurence BERTHOU-BÉCAM, « Analyse des manuscrits Penguern », *Jean-Marie de Penguern (1807-1856). Collecteur et collectionneur*, p. 110.
[250] Nelly BLANCHARD & Herve BIHAN, « Contribution à une ébauche de bibliographie », *Jean-Marie de Penguern (1807-1856). Collecteur et collectionneur*, p. 251-259.

- Ds. 92 : embannet e Gwerin niv. 8, e 1997. Eilskrivet diwar ar mikrofilm gant Claude Lanchec, hag adwelet gant Herve Bihan.
- Ds. 93 : embannet e Gwerin niv. 9, e 1997. Eilskrivet gant Claude Lanchec diwar ar mikrofilm.
- Ds. 94 : embannet e Gwerin niv. 10, e 1998. Eilskrivet gant Claude Lanchec diwar ar mikrofilm, hag adwelet gant Divi g/Kervella ha Herve Bihan.

Stummoù boutin dastumadenn Penguern gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stumm an Itron de Saint-Prix	**Stumm Penguern**	**Kanet gant**	**Ds.**	**Folio**
Ar minores pemp bloas (Ds. 1)	Plac'hic pem bloas	Jannet Kerguiduff (23.12.1851)	89	33-35
	Ar plac'hik pemp bloas	Janneton Puil (1851)	90	201-203
	Minores pemp bloas[251]		**92**	**3v-7v**
	Plac'hik bemp bloas		93	117
	An den lor		94	154r-163v
	Al laourez guen		94	171r-176v
	Al laourez guen		94	208r-214v
	Gwers plac'hic pem bloa		112	128r-128v
Kerveguen hag ann Tourellou (Ds. 1)	An Tourello	Mari Bozeg (18.02.1851)	90	63-65
	Choar an Tourelou		93	27-28
	An Tourello		111	157r-160r
	An Tourello		111	161r-172v
	An Tourello *(Dastumet gant an Itron de Saint-Prix)*		111	173v-178v
	An Tourello		111	179v-186v
Bodeillo (Ds. 1)	**Bodeillo**		**92**	**9v-13v**
	Contrechapell		111	64v-68v
Stang Bizien (Ds. 1)	**Stang Bizien**		**92**	**14v-17v**
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	**Cloarec Lambol**		**92**	**18v-25v**
	Cloarec Lambol		111	273r-276r
	Annaic Donval		112	164r
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Ar marc'hadour Rouan	Janneton Puil (1851)	90	
	Marc'hadour Rouan		**92**	**26v-27v**
	Marc'hadour bien	Catel Bonder (1852)	112	54r-54v

[251] E **lizherennoù druz** e vo merket ar stummoù eilskrivet gant Penguern diwar dornskridoù an Itron de Saint-Prix.

Coat ar Fao (Ds. 1)	Coat ar Fao		92	28v-29v
Ar martolod ac ar labourer (Ds. 1)	Al labourer ag ar martollod		92	30v-31v
Ar sorcères (Ds. 1)	Ar Sorcerez	Anaïc Cozic (Taole – 1850)	90	
	Sorceres	Jannton Puil (1851)	90	
	Ar sorserez		**92**	**33v-35v**
	Son Janedic		93	101
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Ar c'hont Trador hag he briet	Mari Koad (1851)	90	
	Ar c'hont Tudor	Jannton Puil (1851)	90	
	Aotrou a conte ag et briet		91	
	Ar Korandones	D. gant Kerambrun	91	
	Markis ar c'hont ag e briet		91	
	An otro komt		**92**	**36v-41v**
	Gwers ar c'hont Tudor		93	33-34
	Ar c'hont hag ar gorrigan		94	21-28
	Ar c'homt Tudor		95	6v-11v
Rogard, ha marcic Euret (Ds. 1)	**Breudeur Euret**		**92**	**42v-45v**
Macharid Lorantz (Ds. 1)	Maharid Loranc		89	132-133
	Mac'harid Lorantz		**92**	**47v-49v**
Giletta ar Bouder (Ds. 1)	**Gilletta**		**92**	**50v-53v**
An Traonvillin (Ds. 1)	**Traouvilin**		**92**	**54v-57v**
Margodic (Ds. 1)	**Margodig La Boissière**		**92**	**59v-63v**
Bruillac, K/roué (Ds. 1)	**Bruillac a K/roue**		**92**	**64v-64r**
Rosmelson (Ds. 2)	Rosmelchon Rosmelchon		89 90	
Yvonna Yudec (Ds. 2)	Kloarec ar Bihan		95	290r-298v
Testamant Marquis Guerrand (Ds. 2)	Markis Guerand		111	78r-80v
Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet (Ds. 2)	Baron Yvet		93	97r-99v
	Baron Nevet		95	206v-214v
Feuntenella				

(Ds. 2)	Fantanellan		94	202
Marquis Trédré (Ds. 2)	Tredrez		91	
	[Na ma plich ganec'h e sileofet]		91	
	Ne voa ket e ker peurlaret		91	
	[Testen 536]		91	
	Tredrez		91	
	Tredre		91	
	Tredre		91	
	Guers ar Yeodet		93	115v-116v
	Tredrez		95	185v-197v
Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet (Ds. 2)	Cloarec a Chevans	François Boulc'h (Pontéon – 1852)	91	204r-206v
	Kloarec crec'h menez		**92**	**66v-67r**
Grec'h prison Guenet (Ds. 2)	**Ar vreg krouget**		**92**	**71v-77v**
Louar Guernachanne (Ds. 2)	**Louar-min Guernachane**		**92**	**78v-79v, 68r-69v**
Alliedic ar Mad (Ds. 2)	**Escop Penarstang**		**92**	**81v-85v**
	Eskop Penarstang a Coetalen		93	87
	Eskop Penarstang		94	42-51
	Penarstang		111	34
Ar menec'h ru (Ds. 2)	Jacobin Redon-Manac'h ru	Moris Follezour	89	
Maner Tremenec (Ds. 2)	**Maner Tremenek**		**92**	**86v-89v**
Ar voas Allec (Ds. 2)	Al lezvam		91	
	Feunteun Goazallek		**92**	**90v-92v**
An den arme (Ds. 2)	**Greg he daou briet**		**92**	**116v-117v**
	Greg he daou briet *(memes gwerz adkempennet)*		**92**	**118v-119**
Teir noz so (Ds. 2)	An aer wiber		91	
	Fanchic ha Jannton		**92**	**120v-121v**
	Karante *(memes gwerz adkempennet)*		**92**	**122v**
Me meus choazet ur vestrez	**Fragments**		**92**	
Va flanedenn so kalet	**Va planedenn zo kalet**		**92**	**97v-98v**
	Renean ar glas		**92**	**100v-**

Renean ar glas				**112v**
	Renean glas		95	174r-184v
Bannier breiz	**Banniel Breïs**		**92**	**113v-114v**
	Banniel Breis		111	
	Banniel ar Vretoned		111	101r-101v
	Banniel Breis		112	
Pa oan var mene	**Yvonna**		**92**	**119r**
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Pennherez K/oulas		111	74r-76r
Iannic Scolant	Iannik Skouldrin	Jannet Puil (1851)	89	149-152
	Yannic Scolant		93	38r-41v
Pontplancoat	Baron Penhoat		91	
	Baron Penhoat		112	114r
	Baron Penhoat		112	123v
	Gwers comte Penhoat		112	124r-126v
	Ar Baron Pomplincoat		112	129r-134r
	Guers ar Baron Pomplincoat		112	135r-139r
	Ballade Le Baron de Pomplincoat *(gwerzennoù en galleg)*		112	138r
Groac'h Aës	Groac'h Aës		95	276v-280r
	Ahès		111	261r-263r

2.2.7 Guillaume René Marie Kerambrun (1813, Bear – 1852,Prad)

Ganet e Bear d'ar 6 a viz Mezheven 1813, e oa mab da Wilherm g/Kerambrun, un tailhanter, ha da Vari-Soaz Lagain, mervel a reas ti e dad e Prat d'an 2 a viz Meurzh 1852. Kenderv e oa da Fañch an Uhel ha da Juluan ar C'hwerv, an istorour. Goude bezañ bet ur pennad amzer e Roazhon ez eas da Bariz d'ober e studi war ar reizh. Distroet da Vreizh e voe sekretour e vignon Penguern, hag evitañ eo e krogas da zastum gwerzioù ha sonioù kozh e-touez ar bobl[252]. Tamallet e voe dezhañ bezañ savet e-unan gwerzioù zo evit ober plijadur d'e vignon dastumer, hag int e-touez ar re vravañ (gwerzioù evel *Gwrac'h Ahez*, *Ar bleizdi mor*, *Argaden ar Saozon*, *Gwerz ar paper timbr* pe c'hoazh *Menec'h an Enez C'hlas*). Rebechet e voe an dra-se dezhañ gant Fañch an Uhel dreist-holl, rak hemañ, dastumer ampart ma oa, a oa chomet hep kavet hini anezhe biskoazh. Heuilhet e vo Fañch an Uhel gant Anatol ar Braz a skrive kement-mañ e rakskrid ar Sonioù Breiz Izel :

[252] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien hag ar yezhourien*, p.164.

J'ai dit que M. de Penguern était un collecteur sincère. Il ne faudrait pas conclure que toute sa collection est authentique, surtout en ce qui a trait aux chants du peuple. Lorsque M. de Penguern voulut classer ses documents et les traduire, il s'adjoignit un ancien étudiant en droit, alors en rupture de ban, René Kerambrun, de Prat. C'était un Breton de talent que ce René Kerambrun, et qui possédait pleinement sa langue. Mais, un peu besoigneux, et pour prendre M. de Penguern par son faible, il crut pouvoir, sans forfaire, lui glisser en mains, comme choses frappées à l'estampille du peuple, certaines pièces qu'il avait lui-même fabriquées… Ils charmèrent d'autant plus M. de Penguern que, par la perfection de la forme, ils rappelaient les morceaux les plus achevés du Barzaz-Breiz… Hag Anatol ar Braz da resisaat *: Il ne faudrait pas croire, d'après ce que je dis, que René Kerambrun n'était qu'un vulgaire mystificateur. C'était une nature très douce, et très droite, et de tous points sympathique. Il regardait ses innocents mensonges poétiques comme suffisamment excusés par la joie qu'ils causaient au bon M. de Penguern. De son temps, d'ailleurs, c'était là fautes vénielles, et il aurait pu s'autoriser d'illustres exemples*[253].

Kaletoc'h e oa bet an tamall graet da v/*Barzaz-Breiz* Kervarker 'vat. Marteze eo abalamour ma oa chomet diembann dastumadenn Penguern d'ar mare-se ivez, a c'haller soñjal.

Hervez Donatien Laurent[254], e c'hall ur werz tremen hep bezañ dastumet gant darn. *Gwerz an Aotroù Kergwezeg*, da skouer, studiet gantañ ha gant Daniel Giraudon[255], ne oa ket bet dastumet gant Luzel, na gant Penguern kennebeut, ha koulskoude orin ar werz-se 'zo e Pleuzal en Bro-Dreger. Skrivañ 'ra kement-mañ diwar-benn Kerambrun :

Luzel, le grand folkloriste des années 1860-1890, accusera plus tard nommément Kerambrun d'avoir mystifié Penguern en lui présentant comme recueillies des pièces qu'il aurait lui-même composées mais il ne donne aucun argument sérieux à l'appui de cette assertion et la question doit être examinée sans parti pris à partir des manuscrits laissés par Penguern et Kerambrun[256].

Sed amañ da heul pezh a skrive Frañsez Vallée diwar-benn *Gwerz Gwrac'h Ahez* :

E dastumad kanaouennou Penguern ez eus eur c'haierad war ano « gwrac'h Ahez ». N'emañ ket e levrdi Broadel Bro C'hall, hogen e levrdi Roazon. Kavet e oa bet e Stal Durance, levrier levriou koz ha bet roet din… Her roet am eus da levrdi Roazon, a-unan gant kaierou all dianket eus an dastumad hag

[253] Anatole LE BRAZ, Rakskrid *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne*, *SBI.1*, pp. IX-X.

[254] Kollok Lannuon, Jean-Marie de Penguern. Collecteur et collectionneur, pionnier de la littérature orale en Bretagne, *Donatien LAURENT, « Kerambrun falsificateur ? »,* Sadorn 31 a viz Meurzh 2007.

[255] Donatien LAURENT & Daniel GIRAUDON, « Gwerz an Aotroù Kergwezeg », *Planedenn* niv. 6, Gouañv 1980-1981 & *Planedenn* niv. 11, Newez-amzer 1982.

[256] Donatien LAURENT, *Aux sources du Barzaz-Breiz*, p. 19.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

a oa ivez e ti Durance. ***Bez' e kaver e kaierad « gwrac'h Ahez » eur brouilhed kemeret, evit doare, diwar diweuz ar c'haner gant an itron de St Prix, hag eilskrivadur Kerambrun.***[257]

Embannet em eus e « Mémoires de l'Association Bretonne » ha war « Groaz ar Vretoned » eun darn eus ar c'hanaouennou kavet e ti Durance. N'em eus ket embannet avat « Gwrac'h Ahez » diaes-diaes da ziluzia ar brouilhed anezi. Tamallet e oa bet da Gerambrun beza skrivet eus e benn e-unan ar ganaouenn en he fez. Bez' a-walc'h en deus renket adober eun darn eus ar poziou, er re oe re luziet e brouilhed an itron de St Prix.

Diwar benn Kerambrun, a reas da sekretour da Benguern, n'ouzon netra, nemet e voe tamallet d'ezan beza falset kalz a beziou. Eun tamall n'eo ket gwir war va meno. Kar e oa da Zenez Kerambrun, bet noter e Benac'h hag am eus klevet hemañ oc'h ober eur veuleudi dleet eus ampartiz e gar. Eun tammig paotr « disoursi »ez oa, am eus aon[258]*.*

Ur skouer all eus ar werz-se a zo bet dizoloet nevez 'zo, e deroù 2012, e Ti an Dielloù Aodoù an Arvor (Cote : 85J119) gant Jérôme Caouën, o furchal e font ar familh Kerouartz. N'eus diforc'h ebet, pe dost, etre ar stumm a gaver e Ds. Penguern hag an hini a gaver skrivet amañ : niver ar gwerzennoù hag ar pozioù a zo hañval. N'eus nemet en doareoù-skrivañ a gaver diforc'hioù. Hervez Jérôme Caouën, e c'hallfe bezañ skrivet ar follennoù-se gant Frédéric de Kerouartz. Ouzhpennet en devoa notennoù, displegadurioù, diwar-benn ar werz-se[259].

2.2.8 Nikolaz ar Braz (1825-1901)

Evel an Itron de Saint-Prix en devoa dastumet Nikolaz ar Braz un toullad mat a werzioù pe sonioù, hep klask bezañ embannet. Kenlabourat a ouie ober gant dastumerien all evel e vignonez an Itron de Saint-Prix eveljust, ha dreist-holl pa oa bet skolaer e Sant-Servez. Daoust dezhañ bezañ bet anvet da vestr-skol e Plouivilio e oa chomet e darempred gant an Itron de Saint-Prix, da lâras e vab, Anatol ar Braz, e *Le fureteur breton*, e 1912 :

Quant à Mme de Saint-Prix, je la vois très nettement, telle que plus d'une fois je la vis à Morlaix, où elle avait une maison de ville […]. Une vieille dame à coques, souriante, m'accueillait. Nous dînions chez elle.

Ouzhpennañ 'ra Anatol ar Braz er memes pennad-skrid :

Presque toutes les collections de chants Bretons contiennent des morceaux écrits de sa main [Nikolaz ar Braz] : collection de Luzel, de Penguern… Je regrette vivement que le trésor amassé par lui se soit évadé de ses tiroirs. Ce trésor était considérable quand mon père vint de St-Servais à Ploumiliau. Là il recevait souvent la visite de Carfort, de Lannion, qui lui emprunta ses cahiers : « Sacristi ! marmonnait mon père, je voudrais bien savoir ce que Carfort a fait de ma collection… ». Je la soupçonne de s'être égarée dans les cartons de M. de Penguern.

[257] Furchet em eus e font Frañsez Vallée, miret e Levraoueg Rennes Métropole, hep kavout an disterañ roud eus ar c'haier-se.
[258] Maodez GLANNDOUR, *Studi hag Ober*, niv. 12, 1940, p. 31-32.
[259] Trugarekaat a ran Vincent Prudor, kenlabourer d'ar *Kaier ar Poher*, evit bezañ roet an titour-se din.

2.2.9 Fañch-Mari an Uhel (1821, Plouared – 1895, Kemper)

Ganet e oa bet e maner Keranborn[260], e parrez Plouared, d'ar 6 a viz Mezheven 1821. E dud, Frañsez an Uhel ha Rozali Visanta ar Gag, a oa kouerien pinvidik. An eil eus un tiegezh a daouzek a vugale e oa bet Fañch an Uhel.

Gant e eontr Juluan ar C'hwerou (1807-1843) e oa bet broudet da gregiñ gant ul labour dastum da gentañ emichañs (gouvezout 'rae Fañch an Uhel mont gant hemañ da zastum kanaouennoù e korn-bro Plouared e-pad e vakañsoù skol), met broudet e oa bet ivez gant *Barzaz-Breiz* Kervarker, pe c'hoazh gant oberennoù tud all evel Souvestr, Brizeug pe Dufilhol[261]. Beilhadegoù a veze alies e Keranborn pa oa bugel Fañch an Uhel, ar pezh a roio tro dezhañ d'en em dommañ ouzh ar c'hanaouennoù pe ouzh ar c'hontadennoù pobl, pe c'hoazh ouzh an teatr hag ar pezhioù-c'hoari pobl a veze c'hoariet alies a-walc'h c'hoazh d'ar mare-se en Bro-Dreger. Pouezus e oa bet Keranborn evitañ hag eno an hini eo e serro ul lodenn vat eus e dastumadenn, kontet pe ganet dezhañ gant e vamm, gant mitizhien pe c'hoazh gant klaskerien-vara pe gant amezeien 'zo. Pa roe da c'hoût en e oberennoù digant piv e oa bet dastumet ar pezh-mañ pezh e verzer alies e oa bet serret ul lodenn vat eus e dastumadenn e korn-bro Plouared ha dreist-holl e Keranborn pa ouie goulenn digant ar ganerien pe ar gonterien dont da Blouared evit kontañ ha kanañ dezhañ en e di ar pezh a lakae war baper :

> *Je faisais venir à Plouared, où j'avais établi mon quartier général, les conteurs et chanteuses émérites qui m'étaient signalés, à plusieurs lieues à la ronde. Je leur demandais de me débiter leurs contes ou de chanter leurs chansons, en breton, et comme ils en avaient l'habitude au foyer des veillées d'hiver*[262].

Karget e oa bet meur a wezh da zastum (ar pezh a oa bet nac'het dezhañ meur a wezh ivez) :

- 1845-1847 : karget e voe gant Salvandy, Ministr an Deskadurezh, da zastum kanaouennoù ha pezhioù-c'hoari er bobl. Un nebeut dornskridoù, pezhioù-c'hoari enne, a gavo, ha dastum raio ivez un toullad kanaouennoù. Kavet e oa bet re dreut an eostad-se hervez doare, rak daoust d'e c'houlennoù, ne vo ket karget ken a-raok 1864[263].
- E 1852 e kemero perzh en Enklask Fortoul, ha war ar 170 a ganaouennoù o tont eus Breizh-Izel e vo roet 94 gant Fañch an Uhel[264] (ne roio nemet troidigezhioù, ha c'hoazh ne roio ket ul lodenn evel labour Yves Lamer, da skouer).

---

[260] Kavet e vez an anv-lec'h-mañ skrivet "Keranborn", "Kerarborn", "Keramborn", "Keramborgne", … ha gant Fañch an Uhel e-unan.

[261] DASTUM, *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, levrig ar bladenn, p. 2.

[262] Guy CASTEL, *Marc'harit Fulup. Contes et légendes du Trégor*, p. 23.

[263] Françoise MORVAN, « Chronologie des missions », *Journal de route*, p. 193 : « En 1845, Luzel encore étudiant obtient 300 francs pour « recueillir les chants et poésies populaires en langue bretonne ». Les textes et manuscrits remis lors de cette mission n'ont pas été conservés ».

[264] Didier BÉCAM & Laurence BERTHOU-BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, p. 558.

- 1864 : ar wezh-mañ e voe karget gant ar Ministr Victor Duruy (diwar kuzul Renan) da glask misterioù dornskrivet pe voulet. Dont raio a-benn da zastum 34 dornskrid.
- 1868-1873 : karget e vo adarre da « recueillir en Bretagne les traditions orales pouvant servir à l'étude comparée de l'histoire, de la philologie et de la mythologie des différents peuples d'origine celtiques ». E-kerzh ar pevar bloavezh-se e tastumas 86 kontadenn.
- Ober 'rae e enklaskoù war e dreid, dindan n'eus forzh petore amzer 'rae, ar pezh en devoa talvezet dezhañ al lesanv a « Boudedeo Breizh-Izel ». Ne oa ket hepken e-pad e visionoù en devoa dastumet Fañch an Uhel lennegezh dre gomz ar bobl, met e-pad ouzhpenn hanter vloaz a c'haller krediñ.

Dambrizet e oa bet, e dastumadenn Fañch an Uhel, pouez kenlabour e c'hoar, Perrine (1829-1915), hag hini tud all, evel, da skouer, Nikolaz ar Braz.

2.2.9.1 Renabl dastumadenn Fañch an Uhel[265]

- **Pezhioù-c'hoari** : **87 mister** (58 levrenn gant 65 titl enne er BnF ; 9 miret e Levraoueg Kêr Roazhon[266] ; 7 e Levraoueg Kêr Kemper ; 5 meneget ha dianket an deiz a hiziv ; embannet e oa bet gant Fañch an Uhel e 1863 *Santez Trifina hag ar roué Arzur* ha *Buhez Sant Wenole*).
- **Kontadennoù** : ouzhpenn 400 a gontadennoù en holl a voe dastumet gantañ. Ur renabl resis-resis eus kontadennoù Luzel a zo roet el levr *Les contes de Luzel*[267].
- **Kanaouennoù** : **tro 500** (182 gwerz ; 243 son hag un 50 bennak embannet amañ hag ahont e kelaouennoù 'zo).

Stummoù boutin dastumadenn Luzel gant reoù an Itron de Saint-Prix

Stum. an Itron de Saint-Prix	Stummoù Luzel	Kanet gant	oberenn	p.
Ar minores pemp bloas (Ds. 1)	Bugel al laourek	Kemener bihan (Plouared – 1863)	GBI. 1[268]	242-246
	Mari ar C'habiten	Mari-Job Kado (Plouared – 1849)	GBI. 1	246-252
Kerveguen hag ann Tourellou	Kerveguan hag ann Tourello	Ur c'hemener (Plegad-Gwerrann-1863)	GBI.	188-195
		Matezh ostaleri		

[265] DASTUM, *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, levrig, p. 4.
[266] *Levraoueg Kêr Roazhon* : deuet da vezañ *Rennes Métropole* hiziv an deiz.
[267] Gwelout Joseph OLLIVIER, *Les contes de Luzel*, *Préface de Per Denez, suivie d'une postface sur « Contes bretons » PUR-Terre de Brume*, 1994, Hor Yezh, 1995, 292 p.
[268] GBI. 1 : *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Gwerziou I*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1868), 559 p.

(Ds. 1)	Kervegan hag ann Tourello	(Bourk Plistin – 1864)	GBI. 2[269]	196-201
Pennanger (Ds. 1)	Deslandes et Pénangèr		N.V.[270]	25-31
	Ann aotro Penagêr hag ann aotro Delande	Garandel (1864)	GBI. 2	202-209
	Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande	Ur vaouez kozh (Bourk Plouvilio)	GBI. 2	210-217
Bodeillo (Ds. 1)	Komt ar Chapel	Garandel (E Keramborn – 1844)	GBI. 1	456 - 463
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Kloarek ann Ammour	(Plouared – 1854)	GBI. 2	466-471
	Kloarek Lambaul	Marc'harid Fulup	GBI. 2	472-477
	Kloarek Lambol	Janned ar Gall (Keramborn – 1849)	GBI. 2	478-483
	Kloarek Laoudour	Garandel (Plouared – 1844)	GBI. 2	458-465
	Cloarec Riwal		SBI. 1[271]	302-306
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Iannik ar bon garcon	Mari-Job Kado (Plouared – 1845)	GBI. 1	354-359
Ar sorcères (Ds. 1)	Janedik ar zorseres	Garandel (E Keramborn – 1849)	GBI. 1	50-53
	Janedik ar zorseres	Mari-Job Kado (1849)	GBI. 1	54-58
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Ann aotro ar c'hont	Garandel (Plouared – 1844)	GBI. 1	4-10
	Ann aotro Nann	Rozali ar Gac (Keramborn – 1848)	GBI. 1	10-16
	Ann aotro ar c'hont	Mari Raher (Duot)	GBI. 1	16-24
Rogard, ha marcic Euret (Ds. 1)	Mibien Euret	Garandel (Plouared – 1845)	GBI. 2	308-317
Macharid Lorantz (Ds. 1)	Marc'harit Lauranz	Mari-Ann Noan (Duot)	GBI. 1	210-213
	Marc'harit Lauranz	Kemener bihan (Plouared – 1863)	GBI. 1	214-217
An Traonvillin	Kloarek Plourin	Anna Salik (Plouared – 1864)	GBI. 2	360-365

[269] GBI. 2 : *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Gwerziou II*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1874), 584 p.
[270] NV : LUZEL, François-Marie, *En Basse-Bretagne. Impressions et notes de voyage (Côtes-du-Nord)*, Hor Yezh, 1996 (ad. 1885), 149 p.
[271] SBI. 1 : *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Soniou I*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1890), 335 p.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

(Ds. 1)	Cloarec Traonvilinn	Diwar Ds. 92 Penguern	AB, T.5 1889-90	
Margodic (Ds. 1)	Margodic La Boissier	Marc'harid Fulup	SBI. 1	240-245
Rosmelson (Ds. 2)	Rozmelchon	Un nezerez (Bourk Plegad-Gwerrann – 1863)	GBI. 1	307-312
	Rozmelchon	Mari-Anna ann Noan (Duot)	GBI. 1	312-317
	Rozmelchon	Godik Fulup (Pluned – 1867)	GBI. 1	318-323
Jeannette Riou (Ds. 2)	Ann aotro Koadriou ha Janedig Riou	Janned ar Gall (Plouared – 1849)	GBI. 2	228-235
	Markis ar C'hleand ha Jannet Riou	(Plougoñveur)	GBI. 2	236-243
Youen Camus (Ds. 2)	Ervoan Camus	Mari Hulo (Plouared – 1848)	SBI. 1	216-219
	Ervoan Camus		R.C. T.2 1873-75	
Yvonna Yudec (Ds. 2)	Janet ar Iudek	Mari-Job Kerival (Keramborn – 1848)	GBI. 1	406-410
	Janet ar Iudek	Mari-Job Kado (Keramborn – 1844)	GBI. 1	410-417
	Janedik ar Marek	Rozali ar Gac (Keramborn – 1853)	GBI. 1	416-423
	Mari ar Moal	(Plouared)	GBI. 2	392-395
Testamant Marquis Guerrand (Ds. 2)	Markizes Guerrand	Matezh ostaleri (Plegad-Gwerrann – 1863)	GBI. 2	484-489
Ar gwin Madec, ha Baron Nevet (Ds. 2)	An aotro Rosmadek	Renaou (Tregrom – 1854)	GBI. 1	366-374
	Ar Rosmadek ha Baron Huet	Garandel (Keramborn – 1847)	GBI. 1	374-381
Feuntenella (Ds. 2)	Fontanella	Anna Salic (Plouared – 1864)	GBI. 2	54-61
	Fontanella (adstumm)	(Plouared)	GBI. 2	62-63
	Fontanella	(Dastumet gant Kergariou e Tremel)	GBI. 2	64-73
Marquis Trédré	Markiz Trede	Renaou (Tregrom – 1854)	GBI. 1	336-345

(Ds. 2)	Markiz Trede (adstumm)	Mari-Job Kerival (Tregrom – 1848)	GBI. 1	344-349
Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet (Ds. 2)	Kloarek ar Chevanz	Intañvez Linko (Pluned – 1868)	GBI. 2	406-415
	Fantig Helari	Jannet ar Gall (Plouared – 1848)	GBI. 2	416-419
Alliedic ar Mad (Ds. 2)	Eskop Penanstank	(Plougonven – 1863)	GBI. 1	424-429
	Ann aotro Penanstank	Godik Rio (Keramborn – 1847)	GBI. 1	430-433
Ar menec'h ru (Ds. 2)	Ann daou vanac'h hag ar plac'h iaouank	Mari-Job Kerival (Keramborn – 1849)	GBI. 1	272-277
	Ann daou vanac'h hag ar plac'hik iaouank	Matezh ostaleri (Bourk Pleuvian – 1864)	GBI. 1	278-285
Ar voas Allec (Ds. 2)	Ar plac'h hi daou bried	Mari Maho (1867)	GBI. 1	266-269
	Ar plac'h hi daou bried	Mari-Louise Loyer	GBI. 1	270-271
	Ar vroeg he daou bried	Marc'harid Fulup (Pluned)	GBI. 2	164-169
	Ar vroeg he daou bried	Marc'harid Fulup	GBI. 2	170-173
Teir noz so (Ds. 2)	Janet ar Wern	Mari Clech (Logivi-Plougras – 1867)	GBI. 1	26-33
	Janet ar Wern	(Keramborn - 1849	GBI. 1	34-42
Renean ar glas	Renea ar Glaz	Rozali ar Gac (Keramborn – 1845)	GBI. 1	394-398
	Renea ar Glaz	Garandel (Keramborn – 1847)	GBI. 1	398-406
Pa oan var mene	Sonic amourousted		SBI. 1	40-47
Sezic Guengamp (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Seziz Gwengamp	Mari Ferchal (Gwengamp)	GBI. 2	40-47
	Seziz Gwengamp	Marc'harid Fulup	GBI. 2	48-53
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Penherez Keroulas	Mari Daniel (Duot)	GBI. 2	130-137
	Penherez Keroulaz (adstummoù)	Pipi Gouriou (Ar C'houerc'hed)	GBI. 2	138-141
Iannic Scolant	Iannik Skolan	Mari Audern (Bourk Pluned – 1867)	GBI. 1	150-153

Pontplancoat	Pontplancoat	Mari-Job Kerival (Keramborn – 1848)	GBI. 1	382-386
	Pontplancoat	Anna Salik (Plouared – 1865)	GBI. 1	386-393

2.2.10 Gabriel Milin (1822, Kastell-Paol – 1895, Enez Vaz)

Ganet e maner Kervoruz, nepell diouzh Kastell-Paol, e-lec'h ma oa e dud merourien, e oa bet desket Gab Milin un tamm bihan war ar galleg, al latin hag ar gregach pa oa bugel, war-dro e c'hwec'h vloaz, gant un eontr dezhañ, ur breur d'e dad, person e Santeg.

Goude bezañ bet er skolaj e Kastell-Paol, a-benn peurachuiñ e zeskadurezh, ez eas da gloerdi-bras Kemper, e sell dont da vezañ beleg, evel e eontr. Na chomas ket nemet un toullad mizvezhioù eno, hag e 1847, ez eas da gomis da burevioù porzh-mor Brest, e-lec'h ma chomas betek 1882. Dimezet teir gwezh, e voe Gab Milin tad trizek a vugale. Deut war e leve, e 1882, ez eas da vevañ da Enez-Vaz, korn-bro genidik e wreg. « Eno e voe dilennet da vaer ar gumun met, dre ma oa aet skuizh ha war an oad, e tilezas hepdale ar garg-se ha neuze e troas salmoù e gwerzioù brezhonek ».[272]

Ur paotr tomm-tomm e galon ouzh ar brezhoneg e oa bet Gabriel Milin a-hed e vuhez. Merzet e vo levezon ar Gonideg war skridoù Milin :

> *S'il défend la variété des parlers locaux, Milin souhaite redonner au breton ses lettres de noblesse en unifiant son orthographe et en le débarassant de tous les mots français qui encombrent son vocabulaire. Cete fidélité au système de Le Gonidec a nui à la diffusion des différents ouvrages de lexicographie auquel il collabora avec le colonel Aimable Troude (1803-1885), lui-même élève de Le Gonidec*[273].

Menel a reas leal ha feal da g/Kervarker pa grogo tabut ar *Barzaz-Breiz*, ha taer e oa bet e varn diwar-benn labour Luzel pa vo embannet levrenn gentañ ar Gwerziou Breiz-Izel :

> *Ma conviction est faite. Je dis que le beau côté et la loyauté se trouvent du côté de M. de La Villemarqué et de ceux qui suivent son drapeau. J'ai vu le premier cahier des Gwerziou de Luzel. C'est maigre et triste, pour être mis en parallèle avec les chants du Barzaz-Breiz*[274].

Niverus ha liesseurt e oa bet skridoù Milin. Ur renabl eus e oberoù hag e oberennoù a oa bet dreset gant Louis Dujardin er gelaouenn Arvor[275]. Sed amañ ul lodenn nemetken eus ar renabl-se :

[272] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 309.
[273] Laurence BERTHOU-BÉCAM, « Après Luzel et La Villemarqué… Gabriel Milin », *MB*, niv. - , p. 14.
[274] *Ibid*. p. 14 : Lizher da Le Scour, eus an 29 a viz Genver 1868, meneget gant Taldir, an Oaled, 1931, p. 197.
[275] Louis DUJARDIN, « Gabriel Yann-Vari Milin (1822-1895) », *Hor Skrivagnerien*, L. 2, p. 39-48.

- Kenlabourat a rae gant ar c'horonal Amable Troude, o vevañ diwar e leve, e Brest. Gantañ an hini eo en devoa savet an *Divizou gallek ha brezonnek*, e 1857. Gante o-daou e oa bet adwelet pezhioù eus labour ar Gonideg, a-raok dezhe bezañ embannet
- Skrivañ a rae e-barzh ar gelaouenn *L'Océan* ivez. Er gelaouenn-se e oa bet embannet an troidigezhioù graet gantañ eus mojennoù Yann ar Feunteun, da skouer (ar pezh a deuio da vezañ danvez e levr *Marvailhoù grac'h koz* e 1867).
- Treiñ a reas oberennoù relijiel en brezhoneg, evel *L'Imitation de J.-C.*, gant Troude.
- Ezel e oa eus ar *Vreuriez-Breiz*, krouet e 1850 gant Kervarker. Dindan an anv-pluenn a « Laouenan Breiz » e savas Milin e varzhonegoù.
- Ezel e voe eus Kevredigezh Akademik Brest, hag e-touesk e saverien, adalek 1858.
- Deut war e leve, e oa bet anvet da rener ar gazetenn Feiz ha Breiz, a-benn he saveteiñ.

Pa oa o vevañ e Brest en em gavas Gab Milin gant tud deut eus ar pep korn a Vreizh evit labourat ha gonit o boued, hag en o daremprediñ an hini eo, en devoa gallet sevel un dastumadenn vrav a ganaouennoù, a gontadennoù, a lavarennoù…

> *E stad a dalvezas dezhañ da zaremprediñ ar vrezhonegerien eus pep korn a Vreizh o labourat er porzh ha da wellaat e vrezhoneg o komz ganto en holl rannyezhoù*[276].

E kannadig Kevredigezh Akademik Brest[277], e ro Milin ur roll eus tregont kontadenn dastumet gantañ e Brest a-raok 1862. Embannet e oa bet ul lodenn eus an dastumad-se nemetken :

- E 1870 e voe embannet « *Ar marvailler brezounek* », un oberenn savet gant Troude. Diwar ar seizh kontadenn a gaver enni, c'hwec'h a oa bet dastumet gant Milin war ar maez, e korn-bro Brest.
- Kontadennoù all a oa bet embannet war-lerc'h marv Milin gant Frañsez Vallée e *Buhez Breiz*. Strollet hag adembannet e voe ar peder kontadenn-se ti *ar Goaziou*, e Kemper, diwar labour Joseph ollivier, e 1924. *Gwechall-goz e oa…* a voe roet da anv d'al levr-se.

Evel en devoa gouvezet Milin ober un dastumadenn vrav a gontadennoù tro Brest, en devoa graet kement-all gant ar c'hanaouennoù. Un nebeut anezhe (*An tour plomb*, *Kloarek Lambaul*, *Maro Markiz Gwerrand*…) a oa bet embannet gant Milin e-unan e kannadig Kevredigezh Akademik Brest.

Diwar ar 155 a zo en dornskridoù Milin ez eus bet embannet ul lodenn gant Fañch Elies-Abeozen ha Maodez Glanndour en niverennoù kentañ ar gelaouenn *Gwerin*, e 1961 hag e 1963.

> *S'il n'a publié aucun recueil, sa collecte de chants est quand même importante : les manuscrits utilisés par Abeozen et Maodez Glanndour pour la revue Gerin en contiennent 155. Il ne s'agit pas uniquement de chants de tradition orale puisque l'on y trouve des chants composés par des prêtres au*

[276] *Ibid*., p. 309.

[277] Bulletin de la Société Académique de Brest, *BSAB*, 1862-186, p. 400, meneget gant Laurence Berthou-Bécam, *MB*, p. 18.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

moment de la révolution et des compositions de Brizeux et de Boishardy, mais la majorité est cependant traditionnelle[278].

Stummoù boutin dastumadenn Milin gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stumm an Itr. de Saint-Prix	Stumm Gab Milin	Oberenn	Niv. & pajenn
Ar minores pemp bloas (Ds. 1)	Ar bugel pemp bloas	Gwerin 1	Niv. 16, p. 49
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Kloarek Lambol pe Markis Gwerrand	Gwerin 1	Niv. 3, p. 15-16
	Markis Gwerrand – Al leur nevez	Gwerin 1	Niv. 6, p. 25-26
Ar sorcères (Ds. 1)	Loiza hag Abelard	Gwerin 1	Niv. 8, p. 29
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	An aotrou Tregonk hag he bried – An aotrou Nann	Gwerin 1	Niv. 12, p. 39-40
	Ar c'hountes holl hag he bried – An aotrou Nann	Gwerin 1	Niv. 13, p. 41-43
	Ar c'hont Dredol hag e bried – An aotrou Nann	Gwerin 2	p. 143-144
Yvonna Yudec (Ds. 2)	Kloarek Rosko	Gwerin 1	
Macharid K/amoal, ha cloarec Gall (Ds. 2)	Maro Markis Gwerrand	Gwerin 1	Niv. 1, p. 9-10
Alliedic ar Mad (Ds. 2)	Eliet ar Mad	Gwerin 2	p. 131-132
Ar voas Allec (Ds. 2)	Ar plac'h diw wech eureudet	Gwerin 2	p. 141
Teir noz so (Ds. 2)	Plac'h ar seiz dimezi – Janed ar Wern	Gwerin 2	p. 133-134
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Penherez Keroulas	Gwerin 1	p. 71-74

2.2.11 Léopôld-François Sauvé (1837-1892)

Ganet e oa bet Léopold-François Sauvé e Saint-Georges de Reintembault, e-kichen Foujer. Goude bezañ desket ar brezhoneg e-unan e oa deut da vezañ mignon da Luzel, Gaidoz hag Emile Ernault. Brudet eo dreist-holl evit bezañ dastumet un niver brav a lavarennoù, divinadelloù, formulennoù en brezhoneg. Kenlabouret en devoa gant kelaouennoù evel Revue Celtique, Mélusine, Revue des Traditions Populaires[279].

[278] Laurence BERTHOU-BÉCAM, *MB*, niv. p. 17.

[279] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire bretonne*, p. 53-54 & Yves LE BERRE, *La littérature de langue bretonne,* t. 2, p. 467.

Dre e labour er melestradurezh (er maltouterezh) e oa deut da vevañ e departamant ar Penn ar Bed (Brest, Kemper, Aber Ac''h, Gwaien). Anvet er Vosges, e Remiremont, tro ar bloavezhioù 1880, e kendalc'has da zastum ha d'ober e enklaskoù war ar folklore hag ar c'hredennoù pobl er rannvro-se. Embannet e vo e labour e 1889 dindan an titl a « *Folklore des Hautes-Vosges* ».

Diwar-benn Sauvé e skriv Goulc'han Kervella kement-mañ a ziskouez e c'houiziegezh :

> *Le folkloriste qui a étudié le mieux la médecine magique en langue bretonne est sûrement L. F. Sauvé. […] Il acquit par l'étude une bonne connaissance du breton, ce qui lui permit de recueillir auprès du peuple des campagnes bon nombre de proverbes, formulettes, devinettes, charmes et conjurations magiques*[280].

2.2.12 An enklask Fortoul (1852-1876)

Meur a wezh e oa bet klasket dastum ar c'hanaouennoù pobl e Bro-C'hall, diwar skouer broioù all Europa. Gant ar chañchamantoù politikel c'hoarvezet e 1848 hag e 1851 e voe dilezet raktres Salvandy d'ober un dastumad eus ar c'hanaouennoù pobl hengounel e Bro-C'hall. E 1852 e voe savet ur raktres all gant Hippolythe Fortoul (1811-1856), Ministr an Deskadurezh Publik d'an ampoent. Mont a reas ar raktres-se betek penn, hag un enklask ofisiel a voe graet e Bro-C'hall etre 1852 ha 1876 evit dastum ar c'hanaouennoù pobl ha sevel ar pezh a dleje bezañ bet ur « Recueil des poésies populaires de la France ».

Disoc'h an enklask-se a zo miret er BnF hiziv an deiz : 6 levrenn a ra anezhañ, en o zouesk kanaouennoù o tont eus Breizh-Uhel kenkoulz hag eus Breizh-Izel. Dre hanterouriezh ha labour Laurence Berthou-Bécam ha Didier Bécam eo bet dispartiet ha studiet ar c'hanaouennoù-se[281] :

- E Breizh-Uhel : 322 a ganaouennoù bet dastumet gant 29 den disheñvel.
- E Breizh-Izel : 170 a ganaouennoù a ra an dastumad-se : 84 e brezhoneg ha 86 troet e galleg.

Diwar an 8 den o vezañ kemeret perzh en enklask-se e Breizh-Izel e verzer anvioù tud brudet evel hini Luzel, Kervarker, Aleksandr Ledan, Guillaume Lejean, pe c'hoazh hini Gabriel Milin. Merzout a reer ivez ne vez ket graet meneg eus labour tud all, evel hini Yves Lamer (1814-1879), bet skolaer e Plouvilio (ar 15 kanaouenn dastumet ha troet en galleg gantañ a zo e Ds. 1024 dastumadenn Luzel, e levraoueg Rennes Métropole).

Evit Breizh-Izel eo gant Luzel e oa bet roet an niver brasañ a ganaouennoù evit Breizh-Izel, met n'en devoa roet nemet troidigezhioù :

> *La première contribution de Luzel ne correspond pas à l'idée que nous nous faisons de sa conception de la chanson traditionnelle puisqu'il s'agit d'un chant en français et de 86 traductions de chants*

[280] Goulc'han KERVELLA, *Médecine et littérature en langue bretonne aux XIXe et XXe siècles*, p. 45.

[281] Laurence BERTHOU-BÉCAM & Didier BÉCAM, *L'enquête Fortoul (1852-1876). Chansons populaires de Haute et Basse-Bretagne*, 2 t., 2010.

bretons, sans le texte original et dont seulement vingt-huit figureront dans les Gwerziou ou les Soniou[282].

38 kanaouenn a oa bet roet gant Alexandre Ledan, 13 gant Milin, 3 gant Guillaume Lejean, 3 gant Anatole de Barthélémy, 6 gant Victor Bléas, 10 gant Aristide Marre, hag 1 gant Nicolas Nédélec.

Stummoù boutin an Enklask Fortoul gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stummoù an Itr. de Saint-Prix	**Stummoù an Enklask Fortoul**	**Dastumet gant**	**p.**
Kerveguen hag ann Tourellou (Ds. 1)	Autro an Tourello / *Le Sire des Tourelles* (brezhoneg & troidigezh)	Guillaume Lejean	p. 754
Marquis Trédré (Ds. 2)	Markiz Tredrez (brezhoneg & Troidigezh)	Guillaume Lejean	p. 762
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Cloarec al Laoudour / *Le clerc Al Laoudour* (brezhoneg & tyroidigezh)	Ledan	p. 692
Penherez Keranglaz	Pennerez Keroullas / *L'héritière de Keroulas* (brezhoneg & troidigezh)	Ledan	p. 708
Bodeillo (Ds. 1)	Contrechapel (troidigezh)	Luzel	p. 784
Pennanguer (Ds. 1)	Monsieur de Penn-an-Guèr et monsieur Delande (troidigezh)	Luzel	p. 811
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Monsieur Nann (troidigezh)	Luzel	p. 813
Feuntenella (Ds. 2)	Fontenelle (troidigezh)	Luzel	p. 790
Yvonna Yudec (Ds. 2)	Jeannédik Ar Yudek (troidigezh)	Luzel	p. 794
Ar Gwin Madec ha Baron Nevet (Ds. 2)	La vengeance du jeune baron (troidigezh)	Luzel	p. 799
Ar Gwin Madec ha Baron Nevet (Ds. 2)	Le petit baron et Rosmadec (troidigezh)	Luzel	p. 807
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Kloarec Lambol / *Le clerc de Lambaul* (brezhoneg & troidigezh)	Gabriel Milin	p. 1055
Testament Marquis Guerrand (Ds. 2)	Maro ann A. Markiz Gwerrand / *Mort de Mr Le Marquis de Guerrand* (brezhoneg & troidigezh)	Gabriel Milin	p. 1058

[282] Laurence BERTHOU-BECAM & Didier BECAM, *L'enquête Fortoul*, p. 773.

2.2.13 Joseph Loth (1847, ar Gemene – 1934, Pariz)

Mab da Reun Loth, ur botaouer eus e vicher, e voe paeet e studioù da Joseph Loth gant person ar Gemene hag e voe kaset da gloerdi bihan Santez-Anna-Wened, e sell hel lakaat da vont da veleg pelloc'h. Goude bezañ bet kloareg e-pad ur pennad-amzer e kloerdi bras Gwened ha tapet e vachelouriezh gantañ e kavas gwelloc'h mont da gelenner (mestr-studi e skolaj Pondivi e 1869, kelenner e skolaj Kemper e 1870, hag e Saumur e 1873…) ha kenderc'hel gant e studioù. « *Er bloaz 1883 e c'hounezas e zoktorelezh gant div dezenn : an hini gentañ e latin diwar-benn ar brezhoneg, hag an eil e galleg diwar-benn istor ar Vretoned deuet d'an Arvorig*[283] ».

Anvet da gelenner war ar gresianeg e Roazhon, e 1884, e krogas d'ober kentelioù war ar yezhoù keltiek, kentelioù a gendalc'has da ren betek 1910.

Brudet eo Joseph Loth evit e bennadoù-skrid hag e studiadennoù gouiziek (savet gantañ en galleg), embannet e kelaouennoù evel *Revue Celtique* (krouet ha renet gant Henri Gaidoz, e teuas Joseph Loth, e 1899, da vezañ e rener, war-lerc'h marv Gaidoz, betek 1934), pe e *Annales de Bretagne*. Gantañ e voe krouet ar gelc'hgelaouenn-mañ e 1886.

E 1910, e voe anvet da gelenner war ar yezhoù keltiek e Skolaj Bro-C'hall. Kemer a reas plas d'Arbois de Jubainville.

> *En matière de chanson populaire, Joseph Loth a édité des chants dans différentes revues et, en particulier, des chants vannetais peu recherchés à l'époque si ce n'est par François et Jean Mathurin Cadic*[284]*.*

2.2.14 Narsis Kelien (1848, ar Roc'h-Derrien – 1902, Pariz)

Evel al lodenn vrasañ eus tiegezhioù Ker Roc'h en XIXvet kantved, e oa paour-razh hini Narsis Kelien (micherourien e oa e dud : e dad, Gwilhoù Kelien, a oa kereour, hag e vamm, Frañseza Jafrezou, stammerez), ha gant skoazell person ar barrouz an hini eo e voe gallet lakaat Narsis Kelien war ar studi e kloerdi bihan Landreger. Daoust dezhañ bezañ bet kaset kuit diouzh ar skol war-lerc'h marv ar person-se e teuas a-benn da c'hounit e skridoù-testeni. Goude bezañ bet mestr-studi ur pennad-amzer e Kemper e tibabas mont da glask fortun da Bariz, e 1875.

Eno e tarempredas ar c'hafedioù lennegel hag e reas anaoudegezh gant Ernest Renan a voe ur sikour bras evitañ.

> *A drugarez da Reunan, hep mar ebet, e kavas Kelien ur garg e Dielldi Renerezh an Aferioù Diavez hag en doe kefridi, gant Ministr an Deskadurezh Publik, da zastum sonioù-pobl e Breizh-Izel ha da studiañ an tunodo, da lavarout eo al luc'hach komzet er Roc'h gant ar bilhaourien hag an doerien*[285]*.*

Al labour-se, kaset a-benn gant Narsis Kelien e Bro-Dreger hag e Kerne-Uhel, a roio ar « Rapport sur une mission en Basse-Bretagne ayant pour objet d'y recueillir des mélodies

[283] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 287.
[284] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire bretonne*, p. 54.
[285] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 356.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

populaires », hag a deuio pelloc'h da vezañ danvez al levr *Chansons et Danses des Bretons*[286]. Ouzhpenn 40 a ganaouenn a ginnigo en oberenn-se, da heul ur studiadenn hir war al lennegezh pobl e Breizh.

2.2.15 Anatol ar Braz (1859, Sant-Servez – 1926, Menton)

Bet ganet e Sant-Servez, e tremenas Anatol ar Braz e vugaleaj hag e yaouankiz e-lec'h ma veze anvet e dad da skolaer (Sant-Servez, Plouvilio, Planiel, Perwenan …).

Daoust d'Anatol ar Braz bezañ brudetoc'h evel skrivagner eget evel dastumer, ne c'haller ket dispartiañ e labour dastum diouzh e oberennoù lennegel, ken intret ha maget e vez ar re-seoù gant al lennegezh pobl. Adalek 1886, e krogas da dastum gant Fañch an Uhel, e « vestr », ha merzet e vo frouezh ar genlabour-mañ e *Sonioù Breiz-Izel* Luzel.

E vrudetañ levr, *La légende de la mort* a oa, pe a vije o tont eus ul labour dastum, troet en galleg (pelloc'h e voe troet ul lodenn eus an oberenn-mañ en brezhoneg gant Erwan ar Moal, oberour *Pipi Gonto*). Deut e oa al levr-mañ, da vezañ un oberenn klasel e-touez an oberennoù skrivet diwar Breizh, evel ma oa deut da verzañ *Barzaz-Breiz* Kervarker, *Les derniers bretons* Emile Souvestre, pe *Marc'h a lorc'h* Per Helias.

Sevel a reas un dezenn war ar pezhioù-c'hoari pobl a Vreizh-Izel e 1904 er Sorbonne. Savet war-lerc'h marv Luzel ha Kervarker ha war-lerc'h tabut ar Barzaz-Breiz e klaskas dreist-holl Anatol ar Braz diskouez ha prouiñ en e labour ne oa ket bet biskoazh eus un teatr keltiek, hag e oa bet stummet ar pezhioù-c'hoari pobl brezhonek diwar pezhioù-c'hoari en galleg nemetken.

> *Cet ouvrage, qui est important et intéressant, manque de rigueur et d'objectivité. L'auteur voulant prouver que le théâtre breton n'est qu'un décalque sans valeur du théâtre français, et ce pour aller notamment à l'encontre des conclusions de La Villemarqué, tombe dans l'excès inverse*[287]*.*

Diwar savboent arbennigourien 'zo evel Roparz Hemon pe Gwenael an Dug, e vije bet marteze gwelloc'h da Anatol ar Braz bezañ tremenet hep klask sevel an dezenn-se.

Ur prezegenner ampart a voe Anatol ar Braz ivez, ha niverus e voe ar prezegennoù a roas diwar Breizh gant an Alliance Française.

Stummoù boutin dastumadenn Anatol ar Braz gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stumm an Itron de Saint-Prix	**Stumm Anatol ar Braz**	**Kanet gant**	**oberenn**[288]	**p.**
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Le Marquis de Guérand		EB	233-235
	Le marquis de Guerrand		EC	19-23
	Cloarec ar Glaou	Marc'harid Fulup	EC	124-129
Ar marc'hadour yauanc	Ar marc'hadour iaouanc	Angélique Le Meur	EA	28-31
				206-209

[286] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire bretonne*, p. 53.

[287] Gwennole LE MENN, *Histoire du théâtre populaire breton*, XVe-XIXe, p. 18.

[288] Diwar anvadur CRBC karnedoù Anatol ar Braz.

(Ds. 1)	Marc'hadour Rouan		Karned P	
Giletta ar Bouder (Ds. 1)	Alietta'r Bouder		ED	170-172
	Aliet ar Brouder		Karned V	175-177
	Alietta ar Brouder	Glaouda an Ollier (Porzh-Gwenn – 1895)	Revue Celtique t.17	
Rosmelson (Ds. 2)	Rozmelchon		Karned V	97
Yvonna Yudec (Ds. 2)	Philippe Ollivier		EB	191
Testamant Marquis Guerrand (Ds. 2)	Le marquis de Guérand	(Dastmet e Lanveur)	Karned 3	233-235
	Le marquis de Guerrand	Marie-Jeanne Dafnéet & Perrine ar Rouz (Plegad – 1892)	Karned 2	19-23
	Testamant ar Markiz	Marie-Jeanne Dafnéet (Plegad)	AB – T13 – 1897-98	90-108
Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet (Ds. 2)	Gwerz ar Baron		ED	204-207
Feuntenella (Ds. 2)	Guerz Feunteunella		ED	179-180
	Fontanella		Karned V	165-167
Alliedic ar Mad (Ds. 2)	[Penn ar Stang]		EB	166-167
	L'évêque de Penn-ar-Stank		EB	191
An den arme (Ds. 2)	Chanson de soldat	Anna Boujant (Perwenan)	EA	21-23
	Au retour de l'aire-neuve	Angélique Le Meur	EA	32-33
	[Me meus bet eur lezvamm ar wassa zo bet ganet]		EA	271-272
	Celle qui mourut dans les bras de son bien aimé		EG	143-144

2.3 An XX^{vet} kantved

A-hed an ugentvet kantved e kendalc'ho hiniennoù da zastum hol lennegezh pobl e Breizh pe da sevel studiadennoù diwar-benn kanaouennoù ha kontadennoù 'zo (tud evel Joseph Loth, Emile Ernault, Per ar Rouz, Per Batani…). Ken niverus int ma ne c'haller ket reiñ ur poltred eus kement hini a vefe bet o plediñ ganti. Ne vo ket roet 'ta nemet ur poltred eus ar re vrudetañ, ha graet meneg eus anv darn all.

2.3.1 Frañsez Vallée (1860, Plounevez-Moedeg – 1949, Sant-Laorañs Roazhon)

Ganet e Plounevez-Moedeg, e oa Frañsez Vallée mab Adolf Vallée, rener milinoù-paper Benac'h. Dre ma oa gwan e yec'hed, e c'hallas, dre binvidigezh e familh, en em reiñ d'ar pezh a blije ar muiañ dezhañ : studiañ, ha dreist-holl studiañ ar brezhoneg, desket gantañ en e vugaleaj gant micherourien al labouradegoù-paper hag o bugale. Niverus eo an oberennoù savet gantañ a-hed e vuhez :

- ur geriadur *Grand dictionnaire français-breton*, a dalvezas da Frañsez Vallée da vezañ lezanvet « Tad ar Yezh[289] ».

- levrioù-studi evit deskiñ ar brezhoneg (« La langue bretonne en 40 leçons » …).

- Envorennoù beaj …

Ken niverus all e oa bet an oberennoù deut diwar e genlabour gant tud all. An hini vrudetañ *Sketla Segobrani* o vezañ bet savet a-stroll gant e geneiled René Le Roux hag Emile Ernault.

E 1898, e krouas Kroaz ar Vretoned, ur gelaouenn sizhuniek, hollvrezhonek, a voe moulet ingal betek 1920.

Evel dastumer eo brudet, Frañsez Vallée, dreist-holl evit bezañ enrollet Marc'harid Fulup war rolletoù koar e 1900 e-pad un devezh hanter (d'ar yaou 26 ha d'ar sul 29 a viz Gouere)[290]. Daoust ma vezont diaes-diaes da selaou hiziv an deiz, e c'haller kavout gwezh ha gwezh all war bladennoù 'zo un tamm eus al labour-se kaset da benn gant Frañsez Vallée : war bladenn *Aux sources du Barzaz-Breiz* da skouer e vez kinniget daou bezh kanet gant Marc'harid Fulup. Gallet en devoa Frañsez Vallée enrollañ 47 kanaouenn gant Marc'harid Fulup war 26 rollet (ne c'halle Frañsez Vallée enrollañ nemet ar pozioù kentañ eus ar c'hanaouennoù : re a rolletoù koar en dije bet ezhomm evit enrollañ anezhe en o fezh). An holl ganaouennoù-se a glote gant ar pezh he devoa kanet Marc'harid Fulup da Luzel, e dibenn an 19^{vet} kantved.

Studiet e oa bet labour Frañsez Vallée gant Bernard Lasbleiz[291], ha merzet e oa bet gantañ e oa, gwezh an amzer, disheñvel testenn Luzel diouzh pezh a gane Marc'harid Fulup da Frañsez Vallée :

> *Marc'harid Fulup interprète rarement ses chansons exactement comme elle l'avait fait trente ans auparavant pour le folkloriste trégorrois. Il en découle très souvent des décalages importants entre paroles et musique comme par exemple dans Prinsez ar Gwillou lorsque la chanteuse prononce un mot de trois syllabes (Dibonjour) au lieu de deux (Demad) écrit par Luzel.*

Roll ar c'hanaouennoù boutin enrollet gant Frañsez Vallée (kanet gant Marc'harid Fulup) gant reoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

- An daou vanac'h

[289] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 407.

[290] Frañsez VALLEE, « Une exploration musicale en Basse-Bretagne. Les airs des gwerziou de Luzel, retrouvés et phonographiés », *AB*, t. 16, 1900-1901, p. 130-135.

[291] Bernard LASBLEIZ, « Marc'harid Fulup. Les enregistrements de François Vallée », *Ma'm bije bet kreion…*, p. 129-130.

- Rozmelchon
- Ar wreg he daou bried
- Seiziz Gwengamp
- Kloaregig Lambaol
- Kloaregig Lambaol (hiroc'h evit an niv. 23)
- Kloareg ar glaou

2.3.2 Émile Ernault (1852, Sant-Brieg – 1938, Sant-Brieg)

Ganet e Breizh-Uhel, ne oa ket Emile Ernault (pe Emil Ernod, evel ma veze skrivet e anv gantañ e-unan a-wezhioù) ur brezhoneger a-vihanik. Goude bezañ bet, da gentañ, war ar studi e skolaj Sant-Charlez e Sant-Brieg, ez eas da boursu anezhi da skol-veur Roazhon. Mont a reas da b/Pariz, Goude bezañ bet kelenner war ar saozneg ha war an alamaneg e-pad ur pennad-amzer, ez eas da b/Pariz hag eno, e Skol ar Studioù Uhel, an hini eo, e teskas ar yezhoù keltiek gant Henri Gaidoz, hag e Skolaj Bro-C'hall gant Henri d'Arbois de Jubainville (kemer a reas hemañ Emile Ernault da sekretour[292]). Goude bezañ savet un dezenn war al latin hag ar gresianeg, e voe anvet da gelenner war al lizhiri klasel e skol-veur Poitiers. E 1910, daoust da skoazell d'Arbois de Jubainville, ne voe ket roet plas hemañ dezhañ e Skolaj Bro-C'hall (da Joseph Loth ez eas ar plas-se), hag e chomas e Poitiers betek mont war e leve, e 1918.

Kenlabourat a reas d'ar c'helaouennoù *Revue Celtique* hag *Annales de Bretagne*, hag enne e voe embannet ul lodenn eus e studiadennoù. Ur yezhoniour barrek kenañ war ar c'hrennvrezhoneg a voe Emile Ernault da gentañ penn.

2.3.3 François Cadic (1864, Noal Pondivi – 1929, Mourieg)

Unnekvet ha diwezhañ bugel ur familh a labourerien-douar eus Noal Pondivi e oa François Cadic. Goude bezañ studiet e Pondi hag e kloerdi Gwened e voe anvet da veleg ha da gelenner en Ensavadur Katolik Pariz.

E 1897 e krouas « La Paroisse Bretonne de Paris », ur gevredigezh savet evit skoazellañ ar Vretoned deut da b/Pariz da vevañ ha da c'hounit o boued (150 000 e vijent bet e dibenn an XIX[vet] kantved) :

> *A Paris, François Cadic a en effet découvert la situation des Bretons qui de plus en plus nombreux quittent leur région natale espérant une situation meilleure. […] Ils vivent souvent dans des taudis du côté de Saint-Denis ou de Saint-Ouen*[293].

Ezel eus ar gevredigezh « La Bretagne », e skrivo François Cadic e *L'émigration bretonne vers Paris. L'œuvre de la Paroisse Bretonne*, e 1899, diwar-benn « ar predoù keltiek » (« Dîners celtiques ») a veze e Pariz :

[292] Lukian RAOULT, *Geriadur ar skrivagnerien hag ar yezhourien*, p. 102.
[293] Fañch POSTIC, « François Cadic. Introduction bio-bibliographique », *François Cadic, un collecteur vannetais, « recteur » des Bretons de Paris*, p. 14.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

On y mangeait bien, on y vidait les coupes de champagne, on y récitait de beaux vers, on y chantait de belles chansons et pendant ce temps les Bretons mouraient de faim dans la rue[294].

Daou vloavezh goude bezañ krouet ar gevredigezh-se e teue er-maez ur gelaouenn an hevelep anv dezhi. E miz Ebrel 1899 e teuas er-maez an niverenn gentañ, hag e talc'has da zont ingal e-pad 30 vloaz (panevet amzer ar brezel '14) a drugarez da labour François Cadic.

E pep niverenn, adalek an niverenn gentañ betek an hini diwezhañ, e embannas François Cadic, ur ganaouenn hengounel pobl, ur gontadenn, pe ur vojenn.

On estime autour de 400 contes et légendes et chansons le trésor ainsi constitué de 1899 à la mort de Cadic[295].

Roll ar c'hanaouennoù boutin embannet gant François Cadic er *Paroisse bretonne* gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stumm an Itron de Saint-Prix	**Stumm Cadic**	**Paroisse bretonne**	**Niv.**	**pajenn**
Stang Bizien (Ds. 1)	La mort du jeune chasseur	Meurzh 1925 p. 5	187	526-527
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Le marquis de Milan	Miz Du 1906 p. 9-10	60	205-208
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Jannic le bon garcon	Ebrel 1907 p. 8-10	64	218-221
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Monsieur le comte et Madame	Mae 1907 p. 9-10	65	222-224
Jeannette Riou (Ds. 2)	Le marquis du Clédon	Mezheven 1906	56	195-196
An den arme (Ds. 2)	Le retour du soldat	Kerzu 1904 p. 9-10	39	152-153
	La femme au deux maris	Meurzh 1926 p. 5-6	194	541-542

2.3.4 Loeiz Herrieu (1879, Kaodan – 1953, an Alre)

Bet ganet en un tiegezh a labourerien-douar e voe kouer d'e dro ha « Barzh-Labourer » a gemeras da anv-pluenn p'en em roas da skrivañ pelloc'h.

Krouiñ a reas gant e vignon Andrev Mellag ar gelc'hgelaouenn viziek *Dihunamb* a deuas er-maez ingal etre 1905 ha 1944. War-lerc'h ar brezel, e voe tamallet dezhañ (evel d'ur bern tud all tomm o c'halon ouzh o yezh hag o sevenadur), dre m'en devoa kendalc'het da embann *Dihunamb* e-pad ar maread-se, da vezañ bet re dost ouzh an Alamanted, hag e voe ret da Loeiz Herrieu tec'hel ha mont da guzhat. Didamallet e voe e 1949.

[294] *Ibid*., p. 14.
[295] Michel OIRY, « L'école vannetaise et les collectes de Le Diberder », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 179.

Embannet eo bet al lodenn vrasañ eus ar c'hanaouennoù dastumet gant Loeiz Herrieu en un oberenn, *Guerzenneu ha soñnenneu Bro Guened*, savet gant harp Maurice Duhamel evit tonioù ar pezhioù. Tri teskad a oa bet, ha 97 kanaouennoù (en ur gontañ an adstummoù) a ra an oberenn, adembannet e 1997.

Stummoù boutin dastumadenn Loeiz Herrieu gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix[296]

Stumm an Itron de Saint-Prix	**Stumm Herrieu**	**Kanet gant**	**oberenn**	**niv.**	**p.**
Feuntenella (Ds. 2)	Mab er Brigand	Joachim er Baill (Kerouz, e Lann-er-Stér)	GSBG [297]	27	50-51
Marquis Trédré (Ds. 2)	Er skrapereh	Françoise Stéfan (Locunel, e Lann-er-Stér)	GSBG	28	52-53
Ar menec'h ru (Ds. 2)	Er verh laeret	Mari Uido (Locunolé, Kervignac)	GSBG	96	181183
Ar voas Allec (Ds. 2)	Er voéz deu bried dehi	Bejer en Dañoig (Kervarnél e Penhestén)	GSBG	40	76-77
An den arme (Ds. 2)	Dén ieuank en armé		GSBG	33	61-63

2.3.5 Jean-Louis Larboulette (1879, Plouhineg – 1951, Gwened)

Un den a Iliz e oa bet Jean-Louis Larboulette e-pad e vuhez goude bezañ bet war ar studi e kloerdi bras Gwened, hag e Rom pelloc'h, a-raok bezañ degemeret da doktor war an doueoniezh e 1905.

Kregiñ a reas gant ul labour dastum en e barrez genidik e 1902, kendalc'het gantañ betek 1905 hervez doare :

> *1902 semble être l'année de ses premières années de collectes de chants, principalement au Gueldro, mais aussi Noyal-Pontivy. […] Ses lieux attestés de collectes [sont] Le Gueldro, et parfois Plouhinec (sans précision de village) ou Le Magouero : ces chants représentent la très grande majorité, d'autant qu'on doit très certainement y inclure les chants sans lieu ni date du premier carnet. Les chants datés font référence aux années 1902 à 1905*[298]*.*

[296] Frouezh kenlabour Herrieu ha Henri Guillerm a oa bet embannet : Henri Guillerm / Loeiz Herrieu, Recueil de mélodies bretonnes recueillies dans la campagne, Kemper, Ti-moul. A. David, 1906, 44 f.

[297] GSBG : Loeiz Herrieu, *Guerzenneu ha soñnenneu Bro-Guéned.*

[298] DASTUM, Jean-Louis Larboulette.

Tri c'harned a ra dastumadenn Jean-Louis Larboulette, o tiskouez splann e veze techet da dastum en e vro genidik kentoc'h eget e lec'h all. Un nebeud a ganaouennoù a oa bet serret gantañ e korn-bro Pontivi.

2.3.6 Iwan an Diberder (1887, an Oriant – 1959, Gwened)

Ganet en Oriant, e voe savet Iwan an Diberder, en abeg d'e yec'hed gwan, gant ur vagerez en Arzhanaou, ha brezhoneg mat a zeskas ganti. Heuliañ a reas kentelioù brezhoneg kozh, kerneveureg ha brezhoneg Joseph Loth e Skol-Veur Roazhon, hag e teuas da vezañ ur mestr war al lennegezhioù keltiek[299].

> *Collecteur, puis journaliste et écrivain longtemps controversé pour son caractère souvent intransigeant, Yves Le Diberder a laissé une masse d'archives – manuscrits ou brouillons d'articles, de lettres et de publications – qui furent déposées en partie après sa mort, en 1959, par ses enfants aux Archives départementales [du Morbihan][300].*

Gant e 830 kanaouenn serret etre 1910 ha 1915, e voe dastumadenn Iwan an Diberder, an hini frouezusañ e Bro-Gwened.

Stummoù boutin dastumadenn Iwan an Diberder gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

An Itron de Saint-Prix	**Iwan an Diberder**	**Kanet gant**	**p.**
Stang Bizien (Ds. 1)	Er jiboésour ieuank beuet – Le jeune chasseur noyé	Loeiz Guillerm (Landévant, Hennebont – 22.10.1911)	664
	Er jiboésour ieuank beuet – Le jeune chasseur noyé	(Ton eus Séglien, embannet gant F. Cadic e miz C'hwevrer 1925)	665
Ar sorcères (Ds. 1)	Er sorserez – La sorcière	Perrine Daniel (Pont-Scorff – 18.12.1910)	854
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	En Owtrou Kont – Monsieur le Comte	Jeanne Février (Riantec – 01.12.1911) (Ton notet gant M. Duhamel)	656-657
	En Owtrou Kont – Monsieur le Comte	(Ton : M.F. Gourrierec – Bubry – 1976)	658-659
Ar voas Allec (Ds. 2)	Er plah ér fetan – La fille à la fontaine	Perrine Daniel (Pont-Scorff – 23.09.1910)	78
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Iwann Er Gouhir (Lomener – 03.08.1911)	302

[299] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 215-216.
[300] Madeleine HAUTEFEUILLE, Rakskrid *Chansons traditionnelles du pays vannetais (1910-1915)*, t. 1, p. 5.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

An den arme (Ds. 2)	Er plah hi deù bried – La fille aux deux époux	Richard (tad) (Beaumer Carnac – 27.12.1911) (Ton dastumet gant Jean-Louis Larboulette)	303
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Joseph Richard (Beaumer Karnag – 26.12.1911) (Ton notet gant Edouard Gilliouard)	304
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux maris	An Itron Rabalan (Carnac – 26.12.1911) (Ton notet gant Jérôme Buléon)	305
	Er plah hé deu bried – La fille aux deux époux	(15.10.1911)	306
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Dastumet é Groé get J. Raude ha reit goudé get Job Frison	308
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Lisa Lukas (Karnag – 03.04.1912)	308
Renean ar glas	Anaig Er Glaz – Annaig Le Glas	Guillemette Le Boulc'h (Plouay – 10.02.1912) (Ton : Marie Nignol – Bubry – 1976)	648-649
	Renée Lukaz (Anaig er Glas)	Perrine Daniel (Pont-Scorff – 09.07.1911) (Ton notet gant I. an Diberder hag E. Gilliouard)	650

En e dielloù, miret e Gwened e Ti an Dielloù, e kaver kaieroù all en diell 14J57, enne eilskridoù graet diwar dornskridoù 'zo (*Pasion* Laorañs ar Richou, …) ha daou gaier[301] eilskrivet diwar labour Joseph Ollivier (diwar an eilskrid graet gant hemañ eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix). Evel Penguern, ne rae ket implij eus doare-skrivañ an Itron de Saint-Prix, met diouzh an hini e oa boaz d'ober gantañ, da lâret eo n'eo ket un eilskrid rik ha feal eus labour an Itron de Saint-Prix a gavomp amañ evel ma ouie ober Joseph Ollivier.

[301] 3 c'haier a zo e gwirionez, met an trede n'eo nemet ur gopienn (diglok) eus ar c'haier kentañ pa en devoa skrivet hemañ en ur ober implij eus paper glaou (kaieroù implijet evit merkañ kontoù int). Ouzhpennet en devoa Iwan an Diberder d'ar c'haier-mañ ur roll krennlavarioù o tont eus dastumadenn Penguern (8 pajenn), hag ur stumm eus Groah Ahes (an trede kaier a zo follennoù distag 'ta ha n'eo ket bet dalc'het kont dioutañ en hon labour).

Gouvezout a rae Iwan an Diberder ouzhpennañ notennoù amañ hag ahont, e dibenn gwerzioù ‘zo, evel *Bruillac ha Keroue* da skouer, pe c’hoazh, an notenn-mañ, war bajenn gentañ an eil kaier *Supplément à la collection contes et chants bretons de Madame de Saint-Prix* :

> *Madame de Saint-Prix avait communiqué sa collection à M. de Penguern à une date qui n’est pas indiquée clairement, mais qui peut-être 1851, M. de Penguern ayant parfois précisé cette date à la fin de ses transcriptions, faites de sa main. C’est grâce à cette documentation recopiée par M. Ollivier en avril 1937 qu’il a pu d’abord réidentifier la collection elle-même de Mme de Saint-Prix, quand il l’a eue entre les mains en septembre de la même année, puisque nous pouvons nous rendre compte que toute cette collection ne nous est pas parvenue. Des pièces mentionnées par M. de Penguern n’ont pas été retrouvées. Mais il ne semble pas que les pièces manquantes aient beaucoup d’importance.*
>
> *Y ; Le Diberder*
>
> *(Juin 1941)*

Taolennoù orin an daou gaier (eilskrid dastumadenn an Itron de Saint-Prix, diwar labour J. Ollivier)

Coat-halec Kervinon, conte en prose	Pp. 1 à 24
Notes et observations du copiste J.O.	p. 1 à 25
Feuntenella, chant	pp. 26 à 27
Groah prizon Guénet (et proverbes)	28 à 30
Jeannette Riou	31 à 32
Ar Hoas-Halec	33 à 35
Ar minorez pemp ploaz	36 à 37
Coad-ar-Fao	38
Renée Le Glas	39 à 43
Ar martolod hag al labourer	44
Rosmelson	45 à 47
Youen Camus	48
Yvona Ludic	49 à 50
Marharit Kerammoal pé Cloareg ar Gall	51 à 52
Baron Nevet hag ar Guimadec	53 à 57
Cloarec Crèh-menez a zo bet crouget	58
Markiz Tredrez	59 à 64
Giletta ar Bodér	68 à 70
Fiacra Calvéz pé Cloarec Lambaul	67 à 70
Ar Sorserez	71 à 72
Janedig Ar Mat	73 à 75
An dén a armé	76 à 79

Bodeillo	80
Kervégen hag an Tourellou	81 à 82
Ar hont yaouanc (le Seigneur Nann)	83 à 84
Penanger ha Delandan	85 à 86
Testamant Markiz Guerrand	87 à 88
Pautred Euret	89 à 90
Marharit Loranz	91 à 92
Marhadour Kerahes	93
Teir noz zo Un eonic zo er hoet	94
Stanc Bizien	95 et 96
Sonic Crèh Simon et trois courts morceaux	97 et 98
An Traonvilin a Blougânnou	99
Bruillac ha Keroué	100
Supplément à la collection de Madame de Saint-Prix	
Note du copiste (Y. Le Diberder)	Page 1
Banniel Breiz	2
Marguerite La Boissière	3
Yvonna	6
Yvonna, poème rectifié	7
louar-min Guernachané	8 et 9
fragments [invitation de noce]	10

Un notenn, skrivet gant I. an Diberder e dibenn ar werz *Bruillac ha Keroue* (p. 100 an dornskrid kentañ), a zispleg dimp perak ne oa ket bet eilskrivet pezhioù 'zo gantañ :

> *N'ont pas été copiés sur ce cahier, faute de place, et en raison de leur intérêt littéraire inférieur :*
>
> *Marharit de Laboissière, terne histoire d'une mésalliance et Ar Veneh Ru, histoire connue par ailleurs.*
>
> *Il est à remarquer que la complainte de l'Héritière de Keroulas, fournie à la Villemarqué, ne figure pas dans les Mss. découverts par M. Ollivier. Seraient-ils incomplets ?*

2.3.7 Francis Gourvil (1889, Montroulez – 1984, Villeneuve-Saint-Georges)

Goude bezañ bet kemener e teuas Francis Gourvil da vezañ kelaouenner. Mont a reas da skol-veur Roazhon a-benn heuliañ ar c'hentelioù brezhoneg, kembraeg ha gouezeleg a roe Per ar Rouz, Dottin hag Anatol ar Braz. E 1913 e c'hounezas e arnodenn studioù keltiek[302].

Tro 1909 e aozas e komz-plaen ar mister kozh *Buez ar pevar mab Emon*, ur pezh-c'hoari hag ul levr a voe prizet-bras gant an dud diwar ar maez (Etre 1818 ha 1850 e werzhas

[302] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 118.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Aleksandr Ledan 10 000 skouerenn eus an oberenn-mañ), kement ha ma voe prizet, da skouer, *Buhez ar Sent* pe *Pipi Gonto* en Bro-Dreger.

E 1911 e voe embannet *Kanaouennou Breiz-Vihan*, 38 kanaouenn dastumet gantañ ha gant e vignon Hypolitte Laterre e korn-bro Montroulez ha Kerne[303].

Brudetañ labour Gourvil a voe savet diwar *Barzaz-Breiz* Kervarker. Klask prouiñ e oa bet ijinet ar pep brasañ eus danvez ar *Barzaz-Breiz* gant e aozer a voe meno Gourvil. Un danvez tezenn, embannet e 1960, e oa an oberenn-mañ,[304].

2.3.8 Jul Gros (1891, Pariz – 1992, Tredrez)

Brudet eo Jul Gros dreist-holl evit e labour a yezhoniour hag ar studiadenn en devoa graet eus an tregerieg, diazezet war ul labour dastum aketus, boulc'het gantañ pa oa yaouank, ha kendalc'het a-hed e vuhez (strollet eo bet al labour-se e peder levrenn ha ur geriadur[305]).

Dastumet e oa bet gantañ en Bro-Dreger ur brav a eostad a ganaouennoù digant e vamm-gozh, Michela an Alan (1833 – 1921), e 1911 evit al lodenn vrasañ. Embannet e oa bet an dastumadenn-se, gant sikour Daniel Giraudon, e *Planedenn*[306].

Stummoù boutin dastumadenn Jul Gros gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

An Itron de Saint-Prix	Jul Gros	Kanet gant	Pajenn
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Yann ar Bon Garçon	Michela an Allan (1911)	25-26
Macharid Lorantz (Ds. 1)	Marc'haridig Lorans	Michela an Allan	31-32
An Traonvillin (Ds. 1)	Eur c'hloareg yaouank a Blourin	Michela an Allan (1911)	45
Jeannette Riou (Ds. 2)	An otro Reoni	Michela an Allan (1911)	42
Youen Camus (Ds. 2)	Ewan Gamus	Michela an Allan (1911)	21
Testamant Marquis Guerrand (Ds. 2)	Markiz Gwerand	Michela an Allan (1911)	44

[303] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire*, p. 65.
[304] Francis GOURVIL, *Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le « Barzaz-Breiz » (1839-1845-1867). Origines – Editions – Sources – Critique – Influences*, Rennes, Oberthur, 1960, 609 p.
[305] t.1, *Le trésor du breton parlé. Le langage figuré*, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1966 ; t.2, *Le trésor du breton parlé. Dictionnaire breton-français des expressions figurées*, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1977 ; t.3, *Le trésor du breton parlé. Le style populaire (Eléments de stylistique trégorroise),* Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1984 ; t.4, *Le trésor du breton parlé*, Skol Vreizh, 1989 ; *Le trésor du breton parlé*, *Dictionnaire français-breton des expressions figurées* (2 Levrenn), Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1993.
[306] *Planedenn*, niv. 15, nevez-amzer 1983, p. 2-48.

2.4 Etre an daou vrezel – Ur bed oc'h emdreiñ

Diwadet e oa bet Breizh war-lerc'h ar brezel bras kement ha ral e veze an tiegezhioù hep ma ne veze ket bet ur paotr lazhet enne da vihanañ. Dre se e oa deuet un troc'h, ha dilezet ar c'hiz da ganañ ha da gontañ gant ul lodenn vat eus ar Vreizhiz o tougen kañvoù e-pad ur mare.

Muioc'h a chañchamantoù en doare da vevañ hag er gevredigezh a oa bet d'ar mare-se e Breizh eget ma ne oa bet e-pad kantvedoù a-raok marteze (e Breizh e vez lakaet an XIX^{vet} kantved da achuiñ gant ar brezel 14) :

- Ar galleg o kemer muioc'h-mui a blas er gevredigezh dre politikerezh Bro-c'hall o tifenn implij ar brezhoneg er skolioù. Dre vras e veze degemeret ar galleg evel yezh an dazont hag ar brezhoneg evel hini an amzer-dremenet, ha sellet e veze ouzh ar c'hontadennoù hag ar c'hanaouennoù hengounel evel « gizioù kozh » pe « konchennoù gwrac'h kozh ». Testenioù 'zo a ziskouez kement-mañ : da skouer hini an dud a responte da Donatien Laurent, pa veze hemañ oc'h ober e enklaskoù e Plozeved, war-dro ar bloavezhioù 1960 :

  Pa oam yaouank, toud an dud a gane… med gand an daou vrezel eo bet cheñchet toud an traou…

  N'ema ket ar hiz ken… N'eus den ebed mui…, ne jom netra mui…[307]

- An Emsav kentañ, hini ar rannvroelourien hag ar varzhed, a varvas gant ar brezel bras ivez, ha ganedigezh an eil Emsav a welo o tont tud disheñvel a-grenn o menoioù. Tud eus *Breiz Atao* hag eus *Skol Walarn* evel Roparz Hemon, c'hoant gante d'ober eus ar brezhoneg ur yezh vroadel ha modern par ouzh ar yezhoù europat all.

Ha koulskoude e oa manet tud c'hoazh, tud evel François Cadic ha Per Batani, da skouer, evit derc'hel da zastum kontadennoù ha kanaouennoù hengounel, hag evit sevel studiadennoù diwar o fenn.

2.5 Ar bloavezhioù 50-60

Achu an eil brezel bed e oa bet tud e Breizh (evel Paolig Monjaret, Per Helias, Loeiz Roparz …) evit klask adreiñ lañs d'ur vuhez sevenadurel, ar pezh a deuio da vezañ maread ar festoù-noz.

E dibenn ar bloavezhioù 50 e reas Claudine Mazéas hec'h enrolladurioù kentañ, d'ur mare ma ne veze ket kement-se a dud o plediñ ganti[308]. Dre zegouezh, en ur zaremprediñ tud evel René-Yves Creston ha Claudie Marcel-Dubois (d'an ampoent ma oant o vont da Enez Vazh da enrollañ kanaouennoù), he devoa bet tro Claudine Mazéas da gemer perzh en ul labour dastum evit ar wezh kentañ, e 1953. Kenderc'hel a raio e-kerzh ar bloavezhioù da heul (gant harp labourva kevrenn antropologiezh Skol-Veur Roazhon), hag un niver bras a-walc'h

[307] Donatien LAURENT, Rakskrid *Chansons traditionnelles du pays bigouden*, p. 9.

[308] Gwendal LE BRAS, « Claudine Mazéas. Une passeuse de mémoire », *MB*, niv. 168, p. 33 : « Quand elle commence ce travail de collectage, à la fin des années 1950, peu de personnes s'y intéressaient. Seuls Donatien Laurent, Polig Montjarret, René Hénaff et quelques autres s'y adonnaient alors ».

a dud a c'hallo kejañ gante hag o enrollañ e-giz-se (e Kanuhel, en Enez Vazh, ar Vinic'hi-Landreger…) : tud evel an Itron Bertrand, Jean Poder, Jean-Marie Youdec, an Itron Garlan… Brokus e vo Claudine Mazéas en ur reiñ danvez he labour da gevredigezh Dastum pe en ur sikour kanerien evel Yann-Fañch Kemener, Anne Auffret[309]…

Daoust d'ar yezhoniourez Geneviève Massignon (1921-1966) bezañ brudet dreist-holl diwar hec'h enklaskoù en Akadi, e vez ret menegiñ al labour dastum kaset da benn ganti war ar c'hontadennoù en Bro-Dreger hag en Bro-Oueloù etre 1953 ha 1954 (labour kendalc'het ganti e 1964). Ouzhpenn 90 kontadenn a oa bet dastumet ganti : ul lodenn, kontet dezhi en brezhoneg, a oa bet troet en galleg, hag ul lodenn all, al lodenn vrasañ, kontet dezhi en galleg war-eeun (gallout a reomp magañ keuz o welout kontadennoù eus ar sort o vezañ kinniget dimp diwar troidigezhioù nemetken).

2.6 Ar bloavezhioù 70

Gant ar « revival » en-dro d'ar sonerez « folk » e dibenn ar bloavezhioù 60 hag er bloavezhioù 70 (kaset en-dro e Breizh gant Alan Stivell, da skouer), e teuio da vuioc'h-mui a dud yaouank ar youl hag an ezhomm da blediñ gant ar yezh, ha da adreiñ lañs d'ur vuhez sevenadurel dre an dañsoù, ar c'hanaouennoù hengounel…

Diaes eo da dispartiañ al lusk nevez-se, deut er bloavezhioù 70, diouzh stad ar yezh ha diouzh ar politikerezh renet gant ar stad gall abaoe ur c'hantved. Dre ar politikerezh-se an hini eo e oa bet dilezet ar brezhoneg, (ha dreist-holl, peurliesañ ne veze ket lakaet ar brezhoneg da yezh vamm er familhoù ken). Tamm ha tamm e oa deut ar Vretoned da vezañ mezhus eus o yezh kement hag eus o sevenadur. Klasket e oa bet chañch penn d'ar vazh gant ur rummad tud, er bloavezhioù 70 'ta, daoust ma kave diaes d'ul lodenn eus ar re goshañ soñjal e c'halle ar brezhoneg bezañ kelennet er skolioù (ar pezh a chom gwir hiziv an deiz c'hoazh).

Gant donedigezh ar binviji modern e teue kalz aesoc'h da enrollañ an dud (pa n'o devoa gant an dastumerien diaraok nemet o divskouarn evel benveg enrollañ), ha nouspet kasedigoù a dle bezañ c'hoazh hiziv an deiz o c'hortoz bezañ diskrivet ha studiet. Sed amañ testeni Daniel Doujet diwar-benn un enrolladur eus e dad-kozh, graet gantañ e 1976 :

> *Ar sonenn-mañ a oa bet enrollet genin e dibenn an hañv, e 1976. Kanet e oa bet din get ma zad-kozh Pier Doujet, ganet e Berne, e Bro-Pourlet enta, d'an 20 a viz Kala-Gouiañv (Here) 1907. Nav blez ha tri-ugent e oa neuze. Ugent vlez e oan-me ha krog a-c'houde daou pe dri miz da zeskiñ brezhoneg. Ur Grundig marc'had-mat a oa genin, netra da welet get ar benveger a c'heller kavout bremañ. Ne bout e oan aet buan àr ar brezhoneg ne gomprenen ket an hanter ag ar pezh a veze kanet din getañ, met ne verne ket din rak ma fal a oa dastum sonennoù ar familh, ha goût a raer a-walc'h e vez daleet re a-wezhioù, siwazh, evit en ober. Un dek sonenn bennak en doa kanet din d'ar mare-se, unan nevez bep sizhun, pe div. Ret e veze dezhañ en em soñjal rak ne oant ket bet kanet getañ a-c'houde amzer e yaouankiz. Un amzer a zo bet, er blezioù hanter-kant ha tri-ugent, ne veze ket graet kalz a don d'ar*

[309] Gwendal LE BRAS, *ibid.* : « Elle n'hésite pas à donner ses conseils aux jeunes chanteurs. Yann-Fañch Kemener, Anne Auffret, Denez Prigent et d'autres ont bénéficié de son oreille critique ».

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

sonennoù brezhonek, er c'hontrol. El-se e oa degouezhet get e re : dre ma ne oa mui den evit o goulenn getañ n'o lâre gwezh ebet[310].

2.6.1 Krouidigezh kevredigezh Dastum

E 1972 e vo krouet Dastum, ur gevredigezh ar pal dezhi saveteiñ ar pezh a oa o vont da vervel, tamm ha damm gant remziad ar re gozh. Gant Patrick Malrieu hag ur bodad tud a volontez vat e vo kaset al labour-se a-hed ar bloavezhioù, hag enrollet e vo tud eus Breizh-Izel kenkoulz ha tud eus Breizh-Uhel. Ma voe troet kentoc'h ar gevredigezh war ar sonerezh hengounel e penn-kentañ, en em lakfont buan a-walc'h da deskata kanaouennoù kenkoulz ha kontadennoù, en brezhoneg evel en galleg, ar pezh a deuio tamm ha tamm da vezañ ar "*sonothèque*" a c'haller mont da furchal e-barzh hiziv an deiz.

Frouezhus eo bet an dastumad hag e 2012, e oa deut a-benn Dastum da gaout 100 000 a dielloù enrollet gant 400 a dastumerien disheñvel, roet gant 5000 a dud pe dost. Ret eo resisaat ivez e teu ul lodenn vat eus an dafar-se (fiziet da Dastum) eus enrolladurioù graet er familhoù hag a c'halle bezañ graet e-pad predoù kenkoulz all (testeni Daniel Doujet war poent-se a zo skouerius)[311]. E-touez ar rouedad a zastumerien hag a genlabourerien he deus kontet ar gevredigezh e verzer anvioù hiniennoù deut da vezañ brudet gant an amzer : tud evel Yann-Fañch Kemener, Ifig Troadeg, Mikael Madeg…

Gant remziad ar vrezhonegerien a-vihanik o koshaaat ha niver ar re-se o vihanaat bemdez eo deut da vezañ pouezus da Dastum klask serriñ testenioù buhez ivez, ha pal ar gevredigezh, ouzhpenn dastum ha saveteiñ abaoe 40 vloaz, a zo deut da c'houl treuzkas an eost-se d'ar rummadoù yaouankoc'h, muioc'h-mui hiziv an deiz.

2.6.2 Mikael Madeg

E-touesk an niver bras a levrioù skrivet gant Mikael Madeg e verzer ul lodenn o tont eus ul labour dastum : dreist-holl diskrivadennoù eus enrolladurioù graet gantañ eus kontadennoù. Daoust dezhañ da vezañ brudet marteze muioc'h evit e levrioù danevelloù ha barzhonegoù eo Mikael Madeg ur gwir dastumer ivez, ha dre e hanterouriezh an hini eo eo bet kinniget ur rummad a enrolladurioù gant o diskrivadennoù : kontadennoù eus pep korn-bro a Vreizh[312].

2.6.3 Yann-Fañch Kemener

Ganet e Santez-Trifin e Bro-Fañch, e 1957, emañ Yann-Fañch Kemener o tont eus ur familh a ganerien, hag eñ genidik eus ur c'horn-bro e-lec'h ma oa manet bevoc'h eget e-lec'h all hengoun ar c'hanaouennoù hag an dañsoù.

---

[310] Daniel DOUJET, « Ar zigarez ur sonenn. E kost' ar c'hoad », *Hor Yezh*, niv. 248, p. 35.

[311] Daniel DOUJET, *Ibid.* , p. 35.

[312] Embannet eo bet al labour-se ti Dastum (ul lodenn eus ar rummad *Komz*) ha ti Emgleo Breiz (ar rummad *Marvaillou*) e-kerzh ar bloavezhioù 80.

Brezhoneger a-vihanik, eo war varlenn e vamm en devoa desket e gentañ rimadelloù ha kanaouennoù. Deuet krennard, tro 13-15 vloaz e oa en em lakaet da ganañ er festoù-noz, war ar c'hiz d'ar mare-se. War ar memes tro e oa Yann-Fañch Kemener en em lakaet da gregiñ gant ul labour dastum en e vro genidik da gentañ. Mont a rae da enrollañ an dud en o zi peurliesañ a-raok diskrivañ frouezh e labour pelloc'h. Fiziet eo bet gantañ e dastumadenn da levraoueg abati Landevenneg : gwerzioù ha sonioù renket hervez ar rannvroioù ma oant bet serret gantañ (Bro-Fañch, Bro-Dreger, Bro-Pourlet ha Bro-Fisel), hag un dastumadenn vrav a grennlavarioù ha rimadelloù ivez[313].

Ma eo manet diembann ul lodenn eus an dastumadenn-mañ ar pep brasañ a oa bet embannet en oberenn *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener* e 1996 : 166 kanaouenn (gant adstummoù a-wezhioù) renket e :

- Gwerzioù relijiel pe war darvoudoù dreist-ordinal : 31
- Kanaouennoù a garantez – Kanaouennoù dimeziñ – Kanaouennoù a gañvoù : 56
- Sonioù kloer : 4
- Ar micherioù : 11
- Kanaouennoù koñskried, soudarded ha brezel : 23
- Tud lêret pe lazhet : 23
- A bep seurt : 18

Stummoù boutin dastumadenn Yann-Fañch Kemener gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix.

Stummoù an Itron de Saint-Prix	**Stummoù Y.F. Kemener**	**Kanet gant**	**oberenn**	**pajenn**
Stang Bizien (Ds. 1)	Stank an Abati	An Itron Loazon (Korle – 1978)	DL[314] 028 Bro-Fañch	
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Kavalier Lambol	Jean Poder	DL 042 Bro-Fañch	
	Kavalier Lambol		DL 040 Bro-Dreger	
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Er Bon Garçon	Jean-Marie Youdek	DL 009 Bro-Fañch	
	Iannig er Bon Garson		DL 010 Bro-Fisel	
	Ar bon garçon	Jean-Marie Youdec (Plounevez-Kintin – 1977)	CR[315] 128	286-287
Ar sorcères	Er zorseres		DL 051 Bro-Fañch	
		Marie Harnay		

[313] Aroueziet e vo al lodenn-mañ eus dastumadenn Yann-Fañch Kemener gant al lizherennoù DL : Dihelloù Landevenneg.
[314] DL : Dielloù Landevenneg (Dastumadenn Yann-Fañch Kemener fiziet da levraoueg abati Landevenneg).
[315] CR : *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener. Kanaouennoù Kalon Vreizh/Chants profonds de Bretagne*, Montroulez, Skol Vreizh, 1996, 357 p.

(Ds. 1)	Ar plac'hig libertin	(prizieg – 1979)	CR 30	142
	Ar sorserez	Hélène Parc (Ploure)	CR 31	143
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Otrow er hont		DL 001 Bro-Dreger	
	Otroù ar c'hont	Guillaume Bertrand (St Nikolaz ar Pelem – 1980)	CR 26	136-137
Margodic (Ds. 1)	Margodig	François Chatton	DL 048 Bro-Fañch	
	Margodig	Mari Douget	DL 049 Bro-Fañch	
	Margodig	Marie Douget (Kallag – 1979)	CR 129	288
	Margodig	François Chatton (Kerien – 1979)	CR 130	289-290
Youen Camus (Ds. 2)	Iwann Gamus	Germaine Génégow	DL 022 Bro-Fañch	
	Iwan Gamus	M.A. Gwiyow	DL 023 Bro-Fañch	
	Iwan Gamus	Françoise Mehat (Laniskad – 1982)	CR 28	139
	Iwan Gamus	Germaine Guenegou (Sint-Ijo – 1977)	CR 29	140-141
	Iwan Gamus (adstumm)	Mathurin Janin (Pluzulian)	CR 29	141
Marquis Trédré (Ds. 2)	Otrow Tride	Frañsoaz Deloré	DL 002 Bro-Fañch	
	Otrou Tride	Françoise Delaure (Korle – 1978)	CR 135	299
Ar menec'h ru (Ds. 2)	Ar venac'hed	Eliza Magerow	DL 030 Bro-Fañch	
	Ar venac'hed	Elisa Magourou (Kerber – 1979)	CR 132	293
	Ar venac'hed	Marie Harnay (Prizieg – 1979)	CR 133	295
Ar voas Allec (Ds. 2)	Ar vamm-gêr	Marie-Josèphe Retraite (Iniel)	CR 83	215
Teir noz so (Ds. 2)	En einig frejer	M.A. Glaneg	DL 029 Bro-Fañch	
	Janed er Wern	An Itron Tallek (Sint-Trivin – 1979)	DL 029 Bro-Fañch	
Renean ar glas	Annaig er Glaz	Mari Harnay (Prizieg)	DL 008 Bro-Pourlet	
	Iwan chelor	Françoise Mehat (Laniskad - 1982	CR 60	181-182

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Annaig ar Glaz	Hélène Parc (Ploure – 1978)	CR 61	183-184
	Annaig ar Glaz	Marie Harnay (Prizieg – 1978)	CR 62	185
Iannic Scolant	Skolvan	An Itron Bertrand	DL 001 Bro-Fañch	
	Skolvan	Mari Poull	DL 001bis Bro-Fañch	
	Skolvan	Jean-Louis Rolland (E Karaez – 1979)	CR 2	92-93

Kaner a-vicher eo Yann-Fañch Kemener, hag a-hed e bladennoù enrollet gantañ ec'h adkaver kanaouennoù 'zo bet dastumet gant an Itron de Saint-Prix ivez. E-unan pe asamblez gant tud evel Marsel Gwilhouz pe Anne Aufret, pe c'hoazh gant Erik Marchand, pe gant sonerien e vez kustum Yann-Fañch Kemener da ganañ.

Stumm an Itron de Saint-Prix	**Y.F. Kemener**	**Kanet gant Y.F. Kemener ha**	**Pladenn**
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Kloareg al laoudoù		*Gwerzioù & sonioù*
Ar Comte yauanc (Ds. 1)	Ann aotro ar c'hont (Stumm Luzel)	Anne Auffret	*Chants profanes & sacrés de Bretagne* (1993)
	Aotroù ar c'hont		*Gwerzioù & sonioù*
Renean ar Glas	Annaig ar Glaz		*Gwerzioù & sonioù*
Pennherez Keroulas	Penn-Herez Keroulas (Stumm ar Barzaz-Breiz)	Anne Auffret	*Chants profanes & sacrés de Bretagne*

2.6.4 Ifig Troadeg

Ganet en Bro-Dreger er bloavezhioù 50, e oa bet savet Ifig Troadeg en galleg evel al lodenn vrasañ eus ar vugale war-lerc'h ar brezel diwezhañ.

Graet en devoa e labour dastum etre 1978 ha 1983 dreist-holl. Embannet eo bet al lodenn vrasañ eus al labour-se e 2005 gant Dastum Bro-Dreger (*Carnets de Route Ifig Troadeg*). 233 kanaouenn, renket e :

- Gwerzioù ha kanaouennoù relijiel : 47
- Kanaouennoù trist an daou gantved diwezhañ : 27

- Sonioù evit ar vugale, rimadelloù a bep seurt : 48
- Sonioù a garantez, sonioù kloareg, sonioù fentus : 49
- Sonioù a garantez ha sonioù fentus an daou gantved diwezhañ : 9
- La présence des danses dans le Trégor : 53

Stummoù boutin dastumadenn Ifig Troadeg gant stummoù dastumadenn an Itron de Saint-Prix

Stummoù an Itron de Saint-Prix	**Stummoù Ifig Troadeg**	**Kanet gant**	**oberenn**	**p.**
Cloarec Lambaul (Ds. 1)	Kloareg Lambaol	Yvonne Détente (Landreger – 1980)	CR[316]	83-84
	Kloareg ar Glao	Louise Le Bonniec (Pluned – 1979)	CR	85
Ar marc'hadour yauanc (Ds. 1)	Ar marc'hadour bihan	Louise Le Grouiec (Tredarzeg – 1989)	CR	96-97
Ar martolod ac ar labourer (Ds. 1)	Disput etre ur martolod hag ul labourer	Ernestine Toulouzou (Pleuzal – 1978)	CR	342
Ar sorcères (Ds. 1)	Janedig ar sorserez	Louise Le Bonniec (Pluned – 1989)	SBBA [317]	
Jeannette Riou (Ds. 2)	An aotroù C'hleuziou ha Janet Riou	Yvonne Ménard (Louargad – 1980)	Dastum	
	An aotroù Koadriou ha Janig Riou	Louise Le Bonniec (Pluned – 1979)	CR	74-76
Feuntenella (Ds. 2)	Fontanella	Yvonne Detente (Ar Vinic'hi – 1978)	CR	40-41
	Fontanella	Yves Le Bechec (Lannuon – 1980)	CR	42-43
	Fontanella (adstumm)	Anna Lucas (Kawan – 1982)	CR	43
	Fontanella (adstumm)	Marie-Louise Bars (Landreger – 1982)	CR	43
Ar voas Allec (Ds. 2)	Al lez-vamm	Jean Derrien (Louaneg – 1997)	CR	65
	Al lez-vamm	Anna Lucas (Kawan – 1979)	CR	66
	Al lez-vamm (adstumm)	Marie-Louise Bars (Landreger – 1982)	CR	66
An den arme (Ds. 2)	Ar plac'h he daou bried	Louise Le Grouiec (Tredarzeg – 1993)	CR	67
Renean ar glas	Renean ar Glas	Louise Le Grouiec (Tredarzeg – 1989)	CR	68-70

[316] *CR* : *Carnets de route*, Lannuon, Dastum Bro-Dreger, 2005, 380 p. + 2 CD
[317] *SBBA* : pladenn *Aux sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui*.

	Rene ar Glas	Louise Le Bonniec (Pluned – 1979)	CR	70
Sezic Guengamp (*A. Côtes-du-Nord*)	Gwerz Gwengamp	Yvonne Garlan (Landreger – 1980)	CR	44
Iannic Scolant	Erwanig ar Skolan	Louise Le Grouiec (Tredarzeg – 1989)	G ha SBD [318]	

2.7 Ar studiadennoù (hanterenn gentañ an XX^{vet} kantved)

Lies a bennadoù-skrid hag a studiadennoù skol-veuriek (darn anezhe o vezañ bet embannet) a zo bet kinniget a-hed an amzer diwar-benn al lennegezh pobl (dreist-holl diwar-benn kanaouennoù ‘zo pe diwar-benn oberenn dastumerien ‘zo).

Embannet e oa bet ar studiadennoù-mañ e kelaouennoù evel *Revue Celtique*, *Annales de Bretagne*, *Le Fureteur Breton*, ha tostoc’h diouzhimp, e kelaouennoù evel *Al Liamm*, *hor Yezh*…

2.7.1 Per Batani (1888, Douarnenez – 1955, Kemper)

Ma voe Per Batani un den a Iliz hag ur c’helenner (Kelenner e voe e Lesneven goude bezañ bet beleget. Ha person parrez Sant-Vazhev e Kemper e voe ar chaloni Batani ivez adalek 1947, ha betek e varv, e 1955)[319] e voe ur gwerinoniour ampart ivez. Anavezet eo dreist-holl evit e dezenn savet gantañ diwar-benn Luzel e skol-veur Roazhon. Embannet e voe homañ e 1941, dindan an titl a *Luzel, poète et folkloriste*. Ma na vije ket bet Francis Gourvil o plediñ gant *Barzaz-Breiz* Kervarker da vare ma oa Per Batani o soñjal sevel un dezenn e vije bet dibabet ar sujed-se gantañ, hag a-dra-sur gantañ e vije bet disheñvel a-grenn an disoc’h[320].

Meur a studiadenn en brezhoneg a voe savet gantañ (a-wezhioù dindan e anv-pluenn a « g/Kloareg ar Veuzid ») diwar-benn Penguern, an Itron de Saint-Prix, Fañch an Uhel pe c’hoazh diwar-benn Paskal Keranveier. Embannet e voe e labour e kelaouennoù evel *Studi hag Ober, Kaieroù Kristen*, *Bleuñ Brug* pe c’hoazh en *Al Liamm*.

Dre e furchadennoù hag ar pennadoù-skrid savet diwarne an hini eo e voe roet da c’houzout ar pezh a vez anavezet diwar-benn an Itron de Saint-Prix :

- E 1943 e oa bet embannet er gelaouenn *Studi hag Ober* ar studiadenn « O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. An Itron de Saint-Prix[321] ».
- Er memes kelaouenn e voe embannet e 1944 e studiadenn diwar-benn *Kontadenn Coatallec Kervinon* (kontadenn nemeti dastumadenn an Itron de Saint-Prix)[322].

[318] G ha SBD : pladenn « *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger* ».
[319] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 26.
[320] Per DENEZ, Rakskrid *Les contes de Luzel*, p. 6.
[321] KLOAREG AR VEUZID, “O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. An Itron de Saint-Prix”, *Studi hag Ober*, niv. 20, p. 10-29.
[322] KLOAREG AR VEUZID, « O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. Kontadenn Coatallec Kervinon », *Studi hag Ober*, niv. 21, p. 9-33.

- Ur studiadenn all diwar-benn ar werz *Rosmelson* a voe embannet er gelaouenn *Al Liamm* e 1950[323].

Kavet e vez en e dielloù, miret e levraoueg abati Landevenneg hiziv an deiz, gwerzioù eilskrivet diwar dornskridoù an Itron de Saint-Prix ha chomet diembann :

- Kerveguen hag ann Tourellou
- Marc'harid Lorantz

Meur a brezegenn en devoa prientet ha kinniget Per Batani diwar-benn al lennegezh pobl (e Pariz, Brest…), hag alies a-walc'h e save ul lodenn eus ar brezegenn-se war buhez hag oberenn an Itron de Saint-Prix pe war ur werz bet dastumet ganti. Da skouer, evit e brezegenn roet e Pariz, e Ker-Vreiz d'an 8 a viz Du 1942, hec'h anv *Les Folkloristes bretons du XIX*^{ème} *siècle*, e komzas Per Batani eus Kervarker, Luzel, Souvestr, Penguern, hag eus buhez an Itron de Saint-Prix hag e achuas e brezegenn en ur ginnig ur studiadenn eus ar werz *Marc'harid Lorantz*, tennet diouzh an Ds.1 hag ur studiadenn all eus *Contadenn Coatallec Kervinou*[324].

Ur respont gant mab-bihan Aymar de Blois d'ul lizher skrivet gant Per Batani, adkavet en e dielloù, a rofe da grediñ en devoe klasket studiañ dastumadenn Aymar de Blois ivez[325].

2.7.2 Per ar Rouz (1874, Ploueg-Pontrev – 1975, Parame)

Anavezet dreist-holl evit e oberenn *Atlas linguistique de la Basse-Bretagne*, hag evit bezañ bet unan eus ar re gentañ o kelenn brezhoneg e skol-veur Roazhon (dean Skol-Veur al Lizhiri e voe), e oa bet eilskrivet, troet ha notennet gantañ meur a werz o tont eus dastumadenn Penguern (darn anezhe o tont eus Ds. 92 Penguern, da lâret eo an dornskrid eilskrivet gant Penguern diwar dornskridoù an Itron de Saint-Prix : *Bruillac ha K/roue*, *Coat ar Fao*, *Stang Bizien*). Embannet e voe e bennadoù-skrid en *Annales de Bretagne* e penn kentañ an XX^{vet} kantved. Gantañ an hini eo e oa bet roet sklerijenn war ar werz *Ar menec'h ruz* ivez[326].

2.7.3 Louis Le Guennec (1878, Montroulez – 1935, Kemper)

Ganet e Montroulez e 1878, ha marvet e Kemper e 1935, e oa bet Loeiz ar Gwenneg un hendraour hag un istorour ampart. E studiadennoù a oa bet hag a chom a dalvoudegezh vras hiziv an deiz c'hoazh. Daoust dezhañ bezañ bet skoliataet e skolioù bihan e barrez nemetken, e teskas e-unan hag e teuas a-benn da vezañ unan eus ar re ouiziekañ war draoù Breizh-Izel en e amzer[327]. Goude bezañ labouret ti ur mouler eus Montroulez ha bezañ bet levrier e Kemper, e voe anvet da lenndiour-diellour e Kemper.

[323] KLOAREG AR VEUZID, « Dastumerien ho lennegezh pobl », *Al Liamm*, niv. 21, p. 36-44.

[324] Gw. dielloù diembann Levraoueg Abati Landevenneg.

[325] *Ibid*.

[326] Pierre LE ROUX, « An tri manac'h ruz. Les trois moines rouges du Barzaz-Breiz », *NRB*., niv. 2, 1951, p. 92-98.

[327] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 237.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Embannet e oa bet e studiadennoù niverus, savet diwar e valeadennoù e Breizh, e kelaouennoù evel *Le Morlaisien*, *La Résistance*, *Le fureteur breton*, *Feiz ha Breiz*, *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, pe c'hoazh e *La Dépêche de Brest*. Strollet e vo ul lodenn eus ar studiadennoù-mañ war-lerc'h e varv e 1935 gant ar gevredigezh « Société des Amis de Louis Le Guennec », hag embannet hag adembannet e vo an oberennoù-se *Nos vieux manoirs à légendes*, *Choses et gens de Bretagne*, *Vieux souvenirs Bas-Bretons* ha *En Breiz-Izel autrefois*.

Kalz eus e studiadennoù a ro titouroù resiz diwar-benn buhez hag istor tudennoù 'zo a gaver meneget o anvioù e gwerzioù 'zo (*Markiz Gwerrann*, *Margodic La Boissièr* …).

2.8 Ar studiadennoù (eil hanterenn an XX^{vet} kantved)

Derc'hel a raio al lennegezh pobl brezhonek da vezañ studiet e-pad ar bloavezhioù-se, hag ar studiadennoù-se da vezañ merket dreist-holl gant labour un nebeud tud : kelennerien ha klaskerien skolioù-meur Brest ha Roazhon evit al lodenn vrasañ anezhe.

2.8.1 Donatien Laurent

Dre e studiadenn hir war garnedoù Kervarker (ha dreist-holl war ar c'harned kentañ, an hini brasañ ha talvoudusañ) en devoa gallet Donatien Laurent lakaat war-wel labour dastum hemañ, ha marteze lakaat un termen d'an tabut deut diwar embannadurioù ar *Barzaz-Breiz* abaoe 1867. Ranket en devoa Donatien Laurent mont da glask ha da dastum diouzh e gostez stummoù chomet bev c'hoazh e memor an dud a-benn prouiñ e oa bet Kervarker ur gwir dastumer d'e vare ivez. Alese e oa bet savet gant Donatien Laurent studiadennoù kaer war pezhioù evel *Loeiz ar Ravalleg* da skouer, pe c'hoazh diwar *Skolvan*.

2.8.2 Daniel Giraudon

Ouzhpenn kelenner Skol-Veur eo bet Daniel Giraudon, evel ma eo bet Donatien Laurent, ur c'hlasker kenkoulz hag un dastumer. Un dastumadenn dibar hag eus ar re fonnusañ en deus graet Daniel Giraudon a-hed e vuhez dre e enklaskoù e-touesk ar bobl (kredennoù, troioù-lavar, krennlavarioù…)[328].

E-touesk ar studiadennoù kaset a-benn gantañ diwar-benn gwerzioù resis e kaver hini *An aotroù a g/Kergwezeg* (*Stanq Bizien* he zitl e Ds. kentañ dastumadenn an Itron de Saint-Prix), *Penanguer* (*Pennanguer* e Ds. 1), pe c'hoazh hini *Itron a Gerizel*, gwerz ganet diwar fedoù istorel resis e parrouz Evias, e Bro-Oueloù.

2.8.3 Ar glaskerien a-vremañ : Fañch Postic, Éva Guillorel,…

Rener Kreizenn enklask war al lennegezh dre gomz Mellag eo Fañch Postic. Dre e hanterouriezh eo bet embannet oberenn François Cadic (e gontadennoù koulz hag e

[328] Gw. Levrlennadurezh.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

ganaouennoù) ha forzhik a studiadennoù savet gantañ diwar al lennegezh dre-gomz hag he dastumerien (Luzel, Sebillot,…).

Un toullad studiadennoù he deus savet Éva Guillorel abaoe un dek bloavezh bennak, o lakaat war-wel al liammoù etre « kanaouennoù hengounel » hag « istor ». Goude bezañ diskouezet en he zezenn[329] an dalvoudegezh a c'haller kavout er c'hanaouennoù hengounel, ha dreist-holl er gwerzioù, he deus kaset a-benn ul labour diwar ar *Barzaz Bro-Leon*, diwar enklask Yann-Vari Perrot, kroget gantañ e 1906.

2.9 Ar gopisted

Kopisted 'zo bet dioute a-hed an amzer (e Breizh evel e-lec'h all) pa ne veze doare all ebet evit saveteiñ pe gopiañ an dra-mañ tra pe an dornskrid-mañ dornskrid. Disheñvel a-grenn e oa o fal hag o doare da ober : - kopiañ dornskrid ur pezh-c'hoari – kopiañ un dornskrid ha klask bezañ ha chom ar fealañ posupl (evel ma ouie ober Joseph Ollivier, da skouer) – kopiañ un oberenn gant e doare-skrivañ dezhañ e-unan (doare ober Penguern, Iwan an Diberder da skouer).

2.9.1 Joseph Ollivier (1878, Benac'h – 1946, Landerne)

Brudet evit e *g/Catalogue de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes*, embannet e 1942, evit bezañ savet levrlennadurioù tud evel Fañch an Uhel, Gab Milin, pe c'hoazh hini Anatol ar Braz, e kasas ivez da benn ul labour divent a gopist e-pad bloavezhioù ha bloavezhioù (ouzhpenn e vicher a dentour e Landerne). Ul labour kroget gantañ a-raok ar brezel bras hag a rankas dilezel en abeg d'ur c'hleñved hir kroget ennañ e 1942[330].

Roet da *Levraoueg Ti-Kêr Roazhon* (*Rennes Métropole* hiziv an deiz) e voe renablet al labour-se gant Daniel Bernard[331]. E mesk an eilskridoù-se e verzer un dornskrid, an hini 987, 238 pajenn ennañ, o klotañ gant eilskrid ul lodenn eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix[332].

3 - E Breizh-Uhel

Daoust d'ar studiadenn-mañ bezañ troet war al lennegezh komzet e brezhoneg, ne c'haller ket tremen hep menegiñ al labour dastum kaset a-benn e Breizh-Uhel. Evel e Breizh-Izel ez eus bet tud e Breizh-Uhel, adalek eil hanterenn an XIX[vet] kantved, evit klask dastum ar c'hanaouennoù pobl a veze klevet dre ar vro kenkoulz hag ar c'hontadennoù : tud evel Lucien Decombe (1834-1905), Adolphe Orain (1834-1918), La Borderie (1827-1901)… an hini brudetañ o vezañ bet Paul Sébillot (1843-1918), marteze dre ma oa bet fonnus-fonnus e dastumadenn.

[329] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, Thèse de doctorat. Département d'histoire, 2008, 993 p.

[330] Lulian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 331.

[331] Daniel BERNARD, « Inventaire des manuscrits légués par Joseph Ollivier à la bibliothèque municipale de Rennes », *AB*, t. 64, niv. 4, 1957, p. 475-504.

[332] Deskrivet e vo al labour-se war e hed er rannbennad savet diwar-benn Ds. an Itron de Saint-Prix, p.).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

II - An Itron de Saint-Prix (1789, Kallag – 1869, Montroulez)

1 - He buhez

Daoust ma vez anavezet mat an Itron de Saint-Prix dre hec'h anv, kenkoulz ha dre he foltred, n'ouvezer ket kalz a draoù diwar-benn buhez an itron-se, e gwirionez. En oberennoù hag e pennadoù-skrid 'zo, savet war sujed al lennegezh pobl, peurliesañ, e vez roet un nebeud titouroù diwar he fenn a-wezhioù (oberennoù evel *Dastumad Penwern* gant Dastum, da skouer, hini Francis Gourvil, *Hersart de La Villemarqué et le Barzaz-Breiz*, *Aux sources du Barzaz-Breiz*, gant Donatien Laurent, *Histoire de la chanson bretonne* gant Patrick Malrieu, pe c'hoazh, tostoc'h diouzhimp, *La complainte et la plainte* oberenn Eva Guillorel, savet diwar he zezenn).

Poltred an Itron de Saint-Prix, o tont eus dielloù Per Batani, miret e levraoueg abati Landevenneg

Daoust d'ar pennad-skrid skrivet gant Y.K. Kerzale e *Feiz ha Breiz*[333], e 1869, warlerc'h marv an Itron de Saint-Prix, ha da hini Anatol ar Braz, skrivet gantañ e 1912, e *Le fureteur Breton*[334], eo dreist-holl, da gentañ penn, dre hanterouriezh Per Batani[335], ha pelloc'h,

[333] Y.-K. KERZALE, « An Itron Saint-Prix », *Feiz ha Breiz*, niv. 223, Mae 1869.
[334] Anatole LE BRAZ, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*, niv. 39, 1912, p. 95-97.

dre hini Louis Dujardin[336], e oa bet roet dimp da anavezout un tamm bihan muioc'h ha gwelloc'h buhez an dastumerez-mañ, ha hi e-mesk rummad an diaraogerien o kregiñ gant ul labour eus ar sort e Breizh.

Tro en devoa bet Per Batani da gejañ gant unan eus bugale-vihan an Itron de Saint-Prix, an dimezell Emili-Mari de La Jaille, e 1936 (d'an 31 a viz Kerzu), o chom e klañvdi Montroulez, e-lec'h ma 'z eas da Anaon d'ar 5 a viz Meurzh 1938. Homañ, genidik eus Montroulez, ha merc'h d'ar Jeneral de La Jaille ha da Emili-Mari de Saint-Prix (merc'h yaouankañ ar re Saint-Prix) a oa 78 vloaz d'ar mare ma teuas Per Batani d'he gweladenniñ, met lemm ha sklaer e oa manet he spered hag an eñvor he devoa dalc'het eus he mamm-gozh c'hoazh. Gant an dimezell de La Jaille e oa bet roet dimp da anavezout poltred nemetañ an Itron de Saint-Prix ivez (dre ur gopienn graet gant Per Batani e c'houlakaer)[337].

Ganet e oa bet an Itron de Saint-Prix, Emili-Barba-Mari Guitton[338] o vezañ hec'h anv plac'h yaouank, e Bodvael-Kallag, bloavezh an Dispac'h Bras, d'ar 7 a viz Ebrel 1789. Eil bugel Per-Yann Guitton, alvokad ar Breujoù ha barner a beoc'h eus e vicher, ha Barba Frañseza an Denmat eus ar Restguen e oa.

Ganet e oa bet Per-Yann Guitton e Kerfank, en parrous Pluskelleg, d'an 8 a viz Genver 1760. Mont a reas da Anaon da 58 vloaz, en Kallag, e 1819 (tri bloavezh hepken war-lerc'h eured he merc'h Emili). Ma oa bet menajer e dad, Yves Guitton, eus e vicher, e oa bet noterien e dad-kozh hag e dad-kuñv e Pluskelleg : ar pezh a ziskouez ne oa ket dre arvar e oa deut Per-Yann da vezañ alvokad, hag e oa ganet an Itron de Saint-Prix en ur familh a verzer pinvidik ha galloudus a-walc'h dre ar c'horn-bro.

Doujet-kaer e oa kerent ha familh an Itron de Saint-Prix tro-war-dro Kallag, pa oant madoberourien ha tud madelezhus gant ar beorien. Unan eus hec'h eontred, an aotroù Le Graët de Kerouvriou, bet anvet da gannad e Montroulez, a veze kustum da ginnig un ugent mil lur bennak bep bloaz d'e nizez Emili-Barba, da reiñ aluzen d'ar beorien ha d'ar familhoù ar muiañ ezhommek er c'horn-bro.

D'ar 7 a viz Gwengolo 1816 (e 1815 hervez Per Batani), e Kallag, e timezas an Itron de Saint-Prix gant an aotroù Charles-Joseph-André Tixier Damas de Saint-Prix, un ofisour a vor, o chom e Landreger d'ar mare-se. Lidet e voe eured an iliz e Bodvael, un drev eus parrez Pluskelleg.

Ar c'hont de Saint-Prix, bet ganet e Brest d'ar 6 a viz Kerzu 1775 (14 vloaz koshoc'h eget e wreg e oa 'ta), a oa mab da André Tixier Damas, Aotroù Saint-Prix, bet kabiten war listri ar Roue ivez, ha da Vari Frañseza Ivona Cabon (euredet e e oa bet ar re-mañ e Lesneven d'an 28 a viz Here 1766). « *E-pad an Dispac'h bras, an Ao. de Saint-Prix a oa aet da Vro-Saoz, en em gavet ma voe war al lestr Le Vengeur : ar vatimant-mañ, her gouzout a reer*

[335] KLOAREG AR VEUZID (= Per BATANI), « O pennaouiñ e-touez al levrioù koz », *Studi hag Ober*, niv. 20, 1943, p. 10-29.
[336] Loeiz LOK (= Louis DUJARDIN), « An Itron de Saint-Prix (1789-1869) », *Hor skrivagnerien*, p. 53.
[337] Adkavet e paperoù Per Batani, e levraoueg Landevenneg, e tiskouez kopienn ar poltred-mañ bezañ bet graet gant Per Batani ti Etienne Le Grand, e Kemper (diouzh ar merk steponet war he c'hein).
[338] Anv-familh kerent an Itron de Saint-Prix a gaver anezhañ skrivet "Guitton" pe "Guiton" a-wezhioù all, hervez an dielloù.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

bremañ, ne oa ket bet goueledet, met heñchet betek Bro-Saoz ».[339] Maer Plouyann e voe an aotroù de Saint-Prix ivez. Mervel 'reas en e vaner a b/Port Marterre[340], e Parame, e-kichen Sant-Malo, d'ar 27 a viz Eost 1849. Interet e oa bet e bered Plouyann, evel e wreg, marvet e Montroulez d'ar 27 a viz Ebrel 1869.

Pemp bugel o devoa bet an Aotroù hag an Itron de Saint-Prix :

- Charles a oa bet ganet d'ar yaou 4 a viz Gwengolo 1817 e Landreger, ha marvet d'ar meurzh 20 a viz Du 1894 e Plouyann da 77 vloaz. Brudet e oa bet mab henañ an Itron de Saint-Prix evit bezañ servijet evel huer bleizi e-pad bloavezhioù er Poc'her (a-raok 1854, ha betek 1883)[341].
- Philippe, bet ganet d'ar meurzh 11 a viz Mae 1919 e Landreger, a varvas e 1894 e Montroulez d'an oad a 74 vloaz. Eurediñ a reas d'Adele-Marie-Caroline Petit d'ar merc'her 26 a viz Gouhere 1843.
- Marie-Emilie a oa bet ganet e Montroulez (?), e 1821, hag e varvas d'he 30 vloaz, e 1851, e Montroulez (?).
- Jean, bet ganet e 1825 e Montroulez, a varvas da 59 bloaz e Montroulez (?) e 1884.
- Emilie-Marie a oa bet ganet e Montroulez d'ar merc'her 21 a viz Genver 1829, ha marvet d'ar gwener 27 a viz Genver 1905 e Montroulez, da 76 vloaz. Kemer a reas François-Charles-Louis-Marie de La Jaille (? - 1885) da bried d'al lun 25 a viz Genver 1858 e Plouyann.

Goude bezañ bevet e Landreger, e-lec'h ma oa o vevañ an aotroù de Saint-Prix a-raok dimeziñ (e 1819 e oant o chom eno c'hoazh), e reas ar c'houblad sevel ur maner, hini Kervournezed[342], e Sant-Servez, war un domani a rae ouzhpenn 123 ha (hervez doare e vije bet gwerzhet ar maner-mañ d'un dentour, tro 1930. Divontet, e vije bet adsavet gant hemañ e Plougastell[343]).

Rannañ a rejont o amzer etre maner Kervournezed, ma rejont eno o annez da vare ar chase, ha maner Traonfeunteuniou, e parrez Plouyann. Deuet dre hêrezh e familh ar re Saint-Prix (legadet e voe d'ar re La Jaille pelloc'h), e voe maner Traonfeunteuniou ti-hañv ar Marichal Foch[344] a-raok ar brezel-bed kentañ

---

[339] KLOAREG AR VEUZID (= Per BATANI), « O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. An Itron de Saint-Prix », p.

[340] Ha n'eo ket e « Pont-Marterre » evel ma oa bet skrivet gant Per Batani ha Louis Dujardin.

[341] Danevellet e voe daou vloavezh tremenet o chaseal e korn-bro Karaez gant ur beajour a Vro-Saoz, ar pastor Edward-William-Lewis Davies. Lakaet e vez tudenn Charles de Saint-Prix war al leur en oberenn-se, *Wolf-hunting and wild sport in Lower Brittany*, he zitl. Embannet e voe e 1875 e saozneg, a-raok bezañ troet e galleg e 1912. Adembannet e voe an droidigezh-se e 1991 gant Editions Nature et Bretagne & Editions Sked. Gw. ivez Gilles PENGLAOU, « Chasse aux loups et autres chasses dans la région de Carhaix en 1854-1855 », *Kaier ar Poher*, niv. 35, Kerzu 2011, p. 44-52 & niv. 36, Meurzh 2012, p. 62-67.

[342] Yann-Erwan PLOURIN, *Ma zud ha ma loened*, p. 188 : « Skrivañ a ran Kêrvournezed. War vord an hent, ha war ar gartenn « Etat-Major », e lenner Kerbournet, ar pezh zo mad ewid tud ar vro, peogwir e oaront awalc'h e vez poueset war ar fin. Kêrvournezed, neuse, zo da zistagañ, ewid afer ar -z-, evel e tistager : dimezet, anavezet… dre-oll, kazimant… ».

[343] http://joseph.lohou.perso.sfr.fr/Callac-de-Bretagne/denmat.html, gwelet d'an 20/10/2009.

[344] Roger LAOUENAN, *Août 1914 en Bretagne. Le tocsin de la moisson*, p. 54-55 : « […] il caracole avec une aisance toute militaire, dans les trente hectares de son parc. Sa vaste propriété de Traonfeunteuniou, sur le

C'est vers 1895 que la famille de La Jaille vendit Trofeunteniou au commandant d'artillerie Fernand Foch qui éprouvait le besoin, a dit Le Goffic, d'accrocher sa tente quelque part, et devenait ainsi propriétaire, dans ce pays breton où sa femme avait ses origines, d'une « grande maison, simple d'aspect, mais jolie, harmonieuse de lignes, bâtie vers 1820, avec un parc d'une trentaine d'hectares et trois fermes ».[345]

Un ti e kreiz-kêr Montroulez he devoa an Itron de Saint-Prix ivez. Diskaret e voe hemañ e 1885. E-lec'h emañ ar blasenn Emil Souvestr an deiz a hiziv e oa an ti-se, lesanvet « l'Hotel de Saint-Prix » e Montroulez d'ar c'houlz-se. Sed amañ da heul, ur pennad tennet diouzh *Mémoires inédits de M. de Miollis* diwar-benn ar bloavezhioù 1832-1840 :

Cette maison était l'auberge de la Bretagne. Le premier venu y trouvait son couvert mis. C'était un terrain neutre où se coudoyaient légitimistes, républicains et orléanistes. Là, un général en habit brodé avait pour voisin un cultivateur en habit de bure. Si M. de Saint-Prix tenait d'ancienne maison, madame était née dans une grande ferme à la campagne. Sa beauté (…) avait fait affluer les amoureux, et lorsqu'elle eut fait son choix, elle ne renia pas, comme on le voit, son origine plébéienne.

E 1859 e c'houlennas Joachim Gaultier du Mottay digant skolaerien Aodoù an Hanternoz d'ober un enklask (respont da 36 goulenn) diwar-benn douaroniezh o farrez. E Duot 'vat eo gant Nikolaz ar Braz e oa bet kaset da benn an enklask-se, ha pa veze goulennet digantañ hag-eñ e chome kestell modern er parrez-se c'hoazh, e responte hemañ kement-mañ :

*Il y a encore Lespoul et **Rosvilliou** qui ne sont que deux maisons de Coatgoureden appartenant pour la première à Mme de Coatgoureden et la seconde à **Mme de Saint-Prix**.*

Merzout a reer anv Charles de Saint-Prix (mab) e penn-kentañ war roll an tregont den ar muiañ tailhet e Kallag, e 1857, ha war hini 1867. E 1874, ne gaver mui e anv meneget, met hini e vreur-kaer, François de La Jaille. Pinvidik a-walc'h e oa bet mibien an Itron de Saint-Prix, Charles ha Jean, evit ober divontañ hag adsevel maner Traonfeunteuniou e 1872 ivez.

Un arouez all a ziskouez mat a-walc'h renk ar re Saint-Prix er gevredigezh, ha pegen tost e oant ouzh an Iliz hag ouzh ar bobl war ar memes tro :

E 1852, a-boan ma oa aet ar groas kentañ e-maes ar porched ewid ar prossession beteg Pont-Kêrrous (…) ma oa krog ar belerined da zistagañ taolioù a beb tu. Nebeud goude e oa bet roget ha drailhet ar

territoire de la commune de Ploujean, aux lisières de Morlaix, lui apporte le calme et l'espace qu'il apprécie. Foch ne regrette pas cette acquisition passée dans son patrimoine en 1895. […] Sur les cent hectares de la propriété, vingt-cinq de bois et de landes recèlent suffisamment de gibier pour satisfaire ses goûts cynégétiques. »

[345] Louis LE GUENNEC, *Carnets du Finistère*, p. 81.

banniel bras newez brofet d'an ilis gant ar re Tixier-Damas de Saint-Priest (pe de Saint-Prix), noblañsoù maner Kêrvournezed, *ha mignoned d'ar beskont Hersart de La Villemarqué*[346].

Ret eo resisaat ivez pegen pouezus e oa pardon Sant-Servez evit peizanted ar vro, ha ma vezent eus Bro-Gerne pe eus Bro-Gwened :

D'ar pardon-se vije ur foul dud o tont da c'houlenn un êstad mat digant ar sant, bop hani evit e eskopti (dreist toud un êstad mat a winizh-du). Dalc'het soñj 'neus ar re-gozh pes â mod 'vije graet konkourioù bras da welet piw 'vije ar c'hentañ re o kas o bannieloù 'ba 'n iliz ; ha gant ar re-se 'vije an êstad gwellañ, er bloaz-se, 'ba 'n o bro. Ha bep tro 'vije kann ha tud 'vije lac'het ; se 'zo kôz ma 'h ê bet difennet ar pardon[347].

2 - An dastumerez

Unan eus ar re gentañ o verkañ bezañ bet dedennet gant ar c'hanaouennoù pobl hengounel, hag o kregiñ gant ul labour dastum e Breizh e oa bet an Itron de Saint-Prix, gant Aleksandr Ledan hag Aymar de Blois, o zri o vevañ e korn-bro Plouyann-Montroulez. Hervez ar pezh a lenner war bajenn gentañ an dornskrid kentañ eus he dastumadenn, he dije kaset al labour-se etre 1820 ha 1840. N'eus testeni resis ebet diwar-benn ar poent-se : kenlabourat gant dastumerien all a ouie ober, ha ma seller spisoc'h e verzer e oa bet e darempred gante he buhez-pad.

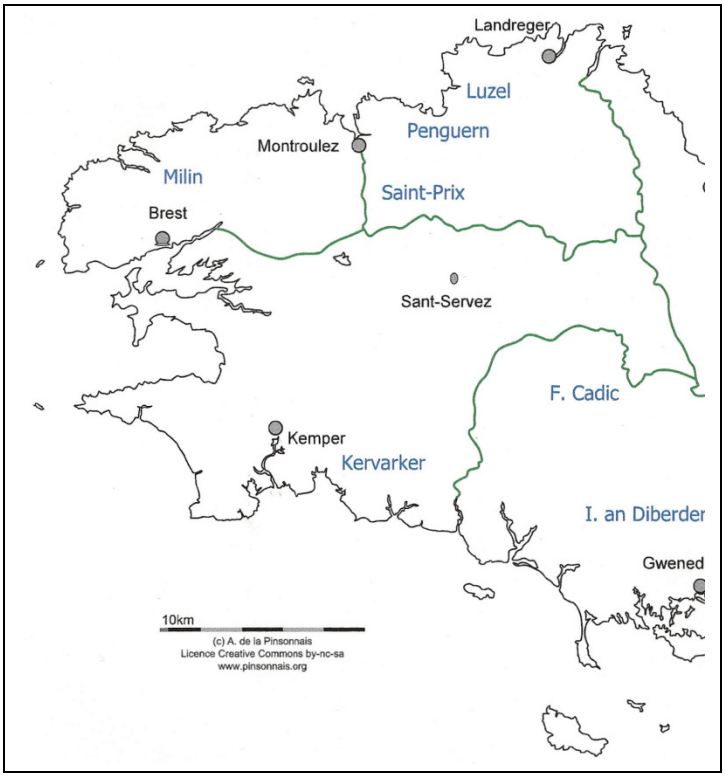

Kartenn eskoptioù Breizh-Izel hag ul lodenn eus o dastumerien

[346] Yann-Erwan PLOURIN, *Ma zud ha ma loened*, p. 56.
[347] *DASTUM niv. 5, Bro-vFañch*, p. 6.

Darn, evel Per Batani, a soñje dezhe e oa diwar ali **Penguern** e vije bet henchet da dastum kanaouennoù pe gontadennoù e-touez ar bobl. Gwall yaouank e oa Penguern tro 1820 evit kaout ul levezon bennak war an Itron de Saint-Prix peogwir ne oa ket hemañ, ganet e 1807, 20 vloaz c'hoazh pa he devoa kroget an Itron de Saint-Prix ganti. Ma vije bet broudet an Itron de Saint-Prix en he buhez gant Penguern e c'hallje bezañ bet tro 1850, marteze, evit lakaat anezhi da genderc'hel gant ul labour-dastum pe evit aliañ anezhi da gempenn an eostad he devoa graet. D'ar mare-se e oa Penguern o plediñ gant an *Enklask Fortoul*, ha prestet e oa bet ul lodenn eus he c'haieroù dezhañ gant an Itron de Saint-Prix (broudet e vije bet an Itron de Saint-Prix tamm pe damm gant Penguern evel ma oa bet broudet eñ e-unan, gant Souvestre, d'en em lakaat da sevel un dastumadenn, d'ar mare-se 'ta).

Anv **Jean-François ar Gonideg** a oa bet meneget gant darn all (Louis Dujardin ha Gwenael an Dug, da skouer) : mignon bras e oa gant an aotroù de Saint-Prix, kenoad e oant, ha dre « te » ez aent an eil d'egile. E-pad ur maread, e deroù an XX^vet^ kantved, e voe Jean-François ar Gonideg amezeg an aotroù de Saint-Prix, pa oa hemañ o chom e maner Lanvengat, e parrez Gwiseni[348]. Merzout a reer ivez anvioù ar re Saint-Prix (anv an aotroù de Saint-Prix hag hini e holl vugale) e penn roll an donezonerien, ti Alexandre Ledan, e Montroulez, pa oa bet tud o klask sevel arc'hant evit sevel ur monumant e koun ar Gonideg, e 1838[349].

Gallout a reer krediñ ivez (evel ma soñje Donatien Laurent dezhañ), e vije bet broudet gant **Aymar de Blois**, hec'h amezeg e Plouyann, ha gant **Fréminville** ivez marteze. Izili eus an Akademiezh Keltiek e oa Jean-François ar Gonideg kenkoulz hag Aymar de Blois, ha mignoned e oant o-daou d'an Aotroù de Saint-Prix.

E 1813 e voe krouet ar « Société des Antiquaires de France ». Ul lizher skrivet gant Mary-Lafon (meneget gant Louis Dujardin) a ro da grediñ e vije bet an Ao. de Saint-Prix ezel eus ar gevredigezh-se, evel e vignoned Aymar de Blois, Fréminville hag ar Gonideg :

> *Cette même année (1826) […] le 8 avril m'ouvrit les portes de la Société Royale des Antiquaires de France. Lorsque je me rendis au lieu des séances, situé rue Taranne, numéro 12, dans la maison des Bains, tous mes collègues parurent surpris de voir apparaître cette tête noire au milieu de leurs têtes blanches et de leurs perruques d'un blond accentué. Il y avait là, gravement assis et un peu raides sur leurs fauteuils, Leber, collaborateur de M. Guizot, Allou, le père du célèbre avocat, auteur d'une excellente statistique sur la Haute-Vienne ; Depping, Berryat,* ***Saint-Prix****, de Martonne,* ***Legonnidec****, savant philologue breton et un de ses compatriotes,* ***le baron de Fréminville***[350]*.*

Goulakaat a reer e vefe diwar o levezon hag hini he gwaz he dije kroget an Itron de Saint-Prix da zastum ha da lakaat war baper ar c'hanaouennoù a gleve pe ar re bet klevet ganti en he bugaleaj e korn-bro Kallag. Rak gallout a reer krediñ ivez e tlee ur vrezhonegerez o

[348] Louis DUJARDIN, *La vie et les œuvres de Le Gonidec*, p. 44.
[349] *Ibid*., p. 305.
[350] *Ibid*., p. 99.

vevañ war ar maez d'ar mare-se (daoust da renk sokial he familh bezañ uhel a-walc'h) anavezout mui pe vui ar pezh a veze kanet ha kontet e-touez ar bobl.

Diaes e vefe da grediñ ne vije ket bet an Itron de Saint-Prix en darempred gant Alexandre Ledan kennebeut, pa rae he annez e kêr Montroulez, ur gêr war-dro 10 000 den o vevañ enni nemetken e kreiz an XX^{vet} kantved. Pezhioù evel *Margodig Laboissière* a rofe memes da grediñ e c'hallfe bezañ bet un eskemm a stummoù etreze o-daou.

E miz Gouere 1836, e teue **Kervarker** (pe oa hemañ o klask teskata ar muiañ posupl a ganaouennoù (hag a adstummoù) a-benn sevel kentañ embannadur ar *Barzaz-Breiz*) da weladenniñ an Itron de Saint-Prix e maner Traonfeunteunioù[351] : diskouez a ra ar poent-mañ e oa brudet an Itron de Saint-Prix evit bezañ ur plac'h ampart evit bezañ dastumet gwerzioù pe sonioù d'ar c'houlz-se dija. E kentañ mouladur ar *Barzaz-Breiz*, e 1839 'ta, e skrive Kervarker al linennoù-mañ da heul ar werz *Merlin-Barz* :

> *Nous avons été mis sur la trace de ce chant et du morceau précédent [Merlin-Diwinour] par une dame des environs de Morlaix, qui a bien voulu nous en communiquer des fragments chantés au pays de Tréguier… Nous sommes heureux d'avoir l'occasion de remercier notre aimable et modeste guide en même temps désolé qu'elle nous ait privés de la satisfaction d'amour-propre que nous aurions eue à la nommer ici.*

E 1867 'vat, er 6^{vet} mouladur, e venege Kervarker anv an Itron de Saint-Prix :

> *J'ai été mis sur la trace du poème de Merlin par Madame de Saint-Prix qui a bien voulu m'en communiquer des fragments chantés au pays de Tréguier. Il serait à désirer que ceux qui existent dans la collection de M. de Penguern vissent aussi le jour…*

Hervez doare, pa lenner pennad-skrid Anatol ar Braz e *Le fureteur breton* e vezer techet da grediñ e oa bet sikouret Kervarker meur a wezh gant an Itron de Saint-Prix :

> *J'ai tout lieu de croire que l'auteur du Barzaz-Breiz lui doit* [d'an Itron de Saint-Prix] *une forte part de la documentation bretonne qu'en sa piété filiale il attribue un peu exclusivement à sa mère. Mme de Saint-Prix répéta maintes fois à mon père qu'elle avait fourni à Monsieur de La Villemarqué nombre de gwerzes bretonnes…*[352].

En e levr *Antiquités des Côtes-du-Nord*, embannet e 1837, e verke Fréminville kement-mañ diwar-benn ar werz *Pennerez Keroullas* :

> *C'est à Madame de Saint-Prix que je suis redevable de la connaissance de ces couplets supplémentaires. Cette dame s'occupe avec beaucoup de zèle de la recherche des anciennes poésies*

[351] Francis GOURVIL, *Théodore-Claude-henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le Barzaz-Breiz (1839-1845-1867). Origines – Editions – Sources – Critique – Infjuences*, p. 55-56.
[352] Anatole LE BRAZ, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*, niv. 39, 1912, p. 95-97.

bretonnes ». [Hag eñ da ouzhpennañ ar gerioù-mañ diwar-benn ar werz *Sezic Guengamp*] *: « C'est elle aussi qui m'a donné communication du Siège de Guingamp, rapporté ci-dessus, morceau devenu très rare et presqu'impossible à trouver*[353]*.*

E 1850 hag e 1851 e preste an Itron de Saint-Prix ul lodenn eus he c'haieroù da Jean-Marie de Penguern, ar pezh a raio dornskrid 92 (Ds. 92) e dastumadenn.

Skolaer e oa bet **Nilolaz ar Braz** e Sant-Servez etre 1846 ha 1861, hag en dije kenlabouret gant an Itron de Saint-Prix keit ha ma oa bet oc'h ober skol e Sant-Servez da vihanañ :

Dès 1820, de son manoir de Kerbournet, non loin de Callac, Madame de Saint-Prix avait entrepris de recueillir les chants populaires du pays. Pour ce faire, les services des instituteurs successifs de Saint-Servais lui avaient toujours été précieux. Ils lui servaient en quelque sorte de rabatteurs. Nicolas Le Bras avait d'autant plus volontiers continué cette collaboration qu'il avait un penchant naturel pour cette poésie et que, à partir de 1852, des directives du Ministre Fortoul encourageaient vivement les enseignants dans cette voie[354]*.*

Tro 1865 e kendalc'he an Itron de Saint-Prix ha Nikolaz ar Braz d'en em zaremprediñ ha d'en em welout ur wezh ar bloaz da vihanañ. Sed amañ pezh a c'haller lenn dindan bluenn Anatol ar Braz e *Le fureteur breton* :

Je la vois nettement, telle que plus d'une fois je la vis à Morlaix, où elle avait une maison de ville et où m'amenait la Foire Haute, la grande solennité d'entre Morlaix et Lannion (cette solennité avait lieu au mois d'octobre et durait huit jours). J'arrivais de Ploumilliau, bambin de six à sept ans, apporté par le troupeau de chars à bancs qui moutonnait le long de la route. Une vieille dame à coques, souriante, m'accueillait. Nous dînions chez elle[355]*.*

3 - He dastumadenn :

3.1 An dornskridoù (Ds.1 & Ds.2 levraoueg abati Landevenneg)

War gaieroù skol e oa bet bizskrivet al lodenn vrasañ eus ar pezh a oa bet dastumet ganti. Pevar anezhe a zo deut betegennomp : miret int e levraoueg abati Landevenneg hiziv an deiz, goude bezañ bet e kerz an Itron de Lesguern, e maner Lesquivit e Dirinon e-pad ur

[353] FRÉMINVILLE, *Antiquités des Côtes-du-Nord*, p. 387.
[354] Yann-Ber PIRIOU, *Au-delà de la légende… Anatole Le Braz*, p. 30.
[355] Anatol ar BRAZ, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*,, niv. 39, 1912, p. 96.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

pennad-amzer (roet e oa bet ar c'haieroù-mañ d'he mamm, an Itron de Lannurien, gant Charles pe gant Jean, mibien an Itron de Saint-Prix[356]).

Strollet daou ha daou ha keinet dindan ar memes golo e oa bet ar pevar c'haier-mañ (graet e oa bet al labour-mañ dija da vare ma lennas anezhe Joseph Ollivier ha Per Batani), ar pezh a ro daou zornskrid (Ds. 1 & Ds. 2). O paouez bezañ nevez profet d'an dimezelled de Boisanger, merc'hed-bihan Kervarker, o chom e maner Kerdaoulas, e parrez Lannurvan, e oant da vare ma c'hallas Per Batani lenn anezhe, e 1937 (hag en o c'herz e oant c'hoazh e 1951, hervez doare, da lâras Per ar Rouz[357]). Bezañ bet miret e maner Lesquivit gant an Itron de Lesguern a roas dezhe an anv a « Dornskridoù Lesquivit ». D'ar mare-se e veze lakaet an dornskrid a grog gant ar werz *Rosmelson* da vezañ an hini kentañ, hag an hini a grog gant *Esope* da vezañ an eil. Pa oant bet roet ha fiziet da levraoueg abati Landevenneg (a-raok 1950[358]) e oa bet peget pep a dikedenn war o c'holo, hag eilpennet e oa bet anvadur an daou zornskrid-se (graet e vo gant anvadur nevez levraoueg abati Landevenneg ganimp er studiadenn-mañ).

Miret brav int bet a-hed an amzer (n'eus follenn ebet hag a vije bet roget un disterañ, da skouer), ar pezh a ziskouez an dalvoudegezh a vez roet gant familhoù 'zo d'al lennegezh pobl (pa lenner testeni Erwan Berthou[359] diwar-benn implij « ar bernioù paper ha parchimin » a servije da dañvez-tan evit poazhañ ar c'hrampouezh, pe c'hoazh pa soñjer e dornskridoù Jean Conan, (ha daoust d'an alioù roet gantañ d'e vugale a-raok mervel, rak aze e oa « e wir deñzor »), gwerzhet al lodenn vrasañ anezhe d'ur varc'hadourez butun eus Plufur evit pakañ he marc'hadourezh).

Ret eo resisaat ivez e hañval an Itron de Saint-Prix bezañ adkopiet he labour dastum war ar c'haieroù-mañ, ha reizhañ pe ouzhpennañ geriennoù pe werzennoù 'zo a ouie ober pelloc'h : ar pezh a zispleg ar gerioù barrennet hag ar reoù ouzhpennet, o tiskouez bezañ bet skrivet gant ur bluenn all, drusoc'h ha duoc'h.

Renkañ 'rae ar c'hanaouennoù dre o zemoù a-wezhioù ivez. Anat eo ar fed-mañ en Ds. 2 dreist-holl :

- *Jeannette Riou* a gaver da heul *Rosmelson* : istor plac'hed touellet pe skrapet gant ur paotr eus an noblañs hag a gavo gwelloc'h dezhe en em lazhañ eget koll o enor.
- *Testament Marquis Guerrand*, *ar Guimadec ha Baron Nevet*, *Feuntenella* ha *Marquis Trédré* a zo gwerzioù diazezet war fedoù istorel o kontañ istor pe darvoudoù drastus c'hoarvezet e buhez tudchentil.
- *Maner Tremenec*, *Ar voas Allec* hag *An den arme* a zo liammet gant ar memes tem : da lâret eo hini gwerz *Plac'h he daou bried*.

Ne oa ket gant an Itron de Saint-Prix met gant un den all, hag unan nemetken, e oa bet skrivet an teir gwerz a gaver war-lerc'h hini *Ar minores pemp bloas*, kanaouenn gentañ an Ds. 1. Ar

[356] Gant Charles hervez testeni Per Batani ha gant Jean, hervez ar pezh a gaver skrivet war ur follenn e deroù an Ds. 1 : « Mme de Lesguern les avait reçus de Jean, fils de Madame de St Prix ».
[357] Pierre LE ROUX, « An Tri Manac'h Ruz. Les Trois Moines Rouges du Barzaz-Breiz », *NRB*, niv. 2, 1951, p. 93.
[358] Renablet e vez donedigezh al levrioù en abati Landevenneg abaoe 1950 nemetken, ha n'eus roud ebet eus hini dastumadenn an Itron de Saint-Prix.
[359] Erwan BERTHOU, *En Bro-Dreger a-dreuz parkoù*, p. 11-12.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

c'hanaouennoù-se a zo *Kerveguen hag ann Tourellou*, *Pennanguer*, ha *Bodeillo*. An droidigezh en galleg a gaver a-geñver ar werz *Kerveguen hag ann Tourellou* a oa bet graet gant un den disheñvel c'hoazh. Amañ hag ahont e verzer koulskoude skritur an Itron de Saint-Prix pa ouzhpenne pe pa gemme gwerzennoù ha geriennoù 'zo ivez.

Ne glot ket bewezh an titloù roet gant an Itron de Saint-Prix d'ar c'hanaouennoù war an taolennoù gant an titloù a gaver skrivet e deroù pep kanaouenn (titloù ouzhpennet gant tud all alies, ha treuzkomprenet a-wezhioù). Sed aze perak, hag evit bezañ resis, e vo kavet meneget an titloù roet war an taolennoù war an tu kleiz (roet bewezh gant an Itron de Saint-Prix) hag ar reoù all, roet en dornskrid, a-geñver (e lizherennoù stouet ar reoù na oant ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix).

3.1.1 Dornskrid 1

Kaier 1 (235 x 190 mm, 49 follenn : **98 pajenn**)

- Esope (61 bajenn) [ur mister e gwerzennoù daouzeksilabenn]
- « Aniou soent deus a père n'ha ouzer quet quasiman deus ho buez » [Da lâret eo ur roll anvioù sent renket hervez al lizherennoù da gentañ].
- Anvioù sent [ul listenn all gant anvioù sent renket hervez ar mizioù]

Kaier 2 (235 x 190 mm, 48 follenn : **96 pajenn**)

Titloù taolenn ar c'haier 2 [f° 96v]	Titloù roet d'ar c'hanaouennoù en Ds. 1
1 ar minoress pemp bloas	ar minores pemp bloas
2 K/vegan ac an tourellou	Kevéguen hag ann Tourellou
3 pennanguer ha delandan	Pennanguer
4 Bodeillo	Bodeillo
5 Stang bizien	Stanq bizien
6 Fiacra Calvez	Cloarec Lanbaul, p'he cloarec an ambout
7 marc'hadour K/ahès	[hep titl]
8 Coat ar fao	Coat ar fao
9 ar labourer ac ar martolod	ar martolod ac ar Labourer
10 ar sorceres	Ar Sorceres
11 ar comte yaouanc	Ar Comte yauanc
12 pautred eured	rogard, ha marcic Euret daou breur robard
13 marc'harid Lorantz	macharid Lorantz
14 giletta ar Bouder	giletta
15 an traon villin	traonvillin ha plougasnou
16 margoddic Laboissier	margodic
17 Bruillac	Bruillac K/oue

3.1.2 Dornskrid 2

Kaier 3 (270 x 170 mm, 24 follenn : **47 pajenn skrivet** + 1 bajenn wenn)

(bizskrivet e oa bet an daolenn-mañ gant an Itron de Saint-Prix)

Titloù taolenn ar c'haier 3 [f° 2r]	Titloù roet d'ar c'hanaouennoù en Ds. 2
1ere rosmelson O[360]	- rosmelson
2eme jeannette riou +	- Jeannette riou
3eme youen Camus +	- youen Camus
4eme yvonna yudec, ou Jeannette Iudic O	- yvonna ludic
5eme macharid K/amoal, ha cloarec gall ou grall +	- cloarec ar grall, p'he ar gall - Macharid K/amoal
6eme testament marquis guerrand +	- testament marquis ha guerrant
7eme ar gwin madec, ha baron neve O	- Baron nevet, ar gui madec
8eme feuteunella +	- Feuntenella
9eme marquis trédré +	- marquis tredéz
10 quelques rimes bretonnes +	- [hep titl]

Kaier 4 (275 x 157 mm, 28 follenn : **56 pajenn**)

Titloù taolenn ar c'haier 4 [f° 26r]	Titloù roet d'ar c'hanaouennoù en Ds. 2
Cloarec crec'h menez a zo bet crouguet +	Cloarec Crec'h Menez zo bet Crouget
Grec'h prison guenet +	Groach Prison Guennet
Louar guernachanne +	Louarn Guernachane
Alliedic ar mad +	Alliadic ar mad
Ar menec'h ru +	Ar manec'h ru
Maner trémenec O	Maner Troménec
Ar voas allec O	Ar Was allec
An den a arme O	an den armet
Teir noz so	autre
Contadenn K/vinou coatalec O	Conte de Coat allec Kervinon

[360] An arouezioù <o> ha <+> a chom digomprenet c'hoazh.

3.2 Kaieroù all & kannaouennoù all

Kaieroù all a zo bet dioute ivez[361], hep kontañ ar c'hanaouennoù dastumet war follennoù distag a zo bet kollet da vat emichañs hiziv an deiz.

Hervez testeni Francis Gourvil :

> *Il est difficile de connaître l'importance exacte de ses collectes, étant donné que* ***certains cahiers de sa main se trouvaient faire partie de la collection de Penguern lorsque ce fonds fut vendu en 1868****. Un autre cahier contenant une vingtaine de pièces, dont un conte en prose, appartient aujourd'hui à la Bibliothèque de Landévennec.* ***M. le médecin-général de la Marine Ch. Laurent en détient un troisième*** *; je possède de mon côté quelques feuillets de la main, contenants des versions de Marivonik, de Jean Scolan et de Pontplancoët ; M. et Mlle de La Jaille, descendants de la collectrice, n'ont par ailleurs retrouvé dans leurs papiers de famille que quelques rares transcriptions provenant de leur aïeule, et il est à supposer qu'un certain nombre d'autres, non reportées sur des cahiers, auront pu se perdre*[362]*.*

3.2.1 Diwar Ds. 92 Penguern

Fazius e tle bezañ ul lodenn eus prepozoù Gourvil, rak, bete goût hiroc'h, n'eus kaier ebet en dastumadenn Penguern hag a vije eus dorn an Itron de Saint-Prix an deiz a hiziv. An Ds. 92 a oa bet eilskrivet gant Penguern diwar kaieroù an Itron de Saint-Prix, met ne oa ket bet skrivet ganti.

Kinniget e vez an Ds. 92 evelhenn er BnF :

> *Fonds celtique et basque n° 92 // 92. Chants populaires Bretons, recueillis par Mme de Saint-Prix, de Morlaix, partie dans les Côtes-du-Nord, à Callac et aux environs, partie à Morlaix. / XIXe siècle. Papier. 122 feuillets / 7 décembre 1878.*

Taolenn Ds. 92 dastumadenn Penguern

- Minores pemp bloas	M^ade^ de St Prix av 1851 [f°3 v°-7 v°] = Ds.1-1
- Bodeillo	M^ade^ de St Prix [f°9 v°-13v°] = Ds.1-4
- Stang Bizien (Kloarek K/ikuff)	M^ade^ de St Prix [f°14v°-17v°] = Ds.1-5
- Cloarec Lambol	Mme de St Prix [f°18-22v°] = Ds.1-6
- Marc'hadour Rouan	M^ade^ de St Prix [f°26v°-27v°] = Ds.1-7

[361] Éva GUILLOREL, La complainte et la plainte : chansons de tradition orale et archives criminelles, (tezenn), p. 95 : « Un autre cahier aurait été en possession de Charles Laurent. Les recherches que j'ai effectuées avec Donatien Laurent dans le fonds de son oncle, aujourd'hui déposé aux Archives de la Marine à Brest et en attente de classement, n'ont pas permis de le retrouver ».
[362] Francis GOURVIL, *Th. Hersart de La Villemarqué et le Barzaz-Breiz*, p. 301-302.

- Coat ar fao	M^{ade} de St Prix [f°28v°-29v°] = Ds.1-8
- Disput etre ar martolod ag al labourer	M^{ade} de St prix [f°30v°-31v°] = Ds.1-9
- Ar sorserez	M^{ade} de St Prix [f°33-35v°] = Ds.1-10
- An otro komt	M^{ade} de St Prix [f°36v°-41v°] = Ds.1-11
- Breudeur euret	Mme de St Prix [f°42-45v°] = Ds.1-12
- Mac'harid Lorantz	Mme de st Prix [f°47-49v°] = Ds.1-13
- Giletta	M^{ade} de St Prix [f°50v°-53v°] = Ds.1-14
- Traouvilin	M^{ade} de St Prix [f°54v°-57v°] = Ds.1-15
- Margodig la boessière	M^{ade} de St Prix [f°59-63v°] = Ds.1-16
- Bruillac a K/roue	Mad. de St Prix [f°64r°-64v°] = Ds.1-17
- Kloarek crec'h menez	Madame de St Prix 9bre 1850 [f°66v°-67r°] = Ds.2-11
- Louar-min guernachane	M^{ade} de st Prix 9bre 1850 [f°78v°-79v°-68r°-68v°-69v°] [= Ds.2-13
- Ar vreg krouget	Mme de St Prix av. 1851 [f°71v°-77v°] = Ds.2-12
- Escop Penarstang	M^{ad} de St Prix [f°81-85v°] = Ds.2-14
- Maner Tremenek	Mme de St Prix [f°86v°-89v°] = Ds.2-16
- Feuteun gwasallek	M^{ade} de St Prix av. 1851 [f°90-92v°] = Ds.2-17
- Feunteun Goazallek	M$^{ad.}$ De St Prix [f°94v°-f°96v°] = Ds.2-17
- [Va planeden zo kalet][363]	Al. Cahel, Morlaix 8bre 1852 [f°97v°-98v°] = Ds. 3
- Renean ar glas	M^{ade} de St Prix av. 1851 [f°100v°-112v°] = Ds. 3
- Banniel Breïs	M^{e} de St Prix avr. 1851 [f°113v°-114v°] = Ds. 3
- Yvonna	Mad. de St Prix [f°119r°] = Ds. 3
- Fragments	M^{ade} de St Prix [f°115v°] = Ds. 3
- Greg he daou briet	M^{ade} de St Prix av 1851 [f°116v°-117v°] = Ds. 2

[363] Eilskrivet diwar « Kaier 5 » dastumadenn an Itron de Saint-Prix e hañval ar pezh-mañ bezañ bet kanet (?) dezhi (pe da b/Penguern) gant Al. Cahel.

- Greg he daou briet	[f°118v°, f°119v°] = Ds. 2
- Fanchik a jannton	M^{ade} de St Prix av 1851 [f°120v°-121v°] = Ds. 2-19
- Karante	M^{ade} de St Prix [f°122v°] = Ds. 2

En dornskrid-se just a-walc'h e vez kavet kanaouennoù ha n'emaint ket e dornskridoù Landevenneg. Diwar an daolenn a zo e penn kentañ an Ds. 92 e verzer ne oa ket bet eilskrivet an holl bezhioù a oa e kaieroù all an Itron de Saint-Prix gant Penguern. Sed amañ roll ar pezhioù a dle bezañ er c'haieroù dianket-mañ (e lizherennoù druz ar pezhioù bet eilskrivet gant Penguern hag a anavezont) :

Kaier 5

- Ar kombat a tregont (mistère)
- Liste de 151 cantiques et mystères imprimés
- Chanson : Me meus choazet eur vestrez
- Clemvan (rekisition kentan)
- **Va flanedenn so kalet**
- Cupidon
- Liste d'autres chansons

Kaier 6

- **Renean ar glas**
- **Bannier breiz**
- Feuilles volantes
- Traduction par M. de Saint-Prix de Renean glas
- Traduction de la dame du Faouet (mar dan me d'an arme)
- **Pa oan var mene**, texte et traduction
- ib. **Compliment et invitation de noce** (?) texte et traduction
- Le bonhomme Michel aux élections de Camelet (?) dialogue

3.2.2 Diwar Ds. 987 Joseph Ollivier

Eilskrivet e oa bet ul lodenn eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix gant Joseph Ollivier : an daou dornskrid a zo e levraoueg abati Landevenneg hiziv an deiz (graet en devoa un eilskrid eus ar c'hanaouennoù nemetken : dilezet en devoa ar pezh-c'hoari Esope hag ar roll anvioù sent).

Eilskrivet en devoa un toullad kanaouennoù all ivez, hag int disheñvel eus ar reoù a gaver e Ds. 92 Penguern. Div levrennig all a oa bet etre daouarn Joseph Ollivier, hag unan anezhe, da vihanañ,

a oa bet prestet gant Charles Laurent hervez ar pezh a gaver meneget p. 238 an Ds. 987 : « *Fin de ce deuxième fascicule prêté par le Dr Laurent, de Brest* ». Ne ro ket Joseph Ollivier nemeur a ditour diwar an div levrenn-se, ar c'hontrol diouzh ma veze kustum da ober an aliesañ pa eilskrive un oberenn bennak : ne ra ket meneg ebet eus un daolenn, nag eus ment al levrenn da skouer.

N'eus nemet ur werz el levrenn 1, hini *Renea ar Glas* : an destenn en brezhoneg hag he zroidigezh. Diforc'hioù bihan-bihan a verzer etre ar stumm-mañ hag an hini a oa bet eilskrivet gant Penguern en Ds. 92 : ar pezh a ziskouez ne oant ket bet eilskrivet diwar ar memes dafar (an droidigezh gallek eus *Rena ar Glas*, graet en destenn bizskrivet orin an Itron de Saint-Prix eilskrivet gant Joseph Ollivier, a zo bet graet a-feur dindan pep gwerzenn, er memes testenn, ha n'eo ket lakaet en e-unan).

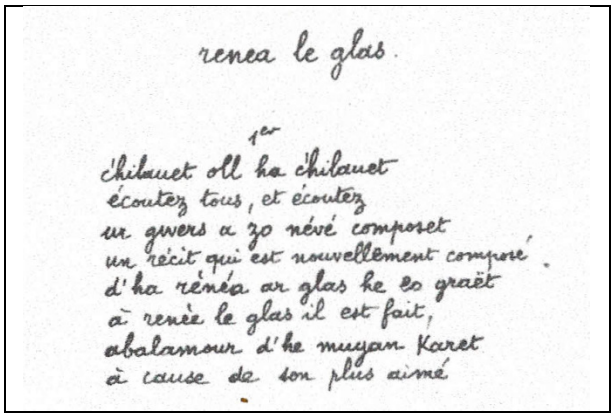
renea le glas.

1er
chilauet oll ha chilauet
écoutez tous, et écoutez
ur gwers a zo névé composet
un récit qui est nouvellement composé
d'ha rénéa ar glas he eo graët
à renée le glas il est fait,
abalamour d'he muyan Karet
à cause de son plus aimé

Tennet eus Ds. 987 Joseph Ollivier, p. 203.

Ur roll anvioù-familh, ha ne oa ket bet eilskrivet gant Joseph Ollivier, a oa e dibenn follenn diwezhañ al levrenn-mañ : « *Dans le reste du f° 9 verso se trouvent quatre colonnes de noms de familles* ».

Levrenn 1

Titloù el levrenn	Follenn al levrenn	Pajenn an Ds. 987
renea le glas	f. 1r-9r	p. 203-218

Levrenn 2

Titloù el levrenn	Follenn al levrenn	Pajenn an Ds. 987
[Pen-herez Keranglaz]	f. 1r-4v	p. 221-228
Chrec'h Simon	f. 5r-7r	p. 229-233
Autre	f. 7r (dibenn)	p. 234
Autre	f. 7v	p. 235
Autre	f. 7v (dibenn)-f. 8r	p. 236-237
Autre	f. 8v	p. 238

3.2.3 Kanaouennoù all

Dre hanterouriezh Penguern hag hini Fréminville, e anavezer pezhioù all c'hoazh o tont eus un dastmadenn kaset a-benn gant an Itron de Saint-Prix :

- Eilskrivet gant Penguern :

  - An Tourello (Ds. 111, f° 157-160)

- Embannet gant Fréminville :

  - *Ar penerez a Keroulas* : embannet e *Antiquités des Côtes-du-Nord*, e 1837, p. 387-388 (12 gwerzenn a oa bet ouzhpennet d'ar stumm embannet e *Antiquités du Finistère*, embannet e 1835, p. 203-208, diwar dastumadenn Aymar de Blois)
  - Sezic Guengamp : embannet e *Antiquités des Côtes-du-Nord*, 1837, p. 375-386.

– Dre testeni Kervarker hag hini Gourvil e ouvezomp e oa bet dastumet kanaouennoù all c'hoazh gant an Itron de Saint-Prix, pezhioù kollet da vat hiziv an deiz :

- Meneget gant Kervarker :

  - Merlin

- Meneget gant Francis Gourvil :

  - Marivonik
  - Yannig Skolan
  - Pontplancoët

4 - Skritur an Itron de Saint-Prix

Diaes eo d'ober an diforc'h etre lizherennoù 'zo e skritur an Itron de Saint-Prix, hag en abeg da se e vez kinniget geriennoù 'zo gant douetañs. Brasañ kudenn a vez eo d'ober an diforc'h etre al lizherennoù :

- <n> ha <u> : <enau> / <enan> ; <traon> / <traou> ; <itronn> / <itroun>
- <n> ha <r> : <an> / <ar>
- <a> ha <e> : ar rannigoù-verb « a » ha « e »
- <e> ha <i> : <debonjour> / <dibonjour> ; <déplori> / <diplori>
- <q> ha <g> : <stanq> / <stang>

4.1 Pennlizherennoù

Ne rae ket an Itron de Saint-Prix eus implij ar pennlizherennoù ur reolenn : nag e deroù ar gwerzennoù pe ar frazennoù, nag e deroù an anvioù-tud pe an anvioù-lec'hioù (nemet ur wezh dre vare).

Lizherennoù 'zo (al lizherennoù <C>, <L>, <S>, <W>) e veze techet da skrivañ anezhe brasoc'h eget kustum a-wezhioù, hep ma c'hallfe reiñ d'an dra-se un dalvoudegezh bennak (ha diaes eo da ginnig anezhe evel pennlizherennoù hep douetañs).

Ul lizherenn all a gaver anezhi skrivet gant ur bennlizherenn a-wezhioù ivez : ar <K>, evit aroueziañ ar skrivad <c'h>. Skouerioù niverus a-walc'h a zo er c'horpus a-fet ar geriennoù (<merKet>, <LaKet>, …) o tiskouez implij ar bennlizherenn-se.

4.2. Kemmadurioù

Er marz dehoù eilskrid ar werz *Ar Hoas-Halec* (p. 33), e ouzhpenne Iwan an Diberder, an notenn-mañ : « *Mme de Saint-Prix semble considérer que les mutations sont des avachissements de la langue par le peuple, et ne les marque généralement pas* ».

Gwir eo ne verke ket an Itron de Saint-Prix ar c'hemmadurioù deroù-ger bewezh, na pell ac'hann memes. Ne hañval ket ar fed-se bezañ diazezet war ur reolenn resis bennak : ur ger skrivet ganti, a c'hall bezañ kemmet pe chom hep bezañ kemmet (ha pa vefe er memes pezh, ha war ar memes pajenn). Al lodenn vrasañ eus ar c'hemmadurioù merket a zo skouerioù eus kemmadurioù dre vlotaat (ar pezh n'eo ket souezhus kennebeut peogwir e vez 80% eus ar c'hemmadurioù a gaver e brezhoneg o vezañ dre vlotaat).

Ral a wezh d'ar c'hemmadurioù D/Z bezañ merket (diaes eo da lâret hag eñ e ranker gwelet aze levezon Treger pe get).

Ur c'hemmadur dic'hortoz a gaver alies a-walc'h en dastumadenn an Itron de Saint-Prix ivez : hini ar G o kemmañ hep abeg (G/C'H), evel, da skouer, er pozioù « evit **c'h**allout tenna » (Ds. 1 / *Stanq Bizien* ; gw. 35), « evit chasséal, connif ha **c'h**ad » (Ds. 1 / *Ar Comte yauanc* ; gw. 19).

Kemmadurioù all na heuilhont ket ar reolennoù boutin : ar c'hemmadurioù K/C'H a gaver anezhe alies a-walc'h e-lec'h ma c'hortozfed kemmadur dre vlotaat K/G e-keñver ar reizh (« **he** [U3g] **c'h**ourag en delchas » e-lec'h « e gouraj en delc'has », e *Stanq Bizien* ; gw. 66).

Bezañ 'zo kemmadurioù all c'hoazh, e skridoù an Itron de Saint-Prix, a laka war-wel perzhioù rannyezhel Kernev-Uhel : ar « c'hemmadur M/H » a adkaver war-lerc'h ar rannig-verb « o » hag ar verb « mont » : <o hont>. Displegañ a rae Alberzh Trevidig ar fed-se evelhenn : « *Stumm-ober* : **'h õnt** (*o vont*). Ar gensonenn v o vezañ troc'het e teu ar rannig-verb da vezañ **'h** (*oc'h*) peogwir eo neuze heuliet gant ur vogalenn (evit *oc'h ober* "faisant" e lavaromp **'h o:r**). Da skouer : **'mõn** (*emaon*) **'h õnt** "je suis allant" ; **'mõn 'h o:r** "je suis faisant" ».[364]

4.2.1 Gwerz *Feunteunella*

Ur werz evel hini *Feunteunella*, da skouer, e dastumadenn an Itron de Saint-Prix, a zo enni 23 ger a c'hallfe bezañ kemmet : diwar ar 23 ger-se, 9 a zo bet merket o c'hemmadur nemetken. N'eus nemet kemmadurioù dre vlotaat o vezañ bet merket. 1 skouer eus ur c'hemmadur D/Z a zo bet merket war ar 4 ger hag o dije gallet hen bezañ.

[364] TREVIDIG, Alberzh, « Dibarderioù rannyezh ar Poc'her », *Hor Yezh* niv. 171-172, 1987, p. 73.

4.2.2 Gwerz *Stanq Bizien*

Ar werz *Stanq Bizien* a c'hallfe bezañ enni (en ur gontañ ar c'hemmadurioù D/Z) 54 skouer eus ur c'hemmadur deroù-ger. War ar 54 ger-se n'eus nemet 24 o tiskouez ur c'hemmadur merket ; 2 skouer eus ur c'hemmadur D/Z war ar 5 ger o krediñ gant al lizherenn D hag o dije gallet bezañ kemmet. War ar 24 ger kemmet n'eus nemet ur skouer eus ur c'hemmadur dre c'hwezhañ (<ho c'halon>, gw. 88), ar re all o vezañ skouerioù eus kemmadurioù dre vlotaat.

5 - Reizhskrivadur an Itron de Saint-Prix

5.1 Renket dre al lizherennoù

5.1.1 Kensonennoù

B (skrivad aroueziet evelhenn e doare-skrivañ peurunvan) **:** (o klotañ gant ar soniad) **[b]**

Aroueziet gant ar skrivad **<b>** e dastumadenn an Itron de Saint-Prix

<B> : (adkavet e gerioù evel) **b**ale – **b**ara…

CH : [ʃ]

Aroueziet gant ar skrivadoù **<ch>** ha **<c'h>**

<CH> : er **ch**apel - woar chaussé ar Stanq – d'ha **ch**oas ho lod - ur ve**ch** he woa - coa**ch**et

<C'H> : un den **c'h**entil benac – d'ha **c'h**oas ur boquet - omman eo ar ve**c'h** divésan

C'H : [x], [ɣ]

Aroueziet gant ar skrivadoù **<c'h>**, **<ch>**, **<c>**, **<h>**, **<k>** (al lizherenn-se o vezañ skrivet gant ur bennlizherenn a-wezhioù)

Ober a rae an Itron de Saint-Prix implij eus ar skrivadoù <c'h> ha<ch>, ha daoust dezhe da vezañ e deroù, e kreiz pe e dibenn ar gerioù pa verze Daniel Giraudon un diforc'h etre an daou skrivad-mañ er follennoù-distag :

> *Le c'h n'apparaît que très rarement à l'initiale. Mais il figure en finale, parfois même abusivement pour noter le son [ʃ] : Fanc'h, coac'h (François, cache), tout comme en milieu de mot : (en o) c'hic'hen pour en o c'hichen (à côté d'eux)*[365].

<C'H> : pele**c'h** – pla**c'h** – m'ha pla**c'h**ic – **c'h**oas

<CH> : ar yudec coz ha **ch**oulenné – he **ch**orf - melenno**ch** – awoual**ch** – ar**ch**ant – mer**ch**et

<C> : n'he nevoa quet ha **c**oant d'ha laret

[365] *Ibid*., p. 60.

<ç>: ar pla**ç** yauanc (Marquis tredéz)

<K> : Ar mer**K**et ha car ar quelaou (aroueziet gant ur bennlizherenn alies, hep ma vefe ur reolenn kennebeut)

<H> : gant ar **h**ézec

D : [d]

<d> : **d**ouar – **d**rouc…

F : [f] (Distaget [v] e lec'hioù 'zo, evel e Treger)

Aroueziet gant ar skrivadoù <f>, <ph>

<f> : ré **f**lour – monnet d'ha **f**ouetto bro – **f**orz huanadou - un triom**f** ha woa ha neve

<ph> : an archer yauanc, ha triumph**e**

G : [g]

Aroueziet gant ar skrivadoù <gu>, <g>

<gu> : é**gu**ilé – car**gu**et – di**gu**emerret - cro**gu**as - d'ar **gu**ier

<g> : **g**antan – **g**odel - **g**oude – **g**oulet – **g**ramp

GW : [gw]

Aroueziet e veze gant ar skrivad **<gu>** ivez an aliesañ rak ne rae ket an Itron de Saint-Prix an diforc'h en he skridoù etre ar soniadoù [g] ha [gw], nemet ur wezh dre vare. Merzet e vez ar skrivadoù <go> ha <gou> ivez a-fet geriennoù 'zo.

<gu> : - **gu**elet – **gu**engamp – ur **gu**ers - **gu**ir – **gu**inis **gu**en

<gw> : - **gw**el he pligé d'hin – ur **gw**erz - ar **gw**uin

<go> : - ar **go**ad demeus m'ha diou vron – criall he **goa**lc'h – neket bed **goa**lchet choas - evit **goa**rant

<gou> : - **gou**alc'h m'ha calon

<gwou> ha <gwo> : - d'ha **gwou**éla truez – d'ha **gwo**ad d'ha yena

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

J : [ʒ]

Aroueziet gant ar skrivadoù **<g>**, **<ge>**, **<j>**, **<c'h>**, **<z>**

<g> : jeannette n'ha son**g**e – m'he vo lo**g**et – gwel he pli**g**é d'hin

<ge> : lo**ge**a

<j> : débon**j**our – **j**oa – d'ar **j**ardin – **j**ustice ar guer man – ho di**j**unni - n'ha pli**j**é quet

<c'h> : he son**c'h** d'hin (dre ar sandhi dre divouezhiañ ?)

<**z**> : evit pli**z**out dézan (ur skouer nemetken a gaver en Ds. an Itron de Saint-Prix, o tiskouez ar soniad [**ʒ**] aroueziet gant ar skrivad **<z>**, *Ar c'hont yauanc*, gw. 82).

K : [k]

Aroueziet gant ar skrivadoù **<c>**, **<cc>**, **<qu>**, **<k>**

<c> : hon tiéguez **c**aër - **c**alonnad – **c**arout - **c**astel – **c**rouguet – **c**oz - s**c**oet - m'ha taddi**c** quez – yauan**c** –

<cc> : p'ha meus roet dac'h o**cc**asion

<q> : d'ha glas**q** – er Stan**q**

<qu> : m'ha taddic **qu**ez – neo **qu**et – **qu**iriec - he ren**qu**an – houi zo man**qu**é

<k> : **k**aer an naonnet - kar – ur plac'h **k**aër – **k**ic **k**efelec

LH : [ʎ] ha [j]

Aroueziet gant <ilh>, <ill>. (Ret eo terc'hel kont e vez techet ar son-se da vezañ distaget [j] muioc'h-mui).

<ilh> : ac hi d'ha querset, d'ha heu**ilh** hent

<ill> : bara**ill**et – f**ill**ores - sailled he res – an dour ha ruillé woar ar paper

<**il**> : d'heuil hon pen

S : [s]

Aroueziet gant **<s>**, **<ss>**, **<tz>**, **<c>**, **<ç>**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

<s> : **s**alocroa**s** - **s**aluddi – **s**eitec - de**s**cadurez – an e**s**ton – ar pod coz a roa**s** dezan he bene**s** - chomma**s**

<ss> : ar carro**ss** – fini**ss**omp ar pez zo commancet

<tz>[366] : por**tz** – noblan**tz** – Machari**d** Loran**tz**

<c> : tri inno**c**ant – ur c'houlaouen coar guen, hanvet **c**iergen

<ç> : plaç

Z : [z]

Aroueziet gant ar skrivadoù <s> pe <z>

<s> : am**s**er – li**s**er

<z> : benè**z** doue - c'hoé**z**iguel – de**z**an - li**z**er – ar re**z**on - treu**z**i

5.1.2 Vogalennoù

E : [f], [e], [ɛ]

Aroueziet e vez ar soniadoù-man gant ar skrivad **<e>** peurliesañ

<e> : **e**v**e**lt – t**e**n**e**t – an intanv**e**s**e**t

Ober a rae an Itron de Saint-Prix implij eus ar skrivadoù **<é>**, **<è>**, **<ê>**, **<ai>** ha **<aï>** a-wezhioù ivez

<é> : adarr**é** – martr**é**s**é** – cloar**é**guic …

<è> : sco**è**t – gra**è**t

<ê> : gra**ê**t

<ai> : hen he tr**ai**t

<aï> : ur ogro c**aï**r

I : [i]

[366] Klotañ 'ra skrivadur ar ger « portz » gant an doare-skrivañ implijet e krenn-vrezhoneg evit aroueziañ ar soniad [θ], an « th » kalet, ur soniad a zo dioutañ e kembraeg hiziv an deiz c'hoazh. Gw. Émile Ernault, *Glossaire moyen-breton*, p. 505-506.

Aroueziet e vez an [**i**] gant ar skrivad **<i>** peurliesañ, ha gant ar skrivad **<y>** a-fet un nebeud geriennoù evel ar ger **ti**, skrivet **<ty>** bewezh.

<i> : **i**ll**i**s – **i**nten**ti**on – **i**ve …

<y> : t**y** - emed**y**

O : [o] ha **[ɔ]**

Aroueziet gant ar skrivadoù <o> ha <au>

<o> : ober – offeren – occasion – noblantz - potred

<au> : enau – pautred – auter

5.1.3 Hantervogalennoù

Aroueziet e vez ar soniad **[j]** gant ar skrivadoù

<y> : yauanc – yéched – yena – yod – youal

<ei> : treit – eiz

<ie> : pried

W : [w]

Aroueziet gant <w>

<w> : **w**oar

5.2 Renket dre ar soniadoù

5.2.1 Kensonennoù

Kensonennoù tarzh	
Divouezh	**[p]** : - <**p**esquet> ; <**p**ichon> ; <plaç> ; <poannius> - <a**pp**rouw> **[t]** : - <**t**os**t**> ; <**t**remen> ; <**t**es**t**eni> **[k]** : - <**k**ic> ; <**k**efelec> - <**qu**iguin> ; <pes**qu**et> - <pi**cqu**é>

	- <d'ha glas**q**> ; <er Stan**q**> - <**c**oz> ; <s**c**oet> ; <**c**alonnad> ; <**c**rouguet> - <o**cc**asion> **[c]** : - <he woin**c** touséged> - <n'émaïn**g** quet>

Kensonennoù tarzh	
Mouezhiet	**[b]** : - <**b**ale> ; <**b**ara> **[d]** : - <**d**ouar> ; <**d**rouc> - <ta**dd**ic> **[g]** : **- <g**antan> ; <**g**odel> ; <**g**ramp> - <é**gu**ilé> ; <car**gu**et> ; <cro**gu**as> ; <d'ar **gu**ier> **[ɟ]** : - <p'ha woain**g** ho mont> - <quen n'he woain**c** aru>

Pa ne rae ket an Itron de Saint-Prix, an diforc'h en he skridoù etre ar soniadoù [g] ha [gw], nemet ur wezh dre vare, ne rae implij nemet eus ar skrivad <gu> a-benn aroueziañ an daou soniad-mañ, peurliesañ. Merzet e vez implij eus ar skrivadoù <go> ha <gou> a-fet geriennoù 'zo ivez.

Kensonennoù c'hwezh	
	[**f**] : - <**f**lour> ; <**f**ouetto bro> ; <**f**orz huanadou> ; <un triom**f**> - <ha triu**mph**e> [**s**] : - <**s**alocroa**s**> ; <**s**aluddi> ; <**s**eitec> ; <de**s**cadurez> ; <e**s**ton> ; <he bene**s**> ; <chomma**s**> - <ar carro**ss**> ; <fini**ss**omp> ; <justissou>

Divouezh	- <por**tz**[367]**>** ; <noblan**tz>** ; <Macharid Loran**tz>** - <tri inno**c**ant> ; <**c**iergen> - <pla**ç**> [ʃ] : - <er **ch**apel> ; <woar **ch**aussé ar Stanq> ; <d'ha **ch**oas ho lod> ; <coa**ch**et> - <un den **c'h**entil benac> ; <d'ha **c'h**oas ur boquet> [x] : - <pele**c'h>** ; <pla**c'h>** - <melenno**ch>** ; <awoual**ch>**

Kensonennoù c'hwezh	
Mouezhiet	[v] : - <a**v**al> ; <a**v**antur> [z] : - <**z**o> ; <voulou**z**et> [ʒ] : - <**j**acobin> ; <**j**oa> - <**g**enet> ; <**g**énéral> [ɣ] : - <sè**ch**an> - <sè**h**an> - <ar mer**K**et> (gant ur bennlizherenn alies a-walc'h)

Kensonennoù fri	
Mouezhiet	[m] : - <**m**ates> ; <**m**eneyou> [n] : - <**n**eusé> ; <**n**oblantz> ; <calo**n**> ; <pi**n**ige**n**> ; <pinvidic> - <ca**nn**o> ; <ha c'ha**nn**é ye> ; <pi**nn**ige**n**>

[367] Klotañ 'ra skrivadur ar ger « portz » gant an doare-skrivañ implijet e krenn-vrezhoneg evit aroueziañ ar soniad [θ], an « th » kalet, ur soniad a zo dioutañ e kembraeg hiziv an deiz c'hoazh. Gw. Émile Ernault, *Glossaire moyen-breton*, p. 505-506.

	[ɲ] : - <p'ha bi**gn**é> ; <contrai**gn**et> ; <coa**nni**a> [ŋ] : -

Kensonennoù kostez	
Mouezhiet	[**l**] : - <di**l**un> - <ye**ll**o> [**l**ː] : - <**l**évé> ; <**l**osquet> - <demese**ll**et> ; <co**ll**et> ; <o**ll**> [ʎ] : - <d'ha heu**ilh** hent> - <di**ll**ad> ; <pavillon> - <d'heu**il** hon pen> ; <cutu**il**>

Kensonennoù rollet	
Mouezhiet	[**r**] : - <cou**r**ag> ; <cole**rr**i>

5.2.2 Vogalennoù

Vogalennoù **Genoù**	**[i]** : - <**i**mpl**i**jet> ; <**i**ntentabl> ; <**i**tron> **[e]** : - <b**e**nes> ; <b**e**t**e**c> - <adarr**é**> ; <martr**és**é**>** ; <cloar**é**guic> **[ɛ]** : - <b**e**rn> ; <en b**e**r comzou> - <sco**è**t> ; <gra**è**t> - <gra**ê**t> - <ur ogro c**aï**r> - <hen he tr**ai**t> **[ə]** : - <galonc**e**t> ; <guisqu**e**t> **[y]** : - <c**u**st**u**m> ; <concl**u**in> ; <fors h**u**anadou>

	[ø] ; **[œ]** : - <b**eu**re> ; <b**eu**zet> **[u]** : - <ch**ou**ldri> ; <c**ou**sc**ou**dé> **[o]** & **[ɔ]** : - <**o**ber> ; <**o**ffanç> - <en**au**> ; <p**au**tred> ; <**au**ter> ; <**au**trou> **[a]** : - <c**a**lon> ; <ou**a**rnet>

Vogalennoù **Friet**	[ã] : <off**anç**> ; <quent**an**> [ñ] : <t**en**sor> ; <den> [î] : <p**i**scin> [õ] : cal**on** ; <cant**on**>

Evel ma vez kemmesket an daou soniad **[o]** ha **[ɔ]**, hervez al lec'hioù, e vez kemmesket ar soniadoù **[ø]** ha **[œ]** ivez. Talvout a ra kement-mañ pa vez merket ar friadur.

5.2.3 Hantervogalennoù

Hantervogalennoù	**[j]** : - <tre**i**t> ; <te**i**l> - <tre**ï**t> - <tur**i**al> - <v**io**let> - <pr**ie**d> - <**y**ac'h> ; <**y**auanc> ; <**y**oual> **[w]** : - <d**oa**re> - <di**ou**al> - <di**w**ar> ; <di**w**isquo> ; <cra**ou**> ; <tra**ou**> ; <**gu**en> ; <**gu**elet> ; <**gu**in> ; <**gw**uin>

6 - Al levezonioù disheñvel war reizhskrivadur an Itron de Saint-Prix

Levezonioù disheñvel a gaver a-dra-sur war reizhskrivadur an Itron de Saint-Prix, diverret evelhenn gant Iwan an Diberder en e gaieroù miret e Gwened Ti an dielloù : « *L'orthographe de Mme de Saint-Prix est un mélange de bon sens, d'ignorance et de fautes quelconques*[368] ». Un tamm bihan re bell e hañval Iwan an Diberder bezañ aet ganti pa ziskouez an Itron de Saint-Prix kentoc'h un anaoudegezh eus ur brezhoneg « normativet » eus he ferzh.

6.1 Levezon ar brezhoneg skrivet

Gouvezout a rae an Itron de Saint-Prix lenn ar brezhoneg. Rak-se e tlee bezañ levezonet en he reizhskrivadur gant oberennoù 'zo :

- Oberennoù relijiel a c'haller soñjal dre ma oant eus ar re baotañ d'ar mare-se (e deroù an XIX^{vet} kantved), ha marteze en ur deskiñ he c'hatekiz en he bugaleaj (en ur c'houlakaat e teske merc'h ur barner a beoc'h he c'hatekiz en brezhoneg e dibenn an XVIII^{vet} kantved c'hoazh).

- Goulakaat a reer ivez e tlee bezañ levrioù en brezhoneg ha darn all diwar ar brezhoneg ti ar re Saint-Prix (un nebeud da vihanañ) : adkavet e vez anv an Itron de Saint-Prix (evel hini hec'h eontr, an aotroù de Kerouvriou) war roll an 277 rakprener levr Yves Moal, person Sant-Martin-Montroulez, *Kroas haoür Enreugoulp* (chom a reas diembann al levr-se)[369].

- Gouvezout a reer ivez e oa bet sikouret Jean-François ar Gonideg gant un toullad tud pa glaske embann e *Dictionnaire Celto-breton*, tro 1820, hag e oa e vignon, an Ao. de Saint-Prix, en o zouesk[370].

Skouerioù eus geriennoù e dornskridoù an Itron de Saint-Prix a ro da santout levezon reizhskrivadurioù normativel eus he mare pe o tont eus ar c'hantved kent :

- Geriennoù evel ar stagelloù **pa** ha **ma** skrivet **p'ha** ha **m'ha** ganti bewezh pe dost.

- An araogenn **da** skrivet **<d'ha>** ; ar raganvioù-gour **me** skrivet **<m'he>** ; an anvioù-gwan perc'hennañ **ma** ha **da** skrivet **<m'ha>** ha **<d'ha>**. ; an araogenn **evel** a gaver anezhañ skrivet **<evelt>** bewezh ; ar gerioù-mell amstrizh a gaver anezhe skrivet **<ur>** peurliesañ

Gallout a reer tostaat doare-skrivañ an Itron de Saint-Prix ouzh an hini implijet e testennoù krennvrezhoneg diwezhat 'zo ivez, evel da skouer *Tragedien Sacr* Jan Cadec, studiet ha notennet diwar aket Gwennole ar Menn[371]. Diwar reizhskrivadur Jan Cadec e skrive Gwennole ar Menn kement-mañ :

> *L'orthographe utilisée est celle du moyen-breton mais avec un certain nombre de modifications dues à l'évolution de la langue parlée.*

Peuzheñvel e meur a geñver eo reizhskrivadur an Itron de Saint-Prix ouzh hini saverien kanaouennoù war follennoù-distag :

---

[368] Diell 14J57, kaier 1, p. 25.
[369] Louis DUJARDIN, *Hor skrivagnerien*, p. 100.
[370] Louis DUJARDIN, *La vie et les œuvres de Jean-François-Marie-Maurice-Agathe Le Gonideg,* p. 62-63.
[371] Jan CADEC, *Tragedien Sacr*, adembannet ha notennet gant Gwennole ar Menn, Skol, 1998.

- Kavout a reer meur a skrivad evit ar memes ger (a-wezhioù er memes koublad) :

  Sur le plan orthographique, c'est l'anarchie totale : dans un texte donné, un mot qui revient plusieurs fois est graphié différemment comme à plaisir. Ainsi, dans un cantique de 1785, le mot ***deiz*** *(jour) est écrit tour à tour :* ***d'eïze, (bem)des, deize, (pem)dis, deis****. Ailleurs, le mot* ***gwerz*** *(complainte) s'écrira au hasard des textes :* ***güerz, güerse, gouers, gouerz, gwarz***[372]*.*

- Ne skrive ket ar c'hemmadurioù bewezh :

  Souvent, on oublie de noter les mutations : dans une même chanson, on aura : ***da virvin****, à côté de* ***da considerin****, ou encore :* ***a zeu*** *et plus loin* ***da disclerian***[373]*.*

6.2 Ar perzhioù rannyezhel[374]

Da grediñ 'zo, hag anat e seblantfe kement-se bezañ, he devoa dastumet an Itron de Saint-Prix danvez he c'haieroù e korn-bro Sant-Servez evit ul lodenn, hag e hini Plouyann ha Montroulez evit ul lodenn all : da lâret eo n'ae ket un itron (ha dreist-holl d'ar mare-se, en XIX^{vet} kantved) da foetañ bro evel ma ouveze ober dastumerien evel Kervarker pe Fañch an Uhel.

Rannet e vefe he dastumadenn etre div dachenn disheñvel 'ta, ha daoust da se eo diaes d'ober un disparti en un doare anat ha didro-kaer er c'hanaouennoù dre o ferzhioù rannyezhel evit meur a abeg :

- En ur c'hroashent en em gaver e Sant-Servez (er rannvro a reer Bro Fisel anezhi emañ Sant-Servez, e Kerne-Uhel), ha ken gwir all eo ar fed-se en Montroulez hag e Plouyann (en Bro-Dreger emañ Plouyann ha Montroulez, war harzoù Bro-Leon) : levezon brezhoneg ar biz (ar pezh a glot tamm pe damm gant ar rannyezh a gomzer anezhi en Bro-Dreger, o klotañ mui pe vui gant harzoù eskopti kozh Treger) a vez santet an aliesañ e diskrivadurioù an Itron de Saint-Prix.

- Ma c'houlakaer ne dlefe ket an Itron de Saint-Prix mont gwall bell evit teskata ar pezhioù a gaver en he dastumadenn, e ranker derc'hel soñj e veze niverus ar c'hlaskerien-bara hag ar foeterien-bro e Breizh en XIX^{vet} kantved, hag e dlee ar re-seoù mont daveti (evel e manerioù ha tiez bras ar vro) evit klask un aluzon bennak.

6.3 Levezon brezhoneg ar ganerien war diskrivadurioù an Itron de Saint-Prix

Roudoù a gaver e skridoù an Itron de Saint-Prix eus ul levezon war he doare-skrivañ o tont eus an doare ma veze techet ar ganerien (kement hag ar c'honter) da distagañ geriennoù 'zo en o doare rannyezhel :

- Merkañ a rae an Itron de Saint-Prix (nemet e vefe deut an doare-se da ober da vezañ ur boaz eviti ivez) ar staonekadur a glever war gensonenn dibenn displegadur ar verboù evit an trede gour lies (L3) :

[372] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne*, p. 60.
[373] *Ibid*., p. 60.
[374] Liammet eo ar rannbennad-mañ gant an hini skrivet diwar-benn « yezh ar gwerzioù », p.

- En amzer-vremañ : « Ed **ing** hen trésec ar leur nevez » (Cloarec Lanbaul / gw. 61) ; teir heur anter **he hing** bed (Rogard ha marcic Euret / gw. 39) ; he **laraincq** ho teir (Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet / gw. 20) ; p'ha n'ha **laraing** man (Kontadenn Koathaleg Kervinou / L. 238)
- Verb « bezañ », stumm lec'hiañ : « N'**émaïng** quet, cant paz deus ahan (Marquis Trédré / gw. 24)
- En amzer dazont : « M'har ho guén, **he woinc**, touséged (Kontadenn Koathaleg Kervinou / L. 379) ; m'ha tad, m'ha mam, n'hem **lesfoinc** quet (Feunteunella / gw. 24)
- Verb « bezañ », amzer dremenet : « P'ha **woaing** ho mont he maiz (Kontadenn Koathaleg Kervinou / L. 77)
- Verb « bezañ », stumm boaz : « Ha p'ha **véainc** melennoc'h un anter (Yvonna Yudec / gw. 11)

6.3.1 Perzhioù rannyezhel ar c'hanaouennoù hag ar gontadenn o tennañ eus perzhioù rannyezhel Treger (ar biz eus ar brezhonegva)

Geriaoueg :

Meur a gerioù, o tiskouez orin tregeriek (pe eus marz Treger) ar ganerien (pe ar c'hanaouennoù) a gaver en dastumadenn an Itron de Saint-Prix :

- **Beure** : **Beure** (Rosmelson / gw. 83) ; Ur sull ar **beurré** (*Youen Camus* / gw. 2) ; Deus ar **beure** (*Macharid K/amoal* / gw. 6) ; Varhoas **beurré** (Testamant Marquis Guerrand / gw. 32)
- **Petore** : **petoré** cloarec (*Cloarec Lambaul* / gw. 28) ; **petoré** ménat he c'houlennet (Marquis Trédré / gw. 212)
- **Parrouz** : ar ger « parrouz » a gaver anezhañ meneget meur a wezh e dornskridoù an Itron de Saint-Prix (ha n'eus roud ebet eus an adstumm, ar ger « parrez », o klotañ gant al lodenn vrasañ eus ar brezhonegva).
- **Pegoulz** : **pe gouls** he hallin (Teir noz so / gw. 19) ; he c'houlas bettrex **pegouls** he / vigé retorned (*Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 169). N'eus roud ebet eus ar stummoù all (peur, pedavare) en he dastumadenn.

Morfologiezh :

- Ar c'hemmadurioù D/Z : el lodenn vrasañ eus ar biz eus ar brezhonegva ne vez ket klevet a gemmadur D/Z ebet.

Distagadur :

- Ar friadur merket : kavout a reer skrivet ar friadur a glever c'hoazh er biz eus ar brezhonegva (Treger) : <bezan>, <dezan>,…

6.3.2 Perzhioù rannyezhel ar c'hanaouennoù hag ar gontadenn o klotañ gant perzhioù rannyezhel ar C'hreiz-Breizh

Gwelet e oa bet endeo, er rann-bennad kent, e verzer blaz brezhoneg Treger e dastumadenn an Itron de Saint-Prix, ha koulskoude, dre skrivadur un nebeud geriennoù en o stumm rannyezhel e teu en un doare splann a-walc'h war-wel orin an hini pe ar reoù o devoa kanet un toullad kanaouennoù dezhi (kenkoulz hag orin ar c'honter). Ar perzhioù-se a glot gant distagadur an dud eus un takad eus Kreiz-Breizh nemetken, a c'haller lakaat anezhe war-wel gant harp kartennoù 'zo eus an *ALBB*[375], ha gant kartennoù all o tont eus an *NALBB*[376] :

- Displegadur ar verb kaout evit an eil gour unan distaget ha diskrivet <feus> (*ALBB*, kartenn niv. 83, « *Tu as, vous avez* »)
- Dibenn anvioù-verb 'zo en « o » (*ALBB*, kartenn 307, « *Semer* », kartenn niv. 295, « *Vendre* » ; *ALBB* nevez, kartenn niv. 287, « *Hadañ* »). Ledanoc'h eget ma vez kavet merket en *ALBB* e oa tachenn implij an dibenn anv-verb en « o », pa glot Sant-Servez, tachenn ma oa bet graet dastumadenn an Itron de Saint-Prix evit ul lodenn vat anezhi gant ar poent 21 Lohueg.
- « Kemmadur M/H » o klotañ gant doare-ober ar Poc'her (« o honet » : gw. F. Favereau & Albert Trevidig)
- Implij an anv-verb « bout » (*ALBB*, kartenn niv. 80, « *Il y a* »)
- **Pesort** : Ha **be sort** lignèz oc'h u savet (Ds. 2 : *Feuntenella* / gw. 14) ; Deus ha **pe sort** bro (Ds. 2 / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 249)
- Dre implij geriennoù 'zo e c'haller dispartiañ un nebeud kanaouennoù

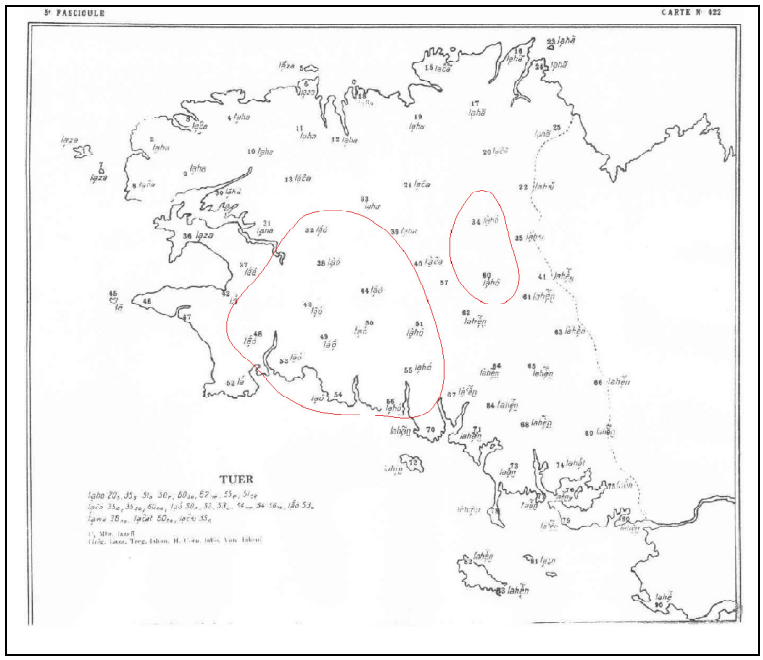

Kartenn niv. 422 an ALBB (Lazhañ / Tuer)

En Ds. 1

[375] *ALBB* : Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne.

[376] *NALBB* : Nouvel Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne.

- **Cloarec Lanbaul** : - un den terrupl he lavarer oud / ha m'ar non quet he clean **boud** (gw. 81)
- **Ar martolod ac ar labourer** : - T'he renq **diwisquo**, d'ha dillad (gw. 10) ; P'ha ves té en ur ty mad benaquet / Ho **canno**, p'he ho huibannad (gw. 26)
- **Ar sorcères** : - M'he woa abred disquet mad / Ha wouyé **scrivo** ha len (gw. 10)
- **Rogard, ha marcic Euret** : - Tan or meup ezom d'ha **tommo** (gw. 26) ; P'ha woainc **he hont** d'ha partian (gw. 26)
- **Marc'harid Lorantz** : thé a zo staguet aze n'he **feus** quet graët offanç (gw. 7) ; n'he **feus affer** cloaréguic d'ha pidi gant m'ha iné / m'he n'ha meus mu drouc aman, evit n'ha **feus** aze (gw. 9-10)
- **Giletta ar Bouder** : - m'he a belzo à zo cloareguec / ho poursu, m'ha studi d'ha **vout** beleg (gw. 76)
- **Margodic** : - Dezan he heo tammalet, ac eon **he evo** boutaillad (gw. 8)
- **Bruillac** : - M'ar **feus** èzom sicour, m'he Sicouro (gw. 10)

En Ds. 2

- **Jeannette Riou** : - **Hon** tiéguez caër a zo ennan (gw. 8) ; Evit **bout** quer flour, m'ha daouarn m'ha beg / M'ha goz dillad à zo roguet (gw. 13)
- **Youen Camus** : - he han d'ha monnet d'an offeren bred / d'ha hout ha m'he all, **boud** consolet (gw. 18)
- **Marc'harid K/amoal** : - Couls he ve, gan hi, **bout** interred / Evit guelet anez han, ho **boud** bèlec (gw. 3-4)

- **Marquis Trédré** : - D'ha **evo** dour aman, he woan chommet (gw. 21) ; Ho plac'hic yauanc, m'he ho disquo / D'ha chom d'ha **évo** dour woar an enchou (gw. 32) ; Houi **zayo** hirio d'ha maner Tredrez (gw. 29) ; Ar plac'h man a **zayo** gannin m'he (gw. 48) ; Ar plac'h yauanc, n'ha **zébré** tam abed (gw. 92) ; He woa **he hont** d'ar pardon, d'ar yaudet (gw. 4) ; Ha pelec'h oc'h bed, ha **men** he hed (gw. 16)

- **Cloarec Crec'h Menez** : - P'he véjainc ho **trempo**, d'ar sull m'ha scudellad (gw. 19)

- **Grec'h Prison Guened** : - M'ha pried […] / Ha nom roas d'**evo** bannac'hou (gw. 47) ; D'ha bezan barned d'ha **voud** crouguet (gw. 14)

- **Alliedic ar Mad** : - Autrou pen ar Stanc a zo bed ed / D'ha **compto** he clem d'he moèrebed (gw. 10) ; Ed hu d'ha **scubo** din, leuren m'ha cambr' (gw. 66) ; Evit ho daouarn, autrou d'ha **voud** quer gwen (gw. 71)

- **Ar menec'h ru** : - LeKet ho cleyer d'ha **bralo** (gw. 185)

- **Maner Tremenec** : - N'allan **scrivo** n'ha len (gw. 76)

- **Ar was allec** : - Enau he laras din **/ Compto** dezan m'ha buez (gw. 32) ; Ha p'ha dlefan bout lazet (gw. 136)

- **An den arme** : - M'he songe **bout** intaovès, ac émeus daou pried (gw. 44)

- **Teir noz so** : - Teir noz so, nemeus cousquet bannac'h **/** N'ha quer neubet n'he rin **énoas** (gw. 1-2 **/** 5-6) ; **Squizo** he rainc gant an amser (gw. 24)

- **Kontadenn Koathaleg Kervinou** : 11 verb disheñvel (meneget meur a wezh evit darn anezhe : 15 skouer en holl en destenn) a gaver gant un dibenn anv-verb en « o » : monnet d'ha **fouetto** bro (gw. 35) ; d'**addo** un tam querc'h (gw. 101) ; ur bannac'h laez d'ho **soubo** (gw. 111) ; **preno** (gw. 117 **/** 124 **/** 133) ; d'an ini ho **guerso** did (gw. 126) ; unan a zo d'ha **guerzo** enan (gw. 133) ; **suno** ar vulum (gw. 108) ; **merko** warnesan lammel ar sort (gw. 234) ; evit **teuro** accord (gw. 251) ; hen lazo he ress (gw. 399) ; **draillo** anhey (gw. 400) ; **c'hollo** warneze erfad (gw. 405) ; **quinigo** he ran semplout (gw. 455).
  8 gwezh e kaver meneget ar verb « bout » er gontadenn.

Ds. 1	Ds. 2
1.1 Ar minores pemp bloas[377]	2.1 Rosmelson
1.2 Kerveguen hag ann Tourellou	**2.2 Jeannette Riou**
1.3 Pennanguer	**2.3 Youen Camus**
1.4 Bodeillo	2.4 Yvonna Yudec, ou Jeannette Iudic
1.5 Stang Bizien	**2.5 Macharid K/amoal, ha cloarec Gall**
1.6 Cloarec Lambaul	2.6 Testament Marquis Guerrand
1.7 Ar marc'hadour yauanc	2.7 Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet
1.8 Coat ar Fao	2.8 Feuntenella
1.9 Ar martolod ac ar labourer	**2.9 Marquis Trédré**
1.10 Ar sorcères	**2.11 Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet**
1.11 Ar Comte yauanc	**2.12 Grec'h prison Guenet**

[377] An niverennoù : niverenn an dornskrid + niverenn o verkañ plas ar pezh en dornskrid
E lizherennoù stouet : an teir gwerz-mañ na oant ket bet dastumet gant an Itron de Saint-Prix.
E lizherennoù druz : pezhioù o tiskouez perzhioù rannyezhel eus Kerne-Uhel.

1.12 Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard **1.13 Macharid Lorantz** **1.14 Giletta ar Bouder** 1.15 An Traonvillin **1.16 Margodic** **1.17 Bruillac, K/roué**	2.13 Louar Guernachanne **2.14 Alliedic ar Mad** **2.15 Ar menec'h ru** **2.16 Maner Tremenec** **2.17 Ar voas Allec** **2.18 An den arme** **2.19 Teir noz so** **2.20 Conte de Coatallec Kervinou**

III - Klozadur

Pouezus-pouezus eo bet embannadur un oberenn evel hini ar *Barzaz-Breiz* war dazont al lennegezh vrezhonek, pa c'hallomp komz eus azginivelezh al lennegezh vrezhonek war e lerc'h, goude bezañ roet ul lusk nevez dezhi, hag en ur he lakaat war ul leurenn etrevroadel.

Klasket ez eus bet lakaat war-wel, er studiadenn-mañ, an dalvoudegezh a c'haller kavout hiziv an deiz e dastumadenn an Itron de Saint-Prix c'hoazh, daoust dezhi bezañ bihan a-walc'h e-keñver an niver a pezhioù a gaver diskrivet enni. Hañvaliñ a ra dimp an dastumadenn-se bezañ ur skeudenn feal a-walc'h eus ar pezh a oa al lennegezh dre gomz d'he mare, an XIX^{vet} kantved, kement hag ur skouer vat eus an danvez a glaske dastumerien gentañ Breizh teskata. Bezañ chomet he labour dindan ur stumm dornskrivet a laka war-wel he devoa dalc'het da zastum ha da voueta he dastumadenn a-hed bloavezhioù (a-hed he buhez d'hon soñj).

Douetañs a chom, hag a chomo, eveljust, pa vez pleustret gant skridoù a-benn studiañ un danvez a vez a-c'henoù da gentañ. Ha koulskoude, pa vez klasket studiañ ar yezh implijet er c'hanaouennoù hengounel, ha dreist-holl, er gwerzioù, dre skridoù eus ar seurt, e teu war-wel fedoù heñvel ha pa labourer gant enrolladurioù a-vremañ : ur yezh outi he-unan a zo diouzh hini ar gwerzioù a vefe an disoc'h. Ur yezh uhel he live ha tost ouzh ur standard lennegel a zo anezhi.

Merzout a reer ivez an unaniezh hag al liammoù a vez etre an danvezioù disheñvel a rae al lennegezh dre gomz e Breizh (kanaouennoù hengounel, pezhioù-c'hoari, kontadennoù) :

dre ar sujedoù ha dre ar yezh. Daoust d'al lennegezh dre gomz bezañ lies doare, ha techet da emdreiñ disehan e weler anezhi bev mat c'hoazh hiziv an deiz,

Ur sell war al lennegezh dre gomz hag war he dastumerien a ziskouez an emdroadur a zo bet a-hed ar mareadoù ha tremenet eo lennegezh dre gomz Breizh eus un danvez a veze sellet outi evel un dra a oa war e dremenvan ha prest da vervel d'un danvez a ra ul lodenn vras eus hon glad sevenadurel hiziv an deiz, daoust d'ar c'hemmoù bras c'hoarvezet er gevredigezh a-hed ar bloavezhioù.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Université Européenne de Bretagne

Université Rennes 2, Centre de Recherche Bretonne et Celtique, EA 4451, F-35000 Rennes, France

Thèse de doctorat
Département de breton et celtique

Yvon Le Rol

LA LANGUE DES « GWERZIOU » À TRAVERS L'ÉTUDE DES MANUSCRITS INÉDITS DE Mme DE SAINT-PRIX (1789-1869)

Volume 2

Thèse dirigée par Hervé Le Bihan,
professeur de breton et celtique à l'Université de Rennes 2

Soutenue le 5 juillet 2013

Membres du jury

Gwendal Denis, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2*
Xarles Videgain, *professeur d'études basques, Université de Pau et pays d'Adour*
Rhisiart Hincks, *professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles)*
Hervé Le Bihan, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2.*
Pierre-Yves Lambert, *professeur d'études celtiques, directeur de recherche, CNRS*

Ds. 1 DASTUMADENN
AN ITRON DE SAINT-PRIX

Miret e levraoueg abati Landevenneg

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ds. 1

Ar minores pemp bloas…….……..……	265
Kerveguen hag ann Tourellou…….……..….	274
. Pennanguer…….……	289
Bodeillo ……	300
Stang Bizien …….	310
Cloarec Lambaul ……..……	322
Ar marc'hadour yauanc …….……	341
Coat ar Fao …….	350
Ar martolod ac ar labourer ……	354
Ar sorcères …….	359
Ar Comte yauanc ……..	370
Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard ……	382
Macharid Lorantz ……..	391
Giletta ar Bouder ……	397
An Traonvillin ……	404
Margodic ……...……	413
Bruillac, K/roué …….……	424

[50v]	**ar minores pemp Bloas**
1.	nep ha neus choant d'ha gwouéla truez mont, dilun d'har castel nevez.
	ha gwélo, crougua ha dêvi, bravan feumeulen zo henni.
5.	ha clevo ur minorès pemp bloas, ho disput ous ar Sénéchal
	bep guier ountan he Lavare och an douar hen m'hom Stoué
	ar minores ha Lavare, 10. er justissou, p'ha n'arrue.
	Lest d'ha vonnet d'ar guier, m'ha mam, eviti m'he ha yell, hen tân
	neket Lavaret gant doué he varw, an eil, evit éguilé
15.	Lezet m'ha mamic d'ha zont gan hin m'he yello en tân evit hi
	p'ha hen mirit, hi vo barned m'ha plac'hic quez, pellèet
	m'he rayo dac'h, m'a oll lévé 20. pevar mille scoet zo anèzé

La mineure de cinq ans[1]

- ***[1]*** *Quiconque a envie de pleurer de peine / Qu'il aille lundi à Châteauneuf-du-Faou*
- *Et verra pendre et brûler / La plus belle femme qui y soit*
- ***[5]*** *Et entendra une mineure de cinq ans / Se disputer avec le sénéchal*
- *A chaque mot qu'elle lui disait / A terre, elle se prosternait*

[1] Troidigezh kinniget ganimp.

- *La mineure disait / **[10]** Aux gens de Justice, en arrivant*
- *« Laissez ma mère rentrer à la maison / Pour elle j'irai au bûcher »*
- *« Il n'est pas dit par Dieu / Que l'un doive mourir pour l'autre »*
- ***[15]** « Laissez ma petite mère venir avec moi / J'irai au bûcher pour elle »*
- *« Puisqu'elle le mérite, elle sera jugée / Ma pauvre petite fille, éloignez-vous »*
- *« Je vous donnerai toute ma dot / **[20]** Qui est de quatre mille écus »*

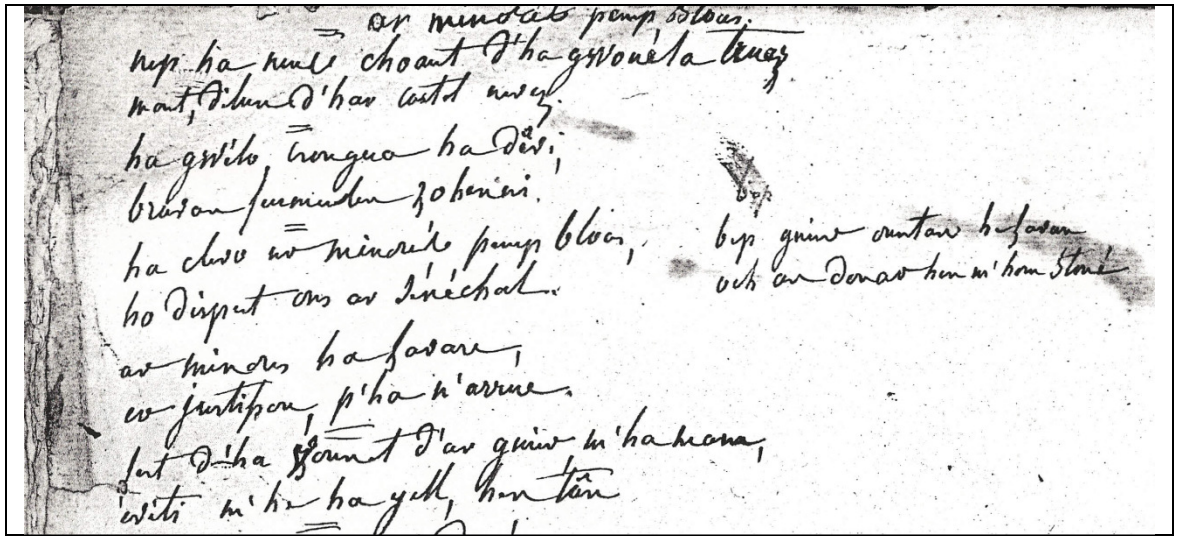

Notennoù lenn : gw. 7 & 8 ouzhpennet eo bet an div werzenn-mañ er marz dehoù, a-geñver ar gwerzennoù 5 & 6 ; **gw. 11** skrivet e oa bet lizherenn <v> ar verb <vonnet> war ur <z> ; **gw. 20** <pevar mille> : <pevar> a zo adskrivet war ar ger <pemzec> ha <mille> war ur ger a hañval bezañ ar ger <scoet>.

Notennoù all : Graet eo bet an dibab da dreiñ en galleg ar ger « *minourez* » gant ar ger « *mineure* » a-fet ster an istor danevellet er werz-mañ kentoc'h eget reiñ d'ar ger-se ar ster a « *orpheline* » pe « *héritière* ».

[51r]	minorézic ed hu d'ar guer d'ha LaKat c'hoas d'ach ur mirer
	p'he m'ar c'heret ur serviger n'he meus quet ézom ha mirer
25.	n'ha quen neubeut ha servicher nemeit, m'ha mam d'ha zont d'ar guier

	minorezic ed ha lesse ho mam ha yello abenn tri dez
	an tri devez a achue
30.	ar minores ha choulenné
	d'he maïronnes, hac ha tritté feté m'ha mam, a zey deus ar castel nevez
	minorézic n'hom consolet birviquen ho mam n'ha velfet
35.	barnet eo d'ha vezan crouguet ha goude d'ha vezan dévet.
	ar minoras ha n'om dollas woar an douar ac ha crias
	ommam a zo d'hin calonnad
40.	couls a beurs mam, ac abeurs tad
	m'ha mam crouguet er castel nevez ha m'ha tad, Lorned er menez
	m'ha mam baéron, d'hin m'he leret petoré torfet he deus hi graèt

- *« Petite mineure, rentrez chez vous / Que vous puissiez choisir un gardien*
- *Ou si vous voulez, un serviteur » / « Je n'ai pas besoin de gardien*
- ***[25]** Ni non plus de serviteur / Seulement que ma mère rentre à la maison »*
- *« Petite mineure, partez de là / Votre mère arrivera d'ici trois jours »*
- *Les trois jours se terminaient / **[30]** La petite mineure demandait*
- *A sa marraine, en tremblant / « Aujourd'hui, ma mère rentre du château »*
- *« Petite mineure, consolez-vous / Plus jamais, vous ne reverrez votre pauvre mère*
- ***[35]** Elle est condamnée à être pendue / Et après à être brûlée »*
- *La mineure se jeta / A terre, et cria*
- *« Ceci est pour moi un crève cœur / **[40]** Que cela vienne de ma mère ou de mon père*

- *Ma mère pendue à Châteauneuf-du-Faou / Et mon père, lépreux dans les montagnes*
- *Ma marraine, dites-moi / Quel méfait a-t-elle commis ? »*

Notennoù lenn : gw. 22 a-geñver ar werzenn-mañ, er marz dehoù, e oa bet skrivet ar werzenn <ho mam ha yello en ber> ; **gw. 29** <devez à> : skrivet war ar gerioù <deiz a zo> ; <achue> : skrivet <achuet> da gentañ ; **gw. 29-gw. 33** a-geñver ar gwerzennoù-mañ, er marz dehoù, e oa bet ouzhpennet (e lizherennoù bihanoc'h ha sklaeroc'h) ar gwerzennoù : <p'ha woua deuet an noz anesy> / <he heas d'ha rancontr he mam> / <ac he rancontr, he maironnes> / <m'ha maironez din L'heveret> / <p'ha mam baour pelec'h eo chommet> ; **gw. 37** <minoras> pe <minorres> ; <n'om> : skrivet e oa bet al lizherenn <n> war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 38** <ac ha crias> skrivet war <en ur criall> ; **gw. 40** <mam> : skrivet war ur ger all ; **gw. 42** <er menez> : <er> a zo skrivet war <en> ha <menez> war <plonevez> ; **gw. 43** <baéron> : skrivet eo al lizherenn <b> war ul lizherenn all, marteze ur <p>.

[51v]	
45.	torfet awoualch he deveus graet ur merc'h bihan he deus gannet
	ha tolled en ur forn goret abalamour d'ha ze eo barnet
	m'he ha vo gant ar bis disquunet
50.	merc'h an n'hini a zo crouguet
	ha merc'h hon tad a zo lornet d'hen guelet he renquan monnet
	evit chanç dezan ur rochet meur ha miz so, neo quet chanchet
55.	m'ha taddic quez, ho m'he ho ped an nor dimé he digorfed
	némeus nemey doc'h quin m'ha tad héman a zo dimp calonnad
	m'ha buguel pemp bloas, d'hin leret
60.	ho mam baour, pelec'h eo chommet
	gant ar justiç he eo barnet er Castel nevez eo crouguet

	perac he deus hi graët quementzé m'he woa beo, ac ha hansafvé
65.	m'ha buguellic quèz, pelleet m'ar tro an avel, he viet clanvet
	m'ar troffé an avel hen guevred plachic houi vey leret
	neus Kas ha p'he sort tu he troffé
70.	m'he chommo aman er menez
	m'he chommo aman d'ha mervel hen ho quichen m'ha taddic quez
	p'ha p'ho ézom, houi em galvo ac ho rochet m'he he canno
75	bed he doa re fors calonnad ar buguel quèz evit he oad
	Kar mervel énau a eure hen quichen he tad er méne
	woar ar menez peo azeet
80.	ar plach bihan p'hoa decedet
	ur feunteun caer a zo bed savet hen he quichen zo ur planten
	hen corf a zo ha huanadou
84.	ac he branczou a deveré gant he daélou

- ***[45]*** *« Elle a commis suffisamment de méfaits / Elle a mis au monde une petite fille*
- *Et l'a jeté dans un four bouillant / Elle est jugée pour ceci »*
- *« Je serai montré du doigt /* ***[50]*** *[Comme étant] la fille de celle qui est pendue*
- *Et [comme étant] la fille d'un père lépreux / Il me faut aller le voir*
- *Afin de lui changer de chemise / Il y a plusieurs mois qu'elle n'a pas été changée*
- ***[55]*** *Mon pauvre père, oh ! je vous prie / La porte, vous m'ouvrirez*

- *Je n'ai plus que vous, mon père / Ceci est un crève cœur pour nous »*
- *« Mon enfant de cinq ans, dites-moi / **[60]** Votre pauvre mère, où est-elle restée ? »*
- *« Par la justice, elle est jugée / A Châteauneuf, elle est pendue*
- *Pourquoi a-t-elle fait ceci ? / J'étais en vie, et j'aurai avoué »*
- ***[65]** « Ma chère enfant, éloignez-vous / Si le vent tourne, vous serez malade*
- *Si le vent tournait au sud-est / Petite fille, vous seriez emportée »*
- *« Peu importe de quel côté il tournerait / **[70]** Je resterai ici, dans la montagne*
- *Je resterai ici mourir / A vos côtés mon cher père*
- *Lorsque vous aurez besoin, vous m'appellerez / Et votre chemise, je vous laverai »*
- ***[75]** Elle avait eu trop de chagrin / La malheureuse enfant, pour son âge*
- *Car elle mourut là / Aux côtés de son père, dans la montagne*
- *Sur la montagne, lorsqu'elle s'assit / **[80]** La petite fille était décédée*
- *Une belle fontaine a été construite / A ses côtés, il y a une plante*
- *Son corps représente ses soupirs / **[84]** Et ses branches proviennent de ses larmes*

Notennoù lenn : gw. 46 ouzhpennet e oa bet ar werzenn <ep badeyant he heo Lazed> er marz dehoù a-geñver ar werzenn-mañ ; **gw. 47-48** a-geñver an div werzenn-mañ, er marz dehoù, eo bet e kaver ouzhpennet an div werzenn da heul : <hen cravun [?] an tân deuss hi Laquet> / <m'he Siouas he neus hi disculliet> ; **gw. 49** adskrivet e oa bet ar gerioù <vo gant ar bis disquunet> war c'herioù all ; **gw. 50** adskrivet e oa bet ar werzenn-mañ en he fezh war ur werzenn all ; **gw. 49-50** a-geñver an div werzenn-mañ, er marz dehoù, e oa bet ouzhpennet an div werzenn da heul : <omman a zo d'hin calonnad> / <guelet n'he meus n'ha mam, n'ha tad> ; **gw. 53** war a hañval e oa bet adskrivet an div lizherenn <ch> eus ar ger <roched> war div lizherenn all ; **gw. 54-55** a-geñver an div werzenn-mañ, er marz dehoù, e oa bet ouzhpennet an div werzenn-mañ : <m'ha tad zo hen guinévez> / <ho dibri gant ar Lornez> ; **gw. 63-64** ouzhpennet e oa bet an div werzenn-mañ a-geñver ar gw. 61-62, er marz dehoù ; **gw. 67-68** ouzhpennet e oa bet an div werzenn-mañ er marz dehoù, a-geñver ar gw. 65-66 ivez ; **gw. 67** <hen> : ger skrivet a-us d'al linenn, etre avel> ha <guevred> ; **gw. 79-84** ouzhpennet eo bet ar gwerzennoù-mañ er marz dehoù, sklaeroc'h o liv, e traoñ ar bajenn ; **gw. 79** <azeet> pe <azezet> ; **gw. 84** <branczou> : skrivet eo bet an div lizherenn gentañ war div lizherenn all, marteze <pl> ; <a deveré> : un adstumm, <a zo> a zo bet ouzhpennet a-us d'ar gerioù-mañ.

Notennoù all : gw. 80-84 e stummoù all eus ar werz-mañ, evel hini *Al laourez guen* (Ds. 94 Penguern, Gwerin niv. 10, p. 286-291) e teu un ael da gerc'hat ar vinorez : « Eun ael ken kaer ag an de / Wa bed goelet o mont en eñ ».

Malrieu niv. 0149 – Bugel al laoureg

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar minores pemp bloas** (Ds. 1, f. 50v-51v)

EILSKRIDOU[2]	
Penguern	- **Minores pemp bloas** (Ds. 92, f. 3v-7v ; *Gwerin 8*, p. 20-24)
J. Ollivier	- **Ar minores pemp bloas** (Ds. 987, p. 113-117)
I. an Diberder	- **Ar vinorez pemp ploaz** (Kaier 1, p. 36-37[3]; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Plac'hik pem bloas** (Ds. 89, f. 33-35 ; *Gwerin 4*, p. 33-34 ; kanet gant Jannet Kerguiduff – 23.12.1850) - **Ar plac'hik pemp bloas** (Ds. 90, p. 108-109, f. 201-202-203 ; kanet gant Janneton Puil – 9.06.1851) - **Plac'hik bemp bloas** (Ds. 93, f. 117 ; *Gwerin 9*, p. 180-184 ; lizher Prosper Proux) - **An den lor** (Ds. 94, f. 154r-155v-157v-159v-161v-163v-164r ; *Gwerin 10*, p. 224-234) - **Al laourez guen** (Ds. 94, f. 171r-172v-173v-174v-175v-176v ; *Gwerin 10*, p. 242-251)

[2] Eilskridoù : eilskridoù diwar dornskridoù an Itron de Saint-Prix, pe diwar dornskrid 92 Penguern.

[3] Iwan an Diberder : eilskrivet e oa bet gantañ, diwar eilskrid Joseph Ollivier, dornskridoù an Itron de Saint-Prix e Mezheven 1941. Eilskrivet war daou gaier, e kaver ar re-se miret e Ti Dielloù ar Morbihan, e Gwened, hiziv an deiz : diell 14J57.

	- **Al laourez guen** (Ds. 94, f. 208r-209v-210v-211v-212v-213v-214v) - **Gwers plac'hic pem bloa** (Ds. 112, f. 128r-128v)
Luzel	- **Bugel al laourek / *L'enfant du lépreux*** (*GBI.1*, p. 242-246 ; kanet gant ar C'hemener bihan - Plouared-1863) - **Mari ar C'habiten / *Marie Le Capitaine*** (*GBI.1*, p. 246-252 ; kanet gant Mari-Job Kado - Plouared-1849)
G. Milin	- **Ar bugel pemp bloas** (*Gwerin 1*, niv.16, p. 49)
A. Bourgeois	- **Gwers Gaidig ar Goaz** (kanet gant Jeanne-Yvonne Oulc'hen, ur glaskerez bara eus Kernevez, e-kichen Pontrev, e miz Gouhere 1891)
M. Duhamel (ton)	- **Bugel al laourek** (*Musiques bretonnes*, p. 28, niv. 56 ; kanet gant Marie-Louise Colas, eus Tregonnev) - **Mari ar C'habiten** (*Musiques bretonnes*, p. 29, niv. 57 ; kanet gant Menguy ha Leon, eus Karaez)

Disklêriadurioù

Diwar meur a dem disheñvel ha boutin e bed ar gwerzioù e verzer e oa bet savet gwerz *Ar minores pemp bloas*, enni tudennoù ken arouezus all hag ken boutin all er gwerzioù ivez :

- **Ar vinorez** : ganti an hini eo e vo danevellet ar fedoù mantrus a c'hoarvezo en he buhez. Tudenn ar vinorez a vez adkavet e meur a werz brudet evel hini *ar vinorezik*, dastumet gant Luzel (*GBI. 1*, p. 106-115), da skouer.
- **Ar vamm, barnet d'ar c'hroug**. Er werz-mañ eo evit bezañ lazhet he bugel nevez ganet e vo barnet, met e meur a werz all e c'hall an abeg bezañ disheñvel (e *Giletta Bouder* eo evit bezañ karet he c'henderv e oa bet kaset an harozez d'ar c'hroug). Meur a skouer eus gwerzioù savet war an tem-se a gaver e Ds. an Itron de Saint-Prix : *Grec'h prison Guenet*, *Marc'harid Lorantz*, *Giletta Bouder*.
- **Ar senechal** : skeudenn ar justis eo tudenn ar senechal, gant hini ar barner e gwerzioù all. Meur a werz, dre ar burzhudoù a c'hoarvezo enni a ziskouezo justis Doue bezañ brasoc'h c'hoazh, ha da justis an dud plegañ diraki.

- An den lovr (ar c'hakouz) : e meur a werz e vez danevellet istor « ar gakouzed » klañv gant al lorgnez e Breizh. Ret e oa dezhe kuitaat ar gevredigezh ha mont da vevañ en diavaez eus ar bourk :

  Relégués dans les maladreries, loin des bourgs, près d'anciennes vois romaines, dans les paroisses où les Templiers avaient un établissement. On en comptait vingt mille en France au dix-huitième siècle[4].

[4] G. MEWRI, « A propos des cordiers du temps passé », *Les cahiers de l'Iroise*, 1974 (meneget gant Goulc'han KERVELLA, *Médecine et littérature en langue bretonne*, p. 239).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[52r]

Kervéguen hag ann Tourellou

1

Kerveguen hag ann Tourellou
A zo mignonnet a bell zo
A zo a bell zo mignonnet
Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het

2

An aotrou Kerveguen a lare
Dann Tourellou eun deïz a wouëz
Demp n'hin d'ha maner an Dour breman
Evit gwèlet ar merc'h hênan

3

Ann Tourellou evelt m'ha clevas
Woar he hancane he pignas
Woar he hancane he pignet
D'ha maner an dour ingn'ham rentet

4

Di bonjour a joa e bars enn ty man
Marquis an Dour pellac'h eman
He medy er jardin ho pourmeni
Aotronez ed d'hen saludi

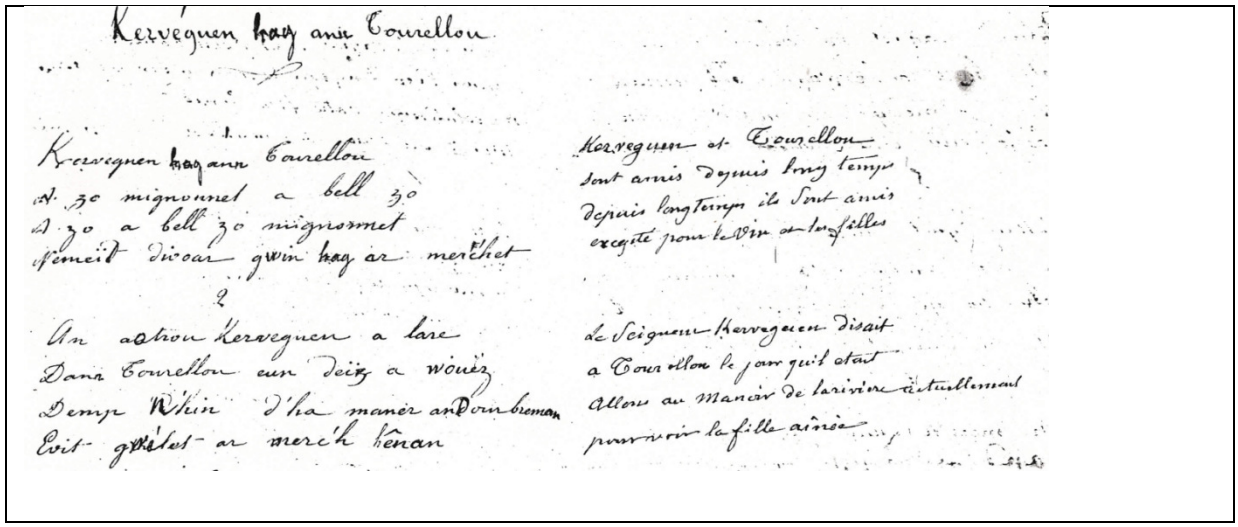

Troidigezh kinniget e Ds. an Itron de Saint-Prix :

Kerveguen et des Tourelles

[1] Kerveguen et Tourellou / Sont amis depuis longtemps / Depuis longtemps ils sont amis / excepté pour le vin et les filles

[5] Le Seigneur Kerveguen disait / a Tourellou le jour quil etait / Allons au manoir de la riviere actuellement / Pour voir la fille ainée

Des que Tourellou entendit / **[10]** sur sa haquené il monta / sur sa haquené une fois monté / au manoir de la Riviere il se rendit

Bonjour et joie dans cette maison / Le Marquis de la Riviere où est-il / **[15]** Il colationne dans le jardin en se promenant / Seigneurs allez le Saluer

---

***Troidigezh kinniget ganimp* :**

Kerveguen et Des Tourelles*[5] / *[1] Kerveguen et Des Tourelles / Sont amis depuis longtemps / Sont depuis longtemps amis / Excepté pour le vin et les filles

[5] Le sieur de Kerveguen disait / A Des Tourelles, un jour / « Allons maintenant au manoir de l'Eau / Pour voir la fille aînée »

*Des Tourelles, en entendant cela / **[10] Monta sur sa haquenée / Sur sa haquenée, il est monté / Et au manoir de l'Eau, ils se rendirent***

« Bonjour et joie dans cette maison / Où est le marquis de l'Eau ? » / [15] « Il se promène dans le jardin / Messieurs, allez le saluer »

Notennoù lenn : Titl & gw. 1 Adskrivet e oa bet <hag> war <ac> **gw. 4** un <t> a oa bet skrivet war un <d> e dibenn ar ger <nemeït> ; **gw. 7** skrivet e oa bet an <n> kentañ eus ar ger <n'hin> war un <d> ; **gw. 8** <gwélet> : skrivet <goulet> da gentañ, ha difaziet en ur adskrivañ al lizherennoù <wé> war al lizherennoù <ou> ; **gw. 10 & 11** <hancane> : ouzhpennet e oa bet an <h> deroù-ger hag an <e> dibenn-ger a oa bet skrivet war al lizherennoù <et>, da lâret eo e oa bet skrivet ar ger-mañ <ancanet> da gentañ ; **gw. 11** <he pignet> : <he> a zo bet adskrivet war <eo> ; **gw. 13** <e bars **ann** ty man> pe <e bars **enn** ty man>.

Notennoù all : N'eo ket gant an Itron de Saint-Prix e oa bet diskrivet ar werz-mañ, na ganti kennebeut e oa bet graet troidigezh gallek an destenn a zo a-geñver. Amañ hag ahont a-hed en destenn, e verzer e oa bet ouzhpennet gwerzennoù 'zo pe difaziet geriennoù 'zo gant an Itron de Saint-Prix : an holl reizhadennoù a zo eus he dorn.

---

[5] **Kerveguen et Des Tourelles** : an anv roet gant Luzel e *GBI. 2* eo « Kervegan », ha n'eo ket « Kerveguen » evel ma vez kavet e dastumadenn an Itron de Saint-Prix pe c'hoazh e *Cojou Breiz* Henri de Kerbeuzec.
« Ann Tourellou » a oa bet troet gant « Des Tourelles » gant Luzel, ha gant « Les Tourelles » e *Cojou Breiz*, p. 47-50.

gw. 7 <Maner an Dour> : stumm Guillaume Lejean (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 52, p. 754-759), *Autro an Tourello*, a ro <maner an Tour>. Merket en devoa Fañch an Uhel kement-mañ diwar-benn anv ar maner-mañ e *GBB. 2*, p. 189 : « Les chanteurs disent quelques fois : “maner ann tour” le manoir de la Tour, mais plus ordinairement “maner ann dour” le manoir de l’Eau. Je ne connais pas de manoir de “la Tour” dans le pays, et l’on m’a affirmé que par “maner ann dour “ ou “manoir de l’Eau”, on désignait le manoir de la Rivière, maison noble de Tréduder, commune limitrophe de Plestin ». Er werz *Giletta*, Ds. 2 dastumadenn an Itron de Saint-Prix, gw. 1-4, e kaver meneget anv « an itroun deus ar rivier » : « giletta ar boder ha neveus bed / un habit nevez say violet / digant, an itroun deus ar rivier / evit eureugi map he merrer ».

[52v]	
	4 [sic]
	Aotrou marquis ho saludi e ran
	Pelzo bras n’he woan bed aman
	Pelec’h e medy ho merc’h ênan
20.	M’he zo deud d’he c’houlen d’han den man
	5
	N’allan quet livra ma merc’h ênan
	Pa n’a medy presant aman
	M’he ha ya d’he c’haervel d’an ty
	Evit m’an clefet ho quièvardi
	6
25.	Ar merc’h ênan pa neuz clevet
	Gand ar vinçs dan traou eo disquenet
	Diwoalet ma tad petra o p’he gred
	Evit K/veguen n’he mom m’he quet
	7
	Guell eo gan hime an Tourellou
30.	Evit K/veguen gant he vadau
	An autrou K/veguen a neushi clevet
	Deus an tourellou he neus quimiadet
	8
	An Tourellou a respontas
	D’an Dimesel gant eur joa bras
35.	Me c’houl digannac’h gant karante
	Da chomp pepret enn speret se

Seigneur Marquis nous vous saluons / Depuis bien longtemps nous ne sommes venus ici / Où colationne votre fille aînée / **[20]** Moi je suis venu la demander à vous-même

Je ne puis donner ma fille ainée / Puisquelle n'est pas ici / Je vais lappeler de la maison / Pour que j'entende ses raisons

[25] La fille ainée, quand elle entendit / avec prestitude elle descendit / Prenez garde, mon père ce que vous allez faire / Pour Kerveguen je n'aurais pas

Jaime bien monsieur Tourellou / **[30]** plutot que Kerveguen avec ses richesses / Le Seigneur Kerveguen quand il entendit / De Tourellou il sest plaint

Tourellou répondit / a la demoiselle avec une grande joie / **[35]** Je vous demande avec amour / De rester toujours avec la meme pensée

---

*« Monsieur le Marquis, je vous salue / Il y a bien longtemps que je n'étais venu ici / Où se trouve votre fille aînée ? / **[20]** Je suis venu la demander pour cette personne »*

« Je ne peux donner ma fille aînée / Puisqu'elle n'est pas présente ici / Je vais l'appeler dans la maison / Pour que l'on entende votre mission »

***[25]** La fille aînée, lorsqu'elle entendit / Par les escaliers, est descendue / « Prenez garde, mon père, à ce que vous faites / De Kerveguen, je ne veux pas*

*Je préfère Des Tourelles / **[30]** A Kerveguen et ses biens » / Le sieur de Kerveguen l'a entendu / Et de Des Tourelles, a pris congé*

*Des Tourelles répondit / A la demoiselle avec une grande joie / **[35]** « Je vous demande avec amour / De rester toujours dans cet esprit*

Notennoù lenn : gw. 18 <n'he woan> : skrivet eo bet al lizherenn <e> eus ar ger <n'he> war ur ger a hañval bezañ <en> ; **gw. 23** ar ger <c'haervel> a oa bet skrivet <gaervel> da gentañ ha « difaziet » e oa bet goude gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 26** <gand> : skrivet eo al lizherennoù <an> war al lizherennoù <uan> hag an <d> a zo bet ouzhpennet ; **gw. 27** <p'he> : skrivet e oa bet al lizherennoù <'he> war ar ger <pe> gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 30** <vadau> pe <vadou> ; <he vadau> : <he> a zo skrivet war al lizherenn <e> ; <vadau> : adc'hraet eo bet al lizherenn <d> war ur <g> ; **gw. 31** <neus hi> : <hi> a zo bet ouzhpennet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 32** adskrivet e oa bet ar werzenn-mañ en he fezh war unan all gant an Itron de Saint-Prix, hep douetañs ebet ; **gw. 35** ar ger <c'houl> a oa bet skrivet <goul> da gentañ ha difaziet gant an Itron de Saint-Prix c'hoazh ; **gw. 36** <pepret> : skrivet <peopret> pe <peupret> da gentañ ; <enn> : skrivet a-us d'al linenn, a-us d'ur ger barennet, marteze <~~eur~~>.

[53r]	
	9
	Ho comzou a neuz m'ha souézet
	Laquet eurus ma c'halon a ma speret
	Donnet he r'hin hoas an deyou quenta
40.	da coms d'hac deuz a quement man
	10
	Aotrou ann Tourellou ho pidi he ran
	N'ha d'laléet quet d'ha zont aman
	Ma clevan quelou K/veguen
	A woa fachet hè hont a hant
	11
45.	Houi a vezo en risque ac en danger
	Ho vont gant K/veguen d'ar guier
	Rac bezan eo crên a viciux
	ha jaloux ac ambitiux
	12
	En tré K/veguen a me, zo mignonagc'h
50.	A boue ma woamp e bugaleac'h
	Guant karante a cals a joa
	ho saludan, m'ha douç anna

Ces paroles je les ai desirées / ils ont mis heureux mon coeur et mon esprit / Je reviendrais encore aux premiers jours / **[40]** vous parler de ces choses la

Seigneur Tourellou je vous prie / ne restez pas ici / j'entends les paroles de Kerveguen / qui est en colère tout à fait

[45] vous serez en risque et en danger / en allant chez vous avec lui / car il est colère et vicieux / et jaloux et ambicieux

Entre Kerveguen et moi il y a amitié d'enfance / **[50]** et depuis qu'enfant encore / avec amour et joie / Je vous salue ma douce anna

---

*Vos paroles m'ont surprise / Elles ont rendu heureux mon cœur et mon esprit / Je reviendrai les prochains jours / **[40]** Vous entretenir de ces choses »*

« Seigneur Des Tourelles, je vous prie / Ne tardez pas à revenir ici / J'entends des nouvelles de Kerveguen / Qui était fâché en partant d'ici

***[45]** Vous serez en risque et en danger / En rentrant avec Kerveguen chez vous / Car il est fort et vicieux / Et jaloux et ambitieux »*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

*« Entre Kerveguen et moi, il y a de l'affection / **[50]** Depuis notre enfance / Avec amour et beaucoup de joie / Je vous salue, ma douce Anna »*

Notennoù lenn : gw. 37 <comzou> : adskrivet eo bet al lizherenn <z> war ur <g> ; **gw. 39** <he r'hin> : skrivet <heri> da gentañ, al lizherenn <r> a zo bet adskrivet war al lizherennoù <ri> ; <deyou> : al lizherenn <y> a zo war ul lizherenn all ; **gw. 40** <quement> : skrivet eo bet al lizherennoù <qu> war ur <g> ; **gw. 41** <Aotrou> : hañvaliñ a ra an eil lizherenn, <o>, bezañ bet skrivet war un <u> ; **gw. 42** <quet> : ger ouzhpennet gant an Itron de Saint-Prix ; <aman> : skrivet <amant> ; **gw. 43** <quelou> : ger difaziet hag adskrivet war un all gant an Itron de Saint-Prix, hervez doare ar ger <cleiou> ; **gw. 44** <he> : ger adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <da> ; **gw. 47** <viciux> : adskrivet e oa bet ar silabenn diwezhañ <ciux> war lizherennoù all a hañval bezañ <eux> ; **gw. 48** <ha> : ger adskrivet gant an Itron de Saint-Prix war ur ger all ; <ambitiux> : adskrivet eo bet an div lizherenn diwezhañ <ux> war lizherennoù all, al lizherennoù <eux> evel ar ger <viciux> eus ar gw. 47 ; **gw. 49 <~~a~~** zo mignonagc'h> : barennet e oa bet ar rannig-verb « a » ; **gw. 52** n'eus douetañs ebet e oa bet skrivet ar werzenn-mañ en he fezh gant an Itron de Saint-Prix.

[53v]	
	13
	An aotrou K/veguen a woa fachet
	En alle glass eo arretet
55.	Evit gortos an Tourellou
	peo arruet, he woa en, goall sonjou
	14
	Ma viges franc, aman woar hon tro
	E moamp divisquet hon clevyou
	Ann Tourellou pa neuz clevet
60.	Da K/vegan a neuz laret
	15
	Fété cleze n'ha dégainan
	Na divoar ma marc'h na disquenan
	N'ha vi bet hen Lesormel da guentan
	Evit gouelet ma c'hoar ênan
	16
65.	K/veguen a neuz lavaret
	Pa woaing er leo trez arruet
	ha houi a peuz clevet tud ar bro
	A woa poltronet an Tourellou

Le Seigneur Kerveguen est faché / Dans l'allée verte il s est arreté / **[55]** pour attendre Tourellou / quand il arriva il avait mauvais dessins

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

si vous etiez franc ici sur le champ / nous eussions tiré nos epées / quand Tourellou l'a entendu / **[60]** a Kerveguen il a dit

aujourd hui epée je ne degainerais / ni depuis mon cheval ne decendrais / et vais aller a Lesormel d'abord / pour voir ma sœur ainée

[65] Kerveguen alors a dit / quand ils sont arrivés sur la lieue de grève / vous avez du entendre le monde du pays / dire que poltron etait Tourellou

---

*Le sieur de Kerveguen était fâché / Dans l'allée verte, il s'est arrêté / **[55]** Pour attendre Des Tourelles / Quand celui-ci est arrivé, il avait de mauvaises intentions*

*« Si tu étais franc, ici, sur le champ / Nous aurions dégainé nos épées » / Des Tourelles, en entendant cela / **[60]** A Kerveguen, il a dit*

« Aujourd'hui, épée, je ne dégaine pas / Ni de cheval, je ne descends / Avant d'être allé tout d'abord à Lezormel / Pour voir ma sœur aînée »

***[65]** Kerveguen a dit / Quand ils étaient sur la Lieue-de-Grève, arrivés / « Vous avez entendu les gens du pays / [Dirent qu']étaient des poltrons les Des Tourelles »*

Notennoù lenn : gw. 56 ouzhpennet e oa bet ar werzenn-mañ gant an Itron de Saint-Prix ivez ; **gw. 61** <Fété> : adskrivet eo bet an <é> kentañ war al lizherennoù <ai> ; <dégainan> : hañval a ra al lizherenn <d> bezañ bet adskrivet war ur <g> ; **gw. 63** <hen> : skrivet <e> da gentañ, e oa bet ouzhpennet an div lizherenn all gant an Itron de Saint-Prix pelloc'h.

Notennoù all : gw. 57 <Ma viges franc, aman woar hon tro> (« Si tu étais franc, ici sur notre tour ») : gwerzenn diaes da dreiñ en galleg a-benn reiñ dezhi he ster rik.

[54r]	
	17
	An aotrou Tourellou pa clevas
70.	Da K/vegan e lavaras
	Aotrou K/vegan m'har ho lazan
	Pardon digant Doue he c'houlen an
	18
	Aotrou Tourellou m'ar hoc'h lazet
	Entré Doue ac ho ine, bezet
75.	Concevet a zo enhou maliç
	Pa hoc'h manquet d'hin a zervic'h
	19
	Quenta tol cleigen ho deuz c'hoariet

80.	En e coste deou, eo bed tapet Allas he c'halon e reid fallad Commanç he reid d'ha coll e gwad 20 Cri e vige ar galon na gouelge Woar ar Leo trez nep a vige Ho guellet an Autrou an Tourellou Ho combattit betec ar maro

Le Seigneur Tourellou quand il entendit / **[70]** a Kerveguen il dit / Seigneur Kerveguen si je vous tue / Jen demande pardon a Dieu

Seigneur Tourellou si vous etes tué / entre Dieu et moi cela S arrangera / **[75]** vous avez concu une malice / puisque vous m'avez manqué en service

Le premier coup d'épée quils ont joué / au coté droit il est touché / helas son coeur s'est trouvé mal / **[80]** et son sang à bouilons commence a couler

Dur etais le coeur qui n'eut pas pleure / sur la lieue de grêve qui eut été / à voir le Seigneur Tourellou / a combattre jusqu'a la mort

---

*Le sieur Des Tourelles, lorsqu'entendit / **[70]** Dit à Kerveguen / « Seigneur de Kerveguen, si je vous tue / J'en demande pardon à Dieu »*

*« Seigneur Des Tourelles, si vous êtes tué / Entre Dieu et votre âme / **[75]** Vous avez conçu malice / Puisque vous m'avez manqué en service »*

*Le premier coup d'épée qu'ils aient joué / Au côté droit, il a été touché / Hélas son cœur s'est trouvé mal / **[80]** Il a commencé à perdre son sang*

Cruel serait le cœur qui ne pleurerait / Sur la Lieue-de-Grève, quiconque serait / En voyant le sieur Des Tourelles / Combattant jusqu'à la mort

---

Notennoù lenn : gw. 69, 71 & 73 <aotrou> : ar ger-mañ a hañval bezañ bet skrivet <autrou> da gentañ ha bezañ bet difaziet goude ; **gw. 72** <digant> : adskrivet eo bet ar silabenn diwezhañ <gant> war lizherennoù all gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 73** <m'ar> : adskrivet war ar ger <m'he> ; **gw. 75** <enhou> : <en> a zo adskrivet war <e> (<ehou>) ; **gw. 76** <hin> a zo ouzhpennet ; <zervich> : skrivet <servich> da gentañ ; **gw. 77** barennet e oa bet ar ger <fleuret>, ha skrivet <cleigen> a-us dezhañ ; **gw. 78** ur ger a hañval bezañ <ho> a gaver barennet etre <e> ha <coste> ; ar ger <tapet> a oa bet skrivet a-us d'ur ger all, barennet, a hañval bezañ <paquet> ; **gw. 79** ar <c'h> eus ar ger <c'halon> a zo war ur <g>, « difaziet » e oa bet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 79 & 80** <reid> : pe <veid> ; **gw. 84** <betec> : ger adskrivet war un all, marteze gant an Itron de Saint-Prix.

[54v]	
	21
85.	Quenta a clevas ar fors ac ar cri
	Voa Locgrenan ha tud he ty
	Woa Locgrenan e bars ar vezec
	O chasseal ar kefeleguec'h
	22
	Pan arruas guant an Tourellou
90.	E Songet dean a voa maro
	ha marz heuz ennout tam buez
	Gra eur zeblant benac dime
	23
	Eur mouchouer woar e coste
	Prest d'ha achui he buez
95.	E tigoras e daou lagat
	hac helosquat eun huanad
	24
	Ed d'a Lesormel prest buan
	Quesset quelou d'ha ma choar ènan
	Lacquat offern dirac'h an delivranc
100.	Pa n'alan disclaira ma conscienc

[85] Desuite qu'on entendit crier fors et cris / Locqrenan et le monde de sa maison / etait Locrenant dans le verger / a chasser la becasse

Quand il arriva sur Turellou [sic] / **[90]** il croyait qu'il était mort / et si tu as encore un peu de vie / fais moi un regard quelconque

un mouchoir sur le coté / pret a finir sa vie / **[95]** il ouvrit les deux yeux / et lacha un cri

allez promptement a Lezormel / donnez nouvelle a ma Soeur ainée / mettez une messe de delivrance / **[100]** puisque je ne peux faire paix a ma conscience

---

[85] *Le premier qui entendit [crier] à force et à cri / Etait Locrenan et ses gens de maison / Locrenan était dans le verger / A chasser la bécasse*

Quand il arriva avec Des Tourelles / ***[90]*** *Il pensait qu'il était mort / « S'il reste en toi un peu de vie / Fais-moi un signe quelconque »*

Un mouchoir sur le côté / Prêt à expirer / ***[95]*** *Il ouvrit les yeux / Et lâcha un soupir*

*« Allez à Lezormel très vite / Donnez des nouvelles à ma sœur aînée / Que l'on mette une messe de délivrance / **[100]** Puisque je ne peux déclarer ma conscience »*

Notennoù lenn : gw. 85 <fors> pe <fos> ; **gw. 86** <ha> : ger adskrivet gant an Itron de Saint-Prix war un all ; <he> : skrivet <hed> da gentañ eo bet difaziet an anv-gwan perc'hennañ-mañ ; **gw. 86 & gw. 87** <Locqrenan> pe <Locgrenan> **; gw. 91** <marz> : ar <z> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 93** ur <g> barennet a zo etre <e> ha <coste> ; **gw. 96** ul lizherenn, ul <l> a zo bet barennet a-raok ar ger-mell amstrizh <eun> ; <huanad> : adskrivet eo bet al lizherenn <n> war un <d> hag al lizherenn diwezhañ <d> war un <t> ; **gw. 99** ar ger <offern> a hañval bezañ bet adskrivet war ur ger all gant an Itron de Saint-Prix ; <dirac'h> : ger kinniget gant douetañs.

Notennoù all : gw. 86 <Locgrenan> : stumm Guillaume Lejean (*Enklask Fortoul*, t. 2, p. 755) a ra meneg eus ur Rosmadec ha n'eo ket eus Locgrenan.

[55r]	
	25
	C'houar an Tourellou a lare
	D'he higuineres en deiz ze
	Lequet couvert, me ho ped, hastet
	Me clewe an Tourellou ha tonnet
	26
105.	Pe deuz gwelet marc'h an Tourellou
	E deuz goulet he qhèleyou
	he medy e leo trez hastenet
	Guant K/vegan heo bed lazet
	27
	An dimesel pe neuz clevet
110.	d'an doar guine e eo couezet
	Locqrenan en euz hi zavet
	En tresec an leo trez eo redet
	28
	Pa harruas guant an Tourellou
	he briate eur corf maro
115.	hac he ghoualhe gant e daèllou
	bravant den gentil a voa bet e bro

La Sœur de Tourellou disait / à Ses lingeres ce jour la / mettez couvert vous prie promptement / J'entends Tourellou qui arrive

[105] Quand elle a vu le cheval de Tourellou / elle a demande de ses nouvelles / au milieu de la lieue de grève il étendu, / avec Kerveguen il a été tué

La Demoiselle quand elle entendit / **[110]** sur la terre humide elle est tombée / Locrenan la relevée / et vers la lieue de greve il a courut

Quand il arriva avec Tourellou / il ne trouva qu'un corps mort / **[115]** et il dit avec larmes / que cetait le plus charman Gentilhomme qu'il y eut [au pays

---

La sœur de Des Tourelles disait / A sa cuisinière ce jour-là / « Mettez le couvert, je vous prie, hâtez-vous / J'entends Des Tourelles qui arrive »

***[105]** Quand elle a vu le cheval de Des Tourelles / Elle a demandé de ses nouvelles / « Il est sur la Lieu de Grève, étendu / Par Kerveguen, il a été tué »*

*La demoiselle, quand elle a entendu / **[110]** Sur la terre froide, elle est tombée / Locrenan la relevée / Vers la Lieu-de-Grève, elle a couru*

*Quand elle arriva avec Des Tourelles / Elle serrait un cadavre / **[115]** Et elle pleurait de ses larmes / Le plus beau gentilhomme qu'il y avait eu au pays*

Notennoù lenn : gw. 104 <clewe> : <clewe> pe <cleve> ; <ho tonnet> : hañval a ra ar ventad-mañ bezañ bet skrivet <d'ha donnet> da gentañ ; **gw. 108** <bed> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn gant an Itron de Saint-Prix, hervez doare ; **gw. 110** <doar> : difaziet eo bet ar ger-mañ en ur adskrivañ un <d> war ur <g> ; <e eo> : skrivet <e zo> da gentañ ; **gw. 111** <Locqrenan> pe <Locgrenan> ; divinout a reer displegadur ar bezañ <zo> barennet etre <en euz> ha <hi zavet> ; <zavet> : al lizherenn <z> a hañval bezañ bet skrivet war ul lizherenn all, marteze un <s> ; **gw. 112** <eo> lizherennoù diaes da lenn ; **gw. 114** <~~hor~~> : ger barennet etre <eur> ha <corf maro> ; **gw. 115** <daèllou> : ger adskrivet war ar ger <dairou>.

[55v]	29
	Lazet he gan anvi ontant
	Guant e mignon autrou K/veguen
	bed hing pell ho daou mignonet
120.	nemet diwoar ar gwin ac ar merc'het
	K/vegen est en plouaret ou plousellem
	Lesormel est en Plestin. cela se
	passait vers la fin du XVI Siecle
	Le K/ est l'abréviation de <u>Ker</u>
	On l'écrit encore actuellement en breton

Il est tué par un rageur / par son ami le Seigneur de Kerveguen / Ils ont été longtemps amis / **[120]** excepté sur le vin et les femmes

---

*Il a été tué par envie / Par son ami le sieur de Kerveguen / Ils ont été longtemps, tous deux, amis / **[120]** Excepté pour le vin et les filles*

Notennoù lenn : skrivet e oa bet an notennoù ouzhpennet e dibenn ar werz gant un den ha ne oa ket an Itron de Saint-Prix.

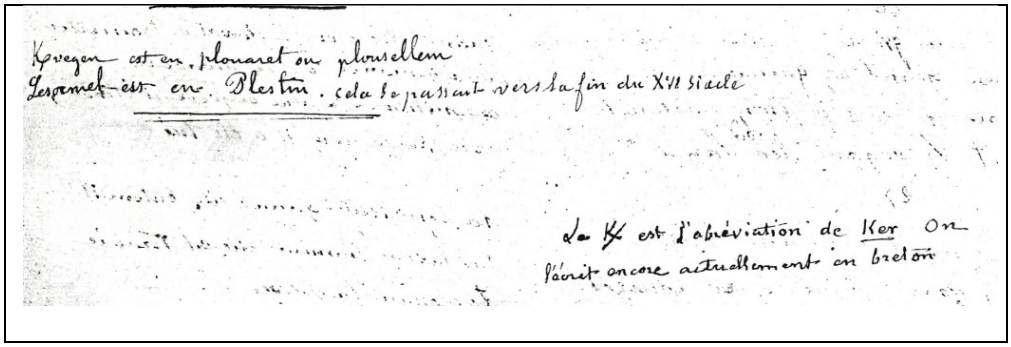

Malrieu, niv. 0038 – Kervegan hag an Tourello

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Kervéguen hag ann Tourellou** (Ds. 1, f. 52r-55v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **An Tourello** (Ds. 111, f. 173v-178v ; diembann)
J. Ollivier	- **Kervéguen hag ann Tourellou** (Ds. 987, p. 118-127)
I. an Diberder	- **Kervéguen hag an Tourellou** (Kaier 1, p. 81-82 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **An Tourello** (Ds. 90, f. 63-65 ; *Gwerin 6*, p. 63-65 ; kanet gant Mari Bozeg – 18.02.1851) - **Choar an Tourelou** (Ds. 93, f. 27r-28v ; *Gwerin 9*, p. 38-41) - **An Tourello** (Ds. 111, f. 157r-160r)

	- **An Tourello** (Ds. 111, f. 161r-172v) - **An Tourello** (Ds. 111, f. 179v-186v)
Luzel	- **Kervegan hag ann Tourello / *Kervegan et Des Tourelles*** (*GBI.2*, p. 188-195 ; kanet gant ur C'hemener en bourk Plouegad-Gwerrann-Mae 1863) - **Kervegan hag ann Tourello / *Kervégan et Des Tourelles*** (*GBI.2*, p. 196-201 ; kanet gant ur vatezh ostaleri en bourk Plistin – 1864)
Guillaume Lejean	- **Autro an Tourello / *Le Sire de Tréguier*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 52, p. 754-759)
H. de Kerbeuzec (= an abad F. Duine)	- **Kerveguen et Les Tourelles** (*Cojou Breiz*, 1896, p. 47-50)
L. Le Guennec (studiadenn)	- « **Vieilles chansons bretonnes** » (*En Breiz-Izel autrefois*, p. 187-191)
Duhamel (ton)	- **Kervegan an Tourello** (*Musiques bretonnes*, p. 73, niv. 145 ; kanet gant Maryvonne Flem, eus Porzh-Gwenn)

Disklêriadurioù

Kontañ a ra ar werz-mañ dimp istor ur paotr yaouank bet lazhet gant ur mignon bras dezhañ war al Lev-Traezh e-kichen ar Roc'h Hellaz goude bezañ troc'het an akuilhetenn, evel ma c'hoarvezas nouspet gwezh d'ar mare-se etre tudjentil e Breizh hag e Bro-C'hall, tro 1600, da vare Richelieu ha Louis XIII (betek ma voe difennet dre un edit, embannet e 1626).

Lakaat a ra war al leurenn daou « vignon » 'ta (gw. 1-4 « *Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo / A zo a bell zo mignonnet / Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het* »), an eil o c'houlenn ur servij digant egile : ober ar bazhvalan evitañ e-kichen dimezell ar Riñvier, eus maner an Dour, e parrez Treduder (gw. 19-20 « *Pelec'h e medy ho merc'h ênan / M'he zo deud d'he c'houlen d'han den man* »).

Diazezet war fedoù istorel e c'houvezer dre ar werz-mañ e oa an daou vignon-mañ :

- **François Coëtlogon**, aotroù Kervegant (pe Kerveguen ?)
- **Adrien Lezormel** (Des Tourelles)

Meneget e oa bet ar fedoù e dielloù parrez Plistin : « *Monsieur des Tourelles fut tué auprès de Roch-Guellaf par un des enfants de Monsieur Ancremel, appelé Monsieur Godinné, le septiesme jour d'octobre 1624*[6] *».*

François de Coëtlogon[7] a oa unan eus pevar bugel François de Coëtlogon ha Marie de La Lande, Itron a g/Kervegant (ar breur henañ, Louis, a voe tad ur François de Coëtlogon all, bet eskob Kemper etre 1668 ha 1706).

Chomet dizimez e teuas François de Coëtlogon da vezañ un den a Iliz : chaloni e Landreger da gentañ, ha goude-se arc'hdiagon e Plougastell. N'ouvezer ket pe oad e oa pa varvas e 1635, met goulakaat a reomp ne dlee ket bezañ tapet e 40 vloaz c'hoazh, peogwir e oa François eil bugel e dud, hag int dimezet e 1595.

Deuet e oa ar familh Coëtlogon da vevañ e Plouzelambr dre ma timezas François de Coëtlogon, beskont a v/Mejusseaume da v/Marie de La Lande. Hendadoù ar familh a g/Coëtlogon a oa o vevañ e Plouigno, e-kichen Montroulez, abaoe ma timezas René de Coëtlogon (aotroù a v/Mejusseaume ha kabiten Montroulez e oa an den-mañ) da Aliette Le Rouge, Itron Ancremel. Mervel a reas René de Coëtlogon e 1545, hag e lezas e garg a gabiten Montroulez gant unan eus e dri mab, Noël de Coëtlogon (Ca 1520-1590). Hemañ a dimezas da v/Marie de Goësbriand (Ca 1540-1580). Pemp bugel o devoa bet ar c'houblad (an eil o vezañ François de Coëtlogon, tad ar paotr yaouank a gejer gantañ er werz-mañ), hag ar mab henañ, Pierre de Coëtlogon (1563-1606), dimezet gant Claudine du Perrier, a veze graet aotroù a g/Kerveguen anezhañ : daoust hag-eñ ne oa ket bet kemmesket pelloc'h anv François de Coëtlogon, aotroù Kervegant gant hini e eontr, Pierre, aotroù Kerveguen ?

Adrien Lezormel, lesanvet **Des Tourelles**, eñ, a oa o chom e maner Lezormel e Plistin, ur pemp kilometrad bennak diouzh maner Kervegant, e parrez Plouzelambr, e-lec'h ma oa François de Coëtlogon o chom d'ar mare-se. Diwar e vuhez e c'houvezomp e oa bet ganet e Plistin d'an 21 a viz Kerzu 1600, ha ne oa ket nemet 24 bloaz pa oa bet lazhet gant an aotroù a g/Kervegant.

Gouvezout a reomp ivez diwar e benn e oa nevez dimezet da Jeanne a g/Kergroadez, peogwir e oa bet lidet an eured er bloavezh ma voe lazhet gant Kervegant : diaes eo da grediñ neuze e vije bet lazhet evit bezañ goulennet ar plac'h yaouank evitañ e-unan, evel ma tanevell ar werz. Chomet intañvez e-pad pell, ec'h addimezas Jeanne a g/Kergroadez e 1642, da Jean a g/Kerguiziau, aotroù a g/Kerscao, eus Garlan[8].

Un notenn (fazius e-keñver ar fedoù istorel testeniekaet) ouzhpennet gant Guillaume Lejean d'ar stumm roet gantañ evit an *Enklask Fortoul*, a gont e vije bet lazhet Kervegant gant breur Des Tourelles :

---

[6] Louis LE GUENNEC, *En Breiz-Izel autrefois*, p. 190 : « Je dois cette note à la grande amabilité de notre confrère, le comte de Rosmorduc ».

[7] Didier BECAM, Laurence BERTHOU-BECAM, *Enklask Fortoul*, t. 2, p. 757. Hervez Guillaume Lejean e vije bet an aotroù Kerveguen o vevañ e maner Trebriand, e parrouz Plistin (e parrouz Tremel hiziv an deiz) : « le Sire de Kerveguen, demeurant à Trebriand, paroisse de Plestin, s'était lié avec le jeune Sire des Tourelles, qui demeurait à Lezormel avec sa sœur, et qui avait un frère à l'armée ».

[8] Louis Le Guennec, *Ibid*. p. 190.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Le frère de la victime revint à Lezormel, assiégea Trebriand, et vengea son frère en incendiant le château sur le cadavre du meurtrier. Trebriand fut rebâti plus tard, comme on le voit aujourd'hui[9].

[9] *Enklask Fortoul*, t . 2, p. 757.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[56r]	**Pennanguer**
	1
1.	An Autrou Pennangêr a Plouillau
	Eo bravan, map digentil zo er bro
	Bravan map dengentil he caffet
	Gant anvi ountan eo bet lazet
	2
5.	An Autrou Pennanguer ha Lavaré
	En noblanz K/anvern an deiz a wouez
	M'ha mam, n'ha roet dim conge
	D'ha vont d'ha Plouillau feté
	3
	Gant m'ha choar an dimesel ar Woas guen
10.	Yello Guyonic a me d'ha offeren
	N'hiet qued d'ha Plouillau feté
	Rac ho tad zo clan, woar he gwelé
	4
	Ed hu dha Plourec'h d'ha offern bred
	Pe d'ha offern beure d'ha Yaudet
15.	Disul éc'h hiet m'ar bei Savet
	R'he yauanc oc'h, ho tri, d'ha monet

Pennanguer[10]

- ***[1]*** *Le seigneur de Pennanguer, de Ploumilliau / Est le plus beau fils gentilhomme qu'il y ait au pays / Le plus beau fils gentilhomme que vous trouverez / Par jalousie, il a été tué*

- ***[5]*** *Le seigneur de Pennanguer disait / Un jour dans le manoir de Keranvern / « Ma mère, donnez-moi la permission / D'aller à Ploumilliau aujourd'hui*

- *Avec ma sœur, la demoiselle de Goasguen / **[10]** Nous irons, le petit Gwion et moi, à la messe » / « Vous n'irez pas à Ploumilliau aujourd'hui / Car votre père est malade, et alité*

- *Allez à Ploulec'h à la grand-messe / Ou à la messe basse au Yaudet / **[15]** Vous irez dimanche s'il est levé / Vous êtes trop jeunes, tous les trois, pour y aller »*

[10] Troidigezh kinniget ganimp.

Notennoù lenn : Ne oa ket bet skrivet ar pezh-mañ gant an Itron de Saint-Prix. Adkavet e vo koulskoude he doare-skrivañ amañ hag ahont en destenn dre ma ouie difaziañ pe ouzhpennañ geriennoù ‘zo.
Titl skritur disheñvel diouzh an hini a oa bet skrivet ar werz-mañ gantañ ; **gw. 5** <ha> : adskrivet eo bet an <a> war un <e> ; **gw. 7** <m’ha> : adskrivet eo bet lizherenn gentañ an anv-gwan perc’hennañ-mañ war ul lizherenn all ; **gw. 10** al lizherenn <y> eus ar ger <yello> a zo bet skrivet war ur <g> ; <offern> : difaziet eo bet an anv-mañ gant an Itron de Saint-Prix en ur adober an daou <f> war ul lizherenn all a hañval bezañ ur <v> ; **gw. 15** ur ger <~~hon~~> etre <disul> hag <éc’h> a oa bet barennet.

Notennoù all[11] : gw. 9 <an dimesel ar Woas guen> : e gwirionez ne oa ket tamm ebet un dimezell ar personaj-mañ met Yves de Kerret, aotroù a g/Woasven, breur an aotroù a b/Pennanger (er stummoù all, dastumet gant Luzel, e vez kaoz eus ur paotr : « ar Voaswenn », ha n’eo ket eus un dimezell). Goulakaet e oa bet gant Daniel Giraudon, e oa bet graet un dimezell dioutañ dre ma oa chomet en iliz, hervez doare, hep mont da sikour e vreur, pa oa bet lazhet hemañ) ; **gw. 10** <Guyonic> : anv-bihan breur yaouankañ an aotroù a b/ Pennanger a vefe aze, dre ma oa « Guy » e anv.

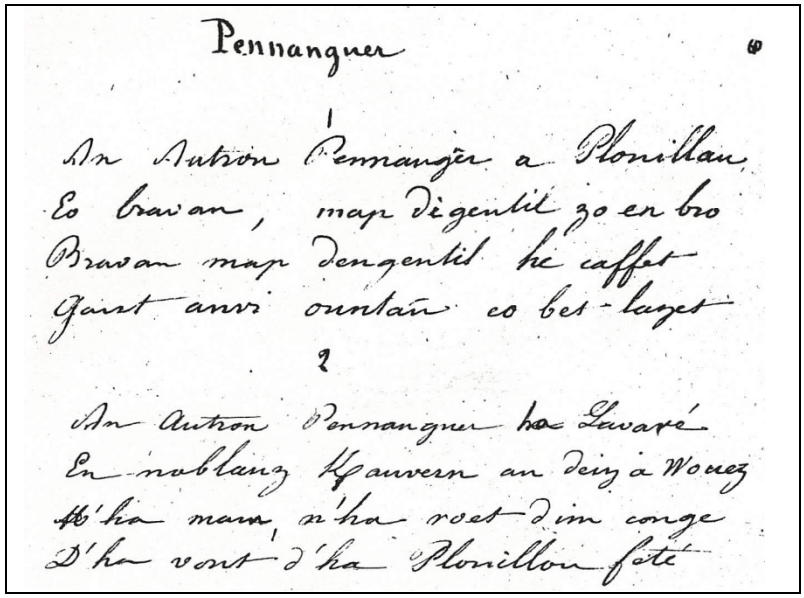
Pennanguer

1

An Autrou Pennangèr a Plonillau
Eo brav an, map digentil zo en bro
Brav an map dengentil he caffet
Gant anvi ountañ eo bet-laget

2

An Autrou Pennangner ha Lavaré
En noblanz Kauvern an deiz a Wouez
M'ha mam, n'ha roet dim congé
D'ha vont d'ha Plonillou feté

[56v]	5
	Ennobstant, m'ar clean d'ac'h Sentan
	Eur graç digannac'h he choulennan
	M'ar vo tolled eur bleunen, en avel
20.	Ac er leac'h m'ha gello, m'he ha yell
	6

[11] Savet eo bet al lodenn vrasañ eus an notennoù-mañ diwar labour-enklask Daniel Giraudon hag e bennad-skrid embannet e *Annales de Bretagne et des Pays de l’Ouest*, t. 112, niv. 4, 2005, p. 7-42.

	Pa heuz tollet eur bleunen, en avel
	Eo bed conduet gant an drouc el
	Da monnet en tresec'h Plouillau
	Drouc chanc'h gant a nep ec'h heuillou
	7
25.	An Autrou Pennanguer ha lare
	En Illis Plouïllau p'ha arrué
	Piou a neuz bed an effrontiri
	d'ha alc'houéo m'ha scabell ouzi
	8
	Person Plouillau a respontas
30.	ha troet hé c'heign d'an auter bras
	Ar scabell ze n'ha vo quet digoret
	Nemet d'ha Delandan, ha d'he potret
	9
	An Autrou Pennanguer p'ha neuz clevet
	Woar ar marchepi eo daoulinet
35.	Ho c'hortos clevet ar reson
	Deuz ha beurz an autrou person

- *« Nonobstant, si je dois vous obéir / Je vous demande une faveur / Qu'il soit jeté une plume au vent / **[20]** Et où elle ira, j'irai »*

- *Quand une plume fut jetée au vent / Elle fut dirigée par le mauvais ange / Qui l'emmena vers Ploumilliau / Malchance à qui la suivra*

- ***[25]** Le seigneur de Pennanguer disait / En arrivant dans l'église de Ploumilliau / « Qui m'a fait l'affront / De fermer mon banc à clef ? »*

- *Le recteur de Ploumilliau répondit / **[30]** Le dos tourné au grand autel / « Ce banc ne sera pas ouvert / Si ce n'est pour Delalande et ses hommes »*

- *Le seigneur de Pennanguer, quand il eut entendu / S'agenouilla sur le marchepied / **[35]** En attendant d'entendre les explications / De la part de monsieur le recteur*

Notennoù lenn : gw. 17 un <h> ouzhpennet ouzh ar ger <d'ac'h> a hañval bezañ bet barennet, ar pezh a rofe <d'hac'h> peotramant ; **gw. 20** <gello> : lennet <yello> gant Joseph Ollivier ; **gw. 19 & gw. 21** ar ger <bleunen> a zo diaes-diaes da lenn, ne c'haller nemet goulakaat emaer gant ar ger <pluñvenn> amañ (lennet e oa bet <blemen> er gw. 19 ha <folemen> er gw. 21 gant J. Ollivier) ; **gw. 24** ar ger <gant> a oa bet ouzhpennet a-us d'al linenn gant an Itron de Saint-Prix ; e dibenn ar werzenn e lenner ar ger <heuillou> pa

c'hortozer an dibenn <au> d'ar ger-se ; **gw. 25** <ha lare> pe <he lare> ; **gw. 33** <Autrou> : ger diaes da lenn.

[57r]	
	10
	Person Plouillau a lavare
	D'he valet Sacrist an deiz se
	Ed, d'ha Lanascol breman buan
40.	Ha leret d'an autrou Delandan
	11
	N'ha voquet offert ar Sacrifiç
	Quen n'ha vot aru bars en illis
	Lert dezan he man pennanguer
	Stouet woar he daoulin, penn an auter
	12
45.	Sacrist Plouillau a neuz laret
	En Lanascol pa voa arruet
	Eman en Plouillau Pennanguer
	Ac aneuz coant d'ha gavout affer
	13
	An autrou Delandan p'ha neuz clevet
50.	Daou pe tri deuz e dud ha neuz galvet
	Quemeret habigou hernaget
	eur goal combat honneuz d'ha gavet

- *Le recteur de Ploumilliau disait / A son sacristain ce jour-là / « Allez vite à Lanascol maintenant / **[40]** Et dites au seigneur Delalande*

- *Que nous n'offriront pas le Saint-Sacrifice / Avant que vous ne soyez arrivés dans l'église / Dites-lui que Pennanguer / Est agenouillé au pied de l'autel »*

- ***[45]** Le sacristain de Ploumilliau a dit / A Lanascol en arrivant / « Pennanguer est à Ploumilliau / Et a envie de chercher querelle »*

- *Le seigneur Delalande, en entendant cela / **[50]** Appela deux ou trois de ses hommes / « Prenez des vêtements enharnachés / Nous allons avoir un grand combat »*

Notennoù lenn : gw. 43 & 44 gwerzennoù ouzhpennet gant an Itron de Saint-Prix, hep douetañs ebet.

Notennoù all : gw. 39 <breman buan> : an dro-lavar digustumm-mañ a laka da soñjal e « bremañ souden ».

[57v]	
	14
	An autrou Delandan ha lavare
	En illis Plouillau p'ha arrue
55.	Autrou Pennanguer Sao a lezé
	P'he m'he d'ha Lazo dirac doué
	15
	Gortos den cruel a violant
	N'hem laz qued dirac ar Sacramant
	Mar ne neuz neimeid oud Delandan
60.	N'ha laquit quet ac'hanon d'ha grenan
	16
	P'ha Sortias dré an dor bihannan
	He woa tri cleize ous he treuzan
	Daniel, Guianwarc'h ac ar merer
	Ha woa bed muntrerrier Pennanguer
	17
65.	Person Plouillau a lavaras
	Ha distro he c'heing d'euz auter bras
	N'ha quiteet den deuz an illis
	Lest an tud gentil dober ho guis

- *Le seigneur Delalande disait / En arrivant en l'église de Ploumilliau / **[55]** « Seigneur de Pennanguer, lève-toi de là / Ou je te tuerai devant Dieu »*

- *« Attends, homme cruel et violent / Ne me tue pas devant le Saint Sacrement / S'il n'y a que toi, Delalande / **[60]** Tu ne me fais pas trembler »*

- *Quand il sortit par la petite porte / Trois épées le transpercèrent / Daniel, Guionvarc'h et Le Merer / Ont été les meurtriers de Pennanguer*

- ***[65]** Le recteur de Ploumilliau dit / Le dos tourné au grand autel / « Que personne ne quitte l'église / Laissez les gentilshommes faire à leur guise »*

Notennoù lenn : gw. 55 <Sao> : difaziet e oa bet ar ger-mañ en ur skrivañ un <o> war ar pezh a hañval bezañ ur <v> ; <a lezé> : al lizherenn <z> a zo bet skrivet war ul lizherenn all, marteze ur <s> ; **gw. 61** <dré> : ger difaziet en ur varennañ div lizherenn a oa en e dibenn ; **gw. 64** <muntrerrier> : (skritur an Itron de Saint-Prix) skrivet a-us d'ar ger <murtreier> ; **gw. 65** dibenn <as> ar verb displeget <lavaras> a hañval bezañ bet difaziet.

Notennoù all : gw. 51 e *Autro an Tourello* dastumet gant Guillaume Lejean evit an *Enklask Fortoul*, t. 2, p. 755, e kaver Kerveguen houarnet ivez, evel Delalande : <An Tourello ne vouie ked / Voa Kerveguen n'em houarned !>.

[58r]	
	18
	An dimesel ar Woasguen pa neuz clevet
70.	Er verret querquen eo diredet
	Woar ar plaç eo bet Siouas Simplet
	Rey Sicour d'he breur n'he alle quet
	19
	Cri a vige ar c'halon n'ha gwouilgé
	hEn verret Plouillau nep a vige
75.	Ho vellet ar dimesel Woasguen
	Ho c'houlen d'he breur on absolven
	20
	Ar person a zo bed arruet
	Hallas n'ha wouie qued an torfet
	Eman zo testeni trist da bro
80.	Ha laKa ma c'halon en canviou
	21
	An Autrou Delandan a laverè
	En tall Maner K/du p'ha tremene
	Quenavo maner ha coajou K/du
	Biquen, Biquen n'ho quelen m'hu

- *La demoiselle de Goasguen en entendant cela / **[70]** Est accourue aussitôt au cimetière / Elle s'est hélas évanouie sur la place / Elle ne pouvait pas secourir son frère*

- *Cruel serait le cœur qui ne pleurerait / De quiconque serait dans le cimetière / **[75]** En voyant la demoiselle de Goasguen / Demandant pour son frère l'absolution*

- *Le recteur est arrivé / Hélas, il n'avait pas connaissance du méfait / Ceci est un triste témoignage pour le pays / **[80]** Qui me met le cœur en deuil*

- *Le seigneur Delalande disait / Quand il passait près du manoir de Kerdu / « Au revoir manoir et bois de Kerdu / Jamais, jamais plus je ne vous reverrai*

Notennoù lenn : gw. 69 ar ger <clevet> e dibenn ar werzenn a oa bet skrivet war ar ger <guelet> ; **gw. 71** <bet> : al lizherenn <t> a zo bet skrivet war un <d> ; <Simplet> pe <Semplet> ; **gw. 80** <Ha> : skrivet eo bet an <a> war ul lizherenn all ; <laKa> : skrivet

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

<laqua> da gentañ ; **gw. 81** <laveré> : ul lizherenn, marteze un <t> a oa bet barennet e dibenn ar ger-mañ.

[58v]	
	22
85.	M'he a ya breman d'ha Rosambo
	D'ha commeret aze an avizou
	D'ha vellet m'ha yont an autro Creic'hriou
	Evit goud ac hen, ame Sicouro
	23
	An Autrou creic'hriou aneuz laret
90.	d'he niz Delandan phe neuzan guelet
	Petra a neve a peuzte gred
	M'he gwel gouad voar collier ta rochet
	24
	An autrou Delandan a neuz laret
	D'he yont creic'hriou ep nac'h a bed
95.	An autrou pennanguer a zo lazet
	Ac he maro zo d'him tamalet
	25
	M ar hec'heust the lazet pennanguer
	T'he a renquo quitad ar c'hartier
	Woar Douar Breiz n'ha franc n'he chomet muis
100.	Qued d'ha montroules d'ha ambarquis
	Ces deux familles ont été depuis divisées entre elles jusqu'au mariage de Mr De [xxx avec Melle De xxx qui étais issue de la famille de Pennanguer

- ***[85]*** *Je vais maintenant à Rosambo / Pour y prendre conseil / Pour voir mon oncle le seigneur de Crec'hriou / Pour savoir s'il me viendra en aide »*

- *Le seigneur de Crec'hriou a dit /* ***[90]*** *A son neveu Delalande en le voyant / « Qu'as-tu encore fait ? / Je vois du sang sur le col de ta chemise »*

- *Le seigneur Delalande a dit / A son oncle Crec'hriou, sans rien lui nier /* ***[95]*** *« Le seigneur de Pennanguer a été tué / Et sa mort m'est reprochée »*

- *« Si tu as tué Pennanguer / Tu devras quitter le quartier /* ***[100]*** *Sur la terre de Bretagne ni celle de France, ne restez plus / Allez embarquer à Morlaix »*

Notennoù lenn : gw. 94 ul lizherenn, ul <l> a zo bet barennet etre <D'he> ha <yont> ; **gw. 98** <renquo> : adskrivet eo bet al lizherenn <o> war lizherennoù all a hañval bezañ <es> ; **gw. 100** <ambarquis> : al lizherenn gentañ <a> a hañval bezañ bet adskrivet war ul lizherenn all.

[59r]	
105.	Cette chanson nous vient d'un des descendants
	du Merer lun des meurtriers de Pennanguer
	Les Merer furent envoyés au Moulin du
	Rodour ~~pour les soustraire à la justice~~
	dont ils ont joui comme recompense
110.	Pennenguer est en Tredudall. La famille
	habittait K/envern.
	les parents du ~~pennanguer~~ merer eurent en
	ferme le moulin du roudour, des parents
	de Mr delandan.
115.	Ces deux familles ont toujours été
	divisées, jusqu'au mariage de Mr de
	L..... avec Melle de La boissière qui
	etait issue de La Famille de
	pennanguer

Notennoù lenn : linenn 104-linenn 111: disheñvel eo skritur an notennoù-mañ diouzh hini an Itron de Saint-Prix ha diouzh skritur an hini a oa bet skrivet ar werz-mañ gantañ ivez ; **linenn 115-linenn 119** : skrivet gant an Itron de Saint-Prix hep douetañs ebet.

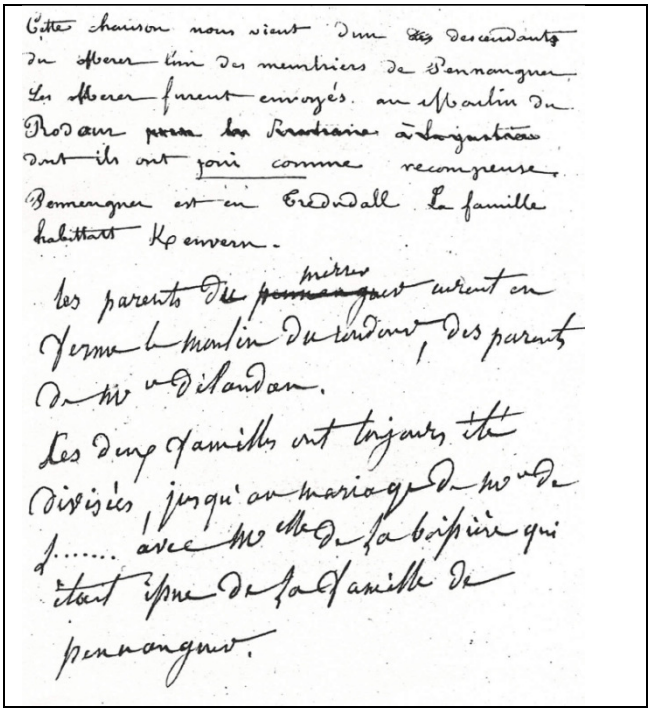
Cette chanson nous vient d'un des descendants
du Merer lun des meurtriers de Pennanguer
Les Merer furent envoyés au Moulin du
Rodour pour les soustraire à la justice
dont ils ont joui comme recompense
Pennenguer est en Tredudall. La famille
habittait K/envern.

les parents du pennanguer merer eurent en
ferme le moulin du roudour, des parents
de Mr delandan.

Ces deux familles ont toujours été
divisées, jusqu'au mariage de Mr de
L..... avec Melle de La boissière qui
etait issue de La Famille de
pennanguer

Malrieu, niv. 0037 – Penanger hag an aotroù Delande

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Pennanguer** (Ds. 1, f. 56r-59r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Pennanguer** (Ds. 987, p. 128-132)
I. an Diberder	- **Penanger ha Delandan** (Kaier 1, p. 85-86 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- **Deslandes et Pénangèr** (*Notes de voyage*, p.14_17) - **Ann aotro Penangêr, hag ann aotro Delande** (*Notes de voyage*, p.112-119) - **Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande / *Le seigneur de Pénanger et le seigneur de La Lande*** (*GBI.2*, p. 202-209 ; kanet gant Garandel, lesanvet « Kompagnon dall » – 1844) - **Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande / *Le seigneur de Pénanger et le seigneur de La Lande*** (*GBI.2*, p. 210-217 ; kanet gant ur vaouez kozh a vourk Plouvilio) - **Monsieur de Penn-an-Guèr et monsieur Delande / *Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 69, p. 811-812 ; troidigezh gallek nemetken) - **An aotrou Penn ar guër ac an aotro Delandé** (levraoueg Rennes Métropole, Ds. 1020, p. 8, 25, 26 ; diktet gant Compagnon Dall, d'ar 24

	a viz Gouhere 1844) - **An Aotro Pen-an-Guer ac an Aotro Delandé** (levraoueg Kemper, Ds. 4553, p. 53-55 ; roet gant M. Lopez) - **An Aotro Pen-an-Guer ac an Aotro Delandé** (levraoueg Kemper, Ds. 4553, p. 55-57) - **An Aotro Pen-an-Guer ac an Aotro Delandé** (levraoueg Kemper, Ds. 4553, p. 58-61 ; diktet gant Compagnon Dall)
D. Giraudon (studiadenn)	- « **Penanger et de La Lande, gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor »** (*Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, t. 112, niv. 4, 2005, p. 7-42)

Disklêriadurioù

Studiet pizh eo bet orin ar werz-mañ kement hag ar fedoù istorel a gaver enni dre ar stummoù disheñvel a zo diouti ha dre un teuliad a 17 pajenn miret Ti an Dielloù Departamant an Ill-ha-Gwilen. Gant Daniel Giraudon eo bet savet al labour-se, embannet e 2005. Diazezet e vo hon disklêriadurioù warnañ.

8 stumm disheñvel eus ar werz-mañ a vez anavezet : 7 a oa bet dastumet gant Luzel hag unan all gant an Itron de Saint-Prix. An holl a oa bet dastumet e Bro-Dreger, hag e Bro-Dreger nemetken :

> *Contrairement donc à certaines complaintes de la tradition orale, elle ne semble pas avoir voyagé. Elle a pourtant circulé dans les mémoires pendant plus de deux cents ans, au moins jusqu'en 1863, ce qui montre une popularité certaine*[12].

Danevelliñ a ra ar werz lazhadenn ur paotr yaouank eus an noblañs a Vro-Dreger, an aotroù Penanger, lazhet gant an aotroù de La Lande, ur paotr yaouank all o tont eus an noblañs. D'ar gwener 11 a viz Mezheven 1649, deiz pardon Plouvilio, e oa c'hoarvezet ar fedoù.

A orin hag o chom e Plouvilio e oa an daou den yaouank-mañ :

- An aotroù Penanger a oa **Jacques de Kerret** e anv, hag e oa mab henañ Fiacre de Kerret, aotroù Keranvern.
- An aotroù de La Lande a oa **François Quemper**, mab henañ an aotroù a Lanascol, Allain Quemper, dimezet da Julienne du Cosquer.

[12] Daniel GIRAUDON, « Penanger et de La Lande. Gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor », *ABPO*, t. 112, niv. 4, 2005, p. 7-42.

Diwar ur plas roet en iliz Plouvilio d'ar re La Lande ha kemeret hep aotre gant ar mab Penanger e-pad an oferenn e vije deut an tabut hag an emgann da heul. Reiñ a ra gwerzennoù 'zo er werz da grediñ e oa krog ar chikan etre an div familh da c'hore a-raok d'an darvoud-mañ bezañ c'hoarvezet :

- Aliañ a ra ar vamm d'he bugale da vont kentoc'h da Bloulec'h pe d'ar Yeoded d'an oferenn-bred eget da Blouilio : « *D' bardon Plouillo n'efet ket / Gant Delande 'z hoc'h gourdrouzet* » (*GBI. 2*, p. 202).
- N'eo ket e-unan e oa deut de La Lande da Blouvilio, met gant e baotred, gwisket gant pep a sae-houarn (« *cottes de mailles* ») dindan o dilhad : « *Quémeret hagigou hernaget / Eur goal combat honneuz d'ha gavet* » (gw. 51-52).

Diskouez a ra ar werz bezañ bet savet gant ur mignon d'ar re b/Penanger, ar pezh a hañvale bezañ un dra voutin a-walc'h d'ar mare-se : meur a werz o tanevelliñ lazhadenn ur paotr yaouank eus an noblañs gant ur paotr yaouank all, (ur mignon pe un amezeg dezhañ alies) a oa bet savet e Breizh tro deroù ar XVII^{vet} kantved. Hag en holl werzioù-se e veze kavet meulet perzhioù mat an hini skoet kement ha e veze dismeganset ar muntrer, ha lakaet anat ne oa hemañ nemet un trubard hag un treitour. Goulakaat a ra Michel Nassiet e c'hallfe ar werz-mañ bezañ bet savet diwar goulenn ar familh a-benn meuliñ Penanger ha skignañ sioù fall ar La Lande :

> *La gwerz prend donc parti pour la victime ; ce faisant, elle prend et transmet une forte charge affective. On peut même se demander si sa composition n'a pas été suscitée par la famille du défunt, pour clamer la honte du criminel*[13].

Ma vefe gwir kement-mañ e c'hallfed ober ar vartezeadenn e veze kavet tud brudet dre ar vro evit bezañ gouestl hag evit bezañ karget da sevel gwerzioù evel tud a vicher.

[13] Michel NASSIET, « La littérature orale bretonne et l'histoire », *ABPO*, L. 106, niv. 3, 1999, p. 46.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[59v]	**Bodeillo**
	1
1.	Conte ar Chapelle ha lavare
	Ebars en prison paris en deiz a wouie
	Itron Maria ha crèiz quer
	N'ha gaffen quet eur messager.
	2
5.	D'ha gass evidon eur Liser
	D'har marquises d'ha zont er guer
	Ar Sollieres a neuz laret
	messager a voalch a vo cavet.
	3
	P'ha arru ar messager eur Bodeillo
10.	He woa an danc ho vont en dro
	Dibonjour a joa er maner man
	Ar marquises pelac'h a man
	4
	Ar Marquises he vel m'ha clevas
	d'a toul an nor ha tigargas
15.	Mar eo ar marquises he clesquet
	Credet eo outi he parlantet.

***Bodeillo*[14]**

- ***[1]** Le comte des Chapelles disait / En la prison de Paris, un jour / « Notre-Dame-Marie-du-Kreiz-Kêr / Ne trouverais-je pas un messager ?*

- ***[5]** Qu'il envoie, pour moi, une lettre / [Demandant] à la marquise de venir en ville » / La geôlière a dit / « On trouvera suffisamment de messagers »*

- *Quand le messager arriva à Bodeillo / **[10]** Les danses allaient bon train / « Bonjour et joie en ce manoir / Où se trouve la marquise ? »*

- *La marquise en l'entendant / Accourut au seuil de la porte / **[15]** « Si c'est la marquise que vous cherchez / Sachez que c'est à elle que vous parlez »*

[14] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

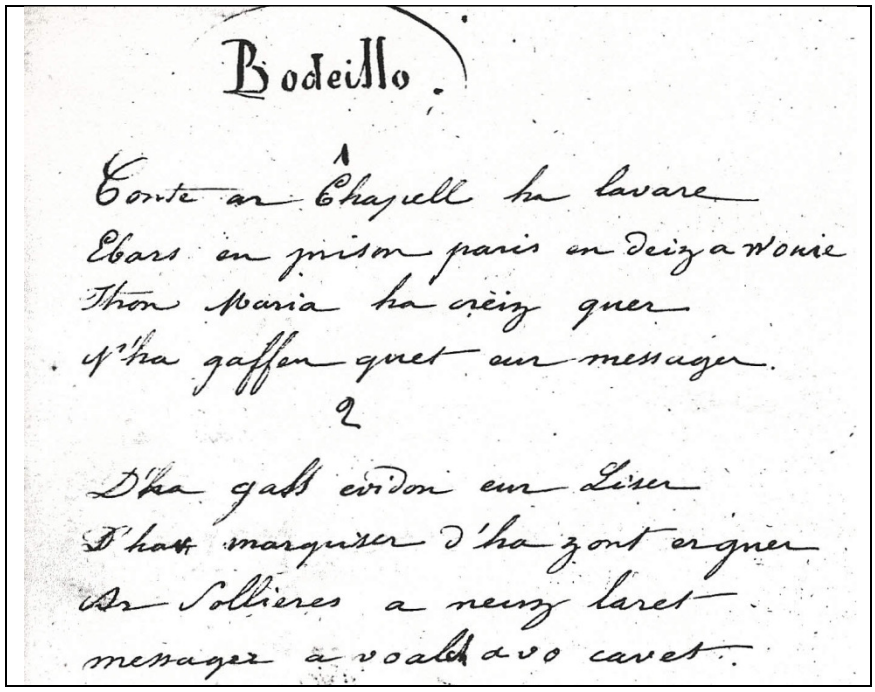
Bodeillo.

1

Conte ar Chapell ha lavare
Ebars en prison paris en deiz a Wonie
Thon Maria ha creiz quer
q'ha gaffen quet eur messager.

2

D'ha gast evidon eur Liser
D'hast marquiser d'ha zont ergner
Ar Sollieres a neuz laret
messager a voalch avo cavet.

Notennoù lenn : Dishañval eo skritur an hini eo bet eilskrivet ar werz-mañ gantañ diouzh hini an Itron de Saint-Prix. Anat eo ez eo ganti e oa bet ouzhpennet ur c'houblad ha difaziet geriennoù 'zo amañ hag ahont ; **gw. 8** <a voalch> : ouzhpennet e oa bet an div lizherenn diwezhañ <ch> gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 9** <arru> : adc'hraet eo bet an <a> war ul lizherenn all, marteze un <h> ; <eur Bodeillo> : <er Bot-Ilio> e *GBI. 1*, p. 458 ; **gw. 10** <ho vont en dro> : skrivet <d'ha vont> da gentañ, e oa bet difaziet (gant an Itron de Saint-Prix) en ur varennañ al lizherenn <d'> hag en ur adober al lizherenn <o> war an <a> ; al lizherenn <e> eus ar ger <en dro> a oa bet skrivet war un <a> ; **gw. 12** <pelac'h> : skrivet <pelac'he> da gentañ, ha kemmet en ur varennañ lizherenn <e> e zibenn.

Notennoù all : <Bodeillo> : kemmesket e oa bet an anv-lec'h « Bodeillo[15] », anv ur maner eus Pestivien, gant an anv-lec'h « Bodigneau », e-lec'h ma oa o vevañ Renée de Kerc'hoent, c'hoar-gaer François de Rosmadec, Kont ar Chapel. An anv-mañ a oa bet kemmesket ha distummet ivez, evit dont da vezañ « Contrechapel » gant ul lodenn eus ar ganerien (« Les chanteurs, fidèles à leur habitude de défigurer les noms propres, prononcent presque tous Contrechapel » a lâr un notenn skrivet gant Luzel, *GBI. 1*, p. 462).

[60r]	5
	Ar marquises he lavare
	E liserou evel m'ha croge
	arretet zonerien ho danc ho Son
20.	Glac'har awoualc'h zo em halon

[15] LUZEL, *GBI. 1*, p. 458 : « D'après M. de La Villemarqué, et ses raisons me paraissent bonnes, ce serait Bodigneau, maison noble des environs de Quimper ; mais mon chanteur tenait pour Bodilio, en Pestivien (Côtes-du-Nord) ».

	6
	Comt ar Chapell breur m'ha friet
	A zo en paris arretet
	A zo dastumet en Paris
	Abalammour d'ur toll d'iavis
	[6 bis]
25.	Laqueet en ur guélé ouarn
	enau eman ho chortos he barn
	astomp fonnus monnet d'hen guelet
	achanné m'he renq hen lammel
	7
	Quéran mignon neuz ar roue
30.	Aneuz lazet gant he cleivé
	Gant souten Marquis Lesombré
	condaonnet eo, gant ar roué
	8
	Dre m'ha avanç gant ar liser
	Poursué he palaffrenier
35.	Lequet ar quesec dindan ar c'hoche
	Vit m'ar affomp d'ha Baris en Post

- *La marquise disait / En prenant les lettres / « Cessez, musiciens, vos danses et vos chants / **[20]** Mon cœur est assez chagriné*

- *Le comte des Chapelles, le frère de mon époux / A été arrêté à Paris / Est emprisonné à Paris / A cause d'un coup malencontreux*

- ***[25]** Placé dans un lit de fer / Il attend là son jugement / Hâtons-nous vite d'aller le voir / De cet endroit, il me faut le sortir*

- *Le meilleur ami du roi / **[30]** Il a tué de son épée / Avec l'aide du marquis de Lesombré / Le roi l'a condamné »*

- *En avançant dans la lecture de la lettre / Elle commandait à son palefrenier / **[35]** « Attelez les chevaux / Que nous prenions poste à Paris*

Notennoù lenn : gw. 18 <E liserou> : diaes eo da c'houzout hag-eñ e talv deroù ar werzenn-mañ « he lizheroù » pe « el lizheroù » ; <croge> : an div lizherenn gentañ a hañval bezañ bet adskrivet war lizherennoù all ; **gw. 23** <en Paris> pe <en Paris> ; **gw. 24** <d'ur toll> : adskrivet e oa bet <ur > war ar ger-mell strizh <an> gant an Itron de Saint-Prix ; <d'iavis> : skrivet <d'iaveas> da gentañ ha kemmet en ur adskrivañ al lizherennoù <is> war an dibenn <eas> ; **gw. 25-28** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ gant an Itron de Saint-Prix, er marz

dehoù. Lakaat a raio Joseph Ollivier an niverenn « 6 bis » dezhañ. Etre ar c'houblad 7 hag ar c'houblad 8 e oa bet eilskrivet gant Penguern en Ds. 92 ; **gw. 27** <astomp> pe <astamp> ; **gw . 28** <lammel> : lennet <lammet> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 134) ; **gw. 32** ouzhpennet ha skrivet e oa bet ar werzenn-mañ gant an Itron de Saint-Prix (disheñvel e oa he fluenn diouzh an hini implijet ganti evit skrivañ ar c'houblad [6 bis]) ; **gw. 34** <palaffrenier> : an eil <a> a zo skrivet war ul <l> ; **gw. 36** skrivet <Paris> da gentañ e oa bet adc'hraet ar <B> war an <P> ; <Post> : kinniget gant douetañs : ar <P> a zo war ul lizherenn all, marteze un <h>.

Notennoù all : gw. 25 <Laqueet en ur guélé ouarn> : e *Kontadenn Jozebig* Jean-Louis Rolland eo en ur gwele houarn e vo tapet Merlin[16] : « Ha petra a vank deoc'h er mod-se, neuze [evit tapout Merlin] ? – A, Sir, ur gwele houarn klozet tro-dizro, gant ur stalaf, ha n'eus forzh petra a yelo ennañ a serro e-unan ».

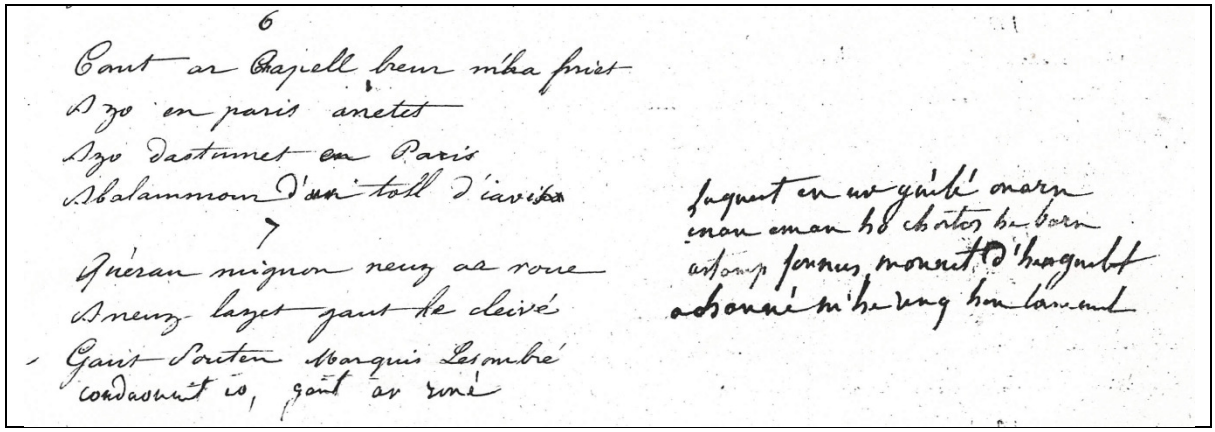

[60v]	9
	N'ha p'ha squiffen eur marc'h bep cament
	M'he arruo d'he Paris quen cousquet
	"Comt ar Chapell e goulenè
40.	"En prison Paris an deiz se.
	10
	Petra nevez zo a Paris en deiz man
	P'ha grên ma c'ham dindanon ar guis man
	"Eur c'harros azo d'ha vont aman
	"ha daouzec cloc'h aour zo outan.
	11
45.	aru ma c'houar caer ar marquises
	Bremahic Souden m'he yello émais
	Onnez a zo d'him eur c'hoar quér

[16] Jeff PHILIPPE, *War roudoù Merlin e Breizh*, p. 31.

	Evidon aneuz quited he maner
	12
	Ar Marquises a lavarè
50.	d'han hostelliri bras p'ha disquenè
	Lequet ma quesez er marchaussi
	Goloed he gant tapissiri

- *Fatiguerais-je un cheval à chaque pas / J'arriverai à Paris, avant le coucher » / Le comte des Chapelles demandait / **[40]** En la prison de Paris, ce jour-là*

- *« Qu'y a-t-il de nouveau à Paris, en ce jour / Pour que tremble ma chambre, ainsi, sous moi ? » / « Un carrosse arrive ici / Equipé de douze cloches d'or »*

- ***[45]** « Ma belle-sœur la marquise arrive / Je sortirai très bientôt / Elle est pour moi une chère sœur / Pour moi, elle a quitté son manoir »*

- *La marquise disait / **[50]** Lorsqu'elle descendait à la grande auberge / « Mettez mes chevaux à l'écurie / Couvrez-les d'une couverture*

Notennoù lenn : gw. 38 <Paris> : skrivet <paris> da gentañ eo bet difaziet en ur adskrivañ ur <P> ; **gw. 39** <Chapell> : skrivet <Chappell> da gentañ ha difaziet en ur varennañ an eil <p> ; <goulenè> : skrivet <goulenèt> ha difaziet en ur varennañ al lizherenn diwezhañ ; **gw. 49** <lavarè> : <lavarèt> da gentañ ; **gw. 50** <disquenè> : <disquenèt> da gentañ ; **gw. 52** <Goloed he> : ouzhpennet e oa bet <he> gant an Itron de Saint-Prix, a-us d'al linenn, etre <Goloet> ha <gant>.

[61r]	
	13
	Entre Paris ac Bodeillo
	Azo eur cant leo p'he woar dro
55.	M'he meuz hi graët gand m'ha roncet
	ne meit tri bred n'ho neuz debet
	14
	Ar Marquises e Lavare
	Bars ar pales p'ha n'antré
	Bonjour Roue ac rouannes
60.	M'he a zo deud d'ho guelt d'ho pales
	15
	Comt ar Chapell breur m ha fried
	A zo gant ac'hu dastumet
	D'ha paia he rançon m'he zo d'heuet
	ac he credan he vo, d'hin rentet

	16
65.	Ar Rouannes p'ha er clevas D'har marquises ar respontas Divesan mad oc'h n'hom gavet Sing ar Roue a zo roet

- *Entre Paris et Bodeillo / Il y a environ cent lieues / **[55]** Je les ai parcourus avec mes chevaux / Ils n'ont reçu que trois repas »*

- *La marquise disait / En entrant dans le palais / « Bonjour roi et reine / **[60]** Je suis venu vous voir en votre palais*

- *Le comte des Chapelles, le frère de mon mari / A été emprisonné par vous / Je suis venu payer sa rançon / Et je crois qu'il me sera rendu »*

- ***[65]** La reine, lorsqu'elle l'entendit / Répondit à la marquise / « Vous arrivez bien tard / Le sceau du roi a été donné »*

Notennoù lenn : gw. 54 <leo> : adskrivet e oa bet al lizherennoù <eo> war lizherennoù all ; **gw. 55** <roncet> : difaziet e oa bet dibenn <et> ar ger-mañ gant an Itron de Saint-Prix en ur adskrivañ an div lizherenn-mañ war al lizherennoù <ies> ; **gw. 63** <paia> : ger skrivet <baiva> da gentañ ha kemmet gant an Itron de Saint-Prix ; <m'he> : skrivet <me> ha kemmet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 64** skrivet e oa bet ar werzenn-mañ en he fezh gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 65** <p'ha er> : skrivet <pa neuz> da gentañ ha kemmet gant an Itron de Saint-Prix en ur adskrivañ al lizherennoù <ha> war al lizherenn <a> hag en ur skrivañ ar ger <er> a-us d'ar ger barennet <~~neuz~~> ; **gw. 67** <n'hom> : ger skrivet gant an Itron de Saint-Prix a-us d'ar ger barennet <~~hond~~>.

[61v]	
	19
	T'he n'ha noud emeuz eur treitoures
70.	Ha t'he m'ha c'hiniter compes
	Car n'ha c'houstefe quet d'him pem quennec
	Caout buez ar permoquet
	20
	D'ha maro m'ha breur vigé quirrec
	M'ha n'ha vige quet arruet
75.	N'ha voa quet har guer peur Laret
	Ar Permorquet zo discarret.
	21
	Ar Roue ha lavare
	Dar marquises ac he salude

	Comt ar Capell zo escuset
80.	Queset an gannac'h par geffet
	22
	Ar marquises he lavare
	D'ar comt ar chapell en deiz se
	O m'ha breur caër nompt preparet
	Gann'him d'ha Bodeillo he teuffet

- *« Toi, tu n'es qu'une traîtresse / **[70]** Et toi ma cousine germaine / Car il ne me coûterait pas cinq sous / Pour avoir la vie du permoquet*

- *De la mort de mon frère, il serait responsable / Si je n'étais pas arrivée » / **[75]** Elle n'avait pas fini sa phrase / Le Permoquet est abattu*

- *Le roi disait / A la marquise et la saluait / « Le comte des Chapelles est excusé / **[80]** Qu'il parte avec vous quand vous voudrez »*

- *La marquise disait / Au comte des Chapelles ce jour-là / « Oh ! Mon beau-frère, préparez-vous / Vous viendrez avec moi à Bodeillo*

Notennoù lenn : gw. 69 <emeuz> : kinniget gant douetañs, lennet <emeiz> gant Joseph Ollivier (p. 136), ha marteze, da vezañ komprenet evel ar ger « nemet » ; **gw. 77** barennet e oa bet ar gerioù <~~d'har marquises~~> e dibenn ar werzenn ; **gw. 78** <ac he salude> : <he> a zo bet adskrivet gant an Itron de Saint-Prix war ur ger all ; ur ger barennet <~~de~~> a zo etre <he> ha <salude> ; **gw. 84** <teuffet> : skrivet <teffet> da gentañ eo bet difaziet en ur ouzhpennañ al lizherenn<u> a-us d'ar ger-mañ.

Notennoù all : Tremen a ra ar werz-mañ eus ar c'houblad 16 d'ar c'houblad 19, hag e teu diaes-diaes da gompren an istor : ul lodenn eus ar werz a dle mankout amañ.

[62r]	
	23
85.	Ac he squiffen eur marc'h bet camen
	N'hy yello da Bodeillo da cousquet
	Enau evim eurus pell deuz eur Trone
88.	Leac'h a neuz nemet trahison.

- ***[85]** Et devrais-je fatiguer un cheval à chaque pas / Nous arriverons à Bodeillo pour dormir / Là-bas nous serons heureux, loin du trône / **[88]** Où il n'y a que trahison »*

Notennoù lenn : gw. 85 <eur> : ger adskrivet war un all, dilennapl ; **gw. 86** <N'hy> : adskrivet war ur ger all, marteze <n'hi> ; **gw. 87** <pell> : ger skrivet <pelle> da gentañ ; **gw. 88** <Leac'h> : skrivet <Leac'he> da gentañ.

Notennoù all : E stummoù ‘zo eus ar werz-mañ e weler Kont ar Chapel retorn da v/Bodigneau gant e c’hoar-gaer yac’h ha dibistig. E stummoù all, evel hini ar *Barzaz-Breiz*, e heuilh danevell ar werz ar fedoù istorel ha dibennet eo ar prizoniad evel ma oa c’hoarvezet dezhañ e gwirionez.

Malrieu, niv. 0039 – Kont ar Chapel en deus lazhet paj ar roue

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Bodeillo** (Ds. 1, f. 59v-62r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Bodeillo** (Ds. 92, f. 9v-13v ; *Gwerin 8*, p. 25-29)
J. Ollivier	- **Bodeillo** (Ds. 987, p. 133-136)
I. an Diberder	- **Bodeillo** (Kaier 1, p. 80 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Contrechapell** (Ds.111, f. 64v-68v)
Kervarker	- *ASBB* (p. 67-68) : - **ar pagik bodinio & adstumm** (Karned 1, p. 34-36 & 121) - **Bodelio** (Karned 2, p. 196-199) - [**Pagik Bodinio zo mac’het**] (Karned 2, p. 200-202) - **Ar c’hontez Bodelio** (Karned 2, p. 216-217) - **Floc'h Loeiz Trizek / *Le page de Louis XIII*** (*Barzaz-Breiz*, p. 301-309 ; rannyezh Kerne ; embannadur kentañ : 1867)
Luzel	- **Komt ar Chapel / *Le comte Des Chapelles*** (*GBI.1*, p. 456-463 ; kanet gant Garandel – Kerarborn – 1844) - **Contrechapel / *Komt ar Chapel*** (*Enklask Fortoul* ; t. 2, niv. 55, p. 784-785 ; troidigezh nemetken)
I. an Diberder	- **Ur passagér èl ur marquiz** (*Chansons populaires bretonnes* – Baod)

L. Le Guennec (studiadenn)	- **Komt ar Chapel** (*Choses et gens de Bretagne*, p. 117-120)

Disklêriadurioù

Diwar darvoudoù istorel[17], c'hoarvezet e 1627, e oa bet savet ar werz-mañ. « Kont ar Chapel » 'oa François de Rosmadec, baron Des Chapelles, e anv. Breur e oa da Sébastien, markiz a Rosmadec, baron Molac. Hemañ, dimezet da Renée de Kerc'hoent abaoe 1616, a oa o vevañ e kastell Bodigneau, e parrez Kloar-Fouenan, e Kerne-Izel.

Etre 1588 ha 1608 e oa bet tost da 10 000 a dudjentil oc'h en em lazhañ e Bro-Frañs[18]. Alese e oa bet difennet groñs gant Loeiz XIII da droc'hañ an akuilhetenn e Bro-C'hall hag un edit a oa bet embannet gant Richelieu d'an 2 a Vezheven 1626.

Daoust d'al lezenn-se en devoa eilet François de Rosmadec e genderv, François de Montmorency-Bouteville, a-enep da François de Bussy-d'Amboise (lazhet e oa bet hemañ gant Bouteville) ha da Guy d'Harcourt-Beuvron. E Pariz, war Blasenn ar Roue (« *Place Royale* ») d'an 12 a viz Mae, e oa c'hoarvezet kement-mañ, ha tapet hag arestet e oa bet François de Rosmadec ha François de Montmorency-Bouteville pa oant o klask tec'hout betek Bro Flandrez. Ur mizvezh goude, d'an 22[19] a viz Mezheven, e oant dibennet er « Place de Grève ».

Anavezet ha brudet e oa François de Montmorency-Bouteville evit bezañ bet techet da vont da glask troc'hañ an akuilhetenn gant tudjentil all eus an noblañs a-ziagent : e 1624 e oa a-enep d'ar c'hont de Pont-Gibaut an hini eo en devoa klasket afer, hag e 1625, e lazhas ar c'hont de Thorigui. En abeg da gement-se e oa bet barnet gant François de Rosmadec da vezañ dibennet emichañs. Dav eo menegiñ ivez ne oa ket bet biskoazh ken kalet, barn ar roue evit unan bennak all eus an noblañs tapet o troc'hañ an akuilhetenn : ur skouer e oa bet an afer-mañ e rouantelezh Bro-C'hall.

Er werz-mañ e weler e oa bet kemennet Renée de Kerc'hoent, c'hoar-gaer François de Rosmadec, gant ur mesajer hag e oa bet pedet gant hemañ da vont da b/Pariz d'e zieubiñ. Stumm ar *Barzaz-Breiz* a zo resisoc'h, pa ro da c'hoût e oa ar mesajer-se, un den eus ur familh a Vro-Leon, hini ar Penfentenyo : ar familh a zeuas da vezañ perc'henn war domani Bodigneau pelloc'h, e 1680.

Adkavet e vo lajad « ar veaj » (ar c'hoar-gaer o vont da b/Pariz) en ur werz all da vihanañ atav, an hini savet diwar-benn marv markiz Gwerrand (Ds. 2 Saint-Prix / *Testament Marquis Guerrand*) : er werz-se (savet tro 1669, hervez Louis Le Guennec) ne oa ket ar c'hoar-gaer, met gwreg ar markiz an hini a oa bet pedet da vont davet he fried war e dremenvan.

[17] Dezrevell ar fedoù istorel-mañ a zo tennet eus pennad-skrid Louis Le Guennec, « Châteaux et gentilhommières », adembannet e *Choses et gens de Bretagne*, p. 117-120. & *L'art de vérifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques, et autres anciens monuments, depuis la naissance de Jésus-Christ*, Paris, 1818, t. 3, p. 194.

[18] Pierre LACAZE, *En garde, du duel à l'escrime*, Paris, Gallimard Découverte, 1991, p. 37.

[19] D'an 21 a Vezheven, hervez darn all.

Mont davet roue ha rouanez Bro-C'hall (evit displegañ e afer ha goull an aotre da vale e pep lec'h eus ar rouantelezh) a zo stankoc'h c'hoazh er gwerzioù (Ds. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet*) kenkoulz hag er c'hontadennoù.

Hañvaliñ a ra ar stumm o tont eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix eus *Bodeillo* bezañ bet kontammet gant ur werz all, ha bezañ diglok ivez marteze : tudenn ar « Permoquet » a zeu war wel en istor hep abeg ebet. Alese e teu diaesoc'h-diaesañ da gompren an istor.

Meur a werz, savet e penn-kentañ ar XVII^{vet} kantved, a zeue he zem diwar un tabut savet etre daou denjentil. Skouerioù e-leizh a zo er dastumadennoù a zo deuet betek ennomp, hag e labour dastum an Itron de Saint-Prix e kavomp meur a hini o kontañ dimp un darvoud eus ar sort : gwerzioù evel *Pennanguer*, *Kerveguen hag an Tourellou*. Er werz *Cloarec Lambaul* (daoust d'ar c'hloareg yaouank-mañ bezañ bet lazhet dre drubarderezh gant ar markiz a-benn ar fin) e nac'has ar c'hloareg dic'houinañ e gleze, pa gave gwelloc'h dezhañ gouren gant markiz Gwerrand (pe gant e benn-bazh, hervez ar stummoù) pa oa mab ur peizant nemetken : diskouez a ra kement-mañ e oa « troc'hañ an akuilhetenn » tra an dudjentil nemetken.

[62v]	**Stanq bizien**
	1
1.	m'he ho ped Sperét Santel
	em daoulin, plézisset
	roet d'hin, hoc'h assistanç
	Sclèrigen d'am speret
5.	evit gallout lavaret
	ar cruel accidant
	aruet gant ur famill
	ebars ar bloawez presant
	2
	er bloavez mil a Seiz Cant
10.	chuec'h ha pevar uguent
	abars en parous ploezal
	eo ur malheur aruet
	hen ur lignès hènorabl
	hénorabl deus an daou du
15.	ar map ênan, an ney
	ha woa ha K/icuff

L'étang du Bizien[20]

- ***[1]*** *Je vous prie, votre Saint Esprit / à genoux*
  Donnez-moi assistance / éclairez mon esprit
  [5] *Afin de pouvoir dire / le cruel accident*
  Arrivé à une famille / en cette année présente

- *En l'année mille sept cent /* ***[10]*** *quatre-vingt six*
  En la paroisse de Ploëzal / un malheur est arrivé
  Dans une lignée honorable / honorable des deux côtés
  [15] *Leur fils aîné / était de Kericuff*

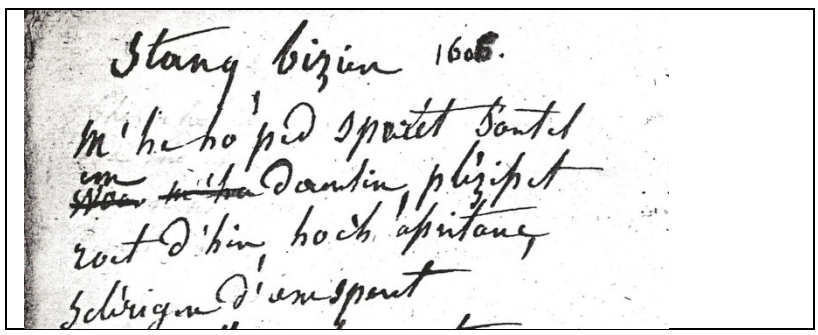

[20] Troidigezh kinniget ganimp

Notennoù lenn : titl. a-geñver an titl e kaver skrivet ar bloavezh <1606> ; **gw. 2** barennet e oa bet ar gerioù <~~woar m'ha~~> e deroù ar werzenn, hag adskrivet ar ger a-us d'ar ger <~~woar~~> ; **gw. 6** difaziet e oa bet ar ger-mell <ar>, skrivet <ur> da gentañ ; **gw. 8** <ebars> pe <abars>.

Notennoù all : Eilskrivet, troet ha notennet e oa bet an eilskrivadur en devoa graet Penguern eus ar werz-mañ (Ds. 92, f° 14v-17v) gant Per ar Rouz, hag embannet e oa bet e labour e niv. 1 Levrenn 22 *Annales de Bretagne*, e 1906. An notennoù o heuilhañ an notennoù lenn a vo tennet diouzh e studiadenn hag e evezhiadennoù. ; **gw. 2** « em daoulin, plézisset » : « C'est ainsi que je crois lire, a skrive Per ar Rouz, mais la lettre que j'écris z est douteuse. Je ne connais pas ce mot. cf. Ernault, *Gloss. Moy-Bret*. s. v. *plez* « peb seurt *pleissinet*, toutes sortes d'infirmes ; … cf. v. fr. *plaissier, pleissier*, plier, abattre, accabler. » ; **gw. 11** <parouz ploezal> : ar ger <parouz> a ro da c'houvezout e oa bet savet ar stumm-mañ eus ar werz en Bro-Dreger. <ploezal> a glot gant stumm gallek an anv-parrouz « pleuzal » (« pleuzal » ha « pleuzalis » a gaver e stumm kanet gant François Richard (ur paotr kozh a oa o chom e Pleuzal d'ar mare-se, hag en devoa desket ar werz-se gant e vamm, hag « homañ he doa bet klewet anezi gant he mamm-hi, hag he doa dalc'het da ganañ anezi e korn an oaled, epad noswezhioù hir ar gouañv[21] »), stumm dastumet gant Daniel Giraudon d'ar 5 a viz Mae 1980.

[63r]	
	3
	un devez he savas, goudé, dijuniet
	hag eon monnet hen Kaèr
	d'ha glasq camaraded
20.	pedi he ra an hey,
	evit monnet gant han
	ini an ney, n'ha ness
	ac eon d'ha partia
	4
	quemer he ra an hent
25.	mond gantan pen d'ar pen
	chasseal ha euré
	betec ar Stanq bizien
	peo aruet ennau
	he neus prest remerquet
30.	ur nombr' bras ha mal cigne
	woar an dour ho redec
	5
	neuze he neus clasquet
	an tu, woa an essa

[21] Daniel GIRAUDON, « Gwerz an aotroù Kergwezeg », *Planedenn* niv. 6, p. 18.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	d'ha nom LaKat en plaç
35.	evit c'hallout tenna

- *Il se leva un jour, / après avoir déjeuné*
  Et lui d'aller en ville / chercher des camarades
  ***[20]** Il les prie / d'aller avec lui*
  Aucun d'eux n'y alla / et lui de partir

- *Il prit la route / **[25]** et la parcourut d'un bout à l'autre*
  Il alla chasser / jusqu'à l'étang du Bizien
  En arrivant là-bas, / il remarqua vite
  ***[30]** Un grand nombre de cygnes mâles / courant sur l'eau*

- *Alors, il a cherché / le côté qui était le plus aisé*
  *Afin de se mettre en place / **[35]** pour pouvoir tirer*

Notennoù lenn : gw. 17 ne oa ket bet troc'het ar werzenn-mañ dre an hanter ; **gw. 18** <Kaèr> pe <Kair> ; **gw. 25** adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ eus ar verb <mond> war ul un <d> ; **gw. 28** <ennau> pe <ennan>.

[63v]	
	Woar nije, oll he savjoinc
	he tenn, prompt he Loscas
	ac he neuz tiet unan,
	mez en dour he couézas
	6
40.	un triwouac'h, p'he un naontec
	he woainc en ur vanden,
	ac hi d'ha nigel achanné
	ha tremen hus d'he pen
	chom ha euré, enan
45.	betec heur ar creiz de
	ho songeal gant amser
	d'har bord he tostagé
	7
	bezan he woa chaç gantan
	allas n'he wouiainc quet
50.	monnet ebars an dour
	d'ha tappout Lappoucet
	ha p'ha considéré
	ébars er raraté
	ac en iver immanç
55.	ha néwoa ar cign caer sé

Ils s'envolèrent tous / son tir, promptement, il lâcha
Et a atteint l'un [d'eux] / mais dans l'eau, il tomba

- ***[40]** Dix-huit ou dix-neuf, / ils étaient, formant une bande*
  Ils s'envolèrent de là / et passèrent au-dessus de sa tête
  *Il resta à cet endroit-là / **[45]** jusqu'à l'heure de midi*
  Pensant qu'avec le temps / il s'approcherait du bord

- *Il y avait des chiens avec lui / hélas, ils ne savaient pas*
  ***[50]** Se mettre à l'eau / pour ramener les oiseaux*
  Et quand on considère / la rareté
  *Et la taille immense / **[55]** qu'avait ce beau cygne-là*

Notennoù lenn : gw. 44 <chom ha euré> : adskrivet war <ha zalec ar beurré> ; **gw. 45** <heur ar> : gerioù adskrivet war c'herioù all, <he woa> pe <n'he woa> ; **gw. 46** adskrivet e oa bet pep ger eus ar werzenn-mañ war ur werzenn all dilennapl ; **gw. 47** <bord> : ger adskrivet war ur ger all, ar verb <tenna> hervez doare.

[64r]	
	8
	toll he res woar an douar,
	he arm, ac he dillad
	pidi he ra ar Verches
	pidi he ra he ell mad
60.	tud he woa en bord ar Stanq
	ha neveus dèan Laret,
	he hed aze hen danger
	d'ha vezan siouas beuzet.
	9
	amser cri, dinatur
65.	ac ur tempest ha re
	he c'hourag en delchas
	evit mont evelse
	p'ha woa tappet ar cign
	ha deud gantan, en dro
70.	ar scorn bras en arzé
	d'ha zont woar he pajo
	10
	m'ha nom gavas yenet
	scornet calon ha goad
	ac eon commanç d'ha criall
75.	Sicour eure benac

- *Il jeta à terre / son arme et ses vêtements*
  Il prie la Vierge / prie son ange gardien
  ***[60]** Il y avait des gens au bord de l'étang / qui lui ont dit*
  « Vous êtes là en danger / d'être, hélas, noyer »

- *Il faisait un temps extrêmement rude / **[65]** et [il y avait] une tempête*
  Son courage le soutint / pour aller ainsi
  Lorsque le cygne fut saisi / et qu'il le rapportait
  ***[70]** L'épaisse glace l'empêchait / de revenir sur ses pas*

- *Il s'en trouva refroidi / gelé, cœur et sang*
  *Il commença à se mettre à crier / **[75]** [à demander] le secours de quelqu'un*

Notennoù lenn : gw. 60 adskrivet e oa bet <en> a-us d'an araogenn <~~woar~~> diverket ; **gw. 70** <ar scorn bras> : difaziet e oa bet ar ger <scorn> en ur adskrivañ an div lizherenn <or> war div lizherenn all, dilennapl, hag ouzhpennet e oa bet ar ger <bras> a-us d'al linenn, etre <scorn> hag <en arzé> ; **gw. 71** difaziet e oa bet ar ger <pajo>, bet skrivet <pago> da gentañ, hervez doare ; **gw. 75** <eure benac> : kustumoc'h e vezer da glevout « unan bennak » er yezh pemdez. Gw. *GBI*, p. 110 : « *Ur re bennak : un den. Ur re bennak eus ho kerent. Bet ez eus ur re bennak amañ* ».

[64v]	an oc'h ac ar mevel deus ha milin bizien p'ha cleojoinc ho chervel ha dirédas souden.
	11
80.	p'hing aruet ènau woa ho coac'h gant an dour ho possubl, ho deus graet en avis he sicour ar Scornen, dindannan
85.	Siouas a zo torret ed eo d'ha gwoelet an dour n'ac ur trégont couret.
	12
	muntret he woa ho c'halon ha sicour, n'allainc quet
90.	pelleet he woa deus ar bord n'ac un triwouac'h troatet entré diouwrac'h jesus he rentas he iné bezan he woa un den a vertus

95.	m'ar he woa er chontré

Le maître et son valet / du moulin du Bizien
Quand ils s'entendirent être appelés / accoururent aussitôt

- ***[80]** Lorsqu'ils sont arrivés là / il disparaissait dans l'eau*
  Ils ont fait tout leur possible / pour lui venir en aide
  *La glace, sous lui / **[85]** hélas, s'est brisée*
  Il a sombré au fond de l'eau / à trente brasses [de profondeur]

- *Leurs cœurs étaient navrés / ils ne pouvaient venir en aide*
  ***[90]** Il s'était éloigné du bord / d'environ dix-huit pieds*
  Dans les bras de Jésus / il rendit l'âme
  *C'était un homme de vertu / **[95]** s'il y en avait un dans la contrée*

Notennoù lenn : gw. 82 <ho possubl> : skrivet <possulbl> gant an Itron de Saint-Prix ; <ho deus> : adskrivet eo bet al lizherenn <o> war un <e> ; **gw. 87** <ur trégont> : lizherenn <r> ar ger <ur> a zo war un <n> ; skrivet e oa bet <coured> ar ger **gourhed** marteze diwar levezon dibenn ar ger <tregont>.

[65r]	
	13
	ur portéour yauanc,
	ha woa deus coat an ney
	ha yéas d'ha Kicuf
	d'ha gass ar chélou ze
100.	Laret he ress d'ha quenta
	he woa beuzet un den
	ho chasséal mal cign
	ebars en Stanq bizien
	14
	n'ouffe den Lavaret
105.	peguement ha Silanç
	ha hirvout ha glac'har
	ha woa èbars an noblantz
	p'ha aruas, èbars an ty
	an arm, ac an dillad
110.	ar re man, emey an autrou
	a zo dilled m'ha map.
	15
	p'ha aruas, an itron
	ha clevet ar qhlélou
	ac hi ho semplout enan

- *Un jeune porteur, / qui était de Coat-an-Nay*
  Alla à Kericuff / porter cette nouvelle
  ***[100]** Il dit tout d'abord / que s'était noyé un homme*
  En chassant le cygne mâle / à l'étang du Bizien

- *Personne ne saurait dire / **[105]** combien de silence*
  De lamentations et de chagrin / il y eut au manoir
  Lorsqu'arrivèrent dans la maison / l'arme, et les vêtements
  ***[110]** « Ceux-ci, dit le seigneur / sont les vêtements de mon fils »*

- *Lorsqu'arriva la dame / et entendit la nouvelle*
  Elle s'évanouit là

Notennoù lenn : gw. 111 adskrivet e oa bet ar rannig-verb <a> war ul lizherenn all ; **gw. 113** <qhlélou> : al lizherenn <q> a zo skrivet war ur <c> ; **gw. 114** <ho semplout> : digustumm eo an dibenn anv-verb-mañ (na vez ket kavet meneget e *Geriadur ar brezhoneg a-vremañ*). Aliesoc'h e vez klevet « semplañ » pe « sempliñ ».

[65v]	
115.	hen diouvrac'h an autrou
	autrou doué, emesy
	pelech man, m'ha map
	maro eo m'ha buguêl quer
	p'ha gwelan he dillad
	16
120.	Casset he woa d'ha pontreo
	d'ha vid ur vag nevez
	ha mont betec Stanq bizien
	d'ha c'hout ar vrionez
	Casset he woa meur ha messag
125.	d'ha mont d'ha glasq plungerien
	d'ha denna ar corf paour
	demeus ar Stanq bizien
	17
	quer caer èvelt ar loar
	an eaul, ac ar stéret
130.	he woa corf an den yauanc
	deus ar Stanq, p'ha woa tennet

***/ [115]** dans les bras du seigneur*
« Seigneur Dieu, dit-elle / où est mon fils ?
Mon cher enfant est mort / puisque je vois ses vêtements »

- ***[120]** On avait envoyé à Pontrieux / chercher un bateau neuf*
  Et d'aller jusqu'à l'étang du Bizien / afin de connaître la vérité
  *On avait envoyé plusieurs messages / **[125]** pour aller chercher des plongeurs*
  Afin de retirer le pauvre corps [du jeune homme] / de l'étang du Bizien

- *Aussi beau que la lune / le soleil et les étoiles*
  ***[130]** Etait le corps du jeune homme / lorsqu'il fut retiré de l'étang*

Notennoù lenn : gw. 115 <hen> : adskrivet war ar ger <entre> ; **gw. 117** adskrivet e oa bet ar werzenn-mañ en he fezh war ur werzenn all, barennet ha dilennapl ; **gw. 118** <maro> : adskrivet war ar ger <beuzet> ; <buguel quer> : al lizherennoù <bug> a zo skrivet war ar ger <map> hag al lizherennoù <êl q> war lizherennoù dilennapl ; **gw. 124** skrivet e oa bet ar werzenn-mañ <casset he woa ur messager> da gentañ, ha goude bezañ barennet ar gerioù <~~ur messager~~> e oa bet reizhet en ur ouzhpennañ <meur ha messag>.

[66r]	
	ha woar poul he c'halon
	ur imag biniguet
	d'ha mervel en christen mad
135.	ha neus han sicouret
	18
	douguet he woa ahanné
	map K/guézec K/icuff
	n'ha zeuas quet ar justic
	demeus ha roc'h jagu
140.	abalamour d'ar respect
	he woa douguet er bro
	d'ur famill quen henorabl
	he woa oll en caoniou.
	19
	ar Sao demeus he c'horf
145.	woa graët, en vérret ploèzal
	an offiç èbars illis
	ac enterred ractal
	den he woa ha qualité

Et sur le creux de son estomac / [il y avait]/ une image bénie
*Pour mourir en bon chrétien / **[135]** elle lui a été d'un grand secours*

- *De cet endroit-là, fut porté / le fils de Kerguézec Kericuff*
  La justice ne vint pas / de la Roche-Jagu
  ***[140]** En raison du respect / que l'on portait dans le pays*
  A une famille si honorable / et qui était toute en deuil

- *La levée du corps / **[145]** fut faites au cimetière de Ploëzal*
  L'office [fut célébré] à l'église / et [il fut] enterré aussitôt
  Il était un homme de qualité

Notennoù lenn : gw. 137 adskrivet e oa bet ar ger <map> war ur ger all, marteze <d'ar> ; **gw. 140** evelhenn e oa bet skrivet ar ger <a~~bal~~amour> ; **gw. 143** <oll en> : <oll> a zo adskrivet war ur ger all, dilennapl, hag <en> a zo skrivet war al lizherennoù <so> ; **gw. 146** <èbars> : adskrivet war ur ger all, dilennapl.

[66v] 150.	carquet deuss ha vertus, ha map ênan ha woa demeus ha K/icuf. le cygne resta près la barre d'eau. K/icuff et la roche jagu sont en ploezal.

/ plein de vertu
***[150]** Il était le fils aîné / de [la maison] de Kericuff*

Notennoù lenn : gw. 149 barennet e oa bet ar verb <~~he woa~~>, etre <carguet> ha <ha vertus>, ha skrivet an araogenn <deus> a-us dezhañ ; **gw. 150** <ha> : adskrivet war ar ger <ar> ; **notenn** <barre> : ger kinniget gant douetañs.

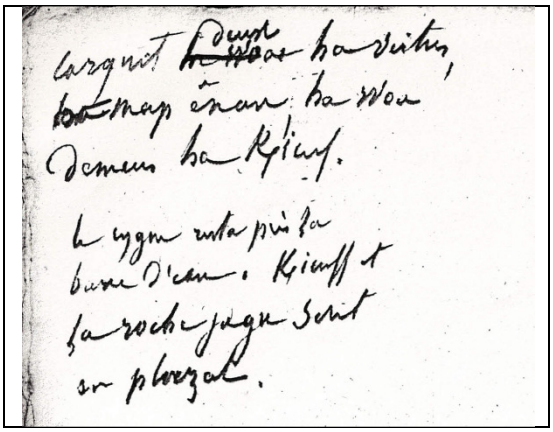

Malrieu, niv. 0135 – Maro mab henañ Kerguezec-Kericuff

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Stanq bizien** (Ds. 1, f. 62v-66v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Stang Bizien** (Ds. 92, f. 14v-17v ; *Gwerin 8*, p. 30-33)
J. Ollivier	- **Stanq bizien** (Ds. 987, p. 137-141)
I. an Diberder	- **Stanc Bizien** (Kaier 1, p. 95-96 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Per ar Rouz	- **Stang Bizien (Kloarek Kerikuff) / *L'étang de Bizien (Le clerc de Kericuff)*** (« Les chansons bretonnes de la collection Penguern », *AB*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 64-71 ; eilskrid, troidigezh ha notennoù diwar stumm Ds. 92 Penguern)

STUMMOU ALL	
I. an Diberder	- **Er jiboésour ieuank beuet / *Le jeune chasseur noyé*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 664 ; testenn : Loeiz Guillerm – Hennebont – 22.10.1911) - **Er jiboésour ieuank beuet / *Le jeune chasseur noyé*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 665 ; ton eus Séglien, embannet gant F. Cadic e miz C'hwevrer 1925)
F. Cadic	- **La mort du jeune chasseur** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 187, p. 526-527)
Ar vreudeur Morvan	- **Kloareg Stank Izel** (*Teñzor ar Botkol*, p. 63)
Y.F Kemener	- **Stank an abati** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch – niv. 028 ; kanet gant an Itron Loazon, eus Korle, e Mezheven 1978, ha desket dezhi gant Izmaï Potie da du Sant-Nigouden)
Alan Durand	- **Maro ann Otro Kergwezek** (meneget gant D. Giraudon e *Planedenn*, niv. 11, 1982, p. 35-36)

D. Giraudon	- **Gwerz an aotroù Kergwezeg** (*Planedenn*, niv. 6, Goañv 1980-81 ; kanet gant François Richard eus Pleuzal e 1980) - **An distro war werz an aotroù Kergwezeg** (*Planedenn*, niv. 11, Newez-amzer 1982, p. 29-46 ; studiadenn)
D. Giraudon & D. Laurent (studiadenn)	- « **Gwerz an Aotrou Kergwezeg** » (*Planedenn*, niv. 6, Goañv 1980-81, p. 13-43) - « **Gwerz an Aotrou Kergwezeg**[22] » (*Donatien Laurent. Parcours d'un ethnologue en bretagne*, p. 279-307) - *« **Gwerz an Aotrou Kergwezeg** » (kanet François Richard, eus Pleuzal ; enrollet gant Daniel Giraudon d'ar 5 a viz Mae 1980)*

Disklêriadurioù

Resis a-walc'h en em ziskouez bezañ ar stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix (e-keñver an anvioù-lec'hioù kenkoulz hag an anvioù-tud). Kement-se a ro da grediñ e tle bezañ bet dastumet ar stumm-se eus ar werz en Bro-Dreger ganti, pe da vihanañ e oa gant un den a orin eus korn-bro Pleuzal e oa bet kanet dezhi.

Ar fedoù

Er werz-mañ e vez kontet marv un den yaouank a barrouz Pleuzal, en Bro-Dreger, Toussaint René Hyacinthe de Querguezet de Quéricu e anv, o vevañ gant e familh er maner eus ar memes anv, da lâret eo maner Kericuff[23]. Ganet e oa bet d'an 20 a viz Eost 1690 en Pleuzal, ha mab e oa d'an Aotroù Guy, marc'heger, penn-tiegezh ha penn ardamezioù Kergwezeg, ha d'an Itron Françoise Le Merdy.

D'an 28 a viz Genveur 1709 (ha n'eo ket e 1786 evel ma eo bet meneget e deroù ar stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix) e tivizas ar paotr yaouank mont da chaseal da Stank Bizien, en parrouz Hengoad. Kuitaat a ra maner Kericuff, lec'hiet etre Pontrev ha Pleuzal, hag eñ ha mont da glask kamaladed evit mont da chaseal gantañ.

Gant ma oa kriz ha kalet ar goañv er bloaz-se[24] ne gavas hini 'bet evit mont gantañ. Hag eñ ha ober e soñj mont e-unan gant e chas, memestra, betek ar stank-se, ur pemp kilometrad bennak eus e di.

Erru er stank, e welas ur vandennad signed o nijal, hag eñ ha tennañ ha lazhañ unan anezhe a gouezhas e-kreiz ar stank. Goude bezañ gortozet ha klasket an tu da dapout an evn lazhet pa ne ouie ket e chas mont da dapout ar preizhoù, e tivizas ar paotr yaouank en em diviskañ ha

[22] Adembannet eo bet e 2012, studiadenn Donatien Laurent savet gantañ diwar-benn gwerz Stank Bizien, el levr *Donatien Laurent. Parcours d'un ethnologue en Bretagne*. An enrolladur, graet gant Daniel Giraudon eus François Richard, a zo kinniget en oberenn-mañ ivez.

[23] Kericuff = Kerikuñv e brezhoneg peurunvan.

[24] Daniel GIRAUDON, *Planedenn,* niv. 6, p. 17 : « Diouzh ma skriv danevellourien an amzer-se, e voe ar bloawezh 1709 heni ar « gouañv bras ». Dont a reas war e lerc'h naonegezh ar bloawezh 1710 ».

mont e-unan war ar skorn. Pa oa bresk homañ dindañ e dreid ez eas ar chaseour d'ar strad, hag eñ d'en em veuziñ.
Kaer en devoa bet krial forzh e vuhez ne c'hallas ket an dud deuet d'e sikour e saveteiñ.
Dibenn ar werz a gont kemenn marv ar paotr yaouank d'e dud.

Danevellet ha meulet e vez perzhioù mat an den yaouank-mañ hag e familh :

- Emañ o tont eus ur familh enorapl eus an daou du.
- Un den kalonek a oa anezhañ : daoust d'ar goañv kalet ("amzer kriz, dinatur, hag un tempest a rae") e ra an hent e-unan betek ar stank, hep ehan ("mont a ra gant an hent penn da benn").
- Ur chaseour ampart e oa : lazhañ a ra unan eus bandennad ar signed pa emañ o nijal (ha n'eo ket war ar stank), ha n'eo ket n'eus forzh pehini, met unan eus ar re vrasañ a c'haller da welout.
- Ur c'hristen mat e oa : - pediñ a ra ar Werc'hez hag e ael mat - un imaj beniget en devoa war boull e galon.
- Doujet kaer e oa ar familh-se e korn-bro Pleuzal.

[67r]	**Cloarec Lanbaul, p'he cloarec an ambout**
	1
1.	fiacret Calvez zo déméset mes evit eureugi, n'ha rayo quet
	2
	gant Lo maria eo choanteet a zo forban d'ar feumeuleset
	3
5.	cloarec an Ambout ha salude en ty he mestress, p'ha narrue
	4
	dibonjour dac'hu, Erwoan Calvez ac hen zo ed, ho tud d'har leur nevez.
	5
	à nep ha yello, a zo ed evit fiacra, n'ha yello quet
10.	
	6
	Lezet y d'ha zond Erwoan Calvez rac fenos drouc enau n'he deve
	7
	m'he he diguasso d'ar guer adarre petramant he c'hollin m'ha buez.

Le clerc de Lambaol, ou le clerc de l'Ambout[25]

- ***[1]** Fiacra Calvez est fiancée / Mais quant à se marier, elle ne le fera pas*
- *Elle est désirée par Locmaria / Qui est un bandit pour les femmes*
- ***[5]** Le clerc de l'Ambout saluait / Chez sa maîtresse, en arrivant*
- *« Bonjour à vous, Erwan Calvez / Vos gens sont-ils allés à l'aire neuve ? »*
- *« Tous ceux qui iront, sont partis / **[10]** Quant à Fiacra, elle n'ira pas »*

[25] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *« Laissez-la venir, Erwan Calvez / Car ce soir, il ne lui arrivera aucun mal*
- *Je la ramènerai à la maison / Sinon, je perdrai la vie »*

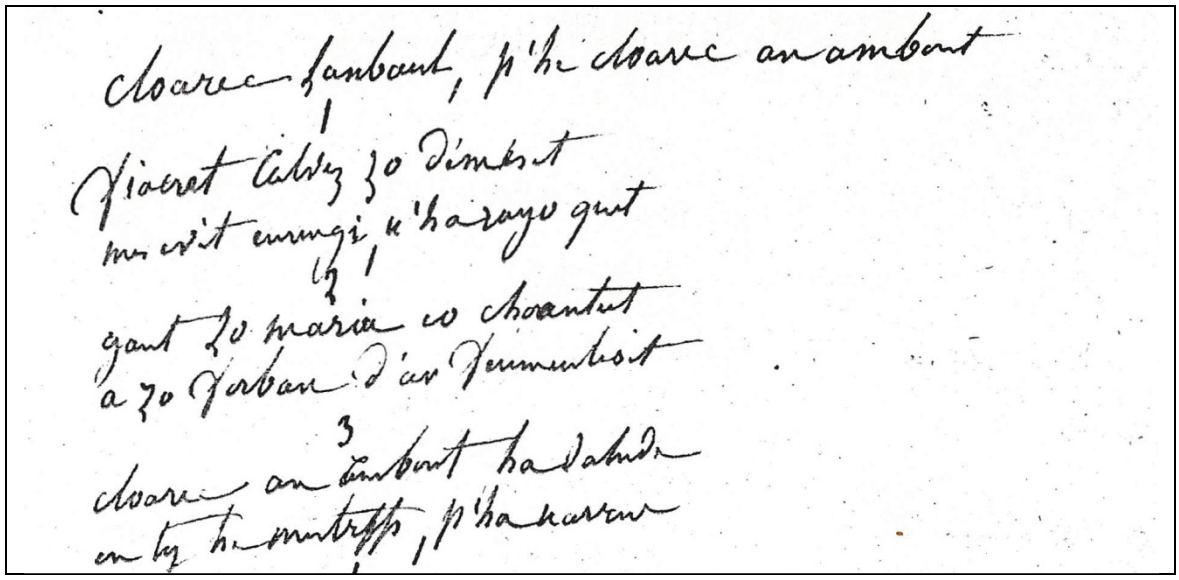

Notennoù lenn : titl skrivet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 1** <déméset> pe <diméset> ; **gw. 12** <enau> pe <enan>

[67v]	
	8
15.	cloaréguic an Ambout ha lavaré hen cambr' he mestress p'ha arué
	9
	fiacra, guisquet prest ho dillad bed émeus congé digant ho tad
	10
	ac he ano doue m'ha douc cloarec
20.	finissomp ar pez zo commancet
	11
	eureujomp ar quentan ha vo c'halled gant Lomaria hon c'hoanteet
	12
	marquis Lomaria ha choulenne en hostilliri bras, er pont névé
	13

25.	n'ho heuss hu quet guelet, an deiz man ur cloarec yauanc ho tremen aman 14 autrou ar marquis hon iscuset petoré cloarec he choulennet 15 evit ur vec'h, hen ho iscusan an eil, ha vezo an divésan
30.	

- ***[15]*** *Le petit clerc de l'Ambout disait / Dans la chambre de sa maîtresse, lorsqu'il arrivait*
- *« Fiacra, habillez-vous vite / J'ai eu la permission de votre père »*
- *« Et au nom de Dieu, mon doux clerc /* ***[20]*** *Finissons ce qui est commencé*
- *Marions-nous le plus vite que l'on pourra / [Car] par Locmaria, je suis désirée »*
- *Le marquis de Locmaria demandait / A la grande auberge, au Pont-Neuf*
- ***[25]*** *« Vous n'avez pas vu, aujourd'hui / Un jeune clerc passant par ici ? »*
- *« Monsieur le Marquis, excusez-nous / Quel clerc demandez-vous ? »*
- *« Pour une fois, je vous excuse /* ***[30]*** *La deuxième sera la dernière*

Notennoù lenn : gw. 26 ouzhpennet e oa bet ar ger-mell amstrizh <ur> e penn kentañ ar werzenn ; <yauanc> : adskrivet war c'herioù all, <an ambout>, hervez doare.

[68r]	 16 cloarec an Ambout ha c'houlennan Leret prest, hac houi, peus guelet an hen 17 trémenet eo ar cloarec aze Fiacra Calvez ous he costez 18 ganti a zo ur habit satin gwen ô m'ha doue bravan feumeulen 19
35.	

	Woar he diouar ur lerrou coguoneud hen he treit ur botou marellet
	20
	ur coiff lien cambrai woar he pen
40.	ha coust, meur ha pistol ar goalen
	21
	dindan ar volant ur bleo melen ur ruban satin bleun, hous ho erren
	22
	ha woar c'houré ur bonnet bihan ur dantelles archant, a zo ountan
	23
45.	en he c'herc'hen ur chapelet grouen goular ar galonç a ya betec an douar
	24
	ha m'he ha gaw d'hin eo demeset car ur seblant bras em heus guelet

- *Je demande le clerc de l'Ambout / Dites vite si vous l'avez vu »*
- *« Le clerc est passé [par] là / Fiacra Calvez à ses côtés*
- ***[35]** Elle porte un habit de satin blanc / Oh ! Mon Dieu, la plus belle des femmes*
- *Aux jambes, elle porte des bas (-----) / Elle a aux pieds, des souliers bigarrés*
- *Elle est coiffée d'une coiffe de tissu de Cambrai / **[40]** Qui coûte plus d'une pistole l'aune*
- *Sous (le volant), ses cheveux blonds / Par un ruban de satin bleu, sont retenus*
- *Et au-dessus, un petit bonnet / Muni d'une dentelle d'argent*
- ***[45]** Au cou, elle porte un chapelet de grains d'ambre / (Le galon va jusqu'à terre)*
- *Et j'ai bien l'impression qu'elle est fiancée / Car j'en ai vu le signe évident*

Notennoù lenn : gw. 32 al lodenn vrasañ eus ar werzenn-se, <hac houi, peus guelet an>, a oa bet adskrivet war ar gerioù <ac eon, eo tremenet aman> ; **gw. 37** ar ger diwezhañ eus ar werzenn-mañ, <coguoneud> (pe <cognoneud> ?), a zo diaes da lenn, hag a chom

digomprenet ; **gw. 38** <byrennet> : skrivet a-geñver d'ar ger <marellet> ; **gw. 39** ar ger <cambrai> a oa bet islinennet ; ar ger <volant>, islinennet ivez, ha skrivet a-geñver ar werzenn-mañ ; **gw. 41** <dindan> : adskrivet war ar ger <gant hi> ; <grouen> pe <greuen> ; **gw. 46** <galonç> : adskrivet war ur ger all ; **gw. 47** <~~ganti a zo~~> : barennet ha skrivet a-us d'ar gerioù kentañ eus ar werzenn-mañ, <ha m'he ha> ; **gw. 47-48** skrivet e oa bet an div werzenn-mañ gant an Itron de Saint-Prix, etre ar gw. 34 hag ar gw. 35 : ur merk, un <o> a zo e dibenn ar gw. 48, war-lerc'h ar ger <guelet> ; ur <+> a zo e dibenn ar gw. 34, war-lerc'h ar ger <costez>, hag ur <+> all e dibenn ar gw. 35, war-lerc'h ar ger <gwen>. Skrivet eo bet ganimp e-lec'h ma oa sañset bezañ o flas er werz (hervez ar merkoù-mañ 'ta).

[68v]	
	25
	dre en hi, a heus ur sayen
50.	pevar bouton archant, en peb pen
	26
	gantan a zo un habit satin gris
	ha déréfé ouac'h autrou marquis
	27
	Kar he habit a zo galoncet,
	ac hoc'h ini a zo voulouzet
	28
55.	ur toquic bordet ha neveus woar he pen
	ha woar nezan, seiz sort plumachen
	29
	ur poultrier archant ous he chosté
	ac ur pommel aour woar he clevé
	30
	bravoc'h eo he habit, deus ar guis
60.	evit oc'h ini autrou marquis
	31
	ed ing hen trésec ar leur nevez
	bravan daou zen, ha vo enau fété
	32
	n'ha marquis guerrant, evelt m'ha clevas
	ur toll pront, d'he marc'h, eon ha roas

- *A sa taille, il y a un ruban de soie / **[50]** [Ornée de] quatre boutons d'argent, à chaque bout*
- *Lui, porte un habit de satin gris / Qui vous irait, monsieur le marquis*
- *Car son habit est galonné / Et le vôtre est de velours*
- ***[55]** Il porte un petit chapeau, muni d'une bordure / Orné de sept sortes de plumes*
- *[Il porte] un poudrier d'argent au côté / Et un pommeau en or à son épée*
- *Son habit est plus beau, selon la mode / **[60]** Que le vôtre, monsieur le marquis*
- *Ils sont partis en direction de l'aire neuve / Les deux plus belles personnes qui seront là aujourd'hui »*
- *Le marquis de Guérand, en entendant cela / Donna un coup vif à son cheval*

Notennoù lenn : gw. 62 <enau> pe <enan>.

[69r]	
	33
65.	ur toll yentr, d'he march, eneus roet
	en bars ar leur nevez, eo nom rentet.
	34
	hen peur andret, deus an tachen man
	heman cloarec an Ambout ho ebattan
	35
	er pen huellan, deus ar leur nevez
70.	ac ha nep ha gar, ous he costé
	36
	ur mignon a neus ar cloarec énan
	a zeuas prest d'en avertissan
	37
	pelleet prest, cloarec an Ambout
	éman ar marquis ébars en derout
	38
75.	eman ar marquis ous ho choulen
	m'ar ho caw, he torro dac'h ho pen

	39 n'ha woa quet ar guier peur achuet n'he woa gant ar marquis saluded 40 m'he d'ha salud, cloarec an Ambout
80.	un den terrupl he lavarer oud 41 ha m'ar non quet he clean boud Kar m'he a zo cloarec an Ambout.

- ***[65]*** *Un coup d'éperon, à son cheval, il a donné / A l'aire neuve, il s'est rendu*
- *En tout lieu, de cet endroit / Le clerc de l'Ambout s'amusait*
- *Dans la partie la plus haute de l'aire neuve /* ***[70]*** *Et quiconque le désirait, à ses côtés*
- *Le clerc avait là un ami / Qui vint vite le prévenir*
- *« Eloignez-vous vite, clerc de l'Ambout / Le marquis est en déroute*
- ***[75]*** *Le marquis vous demande / S'il vous trouve, il vous cassera la tête »*
- *Il n'avait pas fini son mot / Qu'il était salué par le marquis*
- *« Je te salue, clerc de l'Ambout /* ***[80]*** *On dit que tu es un homme terrible »*
- *« Et si je ne le suis pas, je dois l'être / Car je suis le clerc de l'Ambout »*

Notennoù lenn : gw. 65 douetañs a zo war skrivadur ar ger <yentr>

[69v]	
	42 caërroch eo d'ha habit erve ar guis evit m'ha ini, ha m'he marquis 43
85.	cloarec an ambout d'hin leveret piou ha neus d'ha habit nevez graet 44 ur quéméneur yauanc deus à roazon un dên honest, eo deus he Canton

45
hennès autrou marquis neusi graet
a rayo dac'h ivé m'ar queret

46
cloarec an ambout ro d'hin merc'h Calvez
d'ober ur danç ganni er leur nevez

47
fiacra Calvez n'ho pezo quet
onnès eo m'ha lod, deus ar merchet

48
m'ar guelet ac'hanon braoa guisquet
gant m'ha cleze emeussi gonneet

49
m'he zo bed ho choari ar clevé
hen meur ha plaç dirac ar roue

50
m'he a meus choariet ar cleze
Léac'h n'ha neus bed den c'hoas deus ho ligné

+ 51
m'ha divisquomp hon daou, hon pourpanchou
evit gorre, woar ar mannégou

52
cloarec n'om divisquomp hon daou
m'ar yamp d'ha commanç ar gorrénou

53
d'ha gorre ouzoc'h, m'he n'ha nin quet
rac m'ha état n'ha neo quet monnet

54
car houi a zo marquis ha Guerrant
ha m'he a zo map ur paysant

55
ha n'ha vesfé nemeit map ur paysant
te gar fidelamant ar merket coant

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	56 cloarec an Ambout n'oud quet d'ha bad n'y a zo nombr' bras, en ur vaged 57 ac he veach aze ouspen trivouac'h betec maro, m'he delc'ho ouzac'h.

- *« Ton habit est plus beau, selon la mode / Que le mien, et moi marquis*
- ***[85]** Clerc de l'Ambout, dites-moi / Qui t'a confectionné ton habit ? »*
- *« Un jeune tailleur de Rennes / C'est un honnête homme dans son canton*
- *C'est lui, monsieur le marquis, qui l'a fabriqué / **[90]** Et vous en fera un aussi, si vous le voulez »*
- *« Clerc de l'Ambout, donne-moi la fille Calvez / Qu'elle fasse une danse avec moi sur l'aire neuve »*
- *« Vous n'aurez pas Fiacra Calvez / Celle-là est ma part des femmes*
- ***[95]** Si vous me voyez bien habillé / C'est par mon épée que je l'ai gagné »*
- *« J'ai été joué de l'épée / En beaucoup de lieux, devant le roi*
- *J'ai joué de l'épée / **[100]** Où n'est encore allé, nul de votre lignée »*
- *Bien ! Otons tous-deux nos pourpoints / Pour lutter, (équipés de nos seuls gants)*
- *Clerc, dévêtons-nous / Que nous commencions la lutte »*
- ***[105]** « Je n'irai pas lutter contre vous / Car mon état n'est pas d'y aller*
- *Car vous êtes marquis de Guérand / Et moi, je suis le fils d'un paysan »*
- *« Et même si tu n'étais que le fils d'un paysan / **[110]** Tu aimes fidèlement les jolies filles*
- *Clerc de l'Ambout, tu ne pourras pas tenir / Nous sommes nombreux, [formant] une bande »*
- *« Et que vous soyez là plus de dix-huit / Jusqu'à la mort, je vous retiendrai*

Notennoù lenn : gw. 85-100 skrivet e oa bet an holl werzennoù-mañ war an tu dehoù eus ar bajenn, a-geñver ar gw. 83-84 hag ar gw. 101-114 ; **gw. 95** <braoa> pe <brava> ; **gw. 96** <gonneet> pe <gouneet> ; **gw. 101** troet e vo ar ger <pourpanchou> gant <*pourpoints*>

kentoc’h eget gant ar ger <*vestes*> rak hañvaliñ a ra ar ger-se dereiñ gwelloc’h amañ ; **gw. 112** <vaged> pe <vagad>.

Notennoù all : gw. 102 <evit gorre, woar ar mannégou> : diaes eo da gompren ster resis ar pozioù-mañ. Kinnig a ra Eva Guillorel (*La complainte et la plainte*, p. 327) da dreiñ ar werzenn <Wit gourenn war ar manegou> gant <Pour lutter pour gagner des gants en gage> (diwar ur stumm diembann dastumet gant Luzel, kanet dezhañ gant René Le Cam, « *Markiz Guerrand* », Ds. 1021, Levraoueg Rennes Métropole). Krediñ a reomp e tle ster ar pozioù-mañ bezañ kentoc’h « En em gannañ hep kleze ».

[70r]	[70v & 71r : gwenn]
	58
115.	Hoariamp un toll fleuret m'ar keret
	Kar m'ha état woar ze, émeus disquet
	59
	pevar cleze noaz so degainet
	ini ar marquis, woa ar pempet
	60
	cloarec an Ambout ha c'hoarié
120.	ha derchel he mestress ous he costé
	61
	hac ha picqué éleac'h m'ha carrié
	tud ar marquis ountan ha c'hollé
	62
	ha gonned he nijé warnésé
	penevaït ar marquis dre finessé, Lachete
	63
125.	cloarec an Ambout, lez d'ha clévé
	ha ni v’ho mignonnet adarré
	64
	ar cloaréguic a zo bed re clouar
	ha tollas, he clevé en douar
	65
	he cleve d'an douar, p'heo couézet
130.	pevar clévé noaz neus han treuzet

- ***[115]** Jouons du fleuret si vous le voulez / Car à ce sujet, je suis compétent »*

- *Quatre épées nues sont dégainées / Celle du marquis était la cinquième*
- *Le clerc de l'Ambout jouait / **[120]** Et tenait sa maîtresse à ses côtés*
- *Et piquait là où il voulait / Les gens du marquis perdaient contre lui*
- *Et il les aurait vaincus / Si le marquis [ne s'était comporté] par finesse et [lâcheté*
- ***[125]** « Clerc de l'Ambout, laisse ton épée / Et nous serons amis à nouveau »*
- *Le petit clerc a été trop clément / Et jeta son épée à terre*
- *Lorsque son épée fut à terre / **[130]** Quatre épées nues l'ont transpercé*

Notennoù lenn : gw. 123-154 tevoc'h eo skritur an Itron de Saint-Prix adalek ar werzenn-mañ betek dibenn ar werz ; **gw. 129** <couézet> : adskrivet eo al l izherennoù <coué> war ar ger <tollas>.

[71v]	
	66
	fiacra Calvez ha deplore
	gant cueun, d'han ini he carié
	67
	tevet fiacra n'ha gwouelet quet
	ganni m'he d'ha guerrant he teuffet
	68
135.	gannac'hu d'ha guerrant n'ha n'hin quet
	LaKet oc'h eus, m'ha lod, deus ar goasset
	69
	LaKet ho peus m'ha muyan caret
	ha m'ha Lazet ive m'ar queret
	70
	m'he n'ha n'hin quet gannac'h d'ha guerrant
140.	houi zo ur muntrer, ac ur tyrant
	71
	ar marquis guerrand ha lavare
	ar quenta guec'h, deus he vuez
	72

	m'he a garge an tân ebars en guérant ac he vuez gant an den yauanc

- *Fiacra Calvez déplorait / Avec regret, celui qu'elle aimait*
- *« Cessez Fiacra, ne pleurez plus / Vous viendrez avec moi à Guérande »*
- ***[135]** « Je n'irai pas avec vous à Guérand / Vous avez tué ma part des hommes*
- *Vous avez tué mon bien-aimé / Et tuez-moi aussi si vous le voulez*
- *Moi, je n'irai pas avec vous à Guérand / **[140]** Vous êtes un meurtrier et un tyran »*
- *Le marquis de Guérand disait / Pour la première fois de sa vie*
- *« Je voudrais que Guérand soit en feu / Et que le jeune homme soit en vie*

[72r]	
	73
145.	graët a zo un dra, enep d'am santimant ha quittéomp ahan promptamant
	74
	fiacra Calvez ha lavare en ty he tad quer, p'ha n'arrue
	75
	ha m'ha tadic quèz ervoan Calvez
150.	deud d'ha lakat ho merch en he guélé.
	76
	Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz ha diverred yè m'ha buez
	77
	birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan némeit ur vec'h all, d'ha lianna.

- ***[145]** Une chose a été faite, contraire à mes sentiments / Partons vite d'ici »*
- *Fiacra Calvez disait / Chez son cher père, en arrivant*
- *« Ah ! Mon cher vieux père, Erwan Calvez / **[150]** Venez mettre votre fille dans son lit*
- *Mon époux, mon amour a été tué / Et écourtée est ma vie*

- *Jamais plus de mon lit, je ne me lèverai / Juste une autre fois, pour m'ensevelir »*

Malrieu niv. 0045 - Ar c'hloareg lazhet war al leur nevez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Cloarec Lanbaul p'he cloarec an ambout** (Ds. 1, f. 67r-72r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Cloarec Lambol** (Ds. 92, f. 18v-19v-24v-25v-22v-23v-20v-22v ; *Gwerin 8*, p. 34-41)
J. Ollivier	- **Cloarec Lanbaul, p'he cloarec an ambout** (Ds. 987, p. 142-150)
I. an Diberder	- **Fiacra Calvez pé Cloarec Lambaul** (Kaier 1, p. 67-70) (eilskrid diwar Ds. 987 Joseph)
Ollivier)	

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Cloarec Lambol** (Ds. 111, f. 273r-276r) - **Annaic Donval** (Ds. 112, f. 164r)
Kervarker	- *ASBB* (p. 72) : - [**Markis Coarant**] (Karned 1, p. 45-46) - *ASBB* (p. 101) : - [**Cloarec an Amour**] (Karned 1, p. 95-96) - *ASBB* (p. 152) : - **Guillou Kalve** (Karned 1, p. 191.2) - **Markiz Gwerand / *Le marquis de Guérand*** (*Barzaz-Breiz*, p. 310-315 ; rannyezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, p. 71-84)
	- **Kloarek ann Ammour / *Le clerc Lammour*** (*GBI. 2*, p. 466-471 ; Plouared – 1854) - **Kloarek Lambaul / *Le clerc de Lampaul*** (*GBI. 2*, p. 472-477 ; kanet gant Marc'harid Fulup)

Luzel	- **Kloarek Lambol / *Le clerc de Lampaul*** (*GBI. 2*, p. 478-483 ; kanet gant Janned ar Gall – matezh en Kerarborn – 1849) [-**Kloarek Laoudour / *Le clerc de Laoudour***] (*GBI. 2*, p. 458-465 ; kanet gant Garandel – Plouared – 1844) - **Cloarec Riwal / *Le clerc Riwal*** (*SBI. 1*, p. 302-306)
Anatol ar Braz	- **Le Marquis de Guérand (guerz)** (CRBC / EB, p. 233-235) - **Le marquis de Guerrand** (CRBC / EC, p. 19-23) - **Cloarec ar Glaou** (CRBC / EC, p. 124-129 ; kanet gant Marc'harid Fulup)
G. Milin	- **Kloarek Lambol pe Markis Gwerrand** (*Gwerin 1*, niv 3, p. 15-16) - **Markis Gwerrand – Al leur neve** (*Gwerin 1*, niv 6, p. 25-26) - **Kloarek Lambol / *Le clerc de Lambaul*** (testenn & troidigezh) (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 165, p. 1055-1057)
H. de Kerbeuzec (= an abad F. Duine)	- **Le cloarek de Garlan** (*Cojou Breiz*, p. 56-59 – 1856 ; troidigezh & notennoù)
H. Guillerm	- **Guerz ar c'hloarek yaouank** (*Recueil de chansons populaires du Pays de Cornouailles* – 1905 ; kanet gant Guillaume Le Guellec, eus Plozeved)
H. Guillerm & L. Herrieu	- **Annaik Calve** (*Chansons populaires bretonnes*, 1908)
	- **Bonjour en ty-man a laran** (*Chansons populaires bretonnes* – Landevan) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 724-725) (Guillerm – Landévant – 05.11.1911 – ton kanet gant M. Métour, eus Noyal Pontivi, embannet gant F. Cadic, e miz Du 1906) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 725-726)

I. an Diberder	(kanet gant Perrine Daniel, eus Pont-Scorff – 29.09.1910) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 727 ; dastumet d'ar 27.08.1911) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 728-729-730 ; kanet gant Jeanne Février – Riantec – 01.12.1911) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 730-731 ; kanet gant Perrine Daniel – Pont-Scorff – 10.04.1911 ; ton notet gant M. Duhamel, Anna Wiard, ha gant E. Gilliouard)
A. Bourgeois (gwerz & studiadenn)	- **Légende sur l'ancien manoir de Tréziguidi** (*Bulletin de la Société Académique de Brest*, t. 15, 1889-1890)
Y.F. Kemener	- **Kavalier Lambol** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch – niv. 042 ; kanet gant Jean Poder) - **Kloarek Lambol** (Dielloù Landevenneg : Bro-Dreger - niv. 040) - ***Kloareg al laoudoù*** *(Pladenn « Gwerzioù & sonioù »)*
I. Troadeg	- **Kloareg Lambaol / *Le clerc de Lampaul*** (*CR* p. 83-84 ; kanet gant Yvonne Détente/Garlan – Landreger – Nevez-amzer 1980) - **Kloareg ar Glao / *Le clerc Le Glao*** (*CR* p. 85 ; kanet gant Louise Le Bonniec, an Itron Riou – Pluned – Miz C'hwevrer 1979) - **Kloareg Lambaol** *(« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant Ifig Troadeg, diwar ur stumm dastumet gant Claudine Mazéas, kanet dezhi gant Jeanne-Yvonne Garlan, eus Minic'hi-Landreger)
J. Goyat	- **Annaig Kalve** (*Chansons traditionnelles du Pays Bigouden*, p. 61-76 ; kanet gant Catherine Madec, eus Plozeved ; dastumet gant Donatien Laurent e 1964-1965)
F. Vallée	- **Kloareg Lambaol** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »* ; kanet gant Marc'harid Fulup, e 1900)

Anatol ar Braz (Studiadenn)	**-** « **La bohémienne de Ploégat** » (*Le fureteur breton*, niv. 36, 1911)
L. Le Guennec (studiadennoù)	- « **Le Marquis de Locmaria** » (*Le fureteur breton*, niv. 10-11, 1911) - « **La légende du marquis de Guerrand** » (*Annales de Bretagne*, Mélanges Loth, 1927, p. 144-154) - « **La légende du marquis de Guerrand et la famille du Parc de Locmaria** » (*En Breiz Izel autrefois*, 1940, p. 169-185)
Eva Guillorel (studiadenn)	- **« Les rivalités sociales à la source des conflits »,** *La complainte et la plainte*, p. 325-331 - **« La complainte sur le duel du clerc à l'aire neuve »** (*Kaier ar Poher*, niv. 31, Déc. 2010, p. 26-29)
M. Duhamel (ton)	- **Kloarek Lambol** (*Musiques bretonnes*, p. 99-100, 197-200) (4 stumm kanet gant : Marc'harid Fulup, diwar enrolladurioù F. Vallée ; Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger ; Maryvonne Nicol, eus Priel ; M. Clec'h, eus Lanrodeg, diwar enrolladurioù F. Vallée)

Disklêriadurioù

Sed amañ ur werz a zo bet serret lies gwezh, gant kalz a zastumerien, e pep korn a Vreizh abaoe penn kentañ an XIX^{vet} kantved : ur skouer splann an hini eo eus ur werz kozh, savet a-raok an Dispac'h Bras, « folklorizet », ha deuet betek ennomp dre he stummoù niverus ha liesseurt. Anavezet ha kanet e veze e Breizh n'eus ket keit-se 'zo c'hoazh, evel ma tiskouez ar stummoù dastumet gant Yann-Fañch Kemener da skouer, pe c'hoazh ar reoù dastumet gant Ifig Troadeg.

Lakaat 'ra ar werz-se war al leurenn tudennoù arouezius eus bed ar gwerzioù savet a-raok an Dispac'h Bras :

- Ar markiz a Werrand, **un den eus an noblañs** a Vro-Dreger, brudet evit e dorfedoù. Ken brudet e voe hag un noblañs all a Vro-Dreger, ar markiz Tredrez, a gaver danevellet e dorfedoù dre hanterouriezh gwerzioù all ivez, evel da skouer hini *Marquis Trédre* (Ds. 2 Saint-Prix). Ar markiz a Werrand a adkaver anezhañ dindan an anvioù a « markiz Gwerrand », « markiz brunn » ha « markiz Locmaria » :

Le personnage flétri sous cette triple appellation fut, d'après la légende, une sorte de don Juan impérieux, débauché, sanguinaire, faisant l'amour l'épée au poing et la menace à la bouche. Sa rencontre redoutée à l'égal de celle d'une bête fauve dont il avait le poil roux, l'extérieur sauvage et brutal. […] Quand il sortait, sa mère courait mettre en branle la cloche du château. A ce signal d'alarme, les jolies paysannes abandonnaient les champs pour s'enfermer au logis, les marchands rentraient leurs éventaires, les voyageurs hâtaient le pas de leurs montures, les laboureurs se glissaient furtifs à l'abri des haies […] C'était une angoisse, une frayeur universelle[26].

- **Ur c'hloareg yaouank** eus ar vro : da lâret eo mab ur c'houer pinvidik lakaet war ar studi gant e dud. Adkavet e vo ar paotr yaouank-se dindan an anvioù a « kloareg Lambaul » (Lambaol, Lambol), « kloareg an Ambout », « kloareg ann Ammour », « kloareg Laoudour » hervez ar stummoù. Diwar-benn orin hag anv ar c'hloareg-mañ e skriv Michel Nassiet kement-mañ :

Le fameux clerc assassiné lors d'un bal d'aire neuve par le marquis de Guerrand est diversement nommé par les versions de la gwerz, Lambaul, Lambol, ann Ammour ; une version sesiblement différente, qui inverse le dénouement, l'appelle Laoudour. Or dans cette paroisse de Plouégat-Guerrand, il y avavit en 1480 un petit feudataire nommé An Audouer ; un convenant était tenu par Guillaume Laudouer en 1609, et par ses enfants en 1629[27].

- **Merc'h ur c'houer pinvidik**, dimezet d'ar c'hloareg : « *Eureujomp ar quentan ha vo c'halled* » (gw. 21), ha c'hoantaet gant ar markiz evit he c'hened : « *Gant Lo maria eo choanteet / A zo forban d'ar feumeuleset* » (gw. 3-4).

Livet e vez personelezh pep tudenn dre un nebeud gwerzennoù :

- Pinvidigezh ar c'hloareg hag hini ar plac'h yaouank (kement hag hini o lignez) a vez roet da santout dre o dilhad kaer (kaeroc'h eget reoù ar markiz a c'haller notenniñ) : 20 gwerzenn war ar 154 a gont ar werz en holl a ziskriv gwiskamant ar c'houblad
- Roet e vez da c'hoût e oa ar c'hloareg yaouank-se un den d'e c'her : *« M'he he diguasso d'ar guer adarre / Petramant he c'hollin m'ha buez* » (gw. 13-14) ; un den kalonek ha diwaller : « *Cloarec an Ambout ha c'hoarié / Ha derchel he mestress ous he costé* » (gw. 119-120) ; muioc'h ampart eget noblañsoù hag o faotred : « *Hac ha picqué éleac'h m'ha carrié / Tud ar marquis ountan ha c'hollé* » (gw. 121-122) ; touellet dre ma oa bet re vuan o vagañ fiziañs e komzoù ar markiz : « *Ar cloaréguic a zo bed re clouar / Ha tollas, he clevé en douar* » (gw. 127-128)
- Diskouez a ra ar markiz magañ gwarizi ouzh ar c'hloareg yaouank, dre ma oa hemañ bravoc'h gwisket egetañ : « *caërroch eo d'ha habit erve ar guis / evit m'ha ini, ha m'he marquis* » (gw. 83-84) ; ne oar ket bezañ mestr d'e imor : « *Pelleet*

[26] Louis LE GUENNEC, « La légende du marquis de Guerrand », *AB*, Mélanges Loth, 1927, p. 144-145.
[27] Michel NASSIET, « La littérature orale bretonne et l'histoire », *ABPO*, L. 106, niv. 3, 1999, p. 44.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

prest, cloarec an Ambout / Eman ar marquis ébars en derout / Eman ar marquis ous ho choulen / M'ar ho caw, he torro dac'h ho pen » (gw. 73-76) ; un trubard e tiskouez ar markiz bezañ ivez : « *Ha gonned he nijé warnésé / Penevaït ar marquis dre finessé, Lachete* » (gw. 123-124)

- Kalonek ha dizaon en em ziskouez Fiakra Calvez bezañ : « *LaKet ho peus m'ha muyan caret / Ha m'ha Lazet ive m'ar queret / M'he n'ha n'hin quet gannac'h d'ha guerrant / Houi zo ur muntrer, ac ur tyrant* » (gw. 137-140) ; ur plac'h feal en he santimantoù : « *Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz / Ha diverred yè m'ha buez / Birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, d'ha lianna* » (gw. 151-154)

Reiñ a ra da soñjal an istor danevellet e *Cloarec Lambaul* e c'haller merzout, pelloc'h eget an afer skrijus-mañ, un daolenn eus ur gevredigezh oc'h emdreiñ : an noblañs o paouraat ha galloud renkad ar beizanted pinvidik o kreskiñ. Trouz kurunoù pell an Dispac'h-Bras a verzer a-dreñv ar werz-mañ ivez 'ta.

Ober 'ra Patrick Malrieu an diforc'h etre ar stummoù disheñvel eus ar werz-mañ :

- **Niv. 0045** ***Ar c'hloareg lazhet war al leur nevez***
  Klotañ 'ra ar ganaouenn-skouer-mañ gant an hini dastumet gant an Itron de saint-Prix : lazhet e vez ar c'hloareg dre drubarderezh gant ar markiz. E stumm an Itron de Saint-Prix e weler ar c'hloareg armet gant ur c'hleze, tra ma ne vez nemet ur penn-bazh (arm ar beizanted) peurliesañ gantañ er stummoù all.

- Niv. 0046 *Kloareg Laoudour ha kavalier Lambaol* :
  Disheñvel eo an tem er werz-mañ, hag e plas ar markiz e vo kavet « ar c'havalier Lambaol » o klask lazhañ ur c'hloareg anvet « Kloareg Laoudour » (pe « Perig ar C'hlaouder »). Er wezh-mañ eo ar c'hloareg a deuio a-benn eus ar c'havalier hag eus e driwec'h paotr ha d'o lazhañ gant harp e benn-bazh nemetken.

- Niv. 0042 *Anna Gardien he deus lazhet evit hec'h enor*
  Daoust da verzañ bet dizaliet gant he zad ec'h a Anna Gardien d'al leur-nevez gant he c'hoarezed evelkent. Eno en em gavont kostezet gant an aotroù Mezomeur hag e savo chikan etrezañ hag Anna Gardien. He-hunan gant he fenn-bazh e lazho Mezomeur ha 17 aotroù all deut d'e skoazellañ. Distroet d'ar gêr ec'h ay da Bariz, da saludiñ ar roue ha gar rouanez, ha displegañ dezhe he c'hudenn. Evel ma c'hoarvez e gwerzioù all evel Baron Nevet pe e Bodeillo, e vo aotreet da vont hardizh en pep tu.

- Niv. 0043 *Gwilhaouig Kalvez*
  Prometet en devoa Gwilhaouig Kalvez da vont da bardona gant merc'hed yaouank. Degouezhout a rae dezhe kavout an aotroù Doujet war o hent. Dre ma c'hoantaet an aotroù merc'h amezeg Gwilhaouig Kalvez, e vo defiet gant hemañ. E-unan gant e benn-bazh en em gavo ar paotr yaouank dirak an aotroù ha 18 denjentil all deut d'e

sikour. O lazhañ a ray anezhe holl. Lazhañ a ray 18 paotr all c'hoazh war e hent : 18 archer a glaske toullbac'hañ anezhañ e Roazhon, pa oa o vont da Bariz a-benn gwelet ar roué.

- Niv. 0044 *Emgann-daou evit difenn ar benherez*

Techet e vezer da grediñ e vije deut an holl adstummoù-mañ diwar ar **stumm niv. 0045**, homañ goulakaet da vezañ diazezet war fedoù istorel. N'eo ket bet adkavet orin istorel ar werz-mañ en dielloù, daoust da furcherezh tud evel Louis Le Guennec.

Ouzhpennañ a ra Patrick Malrieu an notenn-mañ diwar-benn orin istorel ar ganaouenn-skouer niv. 45 :

> *Dans la section de Kerhallon en Plouégat-Guérand, il y a une ferme appelée « Leur ar C'hloareg » et donnée par la tradition comme le théâtre de cette tragédie. Jusqu'au XVIIe siècle, le lieu s'appelait Ploegat-Gaollon (Kergoallon) avant de devenir marquisat de Guerrand.*

Guillaume Lejean, genidik eus Plegad-Gwerrann, en devoa

Kervarker a soñje dezhañ e oa Louis-François de Guérand (mab Vincent du Parc) ar markiz a vez graet meneg anezhañ er werz-mañ. Diouzh e du e soñje da Fañch an Uhel (evel da Anatol ar Braz pelloc'h) e vije bet kentoc'h e vab, Charles-Marie-Gabriel du Parc, lazher ar c'hloareg yaouank-mañ.

Reiñ a reas Louis Le Guennec e soñj en e studiadennoù eus ar werz-mañ, ne oa « ar markiz Brun-se » (evel ma veze lesanvet ar markiz Lokmaria dre ar vro) nag an eil nag egile eus an daou baotr-mañ.

Hervez Louis Le Guennec 'ta, e oa **Vincent du Parc** lazher kloareg yaouank istor al leur nevez. Ganet e oa bet hemañ tro 1608 ha mab e oa da Louis du Parc (lazhet en devoa hemañ e vreur-kaer, Yves de Coëtredrez[28]), ha da Françoise de Coëtredrez. O chom e oa e Plegad-Gwerrann, en Bro-Dreger. Dimeziñ a reas da g/Claude de Nevet, merc'h ar baron Jacques de Nevet (haroz ar werz *Baron Nevet hag ar Guimadeg*, dastumet gant an Itron de Saint-Prix).

Ne oa ket ar werz-mañ, an hini nemeti bet savet diwar-benn markiz Gwerrand :

- Ur ganaouenn all, dastumet gant Luzel, hini *Fantic Bourdel* (Malrieu niv. 0391 Merc'hed markiz Gweran) a gont diwar-benn ar markiz e skrapadeg eus ur plac'h yaouank eur ar vro hag en em gavo dougerez buan war-lerc'h an darvoud.
- Ur werz all savet diwar ar markiz-se (o lakaat war al leurenn tudenn e wreg ivez) a gont e varv hag e destamant (gw. Ds. 2 / *Testament Marquis Guerrand*).

[28] Louis LE GUENNEC, *Ibid.* : « Son père, Louis du Parc, avait tué, en duel ou autrement, son propre beau-frère Yves de Coëtredrez, ce qui débarrassa, il est vrai, la région d'un vrai sacripant, accusé de plusieurs crimes capitaux ».

[72v]	**[marchadour K/ahès]**
	1
1.	marchadourien yauanc deus ar guer ha rouan m'ar gued d'ha K/ahes, d'ha foar calon gôan
	2
	n'ha ned quet d'ha logean, d'an ty bras a rohan enau he vey lazet ar marchadourien bihan
	3
5.	ar marchadour bihan, ha woa joaus ha c'halon gant ur c'huitel arc'hant hen fin an deiz ho son
	4
	margoddic matézic dré m'ha hey ha ma tey margoddic matézic ha selle, huanadé
	5
	ô marchadour yauanc, houi zo gay ha c'halon
10.	abenn an anter noz, houi pezo changet ha son
	6
	plachic, plac'hic bihan, n'ha dimé leveret dré m'ha hed, ha m'ha teuet, perac huanaded
	7
	allas marchadour yauanc, m'ar ed en ho quele abenn an anter noz, he vo collet ho buéz
	8
15.	bezan eus ur cleve noaz dindan pen ho quele a zo laket ennan, d'ho laza en oc'h uré

[Le marchand de Carhaix][29]

- *[1] Jeunes marchands de la ville de Rouen / Si vous allez à Carhaix, à la foire de la Toussaint*

- *N'allez pas loger dans la grande maison des Rohan / Là, on assassine les petits marchands*

[29] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *[5] Le petit marchand était joyeux de cœur / Et d'un sifflet d'argent, à la fin de la journée, jouait*

- *Margodig, la petite servante, comme elle allait et venait / Margodig, la petite servante, regardait [et] soupirait*

- *« Oh ! Jeune marchand, vous êtes gai de cœur / **[10]** D'ici minuit, vous aurez changé d'air »*

- *« Jeune fille, petite jeune fille, dites-moi / Comme vous allez et venez, pourquoi soupirez-vous ? »*

- *« Hélas jeune marchand, si vous allez dans votre lit / Pour minuit, vous aurez perdu la vie*

- *[15] Il y a une épée nue sous la tête de votre lit / Qui est mise là, pour vous tuer dans votre sommeil*

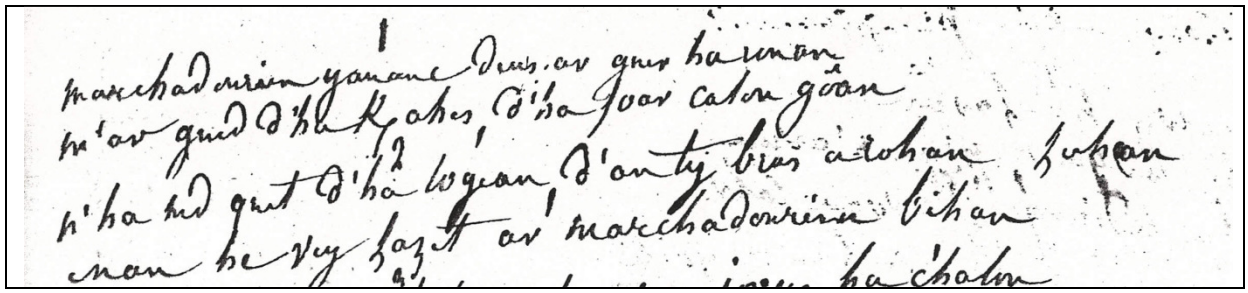

Notennoù lenn : titl. amprestet diwar an daolenn ; **gw. 3** a-geñver ar ger <rohan> er marz dehoù e oa bet ouzhpennet ur ger, diaes da lenn, a c'hallfe bezañ <Lohan> ; **gw. 4** evel boaz e vo diaes d'ober an diforc'h etre <enau> hag <enan> ; **gw. 13** <m'ar ed> : skrivet <m'ar bed> pe <m'ar hed> da gentañ ha reizhet en ur varennañ e lizherenn gentañ ; **gw. 14** war a hañval eo bet diverket al lizherenn <t> eus an anv-gwan-verb <collet>.

Notennoù all : gw. 1 <deus ar guer ha rouan> : er werz-mañ e teu ar marc'hadour yaouank eus Rouan, pe c'hoazh eus Lyon, Dinan… evit mont da foar Garaez (pe da hini Pondi…) ; **gw. 2** ar ger <calon gôan> (« kalan-goañv ») a c'hall bezañ komprenet ha troet gant ar ger « Toussaint » ivez. En e bennad-skrid « Carhaix, carrefour marchand à l'époque moderne »[30], e tispleg Jean-Pierre Bénard dimp e oa brudet Karaez evit he foarioù bras ken abred hag ar Grenn-Amzer : « *Les deux foires qui se tiennent dans la ville de Carhaix sont considérables. La première commence le jeudi de la mi-carême et dure huit à dix jours. La deuxième commence le lendemain de la Toussaint et dure le même temps* ».

[73r]	9 neKet bed goalchet choas, aboué eo Lazet an trivet

[30] Jean-Pierre BENARD, « Carhaix, carrefour marchand à l'époque moderne », war http://imagesetmusiques.free.fr,

houi marchadour yauanc a vezo ar pevaret

10

plac'Kic matès bihan, recouri d'hin m'ha buez
ha m'he crayo pinvidic ha pemp cant scoet leve

11

autrou marchadour bihan, m'he ho ped leveret
p'he houi a zo demeset, p'he houi autrou n'ha noc'h [quet

12

margoddic, matèzic, m'he n'ha n'ho trompo quet
Kar dilun divésan he woa bed m'ha euret

13

teir nosvez he hon bed, cousquet gant m'ha pried
red he woa dont aman, ha quittad eurusted

14

mes m'he a meus tri breur, en servich ar roue
ha zo gai, ha galant, dispos quer couls ha m'he

15

margoddic matèzic, houi p'ho ar choas ha n'hé
p'ha vimp aru er guer, houi gwelo, m'ha ligné

16

ô marc'hadour yauanc, quémer prompt pantouflou
eman d'ha march er portz, ha d'ha pistollennou

- *Elle n'a pas été lavée encore, depuis l'assassinat du troisième / Vous, jeune marchand, serez le quatrième »*
- *« Jeune fille, petite servante, sauvez-moi la vie / **[20]** Et je vous rendrai riche de cinq cents écus de rente »*
- *« Monsieur le petit marchand, je vous prie, dites-moi / Si vous êtes marié, ou si, monsieur, vous ne l'êtes pas »*
- *« Margodig, petite servante, je ne vous tromperai pas / Car lundi dernier avait lieu mon mariage*
- ***[25]** Pendant trois nuits, j'ai dormi avec mon épouse / Il me fallait venir ici, et quitter mon bonheur*

- *Mais j'ai trois frères, au service du roi / Qui sont gais, et galants, et éveillés tout autant que moi*

- *Margodig, petite servante, vous aurez le choix / **[30]** Lorsque nous serons arrivés à la maison, vous verrez ma lignée »*

- *« Oh ! Jeune marchand, prends vite tes pantoufles / Ton cheval est dans la cour, et tes pistolets*

Notennoù lenn : gw. 17 douetañs 'zo war ar ger diwezhañ <trivet> eus ar werzenn-mañ, adskrivet war un all ; **gw. 19** douetañs 'zo war ar ger <recouri> a c'hallfe bezañ <recours> ; **gw. 29** <houi> : adskrivet e oa lizherenn gentañ ar raganv-gour-mañ war ur ger all a c'hallfe bezañ ar raganv-gour <te> ; **gw. 31** <ô> : skrivet er marz kleiz ; <pantouflou> : lennet <pantouffou> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 152).

Notennoù all : gw. 31 < quémer prompt pantouflou> : ster ar pozioù-mañ, digustum, a zo da vezañ komprenet evel « **tec'hel en ur vezañ didrouz-kaer** ». Anat e teu da vezañ ar ster pa geñverier ar pozioù gant pozioù all o tont eus stummoù all eus ar werz-mañ, evel da skouer reoù *Ar marc'hadour bihan*, kanet gant ar vreudeur Morvan[31] : « **Na diviskomp hon botoù / Kerzhomp war hon loeroù /** Na kar ma vemp nimp klevet / Nimp 'vo lazhet hon daou ».

[73v]	
	17
	Siouas, d'ha cof arc'hant a zo gant an otrou
	margodic lez a n'hen, n'ha vancomp quet hon tro
	18
35.	éman margod ac eon, woar un anquanné gwen
	étrézec quer rouan, ho monnet pen d'ar pen.
	19
	an hostiç deus an ty an ty bras ha rohan
	ha c'halvas matezic, evit couéza an tân
	20
	evit m'ha vijé graët, affer ar marchadour bihan
40.	allas disculliet eo bed, en he ty he unan
	21
	an ini goz azeet, er chogn, quichen an tân
	ha respontas d'he mestr', en guer, prest ha buhan

[31] Ar vreudeur MORVAN, « Ar marc'hadour bihan », *Teñzor ar Botkol*, p. 75.

	22 margoddic, matézic, nemedy quet aze ed eo gant ar bon garcon, woar cheing ur anquanne 23
45.	m'ar gwouiffen he vey thé, a neve m'ha discullet thé à vey ar guenta, he mey choant d'ha Lazet.

- *Hélas, ton coffre d'argent est avec le seigneur » / « Margodig, laisse-le, ne manquons pas notre tour »*

- ***[35]** Margod et lui sont sur une haquenée blanche / En direction de Rouen, [faisant route] d'une traite*

- *L'hôtelier de la maison, de la grande maison des Rohan / Appela la petite servante, pour attiser le feu*

- *Afin que l'on règle l'affaire du petit marchand / **[40]** Hélas, il a été découvert, dans sa propre maison*

- *La vieille, assise au coin du feu / Répondit à son maître, en un mot, vite et bien*

- *« Margodig, la petite servante, n'est pas là / Elle est partie avec le bon garçon, sur le dos d'une haquenée »*

- ***[45]** « Si je savais que c'est toi qui m'a dénoncé / Tu serais la première que je voudrais tuer »*

[74r]	
	24 nep ha welfe margoddic, woar paviou rouan hen he trait, ur boutou scan, ha lerreyou stam moan 25
	eureuget eo ganti breur ar bon garçon bihan
50.	he deveus sauveted deus han ty vras rohan

- *Quiconque verrait Margodig sur les pavés de Rouen / Chaussée de souliers légers, et de bas de fine laine*

- *Elle est mariée avec le frère du petit bon garçon / **[50]** Qu'elle a sauvé de la grande maison des Rohan*

Notennoù lenn : gw. 41 <chogn> pe <chorgn> ; **gw. 48** <lerreyou> : douetañs 'zo war dibenn ar ger-mañ a vefe <lerreyo> a-hend-all ; **gw. 50** <ty vras rohan> : gerioù diaes da lenn, adskrivet war c'herioù all, ha kinniget gant douetañs.

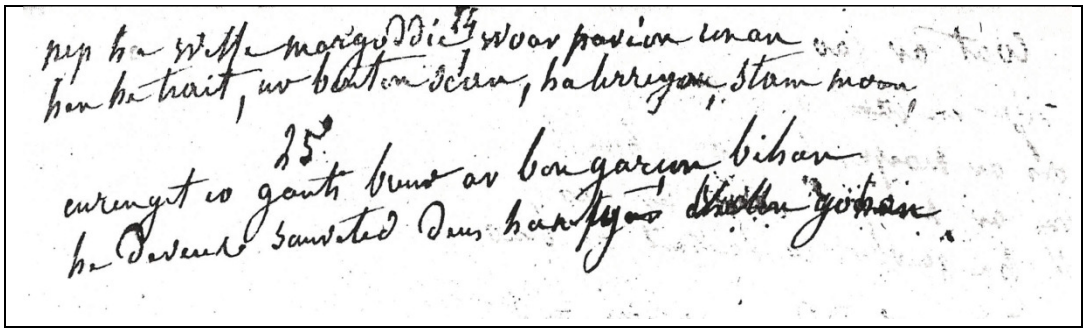

Malrieu niv. 0220 - Yannig ar bon garçon

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Marchadour K/ahès** (Ds. 1, f. 72v-74r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Marc'hadour Rouan** (Ds. 92, f. 26v-27v ; *Gwerin 8*, p. 42-45)
J. Ollivier	- **Marchadour K/ahés** (Ds. 987, p. 151-153)
I. an Diberder	- **Marhadour Kerahes** (Kaier 1, p. 93 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Ar marc'hadour Rouan** (Ds. 89, f. 49-52 ; *Gwerin 4*, p. 49-51 ; kanet gant Jannet Kerguiduff ; 23.12.1851) - **Ar marc'hadour** (Ds. 89, f. 106-108 ; *Gwerin 4*, p. 93-94 ; kanet gant Moris Follezour, labourer ; Taole ; 02.01.1851) - **Ar marc'hadour Rouan** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 136-137 ; kanet gant Janneton Puil ; 16.06.1851) - **Marc'hadour bien** (Ds. 112, f. 54r-54 bis v ; kanet gant Catel Bonder ; 29 8bre 1852)

Kervarker	- **Gwaz aotrou Gwesklen / *Le vassal de Du Guesclin*** (*Barzaz-Breiz*, p. 221-227 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1845, t. 1, p. 368-376) *ASBB* (p. 199) : - [**Margaridik matez…]** (Karned 1, p. 255) *ASBB* (p. 183) : - **Iann eus a Bontorson** (Karned 1, p. 227-228) *ASBB* (p. 199) : - [**Iannik a Bennorson**] (Karned 1, p. 255)
Luzel	- **Iannik ar bon garçon** (*GBI.1*, p. 354-359 ; kanet gant Mari-Job Kado – Plouared – 1845)
Anatol ar Braz	- **Ar marc'hadour iaouanc** (CRBC / EA, p. 28-31 ; kanet gant Angélique Lemeur) -[**Marc'hadour Rouan**] (CRBC / Karned P, p. 206-209)
Jean-Mathurin Cadic	- **Yannig ar « bon garçon » / *Petit Jean le « bon garçon »*** (*Chants et airs traditionnels du pays vannetais*, p. 201-205)
F. Cadic	- **Jannic le bon garcon** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 64, p. 218-221)
J. Gros	- **Yann ar Bon Garçon** (*Planedenn*, niv. 15, p. 25-26 ; kanet gant Michela an Allan, e 1911)
I. an Diberder	- **Yannig er bon garçon / Jeannot le Bon-Garçon** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 706 ; 01.09.1911 – ton notet gant M. Duhamel) - **Yannig er bon garçon / *Jeannot le Bon-Garçon*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 707 ; Jeanne Février – Riantec – 11.12.1911) - **Yannig er bon garçon / *Jeannot le Bon-Garçon*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 708 ; testenn : Marie-Jeanne Le Pallec – Baud – 29.12.1911 ; Ton notet gant E. Gilliouard)
J.L. Larboulette	- **Iannik er bon garson** (p. 220-221)

Y.F. Kemener	- **Er Bon Garçon** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 009 ; kanet gant Jean-Marie Youdek) - **Iannig er Bon Garson** (dielloù Landevenneg : Bro-Fisel - niv. 010) - **Ar bon garçon / *Le Bon Garçon*** (*CR* niv. 128, p. 286-287 ; kanet gant Jean-Marie Youdec – Plounevez-Kintin – 06.1977)
I. Troadeg	- **Ar marc'hadour bihan / *Le petit marchand*** (*CR*, p. 96-97 ; kanet gant louise Le Grouiec, an Itron Le Roi – Tredarzeg – Miz Du 1989) - **Ar marc'hadour *bihan*** (Pladenn *« E skeud tosenn Bre »)*
Ar vreudeur Morvan	- **Ar marc'hadour bihan** (*Teñzor ar Botkol*, p. 93) - ***Ar marc'hadour bihan*** (pladenn *« Un demi-siècle de Kan ha Diskan »)*
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Ar marc'hadour bihan** *(*pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ; k*anet gant ar c'hoarezed Goadeg, eus Trevrin, e 1965)
Loened Fall	- **Ar marc'hadour bihan I** (pladenn *« Diwar logodenn 'vez ket razh »*) - Ar marc'hadour bihan II (pladenn *« Diwar logodenn 'vez ket razh »*)
M. Duhamel (ton)	- **Yannig ar « bon-garçon »** (*Musiques bretonnes*, p. 40-41, niv. 79-81 ; kanet gant Françoise Menguy, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger ; hag un adstumm eus Bro-Gwened, dastumet gant L.G, e Lokrist)
L. Le Guennec (studiadenn)	« **Vieilles auberges et enseignes finistériennes** » (*Choses et gens de Bretagne*, p. 165-189)
D. Laurent	- **Le vassal de Du Guesclin** (*ASBB*, p. 302-306)

Disklêriadurioù

Ober a ra Patrick Malrieu, un diforc'h en e gatalog, etre ar werz *Gwaz aotrou Gwesklen* / *Le vassal de Du Guesclin* (Malrieu niv. 0227 *Gwaz aotroù Gwesklin*), dastumet gant Kervarker, hag embannet gantañ er *Barzaz-Breiz* e 1845 evit ar wezh kentañ, hag ar stummoù all, anavezet e labour an dastumerien all dindan an titl a *Marc'hadour bihan*, *Marc'hadour yaouank*, *Marc'hadour Keraez*, *Marc'hadour Rouan*, pe c'hoazh *Yannig ar Bon Garçon* pe an hini a *Ar Bon Garçon* (Malrieu niv. 0220 - *Yannig ar bon garçon*) : diskouez a ra stumm ar *Barzaz-Breiz* bezañ klokoc'h eget ar stummoù-se o tiskouez bezañ kollet ul lodenn eus an istor danevellet.

Tamallet e oa bet da g/Kervarker gant Gourvil[32] bezañ roet ul liv istorel d'ar ganaouenn bobl-mañ. Dont a reas Donatien Laurent a-benn da brouiñ e oa ar pezh-se o tont eus ur stumm dastumet gant Kervarker :

> *[…] dans le cas du Vassal de du Guesclin, par contre, La Villemarqué pourrait bien avoir trouvé, une fois encore, dans la tradition, une pièce authentique d'un réel intérêt historique[33].*

Stummoù all a zo c'hoazh, evel an hini a vez kanet gant ar vreudeur Morvan, da skouer, a zo deuet da vezañ ur ganaouenn o tanevelliñ istor ur marc'hadour deuet da foar Kala-Goañv Karaez a-benn prenañ loened hepmuiken.

Merzout a reer lajadoù heñvel pe damheñvel en istor ar paotr yaouank-se (*Iann Pontorson* er *Barzaz-Breiz*), aet da glask repu en un ostaleri (« e kastell Mael-Pestivien » er *Barzaz-Breiz*, pe « en ti bras a Rohan » er stummoù all alies) : degouezhout a rae dezhañ kejañ gant ur vatezh yaouank (Margodig), an hini a gemenno dezhañ e oa perc'henn an ostaleri o soñjal laerezh e arc'hant hag e lazhañ e-pad an noz. Ar pevarved o vezañ bet lazhet e vije bet, gant ar c'hleve (ar pognard) a oa kuzhet dindan e wele, gleb c'hoazh eus gwad an tri all. Sikouret gant ar vatezh e c'hallo ar paotr yaouank tec'hel ganti. Pa oa nevez dimezet hemañ, e tibabo Margodig unan eus e vreudeur da bried.

Hervez Louis Le Guennec, e vefe ar pezh (ul lodenn diantav) a vez kontet er werz-mañ, diazezet war fedoù istorel :

> *Les Annales des religieuses hospitalières de Carhaix, citées par la comtesse du Laz, confirment ce récit, en attribuant à l'auberge sanglante l'enseigne du Soleil Levant. Cette maison ayant été abattue au XVIIIe siècle pour agrandir la communauté, on y découvrit « un caveau comblé d'ossements[34].*

Istor danevellet ar paotr yaouank-mañ, pe lajadoù eus e istor da vihanañ, a ziskouezfe liammoù posubl gant ar gontadenn-skouer niv. 313 *The girl as helper in the hero's flight*.

[32] Francis GOURVIL, *Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué et le Barzaz-Breiz*, p. 446-448.
[33] Donatien LAURENT, *ASBB*, p. 302.
[34] Louis LE GUENNEC, « La société et les mœurs », *Choses et gens de Bretagne*, p. 167.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[74v]	**Coat ar fao**
1.	m'ar mije un tam accoutamant comz ous ar marquis he moa choant comz ous ar marquis a Coat ar Fao an oll ha Lavar eo vaillant ha brao
5.	deud hon d'ha lared dezan, n'eizé quet dre an hent bras, d'ha choat penred eman enau, anton colled he Laëres, ac he rannouet
10.	marquis Coat ar Fao, evelt m'ha clevas woar c'heing he march, promt he Lampas hen choat penred, eon a zo ed d'ha anton Colled, eneus comzet
15.	the ha ya d'ha quitaad ar choad man p'he m'he laquaï d'ha gwoad d'ha yena ar choat m'an n'ha vo quet quitted autrou Coat ar Fao, evit ho clevet

Koad ar Fao[35]

- ***[1]*** *« Si l'on m'écoutait un peu / J'avais envie de parler au marquis / De parler au marquis de Koad ar Fao / Tous disent qu'il est vaillant et beau*

- ***[5]*** *Je suis venu lui dire qu'il n'aille pas / Par la grand-route, au bois de Penred /Se trouve là, Antoine Collet, / Sa voleuse et ses Rannou »*

- *Le marquis de Koad ar Fao, lorsqu'il entendit cela /* ***[10]*** *Sur le dos de son cheval, il sauta promptement / Au bois de Penred, il est allé / A Antoine Collet, il a parlé*

- *« Tu vas quitter ce bois / Ou je mettrai ton sang à refroidir » /* ***[15]*** *« Ce bois-ci ne sera pas quitté / Seigneur de Koad ar Fao, pour vous entendre*

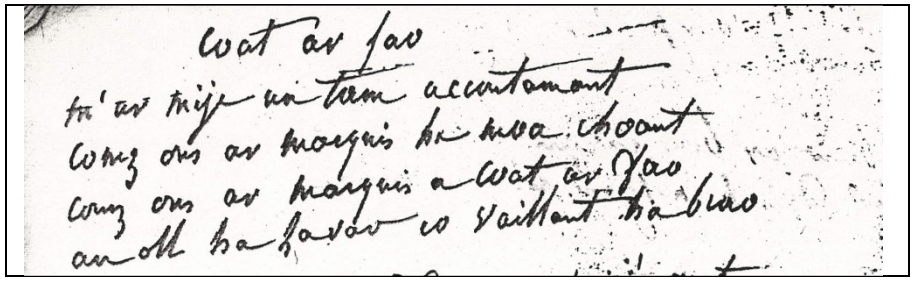

[35] Troidigezh kinniget ganimp.

Notennoù lenn : gw. 1 <un tam accoutamant> : eilskrivet e oa bet <akontamant> gant Penguern e Ds. 92 e dastumadenn (dornskrid eilskrivet diwar kaieroù an Itron de Saint-Prix) ha <akoutamant> gant Per ar Rouz[36], gant an notenn-mañ diwar-benn ar ger-mañ : « Je traduis ainsi, en lisant *akoutamant*, que je suppose un substantif correspondant à akoutal, écouter ; mais je n'ai retrouvé ce mot nulle part ailleurs, et je ne vois *akoutal*, être aux écoutes que dans le *Dictionnaire Breton français du dialecte de Vannes*, de M. E. Ernault. » (miret e vo troidigezh Per ar Rouz evit ar werzenn-mañ) ; **gw. 6** <penred> : hañvaliñ a ra al lizherenn gentañ <p> bezañ bet skrivet war ul lizherenn all, marteze ur <B> ; <d'ha choat penred> : evel kalz a c'herioù all e vez diaes-diaes d'ober an diforc'h etre <n> hag <u>, lennet e oa bet hemañ hag eilskrivet <penred> gant Penguern ; **gw. 7** <enau> pe <enan>, eilskrivet <enan> gant Penguern ha gant Joseph Ollivier ; **gw. 8** eilskrivet e oa bet ar werzenn-mañ <E laërez ag e ransonet> gant Penguern, ha troet e oa bet <En train de voler et de rançonner> gant Per ar Rouz. Lennet e oa bet <he laëres, ac he rannouet> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 154) : marteze eo diwar levezon ar werz o kontañ istor Marc'harid Charlez hag ar vreudeur Rannou e c'hallfe bezañ neuze (gw. *Ar Rannoed*, *GBI.2*, p. 88-93). Ret eo menegiñ e c'hallfe ar werzenn-mañ bezañ <he laëres ac he rannacret > ivez, ken diaes ma eo da lenn ; **gw. 12** <anton> : eilskrivet e oa bet <anton> gant Penguern met douetañs a zo ne vije ket bet skrivet <autrou> gant an Itron de Saint-Prix, kentoc'h.

[75r]	
	abenn, n'or meup losquet pob ha tenn
	n'hy ha vo sûr deus ar voen
	houi a zo seiz, n'hy a zo nao
20.	n'hom meup aouen a Coat ar Fao
	an autrou Coat ar Fao ha neus croguet
	en ur c'huitel archant, eneus choèzet
	Seiz den chentil yauanc, zo n'hom rentet
	un toll musclet, ho seiz, he deus Losquet
25.	Seiz deus an vanden, ho deus discarret
	unan ha n'hey, he woa anton colled
	ha woa quer brudet dre ar bro
	dre ar laëronci, ar torfézou
	anton Colled ha Lavare
30.	d'he oll breudeur, ho chourage
	evelt oc'het he scuil hon gwoad
	Sicour, itronn maria ha bulat

[36] Eilskrivet ha troet e oa bet ar werz-mañ gant Per ar Rouz (diwar eilskrid Penguern), hag embannet e oa bet e labour e *Annales de Bretagne*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 59.

- *Lorsque nous aurons tiré chacun une fois / Nous serons sûrs du point*[37] */ Vous êtes sept, nous sommes neuf / **[20]** Nous n'avons pas peur de Koad ar Fao »*

- *Le seigneur de Koad ar Fao a pris / Un sifflet en argent, dans lequel il a soufflé / Sept gentilshommes sont arrivés / Un tir de mousquet, tous les sept, ils ont lâché*

- ***[25]** Sept de la bande, ils ont abattu / L'un d'eux était Antoine Collet / Qui était si célèbre de par le pays /Par les vols et les méfaits*

- *Antoine Collet disait / **[30]** A tous ses frères, en les encourageant / « Tel celui de porcs, coule notre sang /Venez-nous en aide, Notre Dame de Bulat »*

Notennoù lenn : gw. 17 douetañs a zo war <meup>, eilskrivet <memp> gant Penguern ; **gw. 18** <ar voen> : sed amañ ar pezh a oa bet skrivet gant Per ar Rouz : « Je suppose *poen(t),* point au lieu de *voen*, et je comprends avoir le point gagner ?? », ha troet e oa bet ar werzenn-mañ evel-henn gantañ : « Nous serons sûrs du point (de la victoire ?) » ; **gw. 26** ken diaes hag evit ar gw. 12 e vo da dishañvaliñ <anton> diouzh <autrou> er werzenn-mañ ; **gw. 32** <itronn> pe <itroun>.

[75v]	
	diaroc ar Verches n'ha glé ounté
	Kar n'he woa quet hen tu gante
35.	mes he c'halon quer truézus
	ha tosta deus ar re dis eurus

- *Auparavant, la Vierge ne les entendait pas / Car elle n'était pas de leur côté / **[35]** Mais son cœur si compatissant / Se rapproche des plus malheureux*

Notennoù lenn : gw. 33 barennet e oa bet ar ger <~~an hey~~>, ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <verches> ha <n'ha glé> ; <ounté> : adskrivet eo al lizherennoù <oun> war lizherennoù all, dilennapl ; gwerzenn eilskrivet <diarog ar verc'hes na gle ket merte (ill)> gant Penguern ha goulakaet <Diarog ar verc'hes na gleoe ket 'ne> gant Per ar Rouz ; **gw. 36** <ha tosta> hep douetañs ebet : eilskrivet e oa bet <a tersa> gant Penguern, ger goulakaet <a druezas> gant Per ar Rouz.

Malrieu niv. 0173 – Al laeron lazhet gant an aotroù

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Coat ar fao** (Ds. 1, f. 74v-75v)

EILSKRIDOU

[37] Ouzhpennet en devoa Per ar Rouz ar gerioù (de la victoire), etre klochedoù, war-lerc'h ar ger <point>.

Penguern	- **Coat ar Fao** (Ds. 92, f. 28v-29v ; *Gwerin 8*, p. 46-47)
J. Ollivier	- **Coat ar fao** (Ds. 987, p. 154-155)
I. an Diberder	- **Coad-ar-Fao** (Kaier 1, p. 38 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Per ar Rouz	- **Coat ar Fo** (*AB*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 58-60 ; eilskrid, troidigezh ha notennoù diwar stumm Ds. 92 Penguern)

Disklêriadurioù

36 gwerzenn a ra ar werz-mañ : gwerzennoù 8 pe 9 mouezhiadenn strollet e pevaradennoù hag e koubladennoù dre o c'hlotennoù dibenn prim.

Stumm an Itron de Saint-Prix a zo an hini nemetañ a anavezer eus ar werz-mañ, hag a-wezhioù, evel ma c'hoarvez er werz *Bruillac ha K/roué*, e tiskouez gwerzennoù 'zo bezañ diaes da gompren ha ken diaes all ar fedoù da heuliañ. Diskouez a ra an istor a vez kontet enni bezañ re verr evit bezañ klok ivez.

Ne ro ket an Itron de Saint-Prix da c'houût pelec'h e oa bet dastumet ar werz-mañ ganti. Koulskoude, pa vez graet meneg eus « Itron Varia Bulad », e dibenn ar ganaouenn, e vezer techet da grediñ e vije bet dastumet e Kerne-Uhel, war-dro Bulad, nepell diouzh Sant-Servez 'ta. Daoust d'ar fedoù a gaver danevellet er werz-mañ bezañ tremenet e Bro-Gwened (gw. pelloc'h), ne vez ket santet tamm ebet blaz brezhoneg ar gevred e diskrivadenn an Itron de Saint-Prix (da skouer, geriennoù evel « koad » ha « gwad » a c'hortozfed da welet anezhe bezañ bet skrivet « koed » ha « gwed »).

Goulakaat a reomp e oa diazezet ar werz-mañ war fedoù istorel c'hoarvezet a-raok an Dispac'h Bras. Fedoù o lakaat war al leurenn un aotroù, ar « marquis a Coat ar Fao » diouzh un tu, hag « Anton Colled » hag e laeron diouzh un tu all.

Ul lec'h « Coët-an-Fao » a zo dioutañ e Seglien, e Bro Pourlet, er Morbihan. Ar c'hastell a c'haller gwelet eno hiziv an deiz a oa bet savet en XVIII^{vet} kantved e-lec'h ma oa bet ar c'hastell kozh, savet, eñ, e 1549[38].

Pouezusañ aotrouniezh Seglien e oa hini Coët-an-Fao, anavezet abaoe ar XV^{vet} kantved. Gouvezout a reer e oa tremenet an aotrouniezh-mañ etre familhoù disheñvel, dre an dimezioù : ar familh Kerriec a oa bet en he fenn betek ar XVI^{vet} kantved pa dremenas dindan veli ar re g/Kerhoënt[39].

[38] Stank a-walc'h eo an anv-lec'h « Coat an Fao » e Breizh. Bezañ 'zo unan e parrouz Langoad, e Bro-Dreger, da skouer, e-lec'h ma 'z eus bet dizoloet dismantroù ken kozh ha mare ar C'halianed pe ar Romaned.

[39] An anv-mañ a gaver anezhañ skrivet « Kerhoent » pe « Kercoent » hervez ar skridoù.

[76r]	**ar martolod ac ar Labourer**
1.	distroet d'ha clevet ur chanson distroet d'ha clevet canna ur disput entre ur martollod ac ur Labourer zo aman
5.	ar martollod ha woar ar langag ac ha zo disqued d'ha dispud ac he ra d'ar paour quez Labourer lippet he bec, ha mont woar he clud
	quen n'ha disput hin, ouzoud martollod
10.	t'he renq diwisquo, d'ha dillad Kar Koez ar gaudron a zo ounté m'ha c'halon neKet evit pad
	chouëz ar gaudron a zo dilicat an dud ha mor meumeus hen kar
15.	n'hon paz eveldout the labourer a zo bemdez ho turial an douar

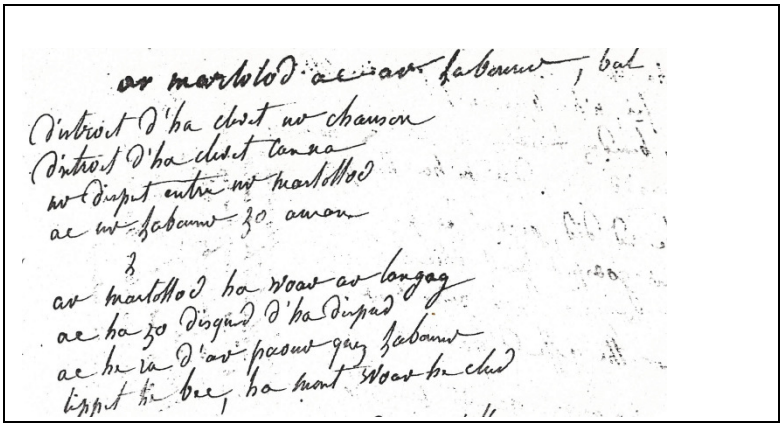

Le matelot et l'agriculteur[40]

- ***[1]*** *Revenez pour écouter une chanson / revenez pour écouter chanter*
  Une dispute, entre un matelot / et un agriculteur, qu'il ya ici

- ***[5]*** *Le matelot connait le langage / et est instruit à la dispute*
  Et fait au pauvre agriculteur / se lécher le bec, et aller sur son perchoir

- *Avant que je ne me dispute avec toi matelot / **[10]** tu dois ôter tes vêtements*
  Car ils ont l'odeur du goudron / mon cœur ne peut pas l'endurer

[40] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *L'odeur du goudron est délicate / les gens de mer, même, l'aiment*
  ***[15]** Non pas comme toi, agriculteur / qui est tous les jours à fouir la terre*

Notennoù lenn : titl ouzhpennet e oa bet ar ger <bal> a-geñver an titl ; **gw. 5-10** merket eo an niverenn <2> a-us d'ar c'houblad-mañ, ar c'houblad nemetañ o vezañ bet niverennet ; **gw. 10** <t'he renq> : gerioù adskrivet war <ho red did>, hag eilskrivet <he renki> gant Penguern (Ds. 92, f° 30v°)

Notennoù all : gw. 3-4 daou doare 'zo da gompren ar gwerzennoù-mañ : diaes eo da c'houzout hag eñ eo liammet al lodenn diwezhañ eus ar gw. 4, <zo aman>, gant <ur disput>, ar gerioù kentañ eus ar gw. 3 (da lâret eo gant ar ster « **an disput a zo amañ**, etre ur martolod hag ul labourer ») pe gant <ur martollod ac ur Labourer hag a zo amañ>.

[76v]	
	p'ha n'ha wey d'hon, paour quez martollod
	té n'ha fei, n'ha bara n'ha yod
	m'he zo bemdez er parcK, ho chouézi
20.	d'ha gounid did, dre m'ha hon zod
	m'ar vez te er parck ho labourad
	dindan dha treit he eo called
	m'he a zo er mor, var beg ur corden
	en danger d'ha bezan beuzet
25.	p'ha ves té en ur ty mad benaquet
	ho canno, p'he ho huibannad
	m'he a zo woar beg ar guernenniet
	gant an avel ho brancellad
	m'ar be red did pignal équipag
30.	dibri ar goesped gant c'hic sal
	monnet er gard, epad pider heur
	Labourer the yeffe d'ha fall
	coll he renquan, gannid martollod
	car mad he cavan d'ha reson
35.	Kar n'ha neus micher woar an douar
	evelt an navigation

- *Sans moi, pauvre matelot / tu n'aurais, ni pain ni bouillie*
  *Je suis tous les jours dans les champs, à suer / **[20]** pour te nourrir, puisque je suis idiot*

- *Si tu es au champ à travailler / sous tes pieds, [le sol] est dur*
  Moi je suis en mer, au bout d'une corde / en danger d'être noyé

- ***[25]** Lorsque tu es toi dans une bonne maison / à chanter, ou à siffler*
  Moi, je suis en haut de la mâture / balancé par le vent

- *S'il te fallait monter à bord / **[30]** manger les biscuits avec du lard*
  Aller [prendre] la garde, pendant quatre heures / cultivateur, tu te sentirais mal

- *Je dois perdre avec toi, matelot / car je trouve bons tes arguments*
  ***[35]** Car il n'y a pas de métier sur terre / tel que la navigation*

Notennoù lenn : gw. 17 <p'ha n'ha wy d'hon> : adskrivet e oa bet al lizherenn <w> war ul lizherenn all ; **gw. 19** barennet e oa bet ar ger <turial> etre <bemdez> ha <er parck> ; <parcK> : merzout a reer un dibenn <ou> dindan al lizherenn <K> ; **gw. 21-28** ouzhpennet e oa bet an daou gouplad-mañ a-geñver an destenn er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ar merk <=> o verkañ o flas er ganaouenn ; **gw. 21** <te> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <m'ar vez> hag <er parck> ; **gw. 23** douetañs a zo war ar ger <var> a c'hallfe bezañ <bar> ; **gw. 27** <guernenniet> : kinniget gant douetañs ; **gw. 30** <goesped> : an <e> kentañ a zo war ul lizherenn all ; **gw. 36** <navigation> : adc'hraet e oa bet al lizherenn <g> war ul lizherenn all.

Notennoù all : gw. 29 <pignal équipag> : diaes e chom ster an daou c'her-mañ da gompren ha da dreiñ betek-henn, ha kemeret eo bet troididigezh *MB* ; **gw. 30** <goesped> : goulakaat a reer emaer amañ gant ar ger « gwespid » (« gwispid » o vezañ un adstumm dezhañ), « *biscuits* » en galleg, ha n'eo ket gant gant ar ger « gwesped » (« *guêpes* ») evel ma oa bet goulakaet gant *MB*.

Malrieu niv. 1634 – Ar martolod hag al labourer

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar martolod ac ar labourer** (Ds. 1, f. 76r-76v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Al labourer ag ar martollod** (Ds. 92, f. 30v-31v ; *Gwerin 8*, p. 48-49)
J. Ollivier	- **Ar martolod ac ar labourer** (Ds. 987, p. 156-157)

I. an Diberder	- **Ar martolod hag al labourer** (Kaier 1, p. 44 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Dastum	- **An tieg hag ar merdieg**, (*MB*, niv. 68, Meurzh 1987, p. 15-17 ; diskrivadenn & troidigezh)

STUMMOU ALL	
Ledan	- **Disput etre ur martolod hag ul labourer** (« var ton ar Marqis Dantin » ; levraoueg Montroulez, t.1, p. 246-249)
I.Troadeg	- **Disput etre ur martolod hag ul labourer douar** (*CR*, p. 342 ; kanet gant Ernestine Toulouzou ; Pleuzal ; diskar-amzer 1978)
Familh Konan	- **Disput etre ur martolod hag ul labourer-douar** (*Tro ma c'hanton*, p. 134 ; kanet gant Perina ar C'harou, eus Kamlez, o chom er C'hozhti Perroz, e 1979)
Eugénie Goadeg & Louise Ebrel	- **Disput etre un tieg hag ur merdread** ; pladenn *« Chants à danser et mélodies de Bretagne »*)

Disklêriadurioù

An *disputoù*, a lakaer anezhe e rummad ar sonioù. Frammet int diwar divizoù etre daou den oc'h en em respont hag o tabutal. Prizet kaer e oa bet ar c'hanaouennoù eus ar sort gant ar saverien kanaouennoù war follennoù-distag ha berzh a raent e-touesk ar bobl en XIX^{vet} betek deroù an XX^{vet} kantved pa veze gwerzh ar follennoù-distag en e vrud.

> *La « dispute », joute oratoire, est un genre très prisé des bretonnants. L'habitude de faire des improvisations rimées et chantées pour « disputer » est restée vivante jusqu'à nos jours dans certaines communes*[41].

Doareoù disheñvel a veze d'en em vuzuliañ an eil re ouzh ar re all dre ar c'han (ar pezh a vez graet « *joutes oratoires* » anezhe en galleg) : an « disputoù » hag ar « c'han a boz » o vezañ e-touesk ar re vrudetañ eus an doareoù-se.

- Diwar-benn ar **c'han a boz** e skriv Patrick Malrieu kement-mañ :

[41] Gwennole Le Menn, « Une "Bibliothèque bleue" en langue bretonne », *ABPO*, t. 92, niv. 3, p. 232.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Le kan a boz était réellement une joute, beaucoup plus quotidienne, et qui s'est perpétuée jusqu'au milieu du siècle, au moins dans certains pays (Fañch, Fisel …). Il s'agit d'une sorte de compétition qui se faisait le soir, à la veillée, et où l'accent était mis sur la qualité de l'interprétation de l'air […] Le chanteurs, d'un nombre indéterminé, exécutaient chacun à leur tour un couplet, l'exprimant avec le maximum d'émotion, de force, d'effets de voix… Les paroles importaient peu[42].

- An « disputoù » (pe an « divizoù »), er c'hontrol, a laka ar pouez war ar pozioù :

Deux interlocuteurs s'invectivent chacun leur tour avec un couplet qui vise à laisser l'adversaire désemparé, sana réponse. Là, le chant importe peu, les textes sont d'ailleurs souvent psalmodiés sur le même timbre. Par contre il fallait faire preuve d'originalité, de sens de la répartie. […] Ces joutes procuraient une renommée certaine à leurs vainqueurs [43].

Amprestet e veze pozioù « disputoù » 'zo evit lakaat an dud da zañsal ivez : klotañ a ra ar pozioù dastumet gant an Itron de Saint-Prix gant bal ur gavotenn, amañ. Pa lenner rakskrid *Soniou Breiz-Izel* (*SBI*. 1), gant Anatol ar Braz[44], e vezer techet da soñjal e c'hallfe orin ar ganaouenn-mañ bezañ o tont eus ur skouer eus ur ganaouenn war follennoù-distag :

Reste à dire un mot du paysan et du marin […] Il existe cependant un dialogue très intéressant et très agréablement conduit, où l'un et l'autre « disputent » entre eux des avantages et des inconvénients de leurs conditions réciproques. Cette « Dispute du laboureur et du matelot » est fort répandue ; si nous ne lui avons pas fait place dans cet ouvrage, c'est qu'elle est imprimée, et qu'on peut se la procurer, à Morlaix, chez le successeur de Lédan.

Ha koulskoude na gaver ket roud eus un « disput » eus ar sort, etre ur martolod hag ul labourer, e katalog Joseph Ollivier[45], nag e dielloù Dastum kennebeut.

[42] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 140.

[43] *Ibid*., p. 140-141.

[44] LE BRAZ, Anatole, Rakskrid *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne, Soniou Breiz-Izel*, t. 1, p. XXXII.

[45] Joseph OLLIVIER, *Catalogue bibliographique de la chanson bretonne sur feuilles volantes*, Kemper, Le Goaziou, 1942.

[77r]	**Ar Sorcères**
	1
1.	quenta m'ha his d'ha bro gall
	d'ha disqui ar gallec
	m'he n'ha wouyen, man doué
	némeit m'ha chapellet
5.	p'ha distroïs a hanné
	m'he wouyé ar galec
	siouas d'hin n'ha chiloyen
	aviz mad ur belec
	2
	m'he woa abred disquet mad
10.	ha wouyé scrivo ha len
	ha miret ous ur belec d'ha Laret he offeren
	entré daou zen ho eureugi
	Scloum an aquillaten
	ha miret ous peb hini
15.	pes ha troé em pen
	3
	m'he woar miret ur buguel
	n'ha vezo quet badeset
	ac eon, aru er porchet
	ac ar belec guisquet
20.	m'ha tad, n'heus m'ha disculliet
	bed hon d'hen calonnad
	breman, m'he a vo déved
	hac, en mirit erfad

Ar Sorcères[46]

- *[1] « La première fois que j'allai en France / pour apprendre le français*
  Je ne savais, mon Dieu / que mon chapelet
  [5] Lorsque je revins / je savais le français
  Hélas pour moi, je n'ai pas écouté / les bons conseils d'un prêtre

- *J'étais jeune bien instruite / [10] et savais écrire et lire*
  Et empêcher qu'un prêtre ne dise sa messe
  Entre deux jeunes mariés / nouer l'aiguillette
  Et garder quiconque / [15] par ce qui me tournait dans la tête

[46] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *Je sais empêcher qu'un enfant / ne soit baptisé*
  Et que celui-ci soit déjà arrivé sous le porche / et le prêtre vêtu [de ses habits sacerdotaux]
  ***[20]** Mon père m'a dénoncé / j'ai été pour lui, un crève-cœur*
  Maintenant, je serai brûlée / et je le mérite bien

Notennoù lenn : Ouzhpennet e oa bet an div notenn-mañ, skrivet a-blom er marz dehoù : <Scloum an aquitalen [sic], c'est mettre division> ha <Louis le mevel, plusquellec, femme Lalloul> ; **gw. 2** <disqui> : adskrivet e oa bet al lizherenn <q> war un all ; **gw. 3** <wouyen> : al lizherenn <y> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 5** <p'ha distroïs> : adskrivet war <héman n'ha woar> ; **gw. 14** <miret> : al lizherenn gentañ a hañval bezañ bet skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 15** <pes> : adskrivet e oa bet al lizherennoù <es> war lizherennoù all ; <troé> : adc'hraet eo bet an <o> war ul lizherenn all ; **gw. 16-23** skrivet (ouzhpennet) eo an holl werzennoù-mañ er marz dehoù, a-geñver an eil koublad ; **gw. 17** adskrivet eo bet ar werzenn-mañ en he fezh war ar pezh a hañval bezañ <n'he vo badeset abret> ; **gw. 21** <calonnad> pe <calounad> ; **gw. 22** <déved> : hañvaliñ a ra al lizherenn <v> bezañ bet adskrivet war ur <w>. Niverennet eo bet an tri c'houblad kentañ er werz-mañ nemetken.

Notennoù all : gw. 11 skrivet e oa bet ar werzenn-mañ en he fezh (da lâret eo hep bezañ bet troet dre an hanter evel ar re all) gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 13** <Entré daou zen ho eureugi / Scloum an aquillaten> : displeget e oa bet an dro-lavar-mañ evel « *c'est mettre division* » gant an Itron de Saint-Prix, ha ster rik ar ger a vefe kentoc'h lakaat ur paotr da vezañ di-zañjer (*rendre impuissant*). Reiñ a ra *GBV, p. 14,* (en ur ginnig un adstumm eus ar ger-mañ : *aguilhetenn*) evit *Skouloumañ an akuilhetenn : nouer l'aiguillette, fig. anc. Empêcher par maléfice la consommation du mariage*. Adkavet e vo an doare-lavar-mañ en ur werz all e Ds. 2 an Itron de Saint-Prix, gwerz *Baron Nevet, ar gui madec* (gw. 8), gant un dalvoudegezh all : <Demni hon daou, d'an offeren / Aroc scoulm an aquillaten>. E *GBV* e lenner, p. 14, evit ar ger « Aguilhetenn » : *Troc'hiñ an aguilhetenn (fig. se battre en duel)* : implij ar verb **troc'hiñ** ha n'eo ket **skoulmañ**.
Ur skouer all eus implij ar ger akuilhetenn a gaver er *GBV* c'hoazh : *Redeg an akuilhetenn*, da lâret eo : *Courir le guilledou.*

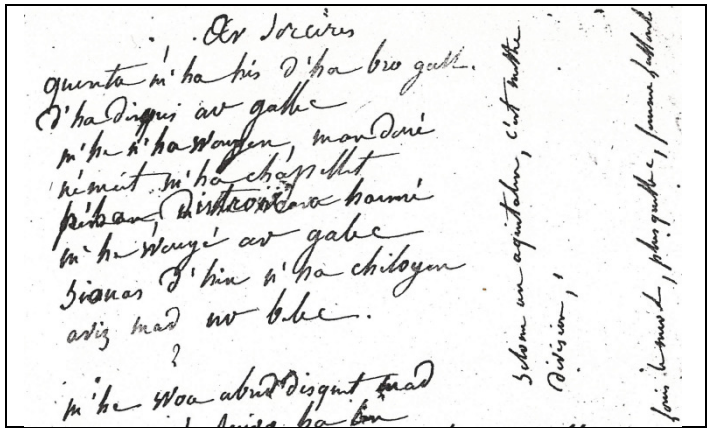

[77v]	
	m'he meuz ur couffic bahut
25.	ébars en ty m'ha tad
	an ini en digorro
	ha nevo calonnad
	m'he meus énan teir er viper
	he chorri ur Serpant
30.	evit lisqui ar bed man,
	ia, p'ha mis m'he choant
	evit m'ha ter aer viper
	d'ha ober ur blavez mad
	ar rèzé a zo bed maguet
35.	gant ur bouet dilicat
	n'ha neo quet gant Kic cabon
	quen neubeut, gant Kic Kad
	gant goad bugale munud
	énes he cavainc mad

- *Je possède un coffre / **[25]** qui [se trouve] chez mon père*
  Celui qui l'ouvrira / aura des regrets
  J'y ai, à l'intérieur, trois vipères / qui couvent un serpent
  ***[30]** Pour brûler ce monde / oui, quand je le voudrai*

- *Afin que mes trois vipères / passent une bonne année*
  *Celles-ci ont été élevées / **[35]** avec une nourriture délicate*
  Il ne s'agit pas de viande de chapon / pas plus que de viande de lièvre
  Mais de sang d'enfants menus / celui-là, elles l'apprécient

Notennoù lenn : gw. 27 <calonnad> pe <calounad>.

Notennoù all : gw. 29 dleout a ra talvout ar ger « serpant » kement hag « aerouant » amañ, emichañs.

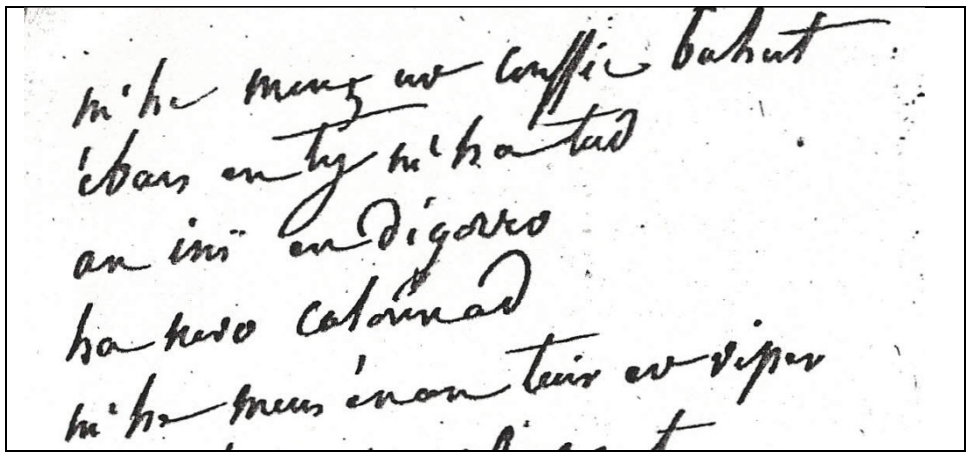

[78r]	
40.	ar reze a neus sunnet
	meur ha voad innocant
	bugale deud woar an douar
	d'ha receo badeyant
	ebars er wrachal queuned
45.	er gyer hen pen m'ha ty
	he man, m'ha couffic bahut
	leKet an d'ha lisqui
	Kar m'ar vigen bed bevet
	c'hoas ur blavez p'he daou
50.	m'he moa laket breiz isel
	d'ha draye woar he c'hinou
	m'he m'hoa Laket er bed man
	ar segal an ed du
	evelt m'ar vey an aour melen
55.	hen touesq ar ludu.
	Leret hu dim hin, jeanned
	breman p'ha noc'h barned
	pera he fotto d'ober
	evit galloud, ho caouet
60.	digaç an hean, creiz ur plaç
	LaKat tân en dro dézan
	m'ha tigorro an douar
	ha m'ha tey d'hen LonKan

- ***[40]*** *Celles-là ont sucé / plus d'un sang innocent*
  Des enfants venus sur terre / pour recevoir le baptême
  Dans le tas de bois / ***[45]*** *chez moi au bout de la maison*
  Se trouve mon coffre / faites-le brûler

- *Car si j'avais vécu / encore une année ou deux*
  [50] *J'aurais fait la Basse-Bretagne / tourner à rebours*
  J'aurais rendu en ce monde / le seigle et le blé noir
  Aussi rares que l'or / ***[55]*** *parmi les cendres [de l'âtre] »*

- *« Dites-moi, Jeannette / maintenant que vous êtes jugée*
  Que faudra-t-il faire / pour réussir à les prendre ? »
  [60] *« L'amener au centre d'une place / mettre le feu tout autour de lui*
  Que s'ouvre la terre / et qu'elle vienne l'engloutir »

Notennoù lenn : gw. 44 <queuned> pe <queneud> ; **gw. 53** <ar> : adskrivet war ur ger all ; **gw. 56-63** koublad skrivet er marz dehoù, a-geñver ar c'houblad kentañ ; **gw. 58** <fotto> :

hañvaliñ ‘ra al lizherenn diwezhañ <o> bezañ bet adc’hraet war ul lizherenn all ; **gw. 56-63** ouzhpennet eo bet ar c’houblad-mañ er marz dehoù, a-geñver koublad kentañ ar follenn-mañ (gw. 40-47).

[78v]	
	ho en Léall, sûr plackic
65.	re bell he oc’h chommet
	teir leo en dro d’ho parouss
	n’ha diwoan greuen abed
	leret hu din hi, placKic
	placKic ha triouach bloas
70.	pelec’h ho peuss hu disquet
	an drouc élec’h ar mad.
	n’ha ur messer denvet
	ha woa en ty m’ha tad
	énes em chasse bemdez
75.	d’ha clevet ar sabat
	hac en ur levric bihan
	he moa cavet hen ty m’ha tad
	dre ènes he meus disquet
	an drouc elec’h ar mad

- *« Oh ! En vérité, petite fille / **[65]** vous êtes restée trop longtemps*
  A trois lieues autour de votre paroisse / ne germe plus le moindre grain
  Dites-moi, petite fille / petite fille de dix-huit ans
  ***[70]** Où avez-vous appris / le mal au lieu du bien ? »*

- *« [Par] un berger / qui était chez mon père*
  *Celui-là me menait chaque jour / **[75]** écouter le sabbat*
  Et dans un petit livre / que j’avais trouvé chez mon père
  Par celui-là j’ai appris / le mal au lieu du bien »

Notennoù lenn : gw. 67 <greuen> pe <grenen> ; **gw. 70** <disquet> : adskrivet eo al lizherenn <q> war un all ; **gw. 72** ouzhpennet eo bet ar ger <n’ha> e penn kentañ ar werzenn, a-us d’al linenn er marz kleiz ; **gw. 76-79** dishañval eo skritur an Itron de Saint-Prix a-fet ar peder gwerzenn-mañ : moanoc’h eget kustum, ha skrivet gant ur bluenn all. Reiñ a ra da soñjal e vijent bet ouzhpennet (an evezhiadenn-mañ a dalv evit ar ger <n’ha> ouzhpennet e penn-kentañ ar gw. 72).

[79 r]	
80.	Leret hu d’hin m’hi jeannette
	breman p’ha n’oc’h barnet
	ha houi anneve a louzaouenn
	ha Loska gruyou an ed

	ya siouas d'am c'halon
85.	m'he meus hi annevezet
	dre Lagat cleye ur mâl bran
	ha calon un tousquet
	an ad demeus ar raden
	nos gouel yan dastumet
90.	an noz se hech adennaing
	aben an deiz he vainc couezet
	an noz se, he creunnaing
	he discrunnaing aroc an deiz
	a nep ha neus coant d'he cavout
95.	ha renq monnet an noz se

- ***[80]** « Dites-moi, Jeannette / maintenant que vous êtes jugée*
  Connaissiez-vous l'herbe / qui brûle les racines du blé ? »
  *« Oui, hélas pour mon cœur / **[85]** je l'ai connue*
  Par l'œil gauche d'un corbeau mâle / et le cœur d'un crapaud

- *La semence de fougère, / récoltée la nuit de la Saint-Jean*
  ***[90]** Cette nuit-là, elles se ressèment, / [et]au bout d'un jour, elles sont tombées*
  Cette nuit-là, elles montent en graines / et s'égrainent avant le jour
  Et celui qui a envie de la trouver / [95] doit y aller cette nuit-là »

Notennoù lenn : gw. 80 <Leret> pe <Lerit> ; **gw. 82** <louzaouenn> : ger adskrivet war ur ger all diaes da lenn, marteze <lousaou>, ha kinniget gant douetañs e-keñver e skrivadur ; **gw. 83** <ha Loska> : ouzhpennet e oa bet ar gerioù-mañ a-us d'al linenn, e penn kentañ ar werzenn ; **gw. 88-dibenn ar werz** evel ar gwerzennoù 76-79 e tiskouez skritur an Itron de Saint-Prix bezañ kalz moanoc'h eget kustum ; **gw. 92** <creunnaing> pe <crunnaing> ; **gw. 94** <neus> : adskrivet war ur ger all, marteze <nep>.

[79v]	
	Leret hu d'hin n'hi, placKic
	m'ar eo d'har maro ec'h ed
	hac ho Sorcères quenta
	pellec'h hè poa hu tollet
100.	woar ur parcKed gwinis
	he woa aded d'am tad
	ha woa laquet d'en ada
	triwouach poézelet mad
	abenn he woa adornet, guented
105.	n'he woa quet teir scudellad

110.	enes he woa an dro quenta he woa deud ganni d'ha vad ad radennec d'ha gouel yan d'han eur an anter noz he woan m'he bed ho tastum ha deud gan hin, leiz m'ha boz pour ramasser la graine, il faut une assiette d'argent ou d'étain, et neuf doubles toile vierge. le père l'a fit prendre, elle fut brûlée

- *« Dites-moi, petite fille, / puisque c'est à la mort que vous allez / Votre premier maléfice, / où l'avez-vous jeté ? » / **[100]** « Sur un champ de blé, / qui était semé pour mon père / Où avaient été semés / dix-huit bons boisseaux*

- *Après avoir été rebattu, soumis au vent / **[105]** il ne restait pas trois écuellées / Ceci était le premier tour / que je réussi à mener à bien / De la semence de fougère, à la Saint-Jean, / à l'heure de minuit / **[110]** J'étais allé récolter, / et j'en avais rapporté une pleine poignée »*

Notennoù lenn : gw. 99 <hè poa> : adskrivet eo bet al lizherenn <è> war un <o> ; **gw. 102** <laquet> : skrivet eo bet al lizherenn <q> war ul lizherenn all, ur <K> ; **gw. 106** <dro quenta> : al lizherennoù <dro que> a zo skrivet war lizherennoù all dilennapl ; diaes eo d'ober an diforc'h etre <dro> ha <dra>.

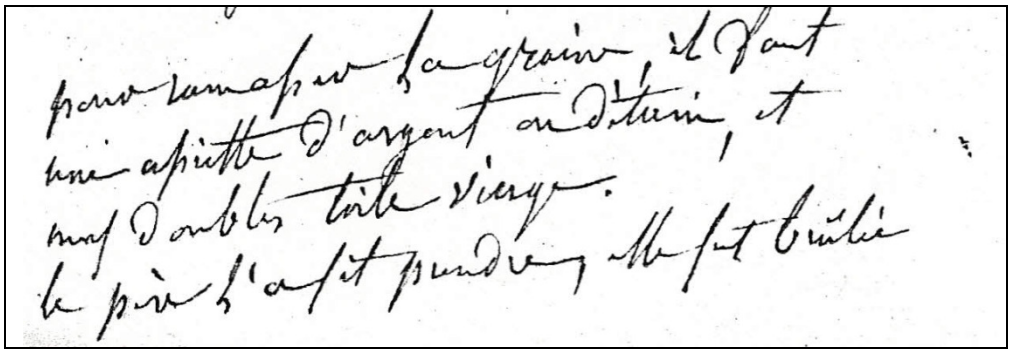

Malrieu niv. 0160 - Janedig ar sorserez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar Sorcères** (Ds. 1, f. 77r-79v)

EILSKRIDOU

Penguern	- **Ar sorserez** (Ds. 92, f. 33v-35v ; *Gwerin 8*, p. 50-52)
J. Ollivier	- **Ar Sorceres** (Ds. 987, p. 158-161 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
I. an Diberder	- **Ar Sorserez** (Kaier 1, p. 71-72)
Y. Le Rol	- « **An Itron de Saint-Prix. Gwerz ar sorserez** » (*Hor Yezh,* niv. 248, Kerzu 2006, p. 21-34)
Herve Bihan & Y. Le Rol	- « **La collection dans la collection : la collection de Madame de Saint-Prix dans celle de Penguern** », *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856).* Aktoù kollog Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, *CRBC*, 2008, p. 119-138)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Ar Sorcerez** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 93-94 ; kanet gant Anaïc Cozic, klaskerez bara eus Taole – 9bre 1850) - **Sorceres** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 125-126 ; kanet gant Jannton Puil – 16.06.1851) - **Son Janedic** (Ds. 93, f. 101r-101v ; *Gwerin 9*, p. 148-149)
Kervarker	*ASBB* (p. 244) : - **Abelard** (Karned 1 - p. 307) Karned 2 : - **Héloise (adstumm)** (p. 222) - **Loiza hag Abalard / *Héloïse et Abaylard*** (*Barzaz-Breiz*, p. 135-140) (rannyezh Kerne ; kentañ embannadur : 1839, p. 93-102)
Luzel	- **Janedik ar zorseres / *Jeanne la sorcière*** (*GBI.1*, p. 50-53 ; kanet gant Kompagnon dall – Kerarborn – 1849) - **Janedik ar zorseres / *Jeanne la sorcière*** (*GBI.1*, p. 54-58 ; kanet gant Mari-Job Kado – 1849)

Y. Lamer	- **Jannedic / *Jeannette*** (levraoueg Rennes Métropole, Ds. 1024 Luzel)
G. Milin	- **Loiza hag Abelard** (*Gwerin 1*, niv 8, p.29)
I. an Diberder	- **Er sorserez / *La sorcière*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 854 ; Perrine Daniel ; Pont-Scorff ; 18.12.1910)
Y.F. Kemener	- **Er zorseres** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 051) - **Ar plac'hig libertin / *La jeune fille libertine*** (*CR* niv. 30, p.142 ; kanet gant Marie Harnay ; Prizieg ; 26.05.1979) - **Ar sorserez / *La sorcière*** (*CR* niv. 31, p.143 ; kanet gant Hélène Parc ; Ploure)
H. Perennès	- **Merc'h ar Baron** (*Annales de Bretagne*, t. 45, 1938 ; dastumet gant Yeun ar Gow ; kanet gant Marjanig Gwilhou, mamm Y. ar Gow, eus Pleiben)
I.Troadeg	- **Janedig ar sorserez** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »* ; diwar ur stumm kanet gant Louise Bonniec da Ifig Troadeg e 1989)
Yann ar Meur	- An abalardig (kanet gant Marie-Joseph Citarel, eus Kastell Nevez ar Faou, e miz Du 1978 ; kevrediugezh Dastum, enrolladur diembann niv. 6246003 & diskrivadenn)
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Ar sorserez** (pladenn *« Moueziou brudet a Vreiz »)*
Louise Ebrel	- **Ar sorserez** (pladenn *« Gwerz »)*
	- **Ar sorserez** (kanet gant Mathilde Burel - Dastumet gant Bernez Le

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Dastum	Breton e Ploveur e 1978 - War bladenn *« Ar Vro-Vigouden – Sonerien ha kanerien 'giz ar vro » La Bretagne des pays niv. 2*)
Annie Ebrel	- **Ar sorserez** (pladenn *« Gwerzioù »)*
Anne Auffret & Florian Baron	- **Ar sorserez** (pladenn *« Setu ! », 2010 ;* stumm dastumet gant Yann-Fañch Kemener, *« Carnets de route »)*
M. Duhamel (ton)	- Janedig ar Zorserez (*Musiques bretonnes*, p. 6, niv. 11 ; kanet gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn)

Disklêriadurioù

Ur werz e-touesk ar re vrudetañ eo bet hini *Ar sorserez*. Dastumet e pep korn a Vreizh, e kont dimp istor ur plac'h yaouank tamallet dezhi he zaolioù sorserezh. Goude bezañ bet diskuilhet gant he zad, e voe kondaonet d'ar marv gant he barner.

Boutin a-walc'h e oa tem ar plac'hed kondaonet d'ar marv er c'hanaouennoù hengounel e Breizh, ha daoust d'an tamall bezañ disheñvel (sorserezh, lazh-krouadur, muntr…) e verzer alies perzhioù personelezh damheñvel etre ar plac'hed. Debochet gant ur c'hloareg yaouank (pe gant ur mesaer) evit ren ur vuhez diroll (« *Bemdez em c'hassé ar cloarec / D'ar bal d'an danç d'an drouc speret* », *Grec'h prison Guenet*, gw. 33-34) e tiskouezont ar plac'hed yaouank-se bezañ bet kelennet (« *Houi zo quercouls a m'he disquet / Dallet ho setanç ha lennet hi / Neus plac'h er guer man, quer desquet ha houi* », *Grec'h prison Guenet*, gw. 22-24).

An aon rak an deskadurezh deuet dre al levrioù disakr a veze roet da santout (en ur bobl na ouie ket na lenn na skrivañ peurliesañ, e veze graet buan a-walc'h al liamm etre deskadurezh ha sorserezh). Gwerzhet e veze al levrioù eus ar sort gant ar verserien a veze o foetañ bro. Daoust d'an aon rak al levrioù hag ar sorserezh e veze sachet an dud war ar maez gant al levrioù-se ivez : pa c'houl ar barner digant ar plac'h yaouank pelec'h he devoa desket an drouk e-lec'h ar vad e respont homañ e oa « *en ur levric bihan / He moa cavet hen ty m'ha tad »,* gw. 76-77.

E-mesk al levrioù-se, niverus a-walc'h, e oa deuet unan da vezañ brudetoc'h eget ar re all, e Breizh, peogwir eo gant titl al levr-se, an *Agrippa*, e veze graet evit treiñ ar ger gallek « grimoire » en brezhoneg[47]. Istorioù a bep sort a veze klevet diwar-benn levr Henri Corneille

[47] *GBV*, p. 1036.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Agrippa de Nettesheim (1486-1535), ul levr a ranked e stagañ gant ur chadenn hag e bilat a daolioù bazh a-raok e lakaat da reiñ e sekredoù ha gallout ober implij anezhañ[48].

Da vare an Inkizision, etre dibenn an XV^vet ha deroù ar XVII^vet kantved, e voe kondaonet nouspet den d'ar marv, tud flatret peurliesañ : estrañjourien, tud gouiziek, ha dreist-holl maouezed. Hañval a ra Breizh bezañ bet espernet un tamm muioc'h eget broioù all, hervez ar pezh a skriv Fañch Guillemin :

> *Parmi les seuls îlots relativement épargnés, et faisant le gros dos à l'ouest, la Bretagne et l'Angleterre (sauf sous le règne du sinistre Jacques Ier) échapperont en partie à cette folie meurtrière*[49]

Anzavet o zorfed, goude bezañ bet boureviet, e vezent kondaonet da vezañ devet (a-wezhioù da vezañ krouget a-raok bezañ devet), ha da vezañ gant an avel gwentet.

Kastizoù eus ar sort a vez adkavet anezhe meneget e gwerzioù 'zo, gwerzioù evel *Ar minores pemp bloas*, da skouer : « *Barnet eo d'ha vezan crouguet / Ha goude d'ha vezan dévet* », gw. 35-36, pe ar werz *Grec'h prison Guenet* : « *Omman vo d'hin sètanc calet / D'ha bezan barned d'ha voud crouguet / Ha goude, woar ar rod torred / A goudé, gant an tân losquet / Ha goude, gant avel guented* », gw. 13-17.

Dre hanterouriezh an hengoun dre gomz e veze desket an doareoù da soagnal an dud war ar maez ivez (dre implij ar louzaouennoù, an diskontañ, ar formulennoù, ar pedennoù,…)[50], ha ne veze ket pell an dud da damall hen-mañ-hen da vezañ sorser pe sorserez. Diwar-benn Joze 'r C'hoed (1886-1970), da skouer, brudetoc'h dindan anv an Itron Bertrand, e veze kontet kaozioù eus ar sort :

> *Joze 'r C'hoed devient donc, peu à peu, une personnalité de Canihuel à la fois crainte et respectée, car elle a le don de lever les maux, de guérir certaines maladies des humains et des animaux. Parfois ses pratiques apparaissent comme magiques, relevant de la sorcellerie, d'autres de la connaissance des propriétés de certaines plantes. […] A la campagne, ces personnes-là sont souvent considérées comme des sorciers, car, si elles possèdent le pouvoir de soulager autrui, de faire le bien, elles sont aussi susceptibles de faire le mal, d'où la rumeur que Josée aurait pu jeter des sorts*[51].

[48] Anatol ar BRAZ, *La légende de la mort*, Chabistr IX, « Le sort de l'âme », p. 211-212.
[49] Fañch GUILLEMIN, *Sorciers de Bretagne*, Skol Vreizh, p. 6.
[50] Gw. Goulc'han KERVELLA, *Médecine et littérature en langue bretonne aux XIXe et XXe siècles*, p. 28-113.
[51] DASTUM, *Grands interprètes de Bretagne, Marie-Josèphe Bertrand*, niv. 4, p. 12-13.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[80r]	**ar Comte yauanc**
1.	an autrou ar Comt, ac he pried a zo yauanquic mad deméset
	unan daouzec bloas, unan pemzec ur mapic bihan ho deveus bed
5.	ur buguel quer caer evelt ar bleun per m'ar nijé lez ur mam d'hen sevel
	an autrou ar Comt, ha choulenné deus he pried què̀s, hen he guele
	Breman p'ha och guiliouded
10.	pera d'ha dibri he choanteed
	petra m'ha pried he caffac'h mad n'ha p'ha peus ganned ur map
	ur tam Kic clujar, p'he Kic Kad, an traou zo tout he cavan mad
15.	guel eo gann hin kic kefelec pénevait ho poan, m'ha pried
	m'he ha ya ractal, hen trésec ar choat evit chasséal, connif ha c'had
	Losquel eure levrenni ha chass red
20.	evit tiout ar Kéfélégec
	dindan ar Koat, peo aruet ur goal rencontr, ha neveus bed graet

Le jeune comte[52]

- ***[1]*** *Monsieur le comte et son épouse* ***/*** *Très jeunes, se sont mariés*
- *Une a douze ans, l'autre quinze* ***/*** *Ils ont eu un petit enfant*

[52] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- ***[5]** Un enfant aussi beau que la fleur du poirier / S'il avait le lait d'une mère pour grandir*
- *Monsieur le comte demandait / A sa chère épouse, alitée*
- *« Maintenant que vous avez accouché / **[10]** Que désirez-vous manger ?*
- *Que trouveriez-vous bon, mon épouse ? / Puisque vous avez accouché d'un fils*
- *Un morceau de viande de perdrix, ou de lièvre / J'apprécie toutes ces choses »*
- ***[15]** « Je préfère un morceau de bécasse / Si je ne craignais de vous peiner, mon époux »*
- *« Je pars tout de suite, en direction du bois / Pour chasser le lapin et le lièvre »*
- *Il lâcha [ses] lévriers et [ses] chiens courants / **[20]** Pour atteindre les bécasses*
- *Sous le bois, quand il est arrivé / Une mauvaise rencontre, il a fait*

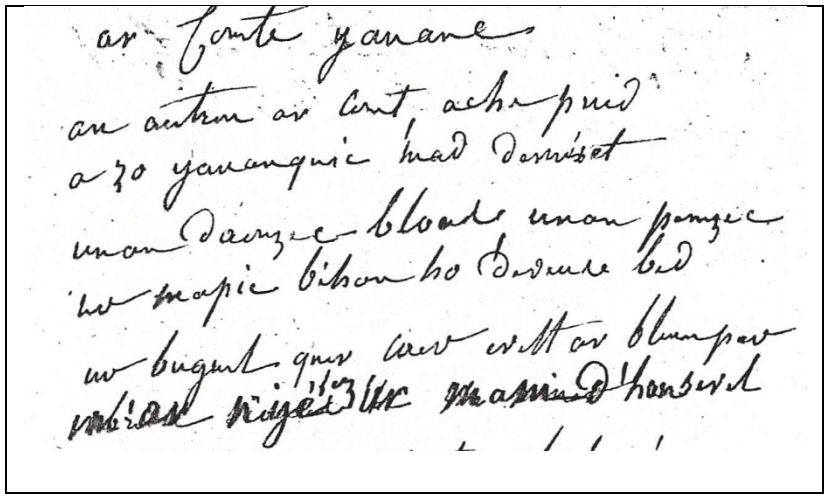

Notennoù lenn : gw. 6 <m'ar nijé ur mam d'hen> a zo bet skrivet war c'herioù all, dilennapl ; ouzhpennet e oa bet ar ger <lez> a-us d'al linenn, etre <nijé> hag <ur mam> ; **gw. 10** ur + a zo bet merket e dibenn ar werzenn ; **gw. 11 & 12** ouzhpennet e oant bet er marz dehoù, a-geñver ar gw. 9-10 e lizherennoù druzoc'h ha duoc'h. Ar groaz ouzhpennet e dibenn ar gw. 10 a verk o flas en destenn ; **gw. 13** <Kic Kad> : skrivet war ur ger all a hañval bezañ <Kefélec> ; **gw. 14** gwerzenn skrivet er marz dehoù, da heul ar gw. 12 ; <an traou zo tout> : <zo> a zo da vezañ lennet <ze> ; **gw. 15** gwerzenn ouzhpennet etre ar gw. 13 hag ar gw. 16 ; **gw. 16** <ho poan> : skrivet war ar gerioù <damant dac'h> ; **gw. 17** <hen trésec> : al lizherenn gentañ, an <h>, a zo skrivet war ul lizherenn all, un <d> ; **gw. 20** <Kéfélégec> : lenn « kefeleged ».

Notennoù all : Er *Barzaz-Breiz* eo evit bezañ strafuilhet dour feunteun ar gorriganez e vo ret d'ar c'hont yaouank dibab etre dimeziñ gant ar gorriganez pe chom da sec'hiñ war e wele e-pad seizh vloaz, pe c'hoazh mervel a-benn tri deiz.

Notennoù yezh : gw. 1 « An autrou ar Comt » : da dostaat ouzh « an Aotroù 'n Eskob », « an aotroù 'r person », « an aotroù 'r skolaer », « an aotroù 'r maer » (*Le trésor du breton parlé. Dictionnaire breton-français des expressions figurées*, p. 22) ; **gw. 3** « **Unan** daouzec bloas, **unan** pemzec » digustum ha disheñvel eo an droienn-komz implijet er werzenn-mañ eus an hini a vije bet graet gantañ er yezh pemdez : « **An eil**……**hag eben (egile)**….. » ; **gw. 4** « ur map**ic** bihan » : cheñch a ra al lost-ger bihanaat ster ar gerioù-mañ, ha ne c'haller ket treiñ anezhe gant « *un fils* » met gant hini « *un petit enfant* ».

[80v]	
	ur gornandonnes guisquet hen guen
	ha comzas ouz ar Comt evelhen
25.	salud, dac'hu autrou ar Comt
	m'he ha woa pelzo clasq ho rancontr
	daoust dac'hu, m'ha eureugi breman
	p'he chom seiz bloas, woar ho guélé clân
	evit oc'h eureugi, n'he allan quet
30.	bed he meus m'ha lod, deus ar merKet
	m'ha pried, a zo douç, ha coant meurbed
	aboué tri deiz, he heo guilliouded
	daust d'ac'hu mervel aben tri deiz
	p'he chom seiz bloas, woar ho quélé
35.	guell eo gan hi mervel abenn tri de
	evit chom seiz bloas woar m'ha guele
	Kar m'ha pried a zo quer yauanc
	ha neve gannin m'he nec'hamant
	an autrou ar chont, a zo bed ed
40.	étrésec, he maner, goall glacharet
	d'he mam gues he neveus discuillet
	ar goall rencontr, ha nevoa bed graet
	m'ha mam, m'ha chalon zo diez

	Lakeet gant ar gornandonnèz

- *Une korrigane vêtue de blanc / S'adressa au comte ainsi*
- ***[25]** « Salut à vous, monsieur le comte / Je cherchais depuis longtemps à vous rencontrer*
- *Préférez-vous m'épouser maintenant / Ou rester [durant] sept ans, malade alité ? »*
- *« Pour ce qui est de vous épouser, je ne le peux pas / **[30]** J'ai reçu ma part des filles*
- *Mon épouse est douce, et très jolie / Voici trois jours, elle a accouché »*
- *« Préférez-vous mourir d'ici trois jours / Ou rester sept ans, sur votre lit ? »*
- ***[35]** « Je préfère mourir d'ici trois jours / Que de rester sept ans alité*
- *Car mon épouse est si jeune / Que je ne lui apporterais que de l'inquiétude »*
- *Monsieur le comte s'en est allé / **[40]** En direction de son manoir, très affligé*
- *A sa chère mère, il a révélé / La mauvaise rencontre qu'il avait fait*
- *« Ma mère, mon cœur est en peine / La korrigane en est la cause*

Notennoù lenn : gw. 24 gwerzenn skrivet e lizherennoù drusoc'h war ur werzenn all, dilennapl ; **gw. 25 & 26** ouzhpennet, e lizherennoù drusoc'h, a-geñver ar gw. 23 ha 24 er marz dehoù ; **gw. 31** adskrivet e oa bet ar ger < douç > war un all a hañval bezañ ar ger < yauanc > ; **gw. 42** ur + a oa bet merket e dibenn ar werzenn-mañ evit merkañ plas ar gwerzennoù 43 ha 44 ; **gw. 43 & 44** gwerzennoù ouzhpennet e lizherenoù drusoc'h, a-geñver ar gw. 41 hag ar gw. 42 er marz dehoù.

[81r]	
45.	m'ha mammic quez oh! m'he ho ped d'am nac'h, hen quenver m'ha pried.
	p'ha vo ur deiz, ac ur bloaz trémenet anzawet ounti, pera zo arruet.
	mervel he ress abenn tri deiz
50.	elech chom seiz bloas, woar he guele
	an itroun yauanc ha choulenne digant he mam gaer, deus he guele
	pera ébars an ty zo choarveset

	m'ha clevan he gwouèla ar merKet
55.	caeran nissel moan, ha woa er coué a zo ed gant an dour diouté
	Laret a zo dei, aboué an noz man gant ho pried, he rentzec he pèan
60.	Leret d'ar merchet, n'he gwoueloing quet m'he tenno accord, gant m'ha priet
	pera a neve zo choas en ty man he portz m'he cleo ar potred he gouèlan

- ***[45]** Ma pauvre petite mère, oh ! je vous prie / De le nier à mon épouse*
- *Quand un an et un jour seront écoulés / Avouez-lui, ce qui est arrivé »*
- *Il mourut au bout de trois jours / **[50]** Au lieu de rester sept ans alité*
- *La jeune dame demandait / A sa belle-mère, de son lit*
- *« Que s'est-il passé à la maison / Pour que j'entende pleurer les filles ? »*
- ***[55]** « Le plus beau drap fin, qui était dans la lessive / Est parti avec l'eau*
- *Il leur a été dit, depuis cette nuit / Par votre mari, que vous devriez le payer »*
- *« Dites aux femmes qu'elles cessent de pleurer / **[60]** Je tirerai accord, avec mon époux*
- *Qu'y a-t-il de nouveau encore dans cette maison / Dans la cour, j'entends les hommes pleurer*

Notennoù lenn : gw. 48 <anzawt> : skrivet <anzavet> da gentañ ha kemmet en ur skrivañ al lizherenn <w> war al lizherennoù <ve> ; **gw. 50** <bloas> : adskrivet eo bet al lizherennoù <oas> war lizherennoù all ; **gw. 53** < ébars > : ger adskrivet war ar ger <gant> ; < ty > : adskrivet war lizherennoù <mer> ar ger <merKet> ; barennet eo bet al lizherennoù <Ket> eus ar ger diwezhañ-mañ ; **gw. 58** <pèan> : al lizherenn <è> a zo war un <a> ; **gw. 60** < accord > : ger diaes da lenn.

[81v]	
	caéra march he woar er marchaussi zo debret er noz man, gant bleizi
65.	Laret a zo dei, gant ho pried

	ho dije ar march caïr se, paiét
	Leret d'ar potret, Lezel ho caoniou m'he tenno accord gant m'ha autrou
	m'ha diou scouarn, ha cleo, beleyen ho canna
70.	ac ar servigerien ho gwouela
	ur paouric bihan, he woa loget a zo evit an noz man décedet
	LeKet ober erfad he obidou m'he p'ha vin, savet, m'he ha péo
75.	p'ha hey an eaul d'ha guz, he choulenne
	pelec'h he pried, he woa chomme
	ed eo m'ha merch d'ha ty ho tad houi woar enau, he nom blich ervad
	ed eo d'ar chass d'ha bro tréguer
80.	n'arruo quet fenos er guier.

- *« Le plus beau cheval de l'écurie / A été dévoré cette nuit par des loups*
- ***[65]** Votre mari leur a dit / Que vous auriez payé ce beau cheval »*
- *« Dites aux hommes, de cesser leur deuil / Je tirerai accord avec mon seigneur*
- *Mes oreilles entendent des prêtres chanter / **[70]** Et les serviteurs pleurer »*
- *« Un pauvre petit qui était logé [ici] / Est, cette nuit, décédé »*
- *« Faites qu'il ait de bonnes funérailles / Moi, quand je serai levée, je les paierai »*
- ***[75]** Lorsque le soleil se couchait, elle demandait / Où son mari était resté*
- *« Il est allé, ma fille, chez votre père / Vous savez qu'il s'y plait bien*
- *Il est allé à la chasse dans le Trégor / **[80]** Il n'arrivera pas ce soir à la maison*

Notennoù lenn : gw. 78 <enau> pe <enan>.

[82r]	
	ho tad neus han pedet d'ha chom énan un neubeut deyou, evit plizout dézan
	ur pennad goude he lare guelt he pried, dezi he manque
85.	pelec'h eo chommet m'ha pried p'ha n'ha tosta quin d'am guelet
	pera m'ha merc'h ho clasq ho pried ha houi neKet ho pen béniguet
	d'ha vont d'an illis, an deiz aru
90.	ar mam caër ha tennas un habit du
	perac m'ha habit voulourz d'hin he guisquet en caon, n'hac en tristidiguez n'hon quet
	m'ha merc'h, dre ar bro man, he eo ar guis ec'ha an itrounneset en du, d'an illis
95.	en tall he cador, peo aruet ar chador he woa bed diplacet
	m'ha mam caer guèz, dim'he leret piou aman a zo bed entered
	hen nac'h ouzoc'h, n'allan muy quet
100.	ho pried allas zo decedet
	aze he heo bed interred aboué déjiou tréménet

- *Votre père l'a prié de rester là-bas / Quelques jours, pour lui plaire »*
- *Un peu plus tard, elle disait / [Que ne pas] voir son mari, lui manquait*
- ***[85]** « Où est resté mon époux / Puisqu'il ne s'approche plus pour me voir ?*
- *«[Pour]quoi ma fille, rechercher votre mari ? / Et vous qui n'avez pas été bénie »*
- *Le jour d'aller à l'église arrive / **[90]** La belle-mère sortit un habit noir*

- *« Pourquoi me faites-vous revêtir mon habit de velours ? / Je ne suis ni triste, ni en deuil »*
- *« Ma fille, en ce pays, il est de coutume / Que les dames aillent en noir, à l'église »*
- ***[95]** En arrivant en face de sa chaise / [Elle vit que] la chaise avait été déplacée*
- *« Ma chère belle-mère, dites-moi / Qui a été enterré ici ? »*
- *« Vous le nier, je ne le peux plus / **[100]** Votre époux, hélas, est décédé*
- *Il a été enterré là / Depuis ces derniers jours »*

Notennoù lenn : gw. 82 ur + a oa bet merket e dibenn ar werzenn-mañ, hag un all etre ar gw. 82 hag ar gw. 89 ; **gw. 83-88** ouzhpennet e lizherennoù drusoc'h ha duoc'h eget kustum (nemet ar gw. 83), a-geñver an destenn, er marz dehoù ; **gw. 87** <pera> : klotañ a rafe gwelloc'h ar ger « perak » amañ e-keñver ster ar werzenn ; **gw. 88** ur + a gaver merket e dibenn ar werzenn-mañ ; **gw. 89** e penn-kentañ ar werzenn, a-raok <d'ha vont d'an illis>, e weler barennet ar gerioù-mañ : < ~~aru an deiz~~ > ; **gw. 92** ar gerioù < ~~n'he m'hon quet~~ > a gaver barennet e penn-kentañ ar werzenn-mañ ; **gw. 96** < bed > : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <he woa> ha <diplacet> ; **gw. 97** <guéz> : al lizherenn <g> a hañval bezañ bet adskrivet war un all, marteze ur <q>.

[82v]	an itroun yauanc p'ha clevas ur grennamant en hi ha croguas
105.	m'he ha sant ar maro ho tonnet he hin, er meumes bez, gant m'ha priet
	m'ha mam caer, poquet d'am innoçant a n'hom gaw, ur minoric yauanc
110.	m'he chommo aman gant he tad ma mam gaèr dac'h he ran m'ha map
	doue d'ha bezan gant ho inez émaing en dinan, er meumes be
114.	doue d'ha binigo, ar minor yauanquic mad couls a beurs mam, ac abeurs tad.

- *La jeune dame, en entendant cela / D'un tremblement, elle fut saisie*
- ***[105]** « Je sens la mort venir / J'irai dans la même tombe que mon époux*

- *Ma belle-mère, embrassez mon innocent / Qui se retrouve jeune orphelin*
- *Je resterai ici avec son père / **[110]** Ma belle-mère, à vous, je vous confie mon fils »*
- *Que Dieu soit avec leur âme / Ils sont (------), dans la même tombe*
- *Que Dieu bénisse le très jeune orphelin / **[114]** De mère, autant que de père*

Notennoù lenn : gw. 104 < croguas > : skrivet <crogras> dre fazi ; **gw. 106** <pried> : adskrivet e oa bet al lizherenn <r> eus ar ger-mañ war un all a hañval bezañ un <h> ; **gw. 109 & 110** gwerzennoù ouzhpennet e lizherennoù ken druz ha du hag hini ar gw. 84-88, a-geñver ar gw. 107 & 108, er marz dehoù ; **gw. 112** < dinan > : evit « dinamm » marteze (?). Lennet hag eilskrivet e oa bet <e maïng on daou er memes be> ar werzenn-mañ gant Penguern (Ds. 92, f. 41v) ; diouzh e du e kinnig Joseph Ollivier, <dinon>, evit ar ger-mañ, gant an notenn : « dinon (sont-ce des n ou des u ?) » (Ds. 987, p. 166).

Malrieu niv. 0251 – An aotroù hag ar gorriganez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **ar Comte yauanc** (Ds. 1, f. 80r-82v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **An otro komt** (Ds. 92, f. 36v-41v ; *Gwerin 8*, p. 53-58)
J. Ollivier	- **Ar Comte yauanc** (Ds. 987, p. 162-166)
I. an Diberder	- **Ar homt yaouanc (le Seigneur Nann)** (Kaier 1, p. 83-84 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
	- **Ar c'hon Tudor** (Ds. 89, f. 78 ; *Gwerin 4*, p. 69-71 ; kanet gant Jannet Kerguiduff – 24.12.1850) - **Ar c'hont Trador hag he briet** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 181-183 ; kanet gant Mari Koad – 14.07.1851) - **Ar c'hont Tudor** (Ds 90 ; *Dastum*, p. 184-186 ; kanet gant Jannton Puil – 16.06.1851)

Penguern	- **Aotrou a conte ag et briet** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 269-270) - **Ar Korandones** (Ds 91 ; *Dastum*, p. 270-274 ; dastumet gant Kerambrun) - **Markis ar c'hont ag e briet** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 345-347) - **Gwers ar c'hont Tudor** (Ds. 93, f. 33r-34r ; *Gwerin 9*, p. 50-53) - **Ar c'hont hag ar gorrigan** (Ds. 94, f. 21r-28r ; *Gwerin 10*, p. 40-51) - **Ar c'homt Tudor** (Ds. 95, f. 6v-11v)
Kervarker	*ASBB* (p. 61-62) : - **Ar courricanes** (Karned 1, p. 24-26) *ASBB* (p. 115) : - [**autrou ar comt**] (Karned 1, p. 130-131) - **An otro nan** (Karned 2, p. 136 bis) - **Aotrou Nann hag ar gorrigan / *Le seigneur Nann et la fée*** (*Barzaz-Breiz*, p. 25-30 ; yezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, p. 13-24) -**Sire Nann** (*Enklask Fortoul*, t. 1, Breizh-Uhel, p. 164)
Luzel	- **Ann aotro ar c'hont / *Le seigneur comte*** (*GBI.1* - p. 4-10 ; kanet gant Garandel – Plouared – 1844) - **Ann aotro Nann / *Le seigneur Nann*** (*GBI.1*, p. 10-16 ; kanet gant mamm Fañch an Uhel, Rozali ar Gac – Kerarborn – 1848) - **Ann aotro ar c'hont / *Le seigneur comte*** (*GBI.1*, p. 16-24 ; kanet gant Mari Raher – Duot) -**Monsieur Nann / *Ann aotro Nann*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 70, p. 813-814 ; troidigezh)
G. Milin	- **An aotrou Tregonk hag he bried – An aotrou Nann** (*Gwerin 1*, niv 12, p. 39-40)

	- **Ar c'hountes holl hag he bried – An aotrou Nann** (*Gwerin 1*, niv 13, p. 41-43) -**Ar c'hont Dredol hag e bried – An aotrou Nann** (*Gwerin 2*, niv. 55, p. 143-144)
F. Vallée	- **An Otro ar C'hont** (Ds. 1013, f° 5, 43-46)
I. an Diberder	- **En Owtrou Kont / *Monsieur le Comte*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 656-657 ; Jeanne Février – Riantec – 01.12.1911) - **En Owtrou Kont / *Monsieur le Comte*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 658-659 ; ton : M.F. Gourrierec – Bubry – 1976)
F. Cadic	- **Monsieur le comte et Madame** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 65, p. 222-224)
J.L. Larboulette	- **Kannen en eutru Komt hag é vadam** (p. 136-137)
Y.F. Kemener	- **Otrow er hont** (dielloù Landevenneg : Bro-Dreger - niv. 001) - **Otroù ar c'hont / *Monsieur le comte*** (*CR* niv. 26, p. 136-137 ; kanet gant Guillaume Bertrand, mab an Itron Bertrand – Sant-Nikolaz ar Pelem – 09.07.1980) - **Aotroù ar c'hont** (Pladenn *« Gwerzioù ha sonioù »)*
Anne Auffret ha Y.F. Kemener	- ***Ann aotro ar c'hont*** *(pladenn « Chants profanes & sacrés de Bretagne » ;* stumm Fañch an Uhel)
M. Duhamel (ton)	- **An Otro ar C'hont** (*Musiques bretonnes*, p. 1-2, niv. 1-4) (niv. 1 kanet gant Marie-Jeanne Le Bail ; niv. 2 Maryvonne Nicol ; niv. 3 Yves Menguy & Guillaume Léon, eus Karaez ; niv. 4 notennet gant an abad Besco person e Lanrivain)
Ar c'hoarezed Goadeg	- **An aotroù Kont hag ar gornandonez** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant ar c'hoarezed Goadeg, eus

	Trevrin, e 1968)
Louise Ebrel	- **An aotroù Nann hag e bried** (pladenn *« Gwerz »)*
Boucher d'Argis	- **Complainte de Renaud** (*Enklask Fortoul*, t. 1, Breizh-Uhel, p. 89)
Pierrette Kermoal (studiadenn)	**- Orinelezh ar « Barzhaz-Breizh** » (*Aber* niv. 29, Diskar-amzer 2007, p. 11-26)

Disklêriadurioù

Savet eo ar stumm-mañ, dastumet gant an Itron de Saint-Prix, e 114 gwerzenn, gwerzennoù 9 pe 10 mouezhiadenn strollet e koubladennoù gant klotennoù dibenn prim. Stummoù all, evel an hini kanet gant ar c'hoarezed Goadeg, a oa bet savet e triadennoù eizh mouezhiadenn enne, ar pezh a glote gant un doare hengounel da sevel barzhonegoù gwezhall-gozh e Breizh :

> *On notera la forme strophique utilisée : des tercets d'octosyllabes à rime plate comme dans la très ancienne poésie galloise*[53].

Sed amañ unan eus ar c'hanaouennoù pobl hengounel e-touez ar re goshañ o vezañ bet dastumet gant hini *Skolvan*[54] (ken kozh ha mare al laeoù e vefe orin ar gwerzioù-mañ), hag o vezañ deuet betek ennomp, legadet dre gan a-rummad da rummad (ar stumm eus *An aotroù Kont hag ar gornandonez*, kanet gant ar c'hoarezed Goadeg, pe gant Louise Ebrel, a zo ur skouer vat o tiskouez kement-mañ).

Dastumet eo bet e brezhoneg, met skouerioù a zo diouti (skouerioù eus un tem boutin da vihanañ) e yezhoù all. Hervez Donatien Laurent :

> *C'est l'un des très rares chants de la tradition bretonne dont on retrouve des versions dans toutes les langues d'Europe du Nord et du Sud (Le roi Renaud en français, Clerk Colvill en anglais, La Muerte ocultada en espagnol, Elvesjud en danois où des versions en ont été notées depuis le XVIe siècle)*[55].

[53] Donatien LAURENT, « An aotrou Kont hag ar gornandonez », *Tradition Chantée de Bretagne*. *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui*, niv. 1, p. 1.
[54] Malrieu niv. 0258, Yannig Skolan.
[55] *Ibid*., p. 1.

[83r]	**rogard, ha marcic Euret daou breur robard.**
1.	m'ha breur rogard demni hon daou d'har nosvez bras, d'ha Coat ar jaou
	m'ha breur Marcic, chommomp er guer Kar ur goall nosvez ha digair
5.	n'ha chommiamp, n'ha chommiamp p'ha meup congé, mont he réomp
	ar mestr' bras neus roet congé red ho dimp ébattel fet deiz
	mes fété drouc d'ha den n'he rimp
10.	nemeit selled fall he vey ouzimp
	p'ha woainc he hont d'ha partian commanç ar cleyer d'ha bralan
	ar curen an avel, an tan ur nosvez an horruplan
15.	p'ha n'arrujoinc hen Coat ar jaou he woa serret an norréjou
	ed he woa an oll dud d'ha cousquet d'ha toul dor an tetic, ing bed ed

***Rogard et Marc Eured, les deux frères Robart*[56]**

- ***[1]*** *« Mon frère Rogard, allons tous deux / A la grande soirée, à Coat-ar-Jaou »*
- *« Mon frère Marc, restons à la maison / Car une mauvaise nuit s'ouvre »*
- ***[5]*** *« Ne restons pas, ne restons pas / Puisque nous avons la permission, nous allons*
- *Le grand maître a donné sa permission / Nous devons nous amuser aujourd'hui*
- *Mais aujourd'hui, nous ne ferons de mal à personne /* ***[10]*** *A moins que l'on ne nous regarde de travers »*
- *Lorsqu'ils allaient partir / Les cloches commencèrent à branler*

[56] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *Le tonnerre, le vent, le feu / Une nuit des plus horribles*
- ***[15]** Quand ils arrivèrent à Coat-ar-Jaou / Les portes étaient fermées*
- *Tout le monde était allé se coucher / A la porte de Tetig, ils sont allés*

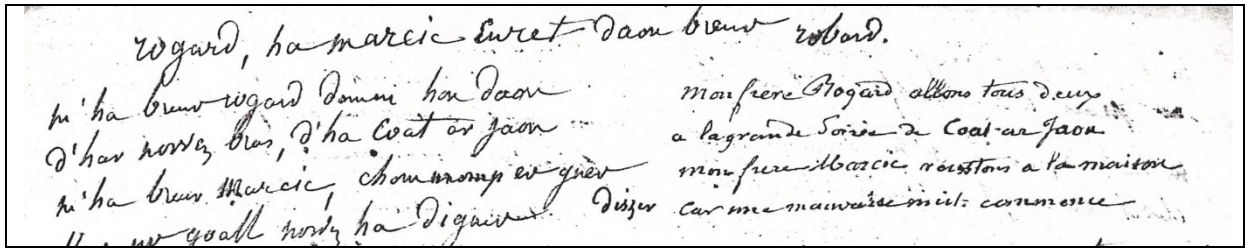

Troidigezh : a-geñver an destenn orin dornskrivet gant an Itron de Saint-Prix war ar follennoù 83. r, 83. v & 84. r, e oa bet ouzhpennet un droidigezh er marz dehoù. Adkavout a reer skritur an den e oa bet skrivet ha troet ar werz *Kerveguen hag ann Tourellou* gantañ (adkavet e vo an droidigezh-se amañ da heul, ha kinniget e vo evel ma kaver anezhi skrivet er skrid orin, da lâret eo gant e fazioù).
gw. 1. Mon frere Rogard allons tous deux / a la grande Soirée de Coat ar Jaou / Mon frere Marcic restons a la maison / Car une mauvaise nuit commence / **gw. 5.** Nous ne resterons pas, nous ne resterons pas / puisque nous avons congé nous irons / Le grand maitre a donné congé / Il faut nous ebattre aujourd'hui / mais aujourd'hui ne ferons mal a personne / **gw. 10** a moins qu'on nous regarde de travers / Quand ils furent pour partir / commencèrent les cloches a branler / Le tonnere le vent le feu / la nuit etait horrible / **gw. 15.** Quand ils arriverent a Coat ar faou / etaient fermées toutes les portes / Tout le monde etait alle se coucher / a la porte de Tetic ils sont alles.

Notennoù lenn : Titl. <robard> : anv ouzhpennet, un tamm bihan dindan an titl, er marz dehoù ; **gw. 4** <digair> pe <digaër> ; ouzhpennet eo bet ar ger <diszer> gant an Itron de Saint-Prix er marz dehoù, a-geñver ar werzenn-mañ ; **gw. 9** <rimp> : skrivet <ramp> da gentañ ha kemmet en ur adskrivañ an <i> war an <a> ; **gw. 18** ouzhpennet e oa bet dindan an anv <tetic> an daou anv <traiter> ha <troadec> an eil dindan egile gant an Itron de Saint-Prix.

Notennoù all : Titl. <marcic> : lennet e oa bet <narcic> an anv-mañ gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 169), hag eilskrivet ha komprenet e vo <Narcis> gant Iwan an Diberder (Kaier 1, p. 89) ; **gw. 2** notenn ouzhpennet gant Luzel (*GBI. 2*, p. 308) a-zivout an anv-lec'h « Koadurjaou » : « C'est peut-être une corruption pour Koad-an-Fao, vieux château en ruines, dans la commune de Séglien » ; **gw. 4** <digaër> : e *Mibien Euret* dastumet gant Luzel (*GBI. 2*, p. 308-315), ar pedervet gwerzenn a zo <Rag ur gwall nozvez a ziger> troet e galleg evelhenn gant Luzel "Car une mauvaise nuit s'ouvre".

[83v]	
	m'ha comper digor an nor d'hin
20.	er maës n'ha padfe quet ur c'hi

	m'ha dor, dac'h, n'he digorrin quet clevet emeus, he woac'h fâchet. ac ouspen se, oc'h goall pautret ar bro man, ho peus distruget.
25.	m'ar n'he digorras n'hi torro, tan or meup ezom d'ha tommo an dor en ty ho deus tollet an tetic coz ho deus Lazet ar map brassan ho deus tranclet
30.	an hini bihan ha neus reded d'ha glasq archerien, he woa pelzo ho clasq tapout potret Euret enno triwouach archers, a zo arruet evit quemer pautret Euret
35.	marcic Euret, evelt m'ho clevas emaës an ty he disaillas

- *« Mon compère, ouvre-moi la porte / **[20]** Dehors ne tiendrait pas un chien »*
- *« Ma porte, je ne vous ouvrirai pas / J'ai entendu [dire] que vous étiez fâchés*
- *Et qui plus est, vous êtes de mauvais garçons / Ce pays, vous l'avez détruit »*
- ***[25]** « Si tu n'ouvres pas, nous casserons / Nous avons besoin de feu pour nous chauffer »*
- *La porte de la maison, ils ont enfoncé / Le vieux Tetig, ils ont tué*
- *Le fils aîné, ils ont étranglé / **[30]** Le petit a couru*
- *Chercher les gendarmes, qui depuis longtemps / Cherchaient à prendre les gars Eured*
- *Dix-huit gendarmes sont arrivés / Pour arrêter les gars Eured*
- ***[35]** Marc Eured, comme il les entendit / Jaillit de la maison*

/ mon compere ouvrez moi la porte / **gw. 20** dehors ne resterait pas un chien / ma porte a vous ne sera pas ouverte / j'ai entendu dire que vous etiez fachés / et outre cela vous etes de

terribles garçons / Tout ce pays vous l'avez dévasté / **gw. 25** Si vous n'ouvrez pas votre porte nous la casserons / nous avons besoin de feu pour nous chauffer / La porte de le maison est enfoncée / et le vieux Tétic ils ont tué / le fils le plus grand ils ont étranglé / **gw. 30** le plus petit (sest) mis a courrir / a chercher les archers qui depuis long temps / cherchaient a prendre les garcons Euret / 18 archers sont arrivés / pour prendre les garcons Euret / **gw. 35** Marcic Euret quand il entendit / hors de la maison il sauta.

Notennoù lenn : gw. 20 & gw. 36 <er maës> pe <er maïs> ; <er> a zo adskrivet war ur ger all, dilennapl, hag lizherenn gentañ <m> ar ger <maës> war al lizherennoù <gu> ; <padfe> : adskrivet eo bet ar <p> war ur <b> ; **gw. 29** <ho deus> : al lizherenn <d> a zo adskrivet war un <h> ; **gw. 33** <triwouach> : adskrivet eo bet al lizherennoù <ua> war lizherennoù all a hañval bezañ <an>.

[84r]	
	m'ar eo pautret Euret, he clasquet
	chetu n'hin, aman, arruet, ha prest
	teir heur anter he hing bed
40.	choari musclet, choari ar fleured
	n'he woa quet teir heur anter sonnet
	Seitec archer, ho deveus lazet
	nemeït unan coz ho deus lezet
	d'ha vont d'ha chonta, ho marvaillet
45.	ganut thé, he Lezomp ar buhe
	quers d'ha clasq, souten adarre
	an archer coz ha deplore
	ebars en Ker, p'ha arrue
	triwoach archer n'hi a zo bed
50.	ho clasq quèmer pautred Eured
	Seitec mignon d'hin zo Lazet
	n'ha nemeidon, n'hon deus preservet

- *« Si ce sont les gars Eured que vous cherchez / Les voici, ici, arrivés, et prêts »*
- *Trois heures et demie, ils ont été / **[40]** A jouer du mousquet, à jouer du fleuret*
- *Trois heures et demie n'avait pas sonné / Dix-sept gendarmes, ils ont tué*

- *Il n'y a qu'un vieux qu'ils ont laissé / Afin qu'il aille conter leurs exploits*
- ***[45]** « A toi, nous te laissons la vie / Retourne chercher du soutien »*
- *Le vieux gendarme déplorait / Lorsqu'il arrivait en ville*
- *« Nous avons été dix-huit gendarmes / **[50]** Cherchant à capturer les gars Eured*
- *Dix-sept de mes amis sont tués / Je suis le seul qu'ils aient préservé »*

Si ce sont les fils Euret que vous cherchez / les voila ici arrivez quand vous voudrez / trois heures et demi ils ont été / **gw. 40** a jouer des muscles et (du) fleuret / il ny avait pas trois et demi sonné / 17 archers ils avaient tué / excepté un vieux quils ont laissé / pour raconter leurs merveilles / **gw. 45** Avec lui ils laisseront la vie / pour aller chercher secours encore / Le vieil archer se desolait / dans la ville lorsquil arriva / 18 archers nous sommes allés / **gw. 50** pour prendre les freres Euret / 17 mignons a moi sont tués / et seul ai été epargné.

---

gw. 42 <ho deveus> : skrivet <ho deus> da gentañ ha kemmet en ur adskrivañ al lizherennoù <ve> war al lizherennoù <us> ; **gw. 45** <ganut> : skrivet dre fazi evit « ganit » ; <buhe> : skrivet <buhez> da gentañ.

[84v]	
	ur archer seitec bloas, p'ha clevas
	digant ar mestr' he choulennas
55.	m'ha mestr' m'he o ped m'ha lezet
	donnet d'ammari potret euret
	n'he meus affer sicour abed
	evit tappout potret euret
	woar c'heing he march, héon zo pignet
60.	er guer bihan, eo nom rentet
	Salud d'ach, tud deus ar guer man
	ar pod euret, pelec'h eman
	rogard euret p'ha neus clevet
	emaès an ty, eo dilampet
65.	m'ar eo pod euret ha clasquet
	chetu han, aru prest meurbed
	rogard euret zo diblanted

	gant an archer yauanc, eo garotted
	ho chouari ar baz ac ar fleuret
70.	he neuz gonned woar pod euret
	an archer yauanc, ha triumphe
	d'ha rogard euret he lavare
	m'he a vo mestr an archerien
	rogard, p'ho deud ahannoud a benn

- *Un gendarme de dix-sept ans, lorsqu'il entendit / A son chef, demanda*
- ***[55]** « Chef, je vous prie de me laisser / Aller capturer les gars Eured*
- *Je n'ai besoin d'aucune aide / Pour attraper les gars Eured*
- *Sur le dos de son cheval, il a grimpé / **[60]** Dans la petite ville, il s'est rendu*
- *« Salut à vous, gens de cette ville / Où se trouve le gars Eured ? »*
- *Rogard Eured, en entendant cela / A bondit hors de la maison*
- ***[65]** « Si vous cherchez le gars Eured / Le voici, et fin prêt arrivé »*
- *Rogard Eured est (déplanté) / Et par le jeune gendarme, est garrotté*
- *En jouant du bâton et du fleuret / **[70]** Il a vaincu le gars Eured*
- *Le jeune gendarme triomphait / Et disait à Rogard Eured*
- *« Je serai le chef des gendarmes / Rogard, puisque je t'ai vaincu »*

Notennoù lenn : gw. 55-58 ouzhpennet eo bet an daou goublad-mañ er marz dehoù, a-geñver ar gw. 53-54 hag ar gw. 59-60 gant ur groaz o verkañ o flas en destenn ; **gw. 69-70** koublad ouzhpennet er marz dehoù, a-geñver ar gw. 67-68 gant ur groaz o verkañ o flas er werz.

[85r]	
75.	marcic euret he woa an ty
	ha diredas evelt ur c'hi
	n'hom sicour c'hoas, rogard euret
	p'hé nevidon he woas quemeret
	n'he woa quet he guier peur achuet
80.	an archer yauanc, a neus LaKet

	mary an titic, he woa hen he guele woar he hillin, ho sellet ountè Staguet he woa gant ur gorden n'alle finval, nemeit he pen
85.	hac he cousteffé dim he pemp cant scoet m'he Laquei crouga rogard euret rogard euret zo distroet mary traiter a zo tranclet
90.	querquent an tân ho deus Laquet quement ha woa en Ker, a zo devet

- ***[75]*** *Marc Eured était dans la maison / Et jaillit tel un chien*
- *« Il te faut à nouveau de l'aide, Rogard Eured / Sans moi, tu étais pris »*
- *Il n'avait pas fini son mot /* ***[80]*** *Qu'il a tué le jeune gendarme*
- *Marie Le Tétic était dans son lit / Appuyée sur le coude, elle les regardait*
- *Elle était attachée par une corde / Et ne pouvait bouger que la tête*
- ***[85]*** *« Et que cela me coûte cinq cents écus / Je ferai pendre Rogard Eured »*
- *Rogard Eured est revenu / Marie Traiter, il a étranglé*
- *Aussitôt, ils ont mis le feu /* ***[90]*** *Tout ce qui était en ville est brûlé*

gw. 78 <p'hé nevidon> : <p'hé> a zo bet skrivet er marz kleiz dirak ur ger o kregiñ gant <pene> goloet gant <nevidon>.

[85v]	triwoac'h troated, demeus ha hed ha quement all, ha ledandred he lamp, ar pod marcic euret enez biquen, n'he vo tappet
95.	Kar triwouach troated ha hueldred ha nom gavont en plaç pepret

	nersus, ing deus ha c'horf, ha bley n'he woa den, evit quemer an hey
	p'ha hey pautret euret dre ar ru
100.	ho serre, an norrejet ha pep tu
	pautret euret ha tréméné Kaer an naonnet, en creiz an deiz
	pelec'h eman justic ar guer man chetu potret euret aman
105.	queit ha m'ha vo guener er bed n'ha vo quet, quemeret potred eured.
	on dit que leur force, était dans leurs cheveux qu'ils n'avaient jamais été coupés et que comme Samson, ils faisaient des prodiges de valeur un homme réussit à les leur couper.

- *Dix-huit pieds de long / Et autant de large*
- *Saute le gars, Marc Eured / Celui-là, jamais ne sera pris*
- ***[95]** Car dix-huit pieds de hauteur / Et ils se trouvent toujours en place*
- *Ils sont nerveux de corps, [semblables à] des loups / Il n'y avait personne pour les arrêter*
- *Quand les gars Eured marchaient dans la rue / **[100]** Les portes se fermaient de tous côtés*
- *Les gars Eured passaient / La ville de Nantes, en pleine journée*
- *Où est la justice en cette ville / Voici les gars Eured*
- ***[105]** Tant qu'il y aura des vendredis au monde / Les gars Eured ne seront pas attrapés*

Notennoù lenn : gw. 95-98 ouzhpennet e oa bet an daou goublad-mañ er marz kleiz, a-geñver ar gw. 91-94 gant ur groaz o verkañ o flas en destenn ; duoc'h e oa al liv implijet gant an Itron de Saint-Prix, ha tevoc'h he skritur pa he devoa ouzhpennet ar gwerzennoù-mañ hag ar gwerzennoù.

Malrieu niv. 0168 – Mibien Eured

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Rogard ha marcic Euret daou breur Robard** (Ds. 1, f. 83r-85v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Breudeur Euret** (Ds. 92, f. 42v-45v ; *Gwerin 8*, p. 59-66)
J. Ollivier	- **Rogard, ha narcic Euret daou breur robard** (Ds. 987, p. 169-174)
I. an Diberder	- **Pautret Euret** (Kaier 1, p. 89-90 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Kervarker	*ASBB* (p. 245-246) : - **potret ann euret** (Karned 1, p. 307-308-179)
Luzel	- **Mibien Euret / *Les fils d'Euret*** (*GBI. 2*, p. 308-317 ; kanet gant Garandel – Plouared – 1845)
M. Duhamel (ton)	- **Mibien Eured** (*Musiques bretonnes*, p. 83, niv. 165 ; kanet gant Yves Menguy ha Guillaume Léon, eus Karaez)

Disklêriadurioù

Ur wezh nemetken e oa bet dastumet ar werz-mañ gant Luzel (e Plouared, e 1845). Ouzhpennañ a ra d'ar stumm-se, er *GBI,* un droidigezh en galleg gant Hippolyte Violeau, tennet eus e levr *Pelerinage de Bretagne*, eus ar werz-mañ ivez : kanet e oa bet dezhañ gant ur glaouer eus forest Quénécan : « *Il dit l'avoir entendu chanter à un charbonnier de la forêt de Quénécan, natif de la commune de Séglien, où se trouvent les ruines du château de Coat-an-fao* »[57].

[57] *GBI. 2*, p. 316.

[86r]	**macharid Lorantz**
1.	chilauet hu breiz isel, ac he cleffet canna ur gwers a zo bed graet, ha nevez evit ar bloa zo graët d'ha ur plac'h yauanc zo bed tri deiz er croug dre gractz ha Santes anna, n'he deus quet bed ha drouc
5.	he servicher ha Lare, ho tremen ar potanç benèz doue woar d'ha ine macharid Lorantz thé a zo staguet aze n'he feus quet graët offanç te à m'he, neus graët hon daou, lies meur ha tro danç
10.	n'he feus affer cloaréguic d'ha pidi gant m'ha iné m'he n'ha meus mu drouc aman, evit n'ha feus aze quers evit hon, cloareguic, quers betec an noblantz d'ha laret m'ha dilivra, n'ha demeus ar potanc
15.	ar den yauanc, ha redess, ac he laras hen noblantz m'he zo he tonnet d'ha discour, gant macharid Lorantz quen m'ha teuffemp d'ho crèdi, cloarennic ar gaouiat he canfé ur cabon rosted, ous ar ber, p'he woar ar plat

Marguerite Laurent[58]

- ***[1]*** *Ecoutez [gens de] Basse-Bretagne, et vous entendrez chanter / Une gwerz qui a été faite, nouvellement pour l'année / Faite au sujet d'une jeune femme, qui a été trois jours sur la potence / Par la grâce de sainte Anne, elle n'a pas eu de mal*

- ***[5]*** *Son serviteur disait, en passant la potence / « Que Dieu bénisse ton âme, Marguerite Laurent / Tu es attachée là, et [pourtant] tu n'as offensé personne / Toi et moi avons fait tous deux, de nombreux tours de danse »*

- *« Tu n'as pas besoin, petit clerc, de prier pour mon âme* ***/ [10]*** *Je n'ai pas plus de mal ici que tu n'en a là / Va pour moi, petit clerc, va jusqu'au manoir / Dire que l'on me délivre de la potence »*

- *Le jeune homme courut, et dit au manoir / « Je viens de m'entretenir avec Marguerite Laurent »* ***/ [15]*** *« D'ici que nous ne venions à vous croire, petit clerc menteur / Chanterait un chapon rôti, à la broche, ou sur le plat »*

[58] Troidigezh kinniget ganimp.

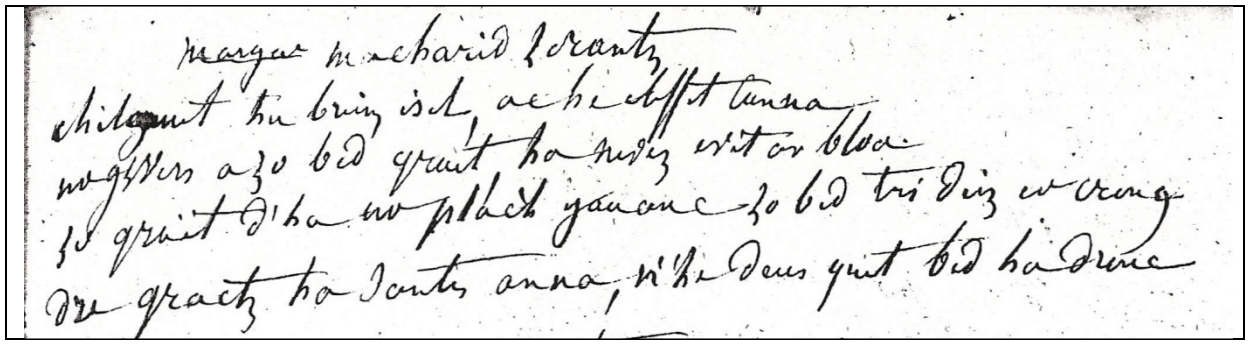

Notennoù lenn : Titl. <~~margar~~> : skrivet a-raok an titl ; **gw. 1** <chilauet> : al lizherenn <a> a zo bet skrivet war un all ; **gw. 5** <he servicher> : adskrivet eo bet lizherenn gentañ <he> war ul lizherenn all ; merket ez eus bet ur groaz e dibenn ar werzenn-mañ, hag ur groaz all e deroù ar gw. 7 : marteze evit lakaat ar gw. 7 da vezañ ar gw. 6 (?) ; **gw. 10** <m'he> : ger ouzhpennet e penn kentañ ar werzenn er marz kleiz ; <n'ha meus> : an <n> a zo war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 12** <potanc> : adc'hraet eo bet al lizherenn <o> war ul lizherenn all.

[86v]	
	evit disquin d'ar justic, he vey guir quementzé
	n'he woa quet achu ar guier, ar cabon ha canné
	he canné ur cabon rosted, ous ar ber, woar ar plat
20.	evit disquun d'ar justic, he woa n'hom tromplet mad
	ar Sénéchal ha lare d'he pod er marchossi
	n'he n'hon evit dibri tam, lest he m'heus m'ha dijuni
	dibrest d'hin, m'ha hanquanne ha dibrest han erfad
	m'he ha ya d'ober ur balé, ac he tressec ar c'hoad
25.	ar Sénéchal ha Lare, p'ha n'haru, tost d'ar potanc
	penaus he ra d'ha c'halon, marcharidic Lorantz
	m'ha c'halon autrou Sénéchal, a zo joaus ha gai
	dre gratz ha Santes anna, ac ar VerKes ié
	disquennet mac'haridic, deud woar m'ha hanquanné
30.	deud gannin m'he, d'ar manner d'ha disquun he hoch beo
	m'he rayo d'ar chiguiner, ficha d'ach ho dijunni
	ha m'ar queret m'ho Laquaï, gouarneres en ty

- *Pour montrer à la justice que tout ceci était vrai / Il n'avait pas fini son mot, que le chapon chantait / Chantait un chapon rôti, à la broche, sur le plat / **[20]** Pour montrer à la justice qu'elle s'était bien trompée*

- *Le sénéchal disait à son garçon d'écurie / « Je ne peux rien manger, j'ai laissé mon déjeuner / Selle-moi ma haquenée, et selle-la bien / Je vais faire une balade, vers le bois »*

- *[25] Le sénéchal disait, en arrivant près de la potence / « Comment va ton cœur, Marguerite Laurent ? » / « Mon cœur, monsieur le sénéchal, est joyeux et gai / Par la grâce de sainte Anne, et de la Sainte Vierge aussi »*

- *« Descendez petite Marguerite, venez sur ma haquenée / **[30]** Venez avec moi, au manoir, montrer que vous êtes en vie / Je ferai au cuisinier vous préparer votre déjeuner / Et si vous le voulez, je vous ferai gouvernante de la maison »*

Notennoù lenn : gw. 17 <disquin> pe <disquen> ; **gw. 20** <disquun> : lennet <disquan> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 175) ; **gw. 29** <m'ha> : adskrivet e oa bet al lizherenn <a> war un all ; **gw. 30** <d'ar maner> : adskrivet e oa bet ar ger-mell <ar> war ar ger <am> ; <disquun> : kinniget gant douetañs evel er gw. 20.

Notennoù all : gw. 17 & 20 <disquin> & <disquun> : droukvesket e vez e Kerne-Uhel geriennoù 'zo, ha verboù 'zo, evel displegadur ar verb « reiñ », U3 « ro », gant displegadur ar verb « ober », U3 « ra », da skouer, pe c'hoazh ar verb « diskouez » gant ar verb « diskiñ » (« deskiñ »).

[87r]	
	n'ha feté tam n'ha débran, n'ha bannec'h, n'ha évan
	quen n'ha vin bed er foll coat, ac he Santes anna
35.	hen Sant nicolas guirion, p'ha meus prometted mad,
	aroc arruout, enau, he han d'ha guenta d'ar follcoat
	m'he ho ped macharidic, d'ha mont woar m'ha hanquanne
	m'he ho casso d'ar foll coat, p'he élech heo, ho bolonte
	m'he n'ha n'hin woar hanquanne, quen neubeut woar m'ha troad
	mez woar pennou m'ha daoulin noaz, m'ar gall m'ha chalon pad
40.	
	quer buhan ac un anquanné, ac he vey troadet mad
	he hey mac'harid Lorantz hen tressec ar Foll Coat
	p'ha arruer er verret, hag en illis ar Foll Coat
	he hey pennou he daoulin, er meing be, ac er choat
	an norrejou ha digorre hep den, n'ac allchouéiou
	ac ar cleyer ha branle, n'he woa christen woar dro
45.	p'ha antré, marcharid Lorantz er chapell ar Foll Coat
	achu eo m'ha pinnigen he m'hon breman hen gratz mad

- *« Aujourd'hui, je ne mange rien, ni goutte ne bois / Avant que je ne sois allée au Folgoët, et à Sainte-Anne / **[35]** [Et] à Saint-Nicolas de la vérité, puisque je l'ai bien promis / Avant d'arriver là, j'irai tout d'abord au Folgoët »*

- *« Je vous prie, petite Marguerite, de monter sur ma haquenée / Je vous conduirai au Folgoët, ou à l'endroit de votre désir » / « Je n'irai pas sur une haquenée, pas plus que sur mes pieds / **[40]** Mais sur mes genoux nus, si mon cœur le permet »*

- *Aussi vite qu'une haquenée, qui a de bonnes jambes / Allait Marguerite Laurent en direction du Folgoët / Lorsqu'elle arrivait au cimetière, et dans l'église du Folgoët / Ses genoux allaient dans la pierre tombale, et dans le bois*

- ***[45]** Les portes s'ouvraient seules, et sans clefs / Les cloches sonnaient à toute volée, sans l'aide d'un chrétien / Lorsque Marguerite Laurent entrait dans la chapelle du Folgoët / « Ma punition est finie, je suis maintenant dans de bonnes grâces*

Notennoù lenn : gw. 36 <enau> pe <enan> ; **gw. 37** <macharidic> : adskrivet e oa bet al lizherenn diwezhañ <c> war ul lizherenn all ; **gw. 38** <heo> : skrivet <ha vo> da gentañ ha kemmet en ur varennañ ar rannig-verb <ha>, hag en ur ouzhpennañ al lizherenn <h> hag en ur adskrivañ an <e> war ar <v> ; **gw. 44** < hey> : diaes eo da lenn eil lizherenn ar ger-mañ, ha diaes eo da c'hoût hag-eñ emaer amañ gant ar verb « mont », displeget en amzer-vremañ pe en amzer-dremenet amstrizh ; <er meing be, ac er choat> : goulakaat a reer e vez kaoz amañ eus danvezioù : alese an dalvoudegezh hollek roet dezhe hag implij an unander evit an droidigezh en galleg (« la pierre » ha « le bois »).

[87v]	
	monnet he r'hin, d'ha Santes anna, d'ha Sant guirion nicolas
	retorn he r'hin d'am broïs, p'ha vo graët m'ha béas
50.	entré chapel ar Foll Coat, ha chapel ha truez
	he achu macharid Lorantz ar rest deus he buez
	biniguet he vo ar merchet, ha yello d'hi he choudé
	Squeur eo d'ha gaout fianç, hen bolonté doué
	ho pidi Santes anne, ac an itroun ar Foll Coat
55.	ar Sant deus ar barados, ha r'ho demp sicour mad.

- *J'irai à Sainte-Anne, et à Saint-Nicolas de la vérité / **[50]** Je reviendrai auprès des gens de mon pays, lorsque j'aurai fait mon voyage » / Entre la chapelle du Folgoët, et la chapelle de la Pitié / Marguerite Laurent passa le reste de sa vie*

- *Bénies soient les femmes qui la suivront / Il est exemplaire d'avoir confiance en la volonté de Dieu / **[55]** De prier sainte Anne, et notre dame du Folgoët / Les saints du paradis, qui nous apportent une grande aide*

Notennoù lenn : gw. 56 <Sant> : lenn <Sent>.

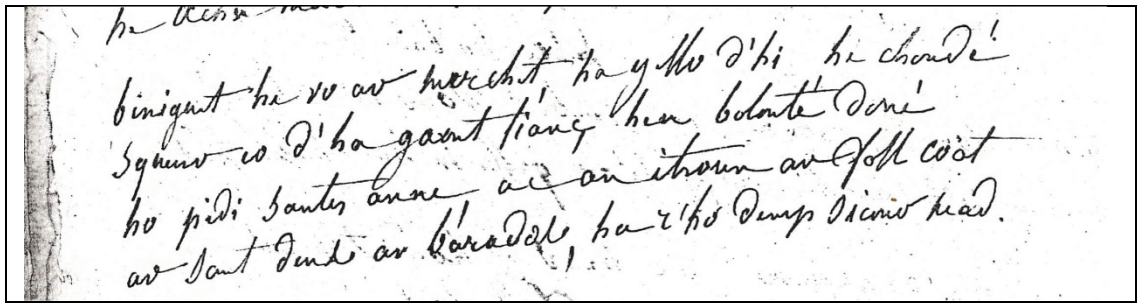

Malrieu niv. 0321 - Marc'harid Laorañs salvet deus ar groug

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Macharid Lorantz** (Ds. 1, f. 86r-87v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Mac'harid Lorantz** (Ds. 92, f. 47v-49v ; *Gwerin 8*, p. 67-69)
J. Ollivier	- **Macharid Lorantz** (Ds. 987, p. 175-176)
I. an Diberder	- **Maharit Loranz** (Kaier 1, p. 91-92 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Maharid Loranç** (Ds. 89, f. 132-133 ; *Gwerin 5*, p. 113-114 ; kanet gant Louisa Herviou – 08.01.1851)
Luzel	- **Marc'harit Lauranz / *Marguerite Laurent*** (*GBI. 1*, p. 210-213 ; kanet gant Mari-Ann Noan, paourez kozh – Parrez Duot) - **Marc'harit Lauranz / *Marguerite Laurent*** (*GBI. 1*, p. 214-217 ; kanet gant ar C'hemener bihan – bourk Plouared – 1863)
J. Gros	- **Marc'haridig Lorans** (*Planedenn* niv. 15, p. 31 – 32 ; kanet gant Michela an Allan)

M. Duhamel (ton)	- **Marc'harit Loranz** (*Musiques bretonnes*, p. 24-25, niv. 48-49) (niv. 48 kanet gant Maryvonne Nicol ; niv. 49 ha gant an Itron Queneder, eus Karaez)

[88r]	**Giletta**
1.	giletta ar boder ha neveus bed un habit nevez say violet digant, an itroun deus ar rivier evit eureugi map he merrer
5.	evit eureugi herve geldon n'ha biquen n'he caro he c'halon Senti he deus graët ous mam ha tad ac heuliet en pep tra ar lezen mad
10.	giletta ar bouder noz hec'h euret ho gwelet he fried contristed hervé, cueunz ho peus, d'ar marchet a zo graet cueun, ho peus d'am bezan eureuget
15.	hervé ar geldon, en ber comzou gant un tall rided, ac ir muzellou Laret a zo d'hin, ha m'he gred awoualc'h he c'heret ho quender an dour woas
20.	giletta ar boder a zo savet hen creiz ar chambr' eo dilampet m'ar he peus clevet, ha m'ar credet m'ha lequet en ur chambr' allchouéd

Giletta[59]

- ***[1]*** *Giletta Le Bouder a reçu / Un habit neuf de soie, violet / De la part de la dame de la Rivière / Afin d'épouser le fils de son métayer*

- ***[5]*** *Pour épouser Hervé Geldon / Que jamais n'aimera son cœur / Elle a obéi à [sa] mère et à [son] père / Et suivi en toute chose la bonne loi*

- *Giletta Le Bouder, la nuit de ses noces /* ***[10]*** *En voyant son mari attristé / « Hervé, regrettez-vous le marché qui a été passé ? / Vous avez des regrets de m'avoir épousée ? »*

- *Hervé Le Geldon, par de brèves paroles / Le front ridé, et la mine renfrognée /* ***[15]*** *« On m'a dit, et je veux bien le croire / Que vous aimez votre cousin Le Dour-Wazh »*

[59] Troidigezh kinniget ganimp.

- *Giletta Le Bouder s'est levée / Et a bondi au milieu de la chambre / « Si vous l'avez entendu, et que vous le croyez / **[20]** Enfermez-moi dans une chambre, à clef »*

Notennoù lenn : gw. 7 <Senti> : skrivet <asenti> da gentañ ha kemmet en ur adskrivañ an <S> war an div lizherenn gentañ <as> ; <mam ha> : adskrivet war <m'ha mam>, e oa bet komprenet hag eilskrivet ar werzenn-mañ <eus he tad> gant Penguern ; **gw. 8** kemmet e oa bet ar ger <pep>, ha diaes e vez d'ober an diforc'h etre <pep> ha <pop> ; **gw. 19** <m'ar he peus> : al lizherenn <p> a zo bet adskrivet war ur <f> ; **gw. 20** <lequet> : adskrivet eo bet an <e> kentañ war un <a> ; <allchouéd> pe <allchouéld>.

Notennoù all : <Gileta ar Bouder> , <Herve ar Geldon>, <quender an dour woas> : « Jivestan Bouder (a Donkedeg) » a oa an anv roet d'ar plac'h yaouank-mañ, hag « Herve ar Jeldron » d'he fried, er stumm dastumet gant Ifig Troadeg, hag « ar c'henderv an Dour-Wazh » a deuio da vezañ « kenderv Beleg ar Gwaz » er memes gwerz ; <ar Bouder> : an anv-famil-mañ a zo boutin e Bro-Dreger, ha daoust d'an adstumm, <Boder>, a gaver er werz-mañ, amañ hag ahont, e ranker hel lenn « Bouder ». Ster an anv-mañ a vez kavet e GBV, p. 79 : « *sonneur de cor, bourdon, corne de brume, & personne assommante* » ; **gw. 3** <an itroun deus ar rivier> : gwelet an notenn diwar-benn « Maner an Dour » er werz *Kerveguen hag ann Tourellou*.

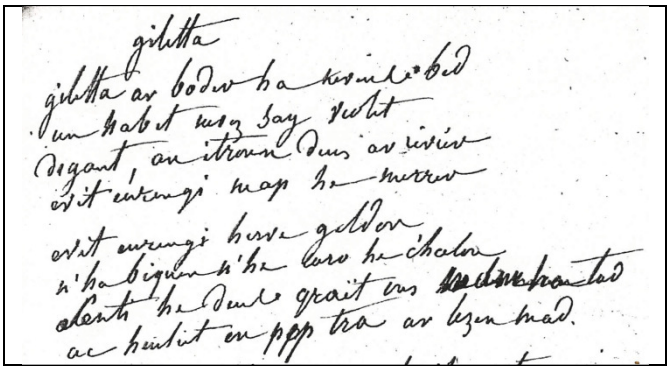

[88v]	
	triwouac'h miz anter he heo bed
	ébars er prison hen tonquédec
	hervé ar geldon ha crede pepret
	ac fals testeni deus he priet
25.	concevet ha neveus bed maliç
	ed eo d'ha gavout tud ar justic
	an dud ha justic he woa hen tonquédec
	élec'h m'ha névoa dastumet he pried
	autrou ar justic graët ho téver
30.	p'he leret d'ha giletta d'ont d'ar guier
	giletta ar bouder, ed d'ha heuil ho pried

	evelt, m'ha dlé groaguez honnest monnet
	m'he n'ha v'hin quet sujet d'am pried
	ha neus ac'hanon m'he drouc comzet
35.	m'ha tud a zo goarant d'am cundu
	perac he tueué d'am clasq, hen pep tu
	m'he meus Karet, m'ha quender an dour goas
	ha m'ar chomman beo, m'he rayo choas
	bugale he homp d'ar choaréset
40.	yauanquic he woamp hon daou Savet

- *Dix-huit mois et demi, elle a été / Dans la prison de Tonquédec / [Et] Hervé Le Geldon croyait toujours / Au faux-témoignage de son épouse*

- ***[25]** Il a conçu malice / Est allé trouver les gens de la justice / Les gens de justice étaient à Tonquédec / Où il avait [fait] emprisonné sa femme*

- *« Monsieur la justice, faites votre devoir / **[30]** Ou dites à Giletta de [re]venir à la maison » / « Giletta Le Bouder, suivez votre époux / Comme doivent le faire les femmes honnêtes »*

- *« Je ne serai pas assujettie à mon époux / Qui a parlé de moi en mal / **[35]** Mes parents sont garants de ma conduite / Pourquoi venait-il me chercher en tout lieu ?*

- *J'ai aimé mon cousin Le Dour-Wazh / Et si je reste en vie, je le ferai encore / Nous sommes enfants de sœurs / **[40]** Très jeunes, nous avons été élevés [ensemble]*

Notennoù lenn : gw. 35 <goarant> : difaziet e oa bet ar ger-mañ en ur eilskrivañ un <o> war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 39** difaziet e oa bet ar ger <choaréset> en ur adskrivañ un <o> war ul lizherenn all, marteze <ar>.

Notennoù all : gw. 39 « Bugale an diou c'hoar omp ganet » e *Alietta ar Brouder.*

[89r]	
	gant geldon he vo, m'ha potanc savet
	hen quichen an ty, m'ha woan gannet
	gwel eo gan hin bezan crouget
	evit retorn d'ha ty m'ha priet.
45.	énes ha laka, achanon d'ar maro
	en creïz m'ha yauanquic, m'ha plijeadurésou
	m'ha broïs ha zo test deus ar glac'har
	he lak en hon touesq, woar an douar.

	giletta ar bouder ha lare
50.	woar an huellan squeul, p'ha pigne
	m'he gwell ur véach c'hoas, an ty m'hon gannet
	ac hini hervé geldon m'ha pried.
	p'ha v'hin maro, he pedan justiç doue
	d'an discléria d'ha tonquédis ar guirionné
55.	ar cannel, he neus hi bed savet
	he moëz, n'hen he creïz à zo taved.

- *Geldon construira ma potence / A côté de la maison où je suis née / Je préfère être pendue / Que de retourner chez mon époux*

- ***[45]** Celui-ci me condamne à mort / Au milieu de ma jeunesse, de mes plaisirs / Les gens de mon pays sont témoins du chagrin / Qu'il met parmi nous, sur terre »*

- *Giletta Le Bouder disait / **[50]** Lorsqu'elle grimpait à la plus haute échelle / « Je vois, une fois encore, la maison où je suis né / Et celle d'Hervé Geldon, mon époux*

- *Quand je serai morte, je prie la justice de Dieu / De déclarer, aux habitants de Tonquédec, la vérité / **[55]** La machination qu'il a imaginée » / Sa voix, en elle, s'est tue*

Notennoù lenn : gw. 44 difaziet e oa bet dibenn an anv-verb <retorn>, skrivet <retorno> en ur adskrivañ un <n> war an dibenn <no> ; ouzhpennet e oa bet an araogenn <d'ha>, skrivet a-us d'al linenn etre <retorn> ha <ty> ; **gw. 53** <he pedan> : adskrivet e oa bet al lizherenn <e> eus ar rannig-verb <he> war ul lizherenn all, un <o> pe un <a> ; **gw. 55** <cannel> : adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ <c> war ul lizherenn all ; eilskrivet e oa bet ar ger-mañ <kaneb> gant Penguern ha <canneb> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 178) ; **gw. 56** <hen he creïz> : adskrivet e oa bet al lodenn-mañ war <n'han neo quet> ; eilskrivet e oa bet <en he cretis> gant Penguern, gant an notenn « <ill> [illisible] » dindan ar ger <cretis>.

Notennoù all : gw. 55 <cannel> : e *GBV*, p. 371, e vez roet d'ar ger-mañ ar ster a « *bobine & moulinet* », hag e *GIB*, p. 1362, e kaver ouzhpenn ar ster a « *bobine* », hini a « *canette de tisserand* ». Da dostaat e vefe ar ger-mañ marteze a-walc'h ouzh ar ger « *kudenn* », anavezet muioc'h evit e ster a « *problème* » hiziv an deiz eget evit e ster orin a « *écheveau* » (geriennoù teknikel aet da get, pe dost, evel ar vicher a wiader, pa veze ken stank ar wiaderien er vro, gwezhall-gozh).

[89v]	
	n'he woa quet he maro achuet
	n'ha woa dall ar rudon ac he gruec'h
	dezi, hou daou, he woaïnc quiriec
60.	gant ar guériou fauz, laret d'he pried

	gwelet he woa, seiz procession en tall ar potanç en om respont n'ha diblacé gant hini an hey c'hoas quen n'arruas, cloarec an dour woas.
65.	ennès woar he marc'h ha arruas gant he pedennou, heon he zavas ha lakas ar corf paour woar ar yot glaz en ur gwouéla druz evelhen he comzas.
70.	houi giletta ar bouder, a zo crouguet abalamour d'hin, p'hoa quet miritet en hon bugaléac'h omp bed maguet bugalé he woamp d'ar choarèset.

- *Elle était à peine morte / Que devinrent aveugles Le Rudon et sa femme / Vis-à-vis d'elle, tous deux étaient responsables / **[60]** Des mensonges racontés à son mari*

- *On vit sept processions /Face à la potence, se répondant / Aucune ne se déplaçait encore / Avant que n'arrive le clerc de Dour-Wazh*

- ***[65]** Celui-ci, à cheval, arriva /Par ses prières, il la releva /Et mit le pauvre corps sur l'herbe verte / Tout en pleurant énormément, il parla ainsi*

- *« Vous, Giletta Le Bouder, êtes pendue / **[70]** Par ma faute, et vous ne l'aviez pas mérité / Pendant notre enfance, nous avons été élevés ensemble / Nous étions les enfants de [deux] sœurs*

Notennoù lenn : gw. 58 <rudon> pe <rudou> ; lennet hag eilskrivet <Ruden> gant Penguern ; **gw. 62** an <m> eus ar rannig-verb <en om> a zo bet adskrivet war ul lizherenn all ; **gw. 66** adskrivet e oa bet an araogenn <gant> war ur ger all, dilennapl ; <heon> : adskrivet eo bet al lizherennoù <eo> war al lizherennoù <ac> ; kemmet eo bet lizherenn gentañ ar verb <zavas> en ur adskrivañ anezhi war ur <s> ; **gw. 70** <miritet> pe <méritet> ; **gw. 71** <bugaléac'h> : al lizherennoù <ga> a zo adskrivet war lizherennoù all, dilennapl.

Notennoù all : gw. 58 <ar rudon> : ne vo ket graet meneg eus anv ar Rudoned er stumm dastumet gant Ifig Troadeg met eus « *an deodoù fall* », ha « *Ne devoa ket he ger peurachuet / Unan hag e wreg a zo bet dallet* ».

[90r]	
	m'he meuz ho caret evelt ur choar, ha houi em charié, evelt ho car,
75.	m'he a belzo à zo cloareguec ho poursu, m'ha studi d'ha vout beleg

80.	abenn un eisdévez, hac aboué ho veler giletta ho bale tro ar procession ar verret ha gant hi ur habit violet.

- *Je vous ai aimé comme une sœur / Et vous, vous m'aimiez, comme votre amoureux / **[75]** Je suis depuis longtemps séminariste / Poursuivant mes études, pour être prêtre »*

- *Au bout d'une semaine, et depuis ce temps / On voit Giletta déambuler / Le tour [que fait] la procession dans le cimetière / **[80]** Vêtue d'un habit violet*

Notennoù lenn : gw. 77 <eisdévez> : al lizherenn <d> a zo adskrivet war un <t> : skrivet <eist> da gentañ e oa bet ouzhpennet al lodenn <dévez> outañ ; **gw. 79** lenn <tro ar procefsion **er** verret>.

Notennoù all : gw. 75 <cloareguec> : evit klotañ gant <beleg>, dibenn ar gw. 76. : daoust hag-eñ eo ret kompren amañ ar ger « kloareget », da lâret eo un anv-gwan-verb o tont eus un anv-verb a vefe « *kloaregiñ » (a vefe da dostaat d'ar verb « belegiñ » da skouer), pe lenn ha kompren ar ger-mañ « kloaregig », da lâret eo « petit séminariste » (?).

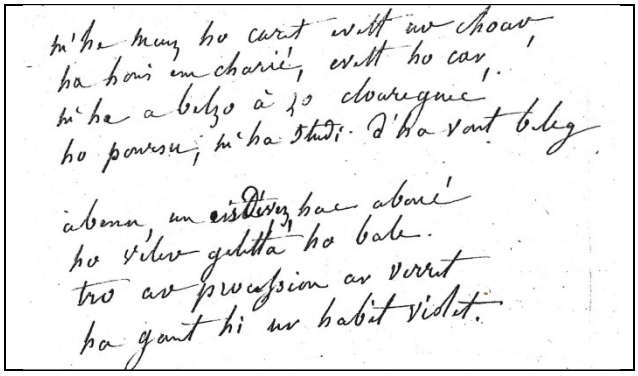

Malrieu niv. 0158 – Ar wreg falstamallet

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Giletta [ar Bouder]** (Ds. 1, f. 88r-90r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Gilletta** (Ds. 92, f. 50v-53v ; *Gwerin 8*, p. 70-73)
J. Ollivier	- Giletta (Ds. 987, p. 177-179)

I. an Diberder	- **Giletta ar Bodér** (Kaier 1, p. 65-66 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Anatol ar Braz	- **Alietta 'r Bouder** (CRBC / ED, p. 170-172) - **Aliet ar Brouder** (CRBC / Karned V, p. 175-177) - **Alietta ar Brouder** (*Revue Celtique*, t. 17, 1896 ; kanet gant Glaouda an Ollier, e Porzh-Gwenn, e 1895)
I. Troadeg	- **Jivestan Bouder / *Sylvaine Bouder*** (*CR*, p. 148-149 ; kanet gant Louise Le Bonniec, an Itron Riou, e Pluned e miz C'hwevrer 1979)

[90v]	
	[**An Traonvillin**]
1.	an traonvillin ha plougasnou
	bravan den yauanc, zo er bro
	bèjan eo fleur ar beleyen,
	ha tud chentil ha bourchisien
5.	m'he a zo ur cloarec yauanc
	a zo m'ha ty quichen ar Stanc
	biscoas n'he moa laKet fantasi
	d'ha glasq merKet d'ha plijeout d'hin
	anaveout he ris, ur plac'h triwouach bloa
10.	némaït p'he guelan, n'he moa joa
	bezan he m'ho a ney dre gratz doue
	nemeït m'ha tad, m'ha mam, hem urzé
	p'ha woan en oad, d'ha dimisi
	he woan casset d'ha paris d'ar studi
15.	evit m'ha pellaat diout hin
	ho song n'he woa quet m'ha hini

*[**Traoñvilin de Plougasnou**]*[60]

- ***[1]** Traoñvilin de Plougasnou / Est le plus beau jeune homme du pays / Il est la fleur des prêtres / Des gentilshommes et des bourgeois*

- ***[5]** « Je suis un jeune clerc / Qui a sa maison près de l'étang / Je n'avais jamais eu fantaisie / De chercher filles à me plaire*

- *Je connus une jeune femme de dix-huit ans / **[10]** Et c'est seulement quand je la voyais, que j'avais de [la joie / Je l'aurai, par la grâce de Dieu / A moins que mon père, ma mère ne m'ordonnent*

- *Quand j'étais en âge de me marier / On m'amena étudier à Paris / **[15]** Afin de m'éloigner d'elle / Leur idée n'était pas la mienne*

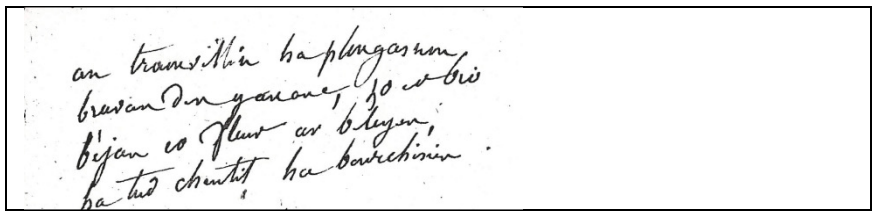

[60] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Notennoù lenn : Titl. emañ o tont eus an daolenn ; **gw.1** diaes eo d'ober an diforc'h etre <traonvilin> ha <traouvilin>, ha ken diaes all e vo kement gwezh ha ma tegouezho dimp adkavout an anv-mañ er werz-mañ ; **gw. 10** <némaït> pe <n'emaït> ; **gw. 12** <hem urzé> pe <hem arzé>.

[91r]	
	p'ha woan bed ur pennet er Studi
	m'ha douç ha diguassas lizer d'hin
	d'ha zonnet prompt deus a hanné
20.	m'ar moa choant d'he guelet en buez
	p'ha antreïs ebars an ty
	he woa ar belec, ous he noui
	he wo ho ray dezi ar gratz nouen
	quent evit monnet dirac roue ar Sant
25.	p'ha woa ed an dud emaës han ty
	ha m'he commanç d'ha déplori
	ha m'ha mestress d'am chonsoli
	gant ur wouez douç he laras d'hin
	tevet, cloarec, n'he gwelet quet
30.	pedet evit hon, m'he ho ped
	gwelet abalamour d'ha doue
	pehini, he offançomp bemdez

- *Après avoir étudié un moment / Ma douce m'envoya une lettre / [Me demandant de] rentrer promptement de là / **[20]** Si je voulais la voir en vie*

- *Lorsque j'entrai dans la maison / Le prêtre lui donnait l'extrême onction / Il lui donnait ses dernières grâces / Avant de se présenter devant le roi des saints*

- ***[25]** Quand les gens sortirent de la maison / Je commençais à déplorer / Ma maîtresse me consola / D'une voix douce, elle me dit »*

- *« Taisez-vous, [mon] clerc, ne pleurez pas / **[30]** Priez pour moi, je vous prie / Pleurez pour Dieu / Que nous offensons chaque jour*

Notennoù lenn : gw. 17 <p'ha woan bed> pe **<p'he** woan bed> ; **gw. 23 & 24**, a-geñver an div werzenn-mañ e oa bet ouzhpennet an div werzenn-mañ (adstummoù) gant an Itron de Saint-Prix : <ho ray dezi ar gratz divésan> / <quent evit monnet deus ar bed man> ; **gw. 23** <he wo ho ray> : lenn <he woa ho ray> ; **gw. 24** <evit> pe <ewit> ; **gw. 26** <déplori> pe <diplori>.

[91v]	
	tostéet d'am guélé aman
	ur menat digannac'h he c'houlennan
35.	C'hetu houi, ur savant cloarec
	Sentet ous ho tud, n'hom rented belec
	cloarec traon villin ha laré
	er guier d'he mam p'ha narrue
	tollet hu m'ha oll levriou en tân
40.	p'he roet hey d'am breur bihan
	m'he moa d'am mestress prometted
	birviquen n'he vèjen belec
	némait m'ha tud m'ha chontraigze
	ha mar rejoinc m'he quitagé
45.	m'ha mestress evelt ur Santes a zo maro
	m'he a ya d'ar chouant, d'ha bell bro
	quenavo m'ha mam, ha houi m'ha tad
	d'am choareset avantur mad

- *Approchez-vous de mon lit / Je vous demande de prendre une résolution / **[35]** Vous voici [maintenant] un savant clerc / Obéissez à vos parents, faites-vous prêtre »*

- *Le clerc de Traoñvilin disait / A sa mère en rentrant à la maison / « Jetez tous mes livres au feu / **[40]** Ou donnez-les à mon petit frère*

- *J'avais promis à ma maîtresse / Que je ne serais jamais prêtre / A moins que mes parents ne m'y contraignent / Et s'ils le faisaient, je m'en irais*

- ***[45]** Ma maîtresse est morte comme une sainte / Je vais au couvent loin du pays / Au revoir ma mère, et vous mon père / Et bonne chance à mes sœurs*

Notennoù lenn : gw. 33 barennet e oa bet ar ger <~~aman~~>, etre <tostéet> ha <d'am guélé>, a-raok bezañ skrivet e dibenn ar werzenn ; **gw. 42** <vèjen> pe <vijen> ; **gw. 43** adskrivet eo ar ger <némait> (pe <némeit>) war ur ger all, dilennapl ; **gw. 45** barennet eo bet ar gerioù <~~maro eo~~> e penn kentañ ar werzenn, a-raok <m'ha mestress> ; **gw. 46** barennet e oa bet ar ger <quenavo>, etre <d'ar chouant> ha <d'ha bell bro>.

[92r]	
	d'heus m'ha breuder n'ha quimiadan quet
50.	dont he raing d'ar choant d'am gwelet
	d'ha velet ho breur ha vo capucin
	n'ha zeuyo mui d'ha traon villin

	n’he neus plac’h yauanc, er chanton n’ha sco, o, ar glaz en ho c’halon
55.	p’ha clevoing ar cleyer hou Sonnet d’ha traonvillin, a zo marw d’ar bed
	ur bloa goude, mari javre gant he pried, d’ha naonnet ha hié hen toul dor ar gouant, p’ha narrué
60.	he map cloarec ha choulenne
	nemaidy quin, ho map cloarec ar per fidel capucinet guisquet gantan, ur saë gris ac ous he erren ur chouris

- *A mes frères, je ne fais pas mes adieux / **[50]** Ils viendront me voir au couvent / Voir leur frère qui sera capucin / Et qui ne reviendra plus jamais à Traoñvilin »*

- *Il n’y a aucune jeune femme dans le canton / Pour qui ne sonnera le glas dans son cœur / **[55]** Quand elles entendront les cloches sonner / Pour Traoñvilin, mort pour le monde*

- *Un an plus tard, Marie Javre / Accompagnée de son époux, allait à Nantes / A l’entrée du couvent, lorsqu’elle arrivait / **[60]** Son fils clerc, elle demandait [à voir]*

- *« Votre fils n’est plus clerc / [Mais] le père Fidèle, ordonné capucin / Vêtu d’une robe grise / Maintenue par une ceinture*

Notennoù lenn : gw. 49 <quet> : adc’hraet eo bet al lizherenn <q> war un all ; **gw. 51** <velet ho breur> : adskrivet e oa bet ar gerioù-mañ war c’herioù all ; **gw. 54** <sco, o,> : adc’hraet e oa bet al lizherenn diwezhañ, an <o> war un all a hañval bezañ un <e>. Skrivet e oa bet ar ger-mañ e-giz-se, gant ur virgulenn a bep tu d’e lizherenn diwezhañ. Lennet e oa bet <savo> gant Penguern ; **gw. 56** <marw> : adc’hraet e oa bet al lizherenn diwezhañ, <w>, war ul lizherenn all a hañval bezañ un <o>.

Notennoù all : gw. 53-54 lennet hag eilskrivet e oa bet ar gwerzennoù-mañ evelhenn gant Luzel (**Cloarec Traonvilinn**, *Annales de Bretagne*, t. 5, 1889-90, diwar eilskrid Penguern, Ds. 92, f. 54v-57v) : « Na eus plac’h iaouanc er c’hanton / Na savo gloaz en he c’halon », ha troet gant : « *Il y a une jeune fille dans le canton / Qui se sentira du mal dans le cœur* ».

[92v]	
65.	ed eo ar procession hen dro p’ha distroo, houi hen gwelo
	peo bed ac’huet an offiç eo bed aru, guisquet he griz

	debonjour m'ha tad, deud och d'am guelet
70.	m'ha mam, ac hi, zo hen yechet
	yéchet awoualch hor meup digant doue
	deud eo d'han naonnet quer couls ha m'he
	carantess ar mam, neus bugale
	a zo deud quer pell, evit hon m'he
75.	eo deud d'an naonnet d'am guelet
	couscoude, n'hen méritan quet
	m'ar charjac'h m'ha map, bezan chommet
	tostic diomp d'ha vout belec
	joausted gannac'h, he moamp bed
80.	d'ha monnet bep sul d'an offern bred.

- ***[65]*** *La procession a commencé / Quand elle reviendra, vous le verrez » / Quand s'est achevé l'office / Il est arrivé, vêtu de gris*

- *« Bonjour mon père, vous êtes venu me voir /* ***[70]*** *Ma mère est-elle en bonne santé ? » / « Nous sommes en bonne santé, grâce à Dieu / Elle est venue à Nantes, tout comme moi »*

- *« L'amour de la mère qui a des enfants / Qui est venue de si loin pour moi /* ***[75]*** *Qui est venue à Nantes pour me voir / [Et] pourtant je ne le mérite pas »*

- *« Si vous aviez voulu, mon fils, être resté / Près de nous et vous faire prêtre / Nous aurions été heureux /* ***[80]*** *D'aller chaque dimanche à la grand-messe »*

Notennoù lenn : gw. 66 <houi hen gwelo> : ouzhpennet eo bet al lizherenn diwezhañ eus ar ger <hen> ha <gwelo> a zo bet adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <velo> ; **gw. 69** <debonjour> pe <dibonjour> ; **gw. 73** <carantess> : an <e> a zo bet adskrivet war un <u> ; **gw. 76** <méritan> pe <miritan> ; **gw. 78** <tostic> : ger adskrivet war un all a c'hallfe bezañ <ganimp>.

[93r]	
	Bézan bellec, m'ha mam, a zo chargus
	guell eo bezan religius
	ouspen, ming he charg deus ho iné
	inéou ar ré all, emaing ivé
85.	evit eurusted joa an douar
	un éternité deus ha cloar
	an pronnet doue d'an iné
	hen servigeo er vad er bed m'he

	en menez Calvar zo ur groaz
90.	ar caèra a zo bed biscoas
	demp oll d'ha sicour d'he douguen
	evelt ha neus graët ar madalen
	m'ar digoué gan'hin heritag
	roet d'ar peorien m'ha partag
95.	er chouant he chommo, ho map fidel
	d'ha tremen he vuez ac'han mervel.
	le père fidèle est mort à plourin

- *« Etre prêtre, ma mère, est une charge / Il est préférable d'être religieux / En plus d'être en charge de leur âme / [En charge de] l'âme des autre, ils sont aussi*

- ***[85]** Pour le bonheur et la joie sur terre / C'est une éternité de gloire / Que promet Dieu à l'âme / Qui le servira bien en ce monde*

- *Il y a une croix sur le Mont Golgotha / **[90]** La plus belle qu'il n'y ait jamais eu / Allons tous aider à la porter / Comme l'a fait la Madeleine*

- *S'il m'arrivait d'hériter / Donnez ma part aux pauvres / **[95]** Votre fils Fidèle restera au couvent / Y passer sa vie avant de mourir »*

Notennoù lenn : gw. 87 kinniget e vo <an pronnet> gant douetañs ; **gw. 88** adskrivet e oa bet <servigeo> war ur ger all ; **gw. 96** <ac'han> : ger adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <aroc> ha kinniget gant douetañs pa c'hallfe bezañ <ac ènan> ; skrivet e oa bet an notenn en galleg a-blom d'an destenn, war an tu kleiz.

Malrieu niv. 1135 – Aet d'ar c'houent goude marv e vestrez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- [**An Traonvillin**] (Ds. 1, f. 90v-93r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Traouvilin** (Ds. 92, f. 54v-57v ; *Gwerin 8*, p. 74-77)
J. Ollivier	- **An traonvillin** (Ds. 987, p. 180-183)

I. an Diberder	- **An Traonvilin a Blougânou** (Kaier 1, p. 99 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Luzel	**- Cloarec Traonvilinn** (*Annales de Bretagne*, t. 5, 1889-90 ; diwar Ds. 92 Penguern)

STUMMOU ALL HA STUDIADENNOU	
Penguern	- **Cabucin** (Ds. 112, f. 68 v-70r ; kanet gant Catou Bonder eus Plouenan, e 1852)
Luzel	- **Kloarek Plourin / *Le clerc de Plourin*** (*GBI. 2*, p. 360-365 ; kanet gant Anna Salik – Plouared – 1864)
J. Gros	- **Eur c'hloareg yaouank a Blourin** (*Planedenn* niv. 15, p. 45 ; kanet gant Michela an Allan e 1911)
H. de Kerbeuzec (= an abad F. Duine)	- **Le Capucin de Tromelin** (*Cojou Breiz*, p. 19-22 ; troidigezh gallek nemetken)
Familh Konan	- **Ar C'habeusin** (*Tro ma c'hanton*, p. 106 ; dastumet gant Gireg Konan, e 1990, diwar gaier kanaouennoù Mari Bodiou, o chom er Sklaerder)
L. Le Guennec (studiadenn)	- **Le clerc de Tromelin** (« Vieilles chansons bretonnes », *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, L. 51 ; p. 79-84, 1924)

Disklêriadurioù

Hervez Louis Le Guennec[61] he dije an Itron de Saint-Prix, dastumet ar ganaouenn-mañ e Plouganou emichañs.

[61] Louis LE GUENNEC, « Vieilles chansons bretonnes. Le clerc de Tromelin », *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, t. 51, 1924, p. 79-84.

Fiacre Guernigou e oa anv paotr yaouank ar werz-mañ. Ganet e voe bet d'an 11 a viz Here 1748, ha mab e oa da Yves Guernigou ha da v/Mari ar Gac, kouerien pinvidik o terc'hel menaj e maner kozh noblañs Tromelin, e Plouganou. Da lâras saver ar ganaouenn e oa ar paotr yaouank-mañ « bravan den yauanc, zo er bro », ha pellaet e oa bet gant e dud diouzh ar vro ha diouzh e dous, ha « kaset da Bariz d'ar studi », pa oa e dud o c'hoant gwelet anezhañ mont da veleg. Marvet e vignonez gant ar glac'har, en devoa divizet ar c'hloareg yaouank mont « d'ar chouant d'ha bell bro ». Stumm Henri de Kerbeuzec (= an abad François Duine) a zo un tamm disheñvel diouzh hini an Itron de Saint-Prix : ne vez ket graet meneg eus ar plac'h yaouank (ne vez ket adkavet an istor a garantez), hag un ael an hini eo a deu da lavarout d'ar c'hloareg yaouank e-pad e gousk mont d'ar gouent ti ar Gabusined.

Mont a reas d'ar gouent da Lannuon, d'ar 26 a viz Mae 1777, ha kemer a reas an anv a "F. Fidèle de Morlaix". 28 vloaz e oa d'ar mare-se. Anvet e voe da veleg e Dol d'an 18 a viz Du 1779. E-pad an Dispac'h Bras e oa kure, hag unan eus ar pevar relijiuz kouent Gwaien. Kollet e vo e roud ha goulakaet e oa bet gant Louis Le Guennec e oa aet marteze an Tad Fidel da Vro-Saoz e-pad ar Spont bras gant Kabusined Rosko pa en em gave aze d'ar mare-se. Adkavet e vo anezhañ toullbac'het e kastell Brest gant tud a Iliz all, e dibenn ar bloavezh 1795. Goude an emglev etre an Iliz hag ar Stad, ez eas da Blourin da chapalan, hag e 1817, ur wezh arru war e leve, e chome e presbital Plourin. D'an 23 a viz Ebrel 1824 e varvas Fiacre Guernigou da 76 vloaz e Plourin, evel ma oa bet merket gant an Itron de Saint-Prix e dibenn ar ganaouenn : « Le père fidèle est mort à plourin ».

Eilskrivet e oa bet stumm an Itron de Saint-Prix gant Penguern (Ds. 92), hag eilskrivet e oa bet an eilskrid-se gant Luzel pelloc'h (ar pezh a oa bet embannet e 1889 e *Annales de Bretagne*. Pa seller a-dost ouzh labour Luzel e weler e oa bet kemmet un toullad traoù gantañ, hag e oa bet kempennet evit an embann :

- Skrivet e oa bet an holl gemmadurioù.

- Chañchet e oa bet un nebeud geriennoù ivez : **gw. 4** deut eo ar werzenn-mañ da vezañ <Ann dudjentil, ar vourc'hizien> e-lec'h <a tud chentil a bourc'hisien> ; **gw. 7** <Biscoaz n'am boa bet fantasi> e-lec'h <biskoas ne moa laket faltazi[62]> ; **gw. 12** <Nemet tad ha mamm a c'harzfe> e-lec'h <nemert ma tad ma mam em urze> ; **gw. 19** <Da zonet prim euz a-c'hané> e-lec'h <da zonnet promt dues ac'hane> ; **gw. 20** <M'em boa c'hoant d'hi gwelet en buhe> e-lec'h <mar moa c'hoant d'he gwelet en bue> ; **gw. 27** <Ha ma dous coant d'am c'honsoli> e-lec'h <a ma mestress d'am c'honsoli> ; **gw. 34** <Eur mennad ouzoc'h c'houlennan> e-lec'h <ur menat digannac'h e c'houlennan> ; **gw. 36** <Sentet euz ho tud, em grêt bêlec> e-lec'h <sentit ouz o tud nem rentet belek> ; **gw. 51** <Da welet ho breur ar c'hapucinn> e-lec'h <da velet ho breur a vo kapussin> ; **gw. 53-55** deut e oa an teir werzenn-mañ <ne neus plac'h iaouank er c'hanton / na savo[63] ar glas en ho c'halon / pa klevint ar kleier o sonnet / da traouvillin zo maro d'ar bed> da vezañ gant Luzel <Na eus plac'h iaouanc er c'hanton / Na savo gloaz en he c'halon / Pa glevo ar c'hleïer sonnet / Da Draonvilinn, 'zo marv

[62] <fantasi> e dornskrid an Itron de Saint-Prix.

[63] <scoo> pe <scoe> e dornskrid an Itron de Saint-Prix.

d'ar bed>, troet evel-henn gantañ : <Il y a une jeune fille dans le canton / Qui se sentira du mal dans le coeur / Quand elle entendra sonner les cloches / Pour Tromelin, qui est mort au monde> ; **gw. 68** <Eo arruët, gwisket en gris> e-lec'h <eo bed arru gwisket en gris> ; **gw. 73** <Carantez ar vamm 'vit he bugale !> e-lec'h <karantez ar mam neuz bugale[64]> ; **gw. 79** <Tostic d'imb da veza bêlec> e-lec'h <tostik dimp da vout belek> ; **gw. 80** <Da vont bep sul d'oc'h offern-bred> e-lec'h <da monet bep sul d'an offern bred> ; **gw. 81** <bezan belek ma mam a zo kargus> a deu da vezañ <Beza bêlec, mamm, 'zo cargus> ; **gw. 83** <ouspen min-hu charg deus ho ine> a vo eilskrivet <Ouspenn ar garg euz ho nine> gant Luzel ; **gw. 85** <Evit eur rennad joa ann douar> e-lec'h <evit en rented joa an douar[65]>.

[64] <carantess ar mam, neus bugale> e dornskrid an Itron de Saint-Prix.

[65] <evit eurusted joa an douar> e dornskrid an Itron de Saint-Prix.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[93v]	**margodic**
1.	m'ar plic'h gannac'h chiloyet, ac ho cleffet canna ur son a zo composet, ha nevez evit ar bloa zo graët d'ha ur plac'h yauanc, ha neus quitted he bro he lignéz ac he c'herent, a zo oll hen caoniou
5.	m'he non quet, p'he dre cusuil, p'he dre woall alliet darn all, he fell d'hey laret, penaus he woa laëret en amser m'ha woa collet, he woa ar goas gant he tad dezan he heo tammalet, ac eon he evo boutaillad
10.	ebars hen hostilliri, hen penn ar mur cleuyou he c'houlennas ar paysant he merch deus an autrou en ur eva d'he yechet, ar goas neus Lavaret autrou ho merc'h margoddic ha fell d'hin d'ha gaouet
15.	an itroun he woa presant, ha laras promptamant n'ha gredfen quet he heffé, gant map ur paysant he tad a zo den chentil, ha m'he a zo itron m'ha merch a zo demesel deus ha condition

***Margodic La Boissière*[66]**

- ***[1]** S'il vous plaît écoutez, et vous entendrez chanter / Une chanson composée, à nouveau, pour l'année / Au sujet d'une jeune femme, qui a quitté son pays / Sa famille et ses parents sont tous en deuil*

- ***[5]** Je ne suis que de bon ou de mauvais conseil / D'autres veulent dire comment elle fut enlevée / Au moment où elle était perdue, l'homme était avec son père / C'est lui qui est accusé, et il buvait une bouteille*

- *Dans l'auberge, à Penn ar Mur Cleuyou / **[10]** Le paysan demanda sa fille au monsieur / En buvant à sa santé, l'homme dit / « Monsieur, je veux avoir votre fille Margodic »*

- *La dame était présente, et répondit avec empressement / « Je ne croirais pas qu'elle aille avec le fils d'un paysan / **[15]** Son père est gentilhomme, et je suis une dame / Ma fille est demoiselle de condition*

Notennoù lenn : Titl. skrivet e oa bet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 2** ouzhpennet e oa bet div lizherenn diwezhañ ar ger <bloa>, skrivet <bla> da gentañ, hervez doare ; **gw. 9** <ebars> : ger adskrivet war ar gerioù <hen penn> ; douetañs a zo war gerioù diwezhañ ar werzenn,

[66] Troidigezh kinniget ganimp.

<mur cleuyou>, ha war o ster. Unan eus ar stummoù dastumet gant Yann-Fañch Kemener (CR, p. 288) a ro « e penn ar vengleu'ioù », troet gantañ gant « au bout des carrières ».

Notennoù all : a-geñver an titl he devoa ouzhpennet an Itron de Saint-Prix ar gerioù <parouss plougonver>, o rein da soñjal e vije c'hoarvezet an istor-mañ er barrouz-se, kadarnaet gant un notenn all, skrivet a-blom, er marz dehoù : <L'auberge est près coat an noz en allant à bre, près le pont meur et St tugdual>.

[94v]	
	m'ha merch a zo demesel demeus ha Laboissier
	n'ha gredfen quet he heffé, gant map ar Labourer
	an autrou ac eon presant, n'ha laras guer abed
20.	ac ha lézas an itroun, d'ha laret he requet
	mez p'ha n'arrujoinc er guer, he woa dey Lavaret
	gant ho merchic henori, he woa margod colled
	clasquet he woa margoddic, partout dre an noblantz
	n'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha nep appartananç
25.	n'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha chambr, n'ha marchossi
	clasquet he woa margoddic, betec cambr, ar chouldri,
	clasquet he woa margoddic, ha d'ha crec'h, ha dan traou
	bètec poul rod ar vilin, he sellas an autrou.
	abenn ar fin he Lavarjoinc, poant eo mont d'ha choannia
30.	Sonnet eo cloch ar chapel, poant eo demp azéa
	ha neuze n'hi concluo, peneus he veso graët
	red he vo cass, d'ha K/anna, d'hen Laret d'he yontred
	red e vo scrivo prest deze, ha d'he moèrebeset
	evit hon merc'h margoddic, he renquamp d'ha gaouet

- *Ma fille est demoiselle de La Boissière / Et je ne crois pas qu'elle aille avec le fils du laboureur » / Le seigneur qui était présent ne prononça pas un mot / **[20]** Et il laissa la dame faire sa requête*

- *Mais quand ils arrivèrent chez eux, il leur fut annoncé / Par leur fille Enori, que Margodic était perdue / Margodic fut recherchée partout dans le domaine / On n'oublia aucune salle, ni la cuisine, ni aucune appartenance*

- ***[25]** On ne négligea ni salle, ni cuisine, ni chambre, ni écurie / Margodic fut recherchée jusque dans la chambre du pigeonnier / Margodic fut recherchée au rez-de-chaussée et à l'étage / L'auge de la roue du moulin fut même inspectée par Monsieur*

- *Finalement ils dirent : « il est temps d'aller souper / **[30]** La cloche de la chapelle a sonné, il est temps pour nous de [nous asseoir / Alors nous déciderons de ce qui sera fait / Il faudra envoyer [un messager] à Keranna, pour le dire à [ses oncles*

- *Il faudra leur écrire rapidement, [ainsi qu]'à ses tantes / Quant à notre fille Margodic, il nous faut la retrouver*

Notennoù lenn : gw. 24 & gw. 25 <n'he wan> : diwar ar verb menel, marteze (?) ; **gw. 32** <cass> : ger adskrivet war ar ger <skrivo> ; <d'ha K/anna> : lizherenn <a> an araogenn <d'ha> a zo skrivet war un <e> hag ar ger <K/anna> a zo skrivet war ar ger <yontred> ; goulakaat a reomp e dlefe ar werzenn-mañ bezañ <red he vo cass **ur mesajer** d'ha K/anna> ; **gw. 33 & 34** ouzhpennet e oa bet an div werzenn-mañ e traoñ ar bajenn, skrivet gant lizherennoù kalz bihanoc'h ha moanoc'h ; dindan an div werzenn-se e oa bet skrivet ha barennet ar gerioù-mañ : <~~chetu hon merc'h henori~~,>.

[94v]	
35.	war hoas mitin, p'ha savin, m'he scrivo d'ha guengamp
	evit digac'h archerrien, ha dond incontinant
	ha yell d'ha ty, an hini he neus hi anlevet
	ha rey quer d'ur paysant, laeres demesellet
	an deiz warlec'h an autrou ha yess d'ha ty ar goas
40.	m'ha merch margod, zo collet, m'he woar he heo gannac'h
	ha m'ar peuss hi quemeret, houi ha renq hen rento
	Kar m'ar n'ha noc'h quet crouguet, houi yell d'ar galéo
	an den yauanc ha woa fin, ha respontas buhan
	n'houn quet, pelech, eman margod, m'he charfe prèsant aman
45.	ho clevet, ar proposou, gant he tad, d'hin laret
	m'ha dammal, deus ur dra, ha m'he n'hon quet quirièc
	guir eo ho merc'h margoddic, ha m'he ha nom garrié
	m'ar vec'h prest d'hon eureugi, m'he gred he nom gaffe
	m'ar reffen ur c'huitellad, d'am douç d'am carantez
50.	seiz leo, tro rond diouzin, m'ha m'wouez, anaveffé

- ***[35]** Demain matin, quand je serai levé, j'écrirai à Guingamp / Pour que les gendarmes viennent immédiatement / Et aillent chez celui qui l'a enlevé / Et donnent une correction à ce paysan, voleur de demoiselles »*

- *Le lendemain, le seigneur alla chez l'homme / **[40]** « Ma fille Margot est perdue, et je sais qu'elle est avec vous / Si vous l'avez prise, vous devez la rendre / Car si vous n'êtes pas pendu, vous irez aux galères »*

- *Le jeune homme était intelligent, et répondit vite / « Je ne sais pas où est Margot, je l'aimerais présentement / **[45]** En entendant les propos que son père me tient / M'accuser d'une chose dont je ne suis pas coupable*

- *Il est vrai que votre fille Margodic et moi, nous nous aimons / Si vous étiez prêt à nous marier, je pense que nous nous trouverions / Si je donnais un coup de sifflet à ma douce, à mon amour / **[50]** A sept lieues à la ronde, ma voix, elle reconnaitrait*

Notennoù lenn : gw. 45. adskrivet e oa bet an araogenn <gant> war ar gerioù <bars ar>.

[95r]	
	m'ar n'ha gleffé, ar c'henta, m'he yello choas aroc
	d'ha guichen ur goz véen, a zo hen Sant eutrop
	p'he d'ha illis ar feunteun, m'he cred, em cleffé prest
	m'ar he m'an en Landerné, p'he martrezé hen brest.
55.	m ar n'em cleo quet ahanné, m'he yell gant an hent bras
	d'ha quichen ur goz véen a zo hen Langourlas
	m'he a zo ur chevfélec, zo diaés d'ha attrap
	d'ha nao heur hen Sant Briec, ha d'ha dec en Langoat
	entré ar chouant nevé, ha chouant ar Calver
60.	m'he clevo gant mignonned ac hi vo ed hen quer
	m'ha m'ouez ha clevo hen benac'h, p'he tost d'ha Langolvas
	ha n'hi nom gavo autrou, p'ha monni bed ho gratz
	evit d'he facho ouzin, autrou neus quet affer
	m'he a zo hirio aman, woar hoas he vin hen quer
65.	han autrou ha ya d'ar guier, p'ha n'ha intend netra
	ha ya d'ha ty ar person, ha woa finoch evit han
	an autrou deus ar gaspern, ha woa person hen plougonver
	amitié, ha lignéas, n'he woa gant tud ha Laboissiere
	neuze he ha ar person, ive d'ha ty ar goas
70.	m'he gwoar couls ha te, mignon, pelech éman d'ha plac'h
	hac he lavaran did, hé, emeus intented d'ha tro
	mez couscoudé m'ha pod què̀s, eo ur affer divalo

- *Et si elle ne m'entendait pas au premier coup, je m'avancerait encore / A côté d'un vieil arbre qui est à Saint-Eutrope / Ou de l'église de la fontaine, je crois qu'elle m'entendrait vite / Si elle se trouve à Landerneau, ou peut-être à Brest*

- *[55] Si elle ne m'entend pas de là, j'irai par la grand-route / A côté d'un vieil arbre qui est à Langourla / Je suis une bécasse difficile à attraper / A neuf heures à Saint-Brieuc, et à dix [heures] à Langoat*

- *Entre le nouveau couvent et le couvent du calvaire / **[60]** Je saurai par des amis si elle est allée en ville / Elle entendra ma voix à Belle-Isle-en-Terre, ou près de Langolvas / Et nous nous retrouverons monsieur, quand nous aurons reçu votre grâce*

- *Pour qu'elle se fâche de moi, monsieur, il n'y a pas moyen / Je suis aujourd'hui ici, et demain serai en ville »*

- ***[65]** Le monsieur rentre chez lui, puisqu'il n'y comprend rien / Et va chez le recteur, qui était plus malin que lui / Le sieur de Gaspern était recteur à Plougonver / Il était ami et de la lignée des Laboissière*

- *Le recteur alla aussi alors chez l'homme / **[70]** « Je sais tout autant que toi, ami, où se trouve ta femme / Et je te dis que j'ai compris tes intentions / Mais, pourtant, mon pauvre garçon, ceci est une vilaine affaire*

Notennoù lenn : gw. 54 <Landerné> : skrivet <Landernau> da gentañ, ha difaziet en ur adskrivañ an <é> war an dibenn <au> ; **gw. 58** <Sant Briec> : ger adskrivet war un anv-lec'h all a hañval bezañ <san drinan> ; **gw. 59-62** ouzhpennet eo bet ar c'houblad-mañ en diavez eus an destenn, skrivet a-blom war an tu dehoù ; div werzenn barennet a zo a-us dezhe : <~~m'ha m'wouez ha clevo hen benac'h~~ / ~~p'he tost d'ha langolvas~~> ; **gw. 59** <entré ar chouant nevé> : skrivet eo bet al lodenn-mañ eus ar werzenn a-us d'ar gerioù-mañ barennet : <~~adalec illis ar feunteun~~> ; <ha chouant ar Calver> : ar ger <ha> a zo skrivet war ar ger <p'he> ; **gw. 63-64** ouzhpennet eo bet an div werzenn-mañ en diavez eus an destenn ivez, skrivet a-blom war an tu dehoù, e traoñ ar bajenn, dindan ar gw. 59-62 ; **gw. 67** <deus ar gaspern> : ouzhpennet eo bet <ar> a-us d'al linenn, etre <deus> ha <gaspern> ; <ha woa> : adskrivet e oa bet eil lizherenn ar rannig-verb <ha> war ul lizherenn all ; **gw. 68** skrivet e oa bet da gentañ <gant an dud ha Laboissiere>, ha reizhet goude en ur varennañ ar ger-mell strizh <an>, hag en ur adskrivañ an <t> war <dud> ; **gw. 71** <emeus intented> : ouzhpennet eo bet ar gerioù-mañ a-us d'al linenn, a-us d'ar gerioù-mañ barennet : <~~feuz un affer divalo~~>.

[95v]	thé, ha neveus hi coachet, the renq he eureugi
	p'he n'ha feus ezom biquen, d'ha zont élec'h m'ha v'hin
75.	m'he zo prest d'oc'h eureugi, an deiz m'ha choulenet
	m'ar n'ha gredet, dont en deiz, deud an noz m'ar c'heret
	ar goas joaus a calon, ha respont promptamant
	m'ar oc'h prest d'on eureugi, n'hi zo hon daou contant
	allas un digarré farsall, he woa deus ar person
80.	tied he vo ar goas d'he dro, tappet vo ar pichon
	monnet he ress an den yauanc, gant an hent pen dar pen

	d'ha vid he douç margoddic, d'he digaç d'ha Sant germen
	Serret he woa an illis, chomm he reijoinc er porchet
	evit gortos ar person, d'ha zond d'ober an euret.
85.	aru he woa unec heur, p'he tost d'an anter noz
	ar person ha nevoa laret, he chomsfe d'ho chortos
	allas ha drèou an illis, he woa he mam he tad,
	he breur ac an archerien, n'om gavet sicour mad.
	Lammet woa an demesel digant hec'h camarad
90.	Lezet woa an den yauanc d'ha songeal, d'he attrap
	ar goaz ha chommas neuzé ur pennad er porchet
	d'ha hirvoud, ha d'ha songeal gant ur galon mantred
	quemeret he woar ar plac'h, casset pell deus he bro
	calonic an den yauanc, ha woa leun ha caoniou
95.	casset he heo margoddic, d'har chouent, ha guisquet hen gris
	m'he ha ya breman d'ha ermit, d'ha forest ar marquis

- *Tu l'as cachée, tu dois l'épousée / Ou sinon tu n'auras pas besoin de venir où je serai / **[75]** Je suis prêt à vous marier, le jour que vous voudrez / Si vous n'osez venir de jour, venez de nuit si vous voulez »*

- *La joie au cœur, l'homme répondit promptement / « Si vous êtes prêt à nous marier, nous en sommes tous [deux contents » / Hélas, ce n'était qu'une plaisanterie de la part du recteur / **[80]** L'homme sera trompé à son tour, attrapé le pigeon*

- *Le jeune homme fit la route d'un trait / Vers sa douce Margodig, pour la ramener à Saint-Germain / L'église était fermée, ils restèrent sous le porche / Afin d'attendre le recteur, et qu'il célèbre le mariage*

- ***[85]** Il était arrivé onze heures, minuit approchait / Le recteur avait dit qu'il resterait les attendre / Hélas, derrière l'église, il y avait sa mère et son père / Son frère et les gendarmes qui étaient d'une grande aide*

- *La demoiselle fut séparée de son camarade / **[90]** On laissa le jeune homme réfléchir, pour que cela lui serve de leçon / L'homme resta alors un moment dans/sous le porche / A gémir et à réfléchir, le cœur consterné*

- *La [jeune] femme fut prise et conduite loin du pays / Le cœur du jeune homme &tait submergé par le deuil / **[95]** « Margodig est mise au couvent, vêtue de gris / A présent, je me ferai ermite, à la Forêt du Marquis »*

Notennoù lenn : gw. 75 <choulenet> : adskrivet e oa bet ar peder lizherenn gentañ war lizherennoù all ; **gw. 76** <dez> pe <deiz> ; **gw. 77-80** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ e diavez eus an destenn, skrivet a-blom war an tu dehoù, ur groaz o verkañ e blas en destenn ;

gw. 78 diaes eo da lenn ar ger <contant> ; **gw. 80** <tied> : kinniget gant douetañs ; **gw. 87** <allas ha dréou> : gerioù adskrivet war <p'ha arujoinc> ; <drèou> pe <drèon> ; **gw. 89-90** ouzhpennet eo bet an div werzenn-mañ, gant ur skrivadur moanoc'h ha bihanoc'h eget boaz ; **gw. 91-92** ouzhpennet e oa bet an div werzenn-mañ en diavez eus an destenn, skrivet a-blom war an tu dehoù, ken moan ha bihan o skrivadur hag ar **gw. 77-80**, hep merk ebet evit merkañ o flas en destenn ; **gw. 93** <woar> : lenn <woa> ; **gw. 94** <calonic> : ouzhpennet e oa bet al lizherennoù <ic>, hag al lizherenn <c> a zo skrivet war al lizherennoù <les>.

[96r]	
	m'he savo, m'ha ermitag hen bord coat ar milin
	élec'h breman margoddic, er bro man, n'em guell quin
	difvunet ar finessa deus an autrou person
100.	ha neus digorret m'ha caouet, ha lausquet m'ha pichon
	deiz pardon parous gurnhuel, an deiz quenta ha maé
	he woa m'ha mestress enau, ha m'he ha woa ié
	aben un neubeut goude, he woanni glac'haret
	ho songeal, peguer buhan, he woamp dispartiet
105.	m'ha c'halon a zo carguet, ac hi leun ha glac'har
	m'he zo evelt an durjunel a vey colled he far
	mantri he ra m'ha c'halon beuzet m'ha daoulagat
	ho songeal biquen er bed man, n'he allan he attrap
	nep a neuss, compozet ar son, a zo ur den yauanc
110.	a zo gant ur procuror er guer cloz a guengamp
	ha woa bed hen montroullèz, ho poursu he studi
	hac he woa bed reformet, ha Scolac'h Crec'h Jili

- *Je construirai mon ermitage au bord du Bois du Moulin / A l'endroit où maintenant Margodic, en ce pays, ne me voit plus / La ruse de monsieur le recteur a été devinée / **[100]** (Il a ouvert ma cage, et (libéré) mon pigeon)*

- *Le jour du pardon de Gurunhuel, le premier jour de mai / Ma maîtresse y était, et j'y étais aussi / Peu de temps après, nous étions affligés / En pensant, comment notre séparation avait été rapide*

- ***[105]** J'ai le cœur (gros), et rempli de chagrin / Je suis comme la tourterelle qui aurait perdu son compagnon / Mon cœur s'afflige, et j'ai les yeux noyés de larmes / En pensant que jamais plus en ce monde, je ne pourrai l'attraper »*

- *Celui qui a composé cette chanson est un jeune homme / **[110]** Qui travaille chez un procureur dans la ville close de Guingamp / Qui a poursuivi ses études à Morlaix / Et a été réformé du collège de Crec'h Jili*

Notennoù lenn : gw. 97 <coat> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <hen bord> hag <ar milin> ; **gw. 99** <difvunet> pe <defvunet> ; **gw. 100** <lausquet> : kinniget gant douetañs e vo ar ger-mañ rak adskrivet eo bet ar silabenn gentañ war lizherennoù all, ha diaes eo da lenn ; **gw. 107** <~~ho velet~~> : barennet eo bet ar gerioù-mañ, skrivet e penn kentañ ar werzenn ; **gw. 109** <nep a neus> : diaes eo da lenn ar verb <neus> ; <Scolach Crec'h Jili> : « scolach Creac'h Joli » e Ds. Ledan, p. 275.

Malrieu, niv. 1041 - Margodig La Boissière

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Margodic** (Ds. 1, f. 93v-96r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Margodig la boessière** (Ds. 92, f. 59v-63v ; *Gwerin 8*, p. 78-82)
J. Ollivier	- **margodic** (Ds. 987, p. 184-188)
I. an Diberder	- **Margodic La Boessière** (Kaier 2, p. 3-5 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Ledan	- **Gwerz Margodic La Boissier** (Levraoueg Montroulez, t. 4, p. 269-275)
Kervarker	*ASBB* (p. 172) : - [**Margodik**] (Karned 1, p. 213-214) - **Margodik de La Boissiere** (Karned 2, p. 132-136 bis)
Luzel	- **Margodic La Boissier / *Margot de La Boissière*** (*SBI. 1*, p. 240-245 ; kanet gant Marc'harid Fulup)
	- **Margodig** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 048 ; kanet gant François Chatton)

Y.F. Kemener	- **Margodig** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 049 ; kanet gant Mari Duget) - **Margodig / *Margodig*** (*CR* niv. 129, p. 288 ; kanet gant Marie Douget – Kallag – 04.1979) - **Margodig / *Margodig*** (*CR* niv. 130, p. 289 ; kanet gant François Chatton – Kerien – 12.11.1979) - **Margodig** (pladenn *Kemener – Squiban, Kimiad)*
L. Le Guennec (studiadenn)	- « **Margodic La Boissièr** » e *Le fureteur breton*, niv.28, p. 4-5, 1920
Eva Guillorel (studiadenn)	- « La chanson sur Margodic La Boissière : rapt de séduction et infrajustice à Plougonver dans les années 1760 », *La complainte et la plainte*, p. 274-288
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Margodig La Boissière** (pladenn *« Moueziou brudet a Vreiz »*)
Louise Ebrel	- **Margodig** (pladenn *« Gwerz »*)

Disklêriadurioù

Er ganaouenn-mañ (reñket e rummad ar sonioù gant Fañch an Uhel) e vez kontet dimp istor karantez maleürus daou zen yaouank a orin sokial disheñvel : mab ul labourer-douar e oa ar paotr, tra ma oa ar plac'h yaouank un dimezell o tont eus an noblañs. Klask a ra ar paotr yaouank, en aner, kaout aotre an aotroù Laboissier da dimeziñ d'e verc'h Margodig. Goude bezañ graet un dec'hadenn eus ti he zud, hag o lakaet d'ober ar bromesa da leuskel anezhe da dimeziñ, e vo-int touellet o-daou gant an aotroù person, a vo diskuliet e anv er ganaouenn : « *an autrou deus ar gaspern, ha woa person hen plougonver* » : tra ma vo kaset Margodig d'ar gouent (da gouent Gwengamp e stumm Luzel), ec'h aio ar paotr yaouank da « *ermit, d'ha forest ar marquis* » hag e raio e « *ermitag hen bord coat ar milin* ».

Ar fedoù istorel

- Klasket e oa bet gant Louis Le Guennec gouvezout diwar petore fedoù istorel e c'hallfe ar ganaouenn-mañ bezañ diazezet :

La famille de Kersulguen, ancienne dans le pays de Morlaix et de Guingamp, a longtemps possédé la terre de La Boissière, et l'héroïne de la sône […] appartenait sans nul doute à cette maison[67].

Ganet e 1604, e timezas Michel de Kersulguen gant un dimezell eus Pontrev, Philippes de Lanloup, eus maner Kercabin, e Ploueg-Pontrev. D'ar 7 a viz Eost e ganas o merc'h henañ e La Boissière, ha roet e voe dezhi an anv-bihan a v/Marguerite. Kuitaat a reas ar familh Kersulguen korn-bro Plouyann ha Montroulez evit mont da vevañ kostez Gwengamp hag e maner Kercabin pa oa o paouez bezañ he ferc'henn. Mervel a reas Marguerite de La Boissière da driwec'h vloaz, d'an 3 a viz Mae 1654. Interret e voe en iliz Plouyann, e chapel ar familh.

- Donatien Laurent, diouzh e du, a verke kement-mañ e levrig pladenn *Ar c'hoarezed Goadeg* :

Cette chanson raconte les amours malheureuses de Marguerite de La Boissière (1763) en Plougonven, près de Morlaix, avec un clerc que ses parents repoussent. Lorsqu'elle fut enlevée, son ravisseur était avec son père buvant un coup à sa santé[68].

- Kendalc'het en devoa Donatien da glask orin istorel ar son-mañ, ha fiziet en devoa e notennoù da Eva Guillorel. Dre hec'h hanterouriezh 'ta, ec'h ouvezomp muioc'h diwar-benn istor an tudennoù, ha merzout a reer e klot an notenn skrivet gant an Itron de Saint-Prix e penn kentañ he diskrivadur gant lec'h orin ar fedoù istorel : Plougoñveur.

Sed amañ ar fedoù : ar familh Laboissière-Kerret a oa o vevañ maner Kergus e Plougoñveur, hag ar plac'h yaouank a dlee bezañ Marguerite-Yvonne de La Boissière (skrivet ivez La Boëssière). Ganet e oa bet e Plougoñveur e 1744, hag e varvas e 1806. Merc'h e oa da Jean-Joseph de La Boissière ha da v/Marguerite de Kerdaniel (he c'hoar a vez an anv a « Henori » dezhi e stumm datumet ant an Itron de Saint-Prix, a oa Amadore-Renée, he anv e gwirionez, hag a varvas e Jersey e 1808).

An aotroù person a oa Charles-Olivier du Garzpern, hag e voe karget eus parrouz Plougoñveur adalek 1737 : *« Il appartient à ces familles de noblesse qui se distinguent par le nombre et la qualité des curés qu'elles détiennent au XVIII*[e] *siècle en Trégor »*[69].

Ar paotr a zo diaesoc'h da c'houvezout e anv, dre ma oa mab ur peizant disanv : « son patronyme n'est pas donné. Seules deux versions évoquent un prénom et un surnom : il s'agit de « Visent ar bibi » dans une pièce de La Villemarqué et de « Visant ar Pipi » dans une des chansons recueillies par Luzel »[70].

C'hoarvezet e vefe ar fedoù e 1760. Adkavet e vez anv Marguerite-Yvonne de La Boissière e Jersey, tregont vloaz pelloc'h, da vare an Dispac'h Bras hag arlu un niver bras a familhoù a Vreizh. Hervez doare e vije bet kaset ar plac'h yaouank d'ur gouent (amañ hini Montbareil, e Gwengamp) war-lerc'h ar fedoù, evel ma c'hoarveze da galz a dud yaouank a-benn kuzhat fedoù diaes ha mezhuz evit brud ar familhoù.

---

[67] Louis LE GUENNEC, « Margodic La Boissière », *Vieux souvenirs bas-bretons*, p. 91-93.
[68] Donatien LAURENT, *Ar c'hoarezed Goadeg. Mouezioù brudet a Vreiz*, Keltia Musique.
[69] Eva GUILLOREL, La complainte et la plainte, p. 284.
[70] *Ibid*., p. 285.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ral a wezh e kaver meneget titouroù diwar-benn o saverien er c'hanaouennoù hengounel : gant stumm *Margodig La Boissière* an Itron de Saint-Prix (hag hini Alexandre Ledan) e ro ar saver da c'houvezout e oa bet « *compozet ar son gant un den yauanc / a zo gant ur procuror er guer cloz a guengamp / ha woa bed hen montroullèz, ho poursu he studi / hac he woa bed reformet, ha Scolac'h Crec'h Jili* ».

[96v]

Bruillac, K/oue[71]

1

guillauic jacques ha Lavaré
p'ha gwisqué he botou ler névé
he daouarn ha gweljac'h goude
ebars er maner a K/oué

2

n'ha v'hin LaKet, p'he n'ha laKan
ar marquis Bruillac, m'ar he cavan
an autrou K/oué ha Lavare
d'ha guillauïc jacques, p'ha er cleve

3

gortoz quen n'ha vo bed ar chouspèrou
m'ar feus èzom sicour, m'he Sicouro
hen béacg mad, p'ha neo arruet
en hostilliri eo disquennet

4

choulenned he d'heus d'ha déjuni
ac ur pod mad, d'hen servigi
yvon ar bihan ha plegat moysan
à zo LaKet d'ha pod d'hen Servigan

5

dre ar pardon, p'ha baléas
evit daou p'he tri, m'he n'ha ran caz,
ha daouliou treït, ac ha facadou
he Salude an dud tro, woar dro

6

er chapel he heo bed antréet
ar Verhes ha neveus, digouguet
gant troat an arnach neus roet
ac eon hen ty douez, n'he rey caz abed

[71] Louis DUDORET, *Seigneurs et seigneuries au pays de Beffou (XVè-XVIIIè),* p. 170-171 : « La forme actuelle « K/oué, K/oué » fixée dans le cours du 18e est l'aboutissement de graphies anciennes "Koez (1427), Corcouet (1543), K/ouetz, K/rouetz, K/oetz, K/roetz, K/rouet, K/rouec, K/soetz, K/roez, Queroet ". Cette forme mutée de "koed (koat)" entrant en composition avec « ker » traduit donc plus « la maison des bois » que « la maison du roi » de l'étymologie populaire ».

Bruillac, Keroué[72]

- *[1] Guillaume Jacques disait / Lorsqu'il chaussait ses souliers neufs / Que l'on verrait ses mains plus tard / Au manoir de Keroué*

- *[5] « Je serai tué, si je ne tue / Le marquis de Bruillac, si je le trouve » / Le seigneur de Keroué disait / A Guillaume Jacques, en l'entendant*

- *« Attends que soient passées les vêpres / [10] Si tu as besoin d'aide, moi je t'aiderai » / A Bon-Voyage, quand il est arrivé / A l'auberge, il est descendu*

- *Il a demandé à déjeuner / Et un bon garçon pour le servir / [15] Yvon Le Bihan, de Plouégat-Moysan / A été désigné comme serviteur*

- *Par le pardon, lorsqu'il se promena / « Pour deux ou trois adversaires, je ne fais cas » / A coups de pieds et de soufflets / [20] Il saluait les gens autour de lui*

- *Dans la chapelle, il est entré / La Vierge, il a décapité / Du pied de (-------) il a frappé / Et lui dans la maison de Dieu, il n'en faisait aucun cas*

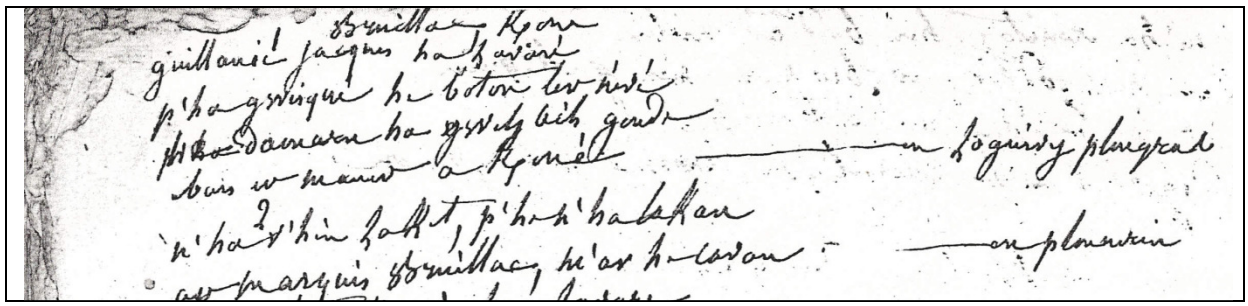

Notennoù lenn : gw. 3 adskrivet e oa bet an <he> war ar ger <p'ha> pe <m'ha> ; adskrivet e oa bet al lizherenn <g> eus ar ger <gweljac'h> war ur lizherenn all a hañval bezañ ur <v> ; **gw. 4** a geñver ar werzenn-mañ e kaver skrivet <en Loguivy plougras> ; **gw. 6** <en plounerin> a gaver skrivet a-geñver ar werzenn-se ; **gw. 13** diverket e oa bet un toullad gerioù e deroù ar werzenn : <~~un tam boet heon ha~~> ; <choulenned> : adskrivet e oa bet an div lizherenn diwezhañ war al lizherennoù <as> (<choulennas>) ; **gw. 14** <servigi> : skrivet <servigas> da gentañ e oa bet adskrivet an dibenn <gi> war al lizherennoù <as> ; **gw. 17** <dre ar pardon> : war a hañval e oa bet barennet al lodenn-mañ eus ar werzenn dre fazi, pa ne oa ket bet barennet peurrest ar werzenn <p'ha baléas> ; **gw. 18** <m'he> : skrivet <m'ha> da gentañ ; **gw. 19** <daouliou> : adskrivet e oa bet an teirvet lizherenn <o> war ul lizherenn all ; **gw. 23** <troat> : lizherenn gentañ ar ger-mañ <t> a hañval bezañ bet adskrivet war ul lizherenn all, marteze ur <c> ; an div lizherenn diwezhañ <at> a hañval bezañ bet adskrivet war div lizherenn all, marteze <es> ; <arnach> : ger adskrivet war ur ger all, ha kinniget gant douetañs.

[72] Troidigezh kinniget ganimp.

Notennoù all : gw. 3 (deuet da vezañ ar gw. 4 e labour Per ar Rouz e *Annales de Bretagne*, L. 22, 1906-1907) an notenn da heul a zo eus e zorn : « Ce vers est le 3e dans le Ms ; d'après la suite j'ai cru devoir le changer de place pour le sens » ; troet e oa bet ar werzenn-mañ evelhen gantañ : « Que l'on verrait plus tard ses mains », da vezañ komprenet, hervez Per ar Rouz bepred : « Qu'on le verrait bientôt à l'œuvre ? » ; **gw. 17** lennet e oa bet ar werzenn-mañ gant Per ar Rouz : « Dre ar pardon pa baseas », gant an notenn-mañ ouzhpennet gantañ : « *bas.as*. Le point remplace une lettre illisible. Je suppose *baseas*, pour *paseas*, d'un verbe signifiant « passer ». Cf. *pasein*, passer, traverser, *Dict. Bret. – Fr. du dialecte de Vannes*, par M. E. Ernault. » ; ouzhpennet en devoa un notenn all diwar-benn ar werzenn-mañ c'hoazh : « Il semble qu'il manque ici un vers comme *Gwillaoik Jacques a laras* / G.J. dit » ; **gw. 23** gwerzenn lennet « *Gant e droat an arach 'n eus roet* » gant Per ar Rouz (gwerzenn troet « L'enragé l'a frappée du pied » gantañ), gant an notenn-mañ : « *Gant troat an ar ach* ; faut-il lire *arachet*, enragé, *skoet*, frappé ? De toute façon le vers me semble altéré ; y avait-il : gant *troat an* (un nom d'outil, tranch, par exemple) *'n eus skoet* : il l'a frappée avec le manche d'une pioche ? ».

[97r]	
	7
25.	deus ar chapel, p'ha neo sortiet
	gant yvon ar bihan, eo bed douarret
	gant un toll penn bas, eo discarret
	ha daouliou treit, eo bed Lazet
	8
	an autrou K/oué ha Lare
30.	hen bèas mad, p'ha arue
	autrou doue, guillauic jacq
	achu eo pardon bèas mad.
	9
	an autrou K/oue a Laré
	hac he c'holjé he guir deus a K/oue
35.	he muntrer, poursuet he vijé
	Kar bézan he nevoa tamal deus he vuez
	10
	marquis ha Bruillac, evelt m'ar clevas
	hen he sao plomp, heo ha savas
	m'ha guir deus ha bruillac ha vey collet
40.	ha nep n'heus Lazet, n'ha nevo drouc abed
	il faut nécessairement qu'il y ait une suite
	La vierge a de depuis La tête décolée dans la chapelle de bon voyage

- ***[25]*** *De la chapelle, quand il en est sorti / Par Yvon Le Bihan, il a été mis à terre / Et d'un coup de penn-bazh, a été abattu / Et à coups de pieds, a été tué*

- *Le seigneur de Keroué disait / **[30]** En arrivant à Bon-Voyage / « Seigneur Dieu, Guillaume Jacques / Le pardon de Bon-Voyage est terminé »*

- *Le seigneur de Keroué disait / Que même s'il perdait son droit sur Keroué / **[35]** Son meurtrier serait poursuivi / Car il était responsable de sa vie*

- *Le marquis de Bruillac, lorsqu'il entendit ceci / Droit et d'aplomb, il se leva / « Que mon droit sur Bruillac soit perdu / **[40]** [Mais à] celui qui a tué, il ne sera fait aucun mal »*

Notennoù lenn : gw. 39 <vey> : adskrivet war ur ger all, marteze <coljen> ; **notennoù dibenn** : eilskrivet int bet amañ ganimp evel ma oant bet notennet gant an Itron de Saint-Prix, da lâret eo gant gant o fazioù.

Notennoù all : ouzhpennet e oa bet an notenn-mañ da heul gant Penguern (Ds. 92, f. 64r : « sans suite. guerre féodale. la vierge est décollée depuis dans la chap. de bon voyage ».
Notenn skrivet gant I. an Diberder e dibenn e eilskrid (Kaier 1, p. 100) : *« Elle [an Itron de Saint-Prix] savait que Bruillac est en Plounérin. Il y reste en effet les parties d'un manoir au bourg, et le pigeonnier ainsi qu'une muraille à Bruillac.*
Les Bruillac auraient prétendu descendre des Rohan. Un Bruillac passa en Morbihan, dans la rade de Lorient, à l'ilôt de Sainte La Chaine. Aux Archives de Vannes se trouve le dossier de son procès en séparation d'avec sa femme.
Sa descendance, tombée dans la roture, par une fraude, sauf erreur, entra dans une famille Le Bayon, d'Auray, famille ou reparait de temps à autre un type blond quelque peu princier, très différent du type très brun, et plus intelligent, mieux (----), du reste de la famille ».

Malrieu, niv. 0041 – Bruillac ha Kerroue

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Bruillac, K/roue** (Ds. 1, f. 96v-97r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Bruillac a K/roue** (Ds. 92, f. 64v-64r ; *Gwerin 8*, p. 83-84)
J. Ollivier	- **Bruillac K/oue** (Ds. 987, p. 189-190)

I. an Diberder	- **Bruillac ha Keroué** (Kaier 1, p. 100 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Per ar Rouz	- **Bruillac a Kerroue /** ***Bruillac et Kerroué*** (*AB*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 61-64 ; eilskrid, troidigezh ha notennoù diwar Ds. 92 Penguern)

Disklêriadurioù

40 gwerzenn a ra ar werz-mañ : gwerzennoù 8, 9 pe 10 mouezhiadenn enne, strollet e pevaradennoù gant an Itron de Saint-Prix, hag e koubladennoù dre o c'hlotennoù dibenn : klotennoù prim peurliesañ ha klotennoù barr a-wezhioù all.

Bruillac K/roue 'zo unan eus ar gwerzioù, bet studiet ha troet gant Per ar Rouz, hag a zo o tont eus dastumadenn Jean-Marie de Penguern (eilskrivet e oa bet *Bruillac K/oue* gant hemañ diwar an dornskridoù a oa bet prestet dezhañ gant an Itron de Saint-Prix e 1851). Embannet e voe rummad studiadennoù Per ar Rouz, savet gantañ diwar-benn gwerzioù zo eus dastumadenn Penguern, e *Annales de Bretagne* adalek al levrenn 22, e 1897.

Eus ar werz-mañ, savet diwar fedoù istorel, n'anavezer ket nemet ar stumm-mañ, re verr evit bezañ klok, hervez doare, hag o tiskouez gwerzennoù diaes a-walc'h da gompren o ster.

Gallout a reer ijinañ en dije gallet an istor-mañ mont pelloc'h eget marv ar paotr a reer Gwilhaouig Jacques anezhañ. Diwar-benn ar paotr-mañ, ne vez ket roet kalz a ditouroù, ha n'ouvezer ket memes hag-eñ e oa ur mignon d'an aotroù a g/Keroue pe ur mevel feal dezhañ nemetken.

Anvioù-lec'hioù hag anvioù-tud resis a gaver meneget er werz-mañ :

- Dre ma oa kouezhet en e boull kastell-maner Bruillac e 1624 e vefed techet da grediñ e oa tremenet an istor danevellet e gwerz *Bruillac ha Keroue* diagent. Diwar-benn ar familh galloudus-se e skriv Yannick Botrel kement-mañ :

  > *Cette seigneurie portant le titre de châtellenie a son château en ruine en 1624 dans la paroisse de Plounérin. Elle possède la haute justice avec patibulaire à quatre pots ou piliers et droit de prison. […] Son pilori armorié, muni d'un collier de fer, est dressé près de la chapelle Notre-Dame de Bon-Voyage*[73].

  Tremenet e oa an domani etre daouarn familhoù disheñvel dre an dimizioù, ha diaes e vez da lakaat un anv resis war an dudenn a vez adkavet er werz.

- Kastell-maner Keroue a oa bet savet (hag a c'haller e welet hiziv an deiz c'hoazh) e Keroue-Bras, e parrouz Logivi-Plougras, en Bro-Dreger. Gant Alain du Dresnay, aotroù Keroue, e oa bet savet ar maner kentañ-holl er XV^{vet} kantved. Brasaet e oa bet er XVI^{vet} hag er XVII^{vet} kantved. Aotroniezh Keroue, goude bezañ bet ar familh

[73] Yannick BOTREL, *Les justices seigneuriales de l'évêché de Tréguier*, p. 60.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Beaucours en he fenn e penn kentañ ar XV^{vet} kantved, a voe roet d'ar familh du Dresnay betek 1731. Ar re Lagadec a zeuas da vezañ he ferc'henn betec 1792.

- Chapel ar Beaj-Mat (« *Notre-Dame-de-Bon-Voyage* »), a c'haller he gwelet hiziv an deiz e Plounerin, a oa bet savet etre 1575 ha penn kentañ ar XVI^{vet} kantved.

- Devezh pardon Itron ar Beaj-Mat e oa c'hoarvezet an darvoud a vez kontet er werz. Lidet e vez ar pardon-se d'ar sul kentañ a viz Gwengolo hiziv an deiz.

Ds. 2 DASTUMADENN
AN ITRON DE SAINT-PRIX

Miret e levraoueg abati Landevenneg

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ds. 2

Rosmelson …….	431
Jeannette Riou ……..	444
Youen Camus ……	452
Yvonna Yudec, ou Jeannette Iudic ……	457
Macharid K/amoal, ha cloarec Gall……	465
Testament Marquis Guerrand ……	471
Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet …….	480
Feuntenella ……	496
Marquis Trédré ……..	506
Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet……	524
Grec'h prison Guenet ……	528
Louar Guernachanne …….	537
Alliedic ar Mad …….	543
Ar menec'h ru ……	553
Maner Tremenec ……	571
Ar voas Allec …….	578
An den arme ……..	591
Teir noz so …….	597

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[2v]	**rosmelson**
1.	marcharid georges plac'h ha guennet plac'h ha mirit ha Léaldet
	gant comzou fur he deus comzet ous he tud, un nosvez er guier
5.	m'ha tad, m'ha mam, m'ar em c'héret d'ar marradec, n'am guesset quet
	d'har maner ha K/werazannec Kar rosmelson ha Lar monnet
	houi zo choulet, ac ha yello
10.	bed choanted gant ha nep ha garo
	houi gasso ur poded lez caoulet d'an dud a zo er marradec
	monnet he riet aroc an deiz he vo rosmelson hen he guélé
15.	margarid georges ha Lavaré en hen podad lez, n'ha p'ha crogue
	adieu, m'ha mam, adieu, m'ha tad biquen n'ho quel m'ha daoulagat
	adieu éta m'ha choar anna
20.	adieu ivé m'ha choar francèsa
	rosmelson ha Lavaré d'he palafrannier d'ha choulou deiz

Rozmelson[74]

- ***[1]*** *Marguerite Georges est une belle femme / Une femme de mérite et de loyauté*
- *Avec de sages paroles, elle a parlé / A ses parents, un soir à la maison*
- ***[5]*** *« Mon père, ma mère, si vous m'aimez / Ne m'amenez pas à l'écobue*

[74] Troidigezh kinniget ganimp.

- *Au manoir de Kerwerazannec / Car Rozmelson dit y aller »*
- *« Vous êtes demandée, et vous irez / **[10]** Peu importe qui vous convoite*
- *Vous apporterez un pot de lait caillé / Aux gens qui sont à l'écobue*
- *Vous irez avant le jour / Rozmelson sera dans son lit »*
- ***[15]** Marguerite Georges disait / En prenant son pot de lait*
- *« Adieu, ma mère, adieu, mon père / Jamais mes yeux ne vous reverront*
- *Adieu donc ma sœur Anna / **[20]** Adieu aussi ma sœur Françoise »*
- *Rozmelson disait / A son palefrenier, à l'aube*

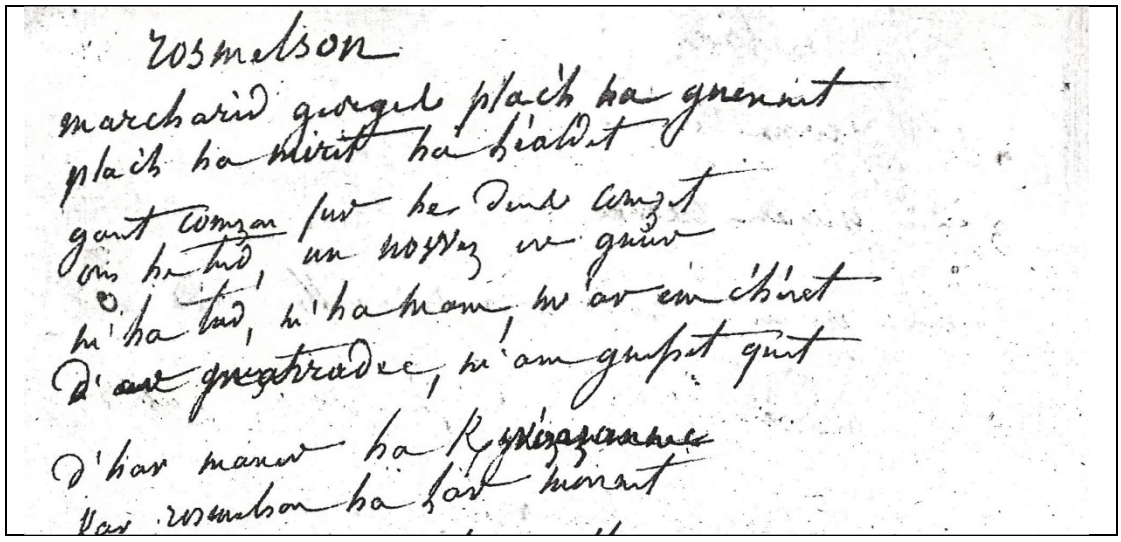

Notennoù lenn : gw. 4 <nosvez> : <nosvez> pe <nowez> ; **gw. 6** <d'ar marradec> : gerioù adskrivet war <n'am gueset> ; **gw. 7** <K/wérazannec> : adskrivet war <K/guezennec> ; **gw. 15** <margarid> : an eil <r> a zo war un <d> (<margadid>) ; **gw. 16** <podad> : adskrivet war ar ger <podd> ; <n'ha> : skrivet eo al lizherenn <n> war un <d> ; diverket e oa bet ar gerioù <choulou deiz> er memes gwerzenn : <en hen podad lez, n'ha ~~choulou deiz~~, p'ha crogue>.

Notennoù all : <Marc'harid Georges> : dastumet e oa bet teir gwezh da vihanañ gant Luzel, ha disheñvel e oa an anv roet d'ar plac'h yaouank bewezh : <Annaïk> pe <Naïk>, <Marc'haridik>, ha <Marc'haridik Joss> evit an trivet stumm, gant an notenn-mañ ouzhpennet e traoñ ar bajenn (*GBI. 1*, p. 318) : « D'autres versions portent *Jord* et d'autres *Saoz* » ; framm ar werz-mañ a zo koubladoù div werzenn enne an aliesañ. E trivet stumm *GBI. 1* Luzel (p. 318-323) e verzer e vez adkanet kentañ gwerzenn pep koublad bewezh.
gw. 7 <d'har maner ha K/werazannec> : Meur a anv disheñvel a vo roet d'ar maner-se er stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix : hini a <g/Kerwerazannec>, a <K/gwezelec>, pe

c’hoazh, hini a <K/ézellec>. Kement-mañ o verkañ marteze douetañs ar c’haner e-keñver an anv-lec’h resis ma oa tremenet an torfed a vez kontet amañ.

[3r]	
	Savomp n'hi hon daou ty mad
	d'honned d'ha chasséal d'ar Ch'oad
25.	ébars er c'hoat p'ha arruas
	autrou rosmelson ha Lavaras
	hen he Sao, hen pen an allé
	Sell ac hi, ha tremen aze
	Sell p'ha tremeno marcharid george
30.	m'he zo pelzo ous he chortos
	m'ha mestr, m'ha mestr savet ho pen
	m'he guel aru, ur cad pen guen
	ha poded lez woar he pen
	zo hec'h ano marchariden
35.	bonjour macharid georges m'ha mestress
	pelec'h ed, gant ho poded lez
	echan duent d'ar marradec
	d'ar maner ha K/gwelezec
	marcharid georges, deuet en ty
40.	m'ar yamp hon daou d'ha dijuni
	aroc m'ha woan deud, deus ty m'ha tad
	m'he a moa déjuniet mad
	he han étresséc m'ha ménat
	autrou ha ho trugarécat

- *« Levons-nous tous les deux rapidement / Pour aller chasser au bois »*
- ***[25]** Quand il arriva dans le bois / Le seigneur de Rozmelson dit*
- *Debout, au bout de l’allée / « Regarde qui passe là*
- *Regarde quand passera Marguerite Georges / **[30]** Je l’attends depuis longtemps »*

- *« Mon maître, mon maître, levez la tête / Je vois venir, un lièvre à tête blanche*
- *Un pot de lait sur la tête / Qui a pour nom Marguerite »*
- ***[35]** « Bonjour Marguerite Georges, ma maîtresse / Où allez-vous, avec votre pot de lait ?»*
- *« Je vais là-bas à l'écobue / Au manoir de Kergwelezec*
- *Marguerite Georges, venez dans la maison / **[40]** Que nous allions tous les deux déjeuner »*
- *« Avant que je n'arrive, de chez mon père / J'avais bien déjeuné*
- *Je vais vers ma tâche / Seigneur, et je vous remercie »*

Notennoù lenn : gw. 24 <d'honned> : skrivet war ur ger all ; er memes gwerzenn e oa bet skrivet <d'ar ch'oad> gant an Itron de Saint-Prix, ha neket <d'ar c'hoad> ; **gw. 28** <ac hi> : skrivet a-us d'ar gerioù barennet <~~sell dre pellech, eo~~ > ; **gw. 33 & 34** an div werzenn-mañ a oa bet skrivet war div all ; **gw. 37** <duent> pe <dusent>.

[3v]	
45.	marchariddic deud d'ar jardin
	d'ha c'hoas ur boquet Louzou fin
	evit ober ur charlantéz
	d'ha LaKat woar, ho poded lez
	ho trugarécat he ran autrou
50.	n'ha zouguan quet ha charlantézou
	en K/velezec, ha heus caoniou
	maro eo map énan an autrou
	ac he vey maro, oll bugale an autrou
	neket houi, ha douguo, ar caoniou
55.	bugale ar breur, ac ar choar
	songet autrou, pebes nez car
	m'he ho salud, autrou breman
	poant bras, eo d'hin m'he, n'hom rentan
	marcharid, houi zo ur feumeulen
60.	a zo hen creiz m'ha chourchémen

	palafrannier, croguomp enni p'ha nomp quet, evit disput ounti, cassomp hi en despet dezi d'ar maner, evit pourmeni
65.	margaridic georges ha gwouélé en portz rosmelson he Lavaré

- ***[45]*** *« Petite Marguerite, venez au jardin / Choisir un bouquet de fleurs fines*
- *Pour faire une guirlande / Et la mettre sur votre pot de lait »*
- *« Je vous remercie seigneur /* ***[50]*** *Je ne porte pas de guirlandes*
- *A Kervelezec, il y a un deuil / Le fils aîné du seigneur est mort »*
- *« Tous les enfants du seigneur fussent-ils morts / Ce n'est pas vous qui porterez le deuil »*
- ***[55]*** *« Les enfants du frère, et la sœur / Pensez seigneur, quel proche parent*
- *Je vous salue, seigneur, à présent / Il est grand temps pour moi de m'y rendre »*
- *« Marguerite, vous êtes une femme /* ***[60]*** *Qui êtes au centre de mes préoccupations*
- *Palefrenier, emparons-nous d'elle / Puisque nous ne pouvons pas discuter avec elle*
- *Emportons-la malgré elle / Au manoir, pour se promener »*
- ***[65]*** *La petite Marguerite Georges pleurait / Dans la cour de Rozmelson, elle disait*

Notennoù lenn : gw. 55 <bugale ar breur> : adskrivet e oa bet ar ger mell <ar> war ar lizherennoù <d'a> ; **gw. 57** <m'he ho salud> : ar raganv gour <m'he> a a oa bet adskrivet war ur ger all, diaes da lenn, a hañval bezañ <autrou>.

[4r]	m'he cleo youal er marradec goul he raïnc, pelech he vin chommet
	m'ar houiffé K/lean m'ha tad paèron
70.	he ven arrêtet gant rosmelson
	m'ha houiffé m'ha yontr' K/vézélec hen ven, m'he, en rosmelson serret

	hen teueffanc d'ha péa m'ha rançon d'han autrou, ébars en rosmelson
75.	margaridic deud d'ar campsou d'ha choas ho lod, an avalou
	aroc monnet gannac'h d'ar cambsou prestet d'hin m'he ur chontellou
	evit peillad an avalou
80.	emeus èzom ho contell, autrou
	ur contell, m'he n'ha zouguan quet ébars er chiguin ho cavet
	deus ar beurré, he woainc blérumet ur laonnen mad, he deus quéméret
85.	woar ar pont allé, p'ha pigné heus he c'halon, hi ha choullé
	p'he m'he nom laz, p'he m'he n'he ran hirio, eo m'ha deiz divésan

- *« J'entends des cris à l'écobue / Ils demandent où je suis resté*
- *Si Kerléan, mon parrain, savait / **[70]** Que j'ai été arrêtée par Rozmelson*
- *Si mon oncle Kervézélec savait / Que je suis, moi, à Rozmelson, prisonnière*
- *Ils viendraient payer ma rançon / Au seigneur, à Rozmelson »*
- ***[75]** « Petite Marguerite, venez dans les chambres / Afin de faire votre choix, de pommes »*
- *« Avant de vous accompagner dans les chambres / Prêtez-moi un couteau*
- *Pour peler les pommes / **[80]** J'ai besoin de votre couteau, seigneur »*
- *« Un couteau, moi je n'en porte pas / En cuisine, vous en trouverez [un] »*
- *Du matin, ils étaient aiguisés / Elle a prit une bonne lame*
- ***[85]** Sur le palier, lorsqu'elle montait / En son cœur, elle se demandait*

- *« Ou je me tue, ou je ne le fais pas / Aujourd'hui, est mon dernier jour »*

Notennoù lenn : gw. 69 <K/lean> : anv ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <m'ha houiffé> ha <m'ha tad paèron> ; **gw.71** <K/vézélec> : adskrivet eo bet al lizherenn <z> war ul <l> ; **gw. 80** <ho> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <èzom> ha <contell> ; **gw. 81** <ur> a zo bet adskrivet war lizherennoù all ; **gw. 83** <lèrimet> : ger ouzhpennet a-geñver a ger <blérumet> ; **gw. 85** <ar> : al lizherenn <r> a zo war un <n> ; **gw. 86** <choullé> : ger adskrivet war un all, marteze <comze>.

[4v]	
	p'ha distro, an autrou woar an dro
90.	he woa margarid, woar he chinou
	har contell woa en he costéz déou
	ac he rey, fors huanadou
	héon, ha comzas d'he instrui
	Laret dézi n'hom prepari
95.	d'ha pihé doue hen he c'halon
	te warw, hen goall intantion
	n'ouser quin, petra ober dézi
	quemer lien, he lienni
	em plaç en illis, he vo interred
100.	couls ha p'he vigé d'hin m'he pried
	p'ha canné mestr per, d'ha choulou deiz
	he crenné ar percher enné
	gant an autrou K/léan ho tonnet
	ha pemp cant deus he soudardet
105.	an autrou rosmelson ha Lavare
	he ben er prénestr', p'ho clévé
	m'he cred, hèch aru, K/ézellec
	evelt ur c'hi clan, araget
	K/lèan ha neveus comzet
110.	he fillorès he neus goullennet
	autrou K/lèan, m'ha iscuzet

	ho fillores nèmeus quet guelet

- *Quand le seigneur fut de retour / **[90]** Marguerite était à terre*
- *Le couteau planté dans le côté droit / Et elle soupirait énormément*
- *Il lui parla afin de l'instruire / Lui disant de se préparer*
- ***[95]** De prier Dieu en son cœur / « Tu meurs dans de mauvaises intentions*
- *On ne sait plus que lui faire / Prends des linges pour lui faire un linceul*
- *A ma place à l'église, elle sera enterrée / **[100]** Comme si elle était mon épouse »*
- *Lorsque maître Pierre chantait, au lever du jour / Les portes en tremblaient*
- *Avec le seigneur Kerléan qui arrivait / Et cinq cents de ses soldats*
- ***[105]** Le seigneur Rozmelson disait / La tête à la fenêtre, lorsqu'il les entendit*
- *« Je crois bien que Kerezellec est arrivé / Tel un chien enragé »*
- *Kerléan a parlé / **[110]** Il a demandé sa filleule*
- *« Seigneur Kerléan, excusez-moi / Votre filleule, je ne l'ai pas vue »*

Notennoù lenn : gw. 94 an araogenn <dézi> a oa bet adskrivet war <d'hey> ; **gw. 95** <pihé> pe <p'hé> evit « pediñ » ; **gw. 97** ar verb <n'ouser>, adskrivet war ur ger all a c'hallfe bezañ <ouffer>, e deroù ar werzenn-mañ, a zo diaes-diaes da lenn, ha gallout a c'hallfe bezañ <ouzer> pe c'hoazh <ouair> ; an araogenn <dézi> a c'hallfe bezañ <désі> ; **gw. 99** <plaç en> : adskrivet war <ébars er> ; : ouzhpennet er marz kleiz ; **gw. 100** <m'he> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <d'hin> ha <pried> ; **gw. 106** <he ben> pe <he pen> ; <prénestr'> : difaziet eo bet ar ger-mañ, skrivet <prénestre> da gentañ ; **gw. 107** <hèch aru> : skrivet e oa bet war ar ger <clevan> al lodenn <ch aru> eus ar gerioù-mañ.

[5r]	
	m'ha fillorès, t'he ha rento ébars, en beo, p'he en maro
115.	autrou K/lèan m'ha iscuset ho fillores, zo n'hom lazet
	m'he ha disquo did rosmelson d'ha quémer merchet ha fesson
	n'hi d'ha LaKo en tân ac hen goad

120.		ia rosmelson, ha d'ha oll mad n'he woa quet ar guier peur Laret ar rosmelson zo discarret

- *« Ma filleule, tu me rendras / Qu'elle soit vivante, ou morte »*
- ***[115]** « Seigneur Kerléan, excusez-moi / Votre filleule s'est tuée »*
- *« Je t'apprendrai Rozmelson / A prendre les filles de bonnes manières*
- *Nous te mettrons à feu et à sang / **[120]** Oui, Rozmelson, [toi] et tous tes biens »*
- *Il n'avait pas fini son mot / Le Rozmelson est abattu*

Notennoù lenn : gw. 115 <m'ha> : adc'hraet e oa bet al lizherenn <a> war al lizherennoù <ar>.

Malrieu niv. 0230 – Skrapet 'n ur vont d'ar varradeg

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Rosmelson** (Ds. 1, f. 2v-5r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Rosmelson** (Ds. 987, p. 2-9)
I. an Diberder	- **Rosmelson** (Kaier 1, p. 45-47 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Kloareg ar Veuzid (= Per Batani)	- **Rozmelchon** (*Al Liamm*, niv. 21, 07/08/1950 ; eilskrid & studiadenn)

STUMMOU ALL HA STUDIADENNOU	
Penguern	- **Rosmelchon** (Ds. 89, f. 112-115 ; *Gwerin 4*, p. 97-98 ; kanet gant Moris Follezour – 02.01.1851) - **Rosmelchon** (Ds. 90, f. 66-68 ; *Gwerin 6*, p. 67-69 ; kanet gant Mari Bozeg – 18.02.1851)

	- **Rosmelchon** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 131)
Kervarker	- **Rosmelchen Glouisargant** (Karned 2, p. 47-48) - [**Rosmelchon**] (Karned 2, p. 49-52) - **Rosmelchen (adstummoù)** (Karned 2, p. 101) - **Rosmelchen** (Karned 2, p. 143-146) - **Fillorez ann aotrou Gwesklen / *La filleule de Du Guesclin*** (*Barzaz-Breiz*, p.212-220 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1845, t. 1, p. 353-367)
Luzel	- **Rozmelchon / *Rozmelchon*** (*GBI.1*, p. 307-312) (kanet gant un nezerez en bourk Plouegad-Gwerrann – 1863) - **Rozmelchon / *Rozmelchon*** (*GBI.1*, p. 312-317) (kanet gant Mari-Anna ann Noan, paourez kozh eus Duot) - **Rozmelchon / *Rozmelchon*** (*GBI.1*, p. 318-323) (kanet gant Godik Fulup – Pluned – 1867)
Anatol ar Braz	- **Rozmelchon** (CRBC / Karned V, p. 97)
Yves Lamer	- **Gwerz Rosmaelchon** (Ds. 1024 Luzel)
G. Latimier	- **Rojerson** (Meneget gant Trepos, Pierre, *Annales de Bretagne*,t. 67, niv. 4, 1960, p. 389-397 ; kanet gant an Itron ar Mason, eus Kerlipod, e Plouber, e 1954)
Familh Konan	- **Rozmelchon** (*Tro ma c'hanton*, p. 120 ; klevet digant Mari-Job Hautcoeur, d'ar 16-01-1944 e Perroz-Gireg)
M. Duhamel (ton)	- **Rozmelchon** (*Musiques bretonnes*, p. 34-36, niv. 67-71) (niv. 67 : kanet gant Maryvonne Bouilonnec, eus Landreger ; niv. 68 gant an Itron Queneder, eus Karaez ; niv. 69 gant Marc'harid Fulup, eus Pluned ; niv. 70 gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha niv. 71

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	gant Maryonne Nicol, eus Priel)
D. Giraudon	- **Rozmelchon** (Teilleurs de lin du Trégor, p. 69-70)
B. Lasbleiz (studiadenn)	- « **Yves Lamer, un collecteur méconnu (1814-1879)** », (*Ma 'm bije bet kreion*, p. 96-99)

Disklêriadurioù

Danevellet eo bet er werz-mañ istor ur plac'h yaouank, Marc'harid Georges hec'h anv[75]. Kaset e oa bet a-enep d'he c'hoant gant he zud da gas ur podad laezh d'ar varradeg, da vaner Kerwezeleg. War an hent e tegouzho dezhi kejañ gant an aotroù Rosmelson, hag a oa abaoe pell-amzer « ouzh he gortoz ». Skrapet e vo gant Rosmelson hag e balafrinier ha kaset e vo d'e vaner. Gwelloc'h e kavo dezhi en em lazhañ evit en em reiñ d'an aotroù. Mervel a raio dinamm 'ta en ur virout he enor. Dont a raio an aotroù Kerlean, paeron Marc'harid Georges, da glask e filhorez ti Rosmelson, ha diskaret ha lazhet e vo hemañ gantañ a-benn ar fin.

Meur a stumm eus ar werz-se a zo bet dastumet, koulz en XIX^{vet} hag en XX^{vet} kantved, He zem a zo tost kar ouzh an hini a vez kavet e *Janedig ar Rouz* (tem ur plac'h all skrapet gant un den eus an noblañs ivez), pe c'hoazh ouzh hini gwerz *Markiz Tredrez*.

Ma kaver an anv a Rosmelson (hag e adstummoù : Rozmelson, Rozmelchon) meneget an aliesañ e kave da g/Kervarker e oa diazezet ar werz-mañ war fedoù istorel, hag e oa Rojerson e gwirionez anv an aotroù ha ne oa Rosmelson nemet un emdroadur eus an anv-se (pa oa deuet da vezañ digomprenet an anv-se gant ar bobl). Hervez Gaston Latimier[76], dastumet gantañ ur stumm eus ar werz-mañ e Plouber e 1954, kanet dezhañ gant Mari Masson, e vefe Rojerson anv tudenn ar werz-mañ ivez. Klevet ha dastumet e oa bet ar memes kanaouenn gant Daniel Giraudon pelloc'h, kanet dezhañ gant Mari Masson c'hoazh, ha kadarnaat a ra an anv a Rojerson[77]ivez.

Da lâras Kervarker er *Barzaz-Breiz* (kanet e oa bet ar werz-mañ dezhañ gant ur plac'h eus Tregourez[78]) e tanevellfe ar ganaouenn-mañ (hag ur werz all, hini *Gwaz aotrou Gwesklen*) taolioù-kaer Bertrand du Guesclin :

> *Bertrand du Guesclin, ou Gwezklen, selon l'orthographe bretonne, a laissé dans les traditions populaires de la Bretagne un nom presque aussi célèbre que dans l'histoire. […] Deux de ces*

[75] Anvioù all a gaver : da skouer Naïk ar Manchou ha Marc'haridik Joss e *GBI 1* Luzel.

[76] Pierre TREPOS, « Francis Gourvil – Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895). Origines. Editions. Sources. Critique. Influences », *Annales de Bretagne*, t. 67, niv. 4, 1960, p. 389-397.

[77] Bernard LASBLEIZ, *Ma'm bije bet kreion*, p. 97.

[78] *Barzaz-Breiz*, p. 212 « Je dois les deux ballades [« Fillorez ann aotrou Gwesklen » ha « Gwaz aotrou Gwesklen »] dont ces événements sont le sujet, l'une, à une femme de la paroisse de Trégourez, l'autre à un vieillard de Mael-Pestivien, mais elles se chantent partout ».

chants sont particulièrement répandus ; l'un a pour sujet la ruine du château de Trogoff, l'autre celle de Pestivien. Du Guesclin assiégea, en 1364, et enleva le premier ; il prit aussi le second, qu'il rasa de même de fond en comble. Selon les poëtes populaires, la ruine de Trogoff avait été amenée par l'outrage que le gouverneur du château voulut faire à une jeune paysanne, filleule de du Guesclin ; et la destruction de Pestivien par la félonie des Anglais à l'égard d'un des vassaux du connétable[79]*.*

Ha sed amañ ar pezh a gont Daniel Giraudon dimp, a-zivout ar werz-mañ en e levr *Teilleurs de lin du Trégor* :

Le conteur en titre au moulin de Kerhaleg à St Clet était Gab Bruno. […] Le teilleur évoquait souvent le souvenir d'un certain ***Rozmelchon****, un ancien locataire du manoir de Kerhaleg dont dépendait autrefois le teillage du même nom. On disait que c'était un écossais en exil, interdit de séjour dans son pays, une sorte de Barbe-Bleue. Ainsi montre-t-on encore dans le jardin de la propriété, l'endroit où il enterrait ses victimes, de ravissantes jeunes filles. L'un de ses méfaits fut immortalisé dans une gwerz dont nous avons recueilli une version à Ploubezre*[80]*.*

[79] *Barzaz-Breiz*, p. 212.

[80] Daniel GIRAUDON, *Teilleurs de lin du Trégor*, p. 69.

[5v]	**Jeannette riou**
1.	an autrou cleuan ha neveus graët ar pez n'ha reffé, den all abed
	LaKet habit ur paour d'ha glasq he boed d'ha ty he maguéres, eo bed ed.
5.	han autrou cleuan, ha choulenné en ty he maguères p'ha n'arrue
	débonjour ha joa, ébars, en ty man hon tiéguez caër a zo ennan
	daoust ha m'he m'ho, un tam bara aman, 10. p'he hon alusen all, deus an ty man
	ré flour, he cavan, ho daouarn ho beg evit monnet d'ha glasq un tam boet
	evit bout quer flour, m'ha daouarn m'ha beg m'ha goz dillad à zo roguet
15.	ha houi, ervez ar liou deus ho dillad houi peuz maguet, un den c'hentil benac
	an autrou cleuan, emeus maguet ha m'he ha chargé ervad, n'em bijé quet
	carout he ra, ar gwuin, ac ar merchet 20. mui, d'ha pep den honnest, n'eo dléet
	an autrou cleuan ha neus goulet he woa gant he maguéres annavezet

Jeannette Riou[81]

- ***[1]*** *Le seigneur de Kleuan a fait / Ce que ne ferait nul autre*
- *Revêtir l'habit d'un pauvre pour mendier sa nourriture / Chez sa nourrice, il est allé*
- ***[5]*** *Le seigneur de Kleuan demandait / Chez sa nourrice, en arrivant*

[81] Troidigezh kinniget ganimp.

- *« Bonjour et joie, en cette maison / Une belle famille y habite*
- *Aurai-je un morceau de pain ici / **[10]** Ou une autre aumône, de cette maison ?*
- *« Je trouve trop lisses vos mains et votre bouche / Pour aller mendier un peu de nourriture »*
- *« Pour autant que mes mains et ma bouche soient lisses / Mes pauvres vieux habits n'en sont pas moins déchirés*
- ***[15]** Et vous, à l'apparence de vos vêtements / Vous avez [du] allaité un gentilhomme »*
- *« J'ai allaité le seigneur de Kleuan / Et j'aimerais bien ne pas l'avoir fait*
- *Il aime le vin et les filles / **[20]** Plus qu'il ne l'est permis à tout honnête homme »*
- *Le seigneur de Kleuan a demandé / Si sa nourrice le reconnaissait*

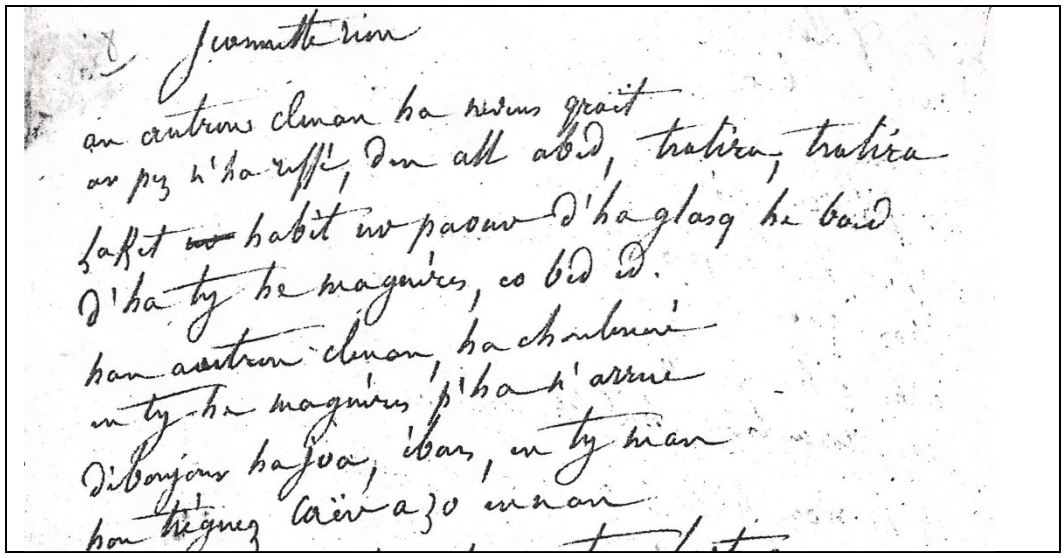

Notennoù lenn : gw. 2 e dibenn ar werzenn-mañ e lenner ar gerioù <tralira, tralira> pe <tratira, tratira> ; **gw. 3** barennet e oa bet ar ger mell amstrizh <ur> : <LaKet ~~ur~~ habit> ; **gw. 9** difaziet e oa bet ar ger <daoust>, skrivet <daout> da gentañ ; ar ger <bara>, e dibenn ar werzenn a oa bet adskrivet war un all, marteze ar ger <boued> ; **gw. 11** eil hanterenn ar werzenn-mañ, <ho daouarn ho beg>, a oa bet adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 13** ar verb <bout>, e deroù ar werzenn, a oa bet skrivet war ar ger <bèzan> ; **gw. 14** deroù ar werzenn <m'ha goz> a oa bet skrivet war c'herioù all ; ar ger <roguet>, e kreiz ar werzenn, a oa bet barennet : <m'ha goz dillad, ~~roguet~~, à zo roguet> ; dibenn ar werzenn, <à zo roguet> a oa bet skrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 15** <ar liou> : al lizherenn <a> 'zo war ul lizherenn all, un <h> ; **gw. 20** ar ger <mui>, e penn-kentañ ar werzenn a oa bet skrivet war un all a dle bezañ ar ger <evit>.

Notennoù all : gw. 9 <un tam bara aman> : un dra diasur a-walc'h eo e vefemp amañ gant ar ger « amann » pa vo adkavet ur werzenn damheñvel pelloc'h (gw. 27) gant ar gerioù <tam bouet aman>, o reiñ da grediñ da vat emaomp gant an adverb « amañ » kentoc'h.

[6r]	
	emaïs an ty, eo dilampet
	d'ha ty jeanned riou, ec'h eo ed
25.	débonjour ha joa, ebars en ty man
	ur tiégués caër a zo ennan.
	daoust ha m'he m'ho tam bouet aman
	p'he m'he vo loget d'ha bihannan
	er craou bihan gant an denvet
30.	p'he er marchossi gant ar hézec
	p'he martésé woar an noalet
	p'he ar verc'h janette, m'ar cheret
	ar riou coz, evelt m'ha clevas
	teir fasset dézan he roas
35.	hen he brec'h, ha neveus croguet
	emaès an ty n'eus han tollet
	jeannette riou, neussan guelet
	ho tivisq he habit pillauet
	hen corn ur parch, neuss hi coachet
40.	dindan he woa, un habit gallonced
	èbars en ty he deus Laret
	en léall m'ha tad, houi zo manquet
	Kar n'ouzoc'h quet piou, ho peus scoet
	an autrou cleuan, ho peus rebuffet
45.	quers woar he lerch, ha distro an
	goul pardon, ac iscus digantan

- *Il a bondi hors de la maison / Chez Jeannette Riou, il est allé*
- ***[25]** « Bonjour et joie en cette maison / Une belle famille y habite*

- *Aurai-je un peu de nourriture ici / Ou serai-je logé tout du moins ?*
- *Dans la petite crèche avec les moutons / **[30]** Ou à l'écurie avec les chevaux ?*
- *Ou peut-être [au coin] de l'âtre / Ou [avec] la fille Jeannette, si vous voulez ? »*
- *Le vieux Riou, en entendant cela / Lui donna trois claques*
- ***[35]** Par le bras, il l'a pris / [Et] hors de la maison, il l'a jeté*
- *Jeannette Riou l'a vu / Se dévêtir de son habit de loqueteux*
- *Au coin d'un champ, il l'a caché / **[40]** Dessous il y avait un habit galonné*
- *Dans la maison elle a dit / « Franchement mon père, vous vous êtes trompé*
- *Car vous ignorez qui vous avez frappé / C'est le seigneur de Kleuan que vous avez rebuffé »*
- ***[45]** « Rattrape-le, et ramène-le / Demande-lui pardon, et présente-lui des excuses »*

Notennoù lenn : gw. 27 <m'ho tam boued> : adskrivet e oa bet al lodenn-mañ eus ar werzenn-mañ war c'herioù all a hañval bezañ <vo loget aman> ; **gw. 32** lenn <p'he [gant] ar verc'h janette, m'ar cheret> ; **gw. 43** <Kar> : adc'hraet e oa bet al lizherenn <K> war un all ; **gw. 44** douetañs 'zo war al lizherenn <h> eus ar verb kaout displeget, <ho peus>, bet adskrivet war ul lizherenn all.

Notennoù all : gw. 44 <rebuffet> : ur ger kozh eo ar ger-mañ, o tont eus ar galleg « *rebuffer* », ur verb tre anezhañ a ro al *Larousse Universelle* ar ster « *repousser durement* » dezhañ.

[6v]	
	autrou ar cleuan, hon iscuset
	Kar m'ha tad, n'hon anévéze quet
	deud gannin d'ha maner ar cleuan
50.	an iscus, ar pardon zo ennan.
	jeannette n'ha songe, némeït peb mad
	er cleuan, he deus, heuillet ar map
	mam an autrou, p'he deus hi guélet
	ous jeanned evelhen he deus comzet
55.	m'ar chommet aman, m'he ho déméso

	d'ha bravan map baron zo er bro
	d'am chiguiner, d'am palaffrinier
	martésé m'ha plac'h, d'ar miliner.
	possub he vey, ô m'ha doue
60.	ur plac'h ha pemp cant scoet ha lévé
	eo ur palaffrinier he dévé
	he tud, n'ha assentéfé quet se
	jeannedic riou, emais an ty so ed
	woar chaussé ar Stanq eo n'om gavet
65.	m'ar gan d'ar guier, he vin pillet
	ha m'ar gan, er Stanq, he vin beuzet
	n'he woa quet he guier peur achuet
	hen dour bord ar Stanq eo n'hom tollet.
	ar pod miliner ha Lavare
70.	d'an autrou cleuan, an deiz goudé

- *« Seigneur de Kleuan, excusez-nous / Car mon père ne vous reconnaissait pas »*
- *« Venez avec moi au manoir de Kleuan / **[50]** Les excuses, le pardon s'y trouvent »*
- *Jeannette ne pensait qu'à bien faire / [Jusqu']à Kleuan, elle a suivi le fils*
- *La mère du seigneur, lorsqu'elle l'a vue / A Jeannette, s'est ainsi adressée*
- ***[55]** « Si vous restez ici, je vous marierai / Au plus beau fils de baron qui soit au pays*
- *A mon cuisinier, à mon palefrenier / Peut-être, ma fille, au meunier »*
- *Serait-ce possible, oh ! mon Dieu / **[60]** Qu'une fille dotée de cinq cents écus*
- *C'est un palefrenier qu'elle aurait ? / Ses parents n'accepteraient pas cela*
- *Jeannette Riou, de la maison, est sortie / Sur la chaussée de l'étang, elle s'est retrouvée*
- ***[65]** « Si je retourne chez moi, je serai battue / Et si je vais dans l'étang, je serai noyée »*
- *Elle n'avait pas fini son mot / Qu'à l'eau, au bord de l'étang, elle s'est jetée*

- *Le meunier disait / **[70]** Au seigneur de Kleuan, le lendemain*

Notennoù lenn : gw. 48 <anévéze> : ouzhpennet eo bet an div lizherenn diwezhañ <ze> ; **gw. 52** <cleuan> : adskrivet eo bet al lizherenn <a> war ul lizherenn all, marteze ur <y> ; **gw. 70** <deiz> : ouzhpennet e oa bet al lizherenn diwezhañ <z> ; <goudé> : adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ <g> war ul lizherenn all.

[7r]	chilaouet erfad, m'ha mestr vaillant corf ur plach yauanc, a zo er Stanq
	hervé guelt ar liou deus he bottou he sonc'h d'hin eo jannédic riou
75.	m'ar éman, jeannette riou er Stanq m'he meus woar he bis un diamant
	ha couste pemp scoet ac anter cant roet he moa han dey evit goarant
	dindan m'ha scabel, he vo enterred
80.	ha m'ha chargé he woa m'ha pried
	deud aman, m'ha mam, houi zo quiriec m'ar neus jeannette riou, n'om beuzet
	gwel he pligé d'hin, evit demesellet carguet he woa, ha vertuz, ha guénet
85.	m'ha c'halon a zo glacharet Kar deus he maro he hon quèriec.

- *« Ecoutez bien, mon vaillant maître / Le corps d'une jeune femme est dans l'étang*
- *A la couleur de ses chaussures / Je pense qu'il s'agit de Jeannette Riou »*
- ***[75]** « Si Jeannette Riou est dans l'étang / J'ai à son doigt un diamant*
- *Qui coûtait cinquante cinq écus / Je le lui avais donné comme garant*
- *Sous ma chaise [à l'église], elle sera enterrée / **[80]** Et si elle l'avait voulu, elle aurait été mon épouse*
- *Venez ici, ma mère, vous êtes responsable / Si Jeannette Riou s'est noyée*

- *Elle me plaisait davantage que les demoiselles / Elle était remplie de vertu et de beauté*

- ***[85]** Mon cœur est chagriné / Car de sa mort, je suis responsable »*

Notennoù lenn : gw. 78 <he moa> : al lizherenn <o> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 84** <vertuz> : adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ <v> war ul lizherenn all.

Malrieu niv. 0364 - An aotroù dic'hizet hag ar plac'h touellet

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Jeannette Riou** (Ds. 2, f. 5v-7r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Jeannette riou** (Ds. 987, p. 10-13)
I. an Diberder	- **Jeannette Riou** (Kaier 1, p. 31-32 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Kervarker	*ASBB* (p. 134-135) : - **Marquis ar Cleudon & adstumm** (Karned 1, p. 165-168)
Luzel	- **Ann aotro Koadriou ha Janedig Riou / *Le seigneur du Boisriou et Jeanne Riou*** (*GBI. 2*, p. 228-235 ; kanet gant Janned ar Gall, matezh en Kerarborn – Plouared – 1849) - **Markis ar C'hleand ha Jannet Riou / *Le marquis du Cludon et Jeanne Riou*** (*GBI. 2*, p. 236-243 ; dastumet en Plougoñveur)
G. Milin	**- Ann Aotrou Gludonou** (*Gwerin 1*, niv. 27, p. 75-76 ; brezhoneg hepken)
	- **Le marquis du Clédon** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 56, p.

F. Cadic	195-196)
J. Gros	- **An otro Reoni** (*Planedenn*, niv. 15, p. 42 ; kanet gant Michela an Allan, e 1911)
I. Troadeg	- **An aotroù C'hleuziou ha Janet Riou** (dielloù Dastum ; kanet gant Yvonne Ménard – Louargad – Miz C'hwevrer 1980) - **An aotroù Koadriou ha Janig Riou / *Le Seigneur de Koadriou et Jeannette* Riou** (*CR*, p. 74-76 ; kanet gant Louise Le Bonniec, an Itron Riou – Pluned – 02.1979) - **An aotroù Koadriou ha Janig Riou** (pladenn *« E skeud tosenn Bre »)*
M. Duhamel (ton)	- **An Otro Koadriou ha Janedig Riou** (*Musiques bretonnes*, p. 73-74, niv. 146-147 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger)
(M. Vassallo & P. Ollivier)	- **An aotroù 'r C'hleuzioù** (pladenn *Bugel Koar* « Ar solier »)

Disklêriadurioù

Diaes e vez d'ober an diforc'h etre <cleuan> ha <clenan> er werz-mañ : lennet e oa bet « clenan » gant Joseph Ollivier, met unan eus an daou stumm dastumet gant Fañch an Uhel hag embannet gantañ er *GBI.2* a zo *Markiz ar C'hleand ha Jannet Riou* e ditl, ha just a-walc'h an hini bet dastumet gantañ e Plougoñveur an hini eo, pa ouvezer e oa bet dastumet meur a werz gant an Itron de Saint-Prix er c'horn-bro-se just a-walc'h (pe da vihanañ atav e oa unan eus he c'hanerien genidik eus korn-bro Plougoñveur).
An anv familh « ar C'hleuziou » n'eo ket dianavevet en Bro-Dreger kennebeut, hag un anv-lec'h a zo dioutañ c'hoazh e Louargad. Ur maner a zo dioutañ hiziv an deiz c'hoazh, goude bezañ bet preizhet ha devet div wezh e-pad brezel ar Re Unanet[82]. Sed amañ ar pezh a skrive Francis Gourvil diwar-benn an anv-familh-mañ (Clésio / Clézio, Clézieux, Cleugniou, Cleuziou, Cluyou) :

> *[…] Se montre dans 11 l.-dits du Fin., dans 6 des C.-N. Pluriel de kleuz, « fossé », en gall. clawdd. Les topon. de ce type s'appliquent à des sites dans lesquels les immigrants bretons des Ve-VIIe s. ont*

[82] Alain LE NEDELEC, *Vie de château d'Armor en Argoat*, p. 75.

trouvé, au moment de leur installation en Armorique, des retranchements datant des époques gauloise ou gallo-romaine[83].

[83] Francis GOURVIL, *Noms de famille bretons d'origine toponymique*, p. 36-37.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[7v]	**Youen Camus**
1.	youen ar Camus, ha c'hanné ye ho cass he guézec, ur sull ar beurré p'he woa gant an hent, ho monnet he c'hoar berc'het he neus bed cavet
5.	berc'het houi zo bed, hen offeren beurre bezan he heus néventi ha neve an néveyti ha m'heus he clevet youen hen ho crayo glacharet
10.	eiz devez so, ho mestress woa clanvet aboé dec'h, mitin eo decedet m'ha breur pedomp doué évit hi he tro, aruo gant peb ini
15.	p'ha arruas youen ar Camus hen ty he mestr' hen chalvas, d'ha dijuni tam n'ha débran bannac'h n'ha évan prest eo m'ha c'halon, d'ha fatiguan
20.	he han d'ha monnet d'an offeren bred d'ha hout ha m'he all, boud consolet p'he woa gant an hent, ho monnet archet he mestress, he neus cavet
	ar paour quez youen Camus ha gwouele ur mignon he noa, hen préségué tevet youen, n'ha gwoelet quet Kar merchedou awoualch zo er bed

Yves Camus[84]

- ***[1]*** *Yves Camus chantait gaiement / Menant ses chevaux, un dimanche au matin / Alors qu'il était en chemin / Sa sœur Brigitte, il a rencontré*

- ***[5]*** *« Brigitte, vous êtes allée à la messe du matin / Y-a-t-il du neuf à nouveau ?» / « La nouvelle que j'ai entendue / Yves, vous affligera*

[84] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *Il y a une semaine, votre fiancée était malade / **[10]** Depuis hier matin, elle est décédée / Mon frère, prions Dieu pour elle / Son tour arrivera pour chacun »*

- *Quand arriva Yves Camus à la maison / Son maître l'appela à déjeuner / **[15]** « Je ne mange rien ni ne bois goutte / Mon cœur est prêt à défaillir*

- *Je vais aller à la grand-messe / Afin de voir si je peux être consolé » / Alors qu'il était en chemin / **[20]** Il a trouvé le cercueil de sa fiancée*

- *Le pauvre Yves Camus pleurait / Il avait un ami, qui lui tint ce discours / « Taisez-vous Yves, ne pleurez pas / Car il y a suffisamment de filles au monde*

Notennoù lenn : gw. 9 adskrivet eo ar ger <eiz> war ur ger all oc'h achuiñ gant <o> ; <ho mestress> : lizherenn <o> ar ger perc'hennañ **ho** a oa bet adc'hraet war ul lizherenn all ; **gw. 12** douetañs a zo war ar ger perc'hennañ he : adskrivet eo bet war ur ger all, marteze ar ger perc'hennañ **<hon>** ; **gw. 15** <tam n'ha débran> : adskrivet war c'herioù all ; barennet e oa bet ar raganv-gour <m'he>, etre <bannac'h> ha <n'ha évan> ; difaziet e oa bet dibenn ar verb <évan> ; **gw. 19** <p'he woa> pe <p'ha woa>.

Notennoù all : gw. 15 implijet eo bet an amzer-vremañ er werzenn-mañ e-lec'h ober implij eus an amzer-dazont, ar pezh a laka war-wel spered diblegus Youenn g/Kamus, un den ha ne c'hallor frealziñ anezhañ e mod ebet evel ma tiskouezo ar gw. 27-32, gwerzennoù diwezhañ ar werz-mañ.

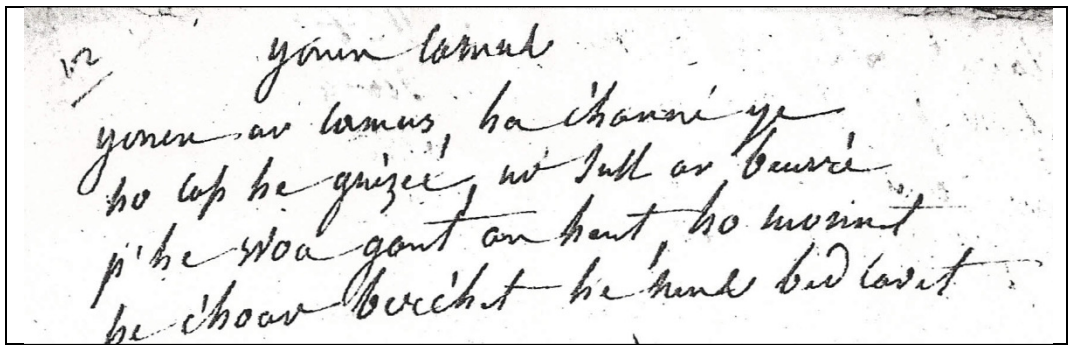

[8r]	
25.	merchet awoualch a zo er bro p'ha n'he feus onnèz un all he pho n'ha p'ha vei quer liez ha plac'h er bro, evelt ha sabrennou er mor so,
	m'he n'ha garrin hini evelti
30.	mervel he rézen, er bed m'ha, évit hi deus gan hi, d'han illis d'an interramant

	betec an douar, m'he he heuillo présant.

- ***[25]*** *Il y a suffisamment de filles au pays / Si tu n'as pas celle-là, tu en auras une autre »* / *« Qu'il y ait autant de filles au pays* / *Que de grains de sable dans la mer*

- *Je n'en aimerai aucune autre comme elle /* ***[30]*** *Je mourrais, en ce monde, pour elle* / *Viens avec moi, à l'église, à l'enterrement* / *Jusqu'en terre, je la suivrai à présent »*

Notennoù lenn : gw. 31 diverket e oa bet ur ger, <d'h- >, etre <illis> ha <d'an interramant> ; **gw. 32** <présant> : adskrivet war ur ger all, a c'hallfe bezañ <patant>.

Malrieu niv. 1471 - Erwan Kamus

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Youen Camus** (Ds. 1, f. 7v-8r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Youen Camus** (Ds. 987, p. 14-15)
I. an Diberder	- **Youen Camus** (Kaier 1, p. 48 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- **Ervoan Camus / *Yves Camus*** (*SBI. 1*, p. 216-219 ; kanet gant Mari Hulo – Plouared – 1848) - **Ervoan Camus** (*Revue Celtique*, t.2, 1873-1875)
J. Gros	- **Ewan Gamus** (*Planedenn*, niv. 15, p. 21 ; kanet gant Michela an Allan, mamm-gozh Jul Gros, eus Tredrez, e 1911)
Y.F. Kemener	- **Iwann Gamus** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 022 ; kanet gant J. Guenegou) - **Iwann Gamus** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 023 ; kanet gant M.A. Gwillou)

	- **Iwan Gamus (I) / *Yves Camus*** (*CR* niv. 28, p. 139 ; kanet gant Françoise Mehat – Laniskad – 12.11.1982) - **Iwan Gamus (II) / *Yves Camus*** (*CR* niv. 29, p. 140-141 ; kanet gant Germaine Guenegou – Sant-Ijo – 19.10.1977) - **Iwan Gamus / *Yves Camus*** (*CR* adstumm, p. 141 ; kanet gant Mathurin Janin – Plusulian)
C. Mazeas	- **Iwan Gamus** (kanet gant Marie-Joseph Bertrand, Dastum, pladenn *Grands interprètes de Bretagne*, niv. 4)
M. Duhamel (ton)	- **Erwan Kamuz** (*Musiques bretonnes*, p. 159-160, niv. 311-313 ; kanet gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn ; gant Louise Méhauté eus Tregonev ; ha gant un den all, disanv, eus Sant-Nikolaz ar Pelem, diwar enrolladurioù F. Vallée)
Denez Prigent	- **Iwan Gamus** (pladenn *« Ar gouriz koar »*)
Erik Marchand	- **Iwan Gamus** (pladenn Erik Marchand & Thierry Robin *« Chants du Centre-Bretagne – An henchoù treuz »*)

Disklêriadurioù

Ouzhpennet e oa bet an notenn da heul d'an diskrivadur ha d'an droidigezh graet eus ar stumm kanet gant an Itron Bertrand :

> *On ne recense actuellement qu'une dizaine de versions de ce chant. Toutes proviennent du Trégor et de la Haute-Cornouaille, à l'exception d'une version notée par Yves Le Diberder, probablement en Pays vannetais. La plupart ont été recueillies au XIXe ou au début du XXe siècle. Celle de Marie-Josèphe Bertrand est l'une des seules recueillies après 1950*[85].

Renket e rummad ar gwerzioù gant darn eus an dastumerien, evel Yann-Fañch Kemener pe e hini ar sonioù gant darn all evel Luzel, n'eo ket bet ankounac'haet ar ganaouenn-se c'hoazh evel ma tiskouez ar stummoù kanet gant Erik Marchand ha Denez Prigent, ha nevez 'zo an hini kanet gant Krismenn (nann enrollet c'hoazh).

[85] DASTUM, *Grands interprètes de Bretagne. Marie-Josèphe Bertrand*, niv. 4, levrig, p. 67.

[8v]	**yvonna Iudic**
1.	yvonna ar yudec a zo ur plac'h kaër mil aouen a zo n'eff he gant ar Laer
	red he vo, he LacKat hen cambr allchouéed d'ha phulup ollier d'ha miret
5.	henes he miro, hous peb unan ac he miro, evit han, he unan
	mam phulup ollier ha Lare d'ha yvonna ar yudec un deiz ha wouéz
	yvonnaïc ar yudec houi ha cleo
10.	melen evelt an aour he hei ho bleo
	mez ha p'ha véainc melennoch un anter n'ho pezo quet, m'ha map phulup ollier
	Kar m'ha map ènan a zo hen armo ha m'ha map phulup belec he vo
15.	ar yudec coz ha choulenné digant phulup ollier penn he alle
	pera he clasques en dro d'am ty m'he n'ha glasquan man en dro d'hoch ini
	d'ober har lez d'ho merch ennan
20.	disqui he euriou, d'an hini yaouanquan
	archant awoualch a zo em goudellou evit disqui d'am merchet ho euriou
	phulup olier ed hen ho tro p'he m'ha chaç, woar ho lerc'h m'he ha losKo

Yvonna Le Yudec[86]

- ***[1]*** *Yvonna Le Yudec est une belle femme / On craint beaucoup qu'elle ne soit volée*

[86] Ttroidigezh kinniget ganimp

- *Il faudra l'enfermer à clef dans une chambre / A Philippe Ollivier de la garder*
- ***[5]** Celui-là la gardera de quiconque / Et la gardera pour lui seul*
- *La mère de Philippe Ollivier disait / Un jour à Yvonna Le Yudec*
- *« Petite Yvonna Le Yudec, entendez bien / **[10]** Blonds comme l'or sont vos cheveux*
- *Mais même s'ils étaient plus blonds de moitié / Vous n'aurez pas mon fils Philippe [Ollivier*
- *Car mon fils aîné est à l'armée / Et mon fils Philippe prêtre sera »*
- ***[15]** Le vieux Yudec demandait / A Philippe Ollivier au bout de son allée*
- *« Que cherches-tu autour de chez moi ? / Moi, je ne cherche rien autour de la vôtre »*
- *« Faire la cour à votre fille aînée / **[20]** Apprendre ses heures à la plus jeune »*
- *« J'ai suffisamment d'argent en poche / Pour faire apprendre à mes filles, leurs [heures*
- *Philippe Ollivier, continuez votre chemin / Ou je lâcherai mes chiens, à vos trousses »*

Notennoù lenn : gw. 1 an anv <yudec> a oa bet skrivet war <ludic>, skrivet evel ma oa bet skrivet an titl ; **gw. 18** <d'hoch> pe <d'hech> ; **gw. 22** <ho> : adskrivet war <ar> pe <an> ; **gw. 24** <m'ha> : an <a> a zo war un <e> ; ar ger <chaç> a oa bet adskrivet war <rey d'> ; <m'he ha losKo> : al lizherenn <m> a zo adskrivet war <am> ; ouzhpennet e oa bet ar gerioù <woar ho lerc'h> a-us d'ar werzenn-se, etre ar gerioù <chaç> ha <m'he>

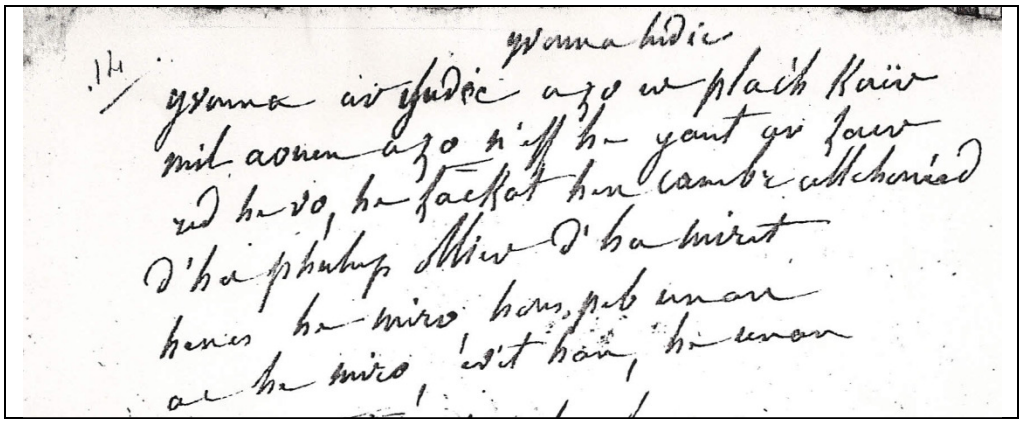

[9r] 25.	p'ha n'hey phulup ollier d'an eurzou ec'h hay yvonna ar yudec woar an treuzou

	p'ha ye phulup ollier d'ha quimper he woa yvonna woar ar leur guer
	hac hi he brodo, ur mouchouer
30.	ha v'ho mad, d'ha holo ur caler
	hen brodo he ray gant neud archant d'ha colo ur caler he vo coant
	LaKat he rey ive, d'er brodo say du d'ha holo ur caler he daou tu
35.	phulup ollier chomet her guier ha leret eviet bed, hen quimper
	ho nac er guier sur, n'he chommin quet Kar m'ha tad, woar m'ha lerch a zo deuet
	p'ha woa ar cler ho tonnet deus an eurzou
40.	he woa yvonna woar an treuzou
	m'he guel a han, hent bras an naonnet ho gwel ar cler yaouanc ho tonnet
	phulup ollier hen pen ar vanden dindan he chasel ur suppiliç gwen
45.	ha woar he pen, ur bonnet carré m'he cred erfad, bellegued hey
	phulup ollier ha saludas en ty ar yudec bihan ha bras

- ***[25]*** *Quand Philippe Ollivier se rendait aux Ordres / Yvonna Le Yudec allait au seuil [de la porte*
- *Quand Philippe Ollivier allait à Quimper / Yvonna était sur l'aire de la maison*
- *Elle brodera un mouchoir / **[30]** Qui conviendra pour couvrir un calice*
- *Elle le brodera de fils d'argent / Pour couvrir un calice, il sera joli*
- *Elle utilisera aussi de la soie noire, pour le broder / Pour couvrir un calice, ses deux [bords*

- ***[35]*** *« Philippe Ollivier, restez à la maison / Et dites que vous êtes allés à Quimper »*
- *« Oh ! A la maison, je ne resterai sûrement pas / Car mon père m'a suivi »*
- *Lorsque le clerc rentrait des Ordres / **[40]** Yvonna était sur le seuil de la porte*
- *« Je vois d'ici la grand-route de Nantes / Je vois les jeunes clercs revenir*
- *Philippe Ollivier en tête de la bande / Sous sa chasuble, un surplis blanc*
- ***[45]*** *Et sur la tête, un bonnet carré / Je crois bien qu'il a été ordonné prêtre »*
- *Philippe Ollivier salua / Chez les Yudec, petits et grands*

Notennoù lenn : gw. 33 <LaKat> : adskrivet eo bet al lizherenn <L> war un all ; **gw. 34** <daou tu> : skrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 35** an anv <phulup> a oa bet adskrivet war ur ger all, marteze <yvonna> ; eil hanterenn ar werzenn-mañ <chomet her guier> a oa bet skrivet war c'herioù all a hañval bezañ <n'hed quet d'ha quimper> ; **gw. 36** <eviet> : skrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 37** <nac> : skrivet e oa bet al lizherenn <n> war ur <p> pe ur <y> ; **gw. 42** <cler> : adc'hraet e oa bet al lizherenn <c> war ur <g> ; **gw. 44** <dindan he chasel> : daoust hag-eñ e ranker kompren ar ger "kazul" pe ar ger "kazel" amañ (?) ; **gw. 47** <phulup> pe <philup>

[9v]	
	m'he zo deuet d'ho pidi aman
50.	d'ha zonnet tout d'am offeren quentan
	ar yudec d'he merc'h, neus Laret
	houi yvonna, n'ha dleet quet monnet
	drouc p'he mad, gant ha nep ha comzo
	d'an offeren quenta m'he a yello
55.	m'he a rayo evit prof ur scoet a cant
	ur caler aour, ur groaz archant
	yvonna ar yudec ha choulenné
	hen illiz parouss, p'ha narrue
	groaguez ha merchet dim m'he leret
60.	an offeren neve, ac hi zo commancet
	an offeren n'he n'eo quet commancet
	ho guisquo he dillad, eman ar bellec

	groaguez ha merchet roet d'hin plaç m'ar Laran ur guier d'ha phulup choas
65.	Lesest thé m'ha map d'ha offerni ha me rayo did ar choas ha tri
	pan he vo ho map phulup offerniet quesset ar rè all, d'ha nep ha charfet
	choulen hé rey phulup ollier
70.	aroc monnet d'ha traon an auter

- « *Je suis venu vous prier ici* / ***[50]*** *De venir tous assister à ma première messe* »
- *Le Yudec a dit à sa fille* / « *Vous Yvonna, vous ne devriez pas [y] aller* »
- « *Que les gens en disent, du mal ou du bien* / *J'assisterai à la première messe*
- ***[55]*** *Je donnerai en cadeau cent un écus* / *Un calice en or, une croix en argent* »
- *Yvonna Le Yudec demandait* / *Dans l'église paroissiale, en arrivant*
- « *Femmes et filles, dites-moi* / ***[60]*** *La nouvelle messe est-t-elle commencée ?* »
- « *La messe n'est pas commencée* / *Le prêtre revêt ses habits* »
- « *Femmes et filles, faites-moi place* / *Que je dise encore un mot à Philippe* »
- ***[65]*** « *Laisse mon fils officier* / *Et je te donnerai le choix de trois* »
- « *Puisque votre fils Philippe officiera* / *Donnez les autres à qui vous voudrez* »
- *Philippe Ollivier demandait* / ***[70]*** *Avant d'aller au pied de l'autel*

Notennoù lenn : gw. 51 <d'he merc'h> : <d'he m> a oa bet adskrivet war ar gerioù <coz ha> ; **gw. 57** an anv <~~jeanned~~>, barennet, a oa bet skrivet e deroù ar werzenn-mañ, a-raok an anv <yvonna> ; **gw. 58** <illis> : ouzhpennet a-us d'ar werzenn, etre ar ger <hen> hag ar ger <parouss> ; an daou c'her, <ar mur>, a oa bet barennet e-kreiz ar werzenn-mañ, etre <parouss> ha <,p'ha narrue> ; **gw. 61** <an offeren n'> : skrivet war <groaguez ha merchet> ; **gw. 62** <guisquo> : al lizherenn <s> a zo skrivet war un all ; **gw. 67** <pan he vo> : skrivet war <pan heo> ; ar ger <~~offerniet~~> , etre <pan he vo> ha <ho map phulup> a oa bet barennet ; **gw. 69** skrivet <phulup ollier ha choulenné> da gentañ e oa bet barennet al lodenn <~~phulup ollier ha~~>, e deroù ar werzenn, ha chañchet ar werzenn e <choulen hé rey phulup ollier> ; **gw. 70** <traon> pe <traou>

[10r]	
	m'ha tad, ha m'ha man dim he leret péra eo an drous emeus clevet
	ar stracou pere ho peus clevet calon yvonna ar yudec zo rannet
75.	adalec an auter betec an dor dall ha cléver he c'halon ho Straqual
	ar beleg neve he woa contristed deus maro yvonna ar yudec
	m'ar wouiffen he ven m'he quiriec
80.	m'ha offern he mey poan ho laret
	houi m'ha mam ha lare d'hin pepret he vigé red d'hin bezan belec
	Senti houz tad ha mam émeus graët demp d'achui ar pez zo commancet
85.	pedomp evit yvonna ar yudec emedy he chorf ebars er verret

- *« Mon père, ma mère, dites-moi / Quel est le bruit que je viens d'entendre ? »*
- *« Les craquements que vous avez entendus / Viennent du cœur d'Yvonna Le Yudec qui [s'est brisé »*
- ***[75]** Depuis l'autel jusqu'à la porte d'entrée / On entend[it] son cœur éclater*
- *Le nouveau prêtre était attristé / De la mort d'Yvonna Le Yudec*
- *« Si je savais que j'étais responsable / **[80]** J'aurais de la peine à dire ma messe*
- *Vous, ma mère, me disiez toujours / Que je devais être prêtre*
- *J'ai obéi au père et à la mère / Allons achever ce qui est commencé*
- ***[85]** Prions pour Yvonna Le Yudec / Son corps est au cimetière »*

Notennoù lenn : gw. 71 lenn <mam> ; **gw. 74** <zo> : adskrivet eo al lizherenn <z> war un <h> ; **gw. 76** <ha cléver> : skrivet <woa clévet> da gentañ ; **gw. 83** <Senti houzoch emeus

graêt pepret> a oa bet skrivet ar werzenn-mañ a-raok bezañ chañchet e <Senti houz tad ha mam émeus graët> en ur adskrivañ al lodenn <tad ha mam émeus> eus ar werzenn.

Malrieu niv. 1093 – An oferenn gentañ – Jenovefa Rustefan

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Yvonna Iudic** (Ds. 2, f. 8v-10r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Yvonna ludic** (Ds. 987, p. 16-19)
I. an Diberder	- **Yvonna Ludic** (Kaier 1, p. 49-50 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Philipp Olier** (Ds. 90, f. 84 ; *Gwerin 6*, p. 89 ; kanet gant Louisa Herviou – 26.02.1851) - **Kloarec ar Bihan** (Ds. 95, f. 290 r - f. 298 v)
Kervarker	*ASBB* (p. 119-120) : - [Filipp Ollier] (Karned 1, p. 137-139) *ASBB* (p. 130-131) : - **Filip Olier** (Karned 1, p. 159-160) - **Jenovefa Rustefan / *Geneviève de Rustefan*** (*Barzaz-Breiz*, p. 266-271 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 2, p. 1-14)
Luzel	- **Janet ar Iudek / *Jeanne Le Iudec*** (*GBI. 1*, p. 406-410 ; kanet gant Mari-Job Kerival – Kerarborn - 1848) - **Janet ar Iudek / *Jeanne Le Iudek*** (*GBI. 1*, p. 410-417 ; kanet gant Mari-Job Kado – Kerarborn – 1844) - **Janedik ar Marek / *Jeanne Le Marec*** (*GBI. 1*, p. 416-423 ; kanet

	gant Rosali ar Gac, mamm Fañch an Uhel, e 1853) - **Mari ar Moal / *Marie Le Moal*** (*GBI. 2*, p. 392-395 ; dastumet e Plouared) - **Jeannédik Ar Yudek / *Janet Ar Iudek*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 59, p. 794-795 ; troidigezh nemetken) - **Mariik Le Moal / *Mari ar Moal*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 68, p. 810 ; troidigezh nemetken)
Milin	- **Kloarek Rosko** (*Gwerin 1)*
Anatol ar Braz	- **Philippe Ollivier** (CRBC / *EB*, p. 191)
Daniel Jequel	- **Chanig ha Filibert** (levrig pladenn *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui*, p. 44-46 ; kanet gant Marie-Jeanne Richard, eus Pont-'n-Abad, e 1985)
M. Duhamel (ton)	- **Janed ar Iudek** (*Musiques bretonnes*, p. 45-46, niv. 90-91) (niv. 90 kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha niv. 91 gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn)
Anne Auffret & Florian Baron	- **Jenovefa Rustefan** (pladenn *« Setu ! »* - 2010 ; stumm o tont eus ar *Barzaz-Breiz*)

Disklêriadurioù

Lakaat a ra ar werz-mañ tudenn ar c'hloareg war al leurenn, rannet e galon etre karantez ar plac'h yaouank, Yvonna, hag ar velegiezh, o klotañ kentoc'h gant soñj e dud ha dreist-holl hini e vamm da welet anezhañ mont da veleg (*Senti houz tad ha mam émeus graët* / gw. 83). Disoc'h ar werz a vo marv Yvonna, rannet he c'halon, e-pad oferenn gentañ Fulup Olier ha marv hemañ e stummoù 'zo evel ar reoù dastumet gant Luzel, da skouer : « *Emaint ho daou war ar warwskaon ! / Setu-int et er memeuz be »* (*Janet ar Iudek* / *GBI. 1*, p. 416).

[10v]	
	cloarec ar grall, p'he ar gall **Macharid K/amoal**
1.	ed eo m'ha douç cloarec d'an eurzou ha m'ar deu d'ar guier belec he vo
	couls he ve, gan hi, bout interred evit guelet anez han, ho boud bèlec
5.	marc'harid K/amoal ha Lavare d'he matez bihan deus ar beurre
	m'ha mates bihan, dialbenned evit monnet d'ha rancontr ar clerret,
	mil aouen, he meus, n'he vey belec
10.	pebez joa he m'ho, m'ar eo cloarec
	m'he ha guel aru, an hini he carret mes ma zaoen, he hede bellegued
	éman an ambrassou hen he querchen evelt m'ar he vey gant ar beleyen
15.	cloarèguic ar gall ha zo tostéd macharidic, chêtu m'he beleg
	m'he ho ped d'heureugi dam breur guillerm houi ha deyo, d'hon ty d'hon gouarn
	neKet évit eureugi, ar map ênnan
20.	he cozé hen, gant ar yauanquan
	macharid K/amoal, m'he ho ped d'am offeren guenta, n'ha zeud quet

Le clerc Le Gall[87]
Marguerite Keramoal

- ***[1]*** *« Mon doux clerc est allé recevoir les Ordres / Et s'il s'en retourne, il sera prêtre*
- *Il serait tout aussi bien, pour moi, d'être enterrée / Que de le voir être prêtre »*

[87] Troidigezh kinniget ganimp

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- ***[5]*** *Marguerite Keramoal disait / A sa petite servante, au matin*
- *« Ma petite servante, apprêtez-vous / Pour aller à la rencontre des clercs*
- *J'ai mille peurs qu'il ne soit prêtre /* ***[10]*** *Quelle joie j'aurai, s'il est clerc »*
- *« Je vois arriver celui que vous aimez / Mais je crains qu'il n'ait été fait prêtre*
- *Il porte un rabat au cou / Comme en portent les prêtres »*
- ***[15]*** *Le petit clerc Le Gall s'est approché / « Petite Marguerite, me voici prêtre*
- *Je vous prie d'épouser mon frère Guillaume / Vous viendrez chez nous nous gouverner »*
- *« Ce n'est pas pour épouser le fils aîné /* ***[20]*** *Que je parlais au plus jeune »*
- *« Marguerite Keramoal, je vous prie / A ma première messe, ne venez pas*

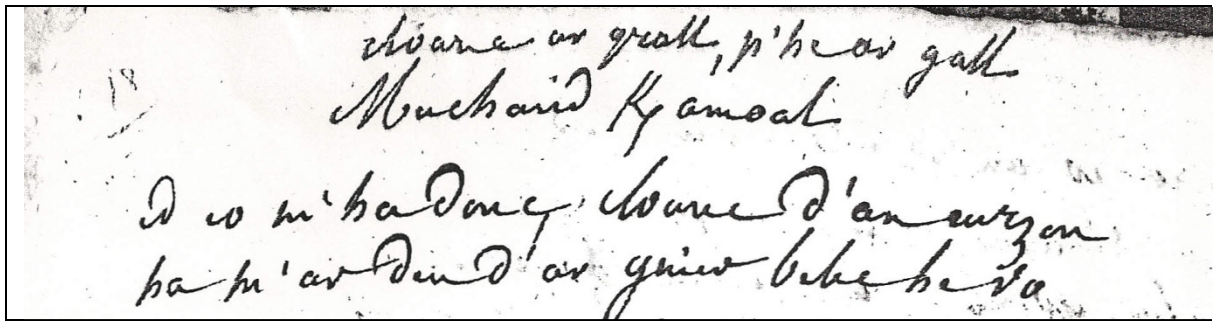

Notennoù lenn : gw. 11 <an hini he carret> : <he> a zo bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <hini> ha <carret> ; **gw. 15** <cloaréguic> : adc'hraet e oa bet lizherenn <o> ar ger-mañ war ul lizherenn all ; ouzhpennet e oa bet ar verb <zo> etre <ha> ha <tostéd> ; adskrivet e oa bet lizherennoù diwezhañ <éd> ar verb <tostéd> war lizherennoù all, marteze <ée> ; **gw.16** ar ger <~~émésan~~>, etre <macharidic< ha <chêtu> a zo barennet ; **gw. 17** <d'heureugi> : emichañs e oa bet skrivet <d'ha> da gentañ, ha skrivet e oa bet lizherenn gentañ ar verb <eureugi> war an <a> eus an araogenn-mañ ; <dam> : an <d> a zo adskrivet war ur <m>.

Notennoù all : gw. 13 <ambrassou> : n'emañ ket ar ger-mañ e geriadur ebet. Goulakaat a reer e vefed amañ gant ur ger resis evit anvañ ur pezh dilhad douget gant ar veleien. Ar pezh dilhad-mañ a c'hallfe bezañ ur rabad, pe ur stol marteze (en troidigezh ar werz *Marie ar Moal*, embannet e *Veillées bretonnes* e ro Luzel ar ger « *rabat* »). GBV a ro ar ger « rabad » (« rabad ar beleg ») evit ar ger « *rabat* », ha « stol » evit ar ger « *étole* ».

[11r]	
	car LaKat an dud d'ha drouc présec
	p'he prenet oc'h habit, ha euret
25.	an drouc préseg, ar pez ha caro
	d'hoch offeren quenta, m'he a yello
	evit m'ha dillad euret, a zo clasquet
	aboué, m'ho heus, an eurzou recevet
	hen berret ar mur, p'ha narrué
30.	tad belec ar gall ha choulené
	tuddigou doué, dim he leret
	ha commancet eo, an offeren bred
	n'ha neo, n'ha commancet, n'hac achuet
	éver ho gwisqua dillad ar belec
35.	tuddigou doue dim he leret
	perac an offeren, n'ha achu quet
	n'he neo, nac commanctz, n'ac achuet
	neKet ar bellec évit he laret
	neKet ar bellec, evit he Canno
40.	gant cueun d'har bravan plac'h zo er bro.
	macharid K/amoal heo he ano
	hi ha woa trist evelt har maro
	he woa n'hom LaKet hen quichen an dor dall
	évit guelet ur vec'h choas beleg ar gall.

- *Car cela encouragerait les gens à médire / Lorsque vous achetez votre habit de noce »*
- ***[25]** « Médise qui voudra, autant qu'il le voudra / J'assisterai à votre première messe*
- *Quant à mes habits de noce, on les recherche / Depuis que vous avez reçu les Ordres »*
- *Au mur du cimetière, lorsqu'il arrivait / **[30]** Le père du prêtre Le Gall demandait*
- *« Petites gens de Dieu, dites-moi / La grand-messe est-elle commencée ? »*

- *« Elle n'est ni commencée, ni achevée / On revêt le prêtre de ses vêtements »*
- ***[35]** « Petites gens de Dieu, dites-moi / Pour quelle raison la messe ne finit-elle pas ? »*
- *« Elle n'est ni commencée, ni achevée / [Car] le prêtre ne peut la dire*
- *Le prêtre ne peut la chanter / **[40]** Par regret pour la plus belle femme du pays*
- *Marguerite Keramoal est son nom » / Elle était triste comme la mort*
- *Elle s'était placée près de la porte principale / Afin de voir encore une fois le prêtre Le Gall*

Notennoù lenn : gw. 23 <drouc> : adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <presec> ; adskrivet e oa bet al lizherenn diwezhañ eus ar ger <présec> (<c>) war ur <g> ; **gw. 24** <oc'h> : an <o> a zo skrivet war un <u> ; **gw. 27** <clasquet> : adskrivet war ar ger <prenet> ; **gw. 34** <gwisqua> pe <gwisquo> ; **gw. 36** <offeren> : an eil <r> a zo war ul lizherenn all. Hervez Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 21) e vije bet skrivet ar ger-se <offerser> (l'officiant) da gentañ ; **gw. 41** dibenn ar werzenn-mañ, < heo he ano>, a oa bet adskrivet war c'herioù all, marteze <gourent ho pen> ; **gw. 42** diaes-diaes eo ar werzenn-mañ da lenn ; <~~beleg~~> : ger barennet en he c'hreiz, etre <trist> ha <har maro> ; <evelt> : skrivet a-us d'ar ger barennet diwezhañ-mañ. Marteze e oa skrivet <d'ha gwelet treit beleg hen offern> a-raok bezañ chañchet (lennet e oa bet <d'ha gwelet beteg hen offern> gant Joseph Ollivier). Merzout a reer e oa damheñvel ar gw. 53 & 54 ouzh ar gw. 41 & 42.

---

gw. 29 <bered ar mur> : diaes da c'houvezout petore ster reiñ d'ar geriennoù-mañ : ul liamm a vefe gant ru ar Mur e Montroulez (?) ; pe e vefe ret kompren amañ kentoc'h « ar mur a oa tro-dro d'ar vered (?) ; ur werzenn o tont eus ar werz Janedig ar Rouz, kanet gant ar c'hoarezed Goadeg a ro « En [bur ar] vered ne yec'h ket », troet gant *« Vous n'irez pas [sur le mur du cimetière] »,* gant an notenn-mañ ouzhpennet gant skipailh Dastum : « *Difficile de se déterminer entre les deux vers suivants* : « En bur ar vered c'hwi ne yec'h ket » *ou* « En buhez er vered c'hwi ne yec'h ket »[88].

[11v] 45.	epad m'ha avanç an offeren marcharid K/amoal, ha plegue he pen he teuas dezi ur inspiration d'ha vond d'ar c'houent d'ha Lannuon

[88] Grands interprètes de Bretagne 5, *Les sœurs Goadeg. Chanteuses du Centre-Bretagne*, Dastum, 2012, p. 113.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	monnet d'ar chouent, ha dilésel ar bed
50.	ha goude bezan Leannèset
	m'ha doué m'he sent ous ho comzou
	ho goalen, honnes em conduo
	macharid K/amoal, goured ho pen
	d'ha guelet doue hen offeren
55.	abenn m'ha he woa fin d'an offiç
	macharid ha voa graët he sacrific
	quimiada he ress énau, deus he tud quer
	hent Lannuon, querquent he quemer
	emedy enau ho pidi doué
60.	evit ar re he deus, caret er bed me
	pidi he ra doué, an deiz an noz
	gratz d'imp tout d'ha vont er barados.

- *[45] Tandis qu'avançait [le cours de] la messe / Marguerite Keramoal pliait la tête*
- *Il lui vint une inspiration / D'aller au couvent à Lannion*
- *Aller au couvent, et délaisser le monde / [50] Et ensuite se faire religieuse*
- *« Mon Dieu, j'obéi à vos paroles / Votre bâton, celui-là me conduira »*
- *« Marguerite Keramoal, relevez la tête / Afin de voir Dieu pendant la messe »*
- *[55] Pour quand l'office était fini / Marguerite avait fait son sacrifice*
- *Elle fit là ses adieux à sa chère famille / Elle prit aussitôt la route de Lannion*
- *Elle est là-bas à prier Dieu / [60] Pour ceux qu'elle a aimés en ce monde*
- *Elle prie Dieu, jour et nuit / Que nous ayons tous la grâce d'aller au paradis*

Notennoù lenn : gw. 48 <d'ar c'houent d'ha> : <d'ar c'houent> a oa bet adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <Léannes> ; ouzhpennet e oa bet an araogenn <d'ha> a-us d'al linenn, etre <c'houent> ha <Lannuon> ; douetañs a zo war skrivadur <c'houent> a c'hallfe bezañ <c'hovent> er werzenn-mañ evel er gw. 49.

Malrieu niv. 1531 – Ar plac'h leanez he c'hloareg beleget

(Da dostaat ouzh Yvonna Yudec – Malrieu niv. 1093)

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- Macharid K/amoal, ha cloarec Gall (Ds. 2, f. 10v-11v)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- Cloarec ar grall, p'he ar gall – Macharid K/amoal (Ds. 987, p. 20-22)
I. an Diberder	- Marharit Kerammoal pé Cloareg ar Gall (Kaier 1, p. 51-52 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- Marie ar Moal (*Veillées bretonnes*, 1870, p. 125-127 ; troidigezh – kanet gant Marianna) - Mari ar Moal / *Marie Le Moal* (*GBI. 2*, p. 392-395 ; Plouared)

[12r]

testamant marquis ha guerrant

chilauet oll ô m'he ho ped
ur guez zo neve compozet
ur gwerz d'an autrou ha guerrand
abalamour d'he testamant

oll tud m'ha ty ed d'ha cousquet
evit m'ar scrivin ur billet
evit m'ar scrivan ur liser
d'ha laret d'am pried, d'onnet d'ar guer

p'he digass d'hin deus he Kellou
Kar m'he ha tosta d'ar maro
p'ha arruas ar liser gant hi
he woa hen ur cambr' ho ébatti

he woa ho dansal ébars ur chambr'
gant nombr' bras ha tud chentil yauanc
ar liser p'ha hen digorras
scabell d'azéan, he quéméras

an dour ha ruillé voar ar paper
evelt ar glao hen ur rivier
n'he alle quet he anter lenn
gant an daèlou, eus hen distremp

m'ha bugalé quez, n'hom préparet
d'ha velet ho tad, he renquer monnet
fall bras, eo, evel m'ha clevan
aroc un heur, he renquer partian

ar marquisès ha dépessé
he pagiç bihan, an deiz se
querz buhan, lavar d'ar cocher
peneus, he meus an ên affer

Lavar Laquat dec marc'h ous ar coch
m'ar yamp hen trézec guerrant fenos
itron, logeomp aman fété
n'hi partio varhoas ar beurré

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Le testament du marquis de Guérand[89]

- ***[1]*** *Ecoutez tous, oh ! Je vous prie / Une gwerz nouvellement composée / Une gwerz pour le marquis de Guérand / Au sujet de son testament*

- ***[5]*** *« Tous mes gens de maison, allez vous coucher / Pour que j'écrive un billet / Pour que j'écrive une lettre / Pour dire à mon épouse, de rentrer à la maison*

- *Ou qu'elle m'envoie de ses nouvelles / **[10]** Car j'approche de la mort » / Lorsqu'elle reçut la lettre / Elle était dans une chambre à s'amuser*

- *Elle dansait dans une chambre / Avec un grand nombre de jeunes gentilshommes / **[15]** Lorsqu'elle ouvrit la lettre / Elle prit un tabouret pour s'asseoir*

- *Les larmes coulaient sur le papier / Comme la pluie sur une rivière / Elle ne parvenait pas à en lire la moitié / **[20]** A cause des larmes qui la détrempaient*

- *« Mes chers enfants, préparez-vous / On doit aller voir votre père / Il est très mal, à ce que j'entends / On doit partir avant une heure »*

- ***[25]*** *La marquise dépêchait / Son petit page, ce jour-là / « Cours vite, dis au cocher / Comment j'ai besoin de lui*

- *Dis d'atteler dix chevaux en tête de coche / **[30]** [Afin] que nous partions vers Guérand ce soir » / « Madame, logeons ici aujourd'hui / Nous partirons demain matin »*

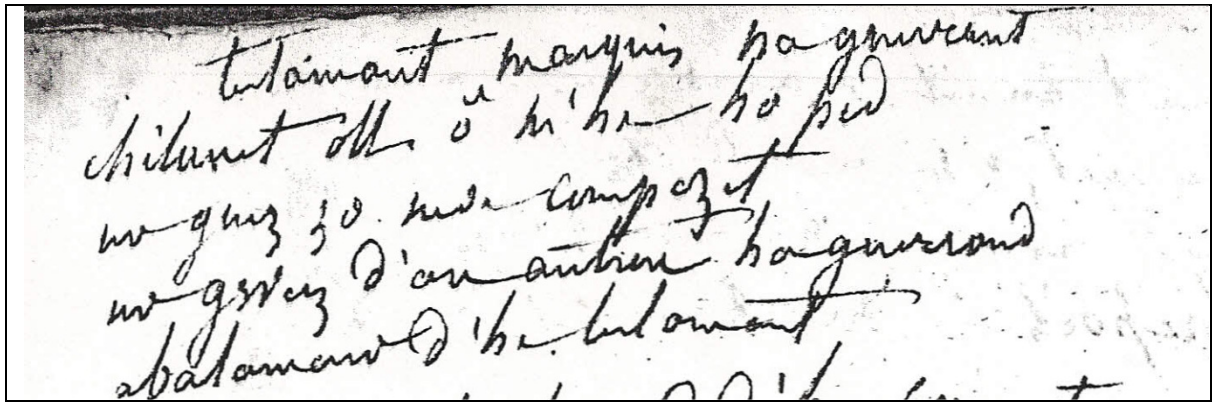

Notennoù lenn : gw. 2 <guez> : lenn **gwerz** ; **gw. 9** <kellou> : al lizherenn <k> a zo adskrivet war ul lizherenn all ; **gw. 14** <bras> : ar <b> a hañval bezañ bet skrivet war ur <v> ; **gw. 17 & 18** adskrivet e oa bet an div werzenn-mañ war div all, an hini gentañ a zo dilennapl hag an eil o vezañ : <a ruillé an dour woar ar paper> ; **gw. 21-24** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ gant an Itron de Saint-Prix, skrivet a-blom, er marz dehoù, ur groaz o verkañ e blas en destenn ; **gw. 30** <hen trézec> : adskrivet war c'herioù all a hañval bezañ <d'ha guerr> (evit <d'ha guerrant>).

[89] Troidigezh kinniget ganimp.

[12v]	
	n'ha vo graët an eil, n'ac éguilé
	étressec guerrant, n'hy a yell fété
35.	p'ha tréméné ar guer ha guingamp
	he teué brassoc'h he nechamant
	p'ha tréméné ar guer ha benac'h
	he corf he c'halon, he woa fatig bras
	leveret d'hin n'hi, bénac'his
40.	houi peus clevet quellou ar marquis
	n'hor meump clevet netra ha neve
	itroun ha trugarez doué
	p'ha tréméné cluzuvilli
	he c'houlenne quêlou ous pep hini
45.	hen cluzuvilli tout en ur vouez
	ho respontjoinc d'ar marquises
	n'or meup netra clevet ha neve
	itroun ha trugarez doué
	jacques fogear p'ha er clevas
50.	ous an itroun ha bonjouras
	itroun eman evelt pepret
	m'he zo ho tonnet deus hen guelet
	m'ar guellet, poursuet ho caross
	n'he ra, ar marquis, nemeit ho chortos
55.	un toll fouet d'ar chézec zo roet
	hen portz castel guerrant, ing arruet

- *« Il ne sera fait ni l'un ni l'autre / Nous partirons vers Guérand aujourd'hui » / **[35]** Quand elle passait la ville de Guingamp / Son inquiétude grandissait*

- *Quand elle passait la ville de Belle-Isle / Son corps, son cœur étaient très fatigués / « Dites-moi, gens de Belle-Isle / **[40]** Avez-vous entendu des nouvelles du marquis ? »*

- *« Nous n'avons rien entendu de nouveau / Madame, Dieu merci » / Quand elle passait Luzivilly / Elle demandait des nouvelles à chacun*

- ***[45]** A Luzivilly, tous d'une seule voix / Répondirent à la marquise / « Nous n'avons rien entendu de nouveau / Madame, Dieu merci »*

- *Jacques Fogeard lorsqu'il l'entendit / **[50]** Donna le bonjour à la dame / « Madame, il est toujours pareil / Je viens de le voir*

- *Si vous le pouvez, poursuivez en carrosse / Le marquis ne fait que vous attendre » / **[55]** On a donné un coup de fouet aux chevaux / Ils sont arrivés dans la cour du château de Guérand*

Notennoù lenn : gw. 49 <fogear> : adkavet e vo an anv-mañ skrivet <fogeard> gw. 59 ; **gw. 56** <castel> : skrivet a-us d'al linenn etre <portz> ha <guerrant>.

[13r]	
	ar marquises ha débonjourré
	oll tud he ty, he salude
	guillou fogeard à zo bed aru
60.	d'ober d'an itron ar cundu
	itroun deus ho caross disquennet
	evit m'ar he vied, conduet
	conduet d'ar pavillonnou
	élec'h emedy, cambr' an autrou
65.	ar marquis a zo huss d'ar c'higuin
	entré daouarn, daou médécin
	an itroun, a neus respontet
	he douguen d'ha chambr' he pried
	à nep he woa enau presant
70.	ha velé caoniou hen guerant
	ho clevet an autrou, an itron
	ho daou, he nom, c'houlen pardon
	pardon emesy m'ha priet
	deus, m'ha émeus ho dileset
75.	pardon m'he ho ped m'ha autrou
	guélet m'ha glac'har, m'ha daèlou
	itroun m'he eo ha dle goulen pardon
	p'ha meus roet dac'h occasion
	Breman, p'ha oc'h aman presant
80.	ober m'ha testamant he meus choant
	quenta guer he neus testamanted
	offr he iné d'ha doue, eneus graet
	he chorf d'an douar beniguet
	èbars hen illis, p'he er verret

- *La marquise donnait le bonjour / Elle saluait tous ses gens de maison / Guillou Fogeard est arrivé / **[60]** Pour conduire la dame*

- *« Madame, de votre carrosse, descendez / Afin que vous soyez conduite / Conduite aux pavillons / Où se trouve la chambre du seigneur*

- ***[65]** Le marquis est au-dessus de la cuisine / Entre les mains de deux médecins » / La dame a répondu / (De la porter) jusqu'à la chambre de son époux*

- *Quiconque était là présent / **[70]** Pleurait [des larmes] de deuil à Guérand / En entendant le seigneur, [et] la dame / Tout deux se demander pardon*

- *« Pardon, dit-elle, mon époux / De vous avoir délaissé / **[75]** Pardon, je vous prie, mon seigneur / Voyez mon chagrin, mes larmes »*

- *« Madame, c'est moi qui dois vous demander pardon / Puisque je vous ai donné l'occasion / Maintenant que vous êtes ici présente / **[80]** J'ai envie de faire mon testament »*

- *La première « chose » qu'il testa / Fut d'offrir son âme à Dieu / Son corps à la terre bénie / Dans l'église ou au cimetière*

Notennoù lenn : gw. 57 lenn <débonjourré> pe <dibonjourré> ; **gw. 58** <oll> : skrivet war <an> ; **gw. 67** <a neus respontet> : adskrivet war c'herioù all (<a neus> war <a zo bed> ha <respontet> war ur ger dilennapl) ; **gw. 68** <he douguen> : adskrivet war <betec dar ch> ; **gw. 72** <ho> : an <o> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 73** <priet> : adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 76** <guélet m'> : adskrivet war c'herioù all, dilennapl.

[13v]	
85.	cant scoet he roan d'ha plegad
	evit an autrou Sant egad
	hac anter cant hen plouigneau
	evit an autrou Sant igneau
	cant scoet he roan hen trédrez
90.	quément all d'ha lo miquael an trez
	ha quément all hen luzivilli
	évelt m'ha voan fundator enni
	anter cant scoet hen plougonven
	evit an autrou St eugen
95.	oll Sent m'ha bro, em sicouro
	d'ha c'houlen gratz èbars an enviou
	ac anter cant hen kaïr an itron
	ho roan, ha creïz m'ha c'halon

	ur ogro caïr hen plestinnis
100.	evit décoranç an illis
	leket ivé m'ha bugale
	d'ha sevel ur hospital neve
	ha vo savet, hen bourg plégat
	d'ha pidi doue, gant ho tad
105.	hevo ennan, daouzec ha peveyen
	ha quichen breman d'ha biquen
	ur belec mad, d'ho instruie
	n'he vanquo man, deiz en ho ty
	couraget, couraget, m'ha pried
110.	ar pez ha lerfet ha vezo graët
	ha m'ar n'hom gavan dibourvé
	guerset ha vo, deus ar leve
	itroun, dallet alchué, ho cabinet
	n'he meuss han biscoas digorret
115.	seitec bloas zo, he heo serret
	digorret han, evit guelet
	an itroun a zo bed souezet
	p'ha neo antreet er cabinet
	ho guelet an aour ac an archant
120.	he woa deut gant hi d'ha guerrant

- ***[85]*** *« Je donne cent écus à Plouégat / Pour le seigneur saint Egad / Et cinquante à Plouigneau / Pour le seigneur saint Igneau*

- *Je donne cent écus à Trédrez / **[90]** Autant à Saint-Michel-en-Grève / Et autant à Luzivilly / Puisque j'étais son fondateur/un de ses fondateurs*

- *Cinquante écus à Plougonven / Pour le seigneur saint Eugen / **[95]** Tous les saints de mon pays me viendront en secours / Pour demander grâce au ciel*

- *Et cinquante à la ville de madame / Je les donne de tout mon cœur / Un bel orgue aux habitants de Plestin / **[100]** Pour décorer l'église*

- *Faites aussi mes enfants / Construire un nouvel hôpital / Qui sera bâti au bourg de Plouégat / Pour prier Dieu, avec votre père*

- ***[105]** Qui (pourra loger) douze pauvres / Dorénavant et pour toujours / Un bon prêtre, pour les instruire / Il ne leurs manquera rien, dans leur maison »*

- *« Courage, courage, mon époux / **[110]** Ce que vous direz sera fait / Et si je me trouve dépourvue / On vendra une partie de mes rentes »*

- *« Madame, tenez, la clef de votre cabinet / Je ne l'ai jamais ouvert / **[115]** Il y a dix-sept ans qu'il est fermé / Ouvrez-le, pour voir »*

- *La dame fut surprise / Lorsqu'elle entra dans le cabinet / En voyant l'or et l'argent / **[120]** Qu'elle avait apporté à Guérand*

Notennoù lenn : gw. 93-96 ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ a-geñver an destenn, a-blom en tu kleiz, ur groaz o verkañ e blas en destenn ; **gw. 104-107** a-geñver an destenn a-blom war an tu dehoù e oa bet ouzhpennet ar c'houblad-mañ gant ur groaz evit merkañ e blas en destenn ; **gw. 107** <instruie> : douetañs a zo war al lizherenn diwezhañ ; **gw. 110** <dibourvé> : an <o> a zo war ul lizherenn all ; **gw. 119** <archant> : adskrivet war ur ger all.

[14r]	couraget, commandet hoas, m'ha pried
	m'ha tensor ho peus espernet
	m'he c'houllo ive ur jubilé
	ha pado teir sizun, p'he pemzec deiz
125.	evit c'houlen digant doué
	rentout dac'h yéchet er bed me
	evit choulen dimp hon daou pardon
	deus hon péchéjou réméssion
	pemzec serviger zo en ty
130.	peb ha habit, d'ha bep ini
	peb habit du, deus ar ru bras
	elec'h m'ar cavainc ar guel choas
	ho hin, unan, hen ho choazo
	ha houi, m'ha pried, ho péo
135	houi ho péo, deus m'ha mado
	ac oc'h hini, houi esperno

- *« Gardez courage, commandez encore, mon époux / Vous avez épargné mon trésor / Je demanderai aussi un jubilé / Qui durera trois semaines, ou quinze jours*

- ***[125]** Pour demander à Dieu / De vous rendre la santé / Pour demander le pardon pour nous deux / Et la rémission de nos péchés »*

- *« Il y a quinze serviteurs dans la maison / **[130]** [Il sera donné] un habit à chacun / A chacun un habit noir, venant de la grand-rue / Où ils trouveront le meilleur choix*

- *Ils en choisiront un tout seul / Et vous mon épouse, vous les paierez / **[135]** Vous les paierez avec mes biens / Et vous épargnerez les vôtres »*

Notennoù lenn : gw. 122 <~~houi~~> : ger diverket e penn kentañ ar werzenn ; <m'ha> : al lizherenn gentañ a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 123** <c'houllo> : adskrivet war ur ger all e oa bet ar ger ; **gw. 124** <sizun> : adskrivet war ur ger all.

Malrieu niv. 0187 – Testamant markiz Gwerand

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Testamant marquis ha guerrant** (Ds. 2, f. 12r-14r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Testamant marquis ha guerrant** (Ds. 987, p. 23-25)
I. an Diberder	- **Testamant Markiz Guerrand (**Kaier 1, p. 87-88 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Markis Guerand** (Ds.111, f. 78r – 80v ; Morvannic, eus Plouigno, d'ar 27 a viz Mae 1848) - **Notenn** (Ds. 111, f. 80v)
Luzel	- **Markizes Guerrand / *La marquise de Guerrande*** (*GBI. 2*, p. 484-489 ; kanet gant ar vatezh ostaleri en Plouegad-Gwerrann – 1863)
G. Milin	- **Maro Markis Gwerrand** (*Gwerin 1*, niv 1, pp. 9-10) - **Maro ann A. Markiz Gwerrand / *Mort de Mr Le Marquis de Guerrand*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 166, p. 1058-1060 ; testenn & troidigezh)

Anatol ar Braz	- **Le marquis de Guérand** [en brezhoneg] (CRBC / Karned 3, p. 233-235 ; dastumet e Lanveur) - **Le marquis de Guerrand** [en brezhoneg] (CRBC / Karned 2, p. 19-23 ; kanet gant Marie-Jeanne Dafnéet ha Perrine Le Roux, e Plegat-Guerrand d'an 21 a viz Eost 1892) - **Testamant ar Markiz** (« La vie des saints bretons d'après la tradition orale », *AB*, L. 13, 1897-98, p. 90-108 ; kanet gant Marie-Jeanne Dafnéet, eus Plegad)
H. de Kerbeuzec	- **La fin du marquis de Guérand** (*Cojou Breiz*, p. 32-46)
J. Gros	- **Markiz Gwerand** (*Planedenn*, niv. 15, p. 44 ; kanet Michela an Allan, e 1911)

Disklêriadurioù

Studiet a-dost eo bet sujed an testamantoù er c'hanaouennoù hengounel, ha dreist-holl o flas hag o zalvoudegezh er gwerzioù, gant Eva Guillorel[90]: *« 63 versions appartenant à 20 chants-types les évoquent […] L'importance des issues fatales mises en scène dans ce genre targique explique le nombre de testaments signalés »*[91] (n'he devoa ket tennet kont eus ar sonioù savet diwar un digarez farsal nemetken, evel da skouer, ar reoù a laka war al leurenn loened o testamantiñ o c'hig a-raok bezañ lazhet). 58% eus an tudennoù studiet gant Eva Guillorel a oa o tont eus rummad sokial an noblañs (eus an noblañs uhel hag an hini etre), hag 38% a oa bilened. Gallet he devoa lakaat war-wel e oa dre gomz e veze testamantet o peadra gant an tudennoù er gwerzioù ha ral a wezh dre skrid :

> *Les mentions de testaments explicitement écrits sont une minorité dans les complaintes […] c'est par oral que le testament est énoncé, même s'il est implicite qu'il soit mis par écrit tout au moins pour les groupes sociaux les plus favorisés*[92].

Ur renabl eus 13 stumm disheñvel eus gwerz *Testamant markiz a Werrand* a zo bet graet gant Eva Guillorel.

Stummoù 'zo eus ar werz-mañ, evel an hini troet gant Henri de Kerbeuzec[93], a zo hiroc'h eget an hini dastumet gant an Itron de Saint-Prix, hag a gont distro ar markiz goude e varv.

[90] Eva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 416-432.
[91] *Ibid*., p. 416.
[92] *Ibid*., p. 419.
[93] Henri de KERBEUZEC, *Cojou Breiz*, p. 32-46.

[14v]

Baron nevet, ar gui madec

1

er bloas, mil choec'h cant pevarzec
evit ar Stadou tremenet
baron nevet a zo lazet
gant an traitour ar gui madec

2

baron an nevet ha Lavare
d'ar gui madec ur deiz ha woués
demni hon daou, d'an offeren
aroc scoulm an aquillaten

3

ed d'han offeren p'ha guerfet
Kar evit hon m'he, n'ha n'hin quet
an ini allo, he doublo, ha connéo
n'hom anévésènt he ramp pelso

4

feté d'an offeren n'he n'han
n'he v'hin lazet, p'he n'ha lazan
baron nevet m'har he cavan
he lemmi he buez digant han

5

ar baronnes, hen cuz, ha lare
d'he plac'h ha cambr' deus ar beurre
genoeffa, m'ar em cheret
d'ha gavout m'ha pried, he hiet

6

d'ho mestr' ar Baron, he Lariet
rac houi gantan a zo Karret
monnet gannac'h d'an offeren bred
car m'he gred sûr, eo coleret

7

m'ha mestr' ar baron, m'he ho ped
d'ha monnet gan hin, d'an offern bred

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Le baron de Nevet, le Guémadeuc[94]

- ***[1]** En l'an mille six cent quatorze / Pour les derniers Etats de Bretagne / Le baron de Nevet est tué / Par le traitre le Guémadeuc*

- ***[5]** Le baron de Nevet disait / A Guémadeuc, un jour / « Allons tous deux à la messe / Avant de nous battre en duel »*

- *« Allez à la messe si vous le désirez / **[10]** Car quant à moi, je n'irai pas / Celui qui pourra le doubler, gagnera / Nous nous connaissons depuis longtemps*

- *Aujourd'hui, à la messe, je ne vais / Je serai tué, si je ne tue / **[15]** Le baron de Nevet, si je le trouve / Je lui ôterai sa vie »*

- *La baronne, secrètement, disait / A sa femme de chambre, le matin / « Jenovefa, si vous m'aimez / **[20]** Vous irez trouver mon époux*

- *A votre maître le baron, vous direz / Car il vous aime [bien] / De vous accompagner à la grand-messe / Car je suis certaine qu'il est en colère »*

- ***[25]** « Mon maître le baron, je vous prie / D'aller avec moi, à la grand-messe »*

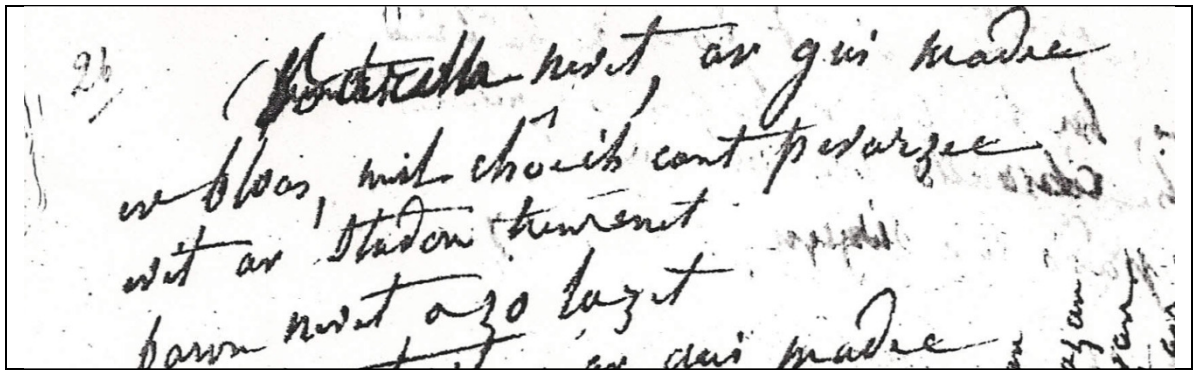

Notennoù lenn : titl <Baron> : adskrivet war ar ger <feuntenella> ; **gw. 5** <baron nevet> : adskrivet war <ar gui madec> ; **gw. 6** diverket e oa bet ar gerioù <~~d'ha Baron~~> ha skrivet <d'ar gui> a-us dezhe ; adskrivet e oa bet ar ger <madec> war ar ger <nevet> ; **gw. 11** <connéo> pe <counéo> ; **gw. 12** <pelso> : skrivet <ha belso> da gentañ, ha reizhet en ur diverkañ an <~~ha~~> hag en ur adskrivañ ur <p> war ar <b> ; **gw. 13-16** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ur groaz o verkañ e blas en destenn ; **gw. 19** barennet e oa bet ger kentañ ar werzenn, hag eilskrivet a-us dezhañ an anv <genoeffa>.

Notennoù all : gw. 1-gw. 4 e *GBI.1* Luzel (p. 366-374) n'eo ket etre Guemadec hag ar baron Nevet e savo an tabut, met etre Rosmadek hag ur baron na vo ket meneget e anv, a-zivout « un tamm dissension / Balamour d'un alead gwez / A oa daou-anter en tre-z-he » ; **gw. 8** *GBV* a dro « troc'hañ an akuilhetenn » en galleg gant « se battre en duel » : ur fazi a vefe

[94] Troidigezh kinniget ganimp.

amañ ? (gwelet notenn diwar-benn « skoulmañ an akuilhetenn » ouzhpennet e gwerz *Ar sorcères*).

[15r]	ed d'an offeren bred nep ha charo choari ar clevé m'he renquo
	8
	choari ar cleve, ha goat scuilla
30.	p'ha heus manquet d'hin, hen meur a dra
	p'ha zo manquet d'hin hen pep foesson
	diganté m'he ha m'ho rèzon
	9
	n'he woa quet he guer, peur achuet
	ar gui madec zo arruet
35.	ar baron neuz he gheing troet
	enau, dre trahison eo lazet
	10
	Baron an nevet ha lare
	d'he palaffrannier p'ha couézé
	ervoannic bellec, ô m'he ho ped
40.	d'ha nac'h m'ha maro, d'am pried
	x
	te yell d'ar guier m'he n'ha nin quet
	pebes quèlo evit m'ha pried
	nac'h ountin queit ha m'ha halli
	re ha glac'har he vo en ty
	11
45.	Leret hen v'hin ed d'ha paris
	d'ha saludi, ar rouè Louis
	choaset gan hin ur anquanne
	m'ha ini, woa he c'halon, re gai
	12
	ar baronnes ha Lavaré
50.	hen he guelé, p'ha n'ha cousqué
	genoeffa saw a lessé
	woar dor ar portz he squo euré
	13

	michanç heo guillou ar belec
	aru er guer gant he guézec
55.	ar baronnes a zo savet
	d'ha houd neventi he pried
	14
	ar baronnes, ha choulenné
	digant genoeffa, an deiz se
	petra zo nevez hen ty man
60.	he crênn m'ha chambr dindan ho m'he er guis man
	15
	ar palaffrinnier ho tonnet
	gant he caross ac he ronset
	m'ha mestr ar baron n'eo quet deuet
	pelec'h he all bezan chommet

- *« Aille à la grand-messe qui le veuille / [Quant à moi] je devrai jouer de l'épée*
- *Jouer de l'épée, et verser le sang / **[30]** Puisqu'on m'a trompé, sur bien des choses / Puisqu'on m'a manqué de respect / D'eux, j'aurai raison »*
- *Il n'avait pas achevé complètement son mot / [Que] Guémadeuc est arrivé / **[35]** Le baron a tourné le dos / [et] là, par trahison, il est tué*
- *Le baron de Nevet disait / A son palefrenier en tombant / « Erwan Beleg, oh ! Je vous prie / **[40]** De cacher ma mort à mon épouse*
- *Tu iras à la maison, moi, je n'irai pas / Quelle nouvelle pour mon épouse / Cache le lui aussi longtemps que tu le pourras / Il y aura trop de chagrin dans la maison*
- ***[45]** Dites que je suis allé à Paris / Pour saluer le roi Louis / Que j'ai choisi une [autre] haquenée / La mienne était le cœur trop gai »*
- *La baronne disait / **[50]** Dans son lit, puisqu'elle ne pouvait dormir / « Jenovefa, lève-toi [de là] / On frappe au portail de la cour »*
- *« Il s'agit certainement de Guillaume Le Beleg / Qui arrive à la maison avec ses chevaux » / **[55]** La baronne s'est levée / Pour avoir des nouvelles de son époux*
- *La baronne demandait / A Jenovefa, ce jour-là / « Qu'y a-t-il de nouveau en cette maison / **[60]** Pour que ma chambre tremble sous moi ainsi ? »*
- *« Le palefrenier arrive / Avec son carrosse et ses chevaux / Mon maître le baron n'est pas venu / Où peut-il être resté ? »*

Notennoù lenn : gw. 29 <goat scuilla> : adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 31** <foesson> pe <fasson> ; **gw. 39** <ervoannic> : ouzhpennet eo bet an dibenn <nic> ; **gw. 41-44** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ur groaz o verkañ e blas en destenn ; **gw. 45** douetañs a zo war <hen v'hin ed> ; **gw. 49-56** ouzhpennet e oa bet an daou gouplad-mañ en diavez eus an destenn, er marz dehoù, skrivet a-blom, ur groaz o verkañ o flas en destenn ; **gw. 52** <euré> : kinniget gant douetañs ; **gw. 53** <heo> : adskrivet war ur ger all ; **gw. 58** <digant> : adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 60** <dindan ho m'he er guis man> : ouzhpennet e oa bet dibenn ar werzenn-mañ, drusoc'h e lizherennoù.

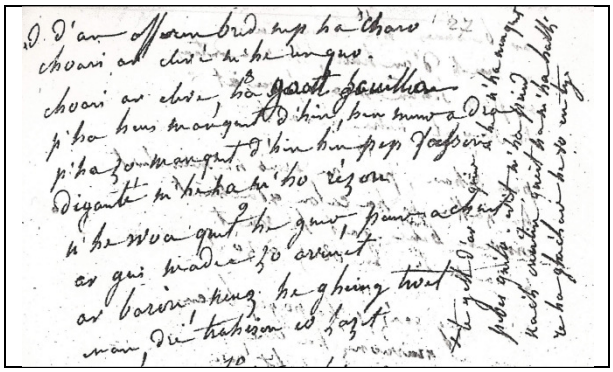

[15v]	
	16
65.	ar baronnes ha disquennas
	ar vinch d'an traou, he rancontras
	ar pag bihan woa fourmet
	ho songeal, petra Lavaret
	17
	pag bihan, pera an drous he meus clevet
70.	ha Laka m'ha calon glacharet
	ervoan belec gant he roncet
	m'ha mestr en béaz a zo ed
	18
	m'ha pag quéz, m'ha pagiç bihan
	ansa ar guirrionez ha cren,
75.	m'he rayo did un habit nevez
	m'ar leress d'hin ar guirionnéz
	19
	m'ha mestr' a zo ed d'ha paris
	d'ha gwelet ar roué Louis,
	prenet zo gantan ur n'hanquanné
80.	aouen he noa, he ini en diskargé

	20 ar baronnes, querquent zo ed er marchossi eo disquennet ervoan bellec, din m'he leret ho mestr ar baron, pelec'h eo chommet
85.	21 m'ha mestr' a zo ed d'ha paris d'ha saludi ar roue Louis ha choulen evit an armé d'ha LaKat choas, Kézec nevez

- ***[65]*** *La baronne descendit / L'escalier, elle rencontra / Le petit page [qui] était impressionné / En pensant à ce qu'il allait dire*

- *« Petit page, quel est le bruit que j'ai entendu /* ***[70]*** *Qui me chagrine le cœur ? » / « Erwan Beleg et ses chevaux / Mon maître est parti en voyage »*

- *« Mon cher page, mon petit page / Avoue la vérité, et complètement /* ***[75]*** *Je te donnerai un habit neuf / Si tu me dis la vérité »*

- *« Mon maître est allé à Paris / Pour voir le roi Louis / Il a acheté une haquenée /* ***[80]*** *Il craignait que la sienne ne le désarçonne »*

- *La baronne, aussitôt est partie / A l'écurie, elle est descendue / « Erwan Beleg, dites-moi / Votre maître le baron, où est-il resté ? »*

- ***[85]*** *« Mon maître est allé à Paris / Pour saluer le roi Louis / Qui demande pour l'armée / D'apporter encore de nouveaux chevaux »*

Notennoù lenn : gw. 79 <prenet zo> : adskrivet war c'herioù all ; <hanquanné> pe <hanquainné> ; **gw. 86** <saludi> : adskrivet war ar ger <comz> ; barennet eo bet ar ger <~~ous~~> etre <saludi> hag <ar roue Louis> ; **gw. 86-87** etre an div werzenn-se e oa bet adskrivet div werzenn all, a-raok o barennañ : <~~p'ha allo he teyo dar guier~~> (lennet <p'ha allo he teyo woar he guis> gant Joseph Ollivier, Ds. 987, p. 31) & <~~goulennet eo ènau evit un tam affer~~> ; **gw. 87** <~~d'~~ha choulen> : lizherenn gentañ an araogenn <d'ha> a zo barennet ; **gw. 88** <d'ha LaKat> : <d'ha> a zo ouzhpennet er marz kleiz.

Notennoù all : gw. 67 <fourmet> : anv-gwan-verb ar verb **fourmiñ**, da dostaat d'ar verboù **fourbilhañ** ha **fromañ**.

[16r]	
	22
	ervoan bellec, ansa ar guirionez
90.	m'he prèno did ur habit nevez
	a vo galoncet en arc'hant
	a dere dioutzit, poud den vaillant
	23
	ô m'ha doué petra vo graet
	arz d'ha gouéla, n'he allan quet
95.	m'ha mestr' ar baron zo lazet
	gant an traitour ar gui madec
	24
	ar mestr' ar guellan émeus colled
	mez ur map dezan a zo chommet
	ar baronnez p'he deus clevet
100.	woar an douar, he heo semplet
	25
	teir guec'h d'an douar, eo couézet
	he map penner neuss hi gouret
	m'ha mam itroun, n'hom couraget
	houi vo conduet evelt pepret
	26
105.	ha m'he, p'ha vin aru hen oad
	m'he m'ho, d'hin, ha d'hac, revange m'ha tad
	m'he ha chommo gannac'h atao
	quen, n'ha m'ho tappet blavezo
	27
	m'ar bevan, d'an oad ha pauttr mad
110.	m'he a m'ho sûr revanch m'ha tad
	ar gui madec, ha tud he ty
	un deiz benac, ha comzo ou hin

- *« Erwan Beleg, avoue la vérité / **[90]** Je t'achèterai un habit neuf / Qui sera galonné d'argent / Qui t'ira bien, puisque tu es un homme vaillant »*

- *« Oh ! Mon Dieu, que sera-t-il fait ? / Je ne peux pas m'enpêcher de pleurer / **[95]** Mon maître le baron est tué / Par le traitre le Guémadeuc*

- *J'ai perdu le meilleur des maîtres / Mais un fils à lui est resté » / La baronne, en entendant cela / **[100]** A terre, s'est évanouie*

- *Trois fois à terre, elle est tombée / Son fils unique l'a aidée / « Madame ma mère, gardez courage / Votre train de vie ne changera pas*

- ***[105]** Et moi, quand je serai arrivé en âge / Pour moi, et pour vous, je vengerai mon père / Je resterai toujours avec vous / Jusqu'à ce que je sois en âge*

- ***[110]** Si je vis, [jusqu']à l'âge d'être un homme / Je vengerai surement mon père / Le Guémadeuc, et les gens de sa maison / Un jour, s'expliqueront avec moi »*

Notennoù lenn : gw. 94 <arz> : adskrivet war ar ger <nac'h> ; **gw. 101** <couézet> : adskrivet war ar ger <semplet> ; **gw. 102** <neus hi gouret> : evit <neus sikouret> marteze (?) ; **gw. 103** <n'hom couraget> pe <n'ham couraget> : adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 106** barennet e oa bet ar rannig-verb <~~ha~~> etre <m'he> ha <m'ho> ; ouzhpennet e oa bet al lodenn <revange m'ha tad> er marz dehoù ; <revange> : al lizherenn <v> a zo war ur <b>, nemet e vefe ar c'hontrol ; **gw. 108** hañvaliñ 'ra lizherenn gentañ ar ger <blavezo> bezañ bet adskrivet war ul lizherenn all.

[16v]	
	28
	ar baron yauanc ha Laré
	en oad à seitec bloas, p'ha crogue
115.	LeKet ar chezec er marchaussi
	roet boed, mad, d'hey d'ha dibri
	29
	guisquet m'ha hini hen canari
	he han d'ha velet, rosmadec d'he ty
	he nom préparamp d'ar combat
120.	d'ha disquin dèzan he hon pod mad
	30
	ar baronnez, p'he deus clevet
	he daoulagad hen dour zo beuzet
	cueun, émeus bed, ho coll ho tad
	mez m'hu he m'ho, ho coll m'ha map
	31
125.	tevet m'ha mam, n'ha gouelet quet
	ur mabic mad, ho peu savet
	ac ho savo, p'ha viet couézet
	couls hen clevet, ac he yéc'het

	32
	ar baron bihan ha lare
130.	ty ar gui madec, p'ha n arrue
	Bonjour d'an dud, zo en ty man
	ar guimadec pelec'h eman
	33
	ar gouarneres ha respontas
	d'ha baron yauanc p'her guelas
135.	emedy er sall bras ho leinna
	Compagnonnès a zo gantan

- *Le jeune baron disait / Lorsqu'il eut dix-sept ans / **[115]** « Mettez les chevaux à l'écurie / Donnez-leurs de la bonne nourriture à manger*

- *Habillez le mien en [jaune] canari / Je vais voir Rosmadec chez lui / Préparons-nous au combat / **[120]** Pour lui apprendre que je suis un homme capable »*

- *La baronne, en entendant cela / Eut les yeux, de larmes, noyés / « J'ai eu de la peine en perdant votre père / Mais j'en aurai davantage en perdant mon fils »*

- ***[125]** « Taisez-vous ma mère, ne pleurez pas / Un bon petit fils, vous avez élevé / Qui vous relèvera, quand vous serez tombée / Autant pour l'écoute que pour la santé »*

- *Le petit baron disait / **[130]** Chez Le Guémadeuc, en arrivant / « Bonjour aux gens de cette maison / Où est Le Guémadeuc ? »*

- *La gouvernante répondit / Au jeune baron quand elle le vit / **[135]** « Il déjeune dans la grande salle / Il est en compagnie »*

Notennoù lenn : gw. 113 <laré> : barennet e oa bet ar verb <~~choulenné~~>, hag adskrivet ar verb <laré> a-us dezhañ ; **gw. 116** <roet> : adskrivet war ur ger all ; **gw. 126** <mad> : adskrivet war ur ger all ; lenn <ho peu[s] savet> ; **gw. 134** douetañs a zo war lizherenn diwezhañ <p'her>.

[17r]	
	34
	ar guin madec, peneus clevet
	he pen, er prenestr, he neus Laquet
	ed hu d'ar guer baron, m'ha map
140.	quen n'ha witté aru hen oad
	35
	gortos n'he vez aru trégont bloas
	d'ha ober ouz hin, ur combat

	rac ur truez bras he cavan
	d'he lammal diwoar ar bed man
	36
145.	deud oud d'ha c'houlen revanch d'ha tad
	re yauanc he hout hoas, baron m'ha map
	ar baron yauanc p'ha er clevas
	he treit er pavé, he scoas
	37
	deus thé emais demeus d'ha ty
150.	p'he m'he LaKo an tân d'he têvi
	poez ha zo em dorn, d'ha nom difen
	aru eo d'ha goall planeten
	38
	ar guin madec p'ha neuss clevet
	gant ar vinchs d'an traon eo disquennet
155.	mes hen pigno n'he rayo quet
	ar guin madec zo discarret
	39
	abenn un anter heur goude
	he woa clevet quêlou névé
	he woa lazet ar gwin madec
160.	gant map penner baron nevet

- *Le Guémadeuc, quand il eut entendu / Mit la tête à la fenêtre / « Rentrez à la maison, baron, mon fils / **[140]** Jusqu'à ce que vous soyez en âge*

- *Attends d'avoir atteint trente ans / Avant de venir me combattre / Car c'est une grande pitié, je trouve / De te faire quitter ce monde*

- ***[145]** Tu es venu demander à venger ton père / Tu es encore trop jeune, baron, mon fils » / Le jeune baron, en entendant cela / Mis pied à terre*

- *« Sort de ta maison / **[150]** Ou j'y mettrai le feu / Je suis assez fort pour me défendre / Ton triste destin est arrivé »*

- *Le Guémadeuc, quand il a entendu [cela] / Par l'escalier, au rez-de-chausssée est descendu / **[155]** Mais il ne le remontera pas / Le Guémadeuc est abattu*

- *Une demi-heure plus tard / On entendait des nouvelles / Disant qu'était tué Le Guémadeuc / **[160]** Par le fils unique du baron de Nevet*

Notennoù lenn : gw. 140 <witté> : adskrivet war ur ger all, dilennapl, ha kinniget gant douetañs, pa c'hallfe bezañ lennet ar ger-se <vietté> ; **gw. 141** <bloas> : adskrivet e oa bet al lizherenn <o> eus ar ger-mañ war ul lizherenn all a c'hallfe bezañ un <a> ; **gw. 149** adskrivet e oa bet <thé> war ur ger all, hag ouzhpennet e oa bet ar verb <deus> araokañ er marz kleiz ; **gw. 160** <penner> : adskrivet war ur ger all a c'hallfe bezañ <ênan>.

[17v]	
	40
	yvon bellec quers thé d'har guier
	d'ha gass ar quélou d'ar manner
	m'ar lez doue gan hin yéchet
	he arui en paris, quent cousquet
	41
165.	p'ha treméné, ar baron yauanc er ru
	he troé an noblantz ha bep tu
	ar commun ha troé ivé
	dre m'ha voa mad, deus ha clevé
	42
	ébars er pales p'ha n'antréeas
170.	ar rouè, ac har rouanes, he saludas
	p'he sort neventi ho peus bed
	p'hoch deuet d'ha choézec bloas, d'on guelet
	43
	er blavez mil chuec'h cant, ha pévarsec
	evit ar stadou trèmenet
175.	m'ha tad ar baron zo bed lazet
	dre traytouras ar gwin madec
	44
	evelt m'ha hon aru en oad
	m'he ha neus bed, revang m'ha tad
	ar gwin madec, he meus galvet
180.	a dirac test, he meuss han lazet
	45
	just he woa dac'h baron nevet
	clasq ar revanc'h deus han torfet
	mad eo ho clévé, ébars ar combat
	ar guin madec, voa ur pod mad

- *« Yvon Beleg, va à la maison / Porter la nouvelle au manoir / Si Dieu me laisse en vie / J'arriverai à Paris avant le coucher »*

- ***[165]** Quand le jeune baron passait dans la rue / La noblesse se retournait de tous bords / La commune se retournait également / Parce qu'il était bon au maniement de l'épée*

- *Dans le palais, quand il entra / **[170]** Le roi et la reine, il salua / « Quelle nouvelle avez-vous eu / Pour être venu, à seize ans, nous voir ?*

- *« En l'année mille six cent quatorze / Pour les derniers Etats de Bretagne / **[175]** Mon père le baron a été tué / Par la traitrise de Guémadeuc*

- *Comme je suis arrivé en âge / J'ai obtenu de venger mon père / Le Guémadeuc, j'ai appelé / **[180]** Et devant témoins, je l'ai tué »*

- *« Il vous était juste, baron Nevet / De chercher à venger le méfait / Votre épée est bonne au combat / Le Guémadeuc était un homme compétent*

Notennoù lenn : gw. 167 merzout a reer ur ger barennet a-us d'al linenn, etre <commun> ha <ha troé>, ur ger a c'hallfe bezañ <~~antier~~> ; **gw. 173** <chuec'h> : adskrivet war ar ger <cant> ; reizhet e oa bet ar ger <pévarsec> en ur adstummañ e lizherenn <é> war un <a> ; **gw. 178** <revang> : skrivet e oa bet <reband> ar ger-mañ da gentañ a-raok bezañ difaziet ; **gw. 179** <ar> : adskrivet war ur ger all, dilennapl.

[18r]	
	46
185.	m'he scrivo dac'h woar paper glas
	gallout balé evelt ur goas
	ha m'ar deu den d'ho attaqui
	he vezo graët he punissi
	47
	Saluded èneus ar roué
190.	quemeret he neus he conge
	ébars er guer, p'ha neo arruet
	hen divrec'h he mam, éneus lampet
	48
	tevet m'ha mam, n'ha gwoelet quet,
	en bro ho buguel, zo retornet
195.	chetu aman clevé m'ha tad
	he revanc'h emeus bed er combat.
	49
	chétu aman édit ar roué

200.	evelt ur goas he hallan bale mar teuffé den, d'am attaqui Souden vo graët he punissi.

- *[185] Je vous écrirai sur papier bleu / [Que vous] pouvez marcher comme un homme / Et si quelqu'un venait vous attaquer / Il sera fait qu'il soit puni »*

- *Il a salué le roi / **[190]** Il a prit congé / En arrivant chez lui / Dans les bras de sa mère, il a sauté*

- *« Cessez ma mère, ne pleurez pas / Au pays, votre enfant est revenu / **[195]** Voici l'épée de mon père / J'ai obtenu sa revanche au combat*

- *Voici l'édit du roi / Comme un homme, je peux marcher / [Et] s'il venait quelqu'un à m'attaquer / **[200]** Aussitôt il sera fait qu'il soit puni »*

Notennoù lenn : gw. 186 <gallout> : adskrivet e oa bet al lizherennoù kentañ, <gal>, war lizherennoù all ; **gw. 194** barennet e oa bet ar ger <~~chetu~~>, e penn-kentañ ar werzenn, hag adskrivet <en bro>, a-us dezhañ (lennet <bro> gant Joseph Ollivier, en Ds. 987, p. 34, e c'hallfe ar ger-mañ bezañ lennet <beo> ivez).

Malrieu, niv. 0036 – Ar baron lazhet dre drubarderezh

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Baron nevet, ar gui madec** (Ds. 2, f. 14v-18r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Baron nevet, ar gui madec** (Ds. 987, p. 28-35)
I. an Diberder	- **Baron Nevet hag ar Guimadec** (Kaier 1, p. 53-57 ; eilskrivet diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Patrick Malrieu	- **Baron Nevet hag ar Guimadec** (*MB*, niv. 23, C'hwevrer 1982, p. 2-10 ; diskrivadenn & troidigezh & notennoù)

STUMMOU ALL	

Penguern	- **Baron Yvet** (Ds. 93, f. 97 r - f. 99 v ; *Gwerin 9*, p. 145) - **Baron Nevet** (Ds. 95, f. 204 r - f. 214v) - **Notenn** (Ds. 95, f. 212v - 212v - 213r)
Luzel	- **An aotro Rosmadek / *Le seigneur de Rosmadec*** *(GBI. 1*, p. 366-374 ; kanet gant Renaou, ar botaouer-koad, en parrez Tregrom – 1854) - **Ar Rosmadek ha Baron Huet / *Rosmadec et le baron Huet*** (*GBI. 1*, p. 374-381 ; kanet gant Garandel – Kerarborn – 1847) - **La vengeance du jeune baron / *Ann aotro Rosmadek*** (*Enklak Fortoul*, t. 2, niv. 62, p. 799-800 ; troidigezh gallek nemetken) - **Le petit baron et Rosmadec / *Ar Rosmadek ha Baron Huet*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 66, p. 807-808 ; troidigezh gallek nemetken)
Anatol ar Braz	- **Gwerz ar Baron** (CRBC / *ED*, p. 204-207)

Disklêriadurioù

E meur a geñver e hañval ar werz-mañ bezañ ur skouer vat eus ar c'hanaouennoù (ha dreist-holl eus ar gwerzioù istorel) a veze savet e Breizh a-raok Dispac'h Bras Bro-C'hall, pa veze an noblañs o ren buhez ar bobl.

Evel ar pep brasañ eus ar c'hanaouennoù hengounel, ne vo ket meneget gant piv e oa bet savet homañ kennebeut.

Evel kalz a werzioù all e c'haller krediñ e oa bet savet abred awalc'h goude an darvoud, pa oa fresk ar soñj dalc'het eus ar fed er vor c'hoazh. Gant an amzer o tremen hag ar werz o vezañ skignet pell awalc'h diouzh he lec'h orin, e vez chañchet traouigoù 'zo gant ar ganerien a-wezhioù : an anvioù tud pe an anvioù-lec'h da skouer, pe c'hoazh bloaziad an darvoud.

Dastumet e oa bet ar werz-mañ peder gwezh da vihanañ (en ur gontañ stumm an Itron de Saint-Prix) :

- Div wezh gant Fañch an Uhel e Bro-Dreger : gwezh ebet er stumm kentañ ne vez meneget anv « ar baron Nevet ». « Baron Huët » a vo graet anezhañ en eil. « Ar Guemadeuc » a oa deut da vezañ « ar Rosmadek » e anv en daou stumm dastumet gant Luzel.
- Div wezh e vez graet meneget eus ar werz-mañ e dornskridoù Penguern. An Ds. 93 na ro ket nemet aspadennoù eus teir gwerzenn d'ur werz a vefe *Baron Yvet* e ditl.

En Ds. 95, ouzhpenn un displegadenn eus ar fedoù istorel (f° 212-213), e kaver ur stumm eus *Baron Nevet*, kar-tots ouzh stumm an Itron de Saint-Prix.

Ar fedoù istorel

Evel kalz a werzioù all eo diazezet gwerz *Baron Nevet, ar Guimadec* war fedoù istorel : diwar un tabut c'hoarvezet e Roazhon e 1616 (1617 a lenner e *Histoire du règne de Louis XIII, Roy de France*, t. 2, p. 365-367) etre baron Nevet (kannad er Stadoù) ha baron Guemadeuc (gouarnour Foujer) diwar-benn ar gwir, goulet gant an daou den-mañ da vezañ war ar renk kentañ evit ren Stadoù Breizh.

Baron Nevet a oa Jacques II de Nevet e anv. Ganet e 1587, ne oa nemet 29 bloaz pa oa bet lazhet. E dud a oa Claude de Nevet hag Elisabeth d'Acigné (merc'h baron ar Roc'h Ugu, en Bro-Dreger). Euredet a reas da Françoise de Tréal tro 1607. Tri bugel en devoa bet ar c'houblad :

- Louis (a-wezhioù e vez anvet « Jean » ar bugel-se en dielloù 'zo ivez). Hervez doare e oa marvet hemañ pa ne oa nemet ur c'hrouadur c'hoazh.
- Jean, aotroù de Nevet (1610-1646).
- Claude (pe Claudine) (marvet e 1694) : dimezet e oa bet homañ gant Vincent du Parc, markiz a Locmaria (1608-1669), brudetoc'h dindan an anv a « Markiz Gwerand » en Bro-Dreger.

Thomas II de Guémadeuc (1586-1617) a oa e dud Thomas de Guémadeuc ha Jacquemine de Beaumanoir. Eurediñ a reas da Jeanne Ruellan. Dibennet e voe warlerc'h an darvoud c'hoarvezet gant Jacques de Nevet, d'ar 27 a viz Gwengolo 1617 e Pariz, er « *Place de Grève* » goude ma oa bet nac'het e c'hras dezhañ gant ar roue Loeiz XIII. Ur breur en devoa bet markiz ar Guémadeuc ivez : Toussaint, euredet da v/Marie de Botloy. Lazhet e voe ar breur-se pa ne oa nemet 24 bloaz c'hoazh, goude bezañ troc'het an akuilhetenn gant ur paotr all.

E levr Jacques Le Cointe, *Histoire du règne de Louis XIII, Roy de France*, e vez deskrivet dre ar munud an darvoud c'hoarvezet etre an daou den yaouank-se :

> *« L'execution […] avoit été précédée de celle du Baron de Guemadeuc Gouverneur de Fougeres. Voici quelle fut la cause de sa mort. Pendant la tenuë des Etats de Bretagne, assemblez à Rennes, le Baron de Guemadeuc eut quelque contestation pour la préséance, avec le Baron de Nevet, député aux Etats. L'assemblée étoit partagée, en sorte qu'une partie des Députez se déclara pour Guemadeuc, & l'autre pour le Baron de Nevet.*

Guemadeuc, feuket gant komzoù ar baron Nevet, a divizas en em veñjiñ diouzh hemañ. Kerkent ha ma tegouezhas dezhe en em gavout e straedoù Roazhon, ez eas Guemadeuc dezhañ gant e gleze, hag hel lazhas. Graet an torfed e kuitaas Roazhon gant e gompagnunez war-zu Foujer. A-benn veñjiñ ar roue e lakaas ar Marichal Brissac, Letanant ar roue e Breizh, ar seziz war Foujer, ma oa Guemadeuc hag e vignoned prest d'an emgann.

> *Le Roy ayant appris ce qui se passoit, envoya successivement trois Exempts de ses Gardes à Fougeres, pour commander à Guemadeuc, de remettre la place entre les mains d'un de ses Exempts,*

& de venir en Cour pour rendre compte de sa conduite. […] Guemadeuc part furtivement & revient à Fougeres, dont il trouva moyen de faire sortir l'Exempt. Ce procédé irrégulier indisposa si fort le Roy contre Guemadeuc, que Sa Majesté chargea le Duc de Vendôme Gouverneur de Bretagne, & le Maréchal de Vitry, de marcher en diligence vers Fougeres, & de se saisir de Guemadeuc. Ce Baron ayant été pris, fut emmené par la Normandie à Paris, où il fut enfermé à la conciergerie.

Daoust da wreg Guemadeuc bezañ bet oc'h aspediñ ar roue da zieubiñ he fried e voe dibennet hemañ er « *Place de Grève* », evel ma oa bet divizet gant ar roue hag interret e gorf e Montfaucon. E benn 'vat a voe kaset da Foujer, ha diskouezet d'an holl war borrastell ar c'hastell.

Ar fedoù istorel		
Lazhet e oa bet Jacques de Nevet gant Thomas de Guémadeuc d'an 28 a viz Here 1616 da geñver Stadoù Breizh e Roazhon. Barnet e voe da vezañ dibennet gant ar roue Louis XIII, ha kaset e benn da Fougeres evit bezañ diskouezet d'an holl war beg ur goaf.		
An Itron de St-Prix	**Penguern (Ds. 93 ha 95)**	**Fañch an Uhel (gw. 1 & 2)**
An anvioù-tud		
- Baron Nevet - Ar Gui Madec	- Baron Yvet (Ds. 93) - Baron Nevet (Ds. 95) - Rosmadec (Ds. 93) - Guemadek (Ds. 95)	- Ar Baron (disanv e gw. 1) - Baron Huët (gw. 2) - Rosmadek (gw. 1 & 2)
Pelec'h & pegoulz		
- Ne vo meneget nemet « Evit ar Stadou tremenet »	- « Pa oa ar stadou en Naonet » (Ds. 93 & 95)	- Ne vo ket meneget

[18v]

Feuntenella

he han, d'ha glasq, bouquidi an ân
ac emeus aouen quen n'ha grenan

rac aouen deus feutenella
n'arruffe ganni m'he aman

he daoulagat p'he deus savet
un den ha armé, he deus guelet

m'ha bugellic, dim he leret
feuntenella, annévéséet

feuntenella n'annévéan quet
comz anézan eo he meus clevet

glac'har eo d'ar feumeuleset
un den cruel he Larer he hey

m'ha buguellic dim he leret
ha be sort lignèz oc'h u savet

biscoas ini deus m'ha lignèz
n'ha neus touchet, ur diner leve

m'ha buguellic dim he leret
péguement ha blavezou he douguet

némeit eiz bloaz, m'he n'ha dougan
achui he raing, ébars er miz man

m'ha buguellic dim he leret
gant feuntenella, renquet donnet

gant feuntenella, m'he n'hin quet
m'ha tad, m'ha mam, n'hem lesfoinc quet

bed drouc, gant ha nep ha garo
gant feuntenella, houi ha zayo.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

La Fontenelle[95]

- ***[1]** « Je vais cueillir des primevères / Et j'ai si peur que j'en tremble*
- *Peur que La Fontenelle / Ne me surprenne ici »*
- ***[5]** Quand elle a levé les yeux / Elle a vu un homme en armes*
- *« Ma petite enfant, dites-moi / La Fontenelle, [le] connaissez-vous ? »*
- *« La Fontenelle, je ne [le] connais pas / **[10]** J'ai entendu parler de lui*
- *Il est une douleur pour les femmes / On dit qu'il est un homme cruel »*
- *« Ma petite enfant, dites-moi / De quelle lignée êtes-vous issue ? »*
- ***[15]** « Jamais qui que ce soit de ma lignée / N'a touché un denier de rente »*
- *« Ma petite enfant, dites-moi / Quel est votre âge ? »*
- *« Je n'ai que huit ans / **[20]** Ils prendront fin ce mois-ci »*
- *« Ma petite enfant, dites-moi / Avec La Fontenelle, vous devez venir »*
- *« Avec La Fontenelle, je n'irai pas / Mon père, ma mère, ne me laisseront pas »*
- ***[25]** « Peu importe qui vous veut du mal / Avec La Fontenelle, vous irez*

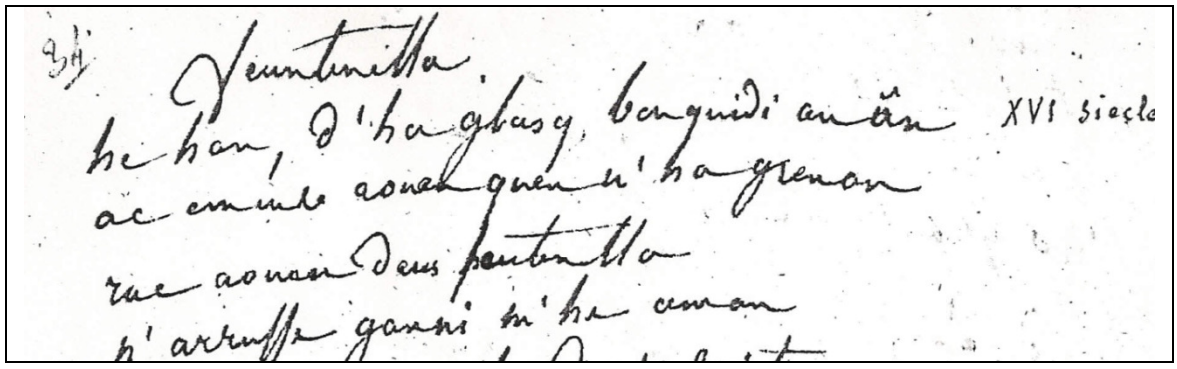

Notennoù lenn : gw. 1 a-geñver ar werzenn-mañ, er marz dehoù, e kaver <XVI Siecle>, ouzhpennet gant unan bennak ha ne oa ket an Itron de Saint-Prix. Hervez Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 36) e vefe skritur an hini a oa bet troet « Kervéguen hag an Tourellou » ha « Rogard, ha marcic Eured » gantañ ; **gw. 8** gallout a reer lenn ar gerioù <~~n'ha anévézet quet~~>, barennet, war-lerc'h an anv <feuntenella>, ar ger <annévéséet> o vezañ bet ouzhpennet war o lerc'h e dibenn ar werzenn ; **gw. 19** a-us d'ar werzenn-mañ e oa bet skrivet ur werzenn, barennet en he fezh : <~~m'he n'ha dougan, némeit eiz bloas~~>.

[95] Troidigezh kinniget ganimp.

Notennoù all : gw. 1 <bouquidi an ân> : troet en galleg gant ar ger « primevère » e vez kemmesket ar ger-se gant ar ger « paquerette » (gwelet *Geriadur ar brezhoneg a-vremañ*, p. 75 : « boked an hañv *pâquerette (parf. conf. avec primevère comme en fr., syn.* fleur (an) hañv, kogig an hañv…).

[19r]	
	en ur chouent hen ho Laquo
	ac ahanné, en ho c'h eureugeo
	feuntenella ha choulenné
30.	hen ty han tad p'ha n arrue
	Salud a joa ebars an ty man,
	m'he eo feuntenella aru aman,
	m'he ho ped autrou deuet en ty
	Lequet ho march er marchaussi
35.	n'ha disquenni n'ha n'hin hen ty
	ho merch bihan eo he fell d'hin
	Salocroas autrou, n'ho pezo quet
	car diouzoc'h, n'he déré quet
	nac ha chérent, n'ac ha mado
40.	n'ac ha oad, houi hen goar autrou
	pligeout he ra d'am fantasi,
	monnet he ray ho Buguel gan hin
	en ur chouent, m'he he laquo
	p'ha vo hen oad, m'he he eureugo
45.	m'he rayo dac'h eiz cant Scoet leve
	evit mézur ho bugalé
	Seiz bloaz, er chouent he neuss hi LaKet
	d'ha pemzec bloas, neus hi eureuget
	feuntenella ha Lavaré
50.	quichen ar chouent, p'ha arrue
	Salud dac'h, feumeulen yauanc

	chetu ho pried aru aman n'he yet quin d'an offeren qu'hen hayo, ur caross d'ho douguen

- *Il vous placera dans un couvent / Et de là, il vous épousera »*
- *La Fontenelle demandait / **[30]** Dans la maison du père, en arrivant*
- *« Salut et joie en cette maison / C'est moi La Fontenelle, [qui est] arrivé ici »*
- *« Je vous en prie, seigneur, entrez dans la maison / Mettez votre cheval à l'écurie »*
- ***[35]** « Je ne descendrai, ni n'entrerai dans la maison / C'est votre petite fille que je veux »*
- *« Sauf votre respect seigneur, vous ne l'aurez pas / Car elle ne vous convient pas*
- *Ni de par ses parents, ni de par ses biens / **[40]** Ni de par son âge, vous le savez seigneur »*
- *« Elle plaît à ma fantaisie / Votre enfant viendra avec moi*
- *Dans un couvent, je la placerai / Lorsqu'elle sera en âge, je l'épouserai*
- ***[45]** Je vous donnerai huit cents écus de rente / Pour nourrir vos enfants »*
- *Sept ans au couvent, il l'a placée / A [ses] quinze ans, il l'a épousée*
- *La Fontenelle disait / **[50]** Près du couvent, en arrivant*
- *« Salut à vous, jeune femme / Voici votre époux, arrivé ici*
- *Vous n'irez plus à la messe / Avant que n'arrive un carrosse, pour vous y porter*

Notennoù lenn : gw. 28 <eureugeo> : ouzhpennet e oa bet an div lizherenn diwezhañ <eo> en ur adskrivañ al lizherenn <e> war un all ; **gw. 37** <autrou> : adskrivet eo bet al lizherenn gentañ <a> war un all ; **gw. 40** ar raganv <houi> a zo bet skrivet war ur ger all ; **gw. 42** <Buguel> : adskrivet eo an div lizherenn gentañ war lizherennoù all, <mer> hervez doare (evit « merc'h ») ; **gw. 44** <eureugo> : war a hañval eo bet adskrivet al lizherenn gentañ <e> war ul lizherenn all ; **gw. 45** ar ger <scoet> a oa bet ouzhpennet, skrivet a-us d'ar werzenn, etre <cant> ha <leve> ; **gw. 50** <quichen ar> : adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 51** <yauanc> : adskrivet eo bet al lizherenn gentañ <y> war un all.

[19v] 55.	Laquet ountan, pevar march guen pep ha brid archen, ous ho pen

60.	gant alleton guen ouarnet equipet evelt m'hey dleet ur pod marchaussi d'ho cass peb lech ha vo he dillad gallonced bed ho peus ur prinç ha cals ha leve ral quement all, ha neffé

- ***[55]*** *Tiré par quatre chevaux blancs / Portant chacun une bride d'argent*
- *Ferrés de laiton blanc / Equipés comme il se doit*
- *Un garçon d'écurie pour vous conduire en tout lieu / **[60]** Qui aura ses habits galonnés*
- *Vous avez eu un prince et beaucoup de dot / Rares [sont celles] qui en auraient autant »*

Notennoù lenn : gw. 57 & 58 gwerzennoù ouzhpennet er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ur groaz o verkañ o flas en destenn ; **gw. 57** <ouarnet> : diaes-diaes eo ar ger-mañ da lenn, hag e c'hallfe bezañ lennet <on armet>, pe c'hoazh, <on ornet> ; **gw. 59** adskrivet e oa bet ar gerioù <pod marchaussi> war c'herioù all dilennapl ; **gw. 62** <ral> pe <rael>.

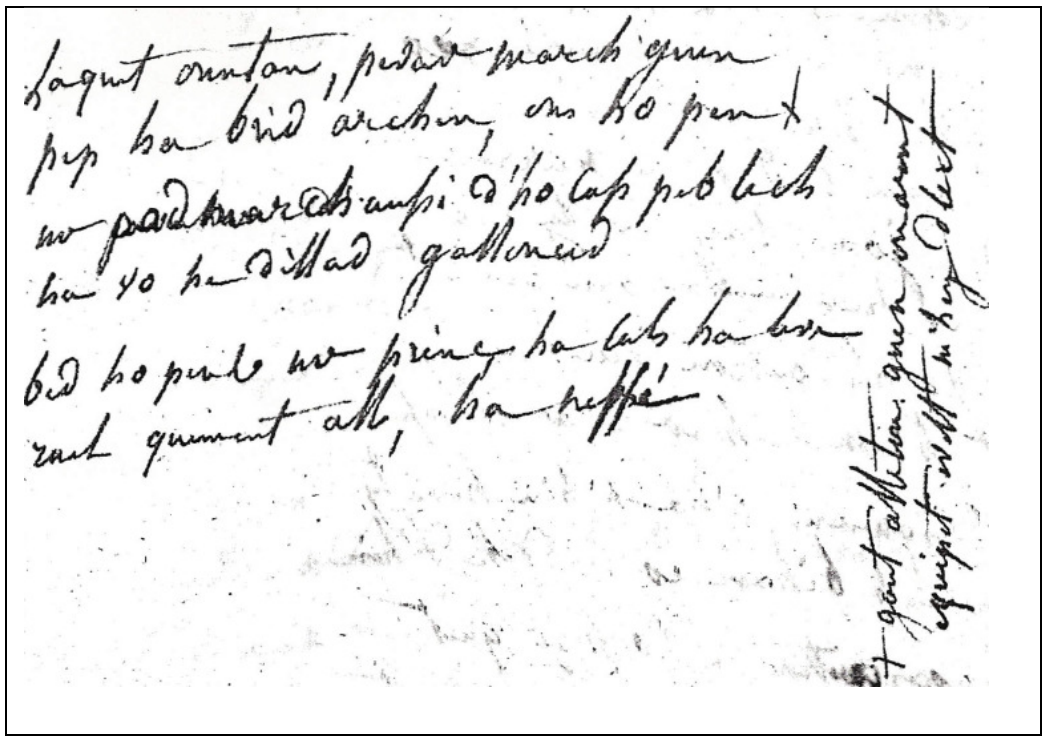

Malrieu niv. 0238 - Pried Fontanella

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Feuntenella** (Ds. 1, f. 18v-19v)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **feuntenella** (Ds. 987, p. 36-38)
I. an Diberder	- **Feuntenella** (Kaier 1, p. 26-27 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph ollivier)

STUMMOU ALL	
Ledan	- **Guerz var Baron Fontenelle, ar c'hruella den eus ar 17 vet cantvet** (levraoueg Montroulez, t.8, p. 301-307)
Penguern	- **Feunteunelle** (Ds. 90, f. 53-55 ; *Gwerin 6*, p. 59-60 ; kanet gant Mari Bozeg – 18.02.1851) - **Fantanellan** (Ds. 94, f. 202 ; *Gwerin 10*, p. 278-279)
Kervarker	*ASBB* (p. 165-167) : - **Fontanella** (Karned 1, p. 203-208) - **Fontanella / *Fontenelle*** (*Barzaz-Breiz*, p. 287-292 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 2, p. 33-50)
Luzel	- **Fontenella / *La Fontenelle*** (*GBI. 2*, p. 54-61 ; kanet gant Anna Salic – 75 bloaz – Plouared – 1864) - **Adstumm** (*GBI. 2*, p. 62-63 ; dastumet e Plouared) - **Fontenella / *La Fontenelle*** (*GBI. 2*, p. 64-73 ; dastumet e Tremel gant Kergariou, hag embannet gant Fréminville en e *Antiquités des Côtes-du-Nord*)

	- **Fontenelle / *Fontenella*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 57, p. 790-791 ; troidigezh gallek nemetken)
Anatol ar Braz	- **Guerz Feunteunella** (CRBC / ED, p. 179-180) - **Fontanella** (CRBC / Karned V, p. 165-167)
L. Herrieu	- **Mab er Brigand** (p. 50-51)
Y.F. Kemener	- **Fontanella** (dielloù Landevenneg : Bro-Dreger - niv. 012 ; kanet gant an Itron Garlan)
I. Troadeg	- **Fontanella / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 40-41 ; kanet gant Yvonne Detente/Garlan – Ar Vinic'hi – 10.1978) - **Fontanella / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 42-43 ; kanet gant Yves Le Béchec – Lannuon – Nevezamzer 1980) - **Fontanella (adstumm) / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 43 ; kanet gant Anna Lucas – Kawan – Meurzh 1982) - **Fontanella / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 43 ; kanet gant Louise Bars – 9 a viz Ebrel 1982)
Josephine Le Bechec	- **Feuntenellan** (Meneget gant Bernard Lasbleiz, *Ma 'm bije bet kreion*, p. 126)
Yann Poëns	- **Fontanella** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant Claude Lintanf, diwar ar stumm dastumet gant Yann Poëns)
M. Duhamel (ton)	- **Fontanella** (*Musiques bretonnes*, p. 58-59, niv. 115-118) (kanet gant Menguy ha Leon, eus Karaez ; gant Frañsez Jaffrennou, eus Karnoet ; gant Loeiz Herrieu, diwar Sonenneu Bro-Gwened ; ha gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger)

Disklêriadurioù

Gant ar werz-mañ en em gavomp gant unan eus an aotronez a gemeras perzh e Brezel ar Re Unanet, etre 1588 ha 1598. Ur maread a voe kriz ha drastus evit Breizh.

> *Les plus emblématiques de ces capitaines pillards restent cependant Guy Eder, seigneur de La Fontenelle. Il est une synthèse achevée de toutes les qualités et de tous les défauts des membres de cette petite noblesse bretonne, pauvre de biens souvent, mais pénétrée d'un fort sentiment aristocratique, lequel à force d'avoir été inemployé, va d'une façon dévoyée s'affirmer par les armes*[96].

Brudetoc'h e Breizh dindan an anv a « Fontanella[97] », e vije bet ganet Guy Eder de La Fontenelle[98] tro 1572 e Kerne-Uhel, e Botoa. Evit darn all ne oa ket e Botoa met e Beaumanoir (e Bourc'h-Kintin) e vije bet ganet (en unan eus domanioù e familh 'ta). Ha hervez lod all e vije genidik eus Guenrouët (e Loar Atlantel hiziv an deiz), pe c'hoazh eus ar Villes-Doré e-kichen Sant-Brieg.

Mab e oa da René Eder ha da b/Péronnelle de Rosmar. O tont e oa homañ eus familh brudet ha pinvidik ar re a v/Beaumanoir.

Gwall yaouank e oa e 1589 pa gavas gwelloc'h dezhañ dilezel e studi, ha gwerzhañ e levrioù-skol a-benn prenañ ur c'hleze hag ur pognard ha mont da foetañ bro.

Heuliañ a reas an dug a v/Mercoeur a oa e penn ar Re Unanet, met buan a-walc'h e kavas gwelloc'h dezhañ mont eus e gostez, hag en em lakaas e penn ur vandenn a dorfedourien.

En Bro-Dreger, e-lec'h ma en devoa tremenet e yaouankiz, e reas e dorfedoù kentañ, a-raok mont pelloc'h da Vro-Gerne d'o c'henderc'hel[99] :

> *Il séjourne au château de Kersaliou en Pommerit-Jaudy d'où il mène plusieurs expéditions durant l'année 1590 en compagnie de son lieutenant, le redoutable Jean de La Noë, dans la région de Tréguier et Pontrieux, mais aussi vers Callac, Châteauneuf-du-Faou et Morlaix […] Après avoir mis la Cornouaille à feu et à sang, il prend possession de l'Île Tristan, dans la baie de Douarnenez, en juin*

---

[96] Herve LE GOFF, *La Ligue en Bretagne. Guerre civile et conflit international (1588-1598),* p. 305.

[97] Kavet e vez an anv a « Fontanella » meneget er gwerzioù, hag adstummoù evel « Fantanellan », « Feuntenellan » pe « Feuntenella » ivez. Diwar-benn an anv a « Feuntenella », e skrive Bernard Lasbleiz kement-mañ : « *Signalons enfin que le titre « Feuntenellan » est bien orthographié ainsi par Joséphine Le Béchec. C'était aussi le titre que lui donnaient les informateurs de Mme de Saint-Prix (vers 1820) et de Pengwern en 1851 dans la région de Morlaix. Il témoigne d'une ancienne forme bretonne qui, concurremment à « Fontanella », tendait à rapprocher le patronyme d'origine française du mot « fontaine* » », « Fontanella. Héros de chanson populaire », *Ma 'm bije bet kreion*, p. 125.

[98] Jean LOREDAN, *La Fontenelle. Seigneur de la Ligue. 1572-1602. Brigand d'autrefois,* p. 9 : « *Dans sa jeunesse il adjoignit à son nom celui de La Fontenelle, d'une petite terre qu'il possédait aux environs de Saint-Brieuc* ».

[99] Souezhus ha diaes a-walc'h da grediñ eo ar pezh a skrive Lucien Boulain en e levr *Souvenirs de la Basse Cornouaille. La Fontenelle. Vie du partisan ligueur*, p. 3 : « Dans la Basse Cornouaille, on ne rencontre que des souvenirs d'actes cruels, atroces, tandis que dans le pays des Côtes-du-Nord, à Paimpol, à Tréguier, à l'île de Bréhat, en un mot dans tout ce pays que je connais si bien, on ne trouve que des louanges à la mémoire de Guy Eder ».

1595, et la transforme en camp retranché inexpugnable d'où ses routiers s'élancent pour répandre la terreur à vingt lieues à la ronde [100].

Eus buhez berr ha taer Fontanella e Breizh, ne vez ket kavet dezrevellet er gwerzioù hogos nemet skrapadeg[101] Marie Le Chevoir (panevet ar werz *Potret Fantanellan* e dastumadenn Penguern[102]hag hini savet diwar-benn *Baron Fetinel a g/Coet-Sarre*[103]).

Merc'h nemeti Lancelot Le Chevoir ha Renée de Coëtlogon e voe Marie Le Chevoir, bet ganet e miz Gouere 1585, e maner Coatlezan, e parrez Prat[104].

He zad, Lancelot Le Chevoir, a varvas a-raok ma voe bet ganet e verc'h, hag e 1591, e addimezas he mamm, Renée de Coëtlogon, gant Herve Parcevaux, aotroù Mezarnou (aotroù e oa war douaroù all ivez evel reoù Pascouët, La Pallue…).

E parrez Plouneventer, e Gorre-Leon, e oa maner Mezarnou, hag eno an hini eo, hervez doare, e voe skrapet Marie Le Chevoir gant Fontanella, e miz Mae 1595.

Skrapet e voe, hervez pozioù ar werz, met e gwirionez e oa gant he mamm, Renée de Coëtlogon, hag he zad kaer, Herve de Parcevaux e oa bet roet ar plac'hig dek vloaz da Fontanella. Kement-mañ a gaver skrivet war ur paper skrivet e 1615, da vare herezh Herve Parcevaux : « [E 1594, Herve de Percevaux ha Renée de Coetlogon] *baillèrent prodvitoirement et livrèrent ladicte Le Chevoir de leur propre auctorité à Messire Guy Eder, sieur de La Fontenelle, pour la luy faire espouser sans advis de parents ni décret de justice*[105] ».

Hervez ar werz e voe kaset Marie Le Chevoir d'ur gouent, e-pad un nebeut bloavezhioù a-raok lidañ an eured. Hervez ar *Barzaz-Breiz* eo da Sant-Malo e vije bet kaset : « *Da Zant-Malo neuz hi c'haset / El lean-di neuz hi laket / Ha pa oe pevarzek vloa net / Neuz hi c'hemeret da bried* ». N'ouvezer ket tamm ebet hag-eñ e oa bet gwir kement-mañ pe hag-eñ e oa bet kaset ar bugel diouzhtu d'an Enez Tristan (adanvet Enez Guyon gant Fontanella e-unan, diwar e anv bihan), tost ouzh Douarnenez. An enezenn-se, preizhet gant Fontanella, a oa deut da vezañ lec'h e repu hag hini e baotred.

Ne vez ket graet meneg eus marv Fontanella e stumm an Itron de Saint-Prix, evel ma vez kavet danevellet er *Barzaz-Breiz*, e *GBI* Luzel, pe c'hoazh er stummoù dastumet gant Ifig Troadeg. Al lajad-se a zo damheñvel ouzh ul lajad a gaver er werz *Bodeillo* (ar veaj a reas Renée de Kerc'hoent da Bariz evit mont da welet ar roue hag ar rouanez a-benn goul ma vefe grasiet he breur-kaer, Kont ar Chapel, kondaonet d'ar marv). E 1602, d'ar 27 a viz Gwengolo, e voe kondaonet Fontanella da vezañ torret war ar rod, ha da vezañ dibennet war-lerc'h e

[100] Herve LE GOFF, *La Ligue en Basse-Bretagne (1588-1598). Le Trégor au temps de La Fontenelle*, p. 117.
[101] Gwall brizet e veze tem ar skrapadegoù er gwerzioù d'ur mare. Adkavet e vo e gwerzioù all evel hini *Rozmelson*, hini *Markiz Tredrez…*
[102] *Potret Fantanellan*, Ds. 94, f° 199-200, *Gwerin* 10, p. 276-277 & *Notenn diwar-benn Fantanellan*, Ds. 94, f° 201, *Gwerin* 10, p. 278.
[103] Donatien LAURENT, *Récits & contes populaires de Bretagne*, p. 142-144.
[104] Herve LE GOFF, *Ibid*. p. 117.
[105] Herve LE GOFF, *Ibid*. p. 118.

varv. Tamallet e oa bet dezhañ bezañ bet o c'havailhat gant Biron a-enep d'ar roue. E benn, kaset da Roazhon, a voe diskouezet d'an holl (evel ma c'hoarvezas da Thomas de Guémadeuc, e 1616, e Foujer, goude bezañ lazhet Jacques de Nevet).

Ne vevas ket Marie Le Chevoir gwall bell war-lerc'h marv Fontanella peogwir e c'houvezer e oa marv e 1605, da ugent vloaz 'ta, hep bugel.

[20r]	**marquis tredéz**
1.	ha chilauet oll, ac he cleffet
	n'ac ur guers zo névé composet
	d'ha ur plac'hic yauanc he heo graet
	he woa he hont d'ar pardon, d'ar yaudet
5.	p'ha woa gant an hent bras ho monnet
	er plac'h, he croguas ar sec'het
	hen quichen ur feunteun he chommas
	marquis ha tredé, he rancontras
	marquis ha tredé, eneus hi saludded
10.	biscoas ha woas salud, n'he deus bed
	gortoét, gortoet, plachic yauanc
	n'ha effac'h, gant ur scudellic archant
	trugaréz autrou, ha trugaréz
	ma dorn d'ha scudell ha servich dim hé
15.	plachic yauanc, dim he leret
	ha pèlec'h oc'h bed, ha men he hed
	démeus ha ty m'ha tad, he teuan
	d'ha pardon ar yodet eo he han
	houi a zo ur plac'h, so brao ha fesson
20.	evit monnet oc'h unan d'ar pardon
	d'ha evo dour aman, he woan chommet
	m'ha compagnonnès, aroc zo ed
	m'he ha reddo, ho tappo buan
	némaïng quet, cant paz deus ahan

Le marquis de Trédrez[106]

- ***[1]*** *Ecoutez tous, et vous entendrez / Une gwerz nouvellement composée / Au sujet d'une jeune femme / Qui allait au pardon, au Yaudet*

- ***[5]*** *Tandis qu'elle allait par la grand-route / La femme fut prise de soif / Près d'une fontaine, elle s'arrêta / Le marquis de Trédrez, elle rencontra*

[106] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *Le marquis de Trédrez, la salua / **[10]** Jamais encore elle ne lui a rendu son salut / « Attendez, attendez, petite jeune fille / Que vous buviez avec une petite écuelle en argent »*

- *« Merci seigneur, merci / Ma main me sert d'écuelle » / **[15]** « Petite jeune fille, dites-moi / Où êtes-vous allée, et où allez-vous ? »*

- *« Je viens de chez mon père / [Et] je vais au pardon du Yaudet » / « Vous êtes une femme, qui êtes belle d'apparence / **[20]** Pour aller toute seule au pardon »*

- *« J'étais restée ici, pour boire de l'eau / Mes compagnons sont partis devant / Je courrai, et les rattraperai vite / Ils ne sont pas à cent pas d'ici*

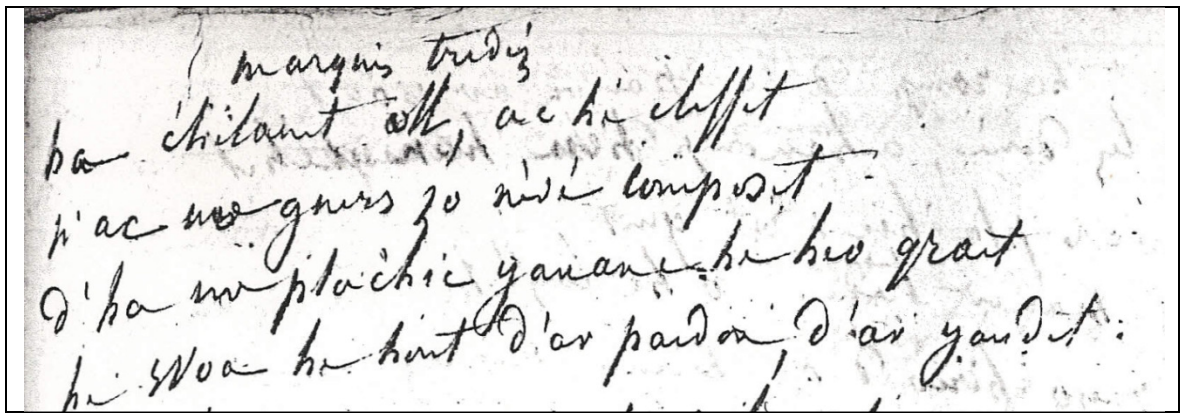

Notennoù lenn : gw. 2 <ur> : al lizherenn <r> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 5** an araogenn <gant> a zo bet adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 8** <rancontras> : adskrivet war ar ger <saludas> ; **gw. 11** <gortoét, gortoet> : an eil ger <gortoet> a oa bet skrivet <gortos> da gentañ a-raok bezañ difaziet ; **gw. 17** <ha> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <démeus> ha <ty> ; **gw. 19** al lodenn gentañ eus ar werzenn-mañ, <houi a zo ur plac'h, a> a zo bet adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 23** <buan> : ger diwezhañ ar werzenn, a zo bet adskrivet war ur ger all a c'hallfe bezañ <goude> ; **gw. 24** an araogenn <deus>, e dibenn ar werzenn, a zo bet adskrivet war ar ger <ahan>.

Notennoù all : gw. 19 <ur plac'h, so brao ha feson> : gwerzenn diaes da dreiñ pa c'haller bezañ komprenet evel « brav hag a-feson » (belle et comme il se doit) pe evel « brav a feson » (qui a de belles manières).

[20v]	
25.	monnet he ramp d'ha pardon ar yodet
	m'ar lez doué, ahanomp hen hon yéc'het
	Salocroas plac'hic n'iet quet
	d'ha maner trédrez, eo he teuffet
	houi zayo hirio d'ha maner tredrez
30.	Warhoas houi yello, p'ha vezo deiz

	ho plac'hic yauanc, m'he ho disquo d'ha chom d'ha évo dour woar an enchou Woar m'ha marc'h, houi ha vezo douguet m'ar he guel gannac'h, évit querset
35.	Salocroas autrou, m'he n'ha n'hin quet m'ha leset d'ha monnet d'ar yodet Compagnonnèz awoac'h, emeus m'he p'ha émeidy doue gannin m'he ar marquis tredré, evelt m'ha clevas
40.	d'he palafrinnier he laras tolli aman woar lost, m'ha march Lessi neuzé d'ha criall he goalc'h ô m'ha mestr', m'ha mestr, m'ar em credet ar plac'h man, he lesfet d'ha monnet
45.	choar maguer eo d'an autrou K/ninon ha Laquo glac'har hen ho calon n'ha p'ha vey choar d'ha ur roue ar plac'h m'an a zayo gannin m'he p'he neveït iffamma m'ha clevé
50.	he disqunfen dit comz évelsé dioustu d'an douar he Lampas ébars er plac'hic yauanc, he croguas

- ***[25]*** *Nous allons au pardon du Yaudet / Si Dieu nous laisse la santé » / « Sauf votre respect petite fille, vous n'irez pas / C'est au manoir de Trédrez, que vous viendrez*

- *Vous viendrez aujourd'hui, au manoir deTrédrez /* ***[30]*** *Vous irez demain, quand il fera jour / Oh ! Petite jeune fille, je vous apprendrai / A rester boire de l'eau [au bord] des chemins*

- *Sur mon cheval, vous serez portée / Si cela vous est préférable à la marche » /* ***[35]*** *« Sauf votre respect seigneur, je n'irai pas / Laissez-moi aller au Yaudet*

- *J'ai suffisamment de compagnie / Puisque Dieu est avec moi » / Le marquis de Trédrez, en entendant cela /* ***[40]*** *Dit à son palefrenier*

- *« Jette-la sur la croupe de mon cheval / Laisse-la alors crier tout son soûl » / « Oh ! Mon maître, mon maître, si vous vouliez me croire / Cette femme, vous laisseriez s'en aller*

- *[45] Elle est sœur de lait du seigneur de Kerninon / (Qui vous remplira le cœur de chagrin) » / « Même si elle était la sœur d'un roi / Cette femme viendra avec moi*

- *Si je ne craignais de déshonorer mon épée / **[50]** Je t'aurais appris à parler ainsi » / Il sauta aussitôt à terre / De la petite jeune femme, il s'empara*

Notennoù lenn : gw. 26 <hen hon yec'het> : diaes eo da lenn dibenn ar werzenn-mañ, adskrivet war <d'ha monnet> ; <hon> a c'hallfe bezañ <hom> ; **gw. 34** <gannac'h> : skrivet <gant> da gentañ, e oa bet ouzhpennet an dibenn <nac'h> ; **gw. 46** <glac'har> : adskrivet eo bet an div lizherenn gentañ war ar lizherennoù <d'h>.

[21r]	
	he Laquéas, woar tailler ar march
	ha mont étressec trédréz buhan awoalc'h
55.	ar plac'hic yauanc ha Lavaré
	d'he compagnonnès, p'ho tréméné
	tud m'ha chontré, m'ha dilivret, m'he ho ped
	evit m'ha effen gannac'h d'ar yodet
	ho sicour allas, n'he allamp quet
60.	p'ha hey gant ar marquis, eo he hed
	m'ar vigé gant un all, he migemp galled
	rey sicour d'ar goall rencontr' ho peus graet
	an autrou tredrez, evelt m'ha clevas
	ar mouchouer deus he c'housoug he lemmas
65.	ac hen laquas dezi hen he chenou
	evit trèmen sioul ar pont menou
	ar plac'hic yauanc ha gouélé
	Woar cheing ar march, drèon marquis trédrez
	doue d'ha chonsolo ma mam, m'ha tad
70.	ha bézan eurus, quément he vag
	ha d'ha consoli, m'ha oll ligné
	biquen er guer n'arruan ganté
	an autrou trédrez he neus tennet
	deus he c'hodell, ur caër mouchouer ampeset
75.	d'har coac'h hi bizach, deus an dud, ha hie d'ar [yodet
	evit n'he vijé quet anavéset
	ar plachic yauanc ha gouélé pepret
	ar palaffrannier dezi he neus laret

	plachic yauanc n'ha gouelet quet
80	gannac'hu, n'aruo drouc abed

- *Il la mit sur la croupe du cheval / Et d'aller vers Trédrez assez vite / **[55]** La petite jeune femme disait / A ses compagnons, lorsqu'elle les dépassait*

- *« Gens de ma contrée, délivrez-moi, je vous prie / Afin que j'aille avec vous au Yaudet » / «Vous aider, hélas, nous ne pouvons pas / **[60]** Puisque c'est avec le marquis, que vous êtes*

- *Si cela avait été avec un autre, nous aurions pu / Vous aider dans la mauvaise rencontre que vous avez faite » / Le marquis de Trédrez, en entendant cela / Ota le mouchoir qu'il avait au cou*

- ***[65]** Et le lui mit dans la bouche / Pour passer tranquillement le Pont-Menou / La petite jeune fille pleurait / Sur le dos du cheval, derrière le marquis de Trédrez*

- *« Que Dieu console ma mère, mon père / **[70]** Et que vive heureux, (quiconque elle nourrit) / Et de consoler, toute ma lignée / Jamais à la maison, je ne les retrouverai »*

- *Le seigneur de Trédrez a sorti / De sa poche, un beau mouchoir amidonné / **[75]** Pour se cacher le visage du regard des gens qui se rendaient au Yaudet / Afin qu'il ne soit pas reconnu*

- *La petite jeune fille pleurait toujours / Le palefrenier lui a dit / « Petite jeune fille, ne pleurez plus / **[80]** Il ne vous arrivera aucun mal »*

Notennoù lenn : gw. 60 <eo> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <marquis> ha <he hed> ; **gw. 62** <d'ar> : adskrivet eo bet war an araogenn <d'ac'h>, nemet e vefe ar c'hontrol ; **gw. 68** ar ger <dreou> a c'hallfe bezañ <dreon> ; **gw. 74** ar ger <caër> a oa bet ouzhpennet, skrivet a-us ar werzenn, etre <ur> ha <mouchouer> ; <ampeset>, ger diwezhañ ar werzenn-mañ a oa bet adskrivet e div lizherenn gentañ <am> war ur ger a hañval bezañ <Kair> ; **gw. 79** <quet> a zo adskrivet war ur ger all ; **gw. 80** <quet> : ger skrivet gant lizherennoù duoc'h ha tevoc'h eget kustum.

[21v]	
	biquen en ty m'ha tad, n'ha arruan
	n'ha biquen, m'ha man, muy n'ha pocan
	o doué, consolet m'ha mam, m'ha tad
	birviquen n'ho guel m'ha daoulagat
85.	dibonjour d'han oll dud m'ha ty
	ur plac'h yauanc à zo deuet gan hin
	emedi gan hi fleuren ar merchet
	ha woa pelzo, rosen m'ha speret

	Lequet dustu ar ber ous an tan
90.	d'ha prépari d'ar plac'h, ha d'hin ar c'hoan
	p'ha eo bed, ar coan, pourvéet
	ar plac'h yauanc, n'ha zébré tam abed
	deut gan hin, plac'h yauanc, d'ar jardin
	d'ha cutuil ur boquet romarin
95.	cutuil ur boquet ha tri sort plant
	piller avren, rosen, ha lavand
	Kar ur boquet deus han avren fin
	he vey cavet ébars m'ha jardin
	ar boquéjou a vey graët gant Lavant
100.	a déré, ous ar merchéjou coant
	ar plach yauanc aroc monnet gantan
	ha neus galvet ar mates bihannan
	matès bihan, m'ar ho peuz truéz
	graët m'ar himp, hon diou en ur guélé
105.	d'ar maner houi n'och quet diguasset
	evit cousquet gan hin en ur cabinet
	m'he zo nizes d'ar gouarneres coz
	en he quichen he vin, épad an noz

- *« Jamais plus je ne reviendrai chez mon père / Ni jamais plus je n'embrasserai ma mère / Oh ! Dieu, consolez ma mère, mon père / Plus jamais, mes yeux ne les reverront »*

- ***[85]** « Bonjour à tous les gens de ma maison / Une jeune femme m'accompagne / J'ai avec moi le fleuron des femmes / Qui était depuis longtemps, la rose de mon esprit*

- *Mettez tout de suite la broche sur le feu / **[90]** Pour nous préparer, à la femme et à moi, le souper » / Lorsque le souper fut pourvu / La jeune femme, ne mangeait absolument rien*

- *« Accompagnez-moi, jeune femme, au jardin / Pour cueillir un bouquet de romarin / **[95]** Cueillir un bouquet de trois sortes de plantes / D'armoise, de rose et de lavande*

- *Car un bouquet d'armoise fine / On le trouve dans mon jardin / Les bouquets faits de lavande / [100] Conviennent aux jolies filles »*

- *La jeune femme, avant de l'accompagner / A appelé la petite servante / « Petite servante, si vous avez pitié / Faites que nous allions toutes deux dans un même lit »*

- ***[105]*** *« Vous n'avez pas été conduite au manoir / Pour dormir avec moi dans un cabinet / Je suis la nièce d la vieille gouvernante / Je serai à ses côtés, durant la nuit*

Notennoù lenn : gw. 81 lizherennoù kentañ ar ger <biquen>, e deroù ar werzenn, a oa bet adc'hraet war ul lizherenn all, marteze <m> ; **gw. 82** <muy> pe <my> ; **gw. 87** lizherennoù gentañ ar verb <emedi> a hañval bezañ bet skrivet war lizherennoù all ; **gw. 96** ar ger <piller> a zo islinennet ; er marj kleiz, a-geñver ar ger diwezhañ-mañ, eo bet notet a-blom ar ger <pimprenelle> ; **gw. 97** <avren> : adskrivet eo bet ar ger-mañ war ar ger <Lavand> ; **gw. 98** <m'ha> : ger adskrivet war ar ger <ar> ; **gw. 102** <ha neus> : lizherenn gentañ <ha> a zo adskrivet war un <d> ; **gw. 103** <truéz> : al lizherenn gentañ a zo war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 106** <gan hin> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <cousquet> ha <en ur cabinet> ; **gw. 107-108** ouzhpennet eo bet an div werzenn-mañ, e lizherennoù sklaeroc'h ha bihanoc'h eget ar re all.

Notennoù all : gw. 96 <piller avren> : troet he devoa an Itron de Saint-Prix ar ger « piller avren » gant ar ger « pimprenelle ». Reiñ a ra geriadur Gregor a Rostren (p. 237) an anv a « pimprinella » pe an hini a « pimpinella » d'ar blantenn-se ; <avren> : treiñ a ra GBV (p. 45) ar ger avron (distaget [avren] e lec'hioù zo) gant *armoise* hag *achillée.*

[22r]	
	graët, eo ho quélé, er cambr' huellan
110.	hen nac'h ouzoc'h plachic n'he oullan
	d'ha maner trédrez, n'he noc'h deuet
	nemeit d'ha chortos un all d'ha donnet
	ed d'hen heuil d'ar jardin d'ha pourmeni
	evit arz an hen d'ha colerri
115.	ebars er jardin p'ha n'ha antréas
	ar plachic yauanc he woa sempl bras
	n'ha p'he woa ar boquet cutuillet
	gant douster he deus han quemeret
	autrou ho c'hontel d'hin m'he prested
120.	d'ha troc'ha an trojen deus m'ha boquet
	lem, goall lem, eo m'ha chontel alleauret
	biscoas hen plac'h n'ha n'eo bed fied
	diwoallet ervad n'he veac'h troc'het
	car houi a zo m'ha muyan caret
125.	c'hontellou all, m'he n'ha zouguan quet
	honnès eo m'ha poignez alleauret
	guel évige dézan he miret
	eleac'h he fiout, ébars merchet

	ar plachic yauanc m'han ha c'honge
130.	èbars er poignés, p'ha he quemèré
	digant ar Verches he choulennan
	p'he m'he a nom laz, p'he m'he n'ha ran
	p'he m'he nom laz, p'he n'ha rin quet
	car pèchi ous doué, n'oullan quet
135.	neKet ous ar Verches he deus sentet
	hen he costèz dèou, deus hi planted

- *Votre lit est fait dans la chambre du haut / **[110]** Vous le nier, petite fille, je ne le veux pas / Au manoir de Trédrez, vous n'êtes venue / Que pour attendre qu'une autre ne vienne*

- *Suivez-le au jardin pour vous promener / Pour éviter qu'il ne se mette en colère » / **[115]** Quand elle entra dans le jardin / La petite jeune femme était très faible*

- *Quand le bouquet était cueilli / [C'est] avec douceur qu'elle l'a pris / « Seigneur, prêtez-moi votre couteau / **[120]** Pour couper les tiges de mon bouquet »*

- *« Mon couteau doré est affuté, très affuté / Jamais à une femme, il n'a été confié / Prenez bien garde que vous ne vous coupiez / Car vous êtes ma bien-aimée*

- ***[125]** D'autre couteau, je ne porte pas / Celui-ci est mon poignard doré / Il ferait mieux de le garder / Au lieu de le confier aux femmes*

- *Cette petite jeune femme pensait / **[130]** Lorsqu'elle s'emparait du poignard / « A la Vierge, je demande / Est-ce-que je me tue, ou est-ce-que je ne le fais pas ?*

- *Est-ce-que je me tue, ou est-ce-que je ne le fais pas ? / Car offensé Dieu, je ne le veux pas » / **[135]** Ce n'est pas à la Vierge qu'elle a obéit / Dans son côté droit, elle l'a planté*

Notennoù lenn : gw. 110 <hen> : adskrivet war ar ger <n'he> ; <ouzoc'h> : adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 114** <arz> : adskrivet war ar ger <hen> ; <an hen> : adc'hraet e oa bet lizherenn <n> ar ger <an> war al lizherennoù <rz> ; <hen> : skrivet a-us d'al linenn, etre <an> ha <d'ha> ; **gw. 115** <ebars> : ouzhpennet e penn kentañ ar werzenn er marz kleiz ; **gw. 116** <ar plachic yauanc he> : adskrivet war <ur boquet dezi he eo an> ; **gw. 117** <n'ha> : ouzhpennet e deroù ar werzenn er marz kleiz ; <boquet> : ger skrivet <boquejou> da gentañ, eo bet kemmet e dibenn-ger en ur skrivañ al lizherenn <t> war al lizherennoù <jou> ; **gw. 119** <m'he> : ouzhpennet a-us d'al linenn etre <d'hin> ha <prested> ; **gw. 120** <an> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <troc'ha> ha <trojen> ; <deus> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <trojen> ha <m'ha boquet> ; <trojen> : lennet <trojou> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 43) ; **gw. 122** <n'ha> : skrivet <n'heo> da gentañ eo bet adskrivet al lizherenn <a> war al lizherennoù <eo> ; <n'eo> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <n'ha> ha <bed> ; **gw.**

123 <diwoallet> : skrivet war ar ger <tollet> ; **gw. 125** <c'hontellou> pe <c'hontellen> ; **gw. 129** <c'honge> : ger adskrivet war ur ger all, dilennapl ha kinniget gant douetañs ; **gw. 130** <quemèré> : adskrivet war ur ger all, dilennapl.

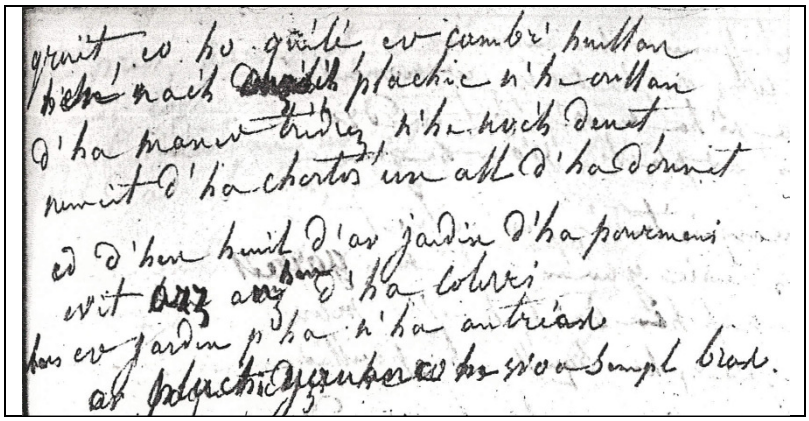

[22v]	
	ar palaffrinier ha arrué
	d'ha comz ous, he mestr, er mommet se
	autrou, m'ha mestr', troet en dro
140.	eman ar plac'hic woar he guinou
	ar marquis tredré, peo distroet
	er plachic yauanc, he neus gorreet
	p'he neuss hi savet, he woa maro
	he gwoad, he squilla ha pouilladou
145.	hac hen crigui en hi ha vriad
	he toll ennan, woar ur guéléat
	woar ur guéléat ha louzou glaz
	en he costéz deou, ar contell noaz
	an autrou tredrez ha retornas
150.	d'ha oll tud he ty, prest he chalvas
	ho debret ho choanniou, p'ha guerfet
	car evid hon m'he zo glacharet
	m'he ho ped oll, n'am discuillet quet
	m'he ha conto dachu m'ha requet
155.	ac he rin dac'hu peb ha cant scoet
	ar plachic yauanc, zo nom lazet
	ar gouarnéres, p'he deus clevet
	he woa ar plaç yauanc n'hom lazet

	m'he meus alliès dac'hu laret
160.	dilésel ar guin ac ar merchet
	délésel ar merchet ac ar gwin
	peurvian, he tennainc d'ha goall fin
	K/ninon ha laquai ho goad quer yen
	p'he evelt an ouarn, p'he ar meing

- *Le palefrenier est arrivé / Parler à son maître, à ce moment-là / « Seigneur, mon maître, revenez / **[140]** La petite femme est face à terre »*

- *Le marquis de Trédrez, une fois revenu / A relevé la petite jeune femme / Quand il l'eut levée, elle était morte / Son sang coulant abondamment*

- ***[145]** Il la prit dans ses bras / Et la jeta sur un lit / Sur un lit d'herbes vertes / Plantée dans le côté droit, la lame nue du couteau*

- *Le marquis de Trédrez revint / **[150]** Et appela vite tous ses gens de maison / « Oh ! souper quand vous le voudrez / Car pour ma part, j'ai du chagrin*

- *Je vous prie tous, de ne pas me dénoncer / Je vais vous conter ma requête / **[155]** Et je vous donnerai à chacun cent écus / La petite jeune femme s'est suicidée »*

- *Lorsque la gouvernante eut entendu / Que la jeune femme s'était suicidée / « Je vous ai souvent dit / **[160]** De laisser le vin et les filles*

- *De laisser les filles et le vin / La plupart du temps, cela se termine mal / Kerninon vous rendra le sang aussi froid / Que le fer ou la pierre »*

Notennoù lenn : gw. 142 <gorreet> : ger adskrivet war ar ger <croguet> ; **gw. 143** <p'he neuss hi savet> : <hi> 'zo skrivet war ar ger <hen> pe <han> ; **gw. 145** <hen> : ouzhpennet e oa bet lizherenn <n> ar ger-mañ ; <vriad> : difaziet e oa bet ar ger-mañ en ur adskrivañ e dibenn <ad> war al lizherennoù <gad> ; **gw. 147** <woar> : ouzhpennet e penn-kentañ ar werzenn er marz kleiz ; **gw. 150** <d'ha oll tud> : an araogenn <d'ha> a zo adskrivet war ar ger <ha>, ouzhpennet e penn-kentañ ar werzenn er marz kleiz ; <prest> : e div lizherenn gentañ a zo skrivet war lizherennoù all, dilennapl ; <chalvas> : al lizherennoù kentañ, <ch>, 'zo adskrivet war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 153** <oll> : skrivet war ur ger all, marteze <an>.

[23r]	
165.	asted hu prest, monnet d'ar jardin
	emaidi tost ennan, d'ar romarin
	lequet hi dindan ur planten loré
	tost d'ar chouldri, distro d'an allé
	p'he guelloc'h dindan ar vinien
170.	evit n'he vezo guellet gant den

	oll servicherien, oll dud m'ha ty
	en ano doue, bed fidel d'hin
	m'he a rayo dachu mil pemp cant scoet
	ha pinvidic sûr, oll he viet
175.	n'he neus bed, servicher en ho ty
	n'ha wouié ho doar, quercouls ha houi
	oll ouzomp, an torréfou a red
	ha couscoudé, n'ho discuillemp quet
	ed hu autrou d'an tourel huellan
180.	ur deiz bénac chommet cuzet ennan
	mignon, n'ha mar deu, den d'am choulen
	he lavari, he vin ed en hent
	n'he n'hoa quet ar coq goulou deiz cannet
	he woa percher maner trédrez torret
185.	an autrou K/ninon zo antreet
	èbars ar portz ep c'houlen den abed
	he oll soudardet he woa gantan
	gantthe armou, deus ar puissantan
	ar palaffrannier he neus comzet
190.	ous an autrou K/ninon, gant respect
	autrou K/ninon, m'ha iscuset
	Kar m'ha mestr' er guier, némaidi quet

- ***[165]*** *« Hâtez-vous vivement d'aller au jardin / Elle est près du romarin / Placez-la sous un plant de laurier / Près du pigeonnier, à l'écart de l'allée*

- *Ou mieux, sous la vigne /* ***[170]*** *Afin que nul ne la voit / Tous [mes] serviteurs, tous mes gens de maison / Au nom de Dieu, soyez-moi fidèles*

- *Je vous donnerai mille cinq cents écus / Et vous serez tous très riches » /* ***[175]*** *« Il n'y a eu, serviteur dans votre maison / Qui ne connaissait vos façons autant que vous*

- *Nous connaissons vos méfaits / Et pourtant, nous ne vous dénonçons pas / Allez seigneur dans la tour supérieure /* ***[180]*** *Restez caché là [au moins] une journée »*

- *« Ami, si quelqu'un vient me demander / Tu diras que je suis parti en route » / Le coq n'avait pas chanté le lever du jour / Que les portes du manoir de Trédrez étaient cassées*

- ***[185]*** *Le seigneur de Kerninon est entré / Dans la cour, sans demander / Tous ses soldats l'accompagnaient / Equipés d'armes parmi les plus puissantes*

- *Le palefrenier s'est adressé / **[190]** Au seigneur de Kerninon, avec respect / « Seigneur Kerninon, excusez-moi / Car mon maître n'est pas chez lui*

Notennoù lenn : gw. 165 <hu> : skrivet a-us d'al linenn, etre <asted> ha <prest> ; <monnet d'ar> : adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 177** <torréfou> pe <torréfen> ; **gw. 180** <ur deiz> : gerioù ouzhpennet er marz kleiz ; <bénac> : skrivet a-us d'ur ger barennet ha dilennapl, etre <deiz> ha <chommet> ; war a hañval e oa bet barennet ar ger <hu> (pe <he> ?), etre <chommet> ha <cuzet> ; **gw. 184** <percher> : al lizherenn <p> 'zo skrivet war ul lizherenn all.

[23v]	
	ur mis so d'ha paris he heo ed
	énau he chommo pell, hervez he souhet
195.	pelec'h he vigé an ed d'ha paris
	aboue dec'h ac he ha zo ur mis
	ho gaou he leress palaffrinier
	Kar emedy sûr d'ha mestr' er guier
	ha dec'h hon sûr, eo deuet gant han
200.	m'ha c'hoar maguer anvet Suzannan
	re custum oud, d'ha vezan gantan
	Woar an enchou bras, ho merchettan
	m'ar n'ha leress quet pelec'h eman
	m'he foueltro d'ha chalon d'ha guentan
205.	autrou n'ha néo quet ur doare d'hin
	discuill a nep ha ro bara d'hin
	K/ninon hen furor a zo ed
	à boëz he pen, trédrez he neus galvet
	marquis ha trédrez, p'he neus clevet
210.	ebars er sall bras zo nom rentet
	autrou K/ninon, m'ha escuset
	petoré ménat he c'houlennet
	m'ha choar Suzanna din m'he roet
	m'he touez, n'ho peso drouc abed
215.	ho choar maguer némeus quet guelet
	pelec'h he fell dac'h, emai hi Laquet

- *Voici un mois qu'il est parti à Paris / Il y restera aussi longtemps qu'il le souhaitera » / **[195]** « Comment serait-il allé à Paris / Depuis hier, s'il y a un mois ?*

- *Oh ! Tu mens palefrenier / Car ton maître est surement chez lui / Et je suis sûr que hier, est venue avec lui / **[200]** Ma sœur de lait, nommée Suzanne*

- *Tu es trop habitué d'être avec lui / A courir les filles, sur les grands chemins / Si tu ne me dis pas où elle est / Je mettrai ton cœur en pièces, tout d'abord »*

- ***[205]** « Seigneur, ce n'est pas dans mes manières / De dénoncer celui qui me donne du pain » / Kerninon est parti en fureur / De toutes ses forces, il a appelé Trédrez*

- *Le marquis de Tredrez, quand il a entendu / **[210]** S'est rendu dans la grande salle / « Seigneur de Kerninon, excusez-moi / Quelle requête demandez-vous ? »*

- *« Rendez-moi ma sœur Suzanne / Je jure, qu'il ne vous sera fait aucun mal » / **[215]** « Votre sœur de lait, je ne l'ai pas vue / Où voulez-vous que je l'ai mise ? »*

Notennoù lenn : gw. 195 <an> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <vigé> hag <ed> ; <pelec'h> : reishoc'h e vije bet d'ober implij eus ar ger « penaos » amañ e-keñver ster ar werzenn : goulakaat a reer ur fazi diouzh perzh ar c'haner pe diouzh hini an Itron de Saint-Prix ; **gw. 196** <ha> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <he> ha <zo> ; <ur> : skrivet etre <zo> ha <mis>, a-us d'al linenn ha d'ar ger <ur> barennet ; **gw. 198** <Kar> : adskrivet e oa bet al lizherenn <K> war un all ; **gw. 201** <re> : ouzhpennet e penn-kentañ ar werzenn er marz kleiz ; **gw. 204** <foueltro> : adskrivet war ur ger all, dilennapl ; <chalon d'ha> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <d'ha> ha <guenta> ; barennet e oa bet ar gerioù <~~d'ha calon d'a yénan~~>, skrivet e dibenn ar werzenn, er marz dehoù ; <guenta> : marteze emaer amañ kentoc'h gant ar verb « gwentat » (?) ; **gw. 208** <à boëz he pen> : gerioù adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 210** <ebars er sal bras> : gerioù adskrivet war c'herioù all, dilennapl.

[24r]	ma choar maguer din m'he, te rento p'he ébars en beo, p'he hen maro autrou K/ninon, ô m'he ho ped en ano doué, n'hem lazet quet Leset hu gan nin m'he m'ha bué m'he à raye m'ha rent, ha m'ha leve ac ar maner caër deus ha tredré monnet he rin, en servic'h ar roue m'he a yello pell demeus ar bro leac'h biquen ho daoulagat, n'em guélo ho neket evit cavout d'ha Levé he hommé deud d'ha maner tredré
220.	
225.	

	m'ha choar maguer, d'hin te a rento
230.	p'he he vo en beo, p'he hen maro
	ho renta d'ach en beo, n'he allan quet
	Kar dec'h dabardey, eo bed nom lazet
	tredré dustu dim he Lavaret
	hen pelech, ho peuss hu hi laquet
235.	hen fons m'ha jardin heo bed interret
	dindan ur ivinen eo bed Laquet
	n'ha neo quet ébars ar jardinou
	eo he vey interred ar Corfou
	he cleve ractal a neus tennet
240.	hen corf marquis tredré, neus hi planted

- *« Ma sœur de lait, tu me rendras / Qu'elle soit en vie, ou bien morte » / « Seigneur de Kerninon, oh ! Je vous prie / **[220]** Au nom de Dieu, ne me tuez pas*

- *Laissez-moi ma vie / Je vous donnerai ma rente / Et le beau manoir de Trédrez / J'irai servir le roi*

- ***[225]** Je partirai loin de mon pays / Où jamais plus, vos yeux ne me verront » / « Oh ! Ce n'est pas pour avoir tes rentes / Que je suis venu au manoir de Trédrez*

- *Ma sœur de lait, tu me rendras / **[230]** Qu'elle soit en vie, ou bien morte » / « Je ne peux pas vous la rendre en vie / Car elle s'est suicidée hier dans la soirée »*

- *« Trédrez, dites-moi tout de suite / Où vous l'avez mise » / **[235]** « Elle est enterrée au fond de mon jardin / Sous un if, elle a été mise »*

- *« Ce n'est pas dans les jardins / Que l'on enterre les corps » / Il a aussitôt sorti son épée / **[240]** Et l'a plantée dans le corps du marquis de Trédrez*

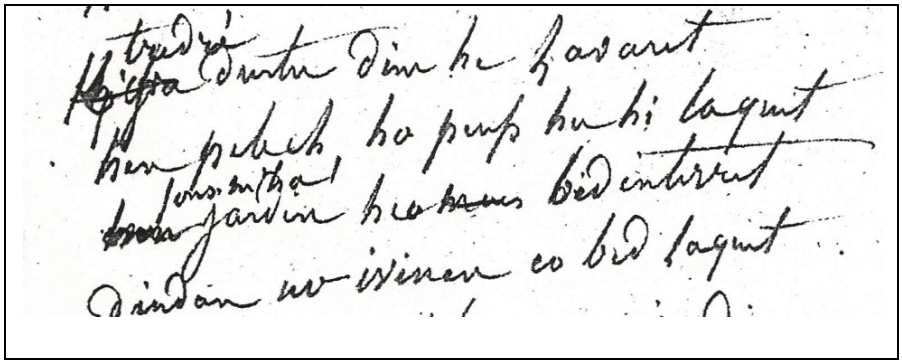

Notennoù lenn : gw. 227 <levé> : ger adskrivet war ar ger <bué> ; **gw. 233** <tredré> : skrivet a-us d'al linenn, a-us d'ur ger diverket a hañval kregiñ gant <~~K/'gra~~> ; **gw. 235** <hen> : adskrivet war ur ger all, a c'hallfe bezañ ; <fons m'ha> : skrivet a-us d'al linenn, etre <hen> ha <jardin> ; <heo> : skrivet <he meus> da gentañ, eo bet ouzhpennet al lizherenn <o>

ha barennet eo bet ar ger <meus> ; <bed> : adskrivet war ar ger <hi> ; a-raok bezañ kemmet e tlee ar werzenn-mañ bezañ : <em jardin he meus hi interret> ; **gw. 238** <interred> : adskrivet e oa bet an div lizherenn gentañ eus ar ger-mañ war lizherennoù all.

[24v]	
	hen maner trédréz, a woa glac'har
	ha spont eusus m'ar eus woar an douar
	ho velet pavé ar portz ho ruya
	gant goad marquis trédré ho scuilla
245.	he hiné, querquent he neus rentet
	doué d'hen pardonno, deus he torfet
	laquat he raizoing an tân en dro d'an ty
	chommet énan, an oll dud, d'ha dêvi
	quement he woa ennan, ha woa losquet
250.	gant autrou K/ninon ac he soudardet
	donnet he ress, ur caross en du goloet
	corf ar plach què̀s, ennan woa laquet
	liannet, ha glazou Sonnet dezi
	ha casset er caross d'he interri
255.	douguet he voe, d'ha douar he bro
	pligeout gant doué he pardonno

- *Au manoir de Trédrez, il y avait du chagrin / Et une horrible terreur, si cela peut exister sur terre / En voyant le pavé de la cour rougir / Du sang du marquis de Trédrez se répandant*

- ***[245]** Son âme, aussitôt, il a rendu / Dieu lui pardonne ses méfaits / Ils mirent le feu autour de la maison / A l'intérieur, tous les gens étaient restés brûler*

- *Tout ce qui s'y trouvait était brûlé / **[250]** Par Kerninon et ses soldats / Un carrosse vint, couvert de noir / Le corps de la pauvre femme, fut mis à l'intérieur*

- *Ensevelie dans un linceul, et le glas sonné / Et placée dans le carrosse afin de l'enterrer / [255] Elle fut portée en terre, en son pays / Plaise à Dieu de lui pardonner*

Notennoù lenn : gw. 242 <ha> : ger adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <ive> ; **gw. 253** barennet e oa bet an araogenn <~~dezi~~> etre <glazou> ha <sounet> ; <sonnet> a c'hallfe bezañ lennet <sounet> ivez ; gw. 254 <d'he> : adskrivet eo bet al lizherenn <e> war un <a>.

Malrieu niv. 0231 – Skrapet gant markiz Trede

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Marquis tredéz** (Ds. 2, f. 20r-44v)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Marquis tredéz** (Ds. 987, p. 39-48)
I. an Diberder	- **Markiz Tredre** (Kaier 1, p. 59-64 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL HA STUDIADENNOU	
Penguern	- **Tredrez** (Ds. 90, f. 109-113 ; *Gwerin 6*, p. 113-115 ; kanet gant Catherine, de Coatudel, en Mespaul, femme de Pierre Le Borgne, eus Taole – 03.03.1851) - **Tredrez** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 348 - 351) - [**Na ma plich ganec'h e sileofet]** (hep titl ; Ds. 91 ; *Dastum*, p. 352-357) - **Ne voa ket e ker peurlaret** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 358-359) - [**Testenn 536]** (hep titl ; Ds. 91 ; *Dastum*, p. 360) - **Tredrez** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 361-366) - **Tredre** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 367- 369) - **Tredre** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 370 - 371) - **Guers ar Yeodet** (Ds. 93, f. 116v - 115r v - 116r ; *Gwerin 9*, p. 178-179) - **Tredrez** (Ds. 95, f. 185v - f. 197v)
	ASBB (p. 97-100) : - **Iaodet** (Karned 1, p. 89-94)

Kervarker	*ASBB* (p. 102) : - [**Vont dan pardon dan guer Iadet…]** (Karned 1, p. 97-98) - **Markiz an tridé** (Karned 2, p. 136 bis-137 bis)
Luzel	- **Markiz Trede / *Le marquis de Coatredrez*** (*GBI. 1*, p. 336-345 ; kanet gant Renaou, ar boutaouer –koad, en parrez Tregrom e 1854) - **Adstumm** (*GBI. 1*, p. 344-349 ; kanet gant Mari-Job Kerival e Kerarborn – 1848) - « **En Basse-Bretagne** » (*Revue de Bretagne et de Vendée*, t.9, 1866, p. 67-70 ; studiadenn)
Guillaume Lejean	- **Markiz Tredrez / *Le marquis de Trédrez*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 52, p. 762-767)
L. Herrieu	- **Er skrapereh** (p. 52-53)
Y.F. Kemener	- **Otrow Tride** (DL : Bro-Fañch - niv. 002 ; kanet gant Frañsoaz Deloré) - **Otroù Tride / *Le seigneur de Trédrez*** (*CR*, niv. 135, p. 299 ; kanet gant Françoise Delaure – Korle – 24.08.1978)
M. Duhamel (ton)	- **Markiz Trede** (*Musiques bretonnes*, p. 37, niv. 73 ; kanet gant Loeiz Herrieu, diwar *Guerzenneu ha soñenneu Bro-Guéned*)

Disklêriadurioù

Ganet e oa ar markiz Tredrez, **Pierre II de Coatredrez**, eus e anv, tro 1550. A orin e oa e familh eus parrouz Tredrez, en Bro-Dreger, o chom e maner Coatredrez, ur maner savet er XV^{vet} kantved[107].

Mab e oa Pierre II de Coatredrez da Pierre de Coatredrez ha da Louise de Botloy. E dad-kozh, Yves de Coatredrez, aotroù galloudus a Vro-Dreger, ganet tro 1475, a oa bet brudet

[107] Pierre BARBIER, *Le Trégor historique et monumental*, p. 489.

evit bezañ lazhet an aotroù a g/Kerherve, eus parrouz Plouber, hag evit bezañ kondaonet da vezañ toull-bac'het da gentañ ha d'an arlu ga-c'houde. Mervel a reas e Pariz e 1546.

Kemeret perzh en devoa ar markiz Tredrez e Brezel ar Re Unanet :

> *Pierre II de Coatrédrez s'est particulièrement illustré dans les guerres de la Ligue, dans les dernières années du XVIe siècle, prenant une part active aux combats de Kerouzéré, de Morlaix, et de l'île Tristan, contre La Fontenelle[108].*

Brudet e oa en takad-se a Vro-Dreger, evit bezañ bet un den kriz pa oa « Pierre le Cruel » e lesanv, hag eo dreist-holl dre ar werz savet war skrap ar plac'h yaouank e oa deuet ar vrud-se dezhañ. Hervez ar werz e vije bet lazhet gant un aotroù all a Vro-Dreger, ar c'hont a g/Kerninon eus Plourec'h. E gwirionez e oa marvet Pierre de Coatredrez d'ar 16 a viz Meurzh 1623, da 73 vloaz, pe war-dro. A-raok mervel en devoa graet sevel kouent ar Gapusined e Lannuon.

Ur mab en devoa ar markiz Tredrez, Yves de Coatredrez. Hemañ a varvas peuzkerkent war-lerc'h e dad peogwir e voa drouklazhet gant e vreur-kaer, Louis du Parc Locmaria, d'an 13 a viz Gwengolo 1623 :

> *Il [Yves de Coatredrez] fut assassiné d'un coup de carabine le 13 septembre 1623, près de son château. […] Yves de Coatrédrez n'avait pas de postérité et avec lui s'éteignit donc, au faîte de leur puissance, la lignée des seigneurs du nom de Coatrédrez[109].*

Ar vreur-kaer-se, Louis du Parc de Locmaria, deuet da vezañ aotroù a g/Coatredrez d'e dro, a oa tad Vincent du Parc, markiz a Locmaria, brudetoc'h dindan an anv a « markiz Gwerrand » (Ds. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* & Ds. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand*).

[108] www.infobretagne.com/coatredrez.htm
[109] *Ibid*.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[27r]

Cloarec Crec'h Menez zo bet Crouget

Cloarec chrec'h menez ha pont menou
A zo ur den vaillant deus ar bro
pera servic'h dezan bezan brao
p'ha n'ha neo red dezan souffr' ar maro

Soufr' he rayo ur maro goall cruel
d'ha quichen dor he tad d'ha mervel
an deiz m'he woa quemeret he lare
d'an archérien, ha d'ar geolièrès ivé

an eil, p'he éguilé ahannoc'h, m'he ho ped
graêt ur plijeadur dim'he, em requet
monnet d'ha pont menou d'ha ty m'ha tad
Laret ober ouzin ur fin benac

m'he émeus er guier ur choar mary
graêt evit hon, ur sel a dreus ounti
honnés ha lavaré d'hin ervad
ar bourréo ha uzo d'ha dillad

m'he meus er guier teir ha choaréset
ha zo ho teir, he dillad caer guisquet
p'he vèjeainc ho trempo, d'ar sull m'ha scudellad
he laraincq ho teir, redec ty mad

unan a ney a zo m'ha choar jeanned
a zo gaoudisseres d'ar potred
p'ha velfet anesy oc'h gaudissa
reprochet dezi he breur éna

ar yauanqua deus an archerrien
a zo ed betec ty an anquen
n'ha débonjour dac'hu, m'ha comper
p'ha tretet ho map, éguis deur laèr

Le clerc de Crec'h Menez a été pendu[110]

- ***[1]*** *Le clerc de Crec'h Menez de Pont-Menou / Est une personne vaillante du pays / A quoi lui sert-il d'être beau / Puisqu'il est condamné à mort ?*

[110] Troidigezh kinniget ganimp

- ***[5]** Il aura une mort très cruelle / Il mourra à côté de la porte de son père / Le jour où il était arrêté, il disait / Aux gendarmes, et à la geôlière également*

- *« L'un ou l'autre d'entre vous, je vous prie / **[10]** Faites-moi le plaisir, à ma requête / D'aller à Pont-Menou, chez mon père / Dire de me sortir d'ici d'une façon ou d'une autre*

- *J'ai à la maison une sœur du nom de Marie / Faites-lui pour moi, un regard de travers / **[15]** Celle-ci me disait bien / Le bourreau usera tes vêtements*

- *J'ai, à la maison, trois sœurs / Qui sont toutes trois, vêtues de beaux habits / Lorsqu'elles trempaient le dimanche mon écuellée / **[20]** Elles [me] disaient toutes trois, de courir vite*

- *L'une d'elles est ma sœur Jeannette / Qui se moque des garçons / Lorsque vous la verrez se moquer / Faites-lui le reproche de son frère aîné »*

- ***[25]** Le plus jeune des gendarmes / Est allé sur les lieux du délit / « Bonjour à vous, mon compère / (Puisque) vous traitez votre fils comme un voleur »*

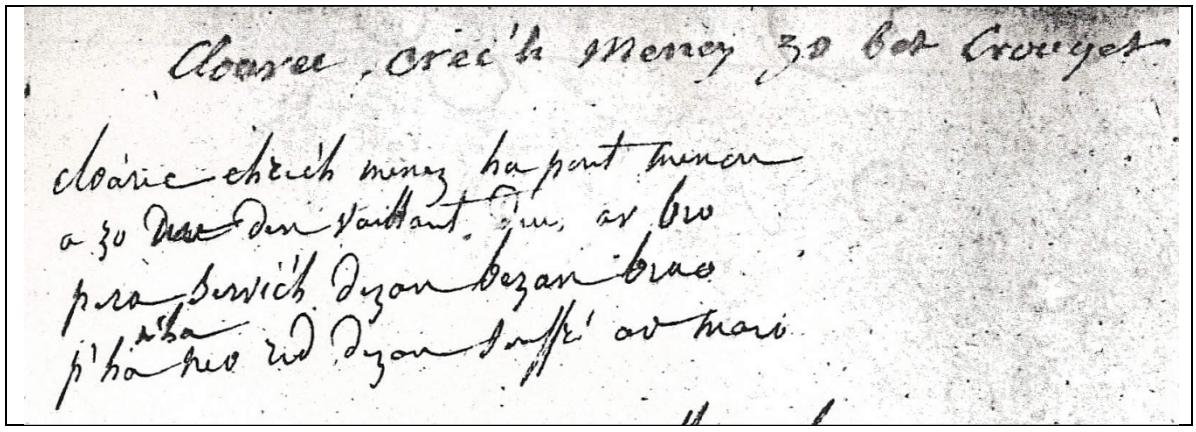

Notennoù lenn : titl. ne oa ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 2** <ur> : skrivet war ar ger <den> ; **gw. 4** <n'ha> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <p'ha> ha <neo> ; **gw. 8** <archérien> : difaziet e oa bet en ur adober al lizherenn <c> war un all ; **gw. 18** barennet e oa bet ar gerioù <~~satin guen~~> etre <he> ha <guisquet> e-kreiz ar werzenn-mañ, ha skrivet a-us dezhe ar gerioù : <dillad caer> ; **gw. 24** ar ger <éna> a hañval bezañ bet adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 25** <ar yauanqua> : skrivet e oa bet eil lizherenn ar ger-mell strizh <r> war un <n> ; **gw. 27** <débonjour> pe <dibonjour> ; **gw. 28** <deur> : adskrivet war ur ger all, dilennapl.

Notennoù all : Ma eo « Cloarec Crec'h Menez » an anv a oa bet roet d'ar c'hloareg er werz dastumet gant an Itron de Saint-Prix, e stummoù dastumet gant Luzel (*GBI. 2*) ha gant Penguern (Ds. 91), e oa « Kloarek ar Chevanz » e anv, ha « Kloareg ar Chifranç » e stumm Henri Perennnes ; **gw. 1** <pont menou> : anv-lec'h a Vro-Dreger, e-kichen Plestin, « Pont-Kado » e stumm Luzel, p. 406 ; **gw. 3 & 4** <soufr' ar maro> : tro-lavar digustum, na vo ket

kavet e stumm Luzel ; **gw. 12** <ur fin benac> : ar ger « fin » a dle bezañ komprenet amañ gant ar ster « finesa »

[27v]	
	teir guec'h all, emeus han aquited
30.	ac omman éc'h eo, ar pidervet
	omman eo ar vec'h divésan
	ha Laquéï he croc'hen d'ha sèhan
	ha pep sort toll fall d'hin èneus graèt
	d'am amésien ha d'he mignonnet
35.	n'hen anavéan quin evit m'ha map énan
	ac ous ar potanç évo ho sèchan
	cloarec ar chevanç n'om consolet
	car evit ho tad n'ho consollo quet
	graèt o peus dèzan meur ha torfet
40.	ho disanavo evit pepret

- *« [Par] trois autres fois, je l'ai fait acquitter / **[30]** Et celle-ci est la quatrième / Celle-ci est la dernière fois / Et je mettrai sa peau à sécher*

- *Il m'a fait toute sorte de mauvais coups / A mes voisins et à mes amis / **[35]** Je ne le reconnais plus comme étant mon fils aîné / Et sur la potence, il sera à sécher »*

- *« Clerc Le Chevance, consolez-vous / Car quant à votre père, il ne se consolera pas / Vous lui avez causé plus d'un tort / **[40]** Il vous renie à jamais »*

Notennoù lenn : gw. 30 ar verb <ec'h eo> a oa bet adskrivet war ur ger all, marteze <emeus> ; **gw. 32** <ha laquéï> : douetañs a zo war <ha> a c'hallfe bezañ <ho> ; <croc'hen> : skrivet eo an <r> war un <h> ; **gw. 35** al lizherenn gentañ eus ar ger <map> a hañval bezañ bet skrivet war lizherennoù all ; **gw. 38** <tad> pe <tud> ; **gw. 39** <torfet> pe <torfat>

Malrieu niv. 0226 – Ar c'hloareg lazher kondaonet

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet** (Ds. 2, f. 27r-27v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Kloarec crec'h menez** (Ds. 92, f. 66v-67r ; *Gwerin 8*, p. 85-86)

J. Ollivier	- **Cloarec crec'h menez zo bet crouget** (Ds. 987, p. 52-53)
I. an Diberder	- **Cloarec Crèh-menez a zo bet crouget** (Kaier 1, p. 58 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Cloarec a Chevans** (Ds. 91, f. 204r-206v ; *Dastum*, p. 379-380 ; kanet gant François Boulc'h, baraer ha tavernour e Pontéon – 22.O9.1852)
Luzel	- **Kloarek ar Chevanz / *Le clerc Le Chevanz*** (*GBI. 2*, p. 406-415 ; kanet gant intañvez Liko – Pluned – Miz Kerdu 1868) - **Fantig Helari / *Françoise Hélari*** (*GBI. 2*, p. 416-419 ; kanet gant Jannet ar Gall – Plouared – 1848)
H. Guillerm	- **Kloarek ar Chifrank** (*Les chansons de France*, niv. 14, 1910 ; dastumet e Kerne-Izel - brezhoneg & troidigezh en galleg)
H. Perennes	- **Kloarek ar Chifranç** (*Annales de Bretagne*, t.46, 1936 ; kanet gant Laurent Morvan d'an abad Guillerm e 1908)
M. Duhamel (ton)	- **Kloarek ar Chevanz** (*Musiques bretonnes*, p. 93-94, niv. 186-187 ; kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha gant ur c'haner eus Kerne-Izel, dastumet gant M.H. Guillerm)

[28r]

Groach Prison Guennet

hen toul prison guenet hon bed
goualc'h m'ha calon emeus gouelet

hen ur clevet ur plachic trivouac'h bloas
hen prison guenet ho canna

litaniou ar verches maria
ha re he mam Santes anna

merchet ha groaguez m'he ho ped
d'ha monnet d'ar prison d'he guelet

ed hu d'hy, ha visitet hi
ha quemeret squer diounti

m'he guel aru, ar sénéchal aman
ur vried paperou gantan

omman vo d'hin sètanc calet
d'ha bezan barned d'ha voud crouguet

ha goude, woar ar rod torred
a goudé, gant an tân losquet

ha goude, gant avel guented
ha heo pen cauz d'hin m'he, m'ha pêchet

autrou barner, scabel quemeret
m'ha setanç dim he, he lenfet

Salocroas, grec'h yauanc n'he rin quet
houi zo quercouls a m'he disquet

dallet ho setanç ha lennet hi
neus plac'h er guer man, quer desquet ha houi

m'ar hon quercouls a ze desquet
he meus m'ha amser goall implijet

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

La femme de la prison de Vannes[111]

- ***[1]** Dans la prison de Vannes, j'ai été / De tout mon cœur, j'ai pleuré*
- *En entendant une petite femme de dix-huit ans / Dans la prison de Vannes, chantant*
- ***[5]** Les litanies de la Vierge Marie / Et celles de sa mère sainte Anne*
- *Filles et femmes, je vous prie / D'aller à la prison la voir*
- *Allez-y, et rendez-lui visite / **[10]** Et prenez exemple sur elle*
- *« Je vois arriver, le sénéchal, ici / Une liasse de papier sous le bras*
- *Ceci sera pour moi, une dure sentence / D'être condamnée à être pendue*
- ***[15]** Et après, d'être, sur la roue, rompue / Et après, d'être, par le feu, brûlée*
- *Et après, d'être, par le vent, dispersée / Et la principale cause en est mon péché*
- *Monsieur le juge, prenez un tabouret / **[20]** Ma sentence, vous me lirez »*
- *« Sauf votre respect, jeune femme, je ne le ferai pas / Vous êtes aussi instruite que moi*
- *Voici votre sentence et lisez-la / Il n'y a pas de femme dans cette ville, aussi instruite que vous »*
- ***[25]** « Si je suis aussi instruite / J'ai bien mal employé mon temps*

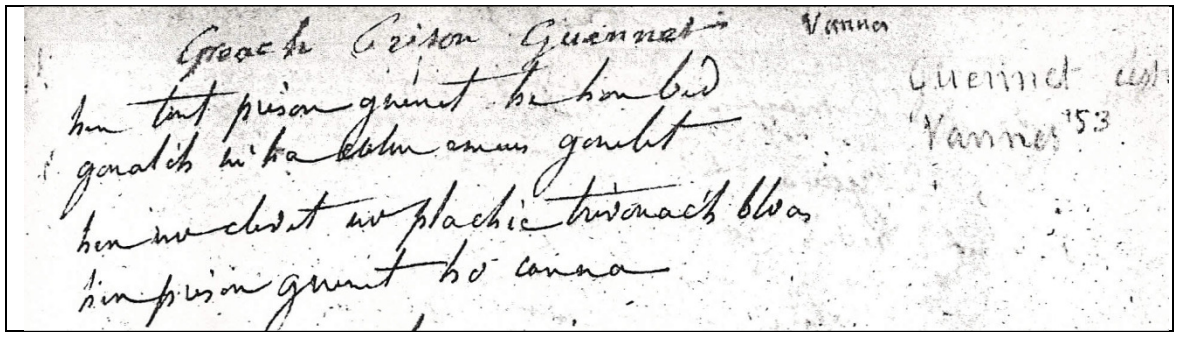

Notennoù lenn : titl ne oa ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix ; kavout a reer ar ger <Vannes> skrivet a-geñver an titl, er marz dehoù (hervez Joseph Ollivier, Ds. 987, p. 54, e vije bet skrivet an titl hag ar ger-se gant an hini a oa bet skrivet titl « Cloarec crec'h menez zo bed crouguet » gantañ) ; **gw. 1-2** ar gerioù <Guennet c'est Vannes> a gaver a-geñver an div werzenn gentañ, er marz dehoù : an holl c'herioù-mañ a oa bet ouzhpennet gant un den all c'hoazh ; **gw. 12** <vried> : skrivet <bried> da gentañ, ha difaziet en ur skrivañ ur <v> war ar <b> ; **gw. 14** ar ger <d'ha>, e penn-kentañ ar werzenn a zo bet ouzhpennet er marz kleiz ; **gw.**

[111] Troidigezh kinniget ganimp.

18 ouzhpennet e oa bet ar ger <m'he>, skrivet a-us d'al linenn, etre <d'hin> ha <m'ha pêchet> ; ar ger <pêchet>, er memes werzenn, a zo bet skrivet war ur ger all a hañval bezañ <pried> ; **gw. 23** <dallet ho setanç> : adskrivet e oa bet <dallet> war ar ger <quemer>

[28v]	
	m'he oa yauanquic evit mad
	p'ha varvas m'ha mam, digant m'ha tad
	m'he a zo bed yauanc dimeset
30.	ha veve hen peoc'h gant m'ha pried
	donnet he rez un cloarec d'ha ty m'ha tad
	aboué, nemeus quet graet buez mad
	Bemdez em c'hassé ar cloarec
	d'ar bal d'an danç d'an drouc speret
35.	ur roc'h a zo hen prad m'ha tad
	ha m'ha comsfe, he larfe ervad
	a zo dindanni tri innocant
	ep aulen, n'ac ep badeyant
	p'ha hean d'ar prad evit ho guenel
40.	he teué ar cloarec dam derchel
	ha p'he mijé ganed ébars er prad
	ar cloarec ho ruilllé gant he troad
	ha coas he lare d'hin m'ar crijen
	gant un orzen he torzé d'hin m'ha pen
45.	m'ha pried p'ha velas quementzé
	ha commanças ivé chanç ha buez
	ha nom roas d'evo bannac'hou
	ha d'ha heuil ive ar merchéjou
	m'he zo deud d'ha nom tol d'ar prison
50.	carguet ha glac'har woa m'ha c'halon
	m'ha pried he neus m'ha disculiet
	ac hen ober, d'han he woa dleet

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *J'étais bien jeune / Lorsque mourut ma mère*
- *J'ai été mariée jeune / **[30]** Et vivait en paix avec mon époux*
- *Un clerc arriva chez mon père / Depuis, je n'ai pas fais bonne vie*
- *Tous les jours, le clerc m'amenait / Au bal, aux danses, à l'esprit malin*
- ***[35]** Il y a une roche dans le pré de mon père / Et si elle parlait, elle dirait bien*
- *Que trois innocents sont sous elle / Sans [avoir reçu] ni sel, ni baptême*
- *Lorsque j'allais au pré pour les mettre au monde / **[40]** Le clerc venait me tenir*
- *Et lorsque je les avais mis au monde dans le pré / Le clerc les faisait rouler avec son pied*
- *Et encore, il me disait que si je criais / Avec une masse, il me casserait la tête*
- ***[45]** Mon époux, en voyant cela / Commença aussi à changer de vie*
- *Et se mit à boire des coups / Et à suivre aussi les filles*
- *Je suis venu me rendre à la prison / **[50]** Mon cœur était rempli de chagrin*
- *Mon époux m'a dénoncé / Et il avait le devoir de le faire*

Notennoù lenn : gw. 29 <dimeset> pe <demeset> ; **gw. 33** <Bemdez> : ger skrivet war <ar clo> (evit <ar clo[arec]>) ; **gw. 39** ar verb <hean> a zo diaes-diaes da lenn ; **gw. 40** <ar cloarec> : ar ger-mell <ar> a oa bet skrivet war lizherennoù all, <dd> ; **gw. 43** ouzhpenet e oa bet an <ha>, e penn-kentañ ar werzenn, er marz kleiz ; **gw. 46** <ivé> : ger ouzhpennet e-kreiz ar werzenn-mañ, skrivet a-us d'al linenn, etre <commançaș> ha <chanç> ; **gw. 48** ar ger <~~mestréjou~~>, barennet, a oa bet skrivet a-raok ar ger <merchejou>, ger diwezhañ ar werzenn ; **gw. 52** ouzhpennet e oa bet ar ger <ac>, e penn-kentañ ar werzenn, er marz kleiz ; barennet ez eus ur ger a c'hallfe bezañ <~~te~~>, a-us d'al linenn, etre <ac hen> hag ar ger <ober> ; ar ger <d'han> a zo a-us d'al linenn, etre ar ger <ober> hag ar gerioù <he woa dleet>.

Notennoù all : gw. 28 <p'ha varvas m'ha mam, digant m'ha tad> : gwerzenn a c'hallfemp treiñ gant « *lorsque mon père perdit ma mère* »

[29r]	pedet emeus doué, Sent ha Senteset m'he wo squer d'ha groaguez d'ha merchet
55.	autrou Sénéchal m'he ho ped, m'ha sètanc dim he, he lenfet

houi zo quercouls a m'he disquet
guel evijé n'he vijeac'h quet

ar boure criz ha choulenne
digant ar barner bras, an deiz se

autrou barner dim he leveret
petra ouz ar vrec'h yauanc a vezo graet

bed hon teir guec'h woar he diou scoa
nemeit choarzin ouzin n'he ra

prest he hon d'ha vond ar pedervet
nemeit choazin n'he ra pepret

m'ar n'ha noud quet aze evit hi
Laqui woar ar rod d'ha terri

Woar ar rod p'he neus hi tollet
ar rod dindanni a zo torret

m'ar n'ha noud quet bed choas evit hi
Laki ébars an tân d'ha devi

ebars an tan, p'ha neus hi laquet
an tan dindan hi zo mouguet

red he vo querhet he pried
d'ha c'hout ac eon, a zo quiriec

m'ar he vey querhet m'ha pried
evit er guier n'hen chaffet quet

evo he cambr' ho divisa
gant merchet c'hoant ha zo énan

- *J'ai prié Dieu, [ses] saints et [ses] saintes / Je serai un exemple pour les femmes [et] les filles*
- ***[55]** Monsieur le sénéchal, je vous prie / Ma sentence, vous me lirez »*
- *« Vous êtes autant que moi, instruite / Il aurait été préférable que vous ne le soyez pas »*

- *Le bourreau cruel demandait / **[60]** Au grand juge, ce jour-là*
- *« Monsieur le juge, dites-moi / Que sera-t-il fait à la femme ?*
- *J'ai été par trois fois sur ses épaules / Mais elle ne fait que me rire [au nez]*
- ***[65]** Je suis prêt à y retourner une quatrième / Mais elle ne fait toujours que rire »*
- *« Si tu n'en viens pas à bout ainsi / Mets-la sur la roue pour lui rompre les os »*
- *Quand sur la roue, il l'a jetée / **[70]** La roue, sous elle, s'est brisée*
- *« Si tu n'en es toujours pas venu à bout / Mets-la sur le bûcher, qu'elle soit brûlée »*
- *Quand il l'a mise dans le feu / Le feu, sous elle, s'est étouffé*
- ***[75]** « Il faudra [aller] chercher son époux / Afin de savoir si elle est coupable »*
- *« Si on va chercher mon époux / Vous ne le trouverez pas à la maison*
- *Il sera dans une chambre à s'entretenir / **[80]** Avec de jolies filles qui se trouvent là »*

Notennoù lenn : gw. 53 <Sent> : adskrivet e oa bet al lizherenn <e> war un <a> ; **gw. 54** <d'ha groaguez> : lizherenn <ha> an araogenn <d'ha> a zo skrivet war al lizherennoù <ar> ; diaes eo d'ober an diforc'h etre <groaguez> ha <gwaguez> ; **gw. 59** <boure> evit <boureo> ; **gw. 71** a-us d'al linenn e oa bet ouzhpennet ar ger <n'ha>, etre <m'ar> ha <noud> ; **gw. 78** <chaffet> : al lizherennoù <ch> a oa bet adskrivet war lizherenn <g> ar ger <gaffet> ; **gw. 80** <ha> : an <a> a zo skrivet war un <e> ; <zo> : ar <z> 'zo skrivet war ur <v>

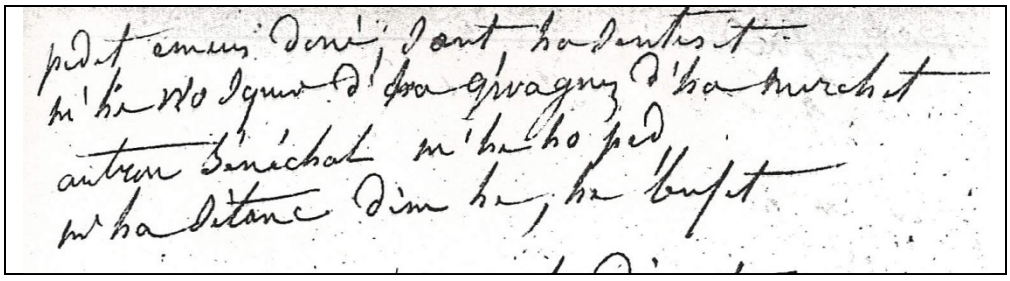

[29v]	p'ha neo arruet he fried querquent digantan he deveus choulennet pardon m'ha pried, m'he ho ped roet oc'h eurz, he v'hin crouguet
85.	ho salocroas n'he vied quet

	m'he a vo m'ha unan, hen ho requet
	n'hon quet ur grec'h quer diremet
	he laqufen, crougua m'ha pried
	n'he meus quet ur calon quer cri
90.	ha quement ha choulfé glachari
	denmi hon daou d'ar guier breme
	d'a ober ur buez nevé
	Salocroas m'ha pried, n'he n'hin quet
	houi yello och unan m'ar Keret
95.	m'he a yello breman d'ar couant
	gant glachar, ha gant nec'hamant
	d'ha pidi doue deiz ha noz
	m'ar effomp hon daou d'ar barados
	m'he canno bemdez litaniou Stes anna
100.	ha re an itroun verches maria
	m'ha tennet ho deus, deus ar prison
	ha rentet confort ebars m'ha c'halon

- *Lorsque son époux est arrivé / Aussitôt, elle lui a demandé*
- *« Pardon mon époux, je vous prie / Donnez votre ordre, que je sois pendue »*
- ***[85]** « Oh ! Sauf votre respect, vous ne le serez pas / Je le serai moi-même, à votre requête »*
- *« Je ne suis pas une femme aussi extrême / Qui ferait pendre son époux*
- *Je n'ai pas un cœur si cruel / **[90]** Comme tant d'autres qui voudraient s'affliger »*
- *« Rentrons tous deux chez nous maintenant / Commencer une vie nouvelle »*
- *« Sauf votre respect mon époux, je n'irai pas / Vous irez seul si vous le voulez*
- ***[95]** J'irai maintenant au couvent / Avec chagrin, et inquiétude*
- *Prier Dieu jour et nuit / Afin que nous allions tous deux au paradis*

- *Je chanterai tous les jours les litanies de sainte Anne / **[100]** Et celles de notre Dame la Vierge Marie*

- *Elles m'ont sortie de prison / Et réconforté le cœur »*

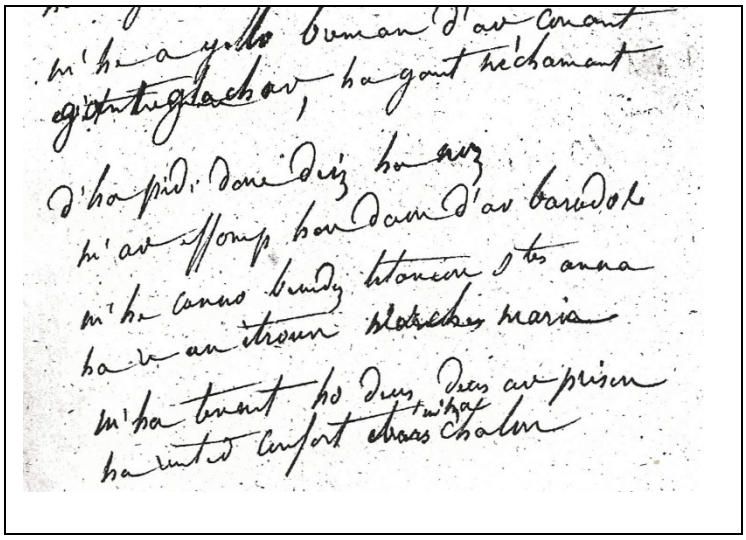

Notennoù lenn : gw. 88 <crougua> : diaes eo da lenn eil lizherenn diwezhañ ar ger-mañ ; **gw. 95** <yello> : al lizherennoù <lo> a hañval bezañ bet ouzhpennet ; **gw. 96** <gant glachar> : adskrivet e oa bet al lodenn <gant gla> war ar gerioù <evit tremen> ; **gw. 100** ar ger <verches> a oa bet skrivet war ar ger <maria> ; **gw. 102** <ebars> : ger skrivet war ar ger ; <m'ha> ger ouzhpennet ha skrivet a-us ar werzenn, etre ar ger <ebars> hag ar ger <chalon>

Malrieu niv. 1448 – Plac'h prizon Gwened

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Grec'h prison Guenet** (Ds. 2, f. 28r-29v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Ar vreg krouget** (Ds. 92, f. 71v-77v ; *Gwerin 8*, p. 91)
J. Ollivier	- **Groach Prison Guennet** (Ds. 987, p. 54-58)
I. an Diberder	- **Groah prizon Guénet** (Kaier 1, p. 28-30 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- **Margodig Gillard /** Marguerite Guillard (*GBI.2*, p. 256-261 ; kanet gant Mari-Job Kado, e Plouared, e 1847)

[30r]

Louarn Guernachane

c'hilauet ac he cleffet, ac he cleffet canna
ur son a zo composet d'ha nom divertissan
ur eurs a zo digasset deus peurs louis bourbon
ha red he vo, oll senti, n'he neus quet ha reson

ur eurs a zo bed aru, abeurs an intandant
n'ha neus quet d'ha diferri, ar roue ha command
entrézoc'h goasset yauanc, houi ha vo tourmanted
p'ha vo aru, ar maré d'ha chassa ar billet

mez breman goasset yauanc, n'he vo quet chasset quin
an ezec'h, ha yello breman, d'ha charre ar louar min
ebars hen guernachanné, hen escopti treguer
enau azo artisannet ho cleuza ur louer

ha vo casset d'ha presant d'ha escopti guenet
ha n'ha vo den, d'he charré, nemeit ar cornadet
ebars loguivi plougras, ha parouss plougonver
he vo cavet seitec cant d'ha charre ar louer

ar reze yello d'he viti betec guernachanne
ac ha renquo he rentoud hen pave Lan a ney
plourac'hiz ha Lohuec, he zo nom vanted
evit rentout ar louar hen parous plusquellec

ar reze yello d'he viti d'ha pave Lan a ney
ac ha renquo he renti, hen toul portz ar lein dilé
ebars hen parouss Carnoet, ha drew Sant Caurentin
enau a zo cornadet, n'a ouzer quet ar fin

ar reze yello d'he viti, betec ar lein dilé
ac ha renquo he rentoud èbars en maner Coatle

tud a parous plusquellec ac an drew a botmel
n'ha fotto quet ancounès, trew bihan Calanhel
enau a zo pevarzec cant, ac un neubeut ouspen
ha nom gavo sicour mad, evit he nom Souten

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

L'auge de Guernac'hanay[112]

- ***[1]*** *Ecoutez et vous entendrez, et vous entendrez chanter / Une chanson composée pour se divertir / Un ordre est arrivé, donné par Louis de Bourbon / Et il faudra tous obéir, il n'y a pas de raison*

- ***[5]*** *L'ordre est arrivé, donné par l'intendant / Il n'y a pas à différer, le roi commande / Entre vous jeunes hommes, vous serez tourmentés / Lorsqu'arrivera le moment de tirer le billet*

- *Mais maintenant, jeunes hommes, on ne le tirera plus /* ***[10]*** *Les chefs de familles iront maintenant, transporter l'auge de pierre / A Guernac'hanay, dans l'évêché de Tréguier / Il y a là des artisans qui creusent une auge*

- *Qui sera portée en présent à l'évêché de Vannes / Et personne ne la transportera, sinon les maris trompés /* ***[15]*** *En Loguivy Plougras, et la paroisse de Plougonver / On en trouvera mille sept cents pour transporter l'auge*

- *Ceux-là iront la chercher jusqu'à Guernac'hanay / Et devront la rendre sur les pavés de Lananey / Les gens de Plourac'h et de Lohuec se sont vantés /* ***[20]*** *D'emmener l'auge en la paroisse de Plusquellec*

- *Ceux-là iront la chercher sur les pavés de Lananey / Et devront l'emmener, à l'entrée de la cour (d'ar lein dilé) / En la paroisse de Carnoët et la trève de Saint-Corentin / Il y a là des maris trompés, on ne sait combien*

- ***[25]*** *Ceux-là iront à elle, jusqu'à (lein dilé) / Et devront l'emmener au manoir de Coatle / Les gens de la paroisse de Plusquellec et la trève de Botmel / Il ne faut pas oublier, la petite trève de Calanhel / Il y a là mille quatre cents, et un peu plus /* ***[30]*** *Qui seront d'un grand secours, pour se soutenir*

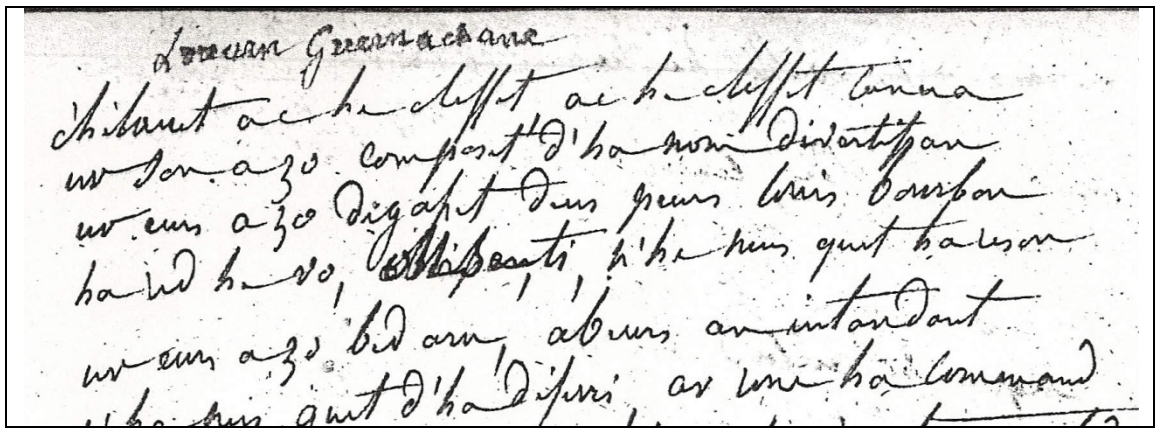

[112] Troidigezh kinniget ganimp

Notennoù lenn : Titl. <Louarn Guernachane> : n'eo ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix, met gant an hini a oa bet ouzhpennet titloù an div ganaouenn kentañ eus eil kaier an dornskrid-mañ ; **gw. 4** <oll senti> : adskrivet war ar ger <obeissan> ; **gw. 12** <enau> pe <enan> : gwir e vo kement-gwezh ma vo kejet gant ar ger-mañ er ganaouenn-mañ ; <enau> : an eil lizherenn zo skrivet war al lizherennoù <zo> ; **gw. 23** <Carnoet> : <oe> a zo skrivet war al lizherennoù <ao> ; <drew> pe <drev> ; **gw. 27** <tud> : adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <neuze> ; <ac an drew> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <plusquellec> ha <a botmel>, a-us d'ar ger barennet <~~calanhel~~> ; **gw. 29 & 30** skrivet e lizherennoù bihanoc'h eget ar re all e oa bet skrivet an div werzenn-mañ, evel ma vijent bet ouzhpennet. Sed aze perak eo disheñvel niver ar gwerzennoù er c'houblad-mañ marteze.

Notennoù all : Titl. <guernachane> : reiñ a ra Pierre Barbier un toullad titouroù dimp diwar-benn maner Guernac'hanay en e levr *Le Trégor historique et monumental*, p. 503. Ar maner-mañ a zo e parrez Plouared, dedennus evit e berzhier : « Le portail d'entrée donnant accès dans la cour est une construction éminemment originale de la fin de la Renaissance bretonne ; on peut le dater en effet des toutes dernières années du XVIe ou du début du XVIIe siècle. »

[30v]	
	betec maner ha coatlé he tinguié d'he viti
	n'he vo quet pell he charré, d'ha douar ar péniti
	neuze tayo duaulldis, compted hec'h oll trewiou
	enau a euz ur seiz cant, ac ha doug ar Kerniou
35.	ar reze zeuyo d'ar péniti, evit he ruilla hoëc
	ac ha renquo he rentoud hen mèné ar guellec
	ebars hen K/grist moélou, ac hen parouss rostren
	enau zo pevarzec cant, ha pevarzec ouspen
	èbars hen plouguernévé, emesq ar séminaret
40.	enau, n'he veler nemeit merchet evit an offeren bred
	quercouls hen offeren bred, evelt hen offeren mitin
	car an ezac'h he vey oll, ho charre ar louar min
	breman he renquer cavout, nombr' bras a cornadet
	evit rentoud ar louar hen escopti guenet
45.	pemp cant deus ha parouss paul, hac eiz cant ha pleven
	ur seiz cant deus ha motref, ha nao cant ha gourin
	ar reze oll, zeyo d'he viti d'ha mene ar guellec
	ac ha renquo he renti, hen toul car parch ar vrec
	bremo teyo guénedis, gant ho guerniou béchec
50.	ac ha rayo an dro ganti, dre escopti guenet
	ac he renquo, he renti hen porchet mérionec

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	ahanné he teuyo adarré, dre meneiou guellec m'ha nevo groaguez ar quartier, han enor an avantag d'ha glebian ho biziet ebars er piscin bras
55.	ha neuze he lavaro, ar groaguez, aney an eil d'he ben m'he ha ra, m'ha mil benos, entré daou corn m'ha den

- *Jusqu'au manoir de Coatle, ils viendront la chercher / Il ne faudra pas longtemps pour la transportée, jusque sur les terres de l'ermitage / Alors viendront les hommes de Duault, comptez toutes ses trèves / Il y a là sept cents, qui portent les cornes*

- ***[35]** Ceux-là viendront à l'ermitage, pour la faire rouler tranquillement / Et devront l'amener au Menez Guellec / A Kergrist-Moëlou, et en la paroisse de Rostrenen / Il y en a quatorze cents, et quatorze de plus*

- *A Plouguernével, parmi les séminaristes / **[40]** On ne voit là que des femmes pour la grand-messe / Autant pour la grand-messe que pour les matines / Car tous les chefs de famille transportent l'auge de pierre*

- *Maintenant, on devra trouver un grand nombre de cornards / Pour amener l'auge en l'évêché de Vannes / **[45]** Cinq cents de la paroisse de Paule, et huit cents de Pléven / Sept cents de Motreff, et neuf cents de Gourin*

- *Ceux-ci viendront la chercher au Menez Guellec / Et devront l'amener à l'entrée de champ de la femme / Maintenant viendront les Vannetais, et leurs cornes pointues / **[50]** Et feront le tour avec elle, de part l'évêché de Vannes*

- *Et devront l'amener dans le porche de Mellionec / De là, ils viendront à nouveau par le Menez Guellec / Que les femmes du quartier aient l'honneur et l'avantage / De tremper leurs doigts dans le grand bénitier*

- ***[55]** Et alors les femmes se diront l'une l'autre / C'est une bénédiction pour moi, d'être entre les deux cornes de mon mari*

Notennoù lenn : gw. 31 <maner> : adskrivet war al lizherennoù <ar ma> ; <d'he viti> : lizherenn <e> ar ger <d'he> a zo adskrivet war un <a> ; **gw. 42** <ezac'h> pe <ozac'h> ; **gw. 45** <eiz> : adskrivet war ar ger <pemp> ; **gw. 55** <aney> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <groaguez> hag <an eil> ; skrivet e oa bet an araogenn <~~aney~~> e dibenn ar werzenn da gentañ, a-raok hen barennañ ; **gw. 56** <ra> pe <ro>

Notennoù all : gw. 36 ar Menez Guellec a zo ul lec'h e Lokarn

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[31r]	L'auge est à guernachanné, on assure qu'un grand chêne y a pousse On dit qu'a K/roch un chêne a aussi poussé sur le foyer à la place, où se mettait la nourrice

Malrieu niv. 1627 – Laouer-vaen Guernachane

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Louarn Guernachane** (Ds. 2, f. 30r-31r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Louar-min Guernachane** (Ds. 92, f. 78v-79v-68r-68v-69v ; *Gwerin 8*, p. 87-90)
J. Ollivier	- **Louarn Guernachane** (Ds. 987, p. 59-61)
I. an Diberder	**- Louar-min Guernachané** (Kaier 2, p. 8-9 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

Disklêriadurioù

Sed amañ ur ganaouenn a zo da renkañ e rummad ar sonioù, evel ma tiskouez hec'h eil gwerzenn : <ur son a zo composet d'ha nom divertissan>. Sujed o lakaat war al leurenn « an doganed » a zo bet tudennoù meur a son a gaver darn anezhe, da skouer, e dastumadenn Luzel : hini *Ann doganed*[113], kanet gant Marie-Jeanne Cun, eus Planiel, e 1888 ; pe ur son all, anvet *Ann doganed*[114] c'hoazh, dastumet gant Luzel e parrouz Berc'hed, e 1868.

Ur fed estonus a-walc'h eo gwelet ur ganaouenn eus ar sort o vezañ bet dastumet gant un itron eus an noblañs, ha hi tost ouzh an Iliz. Ha ken estonus all eo gwelet e oa bet tud evit kanañ anezhi dezhi : alies a-walc'h e c'houlakaer ne veze ket kanet, pe gontet, n'eus forzh petra d'an dastumerien, pa vezent tud a renk uhel peurliesañ, en XIX^{vet} kantved.

Savet diwar an digarez farsal, e verzer koulskoude meur a dra er ganaouenn-mañ :

[113] *SBI. 2*, p. 40-41.

[114] *SBI. 2*, p. 42-43.

- Fedoù istorel : da vare an Dispac'h Bras, ha pelloc'h, da vare Napoleon, ez eus bet ezhomm a soudarded e Bro-C'hall evit mont da vrezeliñ. Er son-mañ e vez graet meneg eus « Louis Bourbon », da lâret eo eus Louis XVIII (1755-1824), roue Bro-C'hall etre 1814 (bloavezh an Adsavidigezh, o tont war-lerc'h maread an Impalaer Napoleon) ha 1824, pa varvas.
- Ar pezh a vez anvet « ardamezoù pobl » (« *blason populaire* ») bremañ, da lâret eo sevel lavarennoù diwar goust e amezeien.
- Skeudenn ar c'hloareged a vo merzet er son-mañ ivez (gw. 39-40 « *Ebars hen plouguernévé, emesq ar séminaret / Enau, n'he veler nemeit merc'het evit an offeren mitin* »).
- C'hoari a ra ar c'haner gant ar gerioù ivez, ha meur a wezh er ganaouenn e vez merzet damc'herioù diwar-benn ar seks hag ar merc'hed : pa vez graet meneg eus « Menez ar Gelleg » da skouer, pe c'hoazh eus ar « piñsin bras ».

[31v]	**Alliedic ar mad**
1.	Autrou pen ar Stanq, ac he méveillou
	a zo bemdez woar ar croaz enchou
	ho clasq ho houd ac hi ha gaffey
	merchet valiant evelt hey
5.	merchet valiant ho vale
	ha d'ha matez d'ar maner ho hasse
	meur ha bloa zo, n'he gavainc mui
	un ty disputtet, gant peb ini
	Autrou pen ar Stanc a zo bed ed
10.	d'ha Compto he clem d'he moèrebed
	unan a ney woa he maeronnèz
	digant hi he c'houlas ur vatèz
	leret hu d'him'he ma maeronnès
	pelec'h he cavim'he ur vatès
15.	m'he n'hon quet pehini he vey dac'h mad
	nemeit merc'h ho merer Fanchic ar mad
	alliedic ar mad ur feumeulen choant
	a zo he chom hen ho commanant
	alliedic ar mad a zo ur feumeulen
20.	a zo pelzo hen creiz m'ha c'hourchemen
	alliedic ar mad, m'ha merc'hic coant
	red ha vo monnet ur bloa d'ar Stanq
	p'he he chollimp ar guir hon commanant
	bed he ver ho c'houlen d'ha monnet d'ar Stanq
25.	m'ar vigé beo, nep em ganas
	evelt m'ha eo beo, nep em magas
	m'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq
	n'ha pa golzer ar guir a teïr commanant

***Aliette Le Mat*[115]**

- ***[1]** Le seigneur de Penarstang et ses domestiques / Sont chaque jour à la croisée des chemins / Cherchant à savoir s'ils trouveraient / Des filles vaillantes comme eux*

[115] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- ***[5]*** *Des filles vaillantes, se promenant / Qu'ils emmenaient comme servantes au manoir / Depuis plusieurs années, ils n'en trouvaient plus / [C'était] une maison critiquée par chacun*

- *Le seigneur de Penarstang est allé /* ***[10]*** *Se plaindre auprès de ses tantes / L'une d'entre elles était sa marraine / C'est à elle qu'il demanda une servante*

- *« Dites-moi, ma marraine / Où trouverai-je une servante ? » /* ***[15]*** *« Je ne sais pas laquelle vous conviendrait / Si ce n'est la fille de votre métayer, Fañchig Le Mat*

- *Aliette Le Mat, une femme jolie / Qui vit dans votre convenant » / « Aliette Le Mat est une femme /* ***[20]*** *Qui est depuis longtemps l'objet de mon désir »*

- *« Aliette Le Mat, ma jolie petite fille / Il te faudra aller un an à l'Etang / Ou nous perdrons le droit sur notre convenant / On est venu vous demander d'aller à l'Etang »*

- ***[25]*** *« Si celle qui me mit au monde, était en vie / Comme est en vie, celui qui m'éleva / Je ne serais pas allé un an au domaine de l'Etang / Même en perdant le droit sur trois convenants*

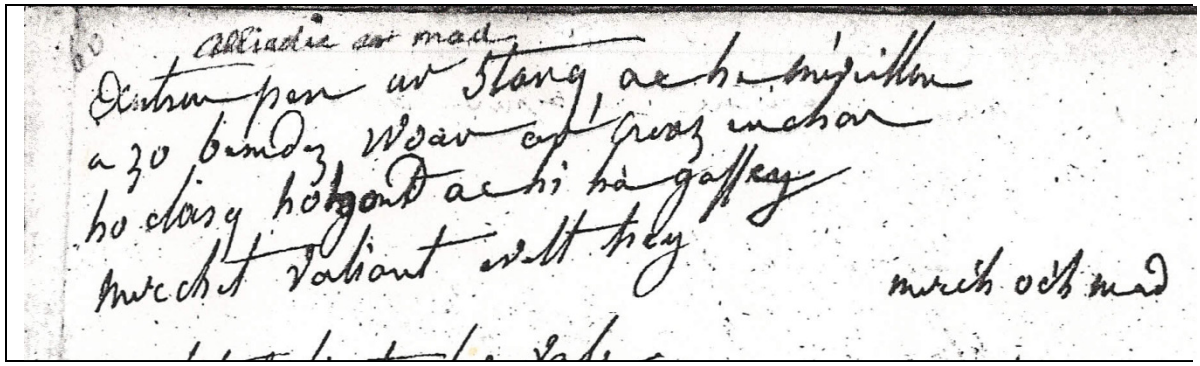

Notennoù lenn : Titl. ne oa ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix ; <alliedic> pe <alliadic> ; **gw. 3** <houd> : skrivet <gout> ha difaziet en ur skrivañ al lizherennoù <h> ha <d> war <g> ha <t> ; <gaffey> : an <y> a zob et ouzhpennet ; **gw. 4 & 5** <merc'h oc'h mad> : gerioù ouzhpennet er marz dehoù etre ar poz kentañ hag an eil ; gw. 7 <meur> : <m> a hañval bezañ skrivet war ul lizherenn all ; <mui> : skrivet war ur ger all, marteze ar ger « hini » (eilskrivet e oaz bet « hini » gant Joseph Ollivier, Ds. 987, p. 62) ; **gw. 10** <Compto> : ar <C> a zo war ul lizherenn all, <h> pe <g> ; gw. 13 <d'him'he> : <him> a zo skrivet war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 16** <merc'h> : ger skrivet war ur ger all ; **gw. 21** <mad> : ger skrivet <map> a-raok bezañ kemmet ; **gw. 28** <golzer> pe <golzen> ; <teïr> : skrivet war <seiz>.

Notennoù all : gw. 1 < Autrou pen ar Stanq> : ober a ra meneg Francis Gourvil, en e oberenn *Noms de famille bretons d'origine toponymique*, p. 260, eus an anv « Le Stang » (hag eus e adstumm « Le Stanc ») : « *Le mot stang, « étang », est un emprunt au vieux-français estang et ne se rencontre guère dans la toponymie des autres pays brittoniques* » ; dibabet hon eus da

ober gant ar stumm « Stang » ; **gw. 10 <Compto he clem** d'he moèrebed**>** : troienn digustum hor bije gallet treiñ gant « *Conter sa plainte à ses tantes* » ivez.

[32r]	
	quemeret m'ha tad, ho tranc'h, ac ho pal
30.	m'he ho ped d'am planta en douar
	m'ha planted en beo en toul ho dor
	n'ho poe quet a hanno disénor
	hen pen ar Stanq a zo ur gampr'
	a zo leun a goalingnet archant
35.	a croazou ac a goalingnet aour
	evit ray donnéson d'ar merchet paour
	gannac'h he hayo, ho yontr' bellec
	ha comzo m'ha merch hen ho requet
	bonjour dac'h autrou penner ar Stanq
40.	chetu m'ha nizès, deus ho commanant
	chetu aman ar feumeulen
	he woach pelzo ous he choulen
	neKet deued d'ho ty gant he grad mad
	eman an dour hen he daoulagat
45.	perac he man an dour hen he daulagat
	èbars en ty mam, eo arru mad
	n'he rayo man, ha poannius, ébars an ty
	némeit azéa ha commandi
	alliédic querquent ha respontas
50.	d'ha penner ar Stanq p'ha er clevas
	autrou n'ha non quet, deuet d'ho ty
	évit azéa ha commandi

- *Prenez mon père, votre houe et votre pelle / **[30]** Je vous prie de me planter en terre / Enterrez-moi vivante au seuil de votre porte / [Et] je ne vous causerai aucun déshonneur »*

- *A Penarstang, il y a une chambre / Qui est remplie d'alliances en argent / **[35]** De croix et d'alliances en or / Pour en faire don aux pauvres filles*

- *« Votre oncle prêtre vous accompagnera / Et parlera, ma fille, en votre faveur » / « Bonjour à vous, seigneur de Penarstang / **[40]** Voici ma nièce, de votre convenant*

- *Voici la femme / Que depuis longtemps, vous demandiez / Elle n'est pas venue chez vous de son bon gré / Elle a les larmes aux yeux »*

- ***[45]** « Pourquoi a-t-elle les larmes aux yeux ? / En cette maison, elle est la bienvenue / Elle ne fera rien de pénible, dans la maison / Seulement s'asseoir et commander »*

- *Aliette répondit aussitôt / **[50]** A l'héritier [du domaine] du Stang, en l'entendant / « Seigneur, je ne suis pas venue chez vous / Pour m'asseoir et commander*

Notennoù lenn : gw. 32 <poe> : al lizherenn <e> a hañval bezañ bet ouzhpennet (lennet e oa bet ar verb-mañ <n'ho po> gant Joseph Ollivier, p. 63) ; **gw. 36** <donnéson> : al lizherennoù <onn> 'zo adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 46** <mam> : lenn <man>.

[32v]	
	némeit évit ober m'ha labour
	ha pidi doué d'am sicour
55.	azallec ar guiguin betec ar sal
	autrou pen ar Stanq commanças farsal
	ur bouch, he roas, dezi woa he tal
	woar digarré, ganti farsal
	alliédic betec he maeronnès zo ed
60.	ac he clem dezi he deus laret
	gant an autrou, itron m'he zo souheset
	ac eon den chentil, ha gannas, quelennet
	an autrou zo graèt evit choulen
	ac an oll merchet d'ha nom difen
65.	alliedic ar mad m'ha plac'hic coant
	ed hu d'ha scubo din, leuren m'ha cambr'
	ed autrou d'ha chasséal d'ar choat
	aben ho retorn he vo scubet mad
	allièdic quemeret ar c'holou
70.	houi d'am gampr' a ya d'am conduo
	evit ho daouarn, autrou d'ha voud quer gwen
	ar cantouler zo pured, evelt aour melen
	ur cantouler arc'hant ho pezo
	ac ho pag autrou ho conduo
75.	ac'hu he heo m'ha bloa hen ho ty
	gant hoc'h ènor, ha gant m'ha ini

80.	Meur ha bloaz so, n'he woa bed ini ahallé comz er guis man, ho monnet deus ho ty alliédic chommet hu énan ha me ya dus tu d'ho démésan oh! ia m'he ya d'ho dimisi erfad ha comz dac'h deus ur pod dilicat melen eo he bleo, glaz he lagad pinvidic, ha ganned ha dud mad

- *Seulement pour faire mon travail / Et prier Dieu de me venir en aide » / **[55]** De la cuisine jusqu'à la salle / Le seigneur de Penarstang commença à plaisanter*

- *Il lui donna un baiser sur le front / Sous prétexte de plaisanter avec elle / Aliette est allée voir sa marraine / **[60]** Et sa plainte, lui a exposé*

- *«Par le seigneur, Madame, je suis étonnée / Lui qui est gentilhomme, et naquit instruit » / « Un seigneur est fait pour demander / Et toutes les filles pour se défendre »*

- ***[65]** « Petite Aliette Le Mat, ma jolie petite fille / Allez me balayer le sol de ma chambre » / « Allez seigneur, chasser dans les bois / A votre retour, elle sera bien balayée »*

- *« Petite Aliette, prenez la chandelle / **[70]** Vous allez, à ma chambre, me conduire » / « Pour que vos mains, seigneur, puissent être si [blanches / Le chandelier a été astiqué, comme de l'or jaune*

- *Vous aurez un chandelier en argent / Et votre page, seigneur, vous conduira / **[75]** Mon année chez vous est finie / Avec votre honneur, et avec le mien*

- *Il y a plusieurs années, qu'il n'y en avait eu aucune / Qui puisse parler ainsi, en quittant votre maison » / « Petite Aliette restez ici / **[80]** Et je vais tout de suite vous épouser*

- *Oh ! Oui, je vais vous épouser [dans les règles] / Et vous parler d'un garçon délicat / Blonds sont ses cheveux, bleus ses yeux / [Il est] riche, et né de parents honnêtes*

Notennoù lenn : gw. 57 <woa> : lenn <woar> ; **gw. 58** <woar> : al lizherennoù <oar> 'zo adskrivet war ar ger <hen> hag al lizherenn gentañ <w> 'zo ouzhpennet er marz kleiz ; **gw. 59** diverket e oa bet ar verb <~~a yas~~>, etre <alliédic> ha <betec> ; **gw. 63** <an> : ger adskrivet war <ar> ; **gw. 65-68** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ er marz dehoù, skrivet a-blom, ur groaz o verkañ e blas er ganaouenn ; **gw. 67** <autrou> : ger adskrivet war <ed hu> ; ar ger <ed> a oa bet ouzhpennet a-raok ar werzenn ; **gw. 69** <quemeret> : skrivet a-us d'al linenn hag a-us d'ur ger dilennapl (<alliédic> adskrivet <quemeret> warnañ) ; hañvaliñ 'ra ar gerioù <ar c'holou> bezañ bet barennet (ret eo miret ar gerioù-mañ koulskoude e-keñver ster ar werzenn) ; **gw. 71** skrivet e oa bet <autrou> a-us d'al linenn, etre <daouarn> ha <d'ha voud> ;

gw. 72 <cantouler> : skrivet <cantoulerou> da gentañ, eo bet difaziet en ur adskrivañ ur <r> war al lizherennoù <rou> ; diverket e oa bet ar rannig-verb <a> a-raok <zo pured> ; **gw. 73** adskrivet e oa bet ar ger-mell amstrizh <ur> war ur ger all a hañval bezañ <p'he> pe <peche> ; <cantouler> : difaziet eo bet ar ger-mañ evel ma oa bet difaziet er werzenn diaraok ; **gw. 78** <er guis man> : adskrivet eo bet ar ger <man> war ar ger <se>.

[33r]	
85.	alliédic, alliédic coant
	m'he rayo dac'h ur commanant
	gantan alliédic m'he quelo
	hen pen ar Stanq, p'he woar on tro
	alliédic, alliédic ar mad
90.	perac m'an an dour hen he daoulagat
	deus m'ha maèronnès feus m'ha flattad
	ha couscoudé, m'he d'ha gar erfad
	guel eo gann'hin, eureugi ur pod moc'h
	autrou evit chom aman, gannoc'h
95.	miret oc'h arc'hant, ac och aour
	m'he zo m'ha Stad d'ha vezan paour
	monnet he ran emaès deus ho ty
	ha teir guiscamant ha hia gan hin
	monnet ha ra unan du, ac unan guen
100.	ha m'ha henor a ya ouspen
	autrou pen ar Stanq, ac he méveillen
	aboue n'ha aing quin d'ha pourmen
	triwouac'h bloaz eo ho goall buez paded
	gant alliédic ar mad, ing gounéet
105.	biscoas n'he woa bed plac'h en ty
	n'he zeué aben a nesy
	nicun, némeit alliédic ar mad
	ha woa quelennet gant he tad

- ***[85]*** *Petite Aliette, jolie petite Aliette / Je vous donnerai un convenant / Qui me permettra, petite Aliette, de vous voir / A Penarstang, ou aux alentours*

- *Petite Aliette, petite Aliette Le Mat /* ***[90]*** *Pourquoi a-t-elle les larmes aux yeux ? / A ma marraine, tu m'as dénoncé / Et pourtant, je t'aime comme il se doit »*

- *« Je préfère épouser un garçon porcher / Seigneur, que de rester ici avec vous /* ***[95]*** *Gardez votre argent, et votre or / Ma condition [sociale] est d'être pauvre*

- *Je quitte votre maison / Et j'emporte trois costumes / J'emporte un noir, et un blanc / **[100]** Et j'emporte mon honneur en supplément »*

- *Le seigneur de Penarstang, et ses domestiques / Depuis, ne vont plus se promener / Dix-huit ans a duré leur mauvaise vie / Avec la petite Aliette Le Mat, ils ont été battus*

- ***[105]** Jamais, il n'y avait eu femme en la maison / Qui ait pu s'en sortir / Personne, excepté la petite Aliette Le Mat / Qui était instruite par son père*

Notennoù lenn : gw. 93 <guel eo> : adskrivet war gerioù all, dilennapl ; **gw. 101** <méveillen> : ger reizhet pe adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 104** <ing> pe <eng> ; ouzhpennet eo bet an dibenn <néet> d'ar ger <gounéet> a hañval bezañ bet skrivet <goud> da gentañ ; **gw. 107** ouzhpennet e oa bet ar ger <nicun>, er marz kleiz.

[33v]	
	neKet gant he tad he woa m'hu quellennet
110.	n'ha gant he mam, siouas quer neubed
	nemeit gant ar verches guir mam doue
	onnes he quelenne bemdé
	digorret ar prenestrou, ha digorret franc
	m'ha gwelin c'hoas alliédic coant
115.	emedy ho vont d'ha ty he tad
	henor dezi, ac hen oll dra, chanç mad
	Fanchic ar mad ha c'houlenné
	digant ar peorien p'ho guelé
	hen maner ar Stanq, m'ha noc'h u bed
120.	petra neve o peus clevet
	he woa an autrou, ous toll ho laigna
	ac he plac'h bihan, ouz hen servigean
	ha n'ha chourrée guec'h he fen
	n'ha tollé aour woar he barlen
125.	alliédic ho merc'h, zo ur plac'h coant
	ac a zo disquet d'ha parlant
	souézet woa an autrou ous he clevet
	ha choullé piou he nevoa quelennet
	allied ar mad zo arruet
130.	hen diou vrac'h he tad eo nom tollet
	quellennet hon bed, ac ezom he moa
	gant or mam, an itroun maria

135.	graët emeus m'ha bloavez gant henor breman n'ha quittay hin quin ho dor sevel he pen, ho merch allo dre he parous, ep cavout d'ha ruyo

- *Ce n'est plus par son père, qu'elle était instruite / **[110]** Ni par sa mère, hélas, pas plus / Seulement par la Vierge, véritable mère de Dieu / Celle-là l'instruisait chaque jour*

- *« Ouvrez les fenêtres, et ouvrez-les franchement / Que je vois encore la jolie petite Aliette / **[115]** Elle va chez son père / Avec son honneur, et bonne chance, en toute chose »*

- *Fañchic Le Mat demandait / Aux pauvres lorsqu'il les voyait / « Au manoir du Stang, si vous y êtes allés / **[120]** Qu'avez-vous entendu de nouveau ? »*

- *« Le seigneur était à table à dîner / Et sa petite servante pour le servir / Ne relevait jamais la tête / Et qu'on lui jette de l'or sur son tablier*

- ***[125]** La petite Aliette, votre fille, est une jolie femme / Qui est éduquée pour parler / Le seigneur était surpris en l'entendant / Et demandait qui l'avait instruite »*

- *Aliette Le Mat est arrivée / **[130]** Dans les bras de son père, elle s'est jetée / « J'ai été instruite, et j'en avais besoin / Par notre mère, Notre-Dame [la Vierge] Marie*

- *J'ai accompli mon année avec honneur / Maintenant, je ne quitterai plus votre porte / **[135]** Votre fille pourra lever la tête / Dans sa paroisse, sans trouver à rougir »*

Notennoù lenn : gw. 109 ouzhpennet e oa bet ar ger <m'hu>, a-us d'al linenn, etre <he woa> ha <quellennet> ; **gw. 110** <n'ha> : adskrivet war ur ger all, dilennapl ; **gw. 112** <onnes> pe <ounes> ; <bemdé> pe <bomdé> ; **gw. 117** merzout a reer <~~ar mad~~> diverket e penn kentañ ar werzenn, er marz kleiz, a-raok <fanchic> ; **gw. 121-124** a-geñver ar c'houblad-mañ, skrivet a-blom er marz dehoù, e lenner ar gerioù <vis-à-vis dezan> ; **gw. 125** lizherenn gentañ <alliedic> a oa bet skrivet war ul lizherenn all ; <ho> : adskrivet war ur ger all, marteze <ar> ; **gw. 133** <bloavez> : skrivet <bloaz> da gentañ ; **gw. 135** barennet e oa bet ar gerioù <~~ho merc'h ha hallo~~> e penn kentañ ar werzenn.

Malrieu niv. 1730 – Eskob Penarstang

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Alliedic ar mad** (Ds. 2, f. 31v-33v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Escop Penarstang** (Ds. 92, f. 81v-85v ; *Gwerin 8*, p. 100-106)
J. Ollivier	- **Alliedic ar mad** (Ds. 987, p. 62-66)
I. an Diberder	- **Janedig ar Mat** (Kaier 1, p. 73-75 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Eskop Penarstang a Coetalen** (Ds. 93, f. 87r-87v ; *Gwerin 9*, p. 125-127) - **Eskop Penastang** (Ds. 94, f. 42r-51r ; *Gwerin 10*, p. 68-81) - **Penarstang** (Ds. 111, f. 34)
Ledan	- **Guerz Eliedic** (levraoueg Montroulez, t.4, p. 216-222)
Kervarker	*ASBB* (p. 69-70) : - **Du Stang** (Karned 1, p. 37-38)
Luzel	- **Eskop Penanstank / *L'évêque de Penanstank*** (*GBI. 1*, p. 424-429 ; dastumet en parrez Plougonven – 1863) - **Ann aotro Penanstank / *Le seigneur de Penanstank*** (*GBI. 1*, p. 430-433 ; kanet gant Godik Rio, matezh e Kerarborn – 1847)
G. Milin	**- Eliet ar Mad** (brezhoneg hepken) (*Gwerin 2*, niv. 50, p. 131-132 ; kanet gant Catherine Le Bris, eus Plounevez Lochrist, e 1866)
Anatol ar Braz	- [**Penn ar Stang] / [Iliedok, recommandet è d'eoc'h**] (CRBC / EB, p. 166-167) - **L'évêque de Penn-ar-Stank** (CRBC / EB, p. 191)

M. Duhamel (ton)	- **Eskob Penanstank** (*Musiques bretonnes*, p. 47, niv. 93 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger) - **An Otro Penanstank** (*Musiques bretonnes*, p. 47, niv. 94 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger)

Disklêriadurioù

Kontadenn Koathaleg Kervinou, kontadenn nemeti a gaver e dastumadenn an Itron de Saint-Prix, a laka war-wel tudenn an aotroù a g/Koathaleg, haroz an istor, hag hini e geneil, Youenn ar Stank, un den bet o vevañ e maner ar Stank. Hemañ, da lâras Per Batani, a vije bet e gwirionez, Guy de La Tour, e anv, pe e vreur, François.
An daou vreur-mañ a oa bugale Guillaume de La Tour ha Jeanne de Goësbriant

Youenn ar Stang (pe baron Pennarstang, hervez ar c'hontadennoù), keneil an doktor Koathaleg, a c'hallfe bezañ Guy de la Tour, mab da Guillaume ha da Jeanne de Gosriant, ha breur da François de la Tour hag a oa bet eskob Kemper etre 1574 (pe 1573 hervez Wikipedia) ha 1583, ha goude-se eskob Landreger betek 1587. Marvet e Penn ar Stang e parrouz Plougonven e-lec'h ma oa ganet e 1593 (d'an 11 a viz Eost 1590, hervez Pierre Barbier en e levr *Le Trégor historique et monumental*), en dije bevet an eskob-se ur vuhez diroll a-walc'h hag un toullad gwerzioù a oa bet savet diwar e benn e Bro-Dreger :

> *Une légende populaire qui se racontait autrefois en Tréguier le représentait « revenant » chaque nuit, après sa mort, pour essayer de dire sa messe dans l'église de Plougonven*[116].

[116] Pierre BARBIER, *Le Trégor historique et monumental*, p. 80.

[34r]	**ar menec'h ru**
1.	Woar an hent d'ha vont d'ha cleden Woar an hent d'ha vont d'ha rom zo savet ur c'houant nevez a zo menec'h ru, ho chom
5.	zo savet ur c'houant nevez zo enan menec'h yauanc ha n'ha cessaing n'ha noz n'ha deiz d'ha clasq débauc'h merc'het coant
10.	n'ha nevoa, ar plac'hic francesa meurbed he woa devodes bemdez aroc mont d'he deves a ye d'ha pidi ar verc'hès
15.	deus ar noz a deus ar mitin ha woar an deiz alliez he Lavare he chapelet hen illis ha Sant Frances
20.	monnet he ra, ar minores un devez aroc an noz n'ha d'ha pidi choas ar verc'hes aroc quemer he repos
	illis an autrou Sant Frances a zo bed, siouas serret ac ar minorézic yauanc en illis zo bed chommet.

Les moines rouges[117]

- ***[1]** Sur la route qui mène à Cléden / sur la route qui mène à Rome*
  A été construit un nouveau couvent / où des moines rouges habitent

- ***[5]** A été construit un nouveau couvent / où demeurent de jeunes moines*
  Qui ne cessent nuit et jour / de chercher à débaucher de jolies filles

- *Il y avait la petite jeune fille, Françoise / **[10]** elle était extrêmement dévote*
  Tous les jours, avant d'aller à sa journée [de travail] / elle allait prier la Vierge

[117] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *Le soir et le matin / et souvent pendant la journée*
  ***[15]** Elle disait son chapelet / en l'église de saint François*

- *La mineure va / un jour avant la nuit*
  *Prier encore la Vierge / **[20]** avant de prendre son repos*

- *L'église de saint François / a été, malheureusement, fermée*
  Et la jeune petite mineure / dans l'église, est restée [enfermée]

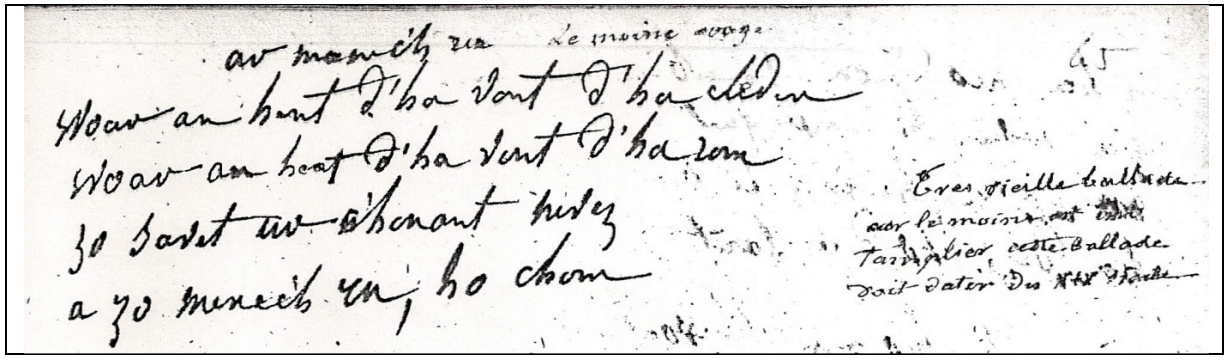

Notennoù lenn : Titl. <menec'h ru> pe <manec'h ru> ; skrivet e oa bet an titl gant an Itron de Saint-Prix (ar ger <menec'h> da vihanañ, rak hervez Per ar Rouz e vije bet ouzhpennet an anv-gwan <ru> gant unan bennak all[118]) ; en e geñver e kaver e droidigezh <Le moine rouge>, skrivet gant ar memes den a oa bet ouzhpennet an titloù er c'haier-mañ. A-geñver ar c'houblad kentañ e kaver an notenn-mañ, skrivet gant an den-mañ c'hoazh : <Tres vieille ballade / car le moine est un / Tamplier cette ballade / doit dater du XIV siecle> ; **gw. 1** <cleden> pe <cleder> ; **gw. 5** barennet e oa bet ar ger <~~enan~~>, e penn kentañ ar werzenn ; **gw. 7** <ha> : an <a> a zo adskrivet war al lizherennoù <ac> ; **gw. 8** <clasq> : al lizherennoù <la> a zo war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 16** skrivet e oa bet an daou c'her kentañ, <hen illis>, war daou c'her all, dilennapl ; **gw. 24** ar ger <en> a oa bet skrivet war un all, marteze <zo>

Notennoù all : Titl & Notenn. skrivet e oa bet an evezhiadenn da heul gant Per ar Rouz : « Ces additions ont été certainement inspirées par de La Villemarqué ou par la lecture du *Barzaz-Breiz*. Mais le texte lui-même est bien d'un auteur populaire, sans aucune tentative de vieillissement historique »[119] ; **gw. 3** <zo savet ur c'houant nevez> : pa vez kavet ar werzenn-mañ e deroù ar werz e c'haller soñjal e vefe da dostaat ouzh gwerzennoù all, boutin d'ar c'hanaouennoù hengounel, gwerzennoù evel « Pediñ an dud da selaou ur son (werz) a zo nevez kompozet (savet) evit ar bloaz ».

---

[118] Pierre LE ROUX, « An Tri Manac'h Ruz. Les Trois Moines Rouges, du Barzaz-Breiz », *N.R.B.*, niv. 2, 1951, p. 93.
[119] Pierre LE ROUX, *Ibid.* p. 93.

[34v]	
25.	n'ha neo daou jacobin yauanc
	ha neveus hi remerquet
	ho daou, he ing ed betec henni
	ha dezi ho deus laret
	aman he heo aru tenvoal
30.	hen hon gampr' he heus goulou
	m'he ha Lavaro m'ha chapelet
	p'ha n'allin len m'ha euriou
	deud hu gannimp n'hi Francesa
	deud hu gannimp hin d'hon ty
35.	evit dibri ur tammic boed
	demeus ar sort, he momni
	ha goude m'ha ho momp predret
	n'hi a yello d'ar gampso
	n'hin a disquenno dac'h tollingnet
40.	ag ha bep sort timago
	m'he yello emesy d'ar guer
	èwit ober m'ha labour
	m'ha vey m'ha lez mam hen coler
	nac ounti némeus sicour
45.	red he vey d'hin me labourat
	demeus an eil pen d'an de
	ze eo em rent quer divésat
	d'ha zont d'ha pêdi doue
	an daou jacobin neus hi casset
50.	gant ar vïnch a hié d'ho gampr'
	ac alchouedet ho deus Francesa
	abalamour m'he woa coant
	Laquet ho deveus hi he chambr'
	n'ha velé, n'ha noz n'ha deiz
55.	rac aouen deus ar général
	a oué c'hortoennet bemdez.

- ***[25]*** *Il n'y eut que deux jeunes Jacobins / qui la remarquèrent*
  Tous deux, sont allés jusqu'à elle / et ils lui ont dit

- *« Ici c'est arrivé sombre / **[30]** dans notre chambre, il y a de la lumière »*
  « Je dirai mon chapelet / puisque je ne peux lire mes heures »

- *« Venez avec nous, Françoise / venez avec nous jusqu'à notre maison*
  ***[35]** Pour y manger un peu / (nous avons le choix)*

- *Et après que nous aurons mangé / nous irons dans les chambres*
  *Nous vous montrerons des tableaux / **[40]** et toutes sortes d'images »*

- *« J'irai, dit-elle, à la maison / pour faire mon travail*
  Où ma belle-mère est en colère / d'elle, je n'ai aucune aide

- ***[45]** Il me faut travailler / d'un bout à l'autre de la journée*
  Voilà ce qui me rend si tardive / à venir prier Dieu »

- *Les deux jacobins l'ont emmenée / **[50]** par l'escalier qui menait à leur chambre*
  Et ils ont enfermé Françoise à clef / parce qu'elle était jolie

- *Ils l'ont séquestrée dans une chambre / [où] elle ne voyait ni la nuit ni le jour*
  ***[55]** Par crainte du général / qui était attendu chaque jour*

Notennoù lenn : gw. 27 skrivet e oa bet ar ger <ho> war ar ger <an> ; **gw. 36** adskrivet e oa bet ar ger <demeus> war ar ger <deus> : er marz kleiz emañ al lizherennoù <dem> ; adskrivet e oa bet ar rannig-verb <he> war <a> ; da heul ar rannig-verb-mañ e kaver barennet an daou c'her-mañ <~~zo enny~~> : ar pezh a ro da grediñ e oa bet skrivet ar werzenn-mañ da gentañ <deus ar sort, a zo enny> ; **gw. 30** <hen hon> pe <hon hon> ; **gw. 34** <gannimp hin> pe <gannimp hen> ; **gw 39** <tollingnet> pe <tollinguet> ; **gw. 41-48** ouzhpennet eo bet an daou goublad-mañ en diavez eus an destenn, skrivet a-blom er marz dehoù, gant ur groaz o verkañ o flas er werz ; **gw. 42** adskrivet e oa bet <èwit> war ar ger <d'a> ; **gw. 43** ar ger <~~kar~~> a gaver barennet e penn-kentañ ar werzenn ; ouzhpennet e oa bet ar gerioù <vey m'ha> a-us d'ar werzenn, etre <m'ha> ha <lez mam> ; adskrivet e oa bet <coler> war ur ger all, dilennapl ; **gw. 46** <demeus> : adskrivet war ar ger <deus> ; **gw. 48** <zont> : adskrivet war ur ger all, dilennapl ; ouzhpennet e oa bet <d'ha> a-us d'ar werzenn, etre <zont> ha <pêdi doue> ; **gw. 49** adskrivet e oa bet <neus hi> war ur ger all, dilennapl ; **gw. 54** barennet e oa bet <~~n'ha deiz~~> : <n'ha velé, ~~n'ha deiz~~, n'ha noz n'ha deiz> ; **gw. 56** douetañs a zo war dibenn <c'hortoen**net**>

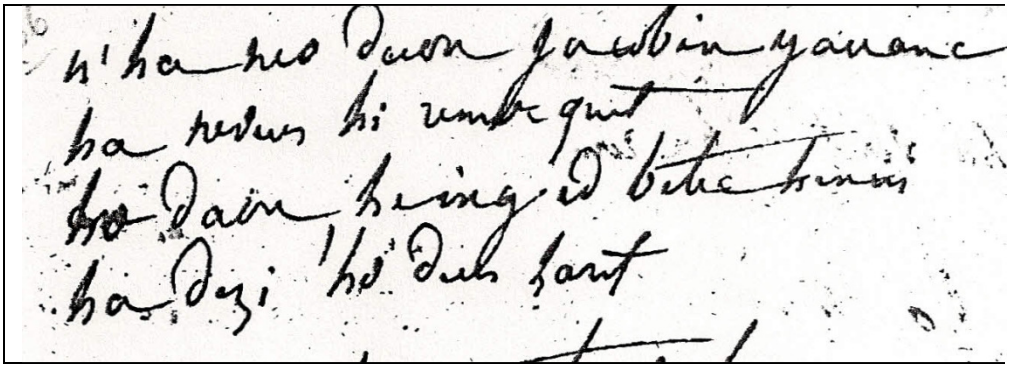

[35r]	abenn ur pennad ha amser ing n'hom gavet, tourmantet d'ha c'houd pera ober anesy cusuil ho deus choulennet.
60.	an eil d'èguillé ha laras Lucifer ho cusuillas d'ha interri hen beo Francesa dindan corn an auter bras
	deuet hu gannimp hin Francesa
65.	n'ha deud hu gannimp d'an traou evit laret ur peden hen illis ha d'ha derchel ar goulou
	he her d'ha laret an offeren mitin pelzo n'ho peus bed ini
70.	goude zé he teuffet adarré n'hin quet ahan emesy
	Salocroas, lare ar minores gannac'h d'an traou n'ha n'hin quet m'he ya d'ha guemer m'ha cousquet
75.	goude larin m'ha chapelet
	hen despet dezi he woa disquennet d'an traou he heo bed sleizet gant an cuzuil deus ha Satan pehini ho doa c'houlennet
80.	ar plac'hic yauanc ha crié d'he nouen, d'he Sacramant Siouas emesy m'a doue omman zo ur badeyant.

- *Au bout d'un moment / ils se sont trouvés tourmentés*
  *A savoir ce qu'ils allaient faire d'elle / **[60]** ils ont demandé conseil*

- *Ils se dirent l'un l'autre / Lucifer les conseilla*
  D'enterrer vivante Françoise / sous l'angle du maître-autel

- ***[65]** « Venez avec nous, Françoise / venez avec nous en bas*
  Pour dire une prière à l'église / et tenir la chandelle

- *Nous allons dire la messe du matin / **[70]** il y a longtemps que vous n'en avez eu aucune*
  Ensuite vous reviendrez » / « je ne partirai pas d'ici » dit-elle

- *« Sauf votre respect, disait la mineure / je ne n'irai pas en bas avec vous*
  ***[75]** Je m'en vais aller dormir / et ensuite je dirai mon chapelet »*

- *C'est sans son consentement, qu'elle était descendue / en bas, elle a été passée par l'épée*
  *Sur le conseil de Satan / **[80]** lequel, ils avaient demandés*

- *La petite jeune femme criait / [Demandant] l'extrême-onction, les sacrements*
  « Hélas, dit-elle, mon Dieu / Ceci est un baptême

Notennoù lenn : gw. 57 <amser> : al lizherenn <s> a zo war ul lizherenn all ; **gw. 66** ouzhpennet e oa bet ar ger <n'ha> e penn-kentañ ar werzenn, er marz kleiz ; **gw. 71** adskrivet e oa bet <goude zé> war daou c'her dilennapl ; **gw. 72** barennet eo bet ar ger <~~autronnez~~> e penn-kentañ ar werzenn ; adskrivet e oa bet ar ger <ahan> war un all a diviner bezañ <emesy> ; **gw. 74** <traou> pe <traon> ; **gw. 77** <~~bed~~> : ger barennet, etre <he woa> ha <disquennet> ; **gw. 78** ouzhpennet e oa bet <d'an> e penn-kentañ ar werzenn, er marz kleiz ; ar ger <traou> a zo skrivet war ar ger <sleizet> pe <scleizet> ; barennet e oa bet ar gerioù <~~d'an traou~~>, etre <heo bed> ha <sleizet> ; **gw. 80** adskrivet e oa bet ar verb <ho doa> war ur ger all : <woa> pe <voa> ; **gw. 83** gwelout a reer ar gerioù <~~hen ano doue~~> barennet e penn-kentañ ar werzenn ; war ar gerioù <d'ar jacobin hen ano> e oa bet adskrivet ar gerioù <Siouas emesy m'a>

[35v]	
85.	en ano doue, n'em lazet quet
	m'ha laquet hen cambr' ha costé
	p'he d'ha vont emaès m'ha lezet
	m'he hoc'h assur den n'he goué
	allas emey an daou jacobin
90.	n'he meump cambr' distro abed
	ha p'ha zeuyo ar general
	an oll dorréjou vo digorret
	chètu hi lazet interret
	dindan corn an auter bras
95.	allas tud he woa ho sellet
	ac hen illis he nom cuzas
	ur cloarec yauanc a zeue
	demeus ar studi d'he bro
	arru he woa ar poant d'ha logea

100.	ar c'hoant a woa distro
	d'ha c'houl logea er chouant eo ed
	eLèac'h m'ha woa ar menec'h ru
	eguis d'ha ur istrangour peovienned
	ha n'hom clasq an noz bep tu
105.	p'ha neveus hen nor braz sonnet
	ar prenestr' zo digorred
	unan deus an daou jacobin
	dezan ha neveus Comzet
	cloarec yauanc, n'om pelleéd
110.	aman n'ha loger den abed
	clesquet ho guélé, hen plac all
	an dorréjou zo serret

- ***[85]*** *Au nom de Dieu, ne me tuez pas / mettez-moi dans une chambre à côté*
  Où laissez-moi sortir / je vous assure que personne n'en saura rien »

- *« Hélas, dirent les deux Jacobins /* ***[90]*** *nous n'avons aucune chambre isolée*
  Et quand viendra le général / toutes les portes seront ouvertes »

- *La voici donc tuée et enterrée / sous l'angle du maître-autel*
  [95] *Hélas, il y avait du monde qui regardait / et dans l'église, il se cacha*

- *Un jeune clerc rentrait / de ses études au pays*
  Il était temps qu'il trouve à se loger / ***[100]*** *le couvent était isolé*

- *Il a été au couvent demandé à y être logé / à l'endroit où se trouvaient les moines rouges*
  Comme un étranger indigent / qui cherche le gîte chaque nuit

- ***[105]*** *Quand il a sonné à la porte principale / la fenêtre s'est ouverte*
  Un des deux Jacobins / lui a parlé

- *« Jeune clerc, éloignez-vous /* ***[110]*** *ici, on ne loge personne*
  Cherchez votre lit ailleurs / les portes sont fermées »

Notennoù lenn : gw. 87 lizherenn gentañ ar ger <d'ha> a oa bet adskrivet war ur <m> ; <emaès> pe <emais> ; **gw. 93** <interret> pe <enterret> ; **gw. 95** <allas> : adskrivet e oa bet e lizherennoù kentañ, <all>, war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 96** <hen illis> : <hen> a zo skrivet war ar ger <hom>, hag <illis> war ur ger all o kregiñ gant un <d> ; **gw. 98** barennet e oa bet ar gerioù <~~d'he bro~~> e penn kentañ ar werzenn ; **gw. 100** <ar c'hoant> : adskrivet e oa bet al lizherennoù <ar c'h> war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 101** <d'ha c'houl> : adskrivet eo bet al lizherennoù <d'ha c'h> war ar gerioù <eo ed bed> ; <er> a oa bet adskrivet war ar

ger <er> ; **gw. 102** <eLèac'h> : ouzhpennet eo bet al lizherenn gentañ <e> ; adskrivet e oa bet ar ger <ru> war ar ger <ho> ; diouzhtu goude eo bet barennet ar ger <chom> : <ho ~~chom~~> ; **gw. 103** barennet e oa bet <~~evelt~~>, ger kentañ ar werzenn ; ouzhpennet e oa bet <d'ha>, skrivet a-us d'al linenn, etre <eguis> ha <ur istrangour> : <istrangour> pe <éstrangour> ; <peovienned> pe <peorienned> ; <peovienned> : al lizherennoù kentañ <peov> zo skrivet war ar ger <guez> ; **gw. 104** adskrivet e oa bet lizherenn gentañ <n'hom> war un all ; **gw. 105** adskrivet e oa bet lizherenn gentañ ar ger <p'ha> war un all ; adskrivet e oa bet <hen> war ar ger <ar> ; **gw. 106** <o> ar ger <digorred> a hañval bezañ bet reizhet, adc'hraet war ul lizherenn all ; **gw. 109** gallout a reer lenn ar ger <~~clesqu~~> barennet, e penn-kentañ ar werzenn ; **gw. 110** <abed> : al lizherennoù <ed> a zo skrivet war al lizherennoù <en>

[36r]	
	ar cloarec woa un den devot
	ha n'he laras man, abed
115.	troét eneveus he pazo,
	d'ha vont ébars er porchet
	ac evit ur nosvez eonnes
	aman evo tréménet
	dor an illis a zo digor
120.	he serri, woa ancouézet
	antrezet eo bed hen illis
	d'ha laret he chapelet
	n'hom gavet eo souezet bras
	p'ha woa anter noz sonnet
125.	ho velet an daou jacobin
	ho tonnet d'an illis gant ur plac'h
	gant unan he woa ar c'houlou
	gant éguilé ur chontel noaz
	n'ha n'ha neo ar cloarec yauanc
130.	a woue nom gavet néKet bras
	ha woua pigned ur chantellour
	ha hanné, n'he difroncas.
	guelt he ress an traou ho tremen
	ha n'he laras guir abed
135.	ar minores p'ha woa scoet
	a woa querquent interred.

- *Le clerc était une personne pieuse / et ne dit mot*
  ***[115]** Il a tourné les talons / pour aller dans le porche*

- *Et pour une nuit (----------) / ici, elle sera passée*
  *Les portes de l'église sont ouvertes / **[120]** de les fermées, on avait oublié*

- *Il est entré dans l'église / afin de réciter son chapelet*
  Il s'est trouvé bien surpris / lorsque minuit a sonné

- ***[125]** En voyant les deux Jacobins / entrer dans l'église avec une femme*
  L'un deux tenait la chandelle / l'autre un couteau dégainé

- *Le jeune clerc / **[130]** s'en trouva très inquiet*
  Il était monté dans (le chœur) / de cet endroit, il ne laissa échapper aucun sanglot

- *Il vit les choses se passer / et ne dit mot*
  ***[135]** La mineure, quand elle fut frappée / fut aussitôt enterrée*

Notennoù lenn : gw. 116 <d'ha> : <d> zo adskrivet war ar ger <ac> ; **gw. 117** digompren e chom ar ger a hañval bezañ bet skrivet <eonnes> ; **gw. 120** <he serri> : <he ser> zo skrivet war ar gerioù <ar nor> ; **gw. 129** ouzhpennet e oa bet ar ger <n'ha> e penn kentañ ar werzenn, er marz kleiz ; **gw. 130** adskrivet e oa bet ar ger <neKet> war ur ger all o kregiñ gant un <d> ; **gw. 131** <woua> : adskrivet war ar ger <pignas> ; **gw. 132** douetañs a zo war ar ger <difroncas>, bet difaziet pe adskrivet e dibenn <ncas> war lizherennoù all ; **gw. 135** barennet e oa bet ar gerioù <~~p'ha woa scoet~~> e deroù ar werzenn evit bezañ adskrivet e dibenn ar werzenn.

[36v]	
	unan demeus ar jacobinnet
	ha tennas he contel noas
	ha goude bezan ar plac'h scoet
140.	he laquas dindan an auter bras
	ar cloarec yauanc woa cuzet
	neus trémenet ur goall nosvez
	querquent ha choulou deiz eo sortiet
	deus illis autrou Sant Frances
145.	ar cloarec yauanc a zo bed ed
	èbars hen ur hostilliri
	m'ho ped roet dim ur bannech d'eva
	ac ur tam bouet d'am dijuni
	roet ur tam bouet d'ha dibri
150.	ac ur banac'h d'ha eva
	ha m'he compto d'hac'h ur torfet
	emeus guelet an noz man

	m'he zo bed an noz man ho cousquet
	hen illis autrou Sant Frances
155.	ur goal nosvez emeus tremenet
	pell evo ébars em speret
	guelt emeus gant m'ha daulagat
	guelet he meus sevel ur min be
	ha lakat ur plachic seitec bloas
160.	n'ha dindanni d'ha chourvé
	tevet tevet cloarec yauanc
	a ze n'ha laret guer abed
	Kar m'ar deud hu d'ho discuilla
	gant he, houi vo goall arruet
165.	ha p'ha vean crouguet d'ha creiz de
	m'he comzo d'ho gouarner
	n'he larin nemeit guirionez
	hen ze he rin m'ha dever
	autrou général emesan
170.	m'he c'houlen punission
	graet sell étouesq ho danvet
	n'he Laran némeit guirion

- *Un des Jacobins / dégaina son couteau / Et après avoir frappé la femme*
  [140] *il la mit sous le maître-autel*

- *Le jeune clerc était caché / il a passé une affreuse nuit*
  Il est sorti dès le lever du jour / de l'église saint François

- ***[145]*** *Le jeune clerc est allé / dans une auberge déjeuner*

- *Donnez-moi quelque chose à manger /* ***[150]*** *et quelque chose à boire*
  Et je vous conterai un méfait / que j'ai vu cette nuit

- *J'ai été dormir cette nuit / dans l'église de saint François*
  [155] *Une très mauvaise nuit, j'ai passé / qui restera longtemps dans mon esprit*

- *J'ai vu de mes yeux / j'ai vu lever une pierre tombale*
  Et mettre une petite femme de dix-sept ans / ***[160]*** *sous celle-ci, étendue »*

- *« Taisez-vous, taisez-vous, jeune clerc / de ceci ne dites pas un mot*
  Car si vous venez à les dénoncer / vous serez en bien mauvaise situation »

- ***[165]** « Et que je sois pendu à midi / je parlerai à leur dirigeant*
  Je ne dirai que la vérité / ainsi, je ferai mon devoir »

- *« Monsieur le général, dit-il / **[170]** je demande punition*
  Regardez un peu parmi vos ouailles / je ne dis que la vérité

Notennoù lenn : gw. 137 <jacobinnet> : an dibenn <net> a hañval bezañ bet barennet dre fazi ; **gw. 139** barennet e oa bet ar gerioù <~~ar plac'h he scoas~~>, etre <goude> ha <bezan>, hag al lodenn <bezan ar plac'h scoet> a oa bet ouzhpennet e dibenn ar werzenn ; **gw. 140** diverket e oa bet ar ger <~~corn~~>, etre <dindan> ha <an auter bras> ; **gw. 142** e penn kentañ ar werzenn e oa al lodenn <ur goall nosvez> da gentañ : barennet e oa bet araok bezañ adskrivet e dibenn ar werzenn ; **gw. 145** barennet e oa bet lizherennoù <~~yau~~> etre <ar cloarec> ha <yauanc> ; **gw. 147** <m'ho ped> : skrivet <m'he ho ped> da gentañ e oa bet adskrivet al lizherennoù <o ped> war al lizherennoù <e ho p> ; adskrivet e oa bet ar ger-mell amstrizh <ur> war <me> (<din me>) ; etre ar ger-mell amstrizh <ur> ha <bannech d'éva> e oa bet skrivet gerioù all barennet, marteze <~~tam bouet~~>, adskrivet ar ger <bannach> warne, a-raok bezañ barennet d'e dro ; ouzhpennet e oa bet al lodenn <bannech d'éva> e dibenn ar werzenn ; **gw. 149-152** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ur <o> o verkañ e blas ; **gw. 157-160** koublad ouzhpennet er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ur <+> o verkañ e blas en destenn ; **gw. 164** adskrivet war ur ger all e oa bet ar raganv-gour <houi> ; **gw. 171** adskrivet e oa bet an anv-gwan-verb <graet> war ur ger all, dilennapl.

[37r]	
	guelet emeus goude anter noz
	an illis sclerigennet
175.	ar choulou woar an auter braz
	gant daou deus ho jacobinet
	unan a zougue ar cholou
	eguilé ur contel noaz
	ur plac'h yauanc ho deus lazet
180.	LaKet dindan an auter bras
	he buez n'he woa quet achuet
	en beo eo laquet er be
	justic he c'houler digannac'h
	m'he lar dac'h ar vrionez
185.	Lavar d'hin m'ha pod ho ano
	allas n'ho anavean quet
	mez quemeramp ur moyen assur
	evit galloud ho quemeret
	LeKet ho cleyer d'ha bralo

190.	ar procession d'ha vont en dro ha m'ha querzainc woar an tachen certen m'ho anévéso ar cleyer a zo bed sonnet ar menec'h zo nom rentet er procession général pehini zo commandet p'he woainc ho tremen an tachen ar cloarec ha neus disquannet pod ar chontel, ac ini ar c'houlou ho daou, eneus anaveset
195.	
200.	

- *J'ai vu après minuit / l'église éclairée*
  ***[175]** La chandelle sur le grand autel / par deux de vos Jacobins*

- *L'un d'eux tenait la lumière / l'autre un couteau [à lame] nue*
  *Une jeune femme, ils ont tué / **[180]** et l'ont mise sous le grand autel*

- *Sa vie n'était pas encore finie / que vivante, elle a été mise dans la tombe*
  Nous demandons justice de votre part / je vous dis la vérité »

- ***[185]** « Dis-moi leurs noms, mon garçon » / « Hélas, je ne les connais pas*
  Mais, utilisons un moyen sur / pour pouvoir les attraper

- *Faites branler les cloches / **[190]** et mettez la procession en marche*
  S'ils sont sur le terrain / avec certitude, je les reconnaîtrai »

- *Les cloches ont été sonnées / les moines se sont rassemblés*
  ***[195]** Dans la procession générale / laquelle est commandée*

- *Quand ils passaient le terrain / le clerc a désigné*
  *L'homme au couteau, et celui à la chandelle / **[200]** les deux, il a reconnu*

Notennoù lenn : gw. 173 <goude> : adskrivet war ur ger all ; **gw. 174** <~~guelt~~> : ger barennet ; <an> : adskrivet war ar ger <hen> ; **gw. 176** <gant daou> : adskrivet war c'herioù all ; **gw. 183** douetañs a zo war dibenn ar verb <c'houler> ; **gw. 192** lizherenn <o> ar ger <m'ho> a oa bet adc'hraet war un <e> ; **gw. 194** <zo> : adskrivet e oa bet lizherenn <z> ar verb <zo> war ul lizherenn all, marteze un <a> ; **gw. 200** ur groaz a gaver merket e dibenn ar werzenn-mañ

[37v]	chetu aze ar jacobin he woa pod ar chontellou he camarad zo woar he lerch ho woa ho terchel ar goulou

	tappet eo, an daou camarad
	casset ing bed d'ar prison
	ansaved ho deus ho torfet
	ha graèt dey punition
	per ollier eo ha zougué
	a zougue ar chontellou
	ha per jacques eo a dalche
	eo ha dalche ar choulou
	Laket ing d'ar bara d'an dour
	Laket ing er bassé fos
	d'ha pidi doue d'ho sicour
	n'ha velainc n'ha deiz n'ha noz
	han habit ho devoa laèret
	deus ha menec'h ru laeret
	guel he woa dey bezan chommet
	p'ha n'ha woaïnc quet énau galvet
	galvet gant ar m'wouez a doue
	d'ha vonet d'ar couanchou
	evit bezan an noz ac an deiz
	hoch ober énau pedennou
	ar les vam deus ar minorézic
	ha woua bed ivé dastumet
	ébars hen ur prison tenvoal
	p'he woa Francésa dianquet

- *« Voilà le Jacobin / qui était l'homme aux couteaux*
  Son camarade qui le suit / tenait la chandelle »

- ***[205]** Les deux amis sont attrapés / et conduits en prison*
  Ils ont avoué leur crime / et ont été punis

- *C'est Père Ollivier qui portait / **[210]** qui portait les couteaux*
  Et Père Jacques est celui qui tenait / celui qui tenait la chandelle

- *Ils sont mis au pain et à l'eau / mis dans [un cachot de] basse-fosse*
  ***[215]** Qu'ils prient Dieu de leurs venir en aide / ils ne voient ni le jour ni la nuit*

- *L'habit, ils l'avaient volé / volé à des moines rouges*
  *Il leurs aurait mieux valu être restés / **[220]** puisqu'ils n'étaient pas appelés là*

- *Appelés par la voix de Dieu / d'aller au couvent*
  Pour y être la nuit et le jour / à y faire des prières

- *[225] La marâtre de la petite mineure / avait été aussi ramassée*
  Dans une prison sombre / lorsque Françoise avait disparue

Notennoù lenn : Kemmesket e oa bet an tri c'houblad da heul ; **gw. 201-204** skrivet e oa bet ar peder gwerzenn-mañ evel ma vijent bet ar gw. 205-208 (da lâret eo eil koublad ar folenn-mañ), gant ur groaz o verkañ o flas en destenn ; **gw. 205-208** skrivet e oa bet ar c'houblad-mañ evel ma vije bet koublad kentañ ar folenn-mañ, gant ur <o> o verkañ e blas ; **gw. 204** <ho woa> : lenn <ha woa> ; **gw. 208** barennet e oa bet ar gerioù ~~<he vo>~~, etre <ha graèt> ha <dey> ; **gw. 209-212** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ a-geñver an daou goublad kentañ, skrivet a-blom er marz dehoù, gant un doare <x> o verkañ e blas en destenn ; **gw. 211** ouzhpennet e oa bet <eo> a-us d'al linenn, etre <jacques> ha <a dalche> ; **gw. 212** adskrivet e oa bet <ha> war ur ger all ; **gw. 217** barennet e oa bet ar gerioù ~~<Laéret ho dewoa>~~ e deroù ar werzenn ; ouzhpennet e oa bet ar ger <laèret> e dibenn ar werzenn, a-us d'ur ger barennet a hañval bezañ~~<quemeret>~~ ; **gw. 218** barennet e oa bet ar gerioù ~~<ho habit>~~ e penn kentañ ar werzenn ; ouzhpennet e oa bet an araogenn <deus> a-us d'ar gerioù barennet-mañ ; **gw. 220** kavout a reer ar gerioù ~~<etouesq ho tud>~~ barennet e deroù ar werzenn ; ouzhpennet ha diverket e oa bet ar ger ~~<enau>~~ a-us d'al linenn etre <woaïnc> ha <quet> a-raok bezañ adskrivet a-us d'al linenn, etre <quet> ha <galvet> ; **gw. 221** ouzhpennet e oa bet ar ger-mell strizh <ar> a-us d'al linenn, etre <gant> ha <m'wouez> ; **gw. 223** ouzhpennet e oa bet ar ger-mell <an> a-us d'al linenn, etre <bezan> ha <noz> ; ouzhpennet e oa bet ar stagell <ac> a-us d'al linenn, etre <noz> ha <an deiz> ; **gw. 224** ouzhpennet e oa bet <énau> a-us d'al linenn, etre <ober> ha <pedennou> ; **gw. 225** ouzhpennet e oa bet <ar> e deroù ar werzenn, en diavez eus an destenn ; ouzhpennet e oa bet an araogenn <deus> a-us d'al linenn, etre <les vam> ha <ar minorézic> ; **gw. 226** ouzhpennet e oa bet <ivé> a-us d'al linenn, etre <bed> ha <dastumet> ; **gw. 227** ouzhpennet e oa bet ar ger-mell amstrizh <ur> a-us d'al linenn, etre <hen> ha <prison> ; **gw. 228** barennet e oa bet ar raganv-gour <hi>, etre <woa> ha <dianquet> ha lakaet en e lec'h an anv <francésa> skrivet a-us d'al linenn.

Notennoù all : gw. 209-211 <per ollier> & <per jacques> : reishoc'h e vije bet d'ober implij eus ar ger « Tad » e-lec'h eus ar ger « per », ger o tiskouez marteze e oa gallek orin sujed ar werz. Er werz *An Traonvilin* (Ds. 1, gw. 62), e verzer e oa bet graet meneg eus ar ger « per » ivez evit anvañ <ar per fidel capucinet>, ha koulskoude n'eus douetañ ebet diwar-benn orin vreizhek sujed ar werz-diwezhañ-se.

[38r]	
	rented he woa bed d'he pried
230.	rented he woa d'he bugalé
	mez allas ar minores quez
	ha neus colled he buez

- *Elle avait été rendue à son époux / **[230]** avait été rendue à ses enfants / Mais hélas, la pauvre mineure / a perdue la vie*

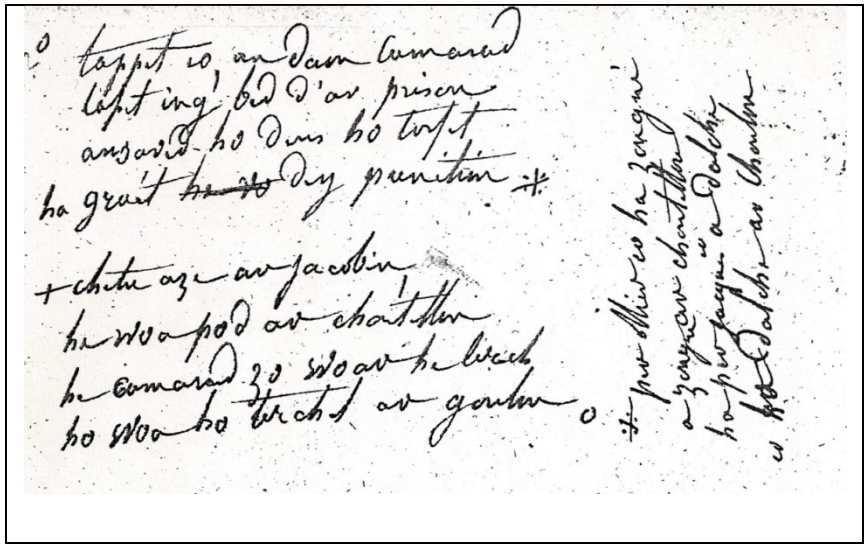

Notennoù lenn : gw. 229 <bed> : skrivet a-us d'al linenn, etre <woa> ha <d'ha pried> ; **gw. 230** <he woa> : skrivet a-us d'al linenn, etre <rented> ha <d'he bugalé> ; **gw. 232** <ha neus> : adskrivet eo bet al lizherennoù <us> war ar ger <zo>.

Malrieu niv. 0194 – An daou vanac'h hag ar plac'h yaouank

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar menec'h ru** (Ds. 2, f. 34r-38r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Ar menec'h ru** (Ds. 987, p. 67-77)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Jacobin Redon – Manac'h ru** (Ds. 89 ; *Gwerin 5*, p. 199 - 1963)
Kervarker	*ASBB* (p. 141) : - **Ar manar ru** (Karned 1, p. 178-299) - **Ann tri manac'h ruz / *Les trois moines rouges*** (*Barzaz-Breiz*, p. 184-189 ; rannyezh Kerne ; kentañ embannadur : 1839, L. 1, p. 151-162)

Luzel	- **Ann daou vanac'h hag ar plac'hik iaouank / *Les deux moines et la jeune fille*** (*GBI.1*, p. 272-277 ; kanet gant Mari-Job Kerival e Kerarborn – 1849) - **Ann daou vanac'h hag ar plac'hik iaouank / *Les deux moines et la jeune fille*** (*GBI.1*, p. 278- 285 ; kanet gant ur vatezh ostaleri, en bourk Pleuvian – Miz Ebrel 1864)
G. Milin	**- Ar seiz manac'h** (*Gwerin 1*, niv. 44, p. 119 ; brezhoneg hepken)
L. Herrieu	- **Er verh laeret** (p. 181-183)
H. Perennès	- **Plac'h yaouank Kemper** (*AB*, L. 45, 1938 ; kanet en ospital Kemper, d'an 3 a viz Du 1936, gant Marie-Jeanne Bosser, 96 vloaz, genidik eus Plogastel Sant-Jermen)
Abad G. de Corson	- **Les trois Moines rouges** (*Association bretonne*, t. 19, 1900 ; « Traditions populaires concernant le Temple et l'hôpital en Bretagne »)
Y.F. Kemener	- **Ar venac'hed** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 030 ; kanet gant Elisa Magourou) - **Ar venac'hed / *Les moines*** (*CR* niv. 132, p. 293 ; kanet gant Elisa Magourou – Kerber – 01.02.1979) - **Ar venac'hed / *Les moines*** (*CR* niv. 133, p. 295 ; kanet gant Marie Harnay – Prizieg – 16.11.1979)
P. ar Rouz (studiadenn)	- « **An tri manac'h ruz. Les trois moines rouges du Barzaz-Breiz** » (*NRB*, niv. 2, 1951, p. 92-98)
M. Duhamel (ton)	- **An daou vanac'h hag ar plac'hig yaouank** (*Musiques bretonnes*, p. 31-32, niv. 61-63 ; kanet gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Marc'harid Fulup, eus Pluned, diwar enrolladurioù F. Vallée ; ha gant Maryvonne Nicol, eus Priel)

Serge Moëlo	- **Kanenn an tri c'hloareg / *Les trois moines rouges*** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant Mari Harnay, e 1982)

Disklêriadurioù

Framm ar werz :

116 gwerzenn a zo er werz-mañ : gwerzennoù 15 pe 16 mouzhiadenn enne, strollet e koubladennoù gant klotennoù dibenn prim an aliesañ, pe klotennoù barr a-wezhioù all (e pevaradennoù e oa bet strollet ar gwerzennoù gant an Itron de Saint-Prix pa oant bet troc'het en o dambaouez ganti, evel ma reas evit kanaouennoù all evel, da skouer, *Ar sorcères*, ha *Stanq Bizien*).

Disheñvel eo framm stumm an Itron de Saint-Prix diouzh ar stummoù all, savet e gwerzennoù 13 mouezhiadenn. Alese an notenn skrivet gant Per ar Rouz en e bennad-skrid : « *Le remaniement assez maladroit, d'un chanteur qui a voulu faire œuvre nouvelle et copieuse, en usant d'un mètre nouveau, 8 et 7 syllabes au lieu de 13, sur un air nouveau. Avec une foule de détails sans grand intérêt, il a réussi à aligner 232 vers* »[120].

Ar fedoù :

E kentañ embannadur ar *Barzas-Breiz*, e 1839, e embanne Kervarker, ar werz *Ann tri manac'h ru*. D'e soñj, hag hervez ar stumm dastumet gantañ ivez, e krede dezhañ e oa ar werz-mañ o tanevelliñ istor ur plac'h yaouank, skrapet gant tri manac'h ruz (templourien) o tont eus kouent Kemper. Da vare Alain Morel an hini eo, etre 1290 ha 1321, pa oa hemañ eskob Kemper, e vije c'hoarvezet an torfed-se.

Ar stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix a laka war-wel daou vanac'h o chom en ur gouent. Evel e stumm ar *Barzaz-Breiz* e vez graet meneg eus an anv « menec'h ruz » en hini an Itron de Saint-Prix ivez (e deroù ar werz, gw. 1-4) :

Woar an hent d'ha vont d'ha cleden / woar an hent d'ha vont d'ha rom

Zo savet ur c'houant nevez / a zo menec'h ru, ho chom

En ur vont gant ar ganaouenn e kavomp an daou den-mañ anvet « jacobinet », ha n'eo ket « menec'h ruz » ken :

N'ha neo daou jacobin yauanc / ha neveus hi remerquet (gw. 25-26)

Merzout a reer ne vez ket ar werz-mañ e dastumadenn Penguern ken, panevet 17 gwerzenn en Ds. 89, ha div werzenn all en Ds. 93, daoust dezhi bezañ bet dastumet pe eilskrivet gantañ (hervez ar pezh a ziskouez taolennoù e dornskridoù da vihanañ atav). Goulakaat a reer e oa bet lemmet diouzh e dornskridoù pa oa bet ar re-se e daouarn beleien 'zo war-lerc'h e varv, a-raok dezhe bezañ fiziet d'ar BnF e 1877 pe e 1878.

[120] Pierre LE ROUX, *Ibid*., p. 93.

Studiet e oa bet istor ar werz-mañ gant Per ar Rouz, hag embannet e labour er *Nouvelle Revue de Bretagne* (*NRB*), e 1951. Dizoloet gantañ war petore fedoù istorel e oa diazezet ar werz-mañ en devoa gallet lakaat war-wel orin gallek he sujed.

Un toullad mat a dud a oa en em gavet toueziet gant « Afer an ampoezon », e 1678, da vare Louis XIV ‘ta. E-touesk ar re-se e kaver pevar den hag o servitourien. Ar vandenn-se a oa o klask krouiñ maen an aour, met akuitoc’h e oant, hervez doare, evit ampoezoniñ an dud :

- **Louis de Vanens** : bet ganet e Aix e 1647, e varvas en toull-bac’h e 1691.
- **Ar c’hont Bachimont** : o tont eus an Artois e oa hemañ. Da vare an afer e oa Bachimont hag e wreg war-dro hanter-kant vloaz.
- **Gwreg Bachimont** : merc’h ur c’huzulier eus Parlamant Breizh e oa homañ, Paul Hay, Kont Coeslan. Dimezet e oa bet d’un den all a-raok, d‘an aotroù Plessis-au-Chat, eus Breizh, ha douetañs a oa bet war kleñved ha marv hemañ.
- **Chasteuil**[121] : e penn ar vandenn e voe ar paotr-mañ. Kabiten major evit an duk a Savoa, ec’h ampoezonas e vestr : « *Entr’autres empoisonnements que révèle toute la procédure, celui du duc de Savoie, que servait Chasteuil, ne fait aucun doute ; le duc tomba malade le 3 juin 1675 et mourut le 12 avec tous les symptômes d’un empoisonnement* »[122].

En e desteni, graet d’ar 27 a viz Mezheven 1678, e lâras Vanens (testeni kadarnaet gant hini ar gontez a v/Bachimont pelloc’h) ar pezh en devoa fiziet Chasteuil ennañ, o lakaat war-wel e vije c’hoarvezet ar pezh a vez kontet dimp er werz-mañ Ti karmezidi kouvent Marseille, tro 1678

> *[…] Chastuel étant prieur des Carmes du couvent de Marseille, il aurait abusé d’une fille qu’il retenait dans sa cellule, laquelle étant devenue grosse, il l’aurait assassinée et enterrée la nuit dedans leur église, assisté de Laroche, qui était alors frère dans le couvent. Ce qui ayant été découvert par un pèlerin qui était couché dans l’église, Chastuel fut fait prisonnier et Laroche se sauva*[123].

Graet e voe e brosez da Chasteuil, ha kondaonet e voe d’ar marv. Met d’an ampoent ma oa o vezañ kaset d’ar marv, e voe dieubet gant Vanens hag un toullad paotred all, hag e c’hallas tec’hel kuit. O tont eus ur familh vrudet e Aix e oa François Galaup de Chasteuil. Ganet e Aix e 1625, e oa bet doktor war ar Gwir. Mervel a reas e Vercueil e 1677, a-raok da brosez “Afer an ampoezon” bezañ digoret ‘ta.

[121] « Chasteuil » pe « Chastuel » hervez an testennoù.
[122] Pierre LE ROUX, *Ibid*. p. 95.
[123] Pierre LE ROUX, *Ibid*. p. 96.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l’étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[38v]	**Maner Tremenec**
1.	an itroun ha trémenec a zo he nom avancet ho laret d'he demesel hen he cave drouc liouet
5.	pera m'ha merch emesy a zo gannac'h choarvéset p'ha n'oc'hu, deuet hen ty houi he woa quer caër liouet
	ho pera emesy, n'he vean quet drouc liouèt
10.	trémen pevar miz zo m'he n'ha meus bed tam yéchet
	n'ha cavan mad tam bouet evit quement a meus debret nemeit ur bannac'h souben
15.	graet gant ar marcharided
	m'ha cargeas minoress quèz bezan ouzin ansaved medecin woa clasquet d'ha rey dac'hu ur remed
20.	m'he n'ha meus quet ézom deus savant medecinet den chentil an autrou he neveus bed m'ha caret
	den chentil an autrou
25.	ha nevoa d'hin prometted em eureuffé assur m'he guel, he hon gaudisset

Le manoir de Trémenec[124]

- ***[1]*** *La dame de Trémenec / s'est avancée*
  En disant à sa demoiselle / qu'elle lui trouvait bien mauvaise mine

- ***[5]*** *« Que donc, ma fille, dit-elle / vous est-il arrivé ?*

[124] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Lorsque vous êtes arrivée dans la maison / vous aviez une si belle mine »

- *« Oh ! Quoi donc, dit-elle, / je n'ai pas mauvaise mine*
  ***[10]** Il y a plus de quatre mois / que je n'ai pas eu du tout de santé*

- *Je ne trouve rien de bon / de tout ce que j'ai mangé*
  *Si ce n'est un peu de soupe / **[15]** faite par la Marguerite »*

- *« Si vous aviez voulu, [ma] chère orpheline / m'avoir avoué [la chose]*
  Un médecin aurait été appelé / pour vous donner un remède »

- ***[20]** « Je n'ai pas besoin / de savants médecins*
  Le gentilhomme du seigneur / m'a aimé

- *Le gentilhomme du seigneur / **[25]** m'avait promis*
  Qu'il m'épouserait sans faute / je vois qu'il s'est moqué de moi

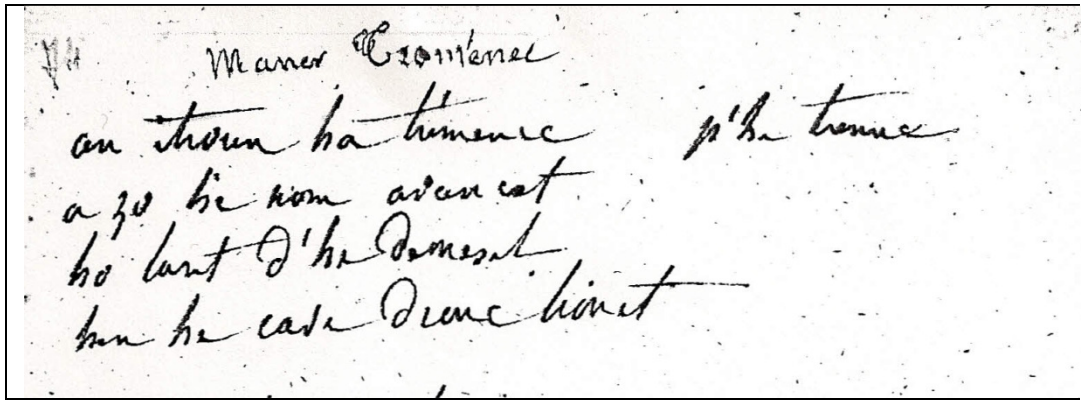

Notennoù lenn : Titl. <Maner Treménec> : <Treménec> pe <Troménec> (eilskrivet <Treménec> gant Joseph Ollivier, Ds. 987, p. 78) ; n'eo ket gant an Itron de Saint-Prix e oa bet skrivet an titl ; **gw. 1** ouzhpennet eo bet ar gerioù <p'he trennec> a-geñver ar werzenn gentañ er marz dehoù gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 7** <p'ha n'oc'hu> : adskrivet e oa bet al lizherenn <n> war ul lizherenn all, dilennapl ; <hen ty> : adskrivet e oa bet <hen> war ar ger <d'an> ; **gw. 8** adskrivet e oa bet an <a> eus ar verb <woa> war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 23** <bed m'ha> adskrivet war ar gerioù <din prometet> ; **gw. 25** <nevoa d'hin> : skrivet <neveus b> (evit « neveus bed ») da gentañ ha difaziet en ur adskrivañ al lizherennoù <oa d>.

[39r]	
	heuillet he neus he mestr'
	ancouet eo ar bromesse
30.	he moamni graet hon daou
	carout an eil éguilé
	an itroun ha tremenec
	evelt m'ha deveus clevet
	Lizérou ébars hen hent

35.	Ractal he deveus casset
	ac he lavar henné
	d'han den chentil, ha d'he pried
	retorn incontinant
	evit ober an euret
40.	d'he demesel yauanc
	hi he woa tener meurbed
	minoress woa abeurs tad
	ha d'eus ha beurs he mam ivé
	p'he woa graèt an démisi
45.	ac achuet an euret
	aru liser hen ty
	d'an armé renquer monnet
	calon an den chentil
	evit ar veac'h quenta
50.	zo nom gavet contristet
	p'eo red dezan partian
	n'ha demeus an armé
	n'ha p'ha zimé m'ha pried
	leret hu d'hin hirio
55.	pera eo he coantéed

- *Il a suivi son maître / [et] oubliée est la promesse*
  [30] Que nous avions fait tous deux / de nous aimer l'un l'autre »

- *La dame de Tréménec / en entendant cela*
  *Des lettres en route / **[35]** aussitôt, elle a envoyé*

- *Elle dit dans celles-ci / Au gentilhomme et à son époux*
  De revenir immédiatement / pour célébrer le mariage

- ***[40]** Pour sa jeune demoiselle / elle était d'une tendresse immense*
  Elle était orpheline de père / et de mère également

- *Quand furent célébrées les fiançailles / **[45]** et que la noce fut finie*
  Une lettre arriva à la maison / disant que l'on devait partir à l'armée

- *Le cœur du gentilhomme / pour la première fois*
  ***[50]** S'est trouvé attristé / puisqu'il lui faut partir*

- *« Pour l'armée / et que mon épouse se marie*

*Dites-moi aujourd'hui / **[55]** ce que vous désirez »*

Notennoù lenn : gw. 30 hañval 'ra lizherennoù diwezhañ ar verb <moamni> bezañ bet reizhet pe adskrivet war lizherennoù all ; **gw. 37** <d'he pried, ha> : barennet e oa bet ar gerioù-mañ e penn kentañ ar werzenn evit o skrivañ en dibenn ; **gw. 40** <d'he> : ouzhpennet e oa bet al lizherenn gentañ <d> er marz kleiz ; **gw. 41** <hi> : ger ouzhpennet er marz kleiz ; **gw. 43** <ha d'eus> : ouzhpennet e oa bet ar ger <ha> e deroù ar werzenn er marz kleiz hag adskrivet ar gerioù <d'eus> war ar ger <hac> ; <beurs he mam> : <he> a zo skrivet a-us al linenn etre <beurs> ha <mam> ; **gw. 47** <renquer> : skrivet a-us d'al linenn, a-us d'ar ger <~~d'ha~~> barennet ; **gw. 49** reizhet e oa bet ar ger <veac'h>, skrivet <vec'h> da gentañ ; **gw. 53** ouzhpennet e oa bet <n'ha> e deroù ar werzenn er marz kleiz ; **gw. 54** <d'hin> a oa bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <leret hu> ha <hirio> ; **gw. 55** ouzhpennet e oa bet ar verb <eo>, a-us d'al linenn, etre <pera> ha <coantéed>.

[39v]	
	m'he n'ha coentéan man
	digannac'hu m'ha pried
	nemeit ur guéguel coat Can
	ac ur sayen sulaoret
60.	meur ha bloas trémenet
	lizérou fauz recevet
	goude bezan gouélet
	un eil pried deus eureuget
	ar minoress allass
65.	hen ur guémer eil pried
	n'ha woa quet a c'halon mad
	ouz an itroun a deus sented
	han itroun ha tremenec
	gant carantez evit hi
70.	evit test he madelles
	ac he mirout ébars an ty
	neus choazet ur pried all
	hen touesq, tud an autrou
	allas, ho clasq songeal
75.	ober fin d'he hirvoudou
	n'allan scrivo n'ha len
	n'ha derchal mad, d'am pluen
	gant an dour ho redec
	war ar paper he scrifen

80.	an dour deus m'ha daoulagat ar goad demeus m'ha diou vran a red evelt ur voas quen n'ha diplaç m'ha c'halon

- *« Je ne désire rien / de votre part, mon époux*
  Si ce n'est une quenouille en bois (------) / et un ruban mordoré »

- ***[60]** [Après que] plusieurs années [ne se soient] écoulées / [et que de] fausses lettres [ne soient] reçues*
  Après avoir pleuré / un second époux, elle a épousé

- *L'orpheline, hélas / **[65]** en prenant second époux*
  Ne le faisait pas de bon cœur / à la dame, elle a obéit

- *La dame de Tréménec / par amour pour elle*
  ***[70]** Pour montrer sa bonté / et pour la garder dans sa maison*

- *A choisi un autre époux / parmi les gens du seigneur*
  *Hélas, en pensant / **[75]** mettre fin à sa mélancolie*

- *« Je ne peux écrire ni lire / ni bien tenir ma plume*
  A cause des larmes qui courent / sur la lettre que j'écrivais

- ***[80]** Les larmes de mes yeux / le sang de mes seins*
  Coulent tel un ruisseau / a tel point que se soulève mon cœur »

Notennoù lenn : gw. 58 <Can> : digompren e chom ar ger-mañ betek henn, hag e vo kinniget gant douetañs ; kavout a reer ouzhpennet ar gerioù <ou plan> en e geñver, er marz dehoù ; **gw. 59** ouzhpennet e oa bet ar ger <Staguelen> dindan ar ger <sayen> ; **gw. 61** <lizérou> pe <lizéren> ; **gw. 79** <scrifen> : skrivet <scrifen> pe <scifen> ; **gw. 81** <diou vran> pa c'hortozer <diou vr**on**> evit klotañ gant <m'ha c'hal**on**>.

Notennoù all : gw. 76-78 adkavet e vo an teir gwerzenn-mañ barennet e penn kentañ ar werz da heul en dornskrid-mañ eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix, hini *Ar Was allec*.

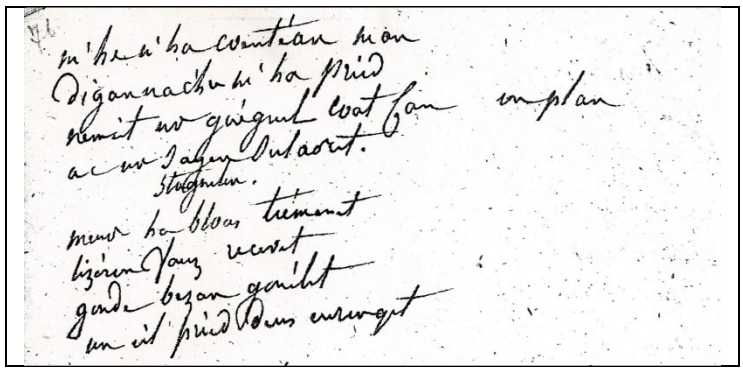

[40r]	
	ar c'henta deus he pried
85.	hen doa ar quèlou clevet
	ac ha touché he march
	ho songeal bezan abred
	p'heo aru er maner
	er maner ha trémenec
90.	he c'halon ha lannpé
	neur trémen illis guézarec
	re divésat eo aru
	ed he woa an dud d'ha cousquet
	hac eo d'ha squei woar an nor
95.	hen ur c'houlen he pried
	chetu ar gueguel Coat Cun
	ar staguelen alaoret
	ze ho poa c'houlennet
	digannin m'he m'ha frid
100.	ar minoress yauanc
	p'ha clevas m'wouez he pried
	ha dirédas querquent
	hen he diou vrac'h, heo lampet
	houi emesy ha garan
105.	a gannac'h m'he ha chommo
	m'ar gon manquet d'am guer
	m'ha pried, houi m'pardonno
	red he woa d'hin, senti
	ous m'ha itroun quer caret
110.	savet hon bed, hen ty
	ac hi he deus commandet

- *Le premier de ses époux / **[85]** avait entendu la nouvelle*
  Et menait son cheval / en pensant arriver tôt

- *Quand il est arrivé au manoir / au manoir de Trémenec*
  ***[90]** Son cœur battait / en passant l'église de Guézarec*

- *Il est arrivé trop tard / les gens étaient allés se coucher*
  *Et lui de frapper à la porte / **[95]** en demandant son épouse*

- *« Voici la quenouille de bois ---- / le ruban doré*
  Ceci vous m'aviez demandé / [de ma part] mon épouse »

- ***[100]** La jeune orpheline / en entendant la voix de son époux*
  Accourut aussitôt / [et] dans ses bras, s'est jetée

- *« C'est vous, dit-elle, que j'aime / **[105]** et avec vous, je resterai*
  Si j'ai manqué à ma parole / mon époux, vous me le pardonnerez

- *Il me fallait obéir / à ma dame tant aimée*
  ***[110]** J'ai été élevée chez elle / et c'est elle qui a commandé »*

Notennoù lenn : gw. 84 <ar c'henta> : difaziet e oa bet ar ger <c'henta> en ur adskrivañ e lizherenn gentañ war al lizherenn <p> ; **gw. 90** <lannpé> : lenn <lampé> ; **gw. 94** <hac eo> : lenn <hac eon> evit « hag eñv » ; **gw. 96** <Coat Cun> : meneget e oa bet ar ger-mañ er gw. 58, skrivet <Coat Can>, hervez doare, gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 99** <m'ha frid> : lenn <m'ha fried> ; **gw. 107** <m'ha pried> : adskrivet e oa bet ar ger perc'hennañ <m'ha> war ar raganv-gour <houi>.

Notennoù all : Skrivet e oa bet an notenn da heul gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 81) : « La p. 78 [f° 40v] qui suit, laissée en blanc, peut faire supposer que Mme de Saint-Prix croyait la gwerz incomplète. La dernière strophe se trouve au bas de la p. 77) ».

Malrieu niv. 1650 – Dimezell an Itron a Dremeneg

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Maner Treménec** (Ds. 2, f. 38v-40r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Maner Tremenek** (Ds. 92, f. 86v-89v ; *Gwerin 8*, p. 107-113)
J. Ollivier	- **Maner Treménec** (Ds. 987, p. 78-81)
I. an Diberder	- **Manér Trémenec** (Kaier 1, p. 78-79 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

Da geñveriañ gant kanaouennoù-skouer all damheñvel o zemoù e vefe ar werz-mañ :

- Malrieu 0731 Feunteun ar wazh haleg
- Malrieu 0732 Distro ar soudard
- Malrieu 0733 Plac'h he daou bried (Noz kentañ an eured)
- Malrieu 0735 An disparti noz kentañ an eured

[41r]	**Ar Was allec**
1.	p'ha vey goall les mammou malheur d'ar minoréset teir heur aroc an deiz m'he vey gant m'ha ini savet
5.	d'ha monnet d'ha vid dour d'ha feunteun ar woaz allec ar feunteun ha woa pell ac an noz ha woa tenvel
	ho mont ur deiz d'ha vid dour
10.	d'ha feunteun ar woaz allec ha m'he rancontr' un den guisquet hen ru he scarlec
	p'ha n arruis er feunten ar feunten, he woa troublet
15.	gant poltrec ur autrou ho abreuvi he chézec
	ho chortos d'ha dilave m'he zo bed énau chommet ho songeal em mam baour
20.	hemoa quer yauanc colled
	ar cavalier ha woa ho tonnet deus an naonnet neus graet ur sel ouzin ha querquent eo tosteet

Le Gwaz-Haleg[125]

- ***[1]** Quand il y a de mauvaises marâtres / malheur aux orphelines*
  Trois heures avant le [lever du] jour / la mienne me fait me lever

- ***[5]** Pour aller chercher de l'eau / à la fontaine de Gwaz-Haleg*
  La fontaine était éloignée / et la nuit était sombre

- *En allant un jour, chercher de l'eau / **[10]** à la fontaine de Gwaz-Haleg*
  Je rencontrais un homme / vêtu de rouge écarlate

[125] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- *Quand j'arrivai à la fontaine / [l'eau de] la fontaine était troublée*
  ***[15]** Par le portrait d'un seigneur / abreuvant ses chevaux*

- *En attendant que l'eau décante / je suis resté là / Pensant à ma pauvre mère*
  ***[20]** que j'avais perdu si jeune*

- *Le cavalier qui / venait de Nantes*
  M'a jeté un regard / et aussitôt s'est approché

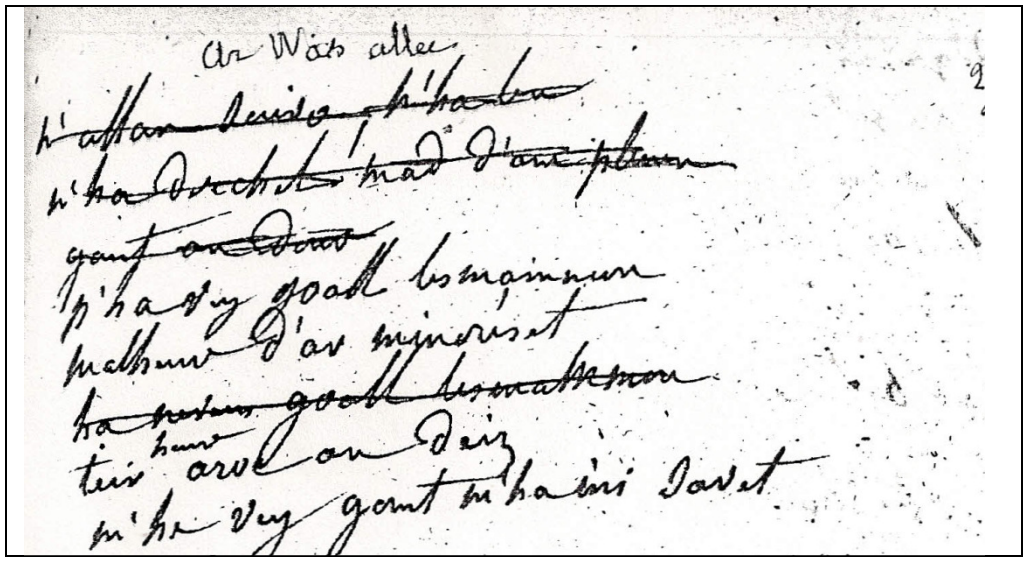

Notennoù lenn : Ar **f° 40v** a zo bet laosket en gwenn ; **Titl.** ne oa ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 1** a-us d'ar werzenn gentañ e oa bet skrivet a-raok bezañ bet diverket div werzenn hag un hanter eus un teirvet : <~~n'allan scrivo, n'ha lenn~~>, <~~n'ha derchel mad d'am pluen~~>, <~~gant an dour~~>. An teir werzenn-mañ a vo adkavet er werz « Maner tremenec » : gw. 76-78 ; **gw. 2-3** etre an div werzenn-se e oa bet skrivet ha barennet ar werzenn <~~ha neveus goall les mammou~~> ; **gw. 3** <heur> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <teir> ha <aroc> ; **gw. 8** <woa> : ger skrivet <vey> pe <wey> da gentañ, ha kemmet en ur adskrivañ al lizherennoù <oa> war e div lizherenn diwezhañ ; **gw. 15** douetañs a zo war ar ger <poltrec> a c'hallfe bezañ <poltric> a-hend-all ; <ur> : adskrivet war ar ger <an> ; **gw. 19** skrivet ha barennet e oa bet ar gerioù <~~her bed man~~>, etre <ho songeal> ha <em mam baour>.

Notennoù all : Dastumet e oa bet ar werz-mañ meur a wezh gant Luzel, hag an hini a oa bet kanet dezhañ gant Marc'harid Fulup a oa bet troet e ditl a « Feunteun ar wazhalleg » gant « La fontaine du ruisseau-du-saule » (*Marc'harit Fulup. Contes et légendes du Trégor*, p. 129-134).

Dastumet gant Yann-Fañch Kemener (*Ar vamm-gêr*, C.R., p. 215) e teu an anv a « Feunteun ar Wazhaleg » da vezañ « Fetan ar c'hanarded ».

[41v]	
25.	ac eon c'houl diganni
	plac'hic oc'h u eureuget
	allas m'he woa yauanc
	ha respontas n'he voan quet
	ac eon crigui em dorn
30.	d'ha monnet d'ar balanec
	enau he laras din
	compto dezan m'ha buez
	m'he moa ur leve bras
	deus peurs m'ha mam, ha m'ha tad
35.	ha n'he woa forz dezi
	red he woa d'hin labourad
	p'ha moamp hon daou laret
	hon rezon an eil d'éguilé
	ar cavalier neus laqued
40.	en em bis, ar goelen promesse
	dallet plac'hic yauanc
	ur goalen ac ur sayen
	miret hey em mémor
	allaoured eo hen daou pen
45.	m'he ya breman d'an armé
	allas red eo din monnet
	aben m'ar t'hin d'ar guer
	houi vo martrezé eureuget
	m'ha chalon, a nom roas
50.	ho clevet he preposou
	ha n'hin d'ha nom laret
	he vijeaimp bed priéjou

- ***[25]*** *Et lui de me demander / « Petite fille, êtes-vous mariée ? »*
  Hélas, j'étais jeune / et je répondis que je ne l'étais pas

- *Et lui de me prendre par la main /* ***[30]*** *pour aller dans la genêtaie*
  Là, il me dit / de lui raconter ma vie

- *J'avais une grande dot / me venant de ma mère, et [de] mon père*
  [35] *Et malgré elle / il me fallait travailler*

- *Après nous être dit / nos raisons l'un à l'autre*
  *Le cavalier a mis **[40]** à mon doigt, la bague de promesse*

- *« Tenez petite jeune fille / une bague et un ruban [de soie]*
  Gardez-les en mémoire [de moi] / il est doré des deux bouts

- ***[45]** Je vais maintenant à l'armée / hélas, il me faut y aller*
  Lorsque je reviendrai à la maison / vous serez peut-être mariée »

- *Mon cœur se donna / **[50]** en entendant ses propos*
  Et nous de nous dire /que nous serions époux

Notennoù lenn : gw. 35 <ha> : al lizherenn <h> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 37** <hon> : adskrivet eo bet al lizherenn gentañ <h> war ul lizherenn all ; **gw. 40** <en em bis> : <en em> a zo skrivet war <woar ma> ; **gw. 51** <nom> : adskrivet war al lizherennoù <prom> ; **gw. 52** <he vijeaimp> pe <he vijeamp>.

Notennoù all : gw. 40 <ar goelen promesse> : e rannbennad « bague de promesse » e levr *Emblèmes et symboles des Bretons et des Celtes* e tispleg Divi g/Kervella e veze anavezet ar walenn bromesa e Breizh gwezhall-gozh kenkoulz hag e Bro-Iwerzhon : « C'est un bijou en forme de cœur porté par deux mains, parfois surmontée d'une couronne (de sept sphères en Bretagne) » ; **gw. 42** <ur goalen ac ur sayen> : er werz *Ar Penherez a Keroulas*, dastumet gant Aymar de Blois, e verzer er gwerzennoù-mañ : « Eur goalen aour ag ur signet / Gant Kerthomas oent din roet », ne oa ket ar ger « seizenn » met ar ger « sined » a oa bet implijet. Diwar-benn ar ger-mañ en devoa ouzhpennet Aymar de Blois an notenn-mañ : « Le Signet est un petit cachet différent du Sceau, et qui n'étoit employé que pour les lettres et les affaires particulières : quelques fois, il n'étoit pas armorié et ne représentoit qu'un emblême ou une devise de choix : on le portoit d'ordinaire attaché à une chaîne d'or : son usage se multiplia lorsque celui de lire et d'écrire fut devenu général ; alors le sceau devenu inutile, fut réduit à la grandeur du signet pour cacheter les lettres, et c'est l'espèce de cachet dont on se sert maintenant. La chaîne du signet se passoit au cou comme celle de nos montres &c, et formoit ornement ».

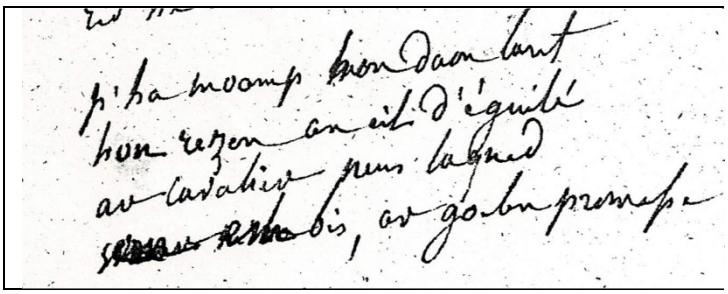

[42r]	
	adieu he laras d'hin
	Fantic ar coèffou melen
55.	Sul vec'h hen ho sellan

	he rejouiss m'ha c'halon
	m'he vo fidel d'am guer
	plac'h yauanc bed d'oc'h ini
	Laquas he res an termen
60.	he vigé deud d'am eureugi
	p'eo arru an termen
	allas n'he moa bed quélou
	m'he zo bed contraignet
	d'ha quémer pried [all], er bro
65.	m'ha les mam ha m'ha tad
	ho deus han dim he choaset
	pinvidic ha lignès mad
	allas, m'he n'hen caren quet
	peo achu an euret
70.	ed he woa an dud d'ho quélé
	amser goan calet
	n'he woa den woar ar balé
	woar an nor deus ar maner, ur tol a zo bed scoet
	digorret emey ur wouez
75.	gant ar vrec'h anavèsét
	m'he n'ha digorrin an nor
	n'ha dac'h, n'ha d'ha zen abed
	m'he a zo em guélé
	hen tal quichen m'ha pried

- *« Adieu, me dit-il / Fantic aux cheveux blonds*
  ***[55]** Plus je vous regarde / et plus se réjouit mon cœur*

- *Je serai fidèle à ma parole / jeune fille, soyez-le à la vôtre »*
  *Il décida de l'échéance / **[60]** à laquelle il serait venu m'épouser*

- *Quand l'échéance est arrivée / hélas, je n'avais eu aucune nouvelle*
  J'ai été contrainte / de prendre un autre époux, dans le pays

- ***[65]** Ma marâtre et mon père / en ont choisi un pour moi*
  Riche et de bonne lignée / hélas, je ne l'aimais pas

- *La noce finie / **[70]** les gens étaient allés se couchés*
  [Avec] le dur temps d'hiver / personne ne se baladait

- *A la porte du manoir, / un coup a été frappé*
  *« Ouvrez », dit une voix / **[75]** que la jeune femme connaissait*

- *« Je n'ouvrirai pas la porte / ni à vous, ni à personne*
  Je suis dans mon lit / aux côtés de mon époux »

Notennoù lenn : gw. 54 <coèffou> pe <coiffou> ; **gw. 64** <quémer> : adskrivet e oa bet war ur ger all, dilennapl ; <pried> : adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ war ul lizherenn all, marteze ur <p> pe un <u> ; barennet (dre fazi marteze) e oa bet ar ger <~~all~~> war-lerc'h <pried> ; **gw. 67** <pinvidic> pe <pinvidec> ; **gw. 71** ouzhpennet e oa bet ar ger <amser> e deroù ar werzenn, er marz kleiz ; barennet e oa bet ar verb <~~he wo~~> e dibenn ar werzenn, war-lerc'h <calet> ; **gw. 73** a-us d'ar werzenn-mañ e weler barennet ar gerioù <~~ur tol a zo scoet~~> ; **gw. 74** barennet e oa bet ar gerioù <~~emey un den~~> e deroù ar werzenn ; **gw. 75** <gant> : ouzhpennet e deroù ar werzenn er marz kleiz ; <vrec'h> : ger adskrivet war ur ger all, marteze <anavezet>.

Notennoù all : gw. 54 graet eo bet an dibab da dreiñ <Fantic ar coiffou melen> gant <Fantic aux cheveux blonds> kentoc'h eget gant <Fantic aux coiffes jaunes>.

[42v]	
80.	digorret d'hin an nor plac'hic diou vech demeset
	ho terchel brid m'ha march
	m'ha daouarn, a zo scorned
	ho terchal brid m'ha march
	ha m'ha cleze allaured
85.	m'ha traid èbars ar scléiou
	gant an erc'h a zo scorned
	woar pont an aradon
	n'ha p'ha woan m'he ho tremen
	m'he cleve ar sonnerien
90.	ho sonn evit hon euret
	ur dra ha lare d'am chalon
	collet eo d'ha muyan caret
	ancouet he deus a hannoud
	quemeret he deus ur pried
95.	m'he n'ha digorri an nor
	n'ha dac'h n'ha d'ha den abed
	n'ha m'ha vey clevet trous
	allas m'he vey gourdrouset

	han noz a zo deud
100.	ha m'ha dor a zo serret
	m'he zo hen noz quenta
	hen tal quichen ur pried
	ed hu d'an aradon
	enau houi a vo loget
105.	warhoas p'ha vo deiz
	m'he yello d'hin d'ho quelet
	ac ha gasso gann'hin
	cluzuri, ha cabonnet
	ac ur bouteillad guin
110.	evit m'ha deves, prenet

- ***[80]*** *« Ouvrez-moi la porte, femme deux fois mariée*
  A tenir la bride de mon cheval / mes mains sont gelées

- *A tenir la bride de mon cheval / et mon épée dorée*
  [85] *Mes pieds dans (la glace) / par la neige, sont gelés*

- *Sur le pont d'Arradon / lorsque je le passais / J'entendais les sonneurs*
  [90] *sonner pour un mariage*

- *Une chose disait à mon cœur / tu as perdu ta bien-aimée*
  Elle t'a oublié / elle a pris un [autre] époux »

- ***[95]*** *« Je n'ouvrirai pas la porte / ni à vous, ni à personne*
  Si on entendait du bruit / hélas, je serais grondée

- *La nuit est venue /* ***[100]*** *et ma porte est fermée*
  Je suis, pour la première nuit / aux côtés d'un époux

- *Allez à Arradon / là, vous serez logé*
  [105] *Demain, quand il fera jour / je m'y rendrai pour vous voir*

- *Et j'emporterai avec moi / des perdrix et des chapons*
  Et une bouteille de vin / ***[110]*** *achetés, pour la journée [de mes noces]*

Notennoù lenn : gw. 84 <allaured> pe <allaoered> ; **gw. 85** <traid> pe <treid> ; barennet ez eus bet ur ger, <~~sel~~ ou>, etre <èbars ar> ha <scléiou> ; **gw. 86** ar gerioù <frimed> ha <renvet> a gaver anezhe ouzhpennet da heul ar ger <scorned> : dleout a reont bezañ adstummoù klevet gant an Itron de Saint-Prix ; **gw. 89** <sonnerien> pe <sounerien> ; **gw. 90** <ho sonn> pe <ho soun> ; **gw. 95-98** ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ en diavez eus an destenn, er marz dehoù, skrivet a-blom, gant ur groaz o verkañ e blas en destenn ; **gw. 95** <digorri> : adskrivet eo bet al lizherenn diwezhañ, <i>, war un <o> ; **gw. 97** <vey> : skrivet

a-us d'al linenn, etre <n'ha m'ha> ha <clevet trous> ; **gw. 99** <deud> pe <dued> ; **gw. 104** <enau> pe <enan> ; **gw. 108** <cluzuri> : lenn **klujiri** ; **gw. 110** barennet e oa bet ar ger <~~prenet~~> e deroù ar werzenn.

Notennoù all : gw. 85 <scléiou> : marteze eo ret kompren ar ger-mañ « kler » (?). Ar *GMB,* p. 106, a ro ar ger « clezrenn » (*glace*) hag an adstumm « scléreenn » (*glace qui ne fait que couvrir la surface de l'eau)* evit ar ger-mañ, hag ar ger « klezret » *(mains) engourdies par le froid*.

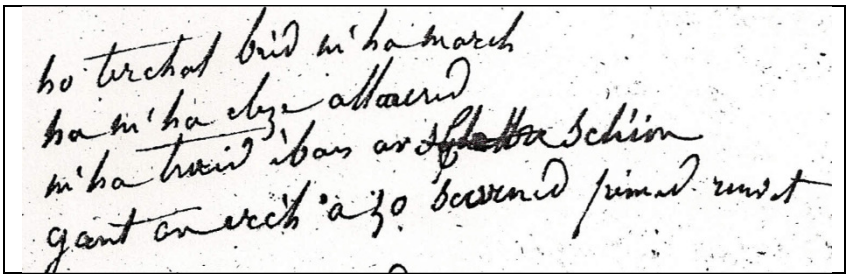

[43r]	
	ed hu d'an aradon
	enau, houi ha vo loget
	ac ur marchossi caér
	evit laquat ho roncet
115.	ur guèlé mad ha bluen
	enau ho po d'ha cousquet
	woar hoas p'ha vezo deiz
	m'he yello d'hi d'ho quelet
	fenos d'an aradon
120.	m'he non quet evit monnet
	ha m'ha pagic bihan
	hen hent a zo bed marved
	aben, m'ha moa tappet quer
	he woa ed an dud d'ha cousquet
125.	an amser a zo cri
	ha m'ha pag émeus colled
	quer emeus comz ouzoch
	m'ha anaveout, n'ha oullet
	ha n'he peus quet ha song
130.	deus feunteun ar voas allec

	he moa laquet woar ho pis
	ho quenta goallen eured
	ac ur sayen melen
	deus an daou pen allaoured
135.	m'he digorro an nor
	ha p'ha dlefan bout lazet
	breman anavèan erfad
	he heo houi m'ha guir pried
	pera emeus m'he graet
140.	he lare ar vrec'h yauanc
	quemeret daou pried
	eman a zo calonnad

- *Allez à Arradon / là, vous serez logé*
  Et vous aurez une belle écurie / pour y mettre vos chevaux

- ***[115]** Un bon lit de plumes / vous sera donné là, pour dormir*
  Demain, quand il fera jour / je viendrai vous y voir »

- *« Ce soir, à Arradon / **[120]** je ne je ne suis pas capable d'y aller*
  Et mon petit page / en route, est mort

- *Lorsque nous avons atteint la ville / les gens étaient partis se coucher*
  ***[125]** Le temps est rude / et j'ai perdu mon page*

- *J'ai beau vous parler / vous ne voulez pas me reconnaître*
  *Vous ne vous souvenez pas / **[130]** de la fontaine de Gwaz-Haleg*

- *J'avais mis à votre doigt / votre première alliance*
  Et un ruban de soie jaune / doré aux deux bouts »

- ***[135]** « J'ouvrirai la porte / même si je devais être tuée*
  Maintenant, je sais parfaitement / que vous êtes mon véritable époux »

- *« Qu'ai-je donc fait ? / **[140]** disait la jeune femme*
  Prendre deux époux / ceci est un crève-cœur »

Notennoù lenn : gw. 115-118 ouzhpennet e oa bet ar c'houblad-mañ a-geñver ar c'houblad kentañ, er marz dehoù, gant ur groaz o verkañ e blas en destenn ; **gw. 115** douetañs a zo war skrivadur ar ger <bluen> ; **gw. 122** a-geñver ar werzenn-mañ, er marz dehoù, e oa bet ouzhpennet an adstumm <a zo decedet> ; **gw. 119** <fenos> : ger skrivet <fete> da gentañ, e oa bet difaziet en ur adskrivañ al lizherenn <n> war <te> hag en ur ouzhpennañ al lizherennoù <os> ; **gw. 142** <calonnad> pe <calounad>.

Notennoù all : gw. 133 <sayen> : « Gwechall ‘veze seizennoù war sae ar wreg-eured » a gaver er *GBV*, p. 662.

[43v]	
	p'ha digorras an nor
	dey ho daou d'ha nom velet
145.	hen querchen ar cavalier
	ar vrec'h yauanc zo lampet
	ho c'halonnou ho daou
	woar ar plaç a zo rannet
	chetu an oc'h neve
150.	intaon d'ha noz he eured

- *Quand elle ouvrit la porte / ils se virent tous deux*
  ***[145]** Au cou du cavalier / la jeune femme a sauté*

- *Leurs cœurs, à tous les deux / sur place, se sont rompus*
  *Voici le jeune marié / **[150]** veuf, la nuit de ses noces*

Notennoù lenn : gw. 147 <ho> : adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ <h> war un all ; **gw. 149** <oc’h> : adskrivet war ar ger <noc’h>.

Malrieu niv. 0731 - Feunteun ar wazh haleg - Plac'h he daou bried - Malrieu niv. 0733 - Noz kentañ an eured - Plac'h he daou bried

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar was allec** (Ds. 2, f. 41r-43v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Feunteun Goazallek** (Ds. 92, f. 90v-92v ; *Gwerin 8*, p. 114-116)
J. Ollivier	- **Ar Was allec** (Ds. 987, p. 82-87)
I. an Diberder	- **Ar Hoas-Halec** (Kaier 1, p. 33-35 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL

Penguern	- [**Al lezvam**] (Ds. 91, *Dastum*, p. 193-194)
Kervarker	- **Ar breur mager / *Le frère de lait*** (*Barzaz-Breiz*, p. 163-172 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 179-199)
Luzel	- **Ar plac'h hi daou bried / *La femme aux deux* *maris*** (*GBI. 1*, p. 266-269 ; kanet gant Mari Maho – 1867) - **Ar plac'h hi daou bried / *La femme aux deux maris*** (*GBI. 1*, p. 270-271 ; kanet gant Mari-Louise Loyer) - **Ar vroeg he daou bried / *La femme aux deux maris*** (*GBI. 2*, p. 164-169 ; kanet gant Marc'harid Fulup – Pluned) - **Ar vroeg he daou bried / *La femme aux deux maris*** (*GBI. 2*, p. 170-173 ; kanet gant Marc'harid Fulup – Pluned)
G. Milin	**- [Ar plac'h diw wech euredet]** (brezhoneg hepken) (*Gwerin 2*, niv. 54, p. 141)
Anatol ar Braz	- **Chanson de soldat** (CRBC / EA, p. 21-23 ; kanet gant Anna Boujant eus Perwenan ; en brezhoneg nemetken) - **Au retour de l'aire-neuve** (CRBC / EA, p. 32-33 ; kanet gant Angélique Le Meur ; en brezhoneg nemetken) - [**Me meus bet eur lezvamm ar wassa zo bet ganet**] (CRBC / EA, p. 271-172) - **Celle qui mourut dans les bras de son bien aimé** (CRBC / EG, p. 143-144)
I. an Diberder	- **Er plah ér fetan / *La fille à la fontaine*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 78 ; Perrine Daniel – Pont-Scorff – 23.09.1910)
Y.F. Kemener	- **Ar vamm-gêr / *La belle-mère*** (*CR* niv. 83, p. 215 ; kanet gant Marie-Josèphe Retraite – Iniel)

I. Troadeg	- **Al lez-vamm / *La marâtre*** (*CR*, p. 65 ; kanet gant Jean Derrien – Nantouar, Louaneg – 30.06.1997) - **Al lez-vamm / *La marâtre*** (*CR*, p. 66 ; kanet gant Anna Lucas – Kawan – Diskar-amzer 1979) - **Al lez-vamm / *La marâtre*** (*CR*, p. 66 ; kanet gant Marie-Louise Bars – Landreger – 9 a viz Ebrel 1982)
J. Goyat	- **Al lezvamm fall** (*Chansons traditionnelles du Pays Bigouden*, p. 239-248 ; kanet gant Catherine Madec eus Plozeved – dastumet gant Donatien Laurent e 1964-1965)
M. Duhamel (ton)	- **Ar plac'h he daou bried** (*Musiques bretonnes,* p. 29-30, niv. 58-60 ; kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Maryvonne Nicol, eus Priel)
Eva Guillorel (studiadenn)	- « **Feunteun ar Wazh Haleg. La fille à la fontaine et le retour du mari soldat »** (*La complainte et la plainte*, p. 135-145)

Disklêriadurioù

An notennoù-mañ a dalvo evit ar werz-mañ kement hag an hini a zo da heul en dornskrid-mañ : da lâret eo hini *An den arme*.

Anavezet eo temoù ar gwerzioù-mañ en Europa a-bezh hag en Amerika an Norzh : e gwirionez ez eus daou dem disheñvel, hag e Breizh nemetken e c'hallont bezañ kavet asambles er memes kanaouenn :

- Tem ar plac'h kaset da gerc'hat dour d'ar feunteun gant he lezvamm. Degouezhout a raio dezhi kejañ gant ur paotr eno a-raok bezañ debochet gantañ.
- Tem an den yaouank nevez euredet a rank dezhañ partiañ ha mont da vrezeliñ e-pad meur a vloavezh (evel soudard pe war vord ur vatimant evel martolod, hervez ar stummoù).

Studiet e oa bet tem ar werz-mañ gant Eva Guillorel, ha renablet he devoa 98 stumm disheñvel dioutañ e Breizh-Izel (hep kontañ ar 161 stumm enrollet gant Dastum).

E Breizh-Izel eo dindan an titl a *Plac'h he daou bried*, pe dindan hini a *Feunteun ar Wazh Haleg* e vez anavezet an temoù-se alies gwezh. Patrick Malrieu a ginnig 4 c'hanaouenn-skouer :

- 0731 Feunteun ar wazh haleg
- 0732 Distro ar soudard
- 0733 Plac'h he daou bried (Noz kentañ an eured)
- 0735 An disparti noz kentañ an eured

Ul liamm anat ez eus ivez a gav dimp etre ar c'hanaouennoù-skouer-mañ ha ar werz dastumet gant an Itron de Saint-Prix « *Maner Tremenec* » (Ds. 2 Saint-Prix).
Tem distro ar soudard a zo boutin er gwerzioù kement hag er c'hanaouennoù war follennoù-distag (Malrieu niv. 1649 Emañ ar vatimant e rad Pen Mane ; Malrieu niv. 1651 Distro soudard a Vubri, …).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[44r]

an Den Armet

chilaouet ac he cleffet ac ho cleffet canna
ur zon a zo composet d'ha nom diveltissan
zo graet d'ha daou den yauanc, ho anval n'he faut quet
an noz quenta ho euret, zo bed dispartied

n'ha p'ha wouangné ous an dol, ouz an dol ho coannia
ec'h aru ur messager, he heo red partia
p'artied den a arme, partied d'ar brezel
ebars requet ar roue, evelt ur soudard fidel

ar vrec'h yauanc p'ha clevas ha commanças gouelan
autrou doue m'ha doue, petra rim he brema
teved, teved m'ha pried, tevet n'ha vouelet quet
abenn ur seiz sun aman, m'he a vo retorned

ir eo paded ar seiz sun, seiz bloaz ing bed paded
aben m'eo aru er gried, addemeset he pried
m'ha scoas woar ar percher, d'ha c'houl bezan loget
oh! salocroas, den arme, aman n'he loger quet

hag eon rancontr' he vam gaer, n'he rey nemeit gouela
disquennet den a arme, disquennet deud aman
disquennet den a armé, disquennet deud hen ty
ha lequeet ho ronced, ébars er marchossi

roet hu querc'h ha foen, leiz he gof d'ha zibri
ha deued hu prest goude, gannimp hi d'ha predi
roet hu ho valisen, oc'h aour ac'h oc'h archant
credet hu den a armé, n'hin ho logeo contant

n'ha p'ha wouangnié ous an dol, ous an dol ho coannia
digasset dinz ha cartou, d'ha nom divertissan
he savas an den a armé, ag he neus c'houlennet
quemer ar comz ac ar veren, d'ha eva d'ho yec'het

[L'homme d'armée][126]

- *[1] Ecoutez et vous entendrez chanter / Une chanson qui est composée pour se divertir / Au sujet de deux jeunes gens, qu'il ne faut point nommer / La nuit de leurs noces, ils*

[126] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

ont été séparés

- ***[5]** Quand ils étaient à table, à table à souper / Est arrivé un messager, [annonçant qu']il fallait partir / « Partez homme d'armée, partez à la guerre / Sur l'ordre du roi, comme un soldat fidèle »*

- *La jeune femme, en entendant cela, commença à pleurer / **[10]** « Seigneur Dieu, mon Dieu, que ferai-je à présent ? » / « Taisez-vous, taisez-vous mon épouse, taisez-vous, ne pleurez plus / D'ici sept semaines, je serai de retour »*

- *Les sept semaines ont duré longtemps, sept ans, elles ont duré / Pour quand il arriva à la maison, son épouse s'était remariée / **[15]** Il frappa à la porte, pour demander à être logé / « Oh ! sauf votre respect, homme d'armée, ici on ne loge pas »*

- *Et lui de rencontrer sa belle-mère, elle ne faisait que pleurer / « Descendez homme d'armée, descendez et venez ici / Descendez, homme d'armée, descendez, et entrez dans la [maison / **[20]** Et mettez votre cheval à l'écurie*

- *Donnez-lui de l'avoine et du foin, plein son ventre à manger / Et venez vite après cela, avec nous, vous restaurer / Donnez votre valise, votre or et votre argent / Croyez le bien, homme d'armée, nous serons contents de vous loger »*

- ***[25]** Lorsqu'il soupait à table, attablé à souper / « Apportez des dés et des cartes, pour nous divertir » / L'homme d'armée se leva, et a demandé / A prendre la parole et [à lever] son verre, pour boire à leur santé*

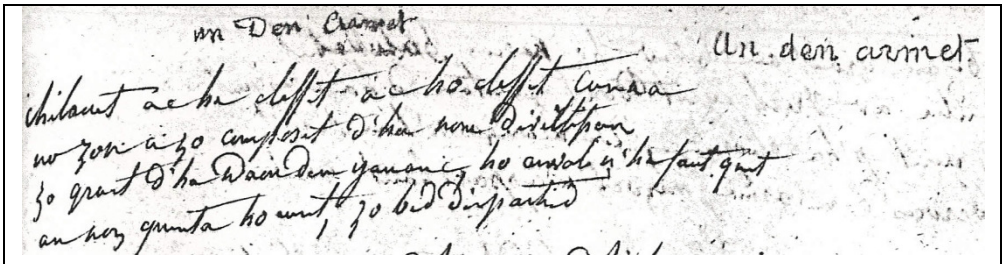

Notennoù lenn : Titl. n'eo ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix, met gant ar memes hini en devoa ouzhpennet titloù an holl ganaouennoù eus ar c'haier-mañ betek henn ; en e geñver eo bet adskrivet <An den armet> ur wezh ouzhpenn gant unan bennak all c'hoazh (skritur an den a oa bet ouzhpennet notennoù berr gantañ a-wezhioù : gw. « *Grech prizon Guennet* », « *Ar menec'h ru* ») ; **gw. 5** <woaingné> pe <wouangné> ; douetañs a zo war ster ar ger-diwezhañ-mañ : daoust ha ret eo kompren anezhañ « oant » (U3 ar verb *bezañ* en amzer dremenet amstrizh gant staonekadur an dibenn-ger merket) pe « goanie » (U3 ar verb *koaniañ* displeget en amzer dremenet amstrizh) (?) ; **gw. 6** kinnig a reomp <heo> gant douetañs : war a hañval e oa bet skrivet <wreo> ar ger-mañ ; **gw. 8** <ebars> : ger skrivet war ar ger <chetu> ;

gw. 14 <er gried> : lenn <er guier> (notenn Joseph Ollivier, Ds. 987, p. 88 : « Il faut lire : guer. – Cette forme "gried" a été amenée par la finale du vers ») ; **gw. 20** <ronced> : un anv en unander a c'hortozer (« roñse »), ha n'eo ket el liester, er werzenn-mañ, pa vez adkavet an unander er werzenn da heul ; **gw. 22** <predi> pe <predri>

[44v]	
	goude bezan graèt an dever, he neveus saludet
30.	ha choulen ar vrec'h euret dont gantan d'ha cousquet
	an dud euret p'ha cléojainc, commanças n'hom sellet
	ho salocroas den arme, ouzoc'h n'apparchant quet
	monnet d'ha c'houl ar vrèc'h eured d'ont gannach d'ha gousquet
	n'hin ha meump en hon touesq n'hin emeump ho diguemerred
35.	pelech eméan, eman m'ah diamant, ac ar goelen archant
	he moam mé roet dezi ous tol ar Sacramant
	pelec'h èman m'ha goal arc'hant ha m'ha diamancho
	he moammé roet dezi breman zo seiz bloas so
	ancouet he deus, an ini ha neus hi pepret caret
40.	chetu m'he aru er guier d'ha c'houlen m'ha pried
	ar vrec'h yauanc p'ha clevas, ha commancas gouélan
	autrou doue m'ha doue, petra rim he breman
	autrou doue m'ha doue, pèra emeus me graèt
	m'he songe bout intaonès, ac émeus daou pried
45.	d'han dud ha euret aman, m'he souhet ar yechet
	ha gant an den a arme, m'he yello d'ha cousquet
	d'han dud ha euret aman m'he souhet yec'het mad
	d'han oc'h neve eureuget clasq he avantur mad
	ia och neve eureuget avantur mad clasquet
50.	car gant an den a arme, m'he yello d'ha cousquet
	dezan ho bed eureuget, ho ren m'ha yauanquis
	ha gantan m'he ha chommo, peo aru er broïs

- *Après avoir rempli son devoir, il a salué / **[30]** Et demandé à la jeune mariée de venir dormir avec lui / Les gens de la noce, lorsqu'ils entendirent cela, commencèrent à se regarder / « Oh ! Sauf votre respect, homme d'armée, elle ne vous appartient pas*

- *Aller demander à la jeune mariée de venir dormir avec vous / Nous qui vous avons parmi nous accueilli » / **[35]** « Où, dit-il, est mon diamant, et l'alliance en argent / Que je lui avais donné à la table des sacrements ?*

- *Où sont mon alliance en argent et mes diamants / Que je lui avais donné il y a maintenant sept ans ? / Elle a oublié, celui qu'elle a toujours aimé / **[40]** Me voici arrivé à la maison demander mon épouse »*

- *La jeune femme, quand elle entendit, commença à pleurer / « Seigneur Dieu, mon Dieu, que ferai-je maintenant ? / Seigneur Dieu, mon Dieu, qu'ai-je fait ? / Je pensais être veuve, et j'ai deux époux*

- ***[45]** Aux gens de la noce, je souhaite la santé / Et avec l'homme d'armée, j'irai dormir / Aux gens de la noce, ici, je souhaite bonne santé / Au jeune marié, qu'il cherche sa bonne aventure*

- *Oui, jeune marié, cherchez votre bonne aventure / **[50]** Car avec l'homme d'armée, j'irai dormir / C'est avec lui que je suis marié, que j'ai donné ma jeunesse / Et avec lui, je resterai, puisqu'il est rentré au pays »*

Notennoù lenn : gw. 29 adskrivet e oa bet ar ger <saludet> war ar ger <choulennet> ; **gw. 31** <cléojainc> pe <cléojoinc> ; **gw. 34** <en hon touesq> : a-us d'al linenn emañ ar ger <hon>, etre <en> ha <touesq> ; <n'hin emeump ho diguemerred> : adskrivet e oa bet al lodenn <n'hin emeump ho> a-us d'ur ger diverket <~~ahannac'h~~> ; adskrivet e oa bet al lizherennoù <digu> eus ar ger <diguemerred> war ar ger <logget> ; **gw. 41** <gouélan> : adskrivet e oa bet al lizherennoù <el> war lizherennoù all (marteze <len>), hag ouzhpennet e oa bet dibenn ar ger, <an> ; **gw. 44** lizherenn <n> ar ger <intaonès> a c'hallfe bezañ ur <v> : <intaovès> ; **gw. 49** <ia> : ger adskrivet war ar ger <ha> ; <~~houi~~> : ger barennet, etre <ia> ha <och neve> ; **gw. 51** <dezan ho bed eureuget> evit <dezan **hon** bed eureuget>

Malrieu niv. 0733 - Noz kentañ an eured - Plac'h he daou bried

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **An den arme** (Ds. 2, f. 44r-44v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Greg he daou briet** (Ds. 92, f. 116v-117v ; *Gwerin 8*, p. 146-148) - **Greg he daou briet** (Ds. 92, f. 118v-119 ; *Gwerin 8*, p. 149-151)
J. Ollivier	- **Un Den armet** (Ds. 987, p. 88-93)

I. an Diberder	- **An dén a armé** (Kaier 1, p. 76-77 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Noz kenta va eured** (Ds. 89 ; *Gwerin 5*, p. 213-214 ; kanet gant Jannet Puill – 09.02.1851)
I. an Diberder	- **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 302 ; Iwann Er Gouhir – Lomener – 03.08.1911) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 303 ; Richard (tad) – Beaumer Carnac – 27.12.1911) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 304 ; Joseph Richard – Beaumer Carnac – 26.12.1911) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux maris*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 305 ; an Itron Rabalan – Karnag – 26.12.1911) - Er plah hé deu bried / *La fille aux deux époux* (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 306 ; dastumet e Groé get J. Raude ha reit goudé get Job Frison) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 308 ; Lisa Lukas – Karnag – 03.04.1912)
F. Cadic	- **Le retour du soldat** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 39, p. 152-153 ; testenn & troidigezh) - **La femme aux deux maris** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 194, p.541-542 ; testenn & troidigezh)
I. Troadeg	- **Ar plac'h he daou bried / *La femme aux deux maris*** (*CR*, p. 67 ; kanet gant Louise Le Grouiec – Tredarzeg – 02.1993)

J. Goyat	- **Distro an den arme** (p. 175-190 ; kanet gant Catherine Madec eus Plozeved e 1964-965)
Ar vreudeur Morvan	- **Frañseza** (*Teñzor ar Botkol*, p. 47-48) - **Frañseza** (Pladenn *« Un demi-siècle de Kan ha Diskan »)*
M. Duhamel (ton)	- **Ar wreg he daou bried** (*Musiques bretonnes*, p. 69-71, niv. 138-141) (kanet gant Marc'harid Fulup, eus Pluned, diwar enrolladurioù F. Vallée ; gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn (139&140) ; ha gant Menguy ha Leon, eus Karaez (stumm Kerne-Uhel)
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Ar plac'h diw wech eureujet** (pladenn *« Moueziou brudet a Vreiz »)*
Louise Ebrel	- **Ar plac'h div wech eurejet** (pladenn *« Gwerz »)* - **A plac'h an daou bried** (kanet gant Sylvie Rivoalen ha Louise Ebrel ; pladenn Louise Ebrel *« Ma zad ma mamm »)*
Y.F Kemener	- **Noz kentañ ma eured** (pladenn *« Kan ha diskan »,* suite Plinn, ton kentañ ; kanet gant Y.F. Kemener, Marsel Gwilhouz ha Claudine Floc'hig)
Manu Kerjean	- **Frañsizañ** (pladenn *« Manu Kerjean »*; kanet gant Manu Kerjean hag Erik Marchand e 1986 e Rostren da geñver ur genskrivadeg Fisel) - **Frañsizañ** (pladenn *« Manu Kerjean »* ; kanet gant Manu Kerjean hag Annie Ebrel – Enrollet en ur fest-noz e Sant-Nigouden e 1997)
Eva Guillorel (studiadenn)	- **Feunteun ar Wazh Haleg /** ***La fille à la fontaine et le retour du mari soldat*** (*La complainte et la plainte*, p. 135-145)

[45r]	**Autre [Teir noz so]**
1.	teir noz zo, nemeus cousquet bannac'h n'ha quer neubet n'he rin énoas ho briatta m'ha orollier hoc'h eure woa m'ha douç em henver
5.	teir noz so nemeus cousquet bannac'h n'ha quer neubeut n'he r'hin enoas ho chilauet an er viber ho chuibanni woar ar rivier
	ac he lare dre he huiban
10.	ne neus dimésy nemeit unan an ini a choas, gant penned mad ac ha divrez gant goal pennad
	ac ha divrez gant goal pennad ouz an diaul he neus combat
15.	n'he allan mui ho daranpred gant ar goall deod, ouz m'ha miret
	m'ha doucic coant, m'ha jeannetton houi eo foudrelis m'ha c'halon pe gouls he hallin ho guelet
20.	ep cavout dud ous m'ha miret
	m'ha Fanchic quez, m'ha serviger lest hu ar goall deod d'ha ober lest hu ar goall deod d'ha ober squizo he rainc gant an amser
25.	p'ha vezoinc squis, hi a disquiso ha n'hi hon daou n'hin nom garo n'hom garomp an eil éguilé evelt daou parr, ha caranté

autre[127]

- ***[1]*** *« Voici trois nuits que je n'ai dormi goutte / Et je ne dormirai pas plus cette nuit / En enlaçant mon oreiller / En rêvant que ma douce était à mes côtés*

[127] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- ***[5]** Voici trois nuits que je n'ai dormi goutte / Et pas plus, je ne le ferai cette nuit / En écoutant la vipère / Siffler sur la rivière*

- *Elle disait dans son sifflement / **[10]** Que l'on ne peut se fiancer qu'une seule fois / Celui qui choisit à bon escient / Et qui rompt par caprice*

- *Et qui rompt par caprice / Le diable doit combattre / **[15]** Je ne peux plus vous fréquenter / Les mauvaises langues m'en gardent*

- *Ma douce jolie, ma Jeannette / Vous êtes la fleur-de-lis de mon cœur / Quand pourrai-je vous voir / **[20]** Sans trouver personne qui ne m'en garde ? »*

- *« Mon cher petit François, mon serviteur / Laissez dire les mauvaises langues / Laissez dire les mauvaises langues / Elles se fatigueront avec le temps*

- ***[25]** Quand elles seront fatiguées, elles se reposeront / Et tous les deux, nous nous aimerons / Nous nous aimerons l'un l'autre / Tels deux moitiés d'amour »*

Notennoù lenn : gw. 15 <n'he> : adskrivet eo bet al lizherenn gentañ <n> war ur <m> ; <daranpred> : skrivet <dra> a-raok bezañ difaziet ; **gw. 19** <ho guelet> pe <ho quelet> ; **gw. 20** <~~ouz tud~~> : gerioù barennet, etre <cavout tud> ha <ous m'ha miret> ; **gw. 27** ar ger <éguilé> a hañval bezañ bet adskrivet e lizherenn gentañ war un all ; **gw. 28** eilskrivet e oa bet ar werzenn-mañ <evelt daou pierr, ha caranté> gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 93).

Notennoù all : gw. 7-9 er ganaouenn-mañ, evel er werz *Ar plac'h dimezet gant an diaoul* (Malrieu niv. 264) eo dre c'hwiban un aer-wiber e vez roet da c'houzout « n'eus dimeziñ nemet unan », da lâret eo n'ez a ket ur plac'h da glask muioc'h evit un danvez pried. E *Goers Marie Renée,* studiet gant Eva Guillorel ez eo dre c'hwiban ur goulmig wenn e vez goulet kas korf Mari er porched[128].

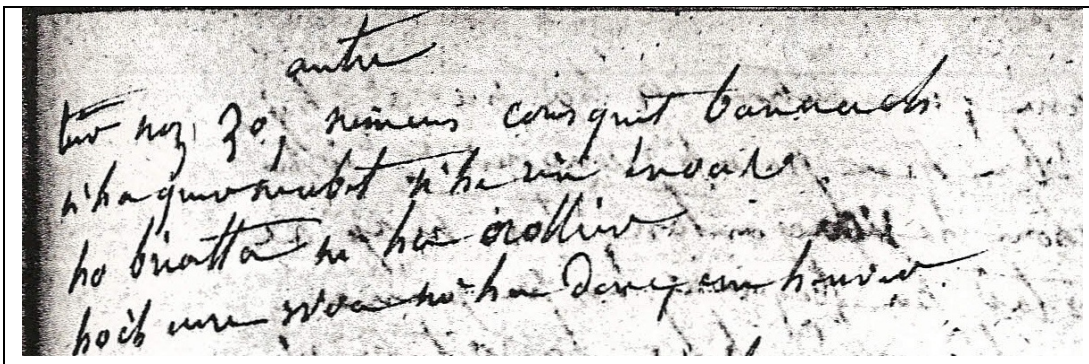

[128] Eva GUILLOREL, « L'enterrement de Marie René : une gwerz révélatrice des sensibilités religieuses dans la Basse-Bretagne du 18e siècle ? », *Jean-Marie de Penguern. Collecteur et collectionneur breton*, p. 172.

Malrieu niv. 1467 – Teir noz so / Malrieu niv. 264 – Ar plac'h dimezet gant an diaoul

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- [**Teir noz so**] (Ds. 2, f. 45r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Fanchik ha Jannton** (Ds. 92, f. 120v-121v ; *Gwerin 8*, p. 152-153) - **Karante** (Ds. 92, f. 122v ; *Gwerin 8*, p. 154-155)
J. Ollivier	- **Autre** (Ds. 987, p. 92-93)
I. an Diberder	- **Teir noz zo** (Kaier 1, p. 94 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Ar godisserez** (Ds. 89, f. 249-250 ; *Gwerin 5*, p. 211-212 ; kanet gant Jannet Puill – 09.02.1851) - **Godisserez** (Ds. 90, f. 34, 39-40 ; *Gwerin 6*, p. 45-46 ; kanet gant Jannton Charlès – 10.02.1851) - **An aer wiber** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 312-315)
Kervarker	*ASBB* (p. 155-157) : - **Zon aer wiber** (Karned 1, p. 195.1-195.2-196.1-211) - **Ar plac'h dimezet gand Satan / *La fiancée de Satan*** (*Barzaz-Breiz*, p. 156-162 ; rannyezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 138-150)
Luzel	- **Janet ar Wern / *Jeanne Le Guern*** (*GBI.1*, p. 26-33 ; kanet gant Mari Clech – Logivi-Plougras – 1867) - **Janet ar Wern / *Jeanne Le Guern*** (*GBI.1*, p. 34-42 ; dastumet e Kerarborn e 1849)

G. Milin	**- [Plac'h ar seiz dimezi – Janed ar Wern]** (*Gwerin 2*, niv. 51, p. 133-134 ; brezhoneg neemtken)
M. Duhamel (ton)	- **Janed ar Wern** (*Musiques bretonnes*, p. 3, niv. 5-6 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger ; ha gant Menguy ha Leon, eus Karaez)
Y.F. Kemener	- **En einig frejer** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 029 ; kanet gant M.A. Glaneg) - **Janed er Wern – En einig pian frèjer** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 029 bis ; kanet gant an Itron Tallek – Sant Trevin – Meurzh 1979) - **Ar plac'h dimezet gant an diaoul** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »* ; kanet gant Yann-Fañch Kemener, diwar stumm an Itron Le Tallec)

Disklêriadurioù

Merkañ a ra Patrick Malrieu un diforc'h etre ar ganaouenn-skouer niv. 1467 *Teir noz 'zo* hag hini niv. 264 *Ar plac'h dimezet gant an diaoul*.

Ar ganaouenn-skouer gentañ a zo diazezet war ur ganaouenn, hag unan nemetken : an hini a oa bet dastumet gant an Itron de Saint-Prix. Ar stummoù all a gaver meneget gant Patrick Malrieu, evit ar ganaouenn-skouer-se, a zo eilskridoù eus he stumm :

- Gant Penguern e oa bet eilskrivet div wezh (Ds. 92), dindan daou ditl disheñvel : *Fanchik a jannton* ha *Karante*. Diforc'hioù bihan a verzer, amañ hag ahont, etre an daou eilskrid-se a-fed an doare-skrivañ nemetken : implij ar <k> e-lec'h hini ar <c> pe hini ar <qu>…

- Eilskrid Joseph Ollivier (Ds. 987 Levraoueg Rennes Métropole) a zo heñvel-mik ouzh stumm an Itron de Saint-Prix.

- Graet diwar labour J. Ollivier na heuilh ket tamm ebet eilskrid Iwan an Diberder doare-skrivañ an Itron de Saint-Prix.

Ar stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix na ro ket nemet ul lodenn eus an istor danevellet er werz-se : 28 gwerzenn a zo ennañ, pa ro ar reoù dastumet gant Luzel ouzhpenn 120 gwerzenn evit an eil, hag ouzhpenn 140 evit egile.

Un istor a garantez maleürus eo an istor danevellet e stumm an Itron de Saint-Prix. Ar pezh a laka ar pezh-se da vezañ degemeret evel ur son ha n'eo ket evel ur werz, pa na vez ket meneget istor skrijus an harozez, (Janed ar Wern er *GBI*), touellet gant an diaoul abalamour d'he fec'hedoù (bezañ bet dimezet meur a wezh hep eurediñ), hag a achuo he buhez e puñs an ifern :

- *Ann neb a ra tri dimizi / Tri dimizi heb eureuji / Ez a d'ann ifern da leski* (*Ar plac'h dimezet gand Satan, Barzaz-Breiz,* p. 161).

KANAOUENNOU ALL

Ds. 987 JOSEPH OLLIVIER

Ds. 92 JEAN-MARIE DE PENGUERN

ANTIQUITÉS DES CÔTES-DU-NORD & KARNED I KERVARKER

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Kanaouennoù all

Ds. 987 Joseph Ollivier	
Renea Le Glas……..	605
Penherez Keranglaz…….	622
Crec'h Simon……	635
Autre [deus an noz]……..	640
Autre [m'he a zo ur peottric yauanc]……...	641
Autre [Laquet a zo en hor chalonou]……	642
Autre [ur eonnic zo er c'hoad]…….	644
Ds. 92 Jean-Marie de Penguern	
[Va planedenn zo kalet]……	646
Banniel Breïs……	648
Fragments [Compliments et invitation de noce]……..	653
Antiquités des Côtes-du-Nord & Karned I Kervarker	
Seziz Gwengamp…….	655

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ds. 987 JOSEPH OLLIVIER

- **RENEA LE GLAS : p. 203-218**

- **PENHEREZ KERANGLAZ : p. 221-228**

- **CREC'H SIMON : p. 229-233**

- **« AUTRE » :**
  - **Autre / [deus an noz] : p. 234**
  - **Autre / [m'he a zo ur peottric yauanc] : p. 235**
  - **Autre / [Laquet a zo en hor chalonou] : p. 236-237**
  - **Autre / [ur eonnic zo er c'hoad] : p. 236**

p. 203 **f° 1 r**	**renea le glas**
	1er
1.	c'hilauet oll ha c'hilauet ur gwers a zo névé composet d'ha rènéa ar glas he eo graët abalamour d'he muyan Karet
	2
5.	he muian Karet, goudé doue ac he vo, er fin deus he buéz rénéa ar glas, a zo déméset ha n'ha n'eo quet d'he muyan Karet
	3
	rénéa ar glas ha Lavare
10.	tall chapel an drindet, un deiz ha wouéz m'ar ven, éleac'h, m'ha disirfen n'he vey quet aman, eo he ven
f°1.v	
	4
	ewoannic gilard ha choulenné digant he douç renea, p'he clévé

renea le glas[129]

[1] *écoutez tous, et écoutez / un récit qui est nouvellement composé. / à renée le glas il est fait, / à cause de son plus aimé*

[5] *son plus aimé après dieu / et il le sera, à la fin de sa vie. / rénéa le glas est fiancée / et elle ne L'est pas, à son plus aimé*

*renée le glas, et disait / **[10]** près chapelle de trinité un jour était / si étais Là, où moi désire / ce ne serait pas ici, que moi serai[s]*

yves gilard demandait / d'avec sa douce renée quand il entendait

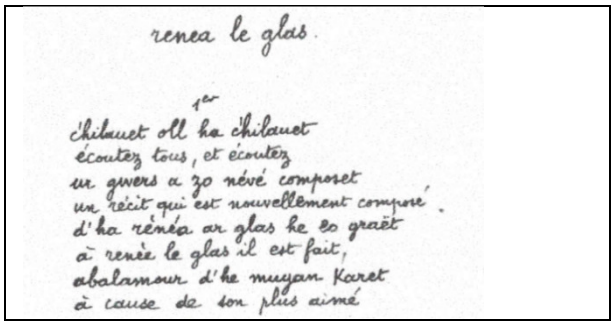
renea le glas.

1er

c'hilauet oll ha c'hilauet
écoutez tous, et écoutez
ur gwers a zo névé composet
un récit qui est nouvellement composé.
d'ha rénéa ar glas he eo graët
à renée le glas il est fait,
abalamour d'he muyan Karet
à cause de son plus aimé

[129] Troidigezh kinniget gant an Itron de Saint-Prix, diwar eilskrid Joseph Ollivier. Al lizherennoù ouzhpennet etre [ ] a zo eus dorn J. Ollivier.

p. 204	
15.	m'ha douç renea d'hi m'he Leret petra eo ho Kra (1) quer contristet
	5
	ewoan, n'he n'eo quet aman ar plaç he Lar'hin m'he ar gwirionez d'ac'h élec'h m'ar vo, ur beleg gwisquet hen gwen
20.	evelt, p'ha ha, d'ha Laret an offeren
	6
	rènéa ar glas, ha c'houlenne digant he mam er guier p'ha n'arrue petra zo, ha névé, en ty man p'ha leque léKer ar berriou, ous an tân
f°2r	7
	~~ar podou pere b~~ (2)
25.	ar podou bras ouarn, ar re bihan n'ha pénaus m'ha merc'h n'ha ouzac'h quet warhoas, quentan, éman oc'h euret he momp holl, ho prientan, (3) ar banquet
	8
	m'ar he m'an, varhoas quentan m'ha euret

[15] *ma douce renée à moi dites / que vous rend si attristée*

yves, ce n'est point ici le lieu / que dirai moi La vérité à vous / la où Sera un prêtre habillé en blanc / ***[20]*** *comme quand il va, pour dire La messe*

rènéa le glas et demandait / d'avec sa mère, en sa demeure, quand arrivait / qu'y a-t-il de nouveau, en maison ci / puisqu'on met les broches contre le feu

[25] *les marmites grandes, de fer, et les petites / et comment ma fille, ne savez pas / demain premier, est votre nôce / nous sommes tous, à préparer le banquet*

si c'est demain premier ma nôce

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – K semble ajouté devant ra, encre plus noire
- (2). – Sur « pere » (?) barré, un grand O, début du mot Ouarn ?
- (3). – Finale de ce mot difficile à lire à cause de la surcharge. Il semble que la finale était d'abord : out, et qu'on a corrigée en a (ou an) ; - ho, aj. dans l'interl. supér

p. 205	
30.	m'he ha ya d'am guélé d'ha cousquet + (1) + quémentze ho dimé diverret m'ha songeonnou, a zo trist meurbet

	9 ~~evit~~ m'he [2] savo [3], varhoas mitin mad evid ha voud [4] prest d'ha Lakat m'ha dillad
35.	m'ha habit ha coust ur pistole ar goalen + [5] + golo he ray ur chalon ha anquen
	10 rénéa ar glas, ha c'houlenne en he cambr' d'he matez p'ha n'arrué m'ha matés bihan, m'ar em Kéret
40. **f°2v**	ur liser évidon, he quesfet
	11 [6] quest'han d'ha K/warsaus, d'ar map ennan

***[30]** moi je vais dans mon lit pour dormir + [1] / Ce sera autant de raccourci / mes idées sont fort sombres*

*~~pour~~ ~~moi~~ leverai demain matin grand / pour être prête à mettre mes hardes / **[35]** mon habit qui coûte une pistole L'aune / couvrire il fera un cœur brisé*

*renée le glas et demandait / dans sa chambre, à sa domestique quand arrivait / ma domestique petite, si vous m'aimez / **[40]** une lettre pour moi vous porterez.*

portez la à K/varsaus, au fils ainé

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Ce signe + renvoie aux 2 derniers vers écrits dans la marge de gauche (avec au dessous de chacun la traduction), transversalement de h[t] en bas. – La str. 8 primitivement était formée des 2 premiers vers de la str. 8 actuelle, et des 2 premiers vers de la str. 9 actuelle.
- (2) et (3). 6 D'abord : evit m'ha savin. « evit » est barré, l'a (de : « m'ha ») est corrigé en « e » ; l'o de « savo » écrit en surch. sur in (de : « savin ») : savo ; - ha a été ajouté dans l'interl.
- (4). – D'abord : evit boud : le d (de d'ha : ha est ajouté entre le d' et voud) de « d'ha » écrit en surch. sur le t de « evit » ; v (de : voud) écrit en surch. sur le b (de : boud).
- (5). – Ce signe renvoie au dernier vers écrit dans la marge de droite (au haut de la page), transversalement de bas en haut. – Après le 1er vers, un même signe qui a été barré.
- (6). – Le 2e 1 (de 11) écrit en surch. sur un o. – Le chiffre primitif 9 est écrit à l'endroit où se trouve le mot habit (trad. du 3e v. de la str. 9 actuelle).

p. 206	à zo m'ha muyan Karet, er bed man ac ha hanné, mates bihan p'ha deuffet chilauet erfad, petra ha cleffet

	12 (1)
45.	m'ha mestress qués ho liser scrivet en maner K/warsaus he vo rented ar mates bihan a zo bed ed en maner K/warsaus, eo arruet
	13 (2)
	dibonjour dimatec'h en ty m'an
50.	pélec'h emedy ar map ennan p'ha n'er guélan er sall bras ho coaïgnan p'he en he cabinet, ho studian (3)
f°4r	
	14 (4)
	n'ag émédy woar he gwélé clan aboué, m'eo déméset rénéa
55.	mates bihan ed du d'ha vettan ac hen nano doue, consolet an

est lui mon plus aimé, en monde ci, / et de Là, domestique petite, quand viendrez / écoutez bien, ce qu'y entendrez

***[45]** ma maitresse chérie, votre lettre, écrivez / au manoir K/varsaus, elle sera rendue / la domestique petite est allé[e] / au manoir K/warsaus est arrivé[e]*

*bonjour, bon bonjour en maison ci, / **[50]** où est le fils ainé / puisque ne le voit [sic] dans sale grande, à souper / ou dans son cabinet à étudier*

(c'est la sœur ainée ou La mère qui répond)
*et il est sur son lit malade / depuis qu'est fiancée renée / **[55]** domestique petite, allez à lui / et au nom de dieu, consolez le.*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Le 2 de 12 écrit en surch. sur un 1.
- (2). – Le 3 de 13 écrit en surch. sur un 2.
- (3). – p'he (au début du vers) écrit en dehors de l'alignement, pourrait avoir été ajouté.
- (4). – Le 4 de 14 écrit en surch. sur un 3. – L'explication qui se trouve sur la même ligne, appartient au ms.

Le fol° 3 recto (le verso est laissé en blanc) comprend les str. 17 (anc^{t} 16) ; 18 (anc^{t} 17) ; 19 (anc^{t} 18).

p. 207	15 (1)
	dallet map ennan, ar liser m'an scrivet gant dorn, ho doucic renéa siouas eo he liser divésan

60.	eman ous m'ha c'hortos, en eur gouélan
	16 (2)
	dré m'ha lenné ar map ênan ar liser
	he couézé an daélou, woar ar paper
	~~ac er liser m'an, he deus market~~ + (4)
	~~n'ha daou deiz d'ha veva, n'he deus quet~~
	~~m'he n'ha meus quet, teir heur querneubet~~
	+ goude, m'ar neufs éan lennet,
	eo chommet, evelt un den semplet
f°3r	
	~~16~~ 17 (5)
65.	Quemeret scabel, ac azéet
	Evit hen raye d'ac'h n'he allan quet
	Dallet matés bihan, ar scoet man
	M'ar neo ho quentan, eo an divésan

*tenez fils ainé, cette lettre ci / écrite avec la main de votre douce renée / malheureusement c'est sa lettre dernière / **[60]** elle est, à m'attendre, en pleurs*

quand (3) et lisait, le fils aîné La lettre / et tombaient les Larmes sur le papier / ~~et dans cette lettre ci, elle a marqué~~ / ~~et deux jours à vivre, elle n'a pas~~ / ~~moi n'ai pas trois heures non plus~~ / après qu'il L'a lue, / est resté comme un homme en faiblesse

***[65]** Prenez escabeau et asseoyez / Pour vous en donner, ne le puis pas / Tenez domestique petite cet écu ci, / Si ce n'est le premier. c'est le dernier*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Le 5 de 15 écrit en surch. sur un 4.
- (2). – quand écrit en surcharge sur un mot illisible.
- (3). – Ce signe (après que les 3 vers suivants et leur traduction ont été barrés) renvoie à deux nouveaux vers de cette strophe écrite dans la marge de gauche, transversalement, de haut en bas.
- (5). – Dans ce fol° 4 recto, les nouveaux chiffres ont été écrits à côté des anciens qui ont été simplement barrés.

p. 208	
	~~17~~ 18
	autrou yauanc, din m'he Lavaret
70	petra woar he liser, he deus merKet
	hervez m'ha Lavar er liser m'an
	n'he deus quet tri devez d'ha vévan
	~~18~~ 19
	m'he a meus neubeutoc'h èmésan
	némeus cueun abed, mont (1) deus arbed ma
75	p'ha eo ed digan hin m'ha douç renéa
	dou|guet (3) dezi m'ha adieu divésan

f°4v	20 ~~16~~ m'ha mates bihan, paour, d'hi m'he leret p'he torré respont, ho peus h'u bed rannet eo he c'halon ar vez m'an 80 emedy en he amser divésan 21 (4) rénéa ar glas, ha Lavare en prenestr, he cambr' deus ar beurré m'he gwell aru, ar compagnonnès

*monsieur jeune à moi dites / **[70]** qu'a t-elle sur La lettre, marqué / selon ce qu'elle dit dans cette lettre ci / elle n'a pas trois jours à vivre*

*moi j'en ai moins reprit-il / n'ai regret aucun d'aller de ce monde ci / **[75]** puisque est (2) allée d'avec moi, ma douce renéa / portez lui mon adieu dernier*

*ma domestique petite pauvre, à moi, dites / quelle réponse [sic] avez-vous eue / fendu a fait son cœur, cette fois ci / **[80]** il est à son tems dernier*

renée le glas, et disait / dans fenêtre de sa chambre le matin / moi vois arriver, La compagnie

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – D'abord donet, me semble-t-il, corrigé en surch. en : mont
- (2). – D'abord : puisqu'elle : est écrit en surch. sur elle. l'e final de puisque aj.
- (3). – dou, aj. devant le vers, pour faire : douguet ; mais l'r de gret n'a pas été corrigé.
- (4). – D'abord : 17 ; - 2 de 21 est aj. devant 1 ; 7 est surch. d'un 0.

p. 209	éman ho tremen, coat an disez coat andresnec (1) ~~18~~ 22 85 m'he gwel aru, trivoac'h en ur vanden éwoannic gilard, ar c'habiten digant doué he réquétan m'ha torro he c'houg, quent dont aman (2) **f°6 r** 23(4) ervoannic gilard, ha Lavaré 90 en ty he mam caër, p'ha disquenné dèbonjour dimatech en ty man pelec'h hé m'an, m'ha douç rénéa 24(5) duze er cabinet, en Lost an ty éwoannic gilard, ed d'ha veuti

elle est à passer le bois du disez. Dresnec

***[85]** moi, vois arriver dix huit, en une bande / yves gilard, ~~en est~~ le capitaine / d'avec dieu, je requête, / qu'il casse son cou, avant d'arriver ici*

*yves gilard il disait / **[90]** en maison, sa mère belle quand descendait / bonjour, bon bonjour en maison ci / où est ma douce renée*

la bas, dans cabinet, au derrière maison / yves gilard, allez à elle

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Variante ainsi place.
- (2). – Sur un bout de papier collé à ce feuillet (écriture de Mme de St Prix) :
- « les deux derniers vers du 22 ême couplet se disent aussi ainsi

  ~~yves~~ ervoannic gilard ar bravan pod
  yves Gillard le joli garcon
  a zo er banden, er penn aroc
  est dans la bande le premier en avant ».
- (3). – Le fol° 5 est un fol° où Mme de St Prix a écrit des strophes supplémentaires.
- Le recto a : les str. 26, 28, les 2 premiers vers de la str. 34 ; - le verso, les 2 derniers vers de la str. 34, les str. 35 et 38.
- (4). – Le chiffre 23 écrit en surcharge sur 19.
- (5). – Le 4 de 24 écrit en surch. sur un 0 [20].

p. 210	
95	Salud, ha bonjour, m'ha doucic Koant
	ha d'ac'hu ivé intaonw, yauanc
	25 (1)
	ô itroun maria, an drindet
	evit hon intaonw, hon quéméret (2)
	evit hon intaonw, n'ho quéméran quet
100	mes aroc tri devez, (3) he viet
f°5 r	26 (4)
	renéa ar glaz ha choulenné
	penn allé K/warsaus p'ha tréméné
	un den clân zo aman,
	m'ha c'halon a Lar d'hin, ever he lianna
f°6r	
(fin)	27 (6)
105	renea ar glas ha c'houlenné
	hen he illis parous, p'ha arué

[95] *salut et bonjour, ma douce jolie / et à vous aussi veuf jeune*

ôh ! madame marie de la trinité / pour un veuf, on me prend / pour un veuf, ne vous prend[s] pas / ***[100]*** *mais avant trois jours le serez*

renéa le glas demandait / à La tête de L'allée K/varso quand passait / un homme malade est ici, / mon cœur me dit qu'on L'ensevelit.
[105] *renee le glas demandait / dans son église paroisse quand arrivait*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Le 5 de 25 écrit en surcharge sur un 1.
- (2). – D'après la traduction, on attendrait dans ce vers et dans le vers suivant, non pas "hon intaonw", mais "un intaonw [oun Kemeret]".
- (3).- « Aroc tri devez », écrit en surcharge sur : « abenn an noz man » : abenn, sous : aroc ; an, sous tri ; noz, sous de ; man, sous : vez. – « avant trois jours », écrit en surcharge sur : « pour cette nuit ».
- (4).- Le 6 de 26 écrit en surch. sur un 3.
- (5).- Strophe ajoutée sur le fol° supplémentaire. V. note 3 page 209.
- (6).- Le 7 de 27 écrit en surcharge sur un 2.

p. 211	
f°6 v	petra zo a nevez, er bourg m'an
	ho sonn, ar cleyer, glaz, er guis m'an
f°5 r	28 (1)
suite	p'ha woa he ren an offeren euret ~~he ren~~
110	ha woa ar glazou evit han (2) sonnet
	renèa a c'houlas neuze
	d'ha piou ar cleyer ha brallé
f°6 v	29 (3)
suite	map ènan K/warsaus, zo décédet
	ya, evit an noz m'an, trémenet
115	renea ar glaz, evelt m'ha clevas
	n'ac ous an doll, pasq, he fatiquas
	30 (4)
	ewoannic gilard he gorréas
	ho dorn, cley (5) d'hin, renea ar glas
	m'ar LaKéan ur woalen, woar ho pis
120	deus péhini, ho peus cals ha maliç

qu'y a-t-il de nouveau, en ce bourg ci / que sonnent les cloches [sic] glas, de mode ci.

quand se disait *La messe de nôce* ~~*se disait*~~ */* ***[110]*** *on faisait les glas pour lui sonner / renée demanda pour lors / pour qui les cloches brallaient*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

*fils ainé K/warsaus, est décèdé / oui pour cette nuit ci, passée / **[115]** renèe le glas, aussitôt qu'elle entendit / et contre la table pâques, elle évanouit*

*yves gilard, L'a souleva / votre main gauche à moi, renée le glas / que je mette une bague sur votre doigt / **[120]** contre laquelle, vous avez beaucoup de malice*

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- Ce chiffre n'est écrit sur aucune surcharge.
- (2).- La façon dont ce mot est écrit : han, semble faire supposer que Mme de St Prix avait d'abord mis : hon.
- (3).- Le 9 de 29 écrit sur un 3 (primitivement : 23).
- (4).- 30 écrit en surcharge sur : 24.
- (5).- Le c de cley est écrit en surch. sur un d : début du mot dehou, droite.

p. 212	
	31 (1)
	rénéa ar glaz ha Lavare
	d'ha sacris the parous an deiz se
	n'he laKet quet douar woar he be
	némeït ar pèz ha LaKo ar cure
f°7r	32 (2)
125	Kar abenn, warhoas, m'he zey ivé
	m'ha imp d'eureugi dirac doué
	p'ha n'he omp, eureujet er bed m'he
	~~dis~~tray, (3) ous he pried he ra, neuzé
	33 (4)
	ewoannic gilard, m'ar em Keret
130	d'ha K/warsaus, m'ha Lezet monnet
	evit fété rènéa, n'ha effed quet
	warhoas, (5) p'ha vezo deiz, n'he Laran quet
f°5 r	34 (6)
fin	an autrou person, ha Lare
	d'ha renèa ar glaz an deiz se

renea le glas, elle disait / au sacristain de sa paroisse, ce jour là / ne mettez pas de terre sur sa tombe / que ce que mettra le curé

***[125]** car pour demain, moi viendrai aussi / pour qu'allions nôcer devant dieu / puisque ne sommes nôcés en ce monde ci / tourner vers son époux, elle fait alors*

*yves gilard, si vous m'aimez / **[130]** a K/warsaus, me Laissez aller / pour aujourd'hui renée, n'irez pas / demain quand fera jour, ne dis pas*

monsieur le curé disait / à renée le glas ce jour Là

Notennoù J. Ollivier :

- (1). -31 écrit en surch. sur le chiffre primitive 25
- (2). - D'abord : 26 ; le 3 est ajouté devant 2 ; le 6 est surch. d'un 0 barré
- (3). - « dis » de « distray » est barré
- (4). - 33 écrit en surch. sur le chiffre primitif 27
- (5).- warho[as] écrit en surch. sur le mot « demain »
- (6) – Le 4 de 34 écrit en surch. sur un 2 : 34

p. 213 **f°5 v**	
135	gannac'hu renéa, m'he so souezet Kar un den he fesson, ho peus bed
	35 (1) ewoannic gilard penner an archant ac an aour map ènan K/varsaus, en he quichen ha woa ur paour ha p'ha vigen gantan ho clasq m'ha bouet
140	ze n'ha réjé netra d'ha den abed
f°7 r **fin**	36 (2) renéa ar glas (3) ha Lavare en ty he mam caër p'ha n'arrué (4) salud, dimatecK oll en ty man m'he zo ar mercK caër aru aman
145	roët d'hin scabell d'ha azéa
	37 (5) gannac'h, m'ha merch, m'he a zo souézet ha houi woar ur anquanné dibed (6)
f°7 v	guel, he vijé d'hin, dont woar m'ha daou troad m'ar vijen deuet, gant m'ha graç mad

[135] *avec vous renée je suis étonné / car un homme honnête vous avez eu*

yves gilard, l'héritier de L'argent et de L'or / le fils ainé K/varso, près de lui étais (sic) pauvre / et quand eut été avec lui, chercher ma nourriture / ***[140]*** *celà ne faisait rien à personne*

renea le glas et disait / [En arrivant chez sa belle-mère] / salut joie à tous en maison ci / moi suis La fille belle, arrive ici / ***[145]*** *donnez à moi escabeau pour asseoir*

avec vous ma fille suis moi étonnée / et vous sur une haquenée sellée / mieux eut été pour moi, venir sur mes deux pieds / si étais venue avec ma volonté bonne

Notennoù J. Ollivier :

- (1). - Le chiffre 35 n'est pas écrit en surcharge
- (2). - 36 écrit en surcharge sur le chiffre primitif 28
- (3). - s final de glas, écrit en surch. sur un z
- (4). - Ce vers n'est pas traduit
- (5). - Le chiffre 37 écrit en surch. sur le chiffre primitif 29
- (6). - Le b (de : dibed) écrit en surch. sur un p, à moins que ce ne soit le contraire

p. 214 **f°5 v** **fin**	38 (1)
150	roet scabel d'an dud d'azéa goasset ha merKet d'ho servigea Kar èvidon némeus ezom tam abed mancout he ra d'hin, m'ha ners, ha m'ha speret
f°7 v **suite**	39 (2)
155	renèa ar (3) glas ha choulen ne ha digant, he mam caër, an noz sé m'ha mam caër ha (4) din m'he Leret pélec'h he imp hon daou, d'ha cousquet
	40 (5) + (6)
	darn , (7) all er chabinet, en lost an ty ar re all, yello hen cambr' ar study
160	ewoannic m'ha map, ed d'hu gant (8) hi ac he ano doue, consolet hi

[150] *donnez escabeau au monde à s'asseoir / garçons et filles, pour les servir / car pour moi n'ai besoin de morceau aucun / manquent à moi, mes forces et mes esprits*

renea le glas et demandait / ***[155]*** *et d'avec sa mère belle, ce soir Là / ma mère belle à moi dites / où irons nous tous deux pour dormir*

partie, au cabinet, au bas de La maison / les autres iront dans chambre de L'étude / ***[160]*** *Yves mon fils allez vous, avec elle / et au nom de dieu, consolet (sic) La*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). - Le chiffre 38 n'est pas écrit en surcharge
- (2). - D'abord : 30, le 0 a été rectifié en 9 : 39
- (3). - ar, écrit en surcharge sur : « le »
- (4). - « ha » écrit en surch. sur : « guez »
- (5). - Le chiffre 40 écrit en surch. sur 31
- (6). - Ce signe renvoie aux 2 vers suivants (avec leur trad.), écrits dans la marge de

droite, au bas de la page, transversalement de bas en haut ; ils doivent prendre place avant le 1er vers de cette str. 40 :

+ ébars er cambr gwen, tu ar Kreis dez
Dans la chambre blanche, côté du midy
He cousquo an daou pried nevez
Dormiront les deux époux nouveaux

- (7). - « darn » écrit en surch. sur « darnt » (je crois) ; « partie » en surch. sur un mot illisible
- (8) – Le t de gant, écrit en surch. sur ti (d'abord : ganti)

p. 215	41 (1)
	rènèa ar glas ha c'houlenne
	digant ervoan gilard an noz se
	m'ha pried paour, m'ar oc'h contant
165	m'he ha ya d'ober m'ha testamant
	42 (2)
	en godell m'ha tavanger euret
f°8 r	ewoannic gilard, zo tri uguent scoet
	d'am servicherien he woïnc roet
	heuil he raincq ar corfou, betec ar veret
	43 (4)
170	roet (5) ho d'hei (6), pep ha habit du
	evit douguen ar caon deus an daou du
	m'ha lavaro, an dud deus ar contré
	caonerien, ar gruec'h yauanc, ar résé
	44 (8)
	ac hen godell, m'ha bros ha euret

*renée le glas, demandait / d'avec yves gilard cette nuit ci / mon époux pauvre, si vous êtes content / **[165]** moi je vais faire mon testament*

dans La poche de mon tablier de nôces / yves gilard il y a trois vingt écus / a mes serviteurs seront donnés / suivrent (sic) feront les corps jusqu'au cimetière

***[170]** donner à eux, (7) chaque un habit noir / pour porter le deuil des deux côtés / que disent les gens de la contrée / les deuils de la jeune femme, ceux Là*

et, dans poche, de ma jupe de nôce

Notennoù J. Ollivier :

- (1). - Le chiffre 41 écrit en surch. sur le chiffre primitif 32
- (2) ; - Le chiffre 42 écrit en surch. sur le chiffre primitif 33

- (5) - roet, écrit en surch. sur : bean ; - ho n'a pas été corrigé
- (6) « hei » (= ê) écrit en surch. sur : efo ; d'abord : défo ; l'accent de é sert d'apostrophe entre d et hei
- (4). - D'abord : 34 : le 3 surchargé d'un 0 ; le 3 de 43 a été ajouté
- (7) - « donner à eux », en surcharge sur « ils auront »
- (8) - Le chiffre 44 écrit en surcharge sur 35

p. 216	
175	ewoannic gilard, zo pevar uguent scoet
	d'ha pidi, gan'hin, he woïnc LaKet
	ébars en illis, hon Eureujet (1)
	45 (2)
	ac hen godell m'ha losten euret
	ewoannic gilard, zo c'huec'h uguent scoet
180	evidoch oc'h unan d'ha miret
	abalamour d'ar misou ho peus bed
f°8 v	a zo bed siouas d'ac'h amser collet
	46 (4)
	un anter doussen, linceillou moan
	ha vo roët d'am mates bihan
185	a neus bed ganni m'he cals ha poan
	emedy duont, quichen an tân
	47 (5)
	cals ha lisérou he deus casset
	a zo bed d'hin n'hi, amser colled
	pep hini gd'lé c'hoas he carantez (6)

[175] *yves gilard il y a quatre vingt[s] écus / pour prier avec moi, serons [sic] mis / dans l'église, ou ai été nôcée*

et dans La poche de ma roquette de nôces / yves gilard, il y a six vingt[s] écus / ***[180]*** *pour vous-même a garder / à cause des lois (3) que vous avez eu[s] / et ont été malheureux pour vous, et tems perdu*

une demi douzaine draps fin[s] / seront donnés, à ma domestique petite / ***[185]*** *elle a eu avec moi, bien des peines / elle est Là bas, auprès du feu*

beaucoup de lettres, elle a porté / et ont été à nous tems perdu / chacun doit choisir sa tendresse (7)

Notennoù J. Ollivier :

- (1). - Eu (de : eureujet) écrit en surch. sur : « ba ». Mme de St Prix songeait à écrire : badezet

- (2). - Le chiffre 45 écrit en surch. sur le chiffre primitif 36
- (3). - Le mot « misou » est ainsi traduit « mois ». C'est « frais = dépenses »
- (4). - Le chiffre 46 écrit en surch. sur 37
- (5). - Le chiffre 47 écrit en surch. sur 38
- (6). - « Carantez » écrit en surch. sur « bolonté »
- (7). - « tendresse », écrit en surch. sur « volonté »

p. 217	
190	m'he n'hon quet lezet d'ha c'hoas m'ar re
	48 (1)
	maro eo an (2) ini, em Karie
	ac he eo diverret m'ha buez
	ac hi LaLat woar he barlon, he penn
	ha mervel ènan, Soudaïc souden
f°9 r	49 (3)
195	ewoannic gilard so glacKaret
	ha nom gafv, intaonw, noz he euret
	hen bourg an drindet a zo glac'har
	ia, m'ar eus, woar an douar
	50 (4)
	ho gwelt, daou den yauanc, hont d'an douar
200	rannet ho diou chalon, gant glac'har
	rannet ho c'halon (5) gant an amitié
	ho déwoa an eil, evit éguilé
	51 (6)
	doué, d'ha pardon an oll anaonn

[190] *moi ne suis pas laissé[e] choisir La mienne*

mort est celui qui m'aimait / et en est abrègè[e] ma vie / et elle mettre sur ses genoux sa tête / et mourir Là, sitôt soudain

[195] *yves gilard est affligé / il se trouve veuf La nuit de sa nôce / dans le bourg de La trinité, il y a affliction / oui s'il y en a sur La terre*

à voir deux jeunes gens, aller en terre / ***[200]*** *fendus, leurs deux cœurs, par affliction / fendus leurs cœurs avec L'amitié / qu'ils avaient L'un, pour L'autre*

dieu qu'il pardonne tous les défunts

Notennoù J. Ollivier :
- (1)- 48 écrit en surcharge sur le chiffre primitif 39
- (2) – « maro eo an », écrit en surch. sur : « ac he meus din »

- (3) – Dabord : 40 : le 0 corrigé en 9
- (4) – 50 écrit en surch. sur 41
- (5) – Le c de : c'halon écrit en surch. sur un d
- (6) – 51 écrit en surch. sur le chiffre primitif : 42

p. 218	
	c'hètu ing ho daou, woar ar var Scaon
205	e ding ho daou en ur poullad
	p'ha n'ha n'ing ed, en ur guéléad
	e ding d'eureugi dirac doué
208	p'ha n'ha n'ing eureujet er bed me
f°9 v	Les uns disent K/verso, les autres K/mercher
	les autres K/varso, on m'a dit qu'une
	famille pèricha-- que j'ai vu, était issue
	des K/verso des environs de tréguier
	les gillard sont de Lèon
	les glas se trouvent dans l'armorial

*les voilà tous deux sur le faux escabeau / **[205]** sont allés tous deux, dans une fosse / puisque ne sont allés, en un lit / sont allés, nôcer devant dieu / **[208]** puisque ne sont nôcés dans ce monde*

Notennoù J. Ollivier :
- Dans le reste du f° 9 verso se trouvent quatre colonnes de noms de familles

Notennoù lenn : gw. 204 ouzhpennet e oa bet ar ger <chasse> er marz dehoù, a-geñver troidigezh ar werzenn-mañ.

Renean ar glas (Malrieu niv. 1015 – Dimezet a-enep d'he c'hoant)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Renean ar glas** (Ds. 92, p. 125-140, f. 100v-112v)
J. Ollivier	- **Renea le glas** (Ds. 987, p. 203-218)
I. an Diberder	- **Renéa Le Glas** (Kaier 1, p. 39-43 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Renean glas** (Ds. 95, f. 174r – 184v)
Ledan	- **Guerz Reneaïc ar Glaz** (levraoueg Montroulez, t.4, p. 256-266)
Kervarker	*ASBB* (p . 89-91) : - **Rennig an Glas** (Karned 1, p. 74 A – 74 B - 83 A – 85 B) - **Azenorik-C'hlaz / *Azénor la Pâle*** (*Barzaz-Breiz*, p. 242-249 ; rannyezh Kerne ; kentañ embannadur : 1839, L. 1, p. 215-234)
Luzel	- **Renea ar Glaz / *Renée Le Glaz*** (*GBI. 1*, p. 394-398 ; kanet gant Roasali ar Gac, mamm Luzel, e Keramborn, e 1845) - **Renea ar Glaz / *Renée Le Glaz*** (*GBI. 1*, p. 398-406 ; kanet gant Garandel, e Keramborn, e 1847)
G. Milin	**- Reneadik C'hlaz / *Renée La Pâle*** (*Kanaouennou Breiz-Vihan*, p. 10-17 ; kanet gant Pauline ar Moel, eus Karaez)
M. Duhamel (ton)	- **Renea ar Glaz** (*Musiques bretonnes*, p. 44, niv. 88 ; kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn)
Y.F. Kemener	- **Annaig er Glaz** (Dielloù Landevenneg : Bro Pourlet - Niv. 008 ; kanet gant Mari Harnay – 76 vle – Prizieg) - **Iwan Chelor / *Yves Chelor*** (*CR* niv. 60, p. 181-182 ; kanet gant Françoise Mehat – Laniskad – 12. 11. 1982) - **Annaig ar Glaz / *Annaïg Le Glaz*** (*CR* niv. 61, p. 183-184 ; kanet gant Hélène Parc – Ploure – 27. 11. 1978) - **Annaig ar Glaz / *Annaïg Le Glaz*** (*CR* niv. 62, p. 185 ; kanet gant Marie Harnay – Prizieg – 06. 11. 1978) - Annaig ar Glaz (pladenn *« Gwerzioù & sonioù »)*

I. Troadeg	- **Renean ar Glas / *Renée Le Glas*** (*CR*, p. 68-70 ; kanet gant Louise Le Grouiec – Tredarzeg – Miz Du 1989) - **Rene ar Glas / *Renée Le Glas*** (*CR*, p. 70 ; kanet gant Louise Le Bonniec – Pluned – Diskar-amzer 1979)
D. Giraudon	- **Renean ar Glas** *(« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »)* (kanet gant Annie Ebrel, diwar ar stumm dastumet gant Daniel Giraudon, kanet dezhañ gant Maryvonne Le Grouiec, e 1983)
F. Gourvil	- **Azenor la Pâle** (« La Villemarqué et le Barzaz-Breiz », p. 449)[130]

Disklêriadurioù

Hervez Kervarker er *Barzaz-Breiz*, e tanevellfe ar werz-mañ istor Azenor, pennherez Kergroadez, ur plac'h yaouank o tont eus un tiegezh a Vro-Leon, dimezet a-enep d'he c'hoant (evel ma oa c'hoarvezet gant Mari a g/Keroulas, ur bennherez all a Vro-Leon[131]) d'un aotroù, Iouen a g/Kermorvan, e 1400, pa oa-hi o karout ar c'hloareg Mezlean.

Dastumet eo bet alies a-walc'h hag ar stummoù-se a laka an istor da dremen e Bro-Dreger, e parrouz Kêr ar Roc'h, e-kichen Landreger. Renea ar Glas eo anv an harozez, o vevañ e maner Kerverzot.

[130] Francis GOURVIL, *Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le Barzaz-Breiz (1839-1845-1867). Origines – Editions – Sources – Critique – Influences*, Rennes, Oberthur, 1960, 609 p.

[131] Ar stumm eus « Pennherez Keroulas » dastumet gant an Itron de Saint-Prix a ro an titl a « Bennherez Keranglas » d'ar werz-se ha d'he harozez.

p. 221 **f° 1r**	**[Pen-herez Keranglaz]** (1)
	1
1.	ar penneres a K/anglaz a zo glorius ha pinvidic bras houari he ra an diz, woar an tablez gant tud c'hentil bras an autrounez
	2
5.	n'ha pennérézic gloriuss oc'h comz a rayo an dud achanoc'h rèus ar map deus a K/simon ac eon gouarner woar bro Léon
	3
	piou a credfe coms ahannon me
10.	perc'hen uguent mil scoet deus a leve Bis rar ar pennères er bro man, n euss è
	4
	n'ha neus pennères en Léon ha quement ha querss a rog'hon

[L'héritière de Keranglaz][132]

[1] *L'héritière de K/anglas / est fière et riche grandement / joue elle fait le dé sur la table / avec gentilshommes grands* (3) *et messieurs*

[5] *et héritière fière êtes / parler et fera le monde de vous / refuser le fils de K/simon / et lui gouverneur sur pays Léon*

qui et oserait parler de moi / ***[10]*** *propriétaire vingt mille écus de rentes / rare est L'héritière dans pays ci, les aurait*

il n'y a héritière en Lèon / et pour[r]ait elle marcher avant moi

Notennoù Joseph Ollivier :

- (1).- Pas de titre dans le ms. de Mme de Saint-Prix.
- (2).- « an intanves à K/anglas », et la trad. placés ainsi dans le ms. Est-ce une variante du 1er vers, ou le titre ainsi placé, parce qu'il n'y avait pas de place au haut de la page ?

[132] Troidigezh graet gant an Itron de Saint-Prix, diwar eilskrid Joseph Ollivier. Al lizherennoù ouzhpennet etre [ ] a zo eus dorn J. Ollivier.

- (3).- « grands » écrit en surch. sur le mot « bras » (écrit à cet endroit par inattention)

Notennoù lenn : gw. 1 <ar penneres a K/anglas> : a-geñver ar werzenn-mañ eo bet skrivet ar gerioù <an intanvés à K/anglas [(2)]>, o klotañ gant eil notenn Joseph Ollivier. Troidigezh ar gerioù diwezhañ-mañ, <La veuve de K/anglas>, a zo skrivet a-geñver <L'héritière de K/anglas> ; **gw. 3** ar gerioù <ou, ac an tablez> a zo ouzhpennet a-geñver ar werzenn-mañ, hag an droidigezh <ou, et La tablée> a-geñver an droidigezh en galleg <joue elle fait le dé sur la table> ; **gw. 13** ar reizhadennoù a gaver a-hed an destenn hag he zroidigezh, etre klochedoù, a zo eus dorn Joseph Ollivier

p. 222 **f° 1v**	
	néméit ar pennères a rosambaou
15.	m'ar gra ur paç n'he rey quet daou
	5
	m'ar he ra daou, n'he rayo quet tri
	Kar [(1)] m'he ha yello, quer que[n]t ac hi
	evit er bloas man, n'he rayo quet
	car hen goënvi, he zeo couézet
	6
20.	K/simon un deiz zo arruet
	ar penneres a neus saluded
	pennèrès ha dimé Leret
	ho tud chentil pèlec'h ing ed
	7
	ed ing d'ha gass ar chaç d'an dour
25.	K/simon ed hu, d'ho sicour
f°2r	Neket evit cass, d'an dour ar chass
	He om m'he deuet d'ha K/anglas
	+ d'ha rey ur scoet d'ho mates un all d'ho mevel
	un all d'ho buguel a zo er chavel

que L'héritière de rosambau / si elle fait un pas, ne, elle fera pas deux.

si elle fait deux ne elle fera pas trois / car moi y irai aussi vîte qu'elle. / pour cette année ci, elle n'en fera pas / car en Langueur, elle est tombée.

***[20]** K/simon un jour est arrivé / et L'héritière il a saluée / héritière et dites à moi / vos gentils hommes, où sont allés ?*

*allés sont pour conduire les chiens a L'eau / **[25]** K/simon allez vous eux les aider / N'est pas pour envoyer à L'eau les chiens / Que moi est venu a K/anglas + (2) / pour donner un écu à votre fille un autre au domestique / un autre à votre enfant qui est au berceau*

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- Le K est écrit en surch. sur un C
- (2).- Ce signe renvoie aux 2 vers suivants écrits dans la marge de droite, transversalement de haut en bas (1ere moitié de la page) ; écriture plus fine que le texte même mais de Mme de St Prix (même écriture que celle du cliché p. 90. v. plus haut).

p. 223	
	8
30.	ac évit (1) ober da c'hu ar Lez
	ya m'ar vijeac'h contant pennérés
	Leret ho santimant d'hin, aman
	entrèomp hon daou, er jardin man
	le 9eme est plus loin (2)
f°3 r	
(haut f°)	9ême
	m'ar vijeac'h den chentil, p'he autrou
35.	n'ha gleffac'h quet douguen yétrou
	gammachou alleouret, braguerrien bras
	a zo gant tud c'hentil a K/anglas
f°2 r	10 (3)
(suite &	m'he a chargé bezan coulmic gwen
fin)	en K/anglas en beg ar woen
40.	ho (4) welet m'ha douciq penneres
	gant an dud chentil, ebars er jardin, oc'h ober Lez
	11 (5)

***[30]** pour faire à vous La Cour / oui si vous êtes contente héritière. / dites votre sentiment ~~ici~~ à moi, ici / entre nous deux dans ce jardin ci.*

*si vous étiez gentil homme ou monsieur / **[35]** ne devriez pas porter guêtres / gammachou dorées, culottes grandes / il y a avec, gentils hommes de K/anglas.*

*moi je voudrais être pigeon blanc / a K/anglas au bout d'un arbre / **[40]** pour voir ma douce héritière / avec les gentils hommes, dans le jardin, à faire La cour*

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- « ac évit » écrit en surch. sur le mot « nemeit ».
- (2).- Indication du ms.

- (3).- Le chiffre 1 de 10 est écrit sur le chiffre primitif 9.
- (4).- o de ho, écrit en surcharge sur un e.
- (5).- Existe dans le ms. – Repris au haut du fol° 2 verso.

Notennoù lenn : gw. 40 barennet e oa bet ar gerioù <~~evit guelet~~> e deroù ar werzenn ; **gw. 41** er s.o. e oa bet ouzhpennet al lodenn <ebars er jardin> dindan al linenn, merket he flas er werzenn

p. 224 **f° 2v**	
	11 (1)
	ho gwelet an demesel pennéres
	hon honnet d'a (2) dour ar lenn alliès
	ganti droguiri, diampes
45.	evit ho choualc'hi ep, cavout mez
	12 (3)
	K/simon, houi n'ha noc'h quet fur
	Kar a hanon mé, n'ha noc'h quet sur
	m'ha caquettal hen (4) quichen an danç
	éleac'h m'ha woa cals ha dud noblantz
	13 (5)
50.	m'ar he meus, droguiri diampes
	houi peus ur gazéquen a tri pez
	ha houi (6) autrou, n'ho peus quet ha vez
	m'ha mado, n'he voinc quet ho tanvez
f°3 r	14ême
suite (7)	pennerezic gloriussoc'h
55.	comz a rayo an dud a han'oc'h

*pour voir la demoiselle heritière / et aller à l'eau de l'étang souvent / avec elle des Lambeaux sans empoi / **[45]** pour les Laver sans avoir honte.*

K/simon vous n'êtes pas sage / Car de moi, vous n'êtes pas assuré / me caquetter Là près de La dance / Là, où il y avait beaucoup de noblesse

***[50]** si j'ai des bagatelles sans empoi, / vous avez un pourpoint a trois pièces / et vous, monsieur, n'avez pas honte / mes biens ne seront pas votre bien*

*héritière fière êtes / **[55]** parler fera le monde de vous*

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- Le deuxième 1 de 11 écrit en surch. sur un autre chiffre.

- (2).- D'abord : d'an ; an corrigé en surch. par a.
- (3).- Le 2 (de 12) écrit en surch. sur un 1.
- (4).- he (de : hen) écrit en surch. sur el[eac'h ?].
- (5).- Le 3 (de 13) écrit en surch. sur un 1
- (6).- Il me semble que Mme de St P. avait d'abord écrit : choui, corrigé en surch. par houi.
- (7).- Au haut du fol° 3 recto, se trouve le « 9^{ême} » couplet.

p. 225

rèus ar map a Luzuron
ac eon den gentil ha baron

15
ha p'ha vey den gentil ha baron
m'he zo pennèrès, ha merch itroun
60. hen K/anglas, m'he ha (1) meus ur sall
zo tapissiri betec an douar

16
ha suleouret he eo ivé
evit diguémer ar roué
en Kerdaniel m'he a zo bed,
65. netra ennon nemeus guelet,

17
nemeit ur goss sal moguedet
mad d'ober nèjou caouenet
ur poullat dour hen quichen an ty
mad (2) d'ha frongeal ar goï

17 (3)
70. ur poullat all, tostic (4) mad d'ar sall
d'ha Lakat an ouidi d'ha neuyllal

refuser le fils de luzuron / et lui homme gentil et baron

*et quand il serait gentil homme et baron / moi suis héritière et fille de dame / **[60]** a K/anglas moi j'ai une salle / y a tapisserie jusqu'à terre*

*et dorée est aussi / pour recevoir le roi. / à K/danniel, moi j'ai été / **[65]** rien Là, n'y est [sic] vu.*

seulement une vieille salle enfumée / bonne, pour faire nids de chats huants. / une mare d'eau, auprès de la maison / bonne pour barbotter les oies

[70] une mare autre bien près bien La salle / pour mettre les canards à nager

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- Le h (de : ha) écrit en surch. sur : a (d'abord : a)
- (2).- ma (de : mad) écrit en surch. sur : evit. – Dans ce vers, peut-être faut-il lire fringeal, mais dans le ms. il n'y a pas de point sur l'i.
- (3).- Dans le ms. il y a deux fois le chiffre 17
- (4).- « to » (de : tostic) écrit en surch. sur : en.

p. 226	
	ur goss dèmèsel ous ho gouarn
	gant aouen, n'effaincq gant ar Louarn
	19 (1) le 18ème après
	m'es (2) gant (3) ur caross aquiped mad
75.	pevar marc'h Lard ous hen roullad
	alleouret eo a bep costé
	evit diguemer ar roué
f°4 r	18
	m'he a meus un anquanné gwen
	evit ho cass d'an offeren
80.	n'he quet, gant un anquanné gwen
	he vean m'he casset d'an offeren
	20
	ha p'ha aruffé azé ur roué,
	he n'ef hé pemp cant den a arme
	m'he a gavo plaç d'ha loga an hey
85.	ep LaKat daou en ur guélé
	21
	ac elec'h caout, ur crouadur,
	e mey triwouac'h all, evit ho mésur

une vieille demoiselle pour les gouverner / avec crainte, n'aillent avec le renard

*mais avec (4) un carosse équipé bien / **[75]** quatre chevaux gras pour le rouller / doré est, de tout côté / pour recevoir le roi*

*j'ai une haquenée blanche / pour vous envoyer à La messe / **[80]** ce n'est pas avec une haquenée blanche / que suis conduit a La messe*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

*et quand arriverait là un roi / aurait-il cinq [cents] hommes dans son armée / moi trouverai place, pour loger eux / **[85]** sans mettre deux dans un lit*

au lieu d'avoir un enfant / aurai dix huit autres à pourvoir

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- Le 9 de 19 écrit en surch. sur un 8. – Indication ainsi placée dans le ms.
- (2).- es est écrit en surch. sur : he. D'abord : m'he.
- (3).- « gant » écrit en surch. sur : meus.
- (4).- D'abord : moi j'ai, corrigé en surch. par : mais avec.

p. 227	
	m'he ho guisefé tout, en satin guen
	ep ho cavout K/danniel
90.	m'he ho guischeffé tout en satin glaz
	pierre davalen ep ober caz
f°4 v	22
	pennerezic dime leret,
	peguement ha levé he touchet
	m'ha tad ha touché en costez Bré (1)
95.	seiz mil rennet gwinis, a leve
	23
	ha m'ha mam deus ha chostés gall
	ha touché muy p'he guément all
	ac ur maout bemdez bars en Léon
	p'ha hon pennéres, ha merch itroun
	24
100.	d'ha réus ar map a K/simon (2)
	ac eon gouarner en bro Léon,
	d'ha réus ar map ha (3) Luzuron,
	ac eon den ha oad huel ha baron
	25
	miret ho oll madou, pennères

*je les vêtirai entièrement en satin blanc / sans vous avoir K/danniel / **[90]** je les habillerai en satin bleu / pierre davalen sans embarras*

*héritière dites à moi / combien de rentes vous recevez / mon père recevait du côté de bré / **[95]** sept mil[le] rênnées froment de rentes*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

et ma mère du côté du français / elle recevait plus, ou autant que / et un mouton chaque jour en Léon / puisque suis héritière et fille de dame

[100] *pour refuser le fils de K/simon / et lui gouverneur en Léon / et refuser le fils de Luzuron / et lui homme de sang haut et baron*

gardez tous vos biens héritière

Notennoù J. Ollivier :

- (1).- Bré, écrit en surch. sur un mot que je crois être : braiz.
- (2).- K/simon (texte breton et trad.) écrit en surch. sur : Luzuron.
- (3).- D'abord : a : h (de : ha) écrit en surch. sur cet a ; a (de ha) ajouté.

p. 228 105.	Em zy n'he veet quet baronnes He han d'ha retorn d'am c'hanton D'ha c'hoas un itron ha Luzuron

[105] *Chez moi ne serez pas baronne / Je vais retourner dans mon canton / Pour choisir une dame de Luzuron*

Pennherez Keroulas (Malrieu niv. 1053 – Pennherez Keroulas)

EILSKRIDOU	
Fréminville	- **Ar penerez a Keroulas** (*Antiquités des Côtes-du-Nord*, 1837, p. 387-388 ; diwar labour dastum an Itron de Saint-Prix)
J. Ollivier	- [**Pen-herez Keranglaz**] (Ds. 987, p.221-228)

STUMMOU ALL	
Fréminville	- **Ar penerez a Keroulas** (*Antiquités du Finistère*, t. 2, 1835, p. 203-208 ; diwar dastumadenn Aymar de Blois)
Ledan	- **Pennerez Keroulas** (levraoueg Montroulez, t.4, p. 30-37) - **Pennerez Keroullas / *L'héritière de Keroulas*** (testenn & troidigezh) (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 32, p. 708-710)

Penguern	- **Penerez Keroullas** (Ds. 90, f. 48-52 ; *Gwerin 6*, p. 55-58 ; kanet gant Mari Bozeg – kemenerez en Taole – 18.02.1851) - **Pennherez K/oulaz** (Ds. 111, f. 74r – 76r)
Kervarker	*ASBB* (p. 84) : - **Keroulas** (Karned 1, p. 66) *ASBB* (p. 207) : - [**Penherez Keroulas**] (Karned 1, p. 265) - **Penn-herez Keroulaz / *L'héritière de Keroulaz*** (*Barzaz-Breiz*, p. 293-300 ; rannyezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 51-70)
Luzel	- **Penherez Keroulaz / *L'héritière de Keroulaz*** (*GBI. 2*, p. 130-137 ; kanet gant Mari Daniel eus Duault) - **Un tamm euz an hevelep gwerz / *Fragment de la même ballade*** (adstummoù) (*GBI. 2*, p. 138-141 ; kanet gant Pipi Gouriou, gwiader eus ar C'houerc'hed) - **L'héritière de Keroulas / *Penheres Keroulaz*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 64, p. 802-804 ; troidigezh gallek nemetken)
G. Milin	**- Penherez Keroulaz** (*Gwerin 1*, niv. 26, p. 71-74 ; brezhoneg hepken)
Yves Lamer	- **Penneres Kengoulas / *La fille unique de Kengoulas*** (Ds. 1024 Luzel, Kaier I, dastumet e 1854, e Ploumilliau)
Gaston de Carné (studiadennoù)	- « **L'héritière de Keroullas** », *Revue historique de l'Ouest*, 1887, p. 5-24 - « **L'élégie de Monsieur de Névet** », *Revue historique de l'Ouest*, 1888, p. 5-28
M. Duhamel (ton)	- **Penherez Keroulaz** (*Musiques bretonnes*, p. 64, niv. 127 ; kanet gant Menguy ha Leon, eus Karaez)

D. Laurent (studiadenn & testenn)	« **Aymar I de Blois (1760-1852) et "L'héritière de Keroulas"** », *Bretagne et pays celtiques. Langues, histoire, civilisation. Mélanges offerts à la mémoire de Léon Fleuriot*, 1992, p. 415-443
Anne Auffret ha Y.F. Kemener	- **Penn-Herez Keroulas** (pladenn *« Chants profanes & sacrés de Bretagne »* ; stumm tennet diouzh ar *Barzaz-Breizh*)

Disklêriadurioù

Lakaet e vez gwerz Pennherez Keroulas[133] evit bezañ an hini gentañ eus rummad ar gwerzioù istorel o vezañ bet dastumet e Breizh, hag en brezhoneg. Gant Aymar de Blois an hini eo e oa bet dastumet, troet, studiet hag embannet (en ur reiñ ton ar werz) un niver bihan a skouerennoù eus e labour e 1823 (embannet evit bezañ profet d'e vignoned nemetken, hervez doare).

Amprestet e oa bet gant Fréminville, e 1835, en e oberenn *Antiquités du Finistère*, ha daou vloavezh goude, en e oberenn *Antiquités de la Bretagne. Côtes-du-Nord*, embannet e 1837, e ra meneg ennañ eus koubladoù ouzhpenn roet dezhañ gant an Itron de Saint-Prix (p. 387-388). Tri c'houblad a oa bet roet dezhañ, o kavout o flas e deroù ar werz. Eus ur stumm all eus ar werz-mañ emañ an tri c'houblad-se o tont, ar pezh a ro da grediñ e vije bet dastumet ar werz-mañ meur a wezh (div wezh da vihanañ) gant an Itron de Saint-Prix.

1	1
Ar pennerez a Keroullas	L'héritière de Keroullas
He devoa un attendu braz	Avait un grand plaisir
Ho c'hoari an diz woar an tables	A jouer aux dés sur la table
Gant bugaled an autronez	Avec les enfants des messieurs
2	2
Evit ar bloas m'an n'ha rayo quet	Pour cette année, elle ne le fera pas
Rac he moyen n'ha zepandequet	Car ses biens elle ne dépense pas
Minores eo abeurs he zad	Elle est mineure du côté de son père
Congé ar c'heren a vez mad	Ses parents ne lui en donnent pas la permission
3	3

[133] Keroulas : meur a skrivadur a vez kavet d'an anv-mañ (Keroullas, Keroulaz…). Dibabet eo bet an hini a « Keroulas » er studiadenn-mañ.

Evid m'ha c'herent abeurs ma zad	Pour mes parents du côté de mon père
N'ho deus biscoaz caret m'ha mad	Ils n'ont jamais aimé mon bien être
Nemed disirout m'ha maro	Ils ne désirent rien que ma mort
Evit heritout d'am mado	Pour hériter de mes biens

Ar werz-mañ, daoust dezhi bezañ a orin eus Goueled Leon, a zo bet dastumet e Bro-Dreger kenkoulz hag e Bro-Gerne (Kerne-Uhel ha Kerne-Izel). Savet eo bet e pevaradennoù, gwerzennoù eizh mouezhiadenn.

Dastumet e oa bet gant Kervarker e Nizon, tro 1837. Kinnig a ra er *Barzaz-Breiz* ur stumm eus ar werz-mañ savet diwar tri stumm disheñvel :

> *Le texte proposé par La Villemarqué a été constitué à partir de différentes versions : celles d'Aymar de Blois et de Madame de Saint-Prix […]. Puis celles qu'il avait lui-même recueillies à Nizon. Des 43 quatrains qui composent le texte du célèbre recueil, les trois premiers viennent de Madame de Saint-Prix ; les couplets 5, 15-16, 20, 22 à 24 et 26 sont empruntés aux versions de Nizon ; les autres, c'est-à-dire, la plus grande partie de la pièce (couplets 4, 6 à 10, 12, 17 à 19, 21, 25, et 27 à 43), proviennent tout droit de la version d'Aymar de Blois*[134].

Stumm an Itron de Saint-Prix :

Ar stumm a gaver amañ a-us a zo o tont eus un eilskrid graet gant Joseph Ollivier (Ds. 987, p. 221-228). Adframmet eo bet ganimp an doare da ginnig an destenn hag he zroidigezh en ur lakaat an eil a-geñver eben. En dornskrid orin e kavemp skrivet an droidigezh dindan pep gwerzenn (homañ o vezañ eus dorn an Itron de Saint-Prix en dornskrid orin ivez, gouez da Joseph Ollivier).

Ur werz all, hag hi ken brudet hag hini *Pennherez Keroulas*, o tanevelliñ istor karantez malëurus ur plac'h yaouank all eus noblañs Breizh-Izel, o vezañ bet dimezet a-enep d'he c'hoant d'ur paotr gant he zud, a zo diouti ivez, hag hini *Renea ar Glas* an hini eo. Anv ar bennherez, *Pennherez Keranglas*, er stumm dastumet gant an Itron de Saint-Prix, a rofe da grediñ e vije bet kemmesket an div werz-mañ dre ma oa heñvel a-walc'h o zemoù.

Dre ar c'hemmoù a verzer en anvioù 'zo, e c'houlakaer he devoa dastumet an Itron de Saint-Prix ar werz-mañ en Bro-Dreger, e-lec'h ma adkaver an anv-lec'h « Luzuron » e Kamlez, hag hini « Rosanbo » e Lanveleg, damdost ouzh Plouared (adkavout a reer ar memes anvioù en ur stumm all, dastumet gant Luzel er C'houerc'had, kanet dezhañ gant ar gwiader Pipi Gouriou).

Disheñvel diouzh ar stummoù all eo hini an Itron de Saint-Prix : ne vez ket danevellet an istor evel ma vezer kustum da glevet anezhañ

Ar fedoù istorel :

Dre m'en devoa bet tro Gaston de Carné da furchal e dielloù kastell Keroulas e dibenn an XIX^{vet} kantved, e c'houvezer en un doare resis a-walc'h orin ar werz-mañ.

[134] Donatien LAURENT, « L'héritière de Keroulas », *Mélanges offert à Léon Fleuriot*, p. 441.

Dezrevell a ra istor Mari a g/Keroulas, ur bennherez a barrez Plourin, e Bro-Leon, dimezet a-enep d'he c'hoant d'un aotroù a Vro-Gerne, François du Chastel, Markiz Mesle, o vevañ e parrez Landelo.

Bugel nemetañ François de Keroulas ha Catherine de Lanuzouarn e oa Marie de Keroulas.

Pa varvas he zad, tro dibenn ar bloavezh 1561 (pe deroù 1562), ne oa Mari a g/Keroulas nemet ur bugel c'hoazh, ha gant marv he zad e voe achu eviti d'ar vuhez didrabas a c'halle ren betek henn (diskouel a ra an dielloù e oa tud eus he familh, hag int didruez a-grenn, o klask dont da vezañ perc'henn eus madoù he zad war-lerc'h marv hemañ).

> *Ce que je crois pouvoir affirmer, c'est que François de Keroullas, imitant en ce point la conduite de beaucoup d'aînés, avait laissé venir la mort sans avoir donné à ses juveigneurs le partage qui leur revenait, et que, « faisant son testament et ordonnance de dernière volonté » il avait voulu les indemniser, en les favorisant au détriment de sa fille*[135].

Daoust da Vari a g/Keroulas karout an aotroù a g/Kertomaz, e voe dibabet ur pried all dezhi gant he mamm, ha François du Chastel a voe ar pried-se (estreget Kertomaz e veze daou den yaouank all eus an noblañs oc'h ober al lez dezhi ivez : Salaün ha Pennanrun).

- Kertomaz a oa Alain de Kerouartz e anv, a oa o chom e parrez Lanniliz, gant e dud François de Kerouartz ha Marguerite Nuz.
- Salaün, hervez Gaston Carné, a oa mab an aotroù a g/Coatenez, eus parrez Plouzane[136].
- Pennanrun a zo diaesoc'h da c'houvezout piv e oa bet anezhañ.

N'ouvezer ket pegoulz e voe lidet an eured : etre miz Ebrel 1573 ha miz Ebrel 1578, hervez paperoù adkavet gant Gaston Carné e dielloù kastell Keroulas. Ret e voe neuze da Vari a g/Keroulas heuliañ he fried ha mont da vevañ e maner Kastellgall, e Landelo.

Hervez ar werz e vefe marvet Mari a g/Keroulas buan a-walc'h war-lerc'h an eured (daou viz hervez Kervarker er *Barzaz-Breiz*). E gwirionez e vevas un toullad bloavezhioù, amzer dezhi da vezañ mamm tri bugel. Hini 'bet eus an tri bugel-se na vevas gwall gozh :

- Ar breur henañ, Vincent, euredet da Jeanne de Guer (merc'h henañ eil gwreg e dad), a varvas hep bugel, e 1615.
- Ar breur hanter henañ, Tangi, a voe lazhet e-pad seziz Ostende, e 1602.
- Mauricette, an hini yaouankañ, a varvas e 1627, hep bugel, daoust dezhi bezañ bet dimezet hag euredet div wezh (da Maurice du Rusquec da gentañ, ha goude-se da Jacques Visdelou, aotroù Elliant, e 1626).

Teir gwezh dimezet en holl en e vuhez ec'h addimezas François du Chastel kazi diouzhtu war-lerc'h marv Mari a g/Keroulas. N'ouvezer ket en un doare resis pegoulz e oa marvet homañ, met roud a gaver eus ur paper ofisiel sinet ganti e dibenn miz Du 1582. Ur paper all a ziskouez e voe lidet eil eured François du Chastel d'an 21 a viz Mae 1583. Eurediñ a reas da

[135] Gaston CARNE, « L'héritière de Keroullas », *Revue historique de l'Ouest*, p. 8.

[136] Gaston CARNE, « L'élégie de monsieur de Névet », *Revue historique de l'Ouest*, p. 7.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Gatherine de Quelen, un intañvez gant bugale (intañv evit an eil gwezh e kemeras François du Chastel, ur plac'h eus parrez Plourin, Anne de Kerouzere, da bried).

N'eo ket gwall veuleudius ar poltred treset gant Gaston de Carné eus mamm Mari a g/Keroulas, Catherine a Lanuzouarn :

> *Sa conduite à l'égard de sa fille permet de supposer qu'elle était dure ; égoïste et cupide. A ce portrait déjà fort peu flatteur, il convient d'ajouter qu'elle était ignorante. Tandis que ses sœurs savaient écrire, elle ne savait même pas assembler les lettres de son nom…*[137].

Da grediñ 'vefe ivez e vage Catherine a Lanuzouarn gwarizi ouzh he merc'h. Karout a rae an aotroù a g/Kertomaz evel he merc'h, hag abalamour da se e vije bet euredet homañ da François du Chastel. Goude bezañ furchet e-barzh dielloù kastell Keroulas, en devoa dizoloet Gaston de Carné e oa bet euredet teir gwezh Catherine a Lanuzouarn. Ar wezh diwezhañ, e 1579, a oa bloavezh eured Kertomaz ivez, just a-walc'h :

> *A force d'investigations dans les archives de Keroullas et à la Bibliothèque nationale, j'ai fini par reconstituer en partie ce que j'appellerai l'état civil de Catherine de Lanuzouarn. Il résulte du travail auquel je me suis livré, que la mère de l'héritière a été mariée trois fois. Or, elle contracta la troisième union en 1579, l'année même du mariage de Kerthomas. N'est-il pas vraisemblable de penser qu'elle avait gardé jusque-là dans son cœur l'espérance folle de s'unir à celui qu'elle aimait ?*[138].

Euredet e oa bet Catherine a Lanuzouarn da gentañ, d'un aotroù a Vro-Leon, eus tiegezh ar C'hom. Intañvez a voe buan a-walc'h hag e kemeras neuze François de Keroulas da bried. E 1579 ec'h euredas da senechal Lesneven, François Dourdu, aotroù a g/Coatcren. Daou a vugale, da vihanañ, a voe gant ar c'houblad. Ne chomas ket da vevañ gant he fried, hag he-unan e varvas, da lâras Gaston Carné : « *[…] elle mourut tristement et seule, avant 1587, au manoir de Touronce que son gendre lui avait prêté*[139] ».

Kertomaz a euredas da Isabeau du Chastel, c'hoar François du Chastel. Deut e oa da vezañ breur-kaer hemañ 'ta.

[137] Gaston de CARNÉ, « L'héritière de Keroullas », *Revue historique de l'Ouest*, p. 11.

[138] *Ibid*., p. 12.

[139] *Ibid*., p. 22.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

p.229 f°5 r	**chrec'h Simon** (1)
	1
1.	m'he a zo den yauanc, evit n'ha n'hon galant
	ha woar scrivo, ha lenn, gounid aour ac arc'hant
	ac ha disclerio d'ac'h, hen neubeud ha propos
	an ini ha c'hoas mestress, n'ha cousq, n'ha deiz n'ha noz
	2
5.	m'he a meus choaset unan, caèroc'h evit ar loar
	Brillantoc'h evit an eaul, p'ha parr woar an douar
	brillantoc'h evit an eaul, p'ha parr woar ar bed
	ranna he ray m'ha c'halon, m'ar n'ha zeu gaîd d'am Karet
	3
	dissul d'ha teir heur noz, p'ha woan ed em guelé
10.	cousquet gan-ni un heur, m'he a moa un euré
	woa ma muya caret, gan-nin, ous m'ha costéz
	enes he woa ur songc'h n'he woa quet gwirionnez (2)

chrec'h Simon

[1] *moi je suis homme jeune, pour n'être pas galant / et sais écrire et lire, gagner or et argent / et déclarera[i] à vous en peu de mots / celui qui choisit amie, ne dort, ni jour ni nuit*

[5] *moi j'ai choisi une, plus belle que La lune / plus brillante que le soleil quand parait sur La terre / plus brillant que le soleil, quand il parait sur la nature / fendre fera mon cœur, si elle ne vient gaïd à m'aimer*

*dimanche à trois heures de nuit, quand étais allé dans [mon] lit / **[10]** dormi avais une heure, moi j'eus un rêve / avais ma bien aimée avec moi contre mon côté / c'était Là, un rêve, n'était pas vérité*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Cette chanson est à rapprocher de celle publiée par Luzel dans les Soniou, t. I, p. 152-154 : An envnic rouz. Plusieurs couplets semblables.
- (2). – Mme de St P. a hésité sur l'orthographe de ce mot. Elle avait d'abord écrit : « gruia » que l'on lit sous « gwirrionez »

p.230	
	4
	allas, p'ha zifunis Credet m'he a moa poan
f°5v	commancis d'ha wouéla, evelt ur noan bihan
15.	commencis, d'ha hirvout evelt ur noan bihan
	ha vey (1) losquet gant hè vam, creiz er Lann he unan
	5
	m'he a ya hoas ur vec'h, betec ty m'ha mestres
	n'ha p'ha golfen, m'ha poan, graët em eus alies
	hen menez crec'h Simon, he eus un envic rous
20.	Pehini ha tremen, ha distremen ep trous
	6
	n'ha n'heus heur èbars en noz n'he clevan ho canna
	calonnic m'ha douç (2) gaïd a zo anval ounta
	an ewn ha Lavar d'hin, bep guès dre guir propos
	Quément a c'hoas mestress, n'ha cousq n'ha deiz n'ha [noz
	7
25.	bonjour d'ac'h m'ha mestress, deuet hon hoas d'ho quélet
	n'ha deus he lerfet d'hin, em rentfet glacharet
	ar sellou deus ho pen gaïd, ho deus (4) m'ha charmet
	m'ha rented, hen Languïs, roet din m'he remet

*hélas quand m'éveillai, croyez j'avais moi peine / commençai à pleurer comme un agneau petit / **[15]** commençai à soupirer comme un agneau petit / Serait lâché par sa mère au milieu de Landes lui seul*

*moi vais encore une fois, jusques maison, ma maîtresse / et quand perdrait [sic] ma peine, fait l'est [sic] souvent / En montagne crec'h Simon, il y a un oiseau roux / **[20]** Lequel passe et repasse sans bruit*

il n'y a heure dans la nuit, ne l'entende à chanter / cœur de ma douce (3) gaïd et ressemble à lui / L'oiseau et dit à moi, chaque fois par vrai propos / Tous ceux qui choisissent amie, ne dorment ni jour, ni nuit

***[25]** bonjour à vous ma maitresse suis venu encore vous voir / et d'après ce que vous me direz vous me rendrez affligé / les regards de votre tête gaïd ont moi charmé / m'ont rendu en Langueur, donnez à moi remède*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – « Vey » écrit en surch. sur « Voa » (?).
- (2). – « douç », écrit en surch. sur « mestres »
- (3). – « ma douce », écrits en surch. sur : « m'ha maitresse ».
- (4). – « deus », écrit en surch. sur un mot illisible (pour moi).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

p.231	8
f°6r	ed hu c'hoas den yauanc, ed hu d'ha studia,
30.	ur blaves daou p'he tri, d'ha popiana
	qu'hen n'ha vo ac'hu, ho pemp bloaz woar n'uguent
	n'euze m'he ho eureugeo, gant congé m'ha c'herent
	9
	euvnic chrec'h simon, té zo mad em andret
	dreist quément ewn bihan, a zo Bed (1) biscoas er bed
35.	deus étha eunvic bihan, disquen hoas em henver (2)
	ha woar cornic d'ha asquel, m'ar scriffen ur liser
	10
	m'ar scriffen ur liser, deus m'ha dorn, m'ha unan
	d'ha gafs d'am mestrefs coant Kar pell em dalc'h hen poan
	m'ar eo ed d'ha cousquet, disquen prompt en he chambr'
40.	m'ha mestress hen lenno, daoust d'he santimant
	11
	gant he doucter he lenno, ha lenno m'ha liser
f°6v	martrésé he daèlou ha glèbo ar paper
	martrésé he soulageo, m'ha c'halon Languissant prisonniet (3)

*allez encore jeune home, allez à l'étude / **[30]** une année deux, ou trois, pour le moins / que ne soi[ent] achevé[es] vos cinq années, Sur vingt [vingt-cinq ans] / pour lors, moi, vous nôcerai, avec congé mes parents*

*oiseau de chrec'h simon, tu es bon à mon égard / tu dépasses tout oiseau petit, descends encore à mon côté / **[35]** viens donc oiseau petit, qui est [sic] été jamais sur terre / et sur le bord de ton aîle, que n'écrive une lettre*

*que n'écrive une lettre de ma main, moi-même / pour porter à ma maîtresse belle / car long me tient en peine / si elle est allée, pour dormir descends, promptement dans sa chambre / **[40]** ma maitresse La lira, quelque soit, son idée*

avec sa douceur elle lira, elle relira ma lettre / peut-être ses pleurs, mouilleront le papier / peut-être, [elle] soulagera, mon cœur Languissant

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – Le B (de Bed) est écrit en surcharge sur : er
- (2). – em, écrit en surch. sur : en ; h (de henver) sur un g.
- (3). – Le mot : prisonniet, est ainsi écrit à tort à la fin du vers.

Notennoù : gw. 38 troc'het e oa bet ar werzenn-mañ dre he dambaouez da gentañ, ha skrivet an daou damm an eil dindan egile, gant an notenn-mañ a-geñver : <+ ces deux vers n'en forment qu'un>

p.232	
	pehini [(1)] zo prisonniet, gant he guénet charmant
	= 12
45	an eun a distroas, ha Lavar d'ar servicher
	d'ha vean soulaget, eo trémenet an amser
	choaset ur vestrefs all, graët evelt he deus graet
	d'un avocat yauanc hi à zo demeset + ici finit le 12eme couplet [(2)]
	13 [(2)]
	hi a zo demeset d'hun avocat yauanc [(2)]
50	d'ha bravan map à marc'h [(3)] en auditor guengamp
	=
	adieu, m'ha esperanç adieu m'ha traitoures
	n'he mijé quet credet vijeac'h gaoudifséres
	= 14 [(4)]
	m'ar carjemp (5) bezan credet an eunuic chrec'h simon
	n'he woa quet bed glac'haret, evelhèn m'ha c'halon
55	m'ar carjenn (6) bezan chommet n'ha tostic d'ar guer

lequel est prisonnier, avec sa beauté charmante

***[45]** L'oiseau retourne [sic] et dit au serviteur / d'être soulagé est passé le tems*

choisir une maitresse autre, faire comme elle a fait / à un avocat jeune elle est mariée

*elle est mariée à un avocat jeune / **[50]** au plus beau garçon qui marche à L'auditoire guingamp*

adieu mon espoir, adieu ma traitresse / moi n'aurai[s] pas cru, eussiez été coquette

*si j'avais voulu [croire si] L'oiseau de crec'h simon / n'aurai[t] pas été affligé, comme il est, mon cœur / **[55]** si j'avais voulu rester, près de ma demeure*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). –Les lettres peh (de : pehini) sont écrites en surch. sur le mot français : lequel.
- (2). – le signe + renvoie au 1er vers (et à sa traduction) de la str. 13, écrite dans la marge de gauche, transversalement de haut en bas. – Primitivement la str. 12 comprenait cinq vers : ses 4 vers, plus le vers : d'ha bravan map… Ce qu'indiquent les deux traits placés dessous. – Une autre strophe allait de : « adieu, m'ha esperanç… » à : « … evelhèn m'ha c'halon ». Il y a une ligne de séparation entre ce vers et le suivant.
- (3). – « map à marc'h », écrits en surch. sur : « den yauanc, à ».
- (4). – Le chiffre 14 a été ajouté, après rectification des str. Précédentes.

- (5). – Le p final me semble ajouté : à tort.
- (6). – Le j (de : carjenn) est écrit en surch. sur rg (d'abord : cargen) : carjenn.

p.233	
	n'ha vijen quet ed d'ha pourmen, d'ha parous plougonver
f°7r	15
	dre menez chrec'h simon, m'he tréméné bemdez
	p'ha zeuan, ha p'ha héan, d'ha gwelet gaïd [(1)] quèz
	m'he a zeué d'ar guer, carguet ha garantez
60	ha n'he chilaouen quet, av [(3)] eunvet [(4)] hen beg ar goes
	16
	couscoudé he Leraing ar vrionnez [(5)] dré ho Can [(6)]
	an ini a choas mestrefs, ha nom Laquo hen poan
	couscoude he disclerianq hen neubeud ha propos
64	an ini a c'hoas mestres, n'ha cousq n'ha deiz n'ha noz

ne serait [sic] pas allé promener à La paroisse plougonver

*par la montagne de crec'h simon je passai chaque jour / quand venais et allais pour voir gaïd chérie [(2)] / moi je venais à la maison, rempli d'amour / **[60]** et n'écoutai[s] pas les oiseaux à la cîme des arbres*

*pourtant ils disaient la vérité par [(7)] leur chant / celui qui choisit une maitresse se met en chagrin / pourtant ils font connaître en peu de propos [(8)] / **[64]** celui qui choisit une belle, ne dort, ni jour ni nuit*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – « gwelet gaïd » écrit en surcharge sur : « ty m'ha carantez ».
- (2). – « pour voir » écrits en surch. sur « à la maison » ; de ma, barrés, surmontés du mot « gaïd » ; puis venait « belle amie » surchargé par « chérie », répété en dessous.
- (3). – Il me semble que Mme de St P. avait d'abord écrit : an ; l'n est surchargé d'une sorte de v.
- (4). – un (de : eunvet) en surch. sur d'autres lettres illisibles. – Je remarque qu'elle a toujours hésité pour écrire ce mot.
- (5). – vrionnez, doit vraisemblablement se lire evec deux n.
- (6). – « (d)ré », en surch. Sur : ime ; C (de : can) en surch. sur un p ou n n. Il y avait d'abord : dime o n , corrigé : dré é ho Can
- (7). – « par », en surch. Sur : à moi.
- (8). – La traduction de ce 3e v., oubliée a été écrite dans l'interl. entre les 2 vers en breton.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

p.234 f°7r	
	Autre [deus an noz]
1.	deus an noz, ha deus ar mintin m'he ha meus ar plijeadur d'ha saludi dorr m'ha mestres dré m'hé Karan (1) dreist mesur
5.	chanchet he deus ha santimant, troublet he deus m'ha repos allas ho cridi ar goall teotdou, n'he n'hey n'ha sujet, n'ha caus

Autre

[1] *pour la nuit, et pour le matin / moi, j'ai le plaisir / de saluer la porte de ma maîtresse / parce que je l'aime dessus mesure /* ***[5]*** *changé elle a fait d'idée, troublé elle a mon repos / hélas à croire les mauvaises langues, n'ai donné ni sujet, ni cause.*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – D'abord : « he Karout he ran » : « he » barré ; « Karout » barré ; le K (de : Karan) est écrit en surcharge sur : he ; entre le K et « ran », a été ajouté un « a ».
- - La traduction était d'abord : « L'aimer je fais » surchargé par : « parce que je l'aime ».

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

p.235 f°7v	
	Autre [m'he a zo ur peottric yauanc]
1.	m'he a zo ur peottric yauanc, a zo map d'ur paysant ac he renquo, cavout unan, ac ha vezo guerc'h, ha coant siouas an dra-ze, a zo quer raël, en touesq mercKet ar vro man
4.	evelt, m'ar vey clevet ar rossignol ho canna hen creïs ar gouän

Autre

[1] *moi je suis un garçon jeune, et suis fils d'un paysan / et il faudra trouver une et qui sera vierge et jolie / malheureusement celà est si rare, parmi les filles de ce pays ci /* ***[4]*** *comme entendre le rossignol chanter au milieu de L'hyver.*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

p.236 f°7v	
	Autre [Laquet a zo en hor chalonno]
1.	Laquet a zo en hor chalonno an disir d'ha vout Karet (1) unan demeus an ézomou eo ar garanté Barfet
5.	ditinet eo d'ha pep unan gant eun ell Leun ha furnez he chanç ac he stad er bed man darn contant, ha darn diés

Autre

[1] *on à mis dans nos cœurs / le désir de s'aimer / L'un des besoins / est L'amour parfait /* ***[5]*** *destiné est à chacun / avec un ange plein de sagesse / sa chance, et son état en ce monde ci. /* ***[8]*** *partie contant, et partie gêné*

Notennoù J. Ollivier :

- (1). – « vout Karet », écrit en surcharge, sur : nêm gueret ; la traduction « s'aimer » ne rend pas « bout Karet » = être aimé.

p.237 f°8r	
1.	p'ha woan ébars m'ha c'hamb ho sellet ous ar bed he tueuass ur songen a droublas m'ha speret seblantout he rei d'hin, ho clevet he parlant m[']ha doucicq maryvonne gant ur wouës melconiant
5.	ar pesquet deus ar mor, woar an dour a saillé ac ar martoloded, woar ar pont a dance gant he m'wouës quer charmant, he Comzou angélicq he laqué ar rannet d'he c'hilou mannificq he daouarn, a zo mesquet gant ar glas ac ar guen
10.	ac he diou chod zo ru, evelt diou rosen he daoulagat zo brillant, evelt diou stereden ac he chousoug a zo guen, evelt ur fourdrelizen he musellou, zo quer Kaer, ha t[r]emen an natur ac he comzou a zo douç evelt ar mel pur

[1] *quand étais dans ma chambre à regarder contre le monde - nature / il survint une idée qui troubla mon esprit / semblait il faisait à moi qu'entendait à parler / ma douce marie yvonne avec une voix mélancolique*

[5] *les poissons de La mer sur L'eau, ils sautaient / et les matelots sur le pont ils dansaient*

avec sa voix si charmantes, ses paroles angéliques / elle mettait les reinettes [sic] à elle écouter très bien

ses deux mains elles sont mêlées avec Le bleu et le blanc / ***[10]*** *et ses deux joues sont rouges comme deux roses*

ses deux yeux sont brillants, comme deux étoiles / et son cou, lui est blanc comme une fleur de Lys

ses lèvres sont si belles, elles surpassent la nature / ***[14]*** *et ses paroles elles sont douces, comme le miel pur*

Notennoù J. Ollivier :

- Pas de titre dans le ms. – La 1ere str. a 4 vers ; les autres 2 vers.

p. 238 f°8 v	**Autre [ur eonnic zo er c'hoad]**
1.	ur eonnic zo er c'hoad, melen he divesquel ac ha disquen bemdez woar cornic, m'ha mantel
	ac he Lavar d'hin, quer lies ha prepos evelt a zo ha deillen, en dro d'ur boquet roz
5.	ac he Lavar d'hin, chommet hu den yauanc Kar m'ar commeret pried, houi zo sur ha tourmant
	ou ces deux autres vers
	commer[e]t ur plac'h yauanc Kar m'ar chommet hu intaon houi zo sûr ha tourmant

Autre

[1] *un oiseau est dans bois, jaunes ses ailes / et il descend tout jour sur coin rebord à mon manteau*
et il dit à moi autant souvent de propos / comme il y a de feuilles, autour d'un bouquet de roses / ***[5]*** *et il dit à moi restez vous homme jeune célibataire / car si vous prenez épouse vous êtes assuré de tourment*

ou ces deux autres vers / prenez une fille jeune / car si ~~vous~~ restez vous veuf, vous êtes assuré de chagrins.

Notennoù J. Ollivier :

[Fin de ce deuxième fascicule prêté par le Dr Laurent, de Brest]

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ds. 92 JEAN-MARIE DE PENGUERN

- [Va planedenn zo kalet] : f°97v-98v

- Banniel Breïs : f°113v-114v

- Yvonna : f°119r

- Fragments : f°115v

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[97v]	**[Va planedenn zo kalet]**
1.	va planeden zo kalet va chanss zo dinatur me n'e meus var an douar nemit displijadur pes a mezo digant Doue a ra din nehamant bemde e disesperout e sonjal em zourmant
5.	na meus na kar na mignon sivoas ! na mam na tad na christen var an douar a kement a gar va mad monet a ran breman n'eur c'hoat d'eur kavarn da sevel ti eno gant al lapousset a me vevo dizourssi
10.	Guibidon mab da Venus Rouanes an amour ma rentas maleürus a zo bet en traïtour en daoue din prometet kontante ma buhez allas ! sec'het ar rozen na chom nemit an drez
15.	c'hui ma deuit dam dilezer am klasko ma mestrez chui ma teut dam dilezer am klaskoc'h goude ze en nes zo dign kevelou goude sort amitie
	eur vinien diskaret deus e muraill kuezet na na vezo iac'h biken ma deuer da repari en eur donet da sevel a toll froues adare
20.	na deus na fourdilizen na rozen diouanet a raparfo e enor dar plac'h en de faïet on enor pa ve kollet allas ! vez diveza da zarro dor ar gaouet en ester e dappa

*[**Mon destin est dur**]*[140]

***[1]** Mon destin est dur, ma chance inhumaine / Je n'ai sur la Terre que du déplaisir / Ce que j'aurai de la part de Dieu, me cause de l'inquiétude / Chaque jour, je désespère en pensant à mon tourment*

***[5]** Je n'ai ni parent, ni ami, hélas ! Ni mère, ni père / Ni chrétien sur Terre, ni quiconque ne souhaite mon bien / Je vais maintenant dans un bois, dans une caverne construire mon habitation / Là, avec les oiseaux, et je vivrai sans souci*

*Cupidon, fils de Vénus, reine de l'amour / **[10]** Me rendit malheureux, a été un traître / (M'avais promis de satisfaire mon existence) / Hélas ! Fanée la rose, il ne reste que les épines*

*Vous, si vous venez à me délaisser, me chercherez ma maîtresse / Vous, si vous venez à me délaisser, me chercherez après cela / **[15]** Ceci est pour moi (une nouvelle) après une telle amitié*

[140] Troidigezh kinniget ganimp.

Une vigne abattue, tombée de (son mur) / Ne sera jamais plus saine / Si l'on vient à la réparer / En la redressant, elle donne des fruits à nouveau

***[20]** Il n'y a ni fleur de lys, ni rose naissante / Qui réparera l'honneur de la femme qui a failli / L'honneur, lorsqu'il est perdu, hélas ! Il est trop tard / De fermer la porte de la cage, en espérant l'attraper*

[98v]	
	bonjour ta Marianna pe heur ho goëlign me
25.	bonjour objet ma tlandres me ne garan ne met-hi
	c'hui a poe dign promettet pa vijem tost pe pel
	Marianna d'am karout ken e zuign da vervel
	kentoc'h deuffe ar pesket da zilezer ar mor
	vit ma zeuffoc'h va moestress biken dous ma memor
30.	ma effac'h lenn em c'halon evelvac'h imprimet
	eur poltret deus ho fesson ag ho hano skrivet
	bonjour Rouanes an perlan hen-och em boa fians
	eur vechik c'hoas a goulenan diganoc'h assistanss
	deus eur paour kes glac'haret ebars ma kimiado
35.	demeus he vuia karet biken mui n'en goelo
	ar plac'h :
	n'eur c'hornik er vro ma sur me a vo kavet
	me a vez kavet heno bep heur a bep momet
	me a vezo kavet eno kaptivet ma c'halon
39.	e vo dalc'het da james chadennet en prison
	Al. Cahel, Morlaix 8bre 1852

*Bonjour Marianna, quel bonheur de vous voir / **[25]** Bonjour, objet de ma tendresse, je n'aime qu'elle / Vous m'aviez promis, que nous soyons proches ou éloignés / Marianna, de m'aimer jusqu'à ma mort*

*Les poissons en viendraient plutôt à délaisser la mer / pour que ma maîtresse cesse d'être la douce de mes souvenirs / **[30]** Si vous veniez lire dans mon cœur, vous verriez imprimé / Un portrait de votre apparence et votre nom écrit*

*Bonjour Reine, j'avais confiance en votre parole / Une petite fois encore, je vous demande assistance / de la part d'un pauvre chagriné dans mes adieux / **[35]** de la part de sa bien-aimée qu'il ne verra plus jamais*

La femme :

*Dans un coin de ce pays, on me trouvera sûrement / On me trouve là à toute heure et à tout moment / On me trouvera là, le cœur prisonnier / **[39]** Qui sera maintenu à jamais en prison*

[113v]	**Banniel Breïs**
1.	na m'ar plizfe gant Doue he alfemp hoas gwelet hon goz noblans ag gante Banniel ar bretonnet n'hi ha iaffe oll d'he c'heuill ac ha disquennfe choas petra eo an dud ha breiz ac ing bed ha biskoas
5.	meur a Roue a zo bed ive ar Roue soz ha choante lemmel anesy ha daouarn hon tud coz allas re diez he voa hini n'he n'heus galled ha breman gant an dud fall chetu hi diskaret
10.	mez erru a zo sikour kersomp d'an od buhan n'hi er goëlo enan savet hen bro Prins a Rohan treuzet eo gant-he ar mor evit dont d'ha souten hon Rouane hag ar pobl ac an illis christen
15.	emedy c'hoas ouz he heuil Beleyen ha noblanz hag ar re zo eveldomp douget d'ha Roue Frans rak ha dindan ar banniel heuillomp he d'ar brezel n'hi a vo gant sikour mad n'he alfemp kaout goël
20.	p'ha vo renqet an arme red vo he n'em kanna n'hi a heuillo hen pep lec'h niz an Dukez Anna ar victor ha vezo sur Doue hon sikouro na sull toll he skoïmp n'hi a vo toll ar maro

Le drapeau de la Bretagne[141]

[1] *S'il plaisait à Dieu, nous pourrions encore voir / Notre ancienne noblesse, et avec eux, le drapeau des Bretons / Nous irions tous à sa suite, et montrerions encore / Ce que sont les gens de Bretagne, et ce qu'ils ont été depuis toujours*

[5] *Il y a eu plus d'un roi, et aussi le roi d'Angleterre / Qui voulaient la ravir des mains de nos ancêtres / Hélas, cela était trop difficile, [et] aucun n'y est parvenu / Et maintenant, par les mauvaises gens la voici abattue*

Mais il est arrivé de l'aide, marchons vite à la côte / ***[10]*** *Nous le verrons là levé, dans le pays du prince de Rohan / Ils ont traversé la mer pour venir soutenir / Nos rois et le peuple, et l'Eglise chrétienne*

[141] Troidigezh kinniget ganimp.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

*Il y a encore à sa suite, les prêtres et la noblesse / Et ceux qui sont comme nous, partisans du roi de France / **[15]** Car sous la bannière, suivons-les à la guerre / Nous aurons avec nous une bonne aide, nous ne pourrions avoir mieux*

*Lorsque sera rangée l'armée, il faudra se battre / Nous suivrons en tous lieux, le neveu de la Duchesse Anne / La victoire sera certaine, Dieu nous aidera / **[20]** Chaque fois que nous frapperons, ce sera le coup de la mort*

[114v]	p'ha vezo distrujet oll muntrerien hon Roue laerron hon illizou ha nacherien Doue n'hi a lakaï voar he tron loïs an trivarc'hvet ha n'hi ha neum bilo c'hoas m'har na ve respectet
25.	pa vo renqet an oll traou ag echu ar brezel he vo ambrouged hon prins gant enor d'he kastel ma m'ar deu bec'h d'ar Roue he kavo choas souden Cadoudal ha tud bro Breiz gwir anvet tor-he-ben
	M^{e} de St Prix avr. 1851

Lorsque serons détruits tous les meurtriers de notre Roi / Les voleurs de nos églises, et ceux qui refusent Dieu / Nous metterons sur son trône, Louis XVIII / Et nous nous battrons encore, s'il n'est pas respecté

***[25]** Lorsque tout sera rentré dans l'ordre, et que la guerre sera finie / Notre prince sera reconduit avec honneur à son château / S'il vient au roi d'être accablé, il trouvera erncore aussitôt / Cadoudal et les gens de Bretagne, bien nommés « Torr-e-benn »*

Malrieu niv. 0095 - Banniel Breizh

EILSKRIDOU	
Penguern	- Banniel Breïs (Ds. 92, p. 141-142, f. 113v-114v)
I. an Diberder	- Banniel Breiz (Kaier 2, p. 2)
P. Rouz	- Banniel Breis (« Les chansons bretonnes de la collection Penguern », *Annales de Bretagne*, t. 24, niv. 4, 1908, p. 552-557)

STUMMOU ALL

Penguern	- Banniel Breis (Ds. 111) - Banniel ar Vretoned (Ds. 111, f. 101r – 101v) - Banniel Breis (Ds. 112)

Disklêriadurioù

Tri stumm disheñvel (o chom tost-tre an eil re ouzh ar re all) a gaver e dastumadenn Penguern :

- E Ds. 112 e kaver ar stumm koshañ a anavezer eus ar ganaouenn-mañ
- E Ds. 111 e kaver un adstumm eus stumm an Ds. 112 : kemmet ez eus bet un toullad geriennoù, ha an doare-skrivañ
- E Ds.92 e kaver ur stumm all c'hoazh, tost ouzh ar stummoù all : an hini a oa bet roet da b/Penguern gant an Itron de Saint-Prix e miz Ebrel 1851 (an droidigezh a zo kinniget ganimp).

Un notenn, ouzhpennet en Ds. ----, a ro da c'houzout e oa bet savet ar ganaouenn-mañ gant Huon de Kermadec, e Londrez :

> *Fait à Londres, lors du projet de descente du prince de Rohan par Mr de Kermadec de Morlaix émigré. Dicté à J. de P.[enguern] par M. Le colonel C. du Brieux, le 27 juin 1837*[142].

Studiet e oa bet gant Per ar Rouz e *Annales de Bretagne*, evel ul lodenn all eus kanaouennoù dastumadenn Penguern. Embannet e oa bet *Banniel Breiz* en e oberenn *Ar feiz hag ar vro*, gant an abad Durand ivez. Roet e oa bet ar ganaouenn dezhañ gant Penguern e-unan, ha displegañ 'ra an abad Durand perak e oa bet savet gant Huon de Kermadec :

> *Beaucoup de gentilshommes comme aussi de gens du commun de France étaient passés en Angleterre pour échapper à la persécution. Vers la fin de 1793, ils furent tous appelés à Londres et enrôlés pour faire une descente en Basse-Bretagne : le duc de Rohan devait les commander. On en informa les Bretons, et pour les pousser à soutenir la descente, on leur envoya aussi la chanson qui suit : elle fut chantée partout, et partout se levaient les penn-baz, quand arriva la nouvelle qu'il n'y aurait pas de descente.*
>
> *Les gens qui étaient destinés à cette descente étaient pour la plupart ceux qui s'embarquèrent pour celle de Quiberon, vingt mois après environ.*
>
> *Cette chanson a été faite par un officier de Morlaix, nommé Huon de Kermadec… Après le combat de Quioberon, M. de Kermadec retourna à Londres et de là se rendit aux Iles : depuis on n'en a plus entendu parler. Ces renseignements viennent du colonel Du Brieu, son compagnon d'armes. La chanson m'a été donné par M. J. de Penguern, de Lannion*[143].

[142] Notenn meneget gant Laurence Berthou-Bécam ivez, e « Analyse des manuscrits de Penguern », *Jean-Marie de Penguern. Collecteur et collectionneur breton*, p. 112.
[143] Notenn meneget ha troet gant Per ar Rouz, p. 552-553.

[119r]	**Yvonna**
1.	pa voan var ar menez / o kontempli ar bed me remerkas ur poent / a troublas ma speret
	seblentout a re din / o klevet e parlant ma dousik Ivonna / gant ur voez melkoniant
5.	ar pesket deus ar mor / voar an dour a saille ag ar martolodet / voar ar pont a danse
	he daouarn a zo mesket / gant ar glaz ag ar gwen ag he diou chod zo ru / evelt diou rosen
	he daoulagat zo brilliant / evelt diou stereden
10.	ag he choug a zo gwen / velt ur four delizen
	he muzellou zo ken kaer / a surpasse an natur ag he komzou zo dous / evelt ar mel pur
	gant he mouez ker charmant / he komzou angelik
14.	e lakee ar ranet / de chilaou manifik
	Mad. de St Prix

Yvonna[144]

***[1]** quand j'étais sur le mont à contempler la nature / un trouble s'empara de mes esprits à un souvenir*

il me semblait entendre parler ma douce / Yvonna avec une voix pleine de mélancolie

***[5]** les poissons de la mer venaient sauter sur l'eau / et les matelots venaient danser sur le pont*

ses mains sont mêlées de bleu et de blanc / et ses deux joues sont roses comme deux roses

*ses deux yeux sont brillants comme deux étoiles / **[10]** et son cou est blanc comme la fleur du lys*

ses lèvres sont si belles qu'elles surpassent la nature / et ses paroles sont aussi douces que le pur miel

*de sa douce voix de ses paroles angéliques / **[14]** les reines de la prairie se taisaient pour l'écouter*

[144] Troidigezh an Itron de Saint-Prix.

Adframmet eo bet an doare da ginnig ar ganaouenn-mañ ganimp : graet ez eus bet an dibab da lakaat an droidigezh dindan an destenn en brezhoneg kentoc'h eget skrivañ anezhi dindan pep gwerzenn evel ma oa en destenn orin.

Yvonna[145]

pa voan var ar menez
quand j'étais sur le mont à contempler la nature
o kontempli ar bed
un trouble s'empara de mes esprits à un souvenir
me remerkas ur poent
a troublas ma speret

[145] Framm an destenn orin, tennet diouzh Ds. 92 Penguern.

[115v]	
	Fragments [Compliment et invitation de noce]
1.	rag me ne ran mui seblant vit klevet ho komzou
	wit ma ra kellou eur veen derv ve maro seir bla zo
	na pa ve ar mor don karget a griseil fin
	hag an oll hentchou bras paveet gant parchimin
5.	lakeet oll da skriva oll plum al lapousset
	nin ket evit merka ar garante parfet
	ni ket evit merka ar garante ardant
	evelt ma zo aman en tre daou zen iaouank
	bonjour a joa bars en timan
10.	pa meus an enor d'antren enan
	an enor a meus bet a na veriten ket
	da zonet d'ha pedi … euret
	c'houi ag oll dud ho ti
	d'azista ar greg iaouank da eureuji
15.	an euret vo en Botmel ar banket en K/ moal
	deut oll bian a bras da lakeat an alc'hueiou en he plas
	skabel vo d'azea tud a vo d'ho servija
	digasset gannac'h kessek dipet mad
	a veffet kuit da zont var ho droad
20.	kent achui ma komplimant
	en ho pedan oll koz a iaouank
	M[ade] de St Prix

[*Compliment et invitation de noce*][146]

[1] *Quant à moi, je ne fais pas plus attention à vos propos / Que ne fait la nouvelle d'un vieux chêne mort depuis sept ans*

Et que la pleine mer soit remplie de (grêlons fins) / Et toutes les routes pavées de parchemin
[5] *Et mises à écrire toutes les plumes des oiseaux / (Je n'irai pas décrire l'amour parfait)*
Je n'irai pas décrire l'amour ardent / Comme il y a ici, entre deux jeunes gens

Bonjour et joie dans cette maison / ***[10]*** *Puisque j'ai l'honneur d'y entrer*
J'en ai eu l'honneur, et je ne méritais pas / De venir prier ---- mariage
Vous et tous les gens de votre maison / D'assister la nouvelle mariée dans son mariage
[15] *Le mariage sera à Botmel, le banquet à Kermoal / Venez tous, petits et grands, mettre les clefs à leur place*
Il y aura des sièges pour s'asseoir, des gens pour vous servir
Apportez des chevaux biens sellés / Et vous serez quittes de venir à pied
[20] *Avant d'achever mon compliment / Je vous prie tous vieux et jeunes*

[146] Troidigezh kinniget ganimp. An titl etre klochedoù a zo o tont diwar taolenn ar c'haier 6.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

ANTIQUITÉS DES CÔTES-DU-NORD

&

KARNED I KERVARKER

- Sezic Guingamp : *Antiquités des Côtes-du-Nord*, p. 375-386

- Sezis Guengamp : karned 1 Kervarker, p. 106-112

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Seziz Gwengamp

Seziz Gwengamp eo ar werz nemeti dastumet gant an Itron de Saint-Prix o vezañ bet embannet e-kerzh he buhez ; da lâret eo, evit bezañ resis, ar werz nemeti o vezañ bet embannet en he fezh ma vez dalc'het kont eus ar c'houbladoù ouzhpennet d'ar werz *Ar penerez a Keroulas* gant ar Marc'heg Christophe de Fréminville en e oberenn *Antiquités de Bretagne. Les Côtes-du-Nord*, e 1837. Er memes oberenn an hini eo, e oa bet embannet ar werz *Sezic Guingamp*. Adkavet e vo al labour-se amañ dindan war an tu kleiz. An droidigezh en galleg a gaver amañ a zo tennet eus ar memes oberenn, hag eilskrivet evel ma oa bet graet en he stumm orin, da lâret eo gant he fazioù.

Ar stumm eus ar werz-mañ a gaver war an tu dehoù a zo o tont eus karned kentañ Kervarker (p. 106-111), karned eilskrivet, studiet hag embannet gant Donatien Laurent en e oberenn *Aux sources du Barzaz-Breiz* (*Sezis Guengamp*, *ASBB*, p. 106-107). Hervez doare e vije bet kanet[147] ar pozhioù-mañ da g/Kervarker gant an Itron de Saint-Prix pa oa deut hemañ da weladenniñ anezhi en he maner a d/Traonfeunteuniou, e Plouyann e miz Gouhere 1836. Goulakaat a reer e oa bet kloklaet ar werz-mañ ganti ha prientet evit an embann pelloc'h.

E embannadur 1845 ar *Barzaz-Breiz*, e verke Kervarker kement-mañ diwar-benn ar werz-mañ : « *Cet évènement historique est le sujet d'un chant populaire très répandu ; j'en dois une copie à l'obligeance de madame de Saint-Prix*[148] ».

	[p. 375]	**[p. 106]**	
	Sezic Guingamp	**Sezis Guengamp** (karned 1 Kervarker)	
	1.		
1.	Ebars ar blaves mil a pemp kant	Ebars am bloa mil ha pemkant	1.
	E teuas ar sézic war Guingamp,	e teuas ar sezic voar guengamp.	
	Ha breman ar bloaz mil pemp kant seiz	à breman zo bloa mil pemkant seiz	
	Oa disquennet ar sézic war Breiz.	voa diskenet sezic voar breis.	
	2.		
5.	War porz Miguel oa ar Saozon,	Voar portz loc micquel voa ar saozon,	5.
	An Allemantet war porz Roazon,	An allamanet ar portz roazon,	
	War porz ar Ploum ber oa ann Irlantet,	voar portz Plomben voa n'irlantet.	
	Ac enn eur plaç all ar Flamantet.	Ac en eur plaç all r. flammantet.	

***Siège de Guingamp*[149]**

1. *Dans l'année mil et cinq cent / Il vint le siège sur Guingamp, / Et à présent l'an mil cinq cent sept / Etait descendu le siège sur Bretagne.*

[147] *ASBB*, p. 252 : « Seziz Gwengamp. Chanté sans doute par Madame de Saint-Prix ».
[148] KERVARKER, *Barzaz-Breiz*, 1845, t. 2, p. 47.
[149] Troidigezh kinniget e *Antiquités des Côtes-du-Nord*.

2. *Sur la porte Miguel étaient les Anglais, / Les Allemands sur la porte de Rennes, / Sur la porte de Ploum ber étaient les Irlandais, / Et dans une place autre les Flamands.*

	[p. 376]		
	3.		
	Ar prince Dénoblin a goulenné,	Ar Princ Dénoblin lavaré,	
10.	War porzou Roazon pa zarbaré,	oar portz roazon pa zarbarè	10.
	Porzer ! digoret ar percher-ma !	« portzer Digoret r. pertzer man	
	Ar prinç Dénoblin a so ama…	Dar princ Dénoblin zo aman	
	4.	**[p. 107]**	
	Ar prinç Dénoblin a so ama,	Dar & …	
	Triwac'h mil cavalier so gant-han,	triwerch mil cavaliour gant hen	
15.	Triwac'h mil cavalier paotret vaillant	triwerch mil cavaliour tud vaillant	15.
	Da lakaat ar sézic war Guigamp.	Da lakat r. sezic voar guengamp	
	5.		
	Hac ar porzer kos pa a glevaz,	ar Portzer cos pa e glevas	
	D'ar prinç Dénoblin a respontaz :	d'ar princ Denollin [sic] respontas,	
	Ar percher-ma ne vont ket digoret	Perc'her man n'vo ket digoret	
20.	Na d'eoc'h, na da prinç all a bed ;	na dorchu na dprinc all ebet.	20.

3. *Le prince Dénoblin demandait, / Sur les portes de Rennes quand il manoeuvrait, / Portier ! ouvrez ces portes-ci ! / Le prince Dénoblin est ici…*
4. *Le prince Dénoblin est ici, / Dix-huit mil cavaliers sont avec lui, / Dix-huit mil cavaliers hommes vaillants / Pour mettre le siège sur Guingamp.*
5. *Et le portier vieux quand il entendit, / Au prince Dénoblin il répondit : / Ces portes-ci ne seront pas ouvertes / Ni à vous, ni à aucun prince ;*

	[p. 377]		
	6.		
	Ken na mo goulennet digant an Dukes Anna	Ken mo goulet gant an duchesses anna	
	Hounnes a so mestress war ar percher-ma.	a zo mestr voar ar pecher man.	
	Dukes ! digoret e vezo, ar percher-ma		
	D'ar prinç Dénoblin so arruet ama ?		
	7.		
25.	Triwac'h mil cavalier tud vaillant		
	Da lakaat ar sézic war Guingamp.		

	An Dukes Anna a repontas	an dukes anna respontas	
	D'ar canonier kos pa glevas :	dar cannonier cos pa glevas	
	8.		
	Va doriou a so moraillet,	ma dorrojou zo moraillet	25.
30.	Ha va mogueriou a so cimantet,	ha ma vuriou so cimantet	
	Ne rann ket kaz ho gwelet,	na ran ket a gas o guellet	
	Kear Guigamp ne vezo ket kemeret ;	ha mar peus eur canon bras carguet	
		Ker guengamb n'vo ket quemeret	

6. *Jusqu'à que je n'aye demandé d'avec la Duchesse Anne ; / Celle-là est la maîtresse sur ces portes-ci / Duchesse ! ouvrira-t-on ces portes-ci / Au prince Dénoblin qui est arrivé ici ?*
7. *Dix-huit mille cavaliers hommes vaillants / Pour mettre le siège sur Guingamp. / La Duchesse Anne répondit / Au canonnier vieux quand il entendit :*
8. *Mes portes sont verrouillées, / Et mes murailles sont cimentées, / Je ne fais aucun cas de les voir, / La ville de Guingamp ne sera pas prise ;*

	[p. 378]		
	9.		
	Mar hoc'h heu sar canoun bras karget,		
	Ar kear Guingamp a vezo diffenet,		
35.	Ha pa vijent tri mis anter azé		
	Ne rann ket kas eus a nicun arré.		
	10.		
	Ar canonier koz a respontaz	ar canonier bras respontas	30.
	D'ar Dukes Anna, pa lavaraz :	Dan dukesses anna pe lavares	
	Brema e teuann d'har karga,	e mon estonnet deus e gargan	
40.	Tregont boulet rolet so ama.	Tregont boullet rallet so en hen	
	11.		
	Barr eun anter poëzel a mitrail ploumb,	è n'enter poezel a mitrail plomb	
	Mui pe kémend all a poultr a canoun,	a mui pe guement all poultr canon	35.
	Ha mui pe kemend all a dragé braz,	**[p. 108]**	
	Da rei d'ar prinç Dénoblin war he faç.	X a mui pe gement all dragé bras	
		da rei d'ar princ Denollin voar é face	

9. *Si vous avez le canon grand chargé, / La ville de Guingamp elle sera défendue, / Et quand ils seraient trois mois entiers là / Je ne fais aucun cas d'eux.*

10. *Le canonnier vieux répondit / A la Duchesse Anne, quand elle dit : / A présent je viens de le charger / Trente boulets ronds sont ici.*
11. *Comble un demi-boisseau de mitraille plomb, / Plus ou autant de poudre à canon, / Et plus autant encore de dragées grandes / Pour donner au prince Dénoblin sur sa face,*

	[p. 379]		
	12.		
45.	Na oa ket hé guer peur achuet,	ne voa ket e guier peur lavaret	
	Ar canonier kos a so lazet	r. canonier bras à zo lazet	
	Gant eun tenn poultr gwen demeus eur	gant an ten poultr guen deus ar gamb	40.
	[gambr	gant mab eunan voa er garant	
	Gand eur cavalier hanvet Goasgarant.		
	13.		
50.	An Dukes Anna a lavare	an dukes anna lavarè	
	D'ar canonieres kos neuze :	Dar canonier cos neuzè	
	Aoutrou Doué ! pretra vezo grët ?	Trou doué petra vezo great	
	Ar canoun bras a so braket.	chetu ar canonier lazet	45.
	14.		
	Ar canonieres a lavare	ar canonierès lavarè	
55.	D'ar Dukes Anna, pa glévé :	Dar dukes anna pa glevè	
	Pa ar canoun bras so karget,	mar vijé ar canon bras carguet	
	M'em bezo rebech va priet.	m'bijé bet rebec'h ma priet	

12. *Elle n'était pas sa parole tout-à-fait achevée, / Le canonnier vieux est tué / Avec un coup de poudre blanche d'une chambre / Par un cavalier nommé Goasgarant*
13. *La Duchesse Anne disait / A la canonnière vieille alors : / Seigneur Dieu ! que sera-t-il fait ? / Le canon grand est braqué.*
14. *La canonnière disait / A la Duchesse Anne, quand elle entendait : / Puisque le canon grand est chargé / Moi j'aurai revanche de mon mari*

	[p. 380]		
	15.		
	Ne oa ket ho guer peur achuet,	na voa ket ar guier pur achuet	50.
	Ar vogeriou a so bet freuzet,		
	An doriou a so bet torret.	an dorrojou so bet torret	
60.	Karguet oa ar kear a soudardet.	carguet voa r. ker a soudardet	

	16.		
	Ar prinç Dénoblin a lavaré	ar princ Dénoblin lavarè	
	Ebars ar kear Guingamp, pa rentré :	**[p. 109]**	
	D'heoc'h, va soudardet, ar merc'hed koant,	bars è quer guengam p'antrée,	
	Ha d'in an aour ac an arc'hant.	Dorch soudardet vo merchet coant	55.
		à din vo n'aour ac ara chant	
	17.		
65.	An Dukes Anna a lavaraz	an dukes anna lavarè	
	D'ar prinç Dénoblin, pa zaludas :	Dar princ dinoblin pe saludé	
	Ma vije bet karget ar canoun bras,	mar vije carguet r. canon bras	
	Mé mé gounet hirio va goaz.	m'em mije gonnet hirio ma goas	60.

15. *Il n'était pas leurs paroles tout-à-fait achevées, / Les murailles ont été abattues, / Les portes ont été cassées. / Remplies était la ville de soldats.*
16. *Le prince Dénoblin disait / Dans la ville de Guingamp, quand il entrait : / A vous, mes soldats, les filles jolies, / Et à moi l'or et l'argent.*
17. *La Duchesse Anne dit / Au prince Dénoblin, quand il la salua : / S'il avait été chargé le canon grand, / J'aurai moi gagné aujourd'hui mon mari.*

	[p. 381]		
	18.		
	Ar Dukes Anna en em strinkas	an dukes anna velt ma glevas	
70.	War an douar ien ha noaz :	voar e zaoulin noas n'em strinkas	
	Itron Maria a guir chicour	« na itron varia guir sicour	
	Pliget ganeoc'h hor sicour ! ...	ha plijet gannorc'hu on sicour	
	19.		
	Ar canonieres a lavaré,	ar canonieres lavarè	65.
	D'ar bec ann tour plat pa arrué :	en ben ar tour plat pa arruè	
75.	Me wel azé eur régiment o c'hoarzin	me a vel azè eur regiment fin	
	D'abord c'houi ho welo chagrin.	o chalon en o creis e choarsin	
		breman souden en o guilfet gin	
	20.		
	N'a oa ket he guer peur achuet,	voa ket ar guer peur lavaret	70.
	Ann tan d'ar canoun he deus laquët,	triwuerh cant an he voa lazet	
	Triwac'h kan tar-ré he deus lazet,	triwuerh cant an he voa lazet	
80.	Mui pe kemend all he deus blecet.	mui pe gement all oa blesset	

18. *La Duchesse Anne se jeta / Sur la terre froide et nue : / Notre Dame Marie de bon secours / Plaise à vous nous secourir ! …*
19. *La canonnière disait, / Au haut de la tour plate quand elle arrivait : / Je vois là un régiment rire / Tout à l'heure vous les verrez chagrins.*
20. *Elle n'était pas sa parole tout-à-fait achevée, / Le feu au canon elle a mis, / Dix-huit cents d'eux elle a tués, / Plus ou autant elle a blessés.*

	[p. 382]		
	21.		
	Ar prinç Dénoblin a goulenné	Princ Dinoblin à goulennè	
	Gant eur furor bras, pa tremene ;	**[p. 110]**	
	Pelec'h-emâ merc'hed ar kear-ma	Bars ker guengamb pa tremenè	
	A laka ar canoun da strinka.	pelec'h man merchet guer man	76.
		a laka ar canon da brokan.	
	22.		
85.	Kriz ê vijé ar c'haloun n'a gwelgé,		
	Ebars ar kéar Guingamp, hini è vijé		
	Da welet ar merc'hed, ar gragé,		
	O touguen an diliat ho gwélé.		
	23.		
	O lakaat diliat ha liennach		
90.	Evit en em cuzaat eus an arrach,		
	Evit prenna prenestou ha camprou,		
	En em zavetei eus ar canoniou.		

21. *Le prince Dénoblin demandait / Avec une fureur grande, quand il passait ; / Où sont-elles les filles de cette ville-ci / Qui mettent le canon à éclater.*
22. *Dur aurait été le cœur s'il ne pleurait, / Dans la ville de Guingamp, aucun ne serait / En voyant les filles, les femmes / A porter les hardes de leur lit.*
23. *A mettre des hardes et du linge / Pour se cacher de la rage, / Pour fermer des fenêtres et des chambres, / Et se sauver des canons.*

	[p. 383]		
	24.		
	An Dukes Anna a redaz,	an dukes anna vel mer guelas,	
	Ebars an ilis bras en em strinkaz :	bars an ilis vras nem strikas,	
95.	Itron Maria a guir chicour	itron varia a guir sicour	80.
	Grit deomp trech'i war hon adversour !	gret din tec'hi voar n'adversour	

	25.		
	Ha c'houi ve countant Guerc'hes Marie,	ha hui ve contant verres vari	
	Da lakaat hô ti da varchossi,	Lakat outi ar varchossi	
	Hô sicristi da c'hav ar guin,	o sacristi d'a cao ar guin	
100.	Hag hoc'h auter bras d'ann daol guégin ?	orc'h auter vras da dol kegin	85.
	26.		
	N'a oa ket hé féden peur achuet,	voa ket i peden pur achuet	
	Ar kléier da zonna so commancet,	ar gleir da son commancet.	
	Eo commancet ar kléier da zoun,	Commancet ar gleier da zon	
	Hag ar spouranné enn oll c'haloun.	ken a sporonn oll o challon	

24. *La Duchesse Anne courut, / Dans l'église grande elle se jeta / Notre-Dame Marie de bon secours / Faites-nous triompher sur nos ennemis !*
25. *Et seriez-vous contente Vierge Marie, / De mettre votre maison à servir d'écurie, / Votre sacristie à cave à vin, / Et votre autel grand de table de cuisine ?*
26. *Elle n'était pas sa prière tout-à-fait finie, / Les cloches à sonnr sont commencées, / Est commencé les cloches à sonner, / Et l'épouvante dans tous les cœurs.*

	[p. 384]		
	27.		
105.	Ar prinç Dénoblin a commandé	ar princ dinoblin lavarè	90.
	D'hé pagic bihan, hac en galvé,	de pagic bihan pe ne glevè	
	Pagic, pagic, va pagic bihan,	pagic, pagic, ma pag bihan,	
	Te a so diligant ha buhan ;	te zo diligent à buhan	
	28.	**[p. 111]**	
	Kerz buhan d'ar bec ann tour plat	ha kerser te da veg an tour plat	
110.	Da gouzout piou a so d'ho brancellat,	da gout pe en a zo da vraonchallat	95.
	Ha mar deus den unan d'ho zoun	ha mar zo den ennan ous o sonn	
	Plant da glévé enn hé galoun.	Plantes te da gleve en o hallon	
	29.		
	Ouz da gostes te euz sabrenou		
	Gant da zaouarn t'en em ziffennaut.		
115.	He a ia é crec'h ô cana,	en a ya da crec'h en eur gana	
	Hag a zisken enn traon ô guéla :	ac a zeu dan traon 'n eur voela,	

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

27. *Le prince Dénoblin commandait / A son page petit, et l'appelait, / Page, page, mon page petit, / Toi tu es diligent et prompt ;*
28. *Vas vîte au haut de la tour plate / Pour savoir qui sont à les branler, / Et s'il y a une personne à les sonner / Plante ton épée dans son cœur.*
29. *A tes côtés tu as des sabres / Avec tes mains tu te défendras. / Il va en haut en chantant, / Et il descend en bas en pleurant :*

	[p. 385]		
	30.		
	Enn bec ann tour plat me a so bet,	n beg an tour plat me a zo bet,	100.
	Ha, mad ann doué, me m'eus guelet,	ha mad en douè ne meus guelet	
	Nemet ar Verc'hes Marie hag he Vab,	nemet verres vari ac e mab	
120.	Ar ré so d'ho brancellat.	a reze so ous ho vrancellat	
		e velt eur voes a red o goad	
	31.		
	Ar prinç Dénoblin a lavaré	ar princ dénoblin lavaré	105.
	D'hé oll soudardet, pa ho glévé :	De he oll soudardet pa levè –	
	Profit, va soudardet, pep hini eur skoed,	-proffet ma soudardet paour pemp a scoet	
	Hac ann dud noblanç a roio deck.	me ma unan a proffo daouzek.	
	32.		
125.	Me va unan a brof daouzeck	me ma unan a rei daouzec	
	Da repari an domach me m'eus grët.	da repari an domach meus gret	110.
	Bridomp hon keseck, ha deomp enn hent,	bridomp kesek a deomp dan hent	
	Ha lezomp ho ziez gantar sent.	a lesomp o tier gant ar sent	

30. *Au haut de la tour plate moi j'ai été, / Et, rien du tout, moi je n'ai vu, / Que la Vierge Marie et son Fils, Ceux qui sont à les carillonner.*
31. *Le prince Dénoblin disait / A ses tous soldats, quand il les entendait : / Donnez en offrande, mes soldats, chacun un écu, / Et les gens nobles donneront dix.*
32. *Moi-même je donne douze / Pour réparer le dommage que j'ai fait. / Bridons nos chevaux, et allons en route, / Et laissons leurs maisons avec les saints.*

	[p. 386]	**[p. 112]**	
	33.		
	Ar prinç Dénoblin a lavaré	ar princ denoblin lavare	
130.	Eus a kear Guingamp pa partié :	deus ker guengamp pa sortie	
	O veza'r kear Guingamp kemeret	ha va mije gemgamp gonnet	
	Ouz penn c'houec'h kement me m'eus kollet	ouspen werch guement meus collet	

	34.		
	Ma kollan va buez ô vont d'ar guer	ma collan ma buez e c'hont d'ar guer	
	Me em bezo kollet tout enn entier.	me ne veo collet oll an antier.	
135.	Kerzomp buhan kostes hon bro,		
	Evit ma kemerimp repo.		

33. *Le prince Dénoblin disait / De la ville de Guingamp quand il partait : / En ayant la ville de Guingamp prise / Plus de six fois autant moi j'ai perdu.*
34. *Si je perds la vie en allant à la maison / Moi j'aurai perdu tout en entier. / Allons vite vers notre pays, / Pour que nous prenions du repos.*

Seziz Gwengamp (Malrieu niv. 0004 – Seziz Gwengamp)

EILSKRIDOU	
Fréminville	- **Sezic Guengamp** (*Antiquités des Côtes-du-Nord*, 1837, p. 375-386)
Kervarker	*ASBB* (p. 106-107) : - ***Sezis Guengamp*** (Karned 1, p. 106-112)

STUMMOU ALL	
Kervarker	- **Seziz Gwengamp / *Le siège de Guingamp*** (*Barzaz-Breiz*, p. 257-261 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 233-247)
Ledan	- **Sezic Guëngamp dre ar vicomp a Rohan er bloa 1500** (t.8, p. 294-300)
Penguern	- **An dukes annan** (Ds. 91, f. 53 ; *Dastum*, p. 238-240) - **Sezis Gwengamp** (*Al Liamm*, niv. 35, Miz Du-Kerzu 1952, p. 12-14)
Luzel	- **Seziz Gwengamp / *Le siège de Guingamp*** (*GBI. 2*, p. 40-47 ; kanet gant Mari Ferchal, eus kêr Gwengamp) - **Seziz Gwengamp / *Le siège de Guingamp*** (*GBI. 2*, p. 48-53 ; kanet gant Marc'harid Fulup)

I. Troadeg	- **Gwerz Gwengamp / *La gwerz de Guingamp*** (*CR*, p. 44 ; kanet gant Yvonne Garlan – Landreger – Hañv 1980) - **Seziz Gwengamp** (kanet gant I. Troadeg war bladenn « *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui* »)
F. Vallée	- ***Seziz Gwengamp*** (*pladenn « Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ; kanet gant Marc'harid Fulup)*
M. Duhamel (ton)	- **Seziz Gwengamp** (*Musiques bretonnes* – 114) (kanet gant Marc'harid Fulup, eus Pluned ; diwar enrolladurioù F. Vallée)
S. Ropartz (studiadenn)	- « **Le dernier siège** » (Guingamp. Etudes pour servir à l'Histoire du Tiers-Etat en Bretagne, t. 2, p. 102-114, kentañ embannadur 1859) - « **Le siège de Guingamp** » (id., p. 303-311) - « **Histoire des villes de Bretagne. Le siège de Guingamp en 1489** » (*Revue de Bretagne et de Vendée*, t.3, 1858, p. 440-452)
Y.B. Piriou (studiadenn)	- « **La gwerz du "Siège de Guingamp" et la duchesse Anne dans la tradition orale** » (*1491 La Bretagne terre d'Europe 1491,* Kollok etrevroadel, Brest, Société Archéologique du Finistère, 1992, p. 489-499)
D. Laurent	- « **Le siège de Guingamp (1488)** » (*ArMen*, niv. 143, 2004, p. 18-23)

Disklêriadurioù

Meur a seziz a oa bet war Gwengamp a-hed ar c'hantvedoù, met gant daou dreist-holl e oa bet merket a-walc'h ar speredoù evit ma teufent da vezañ sujed ur werz :

- An hini gentañ a oa bet savet war-lerc'h fedoù c'hoarvezet e 1489 : Rohan a oa e penn ar seziz-se.
- Un eil seziz a oa c'hoarvezet ouzhpenn kant vloaz pelloc'h, e 1591, da vare brezelioù ar Re Unanet. Ar wezh-mañ e oa gant ar priñs Dombes e voe kaset ar seziz. Dindan an anvioù a Dénoblin, Denombra, Denobre, pe c'hoazh dindan hini a Denoblan e vo kavet meneget.

Diskouez a ra ar werz fedoù 'zo, c'hoarvezet e 1489 mesket gant fedoù c'hoarvezet e 1591.

Université Européenne de Bretagne

Université Rennes 2, Centre de Recherche Bretonne et Celtique, EA 4451, F-35000 Rennes, France

Doctorat en breton et celtique

Yvon Le Rol

LA LANGUE DES « GWERZIOU » À TRAVERS L'ÉTUDE DES MANUSCRITS INÉDITS DE Mme DE SAINT-PRIX (1789-1869)

Volume 3

Thèse dirigée par Hervé Le Bihan,
professeur de breton et celtique à l'Université de Rennes 2

Soutenue le 5 juillet 2013

Membres du jury

Gwendal Denis, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2*
Xarles Videgain, *professeur d'études basques, Université de Pau et pays de l'Adour*
Rhisiart Hincks, *professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles)*
Hervé Le Bihan, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2.*
Pierre-Yves Lambert, *professeur d'études celtiques, directeur d'études, CNRS*

STAGADENN 1

Ds. 1

I - Esope (f° 2v-32v)

II - Roll anvioù sent « Anoiou saent, deus ha pere, n'ha ouzer quet, quasiman deus ho buez » (f° 33r-41r)

Ds. 2

III - Lavarennoù « quelques rimes bretonnes » (f° 25r)

IV - Kontadenn Koathaleg Kervinou (f° 45v-53v)

1. Notennoù diwar-benn Esope

Berzh o devoa graet ar fablennoù e Breizh, ha dreist-holl fablennoù Yann ar Feunteun, troet a-zarn nouspet gwezh, en XIX^vet hag en XX^vet kantved, gant un niver bras a dud (Ricou, Goesbriand, Prosper Proux, Augustin Conq, Gab Milin, Emile Ernault…), pa lâr Daniel Doujet dimp e oa bet Yann ar Feunteun « *hep mar ebet, ar skrivagnour gall en deus desachet ar muiañ a droerion vrezhonek. A zegadoù e vênt kavet. A gantadoù e kaver troidigezhioù pe kentoc'h, d'ar liesañ, azasadurioù diàr e skridoù* »[1].

Gant Guillaume Ricou (1778-1848), ul labourer-douar eus Tremel, en Bro-Dreger, e oa bet troet fablennoù Esope. Met anavezet e oa bet Esope en Breizh-Izel ivez, dre ma oa deut da vezañ tudenn pezhioù-c'hoari pobl, c'hoariet war ar maez, dreist-holl en Bro-Dreger, betek dibenn an XIX^vet kantved.

Pa seller ouzh renabl Gwennole ar Menn[2] kaset a-benn gantañ diwar-benn ar pezhioù-c'hoari pobl savet en brezhoneg, e verzer meneget div skouerenn nemetken eus ur pezh-c'hoari o lakaat personaj Esope war al leur, *Esope er pales* o vezañ titl an daou bezh-c'hoari-mañ :

« Esope er palez » :

- Unan eus an div skouerenn-mañ a dle bezañ an hini a zo miret e levraoueg abati Landevenneg. *Esope er pales. Comedien héroïc* a zo e ditl, ha 138 pajenn a ra anezhi. Evel al lodenn vrasañ eus ar pezhioù-c'hoari pobl dornskrivet ha miret eno emañ ar skouerenn-se eus ar pezh-c'hoari-mañ o tont eus levraoueg prevez an doktor Louis Lebreton, eus Boulvriag. En ur stad fall a-walc'h emañ an dornskrid-se, ha diaes a-walc'h e vefe ma rankfed e studiañ hiziv an deiz (bezañ 'zo pajennoù roget pe debret gant al logod, ha deuet eo da vezañ dislivet un disterañ gant an amzer).
- An eil skouerenn eus ar pezh-c'hoari-mañ a dle bezañ an hini a zo e dastumadenn Aleksandr Ledan, miret e levraoueg-kêr Montroulez. E ditl a zo *Esop er pales. Comedi-heroïq*, hag a zo bet eilskrivet aketus gant Aleksandr Ledan er c'harned niv. 5 e dastumadenn : 170 pajenn a ra ar pezh-c'hoari-mañ (p. 48-217).

An daou bezh-c'hoari-mañ (diskouez a reont bezañ heñvel ger evit ger, pe dost, ha betek heuilhañ ar memes doare-skrivañ) a zo o tont eus un droidigezh diwar ar galleg eus ar pezh-c'hoari ***Esope à la cour. Comédie héroïque***. Skrivet e oa bet e pemp arvest, e gwerzennoù daouzeksilabenn, gant Edme Boursault (1638-1701). C'hoariet e oa bet d'ar 16 a viz Kerzu 1701, e Pariz, evit ar wezh kentañ, hag e oa bet embannet war-lerc'h marv e oberour, e 1702[3].

Heuilhañ a ra ar pezh-c'hoari brezhonek an istor evel ma oa bet danevellet en galleg, hag eveltañ eo bet savet e gwerzennoù daouzeksilabenn enne.

---

[1] Daniel DOUJET, *Fablennoù Jean de La Fontaine. Troet e brezhoneg get Yves Louis Marie Combeau ha Daniel Doujet*, p. 9.

[2] Gwennole LE MENN, *Histoire du théâtre populaire breton. XVe-XIXe*, p. 50.

[3] Edme BOURSAULT, *Esope à la cour. Comédie héroïque*, Pariz, D. Beugnie, 1702, 96 p.

« Esope à la ville ou les fables d'Esope » :

Ur pezh-c'hoari all a oa bet savet gant Edme Boursault diwar-benn Esope c'hoazh, hini *Esope à la ville ou les fables d'Esope*, c'hoariet evit ar wezh kentañ e Pariz d'an 18 a viz Genver 1690. Ur pezh farsus e pemp arvest, savet e gwerzennoù daouzeksilabenn an hini eo. N'eus roud ebet eus ur pezh-c'hoari en brezhoneg a vije bet troet diwar an destenn-se.

« La vie d'Esope » :

Ur pezh-c'hoari all savet diwar-benn Esope en brezhoneg a zo dioutañ ivez hag ar skouerenn nemeti a zo e Ds. 1 dastumadenn an Itron de Saint-Prix.

Gallout a rafemp soñjal e teufe ar pezh-c'hoari-mañ, evel hini *Esope er pales* eus ur pezh-c'hoari troet diwar ar galleg, ha koulskoude, eus ar pezh-c'hoari-mañ, betek goût hiroc'h, n'eus ket dioutañ pe eo bet kollet da vihanañ.

Diwar-benn buhez hemañ n'ouvezer ket kalz a draoù, ha na vezer ket sur memes hag-eñ ne oa ket bet anezhañ un den mojennel nemetken : « *Esope a-t-il existé ? A cette question, qui divise encore aujourd'hui les chercheurs, les hommes de l'Antiquité auraient répondu sans hésiter par l'affirmative. Esope était à leurs yeux un personnage historique, précisément ancré dans le temps : son akmê était située sous la 52e olympiade (entre 572 et 569 av. J.-C.), sa mort datée de 564/563 ou 563/562, première année de la 54e olympiade*. »[4]

Un toullad skridoù kozh-Noe o tanevelliñ buhez Esope a zo deut betekennomp :

- **Lajadoù eus e vuhez skrivet war baper-broen** : 5 a zo anezhe, hag an hini koshañ a zo eus dibenn an II^{vet} kantved (an hini diwezhañ o vezañ bet kopiet er VI^{vet} pe er VII^{vet} kantved).
- **Tri dornskrid disheñvel**, anavezet en galleg dindan an anv a :
    - **« Recension G »** : roet e oa bet an anv-mañ dezhañ abalamour ma oa bet miret an dornskrid-mañ e-pad ur maread, e manati Grottaferrata, e Bro Itali, a-raok mont diwar wel hep goût da den e dibenn an XVIII^{vet} kantved. Adkavet e oa bet e New York bloavezhioù ha bloavezhioù goude, er Pierpont Morgan Library (dindan an niverenn 397). An dornskrid-mañ a zo an hini koshañ hag an hini klokañ eus an tri dornskrid.
    - **« Recension W »** (pe Westermanniana) : tennañ a ra e anv eus anv A. Westermann, an hini kentañ o vezañ embannet an dornskrid-mañ.
    - **« Recension Accursiana »** (pe « **Planude** ») : embannet e oa bet e Milan evit ar wezh kentañ, e 1479-1480, gant Bonus Accursius. Kalz diwezhatoc'h eo evit an daou dornskrid all, peogwir e tle bezañ bet skrivet e dibenn an XIII^{vet} kantved gant ar manac'h bizantat Maksim Planude (*ca.* 1255 – *ca.* 1305).
- E deroù ***Fablennoù Yann ar Feunteun*** e kaver danevellet buhez Esope ivez. Savet e oa bet e labour gant Yann ar Feunteun diwar oberenn Planude : « *Comme Planude vivoit dans un siècle où la mémoire des choses arrivées à Esope ne devoit pas estre*

[4] Corinne JOUANNO, rakskrid *Vie d'Esope*, p. 9.

encore éteinte, j'ay crû qu'il sçavait par tradition ce qu'il a laissé. Dans cette croyance je l'ay suivy, sans retrancher de ce qu'il a dit d'Esope que ce qui m'a semblé trop puerile, ou qui s'écartait en quelque façon de la bien-seance[5] ».

Meur a destenn a zo 'ta o tanevelliñ buhez Esope, hag e pep stumm e verzer kemmoù ha chañchamantoù : « *Il faut donc en conclure que la Vie d'Esope a, comme tant d'œuvres populaires, connu une transmission textuelle fluide, où chaque copie nouvelle s'accompagnait d'interventions parfois importantes sur le texte, parce que ce type d'œuvres n'était pas protégé par le respect des copistes au même titre que les poèmes homériques ou les dialogues de Platon*[6] ».

Diwar labour Yann ar Feunteun an hini eo e vije bet savet ar pezh-c'hoari a gaver e deroù Ds. 1 an Itron de Saint-Prix. Evit bezañ resis 'vat e oa bet savet diwar al lodenn gentañ eus e vuhez, da lâret eo pa oa sklav e servij Xanthus nemetken. Klotañ ar ra lajadoù ar pezh-c'hoari gant re danevell Yann ar Feunteun, ha koulskoude amañ hag ahont e verzer diforc'hioù bihan a rofe da grediñ e vije bet eus un oberenn all c'hoazh.

- Ne vez ket meneget anv Zenon e stumm Yann ar Feunteun nag en dornskridoù all kenneubeut, graet e vez anezhañ « ar mestr » ha netra ken.
- Zenas a oa « arboeller » e garg e danevell Yann ar Feunteun ha « mestr al labourerien » er pezh-c'hoari.

Lajadoù buhez Esope :

Gant harp testennoù an dornskridoù G ha W e oa bet savet buhez klok Esope gant M. Papathomopoulos, e 1990. Troet en galleg ha notennet e oa bet al labour-se gant Corinne Jouanno pelloc'h, a-raok bezañ embannet e 2006. Diwar al labour-se e c'haller sevel ur roll eus lajadoù buhez Esope (ar reoù a gaver er pezh-c'hoari brezhonek a zo skrivet e lizherennoù druz)

- **Prolog**
- **Lajad ar figez**
- **Pare Esope** gant Isis (**gant daou veleg eus Diane**)
- **Kudennoù Esope hag ar merer**
- **Lajad Esope hag ar marc'hadour**
- **Gwerzhet eo bet Esope**
- **Xanthos hag ar jartdiner**
- *Xanthos er c'horonklec'h*
- *Lajad ar piz rouz [pred kentañ]*
- *Lajad an treid kochon [pred kentañ : heul]*
- **Lajad ar meuzioù kaset da wreg Xanthos** [eil pred]
- **Lajad an teodoù** [trede ha pevare pred]

[5] Jean de La Fontaine, La vie d'Esope le Phrygien, fables, premier recueil, préface.

[6] Corinne JOUANNO, Rakskrid *Vie d'Esope*, p. 16.

- **Lajad an den digurius** [5^{vet} ha 6^{vet} pred]
- *D'ar goronklec'h adarre*
- **Xanthos oc'h ober ar glaoustre e c'hallfe evañ ar mor** [7^{vet} pred]
- *Esope o tebochañ gwreg Xanthos*
- **Lajad ar seblantoù**
- **Lajad an teñzor kuzhet**
- *Xanthos ha seblant an erer*
- *Esope, kuzulier tud Samos*
- *Esope ha roue Babylone*
- *Esope e Delphes*

Stumm an Itron de Saint-Prix :

Eilskrivet e oa bet ar follennoù a gaver e Ds. 1 he dastumadenn (kaier kentañ an Ds. 1) gant an Itron de Saint-Prix he-unan, ha ganti nemetken. Ne ro titour ebet diwar-benn orin hec'h eilskrid, ha ne c'haller nemet goulakaat e oa bet eilskrivet ganti diwar un oberenn bizskrivet ha n'eo ket diwar un oberenn moulet : diasur ha fazius (nemet e vefe ar skrid orin fazius e-unan, daoust dezhañ bezañ bet moulet) e tiskouez eilskrid an Itron de Saint-Prix bezañ a-wezhioù, hag e c'houlakaer e tlee geriennoù 'zo er skrid orin bezañ diaes da lenn.

Goulakaat a reer ivez n'he devoa ket heuilhet en un doare strizh doare-skrivañ ar skouerenn orin : an doare-skrivañ a veze boaz an Itron de Saint-Prix d'ober gantañ a gaver alies en hec'h eilskrid (an doare da skrivañ an araogenn « da » pe ar gerioù-perc'hennañ (« ma », « da ») da skouer, pe c'hoazh implij ar <qu>, ar <q> pe ar <c> evit aroueziañ ar <k>). Met ret eo teurel pled, rak gwir eo ivez e klote doare-skrivañ an Itron de Saint-Prix gant an doare ma rae an dud da skrivañ ar brezhoneg d'ar mare-se : meur a skrivadur d'an hevelep ger, levezon doare-skrivañ ar galleg …
Evel ar peurrest eus he dastumadenn n'he devoa ket graet an Itron de Saint-Prix implij eus pennlizherennoù.

N'eo ket klok buhez Esope er pezh-c'hoari-mañ. Mankout a ra lajadoù eus e vuhez c'hoazh, ha pa ne ro ket an Itron de Saint-Prix titour ebet diwar-benn an dornskrid orin, n'ouvezer ket hag-eñ e oa bet pajennoù roget er dornskrid orin pe hag-eñ e oa bet dibabet a-ratozh-kaer da achuiñ evel-se gant istor Esope.

N'ouvezer ket gant anv an hini a oa bet savet ar pezh-c'hoari-mañ gantañ en brezhoneg. Er prolog (gw. 30) e ro da c'hoût koulskoude e oa labourer-douar eus e vicher (evel tad Esope).

[2v]	
1.	Esope
	ar furnez
	an dalwoudeguez
	so Boull ho
5.	guelet assamblez

[2v]	
6.	choant emeus compagnonnez breman p'ho heus clevet
	an talwoudeguez bras demeus ar bretonnet
	d'ha laret dac'h ive, lod demeus an doare
	darn ar philosophet p'heus clevet comz aneze
10.	esope hoc'heus clevet, comz demeus anezan
	mez hen anavesout, n'o c'heus graët ha credan
	p'ha zeuan d'ha songeal, hen oberou doue
	hen neveus graët pep tra, hervez he volonte
	d'ha zarn he neus roet cals ha ziscadurez
15.	d'ha zarn cals ha mado, d'ha zarn all paourantez
	d'ha zarn, cals ha guenet, d'ha lod squianchou mantret
	esope ha quement se, ha woa hen hent chommet
	ha c'hoas he woa ouspen, hen he gomz dalchet bras
	ho clasq ray d'ha entend he n'woa ur boan vras
20.	mez deus ur coste all, he n'voa bed speret
	d'heneum den ha affer, p'ha vige anquennet
	ébars er pirrigi, he zeo esope gannet
	hen quer amorium, hervez m'he meus clevet
	woar tro, ur daou cant bloaz, goude woa rom savet
25.	heo hen nevoa an heur, d'ha zonnet woar ar bed
	d'ar poent se, ha amser, ar lezen, ha leze
	d'har guerent d'ober guers, demeus ho bugale

Notennoù lenn : gw. 16 <guenet> : skrivet <guenez> da gentañ ha kemmet en ur skrivañ un <t> war al lizherenn <z> ; <mantred> : hañvaliñ a ra al lizherennoù <an> bezañ bet adskrivet war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 19** <ray> : ger adskrivet war ur ger all a hañval bezañ <dont> ; **gw. 25** <zonnet> pe <zounet>.

Notennoù all : gw. 22 <ébars er pirrigi, he zeo esope gannet> : « Frijian e oa Ezop, ag ur vourc'h a oa he anv Amorium » a lenner e *Fablennoù Jean de La Fontaine*[7].

[3r]	
	ac he dad ha nevoa neubeut ha peadra
	ha zeuas d'ha songeal, ober guers aneza
30.	rac heveldon he woa, Labourer an douar
	renque c'hounit he boed, gant ar huec'h deus he tall
	dont he ress d'ha eurè d'honnet d'heneum disober
	deus ur buguel ha woa, quer tort ha quer dister
	bezan woa bars ar bro, ur den hanvet zenon
35.	unan ar pinvidica he woa dre ar chanton
	quasi velt dre fentis he teuas d'er prena
	n'he coustes quet ive, dezan nemeur ha tra
	hac er cassas d'ar parcK gant he Labourrerrien
	n'he gave quet dezan, he vige mad d'ha quen
1.	***eur jardiner ha ra donèson d'ha zenon, deus ha fiez, ac he Lavar dezan he unan***
40.	me meus un amezec, m'he ia d'ha gass dezan
	ur toulladic fiez, d'ha tremen (d-----an)
	ar jardiner d'ha zenon
	dallet m'ha amezec, chetu aze fiez
	quemeret aneze, m'har he, ho madeles
	m'ha fiez zo dister, ébars hen guirionez
45.	mez ha creiz m'ha calon, he roan aneze
	zenon d'ar jardiner
	penoss m'ha amezec, fiez ar re caera
	red ha vezo dim he, miret mad ar r'he m'an
	rac biscoas aboué, m'he n'heum anevesan
	n'he boa guelet fiez quer caèr ac ar re man
50.	demeus oc'h honetis m'he ho trugareca
	goudese m'ar gallan, m'he zayo d'ho pèa

Notennoù lenn : gw. 32 <dont> : al lizherenn diwezhañ <t> a zo war un <d>, nemet ar c'hontrol a vefe ; **gw. 34** <ur den> pe <un den> ; **gw. 37** <coustes> : lenn <coustas> ; **gw. 41** diaes-diaes da lenn eo ar ger diwezhañ ; **gw. 50** <honetis> pe <hosnetis>.

[7] *Fablennoù Jean de La Fontaine*, troet e brezhoneg get Yves Louis Marie Combeau ha Daniel Doujet, Embannadurioù al Lanv, p. 21.

notenn 1 : <donèson> : skrivet eo al lizherenn gentañ <d> war ul lizherenn all.

[3v]	***zenon d'ha agathopus he den ha affer***
	dallet agathopus, ar garc deus ar fiez man
	diguesset he hen ber, p'ha vimp ous toll ho coaingna
5.	***agathopus***
	deud hu d'hin, aneze, ha m'he ho diwoallo
55.	p'ha vezo ho c'houlen, m'he dac'hu ho rento
	agathopus ha neus choant d'ha dibri ar fiez, esope ha gwell ho tont deus ar parc'h
	agathopus ha Lavar, d'ha camaradet
	m'ha mestr' m'ha mignonned, he neuz bed an deiz man
	eur dornéson fiez, demeus ar re caera
	demeus ar fiez se, n'hi ha ell, oll tanva
60.	esope evelt ouzoc'h, zo névébed aman
	ac an eil ha hanomp, Laro an eil, ac eguile
	penos he vo esope, n'wèo debret aneze
	rac evelt m'a ouzoc'h, n'ha woar quet comz erfad
	ac ar fouet, a coézo woar an tost, nevesiat
	unan ha ney, ha Lavar d'ha agathopus
65.	ia agathopus, c'hui zo leun ha Speret
	gallomp allomp dibri, n'he vo quet difvunet
	ha zenon n'allo quet, hen guiz bed, hon tamall
	evit esope neo quet, ur den, d'ha n'heum tivoal
	ha n'hi he neum dalc'ho, hen eur memes creven
	hac he vezo esope, ha péo ar souben
10.	***dibri he rainc ar fiez, zenon ha ra ur banquet, evit he meugnonned, ac ha choull ar fiez deus ha agathopus***
	zenon
70.	
	orsus agathopus digasset ar fiez
	m'ha veffoinc tanvèet gant ar compagnonnes

	agathopus ha Lavar d'ha zenon
	m'ha mestr, m'ha iscusi, ha reffet, m'he ho ped
	rac cals ha cals ha boan, a zo woar m'ha speret

Notennoù lenn : Disheñvel e vo skritur an Itron de Saint-Prix adalek ar follenn-mañ : kalz bihanoc'h ha moanoc'h e vo eget er follennoù kentañ.
gw. 52 <garc> : adskrivet eo bet al lizherenn <a> war un all ; <ar> : ger adskrivet war un all, marteze <an> ; **gw. 53** <p'ha vimp> : adskrivet eo bet al lizherenn <p> eus ar ger <p'ha> war un <d>, hag ar verb <vimp> war ur ger all, dilennapl, o kregiñ gant un <d> ; **gw. 62** <n'ha woar quet comz> : gerioù adskrivet war c'herioù all, dilennapl ; **gw. 68** <creven> : ger kinniget gant douetañs, marteze da vezañ lennet « kredenn » (?) ; **gw. 72** <iscusi> pe <iscus>.

---

notenn 9 <ac ha choull> : adskrivet eo bet ar rannig-verb <ha> war ur ger all, dilennapl ; **notenn 10** <meugnonned> pe <meignonned>.

[4r]	
	ho anza diouzoch, pera zo choarveset
75.	ha c'hout he ran erfad, penoz em tamalfet
	mez evit quement se, ar vrionez larin
	ur esclaf malotu, ha delhet en ho ty
	a zo deud, deus ar parcK, hac hen neveus debret
	ar fiez ho poa bed, demeus ho amezec
80.	guell he vije ganhin, he nije m'ha scoet
	neus he d'ha viana, em bije bed challet
	roi aneze deoch, p'ho pije choulennet
	ha breman n'allan quet, p'ha zing gant han debret
	ha m'ar m'ham credet quet, choulet digant re all
85.	guelet eo ho dibri, n'ha ned quet d'am tamall
	unan ha mignoned agathopus
	ia zur m'ha mestr zenon, guir ez eo quement se
	ar re all couls ha m'he eneus guelet ive
	n'hi he woa ous hen guelt, allas n'he wouiemp quet
	abenn m'hon deus goued, woainc oll gant han debret
	ur camarad all
90.	nemeit velt ar re man, n'allan Laret ive
	evit credet awoalc'h, he neus debret aneze
	credi he ran memeus, ebars m'ha oll credete

	he nevo, ar red corf, evit ho bezan oll, debret
15.	***zenon***
	Leveret d'ha esope, dont aman d'am cavet
95.	m'hen devo toll querden, p'ha he zeo d'hen dleet
	rac n'he alfe he ners, er guiz all d'ha souben
	ar scourge ve roet, p'ha vey graet ur diffen
	zenon d'ha esope
	clevet eta esope, perac o c'heus debret
	an oll fiez he moa, ha woa d'hin degasset
100.	m'ha n'he pije quet graet, c'hoas, nemeit ho tanva
	mez oll ing ed gannac'h, ha Lavar ar re man

Notennoù lenn : gw. 77 <esclaf> pe <isclaf> ; **gw. 92** <credete> pe <credeste> ; **gw. 95** <devo> : ar <v> a zo war ul lizherenn all ; <querden> : skrivet eo bet al lizherennoù <qu> war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 96** <alfe> : lenn <afe>.

[4v]	
	rac se ta m'ha pod mad, divisquet ho braguez
	evit m'ho disquet dac'h, d'ha Laeres ar fiez
	esope ha guemer dour d'ha LacKat d'ha glouarrad, ac ha eff deus anezan eur corfed, ha voultr he biziat dounna m'ha ell hen he c'housoug, ha zeu d'ha rejetta, ac he Lavar d'ar re all, ober ar meumes tra, mez n'he choullainc quet
20.	***ober, rac gouzout he rainc erfad, esope n'hen nevoa, tolled nemeit dour, ac hi ha rentze ar pez ho doa quemeret, mez zenon ha c'houzas neuze he woa ing, ho nevoa debret ar fiez, ac évoainc heneum glevet evit tamall esope, pehini n'hen devoa quet graet, ha n'he woa quet evit comz.***
	zenon
	Breman, eo disquet dimp, ha vèlan scler ha parfet
105.	piou eo he neus debret, ha piou n'he neus graet
	rac se agathopus, ac he gamaradet
	condaonnan d'ha vezan, ha ben hen ber scourged
	eur vec'h evit bezan, Laret dont d'ha foéta
	nep ha woa ep damall ha divlam ha pep tra
110.	ha hoas, ur veac'h all, evit beza Laeret
	m'ar tivoalfainc guellac'h, ar pez vo deze roet
	zenon d'ar re ho voa, ho scourja

	roet deze erfad, ar pez he meus Laret
	woar ho foasquennou noaz, quen n'ha vezoinc quignec
	martrésé ur vec'h all, ho deveso damant bras
115.	ha n'he damalfoinc quet, p'ho deveo santed ar glaz
	ha c'hui ed hu esope, d'ar parcK d'ha ada ed
	rac eneum dennet mad, ez oc'h gant ho speret
	n'hem bije quet credet, vizac'h quer gouviec
	d'ha zisqueun dre ar sing, pez n'ouzoc'h quet Laret.
25.	***daou veagour colled ha zeu d'ha pidi esope, hen deyou woar lerc'h, d'ha disquell deze an hent d'ha mont hen quer, ac ar re man, ha woa daou vèlec deus ha diane***

Notennoù lenn : gw. 103 <disquet> pe <desquet> ; **gw. 104** <vèlan> : adskrivet eo bet an div lizherenn gentañ war lizherennoù all, dilennapl ; barennet eo bet ar ger <~~patant~~> e dibenn ar werzenn, erlerc'hiet gant ar ger <parfet > skrivet war e lerc'h ; **gw. 108** <Laret> : an div lizherenn gentañ a zo war div lizherenn all, marteze <fo> (evit <foéta>) ; <foéta> pe <foétta> ; **gw. 111** <guellac'h> pe <guelloc'h> : al lizherenn <a> pe <o> a zo adc'hraet war un all ; **gw. 115** <p'ho> : ger adskrivet war un all, dilennapl ; **gw. 119** <zisqueun> pe <zisquan>.

[5r]	
	unan ar beleyen
120.	n'hi zo daou estranjour, n'ouzomp quet an doarez
	n'ha m'ar pligeo gannac'h, cavout ar madelez
	d'ha disqui dimp an hent, evit monnet hen quer
	he raffac'h ur heur mad, èbars hen hon éver
	hen ano jupiter, n'hi a zeu d'ho pedi
125.	m'ar ouzoc'h an doaré, m'ho ped, d'hen disqui d'hi
	esope ha eure sing d'ha azéa hen dischéol ac he n'heum Laka d'ha ray deze, ur tam bouet dister, ac ha chuita he Labour, evit mont d'ho Lackat woar han hent
30.	***mad, ac ha ia gant he, betec m'ha woainc erru tost d'ha guer***
	unan ar beleyen
	Biscoas den n'he guélis, quer c'hoantec evelt he man
	racse ez eo red dimp dont d'ha pidi evit han
	plijo d'an doeou, rai dezan ar comz, hen donnezon
	ac he rayo ur gratz bras, ac ur gratz ha alon
130.	jupiter chui a zo, tad an oll doueou
	p'ha he vey ho c'houlen, ha ra ar curunou

	c'hui ha gar, ar re, ra mad an eil d'éguilé
	roet m'ho ped ar comz, d'an ini neuz bed truez
	hen andret he nessan. c'hui diane, pehini zo ive pedet
135.	hen templ deus ha ephese, ar caéra zo er bed
	chilauet ahanomp, p'ha deuomp d'ho pedi
	goud he red, n'hianomp d'ha zont d'ho servigi
	esope ha quittéas ar re man, gant ar tomder, ac ar squis, he chommas cousquet hen he Speret, he eureas, he alle comz, difvuni eure, gant ar sonc'h se, ac he Lavar outan he unan
35.	***esope***
	petoare he meus m'he, pera zo erruet
	rac guelet he ran eo, ar comz dim he roet

Notennoù lenn : gw. 120 <doarez> : ur <z> a hañval bezañ bet ouzhpennet en dibenn ; **gw. 124** <zeu> : skrivet <zey> da gentañ, un <u> a zo bet adskrivet war al lizherenn <y> ; **gw. 126** <c'hoantec> : ar strollad lizherennoù <oan> a zo bet adskrivet war lizherennoù all, dilennapl ; **gw. 128** skrivet e oa bet ar werzenn-mañ da gentañ : <plijo d'an doeou, rai dezan ar donezon d'ha comz>, ha kemmet en ur varennañ ar gerioù <~~donezon d'ha~~> hag ouzhpennañ ar gerioù <hen donnezon> e dibenn ar werzenn ; **gw. 133** <roet ~~hu~~> : barennet e oa bet raganv an eil gour lies staget ouzh ar verb ; <m'ho ped> : adskrivet e oa bet al lizherenn gentañ <m> war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 138** <pera> : adskrivet eo bet an div lizherenn gentañ <pe> war div lizherenn all, <La>.

---

notenn 30 <erru> : hañvaliñ 'ra bezañ bet skrivet <arru> da gentañ.

[5v]	
140.	Breman he Lavaran, an ênw ac an douar
	ar noab, an eol, ar stered, ac ar loar
	ar voazigennou dour, ar mor, ar mein ar rochellou
	ar menez ar parcKou, ar voaren, ar choajou
	un arer, hac eur har, ur var, ac ur vohel
145.	ur fals, hac ur divach, eur piloch, eur rastel
	ur march, ac eur gazec, ur vioch, ur eugen
	hac ur jar, ac ur coq eur woualch, ur vezen
	quement se, hen tro d'hin, ha quement ha velan
	m'ha bezo beniguet nep neus graèt quement man
	zenas mestr' ar Labourerien hen ty zenon, ha zeuas d'ha pilat re un esclaf. esope ho guelet se, ha Lavaras dezan

	esope d'ha zenas
150.	perac éta zenas, m'ar ho peus hu pilet
	han den se, evelse, hep m'ha woa dezan dleet
	mar vizach, hen he plaç ac heon, hen hoch ini
	pera he larfac'h hu, bezan pillet, mui ha mui
	evidoc'h d'ha gavout ar garc'h, d'ha LaKat Labourat
155.	hen squai n'ha dleet quet, beza eo quic ha goad
	zenas
	petra ra se did he, malottu ha druillen
	n'hom mesq deus d'ha affer, ha deus ha nitra quen
	aboué, m'ha ouzout comz quen orgouillous oud he
	prest avoalch he teuffés, d'ha rey lezen dim he
40.	***esope***
160.	n'he deo quet ray lezen d'ac'hu he choulennan
	mez poan he ra gan hin, guelet squai er guis man

Notennoù lenn : gw. 141 <ar noab> : ur ger, <~~noabrant~~> hervez doare, a zo bet barennet etre <ar> ha <noab> ; **gw. 144** <ur var> : goulakaat a reomp amañ ar ger « bac'h » (« *croc* », « *crochet* » en galleg) en deveus roet « divac'h » (« *croc à deux dents* ») er **gw. 145** ; **gw. 144** <ur vohel> = ur vo(u)c'hal ; **gw. 145** <eur piloch> : marteze ar ger « *pilotis* » en galleg ; **gw. 149** <beniguet> pe <biniguet> ; **gw. 153** ar gerioù <~~éguis Se~~> a zo bet barennet, etre <bezan> ha <pillet> ; **gw. 155** <squai> : adskrivet eo bet al lizherenn <q> war un all ; **gw. 156** <malottu> : ger diaes da lenn, hag a c'hallfe bezañ <malottru> pe <malottus> ; **gw. 159** <d'ha rey> : skrivet eo bet lizherenn <h> an araogenn <d'ha> war ul lizherenn all.

[6r]	
	tud ha ra ho dever, evelt m'ha eo dleet
	ha goude cavout poan, beza meumes scoet
	m'ha ve roet d'ha goud, d'ha zenon quement man
165.	ho Lamfe deus ho c'harg, a ze oc'h assuran
	zenas ha ia d'ha gavout zenon, ha enep d'ha esope
	mestr' zenon, ur burzut zo aman erruet
	esope he n'heus breman, ar comz scler bezet
	ar buguel estranc'h se, siouas n'he n'heum servich
	nemert LaKat cassoni, ha drouc comz gant malic
170.	elec'h dont d'ha meuli, trugarécat an doue

	ez eo ar goas préseg, siouas he ra bemde
	quement deus ha orgouil, hen neveus quemeret
	he neus choant he vimp oll, dindan ha esclavet
	m'he, n'hen dan quet pelloc'h, evit comz diountan
175.	rac p'ha roan ursou, hing disprijet gant han
	ac c'hui, hon mestr' zenon, gant han quercouls ha m'he
	ze he ra d'hin crena, ha quemer ardisse
	d'ha ray anoudeguez dac'h demeus anezan
	evit m'ha Lequefet donnet d'he scourgean
	zenon
180.	he p'he quis, he fall did, he raffen evit han
	n'ha neus quet ha challout, d'ha souten, ar scourgean
	goud ress eo quer bihan, quer sempl, quen (dias--et)
	he teuffé d'ha vervel, dindan an taouliou foet

Notennoù lenn : gw. 166 <burzut> : an <r> a zo adskrivet war ur <z> ; **gw. 167** <ar comz> : adskrivet eo bet lizherenn <r> ar ger-mell strizh war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 174** <n'hen d**a**n quet> pe <n'hen d**o**n quet> ; **gw. 179** <donnet> pe <dounet> ; **gw. 180** <he p'he quis> : ar ger kentañ, <he>, a zo bet ouzhpennet er marz kleiz ; ur ger barennet, <~~hen~~> a zo etre <p'he> ha <quis> ; **gw. 182** diaes-diaes da lenn eo ar ger diwezhañ.

[6v]	
	ha meumeus, quen deform, quen n'ha meuz mez gant han
185.	n'he ouffen quet ober guel, evit hen guersa
	rac se, m'he ha ra did, donéson anezan
	guersan d'ur all benac, m'ha hay deus an ty man
	zenas
	m'ha mestr' m'he a rayo, evelt m'ha leveret
	m'har cavan m'he archant, he vezo sur guerset
190.	n'eus ze d'ha biana, veffer anezan quittes
	ha ne Laquaïo quet, n'or mesq fallagriez
	hen deziou woar lerch, ur marchadour ha zeguez dezan tremen dre lec'h, he woa
45.	***esope ha zenas, ac he nevoa ezom ha Loennet, d'ha sicour douguen he traou***
	ar marchadour d'ha zenas
	c'hui euter m'ha mignon, dont d'ha guersa dim he
	Lod demeus ar Loennet, pere oc'h eus aze

	guerset d'hin, ur chamot, eur march, p'he ur azen
195.	bezan emeus ezom deus ur loen d'ha douguen
	cals ha marchadoures, ha boet, ha esclavet
	a zo gan hin aman, hac he hon re carguet
	ha rac se, m'ar ho heus, hini d'ha divoéret
	guerset d'hin anezan, hac evezet paët
	zenas
200.	evit ar Loènet, pere velet aman gan'he
	n'allan quet m'ha mignon ray ini aneze
	marqueret m'he guerso, dac'hu an isclaf man
	rac galloud ha allan, hen guerso p'ha oullan

Notennoù lenn : gw. 200 <gan'he> : skrivet e oa bet <gan'hin> da gentañ ha kemmet evit klotañ gant ar werzenn diaraok ; **gw. 203** <allan> : skrivet <èllan> da gentañ war a hañval.

[7r]	
	ar marchadour
	petra he fell dac'h, he reffen m'he gant han
205.	hennes zo cornandon, n'he neo mad d'ha netra
	ar marchadour ha tro he c'heing, esope ha ia woar he lerc'h, hac ha Lavar dézan
	marc'hadour p'ha ho heus, dre rancontr m'ha cavet
	he hellet, m'ha prena, ha n'ho p'ho cueun abed
	m'har hoc'heus bugale, implidus he vezin
	p'ha velloing ha hanon, he teuing d'ha choarsi
210.	ouspen m'ar ezoing drouc, ha custum d'ha gwoéla
	p'ha zeuffet d'am disqueun he teuffainc d'ha spoutan
	ha d'ha meur ha tra all, martésé n'ousoc'h quet
	n'ac evit cousta cals, n'he n'hin quet d'ha cant scoet
<u>50.</u>	***ar marc'hadour ous hen clevet, ha commanç d'ha choarsin, ac ha c'houlen digant zenas***
215.	pegement he fall did, d'ha gavet evit han
	n'ha m'ar be, marc'hat mad, m'he ha ia d'er prena
	zenas
	n'he choulennan netra, peguement he rohi

	m'ho pezo anezan; hervez ho fantazi
	ar marchadour
	tho uguent obolen, he ro hin evit han
	m'her cassin ganhin, p'he feus choant d'hen guersan
	ar marchadour ountan he unan, hen eur choarsin
220.	
	evit n'he meuz quet bed, ur den re puissant
	mez n'he coust quet ivé, cals demeus ha archant
	n'hi ha choarso gant han, p'ha n'ha reffe all netra

Notennoù lenn : gw. 209 <p'ha velloing ha hanon> : adskrivet eo bet al lizherenn <v> war ur <s> (ger skrivet <selloing> da gentañ (?) ; an <h> kentañ eus ar ger <ha hanon> a hañval bezañ bet skrivet war ul lizherenn all, marteze un <o> ; <teuing> pe <teuong> ; **gw. 214** <fall> : an <a> a zo war ul lizherenn all, marteze un <e>

Notennoù all : gw. 208 <implidus> : ger na vez ket kavet roud anezhañ e geriadur ebet (*Catholicon*, *GIB*, *GBV*, …), hag a c'houlakaer bezañ bet savet diwar gwrizienn ar ger « implij », staget outañ an dibenn-ger « us », er memes doare ma vez krouet geriennoù evel « skuizhus », « talvoudus »,…

[7v]	
	vit ugent obolen, a zo neubeut ha tra
	mont he ran d'ha ephess , ahane d'ha samos
225.	he neum samomp breman, evit ha han d'ha noz
	esope n'ha vezo quet, ur sicour mad, hen hent
	mez coulz ezomp breman, velt he voamp diaguent
	guelloc'h he vege bed an distera azen
	ha nige roet sicour, ahanomp d'ha touguen
230.	arabat he vo dimp, her samma ha netra
	hac he allo discourri d'ha ober dimp choarsa
	esope eneum Lavar ray henor d'he speret, ha d'he ners.
	arabat ho p'he graêt ur marchad disléal
	roet Lod d'hin ive, évelt d'ha reou all
55.	***ar marchadour***
	m'ha pod esope, quemer, ha c'hoas ar pacq ha gueri

	esope
235.	m'he ha ia d'ha guemer ar pez zo d'ha dibri
	ar marchadour
	penos r'hi d'ha douguen, ar pez so pounnera ne v'hi quet ed ha pell, n'he vi erruet gant ha
	esope
	n'ho ped quet ha aouen, abenn neubeut aman c'hui velo evo m'he, he vo an disquissan
60.	***ober ha reonty c'hoas, abalamour m'ha woa gant esope, woa ar brassan, ar pounnera bech mez aben neubeut goude dre m'ha neubeutai an traou***
	ar marchadour ha Lavaré
240.	m'he gwel breman erfad, evoamp eneum soubed p'ha Lavaremp penos, vije esope creuvet mez m'he ha guell, he heo hèon, ar scanva

Notennoù lenn : gw. 230 <netra> pe <nitra> ; **gw. 234** <gueri> pe <gari> ; **gw. 240** <soubed> : adc'hraet eo bet al lizherenn <s> war ul lizherenn all, dilennapl.

---

notenn 59 <ober ha reonty> pe <reomty> = « ober a reont-i ».

[8r]	
	n'he n'heus quet d'ha douguen, Breman quasi netra
	esope
	m'har ho peuss ar choulen, he veff hen m'he samet
245.	n'ho pezo nemeit jun, p'he tremen cren, ep boet
	erruet he Samos, ar marchadour ha Lavar
	Breman, p'ha omp erru, ebars er guer bras man he ellomp mont d'ha clasq, ur Leac'h d'ha loga ha var c'hoas, p'ha vimp oll, ur neubeut disquiset he teuffed gann'him'he, d'ha foar an esclavet

250.	red he vo d'hin ho quenpen, d'ha hallout ho guersa
	nep vers marchadouress, ha renq oll ho fenta
	pep ha tamm dillad nevez, he renqfet d'ha gaout
	gant aouen, n'he alfen, goude m'am be prenet
	cavet deus ahannoc'h, ar pez he m'he, miset
255.	assamblez gant re all, he laKin anezan
	rac m'ar be, he unan, vo diez d'ha guersan
	p'ha vo, gant ur penter, p'he ur Savant lenner
	esope ha vo guerset, isseloc'h ur n'anter,
	xantus pehini he ray gloar d'ha vezan tremenet evit ur philosoph, a zeu ezom
65.	***dezan ha esclavet***
	xantus d'he grech
	monnet he ran d'ar plaç, d'ha prena esclavet
260.	ébars hen plaç ar re, pére a zo marvet
	grec'h xantus
	ed heta, m'ha pried, deus ha se, ho pedan
	ha d'ha choas tud ha ners, bete mont d'ha prena
	xantus hen plaç an esclavet
	salud dac'h, marchadour, m'he ho ped d'hin leret

Notennoù lenn : gw. 248 <vimp> : adc'hraet eo bet al lizherenn kentañ, ar <v>, war ul lizherenn all ; **gw. 255** skrivet eo bet ar werezenn-mañ en he fezh en lizherennoù duoc'h ha drusoc'h eget kustum.

[8v]	
	ha beza oc'heus hu, d'ha guersa esclavet
	ar marchadour ha zisqueun eur lenner, ur penter p'he liver hac esope
70.	***ar marchadour***
265.	ia d'ha, autrou mestr', chetu tri den aze
	mar he maing hen ho c'hoant, ho pezo aneze
	xantus

	evit daou a neze, marqueret he pren'hin
	mez evit éguilé, ennes n'ha blic'h quet d'hin
	ar Cornandon bihan, neus a boan, tri troadet ac anter
270.	ha c'hoas he zeo treus graet, ha corf ha diou esquel
	p'ha seller ous ountan, heon ha alfe spountan
	ar guel den arme, éneum gaffé gant han
	ar marchadour
	enez n'ha chousto quet, ive nemeur ha tra
	rac evit marhat mad, m'he rayo aneza
275.	couscoude he Larin dac'h, drouc contant n'he vied
	rac henes zo ur pod, ac ha neveus speret
	atao èmeus clevet, Laret ar guerriou man
	ébars ar boestou bihan, ve ar Louzou guellan
	xantus ha choull, deus ar penter ac ar lenner
	Leret hu d'hin potred, n'ha dim he leveret
280.	a c'hui a zo disquet evelt m'ha seblanted
	m'he ho ped d'ha disclray, pera ouzoc'h d'ober
	n'ha petore studi, n'ha pétoare micher
	ar penter
	m'he chan, m'he zo penter, woar ober taulignou

Notennoù lenn : gw. 266 <he maing> : an <n> a zo war ul lizherenn all ; **gw. 269** <Cornandon> : an teir lizherenn gentañ, <Cor>, a zo war lizherennoù all, marteze <foa> ; **gw. 271** <p'ha> : an div lizherenn gentañ a zo war div lizherenn all ; **gw. 272** <ar> : an <r> a zo war ul lizherenn all.

Notennoù all : gw. 281 <disclray> : evit « disklêriañ ».

[9r]	
	ha woar cana musiq dirac an idolou
285.	ray ur liou caèr d'ar choat, d'ar meubl, ha d'ar cambsou
	choud gant paper pinted, goarniss an n'oterjou
	n'eur guier, quement tra so, p'ha vey d'hin Lavaret
	quen n'ha ziscrogan ha ney, he vainc Caère d'ha guellet
75.	***ar lenner***

	m'he ha woar ar studi, hac he woar ober levriou
290.	hac he rym, hen squiant, ha woar rey quetelliou
	n'ha d'ha goz, d'ha yauanc, woar ar mez, bars hen quer
	ha houio, ober scoll, dre pouvoar jupiter
	ac ar canouennou, ar rym d'ha choul merchet
	hen eur guier, quement tra, ha ve ouzin choullet
	xantus ha choul ive digant esope
295.	ha c'hui pennadic den, pera ouzoc'h ive
	m'ar och deud d'ha choazin, ho clevet ar re me
	esope
	aez eze deze goud, m'he n'ha ouzon netra
	p'ha he guir, ez eo ed, an oll c'houd, gant ar re man
	xantus d'ar marchadour
	breman c'hui marchadour, leveret m'he ho ped
300.	evit peguement paè, an tri man, vo roed
	ar marchadour
	tri mil obolen, ha vo, ar marchat evit ar lenner
	ha mil, vit éguilé, hac a zo ur penter
	hac esope tri uguent, ha c'hoas he Lavaran

Notennoù lenn : gw. 290 <hen squiant> : <hen> a zo adskrivet war lizherennoù all ; <quetelliou> = « kentelioù » ; **gw. 293** <canouennou> : al lizherennoù <en> a zo war lizherennoù all ; **gw. 296** <choazin> : ger kinniget gant douetañs ; **gw. 302** ar gerioù <~~hac ar penter~~> a oa bet barennet e deroù ar werzenn ; <ha mil> : adc'hraet eo bet ar ger <ha> war ur ger all.

[9v]	
	n'he vezo quet esope, he vo dac'h ar querra
305.	m'he n'ha ro'hin quet dac'h, an eil, ep eguile
	rac diessoch vey d'hin, guersa, unan aneze
80.	***xantus***
	quer he cavan aneze, p'ha hon deud d'ha prena
	n'meus quet ha choant ive, d'ha retorn, ep netra

	retorn he ra d'ar guer, gant he, xantus, ountan he unan
	m'he ha gred awoalch, er guer p'ha erru'hin
310.	em bezo deus m'ha grec'h, guerriou ha cassoni
	velt m'ha guélo esope, ez ayo hen coler
	mez petra ha ra ze, graèt ez eo an affer
	ahan d'ha eur pennad, m'he ha cuzo anesan
	ha n'he disqueuno dezi némeit an daou vaillant man
315.	neuze hen ur farsall, ur vec'h all, m'ar gallan
	d'ober ur farceress, m'he disqueuno anezan
	ha d'am esclavezet, m'he veulo anezan
	penos em bo prenet, ur esclaff ar chaèran
	martrese LeKe hin, aneze d'he neum Canna
320.	ho clasq gouzout, pehini ha zemeso dezan
	xantus d'har merchet ha servich he grech
	m'he zo bed er marchat, ha meuz énau prenet
	tri esclaf ar caèran ha ell den d'ha guelet

Notennoù lenn : gw. 308 <choant ive> skrivet e lizherennoù duoc'h ha drusoc'h eget boaz ; **gw. 314** <ha> , ger kentañ ar werzenn, a zo skrivet er marz kleiz ; **gw. 321** <énau> pe <énan>.

Notennoù all : gw. 310 <guerriou ha cassoni> : gallout a rafed kompren al lodenn eus ar werzenn-mañ : « gerioù ha kasoni » pe « gerioù a gasoni ».

---

notenn 82 <d'har merchet> : ouzhpennet eo bet ar <r> d'an araogenn <d'ha> d'ober ur ger-mell strizh ; adskrivet eo bet al lizherennoù <mer> d'ar ger <merchet> war lizherennoù all, dilennapl.

[10r]	
	chétu daou aneze aman ha leret couls ha m'he
	ha n'ing quet, daou den brao, m'ar euz bars her contre
325.	mez eguilé zo choas, hen tu all, d'ar re man
	daouest pini hanoc'h, ha chonéo nezan
	ar merchet ha voa darbet deze eneum Canna diwoar penn esope, ha grec'h xantus, ha renKas ractall hen goélet
85.	***grec'h xantus***
	red ez eo dac'h Xantus, disqueun dimp an den se

	ast emeus d’hen guelet pa zeo ur den quer caèr a ze
	rac se, red mad eo dac’h, mont querquent d'en querhed
330.	coll he ramp oll hon penn, dre fentis d’hen guelet
	xantus
	m’he n’hen m’oa quet ha Sonc’h, d’hen disqueun dac’h breman
	pa zoc’h quer c’hoantéus, mont he ran d’he vit han
	mont he ra d’ha vid esope hac he Lavar
	chet’hu aman an ini, ho poa choant d’ha guelet
	ur den deus ar caèra, ha aller d’ha vellet
	grec’h xantus coleret
335.	m’he ha cred, m’ha tud quèz, eo abalamour dim he
	eneus prenet xantus, ur esclaff er guis se
	rac gouzout he ra erfad n’allan quet ep fazi
	guelet tud disquenpen, ho taramprad m’ha ti

Notennoù lenn : gw. 334 <aller d’ha vellet> : adskrivet eo bet en tri ger-mañ war c’herioù all, dilennapl.

[10v]	
	xantus
	m’he ho ped m’ha fried, n’ha n’heum coleret quet
340.	quasi hen despet d’hin, eo emeuss han prenet
	an ini he new’oa esclavet d’ha gwersa
	n’he roje ar ré all, eb, quemeret eman
	enep d’hin m’ha unan, meus quemeret aneza
	rac disping hon bezo, ive deus er bêva
345.	bale eon, ha renquo, rac sur n’er heromp quet
	p’ha rayé fall he dever, he vezo scouarned
	deut gan’hin pod bihan, vid m’ha zayomp hen quer
	m’ha r’hin prenaou bévanc, ha meus ezom d’ober
	peadra ha pren’hin, evit ober banquet
350.	rac mignonnet émeus, ha dleé dont d’am guelet
	m’ha pren’hin peadra d’ober ur regaladen
	red he vo cavout pep tra, ha meumes saladen
<u>90.</u>	***mont he rainc hen quer, esope outan he unan***

	m'ha mestr' ha m'ha mestress, zo diez d'ha verrad
	guelet he ran erfad, n'hon quet neum gavet mad
355.	mez deus m'ha musulfoinc he vo dei musullet
	m'he ha ia d'ha n'heum denn, guellan m'ha vo galled
	allas m'he he moa joa, ho vezan mestr teoguet
	guellet he ran erfad, guelloc'h, m'hon quet erruet
	Bars hen plaç ur chi borgn, eur born c'hi he meus bed

Notennoù lenn : gw. 344 <deus> : ger diaes da lenn ha kinniget gant douetañs ; **gw. 357** <allas> : skrivet eo bet an <a> kentañ war ul lizherenn all ; <mestr teo**g**uet> pe <mestr teo**q**uet>.

[11r]	
360.	meit hen ty zenon woan fall, gant mest an esclavet
	c'hoas, p'ha zeo deud d'hin ar comz meuli doué he ran
	ha treut vezo ar parcK, p'he m'he peuro enan
	xantus d'ur quicguer
	quic eugen, ha quic loe, emeus c'hoant d'ha gavet
	neuze ur anter maout, m'ar euz d'ha divoeret
	ar chicguer
365.	bezan eus èbars em stall, quement ha choulennet
	n'ho c'heus nemeit quemer ar pez ha Lavaret
	xantus d'ha ésope
	esope demp n'hi breman, d'ha ti ur jardiner
	c'hoant émeus m'ha unan, d'ha c'hoas ur saladen
	ha neuze n'hi yello, d'ha ty ur pastéger
370.	p'ho bo graet quement se, he retornfomp d'ar guer
	xantus d'ar jardiner
	chettu m'he deud d'ho ty, leret d'hin m'he ho ped
	a c'hui peuz saladen, deus ar caèran choaset
	choant emeus m'ha unan, d'ha choas ar re guellan
	rac mignonet he meuz, ha dle dont d'ha leïna
95.	***ar jardiner***

375.	choazet otro xantus, ar pez ha plijo dac'h demeus ar Louzou a zo, diwoanned woar ar plaç choant he moa ha pell so, beza ouzoc'h comzet c'hui a zo philosophe, ha alfe d'hin Laret

Notennoù lenn : gw. 360 <meit> = <nemeit> ; **<an** esclavet> pe **<ar** esclavet> ; **gw. 364** <divoeret> : ger kinniget gant douetañs ; **gw. 368** <c'hoant> : an div lizherenn diwezhañ a zo war div lizherenn all, dilennapl ; **gw. 369** <pastéger> pe <pastéguer> ; **gw. 371** ar ger <~~mad~~> a zo bet barennet, etre ar ger <chettu> hag ar ger <m'he> ; **gw. 378** barennet eo bet ar gerioù <~~m'ar euz ini er bed~~>, etre ar ger <philosophe> hag al lodenn diwezhañ eus ar werzenn, ouzhpennet er marz dehoù.

[11v]	
	cridi he ran ive, he v'hin sclérigenned
380.	woar ur dra diez bras, he ra d'hin poan speret
	evit quement Louzou, em jerdin he adan
	pehini ha zayo ar muyan
	r'he ha zeu n'he och unan
	m'ho ped d'ha Laret d'hin, pera eo ha ra se
385.	m'ha LeKin , m'ar gallan, ur arz ha diounte
	xantus
	noc'h quet evit LaKat, arz abed, woar an dra se
	rac dre, ners an natur, he choarve quement se
	esope ous hen clevet, ha ra ur seblant choazo, hac ha Lavar hen cuz d'ha xantus
	m'ha mestr, m'he ho ped, Breman m'ha escuset
	demeus ar comz ha quemeran, woar ar guer ho peus Laret
390.	m'he ha gwel aze scler, ar pez he ra he n'och andret
	zo evit oc'h approf anaout ho speret
	leret dezan penoz oc'h eus mad chilauet
	ac evit pera he neuz an choulen se dac'h graet
	ep he sclerigenna, ho heus dezan roet
395.	eur Lavar dister d'ar pez n'heus choulenet
	n'hen deo quet, un dra sogabl, demeus philosophet
	dle bezan eur Lavar, demeus an esclavet
	xantus
	m'he he gwel jardiner, eo m'ha approf he clesquet

	ober ar choulen se, ac a zo quer displet
400.	abalamour d'ha se, he meus graet ur respont ber

Notennoù lenn : gw. 382 barennet e oa bet deroù ar werzenn-mañ, ha barennet e oa bet d'o zro ar gerioù merket a-us d'ar re-se. N'eus nemet ar ger <pehini> o vezañ bet miret ; <zayo> pe <payo> ; **gw. 383** ouzhpennet e oa bet ar werzenn-mañ dindan al lodenn eus ar werzenn kentañ a oa bet barennet, ha marteze e vefe gwelloc'h da degemer ar geriennoù-se evel deroù ar gw. 382 a deufe da vezañ neuze : <r'he ha zeu n'he oc'h unan ha zayo ar muya> ; **gw. 384** <pera eo ha ra se> : skrivet eo bet al lizherennoù <eo> war ur ger all, o kregiñ gant ul <L> ; **gw. 388** <escuset> pe <iscuset> ; **gw. 393** <ac> : ouzhpennet e oa bet ar ger kentañ-mañ er marz kleiz ; **gw. 400** <abalamour> : ger ouzhpennet er marz kleiz ; <d'ha se> : skrivet eo bet an <d> war ul lizherenn all ; barennet eo bet ar gerioù <~~meus graet~~> etre <d'ha se> hag <he meus graet>.

Notennoù all : gw 396 <sogable> : evit « jaojapl » (?).

[12r]	
	ad c'houlet digant m'ha mevel, hac hen rayo dac'h scler
	ze a zo re dister, demeus m'ha calite
	ar philosophet eveldon, n'he vainc quet gant an traou se
	ar jardiner d'ha esope
	p'ha n'hen deveus xantus, ahanon sclérigennet
405.	chui zeyo martresé d'ha sclerrad m'ha speret
	n'ha n'eo quet avizou, re touc'h ar péamant
	ha nefve bed ar boan, oc'h chonnit an archant
	rac se m'ar he gouzoc'h, m'ha v'hin sclérigennet
	woar an dra zo pelso, ho ray drouc em speret
<u>100.</u>	***esope***
410.	p'ha ho c'heus choant clevet, ar sonch emeus woar se
	m'hen hen Lavaro dac'h, n'ha vo quet ha dalle
	deus ha ur intanves, an douar he LacKan
	he deffe bugale, deus ar pried quentan
	ha zeu adarre, d'ha ober ur ad dimisi
415.	d'ur intaon all, hen defve, bugale couls ac hi
	goude m'he voinc demeset, ho beva hen ho ez
	ar gvrech a zo he dever, ar garcK an tiegues
	ho ober, ar Lodennou, ro neubeut d'he Lez bugale
	ac he ra, ar Loden bras, ha magadurez d'he re
420.	ia gallout red cridi, d'ar re he vey roet

	quement ho deveus choant, ep caout ezom abed

Notennoù lenn : gw. 402 <calite> : adskrivet eo bet al lizherenn <c> war ul lizherenn all ; **gw. 406** <n'ha> : ger ouzhpennet er marz kleiz ; **gw. 421** <choant> : ger adskrivet war ur ger all, dilennapl.

[12v]	
	ar re ze, zeu d'ha guemer ners, mui ar re dilezet
	han dalch deus ho tillad, netra neo ancouézet
	er meumes tra ar Louzou, zo dre natur bugale
425.	bugale guir d'an douar, neuss ganned aneze
	ac ébars er contrel, har Louzou zo adet
	a zo oll lez bugale, petramant re quemeret
	ze eo ar sourcen venabl, n'hen deu quet d'ho maga
	gant quement ha dénériguez, evelt ar re quenta
	ar jardiner
430.	m'he gwel erfad breman, ha den n'hen all, he nach
	n'hen deo quet an dillad, eo ha ra ur manac'h
	ha n'he neo quet ive, ar re muyan sclolliet
	he heo ar re a zo, ar caéra doctoret
	ar Squiant an natur, ha choune peurvuian
435.	her c'houllou ha furnez, ha Squiant ar brassan
	birviquen m'ha mignon, n'em bijé bed credet
	he vige ur esclaff ha nijé m'ha sclerred
	guelloc'h evit an hini, he ve galved doctoret
	zo ur micher ha henor, anved choas philosophet
440.	p'ho ho c'heus graét dim he, anavesout guirrionez
	quemeret em jardin, pez ha plic'h d'ho polontez
	mont he rainc d'ar guer, xantus ha Lavar d'he grec'h

Notennoù lenn : gw. 425 <bugale> : lizherenn diwezhañ ar ger-mañ a zo bet reizhet ha skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 432** <sclolliet> : lenn « skoliet ».

[13r]	
	ur jar he heus aze, ac he ra d'hin poan pen
	p'ha ve bed ho toï, n'he r'ha nemeit tiscodet
	red he vo he Laza, petramant he guersa
445.	evit n'he clev'hin quet, ho tiscod dre aman
	grec xantus hen coler

	pera coz philosophe, ober goab he ress te
	ur jar couls hac ounnez, ha raffe poan did he
	mui ha poan ra dim he, ar guiez zo aze
	evit n'he dle ober did, ur jar a do bemde
450.	hounes he ve gan hid, dre oll, elec'h m'ha hez
	arabat eo Lavar, enep guier d'ar guiez
	ur esclaf malotu, heus aze digasset
	guel eo guelt ur diaoul, evit d'hond d'hen guelet
	abalamour dim he, he heus prenet hennez
455.	p'ha zellan diount han he n'heum gavan diez
	bess eo ur sao calon, n'he neo mad d'ha netra
	ha d'ha guiez ive, ha ze henvel ountan
	evit ober poann d'im he, he virez ar rez se
	ar guiez ha gredan, he zayo d'ha doue
	xantus
460.	arabat ober trous, vid ar pez m'heus Laret
	m'he ha Lezo ho iar, m'ha pried, p'her garet
	ha c'hui, Lezet ive, esope ha m'ha chiez

Notennoù lenn : gw. 443 <tiscodet> : anv-gwan-verb ar verb « *diskodañ » (?) : ne vez ket graet meneg ebet eus an anv-verb-se er geriadurioù. « *Caquetter* » a vez troet en brezhoneg gant « Kaketal » ha « *Glousser* » gant « Sklokal » ; **gw. 450** <hez> : diaes eo da lenn al lizherenn gentañ a c'houlakaer bezañ un <h> ; **gw. 456** <bess> : ger kinniget gant douetañs.

[13v]	
	ha bezomp mignonned, epad vimp hen buez
<u>105.</u>	***grec'h xantus***
	d'ha veza mignonnet, xantus, ha assantan
465.	m'har deut d'am controll quin, m'he zey d'ho quittéan
	biquen m'he n'he Lezin, Lezel Laza m'ha iar
	ar bravan anewal, ha zo woar an douar
	xantus d'ha èsope
	Breman velez, pera eo speret ar merchet
	quasi evit netra hen ho gueler coleret
470.	evit ur spillen, ur iar, ur Loen an distera
	he theu d'ha Lavar prest, he hey d'ha balea

	chetu hi, deuet hoas, adarre ébars hen peoch mad
	hac he veffomp ur pennad, hen plijeadur joaustad
	mez evit m'ha c'hiez quez, ha gar hin m'he pepret
475.	honnez a zo ar bravan Loen, ha eller d'ha guelet
	xantus he ra adarre, prienta eur fest, deus ha pep guellan, hac he Lavar d'esope
	dall aze pastéjou, craquelinanennou
	bara gwinis, gwuin r'hu, ha sort ha rost ha conniffou
	ur neubeut ha pep tra, speset ha castrillez
	craou, mespet, per, prun, confitur ha fiez
480.	qu'he, d'ha gass aneze, d'am mignonnez fidela
	m'ha Lardo he gouzouc, demeus an traou guella
	esope
	m'ha mestr' m'he rayo, evelt m'ha Leveret
	m'he gass ho aneze, n'ho ped morchet abed

Notennoù lenn : gw. 465 <deut> : adc'hraet eo bet al lizherenn diwezhañ, an <t> war un <d> ; **gw. 472** <hoas> : ger diaes da lenn : an <h> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 475** <honnez> pe <hounez> ; **gw. 479** <craou> pe <craon> ; **gw. 480** <mignonnez> : ger skrivet a-us d'al linenn, etre <d'am> ha <fidela>, a-us d'ar ger <~~mestress~~> barennet.

---

notenn 106 <èsope> : skrivet eo an teir lizherenn gentañ war lizherennoù all, dilennapl.

[14r]	
	p'he woa ed esope hen hent, he songch outan he unan
	ar philosophe xantus, he neus d'hin Lavaret
485.	cass ar bombanç m'an, n'ha d'he muian caret
	vit tremen deus he grec'h, he neus graèt quement m'ha
	mez m'he cred erfad, he t'hey d'ha n'heum squisa
	m'he ha gaff'he d'hin, evey guelloch disquet
	elech tremen diount'hi, he derchel, heon, donnet
490.	rac m'ar Kar he lezel, d'ha monnet hen he tro
	evè hi cals doussoc'h, goude, p'ha zistrojo
	mont he ran, d'ha clasq, ober ur toll pennad
	he han d'ha gass an traou man, d'har guiez d'ha lippad
	ar grec'h, p'ha clevo se, ha dra, vo fuloret
495.	ha c'houllo monnet quit, ractall neus man, abed
	hen ur avis benac, he vo graet ous he pen
	hi heuillo he pennad, d'ar guier, vo, n'ho quet pell

	ho ober quement se, ur marvail diez he ran
	d'ha Laquat m'ha mestr, m'ha mestress, ho daou, d'he neum fachan
500.	mez neus caz, n'ha p'ha reffoinc, an eil, ac eguilé
	he han d'ober ur tro penn, ha vo brudeut hentr'he
110.	***roï he ra an traou mad d'ar guiez. xantus abenn ur neubeut goudese, ha Lavar d'he grec***
	m'ha pried quez, m'he ho ped, d'hin leret
	ha c'hui poa cavet mad, ar pez he moa roet
	d'ha esope d'ha gass dac'h, d'ha tanva d'ha ouzoc'h
505.	demeus ha pep guellan, he moa choaset deoc'h

Notennoù lenn : gw. 488 <disquet> : ger skrivet war un all ; **gw. 489** barennet eo bet ar gerioù <~~donet d'~~> etre <diount hi,> ha <he derchel> ; **gw. 493** <guiez> : skrivet <guêz> da gentañ ; **gw. 494** <ha dra, vo fuloret> : <ha dra [sur], vo fuloret> a vefe reishoc'h.

---

notenn 109 <p'he woa ed esope> : an anv-gwan-verb <ed> a zo skrivet war ur ger all.

[14v]	
	he m'han, a zo pepret, ho caquetal he pried
	n'he ouzan quet pera, he fall dac'h d'ha Laret
	xantus
	n'he ouzac'h quet, pera he fell d'hin, d'ha Laret
	ha chui n'ho peus quet bed gant esope d'hac'h casset
510.	craon, mespet, spezet, ha castrillez
	per, prun avalou, confitur ha fiez
	ha cals deus ha traou all, he moa roet dezan
	d'ha gass gant press, gant ast, d'am mignonnes guellan
	m'har n'och heus hu quet bed, ezope n'heo quet divlam
515.	he neus debret anè, ha neuz chommet nep tam
	red eo clevet gant han, ha goud ar guirrionez
	m'ha voefomp an implich, he neveus graèt gant he
	ed d'ha Laret dezan, dont ractall d'am cavet
	m'har he vey scourgèd, evelt m'eo dezan dleet
	esope haru xantus ha Lavar dezan
520.	orsus ésope, m'he em boa ho carguet
	d'ha gass, deus ha pep mad, an deiz all, d'am pried
	ha n'he deus emesy, bed netra.netra deus ar pred

	deus an traou m'oa choaset, em m'hoa m'he dac'h roet
	gant se, hec'h houn erfad, eo c'hui neuss he debret
525.	ep cass n'ètra abed, deus anè d'am pried
	esope he neum torc'h he visach, ac ha Lavar
	an tra he leret d'hin, em rent goall souezet
	ha c'hoas Lavaret d'hin, m'he he neuss he debret

Notennoù lenn : gw. 513 <mignonnes> : ger skrivet war ur ger all a hañval bezañ <mestress> ; **gw. 517** <voefomp> pe <voevamp> ; **gw. 524** <houn> pe <honn>.

---

notenn 113 <haru> ger kinniget gant douetañs.

[15r]	
	nan, tam en guènou, neuss hed
	ha biscoas betec breman, m'he meus m'ha dever graet
530.	neur ray d'hin ar re ze leverzoc'h quement man
	hed d'ha gass an traou m'han, d'am mignonnés fidela
115.	***xantus***
	guir eo se esope, quement se he Laran
	ha n'he neo quet m'ha grec'h, m'ha mignonnez fidellan
	esope
	quen ezet he woa d'hin, beza casset anè
535.	d'ho grec'h evelt d'ur all, m'ha vige Laret dim he
	c'hui woa eneum zromplet, p'ha voac'h ho Lavaret
	m'he ive martese, ober evelt meus graet
	mez m'he em boa credet ho brass han mignonnes
	ha woa èbars hen ho ty, eo he woa ho guiez
540.	hac ez eo d'ar guiez eo emeuss he casset
	ha hoas he leveret, eo m'he neuss he debret
	mez m'he hen touez dac'h, penos n'he meus quet graet
	rac tud woa, woar ar plaç, hac ho deus m'ha guelet
	couscoude he guelan, penos em tamallet
545.	d'ha veza graet ur dra ha n'he n'hon quet quirriec
	xantus
	penos coz map, coz laèr d'har guiez he heus te

	casset an traou guellan, quer mad ac ar re se red he vess, dibourve ha Squiant ha Sclerigen d'ha zont d'ha garout ur guiez d'ha ur den

[15v]	
	esope
550.	ho vid neo quet fur an eil velt eguile
	m'he he ray poan avoalch, din ober quement se
	p'ho poa d'hin Lavaret, he voa red d'hin senti
	rac aouen he m'oa ive, demeus ho cassoni
	m'he ha woa guel gan hin, m'hen Lar hen guirionez
555.	ho pige bed Laret, d'hin, dibri aneze
	evit n'he voa bed, cass aney d'ar guiez
	pehini he creden, ho brassan mignones
	xantus
	penos, den diservel, he c'hout quer affront het
	d'ha zont d'ha garout mui, ur guiez d'am pried
120.	***esope***
560.	m'he n'ha garan quet mui, ar guiez vit ho pried
	queneubeut an dud all, ze n'he deo quet dleet
	fidelloc'h ez eo dac'h, a ze n'ha neus doétanc
	ha meumeus m'ar be red, ho r'hin dac'h an assuranç
	rac aliez ha vec'h, emeus bed ho quelet
565.	ho pilat ho quiez, p'ha dije dach displijet
	hac evelt m'he galvac'h, d'ho lipat he teue
	lipat meumeus ho bottou, ho guelet hoc'h chorwe
	monnet d'ho heuil, pep leac'h p'ha ve gannach chalvet
	douguen ho bas, traou all, èbars hen hent, p'ha ed
570.	ha goud clasq dac'h ive, ar pez a zo colled
	ha diffen ahannoc'h, deus an dud ha torfet
	hen ur guier quement tra, he Lavaret dezi
	he eo fidel mad dac'h, hen dever (--- choulet) digant hi

Notennoù lenn : gw. 558 <affront het> = « efrontet » ; **gw. 560** <**v**it> : al lizherenn <v> 'zo skrivet war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 566** <**e**velt> : an <e> kentañ a zo skrivet war ul lizherenn all ; <**g**alvac'h> : al lizherenn <g> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 573** diaes eo da lenn ar ger a deu war-lerc'h <dever>.

[16r]	
	n’ha anavesan quet dac’h, netra ha vey quer fidel
575.	evelt m’eo ho quiez, an dra ze à zo scler
	xantus
	m’ha guiez ha caran, ze a zo guirionez
	mez evit quement se oll, n’he woa quet em sonc’h m’he
	he vege d’ar chiez, he pege bed casset
	ar pez he m’oa choaset, evit cass d’am pried
	esope
580.	m’ar boa evit ho pried, eo he poa he choaset
	m’he ha c’harge ive, he pege hec’h anvet
	martese ho pried zeuyo d’he neum tamalan
	ho velet penos eo, erruet quement man
	rac goall speret m’ha mestress hanavezan erfad
585.	diwoar neubeut ha tra, ha ra trous evit mad
	ha zivar pen ur iar, hen he guelis savet
	m’he crede d’hin, an deiz se, veze dizémeset
	m’he Lavar ar guiez, hac he deje guelet
	cass ar re ze d’un all, n’he dize quet arzet
590.	m’ha mestress a zo fur ha woar m’ar meus graet true
	eo c’hui zo ar pen coz; ha dleié bezan comzet aroc
	m’he ha c’houlen iscus, m’ha mestress, m’he ho ped
	m’he Cred n’he viet quet drouc, ouz ar paour esclavet
	ar vrec
	penos daou map gant he veffac’h chilaouet
595.	p’ha velan erfad scler, ezoch eneum clevet

Notennoù lenn : gw. 578 <vege> pe <vige> & <pege> pe <pige> ; **gw. 582** <zeuyo> : ger kinniget gant douetañs pa, vez diaes e dibenn-ger <yo> da lenn ; **gw. 587** <crede> : ger skrivet war ur ger all ; <dizémeset> pe <dizimeset> ; **gw. 588** <deje> ger skrivet war un all ha diaes da lenn ; **gw. 592** <iscus> : skrivet eo bet ar strollad lizherennoù <isc> war lizherennoù all, <ex> hervez doare ; **gw. 593** <m’he Cred> : hañvaliñ ‘ra al lizherenn <C> bezañ bet skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 594** <gant> : ger diaes da lenn ha da gompren hag a vo kinniget gant douetañs.

[16v]	
	d’ober goab ahanon, ho heus quement se
	mez n’hen greffed quet quen, m’he Lar hen guirionez
	m’he a ray dac’h otrou, dont d’ha neum dissimi
	mez pepret d’ha chortos, m’he ia emais an ty
600.	m’he gavo tud ha lezen, ha meumeus ur hucher
	ha rayo dac’h ar c’houlen, n’ha dirac ur barner
	m’he emo, ur jugamant evelt hini Salomon
	ha dra Leald, ha dra guir, enep dac’h daou fripon
	ar grech ha ia quit, xantus d’ha esope
	evit ar vec’h man, m’ha pod, he feus cren m’ha anquennet
605.	chetu the ar pen coz, d’hin d’ha coll m’ha pried
	penos he ri breman, p’ha zeo ed hen re rout
<u>125.</u>	***esope***
	quemeret ur tam amser, m’he ray d’hay erruout
	m’ar sentent ouz hin, lest hi, ur pennad amser
	cals he vezo réissoc'h, p’ha distroyo d’ar guer
	xantus
610.	p’he hi ha distroyo, p’he hi n’he rayo quet
	woar he his d’ar guer, the n’he rez caz abed
	mez m’he bars er c’hontroll eneum gaw glacharet
	ho vezan red dim he, tremen ep m’ha pried
	ar feumeulen caera, a zo ébars er bed
615.	rac vit n’ha gredan quet, he neffe mam ganed
	ur all ac ha veffe, d’am pried enep par

Notennoù lenn : gw. 604 <he **f**eus> : al lizherenn <f> a hañval bezañ skrivet war ur <p> ; **gw. 606** <ri> = « rin » ; <hen **re** rout> : ar ger <re> a zo diaes da lenn, hag amañ e c’hortozer kentoc’h ar ger-perc’hennañ « he » e-keñver ster ar werzenn ; **gw. 609** <réissoc’h> = « reishoc’h » ; **gw. 614 <ar** feumeulen> : ouzhpennet e oa bet ar ger-mell strizh er marz kleiz ; <ébars> : ger diaes da lenn.

[17r]

esope

n'hen deus carantez vil, abet woar an douar
m'hen Lavar couls ha c'hui, eo eur plaç déréat
hac he deveus ive, un doneson benac mad
mez cals deus ha merhet, zo ebars er bed man
diez eo goud pini, ha ney zo ar guellan
m'ha lezet d'ha ober, ha m'he n'he vanquin quet
d'ober dezi retorn, p'ha n'ho p'ho songch abed

xantus

evit m'ar grez esope, evelt m'ha levert d'hin
m'he ha savo ac'hanout demeus an esclavi
rac ur vec'h choas, m'ha alfen cavout m'ha priet
he vo rentet joaus, ha neve m'ha speret
rac p'ha implisfen oll querent ha mignonnet
inioll ar re ze n'ha elfainc, he distray d'am cavet

esope ha ia d'ar marc'hat, ac he gaw paLipas mével hen ty grec xantus

<u>130.</u>

palipas

Salud mignon esope, the zo goall truffuet
pera heus ha neve, m'ha ez out quer asted
deus d'ur tavarn benac, m'hor bomp, pep ha banne
amser he meump ha daou, evit c'hoas eo beurre

esope

the a zo brao did d'he, p'he feus quement amser
evid hon m'he emeus re, ha draou d'ha ober

Notennoù lenn : gw. 621 <goud> : al lizherenn <o> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 624** <levert> : an eil <e> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 625** <affranchi francK> : gerioù ouzhpennet a-geñver ar werzenn-mañ, er marz dehoù ; **gw. 628** barennet eo bet ar ger <~~implijet~~> etre <rac> ha <p'ha implisfen> ; <oll> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <implisfen> ha <querent> ; **gw. 629** <inioll> pe <nioll>.

notenn 129 <paLipas> : reizhet eo bet ar ger-mañ en ur adskrivañ al lizherenn <L> war ul lizherenn all a hañval bezañ ur <p>.

[17v]	
	rac ze, n'he allan quet, mont d'an hostelliri
	n'ha chom enep lec'h all, a ze dac'h he Lar'hin
	hac évé hirio, daou deves hen unan
	m'he ha cred, em bezo, awoalc'h m'ha bec'h ha poan
640.	ho clasq ober ar pez, a zo d'hin ordrenet
	palipas
	pera feus ha nevez, Lavar d'hin, m'he d'ha ped
	esope
	pera zo a neve, ha n'he ouzes quet se
	penos heza xantus d'ha zemesi adarre
	hac he vezo duman, ur fest hac ha vo braz
645.	he neveus m'ha carguet, d'ober ar pourvéas
	m'ar queres m'ha sicour, d'ha prena, an danvez
	m'he m'ho mui ha amser, m'ar be ze d'ha madeles
	m'ar he feus ar grad mad, n'hi efvo ur banne
	an eil d'heus ahanomp d'ha yechet éguilé
	palipas
650.	m'ha cleff se m'ha mestress, em be, graet quement se
	em beffe roet dorn, d'ar Labour deus a ze
	he hon sur avoac'h, d'ha gaout he fachiri
	rac hen de all, em boa bed clevet anezy
	penos he woa hen eston, diwoar ben, den n'ha zeue
655.	deus ha peurs xantus, d'ha Laret dezi donnet adarre
	penos nevoa nemert, evit stourm dioutan
	eo he woa penn coz dezi, d'ha retorn d'ha vit han
	mard aje d'ha monnet, he quemerge he cren
	hac he vijé Laret, dezi woa ur goall pen

Notennoù lenn : gw. 648 <efvo> : skrivet <efo> da gentañ.

[18r]	
135.	***esope***
660.	quement se, n'hen dai quet, tam abed m'ha affer
	p'he hi chommo duzé, p'he ha zistroyo d'ar guer
	ha xantus ha credan, n'he neo quet goall peined

	ispicial breman, p'ha he neveus cavet
	ur feumeulen caer, ze allan assuri
665.	hen de all, he tigoézas, d'hin guelet anezi
	he voan casset gant xantus, d'ha douguen dey presanchou
	he teuas d'ha guemer, aneze dirazon
	ha p'ha lamas he woall, evit ho quemeret
	ha gaeroc'h (va-dro guen), biscoas n'he meus guelet
670.	racse he ouzon mad, eo Laouen he Speret
	ha troq souben ive, avèjeou he querrer
	m'he ha ia d'ho quittad, d'ha arz coll m'ha amser
	mall braz ez eo d'hin, d'ha ober m'ha dever
	esope ha ia fonnus quit
	palipas ountan he unan
	pera he rim he, guel ve d'hin he credan
675.	monnet d'her Lavaret, d'am mestress, quément man
	p'ha eo guir he neveus, esope d'hin Lavaret
	emedi an dimisi, hen hent d'ha veza graet
	p'ha n'he brenfen, netra demeus ar pourveanç
	evit tremen fete, a zo n'he neus doétanç
680.	evit daou, n'ha tri deves memes he heus ive
	mont he ran, d'ha laret d'am mestress quement me
	palipas ha ia d'ar guer. en eur arruout he mestress ha c'houl digant han
	pera zo palipas, pera zo choarvezet
	goall buhan, he cavan, he feus d'ha marchat graet

Notennoù lenn : gw. 662 <peined> pe <penned> ; **gw. 665** barennet e oa bet ar ger <~~digassas~~>, etre <hen de all> ha <tigoézas> ; **gw. 669** <va--dro guen> : strollad gerioù skrivet e lizherennoù duoc'h ha drusoc'h eget boaz, ha diaes da lenn ha da gompren e ster.

[18v]	
	n'he neuz netra ha amser, hen hent, m'ha he oud ed
	paLipas
685.	guir ez eo m'ha mestress, n'he meus quet daleet
	c'hui vezo souezet, m'ha Lavar p'ha gleffet
	p'hon erruet hen quer, esope he meus cavet
	truffuet bras he voa, m'he meus ountan choullet

	pera woa ha nevez, p’he guelen, quer truffuet
690.	m’he meus Laret dezan, dont d’efva ur banne
	an eil deus ahanomp, d’ha yechet éguile
	mez eon n’heus Laret d’hin, penoz woa hen prez bras
	rac hen doa d’ha ober, cals deus ha pourvéas
	demeus an oll traou, d’ha prena ha cavje
695.	ac ep ho marchata, quazi oll ho prene
	m’hen p’he meus guelet se, ha neuz ountan goulet
	evit pera he woa ar prenou, collet woa he speret
	collet em’heu, m’ha speret, ha n’he ouzoc’hu quet se
	penos he za xantus d’ha zimisi arre
700.	n’ha p’ha ve daou de hen unan, he vezo d’hin re ber
	aben m’am bezo graet, ar pez èmeus d'ober
	ha woar ar Lavar se, emeus m'be bed credet
	donnet d’ha Laret dac’h, ar pez em boa clevet
	ractall hon deud, d’ar guier, d’ha Lavaret d’ac’h se
705.	rac aouen n’ho pige c’hoant, d’ha LaKat ars hen se

Notennoù len : gw. 686 <m’ha Lavar> : lizherenn <m> ar ger <m’ha> a zo bet skrivet war ur <p> ; **gw. 687** <erruet> : an daou <rr> a zo skrivet war lizherennoù all ; **gw. 694** barennet eo bet ar ger <~~oll~~> etre <d’ha> ha <prena> ; **gw. 698** <collet em’heu> : lenn « kollet em eus » ; **gw. 699** <zimisi> pe <zèmisi> ; **gw. 700** ouzhpennet eo bet ar ger kentañ, <n’ha>, er marz kleiz ; **gw. 702** <emeus m’be> : da vezañ lennet « em eus-me ».

---

notenn 139 <paLipas> : ger reizhet evel an notenn 129.

[19r]	
<u>140.</u>	***grec’h xantus***
	pera, pera Leress, xantus zeme arre
	hac hen he veffe guir, ar quèlou deus a ze
	evit m’ha eo guirion ar pez ha leveres
	he hon meurbed anquênnet, ar rest deus m’ha buez
710.	penos he arzin m’he, ha guelet m’ha fried
	ho quemer ur parr all, ha m’ha dilèzel er bed
	guelet ur all em plaç n’ha p’ha songean hen se
	m’he chommo ep cavet, ini bed martrese
	m’he ha ia d’ha monnet, ractall d’ha gavout xantus
715.	evit goud crenn ac he, a zayo d’am reus
	deus m’ha dillad caera, deud d’am fenta erfad
	evit m’ar pligin guell, aze d’he daoulagat
	m’ha n’heo quet ar guériou ha bep coste roet
	evid hon, m’he plego evelt ut vaneg Lardet

720.	m’ar gallan dont abenn, d’ha c’honnid m’ha pried he vezo m’ha buez, un anter astennet demeus d’ha servich mad, m’he d’ha trugaréca goude p’ha m’ho amser, m’he zayo d’he pea m’ha gueless t'he esope, hen ped m’ha sicour ive ***palipas***
725.	m’hen rayo, m’ha mestress, m’he ha toue dac’h se ***esope ountan he unan*** m’he ha cred d’hin erfad, penos he meus LaKeet

Notennoù lenn : gw. 710 <penos he a**rz**in m’he> : adskrivet eo an div lizherenn <rz> war lizherennoù all ; **gw. 719** <plego> : al lizherenn <p> a hañval bezañ bet skrivet war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 723** <d’he pea> pe <d’hes pea>.

[19v]	
	grec’h xantus d’ha donnet, adarre d’hen cavet mont ran, d’ha rey dezan, ha guement se quello dleout he raffer quemer ar yen, d’he receo
730.	evezo ezetoc’h dezan goude breman guelet nebeutoch ha goall, p’ha zey d’he neum facha rac p’ha guel ar merchet, penos he plegler d’he an diaul n’ha garfe quet, caout affer diounte ***esope d’ha xantus*** mevel bras ho pried, emeus er marc’hat cavet
735.	ac he neveus digan n’hin, cals ha traou choulennet m’hé em’heus, quemeret ar comz prest ha prest diwoar se he meus Laret, he timezac’h arre hac emeus graet ar van, henhe m’ha woa ennan d’ha prena ar Lapoucet, ha zeue dirazan
740.	heon, p’he neus guelet se, a zo bed retornet hac ed, d’ha Lavaret, ar quelou d’ho pried ha rac se, he Songean, p’ha clevo, quelou neve he quemero, ar Spount, hac he tey adarre m’ha mestr’ m’ar Sentent ouz hin, p’ha zeyo woar he his
745.	he reffet un tam yenien, p’he vezet diavis p’ha reffet dezi ur troat daou p’he tri quemero hac effac’h adarre, d’ha zispen he roujou

Notennoù lenn : gw. 727 <donnet> pe <dounet> ; **gw. 732** <plegler> = « pleger » ; **gw. 736** <m'hé> : al lizherenn <h> a zo skrivet war ur <z> ; barennet eo bet ar gerioù <~~deus a ze~~ >, skrivet etre <m'hé em'heus> ha <quemeret ar comz> ; **gw. 737** <timezac'h> pe <temezac'h> ; **gw. 738** <henhe m'ha woa ennan> : gerioù diaes da lenn ha da gompren ; **gw. 739** <dirazan> pe <dirazon> ; **gw. 746** <troat> : ger kinniget gant douetañs.

[20r]	
	xantus
	m'ha benos did esope, the zo leun ha Speret
	rac birviquen m'ha pod, m'he n'ham bije credet
750.	ha pepret emeus poan, ha (c'hoa--) hon d'ha cridi
	he teuffe evit clevet, he han, d'ha dimisi
	comzet emeus aboué, ouz querent mignonnet
	ho clasq ober distrey, ha n'he meus quet galled
	rac se, n'he heullin quet, d'ha Sonc'h, hen quement se
755.	aouen deuffe d'ha squisa, he retornfe arre
145.	***esoque*** *[sic]*
	m'he n'he Lar'hin quen, gricq emeus m'ha guer roet
	n'he n'ed quet woar he Lerc'h, n'ho ped quet ha morc'het
	ha m'he hen Lavar dac'h, petramant hon goall Songet
	he vezo ho pried quen Soub, vel ur voutes Lardet
760.	a c'hui euter guelet, meuz Laret guirrionez
	arru ez eo duant, quasi querquent ha m'he
	grec'h xantus ha erru, hac ha Lavar
	Salud dac'h m'ha pried, penos eman ho yechet
	aboué divezan m'ha voamp eneum guelet
	xantus
	m'ha yec'het a zo mad, ha drugarez doue
765.	hac oc'h hini ha Lar, n'hen deo quet fall ive
	p'ha oc'h deud betec aman, pera zo nevez erruet
	ar vrec'h
	deud ez hon adarre, m'ha pried quez d'ho cavet

Notennoù lenn : gw. 749 <pod> : adskrivet eo bet an div lizherenn gentañ war div lizherenn all, dilennapl ; **gw. 756** <gricq> : skrivet eo bet al lizherennoù <ricq> war lizherennoù all ;

barennet eo bet ar ger <~~roet~~>, etre <gricq> hag <emeus> ; <m'ha guer> : an div lizherenn gentañ eus ar ger <m'ha> a zo skrivet war div lizherenn all, dilennapl ; **gw. 757** barennet eo bet ar gerioù <~~n'ho ped quet ha morhet~~> e penn kentañ ar werzenn-mañ, hag ouzhpennet int bet en he dibenn ; <Lerc'h> : an teir lizherenn gentañ, <Ler> a zo skrivet war lizherennoù all, dilennapl.

[20v]	
	anquen zo em calon, c'hui eo m'ha muian caret
	iscus ha choulennan, ur tam hon daleet
770.	m'ha yechet n'he woa quet mad, poan calon, poan Speret
	martese he mo poan, ho clasq rey dac'h d'ha credi
	rac pell zo bras, he m'hon, hen genet, ac hen hirvoudi
	choant emoa d'ha retorn, ha donnet d'ho cavet
	rac ar sonc'h ahanon, he woa hen ho Speret
775.	an eil dé, d'eguile, m'ha yechet em dalche
	p'ha vijen ur de yac'h, he coehen adarre
	rac ze m'ha pried quer, ho carantez ha choullan
	ha p'he hou cavan yac'h, eneum joausted he ven
	xantus d'he mignonnet, ha d'he amezeyen
	orsus, m'ha mignonnet, distro eo m'ha pried
780.	rac se me ro an urs, d'ha ober ur banquet
	esope ha voa pen cauz, dezi d'ha vont hen rout
	abed eo ar pen coz, di d'ha erruout
	rac hennez zo ur pod zo quer leun ha speret
	n'hon quet evit he baqua, aliez emeus clasquet
785.	hirio teuan adarre d'ha ray an urs dezan
	donnet d'ha prena dimp, ar pez a so guellan
	rac se, demp ouz an doll, neuze vezo guelet

Notennoù lenn : gw. 769 barennet eo bet ar strollad gerioù <~~ur tam hon dalleet~~> e penn kentañ ar werzenn ; **gw. 774** <donnet> : skrivet eo bet al lizherenn gentañ war ul lizherenn all ; **gw. 775** <**a**r sonc'h> pe <**u**r sonc'h> ; **gw. 780** <me ro> : gerioù adskrivet war c'herioù all ; **gw. 787** <ous> : an <o> a zo skrivet war ul lizherenn all.

[21r]	
	deuz petore meussou, hen nevo dimp roet
	rac philosophet oll, couls ha m'he oc'h aman
790.	n'he dei quet ur esclaf ha dle, chouit hen quement man
	rac c'hui ha barnfet, woar ar pez hen nevo graet
	m'ar ne ra quet erfad, ouz ar post, vo staguet

150.	***mont he reoinc deus toll, unan deus ar compagnonnes***
	teotdou oll, ha gredan, eo ar servic'h quenta
	ac an eil, ha guèlan, a zo anvel ountan
795.	beza ing prienteud mad, Lavaret he ran se
	mez inoui he rimp, ho dèbri aneze
	an tredé teot, ar pevare ive
	petra nemeit teotdou, n'or bezo quin feté
	xantus
	joa a zo em calon, ho guelet quement man
800.	rac guelloc'h traou a zo, cals evit ar re man
	ed hu d'ha Lavaret, d'ar pod fur dont dustu m'ha bete
	m'ha velomp hac he allo, n'hem diffen adarre
	esope ha erru, xantus ha Lar dezan
	petra esope, n'he moam m'he quet, dec'hu Lavaret
	he teuje d'ha Laïna, fete m'ha mignonned
805.	ha roet dac'h arc'hant evit mont d'ha prena
	quement traou ha alfac'h, demeus ha peb guellan
	hac he eo teotdou oll, a zo dimp serviget
	ober goab ha hanomp, eo ha red, m'he ha cred

Notennoù lenn : gw. 790 <chouit> pe <chonit> ; **gw. 793** <teotdou> : an dibenn-ger <ou> a zo skrivet war lizherennoù all ; **gw. 796** <dèbri> pe <dibri> ; **gw. 801** al lizherennoù <dustu m> eus ar strollad gerioù <dustu m'ha bete> a zo bet skrivet war lizherennoù all, dilennapl.

[21v]	
	esope
	iscus m'ha mestr' xantus n'he man quet em bolonte
810.	ober goab ha hannoch, n'ha deus nicun ive
	n'he zare quet ouzin, donet d'ha goapea
	ur compagnonnès tud, evelt a zo aman
	xantus
	te Lavar creon avoalc'h, n'eo quet d'ha volonte
	ober goab ahanomp, ober hen ress couscoude
815.	ha n'he moam m'he quet dit, ac an eurs did roet
	mont d'ha prena an traou, guellan fige cavet

	ha n'he feus bed cavet, netra nemeit teotdou
	nen deo evelt se, vey sentat ous mestrou
155.	***esope***
	martrésé d'an oll n'ha blich quet an teotdou
820.	darn ha garr quic eugen, darn all ha plic'h quic maout
	n'he anavesan quet, blaz pep hini ahannoc'h
	rac darne ha garr quic loé, darn all ha garr quic moch
	pep hini neuz he blaz, gout he red quément man
	hac he vey goall diez, dim he hen difvuna
825.	d'ha pep hini he blaz ar pez ha garr (----an)
	rac ar pez ha gueret, n'eo quet mad, d'ha (man)
	n'ha woar quement se oll, eo èmeus bed prenet
	penos he woa an teotd, guellan tra zo er bed

Notennoù lenn : gw. 815 <quet di**t**> : an <t> diwezhañ a zo skrivet war un <d> ; **gw. 816** <fige> pe <pige> : ur <p> a hañval bezañ bet skrivet war-lerc'h al lizherenn <f> ; **gw. 818** <sentat> pe <sentet> ; **gw. 819** ar werzenn <~~martrésé, n'he deo quet teotdou ha blich d'~~> a zo bet barennet a-us d'ar gw. 819 ; **gw. 826** <man> : gant douetañs e vo kinniget ar ger-mañ.

[22r]	
	servijout he ra dimp, evit meuli doue
830.	d'ha goms p'ha n'heum gavomp an eill gant eguile
	d'ha rey descadurez, d'ha disqui an dever
	ha d'ha derhal an urs, woar ar mez, bars hen quer
	d'ha Laquat carantez, lec'h m'ha ve cassoni
	ha d'ha LaKa renta, he tra d'ha pep ini
835.	ha d'ar philosophet, d'ha zonnet d'ha merqua
	pez ho deveus eured, p'ha n'ha ouzoinc scriva
	p'he c'hui ha asanto, p'he c'hui n'ha ried qued
	un teod mad, eo guellan tra a zo ebars er bed
	xantus d'ar philosophet
	d'ac'h eze d'ha laret, p'ha èmeus discleriet
840.	ha rentet ho urzou, évelt m'ha zeo dleet
	rac se m'ha mignonnet, m'he ho ped d'ha laret
	ac eon a zo divlam, p'he eon, a vo Scourged
	ar philosophet
	èbars hen guirionez red eo dimp Lavaret

	penos éneus esope, hen dra se, n'enm anaveset
845.	evelt ar furan den, zo breman woar ar bed
	m'he diffen d'hen scourgean, Kar n'he n'eo quet dleet
	xantus
	p'ha deud d'hen Lavaret, m'he hen Lavar ive
	mez couscoude m'ha tud, m'he rey ur banquet ha neve

Notennoù lenn : gw. 830 <n'heum> : dibenn-ger, <um>, diaes da lenn ; **gw. 836** <eured> pe <urred> ; **gw. 839** <dac'h> : skrivet <dèc'h> da gentañ eo bet reizhet en ur skrivañ an <a> war an <è> ; **gw. 844** <n'enm> pe <n'eum> ; **gw. 846** <diffen> : ger skrivet a-us d'al linenn, a-us d'ur ger barennet <~~diselray~~>.

[22v]	
	c'hui zeyo oll warhoas, adarre d'ha Leigna
850.	hac he renquo prena, deus ar pez zo falla
	esope
	evit betec breman, émeus m'ha dever graet
	d'ha Senti ous ouzoc'h, p'ho pige Lavaret
	mont he ran d'ar marhat, p'ha ho peus commandet
	non quet ha m'he allo ober choas ho Speret
160.	***mont he ra adarre d'ar marchat, ac he Lavar ountan he unan***
855.	xantus he neveus hoant erve m'ha er guèlan
	dirac compagnonnez, d'ha LaKat m'ha foettan
	lec'h m'ha ve, ui ar jar, emedi he Speret
	m'he n'heum denno arre, petramant hon trumplet
	hirio n'ho deveus bed, netra nemeit teotdou
860.	ha varhoas ho devo, arre meumeus meujou
	xantus d'ar philosophet
	ahan ta et ta otronez petra ha leveret
	chetu c'hui, couls ha m'he, gant esope goappeet
	biscoas n'he meuz galled, dont abenn anezan
	mez m'he gred, couscoude, he teuffomp ar vec'h man
	ar philosophet

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

865.	n'hi ha gvelo aben, penos n'heum quemero ur pod mad zo aze, m'ar eus ini er bro red he vo dézan tanva ar pez neus digasset gant an aon, n'ha veffomp gant han ampoezonnet rac deus ha pep falla, hon deus ountan choulet

Notennoù lenn : gw. 850 <deus> pe <dess> ; **gw. 851** barennet eo bet ar ger <~~graèt~~>, etre <émeus> ha <m'ha dever> ; **gw. 864** <gred> : skrivet eo an div lizherenn diwezhañ war div lizherenn all, <-g>.

[23r]	
	xantus
870.	gred he vo dezan ober n'ho ped quet ha morhet
	mont he reainc, d'ha Leina, xantus ha Lavar
	poent ez ai otronez mont arre d'ha leina red ez ay Lavaret d'ha esope dont aman
<u>165.</u>	***esope ha erru, ac ha Lavar***
	m'ha mestr', pera zo evit ho souhet
	xantus
	d'ha danva, ar meusjou, he feus dimp n'hi prenet
	esope
875.	m'he ha rayo m'ha mestr' evelt ha Leveret ha goude hen ober, lippo m'ha biziet
	xantus
	p'ha he neveus debret, n'hi all dibri ive penoz teotdou oll, he neveus digasset dimp arre n'hen deo quet ar re man, ez eo an traou fallan
880.	dec'h divesan, he Larac'h, he woainc an traou guellan rac se ed, d'ha querhat dim he, ar scourgeou ha p'ha garo he hell, tenna he dillatdou ha leveret dezan, dont guenec'h, troad ous troad vit m'ha elfomp clevet, doaré, ar pautic mad

	esope ha erru, xantus ha Lavar dezan
885.	ha han eta m'ha mignon, n'hi ha guel scler breman ha c'hui ha ell Laret, n'he moc'h quet, ouz hon goapéan d'ha guenta leris dac'h prena ar pemp guellan ha dec'h he Lavaris, prena ar pep fallan hac ez eo teotdou oll, ho heus choas dimp prenet

Notennoù lenn : gw. 879 <ez eo> : goloet eo al lizherenn <o> gant liv ; **gw. 880** <divesan> pe <devesan> ; **gw. 884** <pautic> = « paotrig ».

Notennoù all : gw. 887 <prena ar pemp guellan> : klevet e vez aliesoc'h an dro-lavar « ober e seizh gwellañ », ha koulskoude e vez klevet troioù-lavar all en brezhoneg gant an niverenn pemp ivez : « klask pemp troad d'ar maout », « bezañ seder evel pemp gwenneg », « ar pemp skiant », « bezañ en e bemp plijadur », « gwelet pemp heol »…

[23v]	
890.	quercouls evit ar mad, evelt, vit an displet diez awoalch he vey, ar pez ha vey guellan eneur ober ur noz, eneum gaw an tra fallan rentet breman dimp n'hi, ar guer, ha guement se
<u>170.</u>	***esope***
	n'he Lavarin nitra nemeit ar guirionez
895.	dec'h ho poa autronez, ar justis d'hin roet hirio ha credan fad, adarre hen refet Lavaret he red oll, quement se ha credan ezay ur theot fall, fallan tra zo er bed m'an Servijout ra evit guir, evit meuli doue
900.	mez evit drouc comz anen, an teot, ha Servich ive an teod fall ha vag, an dissantionnou hac a zo ar sourcen, deus an oll brocéjou ha n'he neo quet an teod ha LaKa ar priejou d'ha n'heum sevel entreze, d'ober follentesou
905.	hentre an tad, ar map, LaKa fallagriez LaKat aney d'heneum quitteat alliez hentre ar mam, ar verch, breudeur ha choareset ha lem ar garantez ha touesq ar mignonnet coz d'an amezeyen liez d'heneum canna
910.	ac avisiou meumeus, betec heneum LaKa ha LacK ar méveillien, emaès deus ho plaçou

	ha ars an dud yauanc, d'ober dimisiou
	LaKa distrujea tud dre fals testeniou
	ha LaKat ar bresel er rouantelezou
915.	n'eur guier, quement goall tra, ha erru er choulen
	ezai an teodou fall a zo quiriec d'a ze
	ha woar quement se oll, eo emeus Lavaret
	he woa an teodou fall fallan tra zo er bed
	ha dipen se, otrone m'he ho suppli ansavet
920.	n'he neo quet guirionez ar pez emeus Laret

Notennoù lenn : gw. 891 <guellan> : ger skrivet war ar ger <fallan> ; **gw. 892** <noz> : an <o> a zo skrivet war ul lizherenn all, dilennapl ; **gw. 893** <rentet> : an <e> diwezhañ a zo skrivet war lizherennoù all (ger skrivet <rentout> da gentañ marteze) ; **gw. 895** <nitra> pe <netra> ; **gw . 904** barennet eo bet ar ger <~~folltejesou~~>, etre <d'ober> ha <follentesou> ; **gw. 906** <d'heneum> : skrivet eo bet al lizherennoù <d'he> war lizherennoù all ; **gw. 909** <liez> : ger diaes da lenn ; **gw. 911** <emaès> pe <emais> ; **gw. 916** <d'a ze> : an <a> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 919** <dipen> : diaes da lenn ha kinniget gant douetañs.

Notennoù all : gw. 896 Betek ar werzenn-mañ he devoa eilskrivet an Itron de Saint-Prix gant ur skritur tev a-walc'h (lizherennoù tev ha gros a-walc'h). Diskouez a ra amañ bezañ graet un troc'h en he eilskrivadur ha bezañ cheñchet a bluenn rak diwar-vremañ e vo moan ha mistr he skritur.

[24r]	
	ar compagnonnez en ur meumeus m'wouez
	ha dra sûr, mignon xantus, ansavout ha zo red
	he feus aze un esclaf, hac he neveus speret
	ur den hac ha allo, n'heum ten he peup affer
	sur omp, ne gaffez quet he par, bars er quartier
925.	n'he cleffes quet ha crenn, songeal her scourgean
	mez ebars er chontreul, dalch mad d'ar den bihan man
	goud he woar derc'hel demp n'hi philosophet
	goud he voar ober dimp tevel, p'ha neve er comz croguet
	xantus
	esope p'ha oud ur den, hac voar hon LaKat Soued
930.	que d'ha clasq d'hin, n'ha nevo sourci a bed
	esope
	m'ha mestr, p'ha ho heus choant d'ha gavet ur den evelt se

allan monnet hen hent, ha quersad adarre
red he vo d'hin, mar gallan, clasq mad, evit cavet
d'ha degass ur den dac'h, n'he vo quet sourciet

mont he ra, woar ar placen hac he guell, eur paysant, ha n'he briz sellet deus
175. ***netra, nemeit gant yénien. esope ha sonc'h, woa an den se, mat d'ha gass d'ha xantus***

esope d'ar paysant

935.

lavar d'hin, m'ha den mad, ha the, ha euteurfe
m'ar feuz un tam amser d'ha donet gannin m'he
d'ha zibri, d'ha efva, pez ha garri, he fo
m'ar n'he disquennes choant, woar quement tra a zo

ar paysant

940. amser avoalch emeus ha han d'ha fin m'ha buez
m'he zo prest dont gannac'h, m'ar ho peus ar choant se

esope d'ha xantus, hen eur disqueun an den

m'he gred emeus cavet, an den ho poa choullet
comzet m'ho ped ountan, ha neuze he guelffet

xantus d'ar paysant

d'ha petra m'ha mignon, ezoc'h hu deud aman
180.

ar paysant

an den man ha nevoa Laret d'hin dont gant han

xantus

945.

an den se n'he neo quet ar mestr' bras hen ty man

ar paysant

ha m'he n'he n'hon quet deud, evit er Servigan

Notennoùlenn : gw. 921 <ansavout> : ger diaes da lenn ; **gw. 929** <ha voar hon> : gerioù skrivet war c'herioù all e lizherennoù drusoc'h ha duoc'h eget kustum ; **gw. 930** evit bezañ

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

klok e vank d'ar werzenn-mañ ar gerioù <un den> : < que d'ha clasq d'hin [un den] n'ha nevo sourci a bed> ; **gw. 938** < m'ar n'he disquennes choant> : lenn « *mar ne diskouezez c'hoant* ».

---

notenn 174 barennet eo bet ur ger, <~~ sel~~>, etre <hac> hag <he guell eur paysant> ; **notenn 175** ouzhpennet eo bet ar verb <woa> a-us d'al linenn, etre <esope ha sonc'h> hag <an den se>.

[24v]	
	xantus
	d'ha petra he feus te, eta heuillet anezan d'ha zibri, d'ha eva, piou a zo did dleet
	ar paysant
	m'he n'he n'hon quet ive, dleet d'ha den abed
185.	***xantus***
950.	ha dleet he vid'he, d'ha nep, d'ha boëteyo
	ar paysant
	m'ar doc'h squis gan n'hin m'he, m'he ia arre em tro
	xantus
	penos mont hen he tro, ha te ezom ha voued
	ar paysant
	m'ar n'he gavan aman, élec'h all, vo cavet
	xantus
	var ha leveress d'hin, n'he n'hout quet glac'haret
190.	***ar paysant***
955.	evit betec breman, ep glac'har hon bevet credanç emeus ive, penoz n'hem bezo quet evit deus ha Laèron, he vevan dissourci rac n'he gaffoinc netra, d'ha gass demeus m'ha ty d'ha veva bugale, n'he meus anquen abet

960.	rac m'ha grec'h m'he, biscoas ini, n'he deus ganed
	woar m'ha boed, n'he n'hon quet dies abed hen quis
	couls caran bara eï, evelt bara gwinis
	n'he ven quet ho songeal, ébars m'ha guiscamant
	m'ar m'am be, re autrou, he m'ho re, paysant
965.	ha p'ha zeu, ar roue, d'ha c'houlen an taillou
	n'he n'eo quet bed biscoas, ho cavet ha hanon
	n'ha quen neubeut ive, n'he ven quet questanet
	gant questou beleyen, n'ha re capucinet
	ar justic quer neubet, n'ho deus graêt d'hin, nep domach
970.	m'hez ho guelet emeus, ho ruïna ur nombr' bras
	biscoas n'he meuz bed aouen, d'ha vezan dastumet
	Kar en peoc'h gant an dud, emeus pepret bevet

Notennoù lenn : gw. 950 <he vid'he> : <vid> a zo skrivet war ur ger all ; <boëteyo> : ger kinniget gant douetañs, savet diwar ar ger « boued », staget outañ merk al liester « où » pe « joù » ; **gw. 954** <n'hout> : al lizherennoù <ou> a zo skrivet war lizherennoù all

[25r]	
	Xantus ha Lavar d'he vrech tomma dour, d'ha guelc'ha he traït d'ar paysant
	xantus
	m'he ho ped m'ha pried, LeKet dour d'ha tomma
	vit m'ha vezo guelhed, he draït, d'ar béajour m'an
975.	rac crédi he ra d'hin, he heo Squis, ha Squis meurbed
	ar vrec
	m'he rayo m'ha pried, evelt m'ha leveret
	deud aman, beajour, vit m'ha vezet guelhet
	ar paysant ha ro he traït
	guèlch heta, aneze, m'ar eo se d'he souhet
<u>195.</u>	***mont he rainc d'ha Laïna, Xantus ha cass ar paysant, d'ar pen huellan deus an doll, asseza he ra, ep boud estonned, Xantus hen pad leïn, n'he ra, nemeit drouc comz deus quement tra, ha ra he grec, ar paysant ha zeb quement ha tri, ha netra n'ha Lavar d'ha quement ha clèo, quen n'ha Lavaras xantus***
	aman zo ur gachen, a zo graet gant m'ha grech
980.	debret deus anezi, beajour m'ar queret

	p’ha n’he voar quet ober guelloc’h evit homma
	vef he guelloc’h dezi, chomm ep ober netra
	nep ha ra quer fall man, dlefe beza losquet
	p’ha n’he n’heus netra mad, ha quement he deus graet
985.	querchet hu dim’he coat m’ha vo graët ur tantat
	dirac ar paysant, m’ha grec’h ha vo losquet
	ar paysant gant ar brez
	otro, m’ar plic’h gannac’h, chortoét m’he ho ped
	vit m’am bezo amser, d’ha vont d’ha vid m’ha grech
	m’ha vezo an diou grec’h, Losquet hen ur flipad
990.	quittez vezer d’ober evit he daou dantat
<u>200.</u>	***Xantus ountan he unan***
	m’he guel erfad n’he ran, nemeït coll m’ha amser
	ho clasq tappout esope, an dra se a zo scler
	rèd he neve, esope, an den man quelennet
	d’ober d’hin, hen pep tra, evelt m’ha neveus graet
995.	couscoude, p’ha Songean, n’he all quet bezan comzet

Notennoù lenn : gw. 974 <he draït> pe <he draët> ; <béajour> : ar <b> a zo skrivet war ur <p> ; **gw. 975** <cr**é**di> pe <cr**i**di> ; **gw. 985** <tant**a**t> : an eil <a> a zo skrivet war un <e> (<tantet>).

---

notenn 191 & 194 <traït> pe <traët> ; **notenn 197** <n’ha Lavar> : skrivet eo al lizherenn <n> war ul lizherenn all.

[25v]	
	n’he wouié quet petra, vijé dezan choulennet
	xantus d’ar paysant
	ed ebars hen ho tro, m’ha den mad, p’ha guerfet
	breman ho heus rentet joaus bras, hon speret
	p’ha vo Loëd m’ha bara, m’he ho pedo arre
1000.	rac mad hen ho cavan, d’ha dibri aneze
	ar paysant
	deus eneum guinic dac’h, otro n’he n’hon quet bed
	rac n’he vigen quet deut anez m’he woan choulet

	p'ha ho pezo ezom, m'he zeuyo adarre m'he zo he vont em tro, quen n'ha vezo goude
	xantus
1005.	chanç mari K/aez, heo m'ha ini m'he gred gran evelt m'ha caran, pepret he ven tapet goude ray d'ha dibri, d'han den se, ur corfad he velan, choas penoz n'he ra, nemeit goappad quers ta esope hen quer, d'ober eur grevidi
1010.	ha n'he Lavar d'ha den, ho vont d'ha pelech he vi
205.	***esope ha ia hen hent, cavout he ra ur foriant, pehini dre mispri ha ra dezan ur toll men*** ***esope ha sell woar he lerc'h, ac ha guell ur den puissant erru, ac ha ano aneze evit beza unan deus ar majistrated quer, tostat he ra, d'ar foreant, hac he ro dezan ur diner eneur Lavaret***
	esope
	m'ha benos did mignon, chethu diner aze ha queun awoalch èmeus, gann'hin, quen, n'he veffe erru zeus ur otro, gra meumez tra dezan ha m'he hen assur did, he fo mui digant han
	ar foriant ountan he unan
1015.	
	c'hetu aman eur guiz pèhini n'he ouien quet evit ray d'han tud, tolliou men, he vei an den paëd (hen---d) a zeu, ha nevo, adarre m'ar gallan martese em bezo, mui archant digant han

Notennoù lenn : gw. 1007 <ur corfad> : skrivet eo al lizherennoù <ur cor> war daou cher all ; **gw. 1009** <grevidi> = « kevridi » ; **gw. 1012** <gann'hin> : al lizherennoù <gann> a zo skrivet war lizherennoù all ; **gw. 1013** <zeus> : ger diaes da lenn.

[26r]	
210.	***chetto he ra arre, ur meinn gant an den ha justiç pehini ha ordren hen dastumm, hac ha heuil he hent, ha dap esope, péhini he quemere, evit ur mignon d'ar foreant, ac he houll digant han***
	orsus, ta camarat, Leveret hu dim he
1020.	ho monet d'ha pelec'h, emedoc'h er guiz se

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	esope
	evit quement se dac'h otro, n'hen Lar hin quet
	n'he hon d'ha bélec'h, em bezo d'ha vonnet
215.	***ar magistrat ha quemer se evit mispri, hac he neum gaw stomaquet, raï he ra urs, d'he hucherrien dastum esope mez p'ha velaz esope an archerrien evit he cass, he Lavaras d'ar magistrat***
	esope
	penos he fell dac'h otro, em bije bed galled
	Lavaret dac'h pelec'h, em bije d'ha monnet
1025.	difufna hen regen, abenn, beza Laret
	penos he woa d'ar prison, he rejach d'hin querset
	ar magistrat d'an hucherrien
	chommet chommet hucherrien, ha Lezet an den se
	pehini he neuz rezon, mui, evit n'ha meus m'he
	evit mispri em eneb, em boa m'he, quemeret
1030.	ha couscoude, hen doa, Lavar fur d'hin roet
	Leret d'hin ho ano, m'ha mignon, m'he ho ped
	esope
	p'ho heus choant d'er clevet, esope he ven anved
220.	***ar magistrat***
	penos c'hui eo, esope, an esclaf ty Xantus
	m'ha vigen hen he plaç eneum gaffen eurus
1035.	d'ha gavet ur esclaf, phîni, n'he vancjé quet
	d'ha zont d'am dizancoat, p'ha vigen fourbiet

notenn 214 <gaw> : ar <g> a zo skrivet war ul lizherenn all.

[26v]	
	c'hui ho peuz souézet cals ha philosophet
	furnez zo gant an dud, p'ha zeuainc d'ha laret
	he zeo gant ar guenet, quenta m'ha ver trumplet
1040.	m'he crédé he woas ur mignon, d'an ini neuz m'ha Scoet

	esope
	o salocras, otro, evit se n'he don quet
	m'hen boa bed d'ha quenta, ur flipat mad digant han
	hac he vid he tioud, roïs diner dezan
	n'ha dere he, quet d'hin, beza he neum Savet
1045.	n'he woan quet evit han, ébars hen guiz abed
	Laret he ris dezan, ober dac'h évelt d'hin me
	ha péamant, caèroc'h deus à ze he nigé
	guelet he ran erfad, penos he vo peet
	démeus an tolliou reut, ha dac'h, ha d'hin roet
	ar magistrat
1050.	ia assur esope, beza vezo peet
	breman he heo tappet, he proces ha vo graèt
	quenavo map esope, quenavo ar c'henta
	esope
	m'he ha Lavar dac'hu, otro ar meumes tra
	Xantus ha ra ur fest, ac he n'heum ro, gant he esquibien, d'an évac'h
<u>225.</u>	***esope ha woa ho servigea aneze, deus toll, hac p'ha velas he woa ho pen, colled gant ar guin, evit arss, ha eure ur quélen mad, mez n'he brijoinc quet he c'hélen némeit eva mui, oc'h mui d'efva***

Notennoù lenn : gw. 1044 <n'ha dere he quet d'hin> : ar ger <dere> a zo bet skrivet war ur ger all ; **gw. 1047** barennet eo bet ar verb <~~nige~~> e deroù ar werzenn, etre <ha> ha <péamant> ; **gw. 1049** <démeus> : skrivet <deus> da gentañ ha kemmet en ur skrivañ ar <m> war an <d> ; **gw. 1051** <he proces> : <he> a zo war ur ger all, marteze <ez an>.

[27r]	
	esope
	m'ha mam goz ha nevoa d'hin goéchall Lavaret
1055.	dont d'ha divoal d'eus guin, divoal beza méoet
	rac beza he nevoa, ar mesvi, teir galité
	ha n'he woa evit, meuli, hini deus aneze
	ar quenta zo carguet demeus ar vombançou
	ners, guenet, furnez, éloquanç, ha mado
1060.	an eil a zo furor, vil ha mezus gueriou

	an trede vey an den, evelt p'ha ve maro deus se, he dle an oll, eva neubeut ha guin evit bout den Leald, ha diwoal ha goall fin
<u>230.</u>	***quer he nevoa bed comz ount he, ar compagnonnes, ha eve pepret, Xantus elec'h beza ar furan, a n'heum gaw an ini mevan, hac éneum orgouil ha pep tra, d'ha vezan an crenvan efver, ac ha gloust bezan den avoalc'h d'ha eva ar mor***
	xantus
	ia, ia otronez m'he ha ell Lavaret
1065.	biscoas vit d'ha efva, m'ha parr, n'he meus cavet
	unan deus an desquibien
	m'ha mestr' re ha red, demeus éneum venti meur ini, d'ha èva a zo quercouls ha c'hui
	xantus
	penoz quer crenw, ha m'he, ze n'hansav'hin biquen m'he ha effe ar mor, m'he éneum Laquéfen
<u>235.</u>	***an disquib***
1070.	m'ha veffe digasset, m'ha mestr, ur variquennad aben, he effac'h oll, he vec'h ur pennad mad
	xantus
	evit ur bariquennad, petra eo quement se ar mor bras oll, ia potret, ia m'he hen cloustre

Notennoù lenn : gw. 1060 barennet eo bet ar ger <~~gueriou~~>, etre <furor> ha <vil> ; **gw. 1064** <**o**tronez> : an <o> kentañ a zo war ul lizherenn all ; **gw. 1070** <m'ha mestr> : ar <m> kentañ a zo skrivet war ul lizherenn all.

[27v]	
	an disquib
	m'he ha cred, m'ha mestr quez, eo ho pèn gannac'h colled
1075.	p'ha zeuet d'ha cloustra, evo ar mor bras ha ried hac he veffe clasquet quement zo er bed man

	n’he veff he quet ho cof, deffva dac’h anezan
	xantus
	pera te zo gloruss, mui evit n’hen dom he m’he tiffi d’ha donnet, d’ha cloustra gannin m’he
	an disquib
1080.	ia d’ha m’hen cloustro, hac ive m’ha buez rac goud he ran erfad noc’h quet evit ober se
240.	***xantus***
	m’ha tud hen amser m’han, he fell d’an disquibien bezan trec’h d’ar mestrou, an dra se, a zo scler mez gra cloustr diouz hin, hen gra, m’ar oud ardi
1085.	m’he zo sur d’ha c’honnit, aman woar pep ini
	an disquib
	pera ho heus, d’hiouz hin, m’ha mestr’ evit cloustra
	xantus
	m’ha diamant, mar queres, hac ive, an ty man
	an disquib
	quement se a zo graèt, greamp merq deus a ze
	xantus
	roèt he heo hon guier, han testou zo aze
245.	***ober he rainc merq ha sin, digass an diamant, p’ha woa deud an deiz ho devoa Laquet, quement ha nevoa clevet deus ar popl, neum gavas woar an trez, evit guelet ur disquib ho c’honit woar ur philosophe***

Notennoù lenn : gw. 1082 ouzhpennet eo bet ar gerioù <m’ha tud> er marz kleiz e deroù ar werzenn ; **gw. 1085** <m’he> : al lizherenn <m> a zo skrivet war lizherennoù all ; **gw. 1089** <hon> pe <hor>.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l’étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[28r]

xantus, p'ha difvunas

penos eta esope, he n'he ouzes te quet
demeus m'ha diamant, petra emeus m'he graet

esope

an diamant he hon, pelech ezeo LaKet
mez n'he n'hon quet, ha c'hui, ho p'ho nezan p'ha guerfet
rac aben m'ho ho po, effvet, oll dour ar morr
e vezo red d'ho cof, bezan ur neubeut doun

xantus

ben caout m'ha diamant vo red d'hin ober se ?

esope

LaKet ho peus ur cloustr', hac ho ty zo ive

xantus

dleet woa did m'ha pod, bezan arzet ahanon m'he

esope

caèr he moa ho sellet, ha comz, c'hui m'ha c'hourdrouzé

xantus

petra rim he breman, c'hetu m'he oll colled
red he vo d'hin breman, monnet d'ha glasq, m'ha boed
chetu colled gan hin, cals demeus m'ha danve
n'ac ar vez em bezo, c'hoas goude ober se
n'em bezo plijadur, quin ébars er bed man
c'hoant emeus d'ha monnet, ractall d'he neum LacKan

esope

arabat eo quemer quement se ha anquen
m'ar veffe selled mad, vo cavet ur diffen
d'ha allout arz ar cloustr' demeus ho follentez

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Notennoù lenn : gw. 1094 <effvet> : al lizherenn <v> a hañval bezañ bet skrivet war ul lizherenn all ; <morr> pe <mour> ; **gw. 1095** <doun> pe <donn> ; **gw. 1098** <m'ha> : ger skrivet war ur ger all ; <arzet> : al lizherenn <r> a zo skrivet war ur <z> ; **gw. 1107** barennet eo bet ur ger, dilennapl, etre <vo cavet ur> ha <diffen>.

[28v]	
	[***xantus***]
	m'he peffé ha hanout, m'ar ellez ober se
	esope
1110	hen lèal, mestr' xantus, evit ober an dra se
.	n'he choulennan netra, nemeit m'ha liberte
	xantus
	n'ha pod awoalch ezout, m'ar guelléz ober se
	ha m'he d'ha rento libr, p'ha pho graet an dra se
	aboe, m'ha hon er bed, he hallan Lavaret
1115.	biscoas quement ha poan, neus bed, woar m'ha Speret
	esope
	guir ezeo, m'ha mestr, penos ho peus cloustred
	an oll dour deus ar mor, ho pige oll efvet
	mez an dour rivier, pere ha couez enan
	ha n'ha ho heus d'ha ober, nemeit Laret dezan
1120.	derchel aney hen poz, aroc dont d'ha efva
	quen nec'het ha m'ha oc'h, lequefet anezan
<u>260.</u>	***xantus***
	n'he woa quet quer diez, m'ar em bije Songet
	vit an oll rivierou, ho derc'hel, n'he rinq quet
	breman eo adarre, dissourci m'ha speret
1125.	hac eon, eneum gavo, em plaç goall anquennet
	rac se, demp n'hi ractall, ep pelloc'h differi
	enau, ous hon chortos, evo meur ha hini
	mont he rainc d'an trez

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[29r]	
	xantus
	Salud compagnonnes, d'an oll a zo aman
	deud ezoc'h d'ha guelet, eva an oll dour man
1130.	Se, zo neubeut ha dra, p'ha vezin commancet
	rac m'he zo un efver, ar caèra zo er bed
	pelec'h m'an an ini, he neus gan n'hin cloustred
	an disquib
	he m'hon deus ho c'hortos, pell he m'och ho donnet
	couscoude, mar efvet, fété ar lenn bras man
1135.	ezai poent avoalch dac'h xantus, commanc eva
	xantus
	n'ha mar dai poant dim he, disquib commanc evan
	c'hui a zo poant ive, dac'h, commanç soc'hera
	dre ar merq dirac test, etrezomp tremenet
	m'he d'ha eva ar mor, a zo eneum goested
1140.	mez demeus an dour douç, pere disquare énan
	quen n'ha voinc lamet oll, n'he gommancin eva
	mignon, graêt ho dever, p'ha ho p'ho achuet
	m'he zo prest d'am ini, n'ho ped quet ha morhet
<u>265.</u>	***an disquib***
	mannet ez on gannach, hen Lavaret he ran
1145.	iscus m'ha mestr xantus, digannach he choullan
	m'he ha vezo furroc'h, hen amser d'ha donnet
	guellan Squiant a zo, eo an hini ve prenet
	birviquen em buez, quin netra n'ha cloustran
	p'ha n'he n'hon deud aben, d'hallout chonnit oumman
	unan deus ar popl
1150.	dre guir evit selled, he voamp n'hi deud aman

Notennoù lenn : gw. 1130 <vezin> : al lizherenn <e> a zo dilennapl ; **gw. 1137** <soc'hera> : kinniget gant douetañs ; **gw. 1138** skrivet eo ar strollad gerioù <dre ar mercq> e lizherennoù kalz tevoc'h ha drusoc'h eget boaz ; **gw. 1148** <netra> pe <nitra>.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[29v]	
	d'ha velet an diffi, woa entré an daou man
	ha xantus ha gwelan, a zo brao, n'heum dennet
	couscoude n'hi or boa, ébars er contrel credet
	mez ar philosophet so ho guiz ober se
1155.	d'hont an eil d'ha vourda, éguilé aneze
	ha xantus ha neveus, ar quenta chounéet
	red ez ai er meuli, p'ha zeo dezan dleet
	mont he rainc d'ar guier, xantus woa douguet hen triumpl, hac an disquib ha woa mezus, esope ha c'houl bezan dilivret deus ha esclaf
	esope
	Breman, m'ha mestr xantus, p'ho ho peus chonéet
	ho ty, ho diamant, pere ho poa roet
1160.	emeus ar creden mad, d'ha gavout m'ha liberte
	roet ho poa ho guier, mar teuzen aben aze
	rac se m'ar plic'h gannac'h, ho promesse dalchet
	ha deut d'am affranchi, p'ha ho poa d'hin Laret
<u>270.</u>	***xantus***
	esope nan, nan, neKet deud c'hoas, an heur d'hen ober
1165.	nemeit dont ha reffe an urs deus jupiter
	rac se toll eves mad, varchoas, p'ha hi emaès an ty
	mar be diou frao, ha vo, quenta tra he gvelhi
	neuze m'he ha credo, he nevo choant doue
	ve échu d'ha amser, hac he fé liberte
	esope
1170.	chetu penos he choarve, peup tra bars er bed man
	n'he dle biquen an den, discregui ha netra
	neuz caz pera ho po, evit ur roue graet

Notennoù lenn : gw. 1152 ar rannig-verb <a>, goloet gant liv, a zo dilennapl ; **gw. 1164** <esope nan> : gerioù ouzhpennet er marz kleiz ; **gw. 1165** barennet eo bet an anv <~~jupiter~~>, etre <dont ha reffe> hag <an urs> ; **gw. 1167** <ha vo> : an <h> a zo skrivet war ul lizherenn all ; <gvelhi> : al lizherenn <g> hag an dibenn <hi> a hañval bezañ bet ouzhpennet.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[30r]	
	Vassal renquo bezan, dezan he baronnet
	p'ha ho peffe memeus, arzet dezan coll buez
1175.	evelt neubeudic tra, he sello quement se
	p'he ve rouantelez, ho p'he gonned dezan
	m'ar chanc'h ganac'h goude, dont d'ha displich dezan
	evit han trugarez, he vied dastumet
	ha m'ar ho pe, mado, diguenoc'h voinc Lammet
1180.	he vassalet, ive, n'he vesoinc quet guelloch
	ar reze ha rayo dac'h, ar pez ha vo goassoc'h
	ho terchel he rayoinc, dindan, Lezen neve
	goassoc'h hoas mar guelloinc, vit n'he re, ar roue
	goassoc'h evit loenet he teyoinc mui oc'h mui
1185.	ac evelt ur chi stag he veffet hen ho ty
	xantus
	m'he guell erfad esope, he moud hen pennad fall
	esope
	ha c'hui m'ha mestr' xantus, n'oc'h quet den, ha léald
	xantus
	ia m'ha pod esope, the ha gwelo hen se
	m'he ha vo Leald d'am guier, ha fidel hen dra se
1190.	ha toll pled mad m'ha mignon, warhoas, emaès p'ha hi
	m'ar be diou frao he velez, quenta tra ha gweli
	m'ha guièr roan hen guirrionez he vezi franchesset
	m'ha n'ha vey nemeit unan, the ha vezo foetet
<u>275.</u>	***esope***
	an doueou n'he zeuainc quet bemdet, d'ha ober bursudou

Notennoù lenn : gw. 1174 <coll> : skrivet <colled> eo bet barennet an dibenn-ger <ed> ; **gw. 1188** ouzhpennet eo bet ar ger <ia> er marz kleiz ; **gw. 1190** <ha toll pled> : skrivet eo bet al lizherenn gentañ, <h> war ul lizherenn all : **gw. 1194** <bemdet> : lenn « bemdez ».

[30v]	
1195.	evelt ur bursud he vey d'him he guelet diou frao
	p'ha n'he n'heus, nemeit ur hent, he renquer mont ennan
	m'he Laro dac'hu varhoas, petra gwèlin quenta
	esope d'ha xantus, an deiz woar lerch, goude bezan guelet diou frao
	esope
	arsa m'ha mestr' xantus, chetu m'he erruet
	diou frao emeus guelet, emaès an ty p'hon ed
1200.	hac hirio emeus ar sonch d'ha gaout m'ha liberte
	dec'h divesan ho poa roet ho promesse
	xantus
	m'he n'ha credan quet oll, quement ha ve Laret
	gant m'ha daou ha Lagat m'he ha renquo guelet
	unan deus an diou frao, he woa ed quit, queita m'ha woa bed esope, ho cavet xantus
<u>280.</u>	
	xantus
1205.	the ha Lare d'him m'he, he foa diou frao guelet
	mez neus némeit unan ha c'hoas eo désistet
	evit caout d'ha liberté, he feus graèt quement se
	ha m'he emeus tappet ahanout couscoude
	evit essa m'ha trumpla, he feus ur gaou Laret
1210.	demeus ha dud gaouyat, eo ar bed man, carguet
	ur vec'h all, martésé, n'he Larin, gaou abed
	evit m'ha v'hi, péét, the ha vezo foueted
	Scoet quen n'ha chommo, merc ar horreannou
	c'hetu esope, tied, daoust d'he oll comzou

Notennoù lenn : gw. 1199 <emaès> : skrivet eo bet al lizherennoù war lizherennoù all ; **gw. 1204** <he foa> :skrivet eo an div lizherenn diwezhañ, <oa>, war lizherennoù all ; **gw. 1213** <d'he> : an <d> a zo war ul lizherenn all.

---

notenn 279 <queita> pe <queinta>.

[31r]	
	p'ha woad, ho ober ar Setanç he woa pedet xantus, d'ha mont d'ha ur euret, hac

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	he Lavaras mont
	esope ha Lavar
	m'he guel n'he n'heo quet, pepret guir, p'ha veler Seblançou
1215.	ar picquet woar ur ty, n'ing quet Sing ha marvou
	n'ac ini ar fravet, quennebeut n'he n'ing quet
	vit omman diana, a zo hen n'heum, trumplet
	xantus, vit guelet unan, zo pedet d'an euret
	ha m'he meus guelet diou, hac a zo Scourget
	xantus
1220.	betec hen he poaniou esope ha woar farsall
	rabat ober dezan quèn poan, hac achuet ractall
	evit he liberte, m'he ha guelo goude
	rac p'ha vo franchisset ne vezo quin dim he
285.	***esope ha respond***
	hen drouc despet d'ho tud, c'hui ha vo dac'hu red
1225.	donnet d'am franchissa, ur veac'h bennaquet
	mez pepret d'ha chortos, m'he meus bed ar rousta
	n'ha gav'hin Scabell ez, a bed d'ha azéa
	m'he cred, m'ha foesquennou, a zo anter quignec
	c'hetu ar meuleudi, deus ar pez he meus graet
1230.	an esperanç pepret, zo ur dra ha ra mad
	ha m'ha rèou m'ha ve yac'h, ha n'eum gafve erfad

Notennoù lenn : gw. 1217 <trumplet> pe <tromplet> ; **gw. 1221** <quèn> : kinniget gant douetañs ; **gw. 1227** <d'ha> : an <h> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 1229** <ar meuleudi> : an <a> a zo skrivet war ul lizherenn all.

[31v]	
	ur devez he pourmen, hen eur plaç elec'h m'ha woa tiez, ha palezou coz, xantus ho sellet, gant cals ha boan, traou merKet woar neze, ha nenm gant unan ha n'he woa mercquet nemeit neubeut, chom ha eure pell bras d'ha Sellet, ho clasq goud pera, halle Laret, quennebeut ha merq, quenta lizeren deus ar guier. ansa
290.	***ha eure, ous esope, n'he woa quet evit donnet abenn d'ha c'houzout***
	xantus
	esope the zo custum, gouzout erfad pep tra

	deus d'ha Lavaret d'hin, pera eo ar re man
	ar re man, ha tremen hen tu all, d'am Speret
1235.	deus d'am Sclerigenna, woar ar pez n'he n'hon quet
	esope
	roet plaç m'ar guelin ha m'he alfe dont aben
	d'ha hallout rey d'ac'hu, varneze sclerijen
	esope [sic]
	m'ha alfen dont abenn d'ha ober dac'h cavet
	ur cuz merq, ar re man, pélec'h ezeo cuzet
1240.	pera he roffet d'hin, m'ha mestr' quez evit se
	ha c'hui ha rayo, d'hin ar vec'h man, liberté
	xantus
	m'he assur did esope, m'ar leress guirrionez
	te ha hallo cavout, m'ha benes ha d'ha liberte
	hac ous pen he pezo han anter anezan
1245.	guelloc'h eo an hanter, evit tremen ep netra

Notennoù lenn : gw. 1239 <ur cuz merq> : an <u> eus ar ger <cuz> a zo skrivet war ul lizherenn all.

---

notenn 287 <ha nenm [gav] gant unan> : <nenm> pe <neum> ; ar verb « kavout » a hañval mankout amañ ; **notenn 288** <halle> : al lizherenn <a> a zo skrivet war ul lizherenn all.

[32r]	
	ha racse astomp fonnus, n'he fell quet coll amser
	n'he vomp quet sur awoalch, quen n'ha vo, he n'hon pouvoer
<u>295.</u>	***esope***
	n'eo quet red quemer prez, p'heus quet Labour d'ober
	n'heman quet pell, pevar troat hen tu all d'ar piller
1250.	ed d'ha vid oustillou, ac he vezo toullet
	m'ar guélomp ha guir he, ar pez emeus Laret
	toullan rainc an douar, ac he cavainc ar pez he woa merquet voar ar pillier, p'he colonnen

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	esope
	Breman, m'ha mestr xantus, ha c'hui p'ho Lealdet
	d'ha zont d'am francisoan, ze a zo d'hin dleet
	xantus
	c'hetu aze n'anter, deus an archant cavet
1255.	d'ha liberté evit c'hoas, n'ha vezo quet roet
300.	***esope***
	caer ho peus mond ha dren, han tra zo d'hin dleet
	m'ha liberté m'ha chanç, emeus m'he c'honnéet
	m'he galvo ar justiç evit dont d'hon barna
	d'ha derchel ho Lavar, ha donnet d'am pea
	xantus
1260.	c'hetu aze nanter, deus an aour zo cavet
	d'ha liberte mignon, evit choas n'hafpo quet
	diane d'am divoalla, d'ha ober quement se
	quen n'ho p'ho d'ha viana ive disquet dim he

Notennoù lenn : gw. 1246 <fell> pe <fall> ; **gw. 1247** <p'heus> : ar <p> a zo skrivet war ul lizherenn all ; **gw. 1252** <p'ho> : ar <p> a zo war ul lizherenn all.

[32v]	
	anaout ar scritur, the hen goar excellant
1265.	p'ha he pezo graët, m'he rayo did arc'hant
	quement se, vo dim he, ur Sclerigen meurbet
	Vit n'an dei an tensor, hon deus aman cavet
	esope
	nep ha neus an tensor, cuzet bars er plaç man
	eo he deveus ive, Laquet Scriff voar re man
1270.	ha neus gant Lealdet, Laquet aze merqua
	evit ray d'ha intend, d'ar re ha disqueffe lenna
	dre lizeren quenta, ep beza intented
	ar Lavar deus ar merq, d'ha nep zo anoudec
	poenchou zo varnezan, evit rey d'ha compren
1275.	d'ha nep neus discadurez, ha n'ha vo quet azen

[2r]	
1.	*Esope*[8]
	La sagesse
	La valeur
	Il est rare
5.	*De les voir ensemble*

[2v]	
6.	*J'ai envie, compagnie, maintenant que vous avez entendu*
	La grande valeur des Bretons
	De vous dire aussi, une partie du comportement
	De certains philosophes dont vous avez entendu parler
10.	*D'Esope, vous avez entendu parler*
	Mais le connaître, je ne crois pas que l'ayez fait
	Quand je viens à penser, à l'œuvre de Dieu
	Qui a fait chaque chose, selon sa volonté
	A certains il a donné beaucoup de connaissances
15.	*A certains beaucoup de biens, à d'autres la pauvreté*
	A certains, beaucoup de beauté, et à d'autres des sciences consternantes
	Esope pour tout cela, était resté en chemin
	Et qui plus est, il était handicapé de la parole
	Je cherche à faire comprendre qu'il avait une grande peine
20.	*Mais d'un autre côté, il avait reçu de l'esprit*
	Pour se tirer d'affaire, lorsqu'il était inquiété
	En Phrygie, est né Esope
	Dans la ville d'Amorium, à ce que j'ai entendu
	Environ deux cents ans, après que Rome fut construite
25.	*Il eut le bonheur, de venir au monde*
	A cette époque, la loi permettait
	Aux parents de vendre leurs enfants

gw. 22 <pirrigi> er s.o

[3r]	
	Et son père qui avait peu de biens
	Vint à penser, à le vendre
30.	*Car comme moi, il était agriculteur*
	Devait gagner son pain, à la sueur de son front
	Il vint à rêver de venir à se défaire
	D'un enfant qui était si bossu et si médiocre

[8] Troidigezh kinniget ganimp

	Il y avait au pays, un homme appelé Zénon
35.	*L'un des plus riches qu'il y ait de par le canton*
	Presque par amusement il vint à l'acheter
	Il ne lui coûtait pas non plus grand-chose
	Et il l'amena au champ avec ses travailleurs
	Il ne pensait pas, qu'il serait bon à quoi que ce soit d'autre
1.	***Un jardinier fait cadeau à Zénon de figues, et se dit à lui-même***
40.	*J'ai un voisin, je vais lui apporter*
	Quelques figues, pour passer (--------)
	Le jardinier à Zénon
	Tenez mon voisin, voilà des figues
	Prenez-les, si cela convient à votre bonté
	Mes figues sont médiocres, en vérité
45.	*Mais c'est de tout cœur, que je vous les donne*
	Zénon au jardinier
	Comment mon voisin, des figues des plus belles
	Il me faudra, prendre bien soin de celles-ci
	Car jamais depuis que nous nous connaissons
	Je n'avais vu de figues aussi belles que celles-ci
50.	*De votre politesse, je vous remercie*
	Par la suite si je le peux, je viendrai vous payer

gw. 40 ger diaes da lenn er s.o.

[3v]	
	Zénon à Agathopus, son homme d'affaire
	Tenez Agathopus, la charge de ces figues
	Apportez-les tantôt, lorsque nous serons à table à souper
5.	***Agathopus***
	Donnez-les moi, et je les garderai
55.	*Lorsque vous les demanderez, je vous les rendrai*
	Agathopus a envie de manger les figues, il voit Esope rentrer du champ
	Agathopus dit à ses camarades

	Mon maître, mes amis, a reçut en ce jour
	Un présent de figues, des plus belles
	De ces figues, nous pouvons tous en goûter
	Esope, comme vous le savez, est nouvellement arrivé ici
60.	*Et de l'un à l'autre, nous dirons*
	De quelle façon Esope les aura mangées
	Car comme vous le savez, il ne s'exprime pas très bien
	Et le fouet tombera sur le nouvel arrivé
	L'un d'eux dit à Agathopus
	Oui Agathopus, vous êtes plein d'esprit
65.	*Nous pouvons les mangées, on ne le devinera pas*
	Et Zénon ne pourra pas, en aucune façon, nous le reprocher
	Quant à Esope, il n'est pas une personne qui puisse se défendre
	Et nous nous en tiendrons à une même version
	Et ce sera Esope qui paiera la note
	Ils mangent les figues, Zénon fait un banquet pour ses amis, et demande les figues à Agathopus
	Zénon
70.	*Or ça ! Agathopus, apporte les figues*
	Qu'elles soient goûtées par la compagnie
	Agathopus dit à Zénon
	Mon maître, vous m'excuserez, je vous prie
	Car mon esprit est extrêmement peiné

gw. 69 <hac he vezo esope, ha péo ar souben> er s.o.

[4r]	
	En vous avouant, ce qui s'est passé
75.	*Et je sais parfaitement, les reproches que vous me ferez*
	Mais malgré tout, je vous dirai la vérité
	Vous gardez chez vous un esclave malotru
	Qui est rentré du champ, et a mangé
	Les figues que vous avez reçues, de votre voisin
80.	*J'aurais préféré, qu'il m'ait frappé*
	Du moins alors, j'aurais pu
	Vous les remettre, quand vous les auriez demandées
	Et maintenant je ne peux le faire, puisqu'il les a mangées

Et si vous ne me croyez pas, demandez aux autres
On l'a vu les manger, ne venez pas me le reprocher

Un des amis d'Agathopus

Oui, mon maître Zénon, tout ceci est vrai
Les autres, tout autant que moi, l'ont vu aussi
Nous le voyions, hélas nous ne savions pas
Pour quand nous l'avons su, il les avait toutes mangées

Un autre camarade

Je ne peux rien dire non plus, si ce n'est comme ceux-ci
Pour bien croire qu'il les a mangées
Je crois même, en mon fort intérieur
Qu'il aura la diarrhée, pour les avoir toutes mangées

Zénon

Dites à Esope, de venir ici me trouver
Qu'il reçoive un coup de corde, puisqu'il le mérite
Avant que ses forces ne partent en bouillon
On donne le fouet, lorsqu'on fait une chose défendue

Zénon à Esope

Ecoutez donc Esope, pourquoi avez-vous mangé
Toutes les figues que j'avais, que l'on m'avait apporté ?
Si vous n'aviez fait, encore, qu'y goûter
Mais vous les avez toutes mangées, me disent ceux-ci

[4v]

Pour cette raison, mon bonhomme, défaites votre culotte
Que je vous apprenne, à voler les figues

Esope prend de l'eau qu'il met à tiédir, et en boit une ventrée, fourre ses doigts le plus profond qu'il peut dans sa gorge, et en vient à vomir, et dit aux autres d'en faire de même, mais ils refusent de le faire, car ils savent bien, Esope n'avait rejeté que de l'eau, et eux rendraient ce qu'ils avaient pris, mais Zénon sut alors que c'était eux, qui avaient mangé les figues, et qu'ils s'étaient entendus pour accuser Esope, qui ne l'avait pas fait, et ne pouvait s'exprimer.

Zénon

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Maintenant, j'ai appris, et je vois clairement et parfaitement
105.	*Qui a mangé, et qui ne l'a pas fait*
	Pour ceci, Agathopus et ses camarades
	Je les condamne à être, tantôt fouettés
	Une fois pour avoir dit de venir fouetter
	Celui qui était innocent et irréprochable de toute chose
110.	*Et encore une autre fois, pour avoir volé*
	Qu'ils gardent mieux, ce qui leur est confié
	Zénon, à ceux qui devaient les fouetter
	Donnez-leur bien, ce que j'ai dit
	Sur leurs fesses nues, jusqu'à ce qu'elles soient écorchées
	Peut-être une autre fois, ils auront de la complaisance
115.	*Et ils n'accuseront pas, quand ils auront senti la souffrance*
	Et vous Esope, allez au champ, semer du blé
	Car vous vous en êtes bien tiré, par votre intelligence
	Je n'aurai pas cru, que vous soyez si savant
	Pour démontrer par le signe, ce que vous ne pouvez dire
25.	***Deux voyageurs égarés viennent prier Esope, les jours suivant, de leur indiquer le chemin de la ville, et ceux-ci étaient deux prêtres de Diane***

[5r]	
	Un des prêtres
120.	*Nous sommes deux étrangers, nous ne connaissons pas les civilités en usage*
	S'il vous plaisait, d'avoir la bonté
	De nous apprendre le chemin, pour aller en ville
	Vous feriez une bonne action, à notre égard
	Au nom de Jupiter, nous venons vous prier
125.	*Si vous connaissez la façon [d'y aller], je vous prie, de me l'apprendre*
	Esope [leur] fit signe de s'asseoir à l'ombre et se mit à leur donner un peu de pauvre nourriture, et il quitta son travail, pour les mettre sur la bonne route, et
30.	***les accompagne, jusqu'à ce qu'ils soient arrivés près de la ville***
	Un des prêtres
	Jamais personne je ne vis, aussi désireux de rendre service comme celui-ci
	Pour cela il nous faut aller prier pour lui
	Qu'il plaise aux Dieux, de lui faire don de la parole

	Ils feraient une grande grâce, et une grâce du cœur
130.	*Jupiter, vous êtes le père de tous les Dieux*
	Lorsqu'on [vous] le demande, vous faites le tonnerre
	Vous aimez ceux qui font du bien aux autres
	Donnez, je vous prie, la parole à celui qui a eu de la pitié
	A l'égard de son prochain, vous Diane, qui êtes aussi priée
135.	*Dans le temple d'Ephèse, le plus beau du monde*
	Ecoutez-nous, quand nous venons vous prier
	Vous savez, nous venons vous servir
	Esope quitta ceux-ci. Avec la chaleur, et la fatigue, il s'endormit, dans son esprit, il rêva, qu'il pouvait parler, il se réveilla, avec cette pensée, et se dit à lui-même
35.	***Esope***
	Qu'ai-je donc, que m'est-il arrivé ?
	Car je vois, que la parole m'a été donnée

[5v]	
140.	*Maintenant je prononce le nom de la terre*
	Du ciel, du soleil, des étoiles, et de la lune
	Des ruisseaux, de la mer, des pierres, des roches
	Les montagnes, les champs, la garenne, les bois
	Une charrue, et une charrette, un crochet, et une hache
145.	*Une faux, et un croc à deux dents, un pilotis, un râteau*
	Un cheval, et une jument, une vache, un bœuf
	Et une poule, et un coq, un merle, un arbre
	Tout ce qui m'entoure, et tout ce que je vois
	Que celui qui a fait ceci soit béni
	Zenas, maître des travailleurs chez Xenon, vint à trop frapper un esclave, Esope, en voyant cela, lui dit
	Esope à Zenas
150.	*Pourquoi donc Zenas, avez-vous battu*
	Cette personne, ainsi, sans qu'il ne l'ait mérité
	Si vous étiez à sa place, et lui, à la vôtre
	Que diriez-vous, être battu, tant et tant
	Quoique vous ayez la charge, de mettre [les hommes] au travail
155.	*Le frapper, vous n'auriez pas du, il est tout en sang*

	Zenas
	Qu'est-ce que cela peut te faire, malotru en haillons
	Mêle-toi de tes affaires, et de rien d'autre
	Depuis que tu sais parler, tu es si orgueilleux
	D'ici peu tu viendrais, me faire la loi
40.	***Esope***
160.	*Je ne demande pas à vous faire la loi*
	Mais cela me fait mal, de voir frapper ainsi

[6r]	
	Des gens qui font leur devoir, comme il se doit
	Et après avoir eu de la peine, être même battus
	Si l'on faisait savoir ceci à Xenon
165.	*Il vous retirerait de votre fonction, je vous assure de cela*
	Zenas va trouver Xenon, contre Esope
	Maître Xenon, un miracle est arrivé ici
	Esope a maintenant une élocution claire
	Cet étrange enfant, hélas, ne s'en sert
	Uniquement que pour semer la haine, et pour médire avec malice
170.	*Au lieu de venir louer, [et] remercier le Dieu*
	C'est médire, hélas, qu'il fait tous les jours
	Il est devenu si orgueilleux
	Qu'il veut que nous soyons tous, inférieurs à des esclaves
	Moi, je n'irai pas plus loin, pour parler de lui
175.	*Car quand je donne des ordres, il les méprise*
	Et vous, notre maître Xenon, tout autant que moi
	Ceci me fait trembler, et me rendre hardi
	De vous en faire connaissance
	Pour que vous le fassiez fouetter
	Xenon
180.	*De quelle façon, veux-tu, que je m'occupe de lui ?*
	Il n'a pas le pouvoir de supporter le fouet
	Tu sais bien qu'il est si petit, si faible, si (-----)
	Qu'il en viendrait à mourir, sous les coups de fouet

gw. 174 « *Moi, je n'en dirai pas plus à son sujet* »

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[6v]	
	Et même, [il est] si déformé, que j'en ai honte
185.	*Je ne peux pas mieux faire, que de le vendre*
	Pour cette raison, je t'en fais présent
	Pour le vendre à un autre, afin qu'il parte de cette maison
	Zenas
	Mon maître, je ferai comme vous le dites
	Si je trouve de l'argent, il sera surement vendu
190.	*Alors du moins, on en serait débarrassé*
	Et il ne mettra pas, parmi nous, de malignité
	Les jours suivant, un marchand, qui vient à passer par l'endroit où étaient Esope
45.	***et Zenas, avait besoin de bêtes, pour l'aider à porter ses choses***
	Le marchand à Zenas
	Vous daigneriez, mon ami, en venir à me vendre
	Certaines de vos bêtes, que vous avez là
	Vendez-moi, un chameau, un cheval, ou un âne
195.	*J'ai besoin d'une bête de somme*
	Beaucoup de marchandises, de nourriture, d'esclaves
	Sont ici avec moi, et je suis trop chargé
	Et pour cette raison, si vous en aviez un dont vous puissiez vous séparer
	Vendez-le-moi, et vous serez payé
	Zenas
200.	*Pour ce qui est des animaux, que vous voyez ici*
	Je ne peux mon ami vous en donner aucun
	Si vous le désirez, je vous vendrai cet esclave
	Car je peux le vendre, quand je le veux

[7r]	
	Le marchand
	Que voulez-vous, que j'en fasse ?
205.	*C'est un gnome, il n'est bon à rien*
	Le marchand fait demi-tour, Esope le suit, et lui dit

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Marchand, si vous m'avez trouvé, par [le hasard d'une] rencontre
	Vous pouvez m'acheter, et vous n'aurez aucun regret
	Si vous avez des enfants, je serai utile
	Lorsqu'ils me verront, ils se mettront à rire
210.	*De plus s'ils sont méchants, et habitués à pleurer*
	Lorsque vous me montrerez, ils seront effrayés
	Et pour bien d'autres choses, vous ne le savez peut-être pas
	Ni pour vous coûter cher, je n'atteindrai pas cent écus
50.	***Le marchand en l'entendant, commence à rire, et demande à Zenas***
	Combien veux-tu avoir pour lui ?
215.	*S'il est bon marché, je vais l'acheter*
	Zenas
	Je ne demande rien, quoique vous donniez
	Vous l'aurez, selon votre fantaisie
	Le marchand
	Tu auras vingt oboles [que] je donnerai pour lui
	Je le prendrai, puisque tu veux le vendre
	Le marchand à lui-même, en riant
220.	*Je n'ai pas eu, un homme très puissant*
	Mais il ne coûte pas non plus, beaucoup d'argent
	Nous rirons avec lui, même s'il ne faisait rien d'autre

[7v]	
	Pour vingt oboles, c'est peu de chose
	Je vais à Ephèse, de là à Samos
225.	*Chargeons-nous maintenant, d'ici ce soir*
	Esope ne sera pas, d'un grand secours, en route
	Mais nous sommes maintenant, comme nous l'étions auparavant
	Un malheureux âne aurait été préférable
	Il nous aurait aidés à porter
230.	*Gardons-nous, de le charger de quoi que soit*
	Et il pourra discourir pour nous faire rire
	Esope se dit de faire honneur à son esprit, et à sa force

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Gardez-vous d'avoir passé un marché déloyal
	Donnez-moi également une partie, comme aux autres
55.	***Le marchand***
	Esope, mon gars, choisit le paquet que tu désire
	Esope
235.	*Je vais prendre les victuailles*
	Le marchand
	Comment feras-tu pour porter, ce qui est le plus lourd ?
	Tu ne seras pas allé bien loin, que tu n'arriveras plus [à le porter]
	Esope
	N'ayez crainte, d'ici peu
	Vous verrez que ce sera moi qui serai le plus reposé
60.	***Ils le firent encore, parce qu'Esope avait le plus grand, le plus lourd faix, mais au bout de peu de temps, tandis que les choses diminuaient***
	Le marchand disait
240.	*Je vois parfaitement maintenant, que nous nous étions trompés*
	Quand nous disions comment Esope serait crevé
	Mais je vois bien, que c'est lui qui est le plus léger

[8r]	
	Il n'a plus à porter, maintenant quasiment rien
	Esope
	Si vous voulez que je sois chargé
245.	*Vous n'aurez qu'à jeuner, ou vous passer carrément de nourriture*
	Arrivés à Samos, le marchand dit
	Maintenant, que nous sommes arrivés, dans cette grande ville
	Nous pouvons aller chercher, un lieu pour loger
	Et demain, lorsque nous serons tous, un peu reposés

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Vous viendrez avec moi, à la foire aux esclaves
250.	*Il me faudra vous apprêter, pour pouvoir vous vendre*
	Quiconque vend de la marchandise, doit tous les mettre en valeur
	Vous devrez avoir chacun un vêtement neuf
	Par crainte que je ne puisse, après vous avoir acheté
	Obtenir de vous, ce que j'avais misé
255.	*Je le mettrai avec les autres*
	Car s'il est seul, il sera difficile à vendre
	Lorsqu'il sera avec un peintre, ou un savant lecteur
	Esope sera vendu, la moitié moins
	Xantus, qui se glorifie de passer pour un philosophe, lui vient le besoin
65.	***[d'acheter] des esclaves***
	Xantus à sa femme
	Je vais sur la place, acheter des esclaves
260.	*Pour remplacer ceux qui sont morts*
	La femme de Xantus
	Allez donc, mon époux, de ceci je vous prie
	Et de choisir des gens forts, tant qu'à faire des achats
	Xantus sur la place aux esclaves
	Salut à vous, marchand, je vous prie de me dire

gw. 251 « doit tous les mettre en valeur » : <ha renq oll ho fenta> er s.o. Diwar ar verb « pentañ », gant ar ster « maquiller » pe « grimer » amañ.

[8v]	
	Avez-vous à vendre des esclaves ?
	Le marchand montre un lecteur, un peintre, ou colorieur, et Esope
70.	***Le marchand***
265.	*Bien sur, seigneur maître, voici trois hommes là*
	S'ils correspondent à votre choix, vous les aurez
	Xantus

J'achèterai deux d'entre eux, si vous le voulez
Mais quant à l'autre, celui-là ne me plait pas
Le petit gnome, mesure à peine trois pieds et demi
Et de plus, il est mal fait, de corps et de membres
Lorsqu'on le regarde, il pourrait faire peur
Au meilleur des militaires, qui le rencontrerait

Le marchand

Celui-là ne coûtera pas grand-chose
Car je le cèderai à bon marché
Je vous dirai quand même, que vous n'en serez pas mécontent
Car celui-là est un homme, qui a de l'esprit
J'ai toujours entendu dire ces mots
C'est dans les petites boîtes, que l'on trouve les meilleurs remèdes

Xantus demande au peintre et au lecteur

Dites-moi les gars, dites-le moi donc
Si vous êtes instruits comme vous semblez l'être
Je vous prie de déclarer, ce que vous savez faire
Quelles études, quel métier ?

Le peintre

Je chante, je suis peintre, je sais faire des tableaux

[9r]

Et sais chanter de la musique devant les idoles
Donner une belle couleur au bois, aux meubles, et aux chambres
Sais à l'aide de papier peint, garnir les autels
En un mot, toute chose, lorsqu'on me le dit
Lorsque je les quitte, elles sont belles à regarder

<u>75.</u> ***Le lecteur***

Je connais les études, et sais faire des livres
En rimes, en science, et sais donner des leçons
Aux anciens, aux jeunes, à la campagne, en ville
Je saurai, faire école, par le pouvoir de Jupiter
Et les chansons, la rime à la demande des femmes
En un mot, toute chose, qui me soit demandée

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Xantus demande également à Esope
295.	*Et vous petit bout d'homme, que savez-vous aussi*
	Puisque vous vous êtes mis à rire, en entendant ceux-là ?
	Esope
	Il est évident, que je ne sais rien
	Puisque ceux-ci ont reçu tous les savoirs
	Xantus au marchand
	Maintenant vous, marchand, dites, je vous prie
300.	*Quelle somme sera donnée, pour ces trois-là*
	Le marchand
	Trois mille oboles, sera le marché pour le lecteur
	Et mille, pour l'autre, qui est peintre
	Et pour Esope, soixante, et encore je dis

gw. 290 <hac he rym, hen squiant, ha woar rey quetelliou**>** : gallout a rafed treiñ ar werzenn-mañ en galleg gant : « Et je sais enseigner la science de la rime ».

[9v]	
	Que ce ne sera pas Esope, qui vous sera le plus cher
305.	*Je ne vous donnerai pas l'un sans l'autre*
	Car il m'est plus difficile, d'en vendre un séparément
<u>80.</u>	***Xantus***
	Je les trouve chers, puisque je suis venu pour acheter
	Je n'ai pas envie non plus, de rentrer sans rien
	Il retourne chez lui, avec eux, Xantus à lui-même
	Je crois bien, que quand je rentrerai à la maison
310.	*J'aurai de la part de ma femme, des mots haineux*
	Lorsqu'elle verra Esope, elle se mettra en colère
	Mais qu'est-ce que cela peut faire, l'affaire est faite
	Pendant une période, je le cacherai
	Et je ne lui montrerai seulement que ces deux vaillants-là
315.	*Alors en plaisantant, une autre fois, si je peux*

Pour faire une farce, je le montrerai
Et à mes esclaves, j'en ferai des louanges
[Leur dirai] comment j'aurai acheté, un esclave des plus beaux
Peut-être les mettrai-je à se battre
En cherchant lequel d'entre eux se mariera avec lui

Xantus aux femmes qui sont au service de sa femme

J'ai été au marché, et j'y ai acheté
Trois esclaves parmi les plus beaux, que l'on puisse voir

[10r]

En voici deux ici et dites tout comme moi
Si ce ne sont pas, deux beaux hommes, s'il y en a dans la contrée
Mais l'autre est encore, supérieur à ceux-ci
Qui donc sera celle d'entre vous qui le gagnera

Les femmes avaient failli se battre au sujet d'Esope, et la femme de Xantus, voulut aussitôt le voir

<u>85.</u> ***La femme de Xantus***

Il vous faut Xantus, nous montrer cet homme
J'ai hâte de le voir puisqu'il est une si belle personne que cela
Pour cette raison, il vous faut bien, aller immédiatement le chercher
Nous perdons toutes la tête, par envie de le voir

Xantus

Je ne pensais pas, vous le montrer maintenant
[Mais] puisque vous êtes si envieuses, je vais à lui

Il va vers Esope et dit

Voici celui que vous vouliez voir
Un homme des plus beaux que l'on puisse voir

La femme de Xantus en colère

Je crois, mes chers, que c'est à cause de moi
Que Xantus a acheté, un esclave comme ceci
Car il sait parfaitement que je ne peux absolument pas
Voir des gens négligés, fréquenter ma maison

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[10v]	
	Xantus
	Je vous prie mon épouse, ne vous mettez pas en colère
340.	*C'est quasiment malgré moi, que je l'ai acheté*
	Celui qui vendait des esclaves
	Ne donnait les autres, sans prendre celui-ci
	C'est contre ma volonté que je l'ai pris
	Car nous aurons des dépenses, à le nourrir aussi
345.	*Il devra se déplacer, car il est certain que nous ne le ferons pas*
	Quand il fera mal son devoir, il sera fouetté
	Viens avec moi petit gars, pour que nous allions en ville
	Que je fasse les achats de provisions, que j'ai besoin de faire
	J'achèterai de quoi faire un banquet
350.	*Car j'ai des amis, qui doivent venir me voir*
	Que j'achète de quoi faire une régalade
	Il faudra trouver toute chose, et même de la salade
<u>90.</u>	***Ils vont en ville, Esope à lui-même***
	Mon maître et ma maîtresse, sont difficiles à gérer
	Je vois très bien, que je ne suis pas bien tombé
355.	*Mais selon leurs mesures, il leur sera mesuré*
	Je vais m'en tirer, du mieux qu'il sera possible
	J'étais hélas en joie, d'être maître d'éloquence
	Je vois très bien que je ne suis pas arrivé à mieux
	A la place d'un chien sournois, j'ai eu un chien borgne

gw. 359 <ur chi borgn> : e *GBV*, p. 77 e kaver skouer an dro-lavar « ur chazh born » : « *personne sournoise* ».

[11r]	
360.	*Mais, chez Xenon, je n'étais pas bien, avec le maître des esclaves*
	Encore, quand m'est venue la parole, je loue Dieu
	Et bien maigre sera la pâture où on me fera paître
	Xantus au boucher
	J'ai envie d'avoir de la viande de bœuf, et de la viande de veau
	Alors un demi mouton, s'il en reste
	Le boucher

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

365.	*Il y a dans ma boutique, tout ce que vous demanderez* *Vous n'avez qu'à prendre ce que vous dites*
	Xantus à Esope
	Esope, allons maintenant, chez un jardinier *J'ai envie de choisir moi-même une salade* *Nous irons alors chez un pâtissier*
370.	*Lorsque nous aurons fait ceci, nous retournerons à la maison*
	Xantus au jardinier
	Me voici chez vous, dites-moi je vous prie *Si vous avez des salades, de premier choix* *J'ai envie de choisir moi-même les meilleurs* *Car j'ai des amis, qui doivent venir déjeuner*
95.	***Le jardinier***
375.	*Choisissez seigneur Xantus, ce qui vous plaira* *Il y a des herbes, germées sur place* *J'avais envie depuis longtemps, de vous parler* *Vous êtes philosophe, et pourriez me dire*

[11v]	
	Je crois aussi, que je serai éclairé
380.	*Sur une chose très difficile, qui me tracasse l'esprit* *Pour chaque herbe que je sème dans mon jardin* *Laquelle viendra le mieux* *Il y en a trop qui viennent d'elles-mêmes* *Je vous prie de me dire ce qui en est la cause*
385.	*J'y mettrai, si je le peux, un terme*
	Xantus
	Vous ne pouvez mettre aucune limite à ceci *Car c'est par la force de la nature que ceci arrive*
	Esope en l'entendant, fait semblant de choisir, et dit en cachette à Xantus
	Mon maître, je vous prie, maintenant de m'excuser *De prendre la parole, sur vos propos*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

390.	*Je vois là clairement, ce qu'il vous fait*
	Est pour vous mettre à l'épreuve, connaître votre esprit
	Dites-lui comment vous avez bien écouté
	Et pour quelle raison vous a-t-il posé cette question
	Sans l'éclaircir, vous lui avez donné
395.	*Une réponse médiocre à ce qu'il a demandé*
	Ce n'est pas une chose appropriée, à des philosophes
	Ce doit être une parole [venant] d'un esclave
	Xantus
	Je vois, jardinier, que vous cherchez à me mettre à l'épreuve
	En posant cette question, qui est si désavantageuse
400.	*Pour cette raison, j'ai fait une réponse courte*

[12r]	*Redemandez à mon valet, et il vous répondra clairement*
	Ceci est trop médiocre, pour [quelqu'un de] ma qualité
	Les philosophes tels que moi, ne s'occupe pas de ces choses
	Le jardinier à Esope
	Puisque Xantus ne m'a pas éclairé
405.	*Vous parviendrez peut-être à éclairer mon esprit*
	Ce n'est pas l'avis de ceux qui touchent le paiement
	Qui ont eu la peine, de gagner l'argent
	Par conséquent, si vous le savez, que je sois éclairé
	Sur une chose qui, depuis longtemps, me préoccupe l'esprit
100.	***Esope***
410.	*Puisque vous avez envie d'entendre, ce que je pense à ce sujet*
	Je vous le dirai, et sans délai
	Comme étant une veuve, je considère la terre
	Elle aurait des enfants, d'un premier mari
	En vient encore, à se remarier
415.	*Avec un autre veuf, qui aurait autant d'enfants qu'elle*
	Après s'être marier, et vivant à leur aise
	Le devoir de la femme, est la charge du ménage
	En faisant le partage, donne peu à ses beaux-enfants
	Et elle donne, la plus grande part, de nourriture aux siens
420.	*Oui, vous pouvez le croire, à ceux à qui l'on donne*
	Autant qu'ils en veulent, sans ressentir de besoins

[12v]	
	Ceux-là, viennent à prendre des forces, plus que ceux que l'on délaisse
	L'état de leurs vêtements, rien n'est oublié
	De la même manière, les herbes, sont des enfants par nature
425.	*Les véritables enfants de la terre, qui leur a donné naissance*
	Et au contraire, les herbes qui sont semées
	Sont toutes de beaux-enfants, sinon ceux qui sont recueillis
	Ceci est la véritable raison, qu'elle ne vienne pas les nourrir
	Avec autant de tendresse, que les premiers
	Le jardinier
430.	*Je vois très bien maintenant, et nul ne peut le nier*
	Que ce n'est pas l'habit qui fait le moine
	Et que ce ne sont pas non plus, les plus instruits
	Qui sont les meilleurs docteurs
	La science de la nature, gagne la plupart du temps
435.	*dans la lumière de la sagesse, et la plus grande des sciences*
	Jamais mon ami, je n'aurais cru
	Que ce serait un esclave qui m'aurait éclairé
	Mieux que ceux, qui sont appelés docteurs
	Qui est une profession d'honneur, [qui sont] encore appelés philosophes
440.	*Puisque vous m'avez fait connaître la vérité*
	Prenez dans mon jardin, ce qui plaira à votre volonté
	Ils rentrent à la maison, Xantus dit à sa femme

[13r]	
	Il y a là une poule, qui me donne un mal de tête
	Quand elle a pondu, elle ne cesse de caqueter
	Il faudra la tuée, ou bien la vendre
445.	*Pour que je ne l'entende pas, caquetter par ici*
	La femme de Xantus en colère
	Quoi [espèce de] fichu vieux philosophe, tu te moques de moi
	Une poule comme celle-ci, te ferait du mal ?
	La chienne qui est là, me fait plus de mal
	Que ne doit te faire, une poule qui pond chaque jour
450.	*Celle-ci est avec toi, partout où tu ailles*
	Il est défendu de dire un mot contre la chienne
	Tu as ramené là un esclave malotru
	Il vaut mieux voir un diable, que de venir à le voir

	C'est à cause de moi, que tu as acheté celui-là
455.	*Lorsque je le regarde, je me sens mal*
	Il est un haut-le-cœur, il n'est bon à rien
	Et ta chienne non plus, en cela elle lui est semblable
	C'est pour me faire du mal, que tu gardes ceux-là
	Je crois que la chienne, ira à Dieu
	Xantus
460.	*Inutile de se disputer, pour ce que j'ai dit*
	Je laisserai votre poule, mon épouse, puisque vous l'aimez
	Et vous, laissez aussi, Esope et ma chienne

[13v]	
	Et soyons amis, pendant que nous serons en vie
<u>105.</u>	***La femme de Xantus***
	Etre amis, Xantus, je l'accepte
465.	*Si vous venez à me contredire, je vous quitterai*
	Jamais je ne laisserai, tuer ma poule
	Le plus bel animal, qu'il y ait sur la terre
	Xantus à Esope
	Tu vois maintenant, ce qu'est l'esprit des femmes
	Pour presque rien, on les voit se mettre en colère
470.	*Pour une épingle, une poule, une bête insignifiante*
	Elles viennent vite dire, qu'elles partent
	La voici, revenue, encore en bonne paix
	Et nous vivrons un moment, dans le plaisir et la joie
	Mais quant à ma chère chienne, que j'aimerai toujours
475.	*Celle-ci est la plus belle bête, que l'on puisse voir*
	Xantus fait encore, préparer une fête, des meilleures, et dit à Esope
	Voilà des pâtés, des craquelins
	Du pain de froment, du vin rouge, et des sortes de rôtis de lapins
	Un peu de chaque chose, des groseilles à maquereau et à grappes
	Des noix, des nèfles, des poires, des prunes, de la confiture de figue
480.	*Va les apporter, à ma plus fidèle amie*
	Qu'elle se graisse le cou, avec les meilleures choses

	Esope
	Mon maître, je ferai, comme vous le dites
	Je les apporterai, n'ayez aucune crainte

[14r]	
	Alors qu'Esope était en chemin, il pense en lui-même
	Le philosophe Xantus, m'a dit
485.	*D'apporter cette bombance, à sa bien-aimée*
	C'est pour se passer de sa femme, qu'il a fait ceci
	Mais je crois bien, qu'il viendra à se fatiguer
	Je pense, qu'il serait plus judicieux
	Au lieu de se passer d'elle, de la garder à demeure
490.	*Car s'il souhaite la laisser partir faire un tour*
	Elle serait beaucoup plus douce, après, lorsqu'elle reviendra
	Je vais chercher à faire un beau coup
	Je vais apporter ces choses, à la chienne à lécher
	La femme, lorsqu'elle entendra cela, sera en fureur
495.	*Et voudra partir aussitôt, il n'y a rien*
	En étant avisé, il sera fait suivant son humeur
	Elle suivra son cours, elle sera à la maison d'ici peu
	En faisant ainsi, je réalise une histoire difficile
	En amenant mon maître et ma maîtresse, tous deux, à se fâcher
500.	*Mais peu importe, ce qu'ils fassent l'un et l'autre*
	Je vais leur jouer un tour, qui aura des conséquences
<u>110.</u>	***Il donne les bonnes choses à la chienne, Xantus, un peu après, dit à sa femme***
	Ma chère épouse, je vous prie, dites-moi
	Si vous avez trouvé bon, ce que j'avais donné
	A Esope pour vous remettre, pour que vous y goûtiez
505.	*J'avais choisi pour vous, des choses parmi les meilleures*
	[La femme de Xantus]

[14v]	
	Celui-ci est toujours à critiquer son épouse
	Je ne sais pas ce que vous voulez dire
	Xantus

	Vous ne savez pas, ce que je veux vous dire
	Vous n'avez pas reçu d'Esope, le présent
510.	*De noix, de nèfles, de groseilles à maquereau et à grappes*
	De poires, de prunes, de confiture et de figues
	Et de beaucoup d'autres choses, que je lui avais données
	A remettre très rapidement, à ma meilleure amie
	Si vous ne les avez pas reçues, Esope n'est pas irréprochable
515.	*Il les a mangées, et il n'en est rien resté*
	Il faut l'entendre, et savoir la vérité
	Que nous sachions l'emploi, qu'il en a fait
	Allez lui dire, de venir immédiatement me trouver
	Qu'il soit fouetté, comme il le mérite
	Esope arrive, Xantus lui dit
520	*Or ça Esope, je vous avais chargé*
	D'apporter, de chaque bonne chose, l'autre jour, à mon épouse
	Et elle n'a, dit-elle, rien eu. Rien eu du repas
	Des choses que j'avais choisi, que je vous avais donné
	En conséquence, je sais très bien, que c'est vous qui les avez mangées
525.	*Sans rien en apporter, à mon épouse*
	Esope s'essuie le visage, et dit
	Ce que vous me dites, m'étonne beaucoup
	Et encore vous me dites, que c'est moi qui les ai mangées

[15r]	
	Non, aucun morceau n'est allé dans ma bouche
	Jusqu'à présent, j'ai toujours fait mon devoir
530.	*En me donnant ceux-là, vous m'aviez dit ceci :*
	« Allez porter ces choses, à ma plus fidèle amie !»
115.	***Xantus***
	Il est vrai Esope, cela je le dis
	Et mon épouse n'est-elle pas ma plus fidèle amie ?
	Esope
535.	*Il m'était aussi facile, de les porter*
	A votre femmecomme à quelqu'un d'autre, si on me l'avait dit

	Vous vous étiez trompé, lorsque vous disiez
	Moi aussi peut-être, en faisant comme je l'ai fait
	Mais j'avais cru que votre plus grande amie
540.	*Qui était dans votre maison, était votre chienne*
	Et c'est à la chienne que je les ai apportées
	Et vous dites en plus, que c'est moi qui les ai mangées
	Mais je vous jure, que je ne l'ai pas fait
	Car il y avait des gens sur place, et ils m'ont vu
545.	*Je vois pourtant comment vous m'accusez*
	D'avoir fait une chose dont je ne suis pas responsable
	Xantus
	Comment fichu fils, fichu vieux voleur, c'est à la chienne
	Que tu as apporté les meilleures choses, aussi bonnes que celles-là
	Il faut que tu sois dépourvu d'intelligence [et] de clarté
	Pour préférer une chienne à une personne

[15v]	
	Esope
550.	*Oh ! Comme ni l'un ni l'autre n'est sage*
	Cela me peinait assez de le faire
	Puisque vous me l'aviez dit, il me fallait obéir
	Car j'avais peur également, de votre haine
	J'aurai préféré, je vous le dit en vérité
555.	*Que vous m'ayez dit de les manger*
	Plutôt que de les apporter à la chienne
	Laquelle je croyais, votre meilleure amie
	Xantus
	Comment, homme sans cervelle, tu es si effronté
	Pour venir préférer une chienne à mon épouse
<u>120.</u>	***Esope***
560.	*Je n'aime pas plus, votre chienne que votre épouse*
	Ni les autres personnes, cela n'est pas un devoir
	Elle vous est plus fidèle, il n'y a pas de doute sur ce point
	Et même s'il le faut, je vous en donnerai la preuve
	Car assez souvent, je vous ai vu
565.	*Battre votre chienne, lorsqu'elle vous avait déplu*

	Et quand vous l'appeliez, elle venait vous lécher
	Lécher même vos chaussures, et en voyant votre désappointement
	Vous suivre, partout lorsque vous l'appelez
	Porter votre bâton, d'autres choses, lorsque vous êtes en route
570.	*Et savoir vous chercher aussi, ce qui est égaré*
	Et vous défendre des malfaiteurs
	En un mot à toute chose, que vous lui dites
	Elle vous est bien fidèle, elle obéit à ce qu'on lui demande

[16r]	
	Je ne vous connais pas, rien qui vous soit si fidèle
575.	*Que votre chienne, ceci est clair*
	Xantus
	J'aime ma chienne, c'est la vérité
	Mais malgré tout cela, ce n'était pas mon idée
	Que ce soit à la chienne, que vous ayez apporté
	Ce que j'avais choisi, pour être donné à mon épouse
	Esope
580.	*Si c'était pour votre épouse, que vous les aviez choisis*
	J'aurais aimé aussi, que vous l'ayez nommée
	Peut-être que votre épouse viendra se plaindre
	En voyant comment ceci est arrivé
	Car je connais parfaitement le caractère difficile de ma maîtresse
585.	*Pour peu de choses, elle fait grand bruit*
	Et à propos d'une poule, vous l'avez vu se dresser
	Je croyais bien, ce jour-là, que vous alliez divorcer
	Je dis que la chienne, même si elle avait vu
	Apporter ceux-ci à un autre, elle n'aurait pas aboyé
590.	*Ma maîtresse est sage et quant à l'échange que j'ai fait*
	C'est vous qui en êtes la cause, vous deviez en parler avant
	Je vous demande de m'excuser, ma maîtresse, je vous prie
	Je crois que vous ne serez pas méchante, envers le pauvre esclave
	La femme
	Comment par deux compères, seriez-vous écouté
595.	*Alors que je vois clairement, que vous vous êtes entendus*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[16v]

C'est pour vous moquer de moi, que vous avez fait cela
Mais vous ne le referez plus, je vous le dis en vérité
Je vous ferai monsieur, en venir à divorcer
Mais en attendant toujours, je quitte la maison
Je trouverai des gens de loi, et même un huissier
Je vous poserai la question, devant un juge
J'aurai, un jugement, tel celui de Salomon
De loyauté, et de vérité, contre vous, deux fripons

La femme part, Xantus à Esope

Cette fois-ci, mon garçon, tu m'as mis complètement dans l'angoisse
Tu es le principal responsable, du fait que je perde ma femme
Comment ferai-je maintenant, puisqu'elle est partie ?

<u>125.</u> ***Esope***

Patientez un peu, je la ferai revenir
Si vous m'obéissez, laissez-la un moment
Elle sera plus docile, lorsqu'elle rentrera à la maison

Xantus

Ou elle rentrera, ou elle ne reviendra pas
Sur ses pas à la maison, toi tu n'en fait pas cas
Mais moi au contraire je m'en trouve affligé
En étant contraint, de me passer de mon épouse
La plus belle femme, qu'il y ait sur terre
Car je ne crois pas, qu'une mère ait mis au monde
Une autre qui serait, l'égal de mon épouse

[17r]

Esope

Il n'y a aucun amour [qui soit] vil sur terre
Je le dis tout autant que vous, elle est une femme convenable
Et elle a aussi, un don / une qualité / quelque chose de bon
Mais il y a beaucoup de femmes, en ce monde
Il est difficile de savoir, laquelle est la meilleure
Laissez-moi faire, et je ne manquerai pas
De la faire revenir, lorsque vous n'y penserez pas du tout

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Xantus

Pourvu que tu fasses Esope, comme tu me le dis
Je te lèverai de l'esclavage
Car si une nouvelle fois, je pouvais avoir mon épouse
Mon esprit à nouveau, retrouverait la joie
Car même si j'employais tous mes parents et amis
Tous ceux-là ne pourraient pas me la ramener vers moi

Esope va au marché, et rencontre Palipas, serviteur chez la femme de Xantus

130. ***Palipas***

Salut ami Esope, tu es très troublé
Qui a-t-il de nouveau, pour que tu sois si pressé
Viens, [allons] dans une taverne, que nous buvions un coup
Nous avons le temps pour [en boire] deux, ce n'est encore que le matin

Esope

Pour toi les choses vont bien, puisque tu as tant que ça de temps
Quant à moi j'ai trop de choses à faire

[17v]

Pour cette raison, je ne peux pas aller à l'auberge
Ni rester nulle part, aussi je te dirai
Même s'il y avait aujourd'hui, deux journées dans une
Je crois, que j'aurai suffisamment ma part de peine
En cherchant à faire, ce qui m'a été ordonné

Palipas

Qui a-t-il de nouveau, dis-le-moi, je te prie ?

Esope

Qui a-t-il de nouveau, et tu ne le sais pas
Comment Xantus va se remarier
Et qu'il y aura chez nous, une grande fête
Il m'a chargé, de faire l'approvisionnement
Si tu voulais m'aider, à acheter les denrées
J'aurai plus de temps, selon ta bonté
Si tu as le bon gré, nous boirons un coup

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	L'un à la santé de l'autre
	Palipas
650.	*Si ma maîtresse entendait que j'ai fait cela*
	Que j'ai donné la main, pour ce travail
	Je suis quasiment certain, d'avoir sa fâcherie
	Car l'autre jour, je l'avais entendu [dire]
	Comment elle était étonnée, parce que personne ne venait
655.	*De la part de Xantus, lui dire de revenir*
	Comment il n'y avait qu'elle, pour s'opposer à lui
	C'était la raison principale, pour retourner vers lui
	Si elle devait aller, elle le reprenfrait aussitôt
	Et on lui aurait dit, qu'elle avait un sale caractère

[18r]	
	Esope
660.	*Ceci ne fait pas du tout mon affaire*
	Ou elle restera chez toi, ou elle reviendra à la maison
	Et je crois que Xantus, n'est pas très peiné
	Spécialement maintenant, puisqu'il a trouvé
	Une belle femme, je peux te l'assurer
665.	*L'autre jour, il m'arriva de la voir*
	Xantus m'emmena, lui porter des présents
	Elle vint les prendre, devant moi
	Et lorsqu'elle ôta son voile, pour les prendre
	Plus beau (--------), jamais je n'ai vu
670.	*Par ceci je sais bien, que son esprit est joyeux*
	Et changer de soupe, est parfois appréciable
	Je vais vous quitter, pour arrêter de perdre mon temps
	Il est grand temps pour moi, de faire mon devoir
	Esope part rapidement
	Palipas à lui-même
	Que ferai-je, il m'est préférable, je crois
675.	*D'aller le dire à ma maîtresse*
	Puisqu'il est vrai qu'Esope m'a dit
	Que le mariage était train de se préparer
	Même si je n'achetais aucune provision
	Pour passer le jour d'aujourd'hui, il y a [suffisamment], il n'y a aucun doute
680.	*Pour deux et même trois jours, il y en a aussi*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Je vais raconter tout ceci à ma maîtresse
	Palipas rentre à la maison, en arrivant, sa maîtresse lui demande
	Qui a-t-il Palipas, que s'est-il passé ?
	Je trouve que tu as fait bien vite ton marché

gw. 669 <ha gaeroc'h **va-dro** guen> : ger diaes da lenn ha da gompren.

[18v]	
	Il n'y a pas bien longtemps, que tu es parti en route
	Palipas
685.	*C'est vrai ma maîtresse, je n'ai pas traîné*
	Vous serez surprise, lorsque vous entendrez mes dires
	Lorsque je suis arrivé en ville, j'ai rencontré Esope
	Il était très troublé, je lui ai demandé
	Ce qu'il y avait de nouveau, puisque je le voyais si troublé
690.	*Je lui ai dit, de venir boire un coup*
	L'un à la santé de l'autre
	Mais il m'a dit, comment il était extrêmement pressé
	Car il devait faire, beaucoup de provisions
	De toutes choses, de tout ce qu'il trouverait à acheter
695.	*Et sans les marchander, il achetait quasiment tout*
	Moi lorsque j'ai vu cela, je lui ai demandé
	Pour quoi était les achats, [s']il avait perdu l'esprit
	[Si] j'ai perdu l'esprit, et vous ne savez pas
	Comment Xantus va se remarier
700.	*Et s'il y avait deux jours en un, cela me serait encore trop court*
	Pour quand j'aurai fait, ce que je dois faire
	Et sur ces dires, j'ai pensé
	Venir vous raconter, ce que j'avais entendu
	Je suis revenu aussitôt à la maison, vous le dire
705.	*Pour le cas où vous n'ayez envie, d'empêcher cela*

[19r]	
<u>140.</u>	***La femme à Xantus***
	Quoi, que dis-tu, Xantus se remarie
	Cette nouvelle, pourrait-elle être vraie
	Si ce que tu dis est la vérité
	Je serai inquiète, le reste de ma vie

710.	*Comment ferais-je, et voir mon époux*
	Prendre une autre femme, et me délaisser [en ce] monde
	Voir une autre à ma place, quand j'y pense
	Je resterai sans trouver, peut-être personne d'autre
	Je vais trouver Xantus immédiatement
715.	*Pour savoir de façon nette, s'il vient à me refuser*
	Viens, mon plus bel habit, venez me grimer comme il se doit
	Pour que je lui plaise davantage, à ses yeux
	Si les paroles n'ont pas été, de chaque côté données
	Quant à moi, je plierai comme un gant graissé
720.	*Si je réussi à parvenir, à gagner mon époux*
	Ma vie sera, rallongée de moitié
	De ton bon service, je te remercie
	Après quand j'aurai le temps, je viendrai te le payer
	Si tu vois Esope, prie-le de m'aider également
	Palipas
725.	*Je le ferai, ma maîtresse, je vous le jure*
	Esope à lui-même
	Je crois bien, que j'ai réussi à faire

[19v]	
	Que la femme de Xantus revienne, à nouveau le trouver
	Je vais, lui donner, des nouvelles de tout cela
	On devrait se montrer froid, pour la recevoir
730.	*Il lui sera plus aisé dorénavant*
	De moins voir le mal, s'il venait à se fâcher
	[car quand il voit les femmes, et comment on se plie à elles
	Le diable n'aimerait pas, avoir affaire à elles
	Esope à Xantus
	Le grand valet de votre femme, j'ai trouvé au marché
735.	*Et m'a demandé, beaucoup de choses*
	J'ai pris la parole aussitôt à ce sujet
	J'ai dit, que vous vous remariez
	Et j'ai fait semblant, ----------
	D'acheter la volaille, qui se présentait devant lui
740.	*Lui, quand il a vu cela, a été retourné*
	Et il est allé, dire la nouvelle à votre épouse

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Et pour cela, je pense, lorsqu'elle entendra, la nouvelle
	Elle prendra peur, et reviendra
	Mon maître, si vous m'obéissez, lorsqu'elle reviendra
745.	*Vous montrerez un peu froideur, ou soyez d'avis contraire*
	Quand vous lui ferez un pas, elle en prendra deux ou trois
	Et vous irez à nouveau, défaire ses traces

gw. 738 <hac emeus graet ar van, **henhe m'ha woa ennan>** : gwerzenn diaes da dreiñ ha da gompren he ster ; **gw. 739** « la volaille » : <ar Lapoucet> er s.o. ; **gw. 745-746** gwerzenoù diaes da reiñ un droidigezh dezhe en galleg.

[20r]	
	Xantus
	Je te remercie Esope, tu es plein d'esprit
	Car jamais mon garçon, je n'aurai cru
750.	*Et j'ai toujours de la peine, à croire*
	Qu'elle viendrait pour entendre, que je vais me marier
	J'ai parlé depuis, à des parents et à des amis
	Pour essayer de la faire revenir, et je n'ai pas réussi
	Par conséquent, je ne suivrai pas ton idée, vis-à-vis de cela
755.	*J'ai peur qu'elle ne se fatigue, et qu'elle ne reparte à nouveau*
145.	***Esope***
	Je ne dirai plus mot, j'ai donné mon sentiment
	Ne la poursuivez pas, vous n'aurez pas à le regretter
	Et je vous le dis, sinon je me serais bien trompé
	Que votre épouse sera aussi souple qu'une botte graissée
760.	*Et vous désireriez voir, que j'ai dit la vérité*
	Elle est arrivée là-bas, presque aussi tôt que moi
	La femme à Xantus arrive, et dit
	Salut à vous mon époux, comment va la santé
	Depuis la dernière fois que nous nous étions vus ?
	Xantus
	Ma santé est bonne, Dieu merci
765.	*Et on dirait que la vôtre, n'est pas mauvaise non plus*
	Puisque vous êtes venue jusqu'ici, qui a-t-il de nouveau ?

	La femme
	Je suis venue à nouveau, mon époux vous trouver

[20v]	
	J'ai de la peine dans le cœur, vous êtes mon bien-aimé
	Je [vous] demande de m'excuser, j'ai un peu tardé
770.	*Ma santé n'était pas bonne, peine de cœur, peine d'esprit*
	J'aurai peut-être de la peine, à vous le faire croire
	Car depuis très longtemps, je suis gênée, et je m'ennuie
	Je voulais revenir, et venir vous voir
	Car j'étais dans vos pensées, dans votre esprit
775.	*D'un jour à l'autre, ma santé me retenait*
	Lorsqu'un jour j'étais en bonne santé, je retombais malade à nouveau
	Pour cette raison mon cher époux, je demande votre amour
	Et puisque je vous trouve en bonne santé, je m'en réjouis
	Xantus à ses amis, et à ses voisins
	Hé bien, mes amis, mon épouse est de retour
780.	*Par conséquent je donne l'ordre, de faire un banquet*
	Esope était le responsable, de son départ
	Et il a été l'instigateur, de son retour
	Car il est un garçon tellement plein d'esprit
	Que je ne parviens pas à le rouler, et je l'ai souvent cherché
785.	*Aujourd'hui je viens à nouveau lui donner l'ordre*
	D'aller nous préparer, ce qu'il y a de meilleur
	Par conséquent, passons à table, et nous verrons alors

[21r]	
	Quels mets, il nous aura donné
	Car tous ici, autant que moi, êtes des philosophes
790.	*Ce n'est pas un esclave qui doit manquer en cela*
	Car vous le jugerez, sur ce qu'il aura fait
	S'il ne le fait parfaitement, il sera attaché au poteau
<u>150.</u>	***Ils se mettent à table, un de la compagnie***
	Je crois bien que le premier service, est fait [uniquement] de langues
	Et je vois que le deuxième, est identique [au premier]
795.	*Elles ont été bien préparées, je le dis*
	Mais nous nous ennuierons à les manger

	Le troisième [service] des langues, le quatrième aussi
	Quoi d'autre sinon des langues, aurons-nous ce jour
	Xantus
	Mon cœur se réjouit, en voyant cela
800.	*Car il y a des choses bien meilleures, que celles-là*
	Allez dire, au garçon sage, de venir me trouver immédiatement
	Que nous voyons s'il peut, à nouveau se défendre
	Esope arrive, Xantus lui dit
	Comment Esope, ne vous avais-je pas dit
	Que mes amis venaient déjeuner aujourd'hui
805.	*Et [ne vous avais-je pas] donné d'argent pour aller acheter*
	Toute chose que vous trouveriez, parmi les meilleures
	Et ce ne sont que des langues, qui nous sont servies
	J'ai l'impression, que vous vous moquez de nous

[21v]	
	Esope
	Excusez-moi, maître Xantus, ce n'est ma volonté
810.	*De me moquer de vous, ni de personne non plus*
	Il ne me convient pas, de venir me moquer
	D'une compagnie de gens, comme celle qui est ici
	Xantus
	Tu dis assez fort, que telle ta volonté n'est pas
	De te moquer de nous, et pourtant tu le fais
815.	*Ne te l'avais-je pas dit, et donné l'ordre*
	D'aller acheter les meilleures choses que tu ais pu trouver
	Et tu n'as trouvé rien [d'autre] que des langues
	Est-ce ainsi, que l'on obéit aux maîtres
155.	***Esope***
	Peut-être que les langues ne plaisent pas à tous
820.	*Certains aiment la viande de bœuf, d'autres aiment la viande de mouton*
	Je ne connais pas, le goût de chacun d'entre vous
	Car certains aiment la viande de veau, d'autres la viande de porc
	Chacun à ses goûts, vous le savez bien

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Et cela me serait difficile, de le deviner
825.	*A chacun ses goûts, autant qu'il le souhaite*
	Car ce que vous aimez, n'est bon pour rien
	Et c'est en considérant tout cela, que j'ai acheté
	De la langue, comme étant la meilleure chose au monde

[22r]	
	Elle nous sert, pour louer Dieu
830.	*Pour parler lorsque nous nous trouvons les uns avec les autres*
	Pour donner l'éducation, pour apprendre le devoir
	Et pour maintenir l'ordre, à la campagne, à la ville
	Pour mettre de l'amour, [là] où il y a de la haine
	Et pour que soit rendu, son dû à chacun
835.	*Et pour que les philosophes, viennent inscrire*
	Ce en quoi ils ont rêvé, quand ils ne savent pas écrire
	Soit vous l'accepterez, soit vous ne le ferez pas
	Une bonne langue, est la meilleure chose qui soit au monde
	Xantus aux philosophes
	C'est à vous de dire, puisque j'ai déclaré
840.	*Et donnez vos ordres, comme il se doit*
	Par conséquent mes amis, je vous prie de dire
	S'il est innocent, ou s'il sera fouetté
	Les philosophes
	En vérité, il nous faut dire
	Comment Esope, sur cette chose, s'y connait
845.	*Comme étant la plus sage personne, qui soit maintenant sur terre*
	Je défends qu'on le fouette, car il ne le mérite pas
	Xantus
	Puisque vous le dites, je le dis également
	Mais pourtant mes [bonnes] gens, je ferai à nouveau un banquet

[22v]	
	Vous viendrez tous demain, à nouveau déjeuner
850.	*Et il devra acheter, ce qu'il y a de plus mauvais*
	Esope
	Jusqu'à présent, j'ai fait mon devoir
	En vous obéissant, lorsque vous le disiez
	Je vais au marché, puisque vous l'avez commandé
	Je ne sais si je pourrai encore vous satisfaire
160.	***Il va à nouveau au marché, et se dit à lui-même***
855.	*Xantus a envie à ce que je vois*
	De me faire fouetter, devant [ses] compagnons
	A l'endroit où se trouve l'œuf de la poule se situe son esprit
	Je m'en tirerai à nouveau, [ou] sinon je me trompe
	Aujourd'hui ils n'ont eu, rien d'autre que des langues
860.	*Et demain ils auront, à nouveau les mêmes plats*
	Xantus aux philosophes
	Hé bien messieurs, que dites-vous
	Vous voici, tout autant que moi, l'objet des moqueries d'Esope
	Jamais je n'ai pu, venir en venir à bout
	Mais je crois, pourtant, que nous y arriverons cette fois-ci
	Les philosophes
865.	*Nous verrons d'ici [peu], comment il s'y prendra*
	C'est un garçon capable, s'il en ait un dans le pays
	Il lui faudra goûter à ce qu'il a apporté
	Par crainte, qu'il ne nous empoisonne
	Car nous lui avons demandé, ce qu'il y avait de plus mauvais

gw. 854 <ober choas ho Speret> : douetañs a zo war ster lodenn ar werzenn-mañ. Gallout a reer kompren ar ger <choas> « c'hoazh » pe « choaz », ha treiñ ar werzenn gant : « *Je ne sais si je pourrai encore vous satisfaire* » pe « *Je ne sais si je pourrai satisfaire votre désir* » ; **gw. 865** <n'hi ha gvelo **aben**, penos n'heum quemero> : mankout a ra ur ger er werzenn-mañ hervez doare evit reiñ ur ster dezhi (« a-benn nebeut » ?)

[23r]	***Xantus***

870.	*Il lui sera fait faire, n'ayez crainte*
	Ils partent déjeuner, Xantus dit
	Il est temps messieurs d'aller à nouveau déjeuner
	Il faut dire à Esope de venir ici
165.	***Esope arrive, et dit***
	Mon maître, que désirez-vous ?
	Xantus
	Goûter les mets, que tu nous a acheté
	Esope
875.	*Je ferai mon maître, comme vous le dites*
	Et après l'avoir fait, me lécher les doigts
	Xantus
	Puisqu'il en a mangé, nous pouvons aussi manger
	Comment ! Il ne nous a apporté que des langues à nouveau
	Ce ne sont pas celles-là qui sont les pires des choses
880.	*Hier, vous disiez qu'elles étaient les meilleures des choses*
	Par conséquent, allez me chercher les fouets
	Et quand il le voudra, il peut ôter ses vêtements
	Et dites-lui, de venir avec vous pied à pied
	Afin que nous puissions entendre, les explications du bon petit gars
	Esope arrive, Xantus lui dit
885.	*He bien donc mon ami ! Nous voyons clair maintenant*
	Et vous pouvez dire, que vous n'êtes pas en train de vous moquez de nous ?
	Tout d'abord, je vous avais dit d'acheter le meilleur
	Et hier je vous avais dit, d'acheter le plus mauvais
	Et ce ne sont que des langues, que vous nous avez à nouveau acheté

[23v]	
890.	*Autant pour le bon, que pour le mauvais*
	Il est assez difficile, que ce qui est le meilleur

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	En l'espace d'une nuit, se trouve [devenir] la pire des choses
	Donnez-nous maintenant, l'explication de tout cela
	Esope
	Je ne dirai rien que la vérité
895.	*Hier vous m'aviez, messieurs, rendu justice*
	Aujourd'hui je crois bien, que vous le ferez tous à nouveau
	Vous dites tous, je crois
	Qu'une mauvaise langue, est la pire des choses qui soit en ce monde
	Elle sert en vérité, à louer Dieu
900.	*Mais la langue sert aussi pour médire*
	La mauvaise langue nourrit les dissensions
	Et est la source, de tous les procès
	Et n'est-ce pas la langue qui pousse les époux
	A se disputer entre eux, à faire des folies ?
905.	*A instaurer la malignité entre le père et le fils ?*
	A faire qu'ils se quittent, souvent ?
	Entre la mère, la fille, les frères et les sœurs ?
	Et de supprimer l'amour [qui existe] entre les amis ?
	La raison de bagarres entre voisins ?
910.	*Et parfois même jusqu'à se tuer ?*
	Et faire que les valets perdent leurs places ?
	Et empêchent les jeunes gens de se marier ?
	Que des gens, par de faux témoignages, soient détruits ?
	Et déclencher la guerre dans les royaumes ?
915.	*En un mot, toute mauvaise chose, se produisant par la question*
	Les mauvaises langues en sont la cause
	Et c'est en considérant tout cela, que j'ai dit
	Que les mauvaises langues étaient la pire chose au monde
	Et pour cette raison, messieurs, je vous supplie d'avouer
920.	*Si ce que j'ai dit n'est pas la vérité*

[24r]	
	La compagnie, d'une même voix
	C'est certain, ami Xantus, il nous faut l'avouer
	Tu as là un esclave, qui a de l'esprit
	Une personne qui pourra se tirer de toute affaire
	Nous sommes certains, que tu ne trouveras pas son pareil, dans le quartier
925.	*Tu ne devrais surtout pas, penser à le fouetter*
	Mais au contraire, prends bien soin de ce petit homme
	Il sait nous contenir, nous [les] philosophes

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Il sait nous faire taire, lorsqu'il prend la parole

Xantus

Esope, puisque tu es une personne, qui sait nous surprendre
Vas me chercher, [la personne qui] n'a aucun souci

Esope

Mon maître, puisque vous voulez trouver une telle personne
Je peux me mettre en route, et marcher à nouveau
Il me faudra, si je le peux, bien chercher, pour trouver
A vous ramener une personne, qui n'ait aucun souci

Il va, sur la place et voit, un paysan, qui ne consent regarder quoi que ce soit, sinon avec froideur. Esope pense que cet homme-là, convenait pour être amené à Xantus

Esope au paysan

Dis-moi, mon bon homme, consentirais-tu
Si tu as un peu de temps, à m'accompagner
Pour manger, pour boire, autant que tu le voudras
Si tu ne montre [aucune] envie, sur toute chose existante

Le paysan

J'ai suffisamment de temps d'ici la fin de ma vie
Je suis prêt à t'accompagner si tel est ton désir

Esope à Xantus, en lui montrant l'homme

Je crois que j'ai trouvé, l'homme que vous cherchiez
Parlez-lui, je vous prie, et alors vous le croirez

Xantus au paysan

Pourquoi mon ami, êtes-vous venu ici ?

Le paysan

Cet homme m'a demandé de l'accompagner

Xantus

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

945.	*Cet homme n'est pas le grand maître en cette maison*
	Le paysan
	Et moi je ne suis pas venu pour le servir

[24v]	***Xantus***
	Pour quelle raison l'as-tu donc suivi ? *Pour manger, pour boire, qui t'es donc redevable ?*
	Le paysan
	Je ne suis pas, moi non plus, redevable envers qui que ce soit
	Xantus
950.	*Tu seras redevable, envers celui qui te nourrira*
	Le paysan
	Si vous êtes fatigué de moi, je reprends mon chemin
	Xantus
	Comment [peut-on] reprendre sa tournée, en ayant besoin de nourriture ?
	Le paysan
	Si je ne trouve ici, je trouverai ailleurs
	Xantus
	A ce que tu me dis, tu n'es pas chagriné
<u>190.</u>	***Le paysan***
955.	*Jusqu'à présent, j'ai vécu sans chagrin* *Je crois aussi, comment je n'en aurai pas* *Pour ce qui est des voleurs, je vis sans souci* *Car ils ne trouveront rien, à emporter de chez moi*

	Pour élever les enfants, je n'ai aucune angoisse
960.	*Car ma femme, n'en a jamais mis aucun au monde*
	Sur ma nourriture, je ne suis difficile en aucune façon
	J'aime autant le pain d'orge, que le pain de froment
	Je ne suis pas préoccupé, par mon habillement
	Si je n'ai ceux d'un monsieur, j'aurai ceux d'un paysan
965.	*Et quand vient le roi prélever les impôts*
	Il n'est jamais venu me trouver
	Et pas plus non plus, je ne suis lèsé par les quêtes
	Par les quêtes des prêtres, ni celles des capucins
	La justice non plus, ne m'a causé aucun dommage
970.	*Mais je les ai vus, en ruiner un grand nombre*
	Jamais je n'ai eu peur, d'être ramassé
	Car j'ai toujours vécu en paix avec les gens

[25r]	
	Xantus dit à sa femme de chauffer de l'eau, pour laver les pieds du paysan
	Xantus
	Je vous prie mon épouse, mettez l'eau à chauffer
	Afin que l'on lave les pieds de ce voyageur
975.	*Car j'ai l'impression, qu'il est fatigué, et extrêmement fatigué*
	La femme
	Je ferai mon époux, comme vous le dites
	Venez ici, voyageur, que vous soyez lavé
	Le paysan donne ses pieds / montre ses pieds
	Lave-les donc, si cela est ton souhait
195.	***Ils vont déjeuner, Xantus conduit le paysan, en tête / bout de table, il s'assoit, sans être étonné, Xantus pendant le déjeuner, ne fait que critiquer chaque chose que fait sa femme, le paysan mange comme trois, et ne répond à rien de ce qu'il entend, jusqu'à ce que Xantus dise***
	Il y a ici une galette, faite par ma femme
980.	*Mangez-en, voyageur, si vous le voulez*
	Puisqu'elle ne sait rien faire de meilleur que cela
	Il serait préférable, qu'elle ne fasse rien
	Celui qui fait aussi mal que cela, devrait être brûlé
	Puisqu'il n'y a rien de bon, de tout ce qu'elle a fait

985.	*Allez me chercher du bois, que l'on fasse un feu de joie*
	Devant le paysan, ma femme sera brûlée
	Le paysan, avec empressement
	Monsieur, s'il vous plait, attendez, je vous prie
	Afin que j'ai le temps, d'aller chercher ma femme
	Que les deux femmes, soient brûlées d'un [seul] coup
990.	*On serait quitte de faire deux feux pour elles*
200.	***Xantus à lui-même***
	Je vois très bien que je ne fais que perdre mon temps
	En cherchant à attraper Esope, ceci est évident
	Il aurait fallu qu'Esope, ait initié cet homme
	Pour qu'il m'ait fait, en toute chose, comme il m'a fait
995.	*Pourtant, lorsque j'y pense, il ne peut lui avoir parlé*

[25v]	
	Il ne savait pas ce qu'il lui serait demandé
	Xantus au paysan
	Continuez votre tour, mon bon homme, lorsque vous le voudrez
	Maintenant que vous avez réjoui nos esprits
	Lorsque mon pain sera moisi, je vous inviterai à nouveau
1000.	*Car je vous trouve bon, pour le manger*
	Le paysan
	Je ne suis pas venu, monsieur, me proposer à vous
	Car je ne serais pas venu si on ne m'avait pas demandé
	Lorsque vous aurez besoin, je viendrai de nouveau
	Je continu mon tour, au revoir
	Xantus
1005.	*Je crois bien que ma chance est celle de Marie Keraez*
	Quoi que je fasse, je suis toujours attrapé
	Après avoir donné à mangé, à cet homme, une ventrée
	Je vois encore comment il ne fait que se moquer
	Va en ville, Esope, faire une mission
1010.	*Et ne dit à personne, où tu vas*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

205.	***Esope se met en route, il trouve un énergumène, lequel par mépris lui lance une pierre. Esope regarde derrière lui, et voit un homme puissant arriver, et le reconnait pour être un des magistrats de la ville, il s'approche du forain, et lui donne un denier en disant***
	Esope
	Je te remercie ami, voici là un denier *Et je regrette assez, de ne pas en avoir plus sur moi* *Voici un Monsieur, fais-lui la même chose* *Et je te l'assure, tu recevras plus de lui*
	Le forain à lui-même
1015.	*Voici une coutume que je ne connaissais pas* *Pour jeter des pierres aux gens, on est payé* *(Celui qui vient), en recevra à nouveau, si je peux* *Peut-être aurais-je plus d'argent de sa part*

gw. 1017 diaes eo da c'hallout lenn ger kentañ ar werzenn-mañ

[26r]	
210.	***Il jette à nouveau une pierre sue l'homme de justice, lequel ordonne de l'arrêter, et poursuit son chemin, rattrape Esope, qu'il prenait pour un ami du forain, et lui demande***
	Hé bien ! camarade, dites-moi
1020.	*Où allez-vous ainsi ?*
	Esope
	Quant à cela, monsieur, je ne vous le dirai pas *Je ne sais pas où, je devrai aller*
215.	***Le magistrat prend cela pour du mépris, et se trouve estomaqué, il donne l'ordre, à ses gendarmes d'arrêter Esope, mais quand il vit que les gendarmes allaient l'ammener, il dit au magistrat***
	Esope
	Comment voulez-vous monsieur, que j'ai pu *Vous dire à quel endroit, je devais aller ?*

1025.	*Je devinais, après avoir parlé*
	Que ce serait en prison, que vous me conduiriez
	Le magistrat aux gendarmes
	Arrêtez, arrêtez gendarmes, et laissez cet homme
	Qui a raison, plus que je ne l'ai moi-même
	J'avais pris [ses propos] pour du mépris envers moi
1030.	*Et pourtant, il m'avait tenu de sages paroles*
	Dites-moi votre nom, mon ami, je vous prie
	Esope
	Puisque vous voulez le savoir, on m'appelle Esope
220.	***Le magistrat***
	Comment, c'est vous, Esope, l'esclave de chez Xantus ?
	Si j'étais à sa place, je me trouverai heureux
1035.	*D'avoir un esclave, lequel ne manquerait pas*
	De ne pas m'oublier, lorsque je serais dans « l'ennui »

[26v]	
	Vous avez surpris beaucoup de philosophes
	Les gens font preuve de sagesse, lorsqu'ils viennent dire
	Que la beauté est la première chose par laquelle on est trompé
1040.	*Je croyais que tu étais un ami, de celui qui m'a frappé*
	Esope
	Oh ! Sauf votre respect, monsieur, quant à ceci, je ne le suis pas
	J'avais d'abord reçu, un bon coup, de sa part
	Et pour l'attraper, je lui donnai un denier
	Je n'aurais pas du m'être levé
1045.	*Je n'étais pas de taille à m'affronter à lui, en aucune façon*
	Je lui dis, de vous faire la même chose qu'il m'avait faite
	Et qu'il serait payé encore plus cher pour cela
	Je vois parfaitement, comment il sera payé
	Pour les coups rudes qu'il nous a donnés, à vous et à moi
	Le magistrat
1050.	*Oui, c'est certain Esope, il sera payé*
	Maintenant qu'il est attrapé, son procès sera fait

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Au revoir fils Esope, à la prochaine
	Esope
	Je vous dis, monsieur, la même chose
	Xantus organise une fête, et s'adonne, avec ses disciples, à la boisson.
225.	***Esope les servait, à table, et lorsqu'il vit qu'ils étaient pris par le vin,***
	il leur donna un bon conseil, mais, ils n'apprécièrent pas son conseil, [et ne firent] que boire de plus en plus

[27r]	
	Esope
	Ma grand-mère m'avait dit jadis
1055.	*De me méfier du vin, de me garder d'être saoul*
	Car l'ivresse avait trois qualités
	Et elle n'en louait aucune
	La première est chargée de la bombance
	La force, la beauté, la sagesse, l'éloquence, et les biens
1060.	*La seconde est la fureur, les mots vils et honteux*
	La troisième rend l'homme, comme s'il était mort
	Pour cette raison, nous devons tous, boire peu de vin
	Pour être une personne loyale, et se garder des mauvaises fins
	Il avait beau leur avoir parlé, la compagnie buvait toujours, Xantus, au lieu
230.	***d'être le plus sage, se trouve être le plus ivre, et s'enorgueillit de toute chose,***
	d'être le plus grand buveur, et parit d'être capable de boire la mer
	Xantus
	Oui, oui messieurs, je peux dire
1065.	*[Que] jamais, pour boire, je n'ai trouvé mon égal*
	Un des disciples
	Mon maître, vous en faites trop, quant à vous vanter
	Plus d'un est capable de boire autant que vous
	Xantus
	Comment ! Aussi fort que moi ? Je n'en conviendrai jamais
	Je boirai la mer, si je m'y mettais

235.	***Le disciple***
1070.	*Si on vous apportait, mon maître, une barrique* *Pour la boire entièrement, vous seriez [déjà] un long moment*
	Xantus
	Qu'est-ce donc qu'une barrique [pour moi] ? *La mer entière, oui les gars, oui, j'en fais le pari*

[27v]	***Le disciple***
	Je crois bien, mon cher maître, que vous avez perdu la tête
1075.	*Lorsque vous venez parier, que vous boirez la mer entière* *Et même si on cherchait tout ce qui est en ce monde* *Votre ventre ne pourrait pas le boire*
	Xantus
	Quoi ! Tu es plus présomptueux, que je ne le suis *Je te défie de venir, de parier avec moi*
	Le disciple
1080.	*Parfaitement ! J'en ferai le pari, et aussi ma vie* *Car je sais très bien que vous ne pouvez pas faire cela*
240.	***Xantus***
	Mes [braves] gens, à notre époque, les disciples veulent *Etre supérieurs aux maîtres, ceci est évident* *Mais pari avec moi, fais-le, si tu l'oses*
1085.	*Je suis sûr de l'emporter, ici sur chacun*
	Le disciple
	Qu'avez-vous, mon maître, pour parier contre moi ?
	Xantus
	Mon diamant, si tu veux, et aussi cette maison

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Le disciple
	Ceci est dit, faisons-en la marque
	Xantus
	Nous avons donné notre parole, les témoins sont là
245.	***Ils marquent et signent, d'apporter le diamant. Lorsque le jour convenu arriva, toute personne parmi le peuple qui avait entendu, se retrouva sur la plage, pour voir un disciple l'emporter sur un philosophe***

[28r]	***Xantus, lorsqu'il se réveilla***
1090.	*Comment donc Esope, tu ne sais pas* *Ce que j'ai fait de mon diamant ?*
	Esope
	Je sais où le diamant a été mis *Mais je ne sais pas, si vous l'aurez quand vous le voudrez* *Car pour quand vous aurez bu toute l'eau de la mer*
1095.	*Votre ventre devra être un peu profond*
250.	***Xantus***
	Je devrai faire cela afin de récupérer mon diamant ?
	Esope
	Vous avez parié, et votre maison [en fait partie] aussi
	Xantus
	Tu aurais du, mon garçon, m'en avoir empêché
	Esope
	J'avais beau vous regarder, et [vous] parler, vous me réprimandiez
	Xantus

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

1100.	*Que ferai-je maintenant ? Me voici complètement perdu*
	Il me faudra maintenant, aller mendier ma nourriture
	Voici que j'ai perdu, beaucoup de mes biens
	Quelle honte aurai-je, en plus à le faire
	Je n'aurai plus aucun plaisir, en ce monde
1105.	*J'ai envie d'aller immédiatement me suicider*
255.	***Esope***
	Il est inutile d'avoir autant d'inquiétude
	En y regardant bien, on trouvera une défense
	Qui pourra empêcher le pari de votre folie

[28v]	
	Xantus
	Je te paierais, si tu pouvais faire ceci
	Esope
1110.	*Franchement, maître Xantus, pour faire cela*
	Je ne demande rien, que ma liberté
	Xantus
	Tu es un sacré gaillard, si tu peux faire cela
	Et je te rendrai libre, lorsque tu auras fait cela
	Depuis que je suis au monde, je peux dire
1115.	*Que mon esprit n'a jamais été autant peiné*
	Esope
	Il est vrai, mon maître, que vous avez parié
	Que vous auriez bu, toute l'eau de la mer
	Mais [sauf] l'eau de rivière, laquelle se jette dedans
	Et vous n'avez seulement à faire que de lui dire
1120.	*De la maintenir bloquée, avant de venir boire*
	Vous le rendrez aussi inquiets que vous l'êtes
260.	***Xantus***
	Ce n'était pas si difficile, si j'y avais pensé
	Il ne pourra pas retenir toutes les rivières

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Mon esprit est à nouveau sans souci
1125.	*Et lui, se trouvera, à ma place bien peiné*
	Pour cette raison, allons-y tout de suite, sans plus attendre
	Il y aura là plus d'un, à nous attendre
	Ils vont à la plage

[29r]	
	Xantus
	Salut la compagnie, à tous ceux qui sont ici
	Vous êtes venus voir, boire toute cette eau
1130.	*Ceci est peu de chose, lorsque j'aurai commencé*
	Car je suis un buveur, le plus fort qui soit au monde
	Où est celui qui a parié avec moi ?
	Le disciple
	Je vous attends, vous mettez du temps à arriver
	Pourtant, si vous buvez, aujourd'hui, ce grand lac
1135.	*Il est grand temps, Xantus, que vous commenciez à boire*
	Xantus
	S'il est temps pour moi, disciple, de commencé à boire
	Il est également temps pour vous, de commencer à vous y mettre
	De par la marque devant témoins, [qui est] passée entre nous
	Moi, je me suis engagé à boire la mer
1140.	*Mais pour ce qui est de l'eau douce, qui se jette dedans*
	Avant qu'elle n'en soit totalement retirée, je ne commencerai pas à boire
	Ami, faites votre devoir, et lorsque vous aurez terminé
	Je suis prêt pour le mien, n'ayez crainte
<u>265.</u>	***Le disciple***
	Vous m'avez eu, je le dis
1145.	*Je vous demande, mon maître Xantus, de m'excuser*
	Je serai plus sage, à l'avenir
	La meilleure des sciences qu'il y ait, est l'expérience
	Jamais plus dans ma vie, je ne parierai quoi que ce soit
	Puisque je ne suis pas parvenu, à gagner celui-ci
	Une personne du peuple

1150.	*En vérité c'est pour voir, que nous étions venus ici*

gw. 1137 <commanç **soc'hera>** : ar verb « soc'hañ, -iañ, -iñ » (gant ar ster « engager le soc »), a gavomp e *GBV* a ro da grediñ e vefed amañ gant un adstumm, nemet e vefe <soc'hera> kentoc'h un adstumm eus ar verb « soc'hellat » (« labourer avant de fumer »).

[29v]	
	Pour voir le défi qui était entre ces deux-ci
	Et je vois que Xantus s'en est bien sorti
	Pourtant, nous avions cru le contraire
	Mais la coutume des philosophes est de faire ceci :
1155.	*Que l'un des deux en vienne à tromper l'autre*
	Et Xantus a gagné le premier
	l faut le louer, puisqu'il le mérite
	Ils vont à la maison, Xantus était porté en triomphe, et le disciple était honteux, Esope demande à être délivré de l'esclavage
	Esope
	Maintenant, mon maître Xantus, que vous avez [re]gagné
	Votre maison, votre diamant, que vous aviez donné
1160.	*J'ai bon espoir, d'avoir ma liberté*
	Vous aviez donné votre parole, si j'y parvenais
	Par conséquent, s'il vous plaît, tenez votre promesse
	Et venez m'affranchir, puisque vous me l'aviez dit
<u>270.</u>	***Xantus***
	Esope, non, non, l'heure de le faire n'est pas encore venue
1165.	*A moins que l'ordre ne vienne de Jupiter*
	Par conséquent, prête bien attention, demain, lorsque tu sortiras de la maison
	Si la première chose que tu vois est deux corneilles
	Alors je croirai que Dieu a envi
	Que ton temps [d'esclavage] soit terminé, et tu aurais ta liberté
	Esope
1170.	*Voici comment se passe, chaque chose, en ce monde*
	On ne doit jamais, se séparer de rien
	Qu'importe ce que vous aurez fait, pour un roi

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[30r]	
	Ses barons devront être ses vassaux
	Même si vous l'aviez gardé de perdre la vie
1175.	*Il considérera cela [étant] comme peu de chose*
	Ou si c'était un royaume, que vous lui aviez fait gagner
	Si vous veniez par la suite à lui déplaire
	Pour le remerciement, vous serez emprisonné
	Et si vous aviez des biens, ils vous seront retirés
1180.	*Ses vassaux, non plus, ne seront pas meilleurs*
	Ceux-ci vous feront, ce qu'il y a de pire
	Ils vous tiendront, sous la nouvelle loi
	D'une façon pire encore s'ils le peuvent, que ne le ferait le roi
	Ils deviendront, de plus en plus, pire encore que des bêtes
1185.	*Et vous serez comme un chien en chaîne, chez eux*
	Xantus
	Je vois parfaitement Esope, que tu es de mauvaise humeur
	Esope
	Et vous, mon maître Xantus, vous n'êtes pas loyal
	Xantus
	Oui Esope, mon garçon, tu verras cela
	Je tiendrai ma parole, et serai fidèle à celle-ci
1190.	*Et prête bien attention, mon ami, demain, lorsque tu sortiras*
	Si la première chose que tu vois est deux corneilles
	Je donne vraiment ma parole que tu seras affranchi
	S'il n'y en a qu'une, tu seras fouetté
275.	***Esope***
	Les Dieux ne viennent pas tous les jours, faire des miracles

[30v]	
1195.	*Ce serait comme un miracle pour moi de voir deux corneilles*
	Puisqu'il n'y a qu'un seul chemin, on doit l'emprunter
	Je vous dirai demain, ce que je verrai en premier
	Esope à Xantus, le lendemain, après avoir vu deux corneilles
	Esope

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Hé bien ! Mon maître Xantus, me voici arrivé
J'ai vu deux corneilles, lorsque je suis sorti de la maison
Et aujourd'hui je pense avoir ma liberté
Hier vous m'aviez donné votre promesse

Xantus

Moi je ne crois pas tout ce qui est dit
Je devrai le voir de mes yeux

L'une des deux corneilles était partie, pendant qu'Esope était allé trouver Xantus

Xantus

Tu me disais que tu avais vu deux corneilles
Mais il n'y en a qu'une, et encore, elle s'est désistée
Tu as fais ceci pour avoir ta liberté
Et je t'ai attrapé cependant
Pour essayer de me tromper, tu as dit un mensonge
Ce monde est rempli de menteurs
Une autre fois, peut-être, tu ne diras aucun mensonge
Pour que tu sois payé, tu seras fouetté
Frappé jusquà ce que reste les marques des lanières
Voici Esope atteind, malgré toutes ses paroles

[31r]

Pendant que l'on éxécutait la sentence, on invita Xantus à aller à un mariage, et il accepta

Esope dit

Je vois que ce n'est pas toujours vrai, quand on voit des signes
Les pies sur une maison, ne sont pas signe de mort
Et celui des corneilles, ne le sont pas non plus
Quant à ceci, Diana s'est trompée
Xantus, pour en avoir vu une, est invité à un mariage
Et moi qui en ai vu deux, je suis fouetté

Xantus

Jusque dans la douleur, Esope sait plaisanter
Inutile de lui faire aussi mal, et cessez immédiatement
Quant à sa liberté, je verrai par la suite

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Car quand il sera affranchi, il ne m'appartiendra plus
285.	***Esope répond***
	Malgré le dépit de vos gens, il vous faudra
1225.	*En venir à m'affranchir, un jour où l'autre*
	Mais toujours est-il, qu'en attendant, c'est moi qui ai reçu la raclée
	Je ne trouverai aucun siège confortable pour m'asseoir
	Je crois bien que mes fesses sont à moitié écorchées
	Voilà les compliments, pour ce que j'ai fait
1230.	*L'espérance, toujours, est une chose réconfortante*
	Et si les miennes étaient saines, elles s'en porteraient très bien

gw. 1225 <donnet d'am franchissa, ur veac'h bennaquet> er s.o.

[31v]	
290.	***Un jour, se promenant, à un endroit où il y avait des maisons, et de vieux palais, Xantus regardant, avec beaucoup de difficulté, les inscriptions qui étaient marquées sur elles, se retrouve devant l'une d'elles où n'étaient marquées que très peu [de choses], il resta longtemps regarder, cherchant à savoir ce que pouvait dire, si peu d'inscriptions, la première lettre du mot, il l'avoua, à Esope, il était incapable de pouvopir la comprendre***
	Xantus
	Esope, tu as l'habitude de savoir toute chose parfaitement
	Viens me dire, ce que sont celles-ci
1235.	*Celles-ci, me dépassent mon esprit*
	Viens m'éclairer, sur ce que j'ignore
	Esope
	Donnez place, que je vois si je parviens
	A pouvoir vous éclairer sur elles
	Esope [sic]
	Si je parvenais à vous faire trouver
1240.	*Un signe caché, ceux-ci, l'endroit où ils sont cachés*
	Que me donnerez-vous, mon cher maître, pour cela ?
	Me donnerez-vous, cette fois-ci, la liberté ?
	Xantus

Je te l'assure Esope, si tu me dis la vérité
Tu pourras avoir ma bénédiction et ta liberté
Et en plus tu en auras la moitié
La moitié est préférable que rien dui tout

[32r]

Par conséquent hâtons-nous, il ne faut pas perdre de temps
Nous ne serons certainement pas, bientôt, en pouvoir [de le faire]

Esope

Inutile de se presser, vous n'avez pas de travail à faire
Il n'est pas loin, quatre pieds de l'autre côté du pîlier
Allez prendre les outils, et on creusera
Que l'on voit si ce que j'ai dit est vrai

Ils creusent la terre, et ils trouvent ce qui était marqué sur le pilier, ou la colonne

Esope

Maintenant, mon maître Xantus, aurez-vous la loyauté
De venir à m'affranchir, eci m'est du

Xantus

Voici la moitié de l'argent découvert
Ta liberté, pour l'instant, ne sera pas donnée

Esope

Vous avez beau reculer, cette chose m'est due
J'ai assuremment gagné ma liberté
Je ferai appel à la justice, pour venir vous juger
Vous faire tenir parole, et venir me payer

Xantus

Voici la moitié de l'or découvert
Ta liberté, ami, pour l'instant tu n'auras pas
Que Diane me protège de le faire
Avant que tu ne m'aies aussi appris

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[32v]	
	A connaître l'écriture, tu la sais excellemment
1265.	*Quand tu l'auras fait, je te donnerai de l'argent*
	Ceci me sera un éclaircissement immense
	Plus que ne l'est le trésor, que nous avons trouvé ici
	Esope
	Celui qui a caché le trésor à cette place
	Est celui qui a également mis ces écritures sur ceux-ci
1270.	*Et avec loyauté, marqué là*
	Pour donner à comprendre, à ceux qui apprendraient à lire
	Par la première lettre, sans être compris
	Le sens de la marque, à celui qui possède la connaissance
	Il présente des points, pour faire comprendre
1275.	*A celui qui a de l'instruction, et ne sera pas un âne*

Roll anvioù sent

« Anoiou saent, deus ha pere, n'ha ouzer quet, quasiman deus ho buez » (f° 33r-41r)

f 33r	Anoiou saent, deus ha pere, n'ha ouzer quet, quasiman deus ho buez	
	a	d
	Sant amand, escop ha roazon	St (de---)[9]
	Sant aller, escop ha querné	St docmael escop ha treguer
	St armel escop ha dol	
	St aubers abad	e
		St enogat escop ha sant malou
	b	St ellan, p'he thelion
	St brevalez abad	
	St balay ermid	f
	St budoc escop ha gwenet	Stes francesa ha amboas, duxes ha breïs, ha Leanes
	St bily escop ha guwenet	
	St biabilus abad	St fragan
	c	g
	St coulit (eulinus)	St gamael
	St caradec abad	St (geneve) archescop he dol
	St colodan, p'he colodec	St gestin
	St Ke	St guenin, p'he (guenis), escop ha Venet
	St colaphan, escop ha sant malou	St (gurthier) abad e Kemperlé
	St colomban abad	St geoffroy escop ha sant moalo
	Santes coper, mam d'ha St tudal	St gladran
	St (cadvan), patron pares poullan querné	St guenael escop ha treguer
		h
		Stes heaudes guerc'hes
		St hamon
		St (houardon), escop ha leon

f 33v		
	Stes (henora), pried efflam	n
	St hinguelen escop ha guenet	St neuventer
	I	O
	St ian an abad escop ha roazon	St odiliart escop ha naonnet
	St (juduvel)	St (o-éon), patron parress
	St indganoc	St (ouév---) hen querne
	St ignoroc escop he guenet	Santes ourely
	St (justoc) escop he guenet	Santes ouenn
	St jumahel, escop ha dol	
	St jugulus, abad Lazt he daoulas	p
	St just escop hen roazon	St pever
	St justin escop hen roazon	St primel, p'he prevel

[9] An holl ger hag anvioù skrivet etre klochedoù zo kinniget gant douetañs.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	L St Loèvan, disquib da St tugdual St Lucian St lunair escop hen roazon m St majan abad St (marc) abad St melpéoc escop ha St malo St miliau tad ha St melar St martin	q Queriolet gouvello, guinidic dues guear ha alray An tad per quintin deus ha urs St dominic r St raoul, p'he (riou) abad St riotism escop ha roazon St ruelin, escop ha (Luziby) s St (second), ermit hen carter naonnet Stes servoa choar da St tugdual St Salaun ar foll c'hoat

f 34r	St tudec abad Lazet he daoulaz St (trever) p'he tremor, map d'ha Santes triphin Santes triphin, comtes ha gwenet St tudy abad abad ha enes tudy St they ermit e Lothey hac e becq ar raz V St urlou, e Latin guerlasius, ha corbusius Abad eus a abaty ha Kemperlé St vulphroed bez èzeus choas, cals ha re all, pe eus a re, ne ouier quet han hanvou Nemert er charteriou ho deus chapelliou ur guevren a z our chentell Chetthu aman, hanvou saent, guinidic, p'he maro hen breiz, pé re alleur, Hac a dleeur d'ha pidi pep bloaz, ouc'hpen ar saent all deus an illis guenveur St conoyon, guinidic eus escopty sant malou, theoogant ha gwenet, goudese Religious, ha quenta abad, deus ha sant salver e rhedon, maro hen abaty se, er bloas 812 29 guenveur St voltas, guinidic ha bro saus, religious hac abad, eus a rhuys e quichen guenet, ha maro enno, woar tro ar bloaz 480 31 St (g-ldomin) guénidic deus ha dol, c'haloni ac'hano, choaset evit archescop Er memes leac'h, ha marvas er guear a chartr e franc er bloas (1077)

f 34v	c'huevreur 3 Sant ian ar c'hrill, leshanvet evelse abalamour da ur c'hrill ouarn a zo en tro d'he bez ; bezan he woa guinidic ha breiz, religious a urs bernard, abad e (b--ze), escop goude se, e Sant malou, pe elleach he marvas, er bloas, 1170.

	8 St jagu, p'he jacut guinidic a bro saux, p'he hervez re all, deus a breiz breur d'ha Sant guethénoc, ha d'ha Sant guenole, a yoa religius ac abad en abaty enesen Sant jagu, p'he éléach e varvas, tro ar bloas, 440 12 Sant rio guinidic deus a quichen Lnaderne, a eure pinigen e qualite A hermit, er spaç ur bloas a daou ugent, dindan ur garrec cleuz, taust D'ha camarec, ac'hano, ezeas, d'ha religius d'ha Landevec, éleac'h m'ha Marvas er bloas 400 St Kirec, p'he quevroc guinidic a bro Saux a oue, d'ha quenta religius 2 e Landreguer, 3 abad he Languevroc, p'he LocKirec, qichen Lanmeur 4 viquel bras e Leon, e marvas e Landreguer, enterret e Loc Kirec, e tro Ar bloas 547, en a eure sevel illis an itron maria a greiz Ker e Castel paul Meurs St albin guinidic a barres languidic, eus a maner a tieguez (Spinéort), taust d'ha hennebont escopti guenet, a oue 1 religius 2 abad, 3 escop en angers, ha goude bezan (gener-et) mad e escopti a rentet cals a serviç d'an illis catholic, ha great leiz ha burzudou, a marvas en angers, memes er bloa 586

f 35r	(4 St oua, pe jaoue), pe jouin guinidic a irland, niz d'ha Sant paul escop ha Leon, a oue, 1er religius e Landevenec, 2 person ha brasparz en Kerne Ha quenta abad en daoulaz 3 escop e Leon, hac e marvas e braspars Eleach, m'ha oue interret er bloa, 554 8 Sant guenole, pe guinialoc, map d'an autrou -------- a Leon, pe Guerne, a so bed 1er religius gant Sant Caourintin, St jagu, ha Sant tudy, e menez hom, 2 e enez Sizun, 3 quenta abad e Landevenec Peleac'h he marvas er bloaz 448. en amser ar Sent se, hervez m'ha en Devoa, prophetiset e yoa beuzet ar guear a is, evit crimou, an habitantet Bez edo, etre mene c'hom ha bec ar raz, hervez an darn muyan, deus an (-----et) 6 St (Sane) a yoa a irland, 1er religious, goude se escop hen he bro varlech patriç, 2 he resevas e escopty, hac e teuas e breiz, gant lod eus a religiuset peleac'h e (heure-), ur vouster e qichen plousané e Leon 3 goudé beza eno convertisset an dud divadez ez eas d'ha mervel d'e bro ac he oue interred en eezen inisKaha er bloa, 480 9 St felix guinidic deus a escopti Kerne, a yoa, 1er religious e mouster paul, en enes heussa 2 a savas a nevez mouster Lomine, pe Lochmenech ac ini rhuys, pee us a hiny eo oue abad ; eno e marvas er bloas 1033 en amser se, eo en em revoltas, ar baisantet, ac ur gommun e breiz pere o veza Lazet an dud chentil, a gurfen, dêvet ar c'heriou

f 35v	ar c'hestel ha oue punisset ervez ho dimilit 12 St paul aurèlien, guinidic a bro Saux 1 religius, a convertissas eno ur roue, ha cals ha du_d divadez 2 a zeuas e breiz éléac'h m'a

	réas e leis, ha mousteriou 3 a oue ar c'henta escop eus a Leon, 4 dilezel a eure ar garc se, evit distrei d'e abaty en enes baz, pe en hiny, oaget a 102 vloas, e marvas er bloaz 594 ebreul 4 Sant goneri, guinidic a bro saux o veza roet e oll madou d'ar beurien, e teuas en breiz, ac e reas, e pinigen, e qualite a hermit hac a belec, en escopti guenet taust d'ha rohan, goude se e treguer e pares plougrescant. eno goude beza grêt cals a burzudou e marvas 5 St vincent ferrier, guinidic a Spagn a yoa religius deus a urs St dominic, hac e qualité a bredicator, a yeas, dre an europ dre oll, o convertissa ar bopl, dre comz, dre exempl, dre miraclou dreist ordinal. Breiz dre pe hiny e achuas he anessy evit e apostol. mervel a eure, er guear guenet er bloaz 1419 Sant padern, guinidic a breiz a oue, 1 religius en abaty rhuys 2 abad en bro Saus, 3 escop a guenet, ac ho vezan maro en Franç er bloaz 590, e woa digacet goude se, e corf D'ha guenet

f 36r	 mae Sant briec guinidic a bro Saus, a tremenas e yauanquis e paris, eno en em c'hréas religius, goude se ez eas d'he bro d'ha convertissa e dad, hac e vam, o veza badeset anese, e distrémenas e breiz e voa graet escop ha Sant briec, pe eleac'h he marvas er bloa 614 19 St euzen a woa a qichen Lantdreguer, habil meurbet, belec, official, avocad an intanvezet, ac an amzivadet, tad ar peorien, person, ha deus an trede urs ha Sant frances, mervel a eure, en he maner e K/martin, er bloas 1303, oaget a anter cant bloas, hemuiquen. 24 St donatien, ha rogatian a yoa daou breur, mipbien d'an autrou ar chount a naonnet, pere dindan rên, an impalazrer (dioclitian) ha maximilian, a zo bed merzerenty, evit ar feiz e naonet er bloas 303 ar c'hentan merzerien deus an arvoric mezeven St ronan, pe reûnan, ganet payen en irland, en em c'hren christen abret ha guitas he vro, evit beza hermit e breiz e Locronan Leon, 2 Locronan Kerne, el leac'h m'ha varvas, Leun a merit, etre ar bloaz 400 6 St gurdal ganet e bro saux ha Laquet en e tra, d'an oad a pevarzec bloas, er guersas, a roas ar priç d'ar paour, hac a yéas d'ha religius goude o veza abad en he bro, ez voa choaset evit escop e Sant malou, ar pez a dilezas souden, evit en em denna, e abaty guêr, er memes escopti, pe eleac'h e woa enterret e tro er bloas, 623 7 Sant meriadec guinidic a breiz, car nes e woa d'ar vescont a rohan

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

f 36v

a oue, 1 baelec, 2 ermit, 3 escop a guenet, el leac'h m'ha varvas, er bloas 800
15 St Vouga, pe Veo a yoa a irland, 1 archescop en e bro, 2 a zeuas ahanne
woar ur garrec d'ha penmarch, pee leach he ressuscitas ur (--rec) maro
3 a dremenas Leon, hac a oue, hermit e Leac'h, m'a edi pares Sant Vouga
eno e marvas er bloas 585 pe woar tro
14 Santes nennoc, pe (nanec), pe (no-ic), merc'h d'a ur roue deus bro saux
a reusas dimisi d'a ur roue, deus a Scoss, evit dont d'ha veza Leanes en breiz
en andret hanvet, prioldy Landt nanec, e parress plameur, taust d'ar portz Loïs
en escopti guenet, pe eleach o veza bevet daou bloas ha tregont, e marvas
goude beza graet, cals ha burzudou, woar tro er bloas, 460
17 St (Sambin), pe similian, a zo bed escop e naonet, pe éleac'h e
conver(tissas cals a dud divades, eno e varvas, er bloaz 310
18 St herve, pe hoarne, pe houarne, gaanet dall, deus a eur lignez santell en
escopty leon, a zo bed hermit, ha goude beza graèt cals a burzudou
a marvas e Lanhouarne, e Leon, azisted gant an escop Sant paul
e relègou a zo en illis veur a naounet
21 Sant meen, pe meven, guinidic a vro saus, nis d'ha Samson, a yoa
1 religius, 2 quenta abad, e mouster Sant meen, e escopty Sant Moalo
pe eleach, he marvas er bloaz 665
22 Sant aaron, guinidic a breiz a yoa baelec religious, hac abad
en enesen ma edi breman Sant moalo, pehini e dues e relegou
Sant moalo e voa choaset abad en e plaç, abars bezan escop

f 37r

25 Sant (gohard) guinidic a breis 1 chalony en angers 2 escop en naonnet 3
merzerret enau, ha dibennet gant ar normanted barbar, er bloas, 843
26 St Salomon, pe Salaun, eus ha lignez royal a breiz, 1 a Lazas ar roue
heruspe, e guenderv compes, ac en em sezias eus e stadou, 2 a eure pinigen
bras, queit ma oue roue, ha dar fin a yoa Lazet ives, eiz bloaz goude
ebars en illis plelan, gant breudeur heruspe er bloas 874

Gouezre

1 St gourc'hen, pe goulien, concevet e bro saux, a ganet e Leon, taust
d'ha plouneour trez a oue, 1 quenta ermit er charter se, 2 great en
despet dezan, escop e Leon, 3 maro e roazonn, ac enterret en abaty St (melan)
7 Sant felix, guinidic ha (bourch er berri), a yoa 1 baelec, 2 lequet escop
e naonnet, pe eleach e marvas, er bloaz 586
10 Sant pasquier guinidic a naonnet a woa lequet escop enau, en dèspèt
dezan, gouarn a eure, an escopti, en ur faecon Sante lac admirabl
er bloaz 640 e varvas en naonnet
19 St thuriau, pe tivisiau, guinidic deus ha qichen dol, a oue 1er o miret
an danvet, 2 baelec ha religius, 3 arc'hescop e dol, pe éleac'h he marvas
Er bloaz 749
26 Sant (-----an), prinç en irland, 1 a reusas ur allianç bras, 2 a quemeras an
urzou ac a zeuas d'ha plabennec e Leon d'a ober e binigen 3 a varvas escop
e Leon er bloaz 633

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

f 37v	28 Sant Samson, guinidic deus a escopti guenet, taust d'ar faouet, obtenet dre ur miracl digant doue, 1 a studias er bro saux, a oue eno baelec religius abad archescop, 2 a distroas da vreiz, a (dougas) he mam d'ha vezan Leanes he dad, ac he pemp breur d'ha vont d'ha religiuset, 3 a yoa archescop he dol, ac en oad, a 112 bloas, e varvas e dol, er bloaz 607. 29 Sant guillou pichon eus a escopti St briec guinidic, baelec ac escop puissant bras en miraclou, a varvas eno memeus er bloas 1237 eaust 2 St friard guinidic a escopty naonnet, patroun al Labourerien, ha labouras an douar betec an oad a 55 bloas, o veva, e doujanç doue ha neuze he oue, 17 bloas ermit en e garter, quent, ha goude e maro, ec'h eure miraclou 531 16 Sant arsel pe armel guinidic a bro saus, a oue, baelec eno, 2 religius e breiz e plouarzel en escopty Leon, 3 en ur barress all taust d'ha roazon, eleac'h m'ha marvas, er bloaz 552 31 Sant victor a yoa ur hermit, pehini a bep amser en neus graet cals ha vurzudou e bourg (cambon), escopty naonnet, pe eleac'h eman, e hermitach guengolo 10 Sant Sezni guinidic a irland a oue, 1 baelec, 2 religius 3 escop en e bro, abad en guic sezni en escopty Leon, enterret eno er bloas, 524 oaget a seiz bloas ha chuec'h uguent

f 38r	20 Sant méoc guinidic a parouss plouvorn, e léon (math---) a zo bed 1 religius a urs Sant dominic, 2 confessour ar roue charles eiz, hac ar rouannes anna, 3 escop a roazon, maro eno er bloaz 1541 31 Sant (mauriç duaut) guinidic eus a barress Loudéac a escopty Sant briec a oue, 1 religius a abaty Langonet, 2 abad eno, ha goude he Sant ~~mauriç~~ mauriç carnoet taust d'ha quemperle, eleach m'ha varvas er bloaz 1185 hezre 1 Sant Sulian pe Silian, map da ur prinç a bro Saux, a renonças d'ha stadou e dad, evit beza religius, goude se he teuas e breiz, e oue abad, ac he varvas éleac'h m'ha idi brema,pares Sant Sulian taust d'ha Sant malo er bloaz 606 3 Sant melar prinç ha breiz map d'ha Sant miliau, a oue Lazet hen Lanmeur etro ar bloaz 700 gant e eontr evit beza roue en e plaç. ar pez n'he arruas quet, rac arragi clân a réas, ha mervel tri devez goude er stad se 10 Sant Selar a zeuas a rom d'ha naonnet, pe eleach he presegas ar feiz hac he woa quenta escop er bloas 96 e varvas e bourg reguini

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	escopty guenet 15 Sant gonegan, pe guenegan deus a qichen Landerne, a oa 1 baelec 2 hermit, 3 religius e Landevenec, ac interret hen illis veur, e Kemper er bloas 456 16 Sant (Viau) guinidic a bro Saus, religius e enes noirmoutiers, achano he eas d'ar solitud, ac he marvas er leac'h m'ha idi breman paress Sant Viau escopty naonnet er tro ar bloa 740

f 38v	19 Sant (éthbin) map d'ha ur digentil a escopty dol a yoa, 1 baelec, 2 religius en ge garter 3 ar gallouet, o veza distrujet e vouster e tremenas en irland, eleach m'ha woa abad, hac he marvas er bloas, 385. 22 Sant beneat guinidic a bro grec, a quittéas, evit dont d'ha servicha doue hen breiz. abad eo bed 33 bloaz ha maro en (ma—at) escopty naonnet er bloaz 845 e gorf a se e mouster Sant Salveer e rhedon (21) Santes ursula, merc'h d'ha ur roue Scoss a zeuas d'ha breiz evit eureugi ar roue conan meriadec. Hoguen o veza goestled he (guerc'hede-) d'ha zoue, he sentas dezan, o veza bed merzeriet e qichen (Colong), quercouls evelt he chompagnoneset an unec mil guerches gant soudardet barbar er bloaz 383. 23 sant (mauraud) guinidic bellec, ac escop a roazon, a quittéas e garcg evit mont d'ha religious e meneziou alpes en antre an Italy, eleac'h m'ha varvas er bloaz 719. 24 Sant martin a vertou, a yoa ganet e breiz hen amser hoel an eil ha hano, deus ha pehini ar rên, ha padas chuech bloas ha tri uguent 1 e oue baelec, hac (arragon) en naonnet 2 religius ha quenta abad e Vertou taust d'ab naonnet, eno he woa enterred 25 Sant magloar guinidic a escopty guenet, nis d'ha Sant Samson a oue belec, presegour bras, abad e Lanmeur, hac e dol arc'hescop e doll, goudese abad, ha maro, e enes jerse er bloas 616 26 Sant Coesnou, a zeuas deus a bro Saux d'ha qichen brest er leac'h

f 39r	hanvet goesnou, eno e woa abad, goude se great escop ha Leon, varlech Sant (h-n—den), mervel a eure, e abaty St urlou hen Kemperle er bloas, 615. E vreur Sant majan ha digassas he relegen d'ha leon Du 1 Sant Cadou map d'ha ur princ a bro Saux a yoa eno, 1 hermit 2 abad en breiz, abad en enez Cado, e parres belz escopty guenet 4 escop e (benevent) en italy, ha merzerret enau, gant ur arme, a barbaret er bloaz 570 2 Sant hernin ganet e bro Saux a zeuas d'ar leac'h, hanvet Loc-Karn d'ha Lavaret eo Loc, pe lec'h hernin, e qichen Kahes éleac'h m'ha vevas ermit, ha m'ha varvas er bloaz 535. 3 St guenael, guinidic ha quemper a oue, 1 disquib ha Sant guenole

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

religius ac abad hen Landevenec, ac he varvas er bloaz 464 e Landevenec
pe ervez re all, he guenet
6 St Ke pe Kenan, ganet he bro Saux a yoa enau, 1 baelec, 2 escop
3 renonç a eure d'he escopty evit ober pinigen en eur hermitach er vro se
goude se e Leon, en paress cleder, pee leach he marvas er bla, 495
6 Sant melan, map d'ha ur digentil dues a barres (brains), escopty guenet
a oue, 1 lez roué breiz, 2 religius ac abad, 3 escop ha roazon, 4 a eure
cals a burzudou, en he buez, betec ressuscita e leis a dud maro 5 a varvas
en ur abaty en devoa savet en ur maner dezan, e paross (brains) er
bloas 564 oaget a cant pemp bloas
6 Sant Vinoc, map d'ha puissant roué a breiz isel, ha breur d'ha pemp Sant
ha d'ha diou Santes. Ar Sant, judicael, joss, judicael, (ga—l), gladarn ar

f 39v

Santeset, (Vrely) ac ~~aouen~~ ouenn a refusas beza roue, evit mont e flandres
d'ha veza religius en urs beneat, e pelec'h he varvas abad e tro, er bloas
660
6 Sant eflam, map d'ha ur roue a irland, a woa enep he volonté, demeset d'ar
princès henora, pehini ha desposas en nos quenta, goude he eured, d'ha mire the
guerc'het, ha neuze he trémenas e breiz evit beva ermit e escopty treguer en
paress plestin, pe elec'h he varvas er bloa, 512 goude beza enau, servichet
d'ha dad spirituel d'he pried, a woa deud d'hi d'he gaout. Ac er fin he
chassas d'ha Leanez d'ha abaty Santes nénoc e porz Lois hen paress (plemeur)
eleach, m'a zeo maro, ive Santes
11 Sant iltud abad e bro Saux ha tad d'ha ur niver bras a zent
15 Sant malo, map d'ha ur gouarner a provinc en bro Saux 1 a oue
religius hen abaty he paèron Sant (brevalazr) 2 o veza deut d'ha breis
abad en ur mouster he nevoa savet he qichen ar guear ha Sant malo
pelec'h he oue LaKet escop, ac ho veza oajet a 110 bloas he marvas
er Saintonge er bloa 612
16 Sant (gobr—n), guinidic a breiz a oue, 1 baelec 2 c'halony, 3 escop ha guenet
4 o veza renoncet d'he escopty e varvas ermit er bloas, 762
18 Sant maude map d'ha ur roue seus a irland a oue, 1 baelec ha
prezegour bras. 2 ha quimiadas deus he vro, evit dont d'ha veza ermit
hen breiz hen escopty treguer, mervel a eure hen enez maudez tro er bloa 700
18 Sant tangui guinidic deus a Castell tremazan e Léon 1 a tremenas
e yauanquis e lez ar roue a franç 2 tromplet gant he lez mam
pehini he woa (Sauzes), he Lazas he choar Santes haudes 3 goude
bezan graet pinigen hen Coat tanguy eus e muntr, ez eas d'ha

f 40r

religious d'ha (gerber) he Leac'h, m'ha zeo breman, abaty ar relec, he savas
abaty loc maze he qichen Conq. oue abad, hac enterret eno, er bloa 594
18 Sant beuzeuc, budoc, pe buzoc, (rac trede---), eo n'he oa beuzet, p'ha zeuas
he mam S^{tes} azenor Comtess ha treguer ac ha goelo, ha merch d'ha brinc leon
d'ha vilioudi anezan woar arm or e leac'h m'ha edo he unan emiquen

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	Sant beuzec a oue, religious, abad, ac arc'hescop hen irland, pe éleac'h he (levereur), he marvas he mam, couscoude re all ha cred, ac ha Lavar ec'h alle beza maro Leanes hen escopty Kerne ; ar pez a zo sure o he veleur eno ebars he paress (goulien) entre ar vourc'h ha chapel Lan----ec), ar restl deus ur vouster distruget, ac ur feunteun, pere a bep amser, (bet--) en a (c'helveur) eno couant S^{tes} azenor, feunteun S^{tes} azenor. 2 Sant budoc ha dilezas he archescopty evit heul mouez doue, pehini er (guelve), e breiz. o veza bet ermit hen ~~propo~~ prospoder ha person hen plourin, escopty Leon, peleach he veleur chaos ur (man) vean, pe en hini he teuas ar Sant deus a irland, hac a oue a bep amser he gwele 3 gret woa d'ar fin archescop e doll, eno e marvas er bloa 618 24 Sant bieuzy pe buzy guinidic a bro Saux a zeuas a hanne d'ha breiz gant Sant Veltas, en hermitac'h a zo en paress beuzy, escopty guenet e qichen pontivy enau he woa person pell amser. Ac ho veza gouliet ha Labeset, gant ur den fall eus ar parress, ez eas d'ha mervel d'ha abaty rhuis, entre divreac'h he veastr, Sant Veltas, pe gildas etro ar bloa 480 25 Sant herbot, pe (hernion), pe (hermeland) guinidic deus an allemagne 1 a antreas er bloas 638 e urs beneat en ur abaty, en normandy 2 a oue abad e enez (aindr) taust d'a naonnet pe eleac'h he marvas er bloaz 624.

f 40v	27 Sant (gunstant) patron a verdaidi, a yoa a bro Saux, goude se religius e abaty Veltas, a rhuys pe eleac'h, goude beza graet cals a burzudou en e vuez he voa enterred e tro bloas 608. 30 Sant tudual, tudal (ta-----), pe pabu, guinidic a bro Saux a oue 1 religius ac abad, 2 a zeuas hen breiz gant he vam Santes (-----), ha cals ha religiuset, 3 a oue abad hen trebabu e qichen Conq Leon, e Trécor pe Landreguer, escop e Lexoby pe (Cosvueodet) taust d'ha Lannuon, 4 e tro ar bloas 620, e varvas en e abaty m'a idi breman escopty treguer Querdu 12 Sant Caourintin, unan ha patronnet breiz p'he deus ar re he c'helveur ar Seiz Sant, hac an eiz apostol a breiz abalamour m'oue hen ho amser dre ho moyen, dre ini ho religiuset ac ho baeleien convertisset ar provinç ha breiz) a woa guinidic a escopty Kerne ac a oue, 1 ermit, 2 abad en eur mouster hen menes c'hom, taost d'ha vourc'h, plouvodiern, lequet gant ar roue grallon, d'ha escop hen quemper, éleac'h m'ha varvas, er bloa 401 leeun a mirit ac a Santeles 13 Sant judoc, pe joss map d'ha ur roue deus breiz isel a preferas d'ha stadou he ta dar vuez a religius pehini ha trémenas er provinç ha picardy, escopty amiens bete ar bloa 651 pehini he marvas. 14 St guiner, pe eguiner patron dues ha Loc éguiner (ploudiri) en Leon, a zeuas eus an irland gant ar prinç (fengar)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

f 41r	a oa carr dezan ha tri cant all, e breiz pelech he woainc oll merzerret, dre urs, an daou den cruel Theodoric cont ha Kerne. 15 Sant ian leshanvet an diarchen, abalamour n'ha dougue, n'ha bottou, n'ha lesrou, guinidic deus a Léon, a oue 1 belec, 2 person hen escopty roazon er Spaç 13 bloas, 3 religius a urs Sant frances 45 bloas epad pere, ec'h (eurr---) ur pinigen dreist ordinal, ha cals a miraclou mervel a eure hen quimper, oc'h azista an dud clân, gant ar voan er bloaz 1349 oaget a 69 bloas 16 Sant yequel, (gi-quel) pe judicael, a oue 1 roue e breiz 2 a quittéas ar (---pr) royal, evit beza religius hen abaty St meen, en escopty Sant malo, ep eleac'h, e marvas ar bloas, 660, hac a (eure-), cals a vurzudou goude e maro 17 Sant briac, guinidic a bro irland a oue, 1 religius e bro Saux, e mouster Sant (t-----l) hac a zeuas ganta d'ha breiz, 2 a eure eur vouster, pehini e voa he paress bourg briac, an escopty treguer, abad he voa eno he varvas, eno, ac e voue interred er bloaz 627. ar seiz pèlérinaig he woa Sant euzen, Stes anna guenet, Sant mathèlin a moncontour, itron maria ar foll coat, Sant ian ar biz, Sant Caourintin

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ds. 2 f° 25 r « Quelques rimes bretonnes »

[25r]	
1.	pasq divésat, pasq abred
	en ébrel he ha pepret
	autre
	bout meurlarze, quen abred ha m'ha caro
	pasq hen ébrel ha vo
	autre
5.	an ini ha cont he doare
	an oll hen goar
	autre
	guelloc'h eo groachet hen miz maé
	evit turbot n'ha rey
	autre
	meurs ha dibeurs an ân
10.	ébrel goudé muyan
	mai ar joaussan
	anter mézéven he laquan
	évit an assuran
	ha choas, he hayo ur goss mantellic benac, woar m'ha
15.	chouc, d'ha gounit m'ha lin, betec goud petoré amser
	ha deuo
	autre
	choevrer chouéz chouéz, ha laz ar woualc'h, woar he nez
	autre
	peder groac'h ha conte un nosvez en ur néa ho quéguel
	miz ebrel, diou asquellic an ân,
20.	may an hini guentan
	an eil, miz maé he laquéan
	an terret gouel yan evit an assuran
	Laka an hey tout, en goan, emey ar piderved grac'h

Pâques tardives, pâques précoces / En avril sera toujours

Que le mardi gras soit aussi précoce qu'il le veuille / Pâques sera toujours en avril

Celui qui conte sa situation (sa vie) / La fait savoir à tous

Des vieilles sont préférables au mois de mai / Que du turbot ou de la raie
Mars est exclu de l'été / Avril ensuite le plus souvent / Mai des plus gai / Je fixe la mi-juin /
Pour en être assuré / Et encore, j'endosserai un vieux manteau, pour cultiver
mon lin, on ne sait jamais quel temps viendra

Février souffle souffle, et tue le merle dans son nid

Quatre vieilles femmes contaient un soir en filant leur quenouille / « Mois d'avril, deux petites ailes de l'été » / Dit la première / La deuxième, « Je le mets en mai » / La troisième : « A la saint Jean pour ne pas se tromper » / « On peut les mettre tous en hiver » dit la quatrième vieille femme

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ds. 2

Kontadenn Koathaleg Kervinou
(f° 45v-53v)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[45v]

Conte de Coat allec Kervinon

ur vech he woa, pelzo a zo aboué, un autrou coz ha paour,
ho chom hen K/vinou Coat allec, ébars hen parouss plougonver. Colled
he voa he vrec'h gantan, ha chom he voa gantan, tri map, ac
ha disquanné cavout speret, an tad ha laqueas ar map énan
woar ar studi, graèt he woa abad, goude belec, ha roet he woa
dezan, parouss plougonver, chétu unan tennet, ha tennet mad.
Dom yan ha woa un den eurus, er parouss se. An eil ha
woa laquet woar ar studi, n'ha houllé quet boud belec,
monnet he ress d'ha roazon, ur avocat ha voa graêt anezan
ag élec'h donnet d'he bro, he chommas ébars hen roazon.
n'ha chommé éta gant ar pod coz némeit an ini bihan
porkeshic ar galon, mez p'ha woué aru hen oad, he
lare d'he tad, perac m'ha tad, n'ha lequet ahanon
ivé woar ar studi, allas m'ha map, n'hi a aru
gannimp evelt gant an eonent, ha neus ho pleun
d'ha nom c'hollo, an ty emeup d'ha logea, fouetted
eo m'ha moyen evit disqui ho breudeur, nemeus qu'in
m'an, m'ar ho peus c'hoant d'ha disqui, ed d'ha ty ho
breur belec, péadra he neus, ho miret he rey ; monnet
he ress ; quemeret he woa evit ur pennad amzer, abenn
ur bloas, allas squis ho voa gantan, squis he voa deus
he Costé, donnet he ress d'ar guier d'ha guelet he tad
hac he chommas énau ur pennad amser, néméit

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	ar choant deus ar study ha croguas ennan adarré, ac
25.	eon d'ha laret, c'han d'ha velet m'ha breur an avocat
	tristan, quemeret éneus ur stad, d'ha diffen ar minorret
	an intanvéset, truéz ha nevo, martrésé ouzin, demp hen
	hent, quenavo m'ha tad, ar pod coz ha roas dezan
	he benes, ac eon entresec Roazon, p'ha aruas hen ty
30.	tristan, he woa diguemerret mad awoalc'h, pepini er
	bed man evit han, ha Doue evit an oll, p'ha

Notennoù lenn : Titl. ne oa ket bet skrivet gant an Itron de Saint-Prix. Alese e teu ar fazi war an anv-lec'h-mañ, eilskrivet <Kervinon> gant an holl reoù o devoa bet tro da blediñ gant ar gontadenn-mañ : distaget e vez **Kervinou** an anv-se e korn-bro ar Chapel-Nevez gant ar vrezhonegerien a-vihanik, ha n'eo ket **Kervinon** gwezh ebet ; **Linenn. 3** <voa> a zo bet adskrivet war ur ger all ; **L. 12** <éta> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <n'ha chommé> ha <gant ar pod coz> ; **L. 16** douetañs a zo war skrivadur ar ger <pleun> ; **L. 19** <c'hoant> : adc'hraet eo bet al lizherenn <h> war ul lizherenn all ; **L. 21** <bloas> ; al lizherenn gentañ a zo adskrivet war un all ; **L. 22** <Costé> : skrivet eo bet al lizherenn <C> war ur <g> ; **L. 23** <némeit> a zo adskrivet war ur ger all ; **L. 26** <quemeret éneus ur **stad**> : ar ger <studi> a vefe gortozet amañ.

[46r]	
	nevoa tremenet ur bloaz énau, aroc m'he woa roet he conge
	dezan, hen quemeras ur mignon he nevoa, un den evelthan, deus
	a Breiz Izel deued d'ha Roazon woar ar studi, ac hi hou daou
35.	d'ha laret ha d'ha concluin, monnet d'ha fouetto bro, hen ur
	monnet gant han hent, Pierric Coatalec ha lavare d'he camarad
	youen ar Stanq, quemeromp courag, red eo dimp n'hom ten, ha n'hom
	ten ha rimp ; p'he wouaing ho mont gant han hent, ag hi
	d'ha velet ho tonnet un autrou woar ur marc'h, ac eon, guisquet, hen
40.	ru poac'h, ru scarlac poac'h, pelec'h ed hu pautred ?, emesan.

	n’ha ouzomp quet, ha tra sur, pelec’h he yampr, monnet he
	ramp pepret, d’heuil hon pen, ac an hent, m’he zo ho clasq
	daou zen ha volontez mad, emedy an autrou, donnet ho red hu
	d’am servich, gramp un accord ha c’huec’h miz, tud disquet
45.	ha d’ha disqui mui choas he manq d’hin, un descadurez an
	huellan, aben chuec’h miz m’he retorno, d’ha velet ar
	labour he wo graet em ty, dastumet he veffet en ur
	gampr’ ha levriou savant, ha n’ha guelfet den, allas emey
	an daou den yaouanc, n’hi a zo evelt ar chac, darn ha
50.	red, darn ha vez stag, n’hi zo guel gannimp redec, hac
	hi d’ha trugarecat ha d’ha réus. ac hi d’ha querset, d’ha heuilh hent, n’ho
	devoa diner hen ho godel, ac hi d’ober un dihan, guel vey dimp emey pierric
	K/vinou Coatalec, tremen c’huec’h miz hen cambr’, c’huec’h miz
	ha tremen fonnus avoalc’h, eman zo ur rancontr’ estonnus
55.	awoalc’h, ac hi d’ha chanç sonj ha d’ha c’hervel an autrou, d’ha laret he dijé
	graèt accord, un dra all he laras an autrou dezé neusé, hec’h ed
	d’ha labourat hen campr’, en ur maner caër, n’he manquo
	mann d’ac’h, aben c’huec’h miz m’he retorno, an ini ha nevo, ar
	muyan desquet, ha casso gant han, he bec’h ha levriou, éguilé
60.	ha chommo em servich, ar condition ze, n’ha plijé quet
	terrupl deze, mez roet ho dévoaing ho guier, tud hounest he woainc, casset he woainc
	d’ur maner bras ac huel, laquet hen ur gampr’
	carguet ha levriou, servichet he woainc hen boed, ac hen pep sort tra

Notennoù lenn : L. 32 <enau> pe <enan>, ha gwir e vo an dra-se kement gwezh e vo adkavet ar ger-mañ impljet er gontadenn ; **L. 34** <hou daou> pe <hon daou> ; **L. 46** <chuec’h> : adskrivet eo al lizherennoù <ue> war lizherennoù all ; **L. 47** <em ty> : a zo adskrivet war ur ger all ; **L. 51** <d’ha heuil hent> : gerioù ouzhpennet a-us d’al linenn, etre querset> ha <n’ho> ; **L. 52** <ac hi d’ober un dihan> : ouzhpennet eo bet ar gerioù-mañ a-us d’al linenn,

etre <godel> ha <guel vey dimp> ; **L. 55** <d'ha chanç song ha> : gerioù ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <ac hi> ha <d'ha chervel> ; **L. 57** <en ur maner caër> : an <u> eus ar ger-mell amstrizh <ur> a zo war ul lizherenn all ; **L. 61** <mez> a zo bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <deze> ha <roet> ; <tud hounest he woainc> : gerioù ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <guier> ha <casset he woainc> ; **L. 63** <pep sort tra> : gerioù ouzhpennet dindan ar gerioù <boed, ac hen>.

[46v]	deus ar guellan. Abenn tri miz, ech arruas an autrou. chetu
65.	m'he aru, émésan, peneus autrou, neus nemeit an anter deus an amser,
	m'he compt émésan, an deiz ac an noz, tri miz deiz ha tri miz noz ha
	ra c'huec'h miz. youen ar Stanq ha laras he nevoa ar mestr' ar rézon,
	éguilé n'ha laras man, p'he woa troet queïn ar mestr', pierric
	ha laras d'éguilé, pelec'h he sonch did he moud, n'ha n'hon quet,
70.	emedy youen, guelt he rez émésan, he momp hen ty an
	diaul, demp a han m'ar gallomp, ar paour quez youen
	ha chommas zouézet, pierric ha nevoa laboured muioc'h
	evit han, gramp emey pierric, ur marchat, m'he rayo did
	an anter deus m'ha savantiri ha t'hé lezo gannin, an
75.	anter deus d'ha mado, ha demp quit, pellaomp, deus
	an diaul, Coatalec ac ar Stanq ha ress ur paq, ac ur
	paq mad, p'ha woaing ho mont he maëz pelec'h ed hu, pelec'h
	ed hu, emedy ar mestr', m'ar vijeac'h aru autrou, ur
	pennad divétoch, ho pijé cavet hon plaç. unan ahannoc'h
80.	potred ha chommo ganhin, K/vinou ha quemeras, ur
	c'houlauen coar guen, hanvet cièrgen, ha graët gant coar
	ar guenan, ar squeud, deus ar sclerigen, ha ié ha pep tu
	an ty, spountan rêss, pod an habit ru, galloud he ress
	an daou all, tappout ar maes, ac hi d'ha querset

	ha d’ha querset, quen n’he woainc aru hen Roazon.
85.	ar Stanq ha K/vinou, p’ha woa aneveset ho c’hallout
	he woaing anvet doctor, ha doctoret ar re huellan
	ar re ze nevoa graët ur descadurez dreist musur. ar
	Stanq ha chommas he Roazon, ha Coatalec ha songeas, hen
	he dad paour, hac he yeas entrésec he bro. p’ha arruas
90.	hen K/vinou, he tritté he c’halon, c’houlennet he nevoa digant
	he breur hen Roazon, quêlou deus he tad, ac he breur ha laras
	dezan n’he nevoa clevet brud abed anezan.
	p’ha arruas hen Coatalec, he tad n’ha anavezas quet ar corf caer
95.	ze a den, en ty a woué ur changement trist enan

Notennoù lenn : L. 71 <demp a han m’ar gallomp> : <a han>, skrivet <a hanne> kent, a zo bet reizhet en ur adskrivañ al lizherenn <m> eus ar stagell <m’ar> warnañ ; <ar paour quez youen> : <ar> a zo war ur ger all ; **L. 79** <divétoch> : <divétoch> pe <divétach> ; **L. 87** <doctor> : skrivet <docteur> da gentañ eo bet adskrivet al lizherennoù diwhezhañ <or>.

[47r]	
	an doen ha woa fall, an oll meubl, guerzet, ar servicherien casset quit
	Couscoude, ur pod, ac ur mates ha woa ous hen miret, allas m’ha map,
	emedy ar pod coz, nemeus quin man, n’ac ur diner d’ha prena un tam
	boued, graet he woa yod d’ha choan, an doctor n’ha zébras quet,
100.	mentred he woa he galon, an deiz woar lerch, he hèas ar mevel, ac ar
	matez d’addo un tam querc’h, ar matez ha woa picqued gant un er
	a zeuas d’ar guer hen ur gouèla, an doctor ha voa chommet
	hen pad an noz woar an noaled, oc’h ober meur ha sonch, p’ha
	clevas ar plac’h ho difronqual, ha quéméras ur quitel, sonn he
105.	ress ébars, oll aëred ar bro ha nom gavas, pehini ahanoc’h

	a neus picqued ar plac'h, emey an doctor, neket m'he neket m'he emay an aeret
	unan benaquet eo émésan, unan yauanc a savas he pen, ac he
	laras he woa hi he woa, m'he ha command dac'h, suno ar
	vulum ho peuz tolled woar ar plac'h, an aer ha sentas, ac ar
110.	plac'h pare, an noz se he woa graet crampous, n'he woa
	quet ur bannac'h laez d'ho soubo, p'ha woa aru an amser
	d'ha cousquet, ar stered he woa hen noab, pep hini ha
	quemeras he plaç, an doctor he woa hen ur gampr' distro,
	an noz se he woa bed ur trous hen ty evelt trous ar
115.	cornandonnet, ac a zo un drous, dreist natur, an deiz
	woar lerch, he woa marchat Callac, ac eon d'ha laret
	monnet d'ar marc'hat d'ha preno bara guinis guen,
	quic ha gwin deus an daou sort, (t---, t----), m'ha map,
	neus quet ha arc'hant, tremenet eo rod ar fortun evidomp.
120.	pep hini he dro ; ia m'ha tad, emesan, m'ai m'ha ini
	a zo arru, roï he ress arc'hant, prenet woa ha bep sort trao,
	quemerret tud d'ha labourat, ur triomph ha woa ha
	neve, hen K/vinou, eiz devez goude, he cassas c'hoas d'ar
	marchat Callac, ac he laras preno dezan seiz marc'h, allas emey
125.	ar mevel, n'ac an arc'hant, zell, dall anter scoet
	evit guerz ar butun, d'an ini ho guerso did, ac ar
	peamant goudé, p'ha woa ar mevel er marc'hat
	ho choas ar chézec

Notennoù lenn : L. 99 <yod d'ha choan> : diaes-diaes eo ar gerioù-mañ da lenn : adskrivet int bet war c'herioù all ; **L. 104** <ar plac'h> : lizherenn <a> ar ger-mell <ar> a zo war ul lizherenn all ; <sonn> pe <soun> ; **L. 106** <emey an doctor> a zo bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <ar plac'h> ha <neket m'he> ; **L. 118** daou c'her chomet digomprenet a zo etre <an daou sort> ha <m'ha map>, eilskrivet int bet <toiés, tanies> gant Joseph Ollivier, Ds.

987, p. 99 ; **L. 121** <he bep sort trao> : lizherenn <o> ar ger <trao> a zo adc'hraet war ul lizherenn all ; **L. 124** ouzhpennet eo bet an anv <Callac> a-us d'al linenn, etre <marchat> ha <ac ha laras>.

[47v]	
	d'ha piou, emai an dud, ar kezec caër se, d'an autrou ha K/vinou,
130.	d'ar paour quez se, den a oullé ray ar chezec, mez p'ha woa
	guelet, raï evit guerz ar butun anter cant scoet, he cave quézec digant
	an oll, chetu prenet seiz loen quézec, mancout he ra breman
	ur caross ed d'ha Guengamp d'ha preno unan a zo d'ha guerzo
	enan, ac ha roull erfad, ha m'ha grer sel ha dreuz ouzoc'h
135.	roet cant scoet evit guerz ar spillou, hag he vo sellet eon ouzoc'h
	p'ha woa clevet hen guengamp he manque ur caross d'an autrou
	K/ vinou, he woa c'hoarz gant meur ha hini, collet he pen gant
	ar pod coz, p'ha woa guelet ar cant scoet doneson, he
	tavas an dud, prenet he woa ive ur car, ha roet eiz
140.	Coet hen aour evit ar potred. n'ha woa quin ezom man
	hen K/vinou, an doctor ha roas arc'hant d'he dad, an
	ty ha woa laKeet ha nevé, ar len ha woa carguet
	ha pesquet, evit didual ar pod coz, tud d'hen servichi
	an doctor ha laras neuze m'he ya ur pennad
145.	m'ha tad d'ha bale, aben ur miz he vin her guier,
	mont he ran d'ha clasq ur merc'h caèr dac'h, car ur
	pentiad ep grec'h, a zo re ha carg evit ho woad, ed heta
	m'ha map, m'ha benez dac'h, n'he woa quet achu
	mad he guier, he lampas hen he caros, he roas ur
150.	toll fouet, querquent ar caross élec'h quémer an hent,
	ha savas hen er, quezec ha caros, ac ha commançaș

	d’ha vont arde m’ha allé, p’he woa bed ur neubeut
	deyou, ho monnet er guis se, evelt an eunvet he
	n’om gavas hars d’ha palez ar roue ha Portugal,
155.	guelt he ress énan ur femeulen, guen evelt ar lez,
	ur daoulagat, quer brillant ha quer douç, ur guiscamant
	bleun baelen gant hi, sclent evelt an eaul.

Notennoù lenn : L. 132 <loen quézec> a zo adskrivet war c’herioù all ; **L. 134** <ha m’ha grer sel ha dreuz> : dibenn <grer> hag ar ger <sel> a zo adskrivet war lizherennoù all ; **L. 135** <spillou> a vo kinniget gant douetañs a-fet skrivadur an dibenn : <spillen> a c’hallfe bezañ lennet ivez ; **L. 139** adskrivet eo bet <eiz> war ur ger all ; **L. 140** <Coet> : lenn **scoet** ; **L. 142** <laKeet> pe <laKat> ; <ar len> : adskrivet war lizherennoù all e oa bet an div lizherenn gentañ ; **L. 143** <evit didual> : <evit> a zo adskrivet war ur ger all ; **L. 144** <m’he ya> : adc’hraet e oa bet al lizherenn <y> eus ar verb <ya> war ul lizherenn all ; **L. 147** <grec’h> : an div lizherenn gentañ a zo war lizherennoù all ; **L. 154** <hars> : ger adskrivet war ur ger all ; **L. 156** <guiscamant> : kinniget gant douetañs a-fet e skrivadur.

[48r]	
	c’halon an den fur ha savant ha commanças tomma, an
	oll ha sellé ouz ar carross, ho velet anezan, ho treuzi an er
160.	mez an eston he woa bras, ho velet ar loenned quezec, ac
	ar caross, ho disquen ébars portz ar palez, an doctor ha saillas
	emaès, ac ha iéas d’ha saludi ar roué, ac ar rouanès,
	ac ar princes bettrex, eman ha woa un den caer, ac ha
	wouié comz, ac he woa savant, eman nevoa ur discadurez
165.	evelt n’ha nevoa den, ur speret lem, dreist ar re all. diguemerret mad he voa, chom he
	[ress enau
	eiz devez n’ha chollas quet he amser, preposou fur, parfet, ha
	douç he lavare d’ha bettrex, bettrex ha chilaué, aben eiz devez
	he laras, he hié d’ha partial ; an dour hen he daoulagat, ac

ha woa evelt diou grisillin glaz, he c'houlas bettrex pegouls he
vigé retorned, aben ur miz ac on devez, m'ar oc'h contant
m'he zeuyo c'hoas d'ho quelet, saluddi rez ar re goz, sailled he ress
hen he caross, nom sevel hen er, ha mont quer prim, ac
ur goabren, roet he nevoa pep a pez aour d'ha quement
den ha serviché ar palez. p'ha woa ed quid, ar re goz ha
c'houllas digant bettrex, piou he han ? ha deus ha pelec'h ?
n'he neuss han quet laret d'hin, m'ha merc'h emedy an
tad, evelt ur roué eo, dim he he plic'h, ha dim hé ivé
emey ar plac'h, clevet m'ha merc'h emey ar vam, n'hed
quet red re fonnus, coant oc'h evelt ar bleun per, houi gavo
pried p'ha guerfed, n'hed quet re fonnus, perac n'he neus
han quet comzet deus he tud, deus he lévé, m'ha mam emey
ar merc'h, retorn he rayo aben, ur miz ac on dé, m'he
c'houllo digant han piou he, ar mam ha higeas he pen
quelen mam ha dleére d'ha chilou, an doctor ha woa
deud d'ha velet he tad, p'ha tostéas ar miz, he quéméras
he roud, d'ha vonnet adarre d'ar Portugal d'ha velet he
mestress, ac ar caross hen er, p'ha tostée deus locarn
ha trébrihan, ha deus maner ar Stang, he woa ur

Notennoù lenn : L. 162 <ar roué, ac ar rouanès> : <ac> a zo war lizherennoù all ; **L. 165** <ur speret lem, dreist ar re all> : ouzhpennet e oa bet ar gerioù-mañ a-us d'al linenn ; **L. 180** <fonnus> pe <founus> ; **L. 183** <he pen> : adskrivet e oa bet ar ger <pen> war un all ; **L. 184** <dleére> : douetañs 'zo war ar lizherenn <r>.

[48v]

compagnonnes braz ho prédi er Stanq, ac hi d'ha velet ar caross hen
er, pera an dra se, ha doctor ar Stanq he pen ar prenestr'

ha laras docteur K/vinou eo, disquened anezan dimp, ur den quer brudet, disquened
[anezan dimp
te eo a zo aze K/vinou, ia emedy eguilé, pelec'h es te, sur he hes
d'ha merchetta, d'ha velet ahannoud, camarad eo he teuan,
m'ha emey doctor ar Stanq, m'ha compagnonnès a zo souézet
bras ous d'ha velet, thé feus ur c'hallout ha ne meus quet,
an anter mui ha challout he feus evit hon
mez chom aze, ha dre m'ha c'hallout the chommo hen er
d'ha sellad ha d'ha voud selled, ar re man ha woué daou
mignon, ha pell amser, m'ar n'he vigé quet bed K/vinou
quer hasted d'ha vont d'ha velet bettrex, he nigé c'hoarzet
mez ar miz he woa achu, chommet he woa gant he tad,
n'he nevoa quin némeit un de, evit boud fidel d'he guier
p'ha zelc'hes ahanon aman, chom ivé er prenestr,
ur dorn amarred, ar pez ha laras ha choervéas
ar paour quèz autrou ar Stanq, ha chommas he pen
er prenest, n'allé troï ha nep tu, an dorn déou amarret
ep galloud chanç plaç ha daou corn, allas woar he pen,
ar choars, an ébad ha commenças énan, lez ahanon
eta d'ha mont hen hent, car hent bras emeus d'ober
ten d'ha sort fonnus, emey K/vinou, tennet eo, emey ar Stanq, ha K/vinou
d'ha vont evelt an avel, ac he chommas ar
paour quez doctor ar Stanq her prenestr', den n'ha allé
hen ten ahanné, eguilé a arruas hen Portugal
ha rentas he dévériou d'ha pep ini, ar princes ha
woa hen ur joa bras, an deiz woar lerc'h, he héjoinc
hou daou, d'ha pourmen, d'ha choas bouquidi d'ar

	jardin, ha d'ha conta ho doaré, enau he choulennas digant hi ac hi euter anezan, ia sur emesy, mez m'ha tud

Notennoù lenn : L. 190 ur ger diverket a zo etre <ha> ha <doctor> ; **L. 191** skrivet e lizherennoù bihanoc'h eget boaz, e tiskouez al linenn-mañ bezañ bet ouzhpennet ; <disquened> pe <disquaned> ; **L. 196** evel al L. 191 e oa bet ouzhpennet al linenn-mañ ivez ; **L. 199** <pell> : adskrivet e oa bet war ur ger all ; **L. 203** <p'ha> : al lizherenn <p> a zo war un all ; **L. 204** <ar pez> : adskrivet e oa bet ar ger-mell strizh <ar> war ur ger all a hañval bezañ <quen> pe <quer> ; lizherenn gentañ ar ger <pez> a zo war ul lizherenn all ivez ; **L. 206** ouzhpennet eo bet ar ger <prenest> a-us d'al linenn, a-us d'ur ger barennet a hañval bezañ <~~prenest~~> ivez ; **L. 207** <galloud> : adskrivet war ur ger all ; <allas> a oa bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <corn> ha <woar> ; **L. 210** <tennet eo emey ar Stanq> : gerioù ouzhpennet a-us d'al linenn.

[49r]	
	he manq deze gout deus a be sort bro, he oc'h, n'he nevoa quet ha
220.	coant d'ha laret n'he woa quet ur roué, m'ar n'ha oullainc quet,
	m'he gavo merc'het awoalch, querquent ho velzoinc ur lizer hen er
	ac a zeuas d'ha coueza d'ha treit an doctor, ac eon d'he len
	gant ur bisag melconius. ar liser se, ha woa digant ar paour quez
	doctor ar Stanq ha woué er prenestr ac ha pede he mignon, d'hen
225.	tenna deus chasel ye, deus pelec'h ar liser se emey bettrex, ar
	merKet ha car ar quelaou, n'he meus quet ha coant, d'hen
	laret dac'h emey an doctor, m'ar n'hen laret quet d'hin, n'ha
	zimesin quet dac'h, dimési he reffet d'hin, m'ar hen laran,
	ia emesy, roï he ran m'ha guer, m'ha emesan, ar liser se
230.	zo deus ur plac'h, ha nevoa coant d'ha cavout ahanon,
	mez houi eo he caran, gant hast he laras dezan, gant aouen
	d'hen coll, m'he ho quemerro, m'he ho quemerro emesy.
	chetu an doctor eurus, hag eon d'ha guemer ar tam
	paper, merko warnesan lammel ar sort, chouéza warnesan,

235.	ar liser ha queméras an er, ac evelt ur pluen, he
	nijé, ac he arruas her Stang, d'ha denna ar mestr'
	ha pinigen, ha laret dezan ur vech all, lesel an dud
	d'ha beagi hen hou ez, p'ha n'ha laraing man. liser doctor
	ar Stang d'ha c'houl he iscus, ha woa scrivet gant an dorn
240.	claye, hac he nevoa c'houézet ivé warnesan, d'ha vont hen rout.
	an daou doctor man, woa daou den, hen ho amzer,
	n'ha gaved quet ho par, ar re man, ha woa brudet
	ha bep pen ar rouantelez. demp breman d'ha Coatalec
	car poant eo mont d'hen guelet hen quenver he mestress
245.	hen he pligeadur, pep ini d'ha gavout he lod er bed man
	ac he choas, neus coz vottez n'ha neus he par, arsa
	éta emesan, d'hin he vied, ia emesy, ac ha volonté
	mad, laret he reffet d'am tud piou oc'h ha deus ha
	pe sort bro, tevet tevet eméan, n'he meus nech abed ha quementsé

Notennoù lenn : L. 233 <**ar** tam paper> pe <**ur** tam paper> ; **L. 234** <**me**rko> : an div lizherenn gentañ a zo bet adskrivet war lizherennoù all ; **L. 235** <pluen> pe <pleuen> ; **L. 238** <hen hou ez> : gerioù ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <beagi> ha <p'ha> ; **L. 240** <nevoa> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <hac he> ha <chouézet> ; **L. 243** <demp breman d'ha> : ouzhpennet a-us d'al linenn, a-us d'ar gerioù barennet <~~p'ha nevoa bed~~> ; **L. 249** <ha quementsé> : skrivet dindan al linenn, dindan ar gerioù <nech abed>.

[49v]	
250.	m'ar oc'h ha voad huel, m'he zo ivé, n'allé quet laret dezi m'ar oc'h princes,
	m'he zo princ, ac an dud a woar, abalamour d'ar brezelliou evit teuro
	accord, he vey an dimisiou entre ar princet. demp pepret gant hi, car
	mal ho peus michanç d'ha clevet m'ha contaden
	he han emay K/vinou, d'ha d'hy m'ha tud, aben ur miz he vin

aman, d'ho c'houlen. saludi ha rentout dévériou d'an oll he rèas, arc'hant guen
ac aour d'ar servicherien, ha partial evelt m'ha woa deued.
Laket he nevoa he termen adarre, d'ur miz hag ur deiz, ar miz a zeu (prompt, tremen a ra evel
[p'en dije diou asquell], goude
bezan sourciet deus he tad, he quimiadas ountan, ha
monnet hen he caross guisquet evelt ur roué, clezé ous he
costé, eman ha woa ur den, p'ha tréménas ar Stanq
chétu aru K/vinou Coatalec adarre, emey an dud hen noblantz
dalchet han c'hoas
ia emey Youen guez, ar vec'h man n'ha quet d'ha
velet merchet, d'ha vid unan eo, guelet he ran
he ha d'ha eureugi, n'ha n'han quin d'ha clasq
affer ous m'ha mestr', ar querniou ha spont ahanon.
doctor K/vinou hen saludas, ha heuillas he hent
evelt an avel foll, p'he an avel suil, diguemerred
mad he woa hen Portugal, mez ar vam, n'he woa quet pepret hen
tu gantan, ar plac'h yauanc ha re har lez d'he
mam, evit he digass deus he tu, ar caross ac
ar chezec, ha alle ballé hen er, ha estonné an
dud, ac a ze, he vigé comzet alliès, ha K/vinou, ha
laqué avéjiou unan benaquet d'ober un tam bale
gant han er bro. an deiz woar lerc'h, m'he woa aru,
he woa ar caross ac ar chézec er portz ho chortos
unan benaquet deus an ty d'ha vont d'ober ur bale
ar princès ha tosteas gant he plac'h ha gampr'
ha K/vinou d'ha laret, antréet ho diou ébars, d'ha

	ober ur bale us ar portz, ar princes ha sellas ous he mam, ar mam ha higé he pen pepret, han tad ha ress ur

Notennoù lenn : L. 251 <teuro> pe <tenno> ; **L. 253** ur ger diverket a zo etre <m'ha> ha <contaden> ; **L. 255** lizherenn gentañ ar ger <aman> a zo bet adskrivet war un all ; <d'ho c'houlen> a oa bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <aman> ha <saludi> ; **L. 257** < prompt, tremen a ra evel p'en dije diou asquell> : ouzhpennet e oa bet ar gerioù-mañ a-us d'al linenn. Dilennapl int abaoe ma eo bet keinet an daou gaier asambles ; **L. 261** ouzhpennet e oa bet <adarre> a-us d'al linenn, etre <Coatalec> ha <emey> ; **L. 262** <dalchet han c'hoas> : ouzhpennet etre al L. 261 hag al L. 263 ; **L. 265** <quin> : adskrivet e oa bet an div lizherenn diwezhañ war div lizherenn all eus ur ger a hañval bezañ <quet> ; **L. 269** ouzhpennet e oa bet ar gerioù <hen Portugal> a-us d'al linenn, etre <he woa> ha <mez ar vam> ; **L. 273** <ac> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <dud> ha <a ze> ; **L. 275** <er bro> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <gant han> ha <an deiz> ; <an deiz> : adskrivet e oa bet ar ger-mell strizh <an> war ur ger all ; **L. 276** <ar caross>, <ar chézec> : adskrivet e oa bet an daou c'her-mell strizh <ar> war daou c'her all ; **L. 280** <ober ur> : adskrivet war c'herioù all ; <us> : ger adskrivet war un all.

[50r]	
	min choarz, bettrex ha quéméras ar min choarz se evit un assatamant, ar pez
	ha c'houl ar c'halon, ha creder prest, an doctor a roas an dorn dezi, goude
	d'he dimezel ha gampr', un toll fouet, prest ha prest, quenavo d'ar
285.	portugal, ar meneyou, ar broyou, oll he treujainc anese, ha
	quemer roud K/vinou, p'ha woaïnc aru, he woainc, credet
	diguemerred mad. débonjour matec'h m'ha tad, chétu m'he choaset
	ha digassed, ur verc'h caër dac'h, n'he vanque joausted all abed
	hen K/vinou, merc'h ha qualité bras, n'hom quet bed c'hoas eureuget
290.	an euret, evelt m'eo just, ha vo graët gant m'ha breur bellec
	ar pod coz ha woa yauanquet gant ha sort quelaou, monnet
	he rejoinc d'ha plougonver, p'he woa c'houlet ar paperou, allas
	n'he woa ini, n'he r'hin quet an euret emey ar bellec
	red eo d'hin caout congé m'ha escop, m'ha n'he fot quin

295.	emey an doctor, m'he ya d'hen clasq did, m'ha breur. ac
	heon, d'ha lantreguer, Kar en amser ze he woa plougonver
	hen treguer, monnet ha ress gant he Caross, ober he rez
	d'har ré all, chom d'ha chortos anéan hen plougonver, ar
	beaz se, n'he woa man, evit han. débonjour autrou
300.	escop, Laret he ress he ménat, hen quichen ar c'houlen
	he nom gav ar réus allies, an escop p'ha clevas, deus
	petra he woa Cont, n'ha n'hon quet emesan, autrou doctor
	evit rey dac'h an dispense deus ha se, woar ur sujet evelt heman
	ar lezen a zo quercouls evelt ar re bras, ac ar re bihan,
305.	quercouls evit ar paour evelt evit ar pinvidic. Leret piou
	heo han ini ho peus choaset, an dra se, a zo bed choulet
	d'hin gant m'ha breur bellec, ha dezan émeus laret
	evelt m'ha lavaran dac'h, n'ha selle quet ahannoc'h, bettrex
	eo he hano, an dra ze ha dle bout awoac'h évidoc'h

Notennoù lenn L. 287 <débonjour> pe <dibonjour> ; **L. 297** lizherenn gentañ ar ger <caross> a zo adc'hraet war ul lizherenn all ; **L. 301** lizherenn diwezhañ ar verb <gav> a zo diaes da lenn, hag a c'hallfe bezañ ur <w>.

[50v]	
310.	ac an escop d'ha réus, ac eon d'ha crigui er paour quez
	escop, ur drouc ac ur poan boellou, quen n'ha randdé, caër
	évoa roï dézan sicour, nitra n'ha rey mad, huschel he rey
	aboés he pen gant ar boan, mar queret emey an doctor
	m'he rento ahanoc'h paré, ho réus n'he ra man d'hin
315.	m'he all tremen ep, ac hi d'ha nom quittad, pad he
	rey ar boan quement, quen n'ha laras an escop, ed d'ha

	clasq doctor K/vinou, ha leret dezan rentoud ar yec'hed
	d'hin, m'ar c'hall, ha m'he royo an dispenç dézan. querKet he woa, n'he woa
	quet ed ha pell, p'ha zeuas an doctor, ar quenta toll
320.	lagat he roas woar an Escop, he n'hom gavas yac'h
	pesq, quemer he roas an dispenç ac arruout hen plougonver
	graët he woa an euret, chétu ing hen K/vinou, ag
	hi tud eürus, plougonver n'he woa quet pell, d'ha monnet
	d'an ofiç an itron yauanc n'he vije quet lezet d'ha
325.	c'herzet, hen caross ha hiè pepret, ha pepret dre an er
	an dud ha chommé woar an enchou d'ha selled ountè
	ha chom an dud alliès ep offeren, gant ar c'hoant
	d'ho guelet, an dra ze ha gene alliez an doctor
	ac he grec'h, ac an doctor d'ha sevel ur chapel
330.	galvet aboue ar chapel neve, ha couscoude ha zo pell aboue, ha d'ober ur garan
	dindan an douar deus ha K/vinou d'ar chapel
	graët he meïng pennéres, evit an itroun, ac he
	démésel d'ha monnet d'ha pidi doué, ep cavout
	aouen, deus ar glao, n'hac avel, n'ac ers, n'ha scorn

Notennoù lenn : L. 311 <ur drouc ac ur poan boellou> : adc'hraet eo bet lizherenn <c> ar stagell <ac> war ul lizherenn all ; <randdé>, <renddé> pe <reuddé> ; **L. 312** <èvoa> : ar rannig-verb <è> a zo war ul lizherenn all ; <huschel> pe <huschal> ; **L. 316** <quen n'ha> : skrivet <quent> da gentañ, al lizherenn <n> eus <n'ha> a zo bet skrivet war al lizherenn <t> eus <quent> ; **L. 317** <rentoud> pe <rantoud> ; **L. 318** <m'ar c'hall, ha> : ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <d'hin> ha <m'he royo> ; ouzhpennet e oa bet an araogenn <dézan> a-us d'al linenn ivez, etre <an dispenç> ha <querKet> ; **L. 320** <lagat> : adc'hraet e oa bet an eil lizherenn diwezhañ <a> war un all ; adskrivet eo bet ar ger <Escop> war ur ger all a hañval bezañ <doctor> ; **L. 330** <ha couscoude ha zo pell aboue> : gerioù ouzhpennet a-us d'al linenn ; **L. 331** <deus ha K/vinou> : adc'hraet eo bet ar ger <ha> war ur ger all ; **L. 315** <ers> : lenn **erc'h**.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

[51r]

èneus a zo ur hent souézus, tremen he ra dindan stanq
milin ar guer, ha roï he ra he pen ar chapel, p'ho devoa
choant d'antréal hen illis he raïnc, graët he woa enhi
ur banq ha hénor, p'ha n'oullaing quet antreal en illis
he chommaing, dindan an auter, ur plaç ar bravan
d'ha nom zerchal hen cuz, ha m'ar n'am credit quet
ed d'ha guelet, ar pen all deus ar garan, a zo hen
K/vinou Coattalec.
ur seiz miz benaquet he woa, tremenet hen pep sort eurusted,
an doctor ha nom roé pepret d'ar studi, seul mui he
teué pepret savantoc'h, ha muy he disque, mui he houllé
pepret disqui, ur mercherfes, ac eon d'ha laret d'he
mével coz han, an ini he nevoa cavet hen ty he tad,
ac he woa ur pod intentabl, querz adarre d'ha
marKat Callac, ha pren d'hin, brassan podez a
eller d'ha guelet ha d'ha cavout, n'ha sell quet
ouz ar priz, ha m'ha n'ha geffec'h quet, laKa ober
braz he manq d'hin he vey, goude zé m'he conto
d'hit, pera he manq d'hin d'ober. ar mével a yeas
ac ha gavas ur poddes, biscoas ini deus he sort n'he
woa guélet n'ac er bro man, n'ac hen bro all,
darn he lavar he woa red dezan, c'hortos eiz deves
evit laKat hen ober, priz huel he woa cousted
ag ur carr, he woa deud d'ha vit hi.
p'ha wèlas an doctor ar podez, he cavas anezy evelt
m'ha manque dezan, an deiou warlec'h he c'halvas

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Notennoù lenn : L. 337 <enhi> pe <enni> ; **L. 338** <n'oullaing> pe <n'oullainq> ; **L. 353** <d'hit> : skrivet <d'hin> da gentañ e oa bet adskrivet al lizherenn <t> war an <n> ; **L. 356** <eiz> : adc'hraet e oa bet an div lizherenn gentañ war div lizherenn all ; **L. 358** <deud> pe <dued>.

[51v]	
	he mevel hen cambr' ar studi, p'he woa ed ar re all d'ho
	guéléiou, deus aman emesy, d'ha clevet traou souézus émeus
	d'ha lavared did, ha n'ha lavari d'ha den. m'he zo den
	biquen, ac he manq d'hin ober un approuw woarn'hon
365.	m'ha unan, sur hon ahannout, ha gra ar pez he larin
	d'hid, d'ha fortun ha vo graët, quertz d'ha quemer ur
	orz, laze ahanon, draill m'ha hicq evelt evit ur pasté
	ar munud han a halli, neuze lacq ahanon er podez
	bras he feus prenet, ha plant ahanon en ur bern teil
370.	ha teil marc'h
	clasq ur magueres yauanc d'ha zonnet, d'ha zonned d'ha
	toll lez bronn, war ar bern teil, hen spaç nao miz
	ac he vèlin ahannon, ho tonnet hen buez evelt ur
	den yauanc, beo fresq, laret he ri evin m'he
375.	ed hen béazch, d'am tad ha d'an amézeyen, an itron
	a zo c'hoant, ha yauanc, laquet he meuz aney dindan
	cazel yé hen er hi ac he plac'h ha gampr'. Casset he
	meus he ho diou d'ar garan, an itroun a zo dougueres
	ha daou ha bugalé, m'har ho guén, he woinc, tousseget
380.	alchoued émeus warn hey, dastum an alc'houé, p'ha
	ver dimeset m'ha pod, ha p'ha her hen béagch, he
	fot dioual n'arruffe anoudeguez fauz, ar merchet a zo

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	valiant, red eo diouall, abalamour d'ha ze, emeuss hi
	laquet dindan cazel yé, he démésel ha diduo
385.	anesy, gra breman m'a affer, allas m'ha mestr
	emey ar mevel, n'ha r'hin quet an torfet se, lammel

Notennoù lenn : L. 364 <approuw> : lizherenn diwezhañ ar ger-mañ a hañval bezañ ur <w>, a-hend-all e vefe <nv> ; **L. 368** <lacq> : an div lizherenn diwezhañ <cq> a zo bet adskrivet war div lizherenn all : <cK> hervez doare ; **L. 370** <ha teil marc'h> : ouzhpennet e oa bet ar gerioù-mañ, etre al L. 369 hag al L. 371 ; **L. 372** <nao miz> : lizherenn diwezhañ ar ger <nao> a zo adc'hraet war ul lizherenn all ; **L. 380** <alc'houé> : ger adskrivet war ur ger all a c'hallfe bezañ <arc'hant>.

Notennoù all : L. 377 Kazelge : Ed d'ha tenna an itroun ha Coatallec deus dindan **cazel_ye**. (E hor Yezh, niv. 208, p.39 e lenner kement-mañ : "Gant Joseph Loth (Revue Celtique, t. 38, p. 160 ; t. 40, pp. 153-155) ha Leon Fleuriot (Etudes Celtiques, t. 23 (1986), p. 73-74) eo bet diskouezet al liamm zo etre Br. **kazel-ge, kazel-ye** "joug, charme" ha krKb **kesseylieu**, Kb. **ceseiliau** "joug latéral" ("joug d'aisselle" kement ha bezañ resisoc'h). Ar brezhoneg a ziskouez daou stumm **kazel-ge** ha **kazel-ye**, met n'eus netra souezhus rak a-gozh e kaver **g-** pe **y-** a-bep eil ...Ar brezhoneg a ziskouez ur ster disheñvel diouzh ar c'hrenngembraeg : ar c'hentañ o tiskouez ur beli, ur chalm, an eil o vezañ stag ouzh an henlezennoù da vuzuliañ an douaroù (met douaroù a veze dindan veli unan bennak; forzh penaos ez eo stag ouzh "al liamm" ...)[10].

[52r]	
	ho buez digannac'h, n'he r'hin quet se, clasquet ur all
	d'hen ober, ar re all ha gausséfe, ac aman n'he fot
	laret gricq d'ha den. morsé d'ha den. m'ha mestr
390.	emey, bed breman ha seblanted boud bed ur den fur
	aman he manqué woar ar furnez, han dra se, n'ha
	sell quet ahannoud, den biquen hon, anavéout he ran
	m'ha c'hallout, querz d'ha vid an orz, ac ar contell.
	ar mevel quez, ha fallas dezan comz c'hoas, diouall emey

[10] Gw. ivez Jul Gros, *Le langage figuré*, Première partie, p.90.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

395.	ar mestr', m'he zo ur den p'ha n'ha véan quet c'hilaouet,
	ha mad hon, p'ha senter ouzhin. sentus oud bed,
	ha mad hon bed did, hen gra c'hoas, ha cred m'ha
	guier, an aouen, ha ress d'ar mevel ober he
	lavar, hen lazo he ress, hen creiz an noz, dastum
400.	he Kic ac he esquern, hac he woad, draillo anhey
	evelt m'ha rer d'ar guedon d'ober ur pasté, ho
	lakat tout er podez, p'ha manquas dezan douguen
	an hey, n'he allé hen ober, red he woa dézan, ober
	ur toull er bern teil, douguen ar podez, ha cass
405.	tam ha tam, ar Kicq d'har podez, c'hollo
	warneze erfad, abenn m'he névoa achu, an
	obidou, he digorré an deiz, ag eon d'ha nom
	gwalchi erfad. p'ha savas an dud all, he laras
	d'an oll he woa ed hen hent evit ur béac'h ir
410.	he mestr' he mestres, ac an démésel ha cambr'
	an tad ha laras, n'he nevoa laret guer dézan
	n'ha nom génet quet emey ar mevel, arruout he

Notennoù lenn : L. 388 <gerusséfe> pe <gausséfe> ; <n'he fot> pe <n'ha fot> ; **L. 391** <furnez> : adc'hraet e oa bet lizherenn gentañ ar ger-mañ war un all ; **L. 398** <aouen> pe <aonen> ; **L. 399** <hen lazo> : lizherenn gentañ <hen> a zo bet adskrivet war ul lizherenn all ; **L. 400** <he woad> : adskrivet war ur ger all eo bet ar ger perc'hennañ <he> ; **L. 403** lizherenn diwezhañ <an hey> a hañval bezañ bet adskrivet war un all ; **L. 407** <obidou> pe <obédou> ; adskrivet e oa bet silabenn diwezhañ ar ger-mañ war lizherennoù all ; **L. 410** <démésel> pe <dimésel>.

[52v]	
	reffoing aman, gant préz bras. m'he ya émésan, d'ober ur
	tam balé, woar dro, abenn m'ha laing, he v'hin distro.

ac eon hen hent d'ha glasq maguerèz, cavout ha rez unan
yauanc, diwoar he c'hentan buguel, ac eon d'ha choul
digant hi, dont d'ha gomz ountan ha costé, ur duquarned
flam he woa ar vrec'h man, ac ur plac'h joaus, ac
ar mevel ho c'houl digant hi, ac hi he vègé deud, d'ha
toll he laès woar ur bern teil, ober goab a red ahannon
sur emesy, n'he ran quet, n'ho p'ho ezom d'ha zonned
nemeit ur vec'h bemdez dec scoèt ar miz a vo roet dac'h
a ra pevar réal bemdez. lez ur vrec'h eo a dégass ar
christenien d'ha voud den, dléer he rer respect dezan,
m'he n'ha r'hin quet ur dra evelt se, guel eo d'hin
sevel m'ha buguel erfad, ha rey anésan oll d'ha sunel,
evelt m'ha querfed, emey ar pod, m'he ya d'ha clasq un all
ha cueun ho po. allas n'he woa quet a ez hen tiez,
ac hi d'ha laret e vigé ed ep goud d'ha den, car
hen coac'h, he woa laret dezi monnet, ha p'ha n'ha
woa red dezi monnet nemeit ur vec'h, he chomme gant
ar buguel awoac'h a lez c'hoas evit dennet erfad.
Couscoude he c'halon ha picqué aney, ar feunteun lez se
a woué roet dezi gant doué, d'ha sevel he buguel, p'he
re all, ha n'ha woa quet d'ha toll. dec scoet
ar miz ha woa ur dra ive, ac hi d'ha mont, touch he
rey hec'h arc'hant erfad, courag he devoa ho monnet
p'he woa bed ur tri miz benaquet ho monnet eguis se
he santas ur deiz ar bern teil ho fioual, ur tam

440.	aouen a zeuas dezi, ac hi d'ha laret n'he nigé

Notennoù lenn : L. 418 <joaus> : adc'hraet e oa bet lizherenn gentañ ar ger-mañ war ul lizherenn all, ur <g> hervez doare ; **L. 419** <vègé> pe <vigé> ; <deud> pe <dued> (evel L. 358) ; **L. 422** <d'ha zonned> pe <d'ha zouned> ; **L. 423 & L. 424** <bemdez> pe <bomdez> ; **L. 430** diverket e oa bet ar ger <~~songe~~>, etre <monnet> ha <p'ha n'ha> ; skrivet a-us d'al linenn e oa bet ar ger <ha>, a-us d'ar ger <~~songe~~> ; **L. 433** lizherenn gentañ ar ger <feunteun> a hañval bezañ bet adc'hraet war un all ; **L. 439** <santas> : adskrivet war ur ger all.

[53r]	
	quin, pera emay ar mevel, ha crog enoc'h, ur spount ha pera
	ur urè opeus graèt, nèmeus quet emesy, lest ho creden aze, m'ar
	fot dac'h, daou scoet ar miz he tu all, ho pezo, ac hi d'accordi
	adarré, aru ar pevar miz anter, p'ha bigné woar ar bern
445.	teil, he fioué muioc'h, ac aouen dezi c'hoas, ha laret n'ha neiye
	quin, ar mevel a roas dezi ur pez aour, ha promettout
	roï dezi tri scoet hen tuant d'an daou scoèt, quemerout
	he ress neuze choas courac'h, d'ar seiz miz anter, he crenné
	bemdez ar bern teil gant quement ha nerz, quen n'ha
450.	spouronné. hac hi d'ha c'helver ar pod, deud aman
	emesy, m'ha n'ha leret quet din, pera zo dastumet
	er bern teil, achu eo hon marc'hat, n'ha larin quet
	sur, émésan, n'ha zeuhin quin éta emesy, sevel he ra
	m'ha bleo em pen, bep c'huec'h m'ha pignan warnan,
455.	quinigo he ran, semplout, avigeou all, he quinigan
	leusqual criadennou fors, gant an aouen, lest ar
	uré ze hem'hé ar mevel bras, dalc'het d'ha zonnet c'hoas
	ur miz, anter ha m'he rayo dac'h pemp scoet ar miz
	hen tuant d'ar pemzec scoet, uguent scoet ar miz

460.	maouez quez evelt m'ha lerer hen léonnis, a zo mad
	d'ha c'havout, uguent scoet ha dallas an hey choas
	ac hi d'ha zonnet, an deiz m'ha achué an eiz miz
	anter he woa ho tonnet, p'ha woe pigned woar ar
	bern teil, he savas gant hi hen ur pez, ac he digorré
465.	ac he verve, euzus he woa boud énau, ac hi d'ha
	chervel d'ha boez he pen ar mevel, deud aman, deud
	aman, leret d'hin pera zo aman, ar mevel p'ha velas
	ha spountas ivé, ur loen benaquet zo azé emey ar
	magueres, ur aneval euzus benaquet, lerit d'hin ar

Notennoù lenn : L. 443 <fot> : kinniget gant douetañs e-keñver ar skrivadur ; **L. 445** <muioc'h> : ger ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <fioué> ha <ac aouen dezi> ; <neiyé> : kinniget gant douetañs ; **L. 449** <bemdez> pe <bomdez> ; **L. 450** <spouronné> pe <spourouné> ; **L. 451** <din> pe <dign> ; **L. 453** <n'ha zeuhin quin> : merk ar gour hag an amzer <hin> a oa bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <zeu> ha <quin> ; **L. 457 & L. 462** <d'ha zonnet> pe <d'ha zounet> ; **<L. 463** <p'ha woa> pe <p'ha woue>.

[53v]	
470.	vrionez, p'he n'ha zeuin quin, ar mevel ha grené deus he
	costé, euzus he woa guelet ar bern teil ho virvi, leret d'hin emey ar
	maguérez, petra zo aze, quément he ress, quen n'ha laras dezi ar
	vrionez, ac eon d'ha compta dezi petra ha woa tréménet, allaz
	m'ha pod quez emèsy, the a zo zod, quemer ar podez, tor hi, ha chet ar c'hic milliguet,
	[pe lez anezan aze, ac an
475.	traou a chommo gannid tout, piou a zeuffe d'ho c'houlen, lez
	an itroun he bugale, m'ar he deus bed, ac ar plac'h, ébars ar
	garan, an avocat n'ha ro quin deuz he quèlou, m'aro, eo
	martrésé, ar pod coz ac ar bellec zo aru, ho fin ivé
	an alc'houeiou zo gannimp, ro d'hin lod, ha mir ar rest. ar

pez a laras he woa graèt, lezet ar paourquèz doctor er
bern teil d'ha braigna, fin he woa bed, finoc'h evit han
neus cavet, an itroun m'ar c'houljé bezan sentet ous mam,
ha nijé bevet eurus er Portugal, chètu peneus he nom
coll an dud er bed man. n'ha chom quin deus ha
maner caër Coallatec, nemeit ur coz magor bennaquet
ar garan ha veler c'hoas, mez distrug eo hen meur ha
blaç. an itroun guez ac he démésel a zo hen aërret, ho
chortos bout délivret, aërret zo pepret er garan, deus a ze
hon sur, m'ha c'hi medor, ur veac'h, ha commanças redec he bars
ac ha woué bed flemmet, flemmet drouc, enes a zeuas c'houet
evelt ur c'hoéziguel eugen, lard meurlargé roet d'hin gant
tud coz a yachas anesan, breman eus chuec'h bloas warnugent
zo. a breman eus pemp bloas ha trégont, ur plach yauanc
a rez ur quest evit dilivra deuz ha cazel ye an itroun ha
Coattalec, ar guest ha woa bed mad, an itroun he dewoa galvet
ar plac'h p'ha woa ha messat he loennet, ha laret ha
nombr' deus ar blavezou he woa dindan cazel ye, evit he tenna
ahanne, he faut he lezel tri dez dus tu, lezel an aër
d'ober teir guec'h, bop guec'h, teir tro hen dro d'he c'housoug
ha m'ar woua evit hen ober, he vijé graèt he fortun
ar plac'h hen reas, hen pad diou vec'h, mez p'ha zeué an

Notennoù lenn : L. 473 <ac eon> : marteze <ac heon> rak skrivet eo bet al lizherennoù <ac> war lizherennoù all ; **L. 474** <quemer ar podez tor hi, ha chet ar c'hic milliguet> : gerioù ouzhpennet a-us d'al linenn, a-us d'ar stagell <pe>, skrivet eñv ivez a-us d'al linenn, etre <zod> ha <lez anezan> ; **L. 484** <Coallatec> : lenn <Coatallec> ; <bennaquet> pe <bennaguet> ; **L. 486** <blaç> a vo kinniget gant douetañs e-keñver e skrivadur ; **L. 488** <medor> : anv ouzhpennet a-us d'al linenn ; **L. 494** <an itroun> : adskrivet e oa bet ar germell strizh <an> war ur ger all ; **L. 497** <aër> pe <aîr>.

[26r]	
	Suite de l'histoire de K/vinou
	aër d'ober an taerret tro, he crinigé ar plac'h quez
	ar pez he laran dac'h a zo guir, tud a zo choas hen
	plougonver ac a neus anévézet ar plac'h. n'he
505.	deus quet c'hallet ac'hui, eman an itroun ac he
	plac'h ha gambr' er garan, darn a larr, a zo
	bugalé darn a larr, n'han neus quet. betec évit
	conta d'ac'h, an ini ha neus bolonté ha c'hallout
	a zo pedet d'ha essaat hen dilivra, triwouac'h bloas a
510.	neuz ar vrec, triwouac'h bloas a neus ar plac'h, moyen ar brassan
	ha vo lod an ini hen gonnéo, yauanquis quéz
	n'om c'hilauet, n'om gouraget, hag ed d'ha
	tenna an itroun ha Coatalec, princès ha
	portugal, deus dindan cazel ye. achu eo m'ha
515.	c'hontalen, ha m'ar he peus baraillet, m'ha iscuset
	compagnonnèz.

Notennoù lenn : L. 509 & L. 510 skrivet e oa bet <triwouac'h> a-us d'al linenn, a-us d'an niverenn <~~18~~> diverket ; **L. 510** <a neus> a oa bet ouzhpennet a-us d'al linenn, etre <bloas> hag <ar plac'h> ; **L. 511** <gonnéo> pe <gounéo> ; **L. 515** <c'hontalen> : lenn <c'hontaden>.

[45v]	
	Conte de Koathaleg Kervinou[11]
1.	*Il était une fois, il y a très longtemps de cela, un vieux et pauvre seigneur,*
	qui habitait à Kervinou Koathaleg, en la paroisse de Plougonver. Il avait perdu
	sa femme, et il lui était resté trois fils
	qui paraissaient être intelligents. Le père fit étudier l'aîné,
5.	*il fut nommé abbé, puis prêtre, et on lui donna*
	la paroisse de Plougonver. En voici un sorti d'affaire, et bien sorti d'affaire.
	Dom Yann était heureux dans cette paroisse. Le second
	[qui] fit aussi des études, ne voulait pas être prêtre.
	Il alla à Rennes, et on en fit un avocat,
10.	*et, au lieu de rentrer au pays, il resta à Rennes.*
	Il ne restait donc au vieil homme que le plus jeune,
	le cher petit dernier. Mais quand il fut en âge, il
	disait à son père. « Pourquoi mon père, ne me faites-vous
	pas étudier également ? » « - Hélas mon fils, il nous arrive
15.	*la même chose qu'aux oiseaux, qui n'ont que leurs plumes*
	pour se couvrir : nous avons une maison pour nous loger. J'ai dépensé
	tous mes biens pour instruire vos frères, je ne possède plus
	rien, si vous voulez apprendre, allez chez
	votre frère qui est prêtre, il a les moyens, et vous gardera ».
20.	*Il s'en alla, et fut pris pour une période. Au bout*
	d'un an, hélas, son frère fut fatigué de lui, et lui était également fatigué de
	son côté. Il rentra à la maison voir son père,
	et resta là un moment, mais
	l'envie d'étudier le reprit à nouveau.
25.	*Il dit alors : « Je vais voir mon frère l'avocat,*
	Tristan, l'envie lui est venue de défendre les orphelins,
	les veuves, il aura peut-être pitié de moi. Mettons-nous en
	route ! Au revoir mon père ». Le vieil homme lui donna
	sa bénédiction, et il partit en direction de Rennes, quand il arriva chez
30.	*Tristan, il fut assez bien accueilli. Dans ce monde,*
	c'est chacun pour soi et Dieu pour tous. Lorsqu'il

[46r]	
	eut passé une année là-bas, avant qu'on ne lui donne congé,
	il prit un ami qu'il avait, un garçon [originaire] comme lui, de
	Basse Bretagne, venu à Rennes pour étudier, et tous deux
35.	*parlèrent et prirent la décision de partir parcourir le pays.*
	Alors qu'ils étaient en chemin, Pierrick Koathaleg disait à son ami
	Youenn Le Stank : « Prenons courage, il nous faut nous en sortir, et nous
	nous en sortirons ». Tout en continuant leur chemin, ils

[11] Troidigezh kinniget ganimp.

	virent arriver un seigneur à cheval, vêtu
40.	*de rouge flamme, d'un rouge flamme écarlate. « Où allez-vous les garçons ? » dit-il.*
	« - Nous ne savons pas, c'est certain, où nous allons, mais nous y allons
	toujours, suivant notre envie et notre route ». « - Je cherche
	deux personnes de bonne volonté, dit le seigneur, vous mettrez-vous
	à mon service ? Passons un accord de six mois, il me manque des gens instruits
45.	*et à instruire encore davantage, la plus haute des instructions,*
	au bout de six mois, je reviendrai voir
	le travail qui aura été fait chez moi, vous serez enfermés dans une
	chambre remplie de livres savants, et vous ne verrez personne ». « - Hélas dirent
	les deux jeunes gens, nous sommes comme les chiens, certains
50.	*courent, et d'autres sont attachés, nous, nous préférons courir ».*
	Ils remercièrent et refusèrent. Ils se mirent à marcher,
	ils n'avaient pas un denier en poche, et firent une pause. « Il nous serait préférable,
	dit Pierrick Kervinou Koathaleg, de passer six mois dans une chambre, six mois
	passent assez vite, ceci est une rencontre assez étonnante ».
55.	*Ils changèrent alors d'idée, et appelèrent le seigneur, pour lui dire*
	qu'ils passeraient un accord, le seigneur leur dit alors une autre chose : « Vous allez
	travailler dans une chambre, dans un beau manoir, il ne vous manquera
	de rien, je reviendrai d'ici six mois, et celui qui aura le
	plus appris emportera sa charge de livres, l'autre
60.	*restera à mon service ». Cette condition-là ne leur plaisait pas*
	énormément, mais ils avaient donné leur parole et étaient des gens honnêtes, ils furent [conduits
	jusqu'à un grand et haut manoir, mis dans une chambre
	pleine de livres, et étaient servis en nourriture et en toutes sortes des choses

[46v]	
	parmi les meilleures. Au bout de trois mois, le seigneur arriva. « Me voici
65.	*arrivé », dit-il. « - Comment, Seigneur, il n'y a que la moitié du temps ».*
	« - Je compte, dit-il, le jour et la nuit, trois mois de jours et trois mois de nuits
	font six mois ». Youenn Le Stank dit que le maître avait raison,
	et l'autre se tut, lorsque le maître eut le dos tourné, Pierrick
	dit à l'autre : « Où penses-tu que tu sois ? » « - Je ne sais pas »,
70.	*dit Youenn. « - Tu vois bien, dit-il, que nous sommes dans la maison du*
	diable, partons d'ici si nous le pouvons ». Le pauvre Youenn
	resta stupéfait, Pierrick avait travaillé plus
	que lui. « Faisons, dit Pierrick, un marché, je te donnerai
	la moitié de mes connaissances, et toi, tu me cèderas la
75.	*moitié de tes biens, et partons, éloignons-nous*
	du diable ». Koathaleg et Le Stank firent un pacte, et un
	bon pacte. Lorsqu'ils sortaient : « Où allez-vous, où
	allez-vous ? » dit le maître. « - Si vous étiez arrivé seigneur, un

	peu plus tard, vous auriez trouvé notre place ». « - L'un d'entre vous
80.	*les gars, restera avec moi ». K/vinou s'empara d'une*
	bougie de cire blanche, appelée cierge, et faite de cire
	d'abeille, le reflet de la lumière allait de chaque côté
	de la maison, l'homme en rouge fut effrayé, les deux autres réussirent
	à gagner l'extérieur, et ils marchèrent
85.	*et marchèrent, jusqu'à ce qu'ils arrivent à Rennes.*
	Le Stank et K/vinou, quand fut connu leur pouvoir,
	furent nommés docteurs, et docteurs parmi les plus grands.
	Ceux-ci avaient acquis un savoir extraordinaire
	Le Stank resta à Rennes, et Koathaleg pensa à
90.	*son pauvre père, et rentra au pays, quand il arriva*
	à K/vinon, son cœur battait, il avait demandé
	des nouvelles de son père à son frère de Rennes, et son frère lui avait répondu
	qu'il n'avait rien entendu de lui.
	Lorsqu'il arriva à Koathaleg, son père ne reconnut pas cet homme bien bâti,
95.	*la maison était tristement changée,*

[47r]	
	la toiture était en mauvais état, tout le mobilier vendu, et les serviteurs renvoyés
	Cependant, un homme et une servante l'entretenait. « Hélas mon fils,
	dit le vieil homme, je ne possède plus rien, même pas un denier pour acheter un peu
	de nourriture ». On fit un peu de bouillie pour le souper, le docteur ne mangea point,
100.	*son cœur était meurtri. Le lendemain, le valet et la*
	servante allèrent semer un peu d'avoine, la servante, qui fut piquée par une vipère,
	revint à la maison en pleurant, le docteur était resté
	pendant toute la nuit près de l'âtre, à penser à maintes choses, quand
	il entendit la femme sangloter, il prit un sifflet, siffla
105.	*dedans, et toutes les vipères du pays se rassemblèrent. « Laquelle d'entre vous*
	a piqué la femme ? » dit le docteur. « - Ce n'est pas moi, ce n'est pas moi », dirent les [vipères
	« - C'est l'une d'entre vous, dit-il ». Une jeune leva la tête, et
	dit que c'était elle. « Je vous commande de sucer le
110.	*venin que vous avez jeté sur la femme ». La vipère obéit, et la*
	femme fut guérie. Cette nuit-là, on fit des crêpes, mais il n'y avait
	pas une goute de lait pour les tremper. Quand fut venu le temps
	d'aller se coucher, le ciel était étoilé, chacun
	prit sa place, le docteur était dans une chambre sans toit.
115.	*Cette nuit-là, il y eut un bruit dans la maison, comme le bruit des*
	korrigans, qui est un bruit surnaturel. Le lendemain,
	il y avait le marché à Callac, et il dit
	d'aller au marché pour acheter du pain blanc,
	de la viande et du vin des deux sortes. « (----- -----), mon fils,

120.	*il n'y a pas d'argent, la roue de la fortune est passée pour nous.* *Chacun son tour ». « - Oui mon père, dit-il, mais le mien* *est arrivé ». Il donna de l'argent, et il fut acheté toutes sortes de choses,* *embauché des gens pour travailler, c'était à nouveau un triomphe,* *à K/vinou. Huit jours plus tard, il envoya encore [des gens] au* *125.* *marché de Callac, et il dit de lui acheter sept chevaux. « Hélas, dit* *le valet, et l'argent ? » « - Regarde, voici un demi écu* *de pourboire pour celui qui te les vendra, et le* *paiement ensuite ». Lorsque le valet était sur le marché* *choisissant des chevaux :*

[47v]	
	« Pour qui, demandaient les gens, ces beaux chevaux ? » « - Pour le seigneur de [K/vinou ».
130.	*« - Pour ce pauvre-là ! » Nul ne voulait donner les chevaux, mais quand on eut* *vu donner cinquante écus de pourboire, il trouvait des chevaux* *de tous. « Voici acheté sept chevaux, il manque à présent* *un carrosse. Allez à Guingamp, il y en a un à vendre* *là, et qui roule très bien. Et si on vous regarde de travers,* *135.* *donnez cent écus pour faire le marché, et on vous regardera correctement ».* *Lorsqu'on entendit à Guingamp qu'il manquait un carrosse au seigneur* *de K/vinou, plus d'un se mit à rire : « Le vieil homme a perdu la tête ! »* *Quand on vit donner cent écus,* *les gens se turent. Une voiture fut également achetée, et on donna huit* *140.* *écus d'or aux hommes. Il n'y avait plus besoin de rien* *à K/vinou, le docteur donna de l'argent à son père, la* *maison fut mise à neuf, l'étang chargé* *de poissons, pour distraire le vieil homme, et on prit des gens pour le servir.* *Le docteur dit alors : « Je vais partir une période* *145.* *Mon père, d'ici un mois je serai de retour à la maison,* *je vais vous chercher une belle-fille, car une* *maison sans femme représente trop de charge à votre âge ». « - Allez donc* *mon fils, avec ma bénédiction ». Il n'avait pas achevé* *ses paroles, qu'il sauta dans le carrosse, il donna un* *150.* *coup de fouet. Aussitôt le carrosse, au lieu de prendre la route* *s'éleva dans les airs, chevaux et carrosse, et commença* *à partir, le plus hardiment qu'il pouvait. Lorsqu'il fut quelques* *jours, à voyager de la sorte, tel un oiseau,* *il se trouva au pied du palais du roi du Portugal,* *155.* *il vit là une femme, blanche comme le lait,* *aux yeux brillants et très doux, vêtue d'un habit* *de la couleur des fleurs de genet, éclatante comme le soleil*

[48r]	
	Le cœur de l'homme sage et savant commença à chauffer,
	tout le monde regardait le carrosse, le voyant traverser les airs,
160.	*mais l'étonnement était grand, en voyant les chevaux,*
	et le carrosse, descendre dans la cour du palais. Le docteur jaillit
	à l'extérieur, et alla saluer le roi et la reine,
	et la princesse Bettrex. C'était un bel homme,
	éloquent, savant, il avait une éducation
165.	*sans pareil, un esprit vif, supérieur. Il fut bien accueilli, et y resta*
	une semaine. Il ne perdit pas son temps, il tenait de sages propos, parfaits, et
	doux à Bettrex. Bettrex écoutait. Au bout de huit jours,
	il dit qu'il devait partir. Les larmes aux yeux,
	qui étaient comme deux grêlons bleus, Bettrex lui demanda quand
170.	*il serait de retour. « D'ici un mois et un jour, si vous êtes contente,*
	je reviendrai vous voir ». Il salua les parents, bondit
	dans son carrosse, s'éleva dans les airs, et partit aussi vite
	qu'un nuage. Il avait donné une pièce d'or à chacun
	des serviteurs du palais. Lorsqu'il fut parti, les parents
175.	*demandèrent à Bettrex qui il était ? et d'où il venait ?*
	« Il ne l'a pas dit ». « - Ma fille, dit le
	père, il est comme un roi. A moi, il me plaît ». « - Et à moi aussi »,
	dit la fille. « - Ecoutez ma fille, dit la mère, n'allez
	pas trop vite, vous êtes jolie comme la fleur du poirier, vous trouverez
180.	*un époux quand vous le voudrez, n'allez pas trop vite. Pourquoi n'a-t-il*
	pas parlé de ses parents, de ses rentes ? » « - Ma mère, dit
	la fille, il reviendra d'ici un mois et un jour. Je
	lui demanderai qui il est ». La mère secoua la tête.
	On devrait toujours écouter les conseils d'une mère. Le docteur était
185.	*venu voir son père, quand approcha [la fin du] mois, il prit*
	la route, pour retourner au Portugal voir sa
	maîtresse, et le carrosse s'envola dans les airs. Lorsqu'il approchait de Locarn
	et de Trébrivan, et du manoir du Stank, il y avait une

[48v]	
	grande compagnie qui mangeait au [domaine du] Stank, et ils virent le carrosse
190.	*dans les airs. « Quelle est cette chose ? » Et le docteur Le Stank, la tête à la fenêtre,*
	dit : « C'est le docteur K/vinou, faites-le descendre, un homme si célèbre, faites-le [descendre.
	C'est toi K/vinou ? » « - Oui », dit l'autre. « - Où vas-tu ? Certainement
	courir les filles ». « - C'est pour te voir, camarade, que je suis venu ».
	« - Eh bien, dit le docteur Le Stank, ma compagnie est grandement surprise
195.	*de te voir. Tu as un pouvoir que je n'ai pas,*
	tu possèdes la moitié plus de pouvoir que moi.

	Mais reste là et par mon pouvoir, tu resteras dans les airs
	regarder et être observé ». Ceux-là étaient deux
	amis de longue date, si K/vinou n'avait pas été
200.	*si pressé d'aller voir Bettrex, il aurait ri,*
	mais le mois était fini, il était resté avec son père,
	il ne lui restait plus qu'une journée, pour être fidèle à sa parole.
	« Puisque tu me regardes ici, reste aussi à la fenêtre,
	une main amarrée ». Ce qu'il dit arriva,
205.	*le pauvre seigneur Le Stank, resta la tête*
	à la fenêtre, ne pouvant se tourner, la main droite amarrée
	sans pouvoir changer de place, et deux cornes, hélas, sur la tête
	les rires et les ébats commencèrent. « Laisse-moi
	donc continuer mon chemin, car j'ai une longue route à faire.
210.	*Retire vite ton sort », dit K/vinou. « - Il est retiré », dit Le Stank ». Et K/vinou*
	de partir comme le vent, et le
	pauvre docteur Le Stank resta à la fenêtre, personne
	ne pouvant le tirer de là. L'autre arriva au Portugal
	et rendit ses devoirs à chacun, la princesse
215.	*était dans un état de grande joie. Le lendemain, ils allèrent*
	tous deux, se promener, choisir des bouquets au
	jardin, et conter leurs affaires. Là, il lui demanda
	si elle voulait de lui. « Oui bien sur, dit-elle, mais il manque à mes parents

[49r]	
	de savoir de quel pays vous venez ». Il n'avait pas
220.	*envie de dire qu'il n'était pas un roi. « S'ils ne veulent pas [de moi],*
	je trouverai bien assez de filles ». Ils virent aussitôt une lettre dans les airs
	qui vint tomber aux pieds du docteur, et il la lut
	avec un visage mélancolique. Cette lettre venait du pauvre
	docteur Le Stank qui était à la fenêtre et qui priait son ami de le
225.	*tirer du sortilège. « D'où vient cette lettre ? » demanda Bettrex. Les*
	femmes aiment les nouvelles. « Je n'ai pas envie de vous le
	dire », dit le docteur. « - Si vous ne me le dites pas, je ne
	vous épouserai pas ». « - Vous m'épouserez, si je vous le dit ? »
	« - Oui, dit-elle, je donne ma parole ». « - Eh bien, dit-il, cette lettre
230.	*vient d'une femme, qui me voulait.*
	Mais c'est vous que j'aime ». Elle lui dit avec hâte, par peur
	de le perdre : « Je vous prendrai, je vous prendrai », dit-elle.
	Voici le docteur heureux. Il prit un bout
	de papier, marqua dessus de tirer le sort, souffla dessus,
235.	*la lettre s'envola dans les airs, et volait comme une plume,*
	elle arriva au domaine du Stank, pour retirer la punition du maître,
	et lui dire de laisser, à l'avenir, les gens

	voyager tranquillement, quand ils ne disaient rien. La lettre
	d'excuse du docteur Le Stank était écrite de la main
240.	*gauche, et il avait soufflé dessus pour qu'elle parte.*
	Ces deux docteurs étaient deux hommes, qui, de leur temps,
	n'avaient pas de semblables, ceux-ci étaient célèbres
	à chaque bout du royaume. Revenons maintenant à Koathaleg,
	car il est temps d'aller le voir aux côtés de sa maîtresse,
245.	*en son plaisir. Chacun trouve sa part en ce monde,*
	et son choix. Il n'y a pas de vieux sabot qui n'ait son pareil. « Eh bien
	donc, dit-il, vous serez à moi ». « - Oui, dit-elle, et de bonne volonté.
	Vous direz à mes parents qui vous êtes et
	de quel pays [vous venez] ». « - Taisez-vous, taisez-vous dit-il, je n'ai aucune [inquiétude à ce sujet

[49v]	
250.	*si vous êtes de sang élevé, je le suis aussi ». Il ne pouvait lui dire : « Si vous êtes [princesse,*
	je suis prince. Et les gens savent que c'est à cause des guerres, pour passer
	des accords, qu'il y a des mariages entres les princes ». Continuons quand même, car
	vous êtes certainement pressés d'entendre mon conte.
	« Je vais, dit K/vinou, chez mon père. D'ici un mois, je serai
255.	*ici pour vous faire ma demande ». Il salua et rendit ses hommages à tous, donna de [l'argent blanc*
	et de l'or aux serviteurs, et partit comme il était venu.
	Il avait à nouveau mis le terme à un mois et un jour, le mois vint vite, il passa comme
	s'il avait des ailes, après
260.	*s'être soucié de son père, il lui fit ses adieux, et*
	monta dans son carrosse vêtu comme un roi, une épée au
	côté. Celui-là était un homme. Quand il passa le domaine du Stank :
	« Voici K/vinou Koathaleg à nouveau, dirent les nobles.
	Retenez-le encore ».
265.	*« - Oui, dit le pauvre Youenn, cette fois-ci il ne va pas*
	voir des filles, mais vers une seule, je vois
	qu'il va se marier. Je ne vais plus chercher
	affaire à mon maître, les cornes m'épouvantent ».
	Le docteur K/vinou le salua, et continua son chemin
270.	*comme le vent fou, ou le vent brûlant. Il fut bien accueilli*
	au Portugal, mais la mère n'était toujours pas de son
	côté. La jeune femme courtisait sa
	mère, pour qu'elle soit de son bord. Le carrosse et
	les chevaux qui pouvaient se balader par les airs, étonnaient les
275.	*gens, et on en parlait souvent, et K/vinou*
	prenait parfois quelqu'un [à bord] avec lui pour faire une promenade

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	dans le pays. Le lendemain de son arrivée,
	le carrosse et les chevaux étaient dans la cour, attendant
	que quelqu'un de la maison vienne faire une balade.
280.	*La princesse et sa femme de chambre approchèrent*
	et K/vinou dit : « Entrez toutes les deux à l'intérieur, pour
	faire une balade au-dessus de la cour ». La princesse regarda sa
	mère qui secouait toujours la tête. Le père fit un

[50 r]	
	Sourire. Bettrex prit ce sourire pour un assentiment, on croit vite ce que
	demande le cœur. Le docteur lui donna la main, ensuite
	à sa demoiselle de chambre, un coup de fouet, et sans attendre, au revoir le
285.	*Portugal, les montagnes. Ils traversaient tous les pays, et*
	prenaient la route de K/vinou. Lorsqu'ils arrivèrent, ils furent, vous pouvez le [croire,
	bien accueillis. « Bien le bonjour à vous, mon père, me voici, après avoir choisi
	et vous avoir ramené une belle-fille. Il ne manquait que cette joie-là
290.	*à K/vinou, une fille de grande qualité. Nous n'avons pas encore été mariés.*
	Le mariage, bien entendu, sera célébré par mon frère, le prêtre ».
	Le vieil homme était rajeuni par de pareilles nouvelles.
	Ils allèrent à Plougonver, mais quand on demanda les papiers, hélas
	il n'y en avait aucun. « Je ne célèbrerai pas le mariage, dit le prêtre.
295.	*Il me faut l'autorisation de mon évêque ». « - S'il ne faut que cela,*
	dit le docteur, je vais te le chercher, mon frère ».
	Et il parti à Tréguier, car en ce temps-là, Plougonver
	était dans le Trégor. Il y alla en carrosse, faisant
	aux autres de l'attendre à Plougonver. Ce
300.	*voyage n'était rien pour lui. « Bonjour, Monsieur*
	l'évêque ». Il fit part de sa requête. Au côté de la demande
	se trouve souvent le refus. L'évêque, en entendant de
	quoi il s'agissait : « Je ne suis pas, dit-il, monsieur le docteur
	pour vous donner une telle dispense. Sur un sujet comme celui-ci,
305.	*la loi vaut autant pour les grands et les petits,*
	autant pour les pauvres que pour les riches. Dites-moi qui
	est celle que vous avez choisie ». « - Cette chose-là m'a été demandée
	par mon frère, le prêtre, et je lui ai répondu,
	comme je vous réponds : que cela ne vous regardait pas. Bettrex
	est son nom, cela doit vous être suffisant ».

[50v]	
310.	*L'évêque refusa, et il fit que le pauvre*
	évêque fut saisit d'un tel mal de ventre, qu'il en vomissait, on n'avait beau
	lui venir en aide, rien ne le soulageait, il hurlait

	de douleur autant qu'il le pouvait. « Si vous le souhaitez, dit le docteur
	je vous guérirai. Votre refus ne me fait rien,
315.	*je peux m'en passer ». Ils se quittèrent, mais la douleur persistait*
	tellement, que l'évêque dit : « Allez
	chercher le docteur K/vinou, et dites-lui de me rendre la santé,
	s'il le peut, et je lui remettrai la dispense ». On le chercha, il n'était
	pas allé bien loin. Quand le docteur arriva, au premier coup
320.	*d'œil qu'il donna à l'évêque, celui-ci se trouva en pleine santé.*
	Il prit la dispense, et une fois arrivé à Plougonver,
	on célébra le mariage. Les voici à K/vinou,
	des gens heureux. Plougonver n'était pas loin,
	on ne laissait pas la jeune dame marcher pour se rendre à l'Office,
325.	*elle y allait toujours en carrosse, et toujours par les airs.*
	Les gens restaient souvent sur les routes les regarder.
	Les gens restaient souvent sans aller à la messe, avec l'envie
	de les voir, ceci gênait souvent le docteur
	et son épouse. Le docteur construisit une chapelle,
330.	*appelée depuis la Chapelle Neuve, et pourtant, il y a longtemps de cela, il fit un [souterrain*
	allant de K/vinou à la chapelle,
	en pierre de taille, afin que la dame et sa
	demoiselle [de compagnie] puissent aller prier Dieu, sans devoir
	ne craindre ni la pluie, ni le vent, ni la neige, ni le gel.

[51r]	
335.	*C'est un chemin surprenant, il passe sous l'étang*
	du moulin de Kerneve, et débouche à l'extrémité de la chapelle.
	Ils pouvaient entrer dans l'église lorsqu'ils le désiraient.
	On y avait fait un banc d'honneur. Quand ils ne voulaient pas entrer dans l'église
	ils restaient sous l'autel, une des plus belles places
340.	*pour rester cachés, et si vous ne me croyez pas,*
	allez voir. L'autre extrémité du souterrain est à
	K/vinou Koathaleg.
	Sept mois environ s'étaient écoulés, en joies de toutes sortes.
	Le docteur s'adonnait toujours aux études, plus il
345.	*devenait savant, et plus il apprenait, et plus il voulait*
	toujours apprendre. Un mercredi, il dit à son
	valet le plus ancien, celui qu'il avait retrouvé chez son père,
	et qui était un homme intelligent : « Retourne à nouveau au
	marché de Callac, et achète-moi le plus grand pot
350.	*que l'on puisse voir et trouver. Ne regarde pas*
	du prix, et si tu n'en trouvais pas, fais-en fabriquer un.
	Il me le faut grand. Ensuite, je te raconterai

	ce que je veux faire ». Le valet y alla
	et trouva un pot, comme on n'en avait jamais
355.	*vu dans ce pays, ni dans d'autres pays non plus,*
	certains disent qu'il dut attendre huit jours
	pour qu'il soit fabriqué. Il avait coûté cher
	et une charrette était venue le chercher.
	Lorsque le docteur vit le pot, il le trouva tel
360.	*qu'il lui manquait. Les jours suivant, il appela*

[51v]	
	son valet dans la chambre d'étude, quand tous les autres étaient allés
	se coucher : « Viens ici, dit-il, écouter les choses étonnantes que j'ai
	à te dire, et que tu ne diras à personne. Je suis
	un homme immortel, et je veux le prouver sur moi-même.
365.	*Je suis sûr de toi, fais ce que je te dirai,*
	et ta fortune sera faite. Va prendre une
	masse, tue-moi, hache ma chair comme pour faire un pâté,
	le plus finement que tu pourras. Mets-moi alors dans le pot
	que tu as acheté, et plante-moi dans un tas de fumier.
370.	*Et du fumier de cheval.*
	Cherche une jeune nourrice qui vienne
	jeter le lait de son sein, sur le tas de fumier, pendant neuf mois
	et tu me verras, revenir à la vie comme un
	jeune homme, bien en vie. Tu diras que je suis
375.	*parti en voyage, à mon père et aux voisins. La dame*
	est jolie et jeune, je la retiens
	prisonnière, transformée en vipère, elle et sa femme de chambre. Je les ai mises
	toutes deux dans le souterrain. La dame est enceinte
	de deux enfants. S'ils naissent, ils seront [sous la forme de] crapauds
380.	*je les ai enfermées à clef. Garde la clef. Quand*
	on est marié mon gars, et qu'on part en voyage, il
	faut se garder qu'il n'arrive de mauvaises fréquentations. Les filles sont
	vaillantes, il faut se méfier. C'est pour cette raison que je la
	retiens prisonnière. Sa demoiselle la distraira.
385.	*Fais-moi maintenant mon affaire ». « Hélas, mon maître,*
	dit le valet, je ne ferai pas ce méfait. Vous retirer

[52r]	
	la vie, je ne le ferai pas. Cherchez un autre
	pour le faire ». « Les autres causeraient, et ici, il ne faut pas
	dire un mot à quiconque. Jamais à personne ». « Mon maître
390.	*dit-il, jusqu'à présent vous sembliez être un homme sage.*
	Ici, vous manquez de sagesse ». « Ceci ne
	te regarde pas. Je suis éternel, je connais
	mon pouvoir. Va prendre la masse et le couteau ».
	Le pauvre valet voulut encore parler. « Prends garde, dit
395.	*le maître, je suis « un homme terrible» quand je ne suis pas écouté,*
	et je suis bon lorsqu'on m'obéit. Tu as été obéissant,
	et j'ai été bon envers toi. Fais-le encore, et crois ma
	parole ». La peur fit au valet obéir,
	il le tua, au milieu de la nuit, ramassa
400.	*sa chair et ses os, et son sang, il les hacha*
	comme on le fait avec un lièvre pour en faire un pâté,
	mit le tout dans le pot. Quand il fallut qu'il le porte,
	il en était incapable. Il fallut qu'il
	creuse un trou dans le tas de fumier, qu'il porte le pot, et qu'il apporte
405.	*la chair petit à petit dans le pot, et le ferma*
	parfaitement. Quand il eut finit les
	funérailles, le jour se levait. Il se
	lava avec soin. Quand les autres se levèrent, il dit
	à tous que son maître, sa maîtresse et sa femme de chambre
410.	*étaient partis pour un long voyage.*
	Le père dit qu'il ne lui en avait pas dit un mot.
	« Ne vous inquiétez pas, dit le valet, ils arriveront

[52v]	
	ici avec hâte. Je vais maintenant, dit-il, faire une
	promenade dans les environs. Je serai de retour pour déjeuner ».
415.	*Il partit en route à la recherche d'une nourrice. Il en trouva une*
	jeune, qui venait d'avoir un premier enfant, et lui demanda
	de venir s'entretenir avec lui à l'écart. Cette femme était
	(rayonnante), et une belle femme.
	Le valet lui demanda si elle serait venue
420.	*jeter son lait sur un tas de fumier. « Vous vous moquez de moi,*
	c'est sûr » dit-elle. « Non, je ne moque pas de vous. Vous n'aurez besoin de venir
	qu'une seule fois par jour. Il vous sera donné dix écus par mois,
	ce qui fait quatre réaux par jour ». Le lait d'une femme fait que les
	chrétiens deviennent des hommes, on lui doit du respect.
425.	*« Je ne ferai pas une telle chose. Je préfère*
	élever très bien mon enfant, et lui donner tout [mon lait] à téter ».

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

« Comme vous voudrez, dit l'homme, je vais en chercher une autre,
et vous le regretterez ». Hélas, il n'y avait pas beaucoup de facilité dans le ménage,
et elle dit qu'elle serait venue sans que personne ne le sache, car
on lui avait dit d'y aller en cachette, et comme il
ne lui fallait y aller qu'une fois [par jour], il restait
suffisamment de lait à l'enfant pour bien téter.
Elle avait pourtant des pincements au cœur : cette fontaine de lait
lui avait été donnée par Dieu, pour élever son enfant, ou
d'autres, et pas pour être jetée. Dix écus
par mois étaient une chose aussi, et elle y alla. Elle toucha
très bien son argent, et avait le courage d'y aller.
Lorsqu'elle y fut allée ainsi pendant environ trois mois
elle sentit un jour, le tas de fumier bouger. Elle fut prise
de peur, et dit qu'elle ne viendrait

[53r]

plus. « Qu'est-ce qu'il vous prend ? dit le valet, une frayeur. Et quoi ?
Vous avez fait un rêve ». « Je n'est pas rêvé », dit-elle. « Laissez-là vos croyances. Si
vous le voulez, vous aurez deux écus de plus par mois ». Elle accepta
encore. Au bout de quatre mois et demi, lorsqu'elle grimpait sur le tas
de fumier, il bougeait davantage, et elle fut à nouveau prise de peur, et dit qu'elle [n'irait
plus. Le valet lui donna une pièce d'or, et lui promit
de lui donner trois écus en plus des deux écus. Elle reprit
alors courage. A sept mois et demi, le tas de fumier tremblait
chaque jour avec une telle force qu'il en
écumait. Elle appela le garçon. « Venez ici,
dit-elle. Si vous ne me dites pas, ce qui se trouve
dans le tas de fumier, c'en est finit de notre marché ». « Je ne le dirai surement pas »,
dit-il. « Je ne viendrai donc plus, dit-elle, mes cheveux se hérissent
sur ma tête, chaque fois que je grimpe dessus,
je manque de m'évanouir. D'autres fois, je manque
de pousser des cris de terreur, causés par la peur ». « Laissez [de côté]
ces rêves, dit le grand valet, continuez de venir encore
un mois et demi, et je vous donnerai cinq écus par mois
en plus des quinze écus. Vingt écus par mois,
ma pauvre femme, comme on dit chez les Léonards, sont bons
à prendre ». Vingt écus la retinrent encore,
et elle revint. Le dernier jour des huit mois
et demi approchait. Quand, elle était juchée sur le
tas de fumier, il s'éleva tout d'un bloc avec elle, et suppurait
et bouillait. C'était horrible d'être à cet endroit-là. Elle
appela le valet de toutes ses forces. « Venez ici, venez

	ici. Dites-moi ce qui est ici ». Lorsqu'il vit *[cela], le valet s'effraya également. « Il y a une espèce de bête ici, dit la* *nourrice. Une sorte d'animal horrible. Dites-moi la*

[53v]	
470.	*vérité, ou je ne reviendrai plus ». Le valet tremblait de son* *côté. C'était horrible de voir bouillir le tas de fumier. « Dites-moi, dit la* *nourrice, ce qui est là ». Elle en fit tant et tant qu'il lui dit la* *vérité, et lui conta ce qui s'était passé. « Hélas* *mon pauvre gars, dit-elle, tu es fou. Prends le pot, casse-le, et jette cette chair*
475.	*[maudite, ou laisse le là, et* *tout te reviendra entièrement. Qui viendra les demander. Laisse* *la dame et ses enfants, si elle les a eus, et la femme [de chambre] dans le* *souterrain. L'avocat ne donne plus de ses nouvelles, il est peut-être mort.* *La fin est proche pour l'ancien et pour le prêtre également.*
480.	*Nous avons les clefs. Donne-moi une partie, et garde le reste ».* *On fit ce qu'elle dit. On laissa le pauvre docteur* *pourrir dans le tas de fumier. Il avait été malin, il a trouvé plus malin que lui.* *Si la dame avait voulu obéir à sa mère,* *elle aurait vécu heureuse au Portugal, voilà comment se*
485.	*perdent les gens en ce monde. Il ne reste plus rien du* *beau manoir de Koathaleg, sinon quelques vieux murs en ruine.* *On peut encore voir le souterrain, mais il est détruit en de nombreux* *endroits. La pauvre dame et sa demoiselle sont sous la forme de vipères,* *attendant d'être délivrées. Il y a toujours des vipères dans le souterrain, de cela*
490.	*je suis sûr. Mon chien Médor, une fois, commença à courir à l'intérieur* *et fut piqué, méchamment piqué. Celui-là enfla* *comme une vessie de bœuf. Du lard de Mardi Gras que me donnèrent* *des anciens le guérir. Il y a maintenant vingt-six ans* *de cela. Et maintenant, il y a trente cinq ans, une jeune femme*
495.	*fit une quête afin de délivrer de son sortilège la dame de* *Koathaleg. La quête fut bonne. La dame avait appelé* *la femme pendant qu'elle gardait ses bêtes, et lui avait dit* *depuis combien d'années elle était retenue prisonnière de ce sortilège. Pour la sortir* *de là, il faut laisser trois jours consécutifs, la vipère*
500.	*faire trois fois, trois tours à chaque fois, le tour de son cou.* *Et si elle y parvenait, sa fortune serait faite.* *La femme le fit deux fois, mais quand la*

[26r]	
	vipère venait faire son troisième tour, la pauvre femme tremblait. *Ce que je vous dis est vrai, il y a encore des gens à*
505.	*Plougonver qui ont connu la femme. Elle*

	ne parvint pas à terminer. La dame et sa
	femme de chambre sont dans le souterrain. Certains disent qu'il y a
	des enfants, d'autres que non. Je vous
	le dit, celui qui a la volonté et le pouvoir
510.	*est prié d'essayer de la délivrer. La femme a dix-huit ans,*
	et dix-huit ans, la femme [de chambre]. Les plus grandes richesses
	seront le lot du vainqueur. Chère jeunesse,
	écoutez-vous, encouragez-vous, et allez
	libérez la dame de Koathaleg, princesse du
515.	*Portugal de son sortilège. Mon conte*
	est terminé, et si vous avez baillé, excusez-moi,
	la compagnie.

3. Disklêriadurioù

Un diverrañ eus "Buhez an doktor Koathaleg" dastumet gant Fañch an Uhel

Bezañ 'oa en amzer gozh, e maner Kermeno-Coathalec[12], e parrouz Plougoñveur-Ar Chapel Nevez, un aotroù manet e-unan gant e dri mab.

Abred e voe kaset an daou vab koshañ d'ar skol ha ken gouiziek e oant deut da vezañ, ma teuas a-benn an hini koshañ da vezañ eskob Kemper hag egile eskob Landreger.

An hini yaouankañ a voe lakaet war-dro e dek pe e daouzek vloaz er skol e Sant-Brieg. Dre ma ne zeske mann ebet er skol-se, e voe kaset da Roazhon, met aze ne zeske ket muioc'h. An dra-se a lakae e dad da vezañ dipitet gantañ.

« Petra, a lâre an aotroù kozh dezhañ. Un azen e vi da viken 'ta. Ha gant daou vreur eskob ! N'ac'h eus ket mezh ? ».

Mont a reas da Gemper da welet e vreur eskob evit goul gantañ ma vefe roet dezhañ "an urzhioù sakr". E vreur henañ na anavezas ket anezhañ, ha goude bezañ pedet ar paotr yaouank da dont d'e goan du-se, e c'houlas digantañ un toullad divinadelloù. Pa ne ouie ket respont e voe goapaet ha kunujennet gant e vreur. Hag an holl dud a oa o prediñ da c'hoarzhin.

Met ur paotr fin e oa hag eñ da c'houl d'e dro un divinadell digant kement hini a oa er sal. Ha peogwir ne c'halle den ebet respont dezhañ, e reas goap oute d'e dro, hag eñ ha diskouez e ampartiz en ur respont d'ar goulennoù goulet gantañ kent.

Neuze ez eas da welet e vreur all, an hini a oa eskob e Landreger, hag an hevelep tra a c'hoarvezas eno.

D'ar c'houlz-se dija e veze "an doktor Koathaleg" gant an holl er vro.

Debret gant ar c'hoant deskiñ ez eas kuit adarre goude bezañ kimiadet eus e dad.

[12] Miret e vo ar stumm « Kermeno » en diverrañ-mañ peogwir e oa bet implijet gant Fañch an Uhel en e droidigezh ha n'ouvezer ket hag-eñ e veze implijet « Kermeno », « Kervinon » pe « Kervinou » gant ar c'honter.

Kavout a reas war e hent, an Dregon, ur paotr eus Breizh-Izel eveltañ, hag a oa ken gouiziek hag eñ, pe dost. Hag i o-daou ha mont da glask ur majisian a-benn deskiñ muioc'h c'hoazh.

Hepdale, pa oant o vont gant an hent en em gavas un aotroù dirake, un aotroù gwisket en ruz war ur c'haer a varc'h du. Hag eñ ha c'houl digante ar pezh e oant o klask dre aze.

Ur marc'had a ginnigas dezhe : stummet e vefent gantañ, gant ur gopr a bep a gant skoed bep miz. Goulenn a reas gante sinañ ur paper e-lec'h ma oa skrivet e chomfe gantañ an hini diwezhañ er sal studi. Goude bezañ chomet an Dregon etre daou soñj e sinjomp o-daou gant o gwad.

Hag i da heuilh an aotroù betek ur c'hastell kozh. Antronoz e lâras an aotroù dezhe e oa o vont kuit evit ur bloaz hag un deiz. A-raok partial e tiskouezas dezhe ar pezh a oa da vezañ o labour er sal studi.

An Dregon a yeas er sal da gentañ. Aze e oa a bep sort levrioù sorserezh. Spontet e voe ar paotr o lenn anezhe. A-benn tri miz tremenet ouzh o studiañ ez eas Koathaleg d'e dro er gampr studi evit tri miz ivez. Ha pa na c'houle ket an Dregon mont e-barzh ken e chomas Koathaleg c'hwec'h miz all o studiañ al levrioù-se c'hoazh.

Gallout a reas an daou baotr mont kuit diouzh ar c'hastell, an Dregon da gentañ diwar kuzulioù e geneil. Koathaleg 'vat a voe startoc'h dezhañ mont a-raok alese. Arruet e oa ar mestr er c'hastell, ha peogwir e ranke an hini diwezhañ chom gantañ, e laoskas e skeud gant an diaoul, ha biken jamaes ne adkavas anezhañ goude se.

Ha Koathaleg da zont en-dro da g/Kermeno da welet e dad. Pa erruas er maner e kavas an aotroù kozh war e dremenvan. Piket gant un àer, ne veze den ebet barrek a-walc'h d'e bareañ. Un taol c'hwitell ha kement àer a oa er vro a zeuas da dennañ un tamm diouzh ar vilim, hag ar paotr kozh pare.

Koulskoude e varvas hemañ ur pennad war-lerc'h an darvoud-se, goude bezañ fiziet e vaner d'e vab yaouankañ, an doktor Koathaleg.

Ar c'hoant dimeziñ a grogas ennañ neuze. D'ar c'houlz-se e yae bep noz dre an aer, rak atav e veaje dre an aer, d'ober al lez da verc'h roue Bro-Saoz.

Evit mont di e ranke tremen da greiznoz a-us maner an doktor Koadarstang, un den gouiziek eus ar vro. Goulennet he devoa merc'h Koadarstang digant he zad gwelet an doktor Koathaleg ur wezh, ken brudet e oa hemañ dre ar vro. An noz war-lerc'h e c'houlennas Koadarstang digant Koathaleg diskenn ul lajad, met kement a bres a oa war hemañ, ha ne oa ket ur paotr evit bezañ daleet stumm-se e taolas ur sord war an doktor Koadarstang, ha hemañ da welet e benn koeñviñ, ken na c'halle ket fiñval ken. Tennañ a reas Koathaleg e sord pa en devoa asantet Koadarstang lezel an dud da veajiñ en o aez hiviziken, ha bezañ sevenoc'h gante.

Hag eñ da vont da welet priñsez Bro-Saoz kerkent. Pezh oa, ne oa ket ar roue evit reiñ e verc'h da g/Koathaleg. Neuze e skrapas anezhi gantañ betek Kermeno. Eurejet e voent gant beleg Plougoñveur.

Kenderc'hel a rae an doktor da studiañ. Krediñ a rae dezhañ en devoa kavet an doare da vezañ divarvel. Evit dont a-benn diouzh e vennad en devoa lakaet e wreg, he faotr a gampr

ha he matezh dindan kazel-ye : e wreg dindan furm ur gaerell, ar mevel dindan stumm un touseg hag ar vatezh a oa deut da vezañ un àer.

Neuze, gant skoazell e vevel e klaskas dont a-benn diouzh e daol. Ret e oa d'ar mevel mont en iliz pa sonfe kreiznoz, ha pokat teir gwezh d'ar pezh a gavfe e-barzh un arched, n'eus forzh petra a gavfe en arched, hag kement-mañ teir nozvezh diouzh renk. Mont a reas, hag an noz gentañ e kavas un touseg ken bras hag an arched. Ma c'hallas pokat dezhañ div wezh, an deirvet gwezh 'vat ne voe ket evit en ober. Hag ar memes tra a c'hoarvezas pa gavas ur pikol àer en arched an eil nozvezh, hag ur sourd ken bras all an nozvezh diwezhañ.

Pa en devoa c'hwitet war e daol e ranke bremañ d'ar mevel lazhañ ar geginerez ha leuniañ ur voutailhad diouzh he gwad, he lakaat en ur bern teil tomm ha goul gant seizh magerez dont e-pad tri miz evit daol o laezh war ar bern teil-se.

Hag eñ ha mont dezhi, ha lazhañ ar geginerez gant ur gontell ha kemer ur voutailhad diouzh he gwad ha lakaat anezhi er bern teil.

Deut e oa ar seizh magerez da deurel o laezh war ar bern teil, ha ne vanke ket ken nemet tri devezh d'an tri miz goulet gant an doktor Koathaleg evit dont a-benn eus e daol. Met peogwir ne veze ket gwelet an doktor Koathaleg er c'horn-bro ken, e oa deut diskred war e vevel : bezañ 'oa tud evit lâret e oa bet lazhet e vestr gantañ a-benn laerezh e vadoù hag e sekredoù.

Ret e voe d'ar mevel anzav d'ar barner ha d'e vevelien ar pezh a oa c'hoarvezet gant an doktor. Tennet e voe ar voutailh diouzh ar bern teil. Un denig hañval-mik ouzh an doktor a voe kavet e-barzh. Hag ar barner ha kregiñ e-barzh ar voutailh ha he frikañ war ur voger. Hag evel-se an hini eo e varvas an doktor Koathaleg dre e c'hoant da vezañ par da Doue.

"La légende du docteur de Coëthalec" (Charles de Keranflec'h), tennet diouzh "Voyage dans les Montagnes Noires et les Monts d'Arez" (*Revue de Bretagne et de Vendée*, 1857, p. 433)

Kerméno n'est plus aujourd'hui qu'une modeste ferme située à un bon quart de lieue de la Chapelle-Neuve, mais autrefois on y voyait un beau manoir dont les maîtres, comme tous les gentilshommes bretons, étaient voués de père en fils au métier des armes. Or il advint un jour qu'un de leurs descendants, que la tradition nomme Coëthalec, refusa de marcher sur les traces de ses ancêtres. Pendant que les autres enfants de son âge, contents de savoir écrire et lire les heures manuscrites, les romans et les fabliaux, préludaient aux rudes exercices de la guerre en luttant avec les pâtres des montagnes Noires, on le voyait passer les jours et les nuits à dévorer les livres de science qu'il pouvait se procurer.

Devenu jeune homme, au lieu de s'attacher à la personne de quelque chevalier en renom pour faire l'apprentissage des armes et gagner ses éperons, il endossa la robe des clercs et partit avec le jeune baron de Pénarstang, son voisin et son ami, pour aller étudier dans les plus célèbres écoles du monde.

Doués des mêmes aptitudes et brûlés de la même soif de savoir, ils firent en peu de temps des progrès merveilleux et devinrent si savants qu'ils ne trouvaient plus de maîtres

capables de leur rien apprendre. Ils revinrent donc dans leurs manoirs ; mais leurs intelligences avides n'étaient pas satisfaites ; en possession de toutes les sciences humaines, ils auraient encore voulu pénétrer les régions les plus cachées de la création.

Ils s'adressèrent au prince des sciences occultes, au diable, puisqu'il faut l'appeler par son nom, qui s'engagea à leur dévoiler tous les secrets de l'enfer, stipulant seulement que pour prix de ses leçons le dernier des deux qui le quitterait resterait corps et âme en son pouvoir. La condition était rude, ils l'acceptèrent pourtant, tant ils étaient en proie à leur passion. Après sept années passées à cette diabolique école, devenus aussi savants que leur maître, ils voulurent revoir la terre des vivants ; mais il fallait payer le fatal salaire. Coëthalec, plus intrépide que son ami, consenti à rester le dernier à condition que Pénarstang lui céderait la moitié de sa science et en effet ce marché fut conclu.

Cependant Coëthalec ne se découragea pas ; après le départ de son compagnon, prenant en guise de flambeau un tison allumé dans l'immense brasier dont les flammes dévorent les damnés, il s'engagea résolument dans les obscurs et tortueux souterrains qui, d'après la tradition populaire, servent de vestibule à l'enfer. Il aperçoit déjà la clarté du jour, lorsque Satan, tapi derrière la dernière porte, se précipite sur sa proie et la serre dans ses griffes en poussant un ricanement qui fit trembler les voûtes de l'abîme.

Mais la joie du diable ne fut pas de longue durée ; il en avait trop appris à son élève. A l'aide d'un des secrets qu'il lui avait révélés, celui-ci s'était rendu invisible et avait fui ne laissant que son ombre aux mains de Satan. Coëthalec rentra donc dans son manoir, possesseur de la science infernale qu'il avait acquise, augmentée de la moitié de Pénarstang. Mais lorsqu'il se promenait par le plus beau soleil, nul ne vit désormais son ombre suivre son corps ; elle était restée dans l'enfer.

On raconte mainte et mainte merveille de sa puissance surnaturelle ; feuilles sèches changées en or pur, châteaux bâtis en une nuit sans maçons, etc., tout lui était facile, et à cent lieues à la ronde on ne parlait que de la science et des richesses du fameux docteur de Coëthalec. Cependant son ancien ami le baron de Pénarstang lui avait gardé rancune et guettait l'occasion de se venger du tour qu'il lui avait joué en sortant de l'enfer. Un jour donc, voyant passer devant son manoir Coëthalec, porté dans les airs, selon sa coutume, sur un char à quatre chevaux mu par une force invisible, à l'aide du reste de science qu'il avait conservé, Pénarstang réussit à lui jeter un sort qui l'arrêta tout court dans son vol, sans qu'il lui fût possible ni de reculer ni d'avancer.

Coëthalec à son tour, voyant Pénarstang le nez à sa fenêtre pour jouir de la déconvenue de son rival, lui jette un charme qui lui fait pousser à l'instant deux énormes cornes, lesquelles le mettent dans l'impossibilité de rentrer la tête à l'intérieur. Il croyait le forcer à lui demander grâce ; mais le baron, qui n'était pas embarrassé de si peu, fait appliquer par ses gens une échelle à l'extérieur, passe le corps en dehors et descend dans la cour, narguant le pauvre Coëthalec toujours immobile dans les airs. Mais quand Pénarstang voulut rentrer chez lui par la plus grande porte, impossible, les deux malencontreuses cornes, s'allongeant de plus en plus, l'arrêtaient partout. Pour s'en délivrer il fut contraint de s'avouer vaincu, et le fier docteur continua triomphalement sa route.

Depuis ce jour, il n'eut plus de rival, et son orgueil alla toujours en croissant. Il savait tout, jusqu'à l'art de rendre immortel et même de donner la vie aux morts. Pour en produire la

preuve, un jour de foire à Morlaix, il résolut de s'incarner, c'est-à-dire de se ressusciter lui-même. Pour cela, il commanda à son domestique de le hacher comme chair à pâté, de mettre ensuite les lambeaux de son corps dans une caisse avec un onguent qu'il avait préparé à l'avance, et surtout toucher à rien qu'au bout de trois jours, après lesquels on le trouverait rendu à la vie. L'expérience répétée deux fois réussit parfaitement ; à la troisième le valet, curieux de voir ce qui se passait dans la mystérieuse caisse, en souleva le couvercle dès le second jour. Les chairs à moitié animées commençaient à fermenter et à prendre une forme ; mais le travail de recomposition s'arrêta, aussitôt qu'elles furent en contact avec l'air. Le docteur, dont l'audacieuse présomption était allée jusqu'à vouloir usurper nu pouvoir qui n'appartient qu'à Dieu, périt victime de la science à l'aide de laquelle il croyait se rendre immortel. Mais sa femme, qu'il avait enchantée avant de partir pour Morlaix, vit toujours au manoir de Kerméno, dans un palais invisible où elle est assise sur un trône magnifique, au milieu d'une salle resplendissante de cristal et d'or, attendant que quelqu'un la vienne délivrer du charme qui l'y retient captive.

An teir furm disheñvel keñveriet

An Itr. de Saint-Prix	**Luzel**	**Ch. a Keranflec'h**
Al lec'h		
Maner Coatallec Kervinou, e Plougonver	Maner Kerméno-Coathalec, e Plougoñveur-Ar Chapel Nevez	Maner Kermeno, e Plougoñveur
Anv an haroz		
- Pierric Coatallec Kervinou - An autrou a gKervinou - An doctor Kervinou	Coathalec / An doktor Coathalec	Coëthalec
E geneil		
Youenn ar Stang	An Dregon (an doktor Coatarstang 'zo amezeg Coathalec ha n'eo ket e geneil er gontadenn-mañ)	Baron Pennarstank
Ar strobineller		
Paotr an abid ruz pe an diaoul	Ur paotr gwisket en ruz, war ur marc'h du	An diaoul

E wreg		
Bettex, priñsez ar Portugal	Merc'h roue Bro-Saoz	Anv ebet
E vreudeur		
Yann, beleg e Plougoñveur Tristan : alvokad e Roazhon	Unan 'oa eskob Kemper, egile eskob Landreger	Meneg ebet
Bezañ divarvel		
Goude bezañ bet lazhet ha dispennet e gorf gant e vevel, e ranko d'an Doktor Koathaleg chom e-pad **nav miz** en ur bodez lakaet en ur bern teil. Ur **vagerez** a zeuio da daol laezh bronn war ar bern teil-se.	Ha klask **seizh magerez** evit taol laezh bronn e-pad **tri miz.** Un **arched** a gavo ar mevel en iliz Plougoñveur, hag e vo ret dezhañ pokat teir gwezh d'ar pezh a welo e-barzh an arched-mañ (un **touseg**-un **naer**-ur **sourd**). Ret e vo dezhañ lazhañ ar geginerez ha leuniañ ur voutailh gant he gwad	Goul a ra an doktor Coëthalec gant e vevel hen lazhañ ha drailhañ e gorf a dammoù, ha lakaat an tammoù-se en ur voest. A-benn **tri devezh** e tleje bezañ adc'hanet ha bezañ divarvel
Dilaosket e vo gant e vevel hag ar vagerez, hag e varvo en e bodez.	Mervel a ray a-benn ar fin, **lazhet gant tud a lezenn**	Dre **guriusted** e c'hwito e vevel war e daol hag e varvo en e voest.
Disoc'h ar gontadenn		
E **wreg** a chomo bev er garan dindan stumm un **near** o c'hortoz bezañ delivret	E wreg a chomo bev dindan stumm ur **gaerell**.	E **wreg** a chomo dindan **kazel-ye** en ur palez disgwel e Kermeno o c'hortoz bezañ delivret.

Kontadenn Koathaleg Kervinou a ranker sellet outi evel ur vojenn, brudet e korn-bro Plougoñveur gwezhall-gozh, a vije bet lonket gant ur gontadenn, ur fed a c'hoarvez atav pa degouezh d'ur gontadenn ha d'ur vojenn, d'en em gavout asamblez, hervez Vladimir Propp[13].

[13] PROPP, Vladimir, *Morphologie du conte*, p. 191 : « Substitution littéraire. Le conte intègre des éléments littéraires aussi difficilement que des superstitions vivantes. Le conte possède une telle résistance que toutes les autres formes se brisent en lui sans se fondre. Si néanmoins cette rencontre se produit, c'est le conte qui est toujours le vainqueur. Parmi les genres littéraires, le conte absorbe le plus souvent la byline et le légende ».

Ur werz, ha hi fromusoc'h c'hoazh eget ar gontadenn, o kontañ dimp istor an aotroù a g/Kervinou a vije bet diouti ivez, hervez Charles a g/Keranflec'h. E kerz Penguern e vije bet ar werz-se d'ur mare, hep goût hag-eñ e vije bet dastumet gantañ pe gant unan bennak all. Ma vefe gwir kement-mañ e tle bezañ bet distrujet evel ul lodenn all eus ar pezhioù a gaved en dornskridoù Penguern a-raok marv hemañ ha bezañ fiziet da dud a Iliz evel an abad Félix Colin, kure e Taole, pe an abad Léopold de Léséleuc, vikel vras e eskopti Kemper[14].

Roet e oa bet *Conte de Coat allec Kervinon* da ditl d'ar gontadenn dastumet gant an Itron de Saint-Prix, hag anat eo ne oa ket ganti e oa bet skrivet an titl-mañ. Hervez an dud eus korn-bro ar Chapel Nevez e vez distaget "Kervinou" anv-lec'h ar maner, Kermeno o vezañ an anv roet dezhañ en galleg. Pa vez diaes an aliesañ da dishañvaliñ an <u> diouzh an <n> e skritur an Itron de Saint-Prix, e vije bet roet an titl-se dre fazi d'ar gontadenn, hag e vije bet miret gant an holl reoù a c'hoarvezas dezhe plediñ gant ar gontadenn-mañ a-c'houde (Joseph Ollivier, Per Batani ...).

Serret e oa bet gant **an Itron de Saint-Prix,** he labour o vezañ ar furm nemeti eus ar gontadenn-mañ en brezhoneg deut betek ennomp, hag an hini goshañ ivez, bete goût hiroc'h. Evel er peurrest eus he dastumadenn, pe dost, ne roas ket an Itron de Saint-Prix da c'houût gant piv, na pelec'h, na pegoulz e oa bet dastumet ganti. Merzout a reer koulskoude, dre ma tibun ar c'honter e gontadenn, poentoù o tiskouez, pe o rein da grediñ da vihanañ, e oa ar c'honter-se ur paotr (L. 381-383, *p'ha ver dimeset m'ha pod, ha p'ha her hen béagch, he fot dioual n'arruffe anoudeguez fauz,* ***ar merchet a zo valiant, red eo diouall***), ha kentoc'h ur paotr kozh (L. 491-492, *evelt ur c'hoéziguel eugen, lard meurlargé roet d'hin gant tud coz a yachas anesan,* ***breman eus chuec'h bloas warnugent zo*** ; L. 511-512, *yauanquis quéz n'om c'hilauet, n'om gouraget*), o vevañ e korn-bro ar Chapel Nevez. Poentoù all a rofe da grediñ e oa anezhañ ur c'honter a vicher ivez, hag en devoa an tu da gontañ.

Dastumet e oa bet ar gontadenn-mañ gant **Fañch an Uhel** ivez. Un droidigezh a oa bet embannet en e levr *Contes populaires de Basse Bretagne II*[15] nemetken.

Un diverrañ eus ar vojenn-mañ, *La légende du Docteur Coëthalec*, a oa bet kinniget gant **Charles a gKeranflec'h**, hag embannet er *Revue de Bretagne et de Vendée*, e 1857, er pennad-skrid « Voyage dans les Montagnes Noires et les Monts d'Arez »[16].

A-hend-all e kaver un toullad studiadennoù diwar-benn *Kontadenn Koathaleg Kervinou* ivez :

Studiet e oa bet gant **Per Batani**, hag embannet e *Studi hag Ober* niverenn 21 e 1944.

Adkopiet e oa bet ar gontadenn-mañ gant **Joseph Ollivier** diwar dornskrid an Itron de Saint-Prix ivez. Diwar al labour-se en devoa adskrivet **Jean Le Clerc de la Herverie** ar gontadenn-mañ e peurunvan. Notennet ha troet en galleg gantañ e oa bet embannet e labour e niverennoù 59-62 *Musique Bretonne*.

---

[14] POSTIC, Fañch, « L'affaire des manuscrits à la mort de J.-M. Penguern », *Jean-Marie de Penguern. Collecteur et collectionneur breton*, p. 88-89.

[15] LUZEL, François-Marie, *Contes populaires de Basse-Bretagne*, t. II, p. 75-91 (ad. PUR / Terre de Brume, 1996).

[16] Adembannet e oa bet pennad-skrid Charles a g/Keranflec'h nevez 'zo dindan an titl a *Voyage dans les montagnes du centre Bretagne*, ti Keltia Graphic Editions, 1998, 77 p.

Renkadur Kontadenn Koathaleg Kervinou

Gallout a reer sellet ouzh Kontadenn Koathaleg Kervinou evel ouzh un istor diazezet war fedoù istorel ha mojennel, met frammet evel ur gontadenn.

Tomm e galon ouzh ar c'hontadennoù hag ar mojennoù e oa bet Per Jakez Helias a-hed e vuhez. Tro en devoa bet da blediñ gante ha da reiñ e soñj diwar-benn an diforc'hioù a wele etreze e *Le Quêteur de Mémoire*[17]. Hervezañ en em gave dieub a-walc'h ur c'honter da chañch an dra-mañ-tra en ur gontadenn tra ma n'helle ket chañch an disterañ tra pa dezrevelle ur vojenn. Lec'hiet strizh eo ur vojenn ha lec'hioù resis a gaver meneget enni ivez.

Lec'hioù resis a gaver e *Kontadenn Koathaleg Kervinou* ivez ha ma ne vije ket bet dioute e vije bet kollet istor an aotroù a g/Koathaleg hiziv an deiz marteze, rak pa gomzer dioutañ gant tud 'zo eus ar Chapel Nevez (hag i genidik diouzh ar c'horn-bro-mañ hag e-touesk rummad ar re gozh, peurliesañ) e vez graet meneg gante diouzhtu eus ar maner (daoust ma ne van kazi mann ebet ken dioutañ), eus ar c'haridenn a gase eus ar maner d'an iliz, eus an iliz hag eus ardamezioù ar familh a gaver engravet warni.

Ret eo menegiñ ivez e oa bet renket *Kontadenn Koathaleg Kervinou* evel ma vije bet ur marvailh, daoust ma ne oa ket mennad ar c'honter marteze. Merzet e oa bet ar gudenn-mañ gant Josiane Bru, klaskerez er C.N.R.S e Toulouse; o kenderc'hel labour Marie-Louise Tenèze war ar c'hontadennoù : peurliesañ ne vez ket roet da c'hoût mennad ar c'honter pa vez dastumet ur gontadenn dre skriv. Fasil eo gwelet an dra-se dre ar video : gall' ra ur c'honter bennak ober un istor fromus ha skrijus diouzh ur gontadenn dre e c'hoari, e jestroù, ton e vouezh ...[18]

Renkadur ar gontadenn

Kontadenn Koathaleg Kervinou, evel kalz a gontadennoù all eus Breizh hag eus ar bed-holl a gav he flas e renkadur etrevroadel Antti Aarne ha Stith Thompson. Liammet e vefe gant ar gontadenn-skouer niv. 325 *The magician and his pupil* (*Ar majisian hag e ziskibl*), hag e vo da dostaat ouzh kontadennoù all (hervez Paul Delarue e vefe 28 stumm disheñvel eus ar gontadenn-skouer-mañ e Bro-C'hall, er C'hanada, er Misouri, e Tahiti. Anavezet e vefe en Europa a-bezh, hag e Bro an Indez), en o zouesk kontadennoù eus Rusia, evel, da skouer, *Le savoir magique*, dastumet gant Afanassiev, eus Bro-C'hall (*Le conte de la pomme d'orange*), hag eus Breizh ivez : *Ewenn Kongar*, dastumet gant Fañch an Uhel, an hini pouezusañ o vezañ *Kontadenn Koadalan* : ul liamm anat a zo etre an div gontadenn evit pezh a sell ouzh an deroù hag ouzh an dibenn (mervel 'ra Koadalan evel Pierig Koathaleg Kervinou goude bezañ klasket dont da vezañ divarvel), ha betek an anvioù damheñvelson Koadalan/Koathaleg.

Ma weler splann al liamm a zo etre *Kontadenn Koadalan* ha *Kontadenn Koathaleg Kervinou*, hag an hini a zo etre *Kontadenn Koadalan* hag *Istor Taliesin* (e-keñver lajad an

[17] HELIAS, Per Jakez, *« Le Quêteur de Mémoire »*, p. 267-268.

[18] BRU, Josiane, *Le repérage et la typologie des contes populaires. Pourquoi? Comment?*, Bulletin des adhérents de l'AFAS, niv. 14, 1999, http://afas.revues.org, gwelet d'ar 20/09/2002.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

treuzfurmadurioù), ne c'haller ket lâret ez eus ul liamm etre *Kontadenn Koathaleg Kervinou* hag *Istor Taliesin*, ha ken gwir all e vefe ma keñverier ar gontadenn-mañ dastumet gant an Itron de Saint-Prix gant kontadennoù all (nemet evit deroù ar gontadenn pa laer an haroz sekredoù an diaoul pe re ar majisian, hervez ar c'hontadennoù). Ret eo menegiñ ivez eo tostkar ar gontadenn-skouer niv.325 ouzh ar gontadenn-skouer niv. 313 *The girl as helper in the hero's flight* (renkadur *Margodig an dour yen* da skouer).

Evit diskouez pegen heñvel eo *Kontadenn Koathaleg Kervinou* ouzh *Koadalan*, dreistholl e-keñver dibenn ar gontadenn, e vo kavet amañ da heul dibenn ar gontadenn *Koadalan* bet kontet da Fañch an Uhel gant Iann-Mari Gwezennec eus Plouared e 1869 :

Deut a oa da vea koz, hag hen defoa aoun-braz ouz ar Maro. Bemdez a studie mui-ouz-mui he levrio, o klask penoz ober ewit galloud em inkarni ha bewa da virwikenn. Hag un dez a sonjas hen defoa kavet ann tu, ha setu penoz.

Dastum a ra holl dut he di, hag a lâr d'he :

- Sentet ouzin, na euz forz petra a lârin d'ac'h, arc'hant ho po kement ha ma karfet. It da genta da glask d'in ur vagerez gant he bugel kenta newe ganet, hag ho digasset aman buhan.

Digasset a zo d'éhan ur vageres gant he bugel kenta newé-ganet, ha kalz a leaz ganthi. Homan a tlee chomm c'houec'h miz er c'hastell hep gwelet den a-bed, zokenn he fried. Kant-skoed ar miz a vije paeet, lâret a ra neuze d'ehi : Me a vo lac'het breman, draillet munud evel kig-silzig, ha neuze laket en ur boudez. Ar boudez-se a vo laket en-kreiz ur bern teill-tomm, ha diou-wez bemdez, epad c'houec'h miz, da greiz-de ha da der-heur, a renkfet dont, un antér-heur bep gwez, da skuill leaz ho pronno a-uz d'ar boudez lec'h ma vin a bezio. Met diwallit mad a kouskfac'h epad ma véet o skuill ho leaz. A-ben c'houec'h miz, mar gret mad evel ma lâran, a savin em fez euz ar boudez, ha iac'h mad, ha krenvoc'h ha koantoc'h ewit biskoaz ; ha neuze na varwiz bikenn ken.

- Ober a reet ? lâret d'in. Kant-skoed ar miz ho po.

- Ia, emehi, ober a rin. ...

Holl a zo gret evel m'hen euz lâret. Lac'het eo, drailhet-munud evel kig-silzig, ha laket ann tammo holl, gant ar gwad, en ur boudez, pehini a zo plantet e-kreiz ur bern teill-tomm.

Mont a ra ar vageres diou-wez bemdez, épad un anter-heur bep-gwez, da skuill leaz he bronno war ann teill, a-uz d'ar boudez. Bet eo pemp miz oc'h ober evel-se, bet eo pemp miz hanter ; na vanké kén nemet tri dé d'ar c'houec'h miz, pa vanas kousket war ar baern teill, épad ma oa o skuilla leaz a-uz d'ar boudez.

Allas ! ha neuzé a varwas Koadalan !

Pa oe dizolod war-n-ehan, a oe kavet he gorf en he bez, ha kazi deut e-meaz ar boudez ; a oa o vont da zével ; tri de c'hoaz, hag a vije deut he dol da vad.

Met allas ! marw a oa, ha marw-mad, ewit bea c'hoantaët na varwjé bikenn !

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Elfennoù ar gontadenn, hervez Paul Delarue

Lakaet e oa bet war-wel elfennoù ar gontadenn-skouer 325 gant Paul Delarue. Amañ da heul e vo kavet anezhe. E lizherennoù druz ar reoù a glot gant *Kontadenn Koathaleg Kervinou*. Ouzhpennet ez eus bet resisadurioù en brezhoneg etre krommelloù.

(Deroù *Kontadenn Koathaleg Kervinou* dastumet gant an Itron de Saint-Prix na glot ket gant ar gontadenn skouer 325 : mont a ra Pierig Koathaleg da dremen ul lajad ti e vreur henañ, Yann, da gentañ ha goude ti Tristan e Roazhon).

I. L'apprenti magicien ou le serviteur du magicien (diable). - **A : Un garçon (Pierig Koathaleg Kervinou)**; A1 : est le fils de pauvres gens qui lui cherchent un parrain à sa naissance; A2 : a des parents qui veulent le faire instruire; A3 : il cherche une place; A4 : il veut apprendre le métier de magicien; A5 : son père invoque imprudemment le diable contre lui; **A6 : il va par le monde**.

B : Le garçon (hag e geneil, Youenn ar Stang); B1 : son père; **B2 : rencontre**; B3 : va trouver en son château (maison); B4 : un monsieur; **B5 : un seigneur (un aotroù gwisket en ruz war ur marc'h du)**; B6 : un personnage; B7 : qui est un magicien; **B8 : le diable**; B9 : il a affaire à deux ou trois magiciens; B10 : il est pris comme serviteur; B11 : comme élève.

C : Le garçon avec un certain habit; C1 : demande un emploi; C2 : est refusé parce qu'il doit savoir lire; C3 : se présente de nouveau avec un habit différent ou le même porté différemment; C4 : dit qu'il ne sait pas lire et est pris comme serviteur.

D : Le garçon est pris à un certain âge, **D1 : il doit servir ou étudier un certain temps (ret e vo dezhe studiañ en ur gambr karget a levrioù)**; D2 : son père doit venir le chercher à l'expiration du délai; D3 : reçoit une certaine somme à l'avance; D4 : son fils lui sera rendu s'il le reconnaît.

E : Le garçon doit veiller au bon état des livres du magicien; E1 : il a d'autres tâches; E2 : il étudie en cachette dans les livres de magie; **E3 : pendant que son maître est absent (e-pad c'hwec'h miz)**; E4 : autre.

II. Libération de l'élève (serviteur) du magicien. - A : Le garçon va voir son père; A1 : ou le fait prévenir; A2 : le prévient qu'il aura à le reconnaître métamorphosé en animal parmi d'autres animaux; A3 : sinon le fils restera en la possession du magicien; A4 : il le reconnaîtra à une certaine attitude ou à la place qu'il occupera; A5 : le père reçoit les renseignements d'un autre; A6 : le père va retirer son fils le délai écoulé.

B : Le magicien présente au père un ou deux groupes d'animaux où ne figure pas son fils; B1 : le groupe où est son fils; B2 : il le reconnaît grâce aux indications reçues et le désigne; B3 : le fils redevient homme aussitôt; B4 : son père l'emmène.

C : Le garçon quitte son maître librement; C1 : se sauve en cachette; **C2 : se libère par une ruse; C3 : il rentre chez lui.**

(Dibenn *Kontadenn Koathaleg Kervinou* na glot ket gant ar gontadenn skouer 325 : evel e *Kontadenn Koadalan* e klask an haroz dont da vezañ divarvel).

III . La transformation en animaux pour la vente. - A : Par son pouvoir magique, le garçon se change, A1 ; ou change des objets; A2 : en chien; A3 : cochon; A4 : mouton; A5 : boeuf; A6 : cheval; A7 : que son père mène à la foire; A8 : vend à un acheteur ordinaire; A9 : au magicien (diable) même; A10 : autre.

B : Conformément aux indications de son fils, le père conserve corde, laisse, collier, bride; B1 : l'animal reprend la forme humaine; B2 : rejoint le père ou rentre à la maison.

C : Le père laisse la bride à l'acheteur; C1 : par oubli; C2 : ébloui par la grosse somme qu'on lui paie; C3 : parce qu'on lui a offert un supplément pour la bride; C4 : parce que l'acheteur l'a fait boire; C5 : ou a refusé de la rendre; C6 : parce que les assistants prennent parti pour l'acheteur.

IV . Les transformations dans la poursuite. - A : Le magicien acheteur du cheval l'emmène; A1 : le confie à un valet; A2 : à qui il recommande de ne pas le débrider; A3 : ou fait d'autres recommandations; A4 : autre.

B : Le cheval refuse de boire; B1 : demande à quelqu'un de lui ôter la bride; B2 : on lui ôte la bride; B3 : il est libéré autrement.

C : Le cheval en présence de l'eau; C1 : se change en poisson; C2 : en grenouille; C3 : en autre animal; C4 : le magicien pour le chasser se change en poisson; C5 : en loutre; C6 : autre.

D : L'apprenti magicien se change en lièvre; D1 : en autre animal; D2 : le magicien en chien de chasse; D3 : en autre animal.

E : L'apprenti magicien se change en pigeon; E1 : en autre oiseau; E2 : le magicien en oiseau de proie, E3 : ou autre.

F : Autre forme de l'apprenti magicien; F1 : du magicien.

V . Les transformations dans le combat final. - A : L'apprenti magicien entre dans la chambre d'une jeune fille; A1 : de la fille du roi; A2 : ailleurs; A3 : prend la forme d'une bague; A4 : d'une orange; A5 : autre refuge; A6 : autre forme.

B : La jeune fille se met la bague au doigt; B1 : le jeune homme lui parle; B2 : lui dit qui il est; B3 : lui annonce l'arrivée du magicien sous telle forme; B4 : lui dit ce qu'elle doit faire.

C : Le magicien se présente sous la forme d'un médecin; C1 : qui guérit le père de la jeune fille malade; C2 : sous forme de musicien; C3 : de marchand de bijoux; C4 : il demande en paiement; C5 : en échange de bijoux plus beaux ou de richesses.

D : La bague; D1 : ou l'orange; D2 : tombe ou est lancée au sol; D3 : l'apprenti magicien se change en graines; D4 : a un autre sort; D5 : le magicien se change en coq; D6 : qui picore les graines; D7 : cherche l'objet; D8 : l'unique graine ou une des graines; D9 : ou un autre objet; D10 : se change en renard qui mange le coq.

VI . Après la victoire de l'apprenti magicien. - A : Il rentre chez lui; A1 : reproche sa négligence au père; A2 : vit désormais tranquille et à l'aise.

B : Il épouse la jeune fille qui l'a aidé.

C : Il a recours à ses connaissances en magie; C1 : pour vivre richement; C2 : pour d'autres réalisations.

Hervez labour Vladimir Propp war ar marvailhoù

Hervez ar pezh a displeg Vladimir Propp dimp en e oberenn *La morphologie du conte* n'eo ket an tudennoù a zo pouezus en ur gontadenn, met pezh a reont. Ober a ra gant ar ger « fonction », marteze e c'heller treiñ an dra-se gant ar ger « karg » pe « bezañ karget d'ober un dra bennak », en brezhoneg :

Ordinal e kaver er c'hontadennoù, ur **pennad-digoriñ** evit lavaret dimp piv eo an haroz, diouzh pelec'h e teu, piv eo e familh ... (evel e kalz a gontadennoù e vez tri mab gant o zad, an haroz o vezañ an hini yaouankañ).

Mont a ra kuit an haroz diouzh ti e dud (diouzh ti e dad er gontadenn-mañ). Reiñ a ra e dad e vennozh dezhañ a-raok partiañ. E *Kontadenn Koathaleg Kervinou* e c'hoarvez kement-mañ pemp gwezh : mont a ra da welet e vreudeur da gentañ, da foetañ bro goude, ha da glask ur wreg erfin.

Ur gest a zo en istor-mañ ivez : debret eo Pierig Koathaleg gant ar c'hoant deskiñ. Kavout a ray an deskadurezh ti ur majisian (an diaoul e gwirionez).

Difennet e vez d'an haroz ober un dra bennaket (Koadalan a vo difennet dezhañ mont en ur gampr, da skouer) Pierig Koathaleg ha Youenn ar Stang a vo difennet dezhe mont kuit a-raok distro ar mestr, hag an hini en devo desket an nebeutañ a ranko chom da servijiñ an diaoul.

Mont a ra kuit Pierig Koathaleg hag e geneil evelkent daoust ma oa bet difennet dezhe kuitaat o mestr (**treuzvarchañ a reont an dra difennet**).

An diaoul tromplet : evel e *Kontadenn Koadalan* hag e kalz a gontadennoù all e laer an haroz e sekredoù digant an diaoul pe ur majisian bennak.

Er gontadenn-mañ n'eo ket an diaoul nemetken a vez touellet gant Pierig Koathaleg Kervinou, met kazi an holl dud a gaver er marvailh-mañ :

- E geneil Youenn ar Stang : « *Ar paour quez autrou ar Stang, ha chommas he pen er prenestr', n'allé troï ha nep tu, an dorn déou amarret ep galloud chanç plaç* ».
- Tad e wreg : « *M'ha merc'h emedy an tad, evelt ur roué eo, dim he he plich* ».
- E wreg, priñsez ar Portugal hag he dimezell a gambr : « *An itroun m'ar c'houlje bezan sentet ous mam, ha nijé bevet eurus er Portugal, chetu peneus he nom coll an dud er bed man* ».
- An eskob : « *Ac eon d'ha crigui er paour quez escop, un drouc ac ur poan boellou, quen n'ha randdé, cair évoa roï dézan sicour, nitra n'ha rey mad, huschal he rey aboés he pen gant ar boan* ».

Ar c'hoant dimeziñ : pelloc'h er gontadenn e weler e vank c'hoazh un "dra" d'an haroz : ur wreg, merc'h roue ar Portugal er gontadenn-mañ (merc'h roue Bro-Saoz e *La Vie du Docteur Coathalec* dastumet gant Fañch an Uhel). Hag ezhomm en deus **un dra majik** evit mont da welet anezhi : kezeg hag ur c'harroñs hag a nij, evit beajiñ dre an aer.

An treuzfurmadurioù : ma ne vez ket adkavet e *Kontadenn Koathaleg Kervinou* lajad an treuzfurmadurioù evel e Kontadenn Koadalan pe en *Istor Taliesin*, e weler e oa

barrek Pierig Koathaleg war an treuzfurmiñ evelkent : gouest e oa bet da dreuzfurmiñ e wreg hag he flac'h a gambr e naered.

Er gontadenn dastumet gant Fañch an Uhel e weler an doktor Koathaleg dindan stumm un touseg da gentañ goude dindan stumm un àer, an eil nozvezh, ha dindan stumm ur sourd an nozvezh diwezhañ e lajad an dasorc'hidigezh, ul lajad na gaver ket er gontadenn dastumet gant an Itron de Saint-Prix.

Sed aze un toullad fedoù kavet e bed ar marvailhoù. Ar c'hontadennoù a veze legadet dre gomz a rumm da rumm, treuzfurmet un tamm bihan gant pep hini eveljust : gw. testeni Jean-Louis Rolland war ar poent-mañ : « E tro ar bloavezh 1922 pe 1923 en doa J.L Rolland klevet anezho (ar c'hontadennoù-mañ) e unan, hag o desket neuze. O desket digant un den kozh tro dro da zeg vloaz ha tri ugent dezhañ, Iwan, pe Iv ar Floc'h e anv ... Setu e oa ganet hennezh nebeudig warlerc'h 1850. Ha moarvat eo en e yaouankizh en doa desket ar c'hontadennoù, e tro 1870 eta ».

Ha testeni Jañ-Mari Skragn : « E Breizh-Izel ne vihe ket kaozeet memes mod, na ne oa ket memes mod da zañsal, na memes dilhad ha me 'oar, hag ar rismodilli memes mod, pep hini, evel evid an dilhad, a lak traou deus e vro hag a ra anv eus tud hag a anve'e ... » (Gw. *Lennegezh ar brezhoneg en 20vet kantved* gant Francis Favereau, da vezañ embannet hepdale emichañs).

Ar fedoù mojennel

Ouzhpenn ar fedoù fetis a vez meneget a-hed ar gontadenn (ar chapel, ar maner, ar c'haridenn, an anv-familh « Kervinou ») e kaver fedoù mojennel e dibenn *Kontadenn Koathaleg Kervinou* dreist-holl, pa glask an haroz bezañ divarvel, pe dont da vezañ un den biken evel 'lâre ar c'honter.

E-keñver mennozh ha youl Koadalan ha Kervinou da vezañ divarvel, en devoa gwelet Reinhold Koehler, ul liamm gant mojenn Virgile. Er *Revue Celtique*, da heul *Kontadenn Koadalan*, e kavomp an notenn-mañ :

> *On peut comparer à cette légende, celle de l'enchanteur Virgile. Virgile se fait hacher en morceaux par son serviteur, se fait saler, mettre dans un tonneau sous une lampe, de telle sorte qu'elle y dégoutte neuf jours et neuf nuits. Le septième jour, l'Empereur demande à voir Virgile, force le serviteur à le conduire dans le château, et lorsqu'il voit en morceaux le cadavre de Virgile, il tire son épée et tue le serviteur. Tout aussitôt, devant l'Empereur et toute sa cour, un petit enfant tourna trois fois en courant autour du tonneau et s'écria : "Maudits soient le jour et l'heure où tu es venu ici ! "Après quoi le petit enfant disparut. Personne ne l'a revu depuis, et Virgile resta mort dans le tombeau.*

Theophraste Paracelse en dije goulennet digant unan eus e servitourien troc'hañ e gorf a dammoù, ha lakaat an tammoù-se e-barzh un donell, poultrenniñ anezhe gant louzoù, ha skuilhañ ur baom warne. Neuze e oa ret dezhañ miret an donell-se serret e-pad nav miz. Goude seizh miz tremenet e tigoras ar servijer an donell, hag e kavas enni ur bugel seizh miz hag a varvas kerkent.

Istorioù heñvel a vije bet kontet diwar-benn Albert Le Grand, Agrippa a Nettesheim ha Roger Bacon.

Lennet en devoa Per Batani un notenn skrivet gant Fañch an Uhel war un tamm paper, staget e penn an dornskrid 14, e Levrdi Kemper :

> *Vaines tentatives de Koadalan et du Docteur Coathalec pour se rendre immortels. Pareille chose, à peu près, arriva à Salomon. Se sentant près de mourir, il avait enchanté tous les êtres de la création, afin que personne ne s'aperçoive de sa mort. L'enchantement devait durer mille ans et, au bout de ce temps, le fils de David devait recommencer à vivre. Il s'appuya contre un pilier et mourut, mais grâce à sa puissance surnaturelle, il avait l'air d'un homme endormi. Cependant, il avait oublié d'enchanter le ciron. Celui-ci rongea le pilier qui soutenait le roi. La veille du jour où le charme devait cesser, le pilier s'écroula et Salomon fut réduit en poussière.*

Er c'hontadennoù e vezer techet d'ober implij eus « an dour a vuhez » kentoc'h pa vez ezhomm da adreiñ ar vuhez da unan bennak, evel er gontadenn *Ar priñs Naer hag ar priñs Treger* dastumet gant Fañch an Uhel, da skouer.

Er *Mabinogion*, e danevell *Branwen merc'h Llyr*, ez eo ur « gaoter-azginivelezh » a vo implijet gant ar C'houezeled evit adreiñ buhez d'ar gadourien :

> *Neuze e krogas ar C'houezeled da enaouiñ tan dindan ar gaoter-azginivelezh ha goude e voe taolet ar c'horfoù-marv er gaoter, betek ma voe leun, hag antronoz ar beure e savjont ac'hann, anezho kadourien koulz ha kent nemet ne c'hallent ket komz*[19].

Gall' reer menegiñ mojenn Osiris ivez marteze : lazhet e voe hemañ gant e vreur Seth, met dre hud ec'h adkavas Isis, e c'hoar, tammoù e gorf bet strewet hag e rentas ar vuhez d'he breur hag a deuas da vezañ Doue ar re varv war-lerc'h e dasorc'hidigezh.

Ar fedoù istorel

Evel kalz a werzioù hag a gontadennoù e vefe dedennus gouvezout hag-eñ ez eus er gontadenn-mañ un elfenn a wirionez, gouvezout hag-eñ eo bet savet diwar fedoù istorel 'ta.

Gouez da Charles a g/Keranflec'h ha da Fañch an Uhel e veze kemeret an istor-se gant an dud war-dro Plougoñveur evel un istor gwir, ha ne oa ket evel ur gontadenn.

Hag an dra-se n'eo ket estonus, peogwir e kavomp er gontadenn-mañ traoù fetis hag a c'haller gwelet anezhe hiziv an deiz c'hoazh : dreist-holl iliz ar Chapel Nevez hag ar c'haridenn a yae betek maner Kervinou hervez ar gontadenn (kouezhet eo en he foull abaoe pell 'zo bremañ).

Jean-Marie Le Ny, ul labourer-douar eus Plounevez ar Faou, ganet ha maget e Plougoñveur, an hini en devoa kontet ar gontadenn-mañ da Fañch an Uhel, a grede dezhañ en dije bevet an Doktor Koathaleg e maner Kervinou er XVIII^{vet} kantved. D'ar mare-se e oa Charles Gouzillon, gouarnour Brest, perc'henn ar maner hag an douaroù. Deut e oa Kervinou er familh-mañ dre dimeziñ Jean Gouzillon gant Claude a g/Kergorlay e 1614. Roet e oa bet dezhi damani Kervinou gant un eontr eus familh an d/Tournemined. Klasket en devoa Louis de Gouzillon de Belizal, perc'henn ar maner hiziv an deiz, orin e familh, hag an anv « Koathaleg » a oa dianavet a-grenn dezhañ.

Ret e vo klask pelloc'h a-benn kavout orin ar vojenn 'ta, rak koshoc'h evit an 18vet kantved e tle bezañ. Kavout a reer meneget ar ger « Dom » e testenn an Itron de Saint-Prix

[19] Fañch ELIES-ABEOZEN, *Ar mabinogion*, (troidigezh) p. 50-51.

(anvet e veze Dom Yann breur Pierig Koathaleg er gontadenn), un titl na veze ket roet ken d'ar veleien goude ar c'honsil eus Trente (1545-1563) gouez d'an Tad Mark Simon, eus abati Landevenneg, ha da eskopti Sant-Brieg ne vez ket implijet an titl-se ken evit envel an dud a Iliz, nemet evit ar Chartrouzed, menec'h sant Benead hag un nebeud tud a Iliz all.

Adaozadur 1427 a ra meneg eus ur Yann a g/Kermeno, hag en dije bevet, eñ hag e hendadoù, en maner Kervinou-vihan.

E 1543 hervez adaozadur noblañs eskopti Treger, maner Kermeno-Bihan a oa Yvon de Botloy, aotroù a g/Koethaleg (Seigneur de Coëthalec) en Kervaria-Sular (un drev eus Louaneg d'ar c'houlz-se), e berc'henn. O tiskenn eus an d/Tournemined e oa hemañ hag ardamez ar familh-se a gaver engravet en iliz ar Chapel Nevez.

Savet e oa bet ar chapel e dibenn ar 15 vet kantved pe en hanterenn gentañ eus ar 16 vet kantved gant an aotroù a g/Kermeno-Koathaleg hag e familh (brasaet e oa bet etre 1891 ha 1893). Souezhus eo he saverezh hag hañval a-walc'h eo ouzh ur c'hastell pa weler an tri zour liammet gant bep a doull-muntrer enne.

Roet he devoa ar chapel-se he anv d'an drev « ar Chapel Nevez », deut da vezañ parrouz e 1862 ha komun e 1873.

Gouez da Charles a g/Keranflec'h, ma ne vije ket bet Yvon de Botloy haroz ar vojenn, e vije bet e dad pe e dad-kozh anezhañ.

Parrouz Planiel a oa bet dindan galloud an d/Tournemined ivez, hag an anv-lec'h « Boloi » a zo dioutañ er barrouz-mañ hiziv an deiz c'hoazh. Ur c'hastell (pe ur maner) hag ur chapel staget outañ a oa bet dioute ivez, savet e oant e koadoù Botloi, etre Planiel ha Pleuzal, nepell diouzh kastell ar Roc'h Ugu. Dismantroù ar maner a c'halled gwelet anezhe betek ar bloavezhioù 1960 c'hoazh. Hag hervez, e vefe moaien da welet dismantroù eus un dourell bet savet e dibenn an XI^{vet} kantved pe e deroù an XII^{vet} kantved war ur voudenn war vord an Trev hiziv an deiz c'hoazh. Ur familh galloudus ha pinvidik e Planiel hag e parrouzioù all evel Kerborzh, Pleuveur pe Lezardrev e oa bet an d/Tournemined hag e vez kavet roud eus un Yvon de Botloy e parrouz Planiel er XVI^{vet} kantved ivez.[20]

Youenn ar Stang (pe baron Pennarstank, hervez ar c'hontadennoù), keneil an doktor Koathaleg, a c'hallfe bezañ Guy de la Tour, mab da Guillaume ha da Jeanne de Gosriant, ha breur da François de la Tour hag a oa bet eskob Kemper etre 1574 ha 1583, ha goude-se eskob Landreger betek 1587. Marvet e Penn ar Stang e parrouz Plougonven e-lec'h ma oa ganet e 1593 (d'an 11 a viz Eost 1590, hervez ar pezh a skriv Pierre Barbier en e levr *Le Trégor historique et monumental*), en dije bevet an eskob-se ur vuhez diroll a-walc'h hag un toullad gwerzioù a oa bet savet diwar e benn e Bro-Dreger.

Daou skouer eus ar gwerz-se a oa bet dastumet gant Fañch an Uhel : *Eskop Penanstank* (*GBI.1*, p. 424-429) hag *Ann aotro Penanstank* (*GBI.1*, p. 430-433). *Alliedic ar Mad*, dastumet gant an Itron de Saint-Prix, a glot gant ar werz-se ivez.

Youenn ar Stank 'ta, a c'hallfe bezañ Guy de la Tour, pe, da lâras Fañch an Uhel, François de la Tour e-unan.

[20]Nicole Chouteau, «Notes sur la paroisse de Pleudaniel», *Les Cahiers de la Presqu'île* (Cercle d'Histoire et d'Archéologie de la Presqu'île), niv. 2, 1997, p. 9-10.

Piv e oa an den-se, anvet an doktor Koathaleg, a-benn ar fin evit bezañ bet savet ur gontadenn (hag ur werz) diwar e benn. Marteze un den gouiziek hag a blije dezhañ al levrioù hag ar skiantoù, trawalc'h evit bezañ bet gwelet evel unan oc'h ober koñvers gant an diaoul d'ar mare-se, ma veze kreñv pouez ha galloud an Iliz war ar bobl, o welout buan skeudenn an diaoul a-dreñv ar skiantoù hag an nevezenti (Roger Bacon, un den troet war ar skiantoù, a oa bet tamallet dezhañ bezañ ur sorser, peadra evit bezañ bet toullbac'het e-pad 15 vloaz).

Lavarout 'rae Jef Philippe e c'heller gwelout e Dagda tad-kozh Merlin, hag en devoa bet hemañ kalz a gendirvi : Skolvan, Gwenc'hlan, Koadalan... Marteze e c'heller sellet ouzh Pierig Koathaleg Kervinou evel ur c'henderv all ivez.

Université Européenne de Bretagne

Université Rennes 2, Centre de Recherche Bretonne et Celtique, EA 4451, F-35000 Rennes, France

Doctorat en breton et celtique

Yvon Le Rol

LA LANGUE DES « GWERZIOU » À TRAVERS L'ÉTUDE DES MANUSCRITS INÉDITS DE Mme DE SAINT-PRIX (1789-1869)

Volume 4

Thèse dirigée par Hervé Le Bihan,
professeur de breton et celtique à l'Université de Rennes 2

Soutenue le 5 juillet 2013

Membres du jury

Gwendal Denis, *Professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2*
Xarles Videgain *Professeur d'études basques, Université de Pau et pays de l'Adour*
Rhisiart Hincks *Professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles)*
Hervé Le Bihan, *Professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2*.
Pierre-Yves Lambert, *Professeur d'études celtiques, directeur de recherche CNRS*

STAGADENNOU

I - Studi ar skouerioù

II - Meneger

III - Fedoù pennañ buhez an Itron de Saint-Prix

IV - Levrlennadurezh

V - Indeks

VI - Taolenn

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

I- STUDI AR SKOUERIOU

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Studi ar skouerioù

1. Ds. 1

1.1 Ar minores pemp bloas

Malrieu niv. 0149 – Bugel al laoureg

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar minores pemp bloas** (Ds. 1, f. 50v-51v)

EILSKRIDOU[1]	
Penguern	- **Minores pemp bloas** (Ds. 92, f. 3v-7v ; *Gwerin 8*, p. 20-24)
J. Ollivier	- **Ar minores pemp bloas** (Ds. 987, p. 113-117)
I. an Diberder	- **Ar vinorez pemp ploaz** (Kaier 1, p. 36-37[2]; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Plac'hik pem bloas** (Ds. 89, f. 33-35 ; *Gwerin 4*, p. 33-34 ; kanet gant Jannet Kerguiduff – 23.12.1850) - **Ar plac'hik pemp bloas** (Ds. 90, p. 108-109, f. 201-202-203 ; kanet gant Janneton Puil – 9.06.1851) - **Plac'hik bemp bloas** (Ds. 93, f. 117 ; *Gwerin 9*, p. 180-184 ; lizher Prosper Proux) - **An den lor** (Ds. 94, f. 154r-155v-157v-159v-161v-163v-164r ; *Gwerin 10*, p. 224-234)

[1] Eilskridoù : eilskridoù diwar dornskridoù an Itron de Saint-Prix, pe diwar dornskrid 92 Penguern.

[2] Iwan an Diberder : eilskrivet e oa bet gantañ, diwar eilskrid Joseph Ollivier, dornskridoù an Itron de Saint-Prix e Mezheven 1941. Eilskrivet war daou gaier, e kaver ar re-se miret e Ti Dielloù ar Morbihan, e Gwened, hiziv an deiz : diell 14J57.

	- **Al laourez guen** (Ds. 94, f. 171r-172v-173v-174v-175v-176v ; *Gwerin 10*, p. 242-251) - **Al laourez guen** (Ds. 94, f. 208r-209v-210v-211v-212v-213v-214v) - **Gwers plac'hic pem bloa** (Ds. 112, f. 128r-128v)
Luzel	- **Bugel al laourek / *L'enfant du lépreux*** (*GBI.1*, p. 242-246 ; kanet gant ar C'hemener bihan - Plouared-1863) - **Mari ar C'habiten / *Marie Le Capitaine*** (*GBI.1*, p. 246-252 ; kanet gant Mari-Job Kado - Plouared-1849)
G. Milin	- **Ar bugel pemp bloas** (*Gwerin 1*, niv.16, p. 49)
A. Bourgeois	- **Gwers Gaidig ar Goaz** (kanet gant Jeanne-Yvonne Oulc'hen, ur glaskerez bara eus Kernevez, e-kichen Pontrev, e miz Gouhere 1891)
M. Duhamel (ton)	- **Bugel al laourek** (*Musiques bretonnes*, p. 28, niv. 56 ; kanet gant Marie-Louise Colas, eus Tregonnev) - **Mari ar C'habiten** (*Musiques bretonnes*, p. 29, niv. 57 ; kanet gant Menguy ha Leon, eus Karaez)

1. 2. Kervéguen hag ann Tourellou

Malrieu, niv. 0038 – Kervegan hag an Tourello

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Kervéguen hag ann Tourellou** (Ds. 1, f. 52r-55v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **An Tourello** (Ds. 111, f. 173v-178v ; diembann)

J. Ollivier	- **Kervéguen hag ann Tourellou** (Ds. 987, p. 118-127)
I. an Diberder	- **Kervéguen hag an Tourellou** (Kaier 1, p. 81-82 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **An Tourello** (Ds. 90, f. 63-65 ; *Gwerin 6*, p. 63-65 ; kanet gant Mari Bozeg – 18.02.1851) - **Choar an Tourelou** (Ds. 93, f. 27r-28v ; *Gwerin 9*, p. 38-41) - **An Tourello** (Ds. 111, f. 157r-160r) - **An Tourello** (Ds. 111, f. 161r-172v) - **An Tourello** (Ds. 111, f. 179v-186v)
Luzel	- **Kervegan hag ann Tourello / *Kervegan et Des Tourelles*** (*GBI.2*, p. 188-195 ; kanet gant ur C'hemener en bourk Plouegad-Gwerrann-Mae 1863) - **Kervegan hag ann Tourello / *Kervégan et Des Tourelles*** (*GBI.2*, p. 196-201 ; kanet gant ur vatezh ostaleri en bourk Plistin – 1864)
Guillaume Lejean	- **Autro an Tourello / *Le Sire de Tréguier*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 52, p. 754-759)
H. de Kerbeuzec (= an abad F. Duine)	- **Kerveguen et Les Tourelles** (*Cojou Breiz*, 1896, p. 47-50)
L. Le Guennec (studiadenn)	- « **Vieilles chansons bretonnes** » (*En Breiz-Izel autrefois*, p. 187-191)
Duhamel (ton)	- **Kervegan an Tourello** (*Musiques bretonnes*, p. 73, niv. 145 ; kanet gant Maryvonne Flem, eus Porzh-Gwenn)

1. 3. Pennanguer

Malrieu, niv. 0037 – Penanger hag an aotroù Delande

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Pennanguer** (Ds. 1, f. 56r-59r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Pennanguer** (Ds. 987, p. 128-132)
I. an Diberder	- **Penanger ha Delandan** (Kaier 1, p. 85-86 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- **Deslandes et Pénangèr** (*Notes de voyage*, p.14_17) - **Ann aotro Penangêr, hag ann aotro Delande** (*Notes de voyage*, p.112-119) - **Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande / *Le seigneur de Pénanger et le seigneur de La Lande*** (*GBI.2*, p. 202-209 ; kanet gant Garandel, lesanvet « Kompagnon dall » – 1844) - **Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande / *Le seigneur de Pénanger et le seigneur de La Lande*** (*GBI.2*, p. 210-217 ; kanet gant ur vaouez kozh a vourk Plouvilio) - **Monsieur de Penn-an-Guèr et monsieur Delande / *Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 69, p. 811-812 ; troidigezh gallek nemetken) - **An aotrou Penn ar guër ac an aotro Delandé** (levraoueg Rennes

	Métropole, Ds. 1020, p. 8, 25, 26 ; diktet gant Compagnon Dall, d'ar 24 a viz Gouhere 1844) - **An Aotro Pen-an-Guer ac an Aotro Delandé** (levraoueg Kemper, Ds. 4553, p. 53-55 ; roet gant M. Lopez) - **An Aotro Pen-an-Guer ac an Aotro Delandé** (levraoueg Kemper, Ds. 4553, p. 55-57) - **An Aotro Pen-an-Guer ac an Aotro Delandé** (levraoueg Kemper, Ds. 4553, p. 58-61 ; diktet gant Compagnon Dall)
D. Giraudon (studiadenn)	- « **Penanger et de La Lande, gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor »** (*Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, t. 112, niv. 4, 2005, p. 7-42)

1. 4. Bodeillo

Malrieu, niv. 0039 – Kont ar Chapel en deus lazhet paj ar roue

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Bodeillo** (Ds. 1, f. 59v-62r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Bodeillo** (Ds. 92, f. 9v-13v ; *Gwerin 8*, p. 25-29)
J. Ollivier	- **Bodeillo** (Ds. 987, p. 133-136)
I. an Diberder	- **Bodeillo** (Kaier 1, p. 80 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Contrechapell** (Ds.111, f. 64v-68v)
	- *ASBB* (p. 67-68) : - **ar pagik bodinio & adstumm** (Karned 1, p. 34-36 & 121) - **Bodelio** (Karned 2, p. 196-199)

Kervarker	- [**Pagik Bodinio zo mac'het**] (Karned 2, p. 200-202) - **Ar c'hontez Bodelio** (Karned 2, p. 216-217) - **Floc'h Loeiz Trizek / *Le page de Louis XIII*** (*Barzaz-Breiz*, p. 301-309 ; rannyezh Kerne ; embannadur kentañ : 1867)
Luzel	- **Komt ar Chapel / *Le comte Des Chapelles*** (*GBI.1*, p. 456-463 ; kanet gant Garandel – Kerarborn – 1844) - **Contrechapel / *Komt ar Chapel*** (*Enklask Fortoul* ; t. 2, niv. 55, p. 784-785 ; troidigezh nemetken)
I. an Diberder	- **Ur passagér èl ur marquiz** (*Chansons populaires bretonnes* – Baod)
L. Le Guennec (studiadenn)	- **Komt ar Chapel** (*Choses et gens de Bretagne*, p. 117-120)

1. 5. Stanq Bizien

Malrieu, niv. 0135 – Maro mab henañ Kerguezec-Kericuff

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Stanq bizien** (Ds. 1, f. 62v-66v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Stang Bizien** (Ds. 92, f. 14v-17v ; *Gwerin 8*, p. 30-33)
J. Ollivier	- **Stanq bizien** (Ds. 987, p. 137-141)
I. an Diberder	- **Stanc Bizien** (Kaier 1, p. 95-96 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Per ar Rouz	- **Stang Bizien (Kloarek Kerikuff) / *L'étang de Bizien (Le clerc de Kericuff)*** (« Les chansons bretonnes de la collection Penguern », *AB*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 64-71 ; eilskrid, troidigezh ha notennoù diwar stumm Ds. 92 Penguern)

STUMMOU ALL	
I. an Diberder	- **Er jiboésour ieuank beuet / *Le jeune chasseur noyé*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 664 ; testenn : Loeiz Guillerm – Hennebont – 22.10.1911) - **Er jiboésour ieuank beuet / *Le jeune chasseur noyé*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 665 ; ton eus Séglien, embannet gant F. Cadic e miz C'hwevrer 1925)
F. Cadic	- **La mort du jeune chasseur** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 187, p. 526-527)
Ar vreudeur Morvan	- **Kloareg Stank Izel** (*Teñzor ar Botkol*, p. 63)
Y.F Kemener	- **Stank an abati** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch – niv. 028 ; kanet gant an Itron Loazon, eus Korle, e Mezheven 1978, ha desket dezhi gant Izmaï Potie da du Sant-Nigouden)
Alan Durand	- **Maro ann Otro Kergwezek** (meneget gant D. Giraudon e *Planedenn*, niv. 11, 1982, p. 35-36)
D. Giraudon	- **Gwerz an aotroù Kergwezeg** (*Planedenn*, niv. 6, Goañv 1980-81 ; kanet gant François Richard eus Pleuzal e 1980) - **An distro war werz an aotroù Kergwezeg** (*Planedenn*, niv. 11, Newez-amzer 1982, p. 29-46 ; studiadenn)
D. Giraudon & D. Laurent (studiadenn)	- « **Gwerz an Aotrou Kergwezeg** » (*Planedenn*, niv. 6, Goañv 1980-81, p. 13-43) - « **Gwerz an Aotrou Kergwezeg**[3] » (*Donatien Laurent. Parcours d'un ethnologue en bretagne*, p. 279-307) - *« **Gwerz an Aotrou Kergwezeg** » (kanet François Richard, eus Pleuzal ; enrollet gant Daniel Giraudon d'ar 5 a viz Mae 1980)*

[3] Adembannet eo bet e 2012, studiadenn Donatien Laurent savet gantañ diwar-benn gwerz Stank Bizien, el levr *Donatien Laurent. Parcours d'un ethnologue en Bretagne*. An enrolladur, graet gant Daniel Giraudon eus François Richard, a zo kinniget en oberenn-mañ ivez.

1. 6. Cloarec Lanbaul

Malrieu niv. 0045 - Ar c'hloareg lazhet war al leur nevez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Cloarec Lanbaul p'he cloarec an ambout** (Ds. 1, f. 67r-72r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Cloarec Lambol** (Ds. 92, f. 18v-19v-24v-25v-22v-23v-20v-22v ; *Gwerin 8*, p. 34-41)
J. Ollivier	- **Cloarec Lanbaul, p'he cloarec an ambout** (Ds. 987, p. 142-150)
I. an Diberder	- **Fiacra Calvez pé Cloarec Lambaul** (Kaier 1, p. 67-70) (eilskrid diwar Ds. 987 Joseph)
Ollivier)	

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Cloarec Lambol** (Ds. 111, f. 273r-276r) - **Annaic Donval** (Ds. 112, f. 164r)
Kervarker	- *ASBB* (p. 72) : - [**Markis Coarant**] (Karned 1, p. 45-46) - *ASBB* (p. 101) : - [**Cloarec an Amour**] (Karned 1, p. 95-96) - *ASBB* (p. 152) : - **Guillou Kalve** (Karned 1, p. 191.2) - **Markiz Gwerand / *Le marquis de Guérand*** (*Barzaz-Breiz*, p. 310-315 ; rannyezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, p. 71-84)
	- **Kloarek ann Ammour / *Le clerc Lammour*** (*GBI. 2*, p. 466-471 ; Plouared – 1854) - **Kloarek Lambaul / *Le clerc de Lampaul*** (*GBI. 2*, p. 472-477 ; kanet gant Marc'harid Fulup)

Luzel	- **Kloarek Lambol / *Le clerc de Lampaul*** (*GBI. 2*, p. 478-483 ; kanet gant Janned ar Gall – matezh en Kerarborn – 1849) [-**Kloarek Laoudour / *Le clerc de Laoudour***] (*GBI. 2*, p. 458-465 ; kanet gant Garandel – Plouared – 1844) - **Cloarec Riwal / *Le clerc Riwal*** (*SBI. 1*, p. 302-306)
Anatol ar Braz	- **Le Marquis de Guérand (guerz)** (CRBC / EB, p. 233-235) - **Le marquis de Guerrand** (CRBC / EC, p. 19-23) - **Cloarec ar Glaou** (CRBC / EC, p. 124-129 ; kanet gant Marc'harid Fulup)
G. Milin	- **Kloarek Lambol pe Markis Gwerrand** (*Gwerin 1*, niv 3, p. 15-16) - **Markis Gwerrand – Al leur neve** (*Gwerin 1*, niv 6, p. 25-26) - **Kloarek Lambol / *Le clerc de Lambaul*** (testenn & troidigezh) (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 165, p. 1055-1057)
H. de Kerbeuzec (= an abad F. Duine)	- **Le cloarek de Garlan** (*Cojou Breiz*, p. 56-59 – 1856 ; troidigezh & notennoù)
H. Guillerm	- **Guerz ar c'hloarek yaouank** (*Recueil de chansons populaires du Pays de Cornouailles* – 1905 ; kanet gant Guillaume Le Guellec, eus Plozeved)
I. an Diberder	- **Bonjour en ty-man a laran** (*Chansons populaires bretonnes* – Landevan) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 724-725) (Guillerm – Landévant – 05.11.1911 – ton kanet gant M. Métour, eus Noyal Pontivi, embannet gant F. Cadic, e miz Du 1906) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 725-726) (kanet gant Perrine Daniel, eus Pont-Scorff – 29.09.1910) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 727 ; dastumet d'ar 27.08.1911) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons*

	traditionnelles du pays vannetais, p. 728-729-730 ; kanet gant Jeanne Février – Riantec – 01.12.1911) - **Lah kloéreg En Amour / *Le meurtre du clerc L'Amour*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 730-731 ; kanet gant Perrine Daniel – Pont-Scorff – 10.04.1911 ; ton notet gant M. Duhamel, Anna Wiard, ha gant E. Gilliouard)
A. Bourgeois (gwerz & studiadenn)	- **Légende sur l'ancien manoir de Tréziguidi** (*Bulletin de la Société Académique de Brest*, t. 15, 1889-1890)
Y.F. Kemener	- **Kavalier Lambol** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch – niv. 042 ; kanet gant Jean Poder) - **Kloarek Lambol** (Dielloù Landevenneg : Bro-Dreger - niv. 040) - ***Kloareg al laoudoù*** *(Pladenn « Gwerzioù & sonioù »)*
I. Troadeg	- **Kloareg Lambaol / *Le clerc de Lampaul*** (*CR* p. 83-84 ; kanet gant Yvonne Détente/Garlan – Landreger – Nevez-amzer 1980) - **Kloareg ar Glao / *Le clerc Le Glao*** (*CR* p. 85 ; kanet gant Louise Le Bonniec, an Itron Riou – Pluned – Miz C'hwevrer 1979) - **Kloareg Lambaol** *(« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant Ifig Troadeg, diwar ur stumm dastumet gant Claudine Mazéas, kanet dezhi gant Jeanne-Yvonne Garlan, eus Minic'hi-Landreger)
J. Goyat	- **Annaig Kalve** (*Chansons traditionnelles du Pays Bigouden*, p. 61-76 ; kanet gant Catherine Madec, eus Plozeved ; dastumet gant Donatien Laurent e 1964-1965)
F. Vallée	- **Kloareg Lambaol** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »* ; kanet gant Marc'harid Fulup, e 1900)
Anatol ar Braz (studiadenn)	**-** « **La bohémienne de Ploégat** » (*Le fureteur breton*, niv. 36, 1911)

L. Le Guennec (studiadennoù)	- « **Le Marquis de Locmaria** » (*Le fureteur breton*, niv. 10-11, 1911) - « **La légende du marquis de Guerrand** » (*Annales de Bretagne*, Mélanges Loth, 1927, p. 144-154) - « **La légende du marquis de Guerrand et la famille du Parc de Locmaria** » (*En Breiz Izel autrefois*, 1940, p. 169-185)
Eva Guillorel (studiadenn)	- **« Les rivalités sociales à la source des conflits »,** *La complainte et la plainte*, p. 325-331 - **« La complainte sur le duel du clerc à l'aire neuve »** (*Kaier ar Poher*, niv. 31, Déc. 2010, p. 26-29)
M. Duhamel (ton)	- **Kloarek Lambol** (*Musiques bretonnes*, p. 99-100, 197-200) (4 stumm kanet gant : Marc'harid Fulup, diwar enrolladurioù F. Vallée ; Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger ; Maryvonne Nicol, eus Priel ; M. Clec'h, eus Lanrodeg, diwar enrolladurioù F. Vallée)

1. 7. Marc'hadour K/ahès

Malrieu niv. 0220 - Yannig ar bon garçon

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Marchadour K/ahès** (Ds. 1, f. 72v-74r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Marc'hadour Rouan** (Ds. 92, f. 26v-27v ; *Gwerin 8*, p. 42-45)
J. Ollivier	- **Marchadour K/ahés** (Ds. 987, p. 151-153)
I. an Diberder	- **Marhadour Kerahes** (Kaier 1, p. 93 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL

Penguern	- **Ar marc'hadour Rouan** (Ds. 89, f. 49-52 ; *Gwerin 4*, p. 49-51 ; kanet gant Jannet Kerguiduff ; 23.12.1851) - **Ar marc'hadour** (Ds. 89, f. 106-108 ; *Gwerin 4*, p. 93-94 ; kanet gant Moris Follezour, labourer ; Taole ; 02.01.1851) - **Ar marc'hadour Rouan** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 136-137 ; kanet gant Janneton Puil ; 16.06.1851) - **Marc'hadour bien** (Ds. 112, f. 54r-54 bis v ; kanet gant Catel Bonder ; 29 8bre 1852)
Kervarker	- **Gwaz aotrou Gwesklen / *Le vassal de Du Guesclin*** (*Barzaz-Breiz*, p. 221-227 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1845, t. 1, p. 368-376) *ASBB* (p. 199) : - [**Margaridik matez…]** (Karned 1, p. 255) *ASBB* (p. 183) : - **Iann eus a Bontorson** (Karned 1, p. 227-228) *ASBB* (p. 199) : - [**Iannik a Bennorson**] (Karned 1, p. 255)
Luzel	- **Iannik ar bon garçon** (*GBI.1*, p. 354-359 ; kanet gant Mari-Job Kado – Plouared – 1845)
Anatol ar Braz	- **Ar marc'hadour iaouanc** (CRBC / EA, p. 28-31 ; kanet gant Angélique Lemeur) -[**Marc'hadour Rouan**] (CRBC / Karned P, p. 206-209)
Jean-Mathurin Cadic	- **Yannig ar « bon garçon » / *Petit Jean le « bon garçon »*** (*Chants et airs traditionnels du pays vannetais*, p. 201-205)
F. Cadic	- **Jannic le bon garcon** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 64, p. 218-221)
J. Gros	- **Yann ar Bon Garçon** (*Planedenn*, niv. 15, p. 25-26 ; kanet gant Michela an Allan, e 1911)
	- **Yannig er bon garçon / Jeannot le Bon-Garçon** (*Chansons*

I. an Diberder	*traditionnelles du pays vannetais*, p. 706 ; 01.09.1911 – ton notet gant M. Duhamel) - **Yannig er bon garçon / *Jeannot le Bon-Garçon*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 707 ; Jeanne Février – Riantec – 11.12.1911) - **Yannig er bon garçon / *Jeannot le Bon-Garçon*** *(Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 708 ; testenn : Marie-Jeanne Le Pallec – Baud – 29.12.1911 ; Ton notet gant E. Gilliouard)
J.L. Larboulette	- **Iannik er bon garson** (p. 220-221)
Y.F. Kemener	- **Er Bon Garçon** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 009 ; kanet gant Jean-Marie Youdek) - **Iannig er Bon Garson** (dielloù Landevenneg : Bro-Fisel - niv. 010) - **Ar bon garçon / *Le Bon Garçon*** (*CR* niv. 128, p. 286-287 ; kanet gant Jean-Marie Youdec – Plounevez-Kintin – 06.1977)
I. Troadeg	- **Ar marc'hadour bihan / *Le petit marchand*** (*CR*, p. 96-97 ; kanet gant louise Le Grouiec, an Itron Le Roi – Tredarzeg – Miz Du 1989) - **Ar marc'hadour *bihan*** (Pladenn *« E skeud tosenn Bre »)*
Ar vreudeur Morvan	- **Ar marc'hadour bihan** (*Teñzor ar Botkol*, p. 93) - ***Ar marc'hadour bihan*** (pladenn *« Un demi-siècle de Kan ha Diskan »)*
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Ar marc'hadour bihan** *(*pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ; k*anet gant ar c'hoarezed Goadeg, eus Trevrin, e 1965)
Loened Fall	- **Ar marc'hadour bihan I** (pladenn *« Diwar logodenn 'vez ket razh »*) - Ar marc'hadour bihan II (pladenn *« Diwar logodenn 'vez ket razh »*)
M. Duhamel	- **Yannig ar « bon-garçon »** (*Musiques bretonnes*, p. 40-41, niv. 79-81 ; kanet gant Françoise Menguy, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Maryvonne

(ton)	Bouillonnec, eus Landreger ; hag un adstumm eus Bro-Gwened, dastumet gant L.G, e Lokrist)
L. Le Guennec (studiadenn)	« **Vieilles auberges et enseignes finistériennes** » (*Choses et gens de Bretagne*, p. 165-189)
D. Laurent	- **Le vassal de Du Guesclin** (*ASBB*, p. 302-306)

1. 8. Coat ar Fao

Malrieu niv. 0173 – Al laeron lazhet gant an aotroù

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	**- Coat ar fao (Ds. 1, f. 74v-75v)**

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Coat ar Fao** (Ds. 92, f. 28v-29v ; *Gwerin 8*, p. 46-47)
J. Ollivier	- **Coat ar fao** (Ds. 987, p. 154-155)
I. an Diberder	- **Coad-ar-Fao** (Kaier 1, p. 38 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Per ar Rouz	- **Coat ar Fo** (*AB*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 58-60 ; eilskrid, troidigezh ha notennoù diwar stumm Ds. 92 Penguern)

1. 9. Ar martolod ac ar labourer

Malrieu niv. 1634 – Ar martolod hag al labourer

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar martolod ac ar labourer** (Ds. 1, f. 76r-76v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Al labourer ag ar martollod** (Ds. 92, f. 30v-31v ; *Gwerin 8*, p. 48-49)
J. Ollivier	- **Ar martolod ac ar labourer** (Ds. 987, p. 156-157)
I. an Diberder	- **Ar martolod hag al labourer** (Kaier 1, p. 44 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Dastum	- **An tieg hag ar merdieg**, (*MB*, niv. 68, Meurzh 1987, p. 15-17 ; diskrivadenn & troidigezh)

STUMMOU ALL	
Ledan	- **Disput etre ur martolod hag ul labourer** (« var ton ar Marqis Dantin » ; levraoueg Montroulez, t.1, p. 246-249)
I.Troadeg	- **Disput etre ur martolod hag ul labourer douar** (*CR*, p. 342 ; kanet gant Ernestine Toulouzou ; Pleuzal ; diskar-amzer 1978)
Familh Konan	- **Disput etre ur martolod hag ul labourer-douar** (*Tro ma c'hanton*, p. 134 ; kanet gant Perina ar C'harou, eus Kamlez, o chom er C'hozhti Perroz, e 1979)
Eugénie Goadeg & Louise Ebrel	- **Disput etre un tieg hag ur merdread** ; pladenn *« Chants à danser et mélodies de Bretagne »*)

1. 10. Ar sorcères

Malrieu niv. 0160 - Janedig ar sorserez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar Sorcères** (Ds. 1, f. 77r-79v)

EILSKRIDOU

Penguern	- **Ar sorserez** (Ds. 92, f. 33v-35v ; *Gwerin 8*, p. 50-52)
J. Ollivier	- **Ar Sorceres** (Ds. 987, p. 158-161 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
I. an Diberder	- **Ar Sorserez** (Kaier 1, p. 71-72)
Y. Le Rol	- « **An Itron de Saint-Prix. Gwerz ar sorserez** » (*Hor Yezh,* niv. 248, Kerzu 2006, p. 21-34)
Herve Bihan & Y. Le Rol	- « **La collection dans la collection : la collection de Madame de Saint-Prix dans celle de Penguern** », *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856).* Aktoù kollog Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, *CRBC*, 2008, p. 119-138)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Ar Sorcerez** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 93-94 ; kanet gant Anaïc Cozic, klaskerez bara eus Taole – 9bre 1850) - **Sorceres** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 125-126 ; kanet gant Jannton Puil – 16.06.1851) - **Son Janedic** (Ds. 93, f. 101r-101v ; *Gwerin 9*, p. 148-149)
Kervarker	*ASBB* (p. 244) : - **Abelard** (Karned 1 - p. 307) Karned 2 : - **Héloise (adstumm)** (p. 222) - **Loiza hag Abalard / *Héloïse et Abaylard*** (*Barzaz-Breiz*, p. 135-140) (rannyezh Kerne ; kentañ embannadur : 1839, p. 93-102)
Luzel	- **Janedik ar zorseres / *Jeanne la sorcière*** (*GBI.1*, p. 50-53 ; kanet gant Kompagnon dall – Kerarborn – 1849) - **Janedik ar zorseres / *Jeanne la sorcière*** (*GBI.1*, p. 54-58 ; kanet gant Mari-Job Kado – 1849)

Y. Lamer	- **Jannedic / *Jeannette*** (levraoueg Rennes Métropole, Ds. 1024 Luzel)
G. Milin	- **Loiza hag Abelard** (*Gwerin 1*, niv 8, p.29)
I. an Diberder	- **Er sorserez / *La sorcière*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 854 ; Perrine Daniel ; Pont-Scorff ; 18.12.1910)
Y.F. Kemener	- **Er zorseres** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 051) - **Ar plac'hig libertin / *La jeune fille libertine*** (*CR* niv. 30, p.142 ; kanet gant Marie Harnay ; Prizieg ; 26.05.1979) - **Ar sorserez / *La sorcière*** (*CR* niv. 31, p.143 ; kanet gant Hélène Parc ; Ploure)
H. Perennès	- **Merc'h ar Baron** (*Annales de Bretagne*, t. 45, 1938 ; dastumet gant Yeun ar Gow ; kanet gant Marjanig Gwilhou, mamm Y. ar Gow, eus Pleiben)
I.Troadeg	- **Janedig ar sorserez** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »* ; diwar ur stumm kanet gant Louise Bonniec da Ifig Troadeg e 1989)
Yann ar Meur	- An abalardig (kanet gant Marie-Joseph Citarel, eus Kastell Nevez ar Faou, e miz Du 1978 ; kevrediugezh Dastum, enrolladur diembann niv. 6246003 & diskrivadenn)
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Ar sorserez** (pladenn *« Moueziou brudet a Vreiz »)*
Louise Ebrel	- **Ar sorserez** (pladenn *« Gwerz »)*
	- **Ar sorserez** (kanet gant Mathilde Burel - Dastumet gant Bernez Le

Dastum	Breton e Ploveur e 1978 - War bladenn *« Ar Vro-Vigouden – Sonerien ha kanerien 'giz ar vro » La Bretagne des pays niv. 2*)
Annie Ebrel	- **Ar sorserez** (pladenn *« Gwerzioù »)*
Anne Auffret & Florian Baron	- **Ar sorserez** (pladenn *« Setu ! », 2010 ;* stumm dastumet gant Yann-Fañch Kemener, *« Carnets de route »)*
M. Duhamel (ton)	- Janedig ar Zorserez (*Musiques bretonnes*, p. 6, niv. 11 ; kanet gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn)

1. 11. Ar Comte yauanc

Malrieu niv. 0251 – An aotroù hag ar gorriganez

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **ar Comte yauanc** (Ds. 1, f. 80r-82v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **An otro komt** (Ds. 92, f. 36v-41v ; *Gwerin 8*, p. 53-58)
J. Ollivier	- **Ar Comte yauanc** (Ds. 987, p. 162-166)
I. an Diberder	- **Ar homt yaouanc (le Seigneur Nann)** (Kaier 1, p. 83-84 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
	- **Ar c'hon Tudor** (Ds. 89, f. 78 ; *Gwerin 4*, p. 69-71 ; kanet gant Jannet Kerguiduff – 24.12.1850) - **Ar c'hont Trador hag he briet** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 181-183 ; kanet gant Mari Koad – 14.07.1851)

Penguern	- **Ar c'hont Tudor** (Ds 90 ; *Dastum*, p. 184-186 ; kanet gant Jannton Puil – 16.06.1851) - **Aotrou a conte ag et briet** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 269-270) - **Ar Korandones** (Ds 91 ; *Dastum*, p. 270-274 ; dastumet gant Kerambrun) - **Markis ar c'hont ag e briet** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 345-347) - **Gwers ar c'hont Tudor** (Ds. 93, f. 33r-34r ; *Gwerin 9*, p. 50-53) - **Ar c'hont hag ar gorrigan** (Ds. 94, f. 21r-28r ; *Gwerin 10*, p. 40-51) - **Ar c'homt Tudor** (Ds. 95, f. 6v-11v)
Kervarker	*ASBB* (p. 61-62) : - **Ar courricanes** (Karned 1, p. 24-26) *ASBB* (p. 115) : - [**autrou ar comt**] (Karned 1, p. 130-131) - **An otro nan** (Karned 2, p. 136 bis) - **Aotrou Nann hag ar gorrigan / *Le seigneur Nann et la fée*** (*Barzaz-Breiz*, p. 25-30 ; yezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, p. 13-24) -**Sire Nann** (*Enklask Fortoul*, t. 1, Breizh-Uhel, p. 164)
Luzel	- **Ann aotro ar c'hont / *Le seigneur comte*** (*GBI.1* - p. 4-10 ; kanet gant Garandel – Plouared – 1844) - **Ann aotro Nann / *Le seigneur Nann*** (*GBI.1*, p. 10-16 ; kanet gant mamm Fañch an Uhel, Rozali ar Gac – Kerarborn – 1848) - **Ann aotro ar c'hont / *Le seigneur comte*** (*GBI.1*, p. 16-24 ; kanet gant Mari Raher – Duot) -**Monsieur Nann / *Ann aotro Nann*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 70, p. 813-814 ; troidigezh)

G. Milin	- **An aotrou Tregonk hag he bried – An aotrou Nann** (*Gwerin 1*, niv 12, p. 39-40) - **Ar c'hountes holl hag he bried – An aotrou Nann** (*Gwerin 1*, niv 13, p. 41-43) -**Ar c'hont Dredol hag e bried – An aotrou Nann** (*Gwerin 2*, niv. 55, p. 143-144)
F. Vallée	- **An Otro ar C'hont** (Ds. 1013, f° 5, 43-46)
I. an Diberder	- **En Owtrou Kont / *Monsieur le Comte*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 656-657 ; Jeanne Février – Riantec – 01.12.1911) - **En Owtrou Kont / *Monsieur le Comte*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 658-659 ; ton : M.F. Gourrierec – Bubry – 1976)
F. Cadic	- **Monsieur le comte et Madame** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 65, p. 222-224)
J.L. Larboulette	- **Kannen en eutru Komt hag é vadam** (p. 136-137)
Y.F. Kemener	- **Otrow er hont** (dielloù Landevenneg : Bro-Dreger - niv. 001) - **Otroù ar c'hont / *Monsieur le comte*** (*CR* niv. 26, p. 136-137 ; kanet gant Guillaume Bertrand, mab an Itron Bertrand – Sant-Nikolaz ar Pelem – 09.07.1980) - **Aotroù ar c'hont** (Pladenn *« Gwerzioù ha sonioù »)*
Anne Auffret ha Y.F. Kemener	- ***Ann aotro ar c'hont*** *(pladenn « Chants profanes & sacrés de Bretagne » ;* stumm Fañch an Uhel)
M. Duhamel (ton)	- **An Otro ar C'hont** (*Musiques bretonnes*, p. 1-2, niv. 1-4) (niv. 1 kanet gant Marie-Jeanne Le Bail ; niv. 2 Maryvonne Nicol ; niv. 3 Yves Menguy & Guillaume Léon, eus Karaez ; niv. 4 notennet gant an abad Besco person e Lanrivain)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ar c'hoarezed Goadeg	- **An aotroù Kont hag ar gornandonez** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant ar c'hoarezed Goadeg, eus Trevrin, e 1968)
Louise Ebrel	- **An aotroù Nann hag e bried** (pladenn *« Gwerz »)*
Boucher d'Argis	- **Complainte de Renaud** (*Enklask Fortoul*, t. 1, Breizh-Uhel, p. 89)
Pierrette Kermoal (studiadenn)	**- Orinelezh ar « Barzhaz-Breizh** » (*Aber* niv. 29, Diskar-amzer 2007, p. 11-26)

1. 12. Rogard ha marcic Euret

Malrieu niv. 0168 – Mibien Eured

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Rogard ha marcic Euret daou breur Robard** (Ds. 1, f. 83r-85v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Breudeur Euret** (Ds. 92, f. 42v-45v ; *Gwerin 8*, p. 59-66)
J. Ollivier	- **Rogard, ha narcic Euret daou breur robard** (Ds. 987, p. 169-174)
I. an Diberder	- **Pautret Euret** (Kaier 1, p. 89-90 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Kervarker	*ASBB* (p. 245-246) : - **potret ann euret** (Karned 1, p. 307-308-179)
Luzel	- **Mibien Euret / *Les fils d'Euret*** (*GBI. 2*, p. 308-317 ; kanet gant Garandel – Plouared – 1845)

M. Duhamel (ton)	- **Mibien Eured** (*Musiques bretonnes*, p. 83, niv. 165 ; kanet gant Yves Menguy ha Guillaume Léon, eus Karaez)

1. 13. Marc'harid Lorantz

Malrieu niv. 0321 - Marc'harid Laorañs salvet deus ar groug

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Macharid Lorantz** (Ds. 1, f. 86r-87v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Mac'harid Lorantz** (Ds. 92, f. 47v-49v ; *Gwerin 8*, p. 67-69)
J. Ollivier	- **Macharid Lorantz** (Ds. 987, p. 175-176)
I. an Diberder	- **Maharit Loranz** (Kaier 1, p. 91-92 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Maharid Loranç** (Ds. 89, f. 132-133 ; *Gwerin 5*, p. 113-114 ; kanet gant Louisa Herviou – 08.01.1851)
Luzel	- **Marc'harit Lauranz / *Marguerite Laurent*** (*GBI. 1*, p. 210-213 ; kanet gant Mari-Ann Noan, paourez kozh – Parrez Duot) - **Marc'harit Lauranz / *Marguerite Laurent*** (*GBI. 1*, p. 214-217 ; kanet gant ar C'hemener bihan – bourk Plouared – 1863)
J. Gros	- **Marc'haridig Lorans** (*Planedenn* niv. 15, p. 31 – 32 ; kanet gant Michela an Allan)

M. Duhamel (ton)	- **Marc'harit Loranz** (*Musiques bretonnes*, p. 24-25, niv. 48-49) (niv. 48 kanet gant Maryvonne Nicol ; niv. 49 ha gant an Itron Queneder, eus Karaez)

1. 14. Giletta

Malrieu niv. 0158 – Ar wreg falstamallet

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Giletta [ar Bouder]** (Ds. 1, f. 88r-90r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Gilletta** (Ds. 92, f. 50v-53v ; *Gwerin 8*, p. 70-73)
J. Ollivier	- Giletta (Ds. 987, p. 177-179)
I. an Diberder	- **Giletta ar Bodér** (Kaier 1, p. 65-66 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Anatol ar Braz	- **Alietta 'r Bouder** (CRBC / ED, p. 170-172) - **Aliet ar Brouder** (CRBC / Karned V, p. 175-177) - **Alietta ar Brouder** (*Revue Celtique*, t. 17, 1896 ; kanet gant Glaouda an Ollier, e Porzh-Gwenn, e 1895)
I. Troadeg	- **Jivestan Bouder / *Sylvaine Bouder*** (*CR*, p. 148-149 ; kanet gant Louise Le Bonniec, an Itron Riou, e Pluned e miz C'hwevrer 1979)

1. 15. An Traonvillin

Malrieu niv. 1135 – Aet d'ar c'houent goude marv e vestrez

STUMM ORIN

An Itron de Saint-Prix	- [**An Traonvillin**] (Ds. 1, f. 90v-93r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Traouvilin** (Ds. 92, f. 54v-57v ; *Gwerin 8*, p. 74-77)
J. Ollivier	- **An traonvillin** (Ds. 987, p. 180-183)
I. an Diberder	- **An Traonvilin a Blougânou** (Kaier 1, p. 99 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Luzel	**- Cloarec Traonvilinn** (*Annales de Bretagne*, t. 5, 1889-90 ; diwar Ds. 92 Penguern)

STUMMOU ALL HA STUDIADENNOU	
Luzel	- **Kloarek Plourin / *Le clerc de Plourin*** (*GBI. 2*, p. 360-365 ; kanet gant Anna Salik – Plouared – 1864)
J. Gros	- **Eur c'hloareg yaouank a Blourin** (*Planedenn* niv. 15, p. 45 ; kanet gant Michela an Allan e 1911)
H. de Kerbeuzec (= an abad F. Duine)	- **Le Capucin de Tromelin** (*Cojou Breiz*, p. 19-22 ; troidigezh gallek nemetken)
Familh Konan	- **Ar C'habeusin** (*Tro ma c'hanton*, p. 106 ; dastumet gant Gireg Konan, e 1990, diwar gaier kanaouennoù Mari Bodiou, o chom er Sklaerder)
L. Le Guennec (studiadenn)	- **Le clerc de Tromelin** (« Vieilles chansons bretonnes », *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, L. 51 ; p. 79-84, 1924)

1. 16. Margodic

Malrieu, niv. 1041 - Margodig La Boissière

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Margodic** (Ds. 1, f. 93v-96r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Margodig la boessière** (Ds. 92, f. 59v-63v ; *Gwerin 8*, p. 78-82)
J. Ollivier	- **margodic** (Ds. 987, p. 184-188)
I. an Diberder	- **Margodic La Boessière** (Kaier 2, p. 3-5 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Ledan	- **Gwerz Margodic La Boissier** (Levraoueg Montroulez, t. 4, p. 269-275)
Kervarker	*ASBB* (p. 172) : - [**Margodik**] (Karned 1, p. 213-214) - **Margodik de La Boissiere** (Karned 2, p. 132-136 bis)
Luzel	- **Margodic La Boissier / *Margot de La Boissière*** (*SBI. 1*, p. 240-245 ; kanet gant Marc'harid Fulup)
Y.F. Kemener	- **Margodig** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 048 ; kanet gant François Chatton) - **Margodig** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 049 ; kanet gant Mari Duget) - **Margodig / *Margodig*** (*CR* niv. 129, p. 288 ; kanet gant Marie Douget – Kallag – 04.1979)

	- **Margodig / *Margodig*** (*CR* niv. 130, p. 289 ; kanet gant François Chatton – Kerien – 12.11.1979) - **Margodig** (pladenn *Kemener – Squiban, Kimiad)*
L. Le Guennec (studiadenn)	- « **Margodic La Boissièr** » e *Le fureteur breton*, niv.28, p. 4-5, 1920
Eva Guillorel (studiadenn)	- « La chanson sur Margodic La Boissière : rapt de séduction et infrajustice à Plougonver dans les années 1760 », *La complainte et la plainte*, p. 274-288
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Margodig La Boissière** (pladenn *« Moueziou brudet a Vreiz »*)
Louise Ebrel	- **Margodig** (pladenn *« Gwerz »*)

1. 17. Bruillac ha K/roue

Malrieu, niv. 0041 – Bruillac ha Kerroue

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Bruillac, K/roue** (Ds. 1, f. 96v-97r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Bruillac a K/roue** (Ds. 92, f. 64v-64r ; *Gwerin 8*, p. 83-84)
J. Ollivier	- **Bruillac K/oue** (Ds. 987, p. 189-190)
I. an Diberder	- **Bruillac ha Keroué** (Kaier 1, p. 100 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Per ar Rouz	- **Bruillac a Kerroue / *Bruillac et Kerroué*** (*AB*, t. 22, niv. 1, 1906, p. 61-64 ; eilskrid, troidigezh ha notennoù diwar Ds. 92 Penguern)

2. Ds. 2

2. 1. Rosmelson

Malrieu niv. 0230 – Skrapet ‘n ur vont d’ar varradeg

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Rosmelson** (Ds. 1, f. 2v-5r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Rosmelson** (Ds. 987, p. 2-9)
I. an Diberder	- **Rosmelson** (Kaier 1, p. 45-47 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Kloareg ar Veuzid (= Per Batani)	- **Rozmelchon** (*Al Liamm*, niv. 21, 07/08/1950 ; eilskrid & studiadenn)

STUMMOU ALL HA STUDIADENNOU	
Penguern	- **Rosmelchon** (Ds. 89, f. 112-115 ; *Gwerin 4*, p. 97-98 ; kanet gant Moris Follezour – 02.01.1851) - **Rosmelchon** (Ds. 90, f. 66-68 ; *Gwerin 6*, p. 67-69 ; kanet gant Mari Bozeg – 18.02.1851) - **Rosmelchon** (Ds. 90 ; *Dastum*, p. 131)
Kervarker	- **Rosmelchen Glouisargant** (Karned 2, p. 47-48) - [**Rosmelchon**] (Karned 2, p. 49-52) - **Rosmelchen (adstummoù)** (Karned 2, p. 101) - **Rosmelchen** (Karned 2, p. 143-146) - **Fillorez ann aotrou Gwesklen / *La filleule de Du Guesclin*** (*Barzaz-Breiz*, p.212-220 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1845, t. 1, p. 353-367)

Luzel	- **Rozmelchon / *Rozmelchon*** (*GBI.1*, p. 307-312) (kanet gant un nezerez en bourk Plouegad-Gwerrann – 1863) - **Rozmelchon / *Rozmelchon*** (*GBI.1*, p. 312-317) (kanet gant Mari-Anna ann Noan, paourez kozh eus Duot) - **Rozmelchon / *Rozmelchon*** (*GBI.1*, p. 318-323) (kanet gant Godik Fulup – Pluned – 1867)
Anatol ar Braz	- **Rozmelchon** (CRBC / Karned V, p. 97)
Yves Lamer	- **Gwerz Rosmaelchon** (Ds. 1024 Luzel)
G. Latimier	- **Rojerson** (Meneget gant Trepos, Pierre, *Annales de Bretagne*,t. 67, niv. 4, 1960, p. 389-397 ; kanet gant an Itron ar Mason, eus Kerlipod, e Plouber, e 1954)
Familh Konan	- **Rozmelchon** (*Tro ma c'hanton*, p. 120 ; klevet digant Mari-Job Hautcoeur, d'ar 16-01-1944 e Perroz-Gireg)
M. Duhamel (ton)	- **Rozmelchon** (*Musiques bretonnes*, p. 34-36, niv. 67-71) (niv. 67 : kanet gant Maryvonne Bouilonnec, eus Landreger ; niv. 68 gant an Itron Queneder, eus Karaez ; niv. 69 gant Marc'harid Fulup, eus Pluned ; niv. 70 gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha niv. 71 gant Maryonne Nicol, eus Priel)
D. Giraudon	- **Rozmelchon** (Teilleurs de lin du Trégor, p. 69-70)
B. Lasbleiz (studiadenn)	- « **Yves Lamer, un collecteur méconnu (1814-1879)** », (*Ma 'm bije bet kreion*, p. 96-99)

2.2. Jeannette Riou

Malrieu niv. 0364 - An aotroù dic'hizet hag ar plac'h touellet

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Jeannette Riou** (Ds. 2, f. 5v-7r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Jeannette riou** (Ds. 987, p. 10-13)
I. an Diberder	- **Jeannette Riou** (Kaier 1, p. 31-32 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Kervarker	*ASBB* (p. 134-135) : - **Marquis ar Cleudon & adstumm** (Karned 1, p. 165-168)
Luzel	- **Ann aotro Koadriou ha Janedig Riou / *Le seigneur du Boisriou et Jeanne Riou*** (*GBI. 2*, p. 228-235 ; kanet gant Janned ar Gall, matezh en Kerarborn – Plouared – 1849) - **Markis ar C'hleand ha Jannet Riou / *Le marquis du Cludon et Jeanne Riou*** (*GBI. 2*, p. 236-243 ; dastumet en Plougoñveur)
G. Milin	**- Ann Aotrou Gludonou** (*Gwerin 1*, niv. 27, p. 75-76 ; brezhoneg hepken)
F. Cadic	- **Le marquis du Clédon** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 56, p. 195-196)
J. Gros	- **An otro Reoni** (*Planedenn*, niv. 15, p. 42 ; kanet gant Michela an Allan, e 1911)
	- **An aotroù C'hleuziou ha Janet Riou** (dielloù Dastum ; kanet gant Yvonne Ménard – Louargad – Miz C'hwevrer 1980)

I. Troadeg	- **An aotroù Koadriou ha Janig Riou / *Le Seigneur de Koadriou et Jeannette Riou*** (*CR*, p. 74-76 ; kanet gant Louise Le Bonniec, an Itron Riou – Pluned – 02.1979) - **An aotroù Koadriou ha Janig Riou** (pladenn *« E skeud tosenn Bre »)*
M. Duhamel (ton)	- **An Otro Koadriou ha Janedig Riou** (*Musiques bretonnes*, p. 73-74, niv. 146-147 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger)
(M. Vassallo & P. Ollivier)	- **An aotroù 'r C'hleuzioù** (pladenn *Bugel Koar* « Ar solier »)

2.3. Youen Camus

Malrieu niv. 1471 - Erwan Kamus

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Youen Camus** (Ds. 1, f. 7v-8r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Youen Camus** (Ds. 987, p. 14-15)
I. an Diberder	- **Youen Camus** (Kaier 1, p. 48 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- **Ervoan Camus / *Yves Camus*** (*SBI. 1*, p. 216-219 ; kanet gant Mari Hulo – Plouared – 1848) - **Ervoan Camus** (*Revue Celtique*, t.2, 1873-1875)
J. Gros	- **Ewan Gamus** (*Planedenn*, niv. 15, p. 21 ; kanet gant Michela an

	Allan, mamm-gozh Jul Gros, eus Tredrez, e 1911)
Y.F. Kemener	- **Iwann Gamus** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 022 ; kanet gant J. Guenegou) - **Iwann Gamus** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 023 ; kanet gant M.A. Gwillou) - **Iwan Gamus (I) / *Yves Camus*** (*CR* niv. 28, p. 139 ; kanet gant Françoise Mehat – Laniskad – 12.11.1982) - **Iwan Gamus (II) / *Yves Camus*** (*CR* niv. 29, p. 140-141 ; kanet gant Germaine Guenegou – Sant-Ijo – 19.10.1977) - **Iwan Gamus / *Yves Camus*** (*CR* adstumm, p. 141 ; kanet gant Mathurin Janin – Plusulian)
C. Mazeas	- **Iwan Gamus** (kanet gant Marie-Joseph Bertrand, Dastum, pladenn *Grands interprètes de Bretagne*, niv. 4)
M. Duhamel (ton)	- **Erwan Kamuz** (*Musiques bretonnes*, p. 159-160, niv. 311-313 ; kanet gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn ; gant Louise Méhauté eus Tregonev ; ha gant un den all, disanv, eus Sant-Nikolaz ar Pelem, diwar enrolladurioù F. Vallée)
Denez Prigent	- **Iwan Gamus** (pladenn *« Ar gouriz koar »*)
Erik Marchand	- **Iwan Gamus** (pladenn Erik Marchand & Thierry Robin *« Chants du Centre-Bretagne – An henchoù treuz »*)

2.4. Yvonna Iudic

Malrieu niv. 1093 – An oferenn gentañ – Jenovefa Rustefan

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Yvonna Iudic** (Ds. 2, f. 8v-10r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Yvonna ludic** (Ds. 987, p. 16-19)
I. an Diberder	- **Yvonna Ludic** (Kaier 1, p. 49-50 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Philipp Olier** (Ds. 90, f. 84 ; *Gwerin 6*, p. 89 ; kanet gant Louisa Herviou – 26.02.1851) - **Kloarec ar Bihan** (Ds. 95, f. 290 r - f. 298 v)
Kervarker	*ASBB* (p. 119-120) : - [Filipp Ollier] (Karned 1, p. 137-139) *ASBB* (p. 130-131) : - **Filip Olier** (Karned 1, p. 159-160) - **Jenovefa Rustefan / *Geneviève de Rustefan*** (*Barzaz-Breiz*, p. 266-271 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 2, p. 1-14)
Luzel	- **Janet ar Iudek / *Jeanne Le Iudec*** (*GBI. 1*, p. 406-410 ; kanet gant Mari-Job Kerival – Kerarborn - 1848) - **Janet ar Iudek / *Jeanne Le Iudek*** (*GBI. 1*, p. 410-417 ; kanet gant Mari-Job Kado – Kerarborn – 1844) - **Janedik ar Marek / *Jeanne Le Marec*** (*GBI. 1*, p. 416-423 ; kanet gant Rosali ar Gac, mamm Fañch an Uhel, e 1853) - **Mari ar Moal / *Marie Le Moal*** (*GBI. 2*, p. 392-395 ; dastumet e Plouared) - **Jeannédik Ar Yudek / *Janet Ar Iudek*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 59, p. 794-795 ; troidigezh nemetken) - **Mariik Le Moal / *Mari ar Moal*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 68, p. 810 ; troidigezh nemetken)

Milin	- **Kloarek Rosko** (*Gwerin 1)*
Anatol ar Braz	- **Philippe Ollivier** (CRBC / EB, p. 191)
Daniel Jequel	- **Chanig ha Filibert** (levrig pladenn *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui*, p. 44-46 ; kanet gant Marie-Jeanne Richard, eus Pont-'n-Abad, e 1985)
M. Duhamel (ton)	- **Janed ar Iudek** (*Musiques bretonnes*, p. 45-46, niv. 90-91) (niv. 90 kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha niv. 91 gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn)
Anne Auffret & Florian Baron	- **Jenovefa Rustefan** (pladenn *« Setu ! »* - 2010 ; stumm o tont eus ar *Barzaz-Breiz*)

2.5. Marc'harid K/amoal

Malrieu niv. 1531 – Ar plac'h leanez he c'hloareg beleget

(Da dostaat ouzh Yvonna Yudec – Malrieu niv. 1093)

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- Macharid K/amoal, ha cloarec Gall (Ds. 2, f. 10v-11v)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- Cloarec ar grall, p'he ar gall – Macharid K/amoal (Ds. 987, p. 20-22)
I. an Diberder	- Marharit Kerammoal pé Cloareg ar Gall (Kaier 1, p. 51-52 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- Marie ar Moal (*Veillées bretonnes*, 1870, p. 125-127 ; troidigezh – kanet gant Marianna) - Mari ar Moal / *Marie Le Moal* (*GBI. 2*, p. 392-395 ; Plouared)

2.6. Testamant marquis ha Guerrand

Malrieu niv. 0187 – Testamant markiz Gwerand

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Testamant marquis ha guerrant** (Ds. 2, f. 12r-14r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Testamant marquis ha guerrant** (Ds. 987, p. 23-25)
I. an Diberder	- **Testamant Markiz Guerrand (**Kaier 1, p. 87-88 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Markis Guerand** (Ds.111, f. 78r – 80v ; Morvannic, eus Plouigno, d'ar 27 a viz Mae 1848) - **Notenn** (Ds. 111, f. 80v)
Luzel	- **Markizes Guerrand / *La marquise de Guerrande*** (*GBI. 2*, p. 484-489 ; kanet gant ar vatezh ostaleri en Plouegad-Gwerrann – 1863)
G. Milin	- **Maro Markis Gwerrand** (*Gwerin 1*, niv 1, pp. 9-10) - **Maro ann A. Markiz Gwerrand / *Mort de Mr Le Marquis de Guerrand*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 166, p. 1058-1060 ; testenn & troidigezh)

Anatol ar Braz	- **Le marquis de Guérand** [en brezhoneg] (CRBC / Karned 3, p. 233-235 ; dastumet e Lanveur) - **Le marquis de Guerrand** [en brezhoneg] (CRBC / Karned 2, p. 19-23 ; kanet gant Marie-Jeanne Dafnéet ha Perrine Le Roux, e Plegat-Guerrand d'an 21 a viz Eost 1892) - **Testamant ar Markiz** (« La vie des saints bretons d'après la tradition orale », *AB*, L. 13, 1897-98, p. 90-108 ; kanet gant Marie-Jeanne Dafnéet, eus Plegad)
H. de Kerbeuzec	- **La fin du marquis de Guérand** (*Cojou Breiz*, p. 32-46)
J. Gros	- **Markiz Gwerand** (*Planedenn*, niv. 15, p. 44 ; kanet Michela an Allan, e 1911)

2.7. Baron Nevet, ar Guimadec

Malrieu, niv. 0036 – Ar baron lazhet dre drubarderezh

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Baron nevet, ar gui madec** (Ds. 2, f. 14v-18r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Baron nevet, ar gui madec** (Ds. 987, p. 28-35)
I. an Diberder	- **Baron Nevet hag ar Guimadec** (Kaier 1, p. 53-57 ; eilskrivet diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)
Patrick Malrieu	- **Baron Nevet hag ar Guimadec** (*MB*, niv. 23, C'hwevrer 1982, p. 2-10 ; diskrivadenn & troidigezh & notennoù)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Baron Yvet** (Ds. 93, f. 97 r - f. 99 v ; *Gwerin 9*, p. 145) - **Baron Nevet** (Ds. 95, f. 204 r - f. 214v) - **Notenn** (Ds. 95, f. 212v - 212v - 213r)
Luzel	- **An aotro Rosmadek / *Le seigneur de Rosmadec*** *(GBI. 1*, p. 366-374 ; kanet gant Renaou, ar botaouer-koad, en parrez Tregrom – 1854) - **Ar Rosmadek ha Baron Huet / *Rosmadec et le baron Huet*** (*GBI. 1*, p. 374-381 ; kanet gant Garandel – Kerarborn – 1847) - **La vengeance du jeune baron / *Ann aotro Rosmadek*** (*Enklak Fortoul*, t. 2, niv. 62, p. 799-800 ; troidigezh gallek nemetken) - **Le petit baron et Rosmadec / *Ar Rosmadek ha Baron Huet*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 66, p. 807-808 ; troidigezh gallek nemetken)
Anatol ar Braz	- **Gwerz ar Baron** (CRBC / ED, p. 204-207)

2.8. Feuntenella

Malrieu niv. 0238 - Pried Fontanella

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Feuntenella** (Ds. 1, f. 18v-19v)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **feuntenella** (Ds. 987, p. 36-38)
I. an Diberder	- **Feuntenella** (Kaier 1, p. 26-27 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph ollivier)

STUMMOU ALL

Ledan	- **Guerz var Baron Fontenelle, ar c'hruella den eus ar 17 vet cantvet** (levraoueg Montroulez, t.8, p. 301-307)
Penguern	- **Feunteunelle** (Ds. 90, f. 53-55 ; *Gwerin 6*, p. 59-60 ; kanet gant Mari Bozeg – 18.02.1851) - **Fantanellan** (Ds. 94, f. 202 ; *Gwerin 10*, p. 278-279)
Kervarker	*ASBB* (p. 165-167) : - **Fontanella** (Karned 1, p. 203-208) - **Fontanella / *Fontenelle*** (*Barzaz-Breiz*, p. 287-292 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 2, p. 33-50)
Luzel	- **Fontenella / *La Fontenelle*** (*GBI. 2*, p. 54-61 ; kanet gant Anna Salic – 75 bloaz – Plouared – 1864) - **Adstumm** (*GBI. 2*, p. 62-63 ; dastumet e Plouared) - **Fontenella / *La Fontenelle*** (*GBI. 2*, p. 64-73 ; dastumet e Tremel gant Kergariou, hag embannet gant Fréminville en e *Antiquités des Côtes-du-Nord*) - **Fontenelle / *Fontenella*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 57, p. 790-791 ; troidigezh gallek nemetken)
Anatol ar Braz	- **Guerz Feunteunella** (CRBC / ED, p. 179-180) - **Fontanella** (CRBC / Karned V, p. 165-167)
L. Herrieu	- **Mab er Brigand** (p. 50-51)
Y.F. Kemener	- **Fontanella** (dielloù Landevenneg : Bro-Dreger - niv. 012 ; kanet gant an Itron Garlan)
	- **Fontanella / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 40-41 ; kanet gant Yvonne

I. Troadeg	Detente/Garlan – Ar Vinic'hi – 10.1978) - **Fontanella / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 42-43 ; kanet gant Yves Le Béchec – Lannuon – Nevezamzer 1980) - **Fontanella (adstumm) / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 43 ; kanet gant Anna Lucas – Kawan – Meurzh 1982) - **Fontanella / *La Fontenelle*** (*CR*, p. 43 ; kanet gant Louise Bars – 9 a viz Ebrel 1982)
Josephine Le Bechec	- **Feuntenellan** (Meneget gant Bernard Lasbleiz, *Ma 'm bije bet kreion*, p. 126)
Yann Poëns	- **Fontanella** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant Claude Lintanf, diwar ar stumm dastumet gant Yann Poëns)
M. Duhamel (ton)	- **Fontanella** (*Musiques bretonnes*, p. 58-59, niv. 115-118) (kanet gant Menguy ha Leon, eus Karaez ; gant Frañsez Jaffrennou, eus Karnoet ; gant Loeiz Herrieu, diwar Sonenneu Bro-Gwened ; ha gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger)

2.9. Marquis Tredrez[4]

Malrieu niv. 0231 – Skrapet gant markiz Trede

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Marquis tredéz** (Ds. 2, f. 20r-44v)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Marquis tredéz** (Ds. 987, p. 39-48)
I. an Diberder	- **Markiz Tredre** (Kaier 1, p. 59-64 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

[4] Ar pezh anvet 2.10 a zo troioù-lavar : ar f° 25 r « Quelques rimes bretonne ».

STUMMOU ALL HA STUDIADENNOU	
Penguern	- **Tredrez** (Ds. 90, f. 109-113 ; *Gwerin 6*, p. 113-115 ; kanet gant Catherine, de Coatudel, en Mespaul, femme de Pierre Le Borgne, eus Taole – 03.03.1851) - **Tredrez** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 348 - 351) - [**Na ma plich ganec'h e sileofet]** (hep titl ; Ds. 91 ; *Dastum*, p. 352-357) - **Ne voa ket e ker peurlaret** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 358-359) - [**Testenn 536]** (hep titl ; Ds. 91 ; *Dastum*, p. 360) - **Tredrez** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 361-366) - **Tredre** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 367- 369) - **Tredre** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 370 - 371) - **Guers ar Yeodet** (Ds. 93, f. 116v - 115r v - 116r ; *Gwerin 9*, p. 178-179) - **Tredrez** (Ds. 95, f. 185v - f. 197v)
Kervarker	*ASBB* (p. 97-100) : - **Iaodet** (Karned 1, p. 89-94) *ASBB* (p. 102) : - [**Vont dan pardon dan guer Iadet…]** (Karned 1, p. 97-98) - **Markiz an tridé** (Karned 2, p. 136 bis-137 bis)
Luzel	- **Markiz Trede / *Le marquis de Coatredrez*** (*GBI. 1*, p. 336-345 ; kanet gant Renaou, ar boutaouer –koad, en parrez Tregrom e 1854) - **Adstumm** (*GBI. 1*, p. 344-349 ; kanet gant Mari-Job Kerival e Kerarborn – 1848)

	- « **En Basse-Bretagne** » (*Revue de Bretagne et de Vendée*, t.9, 1866, p. 67-70 ; studiadenn)
Guillaume Lejean	- **Markiz Tredrez / *Le marquis de Trédrez*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 52, p. 762-767)
L. Herrieu	- **Er skrapereh** (p. 52-53)
Y.F. Kemener	- **Otrow Tride** (DL : Bro-Fañch - niv. 002 ; kanet gant Frañsoaz Deloré) - **Otroù Tride / *Le seigneur de Trédrez*** (*CR*, niv. 135, p. 299 ; kanet gant Françoise Delaure – Korle – 24.08.1978)
M. Duhamel (ton)	- **Markiz Trede** (*Musiques bretonnes*, p. 37, niv. 73 ; kanet gant Loeiz Herrieu, diwar *Guerzenneu ha soñenneu Bro-Guéned*)

2.11. Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet

Malrieu niv. 0226 – Ar c'hloareg lazher kondaonet

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet** (Ds. 2, f. 27r-27v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Kloarec crec'h menez** (Ds. 92, f. 66v-67r ; *Gwerin 8*, p. 85-86)
J. Ollivier	- **Cloarec crec'h menez zo bet crouget** (Ds. 987, p. 52-53)
I. an Diberder	- **Cloarec Crèh-menez a zo bet crouget** (Kaier 1, p. 58 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Cloarec a Chevans** (Ds. 91, f. 204r-206v ; *Dastum*, p. 379-380 ; kanet gant François Boulc'h, baraer ha tavernour e Pontéon – 22.O9.1852)
Luzel	- **Kloarek ar Chevanz / *Le clerc Le Chevanz*** (*GBI. 2*, p. 406-415 ; kanet gant intañvez Liko – Pluned – Miz Kerdu 1868) - **Fantig Helari / *Françoise Hélari*** (*GBI. 2*, p. 416-419 ; kanet gant Jannet ar Gall – Plouared – 1848)
H. Guillerm	- **Kloarek ar Chifrank** (*Les chansons de France*, niv. 14, 1910 ; dastumet e Kerne-Izel - brezhoneg & troidigezh en galleg)
H. Perennes	- **Kloarek ar Chifranç** (*Annales de Bretagne*, t.46, 1936 ; kanet gant Laurent Morvan d'an abad Guillerm e 1908)
M. Duhamel (ton)	- **Kloarek ar Chevanz** (*Musiques bretonnes*, p. 93-94, niv. 186-187 ; kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha gant ur c'haner eus Kerne-Izel, dastumet gant M.H. Guillerm)

2.12. Grec'h prison Guenet

Malrieu niv. 1448 – Plac'h prizon Gwened

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Grec'h prison Guenet** (Ds. 2, f. 28r-29v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Ar vreg krouget** (Ds. 92, f. 71v-77v ; *Gwerin 8*, p. 91)
J. Ollivier	- **Groach Prison Guennet** (Ds. 987, p. 54-58)

I. an Diberder	- **Groah prizon Guénet** (Kaier 1, p. 28-30 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Luzel	- **Margodig Gillard /** Marguerite Guillard (*GBI.2*, p. 256-261 ; kanet gant Mari-Job Kado, e Plouared, e 1847)

2.13. Laouer Guernachane

Malrieu niv. 1627 – Laouer-vaen Guernachane

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Louarn Guernachane** (Ds. 2, f. 30r-31r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Louar-min Guernachane** (Ds. 92, f. 78v-79v-68r-68v-69v ; *Gwerin 8*, p. 87-90)
J. Ollivier	- **Louarn Guernachane** (Ds. 987, p. 59-61)
I. an Diberder	**- Louar-min Guernachané** (Kaier 2, p. 8-9 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

2.14. Alliedic ar Mad

Malrieu niv. 1730 – Eskob Penarstang

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Alliedic ar mad** (Ds. 2, f. 31v-33v)

EILSKRIDOU	

Penguern	- **Escop Penarstang** (Ds. 92, f. 81v-85v ; *Gwerin 8*, p. 100-106)
J. Ollivier	- **Alliedic ar mad** (Ds. 987, p. 62-66)
I. an Diberder	- **Janedig ar Mat** (Kaier 1, p. 73-75 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Eskop Penarstang a Coetalen** (Ds. 93, f. 87r-87v ; *Gwerin 9*, p. 125-127) - **Eskop Penastang** (Ds. 94, f. 42r-51r ; *Gwerin 10*, p. 68-81) - **Penarstang** (Ds. 111, f. 34)
Ledan	- **Guerz Eliedic** (levraoueg Montroulez, t.4, p. 216-222)
Kervarker	*ASBB* (p. 69-70) : - **Du Stang** (Karned 1, p. 37-38)
Luzel	- **Eskop Penanstank / *L'évêque de Penanstank*** (*GBI. 1*, p. 424-429 ; dastumet en parrez Plougonven – 1863) - **Ann aotro Penanstank / *Le seigneur de Penanstank*** (*GBI. 1*, p. 430-433 ; kanet gant Godik Rio, matezh e Kerarborn – 1847)
G. Milin	**- Eliet ar Mad** (brezhoneg hepken) (*Gwerin 2*, niv. 50, p. 131-132 ; kanet gant Catherine Le Bris, eus Plounevez Lochrist, e 1866)
Anatol ar Braz	- [**Penn ar Stang] / [Iliedok, recommandet è d'eoc'h**] (CRBC / EB, p. 166-167) - **L'évêque de Penn-ar-Stank** (CRBC / EB, p. 191)
	- **Eskob Penanstank** (*Musiques bretonnes*, p. 47, niv. 93 ; kanet gant

M. Duhamel (ton)	Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger) - **An Otro Penanstank** (*Musiques bretonnes*, p. 47, niv. 94 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger)

2.15. Ar venec'h ru

Malrieu niv. 0194 – An daou vanac'h hag ar plac'h yaouank

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar menec'h ru** (Ds. 2, f. 34r-38r)

EILSKRIDOU	
J. Ollivier	- **Ar menec'h ru** (Ds. 987, p. 67-77)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Jacobin Redon – Manac'h ru** (Ds. 89 ; *Gwerin 5*, p. 199 - 1963)
Kervarker	*ASBB* (p. 141) : - **Ar manar ru** (Karned 1, p. 178-299) - **Ann tri manac'h ruz / *Les trois moines rouges*** (*Barzaz-Breiz*, p. 184-189 ; rannyezh Kerne ; kentañ embannadur : 1839, L. 1, p. 151-162)
Luzel	- **Ann daou vanac'h hag ar plac'hik iaouank / *Les deux moines et la jeune fille*** (*GBI.1*, p. 272-277 ; kanet gant Mari-Job Kerival e Kerarborn – 1849) - **Ann daou vanac'h hag ar plac'hik iaouank / *Les deux moines et la jeune fille*** (*GBI.1*, p. 278- 285 ; kanet gant ur vatezh ostaleri, en bourk Pleuvian – Miz Ebrel 1864)
G. Milin	**- Ar seiz manac'h** (*Gwerin 1*, niv. 44, p. 119 ; brezhoneg hepken)

L. Herrieu	- **Er verh laeret** (p. 181-183)
H. Perennès	- **Plac'h yaouank Kemper** (*AB*, L. 45, 1938 ; kanet en ospital Kemper, d'an 3 a viz Du 1936, gant Marie-Jeanne Bosser, 96 vloaz, genidik eus Plogastel Sant-Jermen)
Abad G. de Corson	- **Les trois Moines rouges** (*Association bretonne*, t. 19, 1900 ; « Traditions populaires concernant le Temple et l'hôpital en Bretagne »)
Y.F. Kemener	- **Ar venac'hed** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 030 ; kanet gant Elisa Magourou) - **Ar venac'hed / *Les moines*** (*CR* niv. 132, p. 293 ; kanet gant Elisa Magourou – Kerber – 01.02.1979) - **Ar venac'hed / *Les moines*** (*CR* niv. 133, p. 295 ; kanet gant Marie Harnay – Prizieg – 16.11.1979)
P. ar Rouz (studiadenn)	- « **An tri manac'h ruz. Les trois moines rouges du Barzaz-Breiz** » (*NRB*, niv. 2, 1951, p. 92-98)
M. Duhamel (ton)	- **An daou vanac'h hag ar plac'hig yaouank** (*Musiques bretonnes*, p. 31-32, niv. 61-63 ; kanet gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Marc'harid Fulup, eus Pluned, diwar enrolladurioù F. Vallée ; ha gant Maryvonne Nicol, eus Priel)
Serge Moëlo	- **Kanenn an tri c'hloareg / *Les trois moines rouges*** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ;* kanet gant Mari Harnay, e 1982)

2.16. Maner Tremenec

Malrieu niv. 1650 – Dimezell an Itron a Dremeneg

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Maner Tremenec** (Ds. 2, f. 38v-40r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Maner Tremenek** (Ds. 92, f. 86v-89v ; *Gwerin 8*, p. 107-113)
J. Ollivier	- **Maner Tremenec** (Ds. 987, p. 78-81)
I. an Diberder	- **Manér Trémenec** (Kaier 1, p. 78-79 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

2.17. An den arme

Malrieu niv. 0733 - Noz kentañ an eured - Plac'h he daou bried

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **An den arme** (Ds. 2, f. 44r-44v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Greg he daou briet** (Ds. 92, f. 116v-117v ; *Gwerin 8*, p. 146-148) - **Greg he daou briet** (Ds. 92, f. 118v-119 ; *Gwerin 8*, p. 149-151)
J. Ollivier	- **Un Den armet** (Ds. 987, p. 88-93)
I. an Diberder	- **An dén a armé** (Kaier 1, p. 76-77 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Noz kenta va eured** (Ds. 89 ; *Gwerin 5*, p. 213-214 ; kanet gant Jannet Puill – 09.02.1851)
I. an Diberder	- **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 302 ; Iwann Er Gouhir – Lomener – 03.08.1911) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 303 ; Richard (tad) – Beaumer Carnac – 27.12.1911) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 304 ; Joseph Richard – Beaumer Carnac – 26.12.1911) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux maris*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 305 ; an Itron Rabalan – Karnag – 26.12.1911) - Er plah hé deu bried / *La fille aux deux époux* (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 306 ; dastumet e Groé get J. Raude ha reit goudé get Job Frison) - **Er plah hi deu bried / *La fille aux deux époux*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 308 ; Lisa Lukas – Karnag – 03.04.1912)
F. Cadic	- **Le retour du soldat** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 39, p. 152-153 ; testenn & troidigezh) - **La femme aux deux maris** (*Chansons populaires de Bretagne*, niv. 194, p.541-542 ; testenn & troidigezh)
I. Troadeg	- **Ar plac'h he daou bried / *La femme aux deux maris*** (*CR*, p. 67 ; kanet gant Louise Le Grouiec – Tredarzeg – 02.1993)
J. Goyat	- **Distro an den arme** (p. 175-190 ; kanet gant Catherine Madec eus Plozeved e 1964-965)
Ar vreudeur Morvan	- **Frañseza** (*Teñzor ar Botkol*, p. 47-48)

	- **Frañseza** (Pladenn *« Un demi-siècle de Kan ha Diskan »)*
M. Duhamel (ton)	- **Ar wreg he daou bried** (*Musiques bretonnes*, p. 69-71, niv. 138-141) (kanet gant Marc'harid Fulup, eus Pluned, diwar enrolladurioù F. Vallée ; gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn (139&140) ; ha gant Menguy ha Leon, eus Karaez (stumm Kerne-Uhel)
Ar c'hoarezed Goadeg	- **Ar plac'h diw wech eureujet** (pladenn *« Moueziou brudet a Vreiz »)*
Louise Ebrel	- **Ar plac'h div wech eurejet** (pladenn *« Gwerz »)* - **A plac'h an daou bried** (kanet gant Sylvie Rivoalen ha Louise Ebrel ; pladenn Louise Ebrel *« Ma zad ma mamm »)*
Y.F Kemener	- **Noz kentañ ma eured** (pladenn *« Kan ha diskan »,* suite Plinn, ton kentañ ; kanet gant Y.F. Kemener, Marsel Gwilhouz ha Claudine Floc'hig)
Manu Kerjean	- **Frañsizañ** (pladenn *« Manu Kerjean »*; kanet gant Manu Kerjean hag Erik Marchand e 1986 e Rostren da geñver ur genskrivadeg Fisel) - **Frañsizañ** (pladenn *« Manu Kerjean »* ; kanet gant Manu Kerjean hag Annie Ebrel – Enrollet en ur fest-noz e Sant-Nigouden e 1997)
Eva Guillorel (studiadenn)	- **Feunteun ar Wazh Haleg / *La fille à la fontaine et le retour du mari soldat*** (*La complainte et la plainte*, p. 135-145)

2.18. Ar was allec

Malrieu niv. 0731 - Feunteun ar wazh haleg - Plac'h he daou bried - Malrieu niv. 0733 - Noz kentañ an eured - Plac'h he daou bried

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- **Ar was allec** (Ds. 2, f. 41r-43v)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Feunteun Goazallek** (Ds. 92, f. 90v-92v ; *Gwerin 8*, p. 114-116)
J. Ollivier	- **Ar Was allec** (Ds. 987, p. 82-87)
I. an Diberder	- **Ar Hoas-Halec** (Kaier 1, p. 33-35 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- [**Al lezvam**] (Ds. 91, *Dastum*, p. 193-194)
Kervarker	- **Ar breur mager / *Le frère de lait*** (*Barzaz-Breiz*, p. 163-172 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 179-199)
Luzel	- **Ar plac'h hi daou bried / *La femme aux deux*** *maris* (*GBI. 1*, p. 266-269 ; kanet gant Mari Maho – 1867) - **Ar plac'h hi daou bried / *La femme aux deux maris*** (*GBI. 1*, p. 270-271 ; kanet gant Mari-Louise Loyer) - **Ar vroeg he daou bried / *La femme aux deux maris*** (*GBI. 2*, p. 164-169 ; kanet gant Marc'harid Fulup – Pluned) - **Ar vroeg he daou bried / *La femme aux deux maris*** (*GBI. 2*, p. 170-173 ; kanet gant Marc'harid Fulup – Pluned)
G. Milin	**- [Ar plac'h diw wech euredet]** (brezhoneg hepken) (*Gwerin 2*, niv. 54, p. 141)
Anatol ar Braz	- **Chanson de soldat** (CRBC / EA, p. 21-23 ; kanet gant Anna Boujant eus Perwenan ; en brezhoneg nemetken) - **Au retour de l'aire-neuve** (CRBC / EA, p. 32-33 ; kanet gant Angélique Le Meur ; en brezhoneg nemetken)

	- [**Me meus bet eur lezvamm ar wassa zo bet ganet**] (CRBC / EA, p. 271-172) - **Celle qui mourut dans les bras de son bien aimé** (CRBC / EG, p. 143-144)
I. an Diberder	- **Er plah ér fetan / *La fille à la fontaine*** (*Chansons traditionnelles du pays vannetais*, p. 78 ; Perrine Daniel – Pont-Scorff – 23.09.1910)
Y.F. Kemener	- **Ar vamm-gêr / *La belle-mère*** (*CR* niv. 83, p. 215 ; kanet gant Marie-Josèphe Retraite – Iniel)
I. Troadeg	- **Al lez-vamm / *La marâtre*** (*CR*, p. 65 ; kanet gant Jean Derrien – Nantouar, Louaneg – 30.06.1997) - **Al lez-vamm / *La marâtre*** (*CR*, p. 66 ; kanet gant Anna Lucas – Kawan – Diskar-amzer 1979) - **Al lez-vamm / *La marâtre*** (*CR*, p. 66 ; kanet gant Marie-Louise Bars – Landreger – 9 a viz Ebrel 1982)
J. Goyat	- **Al lezvamm fall** (*Chansons traditionnelles du Pays Bigouden*, p. 239-248 ; kanet gant Catherine Madec eus Plozeved – dastumet gant Donatien Laurent e 1964-1965)
M. Duhamel (ton)	- **Ar plac'h he daou bried** (*Musiques bretonnes,* p. 29-30, niv. 58-60 ; kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Maryvonne Le Flem, eus Porzh-Gwenn ; ha gant Maryvonne Nicol, eus Priel)
Eva Guillorel (studiadenn)	- « **Feunteun ar Wazh Haleg. La fille à la fontaine et le retour du mari soldat »** (*La complainte et la plainte*, p. 135-145)

2.19. Teir noz so

Malrieu niv. 1467 – Teir noz so / Malrieu niv. 264 – Ar plac'h dimezet gant an diaoul

STUMM ORIN	
An Itron de Saint-Prix	- [**Teir noz so**] (Ds. 2, f. 45r)

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Fanchik ha Jannton** (Ds. 92, f. 120v-121v ; *Gwerin 8*, p. 152-153) - **Karante** (Ds. 92, f. 122v ; *Gwerin 8*, p. 154-155)
J. Ollivier	- **Autre** (Ds. 987, p. 92-93)
I. an Diberder	- **Teir noz zo** (Kaier 1, p. 94 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Ar godisserez** (Ds. 89, f. 249-250 ; *Gwerin 5*, p. 211-212 ; kanet gant Jannet Puill – 09.02.1851) - **Godisserez** (Ds. 90, f. 34, 39-40 ; *Gwerin 6*, p. 45-46 ; kanet gant Jannton Charlès – 10.02.1851) - **An aer wiber** (Ds. 91 ; *Dastum*, p. 312-315)
Kervarker	*ASBB* (p. 155-157) : - **Zon aer wiber** (Karned 1, p. 195.1-195.2-196.1-211) - **Ar plac'h dimezet gand Satan / *La fiancée de Satan*** (*Barzaz-Breiz*, p. 156-162 ; rannyezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 138-150)
Luzel	- **Janet ar Wern / *Jeanne Le Guern*** (*GBI.1*, p. 26-33 ; kanet gant Mari Clech – Logivi-Plougras – 1867)

	- **Janet ar Wern / *Jeanne Le Guern*** (*GBI.1*, p. 34-42 ; dastumet e Kerarborn e 1849)
G. Milin	**- [Plac'h ar seiz dimezi – Janed ar Wern]** (*Gwerin 2*, niv. 51, p. 133-134 ; brezhoneg neemtken)
M. Duhamel (ton)	- **Janed ar Wern** (*Musiques bretonnes*, p. 3, niv. 5-6 ; kanet gant Maryvonne Bouillonnec, eus Landreger ; ha gant Menguy ha Leon, eus Karaez)
Y.F. Kemener	- **En einig frejer** (dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 029 ; kanet gant M.A. Glaneg) - **Janed er Wern – En einig pian frèjer** (Dielloù Landevenneg : Bro-Fañch - niv. 029 bis ; kanet gant an Itron Tallek – Sant Trevin – Meurzh 1979) - **Ar plac'h dimezet gant an diaoul** (pladenn *« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »* ; kanet gant Yann-Fañch Kemener, diwar stumm an Itron Le Tallec)

3. Ds. 987 Joseph Ollivier

Renean ar glas

Malrieu niv. 1015 – Dimezet a-enep d'he c'hoant

EILSKRIDOU	
Penguern	- **Renean ar glas** (Ds. 92, p. 125-140, f. 100v-112v)
J. Ollivier	- **Renea le glas** (Ds. 987, p. 203-218)
I. an Diberder	- **Renéa Le Glas** (Kaier 1, p. 39-43 ; eilskrid diwar Ds. 987 Joseph Ollivier)

STUMMOU ALL	
Penguern	- **Renean glas** (Ds. 95, f. 174r – 184v)
Ledan	- **Guerz Reneaïc ar Glaz** (levraoueg Montroulez, t.4, p. 256-266)
Kervarker	*ASBB* (p . 89-91) : - **Rennig an Glas** (Karned 1, p. 74 A – 74 B - 83 A – 85 B) - **Azenorik-C'hlaz /** ***Azénor la Pâle*** (*Barzaz-Breiz*, p. 242-249 ; rannyezh Kerne ; kentañ embannadur : 1839, L. 1, p. 215-234)
Luzel	- **Renea ar Glaz /** ***Renée Le Glaz*** (*GBI. 1*, p. 394-398 ; kanet gant Roasali ar Gac, mamm Luzel, e Keramborn, e 1845) - **Renea ar Glaz /** ***Renée Le Glaz*** (*GBI. 1*, p. 398-406 ; kanet gant Garandel, e Keramborn, e 1847)
G. Milin	**- Reneadik C'hlaz /** ***Renée La Pâle*** (*Kanaouennou Breiz-Vihan*, p. 10-17 ; kanet gant Pauline ar Moel, eus Karaez)

M. Duhamel (ton)	- **Renea ar Glaz** (*Musiques bretonnes*, p. 44, niv. 88 ; kanet gant Marie-Jeanne Le Bail, eus Porzh-Gwenn)
Y.F. Kemener	- **Annaig er Glaz** (Dielloù Landevenneg : Bro Pourlet - Niv. 008 ; kanet gant Mari Harnay – 76 vle – Prizieg) - **Iwan Chelor / *Yves Chelor*** (*CR* niv. 60, p. 181-182 ; kanet gant Françoise Mehat – Laniskad – 12. 11. 1982) - **Annaig ar Glaz / *Annaïg Le Glaz*** (*CR* niv. 61, p. 183-184 ; kanet gant Hélène Parc – Ploure – 27. 11. 1978) - **Annaig ar Glaz / *Annaïg Le Glaz*** (*CR* niv. 62, p. 185 ; kanet gant Marie Harnay – Prizieg – 06. 11. 1978) - Annaig ar Glaz (pladenn *« Gwerzioù & sonioù »)*
I. Troadeg	- **Renean ar Glas / *Renée Le Glas*** (*CR*, p. 68-70 ; kanet gant Louise Le Grouiec – Tredarzeg – Miz Du 1989) - **Rene ar Glas / *Renée Le Glas*** (*CR*, p. 70 ; kanet gant Louise Le Bonniec – Pluned – Diskar-amzer 1979)
D. Giraudon	- **Renean ar Glas** *(« Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui »)* (kanet gant Annie Ebrel, diwar ar stumm dastumet gant Daniel Giraudon, kanet dezhañ gant Maryvonne Le Grouiec, e 1983)
F. Gourvil	- **Azenor la Pâle** (« La Villemarqué et le Barzaz-Breiz », p. 449)[5]

Pennherez Keroulas

Malrieu niv. 1053 – Pennherez Keroulas

EILSKRIDOU

[5] Francis GOURVIL, *Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le Barzaz-Breiz (1839-1845-1867). Origines – Editions – Sources – Critique – Influences*, Rennes, Oberthur, 1960, 609 p.

Fréminville	- **Ar penerez a Keroulas** (*Antiquités des Côtes-du-Nord*, 1837, p. 387-388 ; diwar labour dastum an Itron de Saint-Prix)
J. Ollivier	- [**Pen-herez Keranglaz**] (Ds. 987, p.221-228)

STUMMOU ALL	
Fréminville	- **Ar penerez a Keroulas** (*Antiquités du Finistère*, t. 2, 1835, p. 203-208 ; diwar dastumadenn Aymar de Blois)
Ledan	- **Pennerez Keroulas** (levraoueg Montroulez, t.4, p. 30-37) - **Pennerez Keroullas / *L'héritière de Keroulas*** (testenn & troidigezh) (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 32, p. 708-710)
Penguern	- **Penerez Keroullas** (Ds. 90, f. 48-52 ; *Gwerin 6*, p. 55-58 ; kanet gant Mari Bozeg – kemenerez en Taole – 18.02.1851) - **Pennherez K/oulaz** (Ds. 111, f. 74r – 76r)
Kervarker	*ASBB* (p. 84) : - **Keroulas** (Karned 1, p. 66) *ASBB* (p. 207) : - [**Penherez Keroulas**] (Karned 1, p. 265) - **Penn-herez Keroulaz / *L'héritière de Keroulaz*** (*Barzaz-Breiz*, p. 293-300 ; rannyezh Leon ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 51-70)
Luzel	- **Penherez Keroulaz / *L'héritière de Keroulaz*** (*GBI. 2*, p. 130-137 ; kanet gant Mari Daniel eus Duault) - **Un tamm euz an hevelep gwerz / *Fragment de la même ballade*** (adstummoù) (*GBI. 2*, p. 138-141 ; kanet gant Pipi Gouriou, gwiader eus ar C'houerc'hed) - **L'héritière de Keroulas / *Penheres Keroulaz*** (*Enklask Fortoul*, t. 2, niv. 64, p. 802-804 ; troidigezh gallek nemetken)

G. Milin	**- Penherez Keroulaz** (*Gwerin 1*, niv. 26, p. 71-74 ; brezhoneg hepken)
Yves Lamer	- **Penneres Kengoulas / *La fille unique de Kengoulas*** (Ds. 1024 Luzel, Kaier I, dastumet e 1854, e Ploumilliau)
Gaston de Carné (studiadennoù)	- « **L'héritière de Keroullas** », *Revue historique de l'Ouest*, 1887, p. 5-24 - « **L'élégie de Monsieur de Névet** », *Revue historique de l'Ouest*, 1888, p. 5-28
M. Duhamel (ton)	- **Penherez Keroulaz** (*Musiques bretonnes*, p. 64, niv. 127 ; kanet gant Menguy ha Leon, eus Karaez)
D. Laurent (studiadenn & testenn)	« **Aymar I de Blois (1760-1852) et "L'héritière de Keroulas"** », *Bretagne et pays celtiques. Langues, histoire, civilisation. Mélanges offerts à la mémoire de Léon Fleuriot*, 1992, p. 415-443
Anne Auffret ha Y.F. Kemener	- **Penn-Herez Keroulas** (pladenn *« Chants profanes & sacrés de Bretagne »* ; stumm tennet diouzh ar *Barzaz-Breizh*)

4. Ds. 92 Penguern

Banniel Breïs

Malrieu niv. 0095 - Banniel Breizh

EILSKRIDOU	
Penguern	- Banniel Breïs (Ds. 92, p. 141-142, f. 113v-114v)
I. an Diberder	- Banniel Breiz (Kaier 2, p. 2)

P. Rouz	- Banniel Breis (« Les chansons bretonnes de la collection Penguern », *Annales de Bretagne*, t. 24, niv. 4, 1908, p. 552-557)

STUMMOU ALL	
Penguern	- Banniel Breis (Ds. 111) - Banniel ar Vretoned (Ds. 111, f. 101r – 101v) - Banniel Breis (Ds. 112)

5. Antiquités des Côtes-du-Nord / Karned I Kervarker

Seziz Gwengamp

Malrieu niv. 0004 – Seziz Gwengamp

EILSKRIDOU	
Fréminville	- **Sezic Guengamp** (*Antiquités des Côtes-du-Nord*, 1837, p. 375-386)
Kervarker	*ASBB* (p. 106-107) : - ***Sezis Guengamp*** (Karned 1, p. 106-112)

STUMMOU ALL	
Kervarker	- **Seziz Gwengamp / *Le siège de Guingamp*** (*Barzaz-Breiz*, p. 257-261 ; rannyezh Treger ; kentañ embannadur : 1839, t. 1, p. 233-247)
Ledan	- **Sezic Guëngamp dre ar vicomp a Rohan er bloa 1500** (t.8, p. 294-300)
Penguern	- **An dukes annan** (Ds. 91, f. 53 ; *Dastum*, p. 238-240) - **Sezis Gwengamp** (*Al Liamm*, niv. 35, Miz Du-Kerzu 1952, p. 12-14)

Luzel	- **Seziz Gwengamp / *Le siège de Guingamp*** (*GBI. 2*, p. 40-47 ; kanet gant Mari Ferchal, eus kêr Gwengamp) - **Seziz Gwengamp / *Le siège de Guingamp*** (*GBI. 2*, p. 48-53 ; kanet gant Marc'harid Fulup)
I. Troadeg	- **Gwerz Gwengamp / *La gwerz de Guingamp*** (*CR*, p. 44 ; kanet gant Yvonne Garlan – Landreger – Hañv 1980) - **Seziz Gwengamp** (kanet gant I. Troadeg war bladenn « *Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui* »)
F. Vallée	- ***Seziz Gwengamp*** (*pladenn « Les sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui » ; kanet gant Marc'harid Fulup)*
M. Duhamel (ton)	- **Seziz Gwengamp** (*Musiques bretonnes*, p. 57, niv. 114, kanet gant Marc'harid Fulup, eus Pluned ; diwar enrolladurioù F. Vallée)
S. Ropartz (studiadenn)	- « **Le dernier siège** » (Guingamp. Etudes pour servir à l'Histoire du Tiers-Etat en Bretagne, t. 2, p. 102-114, kentañ embannadur 1859) - « **Le siège de Guingamp** » (id., p. 303-311) - « **Histoire des villes de Bretagne. Le siège de Guingamp en 1489** » (*Revue de Bretagne et de Vendée*, t.3, 1858, p. 440-452)
Y.B. Piriou (studiadenn)	- « **La gwerz du "Siège de Guingamp" et la duchesse Anne dans la tradition orale** » (*1491 La Bretagne terre d'Europe 1491,* Kollok etrevroadel, Brest, Société Archéologique du Finistère, 1992, p. 489-499)
D. Laurent	- « **Le siège de Guingamp (1488)** » (*ArMen*, niv. 143, 2004, p. 18-23)

II- MENEGER

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Meneger

Ds. 1	Ds. 2
Ar minores pemp bloas 1.1	Rosmelson 2.1[x]
Kerveguen hag ann Tourellou 1.2	Jeannette Riou 2.2 [x]
Pennanguer 1.3	Youen Camus 2.3 [x]
Bodeillo 1.4	Yvonna Yudec, ou Jeannette Iudic 2.4 [x]
Stang Bizien 1.5	Macharid K/amoal, ha cloarec Gall 2.5 [x]
Cloarec Lambaul 1.6 [x]	Testament Marquis Guerrand 2.6 [x]
Ar marc'hadour yauanc 1.7 [x]	Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet 2.7
Coat ar Fao 1.8 [x]	Feuntenella 2.8 [x]
Ar martolod ac ar labourer 1.9	Marquis Trédré 2.9 [x]
Ar sorcères 1.10	Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet 2.11 [x]
Ar Comte yauanc 1.11 [x]	Grec'h prison Guenet 2.12 [x]
Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard 1.12 [x]	Louar Guernachanne 2.13 [x]
Macharid Lorantz 1.13 [x]	Alliedic ar Mad 2.14 [x]
Giletta ar Bouder 1.14 [x]	Ar menec'h ru 2.15 [x]
An Traonvillin 1.15	Maner Tremenec 2.16 [x]
Margodic 1.16	Ar voas Allec 2.17 [x]
Bruillac, K/roué 1.17 [x]	An den arme 2.18 [x]
	Teir noz so 2.19 [x]
	Conte de Coatallec Kervinou 2.20 [x]

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Roll ar berradurioù

- agv : anv-gwan-verb - ad : adanv - adv : adverb - ak : anv-kadarn - araog : araogenn - dg : doare gourc'hemenn - estl : estlamadenn - [g] : gourel	- [gg] : gwregel - g. goul : ger goulennata - g. perc'h : ger perc'hennañ - niv : niver - rag : raganv - rn : rannig-nac'h - rv : rannig-verb - stag : stagell - vb : verb

Ar skouerioù a gaver er meneger a zo o tont eus ar pezhioù merket gant ur [x] nemetken. Chomet eo diechu al labour-mañ abalamour e vije ezhomm eurvezhioù hag eurvezhioù c'hoazh a-raok e beurachuiñ. Etre klochedoù e kaver da gentañ, e lizherennoù druz, niverenn an dornskrid, heuliet gant hini ar pezh emañ ar skouer o tont, merket war-lerc'h ar pik (da skouer **2.20** a zo o tont eus an Ds. 2, hag eus Kontadenn Koathaleg Kervinou, niv. **20**). An niverenn a gaver da heul ar / a verk plas ar skouer en destenn, kement gwezh ma vez kavet meneget (/ 129 : linenn 129 er gontadenn).

A

a (araog) : an autrou **ha** K/vinou (**2.20 /** 129) ; neus quet **ha** arc'hant (**2.20 /** 119) ; en ur gampr' **ha** binviou savant (**2.20 /** 48) ; an anter mui **ha** challout he feus evit hon (**2.20 /** 196) ; ar corf caer ze **a** den (**2.20 /** 95) ; re **ha** carg (**2.20 /** 147) ; ha deus **ha** pelec'h (**2.20 /** 175) ; daou mignon, **ha** pell amser (**2.20 /** 199) ; **ha** pep tu an ty (**2.20 /** 82) ; ar len ha woa carguet **ha** pesquet (**2.20 /** 143) ; roet he nevoa pep **a** pez aour d'ha quement den (**2.20 /** 173) ; hars d'ha palez ar roue **ha** Portugal (**2.20 /** 154) ; oc'h ober meur **ha** sonch (**2.20 /** 103) ; prenet woa **ha** bep sort trao (**2.20 /** 121) ; **ha** daouliou treït (**1.17 /** 19) ; ac **ha** facadou (**1.17 /** 19) ; plac'h **ha** guennet (**2.1 /** 1) ; plac'h **ha** mirit (**2.1 /** 2) ; **ha** léaldet (**2.1 /** 2) ; d'ar maner **ha** K/gwelezec (**2.1 /** 38) ; **ha** pont menou (**2.11 /** 1) ; **ha** charlantézou (**2.1 /** 50) ; merchet **ha** fesson (**2.1 /** 118) ; ur plac'h **ha** pemp cant scoet **ha** lévé (**2.2 /** 60) ; carguet he woa, **ha** vertuz, **ha** guénet (**2.2 /** 84) ; **ha** caranté (**2.19 /** 28) ; un den **ha** armé (**2.8 /** 6) ; péguement **ha** blavezou he douguet (**2.8 /** 18) ; cals **ha** leve (**2.8 /** 61) ; pep **ha** brid archen, ous ho pen (**2.8 /** 56) ; nac **ha** chérent (**2.8 /** 39) ; n'ac **ha** mado (**2.8 /** 39) ; n'ac **ha** oad (**2.8 /** 40)

U1. ac'hanon : **achanon** (**1.14 /** 45) ; **ac'hanon** (**1.6 /** 95) ; **ac'hanon** m'he (**1.14 /** 34) ; **ahanon** (**2.20 /** 13 **/** 208) ; p'ha zelc'hes **ahanon** aman (**2.20 /** 203) ; lacq **ahanon** er podez bras (**2.20 /** 368) ; ha plant **ahanon** en ur bern teil (**2.20 /** 369) ; laze **ahanon** (**2.20 /** 367) ; ur plac'h, ha nevoa coant d'ha cavout **ahanon** (**2.20 /** 230) ; ar querniou ha spont **ahanon** (**2.20 /** 266) ; **ahannon** (**2.20 /** 373) ; ober goab a red **ahannon** (**2.20 /** 420)

U2. ac'hanout : **ahannoud** (**1.12 /** 74) ; ancouet he deus **a hannoud** (**2.17 /** 93) ; n'ha sell quet **ahannoud** (**2.20 /** 392) ; d'ha velet **ahannoud**, camarad eo he teuan (**2.20 / /**193) ; sur hon **ahannout** (**2.20 /** 365)

U3. anezhañ : **anezan** (**2.20 /** 9 **/** 159 **/** 218) ; **anesan** (**2.20 /** 492) ; **anez han** (**2.5 /** 4) ; disquened **anezan** dimp (**2.20 /** 191) ; comz **anézan** eo he meus clevet (**2.8 /** 10) ; n'he nevoa clevet brud abed **anezan** (**2.20 /** 93) ; chom d'ha chortos **anéan** (**2.20 /** 298) ; lez **anezan** aze (**2.20 /** 474) ; ha rey anésan oll d'ha suned (**2.20 /** 426)

U3. anezhi : **anesy** (**2.11 /** 23) ; ing n'hom gavet, tourmantet **/** d'ha c'houd pera ober **anesy** (**2.15 /** 59) ; he [gg] ha diduo **anesy** (**2.20 /** 385) ; he cavas **anezy** evelt m'ha manqué dezan (**2.20 /** 359) ; laquet he meuz **aney** dindan cazel yé (**2.20 /** 376) ; uguent scoet ha dallas **an hey** chaos (**2.20 /** 461)

L1. ac'hanomp : **ahanomp** (**2.9 /** 26)

L2. ac'hanoc'h : **ahannoc'h** (**2.11 /** 9 ; **2.20 /** 308) ; unan **ahannoc'h** (**2.20 /** 79) ; pehini **ahanoc'h** a neus picqued ar plac'h (**2.20 /** 105) ; m'he rento **ahanoc'h** pare (**2.20 /** 314)

L3. anezhe : unan **ha n'hey** (**1.8 /** 28) ; unan **a ney** (**2.11 /** 21) ; evit quemer **an hey** (**1.12 /** 98) ; unan **a hey** woa he maeronnèz (**2.14 /** 11) ; draillo anhey evelt m'ha rer d'ar guedon d'ober ur paste (**2.20 /** 400) ; oll he treujainc **anese** (**2.20 /** 285) ; p'ha manquas dezan douguen an hey (**2.20 /** 403)

a (rv) : **ha** (**1.7 /** 5 / 8 / 38 / 42 / 47 ; **1.8 /** 4 / 13 / 18 / 27 / 29 / 35 ; **1.13 /** 5 / 13 / 18 / 21 / 24 / 25 / 45 / 46 / 53 / 56 ; **1.14 /** 23 / 45 / 47 / 49 / 65 ; **1.17 /** 1 / 3 / 7 / 29 / 38 / 39 ; **2.1 /** 8 / 9 / 10 / 15 / 21 / 25 / 26 / 54 / 64 / 86 / 93 / 105 / 109 / 113 / 117 ; **2.2 /** 5 / 18 / 69 / 77 ; **2.8 /** 25 / 26 / 29 / 49 / 60 ; **2.11 /** 15 / 16 / 18 ; **2.12 /** 59 / 80 / 90 ; **2.17 /** 7 / 8 / 21 / 91 / 107 / 112 ; **2.19 /** 12 / 13) ; **a** (**1.7 /** 18 / 22 / 33 / 46 ; **1.8 /** 11 / 19 / 19 ; **1.13 /** 2 / 7 ; **1.14 /** 11 / 15 / 17 / 35 / 56 / 69 / 75 ; 1.17 / 16 / 33 ; **2.2 /** 8 / 14 / 26 / 72 / 85 ; **2.11 /** 2 / 21 / 22 / 26 ; **2.12 /** 29 / 35 / 37 / 62 / 70 / 76 / 86 / 95 ; **2.17 /** 49 / 73 / 78 / 82 / 86 / 99 / 100 / 104 / 122 / 125 / 142 / 148 ; **2.19 /** 11) ; **he** (**1.9 /** 33 ; **1.13 /** 13 / 49 / 50 ; **1.14 /** 48 ; **2.1 /** 13 / 68 ; **2.2 /** 19 / 34 ; **2.8 /** 12 / 18 / 20 / 36 / 41/ 42 ; **2.11 /** 5 ; **2.12 /** 1 / 20 / 31 / 56 ; **2.17 /** 14 / 53 / 59 / 140 ; **2.19 /** 24) ; **ha neveus / ha neus** [U3 g & gg] (**1.8 /** 21 ; **1.14 /** 1 / 25 / 34 ; **2.2 /** 1 / 21 / 35) ; **ha neffé** (**2.8 /** 62)

abad (ak) : graèt he woa **abad** (**2.20 /** 5)

abalamour (araog) : **abalamour** d'hin (**1.14 /** 70) ; **abalamour** d'ha ze (**2.20 /** 383) ; **abalamour** d'he testamant (**2.6 /** 4) ; **abalamour** m'he woa coant (**2.15 /** 52) ; **abalamour** d'ar brezelliou evit teuro accord (**2.20 /** 251)

abaoe (adv) : **aboue** (**2.20 /** 330 / 330) ; **aboue** dec'h (**2.9 /** 196) ; **aboé** dec'h (**2.3 /** 10) ; **aboué** tri deiz (**1.11 /** 32) ; **aboué** an noz man (**1.11 /** 57) ; **aboué** déjiou tréménet (**1.11 /** 102) ; **aboué**, nemeus quet graet buez mad (**2.12 /** 32) ; pelzo a zo **aboué** (**2.20 /** 1) ; **aboue** n'ha aing quin d'ha pourmen (**2.14 /** 102) ; abenn un eisdévez, hac **aboué** (**1.14 /** 77) ; **aboué** eo lazet an trivet (**1.7 /** 17) ; **aboué**, m'ho heus, an eurzou recevet (**2.5 /** 28)

abardaez (ak) : ho renta d'ach en beo, n'he allan quet / Kar dec'h d**abardey**, eo bed nom lazet (**2.9 /** 232)

a-benn (adv & araog) : p'ho deud ahannoud **a benn** (**1.12 /** 74) ; **abenn** ar fin (**1.16 /** 29) ; **abenn** ur seiz sun aman (**2.18 /** 12) ; **aben** m'eo aru er pried, addemeset he [g] pried (**2.18 /** 14) ; **aben** m'ar t'hin d'ar guer (**2.17 /** 47) ; **aben**, m'ha moa tappet quer (**2.17 /** 123) ; **aben** ur miz he vin aman (**2.20 /** 254) ; **aben** ur miz ac on devez (**2.20 /** 170) ; **aben** tri deiz (**1.11 /** 33) ; **abenn** tri de (**1.11 /** 35) ; **abenn** tri deiz (**1.11 /** 49) ; **aben** eiz devez (**2.20 /** 167) ; **abenn** ur bloas (**2.20 /** 20) ; **abenn** un eisdévez, hac aboué (**1.14 /** 77) ; **abenn** an anter noz (**1.7 /** 10 / 14) ; **abenn** tri miz (**2.20 /** 64) ; **aben** c'huec'h miz (**2.20 /** 46 / 58) ; **abenn** ur pennad ha amser (**2.15 /** 57) ; **abenn** m'ha laing (**2.20 /** 414) ; retorn he rayo **aben**, ur miz ac on dé (**2.20 /** 182) ; **aben** ur miz he vin her guier (**2.20 /** 145) ; **abenn** m'ha he woa fin d'an offiç (**2.5 /** 56) ; abenn m'he névoa achu, an obidou (**2.20 /** 406)

a-berzh : couls **a beurs** mam, ac **abeurs** tad (**1.11 /** 114) ; ur eurs a zo bed aru, **abeurs** an intandant (**2.13 /** 5) ; minoress woa **abeurs** tad (**2.16 /** 42) ; ha d'eus **ha beurs** he mam ivé (**2.16 /** 43)

abeuvriñ (vb) : an autrou **/** ho **abreuvi** he chézec (**2.17 /** 16)

abid (ak) : **habit** (**1.6 /** 59) ; d'ha **habit** (**1.6 /** 83 **/** 86) ; ur **habit** satin gwen (**1.6 /** 35) ; un **habit** satin gris (**1.6 /** 51) ; ho tivisq he [g] **habit** pillauet (**2.2 /** 38) ; un **habit** gallonced (**2.2 /** 40) ; he **habit** a zo galoncet (**1.6 /** 53) ; laket **habit** ur paour (**2.2 /** 3) ; peb ha **habit** (**2.6 /** 130) ; ar mamm caër ha tennas un **habit** du (**1.11 /** 90) ; peb **habit** du (**2.6 /** 131) ; perac m'ha **habit** voulourz d'hin he guisquet (**1.11 /** 91) ; un **habit** nevez say violet (**1.14 /** 2) ; ha gant hi ur **habit** violet (**1.14 /** 80) ; pod an **habit** ru (**2.20 /** 83) ; p'he prenet oc'h **habit**, ha euret (**2.5 /** 24)

a-bouez (araog) : huschal he rey **aboés** he [g] pen (**2.20 /** 313)

abred (adv) : ho songeal bezan **abred** (**2.16 /** 87)

achu (ad) : peo achu an euret (2.17 **/** 69) ; **achu** eo pardon bèas mad (**1.17 /** 32) ; mez ar miz he woa **achu** (**2.20 /** 201) ; n'he woa quet **achu** ar guier, ar cabon ha canné (**1.13 /** 18) ; n'he woa quet **achu** mad he [g] guier (**2.20 /** 148) ; **achu** eo m'ha c'hontaten (**2.20 /** 514) ; **ac'hu** he heo m'ha bloa hen ho [L2] ty (**2.14 /** 75) ; abenn m'he névoa **achu**, an obidou (**2.20 /** 406)

achuiñ (vb) : demp **d'achui** ar pez zo commancet (**2.4 /** 84) ; **achui** he raing, ébars er miz man (**2.8 /** 20) ; n'he deus quet c'hallet **ac'hui** (**2.20 /** 505) ; he **achu** macharid Lorantz ar rest deus he buez (**1.13 /** 52) ; perac an offeren, n'ha **achu** quet (**2.5 /** 36) ; an deiz m'ha **achué** an eiz miz anter (**2.20 /** 462)

achuet (agv) : ac **achuet** an euret (**2.16 /** 45) ; n'he woa quet he maro **achuet** (**1.14 /** 57) ; n'ha neo, n'ha commancet, n'hac **achuet** (**2.5 /** 33) ; n'he neo, nac commanctz, n'ac **achuet** (**2.5 /** 37)

ac'hane : m'ar n'em cleo quet **ahanné**, m'he yell gant an hent bras (**1.16 /** 55) ; den n'ha allé hen ten **ahanné** (**2.20 /** 213) ; evit he [gg] tenna **ahanne** (**2.20 /** 498) ; ac **ahanné**, en ho c'h eureugeo (**2.8 /** 28)

ac'hann (adv) : ha quittéomp **ahan** promptamant (**1.6 /** 146) ; m'he guel **a han**, hent bras an naonnet (**2.4 /** 41) ; n'hin quet **ahan** emesy (**2.15 /** 72) ; demp **a han** m'ar gallomp (**2.20 /** 71)

adalek, azalek (araog) : **adalec** an auter betek an dor dall (**2.4 /** 75) ; **azallec** ar guiguin, betec ar sal (**2.14 /** 55)

adarre (adv) : **adarre** (**2.20 /** 186 **/** 261) ; m'he he diguasso d'ar guer **adarre** (**1.6 /** 13) ; querz **adarre** (**2.20 /** 348) ; quers d'ha clasq, souten **adarre** (**1.12 /** 46) ; Laket he nevoa he [g] termen **adarre**, d'ur miz hag ur deiz (**2.20 /** 257) ; cloarec an Ambout, lez d'ha clévé **/** ha ni v'ho mignonnet

adarré (**1.6 /** 126) ; goude zé he teuffet **adarré** (**2.15 /** 71) ; ar choant deus ar study ha croguas ennan **adarré** (**2.20 /** 24) ; ac hi [L3gg] d'accordi **adarré** (**2.20 /** 444)

addimezet (agv) : aben m'eo aru er pried, **addemest** he [g] pried (**2.18 /** 14)

adieu (ak) : **adieu** (**2.1 /** 17 **/** 17 **/** 19 **/** 20) ; **adieu** he laras d'hin (**2.17 /** 53)

a-dreuz : ur sel **a dreus** ounti (**2.11 /** 14) ; ha m'ha grer sel **ha dreuz** ouzoc'h roet cant scoet (**2.20 /** 134)

a-enep : gw. **enep**

aer (ak) : ac ar caross hen **er** (**2.20 /** 187) ; ac hi [L3] d'ha velet ar caross hen **er** (**2.20 /** 190) ; ar caross élec'h quémer an hent, ha savas hen **er** (**2.20 /** 151) ; nom sevel hen **er** (**2.20 /** 172) ; ho treuzi an **er** (**2.20 /** 159) ; the chommo hen **er** (**2.20 /** 197)

àer (ak) : an **er viber** (**2.19 /** 7) ; ar matez ha woa picqued gant un **er** (**2.20 /** 101) ; laquet he meuz aney dindan cazel yé hen **er** hi ac he plac'h ha gampr' (**2.20 /** 377) ; an **aer** ha sentas (**2.20 /** 109) ; an **aeret** (**2.20 /** 106) ; oll **aëred** ar bro ha nom gavas (**2.20 /** 105) ; **aërret** zo pepret er garan (**2.20 /** 488)

aes (ak) : lesel an dud d'ha beagi hen hou **ez** (**2.20 /** 238) ; allas n'he woa quet a **ez** hen tiez (**2.20 /** 428)

afer (ak) : n'he meus **affer** sicour abed (**1.12 /** 57) ; n'he feus **affer** cloaréguic d'ha pidi gant m'ha iné (**1.13 /** 9) ; evit d'he facho ouzin, autrou neus quet **affer** (**1.16 /** 63) ; evit m'ha vijé graët, **affer** ar marchadour bihan (**1. 7 /** 39) ; gra breman m'a **affer** (**2.20 /** 385) ; n'ha n'han quin d'ha clasq **affer** ous m'ha mestr' (**2.20 /** 266)

a-feson (ad) : **merchet** ha fesson (**2.1 /** 118) ; houi a zo ur plac'h, a brao ha **fesson** (**2.9 /** 19)

a-gichen : **ha quichen** breman d'ha biquen (**2.6 /** 106)

a-greiz (araog.) : **ha creïz** m'ha c'halon (**2.6 /** 98)

akipaj (ak) : gw. **ekipaj**

akord (ak) : m'he tenno **accord** (**1.11 /** 60) ; m'he tenno **accord** gant m'ha autrou (**1.11 /** 68) ; d'ha laret he dijé **/** graèt **accord** (**2.20 /** 56) ; gramp un **accord** ha c'huec'h miz (**2.20 /** 44) ; abalamour d'ar brezelliou evit teuro **accord** (**2.20 /** 252)

akordiñ (vb) : ac hi [U3gg] d'**accordi** adarré (**2.20 /** 443)

*__akoutamant__ (ak) : m'ar mije un tam **accoutamant** / comz ous ar marquis he moa choant (**1.8** / 1)

akuitet (agv) : teir guec'h all, emeus han **aquited** (**2.11** / 29)

alaouret (agv) : ar staguelen alaoret (**2.16** / 97) ; ur goalen ac ur sayen […] / **allaoured** eo hen daou pen (**2.17** / 44) ; ho terchal brid m'ha march / ha m'ha cleze **allaured** (**2.17** / 84) ; ac ur sayen melen / deus an daou pen **allaoured** (**2.17** / 134)

alc'hwez (ak) : dastum an **alc'houé** (**2.20** / 380) ; itroun, dallet **alchué**, ho cabinet (**2.6** / 113) ; an norrejou ha digorre hep den, n'ac **alchouéiou** (**1.13** / 45) ; an **alc'houeiou** zo gannimp (**2.20** / 479)

alc'hwezet (agv) : m'ha lequet en ur chambr' **allchouéd** (**1.14** / 20) ; hen cambr **allchouéed** (**2.4** / 3) ; ac **alchouedet** ho deus Francesa (**2.15** / 51) ; **alchoued** émeus warn hey (**2.20** / 380)

ale (ak) : penn he **alle** (**2.4** / 16) ; hen pen an **allé** (**2.1** / 27)

aliet (agv) : m'he non quet, p'he dre cusuil, p'he dre woall **alliet** (**1.16** / 5)

alies (adv) : **alliès** (**2.20** / 273) ; m'he meus **allies** dac'hu laret (**2.9** / 159) ; deus an noz a deus ar mitin / ha woar an deiz **allies** (**2.15** / 14) ; ha chome an dud **alliès** ep offeren (**2.20** / 327) ; an dra ze ha gene **alliez** an doctor ac he grec'h (**2.20** / 328) ; hen quichen ar c'houlen he nom gav ar réus **alies** (**2.20** / 301)

all : den **all** abed (**2.2** / 2) ; p'he hon alusen **all** (**2.2** / 10) ; un **all** hep ho (**2.3** / 26) ; n'ac hen bro **all** (**2.20** / 355) ; némeit ur vec'h **all**, d'ha liana (**1.6** / 154) ; ur vech **all** (**2.20** / 237) ; teir guec'h **all** (**2.11** / 29) ; avigeou **all** (**2.20** / 455) ; un dra **all** (**2.20** / 56) ; an daou **all** (**2.20** / 84) ; n'he vanque joausted **all** abed hen K/vinou (**2.20** / 288) ; ur spered lem, dreist ar re **all** (**2.20** / 165) ; m'ar vigé gant un **all**, he migemp galled / rey sicour d'ac'h (**2.9** / 61) ; m'he ya d'ha clasq un **all** (**2.20** / 427) ; clasquet ur **all** d'hen ober (**2.20** / 387) ; ar re **all** (**2.20** / 361 / 388) ; d'har re **all** (**2.20** / 298) ; p'ha savas an dud **all** (**2.20** / 408) ; darn **al**, he fell d'hey laret, penaus he woa laëret (**1.16** / 6) ; ar pen **all** deus ar garan, a zo hen K/vinou Coatalec (**2.20** / 341) ; neus choazet ur pried **all** (**2.16** / 72)

allaz (estl) : **allas** (**1.7** / 13 / 40 ; **1.16** / 79 ; **2.16** / 74 ; **2.17** / 27 / 62 / 68 / 98 ; **2.20** / 48 / 97 / 124 / 207 / 292 / 385 / 428) ; ho pried **allas** zo decedet (**1.11** / 100) ; ho sicour **allas**, n'he allamp quet (**2.9** / 59) ; **allas** tud he woa ho sellet (**2.15** / 95) ; **allas** n'ho [L3] anavean quet (**2.15** / 186) ; mez **allas** ar minores quez / he neuz colled he buez (**2.15** / 231) ; **allas** red eo din monnet (**2.17** / 46) ; **allas** m'ha map (**2.20** / 14) ; **allas** squis he woa gantan (**2.20** / 21) ; **allass** (**2.16** / 64) ; **allaz** (**2.20** / 473)

aluzen (ak) : p'he hon **alusen** all (**2.2** / 10)

am : gw. **ma**

amañ (adv) : **aman** (**1.6 /** 26 ; **1.12 /** 38 ; **1.13 /** 10 ; **2.2 /** 9 ; **2.8 /** 4 / 52 ; **2.11 /** 11 ; **2.15 /** 29 ; **2.18 /** 45 / 47 ; **2.20 /** 203 / 391 / 413) ; Breman, p'ha oc'h **aman** present (**2.6 /** 79) ; piou **aman** a zo bed enterred (**1.11 /** 98) ; m'he chommo **aman** gant he [g] tad (**1.11 /** 109) ; m'ar chommet **aman** (**2.2 /** 55) ; deus **aman** emesy (**2.20 /** 362) ; deud **aman** (**2.2 /** 81 ; **2.18 /** 18 ; **2.20 /** 450 / 466 / 467) ; logeomp **aman** fété (**2.6 /** 31) ; m'he zo deuet d'ho pidi **aman** (**2.2 /** 49) ; **aman** n'he loger quet (**2.18 /** 16) ; aru **aman** (**2.8 /** 32) ; d'ha evo dour **aman**, he woan chommet (**2.9 /** 21) ; chetu **aman** ar feumeulen (**2.14 /** 41) ; evit chom **aman**, gannoc'h (**2.14 /** 94) ; **aman** n'ha loger den abed (**2.15 /** 110) ; abenn ur seiz sun **aman** (**2.18 /** 12) ; aben ur miz he vin **aman** (**2.20 /** 255) ; **aman** n'he fot laret gricq (**2.20 /** 388) ; tolli **aman** woar lost, m'ha march (**2.9 /** 41) ; leret d'hin pera zo **aman** (**2.20 /** 467)

amar(r)iñ (vb) : donnet **d'ammari** potret euret (**1.12 /** 56)

amarret (agv) : ur dorn **amarred** (**2.20 /** 204) ; an dorn déou **amarret** (**2.20 /** 206)

amezeg (ak) : d'am **amésien** (**2.11 /** 34) ; d'an **amézeyen** (**2.20 /** 375)

ampezet (agv) : an autrou trédrez he neus tenet / deus he c'hodell, ur caïr mouchouer **ampeset** (**2.9 /** 74)

a(m)prou (ak) : m'he zo den biquen, ac he manq d'hin ober un **approuw** woarn'hon m'ha unan (**2.20 /** 364)

amzer (ak) : an **amser** a zo cri (**2.17 /** 125) ; **amser** er goan calet (**2.17 /** 71) ; en **amser** ze (**2.20 /** 296) ; en **amser** m'ha woa collet (**1.16 /** 7) ; p'ha woa aru an **amser** (**2.20 /** 111) ; ur pennad **amzer** (**2.20 /** 20 / 23) ; abenn ur pennad ha **amser** (**2.15 /** 57) ; gant an **amser** (**2.19 /** 24) ; m'ha **amser** (**2.12 /** 26) ; neus nemeit an anter deus an **amser** (**2.20 /** 65) ; n'ha chollas quet he [g] **amser** (**2.20 /** 166) ; ar re man ha woué daou mignon, ha pell **amser** (**2.20 /** 199) ; hen ho [L3] **amzer**, n'ha gaved quet ho par (**2.20 /** 241)

an, ar (ger-mell strizh) : **an** (**1.6 /** 5 / 15 / 25 / 30 / 30 / 31 / 46 / 67 / 68 / 73 / 79 / 82 / 85 / 91 / 111 / 119 / 125 / 143 / 144 ; **1.7 /** 6 / 10 / 13 / 17 / 37 / 37 / 37 / 38 / 41 / 41 ; **1.8 /** 4 / 6 / 21 / 25 ; **1.11 /** 14 / 51 / 53 / 56 / 57 / 72 / 75 / 89 / 94 / 103 ; **1.12 /** 13 / 13 / 14 / 17 / 18 / 19 / 27 /28 / 30 / 36 / 47 / 64 / 68 / 71 / 73 / 80 / 81 / 89 / 100 / 102 / 102 ; **1.13 /** 11 / 45 / 55 ; **1.14** /3 / 16 / 27 / 37 / 42 / 48 / 50 / 51 / 64 ; **1.16 /** 13 / 20 / 23 / 39 / 43 / 56 / 67 / 75 / 76 / 81 / 83 / 84 / 85 / 87 / 88 / 89 / 90 / 94 / 99 / 101; **1.17 /** 20 ; **2.1 /** 13 / 27 ; **2.2 /** 63 / 70 / 76 / 79 / 89 ; **2.3 /** 3 / 7 /17 / 19 / 31 / 32 ; **2.4 /** 10 / 20 / 25 / 26 / 39 / 40 / 41 / 54 / 60 / 61 / 70 / 72 / 75 / 75 ; **2.5 /** 11 / 13 / 23 / 25 / 28 / 32 / 36 / 43 / 45 / 61 / 61 ; **2.6 /** 17 / 20 / 26 / 33 / 50 / 71 / 83 / 90 / 96 / 97 / 100 / 117 / 119 / 119 ; **2.8 /** 1 / 31 ; **2.9 /** 5 / 32 / 75 / 89 / 108 / 164 / 242 / 247 / 248 ; **2.11 /** 7 / 8 / 9 / 25 / 26 ; **2.12 /** 16 / 60 / 72 / 73 / 74 / 100 ; **2.13 /** 5 / 10 / 27 / 40 / 42 / 50 / 53 / 55 ; **2.15 /** 14 / 18 / 21 / 46 / 49 / 61 / 64 / 69 / 79 / 89 / 92 / 94 / 104 / 107 / 112 /

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

119 / 125 / 140 / 152 / 153 / 175 / 180 / 191 / 205 / 223 / 223 ; **2.16** / 1 / 22 / 24 / 31 / 32 / 39 / 44 / 45 / 48 / 52 / 67 / 71 / 73 / 78 / 80 / 93 / 94 ; **2.17** / 3 / 8 / 22 / 38 / 59 / 61 / 73 / 69 / 70 / 76 / 79 / 86 / 87 / 95 / 124 / 125 / 134 / 135 143 / 149 ; **2.18** / 4 / 5 / 5 / 25 / 25 / 27 / 29 / 31 / 46 / 50 ; **2.19** / 7 / 11 / 14 / 24 / 27 ; **2.20** / 4 / 7 / 11 / 15 / 16 / 25 / 27 / 31 / 36 / 42 / 45 / 49 / 55 / 56 / 58 / 64 / 65 / 65 / 66 / 66 / 70 / 74 / 74 / 76 / 83 / 83 / 84 / 95 / 96 / 96 / 99 / 100 / 102 / 103 / 103 / 106 / 106 / 109 / 110 / 111 / 113 / 114 / 115 / 118 / 125 / 129 / 132 / 139 / 141 / 141 / 144 / 150 / 153 / 157 / 158 / 158 / 159 / 160 / 161 / 168 / 176 / 184 / 190 / 196 / 206 / 208 / 211 / 215 / 222 / 227 / 233 / 235 / 237 / 239 / 251 / 252 / 261 / 268 / 268 / 272 / 275 / 277 / 283 / 283 / 290 / 293 / 295 / 301 / 303 / 306 / 309 / 310 / 313 / 316 / 318 / 319 / 320 / 321 / 322 / 324 / 325 / 326 / 326 / 327 / 328 / 328 / 329 / 331 / 332 / 339 / 344 / 347 / 359 / 360 / 375 / 378 / 380 / 386 / 393 / 398 / 399 / 406 / 407 / 408 / 410 / 411 / 456 / 462 / 462 / 474 / 476 / 477 / 479 / 482 / 484 / 487 / 494 / 495 / 498 / 501 / 502 / 505 / 508 / 511 / 513) ; **an** autrou (**1.8** / 23 ; **1.11** / 1 / 7 / 39 ; **1.16** / 10 / 19 / 28 ; **1.17** / 7 / 29 / 33 ; **2.1** / 52 /53 / 89 / 103 / 105 ; **2.2** / 1 / 17 / 21 / 44 / 53 / 70 ; **2.6** / 3 / 64 / 71 / 86 / 88 / 94 ; **2.9** / 63 / 73 / 149 / 185 / 190 ; **2.14** / 63 ; **2.20** / 43) ; **an** otrou (**1.7** / 33) ; **an** ty man (**2.2** / 10) ; **an** denvet (**2.2** / 29) ; **an** noalet (**2.2** / 31) ; **an** hent (**2.15** / 1 / 2) ; **an** iscus (**2.2** / 50) ; **an** oll merchet (**2.14** / 64) ; **han** (**2.3** / 31 ; **2.8** / 30 ; **2.16** / 68 ; **2.17** / 99 ; **2.20** / 36 / 38 / 281) ; **han** autrou (**2.2** / 5) ; d'**an** (**1.6** / 129 ; **1.7** / 3 ; **2.5** / 1 / 55 ; **2.8** / 53 ; **2.9** / 45 / 51 / 179 / 247 ; **2.12** / 34 / 34 ; **2.15** / 46 / 66 / 126 ; **2.16** / 47 ; **2.17** / 45 / 103 / 111 / 119 ; **2.20** / 126 / 129 / 136 / 255 / 324 / 375 / 409 / 447) ; **d'an** dud (**2.1** / 12) ; d'**han** (**2.1** / 74 ; **2.9** / 85) ; **ar** (**1.6** / 20 / 21 / 27 / 33 / 40 / 41 / 46 / 59 / 66 / 69 / 71 / 74 / 75 / 77 / 78 / 83 / 94 / 97 / 98 / 99 / 102 / 104 / 110 / 118 / 118 / 127 / 136 / 141 / 142 ; **1.7** / 1 / 4 / 5 / 18 / 27 / 29 / 39 / 44 / 49 ; **1.8** / 3 / 3 / 9 / 13 / 15 / 16 / 18 / 20 / 21 / 27 / 28 / 28 / 33 / 36 ; **1.11** / 5 / 42 / 44 / 67 / 70 / 90 / 93 / 96 / 113 ; **1.12** / 2 / 7 / 12 / 13 / 15 / 24 / 29 / 40 / 45 / 54 / 61 / 62 / 69 / 69 / 93 / 99 / 103 ; **1.13** / 12 / 13 / 15 / 16 / 16 / 18 / 18 / 19 / 19 / 21 / 24 / 25 / 28 / 42 / 43 / 46 / 47 / 51 / 52 / 55 / 56 / 56) ; **1.14** / 3 / 8 / 9 / 18 / 23 / 26 / 29 / 47 / 55 / 58 / 60 / 67 / 69 / 79 ; **1.16** / 2 / 7 / 9 / 11 / 18 / 28 / 30 / 51 / 53 / 59 / 59 / 69 / 69 / 80 / 80 / 84 / 86 / 91 / 96 / 97 ; **1.17** / 6 / 9 / 15 / 22 / 25 / 26 ; **2.1** / 8 / 24 / 38 / 45 / 55 / 55 / 64 / 75 / 77 / 83 / 85 / 102 / 121 ; **2.2** / 65 / 68 / 69 / 73 ; **2.3** / 1 / 2 / 13 / 21 ; **2.4** / 1 / 2 / 8 / 9 / 15 / 26 / 28 / 39 / 42 / 43 / 48 / 51 / 57 / 62 / 66 / 68 / 71 / 73 / 74 / 77 / 78 / 84 / 85 ; **2.5** / 6 / 14 / 15 / 19 / 20 / 25 / 29 / 30 / 38 / 39 / 44 / 60 ; **2.6** / 11 / 15 / 17 / 18 / 25 / 29 / 32 / 35 / 37 / 40 / 57 / 60 / 110 / 131 / 132 ; **2.8** / 50 ; **2.9** / 6 / 18 / / 25 / 39 / 44 / 48 / 53 / 55 / 64 / 66 / 67 / 69 / 77 / 78 / 87 / 89 / 90 / 91 / 92 / 99 / 100 / 101 / 102 / 116 / 117 / 129 / 131 / 135 / 137 / 140 / 148 / 156 / 157 / 158 / 160 / 160 / 161 / 161 / 164 / 169 / 183 / 186 / 188 / 189 / 223 / 224 / 237 / 238 / 243 / 252 ; **2.11** / 2 / 4 / 8 / 16 / 19 / 22 / 25 / 30 / 31 / 36 / 37 ; **2.12** / 5 / 11 / 15 / 33 / 34 / 40 / 42 / 48 / 59 / 60 / 62 / 65 / 68 / 69 / 70 / 101 ; **2.13** / 6 / 8 / 8 / 10 / 14 / 16 / 17 / 20 / 21 / 22 / 24 / 25 / 32 / 34 / 35 / 36 / 39 / 42 / 44 / 47 / 47 / 48 / 53 / 55 ; **2.15** / 9 / 13 / 17 / 19 / 23 / 36 / 68 / 81 / 92 / 98 / 99 / 100 / 102 / 106 / 113 / 127 / 137 / 139 / 141 / 145 / 175 / 184 / 193 / 194 / 198 / 199 / 199 / 201 / 202 / 204 / 221 / 225 / 225 / 231; **2.16** / 15 / 29 / 49 / 64 / 79 / 81 / 84 / 85 / 96 / 97 / 100 ; **2.17** / titl / 6 / 7 / 10 / 14 / 21 / 39 / 40 / 54 / 72 / 75 / 85 / 89 / 130 / 140 / 145 / 146 / 148 ; **2.18** / 9 / 13 / 28 / 30 / 33 / 35 / 36 / 41 / 45 ; **2.19** / 8 / 16 / 22 / 23 ; **2.20** / 5 / 11 / 12 / 14 / 22 /

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

24 / 24 / 26 / 28 / 34 / 37 / 46 / 49 / 58 / 60 / 64 / 67 / 67 / 67 / 68 / 71 / 76 / 78 / 82 / 82 / 82 / 84 / 86 / 87 / 88 / 88 / 94 / 96 / 98 / 100 / 100 / 101 / 102 / 104 / 105 / 106 / 108 / 109 / 109 / 112 / 114 / 117 / 119 / 125 / 126 / 126 / 127 / 128 / 129 / 130 / 131 / 135 / 138 / 138 / 140 / 142 / 143 / 150 / 154 / 155 / 159 / 160 / 161 / 161 / 162 / 162 / 163 / 165 / 171 / 174 / 174 / 178 / 178 / 179 / 182 / 183 / 185 / 187 / 188 / 189 / 190 / 190 / 194 / 198 / 201 / 204 / 205 / 205 / 208 / 210 / 211 / 212 / 214 / 223 / 223 / 224 / 225 / 225 / 226 / 229 / 233 / 234 / 235 / 236 / 239 / 242 / 243 / 252 / 257 / 260 / 263 / 266 / 269 / 270 / 271 / 272 / 276 / 276 / 278 / 280 / 280 / 281 / 282 / 282 / 283 / 285 / 291 / 292 / 293 / 298 / 300 / 301 / 304 / 304 / 304 / 305 / 305 / 313 / 316 / 317 / 319 / 327 / 330 / 334 / 336 / 336 / 339 / 341 / 351 / 353 / 359 / 361 / 361 / 365 / 368 / 372 / 386 / 388 / 391 / 393 / 394 / 395 / 404 / 405 / 412 / 418 / 419 / 423 / 427 / 432 / 436 / 439 / 441 / 444 / 444 / 446 / 449 / 450 / 456 / 457 / 458 / 459 / 463 / 466 / 467 / 468 / 469 / 470 / 471 / 471 / 472 / 474 / 474 / 476 / 476 / 478 / 478 / 479 / 479 / 480 / 486 / 495 / 497 / 503 / 510) ; evit ar bloa (1.13 / 2) ; **ar** Comt (**1.11 /** 1 / 7 / 25) ; **ar** chont (**1.11 /** 39) ; **ar** kéfélégec (**1.11 /** 20) ; hen trésec **ar** choat (**1.11 /** 17) ; **ar** rosmelson (**2.1 /** 122) ; **ar** merket (**1.11 /** 30 / 54) ; **ar** merchet (**2.20 /** 382) ; **ar** potanç (**1.13 /** 5) ; **ar** potred (**1.11 /** 62) ; **ar** pez (**2.2 /** 2) ; **ar** liou (**2.2 /** 15) ; **ar** gwuin (**2.2 /** 19) ; **ar** merchet (**1.13 /** 53 ; **2.2 /** 19) ; **ar** hézec (**2.2 /** 30) ; autrou **ar** cleuan (**2.2 /** 47) ; maner **ar** cleuan (**2.2 /** 49) ; **ar** marquis (**1.8 /** 2 / 3 ; **2.6 /** 65 ; **2.9 /** 60 / 141) ; **ar** pardon (**2.2 /** 50) ; **ar** plac'h (**2.9 /** 48 ; **2.20 /** 496 / 501 / 502 / 504 / 510) ; **ar** map (**2.2 /** 52 ; **2.20 /** 4) ; betec **ar** sal (**2.14 /**55) ; **ar** Stanq (**2.2 /** 64) ; d'**ar** (**1.6 /** 4 / 13 ; **1.11 /** 67 / 89 ; **1.13 /** 17 / 20 / 30 / 31 / 38 ; **1.14 /** 1 / 11 / 13 / 17 / 30 / 31 / 39 / 45 / 49 / 54 / 62 / 67 / 79 ; **2.1 /** 37 ; **2.5 /** 2 / 48 / 49 ; **2.6 /** 8 / 10 / 27 / 46 / 55 / 63 / 65 ; **2.8 /** 11 ; **2.9 /** 4 / 4 / 20 / 36 / 58 / 75 / 90 / 93 / 105 / 107 / 113 / 165 / 166 / 169 ; **2.12 /** 8 / 39 / 49 / 91 / 98 ; **2.15 /** 38 / 41; **2.17 /** 2 / 47 ; **2.18 /** 7 ; **2.20 /** 123 / 130 / 186 / 216 / 251 / 256 / 284 / 331 / 344 / 378 / 398 / 401 / 448 / 459) d'**ar** couant (**2.12 /** 95) ; **d'ar** merchet (**1.11 /** 59) ; **d'ar** miliner (**2.2 /** 58) ; **d'ar** marradec (**2.1 /** 6) ; **har** (**2.4 /** 19 ; **2.5 /** 40 ; **2.20 /** 270) ; **d'har** (**1.6 /** 8 ; **1.12 /** 2 ; **2.20 /** 405) ; **d'har** maner (**2.1/** 7) ; **har** contell (**2.1 /** 91)

anaoudegezh (ak) : ha p'ha her hen béagch, he fot dioual n'arruffe **anoudeguez** fauz (**2.20 /** 382)

anaout (vb) : gw. **anavezout**

anavezout (vb) : **anavéout** he ran m'ha c'hallout (**2.20 /** 392) ; m'ha **anaveout**, n'ha oullet (**2.17 /** 28) ; breman **anavèan** erfad / he heo houi m'ha guir pried (**2.17 /** 137) ; n'hon **anévéze** quet (**2.2 /** 48) ; n'hen **anavéan** quin (**2.11 /** 35) ; feutenelle, **annévéséet** [L2] (**2.8 /** 8) ; feuntenella n'**annévéan** quet (**2.8 /** 9) ; he [g] tad n'ha **anavezas** quet ar corf caer ze a den (**2.20 /** 94)

anavezet (agv) : evit n'he vijé quet **anavéset** (**2.9 /** 76) ; digorret emey ur wouez / gant ar ozac'h **anavèsét** (**2.17 /** 75) ; p'ha woa **aneveset** ho c'hallout / he woaing anvet doctor (**2.20 /** 86) ; tud a zo

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

chaos hen plougonver ac a neus **anévézet** ar plac'h (**2.20 /** 504) ; gant he maguéres **annavezet** (**2.2 /** 22)

andred (ak) : hen peur **andret** (**1.6 /** 67)

a-nevez (ad) : ur gwers a zo bed graet, **ha nevez** evit ar bloa (**1.13 /** 2) ; ur son a zo composet, **ha nevez** evit a bloa (**1.16 /** 2) ; netra **ha neve** (**2.6 /** 41) ; netra clevet **ha neve** (**2.6 /** 47) ; pera **a neve** (**1.11 /** 61) ; ur triumph ha woa **ha neve**, hen K/vinou (**2.20 /** 122) ; an ty ha woa lakeet **ha nevé** (**2.20 /** 142)

ankane (ak) : éman margod ac eon, woar un **anquanné** gwen (**1.7 /** 35) ; dibrest d'hin, m'ha **hanquanne** ha dibrest han erfad (**1.13 /** 23) ; disquennet mac'haridic, deud woar m'ha **hanquanné** (**1.13 /** 29) ; m'he ho ped macharidic, d'ha mont woar m'ha **hanquanne** (**1.13 /** 37) ; quer buhan ac un **anquanné** (**1.13 /** 41) ; woar **hanquanne** (**1.13 /** 39) ; woar cheing ur **anquanne** (**1.7 /** 44)

anken (ak) : betec ty an **anquen** (**2.11 /** 26)

ankouaet (agv) : dor an illis a zo digor **/** he serri, woa **ancouézet** (**2.15 /** 120) ; **ancouet** eo ar bromesse (**2.16 /** 29) ; **ancouet** he deus a hannoud (**2.17 /** 93)

antreal (vb) : p'ho devoa c'hoant d'**antréal** hen illis (**2.20 /** 337) ; p'ha n'oullaing quet **antreal** en illis (**2.20 /** 338) ; p'ha **antré**, marcharid Lorantz er chapel ar Foll Coat (**1.13 /** 47) ; ha K/vinou d'ha laret, **antréet** ho diou ébars (**2.20 /** 279)

antreet (agv) : er chapel he heo bed **antréet** (**1.17 /** 21) ; an itroun a zo bed souezet **/** p'ha neo **antreet** er cabinet (**2.6 /** 118) ; an autrou K/ninon zo **antreet** (**2.9 /** 185) ; **antrezet** eo bed hen illis (**2.15 /** 121)

anv (ak) : he **ano** doue (**1.6 /** 19) ; en **ano** doue, bed fidel d'hin (**2.9 /** 172) ; en **ano** doué, n'hem lazet quet (**2.9 /** 220) ; en **ano** doue, n'em lazet quet (**2.15 /** 85) ; hec'h **ano** (**2.1 /** 34) ; bettrex eo he **ano** (**2.20 /** 309) ; macharid K/amoal […] eo he **ano** (**2.5 /** 41)

anvet (agv) : m'ha c'hoar maguer **anvet** Suzannan (**2.9 /** 200) ; p'ha woa aneveset ho c'hallout he woaing **anvet** doctor (**2.20 /** 87) ; ur c'houlauen coar guen, **hanvet** ciergen (**2.20 /** 81)

anzav (vb) : **anzawet** [L2] ounti, pera zo arruet (**1.11 /** 48)

anzavet (agv) : bezan ouzin **ansaved** (**2.16 /** 17)

aon (ak) : **aouen** a zeuas dezi (**2.20 /** 440) ; n'hom meup **aouen** a Coat ar Fao (**1.8 /** 22) ; mil **aouen** a zo (**2.4 /** 2) ; ac emeus **aouen** quen n'ha grenan (**2.8 /** 2) ; rac **aouen** deus feutenella (**2.8 /** 3) ; rac **aouen** deus ar general (**2.15 /** 55) ; ac **aouen** dezi c'hoas (**2.20 /** 445) ; ep cavout **aouen**, deus ar glao, n'hac avel, n'ac ers, n'ha scorn (**2.20 /** 334) ; gant an **aouen** (**2.20 /** 456) ; gant **aouen** d'hen coll (**2.20 /** 231) ; an **aouen**, ha ress d'ar mevel ober he [g] lavar (**2.20 /** 398) ; mil **aouen**, he meus, n'he vey belec (**2.5 /** 9) ; mes ma **zaoen**, he hed bellegued (**2.5 /** 12)

aoter (ak) : **auter** (**2.4 /** 70) ; adalec an **auter** (**2.4 /** 75) ; dindan an **auter** (**2.20 /** 339) ; person Plouillau a respontas / ha troet hé c'heign d'an **auter** bras (**1.3 /** 30) ; d'ha interri hen beo Francesa / dindan corn an **auter** bras (**2.15 /** 64) ; chétu hi lazet interret / dindan corn an **auter** bras (**2.15 /** 94) ; ha goude bezan ar plac'h scoet / he laquas dindan an **auter** bras (**2.15 /** 140) ; ar choulou woar an **auter** braz / gant an daou deus ho [L3] jacobinet (**2.15 /** 175)

aotroù (ak) : **autrou** (**1.7 /** 22 ; **1.16 /** 12 / 62 / 63 ; **2.1 /** 44 / 49 / 52 / 53 / 56 / 57 / 74 / 80 / 89 ; **2.2 /** 1 / 5 / 17 / 21 / 44 / 47 / 53 / 70 ; **2.8 /** 40 ; **2.9 /** 179 / 205 ; **2.14 /** 51 / 71 / 94 ; **2.17 /** 15 ; **2.20 /** 1 / 65 / 78 / 136 / 205 / 299) ; un **autrou** (**2.20 /** 39) ; an **autrou** (**1.16 /** 10 / 19 / 28 / 39 / 65 ; **2.6 /** 64 / 71 ; **2.14 /** 61 / 121 ; **2.20 /** 43 / 55 / 56 / 64) ; **autrou** ar Comt (**1.11 /** 25) ; an **autrou** ar Comt (**1.11 /** 1 / 7) ; an **autrou** ar chont (**1.11 /** 39) ; **autrou** doctor (**2.20 /** 302) ; m'ha **autrou** (**1.11 /** 68 ; **2.6 /** 75) ; m'he ho ped **autrou** (**2.8 /** 33) ; salocroas **autrou** (**2.8 /** 37 ; **2.9** /35) ; **autrou** doue (**1.17 /** 31) ; **autrou** doue m'ha doue (**2.18 /** 10 / 42 / 43) ; **autrou** marquis (**1.6 /** 52 / 60 / 89) ; **autrou** ar marquis (**1.6 /** 27) ; **autrou** ar justic (**1.14 /** 29) ; an **autrou** Coat ar Fao (**1.8 /** 23) ; **autrou** Coat ar Fao (**1.8 /** 18) ; an **autrou** K/ninon zo antreet (**2.9 /** 185) ; ous an **autrou** K/ninon (**2.9 /** 190) ; **autrou** K/ninon, m'ha iscuset (**2.9 /** 191 / 211) ; d'an **autrou** K/ninon (**2.9 /** 45) ; **autrou** K/ninon, ô m'he ho ped (**2.9 /** 219) ; d'an **autrou** ha K/vinou (**2.20 /** 129) ; an **autrou** K/oué (K/oue) (**1.17 /** 7 / 29 / 33) ; **autrou** rosmelson (**2.1 /** 26 / 105) ; **autrou** K/léan (**2.1 /** 103 / 111 / 115) ; an **autrou** ha guerrand (**2.6 /** 3) ; **autrou** pen ar Stanq (**2.14 /** 1 / 9 / 56 / 101) ; **autrou** penner ar Stanq (**2.14 /** 39) ; **autrou** barner (**2.12 /** 19 / 61) ; **autrou** général emesan / m'he c'houlen punission (**2.15 /** 169) ; illis an **autrou** Sant Frances (**2.15 /** 21) ; eo sortiet / deus illis **autrou** Sant Frances (**2.15 /** 144) ; ho cousquet / hen illis **autrou** Sant Frances (**2.15 /** 154) ; **autrou** Sénéchal (**1.13 /** 27 ; **2.12 /** 55) ; evit an **autrou** Sant egad (**2.6 /** 86) ; evit an **autrou** Sant igneau (**2.6 /** 88) ; evit an **autrou** St eugen (**2.6 /** 94) ; an **autrou** tredrez / trédrez (**2.9 /** 63 / 73) ; trugaréz **autrou** (**2.9 /** 13) ; an **autrou** zo graèt evit choulen (**2.14 /** 63) ; ed **autrou** d'ha chasséal d'ar choat (**2.14 /** 67) ; ac ho pag **autrou** ho conduo (**2.14 /** 74) ; tud an **autrou** (**2.16 /** 73) ; den chentil an **autrou** (**2.16 /** 22 / 24) ; **autrou** marchadour bihan (**1.7 /** 21) ; gant an **otrou** (**1.7 /** 33)

aour (ak) : ho guelet an **aour** ac an archant (**2.6 /** 119) ; arc'hant guen ac **aour** d'ar servicherien (**2.20 /** 256) ; melen evelt an **aour** (**2.4 /** 10) ; roet he nevoa pep a pez **aour** d'ha quement den ha service ar palez (**2.20 /** 173) ; ur caler **aour** (**2.4 /** 56) ; ac ur pommel **aour** woar he clevé (**1.6 /** 58) ; ar cantouler

a zo pured, evelt **aour** melen (**2.14 /** 72) ; miret oc'h arc'hant, ac och **aour** (**2.14 /** 95) ; n'ha tollé **aour** woar he [gg] barlen (**2.14 /** 124) ; roet eiz scoet hen **aour** (**2.20 /** 140) ; roet hu ho [L2] valise, oc'h **aour** ac'h oc'h archant (**2.18 /** 23)

aparchant (ak) : n'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha nep **appartananç** (**1.16 /** 24)

aparchantañ (vb) : ho salocroas den arme, ouzoc'h n'**apparchant** quet (**2.18 /** 32)

arajiñ (vb) : evelt ur c'hi clan **arajet** (**2.1 /** 108)

a-raok (araog. & adv) : **aroc** (**2.15 /** 20) ; **aroc** an deiz (**2.1 /** 13 ; **2.17 /** 3) ; **aroc** an noz (**2.15 /** 18) ; **aroc** m'ha woan deud (**2.1 /** 41) ; **aroc** monnet (**2.1 /** 77 ; **2.4 /** 70) ; **aroc** mont (**2.15 /** 11) ; **aroc** un heur (**2.6 /** 24) ; **aroc** arruout, enau, he han d'ha guenta d'ar follcoat (**1.13 /** 36) ; m'ha compagnonnès aroc zo ed (**2.9 /** 22) ; **aroc** m'he woa roet he conge dezan (**2.20 /** 32)

arched (ak) : **archet** he mestress (**2.3 /** 20)

archer (ak) : an **archer** coz (**1.12 /** 47) ; an **archer** yauanc (**1.12 /** 68 / 80 / 71) ; triwouach **archers** (**1.12 /** 33) ; triwoach **archer** (**1.12 /** 49) ; seitec **archer** (**1.12 /** 42) ; ur **archer** seitec bloas (**1.12 /** 53) ; d'an **archérien** (**2.11 /** 8) ; an **archerrien** (**2.11 /** 25) ; an **archerien** (**1.16 /** 88) ; evit digac'h **archerrien**, ha dond incontinant (**1.16 /** 36) ; d'ha glasq **archerien** (**1.12 /** 31) ; m'he a vo mestr an **archerien** (**1.12 /** 73)

arc'hant (ak) : **arc'hant** (**2.20 /** 141) ; neus quet ha **arc'hant**, tremenet eo rod ar fortun evidomp (**2.20 /** 119) ; roï he ress **arc'hant** (**2.20 /** 121) ; n'ac an **arc'hant** (**2.20 /** 125) ; **archant** awoualch (**2.4 /** 21) ; touch he rey hec'h **arc'hant** erfad (**2.20 /** 437) ; miret oc'h **arc'hant**, ac och aour (**2.14 /** 95) ; an aour ac an **archant** (**2.6 /** 119) ; roet hu ho [L2] valise, oc'h aour ac'h oc'h **archant** (**2.18 /** 23) ; pevar bouton **archant** (**1.6 /** 50) ; ur poultrier **archant** (**1.6 /** 57) ; gant neud **archant** (**2.4 /** 31) ; ur groaz **archant** (**2.4 /** 56) ; ur dantelles **archant** (**1.6 /** 44) ; pep ha brid **archen**, ous ho pen (**2.8 /** 56) ; gant ur scudellic **archant** (**2.9 /** 12) ; d'ha cof **arc'hant** a zo gant an otrou (**1.7 /** 33) ; ur c'huitel **arc'hant** (**1.7 /** 6 ; **1.8 /** 24) ; ur cantouler **arc'hant** ho pezo (**2.14 /** 73) ; **arc'hant** guen ac aour d'ar servicherien (**2.20 /** 255)

arestet (agv) : he ven **arrêtet** (**2.1 /** 70)

arm (ak) : gantthe **armou**, deus ar puissantan (**2.9 /** 188)

arme (ak) : un den ha **armé** (**2.8 /** 6) ; p'eo red dezan partian / n'ha demeus an **armé** (**2.16 /** 52) ; d'an **armé** renquer monnet (**2.16 /** 47) ; m'he ya breman d'an **armé** (**2.17 /** 45) ; den a **arme (é)** (**2.18 /** 7 / 18 / 19 / 24 / 27 / 46 / 50) ; den **arme** (**2.18 /** 16 / 32)

arru : **aru** (**2.20 /** 78) ; m'he ha guel **aru**, an hini he carret (**2.5 /** 11) ; p'ha woa **aru** an amser (**2.20 /** 111) ; p'ha woaïnc **aru** (**2.20 /** 286) ; m'he guel **aru** (**2.1 /** 32 ; **2.12 /** 11) ; m'he cred, hèch **aru**, K/ézellec (**2.1 /** 107) ; mez p'ha woué **aru** hen oad (**2.20 /** 12) ; à zo bed **aru** (**2.6 /** 59) ; m'he eo feuntenella **aru** aman (**2.8 /** 32) ; chetu m'he **aru** (**2.20 /** 65) ; chetu ho pried **aru** aman (**2.8 /** 52) ; an deiz **aru** (**1.11 /** 89) ; **aru** ar pevar miz anter (**2.20 /** 444) ; èbars en ty man, eo **arru** mad (**2.14 /** 46) ; **aru** liser hen ty (**2.16 /** 46) ; re divésat eo **aru** (**2.16 /** 92) ; quen n'he woainc **aru** hen Roazon (**2.20 /** 85) ; m'hai m'ha ini a zo **arru** (**2.20 /** 121) ; an deiz woar lerc'h, m'he woa **aru** (**2.20 /** 275) ; ar pod coz ac ar bellec zo **aru**, ho fin ivé (**2.20 /** 478) ; ec'h **aru** ur messager (**2.18 /** 6) ; aben m'eo **aru** (**2.18 /** 14) ; p'heo **aru** er maner (**2.16 /** 88) ; p'eo **arru** an termen (**2.17 /** 61) ; **arru** he woa arpoant d'ha logea (**2.15 /** 99)

arruout (vb) : **arruout** (**2.20 /** 412) ; ac **arruout** hen plougonver (**2.20 /** 321) ; n'hi a **arru** gannimp (**2.20 /** 14) ; biquen er guer n'**arruan** ganté (**2.9 /** 72) ; biquen en ty m'ha tad, n'ha **arruan** (**2.9 /** 81) ; n'**arruo** quet fenos er guier (**1.11 /** 80) ; p'ha **arue** (**1.17 /** 30) ; p'ha **arué** (**1.6 /** 16) ; p'ha **arrue** (**2.8 /** 50) ; p'ha n**arrue** (**1.6 /** 6 ; **2.4 /** 58) ; p'ha n**arrué** (**2.5 /** 29) ; p'ha n'**arrue** (**2.2 /** 6) ; en ty he [gg] tad quer, p'ha n'**arrue** (**1.6 /** 148) ; an archer coz ha deplore / ebars en Ker, p'ha **arrue** (**1.12 /** 48) ; feuntenella ha houlenné / hen ty han tad p'ha **arrue** (**2.8 /** 30) ; chetu n'hin, aman, **arruet**, ha prest (**1.12 /** 38) ; peo **aruet** (**1.11 /** 95) ; dindan ar koat, peo **aruet** (**1.11 /** 21) ; p'ha neo **arruet** (**1.17 /** 11) ; p'ha neo **arruet** he fried (**2.12 /** 81) ; pera zo **arruet** (**1.11 /** 48) ; triwouach archers, a zo **arruet** (**1.12 /** 33) ; allied ar mad zo **aruet** (**2.14 /** 129) ; hen portz castel guerrant, ing **arruet** (**2.6 /** 56) ; p'ha n **arruis** er feunten (**2.17 /** 13) ; ennès woar he marc'h ha **arruas** (**1.14 /** 65) ; abenn tri miz, ac he **arruas** (**2.20 /** 236) ; ech **arruas** an autrou (**2.20 /** 64) ; p'ha **arruas** (**2.1 /** 25 ; **2.3 /** 13 ; **2.20 /** 90 / 94) ; p'ha **arruas** ar liser gant hi (**2.6 /** 11) ; p'ha **aruas** hen ty tristan (**2.20 /** 29) ; eguilé a **arruas** (**2.20 /** 213) ; quen n'**arruas**, cloarec an dour woas (**1.14 /** 64) ; p'ha n'**arrujoinc** hen Coat ar faou (**1.12 /** 15) ; mez p'ha n'**arrujoinc** er guer, he woa dey lavaret (**1.16 /** 21) ; n'**arruffe** ganni m'he aman (**2.8 /** 4) ; ha p'ha her hen béagch, he fot dioual n'**arruffe** anoudegez fauz (**2.20 /** 382) ; he tro, **aruo** gant peb ini (**2.3 /** 12) ; gannac'hu, n'**aruo** drouc abed (**2.9 /** 80)

arsa ! (estl) : **arsa** éta emesan, d'hin he vied (**2.20 /** 246)

artizan (ak) : enan azo **artisannet** ho cleuza ur louer (**2.13 /** 12)

asantamant (ak) : bettrex ha quéméras ar min choarz se evit un **assatamant** (**2.20 /** 282)

asantiñ (vb) : he tud, n'ha **assentéfé** quet se (**2.2 /** 62)

askorn (ak) : dastum he [g] kic ac he **esquern**, hach e woad, draillo anhey evelt m'ha rer d'ar guedon d'ober ur paste (**2.20 /** 400)

asur (ad) : mez quemeramp ur moyen **assur /** evit galloud ho [L3] quemeret (**2.15 /** 187) ; em eureuffé **assur** (**2.16 /** 26)

atrapañ (vb) : lezet woa an den yauanc d'ha songeal, d'he **atrap** (**1.16 /** 90) ; ho songeal biquen er bed man, n'he allan he [gg] **attrap** (**1.16 /** 108)

aval (ak) : an **avalou** (**2.1 /** 76 **/** 79)

avañs (vb) : epad m'ha **avanç** an offeren (**2.5 /** 45)

avañset (agv) : a zo he nom **avancet** (**2.16 /** 2)

avantur (ak) : d'han oc'h neve eureuget clasq he **avantur** mad (**2.18 /** 48) ; ia och neve eureuget **avantur** mad clasquet (**2.18 /** 49)

avel (ak) : gant an **avel** ho brancellad (**1.9 /** 28) ; ar curen an **avel**, an tan (**1.12 /** 13) ; gant an **avel** guented (**2.12 /** 17) ; ha K/vinou d'ha vont evelt an **avel** (**2.20 /** 211) ; evelt an avel foll, p'he an **avel** suil (**2.20 /** 268 **/** 268) ; ep cavout aouen, deus ar glao, n'hac **avel**, n'ac ers, n'ha scorn (**2.20 /** 334) ; m'ar vo tolled eur bleunen, en **avel /** ac er leac'h m'ha gello, m'he ha yell (**1.3 /** 19) ; pa heuz tollet eur bleunen, en **avel** (**1.3 /** 21)

avertisañ (vb) : a zeuas prest d'en **avertissan** (**1.6 /** 72)

avi (ak) : gant **anvi** ountan eo bet lazet (**1.3 /** 4)

avokad (ak) : ur **avocat** (**2.20 /** 9 **/** 25)

avron (ak) : piller **avren**, rosen, ha lavand (**2.9 /** 96) ; Kr ur boquet deus han **avren** fin **/** he vey cavet ébars m'ha jardin (**2.9 /** 97)

a-walc'h (adv) : **awoac'h** (**2.20 /** 309 **/** 432) ; laret a zo d'hin, ha m'he gred **awoualc'h** (**1.14 /** 15) ; merchet **awoualch** a zo er bro (**2.3 /** 25) ; merchedou **awoualch** zo er bed (**2.3 /** 24) ; archant **awoualch** (**2.4 /** 21) ; compagnonnèz **awoalch**, emeus m'he (**2.9 /** 37) ; m'he gavo merc'het **awoalch** (**2.20 /** 221) ; ha mont étressec trédréz buhan **awoalc'h** (**2.9 /** 54) ; estonnus **awoalc'h** (**2.20 /** 55) ; he woa diguemerret mad **awoalc'h** (**2.20 /** 30) ; fonnus **avoalc'h** (**2.20 /** 54)

a-wezhioù, -wechoù (adv) : ha K/vinou, ha laqué **avéjiou** unan benaquet d'ober un tam bale gant han er bro (**2.20 /** 274) ; **avigeou** all, he quinigan leusqual criadennou fors (**2.20 /** 455)

azalek : gw. **adalek**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

aze (adv) : **aze** (**1.6 /** 33 ; **1.7 /** 43 ; **2.1 /** 28 ; **2.12 /** 67 ; **2.20 /** 474) ; petra zo **aze** (**2.20 /** 472) ; ac he veach **aze** ouspen trivouac'h (**1.6 /** 113) ; **aze** he heo bed interred (**1.11 /** 101) ; thé a zo staguet **aze** n'he feus quet graët offanç (**1.13 /** 7) ; m'he n'ha meus mu drouc aman, evit n'ha feus **aze** (**1.13 /** 10) ; chetu **aze** ar jacobin / he woa po dar chontellou (**2.15 /** 201) ; te eo a zo **aze** K/vinou (**2.20 /** 192) ; chom **aze** (**2.20 /** 197) ; lest ho creden **aze** (**2.20 /** 442)

azezañ (vb) : scabell d'**azéan**, he quéméras (**2.6 /** 16) ; sonnet eo cloch ar chapel, poant eo demp **azéa** (**1.16 /** 30) ; n'he rayo man, ha poannius […] némeit **azéa** ha commandi (**2.14 /** 48)

azezet (agv) : an ini goz **azeet**, er chogn, quichen an tân (**1.7 /** 41)

B

badeziant (ak) : ep aulen, n'ac ep **badeyant** (**2.12 /** 38) ; Siouas emesy m'a doue / omman zo ur **badeyant** (**2.15 /** 84)

baelan (ak) : ur guiscamant bleun **baelen** gant hi (**2.20 /** 157)

bal (ak) : d'ar **bal** d'an danç d'an drouc speret (**2.12 /** 34)

balaneg (ak) : ac eon crigui em dorn / d'ha monnet d'ar **balanec** (**2.17 /** 30)

bale (ak) : d'ober ur **bale** (**2.20 /** 277) ; m'he ha ya d'ober ur **balé**, ac he tressec ar c'hoad (**1.13 /** 24) ; d'ober ur tam **balé** (**2.20 /** 274 / 414) ; d'ha ober ur **bale** (**2.20 /** 280) ; n'he woa den woar ar **balé** (**2.17 /** 72)

bale (vb) : ar caross ac ar c'hezec, ha alle **ballé** hen er (**2.20 /** 272) ; m'he ya ur pennad m'ha tad d'ha **bale** (**2.20 /** 145) ; ho veler giletta ho **bale** (**1.14 /** 78) ; merchet valiant ho **vale** (**2.3 /** 5) ; p'ha **baléas** (**1.17 /** 17)

banal (ak) : gw. **balan**

bandenn (ak) : seiz deus an **vanden**, ho deus discarret (**1.8 /** 27) ; pen ar **vanden** (**2.4 /** 43)

bank (ak) : graët he woa enhi ur **banq** ha hénor (**2.20 /** 338)

bannac'h (ak) : n'ha **bannec'h**, n'ha évan (**1.13 /** 33) ; **bannac'h** n'ha évan (**2.3 /** 15) ; roet ur tam bouet d'ha dibri / ac ur **banac'h** d'ha eva (**2.15 /** 150) ; nemeit ur **bannac'h** souben (**2.16 /** 14) ; n'he woa quet ur **bannac'h** laez d'ho soubo (**2.20 /** 111) ; m'ho peded roet dim ur **bannech** d'eva (**2.15 /** 147) ; nemeus cousquet **bannac'h** (**2.19 /** 1 / 5) ; d'evo **bannac'hou** (**2.12 /** 47)

bara (ak) : un tam **bara** (**2.2 /** 9) ; ac eon d'ha laret monnet d'ar marc'hat d'ha preno **bara** guinis guen (**2.20 /** 107) ; n'ha **bara** n'ha yod (**1.9 /** 18) ; autrou n'ha néo quet ur doare d'hin **/** discuill a nep ha ro **bara** d'hin (**2.9 /** 206)

baradoz (ak) : m'ar effomp hon daou d'ar **barados** (**2.12 /** 98) ; gratz d'imp tout d'ha vont er **barados** (**2.5 /** 62) ; ar Sant deus ar **barados**, ha r'ho demp sicour mad (**1.13 /** 56)

barailhet (agv) : achu eo m'ha c'hontaten, ha m'ar he peus **baraillet**, m'ha iscuset compagnonnèz (**2.20 /** 515)

barlenn (ak) : n'ha tollé aour woar he [gg] **barlen** (**2.14 /** 124)

barner (ak) : ar **barner** bras (**2.12 /** 60) ; autrou **barner** (**2.12 /** 19 **/** 61)

barnet (agv) : d'ha bezan **barned** (**2.12 /** 14)

baron (ak) : bravan map **baron** (**2.2 /** 56)

bazailhet (agv) : gw. **barailhet**

bazh (ak) : ho chouari ar **baz** ac ar fleuret (**1.12 /** 69)

beaj (ak) : hen **béacg** mad (**1.17 /** 11) ; ha p'ha her hen **béagch**, he fot dioual n'arruffe anoudegez fauz (**2.20 /** 381) ; retorn he r'hin d'am broïs, p'ha vo graët m'ha **béas** (**1.13 /** 50) ; hen **bèas** mad (**1.17 /** 30) ; pardon **bèas** mad (**1.17 /** 32) ; laret he ri e vin m'he ed hen **béazch** (**2.20 /** 375) ; ar **beaz** se, n'he woa man, evit han (**2.20 /** 299) ; he woa ed hen hent evit ur **béac'h** ir (**2.20 /** 409) ; m'he gwell ur **véach** c'hoas, an ty m'hon gannet (**1.14 /** 51) ; ur **veac'h** (**2.20 /** 489) ; evit ar **veac'h** quenta (**2.16 /** 49)

beajiñ (vb) : ha laret dezan ur vech all, lesel an dud d'ha **beagi** hen hou ez (**2.20 /** 238)

bec'h (ak) : an ini ha nevo, ar muyan desquet, ha casso gant han, he [g] **bec'h** ha levriou (**2.20 /** 59)

bed (ak) : er **bed** (**2.3 /** 24 **/** 30) ; er **bed** me (**2.5 /** 60 ; **2.6 /** 126) ; er **bed** man (**1.16 /** 108 ; **2.20 /** 484) ; pep ini d'ha gavout he lod er **bed** man (**2.20 /** 245) ; pepini er **bed** man evit han, ha Doue evit an oll (**2.20 /** 31) ; monnet d'ar chovent, ha dilésel ar **bed** (**2.5 /** 49)

beg (ak) : m'he a zo er mor, bar **beg** ur corden (**1.9 /** 23) ; m'he a zo woar **beg** ar guernenniet (**1.9 /** 27) ; ho **beg** (**2.2 /** 11) ; m'ha **beg** (**2.2 /** 13) ; lippet he [g] **beg**, ha mont woar he clud (**1.9 /** 8)

beleg (ak) : **belec** (**2.20 /** 5 **/** 8 **/** 19) ; **belec** he vo (**2.4 /** 14 ; **2.5 /** 2) ; bezan **belec** (**2.4 /** 82) ; ur **belec** mad, d'ho instruie (**2.6 /** 107) ; mil auen, he meus, n'he vey **belec** (**2.5 /** 9) ; couls he ve, gan hi, bout

interred / evit guelet enez han, ho boud **bèlec** (**2.5 /** 4) ; ever ho gwisqua dillad ar **belec** (**2.5 /** 34) ; tad **belec** ar gall ha choulené (**2.5 /** 30) ; ar **beleg** neve (**2.4 /** 77) ; ho poursu, m'ha studi d'ha vout **beleg** (**1.14 /** 76) ; **beleg** ar gall (**2.5 /** 44) ; macharidic, chêtu m'he **beleg** (**2.5 /** 16) ; ar **bellec** (**2.4 /** 62 ; **2.20 /** 293 / 478) ; neket ar **bellec** évit he [gg] laret (**2.5 /** 38) ; neket ar **bellec**, evit he [gg] canno (**2.5 /** 39) ; gant m'ha breur **bellec** (**2.20 /** 290 / 307) ; gannac'h he hayo, ho yontr' **bellec** (**2.14 /** 37) ; m'ha diou scouarn, ha cleo, **beleyen** ho canna (**1.11 /** 69) ; éman an ambrassou hen he querchen / evelt m'ar he vey gant ar **beleyen** (**2.5 /** 14)

beleget (agv) : **bellegued** hey (**2.4 /** 46) ; mes ma zaoen, he hede **bellegued** (**2.5 /** 12)

bemdez (adv) : **bemdez** (**2.12 /** 33 ; **2.20 /** 449) ; the labourer / a zo **bemdez** ho turial an douar (**1.9 /** 16) ; m'he canno **bemdez** (**2.12 /** 9) ; m'he zo **bemdez** er parck, ho chouézi (**1.9 /** 19) ; a zo **bemdez** woar ar croaz enchou (**2.14 /** 2) ; onnes he quelenne **bemdé** (**2.14 /** 112) ; **bemdez** aroc mont d'he [gg] deves (**2.15 /** 11) ; ur vec'h **bemdez** (**2.20 /** 422) ; pevar real **bemdez** (**2.20 /** 423)

benerezh : ha d'ober ur garan […] graët he meïng **pennéres** (**2.20 /** 332)

bennak (ad) : **benaquet** (**1.9 /** 25 ; **2.20 /** 343) ; un den c'hentil **benac** (**2.2 /** 16) ; ur deiz **bénac** (**2.9 /** 180) ; ur fin **benac** (**2.11 /** 12) ; unan **benaquet** (**2.20 /** 274 / 277) ; unan **benaquet** eo émésan (**2.20 /** 107) ; ur tri miz **benaquet** (**2.20 /** 438) ; ur loen **benaquet** (**2.20 /** 468) ; ur aneval euzus **benaquet** (**2.20 /** 469) ; ur cozmagor **bennaquet** (**2.20 /** 485)

benniget (agv) : ha houi neket ho pen **béniguet** (**1.11 /** 88) ; **biniguet** he vo ar merchet, ha yello d'hi he choudé (**1.13 /** 53) ; he chorf d'an douar **beniguet** (**2.6 /** 83)

bennigo (vb) : doue d'ha **binigo**, ar minor yauanquic mad (**1.11 /** 113)

bennozh (ak) : **benèz** doue woar d'ha ine macharid Lorantz (**1.13 /** 6) ; ar pod coz ha roas dezan he **benes** (**2.20 /** 29) ; ed heta m'ha map, m'ha **benez** dac'h (**2.20 /** 148)

ber (ak) : he canfé ur cabon rosted, ous ar **ber**, p'he woar ar plat (**1.13 /** 16) ; he canné ur cabon rosted, ous ar **ber**, woar ar plat (**1.13 /** 19) ; lequet dustu ar **ber** ous an tan (**2.9 /** 89)

bern (ak) : ar **bern** teil (**2.20 /** 439 / 449) ; er **bern** teil (**2.20 /** 404 / 481) ; war ar **bern** teil (**2.20 /** 372) ; p'ha bigné woar ar **bern** teil (**2.20 /** 444) ; p'ha woa pigned woar ar **bern** teil (**2.20 /** 464) ; pera zo dastumet er **bern** teil (**2.20 /** 452) ; ha plant ahanon en ur **bern** teil (**2.20 /** 369) ; d'ha toll he [gg] lais woar ur **bern** teil (**2.20 /** 420) ; euzus he woa guelet ar **bern** teil ho virvi (**2.20 /** 471)

bered (ak) : p'ha arruer er **verret** (**1.13 /** 43) ; tro ar procefsion ar **verret** (**1.14 /** 79) ; emedy he chorf ebars er **verret** (**2.4 /** 86) ; èbars hen illis, p'he er **verret** (**2.6 /** 84)

berr (ag) : en **ber** comzou (**1.14 /** 13)

berviñ (vb) : gw. **birviñ**

betek (araog.) : **betec** maro, m'he delc'ho ouzac'h (**1.6 /** 114) ; **betec** an douar (**1.6 /** 46 ; **2.3 /** 32) ; **betec** an dor dall (**2.4 /** 75) ; quers **betec** an noblantz (**1.13 /** 11) ; **betec** cambr, ar chouldri (**1.16 /** 26) ; **bètec** poul rod ar vilin (**1.16 /** 28) ; **betec** ty an anquen (**2.11 /** 26) ; **betec** guernachanne (**2.13 /** 17) ; azallec ar guiguin **betec** ar sal (**2.14 /** 55) ; alliédic **betec** he maeronnès zo ed (**2.14 /** 59) ; ho daou, he ing ed **betec** henni (**2.15 /** 27) ; **betec** évit conta d'ac'h (**2.20 /** 507) ; **bed** breman ha seblanted boud bed ur den fur (**2.20 /** 390)

beure (ak) : beurré (**2.1 /** 83) ; ur sull ar **beurré** (**2.3 /** 2) ; hen offeren **beurre** (**2.3 /** 5) ; varhoas ar **beurré** (**2.6 /** 32) ; marc'harid K/amoal ha lavare / d'he matez bihan deus ar **beure** (**2.5 /** 6)

beuzet (agv) : he vin **beuzet** (**2.2 /** 66) ; n'om **beuzet** (**2.2 /** 82) ; en danger d'ha bezan **beuzet** (**1.9 /** 24) ; mantri he ra m'ha c'halon **beuzet** m'ha daoulagat (**1.16 /** 107)

bev (ad) : ha m'ar chomman **beo**, m'he rayo choas (**1.14 /** 38) ; **beo** fresq (**2.20 /** 374) ; ébars, en **beo**, p'he en maro (**2.1 /** 114) ; m'ar vigé **beo**, nep em ganas (**2.14 /** 25) ; evelt m'ha eo **beo**, nep em magas (**2.14 /** 26) ; m'he ho ped / m'ha planted en **beo** en toul ho [L2] dor (**2.14 /** 31) ; ma choar maguer din m'he, te rento / p'he ébars en **beo**, p'he hen maro (**2.9 /** 218) ; m'ha choar maguer, d'hin te a rento / p'he he vo en **beo**, p'he hen maro (**2.9 /** 230) ; ho renta d'ach en **beo**, n'he allan quet (**2.9 /** 231) ; Lucifer ho [L3] cusuillas / d'ha interri hen **beo** Francesa (**2.15 /** 63)

bevañ (vb) : ha **veve** hen peoc'h gant m'ha pried (**2.12 /** 30)

bevet (agv) : an itroun […] ha nijé **bevet** eurus er Portugal (**2.20 /** 483)

bez (ak) : he hin, er meumes **bez**, gant m'ha priet (**1.11 /** 106) ; émaing en dinan, er meumes **be** (**1.11 /** 112)

bezañ (vb) : **bezan** (**2.11 /** 3 ; **2.12 /** 14 ; **2.20 /** 482) ; **bezan** belec (**2.4 /** 82) ; **bezan** eus ur cleve noaz dindan pen ho [L2] quele (**1.7 /** 15) ; **bezan** he heus (**2.3 /** 6) ; cueun, ho peus d'am **bezan** eureuget (**1.14 /** 12) ; ha **bézan** eurus (**2.9 /** 70) ; gwel eo gan hin **bezan** crouget (**1.14 /** 43) ; kar **bézan** he nevoa tamal deus he vuez (**1.17 /** 36) ; re custum oud, d'ha **vezan** gantan / Woar an enchou bras, ho merchettan (**2.9 /** 201) ; m'he zo m'ha stad d'ha **vezan** paour (**2.14 /** 96) ; ha goude **bezan** ar plac'h scoet / he laquas dindan an auter bras (**2.15 /** 139) ; guel he woa dey **bezan** chommet (**2.15 /** 219) ; evit **bezan** an noz ac an deiz / hoch ober énan pedennou (**2.15 /** 223) ; **bezan** ouzin ansaved (**2.16 /** 17) ; goude **bezan** gouélet (**2.16 /** 62) ; goude **bezan** sourciet deus he [g] tad (**2.20 /** 258) ; ha goude **bezan**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Leannèset (**2.5 /** 50) ; doue d'ha **bezan** gant ho [L3] inez (**1.11 /** 111) ; ho songeal **bezan** abred (**2.16 /** 87) ; d'ha c'houl **bezan** loget (**2.18 /** 15) ; en danger d'ha **bezan** beuzet (**1.9 /** 24)

- **bet** : **bed** (**1.14 /** 55) ; a zo **bed** (**1.11 /** 98 ; **1.12 /** 49 ; **2.15 /** 22 ; **2.17 /** 12 ; **2.20 /** 306) ; a zo **bed** graet (**1.13 /** 2) ; zo **bed** (**1.13 /** 3) ; ac ar minorézic yauanc / en illis zo **bed** chommet (**2.15 /** 24) ; a zo **bed** ed (**1.11 /** 39) ; ar cloaréguic a zo **bed** re clouar (**1.6 /** 127) ; m'he (a) zo **bed** (**2.12 /** 29 ; **2.17 /** 18 / 63) ; m'he zo **bed** ho choari ar clevé (**1.6 /** 97) ; an itroun a zo **bed** souezet (**2.6 /** 117) ; guillou fogeard à zo **bed** aru (**2.6 /** 59) ; he heo **bed** (**1.11 /** 101 ; **1.14 /** 21 ; **1.17 /** 21) ; eo **bed** ed (**2.2 /** 4) ; eo **bed** douarret (**1.17 /** 26) ; eo **bed** lazet (**1.17 /** 28) ; allas disculliet eo bed (1.7 / 40) ; he hon **bed** (**1.7 /** 25 ; **2.12 /** 1) ; **bed** hon (**2.12 /** 63) ; savet hon **bed**, hen ty (**2.16 /** 111) ; ha mad hon **bed** did (**2.20 /** 397) ; sentus oud **bed** (**2.20 /** 396) ; omp **bed** maguet (**1.14 /** 71) ; n'hom quet **bed** c'hoas eureuget (**2.20 /** 289) ; houi zo **bed** (**2.3 /** 5) ; ha pèlec'h oc'h **bed** (**2.9 /** 16) ; he hing **bed** (**1.12 /** 39) ; quen n'ha vin **bed** (**1.13 /** 34) ; gortoz quen n'ha vo bed ar chouspèrou (1.17 / 9) ; m'he n'ha meus **bed** tam yéchet (**2.16 /** 11) ; n'he neus **bed**, servicer en ho [L2] ty (**2.9 /** 175) ; he woa **bed** (**1.7 /** 24 ; **1.11 /** 96 ; **2.15 /** 229 ; **2.20 /** 114 / 481) ; ha woua **bed** (**2.15 /** 226) ; p'he woa **bed** (**2.20 /** 152) ; ar guest ha woa **bed** mad (**2.20 /** 495) ; **bed** he meus (**1.11 /** 30) ; n'he deus **bed** (**2.9 /** 10) ; n'he deus quet **bed** (**1.13 /** 4) ; ha neveus **bed** (**1.14 /** 1 / 25) ; ha neveus **bed** graet (**1.11 /** 22) ; ha nevoa **bed** graet (**1.11 /** 42) ; he neveus **bed** (**2.16 /** 23) ; Léac'h n'ha neus **bed** den c'hoas deus ho [L2] ligné (**1.6 /** 100) ; neket bed goalchet choas (1.7 / 17)

Amzer a-vremañ

unan

- 1 : **hon** (**1.6 /** 22) ; **he hon** (**2.2 /** 85 ; **2.16 /** 27) ; ha dec'h **hon** sûr, eo deuet gantan / m'ha c'hoar maguer (**2.9 /** 199) ; prest **hon** d'ha vond (**2.12 /** 65) ; ha mad **hon**, p'ha senter ouzhin (**2.20 /** 396) ; ha mad **hon** bed did (**2.20 /** 397) ; **he hon** bed (**1.7 /** 25 ; **2.12 /** 1) ; bed **hon** (**2.12 /** 63) ; savet **hon** bed, hen ty (**2.16 /** 111) ; m'ar **non** quet (**1.6 /** 81) ; n'**hon** quet ur grec'h quer diremet (**2.12 /** 87) ; n'ha n'**hon** quet (**2.20 /** 302) ; n'he n'**hon** evit dibri tam (**1.13 /** 22) ; m'ha **hon** zod (**1.9 /** 20) ; m'ar **hon** quercouls a ze desquet (**2.12 /** 25) ; sur **hon** ahannout (**2.20 /** 365) ; den biquen **hon** (**2.20 /** 392) ; m'ar **gon** manquet d'am guer (**2.16 /** 106)

- 2 : **oud** (**1.6 /** 80) ; sentus **oud** bed (**2.20 /** 396) ; re custum **oud**, d'ha vezan gantan / Woar an enchou bras, ho merchettan (**2.9 /** 201) ; n'**oud** quet d'ha bad (**1.6 /** 111) ; m'ar n'ha n**oud** quet (**2.12 /** 67 / 71)

- 3 :

- **zo** (**1.6 /** 1 ; **1.7 /** 9 ; **1.9 /** 4 / 19 ; **1.11 /** 14 / 43 / 53 / 61 / 64 / 100 ; **1.12 /** 51 / 59 / 67 / 87 ; **1.13 /** 3 ; **1.16 /** 3 / 40 / 57 ; **2.1 /** 34 / 78 ; **2.2 /** 50 / 56 / 122 ; **2.3 /** 24 ; **2.4 /** 60 / 74 / 84 ; **2.5 /** 40 ; **2.6 /** 2 / 55 ; **2.9 /** 2 ; **2.12 /** 74 ; **2.16 /** 50 ; **2.17 /** 146 ; **2.18 /** 3 ; **2.19 /** 1 ; **2.20 /** 50 / 451 / 468 / 478 / 493) ; **so** (**1.6 /** 117 ; **2.2 /** 63 ; **2.3 /** 9 / 28 ; **2.13 /** 38 ; **2.14 /** 63 / 77 ; **2.15 /** 3 / 6 / 7 ; **2.16 /** 10 ; **2.19 /** 5) ; ur mis **so** (**2.9 /** 193) ; **a zo** (**1.6 /** 35 / 44 / 51 / 53 / 54 / 112 / 127 ; **1.7 /** 16 / 21 ; **1.8 /** 21 ; **1.9 /** 11 / 13 / 16 / 23 / 27 ; **1.11 /** 2 / 31 / 37 / 72 ; **1.12 /** 33 / 88 / 90 ; **1.13 /** 7 / 27 ; **1.14 /** 11 / 16 / 35 / 69 ; **1.16 /** 2 / 4 / 15 / 16 / 17 / 52 / 56 / 105 / 109 / 110 ; **2.1 /** 12 / 60 ; **2.2 /** 8 / 26 / 72 / 85 ; **2.3 /** 25 ; **2.4 /** 1 / 2 / 13 / 21/ 38 ; **2.5 /** 27 ; **2.6 /** 65 ; **2.11 /** 2 / 21 / 22 / 26 ; **2.12 /** 35 / 37 / 70 / 76 ; **2.13 /** 2 / 3 / 24 / 29 ; **2.14 /** 18 / 19 / 20 / 34 / 73 ; **2.15 /** 4 ; **2.16 /** 2 / 6 ; **2.17 /** 78 / 82 / 86 / 99 / 100 / 125 / 142 / 148 ; **2.18 /** 2 ; **2.20 /** 1 / 49 / 115 / 133 / 147 / 194 / 304 / 335 / 341 / 376 / 378 / 382 / 460 / 487 / 509) ; **à zo** (**1.14 /** 56 / 75 ; **1.17 /** 16 ; **2.2 /** 14 ; **2.6 /** 59) ; **ha zo** (**1.7 /** 28 ; **1.9 /** 6 ; **1.14 /** 47 ; **2.5 /** 15 ; **2.11 /** 18 ; **2.12 /** 80) ; laret **a zo** (**1.11 /** 57 / 65 ; **1.14 /** 15) ; aboue dec'h ac he **ha zo** ur mis (**2.9 /** 196) ; **a zo** bemdez (**2.14 /** 2) ; **a zo** bed (**1.11 /** 98 ; **1.12 /** 49 ; **1.13 /** 2 ; **2.12 /** 29 ; **2.13 /** 5 ; **2.15 /** 22 ; **2.17 /** 122 ; **2.20 /** 306) ; **zo** bed (**1.13 /** 3) ; ac ar minorézic yauanc / en illis **zo** bed chommet (**2.15 /** 24) ; m'he **zo** bed énau chommet (**2.17 /** 18) ; m'he **zo** bed contraignet (**2.17 /** 63) ; ur tol **a zo** bed scoet (**2.17 /** 73) ; **zo** bed dispartied (**2.18 /** 4) ; **a zo** ed (**1.6 /** 9 ; **1.8 /** 12 ; **1.11 /** 56) ; **zo** ed (**1.6 /** 8 ; **2.9 /** 22 ; **2.14 /** 19 / 59) ; **a zo** bed ed (**1.11 /** 39 ; **2.14 /** 9) ; m'he **a zo** (**1.6 /** 82 / 108 ; **1.16 /** 15 / 57 / 64) ; m'he **zo** (**1.13 /** 14 ; **1.16 /** 75 / 106 ; **2.1 /** 30 ; **2.4 /** 49 ; **2.6 /** 52 ; **2.14 /** 61 ; **2.20 /** 42 / 250 / 251 / 395) ; m'he **zo** bed (**1.6 /** 97) ; m'he **zo** deud (**2.12 /** 49) ; the **a zo** zod (**2.20 /** 474) ; houi **a zo** (**1.6 /** 107 ; **1.8 /** 21 ; **2.9 /** 19) ; houi **zo** (**2.1 /** 9 / 59 ; **2.2 /** 81 ; **2.4 /** 42 ; **2.12 /** 22 / 57) ; houi **zo** ur muntrer, ac ur tyrant (**1.6 /** 140) ; houi **zo bed** (**2.3 /** 5) ; eman **zo** (**2.20 /** 54) ; ar pez **zo** (**1.6 /** 20) ; hen pen ar Stanq **a zo** ur gampr' (**2.14 /** 33) ; **pelzo** (**1.12 /** 31 ; **2.1 /** 30 ; **2.14 /** 20 / 42 ; **2.15 /** 70 ; **2.20 /** 1) ; pera **zo** aman (**2.20 /** 467) ; petra **zo** aze (**2.20 /** 472) ; an alc'houeiou **zo** gannimp (**2.20 /** 479) ; tud **a zo** choas (**2.20 /** 503) ; darn a larr, **a zo** bugalé (**2.20 /** 506) ; **he zo** (**2.13 /** 19) ; seitec bloas **zo**, he heo serret (**2.6 /** 115) ; an itroun **a zo** bed souezet (**2.6 /** 117) ; graët **a zo** un dra, enep d'am santimant (**1.6 /** 145)

- **eo** : bellegued **hey** (**2.4 /** 46) ; un den cruel he larer **he hey** (**2.8 /** 12) ; melen evelt an aour **he hei** ho [L2] bleo (**2.4 /** 10) ; **eo** (**1.6 /** 3 / 33 / 47 / 59 / 66 / 83 / 88 / 94 ; **1.7 /** 17 / 49 ; **1.11 /** 15 / 35 / 85 ; **1.12 /** 60 / 64 / 68 ; **1.13 /** 54 ; **1.14 /** 18 ; **1.16 /** 29 / 30 / 30 / 72 ; **1.17 /** 12 / 27 / 32 ; **2.1 /** 52 / 58 / 88 ; **2.2 /** 61 / 64 / 68 / 74 ; **2.3 /** 10 / 16 ; **2.5 /** 32 / 41; **2.6 /** 23 ; **2.8 /** 10 / 11 / 32 / 36 ; **2.9 /** 28 ; **2.11 /** 31 ; **2.12 /** 83 ; **2.16 /** 29 / 92 ; **2.17 /** 24 / 44 / 46 / 92 ; **2.20 /** 119 / 177 / 191 / 193 / 210 / 264 / 309 / 423) ; d'ha pardon ar yodet **eo** he han (**2.9 /** 18) ; m'he **eo** (**2.6 /** 77 ; **2.8 /** 32) ; houi **eo** (**2.19 /** 18) ; guir **eo** (**1.16 /** 47) ; **heo** (**1.17 /** 38 ; **2.16 /** 103) ; **ha heo** (**2.12 /** 18) ; **he eo** (**1.11 /** 93) ; **he heo** (**1.11 /** 32 ; **1.16 /** 8 / 40 / 95 ; **2.9 /** 3 ; **2.17 /** 138) ; aman **he heo** aru tenvoal (**2.15 /** 29) ; **he heo** bed (**1.14 /** 21) ; seitec bloas zo, **he heo** serret

(**2.6 /** 115) ; m'ar **eo** (**1.12 /** 65 ; **2.5 /** 10) ; p**eo** (**1.11 /** 21 / 95) ; p'**heo** aru er maner (**2.16 /** 88) ; p'**eo** red dezan partian (**2.16 /** 51) ; **n'eo** (**2.4 /** 20) ; n'ha **neo** quet (**1.6 /** 106) ; n'he **n'eo** quet (**2.4 /** 61) ; n'he n**eo** (**2.5 /** 37) ; n'ha n**eo**, n'ha commancet, n'hac achuet (**2.5 /** 33) ; n'ha **neo** daou jacobin yauanc / ha neveus hi remerquet (**2.15 /** 25) ; **neket** houi (**2.1 /** 54) ; péra **eo** (**2.4 /** 72) ; pera **eo** he coantéed (**2.1.6 /** 55) ; piou **he** han (**2.20 /** 175) ; **eo** bed ed (**2.2 /** 4) ; **ec'h eo** ed (**2.4 /** 24) ; ed **eo** (**1.7 /** 44 ; **1.11 /** 77 / 79 ; **1.14 /** 26 ; **2.5 /** 1) ; **éc'h eo** (**2.11 /** 30) ; **eo** bed(t) (**1.17 /** 26 / 28) ; allas disculliet **eo** bed (**1.7 /** 40) ; **he heo** bed (**1.11 /** 101 ; **1.17 /** 21) ; p'ha n**eo** (**1.17 /** 25) ; p'ha n**eo** arruet (**1.17 /** 11 ; **2.12 /** 81) ; p'ha n'ha **neo** (**2.11 /** 4) ; evelt m'**eo** just (**2.20 /** 290) ; achu **eo** hon marc'hat (**2.20 /** 452) ; achu **eo** m'ha pinnigen (**1.13 /** 48) ; achu **eo** m'ha c'hontaten (**2.20 /** 514) ; gwel **eo** gan hin (**1.14 /** 43) ; guel **eo** d'hin (**2.20 /** 425) ; red **eo** d'hin (**2.20 /** 294) ; red **eo** diouall (**2.20 /** 383) ; distrug **eo** (**2.20 /** 486) ; mes ma zaoen, **he** hede bellegued (**2.5 /** 12) ; n**e**ket bed goalchet choas, aboué eo lazet an trivet (**1.7 /** 17)

- Dre en hi, **a heus** ur sayen (**1.6 /** 49) ; **bezan eus** ur cleve noaz dindan pen ho [L3] quele (**1.7 /** 15) ; **bezan he heus** (**2.3 /** 6) ; hen hon gampr' **he heus** goulou (**2.15 /** 30) ; **ha heus** caoniou (**2.1 /** 51) ; **neus** plac'h er guer man, quer desquet ha houi (**2.12 /** 24) ; **neus** nemeit an anter deus an amser (**2.20 /** 65) ; n'ha n**eus** (**1.9 /** 35) ; ne **neus** dimisy nemeit unan (**2.19 /** 10)

Lies

- 1 : bugale **he homp** d'ar choaréset (**1.14 /** 39) ; en hon bugaléac'h **omp** bed maguet (**1.14 /** 71) ; p'ha **nomp** quet (**2.1 /** 62) ; n'**homp** quet bed c'hoas eureuget (**2.20 /** 289)

- 2 : ac ouspen se, **oc'h** goall pautret (**1.12 /** 23) ; ha pèlec'h **oc'h** bed (**2.9 /** 16) ; m'ar **oc'h** contant (**2.20 /** 170) ; m'ar **oc'h** ha voad huel (**2.20 /** 250) ; coant **oc'h** (**2.20 /** 179) ; piou **oc'h** (**2.20 /** 248) ; p'ha **och** (**1.11 /** 9) ; Breman, p'ha **oc'h** aman presant (**2.6 /** 79) ; ha be sort lignèz **oc'h** u savet (**2.8 /** 14) ; n'ha n**oc'h** quet (**1.7 /** 22)

- 3 : ed **ing** hen trésec ar leur nevez (**1.6 /** 61) ; ho daou, **he ing** ed betec henna (**2.15 /** 27) ; hen portz castel guerrant, **ing** arruet (**2.6 /** 56) ; teir heur anter **he hing** bed (**1.12 /** 39)

Amzer a-vremañ lec'hiañ

Unan

- 1 : **he m'hon** breman hen gratz mad (**1.13 /** 48) ; an ty **m'hon** gannet (**1.14 /** 51)

- 2 : pelec'h he sonch did **he moud** (**2.20 /** 69)

- 3 : **éman** ar marquis (**1.6 /** 74) ; **éman** margod ac eon, woar un anquanné gwen (**1.7 /** 35) ; **eman** ar marquis (**1.6 /** 75) ; **eman** enau, anton colled (**1.8 /** 7) ; **eman** d'ha march er portz (**1.7 /** 32) ; **eman** ar bellec (**2.4 /** 62) ; **eman** an itroun ac he plac'h ha gambr' (**2.20 /** 505) ; pelec'h **eman** justic ar guer man (**1.12 /** 103) ; ar pod euret, pelec'h **eman** (**1.12 /** 62) ; **éman** an ambrassou hen he [g] querchen (**2.5 /** 13) ; **eman** evelt pepret (**2.6 /** 51) ; m'ar **éman** (**2.2 /** 75) ; **heman** (**1.6 /** 68) ; **emedy** he c'horf ebars er verret (**2.4 /** 86)

Lies

- 1 : **he momp** hen ty an diaul (**2.20 /** 70)
- 2 : deus a be sort bro, **he oc'h** (**2.20 /** 119)
- 3 : **émaing** en dinan, er meumes be (**1.11 /** 112) ; n**émaïng** quet, cant paz deus ahan (**2.9 /** 24)

Amzer a-vremañ boaz

Unan

- 1 : n'he **vean** quet drouc liouet (**2.16 /** 9) ; m'he zo ur den p'ha n'ha **véan** quet chilaouet (**2.20 /** 395)
- 3 : enan he **vey** laze tar marchadourien bihan (**1.7 /** 4) ; evelt m'ar **he vey** gant ar beleyen (**2.5 /** 14) ; m'he yello emesy d'ar guer […] / m'ha **vey** m'ha lez mam hen coler (**2.15 /** 43) ; p'ha **vey** goall les mammou (**2.17 /** 1) ; teir heur aroc an deiz / m'he **vey** gant m'ha ini savet (**2.17 /** 4)

Lies

- 3 : p'ha **vezoinc** squis, hi [L3] a disquiso (**2.19 /** 25)

Amzer amdremenet

Unan

- 1 : m'ha **woan** gannet (**1.14 /** 42) ; aroc m'ha **woan** deud (**2.1 /** 41) ; d'ha evo dour aman, **he woan** chommet (**2.9 /** 21) ; évelt m'ha **voan** fundator enni (**2.6 /** 92) ; ha respontas n'he **voan** quet (**2.17 /** 28)
- 3 : **woa** (**1.6 /** 78 / 118 ; **1.16 /** 89 / 90 ; **2.1 /** 91 ; **2.3 /** 9 ; **2.12 /** 50 ; **2.16 /** 42 ; **2.17 /** 27 / 35 ; **2.20 /** 121) ; **he woa** (**1.7 /** 26 ; **1.8 /** 28 ; **1.11 /** 71 / 76 ; **1.12 /** 17 / 31 / 81 / 83 ; **1.13 /** 20 ; **1.14 /** 27 / 61 ; **1.16 /** 6 / 7 / 13 / 21 / 22 / 23 / 26 / 27 / 83 / 85 / 87 / 102 ; **2.1 /** 90 ; **2.2 /** 22 / 40 / 80 / 84 ; **2.4 /** 28 / 40 ; **2.5 /** 43 ; **2.6 /** 12 / 13 / 38 / 69 ; **2.9 /** 5 / 184 ; **2.12 /** 52 ; **2.15 /** 10 /

95 / 99 / 127 ; **2.17** / 8 / 14 / 36 / 70 / 124 ; **2.19** / 4 ; **2.20** / 1 / 5 / 5 / 20 / 30 / 99 / 100 / 110 / 112 / 113 / 114 / 116 / 139 / 160 / 164 / 188 / 201 / 269 / 275 / 337 / 343 / 348 / 357 / 358 / 418 / 465 / 471 / 497) ; **he woa** bed (**1.7** / 24 ; **1.11** / 96 ; **1.16** / 112 ; **2.20** / 481) ; **he woa** ed (**2.20** / 409) ; ed **he woa** (**2.16** / 93) ; **he woa** gantan (**2.9** / 187) ; graët **he woa** an euret (**2.20** / 322) **;** ac he laras **he woa** hi [gg] **he woa** (**1.12** / 16 ; **2.20** / 108 / 108 / 137 / 276 / 296 / 318) ; mez ar miz **he woa** achu (**2.20** / 201) ; red **he woa** d'hin, senti (**2.16** / 109) ; guel **he woa** dey bezan chommet (**2.15** / 219) ; abenn m'ha **he woa** fin d'an offiç (**2.5** / 55) ; **he voa** (**2.20** / 3 / 3 / 9 / 21 / 165) ; **ha woa** (**1.7** / 5 ; **1.8** / 29 ; **1.11** / 26 / 55 ; **1.12** / 90 ; **1.16** / 43 / 94 / 102 / 111 ; **2.17** / 7 / 21 ; **2.20** / 7 / 8 / 96 / 97 / 101 / 122 / 142 / 142 / 163 / 169 / 184 / 215 / 223 / 239 / 242 / 260 / 291 / 430 / 436 / 473 / 480 / 495) ; **ha voa** (**2.5** / 56 ; **2.20** / 102) ; **ha woua** bed (**2.15** / 226) ; ar beleg neve **he woa** contristed (**2.4** / 77) ; red **he woa** dézan (**2.20** / 403) ; rented **he woa** bed d'he [gg] pried (**2.15** / 229) ; rented **he woa** d'he [gg] bugalé (**2.15** / 230) ; evelt m'ha **woa** deued (**2.20** / 256) ; aroc m'he **woa** (**2.20** / 32) ; m'ar **woua** evit hen ober (**2.20** / 500) ; p'ha **woa** (**2.4** / 39 ; **2.9** / 5 ; **2.20** / 112 / 127 / 130 / 136 / 138 / 174 / 463 / 496) ; p'he **woa** (**2.3** / 3 / 19 ; **2.16** / 44 ; **2.20** / 68 / 152) ; p'he **woa** ed (**2.20** / 361) ; p'he **woa** c'houlet ar paperou (**2.20** / 292) ; n'he **woa** man, evit han (**2.20** / 299) ; n'he **woa** (**1.13** / 18 / 46 ; **2.20** / 355) ; n'he **woa** den (**1.12** / 98) ; n'he **woa** ini (**2.20** / 293) ; n'he **woa** quet (**1.8** / 36 ; **1.12** / 41 ; **1.14** / 57 ; **2.1** / 121 ; **2.20** / 110 / 148 / 220 / 269) ; n'he **woa** que the [gg] guier peur achuet (**2.2** / 67) ; n'he **woa** quet a ez hen tiez (**2.20** / 428) ; p'ha n'ha **woa** (**2.20** / 431) ; n'ha **woa** (**1.14** / 58) ; n'ha **woa** quet (**1.6** / 77 ; **2.16** / 66 ; **2.20** / 435) ; n'he **woa** quet pell (**2.20** / 323) ; n'he **woa** ed ha pell (**2.20** / 318) ; n'ha **woa** quin (**2.20** / 140) ; houi **he woa** (**2.16** / 8) ; medecin **woa** clasquet (**2.16** / 18) ; m'he **oa** (**2.12** / 27) ; hi **he woa** tener meurbed (**2.16** / 41) ; deus petra **he woa** cont (**2.20** / 302) ; cair **èvoa** roï dézan sicour (**2.20** / 312)

Lies

- 1 : yauanquic **he woamp** hon daou savet (**1.14** / 40) ; bugalé **he woamp** d'ar choarèset (**1.14** / 72)

- 2 : clevet emeus, **he woac'h** fâchet (**1.12** / 22)

- 3 : **he woainc** (**2.1** / 83) ; tud hounest **he woainc** (**2.20** / 61) ; casset **he woainc** d'ur maner bras ac huel (**2.20** / 61) ; servichet **he woainc** hen boed (**2.20** / 63) ; quen n'he **woainc** aru hen Roazon (**2.20** / 85) ; **he woaing** (**2.20** / 87) ; p'he **woaing** (**2.20** / 38) ; p'ha **woaing** ho mont he maiz (**2.20** / 77) ; p'ha **woainc** he hont d'ha partian (**1.12** / 11) ; **he woaïnc** quiriec (**1.14** / 59) ; p'ha **woaïnc** aru, **he woainc**, credet deguemerret mad (**2.20** / 286)

- Dic'hour

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Amzer amdremenet lec'hiañ

Amzer amdremenet boaz

Unan

- 3 : **he vigé** red d'hin (**2.4 /** 82)

Lies

- 3 : p'he **vèjeainc** (**2.11 /** 19)

Amzer dremenet strizh

Unan

- 3 : un deiz **ha wouéz** (**2.4 /** 8)

Amzer dazont

unan

- 1 : **he vin** (**2.1 /** 68 ; **2.2 /** 65 **/** 66) ; aben ur miz **he vin** her guier (**2.20 /** 145) ; quen n'ha **vin** bed er foll coat (**1.13 /** 34) ; roet oc'h eurz, **he v'hin** crouguet (**2.12 /** 84) ; p'ha **vin** (**1.11 /** 74) ; p'ha **v'hin** maro (**1.14 /** 53) ; abenn m'ha laing, **he v'hin** distro (**2.20 /** 414) ; aben ur miz **he vin** aman (**2.20 /** 254) ; laret he ri **evin** m'he ed hen béazch (**2.20 /** 374) ; m'he n'ha **v'hin** quet (**1.14 /** 33) ; n'ha **v'hin** laket, p'he n'ha lakan (**1.17 /** 5)

- 3 : **a vezo** (**1.7 /** 18 ; **2.12 /** 62) ; **ha vezo** (**1.6 /** 30) ; ar pez ha lerfet **ha vezo** graët (**2.6 /** 110) ; evit n'he **vezo** guellet gant den (**2.9 /** 170) ; woar hoas p'ha **vezo** deiz (**2.17 /** 117) ; **a vo** (**2.20 /** 422) ; **ha vo** (**1.6 /** 21 ; **1.8 /** 20 ; **2.8 /** 60 ; **2.13 /** 13 ; **2.20 /** 290 **/** 511) ; bravan daou zen, **ha vo** enan fété (**1.6 /** 62) ; houi **ha vo** (**2.13 /** 7 ; **2.17 /** 112) ; […] ur hospital neve **/ ha vo** savet, hen bourg plégat (**2.6 /** 103) ; guerset **ha vo**, deus ar leve (**2.6 /** 112) ; d'ha fortune **ha vo** graët (**2.20 /** 366) ; ha **v'ho** mad (**2.4 /** 30) ; gortoz quen n'ha **vo** bed ar chouspèrou (**1.17 /** 9) ; m'he **vo** (**2.4 /** 28) ; ha ni **v'ho** mignonnet adarré (**1.6 /** 126) ; red **he vo** (**2.4 /** 3 ; **2.13 /** 4) ; **he vo** (**1.7 /** 14 ; **1.13 /** 53 ; **1.14 /** 41 ; **2.5 /** 2) ; **2.1 /** 14 **/** 99 ; **2.2 /** 79 ; **2.13 /** 16) ; hag **he vo** (**2.20 /** 135) ; belec **he vo** (**2.4 /** 14) ; **he vo** coant (**2.4 /**32) ; p'ha **vo** (**2.13 /** 8) ; pan **he vo** (**2.4 /** 67) ; red **he vo** (**2.12 /** 75) ; **hevo** ennan, daouzec ha peveyen (**2.6 /** 105) ; **evo** (**2.12 /** 79) ; **évo** (**2.11 /** 36) ; omman **vo** d'hin (**2.12 /** 13) ; m'he **a vo** m'ha unan (**2.12 /** 86) ; m'he **vo** fidel d'am guer (**2.17 /** 57) ; **he wo** (**2.20 /** 47) ; m'he **wo** (**2.12 /** 54) ; n'ha **vo** quet (**1.8 /** 17) ; n'he **vo** quet (**2.13 /** 9) ; n'ha **vo** den (**2.13 /** 14) ; p'ha **vo** (**1.11 /** 47 ; **2.8 /** 44)

Lies

- 2 : ho salocroas n'he **vied** quet (**2.12 /** 85) ; dastumet **he veffet** en ur gampr' (**2.20 /** 47)
- 3 : m'har ho guén, **he woinc**, touséged (**2.20 /** 379)

Amzer dazont stumm boaz

- 3 : warhoas houi yello, p'ha **vezo** deiz (**2.9 /** 30) ; woar m'ha marc'h, houi **ha vezo** douguet (**2.9 /** 33)

Doare divizout

unan

- 1 : **he ven** (**2.1 /** 70) ; **he ven** m'he (**2.4 /** 79) ; **hen ven** m'he (**2.1 /** 72)
- 2 : ha n'ha **vesfé** nemeit map ur paysant (**1.6 /** 109)
- 3 : m'ar gwouiffen **he vey** thé, ac neve m'ha discullet / thé **à vey** ar guenta, he mey choant d'ha lazet (**1.7 /** 45 / 46) ; ac **he vey** maro (**2.1 /** 53) ; possub **he vey** (**2.2 /** 59) ; guel **vey** dimp (**2.20 /** 52) ; nemeit selled fall he **vey** ouzimp (**1.12 /** 10) ; n'ha m'ha vey clevet trous / allas m'he **vey** gourdrouset (**2.17 /** 97 / 98) ; couls **he ve**, gan hi, bout interred (**2.5 /** 3)

Lies

- 2 : ac **he veach** aze ouspen trivouac'h / betec maro, m'he delc'ho ouzac'h (**1.6 /** 113)
- 3 : ha p'ha **véainc** melennoch un anter (**2.4 /** 11)

Doare divizout dic'hallus

Unan

- 3 : couls ha p'he **vigé** d'hin m'he pried (**2.1 /** 100)

bihan (ad) : **bihan** ha bras (**2.4 /** 48) ; an ini **bihan** (**2.20 /** 11) ; an hini **bihan** (**1.12 /** 30) ; ar re **bihan** (**2.20 /** 304) ; ur bonnet **bihan** (**1.6 /** 43) ; ur mapic **bihan** (**1.11 /** 4) ; er guer **bihan**, eo nom rentet (**1.12 /** 60) ; he pagiç **bihan** (**2.6 /** 26) ; ho merch **bihan** eo he fell d'hin (**2.8 /** 36) ; ur paouric **bihan** (**1.11 /** 71) ; ar marchadour **bihan** (**1.7 /** 5 / 39) ; autrou marchadour **bihan** (**1.7 /** 21) ; enan he vey lazet ar marchadourien **bihan** (**1.7 /** 4) ; matès **bihan** (**2.9 /** 103) ; d'he [gg] matez **bihan** (**2.5 /** 6) ;

m'ha mates bihan (**2.5 /** 7) ; breur ar bon garçon **bihan** (**1.7 /** 49) ; plac'hic **bihan** (**1.7 /** 11) ; plac'kic matès **bihan** (**1.7 /** 19) ; ha m'ha pagic **bihan /** hen hent a zo bed marved (**2.17 /** 121)

bihanañ : d'ha **bihannan** (**2.2 /** 28) ; ha neus galvet ar mates **bihannan** (**2.9 /** 102)

biken (adv) : **biquen** (**2.1 /** 18) ; enez **biquen**, n'he vo tappet (**1.12 /** 94) ; ho songeal **biquen** er bed man, n'he allan he [gg] attrap (**1.16 /** 108) ; n'ha **biquen** n'he caro he c'halon (**1.14 /** 6) ; ha quichen breman d'ha **biquen** (**2.6 /** 106) ; **biquen** er guer n'arruan ganté (**2.9 /** 72) ; **biquen** en ty m'ha tad, n'ha arruan (**2.9 /** 81) ; n'ha **biquen**, m'ha mam, my n'ha pocan (**2.9 /** 82) ; leac'h **biquen** ho [L2] daoulagat, n'em guélo (**2.9 /** 226) ; m'he zo den **biquen** (**2.20 /** 364) ; den **biquen** hon (**2.20 /** 392)

bilhed (ak) : evit m'ar scrivin ur **billet** (**2.6 /** 6) ; p'ha vo aru, ar mare d'ha chassa ar **billet** (**2.13 /** 8)

bilim (ak) : gw. **bulum**

biñs (ak) : an daou jacobin neus hi casset **/** gant ar **vïnch** a hié d'ho [L3] gampr' (**2.15 /** 50)

birviken (adv) : **birviquen** deus m'ha guelé, n'ha savan (**1.6 /** 153) ; **birviquen** n'ho guel m'ha daoulagat (**2.9 /** 84)

birviñ (vb) : euzus he woa guelet ar bern teil ho **virvi** (**2.20 /** 471)

biskoazh (adv) : n'he meuss han **biscoas** digorret (**2.6 /** 114) ; **biscoas** ini deus m'ha lignèz (**2.8 /** 15) ; **biscoas** ha woas salud, n'he deus bed (**2.9 /** 10) ; **biscoas** n'he woa bed plac'h en ty (**2.14 /** 105) ; **biscoas** ini deus ar sort n'he woa guélet (**2.20 /** 354)

biz (ak) : m'he meus woar he **bis** (**2.2 /** 76) ; ar cavalier neus laqued **/** em **bis**, ar goelen promesse (**2.17 /** 40)

bizaj, -ach (ak) : ur caïr mouchouer ampeset **/** d'har coac'h hi **bizach**, deus an dud (**2.9 /** 75) ; ac eon d'he len gant ur **bisag** melconius (**2.20 /** 223)

bizitañ (vb) : ed hu d'hy, ha **visitet** hi (**2.12 /** 9)

bleiz (ak) : nersus, ing deus ha c'horf, ha **bley** (**1.12 /** 97) ; caéra march … zo debret er noz man, gant **bleizi** (**1.11 /** 64)

blerumet (agv) : **blérumet** (**2.1 /** 83)

bleuñv (ak) : ur buguel quer caer evelt ar **bleun** per (**1.11 /** 5) ; coant oc'h evelt ar **bleun** per (**2.20 /** 179) ; ur guiscamant **bleun** baleen gant hi (**2.20 /** 157)

blev (ak) : dindan ar volant ur **bleo** melen (**1.6 /** 41) ; melen evelt an aour he hei ho **bleo** (**2.4 /** 10) ; melen eo he [gg] **bleo**, glaz he lagad (**2.14 /** 83) ; sevel he ra m'ha **bleo** em pen (**2.20 /** 454)

bloavezh (ak) : péguement ha **blavezou** he douguet (**2.8 /** 18) ; graët emeus m'ha **bloavez** gant henor (**2.14 /** 133) ; ha laret ha nombr' deus ar **blavezou** he woa dindan cazel ye (**2.20 /** 497)

bloaz (ak) : **bloas** (**1.11 /** 36 / 50) ; unan daouzec **bloas** (**1.11 /** 3) ; seitec **bloas** zo (**2.6 /** 115) ; abenn ur **bloas** (**2.20 /** 21) ; ur plachic trivouac'h **bloas** (**2.12 /** 3) ; triwouac'h **bloas** a neuz ar vrec (**2.20 /** 509) ; triwouac'h **bloas** a neus ar plac'h (**2.20 /** 510) ; p'he chom seiz **bloas**, woar ho [L2] guélé clân (**1.11 /** 28) ; p'he chom seiz **bloas**, woar ho quélé (**1.11 /** 34) ; ir eo padded ar seiz sun seiz **bloaz** ing bed padded (**2.18 /** 13) ; ur archer seitec **bloas** (**1.12 /** 53) ; d'ha pemzec **bloas**, neus hi eureuget (**2.8 /** 48) ; p'ha vo ur deiz, ac ur **bloaz** trémenet (**1.11 /** 47) ; seiz **bloaz**, er chouent he neuss hi laket (**2.8 /** 47) ; némeit eiz **bloaz**, m'he n'ha dougan (**2.8 /** 19) ; pemp **bloas** ha trégont (**2.20 /** 493) ; meur ha **bloaz** so (**2.14 /** 77) ; p'ha nevoa tremenet ur **bloaz** énau (**2.20 /** 32) ; meur ha **bloa** zo (**2.14 /** 7) ; meur ha **bloas** trémenet (**2.16 /** 60) ; red ha vo monnet ur **bloa** d'ar Stanq (**2.14 /** 22) ; m'he n'ha vigen quet ed, ur **bloa** d'ar Stanq (**2.14 /** 27) ; ac'hu he heo m'ha **bloa** hen ho [L2] ty (**2.14 /** 75) ; ur gwers a zo bed graet, ha nevez evit ar **bloa** (**1.13 /** 2) ; ur son a zo composet, ha nevez evit ar **bloa** (**1.16 /** 2)

boked (ak) : ur **boquet** louzou fin (**2.1 /** 46) ; d'ha cutuil ur **boquet** romarin (**2.9 /** 94) ; cutuil ur **boquet** ha tri sort plant (**2.9 /** 95) ; Kar ur **boquet** deus han avren fin / he vey cavet ébars m'ha jardin (**2.9 /** 97) ; ar **boquéjou** a vey graët gant lavant / a déré, ous ar merchéjou coant (**2.9 /** 99) ; autrou ho c'hontel d'hin m'he prested / d'ha troc'ha trojen deus m'ha **boquet** (**2.9 /** 120) ; he héjoinc hou daou, d'ha pourmen, d'ha choas **bouquidi** d'ar jardin (**2.20 /** 216) ; **bouquidi an ân** (**2.8 /** 1)

bolontez (ak) : hen **bolonté** doué (**1.13 /** 54) ; an ini ha neus **bolonté** ha c'hallout (**2.20 /** 508) ; m'he ho casso d'ar foll coat, p'he élech heo, ho **bolonte** (**1.13 /** 38) ; m'he zo ho clasq daou zen ha **volontez** mad (**2.20 /** 43) ; ha **volonté** mad (**2.20 /** 247)

boned (ak) : ha woar c'houré ur **bonnet** bihan (**1.6 /** 43) ; ha woar he pen, ur **bonnet** carré (**2.4 /** 45)

boñjour (estl) : **bonjour** macharid georges (**2.1 /** 35) ; **bonjour** dac'h autrou penner ar Stanq (**2.14 /** 39)

boñjouriñ (vb) : ous an itron ha **bonjouras** (**2.6 /** 50)

bord (ak) : m'he savo, m'ha ermitag hen **bord** coat ar milin (**1.16 /** 97) ; hen dour **bord** ar Stanq eo n'hom tollet (**2.2 /** 68)

bordet (agv) : ur toquic **bordet** ha neveus woar he pen (**1.6 /** 55)

botez (ak) : neus coz **vottez** n'ha neus he par (**2.20 /** 246) ; p'ha gwisqué he **botou** ler névé (**1.17 /** 2) ; hen he treit ur **botou** marellet (**1.6 /** 38) ; hen he [gg] trait, ur **boutou** scan, ha lerreyou stam moan (**1.7 /** 48) ; ar liou deus he **bottou** (**2.2 /** 73)

bouch (ak) : ur **bouch**, he roas, dezi woa he tal (**2.14 /** 57)

boued (ak) : d'ha glasq he [g] **boed** (**2.2 /** 3) ; tam **bouet** (**2.2 /** 12 / 27) ; evit dibri ur tammic **boed** (**2.15 /** 35) ; roet ur tam **bouet** d'ha dibri (**2.15 /** 149) ; roet dim ur bannech d'eva / ac ur tam **bouet** d'am dijuni (**2.15 /** 148) ; n'ha cavan mad tam **bouet** (**2.16 /** 12) ; prena un tam **boued** (**2.20 /** 99) ; servichet he woainc hen **boed** (**2.20 /** 63)

bourk (ak) : hen **bourg** plégat (**2.6 /** 103)

bour(r)ev (ak) : ar **bourréo** ha uzo d'ha dillad (**2.11 /** 16) ; ar **boure** criz (**2.12 /** 59)

bout (vb) : **boud** (**2.20 /** 390) ; **bout** (**2.20 /** 309) ; he clean **boud** (**1.6 /** 81) ; evit **bout** quer flour (**2.2 /** 13) ; **boud** consolet (**2.3 /** 18) ; **bout** délivret (**2.20 /** 488) ; n'ha houllé quet **boud** belec (**2.20 /** 8) ; evit **boud** fidel d'he guier (**2.20 /** 202) ; euzus he woa **boud** énau (**2.20 /** 465) ; d'ha **voud** crouguet (**2.12 /** 14) ; d'ha **voud** selled (**2.20 /** 198) ; evit ho daouarn, autrou d'ha **voud** quer gwen (**2.14 /** 71) ; ho poursu, m'ha studi d'ha **vout** beleg (**1.14 /** 76) ; lez ur vrec'h eo a dégass ar christenien d'ha **voud** den (**2.20 /** 424) ; couls he ve, gan hi, **bout** interred / evit guelet anez han, ho **boud** bèlec (**2.5 /** 3 / 4) ; ha p'ha dlefan **bout** lazet (**2.17 /** 136)

boutailhad (ak) : ac eon he evo **boutaillad** (**1.16 /** 8) ; ac ur **bouteillad** guin (**2.17 /** 109)

bouton (ak) : pevar **bouton** archant, en peb pen (**1.6 /** 50)

bouzell (ak) : ac eon d'ha crigui er paour quez escop, ur drouc ac ur poan **boellou**, quen n'ha randdé (**2.20 /** 311)

brallañ (vb) : commanç ar cleyer d'ha **bralan** (**1.12 /** 12) ; ac ar cleyer ha **branle** (**1.13 /** 46)

brañsellat (vb) : gant an avel ho **brancellad** (**1.9 /** 28)

bras (ad) : ar re **bras** (**2.20 /** 304) ; ar mestr' **bras** (**1.12 /** 7) ; ur seblant **bras** (**1.6 /** 48) ; an ty **bras** a rohan (**1.7 /** 3 / 37) ; casset he woainc d'ur maner **bras** ac huel (**2.20 /** 62) ; poant **bras** (**2.1 /** 58) ; gant préz **bras** (**2.20 /** 413) ; bihan ha **bras** (**2.4 /** 48) ; compagnonnes **braz** (**2.20 /** 189) ; dindan corn an auter **bras** (**2.15 /** 64 / 94) ; ha goude bezan ar plac'h scoet / he laquas dindan an auter **bras** (**2.15 /** 140) ; car hent **bras** emeus d'ober (**2.20 /** 209) ; dre an hent **bras** (**1.8 /** 6) ; hent **bras** an naonnet (**2.4 /** 41) ; p'ha woa gant an hent **bras** ho monnet (**2.9 /** 5) ; re custum oud, d'ha vezan gantan / Woar an enchou **bras**, ho merchettan (**2.9 /** 202) ; m'he moa ur leve **bras** (**2.17 /** 33) ; ar mevel **bras** (**2.20 /**

457) ; nombr' **bras** (**1.6 /** 112 ; **2.6 /** 14) ; en hostilliri **bras** (**1.6 /** 24) ; d'har nosvez **bras** (**1.12 /** 2) ; deus ar ru **bras** (**2.6 /** 131) ; ebars er sall **bras** zo nom rentet (**2.9 /** 210) ; digant ar barner **bras** (**2.12 /** 60) ; he woa fatig **bras** (**2.6 /** 38) ; fall **bras** eo (**2.6 /** 23) ; hen ur joa **bras** (**2.20 /** 215) ; souézet **bras** (**2.20 /** 195) ; an eston he woa **bras** (**2.20 /** 160) ; er podez **bras** (**2.20 /** 369) ; **braz** he manq d'hin he vey (**2.20 /** 352) ; ar map **brassan** (**1.12 /** 29) ; moyen ar **brassan** ha vo lod an ini hen gounéo (**2.20 /** 510) ; ha pren d'hin, **brassan** podez a eller d'ha guelet ha d'ha cavout (**2.20 /** 349) ; he teué **brassoc'h** he nechamant (**2.6 /** 36)

brav (ad) : bezan **brao** (**2.11 /** 3) ; an oll ha lavar eo vaillant ha **brao** (**1.8 /** 4) ; houi a zo ur plac'h, a **brao** ha fesson (**2.9 /** 19) ; **bravan** map digentil zo er bro (**1.3 /** 2) ; **bravan** map dengentil he caffet (**1.3 /** 3) ; d'ha **bravan** map baron (**2.2 /** 56) ; **bravan** daou zen (**1.6 /** 62) ; **bravan** feumeulen (**1.6 /** 36) ; gant cueun d'har **bravan** plac'h zo er bro (**2.5 /** 40) ; **bravan** guisquet (**1.6 /** 95) ; ur plaç ar **bravan** (**2.20 /** 339) ; **bravoc'h** eo he habit (**1.6 /** 59)

brec'h (ak) : hen he [g] **brec'h**, ha neveus croguet (**2.2 /** 35)

breinañ (vb) : lezet ar paourquèz doctor er bern teil d'ha **braigna** (**2.20 /** 481)

bremañ (adv) : **breman** (**1.13 /** 48 ; **1.16 /** 98 ; **2.1 /** 57 ; **2.6 /** 79 ; **2.12 /** 27 / 95 ; **2.13 /** 9 / 10 / 43; **2.17 /** 137 ; **2.20 /** 132 / 492 / 493) ; **breme** (**2.12 /** 91) ; **bremo** (**2.13 /** 49) ; ha quichen **breman** d'ha biquen (**2.6 /** 106) ; **breman** p'ha och guiliouded (**1.11 /** 9) ; **breman** n'ha quittay hin quin ho [L2] dor (**2.14 /** 134) ; m'he ya **breman** d'an armé (**2.17 /** 45) ; **breman** zo seiz bloas so (**2.18 /** 38) ; autrou doue m'ha doue, petra rim he **breman** (**2.18 /** 42) ; demp **breman** d'ha Coatalec (**2.20 /** 243) ; bed **breman** ha seblanted boud ur den fur (**2.20 /** 390) ; gra **breman** m'a affer (**2.20 /** 385) ; petra rim he **brema** (**2.18 /** 10)

breur (ak) : **breur** (**2.11 /** 24 ; **2.19 /** 19) ; bugale ar **breur** (**2.1 /** 55) ; m'ha **breur** (**1.12 /** 1 / 3 ; **2.3 /** 11 ; **2.20 /** 295) ; m'ha **breur** an avocat (**2.20 /** 25) ; gant m'ha **breur** bellec (**2.20 /** 307) ; m'he ho ped d'heureugi dam **breur** guillerm (**2.5 /** 17) ; he [g] **breur** (**2.20 /** 92 / 92) ; eureuget eo ganti **breur** ar bon garçon bihan (**1.7 /** 49) ; ho **breudeur** (**2.20 /** 17) ; d'he [g] oll **breudeur**, ho chourage (**1.8 /** 32)

brezel (ak) : p'artied den a arme, partied d'ar **brezel** (**2.18 /** 7) ; abalamour d'ar **brezelliou** evit teuro accord (**2.20 /** 251)

briad (ak) : ur **vried** paperou gantan (**2.12 /** 12)

briata (vb) : ho **briatta** m'ha orollier (**2.19 /** 3)

brid (ak) : pep ha **brid** archen, ous ho pen (**2.8 /** 56) ; ho terchel **brid** m'ha march (**2.17 /** 81) ; ho terchal **brid** m'ha march (**2.17 /** 83)

+brilhant (ad) : ur daoulagat, quer **brilliant** ha quer douç (**2.20 /** 156)

bro (ak) : dre ar **bro** man, he eo ar guis (**1.11 /** 93) ; er **bro** (**2.2 /** 56 ; **2.3 /** 25 / 27 ; **2.20 /** 275) ; n'ac er **bro** man, n'ac hen **bro** all (**2.20 /** 355) ; gant cueun d'har bravan plac'h zo er **bro** (**2.5 /** 40) ; ar **bro** man (**1.12 /** 24) ; er **bro** man (**1.16 /** 98) ; deus ar **bro** (**2.11 /** 2) ; deus ha pe sort **bro** (**2.20 /** 249) ; dre ar **bro** (**1.8 /** 29) ; oll aëred ar **bro** ha nom gavas (**2.20 /** 105) ; donnet d'he **bro** (**2.20 /** 10) ; monnet d'ha fouetto **bro** (**2.20 /** 35) ; […] d'ha ur plac'h yauanc, ha neus quitted he **bro** (**1.16 /** 3) ; quemeret he woa ar plac'h, casset pell deus he **bro** (**1.16 /** 93) ; oll Sent m'ha **bro**, em sicouro (**2.6 /** 95) ; ed eo d'ar chass d'ha **bro** tréguer (**1.11 /** 79) ; élec'h donnet d'he [g] **bro**, he chommas ébars hen roazon (**2.20 /** 10) ; hac he yeas entrésec he [g] **bro** (**2.20 /** 90) ; deus a be sort **bro**, he oc'h (**2.20 /** 219) ; ar **broyou** (**2.20 /** 285)

broad (ak) : retorn he r'hin d'am **broïs**, p'ha vo graët m'ha béas (**1.13 /** 50) ; m'ha **broïs** ha zo test deus ar glac'har (**1.14 /** 47)

brodo (vb) : hac hi he **brodo** (**2.4 /** 29) ; hen **brodo** ha ray (**2.4 /** 31) ; Lakat he rey ive, d'er **brodo** say du (**2.4 /** 33)

bronn (ak) : lez **bronn** (**2.20 /** 372)

brud (ak) : n'he nevoa clevet **brud** abed anezan (**2.20 /** 93)

brudet (agv) : unan ha n'hey, he woa anton colled / ha woa quer **brudet** dre ar bro (**1.8 /** 29) ; ar re man, ha woa **brudet** ha bep pen ar rouantelez (**2.20 /** 242) ; ur den quer **brudet** (**2.20 /** 191)

buan (adv) : ha respontas d'he [gg] mestr', en guer, prest ha **buhan** (**1.7 /** 42) ; ho songeal, peguer **buhan**, he woamp dispartiet (**1.16 /** 104) ; querz **buhan** (**2.6 /** 27) ; quer **buhan** ac un anquanné, ac he vey troadet mad (**1.13 /** 41) ; m'he ha reddo, ho tappo **buan** (**2.9 /** 23) ; ha mont étressec trédréz **buhan** awoalc'h (**2.9 /** 54)

bugaleaj (ak) : en hon **bugaléac'h** omp bed maguet (**1.14 /** 71)

bugel (ak) : **buguel** (**2.20 /** 432 / 434) ; ur **buguel** quer caer evelt ar bleun per (**1.11 /** 5) ; monnet he ray ho [L2] **buguel** gan hin (**2.8 /** 42) ; unan yauanc, diwoar he c'hentan **buguel** (**2.20 /** 416) ; guel eo d'hin sevel m'ha **buguel** erfad (**2.20 /** 426) ; **bugale** (**2.20 /** 476) ; oll **bugale** an autrou (**2.1 /** 53) ; **bugale** ar breur (**2.1 /** 55) ; **bugale** he homp d'ar choaréset (**1.14 /** 39) ; **bugalé** he woamp d'ar choarèset (**1.14 /** 72) ; m'ha **bugale** (**2.6 /** 101) ; m'ha **bugalé** quez (**2.6 /** 21) ; m'ha **bugellic** dim he leret (**2.8 /** 7) ; m'ha **buguellic** dim he leret (**2.8 /** 13 / 21) ; evit mézur ho (L2) **bugalé** (**2.8 /** 46 ; **2.20 /** 507) ; rented he woa d'he [gg] **bugalé** (**2.15 /** 230) ; an itroun a zo dougueres ha daou ha **bugalé** (**2.20 /** 379)

buhez (ak) : hen **buez** (**2.20 /** 373) ; petramant he c'hollin m'ha **buez** (**1.6 /** 14) ; Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz **/** ha diverred yè m'ha **buez** (**1.6 /** 152) ; abenn an anter noz, he vo collet ho [L2] **buéz** (**1.7 /** 14) ; recouri d'hin m'ha **buez** (**1.7 /** 19) ; ganut thé, he lezomp ar **buhe** (**1.12 /** 45) ; Leset hu gan nin m'he m'ha **bué** (**2.9 /** 221) ; enau he laras din **/** compto dezan m'ha **buez** (**2.17 /** 32) ; tamal deus he **vuez** (**1.1 /** 36) ; ar quenta guec'h, deus he [g] **vuez** (**1.6 /** 142) ; m'he a garge an tân ebars en guérant **/** ac he **vuez** gant an den yauanc (**1.6 /** 144) ; he [gg] **buez** n'he woa quet achuet **/** en beo eo laquet er be (**2.15 /** 181) ; mez allas ar minores quez **/** he neuz colled he **buez** (**2.15 /** 232) ; lammel ho **buez** digannac'h (**2.20 /** 387) ; aboué, nemeus quet graet **buez** mad (**2.12 /** 32) ; ha commanças ivé chanç ha **buez** (**2.12 /** 46) ; d'a ober ur **buez** nevé (**2.12 /** 92) ; ar rest deus he [gg] **buez** (**1.13 /** 52)

bulum (ak) : m'he ha command dac'h, suno ar **/ vulum** ho peuz tolled woar ar plac'h (**2.20 /** 109)

butun (ak) : dall anter scoet evit guerz ar **butun** (**2.20 /** 126) ; p'ha woa guelet raï evit guerz ar **butun** anter cant scoet (**2.20 /** 131)

CH

chañch (vb) : ha commanças ivé **chanç** ha buez (**2.12 /** 46) ; ac hi [L3] d'ha **chanç** sonj (**2.20 /** 55) ; ep galloud **chanç** plaç (**2.20 /** 207)

chañchet (agv) : abenn an anter noz, houi pezo **changet** ha son (**1.7 /** 10)

chañchamant (ak) : en ty a woué ur **changement** trist enan (**2.20 /** 95)

chañs (ak) : henor dezi, ac hen oll dra, **chanç** mad (**2.14 /** 116)

chanson (ak) : distroet d'ha clevet ur **chanson** (**1.9 /** 1)

chaoser (ak) : woar **chaussé** ar Stanq (**2.2 /** 64)

chapel (ak) : sonnet eo cloch ar **chapel**, poant eo demp azéa (**1.16 /** 30) ; er **chapel** (**1.17 /** 21) ; deus ar **chapel** (**1.17 /** 25) ; er **chapell** ar Foll Coat (**1.13 /** 47) ; entré **chapel** ar Foll Coat, ha **chapel** ha truez (**1.13 /** 51) ; ac an doctor d'ha sevel ur **chapel** (**2.20 /** 329) ; galvet aboue ar **chapel** neve (**2.20 /** 330) ; ha d'ober ur garan didan an douar deus ha K/vinon d'ar **chapel** (**2.20 /** 331) ; ha roï he ra hep en ar **chapel** (**2.20 /** 336)

chapeled (ak) : ur **chapelet** grouen goular (**1.6 /** 45) ; he lavare he [gg] **chapelet** (**2.15 /** 15) ; m'ha ha lavaro m'ha **chapelet** (**2.15 /** 31) ; goude larin m'ha **chapelet** (**2.15 /** 76) ; antrezet eo bed hen illis **/** d'ha laret he [g] **chapelet** (**2.15 /** 122)

charreat (vb) : an ezec'h, ha yello breman, d'ha **charre** ar louar min (**2.13 /** 10) ; ha n'ha vo den, d'he [gg] **charré**, nemeit ar cornadet (**2.13 /** 14) ; he vo cavet seitec cant d'ha **charre** ar louer (**2.13 /** 16)

chas (ak) : losquel eure levrenni ha **chass red** (**1.11 /** 19) ; m'ha **chaç** (**2.4 /** 24) ; n'hi a zo evelt ar **chaç** (**2.20 /** 49)

chase (ak) : ed eo d'ar **chass** d'ha bro tréguer (**1.11 /** 79)

chaseal (vb) : evit **chasséal**, connif ha c'had (**1.11 /** 18) ; d'honned d'ha **chasséal** (**2.1 /** 24) ; d'ha **chasséal** d'ar choat (**2.14 /** 67)

choaz (ak) : ar **choas** ha tri (**2.4 /** 66) ; ar guel **choas** (**2.6 /** 132) ; houi p'ho ar **choas** ha n'hé (**1.7 /** 29) ; pep ini d'ha gavout he lod er bed man ac he **choas** (**2.20 /** 246)

choaz (vb) : p'ha woa ar mevel er marc'hat ho **choas** ar chézec (**2.20 /** 128) ; d'ha **choas** ho lod (**2.1 /** 76) ; d'ha **choas** bouquidi (**2.20 /** 216) ; d'ha **c'hoas** ur boquet (**2.1 /** 46) ; an ini a **choas** (**2.19 /** 11); ho hin, unan, hen ho **choazo** (**2.6 /** 133)

choazet (agv) : chétu m'he **choaset** ha digasset ur verc'h caër dac'h (**2.20 /** 287) ; m'ha les mam ha m'ha tad / ho deus han dim he **choaset** (**2.17 /** 66) ; han ini ho peus **choaset** (**2.20 /** 306) ; neus **choazet** ur pried all (**2.16 /** 72)

chom (vb) : **chom** (**2.20 /** 165) ; **chom** d'ha chortos anéan (**2.20 /** 298) ; ho tad neus han pedet d'ha **chom** énan (**1.11 /** 81) ; **chom** seiz bloas (**1.11 /** 28 / 34 / 36 / 50) ; m'he ho disquo / d'ha **chom** d'ha évo dour woar an enchou (**2.9 /** 32) ; evit **chom** aman (**2.14 /** 94) ; ho **chom** (**2.15 /** 4) ; ho **chom** hen (**2.20 /** 2) ; **chom** he voa gantan (**2.20 /** 3) ; ur feumeulen choant/a zo he **chom** hen ho commanant (**2.14 /** 18) ; pelec'h he pried, he woa **chomme** (**1.11 /** 76) ; ur deiz bénac **chommet** hu cuzet ennan (**2.9 /** 180) ; ha m'ar **chomman** beo, m'he rayo choas (**1.14 /** 38) ; **chommomp** er guer (**1.12 /** 3) ; m'ar **chommet** aman (**2.2 /** 55) ; n'he **chommin** quet (**2.4 /** 37) ; ha **chommo** (**2.20 /** 80) ; m'he **chommo** aman gant he [g] tad (**1.11 /** 109) ; a gannac'h m'he ha **chommo** (**2.16 /** 105) ; the **chommo** hen er (**2.20 /** 197) ; éguilé ha **chommo** em servich (**2.20 /** 60) ; ac an traou a **chommo** gannid tout (**2.20 /** 475) ; ha **chommas** (**2.20 /** 89) ; ha **chommas** zouézet (**2.20 /** 72) ; ha **chommas** he [g] pen er prenestr (**2.20 /** 205) ; he **chommas** (**2.20 /** 10 / 23 / 210) ; hen quichen ur feunteun he **chommas** (**2.9 /** 7) ; n'ha **chom** quin (**2.20 /** 484) ; n'ha **chommé** (**2.20 /**11) ; an dud ha **chommé** woar an enchou (**2.20 /** 326) ; ha **chom** an dud allies ep offeren (**2.20 /** 327) ; he **chomme** (**2.20 /** 431) ; n'ha **chommiamp**, n'ha **chommiamp** (**1.12 /** 5) ; **chom** ivé er prenestr (**2.20 /** 203) ; **chom** aze (**2.20 /** 197) ; he **chommaing**, dindan an auter (**2.20 /** 339)

chomet (agv) : **chommet** (**2.9 /** 21 ; **2.20 /** 102 **/** 201) ; pelec'h eo **chommet** m'ha pried (**1.11 /** 85) ; m'he zo bed énau **chommet** (**2.17 /** 18) ; **chomet** her guier (**2.4 /** 35) ; pelech he vin **chommet** (**2.1 /** 68) ; laquat he raizoing an tân en dro d'an ty **/ chommet** énan, an oll dud, d'ha dêvi (**2.9 /** 248) ; ac ar minorézic yauanc **/** en illis zo bed **chommet** (**2.15 /** 24) ; guel he woa dey bezan **chommet** (**2.15 /** 219)

C'H

c'hoant (ak) : nep ha neus **choant** (**1.1 /** 1) ; he meus **choant** (**2.6 /** 80) ; comz ous ar marquis he moa **choant** (**1.8 /** 2) ; m'ar ho peus **choant** d'ha disqui (**2.20 /** 18) ; ar **choant** deus ar study ha croguas ennan adarré (**2.20 /** 24) ; thé à vey ar guenta, he mey **choant** d'ha Lazet (**1.7 /** 46) ; gant ar **c'hoant** (**2.20 /** 327) ; p'ho devoa **choant** (**2.20 /** 337) ; **coant** (**2.20 /** 220 **/** 226 **/** 230)

c'hoantaat (vb) : pera d'ha dibri he **choanteed** (**1.11 /** 10) ; pera eo he **coantéed** (**2.16 /** 55) ; m'he n'ha **coentéan** man (**2.16 /** 56)

c'hoantaet (agv) : **choanted** (**2.1 /** 10) ; gant Lomaria eo **choanteet** (**1.6 /** 3) ; gant Lomaria hon **c'hoanteet** (**1.6 /** 22)

c'hoar (ak) : **choar** (**2.11 /** 13 **/** 21) ; n'ha p'ha vey **choar** d'ha ur roue (**2.9 /** 47) ; m'ha **choar** anna (**2.1 /** 19) ; m'ha **choar** francèsa (**2.1 /** 20) ; ac ar **choar** (**2.1 /** 55) ; evelt ur **choar** (**1.14 /** 73) ; **c'hoar** (**2.3 /** 4) ; m'ha **c'hoar** maguer anvet Suzannan (**2.9 /** 200) ; m'ha **choar** Suzanna din m'he roet (**2.9 /** 213) ; teir ha **choaréset** (**2.11 /** 17) ; bugale he homp d'ar **choaréset** (**1.14 /** 39) ; bugalé he woamp d'ar **choarèset** (**1.14 /** 72) ; **choar** maguer eo d'an autrou K/ninon (**2.9 /** 45) ; ho [L2] **choar maguer** némeus quet guelet (**2.9 /** 215) ; ma **choar maguer** din m'he, te rento (**2.9 /** 217) ; m'ha **choar maguer**, d'hin te a rento (**2.9 /** 229)

c'hoari (vb) : m'he zo bed ho **choari** arc levé (**1.6 /** 97) ; **choari** musclet (**1.12 /** 40) ; **choari** ar fleured (**1.12 /** 40) ; ho **chouari** ar baz ac ar fleuret (**1.12 /** 69) ; **hoariamp** un toll fleuret m'ar keret (**1.6 /** 115) ; cloarec an Ambout ha **c'hoarié /** ha derchel he mestress ous he costé (**1.6 /** 119)

c'hoariet (agv) : m'he a meus **choariet** ar cleze (**1.6 /** 99)

c'hoarvezet (agv) : pera ébars an ty zo **choarveset** (**1.11 /** 53) ; a zo gannac'h **choarvéset** (**2.16 /** 6)

c'hoarvezout (vb) : ar péz ha laras ha **choervéas** (**2.20 /**204)

c'hoarzh (ak) : ar **choars**, an ébad ha commenças énan (**2.20 /** 208) ; he woa **c'hoarz** gant meur ha hini (**2.20 /** 137)

c'hoarzhin (vb) : nemeit **choarzin** ouzin n'he ra (**2.12 /** 64) ; nemeit **choazin** n'he ra pepret (**2.12 /** 66)

c'hoarzet (agv) : he nigé **c'hoarzet** (**2.20 /** 200)

c'hoazh : **choas** (**2.4 /** 64 ; **2.12 /** 71 ; **2.15 /** 19 ; **2.19 /** 45 ; **2.20 /** 123 / 448 / 461) ; **c'hoas** (**1.14 /** 51 ; **2.20 /** 171 / 394 / 397 / 432 / 457 / 486) ; ha m'ar chomman beo, m'he rayo **choas** (**1.14 /** 38) ; léac'h n'ha neus bed den **c'hoas** deus ho ligné (**1.6 /** 100) ; tud a zo **choas** (**2.20 /** 503) ; dalchet han **c'hoas** (**2.20 /** 262) ; neket bed goalchet **choas**, aboué eo lazet an trivet (**1.7 /** 17) ; pera a neve zo **choas** en ty man (**1.11 /** 61) ; n'ha diblacé gant hini an hey **c'hoas** (**1.14 /** 63) ; m'ha gwelin **c'hoas** alliédic coant (**2.14 /** 114) ; n'hom quet bed **c'hoas** eureuget (**2.20 /** 289) ; ac aouen dezi **c'hoas** (**2.20 /** 445) ; évit guelet ur vec'h **choas** beleg ar gall (**2.5 /** 44) ; ha **coas** he lare d'hin (**2.12 /** 43)

c'hwec'h : gramp un accord ha **c'huec'h** miz (**2.20 /** 44) ; aben **chuec'h** miz m'he retorno (**2.20 /** 46 / 58) ; tremen **c'huec'h** miz hen cambr' (**2.20 /** 53) ; **c'huec'h** miz ha tremen fonnus avoalc'h (**2.20 /** 53) ; tri miz deiz ha tri miz noz ha ra **c'huec'h** miz (**2.20 /** 67) ; **chuec'h** bloas warnugent (**2.20 /** 492)

c'hwez(h)et (agv) : enes a zeuas **c'houet /** evelt ur c'hoéziguel eugen (**2.20 /** 490)

c'hwezh (ak) : Kar **Koez** ar gaudron a zo ounté (**1.9 /** 11) ; **chouëz** ar gaudron a zo dilicat (**1.9 /** 13)

c'hwezhañ (vb) : hag eon d'ha guemer ar tam paper […] **chouéza** warnesan (**2.20 /** 234) ; an hostiç […] / ha c'halvas matezic, evit **couéza** an tân (**1.7 /** 38)

c'hwezhet (agv) : en ur c'huitel archant, eneus **choèzet** (**1.8 /** 24) ; hac he nevoa **c'houézet** ivé warnesan (**2.20 /** 240)

c'hwezhigell (ak) : enes a zeuas c'houet / evelt ur **c'hoéziguel** eugen (**2.20 /** 491)

c'hweziñ (vb) : m'he zo bemdez er parck, ho **chouézi** (**1.9 /** 19)

c'hwi : **houi** (**1.6 /** 32 / 107 ; **1.7 /** 18 / 29 / 30 ; **1.11 /** 78 ; **1.14 /** 69 / 74 ; **2.1 /** 9 / 11 / 54 / 59 ; **2.2 /** 15 / 16 / 42 ; **2.3 /** 5 ; **2.4 /** 9 / 52 / 81 ; **2.5 /** 18 ; **2.6 /** 40 / 134 / 135 / 136 ; **2.9 /** 19 / 29 / 30 / 33 ; **2.12 /** 22 / 24 / 57 / 94 ; **2.13 /** 7 ; **2.16 /** 8 / 107 ; **2.17 /** 48 / 104 / 112 / 138 ; **2.19 /** 18 ; **2.20 /** 231) ; **houi** zo ur muntrer, ac ur tyrant (**1.6 /** 140) ; **houi** a zo seiz, n'hy a zo nao (**1.8 /** 21) ; ha **houi** neket ho pen béniguet (**1.11 /** 88) ; gant feuntenella, **houi** ha zayo (**2.8 /** 26) ; **houi** hen goar autrou (**2.8 /** 40) ; **houi** d'am gampr' a ya d'am conduo (**2.14 /** 70) ; **houi** emesy ha garan (**2.16 /** 104) ; **houi** zo gay ha c'halon (**1.7 /** 9) ; abenn an anter noz, **houi** pezo changet ha son (**1.7 /** 10) ; p'he **houi** a zo demeset, p'he **houi** autrou n'ha noc'h quet (**1.7 /** 22 / 22) ; **houi** gavo pried p'ha guerfed (**2.20 /** 179) ; quercouls ha **houi** (**2.9 /** 176)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

c'hwiban (ak) : ac he lare dre he **huiban** (**2.19 /** 9)

c'hwibanat, iñ (vb) : ho canno, p'he ho **huibannad** (**1.9 /** 26) ; ho **chuibanni** woar ar rivier (**2.19 /** 8)

c'hwitell (ak) : ur **quitel** (**2.20 /** 104) ; gant ur **c'huitel** arc'hant hen fin an deiz ho son (**1.7 /** 6) ; en ur **c'huitel** archant, eneus choèzet (**1.8 /** 24)

D

da (araog.) : **d'ha** (**1.6 /** 11 / 104 / 105 / 111 / 134 / 135 / 139 / 150 / 154 ; **1.7 /** 2 / 3 ; **1.8 /** 5 / 6 / 14 / 15 / 16 ; **1.12 /** 2 / 9 / 11 / 12 / 17 / 18 / 26 / 31 / 44 / 44 / 46 / 72 ; **1.13 /** 3 / 9 / 12 / 14 / 31 / 36 / 37 / 49 / 49 / 54 ; **1.14 /** 26 / 30 / 31 / 54 / 76 ; **1.17 /** 8 / 13 ; **2.1 /** 22 / 24 / 40 / 46 / 48 / 73 / 76 / 95 / 101 / 118 ; **2.2 /** 3 / 4 / 12 / 20 / 24 / 28 / 56 ; **2.3 /** 14 / 16 / 17 / 18 ; **2.4 /** 4 / 4 / 8 / 27 / 30 / 32 / 34 / 50 / 64 / 65 / 68 / 70 ; **2.5 /** 8 / 23 / 48 / 48 / 54 / 62 ; **2.6 /** 8 / 22 / 68 / 85 / 90 / 96 / 102 / 104 / 106 / 120 / 130 ; **2.8 /** 1 / 48 ; **2.9 /** 3 / 14 / 18 / 21 / 25 / 28 / 29 / 32 / 32 / 36 / 42 / 44 / 47 / 69 / 71 / 90 / 94 / 111 / 112 / 112 / 113 / 120 / 195 / 201 / 204 / 228 / 248 / 255 ; **2.11 /** 6 / 6 / 11 / 11 / 32 ; **2.12 /** 8 / 14 / 14 / 31 / 48 / 49 / 54 / 54 / 65 / 72 / 76 / 97 / 68 ; **2.13 /** 2 / 6 / 8 / 10 / 13 / 16 / 32 / 47 / 54 ; **2.14 /** 64 / 67 / 71 ; **2.15 /** 1 / 2 / 8 / 19 / 48 / 48 / 63 / 68 / 69 / 75 / 87 / 99 / 101 / 103 / 116 / 122 / 149 / 165 / 215 ; **2.16 /** 19 / 93 / 94 ; **2.17 /** 5 / 6 / 10 / 17 / 30 / 51 / 64 / 77 / 96 / 124 / 144 / 150 ; **2.18 /** 3 / 15 / 21 / 22 / 26 / 28 / 30 / 33 / 33 / 46 / 50 ; **2.20 /** 9 / 16 / 16 / 18 / 18 / 22 / 25 / 25 / 26 / 34 / 35 / 35 / 35 / 39 / 45 / 46 / 51 / 51 / 51 / 51 / 55 / 55 / 55 / 57 / 84 / 85 / 98 / 112 / 116 / 117 / 122 / 133 / 133 / 133 / 145 / 146 / 152 / 154 / 162 / 167 / 168 / 173 / 185 / 186 / 186 / 189 / 193 / 193 / 195 / 198 / 198 / 200 / 200 / 209 / 211 / 214 / 216 / 216 / 217 / 220 / 222 / 222 / 230 / 233 / 236 / 238 / 239 / 240 / 243 / 245 / 253 / 254 / 264 / 265 / 265 / 277 / 279 / 292 / 296 / 298 / 310 / 310 / 315 / 316 / 323 / 324 / 326 / 329 / 333 /340 / 341 /346 / 348 / 350 / 350 / 362 / 363 / 363 / 366 / 371 / 371 / 371 / 383 / 389 / 389 / 407 / 415 / 416 / 417 / 419 / 421 / 424 / 426 / 427 / 429 / 429 / 434 / 435 / 436 / 450 / 457 / 461 / 462 / 465 / 466 / 473 / 509 / 512) ; **d'ha** piou (**2.20 /** 129) ; **d'ha** chilou (**2.20 /** 184) ; **d'ha** ober (**2.19 /** 22 / 23) ; pera **d'ha** dibri he choanteed (**1.11 /** 11) ; doue **d'ha** bezan gant ho inez (**1.11 /** 111) ; doue **d'ha** binigo, ar minor yauanquic mad (**1.11 /** 113) ; **d'ha** doue (**2.6 /** 82) ; Leket ho [L3] cleyer **d'ha** bralo (**2.15 /** 189) ; ac ur banac'h **d'ha** eva (**2.15 /** 150) ; ha fell d'hin **d'ha** gaouet (**1.16 /** 12) ; **d'ha** compto he clem (**2.14 /** 10) ; **d'ha** cousquet (**2.6 /** 5) ; **d**'heureugi (**2.5 /** 17) ; **d'ha** guz (**1.11 /** 75) ; poant eo mont d'ha choannia (1.16 / 29) ; **d'ha** ty m'ha pried (**1.14 /** 44) ; **d'ha** ty ho tad (**1.11 /** 77) ; **d'ha** bro tréguer (**1.11 /** 79) ; **d'ha** chom énan (**1.11 /** 81) ; a ye **d'ha** pidi ar verc'hès (**2.15 /** 12) ; **d'ha** pidi doué (**2.20 /** 333) ; **d'ha** presant **d'ha** escopti guenet (**2.13 /** 13) ; **d'ha** vont (**2.15 /** 1 / 2) ; **d'ha** vont d'an illis (**1.11 /** 89) ; **d'ha** vont en dro (**2.15 /** 190) ; **d'ha** choan (**2.20 /** 99) ; deud gannin **d'ha** maner ar cleuan (**2.2 /**

49) ; **d'**an (**2.1** / 12 ; **2.3** / 31 ; **2.4** / 20 ; **2.5** / 1 ; **2.6** / 60 / 83 ; **2.10** / 8 ; **2.12** / 34 / 34 ; **2.16** / 47 ; **2.20** / 126 / 129 / 136 / 255 / 375) ; **d'a** ober ur buez nevé (**2.12** / 92) ; **d'**an offeren (**2.3** / 17 ; **2.8** / 53) ; **d'**an illis (**1.11** / 89 / 94) ; **d**'han (**2.1** / 74 ; **2.3** / 31) ; **d**'ar (**1.13** / 17 / 25 / 30 / 31 / 36 ; **1.14** / 45 / 72 ; **2.1** / 24 / 37 / 38 / 45 / 64 / 75 / 77 ; **2.5** / 2 / 48 / 49 ; **2.6** / 27 / 46 / 63 / 65 ; **2.8** / 11 ; **2.9** / 4 / 36 ; **2.10** / 8 / 19 ; **2.11** / 22 ; **2.12** / 8 / 34 / 39 / 95 ; **2.15** / 206 ; **2.20** / 130 / 256 / 331 / 398) ; **d'**ar barados (**2.12** / 98) ; **d'**ar chass (**1.11** / 79) ; **d'**ar guier (**2.2** / 65) ; **d**'ar guer (**2.15** / 41) ; **d'**ar justic (**1.13** / 17 / 20) ; **d'**ar marc'hat (**2.20** / 117) ; **d**'ar marradec (**2.1** / 6) ; **d**'ar miliner (**2.2** / 58) ; **d**'ar pardon (**2.9** / 4 / 20) ; **d'**ar Stanq (**2.3** / 22 / 24 / 27) ; **d'**har (**1.12** / 2 ; **2.5** / 40) ; **d'**har leur nevez (**1.6** / 8) ; **d'**har maner (**2.1** / 7) ; **d'**ur (**2.20** / 62 / 257) ; **d'ha** ur plac'h yauanc (**1.16** / 3) ; éguis **d**eur laèr (**2.11** / 28) ; **d**am breur (**2.5** / 17) ; poquet **d'**am innoçant (**1.11** / 107) ; **d**'am chiguiner, **d**'am palaffrinier (**2.2** / 57) ; **d**'am amésien (**2.11** / 34) ; **d'**am merchet (**2.4** / 22) ; **d'**am offeren guenta (**2.5** / 22) ; **d'**am pried (**2.6** / 8) ; **d**'am tad (**2.20** / 375) ; m'he ho ped **d**'am planta en douar (**2.14** / 30) ; **d'**he [gg] (**2.1** / 93 ; **2.12** / 8) ; **d'**he [gg] demesel (**2.16** / 3 / 40) ; ha **d'**he [gg] pried (**2.16** / 37) ; **d'**he [g] (**2.5** / 6 ; **2.11** / 34) ; **d**'he [g] camarad (**2.20** / 36) ; **d'**he [g] moèrebed (**2.14** / 10) ; **d'**he [g] palafrannier (**2.1** / 22) ; **d'**he [g] testament (**2.6** / 4) ; houi ha deyo, **d**'hon ty **d**'hon gouarn (**2.5** / 18) ; ha n'ha vo den, **d'**he [gg] charré, nemeit ar cornadet (**2.13** / 14) ; **d'**ho [L2] merch ennan (**2.4** / 19) ; **d'**ho [L2] douguen (**2.8** / 54) ; **d'**ho cass peb lech (**2.8** / 59) ; **d'**ho [L3] (**2.6** / 107 ; **2.20** / 328) ; **d**'ho [L3] guéléiou (**2.20** / 361) ; **d'**hoch [L2] offeren quenta (**2.5** / 26) ; **d**'ober (**2.4** / 19 ; **2.6** / 60 ; **2.20** / 52 / 274 / 330 / 353 / 401) ; hent bras emeus **d**'ober (**2.20** / 209)

U1. din : **din** (**2.17** / 46) ; m'ha choar Suzanna **din m'he** roet (**2.9** / 213) ; ma choar maguer **din m'he**, te rento (**2.9** / 217) ; **dim'he** (**2.11** / 10) ; **dim m'he** leret (**2.4** / 59) ; **dim he** (**1.12** / 85 ; **2.12** / 56 ; **2.17** / 66 ; **2.20** / 177) ; **dim hé** (**2.9** / 14 ; **2.20** / 177) ; **dim he** lavaret (**2.9** / 233) ; **dim he** leret (**2.4** / 71 ; **2.5** / 31 / 35 ; **2.8** / 7 / 13 / 17 / 21 ; **2.12** / 20 / 61) ; **dim'he** leret (**1.11** / 97) ; leret hu **d'him'he** (**2.14** / 13) ; **d'hin m'he** (**2.1** / 58 / 100 ; **2.12** / 17 ; **2.15** / 45) ; **d'hin** (**1.6** / 91 ; **1.12** / 19 ; **1.13** / 23 ; **2.1** / 78 ; **2.9** / 90 ; **2.11** / 33 ; **2.12** / 13 / 43 / 44 ; **2.4** / 63 / 81/ 82 ; **2.11** / 15 ; **2.17** / 53 / 80 ; **2.20** / 45 / 227 / 228 / 314 / 318 / 349 / 352 / 353 / 469 / 471) ; abalamour **d'hin** (**1.14** / 70) ; n'he neuss han quet laret **d'hin** (**2.20** / 176) ; digass **d'hin** (**2.6** / 9) ; recouri **d'hin** m'ha buez (**1.7** / 19) ; seitec mignon **d'hin** zo lazet (**1.12** / 51) ; ha m'he ha gaw **d'hin** (**1.6** / 47) ; **d'hin** he guisquet (**1.11** / 91) ; m'ha choar maguer, **d'hin** te a rento (**2.9** / 229) ; en ano doue, bed fidel **d'hin** (**2.9** / 172) ; autrou n'ha néo quet ur doare **d'hin** (**2.9** / 205) ; discuill a nep ha ro bara **d'hin** (**2.9** / 206) ; guel eo **d'hin** (**2.20** / 425) ; gwel he pligé **d'hin** (**2.2** / 83) ; ho merc'h margoddic ha fell **d'hin** d'ha gaouet (**1.16** / 12) ; he fell **d'hin** (**2.8** / 36) ; he manq **d'hin** (**2.20** / 364) ; red eo **d'hin** (**2.20** / 294) ; red he woa **d'hin**, senti (**2.16** / 109) ; he sonc'h **d'hin** (**2.2** / 74) ; laret a zo **d'hin** (**1.14** / 15) ; **d'hin** leveret (**2.12** / 85) ; leret **d'hin** (**2.20** / 467) ; leret hu **d'hin** hirio (**2.16** / 54) ; **d'hin** he vied (**2.20** / 247) ; ha nevoa **d'hin** prometted (**2.16** / 25) ; red he woa **d'hin** labourad (**2.17** / 36) ; ed hu d'ha scubo **din**, leuren

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

m'ha cambr' (**2.14 /** 66) ; a zo bed c'houlet **d'hin** (**2.20 /** 307) ; ro **d'hin** lod (**2.20 /** 479) ; **dign** (**2.20 /** 451) ; enau he laras **din** (**2.17 /** 31)

U2. dit : m'ar be red **did** pignal équipag (**1.9 /** 29) ; m'he rayo **did** (**2.20 /** 73) ; me rayo **did** ar choas (**2.4 /** 66) ; h'ober rin **did** (**1.9 /** 10) ; he disquenfen **dit** comz évelsé (**2.9 /** 50) ; d'ha gounid **did** (**1.9 /** 20) ; m'he ha disquo **did** (**2.1 /** 117) ; pelec'h he sonch **did** he moud (**2.20 /** 69) ; d'an ini ho guerso **did** (**2.20 /** 126) ; mad hon bed **did** (**2.20 /** 397) ; m'he ya d'hen clasq **did** (**2.20 /** 295) ; traou souézus émeus d'ha lavared **did** (**2.20 /** 363) ; goude zé m'he conto **d'hit**, pera he manq d'hin d'ober (**2.20 /** 353) ; ha gra ar pez ha larin **d'hid** (**2.20 /** 366)

U3. dezhañ : **dezan** (**2.11 /** 3 / 4 ; **2.20 /** 6 / 33 / 93 / 231 / 307 / 317 / 356 / 394 / 402) ; laret **dezan** (**2.20 /** 237) ; deud hon d'ha lared **dezan** (**1.8 /** 5) ; **dezan** he heo tammalet (**1.16 /** 8) ; unan deus an daou jacobin **/ dezan** ha neveus comzet (**2.15 /** 108) ; enau he laras din / compto **dezan** m'ha buez (**2.17 /** 32) ; ar pod coz ha roas **dezan** (**2.20 /** 28) ; ac he laras preno **dezan** seiz marc'h (**2.20 /** 124) ; dléer he rer respect **dezan** (**2.20 /** 424) ; evelt m'ha manqué **dezan** (**2.20 /** 360) ; p'eo red **dezan** partian (**2.16 /** 51) ; **dèzan** (**2.11 /** 39) ; **dézan** (**2.20 /** 318) ; red he woa **dézan** (**2.20 /** 403) ; evit plijout **dézan** (**1.11 /** 82) ; cair évoa roï **dézan** sicour (**2.20 /** 312) ; n'he nevoa laret guer dézan (**2.20 /** 411) ; **d'han** he woa dleet (**2.12 /** 52)

U3. dezhi : **dezi** (**2.9 /** 78 ; **2.20 /** 250 / 446 / 447 / 472 / 473) ; **dézi** (**2.1 /** 97) ; laret **dézi** (**2.1 /** 94 ; **2.20 /** 430) ; ha **dezi** ho deus laret (**2.15 /** 28) ; **dezi**, hou daou, he woaïnc quiriec (**1.14 /** 59) ; en despet **dezi** (**2.1 /** 63) ; reprochet **dezi** (**2.11 /** 24) ; henor **dezi** (**2.14 /** 116) ; he teuas **dezi** ur inspiration (**2.5 /** 47) ; **dezi** he manque (**1.11 /** 84) ; ac he clem **dezi** he deus laret (**2.14 /** 60) ; aouen a zeuas **dezi** (**2.20 /** 440) ; ac aouen **dezi** c'hoas (**2.20 /** 445) ; hen despet **dezi** he woa disquennet (**2.15 /** 77) ; an doctor a roas an dorn **dezi** (**2.20 /** 283) ; roet he moa han **dey** evit goarant (**2.2 /** 78) ; ar feunteun lez se a woué roet **dezi** gant doué (**2.20 /** 434) ; ha n'he woa forz **dezi** (**2.17 /** 35) ; ac hen laquas **dezi** hen he chenou (**2.9 /** 65)

L1. deomp / dimp : **dimp** (**2.6 /** 127) ; gratz **d'imp** tot d'ha vont er barados (**2.5 /** 62) ; red ho **dimp** ébattel fet deiz (**1.12 /** 8) ; evit choulen **dimp** hon daou pardon (**2.6 /** 125) ; red eo **dimp** n'hom ten (**2.20 /** 37) ; guel vey **dimp** (**2.20 /** 52) ; disquened anezan **dimp** (**2.20 /** 191 / 191) ; Sonnet eo cloch ar chapel, poant eo **demp** azéa (**1.16 /** 30)

L2. deoc'h : **dac'h** (**1.6 /** 76 / 90 ; **1.12 /** 21 ; **2.6 /** 78 / 126 ; **2.8 /** 45 ; **2.17 /** 77 / 96 ; **2.20 /** 146 / 227 **/** 228 / 288 / 308 / 422 / 458) ; **d'ac'h** (**2.20 /** 58) ; salud **dac'h** (**2.8 /** 51) ; salud **d'ach** (**1.12 /** 61) ; bonjour **dac'h** (**2.14 /** 39) ; m'ha benez **dac'h** (**2.20 /** 148) ; m'ar fot **dac'h** (**2.20 /** 443) ; **dac'h** he ran m'ha map (**1.11 /** 110) ; pelec'h he fell **dac'h**, emai hi laquet (**2.9 /** 216) ; m'he n'hon quet pehini he vey **dac'h** mad (**2.14 /** 15) ; ha comz **dac'h** deus ur pod dilicat (**2.14 /** 82) ; ha m'he compto **d'hac'h** ur torfet (**2.15 /** 151) ; m'he ha command **dac'h** (**2.20 /** 108) ; evit rey **dac'h** (**2.20 /** 303) ; ar pez he

laran **dac'h** a zo guir (**2.20 /** 503) ; ficha **d'ach** ho dijunni (**1.13 /** 31) ; ho renta **d'ach** en beo, n'he allan quet (**2.9 /** 231) ; betec évit conta **d'ac'h** (**2.20 /** 508) ; **dac'hu** (**1.6 /** 7 ; **1.11 /** 25 / 27 ; **2.9 /** 155 / 159 ; **2.11 /** 27 ; **2.16 /** 19) ; **d'ac'hu** (**1.11 /** 33) ; **dachu** (**2.9 /** 154 / 173)

L3. dezhe : laret a zo **dei** (**1.11 /** 57 / 65) ; n'he vanquo man, **deiz** en ho ty (**2.6 /** 108) ; n'ha plijé quet terrupl **deze** (**2.20 /** 61) ; he manq **deze** gout deus a be sort bro, he oc'h (**2.20 /** 219) ; un dra all he laras an autrou **dezé** neusé (**2.20 /** 56) ; darn all, he fell **d'hey** laret, penaus he woa laëret (**1.16 /** 6)

da (g. perc'h) : benèz doue woar **d'ha** ine (**1.13 /** 6) ; penaus he ra **d'ha** c'halon (**1.13 /** 26) ; cloarec an Ambout, lez **d'ha** clévé (**1.6 /** 125) ; **d'ha** oll mad (**2.1 /** 120) ; an anter deus **d'ha** mado (**2.20 /** 75) ; n'hi **d'ha** lako en tân (**2.1 /** 119) ; **d'ha** fortune ha vo graët (**2.20 /** 366) ; p'he m'he laquaï **d'ha** gwoad d'ha yena (**1.8 /** 16) ; Ka remedy sûr **d'ha** mestr' er guier (**2.9 /** 198) ; **d'ha** dillad (**2.11 /** 16) ; caërroch eo **d'ha** habit erve ar guis (**2.12 /** 83) ; piou ha neus **d'ha** habit nevez graet (**2.12 /** 86) ; ten **d'ha** sort fonnus, emey K/vinou (**2.20 /** 210) ; m'he **d'ha** salud, cloarec an Ambout (**1.6 /** 79)

dael (ak) : gant an **daèlou**, eus hen distremp (**2.6 /** 20) ; m'ha **daèlou** (**2.6 /** 76)

daer (ak) : gw. **dael**

dalc'hen, -iñ (vb) : gw. **derc'hel**

dall (ad) : an dor **dall** (**2.4 /** 75) ; hen quichen an dor **dall** (**2.5 /** 43)

dañjer (ak) : en **danger** d'ha bezan beuzet (**1.9 /** 24)

dantelezh (ak) : ur **dantelles** archant, a zo ountan (**1.6 /** 44)

dañs (ak) : ur **danç** (**1.6 /** 92) ; d'an **danç** (**2.12 /** 34) ; te à m'he, neus graët hon daou, lies meur ha tro **danç** (**1.13 /** 8)

dañsal (vb) : he woa ho **dansal** ébars ur chambr' (**2.6 /** 13)

dañvad (ak) : er craou bihan gant an **denvet** (**2.2 /** 29) ; graet sell étouesq ho [L2] **danvet** (**2.15 /** 171)

daou (niv) : **daou** (**2.15 /** 107 / 125 ; **2.20 /** 207 / 241) ; evit **daou** p'he tri (**1.17 /** 18) ; **daou** den (**2.20 /** 241) ; **daou** zen (**2.20 /** 43) ; bravan **daou** zen (**1.6 /** 62) ; d'ha holo ur caler he **daou** tu (**2.2 /** 34) ; **daou** médécin (**2.6 /** 66) ; **daou** mignon (**2.20 /** 198) ; **daou** den yauanc (**2.20 /** 49) ; d'ha **daou** den yauanc (**2.18 /** 3) ; **daou** jacobin yauanc (**2.15 /** 25) ; an **daou** jacobin neus hi casset (**2.15 /** 49) ; allas emey an **daou** jacobin (**2.15 /** 89) ; unan deus an **daou** jacobin / dezan ha neveus comzet (**2.15 /** 107) ; hon **daou** (**1.6 /** 103 ; **2.12 /** 98 ; **2.17 /** 37) ; m'ha divisquomp hon **daou**, hon pourpanchou (**1.6 /** 101) ; n'hi hon **daou** (**2.1 /** 23 ; **2.19 /** 26) ; ho [L3] **daou** (**2.15 /** 27) ; hou **daou** (**1.14 /** 59) ; ac hi hou **daou**

(**2.20 /** 34) ; m'ar yamp hon **daou** (**2.1 /** 40) ; m'ar effomp hon **daou** d'ar barados (**2.12 /** 98) ; dimp hon **daou** (**2.6 /** 127) ; demni hon **daou** (**1.12 /** 1 ; **2.12 /** 91) ; he héjoinc hou **daou** (**2.20 /** 216) ; dey ho **daou** d'ha nom velet (**2.17 /** 144) ; ho c'halonnou ho **daou /** woar ar plaç a zo rannet (**2.17 /** 147) ; evelt **daou** parr (**2.19 /** 28) ; an **daou** all (**2.20 /** 84) ; quic ha gwin deus an **daou** sort (**2.20 /** 118) ; an itroun a zo dougueres ha **daou** ha bugalé (**2.20 /** 379) ; m'he ha ra, m'ha mil benos, entré **daou** corn m'ha den (**2.13 /** 56) ; **daou** pried (**2.17 /** 141) ; allaoured eo hen **daou** pen (**2.17 /** 44) ; deus an **daou** pen allaoured (**2.17 /** 134)

daouarn (ak) : gw. **dorn**

daoulagad : ur **daoulagat** (**2.20 /** 156) ; m'ha **daoulagat** (**2.1 /** 18) ; mantri he ra m'ha c'halon beuzet m'ha **daoulagat** (**1.16 /** 107) ; he **daoulagat** p'he deus savet (**2.8 /** 5) ; leac'h biquen ho [L2] **daoulagat**, n'em guélo (**2.9 /** 226) ; eman an dour hen he **daoulagat** (**2.14 /** 44) ; perac m'an an dour hen he [gg] **daoulagat** (**2.14 /** 90) ; an dour deus m'ha **daoulagat** (**2.16 /** 80) ; an dour hen he [gg] **daoulagat** (**2.20 /** 168) ; birviquen n'ho [L2] guel m'ha **daoulagat** (**2.9 /** 84) ; perac he man an dour hen he **daulagat** (**2.14 /** 45) ; guelt emeus gant m'ha **daulagat** (**2.15 /** 157)

daoulin (ak) : gw. **glin**

daoust : **daoust** dac'hu, m'ha eureugi breman (**1.11 /** 27) ; **daoust** ha m'he m'ho (**2.2 /** 9 **/** 27) ; **daust** d'ac'hu mervel aben tri deiz (**1.11 /** 33)

daouzek (niv) : unan **daouzec** bloas (**1.11 /** 3) ; **daouzec** ha peveyen (**2.6 /** 105)

+darempred (vb) : n'he allan mui ho **daranpred** (**2.19 /** 15)

darn : n'hi a zo evelt ar chac, **darn** ha red, **darn** ha vez stag (**2.20 /** 49 **/** 50) ; **darn** he lavar (**2.20 /** 356) ; **darn** a larr (**2.20 /** 506 **/** 507)

dastum (vb) : **dastum** he [g] kic ac he esquern, hac he woad (**2.20 /** 399) ; **dastumet** he veffet en ur gampr' ha binviou savant (**2.20 /** 47) ; pera zo **dastumet** er bern teil (**2.20 /** 451) ; **dastum** an alc'houé (**2.20 /** 380)

dastumet (agv) : élec'h m'ha névoa **dastumet** he pried (**1.14 /** 28) ; ar les vam deus ar minorézic **/** ha woua bed ivé **dastumet** (**2.15 /** 226)

davit (araog.) : **d'ha vid** unan (**2.20 /** 264) ; querz **d'ha vid** an orz (**2.20 /** 393) ; ag ur carr, he woa deud **d'ha vit hi** (**2.20 /** 358) ; d'ha monnet **d'ha vid** dour (**2.17 /** 5) ; ho mont ur deiz **d'ha vid** dour (**2.17 /** 9)

deboch (vb) : d'ha clasq **débauc'h** merc'het coant (**2.15 /** 8)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

deboñjour : **débonjour** ha joa (**2.2 /** 7 / 25) ; **débonjour** matec'h m'ha tad (**2.20 /** 287) ; **débonjour** autrou escop (**2.20 /** 299) ; n'ha **dibonjour** dac'hu (**2.11 /** 27) ; **dibonjour** dac'hu (**1.6 /** 7) ; **dibonjour** d'han oll dud m'ha ty (**2.9 /** 85)

deboñjouriñ (vb) : ar marquises ha **débonjourré** (**2.6 /** 57)

debret (agv) : caéra march … zo **debret** er noz man, gant bleizi (**1.11 /** 64) ; evit quement a meus **debret** (**2.16 /** 13)

debriñ (vb) : **dibri** ar goesped gant ar c'hic sal (**1.9 /** 30) ; pera d'ha **dibri** he choanteed (**1.11 /** 10) ; n'he n'hon evit **dibri** tam (**1.13 /** 22) ; evit **dibri** ur tammic boed (**2.15 /** 35) ; roet ur tam bouet d'ha **dibri** (**2.15 /** 149) ; roet hu querc'h ha foen, leiz he [g] d'ha **zibri** (**2.18 /** 21) ; n'ha feté tam n'ha **débran** (**1.13 /** 33) ; tam n'ha **débran** (**2.3 /** 15) ; an doctor n'ha **zébras** quet (**2.20 /** 99)

dec'h : aboé **dec'h** mitin (**2.3 /** 10) ; aboue **dec'h** ac ha zo ur mis (**2.9 /** 196) ; ha **dec'h** hon sûr, eo deuet gant han (**2.9 /** 199) ; Kar **dec'h** dabardey, eo bed nom lazet (**2.9 /** 232)

degas (vb) : chétu m'he choaset ha **digassed**, ur verc'h caër dac'h (**2.20 /** 288) ; m'he he **diguasso** d'ar guer adarre (**1.6 /** 13) ; p'he **digass** d'hin deus he kellou (**2.6 /** 9)

degemeret (agv) : **deguemerret** mad (**2.20 /** 287) ; p'ha aruas hen ty tristan, he woa **diguemerret** mad awoalc'h (**2.20 /** 30) ; **diguemerret** mad he voa (**2.20 /** 165) ; **diguemerred** mad he woa hen Portugal (**2.20 /** 268)

+degenet (agv) : pevar cleze noaz so **degainet /** ini ar marquis, woa ar pempet (**1.6 /** 117)

dehoù (ag) : en he costéz **déou** (**2.1 /** 91) ; an dorn **déou** amarret (**2.20 /** 206)

deiz (ak) : an **deiz** (**2.11 /** 7 ; **2.20 /** 462) ; an **deiz** man (**1.6 /** 25) ; an **deiz** se (**2.6 /** 26 ; **2.12 /** 60) ; an **deiz** aru (**1.11 /** 89) ; woar an **deiz** (**2.15 /** 14) ; aroc an **deiz** (**2.1 /** 13) ; teir heur aroc an **deiz** (**2.17 /** 3) ; d'ha choulou **deiz** (**2.1 /** 22 / 101) ; he digorré an **deiz** (**2.20 /** 407) ; **deiz** ha noz (**2.12 /** 97) ; an **deiz** ac an noz (**2.19 /** 66) ; pidi he ra doué, an **deiz** an noz (**2.5 /** 61) ; n'ha noz n'ha **deiz** (**2.15 /** 7) ; n'ha velé, n'ha noz n'ha **deiz** (**2.15 /** 54) ; tri miz **deiz** ha tri miz noz ha ra c'huec'h miz (**2.20 /** 66) ; en creiz an **deiz** (**1.12 /** 102) ; m'ha **deiz** divésan (**2.1 /** 88) ; an **deiz** goudé (**2.2 /** 70) ; an **deiz** woar lerc(')h (**2.20 /** 100 / 115 / 215 / 275) ; hen fin an **deiz** (**1.7 /** 6) ; un **deiz** ha wouéz (**2.4 /** 8) ; pemzec **deiz** (**2.6 /** 124) ; tri **dez** (**2.20 /** 498) ; aboué tri **deiz**, he heo guilliouded (**1.11 /** 32) ; aben tri **deiz** (**1.11 /** 33 / 49) ; ur **deiz** (**2.20 /** 439) ; ur **deiz** bénac chommet hu cuzet ennan (**2.9 /** 180) ; ho mont ur **deiz** d'ha vid dour (**2.17 /** 9) ; un **de** (**2.20 /** 202) ; abenn tri **de** (**1.11 /** 35) ; ur plac'h yauanc zo bed tri **deiz** er croug (**1.13 /** 3) ; p'ha vo ur **deiz**, ac ur bloaz trémenet (**1.11 /** 47) ; Laket he nevoa he [g] termen adarre, d'ur miz hag ur **deiz** (**2.20 /** 257) ; warhoas houi yello, p'ha vezo **deiz** (**2.9 /** 30) ;

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

warhoas p'ha vo / vezo **deiz** (**2.17 /** 105 / 117) ; ur miz ac on **dé** (**2.20 /** 182) ; un neubeut **deyou** (**1.11 /** 82) ; ur neubeut **deyou** (**2.20 /** 153) ; aboué **déjiou** trémênet (**1.11 /** 102) ; an **deiou** warlec'h (**2.20 /** 360) ; n'he n'hoa que tar coq goulou **deiz** cannet (**2.9 /** 183)

dek (niv) : lavar laquat **dec** marc'h ous ar coch (**2.6 /** 29) ; **dec** scoet ar miz ha woa ur dra ive (**2.20 /** 435) ; **dec** scoèt ar miz a vo roet dac'h (**2.20 /** 422)

dekorañs (ak) : evit **décoranç** an illis (**2.6 /** 100)

delc'her (vb) **: gw. derc'hel**

delikat (ad) : chouëz ar gaudron a zo **dilicat** (**1.9 /** 13) ; ha comz dac'h deus ur pod **dilicat** (**2.14 /** 82)

delivrañ (vb) : d'ha laret m'ha **dilivra**, n'ha demeus ar potanc (**1.13 /** 12) ; essaat hen **dilivra** (**2.20 /** 509) ; evit **dilivran** deuz ha cazel ye an itroun ha Coattalec (**2.20 /** 494)

delivret (agv) : tud m'ha chontré, m'ha **dilivret**, m'he ho ped (**2.9 /** 57) ; ho c'hortos bout **délivret** (**2.20 /** 488)

demeus (araog.) : triwoac'h troated, **demeus** ha hed (**1.12 /** 91) ; d'ha laret m'ha dilivra, n'ha **demeus** ar potanc (**1.13 /** 12) ; m'ha merch a zo demesel **demeus** ha Laboissier (**1.16 /** 17) ; **demeus** ar sort, he momni (**2.15 /** 36) ; **demeus** an aîl pen d'an de (**2.15 /** 46) ; ur cloarec yauanc a zeue **/ demeus** ar studi d'he [g] bro (**2.15 /** 98) ; unan **demeus** ar jacobin (**2.15 /** 137) ; n'ha **demeus** an armé (**2.16 /** 52) ; ar goad **demeus** m'ha diou vron (**2.16 /** 81) ; m'he a yello pell **demeus** ar bro (**2.9 /** 225) ; **démeus** ha ty m'ha tad, he teuan (**2.9 /** 17)

den (ak) : un **den** (**2.20 /** 33) ; m'he zo ur **den** (**2.20 /** 395) ; eman ha woa ur **den** (**2.20 /** 260) ; ur **den** fur (**2.20 /** 390) ; bravan daou **zen** (**1.6 /** 62) ; n'he woa **den**, evit quemer an hey (**1.12 /** 98) ; **den** all abed (**2.2 /** 2) ; d'ha **den** (**2.20 /** 389 / 389) ; **den** a oullé ray ar chézec (**2.20 /** 130) ; m'he zo **den** biquen (**2.20 /** 363) ; **den** biquen hon (**2.20 /** 392) ; **den** arme (**2.18 /** 16 / 32) ; **den** a arme **/** armé (**2.18 /** 7 / 18 / 19 / 24 / 27 / 46 / 50) ; ha m'he rancontr' un **den** (**2.17 /** 11) ; mui, d'ha pep **den** honnest (**2.2 /** 20) ; ar **den** yauanc (**1.13 /** 13) ; an **den** yauanc (**1.6 /** 44) ; un **den** devot (**2.15 /** 113) ; ur **den** vaillant (**2.11 /** 2) ; un **den** terrupl (**1.6 /** 80) ; un **dên** honest (**1.6 /** 88) ; un **den** cruel (**2.8 /** 12) ; un **den** eurus (**2.20 /** 7) ; un **den** caer (**2.20 /** 163) ; drouc d'ha **den** n'he rimp (**1.12 /** 9) ; un **den** ha armé (**2.8 /** 6) ; ar corf caer ze a **den** (**2.20 /** 95) ; evelt ur **den** yauanc (**2.20 /** 374) ; d'ha daou **den** yauanc (**2.18 /** 3) ; an daou **den** yauanc (**2.20 /** 49) ; daou **zen** ha volontez mad (**2.20 /** 43) ; c'halon an **den** fur ha savant ha commançaș tomma (**2.20 /** 158) ; d'ha quement **den** ha serviché ar palez (**2.20 /** 174) ; Léac'h n'ha neus bed **den** c'hoas deus ho [L2] ligné (**1.6 /** 100) ; ur discadurez evelt n'ha nevoa **den** (**2.20 /** 165) ; **den** n'ha allé hen ten ahanné (**2.20 /** 212) ; lez ur vrec'h eo a dégass ar christenien d'ha voud **den** (**2.20 /** 424) ; traou souézus […] ha n'ha lavari d'ha **den** (**2.20 /** 363) ; an norrejou ha digorre hep **den** (**1.13 /**

45) ; ep goud d'ha **den** (**2.20 /** 429) ; ha n'ha guelfet **den** (**2.20 /** 48) ; evit n'he vezo guellet gant **den** (**2.9 /** 170) ; n'ha dac'h, n'ha d'ha **zen** abed (**2.17 /** 77) ; n'ha d'ha **den** abed (**2.17 /** 96) ; ep c'houlen **den** abed (**2.9 /** 186) ; mignon, n'ha mar deu, **den** d'am choulen(**2.9 /** 181)

denjentil (ak) : seiz **den chentil** yauanc, zo n'hom rentet (**1.8 /** 25) ; he [gg] tad a zo **den chentil**, ha m'he a zo itron (**1.16 /** 15) ; un **den c'hentil** benac (**2.2 /** 16) ; ac eon **den chentil** (**2.14 /** 62) ; **den chentil** an autrou (**2.16 /** 22 / 24) ; d'han **den chentil**, ha d'he pried (**2.16 /** 37) ; calon an **den chentil** (**2.16 /** 48)

deñved (ak) : gw. **dañvad**

depech (vb) : ar marquisès ha **dépessé** (**2.6 /** 25)

deploriñ (vb) : Fiacra Calvez ha **deplore** (**1.6 /** 131) ; an archer coz ha **deplore** (**1.12 /** 47)

derc'hel (vb) : ha **derchel** he [g] mestress ous he costé (**1.6 /** 120) ; he teué ar cloarec dam **derchel** (**2.12 /** 40) ; evit laret ur peden hen illis / ha d'ha **derchel** ar goulou (**2.15 /** 68) ; ho **terchel** brid m'ha march / m'ha daouarn, a zo scorned (**2.17 /** 81) ; ho **terchal** brid m'ha march / ha m'ha cleze allaured (**2.17 /** 83) ; n'allan scrivo n'ha len / n'ha **derchal** mad, d'am pluen (**2.16 /** 77) ; ur plaç ar bravan d'ha nom **zerc'hal** hen cuz (**2.20 /** 340) ; **dalchet** han c'hoas (**2.20 /** 261) ; p'ha **zelc'hes** ahanon aman (**2.20 /** 203) ; **dall** anter cant scoet evit guerz ar butun (**2.20 /** 125) ; **dallet** ho [L2] setanç ha linnet hi (**2.12 /** 23) ; betec maro, m'he **delc'ho** ouzac'h (**1.6 /** 114)

dereañ (vb) : ha **déréfé** ouac'h (**1.6 /** 52) ; car diouzoc'h, n'he **déré** quet (**2.8 /** 38)

deredek (vb) : ha **diredas** evelt ur c'hi (**1.12 /** 76) ; ha **dirédas** querquent (**2.16 /** 102)

+derout (ak) : pellet prest, cloarec an Ambout / éman ar marquis ébars en **derout** (**1.6 /** 74)

desedet (agv) : ur paouric bihan […] a zo an noz man **décedet** (**1.11 /** 72) ; ho pried allas zo **decedet** (**1.11 /** 100) ; aboé dec'h, mitin eo **decedet** (**2.3 /** 10)

deskadurezh (ak) : un descadurez an / huellan (**2.20 /** 45) ; ar re ze nevoa graet ur **descadurez** dreist musur (**2.20 /** 88) ; eman nevoa ur **discadurez** (**2.20 /** 164)

desket (agv) : Hoariamp un toll fleuret m'ar keret / Kar m'ha état woar ze, émeus **disquet** (**1.6 /** 116) ; ac ha zo **disqued** d'ha dispud (**1.9 /** 6) ; quer **desquet** ha houi (**2.12 /** 24) ; m'ar hon quercouls a ze **desquet** (**2.12 /** 25) ; an ini ha nevo, ar muyan **desquet** (**2.20 /** 59)

deskiñ (vb) : **disqui** (**2.4 /** 22 ; **2.20 /** 17 / 18 / 346) ; evit **disquin** d'ar justic, he vey guir quementzé (**1.13 /** 17) ; tud **disquet** ha d'ha **disqui** mui choas he manq d'hin (**2.20 /** 45) ; **disqui** he euriou (**2.4 /**

20) ; ha muy he **disque**, mui he houllé pepret **disqui** (**2.20 /** 345) ; m'he ha **disquo** did (**2.1 /** 117) ; m'he ho [L2] **disquo** (**2.9 /** 31) ; quercouls a m'he **disquet** (**2.12 /** 22 / 57) ; p'he neveït iffamma m'ha clevé **/** he **disqunfen** dit comz évelsé (**2.9 /** 50)

despet (ak) : en **despet** dezi (**2.1 /** 63) ; hen **despet** dezi he woa disquennet (**2.15 /** 77)

deus (araog.) : **deus** (**1.6 /** 69 / 100 ; **1.7 /** 1 / 37 / 50 ; **1.8 /** 20 / 27 / 38 ; **1.13 /** 56 ; **1.14 /** 3 / 24 / 47 ; **2.1 /** 41 / 104 ; **2.2 /** 86 ; **2.4 /** 39 / 78 ; **2.5 /** 57 ; **2.6 /** 52 / 61 / 112 / 131 / 135 ; **2.8 /** 3 / 16 ; **2.9 /** 64 / 74 / 75 / 188 ; **2.11 /** 25 ; **2.12 /** 101 ; **2.13 /** 3 / 45 / 46 ; **2.16 /** 21 / 84 ; **2.17 /** 34 / 73 / 130 / 134 ; **2.20 /** 24 / 64 / 74 / 75 / 75 / 181 / 187 / 188 / 219 / 225 / 225 / 230 / 248 / 258 / 271 / 277 / 334) ; **deus** ha pelec'h (**2.20 /** 175) ; hen peur andret, **deus** an tachen man (**1.6 /** 67) ; **deus** a Breiz Izel (**2.20 /** 34) ; **deus** à roazon (**1.6 /** 87) ; némaïng quet, cant paz **deus** ahan (**2.9 /** 24) ; **deus** a K/oue (**1.17 /** 34) ; **deus** ha bruillac (**1.17 /** 39) ; **deus** ha tredré (**2.9 /** 223) ; **deus** ar beurre (**2.5 /** 6) ; **deus** ar beurré (**2.1 /** 83) ; **deus** ar noz a **deus** ar mitin (**2.15 /** 13 / 13) ; ar quenta guec'h, **deus** he [g] vuez (**1.6 /** 142) ; **deus** he [gg] guele (**1.11 /** 52) ; **deus** ar chapel, p'ha neo sortiet (**1.17 /** 25) ; birviquen **deus** m'ha guelé, n'ha savan (**1.6 /** 153) ; **deus** an ty man (**2.2 /** 10) ; tud **deus** ar guer man (**1.12 /** 61) ; ho tonnet **deus** an naonnet (**2.17 /** 22) ; ar liou **deus** ho dillad (**2.2 /** 15) ; ar liou **deus** he bottou (**2.2 /** 73) ; **deus** ar bro (**2.11 /** 2), **deus** he Canton (**1.6 /** 89) ; gant an cuzuil **deus** ha Satan (**2.15 /** 79) ; unan **deus** an daou jacobin **/** dezan ha neveus comzet (**2.15 /** 107) ; **deus** he [g] gosté (**2.20 /** 21) ; **deus** he [g] costé (**2.20 /** 470) ; **deus** ar merchet (**1.6 /** 94 ; **1.11 /** 30) ; **deus** ar guis (**1.6 /** 59) ; eo sortiet **/ deus** illis autrou Sant Frances (**2.15 /** 144) ; nersus, ing **deus** ha c'horf, ha bley (**1.12 /** 97) ; **deus** dindan cazel ye (**2.20 /** 514) ; **deus** he kellou (**2.6 /** 9) ; ha comz dac'h **deus** ur pod dilicat (**2.14 /** 82) ; **deus** m'ha maèronnès feus m'ha flattad (**2.14 /** 91) ; **deus** ho [L2] commanant (**2.14 /** 40) ; ho monnet **deus** ho [L2] ty (**2.14 /** 78) ; monnet he ran emais **deus** ho [L2] ty (**2.14 /** 97) ; an dour **deus** m'ha daoulagat (**2.16 /** 80) ; neus nemeit an anter **deus** an amser (**2.20 /** 65) ; quêlou **deus** he [g] tad (**2.20 /** 92) ; ar squeud, **deus** ar sclerigen (**2.20 /** 82) ; quic ha gwin **deus** an daou sort (**2.20 /** 118) ; **deus** ha K/vinou d'ar chapel (**2.20 /** 331) ; **deus** petra he woa cont (**2.20 /** 301) ; an dispense **deus** ha se (**2.20 /** 303) ; ini **deus** he [gg] sort (**2.20 /** 254) ; ar pen all deus ar garan (**2.20 /** 341) ; **deuz** he [g] quèlou (**2.20 /** 477) ; ha **d'eus** ha beurs he [gg] mam ivé (**2.16 /** 43)

deuet (agv) : m'he zo **deus** d'ha nom tol d'ar prison (**2.12 /** 49) ; pera m'ha merch emesy **/** a zo gannac'h choarvéset **/** p'ha n'oc'hu, **deuet** hen ty (**2.16 /** 7)

dever (ak) : hen ze he rin m'ha **dever** (**2.15 /** 168) ; autrou ar justic graët ho **téver** (**1.14 /** 29) ; eguilé a arruas hen Portugal ha rentas he **dévériou** d'ha pep ini (**2.20 /** 214) ; saludi ha rentout **dévériou** d'an oll he rèas (**2.20 /** 255)

devezh (ak) : eiz **devez** so (**2.3 /** 9) ; aben eiz **devez** (**2.20 /** 167) ; eiz **devez** goude (**2.20 /** 123) ; chom he ress enau eiz **devez** (**2.20 /** 166) ; he woa red dezan, c'hortos eiz **deves** (**2.20 /** 356) ; aben ur miz ac

on **devez** (**2.20 /** 170) ; un **devez** aroc an noz (**2.15 /** 18) ; bemdez aroc mont d'he [gg] **deves** (**2.15 /** 11) ; evit m'ha **deves**, prenet (**2.17 /** 110)

deviñ (vb) : laqua the raizoing an tân en dro d'an ty **/** chommet énan, an oll dud, d'ha **dêvi** (**2.9 /** 248) ; ébars an tân d'ha **devi** (**2.12 /** 72)

devet (agv) : quement ha woa en ker, a zo **devet** (**1.12 /** 90)

devod (ad) : ar cloarec woa un den **devot** (**2.15 /** 113) ; meurbed he woa **devodes** (**2.15 /** 10)

di (araog) : m'he yello **d'hin** d'ho [L2] quelet (**2.17 /** 106) ; m'he yello **d'hi** d'ho [L2] quelet (**2.17 /** 118)

diaes (ad) : m'ha chalon zo **diez** (**1.11 /** 43)

diamant (ak) : un **diamant** (**2.2 /** 76) ; pelech eméan, eman m'ah **diamant**, ac ar goelen archant **/** he moamme roet dezi ou stol ar Sacramant (**2.18 /** 35) ; pelec'h èman m'ha goal arc'hant ha m'ha **diamancho** (**2.18 /** 37)

dianket (agv) : ar les vam […] **/** ha woua bed ivé dastumet **/** p'he woa Francésa **dianquet** (**2.15 /** 228)

diaoul (ak) : ouz an **diaul** (**2.19 /** 14) ; hen ty an **diaul** (**2.20 /** 71) ; pellaomp, deus an **diaul** (**2.20 /** 76)

dibourvez (ad) : ha m'ar n'hom gavan **dibourvé** (**2.6 /** 111)

diblasañ (vb) : gwelet he woa, seiz procession […] **/** n'ha **diblacé** gant hini an hey c'hoas (**1.14 /** 63)

dibrañ (vb) : dibrest d'hin, m'ha hanquanne ha **dibrest** han erfad (**1.13 /** 23)

dic'hoûget (agv) : ar Verhes ha neveus, **digouguet** (**1.17 /** 22)

dic'houinet (agv) : gw. **degenet**

didual (vb) : evit **didual** ar pod coz (**2.20 /** 143) ; he [gg] dimésel ha **diduo** anesy (**2.20 /** 384)

difenn (vb) : quemeret éneus ur stad, d'ha **diffen** ar minorret, an intaveset (**2.20 /** 26)

diferiñ (vb) : n'ha neus quet d'ha **diferri**, ar roue ha command (**2.13 /** 6)

difronkal (vb) : p'ha clevas ar plac'h ho **difronqual** (**2.20 /** 104)

digant (araog.) : **digant** (**1.14 /** 3 ; **2.4 /** 16 ; **2.12 /** 28 ; **2.20 /** 175 **/** 223) ; **digant** he [gg] mam gaer (**1.11 /** 52) ; **digant** ar mestr' (**1.12 /** 54) ; **digant** ho tad (**1.6 /** 18) ; **digant** doué (**2.6 /** 125) ; **digant** ar

peorien p'ho guelé (**2.14 /** 118) ; **digant** he [g] breur (**2.20 /** 91) ; **digant** hec'h camarad (**1.16 /** 89) ; **digant** an oll (**2.20 /** 131) ; ac eon c'houl **diganni** (**2.17 /** 25) ; **digannin** m'he (**2.14 /** 99) ; **digantan** (**2.2 /** 46) ; **digantan** he deveus choulennet (**2.12 /** 82) ; m'he c'houllo **digant han** piou he (**2.20 /** 183) ; **digant hi** he c'houlas ur vatèz (**2.14 /** 12) ; ac eon d'ha choul **digant hi** (**2.20 /** 417) ; ac ar mevel ho c'houl **digant hi** (**2.20 /** 419) ; he choulennas **digant hi** (**2.20 /** 218) ; **digannac'h** (**2.20 /** 387) ; **digannac'h**u (**2.16 /** 57)

digarez (araog.) : woar **digarré**, ganti farsal (**2.14 /** 58)

digas (vb) : lez ur vrec'h eo a **dégass** ar christenien d'ha voud den (**2.20 /** 423) ; evit he [gg] **digass** deus he [gg] tu (**2.20 /** 271) ; ur eurs a zo **digasset** deus peurs Louis bourbon (**2.13 /** 3) ; d'ar maner houi n'och quet **diguasset / evit cousquet (2.9 /** 105) ; **digasset** dinz ha cartou, d'ha nom divertissan (**2.18 /** 26)

digor (ad) : dor an illis a zo **digor** (**2.15 /** 119)

digoriñ (vb) : m'ha comper **digor** an nor d'hin (**1.12 /** 19) ; m'ha dor, dac'h, n'he **digorrin** quet (**1.12 /** 21) ; ar liser p'ha hen **digorras** (**2.6 /** 15) ; **digorret** han, evit guelet (**2.6 /** 116) ; **digorret** ar prenestrou, ha **digorret** franc (**2.14 /** 113) ; **digorret** emey ur wouez (**2.17 /** 74) ; **digorret** d'hin an nor (**2.17 /** 80) ; m'he n'ha **digorrin** an nor (**2.17 /** 76) ; m'he n'ha **digorri** an nor (**2.17 /** 95) ; m'he **digorro** an nor (**2.17 /** 135) ; p'ha **digorras** an nor (**2.17 /** 143) ; abenn m'he névoa achu, an obidou, he **digorré** an deiz (**2.20 /** 407) ; an norrejou ha **digorre** hep den (**1.13 /** 45)

digoret (agv) : an autrou person **/** ha neus **digorret** m'ha caouet, ha lausquet m'ha pichon (**1.16 /** 100) ; n'he meuss han biscoas **digorret** (**2.6 /** 114) ; an oll dorréjou vo **digorret** (**2.15 /** 92) ; p'ha neveus hen nor braz sonnet **/** ar prenestr' zo **digorred** (**2.15 /** 106)

dihan (ak) : ac hi d'ober un **dihan** (**2.20 /** 52)

dijuni (ak) : lest he m'heus m'ha **dijuni** (**1.13 /** 22) ; m'he rayo d'ar chiguiner, ficha d'ach ho [L2] **dijunni** (**1.13 /** 31) ; m'ho peded roet di mur bannech d'eva **/** ac ur tam bouet d'am **dijuni** (**2.15 /** 148)

dijuniñ (vb) : **dijuni** (**2.1 /** 40 ; **2.3 /** 14 **/** 60) ; choulenned he d'heus d'ha **déjuni** (**1.17 /** 13) ; **déjuniet** (**2.1 /** 42)

dilammet, (vb) : emais an ty, eo **dilampet** (**1.12 /** 64) ; hen creiz ar chambr' eo **dilampet** (**1.14 /** 18)

dilaviñ (vb) : ho chortos d'ha **dilave** (**2.17 /** 17)

dilezel (vb) : monnet d'ar chovent, ha **dilésel** ar bed (**2.5 /** 49) ; **dilésel** ar guin ac ar merchet (**2.9 /** 160) ; **délésel** ar merchet ac ar gwin (**2.9 /** 161)

dilezet (agv) : m'ha émeus ho **dileset** (**2.6 /** 74)

dilhad (ak) : he **dillad** caer guisquet (**2.11 /** 18) ; m'ha goz **dillad** (**2.2 /** 14) ; d'ha **dillad** (**2.11 /** 16) ; ervez ar liou deus ho **dillad** (**2.2 /** 15) ; ho guisquo he **dillad** (**2.4 /** 62) ; guisquet prest ho **dillad** (**1.6 /** 17) ; he **dillad** gallonced (**2.8 /** 60) ; ever ho gwisqua **dillad** ar belec (**2.5 /** 34) ; evit m'ha **dillad** euret, a zo clasquet (**2.5 /** 27) ; h'ober rin did diwisquo d'ha **dillad** (**1.9 /** 10)

dilikat (ad) : gw. **delikat**

dilun (ad) : Kar **dilun** divésan he woa bed m'ha euret (**1.7 /** 24)

dimezell (ak) : m'ha merch a zo **demesel** deus ha condition (**1.16 /** 16) ; m'ha merch a zo **demesel** demeus ha Laboussier (**1.16 /** 17) ; lammet woa an **demesel** digant hec'h camarad (**1.16 /** 89) ; ho laret d'he **demesel** (**2.16 /** 3) ; d'he [gg] **demesel** yauanc (**2.16 /** 40) ; evit an itroun, ac he **démésel** (**2.20 /** 333) ; an itroun guez ac he **démésel** a zo hen aërret (**2.20 /** 487) ; evit **demesellet** (**2.2 /** 83) ; an **démésel** ha cambr' (**2.20 /** 410) ; d'he **dimesel** ha gampr' (**2.20 /** 284) ; he [gg] **démésel** ha diduo anesy (**2.20 /** 384) ; ha rey quer d'ur paysant, laeres **demesellet** (**1.16 /** 38)

dimezet (agv) : p'ha ver **dimeset** m'ha pod […] he fot dioual n'arruffe anoudegez fauz (**2.20 /** 381) ; **demeset** (**1.6 /** 47) ; Fiacra Calvez zo **déméset** (**1.6 /** 1) ; p'he houi a zo **demeset**, p'he houi autrou n'ha noc'h quet (**1.7 /** 22) ; yauanquic mad **déméset** (**1.11 /** 2) ; yauanc **dimeset** (**2.12 /** 29) ; plac'hic diou vech **demeset** (**2.17 /** 80)

dimeziñ, demeziñ (vb) : oh ! ia m'he ya d'ho **dimisi** erfad (**2.14 /** 81) ; n'ha **zimesin** quet dac'h (**2.20 /** 228) ; **dimési** he reffet d'hin (**2.20 /** 228) ; m'he ho **déméso** (**2.2 /** 55) ; n'ha p'ha **zimé** m'ha pried (**2.16 /** 53)

dimezi (ak) : p'he woa graèt an **dimisi** (**2.16 /** 44) ; ne neus **dimisy** nemeit unan (**2.19 /** 10) ; evit teuro accord, he vey an **dimisiou** entre ar prince (**2.20 /** 252)

dindan (araog) : **dindan** (**1.6 /** 41 ; **2.2 /** 40 ; **2.20 /** 335 / 339) ; **dindan** d'ha treit he eo called (**1.9 /** 22) ; **dindan** ar koat (**1.11 /** 21) ; **dindan** m'ha scabel (**2.2 /** 79) ; **dindan** ar vinien (**2.9 /** 169) ; **dindan** ur ivinen eo bed laquet (**2.9 /** 236) ; **dindan** corn an auter bras (**2.15 /** 64) ; chétu hi lazet interret **/ dindan** corn an auter bras (**2.15 /** 94) ; ha goude bezan ar plac'h scoet **/** he laquas **dindan** an auter bras (**2.15 /** 140) ; **dindan** he chasel ur suppiliç gwen (**2.4 /** 44) ; bezan eus ur cleve noaz **dindan** pen ho quele (**1.7 /** 15) ; **dindan** ar vinien (**2.9 /** 169) ; ha d'ober ur garan **dindan** an douar (**2.20 /** 331) ; **dindan** cazel yé (**2.20 /** 376 / 384) ; deus **dindan** cazel ye (**2.20 /** 514) ; ha laret ha nombr' deus ar blavezou he woa **dindan** cazel ye (**2.20 /** 497) ; **dindanni** (**2.12 /** 37 / 70) ; **dindan hi** (**2.12 /** 74) ; n'ha **dindanni** d'ha chourvé (**2.15 /** 160)

diner (ak) : n'ha neus touchet, ur **diner** leve (**2.8 /** 16) ; n'ho devoa **diner** hen ho godel (**2.20 /** 52) ; nemeus quin man, n'ac ur **diner** d'ha prena un tam boued (**2.20 /** 98)

diñs (ak) : digasset **dinz** ha cartou, d'ha nom divertissan (**2.18 /** 26)

diouzh (araog) : ha quemeret squer **diounti** (**2.12 /** 10) ; car **diouzoc'h**, n'he déré quet (**2.8 /** 38) ; caeran nissel […] a zo ed gant an dour **diouté** (**1.11 /** 56)

diouzhtu (adv) : **dioustu** d'an douar he lampas (**2.9 /** 51) ; lequet **dustu** ar ber ous an tan (**2.9 /** 89) ; tredré **dustu** dim he lavaret (**2.9 /** 233) ; ha me ya **dus tu** d'ho démésan (**2.14 /** 80) ; he faut he lezel tri dez **dus tu** (**2.20 /** 498)

[+]diplaset (agv) : ar chador he woa bed **diplacet** (**1.11 /** 96)

dirak (araog.) : **dirac** ar roue (**1.6 /** 98)

diremed (ad) : n'hon quet ur grec'h quer **diremet** (**2.12 /** 87)

disailhat (vb) : emais an ty he **disaillas** (**1.12 /** 36)

diskaret (agv) : seiz deus an vanden, ho deus **discarret** (**1.8 /** 27) ; gant un toll penn bas, eo **discarret** (**1.17 /** 27) ; ar rosmelson zo **discarret** (**2.1 /**122)

diskenn (vb) : ho **disquen** ébars portz ar palez (**2.20 /** 161) ; **disquennet** mac'haridic (**1.13 /** 29) ; itroun deus ho caross **disquennet** (**2.6 /** 61) ; **disquennet** den a arme, **disquennet** deud aman (**2.18 /** 18) ; **disquennet** den a armé, **disquennet** deud aman (**2.18 /** 19) ; n'ha **disquenni** n'ha n'hin hen ty (**2.8 /** 35) ; **disquened** anezan dimp (**2.20 /** 191 / 191)

diskennet (agv) : en hostilliri eo **disquennet** (**1.17 /** 12) ; hen despet dezi he woa **disquennet** (**2.15 /** 77)

diskouez (vb) : evit **disquan** d'ar justic (**1.13 /** 20)

diskour (vb) : m'he zo he tonnet d'ha **discour**, gant macharid Lorantz (**1.13 /** 14)

diskuizhañ (vb) : hi a **disquiso** (**2.19 /** 25)

diskuliañ (vb) : Kar m'ar deud hu d'ho [L3] **discuilla** (**2.15 /** 163) ; autrou n'ha néo quet ur doare d'hin **/ discuill** a nep ha ro bara d'hin (**2.9 /** 206) ; d'he [g] mam gues he neveus **discuillet** (**1.11 /** 41) ; m'ha pried he neus m'ha **disculiet** (**2.12 /** 51) ; allas **disculliet** eo bed, en he [g] ty heu nan (**1.7 /** 40) ; m'ar gwouiffen he vey thé, ac neve m'ha **discullet** (**1.7 /** 45) ; m'he ho ped oll, n'am **discuillet** quet (**2.9 /** 153) ; ha couscoudé, n'ho [L2] **discuillemp** quet (**2.9 /** 178)

dispañs (ak) : an **dispense** deus ha se (**2.20 /** 303) ; ha m'he royo an **dispenç** dézan (**2.20 /** 318) ; quemer he roas an **dispenç** (**2.20 /** 321)

dispartiet (agv) : ho songeal, peguer buhan, he woamp **dispartiet** (**1.16 /** 104) ; daou den yauanc **/** an noz quenta ho euret, zo bed **dispartied** (**2.18 /** 4)

displantañ (vb) : rogard euret zo **diblanted** (**1.12 /** 67)

displasañ (vb) : quen n'ha **diplaç** m'ha c'halon (**2.16 /** 83)

dispos (ad) : mes m'he a meus tri breur […] **/** ha zo gai, ha galant, **dispos** quer couls ha m'he (**1.7 /** 28)

disput (ak) : ur **disput** entre ur martolod **/** ac ur labourer zo aman (**1.9 /** 3)

disputañ (vb) : ar martolod ha woar ar langag **/** ac ha zo disqued d'ha **dispud** (**1.9 /** 6) ; p'ha nomp quet, evit **disput** ounti (**2.1 /** 62) ; un ty **disputtet**, gant peb ini (**2.14 /** 8) ; quen n'ha **disput hin**, ouzoud martollod (**1.9 /** 9)

distreiñ (vb) : rogard euret zo **distroet** (**1.12 /** 87) ; p'ha **distro** (**2.1 /** 89) ; ha **distro** han (**2.2 /** 45) ; **distroet** d'ha clevet ur chanson (**1.9 /** 1) ; **distroet** d'ha clevet canna (**1.9 /** 2)

distrempañ (vb) : gant an daèlou, eus hen **distremp** (**2.6 /** 20)

distro (ad) : tost d'ar chouldri, **distro** d'an allé (**2.9 /** 168) ; allas emey an daou jacobin **/** n'he meump cambr' **distro** abed (**2.15 /** 90) ; an doctor he woa hen ur gampr' **distro** (**2.20 /** 113) ; ar c'hoant a woa **distro** (**2.15 /** 100) ; abenn m'ha laing, he v'hin **distro** (**2.20 /** 414)

distruj (ad) : mez **distrug** eo hen meur ha blaç (**2.20 /** 486)

distrujet (agv) : ar bro man, ho peus **distrujet** (**1.12 /** 24)

div (niv) : m'ha **diou** scouarn, ha cleo, beleyen ho canna (**1.11 /** 69) ; woar he **diou** scoa (**2.12 /** 63) ; velt **diou** grisillin glaz (**2.20 /** 169) ; casset he meus he ho **diou** d'ar garan (**2.20 /** 378) ; antréet ho [L2] **diou** ébars (**2.20 /** 279) ; plac'hic **diou** vech demeset (**2.17 /** 80)

diverret (agv) : Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz **/** ha **diverred** yè m'ha buez (**1.6 /** 152)

divertisañ (vb) : ur son a zo composet d'ha nom **divertissan** (**2.13 /** 2) ; ur zon a zo composet d'ha nom **divertissan** (**2.18 /** 2) ; digasset dinz ha cartou, d'ha nom **divertissan** (**2.18 /** 26)

divhar : woar he **diouar** ur lerrou (**1.6 /** 37)

divinañ (agv) : **difvunet** ar finesse deus an autrou person (**1.16 /** 99)

divizañ (vb) : evo he cambr' ho **divisa** (**2.12 /** 79)

divresañ (vb) : ac ha **divrez** gant goal pennad (**2.19 /** 12 **/** 13)

diwall (vb) : **diouall** emey ar mestr', m'he zo ur den (**2.20 /** 395) ; ha p'ha her hen béagch, he fot **dioual** n'arruffe anoudegez fauz (**2.20 /** 382) ; ar merchet a zo valiant, red eo **diouall** (**2.20 /** 383) ; **diwoallet** ervad n'he veac'h troc'het (**2.9 /** 123)

diwar (araog) : cavout ha rez unan **/** yauanc, **diwoar** he c'hentan buguel (**2.20 /** 416)

diwezhad, -at : ze eo em rent quer **divésat** (**2.15 /** 47) ; re **divésat** eo aru (**2.16 /** 92) ; ur pennad **divétoch** (**2.20 /** 79)

diwezhañ : an eil ha vezo an **divésan** (**1.6 /** 30) ; Kar dilun **divésan** he woa bed m'ha euret (**1.7 /** 24) ; m'ha deiz **divésan** (**2.1 /** 88) ; ar vec'h **divésan** (**2.11 /** 31)

diwiskañ, -o (vb) : h'ober rin did **diwisquo**, d'ha dillad (**1.9 /** 10) ; ho **tivisq** he habit (**2.2 /** 38) ; m'ha **divisquom** hon daou, hon pourpanchou (**1.6 /** 101) ; cloarec n'om **divisquomp** ho daou (**1.6 /** 113)

dizanavout (vb) : ho **disanavo** evit pepret (**2.11 /** 40)

dleañ, -out (vb) : evelt, m'ha **dlé** groaguez honnest monnet (**1.14 /** 32) ; he **clean** boud (**1.6 /** 81) ; ha p'ha **dlefan** bout lazet (**2.17 /** 136) ; quelen mam ha **dleére** d'ha chilou (**2.20 /** 184) ; ar yudec coz d'he merc'h, neus laret **/** houi yvonna, n'ha **dleet** quet monnet (**2.4 /** 52)

dleet (agv) : ac hen ober, d'han he woa **dleet** (**2.12 /** 52) ; equipet evelt m'hey **dleet** (**2.8 /** 58) ; n'eo **dléet** (**2.2 /** 20)

doare (ak) : autrou n'ha néo quet ur **doare** d'hin **/** discuill a nep ha ro bara d'hin (**2.9 /** 205) ; he héjoinc hou daou, d'ha pourmen, d'ha chaos bouquidi d'ar jardin, ha d'ha conta ho **doaré** (**2.20 /** 217)

doktor (ak) : **doctor** (**2.20 /** 241) ; an **doctor** (**2.20 /** 99 **/** 102 **/** 106 **/** 113 **/** 141 **/** 144 **/** 184 **/** 222 **/** 227 **/** 233 **/** 283 **/** 295 **/** 313 **/** 319 **/** 328 **/** 329 **/** 344 **/** 359) ; autrou **doctor** (**2.20 /** 302) ; p'ha woa aneveset ho c'hallout he woaing anvet **doctor**, ha **doctoret** ar re huellan (**2.20 /** 87 **/** 87) ; an **doctor** ha saillas emaès (**2.20 /** 161) ; **doctor** K/vinou (**2.20 /** 267 **/** 317) ; **doctor** ar Stang (**2.20 /** 194 **/** 238) ; ha **doctor** ar Stang he pen ar prenestr' (**2.20 /** 190) ; ar paour quez **doctor** ar Stang (**2.20 /** 212 **/** 224) ; **docteur** K/vinou (**2.20 /** 191) ; lezet ar paourquèz **doctor** er bern teil d'ha braigna (**2.20 /** 480)

donet, dont (vb) : **donnet** (**2.9 /** 112 / 251 ; **2.12 /** 31 ; **2.20 /** 10 / 22 / 43) ; **dont** (**2.20 /** 417) ; **d'ont** d'ar guier (**1.14 /** 30) ; d**'onnet** d'ar guer (**2.6 /** 8) ; gant feuntenella, renquet **donnet** (**2.8 /** 22) ; d'ha **zonnet** (**2.20 /** 371) ; ac hi [U3gg] d'ha **zonnet** (**2.20 /** 462) ; dalc'het d'ha **zonnet** c'hoas (**2.20 /** 457) ; d'ha **zonned** (**2.20 /** 371) ; d'ha **zonned** (**2.20 /** 421) ; lezet y d'ha **zond** (**1.6 /** 11) ; ho **tonnet** (**2.1 /** 103 ; **2.4 /** 39 / 42 ; **2.17 /** 22 ; **2.20 /** 373 / 463) ; m'he zo ho **tonnet** deus hen guelet (**2.6 /** 52) ; m'he zo he **tonnet** d'ha discour (**1.13 /** 14) ; d'ha **zonnet** (**2.4 /** 50) ; ze eo em rent quer divésat / d'ha **zont** d'ha pêdi doue (**2.15 /** 48) ; démeus ha ty m'ha tad he **teuan** (**2.9 /** 17) ; **deuet** en ty (**2.1 /** 39 ; **2.8 /** 33) ; neket **deued** d'ho ty gant he [gg] grad mad (**2.14 /** 43) ; Kar m'ha tad, woar m'ha lerch a zo **deuet** (**2.2 /** 38) ; m'he zo **deuet** d'ho [L2] pidi aman (**2.2 /** 49) ; autrou n'ha non quet, **deuet** d'ho ty/évit azéa ha commandi (**2.14 /** 51) ; aroc m'ha woan **deud** (**2.1 /** 41) ; **deus** gan hi (**2.3 /** 31) ; **deus** aman emesy (**2.20 /** 362) ; **deud** [L2] d'ar jardin (**2.1 /** 45) ; **deud** aman (**2.18 /** 18 ; **2.20 /** 466 / 466) ; **deud** aman, m'ha mam (**2.2 /** 81) ; **deud** hen ty (**2.18 /** 19) ; deud gannin d'ha maner ar cleuan (2.2 / 49) ; **deud** hu gannimp n'hi Francesa (**2.15 /** 33) ; **deud** hu gannimp hen d'hon ty (**2.15 /** 34) ; d'am offeren guenta, n'ha **zeud** quet (**2.5 /** 22) ; d'ha maner trédrez, eo he **teuffet** (**2.9 /** 28) ; hen **teueffanc** (**2.1 /** 73) ; **deud** d'ar campsou (**2.1 /** 75) ; **he teué** ar cloarec dam derchel (**2.12 /** 40) ; quen m'ha **teuffemp** d'ho [L2] crèdi (**1.13 /** 15) ; m'he **zeuyo** c'hoas d'ho [L2] quelet (**2.20 /** 171) ; ur mignon […] **a zeuas** prest d'en avertissan (**1.6 /** 72) ; ar matez […] a **zeuas** d'ar guer (**2.20 /** 102) ; ur lizer hen er ac a **zeuas** d'ha coueza d'ha treit an doctor (**2.20 /** 222) ; **he teuas** dezi ur inspiration (**2.5 /** 47) ; ha m'ar **deu** d'ar guier belec he vo (**2.5 /** 2) ; houi **ha deyo**, d'hon ty d'hon gouarn (**2.5 /** 18)

donezon (ak) : evit ray **donnéson** d'ar merched paour (**2.14 /** 36) ; p'ha woa guelet ar cant scoet **doneson** (**2.20 /** 138)

dor (ak) : an **dor** dall (**1.17 /** 3 ; **2.4 /** 75) ; hen quichen an **dor** dall (**2.5 /** 43) ; an **dor** en ty ho deus tollet (**1.12 /** 27) ; d'ha quichen **dor** he tad (**2.11 /** 6) ; han noz a zo deud / ha m'ha **dor** a zo serret (**2.17 /** 100) ; m'ha comper digor an **nor** d'hin (**1.12 /** 19) ; hac eo d'ha squei woar an **nor** (**2.16 /** 94) ; m'ha **dor**, dac'h, n'he digorrin quet (**1.12 /** 21) ; d'ha toul **dor** an tetic (**1.12 /** 18) ; m'ha planted en beo en toul ho [L2] **dor** (**2.14 /** 31) ; breman n'ha quittay hin quin ho [L2] **dor** (**2.14 /** 134) ; **dor** an illis a zo digor (**2.15 /** 119) ; p'ha neveus hen **nor** braz sonnet / ar prenestr' zo digorred (**2.15 /** 105) ; m'he n'ha digorrin an **nor** (**2.17 /** 76) ; m'he n'ha digorri an **nor** (**2.17 /** 95) ; digorret d'hin an **nor** plac'hic diou vech demeset (**2.17 /** 80) ; m'he digorro an **nor /** ha p'ha dlefan bout lazet (**2.17 /** 135) ; p'ha digorras an **nor** (**2.17 /** 143) ; he woa serret an **norréjou** (**1.12 /** 16) ; ho serre, an **norrejet** ha pep tu (**1.12 /** 100) ; an **norrejou** ha digorre hep den (**1.13 /** 45) ; an oll **dorréjou** vo digorret (**2.15 /** 92) ; clesquet ho [L2] guélé, hen plac all / an **dorréjou** zo serret (**2.15 /** 112)

dorn (ak) : ac eon crigui em **dorn** (**2.17 /** 29) ; gant an **dorn** claye (**2.20 /** 239) ; an **dorn** déou amarret (**2.20 /** 206) ; ur **dorn** amarred (**2.20 /** 204) ; an doctor a roas an **dorn** dezi (**2.20 /** 283) ; ma **dorn** d'ha scudell ha servich dim hé (**2.9 /** 14) ; ho **daouarn** (**2.2 /** 11) ; m'ha **daouarn** (**2.2 /** 13) ; entré **daouarn**,

daou médécin (**2.6 /** 66) ; evit ho **daouarn**, autrou d'ha voud quer gwen (**2.14 /** 71) ; ho terchel brid m'ha march **/** m'ha **daouarn**, a zo scorned (**2.17 /** 82)

douar (ak) : betec an **douar** (**1.6 /** 46 ; **2.3 /** 32) ; woar an **douar** (**1.9 /** 35 ; **1.14 /** 48) ; ha tollas, he [g] clevé en **douar** (**1.6 /** 128) ; hen maner trédréz, a woa glac'har **/** ha spont eusus m'ar eus woar an **douar** (**2.9 /** 242) ; dioustu d'an **douar** he lampas (**2.9 /** 51) ; m'he ho ped d'am planta en **douar** (**2.14 /** 30) ; d'an **douar** beniguet (**2.6 /** 83) ; douguet he voe, d'ha **douar** he [gg] bro **/** pligeout gant doué he pardonno (**2.9 /** 255) ; ha d'ober ur garan dindan an **douar** (**2.20 /** 331) ; n'he vo quet pell he [gg] charré, d'ha **douar** ar péniti (**2.13 /** 32) ; ho turial an **douar** (**1.9 /** 16)

douarañ (vb) : gant yvon ar bihan, eo bed **douarret** (**1.17 /** 26)

Doue : **doue** (**2.15 /** 48) ; autrou **doue** (**1.17 /** 31) ; autrou **doue** m'ha **doue** (**2.18 /** 10 **/** 42 **/** 43) ; d'ha pihé **doue** (**2.1 /** 95) ; d'ha pidi **doue** (**2.6 /** 104) ; d'ha pidi **doué** (**2.20 /** 333) ; d'ha pidi **doue** deiz ha noz (**2.12 /** 97) ; ha pidi **doué** d'am sicour (**2.14 /** 54) ; emedy enau ho pidi **doué** (**2.5 /** 59) ; pidi he ra **doué**, an deiz an noz (**2.5 /** 61) ; ô m'ha **doue** (**1.6 /** 36 ; **2.2 /** 59) ; o **doué**, consolet m'ha mam, m'ha tad (**2.9 /** 83) ; m'ha **doué** m'he sent ous ho comzou (**2.5 /** 51) ; Siouas emesy m'a **doue /** omman zo ur badeyant (**2.15 /** 83) ; **doue** d'ha bezan gant ho inez (**1.11 /** 111) ; d'ha guelet **doue** hen offeren (**2.5 /** 54) ; pedomp **doué** évit hi (**2.3 /** 11) ; pedet emeus **doué** (**2.12 /** 53) ; he ano **doue** (**1.6 /** 19) ; en ano **doue**, bed fidel d'hin (**2.9 /** 172) ; en ano **doué**, n'hem lazet quet (**2.9 /** 220) ; ac eon hen ty **douez** (**1.17 /** 24) ; offr he iné d'ha **doue**, eneus graet (**2.6 /** 82) ; evit c'houlen digant **doué** (**2.6 /** 125) ; galvet gant ar m'wouez a **doue /** d'ha vonet d'ar couanchou (**2.15 /** 221) ; ha trugarez **doué** (**2.6 /** 42 **/** 58) ; nemeit gant ar verches guir mam **doue** (**2.14 /** 111) ; **doue** d'ha binigo, ar minor yauanquic mad (**1.11 /** 113) ; benèz **doue** woar d'ha ine (**1.13 /** 6) ; hen bolonté **doué** (**1.13 /** 54) ; justiç **doue** (**1.14 /** 53) ; **doué** d'hen pardonno, deus he [g] torfet (**2.9 /** 246) ; douguet he voe, d'ha douar he bro **/** pligeout gant **doué** he [gg] pardonno (**2.9 /** 256) ; m'ar lez **doué**, ahanomp hen hon yéc'het (**2.9 /** 26) ; p'ha émeidy **doue** gannin m'he (**2.9 /** 38) ; **doue** d'ha chonsolo ma ma, m'ha tad (**2.9 /** 69) ; pepini er bed man evit han, ha **Doue** evit an oll (**2.20 /** 31) ; ar feunteun lez se a woué roet dezi gant **doué** (**2.20 /** 434) ; tuddigou **doué**, dim he leret (**2.5 /** 31 **/** 35)

dougen (vb) : ur caross d'ho **douguen** (**2.8$ /** 54) ; p'ha manquas dezan **dougen** an hay (**2.20 /** 402) ; **douguen** ar podez (**2.20 /** 404) ; woar m'ha marc'h, houi ha vezo **douguet** (**2.9 /** 33) ; n'ha **zouguan** quet (**2.1 /** 50) ; neket houi, ha **douguo**, ar caoniou (**2.1 /** 54) ; m'he n'ha **zouguan** quet (**2.1 /** 81) ; péguement ha blavezou he **douguet** (**2.8 /** 18) ; némeit eiz bloaz, m'he n'ha **dougan** (**2.8 /** 19) ; enan a euz ur seiz cant, ac ha **doug** ar kerniou (**2.13 /** 34)

dougerez (ad) : an itroun a zo **dougueres** ha daou ha bugalé (**2.20 /** 378)

douget (agv) : **douguet** he voe, d'ha douar he [gg] bro **/** pligeout gant doué he pardonno (**2.9 /** 255)

dour (ak) : caeran nissel […] a zo ed gant an **dour** diouté (**1.11 /** 56) ; hen **dour** (**2.2 /** 68) ; an **dour** ha ruillé voar ar paper (**2.6 /** 17) ; gant an **dour** ho redec **/** war ar paper he scrifen (**2.16 /** 78) ; d'ha evo **dour** aman, he woan chommet (**2.9 /** 21) ; m'he ho disquo **/** d'ha chom d'ha évo **dour** woar an enchou (**2.9 /** 32) ; eman an **dour** hen he [gg] daoulagat (**2.14 /** 44) ; perac he man an **dour** hen he [gg] daoulagat (**2.14 /** 45) ; perac m'an an **dour** hen he [gg] daoulagat (**2.14 /** 90) ; an **dour** deus m'ha daoulagat (**2.14 /** 80) ; an **dour** hen he [gg] daoulagat (**2.20 /** 168) ; d'ha monnet d'ha vid **dour** (**2.17 /** 5) ; ho mont ur deiz d'ha vid **dour** (**2.17 /** 9)

dous (ak & ad) : m'ha pried, a zo **douç**, ha coant meurbed (**1.11 /** 31) ; m'ha **douç** em henver (**2.19 /** 4) ; m'ha **douc** cloarec (**1.6 /** 19) ; ed eo m'ha **douç** cloarec d'an eurzou (**2.5 /** 1) ; m'ha **doucic** coant (**2.19 /** 17) ; preposou fur, parfet, ha **douç** (**2.20 /** 167) ; ur daoulagat, quer brilliant ha quer **douç** (**2.20 /** 156)

+drailho (vb) : dastum he [g] kic ac he esquern, hac he woad, **draillo** anhey evelt m'ha rer d'ar guedon d'ober ur paste (**2.20 /** 400) ; **draill** m'ha hicq evelt evit ur paste (**2.20 /** 367)

dre (araog) : **dre** (**2.20 /** 325) ; ha woa quer brudet **dre** ar bro (**1.8 /** 29) ; **dre** m'ha hon zod (**1.9 /** 20) ; **dre** ar bro man, he eo ar guis (**1.11 /** 93) ; **dre** an hent bras (**1.8 /** 6) ; **dre** ar ru (**1.12 /** 99) ; **dre** gratz ha Santes anna (**1.13 /** 4 **/** 28) ; **dre** ar laëronci, ar torfézou (**1.8 /** 30) ; **dre** he huiban (**2.19 /** 9) ; **dre** en hi (**1.6 /** 49) ; **dre** he [gg] parous ep cavout d'ha ruyo (**2.14 /** 136) ; penevaït ar marquis **dre** finesse, lachete (**1.6 /** 124) ; **dré** m'ha hey ha ma tey (**1.7 /** 7) ; **dré** m'ha hed, ha m'ha teuet, perac huanaded (**1.7 /** 12) ; **dre** m'ha c'hallout (**2.20 /** 197) ; m'he non quet, p'he **dre** cusuil, p'he **dre** woall alliet (**1.16 /** 5)

dreist (araog) : ar re ze nevoa graet ur descadurez **dreist** musur (**2.20 /** 88) ; ur spered lem, **dreist** ar re all (**2.20 /** 165) ; trous ar cornandonnet, ac a zo un drous, **dreist** natur (**2.20 /** 115)

dreñv (araog) : woar cheing ar march, **drèon** marquis trédrez (**2.9 /** 68)

droug (ad & ak) : **drouc** d'ha den n'he rimp (**1.12 /** 9) ; n'he deus quet bed ha **drouc** (**1.13 /** 4) ; m'he n'ha meus mu **drouc** aman (**1.13 /** 10) ; n'ha nevo **drouc** abed (**1.17 /** 40) ; **drouc** p'he mad (**2.4 /** 53) ; rac fenos **drouc** enan n'he deve (**1.6 /** 12) ; bed **droug**, gant ha nep ha garo (**2.8 /** 25) ; gannac'hu, n'aruo **drouc** abed (**2.9 /** 80) ; m'he touez, n'ho peso **drouc** abed (**2.9 /** 214) ; ur **drouc** ac ur poan boellou (**2.20 /** 311)

+droukkomz (vb) : ha neus ac'hanon m'he **drouc comzet** (**1.14 /** 34)

drouklivet (agv) : hen he cave **drouc liouet** (**2.16 /** 4) ; ho pera emesy, n'he vean quet **drouc liouet** (**2.16 / 9)**

droukprezeg (vb) : car lakat an dud d'ha **drouc présec** (**2.5 /** 23) ; an **drouc préseg**, ar pez ha caro (**2.5 /** 25)

droukspered (ak) : d'ar bal d'an danç d'an **drouc speret** (**2.12 /** 34)

druz (ad) : en ur gwouéla **druz** evelhen he comzas (**1.14 /** 68)

du (ad) : he eo ar guis/ec'ha an itrounneset en **du**, d'an illis (**1.11 /** 94) ; peb habit **du** (**2.6 /** 131) ; ar mam caër ha tennas un habit **du** (**1.11 /** 90) ; Laka the rey ive, d'er brodo say **du** (**2.2 /** 33) ; monnet ha ra unan **du**, ac unan guen (**2.14 /** 99)

du-hont (adv) : echan **dusent** d'ar marradec (**2.1 /** 37)

dukard (ak) : ur **duquarned** flam he woa ar vrech man (**2.20 /** 417)

E

e (g. perc'h : **he** (**1.6 /** 53 **/** 59 ; **1.17 /** 2 **/** 34 **/** 35 **/** 36 **/** 38 ; **2.20 /** 166 **/** 181 **/** 186) ; d'**he** (**1.6 /** 65) ; **he** benes (**2.20 /** 29) ; **he** boed (**2.2 /** 3) ; d'**he** bro (**2.20 /** 10) ; ar quenta guec'h, deus **he** vuez (**1.6 /** 142) ; ac **he** vuez gant an den yauanc (**1.6 /** 144) ; **he** chosté (**1.6 /** 57) ; he huiban (2.19 **/** 9) ; **he** clevé (**1.6 /** 58) ; ha tollas, **he** clevé en douar (**1.6 /** 128) ; **he** cleve d'an douar (**1.6 /** 129) ; étrésec, **he** maner (**1.11 /** 40) ; d'**he** mignonnet (**2.11 /** 34) ; hen **he** diou vrac'h, heo lampet (**2.16 /** 103) ; **d'he** palafrannier (**2.1 /** 22) ; hen **he** guélé (**2.1 /** 14) ; d'**he** camarad (**2.20 /** 36) ; hen **he** caros (**2.20 /** 149) ; **he** c'halon (**2.16 /** 90) ; **he** conge (**2.20 /** 32) ; hen **he** sao (**2.1 /** 27) ; deus **he** soudardet (**2.1 /** 104) ; gant **he** troad (**2.12 /** 42) ; en ty **he** maguères (**2.2 /** 6) ; hen **he** brec'h, ha neveus croguet (**2.2 /** 35) ; n'he woa quet achu mad **he** guier (**2.20 /** 149) ; evit boud fidel d'**he** guier (**2.20 /** 202) ; ho cass **he** guézec (**2.3 /** 2) ; ha derchel **he** mestress ous **he** costé (**1.6 /** 120) ; **he** vrec'h (**2.20 /** 3) ; **he** c'hoar berc'het he neus bed cavet (**2.3 /** 4) ; deus **he** gosté (**2.20 /** 22) ; ho tivisq **he** habit pillauet (**2.2 /** 38) ; woar **he** lerch (**2.2 /** 45) ; **he** pried (**1.11 /** 1) ; **he** tro, aruo gant peb ini (**2.3 /** 12) ; **he** march (**2.16 /** 86) ; **he** mestr' hen chalvas, d'ha dijuni (**2.3 /** 14) ; heuillet he neus **he** mestr' (**2.16 /** 28) ; **he** mestress (**2.20 /** 186) ; archet **he** mestress, he neus cavet (**2.3 /** 20) ; **he** mignon (**2.20 /** 224) ; collet **he** pen gant ar pod coz (**2.20 /** 137) ; woar **he** pen (**2.20 /** 207) ; **he** plaç (**2.20 /** 113) ; **he** priet (**1.14 /** 24 **/** 28) ; **he** tad (**2.11 /** 6 ; **2.20 /** 22 **/** 185 **/** 201) ; d'**he** tad (**2.20 /** 13) ; d'**he** dad (**2.20 /** 141) ; **he** tud (**2.20 /** 181) ; abalamour d'**he** testament (**2.6 /** 4) ; n'he alle quet **he** anter lenn (**2.6 /** 19)

e (rv) : **he** (**1.7 /** 4 **/** 14 **/** 24 **/** 25 **/** 26 ; **1.8 /** 10 ; **1.9 /** 7 **/** 34 ; **1.14 /** 16 **/** 36 **/** 39 **/** 40 **/** 41 **/** 53 **/** 61 **/** 72 ; **1.17 /** 20 **/** 21 **/** 34 **/** 35 ; **2.2 /** 11 **/** 59 **/** 65 **/** 66 **/** 74 **/** 79 **/** 83 **/** 84 **/** 86 ; **2.5 /** 2 **/** 3 **/** 20 **/** 47 **/** 58 ; **2.11 /** 7 **/**

20 ; **2.12 /** 1 / 20 / 36 / 40 / 43 / 44 / 84 / 88 ; **2.17 /** 31 / 36 / 52 / 56 / 60 / 70 / 124 / 138 ; **2.19 /** 9 / 19) ; **e** (**2.12 /** 79)

e-barzh (araog) : **ebars** (**2.13 /** 15) ; **ebars** hen parouss carnet (**2.13 /** 23) ; **ebars** an (**2.12 /** 73) ; **ebars** an ty (**2.8 /** 31) ; ac he [gg] mirout **ébars** an ty (**2.16 /** 71) ; **ebars** en ker (**1.12 /** 48) ; **ebars** hen hostilliri (**1.16 /** 9) ; **ebars** en ty man (**2.2 /** 7 / 25) ; **ebars** er maner a K/oué (**1.17 /** 4) ; **ebars** er sall bras zo nom rentet (**2.9 /** 210) ; **ebars** er verret (**2.4 /** 86) ; **ebars** m'ha c'halon (**2.12 /** 102) ; **ébars** (**2.6 /** 13 ; **2.12 /** 72) ; **ébars** ar garan (**2.20 /** 476) ; **ébars** m'ha jardin (**2.9 /** 98) ; pell evo **ébars** em speret (**2.15 /** 156) ; **èbars** hen ur hostilliri (**2.15 /** 146) ; **ébars** er (**2.9 /** 52 ; **2.12 /** 41) ; **ébars** er prison hen tonquédec (**1.14 /** 22) ; **ébars** er c'hoat (**2.1 /** 25) ; **ébars** er miz man (**2.8 /** 20) ; **ébars** en (**1.6 /** 74 ; **2.1 /** 74 ; **2.20 /** 2) ; **ébars** er chiguin (**2.1 /** 82) ; **ébars**, en beo, p'he en maro (**2.1 /** 114) ; **èbars** an enviou (**2.6 /** 96) ; **ébars** portz ar palez (**2.20 /** 161) ; **èbars** ar portz (**2.9 /** 186) ; **ébars** an ty (**1.11 /** 53 ; **2.13 /** 47) ; **èbars** en ty (**2.2 /** 41) ; m'he a garge an tân **ebars** en guérant (**1.6 /** 143) ; **ébars** hen (**2.13 /** 11 ; **2.20 /** 10) ; **èbars** hen (**2.6 /** 84) ; **en bars** ar leur nevez (**1.6 /** 66) ; lizérou **ébars** hen hent (**2.16 /** 34) ; sonin he ress **ébars** (**2.20 /** 105) ; antréet ho diou **ébars** (**2.20 /** 279) ; m'he a zo er mor, **bar** beg ur corden (**1.9 /** 23)

ebat (ak) : ar choars, an **ébad** ha commenças énan (**2.20 /** 208)

ebatal (vb) : heman cloarec an Ambout ho **ebattan** (**1.6 /** 68) ; red (ho) dimp **ébattel** fet deiz (**1.12 /** 8) ; he woa hen ur cambr' ho **ébatti** (**2.6 /** 12)

ebet (adv) : n'he meus affer sicour **abed** (**1.12 /** 57) ; n'he rey caz **abed** (**1.17 /** 24) ; n'ha nevo drouc **abed** (**1.17 /** 40) ; gannac'hu, n'aruo drouc **abed** (**2.9 /** 80) ; m'he touez, n'ho peso drouc **abed** (**2.9 /** 214) ; ar plac'h yauanc, n'ha zébré tam **abed** (**2.9 /** 92) ; den all **abed** (**2.2 /** 2) ; ep c'houlen den **abed** (**2.9 /** 186) ; n'he nevoa clevet brud **abed** anezan (**2.20 /** 93) ; an autrou ac eon present, n'ha laras guer **abed** (**1.16 /** 19) ; ha n'he laras guir **abed** (**2.15 /** 134) ; tevet tevet cloarec yauanc / a ze n'ha laret guer **abed** (**2.15 /** 162) ; n'he meus nec'h **abed** ha quement sé (**2.20 /** 249) ; n'he vanque joausted all **abed** (**2.20 /** 288)

eeun : hag he vo sellet **eon** ouzoc'h (**2.20 /** 135)

egile (rag) : **eguilé** (**2.20 /** 192 / 213) ; an eil **éguilé** (**2.19 /** 27) ; an eil d'**éguilé** (**2.17 /** 38) ; an eil d'**èguillé** ha laras (**2.15 /** 61) ; an eil, p'he **éguilé** ahannoc'h (**2.11 /** 9) ; an eil, n'ac **éguilé** (**2.6 /** 33) ; gant unan he woa ar c'houlou / gant **éguilé** ur chontel noaz (**2.15 /** 128) ; carout an eil **éguilé** (**2.16 /** 31) ; **éguilé** ha chommo em servich (**2.20 /** 59) ; **éguilé** n'ha laras man (**2.20 /** 68) ; pierric ha laras d'**éguilé** (**2.20 /** 69)

e-giz (araog) : **éguis** deur laèr (**2.11 /** 28) ; p'he woa bed ur neubeut deyou, ho monnet **er guis** se (**2.20 /** 153) ; ho monnet **eguis** se (**2.20 /** 438)

eil (rag) : an **eil** (**1.6 /** 30 ; **2.20 /** 7) ; an **eil** éguilé (**2.19 /** 27) ; an **eil** d'éguilé (**2.17 /** 38) ; an **eil** d'èguillé ha laras (**2.15 /** 61) ; an **eil**, p'he éguilé ahannoc'h (**2.11 /** 9) ; n'ha vo graët an **eil**, n'ac éguilé (**2.6 /** 33) ; carout an **eil** éguilé (**2.16 /** 31) ; goude bezan gouélet **/** un **eil** pried deus eureuget (**2.16 /** 63) ; hen ur guémer **eil** pried **/** n'ha woa quet a c'halon mad (**2.16 /** 65)

eizh (niv) : **eiz** devez (**2.20 /** 166 **/** 356) ; **eiz** devez so (**2.3 /** 9) ; **eiz** devez goude (**2/20 /** 123) ; aben **eiz** devez (**2.20 /** 167) ; némeit **eiz** bloaz, m'he n'ha dougan (**2.8 /** 19) ; **eiz** cant scoet leve (**2.8 /** 45) ; **eiz** scoet hen aour (**2.20 /** 139)

ejen (ak) : enes a zeuas c'houet **/** evelt ur c'hoéziguel **eugen** (**2.20 /** 491)

e-keñver (araog) : m'he ho ped/d'am nac'h, **hen quenver** m'ha pried (**1.11 /** 46) ; car poant eo mont d'hen guelet **hen quenver** he [g] mestress (**2.20 /** 244) ; em **henver** (**2.19 /** 4)

e-kichen (araog) : **quichen** ar chouent (**2.8 /** 50) ; d'ha **quichen** dor he tad (**2.11 /** 6) ; **hen quichen** an ty, m'ha woan gannet (**1.14 /** 42) ; **hen quichen** an dor dall (**2.5 /** 43) ; **hen quichen** ur feunteun he chommas (**2.9 /** 7) ; **hen quichen** ar c'houlen he nom gav ar réus allies (**2.20 /** 300) ; an ini goz azeet, er chogn, **quichen** an tân (**1.7 /** 41) ; m'he a zo em guélé **/ hen tal quichen** m'ha pried (**2.17 /** 79)

ekipaj (ak) : m'ar be red did pignal **équipag** (**1.9 /** 29)

ekipet (agv) : **equipet** evelt m'hey dleet (**2.8 /** 58)

e-kreiz (araog) : en **creiz** an deiz (**1.12 /** 102) ; **en creïz** m'ha yauanquic (**1.14 /** 46) ; hen **creiz** (**2.1 /** 60) ; **hen creiz** ar chambr' eo dilampet (**1.14 /** 18) ; alliedic ar mad […] **/** a zo pelzo **hen creiz** m'ha c'hourchemen (**2.14 /** 20)

e-lec'h (araog & stag) : **élec'h** (**2.20 / /**150) ; **elec'h** m'ar cavainc ar guel choas (**2.6 /** 132) ; **élec'h** emedy (**2.6 /** 64) ; **élec'h** m'ha névoa dastumet he [g] pried (**1.14 /** 28) ; **elech** chom seiz bloas, woar he guele (**1.11 /** 50) ; ag **élec'h** donnet d'he bro (**2.20 /** 10) ; hac ha picqué **éleac'h** m'ha carrié (**1.6 /** 121)

em : graêt ur plijeadur dim'he, **em** requet (**2.11 /** 10) ; ar cavalier neus laqued **/** en **em** bis, ar goelen promesse (**2.17 /** 40) ; ac eon crigui **em** dorn (**2.17 /** 29) ; m'he a zo **em** guélé (**2.17 /** 78) ; ho songeal **em** mam baour (**2.17 /** 19) ; miret hey **em** mémor (**2.17 /** 43) ; hoc'h eure woa m'ha douç **em** henver (**2.19 /** 4)

e-maez (araog) : **emaès** an ty (**1.12 /** 64 ; **2.2 /** 63) ; **emaës** an ty (**1.12 /** 36) ; **emaès** an ty (**2.2 /** 36) ; monnet he ran **emaès** deus ho [L2] ty (**2.14 /** 97) ; an doctor ha saillas **emaès** (**2.20 /** 162) ; p'ha woaing ho mont **he maëz** (**2.20 /** 77)

eme (araog) :

U3. : **emey** (**2.20 /** 124 **/** 178 **/** 181 **/** 263) ; **emey** ar bellec (**2.20 /** 293) ; **emey** pierric (**2.20 /** 52 **/** 73) ; **emey** an doctor (**2.20 /** 106 **/** 227 **/** 313) ; **emey** an daou den yauanc (**2.20 /** 48) ; **emey** doctor ar Stang (**2.20 /** 194 **/** 210) ; **emey** K/vinou (**2.20 /** 210) ; **emey** ar mestr' (**2.20 /** 394) ; **emey** ar mevel (**2.20 /** 386 **/** 412) ; **emey** ar pod (**2.20 /** 427) ; **emay** K/vinou (**2.20 /** 254) ; **emay** an aeret (**2.20 /** 106) ; **emai** an dud (**2.20 /** 129) ; **emedy** (**2.20 /** 78 **/** 98 **/** 176) ; **emedy** youen (**2.20 /** 70) ; **emedy** an autrou (**2.20** /43) ; **emedy** eguilé (**2.20 /** 192) ; m'he yello **emesy** d'ar guer (**2.15 /** 41) ; pardon **emesy** m'ha priet (**2.6 /** 73) ; **émésan** (**2.20 /** 65 **/** 66 **/** 70 **/** 413 **/** 453) ; **emesan** (**2.20 /** 40 **/** 120) ; arsa éta **emesan**, d'hin he vied (**2.20 /** 247) ; unan benaqued eo **émésan** (**2.20 /** 107) ; tevet tevet **eméan** (**2.20 /** 249) ; m'ha **emesan**, ar liser se zo deus ur plac'h (**2.20 /** 229) ; n'ha n'hon quet **emesan** (**2.20 /** 302)

U3 [gg] : **emey** ar plac'h (**2.20 /** 178) ; **emey** bettrex (**2.20 /** 225) ; **emey** ar maguérez (**2.20 /** 468 **/** 471) ; **emesy** (**2.16 /** 5 **/** 9 ; **2.20 /** 451 **/** 453) ; n'hin quet ahan **emesy** (**2.15 /** 72) ; m'he ho quemerro **emesy** (**2.20 /** 232) ; deus aman **emesy** (**2.20 /** 362) ; ia sur **emesy** (**2.20 /** 198) ; ia **emesy** (**2.20 /** 229 **/** 442) ; ia **emesy**, ac ha volonté mad (**2.20 /** 247) ; houi **emesy** ha garan (**2.16 /** 104) ; ober goab a red ahannon sur **emesy** (**2.20 /** 421) ; m'ha pod quez **emèsy**, the a zo zod (**2.20 /** 474)

L3 : **emey** an dud hen noblantz (**2.20 /** 261)

emichañs (adv) : car mal ho peus **michanç** d'ha clevet m'ha contaden (**2.20 /** 254)

en : **en** ur chouent (**2.8 /** 43) ; **en** ur ty mad benaquet (**1.9 /** 25) ; deuet **en** ty (**2.1 /** 39) ; **en** ty man (**2.2 /** 6 **/** 25) ; èbars **en** ty he deus laret (**2.2 /** 41) ; **en** ty he [g] maguères p'ha n'arrue (**2.2 /** 6) ; **en** K/velezec (**2.1 /** 51) ; **en** hostilliri eo disquennet (**1.17 /** 12) ; **hen** béacg mad, p'ha neo arruet (**1.17 /** 11) ; **hen** bèas mad, p'ha arue (**1.17 /** 30) ; ac eon **hen** ty douez, n'he rey caz abed (**1.17 /** 24) ; **hen** he sao plomp, heo ha savas (**1.17 /** 38) ; **hen** corn ur parch, neuss hi coachet (**2.2 /** 39) ; **hen** he brec'h, ha neveus croguet **/** emaès an ty n'eus han tollet (**2.2 /** 35) ; **hen** he [g] guélé (**2.1 /** 14) ; **hen** he sao, **hen** pen an allé (**2.1 /** 27) ; **hen** tout prison guenet he hon bed (**2.12 /** 1) ; **hen** prison guenet ho canna (**2.12 /** 4) ; ha veve **hen** peoc'h gant m'ha pried (**2.12 /** 30) ; ur roc'h a zo **hen** prad m'ha tad (**2.12 /** 35) ; evelt ar glao **hen** ur rivier (**2.6 /** 18)

U3 g : ennañ : débonjour ha joa, ébars en ty man **/** hon tiéguez caër a zo **ennan** (**2.2 /** 8) ; débonjour ha joa, ebars en ty man **/** ur tiégués caër a zo **ennan** (**2.2 /** 26) ; deus gannin d'ha maner ar cleuan **/** an iscus, ar pardon zo **ennan** (**2.2 /** 50) ; laquat he raizoing an tân en dro d'an ty **/** chommet **énan**, an oll

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

dud, d'ha dêvi (**2.9 /** 248) ; quement he woa **ennan**, ha woa losquet (**2.9 /** 249) ; donnet he ress, ur caross en du goloet **/** corf ar plach quès, **ennan** woa laquet (**2.9 /** 252) ; zo savet ur c'houant nevez **/** zo **enan** menec'h yauanc (**2.15 /** 6)

en (merk an adv) : ébars, **en** beo (**2.1 /** 114) ; p'he **en** maro (**2.1 /** 114) ; **en** tân (**2.1 /** 119) ; ac **hen** goad (**2.1 /** 119) ; **en** léall m'ha tad, houi zo manquet (**2.2 /** 42)

en-dro : **en dro** d'am ty (**2.4 /** 17) ; **en dro** d'hoch ini (**2.4 /** 18) ; laquat he raizoing an tân **en dro** d'an ty **/** chommet énan, a, oll dud, d'ha dêvi (**2.9 /** 247)

eñ , eñv (rg) : **eon** (**1.8 /** 12) ; **eon** ha roas (**1.6 /** 64) ; ac **eon** (**1.16 /** 8 ; **2.20 /** 222 **/** 310) ; an autrou ac **eon** presant (**1.16 /** 19) ; ac **eon** hen hent (**2.20 /** 415) ; ac **eon** d'ha choul digant hi (**2.20 /** 416) ; ac **eon** c'houl diganni (**2.17 /** 25) ; ac **eon** crigui em dorn (**2.17 /** 29) ; d'ha c'hout ac **eon** (**2.12 /** 76) ; ac **eon** hen ty douez (**1.17 /** 24) ; ac **eon** den chentil (**2.14 /** 62) ; ac **eon** d'ha laret (**2.20 /** 25 **/** 116 **/** 346) ; ac **eon** entresec Roazon (**2.20 /** 29) ; éman margod ac **eon**, woar un anquanné gwen (**1.7 /** 35) ; ag **eon** d'ha nom gwalchi erfad (**2.20 /** 407) ; hag **eon** rancontr' he vam gaer, n'he rey nemeit gouela (**2.18 /** 17) ; hag **eon** d'ha guemer ar tam paper (**2.20 /** 233) ; ac **heon**, d'ha lantreguer (**2.20 /** 296) ; **héon** zo pignet (**1.12 /** 59) ; **héon**, ha comzas (**2.1 /** 93)

ene (ak) : gw. **ine**

en em (rv) : **nom** (**2.13 /** 19 ; **2.19 /** 26) ; a nom (2.17 / 49) ; **ha nom** (**2.20 /** 105 **/** 344) ; **he n'om** (**2.20 /** 155) ; **he n'hom** (**2.20 /** 320) ; d'ha **nom** (**2.13 /** 2 ; **2.17 /** 51 **/** 144 ; **2.20 /** 315) ; ag eon d'ha **nom** gwalchi erfad (**2.20 /** 407) ; seiz den chentil yauanc, zo **n'hom** rentet (**1.8 /** 25) ; er guer bihan, eo **nom** rentet (**1.12 /** 60) ; p'he m'he **nom** laz (**2.1 /** 87) ; ar plachic yauanc, zo **nom** lazet (**2.9 /** 156) ; p'he deus clevet **/** he woa ar plaç yauanc **n'hom** lazet (**2.9 /** 158) ; Kar dec'h dabardey, eo bed **nom** lazet (**2.9 /** 232) ; ebars er sall bras zo **nom** rentet (**2.9 /** 210) ; ha **nom** roas d'evo bannac'hou (**2.12 /** 47) ; ho pleun d'ha **nom** c'hollo (**2.20 /** 16) ; **nom** sevel hen er (**2.20 /** 172) ; m'he zo deud d'ha **nom** tol d'ar prison (**2.12 /** 49) ; a zo **he nom** avancet (**2.16 /** 2) ; zo **nom** gavet contristet (**2.16 /** 50) ; d'ha **nom** zerc'hal hen cuz (**2.20 /** 340) ; ha **nom** gavo sicour mat, evit **he nom** Souten (**2.13 /** 30) ; ho, **he nom**, c'houlen pardon (**2.6 /** 72) ; cloarec **n'om** divisquomp hon daou **/** m'ar yamp d'ha commanç ar gorrénou (**1.6 /** 104) ; woar chaussé ar Stanq eo **n'om** gavet (**2.2 /** 64) ; m'ar neus jeannette riou, **n'om** beuzet (**2.2 /** 82) ; cloarec ar chevanç **n'om** consolet (**2.11 /** 37) ; **n'om** c'hilauet, **n'om** gouraget (**2.20 /** 512) ; **n'hom** (**1.13 /** 20 ; **2.1 /** 58 **/** 116 ; **2.19 /** 27) ; ha m'ar **n'hom** gavan dibourvé (**2.6 /** 111) ; **n'hom** prepari (**2.1 /** 94) ; **n'hom** préparet (**2.6 /** 21) ; hen dour bord ar Stanq eo **n'hom** tollet (**2.2 /** 68) ; eguis d'ha ur istrangour peovienned **/** ha **n'hom** clasq an noz bep tu (**2.15 /** 104) ; **n'hom** gavet eo souezet bras (**2.15 /** 123) ; red eo dimp n'hom ten, ha **n'hom** ten ha rimp (**2.20 /** 37)

enep (araog) : graët a zo un dra, **enep** d'am santimant **/** ha quittéomp ahan promptamant (**1.6 /** 145)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

eno (adv) : **enau** (**2.5 /** 59 ; **2.17 /** 32 ; **2.20 /** 134 / 165 / 217) ; **énau** (**2.5 /** 57 ; **2.20 /** 155) ; houi woar **enau**, he nom blich ervad (**1.11 /** 78) ; à nep he woa **enau** presant (**2.6 /** 69) ; **énau** he chommo pell (**2.9 /** 194) ; **enau** houi a vo loget (**2.17 /** 104) ; **enau**, houi ha vo loget (**2.17 /** 112) ; **enau** ho po d'ha cousquet (**2.17 /** 116) ; ho tad neus han pedet d'ha chom **énan** (**1.11 /** 81) ; ho divisa / gant merchet c'hoant ha zo **énan** (**2.12 /** 80) ; m'he zo bed **énau** chommet (**2.17 /** 18) ; hac he chommas **énau** ur pennad amser (**2.20 /** 23) ; p'ha nevoa tremenet ur bloaz **énau** (**2.20 /** 32) ; euzus he woa boud **énau** (**2.20 /** 465)

enor (ak) : gant hoc'h **ènor**, ha gant m'ha ini (**2.14 /** 76) ; ha m'ha **henor** a ya ouspen (**2.14 /** 100) ; graët emeus m'ha bloavez gant **henor** (**2.14 /** 133) ; **henor** dezi, ac hen oll dra, chanç mad (**2.14 /** 116) ; graët he woa enhi ur banq ha **hénor** (**2.20 /** 338)

ententapl : gw. **intentapl**

en ur (rv) : **hen ur** clevet ur plachic trivouac'h bloas (**2.12 /** 3) ; **hen ur** guémer eil pried (**2.16 /** 65) ; **hen ur** c'houlen he pried (**2.16 /** 95) ; **hen ur** gouèla (**2.20 /** 102) ; **hen ur** monnet (**2.20 /** 35) ; **neur** trémen illis guézarec (**2.16 /** 91)

eontr (ak) : m'ha **yontr'** (**2.1 /** 71) ; gannac'h he hayo, ho **yontr'** bellec (**2.14 /** 37) ; red he vo cass, d'ha K/anna, d'hen laret d'he [gg] **yontred** (**1.16 /** 32)

e-pad (araog) : **epad** m'ha avanç an offeren (**2.5 /** 45) ; an doctor ha voa chommet **hen pad** an noz woar an noaled (**2.20 /** 103) ; **hen pad** diou vec'h (**2.20 /** 501) ; monnet er gard, **epad** pider heur (**1.9 /** 31) ; en he [gg] quichen he vin, **épad** an noz (**2.9 /** 108)

er : **er** (**1/13 /** 3 / 34 / 43 / 44 / 44 / 47) ; d'ha vont **er** barados (**2.5 /** 62) ; **er** bed (**2.3 /** 24) ; **er** bed man (**2.20 /** 30 / 484) ; **er** bed m'ha (**2.3 /** 30) ; **er** bed me (**2.5 /** 60) ; **er** bro (**2.2 /** 56 ; **2.3 /** 25 / 27 ; **2.5 /** 40) ; **er** garan (**2.20 /** 488) ; **er** guier (**1.11 /** 80 ; **2.1 /** 4 ; **2.2 /** 37) ; **er** guer (**2.12 /** 24) ; **her** guier (**2.2 /** 35) ; evit **er** guier n'hen chaffet quet (**2.12 /** 78) ; biquen **er** guer n'arruan ganté (**2.9 /** 72) ; **er** chiguin (**2.1 /** 82) ; **er** cleuyan, he deus, heuillet ar map (**2.2 /** 52) ; **er** coué (**1.11 /** 55) ; **er** craou bihan (**2.2 /** 29) ; **er** maner (**2.16 /** 88 / 89) ; **er** marc'hat (**2.20 /** 127) ; **er** marchaussi (**1.11 /** 63) ; **er** marradec (**2.1 /** 12 / 67) ; m'he a zo **er** mor (**1.9 /** 23) ; **er** noz man (**1.11 /** 64) ; **er** parcK ho labourad (**1.9 /** 21) ; **er** parouss se (**2.20 /** 7) ; **er** plac'h, he croguas ar sec'het (**2.9 /** 6) ; ebars **er** maner a K/oué (**1.17 /** 4) ; ébars **er** plac'hic yauanc, he croguas (**2.9 /** 52) ; **er** pont névé (**1.6 /** 24) ; **er** Portugal (**2.20 /** 483) ; **er** portz (**2.20 /** 276) ; **er** prad (**2.12 /** 41) ; **er** prenestr (**2.20 /** 203 / 206) ; ebars **er** sall bras (**2.9 /** 210) ; **er** Stanq (**2.2 /** 72 / 75) ; aben ur miz he vin **her** guier (**2.20 /** 145) ; neuze lacq ahanon **er** podez bras (**2.20 /** 368)

erc'h (ak) : gant an **erc'h** a zo scorned frimed renvet (**2.17 /** 86) ; ep cavout aouen, deus ar glao, n'hac avel, n'ac **ers**, n'ha scorn (**2.20 /** 334)

eren (vb) : ur ruban satin bleun, hous ho **erren** (**1.6 /** 42)

er-maez (araog) : **er maës** n'ha badfe quet ur c'hi (**1.12 /** 20)

ermit (ak) : m'he ha ya breman d'ha **ermit**, d'ha forest ar marquis (**1.16 /** 96)

ermitaj (ak) : m'he savo, m'ha **ermitag** hen bord coat ar milin (**1.16 /** 97)

ervat (adv) : **ervad** (**2.11 /** 15 ; **2.20 /** 134 **/** 432) ; **erfad** (**2.17 /** 137 ; **2.20 /** 426 **/** 437) ; houi woar enau, he nom blich **ervad** (**1.11 /** 78) ; ha m'he ha chargé **ervad** (**2.2 /** 18) ; ha m'ha comsfe, he larfe **ervad** (**2.12 /** 36) ; leket ober **erfad** he obidou (**1.11 /** 73) ; ha dibrest han **erfad** (**1.13 /** 23) ; chilaouet **erfad**, m'ha mestr vaillant (**2.2 /** 71) ; m'he cred **erfad** (**2.4 /** 46) ; oh ! ia m'he ya d'ho dimisi **erfad** (**2.14 /** 81) ; ha couscoudé, m'he d'ha gav **erfad** (**2.14 /** 92) ; c'hollo warneze **erfad** (**2.20 /** 406) ; ag eon d'ha nom gwalchi **erfad** (**2.20 /** 408)

e-sav (adv) : hen he **Sao**, hen pen an allé (**2.1 /** 27) ; hen he **sao** plomp (**1.17 /** 38)

eskern (ak) : gw. **askorn**

eskob (ak) : red eo d'hin caout conge m'ha **escop** (**2.20 /** 294) ; débonjour autrou **escop** (**2.20 /** 300) ; an **escop** p'ha clevas (**2.20 /** 301) ; ac an **escop** d'ha réus (**2.20 /** 310) ; ace on d'ha crigui er paour quez **escop** (**2.20 /** 311) ; quent n'ha laras an **escop** (**2.20 /** 316) ; ar quenta toll laga the roas woar an **escop**, he n'hom gavas yac'h pesq (**2.20 /** 320)

eskopti (ak) : ebars hen guernachanné, hen **escopti** treguer (**2.13 /** 11) ; ha vo casset d'ha presant d'ha **escopti** guenet (**2.13 /** 13) ; evit rentoud ar louar hen **escopti** guenet (**2.13 /** 44) ; dre **escopti** guenet (**2.13 /** 50)

espern (vb) : ac oc'h hini, houi **esperno** (**2.6 /** 136)

espernet (agv) : m'ha tensor ho peus **espernet** (**2.6 /** 122)

eston (ak) : mez an **eston** he woa bras (**2.20 /** 160)

estonañ, -iñ (vb) : ar caross ac ar c'hezec, ha alle ballé hen er, ha **estonné** an dud (**2.20 /** 272)

estonus (ad) : eman zo ur rancontr' **estonnus** (**2.20 /** 54)

eta (adv) : lez ahanon **eta** d'ha mont hen hent (**2.20 /** 209) ; adieu **éta** m'ha choar anna (**2.1 /** 19) ; n'ha chommé **éta** gant ar pod coz (**2.20 /** 11) ; arsa **éta** emesan, d'hin he vied (**2.20 /** 247) ; n'ha zeuhin quin éta (**2.20 /** 453) ; ed **heta** m'ha map (**2.20 /** 147)

etad (ak) : rac m'ha **état** n'ha neo quet monnet (**1.6 /** 106) ; kar m'ha **état** woar ze, émeus disquet (**1.6 /** 116)

e-tal (araog) : **en tall** he [gg] cador, peo aruet (**1.11 /** 95) ; **en tall** ar potanç en om respont (**1.14 /** 62) ; m'he a zo em guélé **/ hen tal** quichen m'ha pried (**2.17 /** 79) ; m'he zo hen noz quenta **/ hen tal** quichen ur pried (**2.17 /** 102)

e-touesk (araog) : m'he c'houlen punission **/** graet sell **étouesq** ho [L2] danvet (**2.15 /** 171) ; neus choazet ur pried all **/ hen touesq**, tud an autrou (**2.16 /** 73) ; ar glac'har **/** he lak **en** hon **touesq**, woar an douar (**1.14 /** 48)

etre (araog) : **entre** (**1.9 /** 3) ; **entré** chapel ar Foll Coat, ha chapel ha truez (**1.13 /** 51) ; **entré** daouarn, daou médécin (**2.6 /** 66) ; an dimisiou **entre** ar princet (**2.20 /** 252) ; **entrézoc'h** goasset yauanc, houi ha vo tourmanted (**2.13 /** 7)

etrezek (araog) : **étrésec**, he [g] maner (**1.11 /** 40) ; **étresséc** m'ha ménat (**2.1 /** 43) ; ac **he tressec** ar c'hoad (**1.13 /** 24) ; e ding **hen trésec** ar leur nevez (**1.6 /** 61) ; **hen trésec** ar choat (**1.11 /** 17) ; **hen tressec** ar Foll Coat (**1.13 /** 42) ; **hen trézec** guerrant (**2.6 /** 30) ; **étressec** guerrant (**2.6 /** 34) ; ha mont **étressec** trédréz buhan awoalc'h (**2.9 /** 54) ; **étrézec** quer rouan (**1.7 /** 36) ; ac eon **entresec** Roazon (**2.20 /** 29) ; hac he yeas **entrésec** he [g] bro (**2.20 /** 90)

eur (ak) : teir **heur** anter he hing bed (**1.12 /** 39) ; n'he woa quet teir **heur** anter sonnet (**1.12 /** 41) ; teir **heur** aroc an deiz (**2.17 /** 3) ; aroc un **heur**, he renquer partian (**2.6 /** 24) ; monnet er gard, epad pider **heur** (**1.9 /** 31) ; disqui he **euriou** (**2.4 /** 20) ; evit disqui d'am merchet ho **euriou** (**2.4 /** 22) ; p'ha n'allin len m'ha **euriou** (**2.15 /** 32)

eured (ak) : an **euret** (**2.20 /** 290) ; evit ober an **euret** (**2.16 /** 39) ; peo achu an **euret** (**2.17 /** 69) ; m'he cleve ar sounerien **/** ho soun evit hou **euret** (**2.17 /** 90) ; chetu an oc'h neve **/** intaon d'ha noz he [g] **eured** (**2.17 /** 150) ; p'he woa graèt an dimisi **/** ac achuet an **euret** (**2.16 /** 45) ; Kar dilun divésan he woa bed m'ha **euret** (**1.7 /** 24) ; n'ha r'hin quet an **euret** emey ar bellec (**2.20 /** 293) ; p'he prenet oc'h habit, ha **euret** (**2.5 /** 24) ; m'ha dillad **euret** (**2.5 /** 27) ; he moa laquet woar ho pis **/** ho quenta goallen **eured** (**2.17 /** 132) ; an noz quenta ho [L3] **euret** (**2.18 /** 4) ; noz hec'h **euret** (**1.14 /** 9) ; graët he woa an **euret** (**2.20 /** 322) ; d'han dud ha **euret** aman, m'he souhet ar yechet (**2.18 /** 45) ; d'han dud ha **euret** aman m'he souhet yec'het mad (**2.18 /** 47) ; ha choulen ar vrec'h **euret** dont gantan d'ha cousquet (**2.18 /** 30) ; ar vrèc'h **eured** (**2.18 /** 33)

eurejiñ (vb) : **eureugi** (**2.20 /** 265) ; d'am **eureugi** (**2.17 /** 60) ; mes evit **eureugi**, n'ha rayo quet (**1.6 /** 2) ; daoust dac'hu, m'ha **eureugi** breman (**1.11 /** 27) ; evit oc'h **eureugi**, n'he allan quet (**1.11 /** 29) ; evit **eureugi** map he [gg] merrer (**1.14 /** 4) ; evit **eureugi** herve geldon (**1.14 /** 5) ; thé, ha neveus hi coachet, the renq he **eureugi** (**1.16 /** 73) ; m'he zo prest d'oc'h **eureugi**, an deiz m'ha choulenet (**1.16 /** 75) ; m'ar oc'h prest d'on **eureugi**, n'hi zo hon daou contant (**1.16 /** 78) ; neket évit **eureugi**, ar map ênnan (**2.5 /** 19) ; guel eo gann'hin **eureugi** ur pod moc'h (**2.14 /** 93) ; m'he ho ped d'**heureugi** dam breur guilllerm (**2.5 /** 17) ; m'he he **eureugo** (**2.8 /** 44) ; ac ahanné, en ho c'h **eureugeo** (**2.8 /** 28) ; **eureujomp** ar quentan ha vo c'halled (**1.6 /** 21) ; em **eureuffé** assur (**2.16 /** 26)

eurejet (agv) : goude bezan gouélet **/** un eil pried deus **eureuget** (**2.16 /** 63) ; plac'hic oc'h u **eureuget** (**2.17 /** 26) ; houi vo martrezé **eureuget** (**2.17 /** 48) ; n'hom quet bed c'hoas **eureuget** (**2.20 /** 289) ; **eureuget** eo ganti breur ar bon garçon bihan (**1.7 /** 49) ; cueun, ho peus d'am bezan **eureuget** (**1.14 /** 12) ; d'ha pemzec bloas, neus hi **eureuget** (**2.8 /** 48) ; d'han oc'h neve **eureuget** clasq he avantur mad (**2.18 /** 48) ; ia och neve **eureuget** avantur mad clasquet (**2.18 /** 49) ; dezan ho bed **eureuget** (**2.18 /** 51)

eürus (ad) : Dom yan ha woa un den **eurus**, er parouss se (**2.20 /** 7) ; chetu an doctor **eurus** (**2.20 /** 233) ; an itroun […] ha nijé bevet **eurus** er Portugal (**2.20 /** 483) ; ha bézan **eurus**, quément he vag (**2.9 /** 70) ; ag hi tud **eürus** (**2.20 /** 323)

eürusted (ak) : ur seiz miz benaquet he woa, tremenet hen pep sort **eurusted** (**2.20 /** 343)

euzhus (ad) : **euzus** he woa boud énau (**2.20 /** 465) ; **euzus** he woa guelet ar bern teil ho virvi (**2.20 /** 471) ; ur aneval **euzus** benaquet (**2.20 /** 469) ; hen maner trédréz, a woa glac'har **/** ha spont **eusus** m'ar eus woar an douar (**2.9 /** 242)

evañ (vb) : gw. **evo**

evel (araog) : **evelt** (**1.6 /** 63 ; **1.8 /** 33 ; **1.9 /** 36 ; **1.12 /** 35 ; **1.14 /** 32 **/** 73 **/** 74 ; **2.3 /** 28 ; **2.4 /** 10 ; **2.5 /** 14 ; **2.9 /** 164 ; **2.13 /** 41 ; **2.19 /** 28 ; **2.20 /** 15 **/** 114 **/** 165 **/** 169 **/** 235 **/** 303 **/** 304 **/** 305 **/** 308 **/** 359 **/** 373 **/** 401 **/** 460) ; **evel** m'ha clevan (**2.6 /** 23) ; **evelt** m'ha clevas (**1.8 /** 10 ; **2.2 /** 33) ; **evelt** m'ar clevas (**1.17 /** 37) ; **evelt** m'ha querfed (**2.20 /** 427) ; caer **evelt** ar bleun per (**1.11 /** 5) ; ha diredas **evelt** ur c'hi (**1.12 /** 76) ; **evelt** ur c'hi clan (**2.1 /** 108) ; n'hi a zo **evelt** ar chaç (**2.20 /** 49) ; **evelt** an eunvet (**2.20 /** 153) ; **evelt** ar glao hen ur rivier (**2.6 /** 18) ; ha K/vinou d'ha vont **evelt** an avel (**2.20 /** 211) ; **evelt** an avel foll, p'he an avel suil (**2.20 /** 268) ; guen **evelt** ar lez (**2.20 /** 155) ; sclent **evelt** an eaul (**2.20 /** 157) ; **evelt** pepret (**2.6 /** 51) ; **evelt** m'hey dleet (**2.8 /** 58) ; **evelt** m'ha clevas (**2.9 /** 39 **/** 63) ; **evelt** m'ha woa deued (**2.20 /** 256) ; **evelt** m'ha eo beo, nep em magas (**2.14 /** 26) ; ar cantouler a zo pured, **evelt** aour melen (**2.14 /** 72) ; **evelt** m'ha deveus clevet (**2.16 /** 33) ; a red **evelt** ur voas (**2.16 /** 82) ; coant oc'h **evelt** ar bleun per (**2.20 /** 179) ; **evelt** ur roué eo (**2.20 /** 177) ; guisquet **evelt** ur roué (**2.20 /** 259) ; **evelt** ur soudard fidel (**2.18 /** 8) ; **évelt** m'ha voan (**2.6 /** 92) ; **evel** p'en dije diwaskell (**2.20 /**

257) ; **evelt** m'eo just (**2.20 /** 290) ; draill m'ha hicq **evelt** evit ur pasté (**2.20 /** 367) ; enes a zeuas c'houet **evelt** ur c'hoéziguel eugen (**2.20 /** 491) ; n'ha r'hin quet ur dra **evelt** se (**2.20 /** 425) ; he disquenfen dit comz **évelsé** (**2.9 /** 50)

U2. eveldout : n'hon paz **eveldout** the labourer (**1.9 /** 15)

U3. eveltañ : un den **evelthan** (**2.20 /** 33)

U3. evelti : **evelti** (**2.3 /** 29)

L3. evelte : merchet valiant **evelt** hey (**2.14 /** 4)

evelhenn (adv) : ha comzas ouz ar comt **evelhen** (**1.11 /** 24) ; en ur gwouéla druz **evelhen** he comzas (**1.14 /** 68) ; **evelhen** he deus comzet (**2.2 /** 54)

evel-just (adv) : an eured, evelt m'eo **just**, ha vo graët gant m'ha breur bellec (**2.20 /** 290)

evit (araog) : **evit / évit** (**1.6 /** 2 / 10 / 29 / 60 / 84 ; **1.8 /** 18 ; **1.12 /** 34 / 98 ; **1.13 /** 17 / 20 ; **1.14 /** 4 / 5 / 44 ; **1.17 /** 17 ; **2.1 /** 47 / 62 / 64 / 79 ; **2.2 /**12 / 13 / 83 ; **2.4 /** 22 / 55 / 85 ; **2.5 /** 4 / 8 / 19 / 27 / 38 / 39 / 44 / 60 ; **2.6 /** 6 / 7 / 62 / 86 / 88 / 94 / 100 / 125 / 127 ; **2.9 /** 20 / 58 / 76 / 106 / 170 ; **2.11 /** 35 / 38 / 40 ; **2.13 /** 20 / 30 / 35 / 40 ; **2.16 /** 13 / 39 / 49 / 70 ; **2.17 /** 110 / 114 / 120 ; **2.20 /** 20 / 126 / 131 / 134 / 140 / 143 / 147 / 202 / 251 / 271 / 303 / 305 / 332 / 494 / 497) ; **evit** ar bloa (**1.13 /** 2 ; **1.16 /** 2) ; **evit** chasséal (**1.11 /** 18) ; **evit** gore, woar ar mannégou (**1.6 /** 102) ; digorret han, **evit** guelet (**2.6 /** 116) ; **evit** couéza an tân (**1.7 /** 38) ; **evit** m'ha vijé graët, affer ar marchadour bihan (**1.7 /** 39) ; m'ha c'halon neket **evit** pad (**1.9 /** 12) ; ur paouric bihan […] a zo **evit** an noz man décedet (**1.11 /** 72) ; **evit** tiout ar kéfélégec (**1.11 /** 20) ; **evit** tappout potret euret (**1.12 /** 58) ; m'he oa yauanquic **evit** mad (**2.12 /** 27) ; **evit** hou [L2] euret (**2.17 /** 90) ; **evit** chom seiz bloas woar m'ha guele (**1.11 /** 36) ; m'ar he guel gannac'h, **évit** querset (**2.9 /** 34) ; m'he n'ha meus mu drouc aman, **evit** n'ha feus aze (**1.13 /** 10) ; n'he n'hon **evit** dibri tam (**1.13 /** 22) ; **evit** dibri ur tammic boed (**2.15 /** 35) ; **evit** plizout dézan (**1.11 /** 82) ; roet he moa han dey **evit** goarant (**2.2 /** 78) ; **evit** mézur ho bugalé (**2.8 /** 46) ; **evit** oc'h eureugi, n'he allan quet (**1.11 /** 29) ; **evit** ho guenel (**2.12 /** 39) ; **evit** er guier n'hen chaffet quet (**2.12 /** 78) ; an autrou zo graèt **evit** choulen (**2.14 /** 63) ; draill m'ha hicq evelt **evit** ur paste (**2.20 /** 367) ; **évit** azéa ha commandi (**2.14 /** 52) ; **evit** hen ober (**2.20 /** 500) ; **evit** lakat hen ober (**2.20 /** 357) ; némeit **évit** ober m'ha labour (**2.14 /** 53) ; **evit** ray donnéson d'ar merchet paour (**2.14 /** 36) ; **evit** ho daouarn, autrou d'ha voud quer gwen (**2.14 /** 71) ; **evit** disqui ho breudeur (**2.20 /** 17) ; **èwit** ober m'ha labour (**2.15 /** 42) ; pepini er / bed man evit han, ha Doue **evit** an oll (**2.20 /** 31) ; **evit** ur beach ir (**2.20 /** 409)

U1. evidon : **evit hon** (**2.11 /** 14) ; quers **evit hon**, cloareguic (**1.13 /** 11) ; an anter mui ha challout he feus **evit hon** (**2.20 /** 196)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

U3. evitañ : **evit han** (**2.4 /** 6 ; **2.20 /** 73) ; n'he woa man **evit han** (**2.20 /** 299) ; finoc'h **evit han** neus cavet (**2.20 /** 481)

U3. eviti : **evit hi** (**2.12 /** 67 / 71 ; **2.16 /** 69) ; **évit hi** (**2.3 /** 11 / 30)

L1. evidomp : tremenet eo rod ar fortun **evidomp** (**2.20 /** 119)

L2. evidoc'h : an dra ze ha dle bout awoalc'h **évidoc'h** (**2.20 /** 309)

evn (ak) : n'hi a aru gannimp evelt gant an **eonent** (**2.20 /** 15) ; evelt an **eunvet** (**2.20 /** 153)

evo, -añ (vb) : d'ha **evo** dour aman, he woan chommet (**2.9 /** 21) ; m'he ho [L2] disquo / d'ha chom d'ha **évo** dour woar an enchou (**2.9 /** 32) ; ha nom roas **d'evo** bannac'hou (**2.12 /** 47) ; en ur **eva** d'he [g] yechet, ar goas neus lavaret (**1.16 /** 11) ; bannac'h n'ha **évan** (**2.3 /** 15) ; n'ha feté tam n'ha débran, n'ha bannec'h, n'ha **évan** (**1.13 /** 33) ; gortoét […] plachic yauanc / n'ha **effac'h**, gant ur scudellic archant (**2.9 /** 12)

ezhomm (ak) : tan or meup **ezom** d'ha tommo (**1.12 /** 26) ; quellennet hon bed, ac **ezom** he moa (**2.14 /** 131) ; n'ha woa quin **ezom** man hen K/vinou (**2.20 /** 140) ; m'ar feus **èzom** sicour (**1.17 /** 10) ; emeus **èzom** ho contell (**2.1 /** 80) ; m'he n'ha meus quet **ézom** (**2.14 /** 20) ; n'ho p'ho **ezom** d'ha zoned nemeit ur vec'h bemdez (**2.20 /** 421)

F

fachet (agv) : clevet emeus, he woac'h **fâchet** (**1.12 /** 22)

fall (ad) : nemeit selled **fall** he vey ouzimp (**1.12 /** 10) ; ha pep sort toll **fall** (**2.11 /** 33) ; **fall** bras, eo (**2.6 /** 23) ; an doen ha woa **fall** (**2.20 /** 96) ; Labourer the yeffe d'ha **fall** (**1.9 /** 32)

fals (ad) : ac **fals** testeni deus he priet (**1.14 /** 24)

faltazi (ak) : gw. **fantazi**

fantazi (ak) : pligeout he ra d'am **fantasi** (**2.8 /** 41)

faos (ad) : gant ar guériou **fauz** (**1.14 /** 60) ; lizéren **fauz** recevet (**2.16 /** 61) ; p'ha ver dimeset m'ha pod, ha p'ha her hen béagch, he fot dioual n'arruffe anoudegez **fauz**, ar merchet a zo valiant, red eo diouall (**2.20 /** 382)

farsal (vb) : autrou pen ar Stanq commanças **farsal** (**2.14 /** 56) ; woar digarré, ganti **farsal** (**2.14 /** 58)

fasad (ak) : teir **fasset** dézan he roas (**2.2 /** 34) ; ha daouliou treït, ac ha **facadou** (**1.17 /** 19)

fatigañ (vb) : prest eo m'ha c'halon, d'ha **fatiguan** (**2.3 /** 16) ; he [gg] corf he c'halon, he woa **fatig** bras (**2.6 /** 38)

fellout (vb) : ho merch bihan eo he **fell** d'hin (**2.8 /** 36) ; pelec'h he **fell** dac'h, emai hi laquet (**2.9 /** 216) ; ar mevel quez, ha **fallas** dezan comz c'hoas (**2.20 /** 394)

femelenn (ak) : ur **feumeulen** (**2.1 /** 59) ; ur **femeulen** (**2.20 /** 155) ; bravan **feumeulen** (**1.6 /** 36) ; salud dac'h, **feumeulen** yauanc (**2.8 /** 51) ; alliedic ar mad ur **feumeulen** choant (**2.14 /** 17) ; alliedic ar mad a zo ur **feumeulen/**a zo pelzo hen creiz m'ha c'hourchemen (**2.14 /** 19) ; chetu aman ar **feumeulen /** ha woach pelzo ous he choulen (**2.14 /** 41) ; forban d'ar **feumeuleset** (**1.6 /** 4) ; glac'har eo d'ar **feumeuleset** (**2.8 /** 11)

fenos (adv) : rac **fenos** drouc enan n'he deve (**1.6 /** 12) ; n'arruo quet **fenos** er guier (**1.11 /** 80) ; m'ar yamp hen trézec guerrant **fenos** (**2.6 /** 30) ; **fenos** d'an aradon **/** m'he non quet evit monnet (**2.17 /** 119)

fete(i)z (adv) : bravan daou zen, ha vo enan **fété** (**1.6 /** 62) ; red (ho) dimp ébattel **fet deiz** (**1.12 /** 8) ; mes **fété** drouc d'ha den n'he rimp (**1.12 /** 9) ; n'ha **fété** tam n'ha débran, n'ha bannec'h, n'ha évan (**1.13 /** 33) ; itron, logeomp aman **fété** (**2.6 /** 31) ; étressec guerrant, n'hy a yell **fété** (**2.6 /** 34)

feunteun (ak) : hen quichen ur **feuteun** he chommas (**2.9 /** 7) ; d'ha **feunteun** ar woaz allec (**2.17 /** 6 **/** 10) ; ar **feunteun** ha woa pell (**2.17 /** 7) ; p'ha n arruis er **feunten** (**2.17 /** 13) ; ar **feunten**, he woa troublet (**2.17 /** 14) ; ha n'he peus quet ha song **/** deus **feunteun** ar voas allec (**2.17 /** 130) ; ar **feunteun** lez se a woué roet dezi gant doué (**2.20 /** 433)

fichañ (vb) ; m'he rayo d'ar chiguiner, **ficha** d'ach ho dijunni (**1.13 /** 31)

fidel (ad) : en ano doue, bed **fidel** d'hin (**2.9 /** 172) ; evelt ur soudard **fidel** (**2.18 /** 8) ; n'he nevoa quin némeit un de, evit boud **fidel** d'he [g] guier (**2.20 /** 202) ; m'he vo **fidel** d'am guer (**2.17 /** 57)

fidelamant (adv) : te gar **fidelamant** ar merket coant (**1.6 /** 110)

filhorez (ak) : **fillorès** (**2.1 /** 110 **/** 113) ; **fillores** (**2.1 /** 112 **/** 116)

fin (ad & ak) : délésel ar merchet ac ar gwin **/** peurvian, he tennainc d'ha goall **fin** (**2.9 /** 162) ; ur **fin** benac (**2.11 /** 12) ; ober **fin** d'he [gg] hirvoudou (**2.16 /** 75) ; abenn m'ha he woa **fin** d'an offiç (**2.5 /** 55) ; louzou **fin** (**2.1 /** 46) ; Kar ur boquet deus han avren **fin** (**2.9 /** 97) ; gant ur c'huitel arc'hant hen **fin** an deiz ho son (**1.7 /** 6) ; **fin** he woa bed, **finoc'h** evit han neus cavet (**2.20 /** 481)

finesa (ak) : ha gouned he nijé warnésé / penevaït ar marquis dre **finessé**, lachete (**1.6 /** 124) ; difvunet ar **finessa** deus an autrou person (**1.16 /** 99)

finisañ (vb) : **finissomp** ar pez zo commancet (**1.6 /** 20)

fiñval (vb) : he santas ur deiz ar bern til ho **fioual** (**2.20 /** 439) ; n'alle **finval**, nemeit he [gg] pen (**1.12 /** 84)

flamm (ad) : ur duquarned **flam** he woa ar vrech man (**2.20 /** 418)

flemmañ (vb) : ac ha woué bed **flemmet**, **flemmet** drouc (**2.20 /** 490 / 490)

fleur (ak) : emedi gan hi **fleuren** ar merchet (**2.9 /** 87)

fleuret (ak) : hoariamp un toll **fleuret** m'ar keret (**1.6 /** 115) ; teir heur anter he hing bed / choari musclet, choari ar **fleured** (**1.12 /** 40) ; ho chouari ar baz ac ar **fleuret** (**1.12 /** 69)

flour (ad) : ré **flour** (**2.2 /** 11) ; evit bout quer **flour** (**2.2 /** 13)

flourdiliz (ak) : houi eo **foudrelis** m'ha c'halon (**2.19 /** 18)

foar (ak) : m'ar gued d'ha K/ahes, d'ha **foar** calon goân (**1.7 /** 2)

foeltrañ (vb) : m'he **foueltro** d'ha chalon d'ha guentan (**2.9 /** 204)

foenn (ak) : roet hu querc'h ha **foen**, leiz he [g] gof d'ha zibri (**2.18 /** 21)

foet (ak) : un toll **fouet** d'ar chézec zo roet (**2.6 /** 55) ; he roas ur toll **fouet** (**2.20 /** 150) ; un toll **fouet**, prest ha prest (**2.20 /** 284)

+foeto (vb) : monnet d'ha **fouetto** bro (**2.20 /** 35)

foetet (agv) : **fouetted** eo m'ha moyen evit disqui ho breudeur (**2.20 /** 16)

foll (ad) : ha heuillas he [g] hent evelt an avel **foll**, p'he an avel suil (**2.20 /** 268)

fondater, -our (ak) : évelt m'ha voan **fundator** enni (**2.6 /** 92)

fonnus (ad) : c'huec'h miz ha tremen **fonnus** avoalc'h (**2.20 /** 54) ; n'hed quet re **fonnus** (**2.20 /** 179 / 180) ; ten d'ha sort **fonnus**, emey K/vinou (**2.20 /** 210)

foñs (ak) : hen **fons** m'ha jardin heo bed interret (**2.9 /** 235)

forban (ak) : a zo **forban** d'ar feumeuleset (**1.6 /** 4)

forest (ak) : m'he ha ya breman d'ha ermit, d'ha **forest** ar marquis (**1.16 /** 96)

fortun (ak) : tremenet eo rod ar **fortun** evidomp (**2.20 /** 119) ; ha gra ar pez he larin d'hid, d'ha **fortun** ha vo graët (**2.20 /** 366) ; ha m'ar woua evit hen ober, he vijé graèt he [gg] **fortun** (**2.20 /** 500)

forzh (ad) : **fors** huanadou (**2.1 /** 92) ; ha n'he woa **forz** dezi (**2.17 /** 35)

frank (adv) : digorret ar prenestrou, ha digorret **franc** (**2.14 /** 113)

fresk : ac he vèlin ahannon, ho tonnet hen buez evelt ur den yauanc, beo **fresq** (**2.20 /** 374)

fulor (ak) : gw. **furor**

+furor (ak) : K/ninon hen **furor** a zo ed (**2.9 /** 207)

fur (ad) : comzou **fur** (**2.1 /** 3) ; c'halon an den **fur** ha savant ha commançaș tomma (**2.20 /** 158) ; preposou **fur**, parfet, ha douç (**2.20 /** 166) ; ur den **fur** (**2.20 / /**390)

furnezh (ak) : aman he manqué woar ar **furnez** (**2.20 /** 391)

G

gad (ak) : p'he kic **kad** (**1.11 /** 13) ; evit chasséal, connif ha **c'had** (**1.11 /** 18) ; ur **cad** pen guen (**2.1 /** 32) ; draillo anhey evelt m'ha rer d'ar **guedon** d'ober ur paste (**2.20 /** 401)

gae (ad) : ô marchadour yauanc, houi zo **gay** ha c'halon (**1.7 /** 9) ; m'ha c'halon autrou Sénéchal, a zo joaus ha **gai** (**1.13 /** 27) ; mes m'he a meus tri breur […] **/** ha zo **gai**, ha galant, dispos quer couls ha m'he (**1.7 /** 28)

galant (ad) : mes m'he a meus tri breur […] **/** ha zo **gai**, ha **galant**, dispos quer couls ha m'he (**1.7 /** 28)

gallet (agv) : he migemp **galled** (**2.9 /** 61) ; ar quentan ha vo **c'halled** (**1.6 /** 21)

galloud (ak) : p'ha woa aneveset ho **c'hallout** he woaing anvet doctor (**2.20 /** 86) ; thé feus ur **c'halloud** ha ne meus quet (**2.20 /** 195) ; an anter mui ha **challout** he feus evit hon (**2.20 /** 196) ; dre m'ha **c'hallout** (**2.20 /** 197) ; an ini ha neus bolonté ha **c'hallout** (**2.20 /** 508) ; anvéout he ran m'ha **c'hallout** (**2.20 /** 393)

gallout (vb) : mez quemeramp ur moyen assur / evit **galloud** ho [L3] quemeret (**2.15 /** 188) ; **galloud** he ress an daou all, tappout ar mais (**2.20 /** 83) ; ep **galloud** chanç plaç (**2.20 /** 207) ; d'ha hout ha m'he **all**, boud consolet (**2.3 /** 18) ; m'he **all** tremen ep (**2.20 /** 315) ; n'he **allan** quet (**1.11 /** 29) ; n'**allan** scrivo n'ha len (**2.16 /** 76) ; n'he **allan** mui (**2.19 /** 15) ; n'**alle** finvel, nemeit he pen (**1.12 /** 84) ; n'he **alle** quet he anter lenn (**2.6 /** 19) ; ha **alle** (**2.20 /** 272) ; ac ha commançaș d'ha vont arde m'ha **allé** (**2.20 /** 152) ; n'**allé** troï ha nep tu (**2.20 /** 206) ; den n'ha **allé** hen ten ahanné (**2.20 /** 212) ; m'ar **c'hall** (**2.20 /** 318) ; m'ar **gallomp** (**2.20 /** 71) ; n'he **allamp** quet (**2.9 /** 59) ; m'ar **guellet** (**2.6 /** 53) ; pe gouls he **hallin** (**2.19 /** 19) ; ar munud han a **halli** (**2.20 /** 368)

galoñs (ak) : ar **galonç** a ya betec an douar (**1.6 /** 46)

galoñset (agv) : **gallonced** (**2.2 /** 40) ; kar he habit a zo **galoncet** (**1.6 /** 53) ; ha vo he [gg] dillad **gallonced** (**2.8 /** 60)

galvet (agv) : ha neus **galvet** ar mates bihannan (**2.9 /** 102) ; à boëz he [g] pen, trédrez he neus **galvet** (**2.9 /** 208) ; p'ha n'ha woaïnc quet énan **galvet** (**2.15 /** 220) ; **galvet** gant ar m'wouez a doue (**2.15 /** 221) ; ac an doctor d'ha sevel ur chapel **galvet** aboue ar chapel neve (**2.20 /** 330) ; an itroun he dewoa **galvet** ar plac'h (**2.20 /** 495)

gervel, -er (vb) : ha d'ha **c'hervel** an autrou (**2.20 /** 55) ; he mestr' hen **chalvas** (**2.3 /** 14) ; an hostiç […] / ha **c'halvas** matezic, evit couéza an tân (**1.7 /** 38) ; an deiou warlec'h he **c'halvas** he [g] mevel (**2.20 /** 360) ; d'ha oll tud he [g] ty, prest he **chalvas** (**2.9 /** 150)

gant (araog) : **gant** (**1.6 /** 3 / 22 / 78 / 96 / 132 / 144 ; **1.7 /** 6 / 25 / 33 / 44 ; **1.9 /** 28 / 30 ; **1.13 /** 14 ; **1.14 /** 41 / 63 / 66 ; **1.16 /** 7 / 14 / 18 ; **1.17 /** 23 / 26 / 27 ; **2.1 /** 3 / 10 / 36 / 70 / 103 ; **2.2 /** 22 / 29 / 30 ; **2.3 /** 3 / 12 / 19 ; **2.4 /** 2 / 31 / 53 ; **2.5 /** 14 / 20 ; **2.6 /** 104 ; **2.8 /** 22 / 23 / 26 / 57 ; **2.9 /**60 / 61 / 99 / 118 / 170 / 244 / 250 ; **2.12 /** 16 / 17 / 30 / 42 / 44 / 80 / 96 / 96 ; **2.15 /** 126 / 127 / 128 / 176 ; **2.16 /** 78 ; **2.19 /** 11 / 12 / 13 / 16 / 24 ; **2.20 /** 11 / 15 / 223 / 239 / 278 / 290 / 291 / 297 / 307 / 313 / 449 / 456 / 491) ; graet **gant** (**2.20 /** 81) ; **gant** doué (**2.20 /** 434) ; **gant** ar guériou fauz, laret d'he [gg] pried (**1.14 /** 60) ; **gant** cueun d'har bravan plac'h zo er bro (**2.5 /** 40) ; **gant** préz bras (**2.20 /** 413) ; m'he vey **gant** m'ha ini savet (**2.17 /** 4) ; ar feunten, he woa troublet / **gant** poltrec an autrou (**2.17 /** 15) ; **gant** m'ha priet (**1.11 /** 60 / 106) ; **gant** he [g] tad (**1.11 /** 109 ; **2.20 /** 201) ; **gant** he [gg] tad (**2.14 /** 108 / 109) ; **gant** he [gg] mam (**2.14 /** 110) ; **gant** or mam, an itroun maria (**2.14 /** 132) ; **gant** ar verches (**2.14 /** 111) ; **gant** ho [L2] pried (**1.11 /** 58 / 65) ; d'ha pidi **gant** m'ha iné (**1.13 /** 9) ; **gant** ho [L2] inez (**1.11 /** 111) ; graet **gant** (**2.16 /** 15) ; ar matez ha woa picqued **gant** un er (**2.20 /** 101) ; **gant** ar gornandonnèz (**1.11 /** 44) ; a zo ed **gant** an dour diouté (**1.11 /** 56) ; zo debret er noz man, **gant** bleizi (**1.11 /** 64) ; **gant** an autrou (**2.14 /** 61) ; m'he tenno accord, **gant** m'ha autrou (**1.11 /** 68) ; **gant** an archer yauanc, eo garotted (**1.12 /** 68) ; staguet he woa **gant** ur gorden (**1.12 /** 83) ; **gant** un tall rided (**1.14 /** 14) ; **gant** nombr' bras (**2.6 /** 14) ; **gant** an daèlou (**2.6 /** 20) ; **gant** ha nep ha garo (**2.8 /** 25) ;

gant he [gg] grad mad (**2.14 /** 43) ; **gant** carantez evit hi (**2.16 /** 69) ; **gant** peb ini (**2.14 /** 8) ; **gant** meur ha hini (**2.20 /** 137) ; p'ha woa **gant** an hent bras ho monnet (**2.9 /** 5) ; n'ha effac'h, **gant** ur scudellic archant (**2.9 /** 12) ; **gant** hoc'h ènor, ha **gant** m'ha ini (**2.14 /** 76) ; graët emeus m'ha bloavez **gant** henor (**2.14 /** 133) ; **gant** alliédic ar mad, ing gounéet (**2.14 /** 104) ; hen ur monnet **gant** han hent (**2.20 /** 36) ; p'he wouaing ho mont **gant** han hent (**2.20 /** 38) ; **gant** an cuzuil deus ha Satan (**2.15 /** 79) ; collet he pen **gant** ar pod coz (**2.20 /** 137) ; **gant** ar c'hoant d'ho [L2] guelet (**2.20 /** 327) ; **gant** hast he laras dezan (**2.20 /** 231) ; **gant** aouen d'hen coll (**2.20 /** 231) ; ar palaffranier he neus comzet / ous an autrou K/ninon, **gant** respect (**2.9 /** 190)

U1. ganin : **gannin** (**2.2 /** 49 ; **2.20 /** 74) ; **ganni** (**1.6 /** 92) ; **gan nin** (**2.9 /** 221) ; **ganhi** (**2.20 /** 80) ; **gan hi** (**2.9 /** 87) ; guell eo **gan hi** (**1.11 /** 35) ; couls he ve, **gan hi**, bout intered (**2.5 /** 3) ; deus **gan hi** (**2.3 /** 31) ; **gan hin** (**2.8 /** 42 ; **2.9 /** 93 / 106) ; gwel eo **gan hin** bezan crouget (**1.14 /** 43) ; ur plac'h yauanc à zo deuet **gan hin** (**2.9 /** 86) ; ha teir guiscamant ha hia **gan hin** (**2.14 /** 98) ; **gann hin** (**1.11 /** 15) ; ac ha gasso **gann'hin** (**2.17 /** 107) ; guel eo **gann'hin** (**2.14 /** 93) ; **ganni** m'he (**1.6 /** 134 ; **2.8 /** 4) ; deud **gannin** m'he (**1.13 /** 30) ; doue **gannin** m'he (**2.9 /** 38) ; **gannin** m'he (**1.11 /** 38 ; **2.9 /** 48)

U2. ganit : coll he renquan, **gannid** martollod (**1.9 /** 33) ; ac an traou a chommo **gannid** tout (**2.20 /** 475)

U3. gantañ : **gantan** (**1.6 /** 51 ; **2.14 /** 87 ; **2.20 /** 3 / 3 / 21) ; he [g] oll soudardet he woa **gantan** (**2.9 /** 187) ; re custum oud, d'ha vezan **gantan** (**2.9 /** 201) ; ur vried paperou **gantan** (**2.12 /** 12) ; squis he voa **gantan** (**2.20 /** 21) ; hen tu **gantan** (**2.20 /** 270) ; ha dec'h hon sûr, eo deuet **gant han** (**2.9 /** 199) ; ha casso **gant han** (**2.20 /** 59) ; d'ober un tam bale **gant han** er bro (**2.20 /** 275) ; aroc monnet **gantan** (**2.9 /** 101) ; ha choulen ar vrec'h euret dont **gantan** d'ha cousquet (**2.18 /** 30) ; ha **gantan** m'he ha chommo, peo aru er broïs (**2.18 /** 52)

U3. ganti : **ganti** (**1.6 /** 35) ; eureuget eo **ganti** breur ar bon garçon bihan (**1.7 /** 49) ; woar digarré, **ganti** farsal (**2.14 /** 58) ; **gant hi** (**2.6 /** 120 ; **2.20 /** 464) ; ha **gant hi** ur habit violet (**1.14 /** 80) ; ur guiscamant bleun baelen **gant hi** (**2.20 /** 157) ; p'ha arruas ar liser **gant hi** (**2.6 /** 11) ; demp pepret **gant hi** (**2.20 /** 252)

L1. ganimp : **gannimp** (**2.15 /** 65 ; **2.20 /** 15) ; n'hi zo guel **gannimp** redec (**2.20 /** 50) ; deu(e)d hu **gannimp** n'hi Francesa (**2.15 /** 33 / 65) ; deus hu **gannimp** hen d'hon ty (**2.15 /** 34) ; ha deued hu prest goude, **gannimp** hi d'ha predi (**2.18 /** 22) ; an alc'houeiou zo **gannimp** (**2.20 /** 479)

L2. ganeoc'h : **gannac'h** (**1.6 /** 139 ; **2.9 /** 58 ; **2.15 /** 74) ; m'ar plic'h **gannac'h** chiloyet, ac ho cleffet canna (**1.16 /** 1) ; **gannac'h** he hayo, ho yontr' bellec (**2.14 /** 37) ; aroc monnet **gannac'h** (**2.1 /** 77) ; m'ar he guel **gannac'h** (**2.9 /** 34) ; a **gannac'h** m'he ha chommo (**2.16 /** 105) ; a zo **gannac'h** choarvéset (**2.16 /** 6) ; **gannach** (**2.18 /** 33) ; **gannac'hu** (**1.6 /** 135 ; **2.9 /** 80) ; **gannoc'h** (**2.14 /** 94)

L3. gante : kar n'he woa quet hen tu **gante** (**1.8 /** 36) ; biquen er guer n'arruan **ganté** (**2.9 /** 72) ; **gantthe** armou, deus ar puissantan (**2.9 /** 188) ; **gant he**, houi vo goall arruet (**2.15 /** 164)

gaou : ho **gaou** he leress palaffrinier (**2.9 /** 197)

gaouiad (ak) : quen m'ha teuffemp d'ho crèdi, cloarennic ar **gaouiat** (**1.13 /** 15)

gard (ak) : monnet er **gard**, epad pider heur (**1.9 /** 31)

garidenn (ak) : ha d'ober ur **garan** dindan an douar deus ha K/vinou d'ar chapel (**2.20 /** 330) ; casset he meus he ho diou d'ar **garan** (**2.20 /** 378) ; ar **garan** ha veler c'hoas (**2.20 /** 486) ; aërret zo pepret er **garan** (**2.20 /** 488) ; ar pen deus ar **garan**, a zo hen K/vinou Coatalec (**2.20 /** 341) ; eman an itroun ac he plac'h ha gambr' er **garan** (**2.20 /** 506) ; ébars ar **garan** (**2.20 /** 477)

garlantez (ak) : ur **charlantéz** (**2.1 /** 46) ; **charlantézou** (**2.1 /** 50)

garotet (agv) : gant an archer yauanc eo **garotted** (**1.12 /** 68)

gedon (ak) : gw. **gad**

genel, ganañ (vb) : p'ha hean d'ar prad evit ho **guenel** (**2.12 /** 39) ; n'ha p'ha peus **ganned** ur map (**1.11 /** 12) ; m'he gwell ur véach c'hoas, an ty m'hon **gannet** (**1.14 /** 51) ; pinvidic, ha **ganned** ha dud mad (**2.14 /** 84) ; hen quichen an ty, m'ha woan **gannet** (**1.14 /** 42) ; ha p'he mijé **ganed** ébars er prad (**2.12 /** 41) ; m'har ho **guén**, he woinc, touséged (**2.20 /** 379) ; m'ar vigé beo, em **ganas** (**2.14 /** 25) ; ac eon den chentil, ha **gannas** (**2.14 /** 62)

genoù (ak) : woar he **chinou** (**2.1 /** 90) ; ar mouchouer […] / ac hen laquas dezi hen he **chenou** (**2.9 /** 65)

geot (ak) : gw. **yeot**

ger (ak) : ur **guier** (**2.4 /** 64) ; mez roet ho dévoaing ho **guier** (**2.20 /** 61) ; roï he ran m'ha **guer** (**2.20 /** 229) ; evit boud fidel d'he [g] **guier** (**2.20 /** 202) ; n'he woa quet achu ar **guier** (**1.13 /** 18) ; n'he woa quet ar **guier** peur laret (**2.1 /** 121) ; n'ha woa quet ar **guier** peur achuet (**1.6 /** 77) ; n'he woa quet he **guier** peur achuet (**1.12 /** 79 ; **2.2 /** 67) ; n'he woa quet achu mad he [g] **guier** (**2.20 /** 149) ; ha cred m'ha **guier** (**2.20 /** 398) ; quenta **guer** he neus testamanted (**2.6 /** 81) ; an ini goz […] / ha respontas d'he mestr', en **guer**, prest ha buhan (**1.7 /** 42) ; n'he nevoa laret **guer** dézan (**2.20 /** 411) ; m'he vo fidel d'am **guer** (**2.17 /** 57) ; m'ar gon manqué d'am **guer** (**2.16 /** 106) ; tevet tevet cloarec yauanc / a ze n'ha laret **guer** abed (**2.15 /** 162) ; ha n'he laras **guir** abed (**2.15 /** 134) ; gant ar **guériou** fauz, laret d'he pried (**1.14 /** 60)

gervel (vb) : gw. **galven**

giz (ak) : deus ar **guis** (**1.6 /** 59) ; erve ar **guis** (**1.6 /** 83) ; dre ar bro man, he eo ar **guis** (**1.11 /** 93)

glac'har (ak) : m'ha broïs ha zo test deus ar **glac'har** (**1.14 /** 47) ; guélet m'ha **glac'har** (**2.6 /** 76) ; carguet ha **glac'har** woa m'ha c'halon (**2.12 /** 50) ; gant **glachar** (**2.12 /** 96) ; **glac'har** eo d'ar feumeuleset (**2.8 /** 11) ; ha laquo **glac'har** hen ho [L2] calon (**2.9 /** 47) ; hen maner trédréz, a woa **glac'har** (**2.9 /** 241)

glac'hariñ (vb) : quement ha choulfé **glachari** (**2.12 /** 90) ; **glacharet** (**2.2 /** 85 ; **2.3 /** 8) ; goall **glacharet** (**1.11 /** 40) ; car evid hon m'he zo **glacharet** (**2.9 /** 152)

glas (ad) : melen eo he [gg] bleo, **glaz** he lagad (**2.14 /** 83) ; ha lakas ar corf paour woar ar yot **glaz** (**1.14 /** 67) ; he [gg] daoulagat, ac ha woa evelt diou grisillin **glaz** (**2.20 /** 169)

glav (ak) : ep cavout aouen, deus ar **glao**, n'hac avel, n'ac ers, n'ha scorn (**2.20 /** 334) ; evelt ar **glao** hen ur rivier (**2.6 /** 18)

glaz (ak) : liannet, ha **glazou** sonnet dezi **/** ha casset er caross d'he interri (**2.9 /** 253)

glin (ak) : woar pennou m'ha **daoulin** noaz (**1.13 /** 40) ; he hey pennou he **daoulin**, er meing be, ac er choat (**1.13 /** 44)

goañv (ak) : amser er **goan** calet **/** n'he woa den woar ar bale (**2.17 /** 71)

goap (ak) : ober **goab** a red ahannon sur emesy (**2.20 /** 420)

godell (ak) : n'ho devoa diner hen ho **godel** (**2.20 /** 52) ; em **goudellou** (**2.4 /** 21) ; he neus tenet **/** deus he [g] **c'hodell**, ur caïr mouchouer ampeset (**2.9 /** 74)

godisat (vb) : p'ha velfet anesy oc'h **gaudissa** (**2.11 /** 23) ; m'he guel, he hon **gaudisset** (**2.16 /** 27)

godiser (ak) : m'ha choar jeanned a zo **gaoudisseres** d'ar potred (**2.11 /** 22)

godron (ak) : kar Koez ar **gaudron** a zo ounté (**1.9 /** 11) ; kar Koez ar **gaudron** a zo dilicat (**1.9 /** 13)

golo (vb) : d'ha **colo** ur caler (**2.4 /** 32) ; d'ha **holo** ur caler (**2.4 /** 30 **/** 34) ; ho pleun d'ha nom **c'hollo** (**2.20 /** 16)

gortoz (vb) : chom d'ha **chortos** anéan hen plougonver (**2.20 /** 298) ; ho **chortos** (**2.20 /** 488) ; ho **chortos** d'ha dilave **/** m'he zo bed énau chommet (**2.17 /** 17) ; ho **chortos** unan benaquet (**2.20 /** 276) ; ous he **chortos** (**2.1 /** 30) ; n'he ra, ar marquis, nemeit ho **chortos** (**2.6 /** 54) ; he woa red dezan,

c'hortos eiz deves (**2.20 /** 356) ; **gortoz** [U2] quen n'ha vo bed ar chouspèrou (**1.17 /** 9) ; **gortoét**, **gortoet**, plachic yauanc (**2.9 /** 11)

gouarn (vb) : houi ha deyo, d'hon ty d'hon **gouarn** (**2.5 /** 18)

gouarner (ak) : ha p'ha vean crouguet d'ha creiz de **/** m'he comzo d'ho [L3] **gouarner** (**2.15 /** 166)

gouarnerez (ak) : ha m'ar queret m'ho laquaï, **gouarneres** en ty (**1.13 /** 32) ; m'he zo nizes d'ar **gouarneres** coz (**2.9 /** 107) ; ar **gouarnéres**, p'he deus clevet (**2.9 /** 157)

goude (adv & araog) : **goude** (**1.17 /** 3 ; **2.12 /** 15 / 17 ; **2.20 /** 5 / 257) ; **goude** zé (**2.20 /** 352) ; **goude** zé he teuffet adarré (**2.15 /** 71) ; m'he ya d'ha guemer m'ha cousquet **/ goude** larin m'ha chapelet (**2.15 /** 76) ; ur pennad **goude** he lare (**1.11 /** 83) ; eiz devez **goude** (**2.20 /** 123) ; guelte meus **goude** anter noz (**2.15 /** 173) ; ha **goude** m'ha ho momp predet (**2.15 /** 37) ; **goude** bezan gouélet (**2.16 /** 62) ; ha **goude** bezan Leannèset (**2.5 /** 50) ; ha **goude** bezan ar plac'h scoet **/** he laquas dindan an auter bras (**2.15 /** 139) ; **goude** bezan graèt an dever, he neveus saludet (**2.18 /** 29) ; ha deued hu prest **goude** (**2.18 /** 22) ; **goudé** (**2.12 /** 16) ; an deiz **goudé** (**2.2 /** 70) ; ac ar peamant **goudé** (**2.20 /** 127)

gouelañ (vb) : m'ha clevan he **gwouéla** ar merket (**1.11 /** 54) ; en ur **gwouéla** druz evelhen he comzas (**1.14 /** 68) ; hen ur **gouèla** (**2.20 /** 102) ; m'he cleo ar potred he **gouèlan** (**1.11 /** 62) ; ar vrec'h yauanc p'ha clevas ha commanças **gouelan** (**2.18 /** 9) ; n'he rey nemeit **gouela** (**2.18 /** 17) ; tevet Fiacar n'ha **gwouelet** quet (**1.6 /** 133) ; n'ha **gwoelet** quet (**2.3 /** 23) ; tevet n'ha **vouelet** quet (**2.18 /** 11) ; leret d'ar merchet, n'he **gwouelong** quet (**1.11 /** 59) ; ar plac'hic yauanc ha **gouélé** (**2.9 /** 67) ; ar plachic yauanc ha **gouélé** pepret (**2.9 /** 77) ; plachic yauanc n'ha **gouelet** quet (**2.9 /** 79) ; margaridic georges ha **gwouélé** (**2.1 /** 65) ; youen Camus ha **gwouele** (**2.3 /** 21)

gouelet (agv) : goualc'h m'ha calon emeus **gouelet** (**2.12 /** 2) ; goude bezan **gouélet** (**2.16 /** 62)

goulaouenn (ak) : K/vinou ha quemeras, ur **c'houlauen** coar guen, hanvet ciergen, ha graet gant coar ar guenan (**2.20 /** 81)

goularz (ak) : ur chapelet grouen **goular** (**1.6 /** 45)

goul(l) (vb) : ac eon **c'houl** diganni (**2.17 /** 25) ; ac eon d'ha **choul** digant hi (**2.20 /** 416) ; ac ar mevel ho **c'houl** digant hi (**2.20 /** 419) ; car pèchi ous doué, n'**oullan** quet (**2.9 /** 134) ; he **houllé** (**2.20 /** 345) ; hi ha **choullé** (**2.1 /** 86) ; n'ha **houllé** quet boud belec (**2.20 /** 8) ; den a **oullé** ray ar chézec (**2.20 /** 130) ; **goul** he raïnc (**2.1 /** 68) ; ha neus **goulet** (**2.2 /** 21) ; **goul** pardon (**2.2 /** 46) ; m'ar n'ha **oullainc** quet (**2.20 /** 220) ; p'ha n'**oullaing** quet (**2.20 /** 338) ; ha quement ha **choulfé** glachari (**2.12 /** 90) ; m'he **c'houllo** (**2.6 /** 123) ; m'he **c'houllo** digant han piou he (**2.20 /** 183) ; he **c'houlas** (**2.20 /** 169) ; digant hi he **c'houlas** ur vatèz (**2.14 /** 12) ; ar re goz ha **c'houllas** digant bettrex (**2.20 /** 175)

goulet (agv) : houi zo **choulet** (**2.1 /** 9) ; p'he woa **c'houlet** ar paperou (**2.20 /** 292) ; an dra se, a zo bed **c'houlet** d'hin (**2.20 /** 306)

goulenn (vb) : hen ur **c'houlen** he [g] pried (**2.16 /** 95) ; mignon, n'ha mar deu, den d'am **choulen** (**2.9 /** 181) ; ous ho [L2] **choulen** (**1.6 /** 75) ; d'ho [L2] **c'houlen** (**2.20 /** 255) ; èbars ar portz ep **c'houlen** den abed (**2.9 /** 186) ; piou a zeuffe d'ho [L3] **c'houlen** (**2.20 /** 475) ; **choulen** hé rey (**2.4 /** 69) ; evit **c'houlen** (**2.6 /** 125) ; evit **choulen** (**2.6 /** 127 ; **2.14 /** 63) ; ho, he nom, **c'houlen** pardon (**2.6 /** 72) ; d'ha **c'houlen** gratz (**2.6 /** 96) ; ha **c'houlennan** (**1.6 /** 31) ; digant ar verches he **choulennan** (**2.9 /** 131) ; autrou général emesan **/** m'he **c'houlen** punission (**2.15 /** 170) ; ha **choulenne** (**1.6 /** 23 ; **1.11 /** 51 ; **2.12 /** 59) ; he **c'houlenne** (**1.11 /** 75 ; **2.6 /** 44) ; ha **choulenné** (**1.11 /** 7 ; **2.2 /** 5 ; **2.4 /** 15 **/** 57) ; feuntenella ha **choulenné** (**2.8 /** 29) ; ha **c'houlenné** (**2.14 /** 117) ; tad belec ar gall ha **choulené** (**2.5 /** 30) ; petoré cloarec he **choulennet** (**1.6 /** 28) ; petoré ménat he **c'houlennet** (**2.9 /** 212) ; **choulenned** he d'heus d'ha déjuni (**1.17 /** 13) ; querquent digantan he deveus **choulennet** (**2.12 /** 82) ; ag he neus **c'houlennet** (**2.18 /** 27) ; enan he **choulennas** (**2.20 /** 217) ; digant ar mestr' he **choulennas** (**1.12 /** 54) ; bed he ver ho [L2] **c'houlen** d'ha monnet d'ar Stanq (**2.14 /** 24) ; he woach pelzo ous he [gg] **choulen** (**2.14 /** 42)

goulennet (agv) : he neus **goullennet** (**2.1 /** 110) ; **c'houlennet** he nevoa (**2.20 /** 91) ; cusuil ho deus **choulennet** (**2.15 /** 60) ; gant an cuzuil deus ha Satan **/** pehini ho doa **c'houlennet** (**2.15 /** 80) ; ze ho poa **c'houlennet** (**2.16 /** 98)

goulenn (ak) : hen quichen ar **c'houlen** he nom gav ar réus allies (**2.20 /** 300)

gouloù (ak) : d'ha **choulou** deiz (**2.1 /** 22 **/** 101) ; n'he n'hoa quet ar coq **goulou** deiz cannet (**2.9 /** 183) ; querquent ha **choulou** deiz eo sortiet **/** deus illis autrou Sant Frances (**2.15 /** 143) ; alliédic quemeret ar **c'holou** (**2.14 /** 69) ; hen hon gampr' he heus **goulou** (**2.15 /** 30) ; deuet hu gannimp hin Francesa […] **/** evit laret ur peden hen illis **/** ha d'ha derchel ar **goulou** (**2.15 /** 68) ; gant unan he woa ar **c'houlou** **/** gant éguilé ur chontel noaz (**2.15 /** 127) ; ar **choulou** woar an auter braz (**2.15 /** 175) ; unan a zougue ar **cholou** **/** eguilé ur contel noaz (**2.15 /** 178) ; ar cloarec ha neus disquannet **/** po dar chontel, ac ini ar **c'houlou** (**2.15 /** 199) ; he [g] camarad zo woar he lerch **/** ha woa ho terchel ar **goulou** (**2.15 /** 204) ; ha per jacque eo a dalche **/** eo ha dalche ar **choulou** (**2.15 /** 212)

go(u)nit (vb) : d'ha **gounid** did (**1.9 /** 20) ; he neuz **gonned** woar pod euret (**1.12 /** 70) ; moyen ar brassan ha vo lod an ini hen **gounéo** (**2.20 /** 511)

go(u)net (agv) : gant m'ha cleze emeussi **gouneet** (**1.6 /** 96) ; ha **gouned** he nijé warnésé **/** penevaït ar marquis dre finesse, lachete (**1.6 /** 124)

gourc'hemenn (ak) : hen creiz m'ha **chourchémen** (**2.1 /** 60) ; alliedic ar mad […] a zo pelzo hen creiz m'ha **c'hourchemen** (**2.14 /** 20)

gourdrouzet (agv) : n'ha m'ha vey clevet trous **/** allas m'he vey **gourdrouset** (**2.17 /** 98)

gouren (ak) : m'ar yamp d'ha commanç ar **gorrénou** (**1.6 /** 104)

gouren (vb) : evit **gorre**, woar ar mannégou (**1.6 /** 102) ; d'ha **gorre** ouzoc'h, m'he n'ha nin quet (**1.6 /** 105)

gourre (ak) : ha woar **c'houré** ur bonnet bihan (**1.6 /** 43)

gousperoù (ak) : gortoz quen n'ha vo bed ar **chouspèrou** (**1.17 /** 9)

gouzoug (ak) : ar mouchouer deus he [g] **c'housoug** he lemmas (**2.9 /** 64) ; teir tro hen dro d'he **c'housoug** (**2.20 /** 499)

gouzout/goût (vb) : **gout** (**2.20 /** 219) ; d'ha **hout** (**2.3 /** 18) ; d'ha **c'hout** (**2.12 /** 76) ; ing n'hom gavet, tourmantet **/** d'ha **c'houd** pera ober anesy (**2.15 /** 59) ; ho clasq ho **houd** ac hi ha gaffey (**2.14 /** 3) ; m'ar **houiffé** (**2.1 /** 69 **/** 71) ; **n'ouser** quin (**2.1 /** 97) ; n'ha n'**hon** quet (**2.20 /** 69) ; oll **ouzomp**, an torréfou a red (**2.9 /** 177) ; n'ha **ouzomp** quet (**2.20 /** 41) ; kar **n'ouzoc'h** quet piou (**2.2 /** 43) ; houi hen **goar** autrou (**2.8 /** 40) ; ac an dud a **woar** (**2.20 /** 251) ; un den caer, ac ha **wouié** comz (**2.20 /** 164)

grad (ak) : neket deued d'ho ty gant he [gg] **grad** mad (**2.14 /** 43)

gras (ak) : dre **gractz** ha Santes anna, n'he deus quet bed ha drouc (**1.13 /** 4) ; dre **gratz** ha Santes anna, ac ar VerKes ié (**1.13 /** 28) ; d'ha c'houlen **gratz** èbars an enviou (**2.6 /** 96) ; **gratz** d'imp tout d'ha vont er barados (**2.5 /** 62) ; hen **gratz** mad (**1.13 /** 48)

grik (ak) : ar re all ha gerusséfe, ac aman n'he fot laret **gricq** d'ha den (**2.20 /** 389)

gris (ad) : un habit satin **gris** (**1.6 /** 51)

grizilh (ak) : an dour hen he [gg] daoulagat, ac ha woa evelt diou **grisillin** glaz (**2.20 /** 169)

grouan (ak) : ur chapelet **grouen** goular (**1.6 /** 45)

gwad (ak) : p'he m'he laquaï d'ha **gwoad** d'ha yena (**1.8 /** 16) ; evelt oc'het he scuil hon **gwoad** (**1.8 /** 33) ; he [gg] **gwoad**, he squilla ha pouilladou (**2.9 /** 144) ; hen **goad** (**2.1 /** 119) ; K/ninon ha laquai ho [L2] **goad** quer yen (**2.9 /** 163) ; ho velet pave ar portz ho ruya **/** gant **goad** marquis trédré ho scuilla (**2.9 /** 244) ; dastum he [g] kic ac he esquern, hac he **woad** (**2.20 /** 400) ; ar **goad** demeus m'ha diou vron (**2.16 /** 81) ; m'ar oc'h ha **voad** huel, m'he zo ivé (**2.20 /** 250)

gwalc'h (ak) : **goualc'h** m'ha calon (**2.12 /** 2) ; lessi neuzé d'ha criall he **goalc'h** (**2.9 /** 42)

gwalc'hiñ (vb) : ag eon d'ha nom **gwalchi** erfad (**2.20 /** 408) ; neket bed **goalchet** choas, aboué eo lazet an trivet (**1.7 /** 17)

gwalenn (ak) : ha coust, meur ha pistol ar **goalen** (**1.6 /** 40) ; m'ha doué m'he sent ous ho comzou **/** ho **goalen**, hones em conduo (**2.5 /** 52) ; ar cavalier neus laqued **/** em bis, ar **goelen** promesse (**2.17 /** 40) ; dallet plac'hic yauanc **/** ur **goalen** ac ur sayen (**2.17 /** 42) ; he moa laquet woar ho pis **/** ho quenta **goallen** eured (**2.17 /** 132) ; pelech eméan, eman m'ah diamante, ac ar **goelen** archant (**2.18 /** 35)

gwall (ad) : ur **goal** rencontr (**1.11 /** 22) ; ar **goall** rencontr (**1.11 /** 42) ; **goall** rencontr' ho peus graet (**2.9 /** 62) ; **goall** glacharet (**1.11 /** 40) ; ur **goall** nosvez (**1.12 /** 4) ; ar cloarec yauanc woa cuzet **/** neus trémenet ur **goal** nosvez (**2.15 /** 142) ; ur **goal** nosvez emeus tremenet **/** pell evo ébars em speret (**2.15 /** 155) ; Kar m'ar deud hu d'ho discuilla **/** gant he, houi vo **goal** arruet (**2.15 /** 164) ; ac ouspen se, oc'h **goall** pautret (**1.12 /** 23) ; hen **goall** intantion (**2.1 /** 96) ; gant **goal** pennad (**2.19 /** 12 **/** 13) ; ar **goall** deod (**2.19 /** 16 **/** 22 **/** 23) ; ur maro **goall** cruel (**2.11 /** 5) ; he meus m'ha amser **goall** implijet (**2.12 /** 26) ; triwouac'h bloaz eo ho **goall** buez paded (**2.14 /** 103) ; p'ha vey **goall** les mammou **/** malheur d'ar minoréset (**2.17 /** 1) ; peurvian, he tennainc d'ha **goal** fin (**2.9 /** 162)

gwarant (ak) : evit **goarant** (**2.2 /** 78) ; m'ha tud a zo **goarant** d'am cundu (**1.14 /** 35)

gwaz (ak) : en amser m'ha woa collet, he woa ar **goas** gant he [gg] tad (**1.16 /** 7) ; en ur eva d'he [g] yechet, ar **goas** neus lavaret (**1.16 /** 11) ; LaKet oc'h eus, m'ha lod, deus ar **goasset** (**1.6 /** 136) ; **goasset** yauanc (**2.13 /** 9) ; entrézoc'h **goasset** yauanc, houi ha vo tourmanted (**2.13 /** 7)

gwech (ak) : ur **vech** he woa (**2.20 /** 1) ; evit ur **vec'h** (**1.6 /** 29) ; némeit ur **vec'h** all, d'ha liana (**1.6 /** 154) ; omman eo ar **vec'h** divésan (**2.11 /** 31) ; évit guelet ur **vec'h** choas beleg ar gall (**2.5 /** 44) ; ar quenta **guec'h**, deus he vuez (**1.6 /** 142) ; teir **guec'h** all (**2.11 /** 29) ; bed hon teir **guec'h** woar he diou scoa (**2.12 /** 63) ; ar **vec'h** man (**2.20 /** 263) ; lezel an aïr d'ober teir **guec'h**, bep **guec'h**, teir tro hen dro d'he [gg] c'housoug (**2.20 /** 499) ; hen pad diou **vec'h** (**2.20 /** 501) ; ur **vec'h** bemdez (**2.20 /** 422) ; bep **c'huec'h** m'ha pignan warnan (**2.20 /** 454)

gwele (ak) : hen he **guele** (**1.12 /** 81) ; hen he **guélé** (**2.1 /** 14) ; deud d'ha lakat ho [L2] merch en he **guélé** (**1.6 /** 150) ; graët m'ar himp, hon diou en ur **guélé** (**2.9 /** 104) ; rac ho [L2] tad zo clan, woar he **gwelé** (**1.3 /** 12) ; woar ho [L2] **guélé** clân (**1.11 /** 28) ; m'ar ed en ho [L2] **quele** (**1.7 /** 13) ; bezan eus ur cleve noaz dindan pen ho [L2] **quele** (**1.7 /** 15) ; woar ho [L2] **quélé** (**1.11 /** 34) ; birviquen deus m'ha guile, n'ha savan **/** némeit ur **vec'h** all, d'ha liana (**1.6 /** 154) ; woar m'ha **guele** (**1.11 /** 36) ; woar he [g] **guele** (**1.11 /** 50) ; deus he [gg] **guele** (**1.11 /** 52) ; ed he woa an dud d'ho **quélé** (**2.17 /** 70) ; ur **guèlé** mad ha bluen (**2.17 /** 115) ; p'he woa ed ar re all d'ho **guéléiou** (**2.20 /** 362)

gwelead (ak) : hac hen crigui en hi ha vriad / he toll ennan, woar ur **guéléat** (**2.9 /** 146) ; woar ur **guéléat** ha louzou glaz (**2.9 /** 147)

gwelet (vb) : **guelt** he ress an traou ho tremens (**2.15 /** 133) ; **guelt** he rez (**2.20 /** 70) ; **guelt** he ress (**2.20 /** 155) ; évit **guelet** (**2.5 /** 44) ; evit **guelet** anez han (**2.5 /** 4) ; euzus he woa **guelet** ar bern teil ho virvi (**2.20 /** 471) ; **guelet** he ran (**2.20 /** 264) ; d'ha **guelet** doue hen offeren (**2.5 /** 54) ; d'ha **velet** [vb] (**2.20 /** 200 / 264) ; d'ha **velet** ho [L2] tad, he renquer monnet (**2.6 /** 22) ; d'ha **velet** ahannoud (**2.20 /** 193) ; souézet bras ous d'ha **velet** (**2.20 /** 195) ; ed d'ha **guelet** (**2.20 /** 341) ; ac hi [L3] d'ha **velet** (**2.20 /** 189) ; deud d'ha **velet** he [g] tad (**2.20 /** 185) ; d'ha **velet** he [g] mestress (**2.20 /** 186) ; gant ar c'hoant d'ho **guelet** (**2.20 /** 328) ; c'han d'ha **velet** (**2.20 /** 25) ; brassan podez a eller d'ha **guelet** (**2.20 /** 350) ; evit **guelet** (**2.6 /** 116) ; evit n'he vezo **guellet** gant den (**2.9 /** 170) ; ho **guelet** [rv] an aour ac an archant (**2.6 /** 119) ; ho [rv] **velet** (**2.20 /** 159 / 160) ; **gwelet** he woa, seiz procession (**1.14 /** 61) ; d'ha **guelet** (**2.20 /** 22) ; p'ha n'ha tosta quin d'am **guelet** (**1.11 /** 86) ; d'ha **velet** (**2.20 /** 46) ; ag hi [L3] d'ha **velet** ho tonnet (**2.20 /** 39) ; **guelt** he pried, dezi he manque (**1.11 /** 84) ; ho **gwelet** he fried contristed (**1.14 /** 10) ; he deus **guelet** (**2.8 /** 6) ; biquen n'ho **quel** (**2.1 /** 18) ; m'he zeuyo c'hoas d'ho **quelet** (**2.20 /** 171) ; ho **gwel** ar cler (**2.4 /** 42) ; m'he **guel** (**2.4 /** 41) ; m'he **guel** aru (**2.1 /** 32 ; **2.5 /** 11 ; **2.12 /** 11) ; m'he **guel**, he hon gaudisset (**2.16 /** 27) ; hervé **guelt** ar liou (**2.2 /** 73) ; m'ar **guelet** ac'hanon (**1.6 /** 95) ; ho daouarn ha **gweljac'h** goude (**1.17 /** 3) ; p'ha **velas** quementzé (**2.12 /** 45) ; p'ha **wèlas** an doctor ar podez (**2.20 /** 359) ; querquent ho **velzoinc** ur lizer hen er (**2.20 /** 221) ; m'ha **gwelin** c'hoas alliédic coant (**2.14 /** 114) ; ac he **vèlin** ahannon (**2.20 /** 373) ; gantan alliédic m'he **quelo /** hen pen ar Stanq, p'he woar on tro (**2.14 /** 87) ; houi **gwelo**, m'ha ligné (**1.7 /** 30) ; p'ha **velfet** anesy (**2.11 /** 23) ; ha n'ha **guelfet** den (**2.20 /** 48) ; n'ha **velainc** n'ha deiz n'ha noz (**2.15 /** 216)

gwelet (agv) : **guelet** (**1.6 /** 25 / 32 / 48 ; **2.12 /** 8 ; **2.19 /** 19 ; **2.20 /** 131 / 138) ; biscoas ini deus he sort n'he woa **guélet** (**2.20 /** 355) ; nèmeus quet **guelet** (**2.1 /** 112) ; neussan **guelet** (**2.2 /** 37) ; p'he deus hi **guélet** (**2.2 /** 53) ; ha m'he compto d'hac'h ur torfet / emeus **guelet** an noz man (**2.15 /** 152) ; **guelet** he meus sevel ur min be (**2.15 /** 158) ; **guelt** emeus gant m'ha daulagat (**2.15 /** 157) ; **guelt** emeus goude anter noz (**2.15 /** 173) ; **guelt** an illis sclerigennet (**2.15 /** 174)

gwell (ad) : **guel** eo gann hin kic kefelec (**1.11 /** 15) ; m'ar he **guel** gannac'h évit querset (**2.9 /** 34) ; […] deus ar ru bras / elec'h m'ar cavainc ar **guel** choas (**2.6 /** 132) ; **guell** eo gan hi mervel abenn tri de (**1.11 /** 35) ; **guel** evijé n'he vijeac'h quet (**2.12 /** 58) ; **guel** eo gann'hin, eureugi ur pod moc'h (**2.14 /** 93) ; n'hi a zo **guel** gannimp redec (**2.20 /** 50) ; **guel** eo d'hin (**2.20 /** 425) ; **guel** vey dimp (**2.20 /** 52) ; **gwel** eo gan hi bezan crouget (**1.14 /** 43) ; **gwel** he pligé d'hin (**2.2 /** 83)

gwellañ (ad) : servichet he woainc hen boed, ac hen pep sort tra deus ar **guellan** (**2.20 /** 64)

gwelloc'h (ad) : p'he **guelloc'h** dindan ar vinien (**2.9 /** 169)

gwenan (ak) : ur c'houlauen coar guen, hanvet ciergen, ha graet gant coar / ar **guenan** (**2.20 /** 82)

gwenn (ad) : ur gornandonnes guisquet hen **guen** (**1.11 /** 23) ; ur cad pen **guen** (**2.1 /** 32) ; ur habit satin **gwen** (**1.6 /** 35) ; ur suppiliç **gwen** (**2.4 /** 44) ; evit ho daouarn, autrou d'ha voud quer **gwen** (**2.14 /** 71) ; pevar march **guen** (**2.8 /** 55) ; woar un anquanné **gwen** (**1.7 /** 35) ; gant alleton **guen** ouarnet (**2.8 /** 57) ; monnet ha ra unan du, ac unan **guen** (**2.14 /** 99) ; bara guinis **guen** (**2.20 /** 117) ; **guen** evelt ar lez (**2.20 /** 155) ; arc'hant **guen** ac aour d'ar servicherien (**2.20 /** 255) ; ur c'houlaouen coar **guen** (**2.20 /** 81)

gwentet (agv) : gant avel **guented** (**2.12 /** 16)

gwerc'hez : dre gratz ha Santes anna, ac ar **VerKes** ié (**1.13 /** 28) ; ar **Verhes** ha neveus, digouguet (**1.17 /** 22) ; nemeit gant ar **verches** guir mam doue (**2.14 /** 111) ; litaniou ar **verches** maria (**2.12 /** 5) ; an itroun **werches** maria (**2.12 /** 100) ; a ye d'ha pidi ar **verc'hès** (**2.15 /** 12) ; n'ha d'ha pidi choas ar **verc'hes** (**2.15 /** 19) ; digant ar **verches** he choulennan (**2.9 /** 131) ; neket ous ar **verches** he deus sentet (**2.9 /** 135)

gwerenn (ak) : he savas an den a armé, ag he neus c'houlennet / quemer ar comz ac ar **veren**, d'ha eva d'ho [L3] yec'het (**2.18 /** 28)

gwerz (ak) : ur **guez** zo neve compozet (**2.6 /** 2) ; ur **gwerz** a zo bed graet, ha nevez evit ar bloa (**1.13 /** 2) ; ur **gwerz** d'an autrou ha guerrand (**2.6 /** 3) ; ha c'hilauet oll, ac he cleffet/n'ac ur **guers** zo névé composet (**2.9 /** 2)

gwerzh (ak) : dall anter scoet evit **guerz** ar butun (**2.20 /** 126) ; evit **guerz** ar butun anter cant scoet (**2.20 /** 131) ; roet cant scoet evit **guerz** ar spillen (**2.20 /** 135)

gwerzho (vb) : unan a zo d'ha **guerzo** (**2.20 /** 133) ; d'an ini ho **guerso** did (**2.20 /** 126)

gwerzhet (agv) : **guerset** he vo, deus ar leve (**2.6 /** 112) ; an oll meubl, **guerzet** (**2.20 /** 96)

gwesped (ak) : dibri ar **goesped** gant ar c'hic sal (**1.9 /** 30)

gwilioudet (agv) : breman p'ha och **guiliouded** (**1.11 /** 9) ; aboué tri deiz, he heo **guilliouded** (**1.11 /** 32)

gwin (ak) : ac ur bouteillad **guin** (**2.17 /** 109) ; carout he ra, ar **gwuin** (**2.2 /** 19) ; quic ha **gwin** deus an daou sort (**2.20 /** 118) ; dilésel ar **guin** ac ar merchet (**2.9 /** 160) ; délésel ar merchet ac ar **gwin** (**2.9 /** 161)

gwini (ak) : lequet hi dindan ur planten loré […] / p'he guelloc'h dindan ar **vinien** (**2.9 /** 169)

gwinizh (ak) : ac eon d'ha laret monnet d'ar marc'hat d'ha preno bara **guinis** guen, quic ha gwin deus an daou sort (**2.20 /** 117)

gwir (ak & ad) : he **guir** deus a K/oue (**1.17 /** 34) ; m'ha **guir** deus ha bruillac (**1.17 /** 39) ; p'he he chollimp ar **guir** hon commanant (**2.14 /** 23) ; n'ha pa golzen ar **guir** a teir [*pe seiz*] commanant (**2.14 /** 28) ; nemeit gant ar verches **guir** mam doue (**2.14 /** 111) ; evit disquin d'ar justic, he vey **guir** quementzé (**1.13 /** 17) ; ar pez he laran dac'h a zo **guir** (**2.20 /** 503)

gwirionez (ak) : p'ha v'hin maro, he pedan justiç doue / d'an discléria d'ha tonquédis ar **guirionné** (**1.14 /** 54) ; n'he larin nemeit **guirionez /** hen ze he rin m'ha dever (**2.15 /** 167) ; m'he lar dac'h ar **vrionez** (**2.15 /** 184) ; n'he laran némeit **guirion** (**2.15 /** 172) ; lerit d'hin ar **vrionez** (**2.20 /** 470) ; quen n'ha laras dezi ar **vrionez** (**2.20 /** 473)

gwiskamant (ak) : ha teir **guiscamant** ha hia gan hin (**2.14 /** 98) ; ur **guiscamant** bleun baleen gant hi (**2.20 /** 156)

gwiskañ, -o (vb) : ho **guisquo** he dillad, eman ar bellec (**2.4 /** 62) ; ever ho **gwisqua** dillad ar belec (**2.5 /** 34) ; p'ha **gwisqué** he botou ler névé (**1.17 /** 2) ; Fiacra, **guisquet** prest ho dillad (**1.6 /** 17) ; perac m'ha habit voulourz d'hin he **guisquet** (**1.11 /** 91)

gwisket (agv) : ur gornandonnes **guisquet** hen guen (**1.11 /** 23) ; he dillad caer **guisquet** (**2.11 /** 18) ; ha m'he rancontr' un den **/ guisquet** hen ru he scarlec (**2.17 /** 12) ; ac eon, **guisquet**, hen ru poac'h, ru scarlac poac'h (**2.20 /** 39) ; bravan **guisquet** (**1.6 /** 95) ; **guisquet** evelt ur roué (**2.20 /** 259)

gwreg (ak) : **grec'h** yauanc (**2.12 /** 21) ; ar **vrec'h** yauanc (**2.12 /** 62 ; **2.18 /** 9 / 41) ; n'hon quet ur **grec'h** quer diremet (**2.12 /** 87) ; digorret emey ur wouez / gant ar **vrec'h** anavèsét (**2.17 /** 75) ; colled he voa he **vrec'h** gantan (**2.20 /** 3) ; ur pentiad ep **grec'h**, a zo re ha carg evit ho woad (**2.20 /** 147) ; an dra ze ha gene allies an doctor ac he **grec'h** (**2.20 /** 329) ; ur durquaned flam he woa ar **vrec'h** man (**2.20 /** 418) ; lez ur **vrec'h** eo a dégass ar christenien d'ha voud den (**2.20 /** 423) ; **groaguez** ha merchet (**2.4 /** 59 / 63) ; merchet ha **groaguez** m'he ho ped (**2.12 /** 7) ; m'he wo squer d'ha **groaguez** d'ha merchet (**2.12 /** 54) ; evelt, m'ha dlé **groaguez** honnest monnet (**1.14 /** 32) ; m'ha nevo **groaguez** ar quartier, han enor an avantag / d'ha glebian ho biziet ebars er piscine bras (**2.13 /** 53) ; ha neuze he lavaro, ar **groaguez** (**2.13 /** 55)

H

ha/hag (stag) : **a** (**2.12 /** 16 / 22) ; **à** (**1.6 /** 9) ; **ac** (**1.6 /** 19 / 54 / 58 / 70 / 113 / 144 ; **1.9 /** titl / 4 / 6 / 7 ; **1.11 /** 1 / 47 / 114 ; **1.12 /** 23 / 69 ; **1.13 /** 1 / 13 / 28 / 34 / 41 / 44 / 46 ; **1.14 /** 8 / 14 / 24 / 52 / 58 ;

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

1.16 / 1 / 4 / 8 / 20 / 88 / 105 ; **1.17** / 14 / 24 ; **2.1** / 9 / 55 / 92 / 119 ; **2.2** / 46 / 66 ; **2.8** / 2 / 28 ; **2.6** / 119 ; **2.9** / 1 / 65 / 155 / 160 / 161 / 196 / 223 / 250 ; **2.11** / 30 / 36 ; **2.12** / 9 / 23 ; **2.13** / 1 / 1 / 22 / 26 / 27 / 29 / 34 / 36 / 37 / 48 / 50 / 51 ; **2.15** / 23 / 96 / 117 / 148 / 150 ; **2.16** / 36 / 45 / 59 / 71 / 86 / 112 ; **2.17** / 8 / 42 / 107 / 109 / 113 / 133 ; **2.19** / 9 / 12 / 13 ; **2.20** / 34 / 42 / 62 / 63 / 66 / 76 / 76 / 92 / 97 / 100 / 107 / 109 / 115 / 124 / 126 / 134 /151 / 160 / 162 / 162 / 163 / 163 / 164 / 168 / 170 / 182 / 187 / 189 / 211 / 222 / 224 / 235 / 236 / 246 / 247 / 251 / 256 / 271 / 273 / 276 / 304 / 310 / 311 / 321 / 329 / 329 / 332 / 348 / 354 / 364 / 373 / 377 / 394 / 400 / 418 / 418 / 443 / 445 / 464 / 465 / 474 / 476 / 478 / 487 / 490 / 504 / 505) ; **ac** he vey maro (**2.1** / 53) ; chilaouet **ac** he cleffet **ac** ho cleffet canna (**2.18** / 1) ; quemer ar comz **ac** ar veren (**2.18** / 28) ; **ac** eon (**2.12** / 76 ; **2.17** / 25 / 29 ; **2.20** / 39 / 116 / 222 / 310 / 346 / 415 / 416 / 473) ; **ac** eon entresec Roazon (**2.20** / 29) ; **ac** heon, d'ha lantreguer (**2.20** / 295) ; ac **hi** [U3gg] (**2.20** / 218 / 419 / 429 / 436 / 440 / 443 / 462 / 465) ; **hac** hi [U3gg] (**2.20** / 450) ; **ac** hi [L3] (**2.20** / 51 / 52 / 55 / 84 / 315) ; **ag** hi [L3] (**2.20** / 322) ; **ag** (**2.15** / 40 ; **2.20** / 10 / 358) ; **ag** eon (**2.20** / 407) ; **ag** he neus c'houlennet (**2.18** / 27) ; **ha** (**1.6** / 43 / 47 / 56 / 81 / 108 / 118 / 120 / 123 / 126 / 128 / 138 / 146 / 152 ; **1.8** / 4 ; **1.11** / 18 / 19 / 31 ; **1.12** / 38 / 96 ; **1.13** / 23 / 27 / 32 / 51 ; **1.14** / 7 / 15 / 19 / 38 / 67 / 74 / 80 ; **1.16** / 15 / 27 / 27 / 33 / 36 / 37 / 38 / 41 / 46 / 47 / 58 / 59 / 68 / 70 / 92 / 95 / 100 / 102 ; **1.17** / 40 ; **2.1** / 44 ; **2.2** / 18 ; **2.4** / 14 ; **2.5** / 2 / 50 ; **2.9** / 1 / 16 / 16 / 70 / 71 / 75 / 90 / 96 / 174 / 199 / 253 ; **2.11** / 34 ; **2.12** / 6 / 7 / 10 / 15 / 17 / 18 / 30 / 36 / 41 / 43 / 47 / 48 / 53 / 90 / 96 / 97 / 100 / 102 ; **2.13** / 46 ; **2.15** / 7 / 14 / 28 / 37 / 68 / 91 / 139 / 159 / 191 / 208 / 211 ; **2.16** / 37 / 43 ; **2.17** / 11 / 24 / / 28 / 34 / 84 / 100 / 108 / 121 / 126 / 129 / 136 ; **2.19** / 26 ; **2.20** / 1 / 3 / 5 / 6 / 35 / 37 / 45 / 51 / 55 / 66 / 74 / 75 / 81 / 85 / 86 / 87 / 89 / 134 / 139 / 151 / 156 / 158 / 166 / 172 / 175 / 177 / 188 / 190 / 198 / 210 / 217 / 248 / 267 / 273 / 279 / 285 / 288 / 325 / 327 / 330 / 330 / 340 / 350 / 351 / 363 / 365 / 369 / 370 / 375 / 376 / 381 / 396 / 397 / 397 / 404 / 445 / 446 / 458 / 474 / 479 / 493 / 496 / 500 / 515) ; **ha** houi (**2.2** / 15) ; quer desquet **ha** houi (**2.12** / 24) ; **ha** monnet hen he [g] caross (**2.20** / 258) ; **hac** (**1.12** / 85 ; **1.14** / 77 ; **1.17** / 34 ; **2.13** / 45 ; **2.20** / 23 / 50 / 90) ; **hac** anter cant (**2.6** / 87) ; **ac** anter cant (**2.6** / 97) ; pemp scoet **ac** anter cant (**2.2** / 77) ; **hag** (**1.13** / 43 ; **2.20** / 257 / 512)

hado (vb) : an deiz woar lerch, he hèas ar mevel, ac ar matez d'**addo** un tamm querc'h (**2.20** / 101)

-hañ (rg) : quers woar he lerch, ha distro **an** (**2.2** / 45) ; ho tad neus **han** pedet d'ha chom énan (**1.11** / 81) ; roet he moa **han** dey evit goarant (**2.2** / 78) ; chetu **han**, aru prest meurbed (**1.12** / 66) ; teir guec'h all, emeus **han** aquited (**2.11** / 29) ; emaès an ty n'eus **han** tollet (**2.2** / 36) ; jeannette riou, neuss**an** guelet (**2.2** / 37)

hanter (ad & ak) : un **anter** (**2.4** / 11) ; an **anter** mui (**2.20** / 196) ; ;teir heur **anter** (**1.12** / 39 / 41) ; triwouac'h miz **anter** (**1.14** / 21) ; n'he alle quet he **anter** lenn (**2.6** / 19) ; abenn an **anter** noz, houi pezo changet ha son (**1.7** / 10) ; abenn an **anter** noz, he vo collet ho [L2] buéz (**1.7** / 14) ; an **anter** deus m'ha savantiri (**2.20** / 74) ; an **anter** deus d'ha mado (**2.20** / 75) ; neus nemeit an **anter** deus an amser (**2.20** / 65) ; dall **anter** scoet evit guerz ar butun (**2.20** / 125)

hanter-kant : **anter cant** (**2.2 /** 77 ; **2.6 /** 87 / 93 / 97) ; raï evit guerz ar butun **anter cant** scoet (**2.20 /** 131)

hañv (ak) : bouquidi an ân (**2.8 /** 1)

hardi (ad) : ac ha commançaz d'ha vont **arde** m'ha allé (**2.20 /** 152)

harz (ad) : he n'om gavas **hars** d'ha palez ar roué ha Portugal (**2.20 /** 154)

hast (ak) : gant **hast** he laras dezan (**2.20 /** 231)

hastañ (vb) : m'ar n'he vigé quet bed K/vinou quer **hasted** d'ha vont d'ha velet bettrex (**2.20 /** 200) ; **asted** hu prest, monnet d'ar jardin (**2.9 /** 165)

he (g. perc'h) : **he** (**1.14 /** 4 ; **2.1 /** 110) ; woar **he** bis un diamant (**2.2 /** 76) ; reprochet dezi **he** breur éna (**2.11 /** 24) ; d'**he** demesel (**2.16 /** 3) ; woar **he** guele (**1.11 /** 50) ; deus **he** guele (**1.11 /** 52) ; deus **he** kellou (**2.6 /** 9) ; **he** mam (**2.12 /** 6 ; **2.16 /** 43) ; d'**he** mam gues (**1.11 /** 41) ; digant **he** mam gaer (**1.11 /** 52) ; **he** maro (**2.2 /** 86) ; **he** pagiç bihan (**2.6 /** 26) ; **he** poded (**2.1 /** 33) ; **he** pen (**2.1 /** 33 ; **2.20 /** 107) ; hi ac **he** plac'h ha gampr' (**2.20 /** 377) ; **he** pried (**1.11 /** 84 ; **2.16 /** 84 / 101) ; d'han den chentil, ha d'**he** pried (**2.16 /** 37) ; **he** fried (**1.14 /** 10 ; **2.12 /** 81) ; **he** bottou (**2.2 /** 73) **hec'h** ano (**2.1 /** 34) ; ous **he** chortos (**2.1 /** 30) ; ous **he** tud (**2.1 /** 4) ; **he** c'halon (**1.14 /** 6 ; **2.1 /** 86 / 95) ; **he** corf **he** c'halon, he woa fatig bras (**2.6 /** 38) ; **he** costéz déou (**2.1 /** 91) ; n'he woa quet **he** guier peur achuet (**2.2 /** 67) ; **hec'h** euret (**1.14 /** 9) ; **d'he** instrui (**2.1 /** 93) ; **he** lienni (**2.1 /** 98) ; **he** pen (**2.20 /** 183) ; **he** tud (**2.2 /** 62) ; d'**he** guelet (**2.12 /** 8) ; an néveyti ha m'heus **he** clevet (**2.3 /** 7)

hed (ak) : triwoac'h troated, demeus ha **hed** (**1.12 /** 91)

hejañ (vb) : ar mam ha **higeas** he pen (**2.20 /** 183)

hemañ (rag) : quemeret daou pried **/ eman** a zo calonnad (**2.17 /** 142) ; **eman** ha woa ur den (**2.20 /** 260) ; **eman** ha woa un den caer (**2.20 /** 163) ; **eman** nevoa ur discadurez (**2.20 /** 164) ; **eman** zo ur rancontr' estonnus (**2.20 /** 54) ; woar ur sujet evelt **heman** (**2.20 /** 303)

henañ (ad) : map **énan** (**2.1 /** 52) ; ar map **ênnan** (**2.5 /** 19) ; m'ha map **ènan** (**2.4 /** 13 ; **2.11 /** 35) ; breur **éna** (**2.11 /** 24) ; d'ho merch **ennan** (**2.4 /** 19) ; an tad ha laqueas ar map **énan** woar ar studi (**2.20 /** 4)

hennezh (rag) : **hennès** (**1.6 /** 89) ; **henes** he miro (**2.4 /** 5) ; **enez** biquen, n'he vo tappet (**1.12 /** 94) ; **énes** ha laka, achanon d'ar maro (**1.14 /** 45) ; **ennès** woar he marc'h ha arruas (**1.14 /** 65) ; éneus a zo ur hent souézus (**2.20 /** 335)

henoazh (adv) : **enoas** (**2.19 /** 6) ; n'ha quer neubet n'he rin **énoas** (**2.19 /** 2)

hent (ak) : p'he woa gant an **hent** (**2.3 /** 3 / 19) ; p'ha woa gant an **hent** bras ho monnet (**2.9 /** 5) ; dre an **hent** bras (**1.8 /** 6) ; **hent** bras an naonnet (**2.4 /** 41) ; hen **hent** (**2.20 /** 209) ; demp hen **hent** (**2.20 /** 28) ; **hent** bras emeus d'ober (**2.20 /** 209) ; quémer an **hent** (**2.20 /** 150) ; **hent** Lannuon (**2.5 /** 58) ; lizérou ébars hen **hent** (**2.16 /** 34) ; ac eon hen **hent** (**2.20 /** 415) ; woar an **hent** d'ha vont d'ha … (**2.15 /** 1 / 2) ; woar an **enchou** (**2.9 /** 32) ; hen ur monnet gant han **hent** (**2.20 /** 36) ; p'he wouaing ho mont gant han **hent** (**2.20 /** 38) ; monnet he ramp pepret, d'heuil hon pen, ac an **hent** (**2.20 /** 42) ; ac hi [L3] d'ha querset, d'ha heuilh **hent** (**2.20 /** 51) ; ha heuillas he [g] **hent** evelt an avel foll (**2.20 /** 267) ; he woa ed hen **hent** evit ur beach ir (**2.20 /** 409) ; éneus a zo ur **hent** souézus (**2.20 /** 335) ; an dud ha chommé woar an **enchou** (**2.20 /** 326)

heol (ak) : p'ha hey an **eaul** d'ha guz (**1.11 /** 75) ; sclent evelt an **eaul** (**2.20 /** 157)

hep (araog) : **ep** aulen, n'ac **ep** badeyant (**2.12 /** 38) ; **ep** caout dud (**2.19 /** 20) ; ha chome an dud allies **ep** offeren (**2.20 /** 327) ; **ep** cavout aouen (**2.20 /** 333) ; ur pentiad **ep** grec'h (**2.20 /** 147) ; m'he all tremens **ep** (**2.20 /** 315)

hervez (araog) : **erve** ar guis (**1.6 /** 83) ; **ervez** ar liou (**2.2 /** 15) ; **hervé** guelt ar liou deus he bottou (**2.2 /** 73)

heul(iañ) (vb) : ha d'ha **heuil** ive ar merchéjou (**2.12 /** 48) ; monnet he ramp pepret, d'**heuil** hon pen, ac an hent (**2.20 /** 42) ; ac hi [L3] d'ha querset, d'ha **heuilh** hent (**2.20 /** 51) ; ac **heuliet** en pep tra ar lezen mad (**1.14 /** 8) ; giletta ar bouder, ed d'ha **heuil** ho pried (**1.14 /** 31) ; he deus, **heuillet** ar map (**2.2 /** 52) ; **heuillet** he neus he mestr' (**2.16 /** 28) ; m'he he **heuillo** présant (**2.3 /** 32) ; ha **heuillas** he [g] hent evelt an avel foll (**2.20 /** 267)

hi : **hi** ha choullé (**2.1 /** 86) ; **hi** he woa tener meurbed (**2.16 /** 42) ; cassomp **hi** (**2.1 /** 63) ; hen corn ur parch, neuss **hi** coachet (**2.2 /** 39) ; p'he deus **hi** guélet (**2.2 /** 53) ; gant m'ha cleze **emeussi** gouneet (**1.6 /** 96) ; lequet **hi** dindan ur planten loré (**2.9 /** 167) ; ed hu d'hy, ha visited **hi** (**2.12 /** 9) ; dallet ho setanç ha lennet **hi** (**2.12 /** 23) ; woar ar rod p'he neus **hi** tollet (**2.12 /** 69) ; ac he laras he woa **hi** he woa (**2.20 /** 108) ; Seiz bloaz er chouent he neuss **hi** laket (**2.8 /** 47) ; d'ha pemzec bloas, neus **hi** eureuget (**2.8 /** 48) ; ebars an tan, p'ha neus **hi** laquet (**2.12 /** 73) ; **hi** ac he [gg] plac'h ha gampr' (**2.20 /** 377) ; emeus **hi** laquet dindan cazel yé (**2.20 /** 383) ; ac **hi** he deus commandet (**2.16 /** 112)

hini : **hini** (**1.14 /** 52) ; **hini** evelti (**2.3 /** 29) ; an **hini** bihan (**1.12 /** 30) ; an **hini** he carret (**2.5 /** 11) ; d'an **hini** yaouanquan (**2.4 /** 20) ; an **ini** (**2.19 /** 11 ; **2.20 /** 347 / 508 / 511) ; an **ini** goz azeet, er chogn, quichen an tân (**1.7 /** 41) ; an **ini** bihan (**2.20 /** 11) ; an **ini** ha nevo, ar muyan desquet (**2.20 /** 58) ; biscoas **ini** deus m'ha lignèz / n'ha neus touchet, ur diner leve (**2.8 /** 15) ; **ini** deus he [gg] sort (**2.20 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

354) ; he tro, aruo gant peb **ini** (**2.3 /** 12) ; pep **hini** he dro (**2.20 /** 120) ; ous pep **hini** (**2.6 /** 44) ; gant peb **ini** (**2.14 /** 8) ; peb ha habit, d'ha bep **ini** (**2.6 /** 130) ; m'ha **ini** (**2.17 /** 4 ; **2.20 /** 120) ; gant hoc'h ènor, ha gant m'ha **ini** (**2.14 /** 76) ; evit m'ha **ini** (**1.6 /** 84) ; evit oc'h **ini** (**1.6 /** 60) ; ac hoc'h **ini** (**1.6 /** 54) ; ac oc'h **hini**, houi esperno (**2.6 /** 136) ; meur ha bloaz so, n'he woa bed **ini** (**2.14 /** 77) ; he woa c'hoarz gant meur ha **hini** (**2.20 /** 137) ; d'an **ini** ho guerso did (**2.20 /** 126) ; pevar cleze noaz so degainet **/ ini** ar marquis, woa ar pempet (**1.6 /** 118)

hinkane (ak) : gw. **ankane**

hir (ad) : gant un tal rided, ac **ir** muzellou (**1.14 /** 14)

hirvoud (ak) : ober fin d'he [gg] **hirvoudou** (**2.16 /** 75)

***hirvoud** (vb) : ar goaz ha chommas neuzé ur pennad er porchet **/** d'ha **hirvoud**, ha d'ha songeal gant ur gallon mantred (**1.16 /** 92)

hiziv (adv) : **hirio** (**2.1 /** 88) ; houi zayo **hirio** d'ha maner tredrez (**2.9 /** 29) ; leret hu d'hin **hirio** (**2.14 /** 54)

ho (g. perc'h) : **ho** (**2.1 /** 36 **/** 48 ; **2.3 /** 9 ; **2.9 /** 175 ; **2.14 /** 29 **/** 29 **/** 36 **/** 37 **/** 40 **/** 75 **/** 78 **/** 134 **/** 135 ; **2.17 /** 114 **/** 132 ; **2.20 /** 15) ; **ho** breur belec (**2.20 /** 18) ; **ho** breudeur (**2.20 /** 17) ; **ho** buguel (**2.8 /** 42) ; **ho** pen (**1.11 /** 88 ; **2.1 /** 31) ; **ho** lod (**2.1 /** 76) ; **ho** contell (**2.1 /** 80) **ho** fillorès (**2.1 /** 112 **/** 116) ; **ho** daouarn (**1.17 /** 3 ; **2.2 /** 11) ; **ho** dillad (**1.6 /** 17 ; **2.2 /** 15) ; **ho** beg (**2.2 /** 11) ; woar **ho** pis (**2.17 /** 131) ; **ho** bleo (**2.4 /** 10) ; en toul **ho** dor (**2.14 /** 31) ; woar **ho** quélé (**1.11 /** 34) ; en **ho** quele (**1.7 /** 13) ; dindan pen **ho** quele (**1.7 /** 15) ; **ho** commanant (**2.14 /** 18) ; p'he m'ha chaç, woar **ho** lerc'h m'he ha losko (**2.4 /** 24) ; Léac'h n'ha neus bed den c'hoas deus **ho** ligné (**1.6 /** 100) ; d'**ho** merch ennan (**2.4 /** 19) ; **ho** merer (**2.14 /** 16) ; evit **ho** woad (**2.20 /** 147) ; ous **ho** pen (**2.8 /** 56) ; pénevait **ho** poan (**1.11 /** 16) ; **ho** pried (**1.11 /** 58 **/** 65 **/** 87 ; **1.14 /** 31 ; **2.8 /** 52) ; dallet **ho** setanç (**2.12 /** 23) ; **ho** tad (**1.6 /** 18 ; **1.11 /** 81 ; **2.6 /** 22) ; graët **ho** tever (**1.14 /** 29) ; d'**ho** ty (**2.14 /** 43 **/** 51) ; phulup olier ed hen **ho** tro (**2.4 /** 23) ; dall anter scoet […] d'an ini **ho** guerso did (**2.20 /** 126) ; **ho** trugarécat (**2.1 /** 44 **/** 49) ; car evit **ho** tad n'**ho** consoller quet (**2.11 /** 38) ; hen **ho** requet (**2.12 /** 8) ; m'he **ho** salud (**2.1 /** 57) ; m'he zo deuet d'**ho** pidi aman (**2.4 /** 49) ; m'he **ho** ped (**1.7 /** 21 ; **1.11 /** 45 ; **2.8 /** 33 ; **2.12 /** 7 **/** 55 **/** 83) ; pardon m'he **ho** ped m'ha autrou (**2.6 /** 75) ; chilauet oll ô m'he **ho** ped (**2.6 /** 1) ; m'he **o** ped (**1.12 /** 55) ; macharid K/amoal, m'he **ho** ped (**2.5 /** 21) ; m'he **ho** ped d'heureugi dam breur guillerm (**2.5 /** 17) ; m'he **ho** ped oll, n'am discuillet quet (**2.9 /** 153) ; ébars er chiguin **ho** cavet (**2.1 /** 82) ; biquen **n'ho** quel m'ha daoulagat (**2.1 /** 18) ; m'he **ho** déméso (**2.2 /** 55) ; **ho** daranpred (**2.19 /** 15) ; ha couscoudé, n'**ho** discuillamp quet (**2.9 /** 178) ; pe gouls he hallin **ho** guelet (**2.19 /** 19) ; d'**ho** quelet (**2.17 /** 118 ; **2.20 /** 171) ; ous **ho** choulen (**1.6 /** 75) ; bed he ver **ho** c'houlen (**2.14 /** 24) ; an néveyti […] hen **ho** crayo glacharet (**2.3 /** 8) ; m'he ha woa pelzo **ho** rancontr (**1.11 /** 26) ; m'ar **ho** caw (**1.6 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

76) ; pardon emesy […] / deus, m'ha émeus **ho** dileset (**2.6 /** 74) ; ur caross d'**ho** douguen (**2.8 /** 54) ; ha me ya dus tu d'**ho** démésan (**2.14 /** 80) ; oh ! ia m'he ya d'**ho** dimisi erfad (**2.14 /** 81) ; en **hoc'h** eureugeo (**2.8 /** 28) ; hen **ho** laquo (**2.8 /** 27) ; d'**ho** laza en oc'h uré (**1.7 /** 16) ; **ho** miret he rey (**2.20 /** 19) ; ac **hoc'h** ini (**1.6 /** 54) ; m'he n'ha glasquan man en dro d'**hoch** ini (**2.4 /** 18) ; d'**hoch** offeren quenta, m'he a yello (**2.5 /** 26) ; evit **oc'h** ini (**1.6 /** 60) ; p'he prenet **oc'h** habit, ha euret (**2.5 /** 24) ; evit **oc'h** eureugi, n'he allan quet (**1.11 /** 29) ; roet **oc'h** eurz (**2.12 /** 84) ; houi yello **och** unan (**2.12 /** 94)

hoc'h (ak) : evelt **oc'het** he scuil hon gwoad (**1.8 /** 33)

holen (ak) : ep **aulen**, n'ac ep badeyant (**2.12 /** 38)

holl : **oll** ouzomp, an torréfou a red (**2.9 /** 177) ; an **oll** ha lavar eo vaillant ha brao (**1.8 /** 4) ; an **oll** ha sellé ouz ar carross (**2.20 /** 159) ; saludi ha rentout dévériou d'an **oll** he rèas (**2.20 /** 255) ; d'he [g] **oll** breudeur, ho chourage (**1.8 /** 32) ; he woa an **oll** dud d'ha cousquet (**1.12 /** 17) ; **oll** aëred ar bro (**2.20 /** 105) ; **oll** bugale an autrou (**2.1 /** 53) ; ha d'ha **oll** mad (**2.1 /** 120) ; **oll** tud m'ha ty (**2.6 /** 5) ; **oll** tud he (gg) ty (**2.6 /** 58) ; oll servicherien, **oll** dud m'ha ty (**2.9 /** 171) ; ha pinvidic sûr, **oll** he viet (**2.9 /** 174) ; **oll** Sent m'ha bro (**2.6 /** 95) ; chilauet **oll** ô m'he ho ped (**2.6 /** 1) ; ha c'hilauet **oll**, ac he cleffet (**2.9 /** 1) ; m'he ho ped **oll**, n'am discuillet quet (**2.9 /** 153) ; henor dezi, ac hen **oll** dra, chanç mad (**2.14 /** 116) ; digant an **oll** (**2.20 /** 132) ; an **oll** merchet (**2.14 /** 64) ; pepini er bed man evit han, ha Doue evit an **oll** (**2.20 /** 31) ; an **oll** meubl (**2.20 /** 96) ; ha rey anésan **oll** d'ha suned (**2.20 /** 426)

homañ (rag) : **omman** (**2.12 /** 13) ; **omman** éc'h eo (**2.11 /** 30) ; **omman** eo (**2.11 /** 31) ; Siouas emesy m'a doue **/ omman** zo ur badeyant (**2.15 /** 84)

hon (g. perc'h) : n'ha vancomp quet **hon** tro (**1.7 /** 34) ; **hon** daou (**2.17 /** 37) ; demni **hon** daou (**1.12 /** 1 ; **2.12 /** 91) ; m'ha divisquomp **hon** daou, **hon** pourpanchou **/** evit gore, woar ar mannégou (**1.6 /** 101) ; cloarec n'om divisquomp **hon** daou (**1.6 /** 103) ; yauanquic he woamp **hon** daou savet (**1.14 /** 40) ; Savomp n'hi **hon** daou ty mad (**2.1 /** 23) ; m'ar yamp **hon** daou d'ha dijuni (**2.1 /** 40) ; m'ar effomp **hon** daou d'ar barados (**2.12 /** 98) ; ha n'hi **hon** daou n'hin nom garo (**2.19 /** 26) ; en **hon** touesq (**1.14 /** 48) ; houi ha deyo, d'**hon** ty d'**hon** gouarn (**2.5 /** 18) ; autrou ar cleuan, **hon** iscuset (**2.2 /** 47) ; p'ha moamp hon daou laret **/ hon** rezon an eil d'éguilé (**2.17 /** 38)

honnezh (rag) : **onnès** (**1.6 /** 94) ; **onnèz** (**2.3 /** 26) ; **honnés** (**2.11 /** 15) ; m'ha doué m'he sent ous ho comzou **/** ho goalen, **honnes** em conduo (**2.5 /** 52)

horrupl : ur nosvez an **horruplan** (**1.12 /** 14)

horzh (ak) : quertz d'ha quemer ur **orz** (**2.20 /** 367) ; querz d'ha vid an **orz**, ac ar contell (**2.20 /** 393) ; gant un **orzen** (**2.12 /** 44)

houarn (ak) : K/ninon ha laquai ho [L2] goad quer yen / p'he evelt an **ouarn**, p'he ar meing (**2.9 /** 164)

houarnet (agv) : gant alleton guen **ouarnet** (**2.8 /** 57)

hu (estl) : ha **hu** d'ar yodet / evit n'he vijé quet anavéset (**2.9 /** 75)

-hu (rag) : chilauet **hu** breiz isel (**1.13 /** 1) ; ed **hu** autrou d'an tourel huellan (**2.9 /** 179) ; chommet **hu** cuzet ennan (**2.9 /** 180) ; ed **hu** d'hy, ha visited hi (**2.12 /** 9) ; ed **hu** d'an aradon (**2.17 /** 111) ; pelec'h ed **hu** pautred (**2.20 /** 40) ; donet ho red **hu** d'am servich (**2.20 /** 43) ; deud **hu** gannimp n'hi Francesa (**2.15 /** 33) ; deud **hu** gannimp hen d'hon ty (**2.15 /** 34) ; deuet **hu** gannimp hin Francesa (**2.15 /** 65) ; n'ha deud **hu** gannimp d'an traou (**2.15 /** 66) ; leret **hu** (**2.14 /** 13) ; leret **hu** d'hin hirio (**2.16 /** 54) ; lest **hu** (**2.19 /** 22 / 23) ; dac'**hu** (**1.6 /** 7 ; **1.11 /** 25 / 27 ; **2.11 /** 27) ; d'ac'h**u** (**1.11 /** 33) ; gannac'**hu** (**1.6 /** 135) ; digannac'**hu** (**2.16 /** 57) ; n'ho heuss **hu** quet guelet (**1.6 /** 25) ; roet **hu** querc'h ha foen, leiz he gof d'ha zibri (**2.18 /** 21) ; roet **hu** ho valisen, och aour ac'h oc'h archant (**2.18 /** 23) ; ha deued **hu** prest goude, gannimp hi d'ha predi (**2.18 /** 22) ; credet **hu** den a armé, n'hin ho logeo contant (**2.18 /** 24) ; plac'hic oc'h **u** eureuget (**2.17 /** 26)

huanad (ak) : fors **huanadou** (**2.1 /** 92)

huanadañ, -iñ (vb) : margoddic matézic ha selle, **huanadé** (**1.7 /** 8) ; dré m'ha hed, ha m'ha teuet, perac **huanaded** (**1.7 /** 12)

huchal (vb) : **huschal** he rey aboés he [g] pen gant ar boan (**2.20 /** 312)

hunvre (ak) : d'ho [L2] laza en oc'h **uré** (**1.7 /** 16) ; ur **urè** opeus graèt (**2.20 /** 442) ; lest ar **uré** ze hem'hé ar mevel bras (**2.20 /** 457)

hunvreal (vb) : hoc'h **eure** woa m'ha douç em henver (**2.19 /** 4)

I

i : **hi** a disquiso (**2.19 /** 25) ; hac **hi** d'ha trugarecat (**2.20 /** 51) ; ac **hi** d'ha querset (**2.20 /** 51) ; ac **hi** d'ober un dihan (**2.20 /** 52) ; ac **hi** d'ha nom quittad (**2.20 /** 315) ; ac **hi** d'ha querset (**2.20 /** 84)

ifamañ (vb) : p'he neveït **iffamma** m'ha clevé (**2.9 /** 49)

iliz (ak) : en **illis** (**2.15 /** 24) ; en **illis** ar Foll Coat (**1.13 /** 42) ; evit laret ur peden hen **illis** (**2.15 /** 67) ; d'an **illis** (**1.11 /** 94) ; d'ha vont d'an **illis** (**1.11 /** 89) ; em plaç en **illis** (**2.1 /** 99) ; d'han **illis** (**2.3 /** 31) ;

evit décoranç an **illis** (**2.6 /** 100) ; èbars hen **illis**, p'he er verret (**2.6 /** 84) ; hen **illis** ha Sant Frances (**2.15 /** 16) ; **illis** an autrou Sant Frances (**2.15 /** 21) ; dor an **illis** a zo digor / he serri, woa ancouézet (**2.15 /** 119) ; antrezet eo bed hen **illis** / d'ha laret he [g] chapelet (**2.15 /** 121) ; ho velet an daou jacobin / ho tonnet d'an **illis** gant ur plac'h (**2.15 /** 126) ; querquent ha choulou deiz eo sortiet / deus **illis** autrou Sant Frances (**2.15 /** 144) ; m'he zo bed an noz man ho cousquet / hen **illis** autrou Sant Frances (**2.15 /** 154) ; neur trémen **illis** guézarec (**2.16 /** 91) ; hen **illiz** parouss (**2.4 /** 58) ; p'ho devoa c'hoant d'antréal hen **illis** he rainc (**2.20 /** 337) ; p'ha n'oullaing quet antreal en **illis** he chommaing, dindan an auter (**2.20 /** 338)

implijet (agv) : he meus m'ha amser goall **implijet** (**2.12 /** 26)

ine (ak) : offr he **iné** d'ha doue (**2.6 /** 82) ; n'he feus affer cloaréguic d'ha pidi gant m'ha **iné** (**1.13 /** 9) ; benèz doue woar d'ha **ine** (**1.13 /** 6) ; he [g] **hiné**, querquent he neus rentet (**2.9 /** 245)

inkontinant (ad) : m'he scrivo d'ha guengamp / evit digac'h archerrien, ha dond **incontinant** (**1.16 /** 36) ; retorn **incontinant** (**2.16 /** 38)

inosant (ak) : m'ha mam caer, poquet d'am **innoçant** (**1.11 /** 107) ; tri **innocant** (**2.12 /** 37)

inspirasion (ak) : he teuas dezi ur **inspiration** (**2.5 /** 47)

instruiñ (vb) : d'he **instrui** (**2.1 /** 93)

+intandant (ak) : ur eurs a zo bed aru, abeurs an **intandant** (**2.13 /** 5)

intañsion (ak) : hen goall **intantion** (**2.1 /** 96)

intañv (ak) : chetu an oc'h neve / **intaon** d'ha noz he eured (**2.17 /** 150) ; m'he songe bout **intaovès**, ac émeus daou pried (**2.18 /** 44) ; quemeret éneus ur stad, d'ha diffen ar minorret / an **intanveset** (**2.20 /** 27)

intentapl : ur pod **intentabl** (**2.20 /** 348)

inter(r)amant (ak) : d'an **interramant** (**2.3 /** 31)

interret (agv) : piou aman a zo bed **enterred** (**1.11 /** 98) ; aze he heo bed **interred** (**1.11 /** 101) ; he vo **interred** (**2.1 /** 99) ; couls he ve, gan hi, bout **interred** (**2.5 /** 3) ; dindan m'ha scabel, he vo **enterred** (**2.2 /** 79) ; hen fons m'ha jardin heo bed **interet** (**2.9 /** 235) ; n'ha neo quet ébars ar jardinou / eo he vey **interred** ar corfou (**2.9 /** 238) ; ar minors p'ha woa scoet / a woa querquent **interred** (**2.15 /** 136)

interriñ (vb) : liannet, ha glazou sonnet dezi / ha casset er caross d'he **interri** (**2.9 /** 254) ; Lucifer ho [L3] cusuillas / d'ha **interri** hen beo Francesa (**2.15 /** 63)

iskuz (ak) : **iscus** (**2.2 /** 46 / 50) ; liser doctor ar Stang d'ha c'houl he **iscus** (**2.20 /** 239)

iskuziñ, eskuziñ (vb) : m'ha **iscuzet** (**2.1 /** 111) ; autrou K/ninon, m'ha **iscuset** (**2.9 /** 191) ; m'ha **iscuset** compagnonnèz (**2.20 /** 515) ; hon **iscuset** (**1.6 /** 27 ; **2.2 /** 47) ; evit ur vec'h, hen ho **iscusan** (**1.6 /** 29) ; autrou K/ninon, m'ha **escuset** (**2.9 /** 211)

itron, itroun (ak) : an **itroun** werches maria (**2.12 /** 100) ; **itroun** (**2.6 /** 42 / 48 / 51 / 61 / 77 / 113) ; an **itroun** (**1.11 /** 51 ; **1.16 /** 13 / 20 ; **2.6 /** 50 / 67 / 117 ; **2.20 /** 332 / 487 / 494 / 495 / 505 / 514) ; an **itroun** yauanc (**1.11 /** 103) ; **itron** (**2.6 /** 31 ; **2.14 /** 61) ; he [gg] tad a zo den chentil, ha m'he a zo **itron** (**1.16 /** 15) ; an **itron** (**2.6 /** 71 / 97 ; **2.20 /** 375) ; d'an **itron** (**2.6 /** 60) ; an **itron** yauanc (**2.20 /** 324) ; sicour, **itronn** maria ha bulat (**1.8 /** 34) ; he eo ar guis/ec'ha an **itrounneset** en du, d'an illis (**1.11 /** 94) ; an **itroun** deus ar rivier (**1.14 /** 3) ; an **itroun** ha trémenec (**2.16 /** 1) ; an **itroun** ha tremenec (**2.16 /** 32) ; han **itroun** ha tremenec (**2.16 /** 68) ; ouz an **itroun** a deus sented (**2.16 /** 67) ; an **itroun** a zo dougueres ha daou ha bugalé (**2.20 /** 378) ; lez an **itroun** he bugale (**2.20 /** 476) ; an **itroun** m'ar c'houlje bezan sentet ous mam (**2.20 /** 482) ; red he woa d'hin, senti / ous m'ha **itroun** quer caret (**2.16 /** 110)

ivez (adv) : **ive** (**2.2 /** 33 ; **2.6 /** 123 ; **2.12 /** 48 ; **2.20 /** 139 / 436) ; ha m'ha Lazet **ive** m'ar queret (**1.6 /** 138) ; **ivé** (**1.6 /** 90 ; **2.1 /** 20 ; **2.11 /** 8 ; **2.12 /** 46 ; **2.16 /** 43 ; **2.20 /** 14 / 203 / 468) ; leket **ivé** m'ha bugale (**2.6 /** 101) ; ha dim hé **ivé** (**2.20 /** 177) ; **ié** (**1.13 /** 28)

ivin (ak) : hen fons m'ha jardin heo bed interret / dindan ur **ivinen** eo bed laquet (**2.9 /** 236)

J

jakobin (ak) : n'ha neo daou **jacobin** yauanc / ha neveus hi remerquet (**2.15 /** 25) ; an daou **jacobin** neus hi casset / gant ar vïnch a hié d'ho gampr' (**2.15 /** 49) ; unan deus an daou **jacobin** (**2.15 /** 107) ; ho velet an daou **jacobin** (**2.15 /** 125) ; chetu aze ar **jacobin** / he woa pod ar chontellou (**2.15 /** 202) ; ;gant daou deus ho [L2] **jacobinet** (**2.15 /** 176)

jardin (ak) : deud d'ar **jardin** (**2.1 /** 45) ; deut gan hin, plac'h yauanc, d'ar **jardin** (**2.9 /** 93) ; Kar ur boquet deus han avren fin / he vey cavet ébars m'ha **jardin** (**2.9 /** 98) ; asted hu prest, monnet d'ar **jardin** (**2.9 /** 165) ; d'ha pourmen, d'ha choas bouquidi d'ar **jardin** (**2.20 /** 217) ; ed d'hen heuil d'ar **jardin** d'ha pourmeni (**2.9 /** 113) ; ebars er **jardin** p'ha n'ha antréas (**2.9 /** 115) ; hen fons m'ha **jardin** heo bed interret (**2.9 /** 235) ; n'ha neo quet ébars ar **jardinou** / eo he vey interred ar corfou (**2.9 /** 237)

jenañ, -iñ (vb) : an dra ze ha **gene** allies an doctor (**2.20 /** 328) ; n'ha nom **génet** quet emey ar mevel, arruout he reffoing aman, gant préz bras (**2.20 /** 412)

jeneral (ak) : rac aouen deus ar **général** (**2.15 /** 55) ; ha p'ha zeuyo ar **general** (**2.15 /** 91) ; autrou **general** emesan **/** m'he c'houlen punission (**2.15 /** 169)

jeneral (ag) : ar menec'h zo nom rentet **/** er procession **general** (**2.15 /** 195)

joa (ak) : débonjour ha **joa** (**2.2 /** 7) ; salud a **joa** ebars an ty man (**2.8 /** 31) ; pebez **joa** he m'ho, m'ar eo cloarec (**2.5 /** 10) ; ar princes ha woa hen ur **joa** bras (**2.20 /** 215)

joaus : ar marchadour bihan, ha woa **joaus** ha c'halon (**1.7 /** 5) ; m'ha c'halon autrou Sénéchal, a zo **joaus** ha gai (**1.13 /** 27) ; ur duquarned flam he woa ar vrec'h man, ac ur plac'h **joaus** (**2.20 /** 418)

joausted (ak) : n'he vanque **joausted** all abed hen K/vinou (**2.20 /** 288)

jubile (ak) : m'he c'houllo ive ur **jubile** (**2.6 /** 123)

justis (ak) : pelec'h eman **justic** ar guer man (**1.12 /** 103) ; evit disquin d'ar **justic**, he vey guir quementzé (**1.13 /** 17) ; evit disquan d'ar **justic**, he woa n'hom tromplet mad (**1.13 /** 20) ; autrou ar **justic** graët ho téver (**1.14 /** 29) ; e deo dha gavout tud ar **justic** (**1.14 /** 26) ; an dud ha **justic** he woa hen tonquédec (**1.14 /** 27) ; p'ha v'hin maro, he pedan **justiç** doue (**1.14 /** 53)

K

kabined (ak) : itroun, dallet alchué, ho **cabinet** (**2.6 /** 113) ; p'ha neo antreet er **cabinet** (**2.6 /** 118) ; d'ar maner houi n'och quet diguasset **/** evit cousquet gan hin en ur **cabinet** (**2.9 /** 106)

kabon (ak) : he canfé ur **cabon** rosted, ous ar ber, p'he woar ar plat (**1.13 /** 16) ; n'he woa quet achu ar guier, ar **cabon** ha canné (**1.13 /** 18) ; he canné ur **cabon** rosted, ou sar ber, woar ar plat (**1.13 /** 19) ; ac ha gasso gann'hin **/** cluziri, ha **cabonnet** (**2.17 /** 108)

kador (ak) : en tall he **cador**, peo aruet (**1.11 /** 95) ; ar **chador** he woa bed diplacet (**1.11 /** 96)

kaer (ad) : **caër** (**2.2 /** 8 **/** 26) ; quer **caër** liouet (**2.16 /** 8) ; eman ha woa un den **caer** (**2.20 /** 163) ; ur buguel quer **caer** evelt ar bleun per (**1.11 /** 5) ; he dillad **caer** guisquet (**2.11 /** 18) ; he [g] tad n'ha anavezas quet ar corf **caer** ze a den (**2.20 /** 94) ; ac ur marchossi **caér /** evit laquat ho [L2] roncet (**2.17 /** 113) ; ur plac'h **kaër** (**2.4 /** 1) ; en ur maner **caër** (**2.20 /** 57) ; an autrou trédrez he neus tenet **/** deus he c'hodell, ur **caër** mouchouer ampeset (**2.9 /** 74) ; ar march **caïr** se (**1.11 /** 66) ; ar kezec **caër** se (**2.20 /** 129) ; ur ogro **caïr** hen plestinnis (**2.6 /** 99) ; **caër** évoa roï dézan sicour, nitra n'ha rey mad (**2.20 /** 311) ; **quer** emeus comz ouzoch **/** m'ha anaveout, n'ha oullet (**2.17 /** 128) ; ar **mam caër** (**1.11 /** 90) ; digant he [gg] **mam gaer** (**1.11 /** 52) ; m'ha **mam caer** (**1.11 /** 107) ; ma **mam gaèr** (**1.11 /** 110) ;

m'ha **mam caer** guèz (**1.11 /** 97) ; mont he ran d'ha clasq ur merc'h **caèr** dac'h (**2.20 /** 146) ; **caërroch** eo d'ha habit erve ar guis (**1.6 /** 83) ; **caeran** nissel moan (**1.11 /** 55) ; **caéra** march he woar er marchaussi (**1.11 /** 63)

kaezh (ad) : deus he [gg] pried **quès** (**1.11 /** 8) ; d'he [g] mam **gues** (**1.11 /** 41) ; m'ha mam caer **guèz** (**1.11 /** 97) ; m'ha pod **quez** emèsy (**2.20 /** 474) ; ar paour **quez** (**2.20 /** 130) ; ar paour **quez** youen Camus (**2.3 /** 21) ; ar paour **quez** youen (**2.20 /** 71) ; ia emey Youen **guez** (**2.20 /** 263) ; ar paour**quèz** doctor (**2.20 /** 480) ; ar paour **quez** doctor ar Stang (**2.20 /** /205 / 212 / 223) ; d'ar paour **quez** Labourer (**1.9 /** 7) ; paour **quez** martollod (**1.9 /** 17) ; m'ha mammic **quez** (**1.11 /** 45) ; ha m'ha tadic **quèz** ervoan Calvez (**1.6 /** 149) ; ar mevel **quez** (**2.20 /** 394) ; m'ha bugalé **quez** (**2.6 /** 21) ; m'ha Fanchic **quez** (**2.19 /** 21) ; m'ha cargeas minoress **quèz** (**2.14 /** 16) ; ac eon d'ha crigui er paour **quez** escop (**2.20 /** 310) ; ar plac'h **quez** (**2.20 /** 502) ; donnet he ress, ur caross en du goloet / corf ar plach **quès**, ennan woa laquet (**2.9 /** 252) ; an itroun **guez** (**2.20 /** 487) ; yauanquis **quéz** (**2.20 /** 511)

kalet (ad) : sètanc **calet** (**2.12 /** 13) ; dindan d'ha treit he eo **called** (**1.9 /** 22) ; amser goan **calet** / n'he woa den woar ar bale (**2.17 /** 71)

kalir, kaleir (ak) : ur **caler** (**2.4 /** 30 / 32 / 34) ; ur **caler** aour (**2.4 /** 56)

kalite (ak) : merc'h ha **qualité** bras (**2.20 /** 289)

kalon (ak) : **calon** (**2.4 /** 74 ; **2.12 /** 2 / 89) ; **calon** an den chentil (**2.16 /** 48) ; m'ha **chalon** zo diez (**1.11 /** 43) ; heus he **c'halon** (**2.1 /** 86) ; hen he **c'halon** (**2.1 /** 95) ; m'ha **c'halon** (**1.11 /** 50 / 102 ; **1.18 /** 18 ; **2.2 /** 85 ; **2.3 /** 16) ; ha creïz m'ha **c'halon** (**2.6 /** 98) ; he [gg] **c'halon** ho straqual (**2.4 /** 76) ; n'ha biquen n'he caro he [gg] **c'halon** (**1.14 /** 6) ; he corf he **c'halon** (**2.6 /** 38) ; porkeshic ar **galon** (**2.20 /** 12) ; n'ha woa quet a **c'halon** mad (**2.16 /** 66) ; quen n'ha diplaç m'ha **c'halon** (**2.16 /** 83) ; he [g] **c'halon** ha lampé (**2.16 /** 90) ; penaus he ra d'ha **c'halon**, marcharidic Lorantz (**1.13 /** 26) ; joaus ha **c'halon** (**1.7 /** 5) ; houi zo gay ha **c'halon** (**1.7 /** 9) ; m'ha **c'halon** autrou Sénéchal, a zo joaus ha gai (**1.13 /** 27) ; m'ha **c'halon** neket evit pad (**1.9 /** 12) ; m'ar gall m'ha **chalon** pad (**1.13 /** 40) ; m'ha **c'halon** a zo carguet (**1.16 /** 105) ; mantri he ra m'ha **c'halon** (**1.16 /** 107) ; m'ha **chalon**, a nom roas (**2.17 /** 49) ; Sul vec'h hen ho [L2] sellan / he relouiss m'ha **c'halon** (**2.17 /** 56) ; ur dra ha lare d'am **chalon** (**2.17 /** 91) ; ha laquo glac'har hen ho **calon** (**2.9 /** 46) ; **c'halon** an den fur ha savant ha commançans tomma (**2.20 /** 158) ; mes he [gg] **c'halon** quer truézus (**1.8 /** 37) ; mentred he woa he [g] **galon** (**2.20 /** 100) ; he tritté he [g] **c'halon** (**2.20 /** 91) ; couscoude he **c'halon** ha picqué anay (**2.20 /** 433) ; ar pez ha c'houl ar **c'halon**, ha creder prest (**2.20 /** 283) ; ho **c'halonnou** ho daou / woar ar plaç a zo rannet (**2.17 /** 147)

kalonad (ak) : quemeret daou pried / eman a zo **calonnad** (**2.17 /** 142)

kalz (adv) : bed ho peu sur prinç ha **cals** ha leve (**2.8 /** 61)

kamarad (ak) : lammet woa an demesel digant hec'h **camarad** (**1.16 /** 89) ; he [g] **camarad** zo woar he lerch **/** ha woa ho terchel ar goulou (**2.15 /** 203) ; tappet eo, an daou **camarad /** casset ing bed d'ar prison (**2.15 /** 205) ; Pierric Coatalec ha lavare d'he [g] **camarad** (**2.20 /** 36) ; d'ha velet ahannoud, **camarade** o he teuan (**2.20 /** 193)

kambr (ak) : er **cambr'** huellan (**2.9 /** 109) ; hen **cambr'** (**2.20 /** 53) ; hen **cambr'** ar studi (**2.20 /** 361) ; hen **cambr'** he mestress (**1.6 /** 16) ; hec'h ed d'ha labourat hen **campr'** (**2.20 /** 57) ; hen creiz ar **chambr'** eo dilampet (**1.14 /** 18) ; hen hon **gampr'** he heus goulou (**2.15 /** 30) ; laquet hen ur **gampr'** (**2.20 /** 62) ; en ur **gampr'** ha levriou savant (**2.20 /** 48) ; Laquet ho deveus hi he **chambr' /** n'ha velé, n'ha noz n'ha deiz (**2.15 /** 53) ; m'ha laquet hen cambr' ha costé (**2.15 /** 86) ; n'he meump **cambr'** distro abed (**2.15 /** 90) ; m'ha lequet en ur **chambr'** allchouéd (**1.14 /** 20) ; hen **cambr** allchouéed (**2.4 /** 3) ; hen ur **cambr'** ho ébatti (**2.6 /** 12) ; hen ur **gampr'** distro (**2.20 /** 113) ; he **cambr'** ho divisa (**2.12 /** 79) ; d'ar **cambsou** (**2.1 /** 75 /77) ; he woa ho dansal ébars ur **chambr'** (**2.6 /** 13) ; **cambr'** an autrou (**2.6 /** 64) ; betec **cambr** (**1.16 /** 26) ; n'ha **chambr** (**1.16 /** 25) ; d'ha **chambr'** he pried (**2.6 /** 68) ; hen pen ar Stanq a zo ur **gampr'** (**2.14 /** 33) ; ed hu d'ha scubo din, leuren m'ha **cambr'** (**2.14 /** 66) ; houi d'am **gampr'** a ya d'am conduo (**2.14 /** 70) ; an daou Jacobin neus hi casset **/** gant ar vïnch a hié d'ho [L3] **gampr'** (**2.15 /** 50) ; n'hi a yello d'ar **gampso** (**2.15 /** 38) ; gant he [gg] plac'h ha **gampr'** (**2.20 /** 278) ; hi ac he plac'h ha **gampr'** (**2.20 /** 377) ; an itroun ac he [gg] plac'h ha **gambr'** (**2.20 /** 506) ; an dimésel ha **cambr'** (**2.20 /** 410)

kanañ (vb) : ho **canna** (**2.12 /** 4) ; beleyen ho **canna** (**1.11 /** 69) ; distroet d'ha clevet **canna** (**1.9 /** 2) ; ac he **cleffet** canna (**1.13 /** 1) ; m'ar plic'h gannac'h chiloyet, ac ho cleffet **canna** (**1.16 /** 1) ; c'hilauet ac he cleffet, ac he cleffet **canna** (**2.13 /** 1) ; chilaouet ac he cleffet ac ho cleffet **canna** (**2.18 /** 1) ; ho **canno**, p'he ho huibannad (**1.9 /** 26) ; neket ar bellec, evit he [gg] **canno** (**2.5 /** 39) ; ar cabon ha **canné** (**1.13 / /**18) ; he **canné** ur cabon rosted (**1.13 /** 19) ; p'ha **canné** mestr per (**2.1 /** 101) ; he **canfé** ur cabon rosted (**1.13 /** 16) ; youen ar Camus, ha **c'hanné** ye (**2.3 /** 1) ; m'he **canno** (**2.12 /** 99)

kanet (agv) : n'he n'hoa quet ar coq goulou deiz **cannet** (**2.9 /** 183)

kant (niv) : **cant** paz deus ahan (**2.9 /** 24) ; pemp **cant** (**2.1 /** 104 ; **2.2 /** 60) ; pemp **cant** scoet (**1.12 /** 85) ; pinvidic ha pemp **cant** scoet leve (**1.7 /** 20) ; ar **cant** scoet doneson (**2.20 /** 138) ; **cant** scoet (**2.6 /** 85 ; 89 ; **2.20 /** 135) ; anter **cant** (**2.6 /** 87 **/** 93 **/** 97) ; eiz **cant** scoet leve (**2.8 /** 45) ; m'he a rayo evit prof ur scoet a **cant** (**2.2 /** 55)

kanto(e)ller (ak) : ar **cantouler** a zo pured, evelt aour melen (**2.14 /** 72) ; ur **cantouler** arc'hant ho pezo (**2.14 /** 73)

kanton (ak) : deus he **canton** (**1.6 /** 88)

kañv/kañvoù (ak) : en **caon**, n'hac en tritidiguez n'hon quet (**1.11 /** 92) ; **caoniou** (**2.1 /** 51 / 54) ; lezel ho [L3] ho **caoniou** (**1.11 /** 67) ; he [gg] lignèz ac he c'herent, a zo oll hen **caoniou** (**1.16 /** 4) ; à nep he woa enau present / ha velé **caoniou** hen guerant (**2.6 /** 70)

kaoulet (ad) : ur poded lez **caoulet** (**2.1 /** 11)

kaout (vb) : Squeur eo d'ha **gaout** fianç, hen bolonté doué (**1.13 /** 54) ; autrou ho merc'h margoddic ha fell d'hin d'ha **gaouet** (**1.16 /** 12) ; red eo d'hin **caout** conge m'ha escop (**2.20 /** 294)

amzer a-vremañ :

U1 : **emeus** (**1.12 /** 22 ; **2.15 /** 152 / 155 / 157 / 173 ; **2.17 /** 126 / 139) ; **emeuss** hi laquet dindan cazel yé (**2.20 /** 383) ; **emeus** èzom ho contell, autrou (**2.1 /** 80) ; an autrou cleuan, **emeus** maguet (**2.2 /** 17) ; péra eo an drous **emeus** clevet (**2.4 /** 72) ; ac **emeus** aouen (**2.8 /** 2) ; compagnonnèz awoac'h, **emeus** m'he (**2.9 /** 37) ; goualc'h m'ha calon **emeus** gouelet (**2.12 /** 2) ; hent bras **emeus** d'ober (**2.20 /** 209) ; **émeus** (**2.6 /** 74 ; **2.17 /** 126 ; **2.20 /** 307 / 362 / 380) ; bed **émeus** congé digant ho tad (**1.6 /** 18) ; kar m'ha état woar ze, **émeus** disquet (**1.6 /** 116) ; car ur seblant bras **em heus** guelet (**1.6 /** 48) ; gant m'ha cleze **emeussi** gouneet (**1.6 /** 96) ; m'he n'ha **meus** bed tam yéchet (**2.16 /** 11) ; evit quement **a meus** debret (**2.16 /** 13) ; m'he **meus** (**1.14 /** 37) ; m'he **meuz** ho [L2] caret evelt ur choar (**1.14 /** 73) ; m'he **meus** woar he bis un diamant (**2.2 /** 76) ; m'he **meus** alliès dac'hu laret (**2.9 /** 159) ; m'he **a meus** choariet ar cleze (**1.6 /** 99) ; m'he n'ha **meus** mu drouc aman (**1.13 /** 10) ; m'he n'ha **meus** quet ézom (**2.16 /** 20) ; n**emeus** cousquet bannac'h (**2.19 /** 1 / 5) ; an néveyti **ha m'heus** he clevet (**2.3 /** 7) ; **he meus** (**2.6 /** 28 / 80 ; **2.8 /** 10 ; **2.20 /** 378) ; mil aouen, **he meus** (**2.5 /** 9) ; bed **he meus** m'ha lod, deus ar merket (**1.11 /** 30) ; **he meus** m'ha amser goall implijet (**2.12 /** 26) ; laquet **he meuz** aney dindan cazel yé (**2.20 /** 376) ; ho [L2] choar maguer n**émeus** quet guelet (**2.9 /** 215) ; n**emeus** quet graet buez mad (**2.12 /** 32) ; ne**meus** qu'in m'an (**2.20 /** 17) ; ho fillores n**èmeus** quet guelet (**2.1 /** 112) ; nac ounti n**émeus** sicour (**2.15 /** 44) ; n**emeus** quin man (**2.20 /** 98) ; n'he **meus** quet ha coant (**2.20 /** 226) ; n'he **meus** quet ur calon quer cri (**2.12 /** 89) ; m'he **émeus** er guier ur choar mary (**2.10 /** 13) ; m'he **meus** er guier teir ha choaréset (**2.11 /** 17) ; teir guec'h all, **emeus** han aquited (**2.11 /** 29) ; lest **he m'heus** m'ha dijuni (**1.13 /** 22) ; p'ha **meus** (**2.6 /** 78) ; p'ha **meus** prometted mad (**1.13 /** 35) ; pedet **emeus** doué (**2.12 /** 53) ; thé feus ur c'halloud ha ne **meus** quet (**2.20 /** 195) ; n'he **meuss** han biscoas digorret (**2.6 /** 114) ; mes **ma z**aoen, he hede bellegued (**2.5 /** 12)

U2 : n'he **feus** quet graët offanç (**1.13 /** 7) ; n'he **feus** affer cloaréguic d'ha pidi gant m'ha iné (**1.13 /** 9) ; m'he n'ha meus mu drouc aman, evit n'ha **feus** aze (**1.13 /** 10) ; m'ar **feus** èzom sicour, m'he sicouro (**1.17 /** 10) ; p'ha n'he **feus** onnèz un all hep ho (**2.3 /** 26) ; thé feus ur c'halloud ha ne **meus**

quet (**2.20 /** 195) ; an anter mui ha challout **he feus** evit hon (**2.20 /** 196) ; er podez bras **he feus** prenet (**2.20 /** 369)

U3g : **ha neveus** (**2.2 /** 1) ; concevet **ha neveus** bed maliç (**1.14 /** 25) ; K/lèan **ha neveus** comzet (**2.1 /** 109) ; hen he brec'h, **ha neveus** croguet (**2.2 /** 35) ; ur toquic bordet **ha neveus** woar he [g] pen (**1.6 /** 55) ; **neus** (**1.12 /** 7 ; **2.17 /** 23 / 39) ; finoc'h evit han **neus** cavet (**2.20 /** 482) ; emaès an ty **n'eus** han tollet (**2.2 /** 36) ; **eneus** (**1.8 /** 24 ; **2.6 /** 82) ; ur toll yentr, d'he [g] march, **eneus** roet (**1.6 /** 65) ; **eneus** hi saludded (**2.9 /** 9) ; **éneus** (**2.20 /** 26) ; **a neus** (**1.12 /** 80 ; **2.20 /** 106) ; ur mignon **a neus** ar cloarec énan (**1.6 /** 71) ; hennès autrou marquis **neusi** graet (**1.6 /** 89) ; **he neveus** bed m'ha caret (**2.16 /** 24) ; **he neus** (**2.6 /** 81 ; **2.9 /** 73 / 78 / 142 / 189 / 208) ; **he neuz** (**1.12 /** 70) ; he hiné, querquent **he neus** rentet (**2.9 /** 245) ; heuillet **he neus** he [g] mestr' (**2.16 /** 28) ; ouz an diaul **he neus** combat (**2.19 /** 14) ; **he neus** bed cavet (**2.3 /** 4 / 20) ; péadra **he neus** (**2.20 /** 19) ; he fillorès **he neus** goullennet (**2.1 /** 110) ; er chouent **he neuss** hi laket (**2.8 /** 47) ; ar Verhes **ha neveus**, digouguet (**1.17 /** 22) ; gant troad an armo **neus** roet (**1.17 /** 23) ; hen corf marquis tredré, **neus** hi planted (**2.9 /** 240) ; ha nep **n'heus** lazet, n'ha nevo drouc abed (**1.17 /** 40) ; **ha neus** (**1.12 /** 30 ; **2.2 /** 21) ; **ha neus** croguet (**1.8 /** 23) ; piou **ha neus** d'ha habit nevez graet (**1.6 /** 86) ; p'ha **neus** clevet (**1.12 /** 63) ; n'ha **neus** (**2.8 /** 16) ; ur goal recontr, **ha neveus** bed graet (**1.11 /** 22) ; d'he [g] mam gues **he neveus** discuillet (**1.11 /** 41) ; ho [L2] **neus** han pedet d'ha chom énan (**1.11 /** 81) ; m'ha pried **he neus** m'ha disculiet (**2.12 /** 51) ; woar ar rod p'he **neus** hi tollet (**2.12 /** 69) ; ebars an tan, p'ha **neus** hi laquet (**2.12 /** 73) ; d'ha pemzec bloas, **neus** hi eureuget (**2.8 /** 48) ; hen corn ur parch, **neuss** hi coachet (**2.2 /** 39) ; **ha neus** ac'hanon m'he drouc comzet (**1.14 /** 34) ; biscoas ha woas salud, n'**he deus** bed (**2.9 /** 10) ; p'he **neuss** hi savet, he woa maro (**2.9 /** 143) ; marquis ha trédrez, p'he **neus** clevet (**2.9 /** 209) ; choulenned **he d'heus** d'ha déjuni (**1.17 /** 13)

U3gg : giletta ar boder **ha neveus** bed (**1.14 /** 1) ; evelt m'ha **deveus** clevet (**2.16 /** 33) ; lizérou […] / ractal **he deveus** casset (**2.16 /** 35) ; querquent digantan **he deveus** choulennet (**2.12 /** 82) ; ouz an itroun **a deus** sented (**2.16 /** 67) ; **neus** choazet ur pried all (**2.16 /** 72) ; an itroun, **a neus** respontet (**2.6 /** 67) ; **he deus** (**2.8 /** 6 ; **2.17 /** 93 / 94) ; assenti **he deus** graët eus mam ha tad (**1.14 /** 7) ; èbars en ty **he deus** Laret (**2.2 /** 41) ; ac hi **he deus** commandet (**2.16 /** 112) ; er cleuyan, **he deus**, heuillet ar map (**2.2 /** 52) ; p'**he deus** hi guélet (**2.2 /**53) ; he daoulagat p'**he deus** savet (**2.8 /** 5) ; ar gouarnéres, p'**he deus** clevet (**2.9 /** 157) ; gant comzou fur **he deus** comzet (**2.1 /** 3) ; ur laonnen mad, **he deus** quéméret (**2.1 /** 84) ; ous jeanned evelhen **he deus** comzet (**2.2 /** 54) ; evit ar re **he deus**, caret er bed me (**2.5 /** 60) ; gant douster **he deus** han quemeret (**2.9 /** 118) ; neket ous ar verches **he deus** sentet (**2.9 /** 135) ; m'ar **he deus** bed (**2.20 /** 476) ; **ha neus** (**2.9 /** 102) ; hen he [gg] costèz dèou, **deus** hi planted (**2.9 /** 136) ; goude bezan gouélet / un eil pried **deus** eureuget (**2.16 /** 63) ; m'ar **neus** jeannette riou, n'om beuzet (**2.2 /** 82) ; jeannette riou, **neuss**an guelet (**2.2 /** 37) ; n'**he deus** quet bed ha drouc (**1.13 /** 4)

L1 : te à m'he, **neus** graët hon daou, lies meur ha tro danç (**1.13 /** 8) ; an ty **emeup** d'ha logea (**2.20 /** 16) ; n'**hor meump** clevet netra ha neve (**2.6 /** 41) ; p'ha **meup** congé (**1.12 /** 6) ; tan **or meup** ezom d'ha tommo (**1.12 /** 26) ; n'**or meup** netra clevet ha neve (**2.6 /** 47) ; n'he **meump** cambr' distro abed (**2.15 /** 90)

L2 : **ho peus** (**1.12 /** 24 ; **2.6 /** 122 ; **2.20 /** 306) ; n'**ho heuss** hu quet guelet (**1.6 /** 25) ; leret prest, hac houi, **peus** guelet an hen (**1.6 /** 32) ; laKet **oc'h eus**, m'ha lod, deus ar goasset (**1.6 /** 136) ; laKet **ho peus** m'ha muyan caret (**1.6 /** 137) ; Kar n'ouzoc'h quet piou, **ho peus** scoet (**2.2 /** 43) ; cueunz **ho peus** (**1.14 /** 11) ; cueun, **ho peus** (**1.14 /** 12) ; bed **ho peus** ur prinç ha cals ha leve (**2.8 /** 61) ; goall rencontr' **ho peus** graet (**2.9 /** 62) ; m'ar **ho peus** truéz (**2.9 /** 103) ; hen pelech, **ho peuss** hu hi laquet (**2.9 /** 234) ; m'ar **ho peus** c'hoant d'ha disqui (**2.20 /** 18) ; m'ar **he peus** clevet, ha m'ar credet (**1.14 /** 19) ; ar stracou père **ho peus** clevet (**2.4 /** 73) ; an autrou cleuan, **ho peus** rebuffet (**2.2 /** 44) ; n'ha p'ha **peus** ganned ur map (**1.11 /** 12) ; graèt **o peus** dèzan meur ha torfet (**2.11 /** 39) ; suno ar vulum **ho peuz** tolled (**2.20 /** 109) ; houi **peuz** maguet, un den c'hentil benac (**2.2 /** 16) ; houi **peus** clevet quellou ar marquis (**2.6 /** 40) ; he her d'ha laret an offeren mitin **/** pelzo n'**ho peus** bed ini (**2.15 /** 70) ; ha n'he **peus** quet ha song **/** deus feunteun ar voas allec (**2.17 /** 129)

L3 : pevar clévé noaz **neus** han treuzet (**1.6 /** 130) ; an daou jacobin **neus** hi casset (**2.15 /** 49) ; ur mapic bihan **ho deveus** bed (**1.11 /** 4) ; **ho deveus** lazet (**1.12 /** 42) ; Laquet **ho deveus** he he chambr' (**2.15 /** 53) ; **ho deus** (**1.12 /** 27 / 28 / 29 / 43) ; seiz deus an vanden, **ho deus** discarret (**1.8 /** 27) ; querquent an tân **ho deus** Laquet (**1.12 /** 89) ; m'ha tennet **ho deus** deus ar prison (**2.12 /** 101) ; ac alchouedet **ho deus** Francesa (**2.15 /** 51) ; ha dezi **ho deus** laret (**2.15 /** 28) ; cusuil **ho deus** choulennet (**2.15 /** 60) ; evelt gant an eonent, **ha neus** ho pleun **/** d'ha nom c'hollo (**2.20 /** 15) ; un toll musclet, ho seiz, **he deus** losquet (**1.8 /** 26) ; daou jacobin yauanc **/ ha neveus** hi remerquet (**2.15 /** 26)

Amzer dremenet :

U1 : roet **he moa** han dey evit goarant (**2.2 /** 78) ; m'he **a moa** déjuniet mad (**2.1 /** 42) ; m'he **moa** ur leve bras (**2.17 /** 33) ; **he moa** laquet woar ho pis (**2.17 /** 131) ; ho songeal em mam baour **/ hemoa** quer yauanc colled (**2.17 /** 20) ; allas n'he **moa** bed quélou (**2.17 /** 62)

U3g : **ha nevoa** (**2.20 /** 72) ; ar goall rencontr, **ha nevoa** bed graet (**1.11 /** 42) ; **ha nevoa** d'hin prometted (**2.16 /** 25) ; **he nevoa** (**2.20 /** 33 / 67 / 91) ; kar bézan **he nevoa** tamal deus he vuez (**1.17 /** 36) ; roet he **nevoa** (**2.20 /** 173) ; n'he **nevoa** (**2.20 /** 93) ; n'**he nevoa** quet (**2.20 /** 219) ; n'he **nevoa** quin némeit un de (**2.20 /** 202) ; n'ha **nevoa**, ar plac'hic francesa (**2.15 /** 9) ; élec'h m'ha **névoa** dastumet he [g] pried (**1.14 /** 28) ; p'ha **nevoa** tremenet ur bloaz enau (**2.20 /** 32) ; eman **nevoa** ur

discadurez (**2.20 /** 164) ; evelt n'ha **nevoa** den (**2.20 /** 165) ; ur mignon **he noa** (**2.3 /** 22) ; **hen doa** ar quèlou clevet (**2.16 /** 85)

L1 : **he moam**ni graet hon daou (**2.16 /** 30) ; p'ha **moamp** hon daou laret / hon rezon an eil d'éguilé (**2.17 /** 38)

L2 : ze **ho poa** c'houlennet (**2.16 /** 98)

L3 : n'**ho devoa** diner hen ho godel (**2.20 /** 52) ; mez roet **ho dévoaing** ho guier (**2.20 /** 61) ; ar re ze **nevoa** graet ur descadurez dreist musur (**2.20 /** 88)

Amzer dazont :

U1 : daoust ha m'he **m'ho**, un tam bara aman (**2.2 /** 9) ; daoust ha m'he **m'ho** tam bouet aman (**2.2 /** 27) ; pebez joa **he m'ho**, m'ar eo cloarec (**2.5 /** 10)

U2 : p'ha n'he feus onnèz un all **he pho** (**2.3 /** 26)

U3 : ha nep n'heus lazet, n'ha **nevo** drouc abed (**1.17 /** 40) ; truéz **ha nevo**, martrésé ouzin (**2.20 /** 27)

L1 : ha goude m'ha **ho momp** predet (**2.15 /** 37)

L2 : fiacra Calvez n'**ho pezo** quet (**1.6 /** 93) ; n'**ho pezo** quet, m'ha map phulup ollier (**2.4 /** 12) ; salocroas autrou, n'**ho pezo** quet (**2.8 /** 37) ; ur guèlé mad ha bluen / enau **ho po** d'ha cousquet (**2.17 /** 116)

Amzer divizout :

U1 : ha m'he ha chargé ervad, n'**em bijé** quet (**2.2 /** 18)

U3gg : m'ar gwouiffen he vey thé, ac **neve** m'ha discullet / thé à vey ar guenta, he mey choant d'ha Lazet (**1.7 /** 45) ; possub he vey, ô m'ha doue / […] / eo ur palaffrinier **he dévé** (**2.2 /** 61)

kaozeal (vb) : neket évit eureugi, ar map ênnan / he **cozé hen**, gant ar yauanquan (**2.5 /** 20) ; ar re all ha **gausséfe**, ac aman n'he fot laret gricq (**2.20 /** 388)

kar (stag) : **kar** (**1.6 /** 82 / 116 ; **1.7 /** 24 ; **1.11 /** 37 ; **1.12 /** 4 / 95 ; **1.17 /** 36 ; **2.2 /** 43 / 48 / 86 ; **2.3 /** 24 ; **2.4 /** 13 / 38 ; **2.5 /** 23 ; **2.6 /** 10 ; **2.8 /** 38 ; **2.9 /** 192 / 198 ; **2.11 /** 38 ; **2.20 /** 146 / 209 / 244 / 252 / 296) ; kar n'he **woa** quet hen tu gante (**1.8 /** 36) ; **kar** rosmelson ha lar monnet (**2.1 /** 8) ; **kar** he [g] habit a zo galoncet (**2.12 /** 53) ; **Kar** ur boquet deus han avren fin / he vey cavet ébars m'ha jardin (**2.9 /** 97) ; **Kar** dec'h dabardey, eo bed nom lazet (**2.9 /** 232) ; **car** (**2.9 /** 124) ; **car** houi a zo marquis ha Guerrant (**1.6 /** 107) ; **car** pèchi ous doué, n'oullan quet (**2.9 /** 134) ; **car** evid hon m'he zo glacharet (**2.9 /** 152)

kar (ak) : m'he meuz ho [L2] caret evelt ur choar / ha houi em charié, evelt ho **car** (**1.14 /** 74) ; pebes nez **car** (**2.1 /** 56) ; he [gg] lignèz ac he **c'herent**, a zo oll hen caoniou (**1.16 /** 4) ; nac ha **chérent**, n'ac ha mado (**2.8 /** 39)

karantez (ak) : gant **carantez** evit hi (**2.16 /** 69) ; evelt daou parr, ha **caranté** (**2.19 /** 28) ; m'ha **carantéz** (**1.6 /** 151)

karg (ak) : car ur pentiad ep grec'h, a zo re ha **carg** evit ho [L2] woad (**2.20 /** 147)

karget (agv) : **carguet** ha woa, ha vertuz (**2.2 /** 84) ; **carguet** ha glac'har woa m'ha c'halon (**2.12 /** 50) ; hen ur gampr' **carguet** ha levriou (**2.20 /** 63) ; ar len ha woa **carguet** ha pesquet (**2.20 /** 142)

karet, -out (vb) : **carout** he ra (**2.2 /** 19) ; **carout** an eil éguilé (**2.16 /** 31) ; m'ar em **c'héret** (**2.1 /** 5) ; he neveus bed m'ha **caret** (**2.16 /** 23) ; m'he ha guel aru, an hini he **carret** (**2.5 /** 11) ; ac ha nep ha **gar**, ous he costé (**1.6 /** 70) ; te **gar** fidelamant ar merket coant (**1.6 /** 110) ; an dud ha mor meumeus hen **kar** (**1.9 /** 14) ; ar merket ha **car** ar quelaou (**2.20 /** 226) ; gant ha nep ha **garo** (**2.1 /** 10) ; bed drouc, gant ha nep ha **garo /** gant feuntenella, houi ha zayo (**2.8 /** 25) ; an drouc préseg, ar pez ha **caro** (**2.5 /** 25) ; m'he a **garge** an tân ebars en guérant (**1.6 /** 143) ; ha m'ha **chargé** (**2.2 /** 80) ; m'ar **cheret** (**2.2 /** 32) ; m'ar **queret** (**1.6 /** 90 ; **2.20 /** 313) ; ha m'ha Laze ive m'ar **queret** (**1.6 /** 138) ; m'ar **keret** (**2.12 /** 94) ; Hoariamp un toll fleuret m'ar **keret** (**1.6 /** 115) ; he **c'heret** ho quender an dour woas (**1.14 /** 16) ; m'he ha **chargé** (**2.2 /** 18) ; houi emesy ha **garan** (**2.16 /** 104) ; mez houi eo he **caran** (**2.20 /** 231) ; m'he n'ha **garin** hini evelti (**2.3 /** 29) ; d'ha nep ha **charfet** (**2.4 /** 68) ; n'hin nom **garo** (**2.19 /** 26) ; n'hom **garomp** (**2.19 /** 27) ; allas, m'he n'hen **caren** quet (**2.17 /** 68) ; m'ha **cargeas** minoress quèz / bezan ouzin ansaved (**2.16 /** 16) ; n'ha biquen n'he **caro** he [gg] c'halon (**1.14 /** 6) ; houi gavo pried p'ha **guerfed** (**2.20 /** 180) ; hac ha picqué éleac'h m'ha **carié** (**1.6 /** 121) ; ha houi em **charié**, evelt ho [L2] car (**1.14 /** 74)

karet (agv) : m'he meus **karet**, m'ha quender an dour goas (**1.14 /** 37) ; m'he meuz ho [L2] **caret** evelt ur choar (**1.14 /** 73) ; ous m'ha itroun quer **caret** (**2.16 /** 110)

karr (ak) : prenet he woa ive ur **car** (**2.20 /** 139) ; ag ur **carr**, he woa deud d'ha vit hi (**2.20 /** 358)

karre (ad) : ur bonnet **carré** (**2.4 /** 45)

karros (ak) : ar **caross** (**2.20 /** 150 **/** 161 **/** 187 **/** 189 **/** 271 **/** 276) ; ur **caross** (**2.20 /** 133 **/** 136) ; hen **caross** ha hiè pepret (**2.20 /** 325) ; poursuet ho (L2) **caross** (**2.6 /** 53) ; itroun deus ho **caross** disquennet (**2.6 /** 61) ; qu'en hayo, ur **caross** d'ho douguen (**2.8 /** 54) ; an oll ha sellé ouz ar **carross** (**2.20 /** 159) ; he lampas hen he [g] **caros** (**2.20 /** 149) ; sailled he ress hen he [g] **caross** (**2.20 /** 172) ; ha monnet hen he [g] **caross** (**2.20 /** 259) ; gant he [g] **caross** (**2.20 /** 297) ; quezec ha **caros** (**2.20 /** 151) ; donnet he ress, ur **caross** en du goloet **/** corf ar plach què̀s, ennan woa laquet (**2.9 /** 251) ; liannet, ha glazou sonnet dezi **/** ha casset er **caross** d'he interri (**2.9 /** 254)

kartenn, kartoù (ak) : digasset dinz ha **cartou**, d'ha nom divertissan (**2.18 /** 26)

kas (vb) : ractal he deveus **casset** (**2.16 /** 35) ; **casset** he woainc d'ur maner bras ac huel (**2.20 /** 62) ; **casset** he meus he ho diou d'ar garan (**2.20 /** 377) ; ar servicherien **casset** quit (**2.20 /** 96) ; bemdez em **c'hassé** (**2.12 /** 33) ; ha d'ha matez d'ar maner ho [L3] **hasse** (**2.14 /** 6) ; n'am **guesset** quet (**2.1 /** 6) ; m'he ho [L2] **casso** d'ar foll coat (**1.13 /** 38) ; ac ha **gasso** gann'hin (**2.17 /** 107) ; ar muyan desquet ha **casso** gant han, he bec'h ha levriou (**2.20 /** 59) ; houi **gasso** (**2.1 /** 11) ; **cassomp** hi en despet dezi (**2.1 /** 63) ; ho **cass** he guézec (**2.3 /** 2) ; ur pod marchaussi d'ho **cass** peb lech (**2.8 /** 59) ; he **cassas** (**2.20 /** 123)

kaset (agv) : ur louer **/** ha vo **casset** d'ha presant d'ha escopti guenet (**2.13 /** 13) ; **casset** ing bed d'ar prison **/** ansaved ho deus ho [L3] torfet (**2.15 /** 206)

kastell (ak) : hen portz **castel** guerrant (**2.6 /** 56)

kavalier (ak) : ar **cavalier** ha woa **/** ho tonnet deus an naonnet (**2.17 /** 21) ; ar **cavalier** neus laqued **/** em bis, ar goelen promesse (**2.17 /** 39) ; hen querchen ar **cavalier /** ar vrec'h yauanc zo lampet (**2.17 /** 145)

kavet (agv) : n'hom **gavet** eo souezet bras **/** p'ha woa anter noz sonnet (**2.15 /** 123)

kavout (vb) : **cavout** (**2.19 /** 20 ; **2.20 /** 415) ; ho neket evit **cavout** d'ha levé **/** he hommé deud d'ha maner tredré (**2.9 /** 228) ; ep **cavout** d'ha ruyo (**2.14 /** 136) ; ep **cavout** aouen (**2.20 /** 333) : **cavout** speret (**2.20 /** 4) ; d'ha **cavout** (**2.20 /** 230 **/** 350) ; a zo mad d'ha c'havout (**2.20 /** 461) ; ed eo dha **gavout** tud ar justic (**1.14 /** 26) ; pep ini d'ha **gavout** he lod er bed man (**2.20 /** 245) ; **cavet** (**2.9 /** 98 ; **2.20 /** 79) ; zo nom **gavet** contristet (**2.16 /** 50) ; er chiguin ho **cavet** (**2.1 /** 82) ; an ini he nevoa **cavet** hen ty he [g] tad (**2.20 /** 347) ; finoc'h evit han neus **cavet** (**2.20 /** 482) ; car mad he **cavan** d'ha reson (**1.9 /** 34) ; ;an traou zo tout he **cavan** mad (**1.11 /** 14) ; ré flour, he **cavan** (**2.2 /** 11) ; n'ha **cavan** mad tam bouet (**2.16 /** 12) ; m'ar he [g] **cavan** (**1.17 /** 6) ; ha m'ar n'hom **gavan** dibourvé (**2.6 /** 111) ; eo n'om **gavet** (**2.2 /** 64) ; he neus bed **cavet** (**2.3 /** 4) ; he neus **cavet** (**2.3 /** 20) ; evit er guier n'hen

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

chaffet quet (**2.12 /** 78) ; ha couscoudé, m'he d'ha **gav** erfad (**2.14 /** 92) ; m'ar ho **caw** (**1.6 /** 76) ; ha nom **gavont** en plaç pepret (**1.12 /** 96) ; meur ha bloa zo, n'he **gavainc** mui (**2.14 /** 7) ; petra m'ha pried he **caffac'h** mad (**1.11 /** 11) ; ha m'he ha **gaw** d'hin eo demeset (**1.6 /** 47) ; ho clasq ho houd ac hi [L3] ha **gaffey** (**2.14 /** 3) ; pelec'h he **cavi**m'he ur vatès (**2.14 /** 14) ; hen he [gg] **cave** drouc liouet (**2.16 /** 4) ; he **cave** quézec digant an oll (**2.20 /** 131) ; n'ha **gaved** quet ho [L3] par (**2.20 /** 242) ; ar mével […] ac ha **gavas** ur poddes (**2.20 /** 354) ; he **cavas** anezy evelt m'ha manqué dezan (**2.20 /** 359) ; oll aëred ar bro ha nom **gavas** (**2.20 /** 105) ; he n'om **gavas** (**2.20 /** 154) ; he n'hom **gavas** yac'h pesq (**2.20 /** 320) ; m'he **gavo** merc'het awoalch (**2.20 /** 221) ; houi **gavo** pried p'ha guerfed (**2.20 /** 179) ; peb habit du, deus ar ru bras / elec'h m'ar **cavainc** ar guel choas (**2.6 /** 132) ; hen quichen ar c'houlen he nom **gav** ar réus allies (**2.20 /** 301) ; ha m'ha n'ha **geffec'h** quet, laka ober (**2.20 /** 351)

kaz (ak) : m'he n'ha ran **caz** (**1.17 /** 18) ; n'he rey **caz** abed (**1.17 /** 24)

kazel (ak) : dindan he **chasel** (**2.4 /** 44)

kazel-ge, -yew (ak) : ac he pede he mignon, d'hen tenna deus **chasel ye** (**2.20 /** 225) ; laquet he meuz aney dindan **cazel yé** hen er (**2.20 /** 377) ; emeus hi laquet dindan **cazel yé** (**2.20 /** 384) ; ur plac'h yauanc a rez ur quest evit dilivran deuz ha **cazel ye** an itroun ha Coattalec (**2.20 /** 494) ; ha laret ha nombr' deus ar blavezou he woa dindan **cazel ye** (**2.20 /** 497) ; d'ha tenna an itroun ha Coatalec […] deus dindan **cazel ye** (**2.20 /** 514)

kefeleg (ak) : kic **kefelec** (**1.11 /** 15) ; evit tiout ar **kéfélégec** (**1.11 /** 20)

kegel (ak) : ur **gueguel** coat fau (**2.16 /** 58) ; chetu ar **gueguel** Coat Cun (**2.16 /** 96)

kegin (ak) : ébars er **chiguin** (**2.1 /** 82) ; ar marquis a zo hus d'ar **c'higuin** (**2.6 /** 65) ; azallec ar **guiguin** betec ar sal (**2.14 /** 55) ; n'ha **quiguin** (**1.16 /** 24 / 25)

keginer (ak) : m'he rayo d'ar **chiguiner**, ficha d'ach ho dijunni (**1.13 /** 31) ; d'am **chiguiner** (**2.2 /** 57)

kein (ak) : p'he woa troet **queïn** ar mestr' (**2.20 /** 68) ; woar **c'heing** he march (**1.8 /** 11 ; **1.12 /** 59) ; woar **cheing** ar march (**2.9 /** 68) ; woar **cheing** ur anquanne (**1.7 /** 44)

keit (ad) : **queit** ha m'ha vo guener er bed (**1.12 /** 105)

kel (ak) : p'he digass d'hin deus he [gg] **kellou** (**2.6 /** 9) ; houi peus clevet **quellou** ar marquis (**2.6 /** 40) ; he c'houlenne **quêlou** ous pep hini (**2.6 /** 44) ; hen doa ar **quèlou** clevet (**2.16 /** 85) ; allas n'he moa bed **quélou** (**2.17 /** 62) ; an avocat n'ha ro quin deuz he **quèlou** (**2.20 /** 477) ; **quêlou** deus he [g] tad (**2.20 /** 92) ; ar merket ha car ar **quelaou** (**2.20 /** 226) ; ar pod coz ha woa yauanquet gant ar sort **quelaou** (**2.20 /** 291)

kelenn (ak) : **quelen** mam ha dleére d'ha chilou (**2.20 /** 184)

kelenn (vb) : onnes he [gg] **quelenne** bemdé (**2.14 /** 112)

kelennet (agv) : ac eon den chentil, ha gannas, **quelennet** (**2.14 /** 62) ; némeit alliédic ar mad **/** ha woa **quelennet** gant he [gg] tad (**2.14 /** 108) ; neket gant he [gg] tad he woa m'hu **quellennet** (**2.14 /** 109) ; ha choullé piou he nevoa **quelennet** (**2.14 /** 128) ; **quellennet** hon bed, ac ezom he moa/gant or mam, an itroun maria (**2.14 /** 131)

kemener (ak) : ur **quéméneur** yauanc deus à roazon (**1.6 /** 87)

kement (ad & rag & adv) : **quement** (**2.20 /** 316) ; **quément** he ress (**2.20 /** 472) ; **quément** he vag (**2.9 /** 70) ; evit **quement** a meus debret (**2.16 /** 13) ; d'ha **quement** den ha serviché ar palez (**2.20 /** 173) ; **quementzé** (**2.12 /** 45) ; evit disquin d'ar justic, he vey guir **quement**zé (**1.13 /** 17) ; n'he meus nec'h abed ha **quementsé** (**2.20 /** 249) ; ha **quement** ha choulfé glachari (**2.12 /** 90) ; **quement** ha woa en ker, a zo devet (**1.12 /** 90) ; **quement** he woa ennan, ha woa losquet (**2.9 /** 249) ; ha **quement all**, ha ledandred (**1.12 /** 92) ; **quément all** (**2.6 /** 90 **/** 91) ; ral **quement all**, ha neffé (**2.8 /** 62) ; gant **quement** ha nerz (**2.20 /** 449)

kemer, -out (vb) : **quemer** (**2.20 /** 321) ; aroc **quemer** he [gg] repos (**2.15 /** 20) ; **quemer** ar comz ac ar veren (**2.18 /** 28) ; ha **quemer** roud K/vinou (**2.20 /** 286) ; evit **quemer** pautret Euret (**1.12 /** 34) ; evit **quemer** an hey (**1.12 /** 98) ; élec'h **quémer** an hent, ha savas hen er (**2.20 /** 150) ; d'ha **quémer** pried er bro (**2.17 /** 64) ; ho clasq **quèmer** pautred Eured (**1.12 /** 50) ; hen ur **guémer** eil pried (**2.16 /** 65) ; d'ha **guemer** (**2.20 /** 233) ; quertz d'ha **quemer** ur orz (**2.20 /** 366) ; **quemerout** he ress (**2.20 /** 447) ; **quémer** prompt pantouflou (**1.7 /** 31) ; **quemer** lien (**2.1 /** 98) ; **quemer** ar podez (**2.20 /** 474) ; d'ha **quémer** (**2.1 /** 118) ; hent Lannuon, querquent he **quemer** (**2.5 /** 58) ; **quemeromp** courag (**2.20 /** 37) ; mez quemeramp ur moyen assur **/** evit galloud ho [L3] **quemeret** (**2.15 /** 187) ; ha **quemeret** [L2] squer diounti (**2.12 /** 10) ; scabel **quemeret** (**2.12 /** 19) ; **quemeret** m'ha tad, ho tranc, ac ho pal **/** m'he ho ped d'am planta en douar (**2.14 /** 29) ; m'he ho [L2] **quemerro** (**2.20 /** 232 **/** 232) ; scabell d'azéan, he **quéméras** (**2.6 /** 16) ; hen **quemeras** ur mignon he nevoa (**2.20 /** 33) ; ha **quéméras** (**2.20 /** 235) ; ha **quemeras**, ur c'houlauen coar guen (**2.20 /** 80) ; ha **quéméras** (**2.20 /** 282) ; ha **quéméras** ur quitel (**2.20 /** 104) ; pep hini ha **quemeras** he [g] plaç (**2.20 /** 113) ; he **quéméras** (**2.20 /** 185)

kemeret (agv) : **quemeret** (**1.12 /** 78 ; **2.9 /** 118 ; **2.11 /** 7 ; **2.20 /** 20) ; he deus **quéméret** (**2.1 /** 84) ; **quemeret** éneus (**2.20 /** 26) ; **quemeret** he deus ur pried (**2.17 /** 94) ; **quemeret** daou pried **/** eman a zo calonnad (**2.17 /** 141) ; **quemerret** tud d'ha labourat (**2.20 /** 122) ; n'ha vo quet, **quemeret** potred eured (**1.12 /** 106) ; mez quemeramp ur moyen assur **/** evit galloud ho [L3] **quemeret** (**2.15 /** 188)

ken (adv & araog) : **quen** n'ha disput hin, ouzoud martollod (**1.9 /** 9) ; **quen** n'ha spouronné (**2.20 /** 449) ; **quen** n'ha randdé (**2.20 /** 311) ; gortoz **quen** n'ha vo bed ar chouspèrou (**1.17 /** 9) ; **quen** n'arruas, cloarec an dour woas (**1.14 /** 64) ; **quen** n'ha vin bed er foll coat (**1.13 /** 34) ; **quen** n'he woainc aru hen Roazon (**2.20 /** 85) ; **quent** n'ha laras an escop (**2.20 /** 316) ; **quen** n'ha laras dezi ar vrionez (**2.20 /** 472) ; ac emeus aouen **quen** n'ha grenan (**2.8 /** 2) ; **quen** n'ha diplaç m'ha c'halon (**2.16 /** 83) ; **qu'en** hayo, ur caross d'ho douguen (**2.8 /** 54) ; **quin** (**1.11 /** 86 ; **2.11 /** 35 ; **2.20 /** 140 / 446 / 470 / 477) ; n'ouser **quin** (**2.1 /** 97) ; n'ha n'han **quin** (**2.20 /** 265) ; n'he yet **quin** d'an offeren (**2.8 /** 53) ; nemeus **qu'in** (**2.20 /** 17) ; nemeus **quin** man (**2.20 /** 98) ; n'he nevoa **quin** némeit un de (**2.20 /** 202) ; aboue n'ha aing **quin** d'ha pourmen (**2.14 /** 102)

ken/ker (adv) : **quer** (**2.12 /** 24) ; ur buguel **quer** caer evelt ar bleun per (**1.11 /** 5) ; houi he woa **quer** caër liouet (**2.16 /** 8) ; evit bout **quer** flour (**2.2 /** 13) ; **quer** lies ha plac'h er bro (**2.3 /** 27) ; **quer** brudet (**1.8 /** 29 ; **2.20 /** 191) ; **quer** diremet (**2.12 /** 87) ; ho songeal em mam baour / hemoa **quer** yauanc colled (**2.17 /** 20) ; **quer** hasted (**2.20 /** 200) ; **quer** caret (**2.16 /** 110) ; **quer** cri (**2.12 /** 89) ; evit ho daouarn, autrou d'ha voud **quer** gwen (**2.14 /** 71) ; mes he [gg] c'halon **quer** truézus (**1.8 /** 37) ; ur daoulagat, **quer** brillant ha **quer** douç (**2.20 /** 156 / 156) ; ha mont **quer** prim, ac ur goabren (**2.20 /** 172)

kenavo (estl) : **quenavo** m'ha tad (**2.20 /** 28) ; **quenavo** d'ar Portugal (**2.20 /** 284)

kenderv (ak) : he c'heret ho [L2] **quender** an dour woas (**1.14 /** 16) ; m'he meus karet, m'ha **quender** an dour goas (**1.14 /** 37)

kened (ak) : plac'h ha **guennet** (**2.1 /** 1) ; **guénet** (**2.2 /** 84)

kenkoulz, kerkoulz (adv) : **quercouls** (**2.12 /** 25 ; **2.13 /** 41) ; **quercouls** ha houi (**2.9 /** 176) ; houi zo **quercouls** a m'he disquet (**2.12 /** 22 / 57) ; dispos **quer couls** ha m'he (**1.7 /** 28) ; ar lezen a zo **quercouls** evelt ar re bras, ac ar re bihan (**2.20 /** 304) ; **quercouls** evit ar paour evelt evit ar pinvidic (**2.20 /** 305)

kennebeut, ker- (adv) : n'ha gant he [gg] mam, siouas **quer neubed** (**2.14 /** 110) ; **quer neubet** (**2.19 /** 2 / 6) ; m'he n'ha n'hen woar hanquanne, **quen neubeut** woar m'ha troad (**1.13 /** 39)

kentañ (ad) : d'am offeren **quentan** (**2.4 /** 50) ; d'an offeren **quenta** (**2.4 /** 54) ; d'am offeren **guenta**, n'ha zeud quet (**2.5 /** 22) ; d'hoch offeren **quenta**, m'he a yello (**2.5 /** 26) ; ar **quentan** ha vo c'halled (**1.6 /** 21) ; ar **quenta** toll lagat (**2.20 /** 319) ; **quenta** guer he neus testamanted (**2.6 /** 81) ; ar **c'henta** deus he [gg] pried (**2.16 /** 84) ; ar marquis guerrand ha lavare / ar **quenta** guec'h, deus he vuez (**1.6 /** 142) ; evit ar veac'h **quenta** (**2.16 /** 49) ; he moa laquet woar ho pis / ho **quenta** goallen eured (**2.17 /** 132) ; hen noz **quenta** (**2.17 /** 101) ; an noz **quenta** ho [L3] euret (**2.18 /** 4) ; he han d'ha **guenta** d'ar

follcoat (**1.13 /** 36) ; thé à vey ar **guenta**, he mey choant d'ha Lazet (**1.7 /** 46) ; diwoar he **c'hentan** buguel (**2.20 /** 416)

kentr (ak) : ur toll **yentr**, d'he march, eneus roet (**1.6 /** 65)

ker (ad) : quimiada he ress énau, deus he [gg] tud **quer** (**2.5 /** 57)

ker (adv) : ze eo em rent **quer** divésat **/** d'ha zont d'ha pêdi doue (**2.15 /** 47)

kêr (ak) : er **guier** (**2.1 /** 4 ; **2.4 /** 37 ; **2.9 /** 192 ; **2.11 /** 13 **/** 17) ; her **guier** (**2.20 /** 145) ; phulup ollier chomet her **guier** (**2.2 /** 35) ; n'arruo quet fenos er **guier** (**1.11 /** 80) ; evit er **guier** (**2.12 /** 78) ; d'ar **guier** (**2.12 /** 91) ; m'ar gan d'ar **guier**, he vin pillet (**2.2 /** 65) ; ha m'ar deu d'ar **guier** belec he vo (**2.5 /** 2) ; donnet he ress d'ar **guier** (**2.20 /** 22) ; er **guer** (**1.12 /** 3 ; **2.9 /** 72) ; p'ha vimp aru er **guer** (**1.7 /** 30) ; er **guer** bihan (**1.12 /** 60) ; d'ar **guer** (**1.6 /** 13 ; **2.6 /** 8 ; **2.15 /** 41 ; **2.20 /** 102) ; aben m'ar t'hin d'ar **guer** (**2.17 /** 47) ; d'ont d'ar **guier** (**1.14 /** 30) ; er **guer** man (**2.12 /** 24) ; tud deus ar **guer** man (**1.12 /** 61) ; **kaer** an naonnet (**1.12 /** 102) ; pelec'h eman justic ar **guer** man (**1.12 /** 103) ; ebars en **ker**, p'ha arrue (**1.12 /** 48) ; quement ha woa en **ker**, a zo devet (**1.12 /** 90) ; deus ar **guer** ha rouan (**1.7 /** 1) ; étrézec **quer** rouan (**1.7 /** 36) ; ar **guer** ha guingamp (**2.6 /** 35) ; ar **guer** ha benac'h (**2.6 /** 37) ; aben, m'ha moa tappet **quer /** he woa ed an dud d'ha cousquet (**2.17 /** 123) ; hen **kaër** an itron (**2.6 /** 97)

kerc'h (ak) : an deiz woar lerch, he hèas ar mevel, ac ar matez d'addo un tam **querc'h** (**2.20 /** 101) ; roet hu **querc'h** ha foen, leiz he gof d'ha zibri (**2.18 /** 21)

kerc'hat (vb) : red he vo **querhet** he pried (**2.12 /** 75) ; m'ar he vey **querhet** m'ha pried (**2.12 /** 77) ; **querKet** he woa (**2.20 /** 318)

kerc'hen(n) (ak) : en he **c'herc'hen** ur chapelet grouen goular (**1.6 /** 45) ; éman an ambrassou hen he [g] **querchen** (**2.5 /** 13) ; hen **querchen** ar cavalier **/** ar vrec'h yauanc zo lampet (**2.17 /** 145)

kerent (ak) : gw. **kar**

kerkent (adv) : **querquent** (**2.12 /** 82 ; **2.20 /** 150 **/** 221) ; **querquent** an tân ho deus laquet (**1.12 /** 89) ; hent Lannuon, **querquent** he quemer (**2.5 /** 58) ; he [g] hiné, **querquent** he neus rentet (**2.9 /** 245) ; aliédic **querquent** ha respontas (**2.14 /** 49) ; ar minores p'ha woa scoet **/** a woa **querquent** interred (**2.15 /** 136) ; **querquent** ha choulou deiz eo sortiet (**2.15 /** 143) ; ha dirédas **querquent** (**2.16 /** 102) ; ha **querquent** eo tosteet (**2.17 /** 24)

kerkoulz (adv) : gw. **kenkoulz**

kerzhet (vb) : m'ar he guel gannac'h, évit **querset** (**2.9 /** 34) ; ac hi d'ha **querset** (**2.20 /** 51) ; ac hi d'ha **querset** ha d'ha **querset** (**2.20 /** 84 / 85) ; d'ha monnet d'an ofiç an itron yauanc n'he vije quet lezet d'ha **c'herzet** (**2.20 /** 325) ; ha m'ha **querzainc** woar an tachen / certen m'ha anévéso (**2.15 /** 191)

kest (ak) : ur plac'h yauanc a rez ur **quest** evit dilivran deuz ha cazel ye an itroun ha Coattalec (**2.20 /** 494) ; ar **guest** ha woa bed mad (**2.20 /** 495)

ket (adv) : **quet** (**1.6 /** 2 / 10 / 25 / 77 / 81 / 93 / 133 ; **1.7 /** 22 / 23 / 34 / 43 ; **1.11 /** 59 / 80 ; **1.12 /** 20 / 21 / 41 / 79 ; **1.13 /** 4 / 7 / 18 ; **1.14 /** 70 ; **1.16 /** 5 / 14 / 18 ; **2.1 /** 6 / 112 / 121 ; **2.2 /** 18 / 43 / 48 / 62 ; **2.3 /** 23 ; **2.4 /** 37 / 52 / 61 ; **2.5 /** 22 / 36 ; **2.8 /** 23 / 24 / 37 ; **2.9 /** 59 / 76 / 79 / 105 / 125 / 133 / 134 / 153 / 178 / 192 / 203 / 205 / 215 / 220 / 231 ; **2.11 /** 38 ; **2.12 /** 21 / 32 / 58 / 67 / 71 / 78 / 85 / 87 / 89 / 93 ; **2.13 /** 9 / 24 / 32 ; **2.14 /** 51 ; **2.16 /** 9 / 20 / 18 ; **2.17 /** 28 / 68 ; **2.20 /** 8 / 94 / 99 / 119 / 148 / 166 / 176 / 179 / 180 / 181 / 199 / 219 / 220 / 220 / 226 / 227 / 228 / 242 / 263 / 269 / 289 / 308 / 324 / 338 / 340 / 350 / 351 / 387 / 392 / 395 / 421 / 425 / 428 / 435 / 442 / 451 / 452 / 505) ; ne meus **quet** (**2.20 /** 195) ; en tristidiguez n'hon **quet** (**1.11 /** 92) ; n'allan muy **quet** (**1.11 /** 99) ; n'ha zouguan **quet** (**2.1 /** 50 / 81) ; n'ha n'hon **quet** (**2.20 /** 302) ; p'ha nomp **quet** (**2.1 /** 62) ; n'he woa **quet** (**2.2 /** 67 ; **2.20 /** 111 / 319 / 323) ; n'he woa **quet** he maro achuet (**1.14 /** 57) ; n'ho pezo **quet** (**2.4 /** 12 ; **2.8 /** 37) ; n'ha n'hin **quet** (**1.6 /** 135 ; **2.9 /** 35) ; n'iet **quet** (**2.9 /** 27) ; n'ha r'hin **quet** (**2.20 /** 293) ; n'ha r'hin **quet** an torfet se (**2.20 /** 386) ; n'ha neo **quet** (**1.6 /** 106) ; n'han neus **quet** (**2.20 /** 507) ; némaïng **quet** (**2.9 /** 24) ; n'ha vo **quet** (**1.12 /** 106) ; n'ha vo **quet** quitted (**1.8 /** 17) ; n'he allan **quet** (**1.11 /** 29) ; n'he alle **quet** (**2.6 /** 19) ; feutenella n'annévéan **quet** (**2.8 /** 9) ; m'he n'hon **quet** pehini he vey dac'h mad (**2.14 /** 15) ; n'ha n'hon **quet** (**2.20 /** 69) ; n'ha neo **quet** (**2.9 /** 237) ; n'ha ouzomp **quet** (**2.20 /** 41) ; m'he n'ha vigen **quet** ed (**2.14 /** 27) ; n'ha woa **quet** a c'halon mad (**2.16 /** 66) ; kar n'he woa **quet** hen tu gante (**1.8 /** 36) ; n'ha plijé **quet** terrupl deze (**2.20 /** 60) ; n'allé **quet** (**2.20 /** 250) ; ho [L3] anval n'he faut **quet** (**2.18 /** 3) ; n'he neus **quet** ha reson (**2.13 /** 4) ; n'ha neus **quet** d'ha diferri (**2.13 /** 6) ; gannac'hu d'ha guerrant n'ha n'hin **quet** (**1.6 /** 135) ; m'he n'ha n'hin **quet** gannac'h d'ha guerrant (**1.6 /** 139)

keuz (ak) : **cueunz** ho peus, d'ar marchet a zo graet (**1.14 /** 11) ; Fiacra Calvez ha deplore / gant **cueun**, d'han ini he carié (**1.6 /** 132) ; **cueun**, ho peus d'am bezan eureuget (**1.14 /** 12) ; gant **cueun** d'har bravan plac'h zo er bro (**2.5 /** 40) ; m'he ya d'ha clasq un all ha **cueun** ho po (**2.20 /** 428)

kezeg (ak) : ar **hézec** (**2.2 /** 30) ; ar **chezec** (**2.20 /** 272) ; ar **chézec** (**2.20 /** 276) ; he **guézec** (**2.3 /** 2) ; he cave **quézec** digant an oll (**2.20 /** 131) ; un toll fouet d'ar **chézec** zo roet (**2.6 /** 55) ; p'ha woa ar mevel er marc'hat ho choas ar **chézec** (**2.20 /** 128) ; den a oullé ray ar **chezec** (**2.20 /** 130) ; chetu prenet seiz loen **quézec** (**2.20 /** 132) ; mez an eston he woa bras, ho velet ar loenned **quezec** (**2.20 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

160) ; **quezec** ha caros (**2.20 /** 151) ; d'ha piou, emai an dud, ar **kezec** caër se (**2.20 /** 129) ; an autrou / ho abreuvi he **chézec** (**2.17 /** 16)

ki (ak) : er maïs n'ha badfe quet ur **c'hi** (**1.12 /** 20) ; ha diredas evelt ur **c'hi** (**1.12 /** 76) ; evelt ur **c'hi** clan (**2.1 /** 108) ; m'ha **c'hi** (**2.20 /** 489) ; losquel eure levrenni ha **chass** red (**1.11 /** 19) ; m'ha **chaç** (**2.4 /** 24)

kig (ak) : ur tam **kic** clujar (**1.11 /** 13) ; p'he **kic** kad (**1.11 /** 13) ; guel eo gann hin **kic** kefelec (**1.11 /** 15) ; d'ha preno bara guinis guen, **quic** ha gwin deus an daou sort (**2.20 /** 118) ; draill m'ha **hicq** evelt evit ur pasté (**2.20 /** 367) ; dastum he [g] **Kic** ac he esquern, hach e woad (**2.20 /** 400) ; ha cass tam ha tam, ar **Kicq** d'har podez (**2.20 /** 405) ; ha chet ar **c'hic** milliguet (**2.20 /** 474) ; dibri ar goesped gant ar **c'hic** sal (**1.9 /** 30)

kimiadañ (vb) : **quimiada** he ress énau, deus he [gg] tud quer (**2.5 /** 57) ; goude bezan sourciet deus he [g] tad, he **quimiadas** ountan (**2.20 /** 258)

***kinnigo** (vb) : bep c'huec'h m'ha pignan warnan **quinigo** he ran, semplout (**2.20 /** 455) ; avigeou all, he **quinigan /** leusqual criadennou fors (**2.20 /** 455)

kirieg/k (ad) : he hon **quèriec** (**2.2 /** 86) ; **quiriec** (**1.14 /** 59 ; **2.4 /** 79 ; **2.12 /** 76) ; houi zo **quiriec** (**2.2 /** 81)

klañv (d) : p'he chom seiz bloas, woar ho [L2] guélé **clân** (**1.11 /** 28) ; evelt ur c'hi **clan** (**2.1 /** 108)

klañvet (agv) : eiz devez so, ho [L2] woa **clanvet** (**2.3 /** 9)

klask (vb) : m'he zo ho **clasq** (**2.20 /** 42) ; pera m'ha merc'h ho **clasq** ho pried (**1.11 /** 87) ; m'he ya d'hen **clasq** did (**2.20 /** 295) ; ho **clasq** tapout potret Euret enno (**1.12 /** 32) ; ho **clasq** quèmer pautred Eured (**1.12 /** 50) ; ho **clasq** ho hou dac hi ha gaffey (**2.14 /** 3) ; d'ha **clasq** (**2.15 /** 8 ; **2.20 /** 146 / 317 / 427) ; d'ha **clasq** affer ous (**2.20 /** 265) ; quers d'ha **clasq** (**1.12 /** 46) ; d'ha **glasq** archerien (**1.12 /** 31) ; d'ha **glasq** he boed (**2.2 /** 3) ; d'ha **glasq** un tam boet (**2.2 /** 12) ; d'ha **glasq** maguerèz (**2.20 /** 415) ; ho **clasq** songeal (**2.16 /** 74) ; d'am **clasq** (**1.14 /** 36) ; he han, d'ha **glasq**, bouquidi an ân (**2.8 /** 1) ; m'he n'ha **glasquan** man (**2.4 /** 18) ; pera he **clasques** (**2.4 /** 17) ; m'ar eo pautret Euret, he **clasquet** (**1.12 /** 37) ; m'ar eo pod euret ha **clasquet** (**1.12 /** 65) ; **clesquet** ho [L2] guélé, hen plac all (**2.15 /** 111) ; **clasq** ur magueres yauanc d'ha zonnet (**2.20 /** 371) ; **clasquet** ur all d'hen ober (**2.20 /** 387)

klasket (agv) : **clasquet** he woa margoddic (**1.16 /** 23 / 26 / 27) ; evit m'ha dillad euret, a zo **clasquet** (**2.5 /** 27) ; medecin woa **clasquet** (**2.16 /** 18)

kleiz (ad) : ha woa scrivet gant an dorn **claye** (**2.20 /** 240)

klemm (ak) : d'ha compto he **clem** d'he moèrebed (**2.14 /** 10) ; ac he [gg] **clem** dezi he deus laret (**2.14 /** 60)

kleuzañ (vb) : enan azo artisannet ho **cleuza** ur louer (**2.13 /** 12)

klevet (vb) : **clevet** (**2.4 /** 73) ; d'ha **clevet** (**2.20 /** 253 / 362) ; hen ur **clevet** (**2.12 /** 3) ; n'ha m'ha vey **clevet** trous (**2.17 /** 97) ; ho **clevet** he [g] preposou (**2.17 /** 50) ; m'he **cleo** youal (**2.1 /** 67) ; m'he **cleo** ar potred he gouèlan (**1.11 /** 62) ; m'ha diou scouarn, ha **cleo**, beleyen ho canna (**1.11 /** 69) ; houi ha **cleo** (**2.4 /** 9) ; m'ar he peus **clevet** (**1.14 /** 19) ; ha m'heus he **clevet** (**2.3 /** 7) ; souézet woa an autrou ous he [gg] **clevet** (**2.14 /** 127) ; houi peus **clevet** (**2.6 /** 40) ; n'hor meump **clevet** netra ha neve (**2.6 /** 41) ; n'or meup netra **clevet** ha neve (**2.6 /** 42) ; petra neve o peus **clevet** (**2.14 /** 120) ; n'he nevoa **clevet** brud abed anezan (**2.20 /** 93) ; autrou Coat ar Fao, evit ho **clevet** (**1.8 /** 18) ; ho **clevet** an autrou (**2.6 /** 71) ; ha **cléver** he [gg] c'halon ho straqual (**2.4 /** 76) ; p'ho **clévé** (**2.1 /** 106) ; m'ha **clevan** he gwouéla ar merKet (**1.11 /** 54) ; evel m'ha **clevan** (**2.6 /** 23) ; evelt m'ha **clevas** (**1.6 /** 63 ; **2.2 /** 33 ; **2.9 /** 39 / 63) ; evelt m'ar **clevas** (**1.17 /** 37) ; marcic Euret, evelt m'ho **clevas /** emaës an ty he disaillas (**1.12 /** 36) ; p'ha **clevas** (**1.11 /** 103 ; **2.18 /** 9 ; **2.20 /** 104 / 301) ; p'ha er **clevas** (**2.14 /** 50) ; ur archer seitec bloas, p'ha **clevas /** digant ar mestr' he houlennas (**1.12 /** 53) ; p'ha **clevas** m'wouez he [gg] pried (**2.16 /** 101) ; jacques fogear p'ha er **clevas** (**2.6 /** 49) ; p'ha **cléojainc** (**2.18 /** 31) ; m'he **cleve** ar sounerien (**2.17 /** 89) ; p'ha er **cleve** (**1.17 /** 8) ; distroet d'ha **clevet** ur chanson (**1.9 /** 1) ; distroet d'ha **clevet** canna (**1.9 /** 2) ; chilauet hu breiz isel, ac he **cleffet** canna (**1.13 /** 1) ; m'ar plic'h gannac'h chiloyet, ac ho **cleffet** canna (**1.16 /** 1) ; ha c'hilauet oll, ac he **cleffet** (**2.9 /** 1) ; c'hilauet ac he **cleffet**, ac he **cleffet** canna (**2.13 /** 1) ; chilaouet ac he **cleffet** ac ho **cleffet** canna (**2.18 /** 1) ; **clevet** m'ha merc'h emey ar vam (**2.20 /** 178)

klevet (agv) : **clevet** emeus (**1.12 /** 22) ; an drous emeus **clevet** (**2.4 /** 72) ; comz anézan eo he meus **clevet** (**2.8 /** 10) ; ar gouarnéres, p'he deus **clevet** (**2.9 /** 157) ; hen doa ar quèlou clevet (**2.16 /** 85) ; evelt m'ha deveus **clevet** (**2.16 /** 33) ; p'ha woa **clevet** (**2.20 /** 136)

kleze, kleve (ak) : choariet ar **cleze** (**1.6 /** 99) ; gant m'ha **cleze** emeussi gouneet (**1.6 /** 96) ; pevar **cleze** noaz so degainet (**1.6 /** 117) ; **clezé** ous he [g] costé (**2.20 /** 259) ; ho terchal brid m'ha march **/** ha m'ha **cleze** allaured (**2.17 /** 84) ; ho choari ar **clevé** (**1.6 /** 97) ; ac ur pommel aour woar he **clevé** (**1.6 /** 58) ; ha tollas, he **clevé** en douar (**1.6 /** 128) ; he **cleve** d'an douar (**1.6 /** 129) ; lez d'ha **clévé** (**1.6 /** 125) ; he [g] **cleve** ractal a neus tenet (**2.9 /** 239) ; pevar **clévé** noaz neus han treuzet (**1.6 /** 130) ; p'he neveït iffamma m'ha **clevé** (**2.9 /** 49) ; bezan eus ur **cleve** noaz dindan pen ho [L2] quele (**1.7 /** 15)

kloareg (ak) : **cloarec** (**1.6 /** 19 / 26 / 28 / 33/ 71 ; **2.12 /** 31 / 33 / 40 / 42) ; **cloarec** an Ambout (**1.6 /** 5 / 31 / 68 / 73 / 79 / 82 / 86 / 91 / 111 / 119 / 126) ; **cloarec** n'om divisquomp hon daou **/** m'ar yamp d'ha commanç ar gorrénou (**1.6 /** 103) ; ed eo m'ha douç **cloarec** d'an eurzou (**2.5 /** 1) ; pebez joa he m'ho, m'ar eo **cloarec** (**2.5 /** 10) ; ur **cloarec** yauanc a zeue **/** demeus ar studi d'he bro (**2.15 /** 97) ;

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

cloarec yauanc, n'om pelleéd / aman n'ha loger den abed (**2.15 /** 109) ; ar **cloarec** woa un den devot (**2.15 /** 113) ; ar **cloarec** ha neus disquannet / pod ar chontel, ac ini ar c'houlou (**2.15 /** 199) ; **cloareguic** (**1.13 /** 11) ; **cloaréguic** (**1.6 /** 127 ; **1.13 /** 9) ; **cloaréguic** an Ambout (**1.6 /** 15) ; **cloarennic** ar gaouiat (**1.13 /** 15) ; **cloarèguic** ar gall ha zo tostéd (**2.5 /** 15) ; **cloarec** an dour woas (**1.14 /** 64) ; **cloarec** chrec'h menez (**2.11 /** 1) ; **cloarec** ar chevanç (**2.11 /** 37) ; ar **cloarec** yauanc woa cuzet (**2.15 /** 141) ; ar **cloarec** yauanc a zo bed ed (**2.15 /** 145) ; tevet tevet **cloarec** yauanc / a ze n'ha laret guer abed (**2.15 /** 161) ; evit monnet d'ha rancontr ar **clerret** (**2.5 /** 8)

kloc'h (ak) : Sonnet eo **cloch** ar chapel (**1.16 /** 30) ; commanç ar **cleyer** d'ha bralan (**1.12 /** 12) ; ac ar **cleyer** ha branle, n'he woa christen woar dro (**1.13 /** 46) ; Leket ho [L2] **cleyer** d'ha bralo / ar procession d'ha vont en dro (**2.15 /** 189) ; ar **cleyer** a zo bed sonnet / ar menec'h zo nom rentet (**2.15 /** 193)

kloer (ak) : p'ha woa ar **cler** ho tonnet (**2.4 /** 39) ; ho gwel ar **cler** yaouanc ho tonnet (**2.4 /** 42)

klouar (ad) : ar cloaréguic a zo bed re **clouar** (**1.6 /** 127)

klud (ak) : lippet he [g] beg, ha mont woar he **clud** (**1.9 /** 8)

klujar (ak) : ur tam kic **clujar** (**1.11 /** 13) ; ac ha gasso gann'hin **/ cluziri**, ha cabonnet (**2.17 /** 108)

koabr (ak) : ha mont quer prim, ac / ur **goabren** (**2.20 /** 173)

koach : car hen **coac'h**, ha woa laret dezi monnet (**2.20 /** 430)

koachañ (vb) : d'har **coac'h** hi bizach, deus an dud (**2.9 /** 75)

koachet (agv) : neuss hi **koachet** (**2.2 /** 39)

koad (ak) : dindan ar **koat** (**1.11 /** 21) ; hen trésec ar **choat** (**1.11 /** 17) ; m'he ha ya d'ober ur balé, ac he tressec ar **c'hoad** (**1.13 /** 24) ; d'ha chasséal d'ar **choat** (**2.14 /** 67) ; chasséal d'ar **Ch'oad** (**2.1 /** 24) ; ébars er **c'hoat** (**2.1 /** 25) ; he hey pennou he daoulin, er meing be, ac er **choat** (**1.13 /** 44) ; the ha ya d'ha quitaad ar **choad** man (**1.8 /** 15) ; ar **choat** m'an n'ha vo quet quitted (**1.8 /** 17)

koan (ak) : d'ha prepare d'ar plac'h, ha d'hin ar **c'hoan** (**2.9 /** 90) ; p'ha eo bed, ar **coan**, pourvéet (**2.9 /** 91) ; graet he woa un tam yod d'ha **choan** (**2.20 /** 99) ; ho debret ho [L2] **choanniou**, p'ha guerfet (**2.9 /** 151)

koaniañ (vb) : abenn ar fin he lavarjoinc, poant eo mont d'ha **choannia** (**1.16 /** 29) ; n'ha p'ha **wouangné** ous an dol, ouz an dol ho **coannia** (**2.18 /** 5)

koant (ad) : ha **coant** meurbed (**1.11 /** 31) ; d'ha colo ur caler he vo **coant** (**2.2 /** 32) ; alliedic ar mad m'ha plac'hic **coant** (**2.14 /** 65) ; alliédic **coant** (**2.14 /** 85 **/** 114) ; alliédic ho [U2] merc'h, zo ur plac'h **coant** (**2.14 /** 125) ; alliedic ar mad, m'ha merc'hic **coant** (**2.14 /** 21) ; te gar fidelamant ar merKet **coant** (**1.6 /** 110) ; ac alchouedet ho deus Francesa **/** abalamour m'he woa **coant** (**2.15 /** 52) ; m'ha doucic **coant** (**2.19 /** 17) ; **coant** oc'h evelt ar bleun per (**2.20 /** 179) ; gant merchet **c'hoant** (**2.12 /** 80) ; débauc'h merc'het **coant** (**2.15 /** 8) ; ar boquéjou a vey graët gant lavant **/** a déré, ous ar merchéjou **coant** (**2.9 /** 100) ; alliedic ar mad ur feumeulen **choant** (**2.14 /** 17) ; an itron a zo **c'hoant** (**2.20 /** 376)

koar (ak) : K/vinou ha quemeras, ur c'houlauen **coar** guen, hanvet ciergen, ha graet gant **coar** ar guenan (**2.20 /** 81)

koch (ak) : lavar laquat dec marc'h ous ar **coch** (**2.6 /** 29)

kocher (ak) : lavar d'ar **cocher** (**2.6 /** 27)

koef (ak) : ur **coiff** lien cambrai woar he pen (**1.6 /** 39) ; Fantic ar **coèffou** melen (**2.17 /** 54)

kof (ak) : roet hu querc'h ha foen, leiz he [g] **gof** d'ha zibri (**2.18 /** 21)

kog (ak) : n'he n'hoa quet ar **coq** goulou deiz cannet (**2.9 /** 183)

kogn (ak) : an ini goz azeet, er **chogn**, quichen an tân (**1.7 /** 41)

koler (ak) : m'ha vey m'ha lez mam hen **coler** (**2.15 /** 43)

koleriñ (vb) : evit arz an hen d'ha **colerri** (**2.9 /** 114)

koll (vb) : **coll** he renquan, gannid martollod (**1.9 /** 33) ; gant aonen d'hen **coll** (**2.20 /** 232) ; abenn an anter noz, he vo **collet** ho [L2] buéz (**1.7 /** 14) ; tud ar marquis ountan ha **c'hollé** (**1.6 /** 122) ; petramant he **c'hollin** m'ha buez (**1.6 /** 14) ; hac he **c'holjé** he guir deus a K/oue (**1.17 /** 34) ; m'ha guir deus ha bruillac ha vey **collet** (**1.17 /** 39) ; p'he he **chollimp** ar guir hon commanant (**2.14 /** 23) ; n'ha pa **golzen** ar guir a teir [*pe seiz*] commanant (**2.14 /** 28) ; n'ha **chollas** quet he amser (**2.20 /** 166)

kollet (agv) : he woa margod **colled** (**1.16 /** 22) ; **colled** he voa he vrec'h gantan (**2.20 /** 2) ; ho songeal em mam baour **/** hemoa quer yauanc **colled** (**2.17 /** 20) ; **collet** eo d'ha muyan caret (**2.17 /** 92) ; an amser a zo cri **/** ha m'ha pag émeus **colled** (**2.17 /** 126) ; **collet** he pen gant ar pod coz (**2.20 /** 137)

komanant (ak) : alliedic ar mad […] a zo he chom hen ho **commanant** (**2.14 /** 18) ; p'he he chollimp ar guir hon **commanant** (**2.14 /** 23) ; n'ha pa golzen ar guir a teir [pe seiz] **commanant** (**2.14 /** 28) ; chetu m'ha nizès, deus ho **commanant** (**2.14 /** 40) ; m'he rayo dac'h ur **commanant** (**2.14 /** 86)

komandet (agv) : ar menec'h zo nom rentet / er procession general / pehini zo **commandet** (**2.15 /** 196) ; savet hon bed, hen ty / ac hi he deus **commandet** (**2.16 /** 112)

komandiñ (vb) : couraget, **commandet** hoas, m'ha pried (**2.6 /** 121) ; n'he rayo man […] némeit azéa ha **commandi** (**2.14 /** 48) ; autrou n'ha non quet […] évit azéa ha **commandi** (**2.14 /** 2) ; m'he ha **command** dac'h, suno ar vulum (**2.20 /** 108) ; ar roué ha **command** (**2.13 /** 6)

komañs (vb) : m'ar yamp d'ha **commanç** ar gorrénou (**1.6 /** 104) ; n'he neo, nac **commanctz**, n'ac achuet (**2.5 /** 37) ; **commanç** ar cleyer d'ha bralan (**1.12 /** 12) ; ha **commanças** (**2.20 /** 151 / 489) ; **commanças** n'hom sellet (**2.18 /** 31) ; ha **commanças** ivé chanç ha buez (**2.12 /** 46) ; autrou pen ar Stanq **commanças** farsal (**2.14 /** 56) ; ar vrec'h yauanc p'ha clevas ha **commanças** gouelan (**2.18 /** 9 / 41) ; c'halon an den fur ha savant ha **commanças** tomma (**2.20 /** 158) ; ar choars, an ébad ha **commencas** énan (**2.20 /** 208)

komañset (agv) : ac hi zo **commancet** (**2.4 /** 60) ; n'he n'eo quet **commancet** (**2.4 /** 61) ; n'ha neo, n'ha **commancet**, n'hac achuet (**2.5 /** 33) ; ha **commancet** eo, an offeren bred (**2.5 /** 32) ; ar pez zo **commancet** (**1.6 /** 20 ; **2.4 /** 84)

kombat (ak) : ouz an diaul he neus **combat** (**2.19 /** 14)

kompagnonezh (ak) : m'ha **compagnonnès**, aroc zo ed (**2.9 /** 22) ; **compagnonnèz** awoac'h, emeus m'he (**2.9 /** 37) ; ar plac'hic yauanc ha lavaré / d'he **compagnonnès**, p'ho tréméné (**2.9 /** 56) ; m'ha **compagnonnès** a zo souézet (**2.20 /** 194) ; he woa ur **compagnonnes** braz ho predi er Stang (**2.20 /** 189) ; m'ha iscuset **compagonnèz** (**2.20 /** 516)

komper (ak) : m'ha **comper** (**1.12 /** 19 ; **2.11 /** 27)

kompozet (agv) : ur son a zo **composet**, ha nevez evit ar bloa (**1.16 /** 2) ; ur guez zo neve **compozet** (**2.6 /** 2) ; ha c'hilauet oll, ac he cleffet / n'ac ur guers zo névé **compozet** (**2.9 /** 2) ; ur son a zo **composet** d'ha nom divertissan (**2.13 /** 2) ; ac ho cleffet canna / ur zon a zo **composet** d'ha nom diveltissan (**2.18 /** 2) ; nep a neuss, compozet ar son, a zo ur den yauanc / a zo gant ur procurer er guer cloz a guengamp (1.16 / 109)

komz (ak) : quemer ar **comz** ac ar veren (**2.18 /** 28) ; en ber **comzou** (**1.14 /** 13) ; gant **comzou** fur ha deus comzet (**2.1 /** 3) ; m'ha doué m'he sent ous ho **comzou** (**2.5 /** 51)

komz (vb) : **comz** (**2.9 /** 50 ; **2.20 /** 394) ; **comz** ous ar marquis (**1.8 /** 2 / 3) ; **comz** anézan eo he meus clevet (**2.8 /** 10) ; n'he woa bed ini / a hallé **comz** er guis man (**2.14 /** 78) ; ha **comz** dac'h deus ur pod dilicat (**2.14 /** 82) ; quer emeus **comz** ouzoch (**2.17 /** 127) ; un den caer, ac ha wouié **comz** (**2.20 /** 164) ; dont d'ha **gomz** ountan ha costé (**2.20 /** 417) ; nep ha **comzo** (**2.4 /** 53) ; ha **comzo** m'ha merch

hen ho requet (**2.14 /** 38) ; ha m'ha **comsfe** (**2.12 /** 36) ; ha **comzas** ouz ar comt evelhen (**1.11 /** 24) ; héon, ha **comzas** (**2.1 /** 93) ; en ur gwouéla druz evelhen he **comzas** (**1.14 /** 68) ; m'he **comzo** d'ho [L3] gouarner (**2.15 /** 166)

komzet (agv) : **comzet** (**2.20 /** 181) ; ha deus **comzet** (**2.1 /** 3) ; ha neveus **comzet** (**2.1 /** 109) ; he deus **comzet** (**2.2 /** 54) ; ar palaffrannier he neus **comzet** (**2.9 /** 189) ; unan deus an daou jacobin **/** dezan ha neveus **comzet** (**2.15 /** 108) ; ha neus ac'hanon m'he drouc **comzet** (**1.14 /** 34) ; ac a ze, he vigé **comzet** allies (**2.20 /** 273)

kondision (ak) : m'ha merch a zo demesel deus ha **condition** (**1.16 /** 16) ; ar **condition** ze, n'ha plijé quet terrupl deze (**2.20 /** 60)

konduiñ (vb) : houi d'am gampr' a ya d'am **conduo** (**2.14 /** 70) ; ac ho pag autrou ho **conduo** (**2.14 /** 74) ; m'ha doué m'he sent ous ho comzou **/** ho goalen, honnes em **conduo** (**2.5 /** 52)

konduet (agv) : evit m'ar he vied, **conduet** (**2.6 /** 62) ; **conduet** d'ar pavillonnou (**2.6 /** 63)

koñfort (ak) : ha rentet **confort** ebars m'ha c'halon (**2.12 /** 102)

konifl (ak) : evit chasséal, **connif** ha c'had (**1.11 /** 18)

koñje (ak) : bed émeus **congé** digant ho tad (**1.6 /** 18) ; p'ha meup **congé** (**1.12 /** 6) ; ar mestr' bras neus roet **congé** (**1.12 /** 7) ; aroc m'he woa roet he **conge** dezan (**2.20 /** 32) ; red eo d'hin caout **congé** m'ha escop (**2.20 /** 294)

konkluiñ (vb) : ac hi hou daou d'ha laret ha d'ha **concluin** (**2.20 /** 35) ; ha neuze n'hi **concluo**, peneus he veso graët (**1.16 /** 31)

koñsevet (agv) : **concevet** ha neveus bed maliç (**1.14 /** 25)

koñsoliñ (vb) : doue d'ha **c'honsolo** ma mam, m'ha tad (**2.9 /** 69) ; ha d'ha **consoli**, m'ha oll ligné (**2.9 /** 71) ; n'ho **consoller** quet (**2.11 /** 38) ; o doué, **consolet** m'ha mam, m'ha tad (**2.9 /** 83)

koñsolet (agv) : boud **consolet** (**2.3 /** 18) ; n'om **consolet** (**2.11 /** 37)

kont (ak) : an escop p'ha clevas, deus petra he woa **cont** (**2.20 /** 302)

kont (ak) : ar **Comte** yauanc (**1.11 /** titl) ; an autrou ar **Comt** (**1.11 /** 1 **/** 7) ; an autrou ar **chont** (**1.11 /** 39) ; autrou ar **Comt** (**1.11 /** 25) ; ha comzas ouz ar **comt** evelhen (**1.11 /** 24)

kontadenn (ak) : car mal ho peus michanç d'ha clevet m'ha **contaden** (**2.20 /** 253) ; achu eo m'ha **c'hontalen**, ha m'ar he peus baraillet, m'ha iscuset compagnonnèz (**2.20 /** 515)

kontañ, -o (vb) : d'ha **compto** he clem d'he moèrebed (**2.14 /** 10) ; enau he laras din **/ compto** dezan m'ha buez (**2.17 /** 32) ; d'ha vont d'ha **chonta**, ho [L3] marvaillet (**1.12 /** 44) ; ha d'ha **conta** ho [L3] doaré (**2.20 /** 217) ; ac eon d'ha **compta** dezi (**2.20 /** 473) ; betec évit **conta** d'ac'h (**2.20 /** 508) ; ha m'he **compto** d'hac'h ur torfet (**2.15 /** 151) ; goude zé m'he **conto** d'hit (**2.20 /** 352) ; m'he **compt** émésan, an deiz ac an noz (**2.20 /** 66) ; neuze tayo duaulldis, **compted** hec'h oll trewiou (**2.13 /** 33) ; m'he ha **conto** dachu m'ha requet (**2.9 /** 154)

kontant (ad) : n'hin ho [L2] logeo **contant** (**2.18 /** 24) ; m'ar oc'h **contant** m'he zeuyo c'hoas d'ho quelet (**2.20 /** 170)

kontell (ak) : ur **chontellou** (**2.1 /** 78) ; **contell** (**2.1 /** 80 **/** 81 **/** 91) ; ar cloarec ha neus disquannet **/** pod ar **chontel**, ac ini ar c'houlou (**2.15 /** 199) ; querz d'ha vid an orz, ac ar **contell** (**2.20 /** 393) ; autrou ho **c'hontel** d'hin m'he prested (**2.9 /** 119) ; lem, goal lem, eo m'ha **chontel** alleauret (**2.9 /** 121) ; en he [gg] costéz deou, ar **contell** noaz (**2.9 /** 148) ; unan demeus ar jacobin **/** ha tennas he **contel** noas (**2.15 /** 138) ; gant unan he woa ar c'houlou **/** gant éguilé ur **chontel** noaz (**2.15 /** 128) ; unan a zougue ar cholou **/** eguilé ur **contel** noaz (**2.15 /** 178) ; **c'hontellou** all, m'he n'ha zouguan quet (**2.9 /** 125) ; chetu aze ar Jacobin **/** he woa pod ar **chontellou** (**2.15 /** 202) ; per ollier eo ha zougué **/** a zougue ar **chontellou** (**2.15 /** 210)

kontragnet (agv) : m'he zo bed **contraignet /** d'ha quémer pried, er bro (**2.17 /** 63)

kontre (ak) : tud m'ha **chontré**, m'ha dilivret, m'he ho ped (**2.9 /** 57)

kontristet (agv) : ho gwelet he fried **contristed** (**1.14 /** 10) ; ar beleg neve he woa **contristed** (**2.4 /** 77) ; zo nom gavet **contristet** (**2.16 /** 50)

kordenn (ak) : staguet he woa gant ur **gorden** (**1.12 /** 83) ; m'he a zo er mor, bar beg ur **corden** (**1.9 /** 23)

korf (ak) : **corf** ur plac'h yauanc (**2.2 /** 72) ; he [g] tad n'ha anavezas quet ar **corf** caer **/** ze a den (**2.20 /** 94) ; emedy he **chorf** ebars er verret (**2.4 /** 86) ; nersus, ing deus ha **c'horf**, ha bley (**1.12 /** 97) ; he **corf** he c'halon, he woa fatig bras (**2.6 /** 38) ; he [g] **chorf** d'an douar beniguet (**2.6 /** 83) ; hen **corf** marquis tredré, neus hi planted (**2.9 /** 240) ; donnet he ress, ur caross en du goloet **/ corf** ar plach quès, ennan woa laquet (**2.9 /** 252) ; n'ha neo quet ébars ar jardinou **/** eo he vey interred ar **corfou** (**2.9 /** 238)

korn (ak) : hen **corn** ur parch (**2.2 /** 39) ; dindan **corn** an auter bras (**2.15 /** 64 **/** 94) ; ha daou **corn**, allas woar he [g] pen (**2.20 /** 207) ; ar **querniou** ha spont ahanon (**2.20 /** 266)

kornandon (ak) : ur trous hen ty evelt trous ar **cornandonnet** (**2.20 /** 115) ; ur **gornandonnes** guisquet hen guen (**1.11 /** 23) ; gant ar **gornandonnèz** (**1.11 /** 44)

kostez (ak) : ur poultrier archant ous he [g] **chosté** (**1.6 /** 57) ; fiacra Calvez ous he [g] **costez** (**1.6 /** 34) ; ac ha nep ha gar, ous he [g] **costé** (**1.6 /** 70) ; ha derchel he [g] mestres ous he **costé** (**1.6 /** 120) ; en he [gg] **costéz** déou (**2.1 /** 91) ; deus he [g] **costé** (**2.20 /** 22) ; ar mevel ha grené deus he **costé** (**2.20 /** 471) ; clezé ous he [g] **costé** (**2.20 /** 260) ; dont d'ha gomz ountan ha **costé** (**2.20 /** 417) ; en he [gg] **costéz** deou, ar contell noaz (**2.9 /** 148)

kouent, -vant (ak) : en ur **chouent** hen ho laquo (**2.8 /** 27) ; en ur **chouent**, m'he he laquo (**2.8 /** 43) ; er **chouent** he neuss hi laket (**2.8 /** 47) ; quichen ar **chouent**, p'ha arrue (**2.8 /** 50) ; zo savet ur **c'houant** nevez (**2.15 /** 3 / 5) ; ar **c'hoant** a woa distro (**2.15 /** 100) ; entré ar **chouant** nevé, ha **chouant** ar Calver (**1.16 /** 59) ; d'ha c'houl logea er **chouant** eo ed (**2.15 /** 101) ; m'he a yello breman d'ar **couant** (**2.12 /** 95) ; d'ha vont d'ar **c'hovent** d'ha Lannuon (**2.5 /** 48) ; monnet d'ar **chovent**, ha dilésel ar bed (**2.5 /** 49) ; galvet gant m'wouez a doue **/** d'ha vonet d'ar **couanchou** (**2.15 /** 222)

kouez (ak) : caeran nissel moan, ha woa er **coué** (**1.11 /** 55)

kouezhañ (vb) : ac a zeuas d'ha **coueza** d'ha treit an doctor (**2.20 /** 222)

kouldri (ak) : clasquet he woa margoddic, betec cambr, ar **chouldri** (**1.16 /** 26) ; lequet hi dindan ur planten lore **/** tost d'ar **chouldri**, distro d'an allé (**2.9 /** 168)

koulskoude (adv) : ha **couscoudé**, n'ho [L2] discuillamp quet (**2.9 /** 178) ; ha **couscoudé**, m'he d'ha gav erfad (**2.14 /** 92) ; **couscoude**, ur pod, ac ur mates ha woa ous hen miret (**2.20 /** 97) ; ha **couscoude** ha zo pell aboue (**2.20 /** 330) ; **couscoude** he c'halon ha picqué aney (**2.20 /** 433)

koulz (ad) : **couls** a beurs mam, ac a beurs tad (**1.11 /** 114) ; **couls** ha p'he vigé d'hin m'he pried (**2.1 /** 100) ; **couls** he ve, gan hi, bout interred (**2.5 /** 3)

kouraj (ak) : quemeromp **courag** (**2.20 /** 37) ; quemerout he ress neuze choas **courac'h** (**2.20 /** 448) ; **courag** he devoa [gg] ho monnet (**2.20 /** 437)

kourajiñ (vb) : **couraget**, **couraget**, m'ha pried (**2.6 /** 109) ; **couraget**, commandet hoas, m'ha pried (**2.6 /** 121) ; d'he [g] oll breudeur, ho **chourage** (**1.8 /** 32)

kourajet (agv) : n'om **gouraget** (**2.20 /** 512)

kousket (vb) : **cousquet** (**2.9 /** 106) ; d'ha **gousquet** (**2.18 /** 33) ; d'ha **cousquet** (**2.18 /** 30 **/** 46 **/** 50) ; p'ha woa aru an amser d'ha **cousquet** (**2.20 /** 112) ; ed he woa an oll dud d'ha **cousquet** (**1.12 /** 17) ; ed he woa an dud d'ha **cousquet** (**2.16 /** 93) ; oll tud m'ha ty ed d'ha **cousquet** (**2.6 /** 5) ; m'he zo bed an noz man ho **cousquet** (**2.15 /** 153) ; ur guèlé mad ha bluen **/** enau ho po d'ha **cousquet** (**2.17 /** 116) ; aben, m'ha moa tappet quer **/** he woa ed an dud d'ha **cousquet** (**2.17 /** 124)

kousket (agv) : nemeus **cousquet** bannac'h (**2.19 /** 1 **/** 5) ; teir nosvez he hon bed, **cousquet** gant m'ha pried (**1.7 /** 25)

koustañ (vb) : ha **coust** (**1.6 /** 40) ; ha **couste** (**2.2 /** 77) ; hach e **cousteffé** dim he pemp cant scoet (**1.12 /** 85)

koustet (agv) : priz huel he woa **cousted** (**2.20 /** 357)

kouvant (ak) : gw. **kouent**

kozh : **coz** (**2.19 /** 1) ; m'ha **goz** dillad (**2.2 /** 14) ; ar riou **coz** (**2.2 /** 33) ; an tetic **coz** (**1.12 /** 28) ; ar yudec **coz** (**2.4 /** 15 **/** 51) ; ar pod **coz** (**2.20 /** 1 **/** 28 **/** 98 **/** 138 **/** 143 **/** 290 **/** 478) ; an archer **coz** (**1.12 /** 47) ; unan **coz** (**1.12 /** 43) ; an ini **goz** azeet, er chogn, quichen an tân (**1.7 /** 41) ; saluddi rez ar re **goz** (**2.20 /** 171) ; ar re **goz** ha c'houllas digant bettrex (**2.20 /** 174) ; neus **coz** vottez n'ha neus he par (**2.20 /** 246) ; ac eon d'ha laret d'he mével **coz han** (**2.20 /** 347)

krampouezh (ak) : an noz se he woa graet crampous (**2.20 /** 110)

kraou (ak) : er **craou** bihan (**2.2 /** 29)

krec'h : cloarec **chrec'h** menez (**2.11 /** 1) ; clasquet he woa margoddic, ha d'ha **crec'h**, ha dan traou (**1.16 /** 27)

kredenn (ak) : lest ho [L2] **creden** aze (**2.20 /** 442)

krediñ (vb) : quen m'ha teuffemp d'ho [L2] **crèdi** (**1.13 /** 15) ; m'he **cred** (**2.1 /** 107) ; m'he **cred** erfad (**2.4 /** 46) ; laret a zo d'hin, ha m'he **gred** awoualc'h (**1.14 /** 15) ; ha **cred** m'ha guier (**2.20 /** 397) ; m'ar he peus clevet, ha m'ar **credet** (**1.14 /** 19) ; **credet** hu den a armé (**2.18 /** 24) ; p'ha woainc aru, he woainc, **credit** deguemerret mad (**2.20 /** 287) ; m'ar em **credet** (**2.9 /** 43) ; ha m'ar n'am **credit** quet ed d'ha guelet (**2.20 /** 340) ; hervé ar geldon ha **crede** pepret (**1.14 /** 23) ; ar pez ha c'houl ar c'halon, ha **creder** prest (**2.20 /** 283) ; n'ha **gredfen** quet he heffé, gant map ur paysant (**1.16 /** 14) ; n'ha **gredfen** quet he heffé, gant map ar Labourer (**1.16 /** 18)

kregiñ (vb) : gw. **krogiñ**

kreiste(i)z (ak) : ha p'ha vean crouguet d'ha **creiz de** (**2.15 /** 165)

krenamant (ak) : ur **grennamant** en hi ha croguas (**1.11 /** 104)

krenañ (vb) : he **crenné** ar percher (**2.1 /** 102) ; he **crenné** bemdez ar bern teil (**2.20 /** 448) ; ar mevel ha **grené** deus he costé (**2.20 /** 470) ; ac emeus aouen quen n'ha **grenan** (**2.8 /** 2)

kriadenn (ak) : avigeou all, he quinigan leusqual **criadennou** fors (**2.20 /** 456)

krial (vb) : lessi neuzé d'ha **criall** he goalc'h (**2.9 /** 42) ; m'ar **crijen** (**2.12 /** 43)

kristen (ak) : n'he woa **christen** woar dro (**1.13 /** 46) ; lez ur vrec'h eo a dégass ar **christenien** d'ha voud den (**2.20 /** 424)

kriz : ar boure **criz** (**2.12 /** 59) ; ur calon quer **cri** (**2.12 /** 89) ; an amser a zo **cri** (**2.17 /** 125)

kroaz : ur **groaz** archant (**2.4 /** 56) ; leun […] a **croazou** ac a goalingnet archant (**2.14 /** 35)

kroazhent (ak) : woar ar **croaz enchou** (**2.14 /** 2) ; a zo bemdez woar ar **croaz enchou** (**2.14 /** 2)

kroc'hen (ak) : ha laquéï he **c'hoc'hen** d'ha sèhan (**2.11 /** 32)

kroget (agv) : ha neveus **croguet** (**2.2 /** 35) ; an autrou Coat ar Fao ha neus **croguet** (**1.8 /** 23)

krogiñ (vb) : ac eon **crigui** em dorn (**2.17 /** 29) ; ac eon d'ha **crigui** er paour quez escop (**2.20 /** 310) ; p'ha **crogue** (**2.1 /** 16) ; **croguomp** enni (**2.1 /** 61) ; ur grennamant en hi ha **croguas** (**1.11 /** 104) ; er plac'h, he **croguas** ar sec'het (**2.9 /** 6) ; ébars er plac'hic yauanc, he **croguas** (**2.9 /** 52) ; ar choant deus ar study ha **croguas** ennan adarré (**2.20 /** 24)

kroug (ak) : ur gwers a zo bed graet […] d'ha ur plac'h yauanc zo bed tri deiz er **croug** (**1.13 /** 3)

krougañ (vb) : **crougua** (**1.1 /** 3 ; **2.12 /** 88) ; m'he laquei **crouga** rogard euret (**1.12 /** 86)

krouget (agv) : gwel eo gan hin bezan **crouget** (**1.14 /** 43) ; houi giletta ar bouder, a zo **crouguet /** abalamour d'hin (**1.14 /** 69) ; barned d'ha voud **crouguet** (**2.12 /** 14) ; he v'hin **crouguet** (**2.12 /** 84) ; ha p'ha vean **crouguet** d'ha creiz de **/** m'he comzo d'ho [L3] gouarner (**2.15 /** 165)

kruel (ad) : un den **cruel** he larer he hey (**2.8 /** 12) ; ur maro goall **cruel** (**2.11 /** 5)

kuit (adv) : ha demp **quit**, pellaomp, deus an diaul (**2.20 /** 75) ; ar servicherien casset **quit** (**2.20 /** 96) ; p'ha woa ed **quid** (**2.20 /** 174)

kuitaat (vb) : the ha ya d'ha **quitaad** ar choad man (**1.8 /** 15) ; ac hi d'ha nom **quittad** (**2.20 /** 315) ; ha **quittéomp** ahan promptamant (**1.6 /** 146) ; breman n'ha **quittay hin** quin ho [L2] dor (**2.14 /** 134)

kuitaet (agv) : ar choat m'an n'ha vo quet **quitted** (**1.8 /** 17) ; ha neus **quitted** he [gg] bro (**1.16 /** 3)

kundu (ak) : m'ha tud a zo goarant d'am **cundu** (**1.14 /** 35) ; guillou fogeard à zo bed aru **/** d'ober d'an itron ar **cundu** (**2.6 /** 60)

kurun (ak) : ar **curen** an avel, an tan (**1.12 /** 13)

kustum (ad) : re **custum** oud, d'ha vezan gantan (**2.9 /** 201)

kutuilh (vb) : deut gan hin, plac'h yauanc, d'ar jardin **/** d'ha **cutuil** ur boquet romarin (**2.9 /** 94) ; **cutuil** ur boquet ha tri sort plant (**2.9 /** 95)

kutuilhet (agv) : n'ha p'he woa ar boquet **cutuillet** (**2.9 /** 117)

kuzh (ad) : p'ha hey an eaul d'ha **guz** (**1.11 /** 75) ; ur plaç ar bravan d'ha nom zerc'hal hen **cuz** (**2.20 /** 340)

kuzhet (agv) : ur deiz bénac chommet hu **cuzet** ennan (**2.9 /** 180) ; ar cloarec yauanc woa **cuzet** (**2.15 /** 141)

kuzul (ak) : m'he non quet, p'he dre **cusuil**, p'he dre woall alliet (**1.16 /** 5) ; d'ha c'houl pera ober anesy **/ cusuil** ho deus choulennet (**2.15 /** 60) ; gant an **cuzuil** deus ha Satan (**2.15 /** 79)

kuzuliañ (vb) : Lucifer ho [L3] **cusuillas /** d'ha interri hen beo Francesa (**2.15 /** 62)

L

labour (ak) : némeit évit ober m'ha **labour** (**2.14 /** 53) ; m'he yello emesy d'ar guer **/** èwit obr m'ha **labour** (**2.15 /** 42) ; d'ha velet ar **/ labour** he wo graet hen ty (**2.20 /** 47)

labourat (vb) : red he vey d'hin me **labourat** (**2.15 /** 45) ; red he woa d'hin **labourad** (**2.17 /** 36) ; hec'h ed d'ha **labourat** hen campr' (**2.20 /** 57) ; quemeret [agv] tud d'ha **labourat** (**2.20 /** 122)

labourer (ak) : n'ha gredfen quet he heffé, gant map ar **Labourer** (**1.16 /** 28)

labouret (agv) : pierric ha nevoa **laboured** muioc'h evit han (**2.20 /** 72)

+lachete (ak) : ha gouned he nijé warnésé **/** penevaït ar marquis dre finessé, **lachete** (**1.6 /** 124)

laer (ak) : ar **laer** (**2.4 /** 2) ; éguis deur **laèr** (**2.11 /** 28)

laeret (agv) : darn all, he fell d'hey laret, penaus he woa **laëret** (**1.16 /** 6)

laeronsi (ak) : ha woa quer brudet dre ar bro **/** dre ar **laëronci**, ar torfézou (**1.8 /** 30)

laezh (ak) : **lez** (**2.1 /** 36 **/** 48) ; **lez** bronn (**2.20 /** 372) ; m'ar nijé **lez** ur mam d'hen sevel (**1.11 /** 6) ; ur poded **lez** caoulet (**2.1 /** 11) ; en hen podad **lez** (**2.1 /** 16) ; he poded **lez** (**2.1 /** 33) ; n'he woa quet ur bannac'h **laez** d'ho soubo (**2.20 /** 111) ; guelt he ress énan ur femeulen, guen evelt ar **lez** (**2.20 /** 155) ; toll he [gg] **laès** woar ur bern teil (**2.20 /** 420) ; **lez** ur vrec'h eo a dégass ar christenien d'ha voud den (**2.20 /** 423)

lagad (ak) : melen eo he bleo, glaz he **lagad** (**2.14 /** 83) ; ar quenta toll **lagat** he roas woar an escop, he n'hom gavas yac'h pesq (**2.20 /** 320)

lakaat, lakat (vb) : **lakat** (**1.6 /** 150) ; d'ha **LaKat** woar, ho [L2] poded lez (**2.1 /** 48) ; **lakat** he rey ive (**2.4 /** 33) ; he **LacKat** (**2.4 /** 3) ; evit **lakat** hen ober (**2.20 /** 357) ; car **lakat** an dud d'ha drouc présec (**2.5 /** 23) ; lavar **laquat** dec marc'h ous ar coch (**2.6 /** 29) ; **laquat** he raizoing an tân en dro d'an ty (**2.9 /** 247) ; evit **laquat** ho [L2] roncet (**2.17 /** 114) ; he woa n'hom **Laket** hen quichen an dor dall (**2.5 /** 43) ; m'he he (gg) **laquo** (**2.8 /** 43) ; n'hi d'ha **LaKo** en tân ac hen goad (**2.1 /** 119) ; **laka** ober (**2.20 /** 351) ; **leket** ober erfad he obidou (**1.11 /** 73) ; **leket** ivé m'ha bugale (**2.6 /** 101) ; m'ha **lequet** en ur chambr' allchouéd (**1.14 /** 20) ; **Lequet** ho march er marchaussi (**2.8 /** 34) ; n'ha **lequet** ahanon (**2.20 /** 13) ; p'he m'he **laquaï** d'ha gwoad d'ha yena (**1.8 /** 16) ; m'he **laquei** crougua rogard euret (**1.12 /** 86) ; he **laquéï** he c'hoc'hen d'ha sèhan (**2.11 /** 32) ; **laqui** woar ar rod (**2.12 /** 68) ; **laki** ébars an tân (**2.12 /** 72) ; he **laqufen**, crougua m'ha pried (**2.12 /** 88) ; **Laquet** [L2] outan, pevar march guen (**2.8 /** 55) ; he **laquéas** woar tailler ar march (**2.9 /** 53) ; an tad ha **laqueas** ar map énan woar ar studi (**2.20 /** 4) ; ac hen **laquas** dezi hen he chenou (**2.9 /** 65) ; ha **laqué** (**2.20 /** 274) ; neuze **lacq** ahanon er podez (**2.20 /** 368) ; ha **laquo** glac'har hen ho [L2] calon (**2.9 /** 46)

laket, lakaet (agv) : ur cleve noaz […] **/** a zo **laket** ennan (**1.7 /** 16) ; à zo **laket** d'ha pod d'hen servigan (**1.17 /** 16) ; **LaKet** (a.g.v) habit ur paour (**2.2 /** 3) ; er chouent he neuss hi **LaKet** (**2.8 /** 47) ; an ty ha woa **lakeet** ha nevé (**2.20 /** 142) ; **laquet** (**2.12 /** 73 ; **2.19 /** 62) ; querquent an tân ho deus **laquet** (**1.12 /** 89) ; pelec'h he fell dac'h, emai hi [gg] **laquet** (**2.9 /** 216) ; hen pelech, ho peuss hu hi [gg] **laquet** (**2.9 /** 234) ; dindan ur ivinen eo bed **laquet** (**2.9 /** 236) ; **Laquet** ho deveus hi he chambr' (**2.15 /** 53) ; **Laket** ing d'ar bara d'an dour (**2.15 /** 213) ; **Laket** ing er bassé fos (**2.15 /** 214) ; he moa **laquet** woar ho pis **/** ho quenta goallen eured (**2.17 /** 131) ; an eil woa **laquet** woar ar studi (**2.20 /** 8) ; **laquet** he meuz aney dindan cazel yé (**2.20 /** 376) ; emeus hi [L3] **laquet** dindan cazel yé (**2.20 /** 384) ; **laket** he nevoa he termen adarre, d'ur miz hag ur deiz (**2.20 /** 257) ; **lakeet** gant ar gornandonnèz (**1.11 /** 44)

lakaet, laket (agv) : donnet he ress, ur caross en du goloet **/** corf ar plach quès, ennan woa **laquet** (**2.9 /** 252)

lampat (vb) : he c'halon ha **lampé** (**2.16 /** 90) ; woar c'heing he [g] march, promt he **lampas** (**1.8 /** 11) ; dioustu d'an douar he **lampas** (**2.9 /** 51) ; n'he woa quet achu mad he [g] guier, he **lampas** hen he [g] caros (**2.20 /** 149)

lampet (agv) : hen he [gg] diou vrac'h, heo **lampet** (**2.16 /** 103) ; hen querchen ar cavalier **/** ar vrec'h yauanc zo **lampet** (**2.17 /** 146)

langaj (ak) : ar martollod ha woar ar **langag** (**1.9 /** 5)

laoskel (vb) : **losquel** eure levrenni ha chass red (**1.11 /** 19) ; p'he m'ha chaç, woar ho lerc'h m'he ha **losko** (**2.4 /** 24)

laosket (agv) : un toll musclet, ho seiz, he deus **losquet** (**1.8 /** 26)

laouer (ak) : d'ha charre ar **louer** (**2.13 /** 16) ; an ezec'h, ha yello breman, d'ha charre ar **louar** min (**2.13 /** 10) ; enan a zo artisannet ho cleuza ur **louer** (**2.13 /** 12) ; evit rentout ar **louar** hen parous plusquellec (**2.13 /** 20)

lard (ak) : **lard** meurlargé roet d'hin gant tud coz a yachas anesan (**2.20 /** 491)

laton (ak) : gant **alleton** guen ouarnet (**2.8 /** 57)

lavand (ak) : cutuil ur boquet ha tri sort plant **/** piller avren, rosen, ha **lavand** (**2.9 /** 96) ; ar boquéjou a vey graët gant **lavant** (**2.9 /** 99)

lavar (ak) : an aouen, ha ress d'ar mevel ober he [g] **lavar** (**2.20 /** 399)

lavaret, lâret (vb) : **laret** (**2.20 /** 374) ; darn all, he fell d'hey **laret** (**1.16 /** 6) ; d'ha **laret** he [gg] requet (**1.16 /** 20) ; d'hen **laret** d'he [gg] yontred (**1.16 /** 32) ; neket ar bellec évit he [gg] **laret** (**2.5 /** 38) ; evit **laret** ur peden hen illis (**2.15 /** 67) ; he her d'ha **laret** an offeren mitin (**2.15 /** 69) ; ha **laret** dezan (**2.20 /** 237) ; **laret** he reffet (**2.20 /** 248) ; ho [rv] **laret** (**2.4 /** 80 ; **2.16 /** 3) ; p'ha moamp hon daou **laret** (**2.17 /** 37) ; **laret** he ress he [g] ménat (**2.20 /** 300) ; d'ha **lavared** did (**2.20 /** 363) ; d'ha **laret** (**2.6 /** 8) ; d'ha **laret** m'ha dilivra (**1.13 /** 12) ; ac eon d'ha **laret** (**2.20 /** 25 **/** 115 **/** 346) ; deud hon d'ha **lared** dezan (**1.8 /** 5) ; rosmelson ha **Lar** monnet (**2.1 /** 8) ; **lavar** laquat dec marc'h ous ar coch (**2.6 /** 29) ; ac he **lavar** henné (**2.16 /** 36) ; darn he **lavar** (**2.20 /** 356) ; an oll ha **lavar** eo vaillant ha brao (**1.8 /** 4) ; ha **lavare** (**1.6 /** 141 **/** 157 ; **1.8 /** 31 ; **1.17 /** 7 ; **2.5 /** 5 ; **2.20 /** 36) ; ha **lavaré** (**1.6 /** 15 ; **1.17 /** 1 ; **2.1 /** 15 **/** 21 **/** 105 ; **2.2 /** 69 ; **2.8 /** 49 ; **2.9 /** 55 ; **2.11 /** 15) ; he **lavare** (**1.12 /** 72 ; **2.15 /** 15 ; **2.20 /** 167) ; ha **lare** (**1.13 /** 5 **/** 21 **/** 25 ; **1.14 /** 49 ; **1.17 /** 29 ; **2.4 /** 7 **/** 81) ; a **laré** (**1.17 /** 33) ; he **lavaré** (**2.1 /** 66) ; he **lare** (**2.20 /** 13) ; ur pennad goude he **lare** (**1.11 /** 83) ; ha coas he **lare** d'hin (**2.12 /** 43) ; Salocroas, **lare** ar minores (**2.15 /** 73) ; ac he **lare** dre he huiban (**2.19 /** 9) ; tredré dustu

dim he **lavaret** [L2] (**2.9 /** 233) ; **laret** (**2.11 /** 12) ; **laret** dézi (**2.1 /** 94) ; **leret** [L2] (**1.14 /** 30 ; **2.20 /** 305) ; **leret** dezan (**2.20 /** 317) ; **leret** prest (**1.6 /** 32) ; **leret** d'ar merchet (**1.11 /** 59) ; **leret** d'ar potret (**1.11 /** 67) ; ha **leret** esttet bed, hen quimper (**2.4 /** 36) ; **leret** hu d'hin hirio (**2.16 /** 54) ; **leret** d'hin emey ar maguérez (**2.20 /** 471) ; dim he **leret** (**2.4 /** 59 / 71 ; **2.5 /** 31 / 35 ; **2.8 /** 7 / 13 / 17 / 21 ; **2.9 /** 15) ; **leret** hu d'him'he ma maeronnès (**2.14 /** 13) ; dim he **leveret** (**2.12 /** 61) ; n'ha dimé **leveret** (**1.7 /** 11) ; d'hin **leveret** (**1.6 /**85) ; **leveret** d'hin n'hi, bénac'his (**2.6 /** 39 / 69 / 92) ; m'he ho ped **leveret** (**1.7 /** 21) ; he deus **laret** (**2.2 /** 41) ; neus **laret** (**2.4 /** 51) ; autrou rosmelson ha **Lavaras** (**2.1 /** 26) ; ha **laras** (**1.16 /** 13 ; **2.20 /** 67 / 144 / 191 / 411) ; ar pez a **laras** ha woa graèt (**2.20 /** 480) ; he **laras** (**2.9 /** 40 ; **2.20 /** 56 / 108 / 124 / 168 / 231 / 408) ; n'ha **laras** man (**2.20 /** 68) ; n'ha **laras** guer abed (**1.16 /** 19) ; quen n'ha **laras** dezi ar vrionez (**2.20 /** 472) ; quent n'ha **laras** an escop (**2.20 /** 316) ; abenn ar fin he **lavarjoinc**, poant eo mont d'ha choannia (**1.16 /** 29) ; m'ar **laran** ur guier d'ha phulup choas (**2.4 /** 64) ; evelt m'ha **lavaran** dac'h (**2.20 /** 308) ; he **laraincq** ho teir (**2.11 /** 20) ; p'ha n'ha **laraing** man (**2.20 /** 238) ; un den terrupl he **lavarer** oud (**1.6 /** 80) ; un den cruel he **larer** he hey (**2.8 /** 12) ; ha m'ha comsfe, he **larfe** ervad (**2.12 /** 36) ; **lavar** d'ar cocher (**2.6 /** 27) ; ac he **laras** hen noblantz (**1.13 /** 13) ; un dra all he **laras** an autrou dezé neusé (**2.20 /** 56) ; goude **larin** m'ha chapelet (**2.15 /** 76) ; ha gra ar pez ha **larin** d'hid (**2.20 /** 365) ; ha n'ha **lavari** d'ha den (**2.20 /** 363) ; m'he ha **lavaro** m'ha chapelet (**2.15 /** 31)

lavaret (agv) : **laret** [agv] (**2.9 /** 159 ; **2.15 /** 28 ; **2.20 /** 307) ; n'he nevoa **laret** guer dézan (**2.20 /** 411) ; **laret** a zo d'hin (**1.14 /** 15) ; **laret** a zo dei (**1.11 /** 57 / 65) ; n'he neuss han quet **laret** d'hin (**2.20 /** 176) ; ar goas neus **lavaret** (**1.16 /** 11) ; he woa dey **lavaret** (**1.16 /** 21)

lavn (ak) : ur **laonnen** mad (**2.1 /** 84)

lazhañ, -o (vb) : ur cleve noaz […] / a zo laket ennan, d'ho **laza** en oc'h uré (**1.7 /** 16) ; hen **lazo** he ress (**2.20 /** 399) ; thé à vey ar guenta, he mey choant d'ha **Lazet** (**1.7 /** 46) ; ha m'ha **lazet** ive m'ar queret (**1.6 /** 138) ; en ano doué, n'hem **lazet** quet (**2.9 /** 220) ; n'ha v'hin **laket**, p'he n'ha **lakan** (**1.17 /** 5) ; **laze** ahanon (**2.20 /** 367)

lazhet (agv) : an tetic coz ho deus **lazet** (**1.12 /** 28) ; seitec archer, ho deveus **lazet** (**1.12 /** 42) ; seitec mignon d'hin zo **lazet** (**1.12 /** 51) ; n'hom **lazet** (**2.1 /** 116) ; he woa ar plaç yauanc n'hom **lazet** (**2.9 /** 158) ; Kar dec'h dabardey, eo bed nom **lazet** (**2.9 /** 232) ; p'he m'he nom **laz** (**2.1 /** 87) ; **lazet** eo m'ha fried (**1.6 /** 151) ; ha daouliou treit, eo bed **lazet** (**1.17 /** 28) ; ha nep n'heus **lazet** (**1.17 /** 40) ; gant anvi outan eo bet **lazet** (**1.3 /** 4) ; m'he digorro an nor / ha p'ha dlefan bout **lazet** (**2.17 /** 136) ; **laket** oc'h eus, m'ha lod, deus ar goasset (**1.6 /** 136) ; **laket** ho peus m'ha muyan caret (**1.6 /** 136) ; an archer yauanc, a neus **Laket** (**1.12 /** 80) ; neket bed goalchet choas, aboué eo **lazet** an trivet (**1.7 /** 17) ; chétu hi **lazet** interret (**2.15 /** 93)

leal (ad) : en **léall** m'ha tad (**2.2 /** 42)

lealded (ak) : plac'h ha mirit ha **Léaldet** (**2.1 /** 2)

lec'h (ak) : **léac'h** (**1.6 /** 100) ; d'ho cass peb **lech** (**2.8 /** 59)

lein (ak) : abenn m'ha **laing**, he v'hin distro (**2.20 /** 414)

leizh (adv) : roet hu querc'h ha foen, **leiz** he [g] gof d'ha zibri (**2.18 /** 21)

lemel (vb) : hag eon d'ha guemer ar tam paper, merko warnesan **lammel** ar sort (**2.20 /** 234) ; n'ha r'hin quet an torfet se, **lammel** ho buez digannac'h (**2.20 /** 386) ; ar mouchouer deus he [g] c'housoug he **lemmas** (**2.9 /** 64)

lemm (ad) : ur spered **lem**, dreist ar re all (**2.20 /** 165)

lenn (ak) : ar **len** ha woa carguet ha pesquet, evit didual arpod coz (**2.20 /** 142)

lenn (vb) : n'allan scrivo n'ha **len** (**2.16 /** 76) ; n'he alle quet he anter **lenn** (**2.6 /** 19) ; ha **lennet** hi (L2) (**2.12 /** 23) ; dim he, he **lenfet** (**2.12 /** 20 **/** 56)

ler : he botou **ler** névé (**1.17 /** 2)

lerc'h : an deiz woar **lerc'h** (**2.20 /** 215 **/** 275) ; woar m'ha **lerch** (**2.4 /** 38) ; woar he **lerch** (**2.2 /** 45) ; woar ho **lerc'h** (**2.4 /** 24)

leun (ad) : hen pen ar Stanq a zo ur gampr' **/** a zo **leun** a goalingnet archant (**2.14 /** 34)

leur (ak) : ar **leur** nevez (**1.6 /** 61 **/** 66 **/** 69) ; d'har **leur** nevez (**1.6 /** 8) ; er **leur** nevez (**1.6 /** 92) ; woar ar **leur** guer (**2.4 /** 28)

leurenn (ak) : ed hu d'ha scubo din, **leuren** m'ha cambr' (**2.14 /** 66)

leve (ak) : pemp cant scoet ha **lévé** (**2.2 /** 60) ; eiz cant scoet **leve** (**2.8 /** 45) ; ur diner **leve** (**2.8 /** 16) ; ur prinç ha cals ha **leve** (**2.8 /** 61) ; m'he à raye m'ha rent, ha m'ha **leve** (**2.9 /** 222) ; ho neket evit cavout d'ha **lévé /** he hommé deud d'ha maner tredré (**2.9 /** 228) ; ha m'he crayo pinvidic ha pemp cant scoet **leve** (**1.7 /** 20) ; guerset ha vo, deus ar **leve** (**2.6 /** 112) ; n'he neus han quet comzet deus he [g] tud, deus he **lévé** (**2.20 /** 181) ; m'he moa ur **leve** bras (**2.17 /** 33)

levr (ak) : dastumet he veffet en ur gampr' ha **levriou** savant (**2.20 /** 58) ; an ini ha nevo, ar muyan desquet, ha casso gant han, he bec'h ha **levriou** (**2.20 /** 59) ; ur gampr' carguet ha **levriou** (**2.20 /** 63)

levran (ak) : losquel eure **levrenni** ha chass red (**1.11 /** 19)

levrini (ak) : gw. **levran**

lez (ak) : dober har **lez** d'ho merch ennan (**2.4 /** 19) ; ar plac'h yauanc ha re har **lez** d'he [gg] mam (**2.20 /** 270)

lezel (vb) : **lezel** (**2.20 /** 498) ; leret d'ar potret, **lezel** ho caoniou (**1.11 /** 67) ; **lesel** an dud d'ha beagi hen hou ez (**2.20 /** 237) ; m'ar **lez** doué, ahanomp hen hon yéc'het (**2.9 /** 26) ; m'ha mestr' m'he o ped m'ha **lezet** (**1.12 /** 55) ; **Leset** hu gan nin m'he m'ha bué (**2.9 /** 221) ; **lest** hu ar goall deod d'ha ober (**2.19 /** 21 / 22) ; **lezet** y d'ha zond (**1.6 /** 11) ; m'ha **leset** d'ha monnet d'ar yodet (**2.9 /** 36) ; margodic **lez** a n'hen, n'ha vancomp quet hon tro (**1.7 /** 34) ; **lez** ahanon eta (**2.20 /** 208) ; **lez** anezan aze (**2.20 /** 474) ; **lez** an itroun he bugale (**2.20 /** 475) ; ha t'hé **lezo** gannin, an anter deus d'ha mado (**2.20 /** 74) ; gant feuntenella, m'he n'hin quet **/** m'ha tad, m'ha mam, n'hem **lesfoinc** quet (**2.8 /** 24) ; **lessi** neuzé d'ha criall he goalc'h (**2.9 /** 42) ; ar plac'h man, he **lesfet** d'ha monnet (**2.9 /** 44) ; an autrou […] **/** ac ha **lézas** an itroun, d'ha laret he requet (**1.16 /** 20)

lezenn (ak) : ac heuliet en pep tra ar **lezen** mad (**1.14 /** 8) ; ar **lezen** a zo quercouls evelt ar re bras, ac ar re bihan (**2.20 /** 304) ; n'he vije quet **lezet** d'ha c'herzet (**2.20 /** 324) ; **lezet** ar paourquèz doctor er bern teil (**2.20 /** 480)

lezet (agv) : nemeit unan coz ho deus **lezet** (**1.12 /** 43)

lezvamm (ak) : m'ha vey m'ha **lez mam** hen coler (**2.15 /** 43) ; m'ha **les mam** ha m'ha tad **/** ho deus han dim he choaset (**2.17 /** 66) ; p'ha vey goall **les mammou /** malheur d'ar minoréset (**2.17 /** 2)

lien (ak) : ur coiff **lien** cambrai woar he pen (**1.6 /** 39) ; quemer **lien**, he lienni (**2.1 /** 98)

lienañ, -iñ (vb) : némeit ur vec'h all, d'ha **lianna** (**1.6 /** 154) ; quemer lien, he **lienni** (**2.1 /** 98)

lienet (agv) : **liannet**, ha glazou sonnet dezi **/** ha casset er caross d'he interri (**2.9 /** 253)

lies (ad) : te à m'he, neus graët hon daou, **lies** meur ha tro danç (**1.13 /** 8)

lignez (ak) : léac'h n'ha neus bed den c'hoas deus ho **ligné** (**1.6 /** 100) ; p'ha vimp aru er guer, houi gwelo, m'ha **ligné** (**1.7 /** 30) ; ha d'ha consoli, m'ha oll **ligné** (**2.9 /** 71) ; he **lignèz** ac he [gg] c'herent, a zo oll hen caoniou (**1/16 /** 4) ; ha be sort **lignèz** oc'h u savet (**2.8 /** 14) ; biscoas ini deus m'ha **lignèz** (**2.8 /** 15) ; pinvidic ha **lignès** mad (**2.17 /** 67)

liñsel (ak) : caeran **nissel** moan, ha woa er coué (**1.11 /** 55)

lipat (vb) : ac he ra d'ar paour quez Labourer **/ lippet** he beg, ha mont woar he clud (**1.9 /** 8)

litani (ak) : **litaniou** ar verches maria (**2.12 /** 5)

liv (ak) : ar **liou** (**2.1 /** 15) ; ar **liou** deus he bottou (**2.2 /** 73) ; **litaniou** Stes anna (**2.12 /** 99)

livet (agv) : houi he woa quer caër **liouèt** (**2.16 /** 8)

lizher (ak) : **liser** doctor ar Stang (**2.20 /** 238) ; ar **liser** se (**2.20 /** 223 / 225 / 229) ; evit m'ar scrivan ur **liser** (**2.6 /** 7) ; p'ha arruas ar **liser** gant hi (**2.6 /** 11) ; ar **liser** p'ha hen digorras (**2.6 /** 15) ; aru **liser** hen ty (**2.16 /** 46) ; ar **liser** ha queméras an er (**2.20 /** 235) ; ur **lizer** hen er ac a zeuas d'ha coueza d'ha treit an doctor (**2.20 /** 221) ; **lizéren** fauz recevet (**2.16 /** 61) ; **lizérou** ébars hen hent ractal he deveus casset (**2.16 /** 34)

lod (ak) : d'ha choas ho **lod** (**2.1 /** 76) ; m'ha **lod**, deus ar merchet (**1.6 /** 94) ; bed he meus m'ha **lod**, deus ar merket (**1.11 /** 30) ; m'ha **lod**, deus ar goasset (**1.6 /** 136) ; pep ini d'ha gavout he **lod** er bed man (**2.20 /** 245)

loen (ak) : chetu prenet seiz **loen** quezec (**2.20 /** 132) ; ar **loenned** quezec (**2.20 /** 160) ; p'ha woa ha messat he [gg] **loennet** (**2.20 /** 496)

loer (ak) : woar he diouar ur **lerrou** (**1.6 /** 37) ; hen he trait, ur boutou scan, ha **lerreyou** stam moan (**1.7 /** 48)

lojañ (vb) : n'ha ned quet d'ha **logean**, d'an ty bras a rohan (**1.7 /** 3) ; arru he woa ar poant d'ha **logea** (**2.15 /** 99) ; d'ha c'houl **logea** er chouant eo ed (**2.15 /** 101) ; an ty emeup d'ha **logea** (**2.20 /** 16) ; itron, **logeomp** aman fété (**2.6 /** 31) ; aman n'he **loger** quet (**2.18 /** 16)

lojet (agv) : ur paouric bihan, he woa **loget** (**1.11 /** 71) ; p'he m'he vo **loget** (**2.2 /** 28) ; ed hu d'an aradon / enau houi (h)a vo **loget** (**2.17 /** 104 / 112) ; d'ha c'houl bezan **loget** (**2.18 /** 15)

lore (ak) : lequet hi dindan ur planten **lore** (**2.9 /** 167)

losket (agv) : quement he woa ennan, ha woa **losquet** (**2.9 /** 249) ; a goudé, gant an tân **losquet** (**2.12 /** 16)

lost (ak) : tolli aman woar **lost**, m'ha march (**2.9 /** 41)

louzoù (ak) : d'ha chaos ur boquet **Louzou** fin (**2.1 /** 46)

M

ma, **am** : **m'ha** (**1.6 /** 14 / 19 / 84 / 94 / 96 / 106 / 116 / 149 / 151 / 151 / 152 / 153 ; **1.7 /** 19 / 24 ; **1.12 /** 21 ; **1.13 /** 22 / 40 / 50 ; **1.14 /** 41 / 47 / 76 ; **1.16 /** 50 / 61 / 72 / 97 / 100 / 100 / 102 ; **1.17 /** 39 ; **2.1 /** 5 / 5 / 17 / 17 / 18 / 19 / 20 / 31 / 31 / 41 / 43 / 60 / 69 / 71 / 73 / 88 / 113 ; **2.2 /** 13 / 13 / 14 / 42 /

42 / 71 / 81 ; **2.3** / 11 / 16 ; **2.4** / 24 / 38 / 80 ; **2.5** / 1 / 7 / 27 ; **2.6** / 5 / 21 / 76 / 95 / 101 / 135 ; **2.9** / 82 / 83 / 84 / 88 / 120 / 121 / 124 / 126 / 154 / 200 / 213 / 221 / 222 / 222 / 229 / 235 ; **2.11** / 19 / 21 / 27 ; **2.12** / 26 / 44 ; **2.14** / 53 / 76 / 91 / 96 ; **2.15** / 31 / 42 / 43 ; **2.16** / 5 / 80 / 81 / 83 / 107 / 110 ; **2.17** / 32 / 34 / 65 / 81 / 82 / 83 / 84 / 85 / 100 / 110 / 121/ 138 ; **2.19** / 3 / 4 / 17 / 17 / 18 / 21/ 21 ; **2.20** / 17 / 74 / 229 / 414 / 426) ; **m'ha** iscuzet (**2.1** / 111 / 115) ; **m'ha** habit (**1.11** / 91) ; **m'ha** autrou (**1.11** / 68 ; **2.6** / 75) ; **m'ha** benez dac'h (**2.20** / 148) ; **m'ha** mil benos (**2.13** / 56) ; **m'ha** breur (**1.12** / 1 / 3 ; **2.20** / 25 / 295) ; **m'ha** breur bellec (**2.20** / 290 / 307) ; **m'ha** bug(u)ellic (**2.8** / 7 / 13 / 17 / 21) ; **m'ha** c'hallout (**2.20** / 393) ; dre **m'ha** challout (**2.20** / 197) ; **m'ha** den (**2.13** / 56) ; **m'ha** euriou (**2.15** / 32) ; **m'ha** compagnonnès (**2.9** / 22) ; **m'ha** comper (**1.12** / 19) ; hen creiz **m'ha** c'hourchemen (**2.14** / 20) ; **m'ha** glac'har (**2.6** / 76) ; **m'ha** guele (**1.11** / 36) ; cred **m'ha** guier (**2.20** / 397) ; **m'ha** hanquanné (**1.13** / 23 / 29 / 37) ; **m'ha** iné (**1.13** / 9) ; **m'ha** ini (**2.17** / 4 ; **2.20** / 120) ; **m'ha** diou scouarn (**1.11** / 69) ; draill **m'ha** hicq (**2.20** / 367) ; **m'ha** contaden (**2.20** / 253) ; **m'ha** clevé (**2.9** / 49) ; **m'ha** lignèz (**2.8** / 15) ; **m'ha** pod (**2.20** / 381 / 474) ; **m'ha** plac'h (**2.2** / 58) ; **m'ha** doué / doue (**2.5** / 51 ; **2.18** / 10 / 42 / 43) ; ô **m'ha** doue (**1.6** / 36 ; **2.2** / 59) ; LaKet oc'h eus, **m'ha** lod, deus ar goasset (**1.6** / 136) ; **m'ha** lod, deus ar merket (**1.11** / 30) ; woar **m'ha** marc'h (**2.9** / 33) ; woar lost, **m'ha** march (**2.9** / 41) ; woar **m'ha** troad (**1.13** / 39) ; **m'ha** merc'h (**1.11** / 77 / 87 / 94 ; **1.16** / 16 / 17 / 40 ; **2.14** / 38 ; **2.20** / 176 / 178) ; **m'ha** merc'hic coant (**2.14** / 21) ; **m'ha** mestr (**1.12** / 55 ; **2.9** / 43 / 43 / 139 / 192 ; **2.20** / 385) ; **m'ha** mestress (**2.1** / 35) ; LaKet ho peus **m'ha** muyan caret (**1.6** / 137) ; **m'ha** nizès (**2.14** / 40) ; **m'ha** pried (**1.7** / 25 ; **1.11** / 11 / 16 / 31 / 37 / 46 / 60 / 85 / 106 ; **1.14** / 44 / 52 ; **2.2** / 80 ; **2.6** / 73 / 109 / 121 ; **2.12** / 30 / 45 / 51 / 77 / 83 / 88 / 93 ; **2.16** / 53 / 57 ; **2.17** / 79 ; **2.18** / 11 / 40) ; **m'ha** fried (**2.16** / 99) ; **m'ha** calon (**2.12** / 2) ; **m'ha** c'halon (**1.11** / 43 ; **1.13** / 27 ; **1.16** / 105 ; **2.2** / 85 ; **2.6** / 108 ; **2.12** / 50 / 102 ; **2.17** / 56) ; **m'ha** chalon (**1.13** / 40 ; **2.17** / 49) ; **m'ha** cambr' (**2.14** / 66) ; **m'ha** compagnonnès (**2.20** / 194) ; tud **m'ha** chontré (**2.9** / 57) ; **m'ha** map (**1.11** / 110 ; **2.4** / 12 / 13 / 14 / 65 ; **2.11** / 35 ; **2.20** / 14 / 97 / 118 / 148) ; **m'ha** mestr (**2.20** / 266 / 389) ; **m'ha** quender (**1.14** / 37) ; **m'ha** oll ligné (**2.9** / 71) ; **m'ha** pag (**2.17** / 126) ; **m'ha** plac'hic coant (**2.14** / 65) ; dindan **m'ha** scabel (**2.2** / 79) ; **m'ha** tad (**2.4** / 38 / 71 ; **2.8** / 24 ; **2.9** / 17 / 69 / 81 / 83 / 98 ; **2.11** / 11 ; **2. 12** / 28 / 31 / 35 ; **2.14** / 29 ; **2.17** / 34 / 65 ; **2.20** / 13 / 28 / 120 / 145 / 254 / 287) ; **m'ha** tensor (**2.6** / 122) ; **m'ha** testamant (**2.6** / 80) ; **m'ha** ty (**2.9** / 85 / 171) ; **m'ha** tud (**2.20** / 218) ; **m'ha** mam (**1.11** / 43 ; **2.4** / 71 / 81 ; **2.8** / 24 ; **2.12** / 28 ; **2.20** / 181) ; **m'ha** mammic quez (**1.11** / 45) ; **m'ha** mam caer guèz (**1.11** / 97) ; **m'ha** yauanquic (**1.14** / 46) ; **m'ha** anaveout, n'ha oullet (**2.17** / 128) ; **m'ha** lequet en ur chambr' allchouéd (**1.14** / 20) ; **m'ha** dammal (**1.16** / 46) ; d'ha laret **m'ha** dilivra (**1.13** / 12) ; **m'ha** discullet (**1.7** / 45) ; **m'ha** eureugi breman (**1.11** / 27) ; ha **m'ha** Lazet ive m'ar queret (**1.6** / 138) ; m'he o ped **m'ha** lezet (**1.12** / 55) ; **m'ha** leset d'ha monnet (**2.9** / 36) ; **m'ha** dilivret (**2.9** / 57) ; **m'ha** disculiet (**2.12** / 51) ; **m'ha** caret (**2.16** / 23) ; **m'ha** planted en beo en toul ho [L2] dor (**2.14** / 31) ; **m'ha** plijeadurésou (**1.14** / 46) ; **m'ha** tennet ho deus, deus ar prison (**2.12** / 101) ; **m'ha** miret (**2.19** / 16 / 20) ; **m'ha** pêchet (**2.12** / 18) ; **m'ha** setanç (**2.12** / 20 / 56) ; **m'ha** unan (**2.12** / 86) ; woarn'hon **m'ha** unan (**2.20** / 365) ; **m'ha** mam caer (**1.11** / 107) ; **ma** (**2.9** / 217) ; **ma**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

mam gaèr (**1.11 /** 110) ; **ma** mam (**2.9 /** 69) ; **ma** dorn d'ha scudell ha sercich dim hé (**2.9 /** 14) ; leret hu d'him'he **ma** maeronnès (**2.14 /** 13) ; gra breman **m'a** affer (**2.20 /** 385) ; m'he vo fidel d'**am** guer (**2.17 /** 57) ; he vigé deud d'**am** eureugi (**2.17 /** 60)

ma, mar (stag) : **m'ha** (**2.1 /** 41 **/** 71 ; 2.6 **/** 74 ; **2.20 /** 351 **/** 451 **/** 454 **/** 460 **/** 462) ; dre **m'ha** hon zod (**1.9 /** 20) ; **m'ha** clevan he gwouéla ar merket (**1.11 /** 54) ; ha **m'ha** grer sel ha dreuz ouzoc'h (**2.20 /** 134) ; abenn **m'ha** he woa fin d'an offiç (**2.5 /** 55) ; aben **m'ha** moa tappet quer (**2.17 /** 123) ; evit **m'ha** (**2.9 /** 58) ; evelt **m'ha** (**2.16 /** 33 ; **2.20 /** 360) ; evel **m'ha** clevan (**2.6 /** 23) ; evelt **m'ha** clevas (**1.6 /** 63 ; **1.8 /** 10 ; **2.2 /** 33 ; **2.9 /** 39 / 63) ; evelt **m'ha** woa deued (**2.20 /** 256) ; evelt **m'ha** manqué dezan (**2.20 /** 360) ; epad **m'ha** (**2.5 /** 45) ; ha **m'ha** chargé (**2.2 /** 80) ; **m'ha** cargeas (**2.16 /** 16) ; arde **m'ha** allé (**2.20 /** 152) ; ha **m'ha** comsfe (**2.12 /** 36) ; hac ha picqué éleac'h **m'ha** carrié (**1.6 /** 121) ; élec'h **m'ha** névoa dastumet he pried (**1.14 /** 28) ; evelt, **m'ha** dlé groaguez honnest monnet (**1.14 /** 32) ; hen quichen an ty, **m'ha** woan gannet (**1.14 /** 42) ; evelt **m'ha** querfed (**2.20 /** 427) ; abalamour **m'he** woa coant (**2.15 /** 52) ; an deiz woar lerc'h, **m'he** woa aru (**2.20 /** 275) ; **m'ar** (**1.6 /** 76 / 81 / 95 ; **1.9 /** 29 / 21 ; **2.1 /** 5 / 69 ; **2.5 /** 2 / 10 / 14 ; **2.6 /** 6 / 7 / 53 / 62 / 110 / 132 ; **2.9 /** 26 / 34 / 103 / 104 / 203 / 242 ; **2.20 /** 199 / 220 / 227 / 228 / 340 / 476 / 482) ; **m'ar** eo (**1.12 /** 37) ; **m'ar** he peus clevet, ha **m'ar** credet (**1.14 /** 19) ; **m'ar** n'ha noud quet (**2.12 /** 67 / 71) ; **m'ar** oc'h (**2.20 /** 250 / 250) ; **m'ar** oc'h contant (**2.20 /** 170) ; **m'ar** mije un tam accoutamant (**1.8 /** 1) ; **m'ar** vigé (**2.9 /** 61) ; **m'ar** yamp (**2.1 /** 40 ; **2.6 /** 30) ; **m'ar** effomp (**2.12 /** 98) ; **m'ar** chommet aman (**2.2 /** 55) ; **m'ar** c'hall (**2.20 /** 318) ; **m'ar** gall m'ha chalon pad (**1.13 /** 40) ; **m'ar** gallomp (**2.20 /** 71) ; **m'ar** gan (**2.2 /** 65 / 66) ; **mar** queret (**2.20 /** 313) ; Hoariamp un toll fleuret **m'ar** keret (**1.6 /** 115) ; ha m'ha Lazet ive **m'ar** queret (**1.6 /** 138) ; **m'ar** em credet (**2.9 /** 43) ; **m'ar** crijen (**2.12 /** 43) ; **m'ar** éman (**2.2 /** 75) ; **m'ar** gon manquet d'am guer (**2.16 /** 106) ; **m'ar** hon (**2.12 /** 25) ; **m'ar** neus jeannette (**2.2 /** 82) ; **m'ar** queret (**1.13 /** 32) ; **m'ar** keret (**2.12 /** 94) ; **m'ar** cheret (**2.2 /** 32) ; **m'ar** ho peus c'hoant (**2.20 /** 18) ; **m'ar** feus èzom sicour (**1.17 /** 10) ; **m'ar** he cavan (**1.17 /** 6) ; evelt **m'ar** clevas (**1.17 /** 37) ; **m'ar** vigé beo, nep em ganas (**2.14 /** 25) ; roet d'hin plaç **/ m'ar** Laran ur guier d'ha phulup choas (**2.4 /** 64) ; aben **m'ar** t'hin d'ar guer (**2.17 /** 47) ; **mar** (**2.9 /** 181) ; **m'har** ho guén (**2.20 /** 379)

ma ! (estl) : **m'ha** divisquomp hon daou, hon pourpanchou **/** evit gorre, woar ar mannégou (**1.6 /** 102) ; **m'ha** emey doctor ar Stang, m'ha compagnonnès a zo souézet (**2.20 /** 194) ; **m'ha** emesan, ar liser se zo deus ur plac'h (**2.20 /** 229)

mab (ak) : ur **map** (**1.11 /** 12) ; ar **map** (**2.2 /** 52) ; m'ha **map** (**1.11 /** 110 ; **2.4 /** 12 / 13 / 14 / 65 ; **2.20 /** 14 / 97 / 118 / 148) ; d'ha bravan **map** (**2.2 /** 56) ; ar **map** brassan (**1.12 /** 29) ; ar **map** énan (**2.20 /** 4) ; ar **map** ênnan (**2.5 /** 19) ; m'ha **map** énan (**2.11 /** 35) ; **map** énan an autrou (**2.1 /** 52) ; **map** ur paysant (**1.6 /** 108 / 109) ; n'ha gredfen que the heffé, gant **map** ur paysant (**1.16 /** 14) ; n'ha gredfen que the heffé, gant **map** ar Labourer (**1.16 /** 18) ; ho **map** (**2.4 /** 67 ; **2.11 /** 28) ; tri **map** (**2.20 /** 3) ; ur **mapic** bihan (**1.11 /** 4) ; evit eureugi **map** he [gg] merrer (**1.14 /** 4)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

mad (ak) : ha d'ha oll **mad** (**2.1 /** 120) ; peb **mad** (**2.2 /** 51) ; drouc p'he **mad** (**2.4 /** 53) ; houi ho péo, deus m'ha **mado** (**2.6 /** 135) ; nac ha chérent, n'ac ha **mado** (**2.8 /** 39) ; ha the lezo gannin, an anter deus d'ha **mado** (**2.20 /** 75)

madelezh (ak) : evit test he [gg] **madelles** (**2.16 /** 70)

maen (ak) : an ezec'h, ha yello breman, d'ha charre ar louar **min** (**2.13 /** 10) ; guelet he meus sevel ur **min** be (**2.15 /** 158) ; ha d'ober ur garan […] graët he **meïng** pennéres (**2.20 /** 332)

maeronez (ak) : unan a hey woa he [g] **maeronnèz** (**2.14 /** 11) ; leret hu d'him'he ma **maeronnès** (**2.14 /** 13) ; alliédic betec he [g] **maeronnès** zo ed (**2.14 /** 59) ; deus m'ha **maèronnès** feus m'ha flattad (**2.14 /** 91)

maez (ak) : galloud he ress an daou all, tappout ar **maes** (**2.20 /** 84)

magañ (vb) : evelt m'ha eo beo, nep em **magas** (**2.14 /** 26)

maget (agv) : en hon bugaléac'h omp bed **maguet** (**1.14 /** 71) ; houi peuz **maguet** (**2.2 /** 16) ; emeus **maguet** (**2.2 /** 17)

mager : choar **maguer** (**2.9 /** 215 **/** 217) ; choar **maguer** eo d'an autrou K/ninon (**2.9 /** 45) ; m'ha c'hoar **maguer** anvet Suzannan (**2.9 /** 200) ; m'ha choar **maguer**, d'hin te a rento (**2.9 /** 229)

magerez (ak) : d'ha ty he **maguéres** (**2.2 /** 4) ; en ty he **maguères** (**2.2 /** 6) ; gant he **maguéres** (**2.2 /** 22) ; clasq ur **magueres** yauanc d'ha zonnet (**2.20 /** 371) ; ac eon hen hent d'ha glasq **maguerèz** (**2.20 /** 415) ; ur loen benaquet zo azé emey ar **magueres** (**2.20 /** 469) ; leret d'hin emey ar **maguérez**, petra zo aze (**2.20 /** 472)

magoar (ak) : n'ha chom quin deus ha maner caër Coallatec, nemeit ur coz **magor** bennaquet (**2.20 /** 485)

maleur (ak) : p'ha vey goal les mammou **/ malheur** d'ar minoréset (**2.17 /** 2)

malis (ak) : concevet ha neveus bed **maliç** (**1.14 /** 25)

malizenn (ak) : roet hu ho [L2] **valisen**, oc'h aour ac'h oc'h archant (**2.18 /** 23)

mall : car **mal** ho peus michanç d'ha clevet m'ha contaden (**2.20 /** 253)

mamm (ak) : **mam** (**2.4 /** 7 **/** 83) ; ar **vam** (**2.20 /** 178 **/** 269) ; ar **mam** (**2.20 /** 183 **/** 281) ; m'ha **mam** (**1.11 /** 43 ; **2.1 /** 5 **/** 17 ; **2.2 /** 81 ; **2.4 /** 71 **/** 81 ; **2.8 /** 24 ; **2.12 /** 28 ; **2.20 /** 181) ; o doué, consolet m'ha **mam**, m'ha tad (**2.9 /** 83) ; ma **mam** (**2.9 /** 69) ; d'he [gg] **mam** (**2.20 /** 271) ; d'he [g] **mam** gues (**1.11**

/ 41) ; ous he [gg] **mam** (**2.20 /** 281) ; **mam** an autrou (**2.2 /** 53) ; m'ar nijé lez ur **mam** d'hen sevel (**1.11 /** 6) ; couls a beurs **mam**, ac abeurs tad (**1.11 /** 114) ; senti he deus graët eus **mam** ha tad (**1.14 /** 7) ; he [gg] **mam** Santes anna (**2.12 /** 6) ; m'ha **mammic** quez (**1.11 /** 45) ; ha d'eus ha beurs he [gg] **mam** ivé (**2.16 /** 43) ; digant he **mam gaer** (**1.11 /** 52) ; ar **mam caër** (**1.11 /** 90) ; m'ha **mam caer** (**1.11 /** 107) ; m'ha **mam caer** guéz (**1.11 /** 97) ; ma **mam gaèr** (**1.11 /** 110) ; n'ha gant he [gg] **mam**, siouas quer neubed (**2.14 /** 110) ; nemeit gant ar verches guir **mam** doue (**2.14 /** 111) ; quelen **mam** ha dleére d'ha chilou (**2.20 /** 184) ; an itroun m'ar c'houlje bezan sentet ous **mam** (**2.20 /** 482) ; ho songeal em **mam** baour (**2.17 /** 19) ; m'he moa ur leve bras / deus peurs m'ha **mam**, ha m'ha tad (**2.17 /** 34)

-mañ : **man** (**2.9 /** 44 ; **2.20 /** 241 / 418) ; an deiz **man** (**1.6 /** 25) ; aboué an noz **man** (**1.11 /** 57) ; er noz **man** (**1.11 /** 64) ; evit an noz **man** (**1.11 /** 72) ; ur torfet / emeus guelet an noz **man** (**2.15 /** 152) ; m'he zo bed an noz **man** ho cousquet / hen illis autrou Sant Frances (**2.15 /** 153) ; ty **man** (**1.11 /** 61 ; **2.2 /** 7 / 10 / 26 ; **2.8 /** 31) ; ar bro **man** (**1.12 /** 24) ; dre ar bro **man** (**1.11 /** 93) ; er bro **man** (**2.20 /** 355) ; er bed **man** (**2.20 /** 31 / 245 / 484) ; er bed **m'ha** (**2.3 /** 30) ; er guis **man** (**2.14 /** 78) ; er guer **man** (**2.12 /** 24) ; ar re **man** (**2.20 /** 198 / 242) ; deus an tachen **man** (**1.6 /** 67) ; tud deus ar guer **man** (**1.12 /** 61) ; justic ar guer **man** (**1.12 /** 103) ; er miz **man** (**2.8 /** 20) ; ar choat **m'an** (**1.8 /** 17) ; ar vec'h **man** (**2.20 /** 263) ; er bed **me** (**2.5 /** 60) ; evit c'houlen digant doué / rentout dac'h yéchet er bed **me** (**2.6 /** 126)

manac'h (ak) : ar **manec'h** ru (**2.15 /** titl) ; a zo **menec'h** ru, ho chom (**2.15 /** 4) ; zo enan **menec'h** yauanc (**2.15 /** 6) ; ar cleyer a zo bed sonnet / ar **menec'h** zo nom rentet (**2.15 /** 194) ; han habit ho devoa laèret / deus ha **menec'h** ru laeret (**2.15 /** 218)

maneg (ak) : evit gorre, woar ar **mannégou** (**1.6 /** 102)

maner (ak) : **maner** (**2.20 /** 485) ; étrésec, he [g] **maner** (**1.11 /** 40) ; d'har **maner** ha K/werazannec (**2.1 /** 7) ; d'ar **maner** ha K/gwelezec (**2.1 /** 38) ; d'ar **maner** (**2.1 /** 64 ; **2.9 /** 105) ; d'ha **maner** ar cleuan (**2.2 /** 49) ; ebars er **maner** a K/oué (**1.17 /** 4) ; d'ha **maner** trédrez, eo he teuffet (**2.9 /** 28) ; houi zayo hirio d'ha **maner** tredrez (**2.9 /** 29) ; he woa percher **maner** trédrez torret (**2.9 /** 184) ; ho neket evit cavout d'ha levé / he home deud d'ha **maner** tredré (**2.9 /** 228) ; hen **maner** trédréz, a woa glac'har (**2.9 /** 241) ; ac ar **maner** caer deus ha tredré (**2.9 /** 223) ; ha d'ha matez d'ar **maner** ho hasse (**2.14 /** 6) ; hen **maner** ar Stanq (**2.14 /** 119) ; ha deus **maner** ar Stang (**2.20 /** 188) ; p'heo aru er **maner** (**2.16 /** 88) ; **Maner** Troménec (**2.16 /** titl) ; er **maner** he trémenec (**2.16 /** 89) ; d'ar **manner** (**1.13 /** 30) ; en ur **maner** cair (**2.20 /** 57) ; casset he woainc d'ur **maner** bras ac huel (**2.20 /** 62) ; woar an nor deus ar **maner**, ur tol a zo bed scoet (**2.17 /** 73)

mankout (vb) : **mancout** he ra breman ur caross (**2.20 /** 132) ; he **manq** d'hin (**2.20 /** 352 / 353 / 364) ; tud disquet […] he **manq** d'hin (**2.20 /** 45) ; aman he **manqué** woar ar furnez (**2.20 /** 391) ; evelt

m'ha **manque** dezan (**2.20 /** 360) ; guelt he pried, dezi he **manque** (**1.11 /** 84) ; he **manque** ur caross d'an autrou (**2.20 /** 136) ; n'he **vanquo** man, deiz en ho ty (**2.6 /** 108) ; n'he **manquo /** mann d'ac'h (**2.20 /** 57) ; n'ha **vancomp** quet hon tro (**1.7 /** 34) ; p'ha **manquas** dezan douguen an hay (**2.20 /** 402)

manket (agv) : houi zo **manquet** (**2.2 /** 42) ; m'ar gon **manquet** d'am guer (**2.16 /** 106)

mann : **man** (**2.20 /** 140) ; m'he n'ha glasquan **man** (**2.4 /** 18) ; m'he n'ha coentéan **man** (**2.16 /** 56) ; éguilé n'ha laras **man** (**2.20 /** 68) ; n'he vanquo **man** (**2.6 /** 108) ; n'he manquo **mann** d'ac'h (**2.20 /** 58) ; n'he rayo **man**, ha poannius, ébars an ty (**2.14 /** 47) ; ar beaz se, n'he woa **man**, evit han (**2.20 /** 299) ; ho [L2] réus n'he ra **man** d'hin (**2.20 /** 314) ; nemeus quin **man** (**2.20 /** 98) ; nemeus qu'in **m'an** (**2.20 /** 18) ; p'ha n'ha laraing **man** (**2.20 /** 238)

mantret (agv) : **mentred** he woa he [g] galon (**2.20 /** 100)

maouez (ak) : **maouez** quez (**2.20 /** 460)

marchosi (ak) : n'he wan, n'ha sall, n'ha quiguin, n'ha chambr, n'ha **marchossi** (**1.16 /** 25) ; p'he er **marchossi** (**2.2 /** 30) ; caéra march he woar er **marchaussi** (**1.11 /** 63) ; lequet ho march er **marchaussi** (**2.8 /** 34) ; enau, houi ha vo loget **/** ac ur **marchossi** caér **/** evit laquat ho [L2] roncet (**2.17 /** 113) ; ha lequeet ho [L2] ronced, ébars er **marchossi** (**2.18 /** 20) ; ar Sénéchal ha lare d'he pod er **marchossi** (**1.13 /** 21) ; ur **pod marchaussi** (**2.8 /** 59)

marc'h (ak) : eman d'ha **march** er portz (**1.7 /** 32) ; tolli aman woar lost, m'ha **march** (**2.9 /** 41) ; woar tailler ar **march** (**2.9 /** 53) ; ur toll pront, d'he **march**, eon ha roas (**1.6 /** 64) ; ur toll yentr, d'he **march**, eneus roet (**1.6 /** 65) ; ac ha touché he [g] **march** (**2.16 /** 86) ; ho terchel brid m'ha **march** (**2.17 /** 81 **/** 83) ; woar c'heing he [g] **march** (**1.8 /** 11 ; **1.12 /** 59) ; woar cheing ar **march** (**2.9 /** 68) ; ennès woar he **marc'h** ha arruas (**1.14 /** 65) ; un autrou woar ur **marc'h** (**2.20 /** 39) ; woar m'ha **marc'h**, houi ha vezo douguet (**2.9 /** 33) ; ac he laras preno dezan seiz **marc'h** (**2.20 /** 124) ; lavar laquat dec **marc'h** ous ar coch (**2.6 /** 29) ; caéra **march** he woar er marchaussi (**1.11 /** 63) ; lequet ho **march** er marchaussi (**2.8 /** 34) ; ar **march** caïr se (**1.11 /** 66) ; laquet ountan, pevar **march** guen (**2.8 /** 55) ; ha plant ahanon en ur bern teil ha teil **marc'h** (**2.20 /** 370)

marc'had (ak) : d'ar **marchat** Callac (**2.20 /** 124) ; d'ha **marKat** Callac (**2.20 /** 349) ; an deiz woar lerch, he woa **marchat** Callac (**2.20 /** 116) ; ac eon d'ha laret monnet d'ar **marc'hat** (**2.20 /** 117) ; gramp emey pierric, ur **marchat** (**2.20 /** 73) ; p'ha woa ar mevel er **marc'hat** ho choas ar chézec (**2.20 /** 127) ; hervé, cueunz ho peus, d'ar **marchet** a zo graet (**1.14 /** 11) ; achu eo hon **marc'hat** (**2.20 /** 452)

marc'hadour (ak) : **marchadour** yauanc (**1.7 /** 13) ; ar **marchadour** bihan, ha woa joaus ha c'halon (**1.7 /** 5) ; ô **marchadour** yauanc, houi zo gay ha c'halon (**1.7 /** 9) ; ô **marc'hadour** yauanc, quémer

prompt pantouflou (**1.7 /** 31) ; evit m'ha vijé graët, affer ar **marchadour** bihan (**1.7 /** 39) ; houi **marchadour** yauanc a vezo ar pevaret (**1.7 /** 18) ; autrou **marchadour** bihan, m'he ho ped leveret (**1.7 /** 21) ; **marchadourien** yauanc deus ar guer ha rouan (**1.7 /** 1) ; ar **marchadourien** bihan (**1.7 /** 4)

mare (ak) : p'ha vo aru, ar **maré** d'ha chassa ar billet (**2.13 /** 8)

marellet (agv) : hen he [b] treit ur botou **marellet** (**1.6 /** 38)

markiz (ak) : **marquis** (**1.6 /** 23 / 27 / 52 / 60 / 63 / 74 / 75 / 78 / 84 / 89 / 107 / 122 / 124 / 141 ; **1.17 /** 6 / 37 ; **2.6 /** 40 / 54 / 65) ; ar **marquis** (**1.6 /** 18 ; **1.8 /** 2 ; **2.9 /** 60) ; **marquis** tredéz / trédrez (**2.9 /** titl / 68) ; **marquis** ha tredé (**2.9 /** 8 / 9) ; ar **marquis** tredré (**2.9 /** 39) ; **marquis** ha trédrez, p'he neus clevet (**2.9 /** 209) ; he [g] cleve ractal a neus tennet / hen corf **marquis** tredré, neus hi planted (**2.9 /** 240) ; gant goad **marquis** trédré ho scuilla (**2.9 /** 244) ; **marquis** Coat ar Fao (**1.8 /** 10) ; comz ous ar **marquis** a Coat ar Fao (**1.8 /** 3)

markizez (ak) : ar **marquisès** (**2.6 /** 25 / 57) ; d'ar **marquises** (**2.6 /** 46)

marradeg (ak) : d'ar **marradec**, n'am guesset quet (**2.1 /** 6) ; er **marradec** (**2.1 /** 12 / 67) ; d'ar **marradec** (**2.1 /** 37)

marteze (adv) : **martésé** (**2.2 /** 31 / 58) ; truéz ha nevo, **martrésé** ouzin (**2.20 /** 27) ; m'aro, eo **martrésé** (**2.20 /** 478) ; aben m'ar t'hin d'ar guer / houi vo **martrezé** eureuget (**2.17 /** 48)

marv (ak & ad) : **maro** (**2.4 /** 78) ; ar **maro** (**2.11 /** 4) ; ur **maro** (**2.11 /** 5) ; **maro** eo (**2.1 /** 52) ; ac he vey **maro** (**2.1 /** 53) ; en beo, p'he en **maro** (**2.1 /** 114) ; p'he ébars en beo, p'he hen **maro** (**2.9 /** 218) ; p'he he vo en beo, p'he hen **maro** (**2.9 /** 230) ; deus he **maro** (**2.2 /** 86) ; m'he ha sant ar **maro** ho tonnet (**1.11 /** 105) ; m'he ha tosta d'ar **maro** (**2.6 /** 10) ; p'ha v'hin **maro** (**1.14 /** 53) ; énes ha laka, achanon d'ar **maro** (**1.14 /** 45) ; n'he woa quet he [gg] **maro** achuet (**1.14 /** 57) ; betec **maro**, m'he delc'ho ouzac'h (**1.6 /** 114) ; **m'aro**, eo martrésé (**2.20 /** 477)

marvailh (ak) : d'ha vont d'ha chonta, ho **marvaillet** (**1.12 /** 44)

mat (ad) : **mad** hon (**2.20 /** 396) ; **mad** hon bed (**2.20 /** 397) ; a zo **mad** d'ha c'havout (**2.20 /** 460) ; ha v'ho **mad**, d'ha holo ur caler (**2.2 /** 30) ; petra m'ha pried he caffac'h **mad** (**1.11 /** 11) ; an traou zo tout he cavan **mad** (**1.11 /** 14) ; diguemerred **mad** he voa (**2.20 /** 165) ; ac heuliet en pep tra ar lezen **mad** (**1.14 /** 8) ; bèas **mad** (**1.17 /** 30 / 32) ; hen béacg **mad** (**1.17 /** 11) ; clasq he [g] avantur **mad** (**2.18 /** 48) ; ac ha volonté **mad** (**2.20 /** 248) ; daou zen ha volontez **mad** (**2.20 /** 43) ; déjuniet **mad** (**2.1 /** 42) ; ur laonnen **mad** (**2.1 /** 84) ; ur paq **mad** (**2.20 /** 77) ; ac ur pod **mad** (**1.17 /** 14) ; tennet **mad** (**2.20 /** 6) ; gant penned **mad** (**2.19 /** 11) ; graet buez **mad** (**2.12 /** 32) ; pinvidic ha lignès **mad** (**2.17 /** 7) ; ur guélé **mad** ha bluen (**2.17 /** 115) ; a zo yauanquic **mad** deméset (**1.11 /** 2) ; ar minor yauanquic **mad** (**1.11 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

113) ; yauanquic evit **mad** (**2.12 /** 27) ; yec'het **mad** (**2.18 /** 47) ; ur belec **mad**, d'ho instruie (**2.6 /** 107) ; m'he n'hon quet pehini he vey dac'h **mad** (**2.14 /** 15) ; pinvidic, ha ganned ha dud **mad** (**2.14 /** 84) ; aben ho [L2] retorn he vo scubet **mad** (**2.14 /** 68) ; neket deued d'ho ty gant he [gg] grad **mad** (**2.14 /** 43) ; hen gratz **mad** (**1.13 /** 48) ; n'ha woa quet a c'halon **mad** (**2.16 /** 66) ; n'ha derchal **mad**, d'am pluen (**2.1.6 /** 77) ; n'ha cavan **mad** tam bouet (**2.16 /** 12) ; he woa diguemerret **mad** awoalc'h (**2.20 /** 30) ; diguemerred **mad** he woa hen Portugal (**2.20 /** 269) ; débonjour **mat**ec'h (**2.20 /** 287) ; nitra n'ha rey **mad** (**2.20 /** 312) ; n'he woa quet achu **mad** he [g] guier (**2.20 /** 149) ; p'ha meus prometted **mad** (**1.13 /** 35) ; ha r'ho demp sicour **mad** (**1.13 /** 56) ; ac he vey troadet **mad** (**1.13 /** 41) ; he woa n'hom tromplet **mad** (**1.13 /** 20) ; car **mad** he cavan d'ha reson (**1.9 /** 34) ; en ur ty **mad** benaquet (**1.9 /** 25)

matezh (ak) : ur **mates** (**2.20 /** 97) ; ar **matez** (**2.20 /** 101 / 101) ; ha d'ha **matez** d'ar maner ho hasse (**2.14 /** 6) ; digant hi he c'houlas ur **vatèz** (**2.14 /** 12) ; **matezic** (**1.7 /** 38) ; **matèzic** (**1.7 /** 23 / 29) ; **matézic** (**1.7 /** 7 / 8 / 43) ; plac'kic **matès** bihan (**1.7 /** 19) ; d'he [gg] **mates** bihan (**2.5 /** 6) ; m'ha **mates** bihan (**2.5 /** 7) ; **matès** bihan, m'ar ho peuz truéz (**2.9 /** 103) ; ha neus galvet ar **mates** bihannan (**2.9 /** 102)

me (rag) : **m'he** (**1.6 /** 13 / 84 / 97 / 99 / 105 / 108 / 114 / 139 / 143 ; **1.7 /** 20 / 21 / 23 / 27 ; **1.12 /** 73 / 86 ; **1.13 /** 10 / 14 / 24 / 31 38 / 39 ; 1.14 / 33 / 37 / 51 / 73 / 75 ; **1.14 /** 38 ; **1.17 /** 10 / 18 ; **2.1 /** 42 ; **2.2 /** 28 / 55 / 87 / 87 ; **2.3 /** 18 / 29 / 32 ; **2.4 /** 18 / 24 / 41 / 46 / 49 / 54 / 55 / 79 ; **2.5 /** 26 / 51 ; **2.6 /** 10 ; **2.8 /** 19 ; **2.9 /** 31 / 35 / 107 / 125 / 132 / 132 / 133 / 152 / 154 / 159 / 173 / 204 / 214 / 225 ; **2.11 /** 7 ; **2.12 /** 22 / 27 / 49 / 54 / 83 / 86 / 95 / 99 ; **2.13 /** 56 ; **2.14 /** 15 ; **2.15 /** 31 / 41 ; **2.16 /** 11 / 20 / 27 / 56 / 105 ; **2.17 /** 4 / 11 / 18 / 27 / 33 / 45 / 57 / 63 / 68 / 76 / 78 / 89 / 95 / 98 / 101 / 106 / 118 / 120 / 135 ; **2.18 /** 12 ; **2.20 /** 42 / 66 / 73 / 108 / 144 / 171 / 183 / 221 / 314 / 315 / 318 / 352 / 395 / 413 / 425 / 427 / 458) ; te à **m'he** (**1.13 /** 8) ; quer couls ha **m'he** (**1.7 /** 28) ; **m'he** tenno accord (**1.11 /** 60 / 68) ; **m'he** p'ha vin savet, **m'he** ha péo (**1.11 /** 74) ; e vin **m'he** (**2.20 /** 374) ; **m'he** ha sant ar maro ho tonnet (**1.11 /** 105) ; **m'he** ha ya ractal (**1.11 /** 17) ; **m'he** chommo aman (**1.11 /** 109) ; **m'he** c'houllo (**2.6 /** 123) ; **m'he** ha woa pelzo ho racontr (**1.11 /** 26) ; ha **me** rayo did (**2.4 /** 66) ; quercouls a **m'he** disquet (**2.12 /** 57) ; **m'he** (a) zo (**1.6 /** 82 ; **2.1 /** 30 ; **2.6 /** 52 ; **2.12 /** 29 ; **2.20 /** 250 / 251 / 363) ; **m'he** eo (**2.6 /** 77 ; **2.8 /** 32) ; **m'he** n'hin quet (**2.8 /** 23) ; **m'he** ha gaw d'hin (**1.6 /** 47) ; **m'he** (ha) guel aru (**2.1 /** 32 ; **2.5 /** 11 ; **2.12 /** 11) ; **m'he** cred (**2.1 /** 107) ; **m'he** gred (**1.14 /** 15) ; **m'he** d'ha salud (**1.6 /** 79) ; **m'he** ho [L2] salud (**2.1 /** 57) ; **m'he** ho [L2] ped (**1.11 /** 45 ; **1.13 /** 37 ; **2.5 /** 17 / 21 ; **2.6 /** 1 / 75 ; **2.8 /** 33 ; **2.9 /** 57 / 153 / 219 ; **2.11 /** 9 ; **2.12 /** 7 / 55) ; **m'he** o [L2] ped (**1.12 /** 55) ; **m'he** ho [L2] ped d'am planta en douar (**2.14 /** 30) ; m'he ho [L2] **quemerro** (**2.20 /** 232 / 232) ; **m'he** n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq (**2.14 /** 27) ; **m'he** he laquo (**2.8 /** 43) ; **m'he** he eureugo (**2.8 /** 44) ; **m'he** rayo dac'h (**2.8 /** 45) ; **m'he** ha reddo (**2.9 /** 23) ; **m'he** retorno (**2.20 /** 46 / 58) ; **m'he** cleo ar potred he gouèlan (**1.11 /** 62) ; **m'he** cleo youal (**2.1 /** 67) ; hen ven, **m'he** (**2.1 /** 72) ; chetu **m'he** aru (**2.20 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

65) ; chêtu **m'he** beleg (**2.5 /** 16) ; **m'he** n'ha zouguan quet (**2.1 /** 81) ; **m'he** ha disquo did (**2.1 /** 117) , daoust ha **m'he** m'ho (**2.2 /** 9 **/** 27) ; **m'he** meus (**2.2 /** 76 ; **2.11 /** 17) ; **m'he** émeus (**2.11 /** 13) ; emeus **m'he** (**2.9 /** 37) ; neket **m'he** (**2.20 /** 106 **/** 106) ; **m'he** ha chargé ervad (**2.2 /** 18) ; pretet d'hin **m'he** ur chontellou (**2.1 /** 78) ; dim **m'he** (**2.4 /** 59 ; **2.9 /** 233 ; **2.12 /** 18) ; di**m he** (**1.12 /** 85 ; **2.4 /** 71 ; **2.5 /** 31 **/** 35 ; **2.8 /** 7 **/** 13 **/** 17 **/** 21 ; **2.9 /** 15 ; **2.12 /** 20 **/** 56 ; **2.20 /** 177) ; di**m hé** (**2.9 /** 14 ; **2.20 /** 177) ; di**m'he** (**2.11 /** 10) ; d'hin **m'he** (**2.1 /** 58 **/** 100 ; **2.9 /** 119) ; din **m'he** (**2.9 /** 213 **/** 217) ; **m'ha** iscuset (**2.1 /** 115) ; ganni **m'he** (**1.6 /** 134 ; **2.8 /** 4) ; gannin **m'he** (**1.11 /** 38 ; **1.13 /** 30 ; **2.9 /** 38 **/** 48 **/** 221) ; digannin **m'he** (**2.16 /** 99)

medisin (ak) : entré daouarn, daou **médécin** (**2.6 /** 66) ; **medecin** woa clasquet (**2.16 /** 18) ; deus savant **medecinet** (**2.16 /** 21)

melen (ad) : ur bleo **melen** (**1.6 /** 41) ; **melen** eo he [gg] bleo, glaz he lagad (**2.14 /** 83) ; **melen** evelt an aour (**2.4** /10) ; ar cantouler a zo pured, evelt aour **melen** (**2.14 /** 72) ; Fantic ar coèffou **melen** (**2.17 /** 54) ; ac ur sayen melen /deus an daou pen allaoured (2.17 / 133) ; **melennoch** un anter (**2.4 /** 11)

melkonius (ad) : ac eon d'he len gant ur bisag **melconius** (**2.20 /** 223)

memes (ad) : an dud ha mor **meumeus** hen kar (**1.9 /** 14) ; he hin, er **meumes** bez, gant m'ha priet (**1.11 /** 106) ; émaing en dinan, er **meumes** be (**1.11 /** 112)

memor (ak) : ur goalen ac ur sayen **/** miret hey em **mémor** (**2.17 /** 43)

menez (ak) : cloarec chrec'h **menez** (**2.11 /** 1) ; ar **meneyou**, ar broyou, oll he treujainc anese (**2.20 /** 285)

men (rag) : ha pèlec'h oc'h bed, ha **men** he hed (**2.9 /** 16)

mennad (ak) : étresséc m'ha **ménat** (**2.1 /** 43) ; petoré **ménat** he c'houlennet (**2.9 /** 212) ; Laret he ress he [g] **ménat** (**2.20 /** 300)

merc'h (ak) : **merch** (**1.6 /** 91 **/** 150 ; **2.4 /** 19 **/** 51) ; ar **merc'h** (**2.20 /** 182) ; m'ha **merch** (**1.16 /** 16 **/** 17) ; ha comzo m'ha **merch** hen ho requet (**2.14 /** 38) ; m'ha **merc'h** (**1.11 /** 77 **/** 87 **/** 93 ; **2.20 /** 176 **/** 178) ; pera m'ha **merch** emesy (**2.16 /** 5) ; he c'houlennas ar paysant he **merch** deus an autrou (**1.16 /** 10) ; ho [L2] **merc'h** (**2.14 /** 125) ; autrou ho **merc'h** margoddic ha fell d'hin d'ha gaouet (**1.16 /** 12) ; ho [L2] **merch** bihan eo he fell d'hin (**2.8 /** 36) ; nemeit **merc'h** ho [L2] merer Fanchic ar mad (**2.14 /** 16) ; sevel he [gg] pen, ho **merch** allo (**2.14 /** 135) ; **merc'h** ha qualité bras (**2.20 /** 289) ; gant ho [L2] **merchic** henori (**1.16 /** 22) ; mont he ran d'ha clasq ur **merc'h cair** dac'h (**2.20 /** 146) ; chétu m'he choaset ha digasset, ur **verc'h caër** dac'h (**2.20 /** 288) ; **merchet** (**1.6 /** 94 ; **1.1 1/** 59 ; **2.2 /** 19 ; **2.3 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

25 ; **2.4** / 22 / 59 / 63 ; **2.12** / 7 / 54 / 80 ; **2.13** / 40 ; **2.15** / 8 ; 2.20 / 264) ; emedi gan hi fleuren ar **merchet** (**2.9** / 87) ; biniguet he vo ar **merchet** (**1.13** / 53) ; **merchet** ha fesson (**2.1** / 119) ; dilésel ar guin ac ar **merchet** (**2.9** / 160) ; délésel ar **merchet** ac ar gwin (**2.9** / 161) ; **merchet** valiant evelt hey (**2.14** / 4) ; **merchet** valiant ho vale (**2.14** / 5) ; ar **merchet** a zo valiant, red eo diouall (**2.20** / 382) ; evit ray donnéson d'ar **merchet** paour (**2.14** / 36) ; m'he gavo **merc'het** awoalch (**2.20** / 221) ; te gar fidelamant ar **merket** coant (**1.6** / 110) ; bed he meus m'ha lod, deus ar **merket** (**1.11** / 30) ; ar **merket** (**1.11** / 54 ; **2.20** / 226) ; p'he ar **verc'h** janette (**2.2** / 32) ; **merchedou** (**2.3** / 24) ; ar **merchéjou** (**2.12** / 48) ; ar boquéjou […] a déré, ous ar **merchéjou** coant (**2.9** / 100)

merc'hervezh (ak) : ur **mercherfes** (**2.20** / 346)

merc'heta, **+-añ** (vb) : Woar an enchou bras, ho **merchettan** (**2.9** / 202) ; pelec'h es te, sur he hes d'ha **merchetta** (**2.20** / 193)

merer (ak) : evit eureugi map he [gg] **merrer** (**1.14** / 4) ; nemeit merc'h ho **merer** Fanchic ar mad (**2.14** / 16)

merit (ak) : plac'h ha **mirit** ha léaldet (**2.1** / 2)

merko (vb) : hag eon d'ha guemer ar tam paper, **merko** warnesan lammel ar sort (**2.20** / 234)

mervel (vb) : **mervel** (**1.11** / 33 / 35 / 49 ; **2.11** / 6) ; **mervel** he rézen (**2.3** / 30) ; te **warw** (**2.1** / 96) ; p'ha **varvas** m'ha mam (**2.12** / 28) ; ha m'ha pagic bihan / hen hent a zo bed **marved** (**2.17** / 122)

mes (stag) : **mes** (**1.6** / 2 ; **1.8** / 37, **1.12** / 9 ; **2.5** / 12) ; **mez** (**1.13** / 40 ; **2.4** / 11 ; **2.13** / 9 ; **2.20** / 12 / 61 / 130 / 160 / 197 / 218 / 269 / 486 / 501) ; **mez** ar miz he woa achu (**2.20** / 201) ; **mez** houi eo he caran (**2.20** / 231) ; **m'ai** m'ha ini a zo arru (**2.20** / 120)

mesa (vb) : gw. **+mesat**

mesajer (ak) : ec'h aru ur **messager**, he eo red partia (**2.18** / 6)

+mesat (vb) : an itroun he dewoa galvet ar plac'h p'ha woa ha **messat** he loennet (**2.20** / 496)

mestr (ak) : **mestr'** (**2.3** / 14) ; ar **mestr'** (**2.20** / 67 / 68 / 78 / 236 / 395) ; m'ha **mestr(')** (**1.12** / 55 ; **2.1** / 31 / 31 ; **2.2** / 71 ; **2.9** / 43 / 192 ; **2.20** / 266 / 385 / 389) ; ô m'ha **mestr'** (**2.9** / 43) ; digant ar **mestr'** (**1.12** / 54) ; **mestr** an archerien (**1.12** / 73) ; ar **mestr'** bras neus roet congé (**1.12** / 7) ; p'ha canné **mestr** per (**2.1** / 101) ; Kar emedy sûr d'ha **mestr'** er guier (**2.9** / 198) ; he [g] **mestr'** (**2.20** / 410) ; heuillet he neus he [g] **mestr'** (**2.16** / 28) ; an ini goz […] / ha respontas d'he [gg] **mestr'** (**1.7** / 42)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

mestrez (ak) : **mestress** (**1.6 /** 6 **/** 16 ; **2.3 /** 20) ; m'ha **mestress** (**2.1 /** 35) ; he [g] **mestress** (**2.20 /** 187) ; ho **mestress** (**2.3 /** 9) ; he [g] mestr' ha **mestres** (**2.20 /** 410) ; hen quenver he [g] **mestress** (**2.20 /** 244) ; ha derchel he [g] **mestress** ous he costé (**1.6 /** 120)

met (stag) : gw. **mes**

meur (ad) : **meur** ha hini (**2.20 /** 137) ; **meur** ha pistol ar goalen (**1.6 /** 40) ; oc'h ober **meur** ha sonch (**2.20 /** 103) ; **meur** ha torfet (**2.11 /** 39) ; **meur** ha bloa zo, n'he gavainc mui (**2.14 /** 7) ; **meur** ha bloaz so (**2.14 /** 77) ; **meur** ha bloas trémenet (**2.16 /** 60) ; hen **meur** ha plaç dira car roue (**1.6 /** 98) ; lies **meur** ha tro danç (**1.13 /** 8) ; mez distrug eo hen **meur** ha blaç (**2.20 /** 486)

meurbed (ad) : m'ha pried, a zo douç, ha coant **meurbed** (**1.11 /** 31) ; chetu han, aru prest **meurbed** (**1.12 /** 66) ; hi he woa tener **meurbed** (**2.16 /** 41) ; **meurbed** he woa devodes (**2.15 /** 10)

meurbl (ak) : an doen ha woa fall, an oll **meubl** guerzet (**2.20 /** 96)

meurlarjez (ak) : lard **meurlargé** roet d'hin gant **/** tud coz a yachas anesan (**2.20 /** 491)

mevel (ak) : ar **mevel** (**2.20 /** 100 **/** 125 **/** 385 **/** 412 **/** 419 **/** 441 **/** 446 **/** 466 **/** 467 **/** 470) ; ar **mével** (**2.20 /** 353) ; ar **mevel** bras (**2.20 /** 457) ; ar **mevel** quez (**2.20 /** 394) ; p'ha woa ar **mevel** er marc'hat ho choas ar chézec (**2.20 /** 127) ; ha ress d'ar **mevel** ober he [g] lavar (**2.20 /** 398) ; ac eon d'ha laret d'he [g] **mével** coz han (**2.20 /** 347) ; he c'halvas he [g] **mevel** hen cambr' ar studi (**2.20 /** 361) ; autrou pen ar Stanq, ac he **méveillou** (**2.14 /** 1)

mezhur (vb) : evit **mézur** ho bugalé (**2.8 /** 46)

micher (ak) : Kar n'ha neus **micher** woar an douar **/** evelt an navigation (**1.9 /** 35)

mignon (ak) : **mignon** (**1.6 /** 71) ; **mignon**, n'ha mar deu, den d'am choulen (**2.9 /** 181) ; seitec **mignon** d'hin zo lazet (**1.12 /** 51) ; ur **mignon** he noa (**2.3 /** 22) ; hen quemeras ur **mignon** he nevoa (**2.20 /** 33) ; ac he pede he [g] **mignon** (**2.20 /** 224) ; **mignonnet** (**2.11 /** 34) ; cloarec an Ambout, lez d'ha clévé **/** ha ni v'ho mignonnet adarré (1.6 **/** 126) ; ar re man ha woué daou **mignon**, ha pell amser (**2.20 /** 199)

mil (niv) : **mil** aouen a zo (**2.4 /** 2) ; **mil** aouen, he meus, n'he vey belec (**2.5 /** 9)

milin (ak) : bètec poul rod ar vilin, he sellas an autrou (1.16 **/** 28) ; tremen he ra dindan stang **milin** ar guer (**2.20 /** 336)

miliner (ak) : **miliner** (**2.2 /** 58) ; ar pod **miliner** (**2.2 /** 69)

milliget (agv) : ha chet ar c'hic **milliguet** (**2.20 /** 474)

minc'hoarzh (ak) : han tad ha ress ur **min choarz** (**2.20 /** 282) ; bettrex ha quéméras ar **min choarz** se evit un assantamant (**2.20 /** 282)

minor (ak) : doue d'ha binigo, ar **minor** yauanquic mad (**1.11 /** 113) ; ur **minoric** yauanc (**1.11 /** 108) ; ar **minoress** (**2.16 /** 64) ; ar **minoress** yauanc (**2.16 /** 100) ; m'ha cargeas **minoress** quèz (**2.16 /** 16) ; **minoress** woa abeurs tad (**2.16 /** 42) ; ar **minores** (**2.15 /** 17) ; Salocroas, lare ar **minores** (**2.15 /** 73) ; mez allas ar **minores** quez **/** he neuz colled he buez (**2.15 /** 231) ; p'ha vey goal les mammou **/** Malheur d'ar **minoréset** (**2.17 /** 2) ; ac ar **minorézic** yauanc (**2.15 /** 23) ; ar les vam deus ar **minorézic** (**2.15 /** 225) ; quemeret éneus ur stad, d'ha diffen ar **minorret** an intaveset (**2.20 /** 26)

mintin (ak) : aboé dec'h **mitin** (**2.3 /** 10) ; deus ar noz a deus ar **mitin** (**2.15 /** 13)

miret, -out (vb) : ac he [gg] **mirout** ébars an ty (**2.16 /** 71) ; d'ha phulup ollier d'ha **miret** (**2.4 /** 4) ; ouz m'ha **miret** (**2.19 /** 16 / 20) ; ho [L2] **miret** he rey (**2.20 /** 19) ; ur pod, ac ur mates ha woa ous hen **miret** (**2.20 /** 97) ; henes he **miro** (**2.4 /** 5) ; ac he **miro** (**2.4 /** 6) ; **miret** oc'h arc'hant, ac och aour (**2.14 /** 95) ; ur goalen ac ur sayen **/ miret** hey em mémor (**2.17 /** 43) ; ro d'hin lod, ha **mir** ar rest (**2.20 /** 479)

miritet (agv) : abalamour d'hin, p'hoa quet **miritet** (**1.14 /** 70)

miz (ak) : **miz** (**2.20 /** 448 **/** 458 **/** 458 **/** 459 **/** 462) ; ébars er **miz** man (**2.8 /** 20) ; trémen pevar **miz** so (**2.16 /** 10) ; triwouac'h **miz** anter he heo bed (**1.14 /** 21) ; gramp un accord ha c'huec'h **miz** (**2.20 /** 44) ; aben c'huec'h **miz** m'he retorno (**2.20 /** 46 **/** 58) ; tremen c'huec'h **miz** hen cambr' (**2.20 /** 53) ; c'huec'h **miz** ha tremen fonnus avoalc'h (**2.20 /** 53) ; Abenn tri **miz**, ech arruas an autrou (**2.20 /** 64) ; tri miz deiz ha tri **miz** noz ha ra c'huec'h **miz** (**2.20 /** 66) ; ur tri **miz** benaquet (**2.20 /** 438) ; aru ar pevar **miz** anter (**2.20 /** 444) ; ur seiz **miz** benaquet (**2.20 /** 343) ; aben ur **miz** ac on devez (**2.20 /** 170) ; retorn he rayo aben, ur **miz** ac on dé (**2.20 /** 182) ; p'ha tostéas ar **miz** (**2.20 /** 185) ; mez ar **miz** he woa achu (**2.20 /** 201) ; aben ur **miz** he vin her guier (**2.20 /** 145) ; aben ur **miz** he vin aman (**2.20 /** 254) ; hen spaç nao **miz** (**2.20 /** 372) ; Laket he nevoa he [g] termen adarre, d'ur **miz** hag ur deiz (**2.20 /** 257) ; ar **miz** a zeu prompt, termen a ra evel p'en dije diwaskell (**2.20 /** 257) ; dec scoèt ar **miz** a vo roet dac'h (**2.20 /** 422) ; dec scoet ar **miz** ha woa ur dra ive (**2.20 /** 436) ; aboue dec'h ac he ha zo ur **mis** (**2.9 /** 196)

moaien (ak) : fouetted eo m'ha **moyen** (**2.20 /** 17) ; **moyen** ar brassan ha vo lod an ini hen gounéo (**2.20 /** 510)

moan (ad) : caeran nissel **moan**, ha woa er coué (**1.11 /** 55) ; hen he trait, ur boutou scan, ha lerreyou stam **moan** (**1.7 /** 48)

moereb (ak) : red e vo scrivo prest deze, ha d'he [gg] **moèrebeset** (**1.16 /** 33) ; d'ha compto he clem d'he [g] **moèrebed** (**2.14 /** 10)

moger (ak) : gw. **magoar**

monet, mont (vb) : **monnet** (**1.6 /** 106 ; **1.7 /** 36 ; **1.13 /** 49 ; **1.14 /** 32 ; **2.2 /** 12 ; **2.3 /** 19 ; **2.3 /** 3 / 17 ; **2.4 /** 52 ; **2.5 /** 8 / 49 ; **2.8 /** 42 ; **2.11 /** 11 ; **2.12 /** 8 ; **2.14 /** 78 / 97 / 99 ; **2.15 /** 17 ; **2.16 /** 47 ; **2.17 /** 30 ; **2.20 /** 41 / 117 / 259 / 333 / 430 / 431 / 437 / 438) ; rosmelson ha lar **monnet** (**2.1 /** 8) ; m'he non quet evit **monnet** (**2.17 /** 120) ; **monnet** he riet (**2.1 /** 13) ; he renquer **monnet** (**2.6 /** 22) ; aroc **monnet** gantan (**2.9 /** 101) ; allas red eo din **monnet** (**2.17 /** 46) ; **monnet** he rin, en servic'h ar roue (**2.9 /** 224) ; **monnet** he ress (**2.20 /** 9 / 19 / 297) ; **mont** he réomp (**1.12 /** 6) ; **monnet** he ramp d'ha pardon ar yodet (**2.9 /** 25) ; ho **monnet** (**2.20 /** 153) ; p'ha woa gant an hent bras ho **monnet** (**2.9 /** 5) ; evit **monnet** oc'h unan d'ar pardon (**2.9 /** 20) ; **monnet** er gard (**1.9 /** 31) ; aroc **monnet** (**2.1 /** 77 ; **2.4 /** 70) ; d'ha **monnet** (**2.9 /** 44 ; **2.20 /** 323) ; d'ha **monnet** d'ha vid dour (**2.17 /** 5) ; m'ha leset d'ha **monnet** d'ar yodet (**2.9 /** 36) ; red ha vo **monnet** ur bloa d'ar Stanq (**2.14 /** 22) ; bed he ver ho c'houlen d'ha **monnet** d'ar Stanq (**2.14 /** 24) ; **monnet** d'ha fouetto bro (**2.20 /** 35) ; hen ur **monnet** gan han hent (**2.20 /** 36) ; **monet** ha rejoinc (**2.20 /** 291) ; **mont** (**1.13 /** 37 ; **2.15 /** 11 ; **2.20 /** 209) ; poant eo **mont** d'ha choannia (**1.16 /** 29) ; **mont** he ran (**2.20 /** 146) ; lippet he beg, ha **mont** woar he [g] clud (**1.9 /** 8) ; he laquéas woar tailler ar march / ha **mont** étressec trédréz buhan awoalc'h (**2.9 /** 54) ; poant eo **mont** d'hen guelet (**2.20 /** 244) ; ha **mont** quer prim, ac ur goabren (**2.20 /** 172) ; ho **mont** (**2.17 /** 9) ; p'he wouaing ho **mont** gant han hent (**2.20 /** 38) ; p'ha woaing ho **mont** he maiz (**2.20 /** 77) ; p'ha woainc he **hont** d'ha partian (**1.12 /** 11) ; he woa **he hont** d'ar pardon d'ar yaudet (**2.9 /** 4) ; d'**honned** d'ha chasseal (**2.1 /** 24) ; ac hi [L3] d'ha **mont** (**2.20 /** 436) ; d'ha **vonnet** adarre (**2.20 /** 186) ; d'ha **vont** d'an illis (**1.11 /** 89) ; d'ha **vont** d'ha chonta (**1.12 /** 44) ; d'ha **vont** (**2.15 /** 1 / 2 ; **2.20 /** 277) ; d'ha **vond** (**2.5 /** 48 ; **2.12 /** 65) ; gratz d'imp tout d'ha **vont** er barados (**2.5 /** 62) ; d'ha **vont** hen rout (**2.20 /** 240) ; d'ha **vont** arde m'ha allé (**2.20 /** 152) ; emedy ho **vont** (**2.14 /** 115)

ed he woa an oll dud d'ha cousquet (**1.12 /** 17) ; eo bet **ed** (**2.2 /** 4) ; ing bed **ed** (**1.12 /** 18) ; ec'h eo **ed** (**2.2 /** 24) ; emais an ty so **ed** (**2.2 /** 63) ; ac hen zo **ed**, ho [L2] d'har leur nevez (**1.6 /** 8) ; à nep ha yello, a zo **ed** (**1.6 /** 9) ; d'ha paris he heo **ed** (**2.9 /** 193) ; pelec'h he vigé an **ed** d'ha paris (**2.9 /** 195) ; pelec'h **ed** (**2.1 /** 36) ; **ed** hu autrou d'an tourel huellan (**2.9 /** 179) ; **ed** d'ha ty ho [L2] breur belec (**2.20 /** 18) ; **c'han** d'ha velet m'ha breur an avocat (**2.20 /** 25) ; **echan** dusent (**2.1 /** 37) ; m'ar **yamp** (**2.1 /** 40) ; he **han** (**2.1 /** 43 ; **2.3 /** 17) d'ha pardon ar yodet eo **he han** (**2.9 /** 18) ; p'ha **hean** d'ar prad evit ho guenel (**2.12 /** 39) ; **quers** woar he lerch (**2.2 /** 45) ; m'ar **gan** (**2.2 /** 65 / 66) ; **demni** hon daou (**1.12 /** 1) ; **denmi** ho daou d'ar guier breme (**2.12 /** 91) ; **demp** d'achui (**2.4 /** 84) ; **demp** hen hent (**2.20 /** 27) ; **ed** hu d'hy, ha visited hi (**2.12 /** 9) ; nep ha **yello**, a zo **ed** (**1.6 /** 9) ; n'hi **a yello** d'ar gampso (**2.15 /** 38) ; m'he **yello** emesy d'ar guer (**2.15 /** 41) ; étressec guerrant, n'hy a **yell** fété (**2.6 /** 34) ; ar galonç **a ya** betec an douar (**1.6 /** 48) ; m'he a **yello** (**2.4 /** 54) ; m'he a **yello** breman d'ar

couant (**2.12 /** 95) ; houi **yello** och unan m'ar keret (**2.12 /** 94) ; houi zo choulet, ac ha **yello** (**2.1 /** 9) ; d'hoch offeren quenta, m'he a **yello** (**2.5 /** 26) ; warhoas houi **yello**, p'ha vezo deiz (**2.9 /** 30) ; n'ha **yello** quet (**1.6 /** 10) ; gant feuntenella, houi ha **zayo** (**2.8 /** 26) ; ae reze **yello** d'he viti (**2.13 /** 17 **/** 21 **/** 25) ; n'he n'**hin** quet (**2.12 /** 93) ; m'ar **effomp** hon daou d'ar barados (**2.12 /** 98) ; mil aouen a zo n'**eff he** gant ar laer (**2.4 /** 2) ; **quers** evit hon, cloareguic, **quers** betec an noblantz (**1.13 /** 11) ; an doctor […] ac ha **iéas** d'ha saludi ar roué (**2.20 /** 162) ; an deiz woar lerc'h, he **héjoinc** hou daou d'ha pourmen (**2.20 /** 215) ; **querz** adarre d'ha marKat Callac (**2.20 /** 348) ; **querz** d'ha vid an orz (**2.20 /** 393) ; **quertz** d'ha quemer ur orz (**2.20 /** 366) ; p'ha **her** hen béagch (**2.20 /** 381) ; p'ha n'**hey** phulup ollier d'an eurzou (**2.4 /** 25) ; **ec'h hay** yvonna ar yudec woar an treuzou (**2.4 /** 26)

mor (ak) : er **mor** (**2.3 /** 28) ; an dud ha **mor** (**1.9 /** 14) ; m'he a zo er **mor**, bar beg ur corden (**1.9 /** 23)

morse (adv) : aman n'he fot laret gricq d'ha den, **morsé** d'ha den (**2.20 /** 389)

mouchouer (ak) : hac hi he brodo, ur **mouchouer** (**2.4 /** 29) ; ar **mouchouer** deus he [g] c'housoug he lemmas (**2.9 /** 64) ; an autrou trédrez he neus tenet **/** deus he c'hodell, ur caïr **mouchouer** ampeset (**2.9 /** 74)

mouezh (ak) : tout en ur **vouez** (**2.6 /** 45) ; galvet gant **m'wouez** a doue (**2.15 /** 221) ; p'ha clevas **m'wouez** he [gg] pried (**2.16 /** 101)

mouget (agv) : an tan dindan hi zo **mouguet** (**2.12 /** 74)

mousked (ak) : un toll **musclet**, ho seiz, he deus losquet (**1.8 /** 26) ; teir heur anter he hing bed **/** choari **musclet**, choari ar fleured (**1.12 /** 40)

mui (adv) : **mui** (**2.2 /** 20 ; **2.19 /** 15 ; **2.20 /** 345) ; seul **mui** (**2.20 /** 344) ; meur ha bloa zo, n'he gavainc **mui** (**2.14 /** 7) ; tud disquet **/** ha d'ha disqui **mui** choas he manq d'hin (**2.20 /** 45) ; an anter **mui** ha challout he feus evit hon (**2.20 /** 196) ; **muy** (**2.20 /** 345) ; hen nac'h ouzoc'h, n'allan **muy** quet (**1.11 /** 99) ; m'he n'ha meus **mu** drouc aman, evit n'ha feus aze (**1.13 /** 10) ; n"ha biquen, m'ha mam, **muy** n'ha pocan (**2.9 /** 82)

muiañ : laKet ho peus m'ha **muyan** caret (**1.6 /** 137) ; collet eo d'ha **muyan** caret (**2.17 /** 92) ; an ini ha nevo, ar **muya** desquet, ha casso gant han, he bec'h ha levriou (**2.20 /** 59)

muioc'h : pierric ha nevoa laboured **muioc'h** evit han (**2.20 /** 72) ; p'ha bigné woar ar bern teil, he fioué **muioc'h** (**2.20 /** 445)

muntrer (ak) : houi zo ur **muntrer**, ac ur tyrant (**1.6 /** 140) ; he [g] **muntrer** (**1.17 /** 35)

munut : draill m'ha hicq evelt evit ur paste ar **munut han** a halli (**2.20 /** 368)

muzell (ak) : gant un tal rided, ac ir **muzellou** (**1.14 /** 14)

muzul (ak) : ar re ze nevoa graet ur descadurez dreist **musur** (**2.20 /** 88)

N

na (rn) : **n'ha** (**1.13 /** 10 **/** 10 **/** 12 **/** 33 **/** 33 **/** 34 **/** 39 ; **1.16 /** 14 **/** 18 **/** 42 **/** 51 ; **2.3 /** 29 ; **2.5 /** 36 ; **2.16 /** 11 **/** 12 **/** 20 **/** 56 **/** 66 **/** 76 **/** 77 ; **2.20 /** 8 **/** 11 **/** 13 **/** 48 **/** 60 **/** 68 **/** 94 **/** 165 **/** 166 **/** 212 **/** 220 **/** 227 **/** 238 **/** 242 **/** 263 **/** 308 **/** 311 **/** 316 **/** 363 **/** 386 **/** 391 **/** 395 **/** 412 **/** 435 **/** 451 **/** 452 **/** 453 **/** 470 **/** 472 **/** 477) ; **n'ha** woa quet (**1.6 /** 77) ; **n'ha** vo quet (**1.8 /** 17) ; **n'ha** woa quin (**2.20 /** 140) ; **n'ha** ouzomp quet (**2.20 /** 41) ; p'ha **n'ha** tosta quin d'am guelet (**1.11 /** 86) ; er maïs **n'ha** badfe quet ur c'hi (**1.12 /** 20) ; **n'ha** nevo drouc abed (**1.17 /** 40) ; m'he **n'ha** ran caz (**1.17 /** 18) ; ar pez **n'ha** reffé, den all abed (**2.2 /** 2) ; jeannette **n'ha** songe, nemeït peb mad (**2.2 /** 51) ; he [gg] tud **n'ha** assentéfé quet se (**2.2 /** 62) ; tam **n'ha** débran bannac'h **n'ha** évan (**2.3 /** 15) ; **n'ha** gwoelet quet (**2.3 /** 23) ; an doctor **n'ha** zebras quet (**2.20 /** 99) ; m'he **n'ha** glasquan man en dro d'hoch ini (**2.4 /** 18) ; m'he **n'ha** vigen quet ed (**2.14 /** 27) ; **n'ha** pa golzen ar guir a teir [pe seiz] commanant (**2.14 /** 28) ; **n'ha** quer neubet n'he rin énoas (**2.19 /** 2) ; **n'ha** zouguan quet ha charlantézou (**2.12 /** 50) ; ur contell, m'he **n'ha** zouguan quet (**2.12 /** 81) ; ha **n'ha** cessaing n'ha noz n'ha deiz (**2.15 /** 7) ; **n'ha** neus (**2.20 /** 246) ; **n'ha** n'hon quet (**2.20 /** 69 **/** 302) ; **n'ha** n'han quin (**2.20 /** 265) ; **n'ha** r'hin quet (**2.20 /** 293 **/** 425) ; den **a** oullé ray ar chézec (**2.20 /** 130) ; nitra **n'ha** rey mad (**2.20 /** 312) ; **n'ha** sell quet ouz ar priz (**2.20 /** 350) ; **n'ha** vo graët an eil, n'ac éguilé (**2.6 /** 33) ; **n'ha** disquenni n'ha n'hin hen ty (**2.8 /** 35)

na, nag (stag) : **n'ha** (**1.13 /** 34 **/** 34 ; **2.5 /** 33 ; **2.20 /** 351) ; **n'hac** (**1.11 /** 92 ; **2.5 /** 33) ; **nac** (**2.5 /** 37) ; **n'ac** (**1.13 /** 45 ; **2.5 /** 37) ; n'he wan, **n'ha** sall, **n'ha** quiguin, **n'ha** nep appartananç (**1.16 /** 24) ; n'he wan, **n'ha** sall, **n'ha** quiguin, **n'ha** chambr, **n'ha** marchossi (**1.16 /** 25) ; **n'ha** gant he [gg] mam, siouas quer neubed (**2.14 /** 110) ; ha n'ha cessaing **n'ha** noz **n'ha** deiz (**2.15 /** 7) ; n'ha velé, **n'ha** noz **n'ha** deiz (**2.15 /** 54) ; **n'ha** dac'h, **n'ha** d'ha zen abed (**2.17 /** 77) ; **n'ha** dac'h **n'ha** d'ha den abed (**2.17 /** 96) ; **n'ha** m'ha vey clevet trous (**2.17 /** 97) ; **n'ha** quer neubeut n'he r'hin enoas (**2.19 /** 6) ; ep aulen, **n'ac** ep badeyant (**2.12 /** 38) ; ep cavout aouen, deus ar glao, **n'hac** avel, **n'ac** ers, **n'ha** scorn (**2.20 /** 334) ; n'ha vo graët an eil, **n'ac** éguilé (**2.6 /** 33) ; car diouzoc'h, n'he déré quet **/ nac** hac o herent, **n'ac** ha mado (**2.8 /** 39) ; **n'ac** ha oad (**2.8 /** 40) ; **n'ac** er bro man, **n'ac** hen bro all (**2.20 /** 355) ; n'ha disquenni **n'ha** n'hin hen ty (**2.8 /** 35)

nac'h (vb) : m'he ho ped d'am **nac'h**, hen quenver m'ha pried (**1.11 /** 46) ; hen **nac'h** ouzoc'h, n'allan muy quet (**1.11 /** 99)

nàer (ak) : gw. **àer**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

nav (niv) : hen spaç **nao** miz (**2.20 /** 372) ; houi a zo seiz, n'hy a zo **nao** (**1.8 /** 21)

ne (rn) : **n'he** (**1.16 /** 24 **/** 25 ; **2.3 /** 26 ; **2.16 /** 9 ; **2.20 /** 199 **/** 202 **/** 219 **/** 226 **/** 288 **/** 293 **/** 294 **/** 299 **/** 314 **/** 387 **/** 388 **/** 403 **/** 411 **/** 421 **/** 428 **/** 440) ; **n**emeus cousquet bannac'h (**2.19 /** 1 **/** 5) ; **ne** neus dimisy nemeit unan (**2.19 /** 10) ; **n**eus quet (**2.20 /** 119) ; **n'he** meus nec'h abed ha quement sé (**2.20 /** 249) ; m'ha dor, dac'h, **n'he** digorrin quet (**1.12 /** 21) ; **n'he** rey caz abed (**1.17 /** 24) ; mui … **n**'eo dléet (**2.2 /** 20) ; leret d'ar merchet, **n'he** gwouelong quet (**1.11 /** 59) ; **n'he** neo (**2.5 /** 37) ; **n'he** woa quet (**1.8 /** 36 ; **2.20 /** 110 **/** 148 **/** 220 **/** 269) ; **n'he** woa quet ed ha pell (**2.20 /** 318) ; **n'he** woa quet pell (**2.20 /** 323) ; **n'he** woa quet he guier peur achuet (**2.2 /** 67) ; **n'he** woa quet ar guier peur laret (**2.12 /** 121) ; **n'he** woa quet he [gg] maro achuet (**1.14 /** 57) ; **n'he** rin quet (**2.12 /** 21) ; n'ha quer neubet **n'he** rin énoas (**2.19 /** 2) ; n'ha quer neubeut **n'he** r'hin enoas (**2.19 /** 6) ; evit oc'h eureugi, **n'he** allan quet (**1.11 /** 29) ; **n'he** allan mui ho daranpred (**2.19 /** 15) ; **n**'allan muy quet (**1.11 /** 99) ; drouc d'ha den **n'he** rimp (**1.12 /** 9) ; **n'he** vanquo man, deiz en ho ty (**2.6 /** 108) ; **n**'ho poe quet a hanno disénor (**2.14 /** 32) ; **n'he** vije quet (**2.20 /** 324) ; m'ar **n'**hen laret quet d'hin (**2.20 /** 227) ; **n**'allan scrivo n'ha len (**2.16 /** 76)

neb (ad & rag) : ha **nep** tu (**2.20 /** 206) ; **nep** ha gar (**1.6 /** 70) ; bed drouc, gant ha **nep** ha garo **/** gant feuntenella,houi ha zayo (**2.8 /** 25) ; gant ha **nep** ha garo (**2.1 /** 10) ; gant ha **nep** ha comzo (**2.4 /** 53) ; d'ha **nep** ha charfet (**2.4 /** 68) ; à **nep** ha yello (**1.6 /** 9) ; ha **nep** n'heus lazet (**1.17 /** 40) ; à **nep** he woa enau presant (**2.6 /** 69) ; m'ar vigé beo, **nep** em ganas (**2.14 /** 25) ; evelt m'ha eo beo, **nep** em magas (**2.14 /** 26)

nebeud, nebeut (ad & ak) : un **neubeut** deyou (**1.11 /** 82) ; p'he woa bed ur **neubeut** deyou (**2.20 /** 152)

nec'h (ak) : n'he meus **nech** abed ha quement sé (**2.20 /** 249)

nec'hamant (ak) : ha neve gannin m'he **nec'hamant** (**1.11 /** 38) ; he teué brassoc'h he **nechamant** (**2.6 /** 36) ; gant glachar, ha gant **nec'hamant** (**2.12 /** 96)

neket : **neket** (**2.5 /** 19) ; m'ha c'halon **neket** evit pad (**1.9 /** 12) ; ha houi **neket** ho pen béniguet (**1.11 /** 88) ; **neket** ar bellec évit he [gg] laret (**2.5 /** 38) ; **neket** ar bellec, evit he [gg] canno (**2.5 /** 39) ; ho **neket** evit cavout d'ha levé **/** he hommé deud d'ha maner tredré (**2.9 /** 227) ; **neket** deued d'ho ty gant he grad mad (**2.14 /** 43) ; **neket** gant he [gg] tad he woa m'hu quellennet (**2.14 /** 109) ; neket m'he **neket** m'he emay an aeret (**2.20 /** 106 **/** 106)

nemet (araog) : **nemeit** (**1.12 /** 10 **/** 84 ; **2.12 /** 64 **/** 66 ; **2.13 /** 14 ; **2.14 /** 16 ; **2.16 /** 58 ; **2.19 /** 10 ; **2.20 /** 11 **/** 65 **/** 422 **/** 431 **/** 485) ; **némeit** (**2.20 /** 202) ; ha n'ha vesfé **nemeit** ma pur paysant (**1.6 /** 109) ; **nemeit** ho chortos (**2.6 /** 54) ; **nemeit** gant ar verches guir mam doue (**2.14 /** 111) ; n'he larin

nemeit guirionez (**2.15 /** 167) ; n'he laran **némeit** guirion (**2.15 /** 172) ; n'he rey **nemeit** gouela (**2.18 /** 17) ; **nemeït** (**1.12 /** 43) ; **némeït** peb mad (**2.2 /** 51) ; **némeit** (**1.6 /** 154 ; **2.8 /** 19) ; **néméit** (**2.20 /** 23) ; **némeit** azéa ha commandi (**2.14 /** 48) ; **némeit** évit ober m'ha labour (**2.14 /** 53) ; nicun, **némeit** alliédic ar mad (**2.14 /** 107) ; **nemeit** ur bannac'h souben (**2.16 /** 14) ; n'ha **nemeidon** (**1.12 /** 52)

nerzh (ak) : he crenné bemdez ar bern teil gant quement ha **nerz** (**2.20 /** 449)

nerzhus (ad) : **nersus**, ing deus ha c'horf, ha bley (**1.12 /** 97)

nes (ad) : pebes **nez** car (**2.1 /** 56)

netra (adv) : **netra** ha neve (**2.6 /** 41) ; **netra** clevet ha neve (**2.6 /** 47) ; **nitra** n'ha rey mad (**2.20 /** 312)

neud (ak) : hen brood he ray gant **neud** archant (**2.2 /** 31)

neuze (adv) : un dra all he laras an autrou dezé **neusé** (**2.20 /** 56) ; ha **neuze** n'hi concluo, peneus he veso graët (**1.16 /** 31) ; an doctor ha laras **neuze** (**2.20 /** 144) ; **neuze** lacq ahanon er podez bras he feus prenet (**2.20 /** 368) ; quemerout he ress **neuze** chaos courac'h (**2.20 /** 448) ; Lessi **neuzé** d'ha criall he goalc'h (**2.9 /** 42)

nevez (ad) : néventi ha **neve** (**2.3 /** 6) ; ar beleg **neve** (**2.4 /** 77) ; an offeren **neve** (**2.4 /** 60) ; chetu an oc'h **neve** (**2.17 /** 149) ; ur chapel galvet aboue ar chapel **neve** (**2.20 /** 330) ; d'ha habit **nevez** graet (**1.6 /** 86) ; un habit **nevez** say violet (**1.14 /** 2) ; **leur** nevez (**1.6 /** 8 / 61 / 66 / 69 / 92) ; er pont **névé** (**1.6 /** 24) ; he botou ler **névé** (**1.17 /** 2) ; d'a ober ur buez **nevé** (**2.12 /** 92) ; ur hospital **neve** (**2.6 /** 102) ; ur c'houant **nevez** (**2.15 /** 3 / 5) ; ur gwerz zo **neve** compozet (**2.6 /** 2) ; n'ac ur guers zo **névé** composet (**2.9 /** 2)

nevezenti (ak) : bezan he heus **néventi** ha neve (**2.3 /** 6) ; an **néveyti** ha m'heus he clevet (**2.3 /** 7)

ni (rag) : **n'hi** (1.12 / 25 ; **2.20 /** 14 / 49 / 50) ; triwouach archer **n'hi** a zo bed (**1.12 /** 49) ; **n'hi** d'ha lako (**2.1 /** 119) ; **n'hi** partio varhoas ar beurré (**2.6 /** 32) ; **n'hi** a yello d'ar gampso (**2.15 /** 38) ; savomp **n'hi** hon daou (**2.1 /** 23) ; ha **n'hi** hon daou (**2.19 /** 26) ; **n'hin** (**2.15 /** 39) ; chetu **n'hin** (**1.12 /** 38) ; **n'hin** nom garo (**2.19 /** 26) ; den**mi** hon daou d'ar guier breme (**2.12 /** 91) ; **n'y** a zo nombr' bras (**1.6 /** 112) ; **n'hy** (**1.8 /** 20 / 21) ; **n'hy** a yell fété (**2.6 /** 34) ; ar bromesse / he moam**ni** graet hon daou (**2.16 /** 30)

nikun (adv) : **nicun**, némeit alliédic ar mad (**2.14 /** 107)

nizez (ak) : m'he zo **nizes** d'ar gouarneres coz (**2.9 /** 107) ; chetu m'ha **nizès**, deus ho [L2] commanant (**2.14 /** 40)

noazh (ad) : pevar cleze **noaz** so degainet (**1.6 /** 117) ; pevar clévé **noaz** neus han treuzet (**1.6 /** 130) ; bezan eus ur cleve **noaz** dindan pen ho [L2] quele (**1.7 /** 15) ; mez woar pennou m'ha daoulin **noaz** (**1.13 /** 40) : gant unan he woa ar c'houlou / gant éguilé ur chontel **noaz** (**2.15 /** 128) ; unan demeus ar jacobin / ha tennas he contel **noas** (**2.15 /** 138)

noblañs (ak) : quers betec an **noblantz** (**1.13 /** 11) ; ar den yauanc, ha redess, ac he laras hen **noblantz** (**1.13 /** 13) ; clasquet he woa margoddic, partout dre an **noblantz** (**1.16 /** 23) ; an dud hen **noblantz** (**2.20 /** 261)

nompas (rannig nac'h) : **n'hon paz** eveldout the labourer (**1.9 /** 15)

nompr (ak) : n'y a zo **nombr'** bras, en ur vaged (**1.6 /** 112) ; gant **nombr'** bras ha tud chentil yauanc (**2.6 /** 14) ; ha laret ha **nombr'** deus ar blavezou he woa dindan cael ye (**2.20 /** 497)

nouenn (ak) : ar plac'hic yauanc ha crié / d'he **nouen**, d'he Sacramant (**2.15 /** 82)

noz (ak) : an **noz** se (**2.20 /** 110 / 114) ; teir **noz** (**2.19 /** 1 / 5) ; deiz ha **noz** (**2.12 /** 97) ; an deiz ac an **noz** (**2.20 /** 66) ; pidi he ra doué, an deiz an **noz** (**2.5 /** 61) ; aboué an **noz** man (**1.11 /** 57) ; er **noz** man (**1.11 /** 64) ; n'ha **noz** n'ha deiz (**2.15 /** 7) ; un devez aroc an **noz** (**2.15 /** 18) ; deus ar **noz** a deus ar mitin (**2.15 /** 13) ; han **noz** a zo deud / ha m'ha dor a zo serret (**2.17 /** 99) ; hen pad an **noz** (**2.20 /** 103) ; tri miz deiz ha tri miz **noz** ha ra c'huec'h miz (**2.20 /** 66) ; giletta ar bouder **noz** hec'h euret (**1.14 /** 9) ; m'he zo hen **noz** quenta / hen tal quichen ur pried (**2.17 /** 101) ; chetu an oc'h neve / intaon d'ha **noz** he eured (**2.17 /** 149) ; ur paouric bihan […] / a zo evit an **noz** man décedet (**1.11 /** 72) ; hen creiz an **noz** (**2.20 /** 399) ; ar feuteun ha woa pell / ac an **noz** ha woa tenvel (**2.17 /** 8)

nozvezh (ak) : un **nosvez** (**2.1 /** 4) ; ur **nosvez** an horruplan (**1.12 /** 14) ; d'har **nosvez** bras (**1.12 /** 2) ; ur goall **nosvez** (**1.12 /** 4) ; ar cloarec yauanc woa cuzet / neus trémenet ur goall **nosvez** (**2.15 /** 142) ; ur goal **nosvez** emeus tremenet (**2.15 /** 155) ; teir **nosvez** he hon bed, cousquet gant m'ha pried (**1.7 /** 25)

O

o (g. perc'h) : dey **ho** daou d'ha nom velet (**2.17 /** 144) ; **ho** c'halonnou **ho** daou / woar ar plaç a zo rannet (**2.17 /** 147) ; leret d'ar potret, lezel **ho** caoniou (**1.11 /** 67) ; **p'ho** clévé (**2.1 /** 106) ; p'ha hean d'ar prad evit **ho** guenel (**2.12 /** 39) ; ha zo **ho** teir (**2.11 /** 18) ; he laraincq **ho** teir (**2.11 /** 20) ; gant ar c'hoant d'**ho** guelet (**2.20 /** 328) ; m'har **ho** guén (**2.20 /** 379)

o (rv) : **ho** abreuvi (**2.17 /** 16) ; evit guelet anez han, **ho** boud bèlec (**2.5 /** 4) ; **ho** brancellad (**1.9 /** 28) ; **ho** turial an douar (**1.9 /** 16) ; a zo menec'h ru, **ho** chom (**2.15 /** 4) ; **ho** chouari ar baz ac ar fleuret (**1.12 /** 69) ; **ho** chortos (**2.17 /** 17) ; e vo he cambr' **ho** divisa (**2.12 /** 79) ; **ho** canna (**2.12 /** 4) ; **ho** canno (**1.9 /** 26) ; **ho** clevet he [g] preposou (**2.17 /** 50) ; **ho** tivisq he habit pillauet (**2.2 /** 38) ; **ho** cass he guézec (**2.3 /** 2) ; **ho** clasq songeal (**2.16 /** 74) ; gant an dour **ho** redec (**2.1.6 /** 78) ; he woa **ho** dansal ébars ur chambr' (**2.6 /** 13) ; heman cloarec an Ambout **ho** ebattan (**1.6 /** 69) ; he woa hen ur cambr' **ho** ébatti (**2.6 /** 12) ; **ho** guisquo he dillad, eman ar bellec (**2.4 /** 62) ; éver **ho** gwisqua dillad ar belec (**2.5 /** 34) ; **ho** labourad (**1.9 /** 21) ; **ho** laret d'he [gg] demesel (**2.16 /** 3) ; **ho** mont (**2.17 /** 9) ; **ho** monnet (**2.20 /** 153) ; p'he woa gant an hent, **ho** monnet (**2.3 /** 3 / 19) ; p'he wouaing **ho** mont gant han hent (**2.20 /** 38) ; **ho** terchel (terchal) brid m'ha march (**2.17 /** 81 / 83) ; **ho** tonnet (**2.17 /** 22) ; ag hi d'ha velet **ho** tonnet un autrou woar ur marc'h (**2.20 /** 39) ; ac ous ar potanç évo **ho** sèchan (**2.11 /** 36) ; m'he cleve ar sonnerien **/ ho** sonn evit hon euret (**2.17 /** 90) ; **ho** songeal em mam baour (**2.17 /** 19) ; **ho** songeal bezan abred (**2.16 /** 87) ; **ho** tremen aman (**1.6 /** 26) ; **ho** clasq **ho** houd ac hi ha gaffey/merchet valiant evelt hey (**2.14 /** 3) ; **ho** clevet an autrou, an itron (**2.6 /** 71) ; merchet valiant **ho** vale (**2.14 /** 5) ; **ho** briatta m'ha orollier (**2.19 /** 3) ; **ho** chilauet an er viber (**2.19 /** 7) ; **ho** chwibanni woar ar rivier (**2.19 /** 8) ; **ho** huibannad (**1.9 /** 26) ; **hoc'h** eure woa m'ha douç em henver (**2.19 /** 4) ; m'ha clevan **he** gwouéla ar merket (**1.11 /** 54) ; **oc'h** ober (**2.20 /** 103) ; **ho** gwelet he fried contristed (**1.14 /** 10) ; **ho** velet (**2.20 /** 160) ; **ho** velet anezan, **ho** treuzi an er (**2.20 /** 159) ; **ho** disquen (**2.20 /** 161) ; p'ha woa ar mevel er marc'hat **ho** choas ar chézec (**2.20 /** 128) ; **ho**, he nom, c'houlen pardon (**2.6 /** 72)

o ! (estl.) : possub he vey, **ô** m'ha doue (**2.2 /** 59) ; chilauet oll **ô** m'he ho ped (**2.6 /** 1) ; **ho** nac er guier sur, n'he chommin quet (**2.4 /** 37) ; **ho** plac'hic yauanc, m'he ho disquo (**2.9 /** 31) ; **ho** salocroas (**2.12 /** 85) ; **ho** pera emesy, n'he vean quet drouc liouet (**2.16 /** 9)

oabl (ak) : ar stered he woa hen **noab** (**2.20 /** 112)

oad (ak) : n'ac ha **oad** (**2.8 /** 40) ; p'ha vo hen **oad** (**2.8 /** 44) ; mez p'ha woué aru hen **oad** (**2.20 /** 12) ; ur pentiad ep grec'h, a zo re ha carg evit ho [L2] **woad** (**2.20 /** 147)

oaled (ak) : woar an **noalet** (**2.2 /** 31) ; an doctor ha voa chommet **/** hen pad an noz woar an **noaled** (**2.20 /** 103)

ober (vb) : **ober** (**2.4 /** 19 ; **2.11 /**12 ; **2.12 /** 92 ; **2.16 /** 39 ; **2.19 /** 22 / 23 ; **2.20 /** 297 / 364 / 398 / 403 **/** 403) ; oc'h **ober** (**2.20 /** 103) ; ing n'hom gavet tourmantet **/** d'ha c'houd pera **ober** anesy (**2.15 /** 59) ; **ober** goab a red ahannon sur emesy (**2.20 /** 420) ; laka **ober** (**2.20 /** 351) ; d'hen **ober** (**2.20 /** 388) ; evit lakat hen **ober** (**2.20 /** 357) ; leket **ober** erfad he obidou (**1.11 /** 73) ; d'ha **ober** (**2.20 /** 280) ; d'**ober** (**2.6 /** 60 ; **2.20 /** 52 / 274 / 277 / 330 / 353 / 401) ; hent bras emeus d'**ober** (**2.20 /** 209) ; m'he ha ya d'**ober** ur balé (**1.13 /** 24) ; d'**ober** ur tam bale (**2.20 /** 413) ; petra **ober** dézi (**2.1 /** 97) ; evit **ober**

ur charlantéz (**2.1 /** 47) ; némeit évit **ober** m'ha labour (**2.14 /** 53) ; èwit **ober** m'ha labour (**2.15 /** 42) ; hen **ober** (**2.12 /** 52) ; **ober** m'ha testamant (**2.6 /** 80) ; d'**ober** ur danç ganni er leur nevez (**2.12 /** 92) ; **ober** fin d'he hirvoudou (**2.16 /** 75) ; **graet** (**1.13 /** 2 ; **1.14 /** 11 ; **2.12 /** 32 ; **2.16 /** 15 / 30 ; **2.17 /** 23 ; **2.20 /** 47 / 81 / 88 / 99 / 110) ; nevez **graet** (**1.6 /** 86) ; **graët** (**1.13 /** 3 / 7 / 8 / 50 ; **1.14 /** 7 ; **2.20 /** 290 / 313 / 319 / 337) ; n'ha vo **graët** an eil, n'ac éguilé (**2.6 /** 33) ; d'ha fortune ha vo **graët** (**2.20 /** 366) ; ha neveus **graët** (**2.2 /** 1) ; ha neveus bed **graet** (**1.11 /** 22) ; **graèt** (**2.16 /** 44 ; **2.20 /** 56) ; èneus **graèt** (**2.11 /** 33) ; neusi **graet** (**1.6 /** 89) ; **graèt** o peus (**2.11 /** 39) ; **graèt** he woa abad (**2.20 /** 5) ; ur avocat ha voa **graêt** anezan (**2.20 /** 9) ; ar pez n'ha **reffé** (**2.2 /** 2) ; ran (**2.1 /** 87) ; he **ran** (**2.20 /** 146 / 229 / 264) ; ho trugarécat he **ran** (**2.1 /** 49) ; ober he **rez** (**2.20 /** 297) ; guelt he **rez** (**2.20 /** 70) ; ha **ra** (**2.20 /** 67) ; a **ra** (**2.20 /** 257) ; he **ra** (**2.20 /** 335 / 336) ; carout he **ra** (**2.2 /** 19) ; pidi he **ra** doué, an deiz an noz (**2.5 /** 61) ; penaus he **ra** d'ha c'halon (**1.13 /** 26) ; mancout he **ra** (**2.20 /** 132) ; ho [L2] réus n'he **ra** man d'hin (**2.20 /** 314) ; mont he **réomp** (**1.12 /** 6) ; monnet he **ramp** (**2.20 /** 42) ; monnet **he ramp** d'ha pardon ar yodet (**2.9 /** 25) ; goul **he raïnc** (**2.1 /** 67) ; ha m'ha **grer** sel ha dreuz ouzoc'h (**2.20 /** 134) ; he **rey** (**2.20 /** 312 / 316) ; ac **he rey**, fors huanadou (**2.1 /** 92) ; ho miret he **rey** (**2.20 /** 19) ; nitra n'ha **rey** mad (**2.20 /** 312) ; monnet **he riet** (**2.1 /** 13) ; n'he **rin** (**2.19 /**2) ; n'he **rin** quet (**2.12 /** 21) ; n'he **r'hin** (**2.19 /** 6) ; n'ha **r'hin** quet an torfet se (**2.20 /** 386) ; m'he **rayo** (**1.13 /** 31) ; m'he **rayo** did (**2.20 /** 73) ; a **rayo** dac'h (**1.6 /** 90) ; n'ha **rayo** quet (**1.6 /** 2) ; soufr' **he rayo** ur maro goall cruel (**2.11 /** 5) ; an néveyti … hen ho **crayo** glacharet (**2.3 /** 8) ; drouc d'ha den n'**he rimp** (**1.12 /** 9) ; red eo dimp n'hom ten, ha n'hom ten ha **rimp** (**2.20 /** 38) ; he **reffet** (**2.20 /** 248) ; dimési he **reffet** d'hin (**2.20 /** 228) ; squizo **he rainc** (**2.19 /** 24) ; arruout he **reffoing** aman (**2.20 /** 413) ; marvel he **rézen**, er bed m'ha, évit hi (**2.3 /** 30) ; losquel **eure** levrenni ha chass red (**1.11 /** 19) ; ha **ress** (**2.20 /** 76 / 281 / 297 / 398) ; he **ress** (**2.20 /** 83 / 105 / 121 / 155 / 165 / 171 / 300) ; he **rèas** (**2.20 /** 255) ; quimiada he **ress** énau, deus he [gg] tud quer (**2.5 /** 57) ; monnet **he ress** (**2.20 /** 9 / 20) ; donnet **he ress** d'ar guier (**2.20 /** 22) ; hen lazo he **ress** (**2.20 /** 399) ; spoutan **rêss** (**2.20 /** 83) ; monet ha **rejoinc** (**2.20 /** 292) ; hen **gra** c'hoas (**2.20 /** 397) ; ha **gra** ar pez ha larin (**2.20 /** 365) ; **gra** breman m'a affer (**2.20 /** 385) ; **gramp** […] ur marc'hat (**2.20 /** 73) ; **gramp** un accord (**2.20 /** 44) ; autrou ar justic **graët** ho téver (**1.14 /** 29) ; he **rainc** (**2.20 /** 337)

obidoù (ak) : leket ober erfad he **obidou** (**1.11 /** 73) ; abenn m'he névoa achu, an **obidou**, he digorré an deiz (**2.20 /** 407)

ofañs (ak) : thé a zo staguet aze n'he feus quet graët **offanç** (**1.13 /** 7)

oferenn (ak) : **offern** (**2.4 /** 80) ; epad m'ha avanç an **offeren** (**2.5 /** 45) ; hen **offeren beurre** (**2.3 /** 5) ; monnet d'an **offeren bred** (**2.3 /** 17) ; d'am **offeren** quentan (**2.4 /** 50) ; d'an **offeren** quenta (**2.4 /** 54) ; an **offeren** neve (**2.4 /** 60) ; ha chome an dud allies ep **offeren** (**2.20 /** 327) ; m'he ho ped / d'am **offeren** guenta, n'ha zeud quet (**2.5 /** 22) ; d'hoch **offeren** quenta, m'he a yello (**2.5 /** 26) ; dim he leret / ha commancet eo, an **offeren** bred (**2.5 /** 32) ; enan, n'he veler nrmeit merchet evit an **offeren** bred

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

(**2.13 /** 40) ; quercouls hen offeren bred, evelt hen **offeren** mitin (**2.13 /** 41) ; he her d'ha laret an **offeren** mitin (**2.15 /** 69) ; perac an **offeren**, n'ha achu quet (**2.5 /** 36) ; d'ha guelet doue hen **offeren** (**2.5 /** 54)

oferenniñ (vb) : lesest thé m'ha map d'ha **offerni** (**2.4 /** 65) ; pan he vo ho [L2] map phulup **offerniet** (**2.4 /** 67)

ofis (ak) : abenn m'ha he woa fin d'an **offiç** (**2.5 /** 55) ; plougonver n'he woa quet pell, d'ha monnet d'an **ofiç** (**2.20 /** 324)

ofr (vb) : **offr** he iné d'ha doue, eneus graet (**2.6 /** 82)

ograou (ak) : ur **ogro** caïr hen plestinnis (**2.6 /** 99)

okazion (ak) : p'ha meus roet dac'h **occasion** (**2.6 /** 78)

onest (ad) : d'ha pep den **honnest**, n'eo dléet (**2.2 /** 20) ; un dên **honest** (**1.6 /** 88) ; evelt, m'ha dlé groaguez **honnest** monnet (**1.14 /** 32) ; tud **hounest** he woainc (**2.20 /** 61)

orilher (ak) : ho briatta m'ha **orollier** (**2.19 /** 3)

ospital (ak) : ur **hospital** neve (**2.6 /** 102)

ostaleri (ak) : en **hostilliri** bras (**1.6 /** 24) ; en **hostilliri** eo disquennet (**1.17 /** 12) ; ebars hen **hostilliri**, hen penn ar mur cleuyou (**1.16 /** 9) ; ar cloarec yauanc a zo bed ed **/** èbars hen ur **hostilliri** (**2.15 /** 146)

ostiz (ak) : an **hostiç** deus an ty an ty bras ha rohan (**1.7 /** 37)

ouzh (araog) : comz **ous** (**1.8 /** 2 **/** 3) ; ha comzas **ouz** ar comt evelhen (**1.11 /** 24) ; n'ha sell quet **ouz** ar priz (**2.20 /** 351) ; **ous** ar ber (**1.13 /** 16 **/** 19) ; lequet dustu ar ber **ous** an tan (**2.9 /** 89) ; senti he deus graët **ous** mam ha tad (**1.14 /** 7) ; **ous** he costez (**1.6 /** 34) ; **ous** he costé (**1.6 /** 70) ; **ous** he chosté (**1.6 /** 57) ; ha derchel he [g] mestress **ous** he costé (**1.6 /** 120) ; clezé **ous** he [g] costé (**2.20 /** 259) ; **ous** he tud (**2.1 /** 4) ; m'he sent **ous** ho [L2] comzou (**2.5 /** 51) ; **ous** ho (L3) pen (**2.8 /** 56) ; **ous** d'ha velet (**2.20 /** 195) ; **ous** he chortos (**2.1 /** 30) ; **ous** he [gg] choulen (**2.14 /** 42) ; **ous** ho [L2] choulen (**1.6 /** 75) ; he c'houlenne quêlou **ous** pep hini (**2.6 /** 44) ; **ous** an itroun ha bonjouras (**2.6 /** 50) ; **ous** jeanned (**2.2 /** 54) ; **ous** ar coch (**2.6 /** 29) ; **hous** ho erren (**1.6 /** 42) ; henes he miro, **hous** peb unan (**2.4 /** 5) ; senti **houz** tad ha mam (**2.4 /** 83) ; an itroun m'ar c'houlje bezan sentet **ous** mam (**2.20 /** 482) ; petra **ouz** ar vrec'h yauanc a vezo graet (**2.12 /** 62) ; **ouz** an itroun a deus sented (**2.16 /** 67) ; **ouz** an diaul (**2.19 /** 14) ; **ouz** m'ha miret (**2.19 /** 16) ; ha sellas **ous** (**2.20 /** 280) ; an oll ha sellé **ouz** ar caross (**2.20 /** 159) ; senti **ous** m'ha itroun quer caret (**2.16 /** 110) ; **ous** ar potanç (**2.11 /** 36) ; **ous** m'ha miret (**2.19 /**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

20) ; **ous** hen miret (**2.20 /** 97) ; **ous** an dol (**2.18 /** 5 / 25 / 25) ; **ouz** an dol ho coannia (**2.18 /** 5) ; clasq affer **ous** m'ha mestr' (**2.20 /** 266)

U1. ouzhin : laret ober **ouzin** (**2.11 /** 12) ; nemeit choarzin **ouzin** n'he ra (**2.12 /** 64) ; bezan **ouzin** ansaved (**2.16 /** 17) ; truéz ha nevo, martrésé **ouzin** (**2.20 /** 27) ; p'ha senter **ouzhin** (**2.20 /** 396) ; ar cavalier […] / neus graet ur sel **ouzin** (**2.17 /** 23)

U2. ouzhit : quen n'ha disput hin, **ouzoud** martollod (**1.9 /** 9)

U3g. outañ : ur dantelles archant, a zo **ountan** (**1.6 /** 44) ; tud ar marquis **ountan** ha c'hollé (**1.6 /** 122) ; laquet **ountan** (**2.8 /** 55) ; he quimiadas **ountan** (**2.20 /** 258) ; don't d'ha gomz **ountan** ha costé (**2.20 /** 417)

U3gg. outi : anzawet **ounti** (**1.11 /** 48) ; evit disput **ounti** (**2.1 /** 62) ; ur sel a dreus **ounti** (**2.11 /** 14) ; nac **ounti** némeus sicour (**2.15 /** 44)

L1. ouzhimp : nemeit selled fall he vey **ouzimp** (**1.12 /** 10)

L2. ouzhoc'h : ha déréfé **ouac'h** autrou marquis (**1.6 /** 52) ; m'he delc'ho **ouzac'h** (**1.6 /** 114) ; d'ha gorre **ouzoc'h**, m'he n'ha nin quet (**1.6 /** 105) ; quer emeus comz **ouzoch** (**2.17 /** 127) ; ha m'ha grer sel ha dreuz **ouzoc'h** (**2.20 /** 134) ; hag he vo sellet eon **ouzoc'h** (**2.20 /** 135) ; ho salocroas den arme, **ouzoc'h** n'apparchant quet (**2.18 /** 32)

L3. oute : Kar Koez ar gaudron a zo **ounté** (**1.9 /** 11) ; an dud ha chommé woar an enchou d'ha selled **ountè** (**2.20 /** 326)

ouzhpenn (adv) : ac he veach aze **ouspen** trivouac'h (**1.6 /** 113) ; ac **ouspen** se, oc'h goall pautret (**1.12 /** 23) ; ha m'ha henor a ya **ouspen** (**2.14 /** 100) ; enan a zo pevarzec cant, ac un neubeut **ouspen** (**2.13 /** 29) ; enan zo pevarzec cant, ha pevarzec **ouspen** (**2.13 /** 38)

ozhac'h (ak) : chetu an **oc'h** neve / intaon d'ha noz he eured (**2.17 /** 149) ; an **ezec'h**, ha yello breman, d'ha charre ar louar min (**2.13 /** 10)

P

pa, pan (stag) : **p'ha** (**1.9 /** 25 ; **1.11 /** 103 ; **1.13 /** 35 ; **1.14 /** 50 / 53 ; **1.17 /** 53 / 99 ; **2.1 /** 16 / 25 / 85 ; **2.3 /** 26 ; **2.6 /** 11 / 15 / 35 / 37 / 43 / 49 / 78 / 79 / 118 ; **2.9 /** 38 / 47 / 60 / 91 / 115 / 130 / 151 ; **2.11 /** 23 / 28 / 73 ; 2.19 / 174 ; **2.12 /** 45 ; **2.16 /** 7 / 101 ; **2.17 /** 1 / 37 / 143 ; **2.20 /** 29 / 31 / 77 / 86 / 103 / 111 / 127 / 130 / 136 / 138 / 180 / 185 / 187 / 203 / 260 / 301 / 319 / 338 / 380 / 381 / 395 / 396 /

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

430 / 496) ; breman **p'ha** och guiliouded (**1.11 /** 9) ; n'ha **p'ha** peus ganned ur map (**1.11 /** 12) ; n'ha **p'ha** vei quer liez ha plac'h er bro (**2.3 /** 27) ; n'ha **p'ha** zimé m'ha pried (**2.16 /** 53) ; n'ha **p'ha** woan m'he ho tremen (**2.17 /** 87) ; ha **p'ha** dlefan bout lazet (**2.17 /** 136) ; **p'ha** neus clevet (**1.12 /** 63) ; **p'ha** antré (**1.13 /** 47) ; **p'ha** gwisqué he botou ler névé (**1.17 /** 2) ; **p'ha** er cleve (**1.17 /** 8) ; **p'ha** arue (**1.17 /** 30) ; feuntenella ha lavaré / quichen ar chouent, **p'ha** arrue (**2.8 /** 50) ; **p'ha n** arruis (**2.17 /** 13) ; **p'ha** arruas (**2.3 /** 13) ; **p'ha** ye phulup ollier d'ha quimper (**2.4 /** 27) ; **p'ha** woa ar cler ho tonnet deus an eurzou (**2.4 /** 39) ; **p'ha** n'ha tosta quin d'am guelet (**1.11 /** 86) ; **p'ha** n'ha woaïnc quet énan galvet (**2.15 /** 220) ; **p'ha n**'hey phulup ollier d'an eurzou (**2.4 /** 25) ; **p'ha n**'haru (**1.13 /** 25) **; p'ha n**'arrue (**1.6 /** 148 ; **2.2 /** 6) ; **p'ha n**arrue (**1.6 /** 6 ; **2.4 /** 58) ; **p'ha n**arrué (**2.5 /** 29) ; hen ty han tad **p'ha n** arrue (**2.8 /** 30) ; **p'ha** arruer (**1.13 /** 43) ; **p'ha** arruas (**2.20 /** 90 / 94) ; **p'ha** baléas (**1.17 /** 17) ; m'he ha lavaro m'ha chapelet / **p'ha** n'allin len m'ha euriou (**2.15 /** 32) ; sell **p'ha** tremeno (**2.1 /** 29) ; **p'ha** distro (**2.1 /** 89) ; **p'ha** canné mestr per (**2.1 /** 101) ; couls ha **p'he** vigé (**2.1 /** 100) ; mez ha **p'ha** véainc melennoch un anter (**2.4 /** 11) ; **p'ha** hean d'ar prad evit ho guenel (**2.12 /** 39) ; **p'ha** vo hen oad, m'he he [gg] eureugo (**2.8 /** 44) ; **p'ha** vezoinc squis (**2.19 /** 25) ; **p'ha** meup congé, mont he riomp (**1.12 /** 6) ; **p'ha** woainc he hont d'ha partian (**1.12 /** 11) ; **p'ha n**'arrujoinc hen Coat ar faou (**1.12 /** 15) ; **p'ha** woa gant an hent bras ho monnet (**2.9 /** 5) ; warhoas houi yello, **p'ha** vezo deiz (**2.9 /** 30) ; **p'ha** varvas m'ha mam (**2.12 /** 28) ; **p'ha** velas (**2.20 /** 467) ; **p'ha** vo ur deiz, ac ur bloaz trémenet (**1.11 /** 47) ; **p'ha n**eo sortiet (**1.17 /** 25) ; dindan ar koat, **peo** aruet (**1.11 /** 21) ; **p'he** (**2.9 /** 209 ; **2.11 /** 19 ; **2.12 /** 41 / 69 ; **2.16 /** 44 ; **2.20 /** 152 / 361 / 438) ; mam an autrou, **p'he** deus hi guélet (**2.2 /** 53) ; **p'he** woa gant an hent, ho monnet (**2.3 /** 3 / 19) ; he daoulagat **p'he** deus savet / un den ha armé, he deus guelet (**2.8 /** 5) ; **p'he** neuss hi savet, he woa maro (**2.9 /** 143) ; **p'he** deus clevet (**2.9 /** 157) ; **p'he** woa troet quein ar mestr' (**2.20 /** 68) ; **p'he** wouaing ho mont gant han hent (**2.20 /** 38) ; **p**'heo aru er maner (**2.16 /** 88) ; **p'**eo red dezan partian (**2.16 /** 51) ; **p**eo aruet (**1.11 /** 95) ; **p'ha n**eo arruet (**1.17 /** 11 ; **2.12 /** 81) ; **pan** he vo ho map phulup offerniet (**2.4 /** 67)

pad (vb) : **pad** he rey ar boan (**2.20 /** 315) ; m'ha c'halon neket evit **pad** (**1.9 /** 12) ; m'ar gall m'ha chalon **pad** (**1.13 /** 40) ; cloarec an Ambout n'oud quet d'ha **bad** (**1.6 /** 111) ; ha **pado** teir sizun (**2.6 /** 124) ; er maïs n'ha **badfe** quet ur c'hi (**1.12 /** 20)

padet (agv) : ir eo **padded** ar seiz sun seiz bloaz ing bed **padded** (**2.18 /** 13) ; triwouac'h bloaz eo ho goall buez **paded** (**2.14 /** 103)

paeamant (ak) : ac ar **peamant** goudé (**2.20 /** 127)

paeañ (vb) : laret a zo dei […] he rentzec he **péan** (**1.11 /** 58) ; d'ha **péa** m'ha rançon (**2.1 /** 73) ; ha houi, m'ha pried, ho **péo** (**2.6 /** 134) ; houi ho **péo**, deus m'ha mado (**2.6 /** 135)

paeet (agv) : laret a zo dei […] ho dije ar march caïr se, **paièt** (**1.11 /** 66)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

paeron (ak) : m'ha tad **paèron** (**2.1 /** 69)

paj (ak) : ac ho [L2] **pag** autrou ho conduo (**2.14 /** 74) ; ha m'ha **pag** émeus colled (**2.17 /** 126) ; ha m'ha **pagic** bihan **/ /**hen hent a zo bed marved (**2.17 /** 121) ; he [gg] **pagiç** bihan (**2.6 /** 26)

pakt (ak) : Coatalec ac ar Stang ha ress ur **paq**, ac ur **paq** mad (**2.20 /** 76 **/** 77)

pal (ak) : quemeret m'ha tad, ho tranc'h, ac ho **pal** (**2.14 /** 29)

palafrinier (ak) : **palafrannier** (**2.1 /** 22 **/** 61) ; **palaffrinier** (**2.2 /** 57 **/** 61) ; ar **palaffrinier** ha arrué (**2.9 /** 137) ; d'he [g] **palafrinnier** he laras (**2.9 /** 40) ; ar **palaffrannier** dezi he neus laret (**2.9 /** 78) ; ar **palaffrannier** he neus comzet (**2.9 /** 189) ; ho gaou he leress **palaffrinier** (**2.9 /** 197)

palez (ak) : ébars portz ar **palez** (**2.20 /** 161) ; d'ha quement den ha serviché ar **palez** (**2.20 /** 174) ; he n'om gavas hars d'ha **palez** ar roue ha Portugal (**2.20 /** 154)

panevet (stag) : ha gouned he nijé warnésé **/ penevaït** ar marquis dre finesse, lachete (**1.6 /** 124) ; **pénevait** ho poan (**1.11 /** 16) ; **p'he neveït** iffamma m'ha clevé (**2.9 /** 49) ; **p'ha n'ha wey d'hon**, paour quez martollod (**1.9 /** 17)

+pantouflou (ak) : ô marc'hadour yauanc, quémer prompt pantouflou **/** eman d'ha march er portz, ha d'ha pistollennou (1.7 **/** 31)

paotr (ak) : ur **pod** (**2.20 /** 107) ; emey ar **pod** (**2.20 /** 427) ; hac hi d'ha c'helver ar **pod** (**2.20 /** 450) ; ar **pod** coz (**2.20 /** 11 **/** 28 **/** 98 **/** 138 **/** 143 **/** 478) ; ar **pod** coz ha woa yauanquet gant ha sort quelaou (**2.20 /** 291) ; ur **pod** intentabl (**2.20 /** 348) ; **pod** an habit ru (**2.20 /** 83) ; **pod** euret (**1.12 /** 62 **/** 65 **/** 70) ; ar **pod** marcic euret (**1.12 /** 93) ; ar **pod miliner** (**2.2 /** 69) ; ur **pod marchaussi** (**2.8 /** 59) ; ar Sénéchal ha lare d'he [g] **pod** er marchossi (**1.13 /** 21) ; laket d'ha **pod** d'hen servigan (**1.17 /** 16) ; ac ur **pod** mad, d'hen servigi (**1.17 /** 14) ; ha comz dac'h deus ur **pod** dilicat (**2.14 /** 82) ; m'ha **pod** (**2.20 /** 381) ; m'ha **pod** quez (**2.20 /** 474) ; ar **potred** (**1.11 /** 62 ; **2.20 /** 140) ; leret d'ar **potret**, lezel ho caoniou (**1.11 /** 67) ; unan ahanoc'h **/ potred** ha chommo ganhin (**2.20 /** 80) ; gaoudisseres d'ar **potred** (**2.11 /** 22) ; **potret** euret (**1.12 /** 56 **/** 58 **/** 104) ; **potred** eured (**1.12 /** 106) ; ho clasq tapout **potret** Euret enno (**1.12 /** 32) ; oc'h goall **pautret** (**1.12 /** 23) ; **pautret** euret (**1.12 /** 34 **/** 99 **/** 101) ; m'ar eo **pautret** Euret, he clasquet (**1.12 /** 37) ; ho clasq quèmer **pautred** Eured (**1.12 /** 50) ; pelec'h ed hu **pautred** (**2.20 /** 40) ; guel eo gann'hin, eureugi ur **pod** moc'h (**2.14 /** 93)

paour (ak & ad) : laket habit ur **paour** (**2.2 /** 3) ; evit ar **paour** evelt evit ar pinvidic (**2.20 /** 305) ; evit ray donnéson d'ar merchet **paour** (**2.14 /** 36) ; m'he zo m'ha stad d'ha vezan **paour** (**2.14 /** 96) ; ho songeal em mam **baour** (**2.17 /** 19) ; he [g] dad **paour** (**2.20 /** 90) ; un autrou coz ha **paour** (**2.20 /** 1) ; ha lakas ar corf **paour** woar ar yot glaz (**1.14 /** 67) ; ur **paouric** bihan (**1.11 /** 71) ; daouzec ha **peveyen**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

(**2.6 /** 105) ; ar **peorien** (**2.14 /** 118) ; ar **paour** quez (**2.20 /** 130) ; d'ar **paour** quez Labourer (**1.9 /** 7) ; **paour** quez martollod (**1.9 /** 17) ; ar **paour**quèz doctor (**2.20 /** 480) ; ar **paour** quez doctor ar Stang (**2.20 /** 212 **/** 223) ; ar **paour** quez youen Camus (**2.3 /** 21) ; ar **paour** quez youen (**2.20 /** 71) ; ar **paour** quèz autrou ar Stang (**2.20 /** 205) ; ac eon d'ha crigui er **paour** quez escop (**2.20 /** 310) ; **porkeshic** ar galon (**2.20 /** 12)

paper (ak) : an dour ha ruillé voar ar **paper** (**2.6 /** 17) ; gant an dour ho redec **/** war ar **paper** he scrifen (**2.16 /** 79) ; ur vried **paperou** gantan (**2.12 /** 12) ; hag eon d'ha guemer ar tam **paper** (**2.20 /** 234) ; p'he woa c'houlet ar **paperou**, allas n'he woa ini (**2.20 /** 292)

par (ak) : evelt daou **parr**, ha caranté (**2.19 /** 28) ; neus coz vottez n'ha neus he **par** (**2.20 /** 246)

pardon (ak) : goul **pardon** (**2.2 /** 46) ; he nom c'houlen **pardon** (**2.6 /** 72) ; m'he eo ha dle goulen **pardon** (**2.6 /** 77) ; ar **pardon** zo ennan (**2.2 /** 50) ; evit choulen dimp hon daou **pardon** (**2.6 /** 127) ; **pardon** emesy m'ha priet (**2.6 /** 73) ; **pardon** m'ha pried (**2.12 /** 83) ; **pardon** m'he ho ped m'ha autrou (**2.6 /** 75) ; achu eo **pardon** bèas mad (**1.17 /** 32) ; d'ar **pardon** (**2.9 /** 20) ; he woa he hont d'ar **pardon**, d'ar yaudet (**2.9 /** 4) ; d'ha **pardon** ar yodet eo he han (**2.9 /** 18) ; monnet he ramp d'ha **pardon** ar yodet (**2.9 /** 25) ; deiz **pardon** gurnhuel, an deiz quenta ha maé (**1.16 /** 101)

pardonañ (vb) : doué d'hen **pardonno**, deus he [g] torfet (**2.9 /** 246) ; pligeout gant doué he [gg] **pardonno** (**2.9 /** 256) ; m'ha pried, houi m'**pardonno** (**2.16 /** 107)

pare (ad) : ac ar plac'h **pare** (**2.20 /** 110) ; m'he rento ahanoc'h **pare** (**2.20 /** 314)

parfet (ad) : preposou fur, **parfet**, ha douç (**2.20 /** 166)

park (ak) : hen corn ur **parch** (**2.2 /** 39) ; m'he zo bemdez er **parck**, ho chouézi (**1.9 /** 19) ; er **parck** ho labourad (**1.9 /** 21)

parrouz (ak) : hen illiz **parouss** (**2.4 /** 58) ; dre he [gg] **parous**, ep cavout d'ha ruyo (**2.14 /** 136) ; hen **parouss** plougonver (**2.20 /** 2) ; er **parouss** se (**2.20 /** 7) ; **parouss** plougonver (**2.13 /** 15) ; roet he woa dezan, parouss plougonver (**2.20 /** 6) ; hen **parous** plusquellec (**2.13 /** 20) ; lod a **parous** plusquellec (**2.13 /** 27) ; ebars hen **parouss** carnet (**2.13 /** 23) ; hen **parouss** rostren (**2.13 /** 37) ; pemp cant deus ha **parouss** paul (**2.13 /** 45) ; deiz **pardon** parous gurnhuel, an deiz quenta ha maé (**1.16 /** 101)

partial (vb) : ha **partial** evelt m'ha woa deued (**2.20 /** 256) ; p'ha woainc he hont d'ha **partian** (**1.12 /** 11) ; aroc un heur, he renquer **partian** (**2.6 /** 24) ; ec'h aru ur messagern he eo red **partia** (**2.18 /** 6) ; p'artied den a arme, **partied** d'ar brezel (**2.18 /** 7) ; n'hi **partio** varhoas ar beurré (**2.6 /** 32)

paradoz (ak) : gw. **baradoz**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

partial, +partiañ (vb) : aben eiz devez / he laras, he hié d'ha **partial** (**2.20 /** 168) ; p'eo red dezan **partian** (**2.16 /** 51)

+partout (adv) : clasquet he woa margoddic, **partout** dre an noblantz (**1.16 /** 23)

pastez (ak) : draill m'ha hicq evelt evit ur **pasté** (**2.20 /** 367) ; draillo anhey evelt m'ha rer d'ar guedon d'ober ur **pasté** (**2.20 /** 401)

pavez (ak) : ha spont eusus m'ar eus woar an douar / ho velet **pavé** ar portz ho ruya (**2.9 /** 243) ; ac ha renquo he [gg] rentoud hen **pave** Lan a ney (**2.13 /** 18) ; ar reze yello d'h viti d'ha **pave** Lan a ney (**2.13 /** 21) ; woar **paviou** rouan (**1.7 /** 47)

pavilhon (ak) : conduet d'ar **pavillonnou** (**2.6 /** 63)

paz (ak) : némaïng quet, cant **paz** deus ahan (**2.9 /** 24)

pe (stag) : **p'he** (**1.9 /** 26 ; **1.14 /** 30 ; **2.2 /** 31 / 32 ; **2.4 /** 24 ; **2.5 /** 24 ; **2.6 /** 9 ; **2.9 /** 164 / 164 / 169 / 218 ; **2.20 /** 268) ; **p'he** n'ha zeuin quin (**2.20 /** 470) ; **p'he** houi a zo demeset, **p'he** houi autrou n'ha noc'h quet (**1.7 /** 22) ; ur tam kic clujar, **p'he** kic kad (**1.11 /** 13) ; **p'he** chom seiz bloas, woar ho quélé (**1.11 /** 34) ; an eil, **p'he** éguilé ahannoc'h (**2.11 /** 9) ; **p'he** élech heo, ho bolonte (**1.13 /** 38) ; n'ha v'hin laket, **p'he** n'ha lakan (**1.17 /** 5) ; **p'he** m'he nom laz (**2.1 /** 87 ; **2.9 /** 133) ; **p'he** m'he a nom laz (**2.9 /** 132) ; **p'he** m'he n'he ran (**2.1 /** 87) ; **p'he** m'he n'ha ran (**2.9 /** 132) ; **p'he** n'ha rin quet (**2.9 /** 133) ; **p'he** hon alusen all (**2.2 /** 10) ; **p'he** m'he vo loget d'ha bihannan (**2.2 /** 28) ; **p'he** er marchossi gant ar hézec (**2.2 /** 30) ; **p'he** he chollimp ar guir hon commanant (**2.14 /** 23) ; **pe** lez anezan aze (**2.20 /** 474) ; ébars, en beo, **p'he** en maro (**2.1 /** 114) ; p'he he vo en beo, **p'he** hen maro (**2.9 /** 230) ; drouc **p'he** mad, gant ha nep ha comzo (**2.2 /** 53) ; evit daou **p'he** tri, m'he n'ha ran caz (**1.17 /** 18)

peadra (adv) : **péadra** he neus (**2.20 /** 19)

pebezh (estl) : **pebes** nez car (**2.1 /** 56) ; **pebez** joa he m'ho, m'ar eo cloarec (**2.5 /** 10)

pec'hed (ak) : m'ha **pêchet** (**2.12 /** 18) ; deus hon **péchéjou** réméssion (**2.6 /** 128)

pec'hiñ (vb) : car **pèchi** ous doué, n'oullan quet (**2.9 /** 134)

pedenn (ak) : n'ha deud hu gannimp d'an traou / evit laret ur **peden** hen illis / ha d'ha derchel ar goulou (**2.15 /** 67) ; gant he [gg] **pedennou** (**1.14 /** 66) ; evit bezan an noz ac an deiz / hoch ober énan **pedennou** (**2.15 /** 224)

peder (niv) : monnet er gard, epad **pider** heur (**1.9 /** 31)

pederved (ak) : ar **pedervet** (**2.12 /** 65) ; ar **pidervet** (**2.11 /** 30)

pedet (agv) : ho tad neus han **pedet** d'ha chom énan (**1.11 /** 81) ; **pedet** emeus doué (**2.12 /** 53)

pediñ (vb) : ze eo em rent quer divésat / d'ha zont d'ha **pêdi** doue (**2.15 /** 48) ; d'ha **pihé** doue (**2.1 /** 95) ; n'he feus affer cloaréguic d'ha **pidi** gant m'ha iné (**1.13 /** 9) ; ho **pidi** Santes anne (**1.13 /** 55) ; d'ha **pidi** doue (**2.6 /** 104 ; **2.12 /** 97) ; d'ha **pidi** doué (**2.20 /** 333) ; bemdez aroc mont d'he [gg] deves / a ye d'ha **pidi** ar verc'hès (**2.15 /** 12) ; n'ha d'ha **pidi** chaos ar verc'hes (**2.15 /** 19) ; ha **pidi** doué d'am sicour (**2.14 /** 54) ; emedy enau ho **pidi** doué (**2.5 /** 59) ; **pidi** he ra doué, an deiz an noz (**2.5 /** 61) ; m'he zo deuet d'ho **pidi** aman (**2.4 /** 49) ; m'he ho **ped** (**1.11 /** 45 ; **1.13 /** 37 ; **2.5 /** 17 / 21; **2.6 /** 1 ; **2.8 /** 33 ; **2.9 /** 57 ; **2.11 /** 9 ; **2.12 /** 7 / 55 / 83) ; m'he ho **ped** d'am planta en douar (**2.14 /** 30) ; m'he o **ped** m'ha lezet (**1.12 /** 55) ; pardon m'he ho **ped** m'ha autrou (**2.6 /** 75) ; **pedomp** doué évit hi (**2.3 /** 11) ; **pedomp** evit yvonna ar yudec (**2.4 /** 85) ; p'ha v'hin maro, he **pedan** justiç doue (**1.14 /** 53)

pegement (g. goul) : **péguement** ha blavezou he douguet (**2.8 /** 18)

peger (g. goul) : aben un neubeut goude, he woanni glac'haret / ho songeal, **peguer** buhan, he woamp dispartiet (**1.16 /** 104)

pegoulz (g. goul) : **pe gouls** he hallin (**2.19 /** 19) ; he c'houlas bettrex **pegouls** he / vigé retorned (**2.20 /** 169)

peilhat (vb) : evit **peillad** an avalou (**2.1 /** 79)

peizant (ak) : ha m'he a zo map ur **paysant** (**1.6 /** 108) ; ha n'ha vesfé nemeit map ur **paysant** (**1.6 /** 109) ; he c'houlennas ar **paysant** he merch deus an autrou (**1.16 /** 10) ; n'ha gredfen que the heffé, gant map ur **paysant** (**1.16 /** 14)

pehini (rag) : m'he n'hon quet **pehini** he vey dac'h mad (**2.14 /** 15) ; gant an cuzuil deus ha Satan / **pehini** ho doa c'houlennet (**2.15 /** 80) ; **pehini** ahanoc'h / a neus picqued ar plac'h (**2.20 /** 105)

pelec'h (g. goul) : **pelec'h** (**2.9 /** 195 ; **2.20 /** 40 / 41) ; **pelech** he vin (**2.1 /** 68) ; **pelec'h** es te (**2.20 /** 192) ; **pelec'h** eman (**1.12 /** 62 / 103) ; m'ar n'ha leress quet **pelec'h** eman (**2.9 /** 203) ; **pelec'h** he fell dac'h, emai hi laquet (**2.9 /** 216) ; **pelec'h** èman m'ha goal arc'hant ha m'ha diamancho (**2.18 /** 37) ; **pelec'h** ed (**2.1 /** 36) ; **pelec'h** ed hu, **pelec'h** ed hu, emedy ar mestr' (**2.20 /** 77 / 77) ; **pelec'h** he pried, he woa chomme (**1.11 /** 76) ; **pelec'h** eo chommet m'ha pried (**1.11 /** 85) ; **pelec'h** he cavim'he ur vatès (**2.14 /** 14) ; ha deus ha **pelec'h** (**2.20 /** 175) ; ha **pèlec'h** oc'h bed, ha men he hed (**2.9 /** 16) ; **pelec'h** he sonch did he moud (**2.20 /** 69) ; deus **pelec'h** (**2.20 /** 225) ; hen **pelech**, ho peuss hu hi laquet (**2.9 /** 234)

pell (adv) : **pelzo** (**1.11 /** 26 ; **2.9 /** 88) ; ur feumeulen / a zo **pel**zo hen creiz m'ha c'hourchemen (**2.14 /** 20) ; he woach **pel**zo ous he choulen (**2.14 /** 42) ; énau he chommo **pell**, hervez he souhet (**2.9 /** 194) ;

ar re man ha woué daou / mignon, ha **pell** amser (**2.20 /** 199) ; ha couscoude ha zo **pell** aboue (**2.20 /** 330) ; m'he a yello **pell** demeus ar bro (**2.9 /** 225) ; plougonver n'he woa quet **pell** (**2.20 /** 323) ; ar feunteun ha woa **pell** (**2.17 /** 7)

pellaat (vb) : **pelleet** prest (**1.6 /** 73) ; **pellaomp**, deus an diaul (**2.20 /** 75)

pemp (niv) : **pemp** cant (**2.1 /** 104 ; **2.2 /** 60) ; **pemp** cant scoet (**1.12 /** 85) ; **pemp** scoet ac anter cant (**2.2 /** 77) ; **pemp** cant scoet leve (**1.7 /** 20) ; **pemp** scoet ar miz (**2.20 /** 458)

pemped, -et (ak) : pevar cleze noaz so degainet / ini ar marquis, woa ar **pempet** (**1.6 /** 118)

pemzek (niv) : unan **pemzec** (**1.11 /** 3) ; **pemzec** servijer zo en ty (**2.6 /** 129) ; p'he **pemzec** deiz (**2.6 /** 124) ; d'ha **pemzec** bloas (**2.8 /** 48) ; hen tuant d'ar **pemzec** scoet (**2.20 /** 459)

penaos (g. goul) : **peneus** (**2.6 /** 28 ; **2.20 /** 65) ; ha neuze n'hi concluo, **peneus** he veso graët (**1.16 /** 31) ; chètu **peneus** he nom coll an dud (**2.20 /** 483) ; **penaus** he ra d'ha c'halon, marcharidic Lorantz (**1.13 /** 26) ; darn all, he fell d'hey laret, **penaus** he woa laëret (**1.16 /** 6)

penn (ak) : savet ho **pen** (**2.1 /** 31) ; ur cad **pen** guen (**2.1 /** 32) ; woar he [g] **pen** (**1.6 /** 55 ; **2.4 /** 45) ; woar he[b] **pen** (**2.1 /** 33) ; ur coiff lien cambrai woar he [gg] **pen** (**1.6 /** 39) ; ha daou corn, allas, woar he [g] **pen** (**2.20 /** 207) ; unan yauanc a savas he [gg] **pen** (**2.20 /** 107) ; marcharid K/amoal, ha plegue he **pen** (**2.5 /** 46) ; à bouez he [g] **pen**, trédrez he neus galvet (**2.9 /** 208) ; he torzé d'hin m'ha **pen** (**2.12 /** 44) ; he torro dac'h ho **pen** (**1.6 /** 76) ; aboés he [g] **pen** (**2.20 /** 313) ; ha houi neket ho **pen** béniguet (**1.11 /** 88) ; pep ha brid archen, ous ho **pen** (**2.8 /** 56) ; ar mam ha higé he **pen** pepret (**2.20 /** 281) ; he [g] **pen** er prenestr (**2.20 /** 205) ; he **pen** ar prénestr' (**2.1 /** 106) ; ha roï he ra he **pen** ar chapel (**2.20 /** 336) ; **penn** he alle (**2.4 /** 16) ; he **pen** ar prenestr' (**2.20 /** 190) ; hen **pen** an allé (**2.1 /** 27) ; hen **pen** ar vanden (**2.4 /** 43) ; er **pen** huellan (**1.6 /** 69) ; ar **pen** all deus ar garan (**2.20 /** 341) ; pevar bouton archant, en peb **pen** (**1.6 /** 50) ; bezan eus ur cleve noaz dindan **pen** ho [L2] quele (**1.7 /** 15) ; étrézec quer rouan, ho monnet **pen d'ar pen** (**1.7 /** 36) ; red he vey d'hin me labourat / demeus an aîl **pen** d'an de (**2.15 /** 46) ; monnet he ramp pepret, d'heuil ho **pen**, ac an hent (**2.20 /** 42) ; collet he **pen** gant ar pod coz (**2.20 /** 137) ; ar mam ha higeas he **pen** (**2.20 /** 183)

pennad (ak) : ur **pennad** goude he lare (**1.11 /** 83) ; ar goaz ha chommas neuzé ur **pennad** er porchet (**1.16 /** 91) ; abenn ur **pennad** ha amser (**2.15 /** 57) ; ur **pennad** amzer (**2.20 /** 20) ; hac he chommas énau ur **pennad** amser (**2.20 /** 23) ; gant **penned** mad (**2.19 /** 11) ; gant goal **pennad** (**2.19 /** 12 / 13) ; ur **pennad** divétach (**2.20 /** 79) ; m'he ya ur **pennad** m'ha tad d'ha bale (**2.20 /** 144)

penn-bazh (ak) : gant un toll **penn bas** (**1.17 /** 27)

pennher (ak) : bonjour dac'h autrou **penner** ar Stanq (**2.14 /** 39) ; alliédic querquent ha respontas/d'ha **penner** ar Stanq p'ha er clevas (**2.14 /** 50)

pennkaoz (ak) : ha heo **pen cauz** d'hin m'he (**2.12 /** 18)

+penntiad (ak) : car ur **pentiad** ep grec'h, a zo re ha carg evit ho [L2] woad (**2.20 /** 147)

peoc'h (ak): ha veve hen **peoc'h** gant m'ha pried (**2.12 /** 30)

peotramant (adv) : **petramant** he c'hollin m'ha buez (**1.6 /** 14)

pep : hous **peb** unan (**2.4 /** 5) ; he c'houlenne quêlou ous **pep** hini (**2.6 /** 44) ; ha **pep** sort fall (**2.11 /** 34) ; ac hen **pep** sort tra (**2.20 /** 63) ; prenet woa ha **bep** sort trao (**2.20 /** 121) ; hen **pep** sort eurusted (**2.20 /** 343) ; en **peb** pen (**1.6 /** 50) ; **peb** ha habit (**2.6 /** 130) ; **peb** habit du (**2.6 /** 131) ; **pep** ha brid archen, ous ho pen (**2.8 /** 56) ; **pep** hini (**2.20 /** 112) ; he [g] tro, aruo gant **peb** ini (**2.3 /** 12) ; d'ha **bep** ini (**2.6 /** 130) ; un ty disputtet, gant **peb** ini (**2.14 /** 8) ; **pep** hini he dro (**2.20 /** 120) ; **pepini** er bed man evit han, ha Doue evit an oll (**2.20 /** 30) ; **peb** lech (**2.8 /** 59) ; hen **pep** tu (**1.14 /** 36) ; mui, d'ha **pep** den honnest, n'eo dléet (**2.2 /** 20) ; jeannette n'ha songe, némeït **peb** mad (**2.2 /** 51) ; ac heuliet en **pep** tra ar lezen mad (**1.14 /** 8) ; ha **pep** tu (**2.20 /** 82) ; roet he nevoa **pep** a pez aour d'ha quement den ha serviché ar palez (**2.20 /** 173)

pepred (adv) : **pepret** (**2.9 /** 77 ; **2.12 /** 66 ; **2.20 /** 344 / 345 / 346) ; ha nom gavont en plaç **pepret** (**1.12 /** 96) ; hervé ar geldon ha crede **pepret** (**1.14 /** 23) ; houi m'ha mam ha lare d'hin **pepret** (**2.4 /** 81) ; eman evelt **pepret** (**2.6 /** 51) ; ho disanavo evit **pepret** (**2.11 /** 40) ; monnet he ramp **pepret** (**2.20 /** 42) ; hen caross ha hiè **pepret**, ha **pepret** dre an er (**2.20 /** 325) ; demp **pepret** gant hi (**2.20 /** 252) ; n'he woa quet **pepret** hen tu gantan (**2.20 /** 269) ; ar mam ha higé he pen **pepret** (**2.20 /** 281) ; aërret zo **pepret** er garan (**2.20 /** 488)

per (ak) : caer evelt ar bleun **per** (**1.11 /** 5) ; coant oc'h evelt ar bleun **per** (**2.20 /** 179)

perak (adv) : **perac** (**1.7 /** 12 ; **1.11 /** 91 ; **1.14 /** 36 ; **2.20 /** 180) ; **perac** he man an dour hen he [gg] daoulagat (**2.14 /** 45) ; **perac** m'an an dour hen he [gg] daoulagat (**2.14 /** 90) ; **perac** m'ha tad (**2.20 /** 13) ; **perac** an offeren, n'ha achu quet (**2.5 /** 37)

pere (rag) : ar stracou **pere** ho peus clevet (**2.4 /** 73)

person (ak) : ar **person** (**1.16 /** 69 / 79 / 84 / 86) ; an autrou **person** (**1.16 /** 99) ; **person** Plouillau a respontas (**1.3 /** 29) ; deuz ha beurz an autrou **person** (**1.3 /** 36) ; **person** Plouillau a lavare (**1.3 /** 37) ; **person** Plouillau a lavaras (**1.3 /** 65) ; ar **person** a zo bed arruet (**1.3 /** 77) ; han autrou […] ha ya d'ha

ty ar **person**, ha woa finoch evit han (**1.16 /** 66) ; an autrou deus ar gaspern, ha woa **person** hen plougonver (**1.16 /** 67)

perzh (ak) : ur eurs a zo digasset deus **peurs** Louis bourbon (**2.13 /** 3) ; m'he moa ur leve bras / deus **peurs** m'ha mam, ha m'ha tad (**2.17 /** 34)

perzhier (ak) : gw. **porzh**

pesk (ak) : ar len ha woa carguet ha **pesquet**, evit didual ar pod coz (**2.20 /** 143) ; ar quenta toll laga the roas woar an escop, he n'hom gavas yac'h **pesq** (**2.20 /** 321)

pesort (g. goul) : ha **be sort** lignèz oc'h u savet (**2.8 /** 14) ; deus ha **pe sort** bro (**2.20 /** 249) ; deus a **be sort** bro, he oc'h (**2.20 /** 219)

petore (g. goul) : **petoré** cloarec (**1.6 /** 28) ; **petoré** ménat he c'houlennet (**2.9 /** 212)

petra (rag. goul) : **petra** (**1.11 /** 11 ; **2.12 /** 62 ; **2.20 /** 473) ; **petra** zo aze (**2.20 /** 472) ; **petra** ober dézi (**2.1 /** 97) ; **petra** rim he breman (**2.18 /** 10 / 42) ; deus **petra** he woa cont (**2.20 /** 302) ; **pera** (**1.11 /** 10 / 53 / 61 / 87 ; **2.11 /** 3 ; **2.16 /** 5 / 9 ; **2.20 /** 353) ; **pera** eo he coantéed (**2.16 /** 55) ; **pera** emeus m'he graet (**2.17 /** 139) ; **pera** an dra se (**2.20 /** 190) ; **pera** zo arruet (**1.11 /** 48) ; **pera** he clasques (**2.4 /** 17) ; ing n'hom gavet, tourmantet / d'ha c'houd **pera** ober anesy (**2.15 /** 59) ; **pera** emay ar mevel, ha crog enoc'h, ur spount ha **pera** (**2.20 /** 441) ; leret d'hin **pera** zo aman (**2.20 /** 467) ; **petra** neve o peus clevet (**2.14 /** 120) ; **péra** (**2.4 /** 72) ; **péra** emeus me graèt (**2.18 /** 43)

peur (rag. goul) : hen **peur** andret, deus an tachen man (**1.6 /** 67)

peurachuet (agv) : n'ha woa quet ar guier **peur achuet** (**1.6 /** 77) ; n'he woa quet he guier **peur achuet** (**1.12 /** 79 ; **2.2 /** 67)

peurlavaret (vb) : **peur laret** (**2.1 /** 121)

peurvuiañ (adv) : **peurvian**, he tennainc d'ha goall fin (**2.9 /** 162)

pevar (niv) : **pevar** bouton archant (**1.6 /** 50) ; **pevar** march guen (**2.8 /** 55) ; **pevar** clévé noaz neus han treuzet (**1.6 /** 130) ; **pevar** cleze noaz so degainet (**1.6 /** 117) ; trémen **pevar** miz so (**2.16 /** 10) ; aru ar **pevar** miz anter (**2.20 /** 444) ; **pevar** real bemdez (**2.20 /** 423)

pevare (ak) : houi marchadour yauanc a vezo ar **pevaret** (**1.7 /** 18)

pevarzek (niv) : enan a zo **pevarzec** cant, ac un neubeut ouspen (**2.13 /** 29) ; enan pevarzec cant, ha **pevarzec** ouspen (**2.13 /** 38)

pezh (ak) : roet he nevoa pep a **pez** aour d'ha quement den ha serviché ar palez (**2.20 /** 173) ; ar mevel a roas dezi ur **pez** aour (**2.20 /** 446) ; ar **pez** zo commancet (**1.4 /** 20) ; ar **pez** n'ha reffé (**2.2 /** 2) ; ar **pez** ha lerfet ha vezo graët (**2.6 /** 110) ; ar **pez** a laras ha woa graèt (**2.20 /** 480) ; ar **péz** ha laras ha choervéas (**2.20 /** 204) ; he savas gant hi hen ur **pez** (**2.20 /** 464) ; an drouc préseg, ar **pez** ha caro (**2.5 /** 25) ; ha gra ar **pez** ha larin (**2.20 /** 365)

pichon (ak) : tied he vo ar goas d'he dro, tappet vo ar **pichon** (**1.16 /** 80) ; difvunet ar finessa deus an autrou person **/** ha neus digorret m'ha caouet, ha lausquet m'ha **pichon** (**1.16 /** 100)

pignat (vb) : woar ar pont allé, p'ha **pigné** (**2.1 /** 85) ; woar an huellan squeul, p'ha **pigne** (**1.14 /** 50) ; p'ha **bigné** woar ar bern teil (**2.20 /** 444) ; bep c'huec'h m'ha **pignan** warnan (**2.20 /** 454)

pignet (agv) : woar c'heing he march, héon zo **pignet** (**1.12 /** 59) ; p'ha woa **pigned** woar ar bern teil (**2.20 /** 463)

pikat (vb) : hac ha **picqué** éleac'h m'ha carrié (**1.6 /** 121)

piket (agv) : ar matez ha woa **picqued** gant un er (**2.20 /** 101) ; pehini ahanoc'h **/** a neus **picqued** ar plac'h (**2.20 /** 106)

pilet (agv) : m'ar gan d'ar guier, he vin **pillet** (**2.2 /** 65)

pinijenn (ak) : achu eo m'ha **pinnigen** (**1.13 /** 48) ; d'ha denna ar mestr' ha **pinigen** (**2.20 /** 237)

piñsin (ak) : m'ha nevo groaguez ar quartier, han enor an avantag **/** d'ha glebian ho biziet ebars er **piscin** bras (**2.13 /** 54)

pinvidik (ad) : ha **pinvidic** sûr, oll he viet (**2.9 /** 174) ; evit ar paour evelt evit ar **pinvidic** (**2.20 /** 305) ; ha m'he crayo **pinvidic** ha pemp cant scoet leve (**1.7 /** 20) ; **pinvidik**, ha ganned ha dud mad (**2.14 /** 84) ; **pinvidic** ha lignès mad (**2.17 /** 67)

pistol (ak) : ha coust, meur ha **pistol** ar goalen (**1.6 /** 40)

pistolenn (ak) : eman d'ha march er portz, ha d'ha **pistolennou** (**1.7 /** 32)

piv (rag. goul) : **piou** (**2.2 /** 43) ; **piou** he (**2.20 /** 183) ; **piou** he han (**2.20 /** 175) ; **piou** oc'h (**2.20 /** 248) ; **piou** aman a zo bed enterred (**1.11 /** 98) ; **piou** ha neus d'ha habit nevez graet (**1.6 /** 86) ; **piou** a zeuffe d'ho [L3] c'houlen (**2.20 /** 475) ; d'ha **piou** (**2.20 /** 129) ; leret **piou** heo han ini ho peus choaset (**2.20 /** 306)

plac'h (ak) : **plac'h** (**2.2 /** 60 ; **2.3 /** 27 ; **2.9 /** 44 **/** 86 **/** 92 **/** 122 ; **2.12 /** 24 ; **2.15 /** 126 ; **2.20 /** 104 **/** 109 **/** 110 **/** 178 **/** 230 **/** 504 **/** 510) ; **plach** (**2.20 /** 493) ; ar **plac'h** (**2.20 /** 106 **/** 476 **/** 496 **/** 501) ;

quemeret he woa ar **plac'h**, casset pell deus he [gg] bro (**1.16 /** 93) ; **plac'h** yauanc (**2.9 /** 93 ; **2.17 /** 58) ; ar **plac'h** yauanc (**2.20 /** 270) ; ar **plach** yauanc (**2.9 /** 101) ; d'ha ur **plac'h** (**1.13 /** 3) ; m'ha **plac'h** (**2.2 /** 58) ; **plac'h** ha guennet (**2.1 /** 1) ; **plac'h** ha mirit (**2.1 /** 2) ; corf ur **plach** yauanc (**2.2 /** 72) ; corf ar **plach** quès (**2.9 /** 252) ; ur **plac'h** kaër (**2.4 /** 1) ; houi a zo ur **plac'h**, a brao ha fesson (**2.9 /** 19) ; er **plac'h**, he croguas ar sec'het (**2.9 /** 6) ; d'ha prepare d'ar **plac'h**, ha d'hin ar c'hoan (**2.9 /** 90) ; ac he [g] **plac'h** bihan, ouz hen servigean (**2.14 /** 122) ; gant cueun d'har bravan **plac'h** zo er bro (**2.5 /** 40) ; ur **plac'h** yauanc (**1.16 /** 3) ; **plachic** (**1.7 /** 11 ; **2.9 /** 110) ; **plac'hic** (**2.9 /** 140 ; **2.17 /** 26) ; ur **plachic** trivouac'h bloas (**2.12 /** 3) ; **plac'hic** diou vech demeset (**2.17 /** 80) ; **plachic** yauanc (**2.9 /** 11 / 15 / 52 / 67 / 79 / 116) ; **plac'hic** yauanc (**2.9 /** 3 / 55 ; **2.17 /** 41) ; ar **plachic** yauanc (**2.9 /** 129) ; ar **plachic** yauanc, zo nom lazet (**2.9 /** 156) ; ar **plachic** yauanc ha gouélé pepret (**2.9 /** 77) ; ho **plac'hic** yauanc, m'he ho disquo (**2.9 /** 31) ; ar **plac'hic** yauanc ha crié (**2.15 /** 81) ; n'ha nevoa, ar **plac'hic** francesa (**2.15 /** 9) ; **plac'hic** bihan (**1.7 /** 11) ; salocroas **plac'hic** n'iet quet (**2.9 /** 27) ; m'ha **plac'hic** coant (**2.14 /** 65) ; ur **plac'h** goant (**2.20 /** 418) ; **plac'kic** matès bihan (**1.7 /** 19) ; he [gg] **plac'h** ha gampr' (**2.20 /** 377 / 506)

plad (ak) : he canfé ur cabon rosted, ous ar ber, p'he woar ar **plat** (**1.13 /** 16) ; woar ar **plat** (**1.13 /** 19)

plant (ak) : cutuil ur boquet ha tri sort **plant** (**2.9 /** 95) ; lequet hi dindan ur **planten** lore (**2.9 /** 167)

plantañ (vb) : m'he ho ped d'am **planta** en douar (**2.14 /** 30) ; ha **plant** ahanon en ur bern teil ha teil marc'h (**2.20 /** 369)

plantet (agv) : hen he [gg] costèz dèou, deus hi **planted** (**2.9 /** 136) ; hen corf marquis tredré, neus hi **planted** (**2.9 /** 240) ; m'ha **planted** en beo en toul ho dor (**2.14 /** 31)

plas (ak) : en **plaç** (**1.12 /** 96) ; em **plaç** en illis (**2.1 /** 99) ; roet d'hin **plaç** (**2.4 /** 63) ; ho pijé cavet hon **plaç** (**2.20 /** 79) ; pep hini ha quemeras he [g] **plaç** (**2.20 /** 113) ; ep galloud chanç **plaç** (**2.20 /** 207) ; hen meur ha **plaç** dirac ar roué (**1.6 /** 98) ; mez distrug eo hen meur ha **blaç** (**2.20 /** 487) ; ur **plaç** ar bravan d'ha nom zerc'hal hen cuz (**2.20 /** 339) ; ho c'halonnou ho daou / woar ar **plaç** a zo rannet (**2.17 /** 148)

plegañ (vb) : marcharid K/amoal, ha **plegue** he pen (**2.5 /** 46)

plijadur (ak) : graêt ur **plijeadur** dim'he (**2.11 /** 10) ; hen he [g] **pligeadur** (**2.20 /** 245)

plijadurezh (ak) : énes ha laka, achanon d'ar maro / en creïz m'ha yauanquic, m'ha **plijeadurésou** (**1.14 /** 46)

plijout (vb) : evit **plizout** dézan (**1.11 /** 82) ; **pligeout** he ra d'am fantasi (**2.8 /** 41) ; **pligeout** gant doué he [gg] pardonno (**2.9 /** 256) ; m'ar **plic'h** gannac'h chiloyet, ac ho cleffet canna (**1.16 /** 1) ; gwel

he **pligé** d'hin (**2.2 /** 83) ; dim he he **plic'h** (**2.20 /** 177) ; ar condition ze, n'ha **plijé** quet terrupl deze (**2.20 /** 60)

plom (ad) : hen he sao **plomp**, heo ha savas (**1.17 /** 38)

pluenn (ak) : gw. **plu(ñv)**

plumach (ak) : seiz sort **plumachen** (**1.6 /** 56)

plu(ñv) (ak) : ho **pleun** d'ha nom c'hollo (**2.20 /** 15) ; n'allan scrivo n'ha len / n'ha derchal mad, d'am **pluen** (**2.16 /** 77) ; ar liser ha queméras an er, ac evelt ur **pluen**, he nijé (**2.20 /** 235)

poan (ak) : pénevait ho **poan** (**1.11 /** 16) ; m'ha offern he mey **poan** ho laret (**2.4 /** 80) ; ac eon d'ha crigui er paour quez escop, ur drouc ac ur **poan** boellou, quen n'ha randdé (**2.20 /** 311) ; huschal he rey aboés he [g] pen gant ar **boan** (**2.20 /** 313) ; pad he rey ar **boan** (**2.20 /** 316)

poanius (ad) : n'he rayo man, ha **poannius**, ébars an ty (**2.14 /** 47)

poazh (ad) : ac eon, guisquet, hen ru **poac'h**, ru scarlac **poac'h** (**2.20 /** 40 / 40)

podad (ak) : **poded** lez caoulet (**2.1 /** 11) ; **podad** lez (**2.1 /** 16) ; ho **poded** lez (**2.1 /** 33 / 36 / 48)

podez (ak) : ar **podez** (**2.20 /** 359 / 404) ; brassan **podez** a eller d'ha guelet ha d'ha cavout (**2.20 /** 349) ; ho lakat tout er **podez** (**2.20 /** 402) ; neuze lacq ahanon er **podez** bras (**2.20 /** 368) ; ha cass tam ha tam, ar kicq d'har **podez** (**2.20 /** 405) ; quemer ar **podez**, tor hi, ha chet ar c'hic milliguet (**2.20 /** 474) ; ar mevel a yeas ac ha gavas ur **poddes** (**2.20 /** 354)

poent (ak) : **poant** bras (**2.1 /** 58) ; car **poant** eo mont d'hen guelet (**2.20 /** 244) ; abenn ar fin he lavarjoinc, **poant** eo mont d'ha choannia (**1.16 /** 29) ; Sonnet eo cloch ar chapel, **poant** eo demp azéa (**1.16 /** 30)

pokat (vb) : m'ha mam caer, **poquet** d'am innoçant (**1.11 /** 107) ; n'ha biquen, m'ha mam, my n'ha **pocan** (**2.9 /** 82)

poltred (ak) : ar feunten, ha woa troublet / gant **poltric** an autrou (**2.17 /** 15)

pommell (ak) : ac ur **pommel** aour woar he clevé (**1.6 /** 58)

pondalez (ak) : woar ar **pont allé**, p'ha pigné (**2.1 /** 85)

pont (ak) : er **pont** névé (**1.6 /** 24) ; woar **pont** an aradon / n'ha p'ha woan m'he ho tremen (**2.17 /** 87)

porched (ak) : serret he woa an illis, chomm he rejoinc er **porchet** (**1.16 /** 83) ; ar goaz ha chommas neuzé ur pennad er **porchet** (**1.16 /** 91)

porpant (ak) : m'ha divisquomp hon daou, hon **pourpanchou** (**1.6 /** 101)

portred (ak) : gw. **poltred**

porzh (ak) : er **portz** (**2.20 /** 276) ; èbars ar **portz** (**2.9 /** 186) ; us ar **portz** (**2.20 /** 280) ; en **portz** rosmelson (**2.1 /** 66) ; hen **portz** castel guerrant (**2.6 /** 56) ; ha spont eusus m'ar eus woar an douar **/** ho velet pavé ar **portz** ho ruya (**2.9 /** 243) ; he **portz** m'he cleo ar potred he gouélan (**1.11 /** 62) ; eman d'ha march er **portz** (**1.7 /** 32) ; ho disquen ébars **portz** ar palez (**2.20 /** 161) ; he crenné ar **percher** enné (**2.1 /** 102) ; he woa **percher** maner trédrez torret (**2.9 /** 184) ; m'ha scoas woar ar **percher**, d'ha c'houl bezan loget (**2.18 /** 15)

posubl (ad) : **possubl** he vey (**2.2 /** 59)

potañs (ak) : gant geldon he vo, m'ha **potanc** savet (**1.14 /** 41) ; he servicher ha lare, ho tremen ar **potanç** (**1.13 /** 5) ; en tall ar **potanç** (**1.14 /** 62) ; ous ar **potanç** (**2.11 /** 36) ; d'ha laret m'ha dilivra, n'ha demeus ar **potanc** (**1.13 /** 12) ; tost d'ar **potanc** (**1.13 /** 25)

poull (ak) : bètec **poul** rod ar vilin, he sellas an autrou (**1.16 /** 28)

poullad (ak) : p'he neuss hi savet, he woa maro **/** he gwoad, he squilla ha **pouilladou** (**2.9 /** 144)

poultrier (ak) : ur **poultrier** archant ous he chosté (**1.6 /** 57)

pourmen, +iñ (vb) : evit **pourmeni** (**2.1 /** 64) ; aboue n'ha aing quin d'ha **pourmen** (**2.14 /** 102) ; he héjoinc hou daou, d'ha **pourmen** (**2.20 /** 216)

+poursu (vb) : ho **poursu**, m'ha studi d'ha vout beleg (**1.14 /** 76) ; nep a neuss, compozet ar son […] **/** ha woa bed hen montroullèz, ho **poursu** he studi (**1.16 /** 111)

poursuet (agv) : he muntrer, **poursuet** he nijé (**1.17 /** 35) ; **poursuet** ho caross (**2.6 /** 53)

pourvezet (agv) : p'ha eo bed, ar coan, **pourvéet** (**2.9 /** 91)

prad (ak) : hen **prad** (**2.12 /** 35) ; d'ar **prad** (**2.12 /** 39) ; ébars er **prad** (**2.12 /** 41)

predet (agv) : ha goude m'ha ho momp **predret** (**2.15 /** 37)

prediñ (vb) : roet hu querc'h ha foen, leiz he [g] gof d'ha zibri **/** ha deued hu prest goude, gannimp hi d'ha **predi** (**2.18 /** 22) ; he woa ur compagnonnes braz ho **prédi** er Stang (**2.20 /** 189)

prenañ, -o (vb) : ac eon d'ha laret monnet d'ar marc'hat d'ha **preno** bara guinis guen (**2.20 /** 117) ; ac he laras **preno** dezan seiz marc'h (**2.20 /** 124) ; ed d'ha Guengamp d'ha **preno** unan (**2.20 /** 133) ; nemeus quin man, n'ac ur diner d'ha **prena** un tam boued (**2.20 /** 98) ; ha **pren** d'hin, brassan podez a eller d'ha guelet (**2.20 /** 349) ; p'he **prenet** oc'h habit, ha euret (**2.5 /** 24)

prenet (agv) : ac ur bouteillad guin **/** evit m'ha deves, **prenet** (**2.17 /** 110) ; **prenet** woa ha bep sort trao (**2.20 /** 121) ; chetu **prenet** seiz loen quezec (**2.20 /** 132) ; **prenet** he woa ive ur car (**2.20 /** 139) ; er podez bras he feus **prenet** (**2.20 /** 369)

prenestr (ak) : he pen ar **prénestr'** (**2.1 /** 106) ; er **prenestr** (**2.20 /** 203 **/** 224) ; er **prenest** (**2.20 /** 206) ; ha doctor ar Stang hep en ar **prenestr'** (**2.20 /** 190) ; ac he chommas […] her **prenestr'** (**2.20 /** 212) ; digorret ar **prenestrou** (**2.14 /** 113)

prepariñ (vb) : d'ha **prépari** d'ar plac'h, ha d'hin ar c'hoan (**2.9 /** 90) ; laret dézi n'hom **prepari** (**2.1 /** 94)

preparet (agv) : m'ha bugalé quez, n'hom **préparet** (**2.6 /** 21)

prepoz (ak) : **preposou** fur, parfet, ha douç (**2.20 /** 166) ; m'ha chalon, a nom roas **/** ho clevet he [g] **preposou** (**2.17 /** 50) ; ho clevet, ar **proposou**, gant he [gg] tad, d'hin laret (**1.16 /** 45)

pres (ak) : arruout he reffoing aman, gant **préz** bras (**2.20 /** 413)

prest (ad) : **prest** eo (**2.3 /** 16) ; **prest** he hon (**2.12 /** 65) ; leret **prest** (**1.6 /** 32) ; **prest** ha buhan (**1.7 /** 42) ; prest ha **prest** (**2.20 /** 284) ; a zeuas **prest** d'en avertissan (**1.6 /** 72) ; pelleet **prest** (**1.6 /** 73) ; guisquet **prest** ho dillad (**1.6 /** 17) ; chetu n'hin, aman, arruet, ha **prest** (**1.12 /** 38) ; chetu han, aru **prest** meurbed (**1.12 /** 66)

prestañ (vb) : **prestet** d'hin (**2.1 /** 78)

prezant (ad) : an itroun he woa **presant**, ha laras promptamant (**1.16 /** 13) ; an autrou ac eon **presant**, n'ha laras guer abed (**1.16 /** 19) ; m'he he heuillo **présant** (**2.3 /** 32) ; à nep he woa enau **presant** (**2.6 /** 69) ; p'ha oc'h aman **presant** (**2.6 /** 79)

prezant (ak) : ur louer **/** ha vo casset d'ha **presant** d'ha escopti guenet (**2.13 /** 13)

prezeg (vb) : ur mignon he noa, hen **préségué** (**2.3 /** 22)

prezervet (agv) : n'ha nemeidon, n'hon deus **preservet** (**1.12 /** 52)

pried (ak) : goude bezan gouélet **/** un eil **pried** deus eureuget (**2.16 /** 63) ; quemeret he deus ur **pried** (**2.17 /** 94) ; hen tal quichen ur **pried** (**2.17 /** 102) ; m'he **pried** (**2.1 /** 100 ; **2.2 /** 80) ; m'ha **pried** (**1.7 /**

25 ; **1.11 /** 11 / 16 / 31 / 37 / 46 / 60 / 85 ; **1.14 /** 52 ; **2.6 /** 121 / 134 ; **2.12 /** 30 / 45 / 51 / 77 / 83 / 88 / 93 ; **2.16 /** 53 / 57 / 107 ; **2.17 /** 79 ; **2.18 /** 11 / 40) ; m'ha **priet** (**1.11 /** 106 ; **2.6 /** 73) ; m'ha **fried** (**1.6 /** 151 ; **2.16 /** 99) ; courage, courage, m'ha **pried** (**2.6 /** 109) ; m'he n'ha v'hin quet sujet d'am **pried** (**1.14 /** 33) ; evit retorn d'ha ty m'ha **priet** (**1.14 /** 44) ; he [gg] **pried** (**1.11 /** 1 / 8 / 76 / 84 ; **1.14 /** 60 ; **2.16 /** 37 / 101) ; rented he woa bed d'he [gg] **pried** (**2.15 /** 229) ; ar c'henta deus he [gg] **pried** (**2.16 /** 84) ; he **fried** (**2.12 /** 75 / 81) ; laret d'am **pried** (**2.6 /** 8) ; he [g] **pried** (**2.16 /** 95) ; ac fals testeni deus he [g] **priet** (**1.14 /** 24) ; élec'h m'ha névoa dastumet he [g] **pried** (**1.14 /** 28) ; aben m'eo aru er **pried**, addemeset he [g] **pried** (**2.18 /** 14) ; douguen d'ha chambr' he [gg] **pried** (**2.6 /** 68) ; ho gwelet he **fried** contristed (**1.14 /** 10) ; ho [L2] **pried** (**1.11 /** 87) ; gant ho [L2] **pried** (**1.11 /** 58) ; laret a zo dei, gant ho **pried** (**1.11 /** 65) ; ho **pried** allas zo decedet (**1.11 /** 100) ; giletta ar bouder, ed d'ha heuil ho **pried** (**1.14 /** 31) ; chetu ho **pried** (**2.8 /** 52) ; hen ur guémer eil **pried** (**2.16 /** 65) ; neus choazet ur **pried** all (**2.16 /** 72) ; breman anavèan erfad / he heo houi m'ha guir **pried** (**2.17 /** 138) ; quemeret daou **pried** / eman a zo calonnad (**2.17 /** 141) ; houi gavo **pried** p'ha guerfed (**2.20 /** 180) ; m'he zo bed contraignet / d'ha quémer **pried**, er bro (**2.17 /** 64) ; ha n'hin d'ha nom laret / he vijeaimp bed **priéjou** (**2.17 /** 52)

prim (ad) : ha mont quer **prim**, ac ur goabren (**2.20 /** 172)

priñs (ak) : bed ho peus ur **prinç** ha cals ha leve (**2.8 /** 61) ; m'he zo **princ** (**2.20 /** 251) ; evit teuro accord, he vey an dimisiou entre ar **princet** (**2.20 /** 252)

priñsez (ak) : ar **princes** (**2.20 /** 163 / 278) ; **princès** ha Portugal (**2.20 /** 513) ; ar **princes** ha woa hen ur joa bras (**2.20 /** 214) ; m'ar oc'h **princes**, m'he zo princ (**2.20 /** 250) ; ar **princes** ha tosteas gant he [gg] plac'h ha gampr' (**2.20 /** 278) ; ar **princes** ha sellas ous he [gg] mam (**2.20 /** 280) ; ar **princès** ha tosteas gant he plac'h ha gampr' (**2.20 /** 278)

priz (ak) : n'ha sell quet ouz ar **priz** (**2.20 /** 351) ; **priz** huel he woa cousted (**2.20 /** 357)

prizon (ak) : **prison** (**2.12 /** 8 / 49) ; **prison** guenet (**2.12 /** 1 / 4) ; deus ar **prison** (**2.12 /** 101) ; ébars er **prison** hen tonquédec (**1.14 /** 22) ; ar les vam […] / ha woua bed ivé dastumet / ébars hen ur **prison** tenvoal (**2.15 /** 227)

prof (ak) : m'he a rayo evit **prof** ur scoet a cant (**2.4 /** 55)

prokuror (ak) : nep a neuss, compozet ar son, a z our den yauanc / a zo gant ur **procurer** er guer cloz a guengamp (**1.16 /** 110)

promesa (ak) : ancouet eo ar **bromesse** (**2.16 /** 29) ; ar cavalier neus laqued / em bis, ar goalen **promesse** (**2.17 /** 40)

+prometout (vb) : ha **promettout** roï dezi tri scoet (**2.20 /** 446)

prometet (agv) : p'ha meus **prometted** mad (**1.13 /** 35) ; den chentil an autrou **/** ha nevoa d'hin **prometted** (**2.16 /** 25)

pront (ad) : ô marc'hadour yauanc, quémer **prompt** pantouflou (**1.7 /** 31) ; woar c'heing ha [g] marc'h, **promt** he Lampas (**1.8 /** 11) ; ur toll **pront**, d'he marc'h, eon ha roas (**1.6 /** 64)

prontamant (adv) : ha quittéomp ahan **promptamant** (**1.6 /** 146) ; an itroun he woa presant, ha laras **promptamant** (**1.16 /** 13) ; ar goas joaus a calon, ha respond **promptamant** (**1.16 /** 77)

prosesion (ak) : gwelet he woa, seiz **procession** (**1.14 /** 61) ; tro ar **procefsion** ar verret (**1.14 /** 79) ; Leket ho [L2] cleyer d'ha bralo **/** ar **procession** d'ha vont en dro (**2.15 /** 190) ; ar menec'h zo nom rentet **/** er **procession** general (**2.15 /** 195)

puisant (ad) : he oll soudardet he woa gantan **/** genthe armou, deus ar **puissantan** (**2.9 /** 188)

punision (ak) : autrou général emesan **/** m'he c'houlen **punission** (**2.15 /** 170) ; ansaved ho deus ho [L3] torfet **/** ha graèt dey **punition** (**2.15 /** 208)

purat (vb) : ar cantouler a zo **pured**, evelt aour melen (**2.14 /** 72)

R

rak (stag) : **rac** fenos drouc enan n'he deve (**1.6 /** 12) ; **rac** m'ha état n'ha neo quet monnet (**1.6 /** 106) ; **rac** aouen deus feutenella (**2.8 /** 3)

raktal (adv) : m'he ha ya **ractal**, hen trésec ar choat (**1.11 /** 17) ; he [g] cleve **ractal** a neus tenet (**2.9 /** 239) ; **ractal** he deveus casset (**2.16 /** 35)

ral (ad) : **ral** quement all, ha neffé (**2.8 /** 62)

+randiñ (vb) : ac eon d'ha crigui er paour quez escop, ur drouc ac ur poan boellou, quen n'ha **randdé** (**2.20 /** 311)

rankontr (ak) : ur goal **rencontr**, ha neveus bed graet (**1.11 /** 22) ; ar goal **rencontr**, ha nevoa bed graet (**1.11 /** 42) ; rey sicour d'ac'h goall **rencontr'** ho peus graet (**2.9 /** 62) ; eman zo ur **rancontr'** estonnus awoalc'h (**2.20 /** 54)

rankontriñ (vb) : evit monnet d'ha **rancontr** ar clerret (**2.5 /** 8) ; m'he ha woa pelzo clasq ho **rancontr** (**1.11 /** 26) ; ha m'he **rancontr'** un den (**2.17 /** 11) ; hag eon **rancontr'** he vam gaer (**2.18 /** 17) ; marquis ha tredé, he **rancontras** (**2.9 /** 8)

rankout (vb) : gant feuntenella, **renquet** donnet (**2.8 /** 22) ; coll he **renquan**, gannid martollod (**1.9 /** 33) ; d'ha velet ho tad, he **renquer** monnet (**2.6 /** 22) ; aroc un heur, he **renquer** partian (**2.6 /** 24) ; d'an armé **renquer** monnet (**2.16 /** 47) ; breman he **renquer** cavout, nombr' bras a cornadet (**2.13 /** 43) ; gant ho pried, he **rentzec** he péan (**1.11 /** 58) ; ac he **renquo** he rentoud hen pave Lan a ney (**2.13 /** 18) ; ac he **renquo** he renti, hen toul portz ar lein dilé (**2.13 /** 22) ; ac he **renquo** he rentoud èbars en maner Coatle (**2.13 /** 26) ; ac he **renquo** he rentoud hen mèné ar guillec (**2.13 /** 36) ; ac ha **renquo** he renti, hen toul car parch ar vrec (**2.13 /** 48) ; ac he **renquo**, he renti hen porchet mérionec (**2.13 /** 51)

rannet (agv) : calon yvonna ar yudec zo **rannet** (**2.4 /** 74) ; ho c'halonnou ho daou **/** woar ar plaç a zo **rannet** (**2.17 /** 148)

rañson (ak) : d'ha péa m'ha **rançon** (**2.1 /** 73)

re (ad) : **ré** flour, he cavan, ho daouarn ho beg (**2.2 /** 11) ; ur pentiad ep grec'h, a zo **re** ha carg evit ho [L2] woad (**2.20 /** 147) ; **re** divésat eo aru (**2.16 /** 92) ; n'hed quet **re** fonnus (**2.20 /** 179 **/** 180)

re (rag.) : evit ar **re** he deus caret (**2.5 /** 60) ; ar **re** goz (**2.20 /** 171 **/** 174) ; dreist ar **re** all (**2.20 /** 165) ; ha doctoret ar **re** huellan (**2.20 /** 87) ; ar **re**ze (**2.13 /** 17 **/** 21 **/** 25 **/** 35) ; ar **re** ze nevoa graet ur descadurez dreist musur (**2.20 /** 88) ; litaniou ar verches maria **/** ha **re** he mam Santes anna (**2.12 /** 6) ; ha **re** an itroun werches maria (**2.12 /** 100)

real (ak) : dec scoèt ar miz a vo roet dac'h a ra pevar **réal** bemdez (**2.20 /** 423)

rebechet (agv) : gw. **reprochet**

+rebufet (agv) : Kar n'ouzoc'h quet piou, ho peus scoet **/** an autrou cleuan, ho peus rebuffed (2.2 **/** 44)

red (ad) : losquel eure levrenni ha chass **red** (**1.11 /** 19)

redek (vb) : gant an dour ho **redec /** war ar paper he scrifen (**2.16 /** 78) ; n'hi a zo guel gannimp **redec** (**2.20 /** 50) ; **redec** ty mad (**2.11 /**20) ; m'ha c'hi […] ha commanças **redec** he bars (**2.20 /** 489) ; an hini bihan ha neus **reded** (**1.12 /** 30) ; darn ha **red**, darn ha vez stag (**2.20 /** 50) ; m'he ha **redo**, ho [L3] tappo buan (**2.9 /** 23) ; ar den yauanc, ha **redess** (**1.13 /** 13)

reformet (agv) : ur den yauanc […] **/** hac he woa bed **reformet**, ha Scolac'h Crec'h Jili (**1.16 /** 112)

refuz (ak) : ho **réus** n'he ra man d'hin (**2.20 /** 314) ; hen quichen ar c'houlen he nom gav ar **réus** allies (**2.20 /** 301)

refuz (vb) : hac hi [L3] d'ha trugarecat ha d'ha **réus** (**2.20 /** 51) ; ac an escop d'ha **réus** (**2.20 / /**310)

reiñ (vb) : **roï** he ress arc'hant (**2.20 /** 121) ; cair évoa **roï** dézan sicour (**2.20 /** 312) ; ha **roï** he ra he pen ar chapel (**2.20 /** 336) ; den a oullé **ray** ar chézec (**2.20 /** 130) ; mez p'ha woa guelet, **raï** evit guerz ar butun (**2.20 /** 131) ; 61) ; cant scoet he **roan** d'ha plegad (**2.6 /** 85) ; cant scoet he **roan** hen trédrez (**2.6 /** 89) ; m'he à **raye** m'ha rent, ha m'ha leve (**2.9 /** 222) ; ha m'he **royo** an dispenç dézan (**2.20 /** 318) ; ha me **rayo** did (**2.4 /** 66) ; **roet** d'hin plaç (**2.4 /** 63) ; **roet** oc'h eurz (**2.12 /** 84) ; eon ha **roas** (**1.6 /** 64) ; teir fasset dézan he **roas** (**2.2 /** 34) ; ar pod coz ha **roas** dezan he benes (**2.20 /** 28) ; ha nom **roas** d'evo bannac'hou (**2.12 /** 47) ; he **roas** ur toll fouet (**2.20 /** 149) ; ar quenta toll lagat he **roas** woar an escop (**2.20 /** 320) ; **roet** [dg] cant scoet evit guerz ar spillou (**2.20 /** 135)

[+]**rejouisañ** (vb) : Sul vec'h hen ho [L2] sellan **/** he **rejouiss** m'ha c'halon (**2.17 /** 56)

reket (ak) : em **requet** (**2.11 /** 10) ; hen ho **requet** (**2.12 /** 86) ; ha comzo m'ha merch hen ho [L2] **requet** (**2.14 /** 38) ; chetu **requet** ar roué (**2.18 /** 8)

rekour, -iñ (vb) : plac'kic matès bihan, **recouri** d'hin m'ha buez (**1.7 /** 19)

remed (ak) : d'ha rey dac'hu ur **remed** (**2.16 /** 19)

remerket (agv) : n'ha neo daou jacobin yauanc **/** ha neveus hi **remerquet** (**2.15 /** 26)

[+]**remission** (ak) : deus hon péchéjou **réméssion** (**2.6 /** 128)

rent (ak) : m'he à raye m'ha **rent**, ha m'ha leve (**2.9 /** 222)

rentañ, -iñ, [+]**rentout** (vb) : **rentout** dac'h yéchet er bed me (**2.6 /** 126) ; ha leret dezan **rentoud** ar yec'hed d'hin (**2.20 /** 317) ; saludi ha **rentout** dévériou d'an oll he rèas (**2.20 /** 255) ; ac ha renquo he [gg] **rentoud** (**2.13 /** 18 **/** 26 **/** 36) ; evit **rentout** ar louar hen parous plusquellec (**2.13 /** 20) ; evit **rentoud** ar louar hen escopti guenet (**2.13 /** 44) ; ho **renta** d'ach en beo, n'he allan quet (**2.9 /** 231) ; ac ha renquo he [gg] **renti** (**2.13 /** 22 **/** 48) ; ha **rentet** confort ebars m'ha c'halon (**2.12 /** 102) ; m'he **rento** ahanoc'h pare (**2.20 /** 314) ; t'he ha **rento** (**2.1 /** 113) ; ma choar maguer din m'he, te **rento** (**2.9 /** 217) ; m'ha choar maguer, d'hin te a **rento** (**2.9 /** 229) ; n'hom **rentan** (**2.1 /** 58) ; ha **rentas** he [g] dévériou (**2.20 /** 214)

rentet (agv) : seiz den chentil yauanc, zo n'hom **rentet** (**1.8 /** 25) ; er guer bihan, eo nom **rentet** (**1.12 /** 60) ; ebars er sall bras zo nom **rentet** (**2.9 /** 210) ; en bars ar leur nevez, eo nom **rentet** (**1.6 /** 66) ; he

[g] hiné, querquent he neus **rentet** (**2.9 /** 245) ; **rented** he woa bed d'he [gg] pried (**2.15 /** 229) ; **rented** he woa d'he [gg] bugalé (**2.15 /** 230)

repoz (ak) : aroc quemer he [gg] **repos** (**2.15 /** 20)

reprochet (agv) : **reprochet** dezi he breur éna (**2.11 /** 24)

resev (vb) : aboué, m'ho heus, an eurzou **recevet** (**2.5 /** 28) ; meur ha bloas trémenet **/** lizéren fauz **recevet** (**2.16 /** 61)

respet, resped (ak) : ar palaffrannier he neus comzet **/** ous an autrou K/ninon, gant **respect** (**2.9 /** 190) ; dléer he rer **respect** dezan (**2.20 /** 424)

respont (vb) : en tall ar potanç en om **respond** (**1.14 /** 62) ; an itroun, a neus **respontet** (**2.6 /** 67) ; an ini goz […] **/** ha **respontas** d'he mestr', en guer, prest ha buhan (**1.7 /** 42) ; alliédic quequent ha **respontas** (**2.14 /** 49) ; ha **respontas** n'he woan quet (**2.17 /** 28) ; ho **respontjoinc** d'ar marquises (**2.6 /** 46)

rest (ak) : ar **rest** deus he buez (**1.13 /** 52) ; ro d'hin lod, ha mir ar **rest** (**2.20 /** 479)

ret (ad) : **red** he vo, he lackat hen cambr allchouéed (**2.4 /** 3) ; **red** he woa d'hin, senti (**2.16 /** 108) ; darn he lavar he woa **red** dezan, c'hortos eiz deves (**2.20 /** 356) ; **red** eo diouall (**2.20 /** 383) ; he vigé **red** d'hin bezan belec (**2.4 /** 82) ; p'ha n'ha neo **red** dezan (**2.11 /** 4) ; **red** he vo (**2.12 /** 75) ; **red** ha vo monnet ur bloa d'ar Stanq (**2.14 /** 22) ; **red** he vo cass, d'ha K/anna, d'hen laret d'he [gg] yontred (**1.16 /** 32) ; **red** e vo scrivo prest deze, ha d'he [gg] moèrebeset (**1.16 /** 33) ; **red** he woa d'hin labourad (**2.17 /** 36)

retorn (ak) : aben ho [L2] **retorn** he vo scubet mad (**2.14 /** 68)

retorn (vb) : **retorn** he r'hin d'am broïs, p'ha vo graët m'ha béas (**1.13 /** 50) ; **retorn** he rayo aben, ur miz ac on dé (**2.20 /** 182) ; **retorn** incontinant (**2.16 /** 38) ; gwel eo gan hin bezan crouget **/** evit **retorn** d'ha ty m'ha pried (**1.14 /** 44) ; aben c'huec'h miz m'he **retorno** (**2.20 /** 46 **/** 58) ; an autrou tredrez ha **retornas** (**2.9 /** 149)

retornet (agv) : abenn ur seiz sun aman, m'he a vo **retorned** (**2.18 /** 12) ; he c'houlas bettrex pegouls he vigé **retorned** (**2.20 /** 170)

rezon (ak) : car mad he cavan d'ha **reson** (**1.9 /** 34) ; ha red he vo, oll santi, n'he neus quet ha **reson** (**2.13 /** 4) ; youen ar Stang ha laras he nevoa ar mestr' ar **rézon** (**2.20 /** 67) ; p'ha moamp hon daou laret **/** hon **rezon** an eil d'éguilé (**2.17 /** 38)

ridet (agv) : gant un tall **rided**, ac ir muzellou (**1.14 /** 14)

rivier (ak) : evelt ar glao hen ur **rivier** (**2.6 /** 18) ; woar ar **rivier** (**2.19 /** 8)

roc'h (ak) : ur **roc'h** a zo hen prad m'ha tad (**2.12 /** 35)

rod (ak) : woar ar **rod** (**2.12 /** 69) ; woar ar **rod** torred (**2.12 /** 15) ; woar ar **rod** d'ha terri (**2.12 /** 68) ; ar **rod** dindanni a zo torret (**2.12 /** 70) ; tremenet eo **rod** ar fortune evidomp (**2.20 /** 119)

roet (agv) : **roet** (**2.20 /** 5 **/** 139 **/** 422) ; zo **roet** (**2.6 /** 55) ; eneus **roet** (**1.6 /** 65) ; neus **roet** (**1.17 /** 23) ; ar mestr' bras neus **roet** congé (**1.12 /** 7) ; aroc m'he woa **roet** he conge dezan (**2.20 /** 32) ; **roet** he moa han dey (**2.2 /** 78) ; p'ha meus **roet** dac'h occasion (**2.6 /** 78) ; mez **roet** ho dévoaing ho guier (**2.20 /**

roget (agv) : m'ha goz dillad à zo **roguet** (**2.2 /** 14)

romarin (ak) : deut gan hin, plac'h yauanc, d'ar jardin **/** d'ha cutuil ur boquet **romarin** (**2.9 /** 94) ; emaidi tost ennan, d'ar **romarin** (**2.9 /** 166)

roñsed (ak) : ac ur marchossi caér **/** evit laquat ho [L2] **roncet** (**2.17 /** 114) ; ha lequeet ho [L2] **ronced**, ébars er marchossi (**2.18 /** 20)

rostet (agv) : ur cabon **rosted** (**1.13 /** 16 **/** 19)

rouanez (ak) : ac ha iéas d'ha saludi ar roué, ac ar **rouanès** (**2.20 /** 162)

rouantelezh (ak) : ha woa brudet ha bep pen ar **rouantelez** (**2.20 /** 243)

roud (ak) : p'ha tostéas ar miz, he quéméras he [g] **roud** (**2.20 /** 186) ; d'ha vont hen **rout** (**2.20 /** 240) ; ha quemer **roud** K/vinou (**2.20 /** 286)

roue (ak) : hen meur ha plaç dirac ar **roue** (**1.6 /** 98) ; monnet he rin, en servic'h ar **roue** (**2.9 /** 224) ; he n'om gavas hars d'ha palez ar **roue** ha Portugal (**2.20 /** 154) ; ac ha iéas d'ha saludi ar **roué** (**2.20 /** 162) ; n'he devoa quet ha coant d'ha laret n'he woa quet ur **roué** (**2.20 /** 220) ; guisquet evelt ur **roué** (**2.20 /** 259) ; evelt ur **roué** eo (**2.20 /** 177) ; chetu requet ar **roue** (**2.18 /** 8) ; n'ha neus quet d'ha diferri, ar **roue** ha command (**2.13 /** 6) ; n'ha p'ha vey choar d'ha ur **roue** (**2.9 /** 47)

rou(l)lal (vb) : unan a zo d'ha guerzo enan, ac ha **roull** erfad (**2.20 /** 134)

roz (ak) : cutuil ur boquet ha tri sort plant **/** piller avren, **rosen**, ha lavand (**2.9 /** 96) ; emedi gan hi fleuren ar merchet **/** ha woa pelzo, **rosen** m'ha speret (**2.9 /** 88)

ru (ak) : dre ar **ru** (**1.12 /** 99) ; peb habit du, deus ar **ru** bras (**2.6 /** 131)

ruban (ak) : ur **ruban** satin bleun (**1.6 /** 42)

ruilhal (vb) : an dour ha **ruillé** voar ar paper (**2.6 /** 17) ; ar cloarec ho **ruillé** gant he troad (**2.12 /** 42)

ruz (ad) : ar manec'h **ru** (**2.15 /** titl) ; ur c'houant nevez **/** a zo menec'h **ru**, ho chom (**2.15 /** 4) ; ha m'he rancontr' un den **/** guisquet hen **ru** he scarlec (**2.17 /** 12) ; ac eon, guisquet, hen **ru** poac'h, **ru** scarlac poac'h (**2.20 /** 40 **/** 40) ; spountan ress, pod an habit **ru** (**2.20 /** 83)

ruzio, -iañ (vb) : dre he [gg] parous, ep cavout d'ha **ruyo** (**2.14 /** 136) ; ha spont eusus m'ar eus woar an douar **/** ho velet pave ar portz ho **ruya** (**2.9 /** 243)

S

sachañ (vb) : houi ha vo tourmanted **/** p'ha vo aru, ar maré d'ha **chassa** ar billet (**2.13 /** 8)

sachet (agv) : mez breman goasset yauanc, n'he vo quet **chasset** quin (**2.13 /** 9)

sae (ak) : dre en hi, a heus ur **sayen** (**1.6 /** 49)

sailhat (vb) : **sailled** he res **/** hen he [g] caross (**2.20 /** 171) ; an doctor ha **saillas** emaès (**2.20 /** 161)

sakramant (ak) : ar plac'hic yauanc ha crié **/** d'he nouen, d'he **Sacramant** (**2.15 /** 82)

sakrifis (ak) : abenn m'ha he woa fin d'an offic **/** macharid ha voa graët he **sacrific** (**2.5 /** 56)

sal (ak) : n'he wan, n'ha **sall**, n'ha quiguin, n'ha nep appartanañç (**1.16 /** 24) ; n'he wan, n'ha **sall**, n'ha quiguin, n'ha chambr, n'ha marchossi (**1.16 /** 25)

salokras : **salocroas** (**2.12 /** 21 **/** 85 **/** 93) ; **salocroas** autrou, n'ho pezo quet (**2.8 /** 37) ; **salocroas** plac'hic n'iet quet (**2.9 /** 27) ; **salocroas** autrou, m'he n'ha n'hin quet (**2.9 /** 35) ; ho **salocroas** n'eh vied quet (**2.12 /** 85) ; **Salocroas**, lare ar minores **/** gannac'h d'an traou n'ha n'hin quet (**2.15 /** 73) ; oh! **salocroas**, den arme, aman n'he loger quet (**2.18 /** 16) ; ho **salocroas** den arme, ouzoc'h n'apparchant quet (**2.18 /** 32)

salud (estl & ak) : **salud**, dac'hu autrou ar Comt (**1.11 /** 25) ; **salud** d'ach, tud eus ar guer man (**1.12 /** 61) ; **salud** a joa ebars an ty man (**2.8 /** 31) ; **salud** dac'h, feumeulen yauanc (**2.8 /** 51) ; biscoas ha woas **salud**, n'he deus bed (**2.9 /** 10)

saludiñ (vb) : **saludi** ha rentout dévériou d'an oll he rèas (**2.20 /** 255) ; **saluddi** rez ar re goz (**2.20 /** 171) ; d'ha **saludi** ar roué (**2.20 /** 162) ; marquis ha tredé, eneus hi **saludded** (**2.9 /** 9) ; n'he woa gant ar marquis **saluded** (**1.6 /** 78) ; cloarec an Ambout ha **salude** (**1.6 /** 5) ; m'he d'ha **salud** (**1.6 /** 79) ; m'he ho **salud** (**2.1 /** 57) ; phulup ollier ha **saludas** (**2.4 /** 47) ; he **salude** an dud tro, woar dro (**1.17 /** 20) ; oll tud he ty [gg], he **salude** (**2.6 /** 58) ; K/vinou hen **saludas** (**2.20 /** 267)

sant (ak) : pedet emeus doué, **Sant** ha Senteset (**2.12 /** 53) ; evit an autrou **Sant egad** (**2.6 /** 86) ; evit an autrou **Sant igneau** (**2.6 /** 88) ; evit an autrou **St eugen** (**2.6 /** 94) ; oll **Sent** m'ha bro, em sicouro (**2.6 /** 95) ; he lavare he [gg] chapelet / hen illis ha **Sant** Frances (**2.15 /** 16) ; illis an autrou **Sant** Frances / a zo bed, siouas serret (**2.15 /** 21)

santet, -out (vb) : m'he ha **sant** ar maro ho tonnet (**1.11 /** 105) ; he **santas** ur deiz ar bern teil ho fioual (**2.20 /** 439)

santez (ak) : **santes** anna (**2.12 /** 6) ; dre gractz ha **Santes** anna (**1.13 /** 4) ; pedet emeus doué, Sant ha **Senteset** (**2.12 /** 53) ; m'he canno bemdez litaniou **Stes** anna (**2.12 /** 99) ; quen n'ha vin bed er foll coat, ac he **Santes** anna (**1.13 /** 34)

santimant (ak) : enep d'am **santimant** (**1.6 /** 145)

satin (ak) : ur ruban **satin** bleun (**1.6 /** 42) ; ur habit **satin** gwen (**1.6 /** 35) ; un habit **satin** gris (**1.6 /** 51)

savant (ag) : m'he n'ha meus quet ézom / deus **savant** medecinet (**2.16 /** 21) ; c'halon an den fur ha **savant** ha commançaz tomma (**2.20 /** 158) ; un den caer […] ac he woa **savant** (**2.20 /** 164) ; dastumet he veffet en ur gampr' ha levriou **savant** (**2.20 /** 48) ; seul mui he teué pepret **savantoc'h**, ha muy he disque (**2.20 /** 345)

+savantiri (ak) : m'he rayo did an anter deus m'ha **savantiri** ha the lezo gannin, an anter deus d'ha mado (**2.20 /** 74)

savet (agv) : **savet** (**1.14 /** 55) ; m'he p'ha vin **savet**, m'he ha péo (**1.11 /** 74) ; yauanquic he woamp hon daou **savet** (**1.14 /** 40) ; giletta ar boder a zo **savet** (**1.14 /** 17) ; ur hospital neve ha vo **savet** (**2.6 /** 103) ; zo **savet** ur c'houant nevez (**2.15 /** 3 / 5) ; he daoulagat p'he deus **savet** (**2.8 /** 5) ; ha be sort lignèz oc'h u **savet** (**2.8 /** 14) ; **savet** hon bed, hen ty (**2.16 /** 111) ; teir heur aroc an deiz / m'he vey gant m'ha ini **savet** (**2.17 /** 4)

saveteet (agv) : he deveus **sauveted** deus han ty a rohan (**1.7 /** 50)

se : **ze** eo em rent quer divésat (**2.15 /** 47) ; **ze** ho poa c'houlennet (**2.16 /** 98) ; m'ar hon quercouls a **ze** desquet (**2.12 /** 25) ; deus a **ze** hon sur (**2.20 /** 488) ; lest ar uré **ze** (**2.20 /** 457) ; ar condition **ze** (**2.20 /** 60) ; an dra **ze** (**2.20 /** 328) ; han dra **se** (**2.20 /** 391) ; abalamour d'ha **ze** (**2.20 /** 383) ; er parouss **se** (**220 /** 7) ; d'ar paour quez **se** (**2.20 /** 130) ; ar kezec caër **se** (**2.20 /** 129) ; he tud, n'ha assentéfé quet **se** (**2.2 /** 62) ; an noz **se** (**2.20 /** 114) ; n'he r'hin quet **se** (**2.20 /** 387) ; n'ha r'hin quet an torfet **se** (**2.20 /** 386)

seblant (ak) : car ur **seblant** bras em heus guelet (**1.6 /** 48)

seblantiñ (vb) : bed breman ha **seblanted** boud bed ur den fur (**2.20 /** 390)

sec'hañ (vb) : ous ar potanç évo ho **sèchan** (**2.11 /** 36) ; d'ha **sèhan** (**2.11 /** 32)

sec'hed (ak) : er plac'h, he croguas ar **sec'het** (**2.9 /** 6)

seitek (niv) : **seitec** archer, ho deus lazet (**1.12 /** 42) ; **seitec** mignon d'hin zo lazet (**1.12 /** 51) ; ur archer **seitec** bloas (**1.12 /** 53) ; **seitec** bloas zo (**2.6 /** 115) ; guelet he meus sevel ur min be / ha lakat ur plachic **seitec** bloas / n'ha dindanni d'ha chourvé (**2.15 /** 159) ; he vo cavet **seitec** cant d'ha charre ar louer (**2.13 /** 16)

seiz (ak) : un habit **say** violet (**1.14 /** 2) ; Lakat he rey ive, d'er brodo **say** du (**2.2 /** 33) ; dallet plac'hic yauanc / ur goalen ac ur **sayen** (**2.17 /** 42) ; ac ur **sayen** melen / deus an daou pen allaoured (**2.17 /** 133)

seizh (niv) : **seiz** sort plumachen (**1.6 /** 56) ; **seiz** bloas (**1.11 /** 28 / 36 / 50) ; breman zo **seiz** bloas so (**2.18 /** 38) ; p'he chom **seiz** bloas, woar ho quélé (**1.11 /** 34) ; **seiz** bloaz, er chouent he neuss hi laket (**2.8 /** 47) ; **seiz** procession (**1.14 /** 61) ; houi a zo **seiz**, n'hy a zo nao (**1.8 /** 21) ; **seiz** den chentil yauanc, zo n'hom rentet (**1.8 /** 25) ; un toll musclet, ho **seiz**, he deus losquet (**1.8 /** 26) ; **seiz** deus an vanden, ho deus discarret (**1.8 /** 27) ; chetu prenet **seiz** loen quezec (**2.20 /** 132) ; ac he laras preno dezan **seiz** marc'h (**2.20 /** 124) ; abenn ur **seiz** sun aman, m'he a vo retorned (**2.18 /** 12) ; ir eo paded ar seiz sun, **seiz** bloaz ing bed paded (**2.18 /** 13) ; ur **seiz** miz benaqued (**2.20 /** 343) ; d'ar **seiz** miz anter (**2.20 /** 448)

selaou (vb) : quelen mam ha dleére d'ha **chilou** (**2.20 /** 184) ; **chilauet** hu breiz isel, ac he cleffet canna (**1.13 /** 1) ; m'ar plic'h gannac'h **chiloyet**, ac he cleffet canna (**1.16 /** 1) ; **chilaouet** erfad (**2.2 /** 71) ; **chilauet** oll ô m'he ho ped (**2.6 /** 1) ; ho **chilauet** an er viber (**2.19 /** 7) ; m'he zo ur den p'ha n'ha véan quet **c'hilaouet** (**2.20 /** 395) ; bettrex ha **chilaué** (**2.20 /** 167) ; ha **c'hilauet** oll, ac he cleffet (**2.9 /** 1) ; **c'hilauet** ac he cleffet, ac he cleffet canna (**2.13 /** 1) ; **chilaouet** ac he cleffet ac ho cleffet canna (**2.18 /** 1)

sell (ak) : m'he c'houlen punission / graet **sell** étouesq ho [L2] danvet (**2.15 /** 171) ; ar cavalier […] / neus graet ur **sel** ouzin (**2.17 /** 23) ; ha m'ha grer **sel** ha dreuz ouzoc'h, roet cant scoet evir guerz ar spillou (**2.20 /** 134)

sellet (vb) : allas tud he woa ho **sellet** (**2.15 /** 95) ; d'ha **sellad** ha d'ha voud **selled** (**2.20 /** 198) ; nemeit **selled** fall he vey ouzimp (**1.12 /** 10) ; woar he hillin, ho **sellet** ountè (**1.12 /** 82) ; hag he vo **sellet** eon ouzoc'h (**2.20 /** 135) ; an dud ha chommé woar an enchou d'ha **selled** ountè (**2.20 /** 326) ; **Sell** ac hi, ha tremens aze (**2.1 /** 28) ; **Sell** p'ha tremeno (**2.1 /** 29) ; n'ha **sell** quet ouz ar priz (**2.20 /** 350) ; **zell**, dall anter scoet evit guerz ar butun (**2.20 /** 125) ; Sul vec'h hen ho [L2] **sellan /** he rejouiss m'ha c'halon (**2.17 /** 55) ; margoddic matézic ha **selle**, huanadé (**1.7 /** 8) ; an oll ha **sellé** ouz ar carross (**2.20 /** 159) ; n'ha **selle** quet ahannoc'h (**2.20 /** 308) ; ar princes ha **sellas** ous he [gg] mam (**2.20 /** 280)

+semplout (vb) : bep c'huec'h m'ha pignan warnan / quinigo he ran, **semplout** (**2.20 /** 455)

senechal (ak) : ar **sénéchal** (**2.12 /** 11) ; ar **Sénéchal** ha lare d'he pod er marchossi (**1.13 /** 21) ; ar **Sénéchal** ha lare, p'ha n'haru, tost d'ar potanc (**1.13 /** 25) ; autrou **Sénéchal** (**1.13 /** 27 ; **2.12 /** 55)

seniñ (vb) : gw. **son, -añ, -iñ**

sentiñ-añ (vb) : ha red he vo, oll **santi**, n'he neus quet ha reson (**2.13 /** 4) ; **senti** houz tad ha mam (**2.4 /** 83) ; **senti** he deus graët eus mam ha tad (**1.14 /** 7) ; red he woa d'hin, **senti** (**2.16 /** 109) ; ouz an itroun a deus **sented** (**2.16 /** 67) ; an itroun m'ar c'houlje bezan **sentet** ous mam (**2.20 /** 482) ; m'ha doué m'he **sent** ous ho comzou (**2.5 /** 51) ; an aer ha **sentas** (**2.20 /** 109) ; ha mad hon, p'ha **senter** ouzhin (**2.20 /** 396)

sentus (ad) : **sentus** oud bed, ha mad hon bed did (**2.20 /** 396)

serret (agv) : he woa **serret** an norréjou (**1.12 /** 16) ; illis an autrou Sant Frances / a zo bed siouas **serret** (**2.15 /** 22) ; en rosmelson **serret** (**2.1 /** 72) ; seitec bloa zo, he heo **serret** (**2.6 /** 115)

serriñ (vb) : dor an illis a zo digor / he **serri**, woa ancouézet (**2.15 /** 120) ; ho **serre**, an norrejet ha pep tu (**1.12 /** 100)

servij (ak) : mes m'he a meus tri breur, en **servich** ar roue (**1.7 /** 27) ; monnet he rin, en **servic'h** ar roué (**2.9 /** 224) ; donet ho red hu / d'am **servich** (**2.20 /** 44) ; éguilé / ha chommo em **servich** (**2.20 /** 60)

servijañ, -iñ (vb) : ac ur pod mad, d'hen **servigi** (**1.17 /** 14) ; tud d'hen **servichi** (**2.20 /** 143) ; à zo laket d'ha pod d'hen **servigan** (**1.17 /** 16) ; ac he [g] plac'h bihan, ouz hen **servigean** (**2.14 /** 122) ; ma

dorn d'ha scudell ha **servich** dim hé (**2.9 /** 14) ; pera **servic'h** dezan bezan brao (**2.11 /** 3) ; pep a pez aour d'ha quement / den ha **serviché** ar palez (**2.20 /** 174)

servijet (agv) : **servichet** he woainc hen boed (**2.20 /** 63)

servijer (ak) : n'he neus bed, **servicher** en ho [L2] ty (**2.9 /** 175) ; pemzec **serviger** zo en ty (**2.6 /** 129) ; m'ha **serviger** (**2.19 /** 21) ; ac ar **servigerien** ho gwouela (**1.11 /** 70) ; he **servicher** ha lare (**1.13 /** 5) ; ar **servicherien** casset quit (**2.20 /** 96) ; arc'hant guen ac aour d'ar **servicherien** (**2.20 /** 256) ; oll **servicherien**, oll dud m'ha ty (**2.9 /** 171)

sesañ (vb) : zo enan menec'h yauanc / ha n'ha **cessaing** n'ha noz n'ha deiz / d'ha clasq debauch merc'het yauanc (**2.15 /** 7)

setañs (ak) : **sètanc** calet (**2.12 /** 13) ; m'ha **setanç** (**2.12 /** 20 / 23) ; m'ha **sètanc** (**2.12 /** 56)

setu (adv) : **chetu** (**2.17 /** 149 ; **2.20 /** 132 / 233) ; **chetu** han (**1.12 /** 66) ; **chetu** n'hin (**1.12 /** 38) ; **chetu** potret euret aman (**1.12 /** 104) ; **chetu** ho pried aru aman (**2.8 /** 52) ; **chetu** m'ha nizès, deus ho [L2] commanant (**2.14 /** 40) ; **chetu** aman ar feumeulen (**2.14 /** 41) ; **chetu** ar gueguel Coat (Cun) (**2.16 /** 96) ; **chetu** m'he aru (**2.20 /** 64) ; **chêtu** m'he beleg (**2.5 /** 16) ; **chétu** unan tennet, ha tennet mad (**2.20 /** 6) ; **chétu** ing hen K/vinou (**2.20 /** 322) ; **chétu** aru K/vinou Coatalec adarre (**2.20 /** 261) ; **chètu** peneus he nom coll an dud er bed man (**2.20 /** 483) ; **chétu** m'he (**2.20 /** 287) ; **chetu** m'he aru er guier d'ha c'houlen m'ha pried (**2.18 /** 40)

seul (adv) : **seul** mui he teué pepret savantoc'h, ha muy he disque (**2.20 /** 344) ; **Sul** vec'h hen ho [L2] sellan / he rejouiss m'ha c'halon (**2.17 /** 55)

seurt (ak) : gw. **sort**

sevel (vb) : d'ha **sevel** he [gg] buguel (**2.20 /** 434) ; m'ar nijé lez ur mam d'hen **sevel** (**1.11 /** 6) ; d'ha **sevel** ur hospital neve (**2.6 /** 102) ; ac an doctor d'ha **sevel** ur chapel (**2.20 /** 329) ; **sevel** he [gg] pen, ho merch allo (**2.14 /** 135) ; nom **sevel** hen er (**2.20 /** 172) ; **sevel** he ra m'ha bleo em pen (**2.20 /** 453) ; guel eo d'hin **sevel** m'ha buguel erfad (**2.20 /** 426) ; birviquen deus m'ha guile, n'ha **savan /** némeit ur vec'h all, d'ha liana (**1.6 /** 154) ; **savomp** n'hi hon daou (**2.1 /** 23) ; **savet** ho pen (**2.1 /** 31) ; hen he sao plomp, heo ha **savas** (**1.17 /** 38) ; unan yauanc a **savas** he [gg] pen (**2.20 /** 107) ; ar caross […] ha **savas** hen er (**2.20 /** 151) ; he **savas** gant hi hn ur pez (**2.20 /** 464) ; p'ha **savas** an dud all (**2.20 /** 408)

sierjenn (ak) : ur c'houlaouen coar guen, hanvet **cièrgen**, ha graet gant coar / ar guenan (**2.20 /** 81)

sikour (ak) : n'he meus affer **sicour** abed (**1.12 /** 57) ; m'ar feus èzom **sicour**, m'he sicouro (**1.17 /** 10) ; nac ounti némeus **sicour** (**2.15 /** 44) ; **sicour**, itronn maria ha bulat (**1.8 /** 34) ; cair évoa roï dézan **sicour**, nitra n'ha rey mad (**2.20 /** 312) ; rey **sicour** d'ac'h (**2.9 /** 62)

sikour (vb) : ho [L2] **sicour** allas, n'he allamp quet (**2.9 /** 59) ; m'ar feus èzom sicour, m'he **sicouro** (**1.17 /** 10) ; n'hom **sicour** c'hoas, rogard euret (**1.12 /** 77) ; oll Sent m'ha bro, em **sicouro** (**2.6 /** 95) ; ha nom gavo **sicour** mad, evit he nom souten (**2.13 /** 30) ; ha pidi doué d'am **sicour** (**2.14 /** 54)

sioul (ad) : evit trèmen **sioul** ar poul menou (**2.9 /** 66)

siwazh (adv) : **Siouas**, d'ha cof arc'hant a zo gant an otrou (**1.7 /** 33) ; illis an autrou Sant Frances / a zo bed **siouas** serret (**2.15 /** 22) ; **Siouas** emesy m'a doue / omman zo ur badeyant (**2.15 /** 83)

sizhun (ak) : ur jubilé / ha pado teir **sizun**, p'he pemzec deiz (**2.6 /** 124) ; abenn ur seiz **sun** aman, m'he a vo returned (**2.18 /** 12) ; ir eo padded ar seiz **sun**, seiz bloaz ing bed padded (**2.18 /** 13)

skabell (ak) : dindan m'ha **scabel** (**2.2 /** 79) ; **scabel** quemeret (**2.12 /** 19) ; **scabell** d'azéan, he quéméras (**2.6 /** 16)

skañv (ad) : hen he [gg] trait, ur boutou **scan**, ha lerreyou stam moan (**1.7 /** 48)

skarleg, skarlat (ad) : ha m'he rancontr' un den / guisquet hen ru he **scarlec** (**2.17 /** 12) ; guisquet hen ru poac'h, ru **scarlac** poac'h (**2.20 /** 40)

skeiñ (vb) : hac eo d'ha **squei** woar an nor (**2.16 /** 94)

skoet (agv) : **scoet** (**2.2 /** 43) ; ha goude bezan arplac'h **scoet** (**2.15 /** 139) ; woar an nor deus ar maner, ur tol a zo bed **scoet** (**2.17 /** 73)

skeud (ak) : ar **squeud**, deus ar sclerigen, ha ié ha pep tu an ty (**2.20 /** 82)

skeul (ak) : woar an huellan **squeul**, p'ha pigne (**1.14 /** 50)

sklaerijenn (ak) : ar squeud, deus ar **sclerigen**, ha ié ha pep tu an ty (**2.20 /** 82)

sklent (ad) : ur guiscamant bleun baelen gant hi, **sclent** evelt an eaul (**2.20 /** 157)

skoaz (ak) : bed hon teir guec'h woar he **diou scoa** (**2.12 /** 63)

skoed (ak) : scoet (**2.2 /** 60 ; **2.20 /** 447 / 458 / 459 / 459 / 461) ; **scoèt** (**2.20 /** 447) ; m'he a rayo evit prof ur **scoet** a cant (**2.2 /** 55) ; cant **scoet** (**2.6 /** 85 / 89 ; **2.20 /** 135) ; ar cant **scoet** doneson (**2.20 /** 138) ; anter cant **scoet** (**2.6 /** 93 ; **2.20 /** 131) ; dall anter **scoet** evit guerz ar butun (**2.20 /** 125) ; pemp **scoet** ac anter cant (**2.2 /** 77) ; pemp cant **scoet** (**1.12 /** 85) ; pemp cant **scoet** leve (**1.7 /** 20) ; eiz cant **scoet** leve (**2.8 /** 45) ; ac he rin dac'hu peb ha cant **scoet** (**2.9 /** 155) ; daou **scoet** ar miz he tu all ho pezo (**2.20 /** 443) ; eiz **scoet** hen aour evit ar potred (**2.20 /** 140) ; dec **scoèt** ar miz a vo roet dac'h

(**2.20 /** 422) ; dec **scoet** ar miz ha woa ur dra ive (**2.20 /** 435) ; m'he a rayo dachu mil pemp cant **scoet** (**2.9 /** 173)

skorn (ak) : ep cavout aouen, deus ar glao, n'hac avel, n'ac ers, n'ha **scorn** (**2.20 /** 334)

skornet (agv) : ho terchel brid m'ha march **/** m'ha daouarn, a zo **scorned** (**2.17 /** 82) ; gant an erc'h a zo **scorned** frimed renvet (**2.17 /** 86)

skouarn (ak) : m'ha **diou scouarn**, ha cleo, beleyen ho canna (**1.11 /** 69)

skrivañ, -o (vb) : red e vo **scrivo** prest deze, ha d'he moèrebeset (**1.16 /** 33) ; n'allan **scrivo** n'ha len (**2.16 /** 76) ; evit m'ar **scrivin** ur billet (**2.6 /** 6) ; evit m'ar **scrivan** ur liser (**2.6 /** 7) ; war ar paper he **scrifen** (**2.16 /** 79)

skrivet (agv) : ha woa **scrivet** gant an dorn claye (**2.20 /** 239)

skubet (agv) : aben ho [L2] retorn he vo **scubet** mad (**2.14 /** 68)

skubo (vb) : ed hu d'ha **scubo** din, leuren m'ha cambr' (**2.14 /** 66)

skudell (ak) : ma dorn d'ha **scudell** ha servich dim he (**2.9 /** 14) ; n'ha effac'h, gant ur **scudellic** archant (**2.9** ; 12) ; m'ha **scudellad** (**2.11 /** 19)

skuilh, -añ (vb) : evelt oc'het he **scuil** hon gwoad (**1.8 /** 33) ; gant goad marquis trédré ho **scuilla** (**2.9 /** 244)

skuizh (ad) : **squis** (**2.19 /** 25) ; **squis** ho voa gantan (**2.20 /** 21) ; **squis** he woa deus he gosté (**2.20 /** 21)

+skuizho (vb) : **squizo** he rainc gant an amser (**2.19 /** 24)

skwer, skouer : ha quemeret **squer** diounti (**2.12 /** 10) ; m'he wo **squer** (**2.12 /** 54) ; **Squeur** eo d'ha gaout fianç, hen bolonté doué (**1.13 /** 54)

sod (ad) : the a zo **zod** (**2.20 /** 474)

son (ak) : abenn an anter noz, houi pezo changet ha **son** (**1.7 /** 10) ; ur **son** a zo composet, ha nevez evit ar bloa (**1.16 /** 2) ; ur **son** a zo composet d'ha nom divertissan (**2.13 /** 2)

son (vb) : ha quéméras ur quitel, **soun** he ress ébars (**2.20 /** 104) ; m'he cleve ar sounerien **/** ho **sonn** evit hou euret (**2.17 /** 90)

sonet (agv) : n'he woa quet teir heur anter **sonnet** (**1.12 /** 41) ; p'ha neveus hen nor braz **sonnet** (**2.15 /** 105) ; n'hom gavet eo souezet bras / p'ha woa anter noz **sonnet** (**2.15 /** 124) ; **Sonnet** eo cloch ar chapel, poant eo demp azéa (**1.16 /** 30)

soner (ak) : m'he cleve **sonnerien /** ho soun evit hou euret (**2.17 /** 89)

soñj (ak) : ha n'he peus quet ha **song /** deus feunteun ar voas allec (**2.17 /** 129) ; ac hi [L3] d'ha chanç **sonj** (**2.20 /** 55) ; oc'h ober meur ha **sonch** (**2.20 /** 103)

soñjal (vb) : **songeal** (**2.16 /** 74) ; ho **songeal** bezan abred (**2.16 /** 87) ; ho **songeal** em mam baour (**2.17 /** 19) ; **songet** autrou (**2.1 /** 56) ; jeannette n'ha **songe** (**2.2 /** 51) ; he **sonc'h** d'hin (**2.2 /** 74) ; pelec'h he **sonch** did he moud (**2.20 /** 69) ; ha Coatalec ha **songeas**, hen he dad paour (**2.20 /** 89)

sord (ak) : ten d'ha **sord** fonnus, emey K/vinou (**2.20 /** 210) ; merko warnesan lammel ar **sort** (**2.20 /** 234)

sort (ak) : seiz **sort** plumachen (**1.6 /** 56) ; servichet he woainc hen boed, ac hen pep **sort** tra deus ar guellan (**2.20 /** 63) ; prenet woa ha bep **sort** trao (**2.20 /** 121) ; quic ha gwin deus an daou **sort** (**2.20 /** 118) ; hen pep **sort** eurusted (**2.20 /** 343) ; demeus ar **sort**, he momni (**2.15 /** 36) ; ag ha bep **sort** timago (**2.15 /** 40) ; cutuil ur boquet ha tri **sort** plant (**2.9 /** 95) ; ha pep **sort** fall (**2.11 /** 33) ; biscoas ini deus he **sort** n'he woa guélet (**2.20 /** 354)

sortiet (agv) : deus ar chapel, p'ha neo **sortiet** (**1.17 /** 25) ; querquent ha choulou deiz eo **sortiet** (**2.15 /** 143)

+soubo (vb) : n'he woa quet ur bannac'h laez d'ho **soubo** (**2.20 /** 111)

soubenn (ak) : nemeit ur bannac'h **souben** (**2.16 /** 14)

soudard (ak) : evelt ur **soudard** fidel (**2.18 /** 8) ; he **soudardet** (**2.1 /** 104) ; he oll **soudardet** he woa gantan (**2.9 /** 187) ; gant autrou K/ninon ac he **soudardet** (**2.9 /** 250)

souet (ak) : énau he chommo pell, hervez he [g] **souhet** (**2.9 /** 194)

souezhet (agv) : an itroun a zo bed **souezet** (**2.6 /** 117) ; gant an autrou, itron m'he zo **souheset** (**2.14 /** 61) ; n'hom gavet eo **souezet** bras / p'ha woa anter noz sonnet (**2.15 /** 123) ; ar paour quez youen ha chomas **zouézet** (**2.20 /** 72) ; m'ha compagnonnès a zo **souézet** bras ous d'ha velet (**2.20 /** 194)

souezhus (ag) : deus aman emesy, d'ha clevet traou **souézus** émeus d'ha lavared did (**2.20 /** 362) ; éneus a zo ur hent **souézus** (**2.20 /** 335)

soufr (vb) : **souffr'** ar maro (**2.11 /** 4) ; **soufr'** he rayo ur maro goall cruel (**2.11 /** 5)

sourpilis (ak) : gw. **surpilis**

soursiet (agv) : goude bezan **sourciet** deus he [g] tad (**2.20 /** 258)

souten (ak) : quers d'ha clasq, **souten** adarre (**1.12 /** 46)

souten (vb) : ha nom gavo sicour mad, evit he nom **souten** (**2.13 /** 30)

sot (ad) : dre m'ha hon **zod** (**1.9 /** 20)

spas (ak) : hen **spaç** nao miz (**2.20 /** 372)

spered (ak) : emedi gan hi fleuren ar merchet **/** ha woa pelzo, rosen m'ha **speret** (**2.9 /** 88) ; pell evo ébars em **speret** (**2.15 /** 156) ; tri map, ac ha disquanné cavout **speret** (**2.20 /** 4) ; ur **spered** lem, dreist ar re all (**2.20 /** 165)

spont (ak) : glac'har **/** ha **spont** eusus m'ar eus woar an douar (**2.9 /** 242) ; pera emay ar mevel, ha crog enoc'h, ur **spount** ha pera (**2.20 /** 441)

spontañ (vb) : **spoutan** ress, pod an habit ru (**2.20 /** 83) ; ar querniou ha **spont** ahanon (**2.20 /** 266) ; ar mevel p'ha velas ha **spountas** ivé (**2.20 /** 468)

spouronañ (vb) : he crenné bemdez ar bern teil gant quement ha nerz, quen n'ha **spouronné** (**2.20 /** 450)

stad (ak) : m'he zo m'ha **stad** d'ha vezan paour (**2.14 /** 96)

stag (ad) : darn ha vez **stag**, n'hi zo guel gannimp redec (**2.20 /** 50)

staget (agv) : **staguet** he woa gant ur gorden (**1.12 /** 83) ; thé a zo **staguet** aze (**1.13 /** 7)

stagell (ak) : **staguelen** (**2.16 /** 59) ; ar **staguelen** alaoret (**2.16 /** 97)

stamm (ak) : hen he trait, ur boutou scan, ha lerreyou **stam** moan (**1.7 /** 48)

stank (ak) : **Stanq** (**2.2 /** 68) ; woar chaussé ar **Stanq** (**2.2 /** 64) ; er **Stanq** (**2.2 /** 66 **/** 72 **/** 75) ; tremen he ra dindan **stanq** milin ar guer (**2.20 /** 335)

stered (ak) : ar **stered** he woa hen noab (**2.20 /** 112)

strak (ak) : ar **stracou** pere ho peus clevet (**2.4 /** 73)

strakal (vb) : he c'halon ho **straqual** (**2.4 /** 76)

studi (ak) : ho poursu, m'ha **studi** d'ha vout beleg (**1.14 /** 76) ; ur cloarec yauanc a zeue **/** demeus ar **studi** d'he [g] bro (**2.15 /** 98) ; laquet woar ar **studi** (**2.20 /** 5 **/** 8 **/** 14) ; ar choant deus ar **study** ha croguas ennan adarré (**2.20 /** 24) ; un den evelthan, deus a Breiz Izel deued d'ha Roazon woar ar **studi** (**2.20 /** 34) ; an doctor ha nom roé pepret d'ar **studi** (**2.20 /** 344) ; hen cambr' ar **studi** (**2.20 /** 361)

suilh (ag) : doctor K/vinou hen saludas, ha heuillas he hent evelt an avel foll, p'he an avel **suil** (**2.20 /** 268)

sujed (ak) : m'he n'ha v'hin quet **sujet** d'am pried (**1.14 /** 33) ; woar ur **sujet** evelt heman ar lezen a zo quercouls evelt ar re bras, ac ar re bihan (**2.20 /** 303)

sul (ak) : ur **sull** ar beurré (**2.3 /** 2) ; d'ar **sull** (**2.11 /** 19)

suno (vb) : m'he ha command dac'h, **suno** ar **/** vulum ho peuz tolled woar ar plac'h (**2.20 /** 108)

sur (ad) : ho nac er guier **sur**, n'he chommin quet (**2.2 /** 37) ; n'ha ouzomp quet, ha tra **sur**, pelec'h he yampr (**2.20 /** 41) ; **sur** he hes d'ha merchetta (**2.20 /** 192) ; ia **sur** emesy (**2.20 /** 218) ; deus a ze hon **sur** (**2.20 /** 489) ; ober goab a red ahannon **sur** emesy (**2.20 /** 421) ; n'hy ha vo **sûr** deus ar voen (**1.8 /** 20) ; ha pinvidic **sûr**, oll he viet (**2.9 /** 174) ; Ka remedy **sûr** d'ha mestr' er guier (**2.9 /** 198) ; ha dec'h hon **sûr**, eo deuet gant han (**2.9 /** 199) ; n'ha larin quet **sur** (**2.20 /** 453) ; **sur** hon ahannout (**2.20 /** 365)

surpilis (ak) : phulup ollier hen pen ar vanden **/** dindan he hasel ur **suppiliç** gwen (**2.4 /** 44)

T

tachenn (ak) : hen peur andret, deus an **tachen** man (**1.6 /** 67)

tad (ak) : **tad** (**1.6 /** 18 ; **2.4 /** 83) ; an **tad** (**2.20 /** 4 **/** 177) ; han **tad** (**2.20 /** 281) ; m'ha **tad** (**2.1 /** 5 **/** 17 **/** 41 ; **2.2 /** 42 **/** 48 ; **2.4 /** 38 **/** 71 ; **2.8 /** 24 ; **2.9 /** 17 ; **2.11 /** 11 ; **2.12 /** 28 **/** 31 **/** 35 ; **2.17 /** 34 ; **2.20 /** 13 **/** 28 **/** 120 **/** 145 **/** 287) ; biquen en ty m'ha **tad**, n'ha arruan (**2.9 /** 81) ; o doué, consolet m'ha mam, m'ha **tad** (**2.9 /** 83) ; m'ha **tad** paèron (**2.1 /** 69) ; d'am **tad** (**2.20 /** 375) ; he **tad** [g] (**2.11 /** 6 ; **2.20 /** 13 **/** 22 **/** 92 **/** 94 **/** 185) ; d'he [g] **dad** (**2.20 /** 141) ; gant he [g] **tad** (**1.11 /** 109 ; **2.20 /** 201) ; hen he [g] **dad** paour (**2.20 /** 90) ; he **tad** quer [gg] (**1.6 /** 148) ; m'ha **tadic** quèz (**1.6 /** 149) ; ho [L2] **tad** (**1.11 /** 81 ; **2.6 /** 22 **/** 104) ; d'ha ty he [gg] **tad** (**2.14 /** 115) ; d'ha ty ho **tad** (**1.11 /** 77) ; hen ty he [g] **tad** (**2.20 /** 347) ; hen ty han **tad** (**2.8 /** 30) ; senti he deus graët eus mam ha **tad** (**1.14 /** 8) ; quemeret m'ha **tad**, ho tranc'h, ac ho pal **/** m'he ho ped d'am planta en douar (**2.14 /** 29) ; ar minor […] **/** couls a beurs mam, ac a beurs **tad** (**1.11 /** 114) ; minoress woa abeurs **tad** (**2.16 /** 42) ; goude bezan sourciet deus he [g] **tad** (**2.20 /** 258) ; **tad** belec ar gall ha choulené (**2.5 /** 30)

+tailher (ak) : ébars er plac'hic yauanc, he croguas / he laquéas, woar **tailler** ar march (**2.9 /** 53)

tal (ak) : gant un **tal** rided, ac ir muzellou (**1.14 /** 14)

tamall (ak) : kar bézan he nevoa **tamal** deus he vuez (**1.17 /** 36)

tamallet (agv) : dezan he heo **tammalet** (**1.16 /** 8)

tamm (ak) : ar plac'h yauanc, n'ha zébré **tam** abed (**2.9 /** 92) ; ur **tam** kic clujar (**1.11 /** 13) ; un **tam** bale (**2.20 /** 274) ; d'ober ur **tam** bale (**2.20 /** /414) ; un **tam** bara (**2.2 /** 9) ; un **tam** boet (**2.2 /** 12) ; daoust ha m'he m'ho **tam** bouet aman (**2.2 /** 27) ; ac ur **tam** bouet d'am dijuni (**2.15 /** 148) ; roet ur **tam** bouet d'ha dibri (**2.15 /** 149) ; n'ac ur diner d'ha prena un **tam** boued (**2.20 /** 98) ; **tam** n'ha débran (**1.13 /** 33 ; **2.3 /** 15) ; m'he n'ha meus bed **tam** yéchet (**2.16 /** 11) ; n'ha cavan mad **tam** bouet (**2.16 /** 12) ; n'he n'hon evit dibri **tam** (**1.13 /** 22) ; graet he woa un **tam** yod d'ha choan (**2.20 /** 99) ; ac ar matez d'addo un **tam** querc'h (**2.20 /** 101) ; m'ar mije un **tam** accoutamant (**1.8 /** 1) ; un **tam** aouen a zeuas dezi (**2.20 /** 439) ; ar **tam** paper (**2.20 /** 233) ; **tam** ha **tam** (**2.20 /** 405) ; evit dibri ur **tammic** boed (**2.15 /** 35)

tan (ak) : an **tân** (**1.6 /** 143 ; **2.12 /** 16 / 72) ; an **tan** (**2.12 /** 74) ; **tan** or meup ezom d'ha tommo (**1.12 /** 26) ; en **tân** ac hen goad (**2.1 /** 119) ; ebars an **tan** (**2.12 /** 73) ; ar curen an avel, an **tan** (**1.12 /** 13) ; querquent an **tân** ho deus laquet (**1.12 /** 89) ; an ini goz azeet, er chogn, quichen an **tân** (**1.7 /** 41) ; an hostiç […] / ha c'halvas matezic, evit couéza an **tân** (**1.7 /** 38) ; laquat he raizoing an **tân** en dro d'an ty (**2.9 /** 247) ; lequet dustu ar ber ous an **tan** (**2.9 /** 89)

taol (ak) : ha pep sort **toll** fall (**2.11 /** 33) ; ur **toll** pront, d'he march, eon ha roas (**1.6 /** 64) ; ur **toll** yentr, d'he march, eneus roet (**1.6 /** 65) ; ha **daouliou** treït (treit) (**1.17 /** 19 / 28) ; gant un **toll** penn bas (**1.17 /** 27) ; un **toll** fouet d'ar chézec (**2.6 /** 55) ; un **toll** fouet, prest ha prest (**2.20 /** 284) ; he roas ur **toll** fouet (**2.20 /** 150) ; un **toll** musclet, ho seiz, he deus losquet (**1.8 /** 26) ; hoariamp un **toll** fleuret m'ar keret (**1.6 /** 115) ; ar quenta **toll** lagat (**2.20 /** 319) ; woar an nor deus ar maner, ur **tol** a zo bed scoet (**2.17 /** 73)

taol (ak) : he woa an autrou, ous **toll** ho laigna (**2.14 /** 121) ; n'ha p'ha wouangn(i)é ous an **dol**, ouz (ous) an **dol** ho coannia (**2.18 /** 5 / 25)

taoler (vb) : gw. **teuler**

taolet (agv) : hen diou vrac'h he tad eo nom **tollet** (**2.14 /** 130) ; an dor en ty ho deus **tollet** (**1.12 /** 27) ; n'eus han **tollet** (**2.2 /** 36) ; n'hom **tollet** (**2.2 /** 68) ; p'he neus hi **tollet** (**2.12 /** 69)

tapout (vb) : ho clasq **tapout** potret Euret enno (**1.12 /** 32) ; evit **tappout** potret euret (**1.12 /** 58) ; galloud he ress an daou all, **tappout** ar mais (**2.20 /** 84) ; m'he ha reddo, ho [L3] **tappo** buan (**2.9 /** 23)

tapet (agv) : enez biquen, n'he vo **tappet** (**1.12 /** 94)

taviñ (vb) : gw. **tevel**

te (rag) : **té** (**1.9 /** 18) ; **te** eo (**2.20 /** 192) ; **te** warw (**2.1 /** 96) ; **te** à m'he (**1.13 /** 8) ; **te** gar fidelamant ar merket coant (**1.6 /** 110) ; pelec'h es **te** (**2.20 /** 192) ; m'ar vez **te** er parck ho labourad (**1.9 /** 21) ; p'ha ves **té** en ur ty mad benaquet (**1.9 /** 25) ; **t'he** ha rento (**2.1 /** 113) ; **t'hé** (**2.20 /** 74) ; labourer **the** yeffe d'ha fall (**1.9 /** 32) ; **the** a zo zod (**2.20 /** 474) ; **the** chommo (**2.20 /** 197) ; **thé** à vey ar guenta, he mey choant d'ha lazet (**1.7 /** 46) ; lesest **thé** m'ha map (**2.4 /** 65) ; **thé** a zo staguet aze n'he feus quet graët offanç (**1.13 /** 7) ; **thé** feus (**2.20 /** 195) ; n'hon paz eveldout **the** labourer (**1.9 /** 15)

teil (ak) : en ur bern **teil** (**2.20 /** 369) ; ha **teil** marc'h (**2.20 /** 370) ; war ar bern **teil** (**2.20 /** 372) ; p'ha bigné woar ar bern **teil** (**2.20 /** 445) ; he crenné bemdez ar bern **teil** (**2.20 /** 449) ; pera zo dastumet er bern **teil** (**2.20 /** 452) ; d'ha toll he lais woar ur bern **teil** (**2.20 /** 420) ; red he woa dézan, ober ur toull er bern **teil** (**2.20 /** 404) ; he santas ur deiz ar bern teil ho fioual (**2.20 /** 439) ; euzus he woa guelet ar bern **teil** ho virvi (**2.20 /** 471) ; lezet ar paourquèz doctor er bern **teil** d'ha braigna (**2.20 /** 481)

teir (niv) : **teir** (**2.11 /** 29 ; **2.12 /** 63) ; **teir** heur anter he hing bed (**1.12 /** 39) ; n'he woa quet **teir** heur anter sonnet (**1.12 /** 41) ; **teir** heur aroc an deiz / m'he vey gant m'ha ini savet (**2.17 /** 3) ; **teir** fasset dézan he roas (**2.2 /** 34) ; **teir** guiscamant (**2.14 /** 98) ; **teir** sizun (**2.6 /** 124) ; **teir** noz (**2.19 /** 1 / 5) ; **teir** nosvez (**1.7 /** 25) ; **teir** tro (**2.20 /** 409) ; **teir** ha choaréset (**2.11 /** 17) ; ho **teir** [L3] (**2.11 /** 18) ; he laraincq ho **teir** (**2.11 /** 20) ; n'ha pa golzen ar guir a **teïr** commandant (**2.14 /** 28)

teirvet (ak) : mez p'ha zeue an aër d'ober an **taerret** tro (**2.20 /** 502)

tener (ad) : hi he woa **tener** meurbed (**2.16 /** 41)

tenn (ak) : abenn, n'or meup losquet pob ha **ten** (**1.8 /** 19)

tennañ (vb) : d'hen **tenna** deus chasel ye (**2.20 /** 225) ; evit he [gg] **tenna** ahanne (**2.20 /** 497) ; d'ha **denna** ar mestr' ha pinigen (**2.20 /** 236) ; den n'ha allé hen **ten** ahanné (**2.20 /** 213) ; red eo dimp n'hom **ten**, ha n'hom **ten** ha rimp (**2.20 /** 37 / 38) ; m'he **tenno** accord, gant m'ha pried (**1.11 /** 60) ; m'he **tenno** accord gant m'ha autrou (**1.11 /** 68) ; ar mam caër ha **tennas** un habit du (**1.11 /** 90) ; unan demeus ar jacobin / ha **tennas** he contel noas (**2.15 /** 138) ; **ten** d'ha sort fonnus, emey K/vinou (**2.20 /** 210)

tennet (agv) : an autrou trédrez he neus **tennet /** deus he c'hodell, ur caïr mouchouer ampeset (**2.9 /** 74) ; he [g] cleve ractal a neus **tenet** (**2.9 /** 239) ; m'ha **tennet** ho deus, deus ar prison (**2.12 /** 101) ; chétu unan **tennet**, ha **tennet** mad (**2.20 /** 6 **/** 6) ; **tennet** eo, emey ar Stang (**2.20 /** 210)

teñval : aman he heo aru **tenvoal** (**2.15 /** 29) ; ar feunteun ha woa pell **/** ac an noz ha woa **tenvel** (**2.17 /** 8)

teñzor (ak) : m'ha **tensor** ho peus espernet (**2.6 /** 122)

teod (ak) : ar goall **deod** (**2.19 /** 16 **/** 22 **/** 23)

termen : Laquas he res an **termen /** he vigé deud d'am eureugi (**2.17 /** 59) ; p'eo arru an **termen /** allas n'he moa bed quélou (**2.17 /** 61) ; Laket he nevoa he [g] **termen** adarre, d'ur miz hag ur deiz (**2.20 /** 257)

terriñ (vb) : gw. **torriñ**

terrupl : un den **terrupl** he lavarer oud (**1.6 /** 80) ; n'ha plijé quet **terrupl** deze (**2.20 /** 61)

test (ak) : m'ha broïs ha zo **test** deus ar glac'har (**1.14 /** 47)

testamant (ak) : abalamour d'he (U2. g) **testamant** (**2.6 /** 4) ; ober m'ha **testamant** he meus choant (**2.6 /** 80)

testamantet (agv) : quenta guer he neus **testamanted** (**2.6 /** 81)

testañ (vb) : evit **test** he [gg] madelles (**2.16 /** 70)

testeni (ak) : ac fals **testeni** deus he [gg] priet (**1.14 /** 24)

teuler, teurel, taoler (vb) : d'ha **toll** lez bronn, war ar bern teil (**2.20 /** 372) ; d'ha **toll** he lais woar ur bern teil (**2.20 /** 420) ; ha n'ha woa quet d'ha **toll** (**2.20 /** 435) ; m'he zo deud d'ha nom **tol** d'ar prison (**2.12 /** 49) ; suno ar vulum ho peuz **tolled** (**2.20 /** 109) ; n'ha **tollé** aour woar he barlen (**2.14 /** 124) ; **tol**li aman woar lost, m'ha march (**2.9 /** 41) ; ha **tollas**, he clevé en douar (**1.6 /** 128)

teurvezañ, -vezout (vb) : enan he choulennas digant hi ac hi **euter** anezan (**2.20 /** 218)

tevel, (vb) : he [gg] moëz, n'hen he creiz à zo **taved** (**1.14 /** 56) ; **tevet** youen (**2.3 /** 23) ; **tevet tevet** eméan (**2.20 /** 249) ; **tevet tevet** cloarec yauanc (**2.15 /** 161) ; **teved**, **teved** m'ha pried, **tevet** n'ha vouelet quet (**2.18 /** 11) ; p'ha woa guelet ar cant scoet doneson, he **tavas** an dud (**2.20 /** 139)

ti (ak) : **ty** (**2.2 /** 7 **/** 10 **/** 41 ; **2.3 /** 13 ; **2.11 /** 11 ; **2.20 /** 16 **/** 142) ; en **ty** (**1.6 /** 6 **/** 148 ; **1.12 /** 27 ; **2.6 /** 129 ; **2.14 /** 105 ; **2.20 /** 95) ; **2.4 /** 48) ; en **ty** man (**1.11 /** 61) ; hen **ty** (**2.8 /** 30 **/** 35 ; **2.20 /** 29 **/** 47 **/** 114) ; aru liser hen **ty** (**2.16 /** 46) ; savet hon bed, hen **ty** (**2.16 /** 111) ; ha pep tu an **ty** (**2.20 /** 83) ; d'am **ty** (**2.4 /** 17) ; en ur **ty** mad benaquet (**1.9 /** 25) ; deuet en **ty** (**2.1 /** 39 ; **2.8 /** 33) ; deus **ty** m'ha tad (**2.1 /** 41) ; biquen en **ty** m'ha tad, n'ha arruan (**2.9 /** 81) ; unan benaquet deus an **ty** (**2.20 /** 277) ; an hostiç deus an **ty** an **ty** bras ha rohan (**1.7 /** 37) ; hen **ty** he [g] tad (**2.20 /** 347) ; d'ha **ty** m'ha tad (**2.12 /** 31) ; demeus ha **ty** m'ha tad (**2.9 /** 17) ; d'ha **d'hy** m'ha tad (**2.20 /** 254) ; d'ha **ty** ho [L2] tad (**1.11 /** 77) ; d'hon **ty** (**2.5 /** 18) ; neket deued d'ho [L2] **ty** gant he grad mad (**2.14 /** 43) ; d'ha **ty** he [gg] tad (**2.14 /** 115) ; d'ha **ty** he maguéres (**2.2 /** 4) ; en **ty** he maguères (**2.2 /** 6) ; ébars an **ty** (**1.11 /** 53 ; **2.14 /** 47) ; ebars en **ty** man (**2.2 /** 25) ; ebars an **ty** man (**2.8 /** 31) ; èbars en **ty** man (**2.14 /** 46) ; emais an **ty** (**2.2 /** 63) ; emaïs an **ty** (**1.12 /** 36) ; emaès an **ty** (**2.2 /** 36) ; hen quichen an **ty** (**1.14 /** 42) ; ed d'ha **ty** ho breur belec (**2.20 /** 18) ; **ty** an anquen (**2.11 /** 26) ; hen **ty** douez (**1.17 /** 24) ; hen **ty** an diaul (**2.20 /** 70) ; gouarneres en **ty** (**1.13 /** 32) ; oll tud he [gg] **ty** (**2.6 /** 58) ; d'ho [L2] **ty** (**2.14 /** 51) ; en ho [L3] **ty** (**2.6 /** 108) ; oll tud m'ha **ty** (**2.6 /** 5) ; dibonjour d'han oll dud m'ha **ty** (**2.9 /** 85) ; ed hu **d'hy**, ha visited hi (**2.12 /** 9) ; un **ty** disputtet, gant peb ini **(2.14 /** 8) ; allas disculliet eo bed, en he [g] **ty** he unan (**1.7 /** 40) ; laquat he raizoing an tân en dro d'an **ty** (**2.9 /** 247)

ti : gw. **di**

tiegezh (ak) : hon **tiéguez** caër (**2.2 /** 8) ; ur **tiégués** caër (**2.2 /** 26)

tiez (ak) : allas n'he woa quet a ez hen **tiez** (**2.20 /** 428)

timat : **ty mad** (**2.1 /** 23) ; redec **ty mad** (**2.11 /** 20)

tirant (ak) : houi zo ur muntrer, ac ur **tyrant** (**1.6 /** 140)

tizhout (vb) : evit **tiout** ar kéfélégec (**1.11 /** 20)

toenn (ak) : an **doen** ha woa fall (**2.20 /** 96)

tok (ak) : ur **toquic** bordet ha neveus woar he pen (**1.6 /** 55)

tommañ, $^{+}$-o (vb) : tan or meup ezom d'ha **tommo** (**1.12 /** 26) ; c'halon an den fur ha commanças **tomma** (**2.20 /** 158)

torfed (ak) : doué d'hen pardonno, deus he [g] **torfet** (**2.9 /** 246) ; meur ha **torfet** (**2.11 /** 39) ; ha m'he compto d'hac'h ur **torfet** (**2.15 /** 151) ; n'ha r'hin quet an **torfet** se (**2.20 /** 386) ; ha woa quer brudet dre ar bro **/** dre ar laëronci, ar **torfézou** (**1.8 /** 30) ; oll ouzomp, an **torréfou** a red (**2.9 /** 177)

torriñ, terriñ (vb) : woar ar rod d'ha **terri** (**2.12 /** 68) ; gant un orzen he **torzé** d'hin m'ha pen (**2.12 /** 44) ; he **torro** dac'h ho pen (**1.6 /** 76) ; quemer ar podez, **tor** hi, ha chet ar c'hic milliguet (**2.20 /** 474)

torret (agv) : woar ar rod **torred** (**2.12 /** 15) ; ar rod dindanni a zo **torret** (**2.12 /** 70) ; he woa percher maner trédrez **torret** (**2.9 /** 184)

tost : **tost** d'ar potanc (**1.13 /** 25) ; emaidi **tost** ennan, d'ar romarin (**2.9 /** 166) ; lequet hi dindan ur planten lore **/ tost** d'ar chouldri, distro d'an allé (**2.9 /** 168)

tostaat (vb) : cloarèguic ar gall ha zo **tostéd** (**2.5 /** 15) ; ha querquent eo **tosteet** (**2.17 /** 24) ; p'ha n'ha **tosta** quin d'am guelet (**1.11 /** 86) ; kar m'he ha **tosta** d'ar maro (**2.6 /** 10) ; p'ha **tostée** deus locarn ha trébrihan (**2.20 /** 187) ; ar princes ha **tosteas** (**2.20 /** 278) ; p'ha **tostéas** ar miz, he quéméras he [g] roud (**2.20 /** 185)

touch (vb) : **touch** he rey hec'h arc'hant erfad (**2.20 /** 436) ; n'ha neus **touchet**, ur diner leve (**2.8 /** 16) ; ac ha **touché** he [g] march (**2.16 /** 86)

touiñ (vb) : m'he **touez**, n'ho peso drouc abed (**2.9 /** 214)

toull (ak) : d'ha **toul** dor an tetic (**1.12 /** 18) ; hen **toul** prison guenet he hon bed (**2.12 /** 1) ; m'ha planted en beo en **toul** ho [L2] ho dor (**2.14 /** 31) ; red he woa dézan, ober ur **toull** er bern teil (**2.20 /** 404)

tourell (ak) : ed hu autrou d'an **tourel** huellan (**2.9 /** 179)

tourmantet (agv) : entrézoc'h goasset yauanc, houi ha vo **tourmanted** (**2.13 /** 7) ; abenn ur pennad ha amser **/** ing n'hom gavet, **tourmantet** (**2.15 /** 58)

touseg (ak) : m'har ho guén, he woinc, **tousseged** (**2.20 /** 379)

tout : an traou zo **tout** he cavan mad (**1.11 /** 14) ; d'ha zonnet **tout** d'am offeren (**2.4 /** 50) ; **tout** en ur vouez (**2.6 /** 45) ; ho lakat **tout** er podez (**2.20 /** 402) ; ac an traou a chommo gannid **tout** (**2.20 /** 475) ; gratz d'imp **tout** d'ha vont er barados (**2.5 /** 62)

tra (ak) : un **dra** all (**2.20 /** 56) ; m'he n'ha r'hin quet ur **dra** evelt se (**2.20 /** 425) ; servichet he woainc hen boed, ac hen pep sort **tra** deus ar guellan (**2.20 /** 63) ; ac heuliet en pep **tra** ar lezen mad (**1.14 /** 8) ; henor dezi, ac hen oll **dra**, chanç mad (**2.14 /** 116) ; an **dra** ze ha gene allies an doctor (**2.20 /** 328) ; ha **tra** sur (**2.20 /** 41) ; an **traou** zo tout he cavan mad (**1.11 /** 14) ; guelt he ress an **traou** ho tremen (**2.15 /** 133) ; **traou** souézus (**2.20 /** 362) ; ac an **traou** a chommo gannid tout (**2.20 /** 475) ; prenet woa ha bep sort **trao** (**2.20 /** 121)

trañch (ak) : quemeret m'ha tad, ho **tranc'h**, ac ho pal / m'he ho ped d'am planta en douar (**2.14 /** 29)

traoñ / traou (ak) : d'ha **traon** an auter (**2.4 /** 70) ; n'ha deud hu gannimp d'an **traou** (**2.15 /** 66) ; Salocroas, lare ar minores / gannac'h d'an **traou** n'ha n'hin quet (**2.15 /** 74)

treid (ak) : gw. **troad**

treiñ (vb) : gw. **troiñ**

tremen (vb) : **tremen** (**2.20 /** 257 / 335) ; **tremen** c'huec'h miz hen cambr' (**2.20 /** 53) ; c'huec'h miz miz ha **tremen** fonnus avoalc'h (**2.20 /** 54) ; m'he all **tremen** ep (**2.20 /** 315) ; evit **trèmen** sioul ar poul menou (**2.9 /** 66) ; **trémen** pevar miz so (**2.16 /** 10) : neur **trémen** illis guézarec (**2.16 /** 91) ; ho **tremen** aman (**1.6 /** 26) ; he servicher ha lare, ho **tremen** ar potanç (**1.13 /** 5) ; guelt he ress an traou ho **tremen** (**2.15 /** 133) ; n'ha p'ha woan m'he ho **tremen** (**2.17 /** 88) ; ha **tremen** aze (**2.1 /** 28) ; pautred euret ha **tréméné** (**1.12 /** 101) ; p'ha **tremeno** (**2.1 /** 29) ; p'ho **tréméné** (**2.9 /** 56) ; p'ha **tréméné** ar guer (**2.6 /** 35 / 43) ; p'ha **treméné** (**2.6 /** 37) ; p'ha **tréménas** (**2.20 /** 260)

tremenet (agv) : ur seiz miz benaquet he woa **tremenet** (**2.20 /** 343) ; **trémènet** (**2.20 /** 473) ; **trémenet** eo ar cloarec aze (**1.6 /** 33) ; p'ha vo ur deiz, ac ur bloaz **trémenet** (**1.11 /** 47) ; p'ha nevoa **tremenet** ur bloaz énau (**2.20 /** 32) ; aboué déjiou **tréménet** (**1.11 /** 102) ; ar cloarec yauanc woa cuzet / neus **trémenet** ur goal nosvez (**2.15 /** 142) ; ur goal nosvez emeus **tremenet** (**2.15 /** 155) ; meur ha bloas **trémenet** (**2.16 /** 60) ; **tremenet** eo rod ar fortun evidomp (**2.20 /** 119)

+trempo (vb) : p'he vèjeainc ho **trempo**, d'ar sull mha scudellad (**2.11 /** 19)

tretet (agv) : p'ha **tretet** ho map, éguis deur laèr (**2.11 /** 28)

treuj, troj (ak) : autrou ho c'hontel d'hin m'he prested / d'ha troc'ha **trojen** deus m'ha boquet (**2.9 /** 120)

treuz (ak) : ec'h hay yvonna ar yudec woar an **treuzou** (**2.4 /** 26) ; he woa yvonna woar an **treuzou** (**2.2 /** 40)

treuzet (agv) : pevar clévé noaz neus han **treuzet** (**1.6 /** 130)

treuziñ (vb) : ho **treuzi** an er (**2.20 /** 159)

trev (ak) : neuze tayo duaulldis, compted hec'h oll **trewiou** (**2.13 /** 33)

tri (niv) : aboué **tri** deiz (**1.11 /** 32) ; aben **tri** deiz (**1.11 /** 33) ; **tri** dez (**2.20 /** 498) ; abenn **tri** de (**1.11 /** 35 / 49) ; ur plac'h yauanc zo bed **tri** deiz er croug (**1.13 /** 3) ; p'ha woa bed ur **tri** miz benaquet ho monnet (**2.20 /** 438) ; evit daou p'he **tri** (**1.17 /** 18) ; ar choas ha **tri** (**2.4 /** 66) ; **tri** innocant (**2.12 /** 37) ;

mes m'he a meus **tri** breur, en servich ar roue (**1.7 /** 27) ; **tri** map (**2.20 /** 3) ; Abenn **tri** miz, ech arruas an autrou (**2.20 /** 64) ; **tri** miz deiz ha **tri** miz noz ha / ra c'huec'h miz (**2.20 /** 66) ; r'he yauanc oc'h, ho **tri**, d'ha monet (**1.3 /** 16) ; cutuil ur boquet ha **tri** sort plant (**2.9 /** 95)

tridal (vb) : p'ha arruas / hen K/vinou, he **tritté** he [g] c'halon (**2.20 /** 91)

triomf (ak) : ur **triomf** ha woa ha neve, hen K/vinou (**2.20 /** 122)

+triomfañ (vb) : an archer yauanc, ha **triumphe** (**1.12 /** 71)

trist (ad) : en ty a woué ur changement **trist** enan (**2.20 /** 95)

tristidigezh : en caon, n'hac en **tristidiguez** n'hon quet (**1.11 /** 92)

trivet (ad) : neket bed goalchet choas, aboué eo lazet an **trivet** (**1.7 /** 17)

triwec'h (niv.) : **triwouach** archers, a zo arruet (**1.12 /** 33) ; **triwouach** troated ha hueldred (**1.12 /** 95) ; **triwoach** archer (**1.12 /** 49) ; **triwoac'h** troated, demeus ha hed (**1.12 /** 91) ; ur plachic **trivouac'h** bloas (**2.12 /** 3) ; **triwouac'h** bloas a neuz ar vrec (**2.20 /** 509) ; **triwouac'h** bloas a neus ar plac'h (**2.20 /** 510) ; **triwouac'h** bloaz eo ho goall buez paded (**2.14 /** 103) ; **triwouac'h** miz anter he heo bed (**1.14 /** 21) ; ac he veach aze ouspen **trivouac'h** (**1.6 /** 113)

tro (ak) : woar an **dro** (**2.1 /** 89) ; he **tro**, aruo gant peb ini (**2.3 /** 12) ; pep hini he **dro** (**2.20 /** 120) ; hen ho **tro** (**2.4 /** 23) ; he salude an dud **tro**, **woar dro** (**1.17 /** 20) ; te à m'he, neus graët hon daou, lies meur ha **tro** danç (**1.13 /** 8) ; n'ha vancomp quet hon **tro** (**1.7 /** 34) ; **tro** ar procefsion ar verret (**1.14 /** 79)

troad (ak) : quen neubeut woar m'ha **troad** (**1.13 /** 39) ; ho ruillé gant he **troad** (**2.12 /** 42) ; hen he **treit** ur botou marellet (**1.6 /** 38) ; ha daouliou **treït** (**1.17 /** 19) ; ha daouliou **treit** (**1.17 /** 28) ; dindan d'ha **treit** he eo called (**1.9 /** 22) ; d'ha **treit** an doctor (**2.20 /** 222) ; hen he **trait**, ur boutou scan (**1.7 /** 48) ; gant **troat** an armo (**1.17 /** 23)

+troadet (agv) : quer buhan ac un anquanné, ac he vey troadet mad (**1.13 /** 41)

troatad (ak) : triwouach **troated** ha hueldred (**1.12 /** 95) ; triwoac'h **troated**, demeus ha hed (**1.12 /** 91)

troc'hañ (vb) : autrou ho c'hontel d'hin m'he prested / d'ha **troc'ha** trojen deus m'ha boquet (**2.9 /** 120) ; diwoallet ervad n'he veac'h **troc'het** (**2.9 /** 123)

troiñ (vb) : n'allé **troï** ha nep tu (**2.20 /** 206)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

troet (agv) : p'he woa **troet** quein ar mestr' (**2.20 /** 68) ; autrou, m'ha mestr', **troet** en dro (**2.9 /** 139)

trompañ (vb) : m'he n'ha n'ho **trompo** quet (**1.7 /** 23)

tromplet (agv) : evit disquan d'ar justic, he woa n'hom **tromplet** mad (**1.13 /** 20)

troublet (agv) : ar feunten he woa **troublet /** gant poltrec an autrou (**2.17 /** 15)

trouz (ak) : péra eo an **drous** emeus clevet (**2.4 /** 72) ; ur **trous** (**2.20 /** 114) ; evelt **trous** ar cornandonnet (**2.20 /** 114) ; un **drous**, dreist natur (**2.20 /** 115)

truez (ak) : **truéz** ha nevo, martrésé ouzin (**2.20 /** 27)

truezus (ad) : mes he [gg] c'halon quer **truézus** (**1.8 /** 37)

trugarekaat (vb) : ho **trugarécat** (**2.1 /** 44 **/** 49) ; hac hi [L3] d'ha **trugarecat** ha d'ha réus (**2.20 /** 51)

trugarez (ak) : ha **trugarez** doué (**2.6 /** 42 **/** 48) ; **trugarez** autrou, ha **trugaréz** (**2.9 /** 13)

tu (ak) : ho serre, an norrejet ha pep **tu** (**1.12 /** 100) ; perac he tueué d'am clasq, hen pep **tu** (**1.14 /** 36) ; kar n'he woa quet hen **tu** gante (**1.8 /** 36) ; n'he woa quet pepret hen **tu** gantan (**2.20 /** 270) ; evit he digass deus he [gg] **tu** (**2.20 /** 271) ; ha pep **tu** an ty (**2.20 /** 82) ; n'allé troï ha nep **tu** (**2.20 /** 206) ; d'ha holo ur caler he daou **tu** (**2.2 /** 34)

tud (ak) : an **dud** (**2.5 /** 23 ; **2.20 /** 129 **/** 139 **/** 251 **/** 261 **/** 273 **/** 326 **/** 327) ; an **dud** ha mor (**1.9 /** 14) ; an **dud** all (**2.20 /** 408) ; ous he **tud** (**2.1 /** 4) ; d'an **dud** (**2.1 /** 12) ; ep cavout **dud** (**2.19 /** 20) ; he salude an **dud** (**1.17 /** 20) ; m'ha **tud** (**1.14 /** 35) ; d'ha d'hy m'ha **tud** (**2.20 /** 254) ; d'am **tud** (**2.20 /** 248) ; he [g] **tud** (**2.20 /** 181) ; he [gg] **tud** (**2.2 /** 62) ; ho **tud** (**1.6 /** 8) ; **tud** eus ar guer man (**1.12 /** 61) ; an oll **dud** (**1.12 /** 17) ; oll **tud** m'ha ty (**2.6 /** 5) ; oll **tud** he (gg) ty (**2.6 /** 58) ; **tud** ar marquis ountan ha c'hollé (**1.6 /** 122) ; **tud** m'ha chontré, m'ha dilivret, m'he ho ped (**2.9 /** 57) ; allas **tud** he woa ho sellet (**2.15 /** 95) ; hen touesq, **tud** an autrou (**2.16 /** 73) ; ed he woa an **dud** d'ha cousquet (**2.16 /** 93) ; ed eo dha gavout **tud** ar justic (**1.14 /** 26) ; an **dud** ha justic he wooa hen tonquédec (**1.14 /** 27) ; quemeret **tud** d'ha labourat (**2.20 /** 122) ; **tud** d'hen servichi (**2.20 /** 143) ; **tud** disquet (**2.20 /** 44) ; **tud** hounest he woainc (**2.20 /** 61) ; ag hi **tud** eürus (**2.20 /** 323) ; chètu peneus he nom coll an **dud** er bed man (**2.20 /** 484) ; dibonjour d'han oll **dud** m'ha ty (**2.9 /** 85) ; lard meurlargé roet d'hin gant **tud** coz a yachas anesan (**2.20 /** 492) ; **tuddigou** doué, dim he leret (**2.5 /** 31 **/** 35)

tudchentil (ak) : gant nombr' bras ha **tud chentil** yauanc (**2.6 /** 14)

+turial (vb) : the labourer **/** a zo bemdez ho **turial** an douar (**1.9 /** 16)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

turzhunell (ak) : m'he zo evelt an **durjunel** a vey colled he far (**1.16 /** 106)

U

ugent (niv) : **uguent** scoet ar miz (**2.20 /** 459) ; **uguent** scoet ha dallas an hey choas (**2.20 /** 461)

uhel (ad) : d'ur maner bras ac **huel** (**2.20 /** 62) ; priz **huel** he woa cousted (**2.20 /** 357) ; ed hu autrou d'an tourel **huellan** (**2.9 /** 179) ; un descadurez an **huellan** (**2.20 /** 46) ; ha doctoret ar re **huellan** (**2.20 /** 87) ; woar an **huellan** squeul, p'ha pigne (**1.14 /** 50) ; er pen **huellan**, deus ar leur nevez (**2.12 /** 69)

un, ur : **un** (**1.6 /** 51 / 80 / 88 / 115 / 145 ; **1.7 /** 35 ; **1.8 /** 1 ; **1.11 /** 90 ; **1.13 /** 41 ; **1.16 /** 103 ; **2.1 /** 4 ; **1.14 /** 2 / 14 / 77 ; **1.17 /** 27 ; **2.2 /** 16 / 40 ; **2.3 /** 26 ; **2.4 /** 8 / 11 ; **2.6 /** 24 / 55 ; **2.9 /** 61 ; **2.12 /** 44 ; **2.15 /** 18 ; **2.17 /** 11 ; **2.20 /** 1 / 7 / 33 / 39 / 44 / 45 / 52 / 56 / 98 / 99 / 101 / 101 / 115 / 163 / 202 / 274 / 282 / 284 / 364) ; **un** cloarec (**2.12 /** 31) ; **un** tamm boet (**2.2 /** 12) ; **un** den ha armé (**2.8 /** 6) ; **un** den cruel (**2.8 /** 12) ; **un** diamant (**2.2 /** 76) ; **hon** (**2.2 /** 8 / 9) ; **hon** alusen all (**2.2 /** 10) ; **hon** euret (**2.17 /** 90) ; **on** (**2.20 /** 170 / 182) ; **ur** (**1.6 /** 26 / 29 / 35 / 37 / 38 / 39 / 41 / 42 / 43 / 44 / 45 / 48 / 49 / 55 / 57 / 58 / 64 / 65 / 71 / 87 / 108 / 140 / 140 / 154 ; **1.7 /** 44 / 48 ; **1.8 /** 24 ; **1.11 /** 6 / 83 / 104 / 108 ; **1.13 /** 2 / 3 / 16 / 19 ; **1.14 /** 20 / 51 / 73 / 80 ; **1.16 /** 2 / 46 / 52 / 56 / 57 / 72 / 92 / 109 / 110 ; **2.1 /** 32 / 46 / 47 / 59 / 81 / 84 / 108 ; **2.2 /** 3 / 60 / 72 ; **2.3 /** 2 / 22 ; **2.4 /** 1 / 29 / 30 / 32 / 34 / 44 / 45 / 55 / 56 / 56 / 64 ; **2.5 /** 44 ; **2.6 /** 2 / 3 / 6 / 7 / 12 / 18 / 45 / 99 / 107 / 123 ; **2.9 /** 2 / 3 / 12 / 19 / 74 / 86 / 95 / 97 / 104 / 106 / 146 / 147 / 167 / 180 / 193 / 196 / 236 ; **2.11 /** 5 / 10 / 12 / 13 / 14 ; **2.12 /** 3 / 12 / 35 / 87 / 89 / 92 ; **2.13 /** 2 / 3 / 5 / 12 / 34 / 46 ; **2.14 /** 14 / 22 / 27 ; **2.15 /** 3 / 5 / 57 / 67 / 84 / 97 / 103 / 117 / 126 / 128 / 131 / 142 / 147 / 148 / 150 / 151 / 155 / 158 / 159 / 178 / 179 / 187 / 227 ; **2.16 /** 14 / 19 / 58 / 59 / 72 / 82 ; **2.17 /** 23 / 42 / 42 / 94 / 102 / 109 / 113 / 115 / 133 ; **2.20 /** 1 / 9 / 20 / 21 / 23 / 26 / 32 / 33 / 39 / 47 / 54 / 57 / 62 / 62 / 73 / 76 / 78 / 88 / 95 / 97 / 97 / 98 / 104 / 111 / 113 / 114 / 122 / 133 / 136 / 139 / 144 / 145 / 146 / 146 / 149 / 152 / 155 / 156 / 156 / 164 / 165 / 170 / 173 / 177 / 182 / 188 / 191 / 195 / 204 / 215 / 221 / 223 / 230 / 235 / 237 / 254 / 257 / 257 / 259 / 260 / 277 / 281 / 288 / 303 / 311 / 311 / 329 / 330 / 335 / 339 / 343 / 346 / 348 / 354 / 358 / 366 / 367 / 369 / 371 / 373 / 387 / 390 / 395 / 401 / 404 / 409 / 413 / 417 / 418 / 420 / 422 / 423 / 425 / 431 / 436 / 438 / 439 / 441 / 442 / 446 / 458 / 464 / 468 / 469 / 485 / 491 / 493 / 494) ; **ur** bloaz (**1.11 /** 47) ; **ur** bouch (**2.14 /** 57) ; **ur** buguel (**1.11 /** 5) ; **ur** chambr' (**2.6 /** 13) ; **ur** c'houlauen coar guen (**2.20 /** 80) ; **ur** cantouler (**2.14 /** 73) ; **ur** cleve noaz (**1.7 /** 15) ; **ur** deiz (**1.11 /** 47 ; **2.20 /** 439) ; **ur** den (**2.11 /** 2) ; **ur** feumeulen (**2.14 /** 17) ; **ur** goal rencontr (**1.11 /** 22) ; **ur** gornandonnes (**1.11 /** 23) ; **ur** leve bras (**2.17 /** 33) ; **ur** map (**1.11 /** 12) ; **ur** mapic bihan (**1.11 /** 4) ; en **ur** chouent (**2.8 /** 27 / 43) ; **ur** palaffrinier (**2.2 /** 61) ; **ur** paouric bihan (**1.11 /** 71) ; **ur** pod marchaussi (**2.8 /** 59) ; **ur** pod moc'h (**2.14 /** 93) ; **ur** tam kic clujar

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

(**1.11 /** 13) ; **ur** tiégués caër (**2.2 /** 26) ; **ur** parch (**2.2 /** 39) ; éguis **deur** laèr (**2.11 /** 28) ; **ur** vatèz (**2.14 /** 12)

unan (niv) : **unan** daouzec bloas, **unan** pemzec (**1.11 /** 3) ; **unan** coz (**1.12 /** 43) ; **unan** yauanc (**2.20 /** 107) ; cavout ha rez **unan** yauanc (**2.20 /** 415) ; **unan** du, ac **unan** guen (**2.14 /** 99) ; **unan** deus an daou jacobin **/** dezan ha neveus comzet (**2.15 /** 107) ; gant **unan** he woa ar c'houlou **/** gant éguilé ur chontel noaz (**2.15 /** 127) ; **unan** a zo d'ha guerzo enan (**2.20 /** 133) ; hous peb **unan** (**2.4 /** 5) ; **unan** benaquet (**2.20 /** 107 **/** 274 **/** 277) ; d'ha vid **unan** (**2.20 /** 264) ; evit han, he **unan** (**2.4 /** 6) ; chétu **unan** tennet (**2.20 /** 6) ; nemeit **unan** (**2.19 /** 10) ; **unan** ahanoc'h (**2.20 /** 79) ; **unan** ha n'hey (**1.8 /** 28) ; **unan** a ney (**2.11 /** 21) ; **unan** a hey (**2.14 /** 11) ; m'ha **unan** (**2.12 /** 86) ; woarn'hon m'ha **unan** (**2.20 /** 365) ; och **unan** (**2.12 /** 94)

urzh, -ioù (ak) : roet oc'h **eurz** (**2.12 /** 84) ; ur **eurs** a zo digasset deus peurs Louis Bourbon (**2.13 /** 3) ; ur **eurs** a zo bed aru, abeurs an intandant (**2.13 /** 5) ; p'ha n'hey phulup ollier d'an **eurzou** (**2.4 /** 25) ; ar cler ho tonnet deus an **eurzou** (**2.4 /** 39) ; e deo m'ha douç cloarec d'an **eurzou** (**2.5 /** 1)

uzañ (vb) : ar bourréo ha **uzo** d'ha dillad (**2.11 /**16)

V

vantet (agv) : plourac'hiz ha Lohuec, he zo nom **vanted** (**2.13 /** 19)

vailhant (ad) : an oll ha lavar eo **vaillant** ha brao (**1.8 /** 4) ; m'ha mestr **vaillant** (**2.2 /** 71) ; ur den **vaillant** (**2.11 /** 2) ; merchet **valiant** evelt hey (**2.14 /** 4) ; merchet **valiant** ho vale (**2.14 /** 5) ; ar merchet a zo **valiant**, red eo diouall (**2.20 /** 383)

vertuz (ak) : carguet he woa, ha **vertuz** (**2.2 /** 84)

violet (ad) : un habit nevez say **violet** (**1.14 /** 2) ; ha gant hi ur habit **violet** (**1.14 /** 80)

voulouz : perac m'ha habit **voulourz** d'hin he guisquet (**1.11 /** 91)

voulouzet (agv) : ac hoc'h ini a zo **voulouzet** (**1.6 /** 54)

W

war : **woar** (**1.6 /** 37 **/** 39 **/** 43 **/** 55 **/** 58 **/** 102 **/** 116 ; **1.7 /** 35 ; **1.9 /** 27 ; **1.14 /** 65 **/** 67 ; **2.1 /** 48 **/** 85 ; **2.4 /** 24 **/** 26 **/** 28 **/** 38 **/** 40 ; **2.9 /** 202 ; **2.12 /** 63 ; **2.15 /** 1 **/** 2 ; **2.19 /** 8 ; **2.20 /** 109 **/** 207 **/** 303 **/** 320 **/**

444) ; **woar** an douar (**1.9 /** 35) ; **woar** m'ha guele (**1.11 /** 36) ; **woar** he [g] guele (**1.11 /** 50) ; **woar** ho [L2] guélé clân (**1.11 /** 28) ; **woar** ho [L2] quélé (**1.11 /** 34) ; **woar** he hillin (**1.12 /** 82) ; **woar** c'heing he march (**1.8 /** 11 ; **1.12 /** 59) ; **woar** cheing ur anquanne (**1.7 /** 44) ; **woar** m'ha hanquanné (**1.13 /** 29 **/** 37) ; **woar** hanquanne (**1.13 /** 39) ; ag hi d'ha velet ho tonnet un autrou **woar** ur marc'h (**2.20 /** 39) ; mont **woar** he [g] clud (**1.9 /** 8) ; n'he woa den **woar** ar balé (**2.17 /** 72) ; **woar** an nor deus ar maner (**2.17 /** 73) ; deus ar noz a deus ar mitin **/** ha **woar** an deiz alliez (**2.15 /** 14) ; ha spont eusus m'ar eus **woar** an douar (**2.9 /** 242) ; **woar** an huellan squeul, p'ha pigne (**1.14 /** 50) ; p'ha woa pigned **woar** ar bern teil (**2.20 /** 463) ; benèz doue **woar** d'ha ine (**1.13 /** 6) ; **woar** he pen (**2.1 /** 33 ; **2.4 /** 45) ; **woar** an dro (**2.1 /** 89) ; **woar** he chinou (**2.1 /** 90) ; tolli aman **woar** lost, m'ha march (**2.9 /** 41) ; he laquéas, **woar** tailler ar march (**2.9 /** 53) ; **woar** cheing ar march (**2.9 /** 68) ; an deiz **woar lerc'h** (**2.20 /** 215 **/** 275) ; **woar he lerch** (**2.2 /** 45) ; **woar** ur bern teil (**2.20 /** 420) ; **woar** chaussé ar Stanq (**2.2 /** 64) ; **woar** an enchou (**2.20 /** 326) ; m'he meus **woar** he bis (**2.2 /** 76) ; he moa laquet **woar** ho [L2] pis **/** ho quenta goallen eured (**2.17 /** 131) ; hac eo d'ha squei **woar** an nor (**2.16 /** 94) ; **woar** ar plat (**1.13 /** 16 **/** 19) ; **woar** ar studi (**2.20 /** 5 **/** 8 **/** 14 **/** 34) ; **woar** ar rod (**2.12 /** 14 **/** 68 **/** 69) ; he neuz gonned **woar** pod euret (**1.12 /** 70) ; an doctor ha voa chommet hen pad an noz **woar** an noaled (**2.20 /** 103) ; **woar** an douar (**1.14 /** 48) ; **woar** an enchou (**2.9 /** 32) ; **woar** ar croaz enchou (**2.14 /** 2) ; **woar** paviou rouan (**1.7 /** 47) ; ho c'halonnou ho daou **/ woar** ar plaç a zo rannet (**2.17 /** 148) ; **woar** m'ha marc'h, houi ha vezo douguet (**2.9 /** 33) ; m'ha scoas **woar** ar percher (**2.18 /** 15) ; **woar** digarré, ganti farsal (**2.14 /** 58) ; **woar** m'ha troad (**1.13 /** 39) ; **woar** pennou m'ha daoulin noaz (**1.13 /** 40) ; n'ha tollé aour **woar** he [gg] barlen (**2.14 /** 124) ; **voar** ar paper (**2.6 /** 17) ; **war** ar paper (**2.16 /** 79) ; n'he woa christen **woar dro** (**1.13 /** 46) ; m'he ya émésan, d'ober ur tam bale **woar dro** (**2.20 /** 414) ; an deiz **woar lerch** (**2.20 /** 100 **/** 116) ; an deiz **warlec'h** (**1.16 /** 39) ; an deiou **warlec'h** (**2.20 /** 360) ; **war** ar bern teil (**2.20 /** 372)

U1. warnon : ober un approuw **woarn'hon** m'ha unan (**2.20 /** 364)

U3. warnañ : ha **woar nezan** (**1.6 /** 56) ; hac he nevoa c'houézet ivé **warnesan** (**2.20 /** 240) ; merko **warnesan** (**2.20 /** 234) ; chouéza **warnesan** (**2.20 /** 234) ; bep c'huec'h m'ha pignan **warnan** (**2.20 /** 454)

L3. warne : **warnésé** (**1.6 /** 123) ; alchoued émeus **warn hey** (**2.20 /** 380) ; c'hollo **warneze** erfad (**2.20 /** 406)

warc'hoazh : **warhoas** p'ha vo deiz (**2.17 /** 105) ; **war hoas** p'ha vezo deiz (**2.17 /** 117) ; **warhoas** houi yello, p'ha vezo deiz (**2.9 /** 30) ; n'hi partio **varhoas** ar beurré (**2.6 /** 32) ; **war hoas** mitin, p'ha savin, m'he scrivo d'ha guengamp (**1.16 /** 35)

Y

ya (adv) : **ia** rosmelson (**2.1 /** 120) ; **ia** m'ha tad (**2.20 /** 120) ; **ia** sur emesy (**2.20 /** 218) ; **ia** emey Youen guez (**2.20 /** 263)

yac'h (ad) : ar quenta toll lagat he roas woar an escop, he n'hom gavas yac'h pesq (**2.20 /** 320)

yac'haat (vb) : lard meurlargé roet d'hin gant tud coz a **yachas** anesan (**2.20 /** 492)

yaouank (ad) : **yauanc** (**1.6 /** 26 ; **1.7 /** 1 / 9 / 13 / 31 ; **2.12 /** 29 ; **2.17 /** 20 ; **2.20 /** 49 / 371 / 376) ; an den **yauanc** (**1.6 /** 144 ; **1.13 /** 13 ; **1.16 /** 81) ; ur den **yauanc** (**1.16 /** 109) ; evelt ur den **yauanc** (**2.20 /** 374) ; ar Comte **yauanc** (**1.11 /** titl) ; an itro(u)n **yauanc** (**1.11 /** 51 / 103 ; **2.20 /** 324) ; grec'h **yauanc** (**2.12 /** 21) ; ouz ar vrec'h **yauanc** (**2.12 /** 62) ; he lare ar vrec'h **yauanc** (**2.17 /** 140) ; hen querchen ar cavalier / ar vrec'h **yauanc** zo lampet (**2.17 /** 146) ; goasset **yauanc** (**2.13 /** 7 / 9) ; d'ha ur plac'h **yauanc** (**1.13 /** 3) ; corf ur plach **yauanc** (**2.2 /** 72) ; ur quéméneur **yauanc** (**1.6 /** 87) ; an archer **yauanc** (**1.12 /** 68 / 71 / 80) ; ar cler **yaouanc** (**2.4 /** 42) ; n'ha n'ha neo ar cloarec **yauanc** (**2.15 /** 129) ; ar cloarec **yauanc** woa cuzet (**2.15 /** 141) ; ar cloarec **yauanc** a zo bed ed (**2.15 /** 145) ; tevet tevet cloarec **yauanc** (**2.15 /** 161) ; feumeulen **yauanc** (**2.8 /** 51) ; daou den **yauanc** (**2.18 /** 3) ; daou jacobin **yauanc** (**2.15 /** 25) ; marchadour **yauanc** (**1.7 /** 18) ; menec'h **yauanc** (**2.15 /** 6) ; ur minoric **yauanc** (**1.11 /** 108) ; ar minoress **yauanc** (**2.16 /** 100) ; ar minorézic **yauanc** (**2.15 /** 23) ; plac'h **yauanc** (**1.16 /** 3 ; **2.9 /** 86 / 92 / 93 ; **2.17 /** 58 ; **2.20 /** 270 / 493) ; plach **yauanc** (**2.9 /** 101) ; plaç **yauanc** (**2.9 /** 158) ; plachic **yauanc** (**2.9 /** 11 / 15 / 77 / 116 / 129 / 142) ; plac'hic **yauanc** (**2.9 /** 31 / 52 / 55 / 67 ; **2.17 /** 41) ; d'ha ur plac'hic **yauanc** he heo graet (**2.9 /** 3) ; plachic **yauanc** n'ha gouelet quet (**2.9 /** 79) ; ar plachic **yauanc**, zo nom lazet (**2.9 /** 156) ; ar plac'hic **yauanc** ha crié (**2.15 /** 81) ; ar vrec'h **yauanc** (**2.18 /** 9 / 41) ; seiz den chentil **yauanc**, zo n'hom rentet (**1.8 /** 25) ; tud chentil **yauanc** (**2.6 /** 14) ; d'he [gg] demesel **yauanc** (**2.16 /** 40) ; m'ha pried a zo quer **yauanc** (**1.11 /** 37) ; r'he **yauanc** oc'h, ho tri, d'ha monet (**1.3 /** 16) ; allas m'he woa **yauanc** (**2.17 /** 27) ; unan **yauanc** (**2.20 /** 107 / 416) ; d'an hini **yaouanquan** (**2.4 /** 20) ; gant ar **yauanquan** (**2.5 /** 20) ; ar **yauanqua** deus an archerrien (**2.11 /** 25) ; **yauanquic** (**1.14 /** 40 ; **2.12 /** 27) ; a zo **yauanquic** mad deméset (**1.11 /** 2) ; doue d'ha binigo, ar minor **yauanquic** mad (**1.11 /** 113)

yaouankaet (agv) : ar pod coz ha woa **yauanquet** gant ar sort quelaou (**2.20 /** 291)

yaouankiz (ak) : énes ha laka, achanon d'ar maro / en creïz m'ha **yauanquic**, m'ha plijeadurésou (**1.14 /** 46) ; ho ren m'ha **yauanquis** (**2.18 /** 51) ; **yauanquis** quéz (**2.20 /** 511)

yec'hed (ak) : rentoud dac'h **yéchet** er bed me (**2.6 /** 126) ; ha leret dezan rentoud ar **yec'hed** d'hin (**2.20 /** 317) ; m'ar lez doué, ahanomp hen hon **yéc'het** (**2.9 /** 26) ; m'he n'ha meus bed tam **yéchet** (**2.16 /** 11) ; d'han dud ha euret aman m'he souhet **yec'het** mad (**2.18 /** 47) ; he savas an den a armé, ag

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

he neus c'houlennet / quemer ar comz ac ar veren, d'ha eva d'ho [L3] **yec'het** (**2.18 /** 28) ; en ur eva d'he [g] **yechet**, ar goas neus lavaret (**1.16 /** 11)

yen (ad) : K/ninon ha laquai ho [L2] goad quer **yen /** p'he evelt an ouarn, p'he ar meing (**2.9 /** 163)

yenañ (vb) : p'he m'he laquaï d'ha gwoad d'ha **yena** (**1.8 /** 16)

yeot (ak) : ha lakas ar corf paour woar ar **yot** glaz (**1.14 /** 67)

yod (ak) : n'ha bara n'ha **yod** (**1.9 /** 18) ; graet he woa un tam **yod** d'ha choan (**2.20 /** 99)

youc'hal (vb) : m'he cleo **youal** (**2.1 /** 67)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Meneger an anvioù-tud hag an anvioù-lec'hioù

A

Aliette : **Alliadic** ar mad (**2.14 /** titl) ; **alliédic** (**2.14 /** 87) ; **alliedic** ar mad ur feumeulen choant (**2.14 /** 17) ; **alliedic** ar mad, m'ha merc'hic coant (**2.14 /** 21) ; **alliedic** ar mad m'ha plac'hic coant (**2.14 /** 65) ; **alliédic**, **alliédic** coant (**2.14 /** 85) ; **alliédic** querquent ha respontas (**2.14 /** 49) ; **allièdic** quemeret ar c'holou (**2.14 /** 69) ; **alliédic** chommet hu énan (**2.14 /** 79) ; **alliédic**, **alliédic** ar mad/perac m'an an dour hen he daoulagat (**2.14 /** 89) ; gant **alliédic** ar mad, ing gounéet (**2.14 /** 104) ; m'ha gwelin c'hoas **alliédic** coant (**2.14 /** 114) ; **alliédic** ho merc'h, zo ur plac'h coant (**2.14 /** 125) ; **allied** ar mad zo arruet (**2.14 /** 129)

Anna : m'ha c'hoar **anna** (**2.1 /** 19) ; dre gractz ha Santes **anna** (**1.13 /** 4) ; litaniou ar verches maria **/** ha re he mam Santes **anna** (**2.12 /** 6) ; m'he canno bemdez litaniou Stes **anna /** ha re an itroun werches maria (**2.12 /** 99) ; dre gratz ha Santes **anna**, ac ar Verhes ié (**1.13 /** 28)

Anton : **anton** colled (**1.8 /** 7) ; unan ha n'hey, he woa **anton** colled (**1.8 /** 28) ; **anton** Colled ha lavare (**1.8 /** 31)

Arradon : woar pont an **aradon** (**2.17 /** 87) ; ed hu d'an **aradon** (**2.17 /** 103 **/** 111) ; fenos d'an **aradon /** m'he non quet evit monnet (**2.17 /** 119)

B

Benac'h : m'ha m'ouez ha clevo hen **benac'h**, p'he tost d'ha Langolvas (**1.16 /** 61) ; p'ha treméné ar guer ha **benac'h** (**2.6 /** 37)

Berc'hed : he c'hoar **berc'het** he neus bed cavet (**2.3 /** 4) ; **berc'het** houi zo bed, hen offeren beurre (**2.3 /** 5)

***Bettrex** : **bettrex** (**2.20 /** 167 **/** 169 **/** 175 **/** 200) ; **bettrex** eo he hano (**2.20 /** 308) ; ar roué, ac ar rouanès, ac ar princes **bettrex** (**2.20 /** 163) ; **bettrex** ha chilaué (**2.20 /** 167) ; deus pelec'h ar liser se emey **bettrex** (**2.20 /** 225)

Bihan : yvon **ar bihan** ha plegat moysan (**1.17 /** 15) ; gant yvon **ar bihan**, eo bed douarret (**1.17 /** 26)

Bouder : giletta ar **boder** (**1.14 /** 1 **/** 17) ; giletta ar **bouder** (**1.14 /** 9 **/** 31 **/** 49 **/** 69)

Bourbon : ur eurs a zo digasset deus peurs Louis **Bourbon** (**2.13 /** 3)

Breizh : ur mignon he nevoa, un den evelthan, deus a **Breiz Izel** deued d'ha Roazon woar ar studi (**2.20 /** 34)

Bruillac : ar marquis **Bruillac** (**1.17 /** 6) ; marquis ha **Bruillac** (**1.17 /** 37) ; m'ha guir deus ha **bruillac** ha vey collet (**1.17 /** 39)

Bulad : sicour, itronn maria ha **bulat** (**1.8 /** 34)

E

Erwan : dibonjour dac'hu, **Erwoan** Calvez (**1.6 /** 7) ; lezet y d'ha zond **Erwoan** Calvez (**1.6 /** 11) ; ha m'ha tadic quèz **ervoan** Calvez (**1.6 /** 149)

F

Fañch : m'ha **Fanchic** quez, m'ha serviger (**2.19 /** 21) ; nemeit merc'h ho merer **Fanchic** ar mad (**2.14 /** 16) ; **Fanchic** ar mad ha c'houlenné (**2.14 /** 117)

Fiacret, Fiacra : **Fiacret** Calvez zo déméset (**1.6 /** 1) ; evit **Fiacra**, n'ha yello quet (**1.6 /** 10) ; **Fiacra**, guisquet prest ho dillad (**1.6 /** 17) ; **Fiacra** Calvez ous he [g) costez (**1.6 /** 34) ; **fiacra** Calvez n'ho pezo quet (**1.6 /** 93) ; **Fiacra** Calvez ha deplore (**1.6 /** 131) ; tevet **Fiacra** n'ha gwouelet quet (**1.6 /** 133) ; **Fiacra** Calvez ha lavare (**1.6 /** 147)

Folgoad : quen n'ha vin bed er **foll coat**, ac he Santes anna (**1.13 /** 34) ; he han d'ha guenta d'ar **follcoat** (**1.13 /** 36) ; he hey mac'harid Lorantz hen tressec ar **Foll Coat** (**1.13 /** 42) ; en illis ar Foll Coat (**1.13 /** 43) ; er chapell ar **Foll Coat** (**1.13 /** 47) ; entré chapel ar **Foll Coat**, ha chapel ha truez (**1.13 /** 51) ; ho pidi Santes anne, ac an itroun ar **Foll Coat** (**1.13 /** 55)

Fontanella : **Feuntenella** (**2.8 /** titl) ; **feuntenella** (**2.8 /** 8 / 9 / 22 / 23 / 26 / 29 / 32 / 49) ; **feutenella** (**2.8 /** 3)

Frañsez : hen illis ha Sant **Frances** (**2.15 /** 16) ; illis an autrou Sant **Frances** (**2.15 /** 21)

Frañseza : m'ha choar **francèsa** (**2.1 /** 20) ; **Francesa** (**2.15 /** 33 / 63) ; ar plac'hic **francesa** (**2.15 /** 9) ; ac alchouedet ho deus **Francesa** (**2.15 /** 51) ; deud hu gannimp hin **Francesa** (**2.15 /** 65)

Fulub : **phulup** ollier (**2.4 /** 4 **/** 12 **/** 16 **/** 25 **/** 27 **/** 35 **/** 43 **/** 47 **/** 69) ; **phulup** olier (**2.4 /** 23) ; mam **phulup** ollier (**2.4 /** 7) ; ha m'ha map **phulup** belec he vo (**2.4 /** 14) ; m'ar laran ur guier d'ha **phulup** choas (**2.4 /** 64) ; pan he vo ho map **phulup** offerniet (**2.4 /** 67)

G

Geoded (ar) : pe d'ha offern beure d'ha **Yaudet** (**1.3 /** 14) ; he hont d'ar pardon d'ar **yaudet** (**2.9 /** 4) ; d'ha pardon ar **yodet** eo he han (**2.9 /** 18) ; monnet he ramp d'ha pardon ar **yodet** (**2.9 /** 25)

Georges : **georges** (**2.1 /** 1 **/** 15 **/** 29 **/** 35 **/** 39 **/** 65 **/** 75)

Gurunhuel : deiz pardon **gurnhuel**, an deiz quenta ha maé (**1.16 /** 101)

Gwazh haleg : Ar **Was allec** (**2.17 /** titl) ; d'ha monnet d'ha vid dour **/** d'ha feunteun ar **woaz allec** (**2.17 /** 6) ; ho mont ur deiz d'ha vid dour **/** d'ha feunteun ar **woaz allec** (**2.17 /** 10) ; ha n'he peus quet ha song **/** deus feunteun ar **voas allec** (**2.17 /** 130)

Gwened : Greach Prison **Guennet** (**2.12 /** titl) ; hen tout prison **guenet** he hon bed (**2.12 /** 1) ; hen ur clevet ur plachic trivouac'h bloas **/** hen prison **guenet** ho canna (**2.12 /** 4)

Gwengamp : war hoas mitin, p'ha savin, m'he scrivo d'ha **guengamp** (**1.16 /** 35) ; nep a neuss, compozet ar son, a zo ur den yauanc **/** a zo gant ur procuror er guer cloz a **guengamp** (**1.16 /** 110) ; p'ha tréméné ar guer ha **guingamp** (**2.6 /** 35) ; ed d'ha **Guengamp** (**2.20 /** 133) ; hen **guengamp** (**2.20 /** 136)

Gwer(r)ann : n'ha marquis **guerrant**, evelt m'ha clevas (**1.6 /** 63) ; car houi a zo marquis ha Guerrant (**1.6 /** 107) ; gannac'hu d'ha **guerrant** n'ha n'hin quet (**1.6 /** 135) ; m'he n'ha n'hin quet gannac'h d'ha **guerrant** (**1.6 /** 139) ; ar marquis **guerrand** ha lavare (**1.6 /** 141) ; m'he a garge an tân ebars en **guérant** (**1.6 /** 143) ; ur gwerz d'an autrou ha **guerrand** (**2.6 /** 3) ; m'ar yamp hen trézec **guerrant** fenos (**2.6 /** 30) ; étressec **guerrant**, n'hy a yell fété (**2.6 /** 34) ; hen portz castel **guerrant**, ing arruet (**2.6 /** 56) ; ha velé caoniou hen **guerant** (**2.6 /** 70) ; he woa deut gant hi d'ha **guerrant** (**2.6 /** 120)

Gwilherm : m'he ho ped d'heureugi dam breur **guillerm** (**2.5 /** 17)

Gwilhoù : **guillauic** jacques ha lavaré (**1.17 /** 1) ; an autrou K/oué ha lavare d'ha **guillauïc** jacques, p'ha er cleve (**1.17 /** 8) ; autrou doue, **guillauic** jacq achu eo pardon bèas mad (**1.17 /** 31)

H

Herve : **herve** geldon (**1.14 /** 5) ; **hervé** geldon (**1.14 /** 52) ; **hervé** ar geldon (**1.14 /** 13) ; **hervé** ar geldon ha crede pepret (**1.14 /** 23) ; **hervé**, cueunz ho peus, d'ar marchet a zo graet (**1.14 /** 11)

I

Ivon : **yvon** ar bihan ha plegat moysan (**1.17 /** 15) ; gant **yvon** ar bihan, eo bed douarret (**1.17 /** 26)

Ivona : **yvona** Iudic (**2.4 /** titl) ; **yvonna** ar yudec a zo ur plac'h kaër (**2.4 /** 1) ; ha lare / d'ha **yvonna** ar yudec un deiz ha wouéz (**2.4 /** 8) ; **yvonnaïc** ar yudec houi ha cleo (**2.4 /** 9) ; p'ha n'hey phulup ollier d'an eurzou / ec'h hay **yvonna** ar yudec woar an treuzou (**2.4 /** 26) ; he woa **yvonna** woar ar leur guer (**2.4 /** 28) ; he woa yvonna woar an treuzou (**2.4 /** 40) ; houi **yvonna**, n'ha dleet quet monnet (**2.4 /** 52) ; **yvonna** ar yudec ha choulenné (**2.4 /** 57) ; calon **yvonna** ar yudec zo rannet (**2.4 /** 74) ; ar belec neve he woa contristed/deus maro **yvonna** ar yudec (**2.4 /** 78) ; pedomp evit **yvonna** ar yudec (**2.4 /** 85)

J

Janed : d'ha ty **jeanned** riou (**2.2 /** 24) ; ous **jeanned** evelhen he deus comzet (**2.2 /** 54) ; **jeannette** riou, neussan guelet (**2.2 /** 37) ; **jeannette** n'ha songe, némeït peb mad (**2.2 /** 51) ; m'ar éman, **jeannette** riou er Stanq (**2.2 /** 75) ; m'ar neus **jeannette** riou, n'om beuzet (**2.2 /** 82) ; p'he ar verc'h **janette**, m'ar cheret (**2.2 /** 32) ; **jeannedic** riou, emais an ty so ed (**2.2 /** 63) ; he sonc'h d'hin eo **jannédic** riou (**2.2 /** 74) ; unan a ney a zo m'ha choar **jeanned** (**2.11 /** 21) ; m'ha doucic coant, m'ha **jeannetton** (**2.19 /** 17)

Jiletta : **giletta** (**1.14 /** titl / 30 / 78) ; **giletta** ar boder (**1.14 /** 1 / 17) ; **giletta** ar bouder (**1.14 /** 9 / 31 / 49 / 69)

K

Kalanel : n'ha fotto quet ancounès, trew bihan **Calanhel** (**2.13 /** 28)

Kallag : an deiz woar lerch, he woa marchat **Callac** (**2.20 /** 116) ; eiz devez goude, he casas c'hoas d'ar marchat **Callac** (**2.20 /** 124) ; querz adarre d'ha market **Callac** (**2.20 /** 349)

Kalvez : Fiacret **Calvez** zo démeset (**1.6 /** 1) ; dibonjour dac'hu, Erwoan **Calvez** (**1.6 /** 7) ; lezet y d'ha zond Erwoan **Calvez** (**1.6 /** 11) ; Fiacra **Calvez** (**1.6 /** 34) ; cloarec an ambout ro d'hin merc'h **Calvez** (**1.6 /** 91) ; fiacra **Calvez** n'ho pezo quet (**1.6 /** 93) ; Fiacra **Calvez** ha deplore (**1.6 /** 131) ; Fiacra **Calvez** ha lavare (**1.6 /** 147) ; ha m'ha tadic quèz ervoan **Calvez** (**1.6 /** 149)

Kamus : Youen **Camus** (**2.3 /** titl **/** 21) ; youen ar **Camus** (**2.3 /** 1 **/** 13)

Karaez : marchadourien yauanc deus a guer ha rouan **/** m'ar gued d'ha **K/ahes**, d'ha foar calon goân (**1.7 /** 2)

Karnoed : ebars hen parouss **carnoet** (**2.13 /** 23)

Kemper : p'ha ye phulup ollier d'ha **quimper** (**2.4 /** 27) ; ha leret esttet bed, hen **quimper** (**2.4 /** 36)

Keramoal : Macharid **K/amoal** (**2.5 /** titl **/** 41 **/** 53) ; marc'harid **K/amoal** ha lavare (**2.5 /** 5) ; marcharid **K/amoal**, ha plegue hep en (**2.5 /** 46) ; macharid **K/amoal**, m'he ho ped (**2.5 /** 21)

Kerlean : **K/lean** m'ha tad paèron (**2.1 /** 69) ; an autrou **K/léan** (**2.1 /** 103) ; autrou **K/lèan** (**2.1 /** 111 **/** 115) ; **K/lèan** ha neveus comzet (**2.1 /** 109)

Kergrist-Moëlou : ebars hen **Kgrist** moélou, ac hen parouss rostren (**2.13 /** 37)

Kergwelezec : d'ar maner ha **K/gwlezec** (**2.1 /** 38) ; en **K/velezec** (**2.1 /** 51) ; m'ha yontr' **K/vézélec** (**2.1 /** 71) ; m'he cred, hèch aru, **K/ézellec** (**2.1 /** 107)

Kerninon : choar maguer eo d'an autrou **K/ninon** (**2.9 /** 45) ; **K/ninon** ha laquai ho goad quer yen (**2.9 /** 163) ; an autrou **K/ninon** zo antreet (**2.9 /** 185) ; he neus comzet/ous an autrou **K/ninon** gant respect (**2.9 /** 190) ; autrou **K/ninon**, m'ha iscuset (**2.9 /** 191) ; **K/ninon** hen furor a zo ed (**2.9 /** 207) ; autrou **K/ninon**, m'ha escuset (**2.9 /** 211) ; autrou **K/ninon**, ô m'he ho ped (**2.9 /** 219) ; gant autrou **K/ninon** ac he soudardet (**2.9 /** 250)

Keroue : ebars er maner a **K/oué** (**1.17 /** 4) ; an autrou **K/oué** (**1.17 /** 29) ; an autrou **K/oue** (**1.17 /** 33) ; deus a **K/oue** (**1.17 /** 34)

Kervinou : hen **K/vinou** (**2.20 /** 123 **/** 141 **/** 289 **/** 322) ; deus ha **K/vinou** (**2.20 /** 331) ; hen **K/vinou** Coatalec (2.20 **/** 342) ; ho chom hen **K/vinou** Coat allec (**2.20 /** 2) ; p'ha arruas hen **K/vinou** (**2.20 /** 91) ; **K/vinou** (**2.20 /** 192 **/** 210 **/** 210 **/** 273 **/** 279) ; emay **K/vinou** (**2.20 /** 254) ; chétu aru **K/vinou** Coatalec (**2.20 / /**261) ; doctor **K/vinou** (**2.20 /** 267) ; ha laras docteur **K/vinou** (**2.20 /** 191) ; d'an autrou **K/vinou** (**2.20 /** 137) ; d'an autrou ha **K/vinou** (**2.20 /** 129) ; doctor **K/vinou** (**2.20 /** 317) ; m'ar n'he vigé quet bed **K/vinou** quer hasted (**2.20 /** 199) ; pierric **K/vinou** Coatalec (**2.20 /** 53) ; **K/vinou** ha quemeras ur c'houlauen coar guen (**2.20 /** 80) ; ar Stang ha **K/vinou** (**2.20 /** 86)

Kerwerazannec : d'har maner ha **K/werazannec** (**2.1 /** 7)

Kleuan : an autrou **cleuan** (**2.2 /** 1 **/** 5 **/** 17 **/** 21 **/** 44 **/** 70) ; an autrou ar **cleuan** (**2.2 /** 47) ; maner ar **cleuan** (**2.2 /** 49) ; er **cleuyan**, he deus, heuillet ar map (**2.2 /** 52)

Koad ar Fao : **Coat ar fao** (**1.8 /** titl) ; ar marquis a **Coat ar Fao** (**1.8 /** 3) ; marquis **Coat ar Fao**, evelt m'ha clevas (**1.8 /** 10) ; autrou **Coat ar Fao** (**1.8 /** 18) ; an autrou **Coat ar Fao** ha neus croguet (**1.8 /** 23)

Koathaleg : hen K/vinou **Coatalec** (**2.20 /** 342) ; ho chom hen K/vinou **Coat allec** (**2.20 /** 2) ; p'ha arruas hen **Coatalec** (**2.20 /** 94) ; demp breman d'ha **Coatalec** (**2.20 /** 243) ; maner caër **Coallatec** (**2.20 /** 485) : chétu aru K/vinou **Coatalec** (**2.20 /** 261) ; Pierric **Coatalec** (**2.20 /** 36) ; pierric K/vinou **Coatalec** (**2.20 /** 53) ; **Coatalec** ac ar Stang (**2.20 /** 76) ; ha **Coatalec** ha songeas hen he dad paour (**2.20 /** 89) ; an itroun ha **Coattalec** (**2.20 /** 495) ; an itroun ha **Coatalec** (**2.20 /** 513)

Kollet : anton **colled** (**1.8 /** 7) ; unan ha n'hey, he woa anton **colled** (**1.8 /** 28) ; anton **Colled** ha lavare (**1.8 /** 31)

L

Lambaol : Cloarec **Lanbaul**, p'he cloarec an ambout (**1.6 /** titl)

Landreger : ac heon, d'ha **lantreguer** (**2.20 /** 296)

Langoad : m'he a zo ur chevfélec, zo diaés d'ha attrap **/** d'ha nao heur hen Sant Briec, ha d'ha dec en **Langoat** (**1.16 /** 58)

Lannuon : hent **Lannuon**, querquent he quemer (**2.5 /** 58)

Laorañs : macharid **Lorantz** (**1.13 /** titl **/** 6 **/** 14 **/** 52) ; marcharidic Lorantz (**1.13 /** 26) ; mac'harid **Lorantz** (**1.13 /** 42) ; marcharid **Lorantz** (**1.13 /** 47)

Logivi-Plougras : ebars **loguivi plougras** (**2.13 /** 15)

Lohueg : plourac'hiz ha **Lohuec**, he zo nom vanted (**2.13 /** 19)

Lokarn : p'ha tostée deus **locarn** ha trébrihan (**2.20 /** 187)

Lo(k)maria : gant **Lo maria** eo choanteet (**1.6 /** 3) ; gant **Lomaria** hon c'hoanteet (**1.6 /** 22) ; marquis **Lomaria** (**1.6 /** 23)

Lokmikael an Traezh : cant scoet he roan hen trédrez / quément all d'ha **lo miquael an trez** (**2.6 /** 90)

Lusifer : **Lucifer** ho cusuillas / d'ha interri hen beo Francesa (**2.15 /** 62)

Luzivilli : p'ha tréméné **cluzuvilli /** he c'houlenne quêlou ous pep hini (**2.6 /** 43) ; hen **cluzuvilli** tout en ur vouez / ho respontjoinc d'ar marquises (**2.6 /** 45)

M

Mad (ar) : Alliadic **ar mad** (**2.14 /** titl) ; nemeit merc'h ho merer Fanchic **ar mad** (**2.14 /** 16) ; alliedic **ar mad** ur feumeulen choant (**2.14 /** 17) ; alliedic **ar mad**, m'ha merc'hic coant (**2.14 /** 21) ; alliedic **ar mad** m'ha plac'hic coant (**2.14 /** 65) ; gant alliédic **ar mad**, ing gounéet (**2.14 /** 104) ; Fanchic **ar mad** ha choulenné (**2.14 /** 117) ; allied **ar mad** zo arruet (**2.14 /** 129)

Marc'harid : **marcharid** (2.1 / 59) ; **marcharid** georges (**2.1 /** 1 / 39) ; **marcharid** george (2.1 / 29) ; **margarid** (**2.1 /** 90) ; **margarid** georges (**2.1 /** 15) ; **marchariden** (**2.1 /** 34) ; **macharid** georges (**2.1 /** 35) ; **marchariddic** (**2.1 /** 45) ; **macharidic** (**1.13 /** 37) ; **macharidic**, chêtu m'he beleg (**2.5 /** 16) ; **mac'haridic** (**1.13 /** 29) ; **margaridic** georges (**2.1 /** 65 / 75) ; **Macharid** K/amoal (**2.5 /** titl / 41 / 53) ; **marc'harid** K/amoal ha lavare (**2.5 /** 5) ; **marcharid** K/amoal, ha plegue hep en (**2.5 /** 46) ; **macharid** K/amoal, m'he ho ped (**2.5 /** 21) ; **macharid** Lorantz (**1.13 /** titl / 14) ; **mac'harid** Lorantz (**1.13 /** 42) ; **marcharid** Lorantz (**1.13 /** 47) ; benèz doue woar d'ha ine **macharid** Lorantz (**1.13 /** 6) ; **marcharidic** Lorantz (**1.13 /** 26)

Margod, -ig : **margoddic** matézic (**1.7 /** 7 / 8 / 23 / 29 / 43) ; nep ha welfe **margoddic**, woar paviou rouan (**1.7 /** 47) ; **margodic** (**1.7 /** 34) ; **margoddic** (**1.16 /** 26 / 27 / 34 / 47 / 82 / 98) ; autrou ho merc'h **margoddic** ha fell d'hin d'ha gaouet (**1.16 /** 12) ; clasquet he woa **margoddic**, partout dre an noblantz (**1.16 /** 23) ; casset he heo **margoddic**, d'har chouent, ha guisquet hen gris (**1.16 /** 95) ; **margod** (**1.7 /** 35 ; **1.16 /** 40 / 44) ; he woa dey lavaret / gant ho merchic henori, he woa **margod** colled (**1.16 /** 22)

Mari : m'he émeus er guier ur choar **mary** (**2.11 /** 13)

Maria : sicour, itronn **maria** ha bulat (**1.8 /** 34) ; litaniou ar verches **maria** (**2.12 /** 5) ; m'he canno bemdez litaniou Stes anna / ha re an itroun werches **maria** (**2.12 /** 100) ; quellennet hon bed … gant or mam, an itroun **maria** (**2.14 /** 132)

Montroulez : qued d'ha **montroules** d'ha ambarquis (**1.3 /** 100) ; nep a neuss, compozet ar son, a zou r den yauanc […] **/** ha woa bed hen **montroullèz**, ho poursu he studi (**1.16 /** 111)

N

Naoned : m'he guel a han, hent bras an **naonnet** (**2.4 /** 41) ; ar cavalier ha woa **/** ho tonnet deus an **naonnet** (**2.17 /** 22)

O

Olier : phulup **ollier** (**2.4 /** 4 **/** 12 **/** 35) ; mam phulup **ollier** ha lare (**2.4 /** 7) ; digant phulup **ollier** penn he alle (**2.4 /** 16) ; phulup **olier** (**2.4 /** 23) ; p'ha n'hey phulup **ollier** d'an eurzou (**2.4 /** 25) ; p'ha ye phulup **ollier** d'ha quimper (**2.4 /** 27) ; phulup **ollier** hen pen ar vanden (**2.4 /** 43) ; phulup **ollier** ha saludas (**2.4 /** 47) ; choulen hé rey phulup **ollier** (**2.4 /** 69)

P

Pariz : pelec'h he vigé an ed d'ha **paris** (**2.9 /** 195)

Pierig : **pierric** (**2.20 /** 68 **/** 72 **/** 73) ; **Pierric** Coatalec (**2.20 /** 36) ; **pierric** K/vinou Coatalec (**2.20 /** 52)

Plouegad-Mouizan, Plegad : yvon ar bihan ha **plegat moysan** (**1.17 /** 15) ; cant scoet he roan d'ha **plegad /** evit an autrou Sant egad (**2.6 /** 85) ; leket ivé m'ha bugale **/** d'ha sevel ur hospital neve **/** ha vo savet, hen bourg **plégat** (**2.6 /** 103)

Plougonven : anter cant scoet hen **plougonven /** evit an autrou St eugen (**2.6 /** 93)

Plougoñveur : hen **plougonver** (**2.20 /** 289 **/** 321 **/** 504) ; parouss **plougonver** (**2.20 /** 2 **/** 6) ; **plougonver** n'he woa quet pell (**2.20 /** 323) ; monet ha rejoinc d'ha **plougonver** (**2.20 /** 292) ; kar en amser ze he woa **plougonver** hen treguer (**2.20 /** 296) ; ebars loguivi plougras, ha parouss **plougonver** (**2.13 /** 15) ; an autrou deus ar gaspern, ha woa person hen **plougonver** (**1.16 /** 67)

Plouigno : ha canter cant hen **plouigneau /** evit an autrou Sant igneau (**2.6 /** 87)

Plourac'h : **plourac'hiz** ha Lohuec, he zo nom vanted (**2.13 /** 19)

Pluskelleg : evit rentoud ar louar hen parous **plusquellec** (**2.13 /** 20) ; lod a parous **plusquellec** (**2.13 /** 27)

Portugal : er **Portugal** (**2.20 /** 483) ; diguemerred mad he woa hen **Portugal** (**2.20 /** 269) ; he n'om gavas hars d'ha palez ar roue ha **Portugal** (**2.20 /** 154) ; he quéméras he roud, d'ha vonnet adarre d'ar **Portugal** (**2.20 /** 186) ; eguilé a arruas hen **Portugal** (**2.20 /** 213) ; princes ha **Portugal** (**2.20 /** 514)

R

Riou : jeanned **riou** (**2.2 /** 24) ; jeannette **riou** (**2.2 /** 37 / 75) ; jeannedic **riou** (**2.2 /** 63) ; jannédic **riou** (**2.2 /** 74) ; ar **riou** coz, evelt m'ha clevas (**2.2 /** 33) ; houi zo quiriec / m'ar neus jeannette **riou**, n'om beuzet (**2.2 /** 82)

Roazhon : ur quéméneur yauanc deus à **roazon** (**1.6 /** 87) ; monnet he ress d'ha **roazon** (**2.20 /** 9) ; hen **Roazon** (**2.20 /** 85 / 92) ; ébars hen **roazon** (**2.20 /** 10) ; ac eon entresec **Roazon** (**2.20 /** 29) ; un den evelthan, deus a Breiz Izel deued d'ha **Roazon** woar ar studi (**2.20 /** 34) ; ar Stang ha chommas he **Roazon** (**2.20 /** 89)

Rohan : n'ha ned quet d'ha logean, d'an ty bras a **rohan** (**1.7 /** 3) ; he deveus sauveted deus han ty a **rohan** (**1.7 /** 50) ; an hostiç deus an ty an ty bras ha **rohan** (**1.7 /** 37)

Rom : Woar an hent d'ha vont d'ha **rom** (**2.15 /** 2)

Rostren(en) : ebars hen Kgrist moélou, ac hen parouss **rostren** (**2.13 /** 37)

Rouan : marchadourien yauanc deus ar guer ha **rouan** (**1.7 /** 1) ; étrézec quer **rouan** (**1.7 /** 36) ; nep ha welfe margoddic, woar paviou **rouan** (**1.7 /** 47)

Rozmelson : **rosmelson** (**2.1 /** titl / 8 / 14 / 21 / 66 / 70 / 74 / 117 / 120) ; **ar rosmelson** (**2.1 /** 122) ; autrou **rosmelson** (**2.1 /** 26 / 105) ; en portz **rosmelson** (**2.1 /** 66) ; en **rosmelson** (**2.1 /** 72 / 74)

S

Satan : gant an cuzuil deus ha **Satan** (**2.15 /** 79)

Suzanne : m'ha c'hoar maguer anvet **Suzannan** (**2.9 /** 200) ; m'ha choar **Suzanna** din m'he roet (**2.9 /** 213)

T

Tonkedeg : ébars er prison hen **tonquédec** (**1.14 /** 22) ; an dud ha justic he woa hen **tonquédec** (**1.14 /** 27)

Trebrivan : p'ha tostée deus locarn **/** ha **trébrihan** (**2.20 /** 188)

Tredraezh : cant scoet he roan hen **trédrez** (**2.6 /** 89) ; marquis **tredéz** (**2.9 /** titl) ; marquis ha **tredé**, he rancontras (**2.9 /** 8) ; marquis ha **tredé**, eneus hi saludded (**2.9 /** 9) ; d'ha maner **trédrez**, eo he teuffet (**2.9 /** 28) ; houi zayo hirio d'ha maner **tredrez** (**2.9 /** 29) ; ar marquis **tredré**, evelt m'ha clevas (**2.9 /** 39) ; ha mont étressec **trédréz** buhan awoalc'h (**2.9 /** 54) ; woar cheing ar march, drèou marquis **trédrez** (**2.9 /** 68) ; d'ha maner **trédrez**, n'he noc'h deuet/nemeit d'ha chortos un all d'ha donnet (**2.9 /** 111) ; ar marquis **tredré**, peo distroet (**2.9 /** 141) ; an autrou **tredrez** ha retornas (**2.9 /** 149) ; à boëz hep en, **trédrez** he neus galvet (**2.9 /** 208) ; marquis ha **trédrez**, p'he neus clevet (**2.9 /** 209) ; ac ar maner caer deus ha **tredré** (**2.9 /** 223) ; he hommé deud d'ha maner **tredré** (**2.9 /** 228) ; **tredré** dustu dim he lavaret (**2.9 /** 233) ; hen corf marquis **tredré**, neus hi planted (**2.9 /** 240) ; hen maner **trédréz**, a woa glac'har (**2.9 /** 241) ; gant goad marquis **trédré** ho scuilla (**2.9 /** 244)

Treger : ebars hen guernachanné, hen escopti **treguer** (**2.13 /** 11) ; ed eo d'ar chass d'ha bro **tréguer** (**1.11 /** 79) ; kar en amser ze he woa plougonver hen **treguer** (**2.20 /** 297)

Tremeneg : Maner **Troménec** (**2.16 /** titl) ; an itroun ha **trémenec** (**2.16 /** 1) ; an itroun ha **tremenec** (**2.16 /** 32) ; er maner ha **trémenec** (**2.16 /** 89)

Tristan : c'han d'ha velet m'ha breur an avocat **/ tristan** (**2.20 /** 26) ; p'ha aruas hen ty **tristan** (**2.20 /** 30)

Y

Yann : Dom **yan** ha woa un den eurus, er parouss se (**2.20 /** 7)

Youenn : **Youen** Camus (**2.3 /** titl) ; **youen** ar Camus, ha c'hanné ye (**2.3 /** 1) ; an néveyti ha m'heus he clevet **/ youen** hen ho crayo glacharet (**2.3 /** 8) ; p'ha arruas **youen** ar Camus hen ty (**2.3 /** 13) ; ar paour quez **youen** Camus ha gwouele (**2.3 /** 21) ; tevet **youen**, n'ha gwoelet quet (**2.3 /** 23) ; **youen** (**2.20 /** 70) ; ar paour quez **youen** (**2.20 /** 71) ; **youen** ar Stang (**2.20 /** 37 / 67)

III - Fedoù pennañ buhez an Itron de Saint-Prix

1775	Ganedigezh e Brest d'ar 6 a viz Kerzu da Charles-Joseph-André Tixier Damas de Saint-Prix
1789	Ganedigezh Emili Barba Mari Guitton, d'ar 7 a viz Ebrel, e Kallag
1816	Eured an aotroù hag an Itron de Saint-Prix, d'ar 7 a viz Gwengolo, e Kallag
1817	Ganedigezh o mab henañ, Charles, d'ar 4 a viz Gwengolo, e Landreger
1819	Ganedigezh an eil mab, Fulup, d'an 11 a viz Mae, e Landreger ivez Bevañ a rejomp e maner Lanvengat e Gwisenni e-lec'h ma voe ar Gonideg o amezeg
1820	**Dastum a reas Aymar de Blois gwerz « Pennherez Keroulas » e Plouyann** Kregiñ a reas an Itron de Saint-Prix gant he labour dastum tro ar bloavezh-mañ
1821	Ganedigezh o merc'h, Mari Emili, e Montroulez (?)
1825	Ganedigezh o mab Yann e Montroulez
1829	Ganedigezh o merc'h diwezhañ, Emili-Mari, d'an 21 a viz Genveur, e Montroulez
1836	Deut e oa Kervarker da Vontroulez da welet an itron de Saint-Prix
1839	**Embannadur kentañ Barzaz-Breiz Kervarker**
1849	Marv an aotroù de Saint-Prix d'ar 27 a viz Eost, e maner Port-Marterre, e Parame (e-kichen Sant-Malo)
1850/1851	Prestañ a reas an Itron de Saint-Prix he c'haieroù dastum da b/Penguern, ar pezh a roio Ds. 92 e dastumadenn Marv he merc'h henañ, Mari Emili, da 30 vloaz, e Montroulez
1858	Eured he merc'h Emili-Mari gant François de La Jaille, d'ar 25 a viz Genveur, e Plouyann
1869	Marv an Itron de Saint-Prix

IV- LEVRLENNADUREZH

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Roll ar berradurioù

AB : Annales de Bretagne

ABPO : Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest

Ad. : adembannadur

ATP : Arts et Traditions Populaires

BDHA : Bulletin Diocésain d'Histoire et d'Archéologie

BSECN : Bulletin de la société d'Emulation des Côtes-du-Nord

CTHS : Comité des Travaux Historiques et Scientifiques

Emb. : Embannadur

KP : Kaier ar Poher

MB : Musique bretonne

MSECN : Mémoires de la Société d'Emulation des Côtes-du-Nord

MSHAB : Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne

niv : niverenn

NRB : Nouvelle Revue de Bretagne

PUR : Presses Universitaires de Rennes

RC : Revue Celtique

RBV : Revue de Bretagne et de Vendée

t. : levrenn

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Levrlennadurezh

I – Corpus

1 - Dornskridoù an Itron de Saint-Prix (miret e Levraoueg Abati Landevenneg)

- Dornskrid 1 (Ds. 1) : 194 p. (17 kanaouenn & 1 pezh-c'hoari & roll anvioù sent)
- Dornskrid 2 (Ds. 2) : 104 p. (18 kanaouenn & 1 gontadenn & 1 f° lavarennoù)

II - Eilskridoù eus Ds. an Itron de Saint-Prix

1 - Dornskrid 987 Joseph Ollivier (miret e Levraoueg Rennes Métropole)

- 1 levrenn, 238 p. (eilskrid eus Ds. 1 & Ds. 2 & kanaouennoù all)

2 - Dornskrid 92 dastumadenn Penguern (miret e Levraoueg Vroadel Bro-C'hall / *BnF)*

- 31 kanaouenn, 122 f°

3 - Dornskridoù Iwan an Diberder (teuliad niv. 14J57) (miret e Dielloù Departamant ar Morbihan)

- Kaier 1, 100 p.
- Kaier 2, 10 p.

III - Dornskridoù all

1 - Dastumadenn Yann-Fañch Kemener (Levraoueg Abati Landevenneg)

- Oberenn 289 p. (183 a ganaouennoù & krennlavarioù ha lavarennoù)

2 - Dastumadenn Jean-Marie de Penguern (Levraoueg Vroadel Bro-C'hall)

- Ds. 89, « Chants populaires de Léon (Bretagne) recueillis par M. de Penguern »
- Ds. 90, « Chants populaires de Léon (Bretagne) recueillis par M. de Penguern »
- Ds. 91, « Chants populaires du Trécorrois, du Goello et de la Cornouaille »
- Ds. 93, « Chansons bretonnes. Fragments divers, papiers et notes de MM. de Penguern et Kerambrun »
- Ds. 94, « Chants et dictons bretons recueillis par MM. de Penguern et Kerambrun »

- Ds. 95, « Chants et dictons bretons recueillis par MM. de Penguern et Kerambrun »
- Ds. 111, « Chansons, gwerz, Noëls bretons, recueillis par M. de Penguern »
- Ds. 112, « Chansons, gwerz, Noëls bretons, recueillis par M. de Penguern »

3 - Dornskridoù Luzel

3.1. Levraoueg Rennes Métropole

- Ds. 1020, « Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies par Luzel » (6 kaier, 132 f°)
- Ds. 1021, « Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies par Luzel » (kaier 7, 125 f°)
- Ds. 1022, « Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies par Luzel » (kaier 8, 142 f°)
- Ds. 1023, « Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies par Luzel » (kaier 9, 142 f° ; kaier 9-1, 142 f° ; kaier 9-2, 147 f°)
- Ds. 1024, « Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies par des correspondants de Luzel » (7 kaier, 214 f°)
- Ds. 1025, « Chansons populaires de la Basse-Bretagne recueillies par des correspondants de Luzel (kaier 15, 36 f°)
- Ds. 1026 (2 t.) « Cahiers d'extraits de la collection Penguern copiés par Luzel »
- Ds. 1028, « Poésies bretonns composées par Luzel » (174 f°)
- Ds. 1029 (194 f°)
- Ds. 1030 (74 f°), Ds. 1031 (82 f°), Ds. 1032 (36 f°), Ds. 1034 (45 f°), Ds. 1038-1041, Ds. 1044 « Divers »

3.2. Levraoueg kêr Kemper

- Ds. 45 (182 p.)

4 - Dornskridoù Frañsez Vallée

- Ds. 1013, « Fragments de la collection de chants populaires bretons recueillis par J.M. de Penguern » (13 karned)

5 - Dornskridoù Joseph Ollivier

Levraoueg Rennes Métropole

- Ds. 901-1007

6 - Dornskridoù Aleksandr Ledan (Levraoueg Kêr Montroulez)

- Ds. 1 (50 kanaouenn, 469 p.) ; Ds. 2 (80 kanaouenn, 512 p.) ; Ds. 3 (30 kanaouenn & 1 pezh-c'hoari) ; Ds. 4 (77 kanaouenn, 453 p.) ; Ds. 5 (2 pezh-c'hoari) ; Ds. 6 (27 kanaouenn, 456 p.) ; Ds. 7 (60 kanaouenn, 434 p.) ; Ds. 8 (57 kanaouenn, 361 p.)

IV- Danvez embannet

1 – Lennegezh ha sevenadur

ABEOZEN (= Fañch Elies), *Ar Mabinogion*, Lesneven, Mouladurioù Hor Yezh, 1991, 302 p.

AFANASSIEV, *Les contes populaires russes*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 3 t.

ANDRIEUX, Jean-Yves/GIRAUDON, Daniel, *Teilleurs de lin du Trégor. 1850-1950*, Montroulez, Skol Vreizh niv. 18, Mae 1990, 83 p.

ASSOCIATION REGARDS SUR PLOUMILLIAU, Regards sur Ploumilliau, Malesherbes, Maury-Imprimeur SA, 1992, 256 p.

AUDIBERT, Agnès, *La femme en Bretagne*, Editions Jean-Paul Gisserot, 1993, 123 p.

BARBIER, Pierre, *Le Trégor Historique et Monumental. Etude Historique et Archéologique sur l'ancien Evêché de Tréguier*, Sant-Brieg, Les Presses Bretonnes, 1960, 546 p.

BATANI, Per (= BATANY, Pierre), Luzel. Poète et folkloriste breton. 1821-1895, 1941, 361 p.

BÉCAM, Didier / BERTHOU-BECAM, Laurence, *L'enquête Fortoul (1852-1876). Chansons populaires de Haute et Basse-Bretagne*, 2 Vol., Dastum/Editions du CTHS, 2011, 1137 p.

BELZ, Jorj, « Les moissonneurs de la tradition orale dans le Vannetais », *MB*, niv. 132, Du-Kerzu 1994, p. 3-8.

BELZ, Jorj, « Les moissonneurs de la tradition orale dans le Vannetais (2 lodenn) », *MB*, niv. 133, Genver-C'hwevrer 1995, p. 3-8.

BERNARD, Daniel, « Essai de bibliographie de Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué », *AB*, t. 35, niv. 3, 1921, p. 369-387.

BERNARD, Daniel, « Inventaire des manuscrits légués par Joseph Ollivier à la bibliothèque municipale de Rennes », *AB*, 1957, t. 64, niv. 64-4, p. 475-504.

BERTHOU-BÉCAM, Laurence, « Analyse des manuscrits Penguern », BLANCHARD, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856).* Aktoù kollok Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 107-118.

BERTHOU-BÉCAM, Laurence, « l'enquête Ampère-Fortoul sur les poésies populaires de la France (1852-1876) », *MB*, niv. 123, Mae-Mezheven 1993, p. 3-11.

BERTHOU-BÉCAM, Laurence, « L'enquête Ampère-Fortoul sur les poésies populaires de la France (1852-1876). La contribution de Luzel », *MB*, niv. 129, Mae-Mezheven 1994, p. 3-6.

BERTHOU-BÉCAM, Laurence, « L'enquête Ampère-Fortoul sur les poésies de la France (1852-1876). La contribution de Luzel, 2 : Les premières collectes », *MB*, niv. 130, Gouhere-Eost 1994, p. 3-8.

BERTHOU-BÉCAM, Laurence, « Luzel dans les manuscrits Joseph Ollivier », *MB*, niv. 134, Meurzh-Ebrel 1995, p. 6-7.

BERTHOU-BÉCAM, Laurence, « Après Luzel et La Villemarqué… Gabriel Milin », *MB*, niv. ? p. 14-19.

BERTHOU, Erwan, *En Bro-Dreger a-dreuz parkoù*, Mouladurioù Hor Yezh, 1985, 92 p.

BIHAN, Herve, « Daou skrid gwenedeg kozh nevez-kavet », *Hor Yezh*, niv. 242, Mezheven 2005, p. 3-14.

BIHAN, Herve, « Cantic spirituel oa r bue ha miraklo St Dogmael », *Hor Yezh*, niv. 251, Gwengolo 2007, p. 19-28.

BIHAN, Herve, « Notennoù diwar-benn un nebeud kanaouennoù kozh », *Hor Yezh*, niv. 261, Meurzh 2010, p. 7-10.

BIHAN, Herve / BELZ, Goual, « Cannenne Spirituel ar buhé Sant bihui tennet a zornskrid ar familh Henaou (1776)», *Hor Yezh*, niv. 245, Meurzh 2006, p. 33-50.

BIHAN, Herve / LE ROL, Yvon, « La collection dans la collection : la collection de Madame de Saint-Prix dans celle de Penguern », BLANCHARD, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856).* Aktoù kollok Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 119-138.

BLANCHARD, Nelly, *Barzaz-Breiz. Une fiction pour s'inventer*, Roazhon, PUR, 2006, 306 p.

BLANCHARD, Nelly / PLÖTNER-LE LAY, Bärbel (ren.), *Emile souvestre, écrivain breton porté par l'utopie sociale (1806-1854),* Brest, CRBC, 2007.

BLANCHARD, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856),* Brest, CRBC, 2008.

BLANCHARD, Nelly, « *Quelques collecteurs correspondant de Penguern* », BLANCHARD, Nelly (ren.), Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856). Aktoù kollok Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 69-86.

BLANCHARD, Nelly, « Petra eo ar varzhoniezh ewid Kervarker ?. Ar c'hanaouennoù-pobl en-eneb barzhonegoù an arzourien er *Barzaz-Breiz* », *Klask*, t. 10, Roazhon, Tir, 2011, p. 95-99.

BLANCHARD, Nelly, « Les doublets synonymes chez Hervé Burel (1905) ou comment casser l'entre-soi », *La Bretagne linguistique*, niv. 17, 2012, p. 161-180.

BOIDRON, Jean-jacques, *« Gousperoù ar Raned » ha gourspered « Ar Rannoù ». Enklask war ur ganaouenn hengounel / Les « Vêpres des Grenouilles » ou « Les Séries » des druides. Enquête sur un chant traditionnel breton*, Roazhon, Dastum, 1993, 543 p.

BOIDRON, Jean-Jacques, « Yann-Fañch Kemener : Dazont hor mouezhioù hengounel », *MB*, niv. 135, Mae-Mezheven 1995, p. 20-21.

BORNE, Annaïg, *Collecter et publier des chansons populaires en Savoie (1864-1939),* kounskrid Master, Skol-Veur Lyon 2, Kevrenn an Istor, 2011, 63 p.

BOTREL, Alan, « Bue santes Anna a santes Emeransienne he mam (un dornskrid eus 1826). Kounskrid mestroniezh kinniget gant Alan Botrel, e Skol-Veur Breizh-Uhel (Kevrenn ar C'heltieg) », *Hor Yezh*, niv. 163, miz Here 1985, p. 3-55.

BOTREL, Yannick, *Les justices seigneuriales de l'évêché de Tréguier*, Mael-Pestivien, Association d'Histoire et d'Archéologie de la région de Bourbriac, 2010, 325 p.

BOULAIN, Lucien, *Souvenirs de la Basse Cornouaille. La Fontenelle. Vie du partisan ligueur*, Ti an aozour, 1895, 179 p.

BOURGEOIS, Alfred, *Kanaouennou-Pobl*, Pariz, Kenvreuriez Sonerion Pariz, 1959, 126 p.

BROUARD, Noël / KULIG, Christian, *De manoirs en châteaux. A travers les Côtes d'Armor*, Ti an aozer, 1991, 96 p.

BUREL, Herve, *Histor eur famill eus Breïs-Izel (troet ha kinniget gant Nelly Blanchard),* Montroulez, CRBC & Skol-Vreizh, 2011, 615 p.

CADIC, François, *Contes et légendes de Bretagne. Les contes populaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.1, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 1997, 352 p.

CADIC, François, *Contes et légendes de Bretagne. Les contes populaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.2, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 1998, 336 p.

CADIC, François, *Contes et légendes de Bretagne. Les contes populaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.3, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de brume, 1999, 308 p.

CADIC, François, *Contes et légendes de Bretagne. Les récits légendaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.1, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 2000, 400 p.

CADIC, François, *Contes et légendes de Bretagne. Les récits légendaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.2, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 2001, 424 p.

CADIC, François, *Ça et là à travers la Bretagne. Traditions populaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 2002, 432 p.

CADIC, François, *Histoire populaire de la chouannerie. Traditions populaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.1, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 2003, 608 p.

CADIC, François, *Histoire populaire de la chouannerie. Traditions populaires (testennoù strollet ha kinniget gant Fañch Postic)*, t.2, Roazhon/Dinan, PUR/Terre de Brume, 2003, 608 p.

CADIC, François, *Chansons populaires de Bretagne (publiées dans la Paroisse bretonne de Paris (1899-1929)*, 2010, PUR-Dastum-Centre de Recherche Bretonne et Celtique, 626 p.

Cahier Dastum niv. 5. *Sonskridaoueg vroadel Breizh. Bro Fañch*, Dastum, 1978, 115 p. & pladenn 33 tours.

Cahier Dastum niv. 7. *Noal-Pondi. Chants traditionnels*, Dastum, 1983, 97 p. & pladenn 33 tours.

CALVET, Louis-Jean, *La tradition orale*, Pariz, PUF, 1984 (ad. 1997), 128 p.

CALVEZ, Ronan, « Qu'est-ce que la littérature en breton ? », *Parlons du breton*, Association Buhez / Emb. Ouest-France, 2001, p. 77-82.

CALVEZ, Ronan, « Du breton mondain », *ABPO*, L. 115, niv. 3, 2008, p. 135-153.

CALVEZ, Ronan, « couvrir ce sein : La Villemarqué et le breton mondain », Postic, Fañch (ren.), *Bretagnes, du cœur aux lèvres. Mélanges offerts à Donatien Laurent*, Roazhon, PUR, 2008.

CARNE (de), Gaston, « L'héritière de Keroullas », *Revue historique de l'Ouest*, 1887 (3vet bloavezh), p. 5-24.

CARNE (de), Gaston, « L'histoire et la légende dans les chants populaires bretons. L'élégie de Monsieur de Névet », *Revue historique de l'Ouest*, 1888 (4vet bloavezh), p. 5-28.

CASTEL, Guy, *Marc'harit Fulup. Contes et légendes du Trégor*, Bégard, Les Cahiers du Trégor, 1989, 206 p.

CELTON, Yann, *Leoriou ar baradoz. Approche bibliographique du livre religieux en langue bretonne*, Kemper, Association bibliographie de Bretagne, 2002, 309 p.

CHÂTEL, Thierry, *Louzawouriezh vrezhonek Breizh*, Reuz, Ti an aozer, 1996, 134 p.

CHOUTEAU, Nicole, « *Notes sur la paroisse de Pleudaniel* », Les cahiers de la Presqu'île, niv. 2, 1997, p. 4-18.

COMBOT, Paolig, *Jean Conan. Aventurier et écrivain breton*, Montroulez, Skol Vreizh, niv. 43, 1999, 83 p.

CONSTANTINE, Mary-Ann, *Breton Ballads*, Aberystwyth, CMCS, 1996, 267 p.

COTOUR, Thierry/Nouy, Jean-Pierre, « L'alphabétisation en Bretagne. Des débuts difficiles », *ArMen*, niv. 72, miz Kerzu 1995, p. 16-25.

CROIX, Alain, *L'âge d'or de la Bretagne. 1532-1675*, Roazhon, Emb. Ouest-France, 1993, 569 p.

CROIX, Alain, *Cultures et religion en Bretagne aux 16e et 17e siècles*, Roazhon, Apogée/PUR, 1995, 334.

CROIX, Alain, « La révolte des Bonnets rouges. De l'Histoire à la mémoire », *ArMen*, niv. 131, Du-Kerzu 2002, p. 2-11.

Dastumad Pennwern, « Gwerin niv. 4 », Hor Yezh, 1963, 105 p., Ds. 89, « Chants populaires de Léon (Bretagne) recueillis par M. de Penguern », 261 p., folios 1 à 123.

Dastumad Pennwern, « Gwerin niv. 5 », Hor Yezh, 1965, 227 p., Ds. 89, « Chants populaires de Léon (Bretagne) recueillis par M. de Penguern », 261 p., folios 124 à 161.

Dastumad Pennwern, « Gwerin niv. 6 », Hor Yezh, 1965, 118 p., Ds. 90, « Chants populaires de Léon (Bretagne) recueillis par M. de Penguern », 261 p., folios 1 à 118.

Dastumad Pengwern. Dornskrid 92, « Gwerin 8 », Hor Yezh, 1997, 158 p., Ds. 92, « Chants populaires bretons recueillis par mme de Saint-Prix, de Morlaix, partie dans les Côtes-du-Nord, à Callac et aux environs, partie à Morlaix », 122 follennig.

Dastumad Pengwern. Dornskrid 93, « Gwerin 9 », Hor Yezh, 1997, 192 p., Ds. 93, « Chansons bretonnes. Fragments divers, papiers et notes de MM. De Penguern et Kerambrun », 119 follennig.

Dastumad Pengwern. Dornskrid 94, « Gwerin 10 », Hor Yezh, 1998, 330 p., Ds. 94, « Chants bretons recueillis par MM. De Penguern et Kerambrun », 245 follennig.

Dastumad Penwern, Chants populaires bretons de la collection de Penguern, Dastum, 1983, 396 p., fin du manuscrit 90, « Chants populaires de Léon (Bretagne) recueillis par M. de Penguern », 261 p., et manuscrit 91, « Chants populaires du Trécorrois, du Goello et de la Cornouaille », 211 p.

DELARUE, Paul & TENEZE, Marie-Louise, *Le conte populaire français*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1957-2000, 5 t.

DENEZ, Gwendal, « Ar gwerzioù, melezour ar bobl », *Klask*, Ar c'hoariva brezhoneg a-gozh hag a-nevez, (dindan ren. Herve ar Bihan), niv. 8, 2003, p. 85-93.

DENEZ, Per, « Rakskrid » *Les contes de Luzel*, Lesneven, Hor Yezh, 1995, p. 5-21.

DENEZ, Per, « Goude-skrid » *Les contes de Luzel*, Lesneven, Hor Yezh, 1995, p. 203-292.

DENEZ, Per, « Le Barzhaz-Breizh et la renaissance bretonne », Rakskrid, *Le Barzhaz-Breizh. Trésor de la littérature orale de la Bretagne*, Coop Breizh, 1997, p. 9-31.

DENEZ, Per, « Rakskrid » *Faltazi an amzerioù kent*, Lesneven, Mouladurioù Hor Yezh, 1999, p. 9-13.

DENEZ, Per / DENEZ, Gwendal / BIHAN, Herve, *Barzh ha marzh. Un dibab barzhonegoù savet e brezhoneg 14vet – 21vet kanved*, Lannuon, An Alarc'h embannadurioù, 2012, 264 p.

DIBERDER (AN), Yves, *Chansons traditionnelles du pays vannetais (1910-1915)*, 2 Vol., an Oriant, Archives départementales du Morbihan, Kerzu 2010, 878 p.

DIBERDER (AN), Yves, *A liù el loér hag er stéred (Couleur de lune et d'étoiles),* kinniget gant Michel Oiry, Roazhon, PUR/CRBC, juillet 2000, 426 p.

DIR-NA-DOR (= Erwan ar Moal), *Pipi Gonto*, Kemper, Le Goaziou, 1925, 239 p.

DIVANACH, Marsel, *3me recueil de contes du meunier breton*, Brest, Ti an aozer, 1968, 133 p.

DOUJET, Daniel, *Fablennoù Jean de La Fontaine*, Kemper, Embannadurioù Al Lanv, 2005, 560 p.

DOUJET, Daniel, « Ar zigarez ur sonenn – E kost' ar c'hoad », *Hor Yezh*, niv. 248, Kerzu 2006, p. 35-37.

DUDORET, Louis, *Seigneurs et seigneuries au pays de Beffou (XVè-XVIIIè),* Editions de La Plomée, 2000, 403 p.

DUHAMEL, Maurice, *Gwerziou ha soniou Breizh Izel. Musiques bretonnes. Airs et variantes mélodiques des « chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne » publiés par F.M. Luzel et A. Le Braz*, Pariz, Rouart, Lerolle & Cie, 1913, 224 p. (ad. gant Dastum, 1997, 251 p.).

DUJARDIN, Louis, *La vie et les œuvres de Jean-François-Marie-Maurice-Agathe Le Gonidec. Grammairien et lexicographe breton (1775-1838)*, Brest, Imprimerie Commerciale & Administrative, 1949, 376 p.

DUJARDIN, Louis (Loeiz LOK), *Hor skrivagnerien, t. 2*, Mouladurioù Hor Yezh, 1995, 109 p.

DUROS, Fañch, *Herbarum vernaculi. Lexique du nom des plantes en Breton*, Kemperle, Emb. La Digitale, 1991, 124 p.

ELEGOËT, Louis, *Bretagne, une histoire*, Roazhon, CRDP de Bretagne, 1998, 224 p.

EVEN, Arzel, *Istor ar yezhoù keltiek, t. 1*, Hor Yezh, 1987 (ad. 1956), 216 p.

EVID AR BREZHONEG, « Pennad-kaoz. Ar vreudeur Morvan », *Evid ar brezhoneg*, niv. 94, miz Du 1977, p. 2-7.

FAVEREAU, Francis, *Bretagne Comtemporaine. Langue, Culture, Identité*, Montroulez, Skol Vreizh, 1993, 224 p.

FAVEREAU, Francis, *Lennegezh ar brezhoneg en XX^vet kantved. An "Emzao" kentañ 1900/1918*, Montroulez, Skol Vreizh, 2001, 445 p.

FAVEREAU, Francis / LE BIHAN, Herve (ren.), *Littératures de Bretagne. Mélanges offerts à Yann-Ber Piriou*, Roazhon, PUR, 2006, p. 59-78.

FAVEREAU, Francis / LE BIHAN, Herve (ren.), *Littératures de Bretagne. Mélanges offerts à Yann-Ber Piriou*, Roazhon, PUR, 2006, p. 147-156.

FLEURIOT, Léon, « Brittonica et Gallica. I. Britonnica. Tradition orale et textes brittoniques du Haut Moyen-Age », *Etudes* Celtiques, t. 22, 1985, p. 225-234 (ad. gant Gwennole ar Menn, *Notes lexicographiques et philologiques*, Skol, 1997, p. 167-177).

FLEURIOT, Léon, *Les origines de la Bretagne*, Pariz, Payot, 1999 (ad. 1980), 353 p.

FLEURIOT, Léon, « Istor diabarzh ar brezhoneg », *Hor Yezh*, niv. 229, miz Meurzh 2002, p. 5-15.

FOUCHER, Jean-Pierre / AR FLOC'H, Loeiz, *Le brasier des ancêtres. Poèmes populaires de la Bretagne*, Pariz, Union Générale d'éditions, 1977, 2 t., 430 + 372 p.

FOULON, Charles, « Marie de France et la Bretagne », *AB*, t. 60, niv. 2, 1953, p. 243-258.

FRANZ, Natalie Anne, *Breton song traditions and the case of the gwerzioù : women's voices, women's lives*, Roazhon, Tir, 2011, 268 p.

GAIDOZ, Henri / SEBILLOT, Paul, « Bibliographie des traditions et de la littérature populaire de la bretagne », *RC*, t. V, 1882, p. 19-338.

GALLET, Jean, *Seigneurs et paysans bretons. Du Moyen Age à la Révolution*, Roazhon, Emb. Ouest-France, 1992, 341 p.

Geriadur brezhoneg, Le Releg-Kerhuon, an Here, 1995, 1232 p.

GIRAUDON, Daniel / LAURENT, Donatien, « Gwerz an Aotrou Kergwezeg », *Planedenn*, niv. 6, Goañv 1980-81, p. 13-43.

GIRAUDON, Daniel, « Gwerz Katell Autret, paralytique de Plestin guérie grâce à saint Yves », *MB*, niv. 16, Mezheven 1981, p. 3-9.

GIRAUDON, Daniel, « Emile Nicol (1867-1938). Chanteur populaire trégorrois… et chasseur », *MB*, niv. 20, miz Du 1981, p. 8-15.

GIRAUDON, Daniel, "Un distro war werz an Aotroù Kergwezeg…", *Planedenn*, niv. 11, Newez-Amzer 1982, p. 29-46.

GIRAUDON, Daniel, « Michela an Alan (1833-1921), mamm-gozh Jul Gros », *Planedenn*, niv. 15, nevez-amzer 1983, p. 2-48.

GIRAUDON, Daniel, « Jean-Louis Guyader (1857-1925), colporteur et chanteur populaire », *MB*, niv. 36, miz Ebrel 1983, p. 2-9.

GIRAUDON, Daniel, « Itron a Gerizel », *BSECN*, 1984, p. 60-77.

GIRAUDON, Daniel, « Itron a Gerizel », *BSECN*, 1984, p. 60-77.

GIRAUDON, Daniel, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, Montroulez, Skol Vreizh, niv. 2-3, 1985, 131 p.

GIRAUDON, Daniel, « Chanteurs populaires et production imprimée au XIXe siècle en Basse-Bretagne », *MSHAB*, t. LXII, 1985, p. 415-425.

GIRAUDON, Daniel, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, Montroulez, Skol Vreizh, niv. 2-3, miz Kerzu 1985, 131 p.

GIRAUDON, Daniel, « Complaintes criminelles sur feuilles volantes au XIXe siècle en Bretagne », *Kreiz. Etudes sur la Bretagne et les Pays Celtiques*, t. 13, 2000, p. 169-198

GIRAUDON, Daniel, *Traditions populaires de Bretagne. Du coq à l'âne. Yezhoù al loened. Quand les animaux parlent*, Douarnenez, Le Chasse-Marée/ArMen, 2000, 357 p.

GIRAUDON, Daniel, « Complaintes criminelles sur feuilles volantes au XIXe siècle en Basse-Bretagne », *Kreiz, Etudes sur la Bretagne et les Pays Celtiques*, t. 13, 2000, p. 169-198.

GIRAUDON, Daniel, « Formulettes rimées en langue bretonne – Rismadelloù a bep seurt / reoù gamm ha reoù dort », *Parlons du breton*, Association Buhez/Emb. Ouest-France, 2001, p. 112-113.

GIRAUDON, Daniel, « Prologoù ar c'hoariva ha kanaouennoù war follennoù distag e Breizh-Izel en 19^vet^ kantved », *Klask*, t. 8, 2003, p. 33-42.

GIRAUDON, Daniel, « Penanger et de La Lande, Gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor », *ABPO*, t. 112, niv. 4, 2005, p. 7-42.

GIRAUDON, Daniel, « Penanger et de La Lande, gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor », *ABPO*, t. 112/4, 2005, p. 7-42.

GIRAUDON, Daniel, *Querelles de clochers. Flemmadennoù ha taolioù teod*, Montroulez, Skol Vreizh, Mae 2006, 219 p.

GIRAUDON, Daniel, « François-Marie Le Cuziat : compositeur paysan milliautais (1862-1940) ». FAVEREAU, Francis/LE BIHAN, Herve (ren.), *Littératures de Bretagne. Mélanges offerts à Yann-Ber Piriou*, Roazhon, PUR, 2006, p. 59-78.

GIRAUDON, Daniel, *Traditions populaires de Bretagne. Du soleil aux étoiles*, Spezet, Coop Breizh, 2007, 307 p.

GIRAUDON, Daniel, « Gwerz sant Juluan. De la feuille volante à la tradition orale », Blanchard, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856)*, Aktoù kollok Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 139-167.

GIRAUDON, Daniel, *Traditions populaires de Bretagne. Du chêne au roseau*, Fouenant, Yoran Embanner, 2010, 357 p.

GIRAUDON, Daniel, « Son ar bizin gwenn, la chanson du goémon blanc, une composition populaire du XIXe siècle en Trégor », *Deuogdonion. Mélanges offerts en l'honneur du professeur Claude Sterckx*, Roazhon, Tir, 2010, p. 233-257.

GIRAUDON, Daniel, *Le trésor du breton rimé. 1. Mimologismes d'oiseaux. Al loened o komz*, Brest, Emgleo Breiz, 2011, 283 p.

GIRAUDON, Daniel, *Le folklore des insectes et autres petites bestioles*, Fouenant, Yoran Embanner, 2011, 350 p.

GIRAUDON, Daniel, *Le trésor du breton rimé. 2. Jeux verbaux. C'hoari gand ar geriou*, Emgleo Breiz, 2012, 395 p.

GIRAUDON, Daniel, *Croyances et légendes de la mort en Bretagne et pays celtiques. Sur les chemins de l'Ankou*, Fouenant, Yoran Embanner, 2012, 380 p.

GLANNDOUR, Maodez, « Oberour Gwrac'h Ahez », *Studi hag Ober*, niv. 12, 1940, p. –

GLANNDOUR, Maodez, « Oberour Gwrac'h Ahez », *Studi hag Ober*, niv. 13, Pask 1941, p. 31-32.

GLEONEG, Aline, *Heol an ed-du*, Lesneven, Hor Yezh, 1997, 165 p.

GOURVIL, Francis / LATERRE, Hippolyte, *Kanaouennoù Breiz-Vihan*, 1911, 182 p.

GOURVIL, Francis, *Théodore-Claude-Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le « Barzaz-Breiz » (1839-1845-1867). Origines – Editions – Sources – Critique – Influences*, Roazhon, Oberthur, 1960, 609 p.

GOW ar, Yeun, *E skeud tour bras Sant Jermen*, Al Liamm, 1978 (ad. 1955), 256 p.

GOYAT, Gilles, *Chañsoniou eur Vigouden. Etude d'un répertoire*, Brest, Emgleo Breiz/Ar Skol Vrezoneg, 1977, 439 p. Ad. : GOYAT, Gilles, *Chansons traditionnelles du pays bigouden. Eur Vigoudenn o kana*, Pariz, Jouve, 2008, 370 p. + CD.

GROS, Jul, « Michela an Alan (1833-1921). Mamm-gozh Jul Gros », *Planedenn*, niv. 15, nevez-amzer 1983, p. 2-48.

GUILCHER, Jean-Michel, *La tradition de danse en Basse-Bretagne*, Pariz, Mouton & Co, 1963, 615 p. (ad. Coop Breizh/Chasse-Marée/ArMen, 1995)

GUILCHER, Jean-Michel, *La chanson folklorique de langue française*, Atelier de la danse populaire, 1985, 185 p.

GUILLEMIN, Fañch, *Sorciers de Bretagne*, Montroulez, Skol Vreizh, niv. 42, miz Here 1998, 83 p.

GUILLEVIC, Augustin / CADIC, Jean-Mathurin, *Chants et airs traditionnels du pays vannetais (fin XIXe siècle),* Roazhon, *Dastum Bro-Ereg/Archives départementales du Morbihan*, 2007, 260 p. + 2 CD.

GUILLOREL, Eva, « Les bretons sous l'Ancien régime d'après les chansons en langue bretonne : un certain regard porté sur les hiérarchies sociales et culturelles », Favereau, Francis/Le Bihan, Herve (ren.), *Littérature de Bretagne. Mélanges offerts à Yann-Ber Piriou*, Roazhon, PUR, 2006, p. 187-198.

GUILLOREL, Eva, « Une proposition d'analyse culturelle des gwerzioù. Comportements et sensibilités dans la Basse-Bretagne d'Ancien Régime d'après les complaintes en langue bretonne », *ABPO*, t. 113, niv. 1, 2OO6, p. 25-52.

GUILLOREL, Eva, « Chanson politique et histoire : Le combat de Saint-Cast et les Anglais sur les côtes de Bretagne au XVIIIe siècle », *ABPO*, t. 114, niv. 4, 2007, p. 167-184.

GUILLOREL, Eva, « L'enterrement de Marie Renée : une gwerz révélatrice des sensibilités religieuses dans la Bretagne du 18e siècle ? », Blanchard, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856).* Aktoù kollok Lannuon, 31 a viz Meurzh 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 169-182.

GUILLOREL, Eva, *La complainte et la plainte. Chansons de tradition orale et archives criminelles : deux regards croisés sur la Bretagne d'Ancien Régime (16e-18e siècles)*, Tezenn doktorelezh, Kevrenn an Istor, Skol-Veur Roazhon 2, 2008, 4 t., 993 p.

GUILLOREL, Eva, « Le Barzaz Bro-Leon, ou la tentative d'un nouveau Barzaz-Breiz : premières approches d'un fonds inédit de près de 1000 chansons en breton », *La Bretagne linguistique*, niv. 14, 2009, p. 81-92.

GUILLOREL, Eva, *La complainte et la plainte – Chanson, justice, culture en Bretagne (XVIE-XVIIIE siècles),* PUR, Dastum, CRBC, 2010, 589 p.

GUILLOREL, Eva, « La complainte sur le duel du clerc à l'aire neuve », *KP*, niv. 31, Kerzu 2010, p. 26-29.

GUILLOREL, Eva / BOUTHILLIER, Robert, « L'influence des livrets de colportage dans la circulation et le renouvellement du répertoire oral », Postic, Fañch (ren.), *Bretagne du cœur aux lèvres. Mélanges offerts à Donatien Laurent*, Roazhon, PUR, 2008.

HEMON, Roparz, *La langue bretonne et ses combats*, Editions de Bretagne, 1947, 250 p.

HEMON, Roparz, « O klask hol lennegezh kozh », *Al Liamm Tir na nOg,* niv. 32-33, 1952, p. 104-125.

HEMON, Roparz, *Danevelloù kozh danvez Breizh*, Hor Yezh, 1992, 165 p.

HERRIEU, Loeiz, *Guerzenneu ha soñnenneu Bro-Guened. Chansons populaires du pays de Vannes*, Lorient, Emb. Eromi, 1997 (1^añ. emb. 1911), 185 p.

HINCKS, Rhisiart, *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz*, Hor Yezh, 2007, 173 p.

JOHANNEAU, Eloi, « Discours d'ouverture sur l'établissement de l'Académie celtique, les objets de ses recherches et le plan de ses travaux », *Mémoires de l'Académie celtique*, 1807, t. I, p. 28-64.

JOUANNO, Corinne, *Vie d'Esope. Livre du philosophe Xanthos et de son esclave Esope. Du mode de vie d'Esope*, Paris, Les Belles Lettres, 2006, 265 p.

KEMENER, Yann-Fañch, *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener. Kanaouennoù Kalon Vreizh/Chants profonds de Bretagne*, Montroulez, Skol Vreizh, 1996, 357 p.

KEMENER, Yann-Fañch, « Da bep hini e damm lodenn : tammoù rimoù, kontadennoù, fablennoù ha rimadelloù a bep seurt », *Hor Yezh*, niv. 270, 2012, p. 5-11.

KERBEUZEC, Henri de (= François Duine), *Cojou Breiz. Contes et légendes de Bretagne*, Pariz, Rue des Scribes éd., 1999 (ad. 1896), 161 p.

KERGOAT, Lukian, « Skeudenn empradur ar gevredigezh er grennlavariaoueg vrezhonek », *Bretagne et pays celtiques. Langues, histoire, civilisation. Mélanges offerts à la mémoire de Léon Fleuriot*, Sant-Brieg/Roazhon, Skol/PUR, 1992, p. 445-457.

KERGOAT, Lukian, *Proverbes bretons*, Spezet, Coop Breizh, 1996, 60 p.

KERMOAL, Pierrette, Orinelezh ar « Barzhaz-Breizh », *Aber*, niv. 29, 2007, p. 11-26.

KERVELLA, Divi, Emblèmes & symboles des Bretons & des Celtes, Coop Breizh, 1998, 148 p.

KERVELLA, Goulc'han, *Médecine et littérature en langue bretonne aux XIXe et XXe siècles/Medisinerez ha lennegezh vrezoneg en XIX^ved^ hag en XX^ved^ kantved*, Brest, Emb. al Liogan/Emgleo Breiz, 2000, 375 p.

KERZALE, Y.K., « An Itron de Saint-Prix », *Feiz ha Breiz*, niv. 225, 1869, p. 122-124.

KLERG, Marcel, *Faltazi an amzerioù kent*, Lesneven, Mouladurioù Hor Yezh, 1999, 179 p.

KLOAREG AR VEUZID (= Per Batani), « O pennaouiñ e-touez al levriou koz. An Itron de Saint-Prix », *Studi hag Ober*, niv. 20, 1943, p. 10-29.

KLOAREG AR VEUZID (= Per Batani), « O pennaouiñ e-touez al levriou koz. Kontadenn « Coatallec kervinon », *Studi hag Ober*, niv. 21, 1944, p. 9-33.

KLOAREG AR VEUZID (= Per Batani), « Dastumerien hol lennegezh pobl », *Al Liamm Tir na n-òg*, niv. 21, Gouere-Eost 1950, p. 36-44.

KOADIG, Ronan, *Brezhoneg Goueloù*, Lannuon, An Alarc'h Embannadurioù, 2010, 149 p.

LACAZE, Pierre, *En garde, du duel à l'escrime*, Paris, Gallimard Découverte, 1991, 128 p.

LAMBERT, Pierre-Yves, *Les quatre branches des Mabinogi et autres contes gallois du Moyen Age. Traduits du moyen gallois, présenté et annoté par Pierre-Yves Lambert*, Pariz, Gallimard (L'aube des peuples), 1993, 422 p.

LAOUENAN, Roger, *Août 1914 en Bretagne. Le tocsin de la moisson*, Pariz, Emb. France-Empire, 1980, 340 p.

LARBOULETTE, Jean-Louis, *Chants traditionnels vannetais*, Pondivi, Dastum Bro-Ereg, 2005, 278 p.

LASBLEIZ, Bernard, « Yves Lamer, un collecteur méconnu (1814-1879) », LASBLEIZ, Bernard, *Ma 'm bije bet kreion. Chroniques musicologiques du Trégor et autres pays de Bretagne*, Lannion, Dastum Bro-Dreger, 2007, p. 96-99.

LASBLEIZ, Bernard, *Ma 'm bije bet kreion. Chroniques musicologiques du Trégor et autres pays de Bretagne*, Lannuon, Dastum Bro-Dreger, 2007, 203 p. & CD.

LAURENT, Donatien, *Aux sources du Barzaz-Breiz. La mémoire d'un peuple*, Douarnenez, ArMen, 1989, 335 p.

LAURENT, Donatien, « La gwerz de Louis Le Ravallec », *ATP*, niv. 15, 1967 / 1, Genver-Meurzh, p. 19-79.

LAURENT, Donatien, « La gwerz de Skolan et la légende de Merlin », *Ethnologie française*, 1971, p. 19-54.

LAURENT, Donatien, « Aux origines du « Barzaz-Breiz » : les premières collectes de La Villemarqué (1833-1840) », *BSAF*, 1974, p. 173-221.

LAURENT, Donatien, « Eur zon a dalvoudegez vraz. Hini ar martolod yaouank divroet », *Brud Nevez*, niv. 4, Ebrel 1977, p. 4-10.

LAURENT, Donatien, « Aymar de Blois (1760-1852) et les premières collectes de chants populaires bretons », *Cahiers de l'Iroise*, 1977, p. 333-349.

LAURENT, Donatien, « Gwerz Skolan », *Brud Nevez*, niv. 13, Meurzh 1978, p. 3-11.

LAURENT, Donatien, *Récits & contes populaires de Bretagne 1. Réunis par Donatien Laurent dans le pays de Pontivy. Sorbienneu, danevelleu, ha guerzenneu bro-Pondi*, Pariz, Gallimard, 1978, 189 p.

LAURENT, Donatien, « Des Antiquaires aux Folkloristes : Découverte et promotion des littératures orales. Le temps des précurseurs (1815-1870) », Balcou, Jean/Le Gallo, Yves (ren.), *Histoire littéraire et culturelle de la Bretagne. t. 2. De la Révolution de 1789 à la IIIe République*, Brest/Pariz-Genève, CRBC, Champion/Slatkine, 1987, p. 335-354.

LAURENT, Donatien, « Enori et le roi de Brest », *Etudes sur la Bretagne et les pays celtiques. Mélanges offerts à Yves Le Gallo*, Brets, 1987, p. 207-224.

LAURENT, Donatien, *Aux sources du Barzaz-Breiz. La mémoire d'un peuple*, Douarnenez, ArMen, 1989, 335 p.

LAURENT, Donatien, « Aymar I de Blois (1760-1852) et "L'héritière de Keroulas" », *Bretagne et pays celtiques. Langues, histoire, civilisation. Mélanges offerts à la mémoire de Léon Fleuriot*, Sant-Brieg/Roazhon, Skol/PUR, 1992, p. 415-443.

LAURENT, Donatien, « La Villemarqué et les premiers collecteurs en Bretagne », Postic, Fañch (ren.), *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, Mellac/Brest, CRBC/CRDLO/CIRCTO, 1999, p. 153-167.

LAURENT, Donatien, Rakskrid « *A liù el loér hag er stéred (Couleur de lune et d'étoiles)* », Yves Le Diberder, PUR/CRBC, 2000, p. 13-18.

LAURENT, Donatien, « Le siège de Guingamp (1488) », *ArMen*, niv. 143, Du-Kerzu 2004, p. 18-23.

LAURENT, Donatien, Préface « *Chansons traditionnelles du pays vannetais (1910-1915)* », Yves Le Diberder, Archives départementales du Morbihan, 2010, p. 7-9.

LAURENT, Donatien, *Parcours d'un ethnologue en Bretagne*, Brest, Emgleo Breiz, 2012, 325 p.

LAURENT, Donatien / TREGUER, Michel, *La nuit celtique*, Roazhon, Terre de Brume Editions/PUR, 1997, 235 p.

LAURENT, Donatien / POSTIC, Fañch / PRAT, Pierre, Les passeurs de mémoire, Association du Manoir de Kernault, 1996, 88 p.

LAVANANT, Edith, « F.M. Luzel. Diwar-benn ar sonioù », *Musique Bretonne*, niv. 136, Gouere-Eost 1995, p. 10-14.

LAVANANT, Edith, « F.M. Luzel. Les animaux dans les chansons populaires de Basse-Bretagne", *MB*, niv. 137, Gwengolo-Here 1995, p. 8-10.

LA VILLEMARQUÉ, Théodore Hersart de, *Barzas-Breiz. Chants populaires de la Bretagne*, Pariz, Delloye, 1839, 2 t., 272 + 381 p.

LA VILLEMARQUÉ, Théodore Hersart de, *Barzaz-Breiz. Chants populaires de la Bretagne*, Pariz, Delloye, 1845, 2 t., 396 + 492 p.

LA VILLEMARQUÉ, Théodore Hersart de, *Barzaz-Breiz. Chants populaires de la Bretagne*, Pariz, Perrin, 1963 (ad. 1867), 539 p.

LA VILLEMARQUÉ, Théodore, Hersart de, « Les joculatores bretons », *BSAF*, 1893, t.20, p. 237-241 ; *BSAF*, 1894, t.21, p. 8-17.

LE BASTARD, Edern, « René Le Gac, chanteur de feuilles volantes », *Kreiz Breizh*, niv. 13, 1añ trimiziad 2005, p. 21-26.

LE BERRE, Yves, *La littérature de langue bretonne. Livres et brochures entre 1790 et 1918*, Brest, Ar skol vrezoneg / Emgleo Breiz, 1994, 3 t., 880 p.

LE BERRE, Yves, *Qu'est-ce que la littérature bretonne ? Essais de critique littéraire XVe – XXe siècle*, Roazhon, PUR, 2006, 238 p.

LE BERRE, Yves, *Entre le riche et le pauvre. La littérature du breton entre 1450 et 1650*, Brest, Emgleo Breiz, 2012, 328 p.

LE BERRE, Yves, « Rhétorique des *gwerzioù* », *La Bretagne linguistique*, niv. 17, CRBC, 2012, p. 141-160.

LEBESQUE, Morvan, *Comment peut-on être breton ? Essai sur la démocratie française*, Editions du Seuil, 1970, 233 p.

LE BRAS, Gwendal, « Claudine Mazéas. Une passeuse de chants », *MB*, niv. 168, Gwengolo-Here 2001, p. 32-33.

LE BRAZ, Anatole, La légende de la mort en Basse-Bretagne, Jeanne Laffitte/Coop Breizh, 1994 (ad. 1893), 487 p.

LE BRAZ, Anatole, « Introduction », LUZEL, François-Marie, *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Sonioù I*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1890), p. I-XXXIX.

LE BRAZ, Anatole, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*, niv. 39, C'hwevrer-Meurzh 1912, p. 95-97.

LE CLERC DE LA HERVERIE, Jean, Conte de Koad-haleg-Kervinon, *MB*, niv. 59-62, Meurzh 1986-Mezheven 1986.

LE COADIC, Ronan, *L'identité bretonne*, Roazhon, Terre de Brume Editions/PUR, 1998, 478 p.

LE COINTE, Jacques, Histoire du règne de Louis XIII, Roy de France, t. 2, Pariz, Montalant, 1716, 512 p., war http://books.google.fr , gwelet d'an 03/04/2009

LE DUC, Gwenael, « Geneviève de Brabant : la rime interne moteur de l'action dramatique », *Klask*, t. 1, 1989, p. 69-87.

LE DUC, Gwenael, « En relisant les poèmes en Moyen-Breton », *Klask*, t. 2, 1992, p. 51-68.

LE DUC, Gwenael, *Buhez Genovefa a Vrabant*, Roazhon, Tir, 2008, 214 p.

LE GALL, Myriam, « Les bretons et la mort pendant l'Ancien Régime », *Kreiz Breizh*, niv. 13, 1añ trimiziad 2005, p. 34-39.

LE GOFF, Herve, *La Ligue en Basse-Bretagne (1588-1598). Le Trégor au temps de La Fontenelle*, Trégor mémoire vivante, 1994, 416 p.

LE GOFF, Herve, *La Ligue en Bretagne. Guerre civile et conflit international (1588-1598)*, Roazhon, PUR, 2010, 573 p.

LE GUENNEC, Louis, « Margodic La Boissière », *Le fureteur breton*, t. 5, niv. 28, Ebrel-Mae 1910, p. 134-136.

LE GUENNEC, Louis, « "L'élégie de Monsieur de Névet" et "Le Baron Huet" », *BSAF*, t. 50, 1921, p. 112-121.

LE GUENNEC, Louis, « Vieilles chansons bretonnes I. François de Coëtlogon, prieur de Kernitron », *BSAF*, t.50, 1923, p. 8-23.

LE GUENNEC, Louis, « Vieilles chansons bretonnes II. La chanson de Monsieur de Boisalain », *BSAF*, t. 50, 1923, p. 8-23.

LE GUENNEC, Louis, « Vieilles chansons bretonnes III. Le clerc de Tromelin », *BSAF*, t. 51, 1924, p. 79-84.

LE GUENNEC, Louis, « La légende du Marquis de Guerrand et la Famille Du Parc de Locmaria », *BSAF*, t. 55, 1928, p. 15-41.

LE GUENNEC, Louis, « Un épilogue ignoré de l'histoire de La Fontenelle », *BSAF*, t. 62, 1935, p. 103-114.

LE GUENNEC, Louis, *Nos vieux manoirs à légendes*, Kemper, Editions des Amis de Louis Le Guennec, 1936, 284 p.

LE GUENNEC, Louis, *Choses et Gens de Bretagne*, Kemper, Editions des Amis de Louis Le Guennec, 1937, 276 p.

LE GUENNEC, Louis, *Vieux Souvenirs Bas-Bretons*, Kemper, Editions des Amis de Louis Le Guennec, 1938, 276 p.

LE GUENNEC, Louis, *En Breiz-Izel autrefois*, Kemper, Editions des Amis de Louis Le Guennec, 1939, 267 p.

LE GUENNEC, Louis, *Nos vieux manoirs à légendes*, (2 rummad), Kemper, Editions des Amis de Louis Le Guennec, 1969, 308 p.

LE GUENNEC, Louis, *Carnets du Finistère. Choix de dessins et textes*, Palantines / Société des Amis de Louis Le Guennec, 2009, 191 p.

LE MARQUER, Caroline, « Jean-Claude Tallec. Une petite flamme qui ne s'éteint pas », *MB*, niv. 228, 2011, p. 28-32.

LE MENN, Gwennole, « Du nouveau sur les prophéties de "Gwenc'hlan" : du texte moyen-breton (XVe s) aux traditions populaires modernes », *MSECN*, t. 111, 1982, p. 45-71.

LE MENN, Gwennole, *Histoire du théâtre populaire breton XVe-XIXe*, Sant-Brieg, Skol/Dastum/Institut Culturel de Bretagne, 1983, 83 p.

LE MENN, Gwennole, *La femme au sein d'or*, Sant-Brieg, Skol/Dastum, 1985, 145 p.

LE MENN, Gwennole, « Une "bibliothèque bleue" en langue bretonne », *ABPO,* t. 92, niv. 3, 1985, p. 229-240.

LE MENN, Gwennole, « Les catalogues des libraires bretons (1695-1746) », *MSHAB*, t. LXII, 1985, p. 301-311.

LE MENN, Gwennole, « Titloù kanaouennoù kavet e levrioù ar XVII^{vet} kantved », *MB*, niv. 73, Gouere-Eost 1987, p. 3-4.

LE NEDELEC, Alain, *Vie de château, d'Armor en Argoat*, Ti an aozer, 2010, 337 p.

LE ROL, Yvon, *Kontadenn Koathaleg Kervinon*, kounskrid mestroniezh, Skol-Veur Roazhon 2, 2003, 86 p.

LE ROL, Yvon, « Kontadenn Koathaleg Kervinon », *Hor Yezh*, niv. 236, Kerzu 2003, p. 5-56.

LE ROL, Yvon, « Lodenn ar vojenn e dastumadenn an Itron de Saint-Prix », kounskrid Master, Skol-Veur Roazhon 2, 2005, 74 p.

LE ROL, Yvon, « An Itron de Saint-Prix. Gwerz ar sorserez », *Hor Yezh*, niv. 248, Kerzu 2006, p. 21-34.

LE ROL, Yvon, « Madame de Saint-Prix – Collectrice de complaintes, chansons et contes dans la région de Callac », *KP*, niv. 28, Meurzh 2010, p. 17-22.

LE ROL, Yvon, « Madame de Saint-Prix – Le conte de Koathaleg Kervinon », *KP*, niv. 29, Mezheven 2010, p. 28-33.

LE ROL, Yvon, « Madame de Saint-Prix – Une pionnière méconnue du collectage », *MB*, niv. 224, Genver-C'hwevrer 2011, p. 34-40.

LE ROL, Yvon, « Kontadenn Koathaleg Kervinou/Le conte de Koathaleg Kervinou », *MB*, niv. 230, Genver-C'hwevrer 2012, p. 30-36.

LE ROUX, Pierre, « une chanson bretonne au XVIIIe siècle », *RC*, t. XIX, 1898, p. 2-12.

LE ROUX, Pierre, « Les chansons bretonnes de la collection Penguern », *AB*, t. 15, niv. 4, 1900, p. 610-625.

LE ROUX, Pierre, « An tri manac'h ruz. Les trois moines rouges, du « Barzaz-Breiz » », *NRB*, 5^{vet} bloavezh, 1951, niv. 2, p. 92-98.

LE TALLEC, Jean, *La vie paysanne en Bretagne centrale sous l'Ancien Régime*, Spezet, Coop Breizh, 1996, 271 p.

LINDER-BEROUD, Waltraud, « Les débuts de la collecte de la chanson populaire en Allemagne. Les Voix des Peuples de Johann Gottfried Herder (1744-1803) », Postic, Fañch (ren.), *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, Mellac/Brest, CRBC/CRDLO/CIRCTO, 1999, p. 55-66.

LOK (= Louis Dujardin), « O pennaouiñ warlerc'h Kloareg ar Veuzid », *Kaierou kristen*, niv. 1, 1945, p. 65-67.

LOREDAN, Jean, *La Fontenelle. Seigneur de la Ligue (1572-1602). Brigand d'autrefois*, Cesson-Sévigné, La Découvrance, 1998, 316 p. (1^{añ} emb., Pariz, Librairie académique Perrin & Cie, 1926)

LUZEL, François-Marie, *Contes populaires de Basse-Bretagne*, Pariz, Maisonneuve et Ch. Leclerc, 1887, 3 t., 451 + 434 + 480 p.

LUZEL, François-Marie, *Contes bretons*, adembannadur kinniget gant Françoise Morvan, Roazhon, PUR/Terre de Brume, 1995 (ad. 1870), 216 p.

LUZEL, François-Marie, *Contes populaires de Basse-Bretagne*, adembannadur kinniget gant Françoise Morvan, Roazhon, PUR/Terre de Brume, 1996 (ad. 1887), 328 p.

LUZEL, François-Marie, Koadalan, *RC I*, 1870-1872, p. 106-131.

LUZEL, François-Marie, *Veillées bretonnes*, adembannadur kinniget gant Françoise Morvan, Roazhon, PUR/Terre de brume, 2002 (ad. 1879), 249 p.

LUZEL, François-Marie, *Notes de voyage en Basse-Bretagne – Du Trégor aux Iles d'Ouessant et de Bréhat*, Roazhon, PUR/Terre de Brume, 1997, 222 p.

LUZEL, François-Marie, *Journal de route et lettres de mission*, Roazhon, PUR/Terre de Brume, 1994, 224 p.

LUZEL, François-Marie, *En Basse-Bretagne. Impressions et notes de voyage (Côtes-du-Nord)*, Hor Yezh, 1996 (ad.), 149 p.

LUZEL, François-Marie, *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Gwerziou I*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1868), 559 p.

LUZEL, François-Marie, *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Gwerziou II*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1874), 584 p.

LUZEL, François-Marie, *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Soniou I*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1890), 335 p.

LUZEL, François-Marie, *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Soniou II*, Pariz, Maisonneuve & Larose, 1971 (ad. 1890), 352 p.

MALRIEU, Patrick, *Histoire de la chanson bretonne*, Roazhon/Sant-Brieg, Dastum/Skol, 1983, 105 p.

MALRIEU, Patrick, « 35 ans de kan ha diskan… Les frères Morvan !... Et si on leur faisait la fête ? », *MB*, niv. 125, Gwengolo-Here 1993, p. 3-6.

MALRIEU, Patrick, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, tezenn e Kevrenn ar brezhoneg hag ar c'heltieg, Skol-Veur Roazhon 2, 1998, 5 t.

MARIE DE FRANCE, *Lais de Marie de France*, troet gant Alexandre Micha, Pariz, Flammarion, 1994, 356 p.

MASSIGNON, Geneviève, *Contes traditionnels des teilleurs de lin du Trégor (Basse-Bretagne),* Pariz, Emb. A. et J. Picard et Cie, 1965, 252 p.

MAUSS, Marcel, *Manuel d'ethnographie*, Pariz, Collection Petite Bibliothèque Payot, 1967 (ad. 1926), 264 p.

MAZE, Emmanuel/MORVAN, Françoise, *François-Marie Luzel (1821-1895)*, Lannuon, 1995, 32 p.

MERDRIGNAC, Bernard, *Les Vies de saints bretons durant le haut Moyen Age*, Roazhon, Ouest-France, 1993, 148 p.

MILIN, Gabriel, *Gwechall-goz e oa…*, Kemper, Le Goaziou, 1924, 95 p.

MILIN, Gabriel, *Gwerin 1*, Hor Yezh, 1961, 124 p.

MILIN, Gabriel, *Gwerin 2*, Hor Yezh, 1961, 246 p.

MILIN, Gabriel, *Gwerin 3*, Hor Yezh, 1962, 336 p.

MILIN, Gaël, « De Saint-Jacques-de-Compostelle à Notre-Dame-du-Folgoët : les voies de l'acculturation », *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, t. 101, niv. 3, 1994, p. 7-47.

MINOIS, Georges, *Histoire religieuse de la Bretagne*, Luçon, Editions Jean-Paul Gisserot, 1991, 119 p.

MORVAN, Françoise, *François-Marie Luzel. Enquête sur une expérience de collecte folklorique en Bretagne*, Roazhon, PUR/Terre de Brume, 1999, 333.

MORVAN, Pierre, « Un jour avec… Denez Prigent. "Mille et une fleurs" », *Le peuple breton*, niv. 480, Genver 2004, p. 22-23.

MORVAN, Ar vreudeur / BERTHOU, Guy / BERTHOU, Yvonne, *Teñzor ar Botkol. Patrimoine chanté, kan ha diskan, gwerzioù, kananouennoù a boz, rimoustadennoù…*, Spezet, Emb. Coop Breizh, 2002, 167 p.

NASSIET, Michel, « La littérature orale bretonne et l'histoire », Postic, Fañch (ren.), *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, Aktoù kollok 1995, Mellac/Brest, CRBC/CRDLO/CIRCTO, 1999, p. 201-227.

NASSIET, Michel, « La littérature orale bretonne et l'histoire », *ABPO*, t. 106/3, 1999, p. 35-64.

NICOLAS, Serge, « Les chansons énumératives sur feuilles volantes », *MB*, niv. 134, Meurzh-Ebrel 1995, p. 8-12.

NICOLAS, Serge, « Les chansons énumératives sur feuilles volantes, 2 », *MB*, niv. 137, Gwengolo-Here 1995, p. 11-15.

NICOLAS, Serge, « Les chansons énumératives sur feuilles volantes, 3 », *MB*, niv. 138, Du-Kerzu 1995, p. 10-14.

NICOLAS, Serge, « Le chemin de fer au travers des feuilles volantes », *MB*, niv. 168, Gwengolo-Here 2001, p. 22-25.

OIRY, Michel, Repères biographiques Yves Le Diberder, « A liù el loér hag er stéred (Couleur de lune et d'étoiles) », PUR/CRBC, p. 415-422.

OIRY, Michel, Biographie Yves Le Diberder, « Chansons traditionnelles du pays vannetais (1910-1915) », Archives départementales du Morbihan, 2010, 13-14.

OLLIVIER, Joseph, « Catalogue bibliographique de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes (Léon, Tréguier, Cornouaille) », *AB*, t. 45, niv. 3-4, 1938, p. 258-367.

OLLIVIER, Joseph, « Catalogue bibliographique de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes (Léon, Tréguier, Cornouaille) », *AB*, t. 46, niv. 1-2, 1939, p. 122-181.

OLLIVIER, Joseph, « Catalogue bibliographique de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes (Léon, Tréguier, Cornouaille) », *AB*, t. 46, niv. 3-4, 1939, p. 304-391.

OLLIVIER, Joseph, « Catalogue bibliographique de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes (Léon, Tréguier, Cornouaille) », *AB*, t. 48, niv. 1-2, 1941, p. 114-209.

OLLIVIER, Joseph, « Catalogue bibliographique de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes (Léon, Tréguier, Cornouaille) », *AB*, t. 48, niv. 3-4, 1941, p. 288-385.

OLLIVIER, Joseph, *La chanson populaire sur feuilles volantes. Catalogue bibliographique*, Kemper, Le Goaziou, 1942, 451 p.

OLLIVIER, Joseph, *Les contes de Luzel*, Lesneven, Hor Yezh, 1995, 293 p.

PARIS, Gaston, « De l'étude de la poésie populaire », *Mélusine. Recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages*, 1878, p. 2-6.

PEAUDECERF, Herve, Rakskrid « Trajedienn Gabriela Vergi », Ar Skol Vrezoneg – Emgleo Breiz, p. 5-14.

PENGLAOU, Gilles, « Chasse aux loups et autres chasses dabs la région de Carhaix en 1854-1855 », *KP*, niv. 35, miz Kerzu 2011, p. 44-52.

PENGLAOU, Gilles, « Chasse aux loups et autres chasses dans la région de Carhaix en 1854-1855 », *KP*, niv. 36, miz Meurzh, p. 62-67.

PENVEN, Joël, « Jean-Marie de Penguern (1807-1856) », Blanchard, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856)*. Aktoù kollok Lannuon, 31 mars 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 11-55.

PERENNES, Henri, « Vieilles chansons bretonnes », *BDHA*, 1939/2, Mae-Eost, p. 97-192.

PHILIPPE, Jef, *War roudoù Merlin e Breizh*, Lesneven, Mouladurioù Hor Yezh, 1986, 115 p.

PIRIOU, Yann-Ber, Rakskrid *« Défense de cracher par terre et de parler breton. Poèmes de combat (1950-1970)* », Pariz, Pierre Jean Oswald, 1971, p. 9-46.

PIRIOU, Yann-Ber, « Une expérience de théâtre en langue bretonne da ns le Trégor de 1959 à 1965 », *ABPO*, t. 92, niv. 3, 1985, p. 289-308.

PIRIOU, Yann-Ber, « Les Bretons sous l'Ancien Régime d'après les gwerzioù de F.-M. Luzel », *La Bretagne, une province à l'aube de la Révolution*, CRBC/S.A.F., 1989 ; p. 233-247.

PIRIOU, Yann-Ber, « La gwerz du "Siège de Guingamp" et la duchesse Anne dans la tradition orale », Kerhervé, Jean/Daniel, Tanguy (ren.), *1491, la Bretagne, terre d'Europe*, Kollok etrevroadel, Brest, 2-4 a viz Here 1991, Brest/Kemper, CRBC/Société Archéologique du Finistère, 1992, p. 489-499.

PIRIOU, Yann-Ber, *Il était une voix… Anatole Le Braz. Discours et conférences*, Roazhon, Emb. Apogée, 1995, 190 p.

PIRIOU, Yann-ber, *Au-delà de la légende… Anatole Le Braz*, Roazhon, PUR/Terre de Brume, 1999, 368 p.

PIRIOU, Yann-Ber, « Ar c'hoariva », *Parlons du breton*, Association Buhez/Emb. Ouest-France, 2001, p. 115-124.

PLOURIN, Yann-Erwan, *Mes gens et mes bêtes / Ma zud ha ma loened*, Kroazon, Emb. Armeline, 2002, 249 p.

POSTIC, Fañch (ren.), La *Bretagne et la littérature orale en Europe*, Mellac/Brest, CRBC/CRDLO/CIRCTO, 1999, 293 p.

POSTIC, Fañch, « De François-Marie Luzel à Paul Sébillot. L'invention de la littérature orale », Postic, Fañch (ren.), *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, Mellac/Brest, CRBC/CRDLO/CIRCTO, 1999, p. 191-199.

POSTIC, Fañch, « La littérature orale », *Parlons du breton*, Association Buhez/Emb. Ouest-France, 2001, p. 97-111.

POSTIC, Fañch, « Deux siècles de collectes de littérature orale en Centre-bretagne », *Kreiz Breizh*, niv. 13, 1añ trimiziad 2005, p. 12-20.

POSTIC, Fañch, « Le rôle d'Emile Souvestre dans le développement du mouvement d'intérêt pour les traditions orales au XIXe siècle », Blanchard, Nelly / Plotnër-Le Lay, Bärbel (ren.), *Emile Souvestre. Ecrivain breton porté par l'utopie sociale (1806-1854*). Aktoù kollok Montroulez, 3-4 a viz C'hwevrer 2006, Brest, CRBC, 2007, p. 117-136.

POSTIC, Fañch, « L'affaire des manuscrits à la mort de Jean-Marie de Penguern », Blanchard, Nelly (ren.), *Jean-Marie de Penguern, collecteur et collectionneur breton (1807-1856).* Aktoù kollok Lannuon, 31 mars 2006, Brest, CRBC, 2008, p. 87-104.

POSTIC, Fañch (ren.), *Bretagne, du cœur aux lèvres. Mélanges offerts à Donatien Laurent*, Roazhon, PUR, 2008, 333 p.

POSTIC, Fañch, Histoire de la collecte et constitution de la littérature orale en Bretagne, Rio, Joseph (ren.), *Mémoire, oralité, culture dans les pays celtiques*. Aktoù "Université

européenne d'été 2002", Université de Bretagne-Sud (an Oriant), PUR, Rummad « Essais », 2008, p. 45-58.

POSTIC, Fañch, « De *Sainte-Tryphine* au *Grand Mystère de Jésus*. Aux sources de la "Querelle du *Barzaz-Breiz"* », *Klask*, t. 10, Roazhon, Tir, 2011, p. 9-34.

POSTIC, Fañch (ren.), *François Cadic, un collecteur vannetais, « recteur » des Bretons de Paris*, Aktoù kollok Pondivi, 8-9 a viz Ebrel 2010, Brest, CRBC/Archives départementales du Morbihan/Kevredigezh Dastum, 2012.

PROPP, Vladimir, *La morphologie du conte*, Pariz, Le Seuil, 1970 (ad. 1965), 255 p.

QUELLIEN, Narcisse, *chansons et danses des Bretons*, Marseille, Laffitte Reprints, 1981 (ad. 1889), 300 p.

RAOUL, Lukian, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, Al Liamm, 1992, 432 p.

RIO, Joseph (ren.), *Mémoire, oralité, culture dans les pays celtiques*. Aktoù "Université européenne d'été 2002", Université de Bretagne-Sud (an Oriant), PUR, Rummad « Essais », 2008, 183 p.

ROPARTZ, Sigismond, Guingamp – Etudes pour servir à l'histoire du Tiers-Etat en Bretagne, Marseille, Laffitte Reprints 1982, (2 emb.), 636 p. (1añ emb., 1859, Sant-Brieg – Prud'homme/Pariz – A. Durand, 2 t. : 304 + 332 p.).

ROPARZ, Jefig, *Loeiz Roparz. Paotr ar festou-noz. Le rénovateur du fest-noz*, Brest, Emgleo Breiz/Al Leur Nevez, 2011, 181 p.

ROUDAULT, Fañch / CROIX, Alain / BROUDIC, Fañch, *Les chemins du paradis. Taolennoù ar baradoz*, Douarnenez, Le Chasse-Marée/Editions de l'Estran, 1988, 186 p.

SAUVÉ, Léopold-François, *Proverbes et dictons de la Basse-Bretagne. Devinettes, formulettes, charmes et conjurations magiques*, Genève-Pariz, Slatkine Reprints, 1986 (ad. 1878-1885), 275 p.

SÉBILLOT, Paul-Yves, *La Bretagne et ses traditions*, Maisonneuve & Larose (2 emb.), 1997 (1añ emb. 1968), 349 p.

SEUBIL, Herve, « Tro-c'heriaoua e Bro-Dreger », *Hor Yezh*, niv. 150, miz Ebrel 1983, p. 9-4O.

TANGUY, Alain, « Aymar de Blois (1760-1852). Le discret précurseur des études bretonnes », *ArMen*, niv. 138, Genver-C'hwevrer 2004, p. 10-19.

TENÈZE, Marie-Louise, « Introduction à l'étude la littérature orale : le conte », 24 bloavezh, *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*, niv. 5, 1969, p. 1104-1120.

TRÉPOS, Pierre, « Francis Gourvil. – Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le Barzaz-Breiz. Origines. Editions. Sources. Critique. Influences », *AB*, t. 67, niv. 4, 1960, p. 389-397.

TREVIDIG, Albert, Kontadennoù Iwan ar Floc'h ha Jañ-Louy Rolen, *Hor Yezh*, niv. 171-172, Miz Ebrel 1987, p. 3-69.

TROADEG, Ifig, *Carnets de route*, Lannuon, Dastum Bro-Dreger, 2005, 380 p. + 2 CD

TROADEG, Ifig, « Marcel Le Guilloux, porteur de mémoire et pédagogue hors pair », *MB*, niv. 222, Gwengolo-Here 2010, p. 18-25.

2 - Yezh

BOURDIEU, Pierre, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Fayard, 1982, 243 p.

BRIANT, Mikael, « Tro-geriaoua e Bro-Lannuon (1975-1979). Kounskrid mestroniezh – 1992. Studiadenn yezhel », *Hor Yezh*, niv. 197-198, miz Meurzh 1994, p. 3-121.

DENEZ, Per, « "E" pe "Ba" ? », *Hor Yezh*, niv. 152, miz Here 1983, p. 3-21.

FAVEREAU, Francis, *Geriadur ar brezhoneg a-vremañ*, Montroulez, Skol Vreizh, 1993, 1357 p.

FAVEREAU, Francis, « Phonologie des rimes et des vers dans la poésie chantée à Poullaouen », *Klask*, niv. 3, 1996, p. 35-41.

FAVEREAU, Francis, *Yezhadur ar brezhoneg a-vremañ*, Montroulez, Skol Vreizh, 1997, 478 p.

FLEURIOT, Léon, « Ar raganvioù-gour er yezhoù predenek », *Hor Yezh*, niv. 229, miz Meurzh 2002, p. 17-26.

GREGOIRE DE ROSTRENEN, *Dictionnaire François-Celtique ou François-Breton*, Roazhon, Vatar, 1732, 978 p. (ad. Jollivet, Gwengamp, 1834, 2 t.)

GROS, Jules, *Le trésor du breton parlé (Eléments de Stylistique Trégorroise). 1ere partie. Le langage figuré*, Brest, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1996 (1añ emb. ar Falz), 288 p.

GROS, Jules, *Le trésor du breton parlé. 2e partie. Dictionnaire breton-français des expressions figurées*, Brest, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1989 (ad. 1970), 560 p.

GROS, Jules, *Dictionnaire français-breton des expressions figurées,* Brest, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1993, 2 t., 1304 p.

HEMON, Roparz, *Geriadur istorel ar brezhoneg*, Plomelin, Preder, 1979-1981, 2 emb. (1añ emb. kroget e 1958), 4 t., 3218 p.

HEMON, Roparz, *Yezhadur istorel ar brezhoneg*, Hor Yezh, 1999, 303 p. (troet gant Alan Dipode), (1añ emb., A Historical Morphology and Syntax of Breton, The Dublin Institute for Advanced Studies, 1975).

HUMPHREYS, Humphrey Lloyd, *Phonologie et morphosyntaxe du parler Breton de Bothoa en Saint-Nicolas-du-Pélem (Côtes-d'Armor),* Ar Skol Vrezoneg/Emgleo Breiz, 1995, 488 p.

KERGOAT, Lukian, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, niv. 3, 1996, p. 43-55.

KERVELLA, Frañsez*, Yezhadur bras ar brezhoneg,* Brest, Al Liamm, 1976, 499 p. (1añ emb. 1947, Skridoù Breizh).

LAGADEC, Jehan, *Le Catholicon Armoricain*, Tréguier, 1499 (emb. 1977, kinniget gant Jean Feutren).

LE CLERC, Louis, *Grammaire Bretonne du Dialecte de Tréguier*, Ar skol vrezoneg/Emgleo Breiz (ad.), 1986, 248 p.

LE ROUZ, Pierre, *Atlas linguistique de la Basse-Bretagne*, Brest, Plihon & Champion, 1924-1963, 600 kartenn.

LE RUYET, Jean-Claude, *Kelenn ar brezhoneg. Komz, liamm ha norm*, Tezenn doktorelezh, Kevrenn ar brezhoneg hag ar c'heltieg, Skol-Veur Roazhon 2, 2009, 615 p.

PENNAOD, Goulven, *Dornlevr krennvrezhoneg*, Plomelin, Preder, 1979 (ad. 1964), 176 p.

PLOURIN, Yann-Erwan, *Initiation au breton familier et argotique*, Kroazon, Emb. Armeline, 2000, 230 p.

PLOURIN, Yann-Erwan, *Tammoù Gwaskin. Au cœur du breton légitime*, Brest, Emb. Armeline, 2005, 491 p.

ROWLANDS, Eurys, « Cynghanedd, metre, prosody », *A guide to welsh literature (*dindan ren. A.O.H. Jarman & Gwilym Rees Hugues), Emb. Christopher Davies, 1979 (ad. 1984), t. 2, p. 202-217.

TRÉPOS, Pierre, *Le pluriel breton – Studioù brezoneg*, Brud Nevez/Emgleo Breiz, 1982 (2ème édition), 304 p.

TRÉPOS, Pierre, *Enquêtes sur le vocabulaire de la ferme*, Brest, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1999 (ad.), 195 p.

TREVIDIG, Albert/AOFFRED, Maï, Gerioù implijet e korn-bro Karaez, *Hor Yezh*, niv. 144, miz Meurzh 1982, p. 3-68.

TREVIDIG, Albert, Dibarderioù rannyezh ar Poc'her, *Hor Yezh*, niv. 171-172, miz Ebrel 1987, p. 71-79.

URIEN, Jean-Yves, *La trame d'une langue, le breton*, Mouladurioù Hor Yezh, 1989, 262 p.

WALTER, Henriette/WALTER, Gérard, *Dictionnaire des mots d'origine étrangère*, Larousse, 2000, 427 p.

WIDMER, Paul, « A so and so in middle and early modern breton : a quantitative approach », *Hor yezh*, niv. 270, Mezheven 2012, p. 31-39.

V – Enrolladurioù

1 - Enrolladurioù diembann / *Archives sonores non publiées*

Enrolladurioù kevredigezh Dastum

2 - Pladennoù / *Archives sonores publiées*

CROIX, Alain, *Mémoire de 93. Sur les traces de la Révolution en Bretagne*, « Les Bretons et leur histoire », Roazhon, Skol-Veur Roazhon 2/Pôle Européen d'Enseignement à Distance/PUR, 1997, film 26 mn.

EBREL, Louise, *Ma zad ma mamm*, Keltia Musique, 2010, CD + livret 10 p.

GOADEC, les sœurs, *Ar c'hoarezed Goadeg. Les sœurs Goadec,* Keltia Musique, 1990 (enrollet e 1975), CD + levrig 15 p.

Grands interprètes de Bretagne 4, *Marie-Josèphe Bertrand, Chanteuse du Centre-Bretagne*, Dastum, 2008, (enrollet gant Claudine Mazéas e 1959), CD + levrig 93 p.

Grands interprètes de Bretagne 5, *Les sœurs Goadeg. Chanteuses du Centre-Bretagne*, Dastum, 2012, CD + levrig 145 p.

KEMENER, Yann-Fañch, *Gwerzioù & Sonioù. Monodies traditionnelles de Bretagne*, Sant-Brieg, Diffusion Breizh/Iguane productions, 1988.

KEMENER, Yann-Fañch, *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener*, Coop Breizh, 1996, 2 CD + levrig 15 p.

KEMENER, Yann-Fañch, *Kan ha Diskan*, Coop Breizh, 1997.

LE BUHE, Nolùen / EBREL, Annie / VASSALO, Marthe / MARKOWICZ, André, *Gwerzioù*, Keltia Musique, 2008.

LOENED FALL, Diwar logodenn 'vez ket razh, An Naer Produksion.

Manu Kerjean, chanteur du Centre Bretagne, Dastum, 2007, CD + levrig 86 p.

Marie-Joseph Bertrand. Chanteuse du Centre-Bretagne, Grands interprètes de Bretagne, vol. 4, Dastum, 2008, CD + levrig 93 p.

PRIGENT, Denez, *Ar gouriz koar*, Silex/Auvidis, 1993 (ad. ti Barclay, 1996)

PRIGENT, Denez, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*, Barclay, 1997.

PRIGENT, Denez, *Irvi*, Barclay, 2000.

PRIGENT, Denez, *Sarac'h*, Barclay, 2003.

TANGI, Bernez, *Eured an diaoul*, An Naer Produksion, 2001.

TANGI, Bernez, *Lapous an tan*, Tarv Ruz, 2009.

Tradition chantée de Bretagne. Les sources du Barzaz Breiz aujourd'hui, Douarnenez/Roazhon, ArMen/Dastum, 1989, CD + levrig 71 p.

Tradition vivante de Bretagne 13, *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, Dastum, CD + levrig 71 p.

TROADEG, Ifig, *E skeud tosenn Bre – Chants traditionnels bretons en Trégor*, Arfolk, 1993.

VÉRON, Jérémy, *Les frères Morvan. Frères de chant*, Plan Large Production, 2009, DVD, 52'.

VÉRON, Jérémy, *Les frères Morvan. E skeud kanañ*, Plan Large Production, 2009, DVD, 26'.

VÉRON, Jérémy / SIMON, Yann, *Marsel Gwilhouz, ur skouarn da selaou*, Association « Connaissance et sauvegarde du patrimoine » Sant-Nikolaz-ar-Pelem, Miz Here 2010, DVD 52'.

VI - Abadennoù skingomz

« Tud eus ar vro », Yann-Ber Guyader, RKB (Radio Kreiz-Breizh)

06 / 01 / 2010 « Yann-Ber Piriou : "Anatol ar Braz" »

03 / 02 / 2010 « Ronan Coadic : "Lid tro-dro da 100 vloaz ganedigezh Anjela Duval" »

20 / 04 / 2010 « Anne Aufret »

10 / 02 / 2010 « Ar vreudeur Morvan »

27 / 05 / 2010 « Louise Ebrel hag Ifig Flatres »

06 / 12 / 2011 « Yann-Ber Piriou : "Anjela Duval" »

07 / 02 / 2012 « "Vive la liberté" Yann-Fañch Kemener hag Eric Menneteau »

VII - Lec'hiennoù internet

BÉNARD, Jean-Pierre, « Carhaix, carrefour marchand à l'époque moderne », war http://imagesetmusiques.free.fr, gwelet d'an 23/03/2012.

BRU, Josiane, « Le repérage et la typologie des contes populaires. Pourquoi ? Comment ? », Bulletin de liaison des adhérents de l'AFAS [Association française d'archives sonores], niv. 14, diskar-amzer 1999, war http://afas.revues.org, gwelet d'an 20/09/2002.

FAVEREAU, Francis, « Dafar e-skeud kentelioù F. Favereau (orality / literacy, oral tradition, secondary orality & reoralization / (Re)Oralisierung – ScriptOralia etc.) », war http://komskriv.monsite.wanadoo.fr, gwelet d'an 31/12/2004.

GIRAUDON, Daniel, *Gwerz ar c'homt a Goat-Louri hag an otro Porz-Lann*, 24 p., war http://danielgiraudon.weebly.com, gwelet d'an 20 a viz Kerzu 2012.

LOHOU, Joseph, « *Yves-Marie Le Denmat-Kervern* (1751-1794) », war http://lohoujos.perso.cegetel.net/Callac-de-Bretagne/denmat.html, gwelet d'ar 16/10/2009.

« Le folklorisme. Arnold Van Genepp (1943) », *Extrait du Manuel du folklore français contemporain*, Editions A. et J. Picard, war http://socio.univ-lyon2.fr,/IMG/pdf/ gwelet d'an 20 a viz C'hwevrer 2013.

V - Indeks

A

Akademiezh keltiek, 177, 180
ABEOZEN (gw. Elies, Fañch)
AN UHEL, Fañch (gw. Luzel)
Antiquités des Côtes du Nord, 181
ATP, 15
ARBOIS DE JUBAINVILLE, Henri, 186, 206, 210
AR BRAZ, Anatol (gw. Le Braz)
AUDIBERT, Agnès, 50

B

Barzaz-Breiz, 6, 8, 23, 27, 28, 32, 39, 53, 113, 114, 115, 117, 124, 128, 132, 133, 137, 138, 176, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 194, 196, 201, 207, 209, 217, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 235, 237, 240, 262
BATANI, Pierre, 181, 186, 208, 218, 225, 226, 229, 230, 231, 234, 237
BELZ, Jorj, 176, 177
BERTHOU-BECAM, 174, 175, 189, 196, 201, 203, 204, 205
BIHAN, Herve, 137, 139, 189
BLOIS, Aymar (de), 177, 179, 180, 181, 226, 233, 234
BORNE, Annaïg, 15, 177
BOURDIEU, Pierre, 6, 48, 49

C

CADIC, François, 206, 210, 211, 213, 218
CALVET, Louis-Jean, 14, 171
CAMBRY, Jacques, 176, 177, 180
CRBC, 1, 16, 40, 158, 207
COIRAULT, Patrice, 61

D

DENÈFLE, Sylvette, 12, 14, 16
DENEZ, Gwendal, 39
DENEZ, Per, 23, 33, 60, 197, 225
DIBERDER, Iwan, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 228
DUJARDIN, Louis, 201, 230, 234

E

EBREL, Annie, 34
EBREL, Louise, 9, 26, 122
ELIES, Fañch, 189, 202
ERNAULT, Émile203, 208, 209, 210

F

FAVEREAU, Francis, 14, 20, 25, 26, 59, 169, 258
FEYDEAU DE VAUGIEN, Ursule, 177, 182
FLEURIOT, Léon, 17, 30, 31, 40, 54, 132, 180
FORTOUL, (enklask), 174, 175, 183, 196, 204, 205, 234, 236
FOULON, Charles, 38
FRANZ, Natalie Anne, 36, 44, 49
FREMINVILLE, 181

G

GAIDOZ, Henri, 203, 206, 210
GIRAUDON, 17, 20, 21, 22, 27, 35, 40, 41, 42, 45, 46, 56, 109, 144, 157, 158, 178, 194, 217, 227, 246, 256
GLANNDOUR, Maodez, 202
GOADEG, ar c'hoarezed, 26, 165, 166
GODEST, Juluan, 11
GONIDEG, (gw. Le Gonidec)
GOURVIL, Francis, 9, 26, 186, 216, 217, 225, 229, 235, 240, 244
GRIMM, ar vreudeur, 175, 182
GROS, Jul, 9, 20, 25, 34, 35, 156, 217

GUILCHER, Jean-Michel, 31, 32, 35, 61, 109
GUILLOREL, Eva, 6, 27, 40, 42, 44, 51, 120, 227, 229, 240
GUILLOUX, Marcel, 9, 34, 223

H

HAGEGE, Claude, 23
HELIAS, Per-Jakez, 22
HERDER, Johann, 175
HERRIEU, 211, 212
HINCKS, Rhisiart, 151

J

JOHANNEAU, 177

K

KELIEN, (gw. QUELIEN), 206
KEMENER, Yann-Fañch, 9, 29, 33, 34, 53, 74, 108, 114, 122, 127, 128, 129, 130, 133, 145, 146, 160, 171, 175, 177, 197, 198, 218, 220, 221, 223, 228, 256
KERAMBRUN, Guillaume, 183, 188, 191, 193, 194, 195
Keranflec'h, 18
KERGARIOU, Joseph-François (de) 181, 199
KERGOAT, Lukian, 6, 54, 61, 159, 162, 163, 165, 168, 169, 170, 171
KERJEAN, Manu, 26, 28
KERVARKER, (gw. La Villemarqué),
KERVELLA, Divi, 146, 147
KERVELLA, Goulc'han, 56, 127, 204
KLOAREG AR VEUZID, (gw. BATANI, Per)
KONAN, familh, 25

L

La revue des Deux Mondes, 181
LA VILLEMARQUÉ, 6, 23, 27, 32, 39, 130, 175, 177, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 194, 196, 201, 202, 204, 207, 217, 225, 226, 227, 229, 233, 235, 236, 237, 240, 244, 256
LARBOULETTE, Jean-Louis, 212, 213
LAURENT, Donatien, 16, 23, 38, 39, 40, 108, 132, 175, 180, 182, 187, 194, 218, 227, 229, 234, 240, 243
LE BERRE, Yves, 36, 109, 169, 178, 179, 203
LE BRAZ, Anatole, 20, 21, 41, 150, 170, 193, 194, 195, 197, 207, 216, 228, 229, 232, 235, 236
LE GONIDEC, Jean-François, 180, 182, 201, 202, 234
LE GUENNEC, Louis, 44, 26, 232
LE MENN, Gwennole, 18, 19, 21, 57, 174, 207
LE ROUX, Pierre, 24, 25, 39, 153, 208, 216, 226, 237
LEDAN, Alexandre, 178, 179, 204, 205, 216, 233, 234, 235
LEJEAN, Guillaume, 204, 205
LE SCOUR, Jean-Pierre-Marie, 17
Les derniers Bretons, 181
LE TALLEC, Jean, 51
LÖNNROT, Elias, 176
LOTH, Joseph, 22, 48, 206, 208, 210, 213
LUZEL, François-Marie, 6, 8, 23, 28, 36, 60, 109, 181, 186, 193, 196, 197, 198, 207, 225

M

MACPHERSON, James, 174, 186
MADEG, Mikael, 220
MALMANCHE, Tangi, 39
MALRIEU, Patrick, 6, 12, 13, 26, 29, 31, 32, 33, 36, 38, 41, 46, 48, 56, 180, 203, 206, 207, 216, 219, 229
MARCHAND, Erik, 34, 223
MARIE DE FRANCE, 38
MAUNOIR, Julien, 18, 19, 56
MAUSS, Marcel, 22
MILIN, Gabriel, 201, 202, 203, 204, 205, 228
MOËLO, Serj, 34
MORVAN, ar vreudeur, 9, 26, 28, 35, 64, 67, 69, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 98, 99, 100, 101, 108, 112, 117, 121, 127, 128, 130, 140, 144, 148, 152, 153, 156, 157, 158, 161, 165, 168

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

N

NASSIET, Michel, 6, 8, 13, 31, 40, 44
OLLIVIER, Joseph, 4, 9, 131, 144, 151, 155, 179, 189, 197, 208, 214, 215, 216, 228, 237, 242, 243

P

PENGUERN, Jean-Marie, 4, 6, 8, 9, 18, 30, 39, 52, 58, 110, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 122, 126, 129, 130, 132, 136, 137, 140, 142, 143, 146, 147, 152, 154, 156, 157, 177, 181, 183, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 199, 214, 215, 225, 226, 228, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 243, 244
PIRIOU, Yann-Ber, 6, 23, 58, 236
POSTIC, Fañch, 6, 23, 35, 135, 175, 177, 187, 188, 210, 227, 228
PRIGENT, Denez, 29, 34, 42, 109, 112, 121, 129, 138, 143, 148, 153, 218

Q

QUELLIEN, Narcisse, 48

R

RAOUL, Lukian, 186, 193, 201, 206, 209, 213, 216, 225, 226
Revue Celtique, 186, 203, 206, 208, 210, 225
ROUZ, Per (gw. Le Roux, Pierre)

S

SAINT-PRIX, Itron (de) 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 17, 20, 39, 45, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 187, 188, 190, 195, 197, 203, 205, 207, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 255, 256, 257, 258, 260, 262
SAND, George, 174
SAUVÉ, Léopôld-François, 46, 203
SCOTT, 176, 186
SÉBILLOT, Paul, 7, 23, 228
SKOURR, Yann (gw. Le Scour)
SOUETRE, Olier, 17
SOUVESTRE, Emile, 177, 180, 181, 188, 207, 234

T

TANGUY, Alain, 180
TENEZE, Marie-Louise, 24
THOMS, William-John, 15
TROADEG, Ifig, 28, 34, 47, 220, 223, 224
TROLLOPE, Adolphus, 21
TROUDE, Amable, 202

V

VALLEE, Frañsez, 194, 195, 202, 208, 209
VAN GENNEP, Arnold, 7, 15, 24

TAOLENN

LEVRENN I

Deroù

Trugarekaat…… 1
Diverrañ (brezhoneg, galleg ha saozneg)……. 2
Taolenn verr……... 3

Digoradur ha metodologiezh

1- Digoradur… …… 6
2 - Metodologiezh…….. 6
2.1 Gwerzioù…….. 6
2.2 An Itron de Saint-Prix & he dornskridoù……. 8

Rann gentañ : lennegezh dre gomz ha gwerzioù

I – Termeniñ

1 – Pobl (poblel, poblek,…)…… 12
2 – Hengounel (« *traditionnel* »)……. 13
2.1 « Hengoun dre gomz » hag « hengoun dre skriv »……. 14
3 – « Folklore » & etnologiezh…… 15
3.1 « Folklore »…… 15
3.2 Etnologiezh…… 17
4 – Lennegezh pobl : dre skrid ha dre gomz……... 17
4.1 Dre skrid…… 18
4.1.1 Kanaouennoù war follennoù-distag……. 20
4.1.2 Pezhioù-c'hoari…… 21
4.2 Lennegezh pobl dre gomz…….. 22

II – Gwerzioù

1 – Termeniñ……. 25
2 – Orin ar gwerzioù……... 30
3 – Ar saverien……. 31
3.1 Saverien disanv & meur a stumm d'un hevelep kanaouenn…… 32
3.2 Ar grouidigezh a-stroll (« *l'auteur collectif* »)…… 32

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

3.3 Ar saverien a orin eus ar bobl (« *l'auteur populaire* »)…… **33**
3.4 An aozer gouiziek (« *l'auteur lettré* »)…… **33**
4 – Ar ganerien…… **33**
5 – Lec'hioù ma veze kanet (pelec'h ha pegoulz)…….. **35**
5.1 Buhez pemdeziek…… **35**
5.2 Festoù / pardonioù…….. **36**
6 – Temoù ha sujedoù…… **37**
7 – Orin an temoù…… **38**
7.1 Etrevroadel…… **38**
7.2 Keltiek…… **39**
7.3 Brezhonek……. **39**
7.4 Dre hanterouriezh ur skrid…… **39**
8 – Ar gwerzioù hag an istorourien……. **40**
9 – Perzhioù ar gwerzioù…… **41**
10 – Tudennoù ar gwerzioù……... **44**
10.1 Tud eus an noblañs…… **45**
10.2 Tud a Iliz……. **46**
10.3 Kloer……. **48**
10.4 Plac'hed…… **49**
10.5 Mammoù……. **50**
10.6 Lezvammoù…… **51**
10.7 Merc'hed yaouank……. **51**
10.8 Minorezed…… **51**
10.9 Pennherezed…… **52**
10.10 Magerezed, maeronezed, tadoù-paeron…….. **52**
10.11 Jolierezed…….. **53**
10.12 Mesajerien……. **53**
10.13 Soudarded……. **53**
10.14 Palafrignerien, paotred ar marchosioù……. **54**
10.15 Kouerien, martoloded…… **54**
10.16 Ar Werc'hez Vari, an diaoul, boudoù dreist-natur,…… **55**
11 – Al lec'hioù……. **55**
11.1 Ar manerioù…… **55**
11.2 An ilizoù……. **55**
11.3 Ar gouentoù, al leandioù…….. **55**
11.4 Ar pardonioù……. **56**
11.5 Al leurioù-nevez……. **56**
11.6 Ar feunteunioù……... **57**
12 Ar gwerzaouerezh…….. **57**
12.1 Ar reolennoù……... **57**
12.2 Niver ar silabennoù…… **59**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

12.3 Kenglot ar sonioù…….. **59**

III – Yezh ar gwerzioù

1 – Digoradur…….. **60**
2 – Diforc'hioù a c'heriadurezh…… **61**
2.1 Gerioù boutin gant ar brezhoneg komzet pemdeziek……. **61**
2.2 Gerioù eus ar c'hiz…….. **62**
2.3 Gerioù teknikel……. **62**
2.4 Gerioù teknikel an Iliz……. **62**
2.5 Gerioù evit livañ gizioù sevenadurel…… **62**
2.6 Gerioù amprestet digant yezhoù all…… **63**
2.7 Gerioù amprestet a-benn sevel gwerzennoù…… **63**
3 – Geriaoueg…… **63**
4 – Gerioù ral ha troiennoù digustum (en Ds. an Itron de Saint-Prix)…… **102**
5 – Klichedoù / troiennoù…….. **108**
5.1 An digoradur…… **109**
5.2 Troiennoù / gwerzennoù heñvel, pe damheñvel……. **110**
- Ub. o lavarout / o c'houlenn…… **111**
- Lavarout / goulenn un deiz (un noz) a voe…….. **111**
- Da c'houloù deiz…… **112**
- Demata, boñjouriñ pe saludiñ an dud…….. **112**
- Goulenn war-lerc'h ub. goude bezañ boñjouret tud an ti…….. **113**
- Goulenn e vennad goude bezañ saludet…… **113**
- Goulenn digant ub. pelec'h ez a pe eo bet……. **113**
- Goulenn keloù / nevezenti digant ub……. **113**
- Ar c'hwiban…… **114**
- Depechiñ / goulennata e (he) baj(ig)…….. **114**
- E toull an nor……. **114**
- War an treuzoù…….. **115**
- Goulenn ma vefe digoret an dor……. **115**
- Salokras (heuilhet gant ul lavarenn nac'h)…… **115**
- Pa guzh an heol……. **116**
- Bezañ yaouankik mat…… **116**
- Bezañ bravañ mab denjentil (kouer / noblañs…) a zo er vro……. **116**
- Bezañ bravañ merc'h / gwreg…….. **116**
- Bezañ kaerañ marc'h…… **117**
- Bezañ fleurenn ar merc'hed / pabor ar baotred…… **117**
- Bezañ gwashañ tudchentil a zo er vro…….. **117**
- Gwelloc'h vije bet dezhañ hep hen bezañ……. **117**
- Ar veuleudi / bezañ karget a vertuz / meuliñ al lignez…….. **117**
- Mont da saludiñ ar roue hag ar rouanez…….. **118**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Trugarekaat an aotroù…… **118**
- Setu ub. arru (an donedigezh)…… **118**
- Goulenn o c'houlenn e c'hoant digant ub……. **118**
- Al lizheroù…… **119**
- Skrivañ ul lizher ha kavout (kas) (ur) mesajer…….. **119**
- An daeloù o redek war ar paper……. **119**
- Lenn e / he setañs…….. **120**
- Ma ouvezfe komz an dra-mañ tra…….. **120**
- Bezañ rediet d'ober udb. Gant ub. (a-enep d'e / he c'hoant)…….. **120**
- Diskouez e / he youl daoust da bep tra……. **120**
- Bezañ interet en iliz e plas an aotroù……. **120**
- Heuilhañ ub. betek an douar / mervel war e lerc'h / … ……. **121**
- Kuzhat e varv d'e bried / d'e gerent…….. **121**
- Ar ger (pe udb. all) peurlâret / peurachuet…….. **121**
- Ar setañs digoret mat…….. **122**
- Bezañ joaus ha gae a galon (ha galant)…….. **122**
- Bezañ gant an hent o vonet / mont en hent…….. **123**
- Mont gant an hent penn da benn…… **123**
- Ober ar pezh na rafe den (all) ebet……. **124**
- Pediñ ub…….. **124**
- Bezañ skoazellet / sikouret gant ub. a-raok mervel……. **124**
- Ober e dalaroù…….. **124**
- Bezañ ur femelenn e-kreiz gourc'hemenn an aotroù…….. **124**
- Santout al leur o krenañ dindan e dreid…… **125**
- Kaout ar choaz pe e lod eus ar merch'ed / ar wazed……... **125**
- An abidoù…….. **125**
- Reiñ un abid du……. **125**
- Al leve / diskouez e binvidigezh / komz eus e leve……. **126**
- Kemer / goull skabell da azezañ……. **126**
- Donet a-enep d'he c'hoant / d'he c'hrad vat……. **126**
- Ne soñjal nemet er ved……. **126**
- Chom hep debriñ tamm nag evañ bannac'h……. **127**
- Allas / koll ar goanag…… **127**
- Klemm diwar-benn tra pe dra……. **127**
- Plijout d'e fantazi…….. **127**
- Ar fantazi…… **128**
- An niverennoù…….. **128**
- Implij an niverenn tri…… **128**
- Kouezhañ teir gwezh war an douar…….. **130**
- An niverenn seizh……. **131**
- An niverenn triwec'h…… **132**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Tregont dourhed / bouled…… **133**
- Bezañ war e gantved……. **133**
- Ar gouriz koar…… **134**
- Kaout gwelloc'h mervel eget bezañ saotret…….. **134**
- Bezañ war e / he c'henoù…….. **134**
- Ober e (he) destamant / reiñ e lod…….. **134**
- Bezañ didrabas keit ha ma vo… / daoust da…… **135**
- Lakaat ar ber ouzh an tan…… **135**
- Ar c'hleier o soniñ o-unan……... **135**
- Ur c'had (penn gwenn) o vont gant an hent……. **136**
- Diskenn gant ar viñs d'an traoñ,……. **136**
- Bezañ e penn an alez……. **137**
- Lakaat e roñsed er marchois……..... **137**
- Akipañ e roñsed / e garoñs…….. **137**
- Lammat war gein e varc'h / o roñsed……. **138**
- Bezañ skrapet ha taolet war lost / tailher / keiñ ur marc'h……. **138**
- Kriz / kreñv ar galon na ouelje / … neb a vije……... **139**
- Tevel / paouez da ouelañ …… **139**
- Kanañ litanioù ar Werc'hez Vari…… **139**
- Kimiadiñ diouzh e dud / e vestrez / biken n'ho kwelo…… **139**
- Koñsoliñ an tad, ar vamm…… **140**
- Aspediñ e dud / he zud…… **140**
- Goul koñje digant e dad, e vamm… / da vonet d'ar pardon…….. **141**
- Goulenn lojeiz hag aluzon……..... **141**
- Goulenn gant ub. pelec'h ez a……. **141**
- Goulenn gant ub. petra emañ o klask…… **142**
- Ar gourdrouz……. **142**
- Bezañ abaoe pell o klask rankontr ub. / o c'hortoz ub. ……... **142**
- Ar rankontr…… **142**
- Ar gwall rankontr……. **143**
- Ar bugel o vervel hep badeziant……. **143**
- Karout / kavout gwelloc'h / gwelout an tan o leskiñ udb……... **143**
- Bezañ war vazh uhelañ a rskeul……. **143**
- Koll ar gwir eus udb……. **143**
- An avel…… **144**
- Bezañ barnet da vout krouget, war ar rod torret, devet… ……. **144**
- Ar bluenn taolet en avel……... **144**
- Ar jardin…… **145**
- Mont d'ar jardin…… **145**
- Mont da choaz an avaloù……. **146**
- Mont d'ar c'hambroù…… **146**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Mont d'ar gouent…….. **146**
- Flourdiliz ar galon…… **146**
- Bezañ kaer evel flourdiliz / bleuñv per…… **147**
- Ar walenn bromesa…….. **147**
- Ar profoù…… **148**
- Ar garlantez…… **148**
- Ar skudell arc'hant…… **148**
- An dañs(où) hag an ebat(où) / ar c'hoarzh hag an ebatoù……. **149**
- Bezañ dindan levezon ur c'hloareg / ur mesaer deñved……. **149**
- Goulenn ma vefe digoret an nor pe ar perzhier… …….. **149**
- Ar perzhier o krenañ / ar c'hog o kanañ da c'houloù deiz……. **149**
- Skoulmañ / troc'hañ an akuilhetenn…….. **150**
- C'hoari un taol kleze…… **150**
- Bezañ diskaret / lazhet……. **150**
- Kaout keuz / kaout gwelloc'h bezañ chomet hep ober udb. ……. **151**
- Bezañ kerent / bezañ bugale eus div c'hoar… ……. **151**
- Bezañ c'hoar vager / breur mager d'ub. …… **151**
- Bezañ tad-paeron / mamm-baeron pe filhor d'ub. ……. **151**
- Bezañ beleg a zo kargus……... **152**
- Bezañ o c'hoari an diñs hag ar c'hartoù, gant bugale an aotroù…… **152**
- N'ay ket ar plac'h yaouank d'na oferenn war he zreid…….. **152**
- Gouelañ gwalc'h e galon……. **152**
- Ar galon kargeta c'hlac'har……. **153**
- Ar galonad……. **153**
- Ar galon o rannañ / o strakal…….. **153**
- Ne badfe ket ar galon…… **154**
- Ar gontel……. **154**
- Bezañ kiriek da varv ub…… **154**
- Tremen ar rest eus e vuhez… ……. **154**
- Goulenn petore torfed zo bet graet…… **155**
- Ar respont d'ar goulenn-mañ da heul…… **155**
- Meritañ e varn / he barn…….. **155**
- Bezañ bet e-pad ur bloavezh e ti ub…… **155**
- An alc'hwez…… **155**
- Kannañ / cheñch al liñselioù / ar roched……. **156**
- Merkañ un orin sokial disheñvel…… **156**
- Ar gwin hag ar merc'hed……. **156**
- An teir gwalenn : brezel, kernez, ha bosenn……. **157**

5.3 Gerioù o tont meur a wezh……. **157**

5.4 Klichedoù / pozioù o tont meur a wezh er memes gwerz…….. **158**

5.5 Gerioù koublet (« *Locutions binaires* »)……... **158**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

6 – Distagadur & morfologiezh……. **160**
7 – Rannyezhoù ha standard lennegel……. **161**
7.1 Rannvroioù mirour ha standard lennegel…… **161**
7.1.2 « Z leonek »……... **162**
7.1.3 Henstummoù…… **163**
7.1.4 Friadur merket…… **163**
7.1.5 C'hwezhadur an [s] deroù-ger……... **163**
7.1.6 « Ez euz »…….. **164**
7.1.7 Ar verb kozh « eme »…….. **165**
7.1.8 Krennañ……. **165**
7.2 Rannvroioù an nevezenti……..... **166**
7.2.1 Dibenn anv-ver en « o »…….. **167**
7.2.2 « Kemmadur M / H »…….. **167**
7.2.3 Staonekadur……. **168**
8 – Kevreadur / Frazennadur……. **168**
8.1 Implij an amzer-dremenet strizh…… **168**
8.2 Pouezañ war ar gour…… **168**
8.3 Merkañ ar renadenn-dra gant ar raganv-gour…… **169**
8.4 Urzh ar mentadoù er gwerzennoù…… **169**
9 – Stil ar gwerzioù…….. **165**
9.1 Implij stummoù digustum……..... **170**
9.2 Implij ar rannig bihanaat « ig »…….. **171**
9.3 Etre « danevell » ha « diviz »…….. **171**
10 - Yezh ar gwerzioù : klozadur…….. **171**

Eil rann : an dastumerien hag an Itron de Saint-Prix

I – Dastumerien al lennegezh pobl

1 – En Europa……... **174**
2 – E Breizh…….. **176**
2.1 An Akademizh keltiek……. **177**
2.2 An dastumerien gentañ e Breizh…… **177**
2.2.1 Aleksandr Ledan (1777 – 1855)…….. **178**
2.2.2 Aymar de Blois (1760 – 1852)……. **179**
2.2.3 Joseph-François de Kergariou (1779 – 1849)……. **181**
2.2.4 Émile Souvestre (1806 – 1854)…… **181**
2.2.5 Kervarker (1815 – 1895)……... **182**
2.2.5.1 An tabut tro-dro d'ar Barzaz-Breiz…… **186**
2.2.6 Jean-Marie de Penguern (1807 – 1856)…….. **187**
2.2.7 Guillaume René Marie de Kerambrun (1813 – 1852)…….. **193**

2.2.8 Nikolaz ar Braz (1825 – 1901)……. **195**
2.2.9 Fañch-Mari an Uhel / François-Marie Luzel (1821 – 1895)……. **196**
2.2.9.1 Renabl dastumadenn Fañch an Uhel…… **197**
2.2.10 Gabriel Milin (1822 – 1895)……... **201**
2.2.11Léopôld-François Sauvé (1837 – 1892)……. **203**
2.2.12 An enklask Fortoul (1852 – 1876)……. **204**
2.2.13 Joseph Loth (1847 – 1934)…….. **206**
2.2.14 Narsis Kelien (1848 – 1902)……... **206**
2.2.15 Anatol ar Braz (1859 – 1926)……. **207**
2.3 An XXvet kantved…….. **208**
2.3.1 Frañsez Vallée (1860 – 1949)……... **209**
2.3.2 Émile Ernault (1852 – 1938)…… **210**
2.3.3 François Cadic (1864 – 1929)…….. **210**
2.3.4 Loeiz Herrieu (1879 – 1953)…… **211**
2.3.5 Jean-Louis Larboulette (1879 – 1951)……. **212**
2.3.6 Iwan an Diberder (1887 – 1959)…… **213**
2.3.7 Francis Gourvil (1889 – 1984)……. **216**
2.3.8 Jul Gros (1891 – 1992)…….. **217**
2.4 Etre an daou vrezel – Ur bed oc'h emdreiñ……. **218**
2.5 Ar bloavezhioù 50-60…….. **218**
2.6 Ar bloavezhioù 70…… **219**
2.6.1 Krouidigezh kevredigezh Dastum…… **220**
2.6.2 Mikael Madeg…….. **220**
2.6.3 Yann-Fañch Kemener……. **220**
2.6.4 Ifig Troadeg…….. **223**
2.7 Ar studiadennoù (hanterenn gentañ an XXvet kantved)……. **225**
2.7.1 Per Batani (1888 – 1955)…….. **225**
2.7.2 Per ar Rouz (1874 – 1975)…… **226**
2.7.3 Louis Le Guenec (1878 – 1935)……... **226**
2.8 Ar studiadennoù (eil hanterenn an XXvet kantved)……. **227**
2.8.1 Donatien Laurent……. **227**
2.8.2 Daniel Giraudon…….. **227**
2.8.3 Ar glaskerien a-vremañ : Fañch Postic, Eva Guillorel,……... **227**
2.9 Ar gopisted…… **228**
2.9.1 Joseph Ollivier (1878 – 1946)…….. **228**
3 – E Breizh-Uhel…… **228**

II – An Itron de Saint-Prix (1789 – 1869)

1 – He buhez……. **229**
2 – An dastumerez…….. **233**
3 – He dastumadenn……... **236**

3.1 An dornskridoù (Ds. 1 & Ds. 2 levraoueg abati Landevenneg)…… **236**
3.1.1 Dornskrid 1 (Kaier 1 & Kaier 2)…… **238**
3.1.2 Dornskrid 2 (Kaier 3 & Kaier 4)…….. **239**
3.2 Kaieroù all & kanaouennoù all…….. **240**
3.2.1 Diwar Ds. 92 Penguern (Kaier 5 & Kaier 6)……. **240**
3.2.2 Diwar Ds. 987 Joseph Ollivier…… **242**
3.2.3 Kanaouennoù all…….. **244**
4 – Skritur an Itron de Saint-Prix…….. **244**
4.1 Pennlizherennoù…….. **244**
4.2 Kemmadurioù…….. **245**
4.2.1 Gwerz Feunteunella…… **245**
4.2.2 Gwerz Stanq Bizien…….. **246**
5 – Reizhskrivadur an Itron de Saint-Prix…… **246**
5.1 Renket dre al lizherennoù…….. **246**
5.1.1 Kensonennoù…… **246**
5.1.2 Vogalennoù…….. **249**
5.1.3 Hantervogalennoù…….. **250**
5.2 Renket dre ar sonioù…… **250**
5.2.1 Kensonennoù…… **250**
5.2.2 Vogalennoù…….. **253**
5.2.3 Hantervogalennoù…….. **254**
6 – Al levezonioù disheñvel war reizhskrivadur an Itron de Saint-Prix……. **255**
6.1 Levezon ar brezhoneg skrivet…… **255**
6.2 Ar perzhioù rannyezhel…….. **256**
6.3 Levezon brezhoneg ar ganerien…… **256**
6.3.1 Perzhioù rannyezhel eus ar biz…….. **257**
6.3.2 Perzhioù rannyezhel eus ar C'hreiz-Breizh……. **258**

III - Klozadur

Klozadur…….. **261**

LEVRENN II

DORNSKRIDOU AN ITRON DE SAINT-PRIX

I- Dornskrid kentañ levraoueg abati Landevenneg (Kanaouennoù Ds. 1)

Taolenn (roll ar c'hanaouennoù)……... **264**
Ar minores pemp bloas…… **265**
Kerveguen hag ann Tourellou…… **274**

Pennanguer…… **289**
Bodeillo…….. **300**
Stang Bizien……... **310**
Cloarec Lambaul…….. **322**
Ar marc'hadour yauanc…….. **341**
Coat ar Fao…… **350**
Ar martolod ac ar labourer……. **354**
Ar sorcères……. **359**
Ar Comte yauanc……. **370**
Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard……. **382**
Machard Lorantz……. **391**
Giletta ar Bouder…….. **397**
An Traonvillin…….. **404**
Margodic…… **413**
Bruillac, K/roué……. **424**

II- Eil dornskrid levraoueg abati Landevenneg (Kanaouennoù Ds. 2)

Taolenn (Roll ar c'hanaouennoù)…….. **431**
Rosmelson……. **432**
Jeannette Riou…….. **444**
Youen Camus…… **452**
Yvonna Yudec, ou Jeannette Iudic……. **457**
Machard K/amoal, ha cloarec Gall…… **465**
Testament Marquis Guerrand…… **471**
Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet…….. **480**
Feuntenella…… **496**
Marquis Trédré……. **506**
Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet……... **524**
Grec'h prison Guenet…….. **528**
Louar Guernachanne…… **537**
Alliedic ar Mad……. **543**
Ar menec'h ru…… **553**
Maner Tremenec……... **571**
Ar voas Allec……. **578**
An den arme…….. **591**
Teir noz so……. **597**

III- Kanaouennoù all (diwar Ds.987 J. Ollivier, Ds. 92 Penguern & « Seziz Gwengamp »)

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Taolenn (Roll ar c'hanaouennoù)…… **603**

1- Ds. 987 Joseph Ollivier

Renea Le Glas…….. **605**
Penherez Keranglas…… **622**
Crec'h Simon…….. **635**
[deus an noz]…….. **640**
[m'he a zo ur peottric yauanc]……. **641**
[Laquet a zo en hor chalonou]……. **642**
[ur eonnic zo er c'hoad]……. **644**

2- Ds. 92 Penguern

[Va planedenn zo kalet]…… **646**
Banniel Breïs…… **648**
Yvonna……. **651**
Fragments…… **653**

.

3- Antiquités des Côtes-du-Nord & Karned 1 Kervarker

Sezic Guingamp……. **655**
Sezis Guengamp……. **655**

CD : PDF Ds. 1 & Ds. 2 (kanaouennoù & kontadenn)

LEVRENN III

Stagadenn 1

I- Esope (Ds. 1)

1. Notennoù diwar-benn Esope……. **666**
2. Esope (eilskrid an Itron de Saint-Prix)……..... **670**
3. Esope (troidigezh eilskrid an Itron de Saint-Prix)…….. **729**

II- Roll anvioù sent (Ds. 1)……. **781**
III- « Quelques rimes bretonnes » (Ds. 2)…… **792**
IV- Kontadenn Koathaleg Kervinou (Ds. 2)

1. Kontadenn Koathaleg Kervinou (eilskrid an Itron de Saint-Prix)…… **794**
2. Troidigezh ar gontadenn…… **820**
3. Disklêriadurioù…… **833**

LEVRENN IV

Stagadenn 2

I- Studi ar skouerioù

1. Ds. 1……... **851**
2. Ds. 2……... **877**
3. Ds 987 Joseph Ollivier…… **903**
4. Ds. 92 Penguern……... **906**
5. Antiquités des Côtes-du-Nord & Karned I Kervarker…….. **907**

II- Meneger…… **909**
III – Fedoù pennañ buhez an Itron de Saint-Prix…… **1100**
IV- Levrlennadurezh…….. **1101**
V- Indeks……... **1132**
VI- Taolenn……... **1135**

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

THESE (en cotutelle) / Université de Rennes 2 (Université d'Aberystwyth)
sous le sceau de l'Université européenne de Bretagne
pour obtenir le titre de **DOCTEUR DE l'Université de Rennes 2** **Ecole doctorale SHS**

présentée par
Yvon Le Rol
Préparée à EA CRBC n°4451
Université de Rennes 2
CRBC Rennes

La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869)

Thèse soutenue le 5 juillet 2013
devant le jury composé de :

Gwendal Denis
Professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2 / *président*

Xarles Videgain
Professeur d'études basques, Université de Pau et pays d'Adour / *rapporteur*

Pierre-Yves Lambert
Professeur d'études celtiques, directeur de recherche, CNRS / *rapporteur*

Rhisiart Hincks
Professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles) / Co directeur de thèse

Hervé Le Bihan
Professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2 / Directeur de thèse

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Université Européenne de Bretagne

Université Rennes 2, Centre de Recherche Bretonne et Celtique, EA 4451, F-35000 Rennes, France

Doctorat en breton et celtique

Yvon Le Rol

LA LANGUE DES « GWERZIOU » À TRAVERS L'ÉTUDE DES MANUSCRITS INÉDITS DE Mme DE SAINT-PRIX (1789-1869)

Version française résumée

Thèse dirigée par Hervé Le Bihan,
professeur de breton et celtique à l'Université de Rennes 2

Soutenue le 5 juillet 2013

Membres du jury

Gwendal Denis, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2*
Xarles Videgain, *professeur d'études basques, Université de Pau et pays de l'Adour*
Rhisiart Hincks, *professeur d'études galloises, Université d'Aberystwyth (Pays-de-Galles)*
Hervé Le Bihan, *professeur de breton et celtique, Université de Rennes 2.*
Pierre-Yves Lambert, *professeur d'études celtiques, directeur d'études, CNRS*

I – Intoduction & méthodologie

1 – Introduction

Le début du XIXe siècle verra se créer, en Bretagne, un engouement pour ce qui prendra plus tard le nom de littérature orale, et tout d'abord pour une des composantes de la chanson traditionnelle, souvent composée sur des faits historiques vieux parfois de plusieurs siècles : la *gwerz*.

Cet engouement pour la littérature orale n'est pas exclusif à la Bretagne, mais au contraire européen, marquant une évolution des mentalités, délaissant la littérature grecque et latine pour une littérature qui se devait d'être le reflet de l'âme des peuples.

En Bretagne, les précurseurs du collectage de cette littérature orale étaient peu nombreux et pour la plupart des hommes, appartenant à la petite noblesse rurale. Le nom d'une femme, Mme de Saint-Prix, est pourtant souvent cité et associé à ce mouvement. Si son nom et son portrait sont assez bien connus et se retrouvent dans des études, associés aux noms de La Villemarqué ou à celui de Luzel, par exemple, son travail de collectrice l'est par contre beaucoup moins.

Elle sut venir en aide à d'autres collecteurs dans leurs recherches, en particulier à Jean-Marie de Penguern, autour des années 1850, ou encore, dans une moindre mesure, à La Villemarqué, lorsqu'il cherchait à collecter la matière qui allait constitué la première édition du *Barzaz-Breiz*, en 1839.

2 – Méthodologie

2.1. *Gwerzioù*

Cette étude est pluridisciplinaire, et devra obligatoirement emprunter à des domaines aussi différents que ceux de la sociologie, de l'histoire, de la littérature ou à celui de la linguistique et de la dialectologie (le domaine de la musicologie a été délaissé volontairement car il n'est pas le sujet de notre étude).

Après avoir défini quelques termes directement liés au domaine de la littérature orale (peuple, populaire, traditionnel,…), nous nous intéresserons plus particulièrement aux *gwerzioù*. Afin de définir ces termes, nous nous appuieront sur les études menées par des personnes telles que Patrick Malrieu, et sur des études plus anciennes, menées entre autre par Arnold Van Gennep ou Paul Sébillot.

Nous chercherons à répondre à la question : peut-on parler d'une langue spécifique aux *gwerzioù*, et mettre en évidence ses particularités (lexicales, morphologiques, syntaxiques) ? Sommes-nous plus proches d'un standard littéraire ou de la langue parlée quotidienne ?

La majeure partie des ouvrages qui nous sont parvenus, datant de la période du moyen-breton, est écrite en vers, et met en évidence une connaissance et une maîtrise de cette versification complexe. Reste-t-il encore des traces de cette versification dans les *gwerzioù*, ou, au contraire, a-t-elle été totalement délaissée à l'époque du breton pré-moderne?

Quels sont les liens existants entre les différentes composantes de la littérature orale bretonne (chant, conte, théâtre) : sommes-nous en présence de trois composantes bien distinctes, ou, formant une unité entre-elles ?

2.2. Mme de Saint-Prix & ses manuscrits

Le *corpus* de notre étude est constitué du travail de collectage de Mme de Saint-Prix, conservé aujourd'hui à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec. Deux manuscrits composent l'essentiel de sa collection. Le but principal de notre travail est donc également l'étude de ces deux manuscrits, et de mettre en évidence l'intérêt que l'on peut encore porter à ce genre de travail de collectage :

- Mme de Saint-Prix faisait partie des précurseurs du collectage en Bretagne. Une partie de son travail est antérieur à celui du *Barzaz-Breiz*.
- Sa collection est restée en majeure partie inédite, et constitue un terrain vierge pour l'étude, à l'inverse de certaines collections plus célèbres et plus importantes (Luzel, Kemener, Troadeg,…), mais préparées pour l'édition.
- Sa collection est constituée essentiellement de *gwerzioù* : 31 pièces sur les 35 que contiennent les Ms. 1 et Ms. 2 sont des *gwerzioù*. Ces chants peuvent être très célèbres dans toute la Bretagne, ou plus rares (limités à une région uniquement), voire être en phase de disparaître.
- La collection de Mme de Saint-Prix ne présente pas un grand nombre de pièces, mais elle est riche par leur diversité : chants, théâtre, conte, proverbe.

Après avoir donné un aperçu du collectage en langue bretonne depuis ses origines jusqu'à nos jours, nous chercherons à situer la collection de Mme de Saint-Prix, et à préciser les liens qu'elle a pu tisser avec d'autres collecteurs.

Nous avons jugé utile de joindre aux deux manuscrits conservés à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec (qui constituent l'essentiel de sa collection), les quelques pièces copiées par Joseph Ollivier (Ms. 987) ou par Jean-Marie de Penguern (Ms. 92), ainsi que les différentes tables, afin de pouvoir mieux évaluer quantitativement le travail de collectage de cette dame.

La traduction que nous proposons des pièces constituant la collection de Mme de Saint-Prix n'est pas une traduction littéraire, mais, au contraire, littéral. Ce choix a été fait afin de mettre en évidence certaines particularités linguistiques, en particulier syntaxiques.

Nous avons également fait le choix de proposer une bibliographie simple, constituée d'un nombre limité de domaines, afin de faciliter les recherches du lecteur. Certains ouvrages sont, qui plus est, pluridisciplinaires : les ouvrages de Jules Gros peuvent, par exemple, être

considérés comme linguistiques ou représentant le résultat d'un travail de collectage ; d'autres ouvrages tiennent tant du domaine culturel qu'historique,…

Le glossaire, donné en annexe, se voulait être un outil devant faciliter l'étude de la langue des *gwerzioù* et autres chants traditionnels à travers la collection de Mme de Saint-Prix. Il est resté inacheve en raison du nombre trop important d'heures de travail qu'il nécessiterait à ce jour avant d'être achevé.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

PREMIÈRE PARTIE

LITTÉRATURE ORALE ET GWERZIOU

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

I - Définitions

Nous chercherons dans un premier temps, à définir certains termes (populaires, traditionnel, folklore,…) étroitement liés à ce qui prendra le nom de littérature orale, terme lui-même contesté. Donner une définition à ces termes s'avère parfois difficile et délicat, étant sujets à des théories différentes et pouvant prendre une connotation politique.

1 - Populaire, peuple

Le terme « populaire » peut être compris de plusieurs façons lorsqu'il est employé pour qualifier la chanson. Patrick Malrieu[1] le définit en soulignant bien la difficulté qu'il y avait à le définir précisément (chacun des critères mis en avant pouvant être contesté par un contre-exemple, ou être insuffisant par lui-même pour donner une définition satisfaisante) :

- Chansons plaisant à un grand nombre de personnes
- Chansons interprétées par le peuple
- Chansons conservées en mémoire par le peuple
- Chansons composées par le peuple
- Chansons accueillies par le peuple

En breton, le mot « *pobl* » (peuple) peut prendre le sens de « populaire » servir de qualificatif au mot « chanson » (il devient ainsi synonyme de « *poblus* », « *poblek* », « *poblel* »). Quel sens donné à ce mot « *pobl* » ? Qui composait le peuple avant le début ou le milieu du XXe siècle[2] (et qui le compose de nos jours ?). Il semblerait évident de donner au terme « peuple » le sens de « masse populaire », en supposant qu'il soit constitué de toutes les catégories sociales hormis la noblesse et le clergé (le *Tiers Etat* avant la Révolution), en marquant une différence entre les citadins et les campagnards :

> *En disant « le peuple », il serait donc indistinctement fait référence aux artisans, aux ouvriers, aux paysans. Toutefois, de manière implicite ou non, c'est la société rurale qui est sous-entendue derrière ce terme quand on parle de chanson traditionnelle. Cette attribution au monde paysan est globalement juste car c'est effectivement dans ce milieu qu'on a pu au siècle dernier, et qu'on peut encore aujourd'hui, recueillir les chants traditionnels et ce, dans un contexte naturel d''utilisation*[3].

---

[1] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 29-36

[2] Sylvette DENÈFLE, « Du folklore à l'ethnologie en Bretagne », in *1er colloque d'ethnologie bretonne*, 1989, p. 97 : « Les années de guerre amenèrent des bouleversements dans la mentalité collective en Bretagne comme dans l'ensemble de la France. Ce changement social profond (économique, politique, idéologique…) introduisit la nette prise de conscience d'une coupure sociale radicale avec les systèmes de valeurs des générations précédentes ».

[3] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue, p. 30.*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Bien qu'ayant délaissé le breton au profit du français depuis des siècles (et d'avoir été suivi en cela par les bourgeois), il est évident qu'il y avait des relations entre nobles et paysans dans la vie quotidienne :

> *La pénétration de l'administration royale à l'intérieur de la province de Bretagne et le développement des charges royales vont gagner au français la grande noblesse et la bourgeoisie. […] Mais pour autant, cette francisation n'implique pas systématiquement une débretonnisation. En effet, pour certains nobles ruraux, le breton est une nécessité pour au moins deux raisons : d'une part, c'est la langue parlée par les paysans qui travaillent leurs terres et le breton est nécessaire à l'intercompréhension ; d'autre part, maîtriser le breton, c'est s'assurer d'un pouvoir symbolique, et par là économique, sur ces mêmes paysans*[4].

Il est difficile de faire de la littérature orale, et en particulier des *gwerzioù* (les collecteurs, dans leur majorité, au début du XIXe siècle étaient d'ailleurs issus des classes sociales les plus aisées), la culture d'une seule catégorie sociale.

2 - Tradition, traditionnel

Le mot *tradition* vient du latin *tradere* : « acte de transmettre ».

Le terme *tradition* est étroitement lié à la société qui participe à sa transmission : si l'on suppose un héritage culturel ancien et transmis de génération en génération, il nous faut également préciser qu'une tradition évolue dans le temps :

> *Mais si tout le monde est à peu près d'accord sur les notions que peut recouvrir le terme de « tradition », l'accord est loin d'être aussi général sur la vision du phénomène de processus traditionnel lui-même. On retrouve sans arrêt l'opposition entre une conception figée et passéiste qui décrète que le processus n'existe plus sous prétexte que la société rurale du XIXe siècle est morte et une conception dynamique de la tradition qui considère que, accompagnant le changement de société, le processus peut se poursuivre dans un autre contexte*[5].

Il est évident que la transmission de certains chants traditionnels s'est faite , en Bretagne, oralement, sur plusieurs siècles (de nombreux chants ont été composés au XVIe siècle). Michel Nassiet a supposé que cette transmission orale a du cesser de se faire durant

[4] Ronan CALVEZ, « Du breton mondain », *ABPO*, t. 115, n° 3, 2008, p. 136-137.

[5] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue, p. 38.*

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

les grandes crises que la Bretagne a connu : les raids des Normands au IXe siècle, et la peste et les guerres de succession au XIVe siècle.

> *Il est remarquable que la très grande majorité des chants bretons jalonnent le temps de façon presque continue depuis le lendemain de la crise la plus récente, et que les quelques chants qui font exception puissent remonter au lendemain de la plus ancienne*[6].

3 - Folklore & ethnologie

Nous reprendrons les définitions que donne Sylvette Denèfle des termes *folklore*, *ethnographie* et *ethnologie* :

> *Pour tenter une première clarification terminologique, je proposerai de donner […] aux mots « travaux folkloriques » le sens de « exposés non nécessairement systématiques de faits de la société traditionnelle » alors que je considérerai l'ethnographie comme la description méthodique des faits culturels et l'ethnologie comme leur interprétation*[7].

3.1. Folklore

Ce terme fut créé en 1846 par l'écrivain anglais W.-J. Thoms (1803-1885) d'après les mots *folk* (peuple) et *lore* (science, savoir). Il venait remplacer celui de *Popular Antiquities* :

> *Le mot folklore a été emprunté à l'anglais […] pour remplacer une autre expression, trop incommode, celle de Popular antiquities, titre d'un livre célèbre de Brandi où étaient décrites les croyances et les coutumes des populations rurales anglaises. On ne pouvait avec cette expression malencontreuse ni délimiter le domaine même de la science qu'elle désignait, ni former un adjectif commode*[8].

Les premières enquêtes, menées en Grande-Bretagne, à l'époque de la Révolution Industrielle, avaient pour but de sauver les cultures et traditions populaires (celles des paysans vivant à la campagne) qui étaient jugées vouées à disparaître rapidement à cette époque :

> *[Les folkloristes] sont aussi héritiers des savants du début du XIXe siècle en ce qu'ils désignent comme étant « populaire » uniquement ce qui appartient au monde rural et paysan […] En Grande-Bretagne, où ont lieu les premières grandes enquêtes folkloriques, l'industrialisation et l'urbanisation qui les*

[6] Michel NASSIET, « La littérature orale et l'histoire », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 213.

[7] Sylvette DENEFLE, « Du folklore à l'ethnologie de la Bretagne », *Du folklore à l'ethnologie en Bretagne. 1er colloque d'ethnologie bretonne*, p. 95.

[8] Arnold VAN GENNEP, *Le folklore*, p. 9.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

accompagnent sont très importantes, et effraient les savants. Les érudits se tournent vers un milieu rural que l'on sent en danger, et qui a aussi valeur de refuge, de conservatoire de l'identité britannique[9].

En France, il fut reproché au folklore d'être une science au service de l'idéologie du gouvernement de Vichy : en 1937, par exemple, fut créé à Paris, le musée des ATP (Arts et Traditions Populaires) qui servit très vite d'outil de propagande :

> *[Le gouvernement de Vichy] exalte le retour à la terre face à la société industrielle qui corrompt l'homme. « La terre ne ment pas » déclare le Maréchal Pétain. La campagne devient le refuge des « vraies valeurs ». Le Régime de Vichy fait l'apologie du monde paysan, du travail des champs […] il incarne la « vraie race française ». Le musée des ATP sera utilisé pour la propagande*[10].

Le mot *folklore*, en français, est généralement compris et utilisé de façon péjorative aujourd'hui, et n'est plus employé que très rarement au sens propre (en breton, le terme *folkloraj* est tout autant péjoratif) :

> *Il faut dire que le terme « folklore » s'est en France rapidement dévalorisé par suite du manque de considération séculaire pour une culture populaire à laquelle on allait jusqu'à refuser de reconnaître la qualité de « culture ». « Folklore » et « folklorique » en sont ainsi venus à signifier activité ou attitude peu sérieuse, voire ridicule…*[11]

3.2. Ethnologie

La différence entre *folklore* et *ethnologie* était liée aux domaines d'étude de ces deux sciences :

> *On a – peut-être faudrait-il le dire au passé – coutume de dire que le folklore en tant que science se différencie de l'ethnologie par le type de société qu'il étudie davantage que par ses méthodes : au folklore les sociétés paysannes de culture traditionnelles des pays civilisés, à l'ethnologie les sociétés dites « primitives »*[12].

---

[9] Annaïg BORNE, *Collecter et publier des chansons populaires en Savoie (1864-1939),* p. 18.

[10] « Le folklorisme. Arnold Van Gennep (1943) », *Extrait du Manuel du folklore français contemporain*, Editions A. et J. Picard, war http://socio.univ-lyon2.fr,/IMG/pdf/ gwelet d'an 20 a viz C'hwevrer 2013.

[11] Donatien LAURENT, « Discours inaugural du premier congrès d'ethnologie bretonne », *Du folklore à l'ethnologie en Bretagne*, 1989, p. 12.

[12] *Ibid*., p. 11.

L'ethnologie évolua beaucoup en France au XXe siècle, durant les années 30-40 : orientée vers l'étude des peuples et des civilisations exotiques, la société paysanne traditionnelle devint également son terrain d'étude[13].

Les années 70 verront l'ethnologie continuée à se développer en Bretagne : le CRBC (Centre de Recherche Bretonne et Celtique) fut créé en 1969, et des cours furent donner à l'UBO (Université de Bretagne Occidentale) à partir de 1971[14].

4 - Littérature populaire : écrite et orale

Lorsqu'il est fait mention de littérature populaire bretonne, il est habituel de penser à une littérature transmise oralement de génération à génération depuis des siècles :

> *Pendant des siècles, la vie culturelle en milieu populaire bas-breton s'est nourrie d'une littérature presque exclusivement orale. Délaissée par les élites, la langue bretonne s'est avant tout manifestée parmi le peuple dans le domaine de l'oralité[15].*

Il y a pourtant deux sortes de littératures populaires en Bretagne

- **Une littérature écrite**
- **Une littérature orale**

L'oral et l'écrit sont liés entre eux depuis des siècles, bien avant que l'écrit ne devienne une composante de la littérature populaire :

> *Le passage constant de l'écrit à l'oral et de l'oral à l'écrit est fréquent en Bretagne, comme il l'était en Ecosse, ainsi que le souligne J. Macinnes dans « The oral tradition in scottish gaelic poetry », Scotish Studies, t. 12, 1968, p. 29-43[16].*

4.1. Écrite

Une partie de la littérature populaire bretonne est donc constituée d'écrits, il s'agit de :

- **Chansons sur feuilles volantes[17]** : ce style de chansons, composées en langue bretonne, fut très en vogue, surtout entre 1820 et 1920. Ces compositeurs venaient très

[13] Sylvette DENÈFLE, « Du folklore à l'ethnologie en Bretagne », in *1er colloque d'ethnologie bretonne*, 1989, p. 97.
[14] *Ibid*., p. 99.
[15] Daniel GIRAUDON, *Le trésor du breton rimé. Mimologismes d'oiseaux. Al loened o komz*, p. 9.
[16] Léon FLEURIOT, « Brittonica et Gallica. Tradition orale et textes brittoniques du Haut Moyen-Âge », *Etudes* Celtiques, t. 22, 1985, p. 226 (ad. gant Gwennole ar Menn, *Notes lexicographiques et philologiques*, Skol, 1997, p. 168).
[17] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires sur feuilles volantes*, Skol Vreizh, 1985, 131 p.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

souvent du peuple et la vente de leurs chansons imprimées (sur les marchés, dans les pardons,…) leur permettait de vivre ou de survivre. Ils trouvaient leurs sujets dans les journaux et étaient généralement basés sur le fait divers (naufrages, accidents, meurtres,…). Le succès de ces feuilles volantes fut tel que la chanson traditionnelle (*gwerzioù*, *sonioù*) faillit être reléguée au rang de chanson passée de mode, à une époque. Quelques chants connurent une telle célébrité que le nom de leur auteur fut quasiment oublié (les auteurs signaient généralement leurs compositions) et que ces chants passèrent pour des traditionnels (*Gwerz Ker Iz*, *Metig*,…).

- **Pièces de théâtre** : le théâtre populaire fut très en vogue en Bretagne (essentiellement dans le Trégor), et ceci jusqu'au début du XXe siècle. Des manuscrits écrits en moyen-breton nous sont parvenus. Leurs sujets sont d'inspiration religieuse (*La Passion*, *Vie de Sainte Nonne*,…). Un théâtre populaire, joué par des troupes constituées d'amateurs, a succédé à ce théâtre savant. 250 manuscrits nous sont parvenus (et restent à étudier) selon l'inventaire réalisé par Gwennole Le Menn[18]. Ces troupes de théâtre amateur étaient assez nombreuses dans le Trégor, et demandaient parfois l'intervention d'un copiste. Les témoignages de Luzel (Journal de route ; Notes de voyage) nous montrent aussi l'intérêt et l'attachement des paysans ou artisans bretons pour leurs manuscrits, et par conséquent pour l'écrit.

Il nous faut également faire mention de la **littérature de colportage** : cette littérature, vendue dans les campagnes, a connu un énorme succès et a permis de diversifier les genres (le livre était généralement systématiquement d'inspiration religieuse) en apportant une littérature profane. Ce type d'ouvrages représentait une part importante des ventes qu'un imprimeur breton tel qu'Alexandre Lédan pouvait faire à Morlaix, au XIXe siècle :

Il [Alexandre Lédan] va imprimer pendant une cinquantaine d'années un nombre important de feuilles volantes, et de petits livres qui permettent de dire qu'il y a eu dans la région de Morlaix une véritable "Bibliothèque bleue[19].

Les échanges entre le domaine de l'oral et celui de l'écrit sont très importants, et de nombreux sujets faisant les *gwerzioù* ont une source écrite (pièce de théâtre, vie de saint,…). Inversement, des sujets connus par une source orale peuvent être empruntés et connaître le succès par l'écrit : par exemple, la vie de Geneviève de Brabant était connue en Basse-Bretagne, et la pièce de théâtre très appréciée. Une chanson sur feuille volante relatant sa vie fut ensuite composée. Le manuscrit fut perdu et un second manuscrit fut réalisé cette fois en se basant sur la chanson.

Un autre exemple de cet échange existant entre les différentes composantes de la littérature populaire nous est donné par Charles de Keranflec'h : l'histoire de Koathaleg Kervinou aurait

[18] Gwennole LE MENN, *Histoire du théâtre populaire breton. XVe-XIXe*, p. 49-52.

[19] Gwennole LE MENN, « Une "Bibliothèque bleue" en langue bretonne », *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest,* t. 92, n° 3, p. 230.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

existée sous la forme d'une *gwerz*. Cette *gwerz* aurait été en la possession de Jean-Marie de Penguern durant une période, et a disparue depuis.

4.2. Littérature orale

> *Le véritable titre littéraire de la Bretagne, c'est sa merveilleuse collection, de jour en jour plus considérable, de légendes et de chants populaires » a skrive Joseph Loth en e oberenn « Chrestomathie bretonne »*[20].

Donner le nom de littérature orale à une matière transmise oralement a été critiqué depuis toujours. Marcel Mauss pensait quant à lui que *« Dès qu'il y a effort pour bien dire, et pas seulement pour dire, il y a effort littéraire »* [21].

Pierre Jakez Helias proposait de remplacer littérature orale par *oralité littéraire* :

> *C'est par une naïve prétention de lettré que l'on a pu parler de « littérature orale ». L'expression précise bien que l'adjectif est au service du nom, lequel importe au premier chef. Il eut été plus juste de renverser les termes et, du même coup, les valeurs respectives : oralité littéraire*[22].

Claude Hagège proposait le terme *orature*, qui aurait été pour l'oral le pendant de *littérature* pour l'écrit[23] :

> *La notion de style oral est à distinguer de celle de style parlé, cette dernière désignant l'usage ordinaire, plus ou moins éloigné de la langue écrite, qui est fait de la parole en situation d'interlocution. Le style oral est un véritable genre littéraire. Il s'agit d'une tradition culturelle qui paraît apporter une justification à la création d'un terme, orature, lequel deviendrait symétrique de celui d'écriture, entendue comme littérature*[24].

Depuis quelques années (les années 90) sont également utilisés les termes de patrimoine oral et de patrimoine immatériel.

---

[20] Joseph LOTH, *Chrestomathie bretonne*, p. 360.

[21] Marcel MAUSS, *Manuel d'ethnographie*, Paris, 1947, p. 97.

[22] Per Jakez HELIAS, *Le quêteur de mémoire*, p. 216-217.

[23] Fañch POSTIC, « Histoire de la collecte et constitution de la littérature orale… », p. 47 : « Des chercheurs, africanistes notamment, vont plus loin en proposant, comme le linguiste Claude Hagège, d'utiliser un terme spécifique, « orature », qui serait l'équivalent pour l'oral de « littérature » pour l'écrit ».

[24] Claude HAGEGE, *L'homme de paroles*, p. 110.

Le terme de littérature orale a été créé, apparemment par George Sand[25], après la parution et le succès du *Barzaz-Breiz* dans les salons parisiens. Le terme, utilisé par George Sand dans la préface de *Légendes rustiques*[26] sera repris par la suite par des folkloristes tels que Luzel et Sébillot au XIXe siècle, par exemple, et continuera d'être employé, malgré les critiques, jusqu'à nos jours.

[25] Fañch POSTIC, « Le rôle d'Émile Souvestre dans le développement du mouvement d'intérêt pour les traditions orales au XIXe siècle », Émile Souvestre (1808-1854). Écrivain breton porté par l'utopie sociale, p. 136 : « En définitive, ce n'est donc pas le moindre des mérites d'Émile Souvestre que d'avoir contribué à attirer l'attention des lettrés sur l'intérêt de ce que, en 1858, quatre ans après la mort de l'écrivain morlaisien, George Sand appellera la « littérature orale », expression qui témoigne bien du fait que la culture populaire orale n'est alors acceptée par le public lettré que dans la mesure où elle fait l'objet d'un important travail d'écriture ou de réécriture ».

[26] George SAND, préface *Légendes rustiques*, p. 10 : « D'ailleurs, on ne saurait trop avertir les faiseurs de recherches, que les versions d'une même légende sont innombrables, et que chaque clocher, chaque famille, chaque chaumière a la sienne. C'est le propre de la **littérature orale** que cette diversité ».

II - *Gwerzioù*

1 - Définition

Le mot *gwerz* vient du latin *versus*. Le *Catholicon*, dictionnaire de 1499, lui donne la définition suivante : « *vers* », « *petit vers* », « *chanczon* », « *faire chanczon* », « *chanczon quon chante aux enfans pour leur faire dormir ou cest chanczon faicte sur le mort* », « *chanczon vilaine* ».

L'étude de la carte 306 de l'*ALBB*[1] met en évidence l'usage du mot *gwerz* prenant le sens de *chanson* en français sur une grande partie du territoire bretonnant, ainsi que l'emploi de *kanaouenn* en Cornouaille, sur une ligne allant de Crozon à Saint-Fiacre (*sonenn* n'est donné que par endroits, dans le pays vannetais).

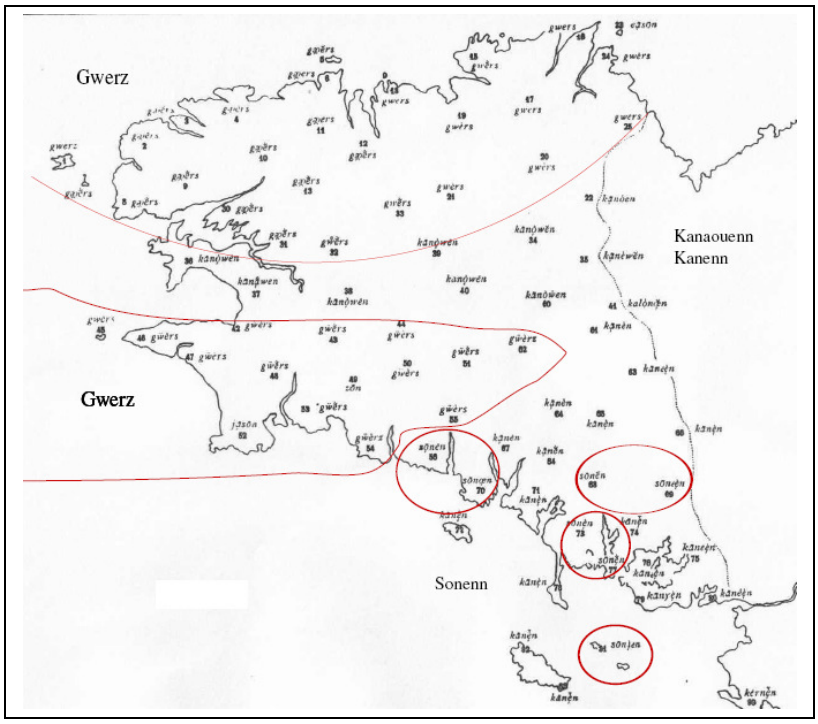

Carte 306 de l'ALBB de Pierre Le Roux (Chanson)

Jules Gros, dans ses travaux menés depuis le début du XXe siècle dans le Trégor, donne à gwerz le sens de complainte, et chanson à celui de son. « Me a zo kollet ma **zoniou** ha ma **gwerziou** ganin, *j'ai oublié mes* ***chansons*** *et mes* ***complaintes***[2] ». il cite également l'emploi de awidelloù (au pluriel), moins connu : « Gwechall e veze kanet **awidellou** evel-se, *autrefois on chantait des chansons comme cela* (**awidellou** *était à peu près synonyme de* **soniou**)[3] ». Ce terme, *awidelloù*, est également donné par la famille Conan, avec le sens d'anecdoctes[4].

---

[1] *ALBB* = Atlas Linguistique de la Basse-Bretagne.

[2] Jul GROS, *Dictionnaire français-breton des expressions figurées*, t.1, p. 252.

[3] *Ibid*. p. 205.

[4] Famille CONAN, *Tro ma c'hanton*, p. 153-167.

Il faut noter également que si le sens de *chanson* est donné au mot *gwerz* en breton, en gallois, *gwers* prend celui de *leçon* (*kentel*). Ceci nous montre les liens existant entre Petite et Grande-Bretagne. Francis Favereau apporte cette précision quant à la parenté de ces termes *gwerz* et *kentel* :

> *Gwerz (chant dramatique et édifiant donc, mais aussi période , laps de temps, comme en vannetais gwerz sou / guersou) est le même terme que le gallois gwers (=lesson, prayer, verse… & turn, while…), ce qui n'est pas sans suggérer des usages mnémotechniques antiques, qu'on suppose avoir été ceux d'un apprentissage druidique, notamment la mémorisation de « leçons » (cf. gwers, et l'étymologie du mot kentel, leçon en breton et tirade…, apparenté à kan : chant)*[5].

De nombreux chanteurs, essentiellement du Centre-Bretagne (la Haute-Cornouaille était le pays de la danse traditionnelle bretonne bien avant que le fest-noz ne soit une mode dans toute la Bretagne), marquent nettement la différence entre *gwerziou* (*chants à écouter*) et *chansons à danser* : la mélodie et l'utilisation du chant sont donc primordiales au sens donné. Les paroles d'une *gwerz* sont bien souvent empruntées et adaptées à telle ou telle danse (bien souvent des gavottes). Le disque des sœurs Goadec, édité récemment par Dastum, met bien en évidence ce point : il nous est proposé une même chanson, *Deuet ganin-me plac'h yaouank,* interprétée sur trois airs différents :

> *[…] Nous avons choisi d'en donner trois versions différentes pour montrer leur grande liberté d'interprétation : une première version où deux des sœurs, Maryvonne et Anastasie, dialoguent sur deux lignes mélodiques cousines, une deuxième interprétation où les trois sœurs chantent à l'unisson sur l'air qu'elles qualifiaient « d'air du dimanche » et qu'elles utilisaient en concert ou, comme ici, pour un enregistrement sur disque, et enfin, une troisième interprétation où Anastasie livre un air complètement différent des deux enregistrements précédents »*[6].

Les chanteurs marquent aussi la différence entre d'autres types de chants, selon leur fonction, ce que Patrick Malrieu nomme « *Chants fonctionnels et d'accompagnement* [7]» :

- *Chants à danser*
- *Chants de marche*
- *Chants d'enfants, comptines*
- *Berceuses*
- *Chants de travail*
- *Les chants de marins*

[5] Francis FAVEREAU, *Bretagne contemporaine. Langue, culture, identité*, p. 121.

[6] Grands interprètes de Bretagne 5, *Les sœurs Goadeg. Chanteuses du Centre-Bretagne*, Dastum, 2012, p. 114.

[7] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 135-140.

La première personne a avoir utilisé le terme gwerz dans un ouvrage scientifique fut Emile Souvestre, en 1834, dans la *Revue des Deux Mondes*, dans son article « Poésies populaires de la Basse-Bretagne »[8]. Il différenciait ainsi les *cantiques*, les *gwerzioù*, les *sonioù*, les *chansons* et la *poésie*, quand, en France il était fait usage du terme *romance*, et de celui de *ballade*, dans les autres pays européens pour caractériser les chants composés sur des faits historiques[9].

La Villemarqué a expliqué ses choix quant à la classification des chants, dès la première édition du *Barzas-Breiz*, en 1839 :

> *[…] la manière dont j'ai classé les chants de ce recueil m'a toujours été indiquée par eux [les chanteurs]. Comme eux je les ai divisés en trois catégories principales, à savoir : 1° en chants historiques (Gwerzéennou) ; 2° en chants d'amour (Sounennou) ; 3° en chants religieux (Kanaouennou)*[10].

Il précisa ses choix dans l'édition augmentée de 1867 :

> *Le classement que j'ai adopté pour les textes n'est autre que celui des chanteurs eux-mêmes : ils ne connaissent plus guère que trois espèces de cantilènes : des chants mythologiques, héroïques, historiques, et des ballades, qu'ils appellent généralement du nom de gwers, et dont ils qualifiaient autrefois quelques-uns de lais ; des chants de fête et d'amour qu'ils nomment quelques fois kentel et le plus souvent sôn ou zôn ; enfin des légendes et des chants religieux.*[11]

François-Marie Luzel, quant à lui, le faisait dans la préface des *Gwerziou Breiz-Izel* (*GBI. 1*). Les chants religieux étaient classés dans la catégorie des sonioù. Cettte classification fut suivie par la majorité des collecteurs, en cherchant parfois à subdiviser telle ou telle catégorie :

> *J'ai divisé ma publication en deux parties, les Gwerziou et les Soniou. Cette division était naturellement indiquée ; elle renferme, à l'exception des cantiques, tout ce qui se chante en breton dans nos campagnes armoricaines. Les Gwerziou comprennent les chansons épiques, qui peuvent se subdiviser en : chansons historiques, chansons légendaires, chansons merveilleuses ou fantastiques, et chansons anecdotiques. – Les Soniou, c'est la poésie lyrique. On comprend sous cette dénomination : les chansons de Kloers ou clercs, qui tiennent une si large place dans la poésie*

[8] Cet article fut réédité dans *Les Derniers Bretons*, en 1835.

[9] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 66 : « Le substantif en vogue dans les milieux lettrés européens du XVIIIe siècle et du début du XIXe siècle pour qualifier la poésie chantée à caractère historique est celui de « ballade », tandis qu'on parle plus volontiers de « romance » en France ».

[10] *Barzas-Breiz*, éd. 1839, t. 1, p. III.

[11] *Barzaz-Breiz*, éd. 1867, p. VI.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

bretonne, - les chansons satiriques et comiques, les chansons de noces et de coutumes, etc. – Il faut y ajouter les chansons d'enfants, les chansons de danses, rondes, jabadao, passe-pieds, etc…[12]

- **Ifig Troadeg**[13]
    - Ballades, épopées et chants d'inspiration religieuse
    - Complaintes et chants dramatiques des deux siècles derniers
    - Chansons enfantines, ritournelles et histoires rimées, chants humoristiques
    - Chants d'amour, chansons de clercs, chants humoristiques ou satiriques
    - Chants d'amour et chansons humoristiques ou satiriques des XIXe et XXe siècles
    - La présence des danses dans le Trégor à travers les collectes

- **Yann-Fañch Kemener**[14]
    - Chansons d'inspiration religieuse ou concernant des événements surnaturels
    - Chants d'amour / Chants de mariage / Chants de deuil
    - Chansons de clercs
    - Les métiers
    - Chansons de conscrits, de soldats et de guerre
    - Enlèvements et meurtres
    - Divers

Patrick Malrieu a conçu son catalogue de chants-types selon les différents thèmes composant les chansons traditionnelles bretonnes[15]. Il lui a été nécessaire de compléter leur classification :

- Evénements historiques, légendaires, vies, …
- Chansons relatives à l'amour, aux sentiments
- Chansons saisonnières ou à caractère local
- Vie quotidienne, état civil, conditions sociales
- Chansons comiques, satiriques, drolatiques
- Chansons énumératives
- Divers

[12] *GBI. 1*, p. V.

[13] Ifig TROADEG, *Carnets de route. Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, Dastum, 2005.

[14] Yann-Fañch KEMENER, *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener. Kanaouennoù Kalon Vreizh*, Skol-Vreizh, 1996.

[15] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, thèse, Département de breton et celtique, Rennes 2, 1998 (*Skridoù Dastum*).

- Chansons littéraires
- Chansons religieuses

Classer tel ou tel chant dans une catégorie bien définie est parfois problématique. Luzel classe *Youenn Gamus* dans les *sonioù* (en raison de l'histoire d'amour malheureuse qui est dans ce chant), par exemple, et Yann-Fañch Kemener, le classe, lui, dans la catégorie des *gwerzioù* (pour son caractère dramatique).

Le terme de *gwerz* a continué d'être donné, à juste raison, à des compositions contemporaines. Denez Prigent, venant du chant traditionnel (en 1987, par exemple, il remporte le *Kan ar Bobl*, dans la catégorie du *kan ha diskan*) l'attribue à bon nombre de ses compositions personnelles, ayant pour sujet des faits actuels (*An droug-red* ; *Copsa Mica* ; *Ur fulenn aour* ; *An iliz ruz*…).

2 – Origine des *gwerzioù*

L'origine des *gwerzioù* est bien lointaine, et est souvent reliée aux lais bretons du Moyen Âge :

> *Que les lais tirent leur origine de la Bretagne armoricaine, découle aussi de l'introduction de personnages historiques liés à cette région […] Il est intéressant de relever que la matière des lais ainsi définis correspond exactement à celle des sonioù et gwerzioù du XIXe siècle […] Les lais et romans bretons appartenaient à un genre aristocratique et mondain. Leur musique et leur versification élaborées et savantes étaient l'œuvre de poètes et de poétesses de métier, et souvent de talent […] Si cette forme savante a été progressivement perdue, le fond et les thèmes ont été mieux gardés à travers les âges.* ***Certaines pièces du recueil Penguern, et d'autres, gardent un reflet des anciennes compositions qui enchantèrent l'Europe durant plusieurs siècles***[16].

3 – Compositeurs

> *Dans les sociétés celtiques, jusqu'à la fin du Moyen-Age au moins dans certains pays brittoniques, jusqu'au XVIIIe siècle, plus tard encore parfois, en Irlande et en Écosse, il existait dans la société des catégories de lettrés, qui, sous des noms divers et dans des mesures inégales, contribuaient à garder un souvenir précis des généalogies des chefs ou des grands événements qui avaient atteint la communauté*[17].

[16] Léon FLEURIOT, « Les lais bretons », *Histoire littéraire et culturelle de la Bretagne*, t. 1, p. 134-135.

[17] Léon FLEURIOT, « Brittonica et Gallica. Tradition orale et textes brittoniques du Haut Moyen-Âge », *Etudes* Celtiques, t. 22, 1985, p. 226 (ad. gant Gwennole ar Menn, Skol, *Notes lexicographiques et philologiques*, 1997, p. 168).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Les bardes étaient, autrefois, des professionnels, au service d'un roi, dans la société celtique. Ils étaient chargés de louer ce roi et sa lignée, et de maintenir dans les mémoires les faits de guerre également.

Ce terme de barde a bien évolué avec le temps, et le *Catholicon* (1499) le traduit en français par *mime*, *menestrier*[18].

Michel Nassiet émettait l'hypothèse très plausible que la *gwerz Penanger* ait pu être composée à la demande de la famille de la victime, afin de discréditer le nom de l'assassin dans la région :

> *La gwerz prend donc parti pour la victime ; ce faisant, elle prend et transmet une forte charge affective. On peut même se demander si sa composition n'a pas été suscitée par la famille du défunt, pour clamer la honte du criminel*[19].

Il semble logique que de nombreuses autres *gwerzioù* d'Ancien Régime, composées sur des faits historiques, aient la même origine (*Baron Nevet hag ar Guimadeuc*, *Kerveguen hag ann Tourellou*, …).

Des avis différents ont été émis quant à l'origine des chants traditionnels et à celle de leurs compositeurs : de la composition collective à l'auteur lettré,… Jean-Michel Guilcher[20] a très bien expliqué ces différents avis dans son ouvrage consacré à la chanson folklorique française (tout comme Patrick Malrieu dans sa thèse[21]).

Il nous semble évident que l'on ne peut attribuer la composition de ces chants (transmis oralement, et parfois sur de nombreuses générations) à une seule catégorie de personnes, et que les chanteurs eux-mêmes, n'ont pas été que des transmetteurs, mais ont pu avoir aussi une action importante dans leur transformation.

3.1. Auteur collectif

L'idée d'une composition collective plaisait particulièrement aux romantiques, au début du XIXe siècle :

> *En dépit de son obscurité, cette thèse du génie du peuple, qui conférait du prix à la poésie populaire, a contribué dans la première partie du XIXe siècle au développement des recherches des collectes*[22].

[18] *Le Catholicon armoricain*, p. 18.
[19] Michel NASSIET, « La littérature orale bretonne et l'histoire », *ABPO*, t. 106, n° 3, 1999, p. 46.
[20] Jean-Michel GUILCHER, *La chanson folklorique de langue française*, p. 71-83.
[21] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue,* p. 69-83.
[22] Jean-Michel GUILCHER, *La chanson folklorique de langue française*, p. 72.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Le témoignage de personnes telles que La Villemarqué, dans le *Barzaz-Breiz*, confirme l'existence de composition de la sorte.

> *Quelqu'un arrive à la veillée et raconte un fait qui vient de se passer : on en cause ; un second visiteur se présente avec de nouveaux détails, les esprits s'échauffent ; survient un troisième qui porte l'émotion à son comble, et tout le monde de s'écrier : « Faisons une chanson ! ». Le poëte en renom est naturellement engagé à donner le ton et à commencer […] il entonne : tous répètent après lui la strophe improvisée ; son voisin continue la chanson : on répète encore : un troisième poursuit, avec répètition nouvelle de la part des auditeurs […] chacun des veilleurs, à tour de rôle, fait sa strophe ; et la pièce, œuvre de tous, répétée par tous, et aussitôt retenue que composée, vole, dès le lendemain, de paroisse en paroisse*[23].

Nous pensons que ce type de composition devait être relativement rare, et qu'il est difficile de croire La Villemarqué lorsqu'il écrit que « *La plupart des ballades se composent ainsi en collaboration* »[24].

3.2. Auteur populaire

Cette théorie de la composition collective fut délaissée au milieu du XIXe siècle (revue tout du moins), et celle d'un auteur populaire lui succéda :

> *Face à la difficulté à rendre crédible la théorie de la foule créatrice, est apparue la notion d'auteur populaire, avec toutes les nuances imaginables soulignées par J.M. Guilcher. Depuis les « poètes sans le savoir », ou « sans aucun savoir-faire spécialisé », en passant par le « vrai poète populaire » mais qui « ne chante et ne dit que ce qui plaît à la foule »…*[25]

3.3. Auteur lettré

L'hypothèse de l'auteur lettré (et du peuple ignorant et incapable de composition) date de la fin du XIXe siècle :

> *Les chansons populaires sont donc, dans cette conception, d'abord des œuvres lettrées que le peuple a fait siennes. Le nom de l'auteur s'est perdu mais la chanson est restée*[26].

4 - Les chanteurs

[23] *Barzaz-Breiz*, p. XXXVII.
[24] *Barzaz-Breiz,* p. XXXVII.
[25] *Ibid*., p. 71.
[26] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue,* p. 71.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Qui étaient les chanteurs, et quelle place était-elle donnée à la littérature orale dans la société autrefois ?

> *Car ces chanteurs et poètes aux mains rugueuses et aux vêtements rapiécés créaient la beauté dont toute société a besoin et nourrissaient une vie culturelle intense dans ces régions […]. La production populaire joignait à une haute qualité technique l'adéquation au milieu et au public. […] Et cette littérature, car c'est bien de cela qu'il s'agit, était là toujours présente, dans le coin du champ, sur la place du marché ou au soir, dans la salle de ferme*[27].

Il est difficile de comparer le mode de vie du peuple breton vivant au XIXe siècle avec celui des gens qui vivaient en Bretagne au XXe siècle, et plus encore à l'heure actuelle.

La société a évolué considérablement en Bretagne depuis le début du XXe siècle (il est commun de placer la fin du XIXe siècle à la fin de la guerre de 14 en Basse-Bretagne) : la majorité de la population vivait jusqu'à cette époque essentiellemnt de l'agriculture, et avait la breton pour langue (les dernières personnes monolingues sont décédées à la fin des années 60).

Il semble que la pratique du chant traditionnel et du conte aient été plus ou moins délaissée, principalement dans les régions côtières : le Centre-Bretagne, plus pauvre, a par contre conservé bien davantage ces pratiques (la pratique de la danse traditionnelle et celle du chant sont liés et complémentaires). Les témoignages de Yann-Fañch Kemener ou Jean-Claude Tallec (nés tous deux dans les années cinquante) le laissent supposer :

> *Je suis né à la ferme de Resgoaler en Spézet le 9 août 1955 […] La ferme abritait toute la maisonnée, les grands-parents vivaient avec nous ainsi que des commis, des journaliers et journalières, une lavandière. L'électricité venait juste d'arriver. Tout le monde parlait breton. On prenait les repas tous ensemble à la grande table, ça parlait et ça riait, pas besoin de radio. De temps en temps, un mendiant se présentait sur le seuil de la porte. Venu de loin en chantant, il nous donnait les nouvelles du pays*[28].

Il faut rester prudent et se garder de généraliser. Nous pensons être plus près de la réalité en écoutant le témoignage d'Ifig Troadec, né pourtant à la même époque, dans le Trégor :

> *Je suis de la génération orpheline, c'est paradoxal et très vrai chez beaucoup de gens de ma génération, celle du baby boom d'après guerre. On a un très fort attachement à la langue et à la*

[27] Per DENEZ, Préface *Marc'harit Fulup. Contes et legendes du Trégor*, Guy Castel, p. 8.

[28] Jean-Claude TALEC, « Une petite flamme qui ne s'éteint pas », *Musique Bretonne*, n° 228, miz Gwengolo-Here 2011, p. 28.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

culture et en même temps une grande frustration que tout cela se soit arrêté à un moment donné. Les familles ont fait le choix d'arrêter de transmettre le bâton et ça a été le cas chez moi[29] *».*

Il est évident que le nombre de personnes pratiquant le chant traditionnel breton est en net recul de nos jours, et ne correspond plus à une pratique spontanée (à de rares exceptions) dans la vie quotidienne. S'il est possible d'entendre du chant à danser dans les festoù-noz, il est par contre beaucoup plus rare d'entendre interpréter des gwerzioù. Le concours du Kan ar bobl se déroule chaque année depuis 1973, et permet les échanges entre chanteurs, ainsi que de révéler de nouveau talents : Denez Prigent, Yann-Fañch Kemener ou Annie Ebrel par exemple, sont passés par lui. Il ne faut pas non plus négligé le nombre de jeunes chanteurs s'intéressant à la gwerz, et se formant au contact de chanteurs confirmés tels que Marcel Guilloux, Erik Marchand, Louise Ebrel,…

5 – Lieux de pratique du chant

5.1. Vie quotidienne

Les témoignages sont nombreux montrant une pratique du chant traditionnel breton dans la vie quotidienne (en travaillant ou pas). Le témoignage de Jules Gros, par exemple :

Pa vese o nezañ, e kane, en-pad an amzer, 'pad an amzer 'vese o kanañ beb sort, mesk-ha-mesk, gwech e kane ur son, seder, gae, ha goude e kane ur werz, unan hir ha padus (Lorsqu'elle filait, elle chantait, tout le temps, toutes sortes de choses, parfois une sone, enjouée, gaie, et ensuite elle chantait une très longue gwerz)[30]*.*

Un autre témoignage, celui de Jean-Michel Guilcher, nous montre que le *kan ha diskan* était très présent dans la vie des gens vivant au Centre-Bretagne :

*Le kan ha diskan est aujourd'hui encore l'accompagnement typique de la danse dans tout le domaine cornouaillais de la gavotte en ronde. Dans les années qui ont suivi la première guerre mondiale, à plus forte raison avant 1914, le chant gardait en ces régions une vie vraiment extraordinaire, plus intense semble-t-il qu'en la plupart des pays de France lors des grandes collectes folkloriques de la fin du XIX*e *siècle. Dès l'aube les dialogues chantés s'engageaient, parfois à des kilomètres de distance, entre les paysans qui, chacun dans son pré, fauchaient le fourrage du bétail.* ***Au long du jour tout travail et tout loisir qui permettaient le chant lui faisaient place****. Ainsi jusqu'au soir, où les ménagères, sans quitter l'âtre, savaient quel attelage rentrait du dehors à la chanson des conducteurs. «* ***En ce temps-***

[29] Ifig TROADEG, *Carnets de route*, p. 11.
[30] Daniel GIRAUDON, « Michela an Alan (1833-1921), mamm-gozh Jul Gros », *Planedenn*, n° 15, nevez-amzer 1983, p. 3.

là, disait l'un de nos informateurs, dès qu'on se trouvait deux sur la route, on se mettait à chanter »[31].

5.2. Fêtes / Pardons / ...

Les pardons et les lieux de fêtes (aires neuves, fêtes liées aux travaux agricoles : moisson, arrachage des pommes de terre,…) ont certainement été des lieux importants dans la diffusion des chants traditionnels en Bretagne :

> *Le pardon, haut lieu de rassemblement du Breton chrétien du XIXe siècle, constitue un terrain de prédilection pour les « chasseurs » que sont les premiers collecteurs*[32].

Les veillées (beilhadegoù, filajoù) entre voisins étaient également le lieu d'échanges, où la place était donnée au conte comme au chant :

> *Les fileries, ou veillées au coin du feu, sont également un endroit propice, plus particulièrement pour les contes et les légendes souvent racontées par l'aïeul à des enfants qui n'en perdront pas un mot*[33].

Des témoignages ou d'autres écrits (*Ma C'horn-Bro* de Luzel ; *Pipi gonto* d'Erwan Le Moal, Anjela Duval, Yeun ar Gow,…) nous montrent également l'importance donnée aux chanteurs ou conteurs mendiants dans la société bretonne autrefois, et tout porte à croire que chanter ou conter n'étaient pas uniquement une façon de mendier leur nourriture, mais également une façon de prendre place dansla société.

6 - Thèmes et sujets

Relater des faits horribles, parfois effrayants, ayant réellement existés dans le passé (passé récent lors de la composition du chant dans la plupart des cas) a été l'une des caractéristiques des *gwerzioù* :

> *Infanticides, murder, kidnapping, rape, debauched clerics, promisuous girls, corrupt noblemen, poverty, betrayals, incest. Such is the stuff of which the gwerzioù are made. […] Representing a major genre of Breton oral traditions, the gwerzioù may be distinguished from other subgenres of Breton oral*

[31] Jean-Michel GUILCHER, *La tradition populaire de danse en Basse-Bretagne*, p. 240.

[32] Donatien LAURENT, Fañch POSTIC, Pierre PRAT, *Les passeurs de mémoire*, Association du Manoir de Kernault, 1996.

[33] *Les passeurs de mémoire*, p. 18.

poetic traditions by their focus on narrating events concerning the darker side of life, accounts which both singers and audience alike hold to be "true" »[34].

Les thèmes composant les *gwerzioù* ont été étudiés par Patrick Malrieu, lorsqu'il élaborait son catalogue (en italique, les thèmes composant les sonioù) :

- **Evénements historiques, légendaires, vies…**
    - Batailles
        - Combats, batailles, bagarres collectives
        - Combats de chouans, la Chouannerie
        - Duels
        - Batailles navales
    - Retour du guerrier (à caractère ancien)
    - Révoltes, contestations, chansons politiques
        - Contestations armées, révoltes
        - Contestations politiques
        - Satires sociales, critiques des lois
        - Problèmes religieux pendant la Révolution
    - Catastrophes
        - Epidémies
        - Naufrages, drames de la mer
        - Accidents, drames
    - Vies et destinées profanes
        - Résumés de vie, destinées
        - Vies déréglées, sorcellerie, bandits, bons à rien
        - Episodes
    - Assassinats, crimes, viols
        - Filles assassinées
        - Assassinées par jalousie ou vengeance
        - Infanticides
        - Autres crimes
    - Enlèvements ou achats de fille
        - Enlèvements
        - Enlèvements par marins

[34] Natalie Anne FRANZ, *Breton song traditions and the case of the gwerzioù : women's voices, women's lives*, p. 7.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Surnaturel, merveilleux, fantastique
    - Fantastique
    - Conversation avec la mort, visite chez les morts
    - Aventure avec le diable
- Vies de saints, cantilènes religieuses
    - Vies de saints
    - Miracles
    - Punitions exemplaires

- *Chansons relatives à l'amour, aux sentiments*[35]
- *Vie quotidienne, état civil, conditions sociales*
- *Chansons comiques, satiriques, drolatiques*
- *Chansons énumératives*
- *Divers*
- *Chansons religieuses*

7 - Origine des thèmes

7.1. Internationale

La majorité des thèmes et sujets rencontrés dans les contes sont internationaux et circulent de pays en pays, en s'adaptant aux caratéristiques propres à chaque culture. De la même façon, certains thèmes rencontrés dans la chanson traditionnelle voyagent et s'adaptent au pays : nous pouvons citer par exemple, le thème bien connu en Bretagne de *la femme aux deux maris* qui est international.

7.2. Celtique

Il y a eu des contacts et des relations (commerciales, culturelles) pendant des siècles entre la Grande-Bretagne et la Petite Bretagne. Un des thèmes les plus anciens qui soit connu en Bretagne aujourd'hui a été transmis oralement depuis des siècles. Il s'agit de la *gwerz Skolvan* (Malrieu n° 0258 Yannig Skolan) : étudiée par Donatien Laurent[36], il a pu mettre en évidence les liens existant entre cette *gwerz* bretonne et un texte gallois du XIIe siècle, *Levr Du Caerfyrddin*, conservé aujourd'hui à la Bibliothèque Nationale du Pays-de-Galles.

7.3. Bretonne

[35] Kavout a ra dimp e klot an temoù skrivet e lizherennoù stouet kentoc'h gant an temoù adkavet e rummad ar sonioù.

[36] Donatien LAURENT, « La gwerz de Skolan et la légende de Merlin », *Ethnologie française*, 1971, p. 19-54.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Un nombre important de *gwerzioù* ont trouvé leur origine dans des faits divers survenus à proximité (*Baron Nevet* ; *Kerveguen hag ann Tourellou* ; *Penanger* ; *Stank Bizien*…). Nous retrouvons ici la fonction « gazette » de ces chants. Sur les 35 pièces que contient la collection de Mme de Saint-Prix (Ms. 1 & Ms. 2), 25 tirent leur sujet de faits qui se sont déroulés en Bretagne (certains de ces faits étant célèbres et avérés).

8 - Les historiens et les *gwerzioù*

Les historiens ont délaissé les *gwerzioù* en tant que source historique crédible et fiable très rapidement après que la querelle quant à l'authenticité du *Barzaz-Breiz* ne se déclare, en 1867 :

> *Alors que dès 1859-1860 l'historien La Borderie avait considéré plusieurs chants bretons comme des sources, bientôt et pour un siècle le travail historique sur la littérature orale bretonne fut exclu par la contestation de l'authenticité tant du Barzaz-Breiz, qui effectivement n'est pas une source, que de plusieurs pièces importantes de la collection Penguern.*[37]

Des gens tels que Louis Le Guennec ou Pierre Le Roux, dans la première moitié du XXe siècle, ont continué d'effectuer des recherches quant à l'origine de tel ou tel chant traditionnel (*Ar venec'h ruz*, *Margodig La Boissière*, *Kerveguen hag ann Tourellou*,…).

Il faudra attendre les années 60-70 et l'aboutissement des recherches de Donatien Laurent sur les carnets d'enquêtes de La Villemarqué, ainsi qu'une évolution des mentalités, pour que les historiens viennent à nouveau à considérer la littérature orale en tant que source d'étude :

> *Très peu de temps après, des historiens, Roger Dupuy et Alain Croix, écrivirent que l'historien peut et doit utiliser la littérature orale comme source. En l'occurrence, la communication inter-disciplinaire a donc été rapide et efficiente.*[38]

De nombreuses gwerzioù seront étudiées depuis ces années, essentiellement par des chercheurs universitaires, les plus connus étant Donatien Laurent (*Ar falc'hon*, *Skolan*, *Pennherez Keroulas*, *Loeiz ar Ravalleg*, …) et Daniel Giraudon (*Gwerz an Aotroù Kergwezeg*, *An Itron a Gerizel*, *Penanger*, …).

Léon Fleuriot avait également fait part de son intérêt et de sa confiance pour la littérature orale :

[37] Michel NASSIET, « La littérature orale et l'histoire », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 201.
[38] *Ibid*., p. 201.

Les spécialistes du folklore breton notamment D. Laurent peuvent encore citer nombre de chansons se référant à des événements des XVIIIe XVIIe, parfois du XVIe siècle. Non seulement, la trame des événements est contée avec une précision extraordinaire, mais les noms des personnages sont conservés avec fidélité[39].

9 - Caractéristiques des *gwerzioù*

- A juste raison, nous semble-t-il, Patrick Malrieu donne la « *globalité de la perception* » comme étant l'une des caractéristiques principales du chant traditionnel :

Comment accepter, intellectuellement, cette caractéristique qui donne une réponse avant même d'avoir posé la question ? Et pourtant, c'est bien ainsi que fonctionne la chanson populaire de tradition orale… Dès l'écoute des premiers couplets, avant même de savoir de quoi parle la chanson, on « sait » être en présence d'un chanteur traditionnel et, le plus souvent, sa chanson a de fortes chances d'être populaire, au minimum, ou traditionnelle. […] dès le départ, une perception s'impose à celui qui est imprégné d'une tradition[40].

- La vraisemblance du récit (*Baron Nevet*, *Pennanguer*, *Pennherez Keroulas*, *Stank Bizien*, …).

La vraisemblance du récit pour le chanteur et l'auditoire est une caractéristique qui entre dans la définition de la gwerz. La complainte remplit un rôle d'information sur les faits divers locaux : toute sa crédibilité repose donc sur la conviction que l'histoire racontée est vraie[41].

Le sentiment de vérité qui se dégage du récit est donc très important dans la *gwerz* qui pouvait être accompagnée d'explications données par le chanteur, comme nous le rappelle Daniel Giraudon[42] :

De plus, comme l'avait déjà remarqué Anatole Le Braz[43]*, cette forme de récit chanté qu'était la gwerz était souvent doublée d'un récit conté, des commentaires verbaux qui précisaient ou développaient des aspects de l'événement retracé avec des détails parfois ignorés par la gwerz elle-même. Cette tradition parallèle a elle aussi progressivement disparu et c'est ce qui aujourd'hui nous fait cruellement*

[39] Léon FLEURIOT, « Brittonica et Gallica. Tradition orale et textes brittoniques du haut-moyen-âge », *Etudes* Celtiques, t. 22, 1985, p. 226 (ad. gant Gwennole ar Menn, *Notes lexicographiques et philologiques*, Skol, 1997, p. 168).

[40] Patrick MALRIEU, *La chanson populaire de tradition orale en langue bretonne. Contribution à l'établissement d'un catalogue*, p. 103

[41] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 109.

[42] Daniel GIRAUDON, *Gwerz ar c'homt a Goat-Louri hag an otro Porz-Lann*, diembann, p. 5.

[43] Donné par Anatole Le Braz e *La légende de la mort chez les Bretons armoricains*, p. 251, Paris 1912.

défaut d'autant que les collecteurs n'ont pour ainsi dire pas cherché à recueillir ce type de récit, se contentant le plus souvent de la version chantée.

- Transmises oralement, il n'y a pas deux versions identiques. Il y a folklorisation à partir d'un moment, et l'auteur, s'il a été connu à la création du chant, rentre dans l'anonymat. Les chansons traditionnelles sont aujourd'hui encore caractérisées comme étant « *les chansons à tout le monde* » en Haute-Bretagne, dans le pays gallo.

> *De bonne heure, « l'anonymat » entendu comme l'absence d'auteur connu, a été tenu par les folkloristes pour l'un des caractères fondamentaux de la véritable chanson populaire traditionnelle. Il est exact que, dans l'état final où ils l'ont recueillie, elle ne saurait être attribuée à aucun auteur particulier : son élaboration poursuivie sur des durées considérables est redevable à trop de transmetteurs-remanieurs et de réfecteurs. L'œuvre est véritablement devenue collective*[44].

Certaines compositions récentes (Denez Prignet, Denez Abernot, Bernez Tangi) ne remplissent pas ces critères et sont pourtant perçues par le public comme étant des *gwerzioù*.

- Composition se faisant juste après que les événements ne se soient déroulés lorsque le chant est basé sur des faits historiques.

- Très souvent, la *gwerz* se concentre sur un détail de l'histoire, un fait précis (*Feuntenella*, par exemple, malgré les nombreux faits et méfaits du personnage dans le Trégor ou en Cornouaille, est basée sur la rencontre avec Marie Le Chevoir)

- La présence de personnages historiques bien connus dans la région, et appartenant souvent à la noblesse (*Baron Nevet*, *Markiz Gwerrand*, *Markiz Tredrez*, *Feuntenella*, …)

- La place accordée au fantastique, aux miracles, est importante dans certaines *gwerzioù*

- La longueur du chant (parfois plusieurs centaines de vers)

- L'absence de refrain (au contraire des *sonioù*)

- L'utilisation de « clichés »

- Le style des *gwerzioù* peut être comparé à celui des tragédies :

  - Il n'y a pas de suspense : l'histoire est dévoilée dès les premiers vers du chant, à la manière d'un « prologue »
  - L'histoire est racontée par une suite de scènes différentes

- Le chant peut être moralisateur, ou édifiant

- La versification :

  - Les plus anciennes sont composées de vers de 8 syllabes (parfois de tercets de 8 syllabes)

[44] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p. 39.

- Les vers de 13 syllabes devriendront à la mode au XIXe siècle (les gwerzioù composées de vers de 13 syllabes conviennent très bien à la danse, en particulier à la gavotte).

10 - Personnages des gwerzioù

Ce résumé ne donnera qu'un aperçu des principaux personnages rencontrés dans les *gwerzioù*. La simple présence de certains personnages récurrents de la *gwerz* suffit à faire ressentir le sentiment d'injustice qui cré bien souvent l'atmosphère du chant. Ces personnages représentant le pouvoir sont :

- La noblesse
- Le clergé
- La justice

D'autres personnages récurrents des thèmes constituant les *gwerzioù* sont issus de la famille, et sur les relations entre ces différents membres :

- Les mères
- Les marâtres, les parrains, marraines
- Les jeunes femmes
- Les héritières
- Les orphelines
- Les jeunes séminaristes (clercs)

Si le caractère de ces personnages (noblesse et clergé, en particulier) est très souvent représenté de façon négative dans les *gwerzioù*, il faut pourtant bien se garder de généraliser ce fait :

> *En définitive, on doit surtout retenir la multiplicité des situations mises en chansons, qui exclut toute analyse globalisante sur la représentation de la noblesse dans les gwerzioù. Cette diversité se comprend d'ailleurs aisément si l'on considère, comme l'a déjà remarqué Michel Nassiet, que les gwerzioù ne condamnent pas la noblesse dans son ensemble, mais seulement des a bus individuels ; de même, elles peuvent faire l'éloge de certains gentilshommes méritants*[45].

10.1. La noblesse

Les *gwerzioù* ne sont, dans l'ensemble, guère favorables à la noblesse. Cette noblesse bretonne ne représentait que 2% de la population, et pourtant elle se retrouve dans 26,9 % des

[45] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 306-307.

gwerzioù[46]. Louis Le Guennec écrivait ces lignes au sujet de cette noblesse bretonne dans les chants traditionnels bretons :

> *Les chants populaires de Basse-Bretagne ne sont guère favorables aux nobles d'autrefois. Des soixante-dix-neuf gentilhommes mis en scène dans le recueil des Gwerziou et des Soniou Breiz-Izel, quarante-cinq au moins, soit près des deux tiers, y paraissent en posture désavantageuse ou ridicule. Quand ce ne sont point des meurtriers, des suborneurs, des spadassins, ce sont des larrons ou des dupes*[47].

10.2. Gens d'Église

Une autre catégorie de personnes, d'une grande importance dans la vie des Bretons, est celle des gens d'Église. Certaines régions de Bretagne sont réputées, plus que d'autres, pour être une terre de prêtres : il s'agit du Léon et du pays vannetais (et ce n'est peut-être pas par hasard que ces deux régions sont également les deux plus conservatrices au niveau linguistique tandis que le Trégor et la Cornouaille sont tournés vers son évolution).

À l'instar des personnages issus de la noblesse, le portrait donné du clergé dans les *gwerzioù* n'est pas toujours flatteur, qu'il s'agisse de prêtres, de moines, d'évêques,…

De grands bouleversements avaient eu lieu dans la société bretonne, en particulier à la suite de la Réforme de l'Église Catholique et des missions des jésuites Michel Le Nobletz et Julien Maunoir :

> *Quant aux fidèles, ils ne se résignent que lentement à l'abandon des éléments profanes et superstitieux qui agrémentaient leur piété. Culpabilisés, ils perdent peu à peu le contact avec leurs prêtres, qui deviennent des êtres à part, isolés par leur culture, leur presbytère et leur soutane. D'ami, le prêtre devient censeur, pourchassant les danses, la musique, les jeux de boules et de cartes. Autrefois, on l'aimait bien ; désormais on le respecte et on le craint*[48].

Pendant longtemps, les prêtres, en Bretagne, avaient traîné derrière eux la réputation d'être des ivrognes et des débauchés :

> *De ce grand effort de rechristianisation, qui culmine dans les années 1700-1730, l'église bretonne ressort avec un clergé transformé dans sa partie supérieure, et des fidèles solidement encadrés. […] mais il reste beaucoup à faire pour extirper l'ivrognerie, la brutalité et le concubinage, comme en témoigne la situation du clergé trégorrois vers 1700*[49].

[46] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, p. 304.
[47] Louis LE GUENNEC, « La légende du marquis de Guerrand et la famille du Parc de Locmaria », *En Breiz-Izel autrefois*, p. 169.
[48] Georges MINOIS, *Histoire religieuse de la Bretagne*, p. 69.
[49] *Ibid*., p. 68.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Les couvents, souvent mentionnés dans les *gwerzioù*, étaient des lieux de refuge autant que des formes de prison où étaient dissimulés bien des scandales qui auraient entâché la réputation de familles nobles (Margodig Laboissière, par exemple, est enfermée dans un couvent par sa famille).

10.3. Clercs / Séminaristes

Un des personnages les plus importants dans les *gwerzioù* est celui du clerc, ou séminariste. Après avoir passé plusieurs années au séminaire, et reçu une éducation lui permettant de se différencier par son savoir du reste du peuple, nombreux étaient les jeunes hommes qui préféraient renoncer à la prêtrise et retourner à la vie civile. Ces clercs étaient très souvent des fils de riches paysans, et ces quelques années d'études leurs apportaient la connaissance, entre autre celle de la langue française et du latin.

Le personnage du clerc est tellement important dans la chanson traditionnelle bretonne, qu'une catégorie de chants porte le nom de « *chansons de clercs* », synonyme de chansons d'amours malheureuses (voir par exemple la classification de Luzel, Yann-Fañch Kemener, ou encore celle d'Ifig Troadeg). Tout laisse supposer pour que les clercs aient été également les compositeurs de ces chants, y racontant leurs malheurs.

Le personnage clerc est, dans certaines *gwerzioù*, celui qui débauche les jeunes filles (Malrieu n° 0160 *Janedig ar sorserez*), ou les contraint à commettre un infanticide (Malrieu n° 1448 *Plac'h prizon Gwened*).

10.4. Les femmes

La place de la femme est très importante dans les *gwerzioù*, et a été, récemment, l'objet d'une thèse universitaire[50].

> *The gwerzioù embody an oral tradition of song practice which is associated primarily with women. […] When I indicated my interest in examining the role of women in the gwerz tradition, Dr. Laurent paused for a moment and then said, « Women's role in the gwerz tradition ? But women **are** the tradition »*[51].

10.5. Les mères

La société bretonne est souvent donnée comme étant basée sur le matriarcat :

> *[…] les personnes qui disent parler breton affirment que chez elles, ce serait la femme qui « commande ». De même, celles qui déclarent parler « un peu » breton sont nombreuses à présenter*

[50] Natalie Anne FRANZ, *Breton song traditions and the case of the gwerzioù : women voices, women's lives*, Tir, 2011, 268 p.
[51] *Ibid*., p. 7.

la femme comme l'égale de l'homme. […] L'image de la femme égale de l'homme voire dépositaire de l'autorité dans le foyer est, en effet, surtout associée à la culture basse-bretonne[52].

Le pouvoir de décision des mères est souvent présent dans les *gwerzioù* : ce sont elles qui décident de l'avenir de leurs enfants et rarement les pères (ils ont par contre plus de responsabilités dans la vie publique : *« […] il y a hiérarchisation des tâches et des rôles définissant le statut. Les hommes tiennent le formel et le public […] les femmes tiennent l'informel et le privé*[53] *».*

La *gwerz Jeannette Riou*, montre, par exemple, la mère du seigneur de Cleuan, décider de la place de Jeannette Riou dans maison. Elle sera jugée responsable de son suicide par son fils :

*Deud aman, m'ha mam, houi zo quiriec / m'ar neus jeannette riou, n'om beuzet (*Venez ici, ma mère, vous êtes responsable / si Jeannette Riou s'est noyée*)* (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou*, v. 81-82).

La *gwerz Yvonna Yudec* montre un Philippe Ollivier obéissant aux volontés maternelles, et, après avoir été séminariste, devenir prêtre :

« *N'ho pezo quet, m'ha map phulup ollier / Kar m'ha map ènan a zo hen armo / Ha m'ha map phulup belec he vo* » (Vous n'aurez pas mon fils Philippe Ollivier / Car mon fils aîné est dans l'armée / Et mon fils Philippe sera prêtre) (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 12-14).

10.6. Les marâtres

Le personnage de la marâtre cruelle est commun (contes) et international (les pères manquent encore ici d'autorité) :

> ***P'ha vey goall les mammou / Malheur d'ar minoréset /*** *Teir heur aroc an deiz / M'he vey gant m'ha ini savet* (Lorsqu'il y a de mauvaises marâtres / Malheur aux orphelines/ …) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / v. 1-4).
> La marâtre sera accusée de la disparition de sa belle-fille dans la *gwerz Menec'h ru* : *Ar les vam deus ar minorézic / Ha woua bed ivé dastumet / Ebars ur prison tenvoal / P'he woa Francésa dianquet* (La marâtre de l'orpheline / Avait été emprisonnée / Dans une prison sombre / Lorsque Françoise avait disparu) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / v. 225-228).

10.7. Les jeunes filles / femmes

Elles sont le plus souvent de fois les victimes des récits des gwerzioù. Parfois maltraitées par les marâtres, séquestrées par les nobles, et préférant la mort au déshonneur. Accusée d'infanticide, de meurtre ou de sorcellerie, elles seront néanmoins décrites comme les

[52] *Ibid*. p. 96.
[53] Agnès AUDIBERT, *La femme en Bretagne*, p. 96.

victimes d'un clerc ou d'un berger selon les versions (l'exécution de la sentence sera même parfois rendue impossible par une intervention divine).

10.8. Le soldat

Le personnage du soldat devint de plus en plus fréquent dans les *gwerzioù* lorsque la conscription devint obligatoire en France :

> *Etablie en 1798, la Conscription fut tempérée par l'institution du tirage au sort (loi du 29 décembre 1840). N'effectuaient leur service militaire que 30 à 35 % des conscrits célibataires ou veufs sans enfants, chaque canton ne devant fournir qu''un certain quota d'hommes*[54].

10.9. Héritières, mineures, geôlières, messagers, lèpreux, nourrices,…

D'autres personnages sont également récurrents dans les *gwerzioù* : par exemple celui de l'héritière convoitée pour ses biens (*Pennherez Keroulas*, par exemple) ; celui de la mineure (souvent associé à celui de la marâtre) ; celui de la geôlière (la seule *gwerz* que nous ayons rencontré faisant mention d'un geôlier est une copie de Penguern d'après une version de la collection Saint-Prix, et est une erreur de lecture de sa part : *Bodeillo*, f° 9 v°) ; le personnage du messager (associé à celui de la geôlière).

10.10. Paysans, marins, tailleurs,…

Les paysans ont représentés la catégorie sociale la plus importante en Bretagne par leur nombre, et ceci pendant des siècles. Le personnage du paysan ne se rencontre pas aussi souvent (du moins n'est-il pas fait mention obligatoirement de son statut social) que celui du tailleur (*ar c'hemener*), par exemple, ou celui du meunier (ar miliner) qui, eux étaient généralement dénigrés dans les chants traditionnels (autant que dans certains proverbes d'ailleurs). Les marins avaient leurs propres chants (chants de travail,…) et ne sont pas non plus fréquemment cités dans les *gwerzioù*.

10.11. La Vierge Marie, le diable, les êtres surnaturels,…

L'une des plus anciennes *gwerz*, *An aotroù Nann hag ar gorriganez* (Le seigneur Nann et la korrigane) met en scène un être fantastique, souvenir et réminiscence de la religion préceltique (?). D'autres *gwerzioù*, elles, sont la scène de miracles (cloches sonnant toutes seules, exécution de condamnée impossible,…), souvent dus à l'intervention de la vierge Marie ou d'un saint.

Le fantastique et le surnaturel sont donc très présents dans les *gwerzioù*.

11 - Les lieux dans les gwerzioù

Si certains personnages se retrouvent de façon récurrente au centre des récits des *gwerzioù*, certains lieux, souvent associés à ces personnages, reviennent également de façon

[54] http://wikipedia.org/wiki/Service_militaire_en_france

régulière. Nous ne ferons qu'en citer quelques uns : le manoir (ou château) associé à la noblesse ; l'église (le couvent, le monastère) ; la fontaine (parfois associée au culte des saints guérisseurs) ; le jardin ; le pardon et les lieux de fêtes (aires neuves en particulier) ; l'auberge (lieu de rencontre et d'échange).

12 - Versification

12.1. Règles

La versification des *gwerzioù* est basée sur le nombre de syllabes dans le vers et sur la rime finale, d'une part et également sur les assonances et les allitérations, ainsi que sur le rythme donné par les accents toniques. Elle est destinée à être chantée, écoutée, et non pas à être lue : elle est faite pour l'oreille et non pas pour les yeux comme a pu l'être la poésie française, par exemple. Il a existé une versification plus complexe, qui nous a été transmise par les textes en moyen-breton qui nous sont parvenus. Cette versification savante, présentant entre autre des vers à rimes internes, a été délaissée vers le milieu du XVIIe siècle. De nombreuses *gwerzioù* et cantiques, composés avant ou à cette période contiennent encore parfois des traces de cette versification : ici par exemple, la *gwerz Ar sorcères* (Ms. 1 Saint-Prix) :

- Quenta m'ha his d'ha bro **GALL** / d'ha disqui ar **GAL**lec (v. 1-2)
- M'he meus énan teir er vip**ER** / ha chorri ur S**ER**pant (v. 28-29)

Elle peut être comparée à ce qui est appelé au Pays-de-Galles *Cynghanedd Lusg* :

> *The classical Welsh metres of the late Middle Ages are syllabic, i.e. metre is determined by the number of syllabes within the line […] syllabic metres in English generate a prosody more interesting to the eye than to the ear. In Welsh, however, poetry in the syllabic metres was specifically aimed at pleasing the ear*[55].

En plus de la rime finale, la dernière syllabe du premier hémistiche doit rimer avec l'avant-dernière syllabe du second hémistiche :

- Goude da st**AT** ha pomp**AD**ou / Guysca**MANT** ha para**MANT**ou (Buhez Mab Den)

Lorsque le vers est long, il y a une rime interne par hémistiche :

- Myr**et** na son**et** gu**YC** un guer**YC** byzv**YQU**en (Jérusalem)[56]

Il y a encore d'autres règles (les rimes finales de certains vers devaient devenir à leur tour rimes internes,…). Ce procédé supposait un apprentissage et une éducation élevée :

[55] Eurys ROWLANDS, « Cynghanedd, metre, prosody », *A guide to welsh literature,* 1979 (rééd. 1984), t. 2, p. 202.
[56] Skouer roet gant Gwennole ar MENN, *Histoire du théâtre populaire breton du XVe-XIXe*, p. 31.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Ce système est attesté de 1350 à 1650 environ, soit pendant trois siècles. Mais il est probablement bien plus ancien. On ne le retrouve qu'au Pays de Galles, et il est permis de penser qu'il était commun aux Bretons et aux Gallois avant leur séparation, c'est-à-dire avant le VIe siècle. Dans ce cas, ce n'est pas pendant trois siècles, mais pendant plus de 1000 ans que cette tradition poétique s'est maintenue. De toute façon l'existence d'un système aussi compliqué réclamait des écoles de poésie au sujet desquelles nous n'avons malheureusement pas de renseignements[57].

12.2. Nombre de syllabes

Les gwerzioù comptent soit des vers courts (jusqu'à 7 syllabes) des vers « moyens » (de 8 à 11 syllabes) et des vers longs 12 syllabes et plus). Les vers de 8 syllabes sont les plus utilisés dans la versification des *gwerzioù*, et la plus ancienne (*Ann aotro ar c'hont* ; *Janet ar Wern* ; *Rozmelchon*…). Les vers de 12 syllabes ont pour modèle la versification française (l'alexandrin) et seront très à la mode chez les compositeurs du XIXe et du XXe siècle. Les vers de 13 syllabes conviennent parfaitement aux airs à danser (gavotte, plinn, fisel en particulier).

12.3. Assonnances et allitérations

La rime finale dans la versification des *gwerzioù* est souvent pauvre et secondaire. Elle sera constituée de deux participes passés, de deux désinences verbales, ou de deux pluriels :

Il faut bien convenir toutefois qu'en poésie bretonne traditionnelle, la rime est passablement secondaire, et même accessoire, en comparaison de l'accent par exemple, et que la « rime riche » (ex. milgodenn / jilgodenn…) demeure l'exception. […] La rime est souvent même à tel point secondaire qu'elle est réduite, sciemment, à une simple assonance : yaouank & kamb(r), kontant & koant. […] De même, riment de façon discutable (rimes normandes) galleg & avokaded, (a-)raok & prop, etap & koad, voire même kristenien & avel ![58]

La place donnée aux allitérations et aux assonances est nettement plus importante dans la versification des *gwerzioù* :

[…] la poésie récente comme la versification bretonne traditionnelle aiment l'assonance, et même parfois l'allitération. Ceci est d'ailleurs conforme au génie propre de la langue, et nous renvoie sans doute à une tradition ancienne […] :

Klevet un tieg hag ur merdead o-daou o tisput en kadañs

Ma 'maout noz-de é labourat, dindan da dreid e vez kalet

[57] Gwennole ar MENN, *Histoire du théâtre populaire breton XVe-XIXe*, p. 31.
[58] Francis FAVEREAU, « Phonologie des rimes et des vers dans la poésie chantée à Poullaouen », *Klask*, n° 3, p. 36.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Daoust 've din pe kig keveleg pe kig klujiri pe kig yer

(Disput etre un tieg hag ur merdead)[59]

Les exemples suivants sont extraits de la collection de Mme de Saint-Prix :

N'ha neo que**t** gan**t** Kic Cabon / quen neubeu**t** gan**t** Kic Ka**d** (*Ar sorcères*, v. 36-37)
*D*ig**aç** an hean, creiz ur pl**aç** / Laka*t* *t*ân en *d*ro *d*ézan (*Ar sorcères*, v. 60-61)

III – La langue des *gwerzioù*

1 – Introduction

Plusieurs points avaient été soulevés par Per Denez quant à la difficulté rencontrée par le collectage de la littérature orale dans sa transcription, et ceci quel que soit la langue[60] :

> *Jusqu'à quel point est semblable, ou différent, le conte qui nous est proposé par le collecteur, après son impression, du conte qu'il avait pu entendre. Et qu'attend-on finalement du collecteur ? Cela ne peut pas être une transcription phonétique… Nous sommes en attente d'un texte lisible, nous rapportant fidèlement le récit et respectant, autant que faire se peux, le discours du conteur.*

Per Denez poursuivait, en prenant l'exemple des contes collectés par Luzel (les propos de Per Denez nous semblent convenir au genre chanté de la littérature orale également) :

> *Nous ne pouvons pas dire que ses contes soient écrits en « trégorrois », quoiqu'ayant été collectés en majeure partie dans le Trégor. Par exemple, nous n'y trouvons jamais trace de la conjugaison du verbe « kaout » (avoir)… Nous devons par conséquent nous poser la question : les conteurs possédaient-ils une langue littéraire différente du breton quotidien, ou Luzel a-t-il recomposé les contes dans une langue unifiée littéraire. Je suis tenté de suivre la première poposition. Mais je ne sais pas si une réponse catégorique pourra être donnée un jour à cette question.*

Le sentiment premier qui ressort d'une simple observation de *gwerzioù* d'Ancien Régime est un sentiment d'unité dans la forme et le style.

La pauvreté de la langue, les emprunts au français, l'emploi conséquent de « clichés », la versification simple seraient les caractéristiques principales des chants traditionnels bretons, selon l'avis de certaines personnes.

Est-il, par conséquent, et malgré ces jugements sévères, insensé de penser qu'il pourrait y avoir une langue propre aux chants traditionnels, et propre, en particulier aux

[59] *Ibid*., p. 39.
[60] Per DENEZ, Préface Marsel KLERG, *Faltazi an amzerioù kent*, p. 11 (texte d'origine en breton).

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

gwerzioù, différente de la langue quotidienne par ses caractéristiques lexicales, morphologiques et syntaxiques ?

Nous chercherons à mettre en évidence les particularités de cette langue propre aux *gwerzioù* en s'appuyant sur des exemples tirés de la collection de Mme de Saint-Prix. L'étude par un écrit ne serait pas suffisante, et nous nous appuierons donc également sur les interprétations de chanteurs tels que les frères Morvan ou les sœurs Goadeg.

2 - Vocabulaire

2.1. Langue quotidienne

La majeure partie du vocabulaire utlisé dans les *gwerzioù* se retrouve dans la **langue quotidienne**. Il faut noter toutefois une fréquence plus importante de certains mots par leur emploi dans les clichés les plus récurrents.

Le compositeur (ou le chanteur par la suite) cherchait à se différencier par son style et ses connaissances. De nombreuses *gwerzioù* (ou *sonioù*) mettent en évidence **l'utilisation d'un vocabulaire technique**, différent du breton quotidien : il s'agit essentiellement d'**emprunts** (au français, au vocabulaire utilisé par les **écclésiastiques** ou par la **justice**). Certaines *gwerzioù* de la collection de Mme de Saint-Prix le montrent clairement : plus de 30 vers de *Cloarec Lambaol* (Ms. 1), par exemple, décrivent l'habillement des personnages protagonistes (ur poultrier arc'hant, ur pommell aour, ur c'hoef lien Kambrai, ur chapeled grouan goularz, …) ; d'autres *gwerzioù* montrent une connaissance du vocabulaire écclésiastique (Yvonna Yudec ; Marc'harid Keramoal). Le nombre important de *gwerzioù* relatant des faits criminels requièrent une certaine connaissance du vocabulaire propre aux gens de justice. Il faut souligner que ces deux corps de métier relèvent tous deux de l'autorité (justice de l'Homme et justice divine), et se distinguent par leur solennité.

Les *gwerzioù* ont été composées, certaines d'entre elles tout du moins, il y a plusieurs centaines d'années, et renferme parfois des archaïsmes.

La majorité des *gwerzioù* (chaque pièce de la collection de Mme de Saint-Prix) renferme une ou plusieurs tournures de phrase inhabituelle, dans sa construction ou dans l'emploi particulier de tel ou tel mot[61].

3 – « Clichés » et tournures de phrases

Une des caractéristiques principales des *gwerzioù* est l'usage très fréquent de « clichés », termes qui sera employé, malgré le sens qui lui est donné par la langue française de « *lieu commun, banalité qu'on redit souvent*[62] ». Ces clichés permettaient, entre autre, au

[61] Des exemples de ces termes rares et de ces tournures inhabituelles sont donnés dans la version bretonne de notre travail, p. 102-108.
[62] *Larousse Universel*, p. 384.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

chanteur d'avoir des repères, et de retenir des chants longs parfois de plusieurs centaines de vers.

3.1 l'introduction

Les contes sont généralement précédés d'une formule d'introduction, les pièces de théâtre populaires bretonnes de prologues. Les chants traditionnels (tout comme les chansons sur feuilles volantes) sont aussi pourvus de quelques vers servant d'introduction et d'invitation à l'écoute :

> *La feuille volante est une chanson de plein vent : on la trouve là où il se fait un grand concours de peuple, aux foires, aux marches et pardons. C'est ce public que le chanteur veut attire, accrocher et retenir. Il commence sa chanson par une invitation.*[63]

- Chilaouet oll ô m'he ho ped / Ur guerz zo neve compozet (Ms. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrant* / v. 1-2) ; Chilaouet ac he cleffet ac ho cleffet canna / ur zon a zo composet d'ha nom divertissan (Ms. 2 Saint-Prix / *An den arme* / v. 1)
- **M'he ho ped Sperèt Santel /** Em daoulin plèzisset / Roet d'hin, hoc'h assistanc / Sclèrigen d'am speret / Evit gallout lavaret / Ar cruel accident / Aruet gant ur famill / Abars ar bloavez present (Ms. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / v. 1-8)
- **Drinded Santel me ho ped / Da rein din al lumier / Hag ar c'hras da gompoziñ /** Ur werz spirituel (*Ar plac'h libertin* / *Ar vreudeur Morvan* / *Teñzor ar Botkol*, p. 78-81)
- **Sklezrijenn euz ann ef** breman a c'houlennan **/ Euz ar Werc'hez-Vari**, wit gallout esplikan / Un exempl pitoïabl e-touez ann dut iaouank (*Ann hini oa et da welet he vestrez d'ann ifern* / *GBI.1*, p. 44)
- **Crouer d'an env ha d'an douar / D'an heol, d'ar stered ha d'ar loar / Reit d'in ar c'hras, me ho suppli / Hac ar galloud da gomposi /** C'hoant am euz ve ho polonte / Da gomposi eur werz neve / Hag a vezo spirituel / En melodi da Sant Dogmel (*Cantic Spirituel Oar Bue Ha Miraklo St Dogmael* / *hor Yezh*, n° 251, p. 24)
- **Me ho suppli kompagnunez /** Da glevet kanañ ur vuhez (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Familh Konan), p. 108) ; Achu eo m'ha / c'hontaden, ha m'ar he peus baraillet, **m'ha iscuset / Compagnonnèz** (Ms. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 514-516).
- Evel ma krogfe ur gontadenn e krog ar son *Ar c'hog iaouanc hac ar bolez* (*SBI.1*, p. 60) : « **Eur wez a oa** eur C'hog iauanc hac eur Bolès, hac a oa fichet coant, da vont eun devès ».

[63] Daniel GIRAUDON, *La chanson populaire de Basse-Bretagne sur feuille volante*, p. 109.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

3.2. Tournures et vers similaires[64]

Nous ne donnerons ici qu'un nombre limité d'exemples de ces « clichés ». Certaines *gwerzioù* paraissent être formée d'une suite de « clichés ».

Quelqu'un demande

- **Conte ar Chapelle ha lavare** (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 1) ; **Margarid georges ha lavaré** (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / gw. 15) ; **rosmelson ha lavaré** (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 21)
- Feuntenella **ha choulenné** / Hen ty han tad **p'ha n arrue** (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 29-30) ; Han autrou cleuan, **ha choulenné** (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 5)
- M'ha buguellic **dim he leret** (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 7 / 13 / 21)
- Youen ar Camus, **ha c'hanné ye /** Ho cass he guézec, ur sull ar beurré (Ms. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / v. 1-2)

Dire / demander un jour

- An aotrou Kerveguen a lare / Dann Tourellou **eun deïz a wouëz** (*Le seigneur de Kerveguen disait / À Des Tourelles, un jour était)* (Ms. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / v. 5-6)
- Cont ar Chapelle ha lavare / Ebars en prison paris **en deiz a wouie** (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 2)
- K/simon **un deiz zo arruet** (*Kersimon, un jour est arrivé*) (*Penherez Keranglas* / v. 20)

À l'aube

- Rosmelson ha lavaré / d'he palafrannier **d'ha choulou deiz** (*Rosmelson disait / A son palefrenier*, *à l'aube*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 22)
- P'ha canné mestr per, **d'ha choulou deiz /** he crenné ar percher enné (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 101-102)

Dire bonjour, saluer… en arrivant

- **Salud dac'h**, feumeulen yauanc (*Salut à vous, jeune femme*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 51)

[64] Al lodenn vrasañ eus ar skouerioù a zo o tont eus dastumadenn an Itron de Saint-Prix hag eus oberennoù Fañch an Uhel (*GBI.1 & GBI.2*). Skouerioù eus klichedoù implijet e gwerzioù savet gant Denez Prigent a zo bet ouzhpennet ivez. Ul lodenn all eus ar skouerioù a zo tennet eus kontadennoù (dreist-holl eus *Kontadenn Koathaleg Kervinou*, o tont eus Ds. 2 an Itron de Saint-Prix), hag un nebeud all eus pezhioù-c'hoari (*La Passion et la Resurrection bretonnes de 1530, suivies de trois poèmes,* kinniget ha troet gant Yves Le Berre e 2011 ; *Buez ar pevar mab Emon*, embannet gant Camille Le Mercier d'Erm e 1928).

- **Salud a joa** ebars an ty man (*Salut et joie ne cette maison*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 31)
- '**Bonjour deoc'h** a lavaran / Gwrac'hig em zi pa ho kavan (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)

Demander à voir qlq. après avoir salué les habitants

- Dibonjour a joa er maner man / **ar marquises pelac'h a man** (*Bonjour et joie en ce manoir / Où est la marquise ?) (*Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 12)
- Demad ha joa holl en ti-man / **Medi 'r Markiz**, pa n'hen gwelan ? (*Bonjour et joie à tous en cette maison / Où est le marquis, puisque je ne le vois pas ?)* (*Penheres Crec'hgoure*, *GBI.* 1, p. 436)
- Goude o bezañ saludet / **He mennad n'eus goulennet** (*Après les avoir salué / Il a formulé sa requête*) (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 151)

Demander à qlq. où il va et d'où il vient

- Plac'hik iaouank, d'in-me laret / **Pelec'h ez et pe ez oc'h bet** ? (*Petite jeune femme, dites-moi / Où allez-vous ou d'où venez-vous ?)* (*Markiz Trede* / *GBI.1*, p. 336)
- Ag hi / d'ha velet ho tonnet un autrou woar ur marc'h, ac eon, guisquet, hen / ru poac'h, ru scarlac poac'h, **pelec'h ed hu pautred ?, emesan** (Ms. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 39-40)

Demander des nouvelles de qlq.

- **Petra nevez zo a Paris en deiz man** / P'ha grên ma c'ham dindanon ar guis man (*Qu'y a-t-il de nouveau à Paris / Pour que tremble ma chambre sous moi de la sorte ?)* (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 41-42)
- Berc'het houi zo bed, hen offeren beurre / **Bezan he heus néventi ha neve** (Ms. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / v. 5-6)
- Leveret d'hin n'hi, bénac'his / **Houi peus clevet quellou ar marquis** (Ms. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / v. 39-40)

Le sifflement du serpent

- Ho chilauet **an er viber / Ho chuibanni woar ar rivier** / Ac he lare **dre he huiban** / Ne neus dimésy nemeit unan (*En écoutant la vipère / Sifflant sur la rivière*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Teir noz so* / v. 8-10)

- Nag o klewet **ann aer-wiber / 'C'huibanad war vordik ar ster /** Ha ma lare **dre hi c'huiban /** Na euz dimi nemet unan (*En écoutant la vipère / Sifflant sur la rivière / Et elle disait par son sifflement / Il ne peut y avoir qu'une fois des fiancailles*) (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 26)

Charger son page d'une mission

- **Ar marquisès ha dépessé / He pagiç bihan**, an deiz se / Querz buhan, lavar d'ar cocher / Peneus, he meus an ên affer (*La marquise dépêchait / Son petit page, ce jour-là / Va vite dire au cocher / Comment j'ai besoin de ses services*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Testament marquis Guerrand* / v. 25-28)
- **Clévit, va Faj bian,** pa omp amàn hon daou **/ E meus dezir da c'hout diganêc'h eur c'helaou /** Hac eun dra a nêve var sujet ar brezel (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 226)

À l'entrée de la maison

- Ed he woa an oll dud d'ha cousquet **/ D'ha toul dor an tetic, ing bed ed** (*Tout le monde était parti se coucher / A l'entrée de la maison de chez Tetic, ils sont allés*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / v. 17-18)
- Setu gad ann Ankou int eet / Gad ann Ankou **e toull ma dour /** Den da hul d'in eul lommik dour (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 54)
- P'ha n'hey phulup ollier d'an eurzou / Ec'h hay yvonna ar yudec **woar an treuzou** (*Lorsque Philippe Ollivier se rendait aux Ordres / Yvonna Le Yudec était sur le seuil de sa maison*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 25-26)
- P'ha woa ar cler ho tonnet deus an eurzou / He woa yvonna **woar an treuzou** (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 39-40)

Demander à ce que la porte soit ouverte

- Woar an nor deus ar maner, ur tol a zo bed scoet **/ Digorret emey ur wouez /** Gant ar vrec'h anavèsét (*A la porte du manoir, un coup a été frappé / Ouvrez dit une voix / Que la femme connaissait*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar woas allec* / v. 73-75)
- M'ha comper **digor an nor d'hin /** Er maës n'ha padfe quet ur c'hi (Ms. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Euret* / v. 19-20)

Salokras (« sauf votre grâce », « sauf votre respect : suivi d'un refus)

- **Salocroas** autrou, n'ho pezo quet (*Sauf votre respect seigneur, vous n'aurez pas*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 37)
- **Salocroas** plac'hic n'iet quet (*Sauf votre respect petite fille, vous n'irez pas*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 27)
- **Salocroas** autrou, m'he n'ha n'hin quet (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis trédré* / v. 35)

- **Salocroas**, grec'h yauanc n'he rin quet (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guened* / v. 21)

Lorsque le soleil se couche

- **P'ha hey an eaul d'ha guz**, he choulenn / Pelec'h he pried, he woa chomme (*Lorsque le soleil se couchait, elle demandait / Où était resté son époux*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 75-76)
- **Pa guz an heol,** pa goenv ar mor / Me oar kana war dreuz ma dor (*Lorsque le soleil se cache, quand la mer s'enfle / Je sais chanter sur le seuil de ma porte*) (*Diougan Gwenc'hlan* / *Barzaz-Breiz*, p. 19)

Être bien jeune

- An autrou ar Comt, ac he pried / **A zo yauanquic mad** deméset (*Le jeune comte, et son épouse / Sont bien jeunes mariés*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 1-2)
- **Me oa iaouankik, wit a oad** / Pa varwas ma mamm ha ma zad (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 110)

Être le plus beau jeune homme (paysan, noble,…) qui soit au pays

- An Autrou Pennangêr a Plouillau / Eo **bravan, map digentil zo er bro / Bravan map dengentil he caffet /** Gant anvi ountan eo bet lazet (*Le seigneur Pennager de Ploumilliau / Est le plus beau fils de gentilhomme du pays / Le plus beau fils de gentilhomme que vous trouverez / Par jalousie, il a été tué*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / v. 1-4)
- **Kaera noblanz a zo er vro** (*La plus belle noblesse du pays*) (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 106)
- Fontanellan, a barrez Prad / **Bravan map a wiskas dillad** (*La Fontenelle, de la paroisse de Prat / Plus beau fils qui porta vêtement*) (*Fontanella* / *Barzaz-Breiz*, p. 288)

Être la plus belle fille, femme,…

- Mari Derrienig, a veg al lann / **Braoa merc'h 'zo ganet gant mamm** (*Marie Derrien, du bout de la* lande / *La plus belle femme qu'une mère ait eue*) (*Mari Derrinig* / *GBI.2*, p. 158)
- Ha gwelo krouga ha devi / **Brawa greg ozac'h zo hen ni** (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 286)

Le plus beau cheval,…

- Cetu aze Boyard, **caera marc'h zo er bed /** Nac a vo birviqen var an douar güelet (*Voici Boyard, le plus beau cheval qui soit au monde*) (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 98)

Être la fleur, le fleuron des femmes, des hommes, des prêtres,…

- Emedi gan hi **fleuren ar merchet** (*J'ai avec moi la fleur des femmes*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 87)
- Iannig 'R Gall, a Verlevenez / Braoa den iaouank a vale **/ Bea ê fleur ar vêleienn / Ann noblanz hag ar vourc'hisienn** (*Il est la fleur des prêtres / Des nobles et des bourgeois*) (*Iannig ar Gall* / *GBI.2*, p. 498)

Être le pire gentilhomme du pays

- Balamour da botred ar Recho **/ Gwasa tud-jentil** 'zo er vro (*À cause des hommes du Réchou / Les plus méchants gentilshommes du pays*) (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124)

Les louanges

- Marcharid georges **plac'h ha guennet / Plac'h ha mirit ha Léaldet** (*Marguerite Georges femme de beauté / Femme de beauté et de mérite*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 1-2)
- **Den he woa ha qualité / Carguet deuss ha vertus** (*Personne de qualité / Pleine de vertue*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / v. 148-149)

Saluer le roi et la reine / le roi Louis

- Leret herit hin ed d'ha paris **/ d'ha saludi, ar roué Louis** (*Vous direz que je suis parti à Paris / saluer le roi Louis*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 46)
- **Demad, roue ha rouanes / M'ho salut ho taou asambles** (*Bonjour roi et reine / Je vous salue tous deux*) (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

Remercier le seigneur

- He han étresséc m'ha ménat **/ Autrou** ha **ho trugarécat** (*Je vais vers ma mission / Je vous remercie seigneur*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 43-44)
- **Trugaréz autrou**, **ha trugaréz /** Ma dorn d'ha scudell ha servich dim hé (*Merci seigneur, merci / Ma main me sert d'écuelle*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 13-14)

Voici … arrivé (l'arrivée)

- Salud dac'h feumeulen yauanc / **Chetu ho pried aru aman** (*Salut à vous, jeune femme / Voici arrivé votre époux*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 52)
- **Chetu m'he aru, émésan** (*Me voici arrivé, dit-il*) (*Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 65)

Les lettres

- **P'ha arruas ar liser gant hi** / […] He woa ho dansal ébars ur chambr' (*Lorsque la lettre arriva / […] Elle dansait dans une chambre*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Testamant Marquis Guerrand* / v. 13)
- **Lizeriou am euz** digant ar roue / Na ewit da laza, Lezobre / **Mar 'c'h euz lizeriou** digant ar roue / Roït d'inn, ma lenninn an nez-he (*Lezobre* / *GBI.1*, p. 288)

Envoyer une lettre et trouver un messager

- Itron maria ha creiz quer / **N'ha gaffen quet ur messager** (*Notre-Dame Marie du Kreiz Kêr / Ne trouverais-je pas un messager ?*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 4)
- Ar sollieres a neuz laret / **Messager a voalch a vo cavet** (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 8)

Les larmes coulant sur le papier

- N'hallan skrivo na lenn / Na derc'hel mat d'am fluenn / **Gant an dour o redek** / **War ar paper a skriven** (*Je ne peux ni écrire ni lire / Ni bien tenir ma plume / Avec les larmes courant / Sur le papier que j'écrivais*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Maner tremenec* / v. 76-79)
- N'oa ket 'l lizer digoret mad / **Oa ann dour war he zaoulagad** (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)

Lire sa sentence

- Autrou barner, scabel quemeret / **M'ha setanç dim he, he lenfet** (*Monsieur le juge, prenez un siège / Ma sentence vous me lirez*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / v. 19-20)
- **Dallet ho setanç ha lennet hi** / Neus plac'h er guer man, quer desquet ha houi (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / v. 23-24)

Si telle ou telle chose pouvait parler

- Ur menig rouz 'zo 'n prad ma zad / **Mar gwife komz, hen goar er-fad** (*Une petite pierre rousse est dans le pré de mon père / Si elle pouvait parler, elle saurait parfaitement*) (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

Faire une chose sous la contrainte

- **Houi zo choulet, ac ha yello /** bed choanted gant ha nep ha garo (*Vous êtes demandée, et vous irez / Que vous soyez convoitée par qui que ce* soit) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 10)
- Bed drouc, gant ha nep ha garo **/ gant feuntenella, houi ha zayo** (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 25)

Montrer sa volonté

- **Drouc p'he mad, gant ha nep ha comzo /** d'an offeren quenta m'he a yello (*Que les gens en disent du mal ou du bien / J'assisterai à la première messe*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 53)
- **An drouc préseg, ar pez ha caro /** d'hoch offeren quenta, m'he a yello (Ms. 2 Saint-Prix / *Macharid K/amoal* / v. 25)

Être inhumé à la place du seigneur

- **Em plaç en illis, he vo interred /** couls ha p'he vigé d'hin m'he pried (*A ma place à l'église, elle sera enterrée / Comme si elle avait été mon épouse*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 99)
- **Dindan m'ha scabel, he vo entered /** ha m'ha chargé he woa m'ha pried (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 79)

Pendant très longtemps, les inhumations se sont faites à l'intérieur des églises (en Basse-Bretagne plus longtemps encore qu'ailleurs), afon d'être plus près de Dieu et de ses saints après la mort, et pour une question de coût de la tombe pour les familles également. Ces partiques furent interdites dès le XVIIe siècle, non sans problèmes :

> *Des conflits concernant le lieu d'enterrement sont notés en Bretagne dès le 17e siècle suite aux interdictions ecclésiastiques condamnant l'inhumation massive à l'église, mais c'est lorsque le Parlement se charge de cette question que commence un réel mouvement de répression qui aboutit à la disparition de cette pratique*[65].

Suivre qlq. dans la mort

- M'he n'ha garrin hini evelti **/ Betec an douar, m'he he heuillo present** (*Je n'aimerai personne comme elle / Jusqu'en terre je la suivrai à présent*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / v. 29-32)
- Lazet eo m'ha fried, m'ha carantéz / Ha diverred yè m'ha buez **/ Birviquen deus m'ha guelé, n'ha savan / Némeit ur vec'h all, d'ha liana** (Ms. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / v. 151-154)

[65] Éva GUILLOREL, « L'enterrement de Marie René », *Jean-Marie de Penguern. Collecteur et collectionneur breton,* p. 175-176.

- M'he ha sant ar maro ho tonnet / **He hin, er meumes bez, gant m'ha priet** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 105-106)

Si l'exubérance et l'extériorisation des sentiments ne caractérise pas la mentalité du Breton, la fidélité dans les sentiments l'est beaucoup plus par contre.

Cacher sa mort à son épouse / ses parents

- M'ha mammic quez oh! m'he ho ped / **D'am nac'h, hen quenver m'ha pried** / P'ha vo ur deiz, ac ur bloaz trémenet / Anzawet ounti, pera zo arruet (*Ma chère petite mère, oh ! je vous prie / De le cacher à mon épouse / Lorsqu'une année et un jour se seront écoulés / Avouez-lui ce qui est arrivé*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 45-48)
- Te yell d'ar guier m'he n'ha nin quet / Pebes quèlo evit m'ha pried / **Nac'h ountin queit ha m'ha halli** / Re ha glac'har he vo en ty (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 41-44)

Il n'avait pas fini son mot,…

- **N'he woa quet ar guier peur laret** / ar rosmelson zo discarret (*Il n'avait pas achevé son mot / Rosmelson est abattu*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 122)
- **N'oa ket hi gir peurlavaret** / En aod sant Iann a oa rentet (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 128)
- **N'oa ket he c'hir peurlavaret** / Ur c'habitenn 'zo antreet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 304)

La sentence n'était pas totalement ouverte…

- **N'oa ket he setans digorret-mad** / Ma kouee 'nn dour he daoulagad (*Il n'avait pas terminé d'ouvrir sa sentence / Que les larmes lui tombaient des yeux*) (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 258)

Être joyeux et gai (de cœur)

- **M'ha c'halon** autrou Sénéchal, **a zo joaus ha gai** / dre gratz ha Santes anna, ac ar VerKes ié (*Mon cœur, monsieur le sénéchal, est joyeux et gai / Par la grâce de sainte Anne, et de la Vierge Mari*e) (Ms. 1 Saint-Prix / *Marc'harid Lorantz* / v. 27-28)
- **Ar marchadour bihan, ha woa joaus ha c'halon** / Gant ur c'huitel arc'hant hen fin an deiz ho son (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / v. 5-6)
- Ô marchadour yauanc, **houi zo gay ha c'halon** / Abenn an anter noz, houi pezo changet ha son (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / v. 9-10)

Être en chemin

- **P'he woa gant an hent, ho monnet /** He c'hoar berc'het he neus bed cavet (*Lorsqu'il allait en chemin / Il a rencontré sa sœur Brigitte*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / v. 3)
- **P'he woa gant an hent, ho monnet /** Archet he mestress, he neus cavet (… */ Le cercueil de sa fiancée, il a rencontré*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / v. 19)
- **P'ha woa gant an hent bras ho monnet /** Er plac'h, he croguas ar sec'het (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 5)

Faire ce que ne ferait personne d'autre

- An autrou cleuan **ha neveus graët / Ar pez n'ha reffé, den all abed /** LaKet habit ur paour d'ha glasq he boed (*Le seigneur Cleuan a fait / Ce que personne d'autre ne ferait / Revêtir l'habit d'un pauvre pour aller mendier son pain*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 1-3)
- Alliet 'r Rolland **e d-eùs grêt / Ar pez na raje den a-bed /** E d-eùs lac'het he mab hena (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 272)

Prier qlq.

- M'ha mestr' ar baron, **m'he ho ped** (*Mon maître le baron / Je vous prie*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 25)
- Ervoan bellec, **ô m'he ho ped** (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 39)

❖ Lavarit din, **m'ho ped**, Autrou ar prinç Roland / Ne ve qet re hardi qüttât hon rejimant (*Buez ar pevar mab Emon*, p. 258)

Être aidé, secouru (en vain) par qlq. avant de mourir

- An dimesel ar Woasguen pa neuz clevet / Er verret querquen eo diredet / Woar ar plaç eo bet Siouas Simplet / **Rey Sicour d'he breur n'he alle quet** (*La demoiselle de Goasguen lorsqu'elle eut entendu / Au cimetière aussitôt elle a couru / Sur place, hélas elle s'est évanouie / Venir en aide à son frère elle ne pouvait*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / v. 69-72)
- Ur vroegig paour 'oa o toned / Da Blouillo, d'ann offern-bred / Dolas he mantel d'hen golo / **Hen asistas bet' ar maro** (*Ann aotro Penangêr* / *GBI.* 2, p. 214)
- **Pa harruas guant an Tourellou / he briate eun corf maro /** hac he ghoualhe gant e daèllou / bravant den gentil a voa bet e bro (Ms. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / v. 113-116)

Faire ses adieux aux vivants

- Eur mouchouer woar e coste / **Prest d'ha achui he buez** / E tigoras e daou lagat / hac helosquat eun huanad (*Un mouchoir sur le côté / Prêt à expirer / Il ouvrit les yeux / Et lâcha un soupir*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Kervéguen hag ann Tourellou* / v. 93-96)
- Cri a vige ar c'halon n'ha gwouilgé / hEn verret Plouillau nep a vige / Ho vellet ar dimesel Woasguen / **Ho c'houlen d'he breur on absolven** (Ms. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / v. 73-76)

Être une femme convoitée par le seigneur

- Marcharid, houi zo **ur feumeulen** / a zo **hen creiz m'ha chourchémen** (*Marguerite, vous êtes une femme / Qui occupez le centre de mes pensées*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 60)
- Alliedic ar mad a zo **ur feumeulen** / a zo **pelzo hen creiz m'ha c'hourchemen** (Ms. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / v. 20)

Sentir le sol trembler sous ses pieds

- Petra zo nevez hen ty man / **he crênn m'ha chambr dindan ho m'he** er guis man (*Qui a-t-il de nouveau en cette maison / Pour que le sol tremble ainsi sous mes pieds ?*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 60)
- Petra nevez zo a Paris en deiz man / **p'ha grên ma c'ham dindanon** ar guis man (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 42)
- Hag hen mont buhan war he zro / **Ken grene 'nn douar dindan ho** (*Aotrou Nann hag ar gorrigan* / *Barzaz-Breiz*, p. 26)

Avoir le choix ou sa part des femmes / hommes

- Mes m'he a meus tri breur, en servich ar roué […] / margoddic matèzic, **houi p'ho ar choas ha n'hé** (*Mais j'ai trois frères, au service du roi […] / Margodig, petite servante, vous aurez le choix*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar marc'hadour yauanc* / v. 27)
- Lesest thé m'ha map d'ha offerni / **ha me rayo did ar choas ha tri** (*Laisse mon fils dire la messe / Et je te donnerai le choix de trois*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 66)
- Evit oc'h eureugi, n'he allan quet / **Bed he meus m'ha lod, deus ar merked** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 29-30)

Les habits

- Giletta ar boder ha neveus bed / **Un habit nevez say violet** (*Giletta Le Bouder a eu / Un habit neuf de soie violet)* (Ms. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / v. 2)
- M'he prèno did **ur habit nevez** / a vo galoncet en arc'hant (*Je vous achèterai un habit neuf / qui sera galoné* d'argent) (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 90)

- Roet ho d'hei, **pep ha habit du /** evit douguen ar caon deus an daou du (*Renea ar Glas* / v. 170-171)

Exhiber ses richesses

- M'he rayo dac'h **eiz cant scoet leve /** Evit mézur ho bugalé (*Je vous donnerai huit cents écus de dot / Pour élever vos enfants*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 45-46)
- Bed ho peus ur prinç, **ha cals ha leve /** Ral quement all, ha nefé (*Vous avez eu un prince, et beaucoup de dot / Rares celles qui en auraient autant*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 62)
- **Perc'hen uguent mil scoet a leve /** Rar ar pennères er bro man, n euss è (*Penherez Keranglas* / v. 11)

Prendre / demander un siège

- **Roët d'hin scabell d'ha azéa** (*donnez-moi un siège pour m'asseoir*) (*Renea ar Glas* / v. 145)
- **Roet scabel d'an dud d'azéa /** Goasset ha merKet d'ho servigea (*Renea ar Glas* / v. 150)
- **Roët d'in skabel d'azeza /** Mar ben-me mab-kaër en ti-ma (Ms. 2 Saint-Prix / *Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 28)

Venir à contre cœur

- Chetu aman ar feumeulen / he woach pelzo ous he choulen / **neKet deued d'ho ty gant he grad mad /** eman an dour hen he daoulagat (*Voici la femme / que vous demandiez depuis longtemps / elle n'est pas venue de son plein gré / elle a les larmes aux yeux*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / v. 41-44)
- Guel, he vijé d'hin, dont woar m'ha daou troad / **m'ar vijen deuet, gant m'ha graç mad** (*Renea ar Glas* / v. 149)

Rester sans manger ni boire quoi que soit

- **Tam n'ha débran bannac'h n'ha évan /** Prest eo m'ha c'halon, d'ha fatiguan (*Je ne mangerai rien, ni ne boirai goutte / Mon cœur est prêt à défaillir*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Youen Camus* / v. 15-16)
- Ar Sénéchal ha lare d'he pod er marchossi / **N'he n'hon evit dibri tam**, lest he m'heus m'ha dijuni (Ms. 1 Saint-Prix / *Marcharid Lorantz* / v. 21-22)
- **N'ha feté tam n'ha débran, n'ha bannec'h, n'ha évan /** Quen n'ha vin bed er foll coat, ac he Santes anna (Ms. 1 Saint-Prix / *Marcharid Lorantz* / v. 34-35)

Hélas / Perdre courage

- Hen nac'h ouzoc'h, n'allan muy quet / Ho pried allas zo decedet (*Vous le nier, je ne peux plus / Votre époux, hélas, est décédé*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 99-100)
- Consumet e oe an holl acto / **Allas** ! hag an holl relego (*Cantic Siprituel Oar Bue Ha Miraklo St Dogmael* / *hor Yezh* n° 251, p. 25)
- Mez **allas** ar minores quez / He neuz colled he buez (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / v. 231-240)

Se plaindre

- **Neket evit cass, d'an dour ar chass** / He om m'he deuet d'ha K/anglas (*Ce n'est pas pour conduire les chiens jusqu'à l'eau / Que je suis venue à Keranglas*) (*Penherez Keranglas* / v. 27)
- D'ar maner houi **n'och quet diguasset evit cousquet gan hin en ur cabinet** (*Vous n'avez pas été conduite au manoir pour dormir avec moi dans un cabinet*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 105)
- Autrou **n'ha non quet, deuet d'ho ty / Evit azéa ha commandi** (Ms. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / v. 51)

Plaire à sa fantaisie / Être à son goût

- **Pligeout he ra d'am fantasi** / monnet he ray ho Buguel gan hin (*Elle plait à ma fantaisie / Votre enfant viendra avec moi*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feunteunella* / v. 41-42)
- **Kement blijaz d'he fantazi** / M'hi c'honduaz beteg hi zi (*Elle lui plut si bien / Qu'elle le coduisit jusqu'à chez elle*) (*Janet ar Wern* / *GBI.*1, p. 36)
- Gant enor ha perseverañs / E reas dezhañ ar reverañs / He furnez hag he modesti / Abaoe meurbet **d'he fantazi** (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 151)

Les chiffres

L'emploi plus fréquent de certains chiffres se remarque dans les gwerz. L'importance donnée aux chiffres, autrefois, était beaucoup plus importante que de nos jours : ceux-ci pouvant être liés à des croyances, des superstitions, à des pratiques de médecines populaires, à la sorcellerie,…[66]

Emploi du chiffre trois

- **Teir heur aroc an deiz** / M'he vey gant m'ha ini savet (*Trois heures avant le lever du jour / La mienne me fait me lever*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / v. 2-3)

[66] Goulc'han KERVELLA, *Medisinerez ha lennegezh vrezoneg en XIX^ved hag en XX^ved kanved*, p. 42-93.

- Bed hon **teir guec'h** woar he diou scoa / Nemeit choarzin ouzin n'he ra / Prest he hon d'ha vond ar pedervet / Nemeit choazin n'he ra pepret (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guened* / v. 63-66)
- **Teir guec'h all**, emeus han aquited / Ac omman éc'h eo, ar pidervet (Ms. 2 Saint-Prix / *Cloarec crec'h menez zo bet crouget* / v. 29-30)
- Lâret ho Añjeluz betek **teir gwech bemde'** / Da noz ha da vintin ha d'an eur a greiste' (*An Añjeluz / CR Yann-Fañch Kemener*)

Tomber trois fois à terre

- Ar Werc'hez Vari pa glevas / **Teir gwech d'an douar e kouezhas** / **Teir gwech d'an douar**, teir d'ar mene' / An tri mab yaouank he save (*La Vierge Marie, en entendant / Trois fois à terre, elle tomba / Trois fois à terre, trois fois sur la colline*) (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 125)
- Ar golo pa deuz enaouet / **Ter-gwes d'ann douar eo koezet** (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 150)
- An oac'h euret pan eus klevet / **Ter gwech d'an douar ~~a~~ zo koët** / Gant ar messaer a c'h savet (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 150)
- Ervoan Camus, na pa glewas / **Ter guech d'an douar a goueas** (*Ervoan Camus* / *SBI.*1, p. 216)

Le chiffre sept

- Daoust d'ac'h pe verwell 'dann tri de / Pe chomm **seiz bloas war ho kwele** (*Soit vous mourrez sous trois jours / Soit vous resterez sept ans sur votre lit*) (*Ann aotro ar c'hont* / *GBI.1*, p. 4)
- Rag ma fried a zo iaouank / Da chomm **seiz vloas en nec'hamant** (*Car mon épouse est jeune / Pour rester sept ans dans le tourment*) (*Ann aotro ar c'hont* / *GBI.1*, p. 18)
- **Seiz vloaz** oa pa hi c'hasas di / **Seiz vloaz** eo bet el leandi (*Fontenella* / *GBI.2*, p. 56)
- Ma meronez digassit din eur rochet / Da kass d'am zad zo e gwineve / **Seïz mis zo** ne deus ket chenchet (*Ar plac'hik pemp bloas* / Ms. 90 / *Dastumad Penwern*, p. 108)
- Me eureujfe Mari Tili […] / Reï 'reur d'ez-hi **seiz komanant** (*Iannik Kokard* / *GBI.1*, p. 252)
- Ma mestrez vad am euz lazet / **Seiz taol-kontel** d'ei 'm euz roët (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 108)

Le chiffre dix-huit

- Leret hu din hi, plackic / Plackic ha **triouach bloas** (*Dites-moi, petite jeune fille / Petite jeune fille de dix-huit ans*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 69)

- Hen toul prison guenet hon bed / Goualc'h m'ha calon emeus gouelet / Hen ur clevet **ur plachic trivouac'h bloas** / Hen prison guenet ho canna (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / v. 1-4)
- **Triwouac'h bloaz** eo ho goall buez padded / Gant alliédic ar mad, ing gounéet (Ms. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar mad* / v. 103-104)

Trente brasses / boulets

- Ar Scornen, dindannan, Siouas a zo torret / **Ed eo d'ha gwoelet an dour, n'ac ur trégont couret** (*La glace, sous lui, hélas s'est brisée / Il a coulé au fond de l'eau, à trente brasses)* (Ms. 1 Saint-Prix / *Stanq Bizien* / v. 85)
- Ne voa quet é guir perachuet / **Evoa hi en fonç ar mor trégont gouret** (*Chanson composet da Cathérine an Troadec a Yvias* / Aristide Marre, *L'Enquête Fortoul*, t. 2, p. 1007)
- Ar canonier koz a respontaz / D'ar Dukes Anna, pa lavaraz / Brema e teuann d'har karga / **Tregont boulet** rolet so ama (*Sezic Guingamp* / *Antiquités des Côtes-du-Nord*, v. 37-40, p. 378)

La ceinture de cire

- **Me a reï d'ac'h ur c'houriz-koar** / Hag a reï ter zro d'ho touar / Ter d'ho pered ha ter d'ho ti / Ha ter d'a c'har ar grusifi (*Je vous donnerai une ceinture de cire / Et qui fera trois fois le tour de votre terre / Trois fois le tour de votre cimetière et trois fois celui de votre maison / Et trois tours à la tige du crucifix*) (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 128)
- **C'hoaz a roïnn dac'h ur c'houriz koar** / Hag a raïo ter zro d'ho mogoar / A raïo ter zro en dro d'ho ti / Ha dont da skoulmo d'ar marchepi (*Lezobre* / *GBI.1*, p. 288)
- **Ha me roi d'hoc'h eur gouriz koar** / A rei teir zro endro d'ho ti / Ha teir endro d'ho minic'hi (*Bosen Elliant* / *Barzaz-Breiz*, p. 53)

Mourir plutôt que d'être souillée / déshonorée

- Woar ar pont allé, p'ha pigné / Heus he c'halon, hi ha choullé / **P'he m'he nom laz, p'he m'he n'he ran / Hirio, eo m'ha deiz divésan** (*En montant sur le palier / Du fond de son cœur, elle demandait / Ou je me tue, ou je ne le fais pas / Aujourd'hui est mon dernier jour*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 85-88)
- M'ar gan d'ar guier, he vin pillet / Ha m'ar gan, er Stanq, he vin beuzet / N'he woa quet he guier peur achuet / **Hen dour bord ar Stanq eo n'hom tollet** (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 65-68)

Être tombée face à terre

- P'ha distro, an autrou woar an dro / **he woa** margarid, **woar he chinou** (*Lorsque le seigneur revint / Marguerite était tombée, face à terre*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* /v. 90)
- 'Kreiz an tan-flamm er purgatoer / **Emaint eno war o genoù** / 'Krial forh d'ho pedennoù (*Gwerz an ineañ / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 132)
- Kar m'ar vigen bed bevet / c'hoas ur blavez p'he daou / M'he moa **laket breiz isel / d'ha draye woar he c'hinou** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 48-51)

❖ Un laerz a savo a Goelou / **Hac a taulo Breiz oar he guenou** (*An Dialog Etre Arzur Roe d'an Bretounet Ha Guynglaff* / v. 108-109)

Mettre la broche sur le feu

- **Laka ar ber a uz an tan** / Me vel va breur erru d'he goan (*Mettez la broche au-dessus du feu / Je vois mon frère arrivé pour souper*) (*Autro an Tourello* / G. Lejean, *Enquête Fortoul*, p. 755)
- **Lequet dustu ar ber ous an tan** / D'ha prépari d'ar plac'h, ha d'hin ar c'hoan (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 89)

Les cloches sonnant seules

- N'a oa ket hé féden peur achuet / **Ar kléier da zonna so commancet / Eo commancet ar kléier da zoun** / Hag ar spouranné enn oll c'haloun (*Sa prière n'était pas achevée / Les cloches commencèrent à sonner / Effrayant tous les cœurs*) (*Sezic Guingamp* / *Antiquités des Côtes-du-Nord*, v. 101-105, p. 383)
- An norrejou ha digorre hep den, n'ac allchouéiou / **Ac ar cleyer ha branle, n'he woa christen woar dro** (*Les portes s'ouvraient sans personne, ni clef / Et les cloches branlaient, sans l'aide d'un chrétien*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Macharid Lorantz* / v. 43-44)

Un lièvre à la tête blanche allant son chemin

- M'ha mestr, m'ha mestr savet ho pen / **M'he guel aru, ur cad pen guen** / Ha poded lez woar he pen / Zo hec'h ano marchariden (*Mon maître, mon maître levez la tête / Je vois venir un lièvre à la tête blanche / Qui a pour nom Marguerite*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 31-34)
- Marc'harid Charlès a lâre / D'Ervoanig Ranno, un dez 'oe / : - **Ur c'had 'zo 'vont gant ann hent meur** / A dalv ar boan monet d'he c'heul (*Ar Rannoed* / *GBI.* 2, p. 88)

François Cadic a édité dans le n° de juin-juillet de 1928 de la *Paroisse Bretonne*, un conte collecté auprès de François Tallec, de Theix : *Le château du lièvre blanc*. Il met en scène le personnage d'une jeune femme transformée par le diable en lièvre blanc, et qui sera libérée de ce sortilège grâce à l'aide de korrigans[67].

[67] François CADIC, *Contes et légendes de Bretagne*, réunis et présentés par Fañch Postic, t. 2, p. 317-322.

Descendre / monter les escaliers

- Ar merc'h ênan pa neuz clevet / **Gant ar vinçs dan traou eo disquennet** (*La fille aînée en entendant / Est descendue par les escaliers*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / v. 26)
- Ar guin madec p'ha neuss clevet / **Gant ar vinchs d'an traon eo disquennet** (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron Nevet* / v. 154)

Être au bout de l'allée

- Autrou rosmelson ha lavaras / hen he sao, **hen pen an allé** (*Le seigneur Rosmelson dit / Debout, au bout de l'allée*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 27)
- Kenta den a deuz rankontret / […] / E Rozmelchon, **'n penn he ale** / Savet abred euz ar beure (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 308)
- Ma mestr, savet euz ho kwele (bis) / Me well ur plac'h **'n penn ann ale** (*Rozmelchon* / *GBI.1*, p. 318)

Mettre ses chevaux à l'écurie

- Disquennet den a armé, disquennet deud hen ty / **Ha lequeet ho ronced, ébars er marchossi** (*Descendez homme d'armée, descendez, venez dans la maison / Er mettez vos chevaux à l'écurie*) (Ms. 2 Saint-Prix / *An den arme* / v. 19-20)
- Diskennet, Markiz, deut en ti / **Ma 'z aï ho ronsed d'ar marchosi** / Laket war-n-he tapissiri / Ma 'z aimp hon daou da bourmeni (*Penheres Crec'hgoure* / *GBI.* 1, p. 438)

Équiper ses chevaux / son carrosse

- **Laquet ountan [ar c'haroñs], pevar march guen / Pep ha brid archen**, **ous ho pen** / Gant alleton guen ouarnet / **Equipet evelt m'hey dleet** (*Mettez-lui quatre chevaux blancs / A chacun une bride d'argent / Equipé comme il se* doit) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 55-58)
- Ordern a ra da vevelion / Mont d'ar gêr davit abijoù / **Hag ur c'haroñs ekipet mat** / Evit donet prest d'o c'herc'hat (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* (Famille Conan), p. 112)

Bondir sur sa monture

- An triwac'h mab vel mo deus clevet / **War gein ho ronset so pignet** (*Les dix-huit fils en entendant cela / Sont montés à dos de cheval*) (*Prinç Roumani neus eureujet* / Ms. 93 Penguern / *Gwerin n° 9*, p. 46)

Être enlevée et jetée sur la croupe d'un cheval

- **Tolli aman woar lost, m'ha march** (*Jette-la sur la croupe de mon cheval*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 41)
- Ebars er plac'hic yauanc, he croguas / **He laquéas, woar tailler ar march** (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 53)

Cruel / dur / le cœur qui ne pleurerait…

- **Criz vise ar galon na deuzje da gouela** (*Cruel le cœur qui ne viendrait à pleurer*) (*Cantiq ouar buhez santez eoded*, skrid eus c. 1700, *hor Yezh* n° 211, 1997, p. 39, 10a)[68]
- Allas ! **Cri ve merbet / A calon na ouillezé** (*Christmas hyms in the dialect of Breton*, eus ar XVII^vet kantved, 27/528-524, troet « Alas, be would be very cruel / Who would not weep from his heart » ; *hor Yezh,* n° 245, p. 47)
- **Crihue oai à galon ne ouilesé** / I cleuet enn' adieu e ré (*Cannenne spirituel ar buhé sant Bihui* / Ds. ar familh Henaou / *hor Yezh*, n° 245, p. 33-50)[69]

Se taire, cesser de pleurer (le vers suivant cherchant souvent à réconforter)

- **Tawet, ma mamm, na oelet ket** / Ho levr-bihan n'e ket kollet (*Taisez-vous, ma mère, ne pleurez pas / Votre petit livre n'est pas perdu*) (*Iannik Skolan* / *GBI.1*, p. 152)
- **Tawet, tawet**, eme-z-han, **tad a volontez-vad / Na skuillet ken a zaelou**, setu aman ho mab (*Taisez-vous, dit-il, père de bonne volonté / Ne versez pas de larmes, voici votre fils*) (*Silvestrik* / *GBI. 1*, p. 362)
- **Teved, teved m'ha pried, tevet n'ha vouelet quet** / Abenn ur seiz sun aman, m'he a vo returned (Ms. 2 Saint-Prix / *An den arme* / v. 11-12)
- **Tevet fiacra n'ha gwouelet quet** / Ganni m'he d'ha guerrant he teuffet (Ms. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / v. 133-134)

Chanter les litanies de la vierge Marie

- Goualc'h m'ha calon emeus gouelet / Hen ur clevet ur plachic trivouac'h bloas / Hen prison guenet **ho canna / Litaniou ar verches maria / Ha re he mam Santes anna** (*J'ai pleuré tout mon cœur / En entendant une petite femme de dix-huit ans / Chanter en la prison de Vannes / Les litanies de la vierge Marie / et celles de sa mère sainte Anne*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / v. 2-6)

Faire ses adieux à ses parents,…

[68] *Hor Yezh*, n° 245, Meurzh 2006, p. 33-50.
[69] *Hor Yezh*, n° 245, p. 43.

- **Adieu, m'ha mam**, **adieu, m'ha tad / Biquen** n'ho quel m'ha daoulagat (*Adieu ma mère, adieu mon père / Jamais plus mes yeux ne vous reverront*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 17)
- **Adieu éta m'ha choar anna / Adieu ivé m'ha choar francésa** (*Adieu donc ma sœur Anna / Adieu aussi ma sœur Françoise*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 19)
- **Adieu ma mamm, adieu ma zad / Birviken** n'ho kwelo ma daoulagad / Adieu kerent ha mignoned / **Birviken** n'ho kwelin war ar bed (*Ar C'habeusin / Tro ma c'hanton* (Famille Conan), p. 106)

Consoler le père, la mère…

- O doué, **consolet m'ha mam, m'ha tad / Birviquen n'ho guel m'ha daoulagat** (*Oh ! Dieu, consolez ma mère, mon père / Jamais plus mes yeux ne les reverront*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 84)
- **Biquen** en ty m'ha tad, n'ha arruan / **N'ha biquen**, m'ha mam, my n'ha pocan / O doué, **consolet m'ha mam, m'ha tad / Birviquen n'ho guel m'ha daoulagat** (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 81-84)

Supplier ses parents

- **M'ha tad, m'ha mam**, **m'ar em c'héret** / D'ar marradec, **n'am guesset quet** (*Mon père, ma mère ; si vous m'aimez / A l'écobue, ne m'emmenez pas*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 5)
- **Ma sad** émei **mar am héret** / Da homonna **nam hessèt quet** (*Chanson composet da Cathérine an Troadec a Yvias* / Aristide Marre, *L'Enquête Fortoul*, t. 2, p. 1007)

Demander l'autorisation à son père, sa mère, son maître,… d'aller au pardon / à la messe,…

- **Ho konje, ma mamm ha ma zad / Da vont d'ar** pardon d'ar Folgoat (*Je demande votre autorisation, ma mère et mon père / D'aller au pardon du Folgoat*) (*Iannik Kokard* / *GBI.1*, p. 260)
- **M'ha mam**, n'ha **roet dim conge / D'ha vont d'ha** Plouillau feté (*Ma mère, donnez-moi l'autorisation / D'aller à Ploumilliau aujourd'hui*) (M. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / v. 6-7)
- **Konje, tad ha mamm c'houlennan / Ewit monet da** bardonan / D'ar pardon braz da Landreger (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)

Demander le gîte, l'aumône

- **En anv Doue, ma loñjet 'n ho kraou** / Gant ar c'hezeg pe gant ar saout / En kraou ar saout pe ar c'hezeg / Pe c'hoazh war gornig hoc'h oaled (*Au nom de*

Dieu, logez-moi dans votre crèche / Avec les chevaux ou avec les vaches / … / Ou encore au cion de l'âtre) (*Mari ar Mason* / *Brezhoneg Goueloù*, p. 122)

- Daoust ha m'he m'ho tam bouet aman / **P'he m'he vo loget d'ha bihannan** / Er craou bihan gant an denvet / P'he er marchossi gant ar hézec / P'he martésé woar an noalet / P'ha [gant] ar verc'h janette, m'ar cheret (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 27-32)

Demander à qlq. ce qu'il cherche

- Pera he clasques en dro d'am ty / m'he n'ha glasquan man en dro d'hoch ini (*Que cherches-tu autour de chez moi / Moi, je ne cherche rien autour de chez vous*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 17-18)
- Petra 'glaskes war-dro ma zi ? / Me na ian morse d'as hini (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 38)

La menace (lâcher les chiens)

- Kerzh alese diwar dro ma zi / **Pe me a distago ma c'hi** (*Va-t-en de chez moi / Ou je détacherai mon chien*) (*Mari ar Mason* / *Brezhoneg Goueloù* / p. 122)
- Phulup olier ed hen ho tro / **P'he m'ha chaç, woar ho lerc'h m'he ha losko** (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Iudic* / v. 23-24)

Chercher à rencontrer qlq. depuis longtemps

- Salud, dac'hu autrou ar c'hont / **M'he ha woa pelzo clasq ho rancontr** (*Salut à vous, monsieur le comte / Je cherchais depuis longtemps à vous rencontrer*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar comte yauanc* / v. 25-26)
- Sell p'ha tremeno marcharid George / **M'he zo pelzo ous he** [gg] **chortos** (*Regarde quand passera Marguerite Georges / Je l'attends depuis longtemps*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 29-30)

La rencontre

- Ho mont ur deiz d'ha vid dour / d'ha feunteun ar woaz allec / **Ha m'he rancontr' un den** / guisquet hen ru he scarlec (*En allant un jour chercher de l'eau / A la fontaine de Gwazallec / Je rencontrais un homme / Vêtu de rouge écarlate*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / v. 9-12)
- Pa oann diskennet en hent doon / **Me o rankontr tud a-feson / O rankontr aotro hag itron** / Pa oann diskennet hent doon (*Ar vinorezik* / *GBI.1*, p. 106)

La mauvaise rencontre

- Dindan ar koat, peo aruet / **Ur goal rancontr, ha neveus bed graet** (*Dans le sous-bois, en arrivant / Il a fait une mauvaise rencontre*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar Comte yauanc* / v. 23).
- **Goall rencontr' ho peus graet** (*Vous avez fait une mauvaise rencontre*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 62).

L'enfant mourrant sans baptème

- Ur bugel bihan n'deus ganet / **Eb badayant n'eus-han lazet** (*Elle a mis au monde un petit enfant / Sans baptème elle l'a tué*) (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin 10*, p. 288)
- M'he woar **miret ur buguel / n'ha vezo quet badeset** (*Je sais faire / qu'un enfant ne soit baptisé*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 16-17)

Souhaiter voir le feu (le regret)

- Ar marquis guerrand ha lavare / Ar quenta guec'h, deus he vuez / **M'he a garge an tân ebars en guérant** / Ac he vuez gant an den yauanc (*Le marquis de Guerrand disait / Pour la première fois de sa vie / Je souhaiterai voir le feu à Guuerrand / Et le jeune homme en vie*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / v. 141-144)
- Me well 'c'hann noblanz Lezhildri / **Me garrie 'nn tân euz hen dewi** (*Fantik Pikart* / *GBI.1*, p. 240)

Être sur le plus haut barreau de l'échelle

- Fantik ar Pikart a lare / '**R vaz huella 'r skeul** pa bigne (*Fantik Picard disait / Sur le plus haut barreau de l'échelle, lorsqu'elle montait*) (*Fantik Pikart* / *GBI.1*, p. 240)
- Giletta ar bouder ha lare / **Woar an huellan squeul, p'ha pigne** / M'he gwell ur véach c'hoas, an ty m'hon gannet / Ac hini hervé geldon m'ha pried (Ms. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / v. 49-52)

Perdre le droit de qlq. ch.

- An autrou K/oue a Laré / **Hac he c'holjé he guir deus a K/oue** / He muntrer, poursuet he vijé (*Le seigneur de Kerroue disait / Qu'il doive perdre son droit sur Kerroue / Son meurtrier serait poursuivi*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / v. 33-35)
- **M'ha guir deus ha bruillac ha vey collet** / Ha nep n'heus Lazet, n'ha nevo drouc abed (Ms. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / v. 39-40)

Le vent

- D'ar pardon-braz na iefet ket / **Rag 'ma an awell di-war 'r Ieodet** (*Au grand pardon, vous n'irez pas / Car le vent souffle du Yaudet*) (*Sant Matelin Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- Aotro sant Matelinn Montcontour / 'Zo **mestr ann awell** hag ann dour (*Saint Mathurin de Montcontour / Est le maître du vent et de l'eau*) (*Sant Matelinn Montcontour* / *GBI.1*, p. 126)
- He deus c'hwezhet **an avel foll** / Mouget an tangwall en un taol (*An droug-red* / Denez Prigent, *Me 'zalc'h ennon ur fulenn aour*)

Être condamnée à être pendue, au supplice de la roue, brûlée et dispersée au vent[70] (très souvent, dans les *gwerzioù*, ce châtiment est réservé aux femmes condamnées pour infanticide)

- Omman vo d'hin sètanc calet / D'ha bezan **barnet d'ha voud crouguet** / Ha goude, **woar ar rod torred / A goudé, gant an tân losquet / Ha goude, gant avel guented** (*Ceci est ma dure sentence / D'être condamnée à la pendaison / Et après, d'être rompue sur la roue / Et ensuite, d'être brûlée par le feu / Et ensuite, par le vent dispersée*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec 'h prison Guennet* / v. 13-17)
- Ma mamm 'zo **krouget ha dewet / Gant 'nn awell hi ludu gwentet** (*Ma mère est pendue et brûlée / Par le vent, ses cendres dispersées*) (*Mari ar C'habitenn* / *GBI.1*, p. 252)

La plume jetée au vent

- Eur graç digannac'h he choulennan / **M'ar vo tolled eur bleunen, en avel** / Ac er leac'h m'ha gello, m'he ha yell / Pa heuz tollet eur bleunen, en avel / Eo bed conduet gant an drouc el (*Je vous demande une faveur / Qu'il soit jeté une plume au vent / Et où elle ira, j'irai / […])* (Ms. 1 Saint-Prix / *Pennanguer* / v. 18-22)
- Ma mamm **losquet pluenn gant an awell** / Hen tu ma iello mé a iell / Pluenn gant an awell so gwenntet (*An aotro Pen-an-Guèr ac an aotro Délandé*)[71]

Une note de Daniel Giraudon[72] nous explique cette expression que l'on retrouve dans les dictionnaires français. Celui de Furetière nous dit que : « On dit quand on est incertain de ce qu'on doit faire, qu'il faut jeter la plume au vent » ; celui de Edmont Huguet, le dictionnaire de la langue française du XVIe siècle : « Jeter, aller à l'aventure, s'abandonner au hasard ». Marie-Louise von Franz écrit dans *L'interprétation des contes de fées*[73] *:*

[70] Christiane PLESSIX-BUISSET, *Le criminel devant ses juges en Bretagne aux 16e et 17e siècles*, p. 145 : « 17 avril 1603. Les juges de Guingamp le condamne à être « *pendu et étranglé à une potence élevée à la porte de Rennes à l'entrée de Guingamp…, son corps mort à estre bruslé et exposé au vent* ».

[71] *Gwerz* extraite du Ms. 4553 Luzel, conservée à la bibliothèque municipale de Quimper, p. 53-55.

[72] Daniel GIRAUDON, « Penanguer et de La Lande. Gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor », *ABPO*, t. 112, n° 4, p. 10.

[73] Marie-Louise VON FRANZ, *L'interprétation des contes de fées*, Éditions Jacqueline Renard, Collection « La fontaine de pierre », 1970.

Aller où le vent me porte. Se diriger au gré du hasard et des opportunités que ce soit pour sa vie ou pour le choix d'une balade. Cette expression est née d'une habitude qui tenait d'une croyance, au Moyen-Age. À cette époque, ceux qui étaient perdus sur leur chemin, sans projets ou qui ne savaient quelle direction prendre à un carrefour avaient pour usage de tirer un oracle simple pour se décider. Il s'agissait tout simplement de prendre une plume, de souffler dessus et de laisser le sort choisir et d'aller dans le sens indiqué par le vent […].

Le jardin

- **En ur c'horn a jardin he zad /** Nemet eno n'em gav ervat (*Dans un coin du jardin de son père / Il n'y a que là qu'elle se sente* bien) (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 150)
- **Va mamm e kornig ho jardin /** Me am eus ur boked divin (*Ma mère, dans le coin de votre jardin / J'ai un bouquet divin*) (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 150)

Aller au jardin

- **Deut gan hin, plac'h yauanc, d'ar jardin /** D'ha cutuil ur boquet romarin / Cutuil ur boquet ha tri sort plant / Piller avren, rosen, ha lavand (*Accompagnez-moi, jeune fille, au jardin / Cueillir un bouquet de trois sortes de plantes / D'armoise, de rose et de lavande*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 93-96)
- Deud ganem-he va zad da kornik ho jardrin / Hag enon sur me konto deoc'h darn demeus va chagrin (*Ar plac'hik pemp bloas* / Ms. 90, *Dastumad Penwern*, p. 108)
- Salver ar bed nag he zougas [e groez] / War e daoulin **d'ar Jardin Vras / Er Jardin Vras** pen arruas / Enañ pemp kentel a lennas (*Ar Basion Vras / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 122)

Aller choisir des pommes

- Margaridic deud d'ar campsou **/ D'ha choas ho lod, an avalou** (*Petite Marguerite, venez dans les chambres / Choisir votre part de pommes*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 75-76)

Aller dans les chambres

- **Margaridic deud d'ar campsou /** D'ha choas ho lod, an avalou (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 75-76)
- Ha goude m'ha ho momp predret **/ N'hi a yello d'ar gampso /** N'hin a disquenno dac'h tollinguet / Hag ha bep sort timago (*Et ensuite lorsque nous aurons mangé / Nous irons dans les chambres / Nous vous montrerons des tableaux / Et toutes sortes d'images*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar menec'h ru* / v. 37-40)

Aller au couvent

- **M'he a yello breman d'ar couant /** Gant glachar, ha gant nec'hamant / D'ha pidi doue deiz ha noz / M'ar effomp hon daou d'ar barados (*J'irai maintenant au couvent / Avec chagrin et tourment / Prier Dieu jour et nuit / Que nous allions tous deux au paradis*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison guenet* / v. 95-98)
- He teuas dezi **ur inspiration / D'ha vond d'ar c'houent** d'ha Lannuon / Mont d'ar chouent, ha dilésel ar bed / Ha goude bezan Leannèset (Ms. 2 Saint-Prix / *Marc'harid K/amoal* / v. 47-50)

La « fleur-de-lis[74] du cœur »

- Houi eo **fourdrelis m'ha c'halon** (*Vous êtes la fleur-de-lis de mon cœur*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Teir noz so* / v. 18)
- Merc'hedigo iaouank, m'ho ped / Da vont d'ar prison d'hi gwelet / **Fourdelizenn ann holl verc'hed** / Melezour ann itronezed (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256)
- Kerzh d'ho kwele, **libienn[75]**, o! kerzhet d'ho kwele (*Buhez sant Alexi / CR Yann-Fañch Kemener*, p. 106)

Être belle comme la fleur-de-lis / la fleur du poirier…

- Dre ma tostaë d'ann iliz / **Hi oa ken kaër ha fourdeliz** (*Comme elle approchait de l'église / Elle était aussi belle que la fleur-de-lis*) (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 28)
- **Kaeroc'h eget flourdilizenn /** E oa ar plac'h-mañ, a dra serten (*Plus belle que la fleur-de-lis / Etait cette femme, sans aucun doute*) (*Buhez santez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Famille Conan, p. 108)
- Pa dro hi bizaj d'ann aoter / **Hi 'zo ken kaër hag ar bleun per** (*Janet ar Wern* / *GBI.1*, p. 28)

La bague de promesse

- Ar cavalier neus laqued / En em bis, **ar goelen promesse** (*Le cavalier a mis / A mon doigt, la bague de promesse*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar woaz allec* / v .39-40)
- ha n'he peus quet ha song / deus feunteun ar voas allec / he moa laquet woar ho pis / **ho quenta goallen eured** (… */ J'avais mis à votre doigt / Votre première bague de promesse*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar woaz allec* / v. 129-132)
- pelech eméan, eman m'ah diamant, ac **ar goelen archant /** He moamme roet dezi ou stol ar Sacramant (Ms. 2 Saint-Prix / *An den arme* / v. 35-36)

[74] Divi KERVELLA, *Emblèmes & symboles des Bretons et des Celtes*, p. 101 : « Cet emblème n'a rien à voir avec le fleur d elis héraldique, symbole de la monarchie française ».
[75] Note ajoutée par Yann-Fañch Kemener : libienn = lilienn (*un lys*), *CR*, p. 108.

La bague de promesse de fiancailles était connue autrefois en Bretagne (*gwalenn eured*) et en Irlande (*anneau de Claddagh*) :

> *C'est un bijou en forme de cœur, porté par deux mains, parfois surmontée d'une couronne (de sept sphères en Bretagne) […] De nos jours, elle n'est plus guère connue qu'en Irlande, sous le nom de « anneau de Claddagh », où elle est devenue le symbole de l'amour et de l'amitié, et l'objet d'une vaste industrie.*[76]

Les cadeaux (bannière, mouchoir brodé,…)

- Me a breno d'ac'h **ur baniel ru** / Hag a vo **alaouret en daou-du** (*Je vous achèterai une bannière rouge / Qui sera dorée aux deux bouts*) (*Lezobre ha maurian ar roue* / *GBI.1*, p. 296)
- **Hac hi he brodo, ur mouchouer** / Ha v'ho mad, d'ha holo ur caler / **Hen brodo he ray gant neud archant / D'ha colo ur caler he vo coant** / LaKat he rey ive, d**'er brodo say du / D'ha holo ur caler he daou tu** (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 29-34)

La guirlande

- Marchariddic deud d'ar jardin / D'ha c'hoas ur boquet Louzou fin / **Evit ober ur charlantéz /** D'ha LaKat woar, ho poded lez / Ho trugarécat he ran autrou / **N'ha zouguan quet ha charlantézou** (*Marguerite, venez au jardin / Choisir un bouquet de fines fleurs / Pour vous faire une guirlande / Pour décorer votre pot de lait /* …) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson*, v. 45-50)
- A panevert ~~a~~ e'hoc'h klanvoures / **Me moa gret dec'h ur c'harlantes / Groet ho c'harlantes pa gerfet** / Gant joa vras a vo kemeret (*Ar vreg laour* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 148)

L'écuelle en argent

- Gortoét, gortoet, plachic yauanc / **N'ha effac'h, gant ur scudellic archant** / Trugaréz autrou, ha trugaréz / Ma dorn d'ha scudell ha servich dim hé (*Attendez, jeune fille / Que vous ne buviez dans une écuelle d'argent / Merci seigneur, merci / Ma main me sert d'écuelle*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Tredre*, v. 11-14)
- Bars en Gwerrand, dindan ar zâl / A zo eur feunteun dour clouar / **Zo out-hi eur scudel arc'hant** / Ewit debauch ar merc'hed coant (*Fantic Bourdel* / *SBI. 1*, p. 176)

Les danses et les ébats / Les rires et les ébats

[76] Divi KERVELLA, *Emblèmes & symboles des Bretons et des Celtes*, p. 25-26.

- **Neuzen me zañse ebate /** A gemere plijadur (*Alors je dansais, m'ébattais / Prenais du plaisir*) (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 87)
- P'ha arruas ar liser gant hi **/ He woa** hen ur cambr' **ho ébatti / He woa ho dansal** ébars ur chambr' / Gant nombr' bras ha tud chentil yauanc (Ms. 2 Saint-Prix / *Testamant marquis a guerrant* / v. 11-14)
- P'ha arru ar messager eur Bodeillo **/ He woa an danc ho vont en dro** (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 9-10)

Être sous l'influence d'un clerc / d'un berger

- **n'ha ur messer denvet /** ha woa en ty m'ha tad / énes em chasse bemdez / d'ha clevet ar sabat (*Un berger / qui était chez mon père / Celui-là me conduisait tous les joursd / Ecouter le sabat*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 72-75)
- **Bemdez em c'hassé ar cloarec /** D'ar bal d'an danç d'an drouc speret (*Tous les jours, le clerc me conduisait / Au bal, aux danses, à l'esprit malin*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Grec'h prison guenet* / v. 33-34)

Demander à ce que les portes ou le portail soient ouverts (suivi parfois d'un refus)

- M'ha comper **digor an nor d'hin / M'ha dor, dac'h, n'he digorrin quet /** M'ar n'he digorras n'hi torro / An dor en ty ho deus tollet (*Mon compère, ouvre-moi la porte / Si tu ne l'ouvres pas nous la casserons / La porte de la maison, ils ont* brisé) (Ms. 1 Saint-Prix / *Rogard ha Marcic Eured* / v. 19-21 & 25-27)
- Woar an nor deus ar maner, ur tol a zo bed scoet. **Digoret emey ur wouez / M'he n'ha digorrin an nor /** N'ha dac'h, n'ha d'ha zen abed (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / v. 73-74 & 76-77)

Les portes qui tremblent / Le coq chantant à l'aube

- **N'he n'hoa quet ar coq goulou deiz cannet / He voa percher maner trédrez torret** (*Le coq n'avait pas chanté le lever du jour / Que les portes du manoir de Trédrez étaient brisées*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 183)
- **P'ha canné mestr per, d'ha choulou deiz / He crenné ar percher enné** (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 101-102)

Jouer de l'épée

- Ed d'an offeren bred nep ha charo **/ Choari ar clevé** m'he renquo (*Aille à la grand-messe qui le veuille / Je devrai jouer de l'épée*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron nevet, ar gui madec* / v. 27-28)

- **Choari ar cleve**, ha goat scuilla / P'ha heus manquet d'hin, hen meur a dra (*Jouer de l'épée et verser le sang / Puisque vous m'avez trompé sur plusieurs points*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Baron nevet, ar gui madec* / v. 29-30)
- **M'he zo bed ho choari ar clevé /** Hen meur ha plaç dirac ar roue (Ms. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / v. 97-98)

Être tué / abattu

- N'ha voa quet har guer peur Laret / **Ar Permorquet zo discarret** (*Il n'avait pas achevé son mot / Le Permorquet est abbatu*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Bodeillo* / v. 75-76)
- N'he woa quet ar guier peur Laret / **Ar rosmelson zo discarret** (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 121-122)
- Deus ar chapel, p'ha neo sortiet / Gant yvon ar bihan, eo bed douarret / **Gant un toll penn bas, eo discarret /** Ha daouliou treit, eo bed Lazet (Ms. 1 Saint-Prix / *Bruillac, K/oue* / v. 25-28)

Regretter son geste

- Ar marquis guerrand ha lavare / Ar quenta guec'h, deus he vuez / **M'he a garge an tân ebars en guérant /** Ac he vuez gant an den yauanc (*Le marquis de Guérrand disait / Pour la première fois de sa vis / Je souhaiterai voir le feu au manoir de Guérrand / Et le jeune homme en vie*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Cloarec Lambaul* / v. 141-144)
- Ur marc'hadour am eus lac'het / **Ha me garje n'am bije ket** (*Ar Rannoed* / *GBI.2*, p. 90)
- Et eo Jannet d'al leur-newe / **Me a garje mad na vije / Me a garje na vije ket /** Abalamour d''ar Rechoed (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 124)

Être parents

- **Bugale he homp d'ar choaréset /** Yauanquic he woamp hon daou Savet (*Nous sommes les enfants de deux sœurs / Nous avons été élevés ensemble bien jeunes*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / v. 39)
- En hon bugaléac'h omp bed maguet / **Bugalé he woamp d'ar choarèset** (Ms. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / v. 71-72)

Être frère / sœur de lait

- **m'ha c'hoar maguer** anvet Suzannan (*Ma sœur de lait nommée Suzanne*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 200)
- **choar maguer** eo d'an autrou K/ninon (*Elle est la sœur de lait du seigneur Kerninon*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 45)

Être le parrain / marraine / filleul de qlq.

- M'ar houiffé K/lean **m'ha tad paèron /** He ven arrêtet gant rosmelson (*Si mon parrain Kerlean savait / Que je suis retenue par Rosmelson*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 69-70)
- K/lèan ha neveus comzet **/ He fillorès he neus goullennet /** Autrou K/lèan, m'ha iscuzet **/ Ho fillores** nèmeus quet guelet (*Kerlean a parlé / Sa filleule il a demandé / Seigneur Kerlean, escusez-moi / Je n'ai pas vu votre filleule*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 109-112)

Être prêtre est une charge (Bezañ beleg a zo kargus)[77]

- **Bézan bellec, m'ha mam, a zo chargus /** Guell eo bezan religius (*Être prêtre, ma mère, est une charge / Il est préférable d'être religieux)* (Ms. 1 Saint-Prix / *An traonvillin* / v. 81-82)
- **Bezañ beleg a zo kargus /** En-tu-hont bezañ dañjurus (*Ar C'habeusin* / *Tro ma c'hanton* / Famille Conan, p. 106)

Être conduite à la messe

- **N'he yet quin d'an offeren / Qu'en hayo, ur caross d'ho douguen** (*Vous n'irez pas à la messe / Avant que n'arrive un carrosse pour vous porter*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Feuntenella* / v. 53-54)
- **M'he a meus un anquanné gwen / Evit ho cass d'an offeren /** N'he quet, gant un anquanné gwen **/ He vean m'he casset d'an offeren / M'es gant ur caross aquiped mad /** Pevar marc'h Lard ous hen roullad / Alleouret eo a bep costé / Evit diguemer ar roué (*Pen-herez Keranglas* / Mme de Saint-Prix / *Ms. 987 J. Ollivier*, p. 226)

Pleurer de tout son cœur

- Hen toul prison guenet hon bed **/ Goualc'h m'ha calon emeus gouelet** (*J'ai été dans la prison de Vannes / J'ai pleuré de tout mon cœur*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Grec'h prison Guenet* / v. 1-2)
- En prizon 'n Naonet me 'zô bet **/ Gwalc'h ma c'halon am eûs goelet** (*Margodig Gillard* / *GBI.2*, p. 256)
- Mes he groet hu din gant greun koular **/ Karget e ma c'halon a glac'har** (*Ar vreg laour* / Ms. 94 : *Gwerin n° 10*, p. 148)

Le cœur gros / le crève cœur

[77] Titre donné par Rhisiart Hincks à son ouvrage *Bezañ beleg a zo kargus koulz 'vel bezañ relijiuz. Ur sell ouzh an taolennadur eus an Iliz, ar gloer, ar veleien hag ar relijiuzed er gwerzioù hag er sonioù brezhonek ganr evezhiadennoù war un nebeud liammoù etre an taolennadur-se hag an hengoun kembreat,* Hor Yezh, 2007, 173 p.

- **Bed he doa re fors kalonad** / Ar bugel kez evit he oad (*Elle avait eu trop de chagrin / La pauvre enfant pour son âge*) (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 290)
- M'ha tad, n'heus m'ha disculliet **/ Bed hon d'hen calonnad** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 20-21)
- M'he meuz ur couffic bahut / ébars en ty m'ha tad / An ini en digorro **/ ha nevo calonnad** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 24-27)

Les cœurs se rompant / se brisant

- Ar stracou pere ho peus clevet **/ Calon yvonna ar yudec zo rannet /** Adalec an auter betec an dor dall / Ha cléver **he c'halon ho Straqual** (*Le craquement que vous avez entendu / Le cœur d'Yvonna s'est brisé / Depuis l'autel jusqu'à la porte principale / On entend son cœur se briser*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 73-76)
- **Ho c'halonnou** ho daou / Woar ar plaç **a zo rannet** (Ms. 2 Saint-Prix / *Ar voas allec* / v. 147-148)
- **Ranna 'ra ma c'halon gant glac'har** (*Mari Derrienig* / *GBI.2*, p. 158)
- **Tost eo d'e galon rannañ** / Pa lennas an tamm paper-mañ (*Buhez Jenovefa a Vrabant* / *Tro ma c'hanton* / Famille Conan, p. 112)

Le cœur ne tiendrait pas

- Ma mamm na digemenfet ket / Rag **he c'halon na badfe ket** / Penoz **he c'halon n' badfe ket** ? / Ar galon d'hen lac'ha, 'd-eùs bet ! (*Vous ne préviendrez pas ma mère / Car mon cœur ne tiendrait pas*) (*Alliet ar Rolland* / *GBI.2*, p. 276)

Le couteau

- Aroc monnet gannac'h d'ar cambsou **/ Prestet d'hin m'he ur chontellou** / Evit peillad an avalou / Emeus èzom ho contell, autrou / P'ha distro, an autrou woar an dro / He woa margarid, woar he chinou / Har contell woa en he costéz déou (*Avant de vous suivre dans les chambres / Prêtez-moi un couteau / Pour peler les pommes / … / Marguerite était face à terre / Le couteau planté dans son côté droit*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 77-80 & 89-91)
- Aotro kabitenn, m'am c'haret **/ Ho kontell d'in-me a brestfet / Ho kontell d'in, pe ho pognard /** Da droc'ha ma las, 'zo re-stard / N'eo ket he las a d-eùs troc'het / En he c'halon d-eùs hi plantet (*Fanchig Morvan* / *GBI.2*, p. 306)
- Aotro Tremblai, ma ram c'haret **/ Ur gontel d'in-me a rofet / Ur gontel d'in-me a rofet /** 'Wit troc'ha zeïenn ma eured (*Janedik ar Rouz* / *GBI. 1*, p. 326)

Être responsable de la mort de qlq.

- Deud aman, m'ha mam, **houi zo quiriec /** M'ar neus Jeannette riou, n'om beuzet (*Venez ici, ma mère, vous êtes responsable / Si Jeannette Riou s'est noyée*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 81-82)
- M'ha c'halon a zo glacharet / **Kar deus he** [gg] **maro he hon quèriec** (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 85-86)
- **M'ar wouiffen he ven m'he quiriec** (deus maro yvonna ar yudec) / M'ha offern he mey poan ho laret (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Iudic* / v. 79-80)
- Dezi, **hou daou, he woaïnc quiriec /** Gant ar guériou fauz, laret d'he pried (Ms. 1 Saint-Prix / *Giletta ar Bouder* / v. 59-60)

Passer le restant de sa vie

- Er chouant he chommo, ho map fidel / **D'ha tremen he vuez ac'han mervel** (*Au couvent restera votre fils Fidèle / Passer [le restant] de sa vie avant de mourir*) (Ms. 1 Saint-Prix / *An Traonvillin* / v. 95-96)
- Retorn he r'hin d'am broïs, p'ha vo graët m'ha béas / Entré chapel ar Foll Coat, ha chapel ha truez / **He achu macharid Lorantz ar rest deus he buez** (Ms. 1 Saint-Prix / *Macharid Lorantz* / v. 49-51)
- Abenn m'ha he woa fin d'an office / Macharid ha voa graët he sacrifice / **Quimiada he ress énau, deus he tud quer / Hent Lannuon, querquent he quemer** (Ms. 1 Saint-Prix / *Macharid Keramoal* / v. 55-58)

Demander de quel méfait on est accusé

- Ma mam paeron din leveret / **Petare torfet en deus gret** (*Marraine, dites-moi / Quel méfait a-t-elle fait ?*) (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 288)
- Ma bugel paour din leveret / **Petare torfet en deus gret ?** (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 289)
- **Petra ann torfet hen euz gret /** M'eo komt ar Chapel prisoniet ? (*Komt ar Chapel / GBI.1*, p. 456)
- M'ha mam baéron, d'hin m'he leret / **Petoré torfet he deus hi graèt** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / v. 43-44)

La réponse à la question précédente suivant immédiatement

- **Torfet a-walc'h hen euz gret /** Paj ar roue gant-han lazet (*Il a fait suffisamment de méfaits / Il a tué le page du roi*) (*Komt ar Chapel* / *GBI.1*, p. 456)
- **Torfet awoualch he deveus graet /** Ur merc'h bihan he deus gannet (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / v. 45-46)

Mériter son jugement

- Breman, **m'he a vo déved / Hac, en mirit erfad** (*Maintenant, je serai brûlée / Et je le mérite parfaitement*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar sorcères* / v. 22-23)
- **Pa en mirit, hi vo barned** / C'hwi va plac'hik kez pelleet (*Al laourez guen* / Ds. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 286)

Avoir passé une année chez qlq. (à son service)

- Pa oann bet **ur bloaz en ti ma zad** / Me na ioullenn pelloc'h labourad (*Lorsque j'avais été un an chez mon père / Je ne voulais plus travailler plus longtemps*) (*Olier Hamon* / *GBI.2*, p. 292)
- Alliedic ar mad, m'ha merc'hic coant / Red ha vo **monnet ur bloa d'ar Stanq** (*Alliedic Le Mat, ma jolie petite fille / Il faudra aller une année au domaine de l'Étang*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / v. 21-22)
- M'ar vigé beo, nep em ganas / Evelt m'ha eo beo, nep em magas / **M'he n'ha vigen quet ed, ur bloa d'ar Stanq** (Ms. 2 Saint-Prix / *Alliedic ar Mad* / v. 25-27)

❖ P'ha nevoa tremenet **ur bloaz énau** (Ms. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 32)

La clef

- **Dalet**, Jannedig, **ann alc'houez** / Roït d'ehan gwerz un tok-newez (*Tenez, Jannedig, la clef / Et donnez-lui le prix d'un chapeau neuf*) (*Ervoan Gwillou* / *GBI.2*, p. 126)
- **Daâlet**, ma mâtez, **ma alc'hoës** / Ac éet-c'hui da guerc'hat lincellio (*Bèlek Mauguen*n / Ms. 45 bibliothèque Quimper / Dastumadenn Luzel)
- **Chete me mam hou alhéieu** / Groeig el ma karéet get hou treu (*En Owtrou Kont* / Yves Le Diberder / *Chansons traditionnelles du pays vannetais*, t.2, p. 656)

Laver les draps / la chemise de qlq.

- Ha merc'h hon tad a zo lornet / D'hen guelet he renquan monnet / **Evit chanç dezan ur rochet** / Meur ha miz so, neo quet chanchet (*Je suis la fille d'un lèpreux / Je dois aller le voir / Pour lui changer sa chemise / Il y a plusieurs mois qu'elle n'a pas été changée*) (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / v. 51-54)
- M'he chommo aman d'ha mervel / Hen ho quichen m'ha taddic quez / P'ha p'ho ézom, houi em galvo / **Ac ho rochet m'he he canno** (Ms. 1 Saint-Prix / *Ar minores pemp bloas* / v. 71-74)

Marquer son origine sociale

- An itroun he woa present, ha laras promptamant / N'ha gredfen quet he heffé, gant mab ur paysant / He tad a zo den chentil, ha m'he zo itron / **M'ha merch a zo demesel ha condition** (*La dame était présente, dit promptement / Je ne crois pas*

qu'elle aille avec u nfils de paysan / Son père est gentilhomme, je suis dame / Ma fille est demoiselle de condition) (Ms. 1 Saint-Prix / *Margodic* / v. 13-16)

- Pennerezic gloriussoc'h / Comz a rayo an dud a han'oc'h / **Rèus ar map a Luzuron / Ac eon den gentil ha baron** (*Pen-herez Keranglaz* / Itron de Saint-Prix / *Ms. 987 J. Ollivier*, p. 225)

Le vin et les femmes

- **Carout he ra, ar gwuin, ac ar merchet /** Mui, d'ha pep den honest, n'eo dléet (*Il aime le vin et les filles / Plus que ne devrait le faire tout honnête homme*) (Ms. 2 Saint-Prix / *Jeannette Riou* / v. 19-20)
- **Karout 'ra 'r merc'hed hag ar gwinn /** A den, peurvuia, da wall-finn (*Il aime le vin et les filles / Ce qui conduit généralement à une mauvaise fin*) (*Markis ar C'hleand* / *GBI. 2*, p. 236)
- M'he meus alliès dac'hu laret / **Dilésel ar guin ac ar merchet** (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 159-160)
- **Délésel ar merchet ac ar gwin /** Peurvian, he tennainc d'ha goall fin (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 161-162)
- Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo […] / **Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het** (Ms. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / v. 1-4)

Les trois fléaux : la guerre, la disette et la peste

- Troit diwarnomp **an teir walenn / Brezel, kernez hag ar vosenn** (*Écartez de nous les trois fléaux / La guerre, la disette et la peste*) (*Santez Jenovefa a Vrabant* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 161)
- **Hag er gernes, gwen vel an erc'h /** War geïn eun eïes deu warlerc'h / **Er brezel gwal, er brezel ter /** A deu warlec'h gant an erer / Gant er bleïdi gant er brini / Zo klask kat kig tud da dibri / **Ar vossen zu, ar vossen wen /** A deu warlec'h en eur c'har prenn (*Groac'h Aës* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 158)

Jules Gros écrivait ceci au sujet du mot *bosenn* (*peste*) : *An teir gwalenn a gastiz : ar brezel, ar gernez hag ar vosenn / Les trois fléaux de punition : la guerre, la famine et la peste*[78].

3.3. Les mots revenant plusieurs fois dans le vers

Certains mots peuvent revenir à plusieurs reprises dans un chant :

Adieu

- **Adieu**, m'ha mam, **adieu**, m'ha tad (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 17)

[78] Jul GROS, *Le trésor du breton parlé. Dictionnaire breton-français des expressions figurées*, p. 55.

- **Adieu** éta m'ha choar anna / **Adieu** ivé m'ha choar francèsa (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 19-20)

Mallozh (*malheur*)

- **Mallos** d'an de, **mallos** d'an nos / D'an douar a d'an ~~oabl~~ eñ **mallos** / A dreist oll **mallos** d'ar môr (*An den koz dall* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 208)

3.4. Clichés revenant plusieurs fois dans une même *gwerz*

Il n'est pas rare qu'un même cliché se retrouve à plusieurs reprises dans une même pièce (avec de légères différences) :

- Kerveguen hag ann Tourellou / A zo mignonnet a bell zo […] / **Nemeït diwoar gwin hag ar merc'het** & Bed hing pell ho daou mignonet / **Nemet diwoar ar gwin ac ar merc'het** (Ms. 1 Saint-Prix / *Kerveguen hag ann Tourellou* / v. 1-4 & 119-120)
- **Ma** maeronez **din leveret** & **Ma** mam paeron **din leveret** & **Ma** bugel paour **din leveret** (div wezh) (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 286-291)
- Bep gir outan he levere / **Oc'h an douar en em stoue** & Ar minorez vel ma klevas / **Var an douar e nem dollas** (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 286)
- **Ouman zo dime kalonad** / Kouls a beurs mam ag a beurs tad & **Ouman a zo din kalonad** / Krouget ma mam lorned ma zad (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 288)
- Ma mamm chomet intañvez / **He devoa kalonad** & Deus ar beure pas aven / **Me mije kalonad** (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 86)
- **Evit kass dezan ur rochet / Seiz mis zo neo-ket chenchet** & [Ho bugelik] **Zo deud da digass dac'h r' rochet / Seiz mis zo hini n'ho heus chenchet** (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 288-289)
- **Lest da zonet d'ar ger ma mam** / Evit-hi me ha iell en tân & Ne meus ket ezom a mirer / […] / **Nemet ma mam da zont d'ar ger** (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 286-287)
- Ma mam paeron **din leveret / Petare torfet en deus gret** & Ma bugel paour **din leveret / Petare torfet en deus gret ?** (*Al laourez guen* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 94*, p. 289)
- **Ma mamik paour mar em c'heret** / En bord al lan dime vo savet & **Ma mamik paour mar em c'heret** / C'hant c'hann diriou ganen chomfet (*Ar vreg laour* / Ms. 94 Penguern / *Gwerin n° 10*, p. 146)

3.5. Locutions binaires

Parmi les caractéristiques propres aux chants traditionnels bretons, il en est une qui est celle d'emploi de locutions binaires. Cette caractéristique se retrouvait aussi dans la chanson sur feuille volante :

> *La composition traditionnelle est le réceptacle des stéréotypes divers et des formules passe-partout. Le cliché peut être limité à un mot, à une expression, comme il peut tout aussi bien remplir un vers entier. On le retrouve quelquefois dans la feuille volante. Parmi des exemples nombreux, citons : des locutions binaires du type : noz ha deiz (nuit et jour), bian ha bras (petits et grands), pinvik ha paour (riches et pauvres), ganet ha maget (né et élevé), dimezet hag eureujet (fiancé et marié)*[79].

Dimezet hag eureujet (fiancés et mariés)

- Pa oant **dimet hag eureujet** / Hi poent da vonet da gousket (*Ar vinorezik* / *GBI. 1*, p. 110)

❖ Kement a reas o plijout dezhi, **ma voent dimezet ha euredet** a-benn ur bloaz (*Daou vab ar pesketaer* / Luzel / *Kontadennoù ar bobl*, t. 4, p. 49)[80]

An dañs(où) hag an ebat(où) (les rires et les ébats)

- **Neuzen me zañse ebate** / A gemere plijadur (*Ar mab minor* / Ar vreudeur Morvan / *Teñzor ar Botkol*, p. 87)
- P'ha arruas ar liser gant hi / **He woa** hen ur cambr' **ho ébatti / He woa ho dansal** ébars ur chambr' / Gant nombr' bras ha tud chentil yauanc (Ms. 2 Saint-Prix / *Testamant marquis a guerrant* / v. 11-14)

❖ **Ar choars, an ébad** ha commenças énan (Ms. 2 Saint-Prix / *Kontadenn Koathaleg Kervinou* / L. 208).

Ma zad ma mamm (ma mère, mon père)

- **M'ha tad, m'ha mam**, m'ar em c'héret / D'ar marradec, n'am guesset quet (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 5-6)
- Adieu**, m'ha mam**, adieu**, m'ha tad** / Biquen n'ho quel m'ha daoulagat (Ms. 2 Saint-Prix / *Rosmelson* / v. 17)
- O doué, consolet **m'ha mam, m'ha tad** / Birviquen n'ho guel m'ha daoulagat (Ms. 2 Saint-Prix / *Marquis Trédré* / v. 84)
- **M'ha tad, ha m'ha man** dim he leret / Péra eo an drous emeus clevet (Ms. 2 Saint-Prix / *Yvonna Yudec* / v. 71-72)

[79] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p. 104.
[80] Édition Al Liamm.

Ce point a été étudié par Nelly Blanchard, et sur les 350 pages que compte le texte d'Hervé Burel[81], elle a relevé environ 200 doublets synonymiques :

[…] 200 expressions extraites du texte, des doublets synonymiques ou expressions apparentées mettant en pendant deux éléments rapprochés par l'auteur, deux éléments comme posés en regard sur les plateaux d'une balance[82].

4 – Pronociation & morphologie

Le breton obéit à des règles de prononciation. L'accent tonique, est généralement placés sur la pénultième, dans la majeure partie de la Bretagne bretonnante (KLT = Kerne – Leon – Treger). La présence de l'accent tonique entraîne aussi des règles de longueur de consonnes ou de voyelles… Ces règles se trouvent souvent modifiées dans le chant.

Il semble que la *gwerz* modifie moins ces règles de prononciation que ne le fait d'autres chants, en particulier le chants à danser. Une chanteuse telle que Mme Bertrand, par exemple, reste assez proche du breton parlé :

> *[…] Mme Bertrand dit les textes : la diction est extrêmement claire, les phonèmes sont ceux de la langue parlée (sans déformation due au chant), les accents toniques rythment les phrases avec le plus grand naturel […] le débit est le plus souvent assez proche de celui de la parole. Le chant est véritablement narratif*[83].

Yann-Fañch Kemener a cité à plusieurs reprises l'importance que donnaient les anciens à la prononciation, lorsqu'il se formait lui-même au chant traditionnel, et à la *gwerz* :

> *Ar ganerien gozh o deus bet desket ma c'hanaouennoù din a lâre dalc'hmat « Distaget mat ho pôjoù ». En gwirionez, ur ganaouenn zo graet evit bout komprenet. Setu perak eo talvoudus distagañ pep ger, pep silabenn (Les vieux chanteurs qui m'ont appris mes chansons me disaient toujours « Prononcez bien vos paroles ». En vérité, une chanson est faite pour être comprise. Voici pourquoi il est important de prononcer chaque mot, chaque syllabe* [84]*).*

5 – Dialectes et standard littéraire

[81] Herve BUREL, *Histor eur famill eus Breïs-Izel (traduit et présenté par Nelly Blanchard),* CRBC-Skol Vreizh, 2011, 615 p.

[82] Nelly BLANCHARD, « Les doublets synonymiques chez Hervé Burel (1905) ou comment casser l'entre-soi », *La Bretagne linguistique*, n° 17, p. 162.

[83] Marthe VASSALO, « Madame Bertrand : la maîtrise et la liberté », livret du disque *Grands interprètes de Bretagne. Marie-Josèphe Bertrand*, n° 4, p. 36.

[84] Yann-Fañch KEMENER, « Tammoù rimoù, kontadennoù, fablennoù ha rimadelloù », *Hor Yezh*, n° 270, Mezheven 2012, p. 6.

Nous avons déjà relevé des différences de **vocabulaire** entre les *gwerzioù* et le breton parlé quotidiennement : la présence d'archaïsmes, de formes littéraires, d'emprunts au voabulaire de l'Église, à celui de la justice, au français,…

Il en va de même pour la **morphologie** et la **syntaxe**. Il y a de nombreux exemples de différences marquées entre le breton parlé du chanteur et la langue utilisée dans les chants.

Si des formes appartenant plutôt à un standard littéraire sont très présentes dans les chants (en particulier dans les plus anciens qui sont souvent de fois des *gwerzioù*), les traits dialectaux du pays du chanteur apparaissent également : il y a « cohabitation » entre les formes littéraires et les formes dialectales.

Le territoire bretonnant est divisé en différentes parties, et l'évolution du breton est différente d'une région à l'autre (ceci était d'autant plus vrai à une époque à laquelle la Bretagne avait le breton comme langue naturelle évidemment) : le territoire vannetais et le léonais sont conservateurs, et ce n'est certainement pas par hasard s'ils ont servi tous deux de modèles au breton littéraire (vannetais et léonais). La Cornouaille et le Trégor sont par contre enclins à l'évolution de la langue et aux formes nouvelles, et ces formes se retrouvent également fréquemment dans les chants traditionnels.

6 - Morphologie

Nous ne retiendront dans ce résumé que les formes les plus marquantes

6.1. « Z léonais »

Une des caractéristiques les plus évidentes du standard littéraire léonais est le « z léonais » (il vient d'une évolution du vieux-breton dh [ð]). Il a quasiment totalement disparu de la langue parlée en dehors du Léon. De nombreux exemples se présentent dans les transcriptions de Mme de Saint-Prix : <be**z**an> ; <beu**z**et> ; <de**z**i> ; <bemde**z**> ; <bloa**z**>… et les exemples sont aussi nombreux dans les chants des frères Morvan et ceux des sœurs Goadeg.

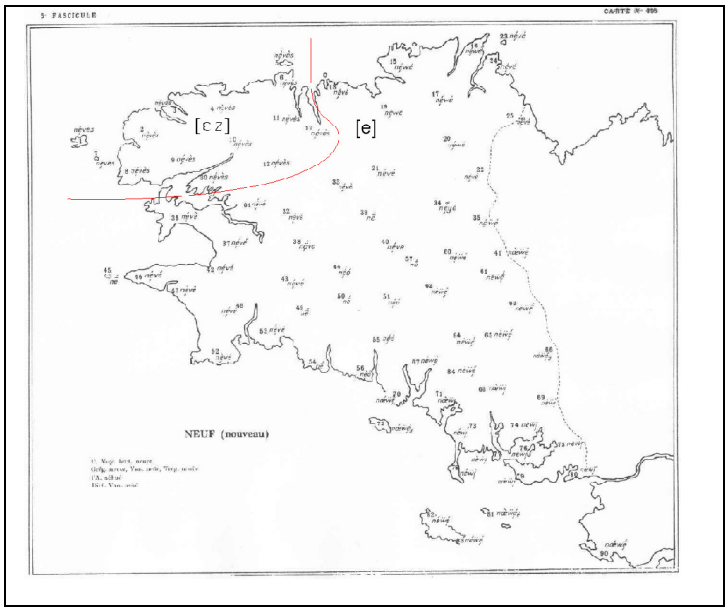

Carte n° 495 de l'ALBB (nevez / *neuf*)

7.2. Archaïsmes

D'autres mots présentent des archaïsmes qui ont disparu de la langue parlée (sauf exceptions dans le pays vannetais) : les verbes *mont* et *dont* (aller et venir) se présentent très souvent dans les chants traditionnels sous leur forme *monet* et *donet*.

L'usage d'autres formes archaïques a été notées par Lukian Kergoat dans les chants traditionnels : les prépositions *eus*, *ouzh*, *diouzh* ont tendance à évoluer vers une forme unique *deus* dans la langue parlée quotidienne.

Les exemples d'archaïsmes pourraient être encore nombreux. Nous ne ferons que citer la présence de formes longues, telles que certaines formes conjuguées du verbe avoir : *emeus*, *ha neveus*, *ho devoa*,…

6.3. « Ez eus »

Une autre forme très représentative du standard littéraire léonais est l'usage de la forme *ez eus* (conjugaison au présent à la troisième personne du singulier de *bezañ* (être)) : la majeure partie du territoire bretonnant faisant usage de la forme évoluée *zo*. Des exemples se présentent encore dans certaines pièces de la collection Saint-Prix :
Dre en hi, **a heus** ur sayen (**Cloarec Lambaul /** v. 49) ; **bezan he heus** (**Youen Camus /** v. 6) ; hen hon gampr' **he heus** goulou (**Ar menec'h ru /** v. 30) ; **bezan eus** ur cleve noaz dindan pen ho quele (**Ar marc'hadour yauanc /** v. 15) ; **ha heus** caoniou (**Rosmelson /** v. 51).

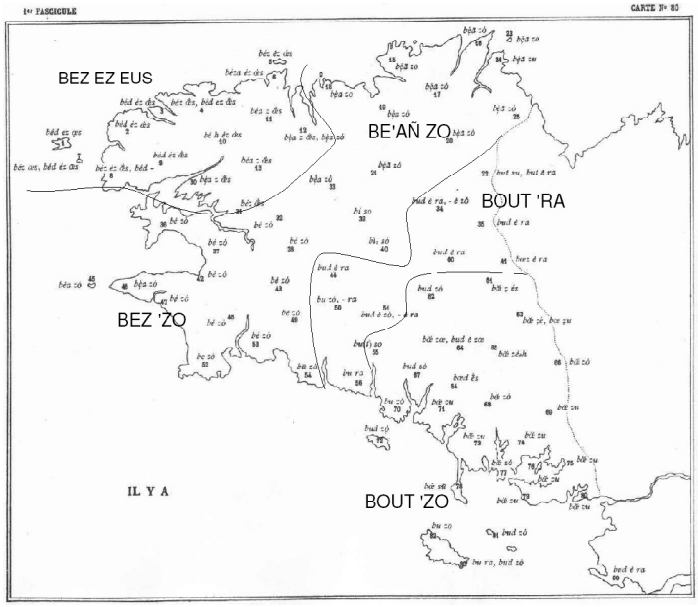

Carte nº 80 de l'ALBB

(bez ez eus / *il y a*)

6.4. Élisions

Une des particularités du breton de Cornouaille et du Trégor est d'élider certains morphèmes tels que les particules verbales, les particules négatives. Les prépositions sont très souvent prononcées dans leurs formes courtes : e-barzh : 'barzh ou 'ba ; etre : 'tre ; a-raok : 'raok ; nemet : 'met…

7 – Syntaxe et phraséologie

7.1. Usage du passé simple

L'usage du passé simple (ou passé défini) a été délaissé dans la langue quotidienne depuis la fin du XIXe siècle et a été remplacé par le passé composé. Les exemples d'usage au passé simple sont toutefois assez nombreux dans les contes et dans les chants traditionnels. Les exemples les plus nombreux sont ceux à la troisième personne du singulier. Les exemples de conjugaison à la première personne du singulier et à la troisième personne du pluriel sont plus rares

7.2. Pronom affixe

Le nombre d'exemples de pronoms utilisés par insistance semble être également nettement supérieur dans les *gwerzioù* à celui rencontré dans la langue parlée quotidienne (usage qui nous semble être délaissé par les néo-bretonnants aujourd'hui). La *gwerz Ar sorcères*, par exemple compte 13 occurrences : din-**me** ; dimp-**ni** ; leret-**hu** ; ho poa-**hu**.

7.3. Pronom objet (infixe)

« *Le pronom objet est celui dont l'emploi a connu l'évolution la plus marquée depuis la période du breton pré-moderne* »[85]. L'emploi de ce pronom objet a été remplacé dans la langue parlée par celui de la préposition conjuguée (si l'on excepte les quelques formes « fossilisées » telles que, par exemple « *ho karout a ran* » ; « *mont d'he c'haout* »,…). Les *gwerzioù* montrent au contraire une forte tendance à conserver les formes anciennes (les chants provenant de la collection de Mme de Saint-Prix, par exemple, ne contiennent aucun cas de cette évolution).

7.4. Ordre des segments dans le vers

La richesse de la langue bretonne est dans sa syntaxe, et « permet de mieux définir le génie propre du breton »[86]. Si la phrase française est généralement construite sur le modèle

[85] Francis FAVEREAU, *Yezhadur ar brezhoneg a-vremañ*, p. 109.
[86] *Ibid*., p. 288.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

SVO (Sujet + Verbe + Objet), la langue bretonne, elle, utilise A[87] + e + V (S + O)[88], que Francis Favereau appelle « structure majoritaire », et représente environ 55% des cas analysés dans son étude. La structure SVO est nettement plus importante dans les *gwerzioù* qu'elle ne l'est dans la langue parlée quotidienne. Selon l'étude d'Yves Le Berre des gwerzioù « *La phrase – ou la proposition principale de la phrase – à sujet initial représente près de 20% du total des accidents recensés*[89] ».

8. la langue des *gwerzioù* : conclusion

Lukian kergoat et Yann-Fañch Kemener[90], pour avoir vécu un enseignement familial du breton dans les années 50 et 60, font mention tous deux de l'intérêt de la littérature orale dans l'apprentissage de la langue. Louis-Jean Calvet, par ses études menées en Afrique sur la culture des griots, basée sur un enseignement exclusivement oral depuis toujours :

> *Les virelangues (j'utilise ici un néologisme, virelangue (exercices labiaux), pour désigner ce qu'on appelle en anglais tongue-twister, en allemand zugenbrecher, en espagnol trabalengua, etc., et que curieusement la langue française ne nomme pas) sont, avec d'autres exercices oraux, au centre de l'enseignement de la langue dans les sociétés de tradition orale*[91].

La langue des *gwerzioù* est ce que Lukian Kergoat nomme une *langue hybride* : une langue où se côtoient des formes archaïques, ou correspondant à un standard littéraire et des formes évoluées et dialectales. Il est parfois bien difficile de parvenir à définir l'origine d'un chanteur uniquement par l'interprétation de ses chants, la langue utilisée dans les chants ne correspondant à aucun lieu précis du territoire bretonnant.

« **N'eo ket yezh ar pemdez eo a gaver er sonioù hag er gwerzioù, yezh ar sul ne lavaran ket** » (La langue des *sonioù* et des *gwerzioù* n'est pas la langue quotidienne, mais celle du dimanche)[92].

[87] A = tout adjectif (ou participe passé – adjectif verbal en breton), ou tout adverbe, ou tout autre attribut, dont les compléments d'objets indirects (*YBV*, p. 290).

[88] *Ibid*., p. 290.

[89] Yves LE BERRE, « Rhétorique des gwerziou », *La Bretagne linguistique*, n° 17, p. 144.

[90] Lukian KERGOAT, « Live yezh ar c'hanaouennoù pobl », *Klask*, n° 3, p. 54-55 & Yann-Fañch KEMENER, « Da bep hini e damm lodenn : tammoù rimoù, kontadennoù, fablennoù ha rimadelloù a bep seurt », *Hor Yezh*, n° 270, 2012, p. 5-11.

[91] Louis-Jean CALVET, *La tradition orale*, PUR, p. 10.

[92] Lukian KERGOAT, *Klask*, n° 3, p. 54.

DEUXIEME PARTIE

LES COLLECTEURS ET Mme DE SAINT-PRIX

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

I – Collecteurs et littérature orale

1 - En Europe

La deuxième moitié du XVIIIe siècle verra se développer un engouement pour ce qui prendra le nom, par la suite, de littérature orale[1]. C'est apparemment sous l'impulsion de James Macpherson (1736-1796) et de l'édition des « chants d'Ossian[2] », en Grande-Bretagne, en 1765, que cet engouement prit vraiment forme, et ceci dans la majeure partie des pays européens. Les romantiques, délaissant la littérature grecque et latine, furent à la base de ce mouvement :

> *Le romantisme a bouleversé l'Europe. Les lettrés vont se détourner des Grecs et des Latins ainsi que des auteurs classiques. Ils découvrent l'existence de littératures populaires, où mûs par le goût de ce qu'ils appellent alors les « antiquités celtiques », ils vont rechercher des traces des civilisations anciennes. Et de fouiller dans l'espoir de mettre à jour des pierres qui, débarassées de leur gangue de terre impure, brilleront d'un éclat pur et sans pareil*[3].

Souvent encouragées par les gouvernements, les motivations pour rechercher une littérature populaire qui auraient été le véritable reflet de la mentalité d'un peuple et de celle des ancêtres étaient très souvent politiques et nationalistes :

> *Le XIXe siècle est dans toute l'Europe, le temps des nationalités. Ce mouvement prend appui sur l'existence en Europe de groupements linguistiques, ethniques, historiques, de nature et d'origine dissemblables qui se conçoivent comme des nations et de l'éveil du sentiment d'appartenance à ces nationalités*[4].

L'importance de la Révolution française fut grande sur ce mouvement nouveau :

> *La Révolution française fut une des sources du mouvement [des nationalités] par l'influence de ses idées tel le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, prolongement de la liberté individuelle et de la*

---

[1] Préface *Légendes rustiques*, p. 10. : « Le paysan est donc, si l'on peut ainsi dire, le seul historien qui nous reste des temps anté-historiques […] Honneur et profit intellectuel à qui se consacrerait à la recherche de ces traditions merveilleuses […] qui jetteraient peut-être de grandes lueurs sur la nuit profonde des âges primitifs […] on ne saurait trop avertir le faiseur de recherches, que les versions d'une même légende sont innombrables, et que chaque clocher, chaque famille, chaque chaumière a la sienne. C'est le propre de la littérature orale que cette diversité ».

[2] Après l'édition en 1760, *Fragments of Ancient Poetry Collected in the Highlands of Scotland and Translated from the Gaelic of Erse Language*, James Macpherson édita la première partie des poèmes d'Ossian en décembre 1761, sous le titre de *Fingal : An Ancient Epic Poem in Six Books ; Together with Several other Poems by Ossian, son of Fingal*, et la seconde partie en mars 1763 : *Temora : An Ancient Epic Poem in Eight Books ; Together with Several other Poems by Ossian, son of Finga*l.

[3] Gwennole LE MENN, *Histoire du théatre populaire breton* XVe-XIXe, p. 7.

[4] Didier BÉCAM & Laurence BERTHOU-BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, p. 15.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

souveraineté nationale, mais aussi négation de la légitimité. Dans l'Europe de l'Ancien Régime, les ambitions des souverains étaient au point de départ des conflits. L'exemple de la nation française tenant tête à l'Europe, témoigne que des peuples amenés à vivre ensemble par la volonté de tel ou tel souverain peuvent ne pas rester indéfiniment associés[5].

Parmi ces précurseurs, nous pouvons citer :

- **Johann Gottfried von Herder** (1744-1803)

Herder éditera le premier volume des *Volkslieder* en 1778, et le second en 1779 :

> *Dès 1767, le philosophe Herder conscient du nouvel enjeu culturel, proclamait dans les Fragments sur la littérature allemande, que la poésie vraie est celle qui puise dans le fonds populaire et national, que les chants populaires sont "les archives des peuples"*[6].

- **Les frères Grimm** en Allemagne

Jacob Grimm (1785-1863) et son frère Wilhelm (1786-1859) furent célèbres pour leur ouvrage *Kinder-und Hausmärchen*, traduit dans plus de cent langues. Ils auront influencé de nombreuses personnes telles que La Villemarqué ou Luzel, en Bretagne. Les échanges de correspondance entre Jacob Grimm et La Villemarqué montrent qu'ils sont restés en relation durant toute leur vie. L'une de ces lettres, retrouvée par Donatien Laurent au manoir de Keransquer, montre que La Villemarqué appelait Jacob Grimm « *Mon cher et illustre maître* »[7].

> *Même s'ils font référence à des conteurs comme Dorothéa Viehmann, une paysanne d'un petit village des environs de Cassel [*où ils avaient vécu durant des années*], les frères Grimm n'ont pas entrepris de véritable enquête de terrain et les contes publiés témoignent d'un énorme travail de remise en forme stylistique. Leur grand mérite est d'avoir eu conscience de l'organisation narrative des contes et de les avoir élevés au rang d'objets légitimes d'études scientifiques*[8].

Les frères Grimm firent également une collecte de chants traditionnels entre 1812 et 1815. Ce travail de collectage ne fut édité qu'en 1985 et 1986, afin de célébrer l'anniversaire de leur naissance[9].

---

[5] Didier BÉCAM & Laurence BERTHOU-BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, t. 1, p. 15.

[6] Joseph RIO, « Quand vint le temps du chant populaire… et poétique ! », *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener*, p. 23.

[7] Donatien LAURENT, *ASBB*, p. 323.

[8] Donatien LAURENT, Fañch POSTIC, Pierre PRAT, *Les passeurs de mémoire*, p. 6.

[9] Waltraud LINDER-BEROUD, « Le début des collectes en Allemagne », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 63

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Nous pouvons également citer **Walter Scott** (1771-1832), écrivain célèbre et auteur également de *The Minstrelsy oft he Scottish Border*, recueil de chansons traditionnelles chantées dans le sud de l'Ecosse.

- **Elias Lönnrot** (1802-1884) en Finlande : en 1835, quelques années avant la parution du *Barzaz-Breiz*, fut édité le *Kadevala* par Elias Lönnrot, un jeune médecin, qui avait collecté les chants (chantés en finnois) constituant son ouvrage depuis 1828. Depuis 1809, la Finlande n'était plus rattachée à la Suède mais à la Russie, et l'état de la langue, le Finnois, était comparable à celui du breton, à cette époque[10]. Une querelle naîtra, dans les années 1870, à l'instar de celle du *Barzaz-Breiz* en Bretagne, quant à l'authenticité des chants composant le *Kalevala*.

2 – En Bretagne

Le nombre de collecteurs est devenu de plus en plus important avec le temps. Nous ne citerons que les plus connus, en particulier, ceux qui ont été en relation avec Mme de Saint-Prix. Nous aurions pu citer également le nom de personnes telles que Narcisse Quellien (1848-1902), Loeiz Herrieu (1879-1953), Mathurin Cadic, Jean-Louis Larboulette (1879-1951), Émile Ernault (1852-1938), Joseph Loth (1847-1934),… ou encore celui de Léopold-François Sauvé (1837-1892) pour sa collecte de dictons et de proverbes.

Jacques Cambry (1749-1807) fut l'une des premières personnes à manifester de l'intérêt pour les traditions populaires[11]. Il fut chargé par le gouvernement de mener une enquête dans le Finistère, en 1794. Non bretonnant, il s'était adjoint l'aide de traducteurs à cette occasion. Quelques chansons, traduites du breton, ont été publiées dans *Voyage dans le Finistère*, compte-rendu de ce voyage :

> *L'impact du Voyage dans le Finistère, publié en 1799, fut considérable dans les milieux bretons de Paris sous l'Empire et la Restauration. Livre guide, livre de référence, il nourrit les réflexions des milieux lettrés bretons, et ouvrit la voie à La Villemarqué, Brizeux et bien d'autres encore qui, dans les années 1830-1840 vinrent enquêter sur le terrain en Bretagne*[12].

2.1. L'Académie Celtique

[10] *Les passeurs de mémoire*, p. 7 : « A la même époque, la Finlande, province de Suède qui vient, en 1809, d'être rattachée à la Russie et ou la situation de la langue finnoise est assez comparable à celle de la langue bretonne, connaît une expérience très proche du cas breton ».

[11] Jorj Belz mentionne le nom de Cillart de Kerampoul (1686-1749) dans son article « Les moissonneurs de la tradition orale dans le Vannetais », *Musique Bretonne*, n° 132, Novembre-Décembre 1994, p. 3-8 : « Originaire de Sarzeau, l'abbé [Cillart de Kerampoul] est l'auteur d'un dictionnaire en français-breton, connu sous le nom de dictionnaire de l'Armerye (1744). Cet ouvrage est illustré de proverbes et dictons vannetais et de quelques formules médicales ».

[12] Joseph RIO, « Quand vint le temps du chant populaire… et poétique ! », *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener*, p. 26.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

La première séance de l'Académie Celtique se déroula le « 9 germinal de l'an XIII » (le 30 mars 1805) à Paris. Créée en 1804, par Eloi Johanneau, Jacques Cambry et Michel-Ange-Bernard Mangourit, trois érudits parisiens. Aux dires des membres de l'académie, l'origine de la France était celtique et gauloise, mais les civilisations grecques et latines l'avaient fait oubliée[13] :

> *Ainsi notre but doit être, 1°. de retrouver la langue celtique dans les auteurs et les monuments anciens, dans les dialectes de cette langue qui existent encore, le breton et le gallois, et même dans tous les dialectes populaires, les patois et jargons de l'Empire français, ainsi que les origines des langues et des noms de lieux, de monumens et d'usages qui en dérivent, de donner des dictionnaires et des grammaires de tous ces dialectes, qu'il faut se hâter d'inventorier avnt leur destruction totale ; 2°. de recueillir, d'écrire, comparer et expliquer toutes les antiquités, tous les monumens, tous les usages, toutes les traditions[14].*

2.2. Les premiers collecteurs en Bretagne

Les premiers collecteurs, en Bretagne, étaient souvent issus de la petite noblesse rurale, et étaient avant tout des collectionneurs qui échangeaint leurs trouvailles entre eux (Jean-Marie de Penguern était d'ailleurs également collectionneur de monnaies gauloises, de meubles anciens,…) :

> *Mais ces précurseurs (Aymar de Blois de La Calande, Madame de Saint-Prix, Ursule Feydeau de Vaugien [la mère de La Villemarqué], Jean-Marie de Penguern) se comportent surtout en collectionneurs, se contentant d'échanger entre eux leurs meilleures trouvailles[15].*

D'après Jorj Belz, leurs motivations devaient être différentes :

> *Leurs raisons de "collecter" sont aussi diverses que les sujets qui les passionnent. Lexicographes, érudits curieux de culture populaire, prêtres soucieux de ne pas avoir affaire à des ouailles complètement déracinées, défenseurs de la langue bretonne et de la culture qu'elle véhicule, écrivains en quête de traditions populaires à insérer dans leurs ouvrages, intellectuels en vue voulant témoigner d'une enfance bretonne traditionnelle, journalistes, chercheurs payés pour enquêter sur une civilisation en voie de disparition, musiciens par plaisirs ou par métier, danseurs… enfin Bretons tout simplement,*

[13] Annaïg BORNE, *Collecter et publier des chansons populaires en Savoie (1864-1939),* mémoire de Master, Université Lyon 2, Département d'histoire, 2011, p. 9.

[14] Éloi JOHANNEAU, « Discours d'ouverture sur l'établissement de l'Académie Celtique, les objets de ses recherches et le plan de ses travaux », *Mémoires de l'Académie celtique*, 1807, t. 1, p. 63-64.

[15] Fañch POSTIC, « Le rôle d'Emile Souvestre dans le développement du mouvement d'intérêt pour les traditions orales au XIXe siècle », p. 118.

plus ou moins conscients qu'avec leurs grands-parents, leurs parents, s'efface une manière d'appréhender le monde qu'ils voudraient transmettre aux générations futures[16]*…*

2.2.1. Alexandre Lédan (1777, Morlaix – 1855, Morlaix)

Alexandre Lédan est surtout connu pour son travail d'imprimeur à Morlaix, et pour l'aide qu'il apportait aux compositeurs de chansons sur feuilles volantes. Entre 1818 et 1850, il vendit 10 000 exemplaires de la pièce de théâtre *Buez ar pevar mab Emon*, essentiellement dans le Trégor, où elle connut un énorme succès[17]. Il travaillait également pour l'Église : des cantiques et des cathéchismes en breton étaient régulièrement édités dans son imprimerie.

Son travail de collecteur est par contre moins connu, et pourtant, il fut l'un des tous premiers (dès 1815) à rechercher les chants traditionnels qui se chantaient dans la région. Une note, parue en juillet 1834 dans *Mignon al labourer – l'Ami du cultivateur, Bulletin de la Société d'Emulation de Quimper* nous informe de ses intentions :

Pedi a ran nep piou benac en devez Guerziou, Rimou, Chansoniou, pe labouriou all, en brezonec, pe imprimet, pe e scritur-dorn, da gaout ar vadelez d'o fresta din, pe da ober un echanch demeus ar re a bossedàn va unan. Beza e zeus meur a hini hac a voar calz a draou dre vemor : o fedi a ran d'o recita din, evit ma scrifin anezo. Anfin, an oll Vretoned a dle ober o fossubl evit tachout da ellout conservi al labouriou scrifet var sujet hor mam-brô, ha n'en deo nemet en eur denna copiou outo, arauc o imprima, ec'h eller dont abenn eus a se[18]*.*

Son travail de collectage représente 8 volumes de presque 500 pages chacun : 381 chansons et 3 pièces de théâtre. Il est conservé à la bibliothèque municipale de Morlaix.
Alexandre Lédan était aussi barde et composait à ses heures. Son style était peut-être trop proche de celui des compositeurs de chansons sur feuilles volantes, et était méprisé par certaines personnes telle que La Villemarqué, qui écrivait ces lignes à son sujet dans la *Revue de l'Armorique*, en août 1843 : *« Un de ces imprimeurs métis, de ces harpies qui se font un plaisir de souiller notre chaste langue*[19] *».*

[16] Jorj BELZ, « Les moissonneurs de la tradition orale dans le Vannetais », *MB*, n° 132, 1994, p. 3.

[17] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne sur feuilles volantes*, p.22.

[18] Yves LE BERRE, *La littérature de langue bretonne*, t. 2, p. 403 : « Je prie quiconque posséderait des gwerzioù, des rimes, des chansons, ou autres ouvrages, en breton, imprimé, ou manuscrit, d'avoir la bonté de me les prêter, ou de me les échanger. De nombreuses personnes savent des choses de mémoire : je les prie de me les réciter, afin que je les transcrive. Enfin, tous les Bretons doivent s'efforcer de conserver les écrits sur notre mère-patrie, et ce n'est qu'en les copiant, avant de les imprimant, que l'on parvient à cette fin ».

[19] Yves LE BERRE, *Ibid*., p. 404.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Chansons communes collection Ledan et Ms. Saint-Prix[20]

Versions Saint-Prix	**Versions Ledan**	**Ms.**	**page**
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Cloarec al Laoudour	t. 2	496-503
Ar martolod ac ar labourer (Ms. 1)	Disput etre ur martolod hag ul labourer	t.1	246-249
Margodic (Ms. 1)	Gwerz Margodic La Boissier	t.4	269-275
Feuntenella (Ms. 2)	Guërz ar Baron Fontenelle	t.8	301-307
Alliedic ar Mad (Ms. 2)	Gwerz Eliedic	t.4	216-222
[Va flanedenn so kalet]	Va flanedenn zo called ha va chans dinatur	t.1	353-356
Cupidon	Cupidon	t.1	397-403
Renean ar glas	Gwerz Renaic ar Glaz	t.4	256-266
Pennherez Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Pennerez Keroulas	t.4	30-37
Sezic Gwengamp (*Antiquités des Côtes-du-Nord)*	Sezic Guëngamp dre ar vicomp a Rohan er bloa 1500	t.8	294-300

2.2.2. Aymar de Blois (1760, Ploujean – 1852, Ploujean)

Né en 1760, au manoir familial du Launay, en Ploujean, Aymar de Blois a été dans un premier temps officier de la marine royale. Il était membre de *l'Académie celtique* (et devint membre de la *Société des Antiquaires de France* à sa création), et fut la première personne à collecter un chant traditionnel composé sur des faits historiques : la *gwerz* de *Pennherez Keroulas* qu'il collecta à Ploujean, non loin de son manoir, en 1823. Il collecta, étudia, traduisit et nota la mélodie de ce chant. Il imprima un petit nombre d'exemplaires qu'il offrait à ses amis. Cette *gwerz* fut imprimée par la suite par le Chevalier de Fréminville dans les *Antiquités du Finistère*, en 1835.

Tout son travail de collectage, réalisé dans les années 1820, est conservé aujourd'hui dans la famille. Il est constitué de deux cahiers[21] :

- Le premier cahier, de la main d'Aymar de Blois, contient la *gwerz l'héritière de Keroulas* et ses notes, et quatre pages écrites sur la *gwerz Seziz Gwengamp*, collectée par Mme de Saint-Prix.

[20] La première colonne de gauche donne la version contenue dans la collection Saint-Prix. Les colonnes de droite indiquent le titre donné à ces versions par le collecteur (ici Lédan), la page et l'ouvrage (ou le numéro du Ms.) dont elles sont tirées.

[21] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire bretonne*, p. 38.

- Un deuxième cahier est composé, lui, de traductions en français de chansons collectées par Aymar de Blois (il n'est pas de sa main). Il contient :

- L'héritière de Keroulas
- Le Siège de Guingamp
- La peste d'Elliant (recueilli par la Villemarqué)
- La Marquise du Faouët
- Chanson de la Soupe au Lait (portée aux jeunes mariés)
- Complainte sur la mort du Marquis d'Ivel
- Complainte que chantent les jeunes mariés à leur repas de noce
- Un conte, « l'histoire merveilleuse du chien noir »

2.2.3. Joseph-François de Kergariou (1779, Lannion – 1849, Grandville)

Né à Lannion, le 25 février 1779, après avoir été député et chambellan de Napoléon, il viendra vivre au château de Granville, à Bringolo, près de Guingamp.

Il est réputé pour avoir collecté un nombre important de chants populaires bretons. Nous ne connaissons de ces chants qu'une version de La Fontenelle, collectée à Lannion (et une variante de celle-ci) qui fut éditée par Fréminville, dans les *Antiquités des Côtes du Nord*, en 1837 sous le titre *Complainte de Fontenelle.*

2.2.4. Émile Souvestre (1806, Morlaix – 1854, Montmorency)

Il n'a pas été un collecteur, mais a eu de l'importance et a influencé des personnes telles que La Villemarqué, Luzel ou Penguern par ses écrits sur la littérature populaire, parus en 1833 dans le *Journal du Finistère* et en 1834-35 dans *La revue des Deux Mondes* (articles qui constitueront plus tard, en 1836, son livre *Les derniers Bretons*).

Près de 30 chansons (des traductions en français) seront incluses dans *Les derniers Bretons* : des chants tels que *Les deux frères*, *L'héritière de Kéroulas*, *Mariannic*, *Le kloärek de Lâoudour*.

Émile Souvestre éditera aussi Le foyer breton, en 1836, un ouvrage qu'il aurait souhaité voir être le pendant du *Barzaz-Breiz* pour le conte traditionnel breton.

2.2.5. Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815, Quimperlé – 1895, Quimperlé)

Hersart de La Villemarqué fut, avec Luzel, le plus célèbre des collecteurs de littérature orale en langue bretonne du XIXe siècle. Auteur de nombreux ouvrages, c'est par le *Barzaz-Breiz* qu'il acquit la célébrité.

Né à Quimperlé le 7 juillet 1815, il passera son enfance et sa jeunesse au manoir familial de Plessix-Nizon, à Quimperlé. Après avoir été au petit séminaire de Guérande, il poursuivra ses études à Paris, au sein de l'école des Chartes. C'est là qu'il s'intéressera à la

culture bretonne, au contact de personnes telles que les frères de Courcy, Brizeug, Émile Souvestre, ou encore Jean-François Le Gonidec qui aura une grande influence sur lui.

Après avoir été chargé de mission par le Ministère de l'Education Nationale en 1838 pour une durée de plusieurs mois, il édite le *Barzaz-Breiz*, en 1839 :

- 31 *gwerz* (chants historiques)
- 17 *soniou*
- 5 chants religieux

Le succès fut immédiat : tout d'abord dans les milieux lettrés parisiens, puis à l'échelle européenne, par ses traductions partielles. La Villemarqué a bénéficié du travail de collectage dans la région de Quimperlé, de sa mère, surnommée la dame de Plessix-Nizon. La Villemarqué augmentera deux fois son ouvrage :

En 1845 : - 65 *gwerzioù* – 16 *sonioù* – 7 chants légendaires et religieux

En 1867 : - 65 *gwerzioù* – 18 *sonioù* – 7 chants légendaires et religieux

Le *Barzaz-Breiz* est synonyme de Renaissance de la littérature bretonne, et Luzel lui doit en grande partie sa vocation pour le collectage de la littérature populaire.

Chansons communes entre la collection La Villemarqué et les Ms. Saint-Prix

Version Saint-Prix	**Version La Villemarqué**	**carnet ou ouvrage** [22]	**page**
Bodeillo (Ms. 1)	ar pagik bodinio & variante	K.1	34-36, 121
		ASBB	67-68
	Bodelio	K.2	196-199
	[Pagik Bodinio zo mac'het]	K.2	200-217
	Ar c'hontez Bodelio	K.2	216-217
	Floc'h Loeiz Trizek	BB	301-309
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	[Markis Coarant]	K.1	45-46
		ASBB	72
	[Cloarec an Amour]	K.1	95-96
		ASBB	101
	Guillou Kalve	K.1	191.1
		ASBB	152
	[Markiz Gwerand] (1re éd. : 1839)	BB	310
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Gwaz aotrou Gwesklen (1re éd. : 1845)	BB	221
	Abelard	K.1	307
		ASBB	244

[22] BB : *Barzaz-Breiz* ; K.1 : premier carnet ; ASBB : *Aux sources du Barzaz-Breiz.*

Ar sorcères (Ms. 1)	Héloise (variante)	K.1	222
	Loiza hag Abalard (1re éd. : 1839)	B.B	135-140
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Ar courricanes	K.1	24-26
		ASBB	61-62
	[autrou ar comt]	K.1	130-131
		ASBB	115
	An otro nan	K.2	136 bis
	Aotrou Nann hag ar gorrigan (1re éd. : 1839)	BB	25-30
Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard (Ms. 1)	potret ann euret	K.1	307-308, 179
		ASBB	245-246
Margodic (Ms.1)	[Margodik]	K.1	213-214
		ASBB	
	Margodik de La Boissiere	K.2	132-136 bis
Rosmelson (Ms. 2)	Rosmelchen Glouisargant	K.2	47-48
	[Rosmelchon]	K.2	49-52
	Rosmelchen (variantes)	K.2	101
	Rosmelchen	K.2	143-146
	Fillorez ann aotrou Gwesklen (1re éd. : 1845)	BB	212-220
Jeannette Riou (Ms. 2)	Marquis ar Cleudon & variante	K.1	165-168
		ASBB	134-135
Yvonna Yudec (Ms. 2)	[Filipp Ollier]	K.1	137-139
		ASBB	119-120
	Filip Olier	K.1	159-160
		ASBB	130-131
	Jenovefa Rustefan (1re éd. : 1839)	B.B	266-271
Feuntenella (Ms. 2)	Fontanella	K.1	203-208
		ASBB	165-167
	Fontanella (1re éd. : 1839)	BB	287-292
Marquis Trédré (Ms. 2)	Iaodet	K.1	89-94
		ASBB	97-100
	[Vont dan pardon dan guer Iadet…]	K.1	97-98
		ASBB	102
	Markiz an tridé	K.2	136bis-137bis
Alliedic ar Mad (Ms. 2)	Du Stang	K.1	37-38
		ASBB	69-70
		K.1	178-299

Ar menec'h ru (Ms. 2)	Ar manar ru	ASBB	141
	Ann tri manac'h ruz (1re éd. : 1839)	BB	184-189
Ar voas Allec (Ms. 2)	Ar breur mager (1re éd. : 1839)	BB	163-172
Teir noz so (Ms. 2)	Zon aer wiber	K.1	195.1, 195.2, 196.1, 211
		ASBB	155-157
Renean ar glas	Rennig an Glas	K.1	74A, 74B, 83A, 85B
		ASBB	89-91
	Azenorik-C'hlaz (1re éd. : 1839)	BB	242-249
Sezic Guengamp (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Sezis Guengamp	K.1 ASBB	106-112 106-107
	Seziz Gwengamp (1re éd. : 1839)	BB	257-261
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Keroulas	K.1	66
		ASBB	84
	[Penherez Keroulas]	K.1	265
		ASBB	207
	Penn-herez Keroulas (1re éd. : 1839)	BB	293-300
Iannic Scolant	Iannik Skolan	K.1	170-174
		ASBB	136-138
	Skolan	K.2	117-119
	Iannik Skolan (1re éd. : 1839)	BB	340-349
Merlin	Merlin (1re éd. : 1845)	K.1	303, 302, 304, 305, 295, 296
		ASBB	238-244
	Merlin (1re éd. : 1845)	BB	56-78
Pontplancoat	Pontplencoat	K.1	99-102
		ASBB	103
	Pont-Plenkot	K.1	235, 236, 242
		ASBB	191

2.2.5.1. La querelle autour du *Barzaz-Breiz*

Le *Barzaz-Breiz* est aussi célèbre pour la querelle qui débuta dès 1867, quant à l'authenticité de ses chants. Selon Pierre Batany, l'origine du problème était plus ancien, et avant tout une querelle de personnes qui a du débuter lorsque Luzel voulut éditer le mystère *Santez Tryphina hag ar roue Arzur* et qu'il prêta les épreuves à La Villemarqué :

> *C'est probablement à l'occasion d'un de ces mystères que se déclencha l'animosité entre Luzel et La Villemarqué : épisode biographique capital, point de départ d'une phase aiguë de la querelle du Barzaz-Breiz, et qui met aux prises trois des protagonistes de l'affaire : Luzel, l'abbé Henry et La Villemarqué. Luzel, comme il le raconte à Renan, dût menacer La Villemarqué de l'huissier pour récupérer son manuscrit. Il pourra le publier avant Le Grand Mystère de Jésus*[23].

Peu à peu, la mauvaise réputation d'être un ouvrage apocryphe pour une bonne part entoura le *Barzaz-Breiz*. A l'origine de ce mouvement, nous trouvons Luzel et ses amis, parmi lesquels on comptait Ernest Renan, René-François Le Men (archiviste du Finistère), et d'Arbois de Jubainville (directeur de la *Revue Celtique*).

Le jugement de R-F Le Men, en 1867, dans la préface de la réédition du *Catholicon* de Jehan Lagadeuc, fut sévère :

> *Il est des limites que l'imagination ne doit pas franchir. Jouez au barde, à l'archibarde, ou même au Druide, si cela vous amuse, mais n'essayez pas de fausser l'Histoire par vos inventions. La vérité se fera tôt ou tard, et de vos tentatives malhonnêtes, il ne vous restera que le mépris* [24].

En 1868, Luzel écrira ceci en introduction de ses *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne* :

> *A ceux qui me reprocheraient d'avoir donné des pièces incomplètes, irrégulières, ayant toutes sortes d'imperfections, je ne pourrais que répondre : j'ai donné ce que j'ai trouvé, ce qui existe réellement dans le peuple, de la véritable poésie populaire enfin. […] Quant à ceux qui voudraient faire œuvre de littérature et s'exercer à composer des ballades régulières et d'un goût épuré à l'aide de ces thèmes primitifs, libre à eux ; la poétique du genre est suffisamment connue aujourd'hui. Macpherson, Walter Scott, l'auteur de la Guzla, d'autres encore, ont prouvé qu'on peut parfaitement réussir dans ce genre de pastiche*[25].

[23] Pierre BATANY, *Luzel. Poète et folkloriste breton. 1821-1895*, 1941, p. 115.
[24] R.-F. LE MEN, *Le Catholicon de Jehan Lagadeuc. Dictionnaire breton, français et latin* (…), Lorient, Corfmat, 1867.
[25] *GBB. I*, p. IV.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

En juillet 1872, à l'occasion du *Congrès scientifique de France*, qui se déroula à Saint-Brieuc, les relations entre Luzel et La Villemarqué furent cassées après que Luzel ait lu son mémoire[26], qui fut un réquisitoire, sur l'authenticité des chants du *Barzaz-Breiz*[27]. La thèse de Francis Gourvil, éditée en 1960, est dans la lignée de Luzel. La Villemarqué ne cherchera jamais à prouver sa bonne foi, et préférera le silence plutôt que de répondre aux attaques.

Après avoir découvert, en 1964, au manoir de Keransquer, les carnets de terrain de La Villemarqué, et reçut l'autorisation par la famille de les consulter et de les étudier, Donatien Laurent est parvenu à transcrire le premier carnet (le plus important), et à mettre en évidence le véritable travail de collecteur de l'auteur du *Barzaz-Breiz*.

> *Le but de cet ouvrage n'est pas d'élucider le problème controversé de la composition du Barzaz-Breiz, mais de rendre enfin son étude et sa solution possibles en faisant connaître les matériaux qui lui ont servi de base[28].*

2.2.6. Jean-Marie de Penguern (1807, Paris – 1856, Taulé)

Jean-Marie de Penguern est né à Paris, le 24 juin 1807. Il était le fils de Pierre-Marie-Gabriel de Penguern et de Marie-Pétronille Kersulguen. Il sera un homme de loi, tout comme son père. Après des études à Paris, puis à Rennes, il se fera avocat, en 1832. Exerçant tout d'abord à Lannion, il sera nommé juge de paix à Perroz Guirec en 1843.

Il reprendra sa charge d'avocat à Lannion, entre 1843 et 1851, et se consacrera davantage encore à la collection d'antiquités (médailles, pièces de monnaie, meubles,…) et en particulier à la collection de chants et de pièces de théâtre populaires en breton : il parviendra à une collection de 590 chants, qu'il collectera lui-même ou qui lui seront transmis par des amis tels que Guillaume Kerambrun ou Mme de Saint-Prix.

L'intention de Penguern, s'il était resté en vie, était d'éditer sa collection (du moins les pièces les plus intéressantes), comme nous le montre sa correspondance échangée avec La Villemarqué, en 1848 :

> *Nous allions nous aussi nous faire imprimer […] Nous donnerons cependant nos chants avec ou sans le travail de Souvestre. Nous ferons probablement la folie de les éditer à nos dépens. Ils sont bien moins intéressants que les vôtres surtout sous le rapport littéraire[29].*

Après sa disparition, ses manuscrits seront l'objet de disputes entre Luzel et La Villemarqué (ou par personnes interposées), cherchant à se les approprier. Ils seront

[26] Mémoire portant le titre de *De l'authenticité du Barzaz-Breiz.*
[27] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 289.
[28] Donatien LAURENT, préface *ASBB* (*Aux sources du Barzaz-Breiz*).
[29] Pierre de LA VILLEMARQUÉ, *La Villemarqué, sa vie et ses œuvres*, p. 197.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

finalement remis à la BnF en 1878 (ou 1877 ?)[30], non sans avoir souffert après être passés entre les mains de certains hommes d'Église, qui en auront écarté certaines pièces jugées inconvenantes.

14 manuscrits constituant le fonds Penguern aujourd'hui

Ms. 89	Chants populaires de Léon
Ms. 90	Chants populaires de Léon
Ms. 91	Chants populaires bretons du Trécorrois, du Goello et de la Cornouaille
Ms. 92	Chants populaires bretons, recueillis par Mme de Saint-Prix, de Morlaix, partie dans les les Côtes-du-Nord, à Callac et aux environs, partie à Morlaix
Ms. 93	Chansons bretonnes, fragments divers, papiers et notes de M.M de Penguern et Kerambrun
Ms. 94	Chansons bretonnes recueillies par M.M de Penguern et Kerambrun
Ms. 95	Chansons et dictons bretons, par M.M de Penguern et Kerambrun
Ms. 96	Mystère de sainte Geneviève de Brabant
Ms. 97	Mystère de Saint Guenolé Folio 81 – Fragment du Mystère de saint Symphorien
Ms. 98	Mystère de Charlemagne et des douze pairs
Ms. 99	« Allonzor ha Telmogina » comédie en 1 acte Folio 21 – « An Inconstanç doubl – Comedy en un Act (Arlequin et Flavia)
Ms. 100	Mystère de saint Garand, saint Denis et saint Clément
Ms. 111	Recueil de chansons, gwerz, noëls et autres poésies bretonnes, formé de 1837 par M. de Penguern
Ms. 112	Recueil de chansons, gwerz, noëls et autres poésies bretonnes, formé de 1837 à 1857 par M. de Penguern

Tableau d'après le travail de Laurence Berthou-Bécam[31]

[30] Fañch POSTIC, « L'affaire des manuscrits à la mort de J-M. de Penguern », p. 87-104.

[31] Laurence BERTHOU-BÉCAM, « Analyse des manuscrits Penguern », *Jean-Marie de Penguern (1807-1856). Collecteur et collectionneur*, p. 110.

Ms. n°	Nombre de chants	Nombre de fragments	Nombrede proverbes	Nombre de traductions	Nombres de folios
89	88	0	0	1	261
90	109	0	0	0	292
91	78	4	0	8	211
92	33	0	0	2	122
93	59	15	4	2	119
94	52	2	0	44	245
95	64	2	28	20	426
111	57	6	2	14	289
112	86	8	0	4	169
total	590	36	34	95	2134

Une partie des manuscrits Penguern a été éditée[32] :

- Ms. 89 : Gwerin n° 4, en 1963 (f. 1-123), et Gwerin n° 5 (f. 124-261), en 1963, copie de Fañch Elies-Abeozen, d'après le microfilm.
- Ms. 90 et Ms. 91: Gwerin n° 6, en 1965 (f. 1-115), et Dastumad Penwern, Chants populaires de la collection de Penguern (fin du Ms. 90 et Ms. 91) par Dastum en 1983 (d'après la copie de Joseph Ollivier).
- Ms. 92 : Gwerin n° 8, en 1997. Copie d'après le microfilm par Claude Lanchec, revue par Herve Bihan.
- Ms. 93 : Gwerin n° 9, en 1997. Copie de Claude Lanchec d'après le microfilm.
- Ms. 94 : Gwerin n° 10, e 1998. Copie de Claude Lanchec d'après le microfilm, revue par Divi Kervella et Herve Bihan.

Chansons communes aux Ms. Penguern et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Penguern**	**Chanté par**	**Ms.**	**Folio**
	Plac'hic pem bloas	Jannet Kerguiduff (23.12.1851)	89	33-35
	Ar plac'hik pemp bloas	Janneton Puil (1851)	90	201-203

[32] Nelly BLANCHARD & Herve BIHAN, « Contribution à une ébauche de bibliographie », *Jean-Marie de Penguern (1807-1856). Collecteur et collectionneur*, p. 251-259.

Ar minores pemp bloas (Ms. 1)	**Minores pemp bloas**[33]		**92**	**3v-7v**
	Plac'hik bemp bloas		93	117
	An den lor		94	154r-163v
	Al laourez guen		94	171r-176v
	Al laourez guen		94	208r-214v
	Gwers plac'hic pem bloa		112	128r-128v
Kerveguen hag ann Tourellou (Ms. 1)	An Tourello	Mari Bozeg (18.02.1851)	90	63-65
	Choar an Tourelou		93	27-28
	An Tourello		111	157r-160r
	An Tourello		111	161r-172v
	An Tourello *(collecté par Mme de Saint-Prix)*		111	173v-178v
	An Tourello		111	179v-186v
Bodeillo (Ms. 1)	**Bodeillo**		**92**	**9v-13v**
	Contrechapell		111	64v-68v
Stang Bizien (Ms. 1)	**Stang Bizien**		**92**	**14v-17v**
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	**Cloarec Lambol**		**92**	**18v-25v**
	Cloarec Lambol		111	273r-276r
	Annaic Donval		112	164r
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Ar marc'hadour Rouan	Janneton Puil (1851)	90	
	Marc'hadour Rouan		**92**	**26v-27v**
	Marc'hadour bien	Catel Bonder (1852)	112	54r-54v
Coat ar Fao (Ms. 1)	Coat ar Fao		92	28v-29v
Ar martolod ac ar labourer (Ms. 1)	Al labourer ag ar martollod		92	30v-31v
Ar sorcères (Ms. 1)	Ar Sorcerez	Anaïc Cozic (Taulé – 1850)	90	
	Sorceres	Jannton Puil (1851)	90	
	Ar sorserez		**92**	**33v-35v**
	Son Janedic		93	101
Ar Comte yauanc	Ar c'hont Trador hag he briet	Mari Koad (1851)	90	
	Ar c'hont Tudor	Jannton Puil (1851)	90	
	Aotrou a conte ag et briet		91	

[33] **En gras**, les versions copiées par Penguern d'après les Ms. Saint-Prix.

(Ms. 1)	Ar Korandones	collecté par Kerambrun	91	
	Markis ar c'hont ag e briet		91	
	An otro komt		**92**	**36v-41v**
	Gwers ar c'hont Tudor		93	33-34
	Ar c'hont hag ar gorrigan		94	21-28
	Ar c'homt Tudor		95	6v-11v
Rogard, ha marcic Euret (Ms. 1)	**Breudeur Euret**		**92**	**42v-45v**
Macharid Lorantz (Ms. 1)	Maharid Loranc		89	132-133
	Mac'harid Lorantz		**92**	**47v-49v**
Giletta ar Bouder (Ms. 1)	**Gilletta**		**92**	**50v-53v**
An Traonvillin (Ms. 1)	**Traouvilin**		**92**	**54v-57v**
Margodic (Ms. 1)	**Margodig La Boissière**		**92**	**59v-63v**
Bruillac, K/roué (Ms. 1)	**Bruillac a K/roue**		**92**	**64v-64r**
Rosmelson (Ms. 2)	Rosmelchon Rosmelchon		89 90	
Yvonna Yudec (Ms. 2)	Kloarec ar Bihan		95	290r-298v
Testamant Marquis Guerrand (Ms. 2)	Markis Guerand		111	78r-80v
Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet (Ms. 2)	Baron Yvet		93	97r-99v
	Baron Nevet		95	206v-214v
Feuntenella (Ms. 2)	Fantanellan		94	202
Marquis Trédré (M. 2)	Tredrez		91	
	[Na ma plich ganec'h e sileofet]		91	
	Ne voa ket e ker peurlaret		91	
	[Testen 536]		91	
	Tredrez		91	
	Tredre		91	
	Tredre		91	
	Guers ar Yeodet		93	115v-116v
	Tredrez		95	185v-197v
Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet (Ms. 2)	Cloarec a Chevans	François Boulc'h (Pontéon – 1852)	91	204r-206v

	Kloarec crec'h menez		**92**	**66v-67r**
Grec'h prison Guenet (Ms. 2)	**Ar vreg krouget**		**92**	**71v-77v**
Louar Guernachanne (Ms. 2)	**Louar-min Guernachane**		**92**	**78v-79v, 68r-69v**
Alliedic ar Mad (Ms. 2)	**Escop Penarstang**		**92**	**81v-85v**
	Eskop Penarstang a Coetalen		93	87
	Eskop Penarstang		94	42-51
	Penarstang		111	34
Ar menec'h ru (Ms. 2)	Jacobin Redon-Manac'h ru	Moris Follezour	89	
Maner Tremenec (Ms. 2)	**Maner Tremenek**		**92**	**86v-89v**
Ar voas Allec (Ms. 2)	Al lezvam		91	
	Feunteun Goazallek		**92**	**90v-92v**
An den arme (Ms. 2)	**Greg he daou briet**		**92**	**116v-117v**
	Greg he daou briet *(memes gwerz adkempennet)*		**92**	**118v-119**
Teir noz so (Ms. 2)	An aer wiber		91	
	Fanchic ha Jannton		**92**	**120v-121v**
	Karante *(même gwerz, restructurée)*		**92**	**122v**
Me meus choazet ur vestrez	**Fragments**		**92**	
Va flanedenn so kalet	**Va planedenn zo kalet**		**92**	**97v-98v**
Renean ar glas	**Renean ar glas**		**92**	**100v-112v**
	Renean glas		95	174r-184v
Bannier breiz	**Banniel Breïs**		**92**	**113v-114v**
	Banniel Breis		111	
	Banniel ar Vretoned		111	101r-101v
	Banniel Breis		112	
Pa oan var mene	**Yvonna**		**92**	**119r**
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Pennherez K/oulas		111	74r-76r
Iannic Scolant	Iannik Skouldrin	Jannet Puil (1851)	89	149-152
	Yannic Scolant		93	38r-41v
	Baron Penhoat		91	

Pontplancoat	Baron Penhoat		112	114r
	Baron Penhoat		112	123v
	Gwers comte Penhoat		112	124r-126v
	Ar Baron Pomplincoat		112	129r-134r
	Guers ar Baron Pomplincoat		112	135r-139r
	Ballade Le Baron de Pomplincoat *(vers en français)*		112	138r
Groac'h Aës	Groac'h Aës		95	276v-280r
	Ahès		111	261r-263r

2.2.7. Guillaume René Marie Kerambrun (1813, Bégard – 1852, Prat)

Né à Bégard, dans le Trégor, en 1813, il était le fils de Guillaume Kerambrun, un percepteur, et de Marie-Françoise Lagain. Il était l'ami de Penguern, et servait de collecteur à ce dernier[34]. On lui reprocha, après sa mort, d'avoir été l'auteur des plus belles pièces de la collection Penguern (*Gwrac'h Ahez*, *Ar bleizdi mor*, *Argaden ar Saozon*, *Gwerz ar paper timbr*, *Menec'h an Enez C'hlas*). Ceci lui fut reproché surtout par Luzel, qui ne parvenait pas à retrouver ces pièces dans le Trégor qu'il parcourait depuis des dizaines d'années. Le reproche n'eut pas l'importance de celui qui était adressé à La Villemarqué quant à l'authenticité du *Barzaz-Breiz*. Anatole Le Braz écrira ceci en introduction des *Soniou Breiz-Izel (SBI*) :

> *J'ai dit que M. de Penguern était un collecteur sincère. Il ne faudrait pas conclure que toute sa collection est authentique, surtout en ce qui a trait aux chants du peuple. Lorsque M. de Penguern voulut classer ses documents et les traduire, il s'adjoignit un ancien étudiant en droit, alors en rupture de ban, René Kerambrun, de Prat. C'était un Breton de talent que ce René Kerambrun, et qui possédait pleinement sa langue. Mais, un peu besoigneux, et pour prendre M. de Penguern par son faible, il crut pouvoir, sans forfaire, lui glisser en mains, comme choses frappées à l'estampille du peuple, certaines pièces qu'il avait lui-même fabriquées… Ils charmèrent d'autant plus M. de Penguern que, par la perfection de la forme, ils rappelaient les morceaux les plus achevés du Barzaz-Breiz…* Anatole Le Braz précise *: Il ne faudrait pas croire, d'après ce que je dis, que René Kerambrun n'était qu'un vulgaire mystificateur. C'était une nature très douce, et très droite, et de tous points sympathique. Il regardait ses innocents mensonges poétiques comme suffisamment excusés par la joie qu'ils causaient au bon M. de Penguern. De son temps, d'ailleurs, c'était là fautes vénielles, et il aurait pu s'autoriser d'illustres exemples[35].*

[34] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien hag ar yezhourien*, p.164.

[35] Anatole LE BRAZ, Préface *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne*, *SBI.1*, p. IX-X.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

2.2.8. Nicolas Le Bras[36] (1825 - 1901)

Tout comme Mme de Saint-Prix, Nicolas Le Bras a collecté un nombre important de chants traditionnels bretons, sans rechercher à les éditer. Il a collaboré au travail de collectage d'autres personnes, tel que celui de son amie Mme de Saint-Prix, lorsqu'il était instituteur à Saint-Servais, et aurait apparemment continué cette collaboration après être parti exercer à Ploumilliau :

> *Quant à Mme de Saint-Prix, je la vois très nettement, telle que plus d'une fois je la vis à Morlaix, où elle avait une maison de ville […]. Une vieille dame à coques, souriante, m'accueillait. Nous dînions chez elle.*[37]

Anatole Le Braz ajoute, dans le même article :

> *Presque toutes les collections de chants Bretons contiennent des morceaux écrits de sa main [Nikolaz ar Braz] : collection de Luzel, de Penguern… Je regrette vivement que le trésor amassé par lui se soit évadé de ses tiroirs. Ce trésor était considérable quand mon père vint de St-Servais à Ploumiliau. Là il recevait souvent la visite de Carfort, de Lannion, qui lui emprunta ses cahiers : « Sacristi ! marmonnait mon père, je voudrais bien savoir ce que Carfort a fait de ma collection… ». Je la soupçonne de s'être égarée dans les cartons de M. de Penguern.*

2.2.9. François-Marie Luzel (1821, Plouaret – 1895, Quimper)

Luzel (= Fañch an Uhel) est né le 6 juin 1921, au manoir de Keramborn[38], en Plouaret, commune du Trégor. Il était le fils de riches paysans : François Luzel et Rosalie Le Gac. Il est le deuxième d'une famille de douze enfants.

C'est certainement au contact de son oncle, l'historien Julien Le Huérou, qu'il découvre le collectage pendant les vacances scolaires, mais le *Barzaz-Breiz* de La Villemarqué aura été déterminant dans sa vocation également, tout comme les ouvrages d'Émile Souvestre, de Brizeug ou de Dufilhol[39]. Keramborn était le lieu de nombreuses veillées durant l'enfance de Luzel, ce qui le mettra aussi très tôt au contact des chanteurs et conteurs de la région. Il nous faut préciser que le Trégor du début XIXe siècle était également la scène de nombreuses pièces de théâtre en breton, interprétées par des troupes d'acteurs amateurs.

Keramborn fut d'une grande importance dans la vie de Luzel, et c'est là qu'il effectuera une très grande partie da son collectage, auprès de mendiants, de journaliers, d'artisans, de servantes,… :

---

[36] Anatole Le Braz avait choisi de modifier l'orthographe de son nom : « Le Bras » en « Le Braz », las de l'entendre prononcé [lebra] en dehors de la Bretagne.

[37] Anatole Le Braz, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*, 1912.

[38] Nous trouvons ce nom de lieu orthographié "Keranborn", "Kerarborn", "Keramborn", "Keramborgne",…

[39] DASTUM, *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, livret, p. 2.

Je faisais venir à Plouaret, où j'avais établi mon quartier général, les conteurs et chanteuses émérites qui m'étaient signalés, à plusieurs lieues à la ronde. Je leur demandais de me débiter leurs contes ou de chanter leurs chansons, en breton, et comme ils en avaient l'habitude au foyer des veillées d'hiver[40].

Il fut chargé de missions à plusieurs reprises, trois d'entre-elles se différencient par leur importance :

- 1845-1847 : chargé par Salvandy, Ministre de l'Éducation, de collecter les chansons et les pièces de théâtre populaires. Il collectera un petit nombre de manuscrits ainsi que quelques chants. Son travail sera jugé insuffisant et il ne lui sera plus confié de mission avant 1864[41].
- En 1852, il prendra part à l'Enquête Fortoul, et sur les 170 chansons provenant de Basse-Bretagne, 94 (uniquement des traductions) seront données par Luzel[42].
- 1864 : il fut chargé cette fois par le Ministre Victor Duruy (sur le conseil de Renan) de rechercher des mystères manuscrits ou imprimés. Il parviendra à réunir 34 manuscrits.
- 1868-1873 : il sera chargé de « recueillir en Bretagne les traditions orales pouvant servir à l'étude comparée de l'histoire, de la philologie et de la mythologie des différents peuples d'origine celtiques ». Durant ces quatre années, il collecta 86 contes.
- Il nous faut préciser qu'il a fait tout ce travail de collectage à pied, sous tous les temps, dormant parfois à la belle étoile. Ceci lui vaudra le surnom de « Juif Errant » (« *Boudedeo Breizh-Izel* »). Son travail de collectage ne se limite pas à ces quelques missions, mais a duré quasiment toute sa vie. Il bénéficia de l'aide de certaines personnes : sa sœur Perrine (1829-1915), Nicolas Le Bras, ou encore de celle de son fils Anatole.

2.2.9.1. Inventaire de la collection Luzel[43]

- **Pièces de théâtre** : **87 mystères** (58 livrets comportant 65 titres, conservés à la BnF ; 9 conservés à la bibliothèque de Rennes Métropole[44] ; 7 à la bibliothèque municipale de Quimper ; 5 mentionnées et manquantes aujourd'hui ; édité par Luzel en 1863 *Santez Trifina hag ar roué Arzur* ha *Buhez Sant Wenole*).

[40] Guy CASTEL, *Marc'harit Fulup. Contes et légendes du Trégor*, p. 23.
[41] Françoise MORVAN, « Chronologie des missions », *Journal de route*, p. 193 : « En 1845, Luzel encore étudiant obtient 300 francs pour « recueillir les chants et poésies populaires en langue bretonne ». Les textes et manuscrits remis lors de cette mission n'ont pas été conservés ».
[42] Didier BÉCAM & Laurence BERTHOU-BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, p. 558.
[43] DASTUM, *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*, livret, p. 4.
[44] *Bibliothèque Municipale de Rennes* : devenue *Rennes Métropole* aujourd'hui.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- **Contes** : plus de 400 au total. Un inventaire très précis a été donné, d'après un travail de J. Ollivier, dans *Les contes de Luzel*[45].
- **Chants** : **environ 500** (182 *gwerz* ; 243 *son* et environ 50 édités dans des revues).

Chansons communes collection Luzel et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Luzel**	**Chanté par**	**ouvrage**	**p.**
Ar minores pemp bloas (Ms. 1)	Bugel al laourek	Kemener bihan (Plouared – 1863)	GBI. 1[46]	242-246
	Mari ar C'habiten	Mari-Job Kado (Plouaret – 1849)	GBI. 1	246-252
Kerveguen hag ann Tourellou (Ms. 1)	Kerveguan hag ann Tourello	Un tailleur (Plegad-Guerrand-1863)	GBI.	188-195
	Kervegan hag ann Tourello	Matezh ostaleri (Bourg de Plestin – 1864)	GBI. 2[47]	196-201
Pennanger (Ms. 1)	Deslandes et Pénangèr		N.V.[48]	25-31
	Ann aotro Penagêr hag ann aotro Delande	Garandel (1864)	GBI. 2	202-209
	Ann aotro Penangêr hag ann aotro Delande	Une vieille femme (bourg de Ploumilliau)	GBI. 2	210-217
Bodeillo (Ms. 1)	Komt ar Chapel	Garandel (Keramborn – 1844)	GBI. 1	456 - 463
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Kloarek ann Ammour	(Plouared – 1854)	GBI. 2	466-471
	Kloarek Lambaul	Marc'harid Fulup	GBI. 2	472-477
	Kloarek Lambol	Janned ar Gall (Keramborn – 1849)	GBI. 2	478-483
	Kloarek Laoudour	Garandel (Plouaret – 1844)	GBI. 2	458-465
	Cloarec Riwal		SBI. 1[49]	302-306
Ar marc'hadour yauanc		Mari-Job Kado		

[45] Joseph OLLIVIER, *Les contes de Luzel*, *Préface de Per Denez, suivie d'une postface sur « Contes bretons » PUR-Terre de Brume*, 1994, Hor Yezh, 1995, 292 p.

[46] GBI. 1 : *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Gwerziou I*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1971 (rééd. 1868), 559 p.

[47] GBI. 2 : *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Gwerziou II*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1971 (reéd. 1874), 584 p.

[48] NV : LUZEL, François-Marie, *En Basse-Bretagne. Impressions et notes de voyage (Côtes-du-Nord)*, Hor Yezh, 1996 (Rééd. 1885), 149 p.

[49] SBI. 1 : *Chants et chansons populaires de la Basse-Bretagne. Soniou I*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1971 (réed. 1890), 335 p.

(Ms. 1)	Iannik ar bon garcon	(Plouaret – 1845)	GBI. 1	354-359
Ar sorcères (Ms. 1)	Janedik ar zorseres	Garandel (Keramborn – 1849)	GBI. 1	50-53
	Janedik ar zorseres	Mari-Job Kado (1849)	GBI. 1	54-58
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Ann aotro ar c'hont	Garandel (Plouaret – 1844)	GBI. 1	4-10
	Ann aotro Nann	Rosalie Le Gac (Keramborn – 1848)	GBI. 1	10-16
	Ann aotro ar c'hont	Mari Raher (Duault)	GBI. 1	16-24
Rogard, ha marcic Euret (Ms. 1)	Mibien Euret	Garandel (Plouaret – 1845)	GBI. 2	308-317
Macharid Lorantz (Ms. 1)	Marc'harit Lauranz	Mari-Ann Noan (Duault)	GBI. 1	210-213
	Marc'harit Lauranz	Kemener bihan (Plouaret – 1863)	GBI. 1	214-217
An Traonvillin (Ms. 1)	Kloarek Plourin	Anna Salik (Plouaret – 1864)	GBI. 2	360-365
	Cloarec Traonvilinn	D'après Ms. 92 Penguern	AB, T.5 1889-90	
Margodic (Ms. 1)	Margodic La Boissier	Marc'harid Fulup	SBI. 1	240-245
Rosmelson (Ms. 2)	Rozmelchon	Une fileuse (Bourg de Plegad-Guerrand – 1863)	GBI. 1	307-312
	Rozmelchon	Mari-Anna ann Noan (Duault)	GBI. 1	312-317
	Rozmelchon	Godik Fulup (Pluzunet – 1867)	GBI. 1	318-323
Jeannette Riou (Ms. 2)	Ann aotro Koadriou ha Janedig Riou	Janned ar Gall (Plouaret – 1849)	GBI. 2	228-235
	Markis ar C'hleand ha Jannet Riou	(Plougoñveur)	GBI. 2	236-243
Youen Camus (Ms. 2)	Ervoan Camus	Mari Hulo (Plouaret – 1848)	SBI. 1	216-219
	Ervoan Camus		R.C. T.2 1873-75	
Yvonna Yudec (Ms. 2)	Janet ar Iudek	Mari-Job Kerival (Keramborn – 1848)	GBI. 1	406-410
	Janet ar Iudek	Mari-Job Kado (Keramborn – 1844)	GBI. 1	410-417

	Janedik ar Marek	Rosalie Le Gac (Keramborn – 1853)	GBI. 1	416-423
	Mari ar Moal	(Plouaret)	GBI. 2	392-395
Testamant Marquis Guerrand (Ms. 2)	Markizes Guerrand	Servante d'auberge (Plegad-Guerrand – 1863)	GBI. 2	484-489
Ar gwin Madec, ha Baron Nevet (Ms. 2)	An aotro Rosmadek	Renaou (Tregrom – 1854)	GBI. 1	366-374
	Ar Rosmadek ha Baron Huet	Garandel (Keramborn – 1847)	GBI. 1	374-381
Feuntenella (Ms. 2)	Fontanella	Anna Salic (Plouaret – 1864)	GBI. 2	54-61
	Fontanella (variante)	(Plouaret)	GBI. 2	62-63
	Fontanella	(collecté par Kergariou à Tremel)	GBI. 2	64-73
Marquis Trédré (Ms. 2)	Markiz Trede	Renaou (Tregrom – 1854)	GBI. 1	336-345
	Markiz Trede (variante)	Mari-Job Kerival (Tregrom – 1848)	GBI. 1	344-349
Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet (Ms. 2)	Kloarek ar Chevanz	Intañvez Linko (Pluzunet – 1868)	GBI. 2	406-415
	Fantig Helari	Jannet ar Gall (Plouaret – 1848)	GBI. 2	416-419
Alliedic ar Mad (Ms. 2)	Eskop Penanstank	(Plougonven – 1863)	GBI. 1	424-429
	Ann aotro Penanstank	Godik Rio (Keramborn – 1847)	GBI. 1	430-433
Ar menec'h ru (Ms. 2)	Ann daou vanac'h hag ar plac'h iaouank	Mari-Job Kerival (Keramborn – 1849)	GBI. 1	272-277
	Ann daou vanac'h hag ar plac'hik iaouank	Matezh ostaleri (Bourg de Pleubian – 1864)	GBI. 1	278-285
Ar voas Allec (Ms. 2)	Ar plac'h hi daou bried	Mari Maho (1867)	GBI. 1	266-269
	Ar plac'h hi daou bried	Mari-Louise Loyer	GBI. 1	270-271
	Ar vroeg he daou bried	Marc'harid Fulup (Pluzunet)	GBI. 2	164-169
	Ar vroeg he daou bried	Marc'harid Fulup	GBI. 2	170-173
Teir noz so (Ms. 2)	Janet ar Wern	Mari Clech (Logivi-Plougras – 1867)	GBI. 1	26-33

	Janet ar Wern	(Keramborn - 1849	GBI. 1	34-42
Renean ar glas	Renea ar Glaz	Rosalie le Gac (Keramborn – 1845)	GBI. 1	394-398
	Renea ar Glaz	Garandel (Keramborn – 1847)	GBI. 1	398-406
Pa oan var mene	Sonic amourousted		SBI. 1	40-47
Sezic Guengamp (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Seziz Gwengamp	Mari Ferchal (Guingamp)	GBI. 2	40-47
	Seziz Gwengamp	Marc'harid Fulup	GBI. 2	48-53
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Penherez Keroulas	Mari Daniel (Duault)	GBI. 2	130-137
	Penherez Keroulaz (adstummoù)	Pipi Gouriou (Vieux-Marché)	GBI. 2	138-141
Iannic Scolant	Iannik Skolan	Mari Audern (Bourg de Pluzunet – 1867)	GBI. 1	150-153
Pontplancoat	Pontplancoat	Mari-Job Kerival (Keramborn – 1848)	GBI. 1	382-386
	Pontplancoat	Anna Salik (Plouaret – 1865)	GBI. 1	386-393

2.2.10. Gabriel Milin (1822, Saint-Pol-de-Léon – 1895, Île de Batz)

Né au manoir de Kermoruz, près de Saint-Pol-de-Léon, où ses parents étaient métayers, Gabriel Milin avait, vers l'âge de six ans, reçu une éducation au français, au latin, et au grec par un de ses oncles, prêtre à Santec.

Après avoir fréquenté le collège de Saint-Pol-de-Léon, il alla au Grand Séminaire de Quimper, dans le but de devenir prêtre, comme son oncle. Il n'y resta que quelques mois, et, en 1847, partit travailler à Brest en tant que commis sur le port. Il occupa ce poste jusqu'en 1882 ; Marié trois fois, il était le père de 13 enfants[50].

Il était très attaché à la langue bretonne. On perçoit l'influence de Le Gonidec dans ses écrits :

> *S'il défend la variété des parlers locaux, Milin souhaite redonner au breton ses lettres de noblesse en unifiant son orthographe et en le débarassant de tous les mots français qui encombrent son vocabulaire. Cete fidélité au système de Le Gonidec a nui à la diffusion des différents ouvrages de*

[50] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 309.

lexicographie auquel il collabora avec le colonel Aimable Troude (1803-1885), lui-même élève de Le Gonidec[51].

Il restera fidèle à La Villemarqué, et était membre de Breuriez-Breiz, que ce dernier avait créé en 1850, lorsque débutera la querelle du *Barzaz-Breiz*. Le jugement de Milin fut tranché lorsque paraîtra le premier volume des *Gwerziou Breiz-Izel* :

Ma conviction est faite. Je dis que le beau côté et la loyauté se trouvent du côté de M. de La Villemarqué et de ceux qui suivent son drapeau. J'ai vu le premier cahier des Gwerziou de Luzel. C'est maigre et triste, pour être mis en parallèle avec les chants du Barzaz-Breiz[52].

Les écrits de Gabriel Milin furent nombreux et très variés[53] (il composa des poèmes, écrivit dans le journal L'Océan, traduisit des fables de La Fontaine[54], revut des écrits de Le Gonidec avant leur édition, traduisit des ouvrages religieux,…). À la retraite, en 1882, il devint directeur de *Feiz ha Breiz*, afin de sauver le journal.

Employé à Brest, il cotoyait des gens de toutes les régions de Bretagne, travaillant sur le port de commerce. Il est parvenu à constituer une belle collection de contes, chants et de dictons et proverbes auprès d'eux :

S'il n'a publié aucun recueil, sa collecte de chants est quand même importante : les manuscrits utilisés par Abeozen et Maodez Glanndour pour la revue Gwerin en contiennent 155. Il ne s'agit pas uniquement de chants de tradition orale puisque l'on y trouve des chants composés par des prêtres au moment de la révolution et des compositions de Brizeux et de Boishardy, mais la majorité est cependant traditionnelle[55].

Chansons communes collection Milin et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Gab Milin**	**ouvrage**	**n° & page**
Ar minores pemp bloas (Ms. 1)	Ar bugel pemp bloas	Gwerin 1	n°. 16, p. 49
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Kloarek Lambol pe Markis Gwerrand	Gwerin 1	n° 3, p. 15-16
	Markis Gwerrand – Al leur nevez	Gwerin 1	n° 6, p. 25-26
Ar sorcères (Ms. 1)	Loiza hag Abelard	Gwerin 1	n° 8, p. 29
	An aotrou Tregonk hag he bried – An aotrou Nann	Gwerin 1	n° 12, p. 39-40

[51] Laurence BERTHOU-BÉCAM, « Après Luzel et La Villemarqué… Gabriel Milin », *MB*, n° 139 , p. 14.
[52] *Ibid*. p. 14 : lettre à Le Scour, du 29 janvier 1868, mentionnée par Taldir, *An Oaled*, 1931, p. 197.
[53] Louis DUJARDIN, « Gabriel Yann-Vari Milin (1822-1895) », *Hor Skrivagnerien*, t. 2, p. 39-48.
[54] Ces traductions aboutiront à l'édition de *Marvailhoù grac'h koz* en 1867.
[55] Laurence BERTHOU-BÉCAM, *MB*, n° 139, p. 17.

Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Ar c'hountes holl hag he bried – An aotrou Nann	Gwerin 1	n° 13, p. 41-43
	Ar c'hont Dredol hag e bried – An aotrou Nann	Gwerin 2	p. 143-144
Yvonna Yudec (Ms. 2)	Kloarek Rosko	Gwerin 1	
Macharid K/amoal, ha cloarec Gall (Ms. 2)	Maro Markis Gwerrand	Gwerin 1	n° 1, p. 9-10
Alliedic ar Mad (Ms. 2)	Eliet ar Mad	Gwerin 2	p. 131-132
Ar voas Allec (Ms. 2)	Ar plac'h diw wech eureudet	Gwerin 2	p. 141
Teir noz so (Ms. 2)	Plac'h ar seiz dimezi – Janed ar Wern	Gwerin 2	p. 133-134
Ar penerez a Keroulas (*Antiquités des Côtes-du-Nord*)	Penherez Keroulas	Gwerin 1	p. 71-74

2.2.11. Enquête Fortoul (1852-1876)

Le projet d'établir une collection des chants traditionnels populaires de la France a été évoqué à plusieurs reprises, sans qu'il ait pu aboutir (projet Salvandy, par exemple). Un nouveau projet verra le jour en 1852, émanant du Ministre de l'Éducation Publique du moment, Hippolyte Fortoul (1811-1856). Son projet aboutira, et une enquête officielle se déroulera en France, entre 1852 et 1876, dans le but de créer un « Recueil des poésies populaires de la France ».

Le résultat de cette enquête (menée en grande partie auprès des instituteurs) est conservé à la BnF. 6 volumes concernent la Haute et la Basse-Bretagne. Ces chants ont été étudiés par Laurence Berthou-Bécam et Didier Bécam[56] :

- Haute-Bretagne : 322 chansons collectées par 29 personnes différentes.
- Basse-Bretagne : 170 chansons : 84 en breton et 86 traduites en français.

Certains noms célèbres figurent parmi les personnes ayant collaboré à cette enquête : les noms de Luzel, La Villemarqué, Alexandre Lédan, Guillaume Lejean, ou encore celui de Gabriel Milin. Nous constatons également que d'autres noms n'y figurent pas : en particulier celui d'Yves Lamer (1814-1879), instituteur à Ploumilliau et qui avait transmis 15 chansons (ainsi que leur traduction) à Luzel (son travail de collectage est conservé aujourd'hui à la bibliothèque de Rennes Métropole, fonds Luzel, Ms. 1024).

[56] Laurence BERTHOU-BÉCAM & Didier BÉCAM, *L'enquête Fortoul (1852-1876). Chansons populaires de Haute et Basse-Bretagne*, 2 t., 2010.

Luzel a été celui qui a transmis le plus grand nombre de pièces pour la Basse-Bretagne, mais uniquement des traductions :

> *La première contribution de Luzel ne correspond pas à l'idée que nous nous faisons de sa conception de la chanson traditionnelle puisqu'il s'agit d'un chant en français et de 86 traductions de chants bretons, sans le texte original et dont seulement vingt-huit figureront dans les Gwerziou ou les Soniou*[57].

38 chansons ont été transmises par Alexandre Lédan, 13 par Milin, 3 par Guillaume Lejean, 3 par Anatole de Barthélémy, 6 par Victor Bléas, 10 par Aristide Marre, et 1 par Nicolas Nédélec.

Chansons communes Enquête Fortoul et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Enquête Fortoul**	**Collecté par**	**p.**
Kerveguen hag ann Tourellou (Ms. 1)	Autro an Tourello / *Le Sire des Tourelles* (breton & traduction)	Guillaume Lejean	p. 754
Marquis Trédré (Ms. 2)	Markiz Tredrez (breton & traduction)	Guillaume Lejean	p. 762
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Cloarec al Laoudour / *Le clerc Al Laoudour* (breton & traduction)	Ledan	p. 692
Penherez Keranglaz	Pennerez Keroullas / *L'héritière de Keroulas* (breton & traduction)	Ledan	p. 708
Bodeillo (Ms. 1)	Contrechapel (traduction)	Luzel	p. 784
Pennanguer (Ms. 1)	Monsieur de Penn-an-Guèr et monsieur Delande (traduction)	Luzel	p. 811
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Monsieur Nann (traduction)	Luzel	p. 813
Feuntenella (Ms. 2)	Fontenelle (traduction)	Luzel	p. 790
Yvonna Yudec (Ms. 2)	Jeannédik Ar Yudek (traduction)	Luzel	p. 794
Ar Gwin Madec ha Baron Nevet (Ms. 2)	La vengeance du jeune baron (traduction)	Luzel	p. 799
Ar Gwin Madec ha Baron Nevet (Ms. 2)	Le petit baron et Rosmadec (traduction)	Luzel	p. 807

[57] Laurence BERTHOU-BÉCAM & Didier BÉCAM, *L'enquête Fortoul*, p. 773.

Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Kloarec Lambol / *Le clerc de Lambaul* (breton & traduction)	Gabriel Milin	p. 1055
Testament Marquis Guerrand (Ms. 2)	Maro ann A. Markiz Gwerrand / *Mort de Mr Le Marquis de Guerrand* (breton & traduction)	Gabriel Milin	p. 1058

2.2.12. Anatole Le Braz (1859, Saint-Servais – 1926, Menton)

Né à Saint-Servais, Anatole Le Braz a suivi son père, instituteur, dans ces déplacements, lorsqu'il était enfant (Saint-Servais, Ploumilliau, Pleudaniel, Penvénan).

Plus célèbre comme écrivain (*La légende de la mort*, *Récits de passants*, *Contes du vent et de la nuit*,…) que comme collecteur, il est pourtant difficile de différencier les deux aspects de son parcours : son œuvre littéraire est nourrie de ses connaissances de la tradition orale, ainsi que des croyances populaires.

Dès 1886, il collabora au collectage des chants qui composent l'ouvrage de Luzel *Sonioù Breiz-Izel*. Ses propres carnets de collectage sont conservés actuellement à la bibliothèque du CRBC.

Il est également l'auteur d'une thèse sur le théâtre celtique, soutenue à la Sorbonne en 1904 :

> *Cet ouvrage, qui est important et intéressant, manque de rigueur et d'objectivité. L'auteur voulant prouver que le théâtre breton n'est qu'un décalque sans valeur du théâtre français, et ce pour aller notamment à l'encontre des conclusions de La Villemarqué, tombe dans l'excès inverse*[58].

Il était très bon orateur, et a tenu un grand nombre de conférences pour l'Alliance Française, tant en France qu'au États-Unis (la majorité des sujets de ces conférences ayant trait à la Bretagne)[59].

Chansons communes carnets Anatole Le Braz et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Anatole Le Braz**	**Chanté par**	**ouvrage**[60]	**p.**
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Le Marquis de Guérand		EB	233-235
	Le marquis de Guerrand		EC	19-23
	Cloarec ar Glaou	Marc'harid Fulup	EC	124-129
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Ar marc'hadour iaouanc	Angélique Le Meur	EA	28-31
	Marc'hadour Rouan		Carnet P	206-209
Giletta ar Bouder (Ms. 1)	Alietta'r Bouder		ED	170-172
	Aliet ar Brouder		Carned V	175-177

[58] Gwennole LE MENN, *Histoire du théâtre populaire breton*, XVe-XIXe, p. 18.

[59] Yann-Ber PIRIOU, *Il était une voix… Anatole Le Braz*, Éditions Apogée, 1995, 189 p.

[60] Carnets d'Anatole Le Braz conservés à la bibliothèque du CRBC & *Annales de Bretagne* (*AB*).

	Alietta ar Brouder	Glaouda an Ollier (Porzh-Gwenn – 1895)	Revue Celtique t.17	
Rosmelson (Ms. 2)	Rozmelchon		Carnet V	97
Yvonna Yudec (Ms. 2)	Philippe Ollivier		EB	191
Testamant Marquis Guerrand (Ms. 2)	Le marquis de Guérand	(Dastmet e Lanveur)	Carnet 3	233-235
	Le marquis de Guerrand	Marie-Jeanne Dafnéet & Perrine ar Rouz (Plegad – 1892)	Carnet 2	19-23
	Testamant ar Markiz	Marie-Jeanne Dafnéet (Plegad)	*AB* – t. 13 – 1897-98	90-108
Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet (Ms. 2)	Gwerz ar Baron		ED	204-207
Feuntenella (Ms. 2)	Guerz Feunteunella		ED	179-180
	Fontanella		Carnet V	165-167
Alliedic ar Mad (Ms. 2)	[Penn ar Stang]		EB	166-167
	L'évêque de Penn-ar-Stank		EB	191
An den arme (Ms. 2)	Chanson de soldat	Anna Boujant (Perwenan)	EA	21-23
	Au retour de l'aire-neuve	Angélique Le Meur	EA	32-33
	[Me meus bet eur lezvamm ar wassa zo bet ganet]		EA	271-272
	Celle qui mourut dans les bras de son bien aimé		EG	143-144

2.3. Le XXe siècle

2.3.1. Frañsez Vallée (1860, Plounévez-Moedec – 1949, Saint-Laurent de Rennes)

François Vallée était le fils des propriétaires des papeteries Vallée, de Belle-Isle-en-Terre, dans le Trégor. De santé fragile, il put, grâce à la fortune familiale, se consacrer uniquement à toutes sortes d'études, et principalement à l'étude de la langue bretonne, apprise au contact des enfants des employés de la papeterie. Il est l'auteur de nombreux ouvrages :

- Un *Grand dictionnaire français-breton*, qui prévaudra à Frañsez Vallée le surnom de « Tad ar Yezh[61] » (le père de la langue).

[61] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 407.

- Des ouvrages d'étude et d'apprentissage du breton (*La langue bretonne en 40* leçons,…).

- Des souvenirs de voyage…

Les ouvrages parus en collaboration sont tout aussi nombreux. Le plus célèbre étant *Sketla Segobrani*, écrit avec la collaboration de d'Emile Ernault et de René Le Roux.

En 1898, il créa *Kroaz ar Vretoned*, un journal hebdomadaire, rédigé entièrement en breton, à Saint-Brieuc, qui sera imprimé jusqu'en 1920. De nombreux écrivains connus ou anonymes collaboront à ce journal au lectorat populaire.

Frañsez Vallée, en tant que collecteur, est essentiellement connu pour avoir réalisé les premiers enregistrements sur rouleaux de cire, et pour avoir enregistré la célèbre chanteuse, Marguerite Philippe (Marc'harid Fulup), informatrice de Luzel et d'Anatole Le Braz, à la fin du XIXe siècle. Il réalisa ces enregistrements sur une journée et demi, en 1900 (le jeudi 26 et le dimanche 29 juillet)[62]. Ces enregistrements sont fragiles et de lecture difficile aujourd'hui (deux extraits nous sont proposés sur le disque *Aux sources du Barzaz-Breiz* : *Seziz Gwengamp*, et *Kloareg Lambaol*).

Frañsez Vallée avait réussi à enregistrer 47 chansons de Marguerite Philippe, sur 26 rouleaux de cire. Il ne pouvait par contre enregistrer qu'un nombre limité de couplets. Etudiés par Bernard Lasbleiz[63], il note de temps à autres de légères différences entre ces enregistrements et les versions transcrites par Luzel :

> *Marc'harid Fulup interprète rarement ses chansons exactement comme elle l'avait fait trente ans auparavant pour le folkloriste trégorrois. Il en découle très souvent des décalages importants entre paroles et musique comme par exemple dans Prinsez ar Gwillou lorsque la chanteuse prononce un mot de trois syllabes (Dibonjour) au lieu de deux (Demad) écrit par Luzel.*

Liste des chansons enregistrées par Frañsez Vallée (chantées par Marc'harid Fulup) communes au Ms. Saint-Prix

- An daou vanac'h
- Rozmelchon
- Ar wreg he daou bried
- Seiziz Gwengamp
- Kloaregig Lambaol
- Kloaregig Lambaol (version longue)
- Kloareg ar glaou

[62] Frañsez VALLÉE, « Une exploration musicale en Basse-Bretagne. Les airs des gwerziou de Luzel, retrouvés et phonographiés », *AB*, t. 16, 1900-1901, p. 130-135.

[63] Bernard LASBLEIZ, « Marc'harid Fulup. Les enregistrements de François Vallée », *Ma'm bije bet kreion…,* p. 129-130.

2.3.2. François Cadic (1864, Noal Pondivi – 1929, Mourieg)

Onzième et dernier enfant d'une famille d'agriculteurs de Noyal-Pontivy, François Cadic, après avoir étudié à Pontivy puis à Vannes, au séminaire, fut nommé prêtre et enseigna à l'Institution Catholique de Paris.

En 1897 il créa « *La Paroisse Bretonne de Paris* », dont le but était de venir en aide aux Bretons de Paris (ils étaient 150 000 à cette époque) :

> *A Paris, François Cadic a en effet découvert la situation des Bretons qui de plus en plus nombreux quittent leur région natale espérant une situation meilleure. […] Ils vivent souvent dans des taudis du côté de Saint-Denis ou de Saint-Ouen*[64].

Sociétaire de « *La Bretagne* », François Cadic écrira dans *L'émigration bretonne vers Paris. L'œuvre de la Paroisse Bretonne*, en 1899, au sujet des « Dîners celtiques » qui se déroulaient à Paris :

> *On y mangeait bien, on y vidait les coupes de champagne, on y récitait de beaux vers, on y chantait de belles chansons et pendant ce temps les Bretons mouraient de faim dans la rue*[65].

Deux ans après la création de *La Paroisse Bretonne*, sortait le mensuel du même nom. Le premier numéro sortit en avril 1899, et sa publication dura 30 ans, essentiellement grâce au travail de François Cadic. Il faisait paraître, dans chaque numéro, un conte, une légende ou une chanson : *« On estime autour de 400 contes et légendes et chansons le trésor ainsi constitué de 1899 à la mort de Cadic*[66] *».*

Chansons communes François Cadic et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Cadic**	**Paroisse bretonne**	**n°**	**page**
Stang Bizien (Ms. 1)	La mort du jeune chasseur	Meurzh 1925 p. 5	187	526-527
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Le marquis de Milan	Miz Du 1906 p. 9-10	60	205-208
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Jannic le bon garcon	Ebrel 1907 p. 8-10	64	218-221
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Monsieur le comte et Madame	Mae 1907 p. 9-10	65	222-224
Jeannette Riou (Ms. 2)	Le marquis du Clédon	Mezheven 1906	56	195-196

[64] Fañch POSTIC, « François Cadic. Introduction bio-bibliographique », *François Cadic, un collecteur vannetais, « recteur » des Bretons de Paris*, p. 14.
[65] *Ibid*., p. 14.
[66] Michel OIRY, « L'école vannetaise et les collectes de Le Diberder », *La Bretagne et la littérature orale en Europe*, p. 179.

An den arme (Ms. 2)	Le retour du soldat	Kerzu 1904 p. 9-10	39	152-153
	La femme au deux maris	Meurzh 1926 p. 5-6	194	541-542

2.3.3. Yves Le Diberder (1887, Lorient – 1959, Vannes)

Né à Lorient, Yves Le Diberder fut élévé, en raison de ses problèmes de santé, par une nourrice, à Arzano. Le breton fut par conséquent la langue de son enfance. Il suivit les cours de Joseph Loth (vieux breton, breton et cornique) à l'université de Rennes, ainsi que des cours de littérature celtique[67] :

> *Collecteur, puis journaliste et écrivain longtemps controversé pour son caractère souvent intransigeant, Yves Le Diberder a laissé une masse d'archives – manuscrits ou brouillons d'articles, de lettres et de publications – qui furent déposées en partie après sa mort, en 1959, par ses enfants aux Archives départementales [du Morbihan][68].*

La collection de 830 chansons recueillies par Yves Le Diberder, entre 1910 et 1915, est la plus importante du pays vannetais.

Chansons communes collection Yves Le Diberder et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	Versions Le Diberder	Chanté par	p.
Stang Bizien (Ms. 1)	Er jiboésour ieuank beuet – Le jeune chasseur noyé	Loeiz Guillerm (Landévant, Hennebont – 22.10.1911)	664
	Er jiboésour ieuank beuet – Le jeune chasseur noyé	(air de Séglien, édité par F. Cadic en février 1925)	665
Ar sorcères (Ms. 1)	Er sorserez – La sorcière	Perrine Daniel (Pont-Scorff – 18.12.1910)	854
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	En Owtrou Kont – Monsieur le Comte	Jeanne Février (Riantec – 01.12.1911) (air noté par M. Duhamel)	656-657
	En Owtrou Kont – Monsieur le Comte	(air : M.F. Gourrierec – Bubry – 1976)	658-659
Ar voas Allec (Ms. 2)	Er plah ér fetan – La fille à la fontaine	Perrine Daniel (Pont-Scorff – 23.09.1910)	78
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Iwann Er Gouhir (Lomener – 03.08.1911)	302

[67] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 215-216.

[68] Madeleine HAUTEFEUILLE, Préface *Chansons traditionnelles du pays vannetais (1910-1915)*, t. 1, p. 5.

An den arme (Ms. 2)			
	Er plah hi deù bried – La fille aux deux époux	Richard (père) (Beaumer Carnac – 27.12.1911)	303
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Joseph Richard (Beaumer Karnag – 26.12.1911) (air noté par Edouard Gilliouard)	304
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux maris	An Itron Rabalan (Carnac – 26.12.1911) (air noté par Jérôme Buléon)	305
	Er plah hé deu bried – La fille aux deux époux	(15.10.1911)	306
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	collecté à Groix par J. Raude et transmis par Job Frison	308
	Er plah hi deu bried – La fille aux deux époux	Lisa Lukas (Carnac – 03.04.1912)	308
Renean ar glas	Anaig Er Glaz – Annaig Le Glas	Guillemette Le Boulc'h (Plouay – 10.02.1912) (air : Marie Nignol – Bubry – 1976)	648-649
	Renée Lukaz (Anaig er Glas)	Perrine Daniel (Pont-Scorff – 09.07.1911) (air noté par Y. Le Diberder et E. Gilliouard)	650

Les imposantes archives d'Yves Le Diberder (plusieurs mètres linéaires), conservées à Vannes, aux Archives Départementales du Morbihan, contiennent le documment n° 14J57, constitué de copies d'après certains manuscrits (*La Passion* de Laurent Le Richou,…), et deux autres cahiers[69] qui sont des copies d'après le travail de Joseph Ollivier (lui-même une copie de la collection de Mme de Saint-Prix. A l'instar de Penguern, il ne suivait pas la graphie de Mme de Saint-Prix (à la différence de Joseph Ollivier, qui lui, était extrêmement scrupuleux quant à la qualité de son travail de copiste).

[69] Cette partie de sa collection est constituée de 3 cahiers, en réalité, mais le troisième, incomplet d'ailleurs, n'est qu'une copie du premier / Le Diberder faisait ses copies au papier carbone.

Yves Le Diberder ajoutait quelques notes personnelles, à la suite de certaines pièces. Ici une note écrite sur la première page du deuxième cahier *Supplément à la collection contes et chants bretons de Madame de Saint-Prix* :

> *Madame de Saint-Prix avait communiqué sa collection à M. de Penguern à une date qui n'est pas indiquée clairement, mais qui peut-être 1851, M. de Penguern ayant parfois précisé cette date à la fin de ses transcriptions, faites de sa main. C'est grâce à cette documentation recopiée par M. Ollivier en avril 1937 qu'il a pu d'abord réidentifier la collection elle-même de Mme de Saint-Prix, quand il l'a eue entre les mains en septembre de la même année, puisque nous pouvons nous rendre compte que toute cette collection ne nous est pas parvenue. Des pièces mentionnées par M. de Penguern n'ont pas été retrouvées. Mais il ne semble pas que les pièces manquantes aient beaucoup d'importance.*
>
> *Y ; Le Diberder*
>
> *(Juin 1941)*

Table des 2 cahiers (copies des Ms. Saint-Prix, d'après la copie de J. Ollivier)

Coat-halec Kervinon, conte en prose	Pp. 1 à 24
Notes et observations du copiste J.O.	p. 1 à 25
Feuntenella, chant	pp. 26 à 27
Groah prizon Guénet (et proverbes)	28 à 30
Jeannette Riou	31 à 32
Ar Hoas-Halec	33 à 35
Ar minorez pemp ploaz	36 à 37
Coad-ar-Fao	38
Renée Le Glas	39 à 43
Ar martolod hag al labourer	44
Rosmelson	45 à 47
Youen Camus	48
Yvona Ludic	49 à 50
Marharit Kerammoal pé Cloareg ar Gall	51 à 52
Baron Nevet hag ar Guimadec	53 à 57
Cloarec Crèh-menez a zo bet crouget	58
Markiz Tredrez	59 à 64
Giletta ar Bodér	68 à 70
Fiacra Calvéz pé Cloarec Lambaul	67 à 70
Ar Sorserez	71 à 72
Janedig Ar Mat	73 à 75
An dén a armé	76 à 79
Bodeillo	80

Kervégen hag an Tourellou	81 à 82
Ar hont yaouanc (le Seigneur Nann)	83 à 84
Penanger ha Delandan	85 à 86
Testamant Markiz Guerrand	87 à 88
Pautred Euret	89 à 90
Marharit Loranz	91 à 92
Marhadour Kerahes	93
Teir noz zo Un eonic zo er hoet	94
Stanc Bizien	95 et 96
Sonic Crèh Simon et trois courts morceaux	97 et 98
An Traonvilin a Blougânnou	99
Bruillac ha Keroué	100
Supplément à la collection de Madame de Saint-Prix	
Note du copiste (Y. Le Diberder)	Page 1
Banniel Breiz	2
Marguerite La Boissière	3
Yvonna	6
Yvonna, poème rectifié	7
louar-min Guernachané	8 et 9
fragments [invitation de noce]	10

Une note de la main d'Yves Le Diberder, écrite à la fin de la copie de *Bruillac ha Keroue* (p. 100 du premier cahier), nous explique le choix de ses copies :

> *N'ont pas été copiés sur ce cahier, faute de place, et en raison de leur intérêt littéraire inférieur :*
>
> *Marharit de Laboissière, terne histoire d'une mésalliance et Ar Veneh Ru, histoire connue par ailleurs.*
>
> *Il est à remarquer que la complainte de l'Héritière de Keroulas, fournie à la Villemarqué, ne figure pas dans les Mss. découverts par M. Ollivier. Seraient-ils incomplets ?*

2.3.4. Francis Gourvil (1889, Morlaix – 1984, Villeneuve-Saint-Georges)

Après avoir été couturier, Francis Gourvil devint journaliste. Il suivit les cours de Pierre Le Roux, Dotin et Anatole Le Braz à l'université de Rennes. Il gagna en 1913 un diplôme d'études celtiques[70].

Le travail le plus célèbre de Francis Gourvil est sa thèse sur le *Barzaz-Breiz*, éditée en 1960[71]. Il chercha à démontrer que la majeure partie des pièces provenant de l'ouvrage de La

[70] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 118.

Villemarqué provenait de l'imagination de son auteur et non pas d'un réel travail de collectage.

En 1911, fut édité *Kanaouennou Breiz-Vihan*, 38 chants collectés par gourvil et son ami Hypolitte Laterre, dans la région de Morlaix et de la Haute-Cornouaille[72].

2.3.5. Jules Gros (1891, Paris – 1992, Trédrez)

Jules Gros est surtout connu pour son travail de linguiste et pour les études qu'il a mené sur le breton du Trégor, basé sur un travail de collectage long et minutieux, qu'il avait débuté dans sa jeunesse, avant la guerre de 1914, et poursuivi tout au long de sa vie[73].

Il a collecté également une belle moisson de chants, en grande partie auprès de sa grand-mère, Michela an Alan (1833-1921), en 1911. Ce travail fut édité avec l'aide de Daniel Giaraudon, dans la revue *Planedenn*[74].

Chansons communes collection Jules Gros et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	Jules Gros	chanté par	page
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Yann ar Bon Garçon	Michela an Allan (1911)	25-26
Macharid Lorantz (Ms. 1)	Marc'haridig Lorans	Michela an Allan	31-32
An Traonvillin (Ms. 1)	Eur c'hloareg yaouank a Blourin	Michela an Allan (1911)	45
Jeannette Riou (Ms. 2)	An otro Reoni	Michela an Allan (1911)	42
Youen Camus (Ms. 2)	Ewan Gamus	Michela an Allan (1911)	21
Testamant Marquis Guerrand (Ms. 2)	Markiz Gwerand	Michela an Allan (1911)	44

2.4. L'entre deux guerres – Un monde en évolution

La première guerre mondiale marque la fin d'une période pour la Bretagne (il est souvent dit que le XIXe siècle prenait fin avec cette guerre en Bretagne également), et rares sont les familles qui n'aient pas perdu au moins un parent au cours de celle-ci.

---

[71] Francis GOURVIL, *Théodore-Claude-Henri Hersart de La Villemarqué (1815-1895) et le « Barzaz-Breiz » (1839-1845-1867). Origines – Editions – Sources – Critique – Influences*, Rennes, Oberthur, 1960, 609 p.

[72] Patrick MALRIEU, *Histoire de la chanson populaire*, p. 65.

[73] Jules GROS, t.1, *Le trésor du breton parlé. Le langage figuré*, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1966 ; t.2, *Le trésor du breton parlé. Dictionnaire breton-français des expressions figurées*, Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1977 ; t.3, *Le trésor du breton parlé. Le style populaire (Eléments de stylistique trégorroise),* Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1984 ; t.4, *Le trésor du breton parlé*, Skol Vreizh, 1989 ; *Le trésor du breton parlé*, *Dictionnaire français-breton des expressions figurées* (2 volumes), Emgleo Breiz/Brud Nevez, 1993.

[74] *Planedenn*, n° 15, nevez-amzer 1983, p. 2-48.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Une grande partie des Bretons a adopté un nouveau mode de vie après cette guerre. L'influence du français se fait de plus en plus sentir, et est synonyme de langue de pouvoir. Le breton, est par contre déconsidéré (le travail entrepris par une grande partie des instituteurs de l'Education Nationale depuis Jules Ferry, y est pour beaucoup : leur seul but étant bien souvent de « tuer la langue bretonne ») : la honte d'être breton et de l'utilisation de sa langue va se faire ressentir.

La guerre de 14 marque aussi la fin du premier *Emsav*, mouvement des régionalistes, et voit l'arrivée de nouvelles personnes (Roparz Hemon, Debeauvais,…), aux idées nationalistes, voulant donner à la langue une dimension autre : en faire l'égale des autres langues européennes par sa littérature, et par sa richesse.

La littérature orale se verra également déconsidérée, et la chanson française deviendra à la mode :

> *Pa oam yaouank, toud an dud a gane… med gand an daou vrezel eo bet cheñchet toud an traou… N'ema ket ar hiz ken… N'eus den ebed mui…, ne jom netra mui… (Lorsque nous étions jeunes, tout le monde chantait… mais les deux guerres ont tout modifiés… Ce n'est plus la mode… Il n'y a plus personne… il ne reste plus rien)*[75].

Quelques personnes ont pourtant continué le collectage de contes ou de chants traditionnels : des gens comme François Cadic, Yves Le Diberder ou Pierre Batany, par exemple.

2.5. Les années 50-60

La deuxième guerre mondiale terminée, il se trouva queleques personnes qui relancèrent la vie culturelle : Paolig Montjarret, Loeiz Roparz, Per Hélias,… (création du festival de Cornouaille à Quimper, développement des cercles de danses, bagadoù, festoù-noz).

La création de revues telles que *Al liamm*, *Hor Yezh* (par Per Denez, Ronan Huon, Arzel Even,…) permit également une publication des recherches.

Les années cinquante seront aussi celles des premiers enregistrements. Claudine Mazéas[76] participera ainsi aux enregistrements de chansons à l'Ile de Batz, en 1953. Elle les poursuivra les années suivantes, en Haute-Cornouaille et dans le Trégor, avec l'aide du laboratoire d'anthropologie de l'université de Rennes. Elle pourra ainsi enregistrer des chanteurs tels que Jean Poder, Mme Bertrand, Jean-Marie Youdec, Mme Garlan,… Elle transmettra son travail à l'association Dastum et à des chanteurs comme par exemple Yann-Fañch Kemener, ou Anne Aufret[77].

2.6. Les années 70

[75] Donatien LAURENT, Rakskrid *Chansons traditionnelles du pays bigouden*, p. 9.

[76] Gwendal LE BRAS, « Claudine Mazéas. Une passeuse de mémoire », *MB*, n° 168, p. 33 : « Quand elle commence ce travail de collectage, à la fin des années 1950, peu de personnes s'y intéressaient. Seuls Donatien Laurent, Polig Montjarret, René Hénaff et quelques autres s'y adonnaient alors ».

[77] Gwendal LE BRAS, *ibid.* : « Elle n'hésite pas à donner ses conseils aux jeunes chanteurs. Yann-Fañch Kemener, Anne Auffret, Denez Prigent et d'autres ont bénéficié de son oreille critique ».

Le « revival » autour de la musique « folk » mené en Bretagne par Alan Stivell à la fin des années 60 et au début des années 70 changera les mentalités, amenant de nombreux jeunes à s'intéresser à la langue bretonne et au collectage (la langue était à l'époque encore très pratiquée par toute une génération, certaines personnes étant parfois monolingues). Il y aura également un renouveau de la vie culturelle en Bretagne par la danse, le chant et la musique traditionnelle (la jeune génération de cette époque ne ressentira pas la langue ni la culture bretonne comme étant passéistes).

2.6.1. Création de l'association Dastum

En 1972 fut créée l'association Dastum, avec le but de conserver et sauver le patrimoine orale qui allait disparaître avec la génération des anciens. Ce travail de collectage (chants, contes, témoignages, musiques traditionnelles) fut mené essentiellement par Patrick Malrieu aidé par un petit nombre d'autres personnes dans un premier temps. En 2012, Dastum avait réalisé 100 000 enregistrements par plus de 400 collecteurs auprès d'environ 5000 personnes. La transmission aux générations les plus jeunes est devenue l'un des buts premiers de l'association aujourd'hui.

2.6.2. Mikael Madeg

Parmi les très nombreux ouvrages écrits par Mikael Madeg (nouvelles, romans,…) un certain nombre provient d'un travail de collectage (transcriptions d'enreregistrements de contes essentiellement)[78].

2.6.3. Yann-Fañch Kemener

Né à Sainte-Tréphine, en pays Fañch, en 1957, Yann-Fañch Kemener vient d'une famille de chanteur, et a eu le breton pour langue maternelle. Adolescent, il a chanté dans les festoù-noz, et a rélisé dans le même temps un beau travail de collectage (enregistrements et transcriptions), principalement auprès des anciens du Centre Bretagne. Son travail a été édité, en majeure partie, dans les *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener* en 1996 : 166 chants. Il a confié l'original, le tapuscrit, à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec. Il est maintenant essentiellement connu en tant que chanteur professionnel de chants traditionnels bretons.

Chansons communes entre collection Yann-Fañch Kemener et Ms. Saint-Prix

Versons Saint-Prix	Versions Y.F. Kemener	Chanté par	ouvrage	page
Stang Bizien		An Itron Loazon	DL[79] 028	

[78] Travail édité par Dastum (une partie de la série *Komz*) et chez Emgleo Breiz (série *Marvaillou*) durant les années 80).

[79] DL : Dielloù Landevenneg / *Archives de Landévennec* (collection Yann-Fañch Kemener, conservée à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec).

(Ms. 1)	Stank an Abati	(Korle – 1978)	Bro-Fañch	
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Kavalier Lambol	Jean Poder	DL 042 Bro-Fañch	
	Kavalier Lambol		DL 040 Bro-Dreger	
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Er Bon Garçon	Jean-Marie Youdek	DL 009 Bro-Fañch	
	Iannig er Bon Garson		DL 010 Bro-Fisel	
	Ar bon garçon	Jean-Marie Youdec (Plounevez-Kintin – 1977)	CR[80] 128	286-287
Ar sorcères (Ms. 1)	Er zorseres		DL 051 Bro-Fañch	
	Ar plac'hig libertin	Marie Harnay (prizieg – 1979)	CR 30	142
	Ar sorserez	Hélène Parc (Ploure)	CR 31	143
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Otrow er hont		DL 001 Bro-Dreger	
	Otroù ar c'hont	Guillaume Bertrand (St Nikolaz ar Pelem – 1980)	CR 26	136-137
Margodic (Ms. 1)	Margodig	François Chatton	DL 048 Bro-Fañch	
	Margodig	Mari Douget	DL 049 Bro-Fañch	
	Margodig	Marie Douget (Callac – 1979)	CR 129	288
	Margodig	François Chatton (Kerien – 1979)	CR 130	289-290
Youen Camus (Ms. 2)	Iwann Gamus	Germaine Génégow	DL 022 Bro-Fañch	
	Iwan Gamus	M.A. Gwiyow	DL 023 Bro-Fañch	
	Iwan Gamus	Françoise Mehat (Laniskad – 1982)	CR 28	139
	Iwan Gamus	Germaine Guenegou (Sint-Ijo – 1977)	CR 29	140-141
	Iwan Gamus (adstumm)	Mathurin Janin (Pluzulian)	CR 29	141
Marquis Trédré (Ms. 2)	Otrow Tride	Frañsoaz Deloré	DL 002 Bro-Fañch	
		Françoise Delaure		

[80] CR : *Carnets de route de Yann-Fañch Kemener. Kanaouennoù Kalon Vreizh/Chants profonds de Bretagne*, Morlaix, Skol Vreizh, 1996, 357 p.

	Otrou Tride	(Korle – 1978)	CR 135	299
Ar menec'h ru (Ms. 2)	Ar venac'hed	Eliza Magerow	DL 030 Bro-Fañch	
	Ar venac'hed	Elisa Magourou (Kerber – 1979)	CR 132	293
	Ar venac'hed	Marie Harnay (Prizieg – 1979)	CR 133	295
Ar voas Allec (Ms. 2)	Ar vamm-gêr	Marie-Josèphe Retraite (Iniel)	CR 83	215
Teir noz so (Ms. 2)	En einig frejer	M.A. Glaneg	DL 029 Bro-Fañch	
	Janed er Wern	An Itron Tallek (Sint-Trivin – 1979)	DL 029 Bro-Fañch	
Renean ar glas	Annaig er Glaz	Mari Harnay (Prizieg)	DL 008 Bro-Pourlet	
	Iwan chelor	Françoise Mehat (Laniskad - 1982	CR 60	181-182
	Annaig ar Glaz	Hélène Parc (Ploure – 1978)	CR 61	183-184
	Annaig ar Glaz	Marie Harnay (Prizieg – 1978)	CR 62	185
Iannic Scolant	Skolvan	An Itron Bertrand	DL 001 Bro-Fañch	
	Skolvan	Mari Poull	DL 001bis Bro-Fañch	
	Skolvan	Jean-Louis Rolland (E Karaez – 1979)	CR 2	92-93

Yann-Fañch Kemener est un chanteur professionnel, et, des chants proches de ceux collectés par Mme de Saint-Prix se retrouvent parfois sur ses enregistrements : en solo ou accompagné par Marcel Guilloux, Anne Aufret, ou encore, par Erik Marchand.

Version Saint-Prix	**Y.F. Kemener**	**Chanté par Y.F. Kemener et**	**disque**
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Kloareg al laoudoù		*Gwerzioù & sonioù*
Ar Comte yauanc (Ms. 1)	Ann aotro ar c'hont (Stumm Luzel)	Anne Auffret	*Chants profanes & sacrés de Bretagne* (1993)
	Aotroù ar c'hont		*Gwerzioù & sonioù*

Renean ar Glas	Annaig ar Glaz		*Gwerzioù & sonioù*
Pennherez Keroulas	Penn-Herez Keroulas (Stumm ar *Barzaz-Breiz*)	Anne Auffret	*Chants profanes & sacrés de Bretagne*

2.6.4. Ifig Troadeg

Né dans le Trégor dans les années 1950, Ifig Troadeg a été élevé en français, comme la majeure partie des gens de sa génération, nés après guerre

Il a réalisé son travail de collectage entre 1978 et 1983, pour l'essentiel. La plus grande partie de ce travail a été édité dans les *Carnets de Route Ifig Troadeg* en 2005, par Dastum Bro-Dreger : il s'agit de 233 chansons classées en :

- Ballades, épopées et chants d'inspiration religieuse : 47
- Complaintes et chants dramatiques des deux siècles derniers : 27
- Chansons enfantines, ritournelles et histoires rimées, chants humoristiques : 48
- Chants d'amour, chansons de clercs, chants humoristiques ou satiriques : 49
- Chants d'amour et chansons humoristiques ou satiriques des XIXe et XXe siècles : 9
- La présence des danses dans le Trégor à travers les collectes: 53

Chansons communes collection Ifig Troadeg et Ms. Saint-Prix

Versions Saint-Prix	**Versions Ifig Troadeg**	**Chanté par**	**ouvrage**	**p.**
Cloarec Lambaul (Ms. 1)	Kloareg Lambaol	Yvonne Détente (Tréguier– 1980)	CR[81]	83-84
	Kloareg ar Glao	Louise Le Bonniec (Pluzunet – 1979)	CR	85
Ar marc'hadour yauanc (Ms. 1)	Ar marc'hadour bihan	Louise Le Grouiec (Trédarzec – 1989)	CR	96-97
Ar martolod ac ar labourer (Ms. 1)	Disput etre ur martolod hag ul labourer	Ernestine Toulouzou (Pleuzal – 1978)	CR	342
Ar sorcères (Ms. 1)	Janedig ar sorserez	Louise Le Bonniec (Pluzunet – 1989)	SBBA[82]	
Jeannette Riou (Ms. 2)	An aotroù C'hleuziou ha Janet Riou	Yvonne Ménard (Louargat – 1980)	Dastum	
	An aotroù Koadriou ha Janig Riou	Louise Le Bonniec (Pluzunet – 1979)	CR	74-76
		Yvonne Detente		

[81] *CR* : *Carnets de route*, Lannion, Dastum Bro-Dreger, 2005, 380 p. + 2 CD
[82] *SBBA* : disque *Aux sources du Barzaz-Breiz aujourd'hui*.

Feuntenella (Ms. 2)	Fontanella	(Minihi – 1978)	CR	40-41
	Fontanella	Yves Le Bechec (Lannion – 1980)	CR	42-43
	Fontanella (variante)	Anna Lucas (Cavan – 1982)	CR	43
	Fontanella (variante)	Marie-Louise Bars (Tréguier– 1982)	CR	43
Ar voas Allec (Ms. 2)	Al lez-vamm	Jean Derrien (Louannec – 1997)	CR	65
	Al lez-vamm	Anna Lucas (Cavan – 1979)	CR	66
	Al lez-vamm (variante)	Marie-Louise Bars (Tréguier– 1982)	CR	66
An den arme (Ms. 2)	Ar plac'h he daou bried	Louise Le Grouiec (Trédarzec – 1993)	CR	67
Renean ar glas	Renean ar Glas	Louise Le Grouiec (Trédarzec – 1989)	CR	68-70
	Rene ar Glas	Louise Le Bonniec (Pluzunet – 1979)	CR	70
Sezic Guengamp (*A. Côtes-du-Nord*)	Gwerz Gwengamp	Yvonne Garlan (Tréguier– 1980)	CR	44
Iannic Scolant	Erwanig ar Skolan	Louise Le Grouiec (Trédarzec – 1989)	G ha SBD [83]	

2.7. Les études (première moitié du XXe siècle)

De nombreuses études universitaires ayant pour sujet la littérature orale (principalement des études portant sur des chants ou sur des collections) ont été menées à cette époque. Ces études furent publiées dans les revues *Annales de Bretagne*, *Le Fureteur Breton, Revue Celtique,…*

2.7.1. Pierre Batany (1888, Douarnenez – 1955, Quimper)

Pierre Batany fut homme d'Église et enseignant (entre autre professeur à Lesneven). Il fut aussi un chercheur, et plus particulièrement dans le domaine de la littérature orale bretonne. Il est surtout connu pour sa thèse soutenue à l'université de Rennes, sur le travail de collectage de Luzel. Elle fut publiée en 1941, sous le titre de *Luzel, poète et folkloriste*. Si le sujet de l'étude du *Barzaz-Breiz* n'avait pas déjà été choisi par Francis Gourvil à cette époque là, il aurait été le choix de Pierre Batany, et le résultat aurait été certainement bien différent de celui de Gourvil[84].

[83] G ha SBD : disque *Gwerzioù ha sonioù Bro-Dreger*.

[84] Per DENEZ, Préface *Les contes de Luzel*, p. 6.

Il publia plusieurs études sur le travail et l'œuvre de Penguern, Mme de Saint-Prix, Pascal Keranveier, et Luzel, sous son nom de plume, « Kloareg ar Veuzid », dans des revues telles que *Studi hag Ober, Kaieroù Kristen*, *Bleuñ Brug* ou encore dans *Al Liamm*.

Ses recherches permirent donc de mieux connaître Mme de Saint-Prix et son travail de collectrice :

- En 1943 était publié dans la revue *Studi hag Ober* son article « O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. An Itron de Saint-Prix[85] ».
- Dans la même revue, était publié, en 1944, un deuxième article, au sujet du conte benn *Kontadenn Coatallec Kervinon* (l'unique conte de la collection de Mme de Saint-Prix)[86].
- Un troisième article, écrit au sujet de la *gwerz Rosmelson* fut publié dans la jeune revue qu'était *Al Liamm* en 1950[87].

Ses archives, conservées à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec aujourd'hui, contiennent d'autres études, non publiées, provenant du fonds Saint-Prix :

- Kerveguen hag ann Tourellou
- Marc'harid Lorantz

Ses archives contiennent également les brouillons de conférences tenues à Brest ou Paris, et le travail de collectage de Mme de Saint-Prix était un des sujets récurrents de ces conférences.

2.7.2. Pierre Le Roux (1874, Plouec-du-trieux – 1975, Paramé)

Connu principalement pour l'*Atlas linguistique de la Basse-Bretagne*, l'universitaire Pierre Le Roux aura également étudié quelques chants, notamment quelques uns tirés de la collection Penguern : trois d'entre eux, provenant du Ms. 92, proviennent du collectage de Mme de Saint-Prix (*Bruillac ha K/roue*, *Coat ar Fao*, *Stang Bizien*). Ses études furent publiées dans *Annales de Bretagne*. Il a également étudié et mis en évidence l'origine de la *gwerz* Ar *venec'h ruz / Les moines rouges*[88].

2.7.3. Louis Le Guennec (1878, Morlaix – 1935, Quimper)

[85] KLOAREG AR VEUZID, "O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. An Itron de Saint-Prix", *Studi hag Ober*, n° 20, p. 10-29.

[86] KLOAREG AR VEUZID, « O pennaouiñ e-touez al levrioù koz. Kontadenn Coatallec Kervinon », *Studi hag Ober*, n° 21, p. 9-33.

[87] KLOAREG AR VEUZID, « Dastumerien ho lennegezh pobl », *Al Liamm*, n° 21, p. 36-44.

[88] Pierre LE ROUX, « An tri manac'h ruz. Les trois moines rouges du Barzaz-Breiz », *NRB.*, n° 2, 1951, p. 92-98.

Né à Morlaix en 1878, et mort à Quimper en 1935, Louis Le Guennec[89] était un érudit et a transmis un grand nombre d'études historiques ayant la Bretagne pour objet à travers ses articles parus dans *Le Morlaisien*, *La Résistance*, *Le fureteur breton*, *Feiz ha Breiz*, *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, ou encore dans *La Dépêche de Brest*. Une grande partie de ses écrits ont été réédités par *l'Association des amis de Louis Le Guennec*, après la mort de ce dernier, dans les ouvrages *Nos vieux manoirs à légendes*, *Choses et gens de Bretagne*, *Vieux souvenirs Bas-Bretons* et *En Breiz-Izel autrefois*.

Un grand nombre de ses études nous apporte des renseignements sur des faits précis ou sur des personnages rencontrés dans certaines *gwerz* (*Markiz Gwerrann*, *Margodic La Boissièr* …).

2.7.4 Joseph Ollivier (1878, Belle-Isle-en-Terre – 1946, Landerneau)

Connu pour son *Catalogue de la chanson populaire bretonne sur feuilles volantes*, édité en 1942, et pour avoir écrit la bibliographie de personnes telles que Luzel, Milin, ou encore Anatole Le Braz, Joseph Ollivier a effectué un énorme travail de copiste (en plus de son travail de dentiste, à Landerneau) pendant de nombreuses années (jusqu'à ce qu'il soit atteint par la maladie, en 1942, et ne puisse plus assurer ce travail[90]).

Remis en grande partie à la bibliothèque municipale de Rennes (aujourd'hui bibliothèque Rennes Métropole), ce travail de copiste fut inventorié par Daniel Bernard[91]. Une copie de 238 pages, le Ms. 987, correspond à une copie des manuscrits de Mme de Saint-Prix.

2.8. Les études durant la seconde moitié du XXe siècle

La littérature orale bretonne continuera d'être étudiée durant ces années, essentiellement par des universitaires de Brest et de Rennes.

Le nom de **Donatien Laurent** se doit évidemment d'être mentionné. Son long travail sur les carnets de collecte de La Villemarqué (carnets retrouvés en 1964) ont permis de mettre fin (en partie tout du moins) à la querelle qui perdurait depuis le siècle dernier quant à l'authenticité du *Barzaz-Breiz*. Nous devons également à Donatien Laurent, des études de cas : *Louis Le Ravallec*, *Skolvan*,… mettant en évidence les origines de ces *gwerziou*.

Daniel Giraudon a été, tout comme Donatien Laurent, collecteur et enseignant-chercheur tout au long de sa carrière. Il publie depuis quelques années le fruit de ces quarante années de collectage de traditions orales (contes, chants, croyances, traditions, dictons, proverbes, blasons populaires, mimologismes,…) , réalisé en Basse et Haute-Bretagne[92].

[89] Lukian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 237.
[90] Lulian RAOUL, *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien*, p. 331.
[91] Daniel BERNARD, « Inventaire des manuscrits légués par Joseph Ollivier à la bibliothèque municipale de Rennes », *AB*, t. 64, n° 4, 1957, p. 475-504.
[92] Voir bibliographie.

Parmi les études consacrées au chant, nous en retrouvons deux consacrées à des *gwerzioù* collectées par Mme de Saint- Prix : *An aotroù a g/Kergwezeg* (*Stanq Bizien* / Ms. 1 Saint-Prix) ; *Penanguer* (*Pennanguer* / Ms. 1 Saint-Prix).

Fañch Postic, directeur du *Centre de recherche sur la littérature orale* de Mellac, a étudié et permis l'édition de l'œuvre de François Cadic (contes, légendes et chants). Il intervient régulièrement (colloques, séminaires, articles,…) et est une référence par ses connaissances et ses recherches sur la littérature orale bretonne ou plus précisément sur tel ou tel collecteur (Luzel, Sébillot, Cambry,…).

Éva Guillorel, depuis une dizaine d'années, est devenue également une référence par ses recherches menées sur le chant traditionnel et ses relations avec le domaine de l'histoire[93].

Son travail a permis récemment la publication du *Barzaz Bro-Leon*, d'après l'enquête lancée par l'abbé Yann-Vari Perrot, en 1906, dans *Feiz ha Breiz*.

3 – En Haute-Bretagne

Cette étude est consacrée à llittérature orale en langue bretonne. Les liens entre Basse et Haute-Bretagne ayant été forts, il nous semble nécessaire de faire mention du nom de quelques uns des collecteurs de sa litérature orale (le collectage de chants et de contes a débuté au milieu du XIXe siècle) : Lucien Decombe (1834-1905), Adolphe Orain (1834-1918), La Borderie (1827-1901)… le plus célèbre étant sûrement Paul Sébillot (1843-1918).

[93] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, Thèse de doctorat. Département d'histoire de Rennes 2, 2008, 993 p.

II - Mme de Saint-Prix (1789, Callac - 1869, Morlaix)

1 - Sa vie

Quoique bien connue de par son nom tout autant que de par son portrait, nous ne possédons que peu de renseignements concernant cette dame très discrète. Le peu que nous connaissions d'elle nous est parvenu par le biais de quelques ouvrages ou articles consacrés à la littérature orale ou, plus particulièrement, à tel ou tel collecteur (*Dastumad Penwern*, édité par Dastum ; *Hersart de La Villemarqué et le Barzaz-Breiz*, par Francis Gourvil ; *Aux sources du Barzaz-Breiz*, par Donatien Laurent ; *Histoire de la chanson bretonne*, par Patrick Malrieu,…).

Portrait de Mme de Saint-Prix. Archives Pierre Batany, conservées à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec

Un hommage postume, écrit par Y.K. Kerzale[1] dans *Feiz ha Breiz* en 1869, ainsi qu'un autre article, écrit lui, par Anatole Le Braz, dans *Le fureteur breton*[2], en 1912, avaient pour sujet l'œuvre et la vie de Mme de Saint-Prix. L'essentiel des renseignements que nous possédions à son sujet nous est venu de Pierre Batany, dans un premier temps, puis de Louis Dujardin, qui a ensuite approfondi les recherches.

[1] Y.K. KERZALE, « An Itron de Saint-Prix », *Feiz ha Breiz*, n° 223, Mae 1869, p. 122-124.
[2] Anatole LE BRAZ, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*, n° 39, 1912, p. 95-97.

Pierre Batany avait rencontré une des petites filles de Mme de Saint-Prix, Mlle Émilie-Marie de La Jaille, en 1936 (le 31 décembre), qui résidait à cette époque, à l'hospice de Morlaix, où elle mourut le 5 mars 1938. Elle avait 78 ans au moment où Pierre Batany lui rendit visite, et avait conservé un souvenir très clair de sa grand-mère. C'est elle également qui a remis à Pierre Batany l'unique portrait que nous connaissions de Mme de Saint-Prix.

Mme de Saint-Prix, Émilie-Barbe-Marie Guitton de son nom de jeune fille, était née à Bodvael-Callac, le 7 avril 1869. Elle était le second enfant de Pierre-Jean Guitton, avocat et juge de paix, et de Barbe-Françoise Le Denmat du Restguen.

Pierre-Jean Guitton était né à Kerfank, en Plusquellec, le 8 janvier 1760, et mourut à Callac, en 1819, à l'âge de 58 ans, trois ans après le mariage de sa fille Émilie. Son père était agriculteur, mais son grand-père et son arrière-grand-père étaient tous deux notaires, ce qui laisse supposer une famille financièrement aisée et respectée dans la région.

La famille Guitton était très appréciée dans la région de Callac pour sa générosité envers les plus nécessiteux et les mendiants. M^r^ Le Graët de Kerouvriou, l'un des oncles de Mme de Saint-Prix, député de l'arrondissement de Morlaix à une époque, avait pour habitude de donner 20 000 francs chaque année à sa nièce qu'elle distribuait en dons aux familles les plus pauvres.

Le 7 août 1816 (1815 selon Pierre Batany), à Callac, elle épousa Charles-Joseph-André Tixier Damas de Saint-Prix, un officier de la marine. La cérémonie fut célébrée à l'église de Bodvael, une trève de Plusquellec.

Le comte de Saint-Prix, né à Brest le 6 décembre 1775 (il était donc 14 ans plus âgé que son épouse) était le fils d'André Tixier Damas, sieur de Saint-Prix, capitaine de la marine royale, et de Marie-Françoise-Yvonne Cabon. Il s'était marié à Lesneven le 28 octobre 1766.

Charles de Saint-Prix fut maire de Ploujean. Il mourut en son manoir de Port Marterre, en Paramé, près de Saint-Malo, le 27 août 1849. Il fut enterré au cimetière de Ploujean. Mme de Saint-Prix, elle, mourut à Morlaix, le 27 avril 1869, et fut inhumée auprès de son mari.

Le couple aura cinq enfants :

- Charles, né le 4 août 1817 à Tréguier. Il meurt à Ploujean le 20 décembre 1894 à 77 ans. Il fut célèbre pour avoir été louvetier dans la région du Poher (Centre Bretagne) pendant de nombreuses années.
- Philippe, né le 11 mars 1919 à Tréguier, meurt en 1894 à Morlaix, à l'âge de 74 ans. Il était marié à Adèle-Marie-Caroline Petit.
- Marie-Émilie était née à Morlaix (?) en 1821, et mourut à l'âge de 30 ans, en 1851, à Morlaix (?).
- Jean, né à Morlaix, en 1825, est mort à 59 ans, à Morlaix (?), en 1884.
- Émilie-Marie est née à Morlaix en 1829, et est décédée en janvier 1905 à Morlaix, à l'âge de 76 ans. Elle était mariée à François-Charles-Louis-Marie de La Jaille (? - 1885).

Après avoir vécu à Tréguier, où vivait Mr de Saint-Prix avant leur mariage (ils y vivaient toujours en 1819), le couple fit bâtir le manoir de Kerbournet, à Saint-Servez, sur un domaine de plus de 123 ha. Ce manoir fut apparemment vendu dans les années 1930, à un dentiste de Plougastell, qui le fit démonter et reconstruire à l'identique sur la commune de Plougastell, dans le Finistère[3].

Le couple Saint-Prix partagera son temps entre ce manoir de Kerbournet et celui de Traonfeunteuniou, situé à Ploujean, près de Morlaix. Devenu propriété des Saint-Prix par héritage, ce manoir fut la demeure d'été du Maréchal Foch avant la première guerre mondiale :

> *C'est vers 1895 que la famille de La Jaille vendit Trofeunteniou au commandant d'artillerie Fernand Foch qui éprouvait le besoin, a dit Le Goffic, d'accrocher sa tente quelque part, et devenait ainsi propriétaire, dans ce pays breton où sa femme avait ses origines, d'une « grande maison, simple d'aspect, mais jolie, harmonieuse de lignes, bâtie vers 1820, avec un parc d'une trentaine d'hectares et trois fermes ».*[4]

Mme de Saint-Prix sera également propriétaire d'une maison de ville à Morlaix. Elle fut détruite en 1885. Située sur ce qui est actuellement la place Émile Souvestre, elle était surnommée « l'Hotel de Saint-Prix » à son époque. Voici ce qui est écrit à son sujet dans les Mémoires inédits de M. de Miollis, aux années 1832-1840 :

> *Cette maison était l'auberge de la Bretagne. Le premier venu y trouvait son couvert mis. C'était un terrain neutre où se coudoyaient légitimistes, républicains et orléanistes. Là, un général en habit brodé avait pour voisin un cultivateur en habit de bure. Si M. de Saint-Prix tenait d'ancienne maison, madame était née dans une grande ferme à la campagne. Sa beauté (…) avait fait affluer les amoureux, et lorsqu'elle eut fait son choix, elle ne renia pas, comme on le voit, son origine plébéienne.*

En 1859, Joachim Gaultier du Mottay demanda aux instituteurs des Côtes-du-Nord de faire une enquête (un questionnaire de 36 questions) au sujet de la géographie de leur commune. Cette enquête fut menée par Nicolas Le Bras le père d'Anatole) sur la commune de Duault. Il répondait ceci à la question « y-a-t-il toujours des châteaux modernes sur les terres de Duault ? » :

> *Il y a encore Lespoul et **Rosvilliou** qui ne sont que deux maisons de Coatgoureden appartenant pour la première à Mme de Coatgoureden et la seconde à **Mme de Saint-Prix**.*

Le nom de Charles de Saint-Prix (fils) figure en tête sur la liste des 30 personnes les plus imposées de Callac, en 1857 et sur celle de 1867. On ne retrouve plus son nom en 1874, mais celui de son beau-frère, François de La jaille. Les fils de Mme de Saint-Prix (Charles et

[3] http://joseph.lohou.perso.sfr.fr/Callac-de-Bretagne/denmat.ttml, vu le 20/10/2009.
[4] Louis LE GUENNEC, *Carnets du Finistère*, p. 81.

Jean) seront suffisamment riches, pour faire démonter et reconstruire, en 1872, le manoir familial de Traonfeunteuniou (en le déplaçant de quelques mètres).

La place des Saint-Prix dans la société, ainsi que leur attachement à l'Église, nous sont également précisés par ce détail :

> *En 1852, à peine la première croix avait-elle quitté le porche pour la procession jusqu'au pont de Kerroux (où avait lieu le feu de joie, face à la forêt), que les pélerins s'étaient mis à décrocher des coups de tous côtés. Peu après, la grande bannière était déchirée er réduite en lambeaux ; elle venait d'être offerte à l'église par la famille Tixier-Damas de Saint-Priest (ou de Saint-Prix), seigneurs du manoir de Kerbournet, et amis du vicomte Hersart de La Villemarqué*[5].

2 - La collectrice

Mme de Saint-Prix fut l'une des premières personnes à montrer de l'intérêt pour le collectage des chansons traditionnelles bretonnes, avec deux autres personnes de la région de Morlaix : Aymar de Blois et Alexandre Lédan. Elle aurait débuté ce travail, si l'on croit l'indication qui nous est donnée sur la première page du Ms. 1 de sa collection, en 1820, et l'aurait poursuivi jusqu'en 1840. Aucun témoignage connu ne vient confirmer ceci, et nous serions plutôt tenté de croire qu'elle a été en relation avec d'autres collecteurs, durant sa vie entière.

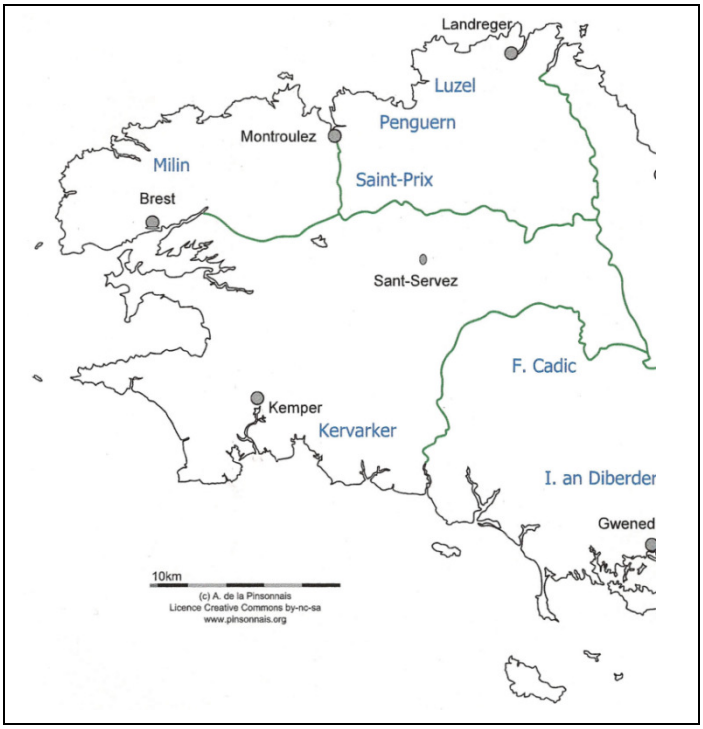

Carte des évêchés de Basse-Bretagne, et indication du nom des principaux collecteurs de littérature orale

Pierre Batany pensait que Mme de Saint-Prix aurait pu être influencée et conduite au collectage par Penguern. Ce dernier était bien jeune en 1820 (13 ans) pour avoir eu une

[5] Yann-Erwan PLOURIN, *Ma zud ha ma loened*, p. 57.

quelconque influence sur cette dame. Il a par contre peut-être pu lui conseiller de reprendre son travail de collectage dans les années 1850, lorsqu'il lui avait emprunté ses cahiers, lorsqu'il prenait part à l'*Enquête Fortoul.*

Le nom de Jean-François Le Gonidec, le célèbre grammairien de la langue bretonne, fut avancé également : celui-ci était un ami de Mr de Saint-Prix, du même âge et se tutoyant. Le nom des Saint-Prix (celui des parents et de tous les enfants) sur la liste des donateurs, chez Alexandre Lédan, à Morlaix, lorsqu'une souscription fut ouverte pour aider à ériger un monument à sa mémoire[6].

Il se pourrait également que ce soit Aymar de Blois, son voisin de Ploujean, ou le Chevalier Christophe de Fréminville qui ait conseillé à Mme de Saint-Prix d'entreprendre un travail de collectage. Ils étaient tous deux membres de l'*Académie celtique,* puis de la *Société des Antiquaires de France*, qui succéda à cette dernière en 1813, et amis de Mr de Saint-Prix. Une lettre, de Mary-Lafon, mentionnée par Louis Dujardin, donne à croire que Mr de Saint-Prix était membre de cette société :

> *Cette même année (1826) […] le 8 avril m'ouvrit les portes de la Société Royale des Antiquaires de France. Lorsque je me rendis au lieu des séances, situé rue Taranne, numéro 12, dans la maison des Bains, tous mes collègues parurent surpris de voir apparaître cette tête noire au milieu de leurs têtes blanches et de leurs perruques d'un blond accentué. Il y avait là, gravement assis et un peu raides sur leurs fauteuils, Leber, collaborateur de M. Guizot, Allou, le père du célèbre avocat, auteur d'une excellente statistique sur la Haute-Vienne ; Depping, Berryat,* ***Saint-Prix****, de Martonne,* ***Legonnidec****, savant philologue breton et un de ses compatriotes,* ***le baron de Fréminville***[7]*.*

Mme de Saint-Prix devait être très certainement en relation avec Alexandre Lédan lorsqu'elle vivait à Morlaix, une ville de 10 000 habitants. Les versions de *Margodig Laboissière* laisseraient même croire qu'il y aurait pu y avoir des échanges.

En juillet 1836, La Villemarqué, en préparation du *Barzaz-Breiz* à ce moment, rendait visite à Mme de Saint-Prix à Traonfeunteuniou : ceci nous montre que Mme de Saint-Prix était déjà connue à cette date pour son travail de collectage. La Villemarqué écrivait, en 1839, les lignes suivantes, à la suite de la *gwerz Merlin-Barz* :

> *Nous avons été mis sur la trace de ce chant et du morceau précédent [Merlin-Diwinour] par une dame des environs de Morlaix, qui a bien voulu nous en communiquer des fragments chantés au pays de Tréguier… Nous sommes heureux d'avoir l'occasion de remercier notre aimable et modeste guide en même temps désolé qu'elle nous ait privé de la satisfaction d'amour-propre que nous aurions eue à la nommer ici*[8]*.*

[6] Louis DUJARDIN, *La vie et les œuvres de Le Gonidec*, p. 305.
[7] *Ibid*., p. 99.
[8] Première édition du *Barzas-Breiz*, 1839, t. 1, p. 92.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Il mentionnait le nom de Mme de Saint-Prix, dans l'édition de 1867 :

> *J'ai été mis sur la trace du poème de Merlin par Madame de Saint-Prix qui a bien voulu m'en communiquer des fragments chantés au pays de Tréguier. Il serait à désirer que ceux qui existent dans la collection de M. de Penguern vissent aussi le jour…*[9]

S'il faut croire les dires d'Anatole Le Braz, dans *Le fureteur breton*, Mme de Saint-Prix aurait aidé La Villemarqué à maintes reprises :

> *J'ai tout lieu de croire que l'auteur du Barzaz-Breiz lui doit* [à Mme de Saint-Prix] *une forte part de la documentation bretonne qu'en sa piété filiale il attribue un peu exclusivement à sa mère. Mme de Saint-Prix répéta maintes fois à mon père qu'elle avait fourni à Monsieur de La Villemarqué nombre de gwerzes bretonnes…*[10].

Le Chevalier Christophe de Fréminville écrivait les lignes suivantes dans son ouvrage, *Antiquités des Côtes-du-Nord*, en 1837, à propos de la gwerz *Pennerez Keroullas* :

> *C'est à Madame de Saint-Prix que je suis redevable de la connaissance de ces couplets supplémentaires. Cette dame s'occupe avec beaucoup de zèle de la recherche des anciennes poésies bretonnes ».* [et à propos de la *gwerz Sezic Guengamp*] *: « C'est elle aussi qui m'a donné communication du Siège de Guingamp, rapporté ci-dessus, morceau devenu très rare et presqu'impossible à trouver*[11].

En 1850 et 1851, Mme de Saint-Prix prêtait ses cahiers de collecte, constituant une partie de sa collection, à Jean-Marie de Penguern : la copie qu'il en fera donnera le Ms. 92 de sa collection.

Le père d'Anatole Le Braz, Nicolas, était instituteur à Saint-Servais entre 1846 et 1861, et aurait servit d'informateur à Mme de Saint-Prix :

> *Dès 1820, de son manoir de Kerbournet, non loin de Callac, Madame de Saint-Prix avait entrepris de recueillir les chants populaires du pays. Pour ce faire, les services des instituteurs successifs de Saint-Servais lui avaient toujours été précieux. Ils lui servaient en quelque sorte de rabatteurs. Nicolas Le Bras avait d'autant plus volontiers continué cette collaboration qu'il avait un penchant naturel pour*

[9] *Barzaz-Breiz*, 1867, p. 72.
[10] Anatole LE BRAZ, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*, n° 39, 1912, p. 95-97.
[11] FREMINVILLE, *Antiquités des Côtes-du-Nord*, p. 387.

cette poésie et que, à partir de 1852, des directives du Ministre Fortoul encourageaient vivement les enseignants dans cette voie[12].

Le témoignage d'Anatole Le Braz, dans *Le fureteur breton*, porte à croire que la relation entre son père et Mme de Saint-Prix avait duré au moins jusqu'en 1865 :

Je la vois nettement, telle que plus d'une fois je la vis à Morlaix, où elle avait une maison de ville et où m'amenait la Foire Haute, la grande solennité d'entre Morlaix et Lannion (cette solennité avait lieu au mois d'octobre et durait huit jours). J'arrivais de Ploumilliau, bambin de six à sept ans, apporté par le troupeau de chars à bancs qui moutonnait le long de la route. Une vieille dame à coques, souriante, m'accueillait. Nous dînions chez elle[13].

3 - La collection

3.1. Les manuscrits (Ms. 1 & Ms. 2 de la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec)

La majeure partie de la collection de Mme de Saint-Prix est retranscrite dans des cahiers. Quatre d'entre eux nous sont parvenus, et sont actuellement conservés à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec, après avoir été pendant des années en la possession de Mme de Lesguern, qui vivait au manoir de Lesquivit, en Dirinon (les cahiers lui avaient été remis par Charles ou Jean de Saint-Prix).

Ces quatre cahiers, reliés deux par deux forment les deux manuscrits de Landévennec (Ms. 1 & Ms. 2) : ce travail de reliure était déjà effectué au moment où Pierre Batany et Joseph Ollivier étaient parvenus à les consulter. Ils venaient d'être offerts aux demoiselles de Boisanger, les petites-filles de La Villemarqué, demeurant au manoir de Kerdaoulas, en Saint-Urbain, en 1937, lorsque Pierre Batany les vit la première fois (et étaient apparemment toujours en leur possession, en 1951, aux dires de Pierre Le Roux[14]). Ils ont du être confiés à la bibliothèque de l'abbaye de Landévennec dans les années 1950 (les dons de livres et d'ouvrages sont répertoriés par la bibliothèque de l'abbaye depuis 1950, et il n'y a pas trace de celui des manuscrits Saint-Prix).

Ils sont dans un très bon état de conservation, légèrement jaunis : ce qui nous prouve l'attachement que peut montrer certaines familles à ce qui est devenu depuis quelques années un « patrimoine familial » (la difficulté à consulter certaines collections manuscrites conservées dans les familles est, nous semble-t-il, une autre preuve de cet attachement).

Il nous faut préciser qu'il ne s'agit pas de cahiers de collectes de terrains : Mme de Saint-Prix a recopié dans ces cahiers les versions qu'elle avait recueilli, et a, par contre continué à y

[12] Yann-Ber PIRIOU, *Au-delà de la légende… Anatole Le Braz*, p. 30.
[13] Anatol LE BRAZ, « Mme de Saint-Prix et La Villemarqué », *Le fureteur breton*,, n° 39, 1912, p. 96.
[14] Pierre LE ROUX, « An Tri Manac'h Ruz. Les Trois Moines Rouges du Barzaz-Breiz », *NRB*, n° 2, 1951, p. 93.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

ajouter des variantes par endroits, ou à modifier certains vers ou parties de vers (le changement d'encre et de plume nous le montre bien).

Il nous semble également qu'elle ait cherché à classer certains chants par thèmes. Le Ms. 2 nous montre, par exemple :

- *Jeannette Riou* suit *Rosmelson* : il s'agit de deux *gwerzioù* racontant l'histoire de deux femmes qui préfèreront la mort au déshonneur.
- *Testament Marquis Guerrand ; Ar Guimadeuc ha Baron Nevet ; Feunteunella* et *Marquis Trédré* sont des *gwerz*ioù basées sur des faits historiques.
- *Maner Tremenec ; Ar voas Allec,* et *An den arme* sont liées par un même thème : celui de la femme aux deux maris.

Les trois chants qui suivent *Ar minores pemp bloas*, dans le Ms. 1 (*Kerveguen hag ann Tourellou* ; *Pennanguer* ; *Bodeillo*) ne sont pas de la main de Mme de Saint-Prix, et la traduction qui est en vis-à-vis est encore d'une autre main. Certains ajouts et corrections sont par contre de sa main.

Les titres ne sont pas tous de sa main, et ne concordent pas obligatoirement avec ceux qu'elle nous donne dans les tables.

3.1.1. Manuscrit 1

Cahier 1 (235 x 190 mm, 49 folios : 98 pages)[15]

- Ésope (61 pages) : un mystère en alexandrins
- « Aniou soent deus a père n'ha ouzer quet quasiman deus ho buez » : une liste de noms de saints classés par ordre alphabétique (2 pages)
- Une autre liste de noms de saints, classés dans l'ordre des mois de l'année (15 pages)

Cahier 2 (235 x 190 mm : 48 folios, 96 pages)

Titres table cahier 2 [f° 96v]	Titres des chants dans le Ms. 1
1 ar minoress pemp bloas	ar minores pemp bloas
2 K/vegan ac an tourellou	Kevéguen hag ann Tourellou
3 pennanguer ha delandan	Pennanguer
4 Bodeillo	Bodeillo
5 Stang bizien	Stanq bizien
6 Fiacra Calvez	Cloarec Lanbaul, p'he cloarec an ambout

[15] Il ne nous a pas semblé être d'une grande important de joindre la transcription de la copie de ce premier cahier de Mme de Saint-Prix dans cette version française, seule la traduction de la pièce de théâtre Ésope a été jointe en annexe 1, t.3.

7 marc'hadour K/ahès	[sans titre]
8 Coat ar fao	Coat ar fao
9 ar labourer ac ar martolod	ar martolod ac ar Labourer
10 ar sorceres	Ar Sorceres
11 ar comte yaouanc	Ar Comte yauanc
12 pautred eured	rogard, ha marcic Euret daou breur robard
13 marc'harid Lorantz	macharid Lorantz
14 giletta ar Bouder	giletta
15 an traon villin	traonvillin ha plougasnou
16 margoddic Laboissier	margodic
17 Bruillac	Bruillac K/oue

3.1.2. Manuscrit 2

Cahier 3 (270 x 170 mm, 24 folios : 47 pages manuscrites + 1 page blanche)

Titres de la table du cahier 3 [f° 2r]	Titres des chants du Ms. 2
1ere rosmelson O[16]	- rosmelson
2eme jeannette riou +	- Jeannette riou
3eme youen Camus +	- youen Camus
4eme yvonna yudec, ou Jeannette Iudic O	- yvonna ludic
5eme macharid K/amoal, ha cloarec gall ou grall +	- cloarec ar grall, p'he ar gall - Macharid K/amoal
6eme testament marquis guerrand +	- testament marquis ha guerrant
7eme ar gwin madec, ha baron neve O	- Baron nevet, ar gui madec
8eme feuteunella +	- Feuntenella
9eme marquis trédré +	- marquis tredéz
10 quelques rimes bretonnes +	- [hep titl]

Cahier 4 (275 x 157 mm, 28 folios : 56 pages)

Titres de la table du cahier 4 [f° 26r]	Titres des chants du Ms. 2
Cloarec crec'h menez a zo bet crouguet +	Cloarec Crec'h Menez zo bet Crouget
Grec'h prison guenet +	Groach Prison Guennet
Louar guernachanne +	Louarn Guernachane

[16] Nous ne comprenons pas la signification des signes <o> ha <+> .

Alliedic ar mad +	Alliadic ar mad
Ar menec'h ru +	Ar manec'h ru
Maner trémenec O	Maner Troménec
Ar voas allec O	Ar Was allec
An den a arme O	an den armet
Teir noz so	autre
Contadenn K/vinou coatalec O	Conte de Coat allec Kervinon

3.2. Autres cahiers & autres chansons

D'autres cahiers doivent exister, ainsi que des transcriptions de chansons sur papier libre. Il serait étonnant qu'ils soient retrouvés un jour. Le témoignage de Francis Gourvil, concernant la collection de Mme de Saint-Prix est le suivant :

> *Il est difficile de connaître l'importance exacte de ses collectes, étant donné que* ***certains cahiers de sa main se trouvaient faire partie de la collection de Penguern lorsque ce fonds fut vendu en 1868****. Un autre cahier contenant une vingtaine de pièces, dont un conte en prose, appartient aujourd'hui à la Bibliothèque de Landévennec.* ***M. le médecin-général de la Marine Ch. Laurent en détient un troisième*** *; je possède de mon côté quelques feuillets de la main, contenant des versions de Marivonik, de Jean Scolan et de Pontplancoët ; M. et Mlle de La Jaille, descendants de la collectrice, n'ont par ailleurs retrouvé dans leurs papiers de famille que quelques rares transcriptions provenant de leur aïeule, et il est à supposer qu'un certain nombre d'autres, non reportées sur des cahiers, auront pu se perdre*[17]*.*

Eva Guillorel a quant à elle procédé à des recherches qui sont restées vaines à ce jour :

> *Un autre cahier aurait été en possession de Charles Laurent. Les recherches que j'ai effectuées avec Donatien Laurent dans le fonds de son oncle, aujourd'hui déposé aux Archives de la Marine à Brest et en attente de classement, n'ont pas permis de le retrouver*[18]*.*

3.2.1. D'après le Ms. 92 Penguern

Une partie des propos de Francis Gourvil nous semble fausse, car il n'y a aucun cahier dans le fonds Penguern qui soit de la main de Mme de Saint-Prix, uniquement des copies de Jean-Marie de Penguern fait d'après ses manuscrits. Le Ms. 92, conservé à la BnF, nous est présenté comme suit :

[17] Francis GOURVIL, *Th. Hersart de La Villemarqué et le Barzaz-Breiz*, p. 301-302.

[18] Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte : chansons de tradition orale et archives criminelles*, (thèse, Département d'Histoire de Rennes 2), p. 95.

Fonds celtique et basque n° 92 // 92. Chants populaires Bretons, recueillis par Mme de Saint-Prix, de Morlaix, partie dans les Côtes-du-Nord, à Callac et aux environs, partie à Morlaix. / XIXe siècle. Papier. 122 feuillets / 7 décembre 1878.

Table Ms. 92 collection Penguern

- Minores pemp bloas	M^ade^ de St Prix av 1851 [f°3 v°-7 v°]
- Bodeillo	M^ade^ de St Prix [f°9 v°-13v°]
- Stang Bizien (Kloarek K/ikuff)	M^ade^ de St Prix [f°14v°-17v°]
- Cloarec Lambol	Mme de St Prix [f°18-22v°]
- Marc'hadour Rouan	M^ade^ de St Prix [f°26v°-27v°]
- Coat ar fao	M^ade^ de St Prix [f°28v°-29v°]
- Disput etre ar martolod ag al labourer	M^ade^ de St prix [f°30v°-31v°]
- Ar sorserez	M^ade^ de St Prix [f°33-35v°]
- An otro komt	M^ade^ de St Prix [f°36v°-41v°]
- Breudeur euret	Mme de St Prix [f°42-45v°]
- Mac'harid Lorantz	Mme de st Prix [f°47-49v°]
- Giletta	M^ade^ de St Prix [f°50v°-53v°]
- Traouvilin	M^ade^ de St Prix [f°54v°-57v°]
- Margodig la boessière	M^ade^ de St Prix [f°59-63v°]
- Bruillac a K/roue	Mad. de St Prix [f°64r°-64v°]
- Kloarek crec'h menez	Madame de St Prix 9bre 1850 [f°66v°-67r°]
- Louar-min guernachane	M^ade^ de st Prix 9bre 1850 [f°78v°-79v°-68r°-68v°-69v°]
- Ar vreg krouget	Mme de St Prix av. 1851 [f°71v°-77v°]
- Escop Penarstang	M^ad^ de St Prix [f°81-85v°]
- Maner Tremenek	Mme de St Prix [f°86v°-89v°]
- Feuteun gwasallek	M^ade^ de St Prix av. 1851 [f°90-92v°]
- Feunteun Goazallek	M^ad.^ De St Prix [f°94v°-f°96v°]

- [Va planeden zo kalet][19]	Al. Cahel, Morlaix 8bre 1852 [f°97v°-98v°]
- Renean ar glas	M^ade de St Prix av. 1851 [f°100v°-112v°]
- Banniel Breïs	M^e de St Prix avr. 1851 [f°113v°-114v°]
- Yvonna	Mad. de St Prix [f°119r°]
- Fragments	M^ade de St Prix [f°115v°]
- Greg he daou briet	M^ade de St Prix av 1851 [f°116v°-117v°]
- Greg he daou briet	[f°118v°, f°119v°]
- Fanchik a jannton	M^ade de St Prix av 1851 [f°120v°-121v°]
- Karante	M^ade de St Prix [f°122v°]

Ce Ms. 92 présente des pièces qui ne figurent pas dans les manuscrits de Landévennec. D'après la table de ce manuscrit, nous constatons que Penguern n'avait pas recopié les manuscrits dans leur intégralité (en gras, les pièces copiées par Penguern qui nous sont connues) :

Cahier 5

- Ar kombat a tregont (mistère)
- Liste de 151 cantiques et mystères imprimés
- Chanson : Me meus choazet eur vestrez
- Clemvan (rekisition kentan)
- **Va flanedenn so kalet**
- Cupidon
- Liste d'autres chansons

Cahier 6

- **Renean ar glas**
- **Bannier breiz**
- Feuilles volantes
- Traduction par M. de Saint-Prix de Renean glas
- Traduction de la dame du Faouet (mar dan me d'an arme)

[19] Copie d'après le « Cahier 5 » de la collection de Mme de Saint-Prix, cette chanson semble lui avoir été chantée, (à elle ou à Penguern) par Al. Cahel.

- **Pa oan var mene**, texte et traduction
- ib. **Compliment et invitation de noce** (?) texte et traduction
- Le bonhomme Michel aux élections de Camelet (?) dialogue

3.2.2. D'après le Ms. 987 de Joseph Ollivier

Joseph Ollivier avait réalisé une copie des manuscrits de Mme de Saint-Prix (une partie, tout du moins). Cette copie est conservée aujourd'hui à la bibliothèque Rennes Métropole. Il a copié les deux manuscrits conservés à la bibliothèque de Landévennec (hormis la pièce de théâtre *Ésope*, et la liste de noms de saints).

Il a également fait une copie de plusieurs chants, différents des pièces copiées par Penguern dans le Ms. 92. Deux fascicules différents ont été recopiés par Joseph Ollivier : l'un des deux lui ayant été prêté par Charles Laurent : « *Fin de ce deuxième fascicule prêté par le Dr Laurent, de Brest* »[20]. Joseph Ollivier ne nous donne pas beaucoup de renseignements au sujet de ces deux fascicules, contrairement à son habitude.

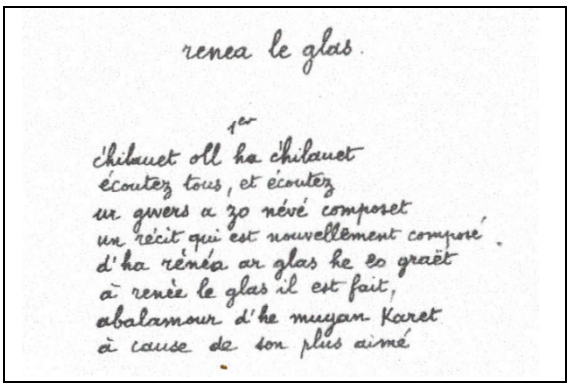
renea le glas.

1er

c'hilauet oll ha c'hilauet
écoutez tous, et écoutez
ur gwers a zo névé composet
un récit qui est nouvellement composé
d'ha rénéa ar glas he eo graët
à renée le glas il est fait,
abalamour d'he muyan Karet
à cause de son plus aimé

Extrait du Ms. 987

de J. Ollivier, p. 203

Le premier fascicule ne contient qu'une *gwerz*, celle de Renea ar Glas : sa transcription bretonne et sa traduction. Cette version comporte de petites différences avec la copie de Jean-Marie de Penguern, et sa traduction est insérée dans le texte breton, et non pas isolée telle qu'elle est présentée dans le Ms. 92.

Une liste de noms de famille suivait la *gwerz Renea ar Glas*. Joseph Ollivier ne la pas copiée.

Titre dans le fascicule	**Folio**	**p. du Ms. 987**
renea le glas	f. 1r-9r	p. 203-218

Levrenn 2

Titre du fascicule	**Folio**	**p. du Ms. 987**

[20] Joseph Ollivier, Ms. 987, p. 238.

[Pen-herez Keranglaz]	f. 1r-4v	p. 221-228
Chrec'h Simon	f. 5r-7r	p. 229-233
Autre	f. 7r (dibenn)	p. 234
Autre	f. 7v	p. 235
Autre	f. 7v (dibenn)-f. 8r	p. 236-237
Autre	f. 8v	p. 238

3.2.3. Autres chansons

D'autres manuscrits ou ouvrages comportent également la trace du travail de collectage de Mme de Saint-Prix :

- **Penguern** : *An Tourello* (Ms. 111, f° 157-160)
- **Fréminville** :

  Ar penerez a Keroulas, édité dans *Antiquités des Côtes-du-Nord*, en 1837, p. 387-388. Il s'agit de 12 vers ajoutés à la version qui avait été éditée dans *Antiquités du Finistère*, en 1835, p. 203-208, version collectée par Aymar de Blois.

  Sezic Guengamp : version éditée dans *Antiquités des Côtes-du-Nord*, 1837, p. 375-386.
- **La Villemarqué et Gourvil** font également mention d'autres chants, collectés par Mme de Saint-Prix, qui semblent être perdus aujourd'hui :

  La Villemarqué : *Merlin*

  Francis Gourvil : *Marivonik ; Yannig Skolan ; Pontplancoët*

4 - Écriture de Mme de Saint-Prix

L'écriture de Mme de Saint-Prix est parfois difficile à déchiffrer, et la confusion est possible entre les caractères :

- <n> et <u> : <enau> / <enan> ; <traon> / <traou> ; <itronn> / <itroun>
- <n> et <r> : <an> / <ar>
- <a> et <e> : ar rannigoù-verb « a » et « e »
- <e> et <i> : <debonjour> / <dibonjour> ; <déplori> / <diplori>
- <q> et <g> : <stanq> / <stang>

4.1. Majuscules & mutations

Mme de Saint-Prix ne faisait pas une règle de l'utilisation des majuscules : que ce soit en début de phrase ou dans le cas de noms de familles ou de lieux.

Quant à la notation systématique des mutations, à l'instar des écrivants bretons de textes en moyen-breton tardif, et de ceux de son époque (compositeurs de chansons sur feuilles volantes) elle n'en faisait pas une obligation (environ la moitié des mutations sont notées).

5 – Graphie de Mme de Saint-Prix

5.1. Consonnes

Consonnes occlusives	
Sourdes (non-voisées)	**[p]** : - <**p**esquet> ; <**p**ichon> ; <plaç> ; <poannius> - <a**pp**rouw> **[t]** : - <**t**os**t**> ; <**t**remen> ; <**t**es**t**eni> **[k]** : - <**k**ic> ; <**k**efelec> - <**qu**iguin> ; <pes**qu**et> - <pi**cqu**é> - <d'ha glas**q**> ; <er Stan**q**> - <**c**oz> ; <s**c**oet> ; <**c**alonnad> ; <**c**rouguet> - <o**cc**asion> **[c]** : - <he woin**c** touséged> - <n'émaï**ng** quet>

Consonnes occlusives	
Sonores (voisées)	**[b]** : - <**b**ale> ; <**b**ara> **[d]** : - <**d**ouar> ; <**d**rouc> - <ta**dd**ic> **[g]** : **- <g**antan> ; <**g**odel> ; <**g**ramp> - <é**gu**ilé> ; <car**gu**et> ; <cro**gu**as> ; <d'ar **gu**ier> **[ɟ]** : - <p'ha woai**ng** ho mont> - <quen n'he woain**c** aru>

Consonnes fricatives

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Sourdes (non-voisées)	[**f**] : - <**f**lour> ; <**f**ouetto bro> ; <**f**orz huanadou> ; <un triom**f**> - <ha triu**mph**e> [**s**] : - <**s**alocroa**s**> ; <**s**aluddi> ; <**s**eitec> ; <de**s**cadurez> ; <e**s**ton> ; <he bene**s**> ; <chomma**s**> - <ar carro**ss**> ; <fini**ss**omp> ; <justissou> - <por**tz**[21]> ; <noblan**tz**> ; <Macharid Loran**tz**> - <tri inno**c**ant> ; <**c**iergen> - <pla**ç**> [ʃ] : - <er **ch**apel> ; <woar **ch**aussé ar Stanq> ; <d'ha **ch**oas ho lod> ; <coa**ch**et> - <un den **c'h**entil benac> ; <d'ha **c'h**oas ur boquet> [x] : - <pele**c'h**> ; <pla**c'h**> - <melenno**ch**> ; <awoual**ch**>

Consonnes fricatives	
Sonores (voisées)	[**v**] : - <a**v**al> ; <a**v**antur> [**z**] : - <**z**o> ; <voulou**z**et> [ʒ] : - <**j**acobin> ; <**j**oa> - <**g**enet> ; <**g**énéral> [ɣ] : - <sè**ch**an> - <sè**h**an> - <ar mer**K**et> (gant ur bennlizherenn alies a-walc'h)

Consonnes nasales

[21] Voir note de bas de page précédente.

Sonores (voisées)	[**m**] : - <**m**ates> ; <**m**eneyou> [**n**] : - <**n**eusé> ; <**n**oblantz> ; <calo**n**> ; <pi**n**ige**n**> ; <pinvidic> - <ca**nn**o> ; <ha c'ha**nn**é ye> ; <pi**nn**ige**n**> [**ɲ**] : - <p'ha bi**gn**é> ; <contrai**gn**et> ; <coa**nni**a> [**ŋ**] : -

Consonnes latérales	
Sonores (voisées)	[**l**] : - <di**l**un> - <ye**ll**o> [**l:**] : - <**l**évé> ; <**l**osquet> - <demese**ll**et> ; <co**ll**et> ; <o**ll**> [**ʎ**] : - <d'ha heu**ilh** hent> - <di**ll**ad> ; <pavillon> - <d'heu**il** hon pen> ; <cutu**il**>

Consonnes roulées	
Sonores (voisées)	[**r**] : - <cou**r**ag> ; <cole**rr**i>

5.2. Voyelles

	[i] : - <**i**mpl**i**jet> ; <**i**ntentabl> ; <**i**tron> **[e]** : - <b**e**nes> ; <b**e**t**e**c> - <adarr**é**> ; <martr**és**é**>** ; <cloar**é**guic> **[ɛ]** : - <b**e**rn> ; <en b**e**r comzou> - <sco**è**t> ; <gra**è**t> - <gra**ê**t>

Voyelles orales	- <ur ogro c**aï**r> - <hen he tr**ai**t> **[ə]** : - <galonc**e**t> ; <guisqu**e**t> **[y]** : - <c**u**st**u**m> ; <concl**u**in> ; <fors h**u**anadou> **[ø]** ; **[œ]** : - <b**eu**re> ; <b**eu**zet> **[u]** : - <ch**ou**ldri> ; <c**ou**sc**ou**dé> **[o]** & **[ɔ]** : - <**o**ber> ; <**o**ffanç> - <en**au**> ; <p**au**tred> ; <**au**ter> ; <**au**trou> **[a]** : - <c**a**lon> ; <ou**a**rnet>

Voyelles nasalisées	[ã] : <off**anç**> ; <quent**an**> [ñ] : <t**en**sor> ; <den> [î] : <p**i**scin> [õ] : cal**on** ; <cant**on**>

5.3. Diphtongues

Diphtongues	**[j]** : - <tre**i**t> ; <te**i**l> - <tre**ï**t> - <tur**i**al> - <v**io**let> - <pr**ie**d> - <**y**ac'h> ; <**y**auanc> ; <**y**oual> **[w]** : - <d**oa**re>

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

	- <di**ou**al> - <di**w**ar> ; <di**w**isquo> ; <cra**ou**> ; <tra**ou**> ; <**gu**en> ; <**gu**elet> ; <**gu**in> ; <**gw**uin>

6 – Influences diverses sur la graphie de Mme de Saint-Prix

Différentes influences se ressentent sur la graphie utilisée par Mme de Saint-Prix, graphie que Le Diberder qualifiait ainsi (un peu hâtivement nous semble-t-il) : « *L'orthographe de Mme de Saint-Prix est un mélange de bon sens, d'ignorance et de fautes quelconques*[22] ».

6.1. Influence de l'écrit

Mme de Saint-Prix avait, cela est certain, une connaissance du breton écrit qu'elle avait du acquérir, entre autre, par la lecture d'ouvrages religieux (la majorité des ouvrages en langue bretonne de l'époque était des ouvrages religieux) ou de chansons sur feuilles volantes. L'acquisition du breton écrit se faisait également par l'apprentissage du cathéchisme, en Bretagne (et ceci jusqu'à la seconde moitié du XXe siècle), en supposant qu'une fille de juge de paix apprenne toujours le cathéchisme en breton à la fin du XVIIIe siècle.

La graphie de certains mots, en particulier, laisse supposer cette connaissance de l'écrit : les conjonctions *pa* et *ma* orthographiées *p'ha* et *m'ha* ; l'article indéfini *ur*,…

Certains mots peuvent être orthographiés de manières différentes, à l'instar des chansons sur feuilles volantes de l'époque :

> *Sur le plan orthographique, c'est l'anarchie totale : dans un texte donné, un mot qui revient plusieurs fois est graphié différemment comme à plaisir. Ainsi, dans un cantique de 1785, le mot* ***deiz*** *(jour) est écrit tour à tour :* ***d'eïze, (bem)des, deize, (pem)dis, deis****. Ailleurs, le mot* ***gwerz*** *(complainte) s'écrira au hasard des textes :* ***güerz, güerse, gouers, gouerz, gwarz***[23]*.*

6.2. Traits dialectaux[24]

Mme de Saint-Prix transcrivait les chants qui lui étaient chantés, non pas phonétiquement, mais en suivant plus ou moins la prononciation du chanteur. Nous retrouvons donc certains traits dialectaux propres aux régions de collectage (Trégor et Haute-Cornouaille) dans ses transcriptions. Il est parfois difficile de se prononcer quant à l'origine de tel ou tel chant, et ceci pour plusieurs raisons :

[22] Archives Départementales du Morbihan, archive 14J57, cahier 1, p. 25.
[23] Daniel GIRAUDON, *Chansons populaires de Basse-Bretagne*, p. 60.
[24] Voir également la partie consacrée à la langue des *gwerzioù*.

- Les deux zones de collectage de Mme de Saint-Prix (Saint-Servais et Ploujean) sont assez proches l'une de l'autre, et sont toutes deux à un carrefour : entre Haute-Cornouaille, Trégor, et Léon. Les formes dialectales trègorroises se retrouvent souvent en Haute-Cornouaille (utilisation entre autre de « beure », « parrouz », « pegoulz »).
- Si Mme de Saint-Prix ne devait pas se déplacer énormément pour collecter, les chanteurs, par contre, pouvaient venir d'horizons divers.

Certains traits dialectaux, caractéristiques de la Haute-Cornouaille, se retrouvent dans ses transcriptions, et permettent de situer l'origine du chanteur. Il s'agit principalement de :

- Désinence verbale en « o » (« skuizho », « bralo », « konto »,…)
- Conjugaison de la deuxième personne du verbe *Kaout* (*avoir*) au présent : « feus »
- Mutation M/H propre à la région du Poher : cette mutation se retrouve par exemple dans « o hont » (au lieu de « o vont », *en allant*)

Si la présence de ces traits dialectaux propres à la Haute-Cornouaille dans les chants collectés par Mme de Saint-Prix nous permet de localiser le lieu supposé de collectage, il faudrait également se garder d'être catégorique en considérant les chants restants comme provenant de façon certaine du Trégor.

Ms. 1	Ms. 2
1.1 Ar minores pemp bloas[25]	2.1 Rosmelson
1.2 Kerveguen hag ann Tourellou	**2.2 Jeannette Riou**
1.3 Pennanguer	**2.3 Youen Camus**
1.4 Bodeillo	2.4 Yvonna Yudec, ou Jeannette Iudic
1.5 Stang Bizien	**2.5 Macharid K/amoal, ha cloarec Gall**
1.6 Cloarec Lambaul	2.6 Testament Marquis Guerrand
1.7 Ar marc'hadour yauanc	2.7 Ar Gwin Madec, ha Baron Nevet
1.8 Coat ar Fao	2.8 Feuntenella
1.9 Ar martolod ac ar labourer	

[25] Les chiffres représentent : numéro du manuscrit + numéro indiquant la place du chant dans le manuscrit.
En italique : ces trois gwerz n'ont pas été recueillies par Mme Itron de Saint-Prix.
En caractères gras : chants présentant des traits dialectaux caractérisitiques de Haute-Cornouaille.

1.10 Ar sorcères 1.11 Ar Comte yauanc **1.12 Rogard, ha marcic Euret, daou breur Robard** **1.13 Macharid Lorantz** **1.14 Giletta ar Bouder** 1.15 An Traonvillin **1.16 Margodic** **1.17 Bruillac, K/roué**	**2.9 Marquis Trédré** **2.11 Cloarec crec'h menez a zo bed crouguet** **2.12 Grec'h prison Guenet** 2.13 Louar Guernachanne **2.14 Alliedic ar Mad** **2.15 Ar menec'h ru** **2.16 Maner Tremenec** **2.17 Ar voas Allec** **2.18 An den arme** **2.19 Teir noz so** **2.20 Conte de Coatallec Kervinou**

III - Conclusion

L'édition du *Barzaz-Breiz* a été très importante sur l'avenir de la littérature en langue bretonne, puisque nous pouvons parler d'une renaissance de cette littérature à sa suite, en la plaçant sur une scène internationale.

Nous avons cherché à mettre en évidence l'intérêt qui peut être accordé à la collection de Mme de Saint-Prix, de nos jours encore, malgré son nombre relativement réduit de pièces la constituant. Ce travail de collectage nous semble assez représentatif de ce qu'était la littérature orale bretonne au XIXe siècle, autant que de la matière recherchée par les collecteurs du moment en Bretagne. Être resté à l'état manuscrit nous indique également que Mme de Saint-Prix a travaillé à enrichir sa collection des années durant.

Il subsiste évidemment des doutes lorsqu'on cherche à étudier par de l'écrit une matière dont la carctéristique première est d'être avant tout orale. Nous aboutissons pourtant, dans l'ensemble, quant à l'étude de la langue des *gwerzioù* que ce soit dans les enregistrements que dans des collectes écrites telles que celle de Mme de Saint-Prix, aux mêmes conclusions : il s'agit d'une langue se rapprochant d'un standard littéraire, où l'on retrouve également les traits dialectaux propres au chanteur et à sa région d'origine.

Il est également possible de percevoir les liens existants entre les différentes composantes de la littérature orale en Bretagne (chants, contes, légendes, pièces de théâtre) par les sujets autant que par la langue utilisée.

L'aperçu donné des collecteurs de la littérature orale en Bretagne, depuis deux siècles permet également de constater l'évolution des mentalités à travers le temps : d'une matière jugée destinée à disparaître, dans la première partie du XIXe siècle, elle est devenue patrimoine culturel au jour d'aujourd'hui, malgré les boulversements survenus dans la société.

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

TABLE DES MATIÈRES

Introduction & méthodologie	
1- Introduction… …….	1
2 - Méthodologie……...	6
2.1 *Gwerzioù*……..	6
2.2 Mme de Saint-Prix & sa collection…….	8
Première partie : littérature orale et *gwerzioù*	
I – Définitions	
1 – Populaire, peuple……	5
2 – Tradition, traditionnel……..…….	6
3 – Folklore & ethnologie……..……	7
3.1 Folklore ……...……	7
3.2 Ethnologie…...……	8
4 – Littérature populaire : écrite et orale…….....	9
4.1 Écrite……	9
4.2 Littérature orale……..	11
II – *Gwerzioù*	
1 – Définition…….	13
2 – Origine des *gwerzioù*…….……....	17
3 – Compositeurs……..…….	17
3.1 Auteur collectif……..	18
3.2 Auteur populaire ……..	19
3.3 Auteur lettré……	19
4 – Chanteurs…….	19
5 – Lieux de pratique du chant……	21
5.1 Vie quotidienne……..	21
5.2 Fêtes / pardons……...	22
6 – Thèmes et sujets……..	22
7 – Origines des thèmes……	24
7.1 Internationale…….	24
7.2 Celtique……...	24
7.3 Bretonne……..	24
8 – Les historiens et les gwerzioù……...	25

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

9 – Caractéristiques des gwerzioù…….	26
10 – Personnages des gwerzioù……..	28
10.1 La noblesse……	28
10.2 Gens d'Église……	29
10.3 Clercs et séminaristes……..	30
10.4 Les femmes……...	30
10.5 Les mères……..	30
10.6 Les marâtres…….	31
10.7 Les jeunes filles / femmes……	31
10.8 Le soldat……	32
10.9 Héritières, mineures, geôlières,…….	32
10.10 Paysans, marins, tailleurs…… ……	32
10.11 La Vierge Marie, le diable, les êtres surnaturels……	32
11 – Les lieux dans les gwerzioù……	32
12 Versification…….	33
12.1 Règles…….....	33
12.2 Nombre de syllabes……	34
12.3 Assonnances et allitérations……..	34
III – La langue des *gwerzioù*	
1 – Introduction…….....	35
2 – Vocabulaire……..	36
2.1 Langue quotidienne……	36
3 – Clichés et tournures…….....	36
3.1 L'introduction…….	37
3.2 Tournures et vers similaires…….	38
- Qlq demande……..	38
- Dire, demander un jour…….....	38
- A l'aube……	38
- Dire bonjour, saluer…….....	38
- Demander à voir qlq……..	39
- Demander à qlq où il va……	39
- Demander des nouvelles de qlq……..	39
- Le sifflement du serpent……	39
- Charger son page d'une mission……..	40
- A l'entrée de la maison…….	40
- Demander à ce que la porte soit ouverte……	40
- Salokras (« sauf votre grâce »)…….	40
- Lorsque le soleil se couche……	41

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

-	Être bien jeune……	41
-	Être le plus beau jeune homme /…/ qui soit au pays……	41
-	Être la plus belle fille, femme……	41
-	Le plus beau cheval……	41
-	Être la fleur des femmes……	42
-	Être le pire gentilhomme du pays…….....	42
-	Les louanges…….....	42
-	Aller saluer le roi, la reine…….....	42
-	Remercier le seigneur…….	42
-	Voici… arrivé……..	42
-	Les lettres……	43
-	Envoyer une lettre et trouver un messager…….	43
-	Les larmes coulant sur le papier……..	43
-	Lire sa sentence……..	43
-	Si telle ou telle chose pouvait parler……	43
-	Faire une chose sous la contrainte……	44
-	Montrer sa volonté……	44
-	Être inhumé à la place du seigneur…….	44
-	Suivre qlq dansla mort… …….	44
-	Cacher sa mort à son épouse, ses parents……..	45
-	Il n'avait pas fini son mot…….	45
-	La sentence n'était pas totalement ouverte…….	45
-	Être joyeux et gai de cœur ……	45
-	Être en chemin…….	46
-	Faire ce que ne ferait personne d'autre……	46
-	Prier qlq……	46
-	Être aidé par qlq avant de mourir……	46
-	Faire ses adieux aux vivants…….	46
-	Être une femme convoitée par le seigneur……..	47
-	Sentir le sol trembler sous ses pieds……	47
-	Avoir le choix ou sa part des hommes, des femmes…….....	47
-	Les habits…….	47
-	Exhiber sesrichesses……..	48
-	Prendre / demander un siège……	48
-	Venir à contre cœur ……...	48
-	Rester sans boire ni manger quoi que ce soit……..	48
-	Hélas / perdre courage……...	49
-	Se plaindre……..	49
-	Plaire à sa fantaisie / Etre à son goût……	49

-	Les chiffres……..	49
-	Emploi du chiffre trois……...	49
-	Tomber trois fois à terre……	50
-	Le chiffre sept……	50
-	Le chiffre dix-huit……..	50
-	Trente brasses……	51
-	La ceinture de cire……..	51
-	Mourir plutôt que d'être souillée…….	51
-	Être tombé face à terre……	51
-	Mettre la broche sur le feu…….	52
-	Les cloches sonnant seules…….....	52
-	Un lièvre à tête blanche allant son chemin…….	52
-	Descendre / monter les escaliers……..	53
-	Être au bout de l'allée…….	53
-	Mettre ses chevaux à l'écurie…….....	53
-	Equiper ses chevaux / son carrose……	53
-	Bondir sur sa monture……	53
-	Être enlevée et jetée sur la croupe d'un cheval……..	53
-	Cruel / dur le cœur qui ne pleurerait…….....	54
-	Se taire, cesser de pleurer……..	54
-	Chanter les litanies de la Vierge Marie……	54
-	Faire ses adieuxà ses parents……	54
-	Consoler le père, la mère……...	55
-	Supplier ses parents……	55
-	Demander l'autorisation … d'aller au pardon……..	55
-	Demander le gîte, l'aumône…….....	55
-	Demander à qlq ce qu'il cherche…….	56
-	La menace (lâcher les chiens)……	56
-	Chercher à rencontrer qlq dpuis longtemps…….....	56
-	La rencontre……	56
-	La mauvaise rencontre……..	56
-	L'enfant mourrant sans baptème……..	57
-	Souhaiter voir le feu… (le regret)…….....	57
-	Être sur le plus haut barreau de l'échelle……	57
-	Perdre le droit de qlq chose..……	57
-	Le vent…….…….	57
-	Être condamné à êtrependu.… ……	58
-	La plume jetée au vent…….…….....	58
-	Le jardin……	59

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

- Aller au jardin…….	59
- Aller choisir des pommes……..	59
- Aller dans les chambres…….	59
- Aller au couvent……..	60
- La fleur-de-lis du cœur …….	60
- Etre belle comme la fleur-de-lis……	60
- La bague de promesse……	60
- Les cadeaux…….	61
- La guirlande…….	61
- L'écuelle en argent…….	61
- Les danses et les ébats……	61
- Être sous l'influence d'un clerc, d'un berger……..	62
- Demander l'ouverture des portes, du portail… ……	62
- Les portes qui tremblent / Le coq qui chante à l'aube……..	62
- Jouer de l'épée…….	62
- Être tué / abattu……..	63
- Regretter son geste……	63
- Être parents… ……	63
- Être frère /sœur de lait……...	63
- Être le parrain / la marraine de qlq……..	64
- Être prêtre est une charge …….....	64
- Être conduite à la messe…….	64
- Pleurer de tout son cœur ……..	64
- Le cœur gros……	64
- Les cœurs se rompant ……	65
- Le cœur ne tiendrait pas……	65
- Le couteau……	65
- Être responsable de la mort de qlq……...	65
- Passer le restant de sa vie… ……	66
- Demander de quel méfait on est accusé……..	66
- La réponse à la question précédente……	66
- Mériter son jugement…….	66
- Avoir passé une année chez qlq……..	67
- La clef…….	67
- Laver les draps / la chemise de qlq……..	67
- Marquer son origine sociale…….	67
- Le vin et les femmes……...	68
- Les trois fléaux : la guerre , la famine et la peste……	68
3.3 Mots revenant…….	68

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

3.4. Clichés revenant plusieurs fois dans une même *gwerz*……..	69
3.5. Locutions binaires…….....	69
4 – Prononciation & morphologie……..	71
5 – Dialectes et standard littéraire……..	71
6 – Morphologie……	72
6.1. « z léonais »……	72
6.2. Archaïsmes…….	73
6.3. « Ez euz »……	73
6.4. Elisions……	73
7 – Syntaxe…….	74
7.1. Usage du passé simple ……	74
7.2. Pronom affixe……	74
7.3. Pronom objet (infixe) ……...	74
7.4. Ordre des segments dans le vers……	74
8 – La langue des *gwerzioù* : conclusion…….	75
Deuxième partie : les collecteurs et Mme de Saint-Prix	
I – Collecteurs et littérature orale	
1 – En Europe…….....	77
2 – En Bretagne……..	79
2.1 Académie celtique…….	79
2.2 Les premiers collecteurs en Bretagne…….	80
2.2.1 Alexandre Lédan (1777 – 1855)……..	81
2.2.2 Aymar de Blois (1760 – 1852)……...	82
2.2.3 Joseph-François de Kergariou (1779 – 1849)……..	83
2.2.4 Émile Souvestre (1806 – 1854)……..	83
2.2.5 La Villemarqué (1815 – 1895)…….....	83
2.2.5.1 La querelle autour du *Barzaz-Breiz*……	87
2.2.6 Jean-Marie de Penguern (1807 – 1856)……	88
2.2.7 Guillaume René Marie de Kerambrun (1813 – 1852)……	94
2.2.8 Nicolas Le Bras (1825 – 1901)……...	95
2.2.9 Fañch-Mari an Uhel / François-Marie Luzel (1821 – 1895)……..	95
2.2.9.1 Inventaire de la collection Luzel …….	96
2.2.10 Gabriel Milin (1822 – 1895)…….....	100
2.2.11 L'enquête Fortoul (1852 – 1876)…….	102
2.2.12 Anatole Le Braz (1859 – 1926)……	104
2.3. XXe siècle……	105

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

2.3.1 Frañsez Vallée (1860 – 1949)…….....	105
2.3.2 François Cadic (1864 – 1929)……	107
2.3.3 Iwan an Diberder (1887 – 1959)……...	108
2.3.4 Francis Gourvil (1889 – 1984)……...	111
2.3.5 Jules Gros (1891 – 1992)……	112
2.4 L'entre deux guerres – Un monde en évolution……	112
2.5 Les années 50-60…….	113
2.6 Les années 70……..	113
2.6.1 Création de Dastum……...	114
2.6.2 Mikael Madeg……	114
2.6.3 Yann-Fañch Kemener……	114
2.6.4 Ifig Troadeg……	117
2.7 Les études (première moitié du XXe siècle)……	118
2.7.1 Pierre Batany (1888 – 1955)……..	118
2.7.2 Pierre Le Roux (1874 – 1975)……	119
2.7.3 Louis Le Guenec (1878 – 1935)…….....	119
2.7.4 Joseph Ollivier (1878 – 1946)……	120
2.8 Les études durant la seconde moitié du XXe siècle……...	120
3 – En Haute-Bretagne ……...	121
II – Mme de Saint-Prix (1789 – 1869)	
1 – Sa vie…….	122
2 – La collectrice……	125
3 – La collection…….....	128
3.1 Les manuscrits (Ms. 1 & Ms. 2 bibliothèque de Landévennec)……...	128
3.1.1 Manuscrit 1 (cahier 1 & cahier 2)……...	129
3.1.2 Manuscrit 2 (cahier 3 & cahier 4)…….	130
3.2 Autres cahiers & autres chansons……	131
3.2.1 D'après le Ms. 92 de Penguern (cahier 5 & cahier6)…….	131
3.2.2 D'après le Ms. 987 de Joseph Ollivier…….	134
3.2.3 Autres chansons…….	135
4 – Écriture de Mme de Saint-Prix……	135
4.1 Majuscules & mutations……	135
5 – Graphie de Mme de Saint-Prix……	136
5.1. Consonnes…….	136
5.2. Voyelles…….	138
5.3. Diphtongues…….	139
6 – Influences diverses sur la graphie de Mme de Saint-Prix……..	140
6.1 Influence de l'écrit……..	140

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

6.2 Traits dialectaux……	140
VI – Table des matières……..……	144

Le Rol, Yvon. La langue des « gwerzioù » à travers l'étude des manuscrits inédits de Mme de Saint-Prix (1789-1869) - 2013

Mots-clés ne breton : lennegezh dre gomz – gwerzioù – dastumerien – Itron de Saint-Prix

Diverrañ

Ul lodenn eus al lennegezh dre gomz (kanaouennoù, kontadennoù, lavarennoù,…) brezhonek a zo ar gwerzioù anezhi : da lâret eo kanaouennoù hengounel savet alies a-walc'h diwar fedoù istorel ha burzhudus, ha legadet a-c'henoù a-rummad da rummad.

Studiañ ar yezh a gaver implijet er gwerzioù-se a laka war-wel liveoù yezh disheñvel : ma kaver roud eus brezhoneg rannyezhel ar ganerien warni, e weler splann ivez an implij a vez graet gante eus ur yezh all, tostoc'h ouzh ur « standard lennegel ».

Ken abred ha deroù an XIXvet kantved, diwar skouer ar broioù europat all, e kroge un nebeut tud e Breizh, o tont peurliesañ eus an noblañs vihan diwar ar maez, da zastum ar pezh a oa da vezañ anvet « lennegezh dre gomz » pelloc'h. En o zouesk e kaver ur plac'h, an Itron de Saint-Prix (1789-1869), a orin eus Kallag, e Kerne-Uhel. An daou dornskrid a ra ar lodenn vrasañ eus he dastumadenn (Ds. 1 : 97 f° ; Ds. 2 : 45 f°) a zo miret e levraoueg abati Landevenneg hiziv an deiz.

Mots-clés en français : littérature orale – chants traditionnels bretons – collecteurs – langue bretonne - Mme de Saint-Prix

Résumé

L'une des composantes de la littérature orale (chants, contes, proverbes,…) de langue bretonne est la *gwerz*, chanson traditionnelle à caractère souvent historique et fantastique, se transmettant principalement oralement d'une génération à l'autre.

L'étude de la langue utilisée dans ces chants permet de mettre en évidence des niveaux de langues différents : si la marque dialectale du chanteur est généralement bien présente, celle de l'utilisation d'un breton standard, se rapprochant du breton littéraire par ses caractéristiques, l'est tout autant.

Quelques personnes en Bretagne, principalement issues de la petite noblesse rurale, se sont adonnées au collectage de sa littérature orale (de langue bretonne), à l'instar des autres pays européens, et ceci dès le début du XIXe siècle. Mme de Saint-Prix (1789 -1869) figure parmi ces précurseurs. Les deux manuscrits inédits qui constituent l'essentiel de sa collection (Manuscrit 1 : 97 folios ; Manuscrit 2 : 45 folios), sont actuellement conservés à la bibliothèque de Landévennec.

Mots-clés en anglais : literature in the Breton language – collecting oral traditional songs – Mme de Saint-Prix

Abstract

One of the major forms of oral literature in the Breton language – which includes songs, tales, proverbs and sayings- is the *gwerz*. This form of traditional song, passing on from one generation to another, most often evidences a historical as well as a fantastic character.

Studying the language used in these songs helps highlight the existence of several standards or levels of language; indeed, while the dialectal mark of the interpreter generally makes no doubt, the presence of a form of standard Breton can also be noticed.

In the early XIXth century, people in Brittany - similarly to what was taking place throughout Europe - started collecting oral literature in the Breton language. Most of the time they came from the lower rural aristocracy. Mme de Saint-Prix (1789-1869) was among these precursors. The two unpublished manuscripts which make the most part of her collection (MS 1 : 97 folios ; MS 2 : 45 folios) are currently kept in the Landevennec library.